ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΣΤ΄ 1882

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1882

'Αριθ. πρωτ. 651.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ. Γυμνασιάρχας.

Ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς» πρὸς ἄλλαις κοινωφελέσιν ἐργασίαις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως καὶ τῆς τῶν γραμμάτων προαγωγῆς καὶ διαδόσεως, ἤρξατο ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους ἐκδίδων καὶ ἄξιον λόγου μηνιαῖον περιοδικὸν φιλολογικὸν καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα **Παρνασσός.** Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τευχῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ἡ χρησιμότης του. Ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωμεν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ὑποστήριξιν εἰς τὸ προκείμενον κοινωφελὲς ἔργον, συνιστῶμεν ὑμῖν τε καὶ τοῖς παρ' ὑμῖν κκ. καθηγηταῖς αὐτό, ἵνα γένωνται ὅσοι ἂν προκιρῶνται συνδρομηταὶ αὐτοῦ, ὅπως διὰ τούτου ἐνισχυθῇ ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877.

Ὁ ὑπουργὸς
Θ. Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ

'Αριθ. Πρωτ. 5133.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κκ. Γυμνασιάρχας καὶ Σχολάρχας.

Καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 651 ἐγκυκλίου τοῦ καθ' ἡμᾶς ὑπουργείου, τῇ 8 'Οκτωβρίου 1877 ἐκδοθείσης, γνωρίζετε ὅτι ὁ ἐνταῦθα φιλολογικὸς σύλλογος «Παρνασσὸς» ἐκδίδει χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας, συμφώνως δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ περιοδικὸν σύγγραμμα φερώνυμον τοῦ Συλλόγου. 'Εν τούτῳ καταχωρίζονται λόγου ἄξιαι διατριβαὶ καὶ ποικίλων γνώσεων πάροχοι σημειώσεις, ἔργα λογίων. 'Επιθυμοῦντες χάριν τῆς ἐκ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὠφελείας νὰ ἐνισχυθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτὸ, ἐθεωρήσαμεν ὅτι συμβάλλεται ἱκανῶς εἰς τοῦτο ἡ ἐν αὐτῷ καταχώρισις διατριβῶν καὶ σημειώσεων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων, περὶ λειψάνων ἀρχαίων ἠθῶν καὶ ἐθίμων σωζομένων αὐτουσίως ἢ καὶ κατὰ τύπον καὶ παραλλαγὰς ἐν ταῖς νῦν συνηθείαις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, περὶ λέξεων καὶ ὅρων ἐν τῇ διαλέκτῳ τοῦ κοινοῦ λαοῦ διατηρουμένων ἐν τύπῳ παροιμιῶν ἢ ἀξιωμάτων. 'Η διὰ περιοδικοῦ διακοίνωσις τοιούτων ἀντικειμένων, παρέχει ἀφορμὴν ἄλλως καὶ τοῖς λογίοις εἰς περαιτέρω ἐρεύνας καὶ ἐξιχνιάσεις τῶν φυλετικῶν σχέσεων τῶν διαφόρων κοινοτήτων καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου, σώζει δὲ ταῦτα καὶ τοῦ ἐξαφανισμοῦ εἰς ὃν ὁ χρόνος καὶ ἡ ὁσημέραι ἐπισυμβαίνουσα μετατροπὴ τῆς βιώσεως τὰ καταδικάζει.

Οἱ προκειμένοι ἵνα καὶ οὕτω χρήσιμον τὴν φιλομουσίαν καὶ ἱκανότητα αὐτῶν καταστήσωσι θέλουσι στέλλει τὰ ἑκάστοτε εἰς γνῶσιν αὐτῶν περιερχόμενα ὁπωσδήποτε τοιαῦτα εὑρήματα κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ οὑτωσὶ συσταινομένου περιοδικοῦ ὁ «Παρνασσός».

'Εν 'Αθήναις τῇ 23 'Ιουνίου 1880.

'Ο ὑπουργὸς
Ν. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ῥοΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Τιμολέοντος Ἀργυροπούλου.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Η ΓΥΝΗ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ [1]

Ἡ γυνὴ καὶ ὁ χριστιανισμός, τοῦτο εἶναι τὸ θέμα, ὅπερ προτίθεμαι ν' ἀναπτύξω τὴν ἑσπέραν ταύτην ἐνώπιον ὑμῶν. Δὲν θὰ θίξω τὰ πολλὰ ἐκεῖνα καὶ ποικίλα περὶ γυναικὸς ζητήματα, ἅτινα στενότατα συνδέονται μετὰ τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν ζητημάτων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Δὲν θὰ εἰσέλθω εἰς καθαρῶς παιδαγωγικὰ ζητήματα περὶ τοῦ εἴδους, τῆς μεθόδου καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς γυναικείας ἀγωγῆς καὶ παιδείας. Σκοπὸς τῆς ὁμιλίας μου εἶναι νὰ παραστήσω ὡς οἷόν τε συντόμως καὶ περιεκτικῶς τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς ἐν τῇ κλασικῇ ἀρχαιότητι, ἤτοι παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις, καὶ νὰ ὑποδείξω ἔπειτα τὴν μεταβολὴν τὴν ἐπενεχθεῖσαν εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ ὁμιλίᾳ ταύτῃ, ὅτι ἡ γυνὴ δὲν κατεῖχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῇ θέσιν καὶ ὅτι ἀνυψώθη καὶ ἐξηυγενίσθη πράγματι διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τίς ἀγνοεῖ τὴν ἔξοχον ἐν τῇ κοινωνίᾳ δύναμιν καὶ σημασίαν τοῦ ὄντος ἐκείνου, ὅπερ καλεῖται γυνή; Εἰς τῆς γυναικὸς τὰς χεῖρας εἶναι ἐναποτεθειμένη ἡ μεγίστη ἐν τῷ κόσμῳ δύναμις εἴτε ἐπ' ἀγαθῷ εἴτε ἐπὶ κακῷ. Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ περὶ τούτου, εἰ καὶ ὁ ἱστορικὸς δὲν τὸ λέγει πάντοτε, εἴτε παραγνωρίζων τὸν κεκρυμμένον τοῦτον παράγοντα, εἴτε ἀποσιωπῶν αὐτόν, φειδόμενος τῆς φιλοτιμίας καὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ τοῦ ἑτέρου τῶν φύλων. Ἀναδράμετε εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν παρελθόντων αἰώνων καὶ θὰ ἴδητε ὅτι ἡ κατάστασις τῆς γυναικὸς εἶναι ἡ διακρίνουσα τὴν βαρβαρότητα ἀπὸ τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἀνατολὴν ἀπὸ τῆς δύσεως, τὸν ἐθνισμὸν ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος, τὸν μέσον αἰῶνα ἀπὸ τῶν νεωτέρων χρόνων. Τίς ἀγνοεῖ λ. χ. ὁποίαν ἀσκεῖ ἐπὶ τῆς τύχης τῶν λαῶν ἐπιρροὴν ἡ μόνη λέξις τῆς πολυγαμίας ἢ τῆς μονογαμίας; Ἐγκλήματα, μίση, ἀντεκδικήσεις, δολοφονίαι, πόλεμοι καὶ τὰ παρόμοια, ἐκ τῆς γυναικὸς ἔχουσι τὴν πηγήν· ἰδέαι καὶ ἔργα ἐκπολιτι-

[1] Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῷ» τῇ 22 Δεκεμβρίου 1881.

στικὰ, αἰσθήματα τρυφερὰ, θυσίαι γενναῖαι, ἀφοσιώσεις ὑπεράνθρωποι, ἐμπνεύσεις ἱεραὶ, πᾶν ὅ,τι εὐγενὲς καὶ ἔξοχον, ἐκ τῆς γυναικὸς ἀπορρέουσιν. Ἰδοὺ διατί ἡ τέχνη καὶ ἡ ποίησις ἐπροσωποποίησαν ἐν πάσῃ ἐποχῇ τὰς ἠθικὰς δυνάμεις διὰ γυναικῶν. Ἰδοὺ διατί ὁ χριστιανισμὸς, ἡ θρησκεία αὕτη τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀνύψωσε κατ' ἐξοχὴν τὴν γυναῖκα καὶ συνανύψωσε μετ' αὐτῆς καὶ ἀνέπλασε τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἡ γυνὴ ἀνυψώθη διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῇ θέσιν· τοῦτο κεῖται ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας. Ἀλλ' ἀνυπόστατος εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἅπασα ἡ ἀρχαιότης δὲν εἶχεν ἰδέαν τοῦ γυναικείου προορισμοῦ καὶ τῆς ἀξίας. Ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἔχει ἀνάγκην τοιούτων ὑπερβολῶν, οὐδὲ προσγίνεταί τις ἐντεῦθεν εἰς αὐτὸν ὠφέλεια. Ἂν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι οὐσιωδῶς ἡ αὐτὴ πανταχοῦ καὶ πάντοτε, εὐνόητον εἶναι ὅτι οὔτε πρὸ Χριστοῦ ἐλλείπουσι παραδείγματα γυναικείου ἡρωϊσμοῦ καὶ ἀρετῆς, οὔτε μετὰ Χριστὸν σπανίζουσι δείγματα γυναικείας πτώσεως καὶ διαφθορᾶς. Τὸ ὕψιστον τῆς ἠθικῆς ἰδεῶδες, ἡ τελειότης ἐν ἀνθρώποις εἶναί τι γινόμενον καὶ οὐχὶ γεγονός.

Καθὼς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἀνέκαθεν ἡ γυνὴ κατεδικάσθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἰς ὑποταγὴν οὐ μακρὰν ἀπέχουσαν τῆς δουλείας, ἀναιρεῖ ἡ ἀρχῆθεν συχνὴ ἐν τῇ ποιήσει ἐκτίμησις καὶ τὰ ἐγκώμια τῆς γυναικὸς, οὕτω πρόληψις ἀβάσιμος εἶναι, ὅτι παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις αἱ γυναῖκες ἔζησαν πάντοτε ἐν περιφρονήσει καὶ ταπεινώσει. Δὲν εἶναι ἡ Ὀδύσσεια τοῦ Ὁμήρου κατὰ μέγα μέρος οἱονεὶ ὕμνος τῆς Πηνελόπης καὶ βραβεῖον γυναικείας πίστεως; Ἵνα μετ' αὐτῆς ἀπολαύσῃ καὶ πάλιν τῆς οἰκιακῆς εὐημερίας, δὲν ὑποβάλλεται ἀσμένως ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς περιπετείας καὶ κινδύνους προφανεῖς; καὶ ὅτε ἐν τέλει ἐπαναβλέπονται, δὲν ὁμοιάζουσι πρὸς ναυαγοὺς,οἵτινες νῦν εὐτυχεῖς ἐπάτησαν ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους; Πόσον ὡραίους χαρακτῆρας γυναικείας εὐγενείας περιέχει ἐν τῷ αὐτῷ ποιήματι ἡ εἰκὼν τῆς Ναυσικάας, ἐν τῇ Ἰλιάδι ἡ εἰκὼν τῆς συζύγου τοῦ Ἕκτορος Ἀνδρομάχης, ἵνα ταύτην μόνον ὀνομάσωμεν! Καὶ πόθεν ἔλαβεν ἡ δημιουργικὴ τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑλλήνων φαντασία τὰς εἰκόνας τῶν μουσῶν καὶ ἄλλων γυναικείων τοῦ μύθου μορφῶν, ἐν αἷς τὸ ἐξωτερικὸν κάλλος εἶναι ἁπλῶς ἡ ἀποτύπωσις, τὸ ἀπαύγασμα βαθυτέρου περιεχομένου ἰδεῶν;

Ἐλέχθη, ὅτι τοῦτο ἀνήκει εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, καὶ ὅτι τὸ πρᾶγμα βραδύτερον μετεβλήθη. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ τούτῳ χρόνῳ δὲν ἐδημιούργησεν ὁ Σοφοκλῆς τὴν Ἀντιγόνην, τὴν εὐγενεστάτην γυναικείαν μορφὴν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, δὲν ἐδοξάσθησαν δὲ ἐν τῇ δραματικῇ ποιήσει ἡ Ἰφιγένεια, ἡ Ἄλκηστις, ἡ Πολυξένη; Καὶ εἶναι πιθανὸν, ὅτι εἰς ποιητὴς ἠδύνατο νὰ ὑποδείξῃ τοιαύτας μορφὰς, ὁ δὲ λαὸς νὰ εὐαρεστῆται εἰς αὐτὰς, ἂν τὸ παρὸν δὲν προσέφερέ τι ἀνάλογον καὶ ἅπαν τὸ γυναικεῖον φῦλον τῆς αὐτῆς ἐποχῆς περιεφρονεῖτο καὶ ἐξουθε-

νεῖτο; Δύναταί τις μεταξὺ τῶν ποιήσεων τούτων καὶ τῆς πραγματικότητος νὰ φαντασθῇ διαφορὰν μείζονα ἢ ἐν τοῖς προϊοῦσι τῆς πλαστικῆς τέχνης, ἐν οἷς λ. χ. ἐν τῷ ναῷ τῆς πολιούχου προστάτιδος τῶν Ἀθηνῶν παρίστανται αἱ Ἀθηναῖαι ἐν ταῖς ὡραίαις θρησκευτικαῖς πομπαῖς; Εἶναι γεγονός, ὅτι μέχρι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἐν τοῖς μαντείοις καὶ τοῖς ναοῖς, αἱ νεάνιδες ἦσαν ἐνδεδυμέναι ἱερατικὴν στολὴν καὶ ἐκεῖ ἐτηροῦντο ὡς μεσάζουσαι μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων. Καὶ ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν ποιητριῶν, αἵτινες, ὡς ἡ Σαπφώ, ἣν τὴν δεκάτην ἀποκαλοῦσι μοῦσαν, ἐκλεΐσθησαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ, δὲν εἶναι ἀσήμαντος καὶ ἀνήκει εἰς τὰς διαφορωτάτας ἐποχάς. Ὅτι δὲ καὶ τῆς φιλοσοφίας δὲν ἦσαν ἀμέτοχοι αἱ γυναῖκες, δεικνύει ἡ πληθὺς τῶν γυναικῶν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Πυθαγόρου ἀπὸ τῆς Θεανοῦς, παρ' αἷς ἡ ἀρχαιότης πλὴν τῆς οἰκιακῆς ἀρετῆς καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν παιδείαν ἐθαύμαζε. Καὶ ὁ Σωκράτης ὡμολόγησεν ὅτι ἐγένετο μαθητὴς τῆς περιφήμου Διοτίμης. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ τοῦ λαοῦ δὲν ἐλλείπουσι παρὰ ταῖς γυναιξὶ χαρακτῆρες εὐγενῶν ἠθῶν καὶ φρονημάτων, ἅτινα εἰς τὰς σπαρτιάτιδας μητέρας ἔφθανον μέχρι τοῦ χαρακτῆρος ἡρωϊκῆς ἀρετῆς. Ἡ πολυγαμία δὲν ἦτο ἐν χρήσει οὔτε ἐν Ἑλλάδι οὔτε ἐν Ῥώμῃ· ἡ διγαμία ἀναφαίνεται σπανιώτατα. Ὁ γάμος συνωδεύετο ὑπὸ ἱερῶν τελετῶν· ποία δὲ ἀξία ἀπεδίδετο εἰς τὸν οἰκογενειακὸν δεσμόν, τοῦτο τεκμαιρόμεθα ἐκ τῆς λατρείας τῆς Ἑστίας. Ἑκάστη μεγαλούπολις εἶχεν ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς ναὸν τῆς Ἑστίας ὡς ἄδυτον τῆς οἰκογενειακῆς ἀρετῆς.

Καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐκδηλοῦται ἡ συνείδησις γυναικείων ἀρετῶν. Ἡ ἱστορία τοῦ Κοριολάνου καὶ ἡ ἀνατροφὴ τῶν δύο Γράκχων ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῶν Κορνηλίας δύναται νὰ καταδείξῃ πόσον ἡ γυνὴ ἐπέδρα ἐπὶ τὸν οἰκογενειακὸν βίον. Τὴν λέξιν εὐσέβεια (pietas) ὀφείλομεν τοῖς Ῥωμαίοις, διὰ τῆς λέξεως δὲ ταύτης δηλοῦται ἔτι καὶ νῦν τὸ σπουδαιότατον μέσον πάσης ἀληθοῦς ἀνατροφῆς· ποῦ δὲ ἀλλαχοῦ διδάσκεται ἡ εὐσέβεια αὕτη ἢ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, ἐν ᾗ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις μᾶλλον ἢ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καταφαίνεται ἡ μητρικὴ ἐπιρροή; Ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῷ δημοσίῳ βίῳ αἱ γυναῖκες ἀπήλαυον μεγάλου σεβασμοῦ· ἀξιοπρέπεια καὶ καθαρότης ἠθῶν συνδέονται ἀναποσπάστως μετὰ τῆς ῥωμαίας οἰκοδεσποίνης (Matrona), ὀνόματος τιμητικοῦ πάσης ἐγγάμου γυναικός. Ὁ Τάκιτος ἐν τῷ πρώτῳ αἰῶνι τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας θρηνεῖ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς ἀρχαίας αὐστηρότητος τῶν ἠθῶν τῶν ῥωμαίων γυναικῶν καὶ τῆς μητρικῆς ὑπὲρ τῶν υἱῶν μερίμνης, ἣν ἐθεώρουν ὡς καθῆκον καὶ προνόμιον νὰ παρέχωσιν αὐτοῖς· καὶ ὅμως ὡς δεῖγμα ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς γυναικείας ἀρετῆς ἠδύνατο ὁ Τάκιτος νὰ προβάλῃ τὴν μητέρα τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Ἀγρικόλα, τὴν Ἰουλίαν Προκίλλαν. Εἰς τὴν αὐτὴν δ' ἐποχὴν ἀνήκει ὁ γυναικεῖος ἡρωϊσμὸς μιᾶς Ἀρρίας. Ἡ ἐξ Ἑλλάδος προελ-

θοῦσα λατρεία τῆς Ἑστίας οὕτω κατίσχυσεν ἐν Ῥώμῃ, ὥστε ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ταύτης διὰ τῶν ἑστιάδων παρθένων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς κατ' ἐξοχὴν ρωμαϊκὸν ἔθος.

Ἐν τούτοις ταῦτα πάντα δὲν ἀρκοῦσι ν' ἀποδείξωσιν ὅτι τὸ γυναικεῖον φῦλον ἀπήλαυεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι τῆς δεούσης ἐκτιμήσεως καὶ σημασίας· ἄλλαι παρατηρήσεις, ἐξ ἐποχῶν διαφόρων εἰλημμέναι, περιορίζουσι πολὺ τὴν γενικὴν ἐντύπωσιν. Ἡ ἐντύπωσις δ' αὕτη εἶναι ὅτι ἡ γυνὴ ἔπασχε καὶ ἐπιέζετο. Ἀνεφαίνοντο πολλάκις τὰ φυσικὰ πλεονεκτήματα τοῦ γυναικείου φύλου καὶ ὡς τοιαῦτα ἀνεγνωρίζοντο καὶ ἐξετιμῶντο· δὲν ὑπῆρχε παντελὴς ἔλλειψις οἰκιακῆς ἀρετῆς, φυσικῆς ἀγαθότητος τῆς καρδίας, συζυγικῆς καὶ υἱϊκῆς πίστεως. Ἀλλ' ὅ,τι δὲν ὑπῆρχε, τοῦτο εἶναι ἡ *στερεὰ καὶ μόνιμος ἠθικὴ ἀρχή*, ἥτις δὲν προέρχεται ἐξ ἀνθρωπίνης αὐθαιρεσίας, ἀλλ' ἐκ πηγῆς ἀνωτέρας. Τούτου δ' ἕνεκα τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου ἐξεδηλοῦτο ἐν τῇ σχέσει τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα. Ὁ ἀνὴρ ἠδύνατο εὐκολώτατα ν' ἀποπέμψῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ νὰ ἐκλέξῃ νεωτέραν καὶ ὡραιοτέραν. Ἴσχυεν ὡς ἀξίωμα παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὅτι ὁ ἀνὴρ μόνον ἠδύνατο νὰ μετέχῃ τῶν δημοσίων ἔργων καὶ νὰ κυβερνᾷ καὶ νὰ ἄρχῃ τοῦ οἴκου, ἡ γυνὴ δὲ ὑπεχρεοῦτο νὰ περιθάλπῃ τὸν ἄνδρα καὶ τὰ τέκνα, νὰ ἔχῃ ἐξουσίαν ἐπὶ τὰς δούλας, μεθ' ὧν κυρίως συνανεστρέφετο, πρὸς δὲ νὰ νήθῃ καὶ ὑφαίνῃ. Ἐν τούτοις ἔγκειται προφανῶς ὑποταγὴ πλήρης τῆς γυναικὸς καὶ μειονεξία, ἥτις παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἐγένετο διὰ τοῦ ἔθους καὶ τοῦ νόμου εἶδός τι ἀποκλεισμοῦ τῶν γυναικῶν καὶ παραμέλησις τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν, ἧς ἕνεκα τὸ πλεῖστον αὐτῶν διεφθάρη ὡσεὶ διὰ δουλείας. Αἱ γυναῖκες δὲν εἶχον ἀστικὰ δικαιώματα ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ, ἐθεωροῦντο δὲ ὡς μηδὲν ἀπέναντι τοῦ νόμου. Ἐν τῷ γάμῳ δὲ ἐν σχέσει πρὸς τὰ τέκνα αἱ γυναῖκες ἦσαν ὅλως ἀνίσχυροι ἀπέναντι τῆς πατρικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνδρός. Σπανιώτατα αἱ μητέρες ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὰ τέκνα. Οὕτω ἑπόμενον ἦτο, ἵνα ὅσῳ μᾶλλον ἐν Ἑλλάδι τὸ εὐγενὲς ἱπποτικὸν φρόνημα ἠλαττοῦτο μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν, κοινὰ δὲ δημοκρατικὰ φρονήματα διεδίδοντο, τόσῳ οἰκτρότερος ἀπέβαινεν ὁ κλῆρος τῶν γυναικῶν, τόσῳ συχνοτέρα ἡ πρὸς αὐτὰς περιφρόνησις καὶ ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις.

Ἐν Ἀθήναις ἡ πτῶσις αὕτη ἤρξατο ἰδίως ἀπὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, καθ' ὃν ὁ Περικλῆς αὐτὸς ἔδωκε πρῶτος τὸ κοινὸν παράδειγμα. Μετὰ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς ἀπώλετο καὶ ἡ καθαρότης τῶν συζυγικῶν ἠθῶν. Καὶ πόθεν ἠδύναντο τὰ ἤθη νὰ ἐνισχυθῶσιν. Ἐκ τῆς θρησκείας; Ἀλλὰ πῶς ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἡ θρησκεία διὰ τῆς μηχανικῆς αὐτῆς ἐξωτερικῆς λατρείας καὶ διὰ τῶν ἀνηθίκων αὐτῆς μύθων; Ἐν τοῖς θεοῖς τῆς Ἑλλάδος ἀπεικονίζεται ὁ ἄνθρωπος· οἱ ἕλληνες θεοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἦναι ἀνώτεροι ἐκείνων, ὧν ἡ φαντασία εἶχε πλάσει αὐτούς· ἡ

λατρεία δὲ τῆς φύσεως ἄγει πάντοτε εἰς τὴν διαφθοράν. Καὶ ἡ φιλοσοφία δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν· ἔμεινε τὸ κτῆμα ὀλιγίστων ἄνευ ἐπιρροῆς τινος ἐπὶ τὸν λαόν. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι δὲν ἔφθασαν εἰς βεβαίαν περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος γνώμην, οὐδὲ παρεῖχον ἐν τούτῳ διὰ τοῦ βίου αὐτῶν παράδειγμα μιμήσεως ἄξιον. Πῶς ἔζη λ.χ. ἐν τῷ οἰκογενειακῷ βίῳ ὁ βαθυνούστατος τῶν φιλοσόφων, ὁ Σωκράτης; Ὅτε ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἤθελε νὰ πίῃ τὸ κώνειον, ἔρχονται οἱ φίλοι αὐτοῦ νὰ τὸν ἀποχαιρετήσωσιν. Εὑρίσκουσιν ἐκεῖ τὴν σύζυγόν του μετὰ τοῦ τέκνου αὐτῆς, τὴν γνωστὴν ἐπὶ *εὐγενεῖ* πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς συμπεριφορᾷ καταστᾶσαν Ξανθίππην. Ἡ Ξανθίππη ἰδοῦσα τοὺς φίλους τοῦ Σωκράτους εἰσελθόντας, ἤρξατο θρηνοῦσα καὶ λέγουσα· «Ὦ Σώκρατες, ὕστατον δή σε προσεροῦσι νῦν οἱ ἐπιτήδειοι καὶ σὺ τούτους». Ὁ δὲ Σωκράτης, ἵνα ἀπαλλαγῇ αὐτῆς λέγῃ· «Ἀπαγαγέτω τις αὐτὴν οἴκαδε». Καὶ αὐτὴν μὲν ἀπῆγον δοῦλοί τινες τοῦ Κρίτωνος, ὁ δὲ Σωκράτης μετὰ τῆς γνωστῆς ψυχικῆς αὐτοῦ γαλήνης βαίνει πρὸς τὸν θάνατον, χωρὶς νὰ μνημονεύσῃ κἂν τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων του πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ! Οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν ἄνθρωποι τῆς οἰκογενείας, τοῦτο δὲ εἶναι εὐνόητον, ἄν τις ἀναλογισθῇ τὰς περὶ πολιτείας ἀρχὰς τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης οὐχὶ ἅπαξ ὑποδεικνύουσι τὴν ἰσχυρὰν μειονεξίαν τῆς γυναικείας φύσεως, ἐξαρτώμενοι ἐν τούτῳ ἐκ τῶν πλανῶν καὶ τῶν κοινῶν προλήψεων τῆς ἐποχῆς αὐτῶν. Καὶ χαρακτηρίζει μὲν ὁ Ἀριστοτέλης ὡς βάρβαρον ἔθος νὰ ἐξισῶνται αἱ γυναῖκες πρὸς τὰς δούλας, ἀλλὰ καὶ δὲν ὑποδεικνύει αὐταῖς θέσιν ἀνωτέραν ἢ μεταξὺ τοῦ κυρίου καὶ τοῦ δούλου. Μένουσι παρ' αὐτῷ αἱ γυναῖκες ἐν τῇ αὐτῇ μειονεξίᾳ καὶ παρὰ τῷ Σωκράτει, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι ὁ μὲν ἀνὴρ πρέπει νὰ ρυθμίζῃ ἑαυτὸν κατὰ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, ἡ δὲ γυνὴ κατὰ τὰς διαθέσεις τοῦ ἀνδρός. Μένουσι παρ' αὐτῷ αἱ γυναῖκες ἐν τῇ αὐτῇ μειονεξίᾳ καὶ παρὰ Πλάτωνι, ὅστις συνιστῶν τὴν κοινογαμίαν λέγει· «Τὰς γυναῖκας ταύτας τῶν ἀνδρῶν τούτων πάντων πάσας εἶναι κοινάς, ἰδίᾳ δὲ μηδενὶ μηδεμίαν συνοικεῖν· καὶ τοὺς παῖδας αὖ κοινούς, καὶ μήτε γονέα ἔκγονον εἰδέναι τοῦ αὐτοῦ μήτε παῖδα γονέα» (Πλάτ. Πολ. έ. σ. 347. Δ).

Αἱ ἀρχαῖαι κωμῳδίαι εἶναι πλήρεις περιφρονήσεως πρὸς τὸ γυναικεῖον φῦλον, οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἡ κωμῳδία ἵσταται τῇ πραγματικότητι τοῦ βίου ἐγγύτερον ἢ ἡ δραματικὴ ποίησις. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δραματικῇ ποιήσει ἡ ἐξιδανικευθεῖσα γυναικεία φύσις ἐκφαίνεται πολλάκις σκληρά, δυσαρμονικὴ καὶ ἀνώμαλος. Ὁ θέλων νὰ πεισθῇ περὶ τούτου, ἂς παραβάλῃ λ. χ. τὴν Ἰφιγένειαν τοῦ Εὐριπίδου πρὸς τὴν τοῦ Goethe καὶ θὰ ἴδῃ ὅτι τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον καὶ κάλλος τῆς Ἰφιγενείας τοῦ Goethe, μόνον ἐν χριστιανικῷ ὁρίζοντι ἠδύνατο νὰ παρασταθῇ. Ἡ Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλέους καταδικασθεῖσα νὰ ἀποθάνῃ, διότι παρὰ τὴν διαταγὴν τοῦ

Κρέοντος ἐνεταφίασε τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς, λέγει· «ἂν ἦτο τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρὸς ἢ τοῦ τέκνου μου, δὲν θὰ ἔπραττον ὅ,τι ἔπραξα· διότι ἄλλον ἄνδρα καὶ ἄλλα τέκνα ἠδυνάμην νὰ ἀποκτήσω!» Φρικτὸν τὸ ἀξίωμα, ἀλλ' οὐδόλως παράδοξον, ἀφοῦ ὁ γάμος, κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν, γινόμενος μόνον χάριν τῆς πολιτείας, δὲν ἦτο προϊὸν αἰσθήματος, ἐκλογῆς ἐλευθέρας. Συνέβαινεν ἄρα, ὥστε ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ἀδελφούς, ἐπειδὴ ἡ φύσις αὐτὴ ἐφαίνετο ἐξαναγκάζουσα πρὸς τοῦτο, νὰ ἦναι ἰσχυροτέρα καὶ ἱερωτέρα ἢ ἡ πίστις ἡ συζυγικὴ καὶ ἡ ἀγάπη.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ γάμος ἐθεωρεῖτο ὡς καθῆκον ὑπὲρ τῆς πολιτείας, διὰ τοῦτο καὶ τὰ τέκνα ἀνήκουσι τῇ πολιτείᾳ καὶ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς ρυθμίζεται ἡ ἀνατροφὴ αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀγωγὴ τῶν νεανίδων ἢ ἔπρεπε νὰ ἐλλείπῃ ὁλοσχερῶς ὡς ἐν Ἀθήναις, ἔνθα αἱ νεάνιδες κατεδικάζοντο νὰ μένωσιν ἀμαθεῖς, ἢ ἄν, ὡς ἐν Σπάρτῃ, ἐγίνετο καθ' ὃν τρόπον καὶ ἡ τῶν νέων, ἵνα καὶ αἱ γυναῖκες μετέχωσιν οὐ μόνον ἀνδρικῶν ἀγώνων, ἀλλὰ καὶ πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ δόξης, τοῦτο ἐγίνετο ἐπὶ καταστροφῇ τῆς ἐμφύτου τῇ γυναικὶ τρυφερότητος. Ὁ ἡρωϊσμὸς τῶν Σπαρτιατίδων ὑπερέβαινε τὰ ὅρια γυναικείας κλήσεως καὶ ἀρετῆς, ὥστε κατεστρέφετο οὕτω πᾶν ὅ,τι συνιστᾷ τὸ ἐξαιρετικὸν γνώρισμα, τὴν οὐσιώδη δύναμιν καὶ ὑπεροχὴν τοῦ γυναικείου φύλου. Ἐν Ῥώμῃ φαίνεται ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἀπέφυγον ἀμφοτέρας τὰς ἀποπλανήσεις ταύτας· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὴν ἠθικὴν τῶν ἀνδρῶν συνείδησιν ἐρρύθμιζε μόνον τὸ πολιτικὸν καὶ φυσικὸν συμφέρον καὶ οὐδὲν πλέον.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα, συμπεραίνομεν ὅτι αἱ γυναῖκες ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἦσαν θύματα τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς ἰδιοτελείας τῶν ἀνδρῶν, μὴ λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν ἐξαιρέσεων, ἃς τὰ ἤθη ἐποχῆς ἀρχαίας καὶ ἀδιαφθόρου, ἔξοχοι μεταξὺ τῶν γυναικῶν δυνάμεις ἢ εὐγενέστερον παρὰ τοῖς ἀνδράσι φρόνημα παρήγαγον. Μόνος ὁ ἀνὴρ ἐφαίνετο καθόλου ἐλεύθερος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς δούλους καὶ πρὸς τὸ πιεζόμενον καὶ καταθλιβόμενον γυναικεῖον φῦλον. Καὶ ὅμως ἡ διαγωγὴ πρὸς τὰς γυναῖκας ὑπῆρξε πάντοτε διὰ μὲν τοὺς ἄνδρας τὸ σχολεῖον καὶ ἡ λυδία λίθος τῆς ἠθικότητος, διὰ δὲ τὸν λαὸν ἐν γένει τὸ μέτρον τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐνοικούσης ζωτικῆς δυνάμεως. Διάσημος τῆς ἀρχαιότητος γνώστης εἶπεν, ὅτι ἡ εὐτελὴς ἰδέα, ἣν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον περὶ τῶν γυναικῶν, ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφορμὴ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν πτώσεως. Ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο εἶναι καὶ αἰτία· ὅσῳ μᾶλλον ὁ λαὸς διεφθείρετο, τόσῳ αἱ γυναῖκες ἐταπεινοῦντο καὶ περιεφρονοῦντο. Περιφρόνησις καὶ δυσπιστία πρὸς αὐτὰς κατέστησαν βαθμηδὸν κοινὸν πάντων κτῆμα, ἰδίως ἐν Ἑλλάδι. Διὰ τῆς οἰκτρᾶς τῶν γυναικῶν καταστάσεως καὶ τῆς ἐκθηλύνσεως αὐτῶν ἡ εἰκὼν τῆς βαθμιαίας ἠθικῆς κα-

καταπτώσεως τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν περιβάλλεται χρώματα ζοφερώτατα, καὶ ἀπειλεῖ ναυάγιον ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν ἄφευκτον.

Τότε ἐπεφάνη ἡ νέα τοῦ Ἰησοῦ θρησκεία καὶ μετ' αὐτῆς ἡ *ἱερὰ οἰκογένεια*. Ἐν τῇ φάτνῃ βλ πομεν τὴν Παναγίαν γαλουχοῦσαν καὶ ἐκτρέφουσαν τὸ θεῖον αὐτῆς βρέφος. Γυναῖκες παρίστανται εἰς τὴν ταφὴν τοῦ Ἰησοῦ, γυναῖκες εἰς τὸν σταυρόν, γυναῖκες εἰς τὴν ἀνάστασιν. Ἀγαπᾷ ὁ Ἰησοῦς τὰς ἀδελφὰς τοῦ Λαζάρου· διαλέγεται πρὸς τὴν Σαμαρείτιδα· κινεῖ εἰς μετάνοιαν τὴν Μαγδαληνήν. «Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς»· αὕτη εἶναι ἡ καινὴ ἐντολή, ἣν ὁ Χριστὸς συνέστησεν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ. Τὴν ἐντολὴν δὲ ταύτην τῆς ἀγάπης, τάχιον παντὸς ἄλλου ἐνόησαν καὶ ἐνεστερνίσθησαν αἱ γυναῖκες, βαθύτερον παντὸς ἄλλου ᾐσθάνθησαν αἱ γυναῖκες, ὧν ὁ βίος ὁλόκληρος εἶναι συνεχὴς ἱστορία ἀγάπης. Ἐπὶ τοσοῦτον ἐστερήθησαν αἱ γυναῖκες τῆς ἀγάπης, τῆς ἀτμοσφαίρας ταύτης τῆς ζωῆς, ἧς ἄνευ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται τῷ ὄντι νὰ ζήσῃ, ὥστε ἡ χριστιανικὴ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης ἦτο ἀληθὴς ἀπελευθέρωσις ἀπὸ ζυγοῦ σκληροῦ καὶ ἀρχαιοτάτου, ἐν τῷ αἰσθήματι δὲ τούτῳ τῆς ἐλευθερίας, τὸ γυναικεῖον φῦλον ἀνεσκίρτησε καὶ εἰς νέαν ἀνυψώθη ζωήν. Οὐδεὶς ὑπέμεινε τοσοῦτον, ὅσον αἱ γυναῖκες· ἀλλὰ καὶ εἰς οὐδένα ἐπεφυλάσσετο κλῆρος τοσοῦτον λαμπρός, ὅσον εἰς τὰς γυναῖκας. Ἐφ' ὅσον τὸ ἐξωτερικὸν πολιτικὸν συμφέρον ἐκανόνιζε καὶ τὴν ἠθικὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν προσωπικὴν ἀξίαν, τὸ γυναικεῖον φῦλον ἔπρεπε νὰ μειονεκτῇ, ἔμελλε νὰ καταθλίβηται. Διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐκηρύχθη ἡ ὑψηλὴ ἀλήθεια, ὅτι ἐν τοῖς ἀνθρώποις δὲν ὑπάρχει Ἰουδαῖος ἢ Ἕλλην, δοῦλος ἢ ἐλεύθερος, ἄρσεν ἢ θῆλυ, ἀλλ' ὅτι πάντες εἶναι ἴσοι πρὸς ἀλλήλους, πάντες ἕν εἰσιν ἐν Χριστῷ. Οὕτως αἱ γυναῖκες ἀνεκτήσαντο τὴν ἐλευθέραν προσωπικότητα καὶ τὸ δικαίωμα ἐπὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἄλλων. Ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία, τὸ δίκαιον τῆς προσωπικότητος ἦσαν ἄγνωστα τῇ ἀρχαιότητι. Ὁ χριστιανισμὸς πρῶτος ἐκήρυξεν αὐτὰ καὶ εἰς τὰς γυναῖκας καὶ εἰς τοὺς δούλους καὶ εἰς τὰ τέκνα. Ἡ γυνὴ ἐχειραφετήθη διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Δὲν ἐξετοπίσθη μὲν ἐκ τοῦ κέντρου τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, ἐκ τοῦ οἴκου· ἀλλὰ καὶ δὲν ἐμαραίνετο πλέον ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς οἰκίας, ὡς ἔλεγέ τις τῶν ἀρχαίων. Ἐπετράπη εἰς τὴν γυναῖκα νὰ βαδίζῃ ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ὅστις διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, καὶ ὅστις ἐν τῷ πνεύματι αὐτῆς καὶ τῇ καρδίᾳ ἐξήγειρε πληθὺν δυνάμεων μέχρι τοῦδε πιεζομένων καὶ καθευδουσῶν. Καθὼς ὁ κόσμος, οὕτω καὶ τὸ ἄτομον ἀνεκαινίσθη διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ πάσας αὐτοῦ τὰς ὄψεις. Οὕτως ἀνεκαινίσθη καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ ἡγιάσθη. Διὰ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας αἱ διάφοροι ἐθνικότητες εἶχον διασπασθῆ καὶ εἶχε παύσει ἡ αὐθυπόστατος πολιτικὴ αὐτῶν ζωὴ μετὰ τῆς ἠθικῆς αὐτῆς ἐπιρροῆς ἐπὶ τὰ ἄτομα. Τότε ὁ χριστιανικὸς οἰκογενειακὸς βίος ἀνήγειρε προπύργιον ἀσφαλὲς κατὰ τῆς

τελείας ἀποσυνθέσεως καὶ τῆς ἐπανόδου εἰς τὸ κενόν. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ πίπτοντος πολιτικοῦ κόσμου ἡ χριστιανικὴ οἰκογένεια ἀπέβη ἰσχυρὰ καὶ σωτήριος ἠθικὴ δύναμις, ἥτις περιεῖχε τὸν σπόρον πάσης ἰδιωτικῆς καὶ δημοσίας ἀρετῆς. Αἱ βάσεις τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, ἡ σχέσις τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους καὶ ἡ ἀνατροφὴ τῶν τέκνων ἀναπτύσσονται διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ πλήρει αὐτῶν ἐννοίᾳ.

Ἐν τῷ γάμῳ δὲν ἔπαυσεν ἡ γυνὴ ν' ἀναγνωρίζῃ τὸν ἄνδρα ὡς κεφαλὴν τοῦ οἴκου. «Αἱ γυναῖκες, τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε· ὅτι ὁ ἀνὴρ κεφαλή ἐστι τῆς γυναικὸς» (Ἐφ. ε. 22, 23). Ἀλλ' ἡ ὑποταγὴ αὕτη ἁγιάζεται διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης τῶν συζύγων, διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀμοιβαίας προσωπικότητος. «Ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾷν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα» (Ἐφ. ε'. 28). «Ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν» (αὐτ. ε'. 32). «Οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικοῦντες ταῖς ἰδίαις γυναιξὶ κατὰ γνῶσιν ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμήν» (Α. Πέτρ. γ'. 7). «Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω» (Α. Κορ. ζ' 3). Ἡ μεταβολὴ δὲ ἡ ἐπενεχθεῖσα διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸν γάμον παρατηρεῖται μάλιστα ἐν τῇ μητρικῇ ἀγάπῃ. Οὐδεμία ἄλλη ὑπάρχει ἐν τῇ ἀνατροφῇ δύναμις μείζων τῆς τοῦ προσωπικοῦ παραδείγματος. Ὁ παῖς διὰ τῆς ἀμέσου ἐποπτείας, διὰ τῆς συνηθείας μορφοῦται· τὸ δὲ διὰ τοῦ παραδείγματος καὶ τῆς συνηθείας προσκτηθὲν ἀποβαίνει ἐν τῷ βίῳ δύναμις ἰσχυρὰ καὶ δυσκαταγώνιστος. Ἡ λεπτοτέρα τῆς γυναικὸς φύσις εἶναι ὁμολογουμένως ἁρμοδιωτέρα εἰς τὴν ἀνατροφήν. Αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς συγκεντροῦνται εὐχερέστερον καὶ ἁρμονικώτερον περὶ κοινόν τι κέντρον, αἱ σκέψεις προέρχονται ἐκ τῆς καρδίας. Ὁ προορισμὸς οὗτος ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν γυναῖκα, ἥτις οὕτω ἀνεδείχθη μήτηρ ἀληθὴς ἐν τῇ ἐξόχῳ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Τοιαῦτα χριστιανῶν γυναικῶν πρότυπα ἐν νῷ ἔχων ὁ Λιβάνιος εἶπεν· «Οἷαι παρὰ τοῖς χριστιανοῖς γυναῖκές εἰσιν» ! Εἰς τὸν Λιβάνιον, τὸν μέγαν τοῦτον τῆς ῥητορείας διδάσκαλον, καίπερ ἐθνικὸν ὄντα, παρέδωκεν ἡ Ἀνθοῦσα ἡ μήτηρ τοῦ Χρυσοστόμου τὸν υἱὸν αὐτῆς, πεποιθυῖα ὅτι διὰ τῆς μητρικῆς αὐτῆς δυνάμεως θὰ ἐματαίου τὰς προσπαθείας τοῦ Λιβανίου, τοῦ νὰ ἑλκύσῃ τὸν υἱὸν αὐτῆς εἰς τὸν ἐθνισμόν· καὶ πράγματι ἐματαίωσεν αὐτάς. Ἡ εἰκών, ἣν αὐτὸς ὁ Λιβάνιος προβάλλει περὶ τῆς ἐθνικῆς νεολαίας τῶν χρόνων αὐτοῦ, καθ' οὓς πᾶν κῦρος καὶ ἐπιρροὴ τῶν γονέων ἐπὶ τοὺς υἱοὺς εἶχεν ἐκλίπει, περιέχει σαφῆ ὁμολογίαν τῆς ἐκλύσεως πάσης ἠθικῆς δυνάμεως τῆς ἀρχαιότητος, καὶ οὐδεμίαν δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἀντίθεσιν ἰσχυροτέραν ἢ ἐν οἷς ὁ μαθητὴς τοῦ Λιβανίου Χρυσόστομος λέγει ἐν ταῖς ὁμιλίαις αὐτοῦ περὶ τῶν γυναικῶν τῶν χριστιανῶν· «Ἄλλοτε, λέγει, αἱ γυναῖκες ἦσαν κατώτεραι τῶν ἀνδρῶν, νῦν δὲ πᾶν τοὐναντίον. Ἴδετε τί ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς

γῆς παρήγαγεν. Αἱ γυναῖκες ὑπερβάλλουσιν ἡμᾶς κατὰ τὰ εὐγενῆ ἤθη, κατὰ τὸν χριστιανικὸν ζῆλον καὶ τὴν εὐσέβειαν, κατὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Χριστὸν, ὅστις ἀνύψωσε τὴν γυναῖκα». Καὶ εἶχε δίκαιον νὰ λαλῇ οὕτω περὶ τῆς χριστιανῆς γυναικὸς ὁ Χρυσόστομος, διότι ἐξ ἰδίας πείρας ἐγίνωσκε, τί δύναται νὰ κατορθώσῃ μήτηρ πράγματι χριστιανή. Εἶχε δίκαιον νὰ λέγῃ ταῦτα περὶ τῆς χριστιανῆς γυναικὸς ὁ Χρυσόστομος, διότι εἰς τί ἄλλο ἢ εἰς τὴν μητρικὴν ἀνατροφὴν ὀφείλουσι τὸ πᾶν σχεδὸν οἱ μεγάλοι τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι, αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς, Βασίλειος ὁ μέγας, ὁ Θεοδώρητος, ὁ Αὐγουστῖνος καὶ πλεῖστοι ἄλλοι;

Εἶναι τῷ ὄντι ἔξοχος ἡ εἰκὼν τῆς γυναικὸς ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀρχαιότητι. Κατ' αὐτὴν ἡ γυνὴ διεδραμάτιζε πρόσωπον σπουδαιότατον. Ἐγίνετο ἱεραπόστολος ἐν τῷ ἐθνικῷ οἴκῳ καὶ ὡς δούλη ἐπέστρεφεν εἰς Χριστὸν λαοὺς ὅλους. Αἱ *διακόνισσαι* λεγόμεναι παρεῖχον μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ δυστυχεῖς καὶ ἐγίνοντο τὸ ζῶν παράδειγμα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης τῆς δι' ἔργων ἐκδηλουμένης. Ὑπῆρχον ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀρχαιότητι γυναῖκες, αἵτινες ἢ ἀπηρνοῦντο τὸν κόσμον ἐν πλήρει αὐταπαρνήσει, φεύγουσαι τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν διαφθορὰν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἢ ὑφίσταντο διωγμοὺς, βασάνους καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον, ἀναπτύσσουσαι τόλμην καὶ καρτερίαν ἀπαραδειγμάτιστον. «Ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τὸν διάσημον Τροπλὼν, παρέσχε διὰ τῆς ἠθικῆς καὶ λατρείας αὐτοῦ τῇ γυναικὶ σπουδαιοτάτην θέσιν. Ἀπὸ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, αἱ γυναῖκες κατέλαβον ἐν τῇ ἐνεργητικῇ ζωῇ θέσιν, ἧς πάντως ἐστεροῦντο ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀριστοκρατίας, καὶ τῆς τῶν πρώτων Καισάρων βασιλείας. Γνωστόν ἐστι τί ὑπέστη ἡ Ἀγριππίνα, θελήσασα νὰ δώσῃ τὸ πρῶτον παράδειγμα τῇ αὐτοκρατορίᾳ ἐπεμβάσεως γυναικὸς εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν τῆς πατρίδος αὐτῆς ὑποθέσεων. Ἀλλὰ τῷ χριστιανισμῷ ἀπέκειτο ἀναγκαίως νὰ μετριάσῃ τὰς ἀποκλειστικὰς ταύτας ἰδέας, καὶ ἐξαγάγῃ τὰς γυναῖκας τῆς ἀδρανοῦς καταστάσεως, ἐν ᾗ ἐθνικαὶ προλήψεις κατεδίκαζον αὐτάς. Ἅπασαι δὲ αἱ μαρτυρίαι φιλικαὶ καὶ ἐχθρικαὶ δεικνύουσιν ἡμῖν, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία χρῆσιν ἐποιήσατο τῆς τῶν γυναικῶν δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, ἵνα εἰσδύσῃ εἰς τὸν ἐθνικὸν κόσμον καὶ φθάσῃ παρὰ τῇ ἑστίᾳ καὶ τῷ ἐσωτερικῷ τῆς οἰκογενείας. Ἐντεῦθεν μὲν αἱ διαζεύξεις τῶν γυναικῶν ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν συζύγων ἕνεκα τῆς πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν προσελεύσεως αὐτῶν, ἐκεῖ δὲ τὰ μαρτύρια· συχνάκις δὲ οἱ εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσηλυτισμοὶ ἐθνικῶν τινων ὀφείλονται εἰς τὸν ζῆλον αὐτῶν. Πανταχόθεν δείκνυται παρρησία καὶ ἀφοσίωσις ὑπὸ τῶν γυναικῶν [1]. «Ἀνοίξατε, λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς,[2] ἀνοίξατε τὰ

1 Πραγματεία περὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ ἀστικοῦ τῶν ῥωμαίων δικαίου ὑπὸ Τροπλῶνος προέδρου τοῦ ἀνωτάτου τῆς Γαλλίας δικαστηρίου κτλ. ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Β. Κ. Νικολοπούλου, ἐφέτου. σ. 241.— 2. Αὐτόθι, σελ. 245.

βιβλία τῶν κατηγόρων τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀνάγνωτε τὰς σατύρας τῶν συγχρόνων περὶ τῶν προόδων αὐτοῦ. Τίς ἐστιν ἡ πρωτίστη κατηγορία ἡ εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένη; Τὸ ὅτι ἐρείδεται κυρίως ἐπὶ τῶν γυναικῶν. Μετὰ ταῦτα διέλθετε τὰς βίβλους τῶν ἑρμηνευτῶν καὶ διαδόντων αὐτόν· πρὸς τίνας ἀποτείνονται αἱ πλεῖσται εὔγλωττοι σελίδες; πρὸς τὰς γυναῖκας. Τὰ συγγράμματα τοῦ Τερτυλλιανοῦ ἀποδεικνύουσι τοῦτο. Μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ θείου Ἱερωνύμου εἰσί τινες περιέχουσαι ἀποκρίσεις πρὸς γυναῖκας συμβουλευομένας αὐτὸν περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ἁγίων Γραφῶν.

Καὶ ἀληθῶς κατὰ τὸ σύστημα τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ γυνὴ ἔχει καθήκοντα νὰ ἐκπληρώσῃ, ὀφείλουσα, ὡς ὁ ἀνήρ, νὰ ὑπηρετῇ τὸν Κύριον· ἔχει τὴν αὐτὴν ἠθικὴν ἀξίαν, ὡς καὶ ὁ ἀνήρ· εἰ καὶ εἶναι κατωτέρα αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ὑπερβαίνει ὅμως αὐτὸν κατὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἀπραξίας, ἐν ᾗ ἡ ἀρχαία Ρώμη ὑπέβαλλεν αὐτήν, περιωρισμένην ἐν βίῳ μονοτόνῳ καὶ ἀλλοτρίῳ τῆς κοινωνικῆς ἐνεργείας. Ἡ νέα δὲ διδασκαλία ἐπέβαλλεν αὐτῇ καθῆκον νὰ ἐνεργῇ, νὰ προτρέπῃ καὶ μεταχειρίζηται τὴν κοινωνικὴν αὐτῆς δύναμιν, νὰ μετέχῃ τῶν ἀγώνων τῶν μαρτύρων, ν' ἀναβαίνῃ ἀτρόμητος, ὡς ἐκεῖνοι, ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Νῦν μανθάνει τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ Πραιτώριον, ἄχρι τοῦδε ἀπηγορευμένα εἰς τὸ φῦλον αὐτῆς, διότι ἦν ἀνάγκη νά δημηγορῇ ἐκεῖ, νὰ ὑπερασπίζηται, νὰ ὀλιγωρῇ τὸ ξίφος τῆς τῶν ἐθνικῶν δικαιοσύνης. Ριφθεῖσα εἰς τὴν ἐνεργητικὴν ζωήν, ὀφείλει νὰ ἐμμένῃ ἐν αὐτῇ μὲ γενναιότητα ἡρώων, μὲ ζῆλον τῶν Ἀποστόλων. Ἡ πρῴην αἰχμάλωτος, φαίνεται νῦν γενναία κατὰ τοῦ δεσπότου, ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐξουδενώσῃ αὐτήν. Ἡ σύζυγος δ' ἔσεται διερμηνεὺς τῆς πίστεως παρὰ τῷ ἰδίῳ συζύγῳ, ἐπιτυγχάνουσα τῆς συγκαταθέσεως αὐτοῦ, ἢ ἀνθισταμένη εἰς τὴν ὀργήν. Παρθένος, μήτηρ, χήρα, ἐν ὅλαις ταῖς περιστάσεσιν ἔχει νέα καθήκοντα νὰ ἐκπληρώσῃ. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη ἐστὶν ὁ κλῆρος αὐτῆς, καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς περιελεύσεται κλάδος τις διοικήσεως τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινωνίας. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔχει ἀξιώματα, ἀναλαμβάνουσα ὡς διάκονος (πρᾶγμα ἀνήκουστον ἕως τότε) μέρος τι διδασκαλίας. Μετέχουσα δὲ τοῦ ἀποστολικοῦ ἀξιώματος, διδάσκει τὰς γυναῖκας καὶ περιβάλλεται χαρακτῆρα ἐπίσημον. Ἰδού, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, πλῆρες σύστημα χειραφεσίας καὶ ἐθνικῆς ἰσότητος. Ἰδοὺ κατάστασις ὅλως νέα, ἀναφανεῖσα οὐχὶ διά τινων σπανίων συμβεβηκότων, ἀλλὰ διὰ σταθερᾶς καὶ καθημερινῆς πρακτικῆς.

Ναί, σύστημα πλῆρες χειραφεσίας τῆς γυναικός, σύστημα πλῆρες τῆς ἠθικῆς αὐτῆς ἰσότητος εἶναι ὁ χριστιανισμός. Κατάστασις ὅλως νέα ἐν τῇ τάξει τῶν γυναικῶν ἀνεφάνη διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπιβεβαιουμένη *οὐχὶ διά τινων σπανίων συμβεβηκότων, ἀλλὰ διὰ σταθερᾶς καὶ καθημερινῆς πρακτικῆς*. Ἀνοίξατε τὰ βιβλία τῆς καθημερινῆς πείρας πάσης ἐποχῆς.

Ἀνάγνωτε τὴν ἱστορίαν τῆς γυναικὸς ἐν τῷ χριστιανισμῷ· διεισδύσατε, εἰ δυνατόν, εἰς τὰ ἄδυτα τῆς χριστιανικῆς οἰκογενείας, παραβάλετε αὐτὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν οἰκογένειαν, καὶ θὰ ἴδητε ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναφωνήσητε μετὰ τοῦ Λιβανίου· «Οἷαι παρὰ τοῖς χριστιανοῖς γυναῖκές εἰσιν! Ναί, ἂν πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει μετὰ καρδίας εὐγνώμονος νὰ δοξολογῇ τὴν Θείαν Πρόνοιαν, ὅτι ἐδώρησεν ἡμῖν τὸ Εὐαγγέλιον, ἡ γυνὴ κατὰ λόγον πολλῷ μείζονα ὀφείλει νὰ πράττῃ τοῦτο· διότι ἡ γυνὴ κατ' ἐξοχὴν ᾐσθάνθη τὴν σωτηρίαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐπιρροήν, ἡ γυνὴ κατ' ἐξοχὴν ἀπήλαυσε τῶν εὐεργετημάτων τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἂν ἡ γυνὴ ἔχει νῦν προσωπικὴν ὕπαρξιν καὶ ἐλευθερίαν, εἰς τὸν χριστιανισμὸν ὀφείλει τοῦτο. Ἂν ἡ γυνὴ ἔχει νῦν συνείδησιν τῆς μητρικῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ ἐλευθέρως δύναται νὰ ἀνατρέφῃ τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα, εἰς τὸν χριστιανισμὸν ὀφείλει τοῦτο. Ἂν ἡ γυνὴ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ γυναικωνίτου, ἂν ἔπαυσε νὰ θεωρῆται ἀναξία μορφώσεως, σχολεῖα δὲ καὶ παρθεναγωγεῖα ἱδρύθησαν δι' αὐτήν, καὶ ὀρθῆς καὶ ἐπιμεμελημένης ἀγωγῆς καὶ παιδείας τυγχάνει, εἰς τὸν χριστιανισμὸν ὀφείλει τοῦτο. Ἰδοὺ διατί ἡ γυνὴ διεκρίθη πάντοτε καὶ διακρίνεται ἐπὶ θερμότητι πίστεως καὶ ἀγάπης πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον· καὶ δικαίως· διότι ἂν τὸ αἴσθημα τῆς εὐσεβείας εἶναι ἔμφυτον εἰς πάντα ἄνθρωπον, ἡ χριστιανὴ γυνὴ ὀφείλει μάλιστα νὰ ἦναι εὐσεβής, ἀναλογιζομένη, οἷα καὶ ὁπόσα ὀφείλει εἰς τὴν θρησκείαν αὐτῆς. Ἀνὴρ ἀσεβής, εἶναί τι ἀποτρόπαιον· γυνὴ ἀσεβής, εἶναι τοῦτ' αὐτὸ τέρας· εἶπέ τις τῶν ἐξοχωτέρων ἐκκλησιαστικῶν ρητόρων, ὁ Bossuet. Ὁ Ἰησοῦς, εἶπέ που αὐτὸς ὁ Ρενάν, θὰ ἦναι πάντοτε κύριος τῆς γυναικείας καρδίας. Τὴν εὐσέβειαν δὲ ταύτην ὀφείλει ἡ γυνὴ ὡς μήτηρ νὰ μεταδίδῃ εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα. «Οἱ γονεῖς ἐκτρέφετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου», παραγγέλλει τὸ Εὐαγγέλιον (Ἐφεσ. ϛ'. 4). Ἂν ἡ εὐσέβεια εἶναι ἡ βάσις τῆς ἀρετῆς, ὁ οἶκος δὲ εἶναι ἡ πρώτη καὶ θεμελιώδης πηγὴ τῆς εὐσεβείας, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ γυνὴ κατ' ἐξοχὴν ὀφείλει νὰ ἐμπνέῃ ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων εἰς τὰ τέκνα αὐτῆς τὴν εὐσέβειαν, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν πατρίδα, τὸν πόθον πρὸς πᾶν ὅ,τι μέγα, εὐγενές, ἔξοχον καὶ γενναῖον.

Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς συνανυφώθημεν μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ συνεξηυγενίσθημεν· καὶ ἡμεῖς ἀπολαύομεν τῶν εὐεργετημάτων, ἅτινα ὁ χριστιανισμὸς ἐπεδαψίλευσεν εἰς αὐτήν. Ἀπολαύομεν ὡς τέκνα τῶν εὐεργετημάτων τούτων, διότι ἐν τῷ χριστιανικῷ οἴκῳ ἐδιδάχθημεν, τί ἐστι μητρικὴ ἀγάπη, πόσον γλυκὺ καὶ σεμνὸν εἶναι τὸ τῆς μητρὸς ὄνομα. Ἀπολαύομεν ὡς σύζυγοι τῶν εὐεργετημάτων τούτων, διότι ἐν τῷ χριστιανικῷ οἴκῳ ἐδιδάχθημεν, πόσαι πικρίαι λησμονοῦνται παρὰ τῷ πλευρῷ τῆς συζύγου, ποίαν ἀνακούφισιν τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων τοῦ βίου τούτου δεινῶν εὑρίσκει ὁ ἀνὴρ ἐν τῇ συζυγικῇ ἀφοσιώσει καὶ ἀγάπῃ. Ἀπολαύομεν ὡς πα-

τέρες τῶν εὐεργετημάτων τούτων, διότι ἐν τῷ χριστιανικῷ οἴκῳ ἐδιδάχθημεν, ὁποία πηγὴ ἀγαθῶν καὶ εὐδαιμονίας εἶναι εἰς ἡμᾶς ὁ οἰκογενειακὸς βίος, ὅταν κατέχωμεν ἐν αὐτῷ θέσιν πατρὸς καὶ συζύγου ἐν τῇ χριστιανικῇ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Ἀπολαύομεν ὡς μέλη τῆς κοινωνίας τῶν εὐεργετημάτων τούτων, διότι ἐκ τοῦ χριστιανικοῦ οἴκου, ἐκ τῶν κόλπων τῆς μητρὸς μάλιστα ἀπορρέει πᾶν ὅ,τι εὐγενὲς καὶ ἔξοχον κοσμεῖ τὴν κοινωνίαν, καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀδιάσειστον βάσιν τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ καὶ τῆς εὐνομίας.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ δὲν ἀναφαίνονται ἐν πάσῃ ἐποχῇ συχνὰ παραδείγματα ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν τοῦ γυναικείου φύλου; Μὴ καὶ ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ δὲν παραγνωρίζεται πολλάκις ὁ ὑψηλὸς τῆς γυναικὸς προορισμός, δὲν βεβηλοῦται ἡ ἱερότης τοῦ γάμου, δὲν παραβιάζεται ἡ συζυγικὴ πίστις, δὲν καταπνίγεται τὸ μητρικὸν φίλτρον, δὲν διαστρέφεται ἡ γυναικεία σεμνότης, δὲν μετατίθεται τὸ κέντρον τοῦ γυναικείου προορισμοῦ ἐκτὸς καὶ μακρὰν τοῦ οἴκου, δὲν τυρβάζει ἡ γυνὴ περὶ πᾶν ἄλλο ἢ περὶ ὅ,τι ἔχει πολύτιμον, περὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων, περὶ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ἰδίου οἴκου; Ἀληθὲς τοῦτο· ἀλλὰ μὴ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δύναταί ποτε ν' ἀποβάλῃ τὰς ἀτελείας αὐτῆς; Ὅσον ὅμως μεγάλη ἂν ὑποτεθῇ ἡ πτῶσις τοῦ γυναικείου φυλου ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ, τί εἶναι ἡ πτῶσις αὕτη παραβαλλομένη πρὸς τὴν φρικώδη καὶ ἀκατανόμαστον τῆς γυναικὸς διαφθορὰν ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ; Πόσον δὲ ἀδίκως ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὰ ἤθη καθόλου τῶν νεωτέρων χρόνων, ἄρα καὶ τὰ ἤθη τῶν γυναικῶν, μεθ' ὅλας τὰς συμφύτους τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀτελείας, δὲν ἐγένοντο διὰ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ ἡμερώτερα καὶ εὐγενέστερα. Πόσαι καὶ σήμερον ὡς καὶ ἐν πάσῃ χριστιανικῇ ἐποχῇ ὑπάρχουσι γυναῖκες, εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν ὁποίων τὰ ἄτομα ὀφείλουσι τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν, ἡ κοινωνία τὴν σωτηρίαν αὐτῆς, ἡ ἀνθρωπότης τὴν ἐξημέρωσιν αὐτῆς καὶ τὴν πρόοδον! Πόσαι καὶ σήμερον ὑπάρχουσι γυναῖκες μαρτυροῦσαι καθ' ἑκάστην ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ εἰς παντοίας ὑποβαλλόμεναι θυσίας ὑπὲρ τοῦ πλησίον! Πόσα τραύματα θεραπεύονται καὶ νῦν ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ ὑπὸ τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐν πλήρει αὐταπαρνήσει ὡς ἄγγελοι εἰρήνης καὶ ὑπομονῆς καταπραΰνουσι τὰς θλίψεις τοῦ πλησίον! Ἡ ἀρχαία ἱστορία παριστᾷ ἡρωΐδας, ἀλλ' εἶναι ἄγνωστος ἐν τῇ ἀρχαιότητι τοιαύτη αὐταπάρνησις, τοιαύτη ὕπαρξις οὐρανίων δυνάμεων ἐν σκεύει οὕτω ἀσθενεῖ. Τὸ ἀσθενὲς τοῦτο σκεῦος ἐγένετο διὰ τοῦ Εὐαγγελίου σκεῦος ἐκλογῆς· ἡ γυνὴ ἀνυψώθη διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐξηυγενίσθη.

Ι. Μοσχάκης.

ΡΑΒΕΛΑΙ

ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΤΟΥ Α'. *

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΕΠΟΧΗ

Ἐβασίλευε τῆς Γαλλίας Φραγκῖσκος ὁ Α', καθ' ἣν ἐποχὴν δύο μεγάλα γεγονότα κατελάμβανον ὡς ἐξ ἐφόδου τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἀφύπνιζον ἐκ τοῦ ληθάργου τοὺς λαούς. Τὰ γεγονότα ταῦτα ἦσαν ἡ θρησκευτικὴ ἀναμόρφωσις τοῦ Λουθήρου καὶ ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ. Μὴ νομίσῃ τις ὅτι συνηντήθησαν ὡς ἐκ τύχης ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου συναγωνισταὶ οἱ πρόμαχοι τῆς μιᾶς καὶ οἱ μάρτυρες τῆς ἄλλης. Μεταξὺ αὐτῶν ἡ ἱστορία ἀνακαλύπτει ὑπολανθάνοντά τινα δεσμόν, ἡ ἱστορία ἡ ἀναζητοῦσα τὰ αἴτια τῆς μεγάλης ταύτης κοινωνικῆς ἀναστατώσεως καὶ εἶναι ἤδη πλέον ἢ βέβαιον ὅτι ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀναμορφωτάς, οἵτινες εἶχον ἀναπετάσει τὴν φοινικίδα κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐλῆς, καθ' ἣν ἐποχὴν ἀκόμη ἀντήχουν βαρεῖς οἱ κεραυνοὶ τοῦ Πάππα. Ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐπιδιώκοντες σκοπόν, τὴν χειραφέτησιν τῶν λαῶν, ἔτεινον ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ πεδίου τὰς χεῖρας οἱ ἀναμορφωταὶ τῆς θρησκείας πρὸς τοὺς ἀναμορφωτὰς τῶν γραμμάτων καὶ συνησπίσθησαν διὰ νὰ ἀνατρέψωσιν ὁλόκληρον παρελθόν, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου, ὡς ὑπὸ ἀσφαλῆ προμαχῶνα, ἐκρύπτοντο ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ δεισιδαιμονία. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ὁ μεσαίων ἐξαφανίζεται καὶ ἄρχεται ἡ νέα ἱστορία.

I

Ἱσταμένου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἀνήλιον σκότος ἐδέσμευεν ἀκόμη τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν. Οἱ λαοὶ δὲν εἶχον ἕνα μόνον τύραννον, καθ' οὗ νὰ παλαίσωσιν ἐγειρόμενοι. Δὲν εἶχον μόνους τοὺς ἡγεμόνας, οἵτινες ἀπήτουν παρ' αὐτῶν, διὰ νὰ ἱκανοποιήσωσι τὴν φιλοδοξίαν των καὶ τὴν ἀπληστίαν, χρήματα καὶ βραχίονας, εἶχον μυρίους ἄλλους τυραννίσκους, οἵτινες ἐζήτουν οὐχὶ ἐλάσσονας θυσίας. Εἶπον λαός· καὶ λαὸς τότε δὲν ὑπῆρχε. Ἦσαν ἄρχοντες καὶ ὑπήκοοι, ἔξαρχοι τοῦ Πάππα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, οἵτινες ἐκυβέρνων ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ ἢ ἐν ὀνόματι τοῦ ἡγεμόνος. Ἐπὶ πλέον διεῖπον τὴν ἀνθρωπότητα ἐρριζωμέναι προλήψεις μακροῦ παρελθόντος, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ὁποίων, ὡς ὑπὸ ἀτμόσφαιραν πνιγηράν, ἡ διάνοια ἀπε-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῷ» κατὰ Δεκέμβριον 1881.

ναρκοῦτο καὶ ἔφθινε. Ἡ χαλάρωσις αὕτη ἡ φαινομένη ὡμοίαζε τὴν ἄφωνον γαλήνην τοῦ ὠκεανοῦ κατὰ τὴν παραμονὴν μεγάλης τινὸς τρικυμίας. Μακρὰν ἤρχισαν ἤδη νὰ ἐγείρωνταί τινα νεφύδρια· ὀλίγον ἔτι καὶ τὸ πᾶν ἀνακινεῖται· τὴν νωχέλειαν διαδέχεται ὁ πόθος τῆς ἐρεύνης, τὴν ἀτονίαν ἡ ζωή.

Τὴν περίοδον ταύτην ἐξαγνίζουσιν ἀπέναντι τῆς ἱστορίας τρία μεγάλα συμβάντα, τὰ ὁποῖα ἂν δὲν ἀνέτρεψαν ἐξ ἀπίνης τὸ σεσαθρωμένον οἰκοδόμημα τοῦ παρελθόντος ἐπενήργησαν ὅμως ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τῶν λαῶν καὶ προεχάραξαν τὴν ὁδὸν εἰς τὰς μετερχομένας γενεάς. Ἀληθῶς ὑπῆρξαν ἀνώτεροι τοῦ αἰῶνός των ὁ Γενουήνσιος Κολόμβος καὶ ὁ Γούτεμβεργ, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ μὲν πρῶτος ἀνεκάλυπτε τὴν ἄγνωστον Ἀμερικήν, ὁ δὲ ἕτερος, ὁ πρώην ἐκεῖνος στιλπνωτὴς τῶν πολυτίμων λίθων, ἐπενόει τὴν τυπογραφίαν καὶ συνεταιρίζετο μετὰ τοῦ Ἰωάννου Φύστου, διὰ νὰ ἐκτυπώσῃ τὴν πρώτην λατινικὴν γραφήν. Ἀλλ' αὐτῶν ἀκόμη προηγήθη ἡ εἰσβολὴ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὴν ὁποίαν ἡ Δύσις ὀφείλει εἰς τὴν ἀτυχῆ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἔκβασιν τῆς τελευταίας τοῦ Βυζαντίου πολιορκίας. Ἐνῷ ὁ Μωάμεθ Β' ἀνεστήλου πρὸ τῶν ἐπάλξεων τῆς βασιλευούσης τὴν ἡμισέληνον, οἱ φυγάδες τοῦ Ἑλλησπόντου, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα, κατήρχοντο πρὸς τὴν Δύσιν, ἵνα ἀφυπνίσωσι τοὺς λαοὺς καὶ προπαρασκευάσωσι τὴν ἀναγέννησιν. Πόθεν ἄρχεται αὕτη δὲν εἶναι μαθηματικῶς ὡρισμένον, οὔτε δύναται ἀκριβῶς ἡ ἱστορία νὰ προσδιορίσῃ τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου καὶ νέου πολιτισμοῦ.

Ἡ Ἰταλία, ἥτις αἰῶνας ὅλους ὑπῆρξε τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἐν ᾧ συνηντῶντο οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, διὰ νὰ διεκδικήσωσι τὴν παντοκρατορίαν, ἐνεκολπώθη τοὺς φυγάδας καλλιτέχνας καὶ ἔπειτα τοὺς σοφοὺς καὶ ἐνεπνεύσθη πρώτη ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας. Ἐκεῖθεν ἐγένετο τὸ πρῶτον σημεῖον. Καὶ ἡ Ἰταλία, ἥτις ἀνέθρεψε τὸν Δάντην καὶ ἐνεκυμόνει τὸν Μιχαὴλ Ἄγγελον καὶ τὸν Ῥαφαήλ, ἡ Ἰταλία, ἡ κατατετμημένη εἰς τοσαύτας πολιτείας καὶ δουκάτα, ἡ ἔχουσα τοὺς πλειοτέρους τυραννίσκους καὶ τὴν ὁποίαν ἑκάστοτε ἀφύπνιζεν ὁ ἐφιάλτης τῆς ξενικῆς εἰσβολῆς, κατώρθωσεν, ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς ἀποναρκώσεως, νὰ σημάνῃ πρώτη τὸ ἐγερτήριον. Τὰ ἄλλα ἔθνη ἦλθον ἔπειτα, ὅτε πλέον ἡ τέχνη εἶχεν ἀνδρωθῆ παρὰ τὸν Ἄρνον καὶ τὸν Τίβεριν.

Ἐπὶ τῆς καθέδρας τοῦ ἁγίου Πέτρου ἀνῆλθον ἐπὶ τέλους ἄνδρες, τῶν ὁποίων ἡ φιλοδοξία ὑπῆρξε σωτήριος διὰ τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Μέχρι τινὸς μία μόνον ἐπιστήμη ὑπῆρχεν, ἡ θεολογία καὶ αὕτη εἰς ὡρισμένον τινὰ κύκλον. Αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι ἦσαν ἀπόσπονδοι. Ἐκεῖνος ὅστις ἐφωρᾶτο ἀναγινώσκων, ἐκινδύνευε νὰ νομισθῇ αἱρετικός, ὁπότε παραδόξως ἡ ἁγία ἕδρα ἤλλαξε πολιτείαν καὶ οἱ Πάπαι ἀπὸ διωκτῶν ἐγένοντο προς-

τάται τῶν γραμμάτων, ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη κατεδίωκον τὴν ἐπιστήμην, τὴν ὁποίαν ἐφοβοῦντο. Ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον εἰς τὴν σκιάν της σειομένην τὴν οὐρὰν τοῦ διαβόλου. Ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Γούτεμβεργ, ὁ Φαῦστος, ἦσαν τόσαι ἐνσαρκώσεις τοῦ Σατανᾶ. Μόνος ὁ Ἀριστοτέλης δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀφορισθῆ, ἐθεωρεῖτο μάλιστα ὡς διαφωτίζων τὴν θρησκείαν. Τότε δὲν εἶχε δημοσιεύσει ἀκόμη τὸ κατ' αὐτοῦ κατηγορητήριον ὁ Πέτρος Ῥαμὺ, ὅστις ἴσως μᾶλλον διὰ τοῦτο, ἐδολοφονήθη τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου ἢ διότι ἦτο Οὐγενόττος.

Τὰ γράμματα ἐφοβοῦντο ὀλιγώτερον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρενέπεσαν οἱ φωτοσβέσται, ὁποῖοι ἦσαν ὁ Παῦλος ὁ Β', ὁ σπάταλος καὶ ἐπιδεικτικὸς ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης, ὅστις κατεδίωκε τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς τῆς Ἰταλίας, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι μεταχειριζόμενοι ἀρχαῖα κλασικὰ ὀνόματα ἦσαν πλειότερον εἰδωλολάτραι ἢ χριστιανοὶ καὶ ὁ διαβόητος φαρμακεὺς Ἀλέξανδρος Ϛ', ὁ Νέρων ἐκεῖνος μεταξὺ τῶν παππῶν, ὁ Ἀλέξανδρος Ϛ', ὁ πατὴρ τῆς Λουκρητίας καὶ τοῦ Καίσαρος Βοργία. Ἀλλ' ἐὰν ἀποχωρήσωμεν ἐκ τοῦ καταλόγου δύο ἢ τρία ὀνόματα οἱ ἐναπομένοντες μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα ὑπῆρξαν ἀληθεῖς ὑποφῆται τῶν Μουσῶν. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἤθελον νὰ φαίνωνται σοφοί· ἄλλοι ἦσαν τῷόντι τοιοῦτοι καὶ ὁ Νικόλαος Ε', πρὶν ἢ ἀκόμη περιβληθῇ τὴν τιάραν τοῦ ποντίφηκος κεκλεισμένος ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐν Φλωρεντίᾳ, τὴν ταξινόμησιν τῆς ὁποίας εἶχεν ἀναθέσει εἰς αὐτὸν ὁ ἀπὸ Μεδίκων Κοσμᾶς, κατεγίνετο εἰς τὸ ν' ἀντιγράφῃ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ χειρόγραφα. Τότε ἀκόμη ὠνομάζετο Θωμᾶς ὁ ἐκ Σαρζάνης καὶ Θωμᾶς Καλανδρῖνος. Καὶ ὁ Πῖος Β' εἶχεν, ἀναδειχθῆ πρότερον μεταξὺ τῶν λογίων, ὅτε ἀκόμη ἐκαλεῖτο Αἰνείας Σίλβιος. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον Ϛ', καὶ τὴν ὀλιγοήμερον ἱεραρχίαν τοῦ Πίου Γ' ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἰούλιος Β', ὁ προστάτης τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου καὶ τοῦ Ῥαφαήλ. Ὁ Λέων Ι', ὅστις ἦλθεν ἔπειτα, ἀνήκει εἰς τὴν ἑπομένην ἑκατονταετηρίδα.

Ἀλλ' ἡ χώρα, ὅπου ἡ φιλολογία καὶ αἱ τέχναι ἔφθασαν ταχύτερον τὸ ἀπόγειον σημεῖον τῆς δόξης των ἦτο ἡ Φλωρεντία, ἐφ' ὅσον ἡγεμόνευεν ὁ Κοσμᾶς, ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μεδίκων καὶ εἶτα ὁ Λαυρέντιος. Ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ὁ Βοκκάκιος καὶ ὁ Πετράρχης εἶχον ἐπιχειρήσει τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀναστηλώσεως τῶν γραμμάτων. Εἰσῆλθον εἰς τὰς μονὰς, ἀνεδίφησαν μεταξὺ τῶν κεκονιαμένων χειρογράφων, τὰ ὁποῖα ἡ ἀμάθεια τῶν καλογήρων εἶχεν ἐγκαταλείψει εἰς τοὺς μῦς καὶ τοὺς σῆτας, ἀνεῦρον τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ἀνέγνωσαν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἑρμηνεύσωσι. Συγχρόνως δὲ ἐμπνεόμενοι ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἐκείνων, ὡς οἱ καλλιτέχναι ἐκ τῆς θέας μόνης τῶν συντριμμάτων τῆς ἀρχαιότητος, ἐπεχείρησαν νὰ μορφώσωσι καὶ γλῶσσαν καὶ ποίησιν. Καὶ ἠξεύρομεν πάντες πόσον ὁ πεζὸς λόγος τοῦ Βοκκακίου εἶναι ἀντάξιος τῶν στίχων τοῦ Πετράρ-

χου. Ἀλλ' ἀφοῦ οἱ δύο ἐκεῖνοι δραπεταγωγοὶ τῶν Μουσῶν ἀπεχώρησαν τῆς σκηνῆς, παρενέπεσε μικρόν τι διάλειμμα, ἕως οὗ ἐπαφάνησαν ὁ Πόγγιος καὶ οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ Πούλκιοι, ὁ Πολιτιανὸς καὶ ὁ ἀπὸ Μεδίκων Λαυρέντιος ἢ ὁ Πῖκος ὁ ἐκ Μιρανδόλης καὶ ὅλη ἐκείνη ἡ πλειάς, ἥτις ἐκόσμει τὸν οἶκον τοῦ ποιητοῦ ἡγεμόνος.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ Φλωρεντία δύναται τῳόντι νὰ καυχηθῇ ὅτι ἦτο τὸ πρυτανεῖον τῆς ποιήσεως καὶ τῶν σοφῶν. Ἐκεῖ ἐζήτησεν ἄσυλον ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος ὁ διδάσκαλος τοῦ Πολιτιανοῦ, φεύγων τὴν δουλωθεῖσαν πατρίδα, ἐκεῖ ἐδίδασκεν ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης τὴν Ἑλληνικήν, ἐνῷ πρὸ αὐτῶν εἶχε διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Ἐμμανουὴλ Χρυσωλαρᾶς. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ μελέτη τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἤρχισε νὰ γενικεύηται καὶ μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς τυπογραφίας ἐξέδιδεν ὁ Λανδῖνος τὰς ᾠδάς τοῦ Ὁρατίου καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης μετὰ τοῦ Κρητὸς τὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου. Τότε ἐπλουτίσθη ἡ φερώνυμος τοῦ Λαυρεντίου βιβλιοθήκη, τῆς ὁποίας εἶχεν ἤδη καταθέσει τὸν θεμέλιον ὁ Κοσμᾶς. Ὁ Λαυρέντιος ἀπέστειλε πανταχοῦ τῆς γῆς πρὸς συλλογὴν τῶν χειρογράφων· εἶχεν ἀνοίξει τοὺς θησαυροὺς του καί, ὡς ἔλεγεν ὁ Πολιτιανός, ἐάν ποτε ἡ περιουσία του ἤθελεν ἐξαντληθῇ, θὰ ἦτο ἕτοιμος νὰ πωλήσῃ καὶ τὰ ἔπιπλα τῆς οἰκίας του εἰς ἀγορὰν τοιούτων. Τότε δὲ ἀπεστάλη ὁ Λάσκαρης εἰς τὸν Ἄθωνα καὶ ἄλλας μονάς, ὁπόθεν ἐπανῆλθε φέρων μετ' αὐτοῦ περὶ τὰ δὶς ἑκατὸν χειρόγραφα.

Ὤφειλον νὰ ἀρχίσω ἀπὸ τοῦ Κοσμᾶ, ὅστις προηγήθη τοῦ Λαυρεντίου εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Φλωρεντίας, διότι ἀπὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ κατέλαβε τοὺς Ἰταλοὺς ἡ βιβλιομανία καὶ ἤρχισαν νὰ διατρέχωσι ξηρὰν καὶ θάλασσαν καὶ κατὰ τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος εἰς ἀνακάλυψιν ἀρχαίου τινὸς χειρογράφου, ὅπως οἱ θαλασσοπόροι τοῦ ὠκεανοῦ εἰς ἀνακάλυψιν ἀγνώστων χωρῶν. Ἀποτελοῦσιν ὁλόκληρον μυθιστορίαν αἱ περιπλανήσεις τοῦ Πογγίου, ὅστις διέτρεξεν ἐκτὸς τῆς ἰδίας πατρίδος του τὴν Γερμανίαν καὶ Γαλλίαν καὶ ἔπειτα διεπεραιώθη ἐκεῖθεν τῆς Μάγχης, ἀνακαλύπτων ἐδῶ μὲν χειρόγραφον τοῦ Κοϊντιλιανοῦ ἢ τῶν Ἀργοναυτικῶν τοῦ Βαλερίου Φλάκκου, ἐκεῖ δὲ τὰ ἔπη τοῦ Λουκρητίου ἢ τοῦ Στατίου.

Τρεῖς ἕτεροι εἶχον ἐκδράμει μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, ὁ Ἰωάννης Ἀουρίσπας, ὁ Γκουαρίνης καὶ ὁ Φραγκῖσκος Φίλελφος. Ὁ πρῶτος ἐπανήρχετο μετ' ὀλίγον εἰς Βενετίαν ἀποκομίζων πλουσιωτάτην λείαν τριάκοντα καὶ δύο χειρογράφων. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν τὰ ἔπη τοῦ Πινδάρου, τὰ ἔργα τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Λουκιανοῦ, οἱ διάλογοι τοῦ Πλάτωνος. Εἰς ἀγορὰν τῶν χειρογράφων τούτων ὁ Ἀουρίσπας, εἶχε δαπανήσει ὅλην αὐτοῦ τὴν περιουσίαν καὶ ἐπανήρχετο πένης. Ὁ Φίλελφος εὗρεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ κάλλιστον χειρόγραφον, τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου Χρυσολωρᾶ, τὴν ὁποίαν ἐνυμφεύθη· ἀλλὰ

μετὰ ἑπτὰ ἐτῶν ἀπουσίαν ἐπανερχόμενος δὲν ἔφερεν ἢ πτωχήν τινα συλλογὴν χειρογράφων καὶ τὴν ἀλαζονίαν καὶ τὸ θράσος του, διὰ τὰ ὁποῖα ὁ φίλεριςἐκεῖνος συγγραφεύς, ὅστις ἐδίδασκε τὴν πρωΐαν ἐν Βολωνίᾳ καὶ τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐν Παδούῃ, ἠγαπήθη ὀλιγώτερον ἢ ὅσον ὤφελεν. Ὁ μᾶλλον ἀτυχὴς ἐκ τῶν τριῶν ὑπῆρξεν ὁ Γκουαρίνης, ὅστις ἐπιστρέφων ἐναυάγησεν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας καὶ ἀπώλεσεν ὅ,τι πολύτιμον φορτίον συνεκόμιζε. Οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ ἐνεθυμήθησαν τὸ ναυάγιον τοῦ Αἴαντος τοῦ Ὀϊλέως παρὰ τὴν Γηραίαν πέτραν καὶ ἀνέφερον εἰς αὐτὸν τοὺς στίχους τῆς Ὀδυσσείας. Αὐτοῦ δὲ ἡ θλίψις, καθ' ἣν στιγμὴν ἔβλεπε βυθιζόμενον εἰς τὰ ἄδυτα τῆς θαλάσσης τὸν θησαυρόν, ἦτο τοσαύτη, ὥστε ἐξαίφνης αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς του ἐγένοντο λευκότεραι τοῦ ἀφροῦ, ὅστις ἀντὶ ἐπιταφίου λίθου ἐκάλυπτε τὴν στιγμὴν ἐκείνην τίς οἶδε πόσα ἄγνωστα σήμερον κειμήλια.

II

Ἐνῷ οὕτω ἔξαλλος καὶ ὅλη ἔμπνευσις καὶ ζωὴ ἡ Ἰταλία ἐξήρχετο τῶν προμαχώνων εἰς ἀνοικτὸν πεδίον, θηρεύουσα εὐρύτερον ὁρίζοντα καὶ ἔδρεπε τὰ πρωτόλια κρείττονος ἐποχῆς, ἡ Γαλλία ἀνῆκεν ἀκόμη εἰς τὸν μέσον αἰῶνα. Ἐτέρπετο εἰς τὰ θεάματα τῶν μυστηρίων, τὰ μεγάλα Διονύσια τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὅτε ἄγγελοι καὶ δαίμονες ἐνεφανίζοντο ἐπὶ τῆς σκηνῆς διαμφισβητοῦντες τὴν ψυχὴν ἢ τὸ δέρμα ἁγίου τινὸς τῆς ἡμέρας, ὅστις συνήθως ὑφίστατο ἀληθὲς μαρτύριον. Ὁ Κάρολος Ϛ', ὅστις πανταχοῦ καὶ πάντοτε ᾐσθάνετο πλῆξιν, παραδόξως δὲν ᾐσθάνθη τοιαύτην, ὅτε κατὰ πρῶτον παρέστη εἰς τὴν διδασκαλίαν τοιούτου τινὸς δράματος καὶ ἐπέτρεψε διὰ διατάγματος εἰς τὴν ἀδελφότητα ἐκείνην νὰ διδάσκῃ ἐλευθέρως ἐντὸς τῶν Παρισίων. Ἔκτοτε τὰ θεάματα ἐδιπλασιάσθησαν καὶ τὰ παθήματα τοῦ Ἰησοῦ. Ἐνόμιζέ τις ὅτι ἦτο ἡ παραμονὴ τῆς τραγῳδίας· αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ Ἰησοῦ ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσωσιν ὑψηλὸν καὶ μέγα δρᾶμα, νὰ γεννήσωσι τοὐλάχιστον ἕνα Γρηγόριον Ναζιανζηνόν. Οὐδὲν ἐξ αὐτῶν· οἱ δεύτεροι διεσκεύαζον τοὺς πρώτους ἢ ἦσαν ἁπλοῖ μιμηταί, ποιηταὶ λόγων, ἄνευ ἐμπνεύσεως, ἄνευ δυνάμεως. Οἱ ἱεροκήρυκες εἶχον πολεμήσει τὸ δρᾶμα ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, τὰ παρλαμέντα εἶχον ἐκδώσει ἀποφάσεις ἐναντίον αὐτοῦ. Τότε ἐνεθυμήθησαν τὴν ἱστορίαν, τὰς ἱπποτικὰς διηγήσεις, τὸν Βοκκάκιον καὶ ἡ τραγῳδία, ἐὰν ποτε ὑπῆρξε τοιαύτη μετεβλήθη εἰς κωμῳδίαν, ἀλλὰ κωμῳδίαν ἀγροῖκον, ἄνευ τοῦ ἀττικοῦ ἐκείνου ἅλατος, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ εἰς τοὺς μετέπειτα Γάλλους συγγραφεῖς. Τὸ μόνον ἄξιον λόγου μνημεῖον τῶν χρόνων ἐκείνων εἶναι ὁ περιλάλητος μῖμος τοῦ Πατελέν, ἔργον ἀγνώστου ποιητοῦ, ὑπόθεσιν ἔχον τὰ στρατηγήματα πονηροῦ τινος δικηγόρου—ὁ Πατελὲν ἦτο δικηγόρος—ὅπως προμηθευθῇ

ἀνεξόδως τὰ ἐνδύματα, τὰ ὁποῖα ἐχρειάζετο, ὅστις ἐπληρώθη ἔπειτα διὰ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος ὑπὸ τοῦ πελάτου του. Ἐκ τῆς κωμῳδίας ταύτης παρέμεινεν ἀντὶ παροιμίας ἡ φράσις ἐκείνη, revenons à nos moutons, δι' ἧς ὁ δικαστὴς ἀνεκάλει εἰς τὴν τάξιν ἐξ ὑπαμοιβῆς τὸν δικηγόρον ἢ τὸν ἔμπορον, ὁσάκις ἐξήρχοντο τοῦ θέματος.

Φοβοῦμαι μή τις ἐξ ὑμῶν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην μοὶ ἐπαναλάβῃ τὴν φράσιν τοῦ δικαστοῦ καὶ ἐπανέρχομαι εἰς τὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ οὐδεμίαν ἔχουσι σημασίαν, ὡς ποιητικὰ ἔργα, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁποίων, ὅπως ἐκ τῆς διονυσιακῆς πομπῆς, ἐγεννήθη ἡ κωμῳδία καὶ ἡ σάτυρα καὶ μετέπειτα τὸ δρᾶμα. Ἡ σάτυρα τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπροκάλυπτος, φορτικὴ καὶ ἐνίοτε τολμηρά, ἀφοῦ δὲν ἐφείσθη οὔτε τοῦ Λουδοβίκου ΙΒ', τοῦ ὁποίου ἀπὸ σκηνῆς διέσυρε τὴν φιλαργυρίαν. Ὁ Λουδοβῖκος φαίνεται ὅτι δὲν δυσανησχέτει διὰ τοῦτο. Προτιμῶ, ἔλεγε, νὰ τοῖς προξενῇ γέλωτα ἡ φιλαργυρία μου ἢ δάκρυα ἡ σπατάλη μου.—Βραδύτερον ἡ κωμῳδία ἠναγκάσθη νὰ κατέρχηται εἰς τὴν ἀγορὰν φέρουσα προσωπῖδα. Οἱ καιροὶ εἶχον ἀλλάξει. Ἡ ψαλὶς τοῦ λογοκριτοῦ περιέκοπτε τὰς πτέρυγας τῆς φαντασίας, ὁσάκις αὕτη ἀνήρχετο μέχρι τοῦ θρόνου ἢ ἐσατύριζε τὸν κλῆρον. Τότε ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἀλληγορίαν, ἀλλ' οὐχὶ πλέον τοῦ Δε-Λορρὶ ἢ τοῦ Μέγκ, ἀλλὰ τὴν ἀλληγορίαν τῆς σατύρας, ὁσάκις αὕτη δὲν δύναται ἀποινεὶ νὰ εἴπῃ γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ μόνος λυρικὸς ποιητὴς μετὰ τὸν Κάρολον τῆς Αὐρηλίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο ὁ Βιλλών, ὁ βαλαντιοτόμος, ὅστις ἔκλεπε τῇδε κἀκεῖσε ὀλίγα σκοῦδα διὰ νὰ πληρώσῃ τὰ ἔξοδα τοῦ καπηλείου, ὅστις ἐγνώρισε τὰς φυλακὰς πάσας, μετῆλθε πάντα τὰ ἐπαγγέλματα καὶ ἔφθασε δὶς μέχρι τοῦ τόπου τῆς ἀγχόνης του, ὁ Βιλλών, ὅστις ἐδοκίμασε τὴν πεῖναν καὶ συνηντήθη πλέον ἢ ἅπαξ μετὰ τῆς δυστυχίας καὶ ὅστις πολλάκις μετανοῶν ἐλάμβανε τὴν γραφίδα καὶ ἐμπνεόμενος ἐξ αὐτῆς τῆς δυστυχίας ἔγραφε τοὺς καλλίστους στίχους, ὅσοι ἠδύναντο νὰ γραφῶσι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ἡ τυπογραφία εἰσήχθη ἐν Γαλλίᾳ τὸ 1470 ὑπὸ Γερμανῶν τεχνιτῶν καὶ ἤρχισε νὰ δημοσιεύῃ ἀνὰ μίαν τὰς ἱπποτικὰς μυθιστορίας, ὅσαι τότε διέτρεχον τὴν Εὐρώπην. Τὸ μόνον σπουδαῖον ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ κατακλεὶς τῶν ὅσα παρήγαγεν ὁ ΙΕ' αἰών, εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Comines, τοῦ πρώτου ἱστορικοῦ τῆς Γαλλίας, μετὰ τὸν χρονογράφον Froissart. Ὁ Comines ὑπῆρξεν ὁ ἐγκωμιαστὴς τοῦ ΙΑ' Λουδοβίκου, τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου, ὅστις προεχείριζε τοὺς κουρεῖς του ὑπουργοὺς καὶ τοὺς δύο δημίους εἰς ὑπασπιστάς του καὶ ὅστις ἐνῷ διὰ τοῦ εὐγενεστέρου τρόπου ἐδηλητηρίαζε τὸν ἀδελφόν του, παρεκάλει ἔπειτα τὴν Παναγίαν, τὴν καλήν του κυρίαν, νά τῷ συγχωρήσῃ. Τὸ μέγα λάθος τοῦ Κομίνη ἦτο ὅτι ὑπῆρξεν αὐλικὸς πρὶν ἢ γείνῃ ἱστοριογράφος καὶ ὅτι πολὺ ἀργὰ ἐνθυμεῖται τὰ καθήκοντα τοῦ ἱστο-

ρικοῦ καὶ τότε ἀκόμη μετὰ δειλίας ἐκφέρει τοὺς ἀφορισμούς του.

Ὅλως ἀλλοία ἦτο ἡ ἀναστάτωσις τῶν γερμανικῶν λαῶν. Ἐκεῖ προηγήθη ἡ θρησκευτικὴ ἀναμόρφωσις. Ἡ ποίησίς των ἔφερεν ἀκόμη τὴν πανοπλίαν τῶν ἱπποτῶν καὶ ἐκεῖνοι πλειότερον ἢ οἱ Γάλλοι, ἀνῆκον εἰς τὸν μέσον αἰῶνα. Οἱ Γερμανοὶ ἦσαν ἀκόμη Γότθοι. Ἡ ἀναγέννησις ἐπῆλθεν ἀργὰ πολύ. Μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, ἤρχισε νὰ ὑποφώσκῃ τὸ λυκαυγὲς ἐκεῖθεν τοῦ Ῥήνου. Τότε ἡ Γαλλία διήρχετο τὴν ἐποχὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', τὸν χρυσοῦν της ποιητικὸν αἰῶνα. Οἱ Γερμανοὶ ἠθέλησαν νὰ μιμηθῶσι τοὺς γείτονάς των, ἐντεῦθεν τοὺς Γάλλους, ἐκεῖθεν τοὺς Ἀγγλοσάξωνας, πρὸς τοὺς ὁποίους ἦσαν μᾶλλον συγγενεῖς. Δύο σχολαὶ ἀντεμετωπίσθησαν τότε ἐν Γερμανίᾳ, ἀντίπαλοι. Τῆς μιᾶς ἐπρυτάνευεν ὁ Γέλλερτ καὶ ὁ Βάϊς· ἡγέται τῆς ἄλλης ἦσαν ὁ Χάλερ καὶ ὁ Βῶδμερ. Ἀλλ' οὐδετέρα αὐτῶν ἀνέδειξεν ἀμέσως τότε ἕνα κἂν ἀντάξιον μιμητήν, ἕως οὗ βραδύτερον ἐτάχθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς δευτέρας ὁ Κλόπστοκ, ὁ Μίλτων οὗτος τῆς Γερμανίας, ὁ Κλόπστοκ, ὁ ποιητὴς τῆς Μεσσιάδος. Οἱ θαυμασταὶ τῆς γαλλικῆς τέχνης, εὗρον καὶ ἐκεῖνοι ἔπειτα τὸν ἀρχηγόν των, ὅτε ἔγραφε τὸν Ὑπερίωνα καὶ τὴν κρίσιν τοῦ Πάριδος ὁ σοφὸς Βείλανδ, ὅστις ἐστράφη πρὸς τὴν Γαλλίαν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἐμελέτησε τὸν Βολταῖρον, οὗτινος ἐζήλωσε τὴν δόξαν.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καθ' ἣν ἡ Ἰταλία πρωταγωνιστοῦσα, διήρχετο τὸν Ῥουβίκωνα, οἱ Γερμανοὶ εἶχον συμπληρώσει μόλις τὴν μεγάλην ἐθνικήν των ἐποποιΐαν, τοὺς Niebelungen. Εἶχον ἐπαναλάβει καὶ αὐτοὶ τὰς ἱπποτικὰς μυθιστορίας τῆς Δύσεως. Ὁ Λάμπρεχτ, διὰ τοῦ ποιήματός του, κατέστησεν ἤδη κοινὰς καὶ εἰς τοὺς λαοὺς τοῦ βορρᾶ, ὅσας ἡ Ἀνατολὴ καὶ Δύσις εἶχον σωρεύσει παραδόξους διηγήσεις περὶ τοῦ Μακεδόνος Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τοῦ Ψευδοκαλλισθένους μέχρι τοῦ Ἀλβερίχου τῆς Βεσανσῶνος. Οἱ Minnesinger τοῦ ΙΒ' καὶ ΙΓ' αἰῶνος εἶχον ψάλει τὴν Ἄνοιξιν καὶ τὸν Ἔρωτα καὶ ἦσαν ἔτι ἔναυλα τὰ ᾄσματα τοῦ Βάλτερ von der Vogelweide, ὅστις ἐκοιμᾶτο ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς ἰτέας, παρὰ τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῆς Βυρτσβούργης. Ἀλλ' ἤδη ἡ ποίησις τῆς ἡμέρας ἦτο ἡ σάτυρα, ὑπὸ τὸν τύπον τῆς διδακτικῆς ποιήσεως. Οἱ καλόγηροι καὶ ὁ Πάππας, ἦσαν τὸ προχειρότατον θέμα. Ὁ Πάππας ἐκήρυττε τὴν σταυροφορίαν κατὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ὁ Βάλτχερ, ὁ δρέψας τὴν πρώτην δάφνην εἰς τὸν ποιητικὸν ἀγῶνα τῆς Βαρτβούργης, κατηγόρει αὐτοῦ ὅτι ἐσκέπτετο νὰ σφετερισθῇ τὸ συναζόμενον χρῆμα ὑπὲρ τοῦ πολέμου, καὶ νὰ ὑποκινήσῃ δι' αὐτοῦ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς λαοὺς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ ποίησις προέλαβε τὸν Λούθηρον, ὅτι διεμαρτυρήθη ἐκείνη πρὸ αὐτοῦ, ἀφοῦ ὁ Freidank, εἶχεν ἤδη ἐγείρει φωνὴν κατὰ τοῦ ἐμπορίου τῶν συγχωροχαρτίων. — Εἶναι ἄλογον, ἔλεγεν, ὅλως ἄλογον νὰ πιστεύῃ τις εἰς τὴν ἄφεσιν, τὴν ὁποίαν ἁμαρτωλὸς χορη-

γεῖ εἰς ἕτερον ἁμαρτωλόν. Ἐὰν ὁ Πάππας, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ συγχωρῇ τὰς ἁμαρτίας, χωρὶς νὰ προηγηθῇ κἂν μετάνοια, ἔπρεπε νὰ λιθοβοληθῇ, ἐὰν καὶ μία μόνον χριστιανικὴ ψυχὴ ἄφινε νὰ καταβῇ εἰς τὸν Ἄδην. — Ὁ *Ἱππηλάτης* τοῦ Οὔγου von Trimberg δὲν εἶναι ὀλιγώτερον δριμεῖα σάτυρα κατὰ τοῦ κλήρου ἢ ὁ ἐφημέριος Amis τοῦ Στρίκκερ. Ἡ ποίησις, ἱονεὶ προμαντεύουσα τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Λουθήρου, εἶχεν οὕτω μυήσει τοὺς μέλλοντας στρατιώτας τῆς ἀναμορφώσεως. Καὶ ἡ ἀναμόρφωσις ἀνεπτέρωσεν ἔπειτα τὴν σάτυραν, διότι ἐνῷ ἠγωνίζοντο ἀκόμη οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Λουθήρου κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς αὐλῆς, ἐδημοσιεύοντο συγχρόνως αἱ περιώνυμοι λατινικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Ulric von Hutten, ὁ *Ἐξορκισμὸς τῶν τρελλῶν* τοῦ Μοῦρνερ.

Ἤδη ἀνέτελλεν ὁ αἰὼν τοῦ Λέοντος Ι', ὁ ΙϚ' αἰών, καθ' ὃν ἡ μὲν Ἰταλία ἐπεδείκνυε θριαμβευτικῶς τὰς πύλας τοῦ Γυβέρτη, τὸν Δεῖπνον τοῦ Leonardo da Vinci, τὰ ἔργα τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου καὶ τοῦ Ῥαφαήλ, τὴν Δευτέραν παρουσίαν καὶ τὴν Σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν, τὰ δὲ ἄλλα ἔθνη παρηκολούθουν τὸ ἅρμα τοῦ θριάμβου της, καὶ προσεπάθουν νὰ μιμηθῶσι τοὺς ἀριστοτέχνας της. Ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Ῥώμη, καὶ ἐκ τῶν δύο μᾶλλον ἡ πρώτη, ἦσαν αἱ νέαι Ἀθῆναι τῆς τότε ἐποχῆς, αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους. Καὶ κατήρχοντο ἀπὸ τοῦ βορρᾶ νὰ μυηθῶσι τὰ μυστήρια τῆς τέχνης, ἐνῷ ἡ ἰταλικὴ φιλολογία διέτρεχε τὸν κόσμον. Ἦτο πανταχοῦ εὐπρόσδεκτος, εἶχε τοὺς θιασώτας καὶ μέχρι αὐτῶν τῶν ἐλαττωμάτων της.

Καὶ ὅμως ἡ Γερμανία δὲν συνεταράχθη ἀμέσως τότε. Εἶχεν εἰσέλθει εἰς ἄλλον ἀγῶνα, ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως τοῦ ὁποίου ἔμελλε ν' ἀποφασισθῇ ἡ τύχη καὶ τὰ ὅρια τῆς ρωμαϊκῆς αὐλῆς. Τὸ ἔργον τοῦ Λουθήρου δὲν ἦτο ἐντελῶς νέον ἔργον. Ἀπὸ τοῦ 1415 ὁ Ἰωάννης Οὖσσος εἶχεν ἀσπασθῇ τὰς ἰδέας τοῦ Γουίκληφ. Ὁ πρώην ἐξομολογητὴς τῆς βασιλίσσης τῆς Βοεμίας, ἀρχηγὸς ἰδίας αἱρέσεως ἀπέκρουε τοὺς ἁγίους καὶ διεμαρτύρετο κατὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ Πάππα, διακηρύττων ἕνα καὶ μόνον θεὸν ἄξιον λατρείας. Ὁ Ἀλέξανδρος Ε' ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου ἐσφενδόνισε τότε κατ' αὐτοῦ τὸν κεραυνὸν καὶ προσεκάλει τὸν ἀντάρτην ν' ἀπολογηθῇ. Ὁ Οὖσσος παρέστη ἐνώπιον τοῦ ἐν Κωνσταντίᾳ δικαστηρίου· ἀλλὰ δὲν ἀπηρνήθη τὰς ἀρχάς του καὶ προετοίμησε ν' ἀνέλθῃ τὴν πυράν. Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἱερώνυμος ὁ ἐκ Πράγας ἐφοβήθη κατ' ἀρχὰς καὶ ἦτο ἕτοιμος ἴσως νὰ ἐγκαλίπῃ τὸν παραστάτην· ἀλλ' ἔπειτα ἐπανῆλθε ζητῶν μόνος τὸν στέφανον, ὡς ἔλεγε, τοῦ μάρτυρος καὶ ἀντίκρυσε τὴν πυρὰν χωρὶς νὰ ὠχριάσῃ. Ἡ τέφρα τοῦ καέντος ἀποστάτου ἐρρίφθη εἰς τὸν Ῥῆνον· ἀλλ' οἱ Οὐσσῖται ἀνεστάτουν ἀκόμη ἐπί τινα χρόνον τὴν Βοημίαν καὶ τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας. Μετ' ὀλίγον ἐφάνη ὅτι γαλήνη διαδέχεται τὴν τρικυμίαν, ἕως οὗ ἕτερος

πυρσευτὴς ἥναψε τὰς φρυκτωρίας καὶ προσεκάλει τοὺς λαοὺς εἰς ἐπανάστασιν.

Ἦτο τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Φραγκίσκου τοῦ Α', ὅτε ὁ Μαρτῖνος Λούθηρος ἐδημοσίευσε τὰς 95 προτάσεις του κατὰ τῶν συγχωροχαρτίων τοῦ Πάππα. Ὁ Αὐγουστῖνος μοναχὸς προσέβαλε τὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν, τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν τοῦ Πάππα καὶ ἐπὶ πλέον αὐτὰ τὰ δόγματα καὶ πλήρης θάρρους ἐκ τῆς θυέλλης, τὴν ὁποίαν ἐξήγειρεν, ἐζήτει νὰ ἀνιδρύσῃ νέαν ἐκκλησίαν. Ὁ ἱεροεξεταστὴς παραδίδει εἰς τὰς φλόγας τὰς προτάσεις του, ἀλλ' οἱ ἡγεμόνες τοῦ βορρᾶ εἶχον ἀποδεχθῆ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου κατὰ τῆς ἀλαζόνος ῥωμαϊκῆς αὐλῆς. Ἐπροστάτευον αὐτὸν ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας, τὸ πανεπιστήμιον τῆς Βυτεμβέργης καὶ συνήρχετο ἔπειτα ἡ πρώτη δίαιτα ἐν Σπίρᾳ τὸ 1525, ἥτις ἐνομιμοποίει τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Λουθήρου. Ὁ Λέων Ι' παρέδιδε ψυχῇ καὶ σώματι εἰς τὸν διάβολον τὸν ἐπαναστάτην. Ὁ Λούθηρος, ἐρεσιβάλλων ματαίως τὴν ἀπόφασιν τοῦ κακῶς πληροφορημένου ἀρχιερέως πρὸς τὸν κάλλιον πληροφορημένον, ἔκαιεν εἰς ἀπάντησιν ἐν Βυτεμβέργῃ πανηγυρικῶς ἐπὶ τῆς δημοσίας πλατείας τὴν βοῦλλαν τοῦ ἀφορισμοῦ του. Ἡ δίαιτα του Βόρμς προσεκάλει αὐτὸν ν' ἀπολογηθῇ. Ὁ Λούθηρος ἠρνήθη νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς διαίτης καὶ νὰ ἀποκηρύξῃ τὰ δόγματά του καὶ ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ Βαρτβούργου, ὅπου ἔκρυψεν αὐτὸν ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας διέσπειρεν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην τὰς σατύρας του κατὰ τοῦ Πάππα. Οἱ μαθηταί του ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον δημιουργήσει ἕκαστος ἰδίαν αἵρεσιν. Ὁ Θωμᾶς Μύντσερ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀναβαπτιστῶν ἀνεκήρυττε τὴν κοινοκτημοσύνην καὶ οἱ χωρικοὶ ἔτρεχον ἀθρόοι ὑπὸ τὰς σημαίας του σπείροντες τὸν τρόμον καὶ τὸν θάνατον. Ὁ ἐνθουσιασμός των εἶχε μεταβληθῆ εἰς μανίαν. Ἐξανέστη ὁ Λούθηρος κατὰ τοῦ νέου ἐχθροῦ, ἐξανέστη δὲ καὶ ἡ Γερμανία ὅλη· ἀλλὰ δὲν ἐπρόκειτο πλέον μόνον περὶ δογμάτων θρησκευτικῶν. Ὀπαδοὶ τοῦ Μύντσερ ἦσαν οἱ χωρικοί, οἱ καταπιεζόμενοι χωρικοί, οἵτινες ἠγείροντο ἵνα διεκδικήσωσι δικαιώματα καὶ ἐλευθερίας, ὅσας τοῖς εἶχον ἀφαρπάσει οἱ φεουδάρχαι καὶ ὁ κλῆρος. Ἦλθεν ἔπειτα ὁ ἐφημέριος τῆς Ζυρίχης, ὁ Ἑλβετὸς Σβίγγλιος, ὅστις ἀπέκρουε τὴν ἰδέαν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, τὰς νηστείας, τὰς εὐχάς, τοὺς ἁγίους καὶ προσηλύτιζεν ἀνὰ ἓν τὰ καντόνια τῆς Ἑλβετικῆς ὁμοσπονδίας.

Τρία ἔτη μετ' αὐτὸν ὁ προφήτης τῆς Λαΐδης ἀνεκηρύσσετο ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ βασιλεὺς τῆς νέας Ἱερουσαλήμ καὶ ἐφαρμόζων τὸν νόμον τοῦ Μωϋσέως ἐνομοθέτει τὸ διαζύγιον καὶ τὴν πολυγαμίαν. Εἶχέ τι τοῦ ἀσιατικοῦ μεγαλείου ὁ εἰκοσιπενταετὴς ἐκεῖνος νεανίας, ὅτε ἔφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ χρυσοῦν στέμμα καὶ ἐπὶ τῶν νώτων τὴν χρυσοΰφαντον πορφύραν, ὅτε τριάκοντα ἵπποι μετὰ πολυτελῶν ἐφιππίων καὶ χρυσῶν ἀναβολέων ἠκολούθουν τὸν ἵππον του παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ὁποίου δύο θεράποντες ἐκρά-

του ὁ μὲν γυμνὸν ξίφος, ὁ δὲ τὴν βίβλον καὶ ἐπ' αὐτῆς τὸ στέμμα του, δεκαπέντε δὲ γυναῖκες, φέρουσαι ὁλοσυρικὰ ἐνδύματα διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποικιλμένα συνώδευον τὸν Προφήτην βασιλέα ἐξερχόμενον τῶν ἀνακτόρων του. Ἡ θεατρικὴ αὕτη πολυτέλεια διήρκεσεν ἐφ' ὅσον μόνον ὑπῆρχον τροφαὶ εἰς τὰς δημοσίας ἀποθήκας, ἀλλ' ἅμα ὁ ἄρτος ἐξέλιπε καὶ τὸ θάρρος ἐξέλιπε μετ' αὐτοῦ. Οἱ πολιορκηταὶ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ ἐποιήσαντο τὴν τελευταίαν ἔφοδον. Ὁ Ἰωάννης, αἰχμάλωτος τοῦ ἐπισκόπου τῆς Μυνστέρης, παρεδίδετο μετ' ὀλίγον εἰς τὰς βασάνους, καὶ τὸ πτῶμά του ἀνηρτᾶτο ἐπὶ τοῦ ὑψίστου πύργου τῆς πόλεως. Τοὺς αἱματηροὺς τούτους ἀγῶνας ὑπεκίνει πλειότερον ἡ αὐλὴ τῆς Ῥώμης. Ἀνερρίπιζεν ἐκείνη τὸ πῦρ, ῥίπτουσα ἔλαιον ἀντὶ ὕδατος, καὶ ἐζήτει νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἑνότητα διὰ τοῦ τρόμου καὶ τῆς βίας. Τὴν πολιτικὴν ταύτην ἐνεκαίνισεν ὁ Ἰνοκέντιος Γ', ὁ κηρύξας τὴν σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ἀλβινῶν, καὶ παραδοὺς εἰς τὸ πῦρ καὶ τὴν σφαγὴν τοὺς ευαρίθμους ἐκείνους αἱρετικούς, ὁ Ἰνοκέντιος, ὅστις καθιέρωσε τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο ἱερὸν δικαστήριον, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ δικάσῃ καὶ παραδώσῃ εἰς τοὺς δημίους τόσα μετέπειτα θύματα. Ἐφεξῆς οἱ διάδοχοι τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐπέσειον ἑκάστοτε ὡς φόβητρον τὸν κεραυνόν, ὁσάκις δὲν εἶχον νὰ παραδώσωσί τινα εἰς τὸ πῦρ. Ὁ Κάρολος Ε' ὁ αὐτοκράτωρ ἐφάνη πολιτικώτερος τῶν παππῶν καὶ συνεθηκολόγησεν ἐνωρὶς μετὰ τῶν διαμαρτυρομένων.

Ἡ μεγάλη αὕτη θύελλα, ἥτις διεδόνει ὁλόκληρον τὴν Γερμανίαν, ἔμελλεν ἐπίσης νὰ συνταράξῃ καὶ τὴν γείτονα χώραν, εἰς ἣν, πρόδρομος τῆς ἀναμορφώσεως εἶχε μεταδοθῆ ἡ τυπογραφία. Ἡ φωνὴ τοῦ Λουθήρου ἀντήχει καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ῥήνου. Ὤφειλον νὰ εἴπω ἡ φωνὴ τοῦ Καλβίνου, διότι μόνον δι' αὐτοῦ ἡ Γαλλία συνεχρωτίσθη μετὰ τῶν ἀναμορφωτῶν. Ὁ Καλβῖνος ἦτο Γάλλος, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ καταδικάσῃ ἑαυτὸν εἰς ἐξορίαν διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν θάνατον, τὸν ὁποῖον δὲν ἀπέφυγον ἔπειτα οἱ μαθηταί του.

Ὁ ἀναχωρητὴς τῆς Γενεύης ἐγείρεται ἀμείλικτος κατὰ τῶν ἁγίων λειψάνων, ἅτινα εἶχον σωρεύσει εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια οἱ καλόγηροι, ἐξακοντίζει φιλιππικοὺς κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν ἀναμορφωτικῶν ἰδεῶν τοῦ Λουθήρου ἀνελίσσει ἴδιον θεολογικὸν σύστημα. Τὸ πεδίον τῆς μάχης μετατίθεται ἐντεῦθεν τοῦ Ῥήνου, καὶ οἱ Λουθηρανοὶ ἀναβαπτίζονται Καλβινισταί. Μεταξὺ τῶν δύο αἱρέσεων ὑπῆρχον οὐχὶ ὀλίγαι διαφοραί. Ὁ Καλβῖνος ἀπέκρουε τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἁγίων, τὸ καθαρτήριον, τὸν Πάππαν, τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς ἱερεῖς, τὰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις καὶ ὅλην τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν, καὶ ἐπὶ πλέον τὴν αὐτούσιον παρουσίαν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, ὅπερ παρεδέχετο ὁ Λούθηρος. Ὁ Καλβῖνος εἶχέ τι τὸ δεσποτικὸν καὶ τραχύ, ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ καὶ μισάνθρωπος ἔτι. Ἡ Γενεύη ᾐσθάνθη πίεσιν φιλοξενοῦσα τὸν Καλβῖ-

νον, ὅστις ἤθελε νὰ μεταβάλῃ καὶ τοὺς ἄρχοντας τῆς πόλεως καὶ τοὺς νόμους εἰς ὄργανα τῶν ἰδεῶν του. Ἀποδιώκεται ἐκεῖθεν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνακαλεῖται καὶ ἐπανέρχεται θρασύτερος, καταδιώκων τοὺς ἀντιπάλους του ἐν ὀνόματι τῶν νόμων καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ καταδιωκόμενοι ἐν Γαλλίᾳ, εὑρίσκουσιν ὑπὸ τὴν στέγην αὐτοῦ ἄσυλον καὶ φιλοξενίαν, ἀνευρίσκουσι τὸν μέγαν διδάσκαλον, ὅστις ἀκάματος ἐργάζεται νυχθημερὸν, ἀναδιφῶν καὶ ἑρμηνεύων τὰς Γραφάς. Ὁ Καλβῖνος ἦτο τέκνον καὶ οὗτος τῆς ἀναγεννήσεως, ἐβαπτίσθη εἰς τὰ νάματά της, ἐμελέτησε τοὺς ἀνακαλυφθέντας θησαυροὺς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὴν ἐπιστήμην, τὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἄλλο μετεχειρίσθη καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ γράμματα ἢ εἰς ὑποστήριξιν τῶν θρησκευτικῶν του καινοτομιῶν. Μόνη ἀλήθεια δι' αὐτὸν ἦσαν αἱ Γραφαὶ, καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐζήτει νὰ καταστήσῃ προσιτὴν εἰς τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ὑψωθῶσι μέχρις αὐτῆς καὶ νὰ ἐπιβάλῃ ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἠρνοῦντο νὰ ἀποδεχθῶσι τὰς ἀρχάς του.

Ὁ Φραγκῖσκος εὑρέθη ἀντιμέτωπος τῆς μεγάλης ταύτης τῶν πνευμάτων ἀναστατώσεως. Τὸ κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχεν ἐννοήσει τὸν κίνδυνον ἢ δὲν ἤθελε νὰ καταδιώξῃ τοὺς ἀντάρτας, ἀλλ' ἔπειτα εἰς ἀντάλλαγμα τοῦ Concordatum, τὸ ὁποῖον συνυπέγραψε μετὰ τῆς παπικῆς αὐλῆς, ἧψεν ἐν μέσαις πλατείαις τὴν πυρὰν, καὶ παρεῖχεν εἰς τοὺς πιστοὺς τῆς Ῥώμης ὑπηκόους συχνὸν θέαμα, τὸ μαρτύριον τῶν καιομένων αἱρετικῶν. — Συλλάβετε τοὺς ὑπόπτους ἐπὶ λουθηρανισμῷ—ἀνεφώνει ὅλος ὀργὴ—δὲν θέλω νὰ μείνῃ οὔτε εἷς.—Ἐὰν καὶ μεταξὺ τῶν τέκνων μου, προσέθετεν,ὑπῆρχέ τις συνένοχός των, ἤθελον ἐγὼ αὐτὸς τὸ προσφέρει θυσίαν εἰς τὸν θεόν. — Ὁ Φραγκῖσκος ἔλεγε ταῦτα μετὰ τοὺς λιβέλλους, οἵτινες εὑρέθησαν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Λούβρου καὶ ἐντὸς τοῦ ἰδίου θαλάμου. Ἀλλ' ἦτο νεώτερος ἀκόμη, ὅτε πειθόμενος εἰς τὰς παρακλήσεις τῆς ἀδελφῆς του Μαργαρίτας τοῦ Βαλουᾶ, συνεχώρει τὸν Lefébrre d' Etaples, ἐναντίον τῶν διαμαρτυρήσεων τῆς Σορβώννης καὶ τοῦ κλήρου. Ὁ Λεφὲβρ δὲν ἦτο μαθητὴς τοῦ Καλβίνου ἢ τοῦ Λουθήρου. Προηγήθη ἀμφοτέρων. Ἦτο ἁπλοῦς ἑρμηνευτὴς, δὲν ὑπέβαλλεν ἴδια δόγματα· ἀλλ' εἶχε διαπράξει τὸ μέγα ἔγκλημα νὰ μεταφράσῃ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, διὰ τὸν λαόν. Ἡ ἑρμηνεία ἦτο ἀποκλειστικὸν προνόμιον τοῦ Κλήρου. Ὁ Λεφὲβρ παρεβίαζε τὰ κεκτημένα δικαιώματά του, τὸ μονοπωλεῖον καὶ διὰ τοῦτο κατεδιώχθη καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ὀπαδοί του, καὶ αὐτὸς μὲν ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς, ἄλλοι διὰ τῆς μετανοίας, ἐνῷ ὁ Berquin ἀνεβιβάζετο ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Ὁ Λεφὲβρ καταδιωκόμενος, κατέφυγεν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Μαργαρίτας ἐν Νεράκ καὶ ἀπὸ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου του, λυπούμενος, διότι εἶχε παραμείνει εἰς τὸ ἄσυλον ἐκεῖνο, ἀντὶ νὰ ζητήσῃ τὸ μαρτύριον ἀγωνιζόμενος μετὰ τῶν ἄλλων,

ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Καλδῖνον, νεανίαν τότε·— Ὁ θεός, εἶπε πρὸς αὐτόν, διὰ σοῦ θὰ ἐγκαθιδρύσῃ ποτὲ τὴν βασιλείαν του ἐν Γαλλίᾳ. — Εἶχε τῳ-όντι μαντεύσει τὸν ἔπειτα ἀναμορφωτήν, ὅστις ἔμελλε νὰ συνταράξῃ τὴν Γαλλίαν, ὅπως ὁ Λούθηρος καὶ οἱ ἀναβαπτισταὶ εἶχον ἀναστατώσει τὴν Γερμανίαν.

III

Λουδοδῖκος ὁ ΙΒ', ὁ *πατὴρ τοῦ λαοῦ*, ὡς ὠνόμαζον αὐτὸν οἱ ἱστορικοί, ἐξέπνεεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Tournelles, τὴν 1 Ἰανουαρίου τοῦ 1515 καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀνεκηρύσσετο βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ὁ τέως κόμης τῆς Ἀγκουλέμης καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Βαλουᾶ Φραγκῖσκος ὁ Α'. Τὸν πατέρα τοῦ λαοῦ διεδέχετο ὁ *πατὴρ τῶν γραμμάτων*, ἐπανέλαβον οἱ ἱστορικοί, ἐνῷ ὁ Λουδοβῖκος ἐκπνέων ἀνεφώνει ὅτι εἰς μάτην εἰργάσθη: Ce gros garçon gâtera tout. — Ὁ Λουδοβῖκος ἐγνώριζε καλῶς τὸν διάδοχόν του. Ἀποθνήσκων ἐνόμιζεν ὅτι ἄφινεν ἀντὶ κληρονομίας τὴν εἰρήνην εἰς τοὺς Γάλλους, διότι εἶχε συμφιλιωθῆ μετὰ τῆς ἁγίας ἕδρας καὶ τοῦ Φερδινάνδου τῆς Ἱσπανίας, ὅστις ἕως τότε συνεμάχει μετὰ τῶν Ἄγγλων, διότι ἐπὶ τέλους οἱ Ἑλβετοί, οἵτινες εἶχον εἰσβάλει εἰς τὸ γαλλικὸν ἔδαφος, εἶχον ἀποσυρθῆ ἐντὸς τῶν παλαιῶν των ὁρίων. Ἀλλ' ὁ Φραγκῖσκος, ἄπληστος δόξης πολεμικῆς καὶ στρατιωτικῶν ἀνδραγαθημάτων, ὁ Φραγκῖσκος, ὅστις ἠγάπα τὴν τύρβην καὶ τὰς ἐπιδείξεις, ἔσχισε τὴν εἰρήνην, προβάλλων τὰς ἀξιώσεις τῶν προκατόχων του ἐπὶ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἰδίως τοῦ Μεδιολάνου. Ἐνῷ δὲ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐζήτει τὴν ἐπισφράγισιν τῆς εἰρήνης μετὰ τῶν ἐθνῶν, μεθ' ὧν συνεθηκολόγησεν ὁ Λουδοβῖκος, τὰ ἔθνη ταῦτα ἠρνήθησαν νὰ ἐπαναλάβωσι τὰ ὅρκια. Οἱ δὲ Ἑλβετοὶ οὔτε τοὺς πρέσβεις κἂν ἐδέχθησαν εἰς ἀκρόασιν. Καὶ ὁ Φραγκῖσκος, ὅστις δὲν δυσηρεστήθη διὰ τοῦτο, ἐρρίφθη εἰς τοὺς ἀγῶνας, ὁπόθεν δὲν ἐξῆλθε πάντοτε νικητής.

Ἐστράφη κατὰ τῶν Ἑλβετῶν πρῶτον ὁ Φραγκῖσκος καὶ ἐνίκησε τὴν περίφημον μάχην ἐν Μαρινιάν, ἔνθα ἐπολέμησεν ὡς ἀληθὴς ἥρως μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν, καὶ ὅπου θαυμαστὴς τῶν ἀνδραγαθημάτων τοῦ Bayard, ὁπλίζεται ὑπ' αὐτοῦ ἱππότης ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἡ Γερουσία τῆς Ἑνετίας ἀνακηρύσσει αὐτὸν εὐγενῆ, καὶ ἡ ἱστορία ἀναγράφει τὴν μάχην ταύτην μεταξὺ τῶν λαμπροτάτων, ὅσαι ἐδόξασαν τὰ Γαλλικὰ ὅπλα. Ἀλλ' ἐνῷ συνθηκολογεῖ μετὰ τῶν Ἑλβετῶν τὴν συνθήκην τοῦ Φριβούργου, τὴν αἰωνίαν συνθήκην, περιπλέκεται εἰς νέους ἀγῶνας πρὸς τὸν Κάρολον Ε', εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ὑπῆρξεν ἐπίσης εὐτυχής.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς εἶχεν ἀποθάνει καὶ τρεῖς παρουσιάζονται μνηστῆρες τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Ἐρρῖκος Η', ὁ Κάρολος Ε' καὶ ὁ Φραγκῖσκος. Ἐκ τῶν τριῶν, οἱ ἐκλέκτορες ἡγεμόνες ἐξελέξαντο τὸν Κάρολον.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀντιζηλία καὶ ἡ ἔρις τῶν δύο βασιλέων, οἵτινες μετέβαλον τὴν Ἰταλίαν εἰς πεδίον τῆς μάχης. Ἐκεῖ συνήφθη ἡ περιλάλητος μάχη τῆς Παβίας τὸ 1525, ἐκεῖ ἐνικήθη ὁ Φραγκῖσκος καὶ ἐγένετο αἰχμάλωτος τοῦ Καρόλου. Καὶ ὅμως ἐπολέμησεν ἡρωϊκῶς, τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ στρατοῦ του εἶχε τραπῆ εἰς φυγήν, οἱ σωματοφύλακές του εἶχον φονευθῆ, αὐτὸς δὲ δύο πληγὰς φέρων, ἀφιππεύσας ἐμάχετο, ὅπως διασώσῃ κἂν τὴν τιμήν του. Ἴσως ἤθελεν ἀποθάνει ἐκεῖ ἐνδόξως, ἐὰν μὴ ὁ ἐκ Βισκαΰας στρατιώτης Οὐρβιέτας διασχίζων τοὺς μαχομένους, ἐστήριζε τὴν αἰχμὴν τοῦ ξίφους του ἐπὶ τοῦ στήθους, προσκαλῶν αὐτὸν νὰ παραδοθῇ. Ἄλλοι στρατιῶται συγχρόνως ἀφώπλιζον αὐτὸν τῆς σιδηρᾶς του χειρίδος, ἄλλος ἀφήρει τὸ περιδέραιον τοῦ ἁγίου Μιχαήλ, ἕτερος τὸ ξίφος, καὶ αἰχμάλωτος οὕτω τοῦ Καρόλου ἄγεται εἰς Μαδρίτην, ἐνῷ ἡ Γαλλία ἐθρήνει δέκα χιλιάδας στρατιωτῶν, οἵτινες ἐκάλυψαν τὸ πεδίον.

Μετὰ ἓν ἔτος ὁ Φραγκῖσκος ἐλευθεροῦται, συνθηκολογήσας πρότερον μετὰ τοῦ Καρόλου. Εἰς αὐτὸν παρεχώρει τὸ δουκάτον τῆς Βουργουνδίας καὶ ἐλάμβανε τὴν χεῖρα τῆς ἀδελφῆς του Ἐλεονώρας. Ἔτος ἓν καὶ εἴκοσι δύο ἡμέραι συνεπληροῦντο ἀπὸ τῆς ἀποφράδος ἡμέρας, καθ' ἣν συνεκροτεῖτο ἡ ἐν Παβίᾳ μάχη, ὅτε ἐπέστρεφεν εἰς Παρισίους. Ἐλεύθερος ἤδη ἠρνεῖτο νὰ ἐπισφραγίσῃ ὅσα δεσμώτης ὑπέγραψεν. Ἡτοιμάζετο εἰς νέους νὰ κατέλθῃ ἀγῶνας, ἀλλ' ἡ συνθήκη τοῦ Καμβραί, ἡ *συνθήκη τῶν Κυριῶν*, ἔνθα τὴν πρωτοβουλίαν ἔσχον ἡ Μαργαρίτα ἡ αὐστριακὴ καὶ Λουΐζα ἡ τῆς Σαβαδίας, ἔθετο τέρμα εἰς τοὺς πολέμους τῶν δύο ἡγεμόνων καὶ ἀπέδιδε τὴν Βουργουνδίαν εἰς τὸν Φραγκῖσκον. Ἠναγκάσθη τότε νὰ νυμφευθῇ τὴν Ἐλεονώραν, τὴν ὁποίαν πολὺ ὀλίγον ἠγάπα, ἐκεῖνος, ὅστις τόσον ἠγάπα τὰς γυναῖκας.

Σύγχρονός τις διϊσχυρίζεται ὅτι ἦτο πληγωμένος τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ τῶν γυναικῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔβλεπε τὰς γυναῖκας, ὅταν δὲν εἶχέ τι ἄλλο τι νὰ πράξῃ· ὁ Φραγκῖσκος ἐνεθυμεῖτο τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ὅταν δὲν εἶχε πλέον νὰ σκεφθῇ περὶ γυναικῶν.

Κατόπιν ὁ πόλεμος τῶν δύο ἐπαναρχίζει. Ἐπολέμει δὲ συγχρόνως ὁ Φραγκῖσκος καὶ πρὸς τὸν Ἐρρῖκον Η', καὶ ἐξαπέστειλεν ἐκ τῆς Ἅβρης 200 πλοῖα καὶ γαλέρας γενουηνσίας εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀγγλίας· ἀλλ' ὁ στόλος οὗτος μὴ δυνηθεὶς νὰ ἀναγκάσῃ τὸν ἐχθρὸν εἰς μάχην ἢ κἂν ν' ἀποβιβάσῃ στρατόν, ἐπέστρεφε μετ' ὀλίγον ἄπρακτος. Δύο ἔτη, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς Ἅβρης ἔβλεπε τὸν ἐκπλέοντα στόλον, ὁ Φραγκῖσκος ἐξέπνεεν, ἀφοῦ πρῶτον συνεθηκολόγησε μετὰ τοῦ Ἐρρίκου Η' καὶ ἀνέλαβε τὴν Βουλώνην.

Ὁ Φραγκῖσκος εἶχεν ἀντλήσει πάσας αὐτοῦ τὰς γνώσεις ἐκ τῶν ἱπποτικῶν μυθιστοριῶν. Ἐμορφώθη κατὰ τὸ πρόγραμμα τῶν ἱπποτῶν τῆς Στρογγύλης Τραπέζης καὶ τῶν αὐλικῶν τοῦ Καρλομάγνου. Δὲν εἶχε πρό-

τυπον τῆς ἱστορίας τοὺς ἥρωας. Ἤθελε νὰ διαλάμπῃ ὡς Ἄμαδις μᾶλλον ἢ ὡς ἡγεμών. Εἶχεν ἀναγνώσει ἐπὶ πλέον τοὺς Ἕλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς, καὶ ἡ φιλολογικὴ δόξα τῆς Ἰταλίας δὲν ἄφινεν αὐτὸν νὰ κοιμᾶται. Ἐνεθουσία καὶ ὅμως ἐφοβεῖτο τὴν ἀναγέννησιν ἐνδομύχως. Εἶχε πνεῦμα ὅσον ἀπῃτεῖτο νὰ ἔχῃ καλὸς συμπότης καὶ καλὸς στρατιώτης — εἶπεν ἱστορικός τις ὁ Mullié — καὶ πρόβλεψιν, ὅσην ἀπῄτουν αἱ προετοιμασίαι τῶν διασκεδάσεών του. Ὑπῆρξε διὰ τοῦτο ἀτυχὴς εἰς τὰς διπλωματικάς του ἐνεργείας· ἀπόδειξις ἡ παρὰ τὸ Καλαὶ συνέντευξις μετὰ τοῦ Ἑρρίκου Η' ἐπὶ τοῦ χρυσοῦφάντου πεδίου, ὡς ἐλέχθη, διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν μεγαλοπρέπειαν ἐκ μέρους τῶν δύο αὐλῶν. Ἀλλὰ μόλον ὅτι τὰ ζητήματα ἐτέθησαν ἐπὶ χρυσοῦ ἀντὶ ἐπὶ πρασίνου τάπητος, ὁ Φραγκῖσκος, ἀντὶ νὰ προσελκύσῃ τὸν ἀντίπαλον, ἀφύπνισε μᾶλλον τὴν φιλοδοξίαν του καὶ ἓν ἔτος μετὰ τὴν συνέντευξιν, ὁ βασιλεὺς Ἑρρῖκος συνεθηκολόγει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος.

Εἴτε ἐκ πεποιθήσεως καὶ ἀληθοῦς θρησκευτικοῦ ζήλου, εἴτε, ὅπερ ἀληθέστερον, διότι ἤθελε νὰ χαρισθῇ εἰς τὸν Πάππαν καὶ νὰ κερδίσῃ τὸν κλῆρον, παρέδιδεν εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν θάνατον ὁ Φραγκῖσκος τοὺς Οὐγενόττους, ὡς ὠνομάσθησαν ἐν Γαλλίᾳ οἱ ἀναμορφωτικοί, τοὺς ὁποίους ἀνέμενε βραδύτερον ἡ νὺξ τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον φρικώδεις αἱ σφαγαὶ τῆς Προβηγκίας, ἥτις ἐπροστάτευε τοὺς Ἀλβιηνοὺς αἱρετικούς. Τὸ Παρλαμέντον κατεδίκασεν αὐτοὺς εἰς ἐξορίαν, τὰς οἰκίας καὶ τὰ δάση των εἰς τὸ πῦρ. Ὁ βασιλεὺς ἐπεκύρωσε τὴν ἀπόφασιν καὶ αἱ Καβριέραι καὶ τὸ Μερενδόλον μετὰ εἴκοσιν ἄλλων χωρίων παρεδόθησαν εἰς τὰς φλόγας. Τρεῖς χιλιάδες ἄνδρες ἐθανατώθησαν τότε καὶ ὁ Φραγκῖσκος δὲν ᾐσθάνθη τύψιν τινὰ συνειδότος. Παρίστατο συχνάκις μεθ' ἁπάσης τῆς αὐλῆς του εἰς τὸ μαρτύριον τῶν λουθηρανῶν καὶ παρηκολούθει μετὰ τῶν τέκνων του γυμνόπους καὶ ἀσκεπὴς τὴν λιτανείαν, ἥτις ἐγένετο πρὸς ἐξιλέωσιν τῆς ὑβρισθείσης εὐχαριστίας διὰ τῶν λιβέλλων καὶ παρώτρυνε τὸν λαὸν νὰ ὑπερασπίσῃ τῆς ἀρχαίας του θρησκείας πάσῃ δυνάμει ἐναντίον τῶν αἱρετικῶν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐκάησαν ζῶντες ὁ Berquin καὶ ὁ Dolet, ἐδιώχθη ὁ Καλβῖνος καὶ ὁ Marot καὶ ἔφερε τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πατέρος τῶν γραμμάτων τὸ διάταγμα τῆς 13 Ἰανουαρίου 1535, δι' οὗ ἐκλείοντο τὰ τυπογραφεῖα καθ' ἅπασαν τὴν Γαλλίαν. Ἔπειτα ἀφοῦ ἡ φοβερὰ ἐκείνη διάταξις ἤρθη, ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἡ ἔκδοσις οἱουδήποτε βιβλίου ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἡγεμόνος. Οὕτω διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ἀνελάμβανεν ὅ,τι ἐχάριζε διὰ τῆς ἄλλης.

Ὁ ἀναγινώσκων τὰς σελίδας ταύτας τῆς ἱστορίας δὲν ἀναγνωρίζει πλέον τὸν προστάτην καὶ φίλον τοῦ Leonardo de Vinci, δὲν ἀναγνωρίζει τὸν Φραγκῖσκον, τὸν ὁποῖον οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί, ἔταξαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἐν Γαλλίᾳ. Ὁ εἷς Φραγκῖσκος ἀναιρεῖ

τὸν ἕτερον. Ἐπὶ τέλους, ὁ Φραγκῖσκος εἰσήγαγε πρῶτος τὰς ἑταίρας εἰς τὴν αὐλήν, πρὶν ἢ ἀκόμη ἡ Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων δημιουργήσει τὸ *πτερωτὸν ἄγημα*, escadron volant, καὶ ὁ Ἑρρῖκος Δ' στρατολογήσῃ τὴν Gabrielle d' Estrées τὴν Claudine de Beauvillers, τὴν Jacqueline du Breuil. Ἀπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Φραγκίσκου, τὴν ὁποίαν ἐκόσμουν οἱ ποιηταὶ καὶ καλλιτέχναι ἔλειπεν ὁ κόσμος τῶν κυριῶν καὶ ὁ Φραγκῖσκος περιφέρων τὴν αὐλήν του ἀπὸ τοῦ Λούβρου εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Φονταινεβλὼ ἢ τοῦ Chambord εἶχε παρ' ἑαυτῷ τὸ ἄνθος τῶν εὐγενῶν καὶ τὸ ἄνθος τῶν κυριῶν. Ὁ Φραγκῖσκος ἐφρόνει ὅτι ὁ κάλλιστος κόσμος τῆς αὐλῆς ἦσαν αἱ κυρίαι καὶ τῷ ὄντι ἐπιλέγει ὁ ἱστορικὸς Brantome αὐλὴ ἄνευ κυριῶν εἶναι κῆπος ἄνευ ἀνθέων καὶ ὁμοιάζει σατράπου μᾶλλον τούρκου τὴν αὐλὴν ἢ χριστιανοῦ ἡγεμόνος. Μοὶ φαίνεται ὅτι ὁ Brantome εἶχε δίκαιον. Τὸ κάλλιστον ἄνθος ἦτο ἡ Ἄρτεμις τοῦ Poitiers, ἡ πρώην ἐρωμένη τοῦ θαλαμηπόλου ποιητοῦ ἡ ἐρωμένη τοῦ Marot. Μόνη ἀντίπαλος αὐτῆς θὰ ἦτο ἴσως ἡ χωρικὴ τῆς Μανόσκης, ἡ Madeleine Voitier, τὴν ὁποίαν ἔστειλαν νὰ προσφέρῃ τὰς κλεῖδας τοῦ χωρίου εἰς τὸν εἰσερχόμενον μονάρχην, ἐὰν μαθοῦσα πόσον τῇ ἦτο ἐπιζήμιος ἡ καλλονή, δὲν κατέστρεφε τὰ ῥόδα τοῦ προσώπου της διὰ τῶν ἀτμῶν τοῦ θείου. Προεξάρχοντες τῆς αὐλῆς τοῦ Φραγκίσκου ἦσαν τότε ὁ du Prat, ὁ Chabot καὶ ὁ πολὺς Bonivet, ἀλλ' ἐκυβέρνα ἡ Ἄρτεμις, ἥτις ἐπὶ δύο βασιλέων διετήρησε τὸ χαρτοφυλάκιον.

Στρέψωμεν ἤδη τὴν σελίδα διὰ νὰ εὕρωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἑτέρου Φραγκίσκου, ὅστις ἐκάλεσεν ἐκ τῆς Ἰταλίας τοὺς καλλιτέχνας καὶ ἐκ τῆς ἄλλης Εὐρώπης τοὺς σοφούς, ἐκεῖνον, ὅστις ἵδρυσε τὸ Κολλέγιον καὶ τὰ τυπογραφεῖα, τὸν ποιητὴν τοῦ ἐπιταφίου εἰς τὴν Λαύραν, ἐπὶ τέλους τὸν Φραγκῖσκον τῆς ἀναγεννήσεως.

Οἱ βασιλεῖς ἀρέσκονται νὰ μετακινῶσι τὰς λίθους καὶ τῶν γραμμάτων προτιμῶσι τὰς τέχνας—εἶπεν ὁ Laurent Pichat καὶ ὁ ἀφορισμός του οὗτος δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς ἀληθείας. Ὑπάρχουσιν ἡγεμόνες, οἵτινες φοβοῦνται μὴ ἡ ἱστορία αὔριον λησμονήσῃ τὸ ὄνομά των καὶ ἐγείρουσιν ὀβελίσκους ἢ ἀνάκτορα, τὰ ὁποῖα νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν μνήμην τοῦ λαοῦ τὴν ὕπαρξίν των. Καὶ οὗτοι εἶναι οἱ ὀλιγώτερον ἀδικήσαντες, διότι, ἐὰν δὲν εὐηργέτησαν τὰ ἔθνη, δὲν ἦσαν ὅμως καὶ Νέρωνες ἢ Καλλιγοῦλαι, ὥστε νὰ μὴ λησμονηθῶσιν. Ἀλλ' ὁ νικητὴς τοῦ Μαρινιὰν καὶ ἡττημένος ἐν Παβίᾳ ἐδικαιοῦτο φοβούμενος ὀλιγώτερον τὴν λήθην. Ἀφοῦ ἤγειρε τὴν ἔπαυλιν τοῦ Chambord προσεκάλεσεν ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Primatice καὶ τὸν Cellini καὶ ὅλην φάλαγγα γλυπτῶν καὶ ζωγράφων εἰς διακόσμησιν τῶν ἀνακτόρων τοῦ Φονταινεβλὼ καὶ τοῦ Λούβρου. Τὸ Λοῦβρον, ἁπλοῦν ὀχύρωμα ἐπὶ Φιλίππου Αὐγούστου, ἤρχισε νὰ μεταβάλληται εἰς ἀνάκτορον περικαλλὲς ἐπὶ Φραγκίσκου Α', ὅστις ἀνέθεσε τὴν ἐκτέλεσιν εἰς τὸν Πέτρον Lescot, μεθ' οὗ συνειργάζετο καὶ ὁ Goujon. Τὸ ἔργον ἐξηκολούθησεν ἡ Αἰκατερίνη

τῶν Μεδίκων, ὁ Ἑρρῖκος Δ', ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ' καὶ συνεπληρώθη μόλις ἐπὶ Ναπολέοντος Γ', ὅτε συνηνώθη μετὰ τοῦ Κεραμεικοῦ.

Ἡ τέχνη τότε ἐν Ἰταλίᾳ εἶχε φθάσει τὸ κατακόρυφον σημεῖον· δὲν ἦτο πλέον τέχνη, ἦτο λατρεία. Ὁ Περουγῖνος, ὁ Βίγκιος, ὁ Κορρήγιος, ὁ Ῥαφαὴλ, ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἦσαν ἀκόμη οἱ ἥρωες τῆς ἡμέρας. Δὲν ἀνῆκον πλέον εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν. Ἦσαν κοσμοπολῖται· ἀνῆκον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ἦσαν ἐπίσης ὀνομαστοί, εἶχον ἐπίσης θαυμαστάς, προσηλύτους. Ὁ Φραγκῖσκος ἐνθουσιῶν προσεκάλεσε τὸν Ῥόσσον καὶ τὸν Primatice μὲ ὅλην τὴν συνωρίδα τῶν μαθητῶν των, ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς τιμάς, χρήματα, λατρείαν. Ὁ Pichat διατείνεται ὅτι ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἰταλῶν ἐπήνεγκε καίριον τραῦμα εἰς τὴν τέχνην τῆς πατρίδος του. Ὁ Ῥόσσος ἐφοβεῖτο ἀνερχόμενος εἰς Παρισίους ὅτι δὲν ἤθελεν εὕρει τινὰ ἱκανὸν νὰ πλύνῃ τὸν χρωστῆρά του. Ὁ πρῶτος ἠδίκησε τοὺς Ἰταλούς, ὁ δεύτερος τοὺς Γάλλους. Οἱ Ἰταλοὶ οἵτινες ἦλθον μετάπεμπτοι ὑπὸ Φραγκίσκου, δὲν ἦταν οὔτε πρωτόπειροι μαθηταί, οὔτε ἄσημοι καλλιτέχναι. Ἐὰν εἶχον ἐλαττώματα, ἔπταισαν οἱ ἀντιγραφεῖς καὶ μιμηταί, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ διακρίνωσιν ἀπὸ τούτων τὰς ἀρετάς. Ἀφ' ἑτέρου ἡ Γαλλία δὲν ἦτο χώρα βάρβαρος ὡς ἐνόμιζεν ὁ Ῥόσσος. Ὁ Poussin καὶ ὁ le Sueur δὲν εἶχον ἀκόμη ἀνατείλει, ἀλλ' οὔτε ὁ Περουγῖνος καὶ ὁ Βίγκιος, ὅτε ὁ Γάλλος Φουκὲ ἔγραφεν ἐν Ῥώμῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Εὐγενίου Δ' καὶ ὁ Μιχαὴλ Κολόμβος ἐπεξειργάζετο ἐν Νάντῃ τὸ μαυσωλεῖον τοῦ δουκὸς τῆς Βρεττανίας.

Ἓν ἔτος μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του ὁ Φραγκῖσκος προσεκάλεσε τὸν Βίγκιον ἐκ Ῥώμης, τὸν ποιητὴν τοῦ ἐφίππου ἀνδριάντος τοῦ Σφόρτσα καὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου, ὃν ἑκάστη τῶν ἐννέα Μουσῶν εἶχε προικοδοτήσει παιδίον ἔτι. Ὁ Βίγκιος ἦτο ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτης, ζωγράφος καὶ μουσικός, ποιητὴς καὶ σοφός, ὁ Βίγκιος ἦτο πανεπιστήμων. Ὁ Φραγκῖσκος εἰς τὸν γέροντα ἐκεῖνον ἀριστοτέχνην εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὴν σημαίαν τῆς ἀναγεννήσεως, ἀλλ' ὁ Βίγκιος τρία ἔτη μετὰ ταῦτα ἐξέπνεεν εἰς τὰς ἀγκάλας του. Τὸ τελευταῖον τοῦτο γεγονὸς ἀποδεικνύει πόσον ὁ Φραγκῖσκος ἐλάτρευε τὴν τέχνην καὶ ἀνυψοῖ αὐτὸν ὑπεράνω τῶν συνήθων ἡγεμόνων.

Δὲν ἦτο ὀλιγώτερον φίλος τῶν γραμμάτων καὶ ἐθήρευε τὸν τίτλον τὸν ὁποῖον ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν οἱ μετέπειτα ἱστοριογράφοι, ἀλλὰ φίλος, ἐφ' ὅσον μόνον δὲν ἐφοβεῖτο ν' ἀπολέσῃ τι ὡς βασιλεύς. Τὸ Κολλέγιον τῆς Γαλλίας ὀφείλει ἡ Γαλλία εἰς τὸν Φραγκῖσκον. Ἐκεῖνος ἔθετο τὸν θεμέλιον λίθον τῷ 1529 καὶ πρῶτος ἐνομοθέτησε τὴν ἐν αὐτῷ διδασκαλίαν τῆς ἑβραϊκῆς· ὁ Φραγκῖσκος καθιέρωσεν ἰδίας ἕδρας τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας. Οἱ θεολόγοι ἠγανάκτησαν· ἐὰν ἦσαν ὀλιγώτερον φιλάργυροι ἤθελον διαρρήξει τὰ ἱμάτιά των, διὰ νὰ πληρωθῇ ἡ ῥῆσις

τῆς Γραφῆς. Ἡ Σορβόννα καὶ τὰ Παρλαμέντα ἐξανέστησαν. Καὶ τί χρησιμεύει ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα εἰς τοὺς χριστιανούς!—ἀνεφώνησαν. Ἡ ἑλληνικὴ δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν σχισματικῶν; Ὁ Φραγκῖσκος εἶχε τὴν γενναιότητα νὰ καταφρονήσῃ τὰς ἀπειλὰς τῆς Σορβόννης καὶ εἰς ἀπάντησιν τῶν διαμαρτυρήσεων τῶν Παρλαμέντων νὰ καθιερώσῃ καὶ ἄλλας ἕδρας ἀκόμη. Τότε ἐκάλεσεν ἐκ τῆς Εὐρώπης ὅλους τοὺς σοφούς· ὑπεσχέθη εἰς αὐτοὺς καὶ χρήματα καὶ δόξαν. Ἀλλ' ὅσοι ἔζων εἰς χώραν ὁπωσδήποτε ἐλευθέρους θεσμοὺς ἔχουσαν δὲν ἐνεπιστεύθησαν ἑαυτοὺς εἰς τὰς ὑποσχέσεις τοῦ ἡγεμόνος, ἐφοβοῦντο, ὡς ὁ Ἔρασμος, τὸν ἀετὸν, τὸ σαρκοβόρον τοῦτο ὄρνεον, τὸ ὁποῖον οἱ σοφοὶ ἐξελέξαντο ὡς σύμβολον τῆς βασιλείας.

Μεταξὺ τῶν σοφῶν, οἵτινες συνηντῶντο εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῶν Γάλλων, ἦτο καὶ ὁ Budé, ὁ μέγας ἐκεῖνος ἑλληνιστὴς τῆς ἐποχῆς, ὁ ἀκάματος Budé, ὅστις ἔμεινε δέκα ὅλα ἔτη οἰκουρῶν καὶ ὅστις καὶ τὴν ἡμέραν αὐτὴν τῶν γάμων του ἐκλείσθη ἐπὶ ὥρας ὁλοκλήρους εἰς τὸ σπουδαστήριόν του μελετῶν. Λέγουσιν ἀκόμη περὶ αὐτοῦ, ὅτι ὅτε ἡμέραν τινὰ ἐπυρπολεῖτο ἡ οἰκία του καί τις τῶν ὑπηρετῶν ἀσθμαίνων ἦλθε νὰ τῷ ἀναγγείλῃ τὸ γεγονός·—Ἀναγγείλατέ το εἰς τὴν σύζυγόν μου — εἶπεν ὁ Budé—ἠξεύρετε πολὺ καλὰ ὅτι δὲν ἀναμιγνύομαι εἰς τὰ τῆς οἰκίας.—Δὲν ἠξεύρω κατὰ πόσον εἶναι ἀληθὲς τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο, ἀλλ' ἀποδεικνύει πόσον ἦτο ἀφιερωμένος τότε εἰς τὴν μελέτην τῶν Πανδεκτῶν καὶ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων. Ὁ Budé ἦτο ἀκάματος, ἦτο ὁ μᾶλλον ἐμβριθὴς μεταξὺ τῶν συγχρόνων του ἑρμηνευτὴς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Οἱ τῆς Σορβόννης ἐπετέθησαν ἐναντίον αὐτοῦ λάβροι· ὁ Budé ἀπαντῶν ἔγραψε τὸ περὶ μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν χριστιανισμὸν, ἐνῷ ἀπεδείκνυε τὴν ἐπιστήμην ἀρωγὸν τῆς πίστεως καὶ οὐχὶ ἐμπόδιον ἢ ἐχθράν. Ὁ Budé ἦτο σοφὸς καὶ οἱ καλόγηροι ἐφοβοῦντο τὴν σοφίαν. Σύγχρονοι αὐτοῦ ἦσαν οἱ δύο Στέφανοι, πατὴρ καὶ υἱὸς, ὁ Ῥοβέρτος Στέφανος ὁ τελειοποιήσας τὴν τυπογραφίαν καὶ ὁ πρῶτος ἐν Γαλλίᾳ ἐκδότης τῶν Γραφῶν, ὅστις διὰ τὸ πραξικόπημα τοῦτο ἀπέθανεν ἐξόριστος ἐν Γενεύῃ, ὁ Ἑρρῖκος Στέφανος, ὁ ἐρανιστὴς τοῦ θησαυροῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἠδύνατο νὰ περιορισθῇ μέχρις αὐτοῦ ὁ τελευταῖος οὗτος, λέγει ὁ συγγραφεὺς τῶν τριῶν αἰώνων τῆς γαλλικῆς φιλολογίας, ἀλλ' ὁ Καλβινισμὸς τῷ ἐθέρμανε τὴν κεφαλὴν καὶ ὁ τιμώμενος συγγραφεὺς μετεβλήθη εἰς λιβελλογράφον καὶ συκοφάντην. Πάντες ἀνομολογοῦσιν, ὡς νομίζει ὁ Ἀββᾶς Savatier de Castres, ὅτι τὸ φέρον τὸν τίτλον «Ἡροδότου ἀπολογία» ἔργον του, εἶναι σύρραμμα ἀνεκδότων ἐκλελυμένης ἠθικῆς καὶ σκανδαλωδῶν διηγήσεων ἐναντίον τῶν μοναχῶν, ὧν τὰ τρία τέταρτα εἰσὶ ψεύδη. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἀββᾶς παρεδέχθη τὸ ἓν τέταρτον ὡς ἀληθὲς, ἡμεῖς οἱ κοσμικοὶ θὰ ἤμεθα ἐγγύτερον τῆς ἀληθείας, ἐὰν διπλασιάσωμεν τὸ τέταρτον. Ὁ Ἑρρῖκος Στέφανος συγκρουσθεὶς μετὰ τῆς αὐλῆς, συγκρουσθεὶς μετὰ τῶν καλογήρων καὶ ἐξ ὑπ' ἀ-

μοιβῆς φυγὰς εἰς Γενεύην καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γαλλίαν ἀπέθνησκεν ἐγκαταλελειμμένος εἰς πενιχρόν τι δωμάτιον τοῦ νοσοκομείου τῆς Λυών.

Ἀνώτερος τοῦ Budé, ἐπίσης προστατευόμενος ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου ἦτο ὁ ἑλληνιστὴς Amyot, ὁ μεταγλωττίσας τοὺς παραλλήλους τοῦ Πλουτάρχου. Ἡ προστασία τοῦ Φραγκίσκου χρονολογεῖται ἀφ' ἧς ἡμέρας μετέφρασε τὴν ἑλληνικὴν μυθιστορίαν τὰ κατὰ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειαν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν τὰ ποιμενικὰ τοῦ Λόγκου. Ἀλλὰ τὸ μέγιστόν αὐτοῦ ἔργον ἦτο ἡ μετάφρασις τοῦ Πλουτάρχου, ἥτις ἐξεδόθη κατόπιν τῷ 1559 καὶ τὴν ὁποίαν ὁ Amyot ἀφιέρου εἰς τὸν ἐστεμμένον μαθητήν του, ὅστις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας γνωρίζεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Θ', ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τὸ ὄνομα ὁ δολοφόνος τῆς νυκτὸς τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου. Ὁ Amyot ἦτο πένης, τόσον πένης, ὥστε μαθητεύων ἐν τῷ λυκείῳ ὑπηρέτει τοὺς πλουσίους ἐκ τῶν συμμαθητῶν του καὶ ἡ μήτηρ του ἀπὸ τὸ Melun διὰ τῶν λεμβούχων, οἵτινες ἀνέπλεον τὸν Σηκουάναν διευθυνόμενοι εἰς Παρισίους τῷ ἔπεμπε καθ' ἑβδομάδα ἕνα ἄρτον διὰ νὰ μὴ ἀποθάνῃ τῆς πείνης.

Ἤθελον ἀφήσει ἀτελῆ τὴν εἰκόνα τῆς αὐλῆς τοῦ Φραγκίσκου, ἐὰν ἐλησμόνουν τὸν Marot. Ὁ Clement Marot ἦτο θαλαμηπόλος τοῦ βασιλέως, ὅπως ὁ πατήρ του, τὸν ὁποῖον διεδέχθη εἰς τὸ ἀξίωμα. Ἦτο ὁ ποιητὴς τῆς αὐλῆς, ὁ εὐνοούμενος τοῦ Φραγκίσκου, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐπληγώθη παρὰ τὸ πλευρόν του ἐν τῇ μάχῃ τῆς Παβίας καὶ συναιχμάλωτος ὡδηγήθη μετ' αὐτοῦ εἰς Μαδρίτην. Τὸ ἰδανικόν του, ὅλος ὁ ποιητικός του κόσμος, ἡ Ἐδέμ, ἦτο ἡ αὐλή· ἐκτὸς αὐτῆς ᾐσθάνετο βαρέα τὰ πτερὰ τῆς φαντασίας του· ἔψαλε τοὺς γάμους καὶ τὰς ἑορτάς, τὰς κυρίας τῆς αὐλῆς, τὰ ἐπεισόδια τῆς ἡμέρας. Τοὺς στίχους του ἐψέλλιζον τὰ ῥόδινα χείλη τῶν ἡγεμονίδων, αἵτινες τῷ ἀπηύθυνον ἀπαντήσεις καὶ ἐπεδείκνυε τὴν ὑπογραφὴν τοῦ βασιλέως εἰς τοὺς δανειστάς του, ὁσάκις εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων. Ἡ χαρὰ ἦτο ἡ σύντροφος τῆς νεότητός του ἡ μοῦσα τῶν πρώτων του ἐτῶν. Ἤμην τρελλὸς — ἔλεγεν αὐτὸς ἔπειτα ὅτε ἐμαστίζετο ὑπὸ τῆς συμφορᾶς — ἤμην τρελλὸς εἰς τῆς νεότητός μου τὴν ἄνοιξιν· ἐπέτων ὡς ἡ χελιδών, πότε ἐδῶ, πότε ἐκεῖ· δὲν εἶχον οὔτε φόβους, οὔτε φροντίδας καὶ ἡ νεότης μὲ ὡδήγει ὅπου ἤθελεν ἡ καρδία.

Sur le printemps de ma jeunesse folle
Je ressemblais l' hirondelle qui vole
Puis ça, puis là; l' age me conduisait,
Saus peur ni soin, ou le coeur me disait.

Ἡ ὑψηλὴ αὕτη προστασία ἐταπεινώθη μετ' ὀλίγον μέχρις ἀδιαφορίας καὶ ἐγκαταλείψεως. Τρεῖς ἰσχυροὶ ἐκήρυξαν τότε τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ ἐλευθεριάζοντος ποιητοῦ, ἡ εὐνοουμένη τοῦ βασιλέως, ὁ στιχουργὸς Sagon, ὁ ἱερεξεταστὴς τῆς Σορβόννης. Ἐκ τῶν τριῶν οἱ μᾶλλον ἐπικίν-

δυνοι ἦσαν ὁ ἱεροεξεταστὴς καὶ ἡ Ἄρτεμις τοῦ Πουατιέ. Ἐναντίον τοῦ πρώτου ὁ **Marot** ἀντέταξε τὴν εὔνοιαν τοῦ Φραγκίσκου, ἐναντίον τῆς δευτέρας τὴν προστασίαν τῆς Μαργαρίτας τοῦ Βαλουά. Ὁ Μαρὼ μεταφράσας τοὺς ψαλμούς, ἐκηρύχθη συνένοχος τῶν Λουθηρανῶν, χάριν τῶν ὁποίων εἶχεν ἀναλάβει τὴν μετάφρασιν. Ὡδηγήθη εἰς τὴν εἱρκτὴν μετὰ τοῦ **Berquin**. Ὁ Μαρὼ μετ' ὀλίγον ἠλευθεροῦτο καὶ ὁ Berquin ἤγετο εἰς τὴν πυράν. Τότε ἀκόμη ὁ Φραγκῖσκος ἐγέλα ἐπὶ μόνῃ τῇ ἰδέᾳ ὅτι ὁ Μαρὼ ἐθεολόγει. Ἀλλ' ἔπειτα οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ὑπερίσχυσαν, ἠναγκάσθη ὁ δεύτερος νὰ ἐγκαταλίπῃ τοὺς Παρισίους, νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Μαργαρίτας καὶ ἐκεῖθεν εἰς Φερράραν. Ἐνόμισε πρὸς στιγμὴν ὅτι ἠδύνατο νά τῳ παράσχῃ ἡ Γενεύη ξενίαν καὶ ἄσυλον. Ἀλλ' ἠπατήθη· οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Καλβίνου ἦσαν δύστροποι σχολαστικοί, πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οὕτως ἐξόριστος, ὁ πρώην εὐνοούμενος, μακρὰν τῆς πατρίδος, μακρὰν τῆς Γαλλίας του, ἀπέθνησκεν ἐν Ταυρίνῳ ὁ Μαρώ, πρὶν ἢ ἀκόμη ἑορτάσῃ τὴν πεντηκονταετηρίδα ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του.

Δὲν ἦτο μεγαλοφυΐα, ἀλλ' οὔτε ἔλειπεν ἀπ' αὐτοῦ ἔμπνευσις καὶ ἰδέα καὶ πρὸ πάντων ἡ χάρις, διὰ τὴν ὁποίαν οἱ μεταγενέστεροι εἶπον ὅτι καὶ ὁ Μαρὼ ἦτο ὁ ποιητὴς τῶν ἡγεμόνων καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν ποιητῶν, ὡς εἶπον διὰ τὸν **Ronsard**, ὅστις ἦλθε μετ' αὐτόν. Ἐφήρμοσε νέα μέτρα, ἔγραψε νέας ᾠδὰς καὶ μιμηθεὶς τοὺς Λατίνους, εἰσήγαγε τὴν ἐλεγείαν καὶ τὰ ἐπιγράμματα, τὰ εἰδύλλια καὶ τὰς ἐμμέτρους ἐπιστολάς. Ἐνῷ δὲ ἐστιχούργει τὰ πρακτικὰ τῆς αὐλῆς καὶ ἑκάστης ἡμέρας τοῦ βίου του τὰ ἐπεισόδια, ἐσατύριζε συγχρόνως τοὺς ἐχθρούς του, εἴτε καλόγηροι, εἴτε ποιηταί, εἴτε αὐλικοί. Καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς χάριτος ἀπέστελλε τὸν ποιητήν, ὅστις ὑπέγραφε τὴν κατ' αὐτοῦ καταγγελίαν μὲ τὸ ὄνομα *ἀγροτικός* εἰς τοὺς ἀγροὺς νὰ βοσκήσῃ, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐστροφίας τῶν στίχων παρήγγελλε νὰ ῥίψωσιν εἰς τὸν ποταμὸν τὸν **Béda**, ὅστις ἤθελε νά τον ῥίψωσιν ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

> **Qu'on méne aux champs ce coquardeau,**
> **Lequel gâte quand il compose**
> **Raison, mesures texte et glose:**

ἐφώνει προκειμένου περὶ τοῦ ἀγροτικοῦ ποιητοῦ, ἐνῷ διὰ τὸν ἀτίθασσον Béda παρεπονεῖτο ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐφαίνετο τοσοῦτον ἐπιεικὴς πρὸς αὐτόν.

Ὁ Μαρὼ δὲν διεκρίνετο ἐπὶ οἰκονομίᾳ. Ἦτο σπάταλος, ὁσάκις εἶχεν, ὁσάκις ἐστερεῖτο κατέφευγεν εἰς τοὺς προστάτας. Εἶχε τὴν ὑπερηφάνειαν νὰ μὴ ἐπαιτήσῃ καὶ ὅταν ἀκόμη ἐζήτει παρὰ τοῦ Φραγκίσκου, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνοικτὸν λογαριασμόν, προσεποιεῖτο ὅτι ἐζήτει δάνειον, ἀλλ' ἄνευ τόκου. Μεταξὺ τῶν ἐμμέτρων ἐπιστολῶν του πρὸς τὸν βασιλέα διακρίνεται ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν διηγεῖται τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ Γασκόνου

θαλαμηπόλου του, όστις έννοήσας ότι ό κύριός του έλαβε χρήματα καὶ τὸ βαλάντιόν του ἦτο ἐπαισθητῶς ἐξωγκωμένον, ἠγέρθη παρὰ τὸ σύνηθες λίαν πρωΐ, προέβη εἰς τὴν ἐγχείρισιν, καὶ μὴ ἀρκούμενος τῷ ἀφήρεσε καὶ τὰ ἐνδύματα ἀπὸ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς μέχρι τῶν ὑποδημάτων. Ὁ λωποδύτης ἐγένετο ἄφαντος τὴν ἐπιοῦσαν, ἀλλ' ὁ Μαρὼ εἶχεν ἀνοικτὴν πίστωσιν ἀκόμη παρὰ τῷ Φραγκίσκῳ. Χρήματα καὶ δανεισταὶ δὲν ἦσαν τὸ μόνον θέμα τοῦ ποιητοῦ· ἐπὶ πλέον εἶχε νὰ σατυρίσῃ τοὺς δικαστὰς τοῦ Châtelet, τοῦ ὁποίου ἐγνώρισε τὰς φυλακὰς καὶ ἔγραψε τὸν Ἅδην. Ἀπὸ τῆς κοινῆς εἰρωνίας καὶ τοῦ σαρκασμοῦ ἐν τῷ ποιήματι ἐκείνῳ, ὁ Μαρὼ ὑψοῦται μέχρις ἀποτροπιάσεως καὶ φρίκης ἀπέναντι τῶν ἐπιβαλλομένων βασάνων. Καὶ ὁ φιλόγελως ἐκεῖνος ἀοιδὸς, καλύπτει τὸ πρόσωπον ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ μαρτυρίου καὶ τὸ σαρκαστικὸν μειδίαμα ἀποσβέννυται τῶν χειλέων του, διὰ νὰ ἀναβλύσωσιν ἐλευθέρως τὰ δάκρυα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του. Ὁ Μαρὼ εἶχεν ἄλλοτε δηλώσει ὅτι ἐνῷ ἠδύνατο πολλὰ νὰ εἴπῃ καὶ ἐναντίον τῶν ἱερέων καὶ ἐναντίον τῶν καταχρήσεων καὶ πλανῶν τοῦ Κλήρου, ὅμως ἐσιώπα, φοβούμενος τὴν πυρὰν καὶ τὰς βασάνους. Ἔπειτα ἐγκατέλιπε τὸ δειλὸν τοῦτο πρόγραμμα, μετήλλαξε γνώμην, προσέβαλε καὶ τὸ στέμμα τοῦ ἡγεμόνος καὶ τὴν τιάραν τοῦ Πάπα, καὶ ὁ αὐλικὸς ἐγένετο μάρτυς. Ἡ Γαλλία ἐλησμόνησε τὸν μάρτυρα, ἀλλὰ δὲν ἐλησμόνησε τὸν ποιητὴν, τὸν ὁποῖον ἀνεγίνωσκεν ὁ Λαφονταὶν καὶ ἐμιμεῖτο ὁ Ρουσσὼ καὶ ὁ Βολταῖρος.

Ὁ Μαρὼ ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν καταδιωκόμενος, ἐφιλοξενεῖτο εἰς τὸν οἶκον τῆς βασιλίσσης τῆς Ναβάρρας. Ἡ αὐλὴ τῆς Μαργαρίτας ἦτο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ Φραγκίσκου. Οἱ δύο ἀδελφοὶ εἶχον ἐναντίας θρησκευτικὰς δοξασίας. Ἡ Μαργαρίτα ἐπισήμως δὲν εἶχε διακόψει τὰς σχέσεις πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, κρυφίως ὅμως ὑπέθαλπε τὴν ἐπανάστασιν, καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Λουθήρου εὕρισκον ἐκεῖ ἄσυλον καὶ προστασίαν. Ἡ αὐλὴ τοῦ Νερὰκ ἦτο τὸ συνεντευκτήριον τῶν ἀναμορφωτικῶν, ἡ παρασυναγωγή.Ἐκεῖ ὁ Μαρὼ ἀπήγγελλε τοὺς στίχους του καὶ ὁ Bonaventure des Périers διηγεῖτο ἱστορίας, ἐνῷ ἡ βασίλισσα τῆς Ναβάρρας συνέγραφε τὸ Ἑπταήμερον. Τὴν πρωΐαν παρίσταντο εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν καθολικῶν, τοὺς ὁποίους ἐμίσουν καὶ ἐσατύριζον. Ἔπειτα ἤρχιζεν ἡ συνεδρίασις τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου. Ἐκεῖ ἀνεγινώσκετο ὁ Ῥαβελαὶ καὶ τὸ Cymbalum mundi, ἐσατυρίζοντο οἱ καλόγηροι καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς Ῥώμης καὶ ὁ Ῥουσσὲλ ἐδημηγόρει ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος παρῳδῶν τοὺς καθολικοὺς ἱεροκήρυκας. Ἄλλοτε ἐκλείοντο εἰς τὰ ὑπόγεια τῶν ἀνακτόρων καὶ ἑώρταζον ἐκεῖ τὸν μυστικὸν δεῖπνον. Ἡ βασίλισσα τῆς Ναβάρρας δὲν ἦτο μόνον μυθολόγος τῆς σχολῆς τοῦ Βοκκακίου ἦτο ἐπίσης καὶ στιχουργὸς, ἀλλ' οἱ στίχοι αὐτῆς δὲν ἦσαν ἀντάξιοι τοῦ κάλλους της, διὰ τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη τετάρτη τῶν χαρίτων. Οἱ ἀναγνώσαντες τὰ διηγήματα τῆς βα-

σιλίσσης τῆς Ναβάρρας, κατέγνωσαν αὐτῆς ἐλευθεριότητά τινα τῶν ἠθῶν τὴν ὁποίαν ὅμως διαψεύδουσι τὰ γεγονότα.

Ὁ σύλλογος ἐκεῖνος μετ' ὀλίγον διελύθη. Πάντες ὅσοι συνήρχοντο ἐκεῖ ἦσαν ἐρασταὶ τῆς ἀναμορφώσεως, οὐχὶ μάρτυρες. Μόνος ὁ Μαρὼ ἀπέθανεν ἐξόριστος. Ὁ Briçonnet ἀπηρνήθη τὰς ἀρχάς του, ὁ Ῥουσσὲλ προεχειρίσθη εἰς ἐπίσκοπον, ἡ βασίλισσα Μαργαρίτα ἐγένετο πάλιν καθολικὴ καὶ ὁ des Périers ἀπέθανεν αὐτόχειρ. Ἀλλ' ἐνῷ οὗτοι δειλοὶ ἐγκατέλιπον τὸν παραστάτην ἢ ἀνέκρουον πρύμναν ὁ Λεφὲβρ ἀποθνήσκων μετενόει ὅτι ἐνεκλείσθη εἰς τὴν αὐλὴν ἐκείνην, ἀντὶ νὰ ζητήσῃ τὸ μαρτύριον διατυμπανίζων τὰς ἀρχάς του.

Ἀλλὰ παρὰ τὴν κλίνην τοῦ θνήσκοντος, εἴδομεν εἰκοσιπενταετῆ τινα νεανίαν, ὅστις σύννους ἤκουε τὸ παράπονον τοῦ ψυχορραγοῦντος καὶ ὅστις ὡρκίζετο ἐκεῖ νὰ μαρτυρήσῃ αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας.

Ὁ νεανίας ἐκεῖνος ἐνθυμεῖσθε ὅτι ἦτο ὁ Καλβῖνος. Ἀνέφερον τὸν Καλβῖνον, διὰ νὰ φθάσω μέχρι τοῦ Ῥαβελαί. Οἱ δύο πρώην σύμμαχοι καὶ ἔπειτα ἀντίπαλοι μέχρις ἐξοντώσεως, συναντῶνται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων ὡς οἱ δύο κύριοι μοχλοί, δι' ὧν ἐσείσθη πρῶτον, ἔπειτα ἀνετράπη τὸ μεσαιωνικὸν οἰκοδόμημα. Καὶ ὅμως οἱ χαρακτῆρες αὐτῶν ἦσαν τοσοῦτον διαφέροντες καὶ ὁ Καλβῖνος κατεδίκαζε τὴν ἐλευθεριάζουσαν ἠθικὴν τοῦ Ῥαβελαὶ καὶ ὁ τελευταῖος πάλιν ἀπεκάλει τὸν πρῶτον δαιμονισμένον τῆς Γενεύης. Ὁ Καλβῖνος ἦτο μελαγχολικὸς μέχρι μισανθρωπίας, χαρακτὴρ σταθερὸς ῥιψοκίνδυνος, ὁ Ῥαβελαὶ ἐγέλα πάντοτε, καὶ ἠδυνήθη κρυπτόμενος ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῆς Θαλείας νὰ ἐπισείῃ ἀκινδύνως τὸ μαστίγιόν του, καὶ ἀκινδύνως νὰ σατυρίζῃ καὶ ἡγεμόνας καὶ μοναχοὺς καὶ σοφούς, καὶ ὅμως καὶ βασιλεῖς καὶ σοφοὶ καὶ καρδινάλεις ἐχειροκρότησαν πρῶτοι τὴν ἐποποιΐαν του, τὴν ὁποίαν ἀκόμη οἱ πολλοὶ δὲν εἶχον ἐννοήσει, διότι δὲν ἠκολούθησαν τὴν συμβουλήν του καὶ δὲν ἔθραυσαν τὸ ὀστοῦν διὰ νὰ ἀνεύρωσι τὸν μυελόν. Μοὶ φαίνεται ὅτι καὶ οἱ πρῶτοι θαυμασταί του δὲν εἶχον ἐνοήσει καλῶς τὸ ὑπολανθάνον πνεῦμα τοῦ συγγραφέως τοῦ Γαργαντούα καὶ Πανταγρουέλ, ἄλλως πρὸ πολλοῦ ἤθελον ἀναβιβάσει αὐτὸν εἰς τὴν πυράν. Ὁ ἐφημέριος τοῦ Μευδονίου ἐξελέξατο τὴν ἀτραπόν, διὰ νὰ μὴ συναντηθῇ ἐν τῇ ἀναπεπταμένῃ ὁδῷ μετὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ ἐγέλα τὴν ἀνθρωπότητα παραπαίουσαν, ἐνῷ ὁ Καλβῖνος ἐθρήνει τὴν πτῶσίν της. Ὁ Καλβῖνος ἦτο ὁ Ἡράκλειτος τῆς Γαλλίας καὶ ὁ Ῥαβελαὶ ἦτο ὁ Δημόκριτος.

Ὁ Ῥαβελαὶ ὀχυροῦται ὄπισθεν τοῦ γελοίου τῶν παραδόξων διηγήσεών του, περιάγει τοὺς ἥρωάς του εἰς χώρας νέας ἀγνώστους, ἀλλ' ὑπὸ τὴν φανταστικὴν οὐτοπίαν του περιγράφει τὴν ἰδίαν αὑτοῦ πατρίδα.

Ὁπουδήποτε καὶ ἂν διατείνεται ὅτι ἀποδημεῖ μετὰ τοῦ Πανούργου, εὑρίσκεται πάντοτε ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς Τουρραίνης. Δημιουργεῖ τέρατα

καὶ παρῳδίας ἀνθρώπων, διὰ νὰ σατυρίσῃ τὴν ἀπιστίαν τῆς αὐλῆς, τὴν ἀμάθειαν τῶν δικαστῶν, τὴν ἀμάθειαν τῆς ἐποχῆς του καὶ παρουσιάζει τὸν Bridoye δικάζοντα τὰς ὑποθέσεις διὰ τῆς ἀναρρίψεως τῶν κύβων ἢ φέρει τὸν Ἰανότον δημηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν κωδώνων τῆς Παναγίας—τοὺς ὁποίους ἥρπασεν ὁ Γαργαντούας, ὅπως τοὺς ἀναρτήσῃ εἰς τὰ ὦτα τοῦ ἡμιόνου του—διὰ νὰ σατυρίσῃ τοὺς λατινίζοντας τότε σχολαστικούς.

Ὁ Βολταῖρος εἶπε τὸν Ῥαβελαὶ φιλόσοφον ἐν καταστάσει μέθης, καὶ ὁ Βολταῖρος ἠναγκάσθη ἔπειτα νὰ ἀναιρέσῃ ἑαυτόν. Ὁ Ραβελαὶ δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τὸν μεσαίωνα, ἀνήκει εἰς τοὺς ἄνδρας τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀνήκει δὲ πρὸ πάντων εἰς ἑαυτόν. Τῷ ἁρμόζει ἰδία θέσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Γραμμάτων. Διὰ τοῦτο ἐγκλείω μόνον τὄνομά του εἰς τὸ πλαίσιον τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ τὸ ἔργον καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα θέλω ἐξετάσει κατ' ἰδίαν εἰς ἄλλην τινὰ ἑσπερίδα, ἐὰν ἀξιωθῶ καὶ τότε ὡς σήμερον τῆς ὑμετέρας ἀνοχῆς.

Ἀλλ' ἤδη ἔχετε τὴν σκιαγραφίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξ ἧς ὡρμήθη ἡ ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων καὶ ἑπομένως ἡ ἀναγέννησις τῶν λαῶν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὅτε ἀνεφάνησαν οἱ ἀναμορφωταὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς θρησκείας, οἱ λαοὶ ἤρχισαν νὰ ἀφυπνίζωνται ἀνὰ εἷς, νὰ ἀναζητῶσι τὰ ἁρπαγέντα δικαιώματα. Μέχρις ἐκείνης, λαὸς δὲν ὑπῆρχεν ἀλλὰ ἄρχοντες καὶ δοῦλοι· ἀπ' ἐκείνης ἄρχεται ἡ ἱστορία τοῦ λαοῦ. Καὶ δύναταί τις νὰ εἴπῃ ἀφόβως ὅτι ἔκτοτε ἐρρίφθη ὁ σπόρος, ἐξ οὗ ἔμελλέ ποτε νὰ βλαστήσῃ ἡ ἐλευθερία, ὅτι ἔκτοτε ἐδόθη τὸ πρῶτον σύνθημα τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ὁσοιδήποτε καὶ ἂν ἀντεπεξῆλθον κατὰ τοῦ χειμάρρου ἐκείνου ἐκώλυσαν πρὸς στιγμὴν μόνον τὸν ῥοῦν του, ἀλλ' ἔπειτα ὁ χείμαρρος τοὺς παρέσυρεν εἰς τὴν ἄβυσσον, ἐκεῖ ὅπου εἶχε ταφῆ ἤδη ὁ μεσαίων. Τὸ ἐγερτήριον εἶχε σημάνει· οἱ λαοὶ εἶχον ἐγερθῆ καὶ ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τοῦ παρελθόντος ἀνέτειλεν ἡ νέα κοινωνία.

Κ. Γ. Ξένος.

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΝ *

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Α'.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ἀκολουθοῦσι κοινόν τινα ῥοῦν, ἀκμάζουσι καὶ παρέρχονται. Οὕτωσὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις πᾶσα ἡ μελέτη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ περιστρέφονται περὶ πᾶν νέον καὶ σύγχρονον ἐν τοῖς γράμμασι, τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ταῖς τέχναις. Εἶνε ἡ ἀκάθεκτος τῆς κοινωνίας ῥοπή, πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ γράφων δὲν δύναται ν' ἀντιταχθῇ, πρὸς αὐτὴν ὀφείλει νὰ συμβιβάσῃ τὰς πνευματικὰς ἐνασχολήσεις καὶ τὰς κλίσεις του. Καί τοι ὁλοψύχως, τὸ ἐπ' ἐμοί, συμμερίζομαι τὴν τοιαύτην τῆς ἐποχῆς τάσιν, οὐχ ἧττον δὲν δύναμαι ν' ἀρνηθῶ ὅτι, ἐνθουσιώδεις ὡς εἴμεθα οἱ Ἕλληνες ἡμεῖς, ἀκολουθοῦντες ἄνευ πολλῆς περισκέψεως τὰ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ἐπιτελούμενα, περιεπέσαμεν πάλιν εἰς τὰ ἄκρα. Ἐν ταῖς λοιπαῖς κοινωνίαις οἱ λόγιοι πυρετωδῶς ἐργαζόμενοι καὶ παράγοντες, τὸ κοινὸν, ἀπλήστως παρακολουθοῦν τοὺς πνευματικοὺς τῆς χώρας του ἀγῶνας, κατενόησαν ἐντελῶς, κατέμαθον καὶ τέλεον ἐξήντλησαν τὸ παρελθόν. Ἡμεῖς εἴχομέν ποτε εἰς παρελθόντα ἔτη πνευματικόν τινα βίον, ἀλλ' αἰφνιδίως καὶ πρὶν ἔτι ὑποστῇ ἡ καθ' ἡμᾶς κοινωνία τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῶν γραμμάτων, ὁ βίος οὗτος παρέλυσε καὶ σχεδὸν ἐξέλιπεν. Ἐντελῶς ἄγευστοι τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀθανάτου ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας, ἐλάχιστα ἐπιστάμενοι ἐκ τῶν ἔργων τῶν μεγάλων κλασικῶν καὶ ῥωμαντικῶν τῆς Εὐρώπης, ἀνακρούομεν αἴφνης πρύμναν, ἄνευ τῶν ἀναγκαίων πρὸς νέαν σταδιοδρομίαν ἐφοδίων, καὶ τοῦτο διότι τοιοῦτος ἐκ τῆς Ἑσπερίας προσέπνευσεν ἄνεμος.

Β'.

Εἶπον, ὡς ἐν προοιμίῳ, τὰ ἐλάχιστα ταῦτα, διότι θέλω νὰ ἐξηγήσω τὸν λόγον, ὅστις μὲ παρώρμησε νὰ ἀνατρέξω εἰς τὸ παρελθὸν, ν' ἀποτινάξω τὴν κόνιν τεσσάρων ὅλων αἰώνων καὶ νὰ ἐκτυλίξω ἐνώπιον ὑμῶν θέμα, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε ἐνδιαφέρει, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, ἑλληνικὸν κοινόν. Ἀνάγομαι εἰς τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους καὶ κρισίμους διὰ τὴν καθόλου ἀνθρωπότητα χρόνους, καθ' οὓς, καταλυθείσης τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἤρξατο ἐπιφαινόμενος ἐν τῇ ἀλληλοσπαραττομένῃ Εὐρώπῃ σθενα-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ τῇ 8 Ἰανουαρίου 1882.

ρὸς πνευματικὸς ὀργασμός, ἐπιτελουμένη ἰσχυρὰ ἀντίδρασις καὶ πάλη κατὰ τοῦ παρελθόντος. Ἑλλὰς τότε δὲν ὑπῆρχε. Πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ ὑστάτου τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτορος εἶχε καταπέσει ἐντελῶς τὸ ληνικὸν κράτος. Ἡ Ῥώμη εἶχε ταφῆ ὑπὸ τὰ ἐρείπιά της, ἐφ' ὧν ἐφύετο χλόη καὶ ἔβοσκον αἶγες· ἡ Ἑλλὰς ἦτο δούλη τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα δὲν κατεπνίγη ἐν τῇ δυσώδει ἐκείνῃ τῆς δουλείας ἀτμοσφαίρᾳ, ᾐσθάνθη ἀσφυξίαν, ἐπεζήτησεν ἐλευθερώτερον ὁρίζοντα, ἁγνότερον ἀέρα καί, καταλιπὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔπνευσε πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Ἦτο ὁ σπινθήρ, ὅστις ἥναψε τὴν πυρκαϊάν, πυρκαϊὰν ἥτις ἀπετέφρωσεν ὅλον σύστημα κατερειπωμένον, ἀλλὰ συγκρατούμενον ἔτι ἐπὶ τῶν βαθύτατα ἐρριζωμένων θεμελίων του. Ὁ σπινθὴρ οὗτος εἵμαρτο βαθμηδὸν καὶ ἠρέμα νὰ φωτίσῃ σύμπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, νὰ διαλύσῃ τὸ πρὸ τῶν ὀμμάτων της παχυλὸν σκότος, καὶ νὰ καθοδηγήσῃ αὐτὴν πρὸς τὴν τελειότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Πάντες γινώσκετε τὸν μεσαίωνα. Ἐὰν ἀφαιρέσητε ἐξ αὐτοῦ ὀλίγας ἱπποτικὰς σκηνάς, ποιητικά τινα ἄνθη καὶ μῦρα, διὰ τῶν ὁποίων ἀποπλανᾶται ἡ αἰσθηματικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἡλικία, *μεσαίων* δηλοῖ κοινωνικὴν ἐξαχρείωσιν, πνευματικὸν σκότος καὶ πολιτικὴν δουλείαν. Προεγράφησαν τῆς ἐθνικῆς Ἑλλάδος τὰ ἀριστουργήματα, ὁ Θεοδόσιος κατέστρεφε τὴν ἐπιφανῆ τῆς Ἀλεξανδρείας βιβλιοθήκην,[1] οἱ καλόγηροι ἔξεον τὰ χειρόγραφα, διότι ἡ μεμβράνη τοῖς προσεπόριζέ τινα σκοῦδα· τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου κατεστρέφοντο ὑπὸ τῶν φανατικωτέρων τοῦ Χριστιανικοῦ ὄχλου, διότι ἦσαν εἴδωλα, κατοικούμενα ὑπὸ ἐξωτικῶν καὶ δαιμόνων. Ἡ τέχνη, ἀπολέσασα τὰ πρότυπα κ' ἑπομένως τὴν ἔμπνευσιν, μετέπεσεν εἰς ἄχαριν ἁγιογραφίαν. Τέσσαρα ἐδίκτα βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἐπέβαλον τὴν καταστροφὴν τῶν μνημείων τῆς ἑλληνικῆς συλλήψεως· οἱ ἐθνικοὶ ναοὶ μετεβλήθησαν εἰς χριστιανικοὺς καὶ ἀπηγορεύθη τέλεον ἡ μίμησις τῶν προϊόντων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης· ὁ καλλιτέχνης ἐγένετο σκαιὸς ἁγιογράφος, ἔχων προδιαγεγραμμένην ὑπὸ τῶν καλογήρων τὴν μορφὴν καὶ τὴν ἔκφρασιν, διότι τὸ ἰδεῶδες κάλλος, ἐφ' οὗ στηρίζεται τῆς μεγάλης Ἑλλάδος ἡ ζωή, εἶνε παγὶς ἣν ἔστησεν ὁ διάβολος, ἵνα ἀποπλανήσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίας! Ὁ Χριστὸς—ἂν τὸ πιστεύσητε!—εἰκονίζετο δυσειδής· μάτην ὁ ἅγιος Αὐγουστῖνος ἔλεγεν: «Ἦτο ὡραῖος ἐν τῷ »στήθει τῆς μητρός του, ὡραῖος ἐν τῇ ἀγκάλῃ τῶν συγγενῶν του, ὡραῖος »ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὡραῖος ἐν τῷ τάφῳ».[2]

Οὐχ ἧττον μεθ' ὅλον τὸ σκότος τοῦτο καὶ τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἀποπλάνησιν, ἐγκαίρως ἤρξατο ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ ὑπόκωφός

1 Κατὰ τὴν μᾶλλον διαδεδομένην παράδοσιν τὴν ἐπιφανῆ ταύτην βιβλιοθήκην ἀπετέφρωσεν ὁ χαλίφης Ὀμάρ.

2 Louis et René Ménard. Tableau historique des Beaux Arts etc. σελ. 11.

τις ἀναβρασμός. Ἀπὸ τοῦ Ι' αὐτοῦ αἰῶνος ἡ Ἰταλία, ἀπατωμένη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, πιεζομένη ὑπὸ τοῦ κλήρου, κατασπαραττομένη ὑπὸ τῶν δεσποτῶν της, ἀποφασίζει τὴν σύστασιν κοινοτήτων, ἐλευθέρων πόλεων, καὶ ὀνειροπολεῖ μίαν τινα ἐλευθερίαν. Δύο βραδύτερον αἰῶνας ἐπιφαίνεται ὁ μοναχὸς Πέτρος Ἀβαιλάρδος, ὅστις ῥίπτει τὴν πρώτην ἀμυδρὰν τοῦ φωτὸς τῆς ἀναγεννήσεως ἀκτῖνα. Καταλιπὼν τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ἵδρυσε περὶ τοὺς Παρισίους τὸν πρῶτον ναὸν τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ συγκαλῶν τὰ πλήθη ἀποπειρᾶται νὰ διδάξῃ κριτικὴν καὶ καλαισθησίαν. «Τὸ Εὐαγγέλιον, ἔλεγε, δὲν ἀνήκει εἰς τόπον ἢ χρόνον, ἀλλ' εἰς πάντα »χρόνον καὶ χώραν, εἶνε αἰώνιον Εὐαγγέλιον.—Ὅπου τὸ πνεῦμα τοῦ Κυ»ρίου,ἐκεῖ καὶ ἡ Ἐλευθερία.Ὁ πατὴρ ἐπέβαλε τὸν Νόμον, ὅστις εἶνε φόβος »καὶ δουλεία· ὁ υἱὸς τὸν Λόγον, ὅστις ἐστὶ Σοφία· τὸ ἅγιον Πνεῦμα προσ»φέρει τὴν ἐλευθερίαν, ἥτις εἶνε ἀγάπη».[1] Ἴσως πρῶτον τότε ἐλάλει τὴν ζείδωρον καὶ γλυκυτάτην ταύτην γλῶσσαν ὁ χριστιανισμός, οἱ δὲ λόγοι οὗτοι καταλαμβάνουσιν ἀμέσως καὶ βαθύτατα τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐν ΙΔ' αἰῶνι ἔρχεται ὁ Δάντης, περιλαμβάνων ἐν τῇ θείᾳ του κωμῳδίᾳ τοὺς τρεῖς κόσμους, τελειοποιῶν καὶ μεταμορφῶν τὸ φανταστικόν του κράτος, ἐπιζητῶν νὰ ἐξανθρωπίσῃ τὸν μεσαίωνα. Ὁ ἐρατεινὸς Πετράρχης, ἀποπειρᾶται νὰ ἐκθάψῃ τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα, προσκαλεῖ Ἕλληνας διδασκάλους, ἀλλὰ δὲν εὑρίσκει μαθητάς, καὶ δακρύων κατασπάζεται τὸν Ὅμηρον, χωρὶς νὰ δύναται νὰ τὸν ἀναγινώσκῃ.[2] Τέκνον γνήσιον τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, υἱὸς οἰνοπώλου καὶ φίλος τοῦ Πετράρχου ὁ Ῥιένζης, φαντάζεται ἐν τῇ φλογερᾷ διανοίᾳ του τὴν ἀνασύστασιν μιᾶς ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας. Ἐπωφεληθεὶς τῆς ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀπουσίας τοῦ Πάπα Κλήμεντος Ϛ', κηρύσσει κατὰ τῶν τιμαριούχων ἀπηνῆ πόλεμον, ὁ δὲ λαὸς ἀναγνωρίζει ἐν μιᾷ στιγμῇ τὸν ἐλευθερωτήν του καὶ τὸν προχειρίζει δήμαρχον. Ἀδιάφορον ἂν Ῥιένζης ἦτο, ὡς ὁ ἡμέτερος Δημοσθένης, μᾶλλον λόγιος καὶ ῥήτωρ ἢ πολιτικός. Ἀπώλετο ἐν μιᾷ ὀχλαγωγίᾳ, ἀλλ' ἔρριψε τὰ σπέρματα τῆς ἐλευθερίας, ἅτινα δὲν ἔπεσαν εἰς πετρώδη γῆν. Ἡ Ἰωάννα δ' Ἄρκ ἀναβαίνει τὴν 30 Μαΐου 1431 τὴν πυράν, ὑπερμαχομένη τῶν ἐλευθεριῶν τῆς ἑαυτῆς πατρίδος.

Ἄλλο τέκνον τοῦ λαοῦ, ὁ Φλωρεντῖνος μοναχὸς Ἱερώνυμος Σαβοναρόλης, ἀπελπισθεὶς ἐκ πάντων ἐπεκαλεῖτο τοὺς Γάλλους εἰς ἀπελευθέρωσιν τοῦ λαοῦ του. Καὶ πόσον ἁγίως εἶχεν ἀγαπήσει τὸν λαὸν ἐκεῖνον! «Ὦ »Φλωρεντία, ἔλεγε, διὰ σὲ ἐγενόμην παράφρων . . . Οἴμοι Θεέ μου! Εἶμαι »τρελὸς δι' αὐτὸν τὸν λαόν». Ὡς μόνον ἔχων ὅπλον τὴν εὐγλωττίαν του, ἤλπισε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐργαζόμενος πρὸς τοῦτο πάσῃ δυνάμει ἀνῆλθε τὸν Μάϊον τοῦ 1493 τὴν πυράν. Ὁ Σαβοναρόλης ἦτο διά-

1 Michelet. Histoire de France au XVI siècle. Renaissance. Paris 1855 σελ. LXIII.
2 Αὐτόθι σελ. LXVII.

πυρος καὶ ἐμπνευσμένος πατριώτης, ἀληθὴς ὑπηρέτης τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν πολὺ κατενόησεν, οὐδὲ τῆς ἐποχῆς του τὰς τάσεις καὶ τὸ πνεῦμα. Καταρρίπτων πρὸ τοῦ φανατικοῦ καὶ ἴσα ἐμπνευσμένου ὄχλου τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνικῶν, καταδικάζων τοὺς μεγάλους τῆς διανοίας ἐργάτας, τῶν ὁποίων ἀκριβῶς τότε τὸ ζωογόνον πνεῦμα ἤρξατο ἠλεκτρίζον τὸ ἐκνενευρισμένον κοινωνικὸν σῶμα, ἐπέφερεν ἀσυνείδητον τραῦμα καὶ ἐχαλάρου τὴν πρόοδον τῆς ἀναγεννήσεως. Διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ γλυκυτάτου Ἰησοῦ, διὰ τοῦ φωτὸς τῆς ἐκταφείσης ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἠδύνατο ὁ Σαβοναρόλης νὰ ἐνθουσιάσῃ τὸν συνταρασσόμενον Ἰταλικὸν λαόν, νὰ διαλύσῃ τὰ σκότη, καὶ ν' ἀνέλθῃ ἴσως πάλιν τὴν πυράν, ἀλλὰ συνέχων ὀλιγωτέραν πικρίαν καὶ ἐλπίζων πλειότερα.

Γ'.

Εἶχε τότε καταλυθῆ τὸ βυζαντινὸν κράτος. Μεθ' ὅλην τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἡ βυζαντινὴ κοινωνία οὐδὲ γραμμάτων, οὐδὲ τέχνης ἦτο ἄγευστος. Γνωρίζετε τοὺς ἀτυχεῖς ἀγῶνας τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου καὶ Ἰουστινιανοῦ, οἵτινες ἐφαντάσθησαν καὶ ἐπίστευσαν εἰς τὴν ἀνακαίνισιν μιᾶς καλλιτεχνικῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις ν' ἀντικαταστήσῃ τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας. Ἦσαν ἀτελεσφόρητοι οἱ ἀγῶνες οὗτοι, διότι τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐδέσμευον καὶ ἐχαλιναγώγουν αἱ προλήψεις καὶ ὁ χριστιανικὸς φανατισμός. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ βυζαντινὸς κλῆρος ἐγένετο ὁ θεματοφύλαξ τῆς δούλης Ἑλλάδος, παρ' αὐτῷ διεσώθη ἀλώβητος ἡ ἱερὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων κληρονομία, αὐτὸς ἦτο ὁ εὐγενὴς ἀπόστολος τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἀναγεννήσεως. Ἐν τῇ βυζαντινῇ ποιήσει δὲν ἀπαντῶσι μεγάλα ἔργα, ἡ δὲ φαντασία τῶν ποιητῶν τοῦ Βυζαντίου δὲν ὑπεκαίετο ὑπὸ μεγάλων ἀγώνων καὶ ἐλπίδων ἐθνικῶν. Ἐπτερύγιζεν ὅμως ἡ ἑλληνικὴ τότε διάνοια περὶ ἄλλον τινα ἰδεώδη κόσμον, ὁ ὁποῖος τῇ ἐνέπνεε τρυφερὰ ἐλεγεῖα καὶ ἐπιγράμματα, ἁβροὺς ἐρωτικοὺς στίχους. Οἱ στίχοι οὗτοι ἀπετέλεσαν τὴν *Ἀνθολογίαν* καὶ τὰ *Ἀνακρεόντεια*, ἅτινα ἀληθῶς ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας ἀπέδιδον οἱ σοφοὶ εἰς τὸν θελκτικὸν γέροντα ποιητὴν τῆς Τέω, καὶ ἀνεμίμνησκον τοὺς Πτολεμαϊκοὺς χρόνους.

Τὴν ὑπὸ τοὺς βυζαντίνους αὐτοκράτορας πνευματικὴν κίνησιν ἀντιπροσωπεύουσιν ἔν τε τοῖς γράμμασι καὶ ταῖς ἐπιστήμαις πλεῖστοι ἄνδρες, τῶν ὁποίων καὶ σήμερον ἔτι τὰ ὀνόματα ἀναγράφει μετ' ἐνδιαφέροντος ἡ ἱστορία. Ὁ Εὐστάθιος, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ὑπεμνημάτιζεν ἐν ΙΑ' αἰῶνι τὸν Ὅμηρον, ἐνῷ πολὺ πρότερον κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ὁ αὐτοκράτωρ Φλαύϊος Κλαύδιος Ἰουλιανός, ὁ ἀποστάτης ἀνεψιὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, φιλόσοφος ἅμα καὶ ποιητής, ἔγραφεν ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς πολίτας τῶν Ἀθηνῶν, πολιτικὰς σατύρας καὶ ἐπιγράμματα. Ὁ Ἐφέσιος ἐπί-

σκοπος Τρίκκης Ἡλιόδωρος συνέτασσεν ἐπὶ Μεγάλου Θεοδοσίου τοὺς ἔρωτας τοῦ Θεαγένους καὶ τῆς Χαρικλείας, μυθιστορίαν, τὴν ὁποίαν διέκρινεν ἡ ἀκριβὴς τῶν χαρακτήρων διατύπωσις καὶ ὁ ἠθικὸς σκοπός. Ὁ χρονογράφος μοναχὸς Ἰωάννης Ζωναρᾶς ἐν ΙΒ′ αἰῶνι συνηρμολόγει λεξικόν· ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φώτιος ἐσχολίαζε τρεῖς πρότερον αἰῶνας τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς. Ὁ Νικήτας Ἀκομινάτος Χωνιάτης καὶ οἱ αὐτοκράτορες Ἰωάννης Καντακουζηνὸς καὶ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἔγραφον ἱστορίαν· τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τὸν πολιτικὸν βίον περιελάμβανεν ἐν τῇ *Ἀλεξιάδι* της ἡ ποιητική του θυγάτηρ Ἄννα, ἡ σύζυγος τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου. Δύο ἄλλαι βασίλισσαι, ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία Μακρεμβολίτισσα, θυγάτηρ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ σύζυγος τοῦ Δούκα, συνέταττε τὴν *Ἰωνίαν*, ἱστορικο-μυθολογικὸν λεξικόν, ἡ ἄλλη Εὐδοκία, ἡ ὡραία καὶ δυστυχὴς κόρη τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου Λεοντίου, ἀπεπεράτου ἐμμέτρως τὴν παρὰ τοῦ Πελαγίου Πατρικίου ἡμιτελῆ βιογραφίαν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ μετέφερεν εἰς στίχους τὰ ὀκτὼ πρῶτα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἡ φιλοσοφία, καίτοι ἐστερεῖτο αὐθυποστάτου παραγωγικοῦ βίου, εἶχε τὰς ἑαυτῆς σχολὰς καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους. Ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς καὶ ὁ Εὐστράτιος ὑπεμνημάτιζον τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ἠθικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἔγραφε περὶ ὀρθοδόξου πίστεως.[1]

Βαθέως εἶχον συγκινήσει τὴν ὀργῶσαν τότε Εὐρώπην αἱ περιπέτειαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πανταχοῦ προσεδέχοντο φιλίως τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνας μετανάστας, προσέβλεπον αὐτοὺς μετά τινος σεβασμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐνέπνεεν ἡ δυστυχία καὶ ἡ ἱερὰ ἣν ἐπηγγέλλοντο ἀποστολή. Εἰς τὰς χεῖρας ἔφερον βιβλία, εἶχον πειθὼ καὶ μέλι εἰς τὸν λόγον, τὸ πνεῦμα ἐγκρατὲς γνώσεων, ὧν τινων ἡ Εὐρώπη ἀνήσυχος ἐπεζήτει τὰ μυστήρια, ἐκκαιομένη ὑπὸ μεγαλοφυιῶν τοῦ πνεύματος ἐργατῶν, ὡς ὁ ἁβρὸς Πετράρχης. Καὶ ἡ ὀλιγάριθμος ἐκείνη χορεία τῶν πτωχῶν ἐξορίστων κατίσχυσεν ὅπως ὠθήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς τὴν πρόοδον καὶ εἰς νέαν πνευματικὴν ἐργασίαν.

Ἡ δυστυχία συνετίζει τὸν ἄνθρωπον. Οἱ Βυζαντῖνοι ἐλησμόνησαν τὰς παροιμιώδεις μικροφιλοτιμίας των, τὰς ἀνεξαντλήτους καὶ ἀγόνους θεωρητικὰς συζητήσεις, ἐλησμόνησαν ὅτι ἐν Εὐρώπῃ συνανεστρέφοντο σχισματικούς, ἐνθυμήθησαν μόνον ὅτι εἶνε ἐν χριστῷ ἀδελφοί των, καὶ ἴσως ἴσως ἐγένοντο μᾶλλον Ἕλληνες, ἀφ' ἧς ἐγκατέλιπον τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ἀπείρως μὲ συνεκίνησε, καὶ μετὰ πολλοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀπεστήθισα μίαν σελίδα τοῦ σοφοῦ Ἐγγέρου,[2] ἐν ᾗ ἀναγράφει ἐν ἀληθῶς φιλελληνικῷ πνεύματι τὰς ἐν ταῖς αὐλαῖς τῆς Ἑσπερίας περιπλανήσεις τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Παλαιολόγου, ὅτε ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς πτώσεως αὐτῆς ἐκινδύ-

1 Α. Πολυζωΐδου τὰ Νεοελληνικὰ κτλ. Τόμ. Α′ σελ. 258—279.
2 E. Egger. L' hellénisme eu France κτλ. Tom. Ier Leçon V.

νευεν ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Βαγιαζήτ. Ὡραῖος τὴν μορφὴν, ἐφ' ἧς ἦτο ἐπικεχυμένη εὐγενὴς μελαγχολία, σοφὸς τὸ πνεῦμα, Ἕλλην τὴν καρδίαν ὁ δυστυχὴς βασιλεὺς, διάπυρος λάτρης τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, πεφωτισμένος χριστιανὸς, περιπαθέστατος ἐπιστολογράφος, περιέρχεται τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν θαμβῶν διὰ τοῦ θελκτικοῦ, ἁβροῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς ἅμα λόγου του τὴν αὐλὴν Καρόλου τοῦ Ϛ'. Εἶνε ἐπαίτης ὁ Ἕλλην βασιλεὺς, καὶ ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν ὑπὲρ τῆς διασώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ. Περὶ τοῦτο ἐπτερύγιζε τὸ ἀπατηλὸν ὄνειρον ἡ ἐνθουσιώδης ζωὴ τοῦ πλάνητος Παλαιολόγου, πρὸς τὴν χιμαιρικὴν ταύτην ἐλπίδα προσηλώθησαν πάντες οἱ πόθοι, οἱ εὐγενεῖς παλμοὶ τῆς ἑλληνικωτάτης νεότητός του. Καὶ δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐλπίσας ἐπὶ τῶν συμπαθειῶν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κόσμου. Ὁ ἐκ Πελοποννήσου Ἰσίδωρος ἔγραφεν ἐν Ἰταλίᾳ λατινιστὶ περιπαθῆ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως ἐπίκλησιν, ὅπως ὁπλισθῶσι κατὰ Μεχμὲτ τοῦ Β'. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βησσαρίων, ὁ παραστὰς εἰς τὰς συνόδους τῆς Φερράρας καὶ Φλωρεντίας, πρὶν ἔτι μάλιστα ἐκλατινισθῇ γενόμενος τῷ 1499 ἐπίσκοπος Τουσκούλου, δὲν ἐπαύσατο ἀγωνιζόμενος ὅπως ἐπιτύχῃ γενικὴν τῆς Εὐρώπης συμμαχίαν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς.[1]

Πρὸ τῆς ἁλώσεως ἔτι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Βαρλαὰμ, ὁ Λεόντιος Πιλάτος καὶ ὁ Δημήτριος Θεσσαλονικεὺς ἀναφέρονται ὡς οἱ πρῶτοι μυσταγωγοὶ, οἱ εἰσαγαγόντες τὸν Δάντην, Πετράρχην καὶ Βοκάκκιον εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας. Ὁ Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς, τελευτῶντος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἁβρὸς καὶ πολυμαθὴς, διαπεπιστευμένος ὡς Πρεσβευτὴς τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου παρὰ τῇ Ἑνετίᾳ, ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομήν της κατὰ τῶν Τούρκων, ἐνέπνευσεν ἔρωτα θερμὸν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Χρυσολωρᾶς, ὅστις βραδύτερον ἐκλήθη παρὰ τῶν Φλωρεντίνων ἵνα διδάξῃ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐν Φλωρεντίᾳ, καὶ κατόπιν ἐν Μεδιολάνοις καὶ Παυΐᾳ. Ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, ἐξ ἐπιφανοῦς τοῦ Βυζαντίου οἴκου, ἐγένετο ἐν Παυΐᾳ διδάσκαλος τοῦ ἰσχυροῦ τῶν Μεδίκων ἀντιπάλου Πάλλα Στρώτση, καὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ δεκαετίαν, ἄρχοντος τοῦ Κοσμᾶ Μεδίκου, ἐν Φλωρεντίᾳ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν κατ' Ἀριστοτέλην φιλοσοφίαν. Παρὰ τῷ Ἀργυροπούλῳ τούτῳ ἐμαθήτευσεν ὁ Ἰωάννης Ῥεϊχλίνιος, ὁ γερμανὸς ἐπίσκοπος, ὅστις πρῶτος εἰσήγαγε τὰς ἑλληνικὰς σπουδὰς ἐν Γερμανίᾳ.[2]

Τὸν βαθὺν λόγον τοῦ σοφοῦ Θεοδώρου Γαζῆ ἤκουσεν ἡ Μαντούα, ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Φερράρα, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἵδρυσε πανεπιστήμιον καὶ ἀνεδείχθη ὁ πρῶτος αὐτοῦ πρύτανις. Ὁ Ἰωάννης Βησσαρίων, ὁ ἀποστατήσας μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνώ-

1 Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Τόμος Ε' σ. 486 καὶ ἑξῆς.
2 Παρὰ Παπαρρηγ. ἔνθα ἀνωτέρω.

σεως, ἐδίδαξε τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἐν τῷ πεφημισμένῳ Πανεπιστημίῳ τῆς Βονωνίας. Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ σοφοῦ τούτου ἱεράρχου συναπετελέσθη βραδύτερον ἐν Ῥώμῃ ἑλληνικώτατον κέντρον, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες λόγιοι μετανάσται ἀνέπτυσσον διάφορα φιλοσοφικὰ καὶ φιλολογικὰ ζητήματα, ἀναζωπυροῦντες τὸν πρὸς τὰς ἑλληνικὰς σπουδὰς ὀργασμόν. Ἐκεῖ συναντῶμεν, ὡς καθηγητὴν τῆς ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας, τὸν Γεώργιον Τραπεζούντιον, τὸν ὁποῖον ἡ σύγκλητος τῆς Ἑνετίας εἶχεν ἀνακηρύξει ἑαυτῆς πολίτην καὶ ὅν τινα, ἐκτὸς τῆς Ῥώμης, ἤκουσεν ἥ τε Παταυΐα καὶ ἡ Βικεντία.

Δ'.

Οὗτοι ἦσαν οἱ πρόδρομοι τῆς μεταγενεστέρας καθολικῆς μετανα στεύσεως. Ἐν Ἰταλίᾳ ἀνεῦρον τὸν μέγαν ἐκεῖνον καὶ ὑπόκωφον ἔτι κοινωνικὸν καὶ πνευματικὸν σάλον, ὅστις εἰργάζετο καὶ προήγγελλε τὴν ἐν ΙΣΤ' αἰῶνι Ἀναγέννησιν. Ἦσαν, χωρὶς κἂν νὰ τὸ γνωρίζωσιν, οἱ δραστικώτεροι ἐργάται, οἵτινες μετὰ τῶν ἄλλων προδρόμων τῆς ἀναγεννήσεως, τοῦ Ἀβαιλάρδου, Δάντου καὶ Σαβοναρόλη ὑπέσκαψαν τὸ σκοτεινὸν καθεστώς. Ἡ Φερράρα ὑπὸ τὸν οἶκον τῆς Ἕστης, ἡ Ῥώμη ὑπὸ τοὺς λογίους Πάπας, τὸ Μεδιόλανον ὑπὸ τοὺς Σφόρτζα, ἡ Παταυΐα, ἡ Ἑνετία ἦσαν τοσαῦτα κέντρα πνευματικοῦ φωτός. Ἡ Φλωρεντία, ὑπὸ τὸν Ἰωάννην καὶ μάλιστα τὸν Κοσμᾶν τῶν Μεδίκων, ἦτο τὸ κέντρον πάσης ταύτης τῆς ἀναμορφωτικῆς ζωῆς. Ἐν αὐτῇ, παρὰ τὸ κωδωνοστάσιον, δείκνυται τὸ θρονίον, ἐφ' οὗ συνείθιζε ν' ἀναπαύηται ὁ Δάντης· ἀπωτέρω ἡ κατοικία τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου· ἐπιγραφή τις σημειοῖ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἔζησε καὶ ἀπέθανεν ὁ Μακιαβέλης· ἐπὶ τῆς πλατείας της ἐκάη ὁ Σαβοναρόλης· ἐν αὐτῇ ὁ Γαλιλαῖος ἀνεκάλυψε τῆς γῆς τὴν κίνησιν καὶ ὁ Cimabue ἐδίδαξε τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης.[1] Ἐν Φλωρεντίᾳ ἐπολεμήθη δεινῶς ὁ μεσαίων. Ἐν αὐτῇ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντίου, ἐδίδαξεν ὁ Ἀνδρόνικος Καλλίνικος καὶ ἐμαθήτευσεν ὁ Ἄγγελος Πολιτιανός. Αὐτὴ ἤκουσε τὰ φιλοσοφικὰ δόγματα τοῦ Ἀθηναίου Δημητρίου Χαλκοκονδύλη, πρὶν ἢ μετακαλέσῃ αὐτὸν ὁ εὔμουσος τῶν Μεδιολάνων δοὺξ Φραγκῖσκος Σφόρτζας. Ἡ Φλωρεντία, κατὰ τοὺς χρόνους μέχρι τῶν ὁποίων ἀνάγομαι, εἶνε αἱ Ἰταλικαὶ Ἀθῆναι τῶν Μεδίκων, ὡς ἐκεῖναι τοῦ Περικλέους.

Ἡ ὡραία, ἡ μεγάλη καὶ ἐκπολιτιστικὴ Ἑλλὰς ἀνέτελλε πάλιν ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ μεγαλειότητι καὶ τῷ φωτί. Τὰ ἀριστουργήματα τῶν ποιητῶν καὶ λογογράφων της μεταφραζόμενα λατινιστὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου ἀποστόλων ἐπέχεον πλειότερον ὁσημέραι φῶς, κ' ἐπεσπῶντο τῆς ἠλεκτρισθείσης Ἰταλίας τὴν ἀγάπην καὶ τὸν θαυμασμὸν πρὸς παρελθόν, ὅπερ ἐπεζήτει πάσῃ θυσίᾳ καὶ δυνάμει νὰ ἐπανακαταστήσῃ. Ὁ καρδινά-

1 Louis et René Ménard. Ἔνθα καὶ ἀνωτέρω. Ecole de Florence.

λιος Μπέμπο ἀπεγοητεύετο ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν του βιβλίων καὶ τὰ ἀπέρριπτε, διότι δὲν ἦσαν γεγραμμένα ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ Εὐριπίδου· ἡ κόμησσα Ἰωάννα τῆς Πλακεντίας, ἡγουμένη τῶν Βενεδικτίνων τοῦ ἁγίου Παύλου, προσεκάλει τὸν Correge, ἵνα τῇ γράψῃ ὡς τοιχογραφίαν τοῦ ἐντευκτηρίου τῆς Μονῆς της τὴν Ἀρτέμιδα ἐν ἅρματι, φερομένῳ ὑπὸ ἐλάφων. Ὁ Λαυρέντιος τῶν Μεδίκων ἀποστέλλει τὸν Ἰωάννην Λάσκαριν εἰς Ἀνατολὴν ὅπως ἀγοράσῃ χειρόγραφα καὶ μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, τὸν μέγαν ἐκεῖνον Λάσκαριν, τὸν πρεσβευτὴν Λουδοβίκου τοῦ ΙΒ′ καὶ Φραγκίσκου τοῦ Α′ ἐν Ἑνετίᾳ, ὅστις ἐπὶ τοῦ Πάπα Λέοντος διηύθυνεν ἐν Ῥώμῃ ἑλληνικὴν σχολήν. Ὁ Σφόρτζας τῶν Μεδιολάνων ἐμπιστεύεται τὴν ἑλληνικὴν ἀγωγὴν τῆς ἠγαπημένης του κόρης Ἱππολύτης εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰωάννου Κωνσταντῖνον Λάσκαριν, ὅστις χάριν τῆς εὐφυοῦς μαθητρίας του γράφει εὐμέθοδον γραμματικήν. Εἰς τὸν Φίλελφον ἀνατίθησιν ὁ Κοσμᾶς Μέδικος τὴν ἐντολὴν ὅπως φέρῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἑλληνικὰ βιβλία. Εἶνε πυρετώδης ἐποχή, κινουμένη ὑπὸ ταχυτέρας τοῦ ἀτμοῦ δυνάμεως, τοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ὁ Φίλελφος ἐπανέρχεται εὐτυχὴς ἐν Φλωρεντίᾳ, διότι κομίζει ἑλληνικὰ χειρόγραφα διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς καὶ τῆς ἑτέρας ὁδηγεῖ ἑλληνίδα σύζυγον, τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου Χρυσολωρᾶ. Τότε ἀναζητηθεῖσαι ἐπανεῖδον τὸ φῶς, ἵνα ἰσχυρότερον τὸ ἀποδώσωσιν, αἱ ποιήσεις τοῦ Καλλιμάχου καὶ Πινδάρου, τὰ συγγράμματα τοῦ Ξενοφῶντος, Διοδώρου, Πλάτωνος καὶ Λουκιανοῦ. Ἡ σπουδὴ αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀρχόντων εἰσχωρεῖ βαθμηδὸν καὶ ἐν τῷ λαῷ.

Ἀλλὰ τὴν Ἀναγέννησιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος κυρίως ὑπεβοήθησεν ἡ ἀνακάλυψις τῆς τυπογραφίας. Τὸ ἐργαστήριον τῶν Ἄλδε ἐν Ἑνετίᾳ ἦτο ἡ εὐεργετικωτέρα τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιχείρησις. Τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα, ἅτινα πυρετωδῶς ἐπολλαπλασίαζον οἱ μοναχοί, χωρὶς νὰ ἐπαρκῇ ἡ ἀνθρωπίνη χεὶρ εἰς τὴν ακάθεκτον τῆς ἐποχῆς ζέσιν, τὰ ὁποῖα ἡ ἡμιμάθεια τῶν πρώτων ἀντιγραφέων παρέφθειρε καὶ πολλάκις κατέστρεψεν, ἀπεδίδοντο εἰς χιλιάδας ἀντιτύπων, καί, ὑπὸ τὴν ἐνδελεχῆ ἐποπτείαν ἑλλήνων σοφῶν, ὁποῖα συνέγραψαν αὐτὰ οἱ μεγάλοι ἐργάται τῆς διανοίας. Ἰδοὺ μετὰ πόσου ἐνθουσιασμοῦ, μετὰ πόσης φιλελευθέρου καὶ εἰλικρινοῦς ἀγάπης, χαιρετᾷ ὁ Μισελὲ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς τυπογραφίας: «Οὐδείς, λέγει, τόπος ἢ ναὸς ἢ σχολεῖον ἢ ἐθνῶν σύνοδος ἐνέπνευσέ ποτε »ἐν τῇ καρδίᾳ μου τὴν θρησκευτικὴν συγκίνησιν ἣν αἰσθάνομαι εἰσερχό»μενος εἰς τυπογραφεῖον. Ὁ ποιητὴς - ἐργάτης τῆς Μαγχεστρίας ἐγνωμά»τευσε κάλλιστα: ὁ Τύπος εἶνε ἡ ἁγία Κιβωτός! Αἱ ἐπαναστάσεις τῶν »Παρισίων ἐδημιουργήθησαν περὶ τὸν τύπον. Ὁ πατήρ μου, τυπογράφος »τῷ 93, ἔστησε τὸ ἐργαστήριόν του ἐν τῷ μέσῳ Ἐκκλησίας, ἔνθα καὶ »ἐγεννήθην. Αἱ ἀναμνήσεις αὗται τῆς κοιτίδος μου ἐπανῆλθόν μοι ζωη»ραὶ τῷ 1843, ὅτε ἐνῷ ἐδιωκόμην σχεδὸν τῆς ἕδρας μου, μοὶ ἠμφισβη-

:τεῖτο ὑπὸ φανατικῶν ῥαδιούργων καὶ τοῦ λόγου ἡ ἐλευθερία. Τὸ αὐτὸ :ἑσπέρας προσέτρεξα εἰς τὸν τύπον· ἐπνευστία ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ἀτμοῦ. «Ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ φῶς καὶ πυρίνη δραστηριότης· ἡ θαυμασία μηχανὴ ἀπορρόφα τὸν χάρτην καὶ ἀπέδιδε ζῶσας τὰς σκέψεις. Ἠσθάνθην τὸν θεὸν, :ἐνηγκαλίσθην τὸν βωμὸν ἐκεῖνον. Τῇ ἐπαύριον ἤμην νικητής» [1]. Ἀληθῶς ἡ Ἑλλὰς, ἡ λησμονηθεῖσα καὶ δούλη Ἑλλὰς, περιπτυξαμένη τὸν βωμὸν ἐκεῖνον τὸν ἅγιον τῶν Ἄλδε, ἐνίκησε τὸν ἀμαθῆ καὶ δοῦλον μεσαίωνα, καὶ περισυναγαγοῦσα τὰ ῥιγοῦντα καὶ ἀποπλανώμενα ἔθνη ἐθέρμανεν ἐν τῷ στήθει, ἐγαλούχησε διὰ τοῦ γάλακτος τῆς σοφίας της, καὶ ἐνεφύσησεν αὐτοῖς τὸ θεῖον πνεῦμα τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ε'.

Φυλλομετρῶν τὰ διάφορα βιβλία, ἅτινα μὲ ὁδηγοῦσιν εἰς τοῦ θέματός μου τὴν ἐκτύλιξιν, πολλάκις ἔστην σκεπτόμενος ὅτι εὐεργετικοῦ τινος πεπρωμένου ἡ ἰσχὺς ἔφερεν εἰς πέρας τοσαῦτα μεγάλα γεγονότα, ἵνα ὦσι τῆς καθολικῆς τῆς ἀνθρωπότητος ἀναμορφώσεως οἱ γιγαντιαῖοι παράγοντες. Ὁ πολιτικὸς βίος τοῦ Βυζαντίου, κατὰ τὸν τελευταῖον πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἰῶνα, οὐδὲν στοιχεῖον περιελάμβανε δυνάμενον νὰ ἐγγυηθῇ αὐτῷ βίον μακρὸν καὶ ἀνταποκρινόμενον εἰς τὸ μέγα τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος παρελθόν. Τίς οἶδεν ἂν, τὸ ἐφορῶν τὴν ἀνθρωπότητα θεῖον πνεῦμα, ἀναγνωρίζον ἐν τῷ σύμπαντι μίαν μεγάλην ὁμοίων καὶ ἀδελφῶν πλασμάτων οἰκογένειαν, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀποθάνῃ τὸ Βυζάντιον, ἵνα θνήσκοντος αὐτοῦ ἀναγεννηθῇ ἡ Ἑλλὰς, μεθ' ὅλου τοῦ γοήτρου καὶ τῆς ἀκτινοβολίας της, ὅπως ἐξακολουθήσῃ τὴν εὐγενῆ ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολήν της.

Ἡ ἑλληνικὴ ποίησις καὶ ἡ φιλοσοφία ἀπεκάλυψαν τὴν ἐλευθερίαν ὑπὸ τὴν φωτεινοτέραν καὶ μᾶλλον ἀληθῆ αὐτῆς εἰκόνα. Ἡ ἑλληνικὴ τέχνη, ἡ ἀπέριττος καὶ φυσικὴ, ἀνεβίβασε τὸν νοῦν πρὸς εὐρύτερον ὁρίζοντα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπιπλέει ὁ θεὸς, ὁ θεὸς τοῦ Ὀλύμπου ἢ τοῦ Γολγοθᾶ, ἀλλὰ θεὸς πάντοτε τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀγάπης. Ὑπὲρ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα — πιστεύει ὁ Μισελὲ [2] — ἡ τέχνη ἐπέφερε τὸ καιριώτερον κατὰ τοῦ ἀρχαίου συστήματος τραῦμα. Οἱ ἀναμορφωταὶ τῆς ἐκκλησίας, οἱ πατέρες τῶν Συνόδων, κηρύσσοντες τὴν πυρὰν κατὰ πάντων, τῶν ὁποίων ἡ πίστις διέφερε τῆς ἑαυτῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ κατανοήσωσι τοὺς βαθεῖς καὶ μυστικοὺς δεσμοὺς, οἵτινες στενῶς συνέχουσι τὰς διαφόρους ἐλευθερίους τάσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· ὁπόσον ἐπιτυχῶς ἠδύνατο νὰ ἐπιδράσῃ ἡ τέχνη ἀπελευθερουμένη ἐπὶ τῆς φιλολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀπελευ-

1 Σελ. 207.
2 Σελ. LXXIV.

θερώσεως. Ταχέως κατενόησαν, ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αὐτοῦ αἰῶνος, αἱ ἐλεύθεραι τῆς Ἰταλίας πόλεις τὴν στενὴν ἀδελφότητα τῆς τέχνης μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος, καὶ διετύπουν τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν ἐν μαρμαρίνοις ἀναγλύφοις, ἅτινα, καίτοι ἄμορφα καὶ ἀκαλαίσθητα, ἀναπαρίστων οὐχ ἧττον τὰς σκηνὰς τῆς ζωῆς ἑνὸς λαοῦ. Ἡ Βενετία ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος ἐγένετο τὸ κέντρον τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καλλιτεχνῶν. Δὲν ἦσαν οὗτοι γλύπται ἢ ζωγράφοι ἐπάξιοι τοῦ ὀνόματος τοῦ καλλιτέχνου, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἀρκεῖ ὅτι ἦσαν πολλῷ ὑπέρτεροι τῶν ἐν τῇ Δύσει συναδέλφων αὐτῶν. Οἱ πατέρες τῆς ζωγραφίας ἐν ΙΓ' αἰῶνι, ὧν γνωστότερος ὁ Cimabue, ἐμαθήτευσαν παρ' Ἕλλησι διδασκάλοις. Ἕλλην ἀρχιτέκτων — ὁ Βουσχέτος — ᾠκοδόμησε τὴν Μητρόπολιν τῆς Πίζης, τῆς ὁποίας ἀνάγλυφον, παριστῶν τὸν Ἱππόλυτον θηρεύοντα, ἐθαύμαζον οἱ μεταγενέστεροι αἰῶνες.

Ἐλευθερία καὶ ἀλήθεια! ἰδοὺ τὸ μαγικὸν ᾆσμα διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἐκθαπτομένη ἑλληνικὴ τέχνη ἐβαυκάλησε τὴν Ἰταλίαν. Ἐθαμβώθη πρὸ τοῦ κάλλους καὶ κατενόησε διὰ τῆς μελέτης ὅτι τὸ μυστήριον τῆς ἑλληνικῆς χειρὸς ἐναπέκειτο ἐν τῇ ἀναπαραστάσει τῆς φύσεως, ὁποία ζῶσα καὶ κινουμένη προσπίπτει εἰς τοῦ ποιητοῦ - καλλιτέχνου τοὺς ὀφθαλμούς. Πρῶτος ὁ Giotto ἐν ΙΔ' αἰῶνι ἀναλαμβάνει ἔνθους τὴν ἀντιγραφὴν τῆς φύσεως, καὶ γράφων τῆς Παναγίας εἰκόνας ἔχει ὡς πρότυπα ζωηρὰς μορφὰς ὡραίων Ἰταλίδων δεσποινῶν. Ἦτο τὸ πρῶτον σύνθημα τῆς ἐρρωμενεστέρας κατόπιν πάλης κατὰ τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν προλήψεων, πάλης τὴν ὁποίαν βραδύτερον ἔφερεν εἰς πέρας ὁ μέγας Βρουνελέσκης διὰ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ *Παναγίας τῶν Ἀνθέων*. Ὁ Βρουνελέσκης εἶχε τὴν ψυχὴν τοῦ Δάντου, τὸ παγκόσμιον ἐκείνου πνεῦμα, ὁδηγούμενον ὑπὸ ἄλλης τινὸς Βεατρίκης, τῆς θείας ἁρμονίας τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ὡραίου. Διάπυρος ἐραστὴς τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, τῆς ὁποίας τὰ μυστήρια κατενόησε, διότι εὐγλώττως ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀπεκαλύπτοντο ψυχῇ, ἀνεζήτησε τὴν τελευταίαν ἔμπνευσιν ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Ῥώμης. Τὰς πεδιάδας τῆς ἄλλοτε κοσμοκράτορος, ἐφ' ὧν κατῆρχε σκοτεινὴ ἐρημία, διέτρεχον λησταί, οἱ μισθωτοὶ τῶν Κολλώνα καὶ Ὀρσίνη. Ὁ ἄνθρωπος ἔλειπε, βασιλεὺς τῆς ἐρημίας ἐκείνης ἦτο ὁ ἄγριος βοῦς. Ἡ χλόη εἷρπεν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων, ἅτινα περιτειχισθέντα εἶχον μεταβληθῆ εἰς φρούρια. Τὰ ἀγάλματα ἔκειντο ἔτι ὑπὸ τὴν γῆν· λουτρῶνες ἐκτενεῖς, ναοί τινες, χάσματα καὶ λάκκοι, ἰδοὺ ἡ εἰκὼν τῆς Ῥώμης, τὴν ὁποίαν εἶδε καὶ ἀνέπλασεν ἡ μεγάλη τοῦ Βρουνελέσκη διάνοια [1]. Ἐπανελθὼν οὑτωσὶ ἐμπνευσμένος εἰς Φλωρεντίαν, ἀνῳκοδόμησε τὴν Μητρόπολιν αὐτῆς, τὸ θαυμάσιον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀριστούργημα, τὸ πρῶτον ἀληθὲς ἔργον τῆς ἀπελευθερωθείσης Τέχνης. Καὶ πόσον εἶχε παλαίσει κατὰ τῶν ἀρχαίων τῆς γοτθικῆς

1 Michelet Renaissance LXXX.

σχολῆς διδασκάλων, πόσα ἐξουδετέρωσε προσκόμματα, ποῖον ζῆλον καὶ ἀφοσίωσιν κατέβαλεν ἵνα φέρῃ εἰς πέρας τὴν εὐγενῆ καὶ ὡραίαν ἐκείνην σύλληψιν. Ἕνα αἰῶνα βραδύτερον ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ηὔχετο ἵνα ὅταν ἀποθνήσκῃ ὡς τελευταῖον ἀντικείμενον τῆς ζωῆς ἀποχαιρετήσωσιν οἱ σβεννύμενοι ὀφθαλμοί του τὸ ἀριστούργημα τοῦ μεγάλου προδρόμου τῆς Ἀναγεννήσεως!

ϛʹ.

Εἶχεν ἤδη ἐντελῶς ἀφυπνισθῆ ἡ Ἰταλία ἀπὸ τοῦ σκοτεινοῦ Ἐφιάλτου, ὅστις τὴν κατεῖχεν, ὅτε ἀνέτελλεν ὁ χρυσοῦς ΙϚʹ αἰών, ὅστις ὡς ἀληθῆ θρησκείαν καθιέρωσε τὴν καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος. Αἱ ἀναμνήσεις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ῥώμης ἐγένοντο τὸ συμπαθέστερον ὄνειρον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐφέρετο πᾶσα φαντασία, αὐτὸ ἐκίνει τοὺς μᾶλλον ἐλευθερίους καὶ τρυφεροὺς παλμούς. Ἐν πλείσταις ἰταλικαῖς πόλεσι πολλοὶ νέοι, ἐνθουσιώδεις καὶ λόγιοι, συναπεφάσισαν τὴν παλιγγενεσίαν τῆς ἀρχαίας Ῥώμης. Ἐπανέλαβον τὸν ἁπλοῦν καὶ ποδήρη χιτῶνα, τὰ ἤθη καὶ τὴν ἐθνικὴν λατρείαν, συμπαρασύροντες εἰς τὸ μέγα, ἀλλ' ἀπατηλὸν τοῦτο ὄνειρον, πολλούς. Μετὰ τῶν χριστιανικῶν ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἄλλῃ πνευματικῇ ἐργασίᾳ προλήψεων, ἐφοβοῦντο πολλοὶ μὴ συμπαρασυρθῇ καὶ ὁ χριστιανισμός. Ἡ φιλοσοφικὴ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὁποίαν εἶχον ῥυπάνει οἱ ἁγιογράφοι, ἧς τινος διέλυσαν τὸ γόητρον αἱ Σύνοδοι καὶ ἡ ἀμάθεια τοῦ κλήρου, οὐδὲν εἶχεν ἰσχυρὸν ἔρεισμα. Ἡ αὐλὴ τοῦ Πάπα Λέοντος ἦτο τὸ ἐντευκτήριον τῶν σοφῶν καὶ καλλιτεχνῶν· ἡ μουσική, τὰ δεῖπνα, ὁ πότος καὶ ἡ κραιπάλη ἦσαν αἱ συμπαθέστεραι μέριμναι τοῦ ῥωμαίου ποντίφηκος. Τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου ἀναστηλούμενα ἀπεδίωκον τὸν γλυκύτατον θεάνθρωπον, διότι ἡ ζωγραφία τοῦ μεσαίωνος τὸν ἠθέλησε δυσειδῆ. Ἦτο ὁ αἰών, καθ' ὃν ἐκ τῆς σμίλης τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου ἐξήρχετο ὁ *Βάκχος* καὶ ὁ *Ἔρως κοιμώμενος*, ὁ δὲ Ῥαφαὴλ ἔγραφε τὴν *Φιλοσοφίαν*, τὰς *Τρεῖς Χάριτας* καὶ τὴν *Σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν*. Ἀλλ' ἦσαν ἐντελῶς ἀνυπόστατοι οἱ φόβοι τῶν ὑπερμάχων τοῦ χριστιανισμοῦ, διότι τὴν νέαν θρησκείαν συνεκράτουν ἀόρατοι καὶ μυστικοὶ δεσμοί, βαθύτατα συνέχοντες τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ῥαφαὴλ καθιέρου τὸν εὐγενέστατον τύπον τῆς *Παρθένου-Μητρὸς* τοῦ θεοῦ, ὁ Λεονάρδος δὲ Βίντση, ὁ ὡραῖος υἱὸς τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἔρωτος, ἔγραφε τὸν *Μυστικὸν δεῖπνον*. Ὁ θεὸς-ἄνθρωπος διὰ τοῦ χρωστῆρος τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν ἀνέλαβε τὸ κάλλος, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ φάτνῃ, τῇ συναγωγῇ καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀπεθαύμασεν ὁ ἅγιος Αὐγουστῖνος.

Δυστυχῶς ὅμως ἡ μακρὰ αὕτη περίοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν νέαι ἀρχαὶ ἤρξαντο ἐπικρατοῦσαι, κατ' οὐδὲν παρήλλαξε τὴν πολιτικὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς Ῥώμης ἦτο θερμουργὸν ὀνει-

ρον, τὸ ὁποῖον ἐξῆψεν ἐπὶ μικρὸν μόνον τῶν ἐνθουσιωδεστέρων τὴν φαντασίαν, ἡ δὲ Ἰταλία, κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα καὶ παρελθόντος αὐτοῦ, κατετέμνετο πάντοτε εἰς ἄπειρα μικρὰ κράτη, μικρορραδιοῦργα καὶ μικροφιλότιμα, ἐπιζητοῦντα τὴν ἐπικράτησιν αὐτῶν διὰ τῆς ἐντελοῦς τοῦ γείτονος ἐξοντώσεως. Ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἱσπανία, ἐκκαιόμεναι ὑπὸ κατακτητικῶν σχεδίων, ἀκολουθοῦσαι καὶ αὐταὶ τὰς τάσεις τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐπωφθαλμίων τὴν ὡραίαν ταύτην ποιητικὴν χώραν, τῆς ὁποίας οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ ἐξυπηρέτουν κάλλιστα τὰ ἴδια συμφέροντα καὶ τοὺς σκοπούς. Αἱ πόλεις τῆς Ἰταλίας, οὐδόλως κατανοήσασαι τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος τὸ πνεῦμα, δὲν ἠδύναντο νὰ καταπνίξωσι τὸ αἴσθημα τοῦ τοπικοῦ ἐγωϊσμοῦ, καὶ νὰ φαντασθῶσι, νὰ παρασκευάσωσι τὴν ἀπελευθέρωσιν οὐχὶ μιᾶς μόνης πόλεως, ἀλλὰ τῆς πατρίδος ὅλης, μιᾶς Ἰταλίας ἡνωμένης καὶ μεγάλης. Ἀπὸ τῶν μεγάλων καὶ εὐτυχῶν ἀγώνων τῆς Ἀναγεννήσεως, ἔλειπεν ἐντελῶς ἡ ἑνότης ἐν τῇ ἐνεργείᾳ. Ἡ καθ' ἕκαστα ἐργασία, ἥτις παρήγαγε τοσαύτας προόδους, κυρίως ἐν τῇ τέχνῃ, εἵμαρτο νὰ παραμείνῃ ἀτελεσφόρητος, καθόσον δὲν ἐρρυθμίσθη πρὸς κοινόν τινα καὶ ἐκπολιτιστικώτερον σκοπόν. Πάντες οἱ βεβιασμένοι οὗτοι ἀγῶνες ἦσαν πολὺ πρόωροι πρὸς ἐπικράτησιν νέων καὶ ἐντελῶς ἀντικειμένων ἀρχῶν. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶχεν ἀποκοιμίσει τὸ σκότος μακρῶν αἰώνων, ἀφύπνισε δ' ἀμέσως καταπληκτικὴ λάμψις, ἥτις τὸ ἐθάμβωσεν. Ὁ ΙϚ' αἰὼν ἔτεινε πάσας τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις βιαίως, καὶ ἦτο ἑπόμενον νὰ ἐπέλθῃ βιαία καὶ ἡ ἐξάντλησις. Τοῦτο βεβαιοῖ ὁ ἑπόμενος αἰών.

Ἡ ἐλευθερία, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, κατενοήθη ὑπὸ τὴν στενωτάτην καὶ ταπεινὴν αὐτῆς ἔννοιαν. Ἔξω τῆς πόλεως, ἐν τῇ Ἰταλίᾳ αὐτῇ ἔτι, ὑπῆρχεν ὁ ἐχθρός. Ὅτε δ' ὁ ἐχθρὸς οὗτος ἐπήρχετο τυφλὸς καὶ μανιώδης, ἀνέφικτος δ' ἀπέβαινεν ἡ ὑπεράσπισις τῶν δικαίων τῆς πόλεως, ἐπεκαλεῖτο αὕτη τὸν καιροφυλακτοῦντα ξένον. Εἶνε ἀληθές, ὡς θὰ ἀναπτυχθῇ ἐν τῷ Β' μέρει τῆς πραγματείας ταύτης, ὅτι τοιαύτη τις ἦτο ἡ πρώτη αἰτία, ἡ προκαλέσασα τῆς Γαλλίας τὴν ἐμφάνισιν· ἡ δὲ προσέγγισις αὕτη τῶν δύο λαῶν, τοῦ γαλλικοῦ καὶ ἰταλικοῦ, ὑπεβοήθησε τὸ ἔργον τῆς Ἀναγεννήσεως, διότι οὕτωσι μετεβιβάσθη ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἀλλ' οὐχ ἧττον τελευτῶντος τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἐκλείπει ἀπὸ τῆς ταραχώδους ἀναμορφωτικῆς πάλης ἡ Ἰταλία, ἥτις, συμφώνως πρὸς τὰς ἀναμνήσεις, τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς εὐτυχεῖς περιστάσεις, ἠδύνατο νὰ συνεχίσῃ αὐτὴ τὴν μεγάλην τῆς παρελθούσης Ἑλλάδος ἀποστολήν.

Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστας.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ *

Ἑπόμενοι τῷ ἐν τῷ πανελληνίῳ τούτῳ καθιδρύματι καθιερωθέντι ἔθει, καθ' ὃ ὁ νέος πρύτανις ὀφείλει, κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐγκατάστασιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Πανεπιστημίου νὰ πραγματευθῇ θέμα τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἐκ τῆς παρ' αὐτοῦ διδασκομένης ἐπιστήμης, ἐκρίναμεν οὐχὶ ἀνάξιον ὑμῶν τὸ περὶ τῶν ἀρχαίων ἀνωτάτων Συνεδρίων τῆς Γαλλίας (Parlements), τὴν σκιαγραφίαν δηλονότι τῶν κυριωτέρων φάσεων τῆς ἱστορίας αὐτῶν, ἥτις διελευκάνθη οὐκ ὀλίγον ὑπὸ τῆς πρὸ ἐτῶν ἤδη ἀρξαμένης δημοσιεύσεως τῶν μυστικῶν πρακτικῶν αὐτῶν.

Οἱ παρέχοντες τυφλὴν πίστιν εἰς τὰς ἀξιώσεις, τὰς περιεχομένας ἐν ταῖς πρὸς τοὺς Βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐγγράφοις *παραινέσεσι* (remontrances) τινῶν ἐκ τῶν Συνεδρίων, καὶ ἰδίως τῶν τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, ἀποδίδουσιν αὐτοῖς ἀρχαιοτάτην ὕπαρξιν, ἧς ἡ ἀρχὴ ἀπόλλυται ἐν τῷ βαθεῖ σκότει τῶν χρόνων. Ἀναμφισβητήτως ὅμως τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων, τὸ πρῶτον ἱδρυθὲν καὶ ἐξ οὗ κατηρτίσθησαν τὰ τῶν ἐπαρχιῶν, ὑπῆρξε πρὸ τοῦ ἔτους 1302, διότι τότε ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ὁ Καλὸς διέταξεν αὐτὸ νὰ συνέρχηται εἰς τὸ ἑξῆς δὶς τοῦ ἔτους ἐν Παρισίοις καὶ ἅπαξ ἐν Τολώσσῃ, ἐνῷ, ὡς φαίνεται, πρότερον περιεφέρετο εἰς διαφόρους πόλεις, ὑποσχεθεὶς εἰς τὰ μέλη αὐτοῦ ἀμοιβὴν ἐκ πέντε σολδίων καθ' ἑκάστην, τὸ δὲ ἀρχαιότατον βιβλίον τῶν πρακτικῶν αὐτοῦ χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1312, καὶ ἡ μονιμότης τῶν συνεδριάσεων ἀπὸ τοῦ 1380.

Οὐ μόνον ἡ ἐποχὴ τῆς ἱδρύσεως τοῦ πρώτου καὶ σπουδαιοτάτου τῶν Συνεδρίων εἶναι ἀβέβαιος, ἀλλὰ καὶ ἡ χρονολογία τῆς εἰς τὴν δικαστικὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν προσθήκης πολιτικῶν, διοικητικῶν καὶ νομοθετικῶν καθηκόντων. Ἡ πιθανωτάτη ὅμως πηγὴ τούτων ἔγκειται ἐν τῷ ἀπὸ τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος ἀνατεθέντι αὐτοῖς ἔργῳ, τῆς εἰς τὰ βιβλία αὐτῶν καταγραφῆς τῶν βασιλικῶν Διαταγμάτων (enregistrement). Ἡ καταγραφὴ τῷ ὄντι ἐνηργεῖτο δυνάμει ἀποφάσεως· οὐδεμία δὲ ἀπόφασις ἄνευ διασκέψεως, οὐδὲ διάσκεψις ἄνευ ἐξετάσεως, ἄνευ ἐξελέγξεως. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ Συνέδρια ἠδύναντο ν' ἀναγκασθῶσιν εἰς τὴν καταγραφὴν δι' ἐπιτακτικῶν γραμμάτων τοῦ Βασιλέως, ἀκροωμένου τοῦ μεγάλου συμβουλίου (lettres de jussion), ἢ καὶ δι' ἀποφάσεως ἀνωτάτου δικαστηρίου, ὀνομαζομένου lit de justice, ἐκ τοῦ θρόνου, ἐξ οὗ προήδρευεν ὁ Βασιλεύς, καὶ συγκειμένου οὐ μόνον ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Συνεδρίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν

* Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ τῇ 10 Ἰανουαρίου 1882 κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἀκαδημαϊκῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1881-82.

ἡγεμόνων, τῶν ἀρχιστρατήγων καὶ τῶν αὐλικῶν, τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν εὐγενῶν, ἐξ ὅσων δηλονότι ξένων τῷ Συνεδρίῳ ἤθελεν ὁ Βασιλεύς· εἶναι δ' ἀληθὲς προσέτι, ὅτι εἰς τὴν πολιτικήν, διοικητικὴν καὶ νομοθετικὴν ἐξουσίαν τῶν Συνεδρίων οἱ βασιλεῖς μετὰ κόπου πολλοῦ καὶ ἀπὸ τῆς 16 ἑκατονταετηρίδος εἰσήγαγον διαφόρους περιορισμούς· ἀλλὰ τὰ Συνέδρια, συνεπείᾳ τοῦ δικαιώματος τῆς τῶν βασιλικῶν διαταγμάτων καταγραφῆς, προσεκέκτηντο, εἴτε νομίμως, εἴτε μή, τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ὑποβάλλωσι τῷ βασιλεῖ *παραινέσεις*, τὰ δὲ ἀναγκαστικῶς καταγραφόμενα διατάγματα δυσκόλως ἐνέπνεον σέβας εἰς τὸν λαὸν καὶ ἔτι δυσχερέστερον ἐξετελοῦντο. Ἡ *καταγραφὴ* καὶ αἱ *παραινέσεις* ὑπῆρξαν λοιπὸν ἡ ἀφετηρία τῆς μεγίστης δυνάμεως, ἣν τὰ ἀνώτατα Συνέδρια ἐκέκτηντο ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εὐρυτάτης ἀναπτύξεως τῆς ἰσχύος ταύτης, πολλαπλᾶ ἦσαν τὰ καθήκοντα τῶν Συνεδρίων, δυνάμενα νὰ διαιρεθῶσιν εἰς πέντε τάξεις, ἤτοι:

α') *Καθήκοντα δικαστικά*, δυνάμει τῶν ὁποίων ἐδίκαζον ὡς Ἐφετεῖα καὶ ὡς ἀνώτατα δικαστήρια τάς τε πολιτικὰς καὶ ποινικὰς ὑποθέσεις, ἐδίκαζον δ' ἐνίοτε καὶ ὡς πρωτοβάθμια, ἕνεκα τῆς ἰδιότητος τῶν διαδίκων. Ἡ ἀρχὴ αὕτη οὐ μόνον σέβας, ἀλλὰ καὶ φόβον ἐνέπνεεν, οὐχὶ ἀδίκως, διότι ἡ προδικασία ἦτο μυστική, αὐθαίρετος καὶ οὐχὶ πάντοτε ἐλευθέρα τῶν βασάνων, αἵτινες ἠτίμασαν ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα.

β) *Καθήκοντα νομοθετικά*. Ἐκτὸς τῶν συνήθων ἀποφάσεων, τὰ Συνέδρια ἐξέδιδον καὶ *κανονιστικὰς* ἀποφάσεις (arrêts de réglement), δι' ὧν ἡρμηνεύετο καὶ συνεπληροῦτο ὁ νόμος.

γ') *Καθήκοντα πολιτικά*, ἐνασκούμενα, ὡς ἐρρέθη, κυρίως διὰ τῆς τῶν διαταγμάτων καταγραφῆς καὶ διὰ τῶν πρὸς τὸν θρόνον παραινέσεων.

δ') *Καθήκοντα διοικητικά*, ἐνεργούμενα διὰ τῆς ἐπιτηρήσεως, πολλάκις δὲ καὶ διοργανώσεως τοῦ στρατοῦ, τῶν πανεπιστημίων, τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ τεχνῶν, τῶν τελωνείων, ἀγορῶν, θεάτρων, τυπογραφείων, διὰ τῆς ψηφίσεως φόρων, διὰ τοῦ κανονισμοῦ τῆς τιμῆς τῶν ἐδωδίμων καὶ αὐτῆς τῆς πολυτελείας, κτλ.

ε') *Καθήκοντα θρησκευτικά*. Τὰ Συνέδρια προεμάχησαν τῶν Βασιλέων τῆς Β' γενεᾶς κατὰ τῶν Παπῶν, ἐκήρυξαν δι' ἀποφάσεως ὅτι αἱ Σύνοδοι ὑπερέχουσι τοῦ ἀνωτάτου τούτου τῆς δυτικῆς θρησκείας ἄρχοντος, ἀντέστησαν κατὰ τῆς εἰς τὴν Γαλλίαν εἰσαγωγῆς τῆς ἱερᾶς ἀνακρίσεως, ὅπερ ἴσως ἀρκεῖ, ὅπως δοθῇ αὐτοῖς ἄφεσις ἁμαρτιῶν, ἐξήλεγξαν τοὺς κανόνας τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων, ἀπηγόρευσαν πολλάκις ἱεροκηρύγματα ἐπικίνδυνα, κατὰ τὴν κρίσιν των, πρὸς τὴν κοινωνίαν, καὶ ἐν γένει ἀνεμίχθησαν εἰς τὰ τῆς θρησκείας, ὁτὲ μὲν ἐπιτυχῶς παλαίοντα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, ὁτὲ δὲ φανατικῶς πολεμοῦντα κατ' αὐτῆς, πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ὑπερισχύοντος θρησκεύματος.

Τοιαῦται ἀντιφάσεις μεγαλείου καὶ σμικρότητος, ἀρετῶν καὶ κακιῶν, δόξης καὶ καταπτώσεως, ὑπάρχουσι πολλαὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Συνεδρίων τούτων, καὶ ἐξηγοῦσιν ἴσως τὰς περὶ αὐτῶν ῥιζικὰς διαφωνίας τῶν ἱστοριογράφων καὶ τῶν πολιτειογράφων, οἵτινες σπανίως ἔκριναν αὐτὰ κατὰ τρόπον ὀρθὸν καὶ ἀμερόληπτον.

Ἡ ἱστορία τῶν Συνεδρίων δύναται εὐλόγως νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο μεγάλας περιόδους, ὧν ἡ μὲν πρώτη λήγει κατὰ τὸ ἔτος 1522, ὅτε ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκῖσκος ὁ Α', ὅπως πληρώσῃ τὸ ἐκ τῶν κατὰ τῆς Ἰταλίας πολέμων αὐτοῦ ἐξαντληθὲν ταμεῖόν του, εἰσήγαγε τὸ ὀλέθριον σύστημα τῆς παρὰ τῆς Κυβερνήσεως πωλήσεως τῶν θέσεων τῶν Συνέδρων, καὶ ὅτε κατὰ σύμπτωσιν, οὐχὶ τυχαίαν ἴσως, ἤρξατο ἐκλείπουσα ἡ μεταξὺ τῶν βασιλέων καὶ τῶν Συνεδρίων ἁρμονία· ἡ δὲ δευτέρα περίοδος λήγει διὰ τοῦ καταργήσαντος ὁριστικῶς αὐτὰ διατάγματος τῆς 7 Σεπτεμβρίου 1790.

Ἡ πρώτη περίοδος εἶναι ἐποχὴ ἁγνοτάτης δόξης διὰ τὰ Συνέδρια, διότι συνετέλεσαν μετὰ τῶν βασιλέων ἵνα καταβάλωσι τὸν τιμαριωτισμὸν καὶ ἑδραιώσωσιν ἐν Γαλλίᾳ τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν νόμων καὶ τοῦ δικαίου. Ὁ μελετῶν τὴν ἱστορίαν τῶν Συνεδρίων, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, καταλαμβάνεται ὑπὸ βαθυτάτου σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἐναρέτους καὶ φιλοπόνους νομικοὺς ἐκείνους, οἵτινες, διὰ τῆς διττῆς καὶ ἀκαταμαχήτου δυνάμεως τοῦ νοῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν, ἀπήλλαξαν τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῶν βαρβάρων καταπιέσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἀπὸ τῆς θλιβερᾶς ἀνισότητος τῶν τιμαριωτικῶν νόμων.

Κατ' ἀρχὰς τὰ Συνέδρια συνέκειντο ἐκ τῶν μεγάλων τιμαριούχων, λαϊκῶν τε καὶ κληρικῶν, ἐκ στρατιωτικῶν, οὐχ' ἧττον τῶν πρώτων ἀμαθῶν, καὶ ἐξ ἀνθρώπων τάξεως κατωτέρας μὲν κατὰ τὸ γένος, ἀνωτέρας δὲ κατὰ τὴν προσωπικὴν ἀξίαν. Οἱ πεπαιδευμένοι καὶ μετριόφρονες οὗτοι εἰσηγηταὶ τῶν ὑποθέσεων, οὓς οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι Σύνεδροι περιεφρόνουν, οἱ ἁπλοῖ μὲν οὗτοι ἄνθρωποι, ἀλλ' ἀληθῶς εὐεργέται τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ καθήμενοι κατ' ἀρχὰς ἐπὶ ταπεινῶν καὶ χαμηλῶν ἑδωλίων, καὶ μὴ ἔχοντες δικαίωμα, ψήφου, κατώρθωσαν οὐχὶ διὰ τῆς ῥαδιουργίας, ἀλλὰ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν πραγμάτων, διὰ τῆς ὑπομονῆς τε καὶ ἐπιμονῆς αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς βασιλικῆς ὑποστηρίξεως, τὴν βαθμιαίαν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὑψηλῶν συναδέλφων αὐτῶν, ἥτις ἐγένετο τελεία καὶ ὁριστικὴ ἐν ἔτει 1467 διὰ διατάγματος τοῦ ἰσχυροῦ βασιλέως Λουδοβίκου τοῦ ΙΑ', ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπαιτήσαντος ἀπὸ παντὸς συνέδρου νὰ ἦναι εἰς τὸ μέλλον εὐπαίδευτος καὶ νὰ ἔχῃ δίπλωμα Πανεπιστημίου (lettré et gradué), ἤτοι ὅρους ἀσυμβιβάστους πρὸς τὴν *εὐγένειαν* τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀφ' ἑτέρου δὲ προκηρύξαντος τὸ ἰσόβιον τῶν θέσεων, ὅπερ ἐξησφάλισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν δικαστῶν ἀπὸ τῆς κυβερνητικῆς ἐπηρείας. Ἔκτοτε ἡ

λεγομένη *εὐγένεια τοῦ ξίφους* ὑπεχώρησε, καὶ ἱδρύθη ἡ *εὐγένεια τῆς τηβέννου.*

Ἡ μελέτη καὶ ἡ γνῶσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου, καίπερ ἀτελής, ὑπῆρξεν ἡ πηγὴ τῆς μεγάλης ἐκείνης μεταβολῆς. Διὰ τοῦ δικαίου τούτου, καίτοι λειτουργοῦντος νενοθευμένου ἐν ταῖς μεσημβριναῖς τῆς Γαλλίας χώραις, ἐπικαλουμένου δ' ἐν ταῖς βορείαις ἁπλῶς ὡς *γραπτοῦ λόγου,* τὰ Συνέδρια κατεπολέμησαν τοὺς τιμαριωτικοὺς νόμους, τὰ βάρβαρα ἔθιμα, τὰς ἀλόγους καὶ ἀδίκους πράξεις· διὰ βαθμιαίου δὲ περιορισμοῦ τῆς δικαιοδοσίας τῶν τιμαριωτῶν ηὔξησαν τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν δικαιοδοσίαν, καὶ ἐξησφάλισαν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀναφυομένου δικαίου. Ἵνα λάβῃ τις ἰδέαν περὶ τῆς ἀκαμάτου ἐργασίας τῶν συνέδρων καὶ περὶ τῆς ἁπλότητος αὐτῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀρκεῖ νὰ γνωρίζῃ, ὅτι αἱ συνεδριάσεις ἤρχιζον τὸ μὲν θέρος ἀπὸ τῆς 6 π. μ. ὥρας, τὸν δὲ χειμῶνα πρὸ τῆς 7, ὅτι ἐγίνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διπλαῖ συνεδριάσεις καθ' ἑκάστην, ὅτι οἱ δικασταὶ δὲν ἠδύναντο νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τὸ δικαστήριον εἰμὴ πεζῇ καὶ ἀπερίττως ἐνδεδυμένοι, διαφυλάττοντες ὅλην τὴν πομπὴν πλουσίων στολῶν διὰ τὰς συνεδριάσεις αὐτῶν, καὶ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1561 εἰσέτι ἐλάμβανον ὡς μισθὸν ἀτρύτων κόπων 375 λίτρας κατ' ἔτος! τὰ δὲ μικρὰ δῶρα, ἅτινα ἐδέχοντο τότε παρὰ τῶν διαδίκων, εὐλόγως ὠνομάζοντο épices, συνιστάμενα εἰς γλυκίσματα, κομφέτα καὶ ζάκχαριν.

Ὅτε ὅμως αἱ θέσεις τῶν Συνέδρων ἤρξαντο γινόμεναι ἀντικείμενον ἐμπορίας ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὑπὸ τῶν κατόχων αὐτῶν, οἵτινες μετεβίβαζον αὐτὰς εἰς ἄλλους ἀντὶ τιμήματος, ἡ ἁπλῆ ζάκχαρις ἔπαυσεν οὖσα γλυκεῖα, καὶ ἀντ' αὐτῆς ἐζητήθησαν καὶ ἐδόθησαν γλυκύτερα δῶρα· ἡ δὲ ὑπόληψις, ἧς ἀπέλαυον τὰ Συνέδρια, ἔπαυσεν οὖσα πάντοτε ἀσάλευτος ὡς πρότερον, καὶ ὑπέστη πολλὰς ὑψώσεις καὶ καταπτώσεις, ἀναλόγως τῶν πράξεων αὐτῶν καὶ τοῦ ἀείποτε κυμαίνοντος ῥεύματος τῆς κοινῆς γνώμης. Τοιοῦτον εἶναι τὸ θέαμα, ὅπερ παρίστησιν ἐν γένει, κατὰ τὴν δευτέραν αὐτῆς περίοδον, ἡ ἱστορία τῶν Συνεδρίων.

Καθ' ὅλην τὴν 16 ἑκατονταετηρίδα ἀδιάκοποι ὑπῆρξαν αἱ μεταβολαὶ καὶ αἱ ἀντιφάσεις, ἃς ὑπέστησαν αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ πράξεις αὐτῶν. Οὕτως, ὁτὲ μὲν ἀπέφευγον νὰ δικάσωσι τὰς ἐπὶ αἱρέσει κατηγορίας, ὁτὲ δὲ ἤριζον πρὸς τὸν Κλῆρον, ὅπως ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐκδίκασιν τοιούτων κατηγοριῶν. Ἡ αὐστηρότης, ἢ μᾶλλον ἡ ὠμότης καὶ ἡ ἐπιείκεια ἐπάλαιον καὶ διεδέχοντο ἀλλήλας. Τῇ 22 Δεκεμβρίου 1550, τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων κατεδίκασεν εἰς τὸν διὰ πυρὰς θάνατον τὸν σύνεδρον Anne du Bourg, τὸν τοσοῦτον εὐγλώττως ὑπερασπίσαντα τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως ἐν δημοσίᾳ συνεδριάσει καὶ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἑρρίκου τοῦ Β'. ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 1561, τὸ αὐτὸ Συνέδριον ἀπεφάσισεν ἐν ὁλομελείᾳ, ὅτι ἡ βαρυτάτη κατὰ τῆς αἱρέσεως ποινὴ ἤθελεν

εἶσθαι ἡ ἐξορία. Τὸ ἑπόμενον ἔτος ἀπεποιήθη νὰ καταγράψῃ τὸ διάταγμα τοῦ Ἰανουαρίου 1562, ὅπερ ἐχορήγει εἰς τοὺς Διαμαρτυρομένους τὴν ἐλευθερίαν τῆς λατρείας· ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1585, Ἑρρῖκος ὁ Γ', ὅπως κατορθώσῃ τὴν καταγραφὴν τοῦ πρώτου κατὰ τοῦ καλβινισμοῦ διατάγματος αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ καλέσῃ τὸ Συνέδριον ὅπως συνέλθῃ μετὰ τῶν μεγιστάνων ὑπὸ τὴν προεδρείαν του (lit de justice), τὸ δὲ Συνέδριον μόνον μετὰ ζωηρὰς παραινέσεις πρὸς τὸν βασιλέα κατέγραψε τὸ ζητούμενον διάταγμα.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἐκπλήττωσιν ἡμᾶς πολὺ αἱ τοιαῦται μεταβολαὶ καὶ παλινῳδίαι τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν τῶν Συνεδρίων, ἀφοῦ ὁλόκληρος ἡ κοινωνία τοῦ ις' αἰῶνος ἔπασχε τὸ αὐτὸ νόσημα, ἡ δὲ διαφωνία, ἡ διαίρεσις καὶ ἡ ἀντίφασις ἐπεκράτουν καὶ ἐν τῷ κόλπῳ τῶν οἰκογενειῶν, μηδὲ τῆς βασιλικῆς ἐξαιρουμένης. Μήπως, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς Φραγκῖσκος ὁ Α', διὰ τῶν διαταγῶν του τῶν ἐτῶν 1539 καὶ 1542, συνέστησεν εἰς τὰ Συνέδρια μείζονα αὐστηρότητα κατὰ τὴν τιμωρίαν τῶν αἱρετικῶν, αἱ δὲ κατ' αὐτῶν βάσανοι καὶ αἱ πυραὶ ἦσαν ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ αὐτῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ «*φίλου τῶν γραμμάτων*», μήπως, τότε ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ, Μαργαρίτα d'Angoulême, σύζυγος τοῦ Ἑρρίκου Ἀλβέρτου, βασιλέως τῆς Ναβάρρας καὶ διοικητοῦ τῆς Γουϊέννης (Guyenne), ἡ πρώτη ἐν Γαλλίᾳ γυνή, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἥτις μετέβη εἰς Συνέδριον, τὸ τῶν Βορδιγάλλων δηλονότι, καὶ ἔλαβεν αὐτόθι τὸν λόγον, δὲν ἔλαμψεν ὡς παρήγορος ἄγγελος τῶν διαμαρτυρομένων, δώσασα ἄσυλον ἐν ἔτει 1533 καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Καλβῖνον; Ἀλλὰ τὸ παρελθὸν τῶν Συνεδρίων ἐδικαίου τὴν προσδοκίαν μείζονος παρ' αὐτοῖς σταθερότητος ἰδεῶν καὶ χαρακτῆρος.

Κατὰ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν πορείαν παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ ταραχή, ἡ αὐτὴ ἀστασία. Συνεχῶς σφετεριζόμενα ξένας ἐξουσίας καὶ θεωροῦντα ἑαυτὰ ὡς ἐπιτρόπους τῶν βασιλέων, ὑποκύπτοντα δὲ εἰς τὴν θέλησιν αὐτῶν, ὅτε ἐξεδηλοῦτο ἰσχυρῶς, ὠφελήθησαν ἀπὸ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πολέμων Φραγκίσκου τοῦ Α', ἵνα περιορίσωσι τὴν ἐξουσίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ, δουκίσσης d' Angoulême, ὡς ἀντιβασιλίσσης, ὁ δὲ βασιλεύς, καίπερ ἐπικαλεσθεὶς τὴν ἀρωγὴν αὐτῶν πρὸς ἀκύρωσιν τῆς συνθήκης τῆς Μαδρίτης (1526), ὡς μὴ καταγραφείσης παρ' αὐτῶν ἐν τοῖς βιβλίοις των, ἠκύρωσε τοὺς περιορισμοὺς ἐκείνους καὶ ἀπηγόρευσεν αὐτοῖς εἰς τὸ μέλλον πᾶσαν μεταβολὴν τῶν νόμων, ἐπιτρέψας μόνον νὰ ὑποβάλλωσι παραινέσεις, ὧν ἔκτοτε ἐγένετο τοιαύτη κατάχρησις, ὥστε πολλάκις ἠναγκάσθησαν ν' ἀνακαλέσωσι τὰς πράξεις αὐτῶν, ἐνίοτε δὲ ἐξωρίσθησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν πρὸς μεγίστην βλάβην τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ὑπολήψεως. – Κατὰ τὸ ἔτος 1542, τὰ Συνέδρια ἠρνήθησαν τὴν καταγραφὴν τοῦ ἀπὸ 23 Μαρτίου διατάγματος, δι' οὗ ηὐξάνετο ὁ ἐπαχθέστατος τῷ λαῷ φόρος ἐπὶ τοῦ ἅλατος, καὶ μόνον εἰς αὐστηρὰς διατα-

γὰς ὑπεχώρησαν· ἀλλὰ βραδύτερον μετέσχον τῶν ταραχῶν, αἵτινες ἔλαβον χώραν κατὰ τὴν βασιλείαν Ἑρρίκου τοῦ Β′ (1547-1559) καὶ κατὰ τὴν ἀνηλικιότητα Καρόλου τοῦ Θ′, ὅστις ἅμα ἐνηλικιωθεὶς τοῖς ἀπηγόρευσε νὰ φέρωνται εἰς τὸ ἑξῆς ὡς κατὰ τὴν ἀνηλικότητά του, διατάξας νὰ περιορίζωνται εἰς τὰ τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἑρρίκου τοῦ Γ′ (1574-1589) συνώμοσαν μετὰ τῆς οἰκογενείας de Guise κατὰ τοῦ βασιλέως, καί, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρρίκου de Guise καὶ τοῦ καρδιναλίου ἀδελφοῦ του, προέβησαν εἰς ἀνακρίσεις κατ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως! Δολοφονηθέντος δὲ τούτου, ἀπεφήναντο κατὰ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἑρρίκου τοῦ Δ′, ὃν ὅμως κατόπιν ὑπεστήριξαν.

Κατὰ τὴν 17 ἑκατονταετηρίδα, τὰ Συνέδρια ἔλαβον ἐνεργότατον μέρος εἰς τὰ τῆς πολιτικῆς καὶ συμμετέσχον ὅλων τῶν κατὰ τὰς ἀνηλικιότητας Λουδοβίκου τοῦ ΙΓ′ καὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ′ ταραχῶν. Κατὰ τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ πρώτου, μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς γενικῆς συνελεύσεως τοῦ ἔθνους, λεγομένης τότε États Généraux, ἐκ τοῦ ὅτι περιεῖχεν ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν τάξεων (états), τοῦ κλήρου δηλονότι, τῆς εὐγενείας καὶ τῆς μεσαίας τάξεως, τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων ἐξέδωκε τῇ 28 Μαρτίου 1643 ἀπόφασιν, συγκαλοῦσαν εἰς συνδιάσκεψιν τοὺς πρίγκιπας, τοὺς δοῦκας, τοὺς ὁμοτίμους καὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Στέμματος· τῆς δὲ ἀντιβασιλίσσης Μαρίας τῶν Μεδίκων ἀπαγορευσάσης τὴν συνεδρίασιν, τὸ Συνέδριον ἔπεμψε πρὸς αὐτὴν ζωηρὰς παραινέσεις, ὧν ἡ διαγραφὴ διετάχθη δι' ἀποφάσεως τοῦ συμβουλίου τῆς βασιλίσσης. Μετ' ὀλίγον τὸ Συνέδριον, ἀρνηθὲν νὰ καταγράψῃ διάταγμά τι κατὰ τοῦ δουκὸς τῆς Ὀρλεάνης, ἐκλήθη εἰς τὸ Λοῦβρον καὶ ἡ ἀπόφασίς του ἐξεσχίσθη, γονυπετούντων τῶν Συνέδρων! Καθ' ὅλην δὲ τὴν ὑπουργίαν τοῦ δουκὸς de Richelieu, τὰ Συνέδρια ὑπέκυψαν εἰς τὴν σιδηρὰν θέλησιν τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός.

Μετὰ τὸν θάνατον Λουδοβίκου τοῦ ΙΓ′ (1643), τὰ Συνέδρια ἐπανεκτήσαντο ὅλην τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ θάρρος αὐτῶν. Τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων ἠκύρωσε τὸ συμβούλιον τῆς ἀντιβασιλείας, ὅπερ εἶχε συστήσει ἡ διαθήκη τοῦ βασιλέως, καὶ ἐν βασιλικῇ συνεδριάσει (lit de justice), προεδρευομένη τῇ 18 Μαΐου ὑπὸ τοῦ τότε πενταετοῦς βασιλέως Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ′, προεκήρυξεν ἀντιβασίλισσαν τὴν μητέρα αὐτοῦ. Ἄνναν τὴν Αὐστριακήν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 1648, βλέπον ὅτι δὲν εἰσηκούετο ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ Μαζαρίνου, οὗτινος ἀπεδοκίμαζε τὰ οἰκονομολογικὰ σχέδια καὶ τὴν ἐν γένει πολιτικήν, καὶ ἔχον ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν κοινὴν γνώμην, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ νόμιμον, ὅπερ δὲν συμβαδίζει πάντοτε μετ' αὐτῆς, ἐξέδωκε τὴν λεγομένην *ἀπόφασιν τῆς ἑνώσεως* (arrêt d'union), δι' ἧς προσεκάλει εἰς συνδιάσκεψιν κατὰ τῆς αὐλῆς τὰ λοιπὰ συμβούλια τοῦ Κράτους, μεταβάλλον οὕτως ἑαυτὸ εἰς σῶμα κυρίως πολιτικόν· διατάξαντος δὲ τοῦ Μαζαρίνου τὴν σύλληψιν δύο Συνέδρων, ἤτοι τοῦ προέδρου Blancménil καὶ

τοῦ Συνέδρου Broussel, ὁ λαὸς τῶν Παρισιων ἔλαβε τὰ ὅπλα καὶ ἤρξατο ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Σφενδόνη» (Fronde), εἰς ὃν τὰ Συνέδρια ἀνεμίχθησαν τοσοῦτον φανερῶς καὶ ἐνεργῶς, ὥστε τὸ ἐν Βορδιγάλλοις κατήρτισεν ἰδίαις δαπάναις ὁλόκληρον σύνταγμα, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Συνέδρου René le Queux, ἐπονομαζομένου Franquart ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ.

Γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἡ στάσις αὕτη ἦτο πόλεμος καλάμου, ὅσον καὶ ὅπλων, καὶ ὅτι ζωηρῶς συμμετέσχον αὐτῆς καὶ αἱ γυναῖκες, οἷον ἡ δεσποινὶς de Montpensier, ἀνεψιὰ τοῦ βασιλέως, ἡ δούκισσα de Montbazon, φίλη τοῦ δουκὸς de Beaufort, ἡ δούκισσα de Longueville, ἥτις παρέσυρεν ἐπί τινα χρόνον εἰς τὸ κόμμα τῶν σφενδονητῶν καὶ αὐτὸν τὸν στρατάρχην Turenne. Διὰ τοῦτο ἴσως ὁ ἐμφύλιος οὗτος πόλεμος ὑπῆρξε τόσον ἐπικίνδυνος διὰ τὴν Γαλλίαν· ἀλλὰ καὶ γυνὴ ἔσωσε ταύτην ἐκ τοῦ ὀλέθρου, ἡ βασίλισσα δηλονότι, ἧς ἡ μεγαλοφυΐα ἐδιπλασιάζετο ἐκ τῆς τοῦ Μαζαρίνου, καὶ ἥτις, ἐπωφεληθεῖσα ἐκ τῶν διαιρέσεων τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς, κατέπαυσεν ὁριστικῶς τὸν πόλεμον κατὰ τὸ ἔτος 1653, ὅτε ἐχορήγησε καὶ εἰς τὰ Συνέδρια γενικὴν ἀμνηστείαν. Ἐὰν δὲ τότε ἀντὶ τοῦ Ἰταλοῦ Μαζαρίνου ἐκυβέρνα ὁ Richelieu, οὗτος ἀντὶ ἀμνηστείας ἤθελε βεβαίως κόψει κεφαλάς.

Ἀλλ' ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ' δὲν ἐλησμόνησεν, ὅτι τὰ Συνέδρια εἶχον δείξει ἐχθρικὴν διαγωγὴν κατὰ τῆς Αὐλῆς. Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἀμνηστείαν, ὅτε τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων ἤθελε νὰ ἐπιθεωρήσῃ νέα τινὰ οἰκονομολογικὰ διατάγματα, οὗτος εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ μεγάλου τμήματος αὐτοῦ (Grande chambre) φέρων ἐνδύματα κυνηγοῦ καὶ μάστιγα εἰς τὴν χεῖρα, καὶ ἀπηγόρευσεν ἐντόνως τὴν ἐπιθεώρησιν. Δέκα ἔτη βραδύτερον ἀντικατέστησε τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Συνεδρίων «*κυριαρχικὰ δικαστήρια*» (Cours souveraines) διὰ τοῦ ὀνόματος «*ἀνώτερα δικαστήρια*» (Cours supérieures) καὶ ἐξώρισεν ἕνα ἐκ τῶν προέδρων, διαμαρτυρηθέντα κατὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης· ἐν ἔτει δὲ 1667 ἐξέδωκε διάταγμα, καταγραφὲν ἀμέσως ἐν βασιλικῇ συνεδριάσει ὑπὸ τὴν προεδρείαν του (Lit de justice) καὶ ὑποχρεοῦν μὲν τὰ Συνέδρια νὰ καταγράφωσιν ἀνυπερθέτως πᾶν διάταγμα προσαγόμενον αὐτοῖς παρ' ἀντιπροσώπου τοῦ βασιλέως, ἐπιτρέπον δ' αὐτοῖς, ὁσάκις τὰ διατάγματα τοῖς ἐστέλλοντο ἁπλῶς, νὰ ὑποβάλλωσι παρατηρήσεις ἐντὸς ὀκτὼ τὸ πολὺ ἡμερῶν, καὶ διατάσσον ὅτι, παρερχομένης τῆς προθεσμίας ταύτης, τὸ διάταγμα ἐλογίζετο δημοσιευθὲν καὶ οὐδέποτε αἱ παραινέσεις ἠδύναντο ν' ἀναστείλωσι τὴν ἐκτέλεσιν.

Ἐννοεῖται ὅτι, συμφώνως πρὸς τὴν βασιλικὴν θέλησιν, ἐνηργήθησαν καὶ αἱ θρησκευτικαὶ πράξεις τῶν Συνεδρίων, οἷον ἡ καταγραφὴ τῶν κατὰ τῶν Ἰανσενιστῶν βουλλῶν τοῦ Πάπα (1655), τῶν διατυπώσεων (formulaire) τοῦ γαλλικοῦ κλήρου (1664) τοῦ διατάγματος δι' οὗ ἀνεκλήθη τὸ τῆς

Νάντης (1685) κτλ. Ταῦτα ὅμως δὲν ἐξετελέσθησαν ἄνευ ἀντιρρήσεων τῶν Συνέδρων.

Μετὰ τὸν θάνατον Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' (1715), τὰ Συνέδρια ἐξεδικήθησαν. Ὁ δοὺξ τῆς Ὀρλεάνης ἀπέδωκεν αὐτοῖς πλῆρες τὸ δικαίωμα τῶν παραινέσεων, τὸ δὲ Συνέδριον τῶν Παρισίων ἠκύρωσε τὴν διαθήκην τοῦ *μεγάλου βασιλέως* καὶ ἐπανέλαβε τὴν ὀνομασίαν τοῦ *κυριαρχικοῦ δικαστηρίου*. Τρία ἔτη κατόπιν, δικαίως φοβηθὲν τὰ χαρτονομίσματα τῆς τραπέζης τοῦ Law, ἀπηγόρευσε τὴν παραλαβὴν αὐτῶν εἰς πάντας τοὺς εἰσπράκτορας καὶ ἀπηύθυνε παραινέσεις πρὸς τὸν βασιλέα, δι' ὧν ἐδήλωσεν ὅτι ἦτο ὑπεύθυνον πρὸς τὸν βασιλέα *καὶ πρὸς τὸ ἔθνος*. Ἀλλ' ὁ ἀντιβασιλεύς, προστατεύων μετὰ τῆς αὐλῆς του τὸν οἰκονομολόγον ἐκεῖνον, ἐπειράθη νὰ καταργήσῃ ἐκ νέου τὸ δικαίωμα τῶν παραινέσεων καὶ ἔπεμψεν εἰς τὰ Συνέδρια τὸ ὑπὲρ τῆς τραπέζης ἐκείνης διάταγμα δι' εἰδικῶν ἀπεσταλμένων· ἡττήθη δὲ τοσοῦτον ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ Law, ὥστε ἐπελθούσης τῆς χρεωκοπίας κατὰ τὸ ἔτος 1720, ἐξώρισεν εἰς τὴν πόλιν Pontoise τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων, τὸ διατάξαν τὴν προσωποκράτησιν τοῦ ἀγύρτου!

Βασιλεύοντος Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ', νέα ἀνεφύη διαφωνία μεταξὺ τῆς βασιλείας καὶ τῶν Συνεδρίων, ἕνεκα τῆς αἱρέσεως τῶν Ἰανσενιστῶν, ἧς ἀληθὴς ἱδρυτὴς ὑπῆρξεν ὁ διδάκτωρ τοῦ ἐν Λοβανίῳ (Louvain) πανεπιστημίου Μιχαὴλ Βαΐος, ὁ συγγράψας περὶ τῆς *χάριτος* ἐν ἔτει 1552, εἰ καὶ ἡ αἵρεσις ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν αὐτῆς ἐκ τοῦ Ἰανσενίου, καθηγητοῦ τῆς θεολογίας ἐν Λοβανίῳ καὶ ἐπισκόπου ἐν Ὕπροις τῆς Ὁλλανδίας. Ὁ θεολόγος οὗτος ἐπανέλαβε καὶ ἀνέπτυξε τὰς ὑπὸ τῶν παπῶν Πίου τοῦ Ε' καὶ Γρηγορίου Ε' καταδικασθείσας τοῦ Βαΐου θεωρίας ἐν συγγράμματι, ἐπιγραφομένῳ «*Αὐγουστῖνος*», ὅπερ ὅμως δὲν ἐτόλμησε νὰ δημοσιεύσῃ ζῶν, ἰδὸν τὸ φῶς ἐν ἔτει 1640, μετὰ τὸν ἐκ τοῦ λοιμοῦ θάνατον τοῦ συγγραφέως αυτοῦ. Ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ αἵρεσις αὕτη φαίνεται ἡμῖν ἥκιστα ἀξία τοῦ θορύβου καὶ τῶν παθῶν, ἅτινα ἐξήγειρε καθόσον οὔτε τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου καθιέρου, οὔτε τὴν παντοδυναμίαν καὶ παναγαθίαν τοῦ Θεοῦ ὡμολόγει, ὑποστηρίζουσα ὅτι πρὸ τοῦ ἁμαρτήματος τοῦ Ἀδὰμ ἡ χάρις ὑπετάσσετο εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅτι μετὰ τὸ ἁμάρτημα αὐτοῦ, μεμολυσμένου ὄντος, μόνη ἡ χάρις, ἄρα οὐχὶ καὶ ἡ ἐλευθέρα βούλησις, δύναται νὰ δαμάσῃ τὸ κακόν, καὶ ὅτι ἡ χάρις καταστρέφει τὴν ἐλευθέραν βούλησιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Πάπαι καὶ ἰδίως Οὐρβανὸς ὁ Η' διὰ τῆς βούλλας «*ἐν ἐξόχῳ*» in eminenti (1642) καὶ Κλήμης ὁ ΙΑ' διὰ τῆς βούλλας «*ὁ μονογενής*» unigenitus (1743), οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ Ἰησουΐται κατεδίκασαν τὴν αἵρεσιν τῶν Ἰανσενιστῶν, ἐνῷ τότε φιλόσοφοί τινες καὶ πολλοὶ τῶν ἐκ τοῦ κατωτέρου κλήρου τὴν ἠσπάζοντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐμφανῶς, τὰ Συνέδρια, καὶ ἰδίᾳ τὸ τῶν

Παρισίων, ζωηρὰς ἔτρεφον πρὸς αὐτὴν συμπαθείας. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἔζη Λουδοβῖκος ὁ ΙΔ', τὰ αἰσθήματα ταῦτα δὲν ἐξεδηλοῦντο· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁ κλῆρος ἠρνεῖτο τὴν μετάληψιν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς αἱρέσεως ἐκείνης, τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων συνελθὸν ὁλομελῶς τῇ 5 Μαΐου 1753 ἐδήλωσεν, ὅτι ἐγκατέλιπε τὰ δικαστικὰ καθήκοντα, ὅπως ἀσχοληθῇ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς δημοσίας ἡσυχίας κατὰ τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ κλήρου! Ἡ ἀπάντησις τῆς βασιλείας δὲν ἐβράδυνε· τὸ μέγα τμῆμα τοῦ Συνεδρίου ἐστάλη πάλιν εἰς Pontoise, ἔνθα ἔμεινεν ἐν ἐξορίᾳ μέχρι τοῦ Αὐγούστου 1754, ὅτε ἀνεκλήθη ἕνεκα τῆς δημοτικότητος ἧς ἀπήλαυεν.

Δύο ἔτη βραδύτερον ἤρξατο ὁ *ἑπταετὴς πόλεμος*, ἐξ οὗ ἡ Γαλλία ἀπώλεσε τὸν Καναδᾶν, τὴν νέαν Σκωτίαν, καὶ τὰς Ἰνδικὰς κτήσεις αὐτῆς, ἡ δὲ Ἀγγλία ἱδρύσατο τὴν ἐν Ἰνδίαις ἐξουσίαν. Εἰς μάτην τὰ Συνέδρια ἐπειράθησαν ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν πρὸς τὸν πόλεμον ῥοπήν, ἀρνούμενα τὴν καταγραφὴν τῶν οἰκονομολογικῶν διαταγμάτων, συμμαχοῦντα μάλιστα ἐπὶ τούτῳ πρὸς ἄλληλα διὰ τῶν τότε ἱδρυομένων *τάξεων* (classes), εἰς μάτην δὲ τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου τῶν Παρισίων προέβησαν μέχρι παραιτήσεως ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῶν. Ἡ ῥῆξις μεταξὺ τῆς βασιλείας καὶ τῶν Συνεδρίων ἦτο πλήρης!

Ἡ σπουδαιοτέρα πρᾶξις αὐτῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπῆρξεν ἡ κατάργησις τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ ἡ δήμευσις τῶν κτημάτων αὐτῶν, ἐν ἔτει 1762. Ἐννέα ἔτη βραδύτερον, ὑπουργοῦντος τοῦ Μωποῦ, ἀφοῦ ἀπέτυχε πᾶν ἄλλο μέσον ἵνα τὰ Συνέδρια παύσωσι τῶν παραινέσεων καὶ τῆς ἀρνήσεως τῆς καταγραφῆς, τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων ἐξωρίσθη πάλιν, τὰ δὲ δικαστικὰ αὐτοῦ καθήκοντα ἀνετέθησαν εἰς τὸ Συμβούλιον τοῦ βασιλέως, ὅπερ τὸ κοινὸν ὠνόμασεν ἐμπαικτικῶς *Συνέδριον τοῦ Μωποῦ*. Τὸ βίαιον τοῦτο μέτρον ἐξήγειρε τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν, οἱ δικηγόροι ἠρνήθησαν νὰ συζητήσωσιν ἐνώπιον τοῦ νέου δικαστηρίου, καὶ βροχὴ λιβέλλων ἔπεσε κατὰ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ ὑπουργοῦ.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἔπαυσε μόνον κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν Λουδοβίκου ΙϚ', ἀνακαλέσαντος ἐν ἔτει 1774, τὸ Συνέδριον καὶ ἐξορίσαντος τὸν Μωποῦ, ὅστις ἐξεδικήθη γενναίως ἀφήσας εἰς τὸ Ἔθνος διὰ τῆς διαθήκης του κληροδότημα ἐξ 800,000 φράγκων. Ἀλλ' ἡ πρώτη χρῆσις, ἣν τὸ Συνέδριον ἐποιήσατο τῆς ἐξουσίας του, ἐγένετο διὰ τῆς συμπράξεως μετὰ κλήρου, τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν μεγάλων τραπεζιτῶν, κατὰ τῶν οἰκονομικῶν σχεδίων τοῦ ἀρίστου ὑπουργοῦ Turgot, ὅστις ἀπαυδήσας ἀπεσύρθη τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὸ ἔτος 1776. Αἱ σπατάλαι τοῦ ὑπουργοῦ de Calonne εὗρον ἀσπόνδους ἐχθροὺς ἐν τοῖς συνεδρίοις, ἅτινα τότε προὐκήρυξαν τὴν ἀρχήν, ὅτι *δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιβληθῶσι φόροι ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους*. Ὁ λαὸς ὅμως ἐγνώριζεν,

ὅτι τὰ Συνέδρια δὲν προεκήρυττον τότε τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐκ διαφέροντος πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἰδίων αὐτῶν προνομίων. Δι' ὃ ὅτε ἐν ἔτει 1789 συνεκλήθη ἡ ἐθνοσυνέλευσις, ἥτις κατόπιν ἐκηρύχθη Συντακτικὴ, ὁ μέγας ῥήτωρ *Μιραβὼ* ἐπωφελήθη, ἐκ τοῦ ὅτι τὰ Συνέδρια διετέλουν ἐν διακοπαῖς, ὅπως ἐκφωνήσῃ τὰς λέξεις ταύτας, αἵτινες ὑπῆρξαν ἡ καταδίκη αὐτῶν: «Ἀφοῦ εὑρίσκονται ἐν διακοπαῖς, ἂς μένωσιν ἐν αὐταῖς· ὅταν δ' ἔλθῃ ἡ ὥρα, θέλουσι μεταβῆ ἐκ τῆς ἀγωνίας εἰς τὸν θάνατον». Οὕτω μετὰ τὸ ἀπὸ 2 Νοεμβρίου 1789 διάταγμα, ὅπερ παρέτεινε τὴν ἀγωνίαν ταύτην μέχρις οὗ ἐκδοθῇ ὁ νέος δικαστικὸς ὀργανισμός, ἐπῆλθεν ὁ θάνατος διὰ τοῦ ἀπὸ 7 Σεπτεμβρίου 1790 διατάγματος, ὅπερ κατήργησεν ὁριστικῶς τὰ Συνέδρια, λόγῳ ὅτι τὸ ἔθνος δὲν συμμετεῖχε τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν· εἰς ἐπίμετρον δέ, τὰ ἐπαναστατικὰ δικαστήρια κατεδίκασαν εἰς τὴν λαιμητόμον 35 μέλη τοῦ Συνεδρίου τῶν Παρισίων, 57 τοῦ ἐν Τολώσῃ, 27 τοῦ ἐν Βορδιγάλλοις καὶ ἄλλα προσέτι.

Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων Συνεδρίων τῆς Γαλλίας δυνάμεθα νὰ πορισθῶμεν πολλὰ διδάγματα. Ἀλλὰ τὸ πολυτιμότατον ἴσως, καὶ τὸ μᾶλλον ἄξιον μελέτης καὶ σκέψεως εἶναι τὸ ἐκ τοῦ ὑστάτου μέρους αὐτῆς ἐξαγόμενον. Τὰ Συνέδρια κατεστράφησαν, διότι παρεγνώρισαν ἀναμφισβήτητον νόμον ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς. Διὰ τῆς περισωθείσης αὐτῶν δυνάμεως διὰ τῆς τακτικῆς αὐτῶν λειτουργίας, διὰ συνετῆς καὶ ἀληθῶς φιλοπάτριδος συμπεριφορᾶς, διὰ βαθμιαίας καὶ σταθερᾶς πρὸς τὰ πρόσω πορείας, ἠδύναντο κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας Λουδοβίκου τοῦ ΙϚ' νὰ συντελέσωσιν ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν ἵδρυσιν νέας τάξεως πραγμάτων, συμφώνου πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἠδύναντο νὰ συμβάλωσιν εἰς τὴν ἑδραίωσιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος ἐπὶ τῶν κρηπίδων τῆς τάξεως καὶ τοῦ νόμου· ἀλλά, περιπεσόντα ἀπερισκέπτως εἰς τὰς βιαίας ἀντιλογίας, ἀντιστρατευόμενα συστηματικῶς κατὰ παντὸς προτεινομένου μέτρου, εἴτε ὀρθοῦ εἴτε ἐσφαλμένου, εἴτε δικαίου εἴτε ἀδίκου, ἀμελοῦντα δὲ νὰ προτείνωσι τὰ δυνάμενα νὰ σώσωσιν ἑαυτὰ καὶ τὴν Γαλλίαν ἐκ τῆς ἐπικειμένης θυέλλης, θυσιάζοντα τὰ πάντα εἰς ἄκαρπον δημοκοπίαν καὶ καλύπτοντα ὑπὸ τὸ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἔθνους διαφέρον τὸν πόθον τῆς διατηρήσεως καὶ αὐξήσεως τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐξουσιῶν καὶ προνομίων, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξήγειραν τὴν ἀντίδρασιν τῆς βασιλείας καὶ τῆς αὐλῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠρέθισαν τὸν λαὸν καὶ ὤθησαν αὐτὸν πρὸς τὴν βίαν, ἧς ἐγένοντο θῦμα. Σκληρὰ βεβαίως ἡ ἐσχάτη τιμωρία αὐτῶν, διότι εἶχον παράσχει σπουδαίας ὑπηρεσίας, διότι ἐν αὐτοῖς ἐμορφώθησαν καὶ ἀνεδείχθησαν οἱ Molé, οἱ Lamoignon, οἱ Talon, οἱ d' Aguesseau, οἱ Séguier, οἱ Montesquieu καὶ τόσοι ἄλλοι διαπρέψαντες εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὴν νομικὴν καὶ τὴν πολιτικήν, καὶ διότι μεταρρυθμιζόμενα ἠδύναντο νὰ καταστῶσιν ὠφελιμώτατα καὶ εἰς τὸ μέλλον. Ἀλλὰ τὸ παρελθὸν λησμο-

νεῖται, τὸ δὲ μέλλον μᾶς διαφεύγει! Τὰ συνέδρια κατεστράφησαν καὶ οἱ σύνεδροι ἐθανατώθησαν, διότι κατὰ τὸ σοφὸν λόγιον, *ὁ σπείρων ἀνέμους θερίζει τρικυμίας*!

Ν. Δαμασκηνός,

Η ΤΑΝΑΓΡΑΙΑ ΚΟΡΗ

ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΣ ΕΡΩΣ

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΤΩ ΡΑΟΥΛ

Ἐν Παρισίοις τῇ 1 Σεπτεμβρίου 187 . .

Ὅταν, φίλε μου, πρὸ δύω ἐτῶν ἦλθες νὰ μὲ ἀποχαιρετήσῃς, ἤμην, ὡς ἐνθυμεῖσαι, συλλογεὺς ἔνθερμος, κατά τι μανιακὸς καὶ μισάνθρωπος, ἀγαπῶν μᾶλλον νὰ ζῶ μεταξὺ τῶν νεκρῶν ἢ μεταξὺ τῶν ζώντων καὶ προτιμῶν μικρὸν κυανόχρουν ἐκ πορσελάνης δοχεῖον ὅλων τῶν χαρτοφυλακίων ὑπουργῶν ἢ τραπεζιτῶν. Ὁ οὕτως ἀγαπῶν τὴν τέχνην καὶ τὰ βιβλία δὲν ἔχει τι νὰ αἰσχύνηται διὰ τὴν ἄεργον ζωήν του· ἐσυνείθισα εἰς αὐτὴν ἐνωρίς, ὡς ἐκ τῆς πυρετώδους αὐτῆς μανίας μου ἥτις μὲ καθίστα ἀνίκανον διὰ πᾶσαν τακτικὴν ἐργασίαν. Πρὸ εἴκοσι λοιπὸν μηνῶν ἐπανήρχεσο ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐπειδὴ ἐγνώριζες τὴν ἀδυναμίαν μου, μοὶ ἐκόμισες δῶρον ἓν τῶν μικρῶν ἐκείνων πηλίνων ἀγαλματίων, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκονται ἐν τοῖς τάφοις τῆς Βοιωτίας παρὰ τὴν Τανάγραν, μίαν τῶν θελκτικῶν ἐκείνων πλαγγόνων, αἵτινες ἀφ' οὗ διῆλθον δισχίλια ἔτη ὑπὸ τὴν γῆν, ἐξυπνῶσιν αἴφνης, δροσεραὶ καὶ χαρίεσσαι, ὡς αἱ παρθένοι ἐκεῖναι τοῦ μύθου, αἵτινες ἀπεναρκώθησαν εἰς τὸ βάθος σπηλαίου ὑπὸ μάγου. Ὦ! πῶς ὅλα τὰ κομψοτεχνήματά μου τῆς Σινικῆς, τῆς Ἰαπωνίας καὶ τῶν Σεβρῶν μοὶ ἐφάνησαν ὠχρὰ καὶ ἄκομψα πλησίον τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ θησαυροῦ! Τὴν ἐθαύμαζον ἐπὶ ὥρας ὁλοκλήρους ἐν ἐκστάσει, οὐδ' οἱ ἐμπαιγμοί σου μὲ ἀπέσπων αὐτῆς. Τὴν βλέπω ἀκόμη ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς ἑστίας καὶ οὐδὲ ἡ μικροτέρα πτυχὴ τοῦ χιτῶνός της ἐξηλείφθη τῆς μνήμης μου! Ἦτον ὀρθία, ἀσκεπής, λεπτὴ ἐπίχρυσος ταινία ἀνύψου τοὺς μεταξίνους αὐτῆς πλοκάμους, ἐπιχαρίτως δεδεμένους περὶ τὴν κεφαλὴν ὅθεν διεσπείροντο δραπέται τινὲς βόστρυχοι. Οἱ κυανοῖ ὀφθαλμοί της ὑπὸ τὰς καστανὰς βλεφαρίδας καὶ τὰ ἡμιχαίνοντα ῥόδινα χείλη ἐξέχεον ἀβέβαιον ἄρωμα εὐγενείας καὶ ἀγαθότητος. Ὅλον τὸ σῶμα καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ βραχίονες περιεκαλύπτοντο ὑπὸ λεπτοῦ χιτῶνος λευκοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διήρχοντο ἀπὸ δεξιῶν πρὸς ἀριστερὰ αἱ πτυχαὶ ῥοδόχρου ἱματίου τόσον λεπτοφυοῦς

ὥστε ᾐσθάνετό τις ὑπ' αὐτὸ τὴν σάρκα ζῶσαν καὶ πάλλουσαν, τόσον δὲ σεμνοῦ ὥστε καὶ Ἑστιὰς ἠδύνατο νὰ φθονήσῃ τὴν περιβολὴν ταύτην. Ἀλλὰ δὲν ἐτελείωσα, φίλε μου, ἄφες με ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ τῶν ἀναμνήσεων.

Λεπτὴ κυανῆ γραμμὴ διήρχετο κατὰ μῆκος τοῦ χιτῶνος καὶ ἀνεμιγνύετο μὲ τὸ λευκὸν καὶ τὸ ῥοδόχρουν χρῶμα, ὡς τὸ λευκὸν τὸ ῥοδόχρουν καὶ τὸ κυανοῦν ἀναμιγνύονται εἰς τὰς συνθέσεις τοῦ Ῥαφαήλ. Μικρὰ ἐρυθρὰ σανδάλια περιέβαλον τοὺς ὡς θεᾶς πόδας της, καὶ οἱ περιδένοντες αὐτὰ ἱμάντες ἔφερον τὰ ἴχνη ἐλαφροῦ χρυσώματος τὸ ὁποῖον ὁ χρόνος ἐσεβάσθη. Ἆ! ἀφ' ἧς στιγμῆς τὴν εἶδα, ἡ μικρὰ Ταναγραία μου δὲν ἔπαυσε κατέχουσα τὴν καρδίαν μου! Ἦτο ἡ ἐρωμένη μου, ἡ παρηγορία μου, καὶ ἐνώπιον αὐτῆς διηρχόμην ὁλοκλήρους ἡμέρας θαυμάζων αὐτὴν σιωπηλῶς. Ἠσθανόμην δι' αὐτὴν ἔρωτα συγχρόνως καὶ θαυμασμόν. Ἡ φυσιογνωμία της ἦτο τόσον σοβαρὰ εἰ καὶ γλυκεῖα, τὸ παράστημά της τόσον εὐγενὲς καὶ σεμνόν, ὥστε θὰ ἠρυθρίων καὶ νὰ σκεφθῶ καὶ νὰ ὁμιλήσω ἐνώπιόν της ἄλλως ἢ ὅπως ἐνώπιον μητρὸς ἢ ἀδελφῆς. Εἶχον ἐν τῇ αἰθούσῃ μου δύο μικρὰ ἐκ γύψου ἐκμαγεῖα τῆς Ἀφροδίτης τῶν Μεδίκων καὶ τῆς τοῦ Καπιτωλίου· τὰ ἐξηφάνισα. Ὅταν ἦλθες νὰ μὲ ἀποχαιρετίσῃς παρετήρησες τὴν ἀλλαγὴν αὐτὴν καὶ μὲ περιέπαιξες ἐπὶ μίαν περίπου ὥραν· ἀλλὰ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ περιπαίζῃ τις τὸν ἐνθουσιασμόν, πρέπει νὰ τὸν συμμερίζηται ἢ νὰ τὸν καταδικάζῃ.

Ἀνεχώρησες διὰ Οὐασιγκτῶνα καὶ μετὰ σοῦ ἀπώλεσα τὸν μόνον φίλον τοῦ ὁποίου ἡ συναναστροφὴ ἠδύνατο νὰ μὲ ἀπασχολῇ τῆς λατρείας τῆς φιλτάτης μου. Τότε κατέστη δι' ἐμὲ διττῶς ἀγαπητή, ἦτο δι' ἐμὲ ἡ ἀπεικόνισις τῆς γυναικὸς καὶ ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀπόντος φίλου. Πῶς νὰ σοὶ περιγράψω τὰς ἡμέρας τὰς ὁποίας διῆλθον ἐνώπιον αὐτῆς μὲ ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας, ὑγροὺς τοὺς ὀφθαλμούς, ἀνακαλύπτων ἀδιακόπως νέα θέλγητρα, εὐλογῶν τὸν τεχνίτην ὅστις ἔπλασε τὸ ἀριστούργημα αὐτὸ καὶ τὸν φίλον ὅστις μοὶ τὸ ἐδώρησε! Ἐμειδία πάντοτε, ἐμειδίων δὲ καὶ ἐγὼ θεωρῶν αὐτὴν καὶ ὅταν προσήλουν τὸ μειδίαμά μου εἰς τὸ ἰδικόν της ἐνόμιζον ὅτι τὰ χείλη της ἐφρόνουν ὅτι ἤθελε νὰ ὁμιλήσῃ καὶ νὰ μὲ εἴπῃ, ἴσως, σὲ ἀγαπῶ!.. Κατήντησα νὰ μὴ ἐξέρχωμαι τοῦ οἴκου μου· αἱ ἄλλαι γυναῖκες μοὶ ἐφαίνοντο ἀηδεῖς· ἡ ὑπηρέτριά μου μὲ ἐνόμισε παράφρονα καὶ διέδιδε μάλιστα τοῦτο. Ἆ! πτωχοὶ τῷ πνεύματι ὅσοι δὲν ἐννοοῦσι τὴν παράφορον τοῦ ὡραίου ἀγάπην! Ὁ θαυμασμός μου κατέστη ἔρως, ὁ ἔρως λατρεία καὶ ἡ λατρεία μανία. Τότε μόνον ἐνόησα τοὺς Ἕλληνας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀπευθύνοντας τὰς προσευχὰς καὶ τὰς θυσίας των, πρὸς μάρμαρον τοῦ Φειδίου ἢ τοῦ Πραξιτέλους! Ποσάκις ἀνεμνήσθην τὴν Γαλάτειαν καὶ τὸ γενόμενον θαῦμα τὸ ὁποῖον νομίζουσι μῦθον καὶ τὸ ὁποῖον ὅμως ὁ ἔρως μου καθ' ἑκάστην ηὔχετο νὰ ἐπαναληφθῇ. Μειδιᾷς Ῥαοὺλ καὶ ἔχεις ἴσως δίκαιον· ἀλλ' ἡ καρδία μου εἶναι οὕτω πεπλασμένη,

ὥστε θέλει νὰ ζωογονῇ ὅ,τι θαυμάζει καὶ δὲν θαυμάζει χωρὶς ν' ἀγαπᾷ.

Τρεῖς μῆνες παρῆλθον οὕτως. Ἐπιμελῶς καλυπτομένη ὑπὸ ὑελίνου κώδωνος, ἡ φιλτάτη μου ἐφωτίζετο καθ' ἑκάστην πρωΐαν ἀπὸ τὰς ἀκτίνας τοῦ φθινοπωρινοῦ ἡλίου, ὅστις ἀντενακλᾶτο ἐπὶ τῶν βοστρύχων καὶ τοῦ στήθους της. Ἀπὸ καιροῦ ἤδη δὲν ἦτο πλέον δι' ἐμὲ ἡ ἀδελφή, ἐρωμένη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ καρδία μου συνήθροιζε ἐν ὅλῃ τῇ παραφορᾷ τὴν ἀγάπην της.

Ὁ χειμὼν ἔφθασεν· ἐφοβήθην δι' αὐτὴν τὸ σκότος καὶ τὸ ψῦχος καὶ κατεσκεύασα μικρὸν ἀργυροῦν κιβώτιον ἐν ᾧ τὴν ἔκλειον καθ' ἑσπέραν, καὶ τὴν ἔθετον πάλιν ὑπὸ τὸν ὑέλινον κώδωνά της τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος. Ἀλλὰ συχνά, κατὰ τὴν νύκτα, ἠγειρόμην κρύφα ὡς ἐγκληματίας καὶ ἤνοιγα περίφοβος τὸ κιβώτιον διὰ νὰ βεβαιωθῶ ὅτι ἡ ἐρωμένη μου, ἦτο ἐκεῖ! . .

Μισανθρωπότερος παρά ποτε ἀπηγόρευσα τὴν εἴσοδον εἰς πάντας καὶ ἔζησα κατὰ μόνας μὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀδιακόπου λατρείας μου. Ἤμην ζηλότυπος ὡς μαῦρος· οὐδεὶς ἐκτὸς ἐμοῦ ἔπρεπε νὰ βλέπῃ τὴν ταναγραίαν μου. Ὁ ἐλάχιστος θόρυβος μὲ ἀνησύχει· ἔζων ἐν μεγίστῃ ταραχῇ διακοπτομένῃ ὑπὸ μακροτάτων ὡρῶν θαυμασμοῦ, καθ' ἃς ἡ ἀποδιωκομένη ταραχὴ μὲ κατέτρωγεν. Ἀλλ' ἤμην ἐπὶ τέλους εὐτυχής, ἠγάπων, ἐθαύμαζον. Οἴμοι! ἡ εὐτυχία μου δὲν διήρκεσε ἐπὶ πολύ.

Κατὰ τὸν Νοέμβριον ὁ ἥλιος ἐσπάνιζε καὶ ἤρχισαν βροχαί. Ἠσθανόμην ἐμαυτὸν βαρύθυμον καὶ μελαγχολικόν, καὶ ἡ ταναγραία μου ἐμειδία μελαγχολικώτερον ὑπὸ τὸν ἐπ' αὐτῆς βαρύνοντα ὁμιχλώδη οὐρανόν. Πρωΐαν τινὰ ἐξάγων αὐτὴν τοῦ κιβωτίου ἠσθάνθην αἰφνίδιον τρόμον· ἐνόμισα ὅτι τὰ χείλη της εἶχον ὠχριάσει, ὅτι ὁ λευκός της χιτὼν ἀπέκτησε μελανὰς κηλῖδας. Μετὰ δύω ἡμέρας ἡ κυανῆ γραμμὴ ἐμαύρισεν, τὸ ἐπιχρύσωμα τῆς ταινίας ἀπώλεσε τὴν λάμψιν του καὶ κατέστη ἀμυδρὸν κίτρινον. Ἔκτοτε ἡ ζωή μου κατέστη διαρκὴς βάσανος. Ἐπεριποιούμην τὴν ταναγραίαν μου ὡς παιδίον ἀσθενές, καὶ τὴν ἠρώτων πολλάκις ἂν πάσχῃ. Φοβούμενος τὸν ἀέρα καὶ τὴν ὑγρασίαν δὲν ἤνοιγον πλέον τὰ παράθυρά μου καὶ διετήρουν ἐν τῷ δωματίῳ συγκεκερασμένην θερμοκρασίαν. Μάταιαι προσπάθειαι! ἀνωφελὲς φίλτρον! Τὸ κακὸν προὐχώρει γιγαντιαίως καὶ ἠσθανόμην πλησιάζουσαν τὴν ὀλεθρίαν ἡμέραν καθ' ἣν ἡ φιλτάτη μου θὰ ἔπιπτεν εἰς τὰς ἀγκάλας μου κόνις, ἄχρους . . . νεκρά! Σκεπτόμενος τοῦτο, πράγματι ἐνόμισα ὅτι θὰ παραφρονήσω· καὶ τόσον κατεβλήθην ὥστε μὲ κατέλαβε πυρετὸς καὶ ἐπί τινας ἡμέρας κρύπτων ἀπὸ ὅλους τὸ πάθος μου ἐσκεπτόμην ἂν θὰ ἀποθάνω πρὸ τῆς ταναγραίας μου ἢ ἐκείνη πρὸ ἐμοῦ.

Ὅταν ἰάθην ἀπεφάσισα νὰ θεραπεύσω μὲ πᾶσαν θυσίαν τὸ καταβιβρῶσκον τὸν θησαυρόν μου κακόν. — Ἀλλά, ἴσως σκέπτεσαι, φίλε Ῥαούλ,

ὅτι ἄνθρωπος εἰδήμων ἔπρεπε νὰ ἐννοήσῃ ὅτι τάχιστα ἀφανίζονται ὑπὸ τὸν ὁμιχλώδη τὸν Παρισίων οὐρανὸν τὰ χρώματα τῶν μικρῶν ταναγραίων κορῶν, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ λάβω τὴν ἀπόφασίν μου.

Τὸ ὁμολογῶ· ἄλλος τις θὰ κατέφευγε πρὸς ἀρχαιολόγον, ἐγὼ συνεβουλεύθην ἰατρόν.

— Κύριε, τῷ εἶπον, νεαρὰ κόρη τὴν ὁποίαν ἀγαπῶ, εὑρίσκεται εἰς θέσιν προξενοῦσαν φόβους. Γεννηθεῖσα ὑπὸ οὐρανὸν θερμότερον τοῦ ἰδικοῦ μας, μετηνέχθη αἴφνης εἰς τὴν ὑγρὰν αὐτὴν καὶ παγερὰν παρισιακὴν ἀτμοσφαίραν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπώλεσε τὴν δροσερότητα, τὸ χρῶμα, τὴν λάμψιν της· τὰ χείλη της εἶναι ὠχρὰ καὶ οἱ γλαυκοὶ ὀφθαλμοί της ἄνευ ζωῆς. Συμβουλεύσατέ με τί πρέπει νὰ κάμω!

— Δὲν δύναμαι νὰ ἴδω τὴν κόρην αὐτήν, μοὶ εἶπεν ὁ ἰατρός.

— Ἀδύνατον· δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ καὶ δὲν πρέπει οὐδεὶς νὰ τὴν ἴδῃ. Ἄλλως εἶναι ἀνωφελές.

— Λοιπὸν κύριε, ἂν ἡ κόρη αὕτη ἐγεννήθη εἰς μεσημβρινὰ κλίματα ἔκαμαν πολὺ κακὰ νὰ τὴν φέρωσιν εἰς Παρισίους· πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα της. Αἱ νεάνιδες, κύριε, ὁμοιάζουσι τὰ ἄνθη· πρέπει νὰ αὐξάνωσιν ὅπου ἐσπάρησαν.

Ἡ ποιητικὴ αὕτη παρατήρησις τοῦ ἰατροῦ μὲ συνεκίνησε.

— Τώρα δέ, ἰατρέ, καὶ μίαν δι' ἐμὲ συμβουλήν. Πάσχω ἀπὸ πυρετούς, εἶμαι ἀσθενὴς καὶ μελαγχολικός, τὸ ψῦχος μὲ βλάπτει . . .

— Ταξειδεύσατε, κύριε, ἀναχωρήσατε διὰ μεσημβρινότερα κλίματα, καὶ ἐπανέλθετε πρὸς ἡμᾶς μετὰ τῶν χελιδόνων.

Ηὐχαρίστησα τὸν ἰατρὸν καὶ ἐπανῆλθον οἴκοι περίφροντις.

Ἐξήγαγον τὴν μικράν μου ἀπὸ τῆς ἀργυρᾶς κλίνης της, καὶ ἐρρέμβασα ἐπὶ μακρὸν θεώμενος αὐτήν. Ἔπιπτε χιών, ὁ οὐρανὸς ἦτο θολὸς καὶ συννεφώδης. Ἐν τῷ βλέμματι τῆς κόρης ὑπῆρχέ τι τὸ μελαγχολικὸν κα' ἐνεφαίνετο θλιβερὰ ἔκφρασις νοσταλγίας.

— Λοιπὸν ὡρκίσθην νὰ σὲ σώσω δι' οἱασδήποτε θυσίας! Θὰ ἐπανίδῃς, φιλτάτη μου, τὴν Τάναγραν, καὶ θὰ τὴν ἴδω καὶ ἐγὼ μετὰ σοῦ.

Ἅμα ἀπεφάσισα τοῦτο ᾐσθάνθην ἐμαυτὸν κατά τι ἀνακουφισθέντα. Ἐπετάχυνα τὰς ἑτοιμασίας τῆς ἀναχωρήσεως· ἔθεσα πάλιν τὴν ταναγραίαν μου εἰς τὸ κιβώτιόν της, κατεσκεύασα δερματίνην θήκην διὰ νὰ τὴν φέρω πάντοτε μετ' ἐμοῦ καὶ ἐπεβιβάσθην ἐν Μασσαλίᾳ.

Ἔφθασα εἰς Ἀθήνας φέρων τὸ πολύτιμον κειμήλιόν μου. Νὰ σοὶ εἰπῶ τί ἔκαμα κατὰ τὸν πλοῦν, τί εἶδον εἰς τὴν πόλιν τοῦ Κέκροπος, δὲν δύναμαι τῇ ἀληθείᾳ, διότι ὅλαι αἱ σκέψεις μου ἦσαν ἀλλοῦ προσηλωμέναι. Ἔψαυον κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τὴν μικρὰν θήκην, καὶ ἀφοῦ ἐπειθόμην ὅτι ἦτο ἀκόμη ἐπ' ἐμοῦ ἡσύχαζον ἐπ' ὀλίγον. Νομίζω ὅτι διερχόμενος εἶδον

τὸν Παρθενῶνα· τὸν ἐθαύμασα κατὰ τὴν ἐπιστροφήν μου, ἀλλὰ ἐν τῇ καταστάσει ἐν ᾗ εὑρισκόμην τότε οὔτε κἂν τὸν παρετήρησα.

Ἤρχιζεν ἤδη τὸ ἔαρ πρόωρον καὶ εἰς τὰ ὡραῖα ταῦτα μέρη καθαρὰ καὶ χλιαρὰ ἀτμοσφαῖρα περιέβαλε τὰ πάντα· ἤμην σκεπτικὸς καὶ μελαγχολικός· εἶχον τὴν ἐαρινὴν ἐκείνην μελαγχολίαν τῆς ψυχῆς ἥτις αἰσθανομένη ἑαυτὴν γηράσκουσαν βλέπει τὰ πάντα περὶ αὐτὴν ἀναγεννώμενα. Μία καὶ μόνη σκέψις ἐν τούτοις μὲ κατεῖχεν ἡ ἐλπὶς νὰ ἴδω ἀναγεννωμένην τὴν φιλτάτην μου, νὰ τὴν ἴδω ζωογονουμένην ἐν ταῖς ἀγκάλαις μου ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου τῆς πατρίδος. Εὗρον ἅμαξαν καὶ ἀνεχώρησα διὰ τὴν Βοιωτίαν. Διέβημεν τὴν Δεκέλειαν, τὸν Πάρνηθα καὶ περὶ τὴν δεκάτην τῆς ἑσπέρας ἔφθασα ἐνώπιον ἐλεεινοῦ χανίου, μίαν μόνην λέξιν ἐννοῶν ἀπὸ ὅσα μοὶ ἔλεγον τὴν λέξιν Σχηματάρι. Διότι Σχηματάρι εἶναι τὸ χωρίον τὸ πλησιέστερον κείμενον εἰς τὴν ἀρχαίαν Τάναγραν, τὴν ὁποίαν ὁποίαν ὁ μὲν Ὅμηρος καλεῖ Γραίαν, οἱ δὲ νεώτεροι Γρημάδαν.

Ἡ νὺξ ἦτο θερμή, αἰθρία, ἀστερόφωτος καὶ προανήγγελλεν ὡραίαν τὴν ἐπομένην ἡμέραν. Ἐξηπλώθην ἐπὶ ἐλεεινῆς κλίνης, σφίγγων ἐπὶ τοῦ στήθους τὴν μικρὰν θήκην μου.

— Περίμενε ὀλίγας ὥρας, φιλτάτη μου· θὰ ἀναζήσῃς, θὰ ἀναπνεύσῃς τὸν ἀέρα τῆς πατρίδος σου κεκορεσμένον ἀπὸ τὸ ἄρωμα τῶν ἀνθέων τὰ ὁποῖα ἔδρεπον ἄλλοτε αἱ ἀδελφαί σου· τὰ χρώματά σου θὰ ἀναφανῶσι δροσερότερα καὶ ἡ χαρὰ ἥτις θὰ ἀναλάμψῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου σου θὰ ἦναι ἡ γλυκυτέρα ἀντιμισθία τῶν κόπων μου.

Δὲν ἔκλεισα βεβαίως τοὺς ὀφθαλμοὺς κατὰ τὸ ἐπίλοιπον τῆς νυκτός. Τέσσαρες ἢ πέντε χωρικοὶ μένοντες εἰς τὸ αὐτὸ μὲ ἐμὲ δωμάτιον, ἐκάπνιζον καὶ ἠστειεύοντο εἰς διάλεκτον δυσδιάγνωστον. Ἀνεμνήσθην τὰς ἱστορίας τῶν λῃστῶν καὶ κρατῶν ἰσχυρῶς τὸ μικρόν μου κιβώτιον περιέμενον ἀνυπομόνως τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου.

Αἱ πρῶται ἀκτῖνες τῆς αὐγῆς ἐχρύσιζον μόλις τὸν ὁρίζοντα ὅτε ἐγὼ διηυθυνόμην πρὸς τὰς περιφήμους νεκροπόλεις. Ἡ σπουδὴ τῶν βιβλίων καὶ τῶν χαρτῶν μὲ ἐξοικείωσαν ἐπὶ τοσοῦτον πρὸς τὴν χώραν, ὥστε εὗρον εὐτυχῶς χωρὶς νὰ ἐρωτήσω τὸν δρόμον. Ὁ ἥλιος δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀνατείλει ὅτε ἔφθασα εἰς μίαν τῶν νεκροπόλεων. Διότι δὲν εἶναι μία μόνον νεκρόπολις ἐν Τανάγρᾳ· ὑπάρχουν πολλαὶ διεσπαρμέναι ἐφ' ὅλης τῆς πεδιάδος τοῦ Λάρι, μεταξὺ τῶν χωρίων Σχηματάρι, Μπράτσι, Αλάτανι καὶ Σταυιάτες τὰ ὁποῖα σχηματίζουν κύκλον περιφερείας ἓξ χιλιομέτρων περὶ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως. Εἰς σὲ ὅστις ἐπεσκέφθης τὴν Τάναγραν δὲν εἶναι ξένα τὰ ὀνόματα ταῦτα καὶ δύνασαι διὰ τῆς φαντασίας νὰ ἀκολουθήσῃς τὸ δρομολόγιόν μου. Ἀλλά, καθ' ἣν στιγμὴν περιεπλανώμην μέσῳ τῶν ἠνεωγμένων ἐκείνων τάφων πᾶσα ἀρχαιολογικὴ σκέψις ἦτο μακρὰν ἐμοῦ. Ἔλεγον μόνον κατ' ἐμαυτόν: Ἐδῶ ἆρά γε ἢ ἐκεῖ, ἐκοιμήθη ἐπὶ

εἴκοσιν αἰῶνας! Περιέμενον τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ὡς περιμένουσι κατὰ τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους τὸν κτύπον τοῦ ὡρολογίου τὸν ἀναγγέλλοντα τὸ μεσονύκτιον. Καὶ πράγματι ἦτο νέον ἔτος ἢ μᾶλλον νέα ζωὴ ἥτις ἐπρόκειτο νὰ ἀρχίσῃ δι' ἐμέ.

Ἐπροχώρησα μέχρι τῆς κορυφῆς μικροῦ γυμνοῦ λόφου ἐφ' οὗ αἱ πρόσφατοι ἀνασκαφαὶ εἶχον ἀφήσει πολλὰ ἴχνη. Δὲν ἠξεύρω πῶς ἐπείσθην ὅτι ἡ φιλτάτη μου εἶχεν ἐκεῖ ἀναπαυθῆ. Ἀκατανίκητος ἕλξις μὲ ἔσυρε πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ δὲν ἠδυνάμην νὰ ἀπομακρυνθῶ. Ἔρριψα εἰς τὸν ἀέρα λίθους, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρενέβαλα θραῦσμα πλαγγόνος· τὸ θραῦσμα αὐτὸ ἔπεσεν ἐντὸς ἑνὸς τῶν περικυκλούντων με τάφων, ἐγὼ δὲ ἐκάθησα ὅλως τρέμων ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ κενοῦ αὐτοῦ τάφου ἔχων ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμούς. Ἡ καρδία μου ἔπαλλε. Θὰ ἤμην πολὺ ὠχρός!

Τέλος πρὸς τὸν Ὠρωπὸν λάμψις ζωηροτέρα ἐχρύσωσε τὸ ῥοδόχρουν τοῦ οὐρανοῦ· ἀκτῖνές τινες πρόδρομοι τῆς ἡμέρας διέσχισαν τὸ κενὸν καὶ συγχρόνως τὸ ᾆσμα τῶν πτηνῶν ἀντήχησε περὶ ἐμέ. Μετὰ δύο λεπτὰ ὁ ἀκτινωτὸς δίσκος τοῦ ἡλίου ἐνεφανίσθη εἰς τὰ βλέμματά μου καὶ ὁ γλαυκὸς τῆς Τανάγρας οὐρανὸς ἐφωτίσθη ἐν ὅλῃ του τῇ λαμπρότητι.

Νευρικῶς, πυρετωδῶς ἥρπασα τὴν θήκην μου, τὴν ἤνοιξα καὶ ἐξήγαγον τρέμων τὴν λατρευτὴν εἰκόνα τὴν ὁποίαν εἶχον νὰ ἴδω ἀπὸ δέκα ἡμερῶν, αἰῶνα ὁλόκληρον δι' ἐμέ! Τότε ἐπετελέσθη φαινόμενον παράδοξον, ἀληθὲς θαῦμα, φίλε μου, διότι ὑπάρχουσιν ἀκόμη θαύματα διὰ τοὺς πιστεύοντας. Ζωογονηθεῖσα ἀπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου τὸν ὁποῖον δὲν ἤλπιζε πλέον νὰ ἐπανίδῃ ἡ φιλτάτη μου ἐφαιδρύνθη μὲ παλμὸν χαρᾶς. Τὰ πρὸ ὀλίγου ὠχρὰ χρώματά της ἀνέλαμψαν ζωηρότατα. Τὰ χείλη της ἐγένοντο ῥοδινότερα, οἱ ὀφθαλμοί της γλαυκότεροι, τὸ μειδίαμά της γλυκύτερον... Ὁ λευκὸς αὐτῆς χιτὼν ἀπέβαλε τὰς μελανὰς κηλῖδας τὴν θλιβερὰν περιβολὴν τοῦ πένθους καὶ τῆς ἐξορίας. Τὰ πάντα ἐν αὐτῇ ἐδείκνυον τὴν ζωὴν, τὴν εὐδαιμονίαν, τὰν χαρὰν, τὴν ἀνακτηθεῖσαν τέλος πατρίδα. Ἐνόμισα ὅτι μετεμορφώθη ἐν τῷ φωτὶ ταναγραίου Θαβώρ... Μὲ κατέλαβε συγκίνησις τόσον μεγάλη καὶ ἀπρόοπτος ὥστε διὰ πρώτην φορὰν, ἆ μὴ φοβῆσαι φίλε μου, ἀφῆκα τὴν ἀγαπητήν μου νὰ ἐκφύγῃ τῶν χειρῶν μου.

Ἐκ φόβου ἐκάλυψα τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐλιποθύμησα. Ὅταν συνῆλθον τὴν ἐζήτησα διὰ τοῦ βλέμματος, παρεμέρισα τὰς ἀκάνθας αἵ τινες ἀνεφύησαν εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀνασκαφέντος τάφου. Ὢ! ἔκπληξις! Ἡ μικρά μου, ἐγλύστρησεν ἁπαλὰ ἁπαλὰ χωρὶς νὰ κτυπήσῃ ἐπὶ τῶν λίθων τοῦ τάφου καὶ ἀνεπαύετο ὑπὸ τὰς ἀκάνθας μειδιῶσα πάντοτε, μειδιῶσα, μειδίαμα πλῆρες παρακλήσεως, ὡσὰν ἤθελε νὰ εἴπῃ.

— Ὢ! ἄφες με ἐδῶ!

—Λοιπόν! ναί, ἀγαπητή μου, εἶμαι δοῦλός σου, μόνον διὰ σὲ ζῶ, καὶ δὲν θέλω νὰ ἀποθάνῃς ἐξ αἰτίας μου ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τοὺς παγετώδεις αὐτῆς ἀνέμους! Θέλεις νὰ μείνῃς εἰς τὴν πατρίδα σου, εἰς τὴν παλαιὰν κοιτίδα σου... Θὰ μείνῃς! Οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἱερόσυλοι, ἀνόσιοι ὅταν ἀποσπῶσι τὰ ἄνθη ἀπὸ τοὺς κλώνους οἵτινες τὰ κρατοῦσιν. Εἶναι δὲ μυριάκις ἀνοσιότεροι ὅταν κομίζωσιν εἰς μακρυνὴν ἐξορίαν, εἰς Λονδῖνον εἰς Βερολῖνον, εἰς Παρισίους τὰ χαρίεντα ἄνθη εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἔδωκε ζωήν. Ἤμην ἀνόσιος καὶ τώρα θὰ ἐπανορθώσω τὸ λάθος μου. Ἡ θέλησίς σου εἶναι ἀκράδαντος καὶ βεβαία. Θὰ κοιμηθῇς εὐτυχὴς ἐν αὐτῷ τῷ τάφῳ ἢ μᾶλλον θὰ μειδιᾷς τὸ καθαρὸν τῆς αἰωνιότητος μειδίαμα.

Ἀλλὰ... ἂν ἄλλοι πάλιν ἱερόσυλοι σοὶ ἀφαιρέσωσι τὴν ἡσυχίαν τὴν ὁποίαν ἐγὼ σοὶ ἀποδίδω; ὤ, ὄχι! Δὲν εἶναι τοῦτο δυνατόν. Ὡς ἐγὼ θὰ ἴδωσι τάφον ἀνεῳγμένον ἐν ᾧ ἀνεφύησαν ἄκανθαι καὶ δὲν θὰ ἐπιχειρήσωσι σκαφὴν ἐπ' ἐλπίδι παρθένου τάφου. Δέκα θὰ παρέλθωσι μετ' ἐμὲ αἰῶνες καὶ ὅμως ἡ νεότης καὶ ὡραιότης σου θὰ ἀνθῶσι ἀκόμη ὑπ' αὐτὰς τὰς ἀκάνθας.

Οὕτω λαλῶν ἔσφιξα τὸ τελευταῖον τὴν ἀγαπητήν μου εἰς τὰς ἀγκάλας μου, ἐκείνη δὲ μὲ ηὐχαρίστησε δι' ἀποχαιρετητηρίου μειδιάματος. Παρεμέρισα τὰς ἀκάνθας ἐκ τοῦ βάθους τοῦ τάφου, εὗρον εἰς τὰ πέριξ βρύα καὶ θύμον καὶ κατεσκεύασα ἁπαλὴν κλίνην ἐφ' ἧς τὴν ἀπέθεσα, ἀφοῦ τελευταῖον τὴν ἀπεχαιρέτισα. Ἔπειτα ἔρριψα ἐπ' αὐτῆς χόρτον διὰ νὰ τὴν ἀποκρύψω ἀφ' ὅλων τὰ βλέμματα, τὴν ἐκάλυψα μὲ τὰς ἀκάνθας ἵνα διαφυλάττηται ἀπὸ τὸν ἄνεμον καὶ ἐγονυπέτησα ἐπί τινας στιγμάς· ἀφοῦ δ' ἔχυσα θερμὰ δάκρυα ἀπεμακρύνθην βιαίως διὰ παντὸς ἀπὸ τῶν τόπων ἐκείνων.

Περιεπλανώμην χωρὶς νὰ γνωρίζω ποῦ πηγαίνω ἔχων πλήρη τὴν κεφαλὴν ἀπὸ πυρετώδεις ὀπτασίας. Εὐχαρίστησις πικρὰ καὶ ὅμως βαθεῖα τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ὁποῖον ἔπραξα ἀνεμιγνύετο ἐν ἐμοὶ μετὰ τῆς ταραχῆς τῶν θλίψεων καὶ τῶν ἀναμνήσεων. Μετὰ μίαν ὥραν, μετὰ πολλὰς ὥρας ἴσως, ᾐσθάνθην τὴν γλῶσσάν μου ζωηράν, τὸν λάρυγγα καίοντα. Ἐζήτησα πηγήν τινα, δὲν ὑπῆρχε· καὶ ἐβάδιζον πάντοτε. Τέλος διὰ μέσου τῶν θάμνων εἶδον μακρὰν δύο ἀνθρωπίνους μορφὰς καὶ ἔτρεξα πρὸς αὐτὴν τὴν διεύθυνσιν.

Ἐκ πηγῆς σκιαζομένης ὑπὸ ἰτέας νεαρὰ κόρη καὶ γραῖα γυνὴ ἐπλήρωσαν τὰς ὑδρίας των καὶ διηυθύνοντο βραδεῖ βήματι πρὸς γειτονικὸν χωρίον.

Ὀπτασία παράδοξος μὲ ἐξέπληξεν. Ὀνειρεύομαι; Τὴν ἔθαψα, ἀπεχωρίσθην αὐτῆς διὰ παντὸς καὶ ὅμως ἰδοὺ αὐτὴ ἐνώπιόν μου! Τὴν ἀφῆκα ἀκίνητον καὶ αὐτὴ περιπατεῖ πρὸ ἐμοῦ. Ἠγέρθη τοῦ τάφου καὶ ἐπαρουσιάσθη πάλιν εἰς ἐμὲ διότι δὲν ἤθελε νὰ μὲ ἐγκαταλείψῃ. Ἐπλησίασα

τὴν νεάνιδα καὶ τὴν παρετήρησα ἔκπληκτος... Αὐτὴ ἦτον! Κάτωθεν τῶν δύω γλαυκῶν καὶ ὑγρῶν ὀφθαλμῶν της ἐφ' ὧν ἔλαμπεν ἡ ἀγαθότης, ἐζωγραφίζετο ῥὶς εὐθεία καὶ ῥόδινα χείλη, τὰ αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πρὸ ὀλίγου ἔσφιγγον ἐπὶ τῶν ἰδικῶν μου. Λεπτὴ ἐπίχρυσος ταινία ἀνύψου τοὺς μεταξίνους αὐτῆς πλοκάμους ἐπιχαρίτως δεδεμένους περὶ τὴν κεφαλὴν ὅθεν διεσπείροντο δραπέται τινὲς βόστρυχοι. Ὅλον τὸ σῶμά της περιεκαλύπτετο ὑπὸ λεπτοῦ χιτῶνος λευκοῦ ὁπόθεν ἐξήρχοντο οἱ εὔκαμπτοι καὶ ἰσχυροὶ αὐτῆς βραχίονες. Ῥοδόχρουν ἱμάτιον διερχόμενον ἀπὸ δεξιῶν πρὸς ἀριστερὰ ἄφινε νὰ μαντεύῃ τις τὸ θελκτικὸν σχῆμα στήθους ζωογονουμένου ὑπὸ τοῦ ἔαρος τῆς ζωῆς. Ἤμην ἐν ἐκστάσει ὅτε ἡ νεκρὰ ταναγραία ἐστράφη πρὸς ἐμέ. Τῆς ἔκαμα σημεῖον ὅτι ἤθελα νὰ πίω· μοὶ ἔτεινε τὴν ὑδρίαν της καὶ ἐνόμισα ὅτι τὸ ὕδωρ τῆς Τανάγρας ἦτο νέκταρ. Ἡ συνοδεύουσα αὐτὴν γραῖα μοὶ εἶπε δύω λέξεις τῶν ὁποίων ἀργότερα ἔμαθα τὴν σημασίαν: *Καλῶς ὡρίσατε*· ὡς ἀπάντησιν δ' ἐγὼ προσέκλινα. Ἡ νεᾶνις μὲ ἐθεώρει προσεκτική, εἶδεν ὅτι εἶμαι κεκμηκὼς καὶ μοὶ ἔδειξε διὰ τοῦ δακτύλου τὸ χωρίον διὰ νὰ μὲ πείσῃ νὰ τὴν ἀκολουθήσω. Καλῶς εἶχον μαντεύσει ἀπὸ τὸ βλέμμα, ἀπὸ τὴν γλυκύτητα τοῦ μειδιάματός της ὅτι ἡ φιλτάτη μου ἦτο ἀγαθὴ ὅσον καὶ ὡραία! Τὴν ἠκολούθησα, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων ἐπ' αὐτῆς προσηλωμένους καὶ ὀνειροπολῶν εὐδαιμονίαν ἄγνωστον.

Ἄ! Ῥαούλ, μειδιᾷς, καὶ μαντεύεις τὰ ἐπίλοιπα. Ἐν τῇ καλύβῃ ὅπου ὡδηγήθην ἐκάθητο γέρων φουστανελλοφόρος ὅστις μὲ ὑπεδέχθη μὲ τὰς αὐτὰς μυστηριώδεις λέξεις: *καλῶς ὡρίσατε*, καὶ ἔσφιξε τὴν χεῖρά μου ὡς παλαιὸς φίλος. Ὅταν συνῆλθον κατά τι ἐκ τῆς συγκινήσεώς μου ἐσκέφθην νὰ τῆς ἀποτείνω λέξεις τινὰς ἰταλιστί. Ὑπεδέξαντο τὴν φράσιν μου μετ' ἀναφωνήσεως χαρᾶς. Μὲ ἠννόουν. Ὁ γέρων ἦτο ναύτης, ἔζησε πολλὰ ἔτη εἰς Σμύρνην ὅπου ὁμιλεῖται ἡ ἰταλικὴ ὅσον καὶ ἡ ἑλληνική. Μοὶ ἀπηύθυνε πληθὺν ἐρωτήσεων εἰς ἃς σχεδὸν δὲν ἀπήντων, διότι μόνον εἰς τὴν νεκρὰν ταναγραίαν ἐπρόσεχον. Εἶχεν ἀνάψει κλάδους τινὰς καὶ γονυπετὴς πρὸ τοῦ πυρὸς μᾶς ἡτοίμαζε καφέν· οὐδὲν τῶν κινημάτων της μοὶ ἐξέφυγε, πᾶσα δὲ πτυχὴ τῆς ἐσθῆτός της ἐπεβεβαίου τὴν ἰδέαν μου ὅτι ὁ Θεὸς ἔκαμε χάριν ἐμοῦ θαῦμα καὶ ὅτι ἡ φιλτάτη μου ἐξῆλθε μεγεθυνθεῖσα ἐκ τοῦ τάφου. Ὁ γέρων παρετήρησε τὴν συγκίνησίν μου καὶ μὲ ἠρώτησεν ἂν ἔπασχα. Ἐγὼ δὲ τοῦ ἀπήντησα ὅτι ἐλυπούμην νὰ ἐγκαταλίπω τὴν Τάναγραν.

— Ἂν εἶναι τοῦτο μόνον, μοὶ ἀπήντησε, δύνασθε νὰ περάσετε ἡμέρας τινὰς μαζύ μας διὰ νὰ εἰπῆτε εἰς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ φίλους σας ὁποία εἶναι ἡ ἑλληνικὴ φιλοξενία.

Ἐδέχθην ἄνευ παρακλήσεων, εὐτυχὴς λογιζόμενος ὅτι δύναμαι νὰ προσβλέπω ἀκόμη τὴν θείαν τῆς ταναγραίας μου ὡραιότητα. Ἐνῷ ἐπίνομεν τὸν

καφὲν ἐστηρίζετο ὀρθία ἐπὶ τῆς θύρας περιτυλίσσουσα τοὺς ὡραίους βραχίονάς της διὰ τοῦ ροδοχρύου ἱματίου. Ἦτο ἡ φιλτάτη μου εἰς τὴν θέσιν εἰς ἣν τὴν ἔβλεπον καθ' ἑκάστην ἐν ὅλῃ τῇ λάμψει τῆς ζώσης καλλονῆς της! «Αὐτὴ εἶναι» ! ἐφώνησα ἀκουσίως... Ἐπλησίασε τὸν πατέρα της, ἔλαβε τὴν χεῖρά του καὶ ἀντήλλαξαν λέξεις τινὰς ἑλληνιστί. Ἐσκέπτοντο ἴσως νὰ μὲ θεραπεύσωσι!

Πρὸς τί νὰ σοὶ διηγηθῶ τὰς εὐδαίμονας στιγμὰς ἃς διῆλθον μετ' ἐκείνης! Ἡ Ἀθηνᾶ, αὐτὸ ἦτο τὸ ὄνομά της, ἐγνώριζεν ἀρκετὰ τὴν ἰταλικὴν ὥστε νὰ μὲ ἐννοῇ, ἐγὼ δὲ δὲν ἐγνώριζα ἀρκετὰ ὥστε νὰ τῆς ὁμιλῶ πολύ Συνδιελεγόμεθα ἀνταλλάσσοντες μειδιάματα! Αὐτὴ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ ἔρωτος, ἀληθὴς παγκόσμιος γλῶσσα.

Τὴν τρίτην ἡμέραν ἤμην ἤδη ἀποφασισμένος· ὁ Θεὸς μοὶ τὴν ἀφήρεσεν, ὁ Θεὸς μοὶ τὴν ἀποδίδει· γεννηθήτω τὸ θέλημά του. Ἔσυρα τὸν γέροντα παρὰ τὴν πηγήν, ἐξεθείασα τὴν καλλονὴν τῆς θυγατρός του καὶ τὴν ἐζήτησα εἰς γάμον. Μοὶ ἀπήντησεν ὅτι θὰ ἀφήσῃ τὴν θυγατέρα του κυρίαν τῆς θελήσεώς της. Ἀλλά, δὲν ἀνέγνωσα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς της, δὲν προῃσθάνθην ἀπὸ τὸ σφίξιμον τῆς χειρός της, ὅτι τοιαύτη ἦτο καὶ αὐτῆς ἡ θέλησις; Τὴν αὐτὴν ἑσπέραν τὴν ἠσπάσθην εἰς τὸ μέτωπον καὶ μετὰ δύω ἡμέρας ἤμεθα μία ψυχὴ εἰς δύω σώματα.

Ἐπρότεινα εἰς τὴν Ἀθηνᾶν νὰ μείνω μετ' αὐτῆς ἐν Τανάγρᾳ. Πᾶσα ὥρα παρερχομένη μοὶ ἀπεκάλυπτεν ἐν τῇ θείᾳ αὐτῆς φύσει νέους θησαυροὺς καλλονῆς ἁπλότητος καὶ ἀγαθότητος. Χάριν αὐτῆς εὐχαρίστως ἤθελον ἀρνηθῆ καὶ τὴν πατρίδα μου ὡς οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι τοῦ Ὁμήρου οἱ γευθέντες τοῦ λωτοῦ. Ἀλλ' ἡ Ἀθηνᾶ ἤθελε νὰ ἴδῃ τὴν Γαλλίαν, ὅπου αἱ γυναῖκες δὲν ἦσαν ἐνδεδυμέναι ὡς αὐτή Ἡ ἀνυπομονησία νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν γενέτειραν προήρχετο ἀπὸ ἀγαθὴν καὶ μετριόφρονα σκέψιν· ἀπὸ τὸν φόβον δῆλα δὴ μήπως ἂν καὶ πλησίον της εὑρισκόμενος νοσταλγήσω. Ὁ γέρων τὴν ἐνεθάρρυνε πάσῃ δυνάμει.

— Πήγαινε, Ἀθηνᾶ μου, ἔλεγε, πήγαινε νὰ δείξῃς εἰς τὰς Γαλλίδας ὁποῖαι εἶναι αἱ Ἑλληνίδες κόραι.

Ἔφερα τὴν μεγάλην ταναγραίαν μου εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ τὴν μετεμφιέσω εὐρωπαϊστί. Ἐνεδύθη κομψότατα ἁπλῆν μεταξίνην ἐσθῆτα ἀνοικτοῦ χρώματος. Μοὶ ἐφάνη ὡραιοτέρα ἀκόμη ὑπὸ τὰ νέα της ἐνδύματα διότι ἔφερεν αὐτὰ μετ' ἐλευθερίας καὶ χάριτος.

Μετὰ δεκαπέντε ἡμέρας τῆς ἐδείκνυον ἐν Παρισίοις τὰς μικράς της ἀδελφὰς τὰς φυλακισμένας ἐν τοῖς ἑρμαρίοις τοῦ Λούβρου. Διετήρησεν ὅλην τὴν γαλήνιον εὐθυμίαν της ἐν μέσῳ τῶν θορύβων τῆς μεγάλης πόλεως. Ἤμεθα εὐτυχεῖς καὶ πλέον ἐρωτευμένοι ἢ τὴν πρώτην ἡμέραν. Ἡ Ἀθηνᾶ μανθάνει τὴν γαλλικὴν καὶ μὲ διδάσκει ὀλίγον τὴν ἑλληνικήν. Ἡ σελήνη τοῦ μέλιτος ἔσται πασιφαὴς πάντοτε δι' ἡμᾶς. Ἆ! φίλε

μου! κρῖνε περὶ τῆς εὐτυχίας μου! ἡ μικρὰ ταναγραία μου ζῇ καὶ εἶναι σύζυγός μου! Ἡ ταναγραία μου ἦτο ὠχρά· σήμερον εἶναι ῥόδινος ὡς τὰ ῥόδα! Τὸ θέρος τὸ εὑρίσκει ἐπίσης γλυκὺ ἐν Παρισίοις ὡς καὶ ἐν Τανάγρᾳ· τὸν χειμῶνα θὰ τὸν διέλθωμεν ἐν Ἑλλάδι πλησίον τοῦ καλοῦ γέροντος. Καὶ εἰς σὲ φίλε μου, ὀφείλω ὅλην τὴν εὐτυχίαν μου! Ζῶσα Ταναγραία ἥτις μὲ ἀγαπᾷ καὶ ... μικροὶ μέλλοντες ταναγραῖοι.

Αἰμίλιος

ΡΑΟΥΛ ΤΩι ΑΙΜΙΛΙΩι

Ῥώμῃ 3 Σεπτεμβρίου 187...

Φίλε μου, ἔχω ἐν τῇ συλλογῇ μου καὶ ἄλλην Ταναγραίαν. Τρέχω νὰ τὴν θάψω παρὰ τὴν ἰδικήν σου.

(ἐκ τοῦ γαλλικοῦ) Δ. Π. Λ.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΠΟΙΪΑ

Ἡ οὕτω καλουμένη λατινικὴ νομισματικὴ ἕνωσις καθιερώθη διὰ συνθήκης ὑπογραφείσης τὴν 23 Δεκεμβρίου 1865 μεταξὺ Γαλλίας, Βελγίου, Ἰταλίας καὶ Ἑλβετίας καὶ ἧς αἱ ἐπίσημοι ἐπικυρώσεις ἀντηλλάγησαν τὴν 19 Ἰουλίου 1866. Εἰς τὴν συνθήκην ταύτην δι' ἧς ἐκανονίσθησαν τὰ τοῦ σταθμοῦ, τοῦ τίτλου καὶ τοῦ μεγέθους τῶν νομισμάτων ὡς καὶ τῆς κυκλοφορίας αὐτῶν καὶ καθιερώθη τὸ φράγκον ὡς νομισματικὴ μονάς, ἡ Ἑλλὰς προσῆλθε διὰ νόμου ἀπὸ 10 Ἀπριλίου 1867, δημοσιευθέντος τὴν 4 Δεκεμβρίου 1868 καὶ ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐφημερίδι τῆς Γαλλίας. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νέου νόμου ὡρίσθη ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου 1869 ἐπετράπη ὅμως ἡ ἐκτύπωσις καὶ πρότερον νέων ἐθνικῶν νομισμάτων. Ἔκτοτε ἡ μὲν ἐφαρμογὴ τοῦ νέου νομισματικοῦ συστήματος ἀναβάλλεται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἀλλ' ἐκόπησαν πολλάκις ἑλληνικὰ νομίσματα ἐν τοῖς γαλλικοῖς νομισματοκοπείοις καὶ περὶ τούτου θέλομεν ἐνταῦθα διὰ βραχέων διαλάβει.

Τὴν χάριν τῶν σφραγίδων τῶν ἑλληνικῶν νομισμάτων ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀνέθηκε τῷ ἀρχιχαράκτῃ τοῦ ἐν Παρισίοις νομισματοκοπείου Ἀλβέρτῳ Βάρρε, ἔδει δὲ ταῦτα νὰ ὦσι συμφώνως τῇ νομισματικῇ συνθήκῃ χρυσᾶ μὲν 1) τῶν 100 δραχμῶν 2) τῶν 50 δραχμῶν 3) τῶν 20 δραχμῶν 4) τῶν 10 δραχμῶν 5) τῶν 5 δραχμῶν· ἀργυρᾶ δὲ 1) τῶν 5 δραχμῶν 2) τῶν 2 δραχμῶν 3) τῆς 1 δραχμῆς 4) τῶν 50 λεπτῶν 5) τῶν 20 λεπτῶν καὶ χαλκᾶ 1) τῶν 10 λεπτῶν 2) τῶν 5 λεπτῶν 3) τῶν 2 λεπτῶν 4) τοῦ 1 λεπτοῦ.

Τὰ πρῶτα νέα ἑλληνικὰ νομίσματα ἐκόπησαν κατὰ τὸ 1868· ἰδοὺ δὲ πόσα ἐκ τούτων ἐκόπησαν.

47,419	κομμάτια	τῶν	2	δραχμῶν	ἀξίας	Δρχ.	94,838
479,682	»	τῆς	1	δραχμῆς	»	»	479,682
60	»	τῶν	50	λεπτῶν	»	»	30
				Τὸ ὅλον	ἀξίας	δρ.	574,550

Πάντα τὰ νομίσματα ταῦτα φέροντα νεανικὴν τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως ἐκόπησαν ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τῶν Παρισίων καὶ φέρουσι τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ γράμμα (Α) καὶ πάρεργα σύμβολα ἄγκυραν καὶ μέλισσαν. Ἐκ τούτων ἡ μὲν ἄγκυρα εἶναι τὸ σύμβολον (différent) τοῦ ἀρχιχαράκτου Ἀλβέρτου Βάρρε, ἡ δὲ μέλισσα τὸ σύμβολον τοῦ ἀρχιεργοστασιάρχου βαρόνου Ῥενουάρδου de Bussière.

Τῷ 1869—1870 παρηγγέλθησαν εἰς τὸ νομισματοποιεῖον τοῦ Στρασβούργου Γαλλικοῦ τότε ὄντος, τὰ χαλκᾶ ἑλληνικὰ νομίσματα, ὧν τὰς σφραγῖδας ἐχάραξεν ὁμοίως ὁ Βάρρε. Ἐκ τούτων ἐκόπησαν·

14,994,162	κομμάτια	τῶν	10	λεπτῶν	ἀξίας	Δρ.	1,499,416,20
23,945,158	»		5	»	»	»	1,197,257,90
7,481,724	»		2	»	»	»	149,634,48
14,975,677	»		1	»	»	»	149,756,77
				Τὸ ὅλον τῆς	ἀξίας	Δρ.	2,996,065,35

Τὰ νομίσματα φέρουσι τὸ σημεῖον τοῦ νομισματοκοπείου τοῦ Στρασβούργου (ΒΒ) καὶ πάρεργα σύμβολα ἄγκυραν καὶ τὸν σταυρὸν τοῦ ἁγίου Μαυρικίου, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἄγκυρα εἶναι τὸ σύμβολον τοῦ χαράκτου Βάρρε, ὁ δὲ σταυρὸς τοῦ ἁγίου Μαυρικίου τὸ σύμβολον τοῦ ἀρχιεργοστασιάρχου τοῦ νομισματοκοπείου Στρασβούργου ἱππότου Delebecque.

Τῷ 1873 καὶ 1874 ἐκόπησαν ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τῶν Παρισίων καὶ τὰ ἐπίλοιπα συμπληρωτικὰ νομίσματα τῶν δύο δραχμῶν, τῆς μιᾶς δραχμῆς, τῶν 50 καὶ τῶν 20 λεπτῶν, ἅτινα ἡ Ἑλλὰς ἐδικαιοῦτο νὰ κόψῃ δυνάμει τοῦ ἄρθρου 9 τῆς νομισματικῆς συμβάσεως, ἤτοι ἐν ἀναλογίᾳ 6 δραχμῶν ἐφ' ἑκάστης ψυχῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐπικρατείας. Καὶ τῷ μὲν 1873 ἔκοψε·

839,431	κομμάτια	τῶν	2	Δραχμῶν	ἀξίας	Δρ.	1,678,862
1802,211	»	τῆς	1	δραχμῆς	»	»	1,802,211
					Τὸ ὅλον	Δρ.	3,481,073

τὸ δὲ 1874

2,249,465	κομμάτια	τῆς	1	Δραχμῆς	ἀξίας	Δρ.	2,249,465
4,500,573	»	τῶν	50	λεπτῶν	»	»	2,250,286.50
2,223,127	»	τῶν	20	»	»	»	444,625.40
					Τὸ ὅλον	Δρ.	4,944,376.90

Καὶ τὰ νομίσματα ταῦτα φέρουσι τὰ αὐτὰ καὶ τὰ κατὰ τὸ 1868 κοπέντα πάρεργα σύμβολα καὶ τὸ γράμμα τοῦ νομισματοκοπείου τῶν Παρισίων.

Ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης μέχρι τοῦδε κομμάτια τῶν 5 Δραχμῶν δὲν εἶχον ἐκτυπωθῆ, ταῦτα δὲ παραγγελθέντα τῷ 1875 ἐξετυπώθησαν ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τῶν Παρισίων κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ κατὰ τὸ ἑπόμενον 1876. ἐτυπώθησαν δὲ

τῷ μὲν 1875	κομάτια	1,197,799	ἀξίας	Δρ.	5,988,995
τῷ δὲ 1876	»	1,894,774	»	»	9,473,870
Ἐν συνόλῳ	»	3,092,573	»	»	15,462,865

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1876 ἐκόπησαν τὸ πρῶτον καὶ χρυσᾶ νομίσματα ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τῶν Παρισίων ἤτοι

76	κομμάτια τῶν	100	Δραχμῶν	ἀξίας	Δρ.	7,600
182	»	50	»	»	»	9,100
37362	»	20	»	»	»	747,240
18959	»	10	»	»	»	189,590
9294	»	5	»	»	»	46,470
65873		ἐν συνόλῳ		»	»	1,000,000

Πάντα ταῦτα φέρουσι τὰ αὐτὰ μετὰ τῶν ἄλλων πάρεργα σύμβολα καὶ τὸ γράμμα τοῦ νομισιματοκοπείου τῶν Παρισίων. Καὶ ὁ μὲν τύπος τῶν χρυσῶν τῶν 20, 10 καὶ 5 Δραχμῶν ἔχει ἀγένειον τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως ὡς ἐν τῷ δοκιμίῳ (essai) τῷ ἐκτυπωθέντι κατὰ τῷ 1869, τὰ δὲ χρυσᾶ τῶν 100 καὶ 50 Δραχμῶν καὶ τὰ ἀργυρᾶ τῶν 5 εἶναι νέας σφραγῖδος ὁμοίως ὑπὸ τοῦ Βάρρε χαραχθείσης μὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως μυστακοφόρου.

Τέλος τῷ 1878 παρηγγέλθη καὶ δευτέρα ἔκδοσις χαλκίνων νομισμάτων, ἥτις ἀρξαμένη τῷ 1878 ἐν Βορδιγάλλοις ἐπερατώθη τῷ 1879 ἐν Παρισίοις διαλυθέντος τοῦ νομισματοκοπείου τῶν Βορδιγάλλων. Ὁ ὅλος δ' ἀριθμὸς τῶν ἐκκοπέντων νομισμάτων ἐν ἀμφοτέροις τοῖς νομισματοκοπείοις ἀνῆλθεν εἰς 30,776,000 κομμάτια ἀντιπροσωπεύοντα ἀξίαν 1,500,000 Δραχμῶν.

Ἐκόπησαν δ' ἐν μὲν τῷ νομισματοκοπείῳ Βορδιγάλλων τῷ 1878

7,140,092	κομμάτια τῶν	10	λεπτῶν	ἀξίας	Δρ.	714,009.20
11,526,210	»	5	»	»	»	586,310.50
3,750,000	»	2	»	»	»	75,000
7,132,400	»	1	»	»	»	71,324
					Τὸ ὅλον Δρ.	1,436,643.70

Ἐν δὲ τῷ νομισματοκοπείῳ Παρισίων τῷ 1879 τὰ ἑξῆς·

357,908	κομμάτια τῶν	10	λεπτῶν	ἀξίας	Δρ.	35,790.80
471,790	»	5	»	»	»	35,589.50
397,600	»	1	»	»	»	3,976
				Τὸ ὅλον	Δρ.	63,356.30

ἤτι ἐν συνόλῳ κομμάτια

τῶν 10	λεπτῶν	7,498,000
5	»	11,998,000
2	»	3,750,000
1	»	7,530,000
		30,776,000

Διὰ τὰ νομίσματα δὲ ταῦτα κατεσκευάσθησαν ὑπὸ τοῦ Βάρρε νέαι σφραγῖδες φέρουσαι τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως μυστακοφόρου, καὶ τὰ μὲν ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ Παρισίων ἐκκοπέντα φέρουσι τὰ αὐτὰ πάρεργα σύμβολα, τὰ δ' ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ Βορδιγάλλων τὸ γράμμα τοῦ νομισματοκοπείου K καὶ πλὴν τῆς ἀγκύρας, τοῦ συμβόλου τοῦ χαράκτου Βάρρε, τὸν σταυρὸν τοῦ ἁγίου Μαυρικίου, τὸ σύμβολον τοῦ ἀρχιεργοστασιάρχου Delebecque, ἤτοι τὸ αὐτὸ οἷον φέρουσι καὶ τὰ ἐν Στρασβούργῳ τῷ 1869 καὶ 1870 κοπέντα, διότι ἐκεῖθεν ὁ Delebecque μετετέθη εἰς Βορδίγαλλα.

Ὥστε ἡ ὁλικὴ ἀξία τῶν ἐκκοπέντων ἑλληνικῶν νομισμάτων ἐν συνόλῳ ἔχει ὡς ἑξῆς.

χρυσᾶ νομίσματα	ἀξίας	Δρ.	1,000,000
ἀργυρᾶ πεντόδραχμα		»	15,462,865
συμπληρωτικὰ ἀργυρᾶ νομίσματα		»	8,999,999.90
χαλκᾶ		»	4.496,065.35
	Τὸ ὅλον	Δρ.	29,958,949.25

Τὰ δὲ συμπληρωτικὰ νομίσματα ἔχουσιν ὡς ἑξῆς·

τῶν	δύο	δραχμῶν	ἀξίας	Δρ.	1.773,700
τῆς	μιᾶς	δραχμῆς	»	»	4,531,358
τῶν	50	λεπτῶν	»	»	2,250,316.50
τῶν	20	»	»	»	444,625.40
			Τὸ ὅλον	Δρ.	8,999,999,90

Μεγάλη εἶναι ἡ δυσαναλογία ἐν τῇ ἑλληνικῇ νομισματοποιΐα τῶν χρυσῶν πρὸς τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα, δυνάμει δὲ τῆς νομισματικῆς συμβάσεως ἕκαστον κράτος δικαιοῦται νὰ κόψῃ ἀπεριόριστον ἀριθμὸν χρυσῶν νομισμάτων. Ἂν οἱ παρ' ἡμῖν ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐκκοπὴ χρυσῶν νομισμάτων θὰ ἐδείκνυε τὸν πλοῦτον τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἡ με-

γαλητέρα κατὰ τὴν Ἀνατολὴν προπαγάνδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν θὰ παρημέλουν τοῦτο καὶ θὰ ἔσπευδον παντὶ τρόπῳ νὰ πληρώσωσι τὴν ἐθνικὴν ταύτην ἀνάγκην. Ἀφοῦ δ' ἡ κυβέρνησις δὲν προβαίνει εἰς τὸ μέτρον τοῦτο ἀποροῦμεν πῶς δὲν ἀποφασίζει μία τῶν παρ' ἡμῖν τραπεζῶν νὰ κόπτῃ κατ' ἔτος ποσόν τι χρυσῶν νομισμάτων ἐξ οὗ οὐ μόνον δὲν ἤθελεν αὕτη ζημιωθῇ ἀλλὰ καὶ θὰ ἀπελάμβανε μικρὸν κέρδος.

Ἡ Ἑλλὰς ὡς ἐμφαίνεται ἐν τῷ ἄνω πίνακι ἔκοψεν ἅπαξ μέχρι τοῦδε χρυσᾶ νομίσματα ἀξίας ἑνὸς ἑκατομμυρίου ἐνῷ τὸ μικροσκοπικὸν δουκάτον τοῦ Μοναχοῦ ἔκοψε κατὰ τὸ 1878 καὶ 1879 χρυσᾶ εἰκοσάφραγκα ἀξίας δύο ἑκατομμυρίων φράγκων, καὶ οὕτω συμβαίνει ὥστε ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ μεταξὺ τῶν εἰκοσαφράγκων τῶν μεγάλων κρατῶν νὰ ἀπαντῶνται συχνότερα εἰκοσάφραγκα τοῦ Μοναχοῦ ἢ εἰκοσάδραχμα τοῦ βασιλέως Γεωργίου, διότι καὶ τὰ ὀλίγα κοπέντα φυλάττονται κεκλεισμένα ἐν τῷ ἀποἀποθεματικῷ τῆς ἐθνικῆς Τραπέζης.

Τελευταίως ἡ Ἑλλὰς διὰ συμβάσεως ὑπογραφείσης τὴν 20 Δεκεμβρίου 1881 προέβη μετὰ τοῦ ἐν Παρισίοις οἴκου Oeschger Mesdack et Cie εἰς συμφωνίας περὶ ἐκτυπώσεως νέων χαλκῶν νομισμάτων. Τὰ νομίσματα ταῦτα θὰ ἦναι ὁμοίας σφραγῖδος τῆς καὶ διὰ τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ ἐκτυπωθέντα τῷ 1878 καὶ θὰ ἀνέρχωνται εἰς

	160,000	κομμάτια	τῶν	10	λεπτῶν	ἀξίας	Δρ.	1,600,000
	144,000	»	τῶν	5	»	»	»	720,000
τὸ ὅλον	304,000	»				»	Δρ.	2,320,000

Ἡ ἐκτύπωσις ἤρξατο ἤδη ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τῶν Παρισίων θὰ διαρκέσῃ δὲ δώδεκα μῆνας καὶ τὰ νέα νομίσματα θὰ ἀποσταλῶσιν ἐνταῦθα εἰς 23 ἀποστολάς.

Δικαιοῦται ὅμως ἡ Ἑλλὰς νὰ κόψῃ συμπληρωτικὰ ἀργυρᾶ νομίσματα ἀξίας δρ. 3, 100,000 εἰς στρογγύλους ἀριθμούς, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ της μετὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τοῦ 1879 κατὰ 222000, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς προσαρτήσεως τῶν νέων ἐπαρχιῶν ὧν ὁ πληθυσμὸς ἀνέρχεται εἰς τριακοσίας περίπου χιλιάδας. Ἐλπίσωμεν δ' ὅτι ἡ ἐκκοπὴ αὕτη ταχέως θὰ διαταχθῇ.

Μ. Π. Λάμπρος.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΨΙΤΤΑΚΟΥ

Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 17 Μαΐου 1771 τρομερὰ καταιγὶς ἐκ τῶν συχνοτάτων κατὰ τὰς βορείους θαλάσσας ἔρριψε τὸν *Ἀτρόμητον*, βρίκιον ἀγγλικὸν δώδεκα πυροβόλων ἐπὶ ἀγνώστου βράχου τὸν ὁποῖον δὲν ἠδύναντο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἕνεκα τοῦ σκότους.

Ὁ Ἀτρόμητος ἦτο ἓν τῶν τεσσάρων πλοίων τῶν ἀποσταλέντων πρὸς ἔρευναν εἰς τὸν Εἰρηνικὸν Ὠκεανόν, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀντιναυάρχου Ἰακώβου Κούκ.

Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ὁ ἔνδοξος θαλασσοπόρος εἶχεν ἤδη ἀνακαλύψει μέρος τῶν Αὐστραλίων νήσων, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Μεγάλης Βρετανίας Γεώργιος Δ' ἔχαιρεν ἐκ τῶν προτέρων ἐπὶ ταῖς νέαις γεωγραφικαῖς κατακτήσεσι τοῦ νοήμονος καὶ πιστοῦ αὐτοῦ ὑπηκόου.

Ἡ τρικυμία εἶχεν ἀποχωρίσει τὸ πλοῖον τοῦ ὁποίου ἐπέβαινεν ὁ ἀντιναύαρχος ἀπὸ τῶν ἄλλων πλοίων καὶ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις τοῦ Κοὺκ κατὰ τὴν ἀνατολὴν τῆς ἡμέρας ὅτι εὑρέθη ἀπέναντι μικρᾶς ἀνθηρᾶς νήσου, ἥτις δὲν ἦτο σημειωμένη ἐν τῷ ναυτικῷ του χάρτῃ καὶ ἡ ὁποία ἔχουσα περιφέρειαν ἐν ὅλῳ 300 τετραγωνικῶν μέτρων, ἔκειτο δέκα πέντε μίλια βορειοανατολικῶς τῆς Μελβούρν.

Ὅπως δήποτε ὁ Κοὺκ ὑπέθεσεν ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος νῆσος ἦτο ἀκατοίκητος καὶ διὰ νὰ βεβαιωθῇ διέταξε τακτικὴν ἔρευναν εἰς τὸ ἀκαλλιέργητον καὶ δασῶδες αὐτῆς ἐσωτερικόν.

Οὐδὲν ἴχνος ἰθαγενῶν ἢ ἀγρίων ζῴων ἀνεῦρον οἱ ναῦται τοῦ Ἀτρομήτου, μόνον σωρείαν πολυχρώμων πτηνῶν ἐκ τοῦ εἴδους τῶν ψιττακῶν. Οἱ μόνοι οὗτοι νησιῶται οἵτινες ἐσχημάτιζον τὴν ἐν τῇ νήσῳ δημοκρατίαν ἐθυμώθησαν ἐν ποικίλῃ καὶ κακοήχῳ γλώσσῃ διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἐπιδρομέων.

Ἀλλὰ μάτην ἐστέναζον· πᾶσα ἀντίστασις ἦτο ἀνωφελὴς καὶ ὑπὸ συνεχῆ πυροβολισμὸν οἱ πτερωτοὶ κάτοικοι τοῦ παρθένου αὐτοῦ τόπου μετέβησαν ἀπὸ τῆς ζωῆς εἰς τὴν αἰωνιότητα.

Ὁ Κοὺκ ἀφίκετο καὶ ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν σφαγήν, ἥτις ὅμως ἦτο ἀναγκαία ὡς ἐκ τῆς ἐλεεινότητος εἰς ἣν εὑρίσκετο ἡ προμήθεια τῶν ζωοτροφιῶν των. Ὅλη ἡ ἀποικία ἐμαδήθη καὶ ἐψήθη καὶ βοηθούσης τῆς φαντασίας οἱ ναῦταί μας ἐνόμιζον ὅτι ἔτρωγον περιστερὰς ἢ φασιανούς.

Ὁ ἀντιναύαρχος καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ δὲν ἀπηξίωσαν νὰ τιμήσωσι τοὺς ψιττακούς, καὶ πάντες καθήμενοι ἐπὶ τῆς χλόης καὶ ἔχοντες πρὸ αὐτῶν βαρέλιον ῥουμίου κατεβρόχθιζον τὰ κρέατα τῶν δυστυχῶν πτηνῶν.

Ἐν τοσούτῳ τὸ βρίκιον ἠδύνατο νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν πλοῦν καὶ ὁ καιρὸς ἦτο εὔδιος. Εὐθὺς δ' ἐδόθη ἡ διαταγὴ τοῦ ἀπόπλου.

Ὅτε ἐγέρθησαν, ὁ Κοὺκ εὗρεν ὑπὸ τὸν πῖλόν του ὡραιότατον ψιττακὸν σταχτόχρουν καὶ ἐρυθρόν, ὅστις μόνος αὐτὸς διέφυγε τὴν σφαγήν.

Ὁ ἀντιναύαρχος ἔλαβεν αὐτὸν καὶ παρετήρησεν ὅτι ἦτο νεώτατος· ἐπῆλθε δ' αὐτῷ ἡ ἰδέα νὰ τὸν φέρῃ εἰς Λιβερποὺλ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀνακαλύψεώς του καὶ νὰ τὸν προσφέρῃ ὡς δῶρον εἰς τὴν Μιλαίδην Σουρσὶλλ τὴν σύζυγον τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν.

Ἐχαρίσθη λοιπὸν ἡ ζωὴ εἰς τὸν δυστυχῆ αὐτὸν ὀρφανὸν καὶ ὥρας τι-

νὰς ἀργότερον εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ 'Ατρομήτου, ἐντὸς τοῦ θαλαμίσκου τοῦ ἀντιναυάρχου, ὅστις ἔγραφεν ἐπὶ τοῦ χάρτου του τὸ ὄνομα ὅπερ ἔδωκεν εἰς τὴν μικρὰν νῆσον, καλέσας αὐτὴν νῆσον τῶν ψιττακῶν (Parrots island).

Μετὰ πέντε μῆνας ὁ 'Ιάκωβος Κοὺκ ἀπεβιβάζετο εἰς Λιβερπούλ.

'Η πόλις εὑρίσκετο ἐν ἑορτῇ καὶ λέμβοι ἤρχοντο πρὸς προϋπάντησιν τοῦ ἐνδόξου ναυτίλου.

'Ο Κοὺκ ἐπλησίαζεν ἤδη ἐπιβαίνων τιμητικῆς λέμβου τὴν παραλίαν, ὅτε αἴφνης ἠκούσθη ἐκ τῶν κυμάτων φωνὴ κράζουσα

— Βοήθεια ! βοήθεια !

'Επῆλθε στιγμὴ φόβου καὶ ἐκπλήξεως.

Βεβαίως ἄνθρωπος ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν· ἄνθρωπος ἐπνίγετο.

Πάντων τὰ βλέμματα ἐστράφησαν πρὸς τὴν θάλασσαν. . .

Καὶ εἶδον τὸν δυστυχῆ ψιττακὸν κραυγάζοντα πάντοτε ἀλλὰ μὲ ἐξησθενημένην πλέον φωνήν.

Βοήθεια ! . . .

'Ο Κοὺκ ἔτεινε πρὸς αὐτὸν τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους του ἐφ' οὗ ὁ ψιττακὸς ἀνερριχήθη καὶ ἐπανῆλθε εἰς τὸν κύριόν του καταβεβρεγμένος καὶ κρυολογημένος.

'Ενθουσιασμένος ὁ Κοὺκ διὰ τὸ δεῖγμα αὐτὸ τῆς νοημοσύνης τοῦ πτηνοῦ του τὸ ὁποῖον ἐνεθυμήθη χωρὶς νὰ διδαχθῇ τὴν λέξιν τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται οἱ ναῦται εὑρισκόμενοι ἐν κινδύνῳ, τῷ ἐπιδαψίλευσε πολλὰς περιποιήσεις ἵνα μὴ τὸ ἀκούσιον λουτρὸν τῷ ἐπιφέρῃ κακὰ ἐπακόλουθα.

Εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ναυτικῶν ὁ ἥρως μας παρουσιάσθη ἐνώπιον ἐκλεκτῆς ὁμηγύρεως καὶ διδαχθεὶς ὑπὸ τοῦ κυρίου του ἤρθρωσεν ἀλλὰ διὰ φωνῆς κατά τι ἐρρίνου τὸ ὄνομα τῆς Μιλαίδης Σουρσὶλλ ἥτις ἐδέχθη αὐτὸν ὡς πολύτιμον δῶρον καὶ ὑπεσχέθη νὰ τὸν περιποιῆται ἐξόχως.

'Η Μιλαίδη ἐτήρησε τὸν λόγον της καὶ πολὺν ἔτι μετὰ τὸν θάνατόν της χρόνον δὲν ὑπῆρχε καθ' ὅλον τὸ βασίλειον, οὐδ' ἐν τοῖς βασιλικοῖς πτηνοτροφείοις τοῦ Βίνδσορ ψιττακὸς πολυμαθέστερος καὶ ἐξυπνότερος. Πάντες δὲ τὸν ἐθώπευον.

'Ο βασιλεὺς Γεώργιος τῷ ἔδιδε γλυκίσματα.

'Εφώναζε μὲ τόσην χάριν, Ζήτω ὁ Βασιλεύς! 'Η βασίλισσα Βικτωρία τὸν ἐφόρτονε διὰ σακχαρωτῶν· οὐδεὶς δὲ ἀπήγγελλε μὲ μεγαλητέραν λεπτότητα, Ζήτω ἡ βασίλισσα ! Καὶ ὁ λόρδος δήμαρχος ὅστις ἐγνώριζε πόσον ὡραῖα ἔψαλλε τὸν βασιλικὸν ὕμνον ὑπεστήριζεν ὅτι ἂν δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν εὐγενῆ γενεὰν τῶν ψιττακῶν τὸ πτηνὸν αὐτὸ ἤθελέ τις τὸ ἐκλάβει ὡς τὸν πιστότερον τῶν δημαρχικῶν ὑπαλλήλων τοῦ Ἄστεος.

. . . .

Παρῆλθε πολὺς χρόνος ! Καὶ ὁ δυστυχὴς ψιττακὸς μεταλλάξας κυρίους,

κατήντησεν ἀπὸ Ἄγγλου ὑπηκόου Γάλλος καὶ ἀπὸ πολίτου τοῦ Ἄστεος κάτοικος τῶν κλεινῶν Παρισίων.

Ἡ σκηνὴ μεταφέρεται εἰς τὰ περὶ τοὺς Παρισίους ὀχυρώματα ἐν οἰκίᾳ καταληφθείσῃ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς Κοινότητος οἵτινες ὑπὸ τὰ ἀνεγερθέντα ὁδοφράγματα προφυλλάττονται κατὰ τῶν ἐκ Βερσαλλιῶν ἐπερχομένων στρατιωτῶν.

Ἡσύχασεν ὀλίγον ὁ πυροβολισμὸς καὶ ἀπαίσιοι οἱ στρατιῶται τοῦ Δήμου πίνουσιν ἀρροφητὶ τὸν οἶνον τῆς καταληφθείσης οἰκίας.

Τὰ ποτήρια κενοῦνται καὶ πάλιν πληροῦνται. Μετὰ τὸ δεύτερον ἐπέρχεται τρίτον ὅπερ ἀκολουθεῖ τέταρτον καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὕβρεις δὲ καὶ βλασφημίαι σείουσι τὴν ὀροφήν.

— Goddem, ἐφώνησε κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὁ ψιττακός μας, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τὰ ἀγγλικά του.

— Βρὲ τὸ διάβολο, εἶπεν ὁ λοχίας στρεφόμενος καὶ δεικνύων αὐτὸν εἰς τοὺς ἄνδρας του κύτταξέ τον πῶς θυμόνει...

Ἐξεκρέμασε τὸν κλωβὸν καὶ τὸν ἔθηκεν ἐπὶ τῆς τραπέζης· ἔλαβε δίπυρον, τὸ ἐνέβαψεν εἰς τὸν οἶνον καὶ τὸ παρουσίασεν εἰς τὸν ψιττακὸν, ὅστις ἐπειδὴ ἀπὸ εἴκοσι τεσσάρων ὡρῶν δὲν εἶχε φάγει τίποτε προσεπάθησε νὰ τὸ λάβῃ.

— Σιγὰ, σιγά! εἶπεν ὁ λοχίας ἀποσύρων τὴν χεῖρα, θὰ σοῦ τὸ δώσω, ἀλλὰ ὑπὸ ἕνα ὅρον νὰ φωνάξῃς μαζύ μας· Ζήτω.

Καὶ οἱ πολιτοφύλακες ἐνεθάρρυνον τὸν λοχίαν ὅστις ἐφώνει·

— Φώναξε λοιπὸν, βρωμοποῦλι, ἢ σὲ πνίγω.

Μόλις ἐτελείωσε καὶ ἠκούσθη δεινὸς πυροβολισμὸς καὶ τὰ ὀβούζια ἤρχισαν νὰ πίπτωσιν ἐπὶ τῶν πέριξ.

— Διάβολε τί τρέχει... ἔφθασαν λοιπὸν οἱ Βερσαλλιανοί; Καὶ ἐγερθεὶς ἔτρεξε νὰ τοποθετήσῃ τοὺς ἄνδρας του εἰς τὸ ὁδόφραγμα, πέραν τοῦ ὁποίου μεθ' ὅλον τὸν καπνὸν διεκρίνοντο ἤδη οἱ τακτικοὶ στρατιῶται.

Ὁ ψιττακὸς ἔμεινε μόνος ἐν τῷ κλωβῷ του ἐπὶ τραπέζης πλήρους κενῶν φιαλῶν καὶ εἶχεν ἐνώπιόν του τὸ εἰς τὸν οἶνον βεβρεγμένον δίπυρον, τὸ ἀντικείμενον τῶν πόθων του.

Ἡ πεῖνα εἶχε καταντήσει ἀφόρητος... Ψιττακὸς τοιαύτης ἡλικίας, διότι ἦτο ἤδη ὑπερεκατοντούτης, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποστῇ τὴν δίαιταν τοῦ δόκτορος Τάννερ· ὥστε ἀπεφάσισε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰ πάντα χάριν ὀλίγου ἄρτου ἢ ὀρυζίου.

Καὶ ἐσυλλάβιζε τὴν φράσιν τὴν ὁποίαν τῷ ἐπέβαλον νὰ ἐπαναλάβῃ.

Κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν πυκνὸς καπνὸς ἐπλήρωσε τὸ φυλακεῖον· ὁ ψιττακὸς δὲν εἶδεν ἐν τῇ ὁδῷ τοὺς κοινωνιστὰς προσβληθέντας ὑπὸ τῆς μυδραλιοβόλου καὶ φεύγοντας ἐν ἀταξίᾳ· δὲν εἶδεν ἀξιωματικὸν τοῦ στρατοῦ τῶν Βερσαλλιανῶν ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτῶν πλησιάσαντα εἰς τὸ

παράθυρον καὶ ὑπερπηδήσαντα αὐτό... Οὐδὲν τούτων· ἓν μόνον ἐνόμισεν, ὅτι ἐπέστρεφον οἱ δήμιοί του καὶ ὅτι θὰ ἔτρωγεν ἂν συγκατετίθετο νὰ φωνάξῃ μετ' αὐτῶν.

Καὶ διὰ τῆς ὀξείας φωνῆς του ἀνέκραξε δὶς, Ζήτω ἡ Κοινότης.

. . . .

Βροχὴ σφαιρῶν ἐῤῥίφθη εἰς τὸ φυλακεῖον καὶ ὁ δυστυχὴς ὑπερωκεάνειος ψιττακὸς ἔπεσε θῦμα τῆς πείνης καὶ τῆς κοινότητος.

('Εκ τοῦ γαλλικοῦ).

ΑΘΗΝΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Εἰ γάρ κεν καὶ σμικρὸν ἐπὶ σμικρὸν καταθεῖο
καὶ θαμὰ τοῦτ' ἔρδοις, τάχα κεν καὶ τὸ γένοιτο.
Ἡσιόδρ Ἔργ. καὶ Ἡμέρ. § 360.

Κατὰ πόσον αἱ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ διαφόρους ἄλλους τῆς Ἀνατολῆς τόπους εὑρισκόμεναι χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ μέχρι πρό τινων δεκαετηρίδων ἦσαν παρημελημέναι, ἀποδεικνύει ἡ σμικρότης τοῦ χώρου, ὃν αὗται κατέχουσιν ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Boeckh καταρτισθείσῃ τῶν χριστιανικῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν συλλογῇ (Corpus Inscriptionum Graecarum 1334—1862). Ἐπ' ἐσχάτων ὅμως καὶ αἱ εἰς τὴν χριστιανικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους περίοδον ἀνήκουσαι ἐπιγραφαὶ ἐκίνησαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν λογίων καὶ κατέστησαν τὸ ἀντικείμενον ἀξιεπαίνου ἐρεύνης.

Ἐκ τῶν χριστιανικῶν δὲ τούτων ἑλλην. ἐπιγραφῶν πλείστας ὅσας ἀνεῦρον καὶ ἐδημοσίευσαν διὰ τύπων ὅ τε ἀοίδιμος Κ. Πιττάκης ὁ Ἀθηναῖος καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου κ. Σ. Κουμανούδης. Οὐκ ὀλίγας δὲ ἔφερον εἰς φῶς καὶ ἄλλοι τινὲς εὐρωπαῖοί τε καὶ ἡμεδαποὶ εἰλικρινεῖς θιασῶται καὶ φίλοι τῶν σεμνῶν τούτων λειψάνων ἀποιχομένων χριστιανικῶν γενεῶν.

Φρονοῦμεν, ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ παραδίδῃ τις εἰς λήθην τὸν πατέρα αὐτοῦ χάριν τοῦ πάππου. Ἀμφότεροι πρέπει ἐξ ἴσου νὰ τιμῶνται καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας νὰ θεραπεύωνται. Καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐποχὴ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους δέον νὰ ἐρευνᾶται μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας, οἵας καὶ ἡ κλασικὴ τῆς ἑλλαδικῆς χώρας περίοδος. Καθὼς δὲ ἡ ἔρευνα καὶ ἡ διάσωσις τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν κλασικὴν τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἐποχὴν πολλὰ μέχρι τοῦδε διεφώτισε σκοτεινὰ ἀντικείμενα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν βίον καθόλου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, οὕτω καὶ ἡ ἀναζήτησις καὶ περισυναγωγὴ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς χρι-

στιανικῆς περιόδου πολλὰ ἐπαγγέλλεται νὰ διευκρινήσῃ ζητήματα ἀναφερόμενα εἴς τε τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ τὸν θρησκευτικὸν βίον τῶν μακαρίων ἡμῶν προγόνων.

Ἐκ τῆς πεποιθήσεως δὲ ταύτης καὶ μόνης ὁρμώμενοι δημοσιεύομεν παρὰ πόδας ἐπιγραφάς τινας χριστιανικὰς ἀποκειμένας μέχρι τοῦδε ἐν Ἀκροπόλει ἀνεκδότους, ὡς καί τινας ἄλλας νεωστὶ ὑφ' ἡμῶν ἀνακαλυφθείσας ἐπὶ διαφόρων ἀρχαίων ἀθηναϊκῶν οἰκοδομημάτων.

1.

IC | XC KY | ΜΗ ΤΙΡΙΟΝ ЄΙωⲁΝΝΗ ΚⲁΙ ΜⲁΥΡⲁC †	Κοιμητήριον Ἰωάννου καὶ Μαύρας

Γέγραπται ἐπὶ πλακὸς Πεντελικοῦ μαρμάρου, ὕψους 0,41 μέτρ. γαλλικοῦ καὶ πλάτους 0,14. Εὑρέθη κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1877 ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ γενομένας ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἀπόκειται ἔτι καὶ νῦν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ.

2.

† ΟΙΚΗΤΗΡΙΟΝ ЄΛΛⲁΔΙΟΥ ΜⲁΓΙΡΟΥ ⲁΜⲁ ΧΙΟΝΗC	Οἰκητήριον Ἑλλαδίου Μαγείρου ἅμα Χιόνης

Γέγραπται ἐπὶ στήλης τετραγώνου μαρμάρου Πεντελικοῦ, ὕψους 1,05 καὶ πάχους 0,14. Εὑρέθη καὶ αὕτη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, οἷον καὶ ἡ ἀνωτέρω ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ, ἔνθα ἀπόκειται μέχρι τὴν σήμερον.

3.

α' † ΚΥ[ΡΙЄ ΟΙ ΟΦΘⲁΛ]ΜΟΙ ΠⲁΝΤω[Ν] ЄΙC CЄ ЄΛΠΙΖΟΥ- CΙΝ Κ[ⲁΙ CΥ ΔΙΔωC ΤΗΝ ΤΡΟ- ΦΗΝ ⲁΥΤωΝ ЄΝ ЄΥΚⲁΙΡΙⲁ]	 Κύ[ριε οἱ ὀφθαλ]μοὶ πάν- τω[ν] εἰς σὲ ἐλπίζουσι καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐ- τῶν ἐν εὐκαιρίᾳ].
β' ..... ΤωΝ [ⲁΓⲁ]ΠΟΝΤωΝ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟ[Ν].....	 ..... Τῶν [ἀγα]πόντων τὸν Κύριο[ν].....

Ἀμφότεραι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται φέρονται γεγραμμέναι ἐπὶ τῶν τεσσά-

ρων κρασπέδων τετραγώνου πλακὸς ἐκ μαρμάρου Πεντελικοῦ, εὑρεθείσης ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, οἵῳ καὶ αἱ προηγούμεναι. Ἡ πλὰξ δὲ αὕτη, ὡς ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῆς ἐγκεχαραγμένων γραφικῶν λογίων (ψαλμ. ρμδ' 16, ιϛ' 11) εἰκάζομεν, ὑπῆρχεν ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἑστιατορίου κοινοβιακοῦ τινος ἱδρύματος, ἢ πτωχοτροφείου, κειμένου κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐν τῷ χώρῳ τοῦ Ἀσκληπιείου.

4

ΜΝΗΜΑ ΔΙΔΥΜΟΥ	Μνῆμα Διδύμου

Γέγραπται ἐπὶ πλακὸς μαρμάρου Πεντελικοῦ ὕψους 0,50 καὶ πλάτους 0,18. Εὑρέθη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, οἷον καὶ αἱ ἀνωτέρω, ἐν ταῖς τοῦ Ἀσκληπιείου ἀρχαιολογικαῖς ἀνασκαφαῖς. Ἀπόκειται δὲ νῦν εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς κάτω εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως παρὰ τὸ φυλακεῖον τῶν Ἀπομάχων.

5

† ΚΥΜΗΤΗΡΙΟΝ [ЄΙ]ΡΗΝЄΟΥ	Κοιμητήριον [Εἰ]ρηναίου.

Γέγραπται ἐπὶ πλακὸς λίθου Πεντελικοῦ ὕψους 0,25 καὶ πλάτους 0,20. Εὑρέθη ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ, οἵῳ καὶ αἱ ἀνωτέρω. Νῦν δὲ ἀπόκειται ἐν τῷ παρὰ τὴν κάτω εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως προσωρινῷ Μουσείῳ τῶν τοῦ Ἀσκληπιείου ἀρχαιολογικῶν συλλογῶν.

6.

ΚΥΜΗΤΗΡΙΟΝ [ΙΕΡω]ΝΥΜΟΥ ЄωΝΙϹΝ	Κοιμητήριον [Ἱερω]νύμου αἰώνιον

Γέγραπται ἐπὶ πλακὸς λίθου Ἡμηττίου ὕψους 0,57 καὶ πλάτους 0,29. Ἀπόκειται νῦν ες τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ παρὰ τὴν κάτω εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως κειμένου φυλακείου τῶν Ἀπομάχων. Ὁ χρόνος δὲ καθὼς καὶ ὁ τόπος τῆς εὑρέσεως τῆς ἐπιτυμβίου ταύτης πλακὸς ἀγνοεῖται.

7.

ΟΥΤ[Ο]C ΒΑC- ΚΑΝ[ΕΙΟΥ]	ΟΥΤ[Ο]C ΚΟCΤ[ΑΝΤΙΑC] Γ[ΥΝΑΙΚΟC] Α[ΥΤΟΥ]
Οὗτ[ο]ς βασκαν[είου]	Οὗτ[ο]ς Κωνστ[αντίας] γ[υναικὸς] α[ὐτοῦ]

Γέγραπται ἐπὶ τμήματος πλακὸς λίθου Ὑμηττίου. Ἐκ τοῦ σκαιοῦ δὲ καὶ ἀτέχνου σχήματος τῶν γραμμάτων εἰκάζεται, ὅτι ἡ ἐπιτύμβιος αὕτη ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τοὺς ὑστέρους χρόνους τῆς Βυζαντιακῆς ἐποχῆς καὶ ἰδίως τοῦ Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνος. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ δὶς ἀπαντᾷ ἡ λέξις «οὗτος» συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ πλὰξ αὕτη ἐκάλυπτε διπλοῦν τάφον συζύγων χωριζόμενον διὰ κτιστοῦ διαφράγματος. Τὰ ἐν τῷ β' στίχῳ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς πλακὸς φερόμενα γράμματα Γ καὶ ⲁ συνεπληρώσαμεν, τὸ μὲν πρῶτον διὰ τῆς λέξεως «Γυναικὸς», τὸ δὲ δεύτερον διὰ τῆς λέξεως «Αὐτοῦ». Ποῦ εὑρέθη ἡ πλὰξ αὕτη, καὶ πότε, οὐδεὶς γινώσκει. Ἀπόκειται δὲ νῦν εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ φυλακείου τῶν Ἀπομάχων, παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ Μουσείου ἐν ᾧ ὑπάρχουσι κατατεθειμέναι αἱ τοῦ Ἀσκληπιείου ἀρχαιολογικαὶ συλλογαί.

8.

ΚΟ[ΙⲘΗΤΗΡΙΟΝ]	Κο[ιμητήριον]
ΓΟΥ[ΡΙⲀ ΚⲀΙ]	Γου[ρία καὶ]
ΝΕΙ[ΛΟΥ]	Νεί[λου
ΤΩΔΕ	τόδε

Γέγραπται ἐπὶ τμήματος πλακὸς λίθου Ὑμηττίου. Ποῦ καὶ πότε εὑρέθη ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀγνοεῖται. Ἀπόκειται δὲ νῦν ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς τῇ ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ αἰθούσῃ τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

9

[ΚΟΙⲘΗΤΗΡΙΟΝ]	[Κοιμητήριον]
[ⲀΙⲘΙ]ΛΙΑΝΟΥ	[Αἰμι]λιανοῦ

Γέγραπται ἐπὶ τμήματος πλακὸς λίθου Πεντελικοῦ. Ἡ ἐν τῷ β' στίχῳ φερομένη λέξις πιθανὸν νὰ ἦνε καὶ τὸ ὄνομα «Στυλιανός». Ἡμεῖς ἐνταῦθα συνεπληρώσαμεν «Αἰμιλιανὸς» καθ' ὅσον τὸ ὄνομα τοῦτο, ἕνεκεν τοῦ πέριξ τῶν Ἀθηνῶν κειμένου ναοῦ τοῦ ἁγίου Αἰμιλιανοῦ, φαίνεται νὰ ἦτο κατὰ τὴν βυζαντιακὴν ἐποχὴν ἐν μεγίστῃ παρὰ τῷ λαῷ χρήσει. Ἀπόκειται δὲ ἡ πλὰξ ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ τοῦ εἰρημένου ἀρχαιολογικοῦ μουσείου.

10.

[ΜΝΗϹΘΗΤΙ ΤΟΥ ΔΟΥ]ΛΟΥ Ϲ[ΟΥ]	[Μνήσθητι τοῦ δού]λου σ[ου]
ΟΔЄ ΚΥ[ΡΙЄ]	ᾧδε Κύ]ριε
[ЄΝ ΤΗ ΒⲀ]ϹΙΛΗⲀ ϹΟΥ	ἐν τῇ βα]σιλείᾳ σου

Γέγραπται ἐπὶ τμήματος λίθου Πεντελικοῦ. Ποῦ καὶ πότε εὑρέθη τυγχάνει ὅλως ἄγνωστον. Ἀπόκειται νῦν ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀρχαιολογικοῦ μουσείου.

11.

ЄΝЄΝΚЄ[ΤЄ]	Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ
ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ	[δόξαν καὶ τιμὴν]

. . . .

Γέγραπται ἐπὶ τμήματος πλακὸς λίθου Πεντελικοῦ. Οὐδεὶς γινώσκει τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς εὑρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης. Καθ ἃ δὲ ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς πλακὸς ταύτης ἐγκεχαραγμένου ῥητοῦ τῆς Ἁγίας Γραφῆς (ψαλμ. κη', 1) εἰκάζομεν, αὕτη ὑπῆρχεν ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἐκκλησίας τινὸς κειμένης ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἡ πλὰξ δὲ αὕτη ἀπόκειται νῦν ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ τοῦ ἄνωθι μνημονευθέντος ἀρχαιολογικοῦ μουσείου.

12.

Ο ЄΥΤЄΛ[Η]C	Ὁ εὐτε[λὴ]ς

. . . . .

Γέγραπται ἐπὶ τμήματος πλακὸς λίθου πεντελικοῦ, καὶ ἀπόκειται ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, οἵῳ καὶ ἡ ἀνωτέρω. Ποῖαι δὲ λέξεις ἐλλείπουσιν ἐκ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς, καθὼς καὶ ἂν αὕτη ἦναι ἐπιτάφιος ἢ μή, δὲν γινώσκομεν. Καὶ ἡ πλὰξ αὕτη ἀπόκειται ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ τοῦ εἰρημένου μουσείου.

13.

[ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΝ]	[Κοιμητήριον]
ΔΗΜΗΤΡΙ[ΟΥ]	Δημητρί[ου] καὶ
ΚⲀΙ Κω[ΝC ΤⲀΝΤΙΝΟΥ]	Κω[νσταντίνου]
ΔΟΤ . . .	Δοτ. . .

Γέγραπται ἐπὶ τμήματος πλακὸς λίθου Ὑμηττίου. Ἀγνοεῖται δὲ ὅ τε χρόνος καὶ ὁ τόπος τῆς εὑρέσεως αὐτῆς. Νῦν δὲ ἀπόκειται ἐν τῇ β' πρὸς τῇ ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ αἰθούσῃ τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀρχαιολογικοῦ μουσείου.Πιθανῶς δὲ τὸ ἐν τῷ δ' στίχῳ ΔΟΤ νὰ ἦνε ΤΟΔ[Є] κατ' ἀναγραμματισμόν.

14

† ΓЄωΡΓΙΟC ΤΜ/ ⲀΘΗΝΟ[Ν] Γεώργιος Μητρ[οπολίτης] Ἀθηνῶ[ν]

Γέγραπται ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς παρὰ τὰ προπύλαια κειμένης πινακοθήκης. Ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχιερατευσάντων εἰσὶν ἡμῖν γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Γεώργιος» τέσσαρες Μητροπολῖται· α'. ὁ ἀπὸ τοῦ ἔτους 914—922 ἐπισκοπήσας. β'. ὁ ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ

Χρυσοβέργη ἀρχιερατεύσας, ὅστις ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἐν Κων]πόλει κατὰ Σωτηρίχου τοῦ Παντευγένου γενομένῃ Συνόδῳ (1145—1160)· γ'. ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1180 ἀκμάσας Γεώργιος ὁ Ξηρὸς, καὶ δ'. ὁ προκάτοχος Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου Μητροπολίτης Γεώργιος ὁ Βούρζης, ὅστις ἐτελεύτησε τῷ 1190. Ἐκ τῶν τεσσάρων δὲ τούτων μητροπολιτῶν, πολὺ πιθανὴν νὰ ἀνήκῃ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφὴ εἰς τὸν πρῶτον, ἢ καὶ εἰς ἄλλον προγενέστερον αὐτοῦ Ἱεράρχην, καθ' ὅσον καὶ ἡ γραφὴ εἶναι ὅλως ἐξαιρετικὴ καὶ ἀτάσθαλος καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τυγχάνει πάντῃ ἄτεχνον. Καθόλου ὅμως παράδοξον ὁ εἰς ὃν ἀνήκει ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη Μητροπολίτης Γεώργιος νὰ εἶναι ὁ πρῶτος τῶν Ἀθηνῶν Ἀρχιποίμην ὁ κατοικήσας ἐν τῇ παρὰ τὰ προπύλαια πινακοθήκῃ, ἥτις διετέλεσεν ἐπισκοπικὴ κατοικία μέχρι τῶς ἁλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (1240).

15

† Εκτισθη ο [ναος των] ασωματων Πεσκαλίου
ετει ,ζπε εν μηνι δεκεμβριου α'

Γέγραπται ἐπὶ μιᾶς τῶν πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀδριανείου γυμνασίου ἱδρυμένων στηλῶν ἔνθα ὑπῆρχεν ὁ πρὸ ἐτῶν καταδαφισθεὶς ναὸς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν. Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων εἶναι σύμμετρον καὶ ὁ τρόπος τῆς τούτων γραφῆς κανονικός. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δὲ ταύτης γίνεται ἡμῖν γνωστὸν τὸ ἔτος καθ' ὃ ἐκτίσθη ὁ ἱερὸς οὗτος ναὸς, καθὼς καὶ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἐπωνυμίας δὲ «Πεσκαλίου» ἠθέλησε φαίνεται ὁ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐγχαράξας νὰ σημάνῃ ἢ τὴν ὀνομασίαν τῆς θέσεως ταύτης, ἢ τὸ ἐπώνυμον τοῦ κτήτορος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ναοῦ.

16

† ΚΥ[ΡΙЄ ΒΟ[ΗΘЄΙ] Τω C ωΔΟΥΛω	Κύ[ριε] βο[ήθει] τῷ σῷ
ΤΑΡΑC Ιω ΗΓΟΥΜЄΝω	δούλῳ Ταρασίῳ ἡγουμένῳ
Κ[ΑΙ ΙЄΡЄωC]	κ[αὶ ἱερεῖ]

Γέγραπται 0,42 ἄνωθεν τοῦ κυματίου τοῦ στυλοβάτου τοῦ αὐτοῦ κίονος ἐφ' οὗ ἀναγινώσκεται καὶ ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή. Ἡ ἐν τῷ γ' στίχῳ τελευταία λέξις ΙЄΡЄωC εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν ἐφθαρμένη καὶ μόνον τὸ ἐν τῷ τέλει αὐτῆς C διακρίνεται. Ποῖος δὲ εἶναι ὁ μνημονευόμενος οὗτος ἡγούμενος Ταράσιος, ὡς καὶ ποῖαι εἰσὶν αἱ πρὸς τὸν ναὸν τῶν Ἀσωμάτων σχέσεις τοῦ κληρικοῦ τούτου τυγχάνει ὅλως ἄγνωστον. Πολὺ δὲ πιθανὸν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἡγούμενος νὰ εὐηργέτησε τὸν ἱερὸν τοῦτον ναὸν, κληροδοτήσας αὐτῷ κτήματα, ἢ συνδραμὼν αὐτῷ δι' ἄλλων ἀφιερωμάτων.

Πανάρετος Κωνσταντινίδης Ἀρχιεπίσκοπος Μεσσηνίας.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

Τὴν 17 Ἰανουαρίου ἐγένετο ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἡ ἐτησία Συνέλευσις τῶν μελῶν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. Πρῶτος λαβὼν τὸν λόγον ὁ πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου κ. Ε. Καστόρχης ἐξέθηκε γενικῶς τὰ τῆς ἑταιρίας, ὑπέμνησε τὰς ἀνάγκας αὐτῆς, ἀνήγγειλε τὴν ἀνθηρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς ἑταιρίας, ἀλλ' ὑπέδειξε συγχρόνως διὰ ζωηρῶν ἐκφράσεων τὰς ὕβρεις, ἃς ὑφίστανται αἱ ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀρχαιότητες. Ὁ κ. Καστόρχης παρετήρησε πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἐνῷ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς συστάσεως τῆς ἑταιρίας ἐξεδίδετο ὑπ' αὐτῆς ἴδιον περιοδικὸν σύγγραμμα περιέχον πραγματείας ἐπὶ διαφόρων ἀρχαιολογικῶν ἀντικειμένων, τὸ περιοδικὸν τοῦτο ἔπαυσε νὰ ἐκδίδηται. Ἀκολούθως ὁ γραμματεὺς τῆς ἑταιρίας κ. Σ. Κουμανούδης ἀνέγνω λεπτομερέστερον καὶ διεξοδικώτερον τὰς πράξεις τοῦ Συμβουλίου, οἷον τὴν κατάταξιν τῆς αἰγυπτιακῆς Συλλογῆς τοῦ φιλογενοῦς Ἰω. Δημητρίου, καὶ τὴν ἐν τῷ Μετσοβείῳ Πολυτεχνείῳ κοσμιωτέραν καὶ ἐπιστημονικωτέραν τοποθέτησιν τῶν ἀπὸ τοῦ Βαρβακείου Μουσείου μετενεχθεισῶν ἀρχαιοτήτων, ὡς καὶ ἄλλας τινὰς μικρὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα. Τέλος ὁ ταμίας τῆς ἑταιρίας κ. Π. Γιαννόπουλος ἐξέθηκε τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς ἑταιρίας καὶ κατέθηκεν ἔντυπον τὸν Ἰσολογισμὸν ἐσόδων καὶ ἐξόδων διὰ τὸ ἔτος 1881. Προσέθηκε δὲ καὶ Πίνακα τῶν ἀπολογισμῶν τῆς ἑταιρίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1858 μέχρι τοῦ 1881. Κατόπιν ἐξελέχθησαν οἱ κκ. Ι Ζωγράφος, Σ. Π. Λάμπρος καὶ Α. Ρ. Ῥαγκαβῆς μέλη τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς.

Ἐν δευτέρᾳ συνεδριάσει γενομένῃ τὴν 31 Ἰανουαρίου ἀνεγνώσθη ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελέγξεως, αἱ δ' ἐκλογαὶ τοῦ νέου συμβουλίου, αἵτινες προὔκειτο νὰ γίνωσιν, ἀνεβλήθησαν.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρία τῆς 6 Ἰανουαρίου 1882.

Ὁ κ. *Καΐλερ* περὶ τῆς μνείας αἰγυπτιακῶν σταθμῶν ἐν ἀθηναϊκαῖς ἐπιγραφαῖς.

Ὁ *αὐτὸς* περὶ τοῦ ἀργυροῦ ἀθηναϊκοῦ τετραδράχμου ἐφ' οὗ τὸ ὄνομα *Κόϊντος*.

Ὁ κ. *Ραμσαὶ* περὶ τῶν ἐπὶ βράχων μνημείων ἐν Φρυγίᾳ καὶ Καππαδοκίᾳ.

Συνεδρία τῆς 20 Ἰανουαρίου

Ὁ κ. ***Καῖλερ*** περί τινος ἀντιτύπου τοῦ πλούτου τοῦ Κηφισσοδότου.
Ὁ κ. *Λάτισεφ* περὶ τοῦ χρόνου τῆς τελέσεως τῶν Παμβοιωτίων.
Ὁ κ. *Ραμσαὶ* δεικνύει δακτυλιόλιθον ἐξ Ἐρυθρῶν.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐντὸς τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου περατοῦται ἐν τῷ Πολυτεχνείῳ ἡ κατάταξις ἐν μιᾷ τῶν αἰθουσῶν μέρους τῆς μετενεχθείσης συλλογῆς τῶν ἀρχαίων ἀντικειμένων τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας, ἅτινα ὑπῆρχον τέως ἐν τῷ Βαρβακείῳ. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς εἰς θέαν τοῦ κοινοῦ ἐκτεθησομένης αἰθούσης ταύτης, θέλει ἀρχίσει ἡ κατάταξις καὶ τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων ἅτινα θέλουσι περιληφθῇ ἐν μιᾷ ἄλλῃ αἰθούσῃ.

— Ἐξεδόθη ὡς παράρτημα τοῦ ὁδηγοῦ τῶν Ἀθηναϊκῶν Μουσείων τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ κ. Ἀρθούρου Μιλχαῖφερ γερμανιστί, ὁδηγὸς τῶν συλλογῶν τῶν ἐν τῷ Αἰγυπτιολογικῷ μουσείῳ τοῦ φιλογενοῦς Ἰωάννου Δημητρίου συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Ἀχιλλέως Ποστολάκα.

— Ἐπὶ τῆς ἐνεργουμένης ἰσοπεδώσεως τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν Πειραιῶς καὶ ἀπέναντι τοῦ Ὀρφανοτροφείου Χατζηκώστα ἀγούσης ἐγκαρσίου ὁδοῦ, ἀνευρέθη τάφος περιέχον ἀσήμαντά τινα πήλινα ἀγγεῖα καὶ πλὰξ ἐπιτύμβιος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς

Ι . . . Π . . . Ω . .
ΑΝΘΙΠΠΟΥ
ΚΥΔΑΘΗΝΑΙΕΥΣ

— Ὁ καθηγητὴς κ. Π. Χιώτης δημοσιεύει ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Ζακύνθου *Ἐπιθεώρησις* τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν ἐξ Ὀλυμπίας.

Ἡ πόλις Ζακυνθίων
Φιλόξενον Ἀπολλοφάνους
Ζακύνθιον νικήσαντα
Ὀλύμπια παῖδας πάλην
Διὶ Ὀλυμπίῳ.

— Εὑρέθη ἐν Συρρέντῳ εἰκὼν ἀρχαία τῆς Κλεοπάτρας. Τὸ ἔργον εἶναι τεχνίτου Ἕλληνος καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ ἐξοχικοῦ ἀνακτόρου ὅπερ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς κατεῖχεν ἐν Τίβουρι. Συζήτησις ἐγερθεῖσα μεταξὺ τῶν ἀρχαιολόγων καθιεροῖ τὴν γνησιότητα τῆς εἰκόνος.

— Ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις προτίθεται τὴν ἵδρυσιν ἐν Κωνσταντινουπό-

λει σχολῆς τῶν καλῶν τεχνῶν εἰς ἣν πλὴν τῶν διδασκομένων μαθημάτων θὰ προσαρτηθῇ καὶ μουσεῖον ὡραίων τεχνῶν. Εἰς τὴν αὐτὴν σχολὴν θὰ ἀνατεθῇ καὶ ἡ φροντὶς περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ἱστορικῶν μνημείων τῶν Τούρκων.

— Ὁ κ. Παῦλος Γιρὰρδ ἀρχαῖος μαθητὴς τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς σχολῆς ἐδημοσίευσε θέσιν ἐπὶ διδακτορικῷ διπλώματι «τὸ ἐν Ἀθήναις Ἀσκληπιεῖον». Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὁ κ. Γιρὰρδ ὑποστηρίζει ὅτι τὸ Ἀσκληπιεῖον ἦν ναὸς ἅμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἰατρεῖον ἐν ᾧ θαύματα ἐπετελοῦντο. Ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τούτῳ ὑπῆρχον θερμαὶ πηγαὶ καὶ ἄλλα μυστήρια, χρησιμεύοντα πρὸς ἰατρείαν τῶν πασχόντων δι' ὑπερφυσικῶν τρόπων.

— Ὁ κ. Ἀρθοῦρος Ἔγγελ μαθητὴς τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς Σχολῆς ἑτοιμάζει πρὸς δημοσίευσιν πραγματείαν περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις νομισματικῶν συλλογῶν.

— Ἐν Παρισίοις ἀπεβίωσεν ὁ Ἀδριανὸς Λογγπεριὲ μέλος τῆς Ἀκαδημείας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ γραμμάτων διακεκριμμένος καὶ σοφὸς ἀρχαιολόγος ἅμα καὶ νομισματολόγος πολλὰ γράψας. Εἶχε τιμηθῇ πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως μὲ τὸ παράσημον τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ τάγματος τοῦ Σωτῆρος.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα συνεδρίασεν ἅπαξ κατὰ τὸν κανονισμὸν ὁ Σύλλογος ἐγένοντο δὲ καὶ τὰ ἑξῆς δημόσια ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Εὐγένιος Γ. Ζαλοκώστας τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος ἀνέγνω διατριβὴν *Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν ἀναγέννησιν* μέρος Α'.

Ὁ κ. Κ. Βάμβας τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος ἀνέγνω διατριβὴν *περὶ σχολειακῶν ταμιευτηρίων*.

Ὁ κ. Γ. Βιζυηνὸς τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος ἀνέγνω διαφόρους αὐτοῦ ποιήσεις.

Ὁ κ. Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης ἀντεπιστέλλον μέλος ἀνέγνω διατριβὴν *τὰ θέατρα τοῦ Πειραιῶς καὶ ὁ κωφὸς Λιμήν*.

Ἡ ἀμερικανικὴ ἑταιρία τῶν ἐπιστημῶν προσεκάλεσε τὸν σύλλογον ἐπισήμως εἰς τὸ κατὰ τὸν προσεχῆ Ἰούλιον συγκληθησόμενον ὑπ' αὐτῆς ἐν Μονρεὰλ τοῦ Καναδᾶ ἐπιστημονικὸν συνέδριον. Ὁ Σύλλογος ἀπεδέξατο εὐμενῶς τὴν πρόσκλησιν ταύτην τῆς ἀμερικανικῆς ἑταιρίας καὶ ἀνέθετο εἰς τὸ ἀντεπιστέλλον αὐτοῦ ἐν Καναδᾷ μέλος κύριον Χουγὲ-Λατοὺρ ταγματάρχην τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ τὴν ἀντιπροσωπείαν αὐτοῦ.

Ἡ ἑταιρία πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Σύλλογον καὶ τὰς νέας αὐτῆς δημοσιεύσεις.

Τῇ αἰτήσει τῆς κοσμητείας τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ἐν Σύρῳ ὁ Σύλλογος ἐνέκρινε τὴν ἔκδοσιν λαχείου ἐκ δρ. νέων 10,000 ὑπὲρ τῆς σχολῆς ταύτης. Ἀπεφάσισε δὲ νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένην ἔγκρισιν.

Ἀπεστάλη ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐν Καλάμαις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων, ἐν ᾗ μαρτυρεῖται ἡ καλὴ κατάστασις τῆς σχολῆς ταύτης καὶ ἡ τάξις τῶν λογαριασμῶν.

Ἀνωνύμου καταβαλόντος τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν πρὸς σύστασιν σχολῆς ἀπόρων παίδων ἐν Κατζαροῦ τοῦ δήμου Λετρίνων τῆς Ἠλείας ὁ σύλλογος ἐνέκρινε τὴν σύστασιν ταύτην καὶ ἀπεφάσισεν ἵνα ἀποστείλῃ δωρεὰν τὰ ἀπαιτούμενα βιβλία καὶ τοὺς πίνακας. Ἀνέθηκε δὲ τὴν ἐποπτείαν τῆς σχολῆς ταύτης τῷ ἐν Πύργῳ ἀντεπιστέλλοντι μέλει κ. Ἰω. Κρεστενίτῃ. Οὕτω δὲ ἐν Ἠλείᾳ διατηρεῖ ὁ Σύλλογος τρεῖς σχολὰς τὴν ἐν Νέᾳ Πικέρνῃ τοῦ δήμου Βουπρασίων, τὴν ἐν Τραγανοῦ τοῦ δήμου Μυρτουντίων καὶ τὴν ἐν Κατζαροῦ τοῦ δήμου Λετρίνων.

Δοθείσης εὐεργετικῆς παραστάσεως ἐν τῷ θεάτρῳ Ἑρμουπόλεως ὑπὲρ τῆς αὐτόθι σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων συνήχθη τὸ ποσὸν 1250 δραχ.

Ὑπεβλήθη τῷ Συλλόγῳ πρότασις ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Δημαρᾶ ὅπως κατ' αἴτησιν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ τηλεγραφείου Ἀθηνῶν κ. Κ. Μαρουδῆ διαθέσῃ ἡ ἐνταῦθα σχολὴ τῶν ἀπόρων παίδων ἀριθμόν τινα μαθητῶν πρὸς διανομὴν τηλεγραφημάτων διὰ τακτικῆς θητείας συμφώνως μὲ τὸ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς πρωτευούσαις ἐπικρατοῦν σύστημα. Ὁ Σύλλογος παραδεχθεὶς κατ' ἀρχὴν τὴν πρότασιν ἀνέθηκε τῷ κ. Δημαρᾷ τὴν μετὰ τῶν ἁρμοδίων περαιτέρω συνεννόησιν καὶ κατόπιν θέλει ἀποφασίσει τὰς λεπτομερείας.

Τῇ προτάσει τοῦ κ. Τιμ. Ἠλιοπούλου ἐγένετο δεκτὴ ἡ σύστασις ἐντευκτηρίου τῶν μελῶν ἀνοικτοῦ καθ' ἅπασαν τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα. Ἀπεφασίσθη δ' ἡ καταβολὴ ὑπὸ τῶν βουλομένων νὰ μετάσχωσι τοῦ ἐντευκτηρίου τούτου δέκα νέων δραχμῶν πρὸς διασκευὴν δωματίων. Ἐννενήκοντα ὀκτὼ τῶν ἐν Ἀθήναις μελῶν ἀπεδέξαντο τὴν συμμετοχὴν αὐτῶν καὶ οὕτω διασκευασθέντων τῶν ὁρισθέντων δωματίων ἐγένοντο τὰ ἐγκαίνια καὶ τὸ ἐντευκτήριον ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν του.

Τοῦ κ. Σπ. Κ. Παπαγεωργίου διορισθέντος καθηγητοῦ ἐν τῷ γυμνασίῳ Κερκύρας ἐξελέχθη ἀντ' αὐτοῦ διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Μ. Κρίσπης. Τοῦ δὲ κ. Ἐμ. Δραγούμη διευθυντοῦ τῆς πρακτικῆς δημοτικῆς σχολῆς τοῦ συλλόγου ἀναχωρήσαντος εἰς Σύρον καὶ παραιτηθέντος τῆς διευθύνσεως τῆς σχολῆς ἐξελέχθη διευθυντὴς ὁ κ. Α. Λιακόπουλος κοσμήτωρ τῆς αὐτῆς σχολῆς, κοσμήτωρ δ' ἀντὶ τοῦ κ. Α. Λιακοπούλου ἐξελέχθη ὁ κ. Ι. Τσέτσης.

Ἐξελέχθησαν τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη οἱ κκ. Γ. Ζητουνιάτης στρατιωτικὸς ἰατρός, Π. Χρυσανθόπουλος τμηματάρχης τοῦ ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν, Γ. Βιζυηνὸς διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας, Σπυρίδων Σακελλαρόπουλος καθηγητής, Τιμ. Λούης, Δ. Χασιώτης, Α. Δαμβέργης, Β. Πρωτόπουλος ὑφηγηταί, Ἀντ. Ῥοντήρης, Σταμ. Βάλβης διδάκτορες τοῦ δικαίου. Τακτικὸν πάρεδρον ὁ κ. Α. Πάγκαλος Ἀρεοπαγίτης. Ἀντεπιστέλλοντα οἱ κκ. Ν. Γεωργιάδης ἐν Βώλῳ, Ἀλ. Μελετόπουλος ἐν Πειραιεῖ, Βῖτος Παλοῦμπος ἐν Νεαπόλει. Ἐπίτιμα ὁ κ. Ἐρ. Ῥίκεμβαχ Βενεδικτῖνος μοναχὸς καθηγητὴς ἐν Μοντεκασσίνῳ, Αὔγουστος Βόλτζ καθηγητὴς ἐν Δαρμστάτῃ Ἀντώνιος Ῥούβιος καθηγητὴς ἐν Βαρκελόνῃ, Ἰωακεὶμ Ῥούβιος, πρόεδρος τῆς ἀκαδημείας Βαρκελόνης, Ζαχαρίας Λίγκενταλ ἐν Γροσκμέλλεν, Φερδινάνδος Γρηγορόβιος ἐν Μονάχῳ καὶ Φερδινάνδος Χὶρς ἐν Βερολίνῳ.

Ἀπεβίωσεν ἐν Νεαπόλει ὁ **Ἀλφόνσος Λεγγουΐτης** διακεκριμμένος ἑλληνιστής, ἀντεπιστέλλον τοῦ Συλλόγου μέλος ἀπὸ τοῦ 1879.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

—

Μετεωρολογικὴ ἄποψις τοῦ 1881.—Κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν εὐμενῶς ἀνακοινωθείσας ἡμῖν εἰδήσεις τὸ μετεωρολογικὸν ἔτος 1881 παρουσίασε τὰ ἑξῆς φαινόμενα ἐν Ἀθήναις.

Ἡ μέση βαρομετρικὴ θλῖψις τοῦ ἔτους ἦν χμ. 752,01 ἡ αὐτὴ περίπου καὶ τῆς τοῦ 1880 ἥτις ἦν 752,96. Καὶ ἐλαχίστη μὲν θλῖψις ἦν τὴν 9 Φεβρουαρίου (735,51) μεγίστη δὲ τὴν 2 Νοεμβρίου (766,29). Πᾶσαι δ' αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶναι ἀνηγμέναι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ εἰς θερμοκρασίαν 0 τοῦ ὑδραργύρου.

Ἡ μέση θερμοκρασία τοῦ ἔτους ἦτο εἰς βαθμοὺς τῆς ἑκατονταβάθμου διαιρέσεως (Κελσίου) 18,31 ἤτοι ἀνωτέρα κατά τι ἐκείνης τοῦ 1880 ἥτις ἦν 17,70. Καὶ μεγίστη μὲν θερμοκρασία ἦν τὴν 25 Αὐγούστου (39,1) ἐλαχίστη δὲ τὴν 23 Φεβρουαρίου (0,8).

Ἡμέρας καταπτώσεως ὕδατος εἴτε ὡς βροχῆς, εἴτε ὡς δρόσου ἔσχομεν 94 ἐνῷ πέρυσιν εἴχομεν 108. Ἐκ τούτων δὲ 13 μὲν ἦσαν ἡμέραι δρόσου, 81 δὲ βροχῆς. Χιόνος οὐδεμίαν εἴχομεν ἡμέραν τὸ λῆξαν ἔτος, ὡς ἐπίσης οὐδεμίαν ὁμίχλης ἢ πάγου. Καίτοι ὅμως αἱ ἡμέραι καταπτώσεως ὕδατος ἦσαν ὀλιγώτεραι τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος εἶναι ἀνώτερον τοῦ περυσινοῦ, διότι τῷ μὲν 1880 ἀνήρχετο εἰς 335,49 ἐνῷ τὸ 1881 εἰς 358,42.

Ἡμέρας ἀστραπῶν ἐν συνόλῳ ἔσχομεν 17, βροντῶν δὲ 8.

Ἄνεμοι δ' ἔπνευσαν ἐν συνόλῳ κατὰ 140 ἡμέρας ΒΑ κατὰ 131ΝΔ. 45

Ν 19ΒΔ. 15Δ. 7Β. 3ΝΑ καὶ 3Α. ὥστε ὡς πάντοτε ἐν Ἀθήναις ἐπεκράτησαν οἱ ΒΑ καὶ ΝΔ ἄνεμοι.

Θερμότεροι μῆνες τοῦ ἔτους ἦσαν ὡς συνήθως ὁ Ἰούλιος καὶ Αὔγουστος μὲ τὴν μέσην θερμοκρασίαν ἐκεῖνος μὲν 27,66 οὗτος δὲ 29,03. Ἡ μεγίστη θερμοκρασία τῆς 25 Αὐγούστου (39,1) ἦν ἐκ τῶν ἀξίων λόγου ἐν Ἀθήναις. Ὁ Ἰανουάριος ὁ συνήθως ψυχρότερος μὴν παρουσίασε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μέσην θερμοκρασίαν 11,71 ἠπιωτάτην ἐν παραβολῇ πρὸς ἄλλα ἔτη. Ἀλλὰ καὶ ὁ χειμὼν ἐν γένει ἦν ἠπιώτατος παρουσιάσας μέσην θερμοκρασίαν 10,36 ἀπέναντι 5,51 τοῦ 1880.

*
* *

Πρόγραμμα διαγωνισμοῦ Ἀτθιδογραφίας.— Ὁ Σύλλογος προεκήρυξε διαγωνισμὸν πρὸς σύνταξιν ἐγχειριδίου Ἀτθιδογραφίας κατὰ τὸ πρότυπον τῆς παρὰ Γερμανοῖς καλουμένοις Heimat Kunde. Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο, προωρισμένον διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν σχολῶν τοῦ Συλλόγου, πρέπει νὰ περιέχῃ·

1) Περιγραφὴν σαφῆ καὶ εὔληπτον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν κυριωτέρων ὁδῶν, πλατειῶν, κήπων, δημοσίων καὶ δημοτικῶν κτιρίων καί τινων τῶν ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἢ ἱστορικὴν ἔποψιν ἀξίων λόγου ἰδιωτικῶν οἰκιῶν.

2) Περιγραφὴν βραχυτάτην τῶν πλησιεστάτων περιχώρων καὶ τοῦ Πειραιῶς, Φαλήρου, Κηφισσίας, Δαφνίου, Ἐλευσῖνος, Σαλαμῖνος καὶ Μαραθῶνος.

3) Τὴν ἐξήγησιν τῶν κυριωτάτων ὅρων τῆς Γεωγραφίας, ἀφορμωμένην κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπὸ τῆς φυσικῆς κατασκευῆς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πεδίου καὶ γενικώτερόν πως τῆς Ἀττικῆς.

4) Τὰς στοιχειώδεις γνώσεις περὶ τῶν κυριωτέρων ἐν Ἀθήναις μνημείων τῆς ἀρχαίας καὶ μεσαιωνικῆς τέχνης.

5) Τὰ στοιχειωδέστατα περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ κυριωτάτων ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν καταστημάτων καὶ τραπεζῶν.

6) Τὴν ἐξήγησιν τῶν στοιχείων τοῦ δημοτικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτικοῦ βίου, ἀφορμωμένην ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν δημοτικῶν καὶ δημοσίων καταστημάτων.

7) Τὰς κυριωτάτας γνώσεις περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς.

8) Ὀλίγα περὶ τῶν μεγάλων τοῦ ἔθνους εὐεργετῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν περιγραφὴν τῶν ἐν Ἀθήναις φιλανθρωπικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων.

Τὸ βραβευθησόμενον ἐγχειρίδιον πρέπει νὰ σύγκηται κατὰ μὲν ἐλάχιστον ὅρον ἐκ τεσσάρων, κατὰ δὲ μέγιστον ἐξ ὀκτὼ τυπογραφικῶν φύλλων. Ἡ διάταξις τῆς ὕλης ἀφίεται εἰς τοὺς διαγωνισθησομένους. Ἀλλ' ἐν

ἴση ἀξία θὰ προτιμηθῇ ἡ συγγραφὴ ἡ παρέχουσα εὐσυνόπτως καὶ ὁδηγίας περὶ τῆς περαιτέρω μελέτης ἑκάστου θέματος.

Τὰ χειρόγραφα εἶνε δεκτὰ ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ συλλόγου μέχρι τῆς 30 Ἰουνίου συμπεριλαμβανομένης, ὁ δὲ ἀγὼν κριθήσεται ὑπὸ ἰδίας ἐπιτροπῆς, ἥτις θ' ἀπαγγείλῃ τὴν ἐτυμηγορίαν αὐτῆς τὴν 15 Αὐγούστου, ὅτε καὶ ἀπονεμηθήσεται εἰς τὸν νικητὴν τὸ ἐκ 500 δραχμῶν ἆθλον ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν συνεδριάσεων τοῦ συλλόγου.

Τὰ χειρόγραφα δέον νὰ σταλῶσιν ἀνωνύμως καὶ νὰ φέρωσι λόγιον ἐπιγεγραμμένον καὶ ἐπὶ τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸ ἐνσφραγίστου φακέλλου τοῦ περιέχοντος τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως.

Ἡ βραβευομένη συγγραφὴ κηρύσσεται κτῆμα τοῦ συλλόγου, οὗ δαπάναις θέλει ἐκτυπωθῆ, χορηγουμένων εἰς τὸν συγγραφέα δωρεὰν διακοσίων ἀντιτύπων.

*
* *

Ἡ τέχνη τοῦ ὀνειρεύεσθαι.—Ὁ διδάκτωρ κ. Δελωναὶ ἀνέπτυξε πρὸ τῆς ἐν Παρισίοις ἑταιρίας τῆς βιολογίας περίεργον θέμα. Ἰσχυρίζεται ὅτι οὐ μόνον δύναται νὰ κατορθώσῃ νὰ ὀνειρευθῇ τις κοιμώμενος ἀλλὰ καὶ νὰ ἴδῃ τοὺς ὀνείρους οὓς ἐπιθυμεῖ. Ἡ θεωρία αὕτη ἥτις ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται οὐτοπία, ἔχει λογικὴν βάσιν. Τὰ ὄνειρα ἰσχυρίζεται προέρχονται ἐκ τῆς ἐγκεφαλικῆς ἐνεργείας κατὰ τὸν ὕπνον, κατορθῶν τις λοιπὸν νὰ ἐνεργήσῃ εἰσροὴν αἵματος εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἔχει ὀνείρους. Πρὸς τοῦτο δ' ἀρκεῖ νὰ κοιμηθῇ τις ἔχων χαμηλὰ τὴν κεφαλὴν καὶ καλύπτων αὐτήν. Ἐκτὸς τούτου τὰ διάφορα μέρη τοῦ ἐγκεφάλου ἀνταποκρίνονται εἰς διαφόρους ἐνεργείας, τὸ ἐμπρόσθιον μέρος ἐπὶ παραδείγματι ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἐνεργείας τὰς ἀφορώσας τὰ ὑψηλοφρονέστερα καὶ εὐγενέστερα αἰσθήματα, τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας· ὥστε δι' ἐπιδέματος ἐκ βάμβακος ἐφηρμοσμένου ἐπὶ τοῦ μετώπου δύναταί τις νὰ κατορθώσῃ νὰ ἴδῃ ὄνειρα τοιούτου εἴδους. Ἂν τοὐναντίον ἐφαρμόσῃ τὸ αὐτὸ εἰς τὴν παρεγκεφαλίδα ἥτις προεδρεύει τοῦ ὀργανικοῦ βίου θὴ ἴδῃ τις ὄνειρα ἀναφερόμενα εἰς τὰς διαφόρους αἰσθήσεις. Ἂν κοιμηθῇ τις δεξιὰ θὰ ἔχῃ ἐφιάλτην, ἀριστερὰ θὰ ὁμιλῇ κατὰ τὴν νύκτα. Σχετικῶς πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην ὑπενθυμίζομεν ὅτι ὑπάρχουσι φυσιολόγοι πιστεύοντες ὅτι ὄνειρά τινα, καθ' ἃ ὁ ὑπνῶν εἶδε σειρὰν γεγονότων ἀναπτυσσομένην καὶ φαινομένην μακροχρόνιον, πράγματι διήρκεσαν μόνον μίαν στιγμήν. Ἰδοὺ παράδειγμα τοῦ τοιούτου φαινομένου· ὁ ἀκαδημειακὸς κ. A. Maury διηγεῖται ὅτι νύκτα τινὰ κοιμώμενος ἐνυπνιάσθη ὅτι ἔζη ἐπὶ τῆς τρομοκρατίας καὶ εὑρίσκετο ἐνώπιον τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαστηρίου. Ὑφίσταται τὴν ἀνάκρισιν, ὑπερασπίζεται ἑαυτὸν καὶ καταδικάζεται εἰς θάνατον. Ἄγεται εἰς τὸ ἰκρίωμα, ἡ σανὶς κλονίζεται, ἡ μάχαιρα ὀλισθαίνει καὶ...

ἐξεγείρεται αἴφνης. Ἀναγνωρίζει δὲ τότε ὅτι ἡ αἰτία τοῦ ὀνείρου του ἦτο σίδηρόν τι τῆς κλίνης πεσὸν κατὰ τοῦ τραχήλου του. Ἄνθρωπός τις παρὼν βεβαιοῖ αὐτὸν ὅτι τὸ σίδηρον τοῦτο εἶχεν ἀποσπασθῆ κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν στιγμήν, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται βεβαίως ὅτι ὁ μακρὸς αὐτὸς ἐφιάλτης μετὰ πασῶν αὐτοῦ τῶν περιπετειῶν ἦτο τὸ γέννημα μιᾶς μόνης στιγμῆς. Ἄρα τὸ ὄνειρον εἶχε διαρκέσει μόνον μικρόν τι μέρος ἑνὸς δευτέρου λεπτοῦ.

*
* *

Τὸ ᾆσμα τῶν ἰχθύων.—Ἐν τῇ Γερμανικῇ ἐπιθεωρήσει Vom Fels zum Meer ὁ καθηγητὴς Carus Sterne δημοσιεύει ἄρθρον ἐν ᾧ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ παροιμία «ἄφωνος ὡς ἰχθῦς» εἶναι ἀνακριβής. Ἐκ τῶν ἰχθύων λέγει πολλοὶ συρίζουσιν, ᾄδουσιν ἢ καὶ βοῶσιν. Οἱ ἁλιεῖς γινώσκουσι τὸν ὑπόχωρον σιρυγμὸν ὃν ἐκπέμπει εἶδός τι ἐρυθρίνου τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα Trigla hirundo, ἢ θαλασσία χελιδών. Ἕτερον δ' εἶδος ἐρυθρίνου κοινοῦ ἰδίως εἰς τὰς Σικελικὰς ἀκτὰς ἡ Trigla volitans ψιθυρίζει ἰδιοτρόπως, οἱ δὲ ἀγυιόπαιδες τῆς Μεσσήνης προσφέρουσι ταύτην ἐν οἴδει κλωβοῦ τοῖς ξένοις ἕνεκα τοῦ περιέργου ἀκούσματος. Ἡ Sciaena aquila ἥτις φοιτᾷ τὰς Ἰταλικὰς ἰδίᾳ ἀκτάς, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ γόνου αὐτῆς ᾄδει, δύναταί τις εἰπεῖν, καὶ τοῦτο φαίνεται ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν μῦθον τοῦ ᾄσματος τῶν Σειρήνων. Ὁ Ἀλέξανδρος Οὐμβόλδος διηγεῖται ὅτι ἔν τινι τῶν ταξειδίων του μετὰ δυσκολίας ἡσύχασε τοὺς ναύτας τοῦ πλοίου του ἐκφοβισθέντας ἐκ τῶν ᾀσμάτων στίφους ἰχθύων ἐκ τῆς οἰκογενείας Sciaena. Ὁ κ. Sterne ἀναφέρει ἐν τέλει πολλὰ παραδείγματα συναυλιῶν ἰχθύων ἐπὶ τῇ βάσει ἀξιοπίστων μαρτυριῶν, συμπεραίνει δ' ὅτι τὸ βάθος τῆς θαλάσσης εἶναι διὰ τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἀπέραντος μουσικὴ συμφωνία.

* *
*

Ἡ κοιλὰς τοῦ θανάτου ἐν Ἰάβᾳ.—Πολλάκις ἐγράφη ὅτι ἐν τῇ νήσῳ Ἰάβᾳ ἡφαιστειώδει καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν ὑπάρχει. Ἡ κοιλὰς γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα κοιλὰς τοῦ θανάτου. Τὸ ἐν Καλιφορνίᾳ ἐκδιδόμενον περιοδικὸν Cronica de los Angeles ἰδοὺ τί γράφει περὶ τῆς κοιλάδος ταύτης.

«Προσεγγίζοντες εἰς τὴν κοιλάδα ταύτην ἥτις ὀνομάζεται Grevo-Oupas ᾐσθάνθημεν ἰσχυροτάτας ἀναθυμιάσεις καὶ εἶδος σκοτοδίνης, συνάμα δὲ καὶ πνιγηρὰν ὀσμήν. Ἐνόσῳ δὲ ἐπλησιάζομεν πρὸς τὰ ὅρια τῆς κοιλάδος, τὰ συμπτώματα ταῦτα ἐξηλείφοντο καὶ ἠδυνήθημεν νὰ ἐξετάσωμεν ἐν ἀνέσει τὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐκτυλισσόμενον θέαμα. Ἡ κοιλὰς αὕτη ἔχει περιφέρειαν ἑνὸς περίπου μιλλίου· τὸ σχῆμά της εἶναι ᾠοειδὲς καὶ τὸ

βάθος αὐτῆς κατωτέρω τῶν πέριξ λοφίσκων 30—35 ποδῶν. Ἡ κοιλὰς εἶναι κατάξηρος ἄνευ οὐδεμιᾶς φυτείας καὶ πλήρης σκελετῶν ἐσκορπισμένων πανταχοῦ, σκελετῶν ἀνθρώπων, τίγρεων, ἀγριοχοίρων, ἐλάφων, πτηνῶν κτλ. Καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν αὐτῆς δὲν παρατηρεῖται οὔτε ἀτμὸς, οὔτε ῥωγμὴ ἐν τῷ ἐδάφει, ὅπερ φαίνεται συμπαγὲς καὶ σκληρὸν ὡς πέτρα. Οἱ περιβάλλοντες τὴν κοιλάδα ταύτην τῆς ἀπελπισίας ἀπότομοι λοφίσκοι εἶναι κεκαλυμμένοι ὑπὸ δένδρων καὶ θάμνων ἀνθηροτάτης βλαστήσεως. Κατέβημεν βοηθούμενοι ὑπὸ ῥάβδων ἐκ βαμβοὺ ἕνα τῶν λοφίσκων τούτων μέχρι 18 ποδῶν βάθους· ἐντεῦθεν δὲ κατεβιβάσαμεν μέχρι κάτω κῦνα. Εἰς διάστημα ἧσσον τῶν 5 δευτερολέπτων κατέπεσεν ἀκίνητος, ἀνέπνευσεν ὅμως ἔτι ἐπὶ 18 λεπτά. Ἕτερος κύων ὃν κατεβιβάσαμεν ὑπέκυψεν εἰς τοὺς θανατηφόρους ἀτμοὺς τῆς κοιλάδος ἐντὸς 10 λεπτῶν. Ὄρνις ἀνθεῖσα μόλις ἓν καὶ ἥμισυ λεπτὸν καὶ μάλιστα κατέπεσε πρὶν φθάσῃ κάτω. Πρὸ ἡμῶν ἔκειτο ἀνθρώπινος σκελετός. Τὰ ὀστᾶ ἀποκτῶσιν ἐνταῦθα λεπτότητα καὶ τὸ χρῶμα τοῦ μαρμάρου, τὰ δὲ τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἀπωλέσθησαν εἶναι σκελετοὶ κακοποιῶν οἵτινες ἀλλαχόθεν καταδιωκόμενοι κατέφυγον εἰς τὴν κοιλάδα ἀγνοοῦντες τὰ δηλητηριώδη μιάσματα τῆς ἀτμοσφαίρας. Τὰ γειτονικὰ ὄρη εἶναι ἡφαιστειώδη ἀλλ' οὐδεμία θειοῦχος ὀσμὴ παρατηρεῖται, οὐδὲ σημεῖόν που ἐκρήξεως».

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογία.—Τοῦ περιφήμου καὶ ἐν Ἑλλάδι λίαν γνωστοῦ *ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ* (Conversationslexicon) τοῦ γερμανοῦ Meyer ἐκδίδονται νῦν εἰδικὰ λεξικὰ (Fachlexica), περιέχοντα τὴν ὕλην διαφόρων κλάδων τοῦ ἐπιστητοῦ ἕκαστον καὶ ὑπὸ γνωστῶν ἀνδρῶν συνταχθέντα.

—Ὁ γερμανὸς καθηγητὴς Fauelmann ἤρξατο νεωστὶ ἐκδιδόναι *ἱστορίαν τῆς τυπογραφίας μετὰ εἰκονογραφιῶν*. Ἐκ τοῦ ἀξιολόγου τούτου ἔργου μανθάνομεν σὺν τοῖς ἄλλοις τὸ περίεργον, ὅτι ἐν προγενεστέρᾳ ἐποχῇ οἱ ξυλογράφοι ἐχρῶντο ἐπὶ καὶ τῷ αὐτῷ ξυλογλύφῳ ὅπως παραστήσωσι διάφορα πράγματα, λ. χ. ὁ περίφημος Schoeffer ἐτύπωσε βιβλίον, ἐν ᾧ Κάρολος ὁ κληθεὶς μέγας κατὰ πάντα ἑτέρῳ ἁπλῷ ἱππότῃ ὁμοιάζει, δυωκαίδεκα διάφοροι ἐπίσκοποι ἔχουσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μορφὴν καὶ ἡ Ῥώμη ὁμοιάζει πληρέστατα τῇ ξυλογραφίᾳ τῆς πόλεως Μαγδεβούργου κτλ. Ὁ γράφων ὅμως τὰ χρονικὰ ταῦτα εἶδέ τι ἔτι περιεργότερον ἐν τῇ ἐν Μονάχῳ τῆς Βαυαρίας βιβλιοθήκῃ, παλαιὰν ἱσπανικὴν μετάφρασιν τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας τοῦ Λιβίου, δῆλα δὴ, μετὰ εἰκόνων, ἐν αἷς οἱ ῥωμαῖοι ἔφερον ἀκριβῶς ἱσπανικὰς μεσαιωνικὰς στολάς.

—Προσεχῶς ἐγερθήσεται τῷ γερμανῷ συγγραφεῖ Zschokke ἀνδριὰς

ἐν τῇ γενεθλίῳ αὐτοῦ πόλει Aarau. Ὁ Zschokke ἐγεννήθη ἐν ἔτει 1771 καὶ ἀπέθανε τῷ 1848, ἀνήκει τῇ λεγομένῃ ῥωμαντικῇ σχολῇ τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, ἔγραψε πλεῖστα διηγήματα καὶ φανταστικὰ τεμάχια, ἐν ἅπασι δμως τοῖς ἔργοις αὐτοῦ διακρίνεται καὶ ἀξιέπαινος καθίσταται διὰ τὸν ἠθικὸν σκοπὸν ὃν πάντοτε ἐπιδιώκει.

*
* *

Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι.—Αἱ ἐργασίαι τῆς ὑποβυθίου ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Μάγχης σήραγγος προχωροῦσιν. Ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς ἀκτῆς τοῦ Δούβρου ἡ στοὰ ἔχει ἤδη 800 μέτρων μῆκος, ἀπὸ δὲ τῆς γαλλικῆς ἀκτῆς τοῦ Καλαὶ ὀλιγώτερον. Ἐντὸς πέντε ἢ ἓξ ἐτῶν θὰ συναντηθῶσιν οἱ ἐργάται καὶ ἐντὸς δεκαετίας ἡ σήραγξ θὰ παραδοθῇ εἰς κοινὴν χρῆσιν, θὰ ἔχῃ δὲ μῆκος τριάκοντα δύο χιλιομέτρων. Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα ἐνεργοῦνται ὑποβυθίως, συνῆλθεν ἐπιστημονικὸς καὶ τεχνικὸς ὅμιλος ἐν Βραΐτον ὅπως μελετήσῃ τὸ ζήτημα τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμου μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας βαίνοντος ἐπὶ στοῶν ὑπερθαλασσίων

— Ὁ μέγας περιηγητὴς Νορδεενσκιὸλδ προτίθεται ὅπως κατὰ τὸ προσεχὲς θέρος ποιήσῃ νέαν θαλασσοπορίαν εἰς τὰς ἀρκτικὰς χώρας.

— Ἐν Βερολίνῳ ἱδρυθήσεται μουσεῖον ἐμπορικῆς γεωγραφίας. Εἰς τοὺς κατὰ τόπους προξένους τῆς Γερμανίας ἀνετέθη ἡ φροντὶς περὶ συναγωγῆς ἀντικειμένων διὰ τὸ Μουσεῖον τοῦτο.

— Ὁ ἐν τῷ ἐν Λειψίᾳ πανεπιστημίῳ καθηγητὴς τῆς ὑγιεινῆς Κάρολος Reclam συνιστᾷ ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένου περιοδικοῦ συγγράμματος «Ἡ Ὑγιεία» (Gesundheit) *ὡς ἄριστον χρῶμα τῆς ἐνδυμασίας ἡμῶν τὸ πρὸς τὸ λευκὸν τεῖνον*, ἅτε διατηροῦν τὴν ἐσωτερικὴν θερμότητα κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ ὑπερασπίζον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς κατὰ τὸ θέρος, ὡς δυσθερμάγωγον. Τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ τοῦτον, ὅστις δμως δὲν εἶναι βεβαίως πάντη νέος, ἐνισχύει ὁ καθηγητὴς διὰ παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ χρώματος τῶν τριχῶν πολλῶν ἄλλων ζώων καὶ ἐπὶ τοῦ χρώματος τῆς ἐνδυμασίας πολλῶν βαρβάρων λαῶν, οἵτινες, μὴ εἰδότες βεβαίως τοὺς ἐπιστημονικοὺς λόγους, προτιμῶσι πάντοτε τὸ λευκὸν χρῶμα, ὁδηγούμενοι ὑπὸ μόνης τῆς πείρας. Ὁ αὐτὸς διδάκτωρ Reclam ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ γράφει, ὅτι, κατὰ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ καὶ τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ Friedlaender *ἡ πίσσα, ἣν περιέχει ἐνίοτε ὁ ζύθος καὶ ἣν πολλάκις ἀφρόντιδες πίνομεν, εἶναι θανατηφόρον δηλητήριον* ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἕκαστος ὀφείλει ἵνα φοβῆται προσέχων ὅταν πίνῃ ζύθον, ὅπως μὴ σὺν αὐτῷ καταπίνῃ καὶ μικρὰ τεμάχια πίσσης, ὡς συνήθως συμβαίνει, διότι ἂν τύχῃ ἐφ' ἅπαξ ἵνα διαφύγῃ τὸν θάνατον δὲν θέλει δμως διαφύγῃ αὐτὸν καὶ πάντοτε.

— Κάλλιστον παράδειγμα μιμήσεως τοῖς ἡμετέροις διδασκάλοις παρέχει ὁ κ. Φουρνιὲ δημοδιδάσκαλος χωρίου τινὸς παρὰ τὴν Νίκαιαν, ὅστις συνέστησε μεταξὺ τῶν μικρῶν μαθητῶν του ἑταιρίαν πρὸς προστασίαν τῶν πτηνῶν καὶ καταστροφὴν συνάμα τῶν ἐπιβλαβῶν τῇ γεωργίᾳ ἐντόμων. Παρέχονται βραβεῖα τοῖς ἐπιμελεστέροις καὶ ἄλλαι ἀμοιβαί. Τὰ ἐκ τούτου προελθόντα καλὰ ἀποτελέσματα κατεφάνησαν ἀμέσως, διότι ἐν διαστήματι πέντε μηνῶν τοῦ θέρους οἱ μικροὶ μαθηταὶ προεφύλαξαν 96 φωλεὰς περιεχούσας 329 πτηνά, κατέστρεψαν 4555 φωλεὰς βόμβυκος τοῦ πομπευτοῦ περιεχούσας τοὐλάχιστον 1363500 σκώληκας, 1585 ἀκρίδας, 58911 κοχλίας, 194328 διαφόρους σκώληκας καὶ 35721 παντοῖα ἔντομα, ἐν συνόλῳ 1665578 καταστρεπτικωτάτους τῇ γεωργίᾳ ἐχθρούς.

— Ὡς γνωστὸν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ πρὸ πάντων ἐν Γερμανίᾳ πολλαὶ δανείζουσαι βιβλιοθῆκαι, αἵτινες ἐπὶ μικρᾷ χρηματικῇ ἀμοιβῇ δανείζουσι τοῖς πολλοῖς βιβλία. Ὁ ἀμερικανὸς ἰατρὸς Haines, σφόδρα συνιστᾷ τὴν ἀπολύμανσιν τῶν βιβλίων τούτων, διότι κατὰ παρατηρήσεις ἑαυτοῦ καὶ πολλῶν ἄλλων ἰατρῶν, πλεῖσται ἀσθένειαι καὶ πρὸ πασῶν ὁ τύφος καὶ ἡ εὐφλογία διαδίδονται καταπληκτικῶς διὰ τοῦ χάρτου. Ἡ συμβουλὴ τοῦ ἰατροῦ τούτου καίτοι παρ' ἡμῖν δὲν εἶναι διαδεδομέναι αἱ βιβλιοθῆκαι αὐταὶ εἶναι λίαν ἡμῖν ὠφέλιμος.

— Ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐν Παρισίοις ἐκδιδομένου περιοδικοῦ Nature ὁ κ. Tedeschi di Ercole ποιεῖται λόγον κατὰ σημειώσεις τοῦ ἐν Κερκύρᾳ προξένου τῆς Γαλλίας κ. Mallet τοῦ ἐν Αἰτωλικῷ τελευταίου γεωλογικοῦ φαινομένου, περὶ οὗ ἐγένετο μνεία καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ Ε'. ἔτους τοῦ *Παρνασσοῦ*. Ὁ κ. Tedeschi ἀποδίδει τὸ φαινόμενον τοῦτο εἰς ἡφαιστείαν ἐνέργειαν ἥτις ἔχει σχέσιν μὲ τὸ ἐν Μεθάνοις ἡφαίστειον, τὸ μόνον, μὴ περιλαμβανομένων τῶν νήσων, ἡφαίστειον τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Ἀρχαία φιλολογία.

Νεωτέρα φιλολογία.

Νεοελληνικὴ φιλολογία.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΑ

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑΙ ΚΑΙ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Σελ. 219 στίχ. 8 κάτωθεν γραπτέον: σκλάδος.—Σελ. 457 στ. 18: μόρον.—Σελ. 512 στ. 8: πρίγκιψ.—Σελ. 711 στ. 6: κεκακογραφημένος.—Σελ. 822 στ. 9: μεγέθους.—Σελ. 1001 σημ.: 833.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

ΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ΤΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ 1881

ΠΕΡΙ ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΩΝ

ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΑΚΩΝ ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΩΝ

Μετὰ τοὺς διαφόρους πολιτικοὺς καὶ κοινωνικοὺς κλονισμοὺς οὓς ὑπέστη τὸ εὐρωπαϊκὸν ἔδαφος ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα, ἡ μακρὰ σιωπὴ τῶν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐν δυσπραγίᾳ διατελουσῶν ἐργατικῶν τάξεων τοῦ λαοῦ ἔπαυσε, καὶ πολλαὶ ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης τούτων προσπάθειαι καὶ ἀπόπειραι ἐγένοντο καὶ ἐξακολουθοῦσι γενόμεναι. Μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων καὶ ἡ τὰ εὐχαριστότερα ἠθικὰ καὶ ὑλικὰ ἀποτελέσματα παρασχοῦσα, εἶναι καὶ ἡ ἐπινόησις τῶν Ταμιευτηρίων, Caisses d' Epargne, τῶν εὐεργετικῶν δηλ. ἐκείνων καθιδρυμάτων ἐν οἷς κατατιθέμεναι καὶ αἱ εὐτελέστεραι οἰκονομίαι τοῦ μικροῦ καὶ πτωχοῦ ἐργάτου, τοῦ γεωργοῦ, τοῦ βιομηχάνου, τοῦ ὑπηρέτου κτλ. ὄχι μόνον διασώζονται ἀπὸ στιγμιαίας ἐπιθυμίας συνήθεις εἰς τοὺς τῶν τάξεων αὐτῶν ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ συσσωρευόμεναι σχηματίζουσι κεφάλαιον χρησιμοποιούμενον πρὸς ὄφελος αὐτῶν τῶν ἰδίων καταθετῶν, διὰ τῆς παροχῆς δανείων ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ, διὰ τῆς συστάσεως Γεωργικῶν Τραπεζῶν, διὰ τῆς κατασκευῆς ὁδῶν καὶ σιδηροδρόμων, ὑπηρετοῦντα ἐν γένει πᾶσαν τοῦ τόπου προαγωγήν.

Διαπραγματευθέντες ἄλλοτε ἐν ἐκτάσει τὸ περὶ Ταμιευτηρίων ἐν γένει θέμα ἀπεδείξαμεν τὴν εἰς τὴν κοινωνίαν ἐξ αὐτῶν προσγινομένην ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ὠφέλειαν πρὸς δὲ καὶ πόσην ἀνάπτυξιν ἐπ' ἐσχάτων ἔλαβον διὰ τῆς προσλήψεως τῶν ταχυδρομικῶν γραφείων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των· σκοποῦντες καὶ σήμερον νὰ ἐπιδείξωμεν τὰς συνεχεῖς προόδους τῶν εὐεργετικῶν τούτων καθιδρυμάτων ὑποχρεούμεθα εἰς σύντομον ἐπανάληψιν τῶν οὐσιωδεστέρων τοῦ θεσμοῦ, ἀναγκαίαν πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τούτου.

Ἡ ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομία, δηλ. ἡ τῶν περιττῶν καὶ ματαίων ἐξόδων οἰκονομία, εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας πλέον, ἡ θεμελιώδης βάσις τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἑνὸς ἔθνους, ὁ πρακτικώτερος γνώμων τῆς ἠθικῆς προόδου του, καὶ ἡ πρὸς σωτηρίαν τοῦ λαοῦ ἄγουσα ὁδός· ἀλλ' ἡ ἀρετὴ αὕτη εἶναι εὐκολωτέρα παρὰ τοῖς πλουσίοις παρὰ τοῖς ὁποίοις καὶ ὁρμήματα πρὸς πραγματοποίησιν αὐτῆς δὲν ἐλλείπουσι, καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς οἰκονομίας δὲν τοῖς εἶναι ἄγνωστος· ἂν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τάξεων τούτων τῶν ὑποχρεουμένων εἰς ἔμπνευσιν σεβασμοῦ διὰ τῆς ἐνεργοῦ χρήσεως τοῦ πλούτου των παρεχουσῶν τὸ καλὸν παράδειγμα ὅπως οὗτος ἀποβῇ

πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν, παρατηροῦνται δείγματα, οὐχὶ συνήθη, ἐνόχου ἀμελείας, ἢ καὶ μάλιστα ἀνοήτου σπατάλης, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀτέλειαν, κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς ἐρριζωμένας παραδόσεις, αἵτινες μόνον δι' ἀνδρικῆς ἀνατροφῆς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν δύνανται νὰ ἐξαλειφθῶσι· παρὰ ταῖς ἧττον ὅμως εὐπόροις τάξεσιν, ἡ ἀρετὴ αὕτη τῆς οἰκονομίας ἐκ τῆς δαπάνης εἶναι δυσκολωτάτη, διότι ἐν αὐταῖς αἱ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς ἀφίνουσιν ἴχνη, ἕνεκα δ' ἐλλείψεως γνώσεων περὶ τῆς ἰσχύος τῆς ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομίας, τῶν παραδόσεων, καὶ τοῦ παραδείγματος τῆς προνοίας (τῆς προβλέψεως δηλ.) μὴ ἐλλειπουσῶν βεβαίως καὶ τῶν πολλῶν πρὸς διασκέδασιν εὐκαιριῶν, εἶναι εὐκολώτερον νὰ παρασυρθῶσιν ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας ὀλίγων ὡρῶν παρὰ νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν σκληρὰν θυσίαν μεγαλητέρας ἐργασίας καὶ εἰς μεγαλητέραν ἐγκράτειαν, πρὸς ἀπόλαυσιν ἀσφαλεστέρου καὶ ἀνετοτέρου ἀλλ' ὀλίγον μακροτέρου μέλλοντος αὐτῶν, καὶ τῆς οἰκογενείας των· διὰ τοῦτο ἡ ἐφεύρεσις τῶν Ταμιευτηρίων τὴν περίθαλψιν καὶ εὐημερίαν τῶν ἧττον εὐτυχῶν τούτων τάξεων σκοπεῖ, καὶ εἶναι ἔργον τῆς καθαροτέρας φιλανθρωπίας, διότι, ἐκτὸς ὅτι τὰ Ταμιευτήρια χρησιμοποιοῦσι κεφάλαιον ἀνύπαρκτον συλλεγὲν ἀπὸ τὰ σπέρματα τῆς οἰκονομίας ἐκ τῆς δαπάνης, πολλάκις παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ καταθέτου, συνειθίζουσι τὸν λαὸν εἰς τὴν ἠθικὴν διὰ τῆς παρεμποδίσεως αὐτῶν ἀπὸ ματαίας καὶ ἐπιβλαβεῖς δαπάνας, οἷον τὴν μέθην καὶ τὰ ταύτῃ παρεπόμενα, ἄλλως τε τὴν παραγωγὸν δύναμιν τοῦ ἐργάτου τὴν αὐξάνουσι διότι οὗτος βασιζόμενος ἐπὶ κεφαλαίου τὸ ὁποῖον ἐκ τῆς οἰκονομίας ἐσχημάτισε καὶ τοῦ ὁποίου τὸ εἰσόδημα ὁποιονδήποτε καὶ ἂν ἦναι αὐξάνει τὸ καθημερινὸν κέρδος, εἶναι μᾶλλον ἐλεύθερος καὶ δὲν ἐξαντλεῖ τὰς δυνάμεις του· δικαίως λοιπὸν οἱ Ἄγγλοι τὰ Ταμιευτήρια ὠνόμασαν **Saving Banks** ἤτοι Σωτηρίους Τραπέζας.

Βεβαίως πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομίας ἑνὸς ἔθνους, καθὼς καὶ τοῦ ἀτόμου συντρέχουσι πρὸ πάντων δύο αἴτια· ἡ δραστηρία ἐνέργεια, καὶ ἡ ἐλάττωσις τῶν ἐξόδων· ἀλλ' ἡ πεῖρα μᾶς διδάσκει ὅτι παντοῦ καὶ πάντοτε πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, πολλὴν ἔχουσιν ἐπιρροὴν αἱ περιστάσεις καὶ τὸ παράδειγμα, διὰ τοῦτο πανταχοῦ παρετηρήθη ὅτι τὸ παρέχειν τὰ μέσα πρὸς συλλογὴν τῶν οἰκονομιῶν ἐκ τῆς δαπάνης, διεγείρει τὴν ἅμιλλαν καὶ τὴν ὑποκινεῖ σπουδαίως· δὲν εἶναι λοιπὸν ποσῶς παράδοξον, διατί παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσι καὶ παρὰ τοῖς πλουσιωτέροις καὶ ἠθικωτέροις λαοῖς, τόση καταβάλλεται προσπάθεια καὶ φροντὶς παρά τε τῶν κυβερνήσεων, τῶν ἠθικῶν σωματείων καὶ τῶν πολιτῶν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ἀρετῆς ταύτης.

Τὰ ἔθνη ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ εὐεργετικὸς οὗτος δεσμὸς λειτουργεῖ σήμερον καὶ τῶν ὁποίων ἡ διεθνὴς περὶ Ταμιευτηρίων στατιστικὴ περιέχει τὰ ὀνόματα εἶναι τὰ ἑξῆς· ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, τὸ Βέλγιον, ἡ Ἰταλία, ἡ

Ὀλλανδία, ἡ Αὐστρο-οὑγγαρία, ἡ Γερμανία, τὸ Σκανδιναυϊκὸν βασίλειον, ἡ Δανιμαρκία, ἡ Ῥωσία μετὰ τῆς Φινλανδίας (ἄνευ τῆς Πολωνίας), αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἡ Βραζιλία. Ἐν τῇ Ἰβηρικῇ χερσονήσῳ λειτουργεῖ μὲν ὁ θεσμὸς ἀλλὰ χαλαρῶς διὸ ἐλλείπουσι πληροφορίαι, οὐχ ἧττον ὅμως κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1880 ἐν Πορτογαλλίᾳ ἐψηφίσθη νέος νόμος πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ εὐεργετικοῦ τούτου θεσμοῦ. Ἡ Ῥουμανία τὸ ἐκ τοῦ χάρτου τῶν ἐθνικοτήτων ἐξηλειμμένον τοῦτο ἔθνος καὶ εἰς τὸν ἑλληνισμὸν ὀφεῖλον τὴν ἀναγέννησίν του, τῇ πρωτοβουλίᾳ καὶ τῇ δραστηρίᾳ ἐνεργείᾳ ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου ὅνπερ ἡ εἱμαρμένη τῷ ἔδωκε, ὑπερανθρώπους δυνάμεις καταβάλλει ὅπως μιμηθῇ καὶ κατὰ τοῦτο τὰ ἄλλα πεπολιτισμένα ἔθνη· καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ συστήσῃ ἀπὸ τοῦ 1873 τέσσαρας οἰκονομικὰς ἑταιρίας, δὲν συμπεριλαμβάνεται ὅμως ἀκόμη εἰς τὸν κατάλογον τῆς στατιστικῆς τῶν Ταμιευτηρίων, ἐπειδὴ αὗται φέρουσι τὸν τύπον ἀλληλοβοηθητικῶν ἑταιριῶν· μόνη ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Τουρκία εἶναι τὰ ἔθνη τὰ ὁποῖα ἐκτὸς τῆς χορείας τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν θεωροῦνται, ἡ Ἑλλὰς ἥτις καὶ ἱστορίαν λαμπρὰν ἔχει, καὶ μήτηρ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν φώτων θεωρεῖται, ἡ Ἑλλὰς, ὑστερεῖται δυστυχῶς πάντων, εἰς σκοτεινὸν δὲ πέπλον κεκαλυμμένη ἀδυνατεῖ καὶ τ' ἁπλούστερα πλέον στοιχεῖα τοῦ ὑγιοῦς πολιτισμοῦ νὰ μιμηθῇ. Ἐὰν συγκρίνωμεν τὰ ἐν τοῖς Ταμιευτηρίοις κατατεθειμένα ποσὰ πρὸς τὸν ὅλον πληθυσμὸν τῆς Εὐρώπης, ἐξάγομεν ὅτι εἰς πίστιν ἑκάστου ἀτόμου κατὰ μέσον ὅρον ἀναλογοῦσι φρ. 37, 65]0, προκύπτει δ' ἡ ἀναλογία αὕτη ἐκ κεφαλαίου ἐκ φρ. 9,384, 784,519 ἐν τοῖς Ταμιευτηρίοις κατατεθειμένων καὶ μέχρι σήμερον ἴσως 9 $^1/_2$ δισεκατομμυρίων, πρὸς τὸν ὁλικὸν πληθυσμὸν τῆς Εὐρώπης ἐκ 249, 221,761 κατοίκους, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 16 μόνον ἑκατομμύρια περίπου εἶναι καταθέται· τὸν μέσον τοῦτον ὅρον κατ' ἀναλογίαν τῶν καταθέσεων πρὸς τοὺς κατοίκους τινὰ τῶν κρατῶν ὑπερβαίνουσιν, ἄλλα δὲ ὑπολείπονται· ἐν τοῖς πρώτοις, τὴν ἀνωτάτην θέσιν κατέχει ἡ Δανιμαρκία ἧς ὁ μέσος ὅρος κατ' ἀναλογίαν τῶν κατοίκων πρὸς τὰς ἐν τοῖς Ταμιευτηρίοις καταθέσεις, εἶναι φρ. 138 κατ' ἄτομον, ἐν τοῖς δευτέροις δὲ ἡ Ὀλλανδία, καίτοι πλουσιωτάτη, μέχρι τοῦδε ἔχει τὴν κατωτέραν θέσιν φρ. 9 58]00 κατ' ἄτομον, ὡς ἐσχάτως μόνον ἀναπτυχθέντος ἐκεῖ τοῦ θεσμοῦ ἕνεκα τῆς ἕξεως τῶν κατοίκων νὰ διαθέτωσι μόνοι τὰ κεφάλαιά των ὁσαδήποτε καὶ ἂν ἦναι.

Πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τῆς σπουδαιότητος τῶν εὐεργετικῶν τούτων καθιδρυμάτων, ἐν οἷς συλλέγονται αἱ ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομίαι δηλ. αἱ οἰκονομίαι, οὕτως εἰπεῖν, τῶν περιττῶν καὶ ἐπιβλαβῶν ἐξόδων τῶν ἀνθρώπων, παραθέτομεν ἐν συντόμῳ τὰ ἐν τοῖς κυριωτέροις ἔθνεσιν οἰκονομηθέντα καὶ μετὰ μεγίστης ἐπιτάσεως οἰκονομούμενα ποσὰ, τὰ ὁποῖα ἐκτὸς ὅτι διασώζονται καὶ χρησιμεύουσι πρὸς εὐημερίαν αὐτῶν τῶν οἰκο-

νομούντων, γίνονται αἰτία ἠθικοποιήσεως καὶ βελτιώσεως ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας.

Ἔθνη	Πληθυσμὸς		Πίστωσις καταθετῶν			ἀναλογία πρὸς ἕκαστον κάτοικ.
	ἔτη	κάτοικοι	ἐποχὴ στατιστικῆς	καταθέται	εἰς φράγκα	
Ἀγγλία	1878	33799386	1878	3408481	1867260325	55.24
Γαλλία	1878	37000000	1878	3173721	1016166402	27.46
Αὐστρία	1878	20217531	1878	1423926	1621563877	81.02
Πρωσσία	1871	24639706	1874	2500528	1232883056	50.04
Σαξωνία	1878	2700000	1878	794243	367559595	136.12
Δανιμαρκία	1878	1900000	1873	382747	251555644	137.81
Ἰταλία	1878	28000000	1880	1560000	913914291	32.63
Βέλγιον	1878	5600000	1878	179064	105778204	18.88
Ολλανδία	1878	3899527	1878	.....	37395876	9.58

Τίς τῇ ἀληθείᾳ δὲν θαυμάζει τὸν εὐεργετικὸν τοῦτον θεσμὸν ἕνεκα τοῦ ὁποίου ᾠκονομήθησαν ἐκ τῶν περιττῶν ἐξόδων ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα περίπου 9 1/2 δισεκατομμύρια φράγκα καὶ οἰκονομοῦνται κατ' ἔτος περὶ τὰ 300 ἑκατομμύρια, διατιθέμενα εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου; Καὶ τίς πλέον βλέπων ἐμπράκτως τὰ μεγάλα εὐεργετήματα πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα τῶν καθιδρυμάτων τούτων, δύναται νὰ ἔχῃ δισταγμὸν περὶ τῆς μεγίστης αὐτῶν κοινωνικῆς ὠφελείας; Ὁ ὑπουργὸς τοῦ ἐμπορίου τῆς Γαλλίας ἐν ἐγκυκλίῳ του κατὰ τὸ 1879 ἀποκαλῶν τὰ ἔργα ταῦτα εὐεργετικὰ καὶ ἠθικοποιά, ὁμολογεῖ ὅτι ἤδη *τὰ Ταμιευτήρια ζητοῦνται μᾶλλον παρὰ τῶν ἐργατῶν ἢ οὗτοι παρὰ τῶν Ταμιευτηρίων.*

Ἔργον λοιπὸν τῆς καθαροτέρας φιλανθρωπίας ὑπῆρξεν ἡ ἐφεύρεσις τῶν Ταμιευτηρίων, διότι ἐκτὸς τῆς λίαν ἠθικῆς ἕξεως πρὸς τὴν οἰκονομίαν ἐκ τῆς δαπάνης τὴν ὁποίαν ἐπεξέτειναν, ἐχρησιμοποίησαν καὶ κεφάλαιον τὸ ὁποῖον ἄνευ αὐτῶν θὰ ἔμενε νεκρὸν ἐντελῶς· συλλέγουσι δὲ τὰς μικροτάτας οἰκονομίας αἵτινες ἀδύνατον νὰ τοποθετηθῶσι καὶ κυκλοφορήσωσιν, ἂν δὲν αὐξήσωσι καὶ φθάσωσι μέχρι τινος ποσοῦ ἀναλόγου πρὸς τὰ πρόσωπα τοὺς τόπους καὶ τὸν χρόνον· ἐκτὸς δ' ὅτι τὰς σώζουσι ἀπὸ παντοίους πειρασμούς, τὰς καθιστῶσιν ἡνωμένας σημαντικὸν κεφάλαιον τοῦ ὁποίου τὴν σπουδαιότητα οἱ ἐπίσημοι λογαριασμοὶ τῶν Ταμιευτηρίων δεικνύουσι· μεγάλην λοιπὸν χάριν ὀφείλει ἡ κοινωνία εἰς τὰ Ταμιευτήρια διὰ τὴν ἀπόλαυσιν ἑνὸς τόσον σπουδαίου κεφαλαίου ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας αὐτῆς διατιθεμένου.

Θέλοντες ὑπὸ γενικὴν ἔποψιν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν Ταμιευτηρίων ἐν Εὐρώπῃ, δυνάμεθα νὰ τὴν διαιρέσωμεν εἰς τρεῖς περιόδους.

α'.) Ἀπὸ τοῦ 1815 καθ' ὅλην τὴν μακρὰν εἰρήνην μέχρι τοῦ 1848 μετὰ προλόγου τινὸς περὶ τῆς προηγουμένης ἐποχῆς, ἥτις περικλείει τὸ σπέρμα τοῦ θεσμοῦ τούτου.

β'.) Ἀπὸ τοῦ 1848 μέχρι τοῦ 1861 ἐποχῆς τῆς ἱδρύσεως τῶν Ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων (Post-office Saving Banks) ἐν Ἀγγλίᾳ.

γ'.) Ἀπὸ τοῦ 1861 μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ὁπότε μεγάλαι καταβάλλονται προσπάθειαι πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ θεσμοῦ τούτου διὰ τῆς ἐφευρέσεως τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων, τῶν Βιομηχανικῶν καὶ ἄλλων τοιούτων.

Πρὶν ὅμως εἰδικῶς περὶ τῶν τελευταίων τούτων πραγματευθῶμεν, δὲν νομίζομεν ἄσκοπον νὰ μνημονεύσωμεν ἐν συντόμῳ καὶ τῶν πινάκων ἐκείνων, οἵτινες ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Διαγράμματα», ἐκτεθειμένοι ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συνεδρίου τῶν καθιδρυμάτων τῆς προνοίας κατὰ τὴν ἐν Παρισίοις παγκόσμιον ἔκθεσιν τοῦ 1878, διήγειραν τὴν περιέργειαν καὶ τὸν θαυμασμὸν πολλῶν τῶν ἐπισκεπτῶν. Οἱ πίνακες ἐκεῖνοι, ὧν λίαν εὐγενῶς μᾶς ἐστάλησαν τ' ἀντίγραφα, ἔργον τοῦ κ. Malarce, τοῦ ἀκαμάτου τούτου ἐργάτου τῆς εὐημερίας καὶ ἠθικοποιήσεως τοῦ ἐργατικοῦ λαοῦ, ἔσχον τοσαύτην σπουδαιότητα,ὥστε ὑποβληθέντες παρὰ τοῦ κ. Lavasseur προέδρου τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ἔν τινι συνεδριάσει αὐτῆς, ἐθεωρήθησαν ὡς σοφὴ καὶ πνευματώδης ἐργασία ἥτις καὶ πρὸ δύο ἐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ Ἀκαδημίᾳ εἶχεν ἐκτιμηθῆ, τῇ εἰσηγήσει τοῦ ἐξοχωτάτου τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης ἡγήτορος κ. Hyppolyte Passy, ὅστις ἀνέπτυξε τὸν σχετικὸν πρὸς τὰ Ταμιευτήρια τῆς Γαλλίας πίνακα, ἐνῷ ὁ κ. Lavasseur προκειμένου ἐσχάτως ἐν τῇ Βουλῇ νὰ συζητηθῇ ὁ νόμος περὶ Ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων (caisses d' Epargne postales) ὁμοίων πρὸς τὰς Post-office Saving Banks τῆς Ἀγγλίας, ἐπελήφθη τῆς ἀναπτύξεως τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὰ Ταμιευτήρια τῆς Ἀγγλίας πίνακος. Ἐνῷ δὲ ἀφ' ἑνὸς ἐν τοῖς διαγράμμασι ἐκείνοις συνοψίζεται ὑπὸ γραφικὸν σχῆμα ἡ ἱστορία τῶν Ταμιευτηρίων τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, παρατηροῦμεν συγχρόνως καὶ τὰ κυριώτερα σχετικὰ γεγονότα ἀπὸ ἡμίσεως αἰῶνος· σειραὶ ἐτησίων στηλῶν ὑποδεικνύουσι τὰς χρονικὰς κινήσεις τῶν καταθετῶν καὶ τῶν οἰκονομουμένων ποσῶν, τὰς αἰτίας τῶν κινήσεων τούτων. τὸν ἀριθμὸν τῶν Ταμιευτηρίων, τὸν πληθυσμόν, τοὺς νόμους καὶ κανονισμούς, τὴν κατὰ μέσον ὅρον τιμὴν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ δημοσίου χρέους (rente), κρίσεις, πολέμους, ἐπαναστάσεις, κτλ. καὶ πάντα τὰ αἴτια τὰ ἐπιρρεάζοντα τὴν οἰκονομίαν τοῦ λαοῦ. Ἐκ τῆς ἀκριβοῦς δ' ἐξετάσεως τῶν διαγραμμάτων τούτων κατηρτισμένων μετ' ἀκριβείας καὶ αὐθεντικότητος καὶ περιλαμβανόντων τὴν μαθηματικὴν οὕτως εἰπεῖν γλῶσσαν τῶν ὁμιλούντων γεγονότων, τοποθετημένων δὲ ἤδη ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν βουλευτηρίων, ἢ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν πλείστων Κοινοβουλίων τῆς Εὐρώπης, ὅπως παρέχωσι φῶς ἐπὶ τῶν ζητημάτων τὰ ὁποῖα ταῦτα, συζητοῦσι προκειμένου

περὶ Ταμιευτηρίων, ἐξάγομεν βέβαια συμπεράσματα ὅτι τὰ εὐεργετικὰ ἐκεῖνα καθιδρύματα εἶναι τὰ καλλίτερα μέσα τῆς τάξεως, καὶ τὰ εὐεργετικώτερα μέσα τῆς προνοίας τῆς οἰκονομίας, ἥτις θεωρεῖται παρὰ τῶν Ἄγγλων πολιτικῶν, οἵτινες εἶναι συγχρόνως καὶ οἱ σπουδαιότεροι οἰκονομολόγοι τοῦ κόσμου καὶ οἱ σοφώτεροι χειραγωγοὶ τῶν λαῶν, ὡς ἡ πρώτη ἀρετὴ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἔστω δὲ πάντοτε ἐν τῇ μνήμῃ τῶν τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐπιθυμούντων τὸ σοφὸν καὶ σωτήριον δόγμα ὅπερ ἡ πεῖρα διὰ πολλῶν διδάσκει· «salus aerarii populi suprema lex esto» καὶ τὸ ὁποῖον προϋποθέτει τὴν ἐγγύησιν τοῦ ἔθνους ἐπὶ τῶν μικρῶν οἰκονομιῶν τοῦ λαοῦ.

Τὰ αιτια τὰ ἐπηρρεάζοντα τὴν οἰκονομίαν τοῦ λαοῦ, τὸν ἀριθμὸν τῶν καταθετῶν καὶ τῶν κατατεθειμένων ἐν τοῖς Ταμιευτηρίοις ποσῶν, εἶναι ταὐτὰ περίπου παρ' ἅπασι τοῖς ἔθνεσι· τὸ κυριώτερον ὅμως τούτων εἶναι ἡ πρὸς διάδοσιν προσπάθεια, ἡ προπαγάνδα λεγομένη, αὕτη δ' ἀπεδείχθη ὅτι ἐπιτυγχάνεται κάλλιον διὰ τοῦ παραδείγματος, διὰ τῆς δημοσιογραφίας, ἰδίως ὅμως διὰ τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων, τῶν γυμναστηρίων τούτων τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας.

Ὁ θεσμὸς τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων ἀποτελεῖ κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἐν Βελγίῳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, κλάδον οἱονεὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ, ἡ μαθητεία δὲ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ ἐργάτου, γίνεται διὰ τῆς πρακτικῆς ἐξασκήσεως τῆς ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομίας καὶ διὰ τῆς διαχειρίσεως τοῦ βιβλιαρίου τοῦ Ταμιευτηρίου. Ἡ ἕξις τῆς τάξεως, τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς προβλέψεως ἐμφυτευόμεναι εἰς τὸ παιδίον ἐπὶ τῶν ἑδωλίων τοῦ σχολείου, εἰς τὴν τρυφερὰν ἐκείνην ἡλικίαν, καθ' ἣν αἱ καλαὶ ἕξεις εὐκολώτερον κατακτῶσι τὸ πνεῦμα παρὰ ἐν τῇ ἐφηβικῇ ἡλικίᾳ, ὅτε σχεδὸν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐσχηματισμένος, ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τοῦ θεσμοῦ τούτου· ὥστε διὰ τῶν ὀλίγων χρημάτων τὰ ὁποῖα οἱ γονεῖς δίδουσι πρὸς τὸ τέκνον των κατὰ τὰς ἑορτὰς πρὸς ἀγορὰν γλυκισμάτων, τὸ παιδίον μανθάνει ἐκ τοῦ σχολείου νὰ κάμνῃ ὅ,τι πρέπει ἀργότερα νὰ τὸ ἐξακολουθῇ ἐὰν ἦναι ἐργάτης φρόνιμος καὶ τακτικός.

Ἐὰν τὸ προνοεῖν εἶναι ὅρος τῆς ζωῆς τοῦ ἐναρέτου ἀνθρώπου, συμφέρον εἶναι νὰ συνειθίζωνται τὰ παιδία πρὸς τοῦτο ὅπως συνειθίζονται εἰς τὸ ἀποστηθίζειν, συμφέρει νὰ ἐξασκῆται ἡ πρόβλεψίς των, ὅπως καὶ ἡ μνήμη των, διὰ νὰ μανθάνωσι νὰ τακτοποιῶσι τὴν ζωήν των, διότι ὁ οἰκονομῶν ἔχει τακτικὴν ζωὴν, καὶ ἡ τακτικὴ ζωὴ κάμνει τὸν ἄνθρωπον ἐργατικὸν, τίμιον καὶ καλὸν, οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς εὐτυχίας. Ἡ ἐξάσκησις τῆς προβλέψεως μετριάζει τὰς ματαίας καὶ ψευδεῖς ἀνάγκας καὶ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον κύριον ἑαυτοῦ· δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος ἰσχυροποιεῖται κατὰ τῆς κακίας, ἐλευθεροῦται τῶν κακῶν παθῶν, εἶναι ἀνεξάρτητος καὶ καθίσταται ἀληθῶς ἐλεύθερος. Τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἔχουσι

τὰ Σχολειακὰ Ταμιευτήρια καὶ ἐντελέστατα ἐπιτυγχάνεται οὗτος διὰ τῆς προσεγγίσεως τοῦ γενικοῦ Ταμιευτηρίου πρὸς τοὺς παῖδας, διότι ἐκτὸς ὅτι τοῖς παρέχεται τὸ μέσον νὰ καταθέτωσι τὰς μικρὰς των οἰκονομίας, καὶ ἡ εὐκολία νὰ καταθέτωσι ταύτας ἐκτὸς τοῦ σχολείου τῇ φροντίδι τοῦ διευθυντοῦ, τοῖς χορηγεῖται ἅμα τῇ συμπληρώσει τούτων εἰς ἓν φράγκον, βιβλιάριον ἀληθοῦς καταθέτου τοῦ γενικοῦ Ταμιευτηρίου· τὸ βιβλιάριον τοῦτο ἐξισάζον τὸ παιδίον πρὸς τὸν ἄνδρα τὸ καθιστᾷ σώφρον καὶ ἐγκρατές, τὸ συνειθίζει δὲ πρὸς τὴν οἰκονομίαν, ὥστε ἐξερχόμενον τοῦ σχολείου ἐξακολουθεῖ μόνον του αὐτὴν ὡς ἐκ τῆς ὠθήσεως ἣν παιδιόθεν ἔλαβεν· ὥστε ἂν επταετὲς παιδίον συνειθίσῃ νὰ οἰκονομῇ δέκα λεπτὰ καθ' ἑβδομάδα, ἐκ τῶν κατὰ κυριακὴν διδομένων αὐτῷ παρὰ τῶν γονέων του, ἐν τῇ ἐνηλικιότητί του θὰ εὑρεθῇ κάτοχον ἑκατὸν περίπου δραχμῶν· θὰ λογίζηται δὲ εὐτυχές, ὡς πολλάκις παρετηρήθη ἐν τοῖς Σχολειακοῖς Ταμιευτηρίοις τοῦ Βελγίου καὶ τῆς Γαλλίας, ἂν ἐνίοτε διὰ τούτων, ἤθελεν ἀνακουφίζει ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας ἐν στιγμαῖς κρίσεως.

Αἱ μικραὶ αὗται οἰκονομίαι καίτοι κατ' οὐσίαν ἀσήμαντοι, ἔχουσι τὴν ἀξίαν των ἐν συνόλῳ συνήθως πρὸς καταπολέμησιν τῆς στενοχωρίας, ἐνίοτε ὅμως ὅπως γίνωσι πυρρὴν μεγάλης περιουσίας· τοῦτο τὸ ἴδομεν καὶ πρὸ τοῦ Φραγκλίνου καὶ τοῦ Laffite καὶ μετ' αὐτούς· πεντάλεπτον κατασπαταλώμενον δύναται ν' ἀνοίξῃ σχίσμα εἰς σάρακα ὅστις δύναται νὰ καταστρέψῃ καὶ τὸν μεγαλήτερον οἶκον, πεντάλεπτον δὲ οἰκονομούμενον δύναται νὰ ἦναι ἡ ἀρχὴ ζωῆς τακτικῆς καὶ ὁ πυρρὴν εὐτυχίας.

Ἡ τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων ἐπινόησις ὀφείλεται πρὸς τὸν κ. Laurent καθηγητὴν τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ἐν τῷ ἐν Gand τῆς Βελγικῆς Πανεπιστημίῳ· ὁ ἔξοχος οὗτος οἰκονομολόγος κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1866 προσκαλέσας τινὰς τῶν διευθυντῶν τῶν Σχολείων τῆς πόλεως τοῖς ἐξέθεσε τὴν ἰδέαν του καὶ ἐζήτησε τὴν συνδρομήν των ἐπὶ τῶν ἑξῆς βάσεων: Νὰ διδάσκηται ἐν τοῖς Σχολείοις ἡ ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομία ὅπως καὶ πᾶσα ἄλλη ἀρετή, καὶ ἐμπράκτως ὅμως· νὰ διδάσκηται δὲ αὕτη εἰς τοὺς παῖδας οἵτινες εἶναι οἱ καλλίτεροι ἀγωγοὶ παντὸς κοινωνικοῦ νεωτερισμοῦ, ἐφαρμοζομένου τοῦ ἐξόχου πολιτικοῦ δόγματος καὶ θείου λογίου «Ἄφετε τὰ παιδία ἐλθεῖν πρός με». Ἐκ τῆς διδαχῆς ταύτης οἱ μέλλοντες ἐργάται θὰ μάθωσιν ὅτι αἱ μικραὶ οἰκονομίαι ἐπαναλαμβανόμεναι καὶ καλῶς διατιθέμεναι, ἔχουσιν ἀξίαν καὶ ἀξίαν σπουδαίαν, ὅτι ἡ οἰκονομία ἐκ τῆς δαπάνης μετριάζει τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ματαίων ἐξόδων καὶ ὅτι εἶναι μία ἠθικὴ ἐξάσκησις ἥτις ἐνδυναμόνει τὴν θέλησιν καὶ μέσον βέβαιον ὁδηγοῦν πρὸς τὴν τύχην καὶ τοὺς μᾶλλον ἀποκλήρους αὐτῆς, ὡς καὶ μέσον διαφυλάξεως τῆς περιουσίας τῶν πλουσίων. Πρὸς τὸ συμφέρον λοιπὸν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ τῆς δημοσίας ἠθικῆς, ἡ διδαχὴ τῆς μικρᾶς οἰκονομίας ἐκ τῆς δαπάνης εἶναι ἀναγκαία διὰ τὰ τέκνα ὅλων

τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ συνιστᾶται μᾶλλον εἰς τὰ πτωχὰ καὶ ἧττον εὐποροῦντα παιδία, τὰ ὁποῖα δεκάλεπτα μόνον ἴσως εὐτυχοῦσι νὰ ἴδωσιν ἐν τῷ οἴκῳ των, καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἡ οἰκονομία ἐκ τῆς δαπάνης θὰ εἶναι μίαν ἡμέραν τὸ μόνον στοιχεῖον τῆς περιουσίας των.

Ὁ κ. Laurent περιγράψας τὸ σύστημά του τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων καὶ πεισθεὶς περὶ τῆς συνδρομῆς ἣν οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ διευθυνταὶ τῶν Σχολείων τῷ ὑπεσχέθησαν, δὲν ἀπηξίωσε, καίτοι ἐπιστήμων καὶ σπουδαῖος οἰκονομολόγος νὰ περιέρχηται ἀπὸ σχολείου εἰς σχολεῖον καὶ ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν, διδάσκων καὶ κατηχῶν τὰ παιδία πρὸς τὴν οἰκονομίαν, ὅπως προετοιμάσῃ οὕτω τὴν ἔμπρακτον διδαχὴν τῶν διδασκάλων. Ἀποτέλεσμα τούτου ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1866 σύστασις Ταμιευτηρίων ἐν δυσὶ δημοτικοῖς σχολείοις, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον τῇ ἐνθαρρύνσει τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ τῆς ἐπὶ τῶν Σχολείων ἐφορείας, εἰσήχθησαν ταῦτα εἰς τὸ νηπιαγωγεῖον καὶ ἐπὶ τέλους καὶ εἰς αὐτὰ τὰ Σχολεῖα τῶν ἐφήβων· κατὰ τὸ 1873 δὲ ἡ πόλις τοῦ Gand, ἡ ἑστία αὕτη τοῦ εὐεργετικοῦ τούτου θεσμοῦ εἶχεν ἐν ὅλοις τοῖς Σχολείοις Ταμιευτήρια· καὶ ἐπὶ 7980 μαθητῶν τῶν δημοτικῶν Σχολείων 7583 ἦσαν καταθέται ἐν αὐτοῖς· ἐπὶ 1079 δὲ μαθητῶν εὐπορωτέρας τάξεως, οἵτινες ἐφοίτων εἰς τὰ πρωτοβάθμια καὶ ἐπὶ πληρωμῇ σχολεῖα, 640 ἦσαν καταθέται, ἐπὶ 3039 δὲ παιδίων ἀπὸ 2—7 ἐτῶν ἐν τοῖς ὀρφανοτροφείοις καὶ λοιποῖς ἀσύλοις, 1920 ἦσαν καταθέται, ἐπὶ 3285 ἐργατῶν καὶ ἐργατίδων, οἵτινες ἐφοίτων εἰς τὰ ἐφηβικὰ σχολεῖα καθ' ἑσπέραν μηδὲ τῆς Κυριακῆς ἐξαιρουμένης, 2839 ἐξετέλουν τὸ εὐάρεστον τοῦτο καθῆκον, δικαίως λοιπὸν ἡ εὐτυχὴς αὕτη πόλις καυχᾶται ὡς κατέχουσα τὸν πρῶτον βαθμὸν τῶν οἰκονόμων πόλεων, διότι ἐκτὸς ὅτι πλέον τῶν 10,000 παιδίων διδάσκονται τὴν οἰκονομίαν ἐκ τῆς δαπάνης καὶ ὑπόσχονται γενεὰν βελτίονα, τ' ἀποτελέσματα ἐπῆλθον ἤδη ὡς ἐκ τῆς συγχρόνου κατηχήσεως τῆς οἰκογενείας των, καὶ ἐνῷ ὅλη ἡ Βελγικὴ ἐπὶ πέντε ἑκατομμυρίων κατοίκων μόλις ἠρίθμει πρὸ τοῦ θεσμοῦ τούτου 100,000 καταθέτας εἰς τὰ τέσσαρα ἰδιαίτερα Ταμιευτήρια καὶ ἐπὶ τοῦ Γενικοῦ ἐθνικοῦ Ταμιευτηρίου τοῦ διὰ τοῦ νόμου τοῦ 1865 ἱδρυθέντος, ἡ πόλις Gand μόνη ἐπὶ 120,000 κατοίκων ἠρίθμει 14,000 περίπου καταθέτας ἐν τοῖς Ταμιευτηρίοις. Καταπληκτικὴ ὄντως εἶναι ἡ πρόοδος τοῦ θεσμοῦ τούτου κατὰ τὴν τελευταίαν ἔκθεσιν τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ τοῦ ἐθνικοῦ Ταμιευτηρίου κ. Λέοντος Cans, μεγάλη δὲ ἡ ἐπήρεια ἣν ἐξασκεῖ, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ ἰδίου, ἐπὶ τῶν ἠθῶν ὅλης τῆς ἐργατικῆς τάξεως· διότι τὰ παιδία τῶν Σχολείων ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι θέλουσι γείνει ἀρχηγοὶ οἰκογενείας οἰκονόμοι, ἐμύησαν, οὕτως εἰπεῖν, τὰς οἰκογενείας των εἰς τὴν χρῆσιν τῶν Ταμιευτηρίων. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἰς τὰ εὐτυχῆ αὐτὰ ἔθνη τόσον ἡ Κυβέρνησις ὅσον καὶ αὐτὸς ὁ ἀνώτατος ἄρχων

ἀμέσως ἔρχονται ἀρρωγοὶ πρὸς τὴν ἰδιωτικὴν προσπάθειαν καὶ πρωτοβουλίαν καὶ μάλιστα ὅταν αὕτη ἀποβλέπει πρὸς κοινωνικὴν καὶ ἠθικὴν ὠφέλειαν· ἡ Βελγικὴ Κυβέρνησις βλέπουσα τὰ ἐξαίρετα ἀποτελέσματα τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων ἐδημοσίευσε ἐν τῇ Γαλλικῇ καὶ Φλαμανδικῇ γλώσσῃ εἰς 12,000 ἀντίτυπα καὶ ἀπέστειλεν πρὸς ὅλα τὰ πρωτοβάθμια Σχολεῖα, πρὸς τὰ διδασκαλεῖα καὶ πρὸς τοὺς δημάρχους τῶν πλείστων δήμων τοῦ Βελγίου, πάσας τὰς ἐπὶ *τῆς οἰκονομίας ἐκ τῆς δαπάνης ἐν τοῖς σχολείοις* ὁμιλίας τοῦ κ. Laurent, αἵτινες ὑπῆρξαν τὸ πρῶτον ὄργανον ὅπερ οὗτος μετεχειρίσθη πρὸς ἵδρυσίν των, ἡ πρὸς διάδοσιν δ' αὕτη προσπάθεια, ἐχρησίμευσεν ὄχι μόνον νὰ πολλαπλασιάσῃ τὰς ἱδρύσεις τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων, τὰ ὁποῖα πέρὶ τὰ τέλη τοῦ 1868 ἠριθμοῦντο εἰς τριακόσια, διανεμημένα εἰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πόλεις καὶ ἐπαρχίας μὲ καταθέσεις κατὰ τὸ 1869 φρ. 82,067, κατὰ τὸ 1870 φρ. 86,721, τὸ 1871 91,255, τὸ 1872 μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔχομεν τὴν στατιστικὴν εἰς 109,188 φρ., ἀλλὰ νὰ πλησιάσῃ καὶ τοὺς ἐργάτας ἐν γένει πρὸς τὸ Ταμιευτήριον· οὕτω τοὐλάχιστον ἡ Βελγικὴ διοίκησις ἐξηγεῖ τὴν ἔκτακτον αὔξησιν τὴν ἀπὸ τοῦ 1873 ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν βιβλιαρίων παρατηρηθεῖσαν τὰ ὁποῖα ἀπὸ 62,653 ηὔξησαν εἰς ἓν ἔτος εἰς 77,035.

Ἰδοὺ ἄνθρωπος ἀληθῶς ἐπιστήμων, πεπροικισμένος μὲ ἀγαθοεργὸν ἐνεργητικότητα τί ἐν Gand κατόρθωσε. Τὰ Σχολειακὰ Ταμιευτήρια ἐμψυχωθέντα διὰ βραβείου ἐκ φρ. 10,000 καὶ διευθυνόμενα ὑπὸ ἑταιρίας εἰδικῶς πρὸς τοῦτο ὀργανισθείσης, ἐπεξετάθησαν εἰς τὰς Βρυξέλλας, τὴν Ἀμβέρσαν, εἰς Bruges καὶ εἰς ἄλλας ἀκόμη πόλεις καὶ ἤδη ἐφ' ἁπάσας τῆς Βελγικῆς ἐκπληροῦντα τὸν εὐεργετικὸν καὶ φιλάνθρωπον σκοπόν των.

Ἐκ τῆς Βελγικῆς πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν διὰ τοῦ κ. Malarce, ἐπίτηδες ἐκεῖ ἀποσταλέντος παρὰ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως ὁ θεσμὸς τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων μετεφέρθη εἰς Γαλλίαν, ἐκεῖ δὲ τελειοποιηθεὶς διὰ τῆς ἐπὶ τούτῳ *μεθόδου* τοῦ ἰδίου κ. Malarce ἀνεπτύχθη καὶ ἐπεξετάθη εἰς πλεῖστα κράτη τῆς Εὐρώπης καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ἐσχάτως δὲ καὶ εἰς τὴν Βραζιλίαν· τοσαύτην δ' ἔλαβε σπουδαιότητα ὥστε πολλὰ Κράτη θέλοντα ἐπὶ τὸ τελειότερον νὰ ὀργανίσωσι τὰ διάφορα ταῦτα καθιδρύματα, ἀπέστειλαν εἰς Γαλλίαν σπουδαιότατα πρόσωπα πρὸς ἐκμάθησιν παρὰ τῷ κ. Malarce τῶν διαφόρων νομοθετημάτων καὶ διοικητικῶν ὀργανισμῶν τῶν Ταμιευτηρίων· ὡς τοιούτους δ' ἀναφέρομεν τὸν κ. Abraam Hewtt μέλος τοῦ Συνεδρίου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, τὸν κ. Khitrowo ἀνώτατον σύμβουλον παρὰ τῷ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργείῳ τῆς Ῥωσίας, τὸν Franz Flaz ἐπιτετραμμένον τοῦ ἐμπορικοῦ ἐπιμελητηρίου τῆς Αὐστρίας κτλ.

Ὁ κ. Malarce ὁ ἱδρυτὴς τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων ἐν Γαλλίᾳ, ὡς ὁ κ. Laurent ἐν τῇ Βελγικῇ καὶ ὁ κ. Fitch ἐν Ἀγγλίᾳ, μετὰ τὴν ἔγ-

κρισιν τῶν ἁρμοδίων ὑπουργῶν τοῦ Ἐμπορίου, τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, προέβη εἰς τὸ ἔργον διὰ τῆς ἐλευθέρας κατηχήσεως μόνον, ἄνευ οὐδεμιᾶς πιέσεως, καὶ ἐκεῖ μόνον ὅπου αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι ἦσαν σύμφωνοι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἔργου, κρίνοντες αὐτὸ κατάλληλον καὶ συμφέρον· διότι βάσις τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων, εἶναι ἡ ἐλευθέρα εἰσήγησις ὑπὸ τὴν τοπικὴν ἔγκρισιν καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως· οὕτω λοιπὸν ὁ θεσμὸς οὗτος ἐλάμβανε τοπικὸν χαρακτῆρα λίαν ἀναγκαῖον πρὸς διάρκειαν καὶ καλὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἱδρυμάτων ἐν γένει, ἰδίως δὲ τῶν φιλανθρωπικῶν, διότι ἕκαστος ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἐνεργείας του ἐνδιαφέρεται περὶ τοῦ ἔργου τὸ ὁποῖον ἵδρυσε καὶ φιλοτιμεῖται εἰς τὴν ἐπιτυχίαν του.

Τὸ κυριώτερον μέσον πρὸς διάδοσιν τοῦ ὠφελιμωτάτου τούτου θεσμοῦ ὑπῆρξε «τὸ Ἐγχειρίδιον» περὶ Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων ἐν Γαλλίᾳ τοῦ κ. Malarce, ἐν ᾧ ἐξετίθετο ὁ ὀργανισμός, ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας καὶ ἡ λογιστικὴ μέθοδος μεθ' ὅλων τῶν καλλιτέρων διατάξεων ἃς ἡ πεῖρα ἐδίδαξεν εἰς τὰ περισσότερα ξένα Κράτη· ἡ μέθοδος δὲ τῆς ἐργασίας ἣν ἐπενόησε, ἔχει τῳόντι σπουδαιοτάτην ἀξίαν, διότι παρὰ τοῦ διδασκάλου ζητεῖ ἐργασίαν σύντομον καὶ εὔκολον καὶ δὲν ἐπιβάλλει αὐτῷ εὐθύνην ἀσύμφωνον πρὸς τὴν θέσιν του· ὡς πρὸς τὸ λίαν δὲ σπουδαῖον προσὸν τῆς ἀνατροφῆς, ἣν τὸ Σχολειακὸν Ταμιευτήριον σκοπεῖ, ἡ μέθοδος αὕτη, κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκφρασιν τοῦ σπουδαιοτάτου οἰκονομολόγου καὶ πρῴην ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργοῦ τῆς Ἰταλίας κ. Sella τοῦ καὶ εἰσηγητοῦ καὶ ὀργανωτοῦ τῶν Ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων καὶ τῶν Σχολειακῶν ἐν Ἰταλίᾳ, «ἡ μέθοδος αὕτη, καθιστᾷ ψηλαφητὸν εἰς τὸν μαθητὴν τὸν θεσμὸν τοῦ »Γενικοῦ Ταμιευτηρίου, θέτουσα ἐν ταῖς χερσί του τὸ βιβλιάριον αὐτοῦ, »βιβλιάριον τὸ ὁποῖον μόνος του ἀπέκτησε διὰ τῶν πρώτων προσπαθειῶν »τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας του καὶ τὸ ὁποῖον θὰ διατηρήσῃ καθ' ὅλην του »τὴν ζωὴν ὡς μέσον τῆς εὐζωΐας του καὶ ἴσως τῆς εὐτυχίας του»· διότι ἐν τῷ θεσμῷ τούτῳ δὲν πρόκειται τόσον νὰ δοθῇ ἀφορμὴ εἰς τὰ παιδία πρὸς σχηματισμὸν μικροῦ κεφαλαίου διὰ τὴν ἐνηλικιότητά των, ὅσον νὰ τοῖς δοθῇ τὸ μέσον ὅπως μορφωθῶσιν αὐτά, ἐργάται φρόνιμοι, οἰκονόμοι, τακτικοὶ καὶ προβλεπτικοί· δὲν πρόκειται νὰ σχηματισθῶσι ποσότητες, ἀλλ' ἄνθρωποι, καὶ ἄνθρωποι ἄξιοι νὰ κανονίζωσι τὴν ζωήν των, δηλ. νὰ μεταχειρίζωνται καλῶς τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας των.

Ἰδοὺ δ' ἐν συντόμῳ αἱ κυριώτεραι διατάξεις τῆς μεθόδου τοῦ κ. Malarce, τὴν ὁποίαν πάντα σχεδὸν τὰ σχολεῖα τῆς Γαλλίας καὶ τῶν ξένων κρατῶν ὅπου ὑπάρχουσι Ταμιευτήρια Σχολειακά, παρεδέχθησαν.

Ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος συνήθως τὴν Τρίτην, τὴν πρωΐαν ὁ διδάσκαλος ἀναγγέλλει εἰς τοὺς μαθητάς του, *τὴν ἐξάσκησιν τῆς οἰκονομίας ἐκ τῆς δαπάνης*· λαμβάνει παρ' ἑκάστου οἰκονόμου μαθητοῦ τὰς μικρὰς κατατι-

θεμένας ποσότητας καὶ τὰς ἐγγράφει ἀμέσως ἐν πλήρει παραδόσει 1) ἐπὶ βιβλίου ἐπίτηδες πρὸς τοῦτο ἐν τῇ σελίδι τῇ διατεθειμένῃ εἰς λογαριασμὸν ἑκάστου μαθητοῦ, καὶ 2) ἐπὶ φύλλου ἐν ἀντιγράφῳ τοῦ λογαριασμοῦ ἑκάστου μαθητοῦ, τὸ ὁποῖον κρατεῖ αὐτὸς ὁ μαθητής, καὶ ὀφείλει νὰ παρουσιάζῃ εἰς ἑκάστην κατάθεσιν.

Ἅπαξ τοῦ μηνὸς αἱ καταθέσεις τῶν μαθητῶν ὅσαι ἐν τῷ διαστήματι τοῦ μηνὸς ἔφθασαν καὶ ὑπερέβησαν τὸ φράγκον μεταφέρονται παρὰ τοῦ διδασκάλου εἰς φράγκα σῶα δι' ἕκαστον μαθητὴν εἰς τὸ Ταμιευτήριον τοῦ τόπου ὅπου καὶ τὸ Σχολεῖον, καὶ ἐγγράφονται παρὰ τῶν ὑπαλλήλων ἐπὶ βιβλιαρίου τακτικοῦ τῶν καταθετῶν.

Τὸ βιβλιάριον τοῦτο καθιστᾷ τὸν μαθητὴν ἀπ' εὐθείας πιστωτὴν τοῦ Γεν. Ταμιευτηρίου, καὶ ἀπαλλάττει τὸν διδάσκαλον παντὸς βάρους καὶ εὐθύνης ὡς πρὸς τοῦτο.

Τὸ βιβλιάριον τοῦτο δι' οὗ ὁ μαθητὴς θεωρεῖται ὡς ἀνήρ, διότι ἐκτελεῖ πρᾶξιν ἀνδρός, εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ἀνατροφῆς τοῦ παιδίου καὶ ἐνίοτε καὶ τῆς οἰκογενείας του.

Ἂν πρὸς ἐπωφελῆ τινα δαπάνην ἢ διὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν οἰκογένειάν του ἐν στιγμαῖς στενοχωρίας ὁ μαθητὴς θελήσῃ ν' ἀποσύρῃ ὅλον ἢ μέρος τοῦ ἐν τῷ Ταμιευτηρίῳ λαβεῖν του, ἀρκεῖ μόνον ἡ ἐπέμβασις τοῦ νομίμου ἐπιτρόπου του.

Αἱ καταθέσεις τῆς οἰκονομίας ἐκ τῆς δαπάνης πρέπει πάντοτε νὰ ἦναι πληρωτέαι καὶ ἀμέσως, αὕτη δὲ εἶναι μία τῶν θεμελιωδεστέρων ἀρχῶν τῶν Ταμιευτηρίων. Συμφέρει δὲ ὁ μαθητὴς ὅστις ᾠκονόμησε τὸ πεντάλεπτον, τίς ἠξεύρει μετὰ πόσου ἀγῶνος, καὶ τὸ ὁποῖον ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ διαθέσῃ, νὰ ἐνισχύηται ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι θὰ εὕρῃ τὸν καρπὸν τῶν στερήσεών του ἀμέσως δι' ἐπωφελῆ δαπάνην ἢ πρὸς ἀνακούφισιν τῆς οἰκογενείας του, ἰδέας ἠθικῆς ἥτις ἐμπνέει ἐπίσης τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς.

Τὸ ἔργον αὐτὸ τοῦ κ. Malarce ἀπάνθισμα τῆς εἰς τὴν Βελγικὴν ἀποστολῆς του διήγειρεν ἀπ' αὐτῆς ἀκόμη τῆς δημοσιεύσεώς του, ζωηρὰς συμπαθείας, διαδοθὲν τὸ κατ' ἀρχὰς διὰ τῶν φροντίδων του καὶ κατόπιν παρὰ τοῦ ὑπουργείου τοῦ Ἐμπορίου καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, προεκάλεσε συναγωνισμοὺς δραστικοὺς καὶ ἐν διαστήματι ὀλίγων μηνῶν σπουδαῖος ἀριθμὸς Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων ἐγένετο ἐν Γαλλίᾳ, κατὰ τὴν ὑποδειχθεῖσαν *μέθοδον*, προϊὸν πείρας τῆς Βελγικῆς, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, ἕνεκα τῆς ἐλευθέρας αὐτοβουλίας καὶ τῆς ἀφοσιώσεως πολλῶν διευθυντῶν καὶ πρακτόρων τῶν Ταμιευτηρίων, δημάρχων, ἐπάρχων, ἀκαδημαϊκῶν, ἐπιθεωρητῶν τῆς πρώτης ἐκπαιδεύσεως καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ διδασκάλων, πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν πρέπει νὰ παρασιωπήσωμεν καὶ τὴν σπουδαίαν βοήθειαν μεγάλου μέρους τῆς δημοσιογραφίας, ἥτις ἦν·

νόησε πραγματικῶς καὶ μετέδωκε τὸ ἐκ τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων προσγινόμενον μέγα κοινωνικὸν ὄφελος καὶ ἐθνικὸν συμφέρον· διὰ τοῦ ἁπλοῦ λοιπὸν καὶ εὐκόλου ὀργανισμοῦ μὴ ἀπαιτοῦντος παρὰ τοῦ διδασκάλου εἰμὴ μίαν ὥραν τὸ πολὺ καθ' ἑβδομάδα καὶ εὔκολον ἐργασίαν χωρὶς νὰ προσεπάγῃ αὐτῷ εὐθύνην, ἀνάρμοστον εἰς τὴν θέσιν του, ἐπῆλθον ἀποτελέσματα οὐδεμίαν ἀποδεχόμενα ἀμφιβολίαν, διότι κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ 1877 εἰς 83 ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας εἶχον ἱδρυθῆ Σχολειακὰ Ταμιευτήρια καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀνήρχετο εἰς 8,000, κατ' ἐκείνην δὲ τοῦ 1879 ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ηὔξησεν εἰς 12,000, ἐν οἷς οἰκονομοῦντες παῖδες ἀριθμοῦνται περὶ τὰς 224,480 ἤτοι τὸ 30ον τῶν φοιτώντων ἐν αὐτοῖς μαθητῶν· 177,574 ἤτοι τὰ $^4]_5$ τῶν οἰκονόμων παίδων κατέχουσι βιβλιάριον Γεν. Ταμιευτηρίου καὶ κεφ. 3,602,621 φρ.· σήμερον δὲ κατὰ τὰς τὰς τελευταίας ἐκθέσεις αἵτινες πάνυ εὐγενῶς μᾶς ἀπεστάλησαν παρὰ τοῦ κ. Malarce, τὰ Σχολειακὰ Ταμιευτήρια ἀριθμοῦνται εἰς 14,490, αἱ καταθέσεις δὲ ὑπερέβησαν τὰ τέσσαρα ἑκατομμύρια, καὶ πάντα ἐνεργοῦσι θαυμασίως, ἀποφέροντα λαμπρὰ ἠθικὰ ἀποτελέσματα βεβαιούμενα ἐκ τῶν ἐπισήμων ἐκθέσεων τῶν πεντήκοντα τεσσάρων Γενικῶν Συμβουλίων· εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι πολλὰ Γενικὰ καὶ Δημοτικὰ Συμβούλια ἐψήφισαν πιστώσεις πρὸς ἀμοιβὴν τῶν διδασκάλων καὶ τῶν ὑπαλλήλων τῶν Ταμιευτηρίων, αἱ πλεῖσται δὲ τῶν ἐκθέσεων διὰ τὰς πιστώσεις ταύτας, βασίζονται ἐπὶ τῶν ἐξαιρέτων ἠθικῶν ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα τὰ Σχολειακὰ Ταμιευτήρια ἐπήνεγκον εἰς αὐτὴν τὴν περιφέρειάν των. Πολλοὶ δ' ἐπίσης ἰδιῶται ἐβοήθησαν τὸ ἔργον διὰ σπουδαίων δωρεῶν, καὶ ἡ κυβέρνησις αὐτὴ ἡ Γαλλικὴ δι' ἐγκυκλίου τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1880 παρεχώρησε σπουδαίας εὐκολίας πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ εὐόδωσιν τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων. Ἐπὶ τῇ προτάσει δὲ τοῦ ἀκαμάτου καὶ φιλανθρώπου κ. Malarce ἐσυστήθη ἑταιρία ἐπιστημονικὴ καὶ εὐεργετική, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν *Ἑταιρία τῶν Καθιδρυμάτων τῆς Προνοίας* (Societé des Institutions de Prevoyance) καὶ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ κ. Ἱππολύτου Passy, μέλους τῆς Ἀκαδημίας καὶ πρῴην ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν, τοῦ Ἐμπορίου, τῆς Γεωργίας καὶ τῶν Δημοσίων ἔργων, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος οἱ σπουδαιότεροι οἰκονομολόγοι τῆς Γαλλίας, πολλοὶ Σύμβουλοι τοῦ Κράτους καὶ μέγα μέρος τῶν ἀνωτάτων ὑπαλλήλων.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἱδρύσεως τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων, οἱ γονεῖς τῶν παιδίων τόσον ἀπεῖχον τῶν οἰκονομικῶν συνηθειῶν, ὥστε μετὰ λίαν κακοῦ βλέμματος ἔβλεπον τὸν θεσμὸν τοῦτον· ἐν τούτοις δὲν ἤργησαν πολὺ ν' ἀλλάξωσι γνώμην, κατηχούμενοι παρὰ τῶν ἰδίων τέκνων των τὰ ὁποῖα μετέφερον οἴκοι ὅ,τι ἐν τῷ σχολείῳ ἐδιδάσκοντο· ἐκ πείρας δὲ εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ νεάνιδες εἶναι εὐχερέστεραι τῶν παιδίων πρὸς τὴν οἰκονομίαν ἐκ τῆς δαπάνης, καὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐνηλίκων αἱ γυ

ναῖκες μᾶλλον τῶν ἀνδρῶν· ἡ γυνὴ εἶναι ἡ φυσικὴ οἰκονόμος τῆς οἰκογενείας πρὸ πάντων παρὰ τῷ ἐργατικῷ λαῷ, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄγγλοι νομοθέται, ἄνθρωποι πρακτικοί, ἔκαμον ἐξαίρεσιν τοῦ τακτικοῦ πολιτικοῦ νόμου, ἐπιτρέψαντες εἰς τὴν γυναῖκα, καίτοι ὕπανδρον νὰ ἐξασκῇ ἐλευθέρως τὴν ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομίαν· ὁ δὲ βελγικὸς περὶ Ταμιευτηρίων νόμος τοῦ 1865, ὁ ἰταλικὸς τοῦ 1875, ὁ ὁλλανδικὸς τοῦ 1879 καὶ ὁ γαλλικὸς ἐσχάτως τοῦ 1881 παρεδέχθησαν μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν διάταξιν ταύτην.

Ἡ ἐπιρροή, ἣν ἐξασκοῦσι τὰ Σχολειακὰ Ταμιευτήρια, δὲν περιορίζεται μόνον ἐπὶ τῶν ἐργατῶν τοῦ μέλλοντος, ἀλλὰ κατακτᾷ καὶ τὴν παροῦσαν ἔφηβον γενεὰν διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν παιδίων, οὕτω δὲ κερδίζονται εἴκοσι ἢ καὶ τριάκοντα ἔτη ἐκ τῆς προόδου· ὥστε ἐκ τοῦ θεσμοῦ τούτου τῶν Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων πάντες ὠφελοῦνται· αἱ μέλλουσαι γενεαί, τὰ παιδία, διὰ καλλιτέρας οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς ἀνατροφῆς, αἱ παροῦσαι γενεαὶ διὰ τῆς διαδόσεως τὴν ὁποίαν ὅλως φυσικὰ ἐκτελοῦσιν εἰς τὰς ἐργατικὰς οἰκογενείας των τὰ παιδία, κατηχούμενα εἰς τὴν ἀγάπην τῆς ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομίας διὰ τῆς ἐν τῷ Σχολείῳ ἐξασκήσεως, καὶ ἐπὶ τέλους τὰ Ταμιευτήρια αὐτά, διότι ἡ πελατεία των ἐκτείνεται καὶ ἐνισχύεται, τὸ κεφάλαιον τῶν καταθέσεων αὐξάνει, τὰ εἰσοδήματα ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ τόκου γίνονται μεγαλήτερα καὶ τὰ γενικά των ἔξοδα σχετικῶς ἐλαττοῦνται, διότι ἐπεκτείνονται ἐπὶ μεγαλητέρου ἀριθμοῦ καταθέσεων. Εἶναι δ' ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας πλέον τὸ μέγα κοινωνικὸν ὄφελος τὸ ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς προνοίας τοῦ λαοῦ προσγενόμενον καὶ τοῦ ὁποίου τὰ ἀποτελέσματα συνοψίζονται ὡς ἑξῆς: μεγαλητέρα τάξις, εὐεξία καὶ εὐχαρίστησις παρὰ ταῖς ἐργατικαῖς οἰκογενείαις· μεγαλήτερα πλούτη καὶ ἠθικότης ἐν τῷ ἔθνει καὶ ἐν τέλει μεγαλητέρα ἁρμονία τῆς κοινωνίας.

Μὴ νομίσῃ τις ὅμως ὅτι καὶ ὁ εὐεργετικὸς οὗτος θεσμὸς δὲν ἔχει τοὺς ἀντιφρονοῦντας οἱ ὁποῖοι φοβοῦνται τὴν ἐμφύτευσιν εἰς τοὺς παῖδας τῆς φιλαργυρίας, διὰ τῆς στερήσεως τῶν ὀλίγων λεπτῶν τὰ ὁποῖα οἱ γονεῖς των τοῖς δίδουσι, καὶ τὴν διδαχὴν τῆς κερδοσκοπίας, πάντα ὅμως ταῦτα δι' ἀκαταμαχήτων ἐπιχειρημάτων δεινῶν οἰκονομολόγων καὶ ἠθικολόγων κατέπεσαν διὰ τῆς ἀποδείξεως ὅτι ἡ ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομία ἐπήνεγκε τὴν ἠθικὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεολαίας ἐθιζομένης νὰ σκέπτηται περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ νὰ θυσιάζῃ παρούσας ἀνωφελεῖς ὀρέξεις διὰ μελλούσας ὠφελίμους ἀνάγκας· τὸ παράδειγμα δὲ τῆς πόλεως Gand τοῦ Βελγίου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκ 14,000 μαθητῶν οἱ 13,000 ἀπέκτησαν τὸ βιβλιάριον καὶ μετέδωκαν τὸ πνεῦμα τῆς οἰκονομίας παρὰ ταῖς οἰκογενείαις των, καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ ν' ἀπονείμῃ τὸ σπουδαιότατον ἐκ δέκα χιλιάδων φράγκων βραβεῖον, κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ φιλανθρώπου κληροδότου, πρὸς τὸν ἐκτελέσαντα τὸ ὠφελιμώτερον ἔργον διὰ

τὴν ἐργατικὴν τάξιν, ν' ἀπονείμη δὲ τοῦτο πρὸς τὸν κ. Laurent, ὡς ἱδρυτὴν τῶν Σχολειακκῶν Ταμιευτηρίων, διασκεδάζει πᾶσαν περαιτέρω ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τοῦ θεσμοῦ τούτου· καὶ τῷ ὄντι ἐν τῇ Βελγικῇ διηγοῦνται γεγονότα καὶ συμβάντα λίαν συγκινητικὰ καὶ σχεδὸν ἀπίστευτα, ἀναφέρονται ἐπεισόδια ἐν οἷς νέοι μαθηταὶ διὰ τοῦ ὀβολοῦ των ἠδυνήθησαν πολλαχῶς νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν τῶν γονέων καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας των, ν' ἀπαλλάξωσι δι' ἐγγυήσεώς των ἐκ προσωποκρατήσεως διὰ χρέη πατέρας, καὶ νὰ εὐκολύνωσι γάμον ἀδελφῆς, μὴ δυνάμενον ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς προικὸς νὰ πραγματοποιηθῇ. Ἡ νεότης, ὡς γνωστόν, εἶναι γενναία ἐκ φύσεως, εἰς τὴν ἀρετὴν λοιπὸν αὐτὴν πρέπει νὰ ἐξασκηθῇ, οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὅτι οἱ παιδαγωγικὰς γνώσεις ἔχοντες καὶ οἱ ἐξ ὁμοίων διδαχῶν λαβόντες γνῶσιν τῶν ἀποτελεσμάτων, θέλουσι προθυμοποιηθῇ νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ εὐεργετικοῦ τούτου θεσμοῦ καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὅπως μετ' οὐ πολὺ ἴδωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἀλλαχοῦ ἐπιτευχθέντα εἰς τὸν λαὸν εὐάρεστα ἀποτελέσματα, τὸ δ' ἐφ' ἡμῖν σοφοὺς καὶ εἰδικοὺς συγγραφεῖς ἀπὸ πολλοῦ μελετῶντες, προθύμως παρέχομεν τοῖς ἐπιθυμοῦσι πᾶσαν πληροφορίαν.

Ἀφοῦ λοιπὸν τ' ἀποτελέσματα τοῦ ὠφελίμου τούτου θεσμοῦ εἶναι τόσον γνωστά, ἀφοῦ οἱ καρποὶ τοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἐμφυτευθέντος δένδρου εἶναι τόσον εὐάρεστοι καὶ γλυκεῖς, διατί νὰ μὴ μεταφέρωμεν αὐτὸ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς ἀπόλαυσίν των ; διατί ὅ,τι τόσον εὐδοκίμως ἐπέτυχεν εἰς τὴν Βελγικήν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ μὴ ἐπιτύχῃ καὶ παρ' ἡμῖν ; οἱ μαθηταὶ τῶν Σχολείων μας εἶναι ἆρά γε κατώτεροι κατὰ τὴν εὐφυΐαν τῶν Βέλγων, τῶν Ἄγγλων, τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Γάλλων, ἢ μήπως οἱ διδάσκαλοί μας ὑπολείπονται νοὸς καὶ τῆς πρὸς τὸ καλὸν ἀφοσιώσεως τῶν συναδέλφων των τῶν ἄλλων ἐθνῶν ;

Παρ' ἡμῖν ὑπάρχουσι, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ ὑπουργείου τῆς ἐκπαιδεύσεως, καθ' ὅλον τὸ κράτος δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων 1033 μὲ μαθητὰς 67,280, θηλέων 138 μὲ μαθητρίας 12,349· ἰδιοσυντήρητα ἀρρένων 165 μὲ μαθητὰς 7102 καὶ θηλέων 111 μὲ μαθητρίας 4482, ἤτοι ἐν ὅλῳ δημοτικὰ σχολεῖα 1447 καὶ μαθηταὶ 91,213· διατί μέρος τῶν φυτωρίων τούτων τῆς ἑλληνικῆς γενεᾶς, ἀφοῦ τὸ ὅλον ἀδυνατοῦμεν, νὰ μὴ συνειθίσωμεν διὰ τῆς διδαχῆς εἰς τὴν ἐκ τῆς δαπάνης οἰκονομίαν, μιμούμενοι τὰ ἄλλα πεπολιτισμένα ἔθνη ; διατί ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων δραχμῶν ἐτησίως, νὰ μὴ οἰκονομῶνται πρὸς ἐπωφελῆ χρῆσιν, σωζόμεναι ἀπὸ τὴν σπατάλην ; Ἴσως μοὶ ἀντιτείνῃ τις, καὶ δικαίως, ὅτι παρ' ἡμῖν ἐλλείπουσι πάντα τὰ μέσα πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ εὐόδωσιν τοῦ ἠθικοῦ τούτου θεσμοῦ, καὶ πρῶτον ἐλλείπουσι τὰ Ταμιευτήρια, τὰ εὐεργετικὰ δηλ. ἐκεῖνα καθιδρύματα πρὸς κατάθεσιν καὶ ἀσφαλῆ διαφύλαξιν τῶν οἰ-

κονομιῶν τοῦ ἐργάτου· τοῦτο εἶναι ἀληθές, ἂς ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι οἱ παρ' ἡμῖν δυνάμενοι παρὰ τῆς ὑγιοῦς δημοσιογραφίας καὶ τῶν ἰδιαιτέρων προσπαθειῶν παροτρυνόμενοι, θέλουσι τάχιον σκεφθῇ, ὅτι ἡ πρόοδος καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἔθνους δὲν ἔγκειται εἰς ματαίας ἐπιδείξεις, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ εὐημερίαν τοῦ λαοῦ, ἓν δ' ἐκ τῶν προσφορωτέρων πρὸς τοῦτο μέσων, εἶναι καὶ ἡ ἵδρυσις Ἐθνικοῦ Ταμιευτηρίου· μέχρις ὅμως τῆς εὐτυχοῦς ἐκείνης ἐποχῆς, ἔχομεν τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν, τὸ εὐεργετικὸν τοῦτο καθίδρυμα, τὸ ὁποῖον καίτοι οὐχὶ μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἐπιμελείας τὸν θεσμὸν τοῦτον ἐνεργεῖ, εἰς πολλὰ ἄλλα ὅμως κοινωφελῆ ἔργα ἐπῆλθε πάντοτε ἀρρωγόν, ἔχομεν τὴν Πιστωτικὴν Τράπεζαν, τὴν πρὸς πᾶν καλὸν μετὰ προθυμίας ὀργῶσαν καὶ ἐν τῷ καταστατικῷ της πάνυ ἐπιτυχῶς τὸ Ταμιευτήριον ἀναγράψασαν· πρὸς αὐτὰς λοιπὸν ἂς ἀποταθῶμεν καὶ οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι θέλουσι παραδεχθῇ μετ' εὐχαριστήσεως τὸ ἐναποταμίευμα τῶν παιδίων,ἀφοῦ ἐπενέγκωσι τροποποιήσεις τινὰς ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Ταμιευτηρίου των συμφώνους πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ εὐεργετικοῦ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα τούτου θεσμοῦ, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς θέλουσι παράσχει τὴν συνδρομήν των πρὸς ἠθικοποίησιν μεγάλου μέρους τῆς ἐργατικῆς τάξεως, διὰ τῆς ἀναπτύξεως μεθοδικῆς οἰκονομίας, αὐξάνουσιν ἀφ' ἑτέρου τὴν πελατείαν τῶν Ταμιευτηρίων των καὶ κατὰ συνέπειαν ὠφελοῦνται, χωρὶς νὰ ὑποβάλωνται εἰς οὐδεμίαν ὑλικὴν ζημίαν.

Περαίνων τὸν λόγον μου ἐκφράζω τὴν εὐχὴν ὅπως πᾶσα καταβληθῇ φροντὶς καὶ ὅσον τάχιον πρὸς ἀπομίμησιν τῶν ἐν τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν ἀγαθοεργῶν τούτων συστημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι οἱ σπουδαιότεροι παράγοντες τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς προόδου τῶν ἐθνῶν. Ἡ ἵδρυσις Ἐθνικοῦ Ταμιευτηρίου, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς ἄγγλους οἰκονομολόγους εἶναι τὸ οἰκονομικὸν σχολεῖον τῶν ἐργατῶν καὶ τὸ ἐργοστάσιον ἐν ᾧ κατεργάζεται ἡ πρώτη ὕλη τῶν Τραπεζῶν, τὸ κεφάλαιον, ὡς καὶ ἡ ἵδρυσις Σχολειακῶν Ταμιευτηρίων πρὸς ἐξάσκησιν τῶν παιδίων, τῶν φυτωρίων τούτων τῆς νέας γενεᾶς, εἰς λιτοδίαιτον, μεμετρημένην καὶ προβλεπτικὴν ζωήν, ἂς γείνωσι κύριον μέλημα τῶν τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος διεπόντων, ἂν θέλωμεν καὶ ἐν τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσι νὰ συγκαταριθμώμεθα, καὶ ἡ μεταγενεστέρα γενεὰ νὰ μὴ ἐλέγχηται μετὰ τὰ εὐκλεῆ καὶ ἔνδοξα τῶν προγόνων μας κατορθώματα, ὅτι οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ ἐλθοῦσα ἔπραξεν.*

Κωνστ. Χ. Βάμβας.

---

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν 16 Ἰανουαρίου 1882.

ΤΑ ΔΑΣΗ ΩΣ ΦΥΣΙΚΑ ΑΛΕΞΙΧΑΛΑΖΑ
ΚΑΙ ΩΣ ΠΡΟΣΤΑΤΑΙ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

«Ἐλάται ἠὲ δρύες ὑψικάρηνοι καλαὶ τηλεθάουσαι
»ἐν οὔρεσιν ὑψηλοῖσιν ἑστᾶσ' ἠλίβατοι τεμένη δέ
»ἑ κικλήσκουσιν Ἀθανάτων τὰς δ' οὔτι
»βροτοὶ κείρουσι σιδήρῳ».
(Ὁμηρ. Ὕμν. εἰς Ἀφροδ. στιχ. 265).

Μεταξὺ πάντων τῶν ὑδρομετεώρων τὴν μεγίστην διὰ τὸν ἄνθρωπον ἔχουσι σπουδαιότητα αἱ χάλαζαι, οὐ μόνον διότι ἐντὸς ὀλίγων στιγμῶν δύνανται νὰ ἐπενέγκωσιν ἀνυπολογίστους ζημίας εἰς τὴν γεωργίαν, ἀλλὰ καὶ διότι ἔχουσί τι ἰδιαίτερον καὶ ὅλως ἀσύνηθες, ὡς παρέχουσαι ἡμῖν ἐν μέσῳ θέρει τὸ χειμερινὸν θέαμα τοῦ σχηματισμοῦ πάγου (διότι ἡ χάλαζα οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ πεπηγὸς ὕδωρ), φαινόμενον, ὅπερ μεγάλως ἐκίνησε τὴν περιέργειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν σοφῶν, οἵτινες διὰ παντὸς μέσου προσεπάθησαν νὰ ἑρμηνεύσωσι τὰ αἴτια τοῦ σχηματισμοῦ τῶν χαλαζῶν. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀνωτέρω ἡ χάλαζα εἶναι φαινόμενον καθαρῶς τοπικὸν καὶ περιωρισμένον, ὅλως ἰδιότροπον ἀκολουθοῦν πορείαν, ἣν εὐκόλως καὶ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, παρακολουθοῦντες τὰ ἴχνη, ἅτινα κατὰ τὴν διάβασίν της ἀφίνει.

Μεταξὺ πασῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν ἡ Ἑλβετία ἔπαθεν ὑπὸ τῆς χαλάζης τὰς μεγίστας ζημίας, ἀνελθούσας εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια δραχμῶν, δι' ὃ καὶ οἱ Ἑλβετοὶ πρῶτοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξετάσωσι καὶ μελετήσωσιν ἐπισταμένως καὶ ἐγγύτερον τὸν ἀμείλικτον τοῦτον ἐχθρὸν τῆς γεωργίας. Ὁ ἑλβετικὸς λαός, ἐκ τῆς συχνῆς παρατηρήσεως καὶ πείρας ὁδηγούμενος ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν, ὅτι *τὰ δασοσκεπῆ ὑψώματα προφυλάττουσι τοὺς ἀγροὺς ἀπὸ τῆς χαλάζης*. Ἀλλ' ὁ ἑλβετικὸς λαός, ἅπαξ τὴν πεποίθησιν σχηματίσας, δὲν ἠρκέσθη εἰς τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπήτησεν ὅπως ἡ πεποίθησις αὕτη ἀναγνωρισθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου. Καὶ ὄντως ἐν ἔτει 1860 ἐψηφίσθη τὸ 60 ἄρθρον τοῦ περὶ δασῶν Νόμου, ἔχον ὡς ἑξῆς·

«Δάση κείμενα ἐπὶ ὑψωμάτων, ἅτινα, ὡς ἡ πεῖρα διδάσκει, προφυλάττουσιν ἀπὸ τῆς χαλάζης, δέον νὰ ἐκμεταλλεύωνται οὕτως, ὥστε διατηρούμενα πάντοτε ἀρκούντως πυκνά, νὰ δύνωνται διὰ τῆς πυκνότητός των ταύτης νὰ προφυλάττωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐπὶ μήκιστον χρόνον τὴν χώραν ἀπὸ τῶν χαλαζῶν. Οἱ δημοτικοὶ σύμβουλοι ἔχουσι τὸ καθῆκον νὰ ἐφιστῶσι τὴν προσοχὴν τῶν τὴν ἐποπτείαν τῶν δασῶν ἐπιτετραμμένων ὑπαλλήλων ἐπὶ τοιούτων περιστατικῶν».

Καί τοι δὲ οἱ Ἑλβετοὶ ἐν γένει μέχρι τοῦ 1870 δὲν ἐσεβάσθησαν τόσον πολὺ τὴν διάταξιν ταύτην τοῦ Νόμου, οὐχ ἧττον ἀπέφευγον τὰς *ἐκ τοῦ Συστάδην τομάς*,[1] δι' ὧν τὸ ἔδαφος ἀπογυμνοῦται καὶ ἐκτίθεται ἐντελῶς ἀπροστάτευτον εἰς τὴν βλαβερὰν ἐπιρροὴν πολλῶν ἀτμοσφαιρικῶν φαινομένων, καὶ ἐποίουν χρῆσιν τῶν *Σποράδην τομῶν*[2] πρὸν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν των. Ἀλλὰ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1870 συνέβησαν ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Μούρης (Muri) πολλαὶ καταστρεπτικαὶ χάλαζαι, αἵτινες ἠνάγκασαν τὸ κοινόν, τοὺς Γεωπονικοὺς συλλόγους καὶ τὴν Κυβέρνησιν, νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχήν των καὶ ἐξετάσωσι μετὰ μείζονος ἐπιστασίας τὰς περιστάσεις, αἵτινες ἔδωκαν γένεσιν εἰς τὰς χαλάζας ταύτας, καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν αὗται ἐπέδρασαν.

Τὴν 29 Αὐγούστου 1874 ἡ Διοίκησις τῆς Δημοσίας οἰκονομίας, ἥτις διευθύνει τὴν Γεωργίαν καὶ τὰ δασονομικὰ τῆς τοπαρχίας Ἀργοβίας (Argau) καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν οἰκονομικῶν, τῇ προτάσει τῆς Διευθύνσεως τῶν Δασῶν, ἐξέδωκε πρὸς τὰ ἐξ Δασονομεῖα τὴν ἑξῆς ἐγκύκλιον διαταγήν·

«Καὶ ὁ λαὸς καί τινες τῶν σοφῶν φρονοῦσιν ὅτι τὸ εἶδος τοῦ δάσους, ἢ μᾶλλον ἡ ὕπαρξις δάσους ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ τῶν ὑψωμάτων, ἔχει μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς γενέσεως καὶ τῆς πορείας τῶν χαλαζῶν. Ἐσχάτως δὲ συνέβησαν χάλαζαι, αἵτινες κατὰ τόπους ὑπῆρξαν καταστρεπτικώταται, καὶ αἵτινες ἀπεδόθησαν εἰς ὑλοτομίας γενομένας εἴς τινα δημόσια καὶ κοινοτικὰ δάση· ἀλλὰ διατελεῖ εἰσέτι ἀναπόδεικτον, ἂν αἱ χάλαζαι αὗται δικαίως ἢ ἀδίκως ἀπεδόθησαν εἰς τὰς ὑλοτομίας ταύτας.

»Ἐπειδὴ δὲ τὸ ζήτημα: *πόσον τὰ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων καὶ τῶν ὀρέων κείμενα δάση δύνανται νὰ ἐπηρεάσωσι τὴν γένεσιν τῆς χαλάζης* ἐνδιαφέρει μεγάλως τὴν δασικὴν οἰκονομίαν, καὶ ἰδίως τὴν Γεωργίαν τῆς χώρας, ἡ Κυβέρνησις φρονεῖ, ὅτι ἔχει καθῆκον ἵνα διὰ τῶν δασονομικῶν αὐτῆς ὑπαλλήλων[3] συντελέσῃ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν λύσιν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος, διὸ ἀναγκάζομαι νὰ συστήσω ὑμῖν τὰ ἑξῆς:

1 Κατὰ τὴν μέθοδον τῶν ἐκ τοῦ συστάδην τομῶν (Kahlschlapbetrieb) τῶν Γερμανῶν καὶ Exploitation à blanc étoc τῶν Γάλλων), τὸ δάσος ὑλοτομεῖται κατὰ σειρὰν καὶ κατὰ λωρίδας πλάτους 100 μέχρι 200 τὸ πολὺ μέτρων· τὰ ὑλοτομηθέντα δένδρα κατεργάζονται εἰς παντὸς εἴδους ξυλείαν, ἥτις ὅσον τάχος μεταφέρεται ἐκτὸς τοῦ δάσους, καὶ ἡ ὑλοτομηθεῖσα λωρὶς ἐκτάσεως σπείρεται ἀμέσως ἐκ νέου Τῆς μεθόδου ταύτης κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ποιοῦνται χρῆσιν ἐν Γερμανίᾳ, προκειμένου μόνον περὶ τῆς Ὑλαίας πεύκης (Pinus Silvestris), καθ' ἑκάστην δὲ πίπτει εἰς ἀχρηστίαν, ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτῆς ἐλαττωμάτων.

2 Κατὰ τὴν μέθοδον τῶν Σποράδην τομῶν (Plaenterung τῶν Γερμανῶν καὶ Jardinage τῶν Γάλλων) ἡ ὑλοτομία δὲν γίνεται κατὰ σειράν, ἀλλὰ σποραδικῶς, λαμβανομένου ὡρισμένου ἀριθμοῦ δένδρων κατὰ στρέμμα, καὶ ἐκ τῶν μερῶν καὶ τμημάτων τοῦ δάσους ἐκείνων ἅτινα, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Δασοκομίας (καλλιεργίας τῶν δασῶν) εἶναι ξυλεύσιμα.

3 Καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην οἱ ὑπάλληλοι τῶν δασῶν τῆς τε κεντρικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὑπηρεσίας σπουδάζουσιν εἰδικῶς τὴν δασολογίαν καὶ τὰς λοιπὰς θεμελιώδεις καὶ βοη-

1ον. «Προσκαλοῦνται οἱ κύριοι Δασονόμοι ἕκαστος ἐν τῇ οἰκείᾳ περιφερείᾳ, ὅπως μέχρις Ἰανουαρίου τοῦ 1875 ἔτους ἀποστείλωσιν εἰς τὴν Διεύθυνσιν τῶν δασῶν σύντομον περιγραφὴν τῶν χαλαζῶν τῶν λαβουσῶν χώραν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, καί, εἰ δυνατόν, ἀπὸ τοῦ 1870 καὶ ἐντεῦθεν.

2ον. «Παρομοίαν ἔκθεσιν ἐξακολουθήσουσιν ὑποβάλλοντες εἰς τὸ μέλλον, ἀμέσως μετὰ πᾶσαν χάλαζαν, εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Δημοσίας οἰκονομίας· ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ δέον νὰ περιγράφηται·

α) ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος τῆς γενέσεως τῆς χαλάζης.

β) ἡ ἀμέσως τῆς χαλάζης προηγηθεῖσα κατάστασις τῆς ἀτμοσφαίρας.

γ) ἡ πορεία, ἡ κατὰ χρόνον καὶ χῶρον ἔκτασις τῆς χαλάζης καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ προηγηθέντος τῆς χαλάζης ἀνέμου.

δ) ὁ βαθμὸς τῆς πυκνότητος τῆς χαλάζης καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐξ αὐτῆς ζημιῶν.

ε) ἡ ἐξωτερικὴ μορφὴ καὶ διάπλασις τοῦ ἐδάφους τῆς χαλαζοκοπηθείσης ἐκτάσεως, καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς.

ϛ) ἡ κατάστασις τῆς ἐπιφανείας τῶν ὀρέων, ἅτινα ἡ χάλαζα ὑπερέβη, ἡ καλύπτουσα αὐτὰ βλάστησις καὶ ἡ πιθανὴ τῶν ὀρέων τούτων ἐπιρροὴ ἐπὶ τῆς χαλάζης.

«Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω πληροφορίαι δέον νὰ συλλέγωνται ἐπιτοπίως κατὰ τὰς εἰς τὰ δάση περιοδείας τῶν κυρίων Δασονόμων παρὰ μαρτύρων αὐτοπτῶν καὶ ἐγχωρίων εἰδημόνων κλ. Ἐν ἀνάγκῃ δέ, καὶ ὅταν τοῦτο ἦναι κατορθωτόν, αἱ ἔρευναι αὗται δέον νὰ ἐπεκτείνωνται καὶ ἐκτὸς τῶν δασικῶν περιφερειῶν.

«Εἰς ἑκάστην περιγραφὴν δέον νὰ ἐπισυνάπτηται καὶ διάγραμμα ὑπὸ σμίκρυνσιν 1 : 50000 (ἀντιγραφόμενον ἐκ τοῦ γενικοῦ χάρτου τῆς χώρας). Ἐν τῷ διαγράμματι τούτῳ σημειοῦται ἡ πορεία τῆς χαλάζης διὰ γραμμῶν στικτῶν χρώματος κυανοῦ, ἐντάσεως ἀναλόγου τῇ δυνάμει τῆς χαλάζης. Τὰ δὲ δάση τὰ ἐπηρεάζοντα ὁπωσδήποτε τὴν χάλαζαν παρασταθήσονται διὰ χρώματος πρασίνου, ἐντάσεως ἀναλόγου τῇ ἡλικίᾳ τοῦ δάσους.

«Ἐν δὲ ταῖς πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τῶν δασῶν ἐκθέσεσι δέον νὰ γίνηται μνεία καὶ τῶν ὀρέων καὶ δασῶν ὅσα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς προπύργιον κατὰ τῆς χαλάζης, καὶ ὅσα ὁ λαὸς θεωρεῖ ὡς τοιαῦτα.

3ον. «Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκθέσεων ταύτων ἡ Γενικὴ Διεύθυνσις τῶν

θητικὰς αὐτῆς ἐπιστήμας, ὥστε οὐ μόνον τὰ δάση κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἐπιστήμης διαχειρίζονται, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λύσιν πολλῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων χρησιμοποιοῦνται. Ἀλλ' ἡμεῖς φαίνεται ὅτι κατεδικάσθημεν νὰ φέρωμεν διηνεκῶς τὸ ὄνειδος, ὅτι **μόνοι** κατὰ τὸν **παρόντα αἰῶνα** ὑστεροῦμεν καὶ τῶν μικροσκοπικωτέρων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν γειτόνων μας ὀθωμανῶν, κατὰ τὰ δασονομικά.

δασῶν, λαμβάνουσα ἐν ἀνάγκῃ καὶ τὴν γνώμην τῶν γεωπόνων καὶ γεωπονικῶν συλλόγων, θέλει προτείνει τὰ μέτρα, ἅτινα δέον νὰ ληφθῶσι πρὸς μείωσιν τῶν ἐκ τῆς χαλάζης ζημιῶν, ἐν ταῖς εἰς τὰς προσβολὰς αὐτῆς ἐκτεθειμέναις περιφερείαις. . . .»

Ὁ Διευθυντὴς τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας FISCHER.

Συνεπείᾳ τῆς ἀνωτέρω ἐγκυκλίου διαταγῆς τὸ προσωπικὸν τῶν δασῶν, ἐπιμελῶς συλλέξαν, ἀπέστειλε τὰς ζητηθείσας πληροφορίας εἰς τὴν Διεύθυνσιν τῶν δασῶν, ἥτις, συντάξασα ἔκθεσιν μακροσκελεστάτην, ὑπέβαλεν αὐτὴν διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Δημοσίας οἰκονομίας εἰς τὸ ἀνώτατον Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Τοπαρχίας, ὅπερ, μελετῆσαν ἐπισταμένως τὴν ἔκθεσιν καὶ ἀναγνωρίσαν, ὅτι αἱ ἐν τῇ ἐκθέσει πληροφορίαι περιέχουσι γνώσεις ὠφελιμωτάτας, ἐνέκρινε τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐκθέσεως ταύτης πρὸς κοινὴν πάντων ὠφέλειαν.

Ἡ ἀπόφασις τοῦ Συμβουλίου ἔχει ὡς ἑξῆς·

«Τὸ Συμβούλιον συζητῆσαν τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 926 καὶ ἡμερομηνίαν 12 Σεπτεμβρίου 1880 πρότασιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Δημοσίας οἰκονομίας, τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως τῶν δασῶν ὑποβληθεῖσαν ἐκτεταμένην περὶ χαλαζῶν ἔκθεσιν, καὶ εὑρὸν ὅτι αἱ ἐν αὐτῇ πληροφορίαι, ἐξαγόμενα καὶ διδασκαλίαι εἰσὶν ὠφελιμώταται καὶ ἄξιαι δημοσιεύσεως, ὅπως καταστῶσι γνωσταὶ τοῖς πᾶσιν, ἀποφαίνεται·

1) Ὅτι ἡ διεύθυνσις τῶν δασῶν δύναται νὰ ἐκλέξῃ καὶ ὁρίσῃ τὸν ἐκδότην τοῦ ἔργου της, καὶ

2) Ὅτι ἡ αὐτὴ Διεύθυνσις ἐξουσιοδοτεῖται νὰ ἀγοράσῃ διακόσια ἀντίτυπα καὶ διανείμῃ αὐτὰ εἰς τοὺς ὑπαλλήλους, τὰ σχολεῖα καὶ τοὺς συλλόγους τῶν περιφερειῶν ἐκεινων, αἵτινες ἔπαθον ὑπὸ χαλάζης.

Συνεπείᾳ τῆς ἀνωτέρω ἀποφάσεως, ἡ Διεύθυνσις τῶν Δασῶν ἀνέθηκε τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἔργου εἰς τὸν κ. Ῥίνικερ δασονόμον, ἐθνικὸν σύμβουλον καὶ ταγματάρχην τῶν ἐπιτελῶν τῆς Ὁμοσπονδίας[1], ὅστις καὶ ἐξέδωκεν αὐτὸ ὑπὸ τὸν ἑξῆς τίτλον: Die Hagelschläge und ihre Abhängigkeit von Oberfläche und Bewaldung des Bodens τουτέστιν *Αἱ χαλαζοκοπίαι καὶ ἡ ἐξάρτησις αὐτῶν ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ δασῶν*.

Ἐκ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἔργου ἀπανθίσαντες τὰ ἔχοντα γενικὴν πρακτικὴν ἀξίαν, δημοσιεύομεν αὐτά, πρῶτον μὲν ὅπως ἕκαστος ἐννοήσῃ τὴν ἀξίαν τῶν δασῶν καὶ τὴν ἄμεσον ὑλικὴν ὠφέλειαν, ἣν ἐπ' αὐτῶν ἔχομεν, καὶ δεύτερον ὅπως καὶ παρ' ἡμῖν γίνῃ γνωστὸν πόσον τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη ἐννοοῦσι νὰ ὠφελῶνται ἀπὸ τῶν δασῶν, πόσον ἐκτιμῶσιν αὐτὰ καὶ πόσον περὶ αὐτῶν φροντίζουσι. Τὰ ἐντεῦθεν ἀρυόμενα διδάγματα

[1] Ἐν Ἑλβετίᾳ οἱ ὑπάλληλοι ἐκλέγονται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ. Εἷς δὲ ὑπάλληλος ἐπιλέγ πολλάκις καὶ διάφορα ἄλλα καθήκοντα.

ἔχουσι, δι' ἡμᾶς κυρίως, μεγίστην τὴν ἀξίαν, διότι προέρχονται ἐκ χώρας μικροσκοπικῆς, ἐχούσης ἔκτασιν πολλάκις ἐλάσσονα τῆς τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὄντως ἡ διδοῦσα ἡμῖν τὸ μάθημα Ἀργοβία (Argau), μία τῶν Τοπαρχιῶν τῆς μικρᾶς Ἑλβετίας, καίτοι ἔχουσα ἔκτασιν 1400 χιλιάδων στρεμμάτων ἤτοι πεντηκοντάκις ἐλάσσονα τῆς Ἑλλάδος, οὐ μόνον καλῶς διωργανισμένην Διεύθυνσιν ἔχει, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸ προσωπικὸν τῆς ὑπηρεσίας οὕτως ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένον εἶναι, ὥστε οὐ μόνον τὰ δάση ἐπιστημονικῶς νὰ διαχειρίζηται, ἀλλὰ καὶ τῆς λύσεως σπουδαίων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων νὰ ἐπιλαμβάνηται. Ἡ τοιαύτη περὶ τὰ δάση καὶ τὸ ταῦτα διαχειριζόμενον προσωπικὸν μέριμνα, οὐ μόνον ἐκεῖ ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν ἐν γένει τὴν Εὐρώπην, εἶναι ἁπλῆ καὶ φυσικὴ συνέπεια τῆς συναισθήσεως, ὅτι τὰ δάση εἶναι ὁ μεγαλείτερος παράγων τῆς εὐδαιμονίας παντὸς ἔθνους, διότι ταῦτα ἐπιδρῶσι σπουδαίως καὶ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ κλίματος τῆς χώρας, ἐπὶ τῆς ἐδαφολογικῆς αὐτῆς καταστάσεως, ἐπὶ τῆς γεωργίας καὶ ἐπὶ τῆς συγκοινωνίας, τῆς μεγάλης ταύτης ἀρτηρίας δι' ἧς ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος διανέμεται καὶ κυκλοφορεῖ. Παρ' ἡμῖν αἱ ἀρχαὶ αὗται ἕνεκα πολλῶν αἰτίων δὲν ἐμελετήθησαν ἐπισταμένως, διὸ καὶ ἡ Κεντρικὴ ὑπηρεσία μεθ' ὅλας αὐτὰς τὰς προσπαθείας δὲν κατώρθωσε μέχρι τοῦδε νὰ ἐπιτύχῃ τι γενναῖον ὑπὲρ τῶν δασῶν. Ἐσχάτως ἡ κοινὴ γνώμη ἤρξατο εὐτυχῶς ἐκδηλουμένη ὑπὲρ τῶν δασῶν, ὥστε ἐπιτρέπεται νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι μετ' οὐ πολὺν χρόνον θὰ νομοθετηθῶσι γενναῖα μέτρα ὑπὲρ τῶν ἐγκαταλελειμμένων δασῶν μας.

§ 1.

ΕΞΑΓΟΜΕΝΑ ΕΠΙΤΟΠΙΩΝ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ.

Ὡς ἐν τῷ προλόγῳ εἴπομεν τὸ προσωπικὸν τῶν δασῶν τῆς τοπαρχίας Ἀργοβίας (Argau) διετάχθη ἐγκυκλίως νὰ συλλέξῃ πάσας τὰς δυνατὰς πληροφορίας, ταυτοχρόνως δὲ νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν ἐγγυτέραν ἔρευναν πάντων τῶν φαινομένων τῶν συνοδευόντων τὰς χαλάζας. Τὰ ἐξαγόμενα τῶν δεκαετῶν τούτων παρατηρήσεων καὶ ἐρευνῶν (ἀπὸ τοῦ 1870—1880), συνοψίζονται εἰς τὰ ἑξῆς·

1. *Ἡ συχνότης τῶν χαλαζῶν εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογος τῆς ἐκτάσεως τῶν δασῶν.* Ἐλαττουμένης δηλονότι τῆς ἐκτάσεως τῶν δασῶν αἱ χάλαζαι ἐπέρχονται συχνότεραι, αὐξανούσης δὲ τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν καὶ αἱ χάλαζαι γίνονται σπανιώτεραι. Καὶ ὄντως, κατὰ τὰς γενομένας παρατηρήσεις, περιφέρειά τις καλυπτομένη κατὰ 40 $^0/_0$ τῆς ἐκτάσεώς της ὑπὸ δάσους ἐχαλαζοκοπήθη μόνον δίς, ἑτέρα δὲ καλυπτομένη ὑπὸ δασῶν κατὰ 32 $^0/_0$ τῆς ἐκτάσεώς της, ἐχαλαζοκοπήθη ἑξάκις, καὶ τρίτη τις

ἔχουσα μόνον 19 % τῆς ἐκτάσεώς της δασοσκεπῆ, ἐχαλαζοκοπήθη δεκάκις. Ἐνταῦθα ὅμως ὀφείλομεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι αἱ δύω χαλαζοκοπίαι τῆς πρώτης περιφερείας, ἧς τὰ δάση ἀπετελοῦντο ἐξ 63 % βελονοφύλλων δένδρων καὶ 37 % πλατυφύλλων, ἦσαν λίαν περιωρισμέναι, ἐνῷ αἱ δέκα χαλαζοκοπίαι τῆς τρίτης περιφερείας ἔσχον τρομερὰς διαστάσεις καὶ *προυξένησαν ζημίας ἄνω τῶν δύω ἑκατομμυρίων δραχμῶν.*

Προσέτι ἐκ τῶν παρατηρήσεων προκύπτει ὅτι *αἱ χάλαζαι δὲν ἐπεσκέφθησαν παντάπασι μέρη καὶ χωρία προστατευόμενα ὑπὸ πυκνοδένδρων δασῶν, ἀλλὰ περιωρίσθησαν εἰς τὰ γυμνὰ μέρη καὶ τὰ ἀραιόδενδρα δάση.*

2. *Αἱ χάλαζαι εἶναι φαινόμενα τοπικά, ἐνίοτε δὲ παρουσιάζονται ὡς μεγάλων διαστάσεων θύελλαι, διακρινόμεναι διὰ τὴν μεγάλην δύναμιν τῶν ἠλεκτρικῶν κενώσεων* (ἀστραπῶν καὶ βροντῶν), *τὴν ὁρμὴν τῶν ἀνέμων καὶ τὴν πτῶσιν χαλάζης καὶ βροχῶν.*

3. *Αἱ χάλαζαι οὐδέποτε λαμβάνουσι τὴν γένεσίν των ὑπεράνω πεδιάδων, ἀλλὰ σχηματίζονται μόνον ἄνωθεν βαθειῶν καὶ καλλιεργουμένων κοιλάδων, ὅταν, μετὰ μακρὰν σειρὰν θερμῶν ἡμερῶν νέφη θυελλώδη προσεγγίσωσιν εἰς ὑψώματα ἐντελῶς γυμνὰ ἢ ὀλιγόδενδρα, ὑπὸ δὲ τῶν ἀντιθέτως ἢ πλαγίως πνεόντων ἀνέμων ὠθούμενα, φθάσωσιν ἄνωθεν τῶν εἰρημένων βαθειῶν καὶ θερμῶν κοιλάδων καὶ σταθῶσιν ἐκεῖ μετέωρα.*

4. *Οὐδέποτε σχηματίζεται χάλαζα ἐκ θυελλῶν διερχομένων διὰ πυκνῶν δασῶν ἐλατῶν καλυπτόντων τὰ ὑψώματα·* διότι αἱ γενόμεναι παρατηρήσεις ἐβεβαίωσαν ὅτι *ἡ πτῶσις κόκκων χαλάζης παύει εὐθύς, ἅμα ἡ θύελλα φθάσῃ ἄνωθεν δάσους ἐλατῶν, ἐπαναλαμβάνεται δὲ ἅμα αἱ ὑπὸ τὸ ἔδαφιον 3 συνθῆκαι συνυπάρξωσιν ἐκ νέου. Αἱ δὲ πλεῖσται τῶν χαλαζῶν διελύθησαν ἀμέσως ἅμα ἔφθασαν ὑπεράνω πυκνοῦ δάσους ἐλατῶν.* Εἶχον λοιπὸν δίκαιον οἱ πρόγονοί μας διδάσκοντες τὸν λαὸν ὅτι τὰ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων δάση εἶναι *τεμένη ἀθανάτων.*

Πλεῖσται παρατηρήσεις βεβαιοῦσιν ὅτι τὰ δασοσκεπῆ ὑψώματα ἔχουσι τὴν δύναμιν τοῦ διασχίζειν τὴν χάλαζαν ἢ τοῦ ἀπωθεῖν αὐτὴν μακράν. Τὴν δὲ δύναμιν ταύτην ἔχουσιν οὐ μόνον τὰ μεγάλα καὶ ἐκτεταμένα δάση, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρᾶς ἐκτάσεως, ὅταν κῆνται ἐπὶ τῶν δειράδων τῶν ὀρέων δι' ὧν διέρχονται αἱ χαλαζοφόροι θύελλαι.

5. *Αἱ χαλαζοκοπίαι ἄρχονται ἑκατοντάδας τινὰς μέτρων ἐκεῖθεν τοῦ μέρους ἔνθα αἱ ὑπὸ τὸ ἐδάφιον 3 συνθῆκαι πληροῦνται, καὶ ἀκολουθοῦσι τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπικρατοῦντος ἀνέμου· τὸ δὲ πλάτος αὐτῆς εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὸ πλάτος τοῦ στομίου τῆς κοιλάδος, δι' οὗ ἡ χάλαζα ἐκβάλλει, ἐὰν τὸ στόμιον τοῦτο τύχῃ νὰ ἦναι γυμνὸν δένδρων· διότι ἂν τὸ στόμιον τύχῃ νὰ ἦναι δασοσκεπὲς ἀντὶ χαλάζης σχηματίζεται βροχή,* ἥτις, ὡς γινώσκομεν, συνοδεύει συνήθως τὰς χαλάζας. Ἔτι δὲ τὸ πλάτος τῶν χαλαζοκοπιῶν εἶναι κατὰ προσέγγισιν μόνον ἀνάλογον καὶ πρὸς

τὰ ἐντὸς τῶν δασῶν κενά· διότι τῆς θυέλλης διερχομένης ἄνωθεν κενῶν ἡ ταχύτης τῆς κινήσεως αὐτῆς αὐξάνει δι' ἔλλειψιν προσκόμματος, ἐξ ἀνάγκης δὲ ἐπακολουθεῖ καὶ αὔξησις τοῦ πλάτους αὐτῆς.

6. *Νεαρὰ βραχύπρεμνα*[1] *δάση πλατυφύλλων δένδρων, ἀκανονίστου πυκνότητος ἐπὶ ὑψωμάτων κείμενα, δὲν ἐπαρκοῦσιν ὅπως ἐμποδίσωσι τὴν ἤδη σχηματισθεῖσαν χάλαζαν*· διότι ἡ πεῖρα ἀποδεικνύει ὅτι ἡ χάλαζα διέρχεται ἀκωλύτως ὑπεράνω τῶν ἀραιῶν βραχυπρέμνων δασῶν· τοὐναντίον δὲ βεβαιοῦται ὑπὸ τῆς αὐτῆς πείρας ὅτι *δάσος ἐλατῶν καὶ ἑκατὸν μόνον μέτρων πλάτος ἐὰν ἔχῃ δύναται νὰ διαλύῃ τὴν χάλαζαν σχεδὸν ἐντελῶς*. Ἡ ἡλικία καθ' ἣν τὰ ἐξ ἐλάτης δάση ἀποκτῶσι τὴν χαλαζολυτικὴν ταύτην δύναμιν δὲν εἶναι μὲν ἀκριβῶς προσδιωρισμένη, οὐχ ἧττον ὑπάρχει ἀναντίρρητον ὅτι μόνον τὸ ἐντελῶς πυκνωθὲν δάσος (τοῦθ' ὅπερ ἐπέρχεται συνήθως μεταξὺ τοῦ 10 καὶ 20 ἔτους τῆς ἡλικίας του) δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὸ ἀνωτέρω ἀποτέλεσμα.

Τὰ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων κείμενα μικτόπρεμνα ἐν οἷς ὑπερτεροῦσι μὲν τὰ ὑψίπρεμνα, τὸ δὲ ὑπὸ ταῦτα φυόμενον βραχύπρεμνον δάσος ἔχει ἄφθονα ἀναβλαστήματα φαίνεται ὅτι μετὰ παρέλευσιν 5—6 ἐτῶν προστατεύουσιν ἱκανῶς κατὰ τοῦ σχηματισμοῦ χαλάζης.

Τοὐλάχιστον παρετηρήθη ὅτι μετὰ παρέλευσιν ἑπτὰ ἐτῶν ἀπὸ τῆς ὑλοτομίας σπανίως ἐπανελήφθησαν αἱ χάλαζαι, καὶ φαίνεται ὅτι *νεαρὰ πλατύφυλλα δάση ἐπιδρῶσι μᾶλλον ἐπὶ τῆς γενέσεως τῆς χαλάζης ἢ ἐπὶ τῆς κινήσεως τῆς ἤδη σχηματισθείσης*· ἔτι δὲ φαίνεται ὅτι ἡ ὑπὸ ὑψηλῶν σταθμῶν εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς θυέλλης ἀντιτασσομένη ἀντίστασις *εἶναι ἀνάλογος τῆς πυκνότητος τοῦ δάσους*· διότι ἡ πεῖρα βεβαιοῖ ὅτι τὴν πυκνοτέραν χάλαζαν κομίζουσιν αἱ θύελλαι αἱ διερχόμεναι διὰ γυμνῶν ἐκτάσεων·

[1] Ἐν τῇ Δασοκομίᾳ διακρίνομεν τρεῖς τινας κυρίους τύπους δασῶν.

α') Τὰ ὑψίπρεμνα δάση (Hochwald γερμανιστὶ καὶ Futaie γαλλιστὶ) καὶ τοιαῦτα εἶναι ὅσα προωρισμένα νὰ παραγάγωσι μεγάλων ὡσεπιτοπλεῖστον διαστάσεων δένδρα καὶ ξυλείαν ἐκλεκτήν. Κύριος χαρακτὴρ πάντων τῶν ὑψιπρέμνων εἶναι ὅτι φύονται μόνον ἀπὸ τῶν σπερμάτων, εἶναι δηλ. σπερμοφυῆ.

β') Βραχύπρεμνα (Niederwald τῶν Γερμανῶν καὶ Taillis simple τῶν Γάλλων). τὰ δάση ταῦτα εἶναι πρεμνοφυῆ, τουτέστι ἀναφύονται ἀπὸ τοῦ εἰς τὴν γῆν ἀπομένοντος πρέμνου μετὰ τὴν ἀποκοπὴν τοῦ στελέχους, τούτου δὲ ἕνεκα τὰ διὰ τὸν τόπον τοῦτον κατάλληλα δένδρα εἶναι μόνον τὰ πλατύφυλλα, διότι μόνον ταῦτα κοπτόμενα ἀναδίδουσι βλαστοὺς μέχρι τινὸς ἡλικίας, ἥτις δὲν παρατείνεται πέραν τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἄρχονται δίδοντα σπέρματα γόνιμα· τὰ δάση ταῦτα παράγουσι κυρίως φλοιόν, διὰ τὴν βυρσοδεψικήν, καυσόξυλα καὶ ἄνθρακας, καὶ ὑλοτομοῦνται κατὰ βραχέα χρονικὰ διαστήματα.

γ') Μικτόπρεμνα (Mittelwald γερμανιστὶ καὶ Taillis sous futaie ἢ Taillis composé τῶν Γάλλων)· τύπος παραχθεὶς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο προηγουμένων· εἶναι δὲ κυρίως βραχύπρεμνα δάση ἐν οἷς ἀφίνονταί τινα δένδρα σπερμοφυῆ, προωρισμένα ὅπως ἀποκτήσωσι διαστάσεις μεγάλας, ἤτοι εἶναι μῖγμα βραχυπρέμνων μεθ' ὑψιπρέμνων·

ἔτι δὲ δι' ἀραιῶν δασῶν διερχόμεναι χάλαζαι συνοδεύονται πάντοτε ὑπὸ βροχῆς.

7. *Αἱ χαλαζοφόροι θύελλαι λαμβάνουσι τὴν γένεσίν των ἐντὸς τῶν στενῶν κοιλάδων, ἢ ἄνωθεν τῶν πρανῶν τῶν ὀρέων εἰς ὕψος ἴσον περίπου πρὸς τὸ ὕψος τοῦ προσκόμματος, ὅπερ ἡ θύελλα ὑπερπηδᾷ.* Κατὰ γενικὸν δὲ *κανόνα αἱ χάλαζαι περιορίζονται ἐντὸς τῆς κοιλάδος, καὶ ἀκολουθοῦσι τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπικρατοῦντος ἀνέμου, ταπεινούμεναι βαθμηδὸν κατὰ τὴν πορείαν των.*

8. *Οἱ κόκκοι τῆς χαλάζης παράγονται ἐξ ἑτέρου λεπτοκόκκου χαλάζης* (ἥτις πάντοτε προηγεῖται τῆς χονδροκόκκου) *κατὰ τὴν ἐλευθέραν τῶν κόκκων αὐτῆς διάβασιν διὰ τῶν ἐν ἀποψύξει εὑρισκομένων κατωτέρω στρωμάτων τοῦ ἀέρος.* Τὸ δὲ μέγεθος τῶν κόκκων εἶναι ἀνάλογον τοῦ ὕψους τῆς πτώσεως αὐτῶν· τουτέστιν οἱ ἐκ μεγαλειτέρου ὕψους καταπίπτοντες κόκκοι εἶναι μεγαλείτεροι, οἱ δὲ ἐκ μικροτέρου ὕψους μικρότεροι· τούτου ἕνεκα ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν, ὅπου οἱ κόκκοι πίπτουσιν ἐκ μικροτέρου ὕψους, εἶναι μικρότεροι, εἰς δὲ τὰ χαμηλότερον κείμενα, ὅπου οἱ κόκκοι ἐκ μεγαλειτέρου ὕψους καταπίπτουσιν, εἶναι μεγαλείτεροι. Ὡς ἐκ τούτου δὲ εἰς μὲν τὰ ὀρεινὰ μέρη μόνον αἱ λεπτόκοκκοι χάλαζαι εἰσὶ γνωσταί, εἰς δὲ τὰ ταπεινὰ καὶ κοῖλα μέρη καὶ τὰς κοιλάδας τὰς περιοριζομένας ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων αἱ χάλαζαι εἰσὶ χονδρόκοκκοι.

Συνηθέστεροι μέν εἰσι κόκκοι μεγέθους λεπτοκαρύου, οἵτινες πίπτουσι συνήθως ἐξ ὕψους ἑκατὸν περίπου μέτρων· σπανιώτεροι δὲ εἶναι οἱ κόκκοι μεγέθους καρύου, οἵτινες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς ὕψος διακοσίων μέτρων, καὶ σπανιώτατοι οἱ κόκκοι μεγέθους ᾠοῦ ὄρνιθος. Τῶν δὲ μεγάλων κόκκων τὸ σφαιροειδὲς σχῆμα παραμορφοῦται διὰ τῆς ἐπιπροσθήκης νέων στρωμάτων, καὶ ἰδίως κατὰ τὰ ἔμπροσθεν, ὅπου κατὰ τὴν πτῶσιν ὁ ἀὴρ ἐξασκεῖ μεγαλειτέραν πίεσιν· οὕτω δὲ οἱ κόκκοι λαμβάνουσι σχῆμα μήλου ἢ μύκητος.

9. *Ἡ τὴν χάλαζαν συνοδεύουσα καταιγὶς εἶναι ὁρμητικωτέρα εἰς τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἡ θύελλα βαίνει ἐκ τῶν ὑψωμάτων πρὸς τὰς κοιλάδας.* Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ βιαίως κατερχόμενος ὄγκος τοῦ ψυχροῦ ἀέρος, ἀναγκάζει κατὰ τὴν διάβασίν του νὰ κυρτῶνται τὰ δένδρα, καὶ στρώννυσι κατὰ γῆς πάντα τὰ σπαρτά, προξενεῖ δὲ ἐνίοτε τοσαύτην ζημίαν, ὅσην καὶ ἡ χάλαζα.

Ἠλεκτρικὰ φαινόμενα συνοδεύουσι πάντοτε τὴν χάλαζαν, ἀλλὰ τὰ περὶ τούτων ἐξαγόμενα δὲν εἶναι ἀκόμη ἀσφαλῆ.

§ 2.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΧΑΛΑΖΗΣ

Ὑπάρχει ἀναντίρρητον ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων πίπτουσα χάλαζα εἶναι λεπτόκοκκος, ἡ δὲ χονδρόκοκκος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σπάνιον φαινόμενον. Τοῦτο βεβαιοῦσι καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φυσικῶν (Scheuchzer καὶ ἄλλοι).

Ὁ Σωσσὺρ (Saussure· voyages dans les Alpes)[1] ὑπολογίζει ὅτι ἐκ δώδεκα χαλαζῶν, λαβουσῶν χώραν κατὰ τὴν θέσιν τῶν Ἄλπεων τὴν καλουμένην Στενὸν τοῦ Γίγαντος (col du Géant), αἱ ἕνδεκα ἦσαν λεπτόκοκκοι. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Χουμβόλδος (Alexandre Humboldt. voyages III) φρονεῖ ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων τῶν Τροπικῶν χωρῶν, ἔτι δὲ καὶ εἰς γεωγραφικὰ πλάτη, ὅπου ἡ χάλαζα εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστος, πίπτει λεπτόκοκκος χάλαζα.

Ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν δασῶν, ὁ Ἑλβετὸς Κόατζ (Coaz), ἀνεκοίνωσεν ὡσαύτως ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν ὀρέων συνήθως πίπτουσα χάλαζα εἶναι ἡ λεπτόκοκκος, ἡ δὲ χονδρόκκοκος εἶναι σπανιωτάτη.

Ὁ Βαῖνερ (C. Waehner) ἐν τῷ στεφανωθέντι συγγράμματί του τῷ ἐπιγραφομένῳ *Ἱστορικοκριτικὴ Σύνοψις τῶν περὶ χαλάζης θεωριῶν* (Historisch-kritische uebersicht ueber die Hagelthéorien. Rotterdam 1876) ἐν σελίδι 16 λέγει τὰ ἑξῆς: «Γεγονὸς σπουδαιότατον διὰ τὴν ἔρευναν τῶν περὶ »χαλάζης θεωριῶν εἶναι πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι μεταξὺ πάντων τῶν λοιπῶν »ὑδρομετεώρων ἡ χάλαζα περιορίζεται ἐντὸς χώρου στενοτέρου, καὶ εἶναι »φαινόμενον καθαρῶς τοπικόν. Ἐν τῇ χαλάζῃ διακρίνομεν τὴν *κατὰ πλάτος* καὶ τὴν *κατὰ μῆκος ἐπέκτασιν*· ἡ κατὰ πλάτος ἐπέκτασις εἶναι πάν»τοτε μικρά. . .

Παρακατιὼν δὲ ἐν σελίδι 21 λέγει·

«Ἡ παράδοξος σύμπτωσις τοῦ σχηματισμοῦ μεγάλης ποσότητος πά»γου ἐν ὥρᾳ τοῦ ἔτους, καθ' ἣν ἐπικρατεῖ ὑψηλὴ θερμοκρασία ἐν τῇ ἀτμο»σφαίρᾳ, καθίσταται ἔτι παραδοξωτέρα ἐκ τοῦ ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν χα»λαζῶν λαμβάνουσι χώραν κατὰ τὰ ἔτη, καθ' ἃ ἡ θερμότης γίνεται ἰδια»ζόντως ἐπαισθητή, καὶ ἡ εὐφορία εἶναι μεγίστη. Εἰς τὰ ἀνωτέρω παρα»κολουθεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ μεγαλείτερον ἢ μικρότερον πλάτος, καὶ »τὸ μικρότερον ἢ μεγαλείτερον ὕψος ἀποτελοῦσι σπουδαίους εὐνοϊκοὺς ἢ »μὴ πρὸς σχηματισμὸν χαλάζης παράγοντας, ἀφ' ὧν ἐξαρτᾶται οὐ μόνον »ἡ συχνότης αὐτῆς ἀλλὰ καὶ τὸ μέγεθος τῶν κόκκων».

1 Ἐπικαλούμεθα τὴν εὐμένειαν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τῆς γραφῆς τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἅτινα δὲν παρεμορφώσαμεν δι' ἑλληνικῶν καταλήξεων, ὅπως μὴ καταστήσωμεν αὐτὰ ἐντελῶς ἀγνώριστα.

Ὁ Ἀλέξανδρος Χουμβόλδος εἶναι γνώμης, ὅτι *ἡ χάλαζα σχηματίζεται μόνον ὀλίγον τι ὑψηλότερον τῶν* 500 *μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν*, καὶ ὅτι ὅσον περισσότερον ὑψούμεθα τόσον καὶ αἱ διαστάσεις τῆς χαλάζης ἐλαττοῦνται.

Ὁ δὲ Σωσσὺρ (Saussure voyages IV σελ. 162) ἰσχυρίζεται ὅτι *ἡ χάλαζα εἶναι συχνοτάτη εἰς τὰς πεδιάδας τὰς κειμένας εἰς ὡρισμένην τινὰ ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων ἀπόστασιν*, καὶ συχνοτέρα ἢ εἰς μεγαλειτέρας ἢ μικροτέρας ἀπ' αὐτῶν ἀποστάσεις. (Τὸ γεγονὸς τοῦτο συμβιβάζεται πρὸς τὰ ἐξαγόμενα τῶν γενομένων παρατηρήσεων θαυμασίως).

Ἐν Πολωνίᾳ *ἡ χάλαζα πίπτει συχνότερον παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Καρπαθίων ἢ εἰς τὰς πεδιάδας* (ἴδε Wesselowski du Climat de la Russie).

Ὁ Βοὺχ (von Buch) καὶ ὁ Σωσσὺρ παρετήρησαν ὅτι ὑπὸ συχνοτέρων χαλαζῶν *προσβάλλονται ἰδίως αἱ κοιλάδες αἱ ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων περικλειόμεναι καὶ ἐκβάλλουσαι εἰς πεδιάδας, ὅπου ἐξαπλοῦνται ἐλευθέρως*. Τούτου ἕνεκα εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὰ χωρία τὰ κείμενα κατὰ τὰς μεσημβρινὰς κλιτύας τῶν Ἄλπεων κατὰ πᾶσαν πώλησιν ἢ ἐνοικίασιν κτημάτων, κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς τιμῆς, ὑπολογίζουσιν ὅτι τὸ δέκατον τῆς παραγωγῆς καταστρέφεται ὑπὸ τῆς χαλάζης (Scheuchzer Naturhistorie des Schweizerlandes III 20).

Ὁ δὲ Σχύβλερ (Schweigg. Journal Neue Folge XIV 229) παρατηρεῖ, ὅτι ἐν Βυρτεμβέργῃ ἡ χάλαζα ἄρχεται σχηματιζομένη *οὐχὶ ὑπὲρ τὰ ἀκαλλιέργητα μέρη, ἀλλ' ἄνωθεν τῶν θερμοτέρων, διὰ δημητριακῶν ἐσπαρμένων, ἢ ἀμπελοφύτων κοιλάδων, πεδιάδων καὶ κλιτύων τῶν ὀρέων*.

Ἐν Ἑλβετίᾳ δὲ ἐξάγεται ἐκ τῶν στατιστικῶν ὅτι *αἱ χάλαζαι εἶναι σπανιώτεραι εἰς τὰ δασοσκεπῆ μέρη καὶ συχνότεραι εἰς τὰ γυμνὰ δασῶν*, καὶ ὅτι *χώρα ἔχουσα δάση βελονοφύλλων δένδρων* (κωνοφόρων), *εἶναι κάλλιον προπεφυλαγμένη τῆς ἐχούσης δάση πλατυφύλλων*.

Ἀλλὰ τὴν ἐπιρροὴν τῶν δασῶν ἐπὶ τῆς χαλάζης ἀπέδειξεν ἰδίως ὁ διάσημος Γάλλος φυσικὸς Βεκερὲλ (Becquerel). Ὁ σοφὸς οὗτος κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 1]13 Νοεμβρίου τοῦ 1865 ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν τῶν ἐπιστημῶν ὑπόμνημα περὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Loiret καὶ Loire et Cher λαβουσῶν χώραν χαλαζῶν (ἴδε Comptes rendus LXI σελ. 813), ἐν ᾧ λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς: «Πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὰς χα»λάζας εἰς *κανονικὰς* καὶ *ἀκανονίστους*. Καὶ αἱ μὲν κανονικαὶ φαίνεται »ὅτι ἐπανέρχονται περιοδικῶς, ἐνῷ αἱ ἀκανόνιστοι μόνον μετὰ παρέλευ»σιν μακροῦ χρόνου ἀναφαίνονται, καὶ εἶναι ἐπιβλαβέσταται καταστρέ»φουσαι ἐξ ἴσου καὶ τὰ συχνότερον καὶ τὰ σπανιώτερον χαλαζοκοπούμενα »μέρη. . . . . *Αἱ κανονικαὶ χάλαζαι ἀκολουθοῦσι τὸν ῥοῦν τῶν ποταμῶν »καὶ* **ἀποφεύγουσι τὸ δάσος**».

Ὁ Becquerel ἀποδίδωσι τὴν ἐπιρροὴν τοῦ δάσους εἰς δύω τινά.

α΄) Τὰ δάση ἀντιτάσσουσιν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν ὄγκων τοῦ ἀέρος τῶν ὠθούντων τὰ νέφη μηχανικὸν πρόσκομμα εἰς τὴν περαιτέρω πορείαν των, οὕτω δὲ ἐντὸς μὲν τοῦ δάσους τὰ δένδρα, ἐπειδὴ στομοῦσι τὴν ὁρμὴν τοῦ ἀνέμου, διευκολύνουσι διὰ τῶν μεταξὺ αὐτῶν κενῶν τὴν ἐκροὴν αὐτοῦ, ἐκτὸς δὲ τοῦ δάσους, κατὰ τὸ μέτωπον τὸ εἰς τὴν προσβολὴν τῆς θυέλλης ἐκτεθειμένον, ἐμποδίζουσι τὴν κίνησιν αὐτῆς καὶ προξενοῦσιν ἀφθονώτερα ὑδρομετέωρα.

β΄) Ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν θεωρίαν τοῦ Βόλτα, καθ' ἣν ὁ σχηματισμὸς τῆς χαλάζης εἶναι προϊὸν ἠλεκτρικῆς ἐπιδράσεως, τὰ δάση διαλύουσι τὴν χάλαζαν ἀφαιροῦντα τὸν ἠλεκτρισμὸν ἀπὸ τῶν νεφῶν, ἅτινα οὕτω παύουσι παράγοντα χάλαζαν.

Τὴν ἐπιρροὴν τῶν ῥεόντων ὑδάτων ἀποδίδει ὁ Becquerel ἐπίσης εἰς δύω τινά·

α΄) Εἰς τοπικὰ ῥεύματα ἀέρος, ἅτινα συμπαρασύρουσι τὰ χαλαζοφόρα νέφη πρὸς τὰς κοιλάδας.

β΄) Εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐξάτμισιν τῶν πολυύδρων χθαμαλῶν μερῶν, ἀφ' ὧν οἱ ἀτμοὶ ἀνερχόμενοι εἰς ὕψος συμπυκνοῦνται καὶ σχηματίζουσιν οὕτω θυελλώδη νέφη, δι' ὧν πολλαπλασιάζονται τὰ ἤδη ὑπάρχοντα.

Κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 12 Φεβρουαρίου 1866 ὁ αὐτὸς λέγει·

«Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ἀποδεικνύεται ὅτι *τὰ δάση παρεκτρέπουσι τὰ »θυελλώδη νέφη τῆς διευθύνσεώς των, διαιροῦσιν αὐτὰ εἰς δύω ἢ πλείονας »κλάδους, ἢ ἐμποδίζουσιν ἐντελῶς τὴν πτῶσιν χαλάζης*».

Καὶ παρακατιών.

«Ἐὰν δι' ἑκάστην χαλαζοκοπουμένην κοινότητα τὰ ἔτη καθ' ἃ πίπτει »χάλαζα κατατάξωμεν κατὰ σειράν, εὑρίσκομεν ὅτι αἱ χάλαζαι δὲν συμ»βαίνουσι τυχαίως, ἀλλὰ κατὰ σειρὰς ἐκ 2, 3, 4, 5 μέχρις 7 ἐτῶν. Πό»θεν προέρχεται ἡ περιοδικὴ αὕτη ἐπάνοδος τῆς χαλάζης; (ἐρωτᾷ ὁ Be»cquerel), *ἀγνοοῦμεν* (ἀποκρίνεται)· γνωρίζομεν δὲ μόνον, ὅτι εἰς τὰς περι»φερείας τὰς προσβαλλομένας ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀνέμου ἀπαντῶσιν αἱ αὐταὶ »σειραί· τοῦτο δὲ ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ αἴτια εἶναι γηΐ»νης καὶ ἀτμοσφαιρικῆς φύσεως».

Ἀλλ' ἡμεῖς ἐνταῦθα λέγομεν ὅτι *ἐὰν ὁ* **Becquerel** *ἦν δασολόγος, καὶ ἂν ἡ μέθοδος αὐτοῦ τῷ ἐπέτρεπε νὰ ἐρευνήσῃ τὸν τόπον τῆς γενέσεως καὶ τὴν πορείαν ἑκάστου χαλαζοφόρου νέφους, εὐκόλως θὰ εὕρισκε τὰ αἴτια τῆς περιοδικῆς ταύτης φύσεως τῶν χαλαζῶν· διότι ἐκ τῆς Δασολογίας θὰ ἐπληροφορεῖτο ὅτι ἡ περιοδικότης προήρχετο ἐξ ὑλοτομιῶν γενομένων κατὰ τὰ πέριξ ἢ κατὰ τὰ ἀπώτερα μέρη.*

Κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 11 Ἰουνίου 1866 ὁ Becquerel εἰς τὰς προτέρας αὐτοῦ περὶ χαλαζῶν ἀνακοινώσεις, προσέθηκεν ὅτι, κατὰ τὰς ἐν

τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Κάτω Ῥήνου γενομένας παρατηρήσεις, καὶ ἐκεῖ αἱ ζῶναι τῶν χαλαζῶν ἀκολουθοῦσι τὰ γυμνὰ δασῶν μέρη.

Περὶ δὲ τῶν ἐντὸς τῶν δασῶν χαλαζῶν, ζητηθεισῶν πληροφοριῶν παρὰ τῶν δασονομικῶν ὑπαλλήλων τῆς χώρας, ὑπὸ πάντων ἀνεξαιρέτως ἐβεβαιώθη, ὅτι *ἐντὸς τῶν δασῶν σπανίως πίπτει χάλαζα, καὶ ὅτι, ἂν τυχὸν πέσῃ, εἶναι ἐντελῶς ἀβλαβής· ὑπῆρξαν δὲ καὶ δάση εἰς ἃ ἀπὸ τριακονταετίας δὲν παρετηρήθη πτῶσις χαλάζης*.

Τὰ δάση δὲν κωλύουσι διὰ μιᾶς τὴν χάλαζαν (διότι κατὰ τὰς ἐσχατιὰς αὐτῶν συχνὰ πίπτει χάλαζα), ἀλλὰ μετριάζουσι τὴν ὁρμὴν τῆς ἄνωθεν αὐτῶν διερχομένης θυέλλης, οὕτως ὥστε ἡ ἐκεῖθεν τοῦ δάσους κειμένη χώρα μένει ἐντελῶς ὑπὸ τῆς χαλάζης ἀπρόσβλητος.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ πολυτιμόταται πληροφορίαι τοῦ διασήμου Γάλλου σοφοῦ κατὰ τὰ πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημείας τῶν Ἐπιστημῶν (Comptes rendus de l' Academie Française tom. LXII σελ. 1267).

Ἡ δὲ νεωτάτη πληροφορία οὐχὶ περὶ τῆς πορείας τῶν χαλαζοφόρων θυελλῶν ἰδίως, ἀλλὰ περὶ τῆς διευθύνσεως τῶν θυελλῶν ἐν γένει, ἐκοινοποιήθη εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον διὰ τοῦ Βάχμαν (Bachmann), καθηγητοῦ ἐν τῷ ἐν Βέρνῃ Πανεπιστημίῳ, ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Πρωσσίας. Ἐν τῇ γενικῇ συνεδριάσει τοῦ δυτικοπρωσσικοῦ Βοτανικοῦ καὶ Ζωολογικοῦ συλλόγου τῇ γενομένῃ ἐν Μαριενβέρδερ (Marienwerder) ὁ δόκτωρ Κύντζερ (Dr. Kuentzer) τὴν 2 Ἰουνίου 1879 ὡμίλησε *περὶ ἐπιρροῆς τῶν δασῶν ἐπὶ τῆς διευθύνσεως τῶν θυελλῶν* ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Μαριενβέρδερ (ἴδε Mittheilungen der Naturforschenden Gesellschaft Zu Danzig Neue Folge 4 1880). Μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν εἰκοσαετῶν παρατηρήσεών του περὶ τῆς ἰδιοτρόπου διευθύνσεως τῶν θυελλῶν κατὰ τὰ πέριξ τῆς Μαριενβέρδερ ὁ Κύντζερ συμπεραίνεται ἐν τέλει ὡς ἑξῆς:

«*Αἴτιον τῶν ἰδιοτρόπων πορειῶν τῶν θυελλῶν δὲν εἶναι οἱ ποταμοί, »ἀλλ' ἡ ἰδιότροπος διανομὴ τῶν δασῶν (καὶ ἰδίως τῶν ἐκ βελονοφύλλων »δένδρων) ἐπὶ τῶν ἑκατέρωθεν τῶν ὀχθῶν τῶν ποταμῶν ὑψωμάτων*».

Διὰ τῶν ἀνωτέρω περὶ χαλάζης ἀνακοινώσεων βεβαιωθείσης τῆς βασιμότητος τῶν ἐξαγομένων τῶν ἐν Ἑλβετίᾳ γενομένων παρατηρήσεων, δυνάμεθα ἤδη νὰ προβῶμεν ἐν τοῖς ἑπομένοις καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἑρμηνείαν τοῦ φαινομένου.

§ 3.

ΑΙ ΠΕΡΙ ΧΑΛΑΖΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑΙ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΘΕΩΡΙΑΙ

Μεταξὺ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν φαινομένων ἡ χάλαζα πλήττει παντὸς ἄλλου περισσότερον καὶ ζωηρότερον τὰς ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις, ἕνεκα τῶν

ἐπιβλητικῶν φαινομένων ἅτινα τὴν συνοδεύουσιν. Ἡ μόλις πρὸ μικροῦ φωτοβόλος καὶ θελκτικὴ πρωΐα καταλήγει βαθμηδὸν εἰς βαρεῖαν καὶ πνιγηρὰν μεσημβρίαν καὶ μελανὴν καὶ σκοτεινὴν δείλην, αἴσθημα δὲ ἀνεξήγητον δειλίας καὶ φόβου καταλαμβάνει τὸν ἄνθρωπον. Ἀπὸ τῶν νεφοσκεπῶν ὑψωμάτων ἐνσκήπτει ὁρμητικὸς θυελλώδης ἄνεμος μετὰ μανιώδους ταχύτητος πρὸς τὰ κάτω φερόμενος· συνεχεῖς βαρύγδουποι βρονταὶ πλήττουσι τὰς κορυφάς, καὶ ἀστραπαὶ ἐπιχέουσι φοβερὸν ἀκαριαῖον φῶς ἐπὶ τῶν πανταχοῦ ὁρωμένων μελανῶν σκιῶν· νομίζει τις ὅτι τὰ στοιχεῖα μάχονται ἐν τῷ ἀέρι, καὶ ἐξακολουθοῦσι τὴν πάλην μέχρις οὗ ἓν τούτων ἐπικρατήσῃ· τότε δὲ ὑπὸ τρομεροῦ θυελλώδους ἀνέμου συνοδευόμενοι, ἐνσκήπτουσιν οἱ παγετώδεις ὄγκοι τοῦ ἀέρος, φαινόμενοι ὅτι ἐπαπειλοῦσι νὰ καταστρέψωσι πᾶσαν ζωήν, καὶ παρακολουθούμενοι ὑπὸ βροχῆς ῥαγδαίας καταπλημμυρούσης πάντας τοὺς ῥύακας. Ἀλλ' ἀμέσως μετ' ὀλίγον τὸ φαινόμενον παρέρχεται καὶ ὑπολείπεται μόνον τὸ χειμερινὸν ψῦχος, τὸ ὑπὸ πάγου ἐν μέσῳ θέρει κεκαλυμμένον ἔδαφος, καὶ ἡ ἀμείλικτος καὶ σκληρὰ ματαίωσις τῶν πόνων τοῦ γεωργοῦ, γενομένων ἕρμαιον τεραστίων δυνάμεων.

Οὐδὲν ἄλλο φαινόμενον μέχρι τοῦδε ἐφείλκυσε τόσον τὴν προσοχὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐξηνάγκασε τόσον τὸ πνεῦμα αὐτοῦ πρὸς ἑρμηνείαν· ἀλλ' ἐπίσης καὶ οὐδὲν ἄλλο φαινόμενον μέχρι τοῦδε ἀντέστη ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον καὶ τόσον ἐπιμόνως εἰς τὴν ἑρμηνείαν.

Θεωρίαι ἐπὶ θεωριῶν ἀνεπτύχθησαν, ἀλλ' ἑκάστης τούτων τὸ ἄτοπον ἀπεδεικνύετο ὑπὸ τῆς ἑπομένης. Αἱ ἀποτυχίαι ὅμως αὗται ἦσαν ἁπλῆ καὶ φυσικὴ συνέπεια τοῦ πλήθους καὶ μεγέθους τῶν δυσχερειῶν, εἰς ἃς προσέκοπτον αἱ παρατηρήσεις καὶ ἡ ἔρευνα. Ἐὰν ἡ περὶ χαλάζης ἀβεβαιότης θὰ ἐξακολουθῇ καὶ εἰς τὸ μέλλον ὑφισταμένη, καὶ ἂν τέλος πάντων ἐπετεύχθη ὁριστικόν τι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐξαγόμενον ἢ ὄχι, δύναται νὰ κρίνῃ ὁ ἀναγνώστης ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀφοῦ διέλθῃ ἐπισταμένως ὅσα κατωτέρω γράφομεν.

Ἐν τοῖς ἑπομένοις παραλείπομεν πάσας τὰς παλαιοτέρας θεωρίας, αἵτινες ἐπήγασαν ἐκ τῆς ὅλως ἀνεπαρκοῦς ἀναπτύξεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, καὶ ἐκτιθέμεθα μόνον τὰς θεωρίας ἐκείνας ὧν τὸ ἄτοπον παρὰ πάντων δύναται νὰ γίνῃ ἀποδεκτόν.

α' Θεωρία τοῦ Γάλλου Δελοὺκ (de Luc).

Ὁ διάσημος Γάλλος De Luc (Recherches sur les modifications de l' atmosphère) ἐξήνεγκε πρῶτος τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ χάλαζα σχηματίζεται ἐν τῇ χώρᾳ τῆς χιόνος, ὅπου πάντοτε ὑπάρχει πρόχειρον τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς σχηματισμὸν πάγου ψῦχος. Ἀλλ' ἀφοῦ, ἐπί τινος παρὰ τὸ Ταυρῖνον

ὄρους ἱστάμενος, εἶδε σχηματιζομένην χάλαζαν εἰς ὕψος κατώτερον τοῦ ἐφ' οὗ ἵστατο, ἐγκατέλιπε τὴν ἀνωτέρω ὑπόθεσιν, καὶ ἀνέπτυξεν ἑτέραν τινὰ θεωρίαν, καθ' ἣν τὸ οὐσιῶδες συστατικὸν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἦν ἀναγκαίως ἡ θερμότης. Ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης βασιζόμενος ὁ De Luc ἠρμήνευσε τὸν σχηματισμὸν τῆς χαλάζης παραδεχόμενος, ὅτι *ὅταν ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ παράγεται ἠλεκτρισμός, διὰ τῶν ἀστραπῶν ὁρατὸς καθιστάμενος, ἀπορροφᾶται θερμότης, καὶ ἐνίοτε τοσαύτη, ὥστε καὶ ἐν μέσῳ θέρει ἡ θερμοκρασία καταπίπτει ὑπὸ τὸ μηδὲν καὶ σχηματίζεται χάλαζα.*

Ἡ θεωρία αὕτη ἐγκατελείφθη, ἀφοῦ ἡ φυσικὴ ἀπέδειξεν ὅτι θερμότης καὶ ἠλεκτρισμὸς διαφέρουσι κἄπως ἀλλήλων, καίτοι συγγενῆ.

6') Θεωρία τοῦ Βόλτα.

Μία τῶν σπουδαιοτέρων θεωριῶν εἶναι ἡ τοῦ Ἰταλοῦ Βόλτα· οὗτος παρεδέχετο ὅτι τὸ μέγα ψῦχος τὸ πρὸς σχηματισμὸν τῆς χαλάζης ἀπαιτούμενον παράγεται ἐκ τῆς ταχείας ἐξατμίσεως (Kaemtz Meteorologie σελ. 460)· ἡ δὲ ἐξάτμισις κατὰ τὸν Βόλταν ἐπιταχύνεται· 1) διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, αἵτινες ἐπιδρῶσι μετὰ μείζονος ἐντάσεως ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος τοῦ νέφους· 2) Διὰ τῆς μεγάλης ξηρασίας, ἣν κατὰ τοὺς De Luc καὶ Saussure ἔχει ὁ ὑπὲρ τὸ νέφος εὑρισκόμενος ἀήρ· 3) διὰ τῆς τάσεως τῶν πομφολύγων τοῦ ὑδρατμοῦ ὅπως μεταποιηθῶσιν εἰς ἐλαστικὸν ἀτμόν· καὶ 4) διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ὅστις, κατὰ τὸν Βόλταν, πολὺ ἐπιταχύνει τὴν ἐξάτμισιν. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην *ἅμα σχηματισθῶσι τὰ πρῶτα ἔμβρυα τῶν κόκκων τῆς χαλάζης, ἤτοι εἶδός τι χαλαζοκόνεως, πρὸς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν αὐτῶν εἶναι ἀναγκαία ἡ συνύπαρξις δύω ἀλλήλοις ὑπερκειμένων στρωμάτων νεφῶν ἀντιθέτως ἠλεκτρισμένων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει παράγεται ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ μεταξὺ τῶν δύο τούτων νεφῶν εἶδός τι ἠλεκτρικοῦ χοροῦ* (οὕτως εἰπεῖν) *τῶν κόκκων τῆς χαλάζης ὑπὸ τοῦ ἀντιθέτως ἠλεκτρισμένου νέφους ἑλκομένων, μετὰ δὲ τὴν κόρεσίν των πάλιν πρὸς τὸ πρῶτον ἀπωθουμένων, κἀκεῖθεν μετὰ τὴν κόρεσίν των πάλιν ὑπὸ τοῦ ἑτέρου ἑλκομένων κτλ., εἰς ἑκάστην δὲ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον νέφος μετάβασιν καὶ ὑπὸ νέου περικαλύμματος πάγου περιβαλλομένων. Ὁ χορὸς οὗτος ἐξακολουθεῖ κατὰ τὸν ἐκτεθέντα τρόπον μέχρις οὗ οἱ κόκκοι ἀποκτήσωσι τοσοῦτον βάρος, ὥστε, μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ἵστανται μετέωροι παρὰ τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος, ἐξ ἀνάγκης καταπίπτουσιν εἰς τὴν γῆν.*

Καίτοι πολὺ χειροκροτηθεῖσα ἡ ἠλεκτρικὴ αὕτη περὶ χαλάζης θεωρία, οὐχ ἧττον ἔσχε καὶ πλείστους ἀντιπάλους. Ἀπεδείχθη δηλαδὴ ὅτι ἡ ἐξάτμισις, ἰδίως διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ἡλίου, δὲν παράγει τόσον ἰσχυρὸν ψῦχος, ὅσον ἀπαιτεῖται πρὸς σχηματισμὸν πάγου, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο ἀπη-

τεῖτο, ὅπως ἡ ἐξάτμισις κατέλθῃ εἰς ὡρισμένον τινὰ ἐλάχιστον ὅρον. Ἐπίσης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις ὅτι τόσον μέγα φορτίον κόκκων χαλάζης ἦτο δυνατὸν, παρὰ τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος, νὰ ἕλκηται ὑπὸ τοῦ ὑπερκειμένου νέφους· οὐδέποτε δὲ ἐθεάθησαν δύω ἀλλήλοις ὑπερκείμενα, κατὰ τὸν ἄνω ἐκτεθέντα τρόπον ἐνεργοῦντα, νέφη· ἐκτὸς δὲ πάντων τούτων δὲν ἑρμηνεύεται διὰ τί αἱ χάλαζαι εἶναι καθαρῶς τοπικὰ φαινόμενα.

γ'. *Θεωρία τῶν μηχανικῶν αἰτίων, ἤτοι τῆς ἀναμίξεως ἀέρος ψυχροῦ μετὰ θερμοῦ.*

Μετὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἀνεπτύχθησαν ἕτεραί τινες θεωρίαι, καθ' ἃς *ὁ σχηματισμὸς τῆς χαλάζης ἦν προϊὸν τῆς ἀναμίξεως ἀέρος ψυχροτέρου μετὰ θερμοτέρου, τουτέστι μηχανικῶν αἰτίων.* Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τὰ ἠλεκτρικὰ φαινόμενα τὰ συνοδεύοντα τὰς χαλάζας ἦσαν τὰ προϊόντα μᾶλλον ἢ τὰ αἴτια τοῦ σχηματισμοῦ τῶν χαλαζῶν.

Ἐνταῦθα ὅμως εἶναι ἄπορον πόθεν τὸ θέρος καὶ ἐν καιρῷ θερμῶν ἡμερῶν, εἰς τόσον ὀλίγον ὕψος ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, ἠδύνατο νὰ εἰσρεύσῃ ὁ τόσον παγετώδης οὗτος ἀὴρ, ὅστις καὶ μετὰ τὴν μετὰ θερμοῦ καὶ πλήρους ὑδρατμῶν ἀέρος ἀνάμιξίν του, διατηρεῖ τόσον ταπεινὴν θερμοκρασίαν, ὥστε νὰ μεταποιῇ τὸ ὕδωρ εἰς πάγον.

δ'. *Θεωρία τοῦ Μοῦνκε* (Munke).

Ὁ Μοῦνκε πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ φαινομένου προσλαμβάνει ἀρωγὸν τὸ ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀνερχόμενον ῥεῦμα τοῦ ἀέρος, ἰσχυριζόμενος *ὅτι οἱ ἀνερχόμενοι ὄγκοι θερμοῦ* (καὶ ἑπομένως ἐλαφροτέρου) *ἀέρος, ἅμα ἀναβῶσιν εἰς ὕψος περιβάλλονται ὑπὸ ἀέρος ψυχροτέρου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναπαύονται ὡς ὁ πυρὴν τῶν καρπῶν ἐντὸς τοῦ κελύφους, καὶ ἑπομένως ὅταν ἐπικρατῇ νηνεμία δὲν συμβαίνει οὔτε ἀνάμιξις αὐτῶν, οὔτε ἐκπομπὴ τῆς θερμότητος πρὸς τὸν περιβάλλοντα χῶρον, διότι οἱ ὄγκοι οὗτοι τοῦ ἀέρος ὡς κακοὶ ἀγωγοὶ, διατηροῦσι τὴν θερμότητά των ἀναλλοίωτον. Οὗτος ὁ ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀνελθὼν θερμὸς ἀὴρ ἀποτελεῖ τὸ ὑλικὸν τῶν χαλαζογόνων νεφῶν, χωρὶς ὅμως αὐτὸς νὰ ἦναι χαλαζογόνος. Κατὰ τὸ ἔσχατον ὅριον τούτων τῶν ἐκ τοῦ ἐδάφους εἰς ὕψος ἀνελθόντων ὄγκων τοῦ ἀέρος ἄρχεται ἐπερχομένη συμπύκνωσις καὶ ἀπόψυξις. Σχηματίζονται δὲ ἐκεῖ τὰ κιῤῥοειδῆ νέφη ἐκ νιφάδων χιόνος(ἱστάμενα εἰς ὕψος 4,000 μέτρων περίπου) ἅτινα μετὰ τὸν σχηματισμόν των κρημνίζονται πρὸς τὰ κάτω μετὰ τοῦ κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην ἀπεψυγμένου ἀέρος. Συνεπείᾳ δὲ τῆς κατακρημνίσεως ταύτης καὶ τοῦ ἐντεῦθεν παραγομένου ψύχους, ἐπερχομένης ἐλαττώσεως*

τοῦ χώρου τοῦ ὑπὸ τοῦ θερμοῦ ἀέρος κατεχομένου (τοῦ ψύχους ἀναγκάζοντος τὸν θερμὸν ἀέρα νὰ συσταλῇ) *ἐξ ἀνάγκης τὴν πρώτην κατακρήμνισιν διαδέχεται δευτέρα, ταύτην τρίτη κτλ. Πολλαπλασιαζομένης δὲ οὕτω τῆς κατακρημνίσεως σχηματίζεται ἐκ τῆς χιόνος πάγος, ὅστις ἕλκει πρὸς ἑαυτὸν ἕτερα μόρια ὕδατος ἐκ τοῦ ἐν τῷ ἀέρι ὑδρατμοῦ, ἕνεκα δὲ τῆς ἄνωθεν ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ τούτου ἀέρος ἐξασκουμένης πιέσεως, ἐπέρχεται μετατόπισις καὶ ἄνοδος τοῦ κάτω ἐντὸς τῶν βαθυτέρων τοῦ ἐδάφους μερῶν εὑρισκομένου ἀέρος, τούτου δὲ ἕνεκα ἐπακολουθεῖ πνοὴ ἀνέμων κατὰ διαφόρους διευθύνσεις, μέχρις οὗ ἡ χάλαζα ἐντελῶς καταπέσῃ.*

Ἡ θεωρία αὕτη βασίζεται ἐπὶ τῆς σφαλερᾶς δοξασίας ὅτι *θερμὸς ἀὴρ χωρὶς νὰ ἀποψυχθῇ καὶ χωρὶς νὰ ἀναμιχθῇ ἠδύνατο νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὰ ψυχρὰ στρώματα τοῦ ἀέρος*. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτου, οὐδ' ἡ θεωρία αὕτη ἐξαρκεῖ ὅπως ἑρμηνεύσῃ τὸν καθαρῶς τοπικὸν χαρακτῆρα τῶν χαλαζῶν καὶ τὸν σχηματισμὸν αὐτῶν ἐντὸς τῶν χαμηλοτέρων στρωμάτων τῆς ἀτμοσφαίρας.

ε'. *Θεωρία τοῦ Μὼρ* (Mohr).

Κατὰ τὸν Μὼρ (Mohr. ἴδε Poggendorfs Annalen Band 117, σελ. 89) *τότε μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματισθῇ χάλαζα ὅταν, συνεπείᾳ συμπυκνώσεως τῶν ὑδρατμῶν, τοσαύτη ἐλάττωσις χώρου ἐπέλθῃ, ὥστε τῶν παρακειμένων στρωμάτων τοῦ ἀέρος μὴ δυναμένων ἀμέσως νὰ εἰσρεύσωσιν εἰς τὸ παραχθὲν κενόν, ἐξ ἀνάγκης εἰσρέουσιν εἰς αὐτὸ τὰ ὑπερκείμενα. Σχηματίζεται ἄρα ἐν τῷ χαλαζοφόρῳ νέφει μία χωνοειδὴς δίνη ἀέρος παγετώδους καὶ ὕδατος πεπηγότος καὶ ὑγροῦ, ἅτινα ἑλικοειδῶς δινούμενα κατέρχονται εἰς τὴν γῆν·* τουτέστιν ἡ κατάπτωσις αὕτη γίνεται ὅπως καὶ ἡ τοῦ ὕδατος τοῦ διερχομένου διά τινος χώνης.

Εἰς τὴν θεωρίαν ταύτην (παραδεχομένην,διὰ λόγον ὅλως ἀκατάληπτον, καὶ τὸ φυσικὸν ἄτοπον *ὅτι τὰ ὑπερκείμενα στρώματα τοῦ ἀέρος εἰσὶ πεπροικισμένα διὰ μείζονος ταχύτητος καὶ εἰσελαύνουσιν εἰς τὸ κενὸν ταχύτερον τῶν παρακειμένων)* δύναταί τις νὰ ἀντιτάξῃ ὅτι τοιαύτη χωνοειδὴς δίνησις, δυναμένη εὐκόλως νὰ καταστῇ ὁρατή, οὐδέποτε μέχρι τοῦδε ἐθεάθη.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχουσι καὶ πλεῖσται ἄλλαι θεωρίαι, ἃς ὁ βουλόμενος δύναται νὰ ἀναγνώσῃ ἐν ἐκτάσει εἰς τὸ εἰδικὸν σύγγραμμα τοῦ Dr W. Schwaab (Die Hageltheorien)· ἀλλὰ τὰς θεωρίας ταύτας παραλείπομεν, διότι οὐδεμία τούτων συμφωνεῖ πρὸς τὰς γενομένας ἐπὶ τούτῳ πολυετεῖς παρατηρήσεις, καὶ οὐδεμία εἶναι ἱκανὴ νὰ ἑρμηνεύσῃ ἐπαρκῶς τὰ φαινόμενα· διὸ μεταβαίνομεν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ δασολόγου Ῥίνικερ (τοῦ συντάξαντος τὸ πόνημα ἐξ οὗ ἀρυόμεθα τὰ παρόντα) ἥτις ἐπὶ τῇ βάσει

τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης ἑρμηνεύει κάλλιον καὶ ἐπαρκέστερον τὰ φαινόμενα τῶν χαλαζῶν.

§ 4.

ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΤΙΝΟΣ ΠΕΡΙ ΧΑΛΑΖΩΝ ΘΕΩΡΙΑΣ ΥΠΟ ΡΙΝΙΚΕΡ

Ἐὰν μετὰ προσοχῆς παρατηρήσωμεν τὴν γένεσιν τῶν θυελλωδῶν νεφῶν ὑπεράνω τῶν ὀρέων, ἐν καιρῷ παντελοῦς νηνεμίας, καὶ τὴν βαθμιαίαν αὐτῶν αὔξησιν καὶ ἐν εἴδει πίλου μύκητος ἐπέκτασιν ὑπεράνω τοῦ ὁρίζοντος, ἀναγκαζόμεθα νὰ ζητήσωμεν τὰ αἴτια τῆς συμπυκνώσεως οὐχὶ εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν ψυχρῶν τοῦ ἀέρος ῥευμάτων, ἀλλ' ἀλλαχοῦ. Τὴν δοξασίαν ταύτην ἐνισχύει ἡ ἀνακοίνωσις ἑνὸς φυσιοδίφου, *καθ' ὃν τὸ θέρος ἐντὸς τῆς στενῆς κοιλάδος τῆς Λίμνης Κόμου, περικλειομένης πανταχόθεν ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων, τακτικῶς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας κατὰ σειρὰν περὶ τὴν 2 μ. μ. ὥραν ἐξεῤῥήγνυτο καὶ μία θύελλα, συνοδευομένη ὑπ' ἀστραπῶν, βροντῶν καὶ ῥαγδαίας βροχῆς, χωρὶς νὰ προηγηθῶσι ῥεύματα ἀέρος· περὶ δὲ τὴν 3 ἢ 4 μ. μ. ἡ θύελλα αὕτη παρήρχετο, ὥστε περὶ τὸ ἑσπέρας ὁ οὐρανὸς ἀποκαθίστατο πάλιν ἀνέφελος.* Πῶς εἶναι δυνατὸν ἐντὸς κοιλάδων, μόλις 200 μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, ἐντὸς πεπυρακτωμένης ἀτμοσφαίρας, αἴφνης νὰ γεννῶνται αἱ ὁρμητικαὶ ἐκεῖναι καὶ θυελλώδεις καταιγίδες, αἱ ὑπὸ διαρκῶν ἀστραπῶν καὶ βροντῶν συνοδευόμεναι, αἵτινες συνεπάγονται ἀπόψυξιν μέχρι σχηματισμοῦ πάγου, ἐνῷ τὰ λοιπὰ τοῦ ἀέρος στρώματα παντάπασιν δὲν ἐπηρεάζονται; Πῶς γεννᾶται αὕτη ἡ αἰφνιδία καὶ ἰσχυρὰ συμπύκνωσις τῶν ἀτμῶν; πῶς δὲ ἡ πτῶσις πάγου καὶ ὕδατος ἐν τῷ μόλις πρὸ ὀλίγου πεπυρακτωμένῳ ἀέρι; Πῶς ἡ ἄπειρος ποσότης ἠλεκτρισμοῦ, καὶ πῶς ἡ ἰσχυρὰ αὕτη ἀπόψυξις; Εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτης ὁ Ῥίνικερ ἀπαντᾷ: «*Ἀπεῤῥοφήθη θερμότης καὶ παρήχθη ἠλεκτρισμός*», ἤτοι ἐν ἄλλαις λέξεσι «*Θερμότης μετεποιήθη εἰς ἠλεκτρισμόν, ἐντεῦθεν δὲ ἐπῆλθεν ἀπόψυξις τοῦ ἀέρος ἐπενεγκοῦσα τὴν συμπύκνωσιν τῶν ἀτμῶν καὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν νεφῶν· τῆς δὲ μεταποιήσεως ταύτης παρατεινομένης παράγεται πραγματικὴ θύελλα μετὰ βροχῆς ἢ χαλάζης*».

Μολονότι δὲ ἡ ἐν τῷ ἀέρι μετατροπὴ τῆς θερμότητος εἰς ἠλεκτρισμὸν καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ εἰς ψῦχος δὲν ἐβεβαιώθη ἀκόμη δι' ἀπ' εὐθείας πειραμάτων, οὐχ ἧττον γινώσκομεν ἤδη τοιαύτας μετατροπάς· οὕτω π. χ. πάντες γινώσκομεν ὅτι τὸ ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα μετατρέπεται εἰς θερμότητα τοσαύτης ἐντάσεως, ὥστε πυρακτώνει τὸ ἐκ λευκοχρύσου σύρμα (ἡ παραγομένη θερμότης εἶναι (ἴδ. Bohn. Ergebnisse Physikalischer Forschung σελ. 835) ἀνάλογος πρὸς τὴν ποσότητα καὶ τὴν πυκνότητα τοῦ ἠλεκτρισμοῦ). Ἐν

δὲ τῇ θερμοηλεκτρικῇ στήλῃ τἀνάπαλιν θερμότης μετατρέπεται εἰς ἠλεκτρισμόν. Ἐπίσης γνωρίζομεν ὅτι ἡ θερμότης μετατρέπεται εἰς ἐργασίαν, καὶ τἀνάπαλιν διὰ τῆς ἐργασίας παράγεται θερμότης. Ἔτι γινώσκομεν ὅτι ὁ ἠλεκτρισμὸς δύναται νὰ παραγάγῃ ἐργασίαν καὶ μάλιστα ἰσχυροτάτην (ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τῶν κεραυνῶν), καὶ τἀνάπαλιν δυνάμεθα διὰ τῆς μηχανῆς τοῦ Γρὰμμ (Gramm) τὴν ἐργασίαν νὰ μετατρέψωμεν εἰς ἠλεκτρισμόν. Θερμότης καὶ ἠλεκτρισμὸς εἶναι καταστάσεις δονήσεως, εἰ καὶ διαφόρως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ἡμῶν ὀργάνων· οὗτος δὲ ὁ διάφορος τρόπος τῆς ἀντιλήψεως ἀμφοτέρων ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἠνάγκαζεν ἡμᾶς νὰ ἐκλαμβάνωμεν αὐτὰ ὡς ἐντελῶς ἀλλοίας φύσεως.

Ἡ πρώτη πηγὴ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θερμότητος καὶ ὁ πατὴρ πάσης ὀργανικῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς εἶναι, ὡς γνωστόν, ὁ ἥλιος, ἡ παμμεγέθης ἐκείνη ἠλεκτρικὴ πεπυρακτωμένη σφαῖρα, εἰς ἣν τά τε νέφη καὶ αἱ θύελλαι ὀφείλουσι τὴν δύναμίν των. Φῶς, θερμότης, ἠλεκτρισμός, δύναμις καὶ ζωὴ εἰσὶν ἐκδηλώσεις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀρχεγόνου δυνάμεως, ἣν ἡμεῖς βεβαίως δὲν γινώσκομεν ἀκόμη ἀρκούντως ὑπὸ τὰς διαφόρους μορφὰς τῆς ἐμφανίσεώς της, διότι, ὡς προείρηται, διαφόρως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ ἡμῶν συστήματος.

Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα καταλήγει καὶ ὁ Βεττστάϊν (Wettstein) ἐν τῷ περὶ *Ρευμάτων στερεῶν, ὑγρῶν καὶ ἀερίων σωμάτων* (die Stroemungen des Festen Flüssigen und Gazförmigen. Zurich Verlag I. Wurster u. Cie 1880) συγγράμματι αὐτοῦ. Ἡ ἀπόδειξις τοῦ Wettstein εἶναι λεπτή, ἀγχίνους, ἐπιστημονικὴ καὶ πολύτιμος· ἐν σελίδι 370 λέγει·

«Πρὸς γένεσιν θυέλλης εἶναι ἀναγκαία ἡ ἄνοδος μεγάλης ποσότητος θερμοῦ καὶ ὑγροῦ ἀέρος εἰς μέγα ὕψος, ἢ ἡ ἀνάμιξις ψυχροῦ ἀέρος μετὰ θερμοῦ καὶ ὑγροῦ, μετὰ ταχύτητος ἐκτελούμεναι, διότι ἄλλως παράγεται μόνον βροχὴ ἄνευ ἠλεκτρικῶν κενώσεων. Τοιαύτη μὲν βροχὴ συνοδεύεται πάντοτε ὑπὸ ἠλεκτρικῶν φαινομένων, ἀλλὰ τὰ φαινόμενα ταῦτα δὲν καταντῶσι μέχρι κενώσεων. Ἡ θύελλα ἄρχεται μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ ὑδρατμοῦ συνεπείᾳ τῆς ἀποψύξεως τοῦ ἀέρος· ὁ ἀποχωρισμὸς ὅμως οὗτος συνοδεύεται ὑπὸ ἀναπτύξεως θερμότητος, *ἡ δὲ διὰ τῆς συμπυκνώσεως τοῦ ὑδρατμοῦ ἀναπτυσσομένη αὕτη θερμότης ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν δυσκολίαν τῆς ἑρμηνείας τῶν θυελλῶν* (ἀστραπῶν καὶ βροντῶν), διότι ἡ ἐντεῦθεν παραγομένη θερμότης εἶναι ἀκριβῶς τόση ὅση δαπανᾶται πρὸς ἀτμοποίησιν τοῦ ὕδατος.

Εἶτα ὁ Βεττστάϊν ὑπολογίζει τὴν ἐκ τῆς συμπυκνώσεως παραγομένην θερμότητα, ἐὰν ἓν κυβικὸν μέτρον ἀέρος κεκορεσμένου, θερμοκρασίας 25^0 ἑκατονταβάθμου (ὅτε περιέχει 22,7 γραμμάρια ὕδατος) καὶ ὑπὸ πίεσιν 760 ὑποχιλιομέτρων ἀποψυχθῇ μέχρι τοῦ 0, ὅτε δύναται νὰ περιέχῃ ἀ-

κόμη μόνον 4,8 γραμμάρια ὑδρατμοῦ· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ διὰ τῆς ἀποψύξεως ἀποχωριζόμενον ὕδωρ εἶναι

$$22,7 - 4,8 = 17,9 \text{ γραμμάρια.}$$

Αἱ δὲ παραγόμεναι μονάδες θερμότητος

$$0,0179 \times 680 = 12,2.$$

Ἐπειδὴ δὲ ἓν κυβικὸν μέτρον ἀέρος ἔχει βάρος 1,2932 γραμμαρίων, καὶ ἡ εἰδικὴ αὐτοῦ θερμότης εἶναι 0,2375, ἕπεται ὅτι αἱ ἀνωτέρω 12,2 μονάδες θερμότητος θερμαίνουσι τὸν ἀέρα τοῦτον καὶ τὰ 17,9 γραμμάρια ὕδατος κατὰ

$$\frac{12,3}{1,2932\times 0,2375+0,0197} = 37,8^0 \text{ ἑκατονταβάθμου.}$$

Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἐκ τῆς συμπυκνώσεως παραγομένη αὕτη θερμότης δὲν ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοῦ ἀέρος καθ' οἱονδήποτέ τινα τρόπον, δὲν δύναται νὰ ἐπέλθῃ συμπύκνωσις τοῦ ὑδρατμοῦ. *Ἡ ἑρμηνεία ἄρα τῶν θυελλῶν πρέπει πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἐκμηδένισιν τῆς θερμότητος, ἢ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν θυελλωδῶν νεφῶν.*

Τὰ ἀνωτέρω περὶ ὑψώσεως τῆς θερμοκρασίας ἀριθμητικὰ ἐξαγόμενα ἐφαρμόζονται εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν τὸ ὕδωρ ἤθελεν ἀποχωρισθῆ εἰς στερεὰν μορφήν, ἤτοι ὡς πάγος· ἂν ὅμως τὸ ὕδωρ ἤθελε πέσει ὑπὸ ὑγρὰν μορφὴν ὁ ἀριθμὸς $37,8^0$ ἐλαττοῦται κατὰ $^1|_8$ καὶ κατέρχεται εἰς $33^0,6$.

Ἐντεῦθεν ἐξάγεται ὅτι ἡ κυρία δυσκολία τῆς ἑρμηνείας τῶν θυελλῶν δὲν κεῖται εἰς τὴν πῆξιν τοῦ ὕδατος, ἀλλ' εἰς τὴν ταχεῖαν ὑδατοποίησιν τοῦ ἀτμοῦ· διότι ἅμα ὁ ἀτμὸς μεταποιηθῇ ἅπαξ εἰς ὕδωρ 0^0 θερμοκρακρασίας, ἀπαιτεῖται μόνον τὸ $^1|_8$ τῆς πρὸς τοῦτο ἀπαιτηθείσης ἀποψύξεως, ὅπως τὸ ὕδωρ τοῦτο μεταποιηθῇ εἰς πάγον, ὅπως δηλαδὴ ἐκ βροχῆς παραχθῇ χάλαζα.

Ἐν σελίδι 375 λέγει:

«Ἀλλ' ὅπως ἀποκτήσωμεν ἀκριβεστέραν ἔννοιαν τῆς ἀλληλουχίας τῶν φαινομένων τῶν θυελλῶν, πρέπει νὰ προηγηθῇ ἐγγυτέρα ἔρευνα αὐτῶν ἀπ' ἀρχῆς τῆς γενέσεώς των. Ἡ ἀπόψυξις κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἐγνωσμένα δύναται νὰ ἐπέλθῃ.

α') Ἐὰν ὁ ἀὴρ διὰ πιέσεως ὑψωθῇ εἰς μεγαλείτερον ἀπόλυτον ὕψος. Ἀλλὰ κατὰ τὸν νόμον τοῦ Μαριότου, ὁ ὄγκος τοῦ ἀέρος αὐξάνει ἐφ' ὅσον ἡ πίεσις ἐλαττοῦται· δυνάμεθα δὲ τὴν θερμοκρασίαν τοῦ ἀέρος (θ2) ὑπὸ μικρὰς πιέσεις νὰ ὑπολογίσωμεν διὰ τοῦ ἑξῆς τύπου·

$$\theta_2 = \left(\frac{\pi_2}{\pi_1}\right)^{\frac{\varkappa-1}{\varkappa}} \times (\alpha+\theta_1) - \alpha$$

π_1 = ἡ ἀρχικὴ πίεσις.
π_2 = ἡ τελικὴ πίεσις.
x = ἡ σχέσις τῆς εἰδικῆς θερμότητος τοῦ ἀέρος ὑπὸ πίεσιν σταθερὰν πρὸς τὴν εἰδικὴν θερμότητα αὐτοῦ ὑπὸ σταθερὸν ὄγκον, ἐκφραζομένη διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 1,410.
α = τὸ ἀπόλυτον Μηδὲν τῆς θερμοκρασίας ἤτοι — 273°.
θ_1 = ἡ ἀρχικὴ θερμοκρασία.

Ὅταν λοιπὸν ὁ ἀὴρ ὑψῶται ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης μὲ θερμοκρασίαν 25° ἑκατονταβάθμου, ἀποψύχεται ὡς ἑξῆς:

Εἰς ὕψος μέτρων	Ὕψος βαρομετρικῆς στήλης ὑποχιλιόμετρα	Θερμοκρασία	Ἐλάττωσις θερμοκρασίας
0.000	760	+ 25°	0°
1.000	675	+ 14,9°	10,1°
2.000	600	+ 5,2°	19,8°
3.000	533	— 4,3°	29,3°
4.000	473	— 13,4°	38,4°
5.000	420	— 22,2°	47,2°

Ἐνῷ δὲ ἐξακολουθεῖ ἡ ἀνύψωσις ἀδιακόπως ἐπέρχεται συμπύκνωσις τῶν ὑδρατμῶν· καὶ ἐὰν ὑπολογίσωμεν τὴν θερμότητα, τὴν ἐκ τῆς συμπυκνώσεως ταύτης τῶν ὑδρατμῶν παραγομένην, εὑρίσκομεν ὅτι αὕτη ἐξαρκεῖ ὅπως, μέχρις ὕψους 4000 μέτρων, ἀντισταθμίσῃ τὴν ἐκ τῆς ὑψώσεως κατάπτωσιν τῆς θερμοκρασίας, καὶ μόνον ἀπὸ ὕψους 4000 μέτρων καὶ ἐκεῖθεν δύναται νὰ ἐπέλθῃ πραγματικὴ κατάπτωσις τῆς ἀρχικῆς θερμοκρασίας. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ θύελλαι, ὡς γνωστόν, λαμβάνουσι χώραν εἰς ὕψος πολὺ κατώτερον τῶν 5000 μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ἑπομένως ἡ συμπύκνωσις τοῦ ὑδρατμοῦ δὲν δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ διὰ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἀέρος.

Ἀλλ' ἐπίσης δὲν εἶναι φανταστὴ ἡ συμπύκνωσις τοῦ ὑδρατμοῦ *διὰ τῆς μίξεως δύο κεκορεσμένων ὄγκων ἀέρος διαφόρου θερμοκρασίας*, ὧν ἡ μετὰ τὴν μίξιν προκύπτουσα μέση θερμοκρασία δὲν ἐμπεριέχει τόσον ὑδρατμόν, ὅσον ἀμφότεροι οἱ ὄγκοι ἄμικτοι ὄντες· διότι διὰ τῆς μίξεως ταύτης ἤθελε παραχθῇ τοσαύτη θερμότης, ὥστε ἡ συμπύκνωσις μετ' ὀλίγον ἐξ ἀνάγκης ἤθελε διακοπῇ.

δ') Ἀπόψυξις δύναται ἔτι νὰ ἐπέλθῃ, ἐὰν ψυχρὸν ῥεῦμα ἀέρος ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων στρωμάτων κατέλθῃ καὶ εἰσρεύσῃ ἐντὸς θερμοῦ καὶ ὑγροῦ ἀέρος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κάθοδον ταύτην τοῦ ἀέρος συμβαίνει τὸ ἀντίθετον τοῦ κατὰ τὴν ἄνοδον λαμβάνοντος χώραν· ὁ κατερχόμενος ἀὴρ δηλονότι θερμαίνεται· διότι ὄγκος ἀέρος κατερχόμενος ἐξ ὕψους 5000 μέτρων, ὅπου

ἔχει θερμοκρασίαν — 22°, ἀφικνεῖται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης μὲ θερμοκρασίαν + 25 ἐν ἄλλοις λόγοις *δὲν δύναται νὰ συμπυκνώσῃ τὸν ἀτμόν*.

Ἀφοῦ ὁ Wettstein ἀποδείξῃ ὅτι *οὐδ' ἡ ἀνταναάκλασις ἐξαρκεῖ ὅπως ἐκμηδενίσῃ τὴν ἐκ τῆς συμπυκνώσεως παραγομένην θερμότητα*, μεταβαίνει εἰς τὴν ἐγγυτέραν ἔρευναν τῆς συμπυκνώσεως.

Ἡ ἀπόψυξις ὄγκου ἀέρος κεκορεσμένου ὑδρατμοῦ συνεπάγεται τὴν ὑδατοποίησιν ἑνὸς μέρους τοῦ ὑδρατμοῦ τούτου. Τὸ ἐντεῦθεν παραγόμενον ὕδωρ κατ' ἀρχὰς παρουσιάζεται ὑπὸ μορφὴν λεπτῶν σφαιριδίων ὕδατος πλεόντων ἐν τῷ ἀέρι, ἅτινα πρότερον ἐξελάμβανον ὡς πομφόλυγας· ταῦτα τὰ σφαιρίδια δύναταί τις (εἰ καὶ κάπως δυσκόλως) καὶ μὲ γυμνὸν ὀφθαλμὸν νὰ διακρίνῃ ὡς λεπτὴν κόνιν· καθαρώτερον ὅμως διακρίνονται διά τινος μεγεθυντικοῦ φακοῦ. Κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν ὑδροσφαιριδίων τούτων παράγονται ἠλεκτρικά τινα φαινόμενα εἰς ἃ πρότερον ἀπεδίδετο μεγάλη ἐπιρροὴ ἐπὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν θυελλῶν· μετὰ ταῦτα ὅμως τὰ ἠλεκτρικὰ ταῦτα φαινόμενα ἐσφαλμένως ἐξελήφθησαν ὡς δευτερεύοντα προϊόντα τῆς θυέλλης.

Αἱ ἀστραπαὶ εἶναι ἠλεκτρικὰ ῥεύματα τοσαύτης ἐντάσεως, ὥστε εἰς ἀπόστασιν πολλῶν ὡρῶν διασχίζουσι τὸν ἀέρα. Ἡ ἀστραπή, ἥτις ἐκτελεῖ ὡρισμένην τινά, πολλάκις πολὺ μεγάλην, ἐργασίαν μηχανικῆς, χημικῆς, ἠλεκτρικῆς καὶ θερμαντικῆς φύσεως *δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παράγηται ἐκ τοῦ μηδενός. Τῆς ἐργασίας ταύτης, ὅπως καὶ πάσης ἄλλης ἐργασίας, βάσις πρέπει νὰ ἦναι ὡρισμένη τις δαπάνη θερμότητος.*

Ἡ φυσικὴ διδάσκει, *ὅτι ἐπὶ πάσης τεχνητῆς παραγωγῆς ἠλεκτρισμοῦ δαπανᾶται θερμότης*. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν διὰ τριβῆς καὶ τῶν δι' ἐπιδράσεως ἠλεκτρικῶν μηχανῶν, καὶ ἐν τῇ ἠλεκτρομαγνητικῇ μηχανῇ, *δαπανᾶται ἡ θερμότης τοῦ σώματος τοῦ πειραματιζομένου*· ἐν δὲ τῇ Βολταϊκῇ ἀλύσει *ἡ θερμότης τοῦ ψευδαργύρου* (ζίγκου), *ἡ ἄλλου τινὸς τῶν θετικῶν καλουμένων μετάλλων*. Ἐν δὲ τῷ θερμοηλεκτρικῷ στοιχείῳ καὶ τῇ πυροηλεκτρικῇ, *ἡ θερμότης μιᾶς οἱασδήποτε ἐξωτερικῆς πηγῆς θερμογόνου.*

Ἐὰν τεμάχιον ψευδαργύρου (ζίγκου) θερμανθῇ εἰς τὸν ἐλεύθερον ἀέρα μέχρι πυρακτώσεως, καίεται παράγον φῶς καὶ θερμότητα. Ἐν τῷ Βολταϊκῷ στοιχείῳ ὁ ψευδάργυρος καταναλίσκεται (καίεται) ἐπίσης, ἀλλ' ἄνευ παραγωγῆς φωτὸς καὶ θερμότητος, διότι ἀντ' αὐτῶν παράγεται ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα· τουτέστι ἐκ τῆς αὐτῆς χημικῆς ἐνεργείας κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν παράγεται θερμότης, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἠλεκτρισμός, καὶ ἐντεῦθεν συμπεραίνομεν ὅτι ἀμφότερά εἰσι προϊόντα τῆς αὐτῆς ἐσωτερικῆς ἐνεργείας. *Τὸ ἠλεκτρικὸν ἄρα ῥεῦμα, ὅπερ κωλυόμενον κατὰ τὴν δίοδόν του, δι' ἔλλειψιν ἀγωγοῦ, δύναται νὰ μετατραπῇ εἰς θερμότητα* (ὡς ἐπὶ τῆς κεκλεισμένης βολταϊκῆς ἀλύσεως πραγματικῶς μετα-

τρέπεται) *διανέμει τὴν πρὸς παραγωγήν του δαπανηθεῖσαν θερμότητα εἰς ὁλόκληρον τὸ πρὸς ἀγωγὴν αὐτοῦ χρησιμεῦον σύστημα.*

Οὐδὲν λοιπὸν κωλύει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν τῷ θυελλώδει νέφει συμβαίνει παρόμοιόν τι, *ὅτι δηλαδὴ τὰ ἠλεκτρικὰ ρεύματα (αἱ ἀστραπαὶ) τὴν ἐκ τῆς συμπυκνώσεως τοῦ ἀτμοῦ παραγομένην θερμότητα διανέμουσιν εἰς μεμακρυσμένους χώρους, κωλύουσι δὲ οὕτω τὴν θέρμανσιν τοῦ ἐν ᾧ τὰ νέφη εὑρίσκονται ἀέρος* καὶ καθιστῶσι δυνατὴν τὴν περαιτέρω συμπύκνωσιν τῶν ἀτμῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι οὐδεμία σπουδαία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ, *ὅτι αἱ ἀπὸ νέφους τινὸς ἐκπεμπόμεναι ἀστραπαὶ κέκτηνται πραγματικῶς ταύτην τὴν ἀποψυκτικὴν δύναμιν, ἐνόσῳ ὁ θυελλώδης ἠλεκτρισμὸς γεννᾶται ἐντὸς τοῦ νέφους τούτου.*

Ἐν δὲ σελίδι 384 ὁ Wettstein λέγει «*οὐδὲν ἄλλο ὑπολείπεται νὰ παραδεχθῶμεν ἤ, ὅτι ὁ θυελλώδης ἠλεκτρισμὸς γεννᾶται ἐκ τῆς ἐργασίας τῆς συμπυκνώσεως τοῦ ἀτμοῦ.* Ἐκ δὲ τῶν φαινομένων τῶν θυελλῶν φαίνεται ἐξαγόμενον *ὅτι ἡ μετατροπὴ τῆς θερμότητος εἰς ἠλεκτρισμόν, κατὰ τὴν συμπύκνωσιν τοῦ ὑδρατμοῦ, συμβαίνει ἐν τῷ ἀτμοσφαιρικῷ ἀέρι τῆς ἐκ τῆς συμπυκνώσεως παραγομένης θερμότητος μὴ γιγνομένης αἰσθητῆς ὡς τοιαύτης, ἀλλὰ παρουσιαζομένης ὑπὸ μορφὴν ἠλεκτρισμοῦ*».

Ἐγκαταλείποντες ἤδη τὴν ὑπὸ τοῦ Wettstein ἑρμηνείαν καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν θυελλῶν, μεταβαίνομεν εἰς νέας τινὰς περὶ αὐτῶν ἐρεύνας.

Ὡς γνωστὸν καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν ἐξατμίζεται ἀπὸ τῶν ρυάκων, ποταμῶν, λιμνῶν καὶ ἀπὸ τῆς πεφυτευμένης ἢ καὶ γυμνῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀμέσων ἢ ἐμμέσων ἡλιακῶν ἀκτίνων, μεγίστη ποσότης ὕδατος· τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τῶν αἰθερίων δονήσεων ὧν ἡμεῖς ὡς ἡλιακοῦ φωτὸς ἀντιλαμβανόμεθα, ἐπὶ τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων τῶν συνεχουσῶν τὰ μόρια τοῦ ὕδατος εἰς τὴν ὑγρὰν αὐτῶν κατάστασιν ἀραιωτικῶς ἐπιδρωσῶν, καὶ ἐπὶ τέλους ἀποχωριζουσῶν τὰ μὲν τῶν δὲ διὰ τῆς κατανικήσεως τῆς συνεχούσης τὰ μόρια ταῦτα δυνάμεως. Τούτου γενομένου τὰ ἀποχωρισθέντα μόρια τοῦ ὕδατος, μεγάλως ἀφιστάμενα ἀλλήλων, ἀνυψοῦνται εἰς τὸν διὰ τῆς θερμάνσεως ἧττον πυκνὸν καταστάντα ἀέρα, καὶ ἀνέρχονται μετ' αὐτοῦ εἰς ὕψος. Ὡς γνωστὸν δὲ ἡ θερμότης ἡ δαπανωμένη ὡς ἐργασία πρὸς αὔξησιν τῆς ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεως τῶν μορίων καὶ οὐδὲν θερμαντικὸν ἀποτέλεσμα παράγουσα καλεῖται *λανθάνον θερμογόνον.*

Τὸ δὲ ἡλιακὸν φῶς, κατὰ τὰς γνώσεις ἃς ἔχομεν, σύγκειται οὐχὶ ἐξ ὁμοίων ἁπλῶν ἀκτίνων, ἐχουσῶν ἰσομήκεις τὰς δονήσεις τῶν κυματισμῶν, ἀλλ' ἐξ ἀκτίνων *θερμαντικῶν καὶ χημικῶν καὶ διάφορον ἐχουσῶν τὸ φῶς.* Ἂν λοιπὸν κατὰ τὴν ἐξάτμισιν πᾶσαι αὗται αἱ ἀκτῖνες ἐξ ἴσου ἐνεργοῦσιν εἶναι ἄγνωστον· φρονοῦμεν ὅμως ὅτι δὲν ἐνεργοῦσιν ἐξ ἴσου καὶ ὁμοίως, καὶ ὅτι τινὰ μόνον δονήσεων ἀποτελέσματα ἐπιφέρουσι τὴν ἐξάτμισιν, τὰ

δὲ λοιπὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ ὑπολειπομένου ὕδατος. Ἐντεῦθεν δὲ συμπεραίνομεν, *ὅτι τὸ ὕδωρ τὸ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, καὶ αὐτὴ ἡ γηΐνη ἐπιφάνεια, ἠλεκτρίζονται ἀρνητικῶς, καὶ ὅτι ὁ ἀήρ, κυρίως ὁ τῶν ὑψηλοτέρων χωρῶν τῆς ἀτμοσφαίρας, ἠλεκτρίζεται θετικῶς* τοῦθ' ὅπερ καὶ διὰ πολλῶν παρατηρήσεων ἐβεβαιώθη· ἔτι γνωρίζομεν, *ὅτι ἀμφότεροι οἱ ἠλεκτρισμοὶ ὅ τε θετικὸς καὶ ὁ ἀρνητικός, τείνουσι σχεδὸν πάντοτε νὰ ἰσορροπήσωσι καὶ ἐξουδετερωθῶσι, καὶ ὅτι ὁ ξηρὸς ἀὴρ εἶναι κακὸς ἀγωγός.*

Ἡ ἐξάτμισις λοιπὸν δύναται κατὰ τὰς θερινὰς ἡμέρας ἐπὶ μακρὸν χρόνον κατὰ συνέχειαν νὰ λαμβάνῃ χώραν καὶ ὁ οὐρανὸς νὰ διατελῇ οὐχ ἧττον διαρκῶς αἴθριος· ἔτι εἶναι δυνατὸν μετὰ τεσσάρων ἢ καὶ περισσοτέρων ἑβδομάδων ὡραῖον καιρόν, καὶ ἰδίως ὅταν πνέῃ μέτριος ἄνεμος, νὰ προκύψῃ μερική τις ξηρασία, μετὰ ταῦτα ὅμως σχηματίζονται ἄνωθεν μεγάλης ἐκτάσεως θύελλαι, ἤτοι *ἄρχεται ἡ ἀθρόα μετατροπὴ* τῆς θερμότητος εἰς ἠλεκτρισμόν, μετὰ ταύτης δὲ καὶ ἡ συμπύκνωσις τοῦ ἀτμοῦ.

Τὰ αἴτια ταύτης τῆς οὕτως αἰφνιδίως ἀρχομένης μετατροπῆς τῆς θερμότητος εἰς ἠλεκτρισμὸν ἀγνοοῦμεν, *φαίνεται ὅμως ὅτι ἀποῤῥέουσιν ἐκ τῆς διατάξεως τοῦ σύμπαντος καὶ ὅτι συσχετίζονται μετὰ τῆς ἡλικίας τῆς σελήνης.*

Πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐβεβαιώθη, *ὅτι αἱ περίοδοι τῆς συχνότητος τῶν χαλαζῶν*, ἤ, ὅπερ ταυτό, *τῆς συχνότητος τῶν θυελλῶν, συσχετίζονται μετὰ τῆς περιόδου τῶν ἡλιακῶν κηλίδων*, τοῦθ' ὅπερ ὑπαινίσσεται ὅτι τὰ φαινόμενα τῶν θυελλῶν ἀπορρέουσιν, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἐκ τῆς διατάξεως τοῦ σύμπαντος, ἤτοι ἐξ αἰτίων κοσμολογικῆς φύσεως. Ὡς γνωστὸν δὲ καὶ αἱ μαγνητικαὶ διαταράξεις ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν κηλίδων.

Κατὰ τὴν συμπύκνωσιν τοῦ ὑδρατμοῦ ἡ ἐλευθερουμένη *λανθάνουσα θερμότης* ἐκδηλοῦται ὡς θετικὸς ἠλεκτρισμός, ὅστις συσσωρεύεται ἐπὶ τῶν ὄγκων τῶν νεφῶν. Ὁ δὲ καθαρὸς ἀὴρ εἶναι θετικῶς ἠλεκτρισμένος, καὶ ὁ ἠλεκτρισμὸς οὗτος αὐξάνει ἐφ' ὅσον βαίνει τις πρὸς τὰ ἄνω· οὕτω π. χ. ὁ Schübler εἰς ὕψος 9μ,74 εὗρε 15^0 ἠλεκτρισμοῦ, καὶ εἰς 58μ,47 μέτρων ὕψος 64^0. Ὁ ἠλεκτρισμὸς ὅμως οὗτος δὲν διατηρεῖται σταθερός, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην παρουσιάζει *δύω μέγιστα καὶ δύο ἐλάχιστα*, λαμβάνοντα χώραν εἰς διαφόρους τῆς ἡμέρας ὥρας κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους.

Ὁ Schübler προσδιώρισε τὰς ὥρας καθ' ἃς τὰ μέγιστα καὶ ἐλάχιστα ταῦτα λαμβάνουσι χώραν ὡς ἑξῆς·

Ὧραι τοῦ ἔτους	I Ἐλάχιστον Ὧραι	I Μέγιστον Ὧραι	II Ἐλάχιστον Ὧραι	II Μέγιστον Ὧραι
Χειμὼν	7 1/2 Π. Μ.	9 1/2 Π. Μ.	2 1/2 Μ. Μ.	6 1/2 Π.Μ.
Ἔαρ	6 1/2 »	8 1/2 »	3 1/2 »	7 1/2 »
Θέρος	5 »	7 »	4 1/2 »	9 1/2 »
Φθινόπωρον	7 1/2 »	9 1/2 »	2 1/2 »	6 1/2 »

Ἡ κίνησις ἄρα τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἀκολουθεῖ τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου καὶ τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ συνδέεται στενῶς μετὰ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ὁμίχλης· ὑπάρχει ὅμως καὶ ἓν ἐτήσιον μέγιστον κατὰ Ἰανουάριον καὶ ἓν ἐτήσιον ἐλάχιστον κατὰ Ἰούνιον καὶ Ἰούλιον. Ὁ Schübler εἶχεν ἤδη εὑρεῖ, ὅτι ὁ ἀὴρ ἔχει τὸν κανονικὸν αὐτοῦ ἠλεκτρισμὸν τότε μόνον ὅταν συμβαίνῃ ἀποχωρισμὸς τοῦ ἐν τῷ ἀέρι ὑδρατμοῦ, τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει κατὰ τὰ χρονικὰ ἐκεῖνα διαστήματα τοῦ ἔτους καὶ τῆς ἡμέρας, καθ' ἃ ἡ ἐξάτμισις αὕτη εἶναι ζωηροτέρα. Τοῦτο κατὰ τὰ προεκτεθέντα εἶναι φυσικώτατον καὶ ἑρμηνεύεται ἀρκούντως διὰ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων.

Κατὰ τὰς θυέλλας *συμβαίνει λοιπὸν ἐν τῇ ἠρεμούσῃ ἀτμοσφαίρᾳ ταυτοχρόνως, καὶ πρὸ πάντων πλησίον τῶν ὀρέων μετατροπὴ τῆς θερμότητος εἰς ἠλεκτρισμόν.* Ἂς ὑποθέσωμεν ἤδη δύω ἀλλήλοις ὑπερκείμενα νέφη, ἐκ τοῦ ἀνιόντος ἀέρος σχηματιζόμενα, ὧν τὸ μὲν εὑρίσκεται εἰς ἑκατοντάδων τινῶν μέτρων ὕψος ὑπέρ τι ὄρος, τὸ δὲ δεύτερον ὑπὸ τὸ πρῶτον κατὰ μῆκος τοῦ ὄρους καὶ ὑπεράνω κοιλάδος τινός. Μετὰ τῆς προϊούσης συμπυκνώσεως τοῦ ἀτμοῦ καὶ τῆς ἀποψύξεως τό τε ἀνώτερον νέφος καὶ τὸ κατώτερον ἠλεκτρίζονται θετικῶς. Ἐὰν ἤδη ὑποτεθῇ ὅτι τὸ κατώτερον νέφος ὠθεῖται πρὸς δασοσκεπές τι ὄρος, ἢ ὅτι διέρχεται ἄνωθεν αὐτοῦ, κατὰ τὴν κίνησιν ταύτην ἀφεύκτως ἐπακολουθεῖ ἐκροή τις ἀρνητικοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἐξ ἁπάντων τῶν ἐξεχόντων ἀντικειμένων (καὶ ἰδίως χόρτων, δένδρων κτλ.) πρὸς τὸ νέφος, καὶ ἐπέρχεται ἐξουδετέρωσις τῶν ἠλεκτρισμῶν. Ἐὰν δὲ τὸ ἀνώτερον νέφος τὸ θετικῶς ἠλεκτρισμένον προσεγγίσῃ πρὸς τὸ κατώτερον, πληροῦται ἀρνητικοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἐκ τοῦ ἀρνητικῶς ἠλεκτρισμένου ἐδάφους. Ὅταν δὲ ἀμφότερα τὰ νέφη κινηθῶσιν ὁμοῦ πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ διέλθωσιν ἄνωθεν κοιλάδων, ἅμα προσεγγίσωσι, παράγονται ἀστραποβολαὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς νέφους πρὸς τὸ ἄλλο, καὶ ἡ συμπύκνωσις ἐξακολουθεῖ ἀδιακόπως προϊοῦσα, τοῦ κατωτέρου νέφους πάντοτε πληρουμένου νέου ἀρνητικοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ τοῦ ἀνωτέρου πάλιν νεωτέρου θετικοῦ. Τοιουτοτρόπως δὲ δύναται νὰ παραχθῶσι καὶ πλάγια νέφη μετὰ διαφόρου ἠλεκτρισμοῦ, ὧν τὸ μὲν εἶναι θετικῶς ἠλεκτρισμένον καὶ εὑρίσκεται ἄνωθεν γυμνῆς κοιλάδος, τὸ δὲ ἕτερον ἀρνητικῶς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ δασοσκεποῦς ὄρους ἢ ἐπ' αὐτοῦ. Ὅταν ἡ ἐνέργεια αὕτη λαμβάνῃ χώραν ταυτοχρόνως εἰς πολλὰ μέρη, τότε παράγονται αἱ θυελλώδεις ἐκεῖναι ἡμέραι, αἱ συνήθως ἐπακολουθοῦσαι μετὰ θερμὰς θερινὰς ἡμέρας.

Συμβαίνουσιν ὅμως καὶ ἰσχυρόταται τοπικαὶ θύελλαι, καθ' ἃς δὲν ἐπιδρῶσι δύο ἀλλήλοις ὑπερκείμενα νέφη, ἀλλὰ μία μόνη ὀγκωδεστάτη νεφόσφαιρα ἀδιακόπως πληροῦται ἠλεκτρισμοῦ, ἀδιακόπως κατέρχεται καὶ πλησιάζει πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, μέχρις οὗ προσεγγίσῃ τόσον εἰς ἐξέχον τι μέρος τοῦ ἐδάφους (εἰς δένδρον ἢ ἄλλο τι ἀντικείμενον), ὥστε

νὰ ἐκβάλῃ ἀστραπάς. Μετὰ τοῦτο ἐπακολουθοῦσιν ὀλίγαι ἀστραπαὶ μεθ' ἃς ἐνσκήπτει ὁ ψυχρὸς τοῦ ἀέρος ὄγκος, μετὰ βροχῆς, τρικυμίας καὶ τρομερῶν βροντῶν ἄνωθεν τῶν κοιλωμάτων τοῦ ἐδάφους διερχόμενος.

Κατὰ τὴν περίπτωσιν τῶν δύο νεφῶν παράγεται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἠλεκτροθετικὴ καὶ ἠλεκτροαρνητικὴ βροχή· κατὰ δὲ τὴν περίπτωσιν τοῦ ἑνὸς νέφους ἡ βροχὴ εἶναι ἀποκλειστικῶς ἠλεκτροθετική. Πολλοὶ φυσιοδίφαι ἀνεκοίνωσαν, ὅτι πνέοντος ἀνέμου, καὶ ἰδίως νοτιοδυτικοῦ, αἱ ἠλεκτροαρνητικαὶ βροχαὶ εἶναι συχνότεραι τῶν ἠλεκτροθετικῶν. Τοῦτο λαμβάνει χώραν, διότι πνέοντος ἀνέμου, τὰ νέφη μετατοπιζόμενα, ἀλλάσσουσι ταχέως τὸν τόπον τῆς γενέσεώς των, ἀφοῦ προηγουμένως ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ἀνωτέρων στρωμάτων ἀέρος θετικῶς ἠλεκτρισμένων, προσλάβωσιν ἐκ τοῦ ἐδάφους πλεονάζοντα ἀρνητικὸν ἠλεκτρισμόν, καὶ διότι συνεπείᾳ τῆς προσλήψεως τοῦ ἀρνητικοῦ τούτου ἠλεκτρισμοῦ, ἡ μετὰ ταῦτα ἐπερχομένη βροχὴ μένει ἀρνητική.

Ἐνταῦθα ἔχομεν ἀκόμη νὰ ἐρευνήσωμεν τοὺς δύω τρόπους τῆς ἠλεκτρικῆς ἐξουδετερώσεως, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Ὁ πασίγνωστος τρόπος τῆς ἠλεκτρικῆς ἐξουδετερώσεως μεταξὺ νεφῶν διαφόρου ἠλεκτρισμοῦ καὶ μεταξὺ θετικῶς ἠλεκτρισμένων νεφῶν καὶ τοῦ ἐδάφους, εἶναι ὁ ἐκπηδῶν σπινθήρ, ἡ ἀστραπή. Διακρίνομεν δὲ *ἐπιφανειοσχήμους* κεραυνούς, ἢ θυσανοειδεῖς κενώσεις τῶν νεφῶν πρὸς τὸν ἀέρα, καὶ *ἑλιγματοσχήμους*, ἢ μεμονωμένους ἀπὸ νέφους εἰς νέφος ἢ ἀπὸ νέφους εἰς τὸ ἔδαφος ἐκπηδῶντας σπινθῆρας. Οἱ κεραυνοὶ ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς μᾶλλον τῶν σπινθήρων, διότι πάντοτε παράγουσι μεγάλην ἐργασίαν μηχανικῆς, χημικῆς καὶ θερμαντικῆς φύσεως. Οὗτοι ἐνσκήπτοντες ἐπὶ τῶν δένδρων κατασυντρίβουσιν αὐτὰ οὕτως ὥστε καθίσταται ἀδύνατον νὰ εὕρῃ τις πάλιν τὰ τεμάχια.

Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι εἰς τὰ οὕτω κεραυνοβολούμενα δένδρα συμβαίνει ἐν μέρει ἐντελὴς ἀποσύνθεσις τῶν ἰνῶν τοῦ ξύλου εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκεινται ἄτομα. Ἐνίοτε δὲ κεραυνοὶ ἐνσκήπτοντες ἐπὶ νεωτέρων δένδρων ἐπιφέρουσι μόνον μικρόν τι ῥῆγμα εἰς τὰ χυμώδη μέρη τοῦ φλοιοῦ, καὶ ἀφίνουσι τὸ ξηρὸν ξύλον ἀβλαβές· ὅταν δὲ οἱ κεραυνοὶ ἐνσκήψωσιν ἐπὶ κακῶν ἀγωγῶν, ὡς π. χ. ἐπὶ ξυλίνων οἰκιῶν, ἀνάπτουσιν αὐτοὺς ἐν μέρει, ἢ καὶ καθ' ὁλοκληρίαν, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ ἐνοικοῦντες μετὰ δυσκολίας δύνανται νὰ σώσωσι καὶ τὴν ὕπαρξίν των αὐτήν.

Ὁ κεραυνὸς πίπτων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἢ διερχόμενος διὰ μετάλλων, διαλύει τὴν δι' ἧς διέρχεται ὕλην, εἴτε πυριτικὴ ἄμμος εἶναι, εἴτε ἄλλο τι δύστηκτον ὑλικὸν εἰς ἕνα βῶλον.

Συχνότατα πίπτουσι κεραυνοὶ ἐπὶ τῶν δένδρων, καὶ διὰ τοῦτο τὰ δένδρα, ἰδίως δὲ αἱ πυραμιδοειδεῖς λεῦκαι (populus pyramidalis) ἔκπαλαι φυτεύονται παρὰ τὰς κατοικίας τῶν χωρικῶν ὡς ἀλεξικεραύνια· οἱ γίγαντες οὗτοι τοῦ φυτικοῦ βασιλείου εἶναι ἰδιαζόντως κατάλληλοι ἀγωγοὶ τοῦ

ἠλεκτρισμοῦ, καὶ ἔπρεπεν ἀποκλειστικῶς σχεδὸν νὰ χρησιμοποιῶνται διὰ τὰς ἐντὸς τῶν πόλεων δενδροφυτείας. Ἀλλὰ καὶ ἐλάται κεραυνοβολοῦνται συχνά, ὡς καὶ αἱ δρεῖς, καὶ ἐν γένει πάντα τὰ ὑψηλὰ δένδρα.

Μέχρι τοῦδε οὐδεμία ἐδόθη προσοχὴ εἰς τὸν δεύτερον τρόπον τῆς ἠλεκτρικῆς ἐξουδετερώσεως μεταξὺ ἐδάφους καὶ νεφῶν, τουτέστι τὸν διὰ τῆς *διηνεκοῦς ἐκροῆς*. Πᾶς φυσικὸς γινώσκει ὅτι ὁ ἠλεκτρισμὸς ἐκρέει ἔκ τινος πεπληρωμένου ἀγωγοῦ διὰ τῶν αἰχμηρῶν, στενῶν καὶ ὀδοντωτῶν ἄκρων, καὶ οὕτω βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ὁ ἀγωγὸς οὗτος κενοῦται. Ἐπίσης συμβαίνει ὥστε καὶ ἐν τῇ φύσει νὰ λαμβάνωσι χώραν τοιαῦται ἐξουδετερώσεις καὶ ἐκκενώσεις· ὁ Καίμτζ (Kämtz) ἐν σελίδι 443 τῆς μετεωρολογίας του λέγει· «ὅταν ἠλεκτρικὰ νέφη κινῶνται χαμηλὰ καὶ ὅταν ταυτοχρόνως τύχῃ καὶ ὁ καιρὸς νὰ ἦναι θυελλώδης, πολλάκις δὲν λαμβάνει χώραν ἔκρηξις ὑπὸ μορφὴν ἀστραπῆς· διότι ὁ διὰ τῆς διανομῆς προκαλούμενος ἠλεκτρισμὸς εἶναι τόσον ἰσχυρός, ὥστε ὡς φλὸξ ἀκτινοβολεῖ ἐξ ἀντικειμένων ἐξεχόντων, ἤτοι ἀπαράλλακτα ὅπως συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν αἰχμῶν τῶν ἠλεκτρικῶν μηχανῶν μας. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἀποκαλοῦσι Διοσκούρους (Κάστωρα καὶ Πολυδεύκην) ὅταν παρουσιάζωνται δύο φλόγια, Ἑλένην δέ, ὅταν ἓν μόνον φλόγιον φαίνηται· οἱ Διόσκουροι οὗτοι εἰσὶ τρόπον τινὰ ὁ ὕψιστος βαθμὸς ἠλεκτρικῆς ἐκροῆς, καὶ παρατηροῦνται ἰδίως ἐν καιρῷ νυκτός. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων, ὅταν ὁ ὁδοιπορῶν εὑρίσκηται πλησίον τῶν θυελλωδῶν νεφῶν, αἰσθάνεται καὶ ἐπὶ τοῦ σώματός του τὸν ἠλεκτρισμὸν ἐκρέοντα ἐκ τῶν τριχῶν του, ἐκ τῶν ἄκρων τῶν δακτύλων του καὶ ἐκ τῶν ἐνδυμάτων του».

Πολὺ σπουδαιότατοι καὶ δραστηριώτατοι ἐξουδετερωταὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ δι' ἐκροῆς εἶναι τὰ *δένδρα* καὶ ὁ κοινωνικὸς αὐτῶν τύπος *τὰ δάση*. Αἱ ῥίζαι τῶν δένδρων διήκουσιν εἰς τὸ ὑγρὸν καὶ ἄφθονον ὕδωρ διατηροῦν ὑπέδαφος, τὰ πλήρη χυμοῦ κύτταρα αὐτῶν καθιστῶσιν εὔκολον τὴν ἀγωγὴν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ διὰ τοῦ στελέχους, καὶ αἱ ἄπειροι χιλιάδες αἰχμῶν τῶν κλάδων, φύλλων καὶ βελονῶν τῶν ἀποληγουσῶν εἰς τὸν ἀέρα, διευκολύνουσι τὴν πληρεστάτην ἐκροὴν τοῦ ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος. Ἐπειδὴ λοιπὸν *ὑπεράνω τῶν δασῶν* ὁ ἀὴρ εἶναι ὡσεπιτοπλεῖστον ὑγρός, ἡ δὲ ὑγρασία εἶναι καλὸς ἀγωγὸς τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ἕπεται ὅτι ἡ ἐξουδετέρωσις πρέπει νὰ ἐπιδρᾷ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἐγγυτέρων τοῦ ἀέρος στρωμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀπωτέρων. Ἐπὶ τῶν ἀλεξικεραύνων ὑπολογίζουσιν ὅτι ἡ ἐπιρροὴ αὐτῶν ἐπεκτείνεται μέχρις ἀποστάσεως διπλασίας τοῦ μήκους τῆς ῥάβδου· ἕπεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι καὶ ἡμεῖς δικαιούμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν ἀκτῖνα τῆς ἐπιδράσεως τῶν δένδρων εἰς τὸ διπλάσιον τοῦ ὕψους αὐτῶν.

Ἐπειδὴ τὰ δάση ἐνεργοῦσιν εὐκόλως καὶ δαψιλῶς, αἱ ἐντὸς αὐτῶν ἐκροαὶ τοῦ ἠλεκτρικοῦ ῥευστοῦ δὲν εἶναι μὲν τόσον ἰσχυραί, ὥστε νὰ σχημα-

τίζωνται Διόσκουροι, ἀντὶ τούτου ὅμως ἐπιδρῶσιν ἀσθενέστερον μὲν ἀλλ' ἀδιακόπως. Πρὸς δὲ τὴν λειτουργίαν ταύτην εἰσὶν ἰδιαζόντως κατάλληλα τὰ βελονόφυλλα δένδρα (καὶ μεταξὺ τούτων ἡ ἐλάτη) ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτῶν βελονῶν καὶ τοῦ λίαν ῥητινώδους αὐτῶν χυμοῦ. Ἡ φύσις ἔδωκεν εἰς τὰ φύλλα τῶν δένδρων τούτων τὸ βελονοειδὲς σχῆμα, καὶ ἐπροίκισεν αὐτὰ μὲ τοιοῦτον διοργανισμὸν, ὥστε δύνανται νὰ ζήσωσι καὶ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτάτων σταθμῶν ὅπου τὰ πλατύφυλλα δένδρα δὲν δύνανται νὰ διατηρηθῶσιν, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖ, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν νεφῶν, δύνανται νὰ ἐκτελῶσι τὰς εὐεργετικὰς ἐξουδετερωτικὰς λειτουργίας των.

Ἀλλὰ καὶ τὴν περιφέρειαν τῶν πλατυφύλλων δένδρων ἡ φύσις ἐδημιούργησεν ὀδοντωτὴν, κατατετμημένην καὶ πριονωτὴν, ὅπως τὰ φύλλα ὦσι καταλληλότερα πρὸς ἐκροὴν, οὕτω δὲ τῇ συνδρομῇ τούτων αἱ ἠλεκτρικαὶ κενώσεις περιορισθῶσιν εἰς ἐλάχιστόν τι καὶ προληφθῶσι τὰ βλαβερὰ αὐτῶν ἀποτελέσματα. *Καὶ ἐν μὲν χειμῶνι ἀφίνει εἰς τὰ βελονόφυλλα τὰς βελόνας καὶ ἐπιτρέπει νὰ πίπτωσι τὰ ὀλιγωτέραν ἐπιρροὴν ἔχοντα φύλλα τῶν πλατυφύλλων, καὶ δίδει εἰς αὐτὰ ὀξυκαταλήκτους ὀφθαλμοὺς, ὅπως καὶ ταῦτα τὰ κατοικοῦντα τὰ χαμηλὰ μέρη, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ μεγίστου τοῦ ἠλεκτρισμοῦ τοῦ ἀέρος καὶ τῆς συμπυκνώσεως, ἔχωσι τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐκτελεῖν μεγίστας ἐξουδετερώσεις.*

Ἀλλὰ πῶς ἐπιδρᾷ ἡ διηνεκὴς ἠλεκτρικὴ ἐκροὴ ἐκ τῶν αἰχμῶν τῶν βελονῶν καὶ τῶν φύλλων τῶν δένδρων ἐπὶ τῶν ἐν συμπυκνώσει εὑρισκομένων ὄγκων ἀτμοῦ καὶ ἀέρος ; Γνωρίζομεν ὅτι ὁ κεραυνὸς ἔχει θερμαντικὰς μηχανικὰς καὶ χημικὰς ἐνεργείας, *αὕτη ἡ ῥέουσα ἐξουδετέρωσις, κατὰ τὰς γνώσεις ἃς ἔχομεν, δὲν παράγει μηχανικὰ καὶ χημικὰ ἀποτελέσματα, ἀλλὰ μόνον θερμαντικά. Τοῦτο δὲ ἀναγκαίως ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι ὑψουμένης τῆς ἐκροῆς μεγάλως γεννᾶται πῦρ (οἱ Διόσκουροι) συνοδευόμενοι ὑπὸ θερμότητος καὶ φωτός.*

Θερμότης δαπανᾶται κατὰ τὴν γένεσιν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, θερμότης ἄρα ἡ ἐργασία πρέπει νὰ παραχθῇ, ὅταν οἱ ἠλεκτρισμοὶ πάλιν ἐξουδετερῶνται· τοῦτο ὑπάρχει ἀναντίῤῥητον.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἀπεκτήσαμεν πάντα τὰ δεδομένα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἑρμηνείαν τῶν θυελλῶν καὶ τῶν χαλαζῶν, καὶ ἑρμηνεύονται ἤδη ἀφ' ἑαυτῶν πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι παρατηρήσεις αἱ γενόμεναι ἐν Ἀργοβίᾳ (Argau) καὶ ἀλλαχοῦ. Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκρύψωμεν ὅτι ὑπάρχουσί τινα χρήζοντα διευκρινίσεως, καὶ ὅτι ἡ περὶ τῶν πραγμάτων τούτων γνῶσις ἡμῶν εἶναι σχετικῶς μόνον τελεία. Καὶ ἂν ὁ τρόπος τῆς ἑρμηνείας τῶν φαινομένων τῶν θυελλῶν ἔχῃ ἀκόμη ἀτελείας τινας, οὐχ ἧττον εἶναι καλλίτερος πολλῶν προγενεστέρων.

Ἡ μετατροπὴ τῆς θερμότητος εἰς ἠλεκτρισμὸν, ἢ μᾶλλον *ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ἐνῷ προβαίνει ἡ συμπύκνωσις τῶν ὑδρατμῶν εἰς ὑδρο-*

σφαιρίδια, *εἶναι ἡ αἰτία τῆς θυέλλης καὶ τῶν φαινομένων αὐτῆς*. Κατὰ κανόνα δὲ δὲν ἐπιφέρουσιν οἱ ἄνεμοι τὰς θυέλλας, ἀλλ' ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ ἡ ταύτῃ συμπαρακολουθοῦσα ἀπόψυξις, εἰσὶ τὰ μόνα αἴτια τῶν θυελλωδῶν καταιγίδων.

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἄπειροι ὄγκοι ψυχροῦ ἀέρος εὑρίσκονται ὑπεράνω κοιλάδων πεπληρωμένων θερμοῦ καὶ ἑπομένως πολὺ ἐλαφροτέρου καὶ ἀραιοτέρου ἀέρος, ἅμα δὲ ἡ μετατροπὴ ἄρξηται λαμβάνουσα χώραν καὶ ἐντὸς τῶν ὄγκων τούτων τοῦ ἀέρος, ἐπέρχεται τοσαύτη ἐλάττωσις χώρου, ὥστε ἀναγκαίως παράγονται ἰσχυρώτατα ῥεύματα. Ἡ δὲ μετατροπὴ διαδίδεται μετὰ μείζονος ἐνστάσεως ἐκεῖ ὅπου ἡ θερμοκρασία, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ἡ ποσότης τοῦ ὑδρατμοῦ,εἶναι μεγίστη,τουτέστιν εἰς τὰ λεκανοπέδια τῶν ποταμῶν καὶ τὰ χαμηλὰ μέρη. Ἡ δὲ μετατρέπουσα κίνησις σπανίως ὑπερβαίνει τὰ ὑψηλὰ ὄρη, ἐξαιρέσει τῶν διαπορίων (διασέλων) αὐτῶν καὶ εἶναι τούτου ἕνεκα τὰ ὄρη ἀληθῆ προτειχίσματα κατὰ τῶν θυελλῶν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐφαρμόζεται καὶ ἐπὶ τῶν ὑετοφόρων θυελλῶν, ἐν αἷς ἔλαβεν ἤδη χώραν ἐξουδετέρωσις ἠλεκτρικὴ ἀπὸ νέφους εἰς νέφος, καὶ αἵτινες πραγματικῶς πολλάκις ὠθοῦνται εἰς ὕψος ὑπὸ τῶν ἀνέμων. Ἡμεῖς ἐνταῦθα ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὰς θερινὰς σφοδρὰς χαλαζοφόρους θυέλλας.

Ἡ χάλαζα λοιπόν, κατὰ τὰς γενομένας παρατηρήσεις, γεννᾶται ὁσάκις χαμηλὰ κινούμενα,πλήρη θετικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, θυελλώδη νέφη διέρχονται ἄνωθεν ὑψηλὰ κειμένων γυμνῶν, ἢ ὑπὸ ἀρχαίων δασῶν καλυπτομένων ἐκτάσεων, καὶ ὑπὸ ἀντιθέτου τινὸς ἀνέμου, ἢ ὑπὸ ἄλλης τινὸς θυέλλης ἀναγκασθῶσι νὰ σταθῶσιν ἀκίνητα ὑπεράνω θερμανθείσης τινος κοιλάδος.

Χαμηλὰ δὲ καὶ εἰς μικρὸν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ὕψος κινοῦνται μόνον τὰ νέφη ἐκεῖνα, παρ' οἷς ἡ συμπύκνωσις καὶ ἀπόψυξις προὐχώρησε πολύ, καὶ περιέχουσιν ἑπομένως πολὺν ἠλεκτρισμόν. Ἂν λοιπὸν ἤδη τοιοῦτόν τι νέφος (χωρὶς προηγουμένως νὰ διέλθῃ διά τινος δάσους καὶ λάβῃ χώραν ἡ ἐξουδετέρωσις καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐπερχομένη θέρμανσις) ἀναγκασθῇ ὑπὸ ἀνέμου ἐναντίου καὶ ἔχοντος ἀλλοίαν θερμοκρασίαν καὶ ὑγρασίαν νὰ σταματήσῃ ἄνωθεν κοιλάδος, ἀναγκαίως ἡ συμπύκνωσις προβαίνει περαιτέρω, παράγεται δὲ καὶ ἠλεκτρισμὸς καὶ ἀκριβῶς πρὸς τὰ βαθύτερα μέρη. Ἐὰν δὲ ἤδη δὲν λάβῃ χώραν ἐξουδετέρωσις, ἐπέρχονται κεραυνοί, πρὸς τὸ ἔδαφος διευθυνόμενοι, οἵτινες ὑποβοηθοῦσι τὴν πρόοδον τῆς ἀποψύξεως καὶ τὴν συμπύκνωσιν. Τοιουτοτρόπως παράγεται βαθμηδὸν θερμοκρασία κατωτέρα τοῦ μηδενὸς καὶ σχηματίζεται οὕτω χάλαζα χονδρόκοκκος, τῶν κόκκων τῆς λεπτεπιλέπτου χαλάζης κατὰ τὴν πτῶσίν των περιβαλλομένων ὑπὸ περικαλύμματος πάγου. Κατὰ τὴν πτῶσιν εἰς μέγα βάθος ὁ νέος πάγος ἀποτίθεται πάντοτε ἐπὶ τοῦ μέρους τοῦ πρὸς τὰ κάτω ἐστραμμένου, ἐντεῦθεν δὲ προκύπτει τὸ πολλάκις παρατηρηθὲν ἀπιοειδὲς ἢ μυκητοειδὲς σχῆμα τῶν κόκκων τῆς χαλάζης. Τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ χαλαζοβόλου νέφους

ὡς ῥάκη λευκὰ κρεμάμενα ἐξαρτήματα δεικνύουσιν, ὅτι ἡ συμπύκνωσις ἐξακολουθεῖ προχωροῦσα πρὸς τὰ κάτω· ὁ δὲ θόρυβος καὶ πάταγος ὁ προηγούμενος τῆς πτώσεως τῆς χαλάζης παράγεται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἀντιθέτου ἀνέμου καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπιταχυνομένης συμπυκνώσεως καὶ παραγωγῆς ἠλεκτρισμοῦ, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ τῆς πτώσεως τῶν κόκκων τῆς χαλάζης.

Ἡ δὲ σποράδην πτῶσις τῆς χαλάζης προκύπτει ἐκ τοῦ ὅτι μόνον τὰ μέρη τῆς θυέλλης τὰ διερχόμενα ἄνωθεν τῶν κενῶν τῶν δασῶν ῥίπτουσι κόκκους, διότι μόνον ἐν αὐτοῖς ὁ ἠλεκτρισμὸς δὲν ἐξουδετεροῦται, οὐδὲ δεσμεύεται ἡ συμπύκνωσις διὰ τῆς ἐξουδετερώσεως, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει τὰ παρακείμενα μέρη τῶν νεφῶν θερμαίνονται διὰ τῆς ἐξουδετερώσεως τοῦ ἠλεκτρισμοῦ αὐτῶν καὶ ῥίπτουσιν ἀντὶ χαλάζης βροχὴν μόνον. Ὅταν δὲ θύελλά τις διέρχηται ἐπιψαύουσα ἄνωθεν δάσους ἔχοντος δύω κενά, τότε σχηματίζονται δύω παράλληλοι χαλαζογραμμαὶ συνοδευόμεναι ὑπὸ ζωνῶν βροχῆς.

Ἐκτὸς τούτου εἶναι πασιφανὲς ὅτι τοιαῦτα κενὰ δασῶν ἐπιδρῶσιν ὁριστικῶς ἐπὶ τῆς ὅλης πορείας τῆς θυέλλης, διότι κατὰ τὴν πρόοδόν της ἀδιακόπως ἐπηρεάζεται ὑπὸ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐδάφους. Ἔτι δὲ καὶ ὁ ὑγρὸς ἀὴρ τῆς θυέλλης δὲν εἶναι τόσον κακὸς ἀγωγός, ὥστε μετά τινα βραχὺν ἢ μακρὸν χρόνον νὰ μὴ ἦναι δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ ἐξουδετέρωσις τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ ἡ διανομὴ τῆς θερμοκρασίας ἐν τῷ θυελλοφόρῳ νέφει.

Ἡ δὲ κίνησις ἡ ἐκ τῆς ἐργασίας τῆς συμπυκνώσεως παραγομένη εἶναι διττή· καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ πνέοντος ἀνέμου, ὠθεῖ τὸν ὅλον ὄγκον τοῦ ἀέρος πρὸς τὰ ἐμπρός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ταὐτοχρόνως λαμβάνει χώραν καὶ μία αὐθύπαρκτος πρόοδος τῆς ἐνεργείας κατὰ τὴν διεύθυνσιν ἐκείνην, καθ' ἣν αἱ περιστάσεις εἰσὶν εὐνοϊκαί, καὶ προκύπτουσιν οὕτω τοπικοὶ ἄνεμοι κατὰ διεύθυνσιν ὅλως διάφορον.

Ἡ σφοδρότης τῆς ἐργασίας ταύτης δύναται σπουδαίως νὰ μετριασθῇ διὰ τῆς ἐξουδετερώσεως τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ὑπεράνω τῶν δασῶν. Ἰδίως δὲ ἐπιδρῶσιν ἀποτελεσματικώτερον τὰ ἀπείρους αἰχμὰς ἔχοντα δάση βελονοφύλλων δένδρων. Ταῦτα δὲ τὰ δάση ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων σταθμῶν δέον νὰ ἔχωσι τοιαύτην πυκνότητα, ὥστε καὶ μετὰ πολλὰς θερμὰς ἑβδομάδας ἡ ὑγρασία τοῦ ἐδάφους, εἰς τὸ βάθος εἰς ὃ ἐξικνοῦνται αἱ ῥίζαι τῶν δένδρων, νὰ ἦναι ἀρκούντως ἄφθονος, ὥστε νὰ ἄγῃ τὸν ἠλεκτρισμὸν καὶ παρέχῃ αὐτῷ ἐλευθέραν δίοδον εἰς τὸν χυμὸν τοῦ δένδρου.

Δάση διὰ φυτείας δημιουργηθέντα ἀποκτῶσι τὸ πλεονέκτημα τοῦτο πολλάκις ἤδη μετὰ δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς φυτεύσεώς των. Μεταξὺ τῶν βελονοφύλλων τὰ δάση τῶν πευκῶν, ὡς ἐχουσῶν ἀραιὰς τὰς βελόνας καὶ τὴν σκιὰν ὀλίγην, εἰσὶ τὰ ἥκιστα κατάλληλα πρὸς ἐξουδετέρωσιν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ἀλλὰ πάντοτε ἐνεργοῦσι κάλλιον τῶν πλατυφύλλων. Παρὰ

τοῖς πλατυφύλλοις ἐπιδρᾶ βλαβερῶς, ἐντὸς τοῦ σχήματος τῶν φύλλων, ἰδίως ἡ ὀγκώδης στρογγύλη κορυφὴ αὐτῶν καὶ ἡ κατὰ πλάτος ἐπέκτασις τῶν κλάδων των.

Πρεμνοβλαστήματα ἐπὶ ὑλοτομίων [1] ἐμποδίζουσι τὸν σχηματισμὸν τῆς χαλάζης ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου ἔτους τῆς ἡλικίας των, ἐὰν κεῖνται ἐπὶ ὑψηλοῦ σταθμοῦ καὶ εἶναι καλῶς πεπυκνωμένα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Becquerel ἐν Γαλλίᾳ εὗρεν ἑξαετῆ τὴν περίοδον τῶν περιοδικῶς ἐπανερχομένων χαλαζῶν, ὅπως καὶ ἐν Ἀργοβίᾳ διὰ τῶν παρατηρήσεων ἐβεβαιώθη, διότι ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην τὰ πρεμνοβλαστήματα πυκνοῦνται ἐντελῶς.

Ἐνταῦθα θεωρία καὶ πεῖρα ἐπιβεβαιοῦνται ἀμοιβαίως καὶ ἐπαρκέστατα, καὶ ὑποδεικνύουσιν ἡμῖν πῶς *διὰ κανονίσεως τῆς διασώσεως τῶν ὑψωμάτων καὶ ἀποφυγῆς τῶν ἐκ τοῦ συστάδην ὑλοτομιῶν εἰς θέσεις ἐκτεθειμένας δυνάμεθα ἐντὸς βραχέος χρόνου νὰ ἀπομακρύνωμεν τὴν χάλαζαν ἀπὸ τῶν κοιλάδων, καὶ πῶς ἔτι δυνάμεθα νὰ μετριάσωμεν μεγάλως καὶ αὐτῶν τῶν βροχῶν τὴν ῥαγδαιότητα.*

Νικόλαος Α. Χλωρὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν δασῶν.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ (312—327)

Α' Η ΟΠΤΑΣΙΑ

Ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐγένετο, κατὰ τὸν Εὐσέβιον, ἐπὶ τῆς εἰς Ῥώμην ἀγούσης ὁδοῦ, ἐνῷ ἐπορεύετο κατὰ τοῦ Μαξεντίου τῷ 312. Ὁ βίος τοῦ ἡγεμόνος τούτου, γραφεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας, εἶναι ψυχαγωγικὸν μᾶλλον ἢ ἱστορικὸν βιβλίον. Ὁ συγγραφεὺς δηλοῖ ὅτι δὲν προτίθεται νὰ μεταδώσῃ τοῖς μεταγενεστέροις οὔτε τὰς μάχας τοῦ αὐτοκράτορος οὔτε τὰς νίκας, οὔτε τοὺς νόμους, οὔτε τὰ πρὸς σωτηρίαν τῶν ὑπηκόων ἔργα αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον τὰς εὐσεβεῖς αὐτοῦ πράξεις. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἁγιογράφοι ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν νοῦν αὐτὸν ἐστραμμένον πρὸς τὰ θαύματα, ἀντὶ νὰ διηγηθῇ τὰ ὑπὸ τοῦ ἥρωός του ληφθέντα ἐπιδέξια πολεμικὰ μέτρα, καταδεικνύει τὸν σφοδρὸν πόθον αὐτοῦ ὅπως ματαιώσῃ τὰς διαβολικὰς ἐπινοήσεις τοῦ Μαξεντίου. Ἐν τούτοις ὁ συλλογισμὸς ὃν ἀποδίδει αὐτῷ, καὶ ὃν νομίζει ὄντως χριστιανικόν, εἶναι πράγματι λίαν πολιτικός. «Ὁ Κωνσταντῖνος, λέγει, ἐννοήσας καλῶς ὅτι ὅπως

[1] Ὑλοτόμιον καλεῖται τὸ μέρος τοῦ δάσους ἐν ᾧ ἐκτελεῖται ὑλοτομία καὶ ἡ ἔκτασις ἡ ὑλοτομηθεῖσα.

κατισχύσῃ τῶν μαγικῶν αὐτῶν γοητειῶν εἶχεν ἀνάγκην καὶ ἑτέρας ἀρωγῆς πλὴν τῆς τοῦ ξίφους τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, ἐξήτασε τίς μεταξὺ τῶν θεοτήτων ἤθελε παράσχει αὐτῷ ἀσφαλεστέραν συνδρομήν.Ὅθεν ἐσκέφθη ὡς ἕπεται. Οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ, βασισθέντες ἐπὶ τῆς πληθύος τῶν θεῶν, ἀπώλοντο οἱ πλεῖστοι οἰκτρῶς· μόνος ὁ πατὴρ αὐτοῦ, μὴ συμμορφωθεὶς πρὸς τὴν πλάνην ταύτην,ἔσχε τὸν βίον ἔνδοξον καὶ εὐτυχὲς τὸ τέλος. Ἑπομένως ὑπέθεσεν ὅτι οἱ ἀνωφελεῖς ἐκεῖνοι θεοὶ ἦσαν ἀπάτη καὶ ἤρχισε νὰ ἐπικαλῆται τὸν τοῦ Κωνσταντίου ἱκετεύων αὐτὸν νὰ τείνῃ αὐτῷ χεῖρα βοηθείας καὶ νὰ ἀποκαλυφθῇ αὐτῷ. Πάραυτα σημεῖόν τι ἐνεφανίσθη ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἐὰν ἄλλος τις ἀνέφερε τὸ θαῦμα τοῦτο, προσθέτει, δὲν ἤθελον πιστεύσει εἰς αὐτόν· ἀλλά, μετὰ παρέλευσιν πολλοῦ χρόνου, αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ μοὶ διηγήθη αὐτό, ἐπιβεβαιώσας τὴν ἀλήθειαν τῆς διηγήσεως αὐτοῦ δι' ὅρκου. Ἐν ᾧ ἔβαινεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ, εἶδεν ὑπεράνω τοῦ δύοντος ἡλίου σταυρὸν φωτεινὸν μετὰ τῶν λέξεων «ἐν τούτῳ νίκα». Τὴν ἐπομένην νύκτα ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ἐμφανισθεὶς αὐτῷ καὶ τὸ αὐτὸ κρατῶν σημεῖον, ἐπέταξεν αὐτῷ τὴν κατασκευὴν σημαίας ὁμοιαζούσης πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο».

Ἐλαχίστη ἀξιοπρέπεια ὑπάρχει ἐν τῷ ὅρκῳ τούτῳ τῷ διδομένῳ ὑπὸ ἡγεμόνος τῷ ὑπηκόῳ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς αὐτοκρατορικῆς φιλαληθείας, καὶ ἡ διήγησις, δημοσιευθεῖσα μετὰ τὸν τοῦ Κωνσταντίνου θάνατον ὑπὸ ἐπισκόπου αὐλικοῦ, ἐπιθυμοῦντος νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἐγκάρδιος οἰκειότης συνέδεεν αὐτὸν πρὸς τὸν ἡγεμόνα, εἶναι καθ' ἑαυτὴν λίαν ὕποπτος. Ἐὰν ὅμως ἀναλογισθῇ τις τὸν δοθέντα ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ λόγον ὅτι θέλει φεισθῇ τῆς ζωῆς τοῦ Λικινίου, ὃν μετ' ὀλίγον ἐφόνευσεν, ἴσως προτιμήσῃ ν' ἀποδώσῃ τῷ ἐπισκόπῳ μᾶλλον ἀφελῆ εὐπιστίαν.

Πλὴν ὁ Εὐσέβιος ποιεῖται κατάχρησιν τῶν ὀπτασιῶν. Μὴ δὲν τολμᾷ νὰ λέγῃ ὅτι ὁ Θεὸς πολλάκις ἐνεφανίσθη τῷ Κωνσταντίνῳ, ὅτι συνωμίλει μετ' αὐτοῦ μόνος πρὸς μόνον, ὅτι ἀπεκάλυπτεν αὐτῷ τὸ μέλλον, καὶ ὅτι μετὰ τὴν νίκην παρὰ τὴν Μίλβιον γέφυραν κατέδειξεν αὐτῷ τίνας ἐκ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων τοῦ Μαξεντίου ἔπρεπε νὰ θανατώσῃ. Τὸ νὰ ὑποπτευθῇ ὡς μεταχειρισθεὶς εὐσεβῆ δόλον, οὐδόλως ἤθελε ταράξει τὸν Εὐσέβιον, καί, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οὐδεὶς ἤθελε μεμφθῇ αὐτὸν διὰ τοῦτο. Ὁ Κωνσταντῖνος μιμεῖται αὐτόν. Θείᾳ διαταγῇ, deo jubente, ὡς λέγει ἔν τινι νόμῳ, ἐθεμελίωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ αὐτοκράτορες, ἀρχηγοὶ τοῦ κράτους καὶ ἀρχηγοὶ τῆς ἐκκλησίας, διῴκησαν ἐπὶ πολὺ τὸν κόσμον ἐκλαμβάνοντες τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἰδέαν ὡς θείαν ἀποκάλυψιν, καὶ παρουσιάζοντες αὐτὴν τοῖς λαοῖς ὡς διαταγὴν ἐξ οὐρανοῦ. Ἡ ἱστορικὴ κριτική, ἥτις πιστεύει εἰς τὴν σταθερότητα τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ νομίζει, μετὰ τοῦ Σενέκα,ὅτι ὁ Θεὸς ὑπακούει εἰς τὴν τάξιν

ἣν ἅπαξ κατέστησε semel jnssit, semper paret, δὲν συζητεῖ πλέον ἐπὶ τῶν θαυμάτων· ἀλλ' ἐννοεῖ ὅτι εὐκόλως σχηματίζεται μῦθος ἐπὶ συμβάντος τοιούτου οἷον ἡ μεταμόρφωσις εἰδωλολατρικῆς αὐτοκρατορίας εἰς αὐτοκρατορίαν χριστιανικήν. Τὸ ἐναντίον ἠδύνατο νὰ ἐγείρῃ ἔκπληξιν, διότι εἶναι ἐπίσης ἱστορικὸς νόμος ὅτι εἴς τινας ἐποχὰς ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐνεργεῖ τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ τὰ θαύματα πίστις ἥτις εὑρίσκεται ἐν αὐτῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἀναφαίνεται κατὰ τὰς ἐποχὰς ἐκείνας μετ' ἀκαταμαχήτου διαχυτικῆς δυνάμεως. Καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν ἡ ἐπὶ τοῦ Μαξεντίου νίκη ἐθεωρεῖτο ὡς θεία πρᾶξις, ἀφ' οὗ, δι' αὐτούς, ὁ Θεὸς τοῦ Κωνσταντίου ὡδήγησε τὸν στρατὸν τοῦ υἱὸν αὐτοῦ, divinas expeditiones. Ἦν δ' ἔτι φυσικώτερον ὁ θεῖος ὁδηγὸς νὰ ἦναι, διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ὁ Σταυρωθείς. Πλήρεις ἐκπλήξεως ὅτι ἐξερχόμενοι ἐκ τῶν φυλακῶν εὕρισκον μετριοπάθειαν καὶ ὑπόληψιν, ἔβλεπον οἱ Χριστιανοὶ ἐν τῇ διαγωγῇ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν συνέπειαν τῆς θείας μεσολαβήσεως. Ἀμέσως ἀπ' ἀρχῆς ἔλαβεν ὁ μῦθος διαφόρους μορφάς. Ἀντὶ τῆς ἐν πλήρει ἡμέρᾳ ὀπτασίας, ὁ Λακτάντιος ὁμιλεῖ περὶ ἐνυπνίου ἐν ᾧ, ὁ ἡγεμὼν διετάχθη νὰ θέσῃ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ.

Β' ΤΟ ΛΑΒΑΡΟΝ

Ὅταν πρόκειται περὶ φιλοδόξου οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχοντος μετ' ἐμπνευσμένου, αἱ ὀπτασίαι καὶ τὰ ὄνειρα δὲν ἀπαρτίζουσιν ἱστορικὴν ὕλην. Εὐκόλως διαβλέπει τις τὰ αἴτια τὰ παρακινήσαντα πρὸς παραδοχὴν αὐτῶν τοὺς ἔχοντας συμφέρον καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ Λάβαρον, διότι τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ σύμβολον τῆς Κωνσταντινείου πολιτικῆς.

Οἱ Χριστιανοὶ ἔβλεπον παντοῦ τὸν σταυρόν, ἐπὶ τῶν τροπαίων, ἐπὶ τῶν σημαιῶν τῶν λεγεώνων, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ἔνθα ἡ γραμμὴ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἡ τῆς ῥινὸς ἐσχημάτιζον δι' αὐτοὺς τὸ ποινικὸν τῶν δούλων ὄργανον· τιμᾷ δ' αὐτοὺς τὸ ὅτι μετέβαλον τὴν εἰκόνα τῆς ἀτιμίας εἰς σημεῖον τῆς σωτηρίας. Ἀλλὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, καὶ σχεδιογράφημα μάλιστα ὁμοιάζον πρὸς τὸ μετὰ ταῦτα θεωρούμενον ὡς μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ, ἦν ἐν χρήσει πολὺ πρὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ [1] ἐν τοῖς βιβλίοις, ἐπὶ τῶν ἁπανταχοῦ διαδιδομένων νομισμάτων, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν σημάτων καὶ ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν μνημείων. Ὁ γαμμοειδὴς σταυρός, ὅστις ἐσήμαινεν εὐλογίαν καὶ καλὸν οἰωνόν, εἶχε τεθῇ ὑπὸ τῶν Ἰνδῶν ἐντὸς τῶν ἀρχαιοτάτων αὐτῶν ναῶν καὶ ἐπὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Βούδα, ὑπὸ τῶν Γαλατῶν ἐπὶ τῶν τάφων αὐτῶν, καὶ ἀνευρίσκεται ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἐν αὐταῖς εἰκονιζομένων ἱερέων.

1 Ἰδὲ τὴν ἐν τέλει σημείωσιν καὶ τὰς εἰκόνας.

Ὑπὸ τὴν μορφὴν σταυροῦ μετὰ λαβῆς, παριστῶντος ἀκριβῶς τὸ *χρίσμα*, σημαίνει τὴν σωτηρίαν, τὴν αἰώνιον ζωὴν, καὶ ἦν, ἐν χερσὶ τῶν Αἰγυπτίων θεῶν τὸ κυριώτατον σύμβολον τῆς ἰσχύος αὐτῶν. Ὑπάρχει ἐπίσης ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Ἀχαιμενιδῶν βασιλέων καὶ ἐπὶ τῶν Ἀσσυριακῶν μνημείων ἔνθα ὁ μὲν ἰσόπλευρος σταυρὸς ὑπονοεῖ τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν θεὸν ὁ δὲ ἔχων τέσσαρας πλευρὰς ἐγγεγραμμένας ἐν κύκλῳ τὸ σύμβολον τοῦ «Ἀηττήτου Θεοῦ Ἡλίου, τοῦ ἐκπέμποντος τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις». Κατὰ τὸν Γ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνα οἱ Πέρσαι ἔθετον τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν σημαιῶν αὐτῶν καὶ οἱ βασιλεῖς ὑπεγράφοντο ἐν τοῖς διαγγέλμασιν αὐτῶν Ἀδελφοὶ τοῦ Ἡλίου. Ὅταν ἐν τῇ δύσει ἐπῆλθεν ἡ εἰσβολὴ τῶν πανταχοῦ διαδοθεισῶν ἀνατολικῶν λατρειῶν καὶ τῶν μάγων τῶν Χαλδαίων,πολλαὶ ἐκ τῶν ἰδεῶν καὶ πολλὰ τῶν συμβόλων τῶν ἀρχαίων ἐκείνων θρησκειῶν εἰσεχώρησαν εἰς Ῥώμην,ὅπου τὸ σύμβολον τοῦ Ἡλίου πρέπει νὰ ἐγένετο ἐπίσης γνωστὸν ὅσον καὶ ἡ λατρεία τούτου ὑπῆρξε δημοτική. Οἱ ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Τραϊανοῦ Ῥωμαῖοι ἱππεῖς παρίστανται ἔχοντες ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ἀστέρα ἔχοντα ὀκτὼ ἀκτῖνας. Ἐπὶ τοῦ ἑτέρου μέρους νομίσματος τοῦ Γαλλιηνοῦ, φέρεται Ἀπόλλων κρατῶν σκῆπτρον σταυροειδές, καὶ θέλομεν ἴδει ὅτι τὰ αὐτοκρατορικὰ νομίσματα τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν Soli invicto ἦσαν παμπληθῆ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου. Οἱ ἐθνικοὶ ἦσαν ἑπομένως λίαν συνειθισμένοι νὰ θεωρῶσι τὸν σταυρὸν, ὑπὸ τὰ διάφορα αὐτοῦ σχήματα, ὡς σύμβολον τῆς νίκης ἢ τῆς θείας δυνάμεως, καὶ ἰδίως ὡς παράστασιν τοῦ Ἡλίου, τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μεγάλου αὐτῶν θεοῦ· ὅθεν ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐκινδύνευε νὰ ἐξεγείρῃ στάσιν ὅτε ὠφελούμενος ἐκ τῆς διφορικῆς ταύτης ἐννοίας, ἔθετεν ἐπὶ τοῦ κράνους αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν ὅπλων τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, σημεῖον ὅπερ καὶ οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ χριστιανοὶ παρεδέχοντο ἄνευ τύψεως συνειδότος.

Ἡ λέξις *Λάβαρον* οὔτε λατινικὴ οὔτε ἑλληνικὴ εἶναι, ἀλλὰ χαλδαϊκὴ ἐκ τῆς λέξεως *λαβὰρ* ἐχούσης ἐν ταῖς ἀσσυριακαῖς διαλέκτοις τὴν ἔννοιαν τῆς διαρκείας, τῆς αἰωνιότητος. Λαβὼν ὁ Κωνσταντῖνος τὸ ὄνομα τῆς νέας αὐτοῦ σημαίας ἀπὸ τῶν Ἀσιανῶν, φυσικὸν εἶναι νὰ παρέλαβεν ἐπίσης καὶ τὸ σύμβολον τοῦ Θεοῦ αὐτῶν, ὅστις, ὡς θέλομεν ἴδει μετ' ὀλίγον, ἦν ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ Θεὸς αὐτοῦ. Ἡ εἰδωλολατρεία παρέσχε τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τοῦ Λαβάρου μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος.

Κατὰ τὸν Εὐσέβιον, ἰδόντα τὴν σημαίαν ταύτην περὶ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου, αὕτη συνίστατο ἐξ εὐθέος ἀκοντίου ἔχοντος πρὸς τὸ ἄνω μέρος ἐγκαρσίαν ῥάβδον ἀφ' ἧς ἐκρέματο πορφυροῦν ὕφασμα· ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος τούτου, κεκαλυμμένου ὑπὸ πολυτίμων λίθων, ἔλαμπον διὰ χρυσοῦ πεποικιλμένου αἱ εἰκόνες τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ· ἄνωθεν δὲ χρυσοῦς στέφανος περιεῖχε τὸ μονόγραμμα.

διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἡ ἐγκαρσία ῥάβδος ἐνέφαινε τοὺς βραχίονας τοῦ σταυροῦ, ἐνῷ διὰ τοὺς ἐθνικοὺς ἦν τὸ ἀναγκαῖον στήριγμα τῆς σημαίας τῆς φερούσης, κατὰ τὸ σύνηθες, τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ χρυσοῦς στέφανος ἐπεκάθητο τῶν συνήθων ἐμβλημάτων, τὸ δὲ μονόγραμμα ὑπενθύμιζε τοῖς μὲν τὸν Χριστόν, τοῖς δὲ τὸν Ἥλιον. Τὰ παλαιὰ τάγματα ἐθεώρουν τὰς σημαίας τῶν λεγεώνων ὡς προστάτας αὐτῶν Θεούς, numina legionis, καὶ ἐφύλαττον αὐτὰς στρατοπεδεύοντες ἐντὸς ἱεροῦ, τὰ δὲ νέα τάγματα θέλουσι θεωρήσει τὸ Λάβαρον τοῦτο, τὸ φέρον ὄνομα μυστηριῶδες καὶ ὅπερ ἐφάνη αὐτοῖς μαγικόν, ὡς εἴδωλον ἔχον ἰδιαιτέρας δυνάμεις. Ἐνόμιζον ὅτι ὁ φέρων αὐτὸ ἐν ταῖς μάχαις ἦν ἄτρωτος.

Κατὰ τίνα ἐποχὴν ἐγεννήθη ἡ πίστις αὕτη εἰς τὴν θαυματουργὸν σημαίαν; Κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς ἡ περίφημος ὀπτασία προηγήθη τῆς περὶ τὴν Μίλβιον γέφυραν μάχης (312). Ὁ ὅλως πολιτικὸς ὅμως οὗτος πόλεμος δὲν εἶχε τὸν ἀποδοθέντα αὐτῷ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ὁ Εὐσέβιος ὅστις ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Κωνσταντίνου παριστᾷ τὸν Μεξέντιον ὡς τὸν μέγαν ἐχθρὸν οὗ ἡ πτῶσις ἤθελεν ἀντηχήσει μετὰ χαρᾶς εἰς τὰς καρδίας ἁπάντων τῶν πιστῶν, λησμονεῖ ὅτι ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ εἶχε παραστήσει αὐτὸν σχεδὸν ὡς Χριστιανόν. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ὁ Κωνσταντῖνος προσέβαλεν ἀντίπαλον οὗ ἐπόθει τὴν κληρονομίαν· οὐδόλως δὲ μετήνεγκε μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Θεοῦ τῶν Χριστιανῶν κατὰ τοῦ καταδρομέως αὐτοῦ, ἀφ' οὗ ὁ Μαξέντιος εἶχε κατατρέξει αὐτοὺς ὢν ἔτι εἰδωλολάτρης. Τῇ προτεραίᾳ τῆς κατὰ τῆς Ῥώμης ἐκστρατείας αὐτοῦ ὁ ῥήτωρ Εὐμένης ὑπενθύμιζεν αὐτῷ τοὺς ἀναστυλωθέντας ὑπ' αὐτοῦ ναοὺς καὶ τὰς θυσίας τὰς τελεσθείσας ὑπ' αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὴν εἰς Αὐγουστόδουνον εἴσοδον αὐτοῦ, ὀλίγας πρότερον ἡμέρας, ἔφερον εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ, ἵνα μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ πρὸς τιμητικὴν συνοδίαν, τὰ ἀγάλματα ἁπάντων τῶν θεῶν. Ἑπομένως προσυπέγραψε βεβαίως ἄνευ ἀπεχθείας κατὰ τὸ ἔτος 311 τὸ διάταγμα τοῦ Γαλερίου τὸ περιέχον λέξεις αὐστηρὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Ἡ ὑπὸ τοῦ διατάγματος τούτου κηρυττομένη ἀνοχὴ ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ, οὐδόλως δ' οἱ ἐν αὐτῷ εἰδωλολατρικοὶ τύποι προσέκρουον εἰς τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ.

Ἐν τούτοις ὁ μῦθος ὁ ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου καὶ τοῦ Λακταντίου πρέπει, ὡς συνήθως συμβαίνει, νὰ ἔχῃ βάσιν ἱστορικήν· οἱ Χριστιανοί, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοῶσιν, ἀπέβαινον πολιτικὸν κόμμα ὥστε οἱ ἡγεμόνες κατέβαλλον φροντίδα ὅπως ἔχωσιν αὐτοὺς ὑπὲρ αὐτῶν μᾶλλον ἢ ἀντιπράττοντας. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠθέλησε βεβαίως νὰ δώσῃ αὐτοῖς καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἐγέγγυα, χωρὶς νὰ ἐξερεθίσῃ τοὺς πλειονοψηφοῦντας ἐθνικοὺς δι' ἐπιδεικτικῆς προσχωρήσεως εἰς τὴν ἄχρι τοῦδε περιφρονουμένην πίστιν. Γινώσκομεν τὴν ἀγάπην τῶν πρώτων Χριστιανῶν πρὸς τὴν συμβολικὴν καὶ

διὰ πόσων σχημάτων ληφθέντων ἐκ τῶν παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς εἰθισμένων ἀπεκάλυπτον τοῖς μεμυημένοις τὴν πίστιν αὐτῶν, ἐνῷ ἔκρυπτον αὐτὴν ἀπὸ τῶν βεβήλων. Τὸ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῖς στρατιώταις αὐτοῦ δοθὲν σημεῖον οὐδένα προσέβαλλε καὶ ὅμως ἤρεσκεν, ἐν ὅσῳ τῷ ἐπιβάλλεται ἐπιφύλαξις, νὰ γνωστοποιήσῃ τοῖς ἐνδιαφερομένοις τὰς μυστικὰς αὐτοῦ προθέσεις.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἦν πρὸ πάντων πολιτικός· εἶδεν ἐν τῇ θρησκείᾳ μέσον ὅπως κυβερνήσῃ, καὶ πλεῖστοι ἡγεμόνες ἐκ τῶν μεγίστων ἐσκέφθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἐὰν ἦν ἁπλοῦς πολίτης, οὐδόλως βεβαίως ἤθελεν ἀνησυχήσει περὶ τῶν ζητημάτων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὡς αὐτοκράτωρ ὅμως ἐξήτασε μετὰ προσοχῆς τὰ δύο κόμματα.

Τὸ ἕν, ψυχρὸν ἐν ταῖς πεποιθήσεσιν αὐτοῦ, διστάζον περὶ τῶν θεῶν αὐτοῦ, ἀβέβαιον περὶ τῆς ἰσχύος τούτων, ὁμοιάζει πρὸς μέγα ποίμνιον διερχόμενον ἀκριβῶς ἔνθα καὶ πρότερον διήρχετο. Τὸ ἕτερον, καίπερ ὂν ἐν μειονοψηφίᾳ ζωηρὸν καὶ πειθαρχούμενον, περιφρονοῦν πάντα τὰ ἐμπόδια καὶ ταμὸν νέαν ὁδὸν ἐφ' ἧς πολλὰ τεμάχια τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἔμειναν, βεβαιοῖ ἐν μέσῳ βασάνων τὴν ἀκαταδάμαστον αὐτοῦ δύναμιν, καὶ δείκνυται τόσον ἀπησχολημένον ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ ὥστε δύναταί τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι οὐδεμίαν θέλει δώσει ἀνησυχίαν τοῖς ἄρχουσι τῆς γῆς τοῖς συμμεριζομένοις τὴν πίστιν αὐτῶν. Ὥστε ἐκεῖνοι μὲν εἰσὶν ἐκ τῶν συντελούντων εἰς τὴν ἀπώλειαν τῶν πολιτικῶν μαχῶν, οὗτοι δὲ ἐκ τῶν πιστῶν μεθ' ὧν κερδαίνει τις αὐτάς. Ἀλλ' ὅμως ἀριθμῶν τις τὰ μέλη τὰ ἀπαρτίζοντα τὰς δύο κοινότητας, ἤθελε πιθανῶς εὕρει εἰκοσάκις πλείονας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἢ ἐν τῇ νέᾳ, οὕτως ὥστε ὁ ἀριθμὸς νὰ ἀναπληροῖ τὸν ζῆλον. Ἐκτὸς δὲ τούτου, μὴ ἀνακληθέντος τοῦ διατάγματος τοῦ ἀποκλείσαντος ἐπὶ Διοκλητιανοῦ τοὺς Χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν λεγεώνων καὶ τῶν δημοσίων ὑπουργημάτων, ἡ διοίκησις καὶ ὁ στρατὸς ἦσαν ἔτι εἰδωλολατρικά. Μετὰ ὀκτὼ ἔτη, τῷ 320, εἰσερχόμενος ὁ Κωνσταντῖνος ἡμέραν τινα εἴς τι στρατόπεδον, ἐχαιρετίσθη ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν διὰ τοῦ παλαιοῦ ἐπιφωνήματος τῶν εἰδωλολατρῶν «Αὔγουστε οἱ Θεοὶ νὰ σὲ διαφυλάττωσι».

Ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων θέσις ἐπέβαλλεν αὐτῷ ἄκραν φρόνησιν καὶ ἐμπόδιζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ παραδοθῇ πρωΐμως εἰς ἕνα ἐκ τῶν ἀντιπάλων του, καίτοι βεβαίως ἐνωρὶς ἐνόησεν ὅτι ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι ἦν ἀνάγκη ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις νὰ μεταβάλῃ πολιτικήν. Κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ἐν Ἀνατολῇ διαμονὴν ἐγνώρισε τὸν ἰσχυρὸν τῶν Ἐκκλησιῶν διοργανισμόν, καὶ εἶδε τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν χριστιανῶν πρὸ τοῦ θανάτου καὶ τὸν οἶκτον ὃν ἤρχιζον νὰ ἐμπνέωσι τοῖς εἰδωλολάτραις τὰ ἀθῶα θύματα. Ἡ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀνοχή, ἡ ἀποτυχία τοῦ τελευταίου κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ διωγμοῦ, ἡ θέσις τέλος ἣν ἔλαβον ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐθνικῶν ὁ Γαλέριος καὶ ὁ Δάζης Μαξιμῖνος, οἱ προσωπικοὶ αὐτοῦ ἐχθροί,

πάντα προέτρεπον αὐτὸν, ἅμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσει, νὰ ἦναι ἐπιεικὴς πρὸς καταδιωχθέντας οὓς τόσοι αὐτοκράτορες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσιν. Ἄλλως τε εἶχε κοινὸν μετ' αὐτῶν ἓν σπουδαιότατον δόγμα, τὴν πίστιν εἰς τὴν μονοθεΐαν, πρὸς ἣν ἔτεινον πάντες οἱ ἀνεπτυγμένοι νόες.

Γ'. ΑΥΞΑΝΟΥΣΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

Ἀπὸ δύο αἰώνων ἡ ἠθικὴ ἱστορία τοῦ κόσμου συνίστατο εἰς τὰς ἐπιμόνους προσπαθείας τῆς φιλοσοφίας ὅπως συνδιαλλάξῃ πρὸς ἀλλήλας τὰς θείας μορφάς, τὰς οὔσας ἰδιαιτέρας καὶ τοπικὰς ἐκφράσεις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Αὕτη εἶχεν ἀναμίξει καὶ συνταυτίσει αὐτὰς τόσον καλῶς, ὥστε ἐκ τοῦ πλουσίου τούτου κράματος ἐσχημάτισεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ ἄγαλμα τοῦ μόνου Θεοῦ, τοῦ ὄντος ἤδη πολλοῖς φανεροῦ. Αἱ ἀγενεῖς θεότητες εἶχον ἀπολέσει τὴν προσωπικότητα αὐτῶν καὶ προσλάβει χαρακτῆρα γενικόν. Δὲν ἦσαν εἰμὴ αἱ διάφοροι παραστάσεις τοῦ ὑψίστου ἐκείνου Θεοῦ, ὃν ὁ Κωνσταντῖνος ἐπέτρεπε νὰ ἐπικαλῶνται ἐνώπιον αὐτοῦ οἱ ἐπίσημοι ῥήτορες, καὶ εἰς ὃν ὁ εἰδωλολάτρης Ἱεροκλῆς ὑπέταττε πάσας τὰς ὑποδεεστέρας δυνάμεις. «Ἀλλ' ὁ μέγας οὗτος Θεὸς εἶναι ὁ ἡμέτερος, ἀπεκρίνοντο οἱ Χριστιανοί, καὶ τὴν λατρείαν αὐτοῦ ἐπιδιώκεις». Οἱ εὐφυέστεροι, ἐκ φόβου μήπως περιπέσωσιν ἐκ νέου εἰς τὴν πολυθεΐαν καὶ μὴ τολμῶντες νὰ ὀνομάσωσιν αὐτὸν, ἐκάλουν αὐτὸν ἀορίστως θεότητα, divinitas. Ὁ Ἀδριανὸς μὴ τολμῶν μηδὲ τὸ ὄνομα τοῦτο νὰ δώσῃ αὐτῷ, ἔκτισε ναοὺς κενοὺς παντὸς ὁμοιώματος, οὓς μόνη ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα ἔπρεπε νὰ πληροῖ. Ἄλλοι, ἔχοντες ἀνάγκην Θεοῦ ὁρατοῦ ὃν νὰ δύνανται νὰ ἐγγίζωσιν, ὠνόμαζον αὐτὸν Σέραπιν, ἢ Μίθραν, Ἀπόλλωνα ἢ Ἥλιον. Αὐτὸς ὁ Ἑρμῆς, ὁ μετριόφρων θεράπων τῶν Θεῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἐγένετο ὁ «ἁγιώτατος, ὁ σεβαστὸς καὶ μέγιστος συντηρητὴς τοῦ κόσμου». Ὅσων ἡ εὐσέβεια ἀπῄτει βιαίας συγκινήσεις, ἔβαινον πρὸς τὸν Μίθραν «τὸν ἀήττητον ἥρωα τὸν διώκοντα πρὸ αὐτοῦ τὰ σκότη». Διὰ τῶν μυστηριωδῶν τελετῶν τῆς λατρείας αὐτοῦ, διὰ τοῦ αἱματηροῦ βαπτίσματος αὐτῶν καὶ τῆς ἐκτεταμένης ἱεραρχίας τῶν μεμυημένων εἷλκυε τοὺς στρατιώτας. Ἐν ταῖς τοῦ Δανουβίου καὶ Ῥήνου στρατοπέδοις ἀνηυρέθησαν πολυάριθμα ἴχνη τῆς πρὸς τὸν Μίθραν λατρείας αὐτῶν. Ὁ Ἀπόλλων τοὐναντίον ἦν ὁ Θεὸς τοῦ πνεύματος. Οἱ Χριστιανοὶ δὲν ἐθεώρουν πάντας αὐτοῦ τοὺς χρησμοὺς ὡς ψευδεῖς· ἐπίστευον ὅτι μία ἐκ τῶν ἱερειῶν αὐτοῦ, ἡ Ἐρυθραία Συβίλλη, εἶχε προειπεῖ τὴν ἄφιξιν τοῦ Χριστοῦ. Ἐκ πάντων δὲ τῶν Θεῶν τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ Ὀλύμπου, μόνος αὐτὸς καίτοι ηὔξανεν ἡ ἀπιστία δὲν ἠδύνατο νὰ διαμφισβητηθῇ ἢ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄχρηστος, καθὸ συνταυτιζόμενος μετὰ τοῦ Ἡλίου, ὃν ὁ Αὐρηλιανὸς ὠνόμαζε θεὸν βέβαιον, Deus certus. Ὁ ἀκτινοβόλος ἀστὴρ ὁ δίδων τὴν θερμότητα,

τὸ φῶς καὶ τὴν ζωήν, δι' οὗ τὸ πᾶν ἀναπνέει καὶ οὗ ἐλλείποντος τὸ πᾶν θνήσκει, ὑπῆρξεν ὑπὸ διάφορα ὀνόματα ἡ μεγάλη θεότης τοῦ Γ' αἰῶνος καὶ ἦν πλέον παρά ποτε ἡ τοῦ Δ'. Ἡ Κωνσταντίνειος οἰκογένεια ἐξέλεξεν αὐτὸν ὡς θεῖον αὐτῆς προστάτην· ὁ Κλαύδιος ὁ ἀρχηγὸς τοῦ οἴκου τούτου, ὁ Αὐρηλιανός, υἱὸς ἱερείας τοῦ Ἡλίου, καὶ ὁ Κωνστάντιος ἐτίμων αὐτὸν δι' ἰδιαιτέρας λατρείας. Ὁ ῥήτωρ Εὐμένης, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τῷ 310 ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ, ὑπενθύμιζεν αὐτῷ τὸν πατρικὸν αὐτοῦ Θεὸν Apollinem tuum. Πάμπολλα νομίσματα τοῦ αὐτοκράτορος τούτου φέρουσιν ἐπὶ τοῦ ἀντιστρόφου μέρους τὴν ἐπιγραφὴν Soli invicto, τινὰ δὲ τῆς ἐποχῆς τῆς συμμαχίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Λικινίου προσθέτουσι τὰς λέξεις comiti Augustorum «τῷ συμβούλῳ, τῷ συντρόφῳ τῶν Αὐγούστων».Ἄλλα παριστῶσιν αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον φέροντα τὰ σύμβολα τοῦ Ἡλίου, τὴν κεφαλὴν περιβεβλημένου δι' ἀκτίνων, καὶ ἔν τινι τῶν λόγων αὐτοῦ ὁ Ἰουλιανὸς εἰσάγει τὸν Δία λέγοντα πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα. «Ὦ υἱέ μου, διατί δὲν ἔπληξες διὰ τῶν ὀξέων σου βελῶν τὸν τολμηρὸν τοῦτον θνητόν, τὸν λειποτάκτην τῆς λατρείας σου» ; Ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος ἐγένετο ὁριστικῶς Χριστιανὸς διετήρησε τὸ πρὸς τὸν πατρικὸν θεὸν σέβας, *Θεὸν πατέρων*, διότι δὲν ἐπέτρεψε νὰ ὑβρισθῶσι τὰ ἀγάλματα αὐτοῦ, ἀλλ' ἀνήγειρε πολλὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει, μετενεγκὼν δὲ καὶ ἐξ Ἰλίου χαλκοῦν Ἀπόλλωνα, ἔστησεν αὐτὸν ἐπὶ πορφυροῦ κίονος, θέσας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἀκτινοφόρον στέφανον. Κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην αἱ εἰκόνες αὗται δὲν ἦσαν εἰμὴ περισωθέντα καλλιτεχνήματα πρὸς καλλωπισμὸν τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ ὡς ἦν ὁ Ζεὺς τῆς Δωδώνης καὶ αἱ Μοῦσαι τοῦ Ἑλικῶνος, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι δύναταί τις νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐν τῇ ἐκλογῇ ταύτῃ εὐσεβῆ ἀνάμνησιν πρὸς τὴν θεότητα ἐκείνην παρ' ἧς ἐζήτει προστασίαν ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν πρώτων αὐτοῦ ἐκστρατειῶν. Δὲν πρέπει νὰ ζητῇ τις κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς θρησκευτικῆς συγχύσεως τὰς ἀκριβεῖς ἀντιλήψεις ἃς δίδει ἡμῖν ἡ ἐντελὴς ἐλευθερία τοῦ πνεύματος. Πολλοὶ ἐθνικοὶ ἐνόμιζον ὅτι ὁ θεὸς τῶν Χριστιανῶν ἦν ὁ Ἥλιος. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔπραξεν ὅπως αὐτοί, καὶ δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἐπί τινα ἔτη συνεταύτιζε τὸν Ἥλιον, τὸν Χριστόν, τὸν πατρικὸν αὐτοῦ θεὸν μετ' ἐκείνου οὗ τὴν εἰκόνα ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος ἔθεσεν εἰς lararium καὶ ἐν ᾧ ὁ Γαλέριος εἶχε πρὸ βραχέος ἀναγνωρίσει τὴν θείαν δύναμιν.

Κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ὁ Ἰησοῦς εἶναι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τὸ ἐλευσόμενον ὅπως φωτίσῃ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁμοίως κατὰ τὸν Εὐσέβιον, Γρηγόριον τὸν Νύσσης καὶ τὸν ἅγιον Αὐγουστῖνον εἶναι ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ὁ φωτίζων τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅθεν ἠδυνήθησαν ν' ἀπεικονίσωσι τὴν ἰδέαν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἐπὶ χριστιανικοῦ μνημείου δίδοντες τῷ Χριστῷ τὸν ἀκτινοφόρον στέφανον ὃν ἔφερεν ὁ Ἀπόλλων. Ἐπὶ χριστιανι-

κῶν ἐπιγραφῶν ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου καλεῖται ἡμέρα τοῦ Ἡλίου, καὶ ἡ ἕξις τῶν πατέρων τοῦ νὰ παρομοιάζωσι τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἡλίου παρέσχε τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ δικαίωμα νὰ ὁρίσῃ τὴν γέννησιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἑώρταζον ἐν τοῖς ναοῖς τὰς natales invicti solis (25 Δεκεμβρίου). Μετὰ τὰς αἱματηρὰς συγκρούσεις, Χριστιανοὶ καὶ ἐθνικοὶ ἔσπευδον εἰς προϋπάντησιν ἀλλήλων, οὗτοι μὲν συγχωνεύοντες τὰς πολλαπλᾶς αὐτῶν θεότητας εἰς τὸν ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας διδαχθέντα ἕνα ὕψιστον Θεόν, οὗτοι δὲ ἐκ τῶν τριῶν αὐτοῦ ὑποστάσεων ἡνωμένων ἀποτελοῦντες ἕνα Θεὸν οὗ ὁ αὐτοκράτωρ ἀδιακόπως ὑπεμίμνησκε τοῖς λαοῖς τὸ ὄνομα καὶ τὰ δικαιώματα πρὸς σεβασμόν, τὴν divinitas.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὑπεβοήθει δι' ὅλων τῶν μέσων τὴν συμφιλίωσιν τῶν πνευμάτων, ἣν ἡ πολιτικὴ φρόνησις ὑπεδείκνυεν αὐτῷ. Ἡ διαίρεσις τοῦ μηνὸς εἰς ἑβδομάδας καὶ τούτων εἰς ἡμέρας, ἀφιερωμένας ἑκάστην εἰς μίαν θεότητα, ἣν συνήθεια ἀνατολική, διαδοθεῖσα παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀστρολογίας τῶν Ἀλεξανδρίνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τερτουλλιανοῦ οἱ μὲν ἐθνικοὶ ἑώρταζον τὴν ἡμέραν τοῦ Κρόνου (Σάββατον), οἱ δὲ Χριστιανοὶ τὴν τοῦ Ἡλίου (Κυριακήν). Μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἀπεικονισμάτων τῶν ἐπωνύμων τῆς ἑβδομάδος θεῶν κατέχει τῷ ὄντι ὁ Ἥλιος τὴν δευτέραν μόνον θέσιν μετὰ τὸν Κρόνον. Τοὐναντίον ἐπὶ ἀγγείου τῶν μέσων τοῦ Δ' αἰῶνος κατέχει τὴν πρώτην, τοῦτο δὲ διότι ἐν τῷ μεταξὺ ὁ dies solis τῶν ἐθνικῶν εἶχε συνταυτισθῆ μετὰ τῆς dies dominica τῶν χριστιανῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἅπασαι αἱ ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν ἰδίας θεότητος, οἱ εὐλαβεῖς εἶχον ἰδίαν προσευχὴν δι' ἕκαστον τῶν θεῶν τούτων, καὶ ὡς ἐκ τῆς αὐξανούσης δημοτικότητος τῆς λατρείας τοῦ ἡλίου ἡ dies solis διεκρίνετο δι' εὐσεβῶν πράξεων πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπωφελήθη ἐπιτηδείως τὴν εὐλάβειαν ταύτην ὅπως καθιερώσῃ διττῶς τὴν Κυριακήν. Νόμος ἐκδοθεὶς κατὰ τὸ 321 ἔτος διέταξεν, ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἡλίου τὰ δικαστήρια, τὰ ἐργαστήρια καὶ τὰ καταστήματα μένωσι κλειστά, ἔπεμψε δὲ τοῖς λεγεῶσιν, ὅπως ἀπαγγέλληται τὴν αὐτὴν ἡμέραν, τύπον προσευχῆς προσδεκτῆς ὁμοίως τῷ λάτρῃ τοῦ Μίθρα, τοῦ Σεράπιδος ἢ τοῦ Ἡλίου, ὡς καὶ τῷ πιστῷ τοῦ Χριστοῦ ὀπαδῷ. Ἦν αὕτη ἡ ἐπίσημος διάταξις τῆς ἀρχαίας ἕξεως τοῦ ἀπευθύνειν προσευχὴν πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον. Διὰ τῆς κανονίσεως τῶν ἑορτασίμων ἡμερῶν καὶ τῆς συνθέσεως προσευχῆς ἐξήσκησεν ὁ Κωνσταντῖνος ἓν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ ὡς ποντίφηξ, οὐδεὶς δ' ἐξεπλάγη ἐπὶ τούτῳ. Μὴ δὲν ἔδιδον τὰ νέα διατάγματα ἱκανοποίησιν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἑώρταζε, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἡλίου, τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῆς, οἵτινες ἐν τῷ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, κατὰ τὸ φαινόμενον, καθιερωθέντι τούτῳ justitium ἠδύναντο νὰ ἴδωσι σημεῖον σεβασμοῦ προσφερόμενον τῇ μεγάλῃ

αὐτῶν θεότητι; Ἕτερος νόμος τοῦ ἔτους 315 ἀποτελεῖ ἴσως μέρος τῶν μέτρων ἐκείνων ὅσα ἕκαστον τῶν μερῶν ἐξελάμβανεν ὡς ληφθέντα ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ μόνου. Ἀπηγόρευε νὰ σημειῶνται οἱ κατάδικοι ἐπὶ τοῦ προσώπου «ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ τὸ πρόσωπον ὅπερ εἶναι εἰκὼν τῆς οὐρανίας καλλονῆς». Αἱ λέξεις αὗται εἰσὶν ἀνάμνησις ἐκ τῆς παλαιᾶς διαθήκης, καὶ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι προφανής, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀπόλλων ἦν ὁ ἰδεώδης τύπος τοῦ ἀνθρωπίνου κάλλους καὶ ὅ,τι οἱ Χριστιανοὶ ἀπέδιδον εἰς τὸν Ἰεχωβὰ δὲν ἠδύναντο ν' ἀποδώσωσιν οἱ ἐθνικοὶ τῷ υἱῷ τῆς Λητοῦς.

Δ'. Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΕΝ ΡΩΜῌ ΤΩ 312. Η ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΗ ΑΥΤΟΥ ΑΨΙΣ

Ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Κωνσταντίνου ὁρίζεται εἰς τὸ ἔτος 312, καὶ ὅμως κατὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ διαμονὴν αὐτοῦ τῷ ἔτει τούτῳ οὐδὲν ἔπραξεν, οὐδὲν εἶπε τὸ ἀναγγέλλον μεταβολὴν ἐν ταῖς πεποιθήσεσιν αὐτοῦ. Ἐλέχθη ὅτι μετὰ τὴν νίκην αὐτοῦ δὲν ἐτέλεσεν ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου τὰς συνήθεις θυσίας. Τὸ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐθίμου τούτου ἤθελεν εἶσθαι φανερὰ ἀποστασία ὡς γενομένη ἐν μέσῳ πόλεως ἐντελῶς εἰδωλολατρικῆς. Ἀπ' ἐναντίας ὅμως γνωρίζομεν ὅτι ἡ θριαμβευτικὴ αὐτοῦ εἴσοδος ὑπῆρξεν ἀφορμὴ τῶν συνήθων τελετῶν, ὅτι παρέστη εἰς τὰ θεάματα, εἰς τὴν πάλην τῶν ἀθλητῶν καὶ εἰς τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας, εἰς οὓς ἔφερον τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, πομπευόμενα πάντοτε εἰς τὰς ἑορτὰς ταύτας τὰς ἀποτελούσας σπουδαιότατον μέρος τῆς λατρείας τῶν ἐθνικῶν· καὶ ὅταν βλέπωμεν αὐτὸν ἀνανεοῦντα τὴν γερουσίαν διὰ τῆς προσλήψεως πολλῶν ἐπαρχιωτῶν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι πλεῖστοι, πιθανὸν πάντες, ἦσαν πιστοὶ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχαίας λατρείας, ἀφοῦ ἡ γερουσία μέχρι τοῦ Θεοδοσίου ἔμενε τὸ προπύργιον τῶν τελευταίων θεῶν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος ἡ Ῥώμη ἐκαλύπτετο ἔτι ἐντελῶς ὑπὸ τῶν λαμπροτήτων τῆς εἰδωλολατρείας, μόλις δ' ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται αἱ τῆς χριστιανικῆς Ῥώμης. Διὰ τὸν ἅγιον Ἱερώνυμον τὸ παρὰ τὸ Καπιτώλιον ἄστυ ἔμενεν «ὁ ὀχετὸς πάσης προλήψεως».

Ὁ Εὐσέβιος λέγει ὅτι ἔστησαν ἐν Ῥώμῃ τῷ Κωνσταντίνῳ μετὰ τὴν νίκην αὐτοῦ ἄγαλμα κρατοῦν τὸ Λάβαρον. Παρενόησε λέξεις τινὰς δυσερμηνεύτους πανηγυριστοῦ τινος, ἀλλ' ἐν αἷς βλέπει τις ὅτι πρόκειται περὶ ἀγάλματος σταθέντος ὑπὸ τῆς γερουσίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Κατὰ τὴν τῶν ἐθνικῶν συνήθειαν, παρίστατο κρατῶν θεῖόν τι σύμβολον, ὅπερ ἐξέλαβεν ὁ ἐπίσκοπος ὡς σύμβολον χριστιανικόν. Οὐδεμία ὅμως εἰσχωρεῖ ἀμφιβολία, διότι μετὰ τὴν φράσιν ἐκείνην ὁ ῥήτωρ ἐπικαλεῖται τὸ θεῖον πνεῦμα τὸ ἁπανταχοῦ τοῦ σύμπαντος διακεχυμένον, ὅπερ οἱ στωϊκοὶ ἐθεώρουν ὡς θεὸν αὐτῶν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ δοὺξ Σενεκίων, εἷς τῶν συγγενῶν τοῦ Κων-

σταντίνου, ἤγειρεν εἰς μνήμην τῶν γερμανικῶν θριάμβων τοῦ ἡγεμόνος, ναὸν ἀφιερωμένον εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ, numini ejus. Οὐδόλως πρέπει νὰ ἐκπλήσσεταί τις ἐπομένως ἐὰν ἐπὶ τῆς θριαμβευτικῆς ἀψῖδος τῆς ἐγκαινισθείσης ἐν Ῥώμῃ τῷ 315 ἀπεικονίζονται εἰδωλολατρικαὶ θυσίαι, δὲν φαίνεται δὲ οὔτε τὸ λάβαρον οὔτε ὁ σταυρός. Δύο ὅμως λέξεις τῆς ἐπιγραφῆς instinctu divinitatis ἐθεωρήθησαν ὡς ὁμολογία κεκαλυμμένη τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ λέξις divinitas, ἄγνωστος σχεδὸν τῇ λατινικῇ ἀρχαιότητι, ἐφέρετο τότε ἀνὰ τὰ χείλη πολλῶν, διότι ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν πνευμάτων ἅτινα, ἐγκαταλείποντα βραδέως τοὺς παλαιοὺς θεούς, χωρὶς ν' ἀρνηθῶσιν αὐτοὺς ἔβαινον πρὸς τὸν νέον Θεόν, χωρὶς νὰ προκηρύξωσιν ἔτι τὴν ζηλότυπον κυριαρχίαν αὐτοῦ. Ἓξ ἔτη μετὰ ταῦτα ἑορταζομένης τῆς δεκάτης πέμπτης ἐπετείου τῆς εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἀναρρήσεως τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ εἰδωλολάτρης ῥήτωρ τοῦ δεκάτου πανηγυρικοῦ λόγου παρωμοίαζε τὸν ἡγεμόνα πρὸς τὸν Ἄρην καὶ τοὺς Διοσκόρους, ἐβεβαίου δὲ ὅτι εἶχε νικήσει τὸν Μαξέντιον καὶ τοὺς Φράγκους διὰ τῆς οὐρανίας ἐμπνεύσεως τοῦ θεοῦ Κωνσταντίνου, divino instinctu. Οὕτω τέσσαρα ἔτη πρὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου οἱ ῥήτορες τῆς κυβερνήσεως ὑπενθύμιζον τῷ Κωνσταντίνῳ τὴν ἀποθέωσιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ τὴν συνδρομὴν τῆς ἀνωτέρας ἐκείνης δυνάμεως ἣν ἐλάτρευον ὁ Κικέρων, ὁ Σενέκας καὶ ὁ Πλούταρχος καὶ ἧς τὸ ὄνομα ἐπανέρχεται ἀδιακόπως ἐν τοῖς λόγοις καὶ τοῖς διατάγμασι τοῦ ἡγεμόνος, ἐν τῇ προσευχῇ ἣν συνέταξε διὰ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ, καὶ ἐν ἐκτεταμένῳ διατάγματι τῷ ἀπολείψαντι μετὰ τὴν τοῦ Λικινίου ἧτταν τὰς συνεπείας τοῦ διωγμοῦ. Πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐπικαλεῖται οὐχὶ τὸν Χριστὸν ἢ τὸν Ἰησοῦν ἀλλὰ τὴν θεότητα, οἱαδήποτε καὶ ἂν ᾖ, ἥτις διαμένει ἐν τῷ ὑψίστῳ οὐρανῷ. Quidquid illud est divinum ac cœleste numen. Αἱ λέξεις αὗται ἀπαντῶσιν ἐν τῷ τοῦ Μεδιολάνου διατάγματι, ἐν τῷ παραγγέλματι τοῦ Λικινίου πρὸς τὸν διοικητὴν Βιθυνίας καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ἐπιστολαῖς τοῦ Κωνσταντίνου, βεβαίως δ' ἐκ προθέσεως ἐπαναλαμβάνει αὐτὰς μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς. Ἐπεθύμει νὰ ἑνώσῃ ὅλους αὐτοῦ τοὺς λαοὺς ἐν μιᾷ θρησκείᾳ ἧς ἠδύνατο μὲν νὰ παραλλάσσῃ ἡ μορφή, ἀλλ' ἧς βάσις ἦν ἡ λατρεία τοῦ μόνου Θεοῦ, διότι ἐσκέπτετο ὅτι, συντελεσθείσης τῆς μεταβολῆς ταύτης, ἡ διοίκησις τοῦ κράτους ἤθελε καταστῇ εὐκολωτέρα, ἡ δὲ δημοσία εἰρήνη βεβαιωτέρα. Αὐτὴ αὕτη ἡ σκέψις ἀπέτρεψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ ἑορτάσῃ τοὺς ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τῆς Ῥώμης ἀγῶνας, οὓς ὑπολογισμοί τινες ἔθετον εἰς τὸ ἔτος 313. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἦν ἡ μεγαλειτέρα τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ μᾶλλον εἰδωλολατρική, ἐπειδὴ δὲ ἅπασα ἡ Ἰταλία συνήρχετο εἰς αὐτὴν ἤθελεν ὑπερερεθίσει τὰ θρησκευτικὰ πάθη, ἅτινα αὐτὸς προσεπάθει νὰ καταστείλῃ. Μὴ ὑπαρχούσης ποτὲ ὡρισμένης ἐποχῆς διὰ τὴν τελετὴν ταύτην ὁ λαὸς δὲν παρετήρησε

τὴν ἐκουσίαν ταύτην λήθην. Μόνον ὀλίγοι τινὲς ἐθνικοὶ παρεπονέθησαν λάθρα ὅτι ἠλαττοῦτο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ὁ πρὸς τὰ ἀρχαῖα τῆς Ῥώμης ἤθη σεβασμός. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέφυγεν αἴτιον ταραχῶν, καὶ τοῦτο μόνον ἐπεθύμει.

Ε'. ΤΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΤΟΥ ΜΕΔΙΟΛΑΝΟΥ (313).

Ἀλλὰ διατί νὰ προσπαθῶμεν νὰ ὁρίσωμεν τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Κωνσταντίνου; Ἡ χρονολογία οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, διότι δὲν πρόκειται περὶ μιᾶς τῶν αἰφνιδίων ἐκείνων ἀποφάσεων, οἷα ἡ τοῦ Ἐρρίκου Δ' ἀνακράξαντος «οἱ Παρίσιοι ἀξίζουσι λειτουργίαν», ἀλλὰ περὶ τῶν βραδέως καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπερχομένων μεταβολῶν, ἐν πνεύματι εὐφυεῖ συγχρόνως καὶ συγκεχυμένῳ, ἀσχολουμένῳ μᾶλλον περὶ τῶν συμβαινόντων ἢ περὶ θρησκείας καὶ οὗ ἡ συνείδησις θέλει μέχρι τέλους ἔχει θρησκευτικὰς ἀμφιβολίας. Δύω εἰδωλολάτραι, ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ Ζωσιμᾶς, λέγουσιν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἠσπάσθη τὸν Χριστιανισμὸν, ὁ μὲν μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Λικινίου (323), ὁ δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κρίσπου (326), οἱ δὲ ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ τάττουσι τὸ συμβὰν τοῦτο κατὰ δεκατέσσαρα ἔτη ἐνωρίτερον. Ἀπεδείχθη πρὸ μικροῦ ὅτι οὐδὲν μέχρι τοῦ 313 ἐμαρτύρει τὴν χριστιανικὴν πίστιν τοῦ ἡγεμόνος τούτου. Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐδημοσιεύθη τὸ διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου, ἡ μεγίστη νομοθετικὴ πρᾶξις ὅσων μονάρχης ποτὲ ἐδημοσίευσε, καθ' ὅσον ἐχρειάσθη νὰ παρέλθωσι δεκαπέντε αἰῶνες πρὶν ἢ ἡ ἀνθρωπότης ἀκούσῃ ἐκ νέου τοιαύτην γλῶσσαν. Ἡ πρᾶξις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι χριστιανική. Κηρύττει τὴν ἰσότητα πασῶν τῶν λατρειῶν, ἀπονέμει τὴν μεγίστην ἐλευθερίαν ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ φέρει τὰς ὑπογραφὰς τῶν δύο ἡγεμόνων οἵτινες λαμβάνουσι τὸν εἰδωλολατρικὸν τίτλον τοῦ κυριάρχου ποντίφηκος, οὗ διατηροῦσι πάντα τὰ προνόμια. Στιγμὴ μοναδικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ καθ' ἣν ἐφάνη ἀφανιζομένη τέλος ἡ ἐπίσημος ἐκείνη τοῦ κράτους θρησκεία, ἥτις ὑπείκουσα εἰς τὰς τύχας πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἱδρυμάτων, εἶχε γίνει ὄργανον ἄχρηστον καὶ μισητὸν, ἀφ' οὗ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας συνετέλεσεν εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ὑπῆρξε μόνον στιγμὴ φρονήσεως διασχίσασα τὸν πολιτικὸν οὐρανὸν ὡς ἀστραπή. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 325 ἤδη ἡ ἐπίσημος τοῦ κράτους θρησκεία καὶ ἡ ἀναγκαία αὐτῆς σύντροφος ἡ μισαλλοδοξία παρουσιάζονται ἐκ νέου.

ϛ'. ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΣ ΕΚΤΕΛΕΣΙΝ ΤΟΥ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΜΕΔΙΟΛΑΝΟΥ

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ διατάγματος τοῦ Μεδιολάνου οἱ καθολικοὶ ἐπιμαρτυροῦσι τὴν εὐσέβειαν τοῦ Κωνσταντίνου διὰ μαρτυριῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-

στον ἀληθῶν, ἀλλὰ μὴ παριστωσῶν πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, διότι δὲν δεικνύουσιν εἰμὴ τὴν μίαν μόνον ἄποψιν τῆς πολιτικῆς ἐκείνης, ἥτις ἄνευ ὑποκρισίας καὶ ψεύδους καὶ ἐν μόνῳ τῷ συμφέροντι τῆς δημοσίας εἰρήνης εἶχε δύο τοιαύτας, τὴν μίαν διὰ τοὺς Χριστιανούς, τὴν ἑτέραν διὰ τοὺς ἐθνικούς. Ἡ τελευταία αὕτη μένει ἐν τῷ σκότει ἕνεκεν τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ μαρτυριῶν ἐξ εἰδωλολατρικῆς πηγῆς. Αἱ ὀλίγαι ὅμως αὗται μαρτυρίαι ἀρκοῦσιν ὅπως καταστήσωσι τὸν Κωνσταντῖνον τῆς ἱστορίας μείζονα τοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπειδὴ, ἀντὶ τοῦ ἄφρονος ζήλου τοῦ νεοφύτου, βλέπει τις τὴν ὑπομονητικὴν φρόνησιν τοῦ ἄρχοντος τῆς αὐτοκρατορίας, ὅστις περὶ πολλοῦ ποιούμενος πρὸ πάντων τὴν καλὴν ἐκτέλεσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ αὐτοῦ καθήκοντος, ἀναγκάζει νὰ διάγωσιν ἐν εἰρήνῃ τούς τε ὀπαδοὺς τῆς παλαιᾶς καὶ τοὺς τῆς νέας λατρείας, οἵτινες, ἄνευ αὐτοῦ, ἤθελον ἐπιτεθῆ κατ' ἀλλήλων.

Εἶχεν ἐνωρὶς παρ' αὐτῷ Χριστιανοὺς ὥστε νὰ εἶναι ἐν γνώσει τῶν διατρεχόντων ἔν τε ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μεταξὺ τῶν διαφωνουσῶν αἱρέσεων. Εἰς ἕνα τῶν συμβούλων τούτων, τὸν ἀριανὸν Στρατήγιον, τὸν ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ δεινότητα ἐπονομασθέντα Μουσωνιανὸν, ἐπέτρεψε τὴν ἐπίβλεψιν τῶν Μανιχαίων καὶ τῶν ἄλλων αἱρετικῶν. Καὶ ἐθνικοὶ ὅμως παρευρίσκοντο ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ. Οἱ φιλόσοφοι ἦσαν δεκτοὶ ἐν αὐτῇ, ἠγάπα δὲ ὁ ἡγεμὼν νὰ θέτῃ αὐτοὺς εἰς ἀντιπαράστασιν πρὸς τοὺς κληρικοὺς, ὑποκινῶν συζητήσεις αἵτινες κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς κατέληγον πάντοτε εἰς καταισχύνην τῶν ἀπίστων προκαλοῦσαι θαύματα. Οὕτως Ἀλέξανδρος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βυζαντίου, συζητῶν μετὰ δεινοῦ ἀντιπάλου εἶπεν αὐτῷ «ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ σοὶ ἀπαγορεύω νὰ ὁμιλήσῃς». Οὗτος δὲ αὐθωρεὶ ἀπώλεσε τὴν φωνήν. Τὸ θαῦμα τοῦτο, προσθέτει ὁ Σωζομενὸς, εἶναι μεῖζον τοῦ τοῦ Χαλδαίου τοῦ κόπτοντος λίθον διὰ τῆς φωνῆς. Ὁ ἐξ Ἀθηνῶν φιλόσοφος Νικαγόρας, ὅστις ἔδειξεν ἐν Αἰγύπτῳ τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ ἐν ἐπιτυμβίῳ ἐπιγραφῇ, ἦν βεβαίως εἷς τῶν ἐθνικῶν τῶν εὑρόντων καλὴν παρ' αὐτῷ ὑποδοχήν. Γιγνώσκομεν ὅτι ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἠγάπησεν ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸν νεοπλατωνικὸν Σώπατρον, ὃν κατεδίκασεν ἐπὶ τέλους εἰς θάνατον, ὅτε ἡ ἐπισκοπικὴ ἐπιρροὴ ὑπερίσχυσε. Κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς θάνατον, λέγει ὁ Σουΐδας, ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι περὶ τὴν θρησκείαν οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν μετὰ τῶν ἐθνικῶν, ὑφ' ὧν πρότερον περιεστοιχίζετο πάντοτε. Μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἶχε περὶ ἑαυτὸν ἐθνικούς· εἷς τῶν συγγραφέων τῆς Αὐγουστείου ἱστορίας, διαμείνας πιστὸς τοῖς ἀρχαίοις θεοῖς, ἔλαβε τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ περὶ βιβλίων ἀφιερωθέντων αὐτῷ, καὶ ὁ ἡγεμὼν ἀντήλλαξεν ἐπιστολὰς μετὰ γελοίου τινὸς ποιητοῦ Ὀπτατιανοῦ, παρ' οὗ ὁ σεβάσμιος Βέδας οὐδεμίαν ἠθέλησε νὰ παραλάβῃ παρακομπήν, διότι ἦν ὑπὲρ τὸ δέον εἰδωλολάτρης.

Οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ αὐτοκράτορες εἶχον γραμματεῖς διὰ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ ἑτέρους διὰ τὴν ἑλληνικήν· αὐτὸς πρέπει νὰ εἶχε τοιούτους διὰ τὰς ὑποθέσεις τῶν Χριστιανῶν καὶ τὰς τῶν ἐθνικῶν, ἑκάστου τούτων γράφοντος πρὸς τοὺς ἀνταποκριτὰς αὐτοῦ κατὰ τὰς διαθέσεις τούτων. Οὕτω δὲ ἐξηγοῦνται τὰ ἀντιφατικὰ ἐκεῖνα ἔγγραφα τὰ ἀνταποκρινόμενα εἰς τὸ διπλοῦν συμφέρον, ὅπερ ἔδει ἡ κυβέρνησις νὰ ἐξασφαλίσῃ. Τῷ 314 ὅπως πεισθῶσιν οἱ Ἀφρικανοὶ ἐπίσκοποι νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὸ βίαιον σχίσμα τῶν Δονατιστῶν τὸ διαταράττον τὴν ἐπαρχίαν, πέμπει πρὸς αὐτοὺς τὸ αὐτοκρατορικὸν γραφεῖον ἐπιστολὴν ἐν ᾗ ὑπῆρχον λέξεις λίαν χριστιανικαί, ἃς συμφέρον καὶ ὠφέλιμον ἦν τῷ Κωνσταντίνῳ ν' ἀκούσῃ ἡ ἰσχυρὰ τῆς Ἀφρικῆς ἐκκλησία. Ὀλίγους ὅμως μῆνας πρότερον εἶχεν ἐπιτρέψει τοῖς ἐθνικοῖς τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης νὰ συστήσωσι πρὸς τιμὴν τῆς Φλαβιανῆς οἰκογενείας ἱερατικὴν τάξιν ἥτις ὑφίστατο ἔτι μετὰ ὀγδοήκοντα ἔτη· ἔδωκε δὲ εἰς πάντας τοὺς ἐθνικοὺς τῆς αὐτοκρατορίας ἱκανοποίησιν λαμπράν, ἐπιτρέψας τοῖς γερουσιασταῖς τῆς Ῥώμης νὰ θεσπίσωσι τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Διοκλητιανοῦ, consecratio, τοῦθ' ὅπερ ἦν ἡ ἐπικύρωσις τῶν πράξεων τοῦ δεινοτάτου τῶν Χριστιανῶν ἀντιπάλου. Πολὺ δὲ μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον ἀπαντῶν εἰς εἰδωλολατρικὴν αἴτησιν τῶν κατοίκων τοῦ Ἰσπέλου ὁ ἐπὶ τῶν εἰδωλολατρῶν γραμματεὺς πέμπει διάταγμα ἐν ᾧ ἀναφέρεται, σχετικῶς πρὸς ναὸν ἀφιερωθέντα ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ τῷ Κωνσταντίνῳ, ὅτι ἡ ἐν αὐτῷ λατρεία δὲν θέλει μεταβληθῆ «διὰ τῶν δόλων τῆς λοιμικῆς δεισιδαιμονίας». Λοιμικὴ δὲ διὰ τοὺς Ὀμβρίους τούτους ἦν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ οὐχὶ ἡ εἰδωλολατρεία, ἥτις τότε ἔπνεε τὰ λοίσθια. Ὅπως πολλάκις συμβαίνει ἐν τοῖς διοικητικοῖς ἐγγράφοις, τὸ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα ἐπανελάμβανε τοὺς ὅρους τῆς ἀναφορᾶς καὶ ἔδιδε τοῖς βραδύνασι ζηλωταῖς τῶν ἀρχαίων θεῶν τὴν ἐγγύησιν ἣν ἐζήτουν κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ νέου θεοῦ εἰς τὰ ὄρη αὐτῶν.

Ὁ διπλοῦς οὗτος χαρακτὴρ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Κωνσταντίνου ἀναφαίνεται πανταχοῦ. Ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Νικομηδείᾳ, ἐν Βηθλεέμ, ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Τάφου οἰκοδομεῖ ἐκκλησίας «αἵτινες ἐγείρονται ὡς κρῖνος πληρῶν τὸν ἀέρα διὰ θείας εὐωδίας», καὶ κλείει τὸν ἀκάθαρτον ναὸν τῆς Συρίας Ἀφροδίτης, καταφύγιον πασῶν τῶν κακιῶν, εἶτα τὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Αἰγαῖς, ἐπικινδύνου διὰ τοὺς χρησμοὺς θεοῦ, ὅστις ἔθετε τοὺς ἐρωτῶντας αὐτὸν εἰς σχέσιν μετὰ τοῦ ἀοράτου κόσμου, ἐξ οὗ ἱερεῖς καὶ ἱεροσκόποι ἐξῆγον λόγους συγκινητικούς· ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅμως ἐπιτρέπει τὴν ὕπαρξιν τῶν ναῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως, ὁ δ' υἱὸς αὐτοῦ θέλει σεβασθῆ τοὺς τῆς Ῥώμης καὶ ἀνεγείρει ἐν τῇ νέᾳ πόλει ναΐδρια εἰς τοὺς Διοσκόρους, τὴν μητέρα τῶν Θεῶν καὶ τὴν Τύχην εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύναται ὁ ῥήτωρ Θεμίστιος νὰ ὀνομάζῃ τὸν Δία προστάτην τῆς τε μιᾶς καὶ τῆς ἑτέρας Ῥώμης. Τῷ 334 ἐπιτρέπει τοῖς γερουσιασταῖς τῆς Ῥώμης ν' ἀνοικοδο-

μήσωσι τὸν ναὸν τοῖς 'Ομονοίας, ἐπιτρέπει ν' ἀφιερώσωσι ναὸν εἰς τὴν Φλαβιανὴν οἰκογένειαν, τὸ δὲ διάταγμα τοῦ ἔτους 326 τὸ ἀπαγορεῦον τὴν ἀνέγερσιν ἐν ταῖς πόλεσι νέων κτιρίων πρὸ τῆς συμπληρώσεως τῶν παλαιῶν ἐξαιρεῖ τοὺς ναούς. Παραγγέλλει τῷ Εὐσεβίῳ πολλὰ ἀντίγραφα τῶν ἁγίων Γραφῶν πρὸς χρῆσιν τῶν κληρικῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἐπικυροῖ τὰς μισθοδοσίας τὰς παραχωρηθείσας ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοῦ τοῖς γραμματικοῖς καὶ καθηγηταῖς, ταῖς συζύγοις καὶ τέκνεσιν αὐτῶν, πράττει δὲ τοῦτο ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν δύναται νὰ εἶναί τις βέβαιος ὅτι ὀλίγοι καθηγηταί, ἐπισήμως διορισθέντες, ὑπῆρχον, οἵ τινες νὰ εἶναι Χριστιανοί, εἴ τις ὑπῆρχεν.

'Ενιαχοῦ ἡ θρησκευτικὴ ἀντιζηλία φέρει πολίχνιόν τι χριστιανικὸν εἰς πόλεμον πρὸς τὴν εἰδωλολατρικὴν αὐτοῦ μητρόπολιν. 'Ο Κωνσταντῖνος ἀνυψοῖ τὸ πολίχνιον εἰς τὴν τάξιν τῶν πόλεων καὶ ἡ δημοσία τάξις ἀποκαθίσταται.

'Εν ταῖς χώραις ἐν αἷς ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπήτει νὰ κλεισθῇ ναός τις, ἐπέτρεψε ν' ἀφαιρεθῶσι πρὸς ὄφελος τοῦ δημοσίου ταμείου τὰ πολύτιμα μέταλλα καὶ αὐτὸς ὁ χαλκὸς τῶν θυρῶν καὶ τῆς στέγης, ὁ δὲ ἐπίσκοπος Καισαρείας, ἐκλαμβάνων τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ ὡς πραγματικότητα ἐπεκτείνει τὰς ἐρημώσεις αὐτοῦ ἐφ' ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ δεικνύει τοὺς ἀρχαίους θεοὺς ἄνευ τῆς χρυσῆς αὐτῶν γενειάδος ἢ τῶν ἀργυρῶν αὐτῶν ὀφθαλμῶν λείψανα ἄσχημα καὶ ἀτιμασθέντα, ἐκτιθέμενα εἰς τὰς ὁδοὺς πρὸς κοινὸν περίγελων. 'Αλλ' αἱ πόλεις αἱ μείνασαι πισταὶ τῇ εἰδωλολατρείᾳ δύνανται νὰ ὑπερασπίσωσιν ἑαυτὰς κατὰ τῆς συλήσεως ταύτης· διάταξις τοῦ ἔτους 320 ἀπαγορεύει τὴν ἐκ τῶν πόλεων ἀφαίρεσιν τῶν στολιζόντων αὐτὰς κοσμημάτων.

Τὸ νὰ κλέπτωσι Χριστιανοὶ τὸν ἄργυρον ναῶν τινων καθὼς ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ οἱ ἐθνικοὶ ἔκλεπτον τὸν τῶν ἐκκλησιῶν, εἶναι τοπικὴ ἀταξία ἣν ἡ αὐτοκρατορία οὐδέποτε ἔγνω νὰ περιστείλῃ. "Οταν ὅμως ἐπιχειρῶσι τὴν ἀνατροπὴν μνημάτων τοῦθ' ὅπερ ἦν βαρὺ ἀνοσιούργημα κατὰ τῶν ἠθῶν τῆς ῥωμαϊκῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ ἡ οἰκογένεια εἶχε δύω βάσεις, τὸν ἐπιτύμβιον λίθον καὶ τὸν τῆς ἑστίας, νόμος ἀπαγορεύει τὰς παραβιάσεις τῶν τάφων.

Καταργεῖ τὰς κατὰ τῆς ἀγαμίας ποινάς, ἱκανοποιῶν οὕτω τοὺς Χριστιανοὺς καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ διατηρεῖ τὰ πλεονεκτήματα τὰ ἀπορρέοντα ἐκ τῶν νόμων Παπίου—Ποππαίου εἰς τοὺς πατέρας πλειόνων τέκνων καὶ παραχωρεῖ αὐτὰ τοῖς navicularii οἵτινες μετέφερον εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν σῖτον.

"Οπως ἀπηγόρευσαν οἱ ΙΒ' πίνακες, ἡ γερουσία τῆς δημοκρατίας, ὁ Τιβέριος καὶ ὁ Διοκλητιανός, καὶ ὅπως καθῆκον εἶχε νὰ πράξῃ ὁ ἄρχων ποντίφηξ, ὁ φύλαξ τῶν ἐπισήμων τελετῶν, οὕτω καὶ αὐτὸς ἀπηγόρευσε τὴν

ἰδιωτικὴν μαντικὴν (319) καὶ τὰς μαγικὰς ἐπῳδὰς, αἵτινες ἐθεωροῦντο ὡς ἔχουσαι τὴν ἰσχὺν νὰ ἐπιφέρωσι κακότροπον θάνατον τῷ ἀνθρώπῳ· ἐπέτρεψεν ὅμως τὴν δημοσίαν μαντικὴν τὴν ἐνεργουμένην κατὰ τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα καὶ ἣν εὐκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ καταστέλλῃ. Ἐκ συγκαταβάσεως μάλιστα πρὸς ἀθώας προλήψεις ἃς ἴσως συμμερίζεται ἐπιτρέπει τῆς γοητείας τὰς ἀποδιδούσας τὴν ὑγείαν, τὰς ἀποτρεπούσας τὰς θυέλλας καὶ τὰς ἀσφαλιζούσας τὸν τρύγον ἀπὸ τῆς χαλάζης.

Ἀπαγορεύει τὰς ἐντὸς τῶν οἰκιῶν θυσίας (321) διότι ὡς ἄνθρωπος τῆς τάξεως καὶ τῆς ἐξουσίας ἐπιθυμεῖ νὰ καταστήσῃ τὰ πάντα φανερὰ καὶ ὑποχείρια αὐτῷ, ἀλλ' ἐπιτρέπει τὰς γινομένας ἐπὶ τῶν βωμῶν τῶν θεῶν, καὶ ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον θὰ ἀναγείρωνται καὶ οἰκοδομῶνται ναοί, ἐπειδὴ αἱ θρησκεῖαι δὲν ἀποθνήσκουσιν εἰμὴ βραδύτατα. Μετὰ ἕνα αἰῶνα ὁ Ὀνώριος θέλει εὕρει ἔτι τὴν εἰδωλολατρείαν ὑφισταμένην καὶ ζῶσαν. Ἐπιγραφὴ τῶν τελευταίων τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ χρόνων μαρτυρεῖ ὅτι ἡ Τοσκάνη καὶ ἡ Ὀμβρικὴ διετήρουν τὰς εἰδωλολατρικὰς αὐτῶν ἑορτὰς, τὰς δημοσίας θυσίας, τοὺς ἀγῶνας προεδρευομένους ὑπὸ ἱερέως ἐκλεγομένου ἐτησίως, καὶ αὐτοὺς τοὺς παλαιστικοὺς ἀγῶνας οὓς νόμος τοῦ ἔτους 325 ἠθέλησε νὰ καταργήσῃ, ὁ δὲ Κωνστάντιος τὸ 357 εὕρισκεν ἔτι ἐν χρήσει, καὶ ὧν δύναταί τις νὰ βεβαιώσῃ τὴν ὕπαρξιν κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος.

Εἶχεν ἐπιτρέψει ἐν ἄλλαις ἐπαρχίαις τὴν καθιέρωσιν Φλαβιανῆς ἱερωσύνης, δύο δὲ πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔτη ἐδημοσίευσε νόμον ὑπὲρ τῶν μελῶν τῆς λατρείας τῶν ἀνυψωθέντων εἰς ἱεροφάντας. Πολλοὶ δ' ὡς αὐτὸν ἦσαν ἄνευ ἔχθρας διὰ τὴν παλαιὰν θρησκείαν ἣν ἡ τελευταία μεταμόρφωσις ἐπανέφερε πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ μόνου Θεοῦ. Χριστιανικοὶ τάφοι ἔφερον τὰς λέξεις Diis manibus sacrum, Χριστιανοὶ δὲ ἐζήτουν τὰς τιμὰς ἱεροφαντίας. Ἡ ἐν Ἐλβίρᾳ σύνοδος τῷ 305 ἀπαγορεύει τοῖς Χριστιανοῖς τὴν αἴτησιν ταύτην.

Πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς δημοσίας τάξεως, ὁ Κωνσταντῖνος διετήρει μεταξὺ τῶν δύο θρησκειῶν τὴν ἰσότητα ἣν εἶχεν ὑποσχεθῆ αὐτοῖς τὸ 313 ἔτος. Τὰ ἀνεγνωρισμένα σωματεῖα εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων, καὶ αἱ χριστιανικαὶ κοινότητες ὡς collegia εἶχον πρὸ πολλοῦ τὴν συνήθειαν ταύτην. Ὁ Κωνσταντῖνος καθιέρωσεν αὐτὴν διὰ νόμου εἰς τρόπον ὥστε καὶ αἱ ἐκκλησίαι εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς ἀπελευθερώσεως, ὅπως οἱ ναοὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Βάκχου, τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Σεράπιδος.

Οἱ ναοὶ εἶχον ἐπίσης τὸ δικαίωμα τῆς ἀτελείας ὡς πρὸς τοὺς ἐγγείους φόρους, ἠδύναντο δὲ νὰ δέχωνται κληρονομίας καὶ δῶρα. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνεγνώρισε τὰ αὐτὰ δικαιώματα ταῖς ἐκκλησίαις.

Οἱ ἱερεῖς τῶν ἐθνικῶν ἐξῃροῦντο δημοτικῶν τινων ὑποχρεώσεων καὶ ἐτρέφοντο σχεδὸν ὑπὸ τῆς κοινότητος. Ὁ Κωνσταντῖνος παρεχώρησεν

ὅμοιον πλεονέκτημα τοῖς τῶν Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων ἱερεῦσι, τὸ religionis beneficium.

Ὅταν ἀναφέρωσι τὰς ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν γενομένας παραχωρήσεις, χωρὶς νὰ δηλώσωσι συγχρόνως τὰ δοθέντα τοῖς ἐθνικοῖς παρόμοια προνόμια, συγκινεῖταί τις ὑπὸ τῆς ἄκρας εὐλαβείας τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐὰν ὅμως συγκρίνῃ πάντα ταῦτα τὰ δικαιώματα, βλέπει ἐν τῇ διαγωγῇ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν ἐκτέλεσιν σχεδίου, ἐπιδιωκομένου μετὰ φρονήσεως, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ διατάγματος τοῦ Μεδιολάνου. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως δὲν ἐνόει νὰ διαταραχθῇ ἡ πολιτικὴ τάξις καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς θρησκείας νὰ ἐγκαταλειφθῶσιν αἱ δημοτικαὶ ὑποχρεώσεις. Πολλοί, ὅπως ἀποφύγωσι ταύτας, ἐγένοντο κληρικοί. Διὰ τριῶν νόμων, ὧν ὁ ἔσχατος ἦν μεταγενέστερος τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, διέταξε νὰ μὴ προβαίνωσιν εἰς ἐκλογὰς ἐν τῷ κλήρῳ εἰμὴ πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν θανόντων, ἀπηγόρευσε δὲ νὰ χειροτονῶνται ὅσοι ὡς ἐκ τοῦ πλούτου αὐτῶν ἠδύναντο νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὰ numera. Ἐὰν δεκάδαρχος (decurio) ἢ ὁ υἱὸς ἑνὸς decurio ἢ possessor ἦν κληρικός, ἔπρεπε ν' ἀποχωρισθῇ τοῦ κλήρου καὶ ἀποδοθῇ εἰς τὰς δημοσίας ὑπουργίας. Οὐδέποτε τέλος παρητήθη τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἄρχοντος ποντίφηκος, τοῦ θέτοντος ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ τὸν κλῆρον τῶν ἐθνικῶν· ἵνα δικαιολογήσῃ δὲ τὴν ἐπέμβασιν ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας ὠνόμαζεν ἑαυτὸν ἐπίσκοπον ἐξωτερικόν, κοινὸν ἐπίσκοπον ἢ κατὰ τὴν ἐτυμολογικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως ἐπιτηρητὴν τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων ἁπάσης τῆς αὐτοκρατορίας. Ἦν δὲ τῷ ὄντι τοιοῦτος κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ κλήρου, διότι βλέπομεν τοὺς Δονατιστὰς ζητοῦντας παρ' αὐτοῦ δικαστάς.

Οἱ ἐθνικοὶ οὐδόλως παρηγκωνίσθησαν ἐκ τῶν δημοσίων ὑπουργημάτων, ὡς δὲν εἶχον ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τῶν βωμῶν τῶν θεῶν αὐτῶν. Πλῆθος ἐπιγραφῶν ἀναφέρει ἐθνικοὺς ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ καὶ πολὺ μετ' αὐτὸν κατέχοντας θέσεις ἐν τοῖς ὑψηλοτάτοις ὑπουργήμασι καὶ ἐν τῇ ἱερωσύνῃ. Οὕτω γερουσιαστὴς ὀνομασθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ὑπατικὸς ἦν ἱερεὺς τῆς Ἑστίας καὶ μέλος τοῦ συνεδρίου τῶν ποντιφήκων.

Ἐν τούτοις ἀποδίδουσι τῷ Κωνσταντίνῳ μέτρον ὅπερ, ἂν ἦν ἀληθές, ἤθελεν εἶσθαι διὰ τοὺς ἐθνικοὺς ὕβρις καὶ μεγίστη ἀδικία. Αἱ νομικαὶ ἡμῶν συλλογαὶ περιέχουσι κείμενον καθ' ὃ ὁ Κωνσταντῖνος, παραδίδων τῇ ἐκκλησίᾳ μέρος τῆς δημοσίας ἰσχύος, παρεχώρησε δῆθεν τοῖς ἐπισκόποις τὴν ἐξουσίαν τῶν τακτικῶν δικαστῶν. Τοῦτο εἶναι δόλος εὐλαβείας ἐκ τῶν συνηθεστάτων τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ. Ὁ κλῆρος εἶχε τότε τὴν ἐκουσίαν δικαιοδοσίαν ἣν πάντες οἱ σύλλογοι θεσπίζουσι διὰ τὰ μέλη αὐτῶν. Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πρώτου αἰῶνος ὁ ἅγιος Παῦλος συνεβούλευε τοῖς πιστοῖς τῆς Κορίνθου νὰ ὑποβάλλωσι τὰς διαφορὰς αὐτῶν εἰς τοὺς προὔχοντας τῆς ἐκκλησίας. Τὸ ἔθιμον τοῦτο, σύμφωνον πρὸς τὸ ἀρχαῖον δίκαιον τῆς Ῥώμης

τὸ δίδον συχνὰ τοῖς ἀντιδίκοις διαιτητάς, ὑφίστατο καὶ δὲν εἶχεν ἀνάγκην ἐπικυρώσεως διὰ νόμου. Τὸ διάταγμα de confirmando judicio episcoporum et testimonium unius episc. accepto ferri τὸ αὐθαιρέτως χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ 331 ἀντίκειται εἰς νόμον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπαγορεύοντα τὴν ἀπόκρουσιν τῆς τακτικῆς δικαιοδοσίας, καὶ εἰς ἕτερον τοῦ ἔτους 334 ἀπαγορεύοντα τῷ δικαστῇ νὰ ἐκφέρῃ ἐν οἱαδήποτε δίκῃ ἀπόφασιν ἐπὶ μιᾷ καὶ μόνῃ μαρτυρίᾳ, ἔστω καὶ μέλους «τῆς ἐνδόξου τάξεως τῶν γερουσιαστῶν». Ὑπερβαίνει δὲ κατὰ πολὺ τὰ προνόμια, τὰ ἀναγνωρισμένα μετὰ ἕνα αἰῶνα τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀφοῦ πρέπει νὰ ἀναμείνῃ τις ὀγδοήκοντα ἔτη μέχρι τοῦ 408 ὅπως εὕρῃ διάταγμα νομιμοποιοῦν τὰς διαιτητικὰς ἀποφάσεις τῶν ἐπισκόπων ἐπὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ μὴ παραχωροῦν αὐτὴν τὴν ἐκτελεστικὴν δύναμιν, εἰμὴ ἐὰν ἀμφότεροι οἱ ἀντίδικοι ἐξαιτήσωσι νὰ δικασθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου. Πᾶσα ἡ νομοθεσία τοῦ Δ' αἰῶνος ἀντίκειται εἰς τὸ διάταγμα τοῦτο, ὅπερ θ' ἀνέτρεπε τὸν δικαστικὸν διοργανισμὸν τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος, ὁ τόσον φροντίζων περὶ τῆς δημοσίου τάξεως καὶ προσπαθήσας ἐπὶ τόσον χρόνον νὰ κρατήσῃ τὴν πλάστιγγα ἰσορροποῦσαν μεταξὺ τῶν δύω θρησκευτικῶν κομμάτων, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ δὲν θὰ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ὑποτάξῃ τοὺς ἐθνικοὺς εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν δικαιοδοσίαν.

Η'. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

Ἡ μελέτη τῶν νομισμάτων τοῦ Κωνσταντίνου ἀποδεικνύει σαφῶς τὸν πόθον τοῦτον, τοῦ νὰ μὴ θυσιάσῃ τὸ ἐν κόμμα χάριν τοῦ ἑτέρου. Αἱ ἐν τοῖς δημοσίοις ἐγγράφοις διδόμεναι ἐλπίδες, εἴτε χριστιανικαί, εἴτε ἐθνικαί,ἀπετείνοντο πρὸς μόνους ἐκείνους πρὸς οὓς ἀπεστέλλοντο,ἐνῷ τὰ νομίσματα μετεβιβάζοντο ἁπανταχοῦ. Ὑπάρχουσι δὲ τόσα φέροντα τὸν Δία, τὸν Ἄρην, τὴν Νίκην καὶ ἰδίως τὸν Ἥλιον, μάλιστα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «τῷ δαιμονίῳ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἢ τῷ δαιμονίῳ τοῦ ἡγεμόνος», ὥστε κατὰ τὸν μέγαν νομισματολόγον Ἔκκελ ἡ νομισματικὴ ἱστορία ἅπασα τῆς βασιλείας ταύτης ἦν ἱστορία εἰδωλολάτρου αὐτοκράτορος. Ἡ δοξασία αὕτη δὲν ὑποστηρίζεται πλέον ἀφ' ὅτου εὑρέθησαν νομίσματά τινα τοῦ Κωνσταντίνου φέροντα χριστιανικὸν τύπον, καὶ ἄλλα ἐν οἷς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος, συνεδέθησαν αἱ δύω λατρεῖαι· οἷον ἡ ἐπιγραφὴ Marti Patri conservatori, μετὰ τοῦ σταυροῦ ἢ τοῦ μονογράμματος. Οἱ βεβαιοῦντες ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἦν ἤδη ἀπὸ τοῦ 302 ἔτους ζηλωτὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρνοῦνται ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν σύγχυσιν ταύτην, ἥτις κατ' αὐτοὺς εἶναι ὑβριστική· ἡ ἀμερόληπτος ὅμως ἱστορία βλέπει ἐν αὐτῇ τὴν ἀπόδειξιν τῆς πολιτικῆς ταύτης ἥτις ἐνεπνέετο πολὺ μᾶλλον ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἢ ὑπὸ ἀρχῆς τινος ἢ θρησκευτικῆς πεποιθήσεως.

Τέλος ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ ἔκτισε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐτελέσθησαν εἰδωλολατρικαὶ τελεταί. Οἱ πρῶτοι τῆς σκαπάνης κτύποι πρὸς οἰκοδομὴν τῶν τειχῶν ἐγένοντο τὴν 4 Νοεμβρίου 326, τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ ἥλιος εἰσήρχετο εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ τοξότου, ἵνα τὸ τεῖχος ἵσταται πάντοτε ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ θείου τοξότου. Ὁ φιλόσοφος Σώπατρος καὶ Ῥωμαῖός τις ἱεροφάντης, παρατηρήσαντες τὸ ὡροσκόπιον τῆς νέας πόλεως, ἐξετέλεσαν μυστηριώδεις τελετὰς ὅπως ἐξασφαλίσωσι διὰ παντὸς τὴν τύχην αὐτῆς. Ὑπὸ τὰ θεμέλια ἐφ' ὧν ἐτέθη ὁ μέγας πορφυροῦς κίων, ὁ ἔτι σωζόμενος, ἐτέθη, λέγεται, ἀντίγραφον τοῦ τρωαδικοῦ Παλλαδίου, τοῦ φυλακτηρίου τῆς Ῥώμης, καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἄγαλμα οὗ ἡ δι' ἀκτίνων ἐστεμμένη κεφαλὴ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῇ εἴτε ὡς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἢ τοῦ ἡγεμόνος. Κατά τινα μῦθον ὁ Κωνσταντῖνος ἔκρυψε δῆθεν καὶ τεμάχιον τοῦ ἀληθοῦς σταυροῦ, ὃν ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἡ ἁγία Ἑλένη, ἐνόμιζεν ὅτι ἀνεῦρεν ἐν Ἱεροσολύμοις. Ὅθεν προσηύχοντο εἰς τὴν βάσιν αὐτοῦ καὶ ἔκαιον θυμιάματα οἱ μὲν ἐθνικοὶ τῷ Ἀπόλλωνι, οἱ δὲ Χριστιανοὶ τῷ Ἰησοῦ. Διαβαίνοντες ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ μιλλιαρίου πρὸς τὸν φόρον οὗτοι μὲν ἔκαμνον τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐνώπιον τοῦ σταυροῦ ὃν ἐκράτει ἄγαλμα τῆς ἁγίας Ἑλένης, ἐκεῖνοι δὲ ἔκαμνον πρὸ τῶν ἀπείρων εἰκόνων τῶν θεοτήτων αὐτῶν τὸ σχῆμα τῆς σιωπηρᾶς εὐλαβείας εἰς ἣν ἠρκοῦντο οἱ ἀρχαῖοι θεοί.

Ἄγαλμα παριστάνον τὴν τύχην ἢ τὸ δαιμόνιον τῆς πόλεως ἱδρύθη ἐν τῷ κτιρίῳ ἐν ᾧ συνήρχετο ἡ Γερουσία, ὅπως τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης προΐστατο τῶν συνδιασκέψεων τῆς ῥωμαϊκῆς γερουσίας. Κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς θεμελιώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐτίθετο τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἅρματος τοῦ ἡλίου τοῦ συρομένου ὑπὸ ἵππων ἐνδεδυμένων φλογόεντα ἐνδύματα καὶ ἐφέρετο ἐν μεγάλῃ στρατιωτικῇ πομπῇ εἰς τὸν ἱππόδρομον πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις ἐστεφάνου αὐτὸ χρυσῷ στεφάνῳ. Κατὰ τὴν διάβασιν αὐτοῦ πάντες προσεκύνουν καὶ ἐλάτρευον αὐτό. Ἡ εἰδωλολατρικὴ ὅμως αὕτη τελετὴ ἦν καθηγιασμένη· διότι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε χαράξει ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ ἀγάλματος τούτου τοῦ ἡλίου σταυρόν, καὶ Χριστιανοὶ ἱερεῖς ἐπροπορεύοντο τῆς συνοδείας ψάλλοντες τὸ *κύριε ἐλέησον*, ὅπερ ἄνευ παραβιάσεως ἠδύναντο νὰ ἐπαναλαμβάνωσι καὶ οἱ ἐθνικοὶ πρὸς ἐξύμνησιν τοῦ ὑψίστου θεοῦ.

Θ' ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

Ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου ἀνακεφαλαιοῦται ἐν ὀλίγαις λέξεσιν· ἐνωρὶς ἐνόησεν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἀνταπεκρίνετο διὰ τοῦ κυριωτέρου αὐτοῦ δόγματος εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πίστιν εἰς ἕνα μόνον θεόν. Εἶδεν ἐν αὐτῷ δύναμιν ἣν δὲν ἠθέλησε ν' ἀφήσῃ ἐκτὸς τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ ἐθεώρησε τοὺς ἐπισκόπους ὡς δημοσίους ὑπαλλήλους ἐν τῇ θρησκευτικῇ τάξει. Ἀφ' ἑτέρου οἱ ἐπίσκοποι ἐσεβάσθησαν τὴν ἀπόλυτον

αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ ἐδέχθησαν μετ' εὐπειθείας τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, καὶ αὐτὴν τὴν εἰς ἐξορίαν καταδίκην. Μετὰ παρέλευσιν πεντήκοντα ἐτῶν ὁ ἅγιος Ὀπτᾶτος ἔγραφεν ὅτι «ἡ ἐκκλησία ἐστὶν ἐν τῷ κράτει, ὑπεράνω τοῦ κράτους μόνος ὁ θεός ἐστιν». Ὑπὸ τὸν πρῶτον Χριστιανὸν αὐτοκράτορα οὐδεὶς ἐκτὸς ἴσως μόνον τοῦ Ἀθανασίου ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ «ἡ πρὸς θεὸν ὑποταγὴ ὑπὲρ πάντα». Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰδωλολατρεία ἦν δύναμις καὶ ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐνόει νὰ τὴν στρέψῃ κατ' αὐτοῦ. Εἴδομεν ὅτι δὲν κατέστρεψε οὔτε πάντας τοὺς ναούς, οὔτε πάσας τὰς ἐλευθερίας.

Μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Λικινίου τῷ 323 ὁ Κωνσταντῖνος ἦν βεβαίως ὅσον οἷόν τε Χριστιανός. Προσεκάλεσεν ὑπηκόους εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ καὶ ἐκράτησε τοιούτους ἐν τοῖς ἀνακτόροις αὐτοῦ, δὲν ὑπέκυψεν ὅμως εἰς τὰ ἔθιμα τῆς θρησκείας καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ μετέχῃ τῶν τελετῶν αὐτῆς καθὸ μὴ βαπτισθείς. Ἐτήρησε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐν ἧ θέσει εἶχε λάβει καὶ διατηρήσει μεταξὺ τῶν δύω λατρειῶν. Ὅτε ὁ Κωνστάντιος μετέφερε τὸ σῶμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων πρὸς κήδευσιν, αὐτὸς ἐξῆλθε τοῦ ναοῦ μετὰ τῶν φρουρῶν αὐτοῦ πρὶν ἔτι ἀρχίσῃ ἡ θεία λειτουργία, διότι δὲν εἶχεν ἔτι δεχθῆ τὸ βάπτισμα. Ἂν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέφυγε μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας νὰ δώσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἀνεκκλήτου ταύτης προσχωρήσεως, δὲν ἔπραξε τοῦτο, ὡς λέγει ὁ Εὐσέβιος, διότι ἐπεθύμει ν' ἀναγεννηθῇ ἐν τοῖς ὕδασιν τοῦ Ἰορδάνου, ἀλλὰ διότι ἐπεθύμει νὰ μὴ δύνανται οἱ ἐθνικοὶ νὰ λέγωσιν ὅτι εἶναι Χριστιανὸς εἰμὴ ὅτε ὁ λόγος οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ δι' αὐτὸν ἐπικινδύνους συνεπείας. Προσεπάθησε μάλιστα νὰ καθησυχάσῃ αὐτοὺς δίδων αὐτοῖς, καθ' ἣν στιγμὴν οὕτω βραδέως προσεχώρει εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐχέγγυον τῆς ἀμεροληπτου αὐτοῦ δικαιοσύνης. Ἀπαντῶν εἰς ἀναφορὰν τῆς ἐπαρχιακῆς συνελεύσεως τῆς Ἀφρικῆς, ὑπηγόρευσε διάταγμα ἐπικυροῦν τὰ προνόμια τῶν αἰωνίων ἱεροφαντῶν, καὶ διέταξε μετ' ἀσυνήθους ἐπισημότητος νὰ χαράξωσι τὸ διάταγμα τοῦτο ἐπὶ χαλκῶν πλακῶν «ὅπως ὑφίσταται αἰωνίως». Αἱ δύο σύγχρονοι αὗται πράξεις, αἱ δίδουσαι ἐχέγγυον εἰς ἓν ἕκαστον τῶν δύω μεγάλων θρησκευτικῶν κομμάτων, χαρακτηρίζουσιν ἐπίσης τὴν ἀληθῆ πολιτικὴν τοῦ ἡγεμόνος. Ἀνάγκη προσέτι νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἐδέχθη τὸ βάπτισμα ἐκ τῶν χειρῶν Ἀριανοῦ ἐπισκόπου καὶ ὅτι εἰς ἕτερον Ἀριανὸν παρέδωκε τὴν διαθήκην αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἑπομένως ὥρᾳ ἡ πίστις αὐτοῦ διέμεινε τοιαύτη, οἵαν πάντοτε εἶχε βεβαιώσει πρὸς τὸ συμφέρον τῆς δημοσίας εἰρήνης, ἡ πίστις εἰς τὴν summam divinitatem τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν Ἀριανῶν, οἵτινες ἀπετέλουν μέγιστον μέρος τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Οἱ καθολικοὶ ἀπεκάλεσαν τὸν Κωνσταντῖνον «ἀγγεῖον εὐσπλαγχνίας», οἱ Ἕλληνες ἐνόμισαν αὐτὸν ὡς ἅγιον, οἱ γερουσιασταὶ τῆς Ῥώμης ἐθεοποίησαν αὐτόν, ἱερεῖς ἀφιερώθησαν εἰς τὴν λατρείαν, ἑορταὶ καὶ ἀγῶνες

ιδρύθησαν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ, ὅπως ἐγένετο καὶ διὰ τοὺς divi τοὺς προκατόχους αὐτοῦ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἔκοψαν μετάλλια φέροντα ἀπὸ ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ Κωνσταντίνου», ἐφ' ὧν τὰ σημεῖα τῶν δύω θρησκειῶν συνεδυάζοντο εἰρηνικῶς.

Ὅπως ὁ Βοναπάρτης ἐζήτησε νὰ συμφιλιώσῃ τὴν ἐκκλησίαν μετὰ τῆς ἐπαναστάσεως, οὕτω καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἠθέλησε νὰ κατορθώσῃ ὅπως συμβαδίσωσιν εἰρηνικῶς, πλησίον ὁ εἷς τοῦ ἄλλου, ὁ παλαιὸς καὶ ὁ νέος τρόπος τοῦ ζῆν, καίτοι ηὐνόει τοῦτον. Εἶχεν ἀναγνωρίσει ποῦ ἔβαινεν ὁ κόσμος καὶ ἐβοήθει τὴν κίνησιν χωρὶς νὰ ἐπισπεύδῃ αὐτήν. Ἔνδοξον εἶναι διὰ τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον ὅτι ἐδικαιολόγησε τὸν τίτλον ὃν ἔλαβεν ἐπὶ τῆς νομισματικῆς ἀψῖδος αὐτοῦ quietis custos καὶ ἡ ἱστορία ἡ ἀσχολουμένη μόνον μετὰ τῶν τοῦ κόσμου πρέπει ν' ἀποδώσῃ αὐτῷ τὴν δικαιοσύνην, ὅτι ἄνευ πολέμου ἢ διωγμοῦ ἐπήνεγκεν ἐπανάστασιν ἀναπόφευκτον. Ἐν πάσῃ τῶν αἰώνων τῇ ἀλληλουχίᾳ οὐδεὶς οὔτε βασιλεύς, οὔτε λαὸς συμμερίζεται μετ' αὐτοῦ τὴν δόξαν ταύτην.

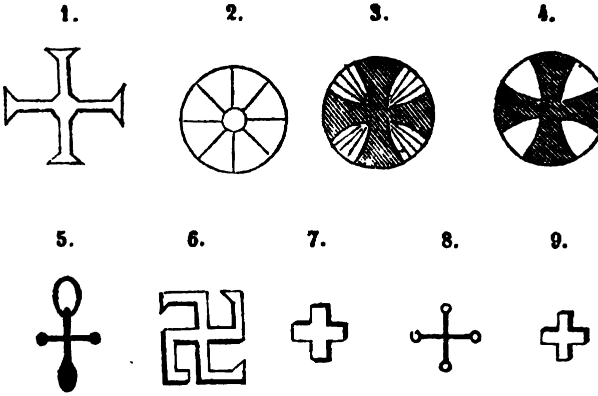
Σημ. Τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἦν σπανιώτατον ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης καὶ δὲν ἐμφανίζεται εἰμὴ κρύφα καὶ κεκρυμμένον ὑπὸ ἄλλο τι σύμβολον οἷον ἄγκυραν, κεραίαν, ἄνδρα προσευχόμενον τεταμένοις βραχίοσι, «πτηνὸν ὑψούμενον εὐθὺ πρὸς οὐρανὸν καὶ ἀναπτύσσον σταυροειδῶς τὰς πτέρυγας μετὰ θορύβου ὁμοιάζοντος πρὸς προσευχήν» (Tertull. de oratione 39). Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν παράδειγμα σταυροῦ καθαρῶς εἰκονιζομένου ἐπὶ μνημείου προγενεστέρου τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ κ. De Rossi ἅπαξ μόνον εἶδε τοιοῦτον (Roma Sotter. Τομ. Β' σελ. 18). Ὁ δὲ Μινούτιος Φῆλιξ εἶπε (Ὀκτ. 29) Cruces non colimus. Ἀλλ' ὁ σταυρὸς ἢ παρόμοια σημεῖα, καὶ αὐτὸ τὸ μονόγραμμα, ἦσαν συνηθέστατα ἐν τῇ εἰδωλολατρικῇ ἀρχαιότητι. «Τὸ σημεῖον τοῦτο, λέγει ὁ ἀββᾶς Μαρτινύ, λίαν σύνηθες παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς, προσελήφθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν διότι εἶχε τὸ προτέρημα νὰ παριστᾷ αὐτοῖς τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, χωρὶς νὰ προσβάλλῃ τοὺς ἐθνικούς, καὶ διότι ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ μυστηρίου ἥτις ἦν εἷς τῶν κυριωτάτων τῆς ἀρχικῆς ἐκκλησίας χαρακτήρων (Dict. des Ant. Chrét. σελ. 478). Ὅλον τὸ βιβλίον τοῦ Munter, Sinnbilder und Kunstvorsellung der alten Christen εἶναι ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας ταύτης.

Ὁ μετὰ λαβῆς σταυρὸς τῶν Φαραὼ καὶ τῶν θεῶν τῆς Αἰγύπτου φαίνεται ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς Θηβαΐδος καὶ τῆς Νουβίας (Ἴδ. τὸ ὑπόμνημα τοῦ Letronne ἐν τοῖς Mem. de l'Acad. des insr. Τόμ. ΙϚ τῆς νέας σειρᾶς ἐπὶ τῶν Περσικῶν καὶ Κυπριακῶν νομισμάτων. —Δοὺξ τοῦ Luynes, Numismatique des Satrapies et de la Phénicie sous les rois Achéménides).

Οἱ Ἕλληνες εἶχον τὸ μονόγραμμα ἐν τῇ τειχογραφίᾳ αὐτῶν, ἐχρησίμευε δ' ἐπίσης ὡς σημεῖον ἐπὶ τῶν τετραδράχμων τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπί τινων νομισμάτων τῶν Πτολεμαίων. Ἀνευρίσκετο προσέτι ἐπὶ νομίσματος τοῦ Δεκίου τοῦ μεγάλου τῶν χριστιανῶν διώκτου ΕΠΙ ΣΤΡ. ΑΦΦΙΑΝΟΥ ΒΑΧΡΑΤΟΥ ἔνθα τὸ Χ καὶ τὸ Ρ εἰσὶ συμπεπλεγμένα (Munter σελ. 33) Ἐν τούτοις εἶναι συγκοπὴ λέξεως ἢ γραμμάτων ἅτινα δὲν ἠθέλησαν νὰ χαράξωσιν· ἀλλαχοῦ ὅμως ἔχει θρησκευτικὴν ἔννοιαν. Χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Egger (Mém. d'hist. anc. et de philol. σελ. 427) ἄρχεται διὰ χ ρ ί σ μ α τ ο ς καὶ λήγει εἰς ταῦ Τ. ὅπερ κατὰ μὲν τὸν Τερτουλιανὸν (ad Macc. III. 22) παριστάνει τὸν σταυρόν, κατὰ δὲ τοὺς ἐθνικοὺς ἦν σύμβολον σωτηρίας. Ὅμοια σημεῖα καὶ ἕτερα ἀποδίδοντα πληρέστερον τὸν τύπον τοῦ χριστιανικοῦ σταυροῦ ἀνευρέθησαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀσσυρίᾳ, ὅπου εἶχον διπλῆν σημασίαν, ἀστρονομικὴν καὶ θείαν. Οὕτως ἀπαντῶσι συχνὰ ἐπὶ τῶν Βαβυλωνίων κυλίνδρων σχήματα ὁμοιάζοντα πρὸς τὸν ἰσόπλευρον σταυρόν, συνοδευόμενα ἐνίοτε ὑπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ἅτινα, παριστῶντα τὰ τέσσαρα τοῦ οὐρανοῦ σημεῖα, ἐχρησίμευσαν φυσικῶς νὰ παρα-

στήσωσι τὴν ἰδέαν τοῦ ὁρίζοντος, τοῦ ἀπείρου ἐν τῷ χώρῳ καὶ χρόνῳ καὶ ἐκ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς φυσικῆς εἰς τὴν ἠθικὴν ἰδέαν, τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ. Ἕτερος, ὁ σφηνοειδὴς σταυρὸς παριστάνει τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἀνοῦ, ἐκπροσωποῦντος τὸν Οὐρανὸν (Rawlinson Insc. of western Asia Τόμ. Β' πίν. 48) ὅστις εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ὀκτὼ ἀκτῖνας ἔχοντος σταυροῦ, τοῦ ἐγγεγραμμένου ἐντὸς κύκλου. Αἱ ὀκτὼ ἀκτῖνες εἰσὶ τὰ ὀκτὼ τοῦ Ἡλίου καὶ τοῦ Οὐρανοῦ διαμερίσματα, σχῆμα ἀπαντῶν συνεχῶς ἐπὶ τῶν ἀστρολογικῶν ἀβακίων, καὶ οὗ πλεῖστα παραδείγματα κατέχει τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου. Ὁμοίως βλέπει τις τὸ σύμβολον τοῦτο ἐπὶ ἀναγλύφου παριστῶντος τὸν Βασιλέα Ἀσσουρνασιρχαβὰλ (περὶ τὸ 930 π. Χ.) φέροντα περὶ τὸν λαιμὸν σταυρὸν ἰσόπλευρον (Oppert Etudes Assyr. σελ. 166). Τὸ αὐτὸ σημεῖον ἀπαντᾷ ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Σενναχερίβ, εὑρισκομένης ἐν τῷ Βρεττανικῷ μουσείῳ (Fr. Lenormant Hist. anc. del'Orient σελ. 361). Τέλος ἡ πλαστουργικὴ συμβολικὴ τῶν Ἀσσυρίων παριστᾷ τὸν Ἥλιον διὰ δίσκου ἐν ᾧ εἶναι ἐγγεγραμμένος σταυρὸς, ἔχων ἐνίοτε μεταξὺ τῶν πλευρῶν ἀκτῖνας. Εἰς δὲ τὰς εἰκονογραφίας τάφου τινὸς τῶν Θηβῶν στρατιῶται Ἀραμαῖοι φέρουσι περὶ τὸν λαιμὸν κρεμάμενον ἐκ περιδεραίου ἢ τὸν ἰσόπλευρον σταυρὸν ἢ σταυρὸν παρόμοιον τῷ φερομένῳ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπὸ τῶν καθολικῶν ἱερέων καὶ μοναχῶν. (αὐτόθι σελ. 176). Οἱ Σκύθαι τέλος ἀπέδιδον ἐν τῇ γραφῇ αὐτῶν τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ δι' ἀστέρος (James Darmesteter Rev. crit. φεβρ. 1880 σελ. 151).

(Ἐκ τῶν τοῦ V. Durny, μετάφρασις Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ).

1. Σφηνοειδὴς σταυρός. Ὁ Θεὸς Ἀνού.

2. Σταυρὸς μετὰ ὀκτὼ ἀκτίνων ἐγγεγραμμένος ἐν κύκλῳ. Ὁ Ἥλιος μετὰ τῶν ὀκτὼ αὐτοῦ διαμερισμάτων.

3. Σταυρὸς ἔχων ἀκτῖνας μεταξὺ τῶν πλευρῶν. Ὁ ἥλιος.

4. Σταυρὸς ἐν δίσκῳ ἐγγεγραμμένος. Ὁ Ἥλιος.

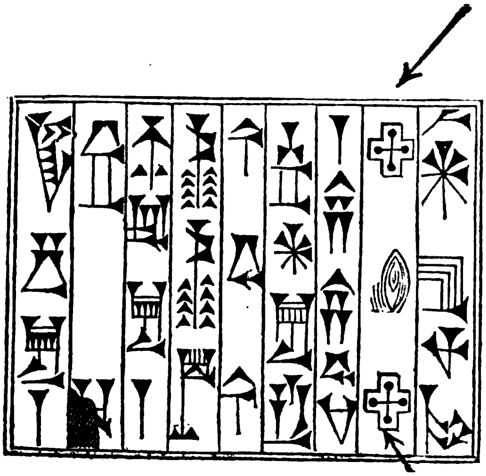
5. Σταυρὸς μετὰ λαβῆς τῶν Αἰγυπτίων σημαίνει τὴν αἰωνίαν ζωὴν καὶ τὴν θείαν δύναμιν.

6. Γαμμοειδὴς σταυρὸς τῶν Ἰνδῶν. Εὐλογία καὶ καλὸς οἰωνός.

7. Ἰσόπλευρος σταυρός. Τὸ Ἄπειρον, ὁ Θεός.

8. Ἰσόπλευρος σταυρὸς τῶν Ἀσσυρίων καὶ Χαλδαίων. Ὁ Ὁρίζων.

9. Ἰσόπλευρος σταυρὸς τῶν Χαλδαίων στρατιωτῶν, χρησιμεύων ὡς σύμβολον ἐπὶ τῶν κυλίνδρων τῆς Βαβυλῶνος.

'Ασσοὺρ-νασὶρ-χαβάλ.

Σταυρὸς ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ 'Ασσοὺρ-νασὶρ-χαβάλ· Ὁ σταυρὸς οὗτος ὢν ἐν χρήσει ἐν τῇ 'Ασσυρίᾳ καὶ Χαλδαίᾳ, εἶχεν ἑπομένως τὴν αὐτὴν συμβολικὴν ἔννοιαν ἐν ἁπάσῃ τῇ Μεσοποταμίᾳ.

ΑΠ' ΑΘΗΝΩΝ ΕΙΣ ΒΩΛΟΝ

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ *

Ἐν τῇ Παράλῳ ἐν πλῷ 6 Δεκεμβρίου 1881.—Ἑσπέρα.

Ἂν ἡ Ἑλλὰς στερῆται, κατὰ τὸ παρόν, τῆς ἀναγκαίας ναυτικῆς δυνάμεως, περὶ ἧς ὅλοι ὁμιλοῦμεν, εὐμοιρεῖ ὅμως — καὶ ἔστω τοὐλάχιστον τοῦτο πρὸς παρηγορίαν — ὡραίων ὀνομάτων διὰ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῇ πολεμικὰ πλοῖα. Τῶν εὐφώνων καὶ ἐκφραστικῶν ὀνομάτων: *Σαλαμινίας* καὶ *Ἀφροέσσης* καὶ *Ἀμφιτρίτης*, ὑπερέχει, κατ' ἐμὴν ἐκτίμησιν τὸ τῆς *Παράλου*. Τίς ἀγνοεῖ τὸ ὄνομα τῆς ἱερᾶς νηὸς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν; Τίς δὲν ἀπήντησεν αὐτὸ τοσάκις κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας τῆς πάλαι Ἑλλάδος συμπεπλεγμένον μετ' αὐτῆς; Ἡ *Πάραλος* ἦν ἀποκλειστικῶς προωρισμένη εἰς τὴν θεραπείαν τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν καὶ ἐκόμιζεν ἐκ Δήλου τοὺς χρησμοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος. Πολλάκις ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ κατάπλου τῆς *Παράλου* εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς ἢ τοῦ Φαλήρου. Θανατικῶν δ' ἀποφάσεων, οἵας ἐπέβαλλε τὸ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ ὑπέρτατον δικαστήριον, ἀνεστέλλετο ἡ ἐκτέλεσις, ἀπούσης τῆς ἱερᾶς ταύτης νηός. Διὰ τοιοῦτόν τινα λόγον εἶδεν ὁ μάρτυς τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀρετῆς Σωκράτης ἡμέρας τινὰς ἐπὶ πλέον τὸ γλυκὺ φῶς τοῦ Ἀττικοῦ οὐρανοῦ, ὅτε κατεδικάσθη νὰ πίῃ τὸ κώνειον. Ἀλλ' ἡ *Πάραλος* μετ' οὐ πολὺ ἐπανῆλθε, κομίζουσα καὶ τὸ «μόρσιμον ἦμαρ» τοῦ Σωκράτους, ὅστις ἀπέθανεν, ἀφοῦ δὲν ἠθέλησε, πειθόμενος τῷ Κρίτωνι, νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου. Κατ' ἐκείνην καὶ μόνην τὴν περίστασιν ἡ *Πάραλος* προὐξένησε κακόν! Δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ ἐκ Δήλου ποτὲ διὰ νὰ ζήσῃ ὁ Σωκράτης. Ἂν δ' ὁ χρησμοδότης Δήλιος Ἀπόλλων ἐμάντευεν ἀσφαλέστερον, ἤθελεν ἀπαγορεύσει διὰ παντὸς εἰς τὴν ἱερὰν ναῦν τὴν εἰς Πειραιᾶ ἐπανέλευσιν.

Ἡ ὁμώνυμος τῇ ἀρχαίᾳ νεωτέρα αὕτη ναῦς, ἡ *Πάραλος* τῆς νῦν Ἑλλάδος, ἀντὶ νὰ ναυπηγηθῇ, ὡς ἐκείνη, ἐκ τῶν δασῶν τῆς Ἠλείας ἢ τῆς Ἀκαρνανίας ἐσφυρηλατήθη ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Ἡφαίστου, ὅστις μετὰ τὴν καθέλκυσιν εἰς τὴν θάλασσαν ἐδωρήσατο αὐτῇ καὶ μέρος τοῦ πυρὸς τῆς καμίνου του, δι' οὗ νῦν αὕτη διασχίζει τὸν πόντον «θοὴ» καὶ «ἀφρόεσσα».

Ἐπέβην πρὸ μικροῦ ἐκ Πειραιῶς τοῦ σκάφους τούτου, μέλλοντος ν' ἀποπλεύσῃ πρὸς τὰς ἔναγχος προσελθούσας εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς Ἑλ-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 11 Φεβρουαρίου 1882.

λάδος νέας ἑλληνικάς χώρας. Διὰ τῆς *Σαλαμινίας* ἀδελφῆς τῆς *Παράλου*, μετήχθην πρό τινων μηνῶν εἰς ἄλλην ἀδελφὴν Ἑλληνικὴν νῆσον ὑπὸ περιστάσεις καὶ αἰσθήματα ὅλως διάφορα. Ἐκεῖ καταχθόνιος δύναμις σεισμοῦ εἶχεν ἐπιχύσει ἐν μιᾷ στιγμῇ τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν ὀδύνην· ἡ δ' ἡμετέρα ναῦς κατέσπευδε νὰ παράσχῃ ἄρτους καὶ βάλσαμον σωματικῆς θεραπείας καὶ ψυχικῆς παρηγορίας εἰς ἑξακισμυρίας ταλαιπώρους ὑπάρξεις. Ἐνταῦθα σήμερον ἡ *Πάραλος* πλέει κομίζουσα τὰ δῶρα τῆς ἐλευθερίας εἰς τριακοντακισμυρίους ἀδελφούς, ἄρτι γενομένους προσηλύτους τῆς θεᾶς ταύτης. Ἀσφαλῶς δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι ἡ *Πάραλος*, εἰσπλέουσα εἰς τὸν Παγασητικὸν κόλπον θὰ γίνῃ δεκτὴ ὑπὸ τοῦ νέου λαοῦ ὡς «Πάραλος», κομίζουσα, ἀντὶ χρησμοῦ, δαυλὸν ἐκ τῆς ἱερᾶς ἑστίας τῆς ἐλευθερίας τῆς Πατρίδος. Πᾶς πολίτης ἐκ τῶν κατοικούντων εἰς τὰ θεσσαλικὰ Τέμπη, καὶ ἀμφὶ τὸν Πηνειὸν καὶ περὶ τὴν Ὄσσαν καὶ ἐπὶ τοῦ Πηλίου, θὰ ζητήσῃ καὶ θὰ εὕρῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀναγεγραμμένον ἐν ταῖς δέλτοις, ἃς φέρει ἐν τῷ κήτει αὐτῆς ἡ ναῦς αὕτη, καὶ θὰ λάβῃ αἰτήσας, τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ κύαμον ἵνα ψηφίσῃ καὶ ἐκλέξῃ τοὺς ἰδίους αὐτοῦ ἄρχοντας, οἵτινες *βουλεύονται* κοινῇ ἐν Ἀθήναις περὶ πάντων τῶν συμφερόντων τῇ Πατρίδι. Μόνον *Πάραλος* ἠδύνατο νὰ κομίσῃ δῶρον τοσοῦτον ἱερᾶς ἀξίας, τοσοῦτο πολύτιμον. Μόνον ἐκ τοιαύτης νηὸς ἔπρεπε νὰ ἐξέλθῃ ἡ δύναμις ἡ ἀντικαθιστῶσα εἰς τὴν ὡραίαν Θεσσαλίαν ἀντὶ τοῦ τέως τελματίζοντος αὐτὴν σατραπισμοῦ, τὸ εὐθαλὲς δένδρον ἀτομικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας, τὸ δι' αἱμάτων καὶ θυσιῶν καὶ μόχθων κηπουρηθὲν τοῦτο δένδρον, ὑφ' ὃ περισυνηγμένοι πάντες οἱ νέοι πολῖται δρέπουσιν *ἴσῃ* χειρὶ τὸν αὐτὸν *ὁμοίως* καρπόν.

Αἴφνης ἀποσπᾷ τὸν νοῦν μου τῶν σκέψεων τούτων ὁ εὔηχος κροταλισμὸς τῆς πηδαλιούχου ἁλύσου ἐπὶ τοῦ καταστρώματος. Ἡ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς αἰθούσης τοῦ πλοίου καὶ ὑπὲρ τὴν κεφαλήν μου ᾐωρημένη μαγνητικὴ βελόνη στρέφεται ἠρέμα, δεικνύουσα ὅτι τὸ σκάφος ἔλαβε τὴν πρὸς βορρᾶν διεύθυνσιν : Παρακάμπτομεν τὸ Σούνιον ἀκρωτήριον. Μετὰ τὴν καταιγίδα τῆς προχθεσινῆς ἡμέρας, τὴν τόσας ζημίας προξενήσασαν κατὰ τὴν λεκάνην τῆς Ἀττικῆς, ἐπεκράτησε γαλήνη· ὁ οὐρανὸς εἶναι κατάστερος, ἡ δ' ἀτμόσφαιρα διαφανὴς καὶ ψυχρά, ἐπιτρέπουσα ἡμῖν νὰ ἴδωμεν ἐν μελαγχολικῇ βεβυθισμένα ἠρεμίᾳ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Σουνιάδος Ἀθηνᾶς. Νομίζω ὅτι, ἂν μὴ ἦτο ἐξηφανισμένη καὶ ἐν τῷ ἀνανεοῦσθαι κατὰ τὴν νύκτα ταύτην ἡ σελήνη, ἂν τοὐναντίον αὕτη κατηύγαζεν ἐν τῷ στερεώματι καὶ ἐφώτιζε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, νομίζω, λέγω, ὅτι θὰ ἔβλεπον ὑπὸ τὰ ἐρείπια ταῦτα τὴν γλυκεῖαν μορφὴν τοῦ Σατωβριάνδου, συνθέτουσαν τὴν γλαφυρὰν περιγραφὴν τῶν χωρῶν τούτων, ἣν ἐνεπνεύσθη ἐνταῦθα, στηριζόμενος, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, εἰς ἕνα τῶν καλλιμόρφων κιόνων, καὶ ἣν εἶτα ἐξέθηκεν ἐν τοῖς «Ὁδοιπορικοῖς». Ἡ σεμνὴ θεὰ Ἀθηνᾶ πρὸ πολλοῦ

κατέλιπε τὸ σκήνωμα αὐτῆς τοῦτο, ἐρειπωθὲν διὰ τῆς πνοῆς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς παρόδου τῶν αἰώνων, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸ ἱερὸν πτηνὸν αὐτῆς, τὴν γλαῦκα, νὰ κατοικῇ ἐσαεὶ ἐν αὐτῷ, ἵνα μὴ καταστῇ τελείως ἔρημον. Ἔκτοτε ἴσως, φρονῶ, αἱ γλαῦκες ἔλαβον τὴν ἕξιν νὰ διαιτῶνται ἐν τοῖς ἐρειπίοις.

Μετ' ὀλίγον ἀνέδυον κατὰ μικρὸν ἐκ τῆς σκοτίας ἀμυδρὰ ἡ *μακρὰ* νῆσος τῆς Ἑλένης δεξιᾷ καὶ ἡ μεταλλοῦχος χώρα τοῦ Λαυρίου κατὰ τὴν πλευρὰν τοῦ πλοίου, κατάφωτος ὑπὸ ἠλεκτρικοῦ φωτός. Ὁ οὐρανὸς διαυγὴς ἐπιδεικνύει ὅλον τὸν πλοῦτον τῶν λαμπρῶν ἀστερισμῶν του, ἐν οἷς διαπρέπουσιν ἡ Κασιόπη, ἡ Μεγάλη Ἄρκτος καὶ ἡ Μικρά, ἡ περιλαμβάνουσα τὸν πολύτιμον Πολικὸν Ἀστέρα. Ἤδη αἱ μέσαι νύκτες κατεκάλυψαν τὴν γῆν· τὸ πᾶν ἠρεμεῖ καὶ ἀναπαύεται, πλὴν τῆς ἀκοιμήτου ἕλικος τῆς *Παράλου* καὶ τοῦ ἀγρύπνου πρωρέως αὐτῆς.

* *
*

Ἐν πλῷ, τῇ 7 Δεκεμβρίου 1881.

Οὐριοδρομοῦμεν μεταξὺ Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας. Διακρίνεται μακρόθεν καὶ διὰ γυμνῶν ὀφθαλμῶν τὸ ἐν Μαραθῶνι αἰώνιον τρόπαιον. Τὸ Πεντελικὸν καὶ ὁ Πάρνης παρουσιάζουσιν ἡμῖν τὴν ἀντίθετον πρὸς τὰς Ἀθήνας πλευρὰν αὐτῶν χιονοσκεπῆ· ἐπίσης λευχειμονοῦσιν ἀντιμέτωπα τὰ βουνὰ τῆς Εὐβοίας, ὧν τὸ ὑψηλότερον, ἡ στρογγύλη Δίρφη, κρύπτει τὴν κορυφὴν αὐτῆς εἰς τὰ νέφη.

Προχωροῦμεν εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου, ὅστις ἤδη προσέλαβε τὴν ὄψιν λίμνης θαυμασίας. Ἡ πρὸς ἀριστερὰν, ἡ ἀττικὴ ὄχθη αὐτῆς, εἶναι ἄδενδρος, ἀλλὰ χθαμαλὴ καὶ λεία. Ἡ εὐβοϊκὴ ἀκτὴ εἶναι σύδενδρος, πεποικιλμένη δι' ἀγροκηπίων καὶ ἀγροικιῶν καὶ βοσκομένη ὑπὸ πλήθους ποιμνίων. Ἡ καλὴ αὕτη νῆσος, πρότερον ὀνομαζομένη Ἀονία ἢ Ἀβαντία, ἐκ τῶν οἰκούντων αὐτὴν Ἀόνων καὶ Ἀβάντων, ἐκλήθη ὕστερον Εὔβοια κατά τινας μὲν ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀσωποῦ Εὐβοίας, ἀλλὰ κατ' ἄλλους ἐκ τῶν πολλῶν βοσκῶν, ἃς ἔχει. Ὑπῆρξε πάντοτε ἡ νῆσος αὕτη εὔανδρος, ἔχουσα ναυτιλίαν ἀξιόλογον καὶ πλοῦτον ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῆς μεταλλείων. Ἐθεωρεῖτο δὲ κεκτημένη καὶ στρατηγικὴν ἀξίαν, δι' ὃ ἐλέγετο περὶ αὐτῆς :

Εὐβοίας ἄρχεις, Ἑλλάδος ἄρχεις.

Ἀλλ' ἐῶντες τὴν ἱστορίαν, ἀκολουθήσωμεν τὴν πορείαν τῆς *Παράλου*. Καθόσον προχωροῦμεν, ἀναπτύσσονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν νέα εὐαρεστότερα τοπία. Φαίνεται, ὅτι ὁ χειμὼν, οὗ τὴν ἀκμὴν διανύομεν νῦν, δὲν δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ ἐνταῦθα, δὲν εὑρίσκει εἴσοδον· διὰ τοῦτο δὲ ἡ παραλία αὕτη, ἔνθεν καὶ ἔνθεν, διατηρεῖ φαιδρότητα μονονουχὶ ἐαρινὴν

καὶ τρυφερότητα παρειῶν ξανθῆς κόρης. Διερχόμεθα παρὰ τὸν φανὸν, ἱδρυμένον ἐπὶ τῆς χθαμαλῆς Ἀττικῆς ἀκτῆς, καὶ τοσοῦτον ἐγγὺς αὐτοῦ, ὥστε ὁμιλοῦμεν ἐκ τοῦ καταστρώματος πρὸς τὰ παίζοντα ἐπὶ τῆς ἄμμου παιδία τοῦ φύλακος· τοῦτον δὲ, μεσήλικα καὶ ἡλιοκαῆ ναύτην, βλέπομεν κρατοῦντα πυροβόλον καὶ καραδοκοῦντα τὴν πτῆσιν μελανοφαίου νήσσης, κολυμβώσης ἐν θυμηδίᾳ ὀλίγον περαιτέρω. Ἡ προσέγγισις ἡμῶν ἐξίππασε τὸ θήραμα πρὸ τῆς ὥρας καὶ ὁ κυνηγὸς ἀπέτυχεν.

Ἡ καλλονὴ τοῦ περὶ ἡμᾶς πανοράματος αὐξάνεται καθ' ὅσον προχωροῦμεν. Ἡ ὑπὸ τῆς τρόπιδος τοῦ πλοίου χαρασσομένη ἀργυρᾶ αὖλαξ διασώζεται ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν ὡς κάτοπτρον λείαν ἐπιφάνειαν. Τὰ πέριξ βουνὰ ἀντανακλῶνται μακρὰ καὶ ὑποτρέμοντα εἰς τὸ ὕδωρ. Τὰ δὲ ὑπὸ τῆς πρώρας καὶ τῶν τοίχων τοῦ πλοίου σχηματιζόμενα μαλακὰ καὶ λεῖα κυμάτια ἐξελίσσονται διαδοχικῶς καὶ ἐξικνοῦνται μέχρι τῶν ἀκτῶν, ὅπου ἀνελίσσονται εἰς ἀφροὺς καὶ λείχουσι καὶ λούουσι τοὺς βράχους.

Φθάνομεν πρὸ τοῦ στενοῦ· ἡ γέφυρα εἶναι καταπεπταμένη, διότι τὸ ῥεῦμα τοῦ πορθμοῦ κατέρχεται καὶ ἡ διαπόρησις τῶν πλοίων καθίσταται ἀδύνατος. Ἡ *Πάραλος* πρέπει ν' ἀναμείνῃ τὴν κατάπαυσιν τῆς παλιρροίας ἵνα διέλθῃ· δι' ὃ ἀνέκοψε τὸν πλοῦν καὶ ἔρριψε τὴν ἄγκυραν τῇ 2 μ. μ. ὥρᾳ.

* *
*

Ἐκ τῆς Παράλου πρὸ τῆς Χαλκίδος αὐθημερόν.

Ἀπέβην εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἀνῆλθον ἐπὶ τῆς μηχανικῆς καταπακτῆς γεφύρας. Τὸ νέον τοῦτο θέαμα, τῆς ἀεννάου ῥοῆς τῶν ὑδάτων τοῦ πορθμοῦ νῦν μὲν πρὸς τὰ κάτω καὶ μετὰ ἓξ ὥρας πρὸς τ' ἄνω, εἶναι τῷ ὄντι ἐκπληκτικόν. Ὁ Νοῦς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ζητήματα διευκρινήσας καὶ διαλευκάνας, δὲν κατώρθωσε νὰ εὕρῃ τὴν λύσιν τοῦ φαινομένου τούτου. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ μέγας ἀνὴρ, ἀδημονῶν καὶ ἀσχάλλων ἐπὶ τῷ ἀκατανοήτῳ τοῦ πράγματος, ἐρρίφθη εἰς τὰ ὕδατα καὶ κατέστρεψε τὸν βίον. Καὶ εἶναι μὲν βέβαιον ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀπέθανεν ἐν Χαλκίδι, ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ μόνον δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι καὶ ἐπνίγη ἐθελουσίως, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξηγήσῃ τὴν παλίρροιαν. Πιθανῶς, μελετῶν ἐπὶ τόπου τὸ πρᾶγμα, ἀφοῦ ἀναγκασθεὶς νὰ φύγῃ ἐξ Ἀθηνῶν κατέφυγεν εἰς Χαλκίδα, ἔπεσεν ὀλισθήσας, ἢ παρεσύρθη ἐν πλοιαρίῳ καὶ ἐπνίγη ὅλως ἀκουσίως.

Ὁ φύλαξ τῆς γεφύρας ἀνήγγειλε τῷ κυβερνήτῃ τῆς *Παράλου* ὅτι μόλις περὶ τὴν 7ην ὥραν τῆς ἑσπέρας ἔσται δυνατὴ, μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς πρὸς τὰ κάτω ῥοῆς τῶν ὑδάτων, ἡ διαπόρησις πλοίου. Ἀλλ' ἡ νυκτὸς δίοδος εἶναι κινδυνώδης καὶ διὰ τοῦτο ἀνεβλήθη διὰ τὴν αὔριον Διανυκτερεύομεν λοιπὸν κατ' ἀνάγκην πρὸ τῆς Χαλκίδος.

Ἐν πλῷ παρὰ τὴν Εὔβοιαν τῇ 8ῃ Δεκεμβρίου 1881.

Ἅμα τῇ ἡμέρᾳ τὰ πάντα ἦσαν ἕτοιμα πρὸς ἀπόπλουν. Ὁ φύλαξ ἠνέωξε τὴν γέφυραν καὶ ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν, δι' ἧς ἀγγέλλεται τοῖς ναυτιλλομένοις ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς διαβάσεως, ἠρεμούντων τῶν ὑδάτων. Ἡ *Πάραλος* ἦρε τὴν ἄγκυραν καὶ ἐκινήθη πρόσω. Ἡ στιγμὴ ἦτο συγκινητική. Εἶναι δὲ τοιαύτη καὶ διὰ τὸν πολλάκις παραστάντα εἰς τὸ θέαμα καὶ εἴτε διαπλέοντα τὸν στενὸν διὰ πλοίου, εἴτε θεώμενον αὐτὸ ἐκ τοῦ χείλους τῆς γεφύρας. Ἰδού! Τὸ στενὸν ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς. Φαίνεται ὡς ὑπερμέγεθές τι στόμα, σπεῦδον νὰ καταπίῃ τὸ πλοῖον. Ἡ στιγμὴ ἐπέστη. Ἡ *Πάραλος* ὠλίσθησεν ὡς βέλος διὰ τοῦ στενοῦ, ὥς ποτε ἡ Ἀργὼ διὰ τῶν Συμπληγάδων πετρῶν. Ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς γεφύρας ἵσταται πλῆθος, θεώμενον τὴν διάβασιν. Ὁ φύλαξ δὲ αὐτῆς, ἐν στρατιωτικῇ στάσει ἀπονέμει τὸν προσήκοντα σεβασμὸν εἰς τὸ διερχόμενον πολεμικὸν πλοῖον.

Μετ' ὀλίγα λεπτὰ ὥρας, καθ' ἃ ἐξετελέσθη ὑπηρεσία τις τοῦ πλοίου. ἐλάβομεν τὴν πρὸς τὰ ΒΔ. πορείαν, ἵνα φθάσωμεν εἰς Στυλίδα. Παραπλέομεν τὸ ἀπότομον καὶ ἀποτόμως βυθιζόμενον εἰς τὴν θάλασσαν ὄρος τῆς Εὐβοίας Κανδύλι, ἐπίφοβον τοῖς θαλασσοπόροις διὰ τοὺς αἰφνηδίους ὁρμητικοὺς καὶ ῥαγδαίους ἀνέμους αὐτοῦ. Βροχερὸς καὶ ὁμιχλώδης ὁ καιρὸς σήμερον δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν, ὡς χθὲς, νὰ θαυμάσωμεν τὰς καλλονὰς τῶν πέριξ. Ἐν τούτοις διακρίνομεν, διερχόμενοι ἐγγὺς αὐτῶν, τὰς Λιχάδας νήσους. Ἐπὶ μιᾶς τούτων δύναται ὁ βουλόμενος νὰ φαντασθῇ ἀποτετυπωμένον τὸν Λίχαν, ὃν ὁ Ἡρακλεὶς μανεὶς ἐκ τῆς ἐπαφῆς τοῦ φαρμακεροῦ χιτῶνος τῆς Δηϊανείρας ἐξεσφενδόνισεν ἐκ τοῦ ἀπέναντι ὄρους. Ἄπορον φαίνεταί μοι πῶς δὲν σώζονται ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου (τοὐλάχιστον ἐγὼ δὲν ἠδυνήθην νὰ διακρίνω) τὰ ἴχνη τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀλκμήνης, τ' ἀποτυπωθέντα ἐκεῖ καθ' ἣν στιγμὴν ἐξετίνασσε μανιωδῶς τὸν ταλαίπωρον θεράποντα. Πλεῖον ὅμως ταύτης εἵλκυσε τὴν προσοχήν μου ἑτέρα τῶν Λιχάδων, στρογγύλη ὡς ᾠὸν καὶ Στρογγύλη ὀνομαζομένη, κατάφυτος ὑπὸ πευκῶν καὶ πρίνων καὶ σφενδάμνων, ὡραϊζομένη δὲ τὴν κορυφὴν, ἐν εἴδει στέμματος, ὑπὸ καλλικτίστου κτιρίου, ὅπερ πάλιν φέρει, ὡς ἀδάμαντα τοῦ διαδήματος, φανόν.

Φθάνομεν εἰς Στυλίδα τῇ 3ῃ μ. μ. Ἐνταῦθα, ἄνευ ἀγκυροβολίας τῆς *Παράλου*, ἀποβιβάζεται ἔκτακτος ταχυδρομικὸς ὑπάλληλος μετ' ἐγγράφων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων τῆς ὑπηρεσίας, ἡμεῖς δὲ ἐξακολουθοῦμεν τὸν πλοῦν, σπεύδοντες νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου. Ἡ βροχὴ ἐξέλιπε καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα καθαρίζεταί πως. Ἀπαντῶμεν κατὰ τὴν Φθιωτικὴν ἀκτὴν τοπία ὡραῖα καὶ γραφικά. Μετ' ὀλίγον πλέομεν παρὰ τὸ Ἀχίλλειον: Εἶναι ὁ λιμὴν ἐξ οὗ ὡρμήθη ὁ «θεοείκελος» Ἀχιλλεὺς ἄγων τὰς στρατιὰς τῶν Μυρμηδόνων του ἐπὶ τὴν Τροίαν. Ὕπερθεν σώζεται ἀκρό-

πολις μετὰ κυκλωπείων τειχῶν. Ὁ κόσμος πιστεύει μετὰ ἀξιοσημειώτου ἁπλότητος ὅτι αὕτη ἀνῆκε κατὰ κτίσιν καὶ κτῆσιν εἰς τὸν ἥρωα τῆς Φθίας.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν μελανόπτερος νὺξ κατεκάλυψε καὶ γῆν καὶ πόντον, καταρράσσουσα τὴν πορείαν τοῦ πλοίου ἐν τῷ μέσῳ στενῶν καὶ ὑφάλων. Ἄγρυπνον ὅμως τοῦ κυβερνήτου ὄμμα, ἱσταμένου ἐπὶ τῆς γεφύρας, διασχίζει τὸ σκότος καὶ ὁδηγεῖ τὴν *Πάραλον* διὰ πληθύος ἐλιγμῶν εἰς τὸ ἀναπεπταμένον πέλαγος τοῦ Αἰγέως. Κυβερνᾷ δὲ τὸ πλοῖον, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ὁριστικοῦ κυβερνήτου, ὁ ὕπαρχος αὐτοῦ κ. Νικόλαος Ζάκας, ὑποπλοίαρχος κατὰ βαθμὸν, καὶ γόνος εὐκλεοῦς ὑδραϊκῆς οἰκογενείας.

Παρακάμπτομεν ἐν σκοτίᾳ τὸ Ποσείδιον ἀκρωτήριον ἵνα πλεύσωμεν πρὸς Β. Ἐνταῦθα οὐδὲν διακρίνεται ἕνεκα τῆς νυκτός· οὔτε ἡ Σκόπελος, οὔτε ἡ πευκόφυτος Σκίαθος μετὰ τῆς χορείας τῶν παρανησίδων αὐτῆς, οὔτε ἡ Σκύρος, ἐφ' ἧς ἀνεκάλυψε πανούργως ὁ πανοῦργος Ὀδυσσεὺς τὸν Ἀχιλλέα, κεκρυμμένον ὑπὸ γυναικείαν ἐσθῆτα, οὔτε ἡ περαιτέρω κειμένη Λῆμνος, ἐν ᾗ μετὰ τόσων ὀδυνῶν ἔσυρε τὰς ἡμέρας τοῦ βίου καὶ τὸν σεσηπότα πόδα αὐτοῦ ὁ μελαγχολικὸς καὶ ἀνιώμενος Φιλοκτήτης. Ναυτόπαις τις, ἀτενίζων πρὸς τὰ ἐκεῖ μορμυρίζει ἠρέμα, ἐν ᾧ γράφω, ἓν ᾆσμα ἀρχόμενον διὰ τῶν στίχων τούτων:

Ἅγιε μου Γεώργη Σκυριανέ,
Μεγάλε καὶ θαυματουργέ!

Διὰ τελευταίου οἰακισμοῦ, γενομένου ὑπὸ τὸ ἠχηρὸν ἐν τῇ σκοτίᾳ πρόσταγμα τοῦ κυβερνήτου, ἡ ναῦς ἐστράφη πρὸς τὸ στόμιον τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, τοῦ περικλείοντος, ὡς ἐν φιλοστόργῳ ἀγκάλῃ, τὸν Βῶλον, τὸν πρὸς ὃν ὅρον τοῦ ἡμετέρου πλοῦ.

* *
*

Ἐν τῷ λιμένι τοῦ Βώλου τῇ 9 Δεκεμβρίου 1881.— Πρωΐα.

Πρό τινων ὡρῶν ἡ *Πάραλος* κατέπλευσεν ἐνταῦθα, ἔρριψε τὴν ἄγκυραν καὶ, ὑπὸ λεπτοῦ ἀπογαίου ἀνέμου στρεφομένη, ἐστηρίχθη ἐπ' αὐτὴν χαλαρῶς καὶ ἀβιάστως.

Ὅτε ἀνῆλθον εἰς τὸ κατάστρωμα, ῥοδοστεφὴς ἡ Ἠὼς προέβαινεν ἐπὶ τοῦ Πηλίου, διανοίγουσα εἰς τὸν Ἥλιον καὶ τὸ πυριλαμπὲς ἅρμα αὐτοῦ τὰς πύλας τῆς ἡμέρας. Ὁ οὐρανὸς, μετὰ εἰκοσαημέρους βροχὰς καὶ καταιγίδας, σήμερον εἶναι αἰθριώτατος καὶ ὡραῖος, ὡς ὁ οὐρανὸς τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ *Πάραλος* δὲν θὰ ἐδέχετο νὰ ναυλοχήσῃ ὑπὸ τὸ Πήλιον ἐν ἡμέρᾳ ἧττον φαιδρᾷ. Εἶναι σήμερον ἡ ἐλάσσων πασῶν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἔτους, καὶ ὅμως εἶναι ἡμέρα τοῦ Ἀττικοῦ οὐρανοῦ, ὡς ἂν ἐκόμισεν αὐτὴν ἡ *Πάραλος* μεθ' ἑαυτῆς ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀττικῆς, ὅθεν ὡρμήθη. Μετ'

ὀλίγον προέβαλεν ἐκ τῆς χιονοσκεποῦς κορυφῆς τοῦ Πηλίου ὁ ἥλιος, ἀκτινοβόλος κεφαλὴ Ἀπόλλωνος, αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων μετὰ τοῦ τεθρίππου φλογεροῦ ἅρματος αὐτοῦ, καὶ διέχυσεν ἁπανταχοῦ τὸ θάλπος καὶ τὴν φαιδρότητα. Εἶναι θαυμαστὴ ἐνταῦθα ἡ διαφάνεια τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ἐπαγωγὸς ἡ φωτοσκίασις τῶν ἀντικειμένων.

Μένω ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς *Παράλου*, χαράσσων τὰς γραμμὰς ταύτας καὶ θεώμενος ἀπλήστως τὰ περὶ ἐμέ.

Αἱ ἐκ τῶν πέριξ ἐντυπώσεις ἀναβιβάζουσι μυρίας σκέψεις εἰς τὸν νοῦν. Εὑρίσκομαι πρὸ τῆς ἀρχαίας Ἰωλκοῦ, τοῦ βασιλείου, ὅπερ δι' ἁρπαγῆς ἀπέκτησεν ὁ Πελίας, ὕστερον δ' ἀνέλαβεν ὁ Ἰάσων, ὡς υἱὸς τοῦ πρώτου βασιλέως. Εὑρίσκομαι πρὸ τῶν ἐρειπίων τῶν Παγασῶν, πρὸ τῆς Δημητριάδος, ἠρημωμένης καὶ ταύτης πρὸ πολλοῦ.

Ἵσταμαι ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ λιμένος, ἐν ᾧ ἐναυπηγήθη ἡ Ἀργώ. Ἔχω δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀκτήν, εἰς ἣν συνήχθησαν, ἅμα τῇ κλήσει τοῦ πρωτουργοῦ Ἰάσονος, ἅπαντες οἱ ἥρωες καὶ ἡμίθεοι τῆς ὡραίας ἐκείνης ἐποχῆς. Ἐκεῖ ναί, ἐκεῖ βεβαίως ἔστησαν, σφριγῶντες διὰ τὴν ῥιψοκίνδυνον ἐπιχείρησιν, ὁ πελώριος Ἡρακλῆς, ὁ γενναιόψυχος Θησεὺς καὶ οἱ περίκλυτοι Διόσκουροι. Ἰδοὺ προσέρχεται ἐπιτηδειότατος κυβερνήτης τῆς Ἀργοῦς ὁ Τίφυς· μετ' αὐτὸν προβαίνει καὶ καταλαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ πρωρέως ὁ ὀξυδερκὴς Λυγκεύς· γίνονται δεκτοὶ μετ' εὐλαβείας ὁ Ἀμφιάραος καὶ οἱ συμμάντεις αὐτοῦ Μόψος καὶ Ἴδμων· μετὰ τούτους ἐπιβαίνουσι τῆς νηὸς οἱ «δῖοι ἰητροὶ» Ἀσκληπιὸς καὶ Ἐριβώτης ἐν σεμνῇ περιβολῇ, φέροντες ὑπὸ μάλης τὰς φαρμακοφόρους πυξίδας αὐτῶν· πεντήκοντα δ' ἥρωες κωπηλάται ἐπιλαμβάνονται εὐλυγίστων ἐλατίνων κωπῶν. Ὁ ναύαρχος Ἰάσων προστάττει καὶ ὁ θεῖος Ὀρφεὺς τέρπει καὶ ἐνισχύει διὰ τῆς λύρας αὐτοῦ, ἔχων συνῳδὸν τὸν Φιλάμμωνα.

Ἰδοὺ ἡ καλὴ ἐκείνη καὶ χλοερὰ ἐν μέσῳ χειμῶνι ἀκτή! Δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ προσφυεστέρα θέσις διὰ τὴν ἀφετηρίαν τῆς Ἀργοῦς. Φαντάζομαι αὐτὴν λύουσαν τὰ πρυμνήσια καὶ ἀνασπῶσαν τὴν λιθίνην ἄγκυραν ἐκ τοῦ βυθοῦ. Οἱ κελευσταὶ Ζῆτος καὶ Κάλαϊς ἐκφωνοῦσι τὸ πρόσταγμα «ἔρειδε!» καὶ ἡ Ἀργώ, ὠθουμένη πρόσω ὑπὸ πεντηκοντάδος κωπῶν διασχίζει ἐν ἀφροῖς τὰ λεῖα ὕδατα τοῦ κόλπου, σπευδόντων τῶν μάντεων, καὶ πλέει, πετᾷ μᾶλλον, καὶ μετ' ὀλίγον ἐξαφανίζεται, ὡς ἀστραπή, ἵνα μετὰ χρόνον πολὺν καταπλεύσῃ κομίστρια τοῦ «χρυσοῦ δέρατος».

Ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ Πήλιον, τὸ μυθολογικὸν καὶ ἱστορικὸν Πήλιον. Εἶναι ἓν τῶν ὡραιοτέρων καὶ περιφημοτέρων ὀρέων τῆς πρώην καὶ νῦν Ἑλλάδος. Εἶναι ὁ ἐν μικρῷ Ὄλυμπος καὶ διὰ τὴν ἀτμοσφαιρικὴν κατάστασιν καὶ διὰ τὴν μυθολογικὴν ἀξίαν καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν, ὡς ἐπίσης εἶναι ὁ πρὸ τοῦ Ὀλύμπου σταθμὸς τῶν ἡμετέρων πόθων. Βλέπω μετὰ θαυμα-

τιμοῦ τὰς φαιδρὰς καὶ περικαλλεῖς κώμας, ἃς φέρει ἐπὶ τῶν κλιτύων καὶ ῥάχεων αὐτοῦ. Αἱ τελευταῖαι οἰκίαι τῆς ὑψηλοτέρας τῶν κωμῶν τούτων λευκαὶ ὡς ἡ χιών, συγχέονται πρὸς τὰς τελευταίας στιβάδας τῆς χιόνος. Ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ ἡλίου τὸ ἄπλετον φῶς, πᾶν τὸ ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἀκτινοβολεῖ καὶ ὡραΐζεται. Βεβαίως αἱ προβλῆτες ἐκεῖναι καὶ δολιχόσκιοι ἄκραι, ἂν μὴ ὦσιν αἱ Χειρωνίδες ἄκραι, περὶ ἃς διητᾶτο ὁ περιφημότερος τῶν Κενταύρων Χείρων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβον, εἰσὶν ὅμως αἱ χρησιμεύσασαι ὡς λαβαὶ εἰς τοὺς γίγαντας-Τιτᾶνας, ὅτε οὗτοι, ἐρίσαντες πρὸς τοὺς Θεούς, ἥρπασαν τὸ Πήλιον καὶ ἐπεσώρευσαν αὐτὸ μετὰ τῆς Ὄσσης ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἵν' ἀναβῶσιν εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ διατελεῖ μὲν ἄγνωστον ἐπὶ πόσον χρόνον τὸ ὄρος τοῦτο ἔμεινεν ὡς παράρτημα τοῦ Ὀλύμπου· ἀλλ' ὁ Ζεὺς κατακεραυνώσας τοὺς ἀντάρτας, μετεκόμισε πάλιν τὸ Πήλιον εἰς τὴν πάλαι θέσιν αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τέλους τοσοῦτον εἶναι ὡραῖον τὸ ὄρος τοῦτο, ὥστε θὰ ηὐχόμην νὰ εἴχομεν καὶ ἄλλα πολλὰ Πήλια πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐκεῖσε πρὸς βορρᾶν διαφαίνεται μόλις ἡ ἀδελφὴ τοῦ Πηλίου ἔν τε τῇ δουλείᾳ καὶ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ νῦν Ὄσσα, ἡ βρέχουσα τὰ χλοερὰ καὶ κατάρυτα κράσπεδα αὐτῆς εἰς τὰ ῥεῖθρα τοῦ Πηνειοῦ.

Περαιτέρω δὲ κρύπτεται ὑπὸ ἀτμούς, εἰς τὸ βάθος τῆς ἀποστάσεως, ὁ πατὴρ τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄσσης Ὄλυμπος. Καὶ εἶναι ἆρά γε ἀνάγκη νὰ σημειώσῃ τίς τι διὰ τὸν πατριάρχην τοῦτον τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων; Ἀπὸ τοῦ Αἵμου μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων καὶ μέχρι τοῦ Ταϋγέτου κλίνουσι τὰς κορυφὰς αὐτῶν πρὸ τοῦ Ὀλύμπου τὰ Καμβούνια, ὁ Πίνδος, ἡ Οἴτη, ἡ Ὄρθρυς, τὸ Πεντελικὸν μετὰ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τοῦ Πάρνηθος, ὁ Παρνασσὸς μετὰ τοῦ Ἑλικῶνος καὶ Κιθαιρῶνος, ἡ Κυλλήνη, ὁ Ἐρύμανθος, ὁ Πάρνων, τὸ Παρθένιον, τὸ Μαίναλον καὶ πάντα τὰ ὄρη τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, καὶ ἰσοπεδοῦνται πρὸ τῆς ὑπερηφάνου καὶ θεοοικήτου κορυφῆς αὐτοῦ. Ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς τὰ οἰκοῦντα τὴν Ἑλλάδα φῦλα ἀπέβλεψαν μετὰ σεβασμοῦ πρὸς τὸ ὄρος τοῦτο, ἐθεώρησαν αὐτὸ στῦλον τοῦ οὐρανίου θόλου καὶ κατῴκισαν τοὺς θεούς των ἐπ' αὐτοῦ. Οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες ἀνέθεσαν εἰς τὸ περίφημον ὄρος τὴν λύραν τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων αὐτῶν καὶ τὸ βροντόφωνον ὅπλον των. *Κλέφτης* καὶ Ὄλυμπος ὑπῆρξαν ἐπὶ αἰῶνα ὅλον ἀδιάσπαστα. Καὶ κατὰ τοὺς ἡμετέρους δὲ χρόνους πολλάκις ἔκρυψεν ὑπὸ τὰς πυκνὰς φυλλάδας αὐτοῦ τοὺς ὁπλίτας τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' εἰσέτι αὐτὸς μένει δοῦλος. Ὦ! δὲν πρέπει ὅμως νὰ μένῃ ἐπὶ πολὺ ἔτι!

Ἐντεῦθεν δὲ πάλιν, πρὸς δυσμὰς ἐξαπλοῦται εὐρεῖα καὶ ἄπειρος ἡ ἐπίπεδος Θεσσαλία, ἐλευθέρως ἀναπνέουσα καὶ ἀπηλλαγμένη παντὸς βαρβαρικοῦ ἄχθους.

Ἀλλὰ πρὸ ἐμοῦ, εἰς ὀλίγην ὀργυιῶν ἀπόστασιν, κεῖται πόλις νέα, ὡραία

καὶ ἀκμαία, ὡς ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τῆς κινήσεως τοῦ πλήθους εἰς τὴν εὐκρηπίδωτον παραλίαν αὐτῆς καὶ ἐκ τοῦ βόμβου τοῦ ἐκπεμπομένου ὑπὸ πλήθους ἄλλου, μὴ φαινομένου ἀλλὰ σπεύδοντος δραστηρίως ἅμα τῇ πρωΐᾳ ν' ἀναλάβῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Μακρὰ σειρὰ οἰκιῶν, εὐαρέστου καὶ ἐπιμεμελημένης προσόψεως περιστέφει τὴν λευκὴν προκυμαίαν ἄνωθεν, ἐν ᾧ σμῆνος λέμβων καὶ μικρῶν πλοιαρίων σχηματίζει περὶ αὐτὴν παρυφὴν ὡραίαν καὶ ἐνδεικτικὴν τῆς ζωτικότητος τῆς πόλεως ταύτης. Κόλπος ὁλόκληρος ὁ Παγασητικός, ἀποτελεῖ τὸν ἀσφαλῆ καὶ μέγιστον λιμένα αὐτῆς, πεποικιλμένον σήμερον ὑπὸ διαφόρων ἐμπορικῶν καὶ πολεμικῶν πλοίων.

Ἠχεῖ ἡ 8η ὥρα τῆς πρωΐας. Ἐν τῇ *Παράλῳ* κινεῖται ὁλόκληρον τὸ πλήρωμα· δίδεται συνθηματικόν τι πρόσταγμα· οἱ πάντες ἵστανται ἐν τάξει καὶ προσοχῇ· οἱ ἀξιωματικοὶ φέρουσι τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἄκρου τοῦ πηλικίου αὐτῶν πρὸς χαιρετισμόν· εἶναι ὁ χαιρετισμὸς τῆς σημαίας, ἥτις ἀνηρτήθη εἰς τὸν πρυμναῖον ἱστόν. Ὅστις ἐξ ὑμῶν δὲν παρευρέθη εἰς σκηνὴν τοιαύτην, δὲν δύναται νὰ φαντασθῇ πόσον συγκινητικὴ καὶ ἐπιβλητικὴ εἶναι. Ταὐτοχρόνως πλεῖσται ἄλλαι σημαῖαι ἐν τῇ πόλει καὶ ἐν τῷ λιμένι ἠκολούθησαν τὴν ἡμετέραν εἰς τὸν ἀέρα. Στρατιωτικαὶ δὲ σάλπιγγες ἐκ τῆς ξηρᾶς, ἠχοῦσαι οὐχὶ ἀσυνήθη δι' ἐμὲ σαλπίσματα, συμπληροῦσι τὴν ὡραιότητα τῆς στιγμῆς ταύτης.

Νῦν δύναμαι νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν Βῶλον, περὶ οὗ ἐσχημάτισα τοσοῦτον καλὴν ἰδέαν πρὶν ἢ ἴδω αὐτόν.

*
* *

Ἐν Βώλῳ, 9 Δεκεμβρίου 1881.—Ἑσπέρα.

Πεζεύσας τὴν πρωΐαν τ' ἀνωτέρω καὶ συσκευασθεὶς ἀπεβιβάσθην εἰς τὴν ξηράν. Πρῶτον θέαμα ἐνταῦθα ἀπαντᾷ μεγάλη ἁψίς, στηθεῖσα πρὸς τιμὴν τοῦ ἐπισκεφθέντος πρό τινων ἡμερῶν τὴν πόλιν ταύτην Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Φαντάζομαι τὸν πνίγοντα τὰ στήθη τῶν κατοίκων τοῦ τόπου τούτου ἐνθουσιασμόν! Ὑπεδέχοντο βασιλέα καὶ βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, βασιλέα ἰδικόν των! Αὐτοὶ οἱ χθὲς ἔτι ὑπήκοοι καὶ δοῦλοι τοῦ ποταποῦ *Ζαπτιὲ* καὶ τοῦ κτηνώδους *Βασιβουζούκου*, βλέπουσι σήμερον μεταξὺ ἑαυτῶν καὶ περιστοιχίζουσι καὶ θλίβουσι διὰ τῆς πληθύος των τὸν βασιλέα των, διότι εἶναι **ἐλεύθεροι!**

Ἅμ' ἀποβὰς εἰς τὴν παραλίαν, ἀπεκαλύφθην χαιρετίζων τὴν νεήλυδα Ἐλευθερίαν, ἧς τὴν εἰκόνα βλέπει τις ἐνταῦθα εἰς τὰ πρόσωπα πάντων, καὶ σκέπτομαι. Τί ἆρά γε συνέβη ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς χθὲς μέχρι τῆς σήμερον, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ τοιαύτη μεταβολή; Ὁποία δαιμονία δύναμις ἴσχυσε ν' ἀποσπάσῃ τὴν ἐπὶ τέσσαρας μακροὺς αἰῶνας καλύψασαν τὴν χώραν ταύτην νεκρικὴν σινδόνην καὶ νὰ ἐπιχύσῃ, ὡς ἐξ οὐρανοῦ, τὴν ζωὴν καὶ τὴν φαιδρότητα;

Θέλων νὰ βεβαιωθῶ περὶ τῆς μεταβολῆς πλησιάζω πρὸς μεσήλικα ἄνδρα, ἱστάμενον ἐγγύς που. Χαιρετίζω αὐτὸν καὶ λέγων ὅτι εἰμὶ ξένος ἐπι-

θυμῶν νὰ μάθω τὰ κατὰ τὸν τόπον τοῦτον, ἐρωτῶ αὐτὸν ἂν ἠσθάνθη μεταβολὴν ἢ καινότητά τινα.

«Ναί, κύριε» ὑπῆρξε περίπου ἡ ἀπάντησίς του. «Ἠσθάνθην καὶ νομίζω ὅτι αἰσθάνομαι ἔτι τὸν κλονισμὸν τοῦ ἐδάφους τούτου, ἐπελθόντα ἐκ τῶν σκιρτημάτων τοῦ Ὀλύμπου κατὰ τὴν ἡμέραν *ἐκείνην*. Ὁ γηραιὸς Ὄλυμπος, πληττόμενος ὑπὸ τῶν χαρμοσύνων φωνῶν τῶν κατοίκων τοῦ Πηλίου, ἀνεπήδησεν ἐξ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐσάλευσε τὸν τόπον. Αἰσθάνομαι τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα καὶ δύοντα ἄλλως ἢ ὡς μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ βλέπω τὸ ἐπὶ τετρακόσια ἀδιαλείπτως ἔτη,παραδιδόμενον δὲ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν συνεχὲς ὄνειρον, πραγματοποιηθὲν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου. Βλέπω τὸ Πήλιον, βλέπω τὴν θάλασσαν, βλέπω πᾶν τὸ περὶ ἐμὲ ἐνδεδυμένον φαιδρότητα καὶ χαρμονήν. Βλέπω τὴν ἐλευθερίαν πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσιν».

Ἡ πρώτη αὕτη ἐξήγησις ἱκανοποίησε τὴν περιέργειάν μου. Ἂν δ' ἠρώτων καὶ ἐκεῖνον τὸν μικρόν τι περαιτέρω ῥεμβάζοντα λευκοπώγωνα Τοῦρκον, θὰ ἐλάμβανον καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπάντησιν ὅτι τὸ ἄθλιον ἐκεῖνο ὄνομα «Ἐλευθερία», δι' οὗ ἐξέσχιζον τὰ ὦτα αὐτοῦ καθ' ἡμέραν οἱ τέως δοῦλοί του ἄπιστοι, δὲν ἔχει πλέον δι' αὐτὸν ἀπεχθῆ σημασίαν, ἀφοῦ εἶδεν ὅτι ἐν τῇ ἐλευθερίῃ ταύτῃ οὔτε τ' ἀγαθά του ἀπώλεσεν, οὔτε κίνδυνον ζωῆς διατρέχει, οὔτε κἂν ἐν ἥσσονι μοίρᾳ ἢ ἐκεῖνοι τάσσεται.

Μοὶ διηγοῦνται μετὰ ποίας πυρετώδους δραστηριότητος ἐπελήφθησαν τῆς ἀνεγέρσεως τῆς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου ἁψῖδος καὶ πῶς ὁ Χαδιγιὲτ πασᾶς διέταξε κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Βώλου τὴν κατεδάφισιν τοῦ ἱδρυθέντος μέρους αὐτῆς καὶ τὴν φυλάκισιν τῶν ἐργατῶν. Ἀλλὰ περὶ μέσας νύκτας ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐπεβιβάσθη εἰς τὰ πλοῖα, ὁ δὲ ἥλιος τῆς 2 Νοεμβρίου, σπεύδων ν' ἀνατείλῃ, ἐφώτισε τετελεσμένην τὴν ἁψῖδα, κατασκευασθεῖσαν, ὡς διὰ μαγείας, ἐν τρισὶ νυκτεριναῖς ὥραις! Ταὐτοχρόνως ἀνέθορεν ἐκ τοῦ ἐδάφους ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ στρατῶνος πλατείας, ὡς ἀπὸ μηχανῆς, ὁ ὀβελίσκος τῶν Μακεδόνων καὶ Ἠπειρωτῶν. Κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα ὁ ὕπνος δὲν εὗρεν ἐν Βώλῳ βλέφαρα, ἐφ' ὧν νὰ ἐπικαθήσῃ. Ἡ πρωϊνὴ ὅμως αὔρα συνήντησε καὶ ἐθώπευσε κατὰ τὴν κούφην πορείαν αὐτῆς χιλιάδας ἑλληνικῶν σημαιῶν, ἀνηρτημένων ἀπὸ πάσης θύρας καὶ πάσης θυρίδος. Ὁ δὲ ἥλιος εὗρε τὰ πάντα μεταβεβλημένα . . .

Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως, εἰς ἣν εἰσέρχομαι γέμουσι πηλοῦ, ἕνεκα τῶν προηγηθεισῶν βροχῶν. Μὴ λησμονῆτε ὅτι ἦτο τουρκικὴ πόλις, καὶ ὅμως εἶναι ἡ καλλιτέρα τῶν ὅσον εἶδόν ποτε τουρκικῶν πόλεων. Ἐκτεινομένη ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἔχει ἔκτασιν οὐ μικράν. Διαιρεῖται δὲ ὑπὸ τριῶν εὐρειῶν παραλλήλων ὁδῶν, τεμνομένων ὑπὸ πολλῶν ἐγκαρσίων ἀλλὰ στενοτέρων. Ἐντὸς τῆς πόλεως δὲν σπανίζουσι τὰ δένδρα καὶ συχνάκις ἀπαντῶσι κοινὰ

μην μὴ καταχρασθῶ τῆς ὑμετέρας ὑπομονῆς ἤθελον παραθέσει τοῦτο ὁλόκληρον, (καθόσον ἐκ παιδικῆς ἡλικίας τηρῶ αὐτὸ εἰς τὴν μνήμην μου). Ὅτε δὲ ὁ μικρὸς ἐκεῖνος ῥαψῳδὸς, ἀφηγούμενος κατὰ τὸ ποίημα, τὸν καταναγκασμὸν τῶν κατοίκων τοῦ Βελεστίνου εἰς ἀγγαρείαν, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ὁ πρωτομάρτυς Ῥήγας

«Φορτωμένος σάκκον σίτου,
Κολλημένος εἰς τὴν λάσπην,
Ἐσταμάτα, κ' ἡ ψυχή του
Πνιγομένη εἰς θυμὸν,
Ἕνα ἔχυσε, σπαράκτην
Τῆς καρδίας στεναγμὸν»,

τότε εἶδον τοὺς ὀφθαλμούς του σπινθηροβολοῦντας καὶ τὸ στῆθός του ὀγκούμενον ἐξ ἀγανακτήσεως. Δύνασθε νὰ φαντασθῆτε πόσον ᾐσθάνετο ὁ δωδεκαετὴς οὗτος παῖς ἀπαγγέλλων τὸ εὔστροφον ποιημάτιον, ἅμα ἀναλογισθῆτε ὅτι καὶ αὐτὸ; ἦν πρὸ τεσσαράκοντα μόλις ἡμερῶν δοῦλος τῶν αὐτῶν δεσποτῶν, οἵτινες ἐμαστίγουν τὸν Ῥήγαν «φορτωμένον σάκκον σίτου», καὶ ὅτι τὸ Βελεστῖνον (Φερραί), ἡ πατρὶς τοῦ Ῥήγα ἀπέχει ἐντεῦθεν τρίωρον μόνον. Οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ἔμενον προσηλωμένοι, οἷον εἰπεῖν, εἰς τὸ στόμα καὶ ᾐσθάνοντο, ὡς οὗτος, κατὰ βάθος τὴν φλογερὰν ποίησιν. Δὲν δύναμαι ν' ἀποκρύψω ὅτι συνεκινήθην, ὅτε εἰς τὴν ἐκφώνησιν τῆς ἐπομένης τῇ ἀνωτέρω στροφῆς ὁ ῥαψῳδός μου ἐτόνιζεν ἀνὰ μίαν τὰς λέξεις, ἐκφέρων αὐτὰς μετὰ πόνου καὶ πευστιῶν, ὡς εἰ ἦτο αὐτὸς «φορτωμένος σάκκον σίτου».

Ὁ Ῥήγας εἶπεν:

«Ὅσοι οἱ κόκκοι τοῦ φορτίου,
Τόσους ὄφεις θὰ σκορπίσω
Εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ θηρίου,
Ποῦ μὲ νύχια σκληρὰ
Πρὸ τριῶν μακρῶν αἰώνων
Μᾶς σπαράττει τὰ πλευρά!»

Βλάστημα τῶν σπόρων ἐκείνων τοῦ Ῥήγα ἦν ἡ τέως Ἑλλὰς καὶ ἡ νῦν γενομένη προσθήκη εἰς αὐτὴν, καὶ ἀνθύλλιον τοῦ αὐτοῦ σπόρου ὁ ἀπαγγέλλων τὸ ποίημα τοῦ Ῥήγα παῖς.

Τὸ ᾆσμα ἐτελείωσεν, ἐνῷ ἐγὼ σκέπτομαι ὅτι οἱ μικροὶ οὗτοι πατριῶται, ὅσοι μὲ βλέπουσι κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν μὲ ζωηρὸν καὶ εὔστροφον ὄμμα, εἶναι λαμπρὸν φυτώριον, ἐξ οὗ ἡ ἱστορία τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος ἀρχομένου, θ' ἀντλήσῃ τοὺς ἥρωας αὐτῆς. Παραβάλλω τοὺς τρυφεροὺς τούτους παῖδας πρὸς τοὺς μυθολογουμένους Τιτᾶνας, οἵτινες ἥρπασαν τὸ Πήλιον καὶ ἐπεσώρευσαν αὐτὸ ἐπὶ τὸν Ὄλυμπον· οἱ παῖδες οὗτοι εἰσὶ προωρισμένοι νὰ ἑνώσωσι τὸ Πήλιον πρὸς τὸν Ὄλυμπον ἐν τῇ

ἐλευθερίᾳ. Πόσον εἶναι εὐτυχεῖς διότι ἐκ τοιαύτης ἡλικίας ἐρρίφθησαν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἐλευθερίας καὶ γαλουχοῦνται διὰ τῶν ναμάτων αὐτῆς! Ἡ θέσις αὐτῶν διαφέρει πολὺ τῆς τῶν ὁμηλίκων αὐτοῖς παίδων τοῦ 1828 καὶ 1830, διότι τότε οὐδὲν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι· οὗτοι δ' εὑρίσκουσι τὰ πάντα ἕτοιμα καὶ λεῖα. Βεβαίως θὰ ἐπιτελέσῃ ἡ γενεὰ αὐτῶν μεγάλα ἔργα· βεβαίως θὰ σύρωσι τὸν Ὄλυμπον πρὸς τὸ Πήλιον. Ἀπέτεινα αὐτοῖς ὀλίγας λέξεις ἀντληθείσας ἐκ τῆς θέας καὶ τῶν ᾀσμάτων αὐτῶν καὶ ἀπῆλθον, ἀποκομίζων λαμπρὰν ἐντύπωσιν. Συνεχάρην δὲ θερμῶς τῷ κ. Ταμβακίδῃ διὰ τὴν ἐπίζηλον εὐδοκίμησιν τῶν κόπων του.

Ἐνταῦθα γενόμενος τοῦ λόγου, πρέπει νὰ σημειώσω καὶ πράττω τοῦτο λίαν εὐχαρίστως, ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν Βώλῳ τὰ ἑξῆς σχολεῖα: Νηπιαγωγεῖον, τὸ περὶ οὗ εἶπον συνδιδακτικόν, κατὰ τὴν νέαν μέθοδον, Παρθεναγωγεῖον καὶ Ἑλληνικὸν σχολεῖον, πάντα ὁμοῦ συμπεριλαμβάνοντα ὑπὲρ τοὺς ἑπτακοσίους μαθητάς, καὶ πάντα ὑπὸ τῆς κοινότητος συντηρούμενα. Ἐκ Βώλου ἐπίσης πλεῖστοι μὲν ἐσπούδασαν εἰς τὰ ἐν Ἑλλάδι γυμνάσια, πολλοὶ δὲ τούτων ἔλαβον δίπλωμα Ἰατρικὸν ἢ Νομικὸν τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου καί τινες ἰδίᾳ ἰατροί, ἐτελειοποιήθησαν καὶ ἐν εὐρωπαϊκοῖς πανεπιστημίοις.

Μετὰ τὸ Σχολεῖον, ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Δημητριάδος (ὡς καλεῖται ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἕδρα τοῦ Βώλου) κύριον Γρηγόριον τὸν Κωνσταντινουπολίτην. Εὗρον αὐτὸν μικρόν τι ὑπερβαίνοντα τὸ 35ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ καὶ ὅμως διατελοῦντα ἐν τῷ ὑψηλῷ ἀξιώματι τοῦ Ἀρχιερέως ἀπὸ δωδεκαετίας, λίαν ἐπαξίως. Εἶναι μετρίου ἀναστήματος καὶ γλυκὺς τὴν ὄψιν. Ἐνταῦθα τιμᾶται δεόντως διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ καὶ τὰ φιλοπάτριδα αἰσθήματα, ὧν ἕνεκα ἐσχάτως ἐπὶ διετίαν καὶ πλέον ἐκρατεῖτο ἐν μοίρᾳ αἰχμαλώτου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ὁ Βασιλεὺς δὲ κατ' ἀξίαν ἀπένειμεν αὐτῷ ἀνώτερον παράσημον τοῦ Ἑλληνικοῦ τάγματος τῶν Ἱπποτῶν, ἀνάλογον πρὸς ὃ ἐκέκτητο τουρκικὸν ἀριστεῖον. Εὐχαρίστως ἤκουον αὐτοῦ ὁμιλοῦντός μοι περὶ διαφόρων πραγμάτων ἐπιτοπίων ἢ γενικῶν. Πρὶν ἢ ἀπέλθω τῆς μητροπολιτικῆς οἰκίας, ἦλθον καὶ παρουσιάσθησαν εἰς τὴν Α. Πανιερότητα δύο πρoεστοὶ τῶν εἰς τὰ πεδία τῆς Θεσσαλίας διαχειμαζόντων Ἠπειρωτῶν ποιμένων. Οὗτοι, καταλιπόντες πρὸ τῆς ἔξω θύρας τὰ ὑποδήματα αὐτῶν, προσῆλθον μετὰ μόνων τῶν ἐξ ἐριούχου περιποδίων αὐτῶν καὶ χαιρετίσαντες κατὰ τρόπον τουρκικὸν ἠσπάσαντο τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ. Σκοπὸς τῆς ἐπισκέψεως αὐτῶν ἦν ἡ πρὸς τὸν Ἀρχιερέα παράκλησις νὰ μεριμνήσῃ περὶ ταχείας ἀπαλλαγῆς τῆς ὑπ' αὐτοὺς κοινότητος Ῥουμάνου τινὸς ἀγύρτου ἱερέως, ὅστις, ἀπόστολος ὢν τῆς ῥουμανικῆς προπαγάνδας, ἐγκατέστη αὐτόκλητος παρ' αὐτοῖς, διανέμων ἀλλόγλωσσα βιβλία εἰς τοὺς παῖδας καὶ θέλων νὰ διδάξῃ αὐτοὺς ἑκόντας ἄκοντας Βλαχικὰ γράμματα. Ποῦ δὲ

συνέβαινε νομίζετε τοῦτο; Εἰς τὸ Βελεστῖνον, τὴν πατρίδα τοῦ Ῥήγα! Ὁ Ἀρχιερεὺς ὑπεσχέθη αὐτοῖς ὅτι αὔριον λίαν πρωῒ θὰ μεταβῇ ἐκεῖ, μετὰ συνεννόησιν πρὸς τὸν ἔπαρχον, ἵνα ἐκδιώξῃ τὸν ἀγύρτην ἐκεῖνον.

Ἐπωφελούμενος τοῦ ὡραίου καιροῦ ἐξῆλθον τῆς πόλεως πρὸς εὐήλιον καὶ ἀναπεπταμένον τοπίον κατ' ἀνατολὰς αὐτῆς. Ἐντεῦθεν καθορῶνται αἱ μαγευτικαὶ κῶμαι Μακρυνίτζα, ἡ περίφημος σκοπιὰ καὶ ἀφετηρία τῶν ἐπαναστατῶν, ἡ Πορταριά, ἡ Δράκια, ὁ ἄνω Βῶλος κλπ. Εὖγε τοῖς ἀνδρείοις ἐκείνοις, οἵτινες, περιφρονοῦντες χιλιάδας ὅλας τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐτόλμων νὰ στρατοπεδεύωσιν εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων μόλις χιλιομέτρων ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῶν Πασσάδων!

Ὁ τέως ἕλλην πρόξενος ἐνταῦθα κ. Ἰωάννης Τζιώτης, νῦν δὲ ἔπαρχος τοῦ διαμερίσματος τῆς Θετταλομαγνησίας, μοὶ διηγεῖται ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς θέας τῶν ἀπέναντι ἡμῶν κωμῶν, ξηρὰν καὶ καθαρὰν τὴν ἀλήθειαν τῆς δολοφονίας τοῦ ἀτυχοῦς ἄγγλου ἀνταποκριτοῦ Καρόλου Ὄγλ: Εἰς ἡμισείας ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Μακρυνίτζης κεῖται ἡ θέσις ὅπου εὗρε τὸν θάνατον ὁ φιλελεύθερος Βρεττανὸς ὑπὸ στρατιωτῶν τοῦ τακτικοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Δὲν εἶναι, δυστυχῶς, αὕτη ἡ μόνη περίστασις καθ' ἣν ἀπαντᾶται τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τούτου στρατοῦ συμπεφυρμένον εἰς μυσαρὰς δολοφονίας καὶ δῃώσεις καὶ κρεουργίας *ἀόπλων* καὶ γερόντων ἀνεπιφόβων καὶ γυναικῶν καὶ τρυφερῶν παιδίων. Πέντε ἡμέρας πρὸ τοῦ φόνου τοῦ Ὄγλ τοῦρκοι στρατιῶται ὑπὸ τὴν μεγάθυμον στρατηγίαν τοῦ αἱμοχαροῦς λοχαγοῦ Ἀμοὺς-ἀγᾶ ἐφόνευσαν, ἐκρεούργησαν καὶ εἶτα ἔκαυσαν δέκα ἑπτὰ γέροντας καὶ γυναῖκας ἐκ Μακρυνίτζης. Ἔπραξαν δὲ ταῦτα ἐκδικούμενοι κατ' ἀθώων πλασμάτων, τὸν θάνατον ἑκατοντάδων τούρκων στρατιωτῶν, οὓς οἱ ἐπαναστάται οὐχὶ κρύφα καὶ ἀνάνδρως, ἀλλὰ ἐν ὥρᾳ μάχης καὶ στῆθος πρὸς στῆθος ἐξήπλωσαν εἰς τὰς κατωφερείας τοῦ Πηλίου, ἀποστείλαντες τὴν βδελυρὰν ψυχὴν αὐτῶν νὰ τρυφήσῃ εἰς τὰ ἐκ *πηλαφίου* βουνὰ τοῦ Παραδείσου καὶ νὰ ταρπῇ μετὰ τῶν *οὐρὶ* παρὰ τὰς ὄχθας ποταμῶν ἐκ μέλιτος καὶ γάλακτος. Ἔντρομοι καὶ περιδεεῖς οἱ συγχώριοι τῶν θυμάτων περισυνήγαγον τὰ τῆδε κἀκεῖσε διεσκεδασμένα μέλη αὐτῶν καὶ ἀπέθεσαν αὐτὰ ἐν τῷ ναῷ τῆς κωμοπόλεως. Ἐκεῖ ἐπεσκέφθη αὐτὰ μετὰ φρίκης ὁ Ὄγλ. Ἔμπλεως δὲ ἀγανακτήσεως μετεκαλέσατο τὸν δήμιον αὐτῶν Ἀμοὺς-ἀγᾶν καὶ ἤλεγξεν αὐτὸν κατὰ πρόσωπον δριμύτατα. «Θὰ δώσῃς ἡμέραν τινὰ λόγον τῶν αἰσχρῶν πράξεών σου», τῷ εἶπε «καὶ θὰ ἐμέσῃς ἐπωδύνως τὸ αἷμα τῶν ἀθώων τούτων, ὅπερ, ὡς τίγρις, ῥοφᾷς!» Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὁ δολοφόνος, ἀπορῶν ἀπαντήσεως εἰς τὴν δριμεῖαν κατηγορίαν, ἐβυσσοδόμει καὶ ἑτέραν κακουργίαν, τὸν φόνον τοῦ κατηγόρου του! Ὁ δὲ Ὄγλ, κατελθὼν εἰς Βῶλον, ἐξεσφενδό-

πτεν έντονον τηλεγράφημα πρός τήν Πύλην, δι' οὗ ἔλεγεν ὅτι, κράτος οὗ ὁ στρατός διαπράττει τοιαῦτα αἴσχη, ἥκιστα δικαιοῦται νὰ κατατάσσηται μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν. Καὶ ὁ ταλαίπωρος ἠγνόει τί ἐγκλκεύετο κατ' αὐτοῦ! Μίαν ἡμέραν πρὸ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχωρήσεώς μου συνέβη νὰ ἴδω ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐσωτερικῶν ἔγγραφον τῆς ἐν Λονδίνῳ Ἑλληνικῆς πρεσβείας, αἰτούσης παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος, κατὰ παράκλησιν τοῦ πατρὸς τοῦ Ὄγλ, τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἀνακρίσεων περὶ τοῦ φόνου τοῦ ἀτυχοῦς υἱοῦ του, πρὸς δικαίωσιν τῆς φήμης αὐτοῦ, ἣν ῥήτορές τινες τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου ἠθέλησαν ν' ἀμαυρώσωσιν, ὑποστηρίξαντες ὅτι ὁ Κάρολος Ὄγλ ἐφονεύθη ἐν τοῖς χαρακώμασι τῶν ἐπαναστατῶν κρατῶν ὅπλον ἐν χερσίν. Ὁ ἀτυχὴς πατὴρ ἐλπίζει, ὡς λέγει τὸ ἔγγραφον, ὅτι νῦν ὅτε ἡ χώρα ἐφ' ἧς ἐθυσιάσθη ὁ υἱός του ὑπάγεται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς ἑλληνικῆς δικαιοσύνης, θὰ δυνηθῇ αὕτη νὰ συντελέσῃ τὰς ἀνακρίσεις καὶ νὰ ἐξαγνίσῃ τὴν μνήμην τοῦ ἀνταποκριτοῦ τοῦ «Χρόνου», δολοφονηθέντος κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ δημοσιογραφικοῦ καθήκοντος αὐτοῦ. — Βεβαίως θὰ διαταχθῇ ἡ ἐνέργεια ἀνακρίσεως καὶ ἐξ αὐτῆς εἰμὶ βέβαιος ὅτι θ' ἀποδειχθῶσι τ' ἀνωτέρω καὶ ὅσα προσθέτω παρακατιών.

Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ Ὄγλ πάλιν μετέβη εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἵν' ἀρυσθῇ τὰς πληροφορίας αὐτοῦ δι' ὧν ἐκαυτηρίαζε τοὺς δράστας τῶν κακουργιῶν ἐν τῷ παγκοσμίῳ φύλλῳ. Τί ἔπταιεν ὁ ἀνταποκριτὴς ὁ ἀναγράφων, ἢ μᾶλλον ὁ ἀντιγράφων τὰ γεγονότα; Ἂν ἐκακούργουν καὶ οἱ ἐπαναστάται, δολοφονοῦντες ἢ δῃοῦντες, μὴ ἤθελε φεισθῇ καὶ τούτων ὁ αἰχμηρὸς κάλαμός του; Ἡ νὺξ κατέλαβεν αὐτὸν εἴς τι τῶν ὑπὸ τὴν Μακρυνίτζαν χωρίων. Ὁ ἐφημέριος παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ καταλύσῃ εἰς τὴν οἰκίαν του. Μεταξὺ ἄλλων, ὁ πολιὸς ἱερεύς, κάλλιον τοῦ Ὄγλ γνωρίζων τὰς μιαιφονίας τῶν Τούρκων, ἔλεγεν αὐτῷ: «Δὲν πρέπει, κύριε Ὄγλ, νὰ ὁδεύῃς μόνος καὶ νὰ ἐκτίθεσαι εἰς τοὺς Τούρκους· εἶναι κακοί, δὲν τοὺς γνωρίζεις. Εἶναι ἱκανοὶ νὰ Σὲ φονεύσωσι διὰ νὰ μὴ γράφῃς κατ' αὐτῶν!» — «Δὲν γνωρίζεις λοιπόν, καλέ μου γέρον», ἀπεκρίνατο μετ' αὐταπαρνήσεως καὶ ἀποφάσεως ὁ γνήσιος Βρεττανὸς «δὲν γνωρίζεις ὅτι πρέπει νὰ φονευθῶ καὶ ἐγὼ ἐδῶ, διὰ νὰ ἐλευθερωθῆτε!»

Ἀνῆκον καὶ ἐγὼ ἐν Ἀθήναις μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες ἐχαρακτήρισαν τότε ὡς ὑπερβολικὰς τὰς ἀπονεμηθείσας τῷ Ὄγλ τιμὰς κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ ἀκεφάλου νεκροῦ αὐτοῦ καὶ εὕρισκον ὑπερμέτρους τοὺς κατατεθέντας εἰς τὸν τάφον αὐτοῦ στεφάνους. Τὸ ὁμολογῶ! Ἀλλὰ νῦν εὑρίσκω ὅτι τὰ γενόμενα, ἂν μὴ ὑστερῶσι τῶν δεόντων γενέσθαι, καλῶς ὅμως καὶ ἀνταξίως τῆς ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας αὐταπαρνήσεως αὐτοῦ ἐγένοντο. Μόνη ἡ ἀπάντησις τοῦ Ὄγλ πρὸς τὸν ἱερέα δικαιολογεῖ καὶ διπλασίας τῶν ἀπονεμηθεισῶν τιμάς.

Ἐν τούτοις ὁ Ἀμοὺς-ἀγᾶς εἶχεν ὑποδείξει τὸ πρόσωπον τοῦ Ὄγλ εἰς τοὺς ἐπιλέκτους του καὶ ὑπέκαυσε τὸν οὐχὶ ἀπρόθυμον πρὸς τὰ τοιαῦτα ζῆλον αὐτῶν διὰ τῆς ὑποσχέσεως ὅτι ὁ φονεύσων τὸν ἄπιστον ἐκεῖνον θὰ κερδήσῃ δύο βραβεῖα· τὰ χρήματα, ὅσα φέρει μεθ' ἑαυτοῦ τὸ θῦμα, καὶ τὸ *μπαξῖς* ὅπερ θὰ λάβῃ κομίζων τὴν κεφαλήν του! Βλέπετε ὅτι ὁ δολοφόνος ἐγνώριζε καλῶς τὴν τέχνην του.

Τὴν πρωΐαν τῆς μεθεπομένης ἡμέρας ὁ ἀνταποκριτής, ὁ ἀπαθὴς καὶ ἀμερόληπτος ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀγγλικοῦ τύπου ἐν τῇ χώρᾳ τῆς ἐπαναστάσεως μετέβαινεν εἰς Μακρυνίτσαν, ὅπου τῇ προτεραίᾳ ἐγένετο μάχη μεταξὺ ἐπαναστατῶν καὶ Τούρκων. Ἀπεῖχε δὲ δύο χιλιόμετρα καὶ ἐπι πλέον, ὅτε, ἀνερχόμεεος μόνος ἀνάντη καὶ πετρώδη ὁδόν, συνήντησε δύο Τούρκους στρατιώτας, καθημένους ἐπὶ βράχου. Οὗτοι ἀμέσως ἐγνώρισαν τὸν Ὄγλ καὶ ἐνεθυμήθησαν τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ λοχαγοῦ. Μὴ τολμῶντες ὅμως τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ φονεύσωσιν αὐτὸν ἄνευ αἰτίας τινος, ἔστω καὶ ἀναιτίου, ἤρξαντο λιθοβολοῦντες αὐτὸν ἐκ τοῦ ὕψους, ἵνα λάβωσιν οἱανδήποτε ἀφορμὴν παρ' αὐτοῦ καὶ προβῶσιν εἰς τὸν σκοπόν των. Ἐκεῖνος **ἄοπλος**, ὡς πάντοτε, ἔφερεν ὡς μόνον ἐφόδιον ῥάβδον ἐξ οὐρᾶς ἰχθύος καὶ τὸ διαβατήριόν του. Τοῦτο δ' ἐξαγαγὼν ἐκ τοῦ θυλακίου του καὶ κρατῶν πρὸ τοῦ στήθους ἐν εἴδει ἠθικοῦ θώρακος ἐφώνει: Englisch! Englisch! (Ἄγγλος, Ἄγγλος).

Παῖδές τινες ὀλίγον περαιτέρω ἐθεῶντο ἐν ταραχῇ τὰ γενόμενα καὶ ἤκουον τὴν πρὸς τὴν ὑπηκοότητά του ἐπίκλησιν τοῦ Ἄγγλου. Οἱ στρατιῶται, μὴ λαμβάνοντες τὴν προκαλουμένην ἀφορμὴν κατῆλθον τότε τοῦ βράχου, ἑκάτερος ἐξ ἀντιθέτου μέρους, ἵνα κωλύσωσι τὴν ὑποχώρησιν τοῦ θύματός των, καὶ προέβησαν πρὸς αὐτό. Ὁ ταλαίπωρος Ὄγλ ἔστη, κρατῶν πάντοτε τὸ ἐθνικὸν δίπλωμά του πρὸ τοῦ στήθους καὶ διαμαρτυρόμενος. Ἀλλ' ἡ Ἄτροπος ἔκοψεν ἤδη τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του!.. Ἡ λόγχη διεπέρασε μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας καὶ τὸν χάρτην καὶ τὸ στῆθος. Ὁ σίδηρος ἦν ἀγγλικὸς καὶ δι' ἀγγλικῶν λιρῶν (δανεισθεισῶν τῇ Τουρκίᾳ) ἠγορασμένος.

Ὁ Ὄγλ ἐξέπνευσε παραχρῆμα.

Οἱ δολοφόνοι στρατιῶται ἔσπευσαν ν' ἀποπερατώσωσι τὸ εἰδεχθὲς ἔργον των, καὶ ἐνῷ ὁ εἷς λαφυραγωγεῖ καὶ ἐκδύει τὸν νεκρόν, ὁ ἕτερος χωρίζει θηριωδῶς ἀπὸ τοῦ σώματος τὴν κεφαλήν, ἣν ἐμπήξαντες εἰς τὸ ἄκρον λόγχης ἐκόμισαν πρὸς τὸν ἀξιωματικὸν ἵνα λάβωσι τὴν ἀμοιβήν. Ἐκεῖνος δ' εὐχαριστήσας αὐτοὺς καὶ ἐπαινέσας τὸν ζῆλόν των ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου, διέταξε νὰ κρύψωσι τὸ πτῶμα, ῥίπτοντες αὐτὸ εἰς χαράδραν.

Ὅτ' ἐγνώσθη ἐν Βώλῳ ὁ θάνατος τοῦ Ὄγλ οἱ Τοῦρκοι διέδωκαν ὅτι ἐφονεύθη μαχόμενος εἰς τὰ ὀχυρώματα τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλὰ ποῦ εἶναι λοιπὸν τὸ σῶμά του!

Πᾶσα ἔρευνα ἀπέβη ματαία. Κυρία τις ὅμως, ἀγγλίς, βιοῦσα ἐν Βώλῳ καὶ καλῶς γνωρίζουσα τοὺς Τούρκους, εἶπεν εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ σώματος Ἕλληνας καὶ Εὐρωπαίους ὅτι μόνον διὰ χρημάτων θὰ εὑρεθῇ. Προεκήρυξε λοιπὸν εἴκοσι λίρας εἰς τὸν εὑρέτην. Εἷς ἀλβανὸς ἀνέλαβεν ἐπὶ τῇ ἀμοιβῇ ταύτῃ τὸ ἔργον τῆς ἀνακαλύψεως καὶ σπεύδει πρὸς τὸ ὕποπτον μέρος· ἀξιωματικὸς τοῦρκος μετ' ἀποσπάσματος στρατιωτῶν κρύπτει ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ βαθμοῦ του τὸν ἀκέφαλον νεκρόν, μηδενὶ ἐπιτρέπων τὴν προσέγγισιν. Ὁ ἀλβανὸς εἶπε λέξεις τινὰς εἰς τὸ οὖς τοῦ ἀξιωματικοῦ, ἠκούσθη κωδωνισμὸς χρυσῶν νομισμάτων καὶ τὸ πτῶμα ἀνεσύρθη ἀμέσως ἐκ τῆς χαράδρας ἐν φρικτῇ καταστάσει. Ὁ πτωχὸς Ὄγλ εἶχε προΐδει τὸν θάνατόν του καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ, δύναταί τις εἰπεῖν. Διὰ τοῦτο ἐδήλωσε πρός τινα κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου του ἐν Βώλῳ τὰ ἐπὶ τοῦ σώματός του σημεῖα, ἵνα, ἐάν ποτε εὑρεθῇ ἄνευ κεφαλῆς, γνωρισθῇ ἐξ αὐτῶν. Τοῦτο καὶ συνέβη ἀκριβῶς. Ἀλλὰ ποῦ κεῖται ἐρριμμένη ἡ ὡραία κεφαλή του; Τοῦτο ἀμφιβάλλω ἂν θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ ἡ ἐνεργηθησομένη ἀνάκρισις.

Μετὰ δύο ἡμέρας ἐθεάθη Τοῦρκός τις φορῶν τὸ ὑποκάμισον καὶ τὸ περικάρδιον (gilet) τοῦ Ὄγλ, φέροντα ἀμφότερα τὸ σημεῖον τῆς δολοφόνου λόγχης· λοχαγὸς δὲ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ δὲν ᾐσχύνθη νὰ παρουσιασθῇ ἐν τῇ ἀγορᾷ Βώλου φέρων τὸ πανταλόνιον τοῦ δολοφονηθέντος. Τὸ πρᾶγμα κατηγγέλθη ἀμέσως εἰς τοὺς προξένους τῶν δυνάμεων· ἀλλ' ἐκεῖνος ἐννοήσας τοῦτο ἐξηφανίσθη.

Τὸ Πήλιον ὄρος, ἐφ' οὗ ἐφονεύθης εὐγενῆ Ὄγλ, γενόμενος θῦμα τῆς ἀφοσιώσεώς σου πρὸς τὰς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ Πήλιον ὁλόκληρον, λαμπρότερον παντὸς μαυσωλείου καὶ διαρκέστερον παντὸς χειροποιήτου μνημείου, ἔσται αἰώνιον σῆμα τῆς ὑπάρξεώς σου. Τὸ Πήλιον δὲ τοῦτο, ἰδού, εὐγνωμον καὶ ἐλεύθερον νῦν, κρατεῖ καὶ κρύπτει ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ τὴν ἐπ' αὐτοῦ πεσοῦσαν κεφαλήν σου. Ἐν Ἀθήναις, τῷ κέντρῳ τῆς Ἑλλάδος, φυλάττεται τὸ σῶμά σου καὶ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν Ἑλλήνων ἡ μνήμη Σου.

Ἐν τῇ πόλει ἐπικρατεῖ κατ' αὐτὰς ἐκλογικὸς ὀργασμός. Εἴπερ τις καὶ ἄλλη δ' ἐκλογικὴ περιφέρεια ἡ τοῦ Βώλου εὐμοιρεῖ ἀνδρῶν βουληφόρων· διότι ἀντὶ ἕξ, τῶν ὁριζομένων ὑπὸ τοῦ νόμου ἵν' ἀντιπροσωπεύσωσι αὐτήν, προβαίνουσι πεντάκις τοσοῦτοι ζητοῦντες τὰς ψήφους τοῦ λαοῦ. Κίνησις λοιπὸν καὶ ἐνέργεια ἡ γνωστὴ καὶ συνήθης ἡμῖν τοῖς ἐν Ἑλλάδι, πρωτοφανὴς δὲ καὶ ξένη ἐν τῇ γῇ ταύτῃ. Ἡ ἐπικειμένη ἐνέργεια τῶν ἐκλογῶν ἐνταῦθα κατὰ τοσοῦτον ἐνδιαφέρει τὴν ἀμυδρὰν ταύτην σκιαγραφίαν, καθ' ὅσον ἕνεκ' αὐτῶν δὲν ἠδυνήθην νὰ σχετισθῶ πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς κατοίκους τῆς

πόλεως καὶ νὰ σημειώσω περὶ αὐτῶν ὀλίγα τινὰ κατὰ τὰς ἐντυπώσεις μου. Ἕνεκα τῆς ἐπισήμου ἰδιότητος τοῦ πατρός μου, δὲν ἐβράδυνον οἱ νεολόγοι (διότι ὑπάρχουσι καὶ ἐνταῦθα τοιοῦτοι) νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ἐν Βώλῳ παρουσίαν μου ὡς ἀποστολὴν πολιτικήν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἀπέφυγον ἐπιμελῶς νὰ πλησιάσω τοὺς ἐνταῦθα ἐξέχοντας, ἵνα μὴ δώσω ἀφορμὴν πιστοῦσαν τὴν ἀνυπόστατον διάδοσιν. Ἀλλὰ δὲν ἔμεινα μόνος· εὗρον ἐνταῦθα τὰς Ἀθήνας ἐν μικρῷ. Πληθὺς ἀξιωματικῶν, δικηγόρων, ὑπαλλήλων δικαστικῶν τε καὶ οἰκονομικῶν, καὶ πολλῶν ἄλλων παρεπιδημούντων φίλων, ἀνεπλήρωσε τὴν προσγενομένην μοι στέρησιν τῆς σχέσεως τῶν ἐντοπίων. Εἶναι ἡ πρώτη ἑσπέρα τῆς ἐν Βώλῳ διαμονῆς μου· διήνυσα αὐτὴν ἐν λίαν εὐαρέστῳ κύκλῳ φίλων ἄριστα, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἡμερινῶν ἐντυπώσεών μου. Ἂν αἱ γραμμαὶ αὗται, ἃς χαράττω, ὡς συνήθως ποιῶ κατὰ τὰ ταξείδιά μου, δι' ἐμαυτόν, τύχωσι δημοσιεύσεως, θὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ—ἐλπίζω—ὁ ἐκ Χαλκίδος κάλλιστος φίλος κ. Τηλέμ. ν' ἀναγράψω ἐνταῦθα τὸ ἥμισυ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἑσπέρας ταύτης· διότι κατ' αὐτὴν οὗτος, λησμονήσας τὰ ἀμφίβολα ἴχνη τοῦ πτερόποδος κερδῴου Ἑρμοῦ, ἐφ' ἃ τρέχει, καὶ ἀποτινάξας μακρὰν τὰς συνήθεις αὐτῷ μερίμνας καὶ σκέψεις, εὐηρέστησε πᾶσιν ἡμῖν λίαν φιλοφρόνως.

Τούτῳ δὲ καὶ ἅπασι τοῖς κατὰ τὴν ἑσπέραν ταύτην συνηγμένοις φίλοις, ὁμολογῶ ἀπείρους χάριτας.

Νὺξ αἰθρία καὶ διαυγής, νὺξ ἑλληνικὴ κατὰ πάντα λόγον, φέρουσα ὡς κορωνίδα τοῦ ἐξ ἀστέρων διαδήματος αὐτῆς τὴν Ἀφροδίτην, χύνουσαν ἐν ἐλλείψει τῆς Φοίβης μαρμαριγάς, κατεκάλυψε τὴν γῆν. Μόλις διαγράφεται ἐν τῷ ὁρίζοντι τὸ σχῆμα τοῦ Πηλίου μυστηριῶδες. Οἱ κώδωνες τῶν ἐν τῷ λιμένι πλοίων σημαίνουσι τὴν μεσονύκτιον ὥραν, καὶ ἐν τούτοις ἀνὰ πάσας τὰς ὁδοὺς κινεῖται γοργῶς πολὺ πλῆθος, διότι δὲν φοβοῦνται πλέον μὴ λῃστευθῶσιν ὑπὸ τῶν *ζαπτιέδων*, εἰς οὓς ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ φύλαξις καὶ ἡ ἐξασφάλισίς των.

Κλείω τὰς προχείρους ταύτας σημειώσεις μου καὶ τρέπομαι πρὸς ὕπνον ἐπειγόμενος ν' ἀφυπνισθῶ ἅμα τῇ ἡμέρᾳ ἵνα ἴδω ἐκ νέου τὴν ὡραίαν ἀνατολὴν τοῦ βασιλέως τῆς ἡμέρας ἐκ τοῦ Πηλίου.

*
* *

Ἐν Βώλῳ, τῇ 10 Δεκεμβρίου 1881

Ζωηρὰ καὶ πυρετώδης ἡ ἐμπορικὴ καὶ βιοτικὴ κίνησις ἐνταῦθα καλύπτει καὶ σχεδὸν κατασιγάζει τὸν ἀρτιφανῆ σάλον τῶν ἐκλογικῶν παρασκευῶν.

Ἡ ἀγορὰ εἶναι πλήθουσα. Εἰσρέει εἰς αὐτὴν κόσμος πολὺς ἐκ τῶν πέριξ κωμῶν. Τὴν ὁδὸν τῆς Λαρίσσης καλύπτει συνεχὴς ἅλυσος ἀνθρώπων

ἐρχομένων μετὰ παντοειδῶν ἐμπορευμάτων. Φαντάζομαι ὁπόσην κίνησιν καὶ ζωὴν θὰ παράσχῃ εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην ἡ ἐπικειμένη καὶ ὅσον οὔπω ἀρχομένη ἐπίστρωσις τῆς διπλῆς σειρᾶς τῶν σιδηρῶν ἐλασμάτων καὶ ἡ ἐπὶ τούτων εὐφρόσυνος καὶ σώτειρα κίνησις τῆς δαιμονίας μηχανῆς!

Ὦ, θεὰ Ἐλευθερία, ἐὰν γινώσκῃς καὶ δύνασαι τοιαῦτα λαμπρὰ δῶρα νὰ προσφέρῃς εἰς τοὺς ὑπὸ τὸ κοῦφον σκῆπτρόν Σου εὐτυχεῖς λαούς, ἐὰν τοιαύτη εἶναι ἡ ἰσχύς σου, ὥστε νὰ μεταβάλλῃς τὰ τέλματα εἰς λειμῶνας καὶ νὰ ἐξελίσσῃς τὰς ζωογόνους ἀρτηρίας τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰς ἐρήμους, διατί, διατί δὲν ἐκτείνεις ἁπανταχοῦ τὰς πτέρυγάς σου; Διατί δὲν ἐπιχέεις τὸ φῶς σου καὶ πέραν τῆς Ὄσσης; Διατί δὲν θάλπεις καὶ τὸν ὑπὸ διπλοῦν χειμῶνα ταλαιπωρούμενον Ὄλυμπον; . . .

Ὁ εὐγενὴς φίλος μου κ. Δ. Μπούρης, εἰσαγγελεὺς ἐνταῦθα, ἔσχε τὴν καλωσύνην νὰ μὲ συνοδεύσῃ καὶ ὁδηγήσῃ εἰς τὸ φρούριον, κείμενον εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρου ἀπὸ τῆς πόλεως. Εἶναι δὲ τοῦτο ἐκτισμένον ἐπὶ τοῦ ἀναπεπταμένου πεδίου καὶ ἀποτελεῖται ἐξ ὑψηλοῦ ἀλλὰ πεπαλαιωμένου καὶ διερρωγότος τείχους, περιστεφομένου διὰ φυλακίδων καὶ προμαχώνων. Ἐκ τοῦ μέσου τοῦ φρουρίου φαίνονται μακρόθεν ὑπερέχοντα ὁ αἰχμηρὸς ὀβελίσκος τοῦ ὀθωμανικοῦ τεμένους, καὶ ἄφυλλοι κλάδοι δένδρων.

Εἰσερχόμεθα. Ὁποία ἀπελπιστικὴ διαφορὰ εἰς ἀπόστασιν χιλίων μέτρων! Ἐκεῖ εὐθυγραμμία, καλλιτεχνία καὶ καλλαισθησία· ἀνοικτὸς ὁρίζων καὶ εὐφρόσυνος θέα· κίνησις καὶ ζωή. Ἐνταῦθα σκολιαὶ καὶ ἑλικώδεις ὁδοί, ἄτραποὶ μᾶλλον· ἀνώμαλον διʼ ἀνωμάλων λίθων ἐπεστρωμένον ἔδαφος, ῥυπαρότης καὶ πλῆξις πιέζουσα ἐπαχθῶς τὴν ψυχήν. Κατοικοῦσιν ἐνταῦθα οἱ νέοι συμπολῖται ἡμῶν Ὀθωμανοί, συμποσούμενοι ἐν ὅλῳ εἰς τετρακοσίας ψυχάς. Δὲν λέγω διʼ αὐτούς, ἀλλʼ ὁμιλῶ διὰ τοὺς τέως ἄρχοντας αὐτῶν, διὰ τὴν Κυβέρνησίν των, διʼ ὅλην τὴν Τουρκίαν. Μὴ δὲν στεγάζεται τὸ φρούριον τοῦτο ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὡς ὁ Βῶλος ὡραῖον οὐρανόν; Μὴ ὁ ἥλιος τοῦ Πηλίου ἀρνεῖται τὸ θάλπος καὶ τὴν φαιδρότητα αὐτοῦ εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ μέρους τούτου; Ὄχι. Ἰδοὺ ὁ ἥλιος κρέμαται ὑπὲρ τὰς κεφαλάς των, ῥίπτων καὶ ἐνταῦθα τὰς χρυσοβόλους ἀκτῖνάς του, ἀλλʼ αὗται δὲν εὑρίσκουσι δίοδον· ὁ ἥλιος, τόσῳ ὡραῖος καὶ λαμπρὸς ἥλιος, καὶ εἰς τὸν Ἅδην αὐτὸν θὰ ἐδώρει ἀφθόνως τὰ δῶρά του ἂν μὴ οὗτος ἐκρύπτετο ὑπὸ τὰ στέρνα τῆς γῆς. Ἀλλὰ πῶς θέλετε νὰ φωτίσῃ καὶ νὰ ζωογονήσῃ τὸ μέρος τοῦτο, ἀφοῦ οἱ οἰκήτορες αὐτοῦ τὸ περιέφραξαν καὶ τὸ περιέσφιξαν διὰ τοίχων παχέων καὶ ἀμαρῶν καὶ ξυλίνων ἀθλίων ἐπιστεγασμάτων τῶν ὁδῶν; Πῶς δύνανται νὰ παραπονεθῶσι κατὰ τοῦ ἡλίου οἱ ἐνταῦθα κατοικοῦντες ὅτι δὲν εἶναι ἐξ ἴσου καὶ πρὸς αὐτοὺς εὐεργετικός,

ἀφοῦ αὐτοὶ φεύγουσιν ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ κρύπτονται ὡς ἀσπάλακες εἰς τὴν ταρτάρειον ταύτην τρώγλην;

Τῇ ἀληθείᾳ ὑμεῖς, οἱ Τοῦρκοι τῆς σήμερον, εἶσθε μηδέν! Ἐξεφυλίσθητε καὶ δὲν εἶσθε πλέον οἱ γνήσιοι υἱοὶ τῶν Σεντζὰρ, τῶν Ἀζεδδὴν, τῶν Γαγιασσεδὴν, τῶν Σουλεϊμὰν καὶ τόσων ἄλλων ἀνδρείων προγόνων. Ἐκεῖνοι ἐξεχύθησαν ἐκ τῶν ἐρήμων τῆς Ἀραβίας ὡς λέοντες· ἕκαστος αὐτῶν, εἶπε μετ' ἀποφάσεως καὶ τόλμης: «ἐν τῇ ῥομφαίᾳ μου ζήσομαι» καὶ ἔζησαν οὕτω. Τὸ κέντρον τῆς Εὐρώπης φέρει ἔτι τὰ ἴχνη αὐτῶν, ἴχνη λεόντων. Ἦσαν πλήρεις ζωῆς καὶ φαντασίας, ἦσαν λαὸς σθεναρὸς, ἀκράτητος. Ἐτόλμησαν νὰ ἐπιβάλωσι καὶ εἰς τὸν ἥλιον αὐτὸν τὴν πορείαν του καὶ ἐπέτυχον· διότι ὁ ἥλιος, αὐτὸς οὗτος, ὃν ὑμεῖς φεύγετε τόσῳ δειλῶς σήμερον, ἀνατέλλων ἢ δύων εὕρισκεν αὐτοὺς πανταχοῦ καὶ ἔθλα τὰς ἀκτῖνάς του ἐπὶ μυριάδων δοράτων καὶ ῥομφαιῶν τουρκικῶν.

Ἡ γενεὰ ὅμως ἐκείνη τῶν λεόντων ἐξεβλάστησεν ἀντὶ σκύμνων θῶας, θαμβουμένους εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ῥιγοῦντας εἰς τὸν καθαρὸν ἀέρα. Κρύπτεσθε εἰς τάφους καὶ τραγανίζετε σεσηπότα ὀστᾶ ἐξ αὐτῶν, διότι δὲν ἔχετε πλέον νὰ ἐπιδείξητε τὴν προγονικὴν κληρονομίαν ὑμῶν. Ποῦ ὁ ὑπερήφανος μανδύας τοῦ Μωάμεθ Β' καὶ ὁ ἀκράτητος ἵππος τοῦ Γαζῆ Ἀβδουραχμάν; Ἡ ἀτέρμων ἐπικράτεια ἐψαλλιδίσθη ἀνηλεῶς καὶ ἐξακολουθεῖ ψαλλιδιζομένη· ὁ μανδύας μετεβλήθη εἰς πολύτρητον ῥάκος καὶ ἀντὶ τοῦ σφριγῶντος ἵππου σύρετε ἐναγωνίως καὶ μόλις συγκρατεῖτε σκελετώδη ὄνον!

Κρύφθητε, πτύξατε λοιπὸν, καὶ ἀναμείνατε τὸ ἀνηλεὲς πεπρωμένον, τὸ *κισμέτ*!

Ἐξετράπην ἴσως τοῦ θέματός μου· ἀλλ' εἰς τοιαύτας ἐμβάλλει σκέψεις τὸν παρατηρητὴν, τὸν καὶ ἐπὶ τροχάδην ἀναμιμνησκόμενον τὴν ἱστορίαν, ἡ ἀθλία τῷ ὄντι ἔκπτωσις τοῦ μεγάλου Ὀθωμανικοῦ ἔθνους. Ἐξετάσατε τὰ πράγματα ἀπαθῶς, ἄνευ προκαταλήψεως ἢ μίσους ἐθνικοῦ καὶ θὰ ἴδητε τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων μου.

Ἔχετε πρὸ ὀφθαλμῶν ἓν ἔθνος τὸ ὁποῖον ἵσταται, ὡς τελματῶδες ὕδωρ μεταξὺ πολιτισμοῦ (παραδέχθητε τοῦτο ἐπιεικῶς) καὶ βαρβαρότητος, ὡς κεῖται μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Δὲν πείθεται, δὲν δύναται μᾶλλον νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὸν περικυκλοῦντα αὐτὸ πολιτισμὸν, τὸν ἀνθρωπισμὸν, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου δὲν εὑρίσκει ἐν ἑαυτῷ δυνάμεις νὰ συγκρατήσῃ τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρά του, τὸ ἀτίθασσον, τὸ θηριῶδες ἐπὶ τέλους. Πᾶν ἄλλο ἔθνος δύναται νὰ εἴπῃ σήμερον· «Τοῦτο πράττω»· τὰ δὲ μὴ δυνάμενα νὰ εἴπωσι τοῦτο φαίνονται ὅμως ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τελικὸν σημεῖον, εἴς τινα σκοπόν. Ἀλλὰ τὸ τουρκικὸν ἔθνος διατί ἵσταται ἐν μέσῳ τῶν τριῶν ἠπείρων; Καὶ ἔχει νὰ εἴπῃ τί πράττει, ἢ ποῦ βαδίζει; Μόλις δύναται νὰ εἴπῃ πόθεν ἔρχεται, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πλέον τίτλος ἐθνι-

κοῦ βίου καὶ ἐθνικῆς ὑπάρξεως, εἶναι ἐκ τοῦ ἐναντίου εἷς ἔτι λόγος κατ' αὐτοῦ.

Τὸ φρούριον λοιπὸν τοῦτο καὶ τὸ τοιοῦτο εἰσέρχομαι νὰ ἐπισκεφθῶ. Ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον ὑπάρχει στρατὼν ἐν ᾧ στρατωνίζεται ἓν τῶν ἡμετέρων πυροβολικῶν ταγμάτων. Εἶναι δὲ ἀκριβῶς ἡ ὥρα καθ' ἣν ὁδηγοῦσι τοὺς ἵππους εἰς τὴν πηγὴν ἵνα πίωσι. Τοῦρκοι τινές, ὁ *μουφτῆς* ἴσως ἢ ἄλλοι πρόκριτοι κάθηνται σταυροποδητὶ ἐπὶ τῶν παραθύρων τῶν καφεπωλείων *ναργκιλεδίζοντες* καὶ *ραχατεύοντες*. Ὁποῖαι ἆρά γε σκέψεις διασχίζουσι τὸν νοῦν αὐτῶν εἰς τὴν θέαν τῶν ἵππων τῶν *γιαούριδων*, οἵτινες χρεμετίζουσι διερχόμενοι πρὸ αὐτῶν καὶ ἀποσπῶσι σπινθῆρας ἐκ τοῦ λιθοστρώτου διὰ τῶν πετάλων αὐτῶν; Ποῖα αἰσθήματα πληροῦσι τὰ στήθη τῶν *μπέηδων* τούτων, ὅταν δὲν δύνωνται νὰ κολαφίσωσι τὸν πρὸ αὐτὸν διερχόμενον αὐθάδη, τέως ραγιᾶν, διότι δὲν κύπτει δουλικῶς; Δύνασθε νὰ ἐννοήσητε τοῦτο, ὅταν ἀναλογισθῆτε ὅτι ἡ ταπείνωσις, ἢ κἂν ἡ μὴ ὑπεροχὴ πρὸ τοῦ *ἀπίστου* εἶναι ἄρνησις τοῦ *κορανίου*, εἶναι ἀπώλεια τοῦ παραδείσου.

Ἀπαντῶμεν καθ' ὁδὸν γραίας ἀνυποδήτους σχεδόν, ἀλλὰ κρατούσας πρὸ τοῦ προσώπου ἐπιμελῶς τὴν καλύπτραν. Δὲν εἶχον ἄδικον· τοῦτο ἐγίνετο ὑπὲρ ἡμῶν, διότι ἂν ἐβλέπομεν ἀκάλυπτα τοιαῦτα ἐρρυτιδωμένα καὶ κατεσκαμμένα ἕνεκα τῆς χρήσεως τοῦ ψιμμυθίου πρόσωπα, θὰ ἐτρεπόμεθα εἰς φυγὴν ἄτακτον. Προχωροῦντες ἀπαντῶμεν εἰς στενὴν καὶ σκιερὰν πάροδον παίζοντα παιδία καὶ κοράσια. Εἶναι εὔτραφῆ, ἀλλὰ χλωμὰ καί, οἷον εἰπεῖν ὑγρά, ὡς τ' ἀνήλια φυτά. Ἐνιαχοῦ, ἀλλὰ λίαν σπανίως ἐλπίζετε ἐνταῦθα νὰ ἴδητε διασχίζουσαν τὸ πυκνὸν δικτυωτὸν δικλίδωμα παραθύρου καὶ διολισθαίνουσαν πρὸς τὰ ἔξω λαμπηρὰν ἀκτῖνα φλογεροῦ ὀφθαλμοῦ Ὀθωμανίδος δεσποσύνης.

Προχωροῦμεν ἔτι βεβιασμένως διὰ τῆς κεντρικωτέρας ὁδοῦ, ἂν ἐπιτρέπηται ἡ ὀνομασία αὕτη. Ὁ ἥλιος ἐνταῦθά που κατώρθωσεν, εὑρὼν δίοδον, νὰ εἰσπέμψῃ ζωογόνον ἀκτῖνά του. Οἵα σύμπτωσις! Ἡ ἀκτὶς αὕτη προσέπεσεν ἐπὶ καλλιζώνου νεκροῦ ἀξιωματικοῦ τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἀπετέλεσεν ὡραῖον θέαμα. Ἀλλὰ καὶ οἵα ἀντίθεσις! Τὸ εὔχαρι καὶ καλὸν πρόσωπον τοῦ ἀξιωματικοῦ μετὰ τῆς ὡραίας στολῆς καὶ τοῦ ξίφους του ἐν μέσῳ τῆς ἀθλιότητος, ἥτις μᾶς περισφίγγει!

Ἀλλὰ τίς εἶναι ὁ μέγας ἐκεῖνος αἰχμάλωτος, ὁ κρατούμενος πρὸ πολλῶν δεκάδων, πρὸ ἑκατοντάδος ἴσως ἐτῶν, ἐν τῷ φρουρίῳ τούτῳ; Ἂν εἶναι δύσκολον νὰ ζῶσιν ἐνταῦθα ἄνθρωποι, ἂν καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἐν τοῖς ἀνηλίοις τόποις ὕπαρξις τῆς φυτικῆς ζωῆς, τί θέλουσα εὑρίσκεται ἐνταῦθα ἡ μεγάλη καὶ εὐρεῖα αὕτη πλάτανος; Ἐκ τίνος πλατανῶνος ἀποσπασθεῖσα μετηνέχθη καὶ προσηλώθη ἐντὸς τοῦ φρουρίου; Φαίνεταί τι παρὰ τοὺς κανόνας τῆς φύσεως. Καὶ ἐν τούτοις ἡ πτωχὴ πλάτανος ζῇ ἐνταῦθα

ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ ὑψωθῇ ὑπὲρ τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν καὶ τὰ τείχη τοῦ φρουρίου, καὶ ν' ἀναπεέῃ ἐλευθέρως τὸν καθαρὸν ἀέρα. Διὰ τῆς ὑπερηφάνου κορυφῆς αὐτῆς ἀτενίζει, κινουμένη πενθίμως εἰς τὴν πνοὴν παντὸς ἀνέμου, τὸ ἀπέναντι πάτριον ἔδαφος καὶ κλαίει ἀεννάως. Ὢ βεβαίως δάκρυ θαλερὸν τῆς πλατάνου εἶναι ἡ ἐκ τῆς ῥίζης αὐτῆς χυνομένη ἀδιαλείπτως διαυγὴς πηγὴ ὕδατος. Κλαίει διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν της. Εἰς τὴν πηγὴν ταύτην ποτίζουσι σήμερον τοὺς ἵππους, περὶ ὧν εἶπον, οἱ ἡμέτεροι πυροβοληταί.

Σπεύδομεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἐξέλθωμεν διὰ τῆς παρὰ τὴν πλάτανον βορείας πύλης τοῦ φρουρίου καὶ ἀναπνέομεν ἐλευθέρως, εὐχόμενοι νὰ πεισθῶσι ταχέως οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ οἰκοῦντες Ὀθωμανοὶ μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, νὰ ἐξέλθωσιν ἐκεῖθεν καὶ κατοικήσωσιν εἰς καλλίτερα μέρη, ὅπως αἰσθανθῶσιν ὁποία εἶναι ἡ ἐλευθερία, περὶ ἧς ὁμιλοῦσι καθ' ἡμέραν οἱ συμπολῖταί των χριστιανοί. Ἤδη ἐξέλιπεν εὐτυχῶς καὶ δι' αὐτοὺς ὁ λόγος τῆς χωριστῆς καὶ βεβιασμένης κατοικίας αὐτῶν. Οἱ ἐλεύθεροι νόμοι, ὑφ' οὓς ὑπήχθησαν ἀρτίως, προστατεύουσιν ὁμοίως καὶ ἐξ ἴσου τοὺς χριστιανοὺς καὶ πᾶσαν ἄλλην φυλὴν καὶ αὐτούς.

Μετὰ ταῦτα ἐπεσκέφθην διάφορα ἄλλα μέρη τῆς πόλεως καὶ τὰ δημόσια γραφεῖα. Τὸ δικαστήριον ἐποιήσατο χθὲς ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ. Ἡ εἰσαγγελία λειτουργεῖ πρὸ ἡμερῶν. Ἡ διοίκησις ἐγκατέστη ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ τμήματος τούτου. Αἱ οἰκονομικαὶ ἀρχαὶ ἐπελήφθησαν τῶν ἔργων αὐτῶν. Εἶναι ἀξία σημειώσεως ἡ εὐκολία μεθ' ἧς ἐνεφυτεύθησαν ἐνταῦθα οἱ νόμοι τοῦ παλαιοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ κανονικὴ λειτουργία αὐτῶν. Ἓν οἴκημα μόνον ἐλλείπει εἰσέτι ἐντεῦθεν, τὸ ἥκιστα πάντων ἀναγκαῖον, ὅπερ εὔχομαι, εἰ δυνατὸν, νὰ μὴ ἱδρυθῇ ποτέ. Τοῦτο εἶναι αἱ φυλακαί. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ Βῶλος ὁμοιάζει πρὸς τὸ διαμέρισμα ἐκεῖνο τῆς Ἑλβετίας, εἰς οὗ τὰς φυλακὰς ἀνεπετάσθη πρώταν τινὰ, πρὸ τριῶν ἐτῶν, ἡ λευκὴ σημαία, πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι οὐδεὶς ἐκρατεῖτο ἐν αὐταῖς. Εἴθε ἡ λευκὴ σημαία νὰ κυματίζῃ διὰ παντὸς εἰς τὴν καλὴν ταύτην πόλιν.

* *
*

Ἐν τῷ λιμένι Βώλου, τῇ 10 δεκεμβρίου 1881

Πρὸς τὴν ἑσπέραν τῆς ἡμέρας ταύτης ἡ *Πάραλος* ἔλαβεν ἐξ Ἀθηνῶν τηλεγραφικὴν διαταγὴν ἵνα ἐκπλεύσῃ ἐντεῦθεν καὶ καταπλεύσῃ εἰς Πειραιᾶ. Δι' αὐτῆς ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθω καὶ ἐγὼ εἰς Ἀθήνας. Οὐδεμίαν ἑτοιμασίαν εἶχον νὰ κάμω πρὸς ἀναχώρησιν. Ἤμην ἕτοιμος, καὶ μόνον τοὺς ἐνταῦθα φίλους μου ὤφειλον ν' ἀποχαιρετίσω. Οἱ πλεῖστοι ὅμως τούτων ἔσχον τὴν καλωσύνην νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ κατῴκουν ἐγὼ,

ἵνα διέλθωμεν τὴν ἑσπέραν ὁμοῦ. Περὶ μέσας δὲ νύκτας συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν εὐχῶν των καὶ ἀποκομίζων τὰς μᾶλλον εὐχρέστους ἀναμνήσεις ἐντεῦθεν, ἐπέβην τῆς *Παράλου*, ὅπου κλείω τὸ κεφάλαιον τοῦτο. Πρόκειται μετὰ τρεῖς ὥρας ν' ἀποπλεύσωμεν.

Χαῖρε, καλὴ καὶ ὡραία πόλις τοῦ Βώλου. Εὐοδοῦ καὶ πρόκοπτε ἐν τῇ ἀγκάλῃ τῆς ἐλευθερίας. Χαῖρε, Πήλιον ὄρος, μετὰ τῆς παραπλεύρου Ὄσσης, περιμένοντα τὴν προσέλευσιν καὶ τοῦ γηραιοῦ Ὀλύμπου εἰς τὸν χορὸν τῆς ἐλευθερίας!

*
* *

Ἐκ τῆς Παράλου ἐν πλῷ παρὰ τὴν Εὔβοιαν τῇ 11 δεκεμβρίου 1881.

Πρὸ ὡρῶν ἀνασπάσασα τὴν ἄγκυραν ἡ *Πάραλος* ἐκ τοῦ Παγασητικοῦ διέπλευσε νύκτωρ διὰ τῆς αὐτῆς ὑγρᾶς ὁδοῦ καὶ ἔφθασεν εἰς τὰ λεῖα πάλιν ὕδατα τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου· ἂν ἡ *γαλήνη* παράγηται ἐκ τῆς λέξεως *γάλα*, τὰ ὕδατα τοῦ κόλπου τούτου ἔδωκαν τὴν ἀφορμὴν τῆς παραγωγῆς εἰς τοὺς πρώτους δημιουργοὺς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀένναος ἀταραξία ὑπάρχει ἐνταῦθα· καὶ μόνον οἱ δελφῖνες παίζοντες αὐλακοτομοῦσι τὴν θάλασσαν ταύτην, ἢ ἡ αὔρα ῥυτιδοῖ ἐπιχαρίτως καὶ ἠρέμα τὴν γλαυκὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς. Ἐφθάσαμεν μ. μ. εἰς Χαλκίδα· ἡ γέφυρα ἀνοικτὴ περιμένει τὴν διάβασιν τῆς *Παράλου*. Αἱ Συμπληγάδες Πέτραι μετὰ τὴν πρώτην δίοδον διὰ μέσου αὐτῶν τῆς Ἀργοῦς ἔστησαν ἐσαεὶ ἀνοικταὶ καὶ ἀκίνητοι. Τοῦτο νομίζει τις ὅτι συνέβη καὶ ἐν τῇ γεφύρᾳ· μετὰ τὴν πρώτην διαπόρησιν τῆς *Παράλου* ἀπέμεινεν ἀνοικτή. Κούφη ὡς χελιδὼν ἡ ὡραία ναῦς ἐπῆλθε, διῆλθε καὶ παρῆλθε τὸ στενὸν ἐν ἐπιβλητικῇ σιγῇ.

* *
*

Ἐκ τῆς Παράλου ἐν τῷ λιμένι Πειραιῶς τῇ 12 δεκεμβρίου 1881.

Ἐπὶ ὥρας ὅλας διέμεινα χθὲς, μετὰ τὴν ἐκ Χαλκίδος ἀναχώρησιν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, θαυμάζων τὴν θάλασσαν, τὰς δύο ἀντιθέτους παραλίας καὶ πᾶν τὸ περὶ ἐμέ. Ἡ νὺξ ἐπῆλθεν ὡραιοτέρα τῆς ἡμέρας, λαμπρὸν δὲ θέαμα ἦλθε νὰ φαιδρύνῃ ἐπὶ μᾶλλον τὴν ἐκδρομὴν ταύτην. Πλῆθος δελφίνων περιεκύκλωσε τὴν *Πάραλον*, παραλλήλως πρὸς αὐτὴν πλέουσα. Ἀλλ' ἡ θάλασσα διετέλει ὑπὸ τὴν περίστασιν, καθ' ἣν παράγεται τὸ ὡραῖον φαινόμενον τοῦ φωσφορισμοῦ. Αἱ ὑπὸ τῶν δελφίνων λοιπὸν παραγόμεναι περὶ τὸ πλοῖον αὔλακες ἦσαν φωτειναὶ καὶ λάμπουσαι· ἐνόμιζες ὅτι πυραὶ πολλαὶ περιστοιχίζουσιν αὐτὸ, ἢ ὅτι βλέπεις μυρίους διάττοντας ἀστέρας πτερυγίζοντας εἰς τὸν οὐράνιον θόλον. Οἱ δελφῖνες, ὡς φυσικοὶ κάτοχοι καὶ κύριοι τῶν θαλασσῶν, περιφρονοῦσι τὴν παρουσίαν σωμάτων ἀλλογενῶν, παίζουσι μάλιστα μετὰ τῶν πλοίων ἀποδεικνύον-

τες τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν διὰ ταχυτάτης πορείας, διὰ σκιρτημάτων φαιδρῶν καὶ παιδαριωδῶν παιγνίων. Αἴφνης ἀναπηδῶσι μετὰ φυσήματος· εἶτα περῶσιν διὰ τῆς τρόπιος τοῦ σκάφους ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν αὐτοῦ· ἄλλοτε δὲ ὑπολείπονται μικρόν, ὡς εἰ θέλοντες νὰ δοκιμάσωσι τὴν δύναμίν των καὶ πάντοτε εὑρίσκονται πρὸ τῆς ἀφριζούσης πρώρας.

Οἱ δελφῖνες τοῦ εὐβοϊκοῦ κόλπου, τὰ μάλιστα εὐχαριστημένοι ἐκ τῆς φαιδρᾶς καὶ ἠρέμου κατοικίας αὐτῶν, οὐδέποτ' ἐγκαταλείπουσιν αὐτήν. Διὰ τοῦτο ἐγκατέλιπον ἀθρόοι τὴν *Πάραλον* ἅμα ἐφάνη ὁ Καφηρεὺς καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

Ἐκοιμήθην καὶ ὅτ' ἐξύπνησα εὑρισκόμην ἐν τῷ λιμένι τούτῳ.

Ἀποκαλύπτομαι ἐν μέσῳ κανονοβολισμῶν καὶ σαλπισμάτων ἵνα χαιρετίσω τὴν γλαυκὴν σημαίαν, ἀναρτωμένην εἰς τὸν ἱστόν, καὶ ἀποχαιρετίσω τὴν καλὴν καὶ προσφιλῆ μοι **Πάραλον.**

Κ. Παπαμιχαλόπουλος

ΜΑΤΘΙΛΔΗ ΣΕΡΑΟΥ

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ*

Ἔτυχέ ποτε, κύριοι, ν' ἀκούσητε λέξιν τινὰ νέαν ἴσως δι' ὑμᾶς, ἀλλ' ἥτις ἔσχε τὴν δύναμιν νὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχήν σας; καὶ ἡ λέξις αὕτη νὰ ἐπανέρχηται ἀκουσίως πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν σας, εἰς ἑκάστην σελίδα τοῦ βιβλίου ἢ τῆς ἐφημερίδος ἣν ἀναγινώσκετε; νὰ σᾶς πλήττῃ τὴν ἀκοὴν εἰς ἑκάστην φράσιν ἣν ἀκούετε; Καὶ νὰ ἐκπλήττεσθε διότι — ἐνῷ ἡ λέξις αὕτη ἐκφράζει τι κοινὸν — δὲν τὴν ἠκούσατε ποτέ; Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν προσώπων. Φυσιογνωμία τις, ἥτις διῆλθε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν σας χιλιάκις, χωρὶς ἓν κἂν βλέμμα ὑμῶν νὰ ἐπισύρῃ, νὰ ἐπιφαίνηται ἐν στιγμῇ τινι, καθ' ἣν ἡ ψυχή σας εἶνε ψυχολογικῶς ἄριστα διατεθειμένη νὰ τὴν δεχθῇ καὶ τὴν συγκρατήσῃ, καὶ ἔκτοτε ἡ φυσιογνωμία αὕτη — ἔν τε τῷ περιπάτῳ, ἐν τῷ θεάτρῳ, ἐν συναυλίᾳ τινι — σᾶς πολιορκεῖ ἐπιμόνως, εὑρισκομένη πάντοτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν σας προκλητική, ὡς θέλουσα νὰ τὴν ἴδῃτε. Πρότερον ἴσως διήρχετο πλησίον ὑμῶν — τίς οἶδε! — συχνότερα . . . ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἔτι κινήσει τὸ ἐνδιαφέρον σας ζωηρῶς . . , Διατί;

Ἰδοὺ τὸ ἀνεξήγητον.

Πρὸ ὀλίγων ἔτι ἡμερῶν τὸ ὄνομα τῆς συγγραφέως — περὶ ἧς ἐπιχειρῶ

* Ἀνεγνώσθη κατὰ Φεβρουάριον ἐν τῷ Συλλόγῳ.

ἀπόψε νὰ σᾶς εἴπω ὀλίγιστα — ἦτο ἐν Ἀθήναις γνωστὸν εἴς τινας μόνον ἐκ τῶν φίλων μου, μεθ' ὧν κατὰ τὰς ὥρας τῆς διδασκαλικῆς ἀνεξαρτησίας μου πολλάκις εὐαρεστοῦμαι νὰ λαλῶ περὶ τῆς συντρόφου τῶν παιδικῶν μου χρόνων. Καὶ ἰδοὺ — ὡς ἐξ ἐφόδου — ἡ *Φιλολογικὴ Ἐπιθεώρησις*, παρέσχε τοῖς ἀναγνώσταις αὐτῆς τερπνὸν *Ἑλληνικὸν διήγημα*, οὗτινος ἡγεῖται τὸ ὄνομα τῆς τέως ἀγνώστου Ἑλληνίδος, τὸ δὲ *Μὴ Χάνεσαι*, ἐν δυσὶ κατὰ συνέχειαν φύλλοις, καταχωρίζει ἀνταπόκρισιν ἐκ Bari τῆς Ἰταλίας, περὶ τῆς Ματθίλδης Σεράου.

Τὸ ὄνομα διεδόθη διὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος, καὶ πάντες ἐρωτῶσι περὶ τῆς νεαρᾶς συγγραφέως, διότι ἥ τε ἀνταπόκρισις τοῦ *Μὴ Χάνεσαι* καὶ τὸ *διήγημα* τῆς *Ἐπιθεωρήσεως* ἐξήγειραν τὴν κοινὴν περιέργειαν χωρὶς νὰ τὴν ἱκανοποιήσωσιν. Ἴσως εἶμαι κακεντρεχής, ἀλλά, διὰ νὰ εἴπω τὴν ἀλήθειαν, δὲν δυσαρεστοῦμαι διότι ἡ περιέργεια δὲν ἱκανοποιήθη. Πρὸ πολλοῦ μ' ἐβαυκάλιζεν ἡ ἰδέα ὅτι ἐγώ, ξένος τὴν καταγωγήν, ὅσον καὶ ἂν ἦμαι Ἕλλην τὴν καρδίαν, ἐγὼ πρῶτος θὰ ἀναγγείλω ὑμῖν, ὅτι ἐν Ἰταλικῷ κήπῳ ἀνθεῖ Ἑλληνικὸν ἄνθος. Ἐπόθουν πρῶτος ἐγὼ νὰ σᾶς ἀποκαλύψω τὸ εὐχάριστον τοῦτο γεγονός.

Λυπούμενος ὀλίγον διότι ἄλλοι μὲ προέλαβον ἐν μέρει, χαίρω οὐχ ἧττον δυνάμενος νὰ σᾶς εἴπω περισσότερα, ὡς γνωρίζων ἐκ τοῦ ἐγγὺς τὴν Σεράου, καὶ τυγχάνων ἐκ τῶν στενοτέρων αὐτῆς φίλων. Δὲν ἐπικαλοῦμαι τὴν συγγνώμην σας ἐάν, καίτοι εἶχον ὑποσχεθῆ νὰ πραγματευθῶ περὶ τῶν συγχρόνων ἐν Ἰταλίᾳ ποιητῶν *τῆς πραγματικῆς* λεγομένης *σχολῆς*, μεταβάλλω αἴφνης θέμα. Διὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης, διττῶς σᾶς εὐχαριστῶ· θὰ γνωρίσητε πιθανῶς κάλλιον τὴν Σεράου, καὶ θ' ἀποθαυμάσητε περισσότερον τὸν *Καρδούτση* καὶ *Στεκκέτη*, ἀφοῦ ἀντ' ἐμοῦ θὰ σᾶς ὁμιλήσῃ περὶ αὐτῶν εὐγλωττότερον ὁ φίλος μου Χαράλαμπος Ἄννινος.

Δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἄσκοπον νὰ ἐξετάσῃ τις διατί τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλληνίδων εὐκολώτερον ἀναπτύσσεται ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῆς Ἰταλίας ἢ ἐν τῇ πατρίᾳ αὐτῶν χώρᾳ. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὴν Ἰταλικὴν φιλολογίαν πλουτίζουσι τὰ συγγράμματα τῶν Ἑλληνίδων Ἀγγελικῆς Πάλλη, Κομήσσης Ἀλβάνα, Δώρας Ἰστριάδος, Ματθίλδης Σεράου. Ὁσάκις αἱ συγγραφεῖς αὗται γράψωσιν ἐν ἄλλῃ γλώσσῃ, ἐκτὸς τῆς Ἰταλικῆς, καθίστανται ἥσσονες ἑαυτῶν. Δὲν ὁμιλῶ περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι γεννηθέντων συγγραφέων, τοῦ Φοσκόλου καὶ τοῦ Μουστοξύδη, τοῦ Τριανταφύλλου, τοῦ Ἰουλίου Τυπάλδου, τοῦ Ζαμπελίου, τὴν ὁποίων τὰ ἔργα τιμῶσι τὴν Ἰταλικὴν φιλολογίαν. Πολλάκις ἐξήτασα τὸ ζήτημα τοῦτο, καὶ τὴν λύσιν αὐτοῦ ἀνεῦρον ἐν τῇ ἀβεβαίᾳ ἔτι καὶ μεταβατικῇ καταστάσει τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις ἴσως ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσῃ ἀκριβῶς καὶ ἐν πάσῃ αὐτῶν τῇ ἀποκαλύψει τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα συγγραφέως, μάλιστα

ὅτε ὁ συγγραφεὺς δὲν γράφει ἱστορίαν ἢ πρακτικήν τινα ἐπιστήμην, ἀλλὰ ἀφῃρημένας ἰδέας καὶ αἰσθήματα.

Ὁ συνδυασμὸς ὅμως τῆς Ἑλληνικῆς ἰδέας — λεπτῆς καὶ καλαισθήτου — μετὰ γλώσσης πλουσιωτάτης, ὡς ἡ Ἰταλική, ἥτις πρὸ μακροῦ συμπαγιωθεῖσα εἶνε ἱκανὴ ν' ἀποτυπώσῃ τὰς λεπτοτάτας ἀποχρώσεις τῆς μᾶλλον ἀφῃρημένης ἰδέας, ὁ συνδυασμὸς οὗτος, βεβαίως θὰ παράγῃ πάντοτε ἐὰν ὄχι ἀριστουργήματα ἀλλ' ἔργα τοὐλάχιστον, ἅτινα δύνανται ν' ἀποκαλύψωσι τὸν συγγραφέα ἐν πάσῃ τῇ νοητικῇ του δυνάμει, χωρὶς ἡ φράσις νὰ τὸν στενοχωρῇ καὶ νὰ παραμορφώνῃ τὴν ἰδέαν του.

Ἀλλ' οὐ τοῦ παρόντος αἱ σκέψεις αὗται. Πρόκειται νὰ σᾶς γνωρίσω τὴν Ματθίλδην Σεράου, καὶ προτιμῶ, ἀντὶ πάσης ἐμῆς κριτικῆς μελέτης, ἥτις θὰ μὲ ἀπεδείκνυεν ἴσως μᾶλλον τοῦ δέοντος ἐνθουσιώδη, — διότι πρῶτος ἴσως ἐγὼ ἐξώθησα τὴν Σεράου εἰς φιλολογικὸν ἀγῶνα, — νὰ τὴν κρίνητε ὑμεῖς αὐτοὶ ἐκ τῶν ἰδίων συγγραμμάτων της. Ἐπιτρέψατέ μοι μόνον νὰ σᾶς εἴπω ὀλίγα περὶ τοῦ βίου, καὶ ἰδίᾳ περὶ τοῦ χαρακτῆρός της.

Ὁ φίλος κ. Φ. Παρασκευαΐδης, ὅστις τὴν ἑσπέραν ταύτην κατέχει τὴν ἕδραν τοῦ Προέδρου, εἶδε τὴν Ματθίλδην γεννωμένην ἐν Πάτραις τῷ 1856, ὅτε ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς, Φραγκίσκου Σεράου, ἐχειραγωγεῖτο εἰς τὰ μυστήρια τῆς γλώσσης τοῦ Δάντου. Ὁ Φραγκῖσκος Σεράου ἦτο ἐκ τῶν πατριωτῶν ἐκείνων, εἰς οὓς, ἀποστρεφομένους τὸν βαρὺν ζυγὸν τῶν Βουρβόνων καὶ φεύγοντας τὴν ταλαιπωρουμένην Ἰταλίαν, ἡ Ἑλλὰς ἤνοιξεν ἐγκαρδίως τὴν μητρικήν της ἀγκάλην. Ἐνυμφεύθη ἐν Πάτραις τὴν λογίαν δεσποινίδα Παυλίναν Μπορέλη, ἥτις, κατὰ τὸ 1853, ἐδημοσίευσε ὑπὸ τὸν τίτλον

Πρωϊνῆς δρόσου σταγόνες δύο

κομψὸν τομίδιον γραφὲν μετὰ πολλοῦ αἰσθήματος καὶ ἀνθηρᾶς γλώσσης, ἥν τινα ἀποθαυμάζει τις ἀναλογιζόμενος τὴν ἡλικίαν τῆς συγγραφέως καὶ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐγράφετο.

. . . .

Ὅτε, ἐπερχομένου τοῦ 1860, ἡ Ἰταλία ἠγείρετο ὑπὸ τῆς φωνῆς τῆς ἐλευθερίας, προκηρυσσομένης ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ Λιλιβαίου ὑπὸ τοῦ Γαριβάλδη καὶ τῶν *χιλίων* του, ὁ Φραγκῖσκος Σεράος ἐπέστρεψεν εἰς Νεάπολιν ὁδηγῶν τὴν σύζυγον καὶ τὴν τετραέτιδα Ματθίλδην, καὶ ἀποκομίζων ἀπείρους ἀναμνήσεις τῆς ξενισάσης αὐτὸν Ἑλλάδος, ἃς ἐγκατέσπειρε μετὰ στοργῆς καὶ εὐγνωμοσύνης ἐν ταῖς στήλαις τῆς ἐγκρίτου νεαπολιτανικῆς ἐφημερίδος Puugolo, ἧς ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὑπῆρξεν εἷς τῶν δραστηριωτέρων συντακτῶν.

Πλούσιοι μὲν τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν οἱ νεαροὶ σύζυγοι, δὲν ἦσαν ἐπίσης πλούσιοι κατὰ τὴν πρακτικωτέραν καὶ κοινωνικωτέραν τῆς λέξεως

έννοιαν, καὶ, ἵνα ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου, καὶ εἰς τὰ τῆς ἀνατροφῆς τῆς θυγατρός των ἔξοδα, ἠναγκάζοντο, ὁ μὲν πατὴρ νὰ γράφῃ εἰς περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας — τοῦθ' ὅπερ, ὡς ἐν Ἑλλάδι, δὲν παρέχει δυστυχῶς μεγάλα ὀφέλη εἰς τοὺς συγγραφεῖς, — ἡ δὲ κ. Σεράου νὰ παραδίδῃ μαθήματα τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἀγγλικῆς γλώσσης εἰς τὸ Παρθεναγωγεῖον καὶ τὰς εὐγενεῖς νεάνιδας τῆς Νεαπόλεως. Συγχρόνως ἔγραψε καί τινα δράματα ἰταλιστί, ἅτινα, παρασταθέντα ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τῶν **Fiorentini**, ἐξέπληξαν τοὺς ἀκροατὰς διὰ τὴν γλαφυρότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς γλώσσης, καίτοι ὑπὸ ξένης γεγραμμένα.

Παρὰ τῆς μητρὸς λοιπὸν ἡ μικρὰ Ματθίλδη ἤκουσε τὰ πρῶτα μαθήματα, καὶ ἐξέμαθε τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν. Ἡ οἰκία τῆς κ. Σεράου ἦτο τὸ ἐντευκτήριον πάντων τῶν ἐραστῶν τῶν γραμμάτων καὶ τῆς Ἑλλάδος. Εἶνε περιττὸν νὰ σᾶς εἴπω ὅτι, μόλις ἐξελθὼν τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, προσεπάθησα παντὶ σθένει νὰ εἰσαχθῶ κἀγὼ παρὰ τῇ λογίᾳ ταύτῃ Ἑλληνίδι, ἥτις ἐπόθει νὰ περιστοιχίζηται ὑπὸ φιλομαθῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς διὰ ποιητικῆς καὶ αἱμύλης λαλιᾶς ἐνέπνεε τὸ σέβας καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἔνδοξον πατρίδα της, ἥτις ἦτο πεφιλημένον θέμα παντὸς αὐτῆς λόγου, τὸ ἐλατήριον πάσης τῆς ἀγάπης της.

Πάντες δὲ οἱ ἀγαπῶντες τὴν Ἑλλάδα, ἠκροῶντο θρησκευτικῶς μετ' ἐμοῦ, ἀγενείου τότε νεανίου, τῆς κυρίας Σεράου ἀφηγουμένης μετὰ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τὰς ἐνδόξους σκηνὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τὸν βίον τοῦ Κανάρη, τοῦ Μπότσαρη, τοῦ Διάκου, καὶ διερμηνευούσης ποιητικώτατα τὰ ἀριστουργήματα τῶν Σούτσων καὶ τοῦ Σολωμοῦ. Παρ' αὐτῆς, μητρὸς δι' ἐμὲ μᾶλλον ἢ φίλης, ἐδιδάχθην τὰς πρώτας λέξεις τῆς καθομιλουμένης Ἑλληνικῆς· αὐτὴ μοὶ ἐνέπνευσε τὸν διακαῆ πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ὁμήρου ἔρωτα. Τῇ ὡμίλουν — ὡς αὐθαδῶς ἐνόμιζον — Ἑλληνιστί, ἡ δὲ ἀγαθὴ κυρία εἶχε τόσην εὐφυΐαν ὥστε νὰ μ' ἐννοῇ. Τῇ ἔγραφον Ἑλληνιστί, καὶ μετὰ πολλῆς ἀγαθότητος μοὶ διώρθου τὰ λάθη, δηλαδὴ πάσας τὰς λέξεις. Τῇ ἐδείκνυον τὰς ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς μεταφράσεις μου, καὶ ἡ κ. Σεράου μοὶ ὑπεδείκνυε τὰ ἐσφαλμένα, καὶ μ' ἐνεκαρδίου ἐνθέρμως.

Κατὰ τὸ 1873, ὅτε ἐξέδωκα ποιήματά τινα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ζωηροῦ, κατὰ τύχην περιελθόντα εἰς χεῖράς μου, ἡ χαρὰ τῆς μητρὸς Σεράου ἐγένετο ἐκδηλωτικωτάτη. Βεβαίως τὸν ἐνθουσιασμόν της ἀποδίδω εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἔμπνευσιν, τὴν ἄπειρον αὐτῆς λατρείαν πρὸς τὴν πάτριόν της γλῶσσαν, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ ἀνάμνησις τῶν ἡμερῶν τούτων εὐχαρίστως μοὶ ἀναπαριστᾷ τὸν εὐτυχῆ ἐκεῖνον βίον!

Ἠγάπα εἰλικρινῶς πάντα ἀγαπῶντα τὴν Ἑλλάδα καὶ μελετῶντα τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, οὐδ' ἐφείδετο κόπων ἵνα τῷ παράσχῃ πᾶσαν δυνατὴν συνδρομήν. Ὅτε ὁ διάσημος μεταφραστὴς τοῦ Ἡροδότου, καθηγητὴς

Bertini, παρεσκεύαζε τὴν ἔκδοσιν τοῦ Θεοφράστου, κατέφυγεν εἰς τὴν λογίαν Ἑλληνίδα καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ τὸν εἰσαγάγω παρ' αὐτῇ· ἡ δεξίωσίς του ἦτο ἐγκαρδιωτάτη.

Τὰς ἀτάκτους ταύτας περὶ τῆς μητρὸς τῆς Ματθίλδης σημειώσεις τελειόνω, παρέχων ὑμῖν μικρόν τι δεῖγμα καὶ τῆς ποιητικῆς της ἀξίας, ὅπερ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μετέφρασα ἰταλιστί:

ΤΙ ΘΕΛΩ

Νὰ πνέω θέλω τὰς κρυφὰς
ἀτμίδας τοῦ ἀέρος
ποῦ πίνει ἀνεμπόδιστος
τῆς κόμης σου τὸ μῦρον.
Νὰ βλέπω θέλω τὸν γλυκὺν
σελαγισμὸν ἀστέρος
ποῦ παίζει εἰς τὸ ὄμμα σου
εἰς ἔριδας σαπφείρων.
Ν' ἀκούω θέλω τὴν μολπὴν
ἐρώσης ἀηδόνος
διότι εἰς τὸ ᾆσμά της
λειποθυμεῖ ἡ φωνή σου.
Νὰ δρέπω θέλω ἄπληστος
τὰ ῥόδα τοῦ λειμῶνος
διότ' εἰς κάθε κάλυκα
κοιμᾶται ἡ πνοή σου.
Θέλω εὐρύ μου κάτοπτρον
τὴν ἔκτασιν τοῦ κόσμου
ὅπου στραφῇ τὸ βλέμμα μου
σὲ ν' ἀτενίζῃ μόνον.
Νὰ δίδῃς φῶς καὶ χρῶμά μου
ἐσὺ ὡς ἥλιός μου
μὴ σταματῶν οὐδέποτε
εἰς τροπικὸν χειμώνων.

Οὐδόλως παράδοξον ἐὰν τοιούτων γονέων κόρη, ἀνατραφεῖσα ἐντὸς καθαροῦ φιλολογικοῦ κύκλου, ἡ νεαρὰ Ματθίλδη ἀνεπτύχθη προώρως καὶ ᾐσθάνθη ἀκατάσχετον στοργὴν πρὸς τὰ γράμματα. Τοῦτο μόνον εἶνε ἄπορον ὅτι οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ ἐκμάθῃ τὴν Ἑλληνικήν, πρὸς ἣν τοσαῦται τὴν συνέδεον ἀναμνήσεις. Ἀπεμακρύνετο μάλιστα ὁσάκις μὲ ἤκουε συνομιλοῦντα δῆθεν Ἑλληνιστὶ μετὰ τῆς μητρός, ἀποκαλοῦσά με *σχολαστικόν*. Σᾶς βεβαιῶ ὅτι δὲν ἐγνώριζε πλέον τῶν δέκα ἑλληνικῶν λέξεων, καὶ αὐτὰς δ' ἐπρόφερε νεαπολιτανικώτατα. Διότι ἡ Ματθίλδη εἶνε ἡ κυρίως Νεαπολιτανίς. Ἀγαπᾷ ἐμμανῶς τὴν Νεάπολιν, καὶ μελετᾷ τὰ ἤθη, τὴν ἱστορίαν, τὰς παραδόσεις της ἀπλήστως. Δι' αὐτὴν οὐδὲν ἐν Νεαπόλει εἶνε μυστήριον. Ἐπανερχομένη ἐκ τῆς «Scuola magistrale femminile», τοῦ

ληρκκείου τῆς Νεαπόλεως, — ὅθεν ἐξῆλθε πρωτοβάθμιος διδάσκαλος — ἵστατο πρό τινος ἐρειπιωμένης οἰκίας, πρό τινος ἐκ τῶν ἀναριθμήτων ῥυπαρῶν εἰκόνων, αἵτινες ἀσχημίζουσι τοὺς τοίχους τῆς μεγαλοπόλεως ἐκείνης, ἐρωτῶσα τὸν *ἐμβαλωματὴν* ἢ τὸν *καστανοπώλην*, οἵτινες ἐξήσκουν ἐκεῖ που τὸ ἐπάγγελμά των, καὶ ἐπεῖχον δι' αὐτὴν τόπον ἱστοριογράφου, περὶ τῆς εἰκαζομένης ἢ φαντασιώδους τύχης τοῦ τοίχου ἢ τῆς οἰκίας. Ἠδύνατο νὰ μείνῃ ὥρας ὁλοκλήρους θεωμένη τὸν ἐγχώριον χορὸν τῆς Νεαπόλεως, τὴν λεγομένην Tarantella, ὁσάκις — καὶ τοῦτο συνέβαινε συχνότατα — συνήντα φαιδρόν τινα ὅμιλον γυναικῶν ἑορταζουσῶν εἰς τὸ ὕπαιθρον ἀνὰ πᾶν βῆμα. Ἡ μήτηρ ἀνησύχει . . . ἀλλὰ μετά τινας ὥρας ἡ Ματθίλδη ἐπέστρεφεν οἴκαδε καὶ τῇ ἐζήτει συγγνώμην τόσον κατανυκτικῶς, καὶ μᾶς διηγεῖτο, ποικίλλουσα καὶ ἐξωραΐζουσα τόσον εὐφαντάστως τὰς ἐντυπώσεις ἃς εἶχεν ἀποθησαυρίσει κατὰ τὰς ἐκδρομάς της, ὥστε ἡ μήτηρ κατεπραΰνετο ἐκ τῆς ὑποσχέσεως ὅτι θὰ ἦτο ἡ τελευταία ἀποπλάνησις. Ἡ ὑπόσχεσις οὐδέποτε ἐξεπληρώθη, τοῦθ' ὅπερ εἶνε εὐτύχημα διὰ τὴν φιλολογίαν. Αἱ περιπλανήσεις ἐκεῖναι ἀπέφερον τῇ Ματθίλδῃ τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῆς Νεαπολιτανικῆς καρδίας, ἣν τὰ συγγράμματά της ἀποτυποῦσι.

Τὸ σχολεῖον οὐδὲν τὴν ἐδίδαξε. Ἐφοίτα τακτικῶς εἰς αὐτό, ἀλλ' ἀντὶ συντακτικοῦ καὶ γεωγραφίας, ἀνεγίνωσκε τὰ νεωστὶ ἐκτυπωθέντα φιλολογικὰ βιβλία. Ὅ,τι ἐμελέτα τὸ κατεμάνθανεν ἐν ἐκπληκτικῇ ταχύτητι, τοῦτο δὲ τὴν ἐνεκαρδίου, ἵνα μὴ μελετᾷ πολλά. Κυρίως εἰπεῖν οὐδέποτε ἐμελέτησε, ἀλλ' ἀνέγνωσεν ὅσα πιθανῶς οὐδεὶς ἄλλος ὁμῆλιξ αὐτῆς. Αἱ ἀναγνώσεις της ὅμως δὲν ἦσαν στεῖραι ἀποτελεσμάτων· ὠργίζετο ἐὰν ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐξέφραζε σαφῶς τὴν ἰδέαν του, ἐὰν δὲν ἀπετύπου ἀκριβῶς τὸν χαρακτῆρα, ὃν προὐτίθετο νὰ περιγράψῃ. «Διατί νὰ γράψῃς, ἔλεγεν εἴς τινα, ἐὰν δὲν ἔχῃς τὴν δύναμιν, νὰ ἀναγκάσῃς τὸν ἀναγνώστην ἵνα ἐκφωνῇ ἀκουσίως πως — «τί ἀλήθεια, τί ζωή! τὸ αὐτὸ θὰ ἔλεγον καὶ ἐγὼ ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ἐκφράσω τὴν αὐτὴν ἰδέαν!»

Ὡς βλέπετε, εἶχεν ἔμφυτον τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ, ἀλλ' οὐδὲν ἔγραφεν ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, ἔγραφε μόνον δι' ἑαυτήν. Κατὰ τὸ 1874, ἓν ἔτος πρὶν ἔλθω εἰς Ἑλλάδα, κατώρθωσα νὰ ὑποκλέψω ἐκ τοῦ γραφείου της φανταστικόν τι διήγημα, τὸ ὁποῖον, ἐν ἀγνοίᾳ της, ἐδημοσίευσα διὰ τῶν ἀρχικῶν μόνον στοιχείων τοῦ ὀνόματός της. Ἐξεπλάγη ἰδοῦσα αὐτὸ τετυπωμένον, μὴ δυναμένη νὰ μαντεύσῃ τὸν ἐγκληματίαν.

Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἐξεπλάγησαν οἱ ἀναγνώσαντες τὸ διήγημα ἐκεῖνο, ἐν ᾧ διεφαίνετο ἡ μέλλουσα συγγραφεύς. Ἔκτοτε ἐξηκολούθησε συγγράφουσα, καί, μετὰ τὴν Opale, τὸ Cuore Infermo, τὸ Del Vero, δὲν παρῆλθεν ἡμέρα χωρὶς ἡ γραφίς της νὰ παραγάγῃ τι, ὡραῖον πάντοτε. Τὸ πρῶτον ἐκεῖνο δημοσίευμα ἀπεκάλυψεν ἑαυτὴν ἑαυτῇ, ἐννόησεν ὅτι εἶχε γεν-

νηθῇ ἵνα γράφῃ, καὶ ἔκτοτε, σχεδὸν καθ' ἑκάστην, ἀνὰ μία τῶν σπουδαίων ἐφημερίδων, πάντα τὰ ἐγκριτώτερα περιοδικὰ φύλλα τῆς Ἰταλίας ποικίλλονται ὑπὸ τῆς γονίμου καὶ θελκτικῆς γραφίδος τῆς Ματθίλδης Σεράου. Γράφει διηγήματα, ἠθογραφίας, λέσχας, εἰδύλλια, ψυχολογικὰς μελέτας, σκηνὰς τοῦ Νεαπολιτανικοῦ βίου... Ἀλλὰ πρὸ πάντων εἶνε ἐφημεριδογράφος.

Ἐννοεῖ, μαντεύει τί θέλει σήμερον τὸ κοινόν, τί θὰ τὸ εὐχαριστήσῃ αὔριον ... διὰ τοῦτο πᾶν ὅ,τι ἐξέλθει ἐκ τῆς γραφίδος της ἔχει τὸ θέλγητρον τοῦ κοινοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἰδοὺ διατί ἀγαπᾶται.

Ἀλλ' ὅ,τι μᾶλλον συντελεῖ εἰς τὴν δημοτικότητά της εἶνε τὸ λεπτὸν αἴσθημα ὅπερ διαφαίνεται εἰς πᾶσάν της σελίδα. Ἡ Ματθίλδη Σεράου, εἶνε Ἀθηναία τῆς Νεαπόλεως. Συνενοῖ τὸ Ἀττικὸν πνεῦμα μετὰ τῆς Παρθενοπαίας καρδίας. Τὸ ὕφος της, μὴ ἀνταποκρινόμενον ἴσως ἐντελῶς εἰς τῆς γραμματικῆς τὰς ἀπαιτήσεις, ἔχει ζωηροὺς χρωματισμούς, νεῦρα, ζωήν. Διότι ἡ Ματθίλδη δὲν ἐπιζητεῖ τὴν φράσιν ἀπὸ τῶν Κλασικῶν, ἀλλ' ἡ ἰδέα γεννᾶται ἐν αὐτῇ μετὰ τῆς λέξεως, ὡς ἡ Ἀθηνᾶ μετὰ τῶν ὅπλων της ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός. Ἐπίσταται πρὸ παντὸς τὴν δυσχερῆ τέχνην τῆς mise en scène, τέχνης ἣν δυστυχῶς μόνον οἱ Γάλλοι κατέχουσι, καὶ τῆς ὁποίας καὶ τὸ ὄνομα ἀναγκαζόμεθα — Ἕλληνές τε καὶ Ἰταλοὶ — νὰ δανεισθῶμεν παρ' αὐτῶν. Ὁ κύριος χαρακτὴρ ὅμως τῆς Ματθίλδης εἶνε ὁ ἀκατάσχετος ἔρως πρὸς τὴν Νεάπολιν, ἣν θεωρεῖ πατρίδα, τὸν δ' ἔρωτα τοῦτον πειρᾶται νὰ ἐνσπείρῃ εἰς πάντας. Ὁ ἔρως οὗτος συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν της ἐκδηλοῦται μυριοτρόπως, εἴτε δι' ἐνθουσιωδῶν διθυράμβων, εἴτε διὰ πικρῶν καταφορῶν, διὰ παραδόξων εἰκόνων ἢ συμβουλῶν πεπειραμένης Σιβύλλης.

Γράφει ταχύτατα, ὅσος δήποτε καὶ ἂν συμβαίνει θόρυβος.... διότι μεμονωμένη ἀνιᾷ. Τῆς σπουδῆς ταύτης ἐκδηλοῦνται συχνάκις αἱ ἐλλείψεις. Ἀγαπᾷ τὴν παραδοξολογίαν, εἴτε γράφει, εἴτε καὶ ὁμιλεῖ, ἀλλὰ πάντοτε μέχρι τινός. Ἐρωτωμένη ἐὰν τῇ ἀρέσκει ὁ Πετράρχης, σᾶς ἀπαντᾷ ὅτι προτιμᾷ τὰ ὀστρείδια τῆς Mergellina.

Δὲν ἀγαπᾷ τὴν μελέτην διότι ὡς λέγει ἀναγνωρίζει πολλὴν συγγένειαν μεταξὺ τῶν λέξεων Studio καὶ Stupido, καὶ ἀποστρέφεται τοὺς ἀοιδούς, διότι ὁμολογοῦσιν οἱ ἴδιοι ὅτι εἶνε Κύνες (can-tanti). Φίλος τις τῇ ἔλεγε, ἀστεϊζόμενος, ὅτι οὐδὲν ἐκ γυναικὸς προέρχεται καλόν.— Πῶς φαίνεται, τῷ ἀπήντησεν, ὅτι προέρχεσθε ἐκ γυναικός.—Ἐπιμένει, ὅτι δὲν ἠγάπησε ποτέ· διότι, οὐδέποτε ἔπαθεν ὑπερτροφίαν τῆς καρδίας, καὶ μόνον ὡς ὑπερτροφίαν ἐννοεῖ τὸν ἔρωτα.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον ψεύδεται, καὶ ψεύδεται πάντοτε, ὁσάκις θέλει νὰ ἐπιδειχθῇ κακὴ καὶ ἀναίσθητος. Εἶνε ἡ νόσος ἡ καταβιβρώσκουσα σήμερον τὴν νεολαίαν. Ἡ Σεράου ἀγαπᾷ, καὶ ἀγαπᾷ ἰσχυρῶς, ὡς ἀγαπῶσιν αἱ ψυ-

καὶ αἱ ἐκλεκταί. Ἀγαπᾷ τὴν νεότητα, τὸ φῶς, τὸν ἥλιον, τὸ ὡραῖον, τὴν τέχνην. Ἀλλὰ θέλει νὰ ἐπιβάλληται. Θέλει νὰ ἐπιδειχθῇ — καὶ ἐν τέρει εἶνε διάφορος ἀπὸ τὰς ἄλλας γυναῖκας. Ἀλλὰ πῶς νὰ μὴ ἐπιβάλληται ὅτε πάντες, καί τοι γυναῖκα, μετ' ἐνδιαφέροντος τὴν παρακολουθοῦσι;

Καὶ ὁ μὴ ἐπιζητῶν τὸν θαυμασμόν, οὐχ ἧττον μετὰ πολλῆς ὑπερηφανείας ἀκούει τὴν βοὴν τὴν ὁποίαν διεγείρει ἡ ἐμφάνισίς του,— ἔστω καὶ ἂν ἡ βοὴ αὕτη εἶνε πικρά.

Ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκηται ἡ Σεράου παρίσταται πάντοτε πρὸ ὑμῶν, τὴν ἀκούετε καὶ τὴν βλέπετε. Τὴν ἀκούετε διότι, ὅταν ὁμιλῇ κραυγάζει, ὁ δὲ γέλως της εἶνε Ὁμηρικός· τὴν βλέπετε, διότι οὐδέποτε ἀναπαύεται, ἀλλὰ περιπλανᾶται πάντοτε, θεωρεῖ τὰ πάντα, σᾶς παρατηρεῖ παραδόξως καὶ μετ' ἐπιμονῆς διὰ τῶν διόπτρων της, τὰ ὁποῖα εἶνε, ὁ φίλτατος καὶ συνήθης σύντροφος τῶν ὀφθαλμῶν της... Ἡ Σεράου εἶνε μύωψ, ἀλλ' ὡς πάντες σχεδὸν οἱ μύωπες, ἔχει ὀφθαλμοὺς ὡραίους... ἴσως διότι ἀναγκάζονται νὰ συγκεντρόνωσι ἐν βραχυτέρῳ διαστήματι, πᾶσαν τὴν διορατικὴν αὐτῶν ἀκτῖνα. Ἐπιζητεῖ πάντοτε τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ θεάτρῳ εἰσέρχεται πάντοτε κατὰ τὸ μέσον τῆς πράξεως, καὶ θορυβωδῶς πως καταλαμβάνουσα ὑπὸ τὰ θεωρεῖα κάθισμα ἐν τῇ πλατείᾳ, ἀναγκάζει τοὺς θεατὰς νὰ ὀρθοῦνται ἵνα διέλθῃ, προσφωνεῖ μεγαλοφώνως τοὺς γνωρίμους της, ζητεῖ τὸ πρόγραμμα τῆς παραστάσεως παρὰ τοῦ πλησίον.

— Τίς εἶνε;—Ἡ Ματθίλδη Σεράου—αὐτὴ ἡ ὁποία γράφει εἰς τὸ Piccolo, εἰς τὸν Corriere, εἰς τὸν Fracassa; ἡ συγγραφεὺς τῆς Raccolta Minima? Μάλιστα, αὐτὴ εἶνε. Τόσον νέα! Καὶ τώρα τί γράφει;—Τὰς παραδόσεις τῆς Νεαπόλεως, διὰ τὸν Fanfulla.—Brava.

Καὶ πάντων οἱ ὀφθαλμοὶ στρέφονται πρὸς τὴν Ματθίλδην, ἥτις προσποιεῖται ὅτι δὲν ἐννόησε τὴν περιέργειαν καὶ τὸν θαυμασμὸν ὃν ἐγείρει, καίτοι ἡ καρδία της σκιρτᾷ. — Δικαίως. Εἶνε νέα, εἶνε γυνή, εἶνε συγγραφεύς... ἡ δημοτικωτέρα τῶν συγγραφέων μάλιστα. Τίς δύναται νὰ ὑπερνικήσῃ τὸν πειρασμόν;

Ἡ γλῶσσα τῶν συγγραμμάτων της—ἡ ὁποία κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ἦτο ἔτι ἀτελής, ἐβελτιώθη ἐπαισθητῶς, τὸ δὲ τελευταῖον της ἔργον, le leggende Napoletane, εἶνε ἄξιον νὰ συγκαταριθμηθῇ μεταξὺ τῶν ἀρίστων προϊόντων τῆς σημερινῆς ἰταλικῆς φιλολογίας καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν.

Ὡς βλέπετε, τὸ εἶδος ὅπερ προτιμᾷ, εἶνε αἱ *παραδόσεις* ὡς πρὸς τὰς ὁποίας κυρίως ἐπενεργεῖ ἡ φαντασία. Ἀλλὰ ἡ παράδοσις δὲν γεννᾶται ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ ποιητοῦ. Ὁ λαὸς τὴν πλάττει ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ τὴν παραδίδει ἔπειτα τελείαν εἰς τὸν ποιητήν. Τοῦ Goethe, ἡ μεγαλοφυΐα δι' ἧς ὑπερηκόντισε πάντας τοὺς μεγάλους ποιητὰς τῆς ἡμετέρας

ἐποχῆς, ἔλαβε τὴν παράδοσιν τοῦ Φάουστ οἵαν τὴν παρουσίασεν αὐτῷ ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ.

Οὐδὲν προσέθηκε, καὶ τὸ πλάσμα του θὰ ζήσῃ ἐφ' ὅσον ὁ λαὸς ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ τὸ ἑαυτοῦ πλάσμα, τὴν ἰδίαν του ζωήν.

Ἡ Σεράου δὲν ἀρκεῖται εἰς τοῦτο, ἀλλὰ συναναμιγνύουσα ἐνίοτε τὴν δημώδη παράδοσιν μετὰ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, ὡς ὁ συμπατριώτης της Σπ. Βασιλειάδης ἐν τῇ Γαλατείᾳ—ἀπόλλυσι οὐκ ὀλίγον τοῦ ποιητικοῦ χρώματος δι' οὗ ὁ λαός, ὁ γνήσιος λαός, περιβάλλει πᾶν αὐτοῦ γέννημα. Εὐτυχῶς τοῦτο συμβαίνει σπανιώτατα. Πεποιθυῖα ὅτι ἐν τῇ ψυχῇ της δὲν λάμπει τὸ φῶς ἀτομικῆς μόνον ἰδέας, ἀλλὰ ὁλοκλήρου λαοῦ, ὅτι αἱ σελίδες της δὲν ἐμπνέονται ὑπὸ μόνων τῶν ἑαυτῆς αἰσθημάτων, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν αἰσθημάτων ἀπείρων ἀνθρώπων ἐχόντων τὰς αὐτὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς αὐτοὺς πόθους, γράφει σελίδας ἐν αἷς διαχέεται ἀφειδῶς πᾶσα ἡ ἐνθουσιώδης της ψυχή, πᾶσα ἡ καρδία καὶ ὁ νοῦς της, ἐν αἷς—οὕτως εἰπεῖν—ἀνευρίσκει την σάρκα καὶ τὸ αἷμα αὐτῆς. Καὶ αἱ σελίδες αὗται, τὰς ὁποίας διετύπωσε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἑαυτῆς ἀφανείας καὶ ἃς τῇ ἐνέπνευσεν ὁ ἅγιος ἐνθουσιασμὸς τῆς πρώτης νεότητος, ἠλεκτρίζουσι συχνότατα, συγκινοῦσι πάντοτε.

Δὲν γνωρίζω κατὰ πόσον ἡ Σεράου δύναται νὰ πλουτίσῃ τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν γράφουσα ἑλληνιστί, ὡς εὔελπις πιστεύει ὁ ἐπιστέλλων εἰς τὸ *Μὴ Χάνεσαι*.

Εἰς σελίδα τινα τοῦ σημειωταρίου μου, εὑρίσκω, διὰ τῆς χειρός της γεγραμμένην τὴν φράσιν *ὁ Θεὸς μόνος εἶνε καλός*, καὶ φαντάζεσθε πῶς γράφει τὰ ὀλίγα αὐτὰ ἑλληνικά; Θὰ ἐγελᾶτε εὐτυχέστατον γέλωτα, ἐὰν ἐβλέπετε τὴν φράσιν της ταύτην. Πολλὰ θὰ παρέλθωσιν ἔτη ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐκμάθῃ ἐντελῶς τὴν γλῶσσαν τῆς μητρός της, ὅπως τὴν γράψῃ ὡς τὴν Ἰταλικήν, ἥτις δι' αὐτὴν οὐδὲν ἔχει μυστήριον καὶ ὑπὸ τὴν γραφίδα της ἀναλαμβάνει ζωὴν καὶ νεῦρα ὡς ἀπαλὸν κηρίον προσδεχομένη πάντα τῆς ἰδέας της χρωματισμόν. Καί, ὡς ἀνωτέρω σᾶς εἶπον, τὸ μάλιστα ἴσως τὰ ἔργα τῆς Σεράου διακρίνον εἶνε ἡ γλῶσσα. Ἡ Σεράου ἐννόησε ὅτι ὑπάρχουσι νόμοι τινές, ἐκτὸς τῶν καθαρῶς συντακτικῶν καὶ γραμματικῶν, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ἁρμονίαν τῆς ἐκφράσεως, διότι ἔχει καὶ ὁ πεζὸς λόγος την μουσικήν του.

Δὲν συμμερίζομαι δὲ τὸν πόθον τοῦ ἀρθρογράφου τοῦ *Μὴ Χάνεσαι* καὶ διὰ σπουδαιότερόν τινα λόγον. Ἔργον τι τέχνης δὲν εἶνε μεμονωμένον. Ὁ καλλιτέχνης, συγγραφεύς, ζωγράφος, ἢ μουσικός, λαμβάνει τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἀπὸ τῆς περικυκλούσης αὐτὸν ἀτμοσφαίρας, ἥτις ἐπιδρᾷ πανταχόθεν ἐπ' αὐτοῦ χωρὶς νὰ τὸ ἠξεύρῃ, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃ κἄν. Ἡ δὲ ἀσμοσφαῖρα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας δὲν εἶνε—μοὶ φαίνεται—ἡ κατάλληλος πρὸς τὰς πνευματικὰς διαθέσεις τῆς Σεράου.

Τὸ πνεῦμα δὲν εἶνε πάντοτε ἐλεύθερον εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ εἴδους συγγραφῆς, ἐὰν πρὸς παραγωγὴν τοιούτου εἴδους δὲν ὑποβοηθῇ ἡ πέριξ κοινωνία. Ἡ καλαισθησία καὶ ἡ ἐν γένει πνευματικὴ κατάστασις τοῦ ἔθνους ᾧ ἐπιβάλλουσι πολλάκις τὸ μᾶλλον ἀντικείμενον πρὸς τὴν φύσιν του εἶδος, ὁ πνεῦμα ἀπόλλυσι τὸ ἥμισυ τῆς ἰσχύος του, καὶ μαραίνεται ὡς ἄνθος τὸ ἄστοργον οὐρανόν. Εἰς ὀλίγους ἐξόχους, Ὅμηρον, Δάντην, Σαίξπηρ δέδοται, ὄχι νὰ ἀνθίστανται εἰς τὴν ἠθικὴν—οὕτως εἰπεῖν—πίεσιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν ἐπιβάλωσι ἀντὶ νὰ τὴν ὑποστῶσιν.

Ἡ Σεράου εἶνε μόλις εἰκοσιπενταέτις, ἐν τῇ ἀπαρχῇ δηλαδὴ τοῦ φιλολογικοῦ της σταδίου. Ἤρξατο αὐτοῦ σχεδὸν ἄκουσα . . . ἀποκοιμηθεῖσα παῖς, ἐξύπνησε συγγραφεύς, εὐτυχής, λατρευομένη ὑπὸ τοῦ κοινοῦ. Τώρα εἶνε, ὡς σᾶς εἶπον, ἐφημεριδογράφος. Ἴσως ἡμέραν τινα, ἀπομακρυνομένη τῆς ἀπεικονίσεως τῶν μικρῶν σκηνῶν, τῶν φλαμανδικῶν εἰκόνων, τῶν ψυχολογικῶν ἁπλῶς μελετῶν, θὰ μᾶς γράψῃ εἰκόνας ποικιλοτέρας, ἀποτυπούσας πλειότερα πρόσωπα καὶ συμπλέγματα, πολυχρώμους, περιεχούσας ἁρμονικὰς ἀντιθέσεις σκιᾶς καὶ φωτός. — Ἡ μετάβασις ἐκ τῶν ψυχολογικῶν εἰκόνων εἰς τὸ μυθιστόρημα—ἐὰν δὲν εἶνε ἀδύνατος,—δὲν εἶνε ὅμως πολὺ εὐχερής. Οἱ δὲ μεγάλοι σύγχρονοι μυθιστοριογράφοι δὲν ἀνῆλθον εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς τέχνης, εἰμὴ ἀφοῦ πρότερον κατέγιναν εἰς μετριόφρονα μελέτην μεμονωμένων προσώπων καὶ εἰκόνων. Ἀλλὰ δὲν ἀπελπιζόμεθα. Εἰς τοὺς διαλόγους τῆς Σεράου ἀναγνωρίζει τις τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν, εἰς τὰς περιγραφάς της δύναμιν ἔκτακτον καὶ ζωηρὰν καὶ πρὸ πάντων, εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς φαντασίας της, τέχνην ἀναμφισβήτητον τοῦ ἐμπνέειν ἀληθῆ ζωὴν εἰς ἄψυχα πλάσματα. Πάντα ταῦτα ἀγγέλλουσιν, ὅτι ἐκ τοῦ κάμπης τῆς ἠθογραφίας — ἵνα διὰ τῆς ἰδίας της φράσεως λαλήσω — ἀνεγεννήθη σχεδὸν κατὰ τὸ ἥμισυ ἡ χρυσαλλὶς τοῦ μυθιστορήματος.

Ὡς βλέπετε, δὲν ἔγραψα κριτικὴν μελέτην, διότι καὶ τῶν πλείστων τῆς Σεράου ἔργων στεροῦμαι, καὶ ὁ καιρὸς δὲν ἐπήρκει πρὸς τοιαύτην ἐργασίαν. Σᾶς ἀνέπτυξα — ὡς ἠδυνήθην πιστότερον — τὰς ἐκ τῆς μακρᾶς μετ' αὐτῆς σχέσεώς μου ἐντυπώσεις.

Ὅπως τὴν γνωρίσητε καλλίτερον, σᾶς ἀναγινώσκω ἐν μεταφράσει ἓν διήγημα, καὶ μίαν *μελέτην* αὐτῆς. Μεθ' ὅσα σᾶς εἶπον, θεωρῶ περιττὸν νὰ προσθέσω ὅτι πολλὰ θέλγητρα τοῦ πρωτοτύπου ἐξασθενοῦσιν ἀποδιδόμενα εἰς τὴν ἑλληνικήν, καὶ μάλιστα παρ' ἐμοῦ. Ἀλλά, ὁπωσδήποτε τὰ ἔργα ταῦτα τῆς Σεράου θὰ ἦναι πάντοτε προτιμότερα τῆς ξηρᾶς πεζογραφίας μου, δι' ἧς ἐξήντλησα τὴν ὑπομονήν σας.

ΠΡΟΝΟΙΑ — ΕΛΠΙΣ

Ὡραῖα εἶνε τὰ παιδία τῆς Νεαπόλεως καὶ γελῶσι καὶ παίζουσιν ὥςπάντα τὰ ἄλλα παιδία τοῦ κόσμου· ἀλλὰ δὲν δύνανται τὴν ἑσπέραν νὰ μείνωσιν ἥσυχα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς λυχνίας ἐὰν ἡ νεαρὰ μήτηρ, ἡ μεγαλειτέρα ἀδελφή, ἡ διοπτροφόρος μάμμη ἢ ἡ πλέκουσα θεία δὲν διηγηθῇ αὐτοῖς ἐνδιαφέρουσάν τινα καὶ μακρὰν ἱστορίαν, ἥτις νὰ ἀναγκάσῃ νὰ *ἀνοίξωσιν ὑπερμέτρως* τοὺς μεγάλους ὀφθαλμούς των ἕως οὗ ὁ ὕπνος τοὺς καταστήσῃ μικρούς, μικρούς. Ὁμοιάζουσι πρὸς αὐτὰ πάντα τοῦ κόσμου τὰ παιδία;

Δὲν τὸ ἠξεύρω· γνωρίζω μόνον τὰ παιδία μου τῆς Νεαπόλεως, τὰ ἀγαπῶντα τοὺς ἑσπερινοὺς μύθους. Ἤθελον νὰ ἦμαι ἡ ὡς κόρη ἔτι φαιδρὰ μήτηρ, ἡ μεγαλειτέρα ἀδελφή, ἧς ἡ καρδία ἀρχίζει νὰ κατανοῇ τοὺς μητρικοὺς παλμούς· ἡ θεία ἡ μὴ ἔχουσα ἐρωτικὸν παρελθόν, οὔτε παρόν, καὶ ἧς ἡ τρέμουσα ἐκ συγκινήσεως χεὶρ στηρίζεται μετὰ δειλίας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς παιδίων μὴ ἰδικῶν της. Θὰ τοῦ διηγούμην τὸν μῦθον τῆς *Προνοίας, ἐλπίδος*· θὰ στέρξωσιν ἄρά γε νὰ τὸν ἀκούσωσι παρ' ἐμοῦ ἥτις διηγοῦμαι μεγάλας καὶ κακὰς ἱστορίας εἰς τοὺς μεγάλους καὶ κακοὺς ἀνθρώπους;

Τὰ παιδία εἶναι ὡραῖα, ἀγαπῶσι τὰς διηγήσεις καὶ εἶνε τόσον ἀνεκτικὰ πρὸς τὸν ἀφηγούμενον.

Ἔζη λοιπὸν ἄλλοτε εἰς τὴν φιλτάτην μας Νεάπολιν, ἄνθρωπός τις πολὺ παράδοξος. Δὲν σᾶς λέγω ἀκριβῶς τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν διῆγε τὸν ἰδιότροπόν του βίον, διότι ὑμᾶς γελόεντα παιδία ἔχοντα τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λησμονεῖν, οὐδόλως ἐνδιαφέρει λεπτομέρεια τοιαύτη· δὲν σᾶς ἐνδιαφέρουσιν οἱ ἀριθμοὶ ὑμᾶς, ὧν πᾶσα ἡ ζωὴ εἶνε ποίησις.

Τὴν ἐποχὴν ἐγὼ τὴν γνωρίζω, διότι ἡμεῖς οἱ μεγάλοι ἔχομεν τὴν δυστυχίαν νὰ γνωρίζωμεν πολλὰ ἄχρηστα πράγματα, καὶ συσσωρεύομεν εἰς τὴν κεφαλήν μας τόσας ἀνωφελεῖς γνώσεις. Τὴν γνωρίζω λοιπόν, ἀλλὰ δὲν σᾶς τὴν λέγω· ὑμεῖς βεβαίως ἐνδιαφέρεσθε περισσότερον νὰ γνωρίζητε ποῖος ἦτο ὁ παράδοξος οὗτος ἀνήρ, πῶς ἐνεδύετο, τί ἔτρωγε, τί ἔκαμνε.

Ἦτο λοιπὸν ὑψηλὸς ὅσον οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ ἦναι, τόσον ὑψηλὸς ὥστε ἀπηλπίζεσο νὰ τῷ ὁμιλήσῃς, τόσον ὑψηλός, ὥστε ὁ λαὸς ἔλεγεν ὅτι ἡ μήτηρ του ἐγελάσθη καὶ ἐγέννησε δένδρον ἀντὶ ἀνθρώπου. Ἦτο δὲ καὶ ἰσχνός, ἰσχνός, εἶχε κνήμας, πέριξ τῶν ὁποίων ἐχόρευον αἱ περισκελίδες του ὡς ῥάβδος ἀλεξιβρόχου ἐν πλατυτάτῃ θήκῃ, καὶ βραχίονας ὁμοιάζοντας πτερὰ ἀνεμομύλου. Δὲν ἦτο πολὺ γέρων, διότι ἡ κόμη του οὐδεμίαν εἶχε λευκὴν τρίχα, οἱ δὲ ὀφθαλμοί του, μέλανες ὡς ἄνθρακες, ἔλαμπον ὡς νεανίου ὀφθαλμοί· ἀλλ' ἡ ἐπιδερμὶς τοῦ προσώπου του ἦτο κι-

τρίνη, ὡς ἡ περγαμηνὴ τῶν βιβλίων σας, καὶ ηὐλακοῦτο ὑπὸ μυρίων ῥυτίδων· ὁ δὲ μυώδης λαιμός του, ὡμοίαζε ξηρὸν πόδα νεκρᾶς ὄρνιθος. Ἔφερε πάντοτε μελανὰ ἐνδύματα, περισκελίδας στιλπνὰς ἐκ τῆς μακροχρονιότητος καὶ τόσον βραχείας ὥστε ἐφαίνοντο οὐ μόνον ὁλόκληρα τὰ χονδρὰ ὑποδήματά του, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐφθαρμέναι περικνημίδες του. Ὁ ἐπενδύτης του οὕτινος αἱ πλευραὶ ἐκινοῦντο αἰωνίως ὑπὸ τοῦ ἀέρος οὐδέποτε ἐφηρμόζετο καλῶς ἐπὶ τοῦ σώματός του· τὸ πρῶτόν του κομβίον εὑρίσκετο πάντοτε ἐντὸς τῆς ὀπῆς τοῦ δευτέρου καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἶχε πῖλον ἐρυθρὸν ἐξ... ἀρχαιολογικῆς ἴσως αἰδημοσύνης. Οὐδεὶς ἐξεύρε πόθεν ἤρχετο, τίς ἦτο, ποῦ ἐπήγαινεν ὁ ἄνθρωπος αὐτός· πάντες ὅμως τὸν ἐγνώριζον, διότι νυχθημερὸν περιεπλανᾶτο εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Νεαπόλεως, ἡ δὲ παράδοξος μορφή του ὑπὸ τὸ τρέμον φῶς τοῦ φωταερίου, ἐλάμβανε φαντασιώδεις διαστάσεις, καὶ ἐφαίνετο φάσμα ἀπολέσαν τὴν πρὸς τὸ νεκροταφεῖον ἄγουσαν.

Ὁ ἄνθρωπός μας ἵστατο πρὸ πάσης θύρας, ὑπὸ πάντα ἐξώστην. Ἐγνώριζε πάσας τὰς οἰκίας, ἐν αἷς διητῶντο παιδία, καὶ ἱστάμενος πρὸ αὐτῶν, ἐφώναζε διὰ τῆς ὀξείας φωνῆς του «*Πρόνοια! Πρόνοια!*». Τὰ δὲ παιδία ἤρχοντο, τὸν ἐχαιρέτουν, τῷ ἔδιδον ἓν σολδίον . . . τεμάχιον ἄρτου . . . καὶ ὁ πτωχὸς ἀνεχώρει. Ἐγνώριζεν ἐπίσης τὰς στερουμένας παίδων οἰκίας... Ἐκεῖ ἐφώναζεν.—*Ἐλπίς! Ἐλπίς!* — Ἡ δὲ φωνή του ἀντήχει ὡς εὐχή, καὶ πάντες οἱ μὴ ἔχοντες τέκνα, πάντες οἱ ἐπιθυμοῦντες καὶ ἀγαπῶντες καὶ προσμένοντες αὐτά, ἔδιδον τὸν ὀβολόν των εἰς τὸν ἐπαίτην. Μόνον οἱ ἔχοντες σκληρὰν καὶ ἀπάνθρωπον τὴν καρδίαν, οἱ μηδέποτε ἀγαπήσαντές τι, οὐδὲν τῷ ἔδιδον.

Ὁ ἐπαίτης ἐγνώριζε τὰς οἰκίας αὐτῶν, καὶ οὐδὲ κἂν ἵστατο πρὸ αὐτῶν. Ἐν μέσῳ τοῦ θορύβου τῶν ἁμαξῶν καὶ τῶν κραυγῶν τῶν πωλητῶν τῶν λεωφόρων, ἡ φωνή του ἠκούετο βροντώδης, ἠχηρά, διαπεραστική. *Πρόνοια! Ἐλπίς!* Τὸν ἤκουον ἐκ τῶν ἀνηλίων ὑπογείων, ἐκ τῶν ὑψηλῶν ἐξωστῶν, καὶ ἡ φωνή του προεκάλει εὐθύμους διαχύσεις.

Ὁ ἀσθενής, ὅστις κατάκειται ἐν τῇ κλίνῃ του, παρατηρῶν τὰς ἱπταμένας μυίας καὶ μετρῶν τὰς δοκοὺς τῆς ὀροφῆς, ἀκούει εὐχαρίστως τὰς λέξεις ἐκείνας ἐκ τῆς ὁδοῦ, αἵτινες ὡσεὶ ὑπόσχονται αὐτῷ τὴν προσεχῆ ἀνάρρωσιν «*Πρόνοια! Ἐλπίς!*» Ὁ ἐργάτης, ὅστις κατὰ τὰς ἀφορήτους ἡμέρας τοῦ θέρους, πλέει ἐν τῷ ἱδρῶτι κοπιώδους καὶ ἀγνώμονος ἔργου, ἐν τῷ ἀκούσματι τῆς φωνῆς ταύτης, ἀναλαμβάνει ἐλπίδα τινὰ ὅτι ἡ ἐργασία του, τίς οἶδε ! θ' ἀνακουφισθῇ ποτε· ὁ ἐργοστασιάρχης ὀλιγώτερον ἀπαιτητικός, ὅτι τοῦ ἄρτου θὰ καταπέσῃ ἡ τιμή. «*Πρόνοια! Ἐλπίς!*» Ἡ πτωχὴ μήτηρ, ἥτις ῥάπτει παρὰ τὸ φῶς τῆς λυχνίας ἀναλογιζομένη τὸν ἀπόντα υἱόν της, φοβουμένη δι' αὐτὸν τὸν ἄνεμον καὶ τὴν βροχήν,

ὑπομειδιᾷ εἰς τὴν φωνὴν ἐκείνην, ἥτις μυστικῶς τῇ ψιθυρίζει νὰ ἐλπίσῃ: *Πρόνοια! Ἐλπίς!*

Ἀλλ' ὁ παράδοξος ἐπαίτης, ὅστις οὐδέποτε ὡμίλει περὶ ἐλεημοσύνης, συνανεστρέφετο εὐχαρίστως τὰ παιδία τῆς Νεαπόλεως, ὧν ἐγνώριζε τὰ ὀνόματα, τοὺς πόθους, τὰ μυστικά. Ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς *ἁγίας Λουκίας*, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὰ παιδία εἶνε ἰσχνά, μελαγχροινὰ καὶ νευρώδη ὡς οἱ ἰχθύες τῆς θαλάσσης ἐκείνης, ἵστατο θεωρῶν αὐτὰ βυθιζόμενα εἰς τὰ γλαυκὰ ὕδατα καὶ ἐνθαρρύνων διὰ τῆς φωνῆς καὶ τοῦ μειδιάματος. Τὰ δὲ παιδία συνεγέλων μετ' αὐτοῦ καὶ ἀνερριχῶντο ἐπὶ τῶν μακρῶν αὐτοῦ σκελῶν, καλοκάγαθον δὲ μειδίαμα ἐξηφάνιζε τὰς ῥυτίδας τοῦ προσώπου ἐκείνου.

Εἰς τὰς ἀριστοκρατικὰς τῆς Chiaja, τῆς Riviera καὶ τοῦ Toledo ὁδούς, ἐθεώρει ἐταστικῶς τὰ περικοσμούμενα διὰ τριχάπτων καὶ μετάξης παιδία, ὁδηγούμενα ἐφ' ἁμάξης ὑπὸ ξένων τροφῶν· τὰ δὲ παιδία ἐκεῖνα οὐδ' ἐφοβοῦντο, οὐδ' ἀπεστρέφοντο τὸν ἐπαίτην, ἐνίοτε μάλιστα τῷ προσέφερον σακχαρικά, τὰ ὁποῖα ὁ ἐπαίτης ἐφύλαττε διὰ τὰ πτωχὰ τοῦ Mercato καὶ τοῦ Pendino παιδία, τὰ ὠχριῶντα ἐκ τοῦ μεμολυσμένου ἀέρος ἐν ᾧ ζῶσι, καὶ ἐκ τῆς ἀνεπαρκοῦς τροφῆς δι' ἧς τρέφονται. Τὰ παιδία τῶν περιχώρων τῆς Νεαπόλεως, ἅτινα τρέχουσι περὶ τοὺς κήπους ἢ ἀναρριχῶνται ἐπὶ τῶν λόφων τῆς Mergellina καὶ τοῦ Posilipo, ἀνθηρὰ τὴν ὄψιν καὶ μὲ κιτρινωπὴν ἐκ τοῦ ἡλίου τὴν κόμην, συνεκάλει παρ' αὐτῷ, τὰ ἐφίλει μετὰ στοργῆς καὶ ἀνεχώρει. Τὴν νύκτα ἵστατο πρὸ τῶν ἐκκλησιῶν, ὑπὸ τὰς θύρας τῶν ὁποίων τόσα ἄστεγα καὶ ὀρφανὰ πλάσματα, ὡς κύνες, ἀνεπαύοντο, καὶ τὰ ἐσκίαζε διὰ τῶν πτυχῶν τοῦ μακροῦ του ἐπενδύτου, παραμένων μακρὰς ὥρας καὶ ἐκτιθέμενος εἰς τὸ ψῦχος καὶ τὴν βροχήν.

Νύκτα τινὰ ὁ παράδοξος ἐπαίτης ἀπώλετο καὶ οὐδεὶς πλέον ἤκουσε τὴν συνήθη φωνήν του: *Πρόνοια! Ἐλπίς!* Κηπουρός τις τοῦ Capodimonte διηγεῖτο ὅτι τὸν εἶδε καθήμενον ἐπὶ τοῦ βράχου, ἐξαποστέλλοντα φλογερὰ φιλήματα εἰς τὸ κενόν, εἶτα ἀπομακρυνόμενον καὶ ἔτι στρέφοντα ἵνα φιλήσῃ τὴν κοιμωμένην πόλιν.

Οἱ γνωρίζοντες αὐτόν, εἰλικρινῶς ἐλυπήθησαν, διότι δὲν τὸν ἔβλεπον πλέον οὐδ' ἤκουον τὴν εὐέλπιδα φωνήν του· τὰ δὲ παιδία τὸν ἐνεθυμοῦντο ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας, καὶ ἔπειτα — εὐτυχῆ παιδία! — τὸν ἐλησμόνησαν.

Διεδόθη ὅτι ἦτο σπουδαῖος ἰατρὸς μεμακρυσμένης τινος χώρας, τῆς Σουηδίας, τῆς Νορβηγίας, τῆς Δανίας, ὅτι ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τὸν εἶχεν ἀγαπήσει, καὶ νυμφευθεῖσα αὐτὸν κρυφίως, εἶχε προσφέρει αὐτῷ ὡραιότατον υἱόν· ὅτι ὁ βασιλεύς, μαθὼν τὰ πάντα, ὠργίσθη μεγάλως, ἐξώρισε τὸν ἰατρόν, ἐφυλάκισε τὴν θυγατέρα του, καὶ ἀπεδίωξε τὸ τέκνον· ὅτι, τελευτήσαντος τοῦ γέροντος βασιλέως, ὁ παράδοξος ἐπαίτης εἶχεν ἀνακληθῆ παρὰ τοῦ νέου βασιλέως, τοῦ γυναικαδέλφου του, διὰ νὰ λάβῃ τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῇ αὐλῇ παρὰ τῇ συζύγῳ καὶ τῷ υἱῷ του.

Πάντα ταῦτα ἐλέχθησαν. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἐν Νεαπόλει, παρὰ ταῖς γυναιξὶ καὶ τοῖς τέκνοις τοῦ λαοῦ, παρέμεινεν ἐκ παραδόσεως ἡ μορφὴ τοῦ παραδόξου ἐπαίτου «*Πρόνοια*! *Ἐλπίς*!», ἡ δὲ εἴδησις ὅτι ἐπανέρχεται ἰσχύει καὶ σήμερον ἔτι νὰ ἐφησυχάσῃ τὰ φωνασκοῦντα τρελὰ παιδία, ν' ἀποξηραίνῃ τὰ δάκρυά των, καὶ νὰ τὰ ἀποκοιμίσῃ ὅταν ἔχουν τὸ κακὸν σύστημα νὰ ἀποσύρωνται πολὺ ἀργά, ἀγνοοῦντα ὅτι ὁ ὕπνος . . . Ἀλλὰ τὰ παιδία ἀπεκοιμήθησαν.

ΜΕΛΕΤΗ

Ἐκείνη — δὲν ἦτο ἐντελῶς ξανθὴ ἀλλὰ μᾶλλον καστανόχρους ὡς παιδίον. Αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς της ἦσαν λεπτόταται, μακραί, ἡνωμέναι ἐν ἑνὶ μόνῳ πλοκάμῳ ὄπισθεν αὐτῆς. Εἶχεν ὀφθαλμοὺς κυανοῦς, τὸ δὲ κυανοῦν χρῶμά των παρουσίαζε γαλακτώδεις τινὰς ἀποχρώσεις. Ἐπιδερμίδα γυναικὸς ξανθῆς τόσον λεπτήν, ὥστε κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ σφρίγους καὶ τῆς εὐθυμίας ἦτο ἐρυθρόχρους, τοὐναντίον δ' ὕπωχρος ὅτε ἠσθένει καὶ ἔπληττε. Δὲν ἦτο ὑψηλή· εἶχε στῆθος ὡραῖον, προκαλοῦν, ἀνεπτυγμένον· λεπτὴν τὴν ὀσφῦν· ἔκφρασιν προσώπου ῥεμβώδη, ὀφθαλμοὺς ἀεικινήτους καὶ παιγνιώδεις, βεβιασμένον τὸ μειδίαμα. Ἦτο εἴκοσι πέντε, εἴκοσι ὀκτὼ ἴσως ἐτῶν. Ἔφερεν ἐσθῆτα πάντοτε μελανὴν βελουδίνην ἐκ μετάξης ἢ ἐκ μαλλίου. Ἠγάπα πολὺ τὰ ψέλλια, περιδέραια καὶ κτένας ἐκ μέλανος χελωνίου, κοσμήματα τὰ ὁποῖα ἀπέδιδον ζωηρὰς ἀκτινοβολίας. Ὠνομάζετο Φλαβία, ὄνομα πολὺ ζωηρὸν δι' ὕπωχρον ξανθήν, ὡς αὐτήν. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα, ἦτο πρότυπον καλλονῆς. Ὅταν διήρχετο τὰς ὁδούς, τὴν ἔλεγον κόμησσαν Φλαβίαν, διότι ἀνεπαρίστα ἀριστοκρατικοῦ κάλλους εἰκόνα. Εἶχε χαρακτῆρα νευρικὸν καὶ εὐερέθιστον· ἡ ὀργὴ ἐρύθραινε ἐνίοτε τὸ πρόσωπόν της. Ἔθλιβε τὴν χεῖρα τῶν οἰκείων της σπασμωδικώτατα. Ὁ εὐαίσθητος οὗτος χαρακτὴρ ἦτο κληρονομικὴ ἀσθένεια, καὶ παράδοσις οἰκογενειακή· ἡ μάμμη της εἶχεν ἀποθάνει ἐκ καρδιαλγίας, ὁ θεῖος εἶχεν αὐτοκτονήσει ἐξ ἐρωτικῶν περιπετειῶν, ὁ ἀδελφός της ἐταξείδευσε τὴν Ἰαπωνίαν ἕνεκα ἐρωτικῆς ἀποτυχίας. Μόνην ἐπιστήμην, μόνην ἀνάγκην εἶχε τὸν ἔρωτα· ἠγάπα πλέον τῶν ἄλλων γυναικῶν ἴσως, ἀληθέστερον ἀναμφιβόλως. Δεκαοκταέτις μόλις ἠγάπησε, χωρὶς ν' ἀνταγαπηθῇ, τὸν ἐξάδελφόν της Ἀλβέρτον, δι' ἔρωτος μυστικοῦ, βαθέος, καταβιβρώσκοντος καὶ ὑποσκάπτοντος αὐτήν. Ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσιν ἐτῶν καὶ ἑνός, ἠγαπήθη παρὰ τοῦ Γουλιέλμου, τὸν ὁποῖον ἠγάπησε δι' ἔρωτος ἐνθουσιώδους, βιαίου καὶ καταλήξαντος εἰς γάμον, ὅστις μετὰ δύο ἔτη διελύθη.

Βεβαίως ὁ ἀνὴρ ἐπρόδωκεν. Ἡ Φλαβία κατέπεσεν ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ ἔρωτος εἰς τελείαν ἀπογοήτευσιν. Ἐξηκολούθησεν ὅμως ἀγαπῶσα τὸν σύζυγόν της μετ' ἐνθουσιασμοῦ, προσπαθοῦσα νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς τὸ πα-

ρελθὸν ἀλλὰ ἐταπεινώθη παρὰ πολὺ καὶ ἀπέτυχεν. Ἐτράπη τότε εἰς τὸν μυστικισμόν, διὰ νὰ καταπνίξῃ ἐν αὐτῷ τὸ ὑπερεκχειλίζον πῦρ τῆς καρδίας της, ἀλλ' ὁ μυστικισμὸς δὲν ἤρκει νὰ τῇ δώσῃ τὴν ἔκστασιν. Τότε ἀποθαρρυνθεῖσα, ἀλλὰ πλήρης φλογός, νεότητος καὶ καλλονῆς, ἠγάπησεν ἐπίσης βιαίως τὸν Παῦλον. Ὁ Παῦλος ἠγάπησεν ἀρκετά, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον, καὶ ὁ κόσμος τὸν ἐχαρακτήριζεν ὡς ψυχὴν ψυχρὰν καὶ ἀνίκανον νὰ ἐννοήσῃ τὸν ἔρωτα τῆς Φλαβίας. Ἡ Φλαβία ἐγένετο δσημέραι πρότυπον ἐρώσης γυναικός· μετὰ δύο δ' ἔτη θερμῆς συγκοινωνίας διεκόπη ὁ δεσμὸς ὁ συνδέων αὐτὴν μετὰ τοῦ Παύλου, ὁ κόσμος ἐλυπήθη αὐτὸ ὡς βλάκα καὶ ἐξεθείασεν αὐτὴν ὡς τὴν ἐντελεστέραν καὶ μᾶλλον ἐρῶσαν ψυχήν.

Ἐκεῖνος εἶχεν ἐντελῶς μελαγχροινὸν χρῶμα· κόμην μαύρην κυματοειδῆ καὶ βραχεῖαν, ἀφελῶς πρὸς τὰ ὄπισθεν διευθυνομένην, παρειὰν ὕπωχρον· ὀφθαλμοὺς μέλανας καὶ σπινθηροβόλους· βλέμμα εὐθυτενές, ὀξύ, ταχύτατον. Στόμα καλλιτεχνικόν, χείλη ἐρυθρότατα, λεπτά, χείλη γυναικὸς ὡραϊζόμενα ὑπὸ κομψοῦ καμπύλου μέλανος μύστακος. Ἦτο ὑψηλὸς καὶ ἰσχνός, πολὺ ἰσχνός, ὡς ἵππος εὐγενής. Εἶχέ τι τὸ Ἀραβικὸν εἰς τὴν λεπτότητα τῶν γραμμῶν τοῦ προσώπου του, εἰς τὸν λαιμὸν ὅστις προσωμοίαζε πρὸς ἀγάλματος. Ἦτο τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἐτῶν. Ἐμειδία σπανίως, ἐγέλα ἐξαίφνης καὶ διακεκομμένως. Ἐνεδύετο ἰδιορρύθμως ἵνα ἀποκρύψῃ τὴν ἰσχνότητά του. Σπανίως ἔφερε χοροῦ ἔνδυμα, οὐδέποτε ἄνθη, οὐδέποτε ἀδάμαντας. Μόνον εἰς τὸν λιχανὸν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἁπλοῦν ἀρραβῶνα ἐκ χρυσοῦ. Ἀλλὰ δὲν εἶχε σύζυγον, καὶ δὲν θὰ ἐλάμβανε ποτέ, ἔλεγεν ὁ κόσμος. Τὸν ἠρώτων διατί, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἀπεκρίνετο καὶ ἐσιώπα μετά τινος ὑπερηφανείας. Ἕκαστος τότε ἡρμήνευε τὴν σιωπήν του, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἔλεγον ὅτι οὐδέποτε ἤθελεν εὕρει γυναῖκα ἀξίαν αὐτοῦ. Διότι ὁ Ἄγγελος, ὄνομα ἀρκετὰ γελοῖον δι' ἄνδρα, εἶχε καρδίαν ἐπιρρεπῆ εἰς ἰσχυρὰ πάθη. Ὡς οἱ ἀριστοκράται νέοι, ἦτο συμπαθής, κομψότατος, πλουσιώτατος. Ἵππευε θαυμασίως, ὡδήγει ἐπιτηδείως τὴν ἅμαξαν, ἔπαιζε ψυχρότατα καὶ μετ' ἀπαθείας, ὡς ἑκατομμυριοῦχος. Ἀλλά, ἐν μέσῳ τῶν ἐφημέρων ἐρώτων, τῶν μαρανθεισῶν καρδιῶν, ἔλεγον, μόνη ἡ καρδία του ἦτο ἱκανὴ νὰ αἰσθανθῇ αἴσθημα ἰσχυρὸν καὶ μέγα, αἴσθημα ἄξιον νὰ ὀνομασθῇ πάθος. Ὅτε ἐλάλουν περὶ ἔρωτος, ὑπεμειδία πάντοτε, τὸ δὲ μειδίαμα τοῦτο ἐξέφραζεν αἴσθημα οἴκτου. Οὐδέποτε ὡμίλει περὶ ἔρωτος, ἀλλ' οἱ φίλοι τὸν συνεβουλεύοντο, λέγοντες· «Ὑμεῖς ἠγαπήσατε τόσον ... ὑμεῖς γνωρίζετε καλὰ τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν». Καὶ πράγματι ὁ Ἄγγελος εἶχεν ἀγαπήσει πολύ, πρὸ πάντων μετὰ τὰς εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἀποδημίας του, ὅθεν ἐπανήρχετο μελαγχολικός, μυστηριώδης, τεθλιμμένος. Ἠγάπησε Πολωνίδα ἐν Παρισίοις, Ἰταλίδα ἐν Λονδίνῳ, Ἑλληνίδα ἐν Βιέννῃ. Ἔρωτες μανιώδες, τρελοί, αἰωνίως προοιωνίζοντες τραγικὸν τέλος. Ἐν

Νεαπόλει ἐμάνθανον αὐτοὺς παρηλλαγμένως καὶ ἀσυναρτήτως. «Ὁ Ἄγγελος εἶνε ἠφαίστειον», ἔλεγον, κινοῦντες τὴν κεφαλήν. Ὅταν ἐπέστρεφε, τὸν ἠρώτων πῶς εἶχε διασωθῆ ἀπὸ τὸ ναυάγιον. Ἀλλ' αὐτὸς ἐσιώπα· τὸ δὲ μυστηριῶδες, ἐμεγάλυνε τοὺς μυστηριώδεις ἔρωτάς του. Ὅταν ἔβλεπον αὐτὸν σκυθρωπὸν καὶ ἀφῃρημένον, ἀποφεύγοντα χοροὺς καὶ θέατρα, ἱππεύοντα μανιωδῶς, αἱ κυρίαι καὶ κύριοι ἐψιθύριζον· ὁ Ἄγγελος ἐρωτεύθη· καχὰ ἐξεμπερδεύματα». Ἀλλὰ εἰς τὴν Νεάπολιν ὁ Ἄγγελος δὲν ἐρωτεύετο· περιεφρόνει τὰς Νεαπολίτιδας ὡς ἀνικάνους ν' ἀγαπῶσι βαθέως.

Οἱ δύο ἐγνωρίζοντο ἁπλῶς ἐκ φήμης. Ἡ Φλαβία εἶχε μάθει τοὺς ἐν τῇ ξένῃ παραφόρους τοῦ Ἀγγέλου ἔρωτας. Καὶ ὁ Ἄγγελος εἶχεν ἀκούσει τὰς ἐρωτικὰς τῆς Φλαβίας περιπετείας. Ἐφόσον δ' ἡ περὶ ἀμφοτέρων φήμη ἐπετείνετο, ἑκάτερος ἐφλέγετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ γνωρίσῃ τὸν ἄλλον ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Ἐν ἑσπερίδι τινι τυχαίως ὅλως παρουσίασέ τις τὸν Ἄγγελον εἰς τὴν Φλαβίαν. Ἀντήλλαξαν μακρὸν βλέμμα ὡς ἀντίπαλοι ἀντιμετροῦντες τὰς ἰδίας δυνάμεις. Συνεπλάκησαν εὐθὺς καὶ ἐπαφέθησαν εἰς λυσσώδη στρόβιλον, κατόπιν ἐχωρίσθησαν σιωπηλῶς. Ἀλλ' ὁ κόσμος εἶχεν ἤδη ψιθυρίσει· «ἰδοὺ ὡραῖον ζεῦγος». Ὁ Ἄγγελος καὶ ἡ Φλαβία ἐπλάσθησαν διὰ νὰ ἐννοῶνται. Συχνάκις συνηντῶντο διότι ἤθελεν νὰ γνωρισθῶσι κάλλιον, ἐξοικειούμενοι ἐπὶ μᾶλλον ὡς ἐκ τῆς ταυτότητος τῶν ἑαυτῶν χαρακτήρων. Ἡ Φλαβία ἐξηρεύνα τὴν καρδίαν τοῦ Ἀγγέλου, καὶ ἤκουε συμπαθῶς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν τῇ ξένῃ ἐρώτων του. Δὲν ὡμίλουν ἢ περὶ ἔρωτος, μάλιστα δ' ἡ φωνή των ἀνελάμβανεν ἡδυπαθεῖς τόνους ὅτε ἐλάλουν περὶ πάθους. Ὡμοίαζον δύο ἀνδρείους πολεμιστὰς οἵτινες, ἐπανελθόντες ἐκ τῆς μάχης πλήρεις πληγῶν, διηγοῦνται ἀλλήλοις τὰ ἔνδοξα κατορθώματά των. Ἐπανήρχοντο καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς μάχης. Ὁσάκις ἡ Φλαβία, διηγουμένη ἐπεισόδιόν τι τοῦ ἰδιαιτέρου τούτου βίου της, περιέγραφε τὴν ἀπελπισίαν τὴν κυριεύουσαν τὸν πλανηθέντα ἐραστήν,— ἐννοῶ, ἔλεγεν ὁ Ἄγγελος.

Ὅτε ὁ Ἄγγελος ἐνεπιστεύετο εἰς τὴν Φλαβίαν ὅτι πολλάκις κατὰ τοὺς ἔρωτάς του ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου εἶχε ταράξει τὸν ἐγκέφαλόν του.
— Ἐννοῶ, προσέθετεν ἡ Φλαβία.

Ὁμιλοῦσα περὶ τοῦ Ἀλβέρτου, τοῦ Γουλιέλμου, τοῦ Παύλου, ἔλεγε μετὰ σιωπηλῆς περιφρονήσεως — Αὐτὸς δὲν ἐνόει!

Ὁμιλῶν περὶ τῆς Ἐστέλλης, τῆς Μαρίας, τῆς Κορίννης, ὁ Ἄγγελος ἔλεγε περιφρονητικῶς.— Αὐτὸς δὲν ἐνόει!

Ὁμιλοῦντες περὶ ἑαυτῶν, ἔλεγον ἀμφότεροι — Ἡμεῖς ἐννοοῦμεν.

Ὁ κόσμος ἐπερίμενεν. Ἡ συνάντησις τῶν ἐκτάκτων τούτων προτύπων, τοῦ ἐρῶντος ἀνδρὸς καὶ τῆς ἐρώσης γυναικός, ἐπεσπᾶτο τὸ γενικὸν ἐνδιαφέρον. Πᾶς τις ἐφαντάζετο παραδοξότατα πράγματα, φοβεροὺς διαλό-

γους, βλέμματα καὶ χειραψίας φλογερὰς, ψυχὴν ἀπονενοημένην. Πάντες ἐλάλουν περὶ αὐτῶν.

Αἱ φίλαι ἔλεγον πρὸς τὴν Φλαβίαν «εἶσαι εὐτυχής· εὗρες τὸν ἄνθρωπόν σου». Οἱ φίλοι ἔλεγον εἰς τὸν Ἄγγελον· «Τίς εὐτυχέστερος σοῦ; Σὲ ἠγάπησεν ἡ γυνὴ ἡ μόνη ἀξία σοῦ». Ἐν γένει δ' ἔλεγον· «Ὁ εἷς ἐπλάσθη διὰ τὸν ἄλλον».

Οὕτως ἡ Φλαβία καὶ ὁ Ἄγγελος, συναντηθέντες, ἀποθαυμάζοντες, ἐννοοῦντες ἀλλήλους, ἄξιοι τῶν αἰσθημάτων ἑκατέρου, χειραγωγούμενοι ὑπὸ τοῦ παρελθόντος αὐτῶν, τῶν κλίσεών των, ὀνειροπολοῦντες τὸν ὕψιστον τῶν ἐρώτων, ἐν τῇ συναισθήσει ὅτι ἦσαν οἱ μᾶλλον ἱκανοὶ νὰ τὸν πραγματοποιήσωσιν, ἐπίστευσαν ὅτι ἠρῶντο. Ὁ κόσμος μετ' ἀπλήστου περιεργείας καὶ ἀνυπομόνου ἐνδιαφέροντος, ἔλεγον «θὰ ἴδῃτε τί θὰ συμβῇ».

Καὶ τοὺς ἐφθόνει διότι ἐγνώριζον νὰ ἀγαπῶσιν ἀληθῶς.

Ἀλλὰ ἡ τραγῳδία βαίνει πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς.

Οὐδεὶς δυστυχέστερος τῶν δύο τούτων. Διότι ὁ ἐγωϊσμὸς ἐν τῷ ἔρωτι εἶνε ὁ χείριστος πάντων· διότι δὲν ἠγαπῶντο.

Ἀντώνιος Φραβασίλης.

ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ὑπὸ Ρ. ΙΕΡΙΓΓΟΥ

Τῷ ἀναγνώστῃ.

Ῥοδόλφος ὁ Ἱέριγγος (Rudolph von Ihering), ὁ κορυφαῖος τῶν νομοδιδασκάλων τῆς Γερμανίας καὶ μονονοὺ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης, εἶδε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τῇ 22 αὐγούστου τοῦ ἔτους 1818 ἐν Aurich τῆς ἀνατολικῆς Φρισλανδίας, ἐπὶ τῶν ὄχθῶν τῆς βορείου θαλάσσης, ἐν τῷ ἄλλοτε βασιλείῳ τοῦ Ἀννοβέρου, κατέγεινε δὲ περὶ τὰς νομικὰς ἐπιστήμας διαδοχικῶς ἐν Εἰδελβέργῃ, Μονάχῳ, Γοττίγγῃ καὶ τέλος ἐν Βερολίνῳ, ἔνθα καὶ ἀκροασάμενος τῶν παραδόσεων τῶν περιφήμων Savigny καὶ Stahl ἐγένετο διδάκτωρ τοῦ δικαίου ἐν ἔτει 1842, τὸ εἰκοστὸν τέταρτον τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἄγων ἔτος, παρουσιάσας ἐναίσιμον διατριβὴν λατινιστὶ γεγραμμένην καὶ φέρουσαν τίτλον de hereditate possidente. Ἐνιαυτὸν μετὰ ταῦτα ἔλαβεν ἐν Βερολίνῳ ὑφηγεσίαν τῆς διδασκαλίας τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας καί, ὅτε τῷ 1844 ἐν Λειψίᾳ ἐδημοσίευσε τὰς *πραγματείας περὶ ῥωμαϊκοῦ δικαίου*, προσεκλήθη τακτικὸς καθηγητὴς εἰς Βασιλείαν (1845), μετὰ ἓν ἔτος μετέβη ἐπίσης ὡς καθηγητὴς εἰς Ῥοστόκην, ἐντεῦθεν εἰς Κίελον (1849), ἀπὸ Κιέλου εἰς Ὁλστεϊνον καὶ ἀπὸ Ὁλστεΐνου εἰς Giessen, πόλιν τοῦ δουκάτου τῆς Ἔσσης (1852). Κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου προσεκλήθη παρὰ τοῦ πανεπιστη-

μίου τοῦ Λουγδούνου τῆς Ὀλλανδίας καὶ συγχρόνως παρὰ τοῦ ἀκυρωτικοῦ δικαστηρίου ἐν Celle, ἀμφοτέρας ὅμως τὰς προσκλήσεις ταύτας οὐκ ἐδέξατο, διωρίσθη δὲ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τῆς Ἔσσης δικαστικὸς μυστικοσύμβουλος. Ἐν Giessen ἐποιήσατο τὰς διατριβὰς μέχρι τοῦ ἔτους 1868, ἔκτοτε δὲ μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου ἐδίδασκεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βιέννης· μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου ἔλαβε πρόσκλησιν παρὰ τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου, ἣν ὅμως ἀπεποιήθη ἵνα δεχθῇ, ἐδέξατο δὲ ἑτέραν τῷ 1872 ἐκ Γοτίγγης, ἔνθα καὶ σήμερον ἔτι εὕρηται καί, ὡς μανθάνω, διανοεῖται ἵνα διαμείνῃ μέχρι θανῆς, ὡς τοῦτο μάλιστα δῆλον γίγνεται ἐκ τῶν ἀρνήσεων, δι' ὧν ἀπήντησεν ἐσχάτως ταῖς προσκλήσεσι τῶν πανεπιστημίων Λειψίας, Ἑιδελβέργης καὶ Βερολίνου. Μεταξὺ τῶν πολλῶν τιμῶν, ἃς ὁ Ἰέριγγος ἔλαβε, συγκαταλέγεται νεωστὶ καὶ ὁ τίτλος αὐλικοῦ συμβούλου, ὃν διακεκριμένοι μόνον ἄνδρες ἐν Γερμανίᾳ φέρουσι.

Τὸ ἄριστον τῶν ἔργων τοῦ Ἰερίγγου,ὅπερ θ' ἀφήσῃ ἀναμφιλέκτως ἐποχήν, ἐστὶ τὸ *πνεῦμα τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων* (Geist des roemischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. Leipzig. τομ. 1-3. 1852-65), ὅπερ καὶ ἰταλιστὶ μὲν πάρχυτα μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ κ. Bellavite, γαλλιστὶ δὲ τῷ 1880 ὑπὸ τοῦ πρωτοδίκου Meulenaere, ὃς καὶ ἕτερα τοῦ συγγραφέως ἔργα μετεγλώττισεν. Ἄλλα ἔργα αὐτοῦ εἰσί· Civilrechtsfaelle ohne Entscheidung Leipzig 1847, Der Streit zwischen Basel-Land und Basel-Stadt über die Festungswerke der Stadl Basel: ein Rechtsgutachten. Leipzig. 1862, Der Schuldmoment im roemischen Privatrechte 1867, Der Lucca - Pistoja - Action - Streit : ein Beitrag zu mehreren fragen des Obligationenrechts. Darmstadt 1867. Der Kampf um 's Recht. Wien 1872, ἐξελληνισθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Λάππα καὶ εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας μεταφρασθέν. Die Jurisprundenz des taeglichen Lebens. Jena 1876, ὅπερ ὑπεσχέθη διὰ τῆς δημοσιογραφίας νὰ ἐξελληνίσῃ ὁ ὑφηγητὴς κ. Δημαρᾶς. Der Zweck im Recht Leipzig 1878. Vermischte Schriften juristischen inhalts. Leipzig 1879, καὶ πλεῖστα ἄλλα· πρὸς τούτοις ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Archiv für Praktische Rechtswissenschaft aus dem Gebiete des Civilrechts, des Civilprozesser und des Criminalrechts κατεχώρισεν ἀνωνύμως κατὰ καιροὺς σατυρικὰς ἀστείας ἐπιστολὰς (humoristische Briefe) περί τῆς συγχρόνου νομικῆς ἐπιστήμης ἐν Γερμανίᾳ, ἃς, καθ' ὅσον γινώσκω, ὅτον οὔπω ἴσως ἀναδημοσιεύσῃ, ἀλλὰ καὶ ἴδιον ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα ἵδρυσε μετὰ τοῦ περιφήμου ἄλλοτε καθηγητοῦ τοῦ δικαίου ἐν Τυβίγγῃ νῦν ὑπουργοῦ τῆς παιδείας ἐν Σαξωνίᾳ Gerber ἐν Ἰένῃ τῷ 1856, ὅπερ καὶ πλείστας σπουδαίας αὐτοῦ διατριβὰς περιέχει.

Ἡ διατριβή, ἣν μεταφράσας παραδίδω τῷ κοινῷ, δὲν εἶναι ἰδιαίτερον τοῦ ἐξόχου συγγραφέως ἔργον, ἀλλ' ἀπόσπασμα ἐκ τῆς δευτέρας ἐκδό-

σεως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀριστουργήματος, τοῦ *πνεύματος τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων*, ὅπερ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς, πεισθεὶς τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ὅπως γνωστὸν τοῖς πᾶσιν αὐτὸ ποιήσηται, ὡς λέγει, εἰς ἰδιαίτερον φυλλάδιον τῷ 1865 ἐν Λειψίᾳ ἀνετύπωσε ὑπὸ τὸν τίτλον Bedeutung des roemischen Rechts für die modersne Welt, χρησιμεύει δὲ τοῖς Ἕλλησιν, ὅπως ἐξ ὄνυχος κρίνωσι τὸν λέοντα. Ἡ διατριβὴ αὕτη πραγματεύεται ζήτημα ἀρκούντως σπουδαῖον καὶ διαφέρον ἑκάστῳ. Πᾶς ὁ συνειθίζων περὶ παντὸς ἵνα ἀφ' ἑαυτοῦ σκέπτηται καὶ μὴ δέχηται τὰ πάντα ἀνεξετάστως, βεβαίως θὰ ἠρώτησε πολλάκις ἑαυτόν· διατί ὁ κόσμος σήμερον καταγίνεται εἰσέτι εἰς τὴν μελέτην τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου, αἰῶνας ὅλους μετὰ τὴν διὰ τῶν γλωσσογράφων εἰσαγωγὴν αὐτοῦ· ἡ ἀπάντησις τῇ ἀπορίᾳ ταύτῃ ἐστὶν ἀριδήλως εὔκολος λίαν, προκειμένου περὶ χωρῶν, ὡς ἡ Ἑλλὰς ἢ ἡ Γερμανία, ἐν αἷς ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἔχει ἰσχὺν ἐθνικοῦ κώδικος ἢ καὶ ἐπικουρικήν, ἀλλ' οὐχ οὕτως, προκειμένου περὶ χωρῶν ἐχουσῶν ἴδιον ἀστικὸν κώδικα, ὡς ἡ Γαλλία ἢ ἡ Ἰταλία· τὴν ἀπορίαν δὲ ταύτην πειρᾶται νὰ λύσῃ ἡ ἑπομένη διατριβή. Ὁ συγγραφεὺς. ἐκτὸς ὅτι καταφαίνεται ἐν αὐτῇ ὁ πολὺς ἐκεῖνος ῥωμαϊστὴς καὶ φιλόσοφος δείκνυσι πρὸς τούτοις ἐκπληκτικὴν γλαφυρότητα καὶ εὐφράδειαν, δεσμεύουσαν τὸν ἀναγνώστην, ὡς καὶ πλοῦτον γνώσεων ποικίλων δι' ἐμβριθῶν σκέψεων προδιδομένων, αἵτινες τὸν θαυμασμὸν βεβαίως ἑκάστου θέλουσι κινήσῃ. Ἀλλὰ πάνυ ἤθελον μακρολογήσῃ, εἰ ἐπεχείρουν τὴν ἀξίαν τοῦ Ἰερίγγου ἵνα ἐξυμνήσω, διὸ ἀφίημι ἵνα ὁ ἀναγνώστης ἀπροκατάληπτος μᾶλλον γευθῇ τὰς καλλονὰς τῆς μεταφραζομένης διατριβῆς, εἰ καὶ βεβαίως πολλαὶ ἐξ αὐτῶν καλύπτονται ἴσως ὑπὸ τῆς ἀνεπιτηδειότητος τοῦ μεταφραστοῦ. Ὁπωσδήποτε ἐπιλαμβάνομαι τῆς μεταφράσεως, πρὶν ἢ ὅμως προβῶ εἰς τοῦτο ἀνάγκη ἵνα καὶ δημοσίᾳ ἐκφράσω τὴν ἐμὴν εὐγνωμοσύνην τῷ κλεινῷ συγγραφεῖ ἐπὶ τῇ εὐγενεῖ προθυμίᾳ μεθ' ἧς συνέδραμέ μοι κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν βιογραφικῶν τούτων εἰδήσεων, νομίζω δὲ ὅτι οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ἔσεται ἐὰν περάνω τὸν προλογίσκον τοῦτον, μεταγλωττίζων καὶ ἀντιγράφων, ὡς ἱερὸν κειμήλιον, ἐνταῦθα μέρος τῆς ἐπιστολῆς, δι' ἧς ὁ σεβαστὸς καθηγητής μοὶ παρεχώρησε τὴν ἄδειαν τῆς μεταφράσεως, ἵνα ἐξ αὐτοῦ οἱ ἀναγνῶσται καὶ τὸ ἐπιστολικὸν ὕφος τοῦ τηλεκλητοῦ ἀνδρὸς ἴδωσι καὶ τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐνεποίησεν αὐτῷ ἡ ἰδέα ὅτι πρόκειται ἔργον αὐτοῦ ἓν εἰς τὴν ἑλληνικὴν νὰ μεταφρασθῇ μάθωσι. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔχει οὕτω.

Ἐν Γοττίγγῃ τῇ 15 Δεκεμβρίου 1881.

Ἐντιμότατε κύριε,

Ἡ Ὑμετέρα ἐπιστολὴ μὲ ἐνέπλησε χαρᾶς μεγάλης καὶ λίαν εὐχαρίστως δίδω ὑμῖν τὴν αἰτουμένην ἄδειαν ὅπως μεταφράσητε τὴν ἐμὴν πραγματείαν. Ὅτε ἐν τῷ γυ-

μναzίῳ εἰσέτι περὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐκοπίων, οὐδέποτε θὰ ἐφανταζόμην ὅτι ποτὲ θέλουσι συγγραφαί μου εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεταφρασθῇ. Ὁ χρόνος φέρει ἡμῖν πράγματα, ἅτινα οὐδέποτε ἠθέλομεν περιμείνῃ! . . . . . Εὐχόμενος τῇ Ὑμετέρᾳ μεταφράσει καλὴν ἐπιτυχίαν, διατελῶ μεθ' ὅλου τοῦ σεβασμοῦ

Εὐπειθέστατος R. V. Jhering.

Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα παραδίδω τὴν μετάφρασιν τῇ κρίσει τοῦ κοινοῦ, ἥτις ἔσεται βεβαίως εὐμενής, ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψει πόσον δύσκολον εἶναι τὸ μεταφράζειν ἐν γένει καὶ πρὸ πάντων γερμανοὺς συγγραφεῖς, οὓς διακρίνει, ὡς γνωστὸν, στρυφνότης ἱκανὴ καὶ ἐὰν καλῶς ἀναλογισθῇ τοὺς λόγους τοῦ Ἰταλοῦ Castelvecchio ὅτι δηλαδὴ εἶναι δυσχερέστερον τὸ μεταφράζειν τοῦ συνθέτειν· «è piu difficile tradurre che comporre».

Ἐν Μονάχῳ τῆς Βαυαρίας — Πέτρος Μιλτ. Οἰκονόμος.

Τρὶς ἔθετο τὸν νόμον ἡ Ῥώμη τῇ οἰκουμένῃ, τρὶς συνήνωσε τοὺς ἑκασταχοῦ λαοὺς, πρῶτον, ὅτε τὸ ῥωμαϊκὸν ἔθνος ἤκμαζεν, ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν *πολιτείαν*, δεύτερον μετὰ τὴν παρακμὴν αὐτοῦ, ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν *ἐκκλησίαν*, τρίτον, διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ὑπὸ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν *νόμον*, κατὰ μὲν τὴν πρώτην φορὰν διὰ τῆς βίας καὶ τῆς ἰσχύος τῶν ὅπλων, κατὰ δὲ τὰς δύο ἄλλας διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ πνεύματος.

Ὁ προορισμὸς τῆς Ῥώμης ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐστὶν, ἑνὶ λόγῳ, ἡ καταπίεσις τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων διὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ. Βαθέως ἐστέναξαν οἱ λαοὶ ὑπὸ τὰ ὑλικά τε καὶ πνευματικὰ δεσμὰ τῆς Ῥώμης, θερμῶς ἠγωνίσθησαν ὅπως ἀποτινάξωσι τὸν ἑαυτῆς ζυγόν. Ἀλλ' ἡ τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ καὶ ἑαυτοῖς τοῖς ἰδίοις προκύψασα ὠφέλεια ἀντισταθμίζει τὸ κακὸν, ὅπερ ἔπαθον. Ὁ καρπὸς τοῦ πρώτου ἀγῶνος, ὃν ἡ Ῥώμη νικηφόρος ἠγωνίσατο ἦτο ἡ παλινόρθωσις τῆς ἑνότητος τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἐν Ῥώμῃ συνεμίχθη ὁ ἀρχαῖος μετὰ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ ἔταμεν ὁδὸν τῷ χριστιανισμῷ· ἄνευ τῆς συγκεντρωτικῆς ἐθνικῆς Ῥώμης δὲν ἤθελεν ἀναφανῇ ἡ χριστιανικὴ Ῥώμη. Ὁ καρπὸς τῆς δευτέρας κοσμοκρατορίας τῆς Ῥώμης ἦτο ἡ θρησκευτική τε καὶ ἠθικὴ διάπλασις τῶν νέων λαῶν. Τὸ ῥωμαϊκὸν ἔθνος εἶχε πρὸ πολλοῦ ἐκλείψῃ, ὁ τόπος μόνον ἦτο ὁ αὐτὸς, ἐξ οὗ ὁ κόσμος ἐκ δευτέρου ἐλάμβανε τὸν νόμον, αὐτὸς ὁ νόμος ὅμως οὐδὲν κοινὸν εἶχε πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ῥώμην.

Ἀλλὰ τὴν τρίτην φορὰν, καθ' ἣν οἱ νέοι λαοὶ ἐλάμβανον παρὰ τῆς Ῥώμης τὴν νομοθεσίαν αὐτῶν, ἦτο αὐτὴ ἡ ἀρχαία Ῥώμη, ἥτις ἐπέβαλλεν αὐτήν. Ἦτο μέρος γνησίου ῥωμαϊκοῦ βίου, ὅπερ ἀνέζη, πολυτιμότερον καὶ πρωτοτυπότερον παντὸς ἄλλου προϊόντος τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἔθνους

ἔν τε ταῖς τέχναις καὶ ἐπιστήμαις, ἦτο ὁ πλουσιώτερος καρπὸς τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Παράδοξον φαινόμενον! Νεκρὸς νόμος ἀναζῶν· νόμος εἰς ξένην γεγραμμένος φωνήν, τοῖς λογίοις μόνον προσιτός, νικᾷ καὶ ἀνίσταται. Ὅ,τι δὲν κατώρθωσεν ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς ἀκμῆς καὶ ἰσχύος αὐτοῦ, ἵνα ἀναζωογονήσῃ δῆλα δὴ τὴν νομοθεσίαν ξένων λαῶν, κατώρθωσε πεντηκονταετηρίδα μετὰ ταῦτα· ἐπέπρωτο ἵνα ἀποθάνῃ ὅπως ἔτι μείζονα δύναμιν ἀναπτύξῃ. Καὶ τίνι τρόπῳ κατώρθωσε τοῦτο! Ἐν ἀρχῇ ὡς νομικὴ γραμματικὴ ἐν ταῖς χερσὶ τῶν φιλομαθῶν, πάραυτα ἀνυψοῦται εἰς θέσιν νομικοῦ κώδικος καὶ τέλος, ἀφοῦ ἡ αὐθεντία αὕτη τῷ ἀφῃρέθη κατὰ μέγα μέρος, ἐκυρίευσε τὰς ἡμετέρας νομικὰς κρίσεις καὶ σκέψεις. Ἡ σπουδαιότης τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας διὰ τὸν νεώτερον κόσμον δὲν συνίσταται ἁπλῶς εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὑπῆρξεν ἐπί τινα χρόνον ἰσχύων νόμος—τοῦτο ὑπῆρξε παροδικὸν — ἀλλά, ὅτι μετέτρεψεν ἐξ ὁλοκλήρου τοὺς νομικοὺς ἡμῶν συλλογισμοὺς καὶ κατεκυρίευσεν αὐτῶν.

Ἡ ῥωμαϊκὴ νομοθεσία εἶναι, ὡς ὁ χριστιανισμός, οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ.

Ἀδίκως ἤθελέ τις ἀποδοκιμάσῃ τὴν παρομοίωσιν καὶ ἐξίσωσιν τῆς τρίτης ταύτης φάσεως τῆς ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας πρὸς τὰς δύο ἑτέρας. Τὸ φαινόμενον, ὅπερ αὗται παρουσιάζουσιν ἡμῖν, ἐστὶν ἴσως δραματικώτερον, ἑλκυστικώτερον τῷ ὀφθαλμῷ καὶ τῇ φαντασίᾳ, τοῖς πολλοῖς εὐκαταληπτότερον· ὁ σκεπτικὸς νοῦς ὅμως θέλει ἀφεύκτως θεωρήσῃ πάντοτε τὴν ἐφ' ἡμῶν κυριαρχίαν τῆς ῥωμαϊκῆς νομολογίας, ὡς μίαν τῶν θαυμασιωτέρων ἱστορικῶν ἐμφανίσεων, ὡς ἕνα τῶν σπανιωτέρων θριάμβων τῶν διανοητικῶν δυνάμεων.

Τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ νομικὴ ἐπιστήμη πρὸ πολλοῦ ἤδη διὰ παντὸς τρόπου προσεπάθησεν, ἵνα καταστήσῃ τοῖς πᾶσι καταληπτὸν τὸ γεγονὸς τοῦτο; Οὐχ ἧττον ὅμως, ὅσον παράδοξος ἐστὶν ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ φύσις, τοσοῦτον καὶ ἡ φιλολογικὴ τύχη αὐτοῦ. Ὑπαινίττομαι οὐ μόνον τὴν ἀμέλειαν τῆς ἐξωτερικῆς ἱστορίας τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα παραδοχῆς τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας ἐν Εὐρώπῃ, ἣν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος τὸ πρῶτον ἤρξαντό τινες ἐπιστημονικῶς ἐπεξεργάζεσθαι—καὶ παρ' ἁπάσας τὰς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Savigny ὑπὲρ τῆς ἱστορίας τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐργασίας, ἡ ἀληθὴς ἱστορία τῆς παραδοχῆς αὐτῆς δὲν ἐγράφη εἰσέτι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ἐμβριθῆ κρίσιν ἐπὶ τῆς ἀξίας καὶ σημασίας τοῦ γεγονότος ἐκείνου. Φανήτω τοῖς ἀδαέσι πρὸ πάντων ὅσον δύναται περιεργον, πλὴν ἐπικρατεῖ ἀναμφιλέκτως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν θεωρία περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ θετικοῦ δικαίου, ἥτις κωλύει τὴν ὀρθήν, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, κατάληψιν τοῦ γεγονότος ἐκείνου, ἐννοῶ τὴν ὑπὸ τοῦ Savigny κατ' ἐξοχὴν διαδοθεῖσαν θεωρίαν περὶ τοῦ ἐθνικοῦ χα-

κτῆρος τῶν νόμων, ἣν οὗτος θεμέλιον καὶ ἀκρογωνιαῖον λίθον τῆς ἱστορικῆς λεγομένης σχολῆς ἔθετο. «Ἡ ἱστορικὴ σχολή, οὕτως ὁρίζει ὁ Savigny τὸ πρόγραμμα αὐτῆς,[1] παραδέχεται ὅτι τὸ ὑλικὸν τῆς νομοθεσίας παρεδόθη τῷ ἔθνει ὑπὸ τοῦ παρελθόντος καὶ δὴ οὐχὶ τυχαίως, οὕτως ὥστε νὰ ἠδύνατο ἵνα ᾖ ἕτερον παρ' ὅ,τι πράγματι εἶναι, ἀλλ' ἀναπτυχθὲν καὶ αὐξηθὲν ἐκ τῆς ἐγκάτης οὐσίας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ». Ὡς ἕκαστος βλέπει ἡ θεωρία αὕτη ἀντιφάσκει πρὸς τὰ γεγονότα, διότι τῷ ὄντι, τί κοινὸν μεταξὺ ῥωμαϊκοῦ νόμου καὶ τοῦ παρελθόντος τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, τῆς οὐσίας καὶ ἱστορίας αὐτῶν; Ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἦτο ἀδικαιολόγητος ξένος ἐπιδρομεύς, εὗτινος τὴν ἀπομάκρυνσιν οὐδεὶς ὤφειλεν ἵνα ἐπιθυμήσῃ θερμότερον τοῦ Savigny καὶ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οὗτοι πρὸ παντὸς ὑπερήσπισαν αὐτόν, ὅτε ἕτεροι, ἐπὶ τῆς καθαρᾶς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος βασιζόμενοι, τὴν πλήρη αὐτοῦ κατάργησιν ἐπεδίωκον. Παράδοξος εἰρωνία τῆς ἐπιστήμης! Θεωρία, ἥτις ὤφειλεν ἵνα ἐξουθενώσῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου, ἀντεπεξέρχεται ξιφήρης ὅπως σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐθνότητος τῶν νόμων πολεμεῖ ὑπὲρ τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, πρὸς ἐκείνους, οἵτινες, ὀρθῶς νοήσαντες αὐτήν, ἐπεδίωκον καὶ τὴν πραγμάτωσιν αὐτῆς! Ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἐγένετο, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὡς ἴδιος ἡμέτερος — διὰ τῆς αἰτιολογίας ταύτης ἐνόμιζον ἵνα ὑπαγάγωσιν αὐτὸν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος. Ἔστω—ἀλλ' ὁποίαν λέξιν δύναται νὰ εὕρῃ ἡ ἱστορικὴ σχολή, ὅπως ἐξηγήσῃ ἡμῖν, διατί *ἐγένετο ὡς ἴδιος ἡμέτερος*; Ὅτε τὸ πρῶτον ἡ ῥωμαϊκὴ νομοθεσία ἔκρουσεν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν θύραν, ἦτο εἰσέτι ξένη καὶ οὐχὶ ἡμετέρα, «τὸ παρελθὸν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἡ οὐσία καὶ ἱστορία αὐτοῦ» ἀντέβαινον πρὸς αὐτήν.

Τῇ ἐρωτήσει τίνι δικαιώματι ἐπετρέψαμεν τὴν εἴσοδον τῷ εἰσελαύνοντι ξένῳ, χρεωστεῖ ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἀπάντησιν· κατὰ τὰς θεωρίας αὐτῆς ἡ κρίσις περὶ τῆς παραδοχῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου ἔσεται αὕτη περίπου· ἦτο ἀνεξήγητος ἀποπλάνησις τῆς ἱστορίας, παρεκτροπὴ καὶ ἀποστασία ἀπὸ τῆς «ἱστορικῆς ἀρχῆς», τοῦτ' ἔστιν, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἰδίας, αἴνιγμα ἄλυτον τῇ ἐπιστήμῃ.

Φανήσομαι ἴσως ὑπερβολικὸς ἐὰν εἴπω ὅτι ἡ σχολὴ ἐκείνη τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης, ἥτις ἱστορικὴ ἐκλήθη, καὶ ἥτις τῇ ἀναδιφήσει τῆς ἱστορίας τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων ὁμολογουμένως ἀνεκτιμήτους παρέσχεν ὑπηρεσίας, ὅτι ἡ σχολή, λέγω, αὕτη δὲν ἐδυνήθη ἐπιστημονικῶς νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἐγένετο ἡ βάσις ἁπάσης τῆς νομοθεσίας ἡμῶν καὶ δὴ καὶ ὁ κανὼν ὡς παρακατιὼν ἀποδειχθήσεται,

[1] Zeitschrift für geschichtlichen Rechtswissenschaft. I. Seite 6. καὶ πλειότερα ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ. «Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft» σελ. 8 κλ. τῆς Γ' ἐκδόσεως.

ἔν τε ταῖς τέχναις καὶ ἐπιστήμαις, ἦτο ὁ πλουσιώτερος καρπὸς τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Παράδοξον φαινόμενον! Νεκρὸς νόμος ἀναζῶν· νόμος εἰς ξένην γεγραμμένος φωνὴν, τοῖς λογίοις μόνον προσιτὸς, νικᾷ καὶ ἀνίσταται. Ὅ,τι δὲν κατώρθωσεν ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς ἀκμῆς καὶ ἰσχύος αὐτοῦ, ἵνα ἀναζωογονήσῃ δῆλα δὴ τὴν νομοθεσίαν ξένων λαῶν, κατώρθωσε πεντηκονταετηρίδα μετὰ ταῦτα· ἐπέπρωτο ἵνα ἀποθάνῃ ὅπως ἔτι μείζονα δύναμιν ἀναπτύξῃ. Καὶ τίνι τρόπῳ κατώρθωσε τοῦτο! Ἐν ἀρχῇ ὡς νομικὴ γραμματικὴ ἐν ταῖς χερσὶ τῶν φιλομαθῶν, πάραυτα ἀνυψοῦται εἰς θέσιν νομικοῦ κώδικος καὶ τέλος, ἀφοῦ ἡ αὐθεντία αὕτη τῷ ἀφῃρέθη κατὰ μέγα μέρος, ἐκυρίευσε τὰς ἡμετέρας νομικὰς κρίσεις καὶ σκέψεις. Ἡ σπουδαιότης τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας διὰ τὸν νεώτερον κόσμον δὲν συνίσταται ἁπλῶς εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι ὑπῆρξεν ἐπί τινα χρόνον ἰσχύων νόμος—τοῦτο ὑπῆρξε παροδικὸν — ἀλλὰ, ὅτι μετέτρεψεν ἐξ ὁλοκλήρου τοὺς νομικοὺς ἡμῶν συλλογισμοὺς καὶ κατεκυρίευσεν αὐτῶν.

Ἡ ῥωμαϊκὴ νεμοθεσία εἶναι, ὡς ὁ χριστιανισμὸς, οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ.

Ἀδίκως ἤθελέ τις ἀποδοκιμάσῃ τὴν παρομοίωσιν καὶ ἐξίσωσιν τῆς τρίτης ταύτης φάσεως τῆς ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας πρὸς τὰς δύο ἑτέρας. Τὸ φαινόμενον, ὅπερ αὗται παρουσιάζουσιν ἡμῖν, ἐστὶν ἴσως δραματικώτερον, ἑλκυστικώτερον τῷ ὀφθαλμῷ καὶ τῇ φαντασίᾳ, τοῖς πολλοῖς εὐκαταληπτότερον· ὁ σκεπτικὸς νοῦς ὅμως θέλει ἀφεύκτως θεωρήσῃ πάντοτε τὴν ἐφ' ἡμῶν κυριαρχίαν τῆς ῥωμαϊκῆς νομολογίας, ὡς μίαν τῶν θαυμασιωτέρων ἱστορικῶν ἐμφανίσεων, ὡς ἕνα τῶν σπανιωτέρων θριάμβων τῶν διανοητικῶν δυνάμεων.

Τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ νομικὴ ἐπιστήμη πρὸ πολλοῦ ἤδη διὰ παντὸς τρόπου προσεπάθησεν, ἵνα καταστήσῃ τοῖς πᾶσι καταληπτὸν τὸ γεγονὸς τοῦτο; Οὐχ ἧττον ὅμως, ὅσον παράδοξος ἐστὶν ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ φύσις, τοσοῦτον καὶ ἡ φιλολογικὴ τύχη αὐτοῦ. Ὑπαινίττομαι οὐ μόνον τὴν ἀμέλειαν τῆς ἐξωτερικῆς ἱστορίας τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα παραδοχῆς τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας ἐν Εὐρώπῃ, ἣν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος τὸ πρῶτον ἤρξαντό τινες ἐπιστημονικῶς ἐπεξεργάζεσθαι— καὶ παρ' ἁπάσας τὰς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Savigny ὑπὲρ τῆς ἱστορίας τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐργασίας, ἡ ἀληθὴς ἱστορία τῆς παραδοχῆς αὐτῆς δὲν ἐγράφη εἰσέτι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ἐμβριθῆ κρίσιν ἐπὶ τῆς ἀξίας καὶ σημασίας τοῦ γεγονότος ἐκείνου. Φανήτω τοῖς ἀδαέσι πρὸ πάντων ὅσον δύναται περιεργον, πλὴν ἐπικρατεῖ ἀναμφιλέκτως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν θεωρία περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ θετικοῦ δικαίου, ἥτις κωλύει τὴν ὀρθὴν, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, κατάληψιν τοῦ γεγονότος ἐκείνου, ἐννοῶ τὴν ὑπὸ τοῦ Savigny κατ' ἐξοχὴν διαδοθεῖσαν θεωρίαν περὶ τοῦ ἐθνικοῦ χα-

ρακτῆρος τῶν νόμων, ἣν οὗτος θεμέλιον καὶ ἀκρογωνιαῖον λίθον τῆς ἱστορικῆς λεγομένης σχολῆς ἔθετο. «Ἡ ἱστορικὴ σχολή, οὕτως ὁρίζει ὁ Savigny τὸ πρόγραμμα αὐτῆς,[1] παραδέχεται ὅτι τὸ ὑλικὸν τῆς νομοθεσίας παρεδόθη τῷ ἔθνει ὑπὸ τοῦ παρελθόντος καὶ δὴ οὐχὶ τυχαίως, οὕτως ὥστε νὰ ἠδύνατο ἵνα ᾖ ἕτερον παρ' ὅ,τι πράγματι εἶναι, ἀλλ' ἀναπτυχθὲν καὶ αὐξηθὲν ἐκ τῆς ἐγκάτης οὐσίας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ». Ὡς ἕκαστος βλέπει ἡ θεωρία αὕτη ἀντιφάσκει πρὸς τὰ γεγονότα, διότι τῷ ὄντι, τί κοινὸν μεταξὺ ῥωμαϊκοῦ νόμου καὶ τοῦ παρελθόντος τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, τῆς οὐσίας καὶ ἱστορίας αὐτῶν; Ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἦτο ἀδικαιολόγητος ξένος ἐπιδρομεύς, εὗτινος τὴν ἀπομάκρυνσιν οὐδεὶς ὤφειλεν ἵνα ἐπιθυμήσῃ θερμότερον τοῦ Savigny καὶ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οὗτοι πρὸ παντὸς ὑπερήσπισαν αὐτόν, ὅτε ἕτεροι, ἐπὶ τῆς καθαρᾶς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος βασιζόμενοι, τὴν πλήρη αὐτοῦ κατάργησιν ἐπεδίωκον. Παράδοξος εἰρωνία τῆς ἐπιστήμης! Θεωρία, ἥτις ὤφειλεν ἵνα ἐξουθενώσῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου, ἀντεπεξέρχεται ξιφήρης ὅπως σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐθνότητος τῶν νόμων πολεμεῖ ὑπὲρ τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, πρὸς ἐκείνους, οἵτινες, ὀρθῶς νοήσαντες αὐτήν, ἐπεδίωκον καὶ τὴν πραγμάτωσιν αὐτῆς! Ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἐγένετο, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὡς ἴδιος ἡμέτερος — διὰ τῆς αἰτιολογίας ταύτης ἐνόμιζον ἵνα ὑπαγάγωσιν αὐτὸν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος. Ἔστω — ἀλλ' ὁποίαν λέξιν δύναται νὰ εὕρῃ ἡ ἱστορικὴ σχολή, ὅπως ἐξηγήσῃ ἡμῖν, διατί *ἐγένετο ὡς ἴδιος ἡμέτερος*; Ὅτε τὸ πρῶτον ἡ ῥωμαϊκὴ νομοθεσία ἔκρουσεν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν θύραν, ἦτο εἰσέτι ξένη καὶ οὐχὶ ἡμετέρα, τὸ παρελθὸν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἡ οὐσία καὶ ἱστορία αὐτοῦ ἀντέβαινον πρὸς αὐτήν.

Τῇ ἐρωτήσει τίνι δικαιώματι ἐπετρέψαμεν τὴν εἴσοδον τῷ εἰσελαύνοντι ξένῳ, χρεωστεῖ ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἀπάντησιν· κατὰ τὰς θεωρίας αὐτῆς ἡ κρίσις περὶ τῆς παραδοχῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου ἔσεται αὕτη περίπου· ἦτο ἀνεξήγητος ἀποπλάνησις τῆς ἱστορίας, παρεκτροπὴ καὶ ἀποστασία ἀπὸ τῆς «ἱστορικῆς ἀρχῆς», τοῦτ' ἔστιν, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἰδίας, αἴνιγμα ἄλυτον τῇ ἐπιστήμῃ.

Φανήσομαι ἴσως ὑπερβολικὸς ἐὰν εἴπω ὅτι ἡ σχολὴ ἐκείνη τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης, ἥτις ἱστορικὴ ἐκλήθη, καὶ ἥτις τῇ ἀναδιφήσει τῆς ἱστορίας τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων ὁμολογουμένως ἀνεκτιμήτους παρέσχεν ὑπηρεσίας, ὅτι ἡ σχολή, λέγω, αὕτη δὲν ἐδυνήθη ἐπιστημονικῶς νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἐγένετο ἡ βάσις ἁπάσης τῆς νομοθεσίας ἡμῶν καὶ δὴ καὶ ὁ κανὼν ὡς παρακατιὼν ἀποδειχθήσεται,

[1] Zeitschrift für geschichtlichen Rechtsvissenschaft. I. Seite 6. καὶ πλειότερα ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ. «Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtsvissenschaft» σελ. 8 κλ. τῆς Γ' ἐκδόσεως.

ἁπάσης τῆς μεταγενεστέρας ἀναπτύξεως αὐτῆς; Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος σχολὴ, δύναται νὰ φέρῃ κατ' ἀρέσκειαν ἐξωτερικοὺς λόγους δικαιολογοῦντας ἀντικειμενικῶς τὴν παραδοχὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου· ἐφ' ὅσον ὅμως αὕτη ὑποστηρίζει τὴν ἀρχὴν τῆς ἐθνότητος τῶν νόμων ὡς τὴν μόνην κῦρος ἔχουσαν, θὰ ὑπάρχῃ ἀντίφασις προφανὴς μεταξὺ τῶν θεωριῶν αὐτῆς καὶ τῆς παραδοχῆς τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας· διὰ τῆς πύλης τῆς ἐθνότητος οὐδέποτε εἰσελεύσεται ἡ διδασκαλία τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου εἰς τὴν χώραν τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Καὶ τοιουτοτρόπως καταδικάζεται καὶ καταστρέφεται ἐκ βάθρων ἡ θεωρία τῆς ἱστορικῆς σχολῆς, διότι ἡ παραδοχὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου εἶναι γεγονὸς, ὅπερ δὲν πρέπει νὰ παρίδῃ ἡ ἐπιστήμη, πρὸς ὅ, ὅ,τι δή ποτε κἂν διδάξῃ περὶ τῆς ἱστορικῆς οὐσίας τοῦ δικαίου, πρέπει νὰ συμφωνῇ.

Καὶ τοσοῦτόν ἐστι χαλεπὸν τὴν ἀληθῆ εὑρεῖν ἀρχὴν καὶ θεωρίαν; Ἀνοίξωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἡ ἱστορία θέλει ὁδηγήσῃ ἡμᾶς πρὸς αὐτήν! Ὁ βίος τῶν λαῶν δὲν εἶναι ἀπομεμονωμένος, ἀλλ' ὡς ὁ τῶν ἀτόμων ἐν τῇ πολιτείᾳ κοινωνικὸς, σύστημα ὅλον ἀλληλαλλήλου συγκοινωνίας καὶ ἐπιδράσεως, εἰρηνικῆς τε καὶ ἐχθρικῆς, διδόναι καὶ λαμβάνειν, συνελόντι εἰπεῖν, μεγάλη, ἅπαντας τοὺς κύκλους τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως περιλαμβάνουσα συναλλαγή. Ὁ ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ ἰσχύων νόμος ἰσχύει καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ· ζωὴ ἐστὶν ἐκ τῶν ἔξω εἰσαγωγὴ καὶ ἐσωτερικὴ οἰκειοποίησις καὶ ἀφομοίωσις τῶν εἰσαχθέντων· παραδοχὴ καὶ ἀφομοίωσις εἰσὶν αἱ δύο θεμελιώδεις ἐνέργειαι, ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἰσορροπίας τῶν ὁποίων βασίζεται ἡ ὕπαρξις καὶ ὑγεία ἑκάστου ζῶντος ὀργανισμοῦ. Κωλύειν τὴν ἐκ τῶν ἔξω εἰσαγωγὴν καὶ περιορίζειν τὸν ὀργανισμὸν εἰς «ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω» ἀνάπτυξιν ἐστὶν ταὐτὸ τῷ φονεύειν αὐτόν· ἡ ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω ἀνάπτυξις ἄρχεται τὸ πρῶτον μόνον ἐν τῷ πτώματι!

Τὸ ἄτομον δὲν δύναται νὰ ὑπεκφύγῃ τὸν νόμον τοῦτον χωρὶς νὰ ὑποστῇ τὸν σωματικὸν ἢ πνευματικὸν θάνατον· ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστὶ συνεχὴς σωματική τε καὶ πνευματικὴ ἀναπνοή. Παρὰ τοῖς λαοῖς ὅμως οὐ μόνον δύναταί τις νὰ φαντασθῇ παντελῆ ἀποκλεισμὸν πάσης ξένης ἐπιδράσεως ἀλλὰ καὶ πράγματι ὑπάρχει ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῶν λαῶν μέλος αὐτῆς, ὅπερ —ἀληθὴς Δὸν Κισότος τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος — ἀπεπειράθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἰδέαν ταύτην, ὁ σινικὸς λαός.

Καὶ διατὶ ὄχι, ἠδύνατό τις ν' ἐρωτήσῃ, ὅταν ὁ λαὸς αὐτὸς οὕτως ἀρέσκεται καὶ παραιτεῖται τὰς ὠφελείας τῆς συγκοινωνίας καὶ ἐπιμιξίας πρὸς ξένους λαούς; ἑαυτὸν βλάπτει. Ἡ ἔνστασις θὰ ἦτο ὀρθὴ, ἐὰν ἕκαστος λαὸς ὑπῆρχε μόνον χάριν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἀλλ' ἕκαστος λαὸς ὑπάρχει συγχρόνως καὶ χάριν τῶν λοιπῶν, ἅπαντες οἱ λοιποὶ λαοὶ τῆς γῆς ἔχουσι δικαίωμα ἐπὶ τῆς μετ' αὐτοῦ συγκοινωνίας καὶ ἐπιμιξίας. Οὐ πᾶν ἔδα-

φος πάντα φέρει καρπὸν, οὐ πᾶς λαὸς τὰ πάντα δύναται. Ἀλλ' ἡ ἀτέλεια αὕτη καὶ ἡ ἔλλειψις αὐταρκείας πρέπει ν' ἀναπληρωθῇ δι' ἀμοιβαίας βοηθείας καὶ συνδρομῆς—ἡ ἐντέλεια κατορθοῦται ἐν τῇ κοινότητι καὶ κοινωνίᾳ. Ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ὑλικῶν τε καὶ πνευματικῶν προϊόντων ἐστὶν ὁ τρόπος, δι' οὗ ἡ ἱστορία ἐξομαλύνει τὴν γεωγραφικὴν, φυσικὴν καὶ πνευματικὴν διαφορὰν τῶν λαῶν, δι' οὗ ὑπερνικᾶται ἡ πεπερασμένη φύσις καὶ πραγματοποιεῖται ἡ ἰδέα τῆς ὑψίστης δικαιοσύνης ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ.

Ὁ ἥλιος τῆς Ἰνδικῆς δὲν ἀνατέλλει διὰ μόνην τὴν Ἰνδικήν· ὁ κάτοικος τοῦ βορρᾶ ἔχει ἐπ' ἴσης δικαιώματα ἐπὶ τοῦ περισσεύματος καὶ τῆς ἀφθονίας, ἣν ἡ φύσις διὰ πλουσιοπαρόχου χειρὸς ἐκεῖσε σπείρει. Ἀλλὰ καὶ τἀνάπαλιν ὁ κάτοικος τῶν τροπικῶν ἔχει δικαιώματα ἐπὶ τῶν προϊόντων τῶν ψυχρῶν ζωνῶν, ἐπὶ τῆς βιομηχανίας, τέχνης, ἐπιστήμης καὶ λοιπῶν τιμαλφῶν τοῦ πολιτισμοῦ δώρων. Δύναται τὸ διεθνὲς δίκαιον νὰ διδάσκῃ ὅτι ἕκαστος λαὸς ἔχει τὰς ἰδίας κτήσεις καὶ τὰ ἴδια προϊόντα, ἀποκλειστικῶς πρὸς ἰδίαν χρῆσιν· ἡ θεωρία αὕτη ἐστὶν ἐπ' ἴσης ἀληθὴς, ὡς καὶ λελανθασμένη, καθὼς εἰ ἠθέλομεν διδάξῃ αὐτὴν, προκειμένου περὶ ἀτόμων· δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος, δῆλα δὴ πρὸς τὴν κοινωνίαν ἄσχετος, ἰδιοκτησία καὶ ἡ ἱστορία ἐφρόντισε νὰ διδάξῃ τοὺς λαοὺς τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ὅταν λαός τις ἀποδεικνύεται ἀνίκανος νὰ ἐπωφεληθῇ τοῦ ἐδάφους, ὅπερ ἡ φύσις ἐνεπιστεύθη αὐτῷ, πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ ἑτέρῳ. Ἡ γῆ ἀνήκει τῇ χειρὶ ἐκείνῃ, ἥτις γινώσκει νὰ καλλιεργήσῃ αὐτὴν— τὸ φαινομενικῶς ἀδίκημα, ὅπερ ἡ ἀγγλοσαξωνικὴ φυλὴ κατὰ τῶν ἰθαγενῶν Ἰνδῶν διαπράττει ἐστὶ κατὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, *δίκαιον μέγα*. Καὶ ἐπίσης ἐντὸς τοῦ δικαίου αὐτῶν εὕρηνται οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ, οἱ διὰ τῆς βίας ἀνοίξαντες τοὺς ποταμοὺς καὶ λιμένας τοῦ οὐρανίου βασιλείου καὶ τῆς Ἰαπωνίας, καὶ ἐξαναγκάζοντες τὰς χώρας ταύτας εἰς τὴν ἐμπορίαν. Τὸ ἐμπόριον ἢ γενικώτερον ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν δὲν ὑπαγορεύεται μόνον ὑπὸ τοῦ συμφέροντος καὶ δὲν ἐξήρτηται μόνον ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τῶν λαῶν, ἀλλ' ἔστι δικαίωμά τε καὶ καθῆκον συνάμα, ἡ ἀντίστασις τῇ ἐκπληρώσει τοῦ καθήκοντος τούτου εἶναι διατάραξις τῆς τάξεως τῆς φύσεως, ἀπείθεια κατὰ τῶν νόμων τῆς ἱστορίας καὶ λαὸς ἀποκλειόμενος διαπράττει ἔγκλημα οὐ μόνον κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἅτε στερῶν οὕτως ἑαυτὸν τῶν μέσων τῆς τελειοποιήσεως καὶ ἀναπτύξεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἄλλων λαῶν — συνελόντι φάναι, ὁ ἀποκλεισμὸς ἐστὶ τὸ θανάσιμον ἁμάρτημα τῶν λαῶν, διότι ὁ ὕπατος νόμος τῆς ἱστορίας ἐστὶν ἡ συγκοινωνία. Λαὸς φοβούμενος τὴν ἐπιμιξίαν ξένου πολιτισμοῦ καὶ ἀποποιούμενος οὕτω τὴν ἀνατροφὴν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς ἱστορίας, παρῃτήσατο πᾶν δικαίωμα ἐπὶ περαιτέρω ὑπάρξεως, ἡ δύσις αὐτοῦ ἔσται τῇ ἀνθρωπότητι σωτήριος. Αὕτη ἐστὶν ἡ εἰκὼν τοῦ

βίου τῶν ἐθνῶν, οὗτος ὁ προορισμὸς τῶν λαῶν. Εὐημερία τοῦ λαοῦ ἐστὶν ὥσπερ τοῦ ἀτόμου, ἔξωθεν εἰσαγωγή. Ἡ γλῶσσα, ἡ τέχνη, τὰ ἤθη, ὁλόκληρος ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ, ἐν τέλει ἡ ἀτομικότης ἢ ἐθνότης αὐτοῦ εἰσὶν ὡς ὁ σωματικὸς καὶ πνευματικὸς ὀργανισμὸς τῶν ἀτόμων, προϊὸν ἀναριθμήτων ἐπιδράσεων καὶ προσαρτήσεων τοῦ ἔξω κόσμου. Τίς δύναται ἐν τῇ κολοσσαίᾳ ταύτῃ συναλλαγῇ τῶν λαῶν νὰ ὁρίσῃ τὴν ἐξαγωγὴν καὶ εἰσαγωγὴν ἀκριβῶς, τίς δύναται τὰς ἀπείρους ἐπενεργείας, ἃς ἀμοιβαίως οἱ λαοὶ ἐπ' ἀλλήλων ἐπενεργοῦσι λεπτομερῶς νὰ δείξῃ; Ἐπὶ τοῦ πλοίου ὅπερ ἐκομίσατο ἐκεῖνα τὰ ἐμπορικὰ εἴδη, ἐπανέρχονται ταῦτα, ὁ ἔμπορος, ὃς ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν χρυσὸν, ἀφῆκε διὰ τοῦ ἐμπορεύματος αὐτοῦ πρότυπον πρὸς ἀπομίμησιν καὶ τὸν σπόρον τῆς βιομηχανίας. Γλῶσσα, ἤθη τε καὶ ἔθιμα, θρησκεία, λέξεις, ἰδέαι, προλήψεις, πίστις, δεισιδαιμονία, βιομηχανία, τέχνη, ἐπιστήμη — πάντα ταῦτα διέπονται διὰ τοῦ νόμου τῆς ἀλληλεθνοῦς συγκοινωνίας καὶ ἐπιδράσεως.

Καὶ οἱ νόμοι; Οἱ νόμοι μόνον θὰ ἐξαιρῶνται τοῦ κανόνος τούτου τοῦ πολιτισμοῦ; Καταφατικῶς ἀποκρίνεται τῇ ἀπορίᾳ ταύτῃ ἡ θεωρία ἐκείνη ἣν ἐνταῦθα ἡμεῖς ἀνασκευάζομεν, καὶ πρέπει ν' ἀνασκευάσωμεν, ὅπως ἀνοίξωμεν ὁδὸν τῇ ῥωμαϊκῇ νομοθεσίᾳ, ἡ θεωρία ἐκείνη τῆς ἱστορικῆς λεγομένης σχολῆς, καθ' ἣν οἱ νόμοι καθαρως ἀπὸ «τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐθνότητος» ἀνεπτύχθησαν. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ εἰσαγάγωμεν τὸ ὁρκωτικὸν σύστημα, διότι δὲν ἀνεφύη ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἐδάφους, τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἐστὶ ξένον προϊὸν, ἄρα μακρὰν ἀφ' ἡμῶν καὶ οὕτως ἐφ' ἑξῆς. Ὡς ἐὰν μὴν ἐπίνομεν ξένον οἶνον, διότι δὲν εἶναι ἰθαγενής. Ὁ βουλόμενος ν' ἀποτρέψῃ ἡμᾶς βουλομένους ἀλλοτρίους θεσμοὺς καὶ νόμους νὰ υἱοθετήσωμεν, ὀφείλει καὶ ν' ἀπαγορεύσῃ ἡμῖν καὶ εἴ τι ἄλλο ξένου πολιτισμοῦ νὰ εἰσαγάγωμεν καὶ νὰ ἐπιτάξῃ ἵνα ἡ ἐπίδρασις τῆς μελέτης τῆς ἀρχαιότητος ἐπὶ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἐκμηδενισθῇ. Τὸ ζήτημα περὶ παραδοχῆς ξένων νομικῶν θεσμῶν, δὲν εἶναι ζήτημα τῆς ἐθνότητος, ἀλλ' ἁπλῶς ζήτημα τῆς σκοπιμότητος, τῆς ἀνάγκης. Οὐδεὶς προσλαμβάνει ξένα, ὅταν ταῦτα ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἔχῃ ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου μόνος ὁ παράφρων ἀποποιεῖται ξένα, ὅταν ἔχῃ ἀνάγκην αὐτῶν καὶ δὲν εὑρίσκῃ οἴκοι. Ἀρκεῖ τῷ ὄντι ἓν μόνον βλέμμα ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῶν νομοθεσιῶν, ὅπως πεισθῇ τις ὅτι ὁ ἄνω ἀποδειχθεὶς νόμος τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐφηρμόσθη. Ἡ ἀρχαιότης κυρίως καὶ ἡ ἀνατολὴ μόλις παρουσιάζει ἡμῖν ἱστορικὰ σημεῖα, ἐφ' ὧν δυνάμεθα νὰ βασισθῶμεν, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι, ὡς καὶ ἐν Ῥώμῃ, ἐπεκράτει ἡ πίστις εἰς παραδοχὴν ξένων θεσμῶν τὸ μὲν κατὰ τὸ σκότος τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τὸ δὲ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐποχῇ· δωδεκάδελτος νόμος τῶν Ῥωμαίων καὶ ἴχνη ξένων νομικῶν θεσμῶν καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ῥωμαϊκοῖς νόμοις ἀναφαίνονται (π. χ. ἡ Lex Rhodia) ἤ, ἐὰν τὸ ξένον ὄνομα ἐπιτρέπει εἰκασίαν, εἰκάζονται (λ. χ. hypotheca,

hyperocha, emphyteusis, antichresis). Ἡ κατ' ἐξοχὴν σκηνὴ ὅμως, ἐφ' ἧς ὁ νόμος ἐκεῖνος ἀνεπτύχθη, ἐστὶν ὁ νεώτερος κόσμος. Ἐνταῦθα τοιουτοτρόπως προβαίνει ἡ ἀνάπτυξις αὕτη, ὥστε ἡ σημερινὴ τοῦ δικαίου διάπλασις καὶ μορφὴ ἐκ διαμέτρου ἀντίκειται πρὸς τὴν ἀρχαίαν κα' ἀνατολικήν. Οἱ δύο πόλοι μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ ἀντίθεσις αὕτη κινεῖται, αἱ δύο θεωρητικαὶ ἀρχαί, αἱ εἰς δύο ἐποχὰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν τῶν νομοθεσιῶν χωρίζουσαι, εἰσὶν ἡ ἀρχὴ τῆς *ἐθνότητος* καὶ ἡ τοῦ *καθολικισμοῦ* ἢ *κοσμοπολιτισμοῦ*.

Ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἐν τῇ ἀρχαιότητι προβαίνει ἡ ἀνάπτυξις τῶν νόμων πράγματι κατ' οὐσίαν οὕτως, ὡς ὁ Savigny ἐδίδαξεν αὐτήν· ἔσωθεν πρὸς τὰ ἔξω, «ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ βίου τοῦ λαοῦ» καὶ δὴ καὶ τὸ jus gentium τῶν ῥωμαίων, ὅπερ ἤδη πλησιάζει τῇ νεωτέρᾳ ἀρχῇ τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ καὶ πειρᾶται νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὴν ἐν τῇ ἀλληλεθνεῖ ἐμπορικῇ συγκοινωνίᾳ, ἐβλάστησεν ἐπὶ ῥωμαϊκοῦ ἐδάφους. Κοινωνίαν ἐν τῇ κινήσει τῶν διαφόρων νόμων τοῦ λαοῦ, κοινὸν σημεῖον ἐν αὐτοῖς, κοινὴν ἐπιστήμην εἰς μάτην ζητοῦμεν ν' ἀνεύρωμεν ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἀρχαιότητι, ἕκαστος νόμος ὑπάρχει καὶ ἀναπτύσσεται ἀνεξαρτήτως τοῦ ἄλλου. Ἐνταῦθα ὑπάρχει ἱστορία *τῶν* νόμων καὶ οὐχὶ *τοῦ* νόμου. Ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις τοὐναντίον ἡ ἱστορία τῶν νομοθεσιῶν ἀνυψοῦται, ἐνταῦθα γίνεται ἀληθῶς ἱστορία τοῦ νόμου. Οἱ μῖτοι τῶν διαφόρων νόμων δὲν εἶναι τώρα πλέον κεχωρισμένοι, ἀλλὰ διασταυροῦνται, ἑνοῦνται ἐν ἑνὶ ἱστῷ, οὕτινος πρώτη κοινὴ κρόκη εἶναι ἡ ῥωμαϊκὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία. Αἱ δύο αὗται νομοθεσίαι προεξάρχουσι τῶν λοιπῶν, αἵτινες εἰσὶν ἐπ' ἴσης πηγὴ τῶν σημερινῶν καὶ συνενοῦσι τὴν πρᾶξιν μετὰ τῆς θεωρίας τῶν διαφόρων ἐθνῶν. Ὅ,τι νομοδιδάσκαλος ἐν Ἱσπανίᾳ ἐσκέφθη οἰκονομεῖ κόπον τῷ γερμανῷ σοφῷ, ὁ Ὁλλανδὸς οἰκοδομεῖ ἐπὶ τῶν θεμελίων ἅπερ ὁ Γάλλος ἔθετο, ἡ πεῖρα τῶν Ἰταλικῶν δικαστηρίων ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς νομολογίας τῶν ἄλλων χωρῶν. Ὁποῖον ὑψηλὸν αἴσθημα ἡ συγκοινωνία αὕτη, ἐν γένει πόσον ἐπίζηλος ἡ θέσις τῆς τότε νομικῆς ἐπιστήμης! Ἐντελῶς νέα ἐπιστήμη ζωηρὰ καὶ γόνιμος ἀνυψοῦται εἰς τὰ ὕψη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ. Ὁπόσον ἐνδεεῖς θὰ ἐφαίνοντο τότε οἱ πάτριοι νόμοι—θετικοὶ κανονισμοί, ἀπόπειραι ὅπως λύσωσι ζήτημα χάριν μικρᾶς χώρας, ὅπερ ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἤδη χάριν τῆς οἰκουμένης ἁπάσης ἀπαραμίλλως εἶχε λύσῃ—μοχλοὶ τῇ ἐπιστήμῃ. Καὶ τῷόντι εἶναι φυσικῶς ἑπόμενον, ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ, καθὼς τῷ τότε κόσμῳ ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου πρὸ πάντων ἀνέτειλεν εἶχέ τι τὸ ἑλκυστικὸν καὶ μεθυστικὸν δ.ὰ τοὺς νομομαθεῖς — ὅτι κατέστησε φανατικούς· ἅπασαι αἱ μεγάλαι νέαι ἰδέαι ἐξασκοῦσι τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν, εἰσὶν ἀνατολαὶ ἡλίου

ἐν τῇ ἱστορίᾳ — ὁ ἥλιος τῆς πρωΐας μόνον ἐνθουσιᾷ καὶ οὐχὶ ὁ τῆς μεσημβρίας.

Ἀλλ' ὅ γε ῥωμαϊκὸς καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς νόμος δὲν ἀποτελοῦσι τὸ ὅριον τῆς κοινωνίας ταύτης. Ἐκτὸς αὐτῶν καὶ παρ' αὐτοῖς παρουσιάζονται ἀλληλοδιαδόχως πληθὺς εἰσέτι θεσμῶν, ζητημάτων καὶ προβλημάτων, ἥτις ἄγει ὁμοίως τοὺς λαοὺς εἰς κοινὴν σκέψιν τε καὶ πρᾶξιν· ὁ τιμαριωτισμός, τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον, τὰ ποινικὰ ζητήματα, ἡ κατάργησις τῶν βασάνων, τῆς θανατικῆς ποινῆς, τὰ ὁρκοδικεῖα, ἡ κατάργησις τῆς σωματεμπορίας, τὰ κοινωνικά, πολιτικά, ἐκκλησιαστικὰ καὶ διεθνῆ ζητήματα—καὶ τίς δύναται ἵνα ὀνομάσῃ ταῦτα πάντα; Τίς δύναται ἐνώπιον τῶν γεγονότων τούτων νὰ μὴ παραδεχθῇ ὅτι ἡ ἱστορία τῆς νομοθεσίας ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος νέαν ὅλως ἔταμεν ὁδόν, ὅτι ἄλλους καὶ ὑψηλοτέρους σκοποὺς ἐπιδιώκει ἢ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα; Καὶ ἐφ' ὅσον μικρόν, σχετικῶς πρὸς τὰς χιλιετηρίδας, τμῆμα ἱστορίας μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς νέας ταύτης ἐποχῆς τοῦ δικαίου καὶ ἐὰν ἐξελίχθη, δὲν φαίνεται πάραυτα ἀριδήλως ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ ὁρίζει τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ καὶ διέπει τὴν τύχην τῆς συγχρόνου ἐποχῆς τοῦ δικαίου; Ὑπὸ τὴν ὀρθὴν αἴσθησιν τῆς τάσεως καὶ πορείας ταύτης τῆς νεωτέρας νομοθεσίας ἐκήρυξε τὸ φυσικὸν δίκαιον τὴν θεωρίαν αὐτοῦ περὶ τῆς γενικότητος τῶν νόμων καὶ τῆς ὑπεροχῆς αὐτῶν παντὸς τόπου καὶ χρόνου, αἱ *ἐνέργειαι* ὅμως τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἦσαν ἐπ' ἴσης ἀντίθετοι τῇ πορείᾳ τῆς νεωτέρας ἱστορίας, ὅσον αἱ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς καὶ ἡ μονομερὴς αὐτῆς ὑποστήριξις τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος. Τὸ φυσικὸν δίκαιον, μακρὰν τοῦ νὰ ἵσταται ὑπεράνω τόπου καὶ χρόνου ὡρισμένου καὶ νὰ ἀγνοῇ μᾶλλον τὴν δεδομένην πραγματικὴν κατάστασιν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ σώματος, ἦτο πράγματι ἁπλῆ ἰδανίκευσις τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως, ἦτο τῷ ὄντι ἀπόπειρα ὅπως ἐπιστημονικῶς ἐξηγήσῃ καὶ στηρίξῃ τὸ γεγονὸς τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ τοῦ νεωτέρου κοινοῦ δικαίου. Ἀφ' οὗ τὸ φυσικὸν δίκαιον πρὸς τούτοις ἔστρεψε τὰ νῶτα τῇ ἱστορίᾳ, ἀντὶ νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτῆς ὡς ἠδύνατο, τότε δικαιολογεῖται βεβαίως ἡ ἀντίδρασις τῆς «ἱστορικῆς σχολῆς». Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τελευταία αὕτη ἐντελῶς ἐταύτισε τὰς ἐννοίας—ἱστορικὸν καὶ ἐθνικὸν—καὶ μόνην ἀποκλειστικῶς ἀρχὴν τῆς μορφώσεως τῶν νόμων ἐκήρυξε τὴν τῆς ἐθνότητος, περιέπεσεν εἰς λάθη, ἅτινα, ὡς μέχρι τοῦδε νομίζω ν' ἀπέδειξα, ὑπ' αὐτῆς τῆς ἱστορίας, ἐφ' ἧς ἐβασίσθη ἀνασκευάζονται. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀποφασίζει ἵνα ἐξ ἴσου δικαιώσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐθνικότητος καὶ τὴν τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ οὐδέποτε θέλει δυνηθῇ οὔτε τὸν κόσμον, ἐν ᾧ ζῇ, νὰ ἐννοήσῃ οὔτε τὴν συμβᾶσαν παραδοχὴν τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων νὰ δικαιολογήσῃ.[1]

1 Ἔστιν ὅτε φαίνεται ῥοπή τις πρὸς τὴν ἰδέαν ταύτην καὶ παρὰ τοῖς ἀντιπροσώποις τῆς

Ἐὰν νῦν ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὴν τελευταίαν ταύτην, τὸ ἱστορικὸν γεγονὸς δῆλα δὴ τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα παραδοχῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου ἐν Εὐρώπῃ, οὐδὲν ἕτερον θέλομεν παρατηρήσῃ, ἐν αὐτῇ εἰμὴ ἓν τῶν δανείων ἐκείνων τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, ἅτινα τοσάκις ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν ἐπαναλαμβάνονται καὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἱστορίας· τῇ ἀμοιβαίᾳ βοηθείᾳ, δῆλα δὴ, προόδῳ καὶ ἀναπτύξει τῶν λαῶν ἀνταποκρίνονται. Τὸ παράδοξον καὶ πρωτοφανὲς, κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἐνυπάρχει μόνον ἐν τῷ ποσῷ ξένης ὕλης, ἥτις παρ' ἡμῖν διὰ μιᾶς ἐγένετο δεκτὴ, γεγονὸς, ὅπερ τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας τὴν αὐτὴν ἔφερεν ἐποχὴν, διατάραξιν, στενοχωρίαν, ὡς ὑπερφόρτωσις τοῦ στομάχου διὰ τροφῆς τὰ αὐτὰ φέρει τῷ φυσικῷ ὀργανισμῷ ἀποτελέσματα. Οὐδὲ παράδοξον ἐὰν τὸ δάνειον ἐγένετο παρὰ λαοῦ, πρὸ πολλοῦ ἐκλιπόντος, ἐὰν ἡ κατοχὴ τῆς κληρονομίας, ἣν οὗτος τῇ ἀνθρωπότητι κατέλιπεν, ἐγένετο ἑκατονταετηρίδας ὅλας ὑστερότερον. Καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐπέδρασεν ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων λαῶν ἀφ' οὗ ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἤδη ἐκλείψῃ. Τὸ κληρονομικὸν δίκαιον ἰσχύει παρὰ τοῖς λαοῖς ὡς παρὰ τοῖς ἀτόμοις καὶ ἡ hereditas jacens, τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο διάστημα, καθ' ὃ ὁ ὁρισθεὶς κληρονόμος δὲν κατέσχεν εἰσέτι αὐτῆς, ἀπαντᾷ ἀκριβῶς καὶ ἐνταῦθα. Ἀπορρίπτονται μόνον αἱ οὐδεμιᾶς ἀξίας κληρονομίαι, αἱ λοιπαὶ εὑρίσκουσιν ἑκάστοτε τοὺς κυρίους αὐτῶν. Οὕτω καὶ αἱ κληρονομίαι τῶν λαῶν καὶ ἰδίᾳ ἐκείνη ἣν ὁ ῥωμαϊκὸς διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ ἀφῆκεν ἡμῖν. Ἡ μεγαλοφυΐα, ἡ πνευματικὴ ἐργασία, τὸ ἀποτέλεσμα πολυετοῦς πείρας καὶ παρατηρήσεως, ἅτινα ἐν αὐτοῖς εὕρηνται, ἐδικαιοῦντο ὀλιγώτερον ἵνα συνδράμωσιν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἢ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλου; Ἡ ἱστορία ηὐνόησε τὸ ἔργον ἐν Ῥώμῃ, καὶ παρήγαγε τὸ ἄκρον τέλειον, ὅπως δι' αὐτοκτόνου χειρὸς ἐξουθενώσῃ αὐτό; Τὰ ἀληθῶς μεγάλα ἔργα δὲν ἐξαφανίζονται ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἐὰν φαινομενικῶς ἐξαφανισθῶσι, καταπίπτουσιν ὡς τὰ φυτὰ, ὅπως αὖθις νέα ἀναβλαστήσωσι, ὅταν ὁ ἥλιος τοῦ ἔαρος θερμάνῃ καὶ ἐγείρῃ τὸν σπόρον αὐτῶν. Ὅταν ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ἔζη ἔτι, τὸ ἀναφυόμενον γένος τῶν λαῶν οὐκ ἦν εἰσέτι ὥριμον, ὅπως λάβῃ παρὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ πολύτιμον δῶρον, ὅπερ ἦν αὐτῷ προδεδικασμένον, ἦτο ἀνάγκη μακροῦ ἀκόμη χρόνου ὅπως ἀνυψωθῶσιν οἱ λαοὶ εἰς τὴν βαθμίδα ἐκείνην τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ὡριμότητος, ἐν ᾗ ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ κατάληψις ἤθελον συμπέσῃ. Ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος περιέμενεν. Ἡ μορφὴ

ἀρχῆς τῆς ἐθνικότητος τῶν νόμων. Οὕτω λ. χ. αὐτὸς ὁ Savigny (System des heutigem römischen Rechts. Bd. 1 § 80) παραδέχεται τοιοῦτόν τι, ἀλλ' ἐὰν ἤθελεν ἐξακολουθήσῃ συνεπῶς τὴν σκέψιν ὤφειλεν ἵνα ἀπαρνηθῇ ἁπάσας τὰς θεωρίας αὐτοῦ, διὸ ἀρκεῖται ἵνα παραδεχθῇ ἐξασθένησιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ μόνον ὡς πρὸς τὴν «κοινὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἥτις περιέβαλεν ἅπαντας τοὺς νέους λαοὺς δι' ἀοράτου δεσμοῦ».

ἐν ᾗ τὸ πρῶτον παρέλαβον αὐτὸν οἱ λαοὶ ἦτο ἡ τοῦ κώδικος. Ἡ περίοδος αὕτη τῆς ἐξωτερικῆς ἰσχύος τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας ἦτο ἡ τῆς σχολῆς, ἄχαρις, ἀνοίκειος καὶ ἀτερπής, πλὴν παροδική, δεδικαιολογημένη καὶ ἀναγκαία. Ἀλλ' ἡ σχολὴ τελευτᾷ. Ὅτε οἱ λαοὶ ἠσθάνθησαν ὅτι οὐ δέονται πλέον σχολῆς, ἐτίναξαν τὸν ζυγὸν αὐτῆς· νέοι κώδικες ἐδημοσιεύθησαν ἀντὶ τοῦ Corpus Juris civilis. Ἡ σημασία ὅμως καὶ ἀξία τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων ἔπαυσε διὰ τοὺς λαούς; Παντάπασιν, ὡς ἡ σχολὴ ὅταν καὶ μετὰ τὴν ὡριμότητα καταλείπῃ τις αὐτήν· ὅ,τι ἔμαθέ τις ἐν αὐτῇ φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ἐς ἀεί. Ἅπασαι αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι βασίζονται ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κατ' οὐσίαν τε καὶ τύπον, ἡ τελευταία αὕτη κατέστη, ὡς ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἑλληνικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ φιλολογία καὶ τέχνη *στοιχεῖον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ* καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς δὲν περιορίζεται ἁπλῶς ἐπὶ τῶν θεσμῶν ἐκείνων, οὓς παρ' αὐτῶν ἀμέσως ἀντεγράψαμεν. — Αἱ ἡμέτεραι νομικαὶ ἰδέαι, ἡ μέθοδος ἡμῶν, ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι, συνελόντι φάναι, ἅπασα ἡ νομικὴ ἡμῶν μόρφωσις καὶ ἡ ἡμετέρα νομομάθεια ἐγένετο ῥωμαϊκή, ἐὰν βεβαίως ἐπιτρέπηται ἵνα μεταχειρισθῶ τῇ λέξει ῥωμαϊκὸς ὑπὸ τὴν σημασίαν γενικῆς ἀληθείας τινος, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι μόνον εἰς τὴν ἐντέλειαν ἔφερον.

Δυνάμεθα νῦν ἆρά γε νὰ παραιτηθῶμεν τῆς περαιτέρω μελέτης τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων καὶ νὰ ἐπαφήσωμεν αὐτὴν τοῖς μόνοις λογίοις; Ἐπιστεύθη ποτὲ τοῦτο καὶ διεζεύχθη ἔν τισι τῶν χωρῶν ὁ ἐπιστημονικὸς δεσμὸς μετὰ τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων διὰ νέων κωδίκων. Ἡ πεῖρα ἀπέδειξε τὸ πρόωρον τῆς ἰδέας ταύτης· ἡ ἔρημος καὶ ὁ αὐχμός, ὅστις διακρίνει τὴν πρώτην ἐποχὴν τῆς φιλολογίας τῶν νέων τούτων νομοθεσιῶν, ὑπεχώρησε τὸ πρῶτον εἰς νέαν ζωήν, ὅτε τὸν δεσμὸν ἐκεῖνον αὖθις συνῆψαν. Ὅτι ἀφ' ἑτέρου ἐλεύσεται ἡμέρα, καθ' ἣν ἡ μελέτη τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων περιττὴ ἔσεται, ἐκεῖνος μόνος δύναται νὰ μὴ πιστεύσῃ, ὅστις καταδικάζει τοὺς νεωτέρους λαούς, ὅσον ἀφορᾷ τὰς νομοθεσίας εἰς αἰώνιον ἐπιστημονικὴν ἄνηβον ἡλικίαν. *Διὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου, πέραν αὐτοῦ* — ἰδοὺ τὸ σύνθημα, ἐν ᾧ κατ' ἐμὲ συνίσταται ἡ ἀξία τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων διὰ τὸν νεώτερον κόσμον. Ἡ ἐξωτερικὴ ἀπώθησις καὶ κατάργησις τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου ἐν τῷ μεγίστῳ μέρει τοῦ ἐδάφους τῆς μέχρι τοῦδε ἰσχύος καὶ κυριαρχίας αὐτοῦ ἐπιφέρει τῷ βίῳ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ ἀποτελεσματικὴν μεταβολὴν τοσοῦτον σπουδαίαν, ὅσον ἄλλοτε ἡ εἰσαγωγὴ αὐτοῦ ἦτο. Ἡ τυπικὴ ἑνότης τῆς ἐπιστήμης, ὡς ἄλλοτε διὰ τῆς ἑνότητος τοῦ κώδικος, ἐν τῇ πλείστῃ Εὐρώπῃ ἐπεκράτει, ἡ συνέργεια τῆς νομικῆς τῶν διαφόρων χωρῶν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὕλης καὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος ἀπῆλθε μετὰ τῆς τυπικῆς ἑνότητος τοῦ νόμου· ἡ ὑψίστη νομικὴ ἐπιστήμη ἐγένετο νομικὴ τῆς τάδε ἢ τάδε χώρας, τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτῆς ὅρια συνεταυτίζοντο μετὰ τῶν πολιτικῶν. Ἀποθαρρυντική, ἀναξία θέσις τῆς ἐπιστήμης! Ἀλλ'

ἀπ' αὐτῆς ἐξήρτηται ἵνα ὑπερπηδήσῃ τὰ ὅρια ἐκεῖνα καὶ ἐνδυθῇ εἰς τὸ μέλλον τὸν χαρακτῆρα τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ, ὃν ἐπὶ τοσοῦτον μακρὸν χρόνον, ἔφερεν εἰς ἑτέραν ὅμως μορφὴν ἢ τὴν τῆς συγκριτικῆς νομολογίας. Ἡ μέθοδος αὐτῆς ἔσται ἄλλη, τὸ βλέμμα αὐτῆς ὀξυδερκέστερον, ἡ κρίσις ὡριμωτέρα, ὁ τρόπος τοῦ πραγματεύεσθαι τὴν ὕλην ἐλευθερώτερος καὶ οὕτως ἡ φαινομενικὴ ἀπώλεια μεταβληθήσεται εἰς πραγματικὴν ὠφέλειαν, αὐτὴ δὲ ἀνυψωθήσεται εἰς ἀνωτέραν βαθμῖδα τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος καὶ ἐνεργείας. Ὅτι ἡ νέα αὕτη περίοδος τῆς ἐπιστήμης ἤρξατο ἤδη, βλέμμα μόνον ἐπὶ τῆς σημερινῆς φιλολογίας ἡμῶν μάλιστα τῆς τοῦ συνταγματικοῦ, ποινικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ δικαίου δύναται νὰ πείσῃ ἡμᾶς.

Καὶ τῇ ἐπεξεργασίᾳ τῆς ρωμαϊκῆς νομοθεσίας θέλει ἐξ ἀνάγκης ἐπέλθῃ μεταβολὴ καὶ ἀνάπτυξις ἐκ τῆς πρακτικῆς αὐτῆς καταργήσεως καὶ ἀπωθήσεως ταύτης. Ἐν ᾧ ἡ μέχρι σήμερον μορφὴ καὶ μέθοδος αὐτῆς κατ' οὐσίαν ὑπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς πρακτικῆς ἰσχύος καὶ ἐνεργείας τοῦ νόμου τούτου ἐπηρεάζετο καὶ ὤφειλε νὰ ἐπηρεασθῇ, δὲν θέλει πλέον ἀρκέσῃ ὁ τρόπος οὗτος τοῦ πραγματεύεσθαι, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τῇ ρωμαϊκῇ νομοθεσίᾳ τὸ διαφέρον τοῦ νομικοῦ κόσμου. Τοῦτο κατορθωθήσεται ἐὰν ἡ ἐπιστήμη ἀνυψωθῇ *ἀπὸ τῆς ἁπλῆς παραστάσεως εἰς κριτικὴν τοῦ θετικοῦ*.

ΑΧΙΛΛΕΩΣ ΠΑΡΑΣΧΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Ἐσχάτως, μόλις πρὸ δύο μηνῶν, τὰ φιλόκαλα καταστήματα Κορομηλᾶ, περισυναγαγόντα τὰ ἀνέκδοτα καὶ τὰ ἐν διαφόροις περιοδικοῖς φύλλοις, ἡμερολογίοις καὶ ἐφημερίσιν ἐγκατεσπαρμένα ποιήματα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, ἐξέδωκαν εἰς τρεῖς ὀγκώδεις καὶ καλλιτεχνικοὺς τόμους. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἔδει νὰ ᾖ ἰσχυρός τις ἠλεκτρικὸς σπινθήρ, ὅστις νὰ γαλβανίσῃ τὴν καθ' ἡμᾶς κοινωνίαν, ἥτις παρήγαγεν, ἀνέπτυξε καὶ ἐλάτρευσε τὸν Ἀχιλλέα Παράσχον, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἠγάπα ἀκόμη τὴν ποίησιν καὶ τὰ πνευματικὰ ἔργα, κ' ἐνθουσιωδῶς ἐνεκολποῦτο τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, οἵτινες συνεκράτησαν ἄλλοτε ποιάν τινα πνευματικὴν κίνησιν καὶ ζωὴν ἐν Ἀθήναις.

Ἄλλοτε! πικρὸν τὸ ἄλλοτε τοῦτο ἀλλ' ἐξαγόμενον δυστυχῶς ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καθ' ἡμᾶς κοινωνικοῦ βίου. Ἡ Ἑλλὰς μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, ἀγωνιωδῶς ἔτι παλαίοντος κατὰ τῆς ἀδιαφορίας τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ, ἀποχαιρετᾷ τὸν ὕστατον ποιητήν της, εἰς χρόνους καθ' οὓς ἐν Γαλλίᾳ, Ἱσπανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ κατατέμνεται νέα ὁδὸς ἐν τῷ ποιητικῷ

κόσμῳ, καὶ φωτεινοὶ τῆς Νέας Σχολῆς ἀπόστολοι ἡγοῦνται, ἐκθύμως ἐπικροτούμενοι, οἱ Δουμᾶς υἱὸς καὶ Σαρδοῦ, Νουνιὲζ δὲ Ἄρθε, Καρδούτζης καὶ Γκουερίνης.

Διαφεύγει τῆς παρούσης μελέτης τὰ ὅρια καὶ τὸν σκοπὸν ἡ ἐξέτασις τῶν αἰτίων, ἅτινα περὶ ἄλλα ἐπασχολήσαντα, μετέτρεψαν ῥιζηδὸν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας τὰς τάσεις. Ἡ ἀλήθεια, ἀπελπιστικὴ διὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀλήθεια, εἶνε ὅτι ἀδιαφόρως προσδέχεται σήμερον τὸ καθ' ἡμᾶς κοινὸν πᾶν ἔργον πνευματικὸν καὶ οὑτωσεὶ ἀπονεκρόνει τοὺς εὐγενεῖς ὀλιγίστων ἔτι ἐργατῶν τῆς διανοίας ἀγῶνας, ἐὰν πράγματί που ὑπολανθάνοντες καὶ ἄνευ ἐλπίδος ἀγωνίζονται.

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἦτο τὸ ἰδανικὸν τῆς Ἀθηναϊκῆς νεολαίας, τοῦ ὡραίου φύλου ὁ μόνος φίλτατος ποιητής. Εὐπαρρησίαστον, ποιητὴν κ' ἐν αὐτῇ τῇ κόμῃ του, ἐνθυμοῦμαι αὐτὸν ἐν τῇ ζωηρᾷ καὶ ἀκμαίᾳ νεότητί του, φέροντα πάντοτε φύλλον δάφνης, μύρτου κλῶνα ἢ ῥόδον ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἐνθυμοῦμαι αὐτὸν—ἤμην παῖς τότε—μονήρη παρὰ τὰ ἠγαπημένα του κέντρα, τὸ Ἄντρον τῶν Νυμφῶν καὶ τὸν βοτανικὸν κῆπον. Ἡ δὲ ἀνάμνησις αὕτη μοὶ ἐπαναφέρει ὅλον βίον πολιτικῶν περιπετειῶν καὶ ποιητικῆς ἀκμῆς τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος! Καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ τοῦ 1862 μεταβολῇ, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς τῆς ἀνδρικῆς ἐκείνης δεκαετίας ἀγῶσι συγκαταλέγεται ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος μετὰ τῶν πρώτων ἐνθουσιωδῶν ἐργατῶν. Ἐργάτης αὐτὸς τῆς γραφίδος, ἐπολέμει τὸ κλονούμενον ἐκεῖνο καθεστὼς διὰ τοῦ ὅπλου, τὸ ὁποῖον ἔπληττε τὰς ψυχὰς καὶ ἐξῆπτε τὴν φαντασίαν—διὰ τῶν στίχων του. Οἱ στίχοι ἐκεῖνοι αὐτοστιγμεὶ ἀντεγράφοντο ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων τῆς ἐποχῆς νέων, ἀπεστηθίζοντο τὴν ἐπομένην ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς, τῆς ἐρωμένης τοῦ ἐπαναστάτου, διότι καὶ αἱ γυναῖκες τότε ἐμάχοντο, ὑφοῦσαι ἐν Ναυπλίῳ τῆς ἐπαναστάσεως τὴν σημαίαν, ἐν Ἀθήναις κεντῶσαι τὰς φιλελευθέρους ταινίας, αἵτινες ἐκόσμουν τὰ στήθη τῶν ἐπαναστατῶν.

Τοιοῦτοί τινες ἦσαν οἱ στίχοι ἐκεῖνοι:

Ἰδού, πετῶ τὸν θώρακα, ὅστις δειλοὺς καλύπτει,
Καὶ γίνομαι αὐθόρμητος τοῦ ἔθνους στρατιώτης.
Ἡ χείρ μου δὲν ἀπέμαθε τὰ βέλη της νὰ ῥίπτῃ·
Κτυπᾶτέ τον καὶ σᾶς κτυπᾷ ὁ νεαρὸς τοξότης.
Εἶναι φρικώδης ὁ ἀγών· ἀγὼν ἄνευ ἐλέους,
Καὶ δὲν θὰ παύσωμεν ποτὲ τὴν πάλην τὴν ἁγίαν,
Ἐνόσῳ πνέει μόνον εἰς ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς νέους,
Ἐνόσῳ ἔτι ἔχομεν στῆθος, τιμήν, καρδίαν.
Μᾶς προκαλεῖτε... Αἴ, καλὰ τοῦ ἔθνους δολοφόνοι!
Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀπέναντι, λυγίσατε τὸ γόνυ.*

Προεγράφη λοιπὸν καὶ κατεδιώκετο ὑπὸ τῆς Ἀστυνομίας καὶ ὁ Ἀχιλ-

* Ἐγερτήριον κατὰ τῆς πεσούσης δυναστείας. Τόμ. Β' σελ. 145.

λευς Παράσχος, ἐγνώρισεν ἔτι καὶ τὰς πικρίας τῆς φυλακῆς, ἀπὸ τῶν ἀνηλίων κρυπτῶν τῆς ὁποίας ἔγραψε τοὺς εἰς τὸν *Πλάτανον τοῦ Μενδρεσὲ* ἀληθεῖς τούτους στίχους:

Ναί· ἄφησε καμμιὰ φορὰ νὰ βλέπ' ἀπὸ 'δῶ πέρα
Τὸν ἀσημένιο οὐρανὸ, τὴν ἄσπρη τὴν ἡμέρα·
Κανένα σύννεφο μικρὸ ποῦ φεύγει ν' ἀντικρύσω,
Κανένα ταξειδιάρικο πουλάκι νὰ ῥωτήσω.
Νὰ στείλω χαιρετίσματα στὴν μάνα ποῦ μὲ κλαίγει,
Κ' ἐκείνης ὅπου μ' ἀγαπᾷ χωρὶς νὰ μοῦ λέγῃ!

Ὦ πλάτανε πόσαις φοραῖς στοὺς κλώνους σου ἀποκάτω
Τῆς ἀρετῆς τὸ φόρεμα ἐσύρθη τὸ χιονάτο!
Πόσαις ἀθώαις κεφαλαῖς ἐγύρανε σ' ἐσένα,
Καὶ πόσα μάτια ἀγγελικὰ ἐκλεῖσαν δακρυσμένα.
Πόσαις φοραῖς σὰν ἀδελφαῖς στὴν ῥίζα σου τὴν κρύα,
'Εκάθησαν ἡ ἀρετὴ, κ' ἡ σκοτεινὴ κακία!

. . . .

Θὰ ἔλθῃ ὥρα, πλάτανε, ἀλλόθρησκη Βαστίλλη,
Ποῦ ξυλοκόπους ἡ ὀργὴ τοῦ ἔθνους θὰ σοῦ στείλῃ,
Καὶ πέλεκυς στὴ ῥίζα σου ἐλεύθερος θ' ἀστράψῃ.
Δὲν θὰ σὲ φᾶν γεράματα· φωτιὰ θὲ νὰ σὲ κάψῃ,
Καὶ γύρω θὰ χορέψωμε στὴν σκόνη σου τὴν κρύα
Ὅταν ἀνοίξῃ τὸν χορὸ πατρὶς κ' ἐλευθερία.*

Διῆλθε βίον περιπετειώδη, ἐπολέμησεν ὑπὲρ μιᾶς ἰδέας, ἐζυμώθη καὶ αὐτὸς ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ κοινωνικῇ ἀναστατώσει τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀνεμέτρησε τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις, ἐφοβήθη μίαν ἀποτυχίαν, ἤλπισε κάτι, καὶ ἐκ τῆς πάλης ταύτης ἐξῆλθεν ὁ μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν ἀνδρικὸς ποιητής. Ἡ τοιαύτη ἀναζύμωσις, ἐξ ἧς πάντοτε προσδοκᾷ τι γενναῖον ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ, παρήγαγε τὴν ἐνθουσιώδη τοῦ 1862 νεότητα, καὶ ἐκ τῶν σπλάγχνων τῆς νεότητος ἐκείνης ἤνθισεν ὁ πολύκλαυστος Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης!

Εἶχον πάντοτε τὴν ἰδέαν — εἶνε δὲ ὅλως προσωπικὴ πεποίθησις, ἥτις πολλάκις παρεννοήθη καὶ ἐπολεμήθη, δυστυχῶς καὶ προσωπικῶς — εἶχον τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος, ὁ ποιητὴς, ἀναπαριστᾷ μίαν ὅλην περίοδον τοῦ ποιητικοῦ βίου τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, ὅτι εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων λυρικὸς, ὁ ψάλλων τὴν Μαρίαν του καὶ τὸ Ὀρφανὸν, τὸ Ἄντρον τῶν Νυμφῶν καὶ τὸν Παράφρονα. Ἀνάγομαι εἰς τοὺς ὡραίους χρόνους τοῦ Παράσχου, καθ' οὓς ἐνθουσιώδης καὶ πύρινος, ἐκόσμει ὑπὸ τὸ συμπαθὲς ψευδώνυμον *Μαρία* τὰς στήλας τῆς *Χρυσαλλίδος*. Ὅτε ἠγάπα μίαν Μαρίαν, τὴν ὁποίαν ἀνύψωσε διὰ τῶν πτερῶν τῆς ζωηρᾶς, τῆς ἀχαλινώτου φαντασίας του, καὶ ἐκόσμησε δι' ὅλων τῶν μύρων τῆς τρυφερᾶς ψυχῆς του, δι' ὅλων τῶν ἀνθέων τῆς ποιητικῆς γραφίδός του.

* Τόμ. Β' σελ. 164 καὶ 167.

Εἰς τὸν ἔρωτα ἢ τὴν ἔμπνευσιν τῆς αἰθερίας ταύτης κόρης τῶν Ἀθηνῶν ὀφείλονται τὰ κράτιστα τῶν λυρικῶν τοῦ Ἀχιλλέως, *ἡ Σιγή του*, *τὸ Φίλημα*, *ἡ Μύρτω καὶ ἡ Δάφνη*, *εἰς ἐν Ῥόδον τῆς α' Μαΐου*, *ἡ Ἄγνωστος*, *πρὸ τῆς Παναγίας*, *εἰς Ποταμόν*, *τὸ ᾆσμα τοῦ παράφρονος*. Καὶ ὅτε παρῆλθον αἱ πρῶται ἐντυπώσεις, καὶ ἔρρευσαν πολλοὶ χρόνοι, ἡ δὲ πτωχὴ Μαρία διέλυσε τὴν αἴγλην καὶ τὸ ἰδανικόν, κ' ἐπεφάνη καὶ αὐτὴ μία γυνὴ ὡραία μόνον, φιλάρεσκος ὡς αἱ ἄλλαι γυναῖκες, ἡ ποίησις τοῦ Παράσχου ἐπέδειξε νέαν ἰσχύν, ἄγνωστον τέως, ἀνέλαβε νεῦρα, χολήν, ἄλγος, παραφοράν:

Κύτταξε, κύτταξε! Γυμνὸ γυμνὸ καὶ μαραμένο
Τὸ δένδρο ποῦ μ' ὡρκίσθηκε μὲ μάτι δακρυσμένο,
Τὸ δύστυχο! τὸ μάρανε, τὸ ξέρανε τὸ ψέμα...,
Ὅπου στραφῇ τὸ μάτι μου, στὴν ἐκκλησιὰ, στὸ ῥέμα,
Στὸ Ἄντρο, στὸ Βοτανικὸ, τὰ ἴδια ὅλα μένουν,
Θαρρεῖς πῶς δὲν ἀλλάξανε, θαρρεῖς πῶς μᾶς προσμένουν...
Μόνο τῆς Εὔας ἡ καρδιὰ κάθε στιγμὴ ἀλλάζει,
Καὶ τὸ δενδρὶ ποῦ ὁρκίζεται τὰ φύλλα του τινάζει

. . . .

Τὴν δύστυχη! ξεγύμνωσα τὴν γῆ, τὴν οἰκουμένη,
Καὶ τὴν ψυχή της σκέπασα ποῦ ἦταν γυμνωμένη.
Πῆρα τοῦ κύματος ἀφρὸ νὰ τῆς τὸ κάνω σῶμα,
Ἀχτῖνα γιὰ τὸ βλέμμα της, κοράλλι γιὰ τὸ στόμα·
Μὲ τῆς νυχτιᾶς τὴν σκέπασα τὸ μαῦρο μεγαλεῖο,
Κι' ἁγνὴ φωτιὰ τῆς ἄναψα στὸ στῆθός της τὸ κρύο.
Τῆς ἔδωσα τὴν γλῶσσά μου, τοὺς πόθους, τὴν ψυχή μου,
Καὶ τοῦ χεριοῦ μου ἔκαμα τὸ πλάσμα προσευχή μου! *

Εἰπέτε μοι τώρα ὅ,τι θέλετε, ἀλλὰ μὴ ζητήσητε νὰ καταστρέψητε τὸ ἰδανικόν μου. Τὸ δὲ περὶ τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου ἰδανικόν μου στηρίζεται ἐπὶ τῆς σειρᾶς ἐκείνης τῶν λυρικῶν του ποιήσεων, ἐν ταῖς ὁποίαις ἐγκατέσπειρε πᾶσαν τῆς ψυχῆς του τὴν ὁρμὴν καὶ τὸ ἄρωμα. Διὰ τοῦτο κατὰ προτίμησιν καὶ ἀκουσίως φέρω πάντοτε τὴν χεῖρα, καὶ μετ' ἀληθοῦς καὶ τυφλῆς λατρείας φυλλομετρῶ τὰς σελίδας τῶν κομψῶν ἐκείνων τόμων τῶν ποιήσεών του, ἐν αἷς ὁ Ἀχιλλεὺς ἦτο παιδίον ἅμα καὶ ἀνήρ, θεὸς ἀλλὰ συγχρόνως καὶ δαίμων. Ἦτο θεὸς ὅτε ἐργάτης αὐτὸς τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τοῦ 1862 ἤκουσε τὸν θάνατον τοῦ ἐξορίστου, Ἕλληνος τὴν καρδίαν, βασιλέως, καὶ λησμονήσας τὸν ἄνθρωπον τῶν πολιτικῶν παθῶν, ἔκλινεν ὁ ποιητὴς ἀλγεινῶς τὴν κεφαλὴν, καὶ ἔκλαυσε τὸν δυστυχῆ βασιλέα διὰ τῶν ὡραίων τούτων ἀποστροφῶν:

Ἂν πάντες ἐσιώπησαν οἱ ἄνανδροί σου φίλοι,
Οὓς ἀπὸ σκότος ἔφερες βαθὺ εἰς τὴν ἡμέραν,

* Ἀναμνήσεις. Τόμος Γ' σελ. 155 καὶ 160.

'Εὰν δὲν ἤνοιξε κανεὶς καὶ διὰ σὲ τὰ χείλη,
Κ' εἰς λήθην σ' ἐγκατέλειψαν, θανάτου βαρυτέραν,
'Εγὼ ὁ πρὶν πολέμιος ἓν δάκρυον θὰ χύσω,
Δὲν λησμονῶ, καθὼς αὐτοί, πῶς βασιλεύς μου ἦσο!

. . . .

Ὢ, ναί· μακρὰν ἀπὸ ἐμὲ ἡ ἔχθρα καὶ τὰ μίση,
Τὸν τάφον δὲν ὑπερπηδᾷ παθῶν γηΐνων κῦμα·
Ὁ ψάλτης θρόνους δύναται Καισάρων νὰ κτυπήσῃ,
Πλὴν εὐλαβεῖται τοὺς νεκροὺς, πλὴν συμπονεῖ τὸ μνῆμα.
Φεῦ, εἶναι τόσον ἱερὸν τὸ ἄφωνον μνημεῖον
Καὶ ἔτι ἱερώτερον τὸ πίπτον μεγαλεῖον!

. . . .

Ἡμεῖς δὲν τὸν ἐρρίψαμεν τοῦ θρόνου του ἐκεῖνον·
Τὸν ἔρριψε τῶν φίλων του τὸ ψεῦδος κ' ἡ κακία·
Ἐκεῖνοι ἐφαρμάκωσαν τὸ πρὶν εὐῶδες κρῖνον
Καὶ μαραμένον λαίλαπος τὸ ἔσυρε μανία...
Ἡ μνήμη ἐπονείδιστος τῶν φίλων του νὰ μείνῃ!
Δὲν τὸν ἐρρίψαμεν ἡμεῖς, τὸν ἔρριψαν ἐκεῖνοι.

. . . .

Κοιμοῦ, ψυχὴ περίλυπος! κ' εἰς τὸ ψυχρόν σου δῶμα
Συγχώρει, ὡς σὲ συγχωρεῖ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων.
Ὢ, εἶναι πλέον ἐλαφρὸν τοῦ στέμματος τὸ χῶμα,
Καὶ ὑπ' αὐτὸ τὴν κεφαλὴν τὴν κουρασμένην κλῖνον...
Κοιμοῦ, Μονάρχα δυστυχῆ· Μονάρχα μου, κοιμήσου,
Εἶχε καιρὸν νὰ κοιμηθῇ ἡ ἄγρυπνος ψυχή σου!*

Ἦτο δαίμων ὅτε κατηρᾶτο:

Ὅταν γυναῖκα γεννηθῇ, ὅταν γεννιέται Εὔα,
Βυζαίνει γάλα κόκκινο ἀπ' τῆς καρδιᾶς τὴν φλέβα,
Ὅταν γυναῖκα γεννηθῇ, ὁ κάτω κόσμος βράζει,
Ἡ κόλαση ταράζεται καὶ τὴν φωτιά της βγάζει.
Φωτιὰ νὰ πέσῃ στὴν φωτιὰ τὸν κόσμο νὰ χαλάσῃ
Κι' ἀπὸ τῆς Εὔας τὴν φυλὴ νὰ ξανασάν' ἡ πλάση.

Ἦτο ἀνὴρ ὅτε ἔγραφε:

Ναί· μάτην τὸν κατέθλιβον μετὰ βαρβάρου λύσσης
Ποτὲ δὲν κατεβάλλετο ὁ μέγας πατριώτης.
Πότε ῥομφαίαν ἔφερε, πότε σκληρὰς ἁλύσεις,
Ἐπαναστάτης σήμερον καὶ αὔριον δεσμώτης.
Πόλεμος ἢ μαρτύριον ὑπῆρξεν ἡ ζωή του.
Δὲν ἤξευρε τί θὰ εἰπῇ ἐκεῖνος ἡσυχία·
Ἐζήτει μάρτυρος σταυρὸν ἢ νίκην ἡ ψυχή του,
Καὶ δύσπνοιαν τὸν ἔφερε καὶ βάρος ἡ δουλεία.
Συνωμοσίας ἦτο νὺξ μὲ λάμψεις ἀνταρσίας,
Κ' ἐπαναστάτης κεραυνὸς κατὰ τῆς τυραννίας.**

* Ἐλεγεῖον εἰς τὸν πρώην βασιλέα τῆς Ἑλλάδος Ὄθωνα τόμ. Β' σ. 189—196.
** Ἐλεγεῖον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη τόμ. Β' σ. 253—257.

Καὶ ἰδοὺ τοῦ παιδὸς μία στροφή:

Πόσον τὸν ὕπνον σου φθονῶ! οἴμοι κ' ἐγὼ ἐκείμην,
Κ' ἔζων μ' ἐν ὄνειρον μακρὸν εἰς παρελθόντα χρόνον
"Ω, τί ὡραία ἐποχή, πόσον εὐδαίμων ἤμην!
'Εὰν μοὶ ἔδιδ' ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ τὸν θρόνον,
'Εὰν μοὶ εἴπῃ «ἔκλεξον, τὸ πᾶν σ' ἐγκαταλείπω»
«Ἓν ὄνειρον» θὰ ἔλεγον «ἓν ὄνειρον» θὰ εἴπω...

'Ιδοὺ ἐν ὀλίγοις ἡ ποίησις τοῦ 'Αχιλλέως Παράσχου. Ζῶν ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν τῆς περὶ αὐτὸν κοινωνίας ἡ φαντασία ἐπτερύγιζε περὶ τὸν χιμαιρικὸν κόσμον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ῥωμαντισμοῦ, ἠκολούθησε τῶν χρόνων αὐτοῦ τὰς τάσεις, τάσεις ἅμα τῆς ἰδίας ψυχῆς, καὶ ἐδημιούργησεν ἐν τῇ ἑαυτοῦ ποιήσει ἴδιον κόσμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐνθουσιῶντες τὸν ἠκολούθησαν πολλοί. Τὸν κόσμον τοῦτον ἀπετέλει ἡ ἐξιδανίκευσις παντὸς τὸ ὁποῖον προςέπιπτεν εἰς τοῦ ποιητοῦ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν ἐνέπνεεν· ἦτο κόσμος γλυκύτατος, φανταστός, ἀτμώδης ἂν θέλετε. 'Αλλ' ἡ γραφὶς τοῦ 'Αχιλλέως ἦτο τότε γόησσα, προσηλύτιζεν, ἐμαγνήτιζεν.'Ιδοὺ τοῦ *Ἔρωτός* του ὀλίγαι στροφαί:

Τὴν θέλω ἀσθενῆ ἐγὼ τὴν φίλην μου, ταχεῖαν·
'Ωχρὰν τὴν θέλω καὶ λευκὴν ὡς νεκρικὴν σινδόνην·
Μὲ εἴκοσι φθινόπωρα, μὲ ἄνοιξιν καμμίαν,
Μ' ὀλίγον σῶμα—ἄνεμον σχεδὸν—ὀλίγην κόνιν.
Τὴν θέλω ἐπιθάνατον, μ' ἀθανασίας μῦρον,
Κόρην καὶ φάσμα, σάβανον ἀντὶ ἐσθῆτος σῦρον.

. . . .

Θέλω τὴν φίλην μου ᾠδὴν ἐκλείπουσαν ἠρέμα,
'Αθανασίας βλέπουσαν ὁδὸν καὶ τάφου στόμα·
Καλὴν καὶ μελαγχολικήν, μὲ ἤρεμον τὸ βλέμμα,
Μὲ φυομένην πτέρυγα εἰς καταρρέον σῶμα.
Τὴν θέλω κόρην, ἀδελφὴν καὶ φίλην μου ἁγίαν
'Αλλ' ὄχι καὶ νυμφίαν μου, ἀλλὰ ποτὲ νυμφίαν! *

Καὶ σήμερον ἔτι, ὅτε πρὸ πολλοῦ ἡ πραγματικὴ σχολή, ὑψώσασα τῆς ἐπαναστάσεως τὴν σημαίαν, κατέρριψε σύμπαντα τὸν ἰδανικὸν τοῦτον κόσμον, τίς καὶ σήμερον ἔτι, ἀναγινώσκων τοὺς αἰθερίους τούτους στίχους τοῦ 'Αχιλλέως Παράσχου, δὲν ἀγαπᾷ τὴν ἐνθουσιώδη λυρικὸν ποιητήν;

Τοιοῦτον τὸν ἐγνώρισα, τοιοῦτον τὸν ἠγάπησα, καὶ τοιοῦτον ἐπιζητῶ νὰ τὸν ἀναγινώσκω. Δὲν ἐπιβάλλομαι ὅτι ἔγραψα κριτικὴν μελέτην. Τὸ τοιοῦτον ἔργον ἀπόκειται εἰς ἐπιστημονικωτέραν γραφῖδα, ἄλλως τε τὴν τελευταίαν περὶ αὐτοῦ λέξιν θὰ ἐκφέρῃ τὸ μέλλον. Ὁ 'Αχιλλεὺς Παράσχος, ἀγωνιστὴς καὶ αὐτὸς τῶν γραμμάτων, θὰ ἐπασχολήσῃ μίαν ἡμέραν τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς συγχρόνου ποιήσεως. 'Εὰν ὁ ἱστορικὸς αὐτὸς δὲν τύχει ὁ κ. 'Εμμανουὴλ 'Ροΐδης, βεβαίως ὁ 'Αχιλλεὺς Παράσχος θὰ καταλάβῃ ἐν τῷ ἑλληνικῷ Πανθέῳ τὴν ἁρμόζουσαν αὐτῷ θέσιν μεταξὺ

* Τόμ. Γ' σελ. 18, 22.

τῶν ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ποιητῶν, ὧν εἵμαρτο νὰ ᾖ ὁ τελευταῖος. Εἶπα ὁ τελευταῖος διότι τοῦ Θεοδώρου Ὀρφανίδη καὶ Γεωργίου Παράσχου ἡ πατριωτικὴ Μοῦσα πρὸ πολλοῦ ἐσίγησεν. Ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης μετὰ τῆς *Εὐφροσύνης* του, καὶ ὁ Ἄγγελος Βλάχος μετὰ τῶν *Λυρικῶν* αὐτοῦ *ποιημάτων* εἵμαρτο, κακῇ μοίρᾳ, ν' ἀναρτήσωσι τὴν λύραν ἐξ ἧς γλυκεῖς εἶχεν ἀκούσει φθόγγους τὸ ἑλληνικὸν κοινόν.

Καὶ ὅμως ὁ ὕστατος οὗτος τῆς νέας Ἑλλάδος ἀοιδός, ὁ ψυχαγωγήσας ὅλην γενεάν, ὁ ἐμπνεύσας αὐτῇ τὰ τρυφερὰ καὶ πατριωτικώτατα τῆς μαλακῆς ψυχῆς του αἰσθήματα, ἐξέδοτο τὰς ποιήσεις του, ἐν μέσῳ τῆς ἀδικωτέρας καὶ ἀπελπιστικωτέρας σιωπῆς καὶ ἀδιαφορίας.[1] Πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ἄλλοθι ἤθελεν ἐξεγερθῇ ἐνθουσιῶν τὸ δημόσιον, ἡ κριτικὴ καὶ ἡ δημοσιογραφία, οἱ δύο οὗτοι διαπρύσιοι πεπολιτισμένης κοινωνίας διερμηνεῖς, ἤθελον διασαλπίσει τὸ γεγονός, γεγονὸς προδίδον ὅτι δὲν ἀπέθανεν ἔτι πνευματικῶς τὸ ἔθνος, ἔστω καὶ ἂν αἱ ποιήσεις τοῦ Παράσχου ἐπέπρωτο νὰ ᾦσιν ἡ ὑστάτη τοῦ θανατιῶντος πάλη, μεθ' ἣν ἐντελὴς πνευματικὸς θάνατος.

Τοῦτο ἐπεβαλλόμην διὰ τῶν προχείρων τούτων γραμμῶν, νὰ ἐπανορθώσω τὸ ἐπ' ἐμοὶ μίαν ἀγνωμοσύνην.

Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστας

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΟΥ ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ

Ἡ εὐρύτης ἣν ἔλαβον σήμερον αἱ φιλοσοφικαὶ μελέται, οὐχὶ σχολαστικῶς καὶ ἀφῃρημένως ὡς ἐν τῷ μεσαίωνι, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας, σκοπὸν ἔχει τὴν εὕρεσιν τοῦ ὡραίου πρὸς ὃ ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ ὑψηλῆς τινος ὠθήσεως φέρεται. Δικαίως ἄρα πάνυ ἡ εὕρεσις καλλιτεχνήματός τινος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐπέτυχεν εἰς τὸν ὕπατον βαθμὸν τὴν τοῦ ὡραίου παράστασιν, μεγίστην χαρὰν προξενεῖ οὐχὶ πλέον τοῖς σχολαστικοῖς ἀρχαιολογοῦσιν, ἀλλὰ παντὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ θαυμάζοντι ἐν τοῖς εὐκλεέσι τῶν Ἑλλήνων ἔργοις. Ὅθεν ἡ πρὸ ἔτους περίπου ἀνακάλυψις τῆς παραστάσεως τῆς πολιούχου τοῦ ἄστεος θεαίνης, ἥτις τοσαύτης ἐγένετο ἀντικείμενον συζητήσεως κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ προξενήσῃ αἴσθησίν τινα ἐν τῷ ἀνεπτυγμένῳ κόσμῳ, αἴσθησιν ἣν ὁ δημοτικὸς ἄρχων τῆς νεωτέρας πόλεως, ἔσπευσε νὰ μεταδώσῃ διὰ τηλεγραφημάτων πρὸς ἔξοχα τῆς Ἑσπερίας

1 Ὅτε ἔγραφον ταῦτα δὲν εἶχεν ἔτι δημοσιεύσει ὁ καλός μου φίλος Χαράλαμπος Ἄννινος τὴν ἐν τῷ «Μὴ Χάνεσαι» προσωπογραφίαν τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου.

πρόσωπα, πρὶν ἢ ἀντιληφθῇ τὴν ἄκομψον ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, καὶ ἰδίως τὸ κακόρυθμον ἐπ' αὐτοῦ κιονίδιον, ἀλλὰ συνδυάσας τὴν χαρὰν τοῦ εὑρήματος τῆς νίκην κρατούσης Ἀθηνᾶς, πρὸς τὰς περιστάσεις τῆς ἡμέρας, οὐδόλως ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ νίκη εἶχε χάος τὴν κεφαλήν της.

Ἡ σπουδὴ αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν «Χρόνον» τοῦ Λονδίνου νὰ γράψῃ (Weekly Times Nº 214) ὅτι «ὁ δήμαρχος Ἀθηναίων δὲν φαίνεται »ἔχων ἀκριβῆ αἴσθησιν τῆς ἀρχαίας τέχνης, διότι τὸ καλλιτέχνημα τοῦ »Φειδίου ὅπερ ἐτηλεγράφησεν εἰς τὸν δήμαρχον τοῦ Λονδίνου ὅτι εὑρέθη »ἀποδεικνύεται ἀτυχῶς Ῥωμαϊκὸν ἀντίγραφον αὐτοῦ». Καὶ βεβαίως οὐδείς ποτε ἐξέλαβε μικρὸν ἄγαλμα ἐκ μαρμάρου,ὕψους ἑνὸς περίπου μέτρου, ἀντὶ τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου ἧς ὁ λόφος τοῦ κράνους ἔφθανεν εἰς τὸ ὕψος τῆς στέγης τοῦ Παρθενῶνος, ἀλλὰ τοὐλάχιστον τοιοῦτον ἦν τὸ πνεῦμα τῶν ἁπανταχοῦ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εὑρέσεως σταλέντων τηλεγραφημάτων.

Ἂς ἐνθυμηθῶμεν ἐνταῦθα πρὸς στιγμὴν ὅτι ὅταν τ' ἀριστουργήματα τοῦ Παρθενῶνος μετηνέχθησαν παρὰ τοῦ λόρδου Ἐλγίνου εἰς Ἀγγλίαν, πλεῖστοι καὶ φιλαρχαῖοι μάλιστα ἐξεφράσθησαν περὶ αὐτῶν τολμηρῶς, ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα οὐ μόνον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους δὲν ἀνάγονται, ἀλλὰ μόλις εἰς τὴν τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅτι εἰσὶν ἁπλῶς ἔργα διακοσμήσεως, παρὰ πλειόνων ἐπεξεργασθέντα, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι καὶ ἐν ἐποχῇ ἔτι ἧττον ἀνεπτυγμένῃ οὐδέποτε ἤθελον θεωρηθῆ τεχνῖται. Ἀλλὰ τῷ 1815 ὁ Κανόβας ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἀγγλίαν ἐξέφρασε περὶ αὐτῶν τὸν ἐνθουσιώδη θαυμασμόν του, καὶ ὁ Quirinus Visconti, διεκοίνωσεν εἰς τὸν κόσμον, ὅτι ἀνεγνώρισεν ἐν αὐτοῖς τὸ τέλειον τῆς τέχνης. Ἐδέησεν ἡ μαρτυρία τοῦ Κανόβα καὶ Visconti ἵνα κινήσῃ τὸν θαυμασμὸν τῶν Ἄγγλων, καὶ ἵνα ἡ βουλὴ ἀγοράσῃ παρὰ τοῦ λόρδου Ἐλγίνου ἀντὶ 40,000 λιρῶν, ὅστις ἄλλως δὲν ἀπήτησεν ἢ τὰ ἔξοδά του, καὶ τοποθετήσῃ αὐτὰ ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ ἔνθα κεῖνται πρὸς αἰωνίαν δόξαν τῶν εὐκλεῶν ἡμῶν προγόνων.

Τῇ ἀληθείᾳ διστάζει τις ἂν δέον νὰ κακίσῃ τὸν εὐγενῆ λόρδον διὰ τὴν διαρπαγὴν ἐκ τῆς θέσεώς των τῶν ἀριστουργημάτων τούτων τῆς τέχνης, ἢ νὰ εὐγνωμονῇ αὐτῷ ὡς σώσαντι αὐτὰ ἐκ τῶν χειρῶν βαρβάρων, οἵτινες καθ' ἑκάστην μετέβαλλον τὰ μεγαλοπρεπῆ τῆς ἀρχαιότητος ἔργα εἰς τίτανον. Τίς ἠδύνατο τότε νὰ προΐδῃ τὴν μετ' ὀλίγα μόνον ἔτη ἀνάστασιν τῶν ἀπογόνων τοῦ μεγάλου ἐκείνου λαοῦ! Ὁποία δόξα διὰ τὸ Ἀγγλικὸν ἔθνος, ἂν σήμερον ἀντὶ ν' ἀφήσῃ ταῦτα ἐν θαλάμῳ τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, ἔνθα ἐλαττοῦται κατὰ πολὺ τὸ κάλλος των καὶ ὡς ἐκ τῆς τοποθετήσεως καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὁμιχλώδους τοῦ Λονδίνου οὐρανοῦ, ἐπανέφερε καὶ ἐτοποθέτει αὐτὰ ἐν τῇ ἀρχικῇ των ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος θέσει, δεικνύον ὅτι δὲν ὠφελήθη τῆς περιστάσεως πρὸς διαρπαγήν των, ἀλλὰ

πρὸς σωτηρίαν μόνον καὶ προφύλαξιν ἀπὸ βαρβάρων καὶ ἀπολιτίστων καταστροφέων, προσκαλῶν οὕτω τὸν πεπολιτισμένον κόσμον νὰ θαυμάσῃ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχικῇ των λαμπρότητι τ' ἀριστουργήματα τῆς τελειοτέρας τέχνης, εἰς ἣν ὁ ἄνθρωπος ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ.

Ἡ προκειμένη ὅμως Ἀθηνᾶ, πάραυτα ἐξετιμήθη ἐν Ἑλλάδι καὶ παρ' Ἑλλήνων δεόντως, ὑπό τε καλλιτεχνικὴν καὶ ἱστορικὴν ἔποψιν. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο μόλις ἐσχάτως ἠδυνήθην νὰ ἴδω, ἀναγνοὺς πρότερον τὰς διαφόρους ἐπ' αὐτοῦ διατριβάς, καὶ ἰδίως τὸ ἄξιον λόγου φυλλάδιον τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Καββαδία, οὗ τὰς κρίσεις μετ' ἐπαίνων παρεδέξατο καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου κ. Newton.

Καίτοι πλεῖστα περὶ τούτου ἐγράφησαν καὶ δὴ καὶ παρ' εἰδημόνων λογίων, μολαταῦτα ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐκθέσω ὀλίγας λέξεις ἐπ' αὐτοῦ, ἰδίως δὲ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐπ' αὐτοῦ κιόνιον ὅπερ πλείστης συζητήσεως ἀντικείμενον ἐγένετο. Ἡ πολιοῦχος τοῦ ἄστεος θέαινα, ἐξῆλθε τῆς κεφαλῆς τοῦ ὑψιβρεμέτου Διὸς πάνοπλος γλαυκῶπις νεάνις, καὶ τοιαύτη διέμεινεν ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν Ἑλλήνων διαρκῶς, διὸ ὁ Φειδίας παρέστησε βεβαίως τὴν Παλλάδα (Πάλλαξ=νεάνις) Ἀθήνην τέλειον τύπον κάλλους ἀθωότητος καὶ φρονήσεως, ἐν τῇ ἡλικίᾳ τῆς τελείας παρθενικῆς ἀναπτύξεως τῶν εἴκοσι περίπου ἐτῶν. Καταθεῖσα τὰ ὅπλα δέ, ἐθεωρήθη ὡς προστάτρια τῆς ἐργασίας, διὸ καὶ Ἐργάνη καὶ Βοαρμία ἐκλήθη.

Καθὼς ἡ ἐπίδρασις τοῦ τύπου χώρας τινος, καταφαίνεται ἐν τοῖς ἔργοις τῆς τέχνης, καθὼς βλέπομεν εἰς τὰς διαφόρους εἰκόνας τῆς θεοτόκου οὐχὶ τὸν ἑβραϊκὸν τύπον, ἀλλὰ τὸν τῆς χώρας ἐν ᾗ ἐγράφησαν, πολλάκις δὲ καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως καὶ δὴ καὶ γνωστῶν κυριῶν ἀπομιμήσεις, οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἀντιγραφαῖς τῆς Ἀθηνᾶς ἐπέδρασεν ὁ γυναικεῖος τύπος τῆς ἐποχῆς. Ὅθεν ἡ προκειμένη Ἀθηνᾶ, οὐδὲν ἐν τῇ φυσιογνωμίᾳ δεικνύει τῆς τελείας παρθενικῆς φρονήσεως καὶ τοῦ εὐειδοῦς τοῦ προσώπου τῆς ἑλληνικῆς καλλονῆς, οὐδ' ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἐν τῷ μετώπῳ τοῦ Παρθενῶνος ἀνάγλυφον αὐτῆς, ἀλλ' ἡ ὑπερήφανος στάσις τῆς κεφαλῆς, τὸ ὑπέρσαρκον τῶν παρειῶν, τοῦ ὑποσιαγονίου καὶ τοῦ λαιμοῦ ὑποδείκνυσι μᾶλλον τριακοντούτιδα δέσποιναν τῆς ἐποχῆς τῶν Καισάρων. Καὶ τοῦτο ἴσως ἐκτὸς τῶν λοιπῶν ἀρκεῖ πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ῥωμαϊκῆς τοῦ ἔργου ἐποχῆς.

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὸ μικρὸν ἀγαλμάτιον τῆς παρὰ τὴν Πνύκα εὑρεθείσης Ἀθηνᾶς, ἐστὶν ὑπέρτερον. Τὸ ἑλληνικὸν τοῦ ῥυθμοῦ τοῦ προσώπου, ἡ ἀθωότης τῆς φυσιογνωμίας, τὸ κατά τι boudeuse αὐτῆς, ἐνδεικνύουσιν ἑλληνικὸν τύπον ἐξ ἐκείνων οὓς συναντᾷ τις καὶ σήμερον συχνάκις παρὰ ταῖς χωρικαῖς νεάνισι τῶν Μεγάρων. Ὅθεν οὐδ' ἐλαχίστην ἰδέαν δύναται ἡ προκειμένη Ἀθηνᾶ τοῦ Βαρβακείου νὰ δώσῃ ἡμῖν περὶ τῆς φυσιογνωμίας τῆς χρυσελεφαντίνης τοιαύτης τοῦ Παρθενῶνος.

Τὸ κακόρυθμον κιόνιον ἐφ' οὗ ἐστήρικται ἡ κρατοῦσα τὴν Νίκην χείρ, εἶναι βεβαίως προσθήκη, καὶ ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Καββαδίας οὐδεμία ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ὑφίσταται. Φρονῶ δὲ ὅτι ὁ ποιήσας τὸ ἔργον τεχνίτης ἀντιγράφων τὴν πρωτότυπον Ἀθηνᾶν ἢ ἄλλος τις προηγουμένως ἀντιγράψας ταύτην, δὲν ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ ἄνευ ἀνάγκης τοιοῦτον ὄγκον εἰς τὸ καλλιτέχνημα τοῦ Φειδίου. Ἐκ τούτου δὲ ἄγομαι νὰ συμπεράνω ὅτι οὗτοι ἔβλεπον τὸ κιόνιον ὑπάρχον ἐν τῷ πρωτοτύπῳ· ὅτι ὅμως οὐδέποτε ὁ Φειδίας ἠδύνατο νὰ θέσῃ τοιοῦτον κιόνιον παρὰ τῇ Ἀθηνᾷ αὐτοῦ ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἑξῆς. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ Παρθενῶνος ὑπῆρχον δύο ὑπερκείμεναι σειραὶ κιόνων, ὧν ἡ κατωτέρα ὑπεστήριζε μεσόδωμα, ἐν μέσῳ δὲ ἵστατο ἡ Ἀθηνᾶ καθ' ὅλον τὸ ὕψος τοῦ ναοῦ. Τὸ ὕψος τοῦτο ἦτο 14 περίπου μέτρων, ὅθεν τὸ ὕψος ἑκάστης σειρᾶς κιόνων θὰ ἦτο 5—6 μέτρων. Συνεπῶς ὑπολογίζων τις τὸ ὕψος τοῦ κιονίου τοῦ παρὰ τὴν Ἀθηνᾶν, πείθεται ὅτι τοῦτο ἦτο ὑψηλότερον καὶ συνεπῶς ὀγκωδέστερον τῶν στηλῶν τοῦ ναοῦ, καὶ τοῦτο πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν ἵνα ἐρείδηται ἡ μικρὰν καὶ ἐλαφρὰν Νίκην κρατοῦσα χείρ, αἰσθητικὸν σφάλμα εἰς ὃ δὲν ἠδύνατο ὁ Φειδίας νὰ ὑποπέσῃ.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου δύναται προσέτι νὰ χύσῃ φῶς ἡ ἐξέτασις τῆς κατασκευῆς τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς, ἥτις προσέτι ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα τί ἀπέγινε τὸ καλλιτέχνημα τοῦτο καθὼς καὶ ἐκεῖνο τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς καὶ ὁμοίων, ἐφ' οὗ πάντες κατόπιν σαθρῶν ὑποθέσεων ἀνομολογοῦσι πλήρη ἄγνοιαν.

Ἡ χρυσελεφαντίνη Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου, καθὼς καὶ ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ζεὺς κατεσκεύαστο κατὰ τὴν ἐν χρήσει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τορευτικὴν τέχνην. Συνίστατο δ' αὕτη εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ πυρῆνος τοῦ ἀγάλματος ἐκ ξύλου, κατὰ τὸ ἀρχαιότατον ἐπικρατοῦν ἔθιμον καθ' ὃ πάντα τὰ ἀγάλματα κατεσκευάζοντο ἐκ τῆς ὕλης ταύτης. Διαφόρων εἰδῶν ξύλων ἐγένετο χρῆσις πρὸς τὸν τοιοῦτον σκοπόν, συχνάκις ὅμως θεότης τις κατεσκευάζετο ἐκ τοῦ ἰδίου πάντοτε εἴδους ξύλου. Κατὰ Παυσανίαν (Ἀρκαδικὰ XVII, 2.) πάντα σχεδὸν τὰ εἴδη τῶν ξύλων ἐχρησιμοποιοῦντο ἐν τῇ τῶν ἀγαλμάτων κατασκευῇ. «Ὁπόσα καὶ ἡμεῖς καταμαθεῖν ἠδυνήθημεν τοσάδε ἦν ἀφ' ὧν τὰ ξόανα ἐποιοῦντο, ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ κέδροι, τὰ δρύϊνα, ἡ μίλαξ, ὁ λωτός, τῷ δὲ Ἑρμῇ τῷ Κυλληνίῳ, τούτων μὲν ἀπὸ οὐδενός, θύου (εἶδος κέδρου) δὲ πεποιημένον τὸ ἄγαλμα ἐστίν». Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἐκ ξύλου κατασκευὴ τῶν μεγάλων θεοτήτων, διετηρήθη ἐξ ἱερᾶς προλήψεως, ὡς σήμερον ὁ βυζαντινὸς ῥυθμὸς καὶ ἡ ἐπίπεδος παράστασις ἐν ταῖς εἰκόσι τῶν ἁγίων, καὶ ἡ καῦσις ἐν τοῖς ναοῖς κηρίων μόνον καὶ ἐλαίου. Ἐπὶ τοῦ ξυλίνου τούτου πυρῆνος ἐτίθετο κατὰ τὴν τορευτικὴν τέχνην ἐπένδυσις, τῶν μὲν γυμνῶν μερῶν ἐξ ἐλέφαντος, τῶν δὲ ἐνδυμάτων ἐκ χρυσοῦ (Quatremère de Quincy, Jupiter

Olympien, Musée de sculpture antique et moderne, t. 1, page 74 et suiv). Διὰ τῆς κατασκευῆς κυλίνδρων διατρήτων κατὰ τὸν ἄξονα, διασχίσεως αὐτῶν κατὰ μίαν τῶν γεννητριῶν καὶ περιστροφῆς αὐτῶν ἐν ἀτμῷ ζέοντος ὕδατος, κατώρθουν νὰ ἐλάσωσι πλάκας ἐξ ἐλέφαντος, λεπτὰς μὲν πλὴν ἀρκούντως μεγάλας ἵνα δι' αὐτῶν ἐπενδύωσι τὰ μέγιστα τῶν ἀγαλμάτων. (Clarac, Histoire de l'art. r. 1. Notice XVI.) Κατὰ πᾶσαν λοιπὸν πιθανότητα ὁ πυρὴν τοῦ ἀγάλματος τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς συνέκειτο ἐκ ξύλου δρυός. Τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο δένδρον τὰ μέγιστα ηὐλαβοῦντο οἱ Ἕλληνες καὶ τὰ πρῶτα μεγάλα ξόανα τῶν θεῶν ἐκ τοῦ δένδρου τούτου κατεσκευάσθησαν, καὶ ἐκ τῶν δασῶν τοῦ δένδρου τούτου ἐξῆλθον οἱ πρῶτοι τῶν θεῶν χρησμοί.

Τὰ γυμνὰ λοιπὸν μέρη ἐπενεδύοντο ὡς ἐλέχθη δι' ἐλέφαντος, ἀλλὰ τὰ ἐκ χρυσοῦ ἐνδύματα ἦσαν κατεσκευασμένα ἐκ τεμαχίων προσαρμοζομένων καὶ ἀφαιρουμένων κατὰ βούλησιν. Τῆς χρυσελεφαντίνης ἰδίως Ἀθηνᾶς τὰ τεμάχια τ' ἀποτελοῦντα τὴν ἐκ χρυσοῦ ἐνδυμασίαν προσηρμόζοντο δι' ἑνὸς καὶ μόνου ἥλου, τεχνηέντως καὶ ἐν καταλλήλῳ θέσει πρὸς τοῦτο τεθέντος. Τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὴν μὴ καταστροφὴν τοῦ ἀγάλματος κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Λαχάρους σύλησιν τοῦ χρυσοῦ αὐτοῦ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ὅσον μὴ δυνηθέντος τούτου νὰ λάβῃ κατὰ τὴν φυγήν του μεθ' ἑαυτοῦ τὰ τεμάχια τῶν ἐκ χρυσοῦ ἐνδυμάτων, ταῦτα ἐτέθησαν πάλιν εὐχερῶς ἐν τῇ ἀρχικῇ των θέσει. Ἀφαιρουμένων ἑκάστοτε τῶν ἐνδυμάτων ἠλείφετο ὁ πυρὴν ἐλαίῳ πρὸς διατήρησιν τοῦ ξύλου ἐκ τῆς σήψεως. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῇ τὸ ξύλον σκληρὸν καὶ τὰ καταβαλλόμενα μέσα πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ τέλεια ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὸ ἄγαλμα ἵστατο ἐπὶ ἐννέα ὅλους αἰῶνας ἀνέπαφον, διστάζομεν ν' ἀποφανθῶμεν περὶ τῆς ἐντελοῦς διατηρήσεως τοῦ πυρῆνος. Ὅθεν τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ ἀγάλματος συμπεφυκότων σχεδὸν ὄντων, πρῶτον σημεῖον ἐφ' οὗ ἤθελεν ἐπενεργήσει ἐπὶ τοῦ ξύλου ἡ ἐνέργεια τοῦ χρόνου, ἐστὶ τὸ τῆς ἑνώσεως τοῦ δεξιοῦ βραχίονος ἐφ' οὗ ἐκτείνεται οὗτος πρὸς ὑποδοχὴν τῆς Νίκης, ἧς τὸ βάρος ἐπιπροσθέτει εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἀποσπάσεως. Κατὰ πᾶσαν λοιπὸν πιθανότητα, ἢ ἀποσπασθεῖσα κατέπεσεν ἡ φέρουσα τὴν Νίκην ταύτην χείρ, ἢ παρετηρήθη ἐπικείμενος τοιοῦτος κίνδυνος, ὁπότε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς παρακμῆς τῆς τέχνης μὴ οὔσης δυνατῆς τῆς προσκολλήσεως ἢ ἀντικαταστάσεως, κοινός τις τεχνίτης προσέθετο πρὸς ὑποστήριξιν τὸ κακόρυθμον ἐκεῖνο κιόνιον, μετατοπίσας τὸν κορμὸν τοῦ ἀγάλματος ἐκ τοῦ μέσου τῆς βάσεως ὀλίγον πρὸς τὰ ἀριστερά, διότι βεβαίως ὁ ἐκ ξύλου πυρὴν δὲν ἦτο συμπεφυκὼς πρὸς τὴν λιθίνην βάσιν.

Ὁπωσδήποτε ὅμως, δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τοιοῦτον κιόνιον ὑπῆρχεν ἀρχικῶς ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου, διά τε τοὺς ἐκτεθέντας λόγους,

καὶ διότι ὁ ῥυθμὸς πᾶν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἑλληνικῆς ἐποχῆς, καὶ οὐδεὶς λόγος ὑπῆρχεν ἵνα ὁ ἀπομιμηθεὶς τὸ πρωτότυπον τεχνίτης μεταβάλῃ τὸν ῥυθμὸν τοῦ κιονίου, ἀλλὰ καὶ πάλιν δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι κοινός τις τεχνίτης κατ' ἐποχὴν παρακμῆς τῆς τέχνης, ἀπομιμούμενος ὡς ἠδύνατο τοιοῦτον καλλιτέχνημα, ἤθελεν ὁρμεμφύτως προσθέσει εἰς τὸ ἔργον του κιόνιον οὐδόλως ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ὑπάρχον. Διὸ φρονῶ ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Βαρβακείου ὑπῆρχε τὸ κιόνιον ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου, ἄλλην δ' ἐξήγησιν δὲν εὑρίσκω ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω, τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ.

Ὅθεν καί τοι διάφοροι συγγραφεῖς ἀνομολογοῦσιν ἄγνοιαν τί ἀπέγεινε τέλος ἡ χρυσελεφαντίνη Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου, ἧς καὶ αὐταὶ αἱ ἀτελεῖς ἀπομιμήσεις δοξάζουσιν ἔτι τοὺς προγόνους ἡμῶν, δὲν διστάζω ν' ἀποφανθῶ ὅτι μετὰ τὴν βεβαίαν σύλησιν τοῦ χρυσοῦ, ὁ ξύλινος πυρὴν ἠκολούθησε τοὺς ἀναλλοιώτους τῆς ἀποσυνθέσεως νόμους τῆς φύσεως.

Νικ. Ι. Σολωμὸς

ΠΥΡΡΟΣ Ο ΚΥΩΝ ΤΟΥ ΑΛΒΕΡΤΟΥ

Γράφων τὴν ἀπολογίαν ἑνὸς κυνὸς περιττὸν νὰ εἴπω τί θέλω δι' αὐτῆς νὰ δείξω· καθ' ὅσον ὁ ἀναγνώστης εὐκόλως ἀφ' ἑαυτοῦ δύναται νὰ ἐξαγάγῃ τὸ ἠθικὸν συμπέρασμα.

Σκηνὴ τοῦ διηγήματος εἶνε ἡ Φλωρεντία, καὶ ἀκριβέστερον ἡ ἐν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ Ἄρνου παραδείσιος ἔπαυλις, ἔνθα οἱ μύλοι τοῦ Βιτάλη. Ὡραιότατα δένδρα ἐσκίαζον τὴν χαρίεσσαν δενδροστοιχίαν, ἣν τὰ ὕδατα τοῦ Ἄρνου ἔλειχον κελαρύζοντα· ἀπὸ δὲ τῆς ἑτέρας ὄχθης ἠνοίγετο ἡ θέα τῶν λόφων τῶν συναποτελούντων λαμπρὸν στέμμα ἐπὶ τὴν Φλωρεντίαν, καὶ ὁ λόφος ἅγιος Μινιάτης ἐκατοπτρίζετο εἰς τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ, ἅτινα ἦσαν ἐκεῖ διαυγῆ καὶ ἤρεμα συνεχόμενα ὑπὸ τοῦ πλησιοχώρου ἰχθυοτροφείου. Αἱ λέμβοι ἀφίνουσαι πλησίον αὐτῶν χρυσοῦν ἀπαστράπτοντα αὔλακα ἐνεψύχουν τὸ τοπεῖον ἕρπουσαι βραδέως ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ἐν ᾧ ὁ ὑπομονητικὸς ἁλιεὺς διέκοπτε διὰ μονοτόνου ᾄσματος τὰς ἐνοχλήσεις τῆς μακρᾶς προσδοκίας.

Φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐκεῖνος ὁ τόπος συχνάζεται ἐξαιρέτως ὑπὸ ἐραστῶν καὶ νεονύμφων καὶ ὑπ' ἐκείνων ὧν ἡ ποιητικὴ μοναξία ἀνανεοῖ γλυκείας ἀναμνήσεις ἀπολεσθέντος ἀγαθοῦ.

Καὶ εὐτυχεῖς σύζυγοι φαίνεται νὰ ἦσαν, ξανθή τις νεᾶνις εἰς τὸν βραχίονα μελάγχρου νεανίου ἀρρενωπῆς ὄψεως, οἵτινες ἐχρινήν τινα ἑσπέραν μὴ προσέχοντες εἰς τὴν ὡραίαν θέαν, οὔτε εἰς τὴν σελήνην ἥτις παρετήρει

αὐτοὺς ἐν πάσῃ τῇ λάμψει τῶν ἑαυτῆς ἀκτίνων, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν ἑαυτῶν ἔρωτα, ἐβάδιζον βραδεῖς πρὸς τὴν Φλωρεντίαν παρατηροῦντες ἀλλήλους ἀσκαρδαμυκτεὶ, ὡς νὰ ἤθελεν ὁ εἷς ν' ἀναγνώσῃ ἐν τῷ βάθει τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἄλλου τί εἶχε γεγραμμένον ἐν τῇ καρδίᾳ.

— Ἄδα . . .

— Ἀλβέρτε μου . . . ἦτο ὁ συνήθης αὐτῶν διάλογος, μυριάκις ἐπαναλαμβανόμενος, μυριάκις ἀκουόμενος μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας, μυριάκις παρακολουθούμενος ὑπὸ μακροῦ ἐρωτικοῦ βλέμματος.

Θυγάτηρ σεβασμίου τραπεζίτου τῆς Φλωρεντίας, οὗ ἡ περιουσία εἶχε διαλυθῇ εἰς τοὺς τροπικοὺς καύσωνας τοῦ χρηματιστηρίου, ἡ Ἄδα Στεφάνι εἶχε πρὸ τριῶν ἡμερῶν ὑπανδρευθῇ τὸν Ἀλβέρτον Γεωργίου, Ῥωμαῖον νεανίαν, θερμὸν, φιλόπατριν, νοήμονα, ἐπιμελῆ, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐγκατεστημένον ἐν Φλωρεντίᾳ, ὅστις ἀρκούντως πλούσιος δὲν εἶχεν ἀποσύρῃ τὸ πρὸς τὴν νεάνιδα αἴσθημα διὰ τὴν μετατροπὴν τῆς τύχης αὐτῆς. Αὐτὴ ἔλεγεν εἰς αὐτὸν καὶ ἐπανελάμβανεν ὅτι ὁ ἔρως της θὰ κατέβαινε μεθ' ἑαυτῆς μέχρι τοῦ τάφου, ὅτι τὸ πᾶν ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ ἐπὶ τῆς γῆς ἐκτὸς ἐκείνου.

— Ἀλλὰ γινώσκεις, Ἄδα μου, ἀπεκρίνατο αὐτῇ ὁ Ἀλβέρτος, πᾶσα γυνὴ, ὅταν ἀγαπᾷ, οὕτω λέγει εἰς τὸν ἄνδρα τῆς καρδίας· ἀλλὰ κατόπιν πόσαι λησμονοῦσι !

— Οὐχὶ, σιώπα· ἐγὼ ποτὲ νὰ σὲ λησμονήσω ;

— Ἴσως ἐν ὅσῳ ζῶ δύναμαι νὰ ἐλπίζω συμπάθειαν καὶ πίστιν· ἀλλ' ἂν ἀπέθνησκον, ὢ τότε . . .

— Ἀλλὰ σιώπα, Ἀλβέρτε μου, σιώπα· ἄλλως θὰ μὲ κάμῃς νὰ κλαίω. Ἂν ἀπέθνησκες! Εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιζήσω μίαν ὥραν ;

Καὶ θερμὸς ἐναγκαλισμὸς διέκοπτε τὸν λυπηρὸν διάλογον, ἡ δὲ εὐθυμία ἐπανήρχετο.

Ἀφ' ἑτέρου ὅτε ὁ Ἀλβέρτος ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν οἰκογένειαν Στεφάνι αἰτῶν τὴν χεῖρα τῆς νεάνιδος, ἀμφότεροι ἦσαν ἐρωτευμένοι, ὡς γάτοι .. ὁ μὲν ἀγαπῶν ἐκείνην, ἡ δὲ ἀγαπῶσα ἄλλον. Καὶ τόσον εἶνε τοῦτο ἀληθὲς, ὥστε ἡ Ἄδα εἶχεν ὀμόσει ὅτι οὐδέποτε πλέον ἤθελε προσβλέψει εἰς ἄνδρα, ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ γονεῖς αὐτῆς ἀνακαλύψαντες ῥωμαντικὸν ἔρωτα ὃν εἶχε πρός τινα ἀνθυπολοχαγὸν τῶν ἀκροβολιστῶν Ἀλφρέδον Λουδοβίκι καλούμενον, ἂν καὶ μετὰ πασῶν τῶν ἠθικῶν ἐγγυήσεων τῆς ἀποστάσεως, μεσολαβοῦντος τοῦ βασιλικοῦ ταχυδρομείου, παρεκάλεσαν τὸν κύριον μεθ' ὅλης τῆς εὐγενείας νὰ παύσῃ τὰς ἐνθέρμους ἐπιστολιμαίας ἀσκήσεις, τὴν δὲ κυρίαν Ἄδαν νὰ προσέχῃ ὀλίγῳ περισσότερον εἰς τὰ ἑαυτῆς ἔργα.

Ὁ Ἀλβέρτος λοιπὸν ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῆς νεάνιδος ὡς κύων ἐν ναῷ, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου οἱ γεννήτορες, ἄνθρωποι τοῦ συρμοῦ, εἰς οὓς ἥρμοζεν ἡ ἐκλογὴ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ αἱ οὐσίαι αὐτῶν ἤρχι-

ζον ν' ἀφίπτανται,ἐδείχθησαν πληρέστατα ἱκανοποιημένοι ἐκ τῆς αἰτήσεως.

Ἡ Ἄδα, ἥτις εἰς τὰς πρώτας ἐπισκέψεις τοῦ Ἀλβέρτου, ἔμενεν ἔν τινι γωνίᾳ μόλις μετά τινος ἀστυχότητος ἀνταποκρινομένη εἰς τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ, χωρὶς οὐδέποτε νὰ ὑψοῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τοῦ κεντήματος,προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρχισε νὰ ἐννοῇ ὅτι· ὁ νέος ὡμίλει καλῶς, εἶχε πνεῦμα, ὅτι τὸ ὡραῖον αὐτοῦ πρόσωπον καὶ οἱ μέλανες βοστρυχώδεις μύστακες παρωμοίαζον πολὺ τοῖς τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ, καὶ τὸ κυριώτερον ὁ Ἀλβέρτος ἤξιζε περισσότερον ἐκείνου. Τότε ἤρχισε νὰ ὑψοῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὀλίγῳ συχνότερον καὶ μετὰ ἕνα μῆνα ἡ Ἄδα ἦτο πεπεισμένη ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶνε τις μικρόνους, ὥστε νὰ μὴ προτιμήσῃ τὸν κύριον Ἀλβέρτον, ὅστις ἀπήγγελλε τόσον καλῶς τὴν λέξιν γάμος, ἀντὶ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ ὅστις οὐδὲ νὰ γράψῃ ποτὲ αὐτὴν ἐγίνωσκε. Συνελόντι εἰπεῖν ἀντηράσθη, καὶ ὁ γάμος συνήφθη ὑπὸ τοὺς καλλιτέρους οἰωνούς.

Εὕρομεν πράγματι τοὺς συζύγους ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ Ἄρνου, βεβυθισμένους εἰς ἐκείνην τὴν ὑπερτάτην καὶ ἀνέκφραστον χαρὰν τοῦ εὐτυχοῦς καὶ ἱκανοποιημένου ἔρωτος.

Περιεπάτουν λοιπὸν ἠρέμα πρὸς τὴν Φλωρεντίαν, ὁπότε φθάσαντες ἐκεῖ ὅπου ὁ Ἀφρικός, ὁ ὑπὸ τοῦ Βοκακκίου ἐξυμνηθεὶς ποιητικὸς ῥύαξ, ῥίπτει εἰς τὸν μείζονα ποταμὸν τὸν μέτριον αὐτοῦ φόρον, ἐταράχθησαν ὑπὸ παρατεταμένου στεναγμοῦ διακόπτοντος τὴν σιγὴν τῆς ἠρεμίας ἐκείνης. Ἡ Ἄδα ἔσφιξε τρέμουσα τὸν βραχίονα τοῦ Ἀλβέρτου, ἐν ᾧ οὗτος ἐστάθη τείνων τὸ οὖς ὅπως ἀκούσῃ πόθεν προήρχετο ὁ θρηνώδης ἐκεῖνος ὀλολυγμός.

— Θεέ μου, Ἀλβέρτε . . . δὲν ἀκούεις; εἶπεν ἡ Ἄδα μετὰ φωνῆς πνιγηρᾶς ἐκ τοῦ φόβου, σφίγγουσα ὁλονὲν περισσότερον αὐτόν.

— Ἤκουσα, ἀλλὰ τώρα δὲν ἀκούω πλέον τίποτε.

— Ἀρχίζει πάλιν, ὦ θεέ! φοβοῦμαι.

— Μή, μὴ φοβοῦ· φαίνεται νὰ εἶνε κύων θρηνῶν· ἂς ἴδωμεν ἐντεῦθεν πρὸς τὸν ποταμόν· βεβαίως δὲν θὰ εἶνε κροκόδειλος.

Ὁ Ἀλβέρτος πράγματι ἔκυψε πρὸς τὴν ὄχθην, καὶ τότε ὁ στεναγμὸς ἐγένετο ἰσχυρότερος καὶ πλέον ἀπελπιστικός. Εἰς τὴν λάμψιν τῆς σελήνης ἐφάνη εἰς αὐτὸν τότε, ἐν στιγμῇ καθ' ἣν τὸ ὕδωρ ἀπεκάλυπτεν ὀλίγην ἄμμον, ταλαίπωρον ποιμενικὸν κυνίδιον κατεσκληκός, τρέμον, παράλυτον ἐκ τοῦ ψύχους, ὅπερ ἐφαίνετο ζητοῦν βοήθειαν.

— Ταλαίπωρον ζῶον, ἀνάγκη νὰ ἐξάρω αὐτὸ ἐκεῖθεν, εἶπεν ἀμέσως ὁ Ἀλβέρτος, αἰσθανθεὶς ἑαυτὸν κινηθέντα εἰς συμπάθειαν, πρέπει νὰ σώσω αὐτό.

— Ἀλλὰ δὲν σκέπτεσαι ὅτι πιθανὸν νὰ εἶνε λυσσῶδες; φοβοῦμαι, ἂς ἀπέλθωμεν.

— Λυσσῶδες; εἶνε ἀδύνατον, τόσον μικρόν. Οὐχὶ οὐχί, πρέπει νὰ ἄρωμεν αὐτὸ ἐξ ἐκείνης τῆς ἀγωνίας. Πιστεύεις ὅτι δὲν ὑποφέρει;

—Ἀλλὰ καὶ πῶς ἤθελες πράξῃ τοῦτο; ἐδῶ ἡ ὄχθη εἶνε ὑψηλή· οὐχὶ Ἀλβέρτε, ἄκουσόν μου, ἂς παραγγείλωμεν εἰς ἄλλον τινά, ὅπως σώσῃ αὐτό, καὶ ἡμεῖς ἂς ἀπέλθωμεν οἴκαδε.

—Οὐχί, θέλω νὰ εἶμαι βέβαιος, ὅτι τὸ ταλαίπωρον ζῶον ἐσώθη, ἐπέμεινεν ὁ Ἀλβέρτος. Περίμενέ με· ἐντεῦθεν δύναμαι νὰ καταβῶ κάλλιστα. Ὁπωσδήποτε θέλω νὰ φέρω αὐτὸ ἐπὶ τῆς ὄχθης. Καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἀποτροπὰς τῆς δειλοτάτης συζύγου, ὁ Ἀλβέρτος κατώρθωσε νὰ καταβῇ εἰς τὴν σχεδὸν ἀπεξηραμμένην κοίτην τοῦ Ἀφρικοῦ. Κατόπιν κύπτων πρὸς τὸ ὕδωρ ἤρχισε νὰ καλῇ μετὰ συμπαθείας τὸ κυνίδιον.

Τοῦτο, ὅπερ πιθανὸν εἶχε λάβῃ παρὰ τῶν ἀνθρώπων οὐχὶ τόσον καλὰς μαρτυρίας συμπαθείας, ἐν αἷς καὶ τὸ ψυχρὸν ἐκεῖνο λουτρόν, ἐδέησε νὰ παρακληθῇ ὀλίγον πρὶν κινηθῇ. Κατόπιν ἐνθαρρυνθὲν ὑπὸ τῆς φωνῆς τοῦ Ἀλβέρτου ἐρρίφθη παραπαῖον πάντοτε εἰς τὸ ὕδωρ τὸ χωρίζον αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κολυμβητεὶ κνυζόμενον ἔφθασεν εἰς σωτηρίαν.

Μόλις ἐπλησίασε τὸν Ἀλβέρτον καὶ ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην τὰς προγενεστέρας ληφθείσας ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων περιποιήσεις, τρέμον δὲ μὴ δεχθῇ καὶ ἄλλας ὁμοίας, ἔπεσεν ἀνάσκελα εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἐν τούτοις αἱ θωπεῖαι ἐνεθάρρυναν αὐτό, καὶ τότε σεῖον τὴν οὐράν, ὡσπερεὶ θέλον νὰ εὐχαριστήσῃ αὐτῷ ἐπὶ τῇ ληφθείσῃ εὐεργεσίᾳ, ἤρχισε νὰ ὑλακτῇ παντὶ σθένει, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπον τὸ ψῦχος καὶ ἡ συγκίνησις.

Ἡ δὲ Ἄδα ἐπὶ τοῦ προχώματος περιέμενε μᾶλλον ἐστενοχωρημένη παρὰ συγκεκινημένη. Τὸ ἀτυχὲς ζῶον ἠθέλησε καὶ εἰς ταύτην νὰ κάμῃ ὁμολογίας τῆς εὐγνωμοσύνης του· ἀλλ' ἀτυχῶς οἱ κύνες δὲν ἔχουσι λίαν εὐκρινῆ ἰδέαν περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ῥυπαροῦ ὕδατος ἐπὶ μεταξωτῆς ἐσθῆτος· ὥστε ὅτε οἱ μικροὶ αὐτοῦ πόδες ἠθέλησαν νὰ τεθῶσιν ἐπὶ τοῦ φορέματος τῆς Ἄδας, αὕτη ἀνταπεκρίθη εἰς τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τοῦ ναυαγοῦ διὰ τῆς λαβῆς τοῦ ἀλεξηλίου.

—Ἆ, κύριε κύων, εἶσαι λίαν ὑπερβολικὸς εἰς τὰ αἰσθήματά σου εἶπεν ὁ Ἀλβέρτος στραφεὶς πρὸς αὐτόν· τώρα πλέον εἶσαι ἐκτὸς κινδύνου· ἔσο ἀγαθὸς καὶ ἄπελθε νὰ ζητήσῃς ἀλλαχοῦ τύχην.

—Ναί, ναί· πλὴν τούτου δὲν βλέπεις πόσον εἶνε δυσειδές; ὑπέλαβεν ἡ Ἄδα· τί νὰ τὸ κάμωμεν;

Εἰς τοὺς λόγους ἀμφοτέρων τὸ κυνίδιον ἀπεκρίνετο διὰ συνεχοῦς σείσεως τῆς οὐρᾶς, δεικνύον ὅτι δὲν εἶνε διατεθειμένον νὰ καταλείπῃ τοὺς νέους φίλους, καὶ ὡσπερεὶ λέγον ὅτι ἂν προὔκειτο νὰ ὑπάγῃ πρὸς ἀναζήτησιν τύχης, προυτίμα νὰ μένῃ μετ' αὐτῶν.

Ἀτυχῶς ὁ εὐεργέτης δὲν ἐφρόντιζε πολὺ περὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ εὐηργετημένου, καὶ πρῶτον μὲν διὰ καλοῦ τρόπου, κατόπιν διὰ τῆς φράσεως, ἄπελθε, προφερομένης μετ' ἑκάστοτε αὐξομένης ἐντάσεως, μόλις κατώρθωσαν ν' ἀπομακρυνθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ.

Ὁ κύων ἐστάθη ἐπὶ βραχὺ εἰς τὸν τόπον ἔνθα εἶχον ἀφήση αὐτὸν, κατόπιν διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἂν καὶ πολὺ ταχέως εἶχε καταβῇ ἀπὸ τῶν ὀρεινῶν ἐξοχῶν, δὲν ἠγνόει ὅτι αἱ παροιμίαι εἶνε ἡ ἐπιστήμη τοῦ λαοῦ, καὶ ὅτι *ὁ ἐπιμένων νικᾷ*, ἔλαβεν ἀποφασιστικῶς τὰ μέτρα του.

Ὅτε ἡ Ἄδα καὶ ὁ Ἀλβέρτος ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ὁ Ἰωσὴφ ἀγροῖκος καὶ ἄξεστος ὑπηρέτης ἦλθε ν' ἀνοίξῃ, ἐθαύμασαν ἀρκετὰ ὅτι κατόπιν αὐτῶν προσεπάθει τις νὰ εἰσχωρήσῃ, ὠθῶν ἀσυστόλως τὴν ἤδη κλειομένην θύραν.

Ὁ Ἰωσὴφ ἔτεινε τὸ φῶς καὶ ὁ κύων φρονῶν ὅτι τὰ τοῦ κόσμου τούτου γίνονται φυσικώτερα, μετέδωκε τὰς ἑαυτοῦ θωπείας καὶ εἰς τὴν νέαν γνωριμίαν.

— Κύριε, ἰδικόν σας εἶνε αὐτὸ τὸ ζωάριον;—Ἠρώτησεν ὁ Ἰωσὴφ ἀνοίγων ὀλίγον τὴν θύραν.

— Τὸ ποῖον; ἀπεκρίθη στραφεὶς ὁ Ἀλβέρτος.

— Τοῦτο ἐδῶ, δὲν βλέπετε;

— Ὢ θεέ, ἀνεφώνησεν ἡ Ἄδα, εἶνε αὐτόχρημα καταδίωξις . . . Ἴδε ποῖον ὡραῖον κέρδος ἀπεκτήσαμεν. Ἦτο προτιμότερον ν' ἀφήσωμεν αὐτὸ ἐκεῖ ὅπου ἦτο. Θὰ ἀνελάμβανεν αὐτὸ ἄλλος τις.

— Μὴ ἀλλοιοῦ ψυχή μου, ὑπέλαβεν ὁ Ἀλβέρτος μειλιχίως· ἐκδιώκομεν αὐτὸ ἔξω, καὶ τελειόνει ἡ ἱστορία. Ἰωσήφ, ἐκδίωξον αὐτὸ καὶ κλεῖσον τὴν θύραν.

Ταῦτα εἰπόντες ἀνέβησαν τὴν κλίμακα, ὁ δὲ Ἰωσὴφ γινώσκων, φαίνεται, τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Σενέκα melius est abundare quam defici «τὸ περισσὸν δὲν βλάπτει» ὑπήκουσεν εἰς τὸ πρόσταγμα τοῦ κυρίου ἐκτινάσσων κατὰ τοῦ ταλαιπώρου κυνὸς λάκτισμα ὅπερ οὐδ' αὐτὸς ὁ Σενέκας θὰ ἐθεώρει ἀνεπαρκές.

Καὶ ὅμως τὸ ζῶον τοῦτο εἶχεν ἐπιμονὴν ὑπερνικῶσαν καὶ τὸ non possumus τοῦ πάπα. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ὀπισθοχωρῆσαν ἐπλησίασεν αὖθις τὴν θύραν, καὶ ἄνευ ἐθιμοταξίας ἤρχισε νὰ ξύῃ αὐτὴν καὶ νὰ κνυζᾶται, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι ὁ ὀστρακισμὸς θ' ἀνεκαλεῖτο. Ἀλλ' ἡ θύρα κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα ἔμενε στεγανῶς κεκλεισμένη, καὶ ἀτυχέστερος τοῦ Ἀριστείδου ὁ κύων ἐδέησε νὰ βεβαιωθῇ ὅτι, λέγων ὁ Χριστὸς *κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν*, δὲν προεῖδε τὴν ἰδικήν του περίστασιν.

Ὅτε τὴν ἐπιοῦσαν πρωΐαν ὁ Ἀλβέρτος ἐξῆλθε τῆς οἰκίας, ἐξεπλάγη ἀρκετὰ αἰσθανόμενος ὅτι ὁμοιάζον τι πρὸς γλῶσσαν ἐπεχείρει νὰ λείχῃ τὴν κρεμαμένην αὐτοῦ ἀριστερὰν χεῖρα. Πρώτη κίνησις ἦτο νὰ στραφῇ ἀποτόμως μετὰ κακῶν προθέσεων· ἀλλ' ὅτε ἔφερε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τοῦ σωθέντος τὴν προλαβοῦσαν ἑσπέραν κυνός, ὅστις νῆστις καὶ πεπηγὼς οὐχ ἧττον παρέμενεν εἰς τὴν θύραν ὅπως χαιρετίσῃ αὐτὸν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐσύρετο πλησίον αὐτοῦ ἐν ταπεινῇ στάσει, ᾐσθάνθη ἑαυτὸν συγκε-

κινημένον καὶ ἀνταπεκρίθη εἰς τὰς θωπείας ἐκείνου ἐπιψαύων τὸ κεφάλιον αὐτοῦ.

Τὸ ἀτυχὲς ζωάριον ἰδὸν ὅτι ἐγίνετο ἀποδεκτὸν διὰ τρόπου τοσοῦτον ἀσυνήθους, ἤρξατο περισκιρτῶν, κνυζόμενον, σεῖον τὴν οὐρὰν καὶ λαμβάνον ἐν γένει θάρρος, ἀπ' ἐκείνης δὲ τῆς στιγμῆς ὁ 'Αλβέρτος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποχωρίσῃ αὐτὸ ἀπὸ τριγύρω του.

Ὁ κύων ἔκαμεν εἴσοδον θριαμβευτικὴν ἐν τῷ οἴκῳ, κάκιστα ὑποδεχθεὶς ὑπὸ τῶν ἐντὸς, ἀλλὰ, ῥηθήτω πρὸς ἔπαινον αὐτοῦ, πάνυ ὀλίγον ἐφρόντισε περὶ τῆς κακῆς ὑποδοχῆς.

'Εξ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐδόθη εἰς αὐτὸν ὄνομα σεβαστὸν, καὶ ἐκλήθη Πύρρος (τίς θὰ τὸ ἔλεγεν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τῶν 'Ηπειρωτῶν ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ θὰ καθίστατο τόσον κοινὸν εἰς τὴν γενεαλογίαν τῶν κυνῶν!) 'Εφόρεσε περιλαίμιον ἐξ ἐρυθροῦ δέρματος ζηλωτοῦ καὶ εἰς κανονικὸν κληρικὸν καθολικῆς μητροπόλεως, καὶ ὁ 'Ιωσὴφ ἔλαβε διαταγὴν νὰ περιποιῆται αὐτὸ εἰς τὸ ἑξῆς καὶ νὰ μὴ κάμνῃ πλέον χρῆσιν ἐκείνων τῶν ἐπιχειρημάτων ὧν ὁ Πύρρος ἠδυνήθη ἤδη νὰ ἐκτιμήσῃ πᾶσαν τὴν καταπειστικὴν δεινότητα.

Πλὴν ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ κατ' ἀρχαίαν παροιμίαν, οὐδ' ἐν τῷ παραδείσῳ λογίζεταί τις εὐδαίμων ἀκόντων τῶν ἁγίων, ὁσάκις ὁ 'Αλβέρτος ἦτο ἔξω ὁ θεράπων ἐνθαρρυνόμενος ὑπὸ τῆς κυρίας δὲν ἐξεπλήρου εὐλαβέστατα τὰς διαταγὰς τοῦ κυρίου, καὶ ὁ Πύρρος ἐδέησε συχνάκις νὰ ἐννοήσῃ ἐξ ὁμοιότητος περιστάσεως τὴν σκληρὰν θέσιν τοῦ κόμητος Οὐγολίνου.[1]

Εὐτυχῶς ὁ 'Αλβέρτος ὑπέστρεφεν εἰς τὸ γεῦμα καθ' ἑκάστην, καὶ τότε ὁ Πύρρος ἱκανοποιεῖτο.

Μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς ἔτους ἀφ' ὅτου ἦτο παρὰ τῷ νέῳ κυρίῳ ἀπέκτησε δέρμα λεῖον καὶ βοστρυχῶδες, αἱ πλευραὶ αὐτοῦ ἐκρύβησαν ὑπὸ παχὺ στρῶμα πιμελῆς, εἶχεν αὐξήσῃ κατὰ ἕνα δάκτυλον, καὶ ἂν κατὰ βάθος δὲν ἠδύνατο νὰ ῥηθῇ ὅτι ὁ Πύρρος ἦτο ὁ Ἄδωνις τῶν κυνῶν, ἦτο ἀπολύτως ζῶον συμπαθητικόν.

Ἡμέραν τινα ὁ 'Αλβέρτος ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον φαιδρότερος τοῦ συνήθους, ἐναγκαλισθεὶς δὲ τὴν Ἄδαν καὶ θωπεύσας τὸν περισκιρτῶντα Πύρρον.

— Σήμερον Ἄδα μου, εἶπεν αὐτῇ, δὲν θὰ εἴμεθα μόνοι εἰς τὸ γεῦμα.

— Ἔρχεται ἴσως ὁ πατήρ ;

— Οὐχὶ, δὲν εἶδον αὐτὸν σήμερον τὸ πρωΐ. Ἄλλο ἄγνωστόν σοι πρόσωπον.

— Ὁποία ἀνησυχία ! ἐψιθύρισεν ἡ Ἄδα οὐχὶ τόσον εὐχαριστημένη· ἄλλη ἐνόχλησις.

[1] Ὑπαινιγμὸς εἰς τὸ 33 ᾆσμα τοῦ Ἄδου τοῦ Δάντη στίχ. 1=90.

— Νέος ἐρασμιώτατος, εὐφυέστατος καὶ ἐπίχαρις, νέος μεθ' οὗ αἱ ὧραι παρέρχονται ὡς λεπτά· ὅταν ἴδῃς αὐτὸν θὰ μὲ δικαιώσῃς.

— Ἀλλὰ μόνοι εἴμεθα τόσον εὐχαριστημένοι, θέλομεν ὁ εἷς τὸ καλὸν τοῦ ἄλλου, καὶ ἡ ἡμετέρα μοναξία παρέρχεται κάλλιον ἢ μεταξὺ τῶν διασκεδάσεων καὶ τῶν ἑορτῶν.

— Εἶνε ἀληθές, ἀλλὰ διὰ μίαν ἡμέραν δὲν πειράζει. Δὲν πρέπει νὰ εἶνέ τις ἀκοινώνητος ὡς αἱ ἄρκτοι.

— Καὶ ἡμερησία ἀπώλεια τῆς ἠρεμίας δὲν εἶνε μικρὸν πρᾶγμα. Εὑρισκόμεθα τόσον καλῶς ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ κήπου κιτρίνῃ ἡμῶν αἰθούσῃ, καθήμενοι ἀντιμέτωποι ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἑδρῶν, ἀρκετὰ πλησίον ὥστε ν' ἀσπαζώμεθα καὶ ἀρκετὰ μακρὰν ὥστε νὰ αἰσθανώμεθα ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ εἴμεθα ὀλίγῳ πλησιέστεροι. Μετὰ τὸ γεῦμα μεταβαίνομεν νὰ πίωμεν καφὲν ὑπὸ τὴν σκιάδα, καὶ μένομεν ἐκεῖ ὁμιλοῦντες περὶ τοσούτων πραγμάτων μέχρις οὗ νυκτώσῃ. Εἶμαι τόσον εὐχαριστημένη ἐκ τούτου τοῦ βίου.

— Ναί, ναὶ ἀγαπητή μου, εἴμεθα εὐτυχέστατοι. Ἀλλὰ μίαν ἡμέραν νὰ δυνηθῶμεν νὰ κάμωμεν ἐξαίρεσιν ὥστε νὰ προσκαλέσωμεν παλαιόν τινα φίλον, εἶνε ἀπαραίτητον.

— Παλαιὸν φίλον;

— Λέγων παλαιὸν ἐννοῶ παλαιᾶς γνωριμίας· ἄλλως ὁ Ἀλφρέδος μόλις εἶνε τριακοντούτης.

— Ὁ Ἀλφρέδος;

— Ναί, ὁ Ἀλφρέδος Λουδοβίκι, ἀξιωματικὸς τῶν ἀκροβολιστῶν, ὅλος εὐθυμία. Ἀλλὰ τί ἔχεις Ἄδα; ἔγεινες ὠχρὰ ὡς ὁ θάνατος.

— Ἐγώ; τίποτε... ἢ μᾶλλον αἰσθάνομαί τι.

— Δι' ἀγάπην Θεοῦ Ἄδα...

— Μὴ φοβοῦ. Αἰσθάνομαι μικρὰν σκοτοδινίασιν.

— Δὲν σοὶ εἶνε σύνηθες τοῦτο, μὲ τρομάζεις.

— Λοιπὸν ὡς ἔλεγες... ἐξακολούθησον, διότι μοὶ ἐπέρασεν ἡ ζάλη.

— Ἔλεγον... ἀλλὰ πράγματι δὲν αἰσθάνεσαι πλέον ζάλην;

— Οὐχί... θὰ σοὶ τὸ ἔλεγον... διάκειμαι κάλλιστα... ἦτο πρᾶγμα στιγμιαῖον.

— Ἔλεγον λοιπόν...

— Ὅτι εἶνε ἀξιωματικὸς τῶν ἀκροβολιστῶν, φαίνεταί μοι... τριακοντούτης...

— Ἆ ναί· καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ σοὶ ἀρέσῃ· εἶνε κομψός, εὔθυμος, εὐαρεστότατος...

Ὁ Ἰωσὴφ ἀνοίγων τὴν θύραν ἀνήγγειλε τὴν ἄφιξιν τοῦ κυρίου Ἀλφρέδου.

Ἡ Ἄδα ὠχριάσασα αὖθις ἔστρεψε τὴν κεφαλήν, ἐν ᾧ ὁ Ἀλφρέδος ὥδευσεν εἰς τὴν θύραν πρὸς συνάντησιν τοῦ φίλου.

Ὁ Πύρρος ὅστις κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ διαλόγου τῆς Ἄδας πρὸς τὸν Ἀλβέρτον ἦτο ζαρωμένος ὑπὸ τὸν κλιντῆρα χωρὶς νὰ δίδῃ σημεῖον ζωῆς, ὅτε εἰσῆλθεν ὁ ἀξιωματικὸς μετέβη ἐναντίον αὐτοῦ σαίρων καὶ δεικνύων τοὺς ὀδόντας κατὰ τρόπον οὐχὶ λίαν ἐνθαρρυντικὸν διὰ τὰς σάρκας του.

— Εἰς τὴν κοίτην σου, Πύρρε, ἐφώνησεν ὁ Ἀλβέρτος· ἀλλ' ὁ Πύρρος ἐξηκολούθησε νὰ ἀγριαίνῃ.

— Εἰς τὴν κοίτην ἐκεῖ, ἔκραξεν ἐκ νέου, καὶ ὁ Πύρρος ὑπείκων εἰς τὴν ἁγίαν ὑπακοὴν, ἀλλ' ἀείποτε βρέμων ἀπεχώρησεν εἰς γωνίαν τινὰ τοῦ δωματίου, ἔνθα κατεκλίθη διαμαρτυρόμενος δραστηριώτατα.

Ὁ ἀξιωματικὸς ὅστις ἰδὼν τὴν κακὴν ὑποδοχὴν διετέλει μένων ἐπὶ τῆς εἰσόδου καὶ κρατῶν ἀνὰ χεῖρας τὴν ῥάβδον προθυμότατος εἰς συνετὴν ὑποχώρησιν, ἐπειδὴ ἐνδέχεται νὰ εἶνέ τις γενναῖος στρατιώτης, καὶ ὅμως νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ἀκεραιότητα τῶν σαρκῶν του ἐν ὥρᾳ εἰρήνης, προὐχώρησεν ἐνθαρρυνθεὶς πρὸς τὴν οἰκοδέσποιναν, ἥτις ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ γλυκυπίκρου μειδιάματος.

— Ἄδα, παρουσιάζω σοι τὸν καλλίτερόν μου φίλον, Ἀλφρέδον Λουδοβίκι, εἶπεν ὁ Ἀλβέρτος, κρατῶν διὰ τῆς χειρὸς τὸν ὑπολοχαγόν.

— Ἆ . . ., ἀνέκραξεν ἄκων ὁ ἀξιωματικὸς, πιστεύω ... φαίνεταί μοι...

— Τί τρέχει; ὑπέλαβεν ὁ Ἀλβέρτος, ἐκπλαγεὶς ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ φίλου παρέλυσε. Τί τρέχει;

— Οὐδέν, ἐξηκολούθησεν οὗτος· ἀλλὰ θὰ ὡρκιζόμην ὅτι ἐγνώρισά ποτε τὴν κυρίαν. . . Κατόπιν νικήσας τὴν πρώτην συγκίνησιν ἐξηκολούθησε... Τῇ ἀληθείᾳ δι' ἡμᾶς τοὺς μεταβαίνοντας ἀδιαλείπτως ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν δὲν εἶνε δύσκολον νὰ εὕρῃ τις ὁμοίας φυσιογνωμίας, ἂν καὶ ἡ τῆς κυρίας δύναται νὰ ἔχῃ παρεμφερῆ ἀντίτυπα, δυσκόλως ὅμως ἀπαράλλακτον.

— Ἆ, ἆ, τώρα ἀναλαμβάνεις τὸ σύνηθες ἐπίχαρι καὶ σὲ ἀναγνωρίζω. Ἀγγέλω σοι ὅτι φθάνω εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην τὴν στιγμὴν καὶ δὲν ἔδωκα τὰς δεούσας διαταγάς. Διὰ τοῦτο θὰ εὕρῃς πρόγευμα λιτότατον. Ἀναμεταξὺ ἡμῶν ἂς θέσωμεν κατὰ μέρος τὰς φιλοφροσύνας.

Ὁ Ἰωσὴφ εἰσῆλθε ν' ἀναγγείλῃ ὅτι ἡ τράπεζα ἦτο ἑτοίμη, καὶ ὁ ἀξιωματικὸς ὡς νέος τοῦ συρμοῦ ἔδραμε νὰ προσφέρῃ τὸν βραχίονα εἰς τὴν κυρίαν.

Ὁ Πύρρος εἶχε κινηθῇ ὅπως ἀκολουθήσῃ τὴν συνοδίαν, ἐλπίζων ὅτι ὁ νέηλυς θὰ ἦρεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐνόχλησιν· ἀλλ' ὅτε εἶδεν αὐτὸν προσφέροντα τὸν βραχίονα εἰς τὴν κυρίαν, ὑπεντοθόρυσέ τι, ὅπερ ἐν γλώσσῃ κυνικῇ φαίνεται νὰ ἦτο μυστηριῶδες, καὶ μετὰ βαθέος στεναγμοῦ κατεκλίθη αὖθις. Ὁ ἀκροβολιστὴς πράγματι δὲν εἶχε κερδίσῃ τὴν συμπάθειάν του.

Ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας αἱ ἐπισκέψεις τοῦ ὑπολοχαγοῦ ἤρχισαν νὰ εἶνε συχναί. Ἡ Ἄδα ὑπεδέχετο αὐτὸν μετ' αὐξομένης ὁσημέραι εὐχαριστή-

σεως καὶ ὁ 'Αλβέρτος ἦτο φαιδρότατος, ὁσάκις περὶ τὸ τέλος τοῦ δείπνου ἀνοίγων ὁ 'Ιωσὴφ τὴν θύραν ἀνήγγελλε τὴν ἄφιξιν τοῦ κυρίου Λουδοβίκου· μόνος ὁ Πύρρος ἐπίμονος ἐν τῇ ἑαυτοῦ γνώμῃ, ὁσάκις ἤκουε τὴν σπάθην τοῦ ὑπολοχαγοῦ, μετέβαινε ν' ἀναπτυχθῇ εἰς τὴν συνήθη γωνίαν ὑποτονθορύζων.

Καὶ ὅμως ὁ 'Αλφρέδος πᾶσαν προσπάθειαν κατέβαλεν ὅπως κερδήσῃ τὴν εὔνοιαν αὐτοῦ. Μίαν μάλιστα ἑσπέραν μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ 'Αλβέρτου ἔχων τὰ θυλάκια πλήρη πλακούντων καὶ γλυκέος διπυρίτου, ἅπερ ἔχουσιν ἀδιαφιλονείκητον ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν συνειδήσεων τῶν κυνῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐκλογέων· ἀλλ' ὁ Πύρρος, ὅτε ὁ ὑπολοχαγὸς ἔτεινε τὴν χεῖρα ὅπως προσφέρῃ εἰς αὐτὸν εἰς σημεῖον εἰρήνης σημαντικὸν διπυρίτην τῆς Ναβάρρας, μὴ ὢν φίλος τῶν μέσων ὅρων, καὶ ἐνθυμούμενος τὸ παροιμιῶδες τοῦ Βιργιλίου: *Φοβοῦμαι τοὺς Δαναοὺς καὶ δῶρα φέροντας*, προσήγγισεν ἐπὶ τῆς χειρὸς τοῦ δωρητοῦ πρᾶγμά τι ὅπερ δὲν ἦτο δηλωτικὸν εὐχαριστήσεως. Ὁ ὑπολοχαγὸς ἀφῆκε πάραυτα νὰ τοῦ πέσῃ κατὰ γῆς ὁ διπυρίτης, ὁ δὲ Πύρρος ὀσφρανθεὶς αὐτὸν περιφρονητικῶς, ἔδειξε κατὰ ὄχι διφορούμενον τρόπον πόσον ὀλίγον ἐξετίμα τοὺς διπυρίτας τῆς Ναβάρρας.

'Εξ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ὁ κομψευόμενος ἀντὶ νὰ φέρῃ εἰς αὐτὸν γλυκύσματα, τοὐναντίον ἵνα μειζόνως εὐχαριστήσῃ τὴν κυρίαν, ἥτις ἠγάπα τὸν κύνα ὡς τὸν καπνὸν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἤρχισε νὰ κάμνῃ εἰς αὐτὸ πεισματικὰ ὅσα δύναταί τις νὰ φαντασθῇ. Ἔρριπτε φέρ' εἰπεῖν τὰ ἀποσίγαρα εἰς τὸν κάδον ὅθεν ἔπινεν ὁ κύων, ἐφύσα τὸν καπνὸν εἰς τὴν ῥῖνα αὐτοῦ, ἀνεμίγνυεν εἰς τὸ φαγητὸν αὐτοῦ ἄμμον τοῦ κήπου, τοῦ ἔκαμνεν ἐν γένει μαρτύρια ἱκανὰ νὰ ἐξαντλήσωσι καὶ καλογήρου τὴν ὑπομονήν. Ἡ Ἄδα ἐγέλα καὶ εὕρισκεν ὅτι ὁ κ. Λουδοβίκι ἦτο εὐφυέστατος.

Αἱ ἐπισκέψεις τοῦ ὑπολοχαγοῦ ἐγίνοντο ἀείποτε παρόντος τοῦ 'Αλβέρτου, τουτέστι μετὰ τὸ γεῦμα.

Ἑσπέραν τινὰ ὅμως ὁ 'Αλβέρτος προανήγγειλεν ὅτι τὴν ἐπιοῦσαν θὰ μετέβαινεν εἰς κτήματα αὐτοῦ ἐν Βαλδάρνῳ, καὶ ὁ Πύρρος θὰ ἠκολούθει αὐτόν. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ ἐράσμιος ἀκροβολιστὴς δὲν παρέλειψε νὰ κάμῃ τὴν συνήθη ἐπίσκεψιν, ἀλλ' ἔκαμεν αὐτὴν περὶ τὴν μεσημβρίαν. Τὸ σύντονον εἶχε σημασίαν.

Ἡ Ἄδα ὑπεδέχθη αὐτὸν εἰς τὴν μικρὰν αἴθουσαν τῆς ἐργασίας, μετὰ μειλιχιωτέρου μειδιάματος, καὶ νεύουσα εἰς αὐτὸν νὰ καθίσῃ πλησίον, εἶπεν:

— Εἰς τί ὀφείλω, κ. Λουδοβίκι, τὴν εὐτυχῆ ταύτην παράβασιν τοῦ δρομολογίου σου;

— Γινώσκων ὅτι εἶσαι σήμερον μόνη ἐνόμισα ὅτι δὲν κάμνω κακὰ νὰ ἔλθω νὰ σοὶ κάμω ἐπ' ὀλίγον συντροφίαν. 'Αλλ' ἂν σοὶ εἶμαι ὀχληρός....

— Τί λέγεις; . . . ἡ αἰφνίδιος παρουσία σου εἶνε εὐχαρεστοτάτη, εἶνε χαρίεσσα ἐπίνοια.

— Εἰς ταύτην ὅμως δὲν γινώσκεις ἂν ἥνωσα ὀλίγον ἐγωϊσμόν.

— Πῶς;

— Τὴν ἡδονὴν τοῦ νὰ σὲ ἴδω τὸ ταχύτερον . . . καὶ . . .

— Καί;

— Μόνην.

— Κύριε Λουδοβίκι, εἶπεν ἡ Ἄδα μετὰ τόνου φωνῆς μὴ διφορουμένου περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔμελλε νὰ δεχθῇ τὴν ἀρχομένην συνδιάλεξιν.

— Μὴ ἀλλοιοῦ Ἄδα, δὲν ἦλθον ἐδῶ ἵνα σοὶ εἴπω πρᾶγμα δυνάμενον νὰ σὲ προσβάλῃ· εἶμαι τίμιος ἄνθρωπος. Θέλω μόνον νὰ σὲ κάμω νὰ ἐννοήσῃς ὅτι ἦλθον ἐδῶ εἰς Φλωρεντίαν πλήρης ἔρωτος, ἐπ' ἐλπίδι νὰ εὕρω ἀείποτε ἐλευθέραν ἐκείνην ἣν μόνην ἠγάπησα ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ νὰ κάμω αὐτὴν σύζυγόν μου . . .

— Κύριε . . .

— . . . Ἄφες με νὰ τελειώσω, παρακαλῶ σε . . . Πάσας ἐκείνας τὰς ἐλπίδας εἶδον ματαιωθείσας· ἀλλ' ὁ ἔρως μένει καὶ κορυφοῦται . . .

Ἡ Ἄδα ἀνηγέρθη.

— Κάθισον, παρακαλῶ σε Ἄδα· ὅλα ταῦτα ἠθέλησα νὰ σοὶ εἴπω, ἵνα μὴ ὑπολάβῃς βλέπουσά με ἱλαρὸν καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, ὅτι ἔχω καρδίαν πρόστυχον καὶ ἄστατον· ἵνα μὴ παρατηροῦσά με μεταβεβλημένον ἐκτιμήσῃς ὡς ἄνθρωπον ἀνεπίδεκτον σπουδαίων αἰσθημάτων, καὶ ἵνα μὴ αἰσχύνησαι ὅτι ἐδοκίμασάς ποτε συμπάθειαν ὑπὲρ ἀνθρώπου ἀναξίου αὐτῆς. Ἤδη Ἄδα εἶπον ὅ τι ἤθελον νὰ σοὶ εἴπω, καὶ ἐπανέρχομαι εἰς τὰ ὁριά μου εἰς ὅ τι ὀφείλω καὶ θέλεις νὰ εἶμαι.

Ἡ Ἄδα συγκεκινημένη ἐκάθισεν αὖθις καὶ μετὰ φωνῆς ἀσφαλοῦς ἀπεκρίθη:

— Μίαν μόνην ἀπάντησιν ἔχω νὰ δώσω ὑμῖν κ. Λουδοβίκι· λατρεύω τὸν ἄνδρα μου. Οὔτε ἔχω, οὐδὲ δύναμαι νὰ ἔχω σκέψεις καὶ συμπαθείας εἰ μὴ δι' αὐτόν. Πᾶς ἄλλος ἄνθρωπος μοὶ εἶνε πάντη ἀδιάφορος. Οὐδ' ὁ χρόνος θὰ ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ τοὺς ὅρους τούτους. Ἤδη ἂς ὁμιλήσωμεν,ἂν θέλητε,περὶ τοῦ νέου μελοδράματος,ὅπερ παρίσταται εἰς τὸ θέατρον Pergola, περὶ τῶν εὐνοουμένων ὑμῖν ὑποκριτριῶν, περὶ παντὸς ὅ τι θέλετε. Σᾶς ἀφίνω ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τὰ θέματα τῆς ὁμιλίας· ἓν μόνον σᾶς ἐμποδίζω.

Καθὼς θεατρικὴ ἀποτυχία δὲν δύναται νὰ γείνῃ πηγὴ εὐδιαθεσίας, ὁ διάλογος ἐχαλαρώθη, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ ὑπολοχαγὸς ἠγέρθη ὅπως ἀπέλθῃ.

— Θὰ πέσω, ἐψιθύρισε καθ' ἑαυτὸν διερχόμενος τὸν ἀντιθάλαμον. Ὢ, ἂν πέσω! . . .

Ὁ Ἀλβέρτος ἐπανελθὼν ἑσπέρας εἰς τὴν οἰκίαν εὗρε τὴν Ἄδαν, σο-

βαρὰν καὶ μελαγχολικὴν, ἥτις περιέπτυξε διὰ τῶν βραχιόνων τὸν λαιμὸν αὐτοῦ, ὡσεὶ κλαίουσα καὶ λέγουσα :

— Ὁποίαν πένθιμον ἡμέραν διῆλθον σήμερον φίλε μου. Δὲν θὰ μὲ ἀφήσης πλέον, εἶνε ἀληθές; ἄλλοτε θὰ ἔλθω μετὰ σοῦ, ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ μένω μόνη, διότι ἀγαπῶ σε πολὺ, καὶ διότι μία μόνη ἡμέρα χωρὶς νὰ δύνωμαι νὰ σὲ ἐναγκαλισθῶ εἶνε δι' ἐμὲ ἀνυπόφορος βάσανος. Θέλω νὰ μένω ἀείποτε μετὰ σοῦ μέχρι θανάτου, καὶ οὐδ' αὐτὸς θ' ἀποχωρίσῃ ἡμᾶς διότι θὰ εἶσαι ἀείποτε ἐμὸς, ὡς ἡ Ἄδα σου ἔσται ἀείποτε διὰ σέ.

Ὁ Ἀλβέρτος ἐνηγκαλίσθη αὐτὴν μετὰ ψυχικῆς ἐκχύσεως, καὶ ἔμειναν οὕτως, ἡ μία ἐπὶ τῶν βραχιόνων τοῦ ἄλλου, ἐν ᾧ ὁ Πύρρος σείων ἠρέμα τὴν οὐρὰν εἶχε παρεντεθῇ ἐν μέσῳ αὐτῶν παρατηρῶν διὰ τῶν νοημόνων ὀφθαλμῶν, ὡς νὰ ἤθελε νὰ συμπεριληφθῇ καὶ αὐτὸς τρίτος εἰς τοιαύτην αἰσθηματικὴν ἐκδήλωσιν.

. . . .

Διήρχετο τὸ ἔτος 1867 καὶ ἦτο μὴν Σεπτέμβριος, ὅτε ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ χώρᾳ ἤρχιζε τὸ ὑψηλὸν δρᾶμα, οὗ ἄξιον στέμμα ἐπεγένετο ἡ ἑκατόμβη τῆς Μεντάνας.

Οἱ ἐθελονταὶ σποράδην ἄοπλοι μετὰ καρδίας πλήρους πεποιθήσεως εἰς τὸ μέλλον τῆς Ἰταλίας διήρχοντο τὰ σύνορα προφυλακτικοὶ, καταδιωκόμενοι ὡς κακοῦργοι. Ὁ μικρὸς σπινθὴρ εἶχεν ἀνάψῃ μεγάλην πυρκαϊὰν, καὶ ἡ κραυγὴ *Ῥώμη ἢ θάνατος* ἀντήχει πανταχόθεν τῆς Ἰταλίας.

Ὁ Νικοτέρας συνέλεγεν ἀνθρώπους παρὰ τὴν Ὄρτην, ὁ Μενόττης εἰσήρχετο μετὰ λαμπρὰν συμπλοκὴν εἰς Νερώλαν καὶ Μοντελιβρέττην, ὁ Ἀκέρβης κατελάμβανε καὶ ἀπηλευθέρου τὸν καλούμενον Καταρράκτην, σταθμεύων μετὰ τοῦ στρατηγείου αὐτοῦ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ πύργου Ἀλφίνα.

Τὰ θαρραλέα ποντιφικικὰ στίφη ὠπισθοχώρουν ἐπτοημένα ἐνώπιον τῶν σπειρῶν τῶν ἐθελοντῶν, ὡπλισμένων ὑπὸ μόνης τῆς ἑαυτῶν πίστεως.

Ἡ ἐπανάστασις ἐπεξετείνετο. Ἐκ πάσης γωνίας τῆς Ἰταλίας οἱ νέοι συνέσπευδον εἰς τὰ ποντιφικικὰ σύνορα· ἡ καρδία τῶν ἀρχαίων φιλοπατρίδων ἔπαλλεν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι αὕτη ἦτο ἡ τελευταία ὁρμὴ καὶ ὁ ἔσχατος ἀγὼν κατὰ τῶν πολεμίων τῆς πατρίδος, καὶ πάντες ἤθελον δι' ἐσχάτην φορὰν νὰ παράσχωσι τὸν βραχίονα ὑπὲρ ἱερᾶς ὑποθέσεως. Αἱ πόλεις, τὰ χωρία καὶ αἱ πολίχναι ἐκενοῦντο· ἔμενον ἐκεῖ μόνον γέροντες, γυναῖκες καὶ παῖδες· ὁ Γαριβαλδινὸς στρατὸς αὐξανόμενος ὁσημέραι ἔσφιγγε τὴν Ῥώμην διὰ πυρίνου κύκλου. Εἰς τοὺς ποντιφικικοὺς ἐκδεδιωγμένους ἀπὸ παντὸς προμαχῶνος ἔμενον μόνον ὀλίγαι πόλεις, ἐν αἷς ἰσχυρῶς ἦσαν ὠχυρωμένοι.

Ὁ Ἀλβέρτος ὅστις εἶχε στρατεύσῃ ἐντίμως ἐν πάσαις ταῖς στρατείαις τῆς Ἰταλίας ἐγαργαλίζετο εἰς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας μὴ εὑρίσκων

ἀνάπαυσιν οὐδὲ στιγμήν. Κατέτριβε τὸν χρόνον διερχόμενος ἐφημερίδας, ὅπως μανθάνῃ τὰς τελευταίας εἰδήσεις, καὶ περιμένων τελεγραφήματα· ὁσάκις δὲ ἤρχετο ἡ ἀγγελία νίκης τινος ἢ ἥττης ἠσθάνετο ἀναβαῖνον εἰς τὸ πρόσωπον ἐρύθημα, καὶ συνεκινεῖτο ὅτι δὲν ἔλαβεν ἀκόμη μετοχήν. Στενοχωρούμενος μεταξὺ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τῆς πρὸς τὴν οἰκογένειαν ἀγάπης, θὰ ἤθελε νὰ δυνηθῇ ν' ἀγάγῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν γυναῖκα εἰς τὸ πεδίον τῶν μαχῶν, ἢ νὰ μεταστήσῃ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου ἀπέναντι τῆς ἑαυτοῦ οἰκίας. Διετέλει ἐν ὠκεανῷ συγκρούσεως αἰσθημάτων καὶ καθηκόντων.

Κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας στιγμὰς ἠσθάνετο ἀνάγκην τῆς συμβουλῆς πιστοῦ τινος συνεταίρου, καὶ μετέβαινε πάραυτα εἰς τὴν οἰκίαν φίλου· κρούων δὲ τὴν θύραν ἠρώτα ἂν ἦνε ἐντὸς ὁ Ῥοδόλφος.

— Ὤ, φαντάσθητε! ἀνεχώρησε τὴν προλαβοῦσαν κυριακὴν χωρὶς νὰ εἴπῃ τίποτε. Πάντες οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ εἶνε εἰς δάκρυα. Εἶνε ἀληθὴς κατακλεισμὸς συμφορῶν . . .

— Ἀνεχώρησε καὶ αὐτός; . .

Καὶ ὁ Ἀλβέρτος ἔσπευδε παρ' ἄλλῳ· ἐκεῖ ἤρχετο ἀνοίγουσα αὐτῷ τὴν θύραν ἡ οἰκοδέσποινα μετὰ ὀφθαλμῶν κατερύθρων καὶ κλαίουσα ὡς βρέφος.

— Τί συμβαίνει, κυρία;

— Ἤλθετε ἴσως νὰ μὲ παρηγορήσητε; ἐμάθετε . . . ἀλλὰ τὰ πάντα μάταια, διότι δὲν θὰ δυνηθῶ νὰ ἡσυχάσω . . .

— Τί τρέχει; οὐδὲν γινώσκω.

— Ἀνεχώρησε σήμερον τὸ πρωῒ ὁ ἀχάριστος ἀφεὶς με μόνην, συνεπαγόμενος καὶ τὸν ὑπηρέτην.

— Καὶ τὸν ὑπηρέτην;

— Κατόπιν ἔγραψέ μοι ὅτι ἂν ἀναγγείλωσιν εἰς ἐμὲ αὐτὸν τεθνεῶτα, νὰ μὴ πιστεύσω ἐν ὅσῳ δὲν μοὶ γράψῃ τοῦτο ἰδιοχείρως. Κρῖνε ἂν τοιαῦτα πράγματα ἐπιδέχονται ἀστεϊσμούς. Ἡ δὲ πτωχή, ἐγκαταλελειμμένη Ἀριάδνη ἀνελύετο εἰς δάκρυα, καὶ ὁ Ἀλβέρτος ἀπήρχετο σιωπηλῶς κάτω νεύων ὡς ἔνοχος καὶ ψιθυρίζων.

— Ὤ, πόσον εἶνε καλλίτεροί μου.

Τὴν 23ην Ὀκτωβρίου 1867 ὁ Γαριβάλδης διαλαθὼν τὴν φρουρὰν ἥτις ἐφύλαττεν αὐτὸν περὶ τὴν Καπρέραν νῆσον ἀψοφητὶ ἀποβὰς εἰς τὴν ἀπέναντι ἤπειρον διῆλθεν ὡσεὶ πτερόεις τὰ σύνορα. Ὁ ἥρως τῶν δύο κόσμων ἡγεῖτο τῶν ἐθελοντῶν.

Ὁ Ἀλβέρτος μετὰ πάλλούσης καρδίας καὶ παγεροῦ σώματος, διάπυρος τὸν ἐγκέφαλον, ἤκουσε τὴν μεγάλην ἀγγελίαν, καὶ εἶχεν ἤδη ἀποφασίσῃ νὰ παρακολουθήσῃ εἰς τὴν τελευταίαν νίκην τὸν γέροντα δημοτικὸν στρατηγόν. Ὁ δὲ Ἀλφρέδος ἐνεψύχονεν αὐτὸν νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς ὁρμὰς ταύτας τῆς καρδίας.

— Ἡ θέσις μου, ἔλεγεν αὐτῷ, δὲν ἐπιτρέπει μοι νὰ πράξω ὁμοίως ἀλλὰ ταχέως ὁ τακτικὸς στρατὸς θὰ συνοδεύσῃ ὑμᾶς εἰς ταύτην τὴν ἐπιχείρησιν. Καὶ ἡμεῖς ἐλάβομεν διαταγὴν νὰ εἴμεθα ἕτοιμοι εἰς ὁδοιπορίαν.

— Ἔχει καλῶς, φίλε μου, σὺ ἐν τούτοις μένεις ἀκόμη ἡμέρας τινάς, καὶ ἐμπιστεύομαί σοι τὴν φροντίδα νὰ ἐγχειρίσῃς εἰς τὴν Ἄδαν μου, ἣν τοσοῦτον ἀγαπῶ, τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ.

— Εἶνε λυπηρὰ ἐντολή, ἀλλὰ θὰ ἐκτελέσω αὐτὴν πιστῶς..

— Ὀμνύεις μοι ὅτι οὐδὲν θὰ εἴπῃς αὐτῇ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου;

— Ὀμνύω σοι τοῦτο, Ἀλβέρτε, ὡς τίμιος στρατιωτικός.

— Εὐχαριστῶ, ἤλπιζον τοῦτο παρὰ σοῦ.

Μετὰ μίαν ὥραν ὁ Ἀλβέρτος ὑπηγόρευε τὴν διαθήκην, ἐν ᾗ ὥριζε τὴν Ἄδαν κληρονόμον. Κατόπιν γράψας περιπαθεστάτην ἐπιστολὴν πρὸς τὴν γυναῖκα ἐνεχείρισεν αὐτὴν εἰς τὸν φίλον, ἐντειλάμενος νὰ παραδώσῃ αὐτὴν ὁπότε οὗτος θὰ ἔχῃ ἤδη ἀναχωρήσῃ.

Μὴ ἔχων τὸ θάρρος νὰ καταλείπῃ τὴν γυναῖκα, ἣν τοσοῦτον ἠγάπα, ἄνευ ἑνὸς ἀσπασμοῦ, ὅστις δυνατὸν νὰ ἦτο ὁ τελευταῖος, ἐπανῆλθεν οἴκαδε προσπαθῶν νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἐσωτερικὴν διαμάχην μεταξὺ τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ ὡς συζύγου, καὶ ὡς πολίτου. Ὅτε ὅμως ἔλαβε τὴν Ἄδαν εἰς τὰς ἀγκάλας, καὶ τὸ ῥόδινον αὐτῆς καὶ μειδιῶν στόμα ἐφηρμόσθη ἐπὶ τοῦ τρέμοντος ἐκ συγκινήσεως χείλους ἐκείνου, ᾐσθάνθη μέγα μέρος τοῦ θάρρους καταποντιζόμενον εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν μελανῶν ἐκείνων καὶ ἀπαστραπτόντων ὀφθαλμῶν, οἵτινες παρετήρουν αὐτόν. Οὐδ' ἀπέκαμνε παρατηρῶν αὐτὴν ἀνὰ πᾶν φίλημα, καὶ ἐκεῖνο τὸ πρόσωπον οὐδέποτε ἐφάνη αὐτῷ μᾶλλον ἀκτινοβολοῦν ὡραιότητα καὶ ἔρωτα. Οἱ κυκλοτερεῖς βραχίονες τῆς Ἄδας οἵτινες ἐλαφρότατα καὶ μαλακώτατα ὡς ῥαδίνη ἀνθοδέσμη περιέβαλλον τὸν λαιμὸν αὐτοῦ, ἐφάνησαν εἰς αὐτὸν τότε κραταιότεροι χαλυβδίνης ἁλύσεως, ἡ δὲ μαλακὴ ἐκείνη καὶ ἀρωματικὴ ἀναπνοὴ ἡ ἐπιψαύουσα τὴν ὄψιν αὐτοῦ, ἀπεσβέννυε πᾶσαν δύναμιν καὶ θέλησιν αὐτοῦ.

Ἐνῷ δ' ἦτο ἀφηρημένος εἰς ἐκείνην τὴν ἔκστασιν, ἐπεφάνη ὁ Ἀλφρέδος κρατῶν ἀνὰ χεῖρας φύλλον χάρτου.

— Μία καταπληκτικὴ καὶ ἀπροσδόκητος ἀγγελία, εἶπεν εἰσερχόμενος. Θλιβερὸς ἀποχωρισμὸς ἀναχώρησις πλησίστιος.

— Τί τρέχει; ὑπέλαβεν ἀποτόμως ὁ Ἀλβέρτος, ἀποσπώμενος ἀπὸ τῆς συζύγου καὶ ἀναλαμβάνων ἐπ' ὀλίγον τὴν ἑαυτοῦ κυριότητα, καθὸ ἐννοήσας τὸν σκοπὸν τῆς ἐπισκέψεως τοῦ φίλου καὶ φοβούμενος μήπως διὰ τὸ ἀπροσδόκητον ἐκφύγῃ καὶ ἑτέρα λέξις ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ Ἀλφρέδου, ἀποκαλύπτουσα εἰς τὴν Ἄδαν τὸ συλληφθὲν σχέδιον.

— Ἆ, ὑπέλαβεν ὁ Ἀλφρέδος συνερχόμενος καὶ διορθῶν ἑαυτόν. Ἀλβέρτε, ἀναχωρῶ πλησίστιος.

— Ἄπελθε, ἄπελθε, κύριε Λουδοβίκου, εἶπεν ἡ Ἄδα κατὰ τρόπον στενόχωρον· μὴ ἔρχου νὰ ἐπαυξάνῃς τὴν ζάλην τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

— Πρὸς θεῶν, εἰς φιλόπατριν ὡς ὁ Ἀλβέρτος πιστεύω ὅτι φέρω εὐχάριστον ἀγγελίαν.

— Ἀγγελίαν ἐκ τῶν συνόρων καὶ τῆς πεδιάδος;

— Σπουδαῖον τηλεγράφημα, ἀνάγνωθι.

Ὁ Ἀλβέρτος ἀποσπάσας τὸν χάρτην ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ Ἀλφρέδου, μετὰ φωνῆς ἠλλοιωμένης ἐκ τῆς συγκινήσεως ἀνέγνω:

«Ὁ Γαριβάλδης μετὰ τρισχιλίων ἐθελοντῶν προσβαλὼν κατέλαβε τὸ Στρογγύλον Ὄρος, συλλαβὼν 350 αἰχμαλώτους καὶ δύο κανόνια».

Αἱ χεῖρες τοῦ Ἀλβέρτου ἐφαίνοντο κατειλημμέναι ὑπὸ παραλυσίας, ἐν ᾧ ἀνεγίνωσκε τὸ ὑπὸ τοῦ φίλου προσενεχθὲν αὐτῷ τηλεγράφημα.

Ἡ Ἄδα ἐνησχολημένη εἰς τὸ νὰ δεχθῇ τὰς προσρήσεις τοῦ ὑπολοχαγοῦ δὲν ἐνεβάθυνεν εἰς τὸ πνεῦμα ταύτης τῆς σκηνῆς.

Ὁ διάλογος βαθμηδὸν ἐστράφη ἐπὶ ἄλλων ἀντικειμένων, μέχρις οὗ αἴφνης ὁ Ἀλβέρτος ἐξανέστη παρατηρῶν τὸ ὡρολόγιον.

— Εἶνε ὥρα ν' ἀπέλθω, εἶπε.

— Ποῦ; ἠρώτησε πάραυτα ἡ Ἄδα. Νὰ ἀπέλθῃς ποῦ;

— Εἰς τὴν ἔπαυλιν τοῦ Βαλδάρνου. Ἀλλὰ θὰ ἐπιστρέψω αὔριον τὸ πρωΐ. Ἔχω νὰ δώσω παραγγελίας τινὰς εἰς τὸν ἐπιστάτην.

— Δὸς αὐτὰς τὴν παρασκευήν.

— Εἶνε ἀδύνατον ἀγαπητή μου· ἔχω νὰ κάμω μίαν πληρωμὴν ἧς ἕνεκα ἀπαιτεῖται νὰ πωλήσω τὸ γέννημα τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ὁ Ἀλφρέδος γινώσκει καλῶς πῶς ἔχουσι τὰ πράγματα.

— Εἶνε ἀληθέστατον, ἐπανέλαβεν ὁ ὑπολοχαγός· τόσον ἀληθές, ὥστε εἶδον ἐπιστολὴν περὶ τούτου.

Μετ' ὀλίγον ὁ Ἀλβέρτος ἔδιδεν ἄλλο φίλημα εἰς τὴν γυναῖκα, κατόπιν ἄλλο, τρία, δέκα, ἑκατόν ... καὶ δὲν ἦτο τρόπος ν' ἀποσπασθῇ ἀπ' αὐτῆς, ἂν ὁ Ἀλφρέδος δὲν ἔλεγεν εἰς αὐτὸν σιγανὰ μετὰ τῆς ἰδιαζούσης εἰς τὴν φιλίαν μερίμνης.

— Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκαλύπτεσαι.

Ὁ Ἀλβέρτος ἐννοήσας τὴν ὀρθότητα τῆς παρατηρήσεως ἔσφιξεν ἰσχυρῶς τὴν χεῖρα αὐτῆς, καὶ ἐξῆλθε μετὰ καρδίας οἰδαλέας καὶ ὀφθαλμῶν διαβρόχων ἐκ δακρύων. Ὅτε δ' ἐξῆλθεν ἠθέλησε νὰ στραφῇ ὅπως ἀτενίσῃ αὖθις εἰς τὸ παράθυρον τοῦ κοιτῶνος, ἐν ᾧ εἶχε διέλθῃ τοσοῦτον εὐτυχεῖς, ἡσύχους καὶ γαληνιαίας ὥρας, καὶ τότε μόλις εἶδεν ὅτι ὁ Πύρρος ὥδευε κατόπιν αὐτοῦ οὐχὶ εὔθυμος καὶ σκιρτῶν ὡς ἄλλοτε, ἀλλ' οἱονεὶ συναισθανόμενος τὴν περίστασιν, κατηφής, ἔχων τὴν οὐρὰν ὑπὸ τὰ σκέλη.

— Ἄπελθε οἴκαδε, ἐκραύγασεν ὁ Ἀλβέρτος λυσσαλέος, μὴ προσέχων εἰς τὰς φιλοφρονήσεις, ἃς ἐπιδαψίλευεν αὐτῷ ὁ Πύρρος μόλις ἰδὼν ὅτι ὁ κύ-

ριος ἠσχολεῖτο περὶ αὐτοῦ. Ἄπελθε οἴκαδε, ἐκραύγασεν αὐτῷ αὖθις, καὶ πλήττων αὐτὸν διὰ τῆς ῥάβδου ἐπέστρεψεν ὀπίσω καὶ παρέδωκεν εἰς χεῖρας τοῦ Ἰωσὴφ, ὅστις ἔσυρε πρὸς ἑαυτὸν μετὰ χάριτος χαρακτηριζούσης μεγάλην λεπτότητα.

Ὁ Ἀλβέρτος ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν, ὁ δὲ Πύρρος γινώσκων τὴν τοπογραφίαν τῆς οἰκίας κάλλιον τοῦ φύλακος, ἀδιαφορῶν περὶ τῆς ἐθιμοταξίας ἐπήδησεν ἀπὸ τοῦ παραθύρου τῆς πρώτης κλίμακος εἰς τὸν κῆπον καὶ, εὑρὼν ἀνοικτὴν τὴν θυρίδα τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν ὁδὸν, τὸ ἔβαλεν εἰς τὰ τέσσαρα καὶ ἔφθασε τὸν Ἀλβέρτον καὶ ἤρχισεν αὖθις ἠρέμα ν' ἀκολουθῇ αὐτόν.

Ἐκεῖνος ἔχων τὴν ὄψιν καὶ τὸν νοῦν ἐστραμμένον ἀλλαχοῦ, μόλις εἰς τὸν σταθμὸν παρετήρησε τὴν ἐπιμονὴν τοῦ συνοδοιπόρου, ὅστις ὑποτεταγμένος καὶ τρέμων ἐπλησίασε, δίδων νὰ ἐννοήσῃ κάλλιστα ὅτι διέπραξε δόλον τινά.

— Σὺ οἰκειοθελῶς νὰ ἔλθῃς μετ' ἐμοῦ πτωχὲ Πύρρε; εἶπεν εἰς αὐτὸν τότε μετ' ἀγαθότητος, ἐπιψῶν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐλθὲ λοιπόν. Πρόσεχε ὅμως μὴ ἐπαναφέρω σε κακῶς ἔχοντα εἰς τοὺς λειμῶνας τῆς ἐπαύλεώς μου. Δείχεις μοι τὰς χεῖρας; δέχεσαι νὰ ἔλθῃς ὅπου ἐγὼ ὑπάγω; ἄγωμεν, ἀλλὰ πρόσεχε... θὰ θέσω ὑπὸ δοκιμασίαν τὸ θάῤῥος σου.

Ὁ κύων ἐφαίνετο ἐννοῶν πληρέστατα τὰ λεγόμενα τοῦ κυρίου, καὶ δὲν ἐδείκνυτο ἀποβαλὼν τὸ θάῤῥος ἐκ τῆς θέας τοῦ κινδύνου, ἀλλ' ἔσεισε τὴν οὐρὰν ὑποδηλῶν ὅτι δέχεται τὴν σύμβασιν, καὶ οἱονεὶ ἀποκρινόμενος ὅτι ἤθελε ν' ἀκολουθήσῃ αὐτὸν ὅ,τι καὶ ἂν συμβῇ.

Τὴν 3ην Νοεμβρίου ὁ ἥλιος ἔλαμπεν ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος ὡς ἐν ἐαρινῇ ἡμέρᾳ. Ἡ προκήρυξις τοῦ στρατηγοῦ Μεναβρέα τιθεῖσα ἐκτὸς νόμου τοὺς σπεύσαντας ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ στρατηγοῦ Γαριβάλδη ἔκαμνε τοὺς δειλοτέρους νὰ ὑποστρέψωσιν εἰς τὰς ἰδίας ἑστίας, καὶ ὁ ἐθελοντὴς στρατὸς, ὅστις κατὰ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου ἀνήρχετο εἰς μυρίους καὶ πεντακισχιλίους ἄνδρας, κατὰ τὴν 3 Νοεμβρίου ἠρίθμει μόλις τετρακισχιλίους ἢ πεντακισχιλίους ἐθελοντάς.

Τὰ παπικὰ στρατεύματα ἐπτοημένα ἐκ τῆς ἐν Στρογγύλῳ Ὄρει ἥττης εἶχον ἀποσυρθῇ εἰς Ῥώμην περιμένοντα ξενικὰς ἐπικουρίας.

Μαθὼν ὁ Γαριβάλδης ὅτι ἡ Γαλλία ἐπεβίβαζε στρατὸν κατοχῆς, διενοήθη νὰ ἐνισχυθῇ ἔν τινι πόλει ἐπιτηδείᾳ νὰ διαθρέψῃ τοὺς ἐθελοντὰς μέχρι τοῦ ἔαρος, καὶ ἔνθα ν' ἀντέχῃ ἐν ἀνάγκῃ πολιορκίαν μέχρις ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν περιέμενεν ἐξέγερσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ Τίβολη ἐφαίνετο εὔθετος πρὸς τὸ ἑαυτοῦ σχέδιον. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς 2ας τοῦ μηνὸς εἶχε διατάξῃ πορείαν μέλλουσαν ν' ἀρχίσῃ εἰς τὰς 11 πρὸ μεσημβρίας τῆς ἐπιούσης. Πράγματι τὴν 11 ὥραν τῆς 3 Νοεμβρίου ἅπας ὁ μικρὸς στρατὸς τῶν ἐθελοντῶν εἶχε κάμῃ παρέλασιν ἐνώπιον τοῦ στρατηγοῦ· κατόπιν δ' ἤρχιζεν ἡ πρὸς τὴν Μεντάναν πορεία.

Ὅστις ἐτύγχανε τότε εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν θὰ ἔβλεπεν εἰς τὰς στίχας τοῦ τάγματος τοῦ Μισσώρη ὡραῖον φαιόχρουν νεανίαν φυσιογνωμίας κατηφοῦς καὶ ῥεμβώδους, εἰς οὗ τὸ πλευρὸν ὥδευε ποιμενικὸς κύων παρατηρῶν αὐτὸν ἐκ διαλειμμάτων ὡς διὰ νὰ ἐξαιτήσηται παρ' αὐτοῦ φίλιον μειδίαμα· ἀλλ' ὁ Ἀλβέρτος ἀνεκύκλου διαλογισμοὺς ἀπωτάτους ἐκεῖθεν. Διενοεῖτο βεβαίως τὴν πικρὰν ἐρημίαν, ἐν ᾗ θὰ κατετήκετο θρηνοῦσα ἡ ἀτυχὴς Ἄδα, ἧς τὸ μέλλον ὑλικῶς εἶχεν ἐξασφαλίσῃ διὰ τῆς διαθήκης, προέβλεπε δ' ὅμως καὶ ἐφαντάζετο τὰς σφοδρὰς καὶ ἀνεκδιηγήτους θλίψεις αὐτῆς, ἂν ἔπληττεν αὐτὸν ὁ θάνατος· ὁ ἀτυχὴς Ἀλβέρτος δὲν ἐσκέπτετο περὶ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ περὶ ἐκείνης μόνης· καὶ ἐβάδιζεν, ἐβάδιζε κατηφὴς καὶ σύννους, ἂν καὶ ἀσφαλὴς περὶ τοῦ ἰδίου θάρρους· σιγηλὸς αὐτὸς μόνος, ἐν ᾧ περὶ αὐτὸν οἱ ἐθελονταὶ ὑπῇδον φαιδρὸν δημοτικὸν ᾆσμα διὰ νὰ ἐξαπατῶσι λεληθότως τὸν χρόνον καὶ τὴν ὁδόν.

Διερχόμενοι κατὰ μῆκος τῆς πρὸς τὴν Ῥώμην ὁδοῦ ὑπερέβησαν τὴν Μεντάναν καὶ ἤρχισαν ν' ἀναβαίνωσι τὴν ἀνωφέρειαν, ὁπότε ὁδηγός τις διῆλθε τὰς τάξεις κραυγάζων καὶ κράζων εἰς τὸν συνταγματάρχην Μισσώρην:— Ὁ πολέμιος, ὁ πολέμιος.

— Ὁ πολέμιος, ἐπανέλαβον πάντες ταπεινῇ τῇ φωνῇ, ἐν ᾧ οἱ διοικηταὶ ἔδιδον διατάξεις διὰ τὴν εἰς μάχην παράταξιν.

Τὸ πρὸ μιᾶς στιγμῆς εὔθυμον ᾆσμα διεδέχθη ψίθυρος δι' ὑποκώφου ἤχου τῶν ὀβελῶν τῶν εἰσωθούντων τὸ φυσίγγιον εἰς τὸ πυροβόλον. Κατόπιν σιγὴ πένθιμος, βαθεῖα, ἐπιτύμβιος· ἕκαστος εἰς τὴν προσέγγισιν τρομερᾶς ὥρας ἔστρεφε τὴν κεφαλὴν νὰ παρατηρήσῃ τὴν ἤδη διανυθεῖσαν ὁδόν, ἣν ἴσως ποτὲ δὲν ἤθελε πλέον διέλθῃ· ἕκαστος ἀπέστελλε τὸν ὕστατον χαιρετισμὸν εἰς τοὺς μακρὰν ἀπέχοντας συγγενεῖς καὶ ἠγαπημένους. Μετὰ βραχὺ ὁ Γαριβαλδινὸς στρατὸς εἶχε παραταχθῇ, καὶ ὁ πυροβολισμὸς ἤρχιζε νὰ γίνηται ἐπαισθητὸς ἐξ ἀποστάσεως ὡς ῥόγχος βαθμηδὸν εὐδιακριτώτερον καὶ παταγωδέστερον. Ἐν συντόμῳ ἡ μάχη εἶχεν ἐπεκταθῇ ἐφ' ὅλης τῆς γραμμῆς. Τὰ δύο κανόνια τῶν ἐθελοντῶν ἐξαπέστελλον τοὺς χαιρετισμοὺς αὐτῶν εἰς τὸν πολέμιον, ὅστις φιλοφρόνως ἀνταπέδιδεν ἑκατὸν ἀνθ' ἑνός. Αἱ τάξεις τῶν ἡμετέρων πρὸς ἀριστερὰν ἐπεξετείνοντο συμπληροῦσαι μεγάλην στροφήν, ἐν ᾧ τὸ τάγμα τοῦ Μισσώρη ἐκ δεξιῶν, ὡς ἐν στρόφιγγι ἀκίνητον ἐπὶ δύο περίπου ὥρας ὤφειλε νὰ ἵσταται ἀνεπτυγμένον ἐν ἀπροκαλύπτῳ τάξει ἐκτεθειμένον εἰς τὸν ἀντίπαλον πυροβολισμόν. Ἐν τούτοις δοθέντος σαλπίσματος αἱ τάξεις τῶν ἐθελοντῶν τῆς ἀριστερᾶς καὶ τοῦ κέντρου καταβαλλόμεναι ὑπὸ τοῦ ἀδιαλείπτως αὔξοντος ἀριθμοῦ τῶν πολεμίων ἤρξαντο ν' ἀποχωρῶσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κίνησις ἐγένετο λίαν κατεσπευσμένως, ἡ δεξιὰ πτέρυξ εὑρέθη ἐντελῶς ἀπροφύλακτος, καὶ ὅτε λαβοῦσα τὸ σημεῖον τῆς ὑποχωρήσεως κατέβαινε τὸν λόφον ἐφ' οὗ ἦτο τοποθετημένη, τὰ πολυάριθμα παπικὰ τάγματα εἶχον

ἤδη καταλάβη τὰ περιξ ὑψώματα καὶ ἐξηκόντιζον ἀνθρωποκτόνον πῦρ ἀποτελεσματικώτατον ἐπὶ ὁδοῦ διακοσίων ἴσως μέτρων παρὰ καλαμῶνα ὁπόθεν ἀφεύκτως ἔμελλε νὰ διέλθῃ τὸ τάγμα τοῦ Μισσώρη, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς Μεντάναν. Τοῦτο ὅμως διῆλθε μετὰ στάσεως ἀρχαίας λεγεῶνος τὴν ἐπισφαλῆ δίοδον, ἐφ' ἧς κατέλιπε τὸν φόρον οὐκ ὀλίγων γενναίων. Οἱ ἐθελονταὶ ὠχυροῦντο ἐν Μεντάνᾳ μετὰ πυρετώδους δραστηριότητος, καὶ ἐφαίνετο καλῶς ὅτι δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ παραχωρήσωσι τὸν τελευταῖον προμαχῶνα. Ἐν ἀκαρεῖ εἶχον φραχθῆ αἱ ὁδοί, καὶ πᾶν παράθυρον εἶχε μετασχηματισθῆ εἰς πολεμίστραν. Κύκλος καπνοῦ καὶ πυρὸς περιέβαλε τὸ πενιχρὸν χωρίον, διὰ τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ θανάτου καθιερωθὲν εἰς ἔνδοξον ὄνομα. Δεκάκις οἱ παπικοὶ προσέβαλον τὸν τόπον καὶ δεκάκις ἀπεκρούσθησαν μετὰ τρομερᾶς θραύσεως, μέχρις οὗ περὶ τὰς δύο καὶ ἡμίσειαν οἱ ἐθελονταὶ ἀπειρηκότες νὰ μένωσιν ὄπισθεν τῶν ὀχυρωμάτων ἐξῆλθον ὡς λέοντες ἀπὸ τοῦ χηραμοῦ, ἀντεμετώπισαν αὖθις τὸν πολέμιον ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ, καὶ διεσκόρπισαν αὐτὸν οὕτως ὥστε ἐπὶ τῆς πρὸς Μεντάναν ὁδοῦ ἐγίνετο καταφανὴς μακρὸς κατασυρμὸς σποραδικῶν ἀποσπασμάτων σπευδόντων νὰ καταφύγωσιν ὄπισθεν τῶν ὑψωμάτων, ὅπως προφυλαχθῶσιν ἀπὸ τοῦ πυροβολισμοῦ· ἓν δὲ τάγμα ζουάβων προχωρῆσαν ἐπὶ πλέον τῶν ἄλλων παρ' ὀλίγον νὰ αἰχμαλωτισθῇ. Οἱ Γαριβαλδινοὶ κατελάμβανον αὖθις τὰς πρωϊνὰς θέσεις, ὁ δὲ πολέμιος ἦτο ἐν φυγῇ. Τὸ κανόνιον καὶ ὁ πυροβολισμὸς ἔπαυον πρὸς στιγμήν. Ἡ νίκη ἐφαίνετο ἐκ νέου προσμειδιῶσα εἰς τὸν γέροντα ἡγήτορα τῶν ἐθελοντῶν, ὅτε ἐκ τῶν πέριξ ὑψωμάτων νέον ἐπίμηκες καὶ πυκνὸν σῶμα πολεμίων προὐφάνη ἐξ ἀπροόπτου, προχωροῦν μετὰ τῆς εὐσταθείας καὶ ἀκριβείας στίφους ἀκμαίου οὔπω λαβόντος ἐνεργὸν μέρος. Οἱ ἐθελονταὶ ἀείποτε ἑδραῖοι εἰς τὰς ἀνακτηθείσας θέσεις ἤνοιξαν αὖθις γενναῖον πῦρ, εἰς ὃ ἀνταπεκρίθη ἐκπομπὴ πυροβολισμῶν τόσον φοβερὰ καὶ φονική, ὥστε αἱ στίχες αὐτῶν αὐτόχρημα κατεστράφησαν. Ἦτο ἡ Γαλλικὴ μοῖρα μετὰ *τῶν θαυμασίων σασσεπώ*.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀνεδείχθησαν τεράστια ἔργα γενναιότητος. Καταδιωκόμενοι, σχεδὸν πάντες τετρωμένοι, οἱ ὀλίγοι ἐπιζῶντες ὠπισθοχώρουν ἐνώπιον τρομεροῦ κατακλυσμοῦ σφαιρῶν, ἃς στρατὸς ὁλόκληρος ἐξεσφενδόνων κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ὠπισθοχώρουν ὡς ἥρωες, στρέφοντες τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν πολέμιον, προχωροῦντες αὖθις ἐνίοτε κατ' αὐτοῦ, ἢ ἱστάμενοι ὅπως ἐκπέμψωσι βολὴν τοῦ ὅπλου, μεταχειριζόμενοι προμαχῶνα πᾶν δένδρον, πάντα λίθον. Καὶ παρετηρήθη εἷς ἐθελοντὴς θανασίμως τετρωμένος ἐκκενῶν τελευταῖον ἤδη τὸ ὅπλον κατὰ τοῦ πολεμίου, καὶ ἐκπνέων ἐν ᾧ προσεπάθει νὰ πληρώσῃ αὖθις αὐτό. Ἄλλος τετρωμένος εἰς τὰς κνήμας, στηρίζων τοὺς ὤμους εἰς δένδρον, ἐγέμισε καὶ ἐξεκένωσε μέχρις οὗ ὁ ἐφορμῶν πολέμιος προσεπασσάλευσεν αὐτὸν εἰς τὸν κορμὸν τοῦ φυτοῦ διὰ τῆς αἰχμῆς τῶν λογχῶν. Ἄλλος, ὃν ποιμενικὸς κύων ἐπτοη-

μένος καὶ τρέμων ἠκολούθει χωρὶς νὰ καταλείπῃ οὐδὲ στιγμὴν, μετ' ὀλίγων συντρόφων ὥρμα διὰ τῆς λόγχης εἰς τὸ πυκνότερον μέρος τῶν πολεμίων φαλάγγων ἐμποιῶν θραῦσιν. Καὶ πόσα ἄλλα τεράστια δείγματα ῥώμης ἐς ἀεὶ ἀγνοηθέντα!

Ὁ πολέμιος οὐδὲ βῆμα ἔκαμνε πρὸς τὴν Μεντάναν. Ὁ Γαριβαλδινὸς στρατὸς ἠδυνήθη ν' ἀποχωρήσῃ εἰς τὰ σύνορα, ἀφεὶς δρᾶκα ἐθελοντῶν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀποχωρήσεως, οἵτινες, ἀφ' οὗ ἐξηντλήθησαν τὰ πολεμεφόδια καὶ αἱ τροφαὶ, παρεδόθησαν τὴν ἐπιοῦσαν εἰς τὸν Γάλλον στρατάρχην μετὰ τῆς τιμῆς τῶν ὅπλων.

. . . .

Ἡ νὺξ ἦτο αἰθρία καὶ ἀστροφεγγὴς, ἀλλ' ἀσέληνος. Ἡ ὑποτρέμουσα λάμψις τῶν ἀστέρων διέχεεν ἀπαίσιον φῶς ἐπὶ τῶν πεπατημένων καὶ κατεστραμμένων ἀμπέλων, ἐπὶ τῆς ὑπὸ νεκρῶν καὶ τραυματιῶν ἐστρωμένης πεδιάδος καὶ ἐπὶ τοῦ χωρίου Μεντάνας, ἧς ἐκάπνιζον αἱ ὑπὸ τῶν παπικῶν καὶ Γαλλικῶν μύδρων ἀναπεφλεγμέναι οἰκίαι. Τὰ κινητὰ νοσοκομεῖα ἀμφοτέρων διήρχοντο τὸ πεδίον τῆς μάχης συλλέγοντα τοὺς τραυματίας καὶ στοιβάζοντα τοὺς νεκρούς. Οἱ λησταὶ τῆς πεδιάδος ἀκροποδητεὶ καὶ σιγηλοὶ ἐῤῥίπτοντο ἐπὶ τῶν πτωμάτων ψαύοντες αὐτὰ διὰ πλεονεκτικῶν καὶ τρεμουσῶν χειρῶν, ὠτακουστοῦντες περιδεεῖς τὴν ἐπέλευσιν τοῦ περιπόλου. Ὑπᾴδοντες μεταξὺ τῶν ὀδόντων καὶ καπνίζοντες ῥυπαρὰν καπνοσύριγγα, φαίνονται πλησιάζοντες δύο παπικοὶ, ὑποβαστάζοντες καθημαγμένον φορεῖον.

— Ἐκ τούτου τοῦ μέρους φαίνεται νὰ μὴ εἶνε ἄλλος, λέγει ὁ εἷς.

— Ἂς διέλθωμεν τὴν ὁδὸν, ἀποκρίνεται ὁ ἄλλος.

— Τί εἶνε ἐκεῖ;

— Ποῦ;

— Ἐκ δεξιῶν, ἐκεῖ κάτω.

— Ἂς παρατηρήσωμεν. Ἆ, εἶνε ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἀπέθανε.

— Ἔχει ὡρολόγιον;

— Ὢ μάλιστα, εἰς τοιαύτην ὥραν! . . . νὰ εὐχαριστῶμεν τὸν θεὸν ἂν ἔχῃ ὑποδήματα.

— Ἔχει ὑποδήματα; ἅρπασον αὐτά.

— Πρόσεξε, ἔχει μετάλλιον τῆς Συλλήψεως τῆς Θεοτόκου.

— Ἀπόσπασον αὐτό· ἂς προχωρήσωμεν, σπεῦδε.

— Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει ἄλλο τι· ἂς μὴ ἐκτιθέμεθα πολύ, διότι οἱ ἐκ Μεντάνας κακοῦργοι ἐνδέχεται νὰ φιλοδωρήσωσιν ἡμῖν πυροβολισμόν.

— Ἂς ἀναβῶμεν τὸ ὕψωμα· ἐκεῖ ἐπάνω πλησίον τῆς ἀρχαίας καρύας παρὰ τὴν ὁδὸν φαίνεταί μοι ὅτι βλέπω τι λευκάζον· ἂς ἴδωμεν ὀλίγον.

Καὶ οἱ δύο λαφυραγωγοὶ ὥδευσαν. Αἴφνης ἔστησαν ἀμφίβολοι.

— Χαράλαμπε, ἀκούεις τίποτε σύ;

— Φαίνεταί μοι... στεναγμὸς τραυματίου ὀλολύζοντος, προερχόμενος ἀκριβῶς ἐκ τῆς καρύας.

— Ὅδευσον λοιπὸν ταχέως δειλέ.

Καὶ ἐπανέλαβον τὴν ὁδοιπορίαν. Πράγματι βαθμηδὸν καθίστατο εὐκρινέστερος θρηνώδης ὀλολυγμὸς καταλήγων εἰς ἀπελπιστικὴν κραυγήν. Μόλις ὅμως ἔφθασαν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος καὶ προσεπάθησαν νὰ πλησιάσωσι τὸ μέρος ἔνθα ἠκούετο ὁ ὀλοφυρμός, ὁπότε ἐν τῷ ἅμα ἔπαυσεν οὗτος, κύων δὲ μανιώδης ἐξώρμησε καθυλακτῶν ἀγρίως, ὥστε καταλιπόντες τὸ φορεῖον τὸ ἔβαλαν γενναίως εἰς τὰ πόδια φεύγοντες προτροπάδην.

Καθ' ἅπασαν τὴν νύκτα ὁ ἀπαίσιος ἐκεῖνος ὀρυγμὸς ἀντήχησεν ἀνὰ τὴν πεδιάδα, μέχρις οὗ τὴν πρωΐαν ἀνεμίχθη μετὰ τῶν συνεγειρομένων μετὰ τῆς αὐγῆς θορύβων. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ κινητοῦ νοσοκομείου μετὰ στρατιωτικῶν ἰατρῶν ἐπλησίασαν τότε εἰς τὴν ἀρχαίαν καρύαν. Ὁποῖον τρομερὸν καὶ ὑψηλὸν θέαμα! Ποιμενικὸς κύων μετὰ τριχὸς ἠνωρθωμένης,μετ' ὀφθαλμοῦ διεσταλμένου, ἀπειρηκὼς ἐκ τοῦ μακροῦ ὀδυρμοῦ, τρέμων ἐξ ἀπελπισμοῦ καὶ λύσσης ἐστρέφετο καὶ ἀνεστρέφετο ἀκαταπαύστως περὶ τὸν νεκρὸν νέου ἐθελοντοῦ, ἐξαπλούμενος ἐνίοτε ἐπ' αὐτοῦ ὅπως θερμάνῃ καὶ ἀναζωπυρήσῃ αὐτόν, σταματῶν πρὸς στιγμὴν ὅπως παρατηρήσῃ καὶ λείξῃ ἐρασμίως τὴν ὄψιν αὐτοῦ, ἵνα κατόπιν ἀναπέμψῃ ὀξυτέρους καὶ σπαρακτικωτέρους ὀλολυγμούς.

Ἐξ ἐκείνης τῆς ἡμέρας ὑπὸ τὸν κορμὸν τοῦ δένδρου ὑψώθη σταυρός, παρ' ᾧ οὐδεὶς ἄνθρωπος ὤφθη παρακαλῶν, ἀλλ' ὁ δύστηνος κύων οὐδέποτε ἐγκατέλιπεν αὐτόν. Δὲν ἔχει πλέον τὴν τρίχα βεβοστρυχισμένην καὶ καθαράν, οὐδὲ τὸ σῶμα καλῶς τεθραμμένον καὶ στρογγύλον. Τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου μένει κατακεκλιμένος ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν καρύαν, στηρίζων τὸ ῥύγχος ἐπὶ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν, καὶ μόνον ὁσάκις διέρχεταί τις ἐκεῖθεν καὶ καλεῖ, ἀνυψοῖ αὐτὸ σείων πρὸς στιγμὴν τὴν οὐράν. Εἰς τοὺς περιοίκους καὶ χωρικοὺς κατέστη ἀντικείμενον θαυμασμοῦ καὶ βαθείας συμπαθείας· ὁσάκις δ' ἡ πεῖνα καλεῖ αὐτὸν εἰς χωρίον, δὲν ὑπάρχει θύρα μὴ ἀνοιγομένη εἰς αὐτόν, δὲν ὑπάρχει χεὶρ μὴ ἐκτεινομένη ὅπως προσφέρῃ εἰς αὐτὸν τέμαχον πόλτου ἢ κάδον πλήρη ὕδατος. Οἱ παῖδες περιστοιχίζουσιν αὐτὸν καὶ θωπεύουσιν, οἱ δ' ἔφηβοι ὑποδέχονται αὐτὸν ὡσεὶ ἐκόμιζεν ἀγαθὴν ἀγγελίαν. Ὁ Πύρρος σείει σκυθρωπὸς τὴν οὐράν, ἀναζωογονεῖ πρὸς στιγμὴν τὸ βλέμμα, λείχει τὴν χεῖρα τῶν εὐεργετῶν, κατόπιν ἐπιστρέφει περίλυπος ὑπὸ τοὺς εὐθαλεῖς κλάδους τῆς καρύας, παρὰ τὸν τάφον τοῦ Ἀλβέρτου. Ὁπόταν φυσᾷ ὁ βορρᾶς καὶ τρίζουσιν οἱ κλάδοι τῶν φυτῶν ὡς διὰ νὰ σχισθῶσιν, ὁπόταν ἐκρηγνύηται βροχὴ κρουνηδόν, ὁπόταν ὁ κεραυνὸς πίπτῃ φρικωδῶς ἐπὶ τοῦ στελέχους τῶν δένδρων, οἱ χωρικοὶ κλείονται περιδεεῖς ἐν ταῖς οἰκίαις, ἀλλ' ὁ Πύρρος μένει πάντοτε ἐκεῖ. Οὐδ' ἤλλαξέ ποτε ἕξεις, οὐδ' ἐχαλαρώθη ποτὲ ἡ συμπάθεια αὐτοῦ· μεμαθημένος

ἠγκυλωμένος, ὑποσκάζων, ὅλος δέρμα καὶ ὀστᾶ, ὑπέμεινεν ἀνεκτικῶς τὰς ἐπηρείας τοῦ χρόνου οὐδ' ἦτο τρόπος ν' ἀποσπάσῃ τις αὐτὸν ἐκεῖθεν.

. . . .

Ἦτο ἡμέρα τοῦ τρομεροῦ χειμῶνος τοῦ ἔτους 1870. Αἱ ῥαγδαῖαι καὶ συνεχεῖς βροχαὶ εἶχον βλάψῃ τὸν μεταξὺ Ῥώμης καὶ Στρογγύλου Ὄρους σιδηρόδρομον, ὥστε οἱ συρρέοντες ξένοι εἰς τὴν αἰωνίαν πόλιν ἐκ τοῦ τελευταίου ἐκείνου σταθμοῦ διήρχοντο διὰ φορείου τὴν βραχεῖαν ὑπολειπομένην ἀπόστασιν. Τὸ ψῦχος ἦτο δριμὺ, ὁ οὐρανὸς νεφελώδης, αἱ πεδιάδες γυμναὶ καὶ ἠρημωμέναι. Ὁ Πύρρος ἀπὸ δύο ἡμερῶν δὲν ἐφαίνετο ἐν τῷ χωρίῳ· οἱ συνειθισμένοι συχνάκις νὰ βλέπωσιν αὐτὸν φοβηθέντες μήπως τοῦ συνέβη συμφορά τις, ἔδραμον πρὸς τὴν ἀρχαίαν καρύαν. Τὸ δύστηνον ζῶον ἦτο πράγματι εἰς τὴν ἑαυτοῦ θέσιν παραλελυμένον καὶ πεπηγὸς ἐκ τοῦ ψύχους, ἐξηπλωμένον ἐπὶ τοῦ πλευροῦ, ἀμήχανον, ἔχον ἔξω τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν ὀφθαλμὸν μεμαραμμένον καὶ ἀμαυρόν. Οἱ μετριόφρονες ἐκεῖνοι περίοικοι, οἱ πένητες ἐκεῖνοι χωρικοὶ ᾐσθάνθησαν σφίγξιν τῆς καρδίας, καὶ ἐπλησίασαν αὐτῷ πλήρεις προθύμου συμπαθείας. Ὁ Πύρρος ὕψωσε τελευταῖον τὴν κεφαλὴν, καὶ ἔσεισε βραδέως τὴν οὐρὰν, ὡσεὶ ἐξαποστέλλων τὸν ἔσχατον ἀποχαιρετισμὸν εἰς τοὺς περιποιητικοὺς αὐτοῦ φίλους.

Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μεντάνας ἅμαξα ἀνήρχετο βραδέως τὴν ἀνωφέρειαν, φέρουσα ἐντὸς δύο νεονύμφους ἀκτινοβολοῦντας ἐξ ἔρωτας.

— Ποῦ εἴμεθα, φίλε μου ; ἠρώτησεν ἡ ὡραία τὸν σύντροφον.

— Ἀγνοῶ, Ἄδα μου, ἀπήντησεν ὡραῖος ἀξιωματικὸς τῶν ἀκροβολιστῶν, καὶ ἀκριβῶς ὁ κύριος Λουδοβίκι· ἀλλ' ὁ ὁδηγὸς θὰ γινώσκῃ βεβαίως... ὦ ἄνθρωπε, πῶς καλεῖται τὸ χωρίον, ὃ διήλθομεν.

— Μεντάνα,ἀπεκρίθη μετὰ φωνῆς εὐλαβοῦς καὶ ἐπισήμου ὁ ὁδηγός.

— Μεντάνα, ἐπανέλαβε μετὰ κραυγῆς ἡ Ἄδα ὠχρὰ ὡς ὁ θάνατος, εἰσδύουσα εἰς τὸ βάθος τῆς ἁμάξης. Βάρει διὰ τῆς μάστιγος ἁμαξηλάτα, βάρει νὰ φύγωμεν.

Εἰς τὰς λέξεις ἐκείνας ἀνταπεκρίθη μακρὰ καὶ θρηνώδης ὑλακή. Ἐψόφησεν ὁ δύστηνος Πύρρος.

Ἐν ᾧ οἱ ἄνθρωποι ἐπιλανθάνονται ἐν βραχεῖ χρόνῳ καὶ συμπαθειῶν καὶ καθηκόντων καὶ εὐεργεσιῶν, σὺ καὶ θνήσκων ἀποτίνεις φόρον εὐγνωμοσύνης. Περὶ τὸν λάκκον ὃν δύο μετριόφρονες χωρικοὶ ἀνώρυξάν σοι καὶ ἔνθα κατέθεσάν σε μετὰ συγκεκινημένης καρδίας, θρηνοῦσι, θρηνοῦσι πάντες ἐπὶ τοῦ τάφου ἑνὸς κυνός.

Πόσα ὑπερήφανα μαυσωλεῖα οὐδενὸς δακρύου ἠξιώθησαν !

(Ἐκ τῶν Ναπολέοντος Κοραζίνη Βουλκιανοῦ Λυγμῶν).

(Ἐκ τῆς Ἰταλικῆς) Μ. Κ. Κρίσπης

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΠΕΙΡΑΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Ἱκανὰς καὶ πάλιν ἔχομεν ἐκ Πειραιῶς νὰ καταλέξωμεν τὰς ἀρχαιολογικὰς εἰδήσεις ἐκ τῆς προσελεύσεώς τινων εἰς τὴν συλλογὴν τὴν δημοτικὴν καὶ ἐκ τῆς τῇδε κἀκεῖσε ἀνευρέσεως καὶ περισυναγωγῆς ἄλλων, ἅτινα δὲν κατωρθώθη ἔτι νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὴν συλλογήν.

Καὶ πρῶτον καταλέγομεν προστιθέμενον νέον λίθον εἰς τὴν σειρὰν τῶν ὁμοίων αὐτῷ, τῶν Ὅρων καλουμένων. Ἀνευρέθη δηλ. πρό τινος ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Μουνιχίας καὶ κατὰ τὸ νότιον πέρας τῶν ὑψωμάτων αὐτοῦ ὀλίγον ὑπὲρ τὰ ἀνεγερθέντα ὀχυρώματα, τεμάχιον λίθου λευκοῦ τῆς Πεντέλης (οὐχὶ δ' ὡς ἐγράφη ἐσφαλμένως ἐν τῇ προχείρῳ σημειώσει τῇ διὰ τῆς Ἐφημερίδος δημοσιευθείσῃ *ἐγχωρίου*) ὕψους 1,24 πλάτους 0,30, πάχους 0,13, φέρον εἰς ἀπόστασιν 0,15, ἀπὸ τοῦ ἄνω ἄκρου τῆς προσόψεως αὐτοῦ ἐπιγραφὴν τήν δε γράμμασιν ἀρχαϊκοῖς.

ΟΡΟΣ	ἤτοι ὅρος
ΤΟΗΙΕΡΟ	τοῦ Ἱεροῦ

Ὁ λίθος τὰ μὲν ἄλλα τετμημένος κανονικῶς φέρει μόνον τὴν τῆς πρώτης ἀποξέσεως τραχυτάτην ἐργασίαν, ἀπελεάνθη δὲ καὶ ἐπιμελῶς ἐξειργασμένος τυγχάνει μόνον τὰ κατὰ τὸν χῶρον, ἐφ' οὗ τὰ γράμματα, τὸν ἐν εἴδει ταινίας 0,15 πάχους. Τὰ γράμματα ταῦτα εἶνε ἐλαφρῶς ἐπειργασμένα καὶ οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐν τῇ τῶν δύο στίχων σειρᾷ, φέροντα δὲ τὸν ἀρχαϊκὸν χαρακτῆρα, ἰδίᾳ τὸ Ρ, οὗ τὸ ἄνω τριγωνικόν, ὑφ' ὃ βραχυτάτη ἡ πλαγία κεραία.

Ἡ θέσις ἐφ' ἧς εὑρέθη ὁ λίθος καὶ ἡ ὀνομασία, ἣν φέρει, πείθει ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς ἓν τῶν ὁρίων τῶν ἔξωθεν τοῦ περιβόλου τοῦ **ἱεροῦ** (κατ' ἐξοχὴν οὕτω καλουμένου) τῆς Μουνιχίας Ἀρτέμιδος.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τούτου ὀρυσσομένων τῶν πρὸς θεμελίωσιν λάκκων τῆς κατὰ τὴν ὁδὸν Φίλωνος οἰκίας τοῦ κ. Ἀναστ. Σαπουνάκη, ἀνευρέθη βάθρον ἀγάλματος μαρμάρινον, ὕψους 1,15, πλάτους 0,60, διακεκοσμημένον κατὰ τὰς τρεῖς μόνον ὄψεις ἄνω καὶ κάτω διὰ τοῦ συνήθους κυματίου καὶ τῶν ταινιῶν, τὴν δὲ τετάρτην ἀνεξέργαστον ἔχον, ἅτε πρὸς τοίχῳ βεβαίως ἱδρυμένον, φέρον δ' ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως ἐπιγραφὴν ῥωμαϊκοῖς γράμμασι τήν δε :

ΟΙ ΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ ΚΑ		Οἱ τὸν Πειραιᾶ κα-
ΤΟΙΚΟΥΝΤΕΣ ΠΟ		τοικοῦντες πο-
ΛΙΤΑΙ ΤΙΒ - ΚΛ—ΑΠΠΙΟΝ		λῖται Τιβέριον Κλαύδιον Ἄππιον
ΑΤΕΙΛΙΟΝ ΒΡΑΔΟΥ		Ἀτείλιον Βραδού-
ΑΝ ΡΗΓΙΛΛΟΝ ΑΤ	ἤτοι	αν Ῥηγίλλον Ἀτ-
ΤΙΚΟΝ ΜΑΡΑΘΩ		τικὸν Μαραθώ-
ΝΙΟΝ ΕΥΠΑΤΡΙΔΗΝ		νιον εὐπατρίδην
ΤΟΝ ΕΥΕΡΓΕΤΗΝ		τὸν εὐεργέτην.
ΕΠΙΜΕΛΗΘΕΝΤΟΣ ΤΗΣ Α		Ἐπιμεληθέντος τῆς ἀ-
ΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΣΑΛΒΙΟΥ ΤΟΥ		ναστάσεως Σαλβίου τοῦ
ΕΡΜΕΡΩΤΟΣ ΓΑΡΓΗΤΤΙΟΥ		Ἑρμέρωτος Γαργηττίου.

Τὸ βάθρον φέρει ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἴχνη τῆς ἐγγομφώσεως τῶν τοῦ ἀγάλματος ποδῶν. Τὸ ΟΝ τοῦ τέλους τοῦ γ′ στίχου εἶνε, ὡς ἐκ τοῦ χώρου μικροῖς γράμμασιν ἐξειργασμένον, ὡς καὶ τὸ τελικὸν Ν τοῦ ἑβδόμου. Ὁμοίως καὶ τῶν τριῶν τελευταίων στίχων τὰ γράμματα εἶνε πολλῷ τῶν ἄλλων μικρότερα, δίκην ὑποσημειώσεως προστιθέντα τὸν ἐπιμεληθέντα τῆς τοῦ ἀνδριάντος ἱδρύσεως.

Πρὸ τῆς αὐτῆς οἰκίας, ἐν τοῖς θεμελίοις τῆς ὁποίας ἀνευρέθη τὸ ἀνωτέρω βάθρον, καὶ ἐν μέσῃ τῇ ἄνω ῥηθείσῃ ὁδῷ, λάκκου ἀνοιγομένου ἀνευρέθη ὅμοιον τῷ προειρημένῳ βάθρον, ὁμοίαν τῶν τριῶν πλευρῶν τὴν διακόσμησιν τἄνω καὶ κάτω ἔχον, πλὴν ὅτι πλουσιωτέρα κατ' ἄμφω αὕτη, διπλοῦ ὄντος τοῦ κυματίου, καθ' ὅσον καὶ ὑψηλότερον τοῦτο ἐκείνου, ὕψος μὲν 1,50, πλάτους 0,70 ἔχον. Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως, φέρει ἐπιγραφὴν λίαν ἐφθαρμένην, μάλιστα τὰ κάτω, ὑπὸ ἐπίτηδες γενομένης μετὰ ταῦτα ἀποκοπῆς τῶν γραμμάτων· ἔχει δ' ἡ ἐπιγραφὴ κατὰ τὰ ἀναγινωσκόμενα ὧδε:

Η ΕΞ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑ[ΓΟΥ	Ἤτοι	Ἡ ἐξ Ἀρείου Πά[γου
ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Η [ΒΟΥΛΗ		Βουλὴ καὶ ἡ [Βουλὴ
ΤΩΝ Φ′ ΚΑΙ Ο ΔΗ[ΜΟΣ		τῶν 500 καὶ ὁ δῆ[μος
Ο ΑΘΗΝΑΙΩΝ [ΔΙΟ		ὁ Ἀθηναίων [Διο
Ν[Υ]ΣΙΟΝ		ν[ύ]σιον . . . . .
. ΟΥ		. ει . . . . . .
. ΕΙ		. ει . . . . . .
ΠΕΙΡΕΩ . ΑΡ[ΕΤΗΣ		Πειρεω . ἀρ[ετῆς
ΕΝΕΚΕΝ		ἕνεκ[εν . . . . .
ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ		εἰς τὴν πατρίδα
Ε[Υ]ΝΟ[Ι]ΑΣ		ε[ὐ]νο[ί]ας.

Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ βάθρου ὑπάρχουσι δύο ὀπαὶ βαθεῖαι τετραγωνικαί, ἴχνη τῆς γομφώσεως τοῦ ἀγάλματος· πρὸ τῆς ἑτέρας τούτων τῆς δεξιᾶς, φαίνεται ἐπιπολῆς γεγλυμμένον τὸ περίγραμμα ποδός, οὗ ἡ τελεία ἐντομὴ φαίνεται ἀφέθη μεταβληθέντος τοῦ τρόπου τῆς ἐγγομφώσεως.

Τὸ βάθρον τοῦτο εὑρέθη κατακείμενον πρὸ τοίχου μεγάλης οἰκοδομῆς φερομένου ἀπὸ Ν πρὸς τὰ ΒΔ, φαίνεται δ' ὅτι μετὰ τοῦ προηγουμένου μεγάλην τινὰ ὑπάρχουσαν οἰκοδομὴν ἐκόσμουν. Ἤδη δ' ἀμφότερα ἵδρυνται ἑκατέρωθεν τῆς τοῦ Γυμνασίου εἰσόδου εἰς παραδειγματισμὸν τοῖς νέοις.

Ἑξῆς ἐνταῦθα παρατιθέμεθα καὶ τὴν πρὸ οὐ μακροῦ ἀνευρεθεῖσαν ἐπὶ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου ἐπιγραφήν, ἥτις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Α. Μελετοπούλου ἐν τῇ «Προνοίᾳ» τοῦ Πειραιῶς. Ἐπαναλαμβάνω δὲ ταύτην διὰ δύο τινὰς ἐν αὐτῇ διορθώσεις ἢ μᾶλλον ἀλλοίας ἐκδοχὰς καὶ διὰ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῶν χρόνων· ἔχει δηλ. ἡ ἐπιγραφή:

ΒΕΛΤΙϹΤΗ ΝΟΜΗΝΙΟ		Βελτίστη Νομηνίου
ΗΡΑΚΛΕΙΩΤΙϹ		Ἡρακλειῶτις
ΜΗΤΕΡΑ ΕΘΗΚΑ		Μητέρα ἔθηκα
ΟϹΙΩϹ ΟϹΙΑΝ ΤΟΙϹ	ἤτοι	ὁσίως ὁσίαν τοῖς
ΠΑϹΙΝ ΗΔΕϹΘΑΙ		πᾶσιν ἡδέσθαι
ΑΝΘΩΝ ΕΥΛΟΓΙΑϹ		ἀνθ' ὧν εὐλογίας
ΚΑΙ ΕΠΑΙΝΩΝ ΑΞΙΟϹ ΕΙΜΙ		καὶ ἐπαίνων ἄξιος εἰμί.

Τὸ πρῶτον ἐξεδόθη ὁ α' στ. τῆς ἐπιγραφῆς καλῶς.

Β ε λ τ ὶ ς Τ η ν ο μ ή ν ι ο

Ἐν δὲ τῷ ε' στ. εἶχε γραφῇ *ἡδέσθαι* ἀντὶ *ἥδεσθαι*, τελευταῖον δ' ἐσημειώθη ὡς τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, ἐν ᾧ καὶ ἡ γλυφή, καὶ τὰ γράμματα καὶ τὸ ὄνομα Νομήνιος ῥωμαϊκοὺς δεικνύουσι τοὺς χρόνους καὶ οὐχὶ τοὺς καλούς.

Ἐπὶ δὲ τοῦ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς Λεωφόρου Ἀρτέμιδος καὶ ὁδοῦ Καραΐσκου οἰκοπέδου τοῦ κ. Α. Καμπέρου καθαριζομένου πρό τινος εἰς οἰκοδομήν, ἀνευρέθησαν τῇδε κἀκεῖσε τάφοι χριστιανικοί, σειρὰν ἀποτελοῦντες, ὧν πρὸ ἔτους ἤδη εἴδομεν κατὰ τὴν διατομὴν τῶν δύο ὑπὲρ τὸ ἐκεῖ ἐγγὺς θέατρον ὁδῶν.

Ἐφ' ἑνὸς τῶν τάφων τούτων ἐν τῷ βράχῳ ἐσκαμμένου ἱκανῶς, ὑπῆρχεν ὡς ἐπικάλυμμα τεμάχιον μαρμάρου φαιοῦ ἐκ παλαιοτέρου μνημείου εἰλημμένον ἐνεπίγραφον, ὕψους 0,25, μήκους 1,13 καὶ πλάτους 0,75, φέρον τάδε τὰ γράμματα ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας χρόνων ῥωμαϊκῶν:

ΟΙ ΕΜΠΟΡΟΙ ΝΑ	ἤτοι	Οἱ ἔμποροι να . . . .
ΑΡΓΕΙΟΝ ΑΡΓΕΙΟΥ ΤΡΙΚΟΡΥϹΙΟ[Ν		Ἀργεῖον Ἀργείου Τρικορύσιο[ν
ΑΡΕΤΗϹ ΕΝΕΚΕΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟϹ[ΥΝΗϹ		Ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ δικαιοσύνης

Τὸ ὅλον εἶνε γωνία σηκόμορφος μνημείου ἄνευ ἀετώματος, καλῶς εἰργασμένη, φέρουσα δὲ κάτωθεν τῆς ἐνεπιγράφου ἐπιφανείας ταινίαν καὶ κυμάτιον, ἅτινα καὶ κατὰ τὴν ἑτέραν, τὴν πρὸς τ' ἀριστερὰ πλευρὰν διήκουσι (διακοπτόμενα μετὰ τὴν κατ' ὀρθὴν γωνίαν καμπὴν αὐτῶν, ἕνεκα τῆς κατερχομένης ἐπιπέδου ἐπιφανείας) καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀριστερᾶς παραστάδος. Ἡ παραστὰς αὕτη φαίνεται ὅτι ἐκοσμεῖτο ὑπὸ προσθέτου ἡμι-

κίονος, ὡς ἐμφαίνει ἀνεξέργαστος ἐπιφάνεια ἀφεθεῖσα ἐν σχήματι κιονοκράνου, ἐπιβεβαιοῖ δὲ καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ λίθου, εὐθὺς ὑπὲρ τὴν παραστάδα πρὸς ἐγγόμφωσιν καὶ σύνδεσιν ἐντομή. Ὁμοίαν φέρει ὁ λίθος καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς δι' ἧς συνεδέετο πρὸς τὸ ἐξ ἑτέρου τεμαχίου λίθου ἕτερον ἥμισυ τοῦ μεγάλου ἐπιστεγάσματος τοῦ μνημείου ὅπερ ἀπετέλει.

Ἐγγὺς τοῦ μνημείου τούτου καὶ μετ' ὀλίγας ἀπὸ τῆς ἀνευρέσεως αὐτοῦ ἡμέρας ἀνευρέθη ὡς ἐπικάλυμμα τάφου νεωτέρου πρὸς τὸ κενὸν αὐτοῦ ἔχουσα τὴν ὄψιν (διὸ καὶ λίαν ταύτη ἐφθάρη) πλὰξ ὕψους 1,09, πλάτους 1,19 καὶ πάχους 0,20 λίθου φαιοῦ τοῦ Ὑμηττοῦ φέρουσα κατὰ τ' ἄνω στεφάνους ἐννέα ἐγγεγλυμμένους εἰς δύο σειράς, πέντε μὲν εἰς τὴν ἀνωτέραν, τέσσαρας δ' εἰς τὴν ὑπὸ ταύτην. Ἐν τοῖς στεφάνοις τούτοις ὑπάρχουσιν ἐπιγραφαὶ ἀναγράφουσαι κοινὰ καὶ δήμους τιμήσαντας μὴ ἀναφερόμενον ὀνομαστὶ πρόσωπον, ὅπερ κατεστράφη μετὰ τοῦ ἐλλείποντος ἄνω μέρους τοῦ λίθου. Ἔχουσι δ' αἱ ἐπιγραφαὶ γράμμασι μικροῖς χρόνων ῥωμαϊκῶν, ἀμελῶς πως εἰργασμένοις καὶ ἀσυμμέτρως ἐνιαχοῦ ὧδε:

Η ΒΟΥΛΗ	ΟΙ ΠΛΕΟΝ	Ο ΔΗΜΟΣ	ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ	Ο ΔΗΜΟΣ
Ο ΔΗΜΟΣ	ΤΕΣ ΕΝ ΤΑΙΣ	ΟΦΑΣΗΛΙΤΩΝ	ΤΩΝ ΛΥΚΙΩΝ	Ο ΜΥΡΕΩΝ
Λ..ΤΑ..	ΤΡΙΗΜΙΟΛΙΑΙΣ	ΝΑΥΑΡΧΟΥΝΤΑ	ΝΑΥΑΡΧΟΥΝΤΑ	ΤΩΝ ΕΝ ΛΥΚΙΑ
...ΝΑΝ	ΝΑΥΑΡ			ΝΑΥΑΡΧΟΥΝΤΑ
ΤΗΣ][ΤΡΙΗ]ΡΟΥΣ	ΧΗΣΑΝΤΑ			

Η ΒΟΥΛΗ	Ο ΔΗΜΟΣ ΟΚΥ	Ο ΔΗΜΟΣ	Ο ΔΗΜΟΣ
Ο ΔΗΜΟΣ	ΘΝΙΩΝ ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ	Ο ΣΙΔΗΤΩΝ	Ο ΚΕΛΕΝΔΕΡΙΤΩΝ
ΠΡΕΣΒΕΥΣΑΝ	. . . .	ΝΑΥΑΡΧΟΥΝΤΑ	ΝΑΥΑΡΧΟΥΝΤΑ
ΤΑ ΠΡΟΣ ΛΕΥ	ΚΑΛΩΣΤΗΣ		
ΚΙΟΝ ΦΟΥΡΙΟΝ	. . . . .		
ΚΡΑΣΣΟΠΗΝ	. . . . .		

Ἡ πλάξ, ἐφ' ἧς αἱ ἐπιγραφαὶ ἄνω ὁμαλῶς τετμημένη, οὐδὲν ἴχνος γομφώσεως φέρουσα δεικνύει μᾶλλον ἐκ τῆς κατασκευῆς ὅτι ἀπετέλει τὸ βάθος σηκομόρφου ἴσως ἀναθηματικοῦ μνημείου· οὐδόλως δὲ παράδοξον, ὡς ἐκ τῶν διαστάσεων ἄγεταί τις νὰ πιστεύσῃ, τὸ ὅτι ἀπετέλει μέρος τῆς ἀνωτέρω δημοσιευθείσης. Ὁ τόπος, αἱ διαστάσεις, τὸ περιεχόμενον συμφωνοῦσι πληρέστατα πρὸς ἐκείνην τὴν ἐπιγραφήν, ἐπὶ πᾶσιν ἡ συλλαβὴ ΝΑ .. ἡ μετὰ τὰς δύο λέξεις τοῦ α' στ. ἐνισχύει μᾶλλον τὴν ἰδέαν ταύτην συμπληρουμένη διὰ τῆς προκειμένης, δεικνυομένου ὅτι τὰ ἀρχικὰ τῆς λέξεως ΝΑΥΑΡΧΟΥΝΤΑ ἀπελείφθησαν ἐκεῖ εἰς τὸ τέλος.

Ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ ἀνευρέθη ἑτέρα πλὰξ ὕψους 1,19, πλάτους 0,60, πάχους 0,15 λίθου φαιοῦ, ἧς ἡ ἐπιφάνεια ἀποτετριμμένη τέλεον ὑπὸ ὑγρασίας, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ ἐπώμαζεν ὁμοίως τάφον μετ' ἐστραμμένης πρὸς αὐτὸν τῆς κυρίας ὄψεως. Ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς πλακὸς εἶνε ἐγγεγλυμμέναι δύο ἐλαῖαι, στέφανοι μετὰ καρπῶν, ἐντὸς δὲ τῶν στεφάνων ὑπῆρχον ἐπιγραφαί, ὧν σώζονται μόνον τάδε, γράμμασι καλῶν χρόνων.

. . . . ΤΑ . . . .
. . . ΡΧΟΝ . . . .
ΙΕΡΕΑ . . ϹΧ .
. . . .

Κάτωθεν τῶν στεφάνων, γράμμασιν ἠμελημένοις ἱκανῶς μόλις διακρίνονται τάδε :

ΙΕΡΕΑ . . . . . . ΛΕΟΥ

Ὁ λίθος εἶνε τεθραυσμένος τἄνω, κάτω δὲ φέρει ταινίαν 0,10 περίπου, ἥτις δὲν ἔχει τὴν τελευταίαν ἐπεξεργασίαν.

Καὶ ἄλλα δέ τινα πλὴν τούτων μέρη μειζόνων μνημείων ἀνευρέθησαν ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ, οἷον μέγα ἀέτωμα σηκομόρφου μνημείου ἀναγεγλυμμένον ἐπὶ λίθου Πειραϊκοῦ, μέρος γείσου μικροῦ κτιρίου Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, λίθοι πώρινοι καί τινα μέρη γείσων μαρμάρινα ἐκ τάφων εἰλημμένα. Ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ Σαπουνάκη πρό τινων ἡμερῶν ἀνευρέθη, μεταξὺ τοίχων μεγάλης ἀρχαίας οἰκοδομῆς, Ἑρμῆς τῆς τετραγώνου ἐργασίας, ἀποκεκομμένος δυστυχῶς τὴν κεφαλήν, μικρὸν δὲ τοῦ λαιμοῦ διασώζων, λίθου λευκοῦ, ὕψους 1,56, πλάτους 0,28, πάχους 0,24.

Ἐπὶ τῆς προσόψεως ὀλίγον ὑπὸ τὸ στῆθος φέρει γράμμασι χρόνων Ῥωμαϊκῶν τάδε :

Η ΕΞ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ		Ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου
ΒΟΥΛΗ ΕΛΙΚΑ ΜΗ		βουλὴ Ἕλικα Μη-
ΝΟΦΙΛΟΥ ΠΑΛΛΗ	ἤτοι	νοφίλου Παλλη-
ΝΕΑ ΠΟΙΗΤΗΝ ΠΑ		νέα ποιητὴν πα-
ΡΑΔΟΞΟΝ ΑΙΤΗ		ράδοξον, αἰτη-
ϹΑΜΕΝΟΥ ΤΟΥ		σαμένου τοῦ
ΠΑΤΡΟϹ		πατρός.

Ὀλίγον κατωτέρω τῆς ἐπιγραφῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν 0,37 ἀπὸ τῆς γραμμῆς τοῦ στήθους διατηροῦνται καλῶς ἀποτετυπωμένα τὰ αἰδοῖα, κατὰ τὴν ἐπὶ τῶν τοιούτων μνημείων συνήθειαν, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν κατὰ τὰς πλαγίας πλευρὰς αἱ ὀρθογώνιοι τετράγωνοι συνήθεις ὀπαί.

Ἐπὶ τούτοις πᾶσι προσθετέον καὶ ἐπιγραφὴν χριστιανικὴν τήνδε :

✠ ✠ ✠
ΚΥΜΗΤΗΡΙ
ΟΝ ΔΙΑΘΕ
ΡΟΝ ΤΑ ΜΗ
ΝΑ ΚΑΙ Θω
ΜΑϹΙΑϹ

ἐπὶ λίθου λευκοῦ ὕψους 0,35 πλάτους 0,20, πάχους 0,09, πρὸ ἱκανοῦ χρόνου ἐν Πειραιεῖ εὑρεθεῖσαν καὶ ὑπὸ μαθητοῦ εἰς τὸ Μουσεῖον προσενεχθεῖσαν.

Ἐν Πειραιεῖ 10 Μαρτίου 1882 — Ἰάκωβος Χ. Δραγάτσης

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρία τῆς 5 Φεβρουαρίου

Ὁ κ. *Καῖλερ* περὶ ἀντιτύπων τοῦ Ἀλεξικάκου Ἀπόλλωνος τοῦ Καλάμιδος.

Ὁ *αὐτὸς* ἐπιδεικνύει τινὰ χαλκᾶ καλλιτεχνήματα τῆς Δωδώνης καὶ Ἀθηνῶν.

Ὁ κ. *Σβοβόδας* περί τινος Ἀθηναϊκοῦ ψηφίσματος τοῦ ἔτους καθ' ὃ ἐγένετο ἡ ἀνταλκίδειος εἰρήνη.

Συνεδρία τῆς 19 Φεβρουαρίου 1882.

Ὁ κ. du Clozel ἐπιδεικνύει χρυσᾶ καλλιτεχνήματα ἐκ Κολουμβίας τῆς νοτίου Ἀμερικῆς.

Ὁ κ. *Δαϊρπφελδ* περὶ τῶν λειψάνων ἀρχαίων ὑδραγωγείων ἐν Ὀλυμπίᾳ.

Ὁ κ. *Χελδράϊχ* περὶ ἀρχαίων ὀνομάτων τῶν φυτῶν.

Συνεδρία τῆς 6 Μαρτίου

Ὁ κ. *Καῖλερ* περὶ ἑλληνικῶν σιδηρῶν νομισμάτων.

Ὁ κ. *Οὔσσιγγ* περί τινος ἐπιγραφῆς ἐξ Ὀλβίας.

Ὁ κ. *Δαϊρπφελδ* περὶ χρήσεως πηλίνων πλασμάτων ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ.

Συνεδρία τῆς 17 Μαρτίου

Ὁ κ. *Κ. Μυλωνᾶς* περὶ Ἀττικῶν δικαστικῶν πινακίων.

Ὁ κ. *Γαιργστὲτ* περί τινος νέας ἐπεξεργασίας τῶν ἀττικῶν θεατρικῶν ἐπιγραφῶν.

Ὁ κ. *Καῖλερ* περὶ τῶν ἐν τοῖς τάφοις τῶν Μυκηνῶν εὑρεθέντων ξιφῶν τῶν ἐχόντων παραστάσεις.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τοὺς δύο παρελθόντας μῆνας ὁ Σύλλογος συνεκρότησε τρεῖς τακτικὰς συνεδρίας. Ἐγένοντο δὲ καὶ τὰ ἑξῆς ἀναγνώσματα.

Ὁ ἀρχιμανδρίτης κ. Σωκράτης Κολιάτσος ἐπίτιμον μέλος ὡμίλησε *περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους καθηκόντων τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων.*

Ὁ κ. Κ. Παπαμιχαλόπουλος τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος *ἐντυπώσεις ταξιδίου ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Βῶλον.*

Ὁ κ. Τιμ. Ἀργυρόπουλος τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος *αἱ νεώτεραι ἐφευρέσεις τοῦ ἠλεκτρισμοῦ.*

Ὁ κ. Α. Φραβασίλης τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος *σύγχρονος Ἰταλικὴ φιλολογία. Ἡ Ἑλληνὶς Ματθίλδη Σεράου.*

Ὁ κ. Μιλ. Βρατσάνος τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος *περὶ Ρουσσὼ ὡς παιδαγωγοῦ.*

Ὁ κ. Γ. Βιζυηνὸς τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος τὰ ποιήματα αὐτοῦ *Ἅϊ Νικόλας καὶ ἡ μητέρα τῶν ἑπτὰ* ἐπεισόδιον τῶν ἐν Βιζύῃ καταστροφῶν.

Ὁ κ. Γ. Δέρβος τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος *περὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ ἀλανθάστου Πάπα Πίου τοῦ Θ'.*

Ὁ κ. Ἰω. Τσέτσης τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος *περὶ τῆς κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς* μέρος α'.

Ὁ κ. Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστας τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος *Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν ἀναγέννησιν* μέρος β'.

Ὁ κ. Τιμολέων Ἀμπελᾶς τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος *περὶ γεωργικῆς νομοθεσίας.*

Ὁ κ. Ἰω. Τσέτσης τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος *περὶ τῆς κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς* μέρος β'.

Ὁ κ. Σπ. Π. Λάμπρος τακτικὸν ἐνεργὸν μέρος *τὰ ἀναγνώσματα τῶν πάππων μας* μέρος α'.

Ὁ κ. Κωνστ. Διγενῆς τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος *περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐπιλοχίου παραφροσύνης*

Προτάσει τοῦ κ. Κ. Βάμβα εἰσήχθησαν εἰς τὴν σχολὴν τῶν ἀπόρων παίδων ἐν Ἀθήναις τὰ σχολειακὰ ταμιευτήρια ὅπως περισυνάγωνται αἱ οἰκονομίαι τῶν μαθητῶν. Συνεννοηθέντος τοῦ Συλλόγου μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ἀπεφασίσθη, ὅπως αἱ καταθέσεις γίνωνται δεκταὶ παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ θὰ ἐγγράφωνται ἀμέσως ἐν πλήρει παραδόσει ὑπ' αὐτῶν εἰς βιβλίον ἐπὶ τούτῳ. Ἑκάστη δὲ σελὶς τοῦ βιβλίου εἶναι διατεθειμένη εἰς λογαριασμὸν ἑνὸς μαθητοῦ καταθέτου. Ἅμα ὡς αἱ καταθέσεις τοῦ μαθητοῦ φθάσωσι τὰς τρεῖς δραχμὰς τὸ ποσὸν τοῦτο κατατίθεται ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἐν τῷ ταμιευτηρίῳ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ ἀποδίδεται τὸ ὅλον ἢ μέρος αὐτοῦ εἰς τὸν νόμιμον ἀντιπρόσωπόν του ἢ τὸν πρόεδρον τοῦ Συλλόγου. Γίνεται σκέψις ὅπως τὰ σχολειακὰ ταμιευτήρια εἰσαχθῶσι καὶ εἰς τὴν πρακτικὴν δημοτικὴν σχολὴν τοῦ Συλλόγου.

Ἀποφάσει τῆς ἐφορείας κατηργήθη ἡ εἰς τὸ ἀναγνωστήριον τοῦ Συλλόγου εἴσοδος ἐπὶ τιμήματι, τοῦ λοιποῦ δ' εἰσὶ δεκτοὶ μόνον συνδρομηταὶ μηνιαῖοι.

Προτάσει τοῦ κ. Σπ. Π. Λάμπρου ἐγένετο δεκτὴ ἡ σύστασις ἐπιτροπῆς ὅπως συσκεφθῇ περὶ τῶν προσφορωτέρων τρόπων πρὸς διάδοσιν καὶ προστασίαν τῆς γεωγραφικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐπιστήμης παρ' ἡμῖν καὶ περὶ τῆς συναγωγῆς κεφαλαίων πρὸς ἵδρυσιν ἐτησίου ἱστορικοῦ καὶ γεωγραφικοῦ διαγωνισμοῦ. Μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἐξηλέχθησαν οἱ κκ. Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης Σπ. Π. Λάμπρος καὶ Α. Ρ. Ῥαγκαβῆς. Αἱ γνῶμαι τῆς ἐπιτροπῆς ἐγέ-

νοντο κατ' ἀρχὴν δεκταὶ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου· πρόκειται δ' ἐν προσεχεῖ συνεδριάσει νὰ συζητηθῶσι τὰ καθέκαστα.

Ὁ κ. Μ. Κατσίμπαλης ἐδωρήσατο τῷ Συλλόγῳ μηχανὴν πρὸς προβολὴν φωτεινῶν εἰκόνων λίαν ἀναγκαίαν διὰ τὰ μαθήματα τῆς φυσικῆς.

Ὁ κ. Ἰω. Περβάνογλους ἐν Λειψίᾳ ἀπέστειλεν ἵνα πωληθῶσιν ὑπὲρ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων 100 ἀντίτυπα τῆς ἀλληγορικῆς εἰκόνος τοῦ κ. Ῥίζου τῆς παριστάσης τὴν ἕνωσιν τῆς Θεσσαλίας.

Ἀπεβίωσε προσφιλὲς τοῦ Συλλόγου μέλος τακτικὸν ὁ **Μίνως Σαπουντζάκης**. Ἡ ἐφορία τοῦ Συλλόγου καὶ πολλὰ τῶν μελῶν παρηκολούθησαν τὴν κηδείαν του, ὁ δὲ κ. Ν. Δήμαρᾶς ἐξεφώνησε ἐπὶ τοῦ τάφου ἀποχαιρετισμόν. Ἀποφάσει τοῦ Συλλόγου εἰς μνήμην τοῦ τεθνεῶτος συναδέλφου θέλει τελεσθῇ προσεχῶς πολιτικὸν μνημόσυνον ἐν ᾧ θέλει ὁμιλήσει ἐκλεχθεὶς πρὸς τοῦτο ὁ κ. Α. Στούπης.

Ἐν Μονάχῳ ἀπεβίωσεν ὁ **Πέτρος Μελτ. Οἰκονόμος** ἀντεπιστέλλον μέλος ἄρτι μὲν ἐκλεχθὲν ἀλλὰ καὶ πολλὰ παρασχὼν δείγματα ζήλου καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Σύλλογον. Καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ τεύχει δημοσιεύεται ἡ τῆς μελέτης τοῦ Ἰέριγγ ὑπ' αὐτοῦ φιλοπονηθεῖσα μετάφρασις.

Κοσμήτωρ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ἀντὶ τοῦ κ. Κ. Παπαμιχαλοπούλου ἀπελθόντος τῶν Ἀθηνῶν ἐξελέχθη ὁ κ. Κ. Διγενής.

Ἐξελέχθησαν τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη οἱ κκ: Δημ. Κατερινόπουλος, Δημ. Παπαμιχαλόπουλος, Ν. Ἀξελός, Α. Βαρζέλης, Ν. Σάκης· τακτικὰ πάρεδρα οἱ κκ. Σπυρ. Δουκάκης, Χρ. Βλαχάνης, Σπυρ. Γούζαρης, Ἀριστείδης Βουσάκης, Κωνστ. Δραγούμης. Ἀντεπιστέλλοντα ἐν Πειραιεῖ ὁ κ. Β. Βέρροιος πρόξενος τῆς Ἰταλίας, ἐν Μεσσήνῃ τῆς Ἰταλίας ὁ ἀρχιμανδρ. Ἀθ. Ζακυνθινός, ἐν Μονάχῳ ὁ κ. Κ. Κρουμβάχερ, ἐν Γοτίγγῃ ὁ κ. Ο. Ἔλισσεν καὶ ἐν Λειψίᾳ ὁ κ. Κ. Φόϋ. Ἐπίτιμα δ' ἐν Γρὰτς ὁ καθηγητὴς κ. Γουσταῦος Μάγερ, ἐν Κοπενάγῃ ὁ καθηγητὴς κ. Ἰωάννης Πῖος καὶ ἐν Φρειβούργῳ ὁ καθηγητὴς κ. Βερνάρδος Σμίθ.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Ὁ χειμὼν τοῦ 1881—1882.—Ὁ χειμὼν ὡς γνωστὸν κατὰ τὰς μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις περιλαμβάνει τοὺς μῆνας Δεκέμβριον, Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον. Ἰδοὺ δὲ κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν εὐμενῶς ἀνακοινωθείσας ἡμῖν εἰδήσεις τίνα φαινόμενα παρουσίασεν ἐν Ἀθήναις ὁ λήξας χειμών.

Ἡ μέση αὐτοῦ βαρομετρικὴ θλῖψις ἦν 758, 15 χμ. ἀπέναντι 751, 74 χμ. τοῦ χειμῶνος τοῦ παρελθόντος ἔτους. Καὶ μεγίστη μὲν τὴν 15 Ἰα-

νουαρίου (768,63) ἐλαχίστη δὲ τὴν 25 Δεκεμβρίου (743,92). Ἡ μέση θλῖψις τῶν τριῶν μηνῶν ἦν·

Δεκέμβριος	755,16
Ἰανουάριος	760,82
Φεβρουάριος	758,48

Ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν εἰς βαθμοὺς τῆς ἑκατονταβάθμου διαιρέσεως (Κελσίου) ἦν 8,08 ἀπέναντι 10,36 τοῦ παρελθόντος ἔτους διαφορὰ λίαν ἐπαισθητὴ ἐν τῷ μέσῳ ὅρῳ. Καὶ μεγίστη μὲν ἦν τὴν 27 Φεβρουαρίου (16,9) ἐλαχίστη δὲ τὴν 2 Φεβρουαρίου (—6,2). Πέρυσιν ἡ μὲν μεγίστη θερμοκρασία ἦν 21,1 ἡ δὲ ἐλαχίστη 0,8. Ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν καὶ τῶν δύο ἐτῶν ἐν ἀντιπαραβολῇ ἔχει ὡς ἑξῆς·

	Ἐφέτος	Πέρυσι
Δεκέμβριος	9,92	10,88
Ἰανουάριος	7,83	11,71
Φεβρουάριος	6,51	8,50

ὥστε ἐν γένει ὁ χειμὼν ἐφέτος ἦν ἐκ τῶν βαρυτέρων, ἡ δ' ἐλαχίστη θερμοκρασία —6,2 ἦν ἐκ τῶν ταπεινοτέρων ἐν Ἀθήναις. Παρουσιάσθησαν δὲ τοιαῦται τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1857 (—6,8), τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1858 (—5,7), τὸν Μάρτιον τοῦ 1874 (—5,8), τὸν Μάρτιον τοῦ 1880 (—6,6). Ταπεινοτέρα δὲ πασῶν καὶ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτος ἡ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1850 (—10).

Ἡμέραι καταπτώσεως ὕδατος εἴτε ὡς χιόνος εἴτε ὡς βροχῆς εἴτε ὡς δρόσου ἔσχομεν 50 καὶ εἰδικώτερον 32 ἡμέρας βροχῆς, χιόνος 9, δρόσου 9 τὸ ὁλικὸν δὲ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος ἀνέρχεται εἰς 307,62 χμ. ἱκανῶς μέγα ἂν ἀναλογισθῶμεν ὅτι καθ' ὅλον τὸ 1880 ἔπεσεν ὕδωρ ἐν συνόλῳ 335,49.

Ἡμέρας ἀστραπῶν ἔσχομεν 4 καὶ βροντῶν 2. Οἱ ἐπικρατήσαντες δ' ἄνεμοι ἦσαν ἐν γένει οἱ Β καὶ οἱ ΒΑ. ἐκεῖνοι μὲν πνεύσαντες 43 ἡμέρας οὗτοι δὲ 23. Ἔπνευσαν δὲ καὶ 3 ἡμέρας ΒΔ, 5 Δ., 5 ΝΑ, 5 Ν. 4 ΝΔ καὶ 2 Α. Εἶναι περίεργον ὅτι οἱ ΝΔ ἄνεμοι οἵτινες τὸν χειμῶνα συνήθως εἶναι οἱ ἐπικρατέστεροι μετὰ τοὺς ΒΑ, μόλις ἔπνευσαν 4 ἡμέρας, ἀξία δὲ σημειώσεως εἶναι καὶ ἡ ἐπικράτησις τοῦ Β.

ΤΑ ΘΕΑΤΡΑ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΚΑΙ Ο ΚΩΦΟΣ ΛΙΜΗΝ*

Παράδοξον ἴσως εὐθὺς ἐν ἀρχῇ θὰ παρουσιασθῇ ὁ συνδυασμὸς τῶν θεάτρων τῶν ἐν Πειραιεῖ μεθ' ἑνὸς τῶν λιμένων αὐτοῦ, διὰ τὴν διάφορον τῶν πραγμάτων φύσιν, περίεργος ὁ συσχετισμὸς ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ μελέτῃ δύο ἰδιαιτέρας χρηζόντων ἐρεύνης σημείων τῆς τοπογραφίας τοῦ ἀρχαίου τῶν Ἀθηνῶν ἐπινείου, ἀφ' οὗ μάλιστα πολλὰ μέχρι τοῦδε παρὰ πολλῶν ἐλέχθησαν ἐφ' ἑκατέρου τούτων. Ἐκ τῆς προόδου ὅμως τοῦ λόγου θὰ δειχθῇ σαφέστατα πόσον στενῶς συνδέονται ἀμφότερα ταῦτα, πῶς διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον τοποθετεῖται καὶ πῶς κατ' ἀκολουθίαν ἀναγκαιότατος ὁ σύνδεσμος οὗτος, ἀφ' οὗ οὕτω μάλιστα ἐτέθη ὑπὸ τοῦ εἰς μέσον ῥίψαντος τὸ ζήτημα Ξενοφῶντος τοῦ Γρύλλου, ἐπειδὴ μᾶλλον περὶ τῆς λύσεως καὶ ἑρμηνείας τῆς πειστικωτέρας χωρίου τινὸς αὐτοῦ πρόκειται (Ἑλληνικῆς ἱστορίας II, 4,32).

Μεταξὺ τῶν ζητημάτων τῶν ἀναφανέντων ἐν τῇ τοποθετήσει τῶν τοῦ Πειραιῶς οἰκοδομημάτων, ἓν τῶν ζωτικωτέρων, ἓν τῶν πολλὰς λόγων ἀφορμὰς παρασχὸν ἄχρι τοῦδε, οὐχὶ ὅμως ἐπαρκοῦς τυχὸν λύσεως, ὡς δειχθήσεται, εἶνε καὶ τὸ ζήτημα, οὗ ἀπτόμεθα σήμερον, τὸ τῶν θεάτρων τοῦ Πειραιῶς, ζήτημα ὅπερ ποικίλας κατὰ καιροὺς ἔλαβε τὰς ἑρμηνείας καὶ ἀναπαυθὲν ἐπὶ σμικρὸν καὶ ἡσυχάσαν, ἐξηγέρθη καὶ πάλιν ἐσχάτως διὰ τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ κατὰ τὴν Ζέαν ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τῆς χερσονήσου τοῦ Πειραιῶς πρὸ ἐτῶν ἴχνη δεικνύοντος, οὐχὶ ὅμως καὶ μετὰ βεβαιότητος τοποθετουμένου, ὑπό τινων δὲ καὶ ὅλως αἱρομένου ἐκεῖθεν. Ἐκ τῆς πορείας τῆς ὅλης ἀνευρέσεως καὶ τοῦ καθαρισμοῦ τούτου, ἐκ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐξενεχθεισῶν γνωμῶν, ἐκ τῆς θέσεως ἐν ᾗ κεῖται, μάλιστα δὲ πάντων ἐκ τῆς παραδόσεως, οὕτω σαφῶς τυγχανούσης, ὁρμώμενος ἐκινήθην εἰς ζήτησιν ἀσφαλεστέραν, εἰς μελέτην τελειοτέραν τοῦ εὑρήματος ἐν σχέσει πρός τε τὸ προϋπάρχον θέατρον, τὸ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Μουνιχίας καὶ πρὸς τὰ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν ἀναφερόμενα, ἧς ζητήσεως πόρισμα ἔσχον τὴν ἀνέκαθεν ἐν Πειραιεῖ δύο θεάτρων ὕπαρξιν, ἅμα δὲ καὶ τὴν διάφορον τοποθέτησιν ἑνὸς τῶν λιμένων τοῦ Πειραιῶς, τὴν οὕτω δ' ἀλλοίαν λύσιν τοῦ μνησθέντος παρὰ Ξενοφῶντι χωρίου ἢ ὅτι μέχρι τούτου φέρεται. Πρὸς

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 29 Ἰανουαρίου 1882.

τοῖς ἄνω ὅμως ἐλατηρίοις δὲν κρίνω ἀπὸ σκοποῦ νὰ προσθέσω ὅτι τὸ μᾶλλον ὤθησάν με εἰς πληρεστέραν ἔρευναν εἶνε τὸ δυσκατάληπτον τῆς ἐννοίας τοῦ χωρίου ἐκείνου, ὅπως αὕτη φέρεται κοινῶς, ὅπερ καὶ ἄλλοις ἀνακοινωσάμενος εὗρον καὶ τούτους ἑρμηνεύοντας μὲν ὡς συνήθως, διστάζοντας δ' ὅμως ὡς πρὸς τὴν ἐκδοχὴν αὐτοῦ, εὗρον οὐχὶ ἐπαρκῶς δυναμένους νὰ ἱκανοποιήσωσι τὰς ἐγειρομένας κατὰ τόπον δυσχερείας, ἐν ᾧ καθ' ὃ νῦν ὑποβληθήσεται σχῆμα ἑρμηνεύεται πειστικώτερον τὸ ὅλον, αἴρονται αἱ προϋπάρχουσαι δυσχέρειαι, ὡς ἐλπίζω ὅτι εὐθὺς ἐν τοῖς ἑξῆς καὶ διὰ τούτων δειχθήσεται. Ἀλλ' ἀρξώμεθα ἐν τάξει τινὶ ἀπὸ τῶν ἐν ἀρχῇ προερχομένων.

Α'.

Πρῶτον προσπίπτον ζήτημα ἐν τοῖς θεατρολογικοῖς τοῦ Πειραιῶς, ὅπερ καὶ εἰς τὴν μετὰ ταῦτα μελέτην, λυόμενον ἤδη, οὐ σμικρὰν παρέξει τὴν ἀρωγὴν, διὸ καὶ ἐν ἀρχῇ ζητητέον ἐνταῦθα, εἶνε τὸ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς θέσεως τῶν ἐν Πειραιεῖ θεάτρων. Πόσα τὰ ἐν Πειραιεῖ θέατρα; Διότι ναὶ μὲν ἀνευρέθησαν δύο καὶ τοσαῦτα νῦν φαίνονται, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν ἐρευνησάντων τὰ τοῦ Πειραιῶς, τὸ ἕτερον τούτων ἢ ὅλως αἴρεται ἢ ὡς νεώτερον μᾶλλον κατασκεύασμα τὸ πολὺ τῶν χρόνων τῶν Μακεδονικῶν, καὶ δὴ τῶν νεωτέρων τίθεται.

Πόσα λοιπὸν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐν Πειραιεῖ τὰ θέατρα; Ἰδοὺ ἡ πρώτη τοῦ ζητήματος θέσις, ἐπὶ τῆς λύσεως τῆς ὁποίας ὡς ἐπὶ κρηπῖδος τὰ ἑξῆς ἵδρυται. Ἦτο μόνον ἓν καὶ μετὰ ταῦτα, εἰς πολλῷ ὕστερον χρόνους κατεσκευάσθη τὸ ἕτερον, ἢ ἀμφότερα ὑπεδέχοντο τοὺς φιλομούσους Πειραιεῖς, δι' ἀμφοτέρων ὡς διὰ δύο στομάτων ὁ ἄλλως ἐμπορικῶς καὶ πολεμικῶς κατηρτισμένος Πειραιεὺς προσεμειδία καὶ ταῖς Μούσαις, ὁσάκις τὰ ἑδώλια αὐτῶν κατέλιπον οἱ στρατιῶται, ἢ δι' ὑποθέσεις σοβαρωτέρας πολιτεικάς, ἀθροιζόμενοι πολῖται;

Ἡ ἔκτασις εἴτε ἡ περιοχὴ τῆς παλαιᾶς πόλεως, ἡ θέσις καὶ ὀνομασία τῶν δύο νῦν φαινομένων ἐν Πειραιεῖ θεάτρων, μάλιστα δὲ πάντων οἱ ὀνομάζοντες θέατρον ἐν Πειραιεῖ συγγραφεῖς, πάντα ταῦτά εἰσιν ὑπὲρ τῆς δευτέρας γνώμης, πάντα συμφωνοῦσιν ὑπὲρ τῆς τηλικαύτης φιλομουσίας, τῆς τηλικαύτης φιλοθεαμοσύνης τῶν παλαιῶν Πειραιέων, ὥστε νὰ πείθηταί τις ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ οἰκονομηθῶσιν ἀληθῶς διὰ τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου θεάτρου.

Ἡ ἔκτασις τῆς παλαιᾶς τοῦ Πειραιῶς πόλεως δὲν ἦτο μικρά, ἐὰν φαντασθῇ τις τὴν χερσόνησον ὅλην σχεδὸν κατοικουμένην, ὡς ἀπεδείχθη πλέον, τὸν λαιμὸν κατειλημμένον ὑπὸ οἰκοδομῶν, τὰ περὶ τοὺς λιμένας, τὰ κατὰ τὸ Ἁλίπεδον, τὰ πέραν τοῦ λαιμοῦ μέχρι τοῦ Ἁλιπέδου, ὁλό-

κληρον ἐπὶ τούτοις τὸν λόφον τῆς Μουνιχίας μετὰ τῶν κρασπέδων αὐτοῦ, τῶν τε πρὸς τὴν Ζέαν καὶ τῶν πρὸς τὸν δμώνυμον ὅρμον. Πόλις τοιαύτης ἐκτάσεως βεβαίως ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν εἶχε καὶ τὰ μέσα τῆς πληρώσεως ἀνάλογα πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τὰς τοῦ βίου, καὶ μάλιστα πόλις ἐμπορικὴ, πόλις δηλ. ἐν ᾗ ἐκτὸς τῶν ἄλλων τῶν μονίμων κατοίκων, πολλοὶ ἐπὶ μακρὸν διαμένοντες ἀπὸ διαφόρων μερῶν ἐμπορευόμενοι ἢ περὶ ἄλλα διατρίβοντες, ἄνετον θὰ ἐπεθύμουν καὶ τὸν βίον, σύμφωνον δὲ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς εὐπρεπείας. Εὐλογώτατον λοιπὸν ἐντεῦθεν προκύπτει πόρισμα ὅτι κάλλιστα ἠδύνατο οὐχὶ ἓν καὶ μόνον νὰ ἔχῃ ἓν τῶν κυριωτέρων μέσων τῆς ἀναπαύσεως τῆς τέρψεως ἅμα δὲ καὶ διδαχῆς κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους τὸ θέατρον. Ἡ πληθὺς τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἐπιδημούντων ξένων, ἡ ἐπιθυμία ποικιλίας θεάματος, αἱ ἀποστάσεις τῆς ἱκανῶς ἐκτεταμένης πόλεως ἀναγκαίαν καθίστων τὴν ὕπαρξιν δύο θεάτρων.Ἐκτὸς ἐὰν κρίνων τις ἐκ τῆς σημερινῆς οὐχὶ κολακευτικῆς θέσεως τῆς πόλεως ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο, ζητήσῃ νὰ ῥίψῃ εἰς βάρος καὶ τῶν προγόνων Πειραιέων τὴν ἀκηδίαν ταύτην· ἀλλὰ τότε πρέπει ν' ἀπαλείψῃ ἀπὸ τῆς τοπογραφίας τῆς πόλεως καὶ τὸ ἕτερον θέατρον ἢ νὰ θεωρήσῃ ὡς μὴ ἀρχαῖον.

Ἐπὶ τούτοις ἵνα κρίνῃ τις ἀκριβῶς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, νομίζω ὅτι, ἐκτὸς τῆς ἐρεύνης τῶν παλαιῶν σχέσεων, καλὸν εἶνε νὰ ῥίπτῃ βλέμμα καὶ ἐπὶ τῆς μετὰ ταῦτα καταστάσεως, καὶ ἐπὶ τῆς σημερινῆς· καλὸν θεωρῶ νὰ προστρέχῃ ἐπὶ ζητημάτων τὴν αὐτὴν ἀείποτε διεύθυνσιν λαμβανόντων καὶ εἰς τὰ συμβαίνοντα σήμερον ἐν ἁπάσαις ταῖς κοινωνίαις. Καὶ εἰς τὰς μικροτέρας πόλεις, ὅπου ὑπάρχει ἡ τοῦ καλοῦ αἴσθησις ἀνεπτυγμένη καὶ σήμερον ἔτι ὁ λαὸς δὲν ἀγαπᾷ νὰ συνωστίζηται εἰς ἓν καὶ μόνον σημεῖον, δὲν συνειθίζει ν' ἀρέσκηται εἰς ἓν εἶδος θεάματος· ὅσον τέρπεται ὑπὸ τῆς ποικιλίας τοσοῦτον πλήσσει ἐν τῇ εἰς ταὐτὰ ἐμμονῇ διὸ καὶ εὐκίνητος ὢν ζητεῖ ποικίλας τὰς τέρψεις, πολλὰς τὰς διευθύνσεις. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβαινε καὶ τὸ πάλαι, οὐδὲ πρέπει νὰ φανῇ καὶ διὰ τοῦτο παράδοξος ἡ ὕπαρξις δύο θεάτρων ἐν μιᾷ μεγαλοπόλει, κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον αὐτοὶ οἱ παραδεχόμενοι τὴν μὴ ὕπαρξιν τοῦ ἑτέρου τῶν θεάτρων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως τοῦ Πειραιῶς, ἀνιδρύουσι τοῦτο πότε, καὶ παραδέχονται πότε τὴν φιλομουσίαν ἐξυψωθεῖσαν τῶν Πειραιέων ; Εἰς χρόνους καθ' οὓς ἐξηντλημένοι περὶ παντὸς ἄλλου ἢ περὶ ἀνιδρύσεως θεάτρου θὰ ἐσκέπτοντο. Τί ἐκίνησεν αὐτοὺς ν' ἀνεγείρωσι θέατρον νέον, καθ' οὓς χρόνους ἔβαινον πρὸς τὴν ἀπώλειαν καὶ αὐτῆς τῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας ; Πόθεν αἱ δαπάναι αἱ νέαι ὑπὲρ τούτου, αἵτινες ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσι περιτταὶ ὑπάρχοντος μάλιστα ἑτέρου θεάτρου τοῦ παλαιοτέρου καὶ γνωστοτέρου ; Ἐὰν τοῦτο εἶχεν ὑποστῇ βλάβην, προτιμοτέρα καὶ ὀλιγοδαπανωτέρα δὲν θὰ ἦτο ἡ ἐπισκευὴ αὐτοῦ ; Αὐτὸ

δὲ τοῦτο δὲν ὑψοῦται ὡς λόγος ὑπὲρ τοῦ ἐναντίου, τῆς ἱδρύσεως δηλ. τοῦ κτιρίου ἐν πολλῷ καλλιτέροις χρόνοις, ἐν χρόνοις ὑπονοοῦσι τοὐλάχιστον πολιτικὴν ἠρεμίαν, ἐν χρόνοις οἷοι οἱ τῆς πέμπτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος;

Ταῦτα πάντα ἐν τῇ ἀνάγκῃ τῆς πόλεως συνοψιζόμενα ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι δύο ἔκπαλαι εἶχον οἱ Πειραιεῖς τὰ θέατρα· ταῦτα δὲ ἦσαν τὸ κατὰ τὸν λόφον τῆς Μουνιχίας παλαιότερον γνωστὸν καὶ τὸ κατὰ τὴν Ζέαν ἐσχάτως ἀποκαλυφθὲν καὶ καθαρισθὲν, τῇ συμπράξει δὲ τοῦ φιλαρχαίου δημάρχου Πειραιέων διασωθέν.

Εὐτυχῶς τούτοις προσέρχονται ὡς ἐπικυρωτικὰ τὰ ὀνόματα τὰ ἀποδιδόμενα ὑπὸ τῶν ἀναφερόντων συγγραφέων καὶ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα τούτων.

Οἱ ἐν τῇ σειρᾷ τῆς ἀφηγήσεως λόγον καὶ περὶ θεάτρου ποιούμενοι δύο διαφόρους ὀνομασίας προήγαγον εἰς μέσον τὴν τοῦ **ἐν Πειραιεῖ** καὶ τὴν τοῦ **πρὸς τῇ Μουνιχίᾳ**. Ἐκ πολλῶν καὶ ἄλλων μερῶν γενομένου ἤδη γενικῶς δεκτοῦ ὅτι ὁ μὲν ὅρμος ὁ τοῦ σήμερον Φαναρίου εἶνε ὁ λιμὴν τῆς Μουνιχίας, ὁ δὲ πρὸς Δ. καὶ Β. τούτου λόφος ὁ τῆς Μουνιχίας, ἀδιαφιλονικήτως τὸ θέατρον τὸ ἐπὶ τῶν Δ. κλιτύων τούτου εἶνε τὸ θέατρον τῆς Μουνιχίας τὸ καὶ ὑπὸ Λυσίου (ἐν τῷ κατ' Ἀγοράτ. § 32, 55) καὶ ὑπὸ Θουκυδίδου ἀναφερόμενον (ἐν βιβλ. 8, 93). Ἀπολείπεται δ' ἤδη νὰ δηλωθῇ ἂν τὸ ὑπὸ Ξενοφῶντος τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἐν Πειραιεῖ θεάτρου φέρον πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ τῆς Μουνιχίας ἢ ζητηθῇ ἄλλο τι ἐφ' οὗ μᾶλλον ἁρμόζει ἡ ὀνομασία.

Ἀληθῶς ἡ Μουνιχία ἦτο ἓν τμῆμα ἓν διαμέρισμα τῆς μεγάλης τοῦ Πειραιῶς πόλεως, ἐθεωρεῖτο μέρος τοῦ ὅλου τοῦ μεγάλου καὶ κατ' ἀκολουθίαν πᾶν τὸ εἰς τὸν Πειραιᾶ κατηγορούμενον γενικῶς δύναται ν' ἀναφέρηται καὶ ἐπὶ τῆς Μουνιχίας.

Δι' αὐτὸν ὅμως τοῦτον τὸν λόγον δύναταί τις ν' ἀντιπαρατηρήσῃ ὅτι πολὺ παράδοξον φαίνεται πῶς παρὰ συγγραφεῦσιν ἄλλως ἀκριβεστάτοις περὶ τὰς ἐκφράσεις φέρεται ὀνομασία κτιρίου τοῦ Πειραιῶς τῆς ὅλης δηλ. πόλεως, ἀπὸ μέρους μόνον αὐτῆς· πῶς ἠδύνατο νὰ λέγῃ ὁ λεπτότατος Λυσίας: *ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκκλησία Μουνυχίασιν ἐν τῷ θεάτρῳ ἐγένετο*, εἰμὴ διάκρισιν ποιούμενος ὁμοίου ἀλλαχοῦ κτιρίου, πῶς ὁ ἀκριβέστατος Θουκυδίδης, ὁ μὴ παίζων ἐν τῇ ἀφηγήσει, ἢ ὁ πιστότατος μιμητὴς αὐτοῦ (διότι ἐν τῷ ὀγδόῳ φέρεται), ἀναφέρει ὡρισμένως *ἐς τὸ πρὸς τῇ Μουνιχίᾳ Διονυσιακὸν θέατρον*, εἰ μὴ ἀντιδιαστέλλων αὐτὸ ἀπὸ ἄλλου εἰς τὸν κυρίως Πειραιᾶ ἀνήκοντος, ἐν ᾧ ἠδύνατο ἄνευ διαστολῆς νὰ θέσῃ τὸν ὁρισμὸν ἐὰν προὔκειτο περὶ ἑνὸς καὶ μόνου θεάτρου, τοῦ ἐν Πειραιεῖ, ἀφ' οὗ μάλιστα πρὸ ἑνὸς στίχου ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Πειραιῶς (*Οἱ δ' ἐν τῷ Πειραιεῖ ὁπλῖται κτλ.*); αὐτὸ τοῦτο ἡ παράταξις τῶν ὀνομάτων τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς Μουνιχίας ἐν δυσὶ στίχοις δὲν εἶνε φανερὰ ἀντίθεσις; Ἔπειτα αὐτὸς οὗτος μονονουχὶ φωνὴν ἵησι δι' ἑτέρου προσδιορισμοῦ· δὲν ἠρκέσθη εἰς ἁπλῆν

τὴν δήλωσιν τοῦ τόπου, ἀλλ' ἀκριβῶς ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἄλλο ὅμοιον ὑπῆρχε προστίθησιν ἐς τὸ *πρὸς τῇ Μουνιχίᾳ Διονυσιακὸν θέατρον ἐλθόντες* ὡσεὶ ἔλεγεν ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλο Διονυσιακὸν θέατρον ἐν Πειραιεῖ, ἀλλὰ δὲν ἦλθον οἱ ἐν τῷ Πειραιεῖ ὁπλῖται εἰς τοῦτο ἀλλ' *ἐς τὸ πρὸς τῇ Μουνιχίᾳ*.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Λυσίας καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὁ δὲ Ξενοφῶν, ἀναφέρων τὴν κατὰ τῶν Ἀθηναίων δίωξιν τοῦ Παυσανίου διαρρήδην τὸ ἐν Πειραιεῖ θέατρον ὀνομάζει οὐχὶ δὲ τὸ πρὸς τῇ Μουνιχίᾳ. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἓν θέατρον καὶ μόνον ἐν Πειραιεῖ, τίς ὁ λόγος δι' ὃν ἡ τοιαύτη διάκρισις οὐ μόνον ἐκ μέρους τῶν ἄλλων ἀλλὰ μάλιστα ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος, ὅστις ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἤδη τοῦ κεφαλαίου πλειστάκις ἤδη ἐφκνέρωσε τὴν ἐν Πειραιεῖ τέλεσιν ὅσων ἀφηγεῖται; Ἐφοβεῖτο μήπως παρεξηγηθῇ; Ἀλλὰ τοιαύτη παρεξήγησις εἶνε ὑπὲρ ἡμῶν· τότε μόνον θὰ ἐδικαιολογεῖτο, ὅταν ὑπετίθετο καὶ ἕτερον θέατρον. Ἀλλ' ἴσως ἐνόμισεν ὅτι ἐλησμονήθη ὁ τόπος τῆς δράσεως; Ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐχὶ πολὺ ἀφίσταται τῆς δηλώσεως τοῦ τόπου καθ' ὅσον πρό τινων στίχων ἔλεγε· *σκοπῶν, πῇ εὐαποτείχιστος εἴη ὁ Πειραιεύς*, ἔπειτα καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς σχεδὸν δηλοῦται ὁ τόπος τῆς ἐνεργείας, πᾶς τις γνωρίζει ὅτι ἐν Πειραιεῖ ἔτι διατελεῖ, καὶ ἐν ἄλλοις σημείοις τῆς ἀφηγήσεως μετὰ μακρὰς παραγράφους ἂν καὶ ἠδύνατο νὰ παρεμβάλῃ τὸ ὄνομα τοῦτο, παρέλιπεν αὐτὸ διότι, ἀλλαχοῦ μὲν περιττὸν ἐθεώρησε τοῦτο, ὡς καὶ ἦτο, ἐνταῦθα δὲ χρησιμώτατον διὰ τοὺς γνωρίζοντας τότε τὴν πόλιν, ἐνταῦθα δὲ ἀναγκαιότατον διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀντιθέσεως τῆς γεννηθείσης ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ ὅτε ἐπῆλθεν αὐτῷ ἡ ἔννοια τῶν θεάτρων ἐν πόλει ἣν καλῶς ἐγνώριζεν, ὅτι δύο τοιαῦτα εἶχεν.

Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ἀσφαλέστατον πόρισμα ὅτι πάντες οἱ ἀναφέροντες θέατρον ἐν Πειραιεῖ συγγραφεῖς τῶν παλαιοτέρων χρόνων συμφωνοῦσι περὶ τῆς ὑπάρξεως οὐχὶ ἑνὸς ἀλλὰ δύο τοιούτων διακρινομένων ἐκ τῆς ὀνομασίας τῆς ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς ἱδρύσεως δεδομένης καὶ τοῦ μὲν καλουμένου **τῆς Μουνιχίας** ἢ **πρὸς τῇ Μουνιχίᾳ** ὡς ἀληθῶς πρὸς τῷ λόφῳ τῆς Μουνιχίας ἱδρυμένου, **τοῦ δ' ἐν Πειραιεῖ**, ἤτοι κατὰ τὸ ἕτερον μέρος τὸ τοῦ κυρίως Πειραιῶς. Συνδυαζόμενα δὲ ταῦτα πρὸς τὰ προηγουμένως τεθέντα τεκμήρια ἀποδεικνύουσι σαφῶς τὰ οὕτως ἰσχυρῶς ὑποστηριζόμενα, ὁρίζουσι κάλλιστα τὸν ἀριθμὸν τῶν τοῦ Πειραιῶς θεάτρων εἰς δύο ἀπ' ἀλλήλων διάφορα καὶ ὑπὸ διάφορον ὄνομα εἰς διαστολὴν φερόμενα.

Τούτοις πᾶσιν ὡς ἀρωγὸς ἀσφαλὴς προσέρχεται ἡ ἀνεύρεσις πρό τινων ἐτῶν ἐπιγραφῆς τινος ἀναφερομένης εἰς τὰ τοῦ Πειραιῶς θέατρα. Εἶνε ἡ ἐπιγραφὴ ἡ πρὸ δεκαετίας ἀνευρεθεῖσα καὶ διὰ τοῦ Ἀθηναίου δημοσιευθεῖσα, ἥτις ὡς ἐκ τῆς θέσεως ἐν ᾗ ἀνευρέθη σαφῶς δείκνυσιν ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὸ κατὰ τὴν Ζέαν θέατρον. Τοῦτο εἶνε πλέον ἀναμφισβήτητον·

τούτου δὲ τιθεμένου, ἰσχυρότατος προκύπτει λόγος νὰ θεωρηθῇ τὸ θέατρον ἐκεῖνο οὐχὶ Μακεδονικῶν καὶ δὴ τῶν τελευταίων, ἀλλὰ καθαρῶς Ἑλληνικῶν χρόνων. Ἡ ἐπιγραφὴ δηλ. ἀναφέρεται εἰς **ἐπισκευὴν** τοῦ κατὰ τὴν Ζέαν θεάτρου. Ἰδοὺ δὲ πῶς. Ἀναγράφονται ὀνόματα καταβαλόντων διάφορα ποσὰ *εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ θεάτρου*, ὡς ἐν ἐπικεφαλίδι λέγεται. Καὶ ἀληθῶς ἐν 50 στίχοις πολλοὶ ἀναγράφονται ποσά τινα ἐπιδόντες, ἄνωθεν δὲ φέρεται ὁ τίτλος

Οἵδε ἐπέδωκαν εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ θεάτρου.

Ἁπλοῦν ὅμως βλέμμα καὶ ἐπὶ τῶν εἰς ῥάκη, ὡς εἰπεῖν, περισωθέντων ἐρειπίων, ἄνευ πολλῆς μελέτης ἐξέτασις τοῦ μεγέθους μόνου τῆς οἰκοδομῆς, συσχετισμός τις πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις ταύτης, ταῦτα πάντα καταδεικνύουσιν ὅτι πολλῷ πλείω ἐδαπανήθησαν τῶν ὀλιγίστων σχετικῶς ἀναγραφομένων ἐν τῇ ἐπιγραφῇ. Κατασκευὴ θεάτρου ὁλοκλήρου, καὶ κατασκευὴ οἵα παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἐνοεῖτο, δὲν ἦτο τυχαῖόν τι. Ἀλλὰ τὸ ποσὸν τὸ ἀναγραφόμενον ἐκεῖ μολονότι ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε κεκολοβωμένη πως, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι ἐπήρκει εἰς ἀνίδρυσιν ἐξ ἀρχῆς θεάτρου ὥστε πείθεται, ὅτι ἡ λέξις *κατασκευὴ* ἡ ἐν ἀρχῇ κειμένη τοῦτο, τὴν *ἐπισκευὴν* δηλ. ἐσήμαινε καὶ οὐχὶ τὴν ἐξ ὑπαρχῆς θεμελίωσιν καὶ ἀνίδρυσιν. Κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς δηλ. χρόνους, ὅτε τὸ θέατρον ὑποστὰν φθοράς τινας εἶχεν ἀνάγκην ἐπιδιορθώσεως, συνῆλθόν τινες, οἵτινες κατώρθωσαν δι' ἐράνου νὰ συλλέξωσι χρήματα εἰς ἐπισκευὴν τῆς οἰκοδομῆς τῆς παλαιοτέρας, ἥτις βεβαίως ἕνεκα τῶν πολέμων καὶ τῆς ἀμελείας τῆς ἐκ τούτων προελθούσης οὐκ ὀλίγον θὰ ἔπαθεν. Ἐντεῦθεν προσέρχεται ἡμῖν λόγος ἰσχυρότατος τοῦ νὰ δεχθῶμεν τὸ θέατρον ἐκεῖνο, ὡς πολλῷ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων ἀρχαιότερον.

Εἶνε οὐκ ὀλίγον ἰσχυρὸς ὁ λόγος οὗτος, καὶ ἕνεκα τοῦ τόπου ὅπου εὑρέθη ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ἕνεκα τοῦ ποσοῦ τοῦ ἀναγραφομένου, ὥστε δύναταί τις ἐπὶ τούτου βασιζόμενος νὰ μὴ προέλθῃ εἰς ζήτησιν περαιτέρω ἀποδείξεων, ἀρκούντως σὺν τοῖς ἄλλοις τοῖς προειρημένοις ἤδη συνδυαζόμενος πείθει περὶ τοῦ τεθέντος ἤδη ὅτι τὸ θέατρον τὸ ὑπ' ἐξέτασιν θεωρητέον ὡς παλαιόν. Καὶ ἀληθῶς θὰ ἠρκούμην εἰς τοὺς λόγους τούτους, θὰ περιωριζόμην εἰς τὰ ἐκ τούτων ἐξαγόμενα, ἐὰν μὴ καὶ ἑτέρωθεν ἐπεφαίνετο ἀκτὶς φωτὸς σαφέστερον ἔτι φωτίζουσα τὸ σημεῖον τοῦτο, ἐὰν μὴ καὶ ἄλλη τις ὄψις αὐτοῦ ζωηροτέρα ἐμφανιζομένη παρεῖχε μείζονα λαβὴν εἴς τε τὴν ἐκθυμοτέραν τῶν προηγουμένων ἀποδοχὴν καὶ εἰς ἐντελεστέραν τούτου ἕνεκεν τοῦ ζητουμένου ἀπόδειξιν. Ἀφῆκα δηλ. τοὺς ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ θεάτρου ἀπορρέοντας λόγους, ἀφῆκα τὴν ἔρευναν τῆς ἐργασίας τῶν μερῶν αὐτοῦ καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ γνωστὸν ἤδη ὡς παλαιὸν θέατρον, τὸ τῆς Μουνιχίας.

Τὸ θέατρον τοῦτο φαίνεται ὅτι ὑπέστη φθορὰν καὶ φθορὰν τελείαν, δι'

ἣν ἐλήφθη ἀνάγκη τελείου ἀνακαινισμοῦ αὐτοῦ. Οὕτως εἶχον καταστραφῆ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κοίλου, ὅλα τὰ περὶ τὴν ὀρχήστραν, ἡ σκηνὴ κτλ. Τὸ μόνον διεκφυγὸν τὴν καταστροφήν, ἕνεκα τῆς θέσεως ἐν ᾗ ἔκειτο, εἶνε τὸ περὶ τὴν ὀρχήστραν ὑδραγωγεῖον, καὶ ἰδίως ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ ἐπιφάνεια. Ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς, ἰδιαιτέρως δ' ἡ τῶν λίθων ἐργασία καὶ ἁρμογὴ τῶν ἐν τῷ ὑδραγωγείῳ, καθ' ὅλα ὅμοια πρὸς τὸ τῆς Μουνιχίας θέατρον ἥκιστα δεικνύουσι χρόνους, εἰς οἵους παραπέμπεται συνήθως τὸ θέατρον τοῦτο. Ἔπειτα αὐτὴ ἡ ἀπογύμνωσις κατὰ τὰ ἄνω τοῦ ὑδραγωγείου καὶ ἡ μὴ κατάδειξις τοῦ τρόπου τῆς ἐπιπωματίσεως δὲν ἐμφαίνουσιν ἀτέλειαν περὶ τὴν κατασκευήν, ἀλλ' ὑπομιμνήσκουσιν ἁπλῶς φθοράν, ἣν ὑπέστη τὸ θέατρον, ἀποσπασθείσης τῆς μαρμαρίνης ἐπιστρώσεως τῆς ἄνωθεν τοῦ ὀχετοῦ καὶ ὑπὲρ τὴν ὀρχήστραν ἁπλουμένης.

Ἔπειτα αἱ κατώτεραι βαθμίδες τοῦ κοίλου ἀλλαχοῦ μὲν φαίνονται ἀνεξέργαστοι καὶ ἀναρμόστως τοποθετημέναι ἀλλαχοῦ δὲ ὁμαλαὶ καὶ καλῶς τεταγμέναι· τοῦτο ἐθεωρήθη, ὡς προελθὸν ἐκ τῆς ἀμελείας τῆς τέχνης περὶ τὰ τοιαῦτα, καθ' οὓς χρόνους ἐγένετο τὸ θέατρον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο καταπίπτει, καθ' ὅσον καὶ ἂν τεθῇ κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς τὸ θέατρον χρόνους, εἶνε τεχνικῶς ἀδύνατον νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι οὑτωσὶ ἀποκεκαλυμμέναι ἦσαν αἱ βαθμίδες αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος. Τοῦτο δὲ διότι δεκτοῦ γιγνομένου ὅτι ἡ εὐθὺς ὑπὸ ταύτας ἐπιφάνεια τῆς ὀρχήστρας ἦτο κεκαλυμμένη (καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μένῃ γυμνὸς ὁ νῦν φαινόμενος βράχος), καὶ ἰδίως τὰ ἀνοίγματα τοῦ ὑδραγωγείου, ἅτινα ἀδύνατον νὰ ἦσαν ἀναπεπταμένα, ἰδοὺ ἀμέσως ἐξίσωσις τῶν βαθμίδων τούτων, καὶ δὴ τῆς κατωτέρας πρὸς τὴν ὀρχήστραν καὶ ἔκλειψις παντελὴς αὐτῶν, ὅπερ ἀδύνατον, διότι δὲν ἔπρεπε μᾶλλον καὶ αὐτὸς ὁ νῦν φαινόμενος σκελετὸς αὐτῶν νὰ ὑπάρχῃ. Καὶ ἄλλως δὲ καὶ ἂν τεθῇ ἔτι ὅτι διὰ τῆς ἐπιστρώσεως τῆς ὀρχήστρας δὲν κατεστρέφετο τὸ ὕψος τῶν βαθμίδων, καὶ ὅτι οὕτως ἐφαίνοντο αὗται καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τοῦ κτιρίου, τόλμη ἀληθῶς εἶνε νὰ κατηγορηθῇ τοσαύτη ἀφιλοκαλία κατὰ τῶν χρόνων ἐκείνων ἐν οἷς δὲν ἔπαυσεν ἡ θεραπεία τοῦ καλοῦ, καὶ ἀφ' ὧν ὑπάρχουσι τοῦ ἐναντίου δείγματα.

Ἐκτὸς τούτων, ἀφ' οὗ ἐγένετο δεκτὸν ὅτι τὸ τῆς Μουνιχίας θέατρον εἶνε ἀρχαῖον, πρέπει νὰ δεχθῇ τις μετὰ τὰς διαβεβαιώσεις τὰς ἄνω, ὅτι καὶ πᾶν ἄλλο ὁμοίως κατεσκευασμένον εἰς τοὺς αὐτοὺς πρέπει ν' ἀνάγηται χρόνους. Τοῦτο ἐφαρμόζεται ἀκριβῶς εἰς τὸ τοῦ Πειραιῶς θέατρον, ἐφ' οὗ μεγάλη ἡ ὁμοιότης κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ περὶ τὴν ὀρχήστραν πρὸς τὸ τῆς Μουνιχίας, ὥστε ἢ πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἐκεῖνο νεώτερον κατασκεύασμα, καὶ οὐχὶ τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τῶν συγγραφέων θέατρον τῆς Μουνιχίας, ἢ ὅτι καὶ τὸ κατὰ τὴν Ζέαν

εἶνε ἀρχαῖον καὶ δὴ τὸ ἐν Πειραιεῖ ἰδιαιτέρως καλούμενον, ὡς ἐσημειώθη ἄνω.

Δυοῖν θάτερον. Οὐδὲν πλέον παρεμπίπτει μεταξὺ τῶν δύο. Πλὴν ἐπειδὴ τὸ πρῶτον δὲν δύναται βεβαίως νὰ κατισχύσῃ, διότι προκύπτει εἰς μέσον ὡς πόρισμα ἢ ἄρσιν ἀμφοτέρων, δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ παραδεχθῶμεν τὸ ἕτερον καὶ οὕτω νὰ φθάσωμεν δι' ὀλίγων οὕτως εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητουμένου, τὴν παραδοχὴν δηλ. δύο ἐν Πειραιεῖ θεάτρων, ὑπὸ διάφορα πρὸς διάκρισιν ὀνόματα, τὸ τοῦ Πειραιῶς, ἐπαναλαμβάνω καὶ τὸ τῆς Μουνιχίας.

Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα καὶ ἄλλο ἀκόμη δύναταί τις νὰ προσαγάγῃ ἐπιχείρημα, τὸ ἐκ τοῦ μεγέθους τοῦ θεάτρου προερχόμενον καὶ δεικνῦον ὅτι λίαν γνωστὸν τοῦτο τοῖς παλαιοτέροις ὑπῆρχεν· ὁσάκις δηλ. γίγνεται ἐν τοῖς συγγραφεῦσι λόγος περὶ συναθροίσεως ἐν Πειραιεῖ, τόπος ταύτης ἀναφέρεται τῆς Μουνιχίας ῥητῶς τὸ θέατρον ὡς εὐρύτερον, ὡς πλείους, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ, οὐδέποτε δ' ὀνομάζεται τὸ τοῦ Πειραιῶς· καὶ τούτου ὁ λόγος ἀκόμη καὶ σήμερον πρόδηλος, ἀκόμη τὰ λείψανα τῆς χωρητικότητος ἀμφοτέρων δεικνύουσι διατί ἐκ τῶν δύο τὸ πρὸς τῇ Μουνιχίᾳ προὐτιμᾶτο.

Ὡς κατακλεὶς δὲ τοῦ περὶ τοῦ θεάτρου τούτου λόγου, ἂς τεθῶσι τὰ ἀνευρεθέντα ἐν τοῖς θεμελίοις αὐτοῦ δύο μεγάλα ἑδώλια, καλῶς ἐξειργασμένα, ὁμοιότατα τοῖς τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου ἐν Ἀθήναις, ἀπολειφθέντα βεβαίως ἐκ τῆς παλαιοτέρας θέσεως τοῦ κτιρίου καὶ ῥιφθέντα εἰκῇ ἐν τῇ ἐπισκευῇ ἢ καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ἱδρύσεως ὡς σκεπάσματα ἑνὸς κατὰ τὸ κοῖλον ἀνευρεθέντος φρέατος. Ἡ ἐργασία αὐτῶν δεικνύει ὅτι ἀνῆκον εἰς τοὺς καλοὺς τοῦ κτιρίου χρόνους, ἀντιδιαστελλόμενα σαφῶς κατὰ τοῦτο μέρους ἑδωλίου κατὰ τὴν ἀριστερὰν πάροδον ἀνευρεθέντος καὶ οὐ μόνον κατὰ τὴν ἐργασίαν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ εἶδος τοῦ λίθου διαφέροντος.

Β'.

Ἤδη χωροῦμεν ἀσφαλέστερον ἐπὶ τὸ ἕτερον μέρος ἐκ τῶν γνωστοτέρων ἤδη τοποθετοῦντες τὰ μᾶλλον ἄγνωστα, ἀπὸ τῶν θεάτρων μετατιθέμενοι εἰς τοὺς λιμένας καὶ ὁρίζοντες μὲν ἕνα αὐτῶν, ἀκριβῶς δ' ἀσφαλίζοντες καὶ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἤδη σημειωθέντος θεάτρου. Ἐντεῦθεν δὲ κυρίως δειχθήσεται οἷα ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις τῶν θεμάτων, τίς ὁ συνέχων κρίκος, τίς ἡ δύναμις τοῦ ἤδη δειχθέντος ὅτι διάφορον τοῦ ἐν Μουνιχίᾳ τὸ ἐν Πειραιεῖ θέατρον, τίς ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν τοπογραφίαν τοῦ Πειραιῶς. Ἐπειδὴ δ' ἡ σειρὰ ἡ ὅλου τοῦ ἐντεῦθεν λόγου στενῶς ἔχεται μέρους τῆς ἱστορίας τοῦ Πειραιῶς, τὰ μάλιστα δ' ὑποβοηθεῖ

πρὸς ταῦτα ἡ ὑπόμνησις τοῦ μέρους ἐκείνου, μᾶλλον δ' αὐτὸ τοῦτο τὸ μέρος εἶνε τὸ ζητητέον, καλὸν διὰ βραχέων νὰ ῥίψωμεν βλέμμα περιληπτικὸν ἐπί τε τῶν πρὸ τοῦ σημείου τούτου καὶ τῶν κατ' αὐτὸ, ἵνα οὕτως εὐχερέστερον δυνηθῶμεν διακρίνοντες, ἣν μέχρι τούτου περιεβάλλετο ἡ ἑρμηνεία παρεξήγησιν, δυνηθῶμεν νὰ παράσχωμεν τὴν ἀληθῆ θέσιν τοῦ ζητήματος, τὰ μᾶλλον πιστὰ μέσα τῆς λύσεως αὐτοῦ.

Πρόκειται περὶ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ἧτταν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τοὺς τριάκοντα. Ἡ πόλις ἀνάστατος ἐσφάδαζεν ὑπὸ τὴν μανίαν αὐτῶν ζητοῦσα διεκφυγὴν, ματαίαν ὅμως· οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπάταξαν πᾶσαν πρὸς ἐξέγερσιν τάσιν. Πλὴν ἐκ τῶν ἀποχωρησάντων προηγουμένως εἰς Θήβας ὁ τολμηρὸς τῆς ἐλευθερίας προασπιστὴς καταλαμβάνει τὴν Φυλὴν, καὶ ἐξαναγκάζει τοὺς τριάκοντα ν' ἀποσυρθῶσιν Ἐλευσίναδε. Ὁ Θρασύβουλος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ ἔρχεται καὶ στρατοπεδεύει εἰς τὴν Μουνιχίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ συνέβησαν συμπλοκαί τινες μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῶν τριάκοντα καὶ τῶν ἐκ τῆς Φυλῆς· ἐπειδὴ ὅμως τὰ πράγματα παρετείνοντο ἄνευ ἀποτελέσματός τινος, ἡ δὲ τοιαύτη ἀνωμαλία δὲν συνέφερεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἀπὸ τῶν ὁποίων πολλοὶ εἶχον ἀποστατήσῃ ἀπεφασίσθη νὰ δοθῇ μία λύσις τῆς καταστάσεως ταύτης. *Πεμπόντων δὲ*, λέγει ὁ Ξενοφῶν, *πρέσβεις ἐς Λακεδαίμονα τῶν μὲν τριάκοντα ἐξ Ἐλευσῖνος, τῶν δὲ ἐν τῷ καταλόγῳ ἐξ Ἄστεος, καὶ βοηθεῖν κελευόντων, ὡς ἀφεστηκότος τοῦ δήμου ἀπὸ Λακεδαιμονίων, Λύσανδρος λογισάμενος, ὅτι οἷόν τε εἴη, ταχὺ ἐκπολιορκῆσαι τοὺς ἐν τῷ Πειραιεῖ κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, εἰ τῶν ἐπιτηδείων ἀποκλεισθείησαν, ξυνέπραξεν ἑκατόν τε τάλαντα αὐτοῖς δανεισθῆναι, καὶ αὐτὸν μὲν κατὰ γῆν ἁρμοστὴν, Λίβυν δὲ τὸν ἀδελφὸν ναυαρχοῦντα ἐκπεμφθῆναι.* Ἐπὶ τῷ σκοπῷ λοιπὸν τούτῳ ἔρχεται ὁ Λύσανδρος εἰς Ἐλευσῖνα, ὁ δὲ Λίβυς ὁ ναύαρχος ἀποκλείει κατὰ θάλασσαν τὸν Πειραιᾶ *ὅπως μηδὲν εἰσπλέει αὐτοῖς τῶν ἐπιτηδείων.* Ὁ φθόνος ὅμως τοῦ Παυσανίου ἔδωκεν ἑτέραν τροπὴν εἰς τὰ πράγματα. Διότι οὗτος φοβούμενος μήπως ὁ Λύσανδρος ἀναδειχθῇ ἐν Ἀθήναις, κατέπεισε τοὺς ἐφόρους νὰ ἐκπέμψωσιν αὐτόν· χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ νὰ καταπείσῃ τοὺς Κορινθίους καὶ Βοιωτοὺς (διότι οὗτοι ἔλεγον ὅτι *οὐ νομίζοιεν εὐορκεῖν ἂν στρατευόμενοι ἐπ' Ἀθηναίους, μηδὲν παράσπονδον ποιοῦντας*) ἔρχεται καὶ στρατοπεδεύει ἐν Πειραιεῖ καὶ ἀκριβῶς ἐν τῷ Ἁλιπέδῳ καλουμένῳ πρὸς τῷ Πειραιεῖ δεξιὸν ἔχων κέρας. Ἐντεῦθεν ἀκριβῶς ἄρχεται ἡ δυσχέρεια τῆς ἑρμηνείας· ἰδοὺ τὸ σημεῖον τὸ πρῶτον ἐφ' οὗ βασίζονται τὰ μετὰ τοῦτο. Κατὰ ποίαν διεύθυνσιν παρετάχθη ὁ στρατὸς τῶν Λακεδαιμονίων; ποῦ ἵστατο ὁ Παυσανίας; πρὸς ποῖον μέρος διηυθύνθη; ταῦτα πάντα ζητοῦνται διὰ τῆς ἑρμηνείας τοῦ χωρίου. Ὁ Ξενοφῶν λέγει· *Ὁ δὲ Παυσανίας ἐστρατοπεδεύσατο ἐν τῷ Ἁλιπέδῳ καλουμένῳ πρὸς τῷ Πειραιεῖ δεξιὸν ἔχων κέρας, Λύσανδρος δὲ ξὺν τοῖς μισθο-*

φόροις τὸ εὐώνυμον. Ἀλίπεδον εἶνε πᾶσα ἡ χώρα ἡ μεταξὺ τοῦ λιμένος τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ Φαλήρου ἡ ἑλώδης τὴν φύσιν, ἣν μέχρι τῆς σήμερον διετήρησεν. Οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον ξυνεσπειράθησαν ὡς ἤδη ὁ ἱστορικὸς εἶπεν εἰς τὴν Μουνιχίαν, ὥστε ὁ στρατὸς ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ἦτο ἀντικρὺ παρατεταγμένος οὕτως, ὥστε μέτωπον εἶχε πρὸς τὸν λόφον τῆς Μουνιχίας, ὅ ἐστι εἰς γραμμὴν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. διήκουσαν· τῆς γραμμῆς ταύτης τὸ ἕτερον ἄκρον, τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν, τὸ δεξιὸν κέρας κατεῖχεν ὁ Παυσανίας τὸ δ' ἀντίθετον ὁ Λύσανδρος.

Τοῦτο ἐὰν ἐπιθυμῇ τις ν' ἀκριβολογήσῃ διαφαίνεται καὶ ἐν τῇ φράσει τοῦ ἱστορικοῦ τάξαντος πλησίον τοῦ *πρὸς τῷ Πειραιεῖ, τὸ δεξιὸν ἔχων κέρας.* Ὁ Παυσανίας ἀντενεργῶν τῷ Λυσάνδρῳ προσεπάθει ἐπιτιθέμενος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων νὰ δηλώσῃ ταὐτοχρόνως τὴν εὐμένειαν τῶν διαθέσεων αὐτοῦ πρὸς αὐτούς. *Ἐπεὶ δ' οὐδὲν τῆς προσβολῆς πράξας ἀπῆλθε τῇ ὑστεραίᾳ λαβὼν τῶν Λακεδαιμονίων δύο μοίρας, τῶν δὲ Ἀθηναίων ἱππέων τρεῖς φυλάς, παρῆλθεν ἐπὶ τὸν Κωφὸν λιμένα, σκοπῶν πῇ εὐαποτείχιστος εἴη ὁ Πειραιεύς.* Ἰδοὺ τὸ χωρίον ἐφ' οὗ βασίζεται ὁ καθορισμὸς τοῦ Κωφοῦ λιμένος καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα λεγομένων ἀσφαλίζεται καὶ τὸ θέατρον· ἰδοὺ δηλ. τὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως τῶν δύο μερῶν. Ἡ κατανόησις τούτου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διευθύνσεως, ἣν ἔλαβεν ὁ Παυσανίας. Πάντες οἱ ἑρμηνεύοντες λέγουσιν ὅτι ὡς ἐν τῷ Ἀλιπέδῳ ἵστατο διηυθύνθη πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν σημερινὴν Κρεμμυδαροῦ, ὅθεν καὶ ἐκεῖ θέτουσι τὸν Κωφὸν λιμένα. Ἀλλὰ διὰ τί νὰ διευθυνθῇ ἐκεῖθεν; τίς ὁ σκοπὸς αὐτοῦ; ἐζήτει πῇ εὐαποτείχιστος εἴη ὁ Πειραιεύς· ἀκριβῶς δὲ διὰ τοῦτο ἥκιστα πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἔπρεπε νὰ τραπῇ.

Οἱ Ἀθηναῖοι εὑρίσκοντο ἔτι ἐν Μουνιχίᾳ, ὁ Λίβυς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λυσάνδρου εἶχεν ἀποκλείσῃ κατὰ θάλασσαν τὸν Πειραιᾶ, οὐδεὶς ἐντεῦθεν φόβος ἐξωτερικῆς διὰ τοῦ λιμένος συγκοινωνίας, διὸ ἄσκοπος φαίνεται ἡ εἰς τὸ στόμιον αὐτοῦ παρουσία τοῦ Παυσανίου, ἐν ᾧ αὐτὸς σκοπὸν εἶχε τὸν παντελῆ περιορισμόν, ἵνα διὰ τούτου κατορθώσῃ νὰ γνωρίσῃ τοῖς Ἀθηναίοις τὰς σκέψεις καὶ διαθέσεις αὐτοῦ. Ζητητέον λοιπὸν ἄλλην ὁδόν, καὶ ἡ μόνη τοιαύτη εἶνε ἡ κατὰ τὴν Α. παραλίαν τοῦ μεγάλου λιμένος πρὸς Ν. διεύθυνσιν.

Ὁ Παυσανίας ἐζήτει ἀποκλεισμόν, περιορισμὸν στενώτερον, ἐξαναγκασμὸν τῶν Ἀθηναίων εἰς ὑποχώρησιν, τοῦτο δὲν κατωρθοῦτο διὰ τῆς πρὸς ὅλως ἀντίθετον φορὰν διευθύνσεως αὐτοῦ, δι' ἧς ἐλεύθεροι κάτοχοι τοῦ Πειραιῶς ὅλοι ἀφίνοντο οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον· ὁ Παυσανίας ἐσκόπει νὰ περιστείλῃ αὐτοὺς ὅσον οἷόν τε περισσότερον καὶ περιορίσῃ εἰς μικρὸν χῶρον ἀποκλείων πᾶσαν συνένωσιν αὐτῶν μετὰ τῆς χερσονήσου τοῦ Πειραιῶς, ὁπόθεν διὰ τὰ ἀναπεπταμένα αὐτῆς παράλια ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἐλπίδα

ὑποστηρίξεως· διευθυνόμενος ὅμως πρὸς Δ. οὐ μόνον δὲν ἐπετέλει τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ἄσκοπον ὅλως δείκνυσι τὴν πορείαν, καὶ ἐλεύθερον ἀφίνει τὸ στάδιον εἰς τὸν Λύσανδρον, ἐν ᾧ ἐδηλώθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ὅτι φθόνῳ φερόμενος πρὸς τοῦτον ἀνέλαβε τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην ἵνα ἐπιτεθῇ μὲν κατὰ τῶν Ἀθηναίων, δώσῃ δ' ὅμως αὐτοῖς ν' ἐννοήσωσι τὰς διαθέσεις αὐτοῦ, ὅτι μᾶλλον εἰς συνδιαλλαγὴν ἀπέβλεπον ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε πορείας αὐτοῦ.

Ἵνα ἐπιτελέσῃ ὅμως πάντα ταῦτα, καὶ τὸν στενότερον ἀποκλεισμὸν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν ὑπεροτέρησίν του ἐν τοῖς στρατηγικοῖς πρὸ τοῦ Λυσάνδρου, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων κατάληψιν τῶν σχεδίων αὐτοῦ, ὤφειλε νέαν ὁδὸν ν' ἀκολουθήσῃ, ὤφειλε νὰ ἐρεθίσῃ μᾶλλον τοὺς Ἀθηναίους· τοῦτο δὲ δὲν θὰ κατωρθοῦτο βεβαίως διὰ τῆς πρὸς Δ. ἀπομακρύνσεως, ἀφ' οὗ πολλῷ ἐγγυτέρω τούτου ἀπέκλειεν αὐτοὺς ὁ Λύσανδρος, οὐδὲ θὰ ἠδύνατο ὁ Ξενοφῶν νὰ εἴπῃ εὐθὺς κατωτέρω τὸ *προσέθεόν τινες καὶ πράγματα αὐτῷ παρεῖχον*, ἐὰν αὐτὸς μὲν ἀπεμακρύνετο πρὸς τὴν Κρεμμυδαροῦ, περὶ δὲ τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου Πειραιῶς, ἔμενεν ἡ ἀπολειφθεῖσα δύναμις. Σαφέστατον λοιπὸν εἶνε ὅτι ἵνα ἐρεθισθῶσιν ἐκεῖνοι οἵτινες ἐν Μουνιχίᾳ συνεσπειράθησαν, φαίνεται ὅτι παρῆλθεν ὁ στρατηγὸς πρὸς μέρος τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρον αὐτοὺς καὶ οὐχὶ ὅλως ἀδιάφορον, ὅλως ἀπομεμακρυσμένον καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὡς διὰ τοίχου ἀπεκλείοντο διὰ τοῦ ἀπολειφθέντος στρατοῦ. Τελευταῖον πάντων πῶς ὁ ἀκριβολόγος κατὰ τοῦτο Ξενοφῶν, δὲν λέγει τί ἔπραξαν οἱ μὴ ἀναχωρήσαντες μετὰ τοῦ Παυσανίου, τί ἔπραξεν ὁ Λύσανδρος· διότι διευθυνομένου τοῦ Παυσανίου πρὸς ὃ σημεῖον συνήθως τίθεται ἡ διεύθυνσίς του, ἔπρεπεν εὐλογώτατα νὰ συμβῇ ἐναντίωσίς της ἐκ μέρους τῶν ὑπὸ τῶν Λύσανδρον παρεμπιπτόντων ἐναντίον τῶν ἐπιτιθεμένων Ἀθηναίων· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἀναφέρεται ἐν τῷ μεταξὺ τῆς ἀναχωρήσεως καὶ τῆς πρώτης συμπλοκῆς· ὅπερ δηλοῖ μεθ' ὅλων τῶν ἄλλων, ὅτι ὁ Παυσανίας καταλιπὼν τὸν Λύσανδρον ὄπισθεν διευθύνθη πρὸς τὰ ἔμπροσθεν καὶ τοῦτο ἰδίᾳ, ἠρέθισε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ. Τὴν δὲ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος πρόοδον αὐτοῦ οὐδόλως βεβαίως ἐκώλυον τὰ τείχη, ὧν μέρος μετὰ τῶν μακρῶν εἶχε καταπέσῃ ἤδη ὡς ἡ λοιπὴ πολεμικὴ κίνησις δείκνυσιν.

Ἐὰν ἤδη ἐξετάσωμεν καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ τόπου εὑρίσκομεν προδηλότατα ὅτι μόνον πρὸς τοῦτο ἠδύνατο νὰ διευθυνθῇ ὁ Παυσανίας, ὡς συντελεστικώτατον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Ἐζήτει περιορισμὸν τῶν Ἀθηναίων, ἐζήτει τὸ εὐαποτειχιστότατον τοῦ Πειραιῶς. Διὰ τῆς λέξεως αὐτῆς δηλοῦται ὅτι ἐπεθύμει νὰ εὕρῃ τὸ μέρος ἐντὸς τοῦ Πειραιῶς, οὗ φρασσομένου εὐκόλως θ' ἀπεκλείοντο οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον. Φυσικὸν εἶνε, ὅτι τοιοῦτο ἔπρεπεν ὡς οἷόν τε ἥττονος ἐκτάσεως νὰ εἶνε, διά τε τὸ ταχὺ τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ διὰ τὴν ὀλίγων δυνάμεων, οἵας ὁ Παυσανίας εἶχεν,

ἐξάντλησιν. Τοιοῦτο δ' ἀκριβῶς εἶνε τὸ στενώτερον μέρος τοῦ λαιμοῦ τῆς χερσονήσου τοῦ Πειραιῶς ὅπερ χωρίζει τοὺς δύο λιμένας τὸν Μέγαν καὶ τὸν τῆς Ζέας καὶ ἔχει ἐν μὲν τῷ μεγάλῳ λιμένι ὅριον κολπίσκον τινὰ γνωστὸν σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σκάλα τοῦ Μανίνα* ὄπισθεν τοῦ τελωνείου ἐν δὲ τῷ τῆς Ζέας τὰς πρὸ τοῦ θεάτρου ἀκτάς.

Πρὸς τὸ σημεῖον λοιπὸν τοῦτο ἀποβλέπων ὁ Παυσανίας ἐκεῖ καὶ διευθύνετο. *Ἐπεὶ δε,* κατὰ Ξενοφῶντα, *ἀπιόντος αὐτοῦ προσέθεόν τινες καὶ πράγματα αὐτῷ παρεῖχον, ἀχθεσθεὶς παρήγγειλε, τοὺς μὲν ἱππέας ἐλαύνειν ἐς αὐτοὺς ἀνέντας, καὶ τοὺς τὰ δέκα ἀφ' ἥβης ξυνέπεσθαι· ξὺν δὲ τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ἐπηκολούθει. Καὶ ἀπέκτειναν μὲν ἐγγὺς τριάκοντα τῶν ψιλῶν, τοὺς δ' ἄλλους κατεδίωξαν* **πρὸς τὸ ἐν Πειραιεῖ θέατρον.** Ἰδοὺ οἷος τίθεται ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ζητημάτων. Τοποθετηθέντος προηγουμένως τοῦ θεάτρου ἤδη ἐν τῇ ἐπιλύσει τοῦ χωρίου ἐκείνου τοῦ Ἕλληνος ἱστορικοῦ τίθεται καὶ ὁ Κωφὸς λιμὴν ἀκριβῶς. Συμφώνως δηλ. πρὸς τὴν τεθεῖσαν τοῦ Παυσανίου διεύθυνσιν οὐδὲν ἄλλο μέρος εἶνε τοῦτο ἢ τὸ ἐν δεξιᾷ εἰσιόντι εἰς τὸν λιμένα ὅπου συνήθως ἐτίθετο ὁ Κάνθαρος, κακῶς ὅμως κυρίως ἕνεκα τοῦ μεγέθους αὐτοῦ· καθ' ὅσον ὁ Κάνθαρος τοὺς νεωσοίκους περιλαμβάνων ὑποτίθεται μείζων, καὶ ὡς τοιοῦτος οὐδεὶς ἄλλος εἶνε ἢ ὁ κολπίσκος ὁ ἐν ἀριστερᾷ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος, ὡς ἄλλοτε δειχθήσεται.

Εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ Κωφοῦ λιμένος οὐχ ἧττον καὶ τοὔνομα συμβάλλεται ὁπωσδήποτε ληφθῇ καὶ ἑρμηνευθῇ τοῦτο. Πιθανὸν δηλ. ὅτι ὠνομάσθη ὁ λιμὴν οὕτως ἐκ τῆς ἠρεμίας τῆς ἀείποτε ἐπικρατούσης ἐν αὐτῷ ἀντὶ τοῦ ἤρεμος, ἥσυχος, ὁ μὴ ὑπακούων, ὁ μὴ ἀκούων τὰς ταραχὰς τῶν ἀνέμων· καὶ ἀληθῶς τὸ διαμέρισμα τοῦτο τοῦ λιμένος οὐδόλως προσβάλλεται ὑπὸ τῶν ἀνέμων, οὐδὲ τοῦ φοβερωτέρου διὰ τὸν Πειραιᾶ ἀνέμου, τοῦ δυτικοῦ, ἐν ᾧ τοῦτο δὲν συμβαίνει εἰς τὴν θέσιν ἔνθα συνήθως ὁ Κωφὸς λιμὴν τίθεται, ἀναπεπταμένην πρὸς πάντας οὖσαν τοὺς ἀνέμους.

Πιθανωτέρα ὅμως φαίνεται ἡ ὑπὸ διάφορον ὄψιν ἐκδοχὴ τοῦ ὀνόματος ἧς ἡ ἑρμηνεία δύναταί πως νὰ χειραγωγηθῇ ὑπὸ τῆς γνώσεως τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἐν τῇ χρήσει πολλάκις ἐπιθέτων εἰλημμένων ἀπὸ τῶν ἐμψύχων εἰς τὰ ἀναίσθητα. Λέγει π. χ. ἡ γλῶσσα ἐπὶ ὁδῶν ἀδιεξόδων *τυφλοσόκακο*, δηλοῦσα μὲν διὰ τούτου ὁδόν, ἀλλ' ὁδὸν καταχρηστικῶς, ὡς εἰπεῖν, τὸ ὄνομα φέρουσαν. Ἐγγυτέρω ταύτης χρῆσις τῆς γλώσσης εἶνε ἡ ἑξῆς. Οἱ ναυτικοὶ ἀκόμη καὶ σήμερον ὀνομάζουσι κατ' ἐξοχὴν *θάλασσα* μὲν τὴν τρικυμίαν (*εἶχε θάλασσα, ἔκαμε θάλασσα*) *κουφοθάλασσα* δὲ τὴν μακρόθεν, ἐκ μακρὰν δηλ. γιγνομένης τρικυμίας μικρὰν κίνησιν κυμάτων ἄνευ διαρρήξεως αὐτῶν, ὅ ἐστι τὴν τρικυμίαν ἥτις μὴ οὖσα ἀληθὴς τοιαύτη κολάζεται διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ πρώτου συνθετικοῦ (*κουφοθάλασσα* ἢ *κουφοθαλασσιά*). Ἐὰν δέ τις δεχθῇ ταραχήν τινα ἐν τῷ ὁρμίσκῳ τούτῳ,

εἶνε ἡ ἀπήχησις ὡς εἰπεῖν τῆς τρικυμίας τῆς ἐν τῷ λοιπῷ λιμένι ἐγειρομένης ὑπὸ μόνου τοῦ δυτικοῦ ἀνέμου.

Ὁμοιοτάτη λοιπὸν ταύταις χρῆσις ἀνευρίσκεται καὶ ἐν τῇ τοῦ Κωφοῦ λιμένος ὀνομασίᾳ, δι' ἧς ἐμφαίνεται μὲν τύπος λιμένος, καταχρηστικῶς ὅμως φέροντος τὸ ὄνομα τοῦτο· διότι τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶνε λιμὴν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος, ἀλλ' ἁπλῶς ὁρμίσκος τις πολλῷ μικρότερος τῆς Κρεμμυδαροῦς, ἥτις δικαίως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς λιμὴν τέλειος δυνάμενος νὰ περιλάβῃ καὶ τοὺς νεωσοίκους καὶ κατ' ἀκολουθίαν δυνάμενος νὰ φέρῃ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κανθάρου.

Ἐκ πάντων τούτων, ἵνα θέσωμεν ἤδη τέρμα, συνάγεται ἀριδήλως ὅτι ἡ μὴ ἱκανοποιοῦσα ἑρμηνεία τοῦ χωρίου ἐκείνου τοῦ Ἐρχιέως ἱστορικοῦ ἔρχεται πιθανοτάτη, δι' ἁπλῆς μεταστροφῆς τῆς διευθύνσεως τοῦ Παυσανίου, ἄμεσον ἀκολουθίαν ἐχούσης τὴν ἀσφαλῆ τοποθέτησιν τοῦ Κωφοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς εἰς ὅλως ἀντίθετον σημεῖον τῆς θέσεως ἐν ᾗ συνήθως τάσσεται, ἡ δὲ τοποθέτησις αὕτη οὕτω γιγνομένη παρέχει ἡμῖν δι' ἀντιστρόφου ἤδη πορείας τὴν ὕπαρξιν δύο θεάτρων ἐν Πειραιεῖ ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων χρόνων, ταῦτα δὲ πάντα ἐξηγμένα ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων τῶν πρώτων δηλ. πηγῶν, τῶν ἑλληνικῶν, ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἀπροκαταλήπτου αὐτοῦ τοῦ τόπου, τῆς ἐρεύνης τῆς ἀμιγοῦς πάσης ἔξωθεν ἐπιδράσεως. Τοιαύτην ὑπολαμβάνω τὴν δυνατὴν ἑρμηνείαν τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ Ξενοφῶντος, οὕτω μᾶλλον ἱκανοποιοῦσαν θεωρῶ, διὸ ἐκθέμενος τὰ κατ' αὐτὴν ὑποβάλλω τὰς ἁπλᾶς ταύτας παρατηρήσεις τοῖς σοφωτέροις εἰς ζήτησιν.

Ἐν Πειραιεῖ, τῇ 25 Ἰανουρίου 1882.

Ἰάκωβος Χ. Δραγάτσης

ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΜΕΛΛΟΝ ΤΩΝ ΠΕΠΟΛΙΤΙΣΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ

Ὑπὸ EMILE DE LAVELEYE

Δύω ζητήματα θέλουσι βαθέως διαταράξει τὰ τελευταῖα τοῦ αἰῶνος τούτου ἔτη· τὸ θρησκευτικὸν καὶ τὸ κοινωνικόν. Τὸ μὲν πρῶτον, περὶ οὗ πέρυσιν ἐπραγματεύθην, παρίσταται ὑπὸ δύω τρόπους.

Ἐν πρώτοις εἶναι πάλη ὁτὲ μὲν τῶν κυβερνήσεων, ὁτὲ δὲ τῶν λαῶν κατὰ τοῦ παπισμοῦ, ἅτε μὴ ἀρνουμένου τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν, καὶ πανταχοῦ πειρωμένου μετὰ πλείστης ὅσης σπουδῆς ἐπιτελέσαι τὴν μεγαλεπίβολον ταύτην ἰδέαν, ἐπινοηθεῖσαν κατὰ τὸν μεσαιῶνα, τοῦ ὑποτάξαι πᾶσαν πολιτείαν τοῖς βουλήμασι καὶ τοῖς διατάγμασι τοῦ ἄκρου μεγάλου ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης· τοῦτό ἐστι τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὸ περιβεβοημένον

δρᾶμα. Ἀλλ' ὑπάρχει κατὰ δεύτερον λόγον ἡ πάλη τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος κατὰ πάσης πίστεως εἰς τὸ ὑπερφυσικόν, ἢ ἵνα καθαρώτερον ἐκφρασθῶ, κατὰ παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος· τὸ ἔργον τοῦτο γίνεται ὑπονομηδόν, βραδέως καὶ λεληθότως, οὐχ ἧττον ὅμως ἐστὶ βαθὺ καὶ ῥιζικόν.

Τὸ κοινωνικὸν ζήτημα οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἡ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐμφάνισις τοῦ νέου τούτου προσώπου, ὅπερ οἱ Γερμανοὶ οἰκονομολόγοι καλοῦσιν «ἡ τετάρτη τάξις», τουτέστιν ἡ *ἐργατική*.

Περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἐν τῇ Γαλλίᾳ ἀνέστησαν οἱ ἀστοί, καὶ διὰ τοῦ στόματος τοῦ Sieyès εἶπον καὶ ἐπραγμάτωσαν τὸ περιβόητον λόγιον, τὸ συγκεφαλαιοῦν πλήρη τὴν ἐπανάστασιν· Τί εἶναι ἡ τρίτη τάξις; μηδέν.—Τί ὀφείλει νὰ ἦναι;—τὸ πᾶν».—Νῦν, οὐχὶ μόνον ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ἐν Γερμανίᾳ, καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον πανταχοῦ, ἡ ἐργατικὴ τάξις ὁμιλεῖ τὴν αὐτὴν πάλιν γλῶσσαν. Ἐν ταῖς πλείσταις χώραις παρεχωρήθη εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας καὶ εἰς τοὺς ἀποζῶντας ἐκ τοῦ μισθοῦ των, τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφοφορεῖν· ἐκ τούτου ἤδη ὠφελούμενοι, ζητοῦσι νὰ βελτιώσωσι τὴν κατάστασιν αὐτῶν. Ἐπέτυχον τῆς πολιτικῆς ἰσότητος· νῦν δ' ἀπαιτοῦσι τὴν κοινωνικὴν ἰσότητα, καὶ οὕτως ὀνειροπολοῦσι σειρὰν ὅλην μεταρρυθμίσεων, ἀποληξουσῶν εἰς γενικὴν ἀνάπλασιν τῆς ἐνεστώσης κοινωνίας. Παρετήρησεν ὁ Tocqueville ὅτι οὐδέποτε ὁ λαὸς ἦτο εὐτυχέστερος ἐν Γαλλίᾳ, ἢ κατὰ τὴν προτεραίαν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ὅμως κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν στιγμὴν ἡ δυσαρέστησις αὐτοῦ ἔμελλε νὰ καταστρέψῃ τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα, οὗ αἱ καταχρήσεις βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐξηφανίζοντο. Ἤθελέ τις πιστεύσει προστίθησιν ὁ θαυμαστὸς οὗτος συγγραφεύς, ὅτι «οἱ Γάλλοι εὗρον τὴν κατάστασίν των τόσῳ μᾶλλον ἀφόρητον ὅσῳ ἐγένετο βελτίων». Ὅλως τὸ αὐτὸ συμβαίνει σήμερον διὰ τὴν ἐργατικὴν τάξιν. Οὐδέποτε ἡ τύχη τοῦ ἐργάτου κατέστη ἧττον οἰκτρὰ ἢ ἐν τοῖς νῦν χρόνοις· αἱ μισθοδοσίαι ηὔξησαν ταχύτερον τῆς τιμῆς τῶν ὠνίων· κάλλιον διατρέφονται, καὶ ἰδίως ἀσυγκρίτως ὑγιεινότερα οἰκήματα οἰκοῦσι, καὶ κάλλιον ἐνδεδυμένοι εὑρίσκονται ἢ τὸ πρίν· ἐν τοσούτῳ οὐδεπώποτε ὑπέμειναν τὴν κατάστασιν αὐτῶν μετὰ τηλικαύτης δυσχερείας· οἱ μᾶλλον δυσχεραίνοντες ἐργάται δὲν εἶναι οἱ ἀγροτικοί, οἱ μόλις κερδαίνοντες τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπολύτως ἀναγκαῖα, ἀλλ' οἱ ἐνασχολούμενοι εἰς τὰ τῆς βιομηχανίας ἔργα, οἵτινες ἀπολαμβάνουσι τὸ διπλάσιον. Πρὸ δύω ἐτῶν εὗρον ἐν Ἀμστελοδάμῳ τοὺς τέμνοντας τοὺς ἀδάμαντας, στασιάζοντας· ὁ καθημερινὸς μισθός των ἦτον ἐκ φράγκων 20 μέχρι 30· οὐχὶ δὲ πόρρω αὐτῶν ὁ ἀγροτικὸς ἐργάτης ἐμισθοδοτεῖτο μόνον πρὸς φράγκον 1 $^1/_2$ καὶ δὲν ἐγόγγυζεν.

Ὅσῳ μᾶλλον ἡ θέσις τοῦ ἐργάτου προσεγγίζει εἰς τὴν τοῦ ἀστοῦ, τόσῳ χαλεπώτερον ἀνέχεται τὴν ἀπόστασιν τὴν εἰσέτι διαχωρίζουσαν αὐτούς.

Καθὼς ἔλεγεν ὁ κ. Γλάδστων, ὑπαινιττόμενος τὴν Ἰρλανδίαν. «Ὅτε ἀπελευθεροῖ τις χώραν τινά, τότε αὕτη ἐπανίσταται».

Τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, καιροῦ προϊόντος, θ' ἀναπτυχθῶσι δεινούμενα, ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελλόντων νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὰς ἐξ αὐτοῦ προερχομένας ταραχάς, ὁσημέραι αὐξάνει. Τοῦτο δὲ ἔχομεν πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν καὶ τυγχάνει ἀνέκφευκτον· κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα ὁ Βολταῖρος ἐφρόνει ὅτι ἡ κομψὴ ἀσέβεια ἔσται τὸ προνόμιον τῶν ἀνωτέρων τάξεων, ἡ δὲ δεισιδαιμονία τὸ μέρος τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ· ἀλλὰ σήμερον τίς δύναται εἰσέτι ν' ἀπατᾶται ὑπὸ παρομοίας φαντασίας;

Ὁ δημώδης τύπος, οἱ πολιτικοὶ ἀγῶνες συγκινοῦσιν ἁπάσας τὰς τάξεις· ἡ ἐπίδοσις αὕτη τῆς δημοκρατίας μεταφέρει καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἐργαστήριον, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν καλύβην ὅ,τι ἐπασχολεῖ τὰς ἐπιφανεῖς ὁμηγύρεις, τὰς αἰθούσας τῶν πλουσίων, καὶ τὰ κοινοβούλια.

Τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα εἰσὶν ἀμοιβαίως συνδεδεμένα διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων δεσμῶν. Ὁ χριστιανισμὸς ἐστὶν ὁ διαδοὺς τῷ κόσμῳ τὴν ἰδέαν τῆς ἰσότητος, ἐξ ἧς πηγάζουσιν οἱ πρὸς τελείαν ἰσονομίαν πόθοι,οἵτινες ἐπαπειλοῦσι τὸ σημερινὸν κοινωνικὸν καθεστώς.Ἐπίσης δὲ ἡ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιρροὴ κωλύει μέχρι τοῦδε τὴν ἔκρηξιν τῶν ἀνατρεπτικῶν δυνάμεων· καὶ μόνον τὰ διδάγματα αὐτοῦ, κάλλιον κατειλημμένα καὶ ὀρθότερον ἐφηρμοσμένα, θέλουσι πάλιν βαθμηδὸν ἐπαναγάγει τὴν εἰρήνην ἐν μέσῳ τῆς κοινωνίας.

Ὅτε σκέπτεταί τις περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, παρακινεῖται νὰ προθέσῃ ἑαυτῷ τὴν ἑξῆς ἐρώτησιν, λίαν σπουδαίαν· ἡ ἰδέα τῆς θρησκείας μέλλει ἆρά γε νὰ ἐπιζήσῃ τῇ ὑφισταμένῃ κρίσει, καὶ ἐὰν μὴ ἀπολεσθῇ, ὁποίαν θέλει λάβει μεταβολήν;

Α'.

Οὐδέποτε ἡ περὶ θρησκείας ἰδέα ἐδοκιμάσθη φοβερώτερον· ἀπὸ τῶν τεσσάρων περάτων τῆς γῆς πνέουσιν ἄνεμοι πολέμιοι, διασείοντες αὐτὴν καὶ ὡσεὶ μέλλοντες νὰ ἐξαφανίσωσιν αὐτήν.

Ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὡσαύτως αἱ θρησκευτικαὶ ἀρχαὶ ἦσαν βαθέως σεσαλευμέναι· ἡ ἀρχαία θρησκεία ὑπῆρχε μέν, καὶ οἱ θεσμοὶ αὐτῆς ἦσαν μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ἠσκημένοι· ἀλλ' ὅμως οἱ πεφωτισμένοι οὐδόλως ἐπίστευον, καὶ πάντες ἐζήτουν παρὰ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς νόμους ἀγωγῆς, παραμυθίας, θεωρίαν τινὰ τῆς ἀνθρωπίνης μοίρας· ἐν ταῖς ὑψηλαῖς τάξεσιν ὑπερίσχυεν ὁ σκεπτικισμός, καὶ ἐν ταῖς ἡδοναῖς παντοίου εἴδους ἐπεζήτουν τὴν λήθην ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν

προκαταλήψεων· ἐφαίνετο πρὸς τούτοις ὅτι ἡ περὶ θρησκείας ἰδέα ἔμελλε ν' ἀφανισθῇ, ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ λαὸς ἔμενεν αὐτῇ στενῶς προσηρτημένος· ἡ ἀμάθειά του διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων τάξεων· οἱ ἀγρόται (pagani) ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν παλαιὰν θρησκείαν, ὥστε τὄνομα ὅπερ δίδομεν αὐτῇ «paganisme», ἐξ αὐτῶν παράγεται. Ἔνθεν μὲν οἱ βάρβαροι, οἱ ἀγρόται, οἱ δοῦλοι, ἔνθεν δὲ οἱ μεγαλόψυχοι νόες, καθαρθέντες ὑπὸ τοῦ πλατωνισμοῦ καὶ τοῦ στωϊκισμοῦ, ἰδοὺ ὁποῖον ἦτο τὸ ἄπειρον πλῆθος, παρεσκευασμένον νὰ παραδεχθῇ νέον θρήσκευμα. Σήμερον οὐδὲν ὑπάρχει παρόμοιον· δὲν βλέπομεν νέας φυλάς, δυναμένας ν' ἀνανεώσωσι τὴν γεγηρακυῖαν κοινωνίαν· μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων καὶ τῶν κατωτέρων τάξεων οὐδεὶς φραγμός· ὁ σκεπτικισμὸς καταφέρεται λαθρος ἀπὸ τῶν πρώτων ἐπὶ τῶν δευτέρων· τὰ φιλοσοφικὰ δόγματα οὐκέτι εἰσίν, ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι, κανὼν τοῦ βίου, καὶ παραγγέλματα ἀγωγῆς· εἰσὶν ἁπλῶς ἀντικείμενα ἐξετάσεων διά τινας σοφούς· ἐνδιαφέρεται εἰς αὐτὰ ἡ περιέργεια πεπαιδευμένων, ἀλλ' οὐδόλως χορηγοῦσι νῦν πνευματικὴν τροφὴν εἰς τὰς εὖ ἠγμένας τάξεις. Ποῦ σήμερον τὰ πλήθη τὰ ἕτοιμα νὰ ὑποδεχθῶσιν ἀσμένως νέαν πίστιν; εἶναι δυνατὸν ἐν τῷ ἡμετέρῳ αἰῶνι, καθ' ὃν πᾶσα ποίησις ἀποσβέννυται, νὰ ὑποθέσῃ τις θρησκευτικήν τινα ἐνέργειαν, ὁμοίαν τῇ ῥιψάσῃ τὸν κόσμον εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ χριστιανισμοῦ; τὸ ἔδαφος ἀπεξηράνθη· τὸ θεῖον δένδρον τῆς πίστεως οὐκέτι εὑρίσκει ἰκμάδα ὅπως ζωογονήσῃ τὰς ῥίζας αὐτοῦ.

Τρεῖς ῥοπαὶ ἰδεῶν σήμερον ὑποσκάπτουσι τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα· πρῶτον αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, καὶ ἡ αὐτῶν μέθοδος ἐφηρμοσμένη καὶ αὐτῇ τῇ φιλοσοφίᾳ, ἤτοι ὁ ἐπιστημονικὸς ῥοῦς, ὁ νῦν γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δαρβινισμοῦ καὶ τοῦ θετικισμοῦ· αἱ τῆς θεωρίας ἐπιστῆμαι προσπαθοῦσι νὰ ἐξηγήσωσιν ἕκαστον φαινόμενον διὰ φυσικῶν αἰτιῶν, καὶ οὕτως ἀποκρούουσι καὶ αὐτὴν τὴν ἰδέαν τῆς ἐνεργείας ὑπερφυσικῆς τινος δυνάμεως· ἡ ἰδέα αὕτη ἄγει οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ πολλάκις, εἰς τὸ ν' ἀμφισβητηθῇ καὶ αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τῆς θεότητος, ἢ τοὐλάχιστον εἰς τὴν βεβαίωσιν ὅτι οὐδὲν δυνάμεθα γινώσκειν περὶ αὐτῆς, ὅπερ σχεδὸν καταντᾷ τὸ αὐτό· ἐξ ἄλλου πάλιν, τῶν μελετῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων, ἀποληγουσῶν τρόπον τινὰ εἰς τὸ νὰ παράξωσι τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ διαδοχικῶν ἐξελιγμῶν ἐκ τῶν ζωϊκῶν μορφῶν τῶν μάλα στοιχειωδῶν,[1] καὶ

1 Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου παρατηρεῖται παράδοξος ἀντιλογία· οἱ μᾶλλον κεκηρυγμένοι ἀντίπαλοι τῆς αὐτομάτου γεννήσεως, καὶ δι' ὅσον ἀφορᾷ αὐτὰ τὰ ἁπλούστατα εἴδη, ἀπορρίπτοντες ἐπίσης τὴν θεωρίαν τοῦ ἐξελιγμοῦ, προάγονται νὰ παραδεχθῶσι τὴν αὐτόματον γέννησιν τοῦ ἀνθρώπου, σχηματισθέντος διὰ μιᾶς ἐκ τοῦ χοός· ἡ θεωρία τοῦ ἐξελιγμοῦ φαίνεται πιθανωτέρα τῆς τῶν αὐτομάτων κτίσεων· ὅ,τι ἀπαγορεύω ἐστὶν ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ὀλιστικῶν μεθόδων εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας, ἐν αἷς δέον νὰ μὴ ἐπιλανθανώμεθα τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ζητημάτων. (Αἱ διάφοροι αὗται ὑποσημειώσεις ἀνήκουσι τῷ συγγραφεῖ).

ἔτι ἀνωτέρω ἀνατρεχουσῶν, ἐκ τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ἑπόμενον ἦτο τὸ τείνειν εἰς τὸ ἐντελῶς παρομοιῶσαι τὸν ἄνθρωπον τοῖς κτήνεσι καὶ ἀρνεῖσθαι αὐτῷ ψυχὴν ἀθάνατον· ὁ τοιοῦτος ῥοῦς ἰδεῶν δὲν μένει περιωρισμένος ἐντὸς τῶν ἐπιστημονικῶν κύκλων· πανταχοῦ εἰσδύει καὶ κλονεῖ τὰς δύω πρωτίστας ἀρχὰς παντὸς πνευματισμοῦ, τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς.

Τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα οὕτως εὑρίσκεται παραλελυμένον ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς εὐζωΐας καὶ ὑπὸ τῆς σπουδῆς πρὸς τὸ χρηματίζεσθαι. Ἀριδήλως, ἐν πάσῃ ἐποχῇ, οἱ ἄνθρωποι προσεπάθησαν ἵνα ἀπολαύσωσι τῶν μέσων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν των, ἢ πρὸς ἀπόσβεσιν τῆς δίψης τῶν ἡδονῶν· ἀλλ' ἤδη ἡ καταδίωξις αὕτη κατέστη ὀξυτέρα καὶ μᾶλλον περιμέριμνος παρὰ πᾶσι, διότι ἡ θέσις ἑκάστου δὲν εἶναι στερεά, ὡς ἄλλοτε, καὶ ὡρισμένη ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς διοργανώσεως. Ὁ ἐργάτης δύναται νὰ πρωτεύσῃ, πλὴν ὡσαύτως αἱ κρίσεις τῆς βιομηχανίας τὸν παραδίδουσιν εἰς παντελῆ ἔνδειαν. Ὅστις οὐδ' ὀβολὸν ἔχει σήμερον, αὔριον γίνεται ἑκατομμυριοῦχος, ἐὰν ἡ τύχη εὐνοήσῃ αὐτῷ. Τὸ πάλαι, ἕκαστος ἔμενε ἐν ᾗ θέσει ἡ τύχη τῆς γεννήσεώς του εἶχε τάξει αὐτὸν, καὶ, ὡς εἰκὸς, ἡ μοῖρα αὐτοῦ δὲν εὑρίσκετο παραδεδομένη εἰς ὅλους τοὺς κινδύνους τῆς ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως πάλης, ἥτις ἄλλο δὲν εἶναι ἢ ὁ καθόλου ἀνταγωνισμός· «ἀδύναμαι τοῦ παντὸς καθικνεῖσθαι,ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς τυχηροῖς ἔνοχός εἰμι»· ὅθεν διὰ πάντας καθίσταται βίος μεριμνῶν, πεφροντισμένος, συνάμα δὲ κυμαινόμενος ὑπὸ τῆς φιλοτιμίας, τῆς ἐπιτυχίας καὶ ὑπὸ τοῦ φόβου τῆς ἐκπτώσεως, ὥστε αἱ περὶ θρησκείας προκαταλήψεις, εἰσὶν ἀναγκαίως πεπνιγμέναι. Καὶ αὐτὸς ὁ σοφὸς καὶ ὁ ἱερεὺς, ἐξ ἐπαγγέλματος διατρίβοντες περὶ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν διάχυσιν τῆς ἀληθείας οὔπω γινώσκουσι τὸν ἥσυχον, ἤρεμον καὶ συνεσταλμένον βίον τοῦ Βενεδικτίνου, ὅλον ἀφωσιωμένον τῇ ἐν ἀφαιρέσει καὶ ἀκερδεῖ σπουδῇ· ἡ μηχανὴ καταλαμβάνει ἡμᾶς καὶ κατεσθίει, καί τοι ὑπηρετοῦσα ἡμῖν. Ὁπόσας πολυτίμους ὥρας καταναλωθείσας ὑπὸ τοῦ ταχυδρομείου, ὅπερ τόσον πολλαπλασιάζει τὴν ἀλληλογραφίαν, καὶ ὑπὸ τοῦ σιδηροδρόμου, ὅστις συνεχῶς ἀποσπᾷ ἡμᾶς τῆς ἡμετέρας ἑστίας διὰ τοῦ εὐμεταθέτου! Ἕκαστος ζητεῖ νὰ ἐπιτύχῃ καὶ ν' ἀνυψωθῇ· ὅθεν ἀεννάως πειρᾶται πρὸς τὰ ἐπίγεια ἀγαθά. Ἐν μέσῳ τοιούτου κυκεῶνος ἐπιχειρήσεων καὶ ἡδονῶν, δὲν ἀπομένει πλέον θέσις διὰ τὸν πνευματικὸν βίον καὶ διὰ τὴν ἄσκησιν θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Παρατηρήσατε καὶ αὐτοὺς τοὺς λειτουργοὺς τῆς θρησκείας· ἴδετε πόσον εἰσὶν ἀπησχολημένοι εἰς ὑλικὰ συμφέροντα, εἰμὴ ἀφορῶντα αὐτοὺς, τουλάχιστον τὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν ἔργα, καὶ πόσον ἡ ψυχή των ὅλως κατέχεται ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀγώνων, καὶ οὕτω παρατρέπεται τοῦ οὐρανίου ὁρίζοντος! Ὁ τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς ἀνὴρ προσκολλᾶται εἰς τὰ γήϊνα, καὶ μανιωδῶς ἐπιδιώκει ἀγαθὰ, ἅτινα ἡ γῆ τῷ

[illegible] ἔμελλε διαμένειν αἰωνίως ἐπ' αὐτῆς. Διὰ τὸν τοιοῦτον [illegible] ἡ λέξις οὐρανὸς εἶναι ἄνευ ἐννοίας· ἐν τοιαύτῃ ξηρᾷ καὶ ψυχρᾷ [illegible] τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ἐξασθενεῖ καὶ ἐξαλείφεται.

[illegible] αἰτία ἡ ὑποσκάπτουσα αὐτό, ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως. [illegible] τις ἀναλογιζόμενος ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ [illegible] ὅπου εἰσδύει ὁ κοινωνισμὸς εἰς ταύτας τὰς τάξεις, διαδίδωσι τὸν [illegible]· ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου συμβαίνουσι παράδοξοι συγ[illegible] οἱ ἐργάται οἱ ἐξαιτούμενοι τὴν ἰσότητα, ἀπορρίπτουσι τὸν χριστιανισμόν, ὅστις ἦλθε κομίζων «τὴν καλὴν ἀγγελίαν» τοῖς ἀποκλήροις τοῦ κόσμου· ὁ Ἰησοῦς κηρύσσει ὅτι «οἱ πρῶτοι ἔσονται ἔσχατοι», καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ καθαιρεῖται ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων οἷς ἐπαγγέλλεται τὴν ἀπολύτρωσιν· δι' οὐχ ἧττον παραλόγου ἀντιλογίας, ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν οἱ πλεῖστοι τῶν ὀπαδῶν τῆς δημοκρατίας συμφέρονται τῷ Δαρβινισμῷ καὶ τῷ θετικισμῷ, ὡς κάλλιστα ἀπέδειξε τοῦτο ὁ κ. Caro ἔν τινι πραγματείᾳ του δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ «Ἐπιθεωρήσει τῶν δύω Κόσμων», ὁ Δαρβινισμὸς ταῖς κοινωνικαῖς ἐπιστήμαις ἐφαρμοζόμενος, ἀπορρίπτει πᾶσαν ἰδέαν ἰσότητος καὶ ἐκθειάζει τὸν θρίαμβον τοῦ ἰσχυροτέρου ἢ τοῦ ἐμπειροτέρου. Καὶ ἀληθῶς, ἐν τοῖς ζωϊκοῖς εἴδεσι τὰ κάλλιον ὡπλισμένα ὑπερισχύουσιν ἐν τῇ ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως πάλῃ· ἐκποδὼν ποιοῦσι τ' ἀσθενέστερα, ἅτινα κατ' ὀλίγον ἐκλείπουσιν· οὕτως ἐκπληροῦται ἡ φυσικὴ ἐκλογὴ τῶν ὄντων, ἡ μεταρρυθμίζουσα τὰ εἴδη καὶ φέρουσα τὴν πρόοδον. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ πρέπει ν' ἀφήσωμεν ἐλευθέραν ἐνέργειαν εἰς τὸν αὐτὸν τοῦτον νόμον· τὰ ἀνθρώπινα γένη, ὥσπερ καὶ τὰ ἄτομα, τὰ ἧττον καλῶς κατηρτισμένα θέλουσιν ἡττηθῇ, ἵνα ὑποχωρήσωσιν ἐνώπιον γενῶν καὶ ὁμάδων ἀνωτέρων· τοῦτο ὀφείλει ὑπάρξαι· ἡ ἀγάπη καὶ ἡ λεγομένη δικαιοσύνη ἐπεισάγονται ὧδε πάντη ἀτόπως, διότι γίνονται πρόσκομμα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν φυσικῶν νόμων· ἄφες ποιῆσαι, ἄφες διελθεῖν, οἱ ῥωμαλεώτεροι ἐπικρατήσουσιν· ἔσονται οἱ κύριοι τῆς κοινωνίας καὶ καλόν ἐστιν ὅπως οὕτως ἔχῃ. Ἡ φυσικὴ ἐκλογὴ θέλει φέρει τὴν ἐπίδοσιν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ὡς καὶ ἐν τῷ ζωϊκῷ κόσμῳ· ἡ ἰσχύς ἐστι τὸ δίκαιον, κατὰ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ ἰσχύς ἐστιν ἐπίσημος ἀπόρροια ἐκλεκτῆς φύσεως, καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον ἀπαιτεῖ, ὅπως εἰς τὰς τοιαύτας φύσεις προσήκῃ ἡ ἐξουσία· ἰδοὺ ἡ κοινωνικὴ θεωρία τοῦ Δαρβινισμοῦ· εἶναι ἐξόχως ἀριστοκρατική· ὅθεν μόνον δι' ἀγνοίας καὶ τυφλώσεως δύνανται οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἰσονομίας νὰ στέρξωσιν αὐτήν· οὐχ ἧττον ὅμως ἀκολουθοῦσιν αὐτῇ ἐξ ἀντιπαθείας πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας.

Ὅ,τι ἀφίστησιν ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἢ καὶ ἀπὸ παντὸς θρησκεύματος τὰς ἐργατικὰς τάξεις, ὧν ἐπιλαμβάνεται ὁ κοινωνισμός ἐστιν, ὅτι οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σύμμαχοι τῶν ἀνωτέρων τάξεων, μεταχειρίζονται τὰς θρησκευτικὰς ἀρχὰς ὡς καθιέρωσιν καὶ με-

σον ὑπερασπίσεως τῶν καθεστώτων. Λέγουσι τοῖς πτωχοῖς· μεθ' ὑπομονῆς καρτερεῖτε πρὸς τὰ τοῦ βίου δεινά, ἡ παροῦσα ζωὴ βραχεῖά ἐστι, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ προπαρασκευὴ εἰς τὴν αἰώνιον· οἱ ἐπὶ τῆς γῆς ταλαιπωρηθέντες εὑρήσουσι τὴν ἀμοιβὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἡ ὁδὸς τῆς πενίας ἄγει εἰς τὸν οὐρανόν. Ἐν ὅσῳ παρόμοιαι ἰδέαι μένουσι βαθύτατα ἐρριζωμέναι ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ λαοῦ, τὴν τύχην αὐτοῦ ἀνέχεται μετὰ μείζονος εὐπειθείας· ἡ θρησκευτικὴ λοιπὸν ἰδέα ἐμποδίζει εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος καὶ τῶν κοινωνιστικῶν ἀπαιτήσεων· διὸ οἱ δημαγωγοὶ πανταχοῦ πειρῶνται νὰ τὴν ἐξασθενήσωσι καί, εἰ δυνατόν, νὰ τὴν ἐκριζώσωσιν. Αἱ προκηρύξεις τῶν Γερμανῶν κοινωνιστῶν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εἶναι λίαν ἐμφαντικαί· «ὁ κοινωνισμός, γράφει ἡ ἐφημερὶς «Further demokratische Wochenblatt» ὑπ' ἀριθ. 51, ἐστὶν ἡ ἀρχὴ μεγάλης ἐποχῆς ἀθέου ἐκπαιδεύσεως· ὀφείλομεν πάντες νὰ προετοιμάσωμεν τὴν νίκην αὐτῆς, ἥτις διαρκέσει ἐπὶ μυριάδας ἐτῶν».—Ὁ δεσποτισμός τε καὶ ὁ θεϊσμὸς ἀείποτε συνεμάχησαν ἵνα τοὺς λαοὺς πιέζωσιν· οὗτοι ἔκυψαν τὸν αὐχένα, ἐζήτησαν τὴν ἑαυτῶν εὐδαιμονίαν ἐν ἄλλῳ κόσμῳ, ὀλιγωρήσαντες ν' ἀπαιτήσωσιν αὐτὴν ἐν τῷ παρόντι, διὸ καὶ πάντες οἱ τύραννοι τῆς εὐηθείας αὐτῶν ἀπήλαυσαν. Μετὰ τοῦ τελευταίου θεϊστοῦ θέλει ἐκλείψει καὶ ὁ τελευταῖος δοῦλος· τὸ μέλλον ἀνήκει τῷ ἀθεϊσμῷ· τῷ ἀθεϊσμῷ δὲ μόνῳ ἡ ἀνθρωπότης θέλει ὀφείλει τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν εὐτυχίαν αὐτῆς, ἃς ἐπὶ τοσοῦτον ἀνεβάλετο ἐκζητῆσαι χάριν ἀπλῆς φαντασίας». Ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ θρασύτεροι στασίαρχοι τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος ὡσαύτως κηρύττουσι τὸν ἀθεϊσμόν. Ἐὰν ἐπιμένωσί τινες τὴν θρησκείαν προτάσσοντες ὡς προπύργιον τῶν καθεστώτων καὶ ὡς ἐπικύρωσιν τῆς ὑπαρχούσης κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ἄφευκτον καθίσταται ὅτι καθ' ἁπάσης θρησκευτικῆς ἰδέας πόλεμος γενήσεται τόσῳ γενικώτερος, ὅσῳ αὐξηθήσεται ὁ πόθος τοῦ νὰ διευθετηθῶσι τὰ τῆς κοινωνίας.

Ἐν ταῖς καθολικαῖς χώραις οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ἐλευθερίας ἄγονται, καὶ συχνὰ ἄκοντες, εἰς τὸ νὰ προσβάλωσι τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα· ὁ κλῆρος μεταχειρίζεται τὴν θρησκείαν ὡς ἀμυντήριον ὅπλον ἵνα ἑδραιώσῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, οἱ ἀποκρούοντες δὲ αὐτόν, πολεμοῦσι τὸν ἱερέα καὶ κατὰ συνέπειαν ἐπίσης τὸ δόγμα οὗ λειτουργὸς τυγχάνει ὤν.

Βλέπομεν ὅθεν ἐν ἐνεργείᾳ ὄντα τὰ τῆς φθορᾶς τρία αἴτια, τὰ ὑποσκάπτοντα τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. Καὶ πρῶτον, τὸ καλούμενον ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, τουτέστιν ἡ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μέθοδος, ἀλόγως ἐφηρμοσμένη εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ πολιτικάς· δεύτερον, τὸ θηρεύειν τὰς ἡδονὰς καὶ τὸ σφόδρα ποθεῖν τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολήν, ὅπερ καταπνίγει τὸν πνευματικὸν βίον· τρίτον ἡ ἔχθρα τῶν κατωτέρων τάξεων πρὸς τὸ θρήσκευμα, ὅπερ θεωροῦσιν ὡς καταπιέσεως ὄργανον. Τὰ τρία ταῦτα αἴτια συνεργοῦσι καὶ ὁσημέραι ἐπιδίδουσι καθ' ὅσον αἱ κατώτεραι κοινω-

φόροις τὸ εὐώνυμον. Ἀλίπεδον εἶνε πᾶσα ἡ χώρα ἡ μεταξὺ τοῦ λιμένος τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ Φαλήρου ἡ ἑλώδης τὴν φύσιν, ἣν μέχρι τῆς σήμερον διετήρησεν. Οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον ξυνεσπειράθησαν ὡς ἤδη ὁ ἱστορικὸς εἶπεν εἰς τὴν Μουνιχίαν, ὥστε ὁ στρατὸς ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ἦτο ἀντικρὺ παρατεταγμένος οὕτως, ὥστε μέτωπον εἶχε πρὸς τὸν λόφον τῆς Μουνιχίας, ὅ ἐστι εἰς γραμμὴν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. διήκουσαν· τῆς γραμμῆς ταύτης τὸ ἕτερον ἄκρον, τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν, τὸ δεξιὸν κέρας κατεῖχεν ὁ Παυσανίας τὸ δ' ἀντίθετον ὁ Λύσανδρος.

Τοῦτο ἐὰν ἐπιθυμῇ τις ν' ἀκριβολογήσῃ διαφαίνεται καὶ ἐν τῇ φράσει τοῦ ἱστορικοῦ τάξαντος πλησίον τοῦ *πρὸς τῷ Πειραιεῖ, τὸ δεξιὸν ἔχων κέρας*. Ὁ Παυσανίας ἀντενεργῶν τῷ Λυσάνδρῳ προσεπάθει ἐπιτιθέμενος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων νὰ δηλώτῃ ταὐτοχρόνως τὴν εὐμένειαν τῶν διαθέσεων αὐτοῦ πρὸς αὐτούς. *Ἐπεὶ δ' οὐδὲν τῆς προσβολῆς πράξας ἀπῆλθε τῇ ὑστεραίᾳ λαβὼν τῶν Λακεδαιμονίων δύο μοίρας, τῶν δὲ Ἀθηναίων ἱππέων τρεῖς φυλάς, παρῆλθεν ἐπὶ τὸν Κωφὸν λιμένα, σκοπῶν πῇ εὐαποτείχιστος εἴη ὁ Πειραιεύς*. Ἰδοὺ τὸ χωρίον ἐφ' οὗ βασίζεται ὁ καθορισμὸς τοῦ Κωφοῦ λιμένος καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα λεγομένων ἀσφαλίζεται καὶ τὸ θέατρον· ἰδοὺ δηλ. τὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως τῶν δύο μερῶν. Ἡ κατανόησις τούτου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διευθύνσεως, ἣν ἔλαβεν ὁ Παυσανίας. Πάντες οἱ ἑρμηνεύοντες λέγουσιν ὅτι ὡς ἐν τῷ Ἀλιπέδῳ ἵστατο διηυθύνθη πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν σημερινὴν Κρεμμυδαροῦ, ὅθεν καὶ ἐκεῖ θέτουσι τὸν Κωφὸν λιμένα. Ἀλλὰ διὰ τί νὰ διευθυνθῇ ἐκεῖθεν; τίς ὁ σκοπὸς αὐτοῦ; ἐζήτει πῇ εὐαποτείχιστος εἴη ὁ Πειραιεύς· ἀκριβῶς δὲ διὰ τοῦτο ἥκιστα πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἔπρεπε νὰ τραπῇ.

Οἱ Ἀθηναῖοι εὑρίσκοντο ἔτι ἐν Μουνιχίᾳ, ὁ Λίβυς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λυσάνδρου εἶχεν ἀποκλείσῃ κατὰ θάλασσαν τὸν Πειραιᾶ, οὐδεὶς ἐντεῦθεν φόβος ἐξωτερικῆς διὰ τοῦ λιμένος συγκοινωνίας, διὸ ἄσκοπος φαίνεται ἡ εἰς τὸ στόμιον αὐτοῦ παρουσία τοῦ Παυσανίου, ἐν ᾧ αὐτὸς σκοπὸν εἶχε τὸν παντελῆ περιορισμόν, ἵνα διὰ τούτου κατορθώσῃ νὰ γνωρίσῃ τοῖς Ἀθηναίοις τὰς σκέψεις καὶ διαθέσεις αὐτοῦ. Ζητητέον λοιπὸν ἄλλην ὁδόν, καὶ ἡ μόνη τοιαύτη εἶνε ἡ κατὰ τὴν Α. παραλίαν τοῦ μεγάλου λιμένος πρὸς Ν. διεύθυνσιν.

Ὁ Παυσανίας ἐζήτει ἀποκλεισμόν, περιορισμὸν στενώτερον, ἐξαναγκασμὸν τῶν Ἀθηναίων εἰς ὑποχώρησιν, τοῦτο δὲν κατωρθοῦτο διὰ τῆς πρὸς ὅλως ἀντίθετον φορὰν διευθύνσεως αὐτοῦ, δι' ἧς ἐλεύθεροι κάτοχοι τοῦ Πειραιῶς ὅλοι ἀφίνοντο οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον· ὁ Παυσανίας ἐσκόπει νὰ περιστείλῃ αὐτοὺς ὅσον οἷόν τε περισσότερον καὶ περιορίσῃ εἰς μικρὸν χῶρον ἀποκλείων πᾶσαν συνένωσιν αὐτῶν μετὰ τῆς χερσονήσου τοῦ Πειραιῶς, ὁπόθεν διὰ τὰ ἀναπεπταμένα αὐτῆς παράλια ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἐλπίδα

ὑποστηρίξεως· διευθυνόμενος ὅμως πρὸς Δ. οὐ μόνον δὲν ἐπετέλει τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ἄσκοπον ὅλως δείκνυσι τὴν πορείαν, καὶ ἐλεύθερον ἀφίησι τὸ στάδιον εἰς τὸν Λύσανδρον, ἐν ᾧ ἐδηλώθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ὅτι φθόνῳ φερόμενος πρὸς τοῦτον ἀνέλαβε τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην ἵνα ἐπιτεθῇ μὲν κατὰ τῶν Ἀθηναίων, δώσῃ δ' ὅμως αὐτοῖς ν' ἐννοήσωσι τὰς διαθέσεις αὐτοῦ, ὅτι μᾶλλον εἰς συνδιαλλαγὴν ἀπέβλεπον ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε πορείας αὐτοῦ.

Ἵνα ἐπιτελέσῃ ὅμως πάντα ταῦτα, καὶ τὸν στενότερον ἀποκλεισμὸν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν ὑπερτέρησίν του ἐν τοῖς στρατηγικοῖς πρὸ τοῦ Λυσάνδρου, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων κατάληψιν τῶν σχεδίων αὐτοῦ, ὤφειλε νέαν ὁδὸν ν' ἀκολουθήσῃ, ὤφειλε νὰ ἐρεθίσῃ μᾶλλον τοὺς Ἀθηναίους· τοῦτο δὲ δὲν θὰ κατωρθοῦτο βεβαίως διὰ τῆς πρὸς Δ. ἀπομακρύνσεως, ἀφ' οὗ πολλῷ ἐγγυτέρω τούτου ἀπέκλειεν αὐτοὺς ὁ Λύσανδρος, οὐδὲ θὰ ἠδύνατο ὁ Ξενοφῶν νὰ εἴπῃ εὐθὺς κατωτέρω τὸ *προσέθεόν τινες καὶ πράγματα αὐτῷ παρεῖχον*, ἐὰν αὐτὸς μὲν ἀπεμακρύνετο πρὸς τὴν Κρεμμυδαροῦ, περὶ δὲ τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου Πειραιῶς, ἔμενεν ἡ ἀπολειφθεῖσα δύναμις. Σαφέστατον λοιπὸν εἶνε ὅτι ἵνα ἐρεθισθῶσιν ἐκεῖνοι οἵτινες ἐν Μουνιχίᾳ συνεσπειράχθησαν, φαίνεται ὅτι παρῆλθεν ὁ στρατηγὸς πρὸς μέρος τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρον αὐτοὺς καὶ οὐχὶ ὅλως ἀδιάφορον, ὅλως ἀπομεμακρυσμένον καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὡς διὰ τοίχου ἀπεκλείοντο διὰ τοῦ ἀπολειφθέντος στρατοῦ. Τελευταῖον πάντων πῶς ὁ ἀκριβολόγος κατὰ τοῦτο Ξενοφῶν, δὲν λέγει τί ἔπραξαν οἱ μὴ ἀναχωρήσαντες μετὰ τοῦ Παυσανίου, τί ἔπραξεν ὁ Λύσανδρος· διότι διευθυνομένου τοῦ Παυσανίου πρὸς ὃ σημεῖον συνήθως τίθεται ἡ διεύθυνσίς του, ἔπρεπεν εὐλογώτατα νὰ συμβῇ ἐναντίωσίς της ἐκ μέρους τῶν ὑπὸ τῶν Λύσανδρον παρεμπιπτόντων ἐναντίον τῶν ἐπιτιθεμένων Ἀθηναίων· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἀναφέρεται ἐν τῷ μεταξὺ τῆς ἀναχωρήσεως καὶ τῆς πρώτης συμπλοκῆς· ὅπερ δηλοῖ μεθ' ὅλων τῶν ἄλλων, ὅτι ὁ Παυσανίας καταλιπὼν τὸν Λύσανδρον ὄπισθεν διευθύνθη πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ τοῦτο ἰδίᾳ, ἠρέθισε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ. Τὴν δὲ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος πρόοδον αὐτοῦ οὐδόλως βεβαίως ἐκώλυον τὰ τείχη, ὧν μέρος μετὰ τῶν μακρῶν εἶχε καταπέσῃ ἤδη ὡς ἡ λοιπὴ πολεμικὴ κίνησις δείκνυσιν.

Ἐὰν ἤδη ἐξετάσωμεν καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ τόπου εὑρίσκομεν προδηλότατα ὅτι μόνον πρὸς τοῦτο ἠδύνατο νὰ διευθυνθῇ ὁ Παυσανίας, ὡς συντελεστικώτατον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Ἐζήτει περιορισμὸν τῶν Ἀθηναίων, ἐζήτει τὸ εὐαποτειχιστότατον τοῦ Πειραιῶς. Διὰ τῆς λέξεως αὐτῆς δηλοῦται ὅτι ἐπεθύμει νὰ εὕρῃ τὸ μέρος ἐντὸς τοῦ Πειραιῶς, οὗ φρασσομένου εὐκόλως θ' ἀπεκλείοντο οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον. Φυσικὸν εἶνε, ὅτι τοιοῦτο ἔπρεπεν ὡς οἷόν τε ἥττονος ἐκτάσεως νὰ εἶνε, διά τε τὸ ταχὺ τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ διὰ τὴν ὀλίγων δυνάμεων, οἵας ὁ Παυσανίας εἶχεν,

ἐξάντλησιν. Τοιοῦτο δ' ἀκριβῶς εἶνε τὸ στενώτερον μέρος τοῦ λαιμοῦ τῆς χερσονήσου τοῦ Πειραιῶς ὅπερ χωρίζει τοὺς δύο λιμένας τὸν Μέγαν καὶ τὸν τῆς Ζέας καὶ ἔχει ἐν μὲν τῷ μεγάλῳ λιμένι ὅριον κολπίσκον τινὰ γνωστὸν σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σκάλα τοῦ Μανίνα* ὄπισθεν τοῦ τελωνείου ἐν δὲ τῷ τῆς Ζέας τὰς πρὸ τοῦ θεάτρου ἀκτάς.

Πρὸς τὸ σημεῖον λοιπὸν τοῦτο ἀποβλέπων ὁ Παυσανίας ἐκεῖ καὶ διευθύνετο. *Ἐπεὶ δε*, κατὰ Ξενοφῶντα, *ἀπιόντος αὐτοῦ προσέθεόν τινες καὶ πράγματα αὐτῷ παρεῖχον, ἀχθεσθεὶς παρήγγειλε, τοὺς μὲν ἱππέας ἐλαύνειν ἐς αὐτοὺς ἀνέντας, καὶ τοὺς τὰ δέκα ἀφ' ἥβης ξυνέπεσθαι· ξὺν δὲ τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ἐπηκολούθει. Καὶ ἀπέκτειναν μὲν ἐγγὺς τριάκοντα τῶν ψιλῶν, τοὺς δ' ἄλλους κατεδίωξαν* **πρὸς τὸ ἐν Πειραιεῖ θέατρον.** Ἰδοὺ οἷος τίθεται ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ζητημάτων. Τοποθετηθέντος προηγουμένως τοῦ θεάτρου ἤδη ἐν τῇ ἐπιλύσει τοῦ χωρίου ἐκείνου τοῦ Ἕλληνος ἱστορικοῦ τίθεται καὶ ὁ Κωφὸς λιμὴν ἀκριβῶς. Συμφώνως δηλ. πρὸς τὴν τεθεῖσαν τοῦ Παυσανίου διεύθυνσιν οὐδὲν ἄλλο μέρος εἶνε τοῦτο ἢ τὸ ἐν δεξιᾷ εἰσιόντι εἰς τὸν λιμένα ὅπου συνήθως ἐτίθετο ὁ Κάνθαρος, κακῶς ὅμως κυρίως ἕνεκα τοῦ μεγέθους αὐτοῦ· καθ' ὅσον ὁ Κάνθαρος τοὺς νεωσοίκους περιλαμβάνων ὑποτίθεται μείζων, καὶ ὡς τοιοῦτος οὐδεὶς ἄλλος εἶνε ἢ ὁ κολπίσκος ὁ ἐν ἀριστερᾷ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος, ὡς ἄλλοτε δειχθήσεται.

Εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ Κωφοῦ λιμένος οὐχ ἧττον καὶ τοὔνομα συμβάλλεται ὁπωσδήποτε ληφθῇ καὶ ἑρμηνευθῇ τοῦτο. Πιθανὸν δηλ. ὅτι ὠνομάσθη ὁ λιμὴν οὕτως ἐκ τῆς ἠρεμίας τῆς ἀείποτε ἐπικρατούσης ἐν αὐτῷ ἀντὶ τοῦ ἤρεμος, ἥσυχος, ὁ μὴ ὑπακούων, ὁ μὴ ἀκούων τὰς ταραχὰς τῶν ἀνέμων· καὶ ἀληθῶς τὸ διαμέρισμα τοῦτο τοῦ λιμένος οὐδόλως προσβάλλεται ὑπὸ τῶν ἀνέμων, οὐδὲ τοῦ φοβερωτέρου διὰ τὸν Πειραιᾶ ἀνέμου, τοῦ δυτικοῦ, ἐν ᾧ τοῦτο δὲν συμβαίνει εἰς τὴν θέσιν ἔνθα συνήθως ὁ Κωφὸς λιμὴν τίθεται, ἀναπεπταμένην πρὸς πάντας οὖσαν τοὺς ἀνέμους.

Πιθανωτέρα ὅμως φαίνεται ἡ ὑπὸ διάφορον ὄψιν ἐκδοχὴ τοῦ ὀνόματος ἧς ἡ ἑρμηνεία δύναταί πως νὰ χειραγωγηθῇ ὑπὸ τῆς γνώσεως τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἐν τῇ χρήσει πολλάκις ἐπιθέτων εἰλημμένων ἀπὸ τῶν ἐμψύχων εἰς τὰ ἀναίσθητα. Λέγει π. χ. ἡ γλῶσσα ἐπὶ ὁδῶν ἀδιεξόδων *τυφλοσόκακο*, δηλοῦσα μὲν διὰ τούτου ὁδόν, ἀλλ' ὁδὸν καταχρηστικῶς, ὡς εἰπεῖν, τὸ ὄνομα φέρουσαν. Ἐγγυτέρω ταύτης χρῆσις τῆς γλώσσης εἶνε ἡ ἑξῆς. Οἱ ναυτικοὶ ἀκόμη καὶ σήμερον ὀνομάζουσι κατ' ἐξοχὴν *θάλασσα* μὲν τὴν τρικυμίαν (*εἶχε θάλασσα, ἔκαμε θάλασσα*) *κουφοθάλασσα* δὲ τὴν μακρόθεν, ἐκ μακρὰν δηλ. γιγνομένης τρικυμίας μικρὰν κίνησιν κυμάτων ἄνευ διαρρήξεως αὐτῶν, ὃ ἐστὶ τὴν τρικυμίαν ἥτις μὴ οὖσα ἀληθὴς τοιαύτη κολάζεται διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ πρώτου συνθετικοῦ (*κουφοθάλασσα* ἢ *κουφοθαλασσιά*). Ἐὰν δέ τις δεχθῇ ταραχήν τινα ἐν τῷ ὁρμίσκῳ τούτῳ,

εἶνε ἡ ἀπήχησις ὡς εἰπεῖν τῆς τρικυμίας τῆς ἐν τῷ λοιπῷ λιμένι ἐγειρομένης ὑπὸ μόνου τοῦ δυτικοῦ ἀνέμου.

Ὁμοιοτάτη λοιπὸν ταύταις χρῆσις ἀνευρίσκεται καὶ ἐν τῇ τοῦ Κωφοῦ λιμένος ὀνομασίᾳ, δι' ἧς ἐμφαίνεται μὲν τύπος λιμένος, καταχρηστικῶς ὅμως φέροντος τὸ ὄνομα τοῦτο· διότι τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶνε λιμὴν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος, ἀλλ' ἁπλῶς ὁρμίσκος τις πολλῷ μικρότερος τῆς Κρεμμυδαροῦς, ἥτις δικαίως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς λιμὴν τέλειος δυνάμενος νὰ περιλάβῃ καὶ τοὺς νεωσοίκους καὶ κατ' ἀκολουθίαν δυνάμενος νὰ φέρῃ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κανθάρου.

Ἐκ πάντων τούτων, ἵνα θέσωμεν ἤδη τέρμα, συνάγεται ἀριδήλως ὅτι ἡ μὴ ἱκανοποιοῦσα ἑρμηνεία τοῦ χωρίου ἐκείνου τοῦ Ἐρχιέως ἱστορικοῦ ἔρχεται πιθανοτάτη, δι' ἁπλῆς μεταστροφῆς τῆς διευθύνσεως τοῦ Παυσανίου, ἄμεσον ἀκολουθίαν ἐχούσης τὴν ἀσφαλῆ τοποθέτησιν τοῦ Κωφοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς εἰς ὅλως ἀντίθετον σημεῖον τῆς θέσεως ἐν ᾗ συνήθως τάσσεται, ἡ δὲ τοποθέτησις αὕτη οὕτω γιγνομένη παρέχει ἡμῖν δι' ἀντιστρόφου ἤδη πορείας τὴν ὕπαρξιν δύο θεάτρων ἐν Πειραιεῖ ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων χρόνων, ταῦτα δὲ πάντα ἐξηγμένα ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων τῶν πρώτων δηλ. πηγῶν, τῶν ἑλληνικῶν, ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἀπροκαταλήπτου αὐτοῦ τοῦ τόπου, τῆς ἐρεύνης τῆς ἀμιγοῦς πάσης ἔξωθεν ἐπιδράσεως. Τοιαύτην ὑπολαμβάνω τὴν δυνατὴν ἑρμηνείαν τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ Ξενοφῶντος, οὕτω μᾶλλον ἱκανοποιοῦσαν θεωρῶ, διὸ ἐκθέμενος τὰ κατ' αὐτὴν ὑποβάλλω τὰς ἁπλᾶς ταύτας παρατηρήσεις τοῖς σοφωτέροις εἰς ζήτησιν.

Ἐν Πειραιεῖ, τῇ 25 Ἰανουρίου 1882.

Ἰάκωβος Χ. Δραγάτσης

ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΜΕΛΛΟΝ ΤΩΝ ΠΕΠΟΛΙΤΙΣΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ

Ὑπὸ EMILE DE LAVELEYE

Δύω ζητήματα θέλουσι βαθέως διαταράξει τὰ τελευταῖα τοῦ αἰῶνος τούτου ἔτη· τὸ θρησκευτικὸν καὶ τὸ κοινωνικόν. Τὸ μὲν πρῶτον, περὶ οὗ πέρυσιν ἐπραγματεύθην, παρίσταται ὑπὸ δύω τρόπους.

Ἐν πρώτοις εἶναι πάλη ὁτὲ μὲν τῶν κυβερνήσεων, ὁτὲ δὲ τῶν λαῶν κατὰ τοῦ παπισμοῦ, ἅτε μὴ ἀρνουμένου τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν, καὶ πανταχοῦ πειρωμένου μετὰ πλείστης ὅσης σπουδῆς ἐπιτελέσαι τὴν μεγαλεπίβολον ταύτην ἰδέαν, ἐπινοηθεῖσαν κατὰ τὸν μεσαιῶνα, τοῦ ὑποτάξαι πᾶσαν πολιτείαν τοῖς βουλήμασι καὶ τοῖς διατάγμασι τοῦ ἄκρου μεγάλου ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης· τουτό ἐστι τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὸ περιβεβοημένον

δρᾶμα. Ἀλλ' ὑπάρχει κατὰ δεύτερον λόγον ἡ πάλη τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος κατὰ πάσης πίστεως εἰς τὸ ὑπερφυσικόν, ἢ ἵνα καθαρώτερον ἐκφρασθῶ, κατὰ παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος· τὸ ἔργον τοῦτο γίνεται ὑπονομηδόν, βραδέως καὶ λεληθότως, οὐχ ἧττον ὅμως ἐστὶ βαθὺ καὶ ῥιζικόν.

Τὸ κοινωνικὸν ζήτημα οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἡ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐμφάνισις τοῦ νέου τούτου προσώπου, ὅπερ οἱ Γερμανοὶ οἰκονομολόγοι καλοῦσιν «ἡ τετάρτη τάξις», τουτέστιν ἡ *ἐργατική*.

Περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἐν τῇ Γαλλίᾳ ἀνέστησαν οἱ ἀστοί, καὶ διὰ τοῦ στόματος τοῦ Sieyès εἶπον καὶ ἐπραγμάτωσαν τὸ περιβόητον λόγιον, τὸ συγκεφαλαιοῦν πλήρη τὴν ἐπανάστασιν· Τί εἶναι ἡ τρίτη τάξις; μηδέν.—Τί ὀφείλει νὰ ἦναι;—τὸ πᾶν».—Νῦν, οὐχὶ μόνον ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ἐν Γερμανίᾳ, καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον πανταχοῦ, ἡ ἐργατικὴ τάξις ὁμιλεῖ τὴν αὐτὴν πάλιν γλῶσσαν. Ἐν ταῖς πλείσταις χώραις παρεχωρήθη εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας καὶ εἰς τοὺς ἀποζῶντας ἐκ τοῦ μισθοῦ των, τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφοφορεῖν· ἐκ τούτου ἤδη ὠφελούμενοι, ζητοῦσι νὰ βελτιώσωσι τὴν κατάστασιν αὐτῶν. Ἐπέτυχον τῆς πολιτικῆς ἰσότητος· νῦν δ' ἀπαιτοῦσι τὴν κοινωνικὴν ἰσότητα, καὶ οὕτως ὀνειροπολοῦσι σειρὰν ὅλην μεταρρυθμίσεων, ἀποληξουσῶν εἰς γενικὴν ἀνάπλασιν τῆς ἐνεστώσης κοινωνίας. Παρετήρησεν ὁ Tocqueville ὅτι οὐδέποτε ὁ λαὸς ἦτο εὐτυχέστερος ἐν Γαλλίᾳ, ἢ κατὰ τὴν προτεραίαν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ὅμως κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν στιγμὴν ἡ δυσαρέστησις αὐτοῦ ἔμελλε νὰ καταστρέψῃ τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα, οὗ αἱ καταχρήσεις βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐξηφανίζοντο. Ἤθελέ τις πιστεύσει προστίθησιν ὁ θαυμαστὸς οὗτος συγγραφεύς, ὅτι «οἱ Γάλλοι εὗρον τὴν κατάστασίν των τόσῳ μᾶλλον ἀφόρητον ὅσῳ ἐγένετο βελτίων». Ὅλως τὸ αὐτὸ συμβαίνει σήμερον διὰ τὴν ἐργατικὴν τάξιν. Οὐδέποτε ἡ τύχη τοῦ ἐργάτου κατέστη ἧττον οἰκτρὰ ἢ ἐν τοῖς νῦν χρόνοις· αἱ μισθοδοσίαι ηὔξησαν ταχύτερον τῆς τιμῆς τῶν ὠνίων· κάλλιον διατρέφονται, καὶ ἰδίως ἀσυγκρίτως ὑγιεινότερα οἰκήματα οἰκοῦσι, καὶ κάλλιον ἐνδεδυμένοι εὑρίσκονται ἢ τὸ πρίν· ἐν τοσούτῳ οὐδεπώποτε ὑπέμειναν τὴν κατάστασιν αὐτῶν μετὰ τηλικαύτης δυσχερείας· οἱ μᾶλλον δυσχεραίνοντες ἐργάται δὲν εἶναι οἱ ἀγροτικοί, οἱ μόλις κερδαίνοντες τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπολύτως ἀναγκαῖα, ἀλλ' οἱ ἐνασχολούμενοι εἰς τὰ τῆς βιομηχανίας ἔργα, οἵτινες ἀπολαμβάνουσι τὸ διπλάσιον. Πρὸ δύω ἐτῶν εὗρον ἐν Ἀμστελοδάμῳ τοὺς τέμνοντας τοὺς ἀδάμαντας, στασιάζοντας· ὁ καθημερινὸς μισθός των ἦτον ἐκ φράγκων 20 μέχρι 30· οὐχὶ δὲ πόρρω αὐτῶν ὁ ἀγροτικὸς ἐργάτης ἐμισθοδοτεῖτο μόνον πρὸς φράγκον 1 $^1/_2$ καὶ δὲν ἐγόγγυζεν.

Ὅσῳ μᾶλλον ἡ θέσις τοῦ ἐργάτου προσεγγίζει εἰς τὴν τοῦ ἀστοῦ, τόσῳ χαλεπώτερον ἀνέχεται τὴν ἀπόστασιν τὴν εἰσέτι διαχωρίζουσαν αὐτούς.

Καθὼς ἔλεγεν ὁ κ. Γλάδστων, ὑπαινιττόμενος τὴν Ἰρλανδίαν. «Ὅτε ἀπελευθεροῖ τις χώραν τινά, τότε αὕτη ἐπανίσταται».

Τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, καιροῦ προϊόντος, θ' ἀναπτυχθῶσι δεινούμενα, ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελλόντων νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὰς ἐξ αὐτοῦ προερχομένας ταραχάς, ὁσημέραι αὐξάνει. Τοῦτο δὲ ἔχομεν πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν καὶ τυγχάνει ἀνέκφευκτον· κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα ὁ Βολταῖρος ἐφρόνει ὅτι ἡ κομψὴ ἀσέβεια ἔσται τὸ προνόμιον τῶν ἀνωτέρων τάξεων, ἡ δὲ δεισιδαιμονία τὸ μέρος τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ· ἀλλὰ σήμερον τίς δύναται εἰσέτι ν' ἀπατᾶται ὑπὸ παρομοίας φαντασίας;

Ὁ δημώδης τύπος, οἱ πολιτικοὶ ἀγῶνες συγκινοῦσιν ἁπάσας τὰς τάξεις· ἡ ἐπίδοσις αὕτη τῆς δημοκρατίας μεταφέρει καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἐργαστήριον, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν καλύβην ὅ,τι ἐπασχολεῖ τὰς ἐπιφανεῖς ὁμηγύρεις, τὰς αἰθούσας τῶν πλουσίων, καὶ τὰ κοινοβούλια.

Τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα εἰσὶν ἀμοιβαίως συνδεδεμένα διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων δεσμῶν. Ὁ χριστιανισμὸς ἐστὶν ὁ διαδοὺς τῷ κόσμῳ τὴν ἰδέαν τῆς ἰσότητος, ἐξ ἧς πηγάζουσιν οἱ πρὸς τελείαν ἰσονομίαν πόθοι,οἵτινες ἐπαπειλοῦσι τὸ σημερινὸν κοινωνικὸν καθεστώς.Ἐπίσης δὲ ἡ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιρροὴ κωλύει μέχρι τοῦδε τὴν ἔκρηξιν τῶν ἀνατρεπτικῶν δυνάμεων· καὶ μόνον τὰ διδάγματα αὐτοῦ, κάλλιον κατειλημμένα καὶ ὀρθότερον ἐφηρμοσμένα, θέλουσι πάλιν βαθμηδὸν ἐπαναγάγει τὴν εἰρήνην ἐν μέσῳ τῆς κοινωνίας.

Ὅτε σκέπτεταί τις περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, παρακινεῖται νὰ προθέσῃ ἑαυτῷ τὴν ἑξῆς ἐρώτησιν, λίαν σπουδαίαν· ἡ ἰδέα τῆς θρησκείας μέλλει ἆρά γε νὰ ἐπιζήσῃ τῇ ὑφισταμένῃ κρίσει, καὶ ἐὰν μὴ ἀπολεσθῇ, ὁποίαν θέλει λάβει μεταβολήν;

Α'.

Οὐδέποτε ἡ περὶ θρησκείας ἰδέα ἐδοκιμάσθη φοβερώτερον· ἀπὸ τῶν τεσσάρων περάτων τῆς γῆς πνεουσιν ἄνεμοι πολέμιοι, διασείοντες αὐτὴν καὶ ὡσεὶ μέλλοντες νὰ ἐξαφανίσωσιν αὐτήν.

Ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὡσαύτως αἱ θρησκευτικαὶ ἀρχαὶ ἦσαν βαθέως σεσαλευμέναι· ἡ ἀρχαία θρησκεία ὑπῆρχε μέν, καὶ οἱ θεσμοὶ αὐτῆς ἦσαν μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ἠσκημένοι· ἀλλ' ὅμως οἱ πεφωτισμένοι οὐδόλως ἐπίστευον, καὶ πάντες ἐζήτουν παρὰ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς νόμους ἀγωγῆς, παραμυθίας, θεωρίαν τινὰ τῆς ἀνθρωπίνης μοίρας· ἐν ταῖς ὑψηλαῖς τάξεσιν ὑπερίσχυεν ὁ σκεπτικισμός, καὶ ἐν ταῖς ἡδοναῖς παντοίου εἴδους ἐπεζήτουν τὴν λήθην ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν

προκαταλήψεων· ἐφαίνετο πρὸς τούτοις ὅτι ἡ περὶ θρησκείας ἰδέα ἔμελλε ν' ἀφανισθῇ, ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ λαὸς ἔμενεν αὐτῇ στενῶς προσηρτημένος· ἡ ἀμάθειά του διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων τάξεων· οἱ ἀγρόται (pagani) ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν παλαιὰν θρησκείαν, ὥστε τὄνομα ὅπερ δίδομεν αὐτῇ «paganisme», ἐξ αὐτῶν παράγεται. Ἔνθεν μὲν οἱ βάρβαροι, οἱ ἀγρόται, οἱ δοῦλοι, ἔνθεν δὲ οἱ μεγαλόψυχοι νόες, καθαρθέντες ὑπὸ τοῦ πλατωνισμοῦ καὶ τοῦ στωϊκισμοῦ, ἰδοὺ ὁποῖον ἦτο τὸ ἄπειρον πλῆθος, παρεσκευασμένον νὰ παραδεχθῇ νέον θρήσκευμα. Σήμερον οὐδὲν ὑπάρχει παρόμοιον· δὲν βλέπομεν νέας φυλάς, δυναμένας ν' ἀνανεώσωσι τὴν γεγηρακυῖαν κοινωνίαν· μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων καὶ τῶν κατωτέρων τάξεων οὐδεὶς φραγμός· ὁ σκεπτικισμὸς καταφέρεται λαῦρος ἀπὸ τῶν πρώτων ἐπὶ τῶν δευτέρων· τὰ φιλοσοφικὰ δόγματα οὐκέτι εἰσίν, ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι, κανὼν τοῦ βίου, καὶ παραγγέλματα ἀγωγῆς· εἰσὶν ἁπλῶς ἀντικείμενα ἐξετάσεων διά τινας σοφούς· ἐνδιαφέρεται εἰς αὐτὰ ἡ περιέργεια πεπαιδευμένων, ἀλλ' οὐδόλως χορηγοῦσι νῦν πνευματικὴν τροφὴν εἰς τὰς εὖ ἠγμένας τάξεις. Ποῦ σήμερον τὰ πλήθη τὰ ἕτοιμα νὰ ὑποδεχθῶσιν ἀσμένως νέαν πίστιν; εἶναι δυνατὸν ἐν τῷ ἡμετέρῳ αἰῶνι, καθ' ὃν πᾶσα ποίησις ἀποσβέννυται, νὰ ὑποθέσῃ τις θρησκευτικήν τινα ἐνέργειαν, ὁμοίαν τῇ ῥιψάσῃ τὸν κόσμον εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ χριστιανισμοῦ; τὸ ἔδαφος ἀπεξηράνθη· τὸ θεῖον δένδρον τῆς πίστεως οὐκέτι εὑρίσκει ἰκμάδα ὅπως ζωογονήσῃ τὰς ῥίζας αὐτοῦ.

Τρεῖς ῥοπαὶ ἰδεῶν σήμερον ὑποσκάπτουσι τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα· πρῶτον αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, καὶ ἡ αὐτῶν μέθοδος ἐφηρμοσμένη καὶ αὐτῇ τῇ φιλοσοφίᾳ, ἤτοι ὁ ἐπιστημονικὸς ῥοῦς, ὁ νῦν γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δαρβινισμοῦ καὶ τοῦ θετικισμοῦ· αἱ τῆς θεωρίας ἐπιστῆμαι προσπαθοῦσι νὰ ἐξηγήσωσιν ἕκαστον φαινόμενον διὰ φυσικῶν αἰτιῶν, καὶ οὕτως ἀποκρούουσι καὶ αὐτὴν τὴν ἰδέαν τῆς ἐνεργείας ὑπερφυσικῆς τινος δυνάμεως· ἡ ἰδέα αὕτη ἄγει οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ πολλάκις, εἰς τὸ ν' ἀμφισβητηθῇ καὶ αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τῆς θεότητος, ἢ τοὐλάχιστον εἰς τὴν βεβαίωσιν ὅτι οὐδὲν δυνάμεθα γινώσκειν περὶ αὐτῆς, ὅπερ σχεδὸν καταντᾷ τὸ αὐτό· ἐξ ἄλλου πάλιν, τῶν μελετῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων, ἀποληγουσῶν τρόπον τινὰ εἰς τὸ νὰ παράξωσι τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ διαδοχικῶν ἐξελιγμῶν ἐκ τῶν ζωϊκῶν μορφῶν τῶν μάλα στοιχειωδῶν,[1] καὶ

1 Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου παρατηρεῖται παράδοξος ἀντιλογία· οἱ μᾶλλον κεκηρυγμένοι ἀντίπαλοι τῆς αὐτομάτου γεννήσεως, καὶ δι' ὅσον ἀφορᾷ αὐτὰ τὰ ἁπλούστατα εἴδη, ἀπορρίπτοντες ἐπίσης τὴν θεωρίαν τοῦ ἐξελιγμοῦ, προάγονται νὰ παραδεχθῶσι τὴν αὐτόματον γέννησιν τοῦ ἀνθρώπου, σχηματισθέντος διὰ μιᾶς ἐκ τοῦ χοός· ἡ θεωρία τοῦ ἐξελιγμοῦ φαίνεται πιθανωτέρα τῆς τῶν αὐτομάτων κτίσεων· ὅ,τι ἀπαχροῦω ἐστὶν ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ὁλιστικῶν μεθόδων εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας, ἐν αἷς δέον νὰ μὴ ἐπιλανθανώμεθα τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ζητημάτων. (Αἱ διάφοροι αὗται ὑποσημειώσεις ἀνήκουσι τῷ συγγραφεῖ).

ἔτι ἀνωτέρω ἀνατρεχουσῶν, ἐκ τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ἑπόμενον ἦτο τὸ τείνειν εἰς τὸ ἐντελῶς παρομοιῶσαι τὸν ἄνθρωπον τοῖς κτήνεσι καὶ ἀρνεῖσθαι αὐτῷ ψυχὴν ἀθάνατον· ὁ τοιοῦτος ῥοῦς ἰδεῶν δὲν μένει περιωρισμένος ἐντὸς τῶν ἐπιστημονικῶν κύκλων· πανταχοῦ εἰσδύει καὶ κλονεῖ τὰς δύω πρωτίστας ἀρχὰς παντὸς πνευματισμοῦ, τὴν πίστιν εἰς τὸν θεὸν καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς.

Τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα οὕτως εὑρίσκεται παραλελυμένον ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς εὐζωΐας καὶ ὑπὸ τῆς σπουδῆς πρὸς τὸ χρηματίζεσθαι. Ἀριδήλως, ἐν πάσῃ ἐποχῇ, οἱ ἄνθρωποι προσεπάθησαν ἵνα ἀπολαύσωσι τῶν μέσων πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν των, ἢ πρὸς ἀπόσβεσιν τῆς δίψης τῶν ἡδονῶν· ἀλλ' ἤδη ἡ καταδίωξις αὕτη κατέστη ὀξυτέρα καὶ μᾶλλον περιμέριμνος παρὰ πᾶσι, διότι ἡ θέσις ἑκάστου δὲν εἶναι στερεά, ὡς ἄλλοτε, καὶ ὡρισμένη ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς διοργανώσεως. Ὁ ἐργάτης δύναται νὰ πρωτεύσῃ, πλὴν ὡσαύτως αἱ κρίσεις τῆς βιομηχανίας τὸν παραδίδουσιν εἰς παντελῆ ἔνδειαν. Ὅστις οὐδ' ὀβολὸν ἔχει σήμερον, αὔριον γίνεται ἑκατομμυριοῦχος, ἐὰν ἡ τύχη εὐνοήσῃ αὐτῷ. Τὸ πάλαι, ἕκαστος ἔμενε ἐν ᾗ θέσει ἡ τύχη τῆς γεννήσεώς του εἶχε τάξει αὐτὸν, καὶ, ὡς εἰκὸς, ἡ μοῖρα αὐτοῦ δὲν εὑρίσκετο παραδεδομένη εἰς ὅλους τοὺς κινδύνους τῆς ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως πάλης, ἥτις ἄλλο δὲν εἶναι ἢ ὁ καθόλου ἀνταγωνισμός· «δύναμαι τοῦ παντὸς καθικνεῖσθαι,ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς τυχηροῖς ἔνοχός εἰμι»· ὅθεν διὰ πάντας καθίσταται βίος μεριμνῶν, πεφροντισμένος, συνάμα δὲ κυμαινόμενος ὑπὸ τῆς φιλοτιμίας, τῆς ἐπιτυχίας καὶ ὑπὸ τοῦ φόβου τῆς ἐκπτώσεως, ὥστε αἱ περὶ θρησκείας προκαταλήψεις, εἰσὶν ἀναγκαίως πεπνιγμέναι. Καὶ αὐτὸς ὁ σοφὸς καὶ ὁ ἱερεὺς, ἐξ ἐπαγγέλματος διατρίβοντες περὶ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν διάχυσιν τῆς ἀληθείας οὔπω γινώσκουσι τὸν ἥσυχον, ἤρεμον καὶ συνεσταλμένον βίον τοῦ Βενεδικτίνου, ὅλον ἀφωσιωμένον τῇ ἐν ἀφαιρέσει καὶ ἀκερδεῖ σπουδῇ· ἡ μηχανὴ καταλαμβάνει ἡμᾶς καὶ κατεσθίει, καί τοι ὑπηρετοῦσα ἡμῖν. Ὁπόσας πολυτίμους ὥρας καταναλωθείσας ὑπὸ τοῦ ταχυδρομείου, ὅπερ τόσον πολλαπλασιάζει τὴν ἀλληλογραφίαν, καὶ ὑπὸ τοῦ σιδηροδρόμου, ὅστις συνεχῶς ἀποσπᾷ ἡμᾶς τῆς ἡμετέρας ἑστίας διὰ τοῦ εὐμεταθέτου! Ἕκαστος ζητεῖ νὰ ἐπιτύχῃ καὶ ν' ἀνυψωθῇ· ὅθεν ἀεννάως πειρᾶται πρὸς τὰ ἐπίγεια ἀγαθά. Ἐν μέσῳ τοιούτου κυκεῶνος ἐπιχειρήσεων καὶ ἡδονῶν, δὲν ἀπομένει πλέον θέσις διὰ τὸν πνευματικὸν βίον καὶ διὰ τὴν ἄσκησιν θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Παρατηρήσατε καὶ αὐτοὺς τοὺς λειτουργοὺς τῆς θρησκείας· ἴδετε πόσον εἰσὶν ἀπησχολημένοι εἰς ὑλικὰ συμφέροντα, εἰμὴ ἀφορῶντα αὐτοὺς, τουλάχιστον τὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν ἔργα, καὶ πόσον ἡ ψυχή των ὅλως κατέχεται ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀγώνων, καὶ οὕτω παρατρέπεται τοῦ οὐρανίου ὁρίζοντος! Ὁ τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς ἀνὴρ προσκολλᾶται εἰς τὰ γήϊνα, καὶ μανιωδῶς ἐπιδιώκει ἀγαθὰ, ἅτινα ἡ γῆ τῷ

παρέχει, ὡσανεὶ ἔμελλε διαμένειν αἰωνίως ἐπ' αὐτῆς. Διὰ τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον ἡ λέξις οὐρανὸς εἶναι ἄνευ ἐννοίας· ἐν τοιαύτῃ ξηρᾷ καὶ ψυχρᾷ ἀτμοσφαίρᾳ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ἐξασθενεῖ καὶ ἐξαλείφεται.

Ἡ τρίτη αἰτία ἡ ὑποσκάπτουσα αὐτὸ, ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Φρίσσει τις ἀναλογιζόμενος ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ πανταχοῦ ὅπου εἰσδύει ὁ κοινωνισμὸς εἰς ταύτας τὰς τάξεις, διαδίδωσι τὸν ἀθεϊσμόν· ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου συμβαίνουσι παράδοξοι συγχύσεις. Οἱ ἐργάται οἱ ἐξαιτούμενοι τὴν ἰσότητα, ἀπορρίπτουσι τὸν χριστιανισμὸν, ὅστις ἦλθε κομίζων «τὴν καλὴν ἀγγελίαν» τοῖς ἀποκλήροις τοῦ κόσμου· ὁ Ἰησοῦς κηρύσσει ὅτι «οἱ πρῶτοι ἔσονται ἔσχατοι», καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ καθαιρεῖται ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων οἷς ἐπαγγέλλεται τὴν ἀπολύτρωσιν· δι' οὐχ ἧττον παραλόγου ἀντιλογίας, ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν οἱ πλεῖστοι τῶν ὀπαδῶν τῆς δημοκρατίας συμφέρονται τῷ Δαρβινισμῷ καὶ τῷ θετικισμῷ, ὡς κάλλιστα ἀπέδειξε τοῦτο ὁ κ. Caro ἔν τινι πραγματείᾳ του δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ «Ἐπιθεωρήσει τῶν δύω Κόσμων», ὁ Δαρβινισμὸς ταῖς κοινωνικαῖς ἐπιστήμαις ἐφαρμοζόμενος, ἀπορρίπτει πᾶσαν ἰδέαν ἰσότητος καὶ ἐκθειάζει τὸν θρίαμβον τοῦ ἰσχυροτέρου ἢ τοῦ ἐμπειροτέρου. Καὶ ἀληθῶς, ἐν τοῖς ζωϊκοῖς εἴδεσι τὰ κάλλιον ὡπλισμένα ὑπερισχύουσιν ἐν τῇ ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως πάλῃ· ἐκποδὼν ποιοῦσι τ' ἀσθενέστερα, ἅτινα κατ' ὀλίγον ἐκλείπουσιν· οὕτως ἐκπληροῦται ἡ φυσικὴ ἐκλογὴ τῶν ὄντων, ἡ μεταρρυθμίζουσα τὰ εἴδη καὶ φέρουσα τὴν πρόοδον. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ πρέπει ν' ἀφήσωμεν ἐλευθέραν ἐνέργειαν εἰς τὸν αὐτὸν τοῦτον νόμον· τὰ ἀνθρώπινα γένη, ὥσπερ καὶ τὰ ἄτομα, τὰ ἧττον καλῶς κατηρτισμένα θέλουσιν ἡττηθῆ, ἵνα ὑποχωρήσωσιν ἐνώπιον γενῶν καὶ ὁμάδων ἀνωτέρων· τοῦτο ὀφείλει ὑπάρξαι· ἡ ἀγάπη καὶ ἡ λεγομένη δικαιοσύνη ἐπεισάγονται ὧδε πάντη ἀτόπως, διότι γίνονται πρόσκομμα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν φυσικῶν νόμων· ἄφες ποιῆσαι, ἄφες διελθεῖν, οἱ ῥωμαλεώτεροι ἐπικρατήσουσιν· ἔσονται οἱ κύριοι τῆς κοινωνίας καὶ καλόν ἐστιν ὅπως οὕτως ἔχῃ. Ἡ φυσικὴ ἐκλογὴ θέλει φέρει τὴν ἐπίδοσιν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ὡς καὶ ἐν τῷ ζωϊκῷ κόσμῳ· ἡ ἰσχύς ἐστι τὸ δίκαιον, κατὰ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ ἰσχύς ἐστιν ἐπίσημος ἀπόρροια ἐκλεκτῆς φύσεως, καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον ἀπαιτεῖ, ὅπως εἰς τὰς τοιαύτας φύσεις προσήκῃ ἡ ἐξουσία· ἰδοὺ ἡ κοινωνικὴ θεωρία τοῦ Δαρβινισμοῦ· εἶναι ἐξόχως ἀριστοκρατική· ὅθεν μόνον δι' ἀγνοίας καὶ τυφλώσεως δύνανται οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἰσονομίας νὰ στέρξωσιν αὐτήν· οὐχ ἧττον ὅμως ἀκολουθοῦσιν αὐτῇ ἐξ ἀντιπαθείας πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας.

Ὅ,τι ἀφίστησιν ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἢ καὶ ἀπὸ παντὸς θρησκεύματος τὰς ἐργατικὰς τάξεις, ὧν ἐπιλαμβάνεται ὁ κοινωνισμός ἐστιν, ὅτι οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σύμμαχοι τῶν ἀνωτέρων τάξεων, μεταχειρίζονται τὰς θρησκευτικὰς ἀρχὰς ὡς καθιέρωσιν καὶ μέ-

σον ὑπερασπίσεως τῶν καθεστώτων. Λέγουσι τοῖς πτωχοῖς· μεθ' ὑπομονῆς καρτερεῖτε πρὸς τὰ τοῦ βίου δεινά, ἡ παροῦσα ζωὴ βραχεῖά ἐστι, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ προπαρασκευὴ εἰς τὴν αἰώνιον· οἱ ἐπὶ τῆς γῆς ταλαιπωρηθέντες εὑρήσουσι τὴν ἀμοιβὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἡ ὁδὸς τῆς πενίας ἄγει εἰς τὸν οὐρανόν. Ἐν ὅσῳ παρόμοιαι ἰδέαι μένουσι βαθύτατα ἐρριζωμέναι ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ λαοῦ, τὴν τύχην αὐτοῦ ἀνέχεται μετὰ μείζονος εὐπειθείας· ἡ θρησκευτικὴ λοιπὸν ἰδέα ἐμποδίζει εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος καὶ τῶν κοινωνιστικῶν ἀπαιτήσεων· διὸ οἱ δημαγωγοὶ πανταχοῦ πειρῶνται νὰ τὴν ἐξασθενήσωσι καί, εἰ δυνατόν, νὰ τὴν ἐκριζώσωσιν. Αἱ προκηρύξεις τῶν Γερμανῶν κοινωνιστῶν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εἶναι λίαν ἐμφαντικαί· «ὁ κοινωνισμός, γράφει ἡ ἐφημερὶς «Further demokratische Wochenblatt» ὑπ' ἀριθ. 51, ἐστὶν ἡ ἀρχὴ μεγάλης ἐποχῆς ἀθέου ἐκπαιδεύσεως· ὀφείλομεν πάντες νὰ προετοιμάσωμεν τὴν νίκην αὐτῆς, ἥτις διαρκέσει ἐπὶ μυριάδας ἐτῶν».—Ὁ δεσποτισμός τε καὶ ὁ θεϊσμὸς ἀείποτε συνεμάχησαν ἵνα τοὺς λαοὺς πιέζωσιν· οὗτοι ἔκυψαν τὸν αὐχένα, ἐζήτησαν τὴν ἑαυτῶν εὐδαιμονίαν ἐν ἄλλῳ κόσμῳ, ὀλιγωρήσαντες ν' ἀπαιτήσωσιν αὐτὴν ἐν τῷ παρόντι, διὸ καὶ πάντες οἱ τύραννοι τῆς εὐηθείας αὐτῶν ἀπήλαυσαν. Μετὰ τοῦ τελευταίου θεϊστοῦ θέλει ἐκλείψει καὶ ὁ τελευταῖος δοῦλος· τὸ μέλλον ἀνήκει τῷ ἀθεϊσμῷ· τῷ ἀθεϊσμῷ δὲ μόνῳ ἡ ἀνθρωπότης θέλει ὀφείλει τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν εὐτυχίαν αὐτῆς, ἃς ἐπὶ τοσοῦτον ἀνεβάλετο ἐκζητῆσαι χάριν ἁπλῆς φαντασίας». Ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ θρασύτεροι στασίαρχοι τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος ὡσαύτως κηρύττουσι τὸν ἀθεϊσμόν. Ἐὰν ἐπιμένωσί τινες τὴν θρησκείαν προτάσσοντες ὡς προπύργιον τῶν καθεστώτων καὶ ὡς ἐπικύρωσιν τῆς ὑπαρχούσης κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ἄφευκτον καθίσταται ὅτι καθ' ἁπάσης θρησκευτικῆς ἰδέας πόλεμος γενήσεται τόσῳ γενικώτερος, ὅσῳ αὐξηθήσεται ὁ πόθος τοῦ νὰ διευθετηθῶσι τὰ τῆς κοινωνίας.

Ἐν ταῖς καθολικαῖς χώραις οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ἐλευθερίας ἄγονται, καὶ συχνὰ ἄκοντες, εἰς τὸ νὰ προσβάλωσι τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα· ὁ κλῆρος μεταχειρίζεται τὴν θρησκείαν ὡς ἀμυντήριον ὅπλον ἵνα ἑδραιώσῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, οἱ ἀποκρούοντες δὲ αὐτόν, πολεμοῦσι τὸν ἱερέα καὶ κατὰ συνέπειαν ἐπίσης τὸ δόγμα οὗ λειτουργὸς τυγχάνει ὤν.

Βλέπομεν ὅθεν ἐν ἐνεργείᾳ ὄντα τὰ τῆς φθορᾶς τρία αἴτια, τὰ ὑποσκάπτοντα τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. Καὶ πρῶτον, τὸ καλούμενον ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, τουτέστιν ἡ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μέθοδος, ἀλόγως ἐφηρμοσμένη εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ πολιτικάς· δεύτερον, τὸ θηρεύειν τὰς ἡδονὰς καὶ τὸ σφόδρα ποθεῖν τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολήν, ὅπερ καταπνίγει τὸν πνευματικὸν βίον· τρίτον ἡ ἔχθρα τῶν κατωτέρων τάξεων πρὸς τὸ θρήσκευμα, ὅπερ θεωροῦσιν ὡς καταπιέσεως ὄργανον. Τὰ τρία ταῦτα αἴτια συνεργοῦσι καὶ ὁσημέραι ἐπιδίδουσι καθ' ὅσον αἱ κατώτεραι κοινω-

νικαὶ τάξεις παρασύρονται ὑπὸ τὴν κοινὴν ἐνέργειαν· ὁ ἀσυνείδητος ἀθεϊσμὸς καὶ ἡ ψυχρὰ ἀδιαφορία, ἐπικινδυνωτέρα καὶ αὐτῆς τῆς κεκηρυγμένης ἔχθρας, καθ' ἑκάστην προχωροῦσι· φαίνεται δὲ ὅτι, ἐὰν ἡ πρόοδος αὕτη διαρκέσῃ, πᾶσα θρησκεία ἐξαφανισθήσεται.

Νῦν παρίσταται ἐνώπιον ἡμῶν φοβερώτατον ζήτημα, ἀπαιτοῦν σαφῆ καὶ καλῶς ὡρισμένην ἀπόκρισιν· ὁ πεπολιτισμένος κόσμος δύναται ἄρά γε νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ θρησκείας; ἡ ἠθικὴ μὴ ἔχουσα ῥίζας ἐν τῇ πίστει εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, τὸ ἀόριστον καὶ ἀμφίρροπον τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ αἴσθημα ἄνευ ἀσκήσεώς τινος, ὅπως ἐν ἡμῖν ἀναζωπυρήσωμεν τὸ συνειδὸς τῆς ἡμετέρας ἀτελείας καὶ τὸν πόθον πρὸς τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ δικαίου, ἑνὶ λόγῳ, ἡ ἀνθρώπινος φύσις, ἐν τῇ ἀνηκέστῳ αὐτῆς μονώσει παραδιδομένη τῇ αὐτομάτῳ αὐτῆς ἰχνηλασίᾳ τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, ἄρά γε ἱκανή ἐστι νὰ βαίνῃ τὴν εὐθεῖαν καὶ τὸ ὑψηλὸν αὐτῆς πεπρωμένον ν' ἀποπληρώσῃ; Βεβαίως, τὰ ζωϊκὰ εἴδη ὑπὸ τοῦ ὁρμεμφύτου ὁδηγούμενα, διαμένουσι καὶ διαδίδονται, ἅτε ἐπιδιώκοντα τὴν αὐτάρκειαν τῶν ἑαυτῶν ὀρέξεων. Οἱ ἄγριοι βιοῦσι σχεδὸν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, χωρὶς αἱ ἰδέαι τοῦ καθήκοντος καὶ μελλούσης ζωῆς νὰ ἰσχύωσι πολὺ ἐπὶ τῶν πράξεών των· ἀλλὰ καὶ ἡ ὕπαρξις αὐτῶν ὁμοιάζει τῇ τοῦ κτήνους· ἀπαύστως περὶ τῆς λείας ἐρίζουσι, καὶ ὁ ῥωμαλεώτερος κάλλιον τῶν ἄλλων ἐπαρκεῖ. Ποῦ ὅμως ἤθελον καταντήσει αἱ ἡμέτεραι κοινωνίαι, αἵτινες ὄντως ἀνάκεινται εἰς τὸ σέβας τοῦ δικαίου, ἂν τὸ τοῦ καθήκοντος αἴσθημα καὶ ἡ τῆς δικαιοσύνης ἰδέα ἔμελλον νὰ ἐκλείψωσιν; ὁ ἀθεϊσμὸς, γινόμενος κύριος τοῦ κόσμου, συνειδὼς τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, διαρρήδην, ὡμολογημένος καὶ πανταχοῦ διδασκόμενος, δὲν ἤθελεν ἄρά γε ἀφεύκτως ἐπαναγάγει ἡμᾶς εἰς τὴν βαρβαρικὴν κατάστασιν τῶν προϊστορικῶν χρόνων;

Σκεφθῶμεν ἐπὶ στιγμὴν τὴν κατάστασιν ταύτην ἣ φαίνεται ὅτι ὁσημέραι προσεγγίζομεν καὶ ἣν διὰ ζωηρῶν εὐχῶν τινες ἄγουσι. Τότε δὴ ἀνενδιάστως ὁ οὐρανὸς μενεῖ κενὸς, καὶ αἱ ἐκκλησίαι ἔρημοι· δὲν ὑπάρχει Θεὸς, ὑπογραμμὸς αἰώνιος καὶ ἀμετάλλακτος δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας· οὐκέτι δεήσεις πρὸς τὸν οἰκτίρμονα Πατέρα, πηγὴν ἀνεξάντλητον παραμυθίας τῶν δυστυχῶν· οὐκέτι προσδοκία ἄλλης ζωῆς, ἔνθα αἱ ἀδικίαι τοῦ κόσμου τούτου ἐπανορθοῦνται καὶ οἱ δίκαιοι ἀνταμείβονται· ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα διεσκεδάσθη ὥσπερ οἱ «στοιχειακοὶ» μῦθοι οἷς ἐπῃωρεῖτο ἡ παιδικὴ ἡλικία τοῦ γένους ἡμῶν.

Ἡ ἀσέβεια οὐκέτι ἔσται εἰδικὸν προνόμιον τῶν σοφῶν καὶ τῶν δῆθεν ἰσχυρῶν νόων, ὡς εἶχε συμβῇ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ἐὰν τῷόντι ὁ ἀθεϊσμὸς ᾖ ἡ ἀλήθεια, δέον ἐλευθέρως νὰ κηρύσσηται τοῖς πᾶσι. Θέλουσι τύχει τινὲς λέγοντες τῷ λαῷ· «πρὸς τί θρησκεία; ἡ θρησκεία προϋποθέτει Θεὸν, καὶ Θεὸς οὐχ ὑπάρχει· ἔστι λέξις ἄνευ ἐννοίας, ὑπὸ τοῦ δέους πλασθεῖσα,

ὑπὸ τῆς εὐπιστίας ἐπιβληθεῖσα, τὴν δεισιδαιμονίαν καρπουμένη, πεφυσημένη τοῖς λήροις τῶν ὀνειροπόλων ἁπασῶν τῶν ἐποχῶν. Οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ὁ θεὸς ἢ ὁ τῆς ἀνθρωπίνης ἰδιότητος ἐγκατοπτρισμός. Ἄνθρωπε, ᾧ τινι ἐλάτρευες ἦν σὺ αὐτός· ἐνώπιον τῆς σεαυτοῦ εἰκόνος ἔκαμπτες τὰ γόνατα. Στῆθι! ἀνάκυψον τοῦ μετώπου ἐπὶ τοσοῦτον καμφθέντος ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν τυράννων καὶ τῶν ἱερέων· γέννημα ἐπιγείου πηλοῦ, οὐδὲν ἔχεις νὰ ἐλπίσῃς πέρα τοῦ κόσμου τούτου· οὐδὲν ἔχεις προσδοκᾷν ἐκ τοῦ πέρα τοῦ τάφου μέλλοντος ἀνυπάρκτου· ἐνταῦθα, ἐπὶ τῆς γῆς περιορίζεται ὅλη ἡ μοῖρά σου· διὸ προσπάθησον ὅπως τὸ μέρος σου ᾖ εὐρὺ καὶ αἱ ἡδοναί σου πολλαὶ καὶ ποικίλαι· οὐκ ἔστί σοι ἄλλη ἀνταπόδοσις ἄλλοθι».

Τίς δύναται ἄνευ ταραχῆς καὶ φόβου νὰ θεωρήσῃ τοιαύτην κατάστασιν; νομίζει τις ὅτι σὺν τῇ ἰδέᾳ τοῦ Θεοῦ τὸ φῶς θέλει ἐκλείψει ἀπὸ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, καὶ ὅτι ζόφος κατακέχυται τῆς γῆς ἁπάσης· εἶναι τὸ ὄναρ τοῦ Βύρωνος, «Darkness» (βαθὺ σκότος), ὅπερ ἀποπληροῦται· ἐσβέσθη ὁ ἥλιος, ἡ γῆ παραδέδοται τῷ αἰωνίῳ σκότει καὶ τῷ τελείῳ ψύχει· ἵνα διατηρήσωσι τὸ λοιπὸν τῆς θερμότητος, οἱ ἄνθρωποι καίουσιν ὅλα, τὰ δάση, τὰς πόλεις, τὰς κώμας, τὰς ἐκκλησίας, τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα· τέλος, ὁ ἔσχατος τῶν ζώντων ἐκπνέει παρὰ τῇ τελευτώσῃ λάμψει τῆς ἐσχάτης ἀνθρακιᾶς. Φαίνεται ὅτι ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα ἐστὶν ἡ πνευματικὴ ἀτμοσφαῖρα ἧς ἄνευ ἡ ἀνθρωπότης ἀδυνατεῖ νὰ ζήσῃ. Ἡ κυρία Ackermann, ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς ποιήσεσιν αὐτῆς, εὑρίσκει ὀξυτάτους φθόγγους, περιγράφουσα τὴν περίλυπον κατήφειαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' οὗ ὁ θετικισμὸς ἀφήρπασε πᾶσαν οὐράνιον ἐλπίδα. Οὕτω δὲ ἀνακράζει, ἀποτεινομένη εἰς τὴν Πίστιν:

Ναὶ λοιπὸν σ' ἐκβάλλομεν ἀπὸ τῶν θείων βασιλείων σου,
  Ὑπερτάτη δέσποινα, καὶ ἡ στιγμὴ ἤγγικε.
Δὲν θέλεις τοῦ λοιποῦ γινώσκειν ποῦ νὰ ξενίσῃς τὰ φαντάσματά σου,
  Κλείομεν τὴν τοῦ Ἀδήλου θύραν!
Ἀλλ' ὁ θριαμβευτής σου δίκην ἔδωκε τῆς σῆς ἥττης,
  Ὁ ἄνθρωπος ἤδη ταράσσεται καί, νικητὴς ἐπτοημένος,
Αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἀπολωλότα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ θριάμβου του.
  Ἅμα τῇ ἀποστερήσει σου τὰ πάντα ἀπεβάλομεν.
Μένομεν ἄνευ ἐλπίδος, ἄνευ βοηθείας, ἄνευ καταφυγίου,
  Καὶ ἐν τούτοις ἐπιμόνως ὁ πόθος, ὃν φυγαδεύομεν,
Ἐπανέρχεται πλανώμενος περὶ τὸ ἀπηγορευμένον βάραθρον.

Ἀνήκεστος θλίψις δέον νὰ κυριεύῃ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ μὴ δυναμένου νὰ ἐλπίσῃ εἰς κρείττονα τάξιν, οὗ ὁ βίος τόσον βραχὺς καὶ βεβαρημένος ὑπὸ δεινῶν παντοίων, καταναλίσκεται ἐν κόσμῳ ἔνθα ὑπερέχει ἡ ἀδικία, ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ ἰσχύν, ἔνθα αἱ γενεαὶ ἀμφισβητοῦσιν ἀλλήλαις, καὶ τῇ θυσίᾳ τῆς ζωῆς αὐτῶν, τόπον ἄγαν στενόν, καὶ μέσα ὑπάρξεως ἀνεπαρκῆ. Γερ-

μανικαὶ ἀποικίαι ἱδρύθησαν ἐν Ἀμερικῇ, ἀπαγορεύουσαι πᾶν εἶδος θρησκεύματος· οἱ ἐπισκεψάμενοι αὐτὰς εὗρον τοὺς ἀποίκους τούτους, ἰδίως τὰς γυναῖκας, εἰς ἄκρον περιλύπους· ὁ βίος, ἄνευ πόρρω προσδοκιῶν, καθίσταται ἀνούσιος.

Ὅ,τι δὲ ἔτι δεινότερόν ἐστιν ὅτι σὺν τῇ θρησκευτικῇ ἰδέᾳ ἀπώλετο καὶ αὐτὴ ἡ ἠθική, διότι οὐκέτι ἔχει ἀρχὴν, καὶ ἀναντιρρήτως οὐκέτι λαβὴν ἔχει ἐπὶ τῆς ψυχῆς· ἡ ἐπιστήμη, εἰς τὴν ὑλικὴν τήρησιν περιωρισμένη, οὐ δύναται συνειδέναι ἢ ὅτι ὑπάρχει, οὐχὶ δὲ καὶ ὅτι δέον ὑπάρχειν. Ἐὰν, ἐκτὸς τῶν ὄντως ψαυστῶν πραγμάτων, δὲν ὑπάρχῃ ἰδεῶδές τι δικαιοσύνης καὶ ἀγαθοῦ, πῶς δύναμαι νὰ ᾧ ὑπόχρεως ὅπως συναγορεύσω αὐτῷ; ἐὰν οὐδὲν ἄλλο ᾗ ὁ ἄνθρωπος ἢ μικρὸν μέρος ὕλης κατ' εἰδικὸν τρόπον πεπλασμένος, δὲν δύναταί τις νὰ νοήσῃ ὅτι τοιοῦτο συγκρότημα μορίων ἀνθρακίου, ἀζώτου, ὀξυγόνου δύναται νὰ ἔχῃ καθήκοντα νὰ ἐκπληρώσῃ. Ποῖον εἶναι τὸ καθῆκον τοῦ λέοντος, τοῦ σκώληκος, τοῦ φύκους, τοῦ πίπτοντος λίθου, ἢ τοῦ πνέοντος ἀνέμου; Ὁ ὑλισμὸς οὐδέποτε θέλει κατορθώσει νὰ δώσῃ στήριγμά τι εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον. Ἐννοῶ τὴν αὐτόνομον ἠθικὴν τῆς δεῖνα ἢ δεῖνα θρησκείας, ἀλλ' οὐχὶ ἀνεξάρτητον τῆς πίστεως εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς· ἄνευ τῶν δύο τούτων ἰδεῶν, οὐδεμία πλέον ὑφίσταται λογικὴ αἰτία ἵνα μὴ ἐπιζητήσωμεν τὴν εὐζωΐαν καὶ πᾶν ὅ,τι ἡδὺ, καὶ τῇ βλάβῃ ἄλλου· ἀδιστάκτως θέλομεν ἄλλους θυσιάσει ἐὰν ἐκ τούτου ὠφέλειάν τινα λάβωμεν· ἀλλὰ τὸ νὰ θυσιασθῶμεν ὑπὲρ τῶν ἄλλων, διὰ ποῖον λόγον καὶ ἕνεκα τίνος σκοποῦ; Ἐὰν τὰ πάντα τετέλεσται μετὰ τῆς παρούσης ζωῆς, ὁποίαν εὔλογον πρόφασιν θέλετέ μοι προβάλει ἵνα ἐκτεθῶ εἰς τὸν κίνδυνον ν' ἀπολέσω αὐτὴν πρὸς ὄφελος τῶν ὁμοίων μοι ἢ τῆς πατρίδος; Τί θέλετε μοὶ δώσει εἰς ἀνταλλαγήν; τὴν τιμὴν, τὴν δόξαν, τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν μελλουσῶν γενεῶν; πάντα ταῦτα ἥκιστα διαφέρουσί μοι, ἐπεί περ οὐδὲν τούτων ἐπιστήσομαι. Παρόμοιαι ἰδέαι δύνανται νὰ παρασύρωσιν ἄνδρας μορφωθέντας ὑπὸ θρησκευμάτων ἢ φιλοσοφιῶν πνευματικῶν, αἵτινες, τέλος πάντων, εἰσὶν εἰσέτι προσηρτημέναι τοῖς τοῦ πνεύματος· ἀλλ' ὁμίλησον περὶ τοιούτων εἰς ὑλιστὴν λογικὸν καὶ πρακτικὸν, θέλει ἄρει τοὺς ὤμους, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἔποψιν, οὐχὶ ἀδίκως.

Ἰδοὺ πῶς λαλεῖ ἐν τῷ «Ἐκκλησιαστῇ» ὁ μὴ πιστεύων εἰς μέλλουσαν ζωήν· «ἔστιν ἐλπὶς, ὅτι ὁ κύων ὁ ζῶν αὐτὸς ἀγαθὸς ὑπὲρ τὸν λέοντα τὸν νεκρόν· ὅτι οἱ ζῶντες γνώσονται ὅτι ἀποθανοῦνται, καὶ οἱ νεκροὶ οὐκ εἰσὶ γινώσκοντες οὐδέν· καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἔτι μισθὸς, ὅτι ἐπελήσθη ἡ μνήμη αὐτῶν . . . καὶ ἐπήνεσα ἐγὼ σὺν τῇ εὐφροσύνῃ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι εἰμὴ φαγεῖν καὶ τοῦ πιεῖν καὶ τοῦ εὐφρανθῆναι . . .» Ὁ δ' ἐπικούρειος Ὁράτιος ὡσαύτως τοιαῦτα λέγει· «εὐφραινόμεθα, τῶν ἡδονῶν γευσόμεθα πρὶν ἢ καταλάβῃ ἡμᾶς τὸ γῆρας καὶ ὁ θά-

νατος». Ὁ λογικὸς ἄθεος δὲν θέλει ἐκθέσει τὴν ζωήν του οὐδὲ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος, οὐδὲ ὅπως σώσῃ τὸν πλησίον του, διότι ἐὰν τὰ πάντα συναποθνήσκωσι τῷ σώματι, διὰ τί νὰ θυσιάσῃ τοῦτο δι' οὗ ἀπολαύει τῶν πάντων ; ἡ ἐθελοθυσία ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει ἐστὶ μωρία καὶ ἡ αὐταπάρνησις ἀπάτη.

Τὸ ἀρνεῖσθαι τὸ πνευματικὸν τῆς ψυχῆς προρρίζους ἐκρίπτει τὰς εὐλόγους αἰτίας ἵνα ὦμεν δίκαιοι καὶ ἀγαθοί· ἐὰν ἐφικτὸν τὸ πλουτίζεσθαι ἄνευ τοῦ ὑποπίπτειν ὑπὸ τοὺς νόμους τοῦ ποινικοῦ κώδικος, διατί δὲν θέλω τοῦτο πράξει ; ἡ λάμψις τῶν ἑκατομμυρίων πάσαις πράξεσι συγγνώμην φέρει ! οὐδένα βλέπω σπουδαῖον λόγον τοῦ ἀπέχεσθαι ὥστε μὴ ποιεῖν κατάχρησιν, ἀπιστίαν, ἢ καὶ κλοπήν, ἐὰν συγχρόνως θέλῃ μείνει ἀτιμώρητος, ἔσται δέ μοι καὶ ὠφέλιμος. Ἐκτὸς τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ποῖος ὑπολείπεται μοχλὸς ἵνα παροτρύνῃ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀπωθήσῃ ἀπὸ τοῦ κακοῦ ; προφέρονται δύω· ἡ τιμὴ καὶ ἡ συνείδησις. Πλὴν ὅμως ἡ τιμὴ εἶναι αἴσθημα ἀναφυὲν ἐν ταῖς κοινωνίαις ταῖς τὰ μάλιστα πνευματικαῖς, ὅπερ ἐκτὸς αὐτῶν, ἀδύνατον ὑπάρξαι· ἐν χώραις ὅλαις ἐπιδεδομέναις τῷ ὑλισμῷ, οἷα ἡ Σινική, σχεδὸν δὲν ὑπάρχει καὶ θέλει παντελῶς ἀφανισθῇ, ὡς ὑστερίζον βάσεως. Θὲς ἐξ ἑνὸς μὲν πάσας τὰς τοῦ βίου ἀπολαύσεις, ἐξ ἄλλου δὲ τὴν τιμήν, ἤτοι τὴν ἐπιθυμίαν καλῆς φήμης· βέβαιόν ἐστιν ὅτι οἱ πλεῖστοι θέλουσιν ἐκλέξει τὴν πρώτην μερίδα· ἡ εὐφροσύνη ἣν παρέχει ἡ καλὴ φήμη ἀπόκειται μόνον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φαντασίᾳ, ἐνῷ αἱ ἀπὸ τοῦ πλούτου ἀπολαύσεις, καὶ αὐτοῦ τοῦ κακῶς προσκτηθέντος, διεγείρουσι τὰς αἰσθήσεις καὶ κυριεύουσιν ὅλου τοῦ σαρκικοῦ ἀνθρώπου μετὰ πλείστης ὅσης ὁρμῆς. Ἐὰν κακῶς ποιήσω, λέγεις, βίος κατῃσχυμένος ἔσται μοι ἀχθεινός· ἀλλ' ἐὰν ἀλλάξω χώραν, τὴν αἰσχύνην σὺν τῷ κονιορτῷ τῶν ποδῶν ἐκτινάξω καὶ εὑρήσω ἀλλαχοῦ πάσας τὰς εὐχρεστίας, καὶ αὐτὴν τῆς ὑπολήψεως, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχω ἱκανὰ χρήματα ὅπως ἐξαγοράσω αὐτήν. Πρὸς τούτοις ὁ ἐπικούρειος οὐδόλως δεῖται τιμῆς, ἂν ἔχῃ τὰ λοιπά, καὶ δύναται νὰ ζῇ τόσον φαιδρῶς καὶ ἡδέως, ὥστε οὐδὲ κἂν νὰ νοήσῃ ὅτι περιφρονεῖται· ἀλλ' ἡ συνείδησις δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ἐστὶν οὐδέν ; Ἀριδήλως ἡ συνείδησίς ἐστι δύναμις· πλήν, χωρισθεῖσα ἅπαξ ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς θεότητος, δηλ. ἀπὸ τοῦ ἀπολύτου τύπου τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὁπόσον τυγχάνει ἄστατος καὶ ἀσθενής ! Τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ κακόν, τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον, τὰ πάντα εἰσὶ σχετικὰ ἅμα ὡς παραδεχθῶμεν ὅτι μόνον ἡ ὕλη ὑπάρχει. Κατ' οὐσίαν αἱ λέξεις αὗται ἀποβάλλουσι πᾶσαν ἔννοιαν, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἀπομένει, ὡς καὶ ἐν τῷ ζώῳ, ἢ ἡ ἀπόλαυσις· ἔτι δὲ ἡ συνείδησις πόσον ῥᾳδίως κατανυστάζει καὶ διαστρέφεται, ὅταν πᾶν θρησκευτικὸν αἴσθημα ἐξαφανισθῇ ! ἆρά γε πιστεύεις ποτὲ ὅτι δεξιὸς κλέπτης, ὅστις ἐκ τῶν λαφύρων τῶν αὐτοῦ θυμάτων πλουτισθείς, παρέχει ἑαυτῷ πάσας τὰς ἀπο-

λαύσεις τὰς ὑπὸ τῶν μητροπόλεων ποριζομένας, συχνῶς ἐνοχλεῖται ὑπὸ τῆς φωνῆς τοῦ συνειδότος; λῆρος τὰ τοιαῦτα, κενὸς ῥητορικὸς τύπος· ἐν μέσῳ τῶν ἀσχολιῶν καὶ τῶν ἡδονῶν πάσας αὐτοῦ τὰς ὥρας κατεχουσῶν, οὐδὲ κἂν σχολάζει, ὅπως τὴν τῶν ἔργων σύνεσιν λάβῃ. Ἡ συνείδησις πρὸς αὐτὸν ὑφίσταται ξένη, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν ἔχει χρόνον ὅπως ἀκροασθῇ τῶν νουθεσιῶν αὐτῆς. Τὸ καθῆκον ἄνευ Θεοῦ καὶ μελλούσης ζωῆς ἐστι κάλλιστος λόγος, ἀλλὰ κενὸς ἐννοίας. Τὸ θεωρεῖν τὴν προῖκα σπουδὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὡς τὸ αἴτιον τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, καὶ κατὰ συνέπειαν ὡς βάσιν τῶν κοινωνιῶν, οὐδὲν ἄλλο ἔσται ἢ ἐπανελθεῖν εἰς τὸν ἠρεμισμόν, ὅστις ἀπήτει ὥστε ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη νὰ ᾖ ἐντελῶς ἀμιγὴς πάσης ἰδέας ἐπιστροφῆς. Θέλει τις πάντοτε μετ' ὠφελείας ἀναγνώσει τὴν μεγάλην τοῦ Βοσσουετίου καὶ Φενελῶνος συζήτησιν περὶ τούτου τοῦ ἀντικειμένου· ὁ Φενελὼν κατεκρίθη, καὶ δικαίως, διότι ἐφαντάζετο ἄνθρωπον μὴ ὑπάρχοντα· ἡ μελέτη ἐνταῦθα τοῦ πραγματικοῦ οὐδένα ἐπιτρέπει ἐνδοιασμόν· ὁ ἄνθρωπος, ὡς πάντα τὰ ἐνόργανα ὄντα καὶ αὐτὰ τὰ φυτά, ἐπιδιώκει τὸ συμφέρον· ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπη ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῆς τῶν γενῶν διατηρήσεως· ἄνευ τοῦ πάντων δεσπόζοντος τούτου αὐτομάτου ἤθελον ἀπολεσθῆ· τὸ ἐλπίζειν ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἵνα τὸ καθῆκόν του ἐκπληρώσῃ, τῆς ἐλαχίστης ἡδονῆς ἀποστήσεται προῖκα ἢ καὶ ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ συμφέροντος, ἀφελὴς ἐστὶν ἀπάτη· ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πάντοτε ἐνυπάρχει τὸ ζῶον μεθ' ὅλων τῶν τῆς ζωότητος ὀρέξεων· ὅπως δὲ καταβάλῃ αὐτάς, δέον θρησκεία ἢ φιλοσοφία πνευματικὴ ν' ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, καὶ δώσῃ αὐτῷ τὸ πνευματικὸν συμφέρον ὡς αἴτιον τῶν πράξεών του. Ὁ ἄνθρωπος τὴν εὐδαιμονίαν ἐπιζητεῖ, ὥσπερ ὁ λίθος καταπίπτει διὰ φυσικοῦ νόμου· ὅθεν ἀνωφελές ἐστι κηρύσσειν αὐτῷ ἐπιμόνως τὸ καθῆκον ὅλως ἔξω τοῦ συμφέροντος καὶ τὴν τῶν ἠρεμιστῶν ἀγάπην τοῦ ἀγαθοῦ· ὅ,τι ἐφικτόν, ἔστι τὸ διὰ τῆς πίστεως αἰωνίους ἐλπίδας ἀποκαλύπτειν, δι' ὧν θεωρεῖ τις μετὰ καταφρονήσεως πάντα τὰ ἐπίγεια ἀγαθά, καὶ ἀνθ' ὧν θυσιάζει ἐκθύμως τὸ πᾶν, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωήν.

Πολλοὶ ἀναφέρονται ἄθεοι λογιζόμενοι μεταξὺ τῶν καλλίστων τῆς ἐποχῆς των ἀνθρώπων, σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ Ἑλβέτιος, τόσον φιλάνθρωπος, τόσον ἐνεργητικός, καὶ ὁ James Mill, ὁ θαυμαστὸς οὗτος τύπος ἠθικῆς, στωϊκός, ψυχρὸς καὶ καθαρὸς ὡς ἀρχαῖον μάρμαρον· ἀλλ' οἱ ἐξαιρετικοὶ οὗτοι ἄνδρες εἰσὶ φιλόσοφοι ἤδη ἀπηλλαγμένοι παντὸς τῶν αἰσθήσεων πειρασμοῦ, καὶ προσέτι μορφωθέντες ὑπὸ χριστιανικῆς παιδεύσεως ἐν μέσῳ χριστιανικῆς κοινωνίας. Ἐν ἑκάστῃ τῶν ἡμετέρων πράξεων τὸ μέρος τῆς ἐπιρροίας τῆς τελουμένης ὑπὸ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν γνωμῶν τῶν ἡμετέρων συγχρόνων μεῖζόν ἐστι ἢ ἡ τῶν ἰδίων ἡμῶν ἰδεῶν. Ὑπόθες ὅμως λαὸν ἐξ οὗ πᾶσα θρησκευτικὴ ἰδέα ἐντελῶς ἐξηλείφθη, ἡ ἠθική, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς

αὐταπαρνήσεως καὶ τοῦ καθήκοντος, ἐν τῷ ἅμα θέλουσιν ἐκλείψει· ὁ Δαρβινισμὸς διδάσκει ὅτι ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως ἀγῶνι, οἱ ῥωμαλεότεροι καὶ οἱ ἐμπειρότεροι δέον νὰ ὑπερισχύσωσι καὶ νὰ σιτῶνται ἐκ τῶν ἀλλοτρίων· ὅτι τοιοῦτός ἐστιν ὁ τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου νόμος, καὶ καλόν ἐστιν ὅπως οὕτως ἔχῃ, διότι τότε κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκτελεῖται ἡ φυσικὴ ἐκλογή· ὅθεν παντοίοις τρόποις θὰ προσπαθήσωμεν ἵνα ὦμεν οἱ ἰσχυρότεροι καὶ καταλάβωμεν τὴν τῶν ἀλλοτρίων θέσιν· θέλομεν τότε ἐκπληρώσει καθῆκον, διότι συνετελέσαμεν ὅπως ἀριστεύσῃ ὁ φυσικὸς νόμος, ὁ παράγων τὴν βελτίωσιν τῶν γενῶν.

Ἡ καθαίρεσις τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας ἤθελέ ποτε δώσει ταῖς ἀπαιτήσεσι τῶν κατωτέρων τάξεων ἀπεριόριστον σκληρότητα· ὀρθῶς ἐμπνέονται οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἐπαναστατικοῦ κοινωνισμοῦ, οἵτινες ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κηρύξεως πολέμου κατὰ τῆς κοινωνίας, ἐγγράφουσι τὴν ἄρνησιν τῆς θεότητος· ὅσῳ μᾶλλον ὠθήσεις τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὰ τῶν αἰσθήσεων, ἀφαιρῶν αὐτοῦ πᾶσαν προσδοκίαν οὐρανίου ἀνταποδόσεως, τόσῳ μεθ' ἥττονος ὑπομονῆς τὰς τῆς κοινωνίας ἀνισότητας θὰ ὑπομένῃ, ὧν ἕνεκα στερεῖται τοῦ μέρους του ἐκ τῆς ῥαστώνης ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τῷ μόνῳ δι' αὐτὸν ἀληθινῷ. Ἐὰν ἴδῃ ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ αὐτῆς, θέλει καταλάβει αὐτὸν σατανικὸν μῖσος καὶ φοβερὰ καταστροφῆς μανία κατὰ τῶν θεσμῶν ὧν θεωρεῖται τὸ θῦμα. Ὑπὸ τοιούτου πάθους κατεχόμενος ὁ τῶν Παρισίων δῆμος ἐπυρπόλησε τὰ μέγαρα τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης, ἅτινα ἦσαν τὰ σύμβολα τῶν καθεστηκυιῶν ἀρχῶν. Ὁ Maxime Ducamps περαίνων τὸ σύγγραμμά του «περὶ Παρισίων καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῶν» κυριεύεται ὑπὸ μεγίστης λύπης ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ὅτι ἡ λαμπρὰ αὕτη πρωτεύουσα, τὸ θαῦμα τοῦτο τοῦ πολιτισμοῦ, ὃ ἐκτενέστατα περιγράφει, μέλλει ποτε νὰ γίνῃ παρανάλωμα τοῦ πυρός. Βέβαιον δὲ ὅτι ἡ ἀθεΐα ἀνάψει τὴν δᾷδα δι' ἧς ὁ ἐπαναστατικὸς σοσιαλισμὸς θέλει ζητήσει τὸ πᾶν νὰ καταστρέψῃ, ὅτε, νενικημένος, δὲν θέλει πλέον ἐλπίσει ὅτι δύναται νὰ ἐφαρμόσῃ τοὺς περὶ κοινωνικῆς ἀναγεννήσεως ὀνείρους του.

Ἡ φυσικολατρεία τὴν τῆς ἐλευθερίας ἔννοιαν ἀναιρεῖ· ἐν τῷ φυσικῷ σύμπαντι τὰ πάντα ἀφωρισμένα εἰσὶν ὑπὸ ἀναγκαίων νόμων· ἐὰν λοιπὸν οὐδὲν ἄλλο ᾖ ὁ ἄνθρωπος ἢ μόριά τινα ὕλης, εἱμαρμένως τοῖς νόμοις τούτοις πείθεται, καὶ τότε τί μέλλουσι γενέσθαι ἡ εὐθύνη καὶ ἡ ἐνοχή; δύνανται νὰ διατηρηθῶσιν αἱ λέξεις αὗται, ἀλλὰ θέλουσι μείνει ἄνευ σημασίας.

Ἐὰν πρέπῃ νὰ ἐγκαταλείψωμεν πᾶσαν εἰς μέλλουσαν ζωὴν ἐλπίδα, πόσον ἄθλιος κλῆρος καθίσταται ἡ ἀνθρώπινος ὕπαρξις! Δι' ὀλίγας στιγμὰς χαρᾶς, δι' ὀλίγας ἡμέρας εὐδαιμονίας, ὁπόσας φροντίδας, ὁπόσας ὀδύνας, ὁπόσας ἀλγηδόνας σωματικάς τε καὶ ψυχικάς! ὁπόσον ὁ προσεγγισμὸς τοῦ τάφου ἐστὶ κατηφὴς καὶ ἀνιαρός! ὁπόσον τὸ πεπρωμένον τοῦ ζώου

τυγχάνει μακαριώτερον! σπανίως νόσοις περιπίπτει, διότι ζῇ κατὰ τὰς αὐτομάτους αὐτοῦ προτροπάς· αἱ ἠθικαὶ ὀδύναι ἄγνωστοί εἰσιν αὐτῷ· παύει τοῦ ζῆν ἄνευ φόβων ἢ πόθων. Ἐὰν τοῦθ' ὅπερ ἡμεῖς καλοῦμεν *ψυχήν*, *διάνοιαν*, κατ' οὐδὲν ἄλλο ὠφελεῖ εἰμὴ τὸ νὰ πάσχωμεν καὶ νὰ νοῶμεν τὰ χαλεπὰ τοῦ βίου τούτου ἄνευ ὑστεραίας, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ δῶρον ὅπερ ὀφείλομεν καταρᾶσθαι, καὶ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν, ὡς λέγεται, τετελειωμένον ζῶον, ἀλλὰ κτίσμα ἀποπλανηθὲν καὶ ταλαίπωρον, ἀεννάως βασανιζόμενον ὑπὸ ἀπληρώτων πόθων καὶ ὑπὸ ἐσφαλμένων ἐλπίδων· ὁ Λαμαρτῖνος ἐσφάλλετο εἰπὼν ὅτι «ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ἄγγελος πεπτωκώς, ἀναμιμνησκόμενος τῶν οὐρανῶν», μᾶλλόν ἐστιν ὃν ἀτελῶς καὶ κακῶς ὠργανωμένον, ὅπερ πρέπει νὰ ποθῇ τὸν πηλὸν ἐξ οὗ ἐγένετο.

Ἐν συνόλῳ, ἄνευ πίστεως εἰς τὸν θεὸν καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ἡ ἠθικὴ στερεῖται βάσεως καὶ κύρους, διὸ καὶ ἡ κοινωνικὴ τάξις, ἐστηριγμένη ἐπὶ τῆς γνώσεως τοῦ δικαίου τῶν νόμων, τοῦ καθήκοντος, ὑποσκάπτεται ἐκ θεμελίων. Εἰ λοιπὸν πᾶσα θρησκευτικὴ ἰδέα μέλλει ἐξαλειφθῆναι, ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν ἀπ' ἀρχῆς βαρβαρότητα ἤθελεν εἶναι ἀνέκφευκτος· ἀναντίρρητόν ἐστι γεγονὸς ὅτι πανταχοῦ ἡ θρησκεία προέστη τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ·[1] ὅθεν, ἂν δὲν προώρισται ὁ πολιτισμὸς ν' ἀπολεσθῇ, τοῦτο ὀφείλεται τῇ θρησκείᾳ, ἥτις ὑπὸ μίαν ἢ ἄλλην μορφὴν ἐξακολουθήσει χορηγοῦσα αὐτῷ τὸν ἠθικὸν νόμον τοῦ βίου καὶ τὸ ὁρμητήριον πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος.

Ἀλλ' ὁποία ἔσται ἡ ὄψις αὕτη; δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἔσται τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπόρροια· οὐκέτι πλέον θέλει πλασθῇ νέα θρησκεία· παρῆλθεν ἤδη ὁ χρόνος καθ' ὃν τὸ ἰδεῶδες ἐνσαρκοῦται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ

1 Ἀκούσωμεν λαλοῦντα τὸν ὀρθὸν καὶ φρόνιμον νοῦν τοῦ Βολταίρου· οἱ ὡραῖοι οὗτοι στίχοι, ἄλλοτε ἦσαν ἐκ στήθους γνωστοί, ἀλλὰ τὴν σήμερον τίς πλέον ἀναγινώσκει στίχους·

«Συμβουλεύθητε τῷ Ζωροάστρῃ καὶ τῷ Μίνῳ καὶ τῷ Σόλωνι, καὶ τῷ μάρτυρι Σωκράτει καὶ τῷ μεγάλῳ Κικέρωνι.

Πάντες ἐλάτρευσαν Κυρίῳ, Δικαστῇ, Πατρί.

Τὸ ὕψιστον τοῦτο σύστημα τῷ ἀνθρώπῳ ἀναγκαῖόν ἐστιν.

Ἔστιν ὁ ἱερὸς τῆς κοινωνίας δεσμός.

Ἡ πρώτη βάσις τῆς ὁσιωτάτης δικαιοσύνης.

Ὁ τοῦ καταχθονίου χαλινός, ἡ τοῦ δικαίου ἐλπίς.

Ἐάν ποτε οἱ οὐρανοί, ἀποδυόμενοι τὸν σεμνὸν αὐτοῦ τύπον

Ἠδύναντο παύεσθαι δηλοῦντες αὐτόν,

Ἐὰν Θεὸς δὲν ὑπῆρχεν, ἔπρεπεν ἡμεῖς νὰ ἐφεύρωμεν αὐτόν.

Ὁ σοφὸς ἀναγγειλάτω αὐτόν, καὶ οἱ βασιλεῖς φοβηθήτωσαν αὐτόν.

Ἐν πονήματι συντεθέντι ὅπως ἀνασκευάσῃ ἄρθρον, ὅπερ συνέγραψα, «Περὶ προτεσταντισμοῦ, καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν τῶν λαῶν εὐτυχίαν», ὁ Κ. Friedrich von Hellwald διϊσχυρίζεται ὅτι αἱ ἐποχαὶ ἀνεπτυγμένου πολιτισμοῦ διακρίνονται διὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν, καὶ ἀναφέρει τὴν Ῥώμην ἐπὶ Αὐγούστου καὶ τὴν ἀναγέννησιν· ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ κατάπτωσις τῆς ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας κατάρχεται ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου· δι' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν 15 αἰῶνα, ἡ τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος ἐξέγερσις ἀντεσήκωσε τὴν ἄκραν τῆς Ἀναγεννήσεως διαφθοράν.

τὸ σχῆμα ἀποκαλύψεως. Ὁ χριστιανισμὸς ἐπαναγόμενος εἰς τὴν καθαρὰν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ἤτοι, καθὼς ἀναγνωρίζουσι τοῦτο καὶ οἱ ἔμπειροι Ῥαββῖνοι, εἰς τὴν ἀληθῆ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ οὐσίαν, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ὁ θεϊσμὸς, ἡ ἀγάπη, καὶ τὸ καθῆκον τοῦ ἀείποτε τείνειν πρὸς τὴν τελειότητα. Δύναταί τις εἰπεῖν ὅτι αὕτη ἐστιν ἡ ἀρίστη τῶν θρησκειῶν· ἐὰν ὑπάρχῃ τις μέλλουσα νὰ περισωθῇ, αὕτη ὑπερνικήσει. Πλὴν ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα, ὅλως ἀναγκαία ὡς θεμέλιον τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου, δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ ῥήτρας, ἄνευ διατάξεως, ἄνευ λατρείας, περιωρισμένη νὰ ᾖ μόνον ἰδιαιτέρα ἀτόμων πίστις ἄνευ ἐξωτερικῶν δηλώσεων; οὐ φρονῶ οὕτω. Πᾶσα αἵρεσις, ἰδίως ὅτε πρόκειται τὰς τοῦ βίου πράξεις νὰ εὐθύνῃ, δέον νὰ ᾖ διαρρήδην ὡρισμένη· ἀδύνατον νὰ στηριχθῶσιν ἡ ἀνθρώπινος ὕπαρξις καὶ αἱ κοινωνίαι ἐπὶ τῆς ἀπορίας καὶ τῆς ἀρνήσεως· ὁ φιλόσοφος δύναται νὰ ζητῇ ἀδιαλείπτως διερευνᾷν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τῷ λαῷ, ἰδίως δὲ τῷ παιδὶ, ἀναγκαῖαί εἰσι καταφάσεις καλῶς ὡρισμέναι καὶ σαφεῖς.

Ἡ καθημερινὴ πεῖρα ἐλέγχει τὴν ἀνάγκην λατρείας· αἴσθημα μὴ διαφυλασσόμενον δι' ἐξωτερικῶν δηλώσεων, μαραίνεται καὶ ἀποσβέννυται· αἱ σχέσεις τοῦ φυσικοῦ μετὰ τοῦ ἠθικοῦ τοιαῦταί εἰσιν, ὥστε τὸ ἓν ἀπολύτως ἀναγκαῖόν ἐστι τῷ ἑτέρῳ. Ἵνα ᾖ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα δρῶσα δύναμις καὶ παράσχῃ καρποὺς, δέον νὰ ᾖ παρωτρυμένον καὶ ζωοπεποιημένον διὰ τοῦ λόγου, διὰ τῆς τῶν ἀδελφῶν συναγωγῆς, διὰ τῶν τῆς τέχνης διαδηλώσεων, καὶ διὰ συμβολικῶν ἀσκήσεων. Οἱ ἐλεύθεροι τέκτονες ἔχουσι θεσμοὺς, καὶ ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ αἱ τῶν ἀθέων φρατρίαι λατρείαν. «Ὁ ἄνθρωπος, λέγει περὶ τούτου ὁ Ed. Guinct, δὲν θέλει ἀποφασίσει νὰ διέλθῃ τὸν βίον χωρὶς λόγοι τινες ν' ἀναδέσωσιν αὐτὸν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀθανάτων ὄντων· δὲν θέλει οὔτε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν κόσμον, οὔτε αὐτοῦ νὰ ἐξέλθῃ λάθρα, ὡς φύλλον τοῦ δάσους γεννώμενον καὶ πίπτον ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ πάντων· αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην μάρτυρος ἐγγυωμένου αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ ὁμίλου καὶ τῶν ζώντων καὶ τῶν τεθνεώτων· δύναμις, μεγαλοφροσύνη, ἢ ἀσθένεια, τοιαύτη ἐστὶν ἡ φύσις αὐτοῦ, καὶ οὐ δυνάμεθα μεταβαλεῖν αὐτήν».

Ὁ κ. Laurent τὸν τελευταῖον τόμον τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συγγράμματος «ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος» ὥρισεν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ παρόντος τούτου ζητήματος, ὁποία ἔσται ἡ θρησκεία τοῦ μέλλοντος· ἡ γνώμη συγγραφέως ὅστις τυγχάνει ὢν εἷς τῶν βαθυτάτων ἱστορικῶν καὶ τῶν μάλα τετιμημένων δικανικῶν τοῦ ἡμετέρου καιροῦ, ἀξία ἐστι περιεσκεμμένης ἐξετάσεως· πολλῷ μᾶλλον, διότι τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἀντικείμενον ἦν πάντοτε ἡ ἐπίμονος καὶ σύντονος σπουδὴ τῶν μελετῶν αὐτοῦ. Ὁ κ. Laurent δείκνυσιν ὅτι, ἐὰν τὰ δόγματα καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι τῆς θρησκείας ὦσι πανταχοῦ προσβεβλημένοι καὶ ὑπεσκαμμένοι, ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα

καὶ οἱ ὑπ' αὐτῆς προκαλούμενοι ἀγῶνες καθ' ἑκάστην πλείονα χῶρον ἐπιλαμβάνουσιν ἐν τοῖς συγχρόνοις γεγονόσι. Πανταχόθεν ἀκούομεν ἐπαναλαμβανόμενον ὅτι ἀνάγκη ὑπάρχει θρησκευτικῆς ἀνακαινίσεως ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος· ὅ,τι ζητοῦσιν αἱ ψυχαὶ εἰσὶ δόγματα, ἅτινα ὁ λόγος μετὰ παρρησίας δύναται νὰ παραδεχθῇ· ἡ ἀνθρωπότης χρήζει θρησκευτικῆς πίστεως «Ταύτην ἀφαιρέσατε ἀπ' αὐτῆς, καὶ ὁ θάνατος αὐτῆς βέβαιός ἐστι, θάνατος εἰδεχθὴς καὶ ἀποτρόπαιος ἐν τῇ σηπεδόνι τῆς ὕλης».

Ὁ καθολικισμὸς οὐκέτι συμφωνεῖ τῇ χρείᾳ πίστεως τῶν ἀνεπτυγμένων νόων· ἀφ' ὅτου ἐκήρυξε τὸ ἀναμάρτητον τοῦ πάπα, εὑρέθη εἰς ἀντίθεσιν μετ' αὐτῆς τῆς ἰδέας τοῦ κράτους καὶ εἰς διαμάχην κατὰ πάντων τῶν πόθων τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς.

Πεφορτισμένος τυγχάνει δογμάτων, ἅτινα οὔτε ν' ἀπορρίψῃ δύναται, οὔτε κἂν νὰ ἑρμηνεύσῃ, δογμάτων διαφυλασσομένων μόνον ὑπὸ τὸ σκιόφως τοῦ μυστικισμοῦ, καὶ μὴ ἀνεχομένων τὸ μέγα φῶς τῆς κριτικῆς. Ὁ Benjamin Constant ἀποδείκνυσιν ὅτι ἡ θρησκεία πάντοτε μετεβλήθη ἅμα τῷ πολιτισμῷ· ὅθεν μάταιον ζητεῖν αὐτὴν ἀκίνητον καταστῆσαι. Θρησκεία ἀκίνητος, ἥτις δὲν προοδεύει ἐξίσου τῇ προόδῳ τῆς παιδείας καὶ τῆς ἐμπειρίας, ταχέως θέλει ἁρμόζει μόνον εἰς τὰς τάξεις τὰς ἧττον ἀνεπτυγμένας· τότε δὲ μεταβάλλεται εἰς δεισιδαιμονίαν, ἐν ᾧ ἡ ἀπιστία καταλαμβάνει τὰς ἀνωτέρας τάξεις· τοιαύτη ἐστὶν ἡ ἐνεστῶσα κατάστασις, ἰδίως ἐν ταῖς καθολικαῖς χώραις.

Κατὰ τὸν κ. Laurent, ἡ τοῦ μέλλοντος θρησκεία ἔσται ὁ χριστιανισμός, ἀλλὰ χριστιανισμὸς εἰς τὸ ἰδεῶδες τοῦ Χριστοῦ ἐπαναχθεὶς διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων τοῦ προτεσταντισμοῦ μεταμορφώσεων· πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης του παρέχει τὴν μαρτυρίαν συγγραφέων ἥκιστα ὑπόπτων ὑπερβαλλούσης θρησκευτικότητος· τοῦ Gethe, Straus, Rénan καὶ Taine.

«Κἂν ἡ τοῦ νοῦ ἐκπαίδευσις ἐξακολουθήσῃ προκόπτουσα, λέγει ὁ Gethe, κἂν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐκτείνωσι τὰς ἡμετέρας γνώσεις, κἂν διευρυνθῇ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, οὐδέποτε θέλομεν δυνηθῇ νὰ ὑπερακοντίσωμεν τὸ μέγεθος τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδὲ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν, ὁποῖα ἀναλάμπουσιν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις». Ἔν τινι τῶν συγγραμμάτων του ὁ Straus ἐξετάζει ὅ,τι ὑπάρχει πρόσκαιρον καὶ μόνιμον ἐν τῷ χριστιανισμῷ· ἰδοὺ δὲ τὸ συμπέρασμα αὐτοῦ. «Ἡ ἀνθρωπότης, λέγει, οὐδέποτε ὑπάρξει ἄνευ θρησκείας, ὅθεν οὐδέποτε ἔσεται ἄνευ τοῦ Χριστοῦ· διότι ζητεῖν θρησκείαν ἄνευ τοῦ Χριστοῦ, ταὐτό ἐστιν ὡς ὁμιλεῖν περὶ ποιήσεως χωρὶς τοῦ ποιῆσαι λόγον περὶ Ὁμήρου ἢ Shakespear. Ὁ Ἰησοῦς ἐστὶν ἀχώριστος πάσης θρησκευτικῆς ἐνεργείας, διότι ἐστὶν ὁ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀποκαλύψας τὴν ἀληθῆ θρησκείαν. Ὁ Χριστὸς οὔτε θεότης, οὔτε μῦθός ἐστιν, ἀλλ' ἱστορικὸν πρόσωπον, τὸ μέγιστον πάντων, καὶ μοναδικόν. Πλὴν μεγίστη μεταβολὴ ἐκτελεῖται ἐν τῇ λατρείᾳ ἣν ἀφιέρωσεν αὐτῷ ἡ ἀνθρω-

πότης· ἐπὶ αἰῶνας ἔσχε προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τοῦ θανάτου του, ἐπὶ τῇ ἀναστάσει του, ἐπὶ τῶν θαυμάτων του· σήμερον ὅ,τι συνάπτει καὶ ὅ,τι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον συνάψει αὐτὴν τῷ Ἰησοῦ, εἰσὶ τὰ ῥήματα ζωῆς, τὰ τῆς ἀγάπης παραγγέλματα αὐτοῦ, τὸ παράδειγμα τῆς ἑαυτοῦ θυσίας· ᾧδε ὄντως ἐνυπάρχει αἰώνιος ἀλήθεια, καθιστῶσα τὸν χριστιανισμόν, οὕτω πως νοούμενον, τὴν τελείαν καὶ ἀπόλυτον θρησκείαν».

Τὰ τοῦ Rénan συμπεράσματα ταὐτὰ σχεδόν εἰσι τῶν τοῦ Straus· ὁ Rénan ἀναμιμνήσκει τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴν Σαμαρείτιδα· «Αὕτη λέγει τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου· οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τούτῳ τῷ ὄρει προσεκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὅπου δεῖ προσκυνεῖν. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς: Γύναι, πίστευσόν μοι ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρί... ἀλλ' ἔρχεται ὥρα ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ». «Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Χριστὸς ἐλάλησε τοὺς λόγους τούτους, προσθέτει ὁ Rénan, ἀληθῶς ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· διὰ πρώτην φορὰν εἶπε τὸν λόγον ἐφ' οὗ θεμελιωθήσεται τὸ οἰκοδόμημα τῆς αἰωνίου θρησκείας· ἐνεπέδωσε τὴν ἁγνὴν λατρείαν, ἄνευ χρόνου, ἄνευ πατρίδος, ἥτις δύναται ὑπάρξαι μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων. Οὕτως ἐδημιούργησε τὸν οὐρανὸν τῶν καθαρῶν καρδιῶν, ἔνθα εὑρίσκει τις ὅ,τι εἰς μάτην ζητεῖ ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν τελείαν εὐγένειαν τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀπόλυτον ἁγνότητα, τὴν ἐντελῆ ἀφαίρεσιν τῶν τοῦ κόσμου μολυσμῶν, τὴν ἐλευθερίαν τέλος πάντων, ἥτις ἐντελῶς ἀναπτύσσεται μόνον ἐν τῷ κόσμῳ τῆς διανοίας». Ὁ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν λόγος οὐδέποτε ὑπερβληθήσεται· ἐν τῇ θρησκείᾳ οὐδεμία ἄκρα μεταβολὴ γενήσεται, μὴ ἀναδεδεμένη τῇ μεγάλῃ γραμμῇ, νοερᾷ τε καὶ ἠθικῇ, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας λάμπει τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ. Ἐν τῇ θρησκείᾳ τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲν δόγμα, καὶ σχεδὸν οὐδεμία λατρεία· ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη, ἐννοουμένη ὡς ὁ τύπος πάσης τελειότητος, ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, ἡ ἐλεημοσύνη, ἐν τούτοις περιορίζεται ἡ αἵρεσις αὐτοῦ. Οὐδὲν ἧττον θεολογικόν, ἧττον ἱερατικόν, καὶ οὐδὲν φιλοσοφικώτερον, βαθύτερόν τε καὶ ἁπλούστερον. Εἰ ἠθέλομεν ἀσκεῖ τὴν λατρείαν ἧς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ παράδειγμα ὁ Χριστός, ὀφείλομεν ἀκολουθεῖν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς θεσμοῖς· ἀλλ' ἐν πάσαις ταῖς περιπτώσεσιν ἔδειξεν ὅτι ὀλίγον διαφέρει αὐτῷ τὰ τοιαῦτα. «Ἔσεσθε ὑμεῖς τέλειοι ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν».—«Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους».—Ἰδοὺ ὁποῖοι ἦσαν διὰ τὸν Ἰησοῦν ὁ νόμος καὶ οἱ Προφῆται.

Λατρεία ἄνευ ἐξωτερικῶν ἀσκήσεων ἐπιβεβλημένων, καὶ συνισταμένη ἐν τοῖς αἰσθήμασι τῆς καρδίας καὶ ἐν τῇ ἀγαθοεργίᾳ, ἦτον ἰδέα τόσον ὑψηλή, ὥστε οὐκ ἐνοήθη· ταχέως διεστράφη ὑπὸ τοῦ ἱερατικοῦ πνεύματος καὶ ἐπνίγη ὑπὸ τὰ δογματικὰ λεπτολογήματα· δέον ν' ἀπαλλαγῇ

τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων, μέχρι τῆς σήμερον ἐπισωρευθεισῶν, τὸ ἰδεῶδες τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς θρησκείας. Χριστιανισμὸς ἐλεύθερος καὶ ὁ αὐτὸς, μετ' ἀπείρων ἐσωτερικῶν ποικιλιῶν, ἰδοὺ κατὰ τὸν Rénan, τὸ θρησκευτικὸν μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ Laurent ἐναργῶς ἀποδείκνυσιν ὅτι ἐν τῷ προτεσταντισμῷ μόνῳ δύναται νὰ τελεσθῇ ἡ κατεργασία τοῦ καθαροῦ χριστιανισμοῦ. Ἐκεῖ μόνον ἐνευρίσκονται σὺν τῇ αἰδοῖ τῶν ῥημάτων τοῦ Κυρίου ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἐλευθερία, αἳ συγχωροῦσαι νὰ καταληφθῇ ἡ ἀληθινὴ αὐτῶν ἔννοια. Ὁ καθαρὸς χριστιανισμὸς ἐνδέχεται νὰ συλλέξηται ἐν ἑαυτῷ τοὺς Ἰουδαίους τοὺς Μουσουλμάνους, τοὺς θεϊστὰς φιλοσόφους. Ἀφαίρεσον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τὰς λειτουργικὰς τελετὰς, κατ' οὐσίαν ἥκιστα διαφέρει τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Ὁ Μωχμεθανισμὸς οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀποπεπλανημένος θεϊσμὸς, ἐν μέσῳ διαταγμάτων τῇ προόδῳ ἐναντίων, ἅτινα θέλουσιν αὐτὸν κατασχεῖν εἰς δευτερεύουσαν τάξιν· ἀλλ' οἱ καθολικοὶ δυσκόλως ἐνδώσουσι, καὶ ἡ προσέλευσις αὐτῶν ἔσεται χαλεπωτάτη, διότι ἢ ἐκ δεισιδαιμονίας μένουσι πιστοὶ τοῖς παλαιοῖς δόγμασιν, ἢ ἀφίστανται αὐτῶν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς πλήρους ἀδιαφορίας, ἥτις παντάπασιν ἀγνοεῖ τὴν ὑποστροφήν· ἀλλ' ὅμως ὁ Taine καὶ δι' αὐτοὺς διορᾷ τὴν πιθανότητα θρησκευτικῆς μεταλλαγῆς. «Ὁ κατὰ γράμμα καὶ ἄκαμπτος προτεσταντισμὸς τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Καλβίνου, λέγει, δὲν ἥρμοζε τοῖς λατινικοῖς λαοῖς· ὁ προτεσταντισμὸς ἀνειμένος, μεταβεβλημένος ὑπὸ τῆς ἐξηγήσεως, παρεσκευασμένος κατὰ τὰς χρείας τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀορίστως πλατυνόμενος καὶ καθαριζόμενος, δύναται νὰ καταντήσῃ κατ' ἐξοχὴν θρησκεία φιλοσοφικὴ, ἐλευθέριος, ἠθικὴ, καὶ οὕτω νὰ προσκτήσηται καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς λατινικαῖς χώραις τὴν ἀνωτέραν ταύτην τῶν νόων τάξιν, ἥτις ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Ῥουσσὼ ἦτον ὀπαδὸς τοῦ θεϊσμοῦ».

Ὅπως ἐνεργῇ ἐπὶ τῆς κοινωνίας καὶ μεταβάλλῃ αὐτὴν, ἀνάγκη ἡ θρησκεία νὰ διαδόσῃ δι' ὁλοκλήρου τῆς ὑπάρξεως καὶ νὰ κανονίζῃ πάσας τὰς πράξεις. Διὰ τοὺς πλείστους, ἡ θρησκεία συνίσταται ἔν τισιν ἐξωτερικαῖς ἀσκήσεσι, καὶ τούτων ἐκπληρουμένων, οὐδόλως πλέον ἐκεῖνοι φροντίζουσι περὶ αὐτῆς· αὗται δέ εἰσιν ἡ λατρεία τῆς Κυριακῆς. Ὁ κ. Reville καλῶς δείκνυσιν ὁποία ἔπρεπε νὰ ᾖ ἡ θρησκεία τοῦ μέλλοντος. «Κατὰ τὴν βαθεῖαν ἔκφρασιν ἑνὸς ἀποστόλου (τοῦ Thomas Parker), ἡ βρῶσις καὶ ἡ πόσις, ὁ ὕπνος καὶ ἡ ἀγρυπνία, ἡ ἀνάπαυσις καὶ ὁ πόνος, πάντα ἔσονται πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ γεωργὸς ἀροτριῶν, ὁ ἐργάτης ἐργαζόμενος ἐν τῷ νεωρίῳ ἢ τῷ ἐργαστηρίῳ, ἡ μήτηρ παρὰ τὸ λίκνον τοῦ βρέφους αὐτῆς, ὁ ἔμπορος ἐν τῷ γραφείῳ του, ὁ καλλιτέχνης ἐν τῷ καταστήματί του, ὁ σοφὸς ἐν ταῖς αὐτοῦ μελέταις, πάντες πανταχοῦ θὰ κομίσωσιν ἔν τε τοῖς μικροῖς καὶ ἐν τοῖς μεγάλοις ἔργοις, πνεῦμα θρησκευτικὸν, καὶ τὸ πνεῦμα

τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἔσεται ἢ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν θείαν τελειότητα· ἕνεκα θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἕκαστος ἐργάσεται ὅπως ἄρδην ἐκλείψῃ ἡ κοινωνικὴ διαφθορὰ καὶ δυσπραγία· διὰ τῆς θρησκείας ἔσεταί τις φιλελεύθερος ἐν τῇ πολιτικῇ, ἐπανορθωτὴς καὶ φιλάνθρωπος· διὰ τῆς θρησκείας πᾶς τις ἐπιθυμήσει νὰ διδάσκηται ἀεννάως τελειότερον, καὶ προσπαθήσει ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσης δύνανται νὰ διδαχθῶσιν ἀείποτε περισσότερον. τοιαύτη ἔσται ἡ πρὸς τὸν Θεὸν λατρεία, ὃς αὐτὸς οὗτός ἐστι φῶς».

Οἱ θῆτες θέλουσιν ἐπανέλθει εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἀφ' οὗ ἀπεχωρίσθησαν, ἅμα ὡς μάθωσιν ὅτι φέρει αὐτοῖς τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν ἰσότητα, ἐν ᾧ ὁ ἄθεος ὑλισμὸς καθιεροῖ τὴν δουλείαν αὐτῶν, καὶ θυσιάζει αὐτοὺς τοῖς λεγομένοις φυσικοῖς νόμοις. Διὰ τὴν πληρεστάτην τῶν ἰδεῶν ἀνατροπήν, ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, μετατραπεῖσα εἰς βιωτικὸν καὶ ἱερατικὸν ἵδρυμα, ἐκλήθη ὡς σύμμαχος τοῦ δεσποτισμοῦ, τῶν προνομίων, τῶν ἀρχαίων πολιτικῶν συστημάτων καὶ ὡς ἐπικύρωσις πάσης κοινωνικῆς ἀνισότητος καὶ ἀδικίας.

Τὸ εὐαγγέλιον τοὐναντίον ἐστὶν «ἡ καλὴ ἀγγελία», κομιζομένη τοῖς πένησιν, ἐστὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἐλεύσεως τῆς Βασιλείας, ἔνθα οἱ ταπεινοὶ ὑψωθήσονται καὶ οἱ ἀπόκληροι κτήσονται τὴν γῆν. Ὁ χριστιανισμὸς τοῦ Ἰησοῦ ἤθελε διαλύσει ἁπάσας τὰς οἰκονομικὰς δυσχερείας, ἐὰν τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἀδελφότητος ἃς διδάσκει, ἐνοεῖτο καὶ ἐφηρμόζετο ὅπως δεῖ.

Ὁ ἔξοχος καὶ ποθεινὸς διδάσκαλός μου, François Huet, ἔδειξεν ἐν τῷ λαμπρῷ αὐτοῦ συγγράμματι «ἡ Κοινωνικὴ τοῦ χριστιανισμοῦ βασιλεία», ὅτι ἡ πολιτική, καὶ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εὑρίσκουσι τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων, ἅτινα σήμερον συνταράττουσι τὴν κοινωνίαν.

Τὰ σύγχρονα συμβάντα ἐλέγχουσιν ὅτι τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα εἴπερ ποτε ὑπερέχει παντὸς ἄλλου. Πρό τινων ἐτῶν καὶ ἐνόσῳ ἐπεκράτει ἡ ἐπίρροια τοῦ 18ου αἰῶνος, ἐπιστεύετο ὅτι παρῆλθεν ὁ καιρὸς τῶν θεολογικῶν ἀμφισβητήσεων· ἦσαν ὡς ἔλεγον, ὑποθέσεις τοῦ παρελθόντος, παρέχουσαι ἁπλῶς ἱστορικὸν διαφέρον· ἀλλὰ παρατήρησον σήμερον τί συμβαίνει ἐν διαφόροις χώραις· πανταχοῦ θρησκευτικαὶ ἔριδες περιπλέκουσι τὰ διεστῶτα κόμματα· ὁ ἀγὼν τῶν φιλελευθέρων κατὰ τῶν ὑπεραλπείων, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἐλυμαίνετο μόνον τὴν Βελγικήν, διεδόθη καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Ὁλλανδίᾳ, Ἱσπανίᾳ, Ἰταλίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Καναδᾷ, Βραζιλίᾳ, Μεξικῷ, Χιλὴ, τῇ Πλάτᾳ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς, ὅπου ἡ ἀντίστασις τῇ εἰσβολῇ τοῦ καθολικοῦ κλήρου κατέστη τὸ σύνθημα τῶν γενικῶν ἐκλογῶν· οὕτω δὲ δέον γενέσθαι· ἡ θρησκεία δι' ἅπαντος τοῦ βίου διαδύεται· ἡ Ῥώμη, πιστεύουσα ὅτι κέκτηται τὴν ἀναμάρτητον ἀλήθειαν, πρέπει νὰ θέλῃ ἵνα κυβερνᾷ τὴν πολι-

τικὴν κοινωνίαν· ἐὰν αὕτη δὲν ὑποτάσσηται, ἄρχεται ἡ ἀντίστασις καὶ ἡ πάλη ἐξεγείρεται.

Ἐν τῇ Βελγικῇ προσεπάθησαν νὰ μὴ ἀναμίξωσι τὰ θρησκευτικὰ σὺν τοῖς πολιτικοῖς ζητήμασιν· ἐζήτουν νὰ παλαίσωσι κατὰ τοῦ κλήρου, χωρὶς νὰ προσβάλλωσι τὰ δόγματα, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ἀπῄτει τὴν ἐξουσίαν· πλὴν σήμερον ἀδύνατον ἐπὶ πλέον νὰ διατηρηθῇ τοιαύτη διάκρισις· ὁ ἀγὼν μεταξὺ κληρικῶν καὶ φιλελευθέρων προδήλως προσλαμβάνει νέον χαρακτῆρα καὶ θρησκευτικὴν ἀπόχρωσιν· κατ' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τῆς ἐκκλησίας ἤδη ἀνίστανται. Ἐν Ἀμβέρσῃ ἀνεκάλεσαν τὰς ἀναμνήσεις τοῦ 16ου αἰῶνος, καὶ αἱ τελευταῖαι ἐκλογαὶ ἐγένοντο τῇ ἐπῳδῇ τῶν τότε ἀνταρτῶν (les gueux)· ἐν τῇ πόλει Gand, κατ' αὐτῆς τῆς ἐκλογικῆς πάλης ἡγεῖτο ἐφημερίς, ἔχουσα ὡς πρωτίστην ἀρχὴν ὅτι δέον ὁ ἀγὼν νὰ ἐπιδιωχθῇ ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ πεδίου, καὶ ὁ ἐκλεχθεὶς βουλευτὴς ἐπεκαλέσθη τὸ ὄνομα τοῦ Marnix de Ste Aldegonde, τοῦ ἥρωος τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν ταῖς Κάτω Χώραις. Ἐὰν τὸ κίνημα τοῦτο διαρκέσῃ, ἐὰν προσβληθῇ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία, ἐξ ἀνάγκης θέλουσι φθάσει εἰς τὴν ἑξῆς ἐρώτησιν· Ἐν ὀνόματι τίνος ἰδέας θρησκευτικῆς καὶ φιλοσοφικῆς βούλεσθε ν' ἀνατρέψητε τὴν ἀναμάρτητον Ἐκκλησίαν; καὶ εἰ προτίθεσθε «ἀπαλλάξαι τὸν τόπον τῶν ἱερέων», διὰ τίνος θέλετε ἀντικαταστήσει αὐτούς; Τολμήσετε ἀποκριθῆναι ὡς ὁ Βολταῖρος; «Ἠλευθέρωσα ὑμᾶς μεγάλου θηρίου, καί μου ζητεῖτε ἀντὶ τίνος ἀνταλλάξω αὐτό;» ἐν ἄλλοις λόγοις, ἐστὲ ἕτοιμοι νὰ κηρύξητε πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας τὴν ἀναίρεσιν; ὄχι, δὲν θέλετε πράξει τοῦτο, ἢ ἐὰν τοῦτο πράξητε, δὲν θέλουσιν ἀκολουθήσει ὑμῖν· ἡ ἐπῳδὴ τῶν ἀνταρτῶν (gueux) ἐστὶ λοιπὸν ῥῆμα κενόν, ἐκτὸς ἂν ᾖ πρόκλησις εἰς θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν, ἢ εἰς τὸν ἀθεϊσμόν. Ἐὰν δὲν ἔχητε τὸ θάρρος τοῦ προαιρεῖσθαι ἑτέραν τῶν λύσεων τούτων, ἡ Ἐκκλησία διασώζει τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς καὶ ἐπικρατεῖ τῶν ἀντιλογιῶν τῶν κατ' αὐτῆς· ἡ ἁπλῆ ἄρνησις φέρει εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ὡς μὴ ἐπαρκοῦσα τῇ οἰκογενείᾳ.

Ἀρτίως ἐμέμφθησαν, καὶ οὐχὶ ἀλόγως, ἀρχηγούς τινας τοῦ ὑπὲρ ἄγαν φιλελευθέρου κόμματος, ὅτι πιστεύουσι τὰ ἑαυτῶν τέκνα τοῖς ἐκπαιδευτικοῖς καταστήμασι τοῦ κλήρου, οὗ δὲν παύονται καταγγέλλοντες καὶ μετὰ πλείστης ὅσης σφοδρότητος τὰς πολεμίους τῇ ἐλευθερίᾳ ῥοπάς.

Ἡ ἀντίφασις αὕτη ἐξηγεῖται. Καθὼς κάλλιστα λέγει ὁ κ. Laurent «διὰ τί οὕτω πράττουσι; διότι ἐνδόμυχος φωνὴ βοᾷ αὐτοῖς ὅτι οὐχ ὑπάρχει ἠθικὴ ἄνευ θρησκείας. Καίτοι ἀποστάντες ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐν ᾗ ἐγεννήθησαν, καίτοι ἀποσκιρτήσαντες ἀπὸ τοῦ καθολικισμοῦ, ὃν καταρῶνται, ἕλκονται ὑπὸ αὐτομάτου καὶ ἀμηχάνου φορᾶς, καὶ ἀνακόλουθοι βεβαίως, θέλουσιν ἵνα τὰ τέκνα αὐτῶν ἔχωσι θρησκευτικὰ αἰσθήματα, καὶ βλέπουσιν ὅτι ἡ Ἐκκλησία μόνη δύναται ἐμπνεῦσαι αὐτά. Ἰδοὺ πῶς παρὰ τὰς

ἀντιπαθείας αὐτῶν, παραδίδουσι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν. Τί δύνανται ποιῆσαι; Καὶ τίς πλὴν τοῦ ἱερέως, δώσει αὐτοῖς τὴν θρησκευτικὴν ταύτην ἀνατροφήν, ἣν θεωροῦσιν ὡς ἀπαραίτητον; οὐχὶ ὁ πατήρ, ἀφοῦ οὐκέτι διατηρεῖ τὴν πίστιν, οὐδὲ ἡ μήτηρ, διότι εἰ κἀκείνη παιδεύσει τὸν παῖδα ἐν τῇ δεισιδαιμονίᾳ ἐν ᾗ ἀναισθήτως ἀποζῇ· ὅθεν ὁ παῖς ἀνατραφήσεται ἄνευ τινος πίστεως . . . ἀλλὰ τότε ἄλλος κίνδυνος ὑφίσταται· ὁ παῖς, ἐκπαιδευθεὶς ἔξω πάσης θρησκευτικῆς δοξασίας, ἀχθήσεται καὶ κρατηθήσεται ὑπὸ τοῦ παραδείγματος· εὑρήσει γὰρ ταχέως ζηλωτὰς ὅπως αὐτὸν ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν καθολικισμόν, καὶ οὕτω γενήσεται καθολικός, ἀκόντων τῶν γονέων αὐτοῦ»· τοιαύτη ἐστὶν ἡ γυμνὴ ἀλήθεια· πόσα δὲ παραδείγματα δύναταί τις ν' ἀναφέρῃ πρὸς πίστωσιν τῶν λόγων τοῦ κ. Laurent!

Τὸ φιλελεύθερον κόμμα ἐν τῇ Βελγικῇ, καθὼς καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, τυγχάνει παρασυρόμενον εἰς νέαν ὁδόν, ἧς δύσκολον καθορᾶν τὴν διέξοδον· τὸ πάλαι ἐπηγγέλλετο ὅτι «αἰδεῖται τὴν πάτριον πίστιν», καὶ εἶχε μόνον ὡς πρόγραμμα τὸ αὐτόνομον τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Σήμερον ἐπαναλαμβάνει τὴν θρασεῖαν ἐπῳδὴν τῶν ἀνταρτῶν (les gueux) καὶ αἰτιᾶται τὰ δόγματα· ὁ ἀναμάρτητος πάπας ἐξαιτεῖ τὴν παντοδυναμίαν δι' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἠθικήν. Ἀλλ' ἡ ἐν γένει ἐκπαίδευσις, ὁ ἀστικὸς κώδηξ, οἱ πολιτικοὶ νόμοι, πάντα ταῦτα ὡς βάσιν τὴν ἠθικὴν ἔχοντα, δέον νὰ καθυποταχθῶσι τῷ πάπᾳ, ὡς παραδέχονται οἱ ὑπεράλπειοι, ἢ νὰ ἀποστῶσι τοῦ αὐτοῦ δόγματος, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἡ Ἐκκλησία ζητεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς· τοῦ λοιποῦ ἀδύνατόν ἐστι τοῖς φιλελευθέροις νὰ μὴ φέρωσι τὸν ἀγῶνα ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ πεδίου· ἐκ τούτου πρέπει καλῶς νὰ γινώσκωσιν ὅποι βούλονται πορεύεσθαι. Ἐὰν φρονῶσιν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δύναται νὰ ζήσῃ ἄνευ θρησκείας, ἀρκεῖ νὰ καταλύσωσι τὰ παλαιὰ θρησκεύματα· ἄρξει τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ἡ ἐλευθέρα γνώμη ἀπηλλαγμένη τοιούτων κενοδοξιῶν, οἷα ἡ τοῦ Θεοῦ ὕπαρξις καὶ ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς· ἀλλ' ἐὰν νομίζωσιν ὅτι ἡ κοινωνία ἔχει ἀπόλυτον χρείαν θρησκευτικῆς βάσεως, ἀπαίσιον ἔργον ἐργάζονται ἐφορμῶντες κατὰ τοῦ Καθολικισμοῦ, χωρὶς πρότερον νὰ σκεφθῶσιν ἀντὶ τίνος αὐτὸν ἀνταλλάξωσι· καθ' ἑκάστην αἱ φιλελεύθεροι ἐφημερίδες πλήρεις εἰσὶ διηγημάτων περὶ κακουργημάτων, βιαιοπραγιῶν, ἐγκλημάτων, δεισιδαιμονιῶν τῶν ἱερέων καὶ τῶν μοναχῶν. Ἐκ τούτου τί πρέπει νὰ συμπεράνωμεν; ὅτι δηλ. ὀφείλομεν ἀφίστασθαι ἀπ' αὐτῶν; ἀλλὰ τότε θέλομεν πάσης θρησκευτικῆς δοξασίας ἀπαλλοτριωθῇ ἢ θέλομεν ἄλλῃ προσαρτηθῇ; ἀνάγκη νὰ ἐκλέξωμεν, ἰδίως διὰ τὰ τέκνα· ἐὰν δὲν παραδεχθῆτε ἄλλο θρήσκευμα ἢ τὸ καθολικόν, θέλετε ἀφεύκτως παραδώσει τὰς νέας γενεὰς εἰς ἐκείνους πρὸς οὓς καθ' ἑκάστην πολεμίως προσφέρεσθε· διότι ἡ ἀνθρωπότης οὐκ ἔλαχεν ἐκ φύσεως παρεσκευασμένη νὰ ζήσῃ ἄνευ οὐδεμιᾶς θρησκείας, καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ προσφεύγετε εἰς τὸν

ἱερέα, εἰ μὴ δι' ὑμᾶς, τουλάχιστον διὰ τὴν ὑμετέραν οἰκογένειαν. Παιδαριώδες ὅθεν τὸ αἰτιᾶσθαι τὰς ἀδυναμίας, τὰς ἀντιλογίας καὶ ἀντιφάσεις τῶν φιλελευθέρων. Αὗταί εἰσι τὸ ἐξαγόμενον τῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως, καὶ ὄντως αὐτὸ τὸ κόμμα ἀνάκειται εἰς ἀντίφασιν καὶ φθάνει εἰς τὸ ἀδιέξοδον. Οἱ καθ' ἡμέραν προσβάλλοντες τοὺς λειτουργοὺς τῆς θρησκείας ἆρά γε γινώσκουσι τί ζητοῦσι, καὶ ζητοῦσιν ὅ,τι πράττουσιν; ἐὰν οὐδὲν ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν ἄλλο θρησκευτικὸν ἰδεῶδες, ἁγνότερον καὶ κάλλιον ἐφαρμοζόμενον τῷ νέῳ πολιτισμῷ, ἐργάζονται πρὸς ὄφελος τοῦ μηδενός. Αὐτὸ τοῦτο τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καταστρέφεται πρόρριζον· οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν νίκην τοῦ ἀθεϊσμοῦ προπαρασκευάζουσιν. Οἱ θετικόφρονες δύνανται νὰ κροτήσωσι χεῖρας, ὡς πιστεύοντες ὅτι, ἡ ἀνθρωπότης τότε μόνον ἔσεται ἐλευθέρα καὶ ἰσχυρά, ὅτε ἀπαλλαγήσεται τῶν θεοσεβῶν δεισιδαιμονιῶν· ἀλλ' ὅμως οἱ φρονοῦντες ὅτι οὐχ ὑπάρχει πρακτικὴ ἠθικὴ ἄνευ θρησκευτικῆς κρηπῖδος, οὐδὲ δυνατὴ κοινωνία ἄνευ ἠθικῆς, ὀφείλουσι νὰ μεριμνῶσιν ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος. Ὅταν οἱ ἀντάρται (les gueux) τοῦ 16ου αἰῶνος ὡπλίζοντο «ἵνα ἐλευθερώσωσι τὴν χώραν ἀπὸ τῶν δεινῶν τῶν ἱερέων», ἀντὶ τῶν παλαιῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν οὓς καθήρουν, παρεδέχοντο χριστιανισμὸν μᾶλλον προσεγγίζοντα τῇ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ· διὸ καὶ ἐθεμελίωσαν τὰς πολιτείας τὰς μάλιστα ἐλευθέρας καὶ εὐτυχεῖς τῆς γῆς. Ἐὰν οἱ σημερινοὶ ἀνατροπεῖς κομίζωσιν ἐν τῇ πήρᾳ αὐτῶν μόνον καθαρὰν ἄρνησιν, οὐδὲν ἄλλο τέξονται ἢ ταραχὰς καὶ ἀναρχίαν, ἐπειδὴ ἄνευ θρησκευτικῶν ἰδεῶν κοινωνία οὐ δύναται μένειν.

Τὴν μελέτην ταύτην ἀνακεφαλαιώσωμεν· τὰ καθεστῶτα θρησκεύματα προσβάλλονται καὶ φαίνονται ἐπαπειλούμενα ὑπὸ καταστροφῆς, διότι ἐν ἀντιθέσει εὑρίσκονται τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ διότι συμμαχίας ἐποιήσαντο μετὰ παντὸς δεσποτισμοῦ καὶ προνομίου.

Πρέπει ἆρά γε νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐκλείψει πᾶσα θρησκεία; Οὐχί, διότι ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ὂν τὰ μάλιστα θρησκευτικόν. Ἡ ἠθικὴ οὔτε βάσιν οὔτε κῦρος ἔχει ἔξω τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν· ἄνευ δὲ ἠθικῆς οὐκέτι ὑπάρχει νόμος, δικαιοσύνη, κοινωνικὴ τάξις.

Ἐὰν ἐν τῷ μέλλοντι θέλῃ θρησκεία τις ἐπιζῆσαι, ἔσται αὕτη ὁ τοῦ Ἰησοῦ χριστιανισμός, ἐπειδή ἐστιν ἡ τελειοτάτη θρησκεία, ἥτις ἐφαρμοζομένη προσηκόντως ἤθελε πάσας τὰς κοινωνικὰς δυσχερείας διαλύσει.

Οἱ φιλελεύθεροι, ἐν τῇ πάλῃ πρὸς τοὺς κληρικούς, κατήντησαν νὰ μεταβιβάσωσι τὸν ἀγῶνα ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ πεδίου. Ἂν νομίζωσιν ὅτι ὁ πολιτισμὸς δύναται νὰ προκόψῃ ἄνευ θρησκευτικοῦ ἰδεώδους, ἀρκεῖ μόνον ὅπως καταλύσωσιν αὐτήν. Ἀλλ' ἐὰν φρονῶσι τοὐναντίον, δέον νὰ προσκολληθῶσι τῇ θρησκείᾳ τοῦ μέλλοντος, ὅ ἐστι τῷ χριστιανισμῷ τοῦ Εὐαγγελίου.

Αἱ ἀδυναμίαι, αἱ μικροψυχίαι τῶν φιλελευθέρων προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι

προσβάλλουσι τὴν θρησκείαν, ἧς μάλιστα δέονται, καὶ οὕτως ἄγονται ὅπως παραδώσωσι τὰ τέκνα αὐτῶν ἐκείνοις πρὸς οὓς πολεμίως προσφέρονται.

Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἐὰν τὸ μέλλον ᾖ ἀθέου ὑλισμοῦ, λογικῶς πράττουσι καταστρέφοντες τ' ἀρχαῖα δόγματα ἄνευ τινος ἀντικαταστάσεως. Ἀλλ' ἐὰν τοὐναντίον θρησκευτικοῦ τινος ἰδεώδους ἢ ἀπαραιτήτως ἀναγκαίου τῷ ἀνθρώπῳ, προετοιμάζουσι τότε τὴν ἀναρχίαν οἱ τὴν ὑφισταμένην θρησκείαν ἐκπορθοῦντες, ἥτις τυγχάνει οὖσα ἡ κρηπὶς πάσης κοινωνικῆς τάξεως, χωρὶς ν' ἀνταλλάξωσιν αὐτὴν ἀντ' ἄλλου θρησκεύματος καταλληλοτέρου πρὸς τὰς χρείας καὶ τὸ πνεῦμα τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν.

(Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ) **Στέφανος Δ. Βλαστός.**

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΝ *

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Α'.

Ἀναπτύσσων τὸ πρῶτον Μέρος τῆς πραγματείας ταύτης ἐν προηγουμένῃ τοῦ Συλλόγου ἑσπερίδι, εἶπον ὅτι, ἀρχομένου τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἀποστολὴ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας μετεβιβάσθη εἰς τὴν ἀντίζηλον Γαλλίαν. Ἡ ὡραία πατρὶς τοῦ Πετράρχου καὶ Βρουνελέσκη πολλῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν ὑπέκαιε τότε τοὺς κατακτητικοὺς πόθους· ἀλλ' ἡ Γαλλία ἦτο ἡ μᾶλλον εὐτυχὴς στρατιωτικὴ δύναμις, ἡ δυναμένη νὰ ἱκανοποιήσῃ ἐπιτυχέστερον τὰς φιλοδόξους αὐτῆς τάσεις. Ἡ στιγμὴ ἦτο λίαν ἐπίκαιρος, διότι ἡ χώρα ἐκείνη τοῦ ἔρωτος καὶ τῶν ᾀσμάτων, ἀποκοιμηθεῖσα, κατὰ τὴν ὡραίαν τῶν Menard ἔκφρασιν,[1] ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς κιθάρας τῶν Μεδίκων ἦτο ἀνίσχυρος καθ' ἑαυτὴν οὐ μόνον ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν ξένων ἐπιδρομέων, Μωαμεθανῶν, Ἱσπανῶν καὶ Γάλλων, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐπαναγάγῃ τὰ φιλόδοξα καὶ ἀλληλοσπαραττόμενα αὐτῆς κρατίδια εἰς εἰρηνικήν τινα πραγμάτων κατάστασιν καὶ ἀποκαταστήσῃ αὐτὰ εἰς ἓν μέγα καὶ ἑνιαῖον κράτος.

Τρεῖς Ἰταλίδες, ὡραῖαι καὶ ζηλότυποι, ἐγένοντο ἡ ἀφορμὴ τῆς εἰσελάσεως τῆς Γαλλίας. Ἡ Βεατρίκη τῆς Ἔστης, σύζυγος Λουδοβίκου Σφόρτζα, ὅστις ἦτο κηδεμὼν τοῦ εὐήθους καὶ ἀνικάνου ὁμωνύμου δουκὸς τῶν Μεδιολάνων, ἡγεμονὶς ἀλαζὼν καὶ φιλόδοξος, παρεκέλευεν αὐτόν, ὅπως ἀναλάβῃ ὁριστικῶς τὸ κράτος καὶ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἠλιθίου Δουκός. Ἀλλ' ἡ θυγάτηρ τοῦ Βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ἰσαβέλλα τῆς Ἀραγῶνος, ἔχουσα

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν 9 Μαρτίου 1882. Τὸ α' μέρος βλέπε ἐν τῷ φυλλαδίῳ τοῦ Ἰανουαρίου.

[1] Louis et René Ménard Tableau Historique des Beaux arts. σελ. 69-100.

σύμμαχον τὴν συμπατριώτιδα 'Αλφονσίνην 'Ορσίνη, σύζυγον τοῦ δουκὸς τῆς Φλωρεντίας Πέτρου τῶν Μεδίκων, ζηλοτύπως παρηκολούθει τῆς Βεατρίκης τοὺς σκοπούς, ἐκ τῆς πραγματώσεως τῶν ὁποίων κατεστρέφοντο τὰ φαεινότερά της ὄνειρα, ὅπως παρακαθήσῃ ἐν τῷ θρόνῳ τῶν Μεδιολάνων μετὰ τοῦ καχεκτικοῦ ἐκείνου ἡγεμόνος. Εἶνε ἀκατάβλητα τὰ ἀνθρώπινα πάθη, ἀλλὰ φαντάσθητε τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ὅταν ὑποδαυλίζωνται ὑπὸ γυναικείας ζηλοτυπίας. Τὸ δυστυχὲς Μεδιόλανον, καταπολεμούμενον ὑπό τε τῆς Νεαπόλεως καὶ Φλωρεντίας, ἦτο ἀδύνατον ἐπὶ πλέον ν' ἀντιστῇ. 'Ο Λουδοβῖκος Σφόρτζας ἐκάλεσε τὸν Κάρολον Η', ὅστις μετὰ τριάκοντα χιλιάδων ἐπιλέκτων Γάλλων ὁπλιτῶν εἰσήρχετο εἰς 'Ρώμην τὴν 31 Δεκεμβρίου τοῦ 1494.

'Ανέγραψά πως λεπτομερέστερον τὰ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ ἐν τῷ πνευματικῷ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος ἀγῶνι, οὗτινος ἀληθῶς ἡ 'Ιταλία ἡγεῖτο θριαμβευτικῶς τότε, διότι διὰ τῆς προσεγγίσεως ταύτης τῶν δύο λαῶν, ὡσεὶ δι' ἠλεκτρικοῦ σπινθῆρος, μετεδόθη εἰς τὴν Γαλλίαν νέα ζωή, ἅπας ἐκεῖνος ὁ ὀργασμός, ὁ ὁποῖος ἐνέπνευσε τοσαῦτα ἐν 'Ιταλίᾳ ἀριστουργήματα. Πρὸ τῶν μυστηριωδῶν θελγήτρων τῆς εὐτυχοῦς ἐκείνης χώρας, πρὸ τῶν θαυμασίων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης, αἵτινες ἀδελφαὶ συνεβάδιζον διαλύουσαι τὰ σκότη καὶ ἐγκαινίζουσαι νέαν, ἄγνωστον τέως τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, σταδιοδρομίαν, ὁ ἡμιβάρβαρος ἀλλ' ὑψηλόφρων καὶ ἁβρὸς Γάλλος ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ συγκινηθῇ. Δὲν τὸν ἐνίκησαν αἱ ἰταλικαὶ λεγεῶνες, διότι καὶ συμπαγέστεραι καὶ μᾶλλον ἐμπειροπόλεμοι ἦσαν αἱ γαλλικαί. Τὸν ἀφώπλισεν ἡ ὡραία τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Πίσης, ἡ 'Ιταλὶς κόρη τοῦ ἔρωτος καὶ τῶν ᾀσμάτων. «'Εὰν δὲν »δύνασθε—ἔλεγον λευχείμονες, γονυκλινεῖς καὶ δακρύουσαι αἱ Σειρῆνες— »ἐὰν δὲν δύνασθε νὰ βοηθήσητε ἡμᾶς διὰ τοῦ ξίφους, δὲν θ' ἀρνηθῆτε »ὑπὲρ ἡμῶν τὰς δεήσεις σας» καὶ ὡδήγουν αὐτοὺς πρὸ τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας, οἱ δὲ Γάλλοι ἀνελύοντο εἰς δάκρυα. Οἱ ἄνδρες τῆς Πίσης, ἐπικαλούμενοι αὐτοὺς βοηθοὺς κατὰ τῶν Φλωρεντίνων «Εἴμεθα Γάλλοι τὴν ψυχὴν» ἔλεγον, «φέρατέ μας εἰς Γαλλίαν»[1]. Τῶν δὲ τριάκοντα ἐκείνων χιλιάδων μαχητῶν κατέπεσε πᾶσα ἡ πολεμικὴ ὁρμὴ καὶ τὸ σθένος, ἡ σπάθη ἔπαυσε νὰ πάλληται, ἀφ' ἧς ἤρξατο πάλλουσα ἡ καρδία. Καὶ συναπετελέσθη ἀληθῶς τότε ἐν 'Ιταλίᾳ ἡ μυστικὴ ἐκείνη ἀδελφοποίησις, ἡ μοιραία προσέγγισις δύο κόσμων τέως ἀντικειμένων, ἵνα ἐκ τῆς συγκρούσεως ταύτης ἐξαφανισθῇ σχεδὸν ὁ εἷς, καὶ ἀντικαταστήσῃ αὐτὸν ἐρρωμενέστερος ἐν τῇ πορείᾳ του ὁ ἕτερος.

B'.

'Η Γαλλία διετέλει τότε ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μεσαιωνικῆς τυφλώσεως,

1 Michelet Renaissance. σελ. 56—70.

ἀμέτοχος ἐντελῶς τῶν συντελουμένων ἔξω τῶν ἑαυτῆς ὁρίων πνευματικῶν ἀγώνων. Ἐὰν ἡ τέχνη διὰ τῶν ἔργων τοῦ Γκουζών, Φουκέ, Πιλὼν καὶ Κουζὲν ἔφερεν ἀληθῶς ἴδιον ἐθνικὸν χαρακτῆρα, οὐχ ἧττον δὲν παρεῖχεν ἔργα, τῶν ὁποίων ἡ φήμη εἶχε κατισχύσει νὰ ὑπερνικήσῃ τὸν τόπον καὶ τὴν ἐποχήν των. Ἡ ἱπποτικὴ μυθιστορία, ὁποία τὴν γνωρίζετε διὰ τοῦ κοινολογηθέντος *Μύθου τοῦ Ῥόδου*, εἶχε καὶ αὐτὴ καταπέσει ἀφ' ἧς οἱ ἱππόται *ἀφίππευσαν*.[2] Αἱ ποιήσεις τοῦ Καρόλου τῆς Αὐρηλίας, τοῦ πατρὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΒ', ἦσαν ποιήσεις ἄχροες καὶ οὐδόλως δυνάμεναι νὰ μεταπλάσωσι τὸ σύγχρονον κοινωνικὸν πνεῦμα. Ὁ μέθυσος, ὁ δεσμώτης τοῦ Châtelet Βιλλών, ἀληθὲς τέκνον τῶν Παρισίων καὶ τῆς ἐποχῆς του, ἐξέπεμπεν ἀληθεῖς τινας ποιητικοὺς φθόγγους, ὁσάκις ἐλησμόνει τὸ καπηλεῖον, τὰς ὑποδηματοποιοὺς καὶ τὰς πλυντρίας.

Ἠδύνατο καὶ ἡ Γαλλία νὰ προσχωρήσῃ ταχύτερον εἰς τὴν κατὰ τοῦ μεσαίωνος πυρετώδη πάλην, ἐὰν δὲν εἶχε περικαλύψει τὸ πνεῦμα αὐτῆς παχυλὴ σκοτία καὶ ῥαστώνη. Τῇ ἔλειπεν ὁ Δάντης, ὁ Ῥιένζης, οἱ Μέδικοι· τῇ ἔλειπε κυρίως ὁ ἰταλικὸς οὐρανὸς καὶ τὸ φῶς τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τὰ προσφέρωσιν ἀκόπως καὶ διὰ μιᾶς οἱ λόγιοι Ἕλληνες μετανάσται τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος ἔθελγε διὰ τοῦ ἀττικοῦ λόγου του τοὺς αὐλικοὺς Καρόλου τοῦ ϛ', ἀλλ' ὁ λόγος του ἦτο μουσικὴ γοητεύουσα, μὴ κατανοουμένη. Ἐν τῇ αὐλῇ Καρόλου τοῦ Η' ἀπαντῶμεν τῷ 1491 τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον, τὸν δύσμοιρον ἀνεψιὸν τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις μετὰ τριετίαν προσέφερεν ἐν Ἰταλίᾳ εἰς τὸν Γάλλον κατακτητὴν τὰ ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους δικαιώματά του εἰς ἀντάλλαγμα σταυροφορίας κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἴσως αἱ ἐστεμμέναι τῆς Γαλλίας κεφαλαὶ καὶ αὐτὸ τῆς Ἑλλάδος τὸ ὄνομα ἠγνόουν τότε! Εἵμαρτο διὰ τῆς Ἰταλίας, ὡς διὰ μαγικοῦ φακοῦ, ν' ἀνακαλύψωσι τὸ γλυκὺ Ἑλληνικὸν φῶς, τὸ ὁποῖον ἀφθόνως περὶ αὐτοὺς διεχέετο.

Καὶ ἀληθῶς ἄφθονον διεχέετο ἐν Ἰταλίᾳ τότε τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα διὰ τῶν σοφῶν, οἵτινες ἐξ Ἀνατολῆς εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς μεγαλουπόλεις αὐτῆς καὶ ἐγκαταστήσει πανταχοῦ Ἑλληνικὰς σχολάς, αἵτινες ἐγένοντο τοσαῦτα περιφανῆ διὰ τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα φυτώρια. Ἀκριβῶς κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἐγνώριζε τὴν Ἰταλίαν ἡ Γαλλία, ὁ σοφὸς Ἰωάννης Λάσκαρις, ἄρτι ἐξ Ἀνατολῆς ἐπανελθὼν καὶ ἀποκομίσας πλουσίαν συλλογὴν ἀρχαίων χειρογράφων, ἐξέδιδε τοὺς πλείστους τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων.

Οὕτωσὶ ζωηρῶς συνταρασσομένην τὴν Ἰταλίαν, ὀργῶσαν πάντοτε πρὸς νέας τοῦ νοὸς ἀποκαλύψεις, σφριγῶσαν ἐκ νεότητος μεθ' ὅλην τὴν πολιτι-

2 Sainte Beuve. Tableau Historique et critique de la poésie française et du Théâtre français au XVI Siècle. I Poésie française.

κὴν τυραννίαν καὶ τοὺς τοπικοὺς περισπασμούς της, ἀμέσως ἐννόησεν, ἠσθάνθη καὶ ἠγάπησεν ἡ μεσαιωνικὴ Γαλλία τοῦ Βιλλῶν καὶ τοῦ Ἰωάννου Μαρώ. Βεβαίως δὲν τῇ ἦτο ἔτι ἐφικτὸν νὰ κατανοήσῃ πάντα τὰ μεγάλα καὶ εὐτυχῆ τοιούτου ὀργασμοῦ ἀποτελέσματα, τὴν ὑψηλὴν ἀποστολὴν ἣν ἐπρόκειτο ν' ἀναλάβῃ ἔθνος, θραῦον ἀποτόμως ἀλλὰ δι' ἡρωϊκῆς ἐργασίας τοῦ παρελθόντος τὰ δεσμά, τῆς πνευματικῆς δουλείας τὴν πέδην, διότι ἡ Γαλλία Καρόλου τοῦ Η' ἀκριβῶς τότε ἀνένηφεν ἐκ τῆς νοσηρᾶς νάρκης, ἥτις τὴν κατεῖχεν. Ἀλλ' ἡ Γαλλία ἐκείνη ἦτο πάντοτε ἡ ἰδιοφυὴς χώρα, ἡ ἐκθρέψασα τὴν ὑψηλόφρονα, τὴν ἁβρὰν νεωτέραν Γαλλίαν, ἥτις ἐγένετο ἡ ἔνθους τῆς ἐλευθερίας ἀπόστολος κ' ἐπέφερε τὸ ὕστατον γενναῖον κατὰ τοῦ δουλικοῦ παρελθόντος κτύπημα. Ἀντελήφθη ἀμέσως τότε ὅτι μεγάλα παρασκευάζονται ἔργα, ἐθαμβώθη πρὸ τοῦ ἀπλέτου φωτός, τὸ ὁποῖον ἀντιμετώπιζε, κ' ἐζήτησε νὰ συνειθίσῃ τὴν λάμψιν ἐκείνην, τῆς ὁποίας τὴν ἀνταύγειαν ἔφερεν ἐν τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ. Καραδοκοῦσα τὴν ἐπίκαιρον στιγμήν, ἔλαβε τὸ μήνυμα τοῦ Λουδοβίκου Σφόρτζα. Εἰσῆλθεν ἐν Ἰταλίᾳ, ἀγνοοῦσα τὴν Ἰταλίαν, οὐδὲ συναισθανομένη τὴν ἀποστολὴν δι' ἣν προώριστο. Εἰσερχομένη ἡμιβάρβαρος ἐπόθει αἱματοχυσίας, δῃώσεις καὶ κατάκτησιν. Ἀλλ' εὐθὺς ἀφωπλίσθη παρὰ τῆς θελκτικῆς χώρας, ἐμυήθη παρ' αὐτῆς εἰς τὰ μυστήρια, ἵνα βραδύτερον τὴν νικήσῃ ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ σταδιοδρομίᾳ, τὴν ὁποίαν ἐνθουσιωδῶς καὶ εὐλογουμένη ἔφερεν εἰς εὐτυχὲς τέρμα.

Ἀποχαιρετῶσα τὴν Ἰταλικὴν χώραν καὶ ὑπερβαίνουσα αὖθις τὰς Ἄλπεις, ἀπεκόμιζε τὰς ζωηρὰς ἐντυπώσεις, τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ἀναπτύξεως, ἅτινα ἐν Παρισιοις ἐξέθρεψαν οἱ Ἕλληνες σοφοὶ καὶ οἱ Ἰταλοὶ καλλιτέχναι. Μετάγομαι, κύριοι, εἰς αἰῶνα, οὗτινος τὰ ἔργα καὶ αἱ τάσεις, ἡ ἱστορία πᾶσα, ἀποτελοῦσι τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Εἰς μόνον τὸ ἐνδιαφέρον ὑμῶν ἀφορῶν, ἀπετόλμησα νὰ συνοψίσω τὴν πολυσέλιδον καὶ πολύπλοκον ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Γαλλίᾳ ἐν πραγματείᾳ, ἧς τινος ἀποδειλιῶ νὰ ἐκτείνω τὰ ὅρια, ἀλλ' οὐχ ἧττον ποθῶ νὰ σᾶς ἐκτυλίξω τὰς περιφανεστέρας σελίδας. Ἐάν ποτε ἡ Ἑλλὰς ἐγνώσθη ἐν πάσῃ αὐτῆς λεπτομερείᾳ καὶ ἐκτάσει, ἐὰν ἠγαπήθη ἀληθῶς μέχρις ἀποθεώσεως, ἐὰν ἐθαυμάσθη, κ' ἐγένετο τὸ μύχιον ὄνειρον καὶ ἡ φωτεινὴ ὁδηγὸς πρὸς νέαν γῆν ἐπαγγελίας, δικαίως ἐγκαυχᾶται ὁ ΙϚ' αἰὼν ὅτι πᾶσα αὕτη ἡ μελέτη καὶ ἡ στοργὴ εἰς αὐτὸν ἀποκλειστικῶς ἀνήκει. Δὲν ἦσαν Γάλλοι, Ἄγγλοι, Ἰταλοί, Γερμανοί, Ἱσπανοὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, ἀλλ' Ἕλληνες τὸν νοῦν, τὴν καρδίαν, τὸν τρόπον τοῦ ζῆν καὶ ἐκφράζεσθαι.

Γ'.

Ἀπὸ τῆς ἁλώσεως αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔτι πρότερον

εἶχον περιέλθει καὶ τὴν Γαλλίαν οἱ Ἕλληνες σοφοὶ μετανάσται, ἀσφυκτοῦντες ἐν τῇ μεμολυσμένῃ τοῦ Βυζαντίου ἀτμοσφαίρᾳ. Δυστυχῶς ἦσαν ὀλίγιστοι, οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιφέρωσιν ἀμέσως ὁποῖα ἐν τῇ ἐνθουσιώσῃ Ἰταλίᾳ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα. Ἡ Γαλλία δὲν εἶχεν ἔτι ἠλεκτρισθῆ. Ὁ σπινθὴρ ὅστις ἔλειπεν εἰς τὸν εὔφλεκτον κ' ἐνθουσιώδη γαλλικὸν χαρακτῆρα μετεδόθη ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ πυρκαϊᾶς. Ἐκεῖθεν, ἀκολουθῶν ἐπανερχόμενον τὸν Κάρολον Η', ἦλθεν ὁ Ἰωάννης Λάσκαρις εἰς Παρισίους. Ὁ Γεώργιος Ἑρμώνυμος, τῆς καλλίστης γραφῆς τοῦ ὁποίου χειρόγραφα παραφυλάττει ἔτι ἡ Ἐθνικὴ τῆς Γαλλίας Βιβλιοθήκη, ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ Κερκυραῖος Νίκανδρος, ὅστις ἐν Βενετίᾳ ἐγένετο γραμματεὺς τοῦ πρεσβευτοῦ Καρόλου Ε', πάντες οὗτοι, οἵτινες προηγήθησαν ἢ ἠκολούθησαν τὸν Λάσκαριν ἐν Γαλλίᾳ, ἀπετέλεσαν ἐν Παρισίοις ἑλληνικώτατον κέντρον, τόσας σχολάς, ἐν αἷς συνέρρεον τὰ γαλλικὰ πλήθη, ἐν ἐνθουσιασμῷ καὶ ἁγίᾳ πίστει, ἵνα δροσισθῶσιν ἐν ταῖς διαυγεστάταις πηγαῖς τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἰλιάδος.

Αἱ Ἀθῆναι μετεβιβάσθησαν εἰς Φλωρεντίαν, κ' ἐκεῖθεν ἔπειτα εἰς Παρισίους. Δὲν γνωρίζω διατί—κατὰ ποῖον παράδοξον ἰδεῶν εἱρμὸν—ἡ σεμνὴ μορφὴ τοῦ πολιοῦ κ' ἐμπνευσμένου Λασκάρεως μοὶ ἀναμιμνήσκει τὸν Ἀπόστολον Παῦλον ἐν Ἀθήναις. Τὸν ἴσα ἐμπνευσμένον καὶ σοφὸν χριστιανόν, ὅστις ἐν Ἑλλάδι διδάσκει τὸν τέως ἄγνωστον θεὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀγάπης, ὡς ὁ Ἰωάννης Λάσκαρις ἐν Γαλλίᾳ τὴν ἄγνωστον Ἑλλάδα τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἀναγεννήσεως. Περὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας διδασκάλους συνωστίζοντο οἱ Budé, Ἔρασμος, οἱ Στέφανοι, ὁ Ῥεϋχλίνιος, ὁ Ἰωσὴφ Σκάλιγερ, ὁ βαθὺς γνώστης τῆς Δωρικῆς διαλέκτου, ὁ Καζωμπών, ὁ ἐκδότης τοῦ Διογένους Λαερτίου καὶ Ἀθηναίου—οἱ ἀκαταπόνητοι Ἑλληνισταί, τοὺς ὁποίους δικαίως ἀποκαλεῖ ἡ ἱστορία ὡς τοὺς κυρίους παράγοντας τῆς ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ Ἀναγεννήσεως.

Τότε δὴ ἄρχεται πυρετώδης ἐποχὴ ἀγώνων καὶ ἀποκαλύψεων νέων. Ἡ Γαλλία προέρχεται εἰς νέας μετὰ τοῦ Ἰταλικοῦ πνεύματος ἐπιμιξίας διὰ τῶν ἐκστρατειῶν Λουδοβίκου τοῦ ΙΒ' καὶ Φραγκίσκου Α', ὡς ἐκ τῶν ὁποίων νέαν ἀναλαμβάνει ζωὴν καὶ ἰσχυροτέραν εἰς τὸ ἑαυτῆς ἔργον ὤθησιν. Ὑπὸ τὴν πατρικὴν βασιλείαν Λουδοβίκου τοῦ ΙΒ', συναποτελεῖται σύγχρονος πρόοδος ἔν τε τοῖς νόμοις, τῇ διοικήσει καὶ τοῖς οἰκονομικοῖς τοῦ Κράτους. Πρὸ ἐτῶν εἶχον κατασιγάσει οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοί· ἐξησφαλίσθη ἐπομένως ἡ δημοσία τάξις, ἀνεκηρύχθη ἡ προστασία τοῦ λαοῦ ἀπέναντι τῆς ἀπληστίας τῶν ἀρχόντων, ηὔξησεν ὁ πληθυσμός, ἐνισχύθη τὸ ἐμπόριον μετὰ τῶν ἀνθηροτέρων Ἰταλικῶν πόλεων. Πᾶσα αὕτη ἡ εὐημερία ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸν πολυπράγμονα καὶ πεφωτισμένον τοῦ Λουδοβίκου πρωθυπουργὸν Γεώργιον d' Amboise, τὸν δοξομανῆ κληρικὸν ὅστις

ἐπωφθαλμία τὴν παπικὴν τιάραν, καὶ πρὸς τὸ φαεινὸν τοῦτο ὄνειρον ἔτεινον πάντες οἱ ἀγῶνές του.[1]

Τότε συνελέγησαν τὰ ἁπανταχοῦ τοῦ κράτους ἔθιμα καὶ μελετᾶται τὸ δίκαιον ὁποῖον ἐφαντάσθησαν καὶ διετύπωσαν οἱ Ῥωμαῖοι. Πανταχόθεν περισυνάγονται τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα, τὸ δὲ μῖσος κατὰ τῶν βεβήλων ἐπιδρομέων τῶν μνημείων τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ τέχνης κατέστη φανατικὴ ἀληθῶς θρησκεία. Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐπιτείνονται οἱ ἀγῶνες καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ τέως ἀγνοουμένη ἀρχαιότης, ἡ μεγάλη καὶ εὐγενὴς τῶν ἐθνῶν μήτηρ. Θερμότερον αἷμα, ἀγάπης φλὸξ νέα ὑπεισέρχεται ἐν ταῖς φλεψὶ τῶν γαλατῶν διὰ τοῦ θείου νέκταρος τοῦ Ὁμήρου καὶ Σοφοκλέους. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη τῆς σεμνῆς κ' ἐπαγωγοῦ ἀρχαιότητος ἐπέφερε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ψυχῶν καὶ διήνοιξεν ὁρίζοντα νέον. Ἡ ἀνθρωπότης ἀνεῦρεν ἐν αὐτῇ βάσεις ἠθικῆς ἡδυτέρας, κ' ἐπεζήτησε δι' αὐτῆς οὐχὶ τὴν κατάρριψιν τοῦ βωμοῦ, ἀλλὰ τὴν ἔκτασίν του, οὐχὶ τὴν κατάργησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀλλὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐλεήμονα καί πως συμφιλιουμένην μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.[2]

Οἱ Παρίσιοι, οἵτινες τῷ 1300 ἀφήρπαζον παρὰ τῶν Ἑβραίων τὰ χειρόγραφα ἵνα τὰ ἐξαφανίσωσι, τῷ 1508 τὰ ἐξαγοράζουσιν ἀδρᾷ τιμῇ ἵνα τὰ φέρωσιν εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Οἱ Παρίσιοι τοῦ 1500 συρρέουσι καὶ κατακλύζουσι τὴν ὁδὸν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἵνα ἐκ τοῦ ἐκεῖ τυπογραφείου πορισθῶσι τὸ βιβλίον τῶν ἀρχαίων μύθων, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ὁ Ἔρασμος. Ὁ Ὀλλανδὸς τὴν πατρίδα, Ἰταλὸς τὴν διάνοιαν σοφὸς, τοῦ ὁποίου πᾶσα ἡ ζωὴ κατετρίβη περὶ τὴν ἀνακάλυψιν, τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν ἔκδοσιν χειρογράφων· ὁ μαθητὴς τοῦ Γεωργίου Ἑρμωνύμου, ὁ καθιερώσας ἴδιον σύστημα προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομά του μέχρι τῆς σήμερον. Οἱ Παρίσιοι τοῦ 1507 ἐκτυποῦσι τέλος τὸ πρῶτον ἑλληνιστὶ βιβλίον, περιέχον γνωμικὰ τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος. Τότε ὁ Budé ἡρμήνευε λατινιστὶ τὰ φιλοσοφικὰ τοῦ Πλουτάρχου, ὑπεμνημάτιζε τοὺς Πανδέκτας καὶ συνέθετε τὴν σοφὴν ὕλην, ἥτις συνέβαλεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Θησαυροῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*.

Ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ ἀληθοῦς τούτου Θησαυροῦ συνδέεται τὸ ὄνομα τῶν Στεφάνων—τῶν τυπογράφων μεταφραστῶν, ἑρμηνευτῶν, συγγραφέων καὶ στιχοπλόκων, τῶν ὁποίων ὁ οἶκος καὶ τὸ ἐργαστήριον ἀπετέλεσεν ἀληθῆ βωμὸν τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων. Διέτρεξαν πάσας τῆς Ἰταλίας τὰς βιβλιοθήκας, ἐμελέτησαν βιβλία καὶ μνημεῖα, συνεκάλεσαν περὶ ἑαυτοὺς ξυνωρίδα σοφῶν καὶ παρεῖχον ἀπὸ τοῦ τυπογραφείου των ψυχαγωγὸν πάντοτε τροφὴν εἰς τὰ διψῶντα πλήθη. Ἑλληνισταὶ βαθεῖς καὶ ἑλληνόγλωσσοι οἱ πλεῖστοι, ὡς ὁ Ῥοβέρτος καὶ ὁ υἱός του Ἐρρῖκος, ἐξέδιδον τὸν

1 Henri Martin. Histoire de France. Tome VII σελ. 233 καὶ ἐφεξῆς.

2 Michelet ἔνθα καὶ ἀνωτέρω. Σελ. 186 κτλ.

Αἰσχύλον, τὸν Ἀλικαρνασσέα Διονύσιον, τὸν Δίωνα Κάσσιον, τὸν Ἀππιανόν, τὰ ἐκκλησιαστικὰ τοῦ Εὐσεβίου, ἐνῷ συγχρόνως κατήρτιζον τῇ συνεργασίᾳ τῶν Ἑλλήνων σοφῶν καὶ ἑλληνιστῶν τὸ μέγα ἐκεῖνο Λεξικόν, τὸ ὁποῖον ἀπηθανάτισε τὸ ὄνομά των.

Δ'.

Τὸ ἔδαφος εἶχεν ἱκανῶς καλλιεργηθῇ ὅπως προέλθῃ ἀνθηροτέρα βλάστησις. Ὁ δόκτωρ μοναχὸς Ῥαβελαί, ὁ φιλόσοφος καὶ ἀνηλεὴς σατυρικός, ὁ μηδενὸς—ἐκτὸς ἴσως ἑαυτοῦ—φεισθεὶς διὰ τοῦ καυστικοῦ ἰοῦ του, διαγράφει νέαν ἐν τῇ γαλλικῇ γλώσσῃ ἀρχὴν καὶ πλουτίζει καὶ ποικίλλει τὸ ὕφος του διὰ τῆς σπουδῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων τοῦ λόγου ἀριστοτεχνῶν. Κατατρώγει, οὕτως εἰπεῖν, τὰ βιβλία, ἵνα ἀνακαινίσῃ ἐντελῶς τὰς ἰδέας του καὶ τὴν ὑφὴν τῆς γλώσσης. Ὁ du Bellay ἐπιζητεῖ τὴν ἐξιχνίασιν τῶν μυστηρίων ἑκατέρας τῶν γλωσσῶν, καὶ φοβούμενος μή τοι παρασυρθῇ ἡ πάτριος ἀπὸ τοῦ ῥεύματος τῆς ἑλληνικῆς, ἐπιζητεῖ νὰ μεταγγίσῃ ἐν τῇ γαλλικῇ τὴν χάριν μόνον καὶ τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης τοῦ Ξενοφῶντος. Τὸν Ἰωάννην Μαρὼ εἶχε διαδεχθῇ ἐν τῇ γαλλικῇ Αὐλῇ ὁ υἱός του Κλεμέντιος, πρὸς τὸν ὁποῖον, μᾶλλον πεφωτισμένος, διεφιλονείκει τότε τὰ πρωτεῖα ὁ Mellin de Saint-Gélais. Μετ' αὐτῶν καθιερώθη, συμφώνως πρὸς τὰς συγχρόνους κοινωνικὰς τάσεις, νέον εἶδος ποιήσεως, ἀρξαμένης νὰ παρεκκλίνῃ ἐπαισθητῶς ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γαλατικῆς σχολῆς.

Ἐνταῦθα συναντῶμαι μετὰ τῆς εἰκόνος τοῦ Φραγκίσκου Α', ὅστις ἐν παντὶ τούτῳ τῷ ἀναμορφωτικῷ ἀγῶνι διαδραματίζει περιφανὲς πρόσωπον λογίου βασιλέως καὶ προστάτου τῶν γραμμάτων. Εἶνε ἀδύνατον, μεθ' ὅσα καὶ ἂν εἶπον κατὰ τοῦ ὑψηλόφρονος τούτου μονάρχου, ν'ἀποκρύψω τὴν ἀγάπην μου πρὸς τὸν ἥρωα τῶν πολέμων τῆς Ἰταλίας· πρὸς τὸν εὐγενῆ βασιλέα, ὅστις κατὰ τοὺς ταραχώδεις ἐκείνους χρόνους, καθ' οὓς ἡ σπάθη καὶ οὐχὶ τῶν συνεδρίων αἱ ἀποφάσεις ἐξεχώρουν τὰς χώρας, ὠνειροπόλησε καὶ εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας· πρὸς τὸν φίλον τοῦ Λεονάρδου δὲ Βίντζη καὶ Λέοντος τοῦ Ι'· πρὸς τὸν ἱδρυτὴν τῆς *Γαλλικῆς Σχολῆς* καὶ τοῦ *Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου*. Ἐμέμφθησαν τοῦ Φραγκίσκου ὅτι ἠγάπα τὰς γυναῖκας κ' ἐμερίμνα περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, ὅτε ἀνεπαύετο ἀπὸ τῶν ἐρωτικῶν περιπετειῶν. Ὁ ΙϚ' αἰὼν ἦτο ἐποχή, καθ' ἥν, μόλις ἐξελθοῦσαι ἐκ τῶν περιφράκτων πύργων αἱ δέσποιναι ἐνεκαίνιζον ἐν τῇ Αὐλῇ ἐλευθέριον βεβαίως βίον, ἀλλ'οὐχ ἧττον βίον ἀποτελοῦντα καλαίσθητον καὶ ἁβρὰν κοινωνίαν, ἥτις οὐκ ὀλίγον ὑπεβοήθησε τὸ ἔργον τῆς Ἀναγεννήσεως.[1] Ἡ Μαργαρίττα τῆς Ναβάρρας, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Φραγκίσκου, ἐγέ-

1 Βλέπε Saint Marc Girardin, Cours de Litterature dramatique, ἐν τόμῳ Β', τὸ κεφάλ. Prépondérance des femmes dans le monde. Σελ. 1—18.

νετο ἀληθῶς ἡ ἀληθὴς Μοῦσα, ἡ διὰ τῆς γλυκυστόμου λαλιᾶς καὶ τοῦ θελκτικοῦ πνεύματος, ἐμπνεύσασα εἰς τοὺς συγχρόνους ποιητὰς τοὺς τρυφερωτέρους στίχους καὶ παρορμήσασα αὐτοὺς εἰς γενναιότερα ἔργα. Ὁ αἰὼν οὗτος εἶνε αἰὼν τὸν ὁποῖον, ἔν τε τῇ πολιτικῇ καὶ τοῖς γράμμασι, διευθύνουσι γυναῖκες, ἀναλαμβάνουσαι ἐπιτυχῶς τὸν ἐκπολιτιστικὸν ἀγῶνα, διότι πλήττουσιν ἀμέσως τὰς αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου. Τίς οἶδεν ἂν ἐν Ἰταλίᾳ δὲν ἀφωπλίζοντο τοσοῦτον εὐχερῶς αἱ γαλλικαὶ λεγεῶνες, ἐὰν μὴ συνεκίνουν τοὺς ἀγρίους ἐπιδρομεῖς τὰ δάκρυα τῶν ὡραίων ὀφθαλμῶν τῆς Φλωρεντίας καὶ Πίσης!

Ὁ Φραγκῖσκος ἐγένετο εἷς τῶν κυρίων ἐργατῶν τῆς Ἀναγεννήσεως· ἵδρυσε τὴν γαλλικὴν σχολὴν, ἐν ᾗ καθιέρωσεν ἕδραν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀναλαβὼν οὕτω ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ προστασίαν πάντας τοὺς σοφοὺς ἐργάτας βελτίονος πνευματικῆς καταστάσεως. Νέαν τότε διὰ τῆς ἐπισήμου ταύτης ἀναγνωρίσεως ἀνέλαβε ζωὴν τὸ γαλλικὸν ἔθνος, τοῦ ὁποίου διηνοίγοντο ὁσημέραι τὰ τεθαμβωμένα ὄμματα. Ἰδοὺ περικοπαί τινες τοῦ σχετικοῦ διατάγματος, διὰ τῶν ὁποίων δικαιολογεῖ ὁ εὔμουσος βασιλεὺς τὴν σύστασιν τοῦ βασιλικοῦ τυπογραφείου:

«Ἐπιθυμοῦμεν—γράφει—ὅπως πάντες καὶ ἕκαστος ἰδίᾳ πληροφορηθῇ »ὅτι ἡ προσφιλεστέρα ἡμῶν ἐπιθυμία ὑπῆρξε καὶ εἶνε πάντοτε ἡ παροχὴ »πάσης προστασίας καὶ ἐπαγρυπνήσεως ἡμῶν πρὸς τὰ γράμματα, καὶ ἡ »καταβολὴ πάντων ἡμῶν τῶν ἀγώνων ὅπως διευκολύνωμεν τῇ νεότητι »βασίμους σπουδάς. Ἀλλ' ἐσκέφθημεν ὅτι ὑπελείπετό τι ἔτι πρὸς ἐπιτά»χυνσιν τῆς προόδου τῆς φιλολογίας, ἀναγκαῖον ἄλλως τε ὅσον καὶ ἡ δη»μοσία διδασκαλία — ἤτοι πρόσωπόν τι κατάλληλον, ὅπως ἀναλάβῃ εἰ»δικῶς ὑπὸ τὴν ἡμετέραν προστασίαν καὶ τῇ συνδρομῇ ἡμῶν, τὴν ἑλλη»νικὴν τυπογραφίαν, ἵνα ἀλανθάστως ἐκτυπωθῶσιν οἱ Ἕλληνες συγγρα»φεῖς πρὸς χρῆσιν τῆς νεότητος τοῦ ἡμετέρου βασιλείου. Ἀληθῶς διακε»κριμένοι ἐν τοῖς γράμμασιν ἄνδρες παρέστησαν ἡμῖν ὅτι αἱ τέχναι, ἡ »ἱστορία, ἡ ἠθική, ἡ φιλοσοφία καὶ πᾶσα ἄλλη σχεδὸν γνῶσις ἀπορρέει »ἐκ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ὡς οἱ ῥύακες ἐκ τῶν πηγῶν αὐτῶν».[1]

Ἰδοὺ τὸ κάλλιστον τῆς δόξης τοῦ Φραγκίσκου μνημεῖον, ὁ εὐγλωττότερος κῆρυξ τῆς φιλομουσίας αὐτοῦ. Μετὰ τῶν συμβούλων τοῦ στέμματός του συγκατελέγετο καὶ ὁ πολὺς Budé. Ὅταν οἱ βασιλεῖς ἔχωσι τοιούτους συμβούλους δὲν ἀποθνήσκουσι ποτέ. Ὁ Κονράδος Νεοβὰρ διωρίσθη διευθυντὴς τοῦ ἑλληνικοῦ τυπογραφείου, τὰ δὲ πρότυπα τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων, ἅτινα καὶ σήμερον παραμένουσι ταὐτά, εἶνε ἔργον τοῦ Κρητὸς καλλιγράφου Ἀγγέλου, ὅστι ἦτο αὐλικὸς ἐπίσης τοῦ βασιλέως, ὑπεκκαίων τὸν πρὸς τὰ γράμματα ἔμφυτον ζῆλόν του.

1 Egger. L' hellénisme en France. Tome 1 σελ. 169.

Ε'.

Τοιοῦτος ὀργασμὸς κατεῖχε τὰ πνεύματα, τοιαύτη ἀκαταπόνητος ἐπετελεῖτο ἐργασία, ἥτις προπαρεσκεύαζεν ἁπλῶς καὶ μόνον τὴν νέαν ὁδὸν, τὴν ὁποίαν ἤθελε βαδίσει τὸ γαλλικὸν ἔθνος. Ἡ φιλολογία, καθ' ὅλον τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος κατ' ἐλάχιστον ἀληθῶς ἠδυνήθη νὰ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γαλατικῆς σχολῆς. Ἀόρατος, μυστική, ἀλλ' ἰσχυρὰ εἶνε ἡ πάλη, ἡ συναπτομένη μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἀναμνήσεων, μετὰ τῶν ὁποίων συνδέεται ἀναποσπάστως ἡ ζωὴ ἑνὸς ἔθνους, καὶ τοῦ νεωτέρου καθεστῶτος, τὸ ὁποῖον, μεθ' ὅλην τὴν λάμψιν τὴν ὁποίαν ἴσως ἀναδίδει, μεθ' ὅλην τὴν ὁποίαν περικλείει ζωὴν, παρίσταται ὡς ἀσύνηθες καὶ ξένον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ εὐχὴ, ἡ περιεχομένη ἐν τῷ Διατάγματι τοῦ Φραγκίσκου, ὅπως ἡ γαλλικὴ νεότης λουσθῇ εἰς τὰ νάματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος κ' ἐξέλθῃ ἐκεῖθεν πεφωτισμένη καὶ σθεναρὰ, δὲν ἐβράδυνεν ἀληθῶς νὰ ἐκπληρωθῇ. Ὑπὸ τοὺς Ἕλληνας διδασκάλους καὶ ἑλληνιστὰς ἐμαθήτευεν ὁμὰς νέων ἐνθουσιώντων πρὸς τὰ γράμματα καὶ διεπλάσθη γενεὰ ζηλότυπος πρὸς τὰ ἀρχαῖα τῆς διανοίας ἀριστουργήματα, διαπνεομένη ὑπὸ ἀγάπης πρὸς τὴν παραμελουμένην μητρικὴν γλῶσσαν. Ἀφαρπαζόμενοι ὑπὸ τῶν ὀνείρων τῆς νεότητος, ἀναπολοῦντες ἐν τῇ ζωηρᾷ φαντασίᾳ τὰς δάφνας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ῥώμης, ἐν τῷ πνευματικῷ ἐκείνῳ περὶ ἑαυτοὺς ἀναβρασμῷ ἀσθενῆ μόνον ἀνεκάλυπτον σπινθῆρα, οὐχὶ φεγγοβόλον πυρκαϊάν. Διεκήρυξαν ὅτι οὐδὲν ἔτι ἐγένετο ἐν Γαλλίᾳ, ἠρυθρίασαν πρὸ τῶν ἰταλικῶν θριάμβων, ἀνεμέτρησαν τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις καὶ ὑπεσχέθησαν τῇ πατρίδι ἀκμὴν, δόξαν καὶ μέλλον.

Ἡ περίοδος αὕτη τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, τῶν ἀκαταπονήτων ἀγώνων πρὸς διάπλασιν ἑνιαίας, ἀνθηρᾶς καὶ φιλολογικῆς γαλλικῆς γλώσσης, εἶνε γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα '*Η φιλολογικὴ ἐπανάστασις τοῦ Ῥονσάρ*. Καὶ ἦτο ἀληθῶς πυρίνη ἐπανάστασις ἡ σταυροφορία αὕτη τῶν ὑπὸ τὸν ἑλληνιστὴν Ἰωάννην Δορᾶ συναντηθέντων νέων, οἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν *Πλειάδα* καὶ ἀφωσιώθησαν ὁλοψύχως εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου καὶ τῆς ποιήσεως ἐν γένει.

Ἦτο ἡ κρίσιμος στιγμὴ τῆς ἐνεργείας. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, διανοῖγον τὰ ὄμματα τοσούτων ἑρμηνευτῶν, λεξικογράφων καὶ σχολιαστῶν, οἵτινες ἦτο ἀδύνατον νὰ κατανοήσωσι τὰ μυστήρια πάντα τῆς νέας γλώσσης, δὲν ἐθέρμανε μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἕνα ἀληθῆ ποιητήν. Οἱ διδάσκαλοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἄλλως τε ὀφείλεται ἡ ἀποκάλυψις καὶ ἡ ὤθησις ἡ πρώτη, προσηλώθησαν εἰς τὸ γράμμα, ἐλησμόνησαν ὅτι ἦσαν Γάλλοι, ἀπέπνιξαν πάντα ἐθνικὸν ἐγωϊσμὸν, καὶ ἀναγνωρίσαντες πολλὴν πτω-

χείαν ἐν τῇ πατρίῳ γλώσσῃ, δὲν ἐμερίμνησαν νὰ μεταγγίσωσιν ἐν αὐτῇ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν χάριν τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἔγραφον ἑλληνιστὶ ἢ λατινιστὶ ἀδιακρίτως.

Ὁ Ῥονσὰρ ἠκολούθησεν ἐνθουσιώδης τὴν διδασκαλίαν των, ἀφωσιώθη εἰς τὴν μελέτην τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἰδιοφυΐας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ὅτε συνησθάνθη ἱκανὰς τὰς δυνάμεις ὕψωσε τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν. «Σοὶ συνιστῶ — γράφει ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Franciade αὐτοῦ — »νὰ σπουδάσῃς ἐπιμελῶς τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν, τὴν »ἱσπανικὴν καὶ ἰταλικὴν, ὅτε δ' ἐκμάθεις αὐτὰς ἐντελῶς, τότε ν' ἀπομο»νωθῇς ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ σου καὶ νὰ συνθέσῃς ἐν τῇ μητρικῇ σου »γλώσσῃ, ὡς ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Θεό»φραστος, ὁ Βιργίλιος, ὁ Τῖτος Λίβιος, ὁ Σαλούστιος, ὁ Λουκρήτιος καὶ τόσοι »ἄλλοι, οἵτινες ἐλάλουν ἣν καὶ οἱ ἐργάται, ὑπηρέται καὶ θαλαμηπόλοι »γλῶσσαν. Διότι εἶνε ἔγκλημα καθοσιώσεως νὰ ἐγκαταλίπῃ τις τὴν πά»τριον, ζῶσαν καὶ ἀνθηρὰν, ἵνα ἐκθάψῃ τίς οἶδε ποίαν τέφραν τῶν ἀρχαίων.[1]»

Ὁ Ῥονσὰρ ἦτο ὁ πρῶτος ἀληθὴς τῆς Γαλλίας ποιητὴς, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀποκαλυπτομένην Ἑλλάδα. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ εἰργάσθησαν ὅτε Ἐρρῖκος Στέφανος ὁ νεώτερος, ὁ Στέφανος Πασκιὲ καὶ ὁ Bellay. Ἀλλὰ τοῦ Ῥονσὰρ ἡ φήμη εἶχεν ὑπερβῆ τὸ γαλλικὸν ἔδαφος, καὶ ἡ φωνή του εὗρεν εὐτυχῆ ἀπήχησιν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν λογίων τοῦ ἔθνους. Ἦτο ὁ φωτεινὸς ἀστὴρ, τὸν ὁποῖον περιεκύκλωσαν τοσαῦτα σελαγίζοντα ἄστρα — ὁ Remy Belleau, Ἰωακεὶμ du Bellay, Στέφανος Jodelle, Ἰωάννης καὶ Ἀντώνιος de Baif—ἅτινα ἀπετέλεσαν μετ' αὐτοῦ τὴν *Πλειάδα*.

Ἐνθουσιώδεις καὶ ἀληθεῖς ποιηταὶ οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν τῆς Πλειάδος, ἐπεζήτησαν νὰ ἐγκαινίσωσιν ἀληθῆ ἀκμῆς τῶν γραμμάτων περίοδον. Ἡ ἐπιτυχία δὲν ἐπηκολούθησεν ὁποία ἐφαντάζοντο τοὺς ἑαυτῶν ἀγῶνας, ἀλλ' ἦτο ἔντιμος καὶ ἡρωϊκὴ ἡ ἐπιβολή των. Διὰ τὸν Ῥονσὰρ, ὅστις ἀναμφιλέκτως ἦτο ὁ κράτιστος τῆς σχολῆς καὶ περὶ οὗ ὁ Βοαλὼ εἶπεν ὅτι en francais parlait grec et latin, ἐγνωμάτευσαν ὅτι ἦλθε πολὺ ἐνωρὶς καὶ ἐβάδισε πολὺ ταχέως. Εἶνε χαρακτηριστικωτάτη ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ ἀνδρός. Ὁ Ῥονσὰρ, ἀφοσιωθεὶς εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ Πινδάρου, εἰσήγαγε τὴν ᾠδὴν καὶ μετ' ἐπιτυχίας πολλῆς βραδύτερον ἀπεμιμήθη τὴν Ἀνακρεόντειον θυμηδίαν καὶ χάριτα. Ὁ Ῥονσὰρ ἦτο ἀληθῶς διφυὴς—ὁ γάλλος ἐλεγειακὸς ὁ τελειοποιήσας τοῦ Κλεμεντίου Μαρὼ τὸ ἔργον, καὶ ὁ ἕλλην Πινδαρικὸς καὶ Ἀνακρεόντειος ποιητὴς, ὁ ἐγκαινίσας ἐν τῇ γαλλικῇ στιχουργίᾳ τὸν Ἀλεξανδρινὸν στίχον. Βεβαίως ἐὰν δὲν προσηλοῦτο τοσοῦτον εἰς τὴν ᾠδὴν τοῦ Πινδάρου, ἥτις ἀνάγεται εἰς ἐμπνεύσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ τῷ παράσχῃ πλέον ἡ περὶ αὐτὸν κοινωνία καὶ ἡ ἐποχή του, ἐὰν ἐνεπι-

1 Παρ' Egger ἔνθα καὶ ἀνωτέρω σελ. 238 καὶ ἑξῆς.

στεύετο εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν, ἐν ᾗ ἐναπέκειτο ἁγνὸν τὸ ποιητικὸν τάλαντον, ἤθελεν ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν Γαλλίαν.

Εἶχεν ἀποθάνει τότε ὁ Φραγκῖσκος Α', καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Βαλοὰ ἐπεκάθητο ὁ ἀνάξιος υἱός του Ἑρρῖκος Β'. Ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας εἶχε καταστῆ *συρμός*, τὸν συρμὸν δὲ τοῦτον διηύθυνεν ἡ Αὐλή, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ σέβας καὶ γόητρον ἐνέπνεεν. Ἡ Μαργαρίτα τῆς Σαβοΐας ἀντικατέστησε παρὰ τῷ Ῥονσὰρ τὴν Μαργαρίταν τῆς Ναβάρρας τοῦ Κλεμεντίου Μαρώ. Ὁ οἶκος τῶν Βαλοά, προσχωρήσας εἰς τὰς τότε θρησκευτικὰς διενέξεις, διηρέθη εἰς δύο στρατόπεδα, παρὰ τὰ ὁποῖα ἐτάχθησαν καὶ οἱ εὐνοούμενοι παρ' ἑκατέρας μερίδος. Ἡ περὶ τὸν Μαρὼ ἀρχαΐζουσα σχολή, ἡ ἀφωσιωμένη τῇ Μαργαρίτᾳ τῆς Ναβάρρας, ἠκολούθησε τοῦ Καλβίνου τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ Ἄρτεμις τοῦ Ποατιέ, ἥτις ἦτο ἡ εὐνοουμένη τοῦ Ἑρρίκου καὶ παρέμεινε πιστὴ καθολική, ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν ἑαυτῆς πανίσχυρον αἰγίδα τὴν Πλειάδα τοῦ Ῥονσάρ, οὐχὶ ἴσως ἐκ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἢ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὰ γράμματα, ἀλλ' ἐκ γυναικείας μᾶλλον φιλοδοξίας καὶ ζηλοτύπου πεισμονῆς πρὸς μίαν βασιλόπαιδα.

Οὑτωσὶ ἀναγνωριζομένη ἐπισήμως παρὰ τῆς αὐλῆς ἡ *Πλειάς*, ἐρρωμενέστερον ἔτι ἐχώρει εἰς τὸ ἑαυτῆς ἔργον, ὑπὸ τὰς ἐγκαρδιώσεις φιλομαθοῦς καὶ ἀπλήστου κοινοῦ. Ἐκ τῶν de Baif ὁ Λάζαρος μετέφερεν εἰς γαλλικοὺς ἑξαμέτρους τὴν *Ἠλέκτραν* τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου τὴν *Ἑκάβην*, ὁ δὲ Ἀντώνιος τὴν *Ἀντιγόνην*. Ὁ Ῥονσὰρ ἀνεβίβαζεν ἐπὶ τῆς πρώτης γαλλικῆς σκηνῆς μετάφρασιν τοῦ *Πλούτου* τοῦ Ἀριστοφάνους, ἡ δὲ παράστασις αὕτη διεξαχθεῖσα ἐνώπιον τοῦ Ἑρρίκου Β', καὶ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ ἐξήγειρεν ἐπευφημίας φρενητιώδεις καὶ ἄπειρον ἐνθουσιασμόν. Ἦτο τὸ πρῶτον τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου βῆμα πρὸς ποιάν τινα πρόοδον, τὸ πρῶτον ἀπρόοπτον κτύπημα κατὰ τῶν *Σατυρῶν*, τῶν *Μυστηρίων* καὶ *Ἠθοποιιῶν* τοῦ μεσαίωνος, πρὸ τοῦ ὁποίου δειλιῶσαι ἔκλιναν τὴν ἐξησθενημένην κεφαλήν. Ἐγκατελείφθησαν τὰ καταγώγια, ἔνθα ἡ *Ἀδελφότης τῶν παθῶν* ἐπήγνυε πρόχειρόν τινα σκηνήν, ἱκανοποιοῦσαν τὰς διαθέσεις κοινοῦ ἀμαθοῦς καὶ προστύχου, καὶ ἵδρυσαν τὸν ἱερὸν βωμὸν τῆς Μελπομένης καὶ τῆς Θαλείας ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν Παρισινῶν Λυκείων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐδιδάσκετο τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν δρᾶμα. Τὰ πρόσωπα ἀνελάμβανον πεφωτισμένοι ἐκ τῶν τῆς Πλειάδος ἠθοποιοὶ— ὁ Belleau, ὁ Jodelle—ὅστις καὶ ἐπανηγύρισε κατὰ τὰς ἀποκρέω τοῦ 1552 τὰ πρωτόλεια τοῦ γαλλικοῦ δράματος διὰ πρωτοτύπου τραγῳδίας τῆς *Κλεοπάτρας*.

Δὲν ἦτο ἐνθουσιασμός, ὁ παρακολουθήσας τὴν πρώτην ἐκείνην ἐθνικὴν παράστασιν, ἀλλ' ἀληθὴς παραφορὰ χαρᾶς, χείμαρρος ὅστις ὀγκούμενος ἐπὶ μᾶλλον κατέκλυζε τὸ Λύκειον καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν Παρισίων. Πλῆθος, ποιηταί, ἠθοποιοί, διατελοῦντες ἐν ἀληθεῖ ἐνθουσιασμοῦ μέθῃ διέτρεχον

τὰς ὁδοὺς ἵνα ἐν ἄλλῳ λυκείῳ, ἐν Arcueil τὸ ὁποῖον εἶχε διασκευασθῆ ἑορτασίμως, πανηγυρίσωσι τὸν πρῶτον τοῦ γαλλικοῦ δράματος θρίαμβον. Παρατυχόντα ἐκεῖ που τράγον συνέλαβον αὐθωρεί, ἔστεψαν αὐτὸν δι' ἀνθέων, κισσοῦ καὶ ποικιλοχρόων ταινιῶν, καὶ εἰσαγαγόντες ἐν τῇ ἑορτασίμῳ αἰθούσῃ ἐθυσίασαν αὐτὸν πρὸς τιμὴν τοῦ νικήσαντος ποιητοῦ Στεφάνου Jodelle, ὁ δὲ Baif, μεθύων καὶ ἐστεμμένος ἄνθεσιν, αὐτοσχεδιάζει παιᾶνα τῷ ποιητῇ καὶ τῷ Βάκχῳ ἐν διαλέκτῳ ἑλληνογαλλικῇ.[1]

ς'.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη ἐπανάστασις, τῆς ὁποίας ὕψωσαν τὴν σημαίαν οἱ περὶ τὴν Πλειάδα, δύο κυρίως ἐπηγγέλλετο σκοπούς—τὴν ἀνόρθωσιν τῆς γαλλικῆς γλώσσης καὶ τὴν δημιουργίαν ἀνθηρᾶς, ἐθνικῆς φιλολογίας, ἥτις ζωογονουμένη ὑπὸ τοῦ θάλπους τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔμελε νὰ τάμῃ νέαν ὁδὸν, παρεκκλίνουσαν τῆς πεπατημένης.. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι τῆς νέας σχολῆς τοῦ Ῥονσὰρ, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ δεύτερον στάδιον τῆς ἐνεργείας τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἦσαν καὶ παρέμειναν ἀτυχῶς, παρὰ τοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν φιλοτίμων καὶ πατριωτῶν νέων, προπαρασκευαστικὴ διὰ τὸν ἑπόμενον αἰῶνα ἐργασία, αἰῶνα τὸν ὁποῖον ἀνοίγει ὁ Μαλέρβης καὶ τιμᾷ ὁ Ῥακίνας καὶ ὁ Κορνήλιος.

Ἡ Ἑλλὰς ἐκθαπτομένη ἀπὸ τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν σπλάγχνων τῆς γῆς, οὐδ' ἐν Ἰταλίᾳ κατενοήθη ἐντελῶς, ἀλλὰ κατενοήθη ὑπ' αὐτῆς ἀκοπώτερον καὶ μᾶλλον ταχέως, διότι ἦτο καὶ μᾶλλον προπαρεσκευασμένη νὰ τὴν δεχθῇ. Ἰδοὺ διατί ἡ Γαλλία καθυστερεῖ ἐπὶ ἕνα ὅλον αἰῶνα. Ὁ Ῥονσὰρ—καὶ λέγων Ῥονσὰρ ὁμιλῶ συλλήβδην καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἀγωνιστῶν τῆς Πλειάδος—παρουσιάζει τὰ πρῶτα εὐέλπιδα φαινόμενα, τὰς ἀμυδρὰς καὶ ἀσθενεστάτας ἔτι τοῦ λυκαυγοῦς ἀκτῖνας, αἵτινες ἐξασθενοῦσι τὸ πυκνὸν σκότος, ἀλλὰ δὲν φέρουσι, προαγγέλλουσι μόνον τὴν ἡμέραν. Εἶπον ὅτι ὁ Ῥονσὰρ ἦτο ὁ πρῶτος ἀληθὴς τῆς Γαλλίας ποιητὴς, ὅς τις οὐ μόνον τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς μετέπειτα μέχρι τοῦ Μαλέρβη ποιητὰς ἐπεσκίασεν ἐντελῶς. Ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ Ῥαβελαὶ τὸ μόνον φιλολογικὸν ὄνομα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐπιδεικνύει ἡ συνταρασσομένη Γαλλία, τὸ συμπαθὲς ὄνομα ποιητοῦ, ὅστις παρηγόρησε τὴν δυστυχίαν τῆς Μαρίας Τυδὼρ, ἠξιώθη τῆς φιλίας τοῦ Τάσσου καὶ τῶν ἐλευθεριοτήτων τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Ἐλισάβετ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ῥονσὰρ ὑπέκυψεν εἰς τὸν κοινὸν ῥοῦν· ἀκουσίως, παρὰ τὴν ἐπίμονον ἀντίστασίν του μάλιστα, παρεσύρθη ὅλος ὑπὸ τῆς Σειρῆνος ἀρχαιότητος καὶ en francais il parlait grec et latin. Ἀφοσιωθεὶς εἰς τὸν Πίν-

1 Sainte Beuve ἔνθα καὶ ἀνωτέρω II Histoire du Théatre Francais au XVI Siecle. Σελ. 169—257.

δαρον καὶ γράφων ᾠδὰς ἐλησμόνησεν ὅτι εἶνε Γάλλος καὶ γράφει ἐν ἐποχῇ ἐμφορουμένῃ ὑπὸ ἄλλων αἰσθημάτων, ἐχούσῃ ἄλλο ἰδανικόν. Ὅτε δ' ἐγνώσθη—διὰ τοῦ Βιργιλίου κυρίως — ἡ χαρίεσσα καὶ τρυφερὰ βουκολικὴ τοῦ Θεοκρίτου ποίησις, καὶ ἀφωσιώθησαν οἱ περὶ τὸν Ῥονσὰρ εἰς τὴν διατύπωσιν παραπλησίων ἀγροτικοῦ βίου αἰσθημάτων, ὁποῖος τραγέλαφος καὶ κυκεὼν συναπετελέσθη τότε ὑπὸ τῶν νεοφωτίστων ἑλληνιστῶν! Ὑπὸ τὴν ποιμενίδα Μαργὼ ὑποκρύπτεται ἡ Μαργαρίτα τῆς Ναβάρρας, ὑπὸ τὴν Λουϊζέτην ἡ βασιλομήτωρ Λουΐζα τῆς Σαβοΐας, ἀμφότεραι δ' αἱ ἀφελεῖς ποιμενίδες λαλοῦσι τὴν γλῶσσαν καὶ ἐκτυλίσσουσι τὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἐγίνωσκον οἱ προσπελάζοντες τὴν Αὐλήν. Οἱ εὐγενεῖς, καταλιπόντες τὰ ἑαυτῶν μέγαρα, εἰσῆλθον ἐν τῇ καλύβῃ τοῦ χωρικοῦ, περιεβλήθησαν τὸ ἔνδυμά του, ἀνέλαβον τὸ δρέπανον καὶ τὴν ἀξίνην. Ἀλλ' ὑπὸ πάντα ταῦτα ἀναγνωρίζεται ὁ εὐγενὴς ὁ ἔχων τὰς ἰδέας του καὶ μὴ δυνάμενος νὰ λησμονήσῃ τὴν συνήθη του γλῶσσαν.[1]

Ὁ Ῥονσὰρ ἀνήκει εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς ἐλεγειακὸς ποιητής, κυρίως δ' ἀνήκει αὐτῇ ὡς ὁ πολυπράγμων καὶ μεγαλεπίβουλος ἐργάτης, ὁ θέμενος μετὰ τοῦ Ῥαβελαὶ τὰς πρώτας βάσεις τῆς γαλλικῆς γλώσσης. Ὠνειροπόλησε καὶ ὁλοψύχως εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γαλλικῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἦτο εὐγενὲς ὄνειρον, τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ προχείρου καὶ οὕτω ταχύτατα ἦτο ἀδύνατον ἐξ ὁλοκλήρου νὰ πραγματωθῇ. Ἐλησμόνησε μεγάλην ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν εὐκρινῶς διετύπωσεν ὁ Taine, ὅτι ὅταν ἐπιφαίνηται νέα τις τέχνη, ὁ πρῶτος τεχνίτης δὲν ἀκολουθεῖ τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν ἀλλὰ τοὺς διδασκάλους του, καὶ εἰς πᾶν βῆμα ἐρωτᾷ ἐὰν ἐστήριξε καλῶς τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους κ' ἐὰν ἀληθῶς δὲν προσκόπτει.

Ζ'.

Δεν προβαίνω περαιτέρω, κύριοι. Καταλείπω τὴν Γαλλίαν ἰσχυρῶς συνταρασσομένην καὶ προαγγέλλουσαν μεγάλα ἔργα, ἀληθῆ φιλολογικὴν ἀκμήν. Παρηκολούθησα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα — ἄνευ ἄλλης ἀξιώσεως ἢ ἁπλῆς ἀφηγήσεως ἱστορικῆς—ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως αὐτῶν ἐν Ἰταλίᾳ, κατέτριψα, ὡς ἠδυνήθην συνοπτικώτερον, περὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ὡς τελευταῖον ἔλαβα σταθμὸν τοὺς ἀγῶνας τῆς Πλειάδος. Δὲν προβαίνω περαιτέρω, διότι ὡς ἐπιφανῆ ἐπὶ σκηνῆς ὁ Μαλέρβης, τὸν ὁποῖον ἀμέσως διαδέχεται ὁ χρυσοῦς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' αἰών, παύεται κυρίως πρωταγωνιστοῦσα ἡ Ἑλλὰς καὶ ἀναλαμβάνει ἡ Γαλλία ἐν τῇ πνευματικῇ κινήσει αὐθύπαρκτον πρόσωπον καὶ ἰδίαν αὐτενέργειαν.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἦτο ἡ αὐτή, ὑπὸ τὰς αὐτὰς πανομοιοτύπως περιστάσεις, τὰ αὐτὰ ἐπενεγκοῦσα ἀποτελέσματα, ἐν τῇ

1 E. Egger σελ. 389.

... τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἰταλία δύναται νὰ ἐγ-
... μένη τῆς φιλελευθέρου Ἑλλάδος τὸν
... ἠλέκτρισε καὶ τῇ ἐνέπνευσε τὸν ἀκράτη-
... ἡ Γαλλία τὴν διεδέχθη βραδύτερον, καὶ ἀμέ-
... ωτέρας ἀναστάσεως. Συγχρόνως μετὰ τοῦ
... λλία, ἐπιφαίνεται ἐν Ἱσπανίᾳ ὁ Σερβάντης, ὁ
... ἅμα ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος διαδέχεται ὁ
... Σίδνεη, ὁ Σπένσερ, ὁ Σαικσπῆρος. Ἐκπεπληγμένη
... αδοχικῶς, σχεδὸν συγχρόνως πᾶσα Εὐρωπαϊκὴ
... νέαν ζωήν, τὸ νέον φιλελεύθερον τῆς Ἑλλάδος
... τυδήσασα ἐν τῇ τυφλώσει τοῦ μεσαίωνος, ἐνεχολ-
... μενον Μεσσίαν. «Μετὰ τὴν φρικώδη νύκτα τοῦ Με-
... Taine—καὶ τὰ ἀξιοθρήνητα συναξάρια τῶν βρυκολά-
... ρτωλῶν, ἦτο θελκτικὸν νὰ ἐπανίδῃ τις τὸν ἀκτινοβο-
... τῆς Ἑλλάδος· οἱ ἡρωϊκοὶ καὶ ὡραῖοι θεοί του γοητεύ-
... ἔτι τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων· ὑπεγείρουσι καὶ διδάσκουσι
... τον κόσμον, λαλοῦντες αὐτῷ τὴν γλῶσσαν τῶν παθῶν του
... ίας του, ὁ δ' αἰὼν οὗτος τῶν μεγάλων πράξεων, τῆς ὑπερμέ-
... τικότητος, τῶν παρατόλμων ἐφευρέσεων, ἀκολουθῶν τὰς ἐαυ-
... θ' ἀναγνωρίσῃ ἐν ἐκείνοις τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ καὶ τοὺς
... τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ κάλλους».[1]

... πεπρωμένη στιγμή, καθ' ἣν ἔδει νὰ ἐκλείψῃ ὁ Μεσαίων μετὰ τῶν
... ων αὐτοῦ, τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς δουλείας, τῆς παρα-
... ως τῶν ἐμφύτων καὶ αἰωνίων δικαίων τοῦ ἀνθρώπου, τῆς διαστρο-
... τοῦ θείου, τοῦ ἀληθοῦς καὶ ὡραίου· ἔδει ἡ ἀνθρωπότης νὰ ἐπανέλθῃ
... τὴν φύσιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀπομακρυνθῆ. Καὶ ὡς σωτῆρα τῆς
... ταλαιπωρημένης Εὐρώπης ἔταξεν ἡ ἀγαθὴ πρόνοια τὴν χώραν τοῦ κάλ-
... ους καὶ τῆς ἐλευθερίας, τὴν Ἑλλάδα ἥτις εἶχεν ἀποσυρθῆ ἐκ τῆς σκη-
... τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἵνα ἀναλάβῃ νέον πρόσωπον ἐν τῇ ἐκτυλίξει τοῦ
ἀνθρωπίνου δράματος.

Ἐὰν εἶνε ἀληθὲς ὅτι μετὰ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου
τίθενται αἱ ἀσφαλεῖς βάσεις τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, αἱ δὲ κοινωνίαι
στρεφόμεναι πρὸς τὸ φῶς διακρίνουσιν εὐκρινέστερον τὰς πληγὰς αὐ-
τῶν καὶ τὰς κακίας, εὐκόλως πᾶς τις κατανοεῖ διὰ τί ἡ ἱστορία ἀνα-
γράφει ὡς τὸ εὐτυχέστερον καὶ μεγαλείτερον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα γε-
γονὸς τὴν μεταβατικὴν ἐκείνην ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, ἀπὸ τοῦ
ψεύδους εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἀπὸ τῆς δεισιδαιμονίας εἰς τὸν ἀληθῆ θεόν,
περίοδον, ἥτις καλεῖται *Ἀναγέννησις*. Οὕτωσὶ ἐξηγοῦμαι διὰ τί ἐν ταῖς
... ταύταις πραγματείαις ἐλάλησα—ὑπὲρ μέτρον ἴσως—περὶ ἐκπολιτι-

[1] H. Taine Histoire de la littérature Anglaise. Tome 1 σελ. 258.

στικῆς ἀποστολῆς, τὴν ὁποίαν ἐπέκειτο ν' ἀναλάβῃ ἡ Ἰταλία, ἥτις ἐπὶ τέλους ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ ἁβρὰ αὕτη καὶ μεγαλεπίβολος χώρα, ὡς ἐκ τοῦ ἰδιοφυοῦς χαρακτῆρος, ἀντελήφθη κατὰ μικρὸν πληρέστερον τὴν Ἑλλάδα, ἥτις μετουσιώθη ὅλη ἐν αὐτῇ. Ἡ Γαλλία ἄρχεται ἀγωνιζομένη ἀπὸ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, δὲν κατεβλήθη, δὲν ἀπηύδησεν, ἀλλ' ἐχώρησεν ἀνενδότως ἐμπρὸς πάντοτε, ἑωσοῦ ἐξέκαυσε τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν, ἥτις παρεγνώρισεν ἀληθῶς ἐν ταῖς χερσὶν ἐκμανέντος ὄχλου τὸν σκοπὸν καὶ τὰς ἐπαγγελίας της ἐν πολλοῖς, ἀλλ' ἐπέτυχε νὰ ἐπιφέρῃ τοῦ παρελθόντος τὸν θάνατον καὶ τὴν εὐτυχῆ κοινωνικὴν ἰσορροπίαν.

Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστας

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΔΡΙΑΤΙΚΟΝ ΚΟΛΠΟΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΑΞΕΙΔΙΟΥ

Α'.—Ὁ ΑΠΟΠΛΟΥΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΧΑΡΥΒΔΕΩΣ

Ἐν πλῷ παρὰ τὴν Αἴγιναν 26 Φεβρουαρίου 1882.

Πρὸ δύο περίπου ὡρῶν ἐπέβην ἐκ Πειραιῶς τοῦ πυροσκάφου τούτου, πλέοντος εἰς Ἑνετίαν. Ἐπ' αὐτῆς τῆς θέσεως, ἐν ᾗ νῦν ἐπιχειρῶ νὰ γράψω τὰς σελίδας ταύτας τοῦ ἡμερολογίου μου, ἀπεχαιρέτισα πρὸ μικροῦ τὴν Μητέρα μου, τὸν ἀδελφόν μου καὶ πληθὺν φίλων θελησάντων νὰ μὲ συνοδεύσωσι μέχρι καὶ τοῦ καταστρώματος. Εἶναι τὸ πρῶτον μακρυνὸν—τριετές, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα—ταξείδιόν μου. Ὁμολογῶ ὅτι ᾐσθάνθην βαθέως τὴν ἄγνωστόν μοι τέως συγκίνησιν τοιούτου ἀποχωρισμοῦ, ὅτε εἶδον τὰς φερούσας τοὺς οἰκείους καὶ φίλους λέμβους ἀπομακρυνομένας τοῦ πλοίου καὶ ἐνόησα τὸν κραδασμὸν τούτου κατὰ τὴν πρώτην στροφὴν τοῦ ἕλικος. Περιστρέψας τὸ ὄμμα εἶδον ὅτι εἰμὶ ὁ μόνος ἐπιβάτης τοῦ πλοίου καθ' ὅλον τὸν ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Ἑνετίαν πλοῦν. Ἐπεθύμουν ἡσυχίαν τινά, ἀλλ' οὐχὶ τοιαύτην! Ἔχω ὅμως καὶ συντρόφους· τὸ μικρὸν γραφεῖόν μου, καὶ τὰ φύλλα τοῦ ἡμερολογίου μου.

Ἐπί τινα λεπτὰ ὥρας, εὑρισκόμενος ἐν τῷ λιμένι Πειραιῶς, διέκρινον ἔτι ἐπὶ τῆς προκυμαίας, ἕνεκα τοῦ λευκοῦ ἐπενδύτου τοῦ ἡνιόχου, τὴν φέρουσαν τὴν Μητέρα μου ἅμαξαν. Ἀλλ' ἀμέσως ἡ ἅμαξα ἐξηλείφθη ὄπισθεν τῶν δένδρων, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ λιμὴν μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ πλοίων ὑπεχώρησεν, ἐγὼ δ' εὑρέθην μεταξὺ τοῦ φανοῦ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τῆς Ψυτταλείας ἐπὶ τῆς *Χαρύβδεως*.

Παράδοξον, ἂν μὴ ἀπαίσιον, φαίνεται τὸ ὄνομα τοῦτο διὰ πλοῖον! Ἐ-

ταξείδευσα ἄλλοτε διὰ τῆς *Παράλου*, διὰ τῆς *Σαλαμινίας*, διὰ τῆς *Αὔρας*, διὰ τῆς *Ἐλπίδος*. Ἐπειράθην μάλιστα νὰ περιγράψω εἰς ἄλλας σελίδας τοῦ ἡμερολογίου τούτου τὰ εὔφωνα καὶ πλήρη ἐννοίας ὀνόματα αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ *Χάρυβδις*, τὸ φοβερώτερον καὶ ἀπαισιώτερον διὰ τὰ πλοῖα ὄνομα, νὰ εἶναι ὄνομα πλοίου! Τέρας θαλάσσιον ἡ Χάρυβδις, κατῴκει περὶ τὸν Σικελικὸν πορθμὸν καὶ κατέτρωγε τὰ κατὰ μοῖράν τινα φερόμενα ἐκεῖ πλοῖα. Ἂν δέ τι τούτων ἐξέφευγε τῶν ὀνύχων αὐτῆς, περιέπιπτε πάντως εἰς τὴν Σκύλλαν. Ἦν δὲ καὶ αὕτη ἡ τερατώδης θυγάτηρ τοῦ Τυφῶνος καὶ τῆς Ἐχίδνης καὶ παρεμόνευεν ἀπέναντι τῆς Χαρύβδεως. Εἶχεν ἓξ δρακοντοειδεῖς λαιμοὺς καὶ δώδεκα ὀξεῖς καὶ ἐξέχοντας ὀδόντας. Καθ' ἅπαν δὲ τὸ σῶμα αὐτῆς προέβαλλον κυνῶν καὶ ἄλλων θηρίων κεφαλαί. Ταῦτα ἔπλαττον οἱ ἀρχαῖοι, μὴ δυνάμενοι, ἐν τῇ ἀτελείᾳ τῶν ναυτικῶν γνώσεων αὐτῶν, ν' ἀντιμαχήσωσι πρὸς τὰ στοιχεῖα, ὅτε ἔπλεον ἐν τοῖς ὕδασιν ἐκείνοις. Πράγματι δὲ ἦν ἐκεῖ καὶ ὑπάρχει ἔτι ἀντὶ τέρατος Χαρύβδεως, βράχος ἀπότομος καὶ ἐπικίνδυνος, ὅπου προσαρασσόμενα ὑπὸ τῆς ἀντιπνοίας καὶ τῶν ῥευμάτων τὰ πλοῖα κατεποντίζοντο. Καὶ ἐν τῇ θέσει δὲ τῆς Σκύλλης ἦν βράχος σπηλαιώδης, παρ' ᾧ ἐνεφώλευον σκυλόψαρα καὶ ἄλλα θαλάσσια θηρία, καὶ ἐφ' οὗ συνετρίβοντο, παρασυρόμενα ὑπὸ τῶν ῥευμάτων, τὰ πλοῖα τῶν ἀρχαίων. Ἐκ τούτων δ' ἐπλάσθη καὶ ἡ παροιμία· «ἀπὸ τῆς Σκύλλης εἰς τὴν Χάρυβδιν».

Φρονῶ ὅτι οἱ Ἰταλοί, ἀρξάμενοι τῆς ἱδρύσεως ἐμπορικοῦ καὶ δὴ ἀτμήρους ναυτικοῦ, καὶ καταρτίσαντες τοιοῦτο οὐχὶ ἀνάξιον λόγου, προσεπάθησαν ν' αὐξήσωσι τὴν σημασίαν αὐτοῦ καὶ διὰ τοιούτων ἐκτάκτων ὀνομάτων, τῆς *Σκύλλης*, τῆς *Χαρύβδεως* καὶ ἄλλων ὁμοίων, ἢ μᾶλλον ἠθέλησαν διὰ τούτων νὰ δείξωσι τὴν ὑπεροχήν των ἐπὶ τῶν στοιχείων καὶ περιφρόνησιν πρὸς αὐτά. Ἔστω. Τοῦτο ἀρέσκει καὶ εἰς ἐμὲ πλέον πάσης ἄλλης ἐξηγήσεως.

Ἀλλ' ἡ ἀδράνεια καὶ ἀπροσεξία τοῦ πρωρέως τῆς *Χαρύβδεως* ἔρχεται ταύτῃ τῇ στιγμῇ νὰ διαψεύσῃ τὴν σχηματιζομένην ἐν ἐμοὶ ἀγαθὴν ἰδέαν περὶ τοῦ Ἰταλικοῦ ναυτικοῦ. Συνηντήσαμεν ὡραῖον ἐμπορικὸν ἀγγλικὸν ἀτμόπλοιον. Διακρίνεται ἐκ τῆς κραταιᾶς σημαίας αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ *Χάρυβδις* δὲν ἔχει τὴν ἑαυτῆς ἀνηρτημένην εἰς τὸ ἀκόντιον τῆς πρύμνης. Μέχρις ὅτου δὲ διαταχθῇ ἡ ἀνάρτησις καὶ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ κεκανονισμένου χαιρετισμοῦ, τὸ ἀγγλικὸν ἀπεῖχε πλέον τοῦ μιλίου, στρέφον ἡμῖν τὴν πρύμνην. Τέλος πάντων ἡ *Χάρυβδις* ἐχαιρέτισεν, ἀλλ' ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος ἀπηξίωσε ν' ἀνταποδώσῃ τὸν χαιρετισμόν. Εἶναι Ἄγγλος καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι πολυσήμαντον...

Ὁ καιρὸς εἶναι εὐδιώτατος. Τοὐλάχιστον πλέων ἔτι ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ὑδάτων, ἔχω παρήγορον τὴν ὡραίαν ταύτην ἡμέραν, ἥτις προώρισται νὰ

μοὶ δώσῃ τὰς τελευταίας ἐντυπώσεις τῆς πατρῴας γῆς ἣν ἐγκαταλείπω σήμερον.

Αὐθημερὸν μ. μ.

Ἡ μοναξία ἤρχισε νὰ μὲ δυσαρεστῇ, ὅτε ἤχησεν ὁ κώδων τοῦ προγεύματος. Παρεκαθήσαμεν ἐν ὅλῳ τέσσαρες· οἱ τρεῖς ἀξιωματικοὶ τοῦ πλοίου καὶ ἐγώ. Ἔμεινα λίαν εὐχαριστημένος ἔκ τε τῆς συντροφίας αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν παρατεθέντων ἐδεσμάτων. Θὰ διανύσω οὕτω πέντε ἡμερονύκτια. Ἔστω.

Πλέομεν δι' ἀτμοῦ καὶ ἱστίων ὁλοταχῶς παρὰ τὴν ἀντίθετον τῇ πόλει τῆς Ὕδρας πλευρὰν τῆς νήσου ταύτης. Χαῖρε καλὴ νῆσος, πατρὶς τῆς Μητρός μου. Εἰς τὴν θέαν τῶν γυμνῶν βράχων Σου ἀναλογίζομαι τὴν γόνιμον κατορθωμάτων ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐσάλευες ἕνα κόσμον καὶ ἐκίνεις πρὸς ἔπαινον καὶ τῶν ἐχθρῶν σου τὴν γλῶσσαν! Ὁ διαδραμὼν καὶ δηώσας πτροιμιωδῶς τὴν Ἑλλάδα Ἰμβραὴμ πασσᾶς, ἐλθὼν ἀπέναντι τῆς ἡρωΐνης νήσου ἐξεφώνησε τὸν λακωνικώτατον τοῦτον πανηγυρικόν: «*Πότε θὰ σὲ βάλω εἰς τὸ χέρι, μικρά μου Ἀγγλία!*» — Καταλείπομεν ἀριστερᾷ καὶ μακρὰν τὰς Σπέτσας, τὴν γλυκεῖαν καὶ ἀρωματώδη ἀδελφὴν τῆς Ὕδρας καὶ χωροῦμεν πρὸς τὸν Μαλέαν. Πλέομεν ἀπέναντι τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος μου. Διακρίνω μίαν πρὸς μίαν τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἐφ' ὧν εἶδον ἀνατέλλοντα καὶ δύοντα τὸν ἥλιον εἰς τὸν κόσμον. Μοὶ φαίνονται ὡραιότερα καὶ γλαυκότερα παντὸς ἄλλου ὄρους. Αἱ κορυφαὶ δὲ αὗται διαγράφονται εἰς τὸν ὁρίζοντα ζωηραὶ καὶ χρυσίζουσαι ἕνεκα τῆς καταβάσεως τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν δύσιν. Ἀλλ' εἰς τὸ βάθος ἐκεῖ διακρίνεται ἀμυδρὸς, ὁ βράχος τῆς κλεινῆς καὶ «ἐρυμνῆς» Μονεμβασίας, τῆς ἐκπροσωπησάσης τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ ὅλους αἰῶνας. Τὸ πλοῖον ὅμως ἤρξατο ταλαντευόμενον· τοῦτο δ' εἶναι ἀλάνθαστον προμήνυμα τῆς γειτνιάσεως τοῦ Μαλέα. Καὶ τῷ ὄντι· ἰδοὺ, προβάλλει ἡ λεοντώδης χαίτη του. Εἶναι λέων αὐτόχρημα· βλέπεις μόνον τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ νομίζεις ὅτι οἱ πόδες του εἶναι βυθισμένοι εἰς τὰ ἔγκατα τῆς θαλάσσης ἵνα ἀναστατώσωσιν αὐτήν. Πάντοτε ἠγάπησα τὸν Μαλέαν, διότι ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος μου, καὶ οὐδέποτ' ἔπαυσα θαυμάζων αὐτόν· εἶναι ἄξιος θαυμασμοῦ καὶ μοὶ ἐδίδαξεν ἐμπράκτως τὴν ἀξίαν καὶ τὸ μεγαλεῖόν του. Ταύτῃ τῇ στιγμῇ εἶναι ὑπέρ ποτε ὡραῖος, διότι στέφεται ὑπὸ χρυσίζοντος νέφους. Μετ' ὀλίγον καλύπτει τὸν ἥλιον διὰ τῆς χαίτης του, ἐν ᾧ ἡ *Χάρυβδις* διέρχεται ἐγγύτατα τῶν ῥωθώνων αὐτοῦ σχεδὸν ἐν ἠρεμίᾳ. Δὲν ἐπιθυμῶ, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀνάγκη ν' ἀποθάνῃ ὁ Μαλέας. Καὶ ἰδοὺ... Ναί!.. Ἀκούω τοὺς κτύπους τῆς ἀξίνης δι' ἧς μεγαλουργὸς ἐργάτης ὀρύσσει τὸν τάφον αὐτοῦ. Ἀποχαιρετίζω μετὰ τοῦ Μαλέα καὶ τὰ λοιπὰ παράλια μέρη καὶ μεσόγεια βουνὰ τῆς πατρῴας γῆς καὶ τὴν μόλις διαφαινομένην ἐν τῇ ἀγκάλῃ τῆς ἑσπέρας Ἐλαφόνησον καὶ κατέρχομαι εἰς

τὴν αἴθουσαν (διότι ἐνταῦθα δὲν βλέπω πλέον), ἵνα χαράξω ἐπὶ τῆς ἑπομένης σελίδος τοῦ ἡμερολογίου τούτου σκιαγραφίαν τινὰ τοῦ Μαλέα.

Β'. Ὁ ΜΑΛΕΑΣ (ΜΑΛΕΑ ΑΚΡΑ)

Ἐνῷ τοσοῦτος γίνεται λόγος περὶ τῆς τομῆς τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς προκυψόντων πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν ὠφελημάτων τῇ Ἑλλάδι, ἐπέσπασε τὴν προσοχήν μου σπουδαιοτάτη μεταβολή, ἐπικειμένη εἰς τοῦτο τὸ ἀντίθετον ἄκρον τῆς Πελοποννήσου, καὶ πηγάζουσα ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ.

Ὁ γίγας τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἡμίσεως τῆς μεσογείου θαλάσσης, ὁ ἐπὶ χιλιετηρίδας πανίσχυρος θαλασσοκράτωρ καὶ παντοκράτωρ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ ἀνατολῆς πρὸς τὴν δύσιν, ὁ περίπυστος Μαλέας, τὸ φοβερὸν καὶ ἔνδοξον ἀκρωτήριον, μετ' ὀλίγον καθίσταται ἄσημος ἄκρα, γνωστὴ μόνον ἐκ τῆς ναυτικῆς ἱστορίας καὶ τῶν γεωγραφικῶν πινάκων. Τὸ μέγα καὶ τέως ἀδιάσειστον κράτος τοῦ Μαλέα σαλεύεται καὶ μετὰ μικρὸν πίπτει ὑπὸ τὴν σκαπάνην καὶ τὸ γεωφάγον τρύπανον μεγαλουργοῦ ἐργάτου, τοῦ στρατηγοῦ Türr, ὅστις σύρει, ὡς διὰ δύο τεραστίων χειρῶν, τὴν μίαν θάλασσαν πρὸς τὴν ἄλλην καί, ἐξαφανίζων τὸ μεταξὺ γαιῶδες διάστημα, ἀνοίγει νέαν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ὑγρὰν ὁδόν.

Τὸ ἀκρωτήριον Μαλέας, Μάλεια ἄκρα, ἢ Μαλεαὶ (κοινῶς *Κάβο-Μαλέας*) ἦτο καὶ εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων πᾶσι τοῖς ναυτιλομένοις διὰ τὸ κινδυνῶδες τῆς παρακάμψεως. Οἱ ἀρχαῖοι ναυτικοὶ μετὰ τρόμου ἐμνημόνευον τοῦ ὀνόματος τοῦ Μαλέα, καὶ μετ' ἀπελπισμοῦ διέπλεον πρὸ τῆς θηριώδους ὄψεως αὐτοῦ· ὅθεν καὶ τό, οἱονεὶ ἐπικήδειον ῥητόν, τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, νομίζω, ἀναφερόμενον :

Μαλέας δὲ κάμψας, ἐπιλάθου τῶν οἴκαδε.

καὶ τὸ παρὰ τοῖς ἡμετέροις ναυτικοῖς, ὅπερ πολλάκις ἤκουσα ταξειδεύων ἐπὶ διαφόρων πλοίων :

Κάβο-Μαλιά, Κάβο-Μαλιά!
Βοήθα, Χριστὲ καὶ Παναγιά!

Ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ τρὶς μὲν μνημονεύει τῆς πρὸ τοῦ Μαλέα συμφορᾶς τοῦ κλεινοῦ ἥρωος αὐτοῦ, ἅπαξ δὲ τῆς τοῦ Μενελάου. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὰς περιηγήσεις αὐτοῦ ὁ τυφλὸς ἀοιδὸς ἔλαβε πεῖραν ἐξ ἰδίου παθήματος καὶ ὅτι αὐτός ποτε «περιγνάμπτων Μαλειάων ὄρος αἰπὺ» ἐνεπνεύσθη τὴν περὶ αὐτοῦ ζοφερὰν ἰδέαν, ἣν τόσῳ ζωηρῶς ἐκτίθησιν ἐν τοῖς θείοις ἔπεσιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο λοιπὸν παρεισάγει τὸν Νέστορα διηγούμενον τῷ Τηλεμάχῳ περὶ τοῦ πλοῦ τοῦ Μενελάου πρὸ τοῦ Μαλέα τάδε·

Ἀλλ' ὅτε δὴ καὶ κεῖνος, ἰὼν ἐπὶ οἴνοπα πόντον,
ἐν νηυσὶ γλαφυρῇσι, Μαλειάων ὄρος αἰπὺ

Ἶξε θέων, τότε δὴ στυγερὴν ὁδὸν εὐρυόπα Ζεὺς
ἐφράσατο, λιγέων δ' ἀνέμων ἐπ' ἀϋτμένα χεῦεν
κύματά τε τροφόεντα πελώρια, ἶσα ὄρεσσιν
Ἔνθα διατμήξας τὰς μὲν Κρήτῃ ἐπέλασσεν
. . . .
. . . Ἀτὰρ τὰς πέντε κυανοπρωρείας
Αἰγύπτῳ ἐπέλασσε φέρων ἄνεμός τε καὶ ὕδωρ.
(Ὁμήρ. Ὀδύσ. Γ. 286).

Ὁ Μαλέας, δύναταί τις εἰπεῖν, ἦν ὁ θρόνος τοῦ ποντομέδοντος Ποσειδῶνος. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἔπνεε μένεα κατὰ τοῦ πανούργου Ὀδυσσέως, τοῦ τυφλώσαντος τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πολύφημον ἔλαβε τρὶς τὴν εὐχαρίστησιν νὰ κατάξῃ δεινῶς ἐνταῦθα πρὸ τοῦ Μαλέα τὸν υἱὸν τοῦ Λαέρτου, ἐκδικῶν τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ διὰ τῆς διασπορᾶς καὶ καταστροφῆς τῶν νηῶν ἐκείνου.[1]

Τοὺς ναυτικοὺς τῆς σήμερον οὐχ ἧττον φοβίζει, ὡς εἶπον, ἡ ἀδηφάγος ἄκρα. Καίτοι δὲ ἡ ναυτικὴ ἐπιστήμη ἐτελειοποιήθη καὶ τὰ μέσα αὐτῆς εἰσὶ πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ πρὸς καταπόνησιν τῶν στοιχείων, καί τοι ὁ ἀτμὸς ὑπερνικᾷ τὴν ὁρμὴν τῶν κυμάτων, ἀλλ' ὅμως πρὸ τῆς ἐξηγριωμένης ὄψεως τοῦ Μαλέα πᾶν πλοῖον ἀνακρούει πρύμναν καὶ σπεύδει πρὸς ὅρμον. Ὁ ῥοῦς καὶ ὁ ῥόχθος τῶν απελωρίωνͅ κυμάτων τοῦ Μαλέα εἰσὶν ὑπέρτερα παντὸς ἀνταγωνισμοῦ. Ἐν ἡμέραις διαρκοῦς τρικυμίας συναθροίζονται 60—80 ἱστιοφόρα καὶ 15—20 ἀτμήρη πλοῖα ταὐτοχρόνως εἰς τὸν ὅρμον τῆς Ἐλαφονήσου, ἀναμένοντα τὴν καταπράϋνσιν τοῦ θυμοῦ τοῦ ἐξηγριωμένου τούτου λέοντος. Ἐγὼ αὐτὸς ταξειδεύων δι' ἀτμοπλοίου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος Ἰανουαρίου μόλις ἠδυνήθην νὰ σωθῶ εἰς Κύθηρα, ὅπου ἐδέησε νὰ περιμένω ἐπὶ 12 ὅλας ἡμέρας. Ἐπιστρέφων δὲ διὰ τοῦ μεγαλητέρου ἑλληνικοῦ ἀτμοπλοίου εἶδον αὐτὸ ἀνακροῦον πρύμναν καὶ καταφεύγων εἰς Ἐλαφόνησον. Ἐκεῖ ἦσαν ἄπειρα πλοῖα ἀποκεκλεισμένα πρὸ 25 καὶ 30 ἡμερῶν, ἐνῷ τινὰ τούτων ἔπλευσαν ἐνταῦθα ἐξ Ἀφρικῆς ἐν τρισὶν ἡμέραις!

Τῷ ὄντι δὲ ὁ Μαλέας, ὡς λέων ἀκαταδάμαστος καὶ ἀγέρωχος, ἐξηπλωμένος ἐπὶ τῆς μόνης καὶ ἀναποφεύκτου διόδου μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, βλέπει διερχομένους καὶ σβεννυμένους τοὺς αἰῶνας, ὡς σβέννυνται καὶ ἐξαλείφονται τὰ εἰς τὰς πλευράς του θραυόμενα κύματα. Βλέπει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τὸ πρῶτον φοινικικὸν κέλυφος ἐχάραξεν ἀφρόεσσαν αὔλακα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, διερχομένας πρὸ αὐτοῦ μετὰ τῆς παρόδου τῶν αἰώνων τὰς γενεὰς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν ἀκατασχέτως. Βλέπει τὰς κώπας ἀναπληρουμένας ὑπὸ τῶν ἱστίων καὶ ταῦτα συμπτυσσόμενα πρὸ τοῦ ἀτμοῦ. Βλέπει τὰ ἀρχικὰ καί, ὡς εἰπεῖν, νηπιώδη σκα-

1 Ὁμήρ. Ὀδύσ. Δ. 514 Ι. 80, Τ. 187.

φία ἐξαφανιζόμενα πρὸ τῶν πεντηκοντόρων νηῶν, καὶ ταύτας μεταλλασσομένας εἰς δίκροτα καὶ τρίκροτα καὶ ἐπὶ τέλους βλέπει σήμερον πελώρια πυρόσπλαγχνα θωρακωτὰ παρελαύνοντα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς διατελεῖ ἐν ᾗ ἀπὸ καταβολῆς τῶν αἰώνων διετέλει καταστάσει. Οὐδὲ τὸ παράπαν ἐπηρεαζόμενος ὑπὸ τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ οἱονεὶ ῥέοντος ἀδιαλείπτως πρὸ αὐτοῦ, τότε μὲν ἐκ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Δύσιν, νῦν δ' ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν καθόλου Ἀνατολήν, μένει εἰσέτι καὶ ἔσχε ἀπολίτιστος καὶ ἄγριος. Ἡ τρίαινα τοῦ ἐνοσίχθονος Ποσειδῶνος ἐνταῦθα μόνον, ἐν τῇ περὶ τὸν Μαλέαν θαλάσσῃ, διασώζει ἀλώβητον τὴν ἰσχὺν αὐτῆς. Ὁ Μαλέας εὐφραίνεται καταστρέφων πάντοτε. Καταπίνει ἡδονικῶς αὔτανδρα σκάφη μικρὰ ἢ μεγάλα, ἀσθενῆ ἢ ἰσχυρά, αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν ὅταν θραύωνται εἰς τὰς πλευρὰς αὐτοῦ μετὰ κρότου φοβεροῦ πλοῖα καὶ ἀποδέχεται ὡς φθόγγους μουσικοὺς τοὺς γόους καὶ τὰς φωνὰς τῶν ναυαγῶν. . . . . Πρὸς τροφὴν τοῦ θηρίου τούτου, ὅπερ ὠνομάσθη καὶ ἐγράφη ἐν τοῖς γεωγραφικοῖς χάρταις «Μαλέας», χρησιμεύουσι καὶ ἄνθρωποι καὶ πέτραι καὶ καρποὶ καὶ ξύλα καὶ χρυσὸς καὶ σίδηρος καὶ πᾶσα οὐσία εὐφραίνει καὶ ἡδύνει αὐτό. Τίς λησμονεῖ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1795 κατάποσιν ἑνὸς τῶν πλοίων τοῦ λόρδου ληστοῦ Ἔλγιν μετὰ τοῦ ἐκ πλούτου ἀρχαιολογικοῦ φορτίου αὐτοῦ; Ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι ὁ Μαλέας ἡμέραν τινὰ θ' ἀποδώσῃ εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὃν κατὰ πᾶσαν αἰθρίαν πρωΐαν ἀτενίζει φιλίως, τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα συντρίμματα. Λέγω δὲ τοῦτο διότι ὁ Μαλέας, ἂν μὴ ἐδείχθη ἰδιαζόντως φιλάρχαιος ἢ φιλόμουσος, ἐδείχθη ὅμως πάντοτε φιλόπατρις, ὡς θέλω σημειώσει, ἴσως, κατωτέρω.

Ὁ Μαλέας πλὴν τῆς μεγάλης ἐπισημότητος αὐτοῦ, τῆς ἐκ τῆς ἀγριότητος πηγαζούσης, κέκτηται καὶ ἑτέραν, τὴν ἐκ τῆς ἐπιφανοῦς θέσεως αὐτοῦ. Συνέχεια ὢν σειρᾶς ὀρέων μακρόθεν ἐκτεινομένων καὶ βαθμηδὸν — ἐφ' ὅσον προχωρεῖ — ἀπαλλαττόμενος τῶν ἐπὶ τῶν κλιτύων αὐτοῦ καταρρύτων καὶ εὐσκίων χωρίων, καθήκει εἰς τὴν θάλασσαν ψιλὸς καὶ ἀπορρὼξ γινόμενος· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἄκραν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ προβαίνῃ ἐλαττούμενος καὶ λεπτυνόμενος, ἐξ ἐναντίας μεγεθύνεται καὶ ὀρθοῦται παρουσιάζων μέγιστον ὄγκον εἰς τοὺς ἀνέμους καὶ τὰ κύματα. Ἀπὸ τῆς ῥάχεως λοιπὸν αὐτοῦ ταύτης, ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς, καθορῶνται πολλὰ τῶν ἀφεστώτων μερῶν. Μετὰ τὸ Ταίναρον καὶ τὰ Κύθηρα βλέπει τὴν Κρήτην, ὅλον τὸν Ἀργολικὸν μετὰ τῶν Σπετσῶν, τὴν Ὕδραν, τὴν Ἀττικὴν μέχρι Σουνίου καὶ τὰς πλείστας τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Γενικώτερον δὲ σκοπούμενος ὁ Μαλέας κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν αὐτῶν ἔχει οὕτως: Πρὸς βορρᾶν μὲν φέρει τὴν Ἑλλάδα ὅλην· πρὸς μεσημβρίαν ἀτενίζει τὴν Κρήτην καὶ τὸ Λιβυκὸν πέλαγος μέχρις Ἀφρικῆς· ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν, πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμάς, λούεται ὑπὸ τῶν πελάγων Αἰγαίου καὶ Ἰονίου. Παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ ἀντὶ τῆς μικροσκοπικῆς Ἐλαφονήσου

προσέλαβε δορυφόρον άχώριστον τὴν νῆσον τῶν Κυθήρων, ἀφ' ὅτου τὸ μεσάζον ὑγρὸν διάστημα συνετμήθη, διὰ τῆς γενναιόφρονος παραχωρήσεως τῆς πλειάδος τῶν θυγατέρων Ἰονίων νήσων πρὸς τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Ἀλλ' εἰς μάτην ἐπὶ τόσας δεκάδας ἐτῶν περιμένει νὰ ἴδῃ προσερχομένην καὶ ἑτέραν, μᾶλλον δὲ πολυστένακτον καὶ πολυπαθῆ θυγατέρα, τὴν Κρήτην! Πρόθυμος πάντοτε, ὡς γνήσιος Ἕλλην ἀγωνιστὴς τοῦ 1821, ὁ Μαλέας προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας τῶν περὶ αὐτὸν λιμένων καὶ ὅρμων εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἡρωΐνης νήσου καὶ βροντόφωνος ἀντιλαλεῖ εἰς τοὺς κρότους τοῦ ἑκάστοτε ἐκρηγνυμένου ἐπὶ τῆς Ἴδης κεραυνοῦ τῆς Ἐλευθερίας. Πότε ἄρά γε θὰ δεχθῇ εἰς τὰς ρικνὰς καὶ κατεσκληκυίας παρειάς του τὸν ἀσπασμὸν ἐλευθέρου κύματος πεμπομένου ἐξ ἐλευθέρας τῆς νήσου Κρήτης;

Τὸν ὑπὸ τὸν Μαλέαν ὅμως προαιώνιον θρόνον τοῦ ἐνοσίχθονος καταρρίπτει ὁ ἐπικείμενος ἀσπασμὸς τῶν ὑδάτων τῶν κόλπων Κορινθιακοῦ καὶ Σαρωνικοῦ, τὸ δὲ ἀκαταδάμαστον κράτος τοῦ Μαλέα ἐπὶ τῆς Μεσογείου πίπτει ὑπὸ τὰ κτυπήματα τῆς θαυματοποιοῦ ἀξίνης τοῦ αἰῶνος τούτου. Ὁ ἀπέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου ἐπὶ τῆς νήσου Κυθήρων ἐστημένος φανός, ὁ μέγιστος τῶν φανῶν τῶν ἑλληνικῶν ὑδάτων, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Μαλέα ἱδρυόμενος κατ' αὐτὰς φάρος χρησιμεύσουσι μετά τινα ἔτη, μεθ' ἃ συντελεῖται ἡ τομὴ τοῦ ἰσθμοῦ, ἀντὶ ἐπικηδείων λαμπάδων κατὰ τὴν πτῶσιν τοῦ γίγαντος. Τὸ συνδέσαν δ' ἐσχάτως τὴν Κόρινθον μετὰ τοῦ Μαλέα τηλεγραφικὸν νῆμα θ' ἀναγγείλῃ κατὰ τὸ «μόρσιμον ἦμαρ» περὶ τὸ 1886 τὴν ἀποκοπὴν τοῦ νήματος τῆς ἱστορίας τοῦ Μαλέα!

Γ'.—ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΗΜΕΡΑΝ

Ἐν πλῷ, παρὰ τὴν Ζάκυνθον 27 Φεβρουαρίου 1882.

Ἡ *Χάρυβδις* καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἔπλεεν ὡς αὔρα, ἢ ὡς ἡ *Αὔρα*, ἢ μᾶλλον ἐνόμιζες ὅτι ἔπλεε κοιμωμένη. Τοσοῦτον ἦν γαληνιαία καὶ ἤρεμος ἡ θάλασσα. Μόνον τὰς ἀκτῖνας τοῦ τηλεφανοῦς φάρου τῶν Κυθήρων εἴδον κατὰ τὰς πρώτας ὥρας τῆς νυκτός, ὅτε ἡ *Χάρυβδις* παρέπλει τὴν νῆσον τῆς Ἀφροδίτης. Ἐντεῦθεν, πρὸς τὴν Πελοπόννησον οὐδὲν διεκρίνετο ἕνεκα τοῦ σκότους: οὔτε τό, καθ' Ὅμηρον, «ἔφαλον πτολίεθρον» Ἕλος, οὔτε ἡ «κοίλη Λακεδαίμων», οὔτε αἱ ἐκβολαὶ τοῦ κλεινοῦ Εὐρώτα, οὔτ' αὐταὶ αἱ κορυφαὶ τοῦ εὐάνδρου Ταϋγέτου. Μόλις δὲ περὶ τὴν μεσονύκτιον ὥραν διέκρινον, παρακαμπτούσης αὐτὸ τῆς *Χαρύβδεως*, τὸ Ταίναρον ἀκρωτήριον, φωτιζόμενον ἀμυδρῶς ὑπὸ τῆς φθινούσης σελήνης. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε παρ' ἀρχαίοις ἡ εἰς Ἅδου κατάβασις καὶ προσήρχοντο ἵνα καθαρθῶσιν οἱ μιανθέντες ἕνεκα φόνου ἀδίκου. Ὁ Ὀρέστης, φονεύσας τὴν ἀπιστήσασαν μητέρα αὐτοῦ Κλυταιμνήστραν καὶ δικασθεὶς ὑπὸ τῶν δώδεκα θεῶν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ, ἠθωώθη διὰ τῆς λευκῆς ψήφου τῆς Ἀθηνᾶς. Ἀλλὰ δὲν

τὴν αὐτ...

ι
ἀ
να
σει
σκα
γοῦ
πρὸς
νέαν ἀ
Τὸ ἀ
ἦτο καὶ
μένοις δι
τρόμου ἐμ
πλεον πρὸ
ῥητόν, τὸ ὕ

καὶ τὸ παρὰ
ἐπὶ διαφόρων

Ὁ Ὅμηρος ἐν
συμφορᾶς τοῦ κλε
ὅτι κατὰ τὰς περι
παθήματος καὶ ὅτι
πνεύμα... περὶ αὐ
αὐτοῦ.
...λεμάν

προσέλαβε δορυφόρον ἀχώριστον τὴν νῆσον τῶν Κυθήρων, ἀφ' ὅτου τὸ με-
ιάζον ὑγρὸν διάστημα συνετμήθη, διὰ τῆς γενναιόφρονος παραχωρήσεως
ῆς πλειάδος τῶν θυγατέρων Ἰονίων νήσων πρὸς τὴν μητέρα Ἑλλάδα.
λλ' εἰς μάτην ἐπὶ τόσας δεκάδας ἐτῶν περιμένει νὰ ἴδῃ προσερχομένην
ἑτέραν, μᾶλλον δὲ πολυστένακτον καὶ πολυπαθῆ θυγατέρα, τὴν Κρή-
Πρόθυμος πάντοτε, ὡς γνήσιος Ἕλλην ἀγωνιστὴς τοῦ 1821, ὁ Μα-
προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας τῶν περὶ αὐτὸν λιμένων καὶ ὅρμων εἰς τοὺς
ς τῆς Ἡρωΐνης νήσου καὶ βροντόφωνος ἀντιλαλεῖ εἰς τοὺς κρότους
στοτε ἐκρηγνυμένου ἐπὶ τῆς Ἴδης κεραυνοῦ τῆς Ἐλευθερίας. Πότε
λὰ δεχθῇ εἰς τὰς ρικνὰς καὶ κατεσκληκυίας παρειάς του τὸν
ἐλευθέρου κύματος πεμπομένου ἐξ ἐλευθέρας τῆς νήσου Κρήτης;
τὸν Μαλέαν ὅμως προαιώνιον θρόνον τοῦ ἐνοσίχθονος καταρρί-
κείμενος ἀσπασμὸς τῶν ὑδάτων τῶν κόλπων Κορινθιακοῦ καὶ
τὸ δὲ ἀκαταδάμαστον κράτος τοῦ Μαλέα ἐπὶ τῆς Μεσογείου
τὰ κτυπήματα τῆς θαυματοποιοῦ ἀξίνης τοῦ αἰῶνος τούτου.
τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου ἐπὶ τῆς νήσου Κυθήρων ἐστημένος
στος τῶν φανῶν τῶν ἑλληνικῶν ὑδάτων, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ
ουόμενος κατ' αὐτὰς φάρος χρησιμεύσουσι μετά τινα ἔτη,
ται ἡ τομὴ τοῦ ἰσθμοῦ, ἀντὶ ἐπικηδείων λαμπάδων κατὰ
γίγαντος. Τὸ συνδέσαν δ' ἐσχάτως τὴν Κόρινθον μετὰ
γραφικὸν νῆμα θ' ἀναγγείλῃ κατὰ τὸ «μόρσιμον ἦμαρ»
ν ἀποκοπὴν τοῦ νήματος τῆς ἱστορίας τοῦ Μαλέα!

—ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΗΜΕΡΑΝ

Ἐν πλῷ, παρὰ τὴν Ζάκυνθον 27 Φεβρουαρίου 1882.

δ' ὅλην τὴν νύκτα ἔπλεεν ὡς αὔρα, ἢ ὡς ἡ *Αὔρα*, ἢ
ἔπλεε κοιμωμένη. Τοσοῦτον ἦν γαληνιαία καὶ ἠρε-
ν τὰς ἀκτῖνας τοῦ τηλεφανοῦς φάρου τῶν Κυθήρων
ας ὥρας τῆς νυκτός, ὅτε ἡ *Χάρυβδις* παρέπλει τὴν
Ἐντεῦθεν, πρὸς τὴν Πελοπόννησον οὐδὲν διεκρίνετο
τε τό, καθ' Ὅμηρον, «ἔφαλον πτολίεθρον» Ἕλος,
ίμων», οὔτε αἱ ἐκβολαὶ τοῦ κλεινοῦ Εὐρώτα, οὔτ'
δένδρου Ταϋγέτου. Μόλις δὲ περὶ τὴν μεσονύκτιον
μπτοίνης ... *Χαρύβδεως*, τὸ Ταίναρον ἀκρω-
δρ ... ς σελήνης. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε
ου ... ρχοντο ἵνα καθαρθῶσιν οἱ
δι ... ύσας τὴν ... ήσασαν
ἀσ ... τῶν δώδε ... ν ἐν
δια ... Ἀθηνᾶς ... δὲν

τὰς ὁδοὺς ἵνα ἐν ἄλλῳ λυκείῳ, ἐν Arcueil τὸ ὁποῖον εἶχε διασκευασθῆ ἑορτασίμως, πανηγυρίσωσι τὸν πρῶτον τοῦ γαλλικοῦ δράματος θρίαμβον. Παρατυχόντα ἐκεῖ που τράγον συνέλαβον αὐθωρεί, ἔστεψαν αὐτὸν δι' ἀνθέων, κισσοῦ καὶ ποικιλοχρόων ταινιῶν, καὶ εἰσαγαγόντες ἐν τῇ ἑορτασίμῳ αἰθούσῃ ἐθυσίασαν αὐτὸν πρὸς τιμὴν τοῦ νικήσαντος ποιητοῦ Στεφάνου Jodelle, ὁ δὲ Baif, μεθύων καὶ ἐστεμμένος ἄνθεσιν, αὐτοσχεδιάζει παιᾶνα τῷ ποιητῇ καὶ τῷ Βάκχῳ ἐν διαλέκτῳ ἑλληνογαλλικῇ.[1]

ϛʹ.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη ἐπανάστασις, τῆς ὁποίας ὕψωσαν τὴν σημαίαν οἱ περὶ τὴν Πλειάδα, δύο κυρίως ἐπηγγέλλετο σκοποὺς—τὴν ἀνόρθωσιν τῆς γαλλικῆς γλώσσης καὶ τὴν δημιουργίαν ἀνθηρᾶς, ἐθνικῆς φιλολογίας, ἥτις ζωογονουμένη ὑπὸ τοῦ θάλπους τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔμελε νὰ τάμῃ νέαν ὁδὸν, παρεκκλίνουσαν τῆς πεπατημένης.. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι τῆς νέας σχολῆς τοῦ Ῥονσάρ, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ δεύτερον στάδιον τῆς ἐνεργείας τοῦ ΙϚʹ αἰῶνος, ἦσαν καὶ παρέμειναν ἀτυχῶς, παρὰ τοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν φιλοτίμων καὶ πατριωτῶν νέων, προπαρασκευαστικὴ διὰ τὸν ἑπόμενον αἰῶνα ἐργασία, αἰῶνα τὸν ὁποῖον ἀνοίγει ὁ Μαλέρβης καὶ τιμᾷ ὁ Ῥακίνας καὶ ὁ Κορνήλιος.

Ἡ Ἑλλὰς ἐκθαπτομένη ἀπὸ τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν σπλάγχνων τῆς γῆς, οὐδ' ἐν Ἰταλίᾳ κατενοήθη ἐντελῶς, ἀλλὰ κατενοήθη ὑπ' αὐτῆς ἀκοπώτερον καὶ μᾶλλον ταχέως, διότι ἦτο καὶ μᾶλλον προπαρεσκευασμένη νὰ τὴν δεχθῇ. Ἰδοὺ διατί ἡ Γαλλία καθυστερεῖ ἐπὶ ἕνα ὅλον αἰῶνα. Ὁ Ῥονσὰρ—καὶ λέγων Ῥονσὰρ ὁμιλῶ συλλήβδην καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἀγωνιστῶν τῆς Πλειάδος—παρουσιάζει τὰ πρῶτα εὐέλπιδα φαινόμενα, τὰς ἀμυδρὰς καὶ ἀσθενεστάτας ἔτι τοῦ λυκαυγοῦς ἀκτῖνας, αἵτινες ἐξασθενοῦσι τὸ πυκνὸν σκότος, ἀλλὰ δὲν φέρουσι, προαγγέλλουσι μόνον τὴν ἡμέραν. Εἶπον ὅτι ὁ Ῥονσὰρ ἦτο ὁ πρῶτος ἀληθὴς τῆς Γαλλίας ποιητὴς, ὅστις οὐ μόνον τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς μετέπειτα μέχρι τοῦ Μαλέρβη ποιητὰς ἐπεσκίασεν ἐντελῶς. Ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ Ῥαβελαὶ τὸ μόνον φιλολογικὸν ὄνομα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐπιδεικνύει ἡ συνταρασσομένη Γαλλία, τὸ συμπαθὲς ὄνομα ποιητοῦ, ὅστις παρηγόρησε τὴν δυστυχίαν τῆς Μαρίας Τυδώρ, ἠξιώθη τῆς φιλίας τοῦ Τάσσου καὶ τῶν ἐλευθεριοτήτων τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Ἐλισάβετ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ῥονσὰρ ὑπέκυψεν εἰς τὸν κοινὸν ῥοῦν· ἀκουσίως, παρὰ τὴν πίμονον ἀντίστασίν του μάλιστα, παρεσύρθη ὅλος ὑπὸ τῆς Σειρῆνος ἀρχαιότητος καὶ en francais il parlait grec et latin. Ἀφοσιωθεὶς εἰς τὸν Πίν-

[1] e Beuve ἔνθα καὶ ἀνωτέρω ΙΙ Histoire du Théatre Francais au XVI Siecle. Σελ.

δαρον καὶ γράφων ᾠδὰς ἐλησμόνησεν ὅτι εἶνε Γάλλος καὶ γράφει ἐν ἐποχῇ ἐμφορουμένῃ ὑπὸ ἄλλων αἰσθημάτων, ἐχούσῃ ἄλλο ἰδανικόν. Ὅτε δ' ἐγνώσθη—διὰ τοῦ Βιργιλίου κυρίως — ἡ χαρίεσσα καὶ τρυφερὰ βουκολικὴ τοῦ Θεοκρίτου ποίησις, καὶ ἀφωσιώθησαν οἱ περὶ τὸν Ῥονσὰρ εἰς τὴν διατύπωσιν παραπλησίων ἀγροτικοῦ βίου αἰσθημάτων, ὁποῖος τραγέλαφος καὶ κυκεὼν συναπετελέσθη τότε ὑπὸ τῶν νεοφωτίστων ἑλληνιστῶν! Ὑπὸ τὴν ποιμενίδα Μαργὼ ὑποκρύπτεται ἡ Μαργαρίτα τῆς Ναβάρρας, ὑπὸ τὴν Λουϊζέτην ἡ βασιλομήτωρ Λουΐζα τῆς Σαβοΐας, ἀμφότεραι δ' αἱ ἀφελεῖς ποιμενίδες λαλοῦσι τὴν γλῶσσαν καὶ ἐκτυλίσσουσι τὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἐγίνωσκον οἱ προσπελάζοντες τὴν Αὐλήν. Οἱ εὐγενεῖς, καταλιπόντες τὰ ἑαυτῶν μέγαρα, εἰσῆλθον ἐν τῇ καλύβῃ τοῦ χωρικοῦ, περιεβλήθησαν τὸ ἔνδυμά του, ἀνέλαβον τὸ δρέπανον καὶ τὴν ἀξίνην. Ἀλλ' ὑπὸ πάντα ταῦτα ἀναγνωρίζεται ὁ εὐγενὴς ὁ ἔχων τὰς ἰδέας του καὶ μὴ δυνάμενος νὰ λησμονήσῃ τὴν συνήθη του γλῶσσαν.[1]

Ὁ Ῥονσὰρ ἀνήκει εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς ἐλεγειακὸς ποιητής, κυρίως δ' ἀνήκει αὐτῇ ὡς ὁ πολυπράγμων καὶ μεγαλεπίβουλος ἐργάτης, ὁ θέμενος μετὰ τοῦ Ῥαβελαὶ τὰς πρώτας βάσεις τῆς γαλλικῆς γλώσσης. Ὠνειροπόλησε καὶ ὁλοψύχως εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γαλλικῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἦτο εὐγενὲς ὄνειρον, τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ προχείρου καὶ οὕτω ταχύτατα ἦτο ἀδύνατον ἐξ ὁλοκλήρου νὰ πραγματωθῇ. Ἐλησμόνησε μεγάλην ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν εὐκρινῶς διετύπωσεν ὁ Taine, ὅτι ὅταν ἐπιφαίνηται νέα τις τέχνη, ὁ πρῶτος τεχνίτης δὲν ἀκολουθεῖ τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν ἀλλὰ τοὺς διδασκάλους του, καὶ εἰς πᾶν βῆμα ἐρωτᾷ ἐὰν ἐστήριξε καλῶς τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους κ' ἐὰν ἀληθῶς δὲν προσκόπτει.

Ζ'.

Δεν προβαίνω περαιτέρω, κύριοι. Καταλείπω τὴν Γαλλίαν ἰσχυρῶς συνταρασσομένην καὶ προαγγέλλουσαν μεγάλα ἔργα, ἀληθῆ φιλολογικὴν ἀκμήν. Παρηκολούθησα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα — ἄνευ ἄλλης ἀξιώσεως ἢ ἁπλῆς ἀφηγήσεως ἱστορικῆς—ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως αὐτῶν ἐν Ἰταλίᾳ, κατέτριψα, ὡς ἠδυνήθην συνοπτικώτερον, περὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ὡς τελευταῖον ἔλαβα σταθμὸν τοὺς ἀγῶνας τῆς Πλειάδος. Δὲν προβαίνω περαιτέρω, διότι ὡς ἐπιφανῇ ἐπὶ σκηνῆς ὁ Μαλέρβης, τὸν ὁποῖον ἀμέσως διαδέχεται ὁ χρυσοῦς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' αἰών, παύεται κυρίως πρωταγωνιστοῦσα ἡ Ἑλλὰς καὶ ἀναλαμβάνει ἡ Γαλλία ἐν τῇ πνευματικῇ κινήσει αὐθύπαρκτον πρόσωπον καὶ ἰδίαν αὐτενέργειαν.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἦτο ἡ αὐτή, ὑπὸ τὰς αὐτὰς πανομοιοτύπως περιστάσεις, τὰ αὐτὰ ἐπενεγκοῦσα ἀποτελέσματα, ἐν τῇ

1 E. Egger σελ. 389.

καθόλου ἀναγεννήσει συμπάσης τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἰταλία δύναται νὰ ἐγκαυχηθῇ ὅτι ἦτο ἡ πρώτη προσδεξαμένη τῆς φιλελευθέρου Ἑλλάδος τὸν ἀσπασμόν, ἀσπασμὸν ὅστις τὴν ἠλέκτρισε καὶ τῇ ἐνέπνευσε τὸν ἀκράτητον ἔρωτα πρὸς τὴν πρόδον. Ἡ Γαλλία τὴν διεδέχθη βραδύτερον, καὶ ἀμέσως ἐδόθη τὸ σύνθημα γενικωτέρας ἀναστάσεως. Συγχρόνως μετὰ τοῦ Ῥαβελαὶ καὶ Ῥονσὰρ ἐν Γαλλίᾳ, ἐπιφαίνεται ἐν Ἱσπανίᾳ ὁ Σερβάντης, ὁ Λόπε δὲ Βέγα, τοὺς ὁποίους ἅμα ἀρχομένου τοῦ ΙΖ′ αἰῶνος διαδέχεται ὁ Καλδερών, ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Σίδνεη, ὁ Σπένσερ, ὁ Σαικσπῆρος. Ἐκπεπληγμένη καὶ ὡσεὶ μαγευθεῖσα, διαδοχικῶς, σχεδὸν συγχρόνως πᾶσα Εὐρωπαϊκὴ χώρα προσεδέχετο τὴν νέαν ζωήν, τὸ νέον φιλελεύθερον τῆς Ἑλλάδος πνεῦμα, τὸ ὁποῖον, ἀπαυδήσασα ἐν τῇ τυφλώσει τοῦ μεσαίωνος, ἐνεκολπώθη ὡς τὸν ἀναμενόμενον Μεσσίαν. «Μετὰ τὴν φρικώδη νύκτα τοῦ Με»σαίωνος—γράφει ὁ Taine—καὶ τὰ ἀξιοθρήνητα συναξάρια τῶν βρυκολά»κων καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, ἦτο θελκτικὸν νὰ ἐπανίδῃ τις τὸν ἀκτινοβο»λοῦντα Ὄλυμπον τῆς Ἑλλάδος· οἱ ἡρωϊκοὶ καὶ ὡραῖοι θεοί του γοητεύ»ουσιν ἐφάπαξ ἔτι τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων· ὑπεγείρουσι καὶ διδάσκουσι »τὸν νέον τοῦτον κόσμον, λαλοῦντες αὐτῷ τὴν γλῶσσαν τῶν παθῶν του »καὶ τῆς εὐφυΐας του, ὁ δ' αἰὼν οὗτος τῶν μεγάλων πράξεων, τῆς ὑπερμέ»τρου αἰσθητικότητος, τῶν παρατόλμων ἐφευρέσεων, ἀκολουθῶν τὰς ἑαυ»τοῦ τάσεις θ' ἀναγνωρίσῃ ἐν ἐκείνοις τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ καὶ τοὺς »γεννήτορας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ κάλλους».[1]

Ἦτο ἡ πεπρωμένη στιγμή, καθ' ἣν ἔδει νὰ ἐκλείψῃ ὁ Μεσαίων μετὰ τῶν προλήψεων αὐτοῦ, τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς δουλείας, τῆς παραγνωρίσεως τῶν ἐμφύτων καὶ αἰωνίων δικαίων τοῦ ἀνθρώπου, τῆς διαστροφῆς τοῦ θείου, τοῦ ἀληθοῦς καὶ ὡραίου· ἔδει ἡ ἀνθρωπότης νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φύσιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀπομακρυνθῆ. Καὶ ὡς σωτῆρα τῆς τεταλαιπωρημένης Εὐρώπης ἔταξεν ἡ ἀγαθὴ πρόνοια τὴν χώραν τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἐλευθερίας, τὴν Ἑλλάδα ἥτις εἶχεν ἀποσυρθῆ ἐκ τῆς σκηνῆς τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἵνα ἀναλάβῃ νέον πρόσωπον ἐν τῇ ἐκτυλίξει τοῦ ἀνθρωπίνου δράματος.

Ἐὰν εἶνε ἀληθὲς ὅτι μετὰ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου τίθενται αἱ ἀσφαλεῖς βάσεις τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, αἱ δὲ κοινωνίαι στρεφόμεναι πρὸς τὸ φῶς διακρίνουσιν εὐκρινέστερον τὰς πληγὰς αὐτῶν καὶ τὰς κακίας, εὐκόλως πᾶς τις κατανοεῖ διὰ τί ἡ ἱστορία ἀναγράφει ὡς τὸ εὐτυχέστερον καὶ μεγαλείτερον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα γεγονὸς τὴν μεταβατικὴν ἐκείνην ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, ἀπὸ τοῦ ψεύδους εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἀπὸ τῆς δεισιδαιμονίας εἰς τὸν ἀληθῆ θεόν, περίοδον, ἥτις καλεῖται *Ἀναγέννησις*. Οὑτωσὶ ἐξηγοῦμαι διὰ τί ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις πραγματείαις ἐλάλησα—ὑπὲρ μέτρον ἴσως—περὶ ἐκπολιτι-

1 H. Taine Histoire de la littérature Anglaise. Tome 1 σελ. 258.

στικῆς ἀποστολῆς, τὴν ὁποίαν ἐπέκειτο ν' ἀναλάβῃ ἡ Ἰταλία, ἥτις ἐπὶ τέλους ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ ἁβρὰ αὕτη καὶ μεγαλεπίβολος χώρα, ὡς ἐκ τοῦ ἰδιοφυοῦς χαρακτῆρος, ἀντελήφθη κατὰ μικρὸν πληρέστερον τὴν Ἑλλάδα, ἥτις μετουσιώθη ὅλη ἐν αὐτῇ. Ἡ Γαλλία ἄρχεται ἀγωνιζομένη ἀπὸ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, δὲν κατεβλήθη, δὲν ἀπηύδησεν, ἀλλ' ἐχώρησεν ἀνενδότως ἐμπρὸς πάντοτε, ἑωσοῦ ἐξέκαυσε τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν, ἥτις παρεγνώρισεν ἀληθῶς ἐν ταῖς χερσὶν ἐκμανέντος ὄχλου τὸν σκοπὸν καὶ τὰς ἐπαγγελίας της ἐν πολλοῖς, ἀλλ' ἐπέτυχε νὰ ἐπιφέρῃ τοῦ παρελθόντος τὸν θάνατον καὶ τὴν εὐτυχῆ κοινωνικὴν ἰσορροπίαν.

Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστας

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΔΡΙΑΤΙΚΟΝ ΚΟΛΠΟΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΑΞΕΙΔΙΟΥ

Α'.—Ο ΑΠΟΠΛΟΥΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΧΑΡΥΒΔΕΩΣ

Ἐν πλῷ παρὰ τὴν Αἴγιναν 26 Φεβρουαρίου 1882.

Πρὸ δύο περίπου ὡρῶν ἐπέβην ἐκ Πειραιῶς τοῦ πυροσκάφου τούτου, πλέοντος εἰς Ἑνετίαν. Ἐπ' αὐτῆς τῆς θέσεως, ἐν ᾗ νῦν ἐπιχειρῶ νὰ γράψω τὰς σελίδας ταύτας τοῦ ἡμερολογίου μου, ἀπεχαιρέτισα πρὸ μικροῦ τὴν Μητέρα μου, τὸν ἀδελφόν μου καὶ πληθὺν φίλων θελησάντων νὰ μὲ συνοδεύσωσι μέχρι καὶ τοῦ καταστρώματος. Εἶναι τὸ πρῶτον μακρυνὸν—τριετές, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα—ταξείδιόν μου. Ὁμολογῶ ὅτι ᾐσθάνθην βαθέως τὴν ἄγνωστόν μοι τέως συγκίνησιν τοιούτου ἀποχωρισμοῦ, ὅτε εἶδον τὰς φερούσας τοὺς οἰκείους καὶ φίλους λέμβους ἀπομακρυνομένας τοῦ πλοίου καὶ ἐνόησα τὸν κραδασμὸν τούτου κατὰ τὴν πρώτην στροφὴν τοῦ ἕλικος. Περιστρέψας τὸ ὄμμα εἶδον ὅτι εἰμὶ ὁ μόνος ἐπιβάτης τοῦ πλοίου καθ' ὅλον τὸν ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Ἑνετίαν πλοῦν. Ἐπεθύμουν ἡσυχίαν τινά, ἀλλ' οὐχὶ τοιαύτην! Ἔχω ὅμως καὶ συντρόφους· τὸ μικρὸν γραφεῖόν μου, καὶ τὰ φύλλα τοῦ ἡμερολογίου μου.

Ἐπί τινα λεπτὰ ὥρας, εὑρισκόμενος ἐν τῷ λιμένι Πειραιῶς, διέκρινον ἔτι ἐπὶ τῆς προκυμαίας, ἕνεκα τοῦ λευκοῦ ἐπενδύτου τοῦ ἡνιόχου, τὴν φέρουσαν τὴν Μητέρα μου ἄμαξαν. Ἀλλ' ἀμέσως ἡ ἄμαξα ἐξηλείφθη ὄπισθεν τῶν δένδρων, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ λιμὴν μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ πλοίων ὑπεχώρησεν, ἐγὼ δ' εὑρέθην μεταξὺ τοῦ φανοῦ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τῆς Ψυτταλείας ἐπὶ τῆς *Χαρύβδεως*.

Παράδοξον, ἂν μὴ ἀπαίσιον, φαίνεται τὸ ὄνομα τοῦτο διὰ πλοῖον! Ἐ-

καθόλου ἀναγεννήσει συμπάσης τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἰταλία δύναται νὰ ἐγκαυχηθῇ ὅτι ἦτο ἡ πρώτη προσδεξαμένη τῆς φιλελευθέρου Ἑλλάδος τὸν ἀσπασμὸν, ἀσπασμὸν ὅστις τὴν ἠλέκτρισε καὶ τῇ ἐνέπνευσε τὸν ἀκράτητον ἔρωτα πρὸς τὴν πρόοδον. Ἡ Γαλλία τὴν διεδέχθη βραδύτερον, καὶ ἀμέσως ἐδόθη τὸ σύνθημα γενικωτέρας ἀναστάσεως. Συγχρόνως μετὰ τοῦ Ῥαβελαὶ καὶ Ῥονσὰρ ἐν Γαλλίᾳ, ἐπιφαίνεται ἐν Ἱσπανίᾳ ὁ Σερβάντης, ὁ Λόπε δὲ Βέγα, τοὺς ὁποίους ἅμα ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος διαδέχεται ὁ Καλδερὼν, ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Σίδνεη, ὁ Σπένσερ, ὁ Σαικσπῆρος. Ἐκπεπληγμένη καὶ ὡσεὶ μαγευθεῖσα, διαδοχικῶς, σχεδὸν συγχρόνως πᾶσα Εὐρωπαϊκὴ χώρα προσεδέχετο τὴν νέαν ζωὴν, τὸ νέον φιλελεύθερον τῆς Ἑλλάδος πνεῦμα, τὸ ὁποῖον, ἀπαυδήσασα ἐν τῇ τυφλώσει τοῦ μεσαίωνος, ἐνεκολπώθη ὡς τὸν ἀναμενόμενον Μεσσίαν. «Μετὰ τὴν φρικώδη νύκτα τοῦ Με»σαίωνος—γράφει ὁ Taine—καὶ τὰ ἀξιοθρήνητα συναξάρια τῶν βρυκολά»κων καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, ἦτο θελκτικὸν νὰ ἐπανίδῃ τις τὸν ἀκτινοβο»λοῦντα Ὄλυμπον τῆς Ἑλλάδος· οἱ ἡρωϊκοὶ καὶ ὡραῖοι θεοί του γοητεύ»ουσιν ἐφάπαξ ἔτι τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων· ὑπεγείρουσι καὶ διδάσκουσι »τὸν νέον τοῦτον κόσμον, λαλοῦντες αὐτῷ τὴν γλῶσσαν τῶν παθῶν του »καὶ τῆς εὐφυΐας του, ὁ δ' αἰὼν οὗτος τῶν μεγάλων πράξεων, τῆς ὑπερμέ»τρου αἰσθητικότητος, τῶν παρατόλμων ἐφευρέσεων, ἀκολουθῶν τὰς ἑαυ»τοῦ τάσεις θ' ἀναγνωρίσῃ ἐν ἐκείνοις τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ καὶ τοὺς »γεννήτορας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ κάλλους».[1]

Ἦτο ἡ πεπρωμένη στιγμὴ, καθ' ἣν ἔδει νὰ ἐκλείψῃ ὁ Μεσαίων μετὰ τῶν προλήψεων αὐτοῦ, τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς δουλείας, τῆς παραγνωρίσεως τῶν ἐμφύτων καὶ αἰωνίων δικαίων τοῦ ἀνθρώπου, τῆς διαστροφῆς τοῦ θείου, τοῦ ἀληθοῦς καὶ ὡραίου· ἔδει ἡ ἀνθρωπότης νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φύσιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀπομακρυνθῇ. Καὶ ὡς σωτῆρα τῆς τεταλαιπωρημένης Εὐρώπης ἔταξεν ἡ ἀγαθὴ πρόνοια τὴν χώραν τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἐλευθερίας, τὴν Ἑλλάδα ἥτις εἶχεν ἀποσυρθῇ ἐκ τῆς σκηνῆς τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἵνα ἀναλάβῃ νέον πρόσωπον ἐν τῇ ἐκτυλίξει τοῦ ἀνθρωπίνου δράματος.

Ἐὰν εἶνε ἀληθὲς ὅτι μετὰ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου τίθενται αἱ ἀσφαλεῖς βάσεις τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, αἱ δὲ [illegible]νοιαι στρεφόμεναι πρὸς τὸ φῶς διακρίνουσιν εὐκρινέστερον [illegible]
τῶν καὶ τὰς κακίας, εὐκόλως πᾶς τις κατανοεῖ [illegible]
γράφει ὡς τὸ εὐτυχέστερον καὶ μεγαλείτερον [illegible]
γονὸς τὴν μεταβατικὴν ἐκείνην ἀπὸ τ[illegible]
ψεύδους εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἀπὸ [illegible]
περίοδον, ἥτις καλεῖται *Αναγέ*[illegible]
δυσὶ ταύταις πραγματείαις ἐλ[illegible]

1 H. Taine Histoire de la littératu[illegible]

στικῆς ἀποστολῆς, τὴν ὁποίαν ἐπέκειτο ν' ἀναλάβῃ ἡ Ἰταλία, ἥτις ἐπὶ τέλους ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ ἁβρὰ αὕτη καὶ μεγαλεπίβολος χώρα, ὡς ἐκ τοῦ ἰδιοφυοῦς χαρακτῆρος, ἀντελήφθη κατὰ μικρὸν πληρέστερον τὴν Ἑλλάδα, ἥτις μετουσιώθη ὅλη ἐν αὐτῇ. Ἡ Γαλλία ἄρχεται ἀγωνιζομένη ἀπὸ τοῦ Ιϛ' αἰῶνος, δὲν κατεβλήθη, δὲν ἀπηύδησεν, ἀλλ' ἐχώρησεν ἀνενδότως ἐμπρὸς πάντοτε, ἑωσοῦ ἐξέκαυσε τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν, ἥτις παρεγνώρισεν ἀληθῶς ἐν ταῖς χερσὶν ἐκμανέντος ὄχλου τὸν σκοπὸν καὶ τὰς ἐπαγγελίας της ἐν πολλοῖς, ἀλλ' ἐπέτυχε νὰ ἐπιφέρῃ τοῦ παρελθόντος τὸν θάνατον καὶ τὴν εὐτυχῆ κοινωνικὴν ἰσορροπίαν.

Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστας

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΔΡΙΑΤΙΚΟΝ ΚΟΛΠΟΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΑΞΕΙΔΙΟΥ

Α'.—Ὁ ΑΠΟΠΛΟΥΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΧΑΡΥΒΔΕΩΣ

Ἐν πλῷ παρὰ τὴν Αἴγιναν 26 Φεβρουαρίου 1882.

Πρὸ δύο περίπου ὡρῶν ἐπέβην ἐκ Πειραιῶς τοῦ πυροσκάφου τούτου, πλέοντος εἰς Ἐνετίαν. Ἐπ' αὐτῆς τῆς θέσεως, ἐν ᾗ νῦν ἐπιχειρῶ νὰ γράψω τὰς σελίδας ταύτας τοῦ ἡμερολογίου μου, ἀπεχαιρέτισα πρὸ μικροῦ τὴν Μητέρα μου, τὸν ἀδελφόν μου καὶ πληθὺν φίλων θελησάντων νὰ μὲ συνοδεύσωσι μέχρι καὶ τοῦ καταστρώματος. Εἶναι τὸ πρῶτον μακρυνὸν—τριετές, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα—ταξείδιόν μου. Ὁμολογῶ ὅτι ᾐσθάνθην βαθέως τὴν ἄγνωστόν μοι τέως συγκίνησιν τοιούτου ἀποχωρισμοῦ, ὅτε εἶδον τὰς φερούσας τοὺς οἰκείους καὶ φίλους λέμβους ἀπομακρυνομένας τοῦ πλοίου καὶ ᾐσθάνθην τὸν κραδασμὸν τούτου κατὰ τὴν πρώτην στροφὴν τοῦ [illegible] Περιστρέψας τὸ ὄμμα εἶδον ὅτι εἶμαι ὁ μόνος ἐπιβάτης τοῦ πλοίου [illegible] τὸν ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Ἐνετίαν πλοῦν. Ἐπεθύμουν ἡσυχίαν [illegible] [illegible] καὶ συντρόφους' τὸ μικρὸν γραφεῖον [illegible]

[illegible] ον-
[illegible]. Βλέπει
[illegible] ραξεν ἀφρόεσ-
[illegible] μετὰ τῆς παρό-
[illegible] ἐθνῶν ἀκατασχέτως.
[illegible] τίων καὶ ταῦτα συμπτυσ-
[illegible] εἰπεῖν, νηπιώδη σχα-

ἐπωφθαλμία τὴν παπικὴν τιάραν, καὶ πρὸς τὸ φαεινὸν τοῦτο ὄνειρον ἔτεινον πάντες οἱ ἀγῶνές του.[1]

Τότε συνελέγησαν τὰ ἁπανταχοῦ τοῦ κράτους ἔθιμα καὶ μελετᾶται τὸ δίκαιον ὁποῖον ἐφαντάσθησαν καὶ διετύπωσαν οἱ Ῥωμαῖοι. Πανταχόθεν περισυνάγονται τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα, τὸ δὲ μῖσος κατὰ τῶν βεβήλων ἐπιδρομέων τῶν μνημείων τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ τέχνης κατέστη φανατικὴ ἀληθῶς θρησκεία. Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐπιτείνονται οἱ ἀγῶνες καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ τέως ἀγνοουμένη ἀρχαιότης, ἡ μεγάλη καὶ εὐγενὴς τῶν ἐθνῶν μήτηρ. Θερμότερον αἷμα, ἀγάπης φλὸξ νέα ὑπεισέρχεται ἐν ταῖς φλεψὶ τῶν γαλατῶν διὰ τοῦ θείου νέκταρος τοῦ Ὁμήρου καὶ Σοφοκλέους. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη τῆς σεμνῆς κ' ἐπαγωγοῦ ἀρχαιότητος ἐπέφερε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ψυχῶν καὶ διήνοιξεν ὁρίζοντα νέον. Ἡ ἀνθρωπότης ἀνεῦρεν ἐν αὐτῇ βάσεις ἠθικῆς ἡδυτέρας, κ' ἐπεζήτησε δι' αὐτῆς οὐχὶ τὴν κατάρριψιν τοῦ βωμοῦ, ἀλλὰ τὴν ἔκτασίν του, οὐχὶ τὴν κατάργησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀλλὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐλεήμονα καί πως συμφιλιουμένην μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.[2]

Οἱ Παρίσιοι, οἵτινες τῷ 1300 ἀφήρπαζον παρὰ τῶν Ἑβραίων τὰ χειρόγραφα ἵνα τὰ ἐξαφανίσωσι, τῷ 1508 τὰ ἐξαγοράζουσιν ἁδρᾷ τιμῇ ἵνα τὰ φέρωσιν εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Οἱ Παρίσιοι τοῦ 1500 συρρέουσι καὶ κατακλύζουσι τὴν ὁδὸν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἵνα ἐκ τοῦ ἐκεῖ τυπογραφείου πορισθῶσι τὸ βιβλίον τῶν ἀρχαίων μύθων, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ὁ Ἔρασμος. Ὁ Ὀλλανδὸς τὴν πατρίδα, Ἰταλὸς τὴν διάνοιαν σοφός, τοῦ ὁποίου πᾶσα ἡ ζωὴ κατετρίβη περὶ τὴν ἀνακάλυψιν, τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν ἔκδοσιν χειρογράφων· ὁ μαθητὴς τοῦ Γεωργίου Ἑρμωνύμου, ὁ καθιερώσας ἴδιον σύστημα προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομά του μέχρι τῆς σήμερον. Οἱ Παρίσιοι τοῦ 1507 ἐκτυποῦσι τέλος τὸ πρῶτον ἑλληνιστὶ βιβλίον, περιέχον γνωμικὰ τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος. Τότε ὁ Budé ἡρμήνευε λατινιστὶ τὰ φιλοσοφικὰ τοῦ Πλουτάρχου, ὑπεμνημάτιζε τοὺς Πανδέκτας καὶ συνέθετε τὴν σοφὴν ὕλην, ἥτις συνέβαλεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Θησαυροῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*.

Ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ ἀληθοῦς τούτου Θησαυροῦ συνδέεται τὸ ὄνομα τῶν Στεφάνων—τῶν τυπογράφων μεταφραστῶν, ἑρμηνευτῶν, συγγραφέων καὶ στιχοπλόκων, τῶν ὁποίων ὁ οἶκος καὶ τὸ ἐργαστήριον ἀπετέλεσεν ἀληθῆ βωμὸν τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων. Διέτρεξαν πάσας τῆς Ἰταλίας τὰς βιβλιοθήκας, ἐμελέτησαν βιβλία καὶ μνημεῖα, συνεκάλεσαν περὶ ἑαυτοὺς ξυνωρίδα σοφῶν καὶ παρεῖχον ἀπὸ τοῦ τυπογραφείου των ψυχαγωγὸν πάντοτε τροφὴν εἰς τὰ διψῶντα πλήθη. Ἑλληνισταὶ βαθεῖς καὶ ἑλληνόγλωσσοι οἱ πλεῖστοι, ὡς ὁ Ῥοβέρτος καὶ ὁ υἱός του Ἐρρῖκος, ἐξέδιδον τὸν

1 Henri Martin. Histoire de France. Tome VII σελ. 233 καὶ ἑφεξῆς.

2 Michelet ἔνθα καὶ ἀνωτέρω. Σελ. 186 κτλ.

Αἰσχύλον, τὸν Ἁλικαρνασσέα Διονύσιον, τὸν Δίωνα Κάσσιον, τὸν Ἀππιανόν, τὰ ἐκκλησιαστικὰ τοῦ Εὐσεβίου, ἐνῷ συγχρόνως κατήρτιζον τῇ συνεργασίᾳ τῶν Ἑλλήνων σοφῶν καὶ ἑλληνιστῶν τὸ μέγα ἐκεῖνο Λεξικόν, τὸ ὁποῖον ἀπηθανάτισε τὸ ὄνομά των.

Δ'.

Τὸ ἔδαφος εἶχεν ἱκανῶς καλλιεργηθῇ ὅπως προέλθῃ ἀνθηροτέρα βλάστησις. Ὁ δόκτωρ μοναχὸς Ῥαβελαί, ὁ φιλόσοφος καὶ ἀνηλεὴς σατυρικός, ὁ μηδενὸς—ἐκτὸς ἴσως ἑαυτοῦ—φεισθεὶς διὰ τοῦ καυστικοῦ ἰοῦ του, διαγράφει νέαν ἐν τῇ γαλλικῇ γλώσσῃ ἀρχὴν καὶ πλουτίζει καὶ ποικίλλει τὸ ὕφος του διὰ τῆς σπουδῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων τοῦ λόγου ἀριστοτεχνῶν. Κατατρώγει, οὕτως εἰπεῖν, τὰ βιβλία, ἵνα ἀνακαινίσῃ ἐντελῶς τὰς ἰδέας του καὶ τὴν ὑφὴν τῆς γλώσσης. Ὁ du Bellay ἐπιζητεῖ τὴν ἐξιχνίασιν τῶν μυστηρίων ἑκατέρας τῶν γλωσσῶν, καὶ φοβούμενος μή τοι παρασυρθῇ ἡ πάτριος ἀπὸ τοῦ ῥεύματος τῆς ἑλληνικῆς, ἐπιζητεῖ νὰ μεταγγίσῃ ἐν τῇ γαλλικῇ τὴν χάριν μόνον καὶ τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης τοῦ Ξενοφῶντος. Τὸν Ἰωάννην Μαρὼ εἶχε διαδεχθῇ ἐν τῇ γαλλικῇ Αὐλῇ ὁ υἱός του Κλεμέντιος, πρὸς τὸν ὁποῖον, μᾶλλον πεφωτισμένος, διεφιλονείκει τότε τὰ πρωτεῖα ὁ Mellin de Saint—Gélais. Μετ' αὐτῶν καθιερώθη, συμφώνως πρὸς τὰς συγχρόνους κοινωνικὰς τάσεις, νέον εἶδος ποιήσεως, ἀρξαμένης νὰ παρεκκλίνῃ ἐπαισθητῶς ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γαλατικῆς σχολῆς.

Ἐνταῦθα συναντῶμαι μετὰ τῆς εἰκόνος τοῦ Φραγκίσκου Α', ὅστις ἐν παντὶ τούτῳ τῷ ἀναμορφωτικῷ ἀγῶνι διαδραματίζει περιφανὲς πρόσωπον λογίου βασιλέως καὶ προστάτου τῶν γραμμάτων. Εἶνε ἀδύνατον, μεθ' ὅσα καὶ ἂν εἶπον κατὰ τοῦ ὑψηλόφρονος τούτου μονάρχου, ν'ἀποκρύψω τὴν ἀγάπην μου πρὸς τὸν ἥρωα τῶν πολέμων τῆς Ἰταλίας· πρὸς τὸν εὐγενῆ βασιλέα, ὅστις κατὰ τοὺς ταραχώδεις ἐκείνους χρόνους, καθ' οὓς ἡ σπάθη καὶ οὐχὶ τῶν συνεδρίων αἱ ἀποφάσεις ἐξεχώρουν τὰς χώρας, ὠνειροπόλησε καὶ εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας· πρὸς τὸν φίλον τοῦ Λεονάρδου δὲ Βίντζη καὶ Λέοντος τοῦ Γ'· πρὸς τὸν ἱδρυτὴν τῆς *Γαλλικῆς Σχολῆς* καὶ τοῦ *Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου*. Ἐμέμφθησαν τοῦ Φραγκίσκου ὅτι ἠγάπα τὰς γυναῖκας κ' ἐμερίμνα περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, ὅτε ἀνεπαύετο ἀπὸ τῶν ἐρωτικῶν περιπετειῶν. Ὁ ΙΣΤ' αἰὼν ἦτο ἐποχή, καθ' ἥν, μόλις ἐξελθοῦσαι ἐκ τῶν περιφράκτων πύργων αἱ δέσποιναι ἐνεκαίνιζον ἐν τῇ Αὐλῇ ἐλευθέριον βεβαίως βίον, ἀλλ'οὐχ ἧττον βίον ἀποτελοῦντα καλαίσθητον καὶ ἁβρὰν κοινωνίαν, ἥτις οὐκ ὀλίγον ὑπεβοήθησε τὸ ἔργον τῆς Ἀναγεννήσεως.[1] Ἡ Μαργαρίττα τῆς Ναβάρρας, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Φραγκίσκου, ἐγέ-

[1] Βλέπε Saint Marc Girardin, Cours de Litterature dramatique, ἐν τόμῳ Β', τὸ κεφάλ. Prépondérance des femmes dans le monde. Σελ. 1—18.

τικὴν κοινωνίαν· ἐὰν αὕτη δὲν ὑποτάσσηται, ἄρχεται ἡ ἀντίστασις καὶ ἡ πάλη ἐξεγείρεται.

Ἐν τῇ Βελγικῇ προσεπάθησαν νὰ μὴ ἀναμίξωσι τὰ θρησκευτικὰ σὺν τοῖς πολιτικοῖς ζητήμασιν· ἐζήτουν νὰ παλαίσωσι κατὰ τοῦ κλήρου, χωρὶς νὰ προσβάλλωσι τὰ δόγματα, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ἀπῄτει τὴν ἐξουσίαν· πλὴν σήμερον ἀδύνατον ἐπὶ πλέον νὰ διατηρηθῇ τοιαύτη διάκρισις· ὁ ἀγὼν μεταξὺ κληρικῶν καὶ φιλελευθέρων προδήλως προσλαμβάνει νέον χαρακτῆρα καὶ θρησκευτικὴν ἀπόχρωσιν· κατ' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τῆς ἐκκλησίας ἤδη ἀνίστανται. Ἐν Ἀμβέρσῃ ἀνεκάλεσαν τὰς ἀναμνήσεις τοῦ 16ου αἰῶνος,καὶ αἱ τελευταῖαι ἐκλογαὶ ἐγένοντο τῇ ἐπῳδῇ τῶν τότε ἀνταρτῶν (les gueux)· ἐν τῇ πόλει Gand, κατ' αὐτῆς τῆς ἐκλογικῆς πάλης ἡγεῖτο ἐφημερίς, ἔχουσα ὡς πρωτίστην ἀρχὴν ὅτι δέον ὁ ἀγὼν νὰ ἐπιδιωχθῇ ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ πεδίου, καὶ ὁ ἐκλεχθεὶς βουλευτὴς ἐπεκαλέσθη τὸ ὄνομα τοῦ Marnix de Ste Aldegonde, τοῦ ἥρωος τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν ταῖς Κάτω Χώραις. Ἐὰν τὸ κίνημα τοῦτο διαρκέσῃ, ἐὰν προσβληθῇ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία, ἐξ ἀνάγκης θέλουσι φθάσει εἰς τὴν ἑξῆς ἐρώτησιν· Ἐν ὀνόματι τίνος ἰδέας θρησκευτικῆς καὶ φιλοσοφικῆς βούλεσθε ν' ἀνατρέψητε τὴν ἀναμάρτητον Ἐκκλησίαν; καὶ εἰ προτίθεσθε «ἀπαλλάξαι τὸν τόπον τῶν ἱερέων», διὰ τίνος θέλετε ἀντικαταστήσει αὐτούς; Τολμήσετε ἀποκριθῆναι ὡς ὁ Βολταῖρος; «Ἠλευθέρωσα ὑμᾶς μεγάλου θηρίου, καί μου ζητεῖτε ἀντὶ τίνος ἀνταλλάξω αὐτό;» ἐν ἄλλοις λόγοις, ἐστὲ ἕτοιμοι νὰ κηρύξητε πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας τὴν ἀναίρεσιν; ὄχι, δὲν θέλετε πράξει τοῦτο, ἢ ἐὰν τοῦτο πράξητε, δὲν θέλουσιν ἀκολουθήσει ὑμῖν· ἡ ἐπῳδὴ τῶν ἀνταρτῶν (gueux) ἐστὶ λοιπὸν ῥῆμα κενόν, ἐκτὸς ἂν ᾖ πρόκλησις εἰς θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν, ἢ εἰς τὸν ἀθεϊσμόν. Ἐὰν δὲν ἔχητε τὸ θάρρος τοῦ προαιρεῖσθαι ἑτέραν τῶν λύσεων τούτων, ἡ Ἐκκλησία διασώζει τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς καὶ ἐπικρατεῖ τῶν ἀντιλογιῶν τῶν κατ' αὐτῆς· ἡ ἁπλῆ ἄρνησις φέρει εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ὡς μὴ ἐπαρκοῦσα τῇ οἰκογενείᾳ.

Ἀρτίως ἐμέμφθησαν, καὶ οὐχὶ ἀλόγως, ἀρχηγούς τινας τοῦ ὑπὲρ ἄγαν φιλελευθέρου κόμματος, ὅτι πιστεύουσι τὰ ἑαυτῶν τέκνα τοῖς ἐκπαιδευτικοῖς καταστήμασι τοῦ κλήρου, οὗ δὲν παύονται καταγγέλλοντες καὶ μετὰ πλείστης ὅσης σφοδρότητος τὰς πολεμίους τῇ ἐλευθερίᾳ ῥοπάς.

Ἡ ἀντίφασις αὕτη ἐξηγεῖται. Καθὼς κάλλιστα λέγει ὁ κ. Laurent «διὰ τί οὕτω πράττουσι; διότι ἐνδόμυχος φωνὴ βοᾷ αὐτοῖς ὅτι οὐχ ὑπάρχει ἠθικὴ ἄνευ θρησκείας. Καίτοι ἀποστάντες ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐν ᾗ ἐγεννήθησαν, καίτοι ἀποσκιρτήσαντες ἀπὸ τοῦ καθολικισμοῦ, ὃν καταρῶνται, ἕλκονται ὑπὸ αὐτομάτου καὶ ἀμηχάνου φορᾶς, καὶ ἀνακόλουθοι βεβαίως, θέλουσιν ἵνα τὰ τέκνα αὐτῶν ἔχωσι θρησκευτικὰ αἰσθήματα, καὶ βλέπουσιν ὅτι ἡ Ἐκκλησία μόνη δύναται ἐμπνεῦσαι αὐτά. Ἰδοὺ πῶς παρὰ τὰς

ἀντιπαθείας αὐτῶν, παραδίδουσι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν. Τί δύνανται ποιῆσαι; Καὶ τίς πλὴν τοῦ ἱερέως, δώσει αὐτοῖς τὴν θρησκευτικὴν ταύτην ἀνατροφήν, ἣν θεωροῦσιν ὡς ἀπαραίτητον; οὐχὶ ὁ πατήρ, ἀφοῦ οὐκέτι διατηρεῖ τὴν πίστιν, οὐδὲ ἡ μήτηρ, διότι εἰ κἀκείνη παιδεύσει τὸν παῖδα ἐν τῇ δεισιδαιμονίᾳ ἐν ᾗ ἀναισθήτως ἀποζῇ· ὅθεν ὁ παῖς ἀνατραφήσεται ἄνευ τινος πίστεως... ἀλλὰ τότε ἄλλος κίνδυνος ὑφίσταται· ὁ παῖς, ἐκπαιδευθεὶς ἔξω πάσης θρησκευτικῆς δοξασίας, ἀχθήσεται καὶ κρατηθήσεται ὑπὸ τοῦ παραδείγματος· εὑρήσει γὰρ ταχέως ζηλωτὰς ὅπως αὐτὸν ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν καθολικισμόν, καὶ οὕτω γενήσεται καθολικός, ἀκόντων τῶν γονέων αὐτοῦ»· τοιαύτη ἐστὶν ἡ γυμνὴ ἀλήθεια· πόσα δὲ παραδείγματα δύναταί τις ν' ἀναφέρῃ πρὸς πίστωσιν τῶν λόγων τοῦ κ. Laurent!

Τὸ φιλελεύθερον κόμμα ἐν τῇ Βελγικῇ, καθὼς καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, τυγχάνει παρασυρόμενον εἰς νέαν ὁδόν, ἧς δύσκολον καθορᾶν τὴν διέξοδον· τὸ πάλαι ἐπηγγέλλετο ὅτι «αἰδεῖται τὴν πάτριον πίστιν», καὶ εἶχε μόνον ὡς πρόγραμμα τὸ αὐτόνομον τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Σήμερον ἐπαναλαμβάνει τὴν θρασεῖαν ἐπῳδὴν τῶν ἀνταρτῶν (les gueux) καὶ αἰτιᾶται τὰ δόγματα· ὁ ἀναμάρτητος πάπας ἐξαιτεῖ τὴν παντοδυναμίαν δι' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἠθικήν. Ἀλλ' ἡ ἐν γένει ἐκπαίδευσις, ὁ ἀστικὸς κώδηξ, οἱ πολιτικοὶ νόμοι, πάντα ταῦτα ὡς βάσιν τὴν ἠθικὴν ἔχοντα, δέον νὰ καθυποταχθῶσι τῷ πάπᾳ, ὡς παραδέχονται οἱ ὑπεράλπειοι, ἢ νὰ ἀποστῶσι τοῦ αὐτοῦ δόγματος, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἡ Ἐκκλησία ζητεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς· τοῦ λοιποῦ ἀδύνατόν ἐστι τοῖς φιλελευθέροις νὰ μὴ φέρωσι τὸν ἀγῶνα ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ πεδίου· ἐκ τούτου πρέπει καλῶς νὰ γινώσκωσιν ὅποι βούλονται πορεύεσθαι. Ἐὰν φρονῶσιν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δύναται νὰ ζήσῃ ἄνευ θρησκείας, ἀρκεῖ νὰ καταλύσωσι τὰ παλαιὰ θρησκεύματα· ἄρξει τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ἡ ἐλευθέρα γνώμη ἀπηλλαγμένη τοιούτων κενοδοξιῶν, οἷα ἡ τοῦ Θεοῦ ὕπαρξις καὶ ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς· ἀλλ' ἐὰν νομίζωσιν ὅτι ἡ κοινωνία ἔχει ἀπόλυτον χρείαν θρησκευτικῆς βάσεως, ἀπαίσιον ἔργον ἐργάζονται ἐφορμῶντες κατὰ τοῦ Καθολικισμοῦ, χωρὶς πρότερον νὰ σκεφθῶσιν ἀντὶ τίνος αὐτὸν ἀνταλλάξωσι· καθ' ἑκάστην αἱ φιλελεύθεροι ἐφημερίδες πλήρεις εἰσὶ διηγημάτων περὶ κακουργημάτων, βιαιοπραγιῶν, ἐγκλημάτων, δεισιδαιμονιῶν τῶν ἱερέων καὶ τῶν μοναχῶν. Ἐκ τούτου τί πρέπει νὰ συμπεράνωμεν; ὅτι δηλ. ὀφείλομεν ἀφίστασθαι ἀπ' αὐτῶν; ἀλλὰ τότε θέλομεν πάσης θρησκευτικῆς δοξασίας ἀπαλλοτριωθῇ ἢ θέλομεν ἄλλῃ προσαρτηθῇ; ἀνάγκη νὰ ἐκλέξωμεν, ἰδίως διὰ τὰ τέκνα· ἐὰν δὲν παραδεχθῆτε ἄλλο θρήσκευμα ἢ τὸ καθολικόν, θέλετε ἀφεύκτως παραδώσει τὰς νέας γενεὰς εἰς ἐκείνους πρὸς οὓς καθ' ἑκάστην πολεμίως προσφέρεσθε· διότι ἡ ἀνθρωπότης οὐκ ἔλαχεν ἐκ φύσεως παρεσκευασμένη νὰ ζήσῃ ἄνευ οὐδεμιᾶς θρησκείας, καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ προσφεύγετε εἰς τὸν

ἱερέα, εἰ μὴ δι' ὑμᾶς, τουλάχιστον διὰ τὴν ὑμετέραν οἰκογένειαν. Παιδαριῶδες ὅθεν τὸ αἰτιᾶσθαι τὰς ἀδυναμίας, τὰς ἀντιλογίας καὶ ἀντιφάσεις τῶν φιλελευθέρων. Αὗταί εἰσι τὸ ἐξαγόμενον τῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως, καὶ ὄντως αὐτὸ τὸ κόμμα ἀνάκειται εἰς ἀντίφασιν καὶ φθάνει εἰς τὸ ἀδιέξοδον. Οἱ καθ' ἡμέραν προσβάλλοντες τοὺς λειτουργοὺς τῆς θρησκείας ἆρά γε γινώσκουσι τί ζητοῦσι, καὶ ζητοῦσιν ὅ,τι πράττουσιν; ἐὰν οὐδὲν ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν ἄλλο θρησκευτικὸν ἰδεῶδες, ἁγνότερον καὶ κάλλιον ἐφαρμοζόμενον τῷ νέῳ πολιτισμῷ, ἐργάζονται πρὸς ὄφελος τοῦ μηδενός. Αὐτὸ τοῦτο τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καταστρέφεται πρόρριζον· οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν νίκην τοῦ ἀθεϊσμοῦ προπαρασκευάζουσιν. Οἱ θετικόφρονες δύνανται νὰ κροτήσωσι χεῖρας, ὡς πιστεύοντες ὅτι, ἡ ἀνθρωπότης τότε μόνον ἔσεται ἐλευθέρα καὶ ἰσχυρά, ὅτε ἀπαλλαγήσεται τῶν θεοσεβῶν δεισιδαιμονιῶν· ἀλλ' ὅμως οἱ φρονοῦντες ὅτι οὐχ ὑπάρχει πρακτικὴ ἠθικὴ ἄνευ θρησκευτικῆς κρηπῖδος, οὐδὲ δυνατὴ κοινωνία ἄνευ ἠθικῆς, ὀφείλουσι νὰ μεριμνῶσιν ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος. Ὅταν οἱ ἀντάρται (les gueux) τοῦ 16ου αἰῶνος ὡπλίζοντο «ἵνα ἐλευθερώσωσι τὴν χώραν ἀπὸ τῶν δεινῶν τῶν ἱερέων», ἀντὶ τῶν παλαιῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν οὓς καθήρουν, παρεδέχοντο χριστιανισμὸν μᾶλλον προσεγγίζοντα τῇ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ· διὸ καὶ ἐθεμελίωσαν τὰς πολιτείας τὰς μάλιστα ἐλευθέρας καὶ εὐτυχεῖς τῆς γῆς. Ἐὰν οἱ σημερινοὶ ἀνατροπεῖς κομίζωσιν ἐν τῇ πήρᾳ αὐτῶν μόνον καθαρὰν ἄρνησιν, οὐδὲν ἄλλο τέξονται ἢ ταραχὰς καὶ ἀναρχίαν, ἐπειδὴ ἄνευ θρησκευτικῶν ἰδεῶν κοινωνία οὐ δύναται μένειν.

Τὴν μελέτην ταύτην ἀνακεφαλαιώσωμεν· τὰ καθεστῶτα θρησκεύματα προσβάλλονται καὶ φαίνονται ἐπαπειλούμενα ὑπὸ καταστροφῆς, διότι ἐν ἀντιθέσει εὑρίσκονται τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ διότι συμμαχίας ἐποιήσαντο μετὰ παντὸς δεσποτισμοῦ καὶ προνομίου.

Πρέπει ἆρά γε νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐκλείψει πᾶσα θρησκεία; Οὐχί, διότι ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ὂν τὰ μάλιστα θρησκευτικόν. Ἡ ἠθικὴ οὔτε βάσιν οὔτε κῦρος ἔχει ἔξω τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν· ἄνευ δὲ ἠθικῆς οὐκέτι ὑπάρχει νόμος, δικαιοσύνη, κοινωνικὴ τάξις.

Ἐὰν ἐν τῷ μέλλοντι θέλῃ θρησκεία τις ἐπιζῆσαι, ἔσται αὕτη ὁ τοῦ Ἰησοῦ χριστιανισμός, ἐπειδή ἐστιν ἡ τελειοτάτη θρησκεία, ἥτις ἐφαρμοζομένη προσηκόντως ἤθελε πάσας τὰς κοινωνικὰς δυσχερείας διαλύσει.

Οἱ φιλελεύθεροι, ἐν τῇ πάλῃ πρὸς τοὺς κληρικούς, κατήντησαν νὰ μεταβιβάσωσι τὸν ἀγῶνα ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ πεδίου. Ἂν νομίζωσιν ὅτι ὁ πολιτισμὸς δύναται νὰ προκόψῃ ἄνευ θρησκευτικοῦ ἰδεώδους, ἀρκεῖ μόνον ὅπως καταλύσωσιν αὐτήν. Ἀλλ' ἐὰν φρονῶσι τοὐναντίον, δέον νὰ προσκολληθῶσι τῇ θρησκείᾳ τοῦ μελλοντος, ὅ ἐστι τῷ χριστιανισμῷ τοῦ Εὐαγγελίου.

Αἱ ἀδυναμίαι, αἱ μικροψυχίαι τῶν φιλελευθέρων προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι

προσβάλλουσι τὴν θρησκείαν, ἧς μάλιστα δέονται, καὶ οὕτως ἄγονται ὅπως παραδώσωσι τὰ τέκνα αὐτῶν ἐκείνοις πρὸς οὓς πολεμίως προσφέρονται.

Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἐὰν τὸ μέλλον ᾖ ἀθέου ὑλισμοῦ, λογικῶς πράττουσι καταστρέφοντες τ' ἀρχαῖα δόγματα ἄνευ τινος ἀντικαταστάσεως. Ἀλλ' ἐὰν τοὐναντίον θρησκευτικοῦ τινος ἰδεώδους ᾖ ἀπαραιτήτως ἀναγκαίου τῷ ἀνθρώπῳ, προετοιμάζουσι τότε τὴν ἀναρχίαν οἱ τὴν ὑφισταμένην θρησκείαν ἐκπορθοῦντες, ἥτις τυγχάνει οὖσα ἡ κρηπὶς πάσης κοινωνικῆς τάξεως, χωρὶς ν' ἀνταλλάξωσιν αὐτὴν ἀντ' ἄλλου θρησκεύματος καταλληλοτέρου πρὸς τὰς χρείας καὶ τὸ πνεῦμα τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν.

(Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ) Στέφανος Δ. Βλαστός.

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΝ *

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Α'.

Ἀναπτύσσων τὸ πρῶτον Μέρος τῆς πραγματείας ταύτης ἐν προηγουμένῃ τοῦ Συλλόγου ἑσπερίδι, εἶπον ὅτι, ἀρχομένου τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἀποστολὴ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας μετεβιβάσθη εἰς τὴν ἀντίζηλον Γαλλίαν. Ἡ ὡραία πατρὶς τοῦ Πετράρχου καὶ Βρουνελέσκη πολλῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν ὑπέκαιε τότε τοὺς κατακτητικοὺς πόθους· ἀλλ' ἡ Γαλλία ἦτο ἡ μᾶλλον εὐτυχὴς στρατιωτικὴ δύναμις, ἡ δυναμένη νὰ ἱκανοποιήσῃ ἐπιτυχέστερον τὰς φιλοδόξους αὐτῆς τάσεις. Ἡ στιγμὴ ἦτο λίαν ἐπίκαιρος, διότι ἡ χώρα ἐκείνη τοῦ ἔρωτος καὶ τῶν ᾀσμάτων, ἀποκοιμηθεῖσα, κατὰ τὴν ὡραίαν τῶν Menard ἔκφρασιν,[1] ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς κιθάρας τῶν Μεδίκων ἦτο ἀνίσχυρος καθ' ἑαυτὴν οὐ μόνον ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν ξένων ἐπιδρομέων, Μωαμεθανῶν, Ἱσπανῶν καὶ Γάλλων, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐπαναγάγῃ τὰ φιλόδοξα καὶ ἀλληλοσπαραττόμενα αὐτῆς κρατίδια εἰς εἰρηνικήν τινα πραγμάτων κατάστασιν καὶ ἀποκαταστήσῃ αὐτὰ εἰς ἓν μέγα καὶ ἑνιαῖον κράτος.

Τρεῖς Ἰταλίδες, ὡραῖαι καὶ ζηλότυποι, ἐγένοντο ἡ ἀφορμὴ τῆς εἰσελάσεως τῆς Γαλλίας. Ἡ Βεατρίκη τῆς Ἔστης, σύζυγος Λουδοβίκου Σφόρτζα, ὅστις ἦτο κηδεμὼν τοῦ εὐήθους καὶ ἀνικάνου ὁμωνύμου δουκὸς τῶν Μεδιολάνων, ἡγεμονὶς ἀλαζὼν καὶ φιλόδοξος, παρεκέλευεν αὐτὸν, ὅπως ἀναλάβῃ ὁριστικῶς τὸ κράτος καὶ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἠλιθίου Δουκός. Ἀλλ' ἡ θυγάτηρ τοῦ Βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ἰσαβέλλα τῆς Ἀραγῶνος, ἔχουσα

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν 9 Μαρτίου 1882. Τὸ α' μέρος βλέπε ἐν τῷ φυλλαδίῳ τοῦ Ἰανουαρίου.

1 Louis et René Ménard Tableau Historique des Beaux arts. σελ. 69-100.

σύμμαχον τὴν συμπατριώτιδα Ἀλφονσίνην Ὀρσίνη, σύζυγον τοῦ δουκὸς τῆς Φλωρεντίας Πέτρου τῶν Μεδίκων, ζηλοτύπως παρηκολούθει τῆς Βεατρίκης τοὺς σκοπούς, ἐκ τῆς πραγματώσεως τῶν ὁποίων κατεστρέφοντο τὰ φαεινότερά της ὄνειρα, ὅπως παρακαθήσῃ ἐν τῷ θρόνῳ τῶν Μεδιολάνων μετὰ τοῦ καχεκτικοῦ ἐκείνου ἡγεμόνος. Εἶνε ἀκατάβλητα τὰ ἀνθρώπινα πάθη, ἀλλὰ φαντάσθητε τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ὅταν ὑποδαυλίζωνται ὑπὸ γυναικείας ζηλοτυπίας. Τὸ δυστυχὲς Μεδιόλανον, καταπολεμούμενον ὑπό τε τῆς Νεαπόλεως καὶ Φλωρεντίας, ἦτο ἀδύνατον ἐπὶ πλέον ν' ἀντιστῇ. Ὁ Λουδοβῖκος Σφόρτζας ἐκάλεσε τὸν Κάρολον Η', ὅστις μετὰ τριάκοντα χιλιάδων ἐπιλέκτων Γάλλων ὁπλιτῶν εἰσήρχετο εἰς Ῥώμην τὴν 31 Δεκεμβρίου τοῦ 1494.

Ἀνέγραψά πως λεπτομερέστερον τὰ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ ἐν τῷ πνευματικῷ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος ἀγῶνι, οὗτινος ἀληθῶς ἡ Ἰταλία ἡγεῖτο θριαμβευτικῶς τότε, διότι διὰ τῆς προσεγγίσεως ταύτης τῶν δύο λαῶν, ὡσεὶ δι' ἠλεκτρικοῦ σπινθῆρος, μετεδόθη εἰς τὴν Γαλλίαν νέα ζωή, ἅπας ἐκεῖνος ὁ ὀργασμός, ὁ ὁποῖος ἐνέπνευσε τοσαῦτα ἐν Ἰταλίᾳ ἀριστουργήματα. Πρὸ τῶν μυστηριωδῶν θελγήτρων τῆς εὐτυχοῦς ἐκείνης χώρας, πρὸ τῶν θαυμασίων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης, αἵτινες ἀδελφαὶ συνεβάδιζον διαλύουσαι τὰ σκότη καὶ ἐγκαινίζουσαι νέαν, ἄγνωστον τέως τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, σταδιοδρομίαν, ὁ ἡμιβάρβαρος ἀλλ' ὑψηλόφρων καὶ ἁβρὸς Γάλλος ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ συγκινηθῇ. Δὲν τὸν ἐνίκησαν αἱ ἰταλικαὶ λεγεῶνες, διότι καὶ συμπαγέστεραι καὶ μᾶλλον ἐμπειροπόλεμοι ἦσαν αἱ γαλλικαί. Τὸν ἀφώπλισεν ἡ ὡραία τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Πίσης, ἡ Ἰταλὶς κόρη τοῦ ἔρωτος καὶ τῶν ᾀσμάτων. «Ἐὰν δὲν »δύνασθε—ἔλεγον λευχείμονες, γονυκλινεῖς καὶ δακρύουσαι αἱ Σειρῆνες— »ἐὰν δὲν δύνασθε νὰ βοηθήσητε ἡμᾶς διὰ τοῦ ξίφους, δὲν θ' ἀρνηθῆτε »ὑπὲρ ἡμῶν τὰς δεήσεις σας» καὶ ὡδήγουν αὐτοὺς πρὸ τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας, οἱ δὲ Γάλλοι ἀνελύοντο εἰς δάκρυα. Οἱ ἄνδρες τῆς Πίσης, ἐπικαλούμενοι αὐτοὺς βοηθοὺς κατὰ τῶν Φλωρεντίνων «Εἴμεθα Γάλλοι τὴν ψυχὴν» ἔλεγον, «φέρατέ μας εἰς Γαλλίαν»[1]. Τῶν δὲ τριάκοντα ἐκείνων χιλιάδων μαχητῶν κατέπεσε πᾶσα ἡ πολεμικὴ ὁρμὴ καὶ τὸ σθένος, ἡ σπάθη ἔπαυσε νὰ πάλληται, ἀφ' ἧς ἤρξατο πάλλουσα ἡ καρδία. Καὶ συναπετελέσθη ἀληθῶς τότε ἐν Ἰταλίᾳ ἡ μυστικὴ ἐκείνη ἀδελφοποίησις, ἡ μοιραία προσέγγισις δύο κόσμων τέως ἀντικειμένων, ἵνα ἐκ τῆς συγκρούσεως ταύτης ἐξαφανισθῇ σχεδὸν ὁ εἷς, καὶ ἀντικαταστήσῃ αὐτὸν ἐρρωμενέστερος ἐν τῇ πορείᾳ του ὁ ἕτερος.

Β'.

Ἡ Γαλλία διετέλει τότε ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μεσαιωνικῆς τυφλώσεως,

1 Michelet Renaissance. σελ. 56—70.

αμέτοχος εντελώς των συντελουμένων έξω των εαυτής ορίων πνευματικών αγώνων. Εάν η τέχνη διά των έργων του Γκουζών, Φουκέ, Πιλών και Κουζέν έφερεν αληθώς ίδιον εθνικόν χαρακτήρα, ούχ ήττον δεν παρείχεν έργα, των οποίων η φήμη είχε κατισχύσει να υπερνικήση τον τόπον και την εποχήν των. Η ιπποτική μυθιστορία, οποία την γνωρίζετε διά του κοινολογηθέντος *Μύθου του Ρόδου*, είχε και αυτή καταπέσει αφ' ής οι ιππόται *αφίππευσαν*.[2] Αι ποιήσεις του Καρόλου της Αυρηλίας, του πατρός του Λουδοβίκου ΙΒ', ήσαν ποιήσεις άχροες και ουδόλως δυνάμεναι να μεταπλάσωσι το σύγχρονον κοινωνικόν πνεύμα. Ο μέθυσος, ο δεσμώτης του Châtelet Βιλλών, αληθές τέκνον των Παρισίων και της εποχής του, εξέπεμπεν αληθείς τινας ποιητικούς φθόγγους, οσάκις ελησμόνει το καπηλείον, τας υποδηματοποιούς και τας πλυντρίας.

Ηδύνατο και η Γαλλία να προσχωρήση ταχύτερον εις την κατά του μεσαίωνος πυρετώδη πάλην, εάν δεν είχε περικαλύψει το πνεύμα αυτής παχυλή σκοτία και ραστώνη. Τη έλειπεν ο Δάντης, ο Ριένζης, οι Μέδικοι· τη έλειπε κυρίως ο ιταλικός ουρανός και το φως της Ελλάδος. Δεν ήτο δυνατόν να τα προσφέρωσιν ακόπως και διά μιας οι λόγιοι Έλληνες μετανάσται του Βυζαντίου. Ο Μανουήλ Παλαιολόγος έθελγε διά του αττικού λόγου του τους αυλικούς Καρόλου του Ϛ', αλλ' ο λόγος του ήτο μουσική γοητεύουσα, μη κατανοουμένη. Εν τη αυλή Καρόλου του Η' απαντώμεν τω 1491 τον Ανδρέαν Παλαιολόγον, τον δύσμοιρον ανεψιόν του τελευταίου αυτοκράτορος της Κωνσταντινουπόλεως, όστις μετά τριετίαν προσέφερεν εν Ιταλία εις τον Γάλλον κατακτητήν τα επί του Ελληνικού κράτους δικαιώματά του εις αντάλλαγμα σταυροφορίας κατά των Τούρκων. Αλλ' ίσως αι εστεμμέναι της Γαλλίας κεφαλαί και αυτό της Ελλάδος το όνομα ηγνόουν τότε! Είμαρτο διά της Ιταλίας, ως διά μαγικού φακού, ν' ανακαλύψωσι το γλυκύ Ελληνικόν φως, το οποίον αφθόνως περί αυτούς διεχέετο.

Και αληθώς άφθονον διεχέετο εν Ιταλία τότε το Ελληνικόν πνεύμα διά των σοφών, οίτινες εξ Ανατολής είχον εγκατασταθή εις τας μεγαλουπόλεις αυτής και εγκαταστήσει πανταχού Ελληνικάς σχολάς, αίτινες εγένοντο τοσαύτα περιφανή διά την όλην ανθρωπότητα φυτώρια. Ακριβώς κατά το έτος εκείνο, καθ' ό εγνώριζε την Ιταλίαν η Γαλλία, ο σοφός Ιωάννης Λάσκαρις, άρτι εξ Ανατολής επανελθών και αποκομίσας πλουσίαν συλλογήν αρχαίων χειρογράφων, εξέδιδε τους πλείστους των Ελλήνων ποιητών και συγγραφέων.

Ούτωσί ζωηρώς συνταρασσομένην την Ιταλίαν, οργώσαν πάντοτε προς νέας του νοός αποκαλύψεις, σφριγώσαν εκ νεότητος μεθ' όλην την πολιτι-

2 Sainte Beuve. Tableau Historique et critique de la poésie française et du Théâtre français au XVI Siécle. I Poésie française.

κὴν τυραννίαν καὶ τοὺς τοπικοὺς περισπασμούς της, ἀμέσως ἐννόησεν, ᾐσθάνθη καὶ ἠγάπησεν ἡ μεσαιωνικὴ Γαλλία τοῦ Βιλλὼν καὶ τοῦ Ἰωάννου Μαρώ. Βεβαίως δὲν τῇ ἦτο ἔτι ἐφικτὸν νὰ κατανοήσῃ πάντα τὰ μεγάλα καὶ εὐτυχῆ τοιούτου ὀργασμοῦ ἀποτελέσματα, τὴν ὑψηλὴν ἀποστολὴν ἣν ἐπρόκειτο ν' ἀναλάβῃ ἔθνος, θραῦον ἀποτόμως ἀλλὰ δι' ἡρωϊκῆς ἐργασίας τοῦ παρελθόντος τὰ δεσμὰ, τῆς πνευματικῆς δουλείας τὴν πέδην, διότι ἡ Γαλλία Καρόλου τοῦ Η' ἀκριβῶς τότε ἀνένηφεν ἐκ τῆς νοσηρᾶς νάρκης, ἥτις τὴν κατεῖχεν.'Αλλ' ἡ Γαλλία ἐκείνη ἦτο πάντοτε ἡ ἰδιοφυὴς χώρα, ἡ ἐκθρέψασα τὴν ὑψηλόφρονα, τὴν ἁβρὰν νεωτέραν Γαλλίαν, ἥτις ἐγένετο ἡ ἔνθους τῆς ἐλευθερίας ἀπόστολος κ' ἐπέφερε τὸ ὕστατον γενναῖον κατὰ τοῦ δουλικοῦ παρελθόντος κτύπημα. Ἀντελήφθη ἀμέσως τότε ὅτι μεγάλα παρασκευάζονται ἔργα, ἐθαμβώθη πρὸ τοῦ ἀπλέτου φωτὸς, τὸ ὁποῖον ἀντιμετώπιζε, κ' ἐζήτησε νὰ συνειθίσῃ τὴν λάμψιν ἐκείνην, τῆς ὁποίας τὴν ἀνταύγειαν ἔφερεν ἐν τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ. Καραδοκοῦσα τὴν ἐπίκαιρον στιγμὴν, ἔλαβε τὸ μήνυμα τοῦ Λουδοβίκου Σφόρτζα. Εἰσῆλθεν ἐν Ἰταλίᾳ, ἀγνοοῦσα τὴν Ἰταλίαν, οὐδὲ συναισθανομένη τὴν ἀποστολὴν δι' ἣν προώριστο. Εἰσερχομένη ἡμιβάρβαρος ἐπόθει αἱματοχυσίας, δῃώσεις καὶ κατάκτησιν. Ἀλλ' εὐθὺς ἀφωπλίσθη παρὰ τῆς θελκτικῆς χώρας, ἐμυήθη παρ' αὐτῆς εἰς τὰ μυστήρια, ἵνα βραδύτερον τὴν νικήσῃ ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ σταδιοδρομίᾳ, τὴν ὁποίαν ἐνθουσιωδῶς καὶ εὐλογουμένη ἔφερεν εἰς εὐτυχὲς τέρμα.

Ἀποχαιρετῶσα τὴν Ἰταλικὴν χώραν καὶ ὑπερβαίνουσα αὖθις τὰς Ἄλπεις, ἀπεκόμιζε τὰς ζωηρὰς ἐντυπώσεις, τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ἀναπτύξεως, ἅτινα ἐν Παρισίοις ἐξέθρεψαν οἱ Ἕλληνες σοφοὶ καὶ οἱ Ἰταλοὶ καλλιτέχναι. Μετάγομαι, κύριοι, εἰς αἰῶνα, οὗτινος τὰ ἔργα καὶ αἱ τάσεις, ἡ ἱστορία πᾶσα, ἀποτελοῦσι τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Εἰς μόνον τὸ ἐνδιαφέρον ὑμῶν ἀφορῶν, ἀπετόλμησα νὰ συνοψίσω τὴν πολυσέλιδον καὶ πολύπλοκον ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Γαλλίᾳ ἐν πραγματείᾳ, ἧς τινος ἀποδειλιῶ νὰ ἐκτείνω τὰ ὅρια, ἀλλ' οὐχ ἧττον ποθῶ νὰ σᾶς ἐκτυλίξω τὰς περιφανεστέρας σελίδας. Ἐάν ποτε ἡ Ἑλλὰς ἐγνώσθη ἐν πάσῃ αὐτῆς λεπτομερείᾳ καὶ ἐκτάσει, ἐὰν ἠγαπήθη ἀληθῶς μέχρις ἀποθεώσεως, ἐὰν ἐθαυμάσθη, κ' ἐγένετο τὸ μύχιον ὄνειρον καὶ ἡ φωτεινὴ ὁδηγὸς πρὸς νέαν γῆν ἐπαγγελίας, δικαίως ἐγκαυχᾶται ὁ ΙϚ' αἰὼν ὅτι πᾶσα αὕτη ἡ μελέτη καὶ ἡ στοργὴ εἰς αὐτὸν ἀποκλειστικῶς ἀνήκει. Δὲν ἦσαν Γάλλοι, Ἄγγλοι, Ἰταλοί, Γερμανοί, Ἱσπανοὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, ἀλλ' Ἕλληνες τὸν νοῦν, τὴν καρδίαν, τὸν τρόπον τοῦ ζῆν καὶ ἐκφράζεσθαι.

Γ'.

Ἀπὸ τῆς ἁλώσεως αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔτι πρότερον

εἶχον περιέλθει καὶ τὴν Γαλλίαν οἱ Ἕλληνες σοφοὶ μετανάσται, ἀσφυκτοῦντες ἐν τῇ μεμολυσμένῃ τοῦ Βυζαντίου ἀτμοσφαίρᾳ. Δυστυχῶς ἦσαν ὀλίγιστοι, οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιφέρωσιν ἀμέσως ὁποῖα ἐν τῇ ἐνθουσιώσῃ Ἰταλίᾳ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα. Ἡ Γαλλία δὲν εἶχεν ἔτι ἠλεκτρισθῆ. Ὁ σπινθὴρ ὅστις ἔλειπεν εἰς τὸν εὔφλεκτον κ' ἐνθουσιώδη γαλλικὸν χαρακτῆρα μετεδόθη ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ πυρκαϊᾶς. Ἐκεῖθεν, ἀκολουθῶν ἐπανερχόμενον τὸν Κάρολον Η', ἦλθεν ὁ Ἰωάννης Λάσκαρις εἰς Παρισίους. Ὁ Γεώργιος Ἑρμώνυμος, τῆς καλλίστης γραφῆς τοῦ ὁποίου χειρόγραφα παραφυλάττει ἔτι ἡ Ἐθνικὴ τῆς Γαλλίας Βιβλιοθήκη, ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ Κερκυραῖος Νίκανδρος, ὅστις ἐν Βενετίᾳ ἐγένετο γραμματεὺς τοῦ πρεσβευτοῦ Καρόλου Ε', πάντες οὗτοι, οἵτινες προηγήθησαν ἢ ἠκολούθησαν τὸν Λάσκαριν ἐν Γαλλίᾳ, ἀπετέλεσαν ἐν Παρισίοις ἑλληνικώτατον κέντρον, τόσας σχολάς, ἐν αἷς συνέρρεον τὰ γαλλικὰ πλήθη, ἐν ἐνθουσιασμῷ καὶ ἁγίᾳ πίστει, ἵνα δροσισθῶσιν ἐν ταῖς διαυγεστάταις πηγαῖς τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἰλιάδος.

Αἱ Ἀθῆναι μετεβιβάσθησαν εἰς Φλωρεντίαν, κ' ἐκεῖθεν ἔπειτα εἰς Παρισίους. Δὲν γνωρίζω διατί—κατὰ ποῖον παράδοξον ἰδεῶν εἱρμὸν—ἡ σεμνὴ μορφὴ τοῦ πολιοῦ κ' ἐμπνευσμένου Λασκάρεως μοὶ ἀναμιμνήσκει τὸν Ἀπόστολον Παῦλον ἐν Ἀθήναις. Τὸν ἴσα ἐμπνευσμένον καὶ σοφὸν χριστιανόν, ὅστις ἐν Ἑλλάδι διδάσκει τὸν τέως ἄγνωστον θεὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀγάπης, ὡς ὁ Ἰωάννης Λάσκαρις ἐν Γαλλίᾳ τὴν ἄγνωστον Ἑλλάδα τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἀναγεννήσεως. Περὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας διδασκάλους συνωστίζοντο οἱ Budé, Ἔρασμος, οἱ Στέφανοι, ὁ Ῥεϋχλίνιος, ὁ Ἰωσὴφ Σκάλιγερ, ὁ βαθὺς γνώστης τῆς Δωρικῆς διαλέκτου, ὁ Καζωμπών, ὁ ἐκδότης τοῦ Διογένους Λαερτίου καὶ Ἀθηναίου—οἱ ἀκαταπόνητοι Ἑλληνισταί, τοὺς ὁποίους δικαίως ἀποκαλεῖ ἡ ἱστορία ὡς τοὺς κυρίους παράγοντας τῆς ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ Ἀναγεννήσεως.

Τότε δὴ ἄρχεται πυρετώδης ἐποχὴ ἀγώνων καὶ ἀποκαλύψεων νέων. Ἡ Γαλλία προέρχεται εἰς νέας μετὰ τοῦ Ἰταλικοῦ πνεύματος ἐπιμιξίας διὰ τῶν ἐκστρατειῶν Λουδοβίκου τοῦ ΙΒ' καὶ Φραγκίσκου Α', ὡς ἐκ τῶν ὁποίων νέαν ἀναλαμβάνει ζωὴν καὶ ἰσχυροτέραν εἰς τὸ ἑαυτῆς ἔργον ὤθησιν. Ὑπὸ τὴν πατρικὴν βασιλείαν Λουδοβίκου τοῦ ΙΒ', συναποτελεῖται σύγχρονος πρόοδος ἔν τε τοῖς νόμοις, τῇ διοικήσει καὶ τοῖς οἰκονομικοῖς τοῦ Κράτους. Πρὸ ἐτῶν εἶχον κατασιγάσει οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοί· ἐξησφαλίσθη ἐπομένως ἡ δημοσία τάξις, ἀνεκηρύχθη ἡ προστασία τοῦ λαοῦ ἀπέναντι τῆς ἀπληστίας τῶν ἀρχόντων, ηὔξησεν ὁ πληθυσμός, ἐνισχύθη τὸ ἐμπόριον μετὰ τῶν ἀνθηροτέρων Ἰταλικῶν πόλεων. Πᾶσα αὕτη ἡ εὐημερία ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸν πολυπράγμονα καὶ πεφωτισμένον τοῦ Λουδοβίκου πρωθυπουργὸν Γεώργιον d' Amboise, τὸν δοξομανῆ κληρικὸν ὅστις

ἐπωφθαλμία τὴν παπικὴν τιάραν, καὶ πρὸς τὸ φαεινὸν τοῦτο ὄνειρον ἔτεινον πάντες οἱ ἀγῶνές του.[1]

Τότε συνελέγησαν τὰ ἁπανταχοῦ τοῦ κράτους ἔθιμα καὶ μελετᾶται τὸ δίκαιον ὁποῖον ἐφαντάσθησαν καὶ διετύπωσαν οἱ Ῥωμαῖοι. Πανταχόθεν περισυνάγονται τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα, τὸ δὲ μῖσος κατὰ τῶν βεβήλων ἐπιδρομέων τῶν μνημείων τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ τέχνης κατέστη φανατικὴ ἀληθῶς θρησκεία. Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐπιτείνονται οἱ ἀγῶνες καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ τέως ἀγνοουμένη ἀρχαιότης, ἡ μεγάλη καὶ εὐγενὴς τῶν ἐθνῶν μήτηρ. Θερμότερον αἷμα, ἀγάπης φλὸξ νέα ὑπεισέρχεται ἐν ταῖς φλεψὶ τῶν γαλατῶν διὰ τοῦ θείου νέκταρος τοῦ Ὁμήρου καὶ Σοφοκλέους. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη τῆς σεμνῆς κ' ἐπαγωγοῦ ἀρχαιότητος ἐπέφερε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ψυχῶν καὶ διήνοιξεν ὁρίζοντα νέον. Ἡ ἀνθρωπότης ἀνεῦρεν ἐν αὐτῇ βάσεις ἠθικῆς ἡδυτέρας, κ' ἐπεζήτησε δι' αὐτῆς οὐχὶ τὴν κατάρριψιν τοῦ βωμοῦ, ἀλλὰ τὴν ἔκτασίν του, οὐχὶ τὴν κατάργησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀλλὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐλεήμονα καί πως συμφιλιουμένην μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.[2]

Οἱ Παρίσιοι, οἵτινες τῷ 1300 ἀφήρπαζον παρὰ τῶν Ἑβραίων τὰ χειρόγραφα ἵνα τὰ ἐξαφανίσωσι, τῷ 1508 τὰ ἐξαγοράζουσιν ἀδρᾷ τιμῇ ἵνα τὰ φέρωσιν εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Οἱ Παρίσιοι τοῦ 1500 συρρέουσι καὶ κατακλύζουσι τὴν ὁδὸν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἵνα ἐκ τοῦ ἐκεῖ τυπογραφείου πορισθῶσι τὸ βιβλίον τῶν ἀρχαίων μύθων, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ὁ Ἔρασμος. Ὁ Ὁλλανδὸς τὴν πατρίδα, Ἰταλὸς τὴν διάνοιαν σοφός, τοῦ ὁποίου πᾶσα ἡ ζωὴ κατετρίβη περὶ τὴν ἀνακάλυψιν, τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν ἔκδοσιν χειρογράφων· ὁ μαθητὴς τοῦ Γεωργίου Ἑρμωνύμου, ὁ καθιερώσας ἴδιον σύστημα προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομά του μέχρι τῆς σήμερον. Οἱ Παρίσιοι τοῦ 1507 ἐκτυποῦσι τέλος τὸ πρῶτον ἑλληνιστὶ βιβλίον, περιέχον γνωμικὰ τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος. Τότε ὁ Budé ἡρμήνευε λατινιστὶ τὰ φιλοσοφικὰ τοῦ Πλουτάρχου, ὑπεμνημάτιζε τοὺς Πανδέκτας καὶ συνέθετε τὴν σοφὴν ὕλην, ἥτις συνέβαλεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Θησαυροῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*.

Ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ ἀληθοῦς τούτου Θησαυροῦ συνδέεται τὸ ὄνομα τῶν Στεφάνων—τῶν τυπογράφων μεταφραστῶν, ἑρμηνευτῶν, συγγραφέων καὶ στιχοπλόκων, τῶν ὁποίων ὁ οἶκος καὶ τὸ ἐργαστήριον ἀπετέλεσεν ἀληθῆ βωμὸν τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων. Διέτρεξαν πάσας τῆς Ἰταλίας τὰς βιβλιοθήκας, ἐμελέτησαν βιβλία καὶ μνημεῖα, συνεκάλεσαν περὶ ἑαυτοὺς ξυνωρίδα σοφῶν καὶ παρεῖχον ἀπὸ τοῦ τυπογραφείου των ψυχαγωγὸν πάντοτε τροφὴν εἰς τὰ διψῶντα πλήθη. Ἑλληνισταὶ βαθεῖς καὶ ἑλληνόγλωσσοι οἱ πλεῖστοι, ὡς ὁ Ῥοβέρτος καὶ ὁ υἱός του Ἐρρῖκος, ἐξέδιδον τὸν

1 Henri Martin. Histoire de France. Tome VII σελ. 233 καὶ ἐφεξῆς.

2 Michelet ἔνθα καὶ ἀνωτέρω. Σελ. 186 κτλ.

Αἰσχύλον, τὸν Ἀλικαρνασσέα Διονύσιον, τὸν Δίωνα Κάσσιον, τὸν Ἀππιανόν, τὰ ἐκκλησιαστικὰ τοῦ Εὐσεβίου, ἐνῷ συγχρόνως κατήρτιζον τῇ συνεργασίᾳ τῶν Ἑλλήνων σοφῶν καὶ ἑλληνιστῶν τὸ μέγα ἐκεῖνο Λεξικόν, τὸ ὁποῖον ἀπηθανάτισε τὸ ὄνομά των.

Δ'.

Τὸ ἔδαφος εἶχεν ἱκανῶς καλλιεργηθῆ ὅπως προέλθῃ ἀνθηροτέρα βλάστησις. Ὁ δόκτωρ μοναχὸς Ῥαβελαί, ὁ φιλόσοφος καὶ ἀνηλεὴς σατυρικός, ὁ μηδενὸς—ἐκτὸς ἴσως ἑαυτοῦ—φεισθεὶς διὰ τοῦ καυστικοῦ ἰοῦ του, διαγράφει νέαν ἐν τῇ γαλλικῇ γλώσσῃ ἀρχὴν καὶ πλουτίζει καὶ ποικίλλει τὸ ὕφος του διὰ τῆς σπουδῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων τοῦ λόγου ἀριστοτεχνῶν. Κατατρώγει, οὕτως εἰπεῖν, τὰ βιβλία, ἵνα ἀνακαινίσῃ ἐντελῶς τὰς ἰδέας του καὶ τὴν ὑφὴν τῆς γλώσσης. Ὁ du Bellay ἐπιζητεῖ τὴν ἐξιχνίασιν τῶν μυστηρίων ἑκατέρας τῶν γλωσσῶν, καὶ φοβούμενος μή τοι παρασυρθῇ ἡ πάτριος ἀπὸ τοῦ ῥεύματος τῆς ἑλληνικῆς, ἐπιζητεῖ νὰ μεταγγίσῃ ἐν τῇ γαλλικῇ τὴν χάριν μόνον καὶ τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης τοῦ Ξενοφῶντος. Τὸν Ἰωάννην Μαρὼ εἶχε διαδεχθῆ ἐν τῇ γαλλικῇ Αὐλῇ ὁ υἱός του Κλεμέντιος, πρὸς τὸν ὁποῖον, μᾶλλον πεφωτισμένος, διεφιλονείκει τότε τὰ πρωτεῖα ὁ Mellin de Saint-Gélais. Μετ' αὐτῶν καθιερώθη, συμφώνως πρὸς τὰς συγχρόνους κοινωνικὰς τάσεις, νέον εἶδος ποιήσεως, ἀρξαμένης νὰ παρεκκλίνῃ ἐπαισθητῶς ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γαλατικῆς σχολῆς.

Ἐνταῦθα συναντῶμαι μετὰ τῆς εἰκόνος τοῦ Φραγκίσκου Α', ὅστις ἐν παντὶ τούτῳ τῷ ἀναμορφωτικῷ ἀγῶνι διαδραματίζει περιφανὲς πρόσωπον λογίου βασιλέως καὶ προστάτου τῶν γραμμάτων. Εἶνε ἀδύνατον, μεθ' ὅσα καὶ ἂν εἶπον κατὰ τοῦ ὑψηλόφρονος τούτου μονάρχου, ν'ἀποκρύψω τὴν ἀγάπην μου πρὸς τὸν ἥρωα τῶν πολέμων τῆς Ἰταλίας· πρὸς τὸν εὐγενῆ βασιλέα, ὅστις κατὰ τοὺς ταραχώδεις ἐκείνους χρόνους, καθ' οὓς ἡ σπάθη καὶ οὐχὶ τῶν συνεδρίων αἱ ἀποφάσεις ἐξεχώρουν τὰς χώρας, ὠνειροπόλησε καὶ εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας· πρὸς τὸν φίλον τοῦ Λεονάρδου δὲ Βίντζη καὶ Λέοντος τοῦ Ι'· πρὸς τὸν ἱδρυτὴν τῆς *Γαλλικῆς Σχολῆς* καὶ τοῦ *Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου*. Ἐμέμφθησαν τοῦ Φραγκίσκου ὅτι ἠγάπα τὰς γυναῖκας κ' ἐμερίμνα περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, ὅτε ἀνεπαύετο ἀπὸ τῶν ἐρωτικῶν περιπετειῶν. Ὁ ΙϚ' αἰὼν ἦτο ἐποχή, καθ' ἥν, μόλις ἐξελθοῦσαι ἐκ τῶν περιφράκτων πύργων αἱ δέσποιναι ἐνεκαίνιζον ἐν τῇ Αὐλῇ ἐλευθέριον βεβαίως βίον, ἀλλ'οὐχ ἧττον βίον ἀποτελοῦντα καλαίσθητον καὶ ἁβρὰν κοινωνίαν, ἥτις οὐκ ὀλίγον ὑπεβοήθησε τὸ ἔργον τῆς Ἀναγεννήσεως.[1] Ἡ Μαργαρίττα τῆς Ναβάρρας, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Φραγκίσκου, ἐγέ-

1 Βλέπε Saint Marc Girardin, Cours de Litterature dramatique, ἐν τόμῳ Β', τὸ κεφάλ. Prépondérance des femmes dans le monde. Σελ. 1—18.

νετο ἀληθῶς ἡ ἀληθὴς Μοῦσα, ἡ διὰ τῆς γλυκυστόμου λαλιᾶς καὶ τοῦ θελκτικοῦ πνεύματος, ἐμπνεύσασα εἰς τοὺς συγχρόνους ποιητὰς τοὺς τρυφερωτέρους στίχους καὶ παρορμήσασα αὐτοὺς εἰς γενναιότερα ἔργα. Ὁ αἰὼν οὗτος εἶνε αἰὼν τὸν ὁποῖον, ἔν τε τῇ πολιτικῇ καὶ τοῖς γράμμασι, διευθύνουσι γυναῖκες, ἀναλαμβάνουσαι ἐπιτυχῶς τὸν ἐκπολιτιστικὸν ἀγῶνα, διότι πλήττουσιν ἀμέσως τὰς αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου. Τίς οἶδεν ἂν ἐν Ἰταλίᾳ δὲν ἀφωπλίζοντο τοσοῦτον εὐχερῶς αἱ γαλλικαὶ λεγεῶνες, ἐὰν μὴ συνεκίνουν τοὺς ἀγρίους ἐπιδρομεῖς τὰ δάκρυα τῶν ὡραίων ὀφθαλμῶν τῆς Φλωρεντίας καὶ Πίσης!

Ὁ Φραγκῖσκος ἐγένετο εἷς τῶν κυρίων ἐργατῶν τῆς Ἀναγεννήσεως· ἵδρυσε τὴν γαλλικὴν σχολήν, ἐν ᾗ καθιέρωσεν ἕδραν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀναλαβὼν οὕτω ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ προστασίαν πάντας τοὺς σοφοὺς ἐργάτας βελτίονος πνευματικῆς καταστάσεως. Νέαν τότε διὰ τῆς ἐπισήμου ταύτης ἀναγνωρίσεως ἀνέλαβε ζωὴν τὸ γαλλικὸν ἔθνος, τοῦ ὁποίου διηνοίγοντο ὁσημέραι τὰ τεθαμβωμένα ὄμματα. Ἰδοὺ περικοπαί τινες τοῦ σχετικοῦ διατάγματος, διὰ τῶν ὁποίων δικαιολογεῖ ὁ εὔμουσος βασιλεὺς τὴν σύστασιν τοῦ βασιλικοῦ τυπογραφείου:

«Ἐπιθυμοῦμεν—γράφει—ὅπως πάντες καὶ ἕκαστος ἰδίᾳ πληροφορηθῇ »ὅτι ἡ προσφιλεστέρα ἡμῶν ἐπιθυμία ὑπῆρξε καὶ εἶνε πάντοτε ἡ παροχὴ »πάσης προστασίας καὶ ἐπαγρυπνήσεως ἡμῶν πρὸς τὰ γράμματα, καὶ ἡ »καταβολὴ πάντων ἡμῶν τῶν ἀγώνων ὅπως διευκολύνωμεν τῇ νεότητι »βασίμους σπουδάς. Ἀλλ' ἐσκέφθημεν ὅτι ὑπελείπετό τι ἔτι πρὸς ἐπιτάχυνσιν τῆς προόδου τῆς φιλολογίας, ἀναγκαῖον ἄλλως τε ὅσον καὶ ἡ δημοσία διδασκαλία — ἤτοι πρόσωπόν τι κατάλληλον, ὅπως ἀναλάβῃ εἰ»δικῶς ὑπὸ τὴν ἡμετέραν προστασίαν καὶ τῇ συνδρομῇ ἡμῶν, τὴν ἑλλη»νικὴν τυπογραφίαν, ἵνα ἀλανθάστως ἐκτυπωθῶσιν οἱ Ἕλληνες συγγρα»φεῖς πρὸς χρῆσιν τῆς νεότητος τοῦ ἡμετέρου βασιλείου. Ἀληθῶς διακε»κριμένοι ἐν τοῖς γράμμασιν ἄνδρες παρέστησαν ἡμῖν ὅτι αἱ τέχναι, ἡ »ἱστορία, ἡ ἠθική, ἡ φιλοσοφία καὶ πᾶσα ἄλλη σχεδὸν γνῶσις ἀπορρέει »ἐκ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ὡς οἱ ῥύακες ἐκ τῶν πηγῶν αὐτῶν».[1]

Ἰδοὺ τὸ κάλλιστον τῆς δόξης τοῦ Φραγκίσκου μνημεῖον, ὁ εὐγλωττότερος κῆρυξ τῆς φιλομουσίας αὐτοῦ. Μετὰ τῶν συμβούλων τοῦ στέμματός του συγκατελέγετο καὶ ὁ πολὺς Budé. Ὅταν οἱ βασιλεῖς ἔχωσι τοιούτους συμβούλους δὲν ἀποθνήσκουσι ποτέ. Ὁ Κονράδος Νεοβὰρ διωρίσθη διευθυντὴς τοῦ ἑλληνικοῦ τυπογραφείου, τὰ δὲ πρότυπα τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων, ἅτινα καὶ σήμερον παραμένουσι ταὐτά, εἶνε ἔργον τοῦ Κρητὸς καλλιγράφου Ἀγγέλου, ὅστι ἦτο αὐλικὸς ἐπίσης τοῦ βασιλέως, ὑπεκκαίων τὸν πρὸς τὰ γράμματα ἔμφυτον ζῆλόν του.

1 Egger. L' hellénisme en France. Tome 1 σελ. 169.

Ε'.

Τοιοῦτος ὀργασμὸς κατεῖχε τὰ πνεύματα, τοιαύτη ἀκαταπόνητος ἐπετελεῖτο ἐργασία, ἥτις προπαρεσκεύαζεν ἁπλῶς καὶ μόνον τὴν νέαν ὁδὸν, τὴν ὁποίαν ἤθελε βαδίσει τὸ γαλλικὸν ἔθνος. Ἡ φιλολογία, καθ' ὅλον τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος κατ' ἐλάχιστον ἀληθῶς ἠδυνήθη νὰ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γαλατικῆς σχολῆς. Ἀόρατος, μυστική, ἀλλ' ἰσχυρὰ εἶνε ἡ πάλη, ἡ συναπτομένη μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἀναμνήσεων, μετὰ τῶν ὁποίων συνδέεται ἀναποσπάστως ἡ ζωὴ ἑνὸς ἔθνους, καὶ τοῦ νεωτέρου καθεστῶτος, τὸ ὁποῖον, μεθ' ὅλην τὴν λάμψιν τὴν ὁποίαν ἴσως ἀναδίδει, μεθ' ὅλην τὴν ὁποίαν περικλείει ζωὴν, παρίσταται ὡς ἀσύνηθες καὶ ξένον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ εὐχὴ, ἡ περιεχομένη ἐν τῷ Διατάγματι τοῦ Φραγκίσκου, ὅπως ἡ γαλλικὴ νεότης λουσθῇ εἰς τὰ νάματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος κ' ἐξέλθῃ ἐκεῖθεν πεφωτισμένη καὶ σθεναρὰ, δὲν ἐβράδυνεν ἀληθῶς νὰ ἐκπληρωθῇ. Ὑπὸ τοὺς Ἕλληνας διδασκάλους καὶ ἑλληνιστὰς ἐμαθήτευεν ὁμὰς νέων ἐνθουσιώντων πρὸς τὰ γράμματα καὶ διεπλάσθη γενεὰ ζηλότυπος πρὸς τὰ ἀρχαῖα τῆς διανοίας ἀριστουργήματα, διαπνεομένη ὑπὸ ἀγάπης πρὸς τὴν παραμελουμένην μητρικὴν γλῶσσαν. Ἀφαρπαζόμενοι ὑπὸ τῶν ὀνείρων τῆς νεότητος, ἀναπολοῦντες ἐν τῇ ζωηρᾷ φαντασίᾳ τὰς δάφνας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ῥώμης, ἐν τῷ πνευματικῷ ἐκείνῳ περὶ ἑαυτοὺς ἀναβρασμῷ ἀσθενῆ μόνον ἀνεκάλυπτον σπινθῆρα, οὐχὶ φεγγοβόλον πυρκαϊάν. Διεκήρυξαν ὅτι οὐδὲν ἔτι ἐγένετο ἐν Γαλλίᾳ, ἠρυθρίασαν πρὸ τῶν ἰταλικῶν θριάμβων, ἀνεμέτρησαν τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις καὶ ὑπεσχέθησαν τῇ πατρίδι ἀκμὴν, δόξαν καὶ μέλλον.

Ἡ περίοδος αὕτη τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, τῶν ἀκαταπονήτων ἀγώνων πρὸς διάπλασιν ἑνιαίας, ἀνθηρᾶς καὶ φιλολογικῆς γαλλικῆς γλώσσης, εἶνε γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἡ φιλολογικὴ ἐπανάστασις τοῦ Ῥονσάρ*. Καὶ ἦτο ἀληθῶς πυρίνη ἐπανάστασις ἡ σταυροφορία αὕτη τῶν ὑπὸ τὸν ἑλληνιστὴν Ἰωάννην Δορᾶ συναντηθέντων νέων, οἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν *Πλειάδα* καὶ ἀφωσιώθησαν ὁλοψύχως εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου καὶ τῆς ποιήσεως ἐν γένει.

Ἦτο ἡ κρίσιμος στιγμὴ τῆς ἐνεργείας. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, διανοῖγον τὰ ὄμματα τοσούτων ἑρμηνευτῶν, λεξικογράφων καὶ σχολιαστῶν, οἵτινες ἦτο ἀδύνατον νὰ κατανοήσωσι τὰ μυστήρια πάντα τῆς νέας γλώσσης, δὲν ἐθέρμανε μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἕνα ἀληθῆ ποιητήν. Οἱ διδάσκαλοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἄλλως τε ὀφείλεται ἡ ἀποκάλυψις καὶ ἡ ὤθησις ἡ πρώτη, προσηλώθησαν εἰς τὸ γράμμα, ἐλησμόνησαν ὅτι ἦσαν Γάλλοι, ἀπέπνιξαν πάντα ἐθνικὸν ἐγωϊσμὸν, καὶ ἀναγνωρίσαντες πολλὴν πτω-

χεῖαν ἐν τῇ πατρίῳ γλώσσῃ, δὲν ἐμερίμνησαν νὰ μεταγγίσωσιν ἐν αὐτῇ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν χάριν τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἔγραφον ἑλληνιστὶ ἢ λατινιστὶ ἀδιακρίτως.

Ὁ Ῥονσὰρ ἠκολούθησεν ἐνθουσιώδης τὴν διδασκαλίαν των, ἀφωσιώθη εἰς τὴν μελέτην τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἰδιοφυΐας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ὅτε συνησθάνθη ἱκανὰς τὰς δυνάμεις ὕψωσε τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν. «Σοὶ συνιστῶ — γράφει ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Franciade αὐτοῦ — »νὰ σπουδάσῃς ἐπιμελῶς τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν, τὴν »ἱσπανικὴν καὶ ἰταλικὴν, ὅτε δ' ἐκμάθεις αὐτὰς ἐντελῶς, τότε ν' ἀπομο»νωθῇς ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ σου καὶ νὰ συνθέσῃς ἐν τῇ μητρικῇ σου »γλώσσῃ, ὡς ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Θεό»φραστος, ὁ Βιργίλιος, ὁ Τῖτος Λίβιος, ὁ Σαλούστιος,ὁ Λουκρήτιος καὶ τόσοι »ἄλλοι, οἵτινες ἐλάλουν ἣν καὶ οἱ ἐργάται, ὑπηρέται καὶ θαλαμηπόλοι »γλῶσσαν. Διότι εἶνε ἔγκλημα καθοσιώσεως νὰ ἐγκαταλίπῃ τις τὴν πά»τριον,ζῶσαν καὶ ἀνθηρὰν,ἵνα ἐκθάψῃ τίς οἶδε ποίαν τέφραν τῶν ἀρχαίων.[1] »

Ὁ Ῥονσὰρ ἦτο ὁ πρῶτος ἀληθὴς τῆς Γαλλίας ποιητὴς, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀποκαλυπτομένην Ἑλλάδα.Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ εἰργάσθησαν ὅτε Ἐρρῖκος Στέφανος ὁ νεώτερος, ὁ Στέφανος Πασκιὲ καὶ ὁ Bellay. Ἀλλὰ τοῦ Ῥονσὰρ ἡ φήμη εἶχεν ὑπερβῆ τὸ γαλλικὸν ἔδαφος, καὶ ἡ φωνή του εὗρεν εὐτυχῆ ἀπήχησιν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν λογίων τοῦ ἔθνους.Ἦτο ὁ φωτεινὸς ἀστὴρ, τὸν ὁποῖον περιεκύκλωσαν τοσαῦτα σελαγίζοντα ἄστρα — ὁ Remy Belleau, Ἰωακεὶμ du Bellay, Στέφανος Jodelle, Ἰωάννης καὶ Ἀντώνιος de Baif—ἅτινα ἀπετέλεσαν μετ' αὐτοῦ τὴν *Πλειάδα*.

Ἐνθουσιώδεις καὶ ἀληθεῖς ποιηταὶ οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν τῆς Πλειάδος, ἐπεζήτησαν νὰ ἐγκαινίσωσιν ἀληθῆ ἀκμῆς τῶν γραμμάτων περίοδον. Ἡ ἐπιτυχία δὲν ἐπηκολούθησεν ὁποία ἐφαντάζοντο τοὺς ἑαυτῶν ἀγῶνας, ἀλλ' ἦτο ἔντιμος καὶ ἡρωϊκὴ ἡ ἐπιβολή των. Διὰ τὸν Ῥονσὰρ, ὅστις ἀναμφιλέκτως ἦτο ὁ κράτιστος τῆς σχολῆς καὶ περὶ οὗ ὁ Βοαλὼ εἶπεν ὅτι en francais parlait grec et latin, ἐγνωμάτευσαν ὅτι ἦλθε πολὺ ἐνωρὶς καὶ ἐβάδισε πολὺ ταχέως. Εἶνε χαρακτηριστικωτάτη ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ ἀνδρός. Ὁ Ῥονσὰρ, ἀφοσιωθεὶς εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ Πινδάρου, εἰσήγαγε τὴν ᾠδὴν καὶ μετ' ἐπιτυχίας πολλῆς βραδύτερον ἀπεμιμήθη τὴν Ἀνακρεόντειον θυμηδίαν καὶ χάριτα. Ὁ Ῥονσὰρ ἦτο ἀληθῶς διφυής—ὁ γάλλος ἐλεγειακὸς ὁ τελειοποιήσας τοῦ Κλεμεντίου Μαρὼ τὸ ἔργον, καὶ ὁ ἕλλην Πινδαρικὸς καὶ Ἀνακρεόντειος ποιητὴς, ὁ ἐγκαινίσας ἐν τῇ γαλλικῇ στιχουργίᾳ τὸν Ἀλεξανδρινὸν στίχον. Βεβαίως ἐὰν δὲν προσηλοῦτο τοσοῦτον εἰς τὴν ᾠδὴν τοῦ Πινδάρου, ἥτις ἀνάγεται εἰς ἐμπνεύσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ τῷ παράσχῃ πλέον ἡ περὶ αὐτὸν κοινωνία καὶ ἡ ἐποχή του, ἐὰν ἐνεπι-

1 Παρ' Egger ἔνθα καὶ ἀνωτέρω σελ. 238 καὶ ἑξῆς.

στεύετο εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν, ἐν ᾗ ἐναπέκειτο ἁγνὸν τὸ ποιητικὸν τάλαντον, ἤθελεν ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν Γαλλίαν.

Εἶχεν ἀποθάνει τότε ὁ Φραγκῖσκος Α', καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Βαλοὰ ἐπεκάθητο ὁ ἀνάξιος υἱός του Ἐρρῖκος Β'. Ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας εἶχε καταστῆ *συρμός*, τὸν συρμὸν δὲ τοῦτον διηύθυνεν ἡ Αὐλή, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ σέβας καὶ γόητρον ἐνέπνεεν. Ἡ Μαργαρίτα τῆς Σαβοΐας ἀντικατέστησε παρὰ τῷ Ῥονσὰρ τὴν Μαργαρίταν τῆς Ναβάρρας τοῦ Κλεμεντίου Μαρῶ. Ὁ οἶκος τῶν Βαλοά, προσχωρήσας εἰς τὰς τότε θρησκευτικὰς διενέξεις, διῃρέθη εἰς δύο στρατόπεδα, παρὰ τὰ ὁποῖα ἐτάχθησαν καὶ οἱ εὐνοούμενοι παρ' ἑκατέρας μερίδος. Ἡ περὶ τὸν Μαρῶ ἀρχαΐζουσα σχολή, ἡ ἀφωσιωμένη τῇ Μαργαρίτᾳ τῆς Ναβάρρας, ἠκολούθησε τοῦ Καλβίνου τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ Ἄρτεμις τοῦ Ποατιέ, ἥτις ἦτο ἡ εὐνοουμένη τοῦ Ἐρρίκου καὶ παρέμεινε πιστὴ καθολική, ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν ἑαυτῆς πανίσχυρον αἰγίδα τὴν Πλειάδα τοῦ Ῥονσάρ, οὐχὶ ἴσως ἐκ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἢ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὰ γράμματα, ἀλλ' ἐκ γυναικείας μᾶλλον φιλοδοξίας καὶ ζηλοτύπου πεισμονῆς πρὸς μίαν βασιλόπαιδα.

Οὑτωσὶ ἀναγνωριζομένη ἐπισήμως παρὰ τῆς αὐλῆς ἡ *Πλειάς*, ἐρρωμενέστερον ἔτι ἐχώρει εἰς τὸ ἑαυτῆς ἔργον, ὑπὸ τὰς ἐγκαρδιώσεις φιλομαθοῦς καὶ ἀπλήστου κοινοῦ. Ἐκ τῶν de Baif ὁ Λάζαρος μετέφερεν εἰς γαλλικοὺς ἑξαμέτρους τὴν *Ἠλέκτραν* τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου τὴν *Ἑκάβην*, ὁ δὲ Ἀντώνιος τὴν *Ἀντιγόνην*. Ὁ Ῥονσὰρ ἀνεβίβαζεν ἐπὶ τῆς πρώτης γαλλικῆς σκηνῆς μετάφρασιν τοῦ *Πλούτου* τοῦ Ἀριστοφάνους, ἡ δὲ παράστασις αὕτη διεξαχθεῖσα ἐνώπιον τοῦ Ἐρρίκου Β', καὶ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ ἐξήγειρεν ἐπευφημίας φρενητιώδεις καὶ ἄπειρον ἐνθουσιασμόν. Ἦτο τὸ πρῶτον τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου βῆμα πρὸς ποιάν τινα πρόοδον, τὸ πρῶτον ἀπρόοπτον κτύπημα κατὰ τῶν *Σατυρῶν*, τῶν *Μυστηρίων* καὶ *Ἠθοποιϊῶν* τοῦ μεσαίωνος, πρὸ τοῦ ὁποίου δειλιῶσαι ἔκλιναν τὴν ἐξησθενημένην κεφαλήν. Ἐγκατελείφθησαν τὰ καταγώγια, ἔνθα ἡ *Ἀδελφότης τῶν παθῶν* ἐπήγνυε πρόχειρόν τινα σκηνήν, ἱκανοποιοῦσαν τὰς διαθέσεις κοινοῦ ἀμαθοῦς καὶ προστύχου, καὶ ἵδρυσαν τὸν ἱερὸν βωμὸν τῆς Μελπομένης καὶ τῆς Θαλείας ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν Παρισινῶν Λυκείων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐδιδάσκετο τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν δρᾶμα. Τὰ πρόσωπα ἀνελάμβανον πεφωτισμένοι ἐκ τῶν τῆς Πλειάδος ἠθοποιοὶ— ὁ Belleau, ὁ Jodelle—ὅστις καὶ ἐπανηγύρισε κατὰ τὰς ἀποκρέω τοῦ 1552 τὰ πρωτόλεια τοῦ γαλλικοῦ δράματος διὰ πρωτοτύπου τραγῳδίας τῆς *Κλεοπάτρας*.

Δὲν ἦτο ἐνθουσιασμός, ὁ παρακολουθήσας τὴν πρώτην ἐκείνην ἐθνικὴν παράστασιν, ἀλλ' ἀληθὴς παραφορὰ χαρᾶς, χείμαρρος ὅστις ὀγκούμενος ἐπὶ μᾶλλον κατέκλυζε τὸ Λύκειον καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν Παρισίων. Πλῆθος, ποιηταί, ἠθοποιοί, διατελοῦντες ἐν ἀληθεῖ ἐνθουσιασμοῦ μέθῃ διέτρεχον

τὰς ὁδοὺς ἵνα ἐν ἄλλῳ λυκείῳ, ἐν Arcueil τὸ ὁποῖον εἶχε διασκευασθῇ ἑορτασίμως, πανηγυρίσωσι τὸν πρῶτον τοῦ γαλλικοῦ δράματος θρίαμβον. Παρατυχόντα ἐκεῖ που τράγον συνέλαβον αὐθωρεί, ἔστεψαν αὐτὸν δι' ἀνθέων, κισσοῦ καὶ ποικιλοχρόων ταινιῶν, καὶ εἰσαγαγόντες ἐν τῇ ἑορτασίμῳ αἰθούσῃ ἐθυσίασαν αὐτὸν πρὸς τιμὴν τοῦ νικήσαντος ποιητοῦ Στεφάνου Jodelle, ὁ δὲ Baif, μεθύων καὶ ἐστεμμένος ἄνθεσιν, αὐτοσχεδιάζει παιᾶνα τῷ ποιητῇ καὶ τῷ Βάκχῳ ἐν διαλέκτῳ ἑλληνογαλλικῇ.[1]

ς'.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη ἐπανάστασις, τῆς ὁποίας ὕψωσαν τὴν σημαίαν οἱ περὶ τὴν Πλειάδα, δύο κυρίως ἐπηγγέλλετο σκοπούς—τὴν ἀνόρθωσιν τῆς γαλλικῆς γλώσσης καὶ τὴν δημιουργίαν ἀνθηρᾶς, ἐθνικῆς φιλολογίας, ἥτις ζωογονουμένη ὑπὸ τοῦ θάλπους τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔμελε νὰ τάμῃ νέαν ὁδὸν, παρεκκλίνουσαν τῆς πεπατημένης.. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι τῆς νέας σχολῆς τοῦ Ῥονσάρ, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ δεύτερον στάδιον τῆς ἐνεργείας τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἦσαν καὶ παρέμειναν ἀτυχῶς, παρὰ τοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν φιλοτίμων καὶ πατριωτῶν νέων, προπαρασκευαστικὴ διὰ τὸν ἑπόμενον αἰῶνα ἐργασία, αἰῶνα τὸν ὁποῖον ἀνοίγει ὁ Μαλέρβης καὶ τιμᾷ ὁ Ῥακίνας καὶ ὁ Κορνήλιος.

Ἡ Ἑλλὰς ἐκθαπτομένη ἀπὸ τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν σπλάγχνων τῆς γῆς, οὐδ' ἐν Ἰταλίᾳ κατενοήθη ἐντελῶς, ἀλλὰ κατενοήθη ὑπ' αὐτῆς ἀκοπώτερον καὶ μᾶλλον ταχέως, διότι ἦτο καὶ μᾶλλον προπαρεσκευασμένη νὰ τὴν δεχθῇ. Ἰδοὺ διατί ἡ Γαλλία καθυστερεῖ ἐπὶ ἕνα ὅλον αἰῶνα. Ὁ Ῥονσάρ—καὶ λέγων Ῥονσάρ ὁμιλῶ συλλήβδην καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἀγωνιστῶν τῆς Πλειάδος—παρουσιάζει τὰ πρῶτα εὐέλπιδα φαινόμενα, τὰς ἀμυδρὰς καὶ ἀσθενεστάτας ἔτι τοῦ λυκαυγοῦς ἀκτῖνας, αἵτινες ἐξασθενοῦσι τὸ πυκνὸν σκότος, ἀλλὰ δὲν φέρουσι, προαγγέλλουσι μόνον τὴν ἡμέραν. Εἶπον ὅτι ὁ Ῥονσὰρ ἦτο ὁ πρῶτος ἀληθὴς τῆς Γαλλίας ποιητής, ὅς τις οὐ μόνον τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς μετέπειτα μέχρι τοῦ Μαλέρβη ποιητὰς ἐπεσκίασεν ἐντελῶς. Ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ Ῥαβελαὶ τὸ μόνον φιλολογικὸν ὄνομα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐπιδεικνύει ἡ συνταρασσομένη Γαλλία, τὸ συμπαθὲς ὄνομα ποιητοῦ, ὅστις παρηγόρησε τὴν δυστυχίαν τῆς Μαρίας Τυδὼρ, ἠξιώθη τῆς φιλίας τοῦ Τάσσου καὶ τῶν ἐλευθεριοτήτων τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Ἐλισάβετ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ῥονσὰρ ὑπέκυψεν εἰς τὸν κοινὸν ῥοῦν ἀκουσίως, παρὰ τὴν ἐπίμονον ἀντίστασίν του μάλιστα, παρεσύρθη ὅλος ὑπὸ τῆς Σειρῆνος ἀρχαιότητος καὶ en francais il parlait grec et latin. Ἀφοσιωθεὶς εἰς τὸν Πίν-

1 Sainte Beuve ἔνθα καὶ ἀνωτέρω II Histoire du Théatre Francais au XVI Siecle. Σελ. 169—257.

δαρον καὶ γράφων ᾠδὰς ἐλησμόνησεν ὅτι εἶνε Γάλλος καὶ γράφει ἐν ἐποχῇ ἐμφορουμένῃ ὑπὸ ἄλλων αἰσθημάτων, ἐχούσῃ ἄλλο ἰδανικόν. Ὅτε δ' ἐγνώσθη—διὰ τοῦ Βιργιλίου κυρίως — ἡ χαρίεσσα καὶ τρυφερὰ βουκολικὴ τοῦ Θεοκρίτου ποίησις, καὶ ἀφωσιώθησαν οἱ περὶ τὸν Ῥονσὰρ εἰς τὴν διατύπωσιν παραπλησίων ἀγροτικοῦ βίου αἰσθημάτων, ὁποῖος τραγέλαφος καὶ κυκεὼν συναπετελέσθη τότε ὑπὸ τῶν νεοφωτίστων ἑλληνιστῶν! Ὑπὸ τὴν ποιμενίδα Μαργὼ ὑποκρύπτεται ἡ Μαργαρίτα τῆς Ναβάρρας, ὑπὸ τὴν Λουϊζέτην ἡ βασιλομήτωρ Λουΐζα τῆς Σαβοΐας, ἀμφότεραι δ' αἱ ἀφελεῖς ποιμενίδες λαλοῦσι τὴν γλῶσσαν καὶ ἐκτυλίσσουσι τὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἐγίνωσκον οἱ προσπελάζοντες τὴν Αὐλήν. Οἱ εὐγενεῖς, καταλιπόντες τὰ ἑαυτῶν μέγαρα, εἰσῆλθον ἐν τῇ καλύβῃ τοῦ χωρικοῦ, περιεβλήθησαν τὸ ἔνδυμά του, ἀνέλαβον τὸ δρέπανον καὶ τὴν ἀξίνην. Ἀλλ' ὑπὸ πάντα ταῦτα ἀναγνωρίζεται ὁ εὐγενὴς ὁ ἔχων τὰς ἰδέας του καὶ μὴ δυνάμενος νὰ λησμονήσῃ τὴν συνήθη του γλῶσσαν.[1]

Ὁ Ῥονσὰρ ἀνήκει εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς ἐλεγειακὸς ποιητής, κυρίως δ' ἀνήκει αὐτῇ ὡς ὁ πολυπράγμων καὶ μεγαλεπίβουλος ἐργάτης, ὁ θέμενος μετὰ τοῦ Ῥαβελαὶ τὰς πρώτας βάσεις τῆς γαλλικῆς γλώσσης. Ὠνειροπόλησε καὶ ὁλοψύχως εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γαλλικῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἦτο εὐγενὲς ὄνειρον, τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ προχείρου καὶ οὕτω ταχύτατα ἦτο ἀδύνατον ἐξ ὁλοκλήρου νὰ πραγματωθῇ. Ἐλησμόνησε μεγάλην ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν εὐκρινῶς διετύπωσεν ὁ Taine, ὅτι ὅταν ἐπιφαίνηται νέα τις τέχνη, ὁ πρῶτος τεχνίτης δὲν ἀκολουθεῖ τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν ἀλλὰ τοὺς διδασκάλους του, καὶ εἰς πᾶν βῆμα ἐρωτᾷ ἐὰν ἐστήριξε καλῶς τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους κ' ἐὰν ἀληθῶς δὲν προσκόπτει.

Ζ'.

Δεν προβαίνω περαιτέρω, κύριοι. Καταλείπω τὴν Γαλλίαν ἰσχυρῶς συνταρασσομένην καὶ προαγγέλλουσαν μεγάλα ἔργα, ἀληθῆ φιλολογικὴν ἀκμήν. Παρηκολούθησα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα — ἄνευ ἄλλης ἀξιώσεως ἢ ἁπλῆς ἀφηγήσεως ἱστορικῆς—ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως αὐτῶν ἐν Ἰταλίᾳ, κατέτριψα, ὡς ἠδυνήθην συνοπτικώτερον, περὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ὡς τελευταῖον ἔλαβα σταθμὸν τοὺς ἀγῶνας τῆς Πλειάδος. Δὲν προβαίνω περαιτέρω, διότι ὡς ἐπιφανῇ ἐπὶ σκηνῆς ὁ Μαλέρβης, τὸν ὁποῖον ἀμέσως διαδέχεται ὁ χρυσοῦς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' αἰών, παύεται κυρίως πρωταγωνιστοῦσα ἡ Ἑλλὰς καὶ ἀναλαμβάνει ἡ Γαλλία ἐν τῇ πνευματικῇ κινήσει αὐθύπαρκτον πρόσωπον καὶ ἰδίαν αὐτενέργειαν.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἦτο ἡ αὐτή, ὑπὸ τὰς αὐτὰς πανομοιοτύπως περιστάσεις, τὰ αὐτὰ ἐπενεγκοῦσα ἀποτελέσματα, ἐν τῇ

1 E. Egger σελ. 389.

καθόλου ἀναγεννήσει συμπάσης τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἰταλία δύναται νὰ ἐγκαυχηθῇ ὅτι ἦτο ἡ πρώτη προσδεξαμένη τῆς φιλελευθέρου Ἑλλάδος τὸν ἀσπασμὸν, ἀσπασμὸν ὅστις τὴν ἠλέκτρισε καὶ τῇ ἐνέπνευσε τὸν ἀκράτητον ἔρωτα πρὸς τὴν πρόδον. Ἡ Γαλλία τὴν διεδέχθη βραδύτερον, καὶ ἀμέσως ἐδόθη τὸ σύνθημα γενικωτέρας ἀναστάσεως. Συγχρόνως μετὰ τοῦ Ῥαβελαὶ καὶ Ῥονσὰρ ἐν Γαλλίᾳ, ἐπιφαίνεται ἐν Ἱσπανίᾳ ὁ Σερβάντης, ὁ Λόπε δὲ Βέγα, τοὺς ὁποίους ἅμα ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος διαδέχεται ὁ Καλδερὼν, ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Σίδνεϋ, ὁ Σπένσερ, ὁ Σαικσπῆρος. Ἐκπεπληγμένη καὶ ὡσεὶ μαγευθεῖσα, διαδοχικῶς, σχεδὸν συγχρόνως πᾶσα Εὐρωπαϊκὴ χώρα προσεδέχετο τὴν νέαν ζωὴν, τὸ νέον φιλελεύθερον τῆς Ἑλλάδος πνεῦμα, τὸ ὁποῖον, ἀπαυδήσασα ἐν τῇ τυφλώσει τοῦ μεσαίωνος, ἐνεκολπώθη ὡς τὸν ἀναμενόμενον Μεσσίαν. «Μετὰ τὴν φρικώδη νύκτα τοῦ Μεσαίωνος—γράφει ὁ Taine—καὶ τὰ ἀξιοθρήνητα συναξάρια τῶν βρυκολάκων καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, ἦτο θελκτικὸν νὰ ἐπανίδῃ τις τὸν ἀκτινοβολοῦντα Ὄλυμπον τῆς Ἑλλάδος· οἱ ἡρωϊκοὶ καὶ ὡραῖοι θεοί του γοητεύουσιν ἐφάπαξ ἔτι τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων· ὑπεγείρουσι καὶ διδάσκουσι τὸν νέον τοῦτον κόσμον, λαλοῦντες αὐτῷ τὴν γλῶσσαν τῶν παθῶν του καὶ τῆς εὐφυΐας του, ὁ δ' αἰὼν οὗτος τῶν μεγάλων πράξεων, τῆς ὑπερμέτρου αἰσθητικότητος, τῶν παρατόλμων ἐφευρέσεων, ἀκολουθῶν τὰς ἑαυτοῦ τάσεις θ' ἀναγνωρίσῃ ἐν ἐκείνοις τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ καὶ τοὺς γεννήτορας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ κάλλους».[1]

Ἦτο ἡ πεπρωμένη στιγμὴ, καθ' ἣν ἔδει νὰ ἐκλείψῃ ὁ Μεσαίων μετὰ τῶν προλήψεων αὐτοῦ, τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς δουλείας, τῆς παραγνωρίσεως τῶν ἐμφύτων καὶ αἰωνίων δικαίων τοῦ ἀνθρώπου, τῆς διαστροφῆς τοῦ θείου, τοῦ ἀληθοῦς καὶ ὡραίου· ἔδει ἡ ἀνθρωπότης νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φύσιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀπομακρυνθῆ. Καὶ ὡς σωτῆρα τῆς τεταλαιπωρημένης Εὐρώπης ἔταξεν ἡ ἀγαθὴ πρόνοια τὴν χώραν τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἐλευθερίας, τὴν Ἑλλάδα ἥτις εἶχεν ἀποσυρθῆ ἐκ τῆς σκηνῆς τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἵνα ἀναλάβῃ νέον πρόσωπον ἐν τῇ ἐκτυλίξει τοῦ ἀνθρωπίνου δράματος.

Ἐὰν εἶνε ἀληθὲς ὅτι μετὰ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου τίθενται αἱ ἀσφαλεῖς βάσεις τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, αἱ δὲ κοινωνίαι στρεφόμεναι πρὸς τὸ φῶς διακρίνουσιν εὐκρινέστερον τὰς πληγὰς αὐτῶν καὶ τὰς κακίας, εὐκόλως πᾶς τις κατανοεῖ διὰ τί ἡ ἱστορία ἀναγράφει ὡς τὸ εὐτυχέστερον καὶ μεγαλείτερον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα γεγονὸς τὴν μεταβατικὴν ἐκείνην ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, ἀπὸ τοῦ ψεύδους εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἀπὸ τῆς δεισιδαιμονίας εἰς τὸν ἀληθῆ θεὸν, περίοδον, ἥτις καλεῖται *Ἀναγέννησις*. Οὑτωσὶ ἐξηγοῦμαι διὰ τί ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις πραγματείαις ἐλάλησα—ὑπὲρ μέτρον ἴσως—περὶ ἐκπολιτι-

1 H. Taine Histoire de la littérature Anglaise. Tome 1 σελ. 258.

στικῆς ἀποστολῆς, τὴν ὁποίαν ἐπέκειτο ν' ἀναλάβῃ ἡ Ἰταλία, ἥτις ἐπὶ τέλους ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ ἁβρὰ αὕτη καὶ μεγαλεπίβολος χώρα, ὡς ἐκ τοῦ ἰδιοφυοῦς χαρακτῆρος, ἀντελήφθη κατὰ μικρὸν πληρέστερον τὴν Ἑλλάδα, ἥτις μετουσιώθη ὅλη ἐν αὐτῇ. Ἡ Γαλλία ἄρχεται ἀγωνιζομένη ἀπὸ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, δὲν κατεβλήθη, δὲν ἀπηύδησεν, ἀλλ' ἐχώρησεν ἀνενδότως ἐμπρὸς πάντοτε, ἑωσοῦ ἐξέκαυσε τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν, ἥτις παρεγνώρισεν ἀληθῶς ἐν ταῖς χερσὶν ἐκμανέντος ὄχλου τὸν σκοπὸν καὶ τὰς ἐπαγγελίας της ἐν πολλοῖς, ἀλλ' ἐπέτυχε νὰ ἐπιφέρῃ τοῦ παρελθόντος τὸν θάνατον καὶ τὴν εὐτυχῆ κοινωνικὴν ἰσορροπίαν.

Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστας

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΔΡΙΑΤΙΚΟΝ ΚΟΛΠΟΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΑΞΕΙΔΙΟΥ

Α'.—Ὁ ΑΠΟΠΛΟΥΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΧΑΡΥΒΔΕΩΣ

Ἐν πλῷ παρὰ τὴν Αἴγιναν 26 Φεβρουαρίου 1882.

Πρὸ δύο περίπου ὡρῶν ἐπέβην ἐκ Πειραιῶς τοῦ πυροσκάφου τούτου, πλέοντος εἰς Ἑνετίαν. Ἐπ' αὐτῆς τῆς θέσεως, ἐν ᾗ νῦν ἐπιχειρῶ νὰ γράψω τὰς σελίδας ταύτας τοῦ ἡμερολογίου μου, ἀπεχαιρέτισα πρὸ μικροῦ τὴν Μητέρα μου, τὸν ἀδελφόν μου καὶ πληθὺν φίλων θελησάντων νὰ μὲ συνοδεύσωσι μέχρι καὶ τοῦ καταστρώματος. Εἶναι τὸ πρῶτον μακρυνὸν—τριετές, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα—ταξείδιόν μου. Ὁμολογῶ ὅτι ᾐσθάνθην βαθέως τὴν ἄγνωστόν μοι τέως συγκίνησιν τοιούτου ἀποχωρισμοῦ, ὅτε εἶδον τὰς φερούσας τοὺς οἰκείους καὶ φίλους λέμβους ἀπομακρυνομένας τοῦ πλοίου καὶ ἐνόησα τὸν κραδασμὸν τούτου κατὰ τὴν πρώτην στροφὴν τοῦ ἕλικος. Περιστρέψας τὸ ὄμμα εἶδον ὅτι εἰμὶ ὁ μόνος ἐπιβάτης τοῦ πλοίου καθ' ὅλον τὸν ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Ἑνετίαν πλοῦν. Ἐπεθύμουν ἡσυχίαν τινά, ἀλλ' οὐχὶ τοιαύτην! Ἔχω ὅμως καὶ συντρόφους· τὸ μικρὸν γραφεῖόν μου, καὶ τὰ φύλλα τοῦ ἡμερολογίου μου.

Ἐπί τινα λεπτὰ ὥρας, εὑρισκόμενος ἐν τῷ λιμένι Πειραιῶς, διέκρινον ἔτι ἐπὶ τῆς προκυμαίας, ἕνεκα τοῦ λευκοῦ ἐπενδύτου τοῦ ἡνιόχου, τὴν φέρουσαν τὴν Μητέρα μου ἅμαξαν. Ἀλλ' ἀμέσως ἡ ἅμαξα ἐξηλείφθη ὄπισθεν τῶν δένδρων, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ λιμὴν μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ πλοίων ὑπεχώρησεν, ἐγὼ δ' εὑρέθην μεταξὺ τοῦ φανοῦ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τῆς Ψυτταλείας ἐπὶ τῆς *Χαρύβδεως*.

Παράδοξον, ἂν μὴ ἀπαίσιον, φαίνεται τὸ ὄνομα τοῦτο διὰ πλοῖον! Ἐ-

ταξείδευσα ἄλλοτε διὰ τῆς *Παράλου*, διὰ τῆς *Σαλαμινίας*, διὰ τῆς *Αὔρας*, διὰ τῆς *Ἐλπίδος*. Ἐπειράθην μάλιστα νὰ περιγράψω εἰς ἄλλας σελίδας τοῦ ἡμερολογίου τούτου τὰ εὔφωνα καὶ πλήρη ἐννοίας ὀνόματα αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ *Χάρυβδις*, τὸ φοβερώτερον καὶ ἀπαισιώτερον διὰ τὰ πλοῖα ὄνομα, νὰ εἶναι ὄνομα πλοίου! Τέρας θαλάσσιον ἡ Χάρυβδις, κατῴκει περὶ τὸν Σικελικὸν πορθμὸν καὶ κατέτρωγε τὰ κατὰ μοῖράν τινα φερόμενα ἐκεῖ πλοῖα. Ἂν δέ τι τούτων ἐξέφευγε τῶν ὀνύχων αὐτῆς, περιέπιπτε πάντως εἰς τὴν Σκύλλαν. Ἦν δὲ καὶ αὕτη ἡ τερατώδης θυγάτηρ τοῦ Τυφῶνος καὶ τῆς Ἐχίδνης καὶ παρεμόνευεν ἀπέναντι τῆς Χαρύβδεως. Εἶχεν ἓξ δρακοντοειδεῖς λαιμοὺς καὶ δώδεκα ὀξεῖς καὶ ἐξέχοντας ὀδόντας. Καθ' ἅπαν δὲ τὸ σῶμα αὐτῆς προέβαλλον κυνῶν καὶ ἄλλων θηρίων κεφαλαί. Ταῦτα ἔπλαττον οἱ ἀρχαῖοι, μὴ δυνάμενοι, ἐν τῇ ἀτελείᾳ τῶν ναυτικῶν γνώσεων αὐτῶν, ν' ἀντιμαχήσωσι πρὸς τὰ στοιχεῖα, ὅτε ἔπλεον ἐν τοῖς ὕδασιν ἐκείνοις. Πράγματι δὲ ἦν ἐκεῖ καὶ ὑπάρχει ἔτι ἀντὶ τέρατος Χαρύβδεως, βράχος ἀπότομος καὶ ἐπικίνδυνος, ὅπου προσαρασσόμενα ὑπὸ τῆς ἀντιπνοίας καὶ τῶν ῥευμάτων τὰ πλοῖα κατεποντίζοντο. Καὶ ἐν τῇ θέσει δὲ τῆς Σκύλλης ἦν βράχος σπηλαιώδης, παρ' ᾧ ἐνεφώλευον σκυλόψαρα καὶ ἄλλα θαλάσσια θηρία, καὶ ἐφ' οὗ συνετρίβοντο, παρασυρόμενα ὑπὸ τῶν ῥευμάτων, τὰ πλοῖα τῶν ἀρχαίων. Ἐκ τούτων δ' ἐπλάσθη καὶ ἡ παροιμία· «ἀπὸ τῆς Σκύλλης εἰς τὴν Χάρυβδιν».

Φρονῶ ὅτι οἱ Ἰταλοί, ἀρξάμενοι τῆς ἱδρύσεως ἐμπορικοῦ καὶ δὴ ἀτμήρους ναυτικοῦ, καὶ καταρτίσαντες τοιοῦτο οὐχὶ ἀνάξιον λόγου, προσεπάθησαν ν' αὐξήσωσι τὴν σημασίαν αὐτοῦ καὶ διὰ τοιούτων ἐκτάκτων ὀνομάτων, τῆς *Σκύλλης*, τῆς *Χαρύβδεως* καὶ ἄλλων ὁμοίων, ἢ μᾶλλον ἠθέλησαν διὰ τούτων νὰ δείξωσι τὴν ὑπεροχήν των ἐπὶ τῶν στοιχείων καὶ περιφρόνησιν πρὸς αὐτά. Ἔστω. Τοῦτο ἀρέσκει καὶ εἰς ἐμὲ πλέον πάσης ἄλλης ἐξηγήσεως.

Ἀλλ' ἡ ἀδράνεια καὶ ἀπροσεξία τοῦ πρωρέως τῆς *Χαρύβδεως* ἔρχεται ταύτῃ τῇ στιγμῇ νὰ διαψεύσῃ τὴν σχηματιζομένην ἐν ἐμοὶ ἀγαθὴν ἰδέαν περὶ τοῦ Ἰταλικοῦ ναυτικοῦ. Συνηντήσαμεν ὡραῖον ἐμπορικὸν ἀγγλικὸν ἀτμόπλοιον. Διακρίνεται ἐκ τῆς κραταιᾶς σημαίας αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ *Χάρυβδις* δὲν ἔχει τὴν ἑαυτῆς ἀνηρτημένην εἰς τὸ ἀκόντιον τῆς πρύμνης. Μέχρις ὅτου δὲ διαταχθῇ ἡ ἀνάρτησις καὶ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ κεκανονισμένου χαιρετισμοῦ, τὸ ἀγγλικὸν ἀπεῖχε πλέον τοῦ μιλίου, στρέφον ἡμῖν τὴν πρύμνην. Τέλος πάντων ἡ *Χάρυβδις* ἐχαιρέτισεν, ἀλλ' ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος ἀπηξίωσε ν' ἀνταποδώσῃ τὸν χαιρετισμόν. Εἶναι Ἄγγλος καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι πολυσήμαντον...

Ὁ καιρὸς εἶναι εὐδιώτατος. Τοὐλάχιστον πλέων ἔτι ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ὑδάτων, ἔχω παρήγορον τὴν ὡραίαν ταύτην ἡμέραν, ἥτις προώρισται νὰ

μοὶ δώσῃ τὰς τελευταίας ἐντυπώσεις τῆς πατρῴας γῆς ἣν ἐγκαταλείπω σήμερον.

Αὐθημερὸν μ. μ.

Ἡ μοναξία ἤρχισε νὰ μὲ δυσαρεστῇ, ὅτε ἤχησεν ὁ κώδων τοῦ προγεύματος. Παρεκαθήσαμεν ἐν ὅλῳ τέσσαρες· οἱ τρεῖς ἀξιωματικοὶ τοῦ πλοίου καὶ ἐγώ. Ἔμεινα λίαν εὐχαριστημένος ἔκ τε τῆς συντροφίας αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν παρατεθέντων ἐδεσμάτων. Θὰ διανύσω οὕτω πέντε ἡμερονύκτια. Ἔστω.

Πλέομεν δι' ἀτμοῦ καὶ ἱστίων ὁλοταχῶς παρὰ τὴν ἀντίθετον τῇ πόλει τῆς Ὕδρας πλευρὰν τῆς νήσου ταύτης. Χαῖρε καλὴ νῆσος, πατρὶς τῆς Μητρός μου. Εἰς τὴν θέαν τῶν γυμνῶν βράχων Σου ἀναλογίζομαι τὴν γόνιμον κατορθωμάτων ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐσάλευες ἕνα κόσμον καὶ ἐκίνεις πρὸς ἔπαινον καὶ τῶν ἐχθρῶν σου τὴν γλῶσσαν! Ὁ διαδραμὼν καὶ δῃώσας παροιμιωδῶς τὴν Ἑλλάδα Ἰμβραὴμ πασσᾶς, ἐλθὼν ἀπέναντι τῆς ἡρωίνης νήσου ἐξεφώνησε τὸν λακωνικώτατον τοῦτον πανηγυρικόν: «*Πότε θὰ σὲ βάλω εἰς τὸ χέρι, μικρά μου Ἀγγλία!*» — Καταλείπομεν ἀριστερᾷ καὶ μακρὰν τὰς Σπέτσας, τὴν γλυκεῖαν καὶ ἀρωματώδη ἀδελφὴν τῆς Ὕδρας καὶ χωροῦμεν πρὸς τὸν Μαλέαν. Πλέομεν ἀπέναντι τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος μου. Διακρίνω μίαν πρὸς μίαν τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἐφ' ὧν εἶδον ἀνατέλλοντα καὶ δύοντα τὸν ἥλιον εἰς τὸν κόσμον. Μοὶ φαίνονται ὡραιότερα καὶ γλαυκότερα παντὸς ἄλλου ὄρους. Αἱ κορυφαὶ δὲ αὗται διαγράφονται εἰς τὸν ὁρίζοντα ζωηραὶ καὶ χρυσίζουσαι ἕνεκα τῆς καταβάσεως τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν δύσιν. Ἀλλ' εἰς τὸ βάθος ἐκεῖ διακρίνεται ἀμυδρός, ὁ βράχος τῆς κλεινῆς καὶ «ἐρυμνῆς» Μονεμβασίας, τῆς ἐκπροσωπησάσης τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ ὅλους αἰῶνας. Τὸ πλοῖον ὅμως ἤρξατο ταλαντευόμενον· τοῦτο δ' εἶναι ἀλάνθαστον προμήνυμα τῆς γειτνιάσεως τοῦ Μαλέα. Καὶ τῷ ὄντι· ἰδού, προβάλλει ἡ λεοντώδης χαίτη του. Εἶναι λέων αὐτόχρημα· βλέπεις μόνον τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ νομίζεις ὅτι οἱ πόδες του εἶναι βυθισμένοι εἰς τὰ ἔγκατα τῆς θαλάσσης ἵνα ἀναστατώσωσιν αὐτήν. Πάντοτε ἠγάπησα τὸν Μαλέαν, διότι ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος μου, καὶ οὐδέποτ' ἔπαυσα θαυμάζων αὐτόν· εἶναι ἄξιος θαυμασμοῦ καὶ μοὶ ἐδίδαξεν ἐμπράκτως τὴν ἀξίαν καὶ τὸ μεγαλεῖόν του. Ταύτῃ τῇ στιγμῇ εἶναι ὑπέρ ποτε ὡραῖος, διότι στέφεται ὑπὸ χρυσίζοντος νέφους. Μετ' ὀλίγον καλύπτει τὸν ἥλιον διὰ τῆς χαίτης του, ἐν ᾧ ἡ *Χάρυβδις* διέρχεται ἐγγύτατα τῶν ῥωθώνων αὐτοῦ σχεδὸν ἐν ἠρεμίᾳ. Δὲν ἐπιθυμῶ, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀνάγκη ν' ἀποθάνῃ ὁ Μαλέας. Καὶ ἰδού... Ναί!.. Ἀκούω τοὺς κτύπους τῆς ἀξίνης δι' ἧς μεγαλουργὸς ἐργάτης ὀρύσσει τὸν τάφον αὐτοῦ. Ἀποχαιρετίζω μετὰ τοῦ Μαλέα καὶ τὰ λοιπὰ παράλια μέρη καὶ μεσόγεια βουνὰ τῆς πατρῴας γῆς καὶ τὴν μόλις διαφαινομένην ἐν τῇ ἀγκάλῃ τῆς ἑσπέρας Ἐλαφόνησον καὶ κατέρχομαι εἰς

τὴν αἴθουσαν (διότι ἐνταῦθα δὲν βλέπω πλέον), ἵνα χαράξω ἐπὶ τῆς ἐπομένης σελίδος τοῦ ἡμερολογίου τούτου σκιαγραφίαν τινὰ τοῦ Μαλέα.

Β'. Ὁ ΜΑΛΕΑΣ (ΜΑΛΕΑ ΑΚΡΑ)

Ἐνῷ τοσοῦτος γίνεται λόγος περὶ τῆς τομῆς τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς προκυψόντων πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν ὠφελημάτων τῇ Ἑλλάδι, ἐπέσπασε τὴν προσοχήν μου σπουδαιοτάτη μεταβολή, ἐπικειμένη εἰς τοῦτο τὸ ἀντίθετον ἄκρον τῆς Πελοποννήσου, καὶ πηγάζουσα ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ.

Ὁ γίγας τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἡμίσεως τῆς μεσογείου θαλάσσης, ὁ ἐπι χιλιετηρίδας πανίσχυρος θαλασσοκράτωρ καὶ παντοκράτωρ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ ἀνατολῆς πρὸς τὴν δύσιν, ὁ περίπυστος Μαλέας, τὸ φοβερὸν καὶ ἔνδοξον ἀκρωτήριον, μετ' ὀλίγον καθίσταται ἄσημος ἄκρα, γνωστὴ μόνον ἐκ τῆς ναυτικῆς ἱστορίας καὶ τῶν γεωγραφικῶν πινάκων. Τὸ μέγα καὶ τέως ἀδιάσειστον κράτος τοῦ Μαλέα σαλεύεται καὶ μετὰ μικρὸν πίπτει ὑπὸ τὴν σκαπάνην καὶ τὸ γεωφάγον τρύπανον μεγαλουργοῦ ἐργάτου, τοῦ στρατηγοῦ Türr, ὅστις σύρει, ὡς διὰ δύο τεραστίων χειρῶν, τὴν μίαν θάλασσαν πρὸς τὴν ἄλλην καί, ἐξαφανίζων τὸ μεταξὺ γαιῶδες διάστημα, ἀνοίγει νέαν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ὑγρὰν ὁδόν.

Τὸ ἀκρωτήριον Μαλέας, Μάλεια ἄκρα, ἢ Μαλεαὶ (κοινῶς *Κάβο-Μαλέας*) ἦτο καὶ εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων πᾶσι τοῖς ναυτιλομένοις διὰ τὸ κινδυνῶδες τῆς παρακάμψεως. Οἱ ἀρχαῖοι ναυτικοὶ μετὰ τρόμου ἐμνημόνευον τοῦ ὀνόματος τοῦ Μαλέα, καὶ μετ' ἀπελπισμοῦ διέπλεον πρὸ τῆς θηριώδους ὄψεως αὐτοῦ· ὅθεν καὶ τό, οἱονεὶ ἐπικήδειον ῥητόν, τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, νομίζω, ἀναφερόμενον:

Μαλέας δὲ κάμψας, ἐπιλάθου τῶν οἴκαδε.

καὶ τὸ παρὰ τοῖς ἡμετέροις ναυτικοῖς, ὅπερ πολλάκις ἤκουσα ταξειδεύων ἐπὶ διαφόρων πλοίων:

Κάβο-Μαλιά, Κάβο-Μαλιά!
Βοήθα, Χριστὲ καὶ Παναγιά!

Ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ τρὶς μὲν μνημονεύει τῆς πρὸ τοῦ Μαλέα συμφορᾶς τοῦ κλεινοῦ ἥρωος αὐτοῦ, ἅπαξ δὲ τῆς τοῦ Μενελάου. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὰς περιηγήσεις αὐτοῦ ὁ τυφλὸς ἀοιδὸς ἔλαβε πεῖραν ἐξ ἰδίου παθήματος καὶ ὅτι αὐτός ποτε «περιγνάμπτων Μαλειάων ὄρος αἰπὺ» ἐνεπνεύσθη τὴν περὶ αὐτοῦ ζοφερὰν ἰδέαν, ἣν τόσῳ ζωηρῶς ἐκτίθησιν ἐν τοῖς θείοις ἔπεσιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο λοιπὸν παρεισάγει τὸν Νέστορα διηγούμενον τῷ Τηλεμάχῳ περὶ τοῦ πλοῦ τοῦ Μενελάου πρὸ τοῦ Μαλέα τάδε·

Ἀλλ' ὅτε δὴ καὶ κεῖνος, ἰὼν ἐπὶ οἴνοπα πόντον,
ἐν νηυσὶ γλαφυρῇσι, Μαλειάων ὄρος αἰπὺ

ἶξε θέων, τότε δὴ στυγερὴν ὁδὸν εὐρύοπα Ζεὺς
ἐφράσατο, λιγέων δ' ἀνέμων ἐπ' ἀϋτμένα χεῦεν
κύματά τε τροφόεντα πελώρια, ἶσα ὄρεσσιν
Ἔνθα διατμήξας τὰς μὲν Κρήτῃ ἐπέλασσεν
. . . .
. . . Ἀτὰρ τὰς πέντε κυανοπρωρείας
Αἰγύπτῳ ἐπέλασσε φέρων ἄνεμός τε καὶ ὕδωρ.
(Ὁμήρ. Ὀδύσ. Γ. 286).

Ὁ Μαλέας, δύναταί τις εἰπεῖν, ἦν ὁ θρόνος τοῦ ποντομέδοντος Ποσειδῶνος. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἔπνεε μένεα κατὰ τοῦ πανούργου Ὀδυσσέως, τοῦ τυφλώσαντος τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πολύφημον ἔλαβε τρὶς τὴν εὐχαρίστησιν νὰ κατάξῃ δεινῶς ἐνταῦθα πρὸ τοῦ Μαλέα τὸν υἱὸν τοῦ Λαέρτου, ἐκδικῶν τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ διὰ τῆς διασπορᾶς καὶ καταστροφῆς τῶν νηῶν ἐκείνου.[1]

Τοὺς ναυτικοὺς τῆς σήμερον οὐχ ἧττον φοβίζει, ὡς εἶπον, ἡ ἀδηφάγος ἄκρα. Καίτοι δὲ ἡ ναυτικὴ ἐπιστήμη ἐτελειοποιήθη καὶ τὰ μέσα αὐτῆς εἰσὶ πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ πρὸς καταπόνησιν τῶν στοιχείων, καί τοι ὁ ἀτμὸς ὑπερνικᾷ τὴν ὁρμὴν τῶν κυμάτων, ἀλλ' ὅμως πρὸ τῆς ἐξηγριωμένης ὄψεως τοῦ Μαλέα πᾶν πλοῖον ἀνακρούει πρύμναν καὶ σπεύδει πρὸς ὅρμον. Ὁ ῥοῦς καὶ ὁ ῥόχθος τῶν «πελωρίων» κυμάτων τοῦ Μαλέα εἰσὶν ὑπέρτερα παντὸς ἀνταγωνισμοῦ. Ἐν ἡμέραις διαρκοῦς τρικυμίας συναθροίζονται 60—80 ἱστιοφόρα καὶ 15—20 ἀτμήρη πλοῖα ταὐτοχρόνως εἰς τὸν ὅρμον τῆς Ἐλαφονήσου, ἀναμένοντα τὴν καταπράϋνσιν τοῦ θυμοῦ τοῦ ἐξηγριωμένου τούτου λέοντος. Ἐγὼ αὐτὸς ταξειδεύων δι' ἀτμοπλοίου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος Ἰανουαρίου μόλις ἠδυνήθην νὰ σωθῶ εἰς Κύθηρα, ὅπου ἐδέησε νὰ περιμένω ἐπὶ 12 ὅλας ἡμέρας. Ἐπιστρέφων δὲ διὰ τοῦ μεγαλητέρου ἑλληνικοῦ ἀτμοπλοίου εἶδον αὐτὸ ἀνακροῦον πρύμναν καὶ καταφεύγων εἰς Ἐλαφόνησον. Ἐκεῖ ἦσαν ἄπειρα πλοῖα ἀποκεκλεισμένα πρὸ 25 καὶ 30 ἡμερῶν, ἐνῷ τινὰ τούτων ἔπλευσαν ἐνταῦθα ἐξ Ἀφρικῆς ἐν τρισὶν ἡμέραις!

Τῷ ὄντι δὲ ὁ Μαλέας, ὡς λέων ἀκαταδάμαστος καὶ ἀγέρωχος, ἐξηπλωμένος ἐπὶ τῆς μόνης καὶ ἀναποφεύκτου διόδου μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, βλέπει διερχομένους καὶ σβεννυμένους τοὺς αἰῶνας, ὡς σβέννυνται καὶ ἐξαλείφονται τὰ εἰς τὰς πλευράς του θραυόμενα κύματα. Βλέπει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τὸ πρῶτον φοινικικὸν κέλυφος ἐχάραξεν ἀφρόεσσαν αὔλακα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, διερχομένας πρὸ αὐτοῦ μετὰ τῆς παρόδου τῶν αἰώνων τὰς γενεὰς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν ἀκατασχέτως. Βλέπει τὰς κώπας ἀναπληρουμένας ὑπὸ τῶν ἱστίων καὶ ταῦτα συμπτυσσόμενα πρὸ τοῦ ἀτμοῦ. Βλέπει τὰ ἀρχικὰ καί, ὡς εἰπεῖν, νηπιώδη σκα-

1 Ὁμήρ. Ὀδύσ. Δ. 514 Ι. 80, Τ. 187.

ρία ἐξαφανιζόμενα πρὸ τῶν πεντηκοντόρων νηῶν, καὶ ταύτας μεταλλασσομένας εἰς δίκροτα καὶ τρίκροτα καὶ ἐπὶ τέλους βλέπει σήμερον πελώρια πυρόσπλαγχνα θωρακωτὰ παρελαύνοντα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς διατελεῖ ἐν ᾗ ἀπὸ καταβολῆς τῶν αἰώνων διετέλει καταστάσει. Οὐδὲ τὸ παράπαν ἐπηρεαζόμενος ὑπὸ τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ οἱονεὶ ῥέοντος ἀδιαλείπτως πρὸ αὐτοῦ, τότε μὲν ἐκ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Δύσιν, νῦν δ' ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν καθόλου Ἀνατολήν, μένει εἰσέτι καὶ ἐσχεὶ ἀπολίτιστος καὶ ἄγριος. Ἡ τρίαινα τοῦ ἐνοσίχθονος Ποσειδῶνος ἐνταῦθα μόνον, ἐν τῇ περὶ τὸν Μαλέαν θαλάσσῃ, διασώζει ἀλώβητον τὴν ἰσχὺν αὐτῆς. Ὁ Μαλέας εὐφραίνεται καταστρέφων πάντοτε. Καταπίνει ἡδονικῶς εὔανδρα σκάφη μικρὰ ἢ μεγάλα, ἀσθενῆ ἢ ἰσχυρά, αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν ὅταν θραύωνται εἰς τὰς πλευρὰς αὐτοῦ μετὰ κρότου φοβεροῦ πλοῖα καὶ ἀποδέχεται ὡς φθόγγους μουσικοὺς τοὺς γόους καὶ τὰς φωνὰς τῶν ναυαγῶν. . . . . Πρὸς τροφὴν τοῦ θηρίου τούτου, ὅπερ ὠνομάσθη καὶ εὑρίσκεται ἐν τοῖς γεωγραφικοῖς χάρταις «Μαλέας», χρησιμεύουσι καὶ ἄνθρωποι καὶ πέτραι καὶ καρποὶ καὶ ξύλα καὶ χρυσὸς καὶ σίδηρος καὶ πᾶσα κακία εὐφραίνει καὶ ἡδύνει αὐτό. Τίς λησμονεῖ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1795 καταποσιν ἑνὸς τῶν πλοίων τοῦ λόρδου λῃστοῦ Ἔλγιν μετὰ τοῦ ἐκ πλούτου ἀρχαιολογικοῦ φορτίου αὐτοῦ; Ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι ὁ Μαλέας ἡμέραν τινὰ θ' ἀποδώσῃ εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὃν κατὰ πᾶσαν αἰθρίαν πρωΐαν ἀτενίζει φιλίως, τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα συντρίμματα. Λέγω δὲ τοῦτο διότι ὁ Μαλέας, ἂν μὴ ἐδείχθη ἰδιαζόντως φιλάρχαιος ἢ φιλόμουσος, ἐδείχθη ὅμως πάντοτε φιλόπατρις, ὡς θέλω σημειώσει, ἴσως, κατωτέρω.

Ὁ Μαλέας πλὴν τῆς μεγάλης ἐπισημότητος αὐτοῦ, τῆς ἐκ τῆς ἀγριότητος πηγαζούσης, κέκτηται καὶ ἑτέραν, τὴν ἐκ τῆς ἐπιφανοῦς θέσεως αὐτοῦ. Συνέχεια ὢν σειρᾶς ὀρέων μακρόθεν ἐκτεινομένων καὶ βαθμηδὸν — ἐφ' ὅσον προχωρεῖ — ἀπαλλαττόμενος τῶν ἐπὶ τῶν κλιτύων αὐτοῦ καταρρύτων καὶ εὐσκίων χωρίων, καθήκει εἰς τὴν θάλασσαν ψιλὸς καὶ ἀπορρὼξ γινόμενος· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἄκραν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ προβαίνῃ ἐλαττούμενος καὶ λεπτυνόμενος, ἐξ ἐναντίας μεγεθύνεται καὶ ὀρθοῦται παρουσιάζων μέγιστον ὄγκον εἰς τοὺς ἀνέμους καὶ τὰ κύματα. Ἀπὸ τῆς ῥάχεως λοιπὸν αὐτοῦ ταύτης, ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς, καθορῶνται πολλὰ τῶν ἀρεστῶν μερῶν. Μετὰ τὰ Ταίναρον καὶ τὰ Κύθηρα βλέπει τὴν Κρήτην, ὅλον τὸν Ἀργολικὸν μετὰ τῶν Σπετσῶν, τὴν Ὕδραν, τὴν Ἀττικὴν μέχρι Σουνίου καὶ τὰς πλείστας τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Γενικώτερον δὲ σκοπούμενος ὁ Μαλέας κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν αὐτῶν ἔχει οὕτως: Πρὸς βορρᾶν μὲν φέρει τὴν Ἑλλάδα ὅλην· πρὸς μεσημβρίαν ἀτενίζει τὴν Κρήτην καὶ τὸ Λιβυκὸν πέλαγος μέχρις Ἀφρικῆς· ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν, πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμάς, λούεται ὑπὸ τῶν πελάγων Αἰγαίου καὶ Ἰονίου. Παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ ἀντὶ τῆς μικροσκοπικῆς Ἐλαφονήσου

προσέλαβε δορυφόρον άχώριστον τὴν νῆσον τῶν Κυθήρων, ἀφ' ὅτου τὸ μεσάζον ὑγρὸν διάστημα συνετμήθη, διὰ τῆς γενναιόφρονος παραχωρήσεως τῆς πλειάδος τῶν θυγατέρων Ἰονίων νήσων πρὸς τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Ἀλλ' εἰς μάτην ἐπὶ τόσας δεκάδας ἐτῶν περιμένει νὰ ἴδῃ προσερχομένην καὶ ἑτέραν, μᾶλλον δὲ πολυστένακτον καὶ πολυπαθῆ θυγατέρα, τὴν Κρήτην! Πρόθυμος πάντοτε, ὡς γνήσιος Ἕλλην ἀγωνιστὴς τοῦ 1821, ὁ Μαλέας προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας τῶν περὶ αὐτὸν λιμένων καὶ ὅρμων εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἡρωΐνης νήσου καὶ βροντόφωνος ἀντιλαλεῖ εἰς τοὺς κρότους τοῦ ἑκάστοτε ἐκρηγνυμένου ἐπὶ τῆς Ἴδης κεραυνοῦ τῆς Ἐλευθερίας. Πότε ἄρά γε θὰ δεχθῇ εἰς τὰς ρικνὰς καὶ κατεσκληκυίας παρειάς του τὸν ἀσπασμὸν ἐλευθέρου κύματος πεμπομένου ἐξ ἐλευθέρας τῆς νήσου Κρήτης;

Τὸν ὑπὸ τὸν Μαλέαν ὅμως προαιώνιον θρόνον τοῦ ἐνοσίχθονος καταρρίπτει ὁ ἐπικείμενος ἀσπασμὸς τῶν ὑδάτων τῶν κόλπων Κορινθιακοῦ καὶ Σαρωνικοῦ, τὸ δὲ ἀκαταδάμαστον κράτος τοῦ Μαλέα ἐπὶ τῆς Μεσογείου πίπτει ὑπὸ τὰ κτυπήματα τῆς θαυματοποιοῦ ἀξίνης τοῦ αἰῶνος τούτου. Ὁ ἀπέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου ἐπὶ τῆς νήσου Κυθήρων ἐστημένος φανός, ὁ μέγιστος τῶν φανῶν τῶν ἑλληνικῶν ὑδάτων, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Μαλέα ἱδρυόμενος κατ' αὐτὰς φάρος χρησιμεύσουσι μετά τινα ἔτη, μεθ' ἃ συντελεῖται ἡ τομὴ τοῦ ἰσθμοῦ, ἀντὶ ἐπικηδείων λαμπάδων κατὰ τὴν πτῶσιν τοῦ γίγαντος. Τὸ συνδέσαν δ' ἐσχάτως τὴν Κόρινθον μετὰ τοῦ Μαλέα τηλεγραφικὸν νῆμα θ' ἀναγγείλῃ κατὰ τὸ «μόρσιμον ἦμαρ» περὶ τὸ 1886 τὴν ἀποκοπὴν τοῦ νήματος τῆς ἱστορίας τοῦ Μαλέα!

Γ'.—ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΗΜΕΡΑΝ

Ἐν πλῷ, παρὰ τὴν Ζάκυνθον 27 Φεβρουαρίου 1882.

Ἡ *Χάρυβδις* καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἔπλεεν ὡς αὔρα, ἢ ὡς ἡ *Αὔρα*, ἢ μᾶλλον ἐνόμιζες ὅτι ἔπλεε κοιμωμένη. Τοσοῦτον ἦν γαληνιαία καὶ ἤρεμος ἡ θάλασσα. Μόνον τὰς ἀκτῖνας τοῦ τηλεφανοῦς φάρου τῶν Κυθήρων εἶδον κατὰ τὰς πρώτας ὥρας τῆς νυκτός, ὅτε ἡ *Χάρυβδις* παρέπλει τὴν νῆσον τῆς Ἀφροδίτης. Ἐντεῦθεν, πρὸς τὴν Πελοπόννησον οὐδὲν διεκρίνετο ἕνεκα τοῦ σκότους: οὔτε τό, καθ' Ὅμηρον, «ἔφαλον πτολίεθρον» Ἕλος, οὔτε ἡ «κοίλη Λακεδαίμων», οὔτε αἱ ἐκβολαὶ τοῦ κλεινοῦ Εὐρώτα, οὔτ' αὐταὶ αἱ κορυφαὶ τοῦ εὐάνδρου Ταϋγέτου. Μόλις δὲ περὶ τὴν μεσονύκτιον ὥραν διέκρινον, παρακαμπτούσης αὐτὸ τῆς *Χαρύβδεως*, τὸ Ταίναρον ἀκρωτήριον, φωτιζόμενον ἀμυδρῶς ὑπὸ τῆς φθινούσης σελήνης. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε παρ' ἀρχαίοις ἡ εἰς Ἅδου κατάβασις καὶ προσήρχοντο ἵνα καθαρθῶσιν οἱ μιανθέντες ἕνεκα φόνου ἀδίκου. Ὁ Ὀρέστης, φονεύσας τὴν ἀπιστήσασαν μητέρα αὐτοῦ Κλυταιμνήστραν καὶ δικασθεὶς ὑπὸ τῶν δώδεκα θεῶν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ, ἠθωώθη διὰ τῆς λευκῆς ψήφου τῆς Ἀθηνᾶς. Ἀλλὰ δὲν

ἤρκει αὐτῷ ἡ ἀποφυγὴ τῆς ποινικῆς τιμωρίας· διὰ τοῦτο δὲ ἦλ
ταῦθα, εἰς τὸ Ταίναρον ἵνα τελείως ἀπαλλαγῇ τοῦ «ἄγους». Σήμε
τοικοῦσιν ἐκεῖ οἱ ἄζευκτοι καὶ πολεμοχάρμαι Μανιᾶται. Ἅπασα
αὐτῶν εἶναι ξηρὰ καὶ ἄγονος· ἀλλ' οὗτοι ἀναγκάζουσι τοὺς βράχ
ἐκτάκτου φιλοπονίας, νὰ φύωσι κριθὴν καὶ ὄσπρια· ἀρτύουσι δὲ
λανα, ὡς τὸν περιώνυμον ζωμὸν τῶν προγόνων αὐτῶν Σπαρτιατῶ
διὰ τοῦ λίπους τῶν ὀρτύγων, οὓς περίεργος καὶ ἀνάλογος πρὸς τ
τοῦ τόπου οἰκονομία τῆς φύσεως ἄγει ἐκεῖ δὶς τοῦ ἔτους καθ' ἑκατ

Σήμερον τῇ πρωίᾳ περιλαμπὴς ὁ ἥλιος ἀνέδυ ἐκ τῶν κυμάτ
τὴν χώραν τοῦ Μαλέα, ἐκεῖθεν δηλαδὴ ὅπου ἔδυσε χθές, ὡς νὰ
κτέρευσεν ἐκεῖ! Πιθανῶς παρέλιπε κατὰ τὴν νύκτα ταύτην τὸ ἥ
μισυ τῆς περιγείου πορείας αὐτοῦ, ἀφεὶς τοὺς ἀντίποδας ἐν διαρκ
τει, καὶ ἔμεινεν ἵνα ξενισθῇ εἰς τὰ περὶ τὸν Μαλέαν θαλάσσια ἀ
τοῦ Ποσειδῶνος, ἢ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Κυθήρης νήσου μαλακὰ δώμ
Ἀφροδίτης. Τὸ δεύτερον εἶναι πιθανώτερον, διότι σήμερον ἀνατέ
καταπόρφυρος, ὡς νὰ ἔχρισεν αὐτὸν ἡ θεὰ διὰ τῆς περιωνύμου τ
[illegible] πορφύρας, ἐξ ἧς καὶ ἡ νῆσος ἐκέκλητο *Πορφυροῦσσα*.
χυσε τὸ χρῶμα αὐτοῦ τοῦτο ἅμ' ἀναδὺς καὶ ἐπορφύρισε τὰ μαλα
πρωινῆς αὔρας κυμάτια καὶ ἐχρύσωσε τὰ ὑπὲρ τὴν ὡραίαν Ζάκυνθο
πτάμενα ἐλαφρὰ νέφη. Καὶ ὁ ἀρτιπαγὴς δὲ ἐπὶ τῆς μείζονος τῶν
σῶν νήσων φανός, διὰ τῆς θλάσεως τῶν ἀκτίνων τοῦ ὡραίου τούτο
ἐφαίνετο ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ ὡς ἀνημμένος ἔτι.

Ἡ *Χάρυβδις* ἐν τούτοις διαψεύδουσα τὸ δριμὺ ὄνομα αὐτῆς,
ρατος ἀνθρωποφάγου καὶ νηοφάγου, ἢ ἀντὶ σπηλαιώδους βράχου,
ἀδελφὴ αὐτῆς Σκύλλα, εἶναι ὡραῖον θαλάσσιον μέγαρον, βρῖθον χρ
πορφύρας καὶ μεστὸν παντὸς τερπνοῦ καὶ ἀναπαυτικοῦ πράγματο
ἐμὲ κατέχει πλῆξις ἐπὶ τῇ εὐρείᾳ καὶ ἀπολύτῳ κυριαρχίᾳ μου, ὡ
ἐπιβάτου, ἐπί τε τῶν ἀπείρων κοιτώνων αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἀγα
θούσης καὶ τοῦ ἐκτεταμένου καταστρώματος· οὔτε δὲ εἰς τὴν Β
εἰς τὴν Γ'. θέσιν ὑπάρχει τις ταξειδιώτης. Εὐχαρίστως λίαν θὰ ἐ
νὰ μερισθῶ τὴν πενθήμερον ταύτην (μέχρι τῆς 3ης Μαρτίου) κτ
καὶ πρὸς τὸν ἐπαχθέστερον καὶ πληκτικώτερον συμπλωτῆρα.

Πέραν τῆς Κεφαλληνίας μ.

Τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ πλοίου βλέπω μόνον κατὰ τὰς ὥρας τ
ματος καὶ τοῦ γεύματος. Τὰς λοιπὰς μένουσιν εἰς τὸ ἔργον τ
σεκτικοί, ὡς παρατηρῶ, καὶ περὶ πάντων μεριμνῶντες. Ἐν
χουσι τὴν καλοσύνην νὰ μοὶ παρέχωσι πᾶσαν περιποίησιν ὅ τε π
Bruno Vincenzo καὶ ὁ ὑποπλοίαρχος κ. Giuseppe Clausi. Μετὰ
του δὲν ἐγνωρίσθην. Εἶναι περίεργον ὅτι, ἐνῷ χθὲς συνηντήσαμ
ρὰ τὸν Μαλέαν πλεῖστα ἀτμόπλοια καὶ ἱστιοφόρα, σήμερον

ἐθεάθη εἰς τὸν ἡμέτερον ὁρίζοντα.—Ὁ καιρὸς εἶναι εὐδιώτατος. Κατελίπομεν ἤδη δεξιᾷ τὴν Ζάκυνθον, τὴν Κεφαλληνίαν μετὰ τῆς οἱονεὶ συνεχομένης αὐτῇ Ἰθάκης, εἰς δὲ τὸ βάθος τὴν χώραν τῶν Αἰτωλῶν. Πλέομεν πάντοτε πρὸς βορρᾶν ἐν ἀμετατρέπτῳ πορείᾳ. Πρό τινων ὡρῶν οὐδεμία ξηρὰ φαίνεται. Πᾶσα ἑλληνικὴ γῆ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου· οὐδ' ἐλπίζουσιν οἱ ὀφθαλμοί μου ν' ἀτενίσωσιν, ὡς εἰς τελευταῖον σταθμὸν τὴν Κέρκυραν, διότι μετ' οὐ πολὺ τὸ σκότος θὰ καλύψῃ τὸ πᾶν. Ἰδοὺ ὁ ἥλιος ἄνευ ἀκτίνων, ὡς διάπυρος μύδρος, σπεύδει πρὸς τὸ τέρμα τῆς πορείας αὐτοῦ καὶ ἠρέμα καταδυόμενος κρύπτεται εἰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ Ἰονίου πελάγους. Αὔριον θὰ ἴδω τὸν ἥλιον τῆς Ἰταλίας.

Δ'.—ΤΟ ΒΡΕΝΤΗΣΙΟΝ (Brindisi)

28 Φεβρουαρίου 1882. Πρωΐα.

Ἀφυπνισθεὶς ὑπὸ κρότων καὶ φωνῶν, ᾐσθάνθην τὴν *Χάρυβδιν* ἠρεμοῦσαν πλέον μετὰ 48ωρον ἀδιάλειπτον πλοῦν. Ὁ ἥλιος ἤδη ὡδήγησε τὸ πύρινον ἅρμα αὐτοῦ ἔξω τῶν πυλῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ φωτίζει καὶ καλλύνει πᾶσαν τὴν πέριξ φύσιν, ἥτις ἐνταῦθα εὐμοιρεῖ χάριτος. Ἔνθεν καὶ ἔνθεν εἰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ λιμένος, ὅπου λήγει τὸ κρηπίδωμα, μαλακαὶ καὶ ἠρέμα ἐπικλινεῖς ἐκτάσεις λούουσι τὴν μόλις φυομένην χλόην αὐτῶν εἰς τὰ κύματα. Ὑψικόρυφοι δ' αἴγειροι βυθίζουσι τὰς ῥίζας αὐτῶν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀντλοῦσιν ἴσως ἐξ αὐτῆς ἁλμυρὰ δάκρυα ἵνα δικαιώσωσι τὴν μεταμόρφωσίν των εἰς δένδρα. Περαιτέρω φαίνονται κῆποί τινες, τείνοντες, ὡς τόσας χεῖρας, τοὺς κλάδους τῶν φυτῶν καὶ θάμνων αὐτῶν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ περιϊπταμένου ἔαρος. Οἱ ὑπερκείμεναι καὶ οἱ περαιτέρω τοῦ λιμένος λόφοι βρίθουσι συκῶν, ἐλαιῶν καὶ ἀθανάτων καὶ κυπαρίσσων καὶ φοινίκων καὶ παντοίων ἄλλων δένδρων. Ἂν ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἰταλία εἰσὶν ἀδελφαί, ἡ Ἰταλία εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ πρεσβυτέρα καὶ μᾶλλον προωδευμένη. Ἀμφότεραι κατῳκήθησαν εἰς τὰ βάθη τῶν προϊστορικῶν αἰώνων ὑπὸ τῆς αὐτῆς Πελασγικῆς φυλῆς· ἡ Ἰταλία μάλιστα κατῳκήθη πρώτη, ἅτε κειμένη ἐγγυτέρω τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς κατέβη ἡ φυλὴ ἐκείνη· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκαλεῖτο Μεγάλη Ἑλλάς. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ῥοῦν τῶν αἰώνων ἑκατέρα ἐτράπετο ἰδίαν ὁδόν. Ἡ Ἰταλία μετὰ πολλὰς περιπετείας ἐν ἐπιδρομαῖς καὶ ἐμφυλίοις πολέμοις, ἀπήρτισε τὸ κραταιὸν Ῥωμαϊκὸν ἔθνος· ἀνεδείχθη ὡς πολεμικὴ χώρα, ἢ ὡς πεδίον κρατερῶν μαχῶν· ἥψατο ἄκρῳ δακτύλῳ τῶν γραμμάτων· ἐκαλλιέργησε πλέον τι τὰς ὡραίας τέχνας· ἀλλὰ κυρίως ἐμόρφωσε καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου. Ἐγίνετο μὲν καὶ αὐτὴ ὁ πρὸς ὃν ὅρος τῆς ἐπιδρομῆς διαφόρων λαῶν ἐν ταῖς μετέπειτα χρόνοις καὶ ἤλλαξε πολλοὺς ἀλληλοδιαδόχως δεσπότας, ἀλλὰ δὲν ἠτύχησε νὰ κατακτηθῇ καὶ ἐρημωθῇ ὑπὸ φυλῆς, οἷα

ἤρκει αὐτῷ ἡ ἀποφυγὴ τῆς ποινικῆς τιμωρίας· διὰ τοῦτο δὲ ἦλθεν
ταῦθα, εἰς τὸ Ταίναρον ἵνα τελείως ἀπαλλαγῇ τοῦ «ἄγους». Σήμερ
τοικοῦσιν ἐκεῖ οἱ ἄζευκτοι καὶ πολεμοχάρμαι Μανιᾶται. Ἅπασα
αὐτῶν εἶναι ξηρὰ καὶ ἄγονος· ἀλλ' οὗτοι ἀναγκάζουσι τοὺς βρ
ἐκτάκτου φιλοπονίας, νὰ φύωσι κριθὴν καὶ ὄσπρια· ἀρτύουσι
λανα, ὡς τὸν περιώνυμον ζωμὸν τῶν προγόνων αὐτῶν Σπαρτι
διὰ τοῦ λίπους τῶν ὀρτύγων, οὓς περίεργος καὶ ἀνάλογος π
τοῦ τόπου οἰκονομία τῆς φύσεως ἄγει ἐκεῖ δὶς τοῦ ἔτους κ

Σήμερον τῇ πρωΐᾳ περιλαμπὴς ὁ ἥλιος ἀνέδυ ἐκ τ
τὴν χώραν τοῦ Μαλέα, ἐκεῖθεν δηλαδὴ ὅπου ἔδυσε χ
κτέρευσεν ἐκεῖ! Πιθανῶς παρέλιπε κατὰ τὴν νύκτα τ
μισυ τῆς περιγείου πορείας αὐτοῦ, ἀφεὶς τοὺς ἀντίπο
τει, καὶ ἔμεινεν ἵνα ξενισθῇ εἰς τὰ περὶ τὸν Μαλέαν
τοῦ Ποσειδῶνος, ἢ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Κυθήρης νήσου
Ἀφροδίτης. Τὸ δεύτερον εἶναι πιθανώτερον, διότι
καταπόρφυρος, ὡς νὰ ἔχρισεν αὐτὸν ἡ θεὰ διὰ τ
κυθηραϊκῆς πορφύρας, ἐξ ἧς καὶ ἡ νῆσος ἐκέκλ
χυσε τὸ χρῶμα αὐτοῦ τοῦτο ἅμ' ἀναδὺς καὶ ἐ
πρωϊνῆς αὔρας κυμάτια καὶ ἐχρύσωσε τὰ ὑπὲρ
πτάμενα ἐλαφρὰ νέφη. Καὶ ὁ ἀρτιπαγὴς δὲ
σῶν νήσων φανὸς, διὰ τῆς θλάσεως τῶν ἀκ
ἐφαίνετο ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ ὡς ἀνημμένος ἔτ

Ἡ *Χάρυβδις* ἐν τούτοις διαψεύδουσα
ρκτος ἀνθρωποφάγου καὶ νηοφάγου, ἢ ἀ
ἀδελφὴ αὐτῆς Σκύλλα, εἶναι ὡραῖον θα
πορφύρας καὶ μεστὸν παντὸς τερπνοῦ
ἐμὲ κατέχει πλῆξις ἐπὶ τῇ εὐρείᾳ κ
ἐπιβάτου, ἐπί τε τῶν ἀπείρων κοιτ
θούσης καὶ τοῦ ἐκτεταμένου κατα
εἰς τὴν Γ'. θέσιν ὑπάρχει
νὰ μερισθῶ τὴν πενθήμ
καὶ πρὸς τὸν ἐπαχθέστ

Τοὺς ἀξιωματι
γεύματος καὶ
προσεκτικοὶ
ἔχουσι τ
κ. Brun
του δὲ
παρὰ

...ύσεως, ὡς ὑπῆρξε καὶ πρὸ
...αὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τ
...εως, ἐκμηδενισ
...ίαν καὶ ἀπ
...ετχύος

...
...σε τ
..., τοῦ Β
...του καὶ
...ωμα βάθος
...σθησαν καὶ
... καταστημάτων
...μόπλοια ἐκτελοῦσ
...α δὲ ἀπὸ τῆς κατασ
...κτρήσεως τοῦ Κεννησίου
... κατέστη σπουδαῖον σημε
...πλοίων διὰ τὴν μετάβασιν
...δεμίαν ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν. Ὀλ
...ὡς ξενοδοχεῖα. Παρὰ τὴν προκυμα
...τοῦ «Βίκτωρος Ἐμμανουήλ». Ἐξ αὐτ
... ὁδός, ἡ «Amena», λήγουσα εἰς τ
...ος δ' εἶναι μέτριον, ἀπέριττον, ἀλλ' εὐάρε
...έσεως· διακλάδωσίς τις τοῦ σιδηροδρόμου
μέχρι τῆς παραλίας παρὰ τὴν ῥηθεῖσαν πλ
καὶ τεμένη κατέπεσαν, ἢ ὁσημέραι καταρρέου
...τορος περικλείει σήμερον ἀντὶ ἐστεμμένων κ
Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνανεωθείσης πόλεω
... τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, στρο
...ν λίθων, ἄνευ πηλοῦ ᾠκοδομημένον, χρησ
... Ἐπειδὴ σήμερον εἶναι κυριακή, δὲν ἠδυ
...έσης διακρίνεται ἡ μητρόπολις Santa T
...ολογοῦνται ἀπὸ τοῦ Γ'. αἰῶνος, ἀλλ' ἡ
...ειλημμένων σει...ῶν. Μεθ' ὅσου καὶ ...
... ἠδυνήθην νὰ μὴ ἀγανακτήσω, εἶτ...

διὰ τὸν τρόπον τοῦ λατρεύειν ἐνταῦθα τὰ θεῖα. *Κοῦκλαι* ἐκ ξύλου ἢ ἐκ κηροῦ, ὡς τὰς ἐκτιθεμένας κατὰ τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ δι' ἐμπορικοὺς λόγους, εἶναι αἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἁγιωσύνης ἐνταῦθα. Ἄλλοτε ἐγένετο ἐν Ἀθήναις μέγας πάταγος, διότι ἐγλύφησαν περὶ τὸν ἄμβωνα τῆς ἁγίας Εἰρήνης ἐν μαρμάρῳ καὶ τέχνῃ καλῇ βεβαίως, αἱ μορφαὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν. Ἀλλὰ τί θὰ ἐλέγετε ἂν ἐβλέπετε ὅ,τι ἐγὼ εἶδον ἐνταῦθα; Σύρουσι τὸ παραπέτασμα κοιλώματός τινος καὶ βλέπω κούκλαν, ἐν μεγέθει ὀλίγον ἐλαττουμένῳ τοῦ φυσικοῦ, τὴν ἁγίαν τάδε· εἶναι ἐνδεδυμένη τοῦ συρμοῦ. Ἀλλοῦ εἶναι ἡ Παναγία (καὶ συγχώρησόν με Παναγία μου!) ὁμοία κούκλα, καλλίτερον ὅμως ἐνδεδυμένη, κρατοῦσα εἰς τὴν χεῖρα τὴν καρδίαν της, ἣν μία ἄλλη κούκλα, δῆθεν ἄγγελος, τρυπᾷ μὲ ἓν ξύλινον ξίφος. Ἀλλοῦ, εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ ὄντος ὡραίου τούτου ναοῦ ὑπάρχει ὁ ἅγιος Γεώργιος Τίς ἐξ ὑμῶν δὲν ἐπεσκέφθη τὸ κατὰ τὴν ἁγίαν Τριάδα τῶν Ἀθηνῶν ἀρχαῖον νεκροταφεῖον; Εἴδετε ἐκεῖ τὸ ἔφιππον ἀνάγλυφον τοῦ Δεξίλεω, ἂν ἐνθυμῶμαι καλῶς. Ἐκμαγεῖον αὐτοῦ βλέπετε καὶ ἐν τῇ εἰσόδῳ ἰδιωτικῆς οἰκίας ἐν Ἀθήναις. Ὅμοιον ἐκείνῳ εἶναι καὶ τὸ ἐδῶ ἄγαλμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἔφιππον, μὲ δόρυ κ.λ.π. Ἀλλοῦ εἷς *παλαιὸς* Χριστὸς, ἐσταυρωμένος ἐν ἀγάλματι, ἀλλὰ τεθραυσμένος καὶ ἐρριμμένος εἴς τινα γωνίαν. Καὶ ἀλλοῦ ἄλλα χειρότερα. Φεύγω ἐκεῖθεν, διότι δὲν δύναμαι νὰ βλέπω τὴν κατάπτωσιν ταύτην τῆς ὑψηλῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Μεταβαίνω εἰς τὸν ναὸν Chiesa Madre. Ἐνταῦθα τελεῖται λειτουργία. Τὸ Βρεντήσιον εἶναι ἕδρα μητροπολίτου, ὅς τις ταύτῃ τῇ στιγμῇ ἱερουργεῖ μετὰ πολυπληθοῦς καὶ ἐπιβάλλοντος ἐπιτελείου. Ἔμεινα ἐπὶ πολλὴν ὥραν, εὐχαριστούμενος μεγάλως ἔκ τε τῆς τάξεως καὶ τῆς κατανύξεως.

Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως ταύτης, κατοικουμένης ὑπὸ 15,000 ψυχῶν, εἶναι στενωπαὶ καὶ ἀνώμαλοι· δὲν δύνανται δὲ νὰ καυχηθῶσιν ἐπὶ καθαριότητι. Κίνησις παρατηρεῖται μόνον εἰς τὴν παραλίαν. Ἐν Ἰταλίᾳ, φαίνεται, ὑπάρχει ἄριστα κατηρτισμένον τὸ σῶμα τῆς τελωνοφυλακῆς. Οἱ ἄνδρες αὐτῆς φέρουσιν ὡραίαν στολὴν μετὰ πτεροῦ ἐπὶ τοῦ πίλου καὶ φυλάττουσιν ὡς Κέρβεροι. Ὡραιοτέραν ὅμως στολὴν ἔχει ὁ πεζικὸς στρατός. Ἀποτελεῖται αὕτη ἐκ πίλου μετὰ εὐρέων ἐρυθρῶν σειραδίων καὶ ἐπιδεικτικοῦ στέμματος· ἐπειδὴ δὲ εἶναι σήμερον κυριακὴ, φέρουσι πάντες ὑποχρεωτικῶς τὰ λοφία καὶ λευκὰς χειρίδας. Τὸ παρ' ἡμῖν ἀμπέχονον, τὸ στενὸν καὶ ὅλως ἀκατάλληλον διὰ τὸ ἡμέτερον κλῖμα, ἀντικαθιστᾷ ἐνταῦθα εἶδός τι μεταξὺ σάκκου καὶ *ζακέτας*, παρέχον ἐλευθερίαν καὶ χάριν.

Ἐτηλεγράφησα εἰς Ἀθήνας, ἵν' ἀναγγείλω τὴν ἄφιξίν μου, ἔρριψα τὰς ἐπιστολάς μου εἰς τὸ ταχυδρομεῖον καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν *Χάρυβδιν*, εὐχόμενος καὶ ἐλπίζων ὅτι θ' ἀποκτήσῃ καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐν Brindisi διὰ τῆς κατασκευῆς διεθνοῦς σιδηροδρόμου εἰς τὸ ἄκρον τῆς Πελοποννήσου, χρη-

σιμεῦον ὡς ὁδὸς τῶν Ἰνδιῶν. Γάλλοι κεφαλαιοῦχοι καὶ ἕτεροι ἐξέχοντες ἐν τῇ πολιτικῇ ἄνδρες σκέπτονται σπουδαίως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ· δὲν ἐδίστασαν δὲ καὶ νὰ ὀνοματίσωσιν αὐτὸν «Σιδηρόδρομον τῆς Μονεμβασίας», διότι περὶ τὴν πόλιν ταύτην κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ ἐκβάλῃ, οἷον εἰπεῖν, εἰς τὴν Μεσόγειον, ἀρχόμενος ἐκ Παρισίων.

Ε'.— ΙΤΑΛΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝ

Ἐκ τῆς «Χαρύβδεως» τῇ 1 Μαρτίου 1882. Πρωΐα.

Γράψας χθὲς τὰς ἀνωτέρω σελίδας κατεκλίθην. Ὅτε δ' ἐξύπνισα, ἡ *Χάρυβδις* εὑρίσκετο ἠγκυροβολημένη πρὸ μεγάλης καὶ πολυταράχου πόλεως, ἐντὸς λαμπροῦ λιμένος. Δὲν ἔλαβον ἔτι τὸν κόπον νὰ ἐρωτήσω ποῦ εὑρίσκομαι. Ἀλλ' ἀδιάφορον τοῦτο δι' ἐμὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀφοῦ εἰσέτι δὲν ἔφθασα εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον τοῦ ταξειδίου μου. Ἀδιάφορον δὲ καὶ δι' ὑμᾶς, ἂν ἔχητε τὴν διάθεσιν νὰ μὲ ἀκολουθήσητε εἰς τὰς ἑπομένας ἐνταῦθα ἐντυπώσεις καὶ σκέψεις μου. Ἀφίνω ἔτι ἐμαυτὸν διατελοῦντα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐθνικοῦ ἐγωϊσμοῦ, ἵνα μὴ εἴπω τῆς ἐθνικῆς ματαιότητος. Καὶ ἀντὶ νὰ εἴπω ὅτι εἴμεθα παράδοξοι ἡμεῖς (οἱ Ἕλληνες, ἐννοῶ) λέγω ὅτι εἰσὶ παράδοξοι ὅλοι οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, οἱ περικυκλοῦντές με ταύτῃ τῇ στιγμῇ, οἱ ἀναβαίνοντες καὶ καταβαίνοντες τὰς κλίμακας τοῦ ἀτμοπλοίου, οἱ συνωστιζόμενοι ἐκεῖ πέραν εἰς τὴν προκυμαίαν, οἱ περαιτέρω ἐκεῖνοι τρέχοντες ἄνω καὶ κάτω ὡς δαιμονισμένοι, οἱ ἄλλοι ἐκεῖνοι, οἱ διασχίζοντες διὰ λέμβων τὴν θάλασσαν καὶ διαπεραιούμενοι ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο ἀτμόπλοιον, καὶ τέλος ὅλος ὁ κόσμος ἐδῶ. Παράδοξοι καὶ πάλιν παράδοξοι. Λοιπὸν αὐτοὶ δὲν ἔχουσι πρωϊνὰς ἐφημερίδας, ὧν τὴν ἀνάγνωσιν νὰ θεωρῶσιν ὡς κύριον ἔργον ἅμα ἐξυπνήσωσιν,ἵνα μανθάνωσι τὰ νέα τῆς ἡμέρας, τὰ ἐξωτερικὰ τηλεγραφήματα, τὰς σκέψεις τοῦ Βίσμαρκ, τοὺς μυχίους διαλογισμοὺς τοῦ Γρεβύ, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐν συμποσίῳ προπόσεως τοῦ Σκοβέλεφ ; Δὲν ἐνδιαφέρονται διὰ τὰς ἐν τῇ Ἰταλικῇ βουλῇ συζητήσεις ; Δὲν ἔχουσι φίλους, ὧν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νὰ περιμένωσι τὸν διορισμὸν εἰς δημοσίαν θέσιν ; Καὶ πῶς θὰ συζητήσωσιν ὕστερον, καθήμενοι εἰς τὸ καφενεῖον (ἂν ἔχωσι δὰ, ὅπερ νομίζω λίαν ἀμφίβολον, καφενεῖα) περὶ τῆς πορείας ἣν θ' ἀκολουθήσῃ ἡ πατρίς των εἰς τὸ ζήτημα τῆς Αἰγύπτου, καὶ περὶ τῆς ἀναμίξεως αὐτῆς εἰς τὰ Ἑρζεγοβινιακά ; Ἀλλὰ τί λέγω ; εἶναι δυνατὸν οὗτοι νὰ σκέπτωνται περὶ πατρίδος ; Ποῦ εἶναι λοιπὸν αἱ ἐφημερίδες των ; Ἴσως δὲν πιστεύσητε καὶ θελήσητε νὰ βεβαιώσω ὑμῖν τοῦτο ἐνόρκως : ὀμνύω εἰς τὴν Χάρυβδιν, ὅτι οὐδεὶς ἀναγινώσκει ἐφημερίδα· οὐδεὶς ἀνέβη τὰς κλίμακας τοῦ ἀτμοπλοίου ἵνα ἐρωτήσῃ «τί νέα ;»· οὐδεὶς ἦλθε νὰ ἴδῃ μήπως ἐπιβάτης τις κομίζει αὐτῷ ἐπιστολὴν, στελλομένην παρὰ συγγενοῦς, ὅπως λέγομεν καὶ γνωρί-

ζομεν ἡμεῖς «μὲ ἐπιβάτην, διὰ νὰ μὴ πληρώσῃ γραμματόσημον». Οὐδεὶς ἦλθεν, ὅπως πάλιν λέγομεν ἡμεῖς, «μήπως ἴδῃ κανένα γνώριμον εἰς τὸ ἀτμόπλοιον». Οὔτε τέλος, ἠρώτησε κανείς, «μήπως εἶναι μεταξὺ τῶν ἐπιβατῶν κανεὶς βουλευτής, ἢ ὑπάλληλος νέος». Τίποτε, τίποτε ἐξ ὅλων τούτων. Παράδοξοι ἄνθρωποι! Πῶς ζῶσι λοιπόν; . . .

Ζῶσι (καί, ἂς ὁμιλήσωμεν καθαρά, ἐπειδὴ ὁμιλοῦμεν *μεταξύ μας*, δηλ. εἰς τὴν γλῶσσάν μας, καὶ δὲν εἶναι φόβος νὰ μᾶς ἐννοήσῃ ξένος τις) ζῶσιν ὡς θὰ ηὐχόμην νὰ ἐζῶμεν καὶ ἡμεῖς. Ἡ *Χάρυβδις* περιελθοῦσα ταχέως καὶ ἀκαμάτως τοὺς λιμένας ὅλους τῆς Ἀνατολῆς ὑπερεπλήρωσε τὸ ἀχανὲς κῆτος αὐτῆς δι' ἐμπορευμάτων παντοίων. Χθὲς δ' ἔτι ἐπλήρωσε τὸ ὑπολειπόμενον κενὸν μέρος διὰ μεγάλης ποσότητος σύκων, ἀλεύρων, ἐλαίων καὶ ἄλλων ἐκ Βρεντησίου, καὶ σπεύδει νὰ κομίσῃ ταῦτα πάντα εἰς τοὺς τόπους τῆς καταναλώσεως αὐτῶν. Πιθανὸν μεταξὺ τῶν κινουμένων ταύτῃ τῇ στιγμῇ περὶ ἐμὲ νὰ εὑρίσκωνται καὶ βουλευταί, ἀλλὰ παρίστανται ἐνταῦθα διὰ τὰς ἐμπορικὰς ἐργασίας των, ὠφελοῦντες τὴν Πατρίδα των πλειότερον ἢ διὰ μιᾶς ἀγορεύσεως. Ἴσως εἶναι καὶ ἄλλο τι ἐξέχον πρόσωπον, ἀλλ' ἦλθεν ἵνα πωλήσῃ τὰ σῦκά του. Καὶ ἔχουσιν ὅλοι ἐφημερίδα πρωϊνήν τε καὶ ἑσπερινήν, τὰς ἐμπορικὰς ἀγγελίας καὶ ἀφίξεις, καὶ τὴν ἑσπέραν ἀντὶ νὰ συζητῶσιν, ἀναπαύονται ἵνα ἐργασθῶσιν αὔριον δραστηριώτερον. Οὕτως ζῶσιν ἐνταῦθα, ἕκαστος ἐπὶ τὸ ἴδιον ἔργον ἀσχολούμενος καὶ τελειοποιούμενος. Πρακτικότης καὶ εἰδικότης ἐν πᾶσιν. Ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι καὶ ἡμεῖς δὲν θὰ ἐπιμείνωμεν ἐπὶ μακρὸν ἔτι εἰς ἣν διατελοῦμεν ἐκκεντρικὴν κατάστασιν καὶ ὅτι θὰ τραπῶμεν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἀφοῦ, ὡς τοὐλάχιστον φαίνεται, ταχέως θὰ ἔχωμεν σιδηροδρόμους καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἔργα.

Λαμπρὰ καὶ τελείως ἐαρινὴ εἶναι καὶ ἡ σημερινὴ ἡμέρα. Θέλω ἐπωφεληθῇ αὐτῆς ἵνα ἐπισκεφθῶ τὴν πρὸ ἐμοῦ πόλιν μετὰ τὸ ἐπικείμενον πρόγευμα. Ἰδοὺ ἠχεῖ ὁ κώδων καὶ ἐγὼ σπεύδω ἐκεῖ.

Ϛ'.—Τὸ ΒΑΡΙΟΝ (BARIUM, BARI)

Αὐθημερόν, ἑσπέρα.

Πρὸ μικροῦ ἐπανῆλθον κεκμηκὼς ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τῆς πόλεως, ἐνώπιον τῆς ὁποίας εὑρίσκομαι ἀπὸ πρωΐας. Ἡ περιγραφὴ τοῦ Βαρίου συνδέεται μετὰ τῆς περιγραφῆς τῆς ὅλης ἐπαρχίας εἰς ἣν ἀνήκει· διὰ τοῦτο δὲ θὰ εἴπω περὶ αὐτῆς ὀλίγας λέξεις.

Αὕτη, μία τῶν εὐφορωτέρων ἐπαρχιῶν τοῦ νῦν Ἰταλικοῦ βασιλείου, διαιρεῖται εἰς τρία μέρη· Bari, Barletta καὶ Altamura· εἶναι περιφερείας 6,000 περίπου [] χιλιαμέτρων καὶ κατοικεῖται ὑπὸ 650,000 ὡς ἔγγιστα ψυχῶν. Εἰς τὸ δυτικὸν μέρος διασχίζεται ὑπὸ διακλαδώσεώς τινος τῶν Ἀπενί-

νων· ἀλλ' ἐνταῦθα, ὡς ἐγὼ βλέπω αὐτὴν, μόνον λόφους ἔχει, ἢ μᾶλλον ὑπάρχουσι λόφοι ὡραΐζοντες αὐτήν. Ὁλόκληρος ἡ ἐπαρχία στερεῖται ποταμῶν καὶ χειμάρρων· καὶ ποσίμου σχεδὸν ὕδατος στερεῖται, ἀλλ' ἔχει λαμπρὰ δάση καὶ βοσκὰς ἐφ' ἃς νέμονται ποίμνια προβάτων καὶ χοίρων καὶ βουβάλων. Ἐπίσης ἐπιμελοῦνται κατὰ τὰ μέρη ταῦτα τῆς ἀνατροφῆς μικροσώμων μὲν, ἀλλ' ἐξαιρέτων ἵππων, ὧν ἡ θέα ἐν ταῖς ὁδοῖς πολλάκις ἀνέκοψε τὸ βῆμά μου καὶ ἐπέσπασε εἶδός τι φθόνου. Τὸ ἔδαφος τῆς χώρας ἐκ τιτανώδους γῆς συνιστάμενον εἰς τὸ βάθος, καλύπτεται ὑπὸ εὐφόρου στρώματος ἀροσίμου καὶ ἐπιδεκτικοῦ πάσης καλλιεργείας. Παράγει δὲ ἄπειρα σιτηρὰ, πολύτιμον ἔλαιον, ἀγύγδαλα, σῦκα, βάμβακα, λῖνον, κάπαριν, γλυκόρριζαν, οἶνον, σόδαν κλπ. Τὸ ἔριον τῶν προβάτων τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἐφημίζετο καὶ παρ' ἀρχαίοις. Ἐπικερδῆ εἶναι ἐνταῦθα ἐπίσης τὸ κυνήγιον καὶ ἡ ἁλιεία.

Ἀλλ' ἔλθωμεν εἰς τὴν πόλιν Βάριον. Αὕτη παρὰ Ῥωμαίοις ἐκαλεῖτο Barium· ὑπὸ τοῦ Νέρωνος δ' ἀνυψώθη εἰς ἰσοπολιτείαν. Ἡ ἅλυσος τῆς ἱστορίας αὐτῆς διακόπτεται ἐπὶ πολύ. Τέλος οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες κατέκτησαν αὐτὴν ἀπὸ τῶν Γότθων. Εἶτα ἐγένοντο ἀλληλοδιαδόχως δεσπόται αὐτῆς οἱ Σαρακηνοὶ, οἱ Νορμαννοὶ, οἱ Γάλλοι, οἱ Ἕλληνες ὁ Πάπας καὶ εἶτα ὁ Φρειδερῖκος Β'. ὅστις ἔκτισε τὸ φρούριον. Τέλος, μετὰ πολλὰς ἄλλας περιπετείας, ἡνώθη τῷ 1558 μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως. Ἀλλ' ἀφῶμεν καὶ τὴν ἱστορίαν καὶ ἔλθωμεν ὁριστικῶς εἰς τὴν νῦν κατάστασιν τῆς πόλεως.

Αὕτη διακρίνεται εἰς παλαιὰν καὶ νέαν, ἀτελῶς ἀπ' ἀλλήλων διακρινομένας. Ἡ πρώτη ἔχει στενὰς ἑλικώδεις ὁδοὺς, ἀλλὰ πλακοστρώτους καὶ διὰ τοῦτο καθαράς πως, μεθ' ὅλην τὴν τεραστίαν ἐμπορικὴν κίνησιν ἐπ' αὐτῶν. Ἡ νέα ἔχει ὡραίας εὐρείας ὁδοὺς, τὸ πλεῖστον καὶ ταύτας λιθοστρώτους πλατείας καταφώτους καὶ καταφύτους, προεξαρχούσης τῆς πλατείας τοῦ Καβοὺρ, ἐφ' ἧς κεῖται τὸ θέατρον (ἀφιερωμένον τῷ ἐνταῦθα γεννηθέντι μουσικῷ Paccini), τὸ διοικητήριον, εὐρύτατον καὶ ὡραίας ὄψεως κτίριον, καὶ ἄλλα. Ἔχει ἐξοχὰς λίαν εὐαρέστους καὶ εὐμεγέθη σιδηροδρομικὸν σταθμὸν, πρὸς ὃν ἄγει ἐκ τῆς πλατείας Καβοὺρ, ἡ μεγαλητέρα ὁδὸς τῆς πόλεως. Ἀκριβέστερον εἰπεῖν ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἐν τῷ γίγνεσθαι· τοσαύτην ζωὴν καὶ πρόοδον ἔχει. Νῦν κατοικεῖται ὑπὸ 60 περίπου χιλιάδων. Μετὰ δέκα ἔτη θὰ ἔχῃ 100,000 κατοίκους· λίθος τις, προσόμοιος τῷ Πειραϊκῷ, εὐκολύνει καὶ καλλύνει τὰς νέας οἰκοδομὰς, ἐν αἷς διακρίνονται ὁ ἐν τῷ τελειοῦσθαι εὑρισκόμενος μέγας στρατὼν, πολλοὶ ναοὶ καὶ διάφορα ἐργοστάσια.

Εἶναι ἡ πόλις ἕδρα ἐπάρχου, ἀρχιεπισκόπου, διοικητοῦ τάγματος, μητροπολιτικοῦ ἱερατικοῦ σχολείου, καὶ βασιλικοῦ γυμνασίου, ἐν ᾧ διδάσκονται καὶ κλάδον ἐπιστημῶν. Ἐκ τῶν ἀρχαίων κτιρίων διακρίνονται

αἱ ἐκκλησίαι, ὧν ἐπεσκέφθην τρεῖς. Τὴν τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου παρ' ὅλας τὰς παρορμήσεις καὶ ἐπαναλήψεις (διὰ ἑκατοντάκις χιλιοστὴν ἴσως φορὰν) θαυμασμοῦ γεροντίου ἱερέως πρὸ ἑκάστης εἰκόνος, δὲν εὗρον ἀξίαν ἰδιαιτέραν λόγου. Ἀλλ' ἔπειτα ὅτε ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν ὁ γέρων ἐκεῖνος, ἐκλαβὼν ἐμὲ θαυματουργόν, ὡς ἦτο ὁ ἅγιος Ἀντώνιος, ὁ «μεταβαλὼν τὸν ὄφιν εἰς χρυσοῦν», ἐζήτει νὰ μεταβάλω τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἀργυρᾶν Ὀθωνικὴν δραχμὴν εἰς φράγκον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐτέλεσα τὸ θαῦμα, ἀνοίξας ἐκ δευτέρου τὸ βαλάντιόν μου. Ἐξαιρέτως ὡραῖον εὗρον τὸν μέγιστον ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου, οἰκοδομηθέντα τῷ 1187. Ἔχει λαμπρότατον βωμόν, διὰ πολλῶν ἀγαλμάτων καὶ ἀφθόνου χρυσοῦ πεποικιλμένον· ἐπίσης πολλὰς καὶ ὡραίας εἰκόνας, ἔν τε τοῖς τοίχοις καὶ ἐν τῇ ὀροφῇ. Πρὸ πάντων αἱ τελευταῖαι αὗται διαπρέπουσιν ἐπὶ πλούτῳ· εἰσὶ δὲ ἅπασαι, πλὴν δύο ἢ τριῶν, ἔργα τῶν ἰταλικῶν ζωγραφικῶν σχολῶν παρελθόντων αἰώνων. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ φυλάσσονται πολλαὶ περγαμηναί, δι' ὧν ἐχορηγήθησαν προνόμια εἰς τὸ Βάριον. Ἔχει δὲ καὶ ὑπόγειον μέγαν ναόν, ὁ ναὸς οὗτος τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐκτισμένον κατὰ τὸν ῥυθμὸν τῶν τζαμίων· ἐν αὐτῷ φυλάσσεται τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου. Διὰ νὰ καταβῶ ἐκεῖ, ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἡ ἄδεια καὶ ἡ κλεὶς παρὰ τοῦ διοικητοῦ· ἀλλ' ἐγὼ δὲν εἶχον καιρὸν νὰ ἐκτελέσω ταῦτα.

Εὑρίσκομαι εἰς τὸν τόπον τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἁγίων. Θελήσατε λοιπὸν καὶ ὑμεῖς νὰ μὲ ἀκολουθήσητε καὶ εἰς ἄλλου ναοῦ, τοῦ τελευταίου πλέον, τὴν ἐπίσκεψιν, ἀφοῦ μάλιστα θὰ ὑποστῆτε ὀλιγώτερον κόπον ἵν' ἀναγνώσητε, ἢ ἐγὼ ἵνα εὕρω καὶ ἀναβῶ καὶ καταβῶ αὐτόν· πρόσθες δὲ καὶ ὀλιγώτερον ἢ οὐδένα κίνδυνον, ἐνῷ ἐγὼ μικροῦ δεῖν συνετριβόμην ὀλισθήσας ἐπὶ τῶν πλακῶν αὐτοῦ. Εἶναι δὲ οὗτος ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου «Σαβίνου» ἡ Μητρόπολις τοῦ Βαρίου, κτισθεῖσα τῷ 1034, καὶ ὑπάρξασα ἀρχικῶς μία τῶν σπουδαιοτέρων ἐκκλησιῶν ὁλοκλήρου τῆς Ἰταλίας. Ἔπαθεν ὅμως καὶ αὕτη ὅ,τι καὶ ἡ Μητρόπολις τῆς Μονεμβασίας, ἡ ἀνάγουσα τὴν ἀρχήν της εἰς τὸν αὐτὸν περίπου αἰῶνα. Ἔπαθεν *ἐπισκευήν*. Ἐπισκευὴ δὲ τοιούτων ἀνεκτιμήτων ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς τέχνης ἐν γένει καὶ τῆς ἱστορίας κτιρίων ἰσοδυναμεῖ πρὸς *καταστροφήν*. Πολλὴν εὑρίσκω, κατ' ἐξακολούθησιν, τὴν ὁμοιότητα μεταξὺ τοῦ ἁγίου «Σαβίνου» καὶ τοῦ «Ἑλκομένου Χριστοῦ» τῆς Μονεμβασίας. Ἡ ἐπισκευὴ ἀμφοτέρων ὁμοιάζει σχεδὸν πληρέστατα· ταὐτὰ κοσμήματα, ταὐτὰ ἀνθέμια ταὐτὰ ψευδοπλαίσια ἐκ γύψου· ἐν Μονεμβασίᾳ μόνον περισσεύουσι τὰ χρώματα. Ἄλλη ὁμοιότης ἀπαντᾷ εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχαίων εἰκόνων ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ναοῖς. Καὶ ἐκεῖ ἐσώθησαν αἱ λαμπραὶ τῆς ἀκμαζούσης βυζαντιακῆς τέχνης εἰκόνες καὶ ἐνταῦθα εἶδον σήμερον ἔργα τοῦ Βερονέζου τοῦ Τιντορέττου καὶ τοῦ Καλαβρέζου, παριστῶντα τὴν Παναγίαν ἐν διαφόροις περιστάσεσι, τὴν «ἀνάληψιν» τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν «ψηλάφησιν»

του Θωμᾶ. Καὶ ὁ ναὸς οὗτος ἔχει ὑπόγειον ἄλλον ναόν, ἐν ᾧ φυλάσσεται προτομή, ἐν φυσικῷ μεγέθει, τοῦ ἁγίου Σαβίνου ὅλως ἀργυρᾶ, καὶ εἰκὼν τῆς Παναγίας, φερούσης τὸν Χριστόν, ὡραίας βυζαντιακῆς τέχνης, τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, κομισθεῖσα ἐνταῦθα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ φρούριον τοῦ Φρειδερίκου Β'. διατηρούμενον ἔτι ἐν καλῇ καταστάσει, χρησιμεύει ἐν μέρει διὰ φυλακάς.

Ἀλλὰ τὸ κάλλιον καὶ ὠφελιμώτερον παντὸς ἄλλου κοσμοῦν τὴν πόλιν ταύτην ἔργον εἶναι ὁ εὐρύχωρος καὶ ὅσῳ στερεὸς τόσῳ καλλιτεχνικὸς λιμὴν αὐτῆς, ἔχων δύο προκυμαίας καὶ εὐκολύνων καθ' ὅλα τὴν ἄπειρον καὶ ἀέναον κίνησιν τοῦ ἐμπορίου. Ὁ λιμὴν οὗτος εἶναι σταθμὸς τῶν πλοίων μεταξὺ Νεαπόλεως καὶ Ἀγκῶνος. Εὑρίσκεται δὲ εἰς ἀδιάκοπον συνάφειαν πρὸς τοὺς λιμένας Τεργέστης, Ἐνετίας, Μεσσήνης, Δαλματίας καὶ Κερκύρας. Ὡς εἶπον ἀνωτέρω πληθὺς προϊόντων ἐξάγεται ἐντεῦθεν. Τούτοις προστίθενται καὶ τὰ προϊόντα τῆς ἐγχωρίου ἀκμαίας βιομηχανίας. Ῥοσόλι, σακχαρωτά, κλειδοκύμβαλα, ὄργανα, κάτοπτρα, κηρία, κλπ. Οἱ κάτοικοι τοῦ Βαρίου θεωροῦνται οἱ καλλίτεροι καὶ τολμηρότεροι ναυτικοὶ τῶν λοιπῶν κατοίκων τῆς δυτικῆς Ἰταλίας καὶ ἐξάγουσι τὰ προϊόντα τοῦ τόπου δι' ἰδίων πλοίων.

Ἄκρα ἡσυχία καὶ ἀκάματος δραστηριότης χαρακτηρίζουσι τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ταύτης, δυναμένης νὰ ὀνομασθῇ «μέγα βιομηχανικὸν καὶ ἐμπορικὸν κατάστημα, μέ τινας στρατιώτας, μὲ περισσοτέρας ἐκκλησίας, μὲ ἀκόμη περισσοτέρους ἁγίους καὶ μὲ ἓν καλὸν θέατρον».

Ἡ ἄποψις τῶν πέριξ ἐκ τοῦ καταστρώματος τῆς *Χαρύβδεως* εἶναι γραφικωτάτη· ἔχει τι τὸ καθιστῶν αὐτὴν παρεμφερῆ τῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Εὐτυχεῖς αἱ χῶραι αἱ περικλείουσαι τοιαύτας πόλεις! Ἐλπίζω ὅτι θὰ ἴδωμεν ἀλλήλους αὔριον εἰς Ἀγκῶνα.

Ζ'.—Ὁ ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ ΙΑΤΡΟΣ

Ἐν πλῷ, τῇ 2 Μαρτίου 1882. Πρωΐα,

Εἶχον εὐχηθῇ προχθὲς εἰς τὴν τύχην νὰ μοὶ δώσῃ ἕνα τινὰ συμπλωτῆρα, οἱονδήποτε. Αὕτη δὲ εὐμενὴς πρὸς ἐμέ, ὡς φαίνεται ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ὡραίου τούτου ταξειδίου μου μέχρι τοῦδε τοὐλάχιστον, δὲν παρεῖδε τὴν εὐχήν μου, ἀλλ' ἐξετέλεσεν αὐτὴν μετά τινος τροποποιήσεως ἐπὶ τὸ βέλτιον· διότι ἀντὶ ἀπεχθοῦς καὶ πληκτικοῦ, ὡς ἐζήτησα ἐγὼ τὸν συμπλωτῆρά μου, προσῆλθε χθὲς τὸ ἑσπέρας, ἐκ Βαρίου ἐπιβιβασθείς, εἷς ἀξιόλογος κύριος, ἵνα διακόψῃ τὴν μονοτονίαν τοῦ ταξειδίου μου. Ἦτο — καὶ λέγω ἦτο, διότι δυστυχῶς δὲν εἶναι πλέον — Ἰταλὸς ἰατρός. Μόλις ἐκάθησε, καὶ πρὶν ἔτι προφθάσῃ νὰ πίῃ τὸ ζητηθὲν cognac, ἐπεζήτησε τὴν

... τρεῖς. Τὴν τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου ...
αἱ ἐκκλησίαι, ὧν ἐπεσκέφθην ... (διὰ ἑκατοντάδας χιλιοστῶν ...
τὰς παρρησίας καὶ ἐπανελήψεις ... εἰκόνας, δὲν εὗρον ἄξιον
θαυμασμοῦ γεροντίου ἱερέως πρὸ ἑκάστης ... ἐκεῖθεν ὁ γέρων ἐκεῖνος
τέραν λόγου. Ἀλλ' ἔπειτα ὅτε ἐξῆλθεν ... Ἀντώνιος, ὁ ...
ἐμὲ θαυματουργὸν, ὡς ἦτο ὁ ἅγιος ... δοθεῖσαν αὐτῷ ...
χρυσοῦν, ἐζήτει νὰ μεταβάλω τὴν ... ἐτέλεσα τὸ θαῦμα,
δραχμὴν εἰς φράγκον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ... ὡραῖον εὗρον τὸν μέ
δευτέρου τὸ βαλάντιόν μου. Ἐξαιρέτως ... 1187. Ἔχει λαμπρό
τοῦ ἁγίου Νικολάου, οἰκοδομηθέντα τῷ ... χρυσοῦ πεποικιλμένον
διὰ πολλῶν ἀγαλμάτων καὶ ἀφθόνου ... καὶ ἐν τῇ ὀροφ
λὰς καὶ ὡραίας εἰκόνας, ἔν τε τοῖς τοίχοις ... εἰσὶ δὲ ἅπ
αἱ τελευταῖαι αὗται διαπρέπουσιν ἐπὶ πλούτῳ· ... σχολῶν παρε
ἢ τριῶν, ἔργα τῶν ἰταλικῶν ζωγραφικῶν ... περγαμηναί, δι'
Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ φυλάσσονται πολλαὶ ... μέγαν
προνόμια εἰς τὸ Βάριον. Ἔχει δὲ καὶ ὑπόγειον ... ῥυθμὸν τῶν
τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐκτισμένον κατὰ τὸν ... καταβῶ ἐκε
φυλάσσεται τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου. Διὰ νὰ ... ἀλλ' ἐγὼ
ἡ ἄδεια καὶ ἡ κλεὶς παρὰ τοῦ διοικητοῦ· ... καὶ
ἐκτελέσω ταῦτα.

Εὑρίσκομαι εἰς τὸν τόπον τῶν ἐκκλησιῶν καὶ εἰς ἄλλο
λοιπὸν καὶ ὑμεῖς νὰ μὲ ἀκολουθήσητε καὶ ... θὰ ὑποστῆ
πλέον, τὴν ἐπίσκεψιν, ἀφοῦ μάλιστα ... καὶ ἀναβῶ καὶ κα
ἀναγνώσητε, ἢ ἐγὼ ἵνα εὕρω ... ἐνῷ ἐγὼ μικρ
καὶ ὀλιγώτερον ἢ οὐδένα κίνδυνον, ... Εἶναι δὲ οὗτος ὁ
σθήσας ἐπὶ τῶν πλακῶν αὐτοῦ. ... τῷ 1034,
ἡ Μητρόπολις τοῦ Βαρίου, κτισθεῖσα ... ὁλοκλήρου τῆς
τῶν σπουδαιοτέρων ἐκκλησιῶν ... τῆς Μονεμβασίας
αὕτη ὅ,τι καὶ ἡ Μητρόπολις ... Ἔπαθεν ἐ
της εἰς τὸν αὐτὸν περίπου αἰῶνα. ... τῆς ἀρ
αὐτῶν ἀνεκτιμήτων ὑπὸ τὴν ἔποψιν ... ἰσοδυναμεῖ π
γένει καὶ τῆς ἱστορίας κτιρίων ... τὴν ὁμοιότητα
ρίσκω, κατ' ἐξακολούθησιν, ... τῆς Μον
τοῦ «Ἑλκομένου Χριστοῦ» ... ταὐτὰ
... σχεδὸν πληρέ...
[illegible]

τοῦ Θωμᾶ. Καὶ ὁ ναὸς οὗτος ἔχει ὑπόγειον ἄλλον ναόν, ἐν ᾧ φυλάσσεται ...ροτομή, ἐν φυσικῷ μεγέθει, τοῦ ἁγίου Σαβίνου ὅλως ἀργυρᾶ, καὶ εἰκὼν ...ς Παναγίας, φερούσης τὸν Χριστόν, ὡραίας βυζαντιακῆς τέχνης, τοῦ ΙΑ' ...νος, κομισθεῖσα ἐνταῦθα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

... φρούριον τοῦ Φρειδερίκου Β'. διατηρούμενον ἔτι ἐν καλῇ καταστά-...ησιμεύει ἐν μέρει διὰ φυλακάς.

...ὰ τὸ κάλλιον καὶ ὠφελιμώτερον παντὸς ἄλλου κοσμοῦν τὴν πόλιν ...ἔργον εἶναι ὁ εὐρύχωρος καὶ ὅσῳ στερεὸς τόσῳ καλλιτεχνικὸς λιμὴν ...ων δύο προκυμαίας καὶ εὐκολύνων καθ' ὅλα τὴν ἄπειρον καὶ ἀέν-...ιν τοῦ ἐμπορίου. Ὁ λιμὴν οὗτος εἶναι σταθμὸς τῶν πλοίων με-...όλεως καὶ Ἀγκῶνος. Εὑρίσκεται δὲ εἰς ἀδιάκοπον συνάφειαν ...λιμένας Τεργέστης, Ἐνετίας, Μεσσήνης, Δαλματίας καὶ Κερκύ-...ν ἀνωτέρω πληθὺς προϊόντων ἐξάγεται ἐντεῦθεν. Τούτοις προσ-...τὰ προϊόντα τῆς ἐγχωρίου ἀκμαίας βιομηχανίας. Ῥοσόλι, σακ-...ιδοκύμβαλα, ὄργανα, κάτοπτρα, κηρία, κλπ. Οἱ κάτοικοι τοῦ ...νται οἱ καλλίτεροι καὶ τολμηρότεροι ναυτικοὶ τῶν λοιπῶν ...δυτικῆς Ἰταλίας καὶ ἐξάγουσι τὰ προϊόντα τοῦ τόπου δι'

... καὶ ἀκάματος δραστηριότης χαρακτηρίζουσι τοὺς κατοί-... ταύτης, δυναμένης νὰ ὀνομασθῇ «μέγα βιομηχανικὸν ...τάστημα, μέ τινας στρατιώτας, μὲ περισσοτέρας ἐκκλη-...περισσοτέρους ἁγίους καὶ μὲ ἓν καλὸν θέατρον».

...πέριξ ἐκ τοῦ καταστρώματος τῆς *Χαρύβδεως* εἶναι γρα-... δὲ τὸ καθιστῶν αὐτὴν παρεμφερῆ τῇ τῆς Κωνσταντινου-...αι αἱ περικλείουσαι τοιαύτας πόλεις! Ἐλπίζω ὅτι θὰ ...ύριον εἰς Ἀγκῶνα.

Ζ'.—Ὁ ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ ΙΑΤΡΟΣ

Ἐν πλῷ, τῇ 2 Μαρτίου 1882. Πρωΐα.

...θὲς εἰς τὴν τύχην νὰ μοὶ δώσῃ ἕνα τινὰ συμπλω-... πρὸς ἐμέ, ὡς φαίνεται ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ...ηδε τοὐλάχιστον, δὲν παρεῖδε τὴν ...νος τροποποι... ἐπὶ τὸ βέλ-... ἐζήτησα ...ν συμπλω-... ἐπιβιβ... ...ς ἀξιόλο-...ιδίου ...ο — καὶ ...ως ἐκ... ...λις ἑκά-... ...σε τὴν

διὰ τὸν τρόπον τοῦ
κηροῦ, ὡς τὰς ἐκτιθ
εἶναι αἱ ἀντιπρόσωπο
νας μέγας πάταγος,
νης ἐν μαρμάρῳ καὶ τ
τεσσάρων εὐαγγελιστῶ
δον ἐνταῦθα; Σύρουσι
κούκλαν, ἐν μεγέθει ὁλ
εἶναι ἐνδεδυμένη τοῦ συ
Παναγία μου!) ὁμοία κο
τὴν χεῖρα τὴν καρδίαν τ
μὲ ἓν ξύλινον ξίφος. Ἀλ
ναοῦ ὑπάρχει ὁ ἅγιος Γεώ
ἁγίαν Τριάδα τῶν Ἀθηνῶ
πον ἀνάγλυφον τοῦ Δεξίλ
βλέπετε καὶ ἐν τῇ εἰσόδῳ
εἶναι καὶ τὸ ἐδῶ ἄγαλμα
Ἀλλοῦ εἷς *παλαιὸς* Χριστὸς
σμένος καὶ ἐρριμμένος εἴς τιν
ἐκεῖθεν, διότι δὲν δύναμαι ν
λῆς χριστιανικῆς θρησκείας.
ταῦθα τελεῖται λειτουργία.
τις ταύτῃ τῇ στιγμῇ ἱερουργε
τελείου. Ἔμεινα ἐπὶ πολλὴν
τάξεως καὶ τῆς κατανύξεως.

Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως ταύτη
στενωπαὶ καὶ ἀνώμαλοι· δὲν δύ
Κίνησις παρατηρεῖται μόνον εἰς
χει ἄριστα κατηρτισμένον τὸ σ
φέρουσιν ὡραίαν στολὴν μετὰ π
Κέρβεροι. Ὡραιοτέραν ὅμως στο
αὕτη ἐκ πίλου μετὰ εὐρέων ἐρυ
τος· ἐπειδὴ δὲ εἶναι σήμερον κυ
λοφία καὶ λευκὰς χειρίδας. Τὸ π
ἀκατάλληλον διὰ τὸ ἡμέτερον κ
ταξὺ σάκκου καὶ *ζακέτας*, παρέ

Ἐτηλεγράφησα εἰς Ἀθήνας, ἵν
ἐπιστολάς μου εἰς τὸ ταχυδρομεῖο
χόμενος καὶ ἐλπίζων ὅτι θ' ἀποκτ
κατασκευῆς διεθνοῦς σιδηροδρόμου

θωμα. Καὶ ὁ ναὸς οὗτος ἔχει ὑπόγειον ἄλλον ναὸν, ἐν ᾧ φυλάσσεται
ιὴ, ἐν φυσικῷ μεγέθει, τοῦ ἁγίου Σαβίνου ὅλως ἀργυρᾶ, καὶ εἰκὼν
ναγίας, φερούσης τὸν Χριστὸν, ὡραίας βυζαντιακῆς τέχνης, τοῦ ΙΑ'
κομισθεῖσα ἐνταῦθα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.
ούριον τοῦ Φρειδερίκου Β'. διατηρούμενον ἔτι ἐν καλῇ καταστά-
μεύει ἐν μέρει διὰ φυλακάς.
τὸ κάλλιον καὶ ὠφελιμώτερον παντὸς ἄλλου κοσμοῦν τὴν πόλιν
ον εἶναι ὁ εὐρύχωρος καὶ ὅσῳ στερεὸς τόσῳ καλλιτεχνικὸς λιμὴν
δύο προκυμαίας καὶ εὐκολύνων καθ' ὅλα τὴν ἄπειρον καὶ ἀέν-
τοῦ ἐμπορίου. Ὁ λιμὴν οὗτος εἶναι σταθμὸς τῶν πλοίων με-
εως καὶ Ἀγκῶνος. Εὑρίσκεται δὲ εἰς ἀδιάκοπον συνάφειαν
ένας Τεργέστης, Ἐνετίας, Μεσσήνης, Δαλματίας καὶ Κερκύ-
ἐνωτέρω πληθὺς προϊόντων ἐξάγεται ἐντεῦθεν. Τούτοις προσ-
ἐ προϊόντα τῆς ἐγχωρίου ἀκμαίας βιομηχανίας. Ῥοσόλι, σακ-
κύμβαλα, ὄργανα, κάτοπτρα, κηρία, κλπ. Οἱ κάτοικοι τοῦ
αι οἱ καλλίτεροι καὶ τολμηρότεροι ναυτικοὶ τῶν λοιπῶν
τικῆς Ἰταλίας καὶ ἐξάγουσι τὰ προϊόντα τοῦ τόπου δι'

καὶ ἀκάματος δραστηριότης χαρακτηρίζουσι τοὺς κατοί-
ταύτης, δυναμένης νὰ ὀνομασθῇ «μέγα βιομηχανικὸν
άστημα, μέ τινας στρατιώτας, μὲ περισσοτέρας ἐκκλη-
ρισσοτέρους ἁγίους καὶ μὲ ἓν καλὸν θέατρον».
έριξ ἐκ τοῦ καταστρώματος τῆς *Χαρύβδεως* εἶναι γρα-
τὸ καθιστῶν αὐτὴν παρεμφερῆ τῇ τῆς Κωνσταντινου-

αἱ περικλείουσαι τοιαύτας πόλεις! Ἐλπίζω ὅτι θὰ
ριαν εἰς Ἀγκῶνα.

Ζ'. — Ὁ ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ ΙΑΤΡΟΣ

Ἐν πλῷ, τῇ 2 Μαρτίου 1882. Πρωΐα.

τὴν τύχην νὰ μ[illegible]δώσῃ ἕνα τινὰ συμπλω-
ὸς πρὸς ἐμὲ [illegible] κίνεται ἀπ' ἀρχῆς το[illegible]
[illegible]ηθε τ[illegible] ν, δὲν παρεῖδε τ[illegible]
[illegible] ήσεως ἐπὶ τὸ βέλ[illegible]
[illegible] γὼ τὸν συμπλ[illegible]
[illegible] ῖς, εἰς ἀξιό[illegible]
[illegible] Ἦτο —
Μόλις
[illegible] ήτησ[illegible]
21

ἤρκει αὐτῷ ἡ ἀποφυγὴ τῆς ποινικῆς τιμωρίας· διὰ τοῦτο δὲ ἦλθεν ἐνταῦθα, εἰς τὸ Ταίναρον ἵνα τελείως ἀπαλλαγῇ τοῦ «ἄγους». Σήμερον κατοικοῦσιν ἐκεῖ οἱ ἄζευκτοι καὶ πολεμοχάρμαι Μανιᾶται. Ἅπασα ἡ χώρα αὐτῶν εἶναι ξηρὰ καὶ ἄγονος· ἀλλ' οὗτοι ἀναγκάζουσι τοὺς βράχους, δι' ἐκτάκτου φιλοπονίας, νὰ φύωσι κριθὴν καὶ ὄσπρια· ἀρτύουσι δὲ τὸν μέλανα, ὡς τὸν περιώνυμον ζωμὸν τῶν προγόνων αὐτῶν Σπαρτιατῶν, ἄρτον διὰ τοῦ λίπους τῶν ὀρτύγων, οὓς περίεργος καὶ ἀνάλογος πρὸς τὸ ἄγονον τοῦ τόπου οἰκονομία τῆς φύσεως ἄγει ἐκεῖ δὶς τοῦ ἔτους καθ'ἑκατομμύρια.

Σήμερον τῇ πρωΐᾳ περιλαμπὴς ὁ ἥλιος ἀνέδυ ἐκ τῶν κυμάτων περὶ τὴν χώραν τοῦ Μαλέα, ἐκεῖθεν δηλαδὴ ὅπου ἔδυσε χθές, ὡς νὰ διανυκτέρευσεν ἐκεῖ! Πιθανῶς παρέλιπε κατὰ τὴν νύκτα ταύτην τὸ ἕτερον ἥμισυ τῆς περιγείου πορείας αὐτοῦ, ἀφεὶς τοὺς ἀντίποδας ἐν διαρκεῖ σκότει, καὶ ἔμεινεν ἵνα ξενισθῇ εἰς τὰ περὶ τὸν Μαλέαν θαλάσσια ἀνάκτορα τοῦ Ποσειδῶνος, ἢ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Κυθήρης νήσου μαλακὰ δώματα τῆς Ἀφροδίτης. Τὸ δεύτερον εἶναι πιθανώτερον, διότι σήμερον ἀνατέλλων ἦν καταπόρφυρος, ὡς νὰ ἔχρισεν αὐτὸν ἡ θεὰ διὰ τῆς περιωνύμου τὸ πάλαι κυθηραΐκῆς πορφύρας, ἐξ ἧς καὶ ἡ νῆσος ἐκέκλητο *Πορφυροῦσσα*. Καὶ διέχυσε τὸ χρῶμα αὐτοῦ τοῦτο ἅμ' ἀναδὺς καὶ ἐπορφύρισε τὰ μαλακὰ τῆς πρωϊνῆς αὔρας κυμάτια καὶ ἐχρύσωσε τὰ ὑπὲρ τὴν ὡραίαν Ζάκυνθον περιιπτάμενα ἐλαφρὰ νέφη. Καὶ ὁ ἀρτιπαγὴς δὲ ἐπὶ τῆς μείζονος τῶν Οἰνουσῶν νήσων φανός, διὰ τῆς θλάσεως τῶν ἀκτίνων τοῦ ὡραίου τούτου ἡλίου, ἐφαίνετο ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ ὡς ἀνημμένος ἔτι.

Ἡ *Χάρυβδις* ἐν τούτοις διαψεύδουσα τὸ δριμὺ ὄνομα αὐτῆς, ἀντὶ τέρατος ἀνθρωποφάγου καὶ νηοφάγου, ἢ ἀντὶ σπηλαιώδους βράχου, ὡς ἦν ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς Σκύλλα, εἶναι ὡραῖον θαλάσσιον μέγαρον, βρίθον χρυσοῦ καὶ πορφύρας καὶ μεστὸν παντὸς τερπνοῦ καὶ ἀναπαυτικοῦ πράγματος. Ἀλλ' ἐμὲ κατέχει πλῆξις ἐπὶ τῇ εὐρείᾳ καὶ ἀπολύτῳ κυριαρχίᾳ μου, ὡς μόνου ἐπιβάτου, ἐπί τε τῶν ἀπείρων κοιτώνων αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἀχανοῦς αἰθούσης καὶ τοῦ ἐκτεταμένου καταστρώματος· οὔτε δὲ εἰς τὴν Β', ἢ κἂν εἰς τὴν Γ'. θέσιν ὑπάρχει τις ταξειδιώτης. Εὐχαρίστως λίαν θὰ ἐδεχόμην νὰ μερισθῶ τὴν πενθήμερον ταύτην (μέχρι τῆς 3ης Μαρτίου) κτῆσίν μου καὶ πρὸς τὸν ἐπαχθέστερον καὶ πληκτικώτερον συμπλωτῆρα.

Πέραν τῆς Κεφαλληνίας μ. μ.

Τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ πλοίου βλέπω μόνον κατὰ τὰς ὥρας τοῦ προγεύματος καὶ τοῦ γεύματος. Τὰς λοιπὰς μένουσιν εἰς τὸ ἔργον των, λίαν προσεκτικοί, ὡς παρατηρῶ, καὶ περὶ πάντων μεριμνῶντες. Ἐν τούτοις ἔχουσι τὴν καλοσύνην νὰ μοὶ παρέχωσι πᾶσαν περιποίησιν ὅ τε πλοίαρχος κ. Bruno Vincenzo καὶ ὁ ὑποπλοίαρχος κ. Giuseppe Clausi. Μετὰ τοῦ τρίτου δὲν ἐγνωρίσθην. Εἶναι περίεργον ὅτι, ἐνῷ χθὲς συνηντήσαμεν ἐκεῖ παρὰ τὸν Μαλέαν πλεῖστα ἀτμόπλοια καὶ ἱστιοφόρα, σήμερον οὐδ' ἓν

ἐθεάθη εἰς τὸν ἡμέτερον ὁρίζοντα.—Ὁ καιρὸς εἶναι εὐδιώτατος. Κατελίπομεν ἤδη δεξιᾷ τὴν Ζάκυνθον, τὴν Κεφαλληνίαν μετὰ τῆς οἱονεὶ συνεχομένης αὐτῇ Ἰθάκης, εἰς δὲ τὸ βάθος τὴν χώραν τῶν Αἰτωλῶν. Πλέομεν πάντοτε πρὸς βορρᾶν ἐν ἀμετατρέπτῳ πορείᾳ. Πρό τινων ὡρῶν οὐδεμία ξηρὰ φαίνεται. Πᾶσα ἑλληνικὴ γῆ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου· οὐδ' ἐλπίζουσιν οἱ ὀφθαλμοί μου ν' ἀτενίσωσιν, ὡς εἰς τελευταῖον σταθμὸν τὴν Κέρκυραν, διότι μετ' οὐ πολὺ τὸ σκότος θὰ καλύψῃ τὸ πᾶν. Ἰδοὺ ὁ ἥλιος ἄνευ ἀκτίνων, ὡς διάπυρος μύδρος, σπεύδει πρὸς τὸ τέρμα τῆς πορείας αὐτοῦ καὶ ἠρέμα καταδυόμενος κρύπτεται εἰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ Ἰονίου πελάγους. Αὔριον θὰ ἴδω τὸν ἥλιον τῆς Ἰταλίας.

Δ'.—ΤΟ ΒΡΕΝΤΗΣΙΟΝ (Brindisi)

28 Φεβρουαρίου 1882. Πρωΐα.

Ἀφυπνισθεὶς ὑπὸ κρότων καὶ φωνῶν, ᾐσθάνθην τὴν *Χάρυβδιν* ἠρεμοῦσαν πλέον μετὰ 48ωρον ἀδιάλειπτον πλοῦν. Ὁ ἥλιος ἤδη ὡδήγησε τὸ πύρινον ἅρμα αὐτοῦ ἔξω τῶν πυλῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ φωτίζει καὶ καλλύνει πᾶσαν τὴν πέριξ φύσιν, ἥτις ἐνταῦθα εὐμοιρεῖ χάριτος. Ἔνθεν καὶ ἔνθεν εἰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ λιμένος, ὅπου λήγει τὸ κρηπίδωμα, μαλακαὶ καὶ ἠρέμα ἐπικλινεῖς ἐκτάσεις λούουσι τὴν μόλις φυομένην χλόην αὐτῶν εἰς τὰ κύματα. Ὑψικόρυφοι δ' αἴγειροι βυθίζουσι τὰς ῥίζας αὐτῶν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀντλοῦσιν ἴσως ἐξ αὐτῆς ἁλμυρὰ δάκρυα ἵνα δικαιώσωσι τὴν μεταμόρφωσίν των εἰς δένδρα. Περαιτέρω φαίνονται κῆποί τινες, τείνοντες, ὡς τόσας χεῖρας, τοὺς κλάδους τῶν φυτῶν καὶ θάμνων αὐτῶν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ περιϊπταμένου ἔαρος. Οἱ ὑπερκείμεναι καὶ οἱ περαιτέρω τοῦ λιμένος λόφοι βρίθουσι συκῶν, ἐλαιῶν καὶ ἀθανάτων καὶ κυπαρίσσων καὶ φοινίκων καὶ παντοίων ἄλλων δένδρων. Ἂν ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἰταλία εἰσὶν ἀδελφαί, ἡ Ἰταλία εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ πρεσβυτέρα καὶ μᾶλλον προωδευμένη. Ἀμφότεραι κατῳκήθησαν εἰς τὰ βάθη τῶν προϊστορικῶν αἰώνων ὑπὸ τῆς αὐτῆς Πελασγικῆς φυλῆς· ἡ Ἰταλία μάλιστα κατῳκήθη πρώτη, ἅτε κειμένη ἐγγυτέρω τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς κατέβη ἡ φυλὴ ἐκείνη· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκαλεῖτο Μεγάλη Ἑλλάς. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ῥοῦν τῶν αἰώνων ἑκατέρα ἐτράπετο ἰδίαν ὁδόν. Ἡ Ἰταλία μετὰ πολλὰς περιπετείας ἐν ἐπιδρομαῖς καὶ ἐμφυλίοις πολέμοις, ἀπήρτισε τὸ κραταιὸν Ῥωμαϊκὸν ἔθνος· ἀνεδείχθη ὡς πολεμικὴ χώρα, ἢ ὡς πεδίον κρατερῶν μαχῶν· ἥψατο ἄκρῳ δακτύλῳ τῶν γραμμάτων· ἐκαλλιέργησε πλέον τι τὰς ὡραίας τέχνας· ἀλλὰ κυρίως ἐμόρφωσε καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου. Ἐγίνετο μὲν καὶ αὐτὴ ὁ πρὸς ὃν ὅρος τῆς ἐπιδρομῆς διαφόρων λαῶν ἐν ταῖς μετέπειτα χρόνοις καὶ ἤλλαξε πολλοὺς ἀλληλοδιαδόχως δεσπότας, ἀλλὰ δὲν ἠτύχησε νὰ καταχτηθῇ καὶ ἐρημωθῇ ὑπὸ φυλῆς, οἵα

ἡ Τουρκική. Ἡ δ' Ἑλλάς, ποιητικωτέρα ἐκείνης, καὶ μᾶλλον *θυμοειδής*, κατ' Ἀριστοτέλη, ὑπῆρξεν ἡ πηγὴ τῆς ποιήσεως, τῶν γραμμάτων, τοῦ δράματος καὶ τῆς φιλοσοφίας· ἤγαγεν εἰς τὸ ὕπατον σημεῖον τῆς τελειότητος τὰς καλὰς τέχνας· καὶ ὑπῆρξε μὲν χώρα ἐκ τῶν κατ' ἐξοχὴν πολεμικῶν, ἔν τε γῇ καὶ θαλάσσῃ, καὶ διέχυσεν ἁπανταχοῦ μετὰ τῶν λογχῶν αὐτῆς καὶ τὰ φῶτα τοῦ πολιτισμοῦ· ἀλλὰ τέλος παντοίαις περιπλεχθεῖσα τύχαις, συνετρίβη καὶ ἠρημώθη φυσικῶς τε καὶ ἠθικῶς ὑπὸ τῆς κτηνωδεστέρας τῶν κατακτητικῶν φυλῶν, τῆς Τουρκικῆς. Νῦν μόλις ἀνανήφει. Ἐν βραχεῖ σχετικῶς διαστήματι χρόνου διέπραξε πολλά, ἀλλὰ καὶ πολλῶν στερεῖται καὶ ὑστερεῖ ἔτι. Διὰ τοῦτο ἡ χλόη καὶ ἡ λεύκη παίζουσι πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐν ᾧ ἐν Ἑλλάδι πολλῷ ἀφίστανται αὐτῆς. Ὑπάρχουσι καὶ ἐκεῖ ὅμοιαι θέσεις, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ κανόνα, ὡς ἐνταῦθα, διότι ἐν Ἑλλάδι ἡ γεωργία παρημελήθη, ὡς μὴ ὤφειλε. Πρέπει καὶ ἡ Πατρίς μου νὰ μάθῃ ν' ἀναγινώσκῃ τὸ μέγα καὶ σωτήριον βιβλίον τῆς φύσεως, ὅ ἐστιν ἡ γεωργία, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον ψελλίζει ἐπ' αὐτοῦ.

Μὲ ἀποσπῶσι τῶν σκέψεων τούτων φωναὶ παντοειδεῖς καὶ μ' ἐπαναφέρουσιν εἰς τὴν *Χάρυβδιν*, ἥτις ἐνῷ στηρίζεται διὰ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς αὐτῆς εἰς τὴν προκυμαίαν, πρὸς τὸ βόρειον μέρος τοῦ λιμένος, ἐκ τῆς ἀριστερᾶς πολιορκεῖται ὑπὸ σμήνους λέμβων, ἑτοιμαζομένων τῶν ἐν αὐτοῖς λεμβούχων ἐν ἀμοιβαίαις βλασφημίαις καὶ ἀπειλαῖς νὰ *ἐκπορθήσωσι* τὸν *μόνον* ἐπιβάτην αὐτῆς.

Αὐθημερὸν μ. μ. ἐκ τῆς «Χαρύβδεως».

Μετὰ τὸ πρόγευμα ἀπέβην πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς πόλεως. Αὕτη ἀνήκει, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Ἰταλικὴν ἐπαρχίαν Terra d' Otranto, καὶ ἀποτελεῖ τὴν πτέρναν τοῦ Ἰταλικοῦ ποδός, ὡς φαίνεται ἐν τοῖς γεωγραφικοῖς χάρταις. Τὸ Βρεντήσιον ἦν καὶ παρ' ἀρχαίοις ἐπίσημος παραλία πόλις. Ὁ Στράβων, ὡς νομίζω, λέγει ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ Κρητῶν, ἐλθόντων ὑπὸ τὸν Μίνωα. Κατ' ἄλλους, ἔκτισεν αὐτὴν ὁ Διομήδης, ἐλθὼν ἐπὶ κεφαλῆς Αἰολέων. Καὶ ἐπὶ 500 ἔτη μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Ῥώμης ἐκυβερνᾶτο ἔτι ὑπὸ ἰδίου ἡγεμόνος. Ἀλλ' ἐγένετο καὶ αὕτη ἀποικία Ῥωμαϊκή, εὐημερήσασα ὅμως καὶ αὐξηθεῖσα μέχρις 100,000 κατοίκων. Εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς ἱστορίας ἀναφαίνεται τὸ Βρεντήσιον. Ἐνταῦθα ἐχρίσθη Καῖσαρ ὁ Ὀκταβιανός, ἐγεννήθη ὁ τραγικὸς ποιητὴς Πακούβιος καὶ ἀπέθανεν ὁ Βιργίλιος. Βραδύτερον ὅμως ἐπιδρομαὶ βαρβάρων καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι κατέστρεψαν αὐτό, μάτην πειρωμένων τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων νὰ ἀναστηλώσωσι τὴν φθίνουσαν ἐπισημότητα αὐτοῦ. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο ἐπεφυλάσσετο εἰς τὰς σταυροφορίας. Ἑκατὸν ἡγεμόνες ἐπιβίβασαν ἐντεῦθεν τὰς στρατιὰς αὐτῶν, ἀκολουθουμένας ὑπὸ χιλίων προσκυνητῶν. Ἔκτοτε δ' ἐγένετο αὖθις τὸ σημεῖον τῆς συγκεντρώσεως καὶ ἀνταλλαγῆς τῶν ἐμπο-

ρευμάτων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ὡς ὑπῆρξε καὶ πρὸ τοῦ. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι κατέκλυσαν τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Βρεντήσιον ἀπώλεσε τὴν ἐπισημότητα ἐμπορικῆς πόλεως, ἐκμηδενισθέντος τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἐνέπεσεν εἰς φοβερὰν πενίαν καὶ ἀποσύνθεσιν.

Ἀλλὰ προώριστο νὰ ἐκτελεσθῇ ἐνταῦθα ἓν θαῦμα τῆς ἰσχύος τῶν νεωτέρων χρόνων, καὶ τὸ Βρεντήσιον κεῖται ἐναργὲς παράδειγμα τῆς καταπληκτικῆς μεταβολῆς τῆς τύχης τῶν πόλεων ἐκείνων, ὧν ἡ πρόοδος εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ ἀνανεώσεως μεγάλων ἐμπορικῶν ὁδῶν. Ἰδοὺ δὲ ὁ λόγος· ὁ λιμὴν τοῦ Βρεντησίου εἶναι εὐρύχωρος καὶ κεκτημένος τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ δύνανται τὰ πλοῖα νὰ ἐξέρχωνται αὐτοῦ οἱουδήποτε ἀνέμου πνέοντος. Ὅτε ἐγεννήθη ἡ ἐλπὶς τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ, τὸ δὲ παγκόσμιον ἐμπόριον ἔλαβε τὴν πρὸς τὰς Ἰνδίας παλαιὰν ἀνατολικὴν ὁδόν, ἡ Ἰταλικὴ βουλὴ ἀπεφάσισε τὴν κατασκευήν, ἢ μᾶλλον τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ φυσικοῦ λιμένος τοῦ Βρεντησίου. Πράγματι δὲ συνετελέσθη αὕτη τῷ 1866 δι' ἀπαύστου καὶ δραστηρίας ἐργασίας. Ὁ λιμὴν οὗτος ἔχει παρ' αὐτὸ τὸ κρηπίδωμα βάθος 8 $^1/_2$ μέτρων. Τὰ παλαιὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα κατηδαφίσθησαν καὶ ἐχρησίμευσαν ὡς χῶρος καὶ ὡς ὑλικὸν οἰκοδομῆς τῶν καταστημάτων τοῦ σιδηροδρόμου καὶ ἄλλων διαφόρων. Μεγάλα ἀτμόπλοια ἐκτελοῦσι σήμερον τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀλεξανδρείας. Μάλιστα δὲ ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Βρέννης καὶ τῆς διατρήσεως τοῦ Κεννησίου ὄρους τὸ Βρεντήσιον, ἕνεκα τῆς θέσεώς του κατέστη σπουδαῖον σημεῖον συναντήσεως σιδηροδρόμων καὶ ἀτμοπλοίων διὰ τὴν μετάβασιν ἀπ' Ἀγγλίας καὶ Ἰνδίας. Ὡς πόλις οὐδεμίαν ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν. Ὀλίγας ἔχει οἰκίας καλάς, χρησιμευούσας ὡς ξενοδοχεῖα. Παρὰ τὴν προκυμαίαν ὑπάρχει μικρά τις πλατεῖα, ἡ τοῦ «Βίκτωρος Ἐμμανουήλ». Ἐξ αὐτῆς δ' ἄρχεται ἡ μόνη ἀξία λόγου ὁδός, ἡ «Amena», λήγουσα εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμόν· οὗτος δ' εἶναι μέτριον, ἀπέριττον, ἀλλ' εὐάρεστον οἰκοδόμημα ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως· διακλάδωσίς τις τοῦ σιδηροδρόμου ἐξικνεῖται διὰ περιστροφῆς μέχρι τῆς παραλίας παρὰ τὴν ῥηθεῖσαν πλατεῖαν Τὰ παλαιὰ μέγαρα καὶ τεμένη κατέπεσαν, ἢ ὁσημέραι καταρρέουσι. Ὁ πύργος τοῦ αὐτοκράτορος περικλείει σήμερον ἀντὶ ἐστεμμένων καταδεδικασμένας κεφαλάς. Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνανεωθείσης πόλεως προεξέχουσιν ὁ παλαιὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, στρογγύλον κτίριον ἐκ τετραγώνων λίθων, ἄνευ πηλοῦ ᾠκοδομημένον, χρησιμεῦον δὲ τανῦν ὡς μουσεῖον. Ἐπειδὴ σήμερον εἶναι κυριακή, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐπισκεφθῶ αὐτό. Ἐπίσης διακρίνεται ἡ μητρόπολις Santa Teresa, ἧς οἱ θεμέλιοι τοῖχοι χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ Γ'. αἰῶνος, ἀλλ' ἥτις τυγχάνει νῦν βεβλαμμένη ἐξ ἐπανειλημμένων σεισμῶν. Μεθ' ὅσου καὶ ἂν εἰσῆλθον ἐντὸς αὐτῆς σεβασμοῦ, δὲν ἠδυνήθην νὰ μὴ ἀγανακτήσω, εἶτα δὲ καὶ γελάσω

ταξείδευσα ἄλλοτε διὰ τῆς *Παράλου*, διὰ τῆς *Σαλαμινίας*, διὰ τῆς *Αὔρας*, διὰ τῆς *Ἐλπίδος*. Ἐπειράθην μάλιστα νὰ περιγράψω εἰς ἄλλας σελίδας τοῦ ἡμερολογίου τούτου τὰ εὔφωνα καὶ πλήρη ἐννοίας ὀνόματα αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ *Χάρυβδις*, τὸ φοβερώτερον καὶ ἀπαισιώτερον διὰ τὰ πλοῖα ὄνομα, νὰ εἶναι ὄνομα πλοίου! Τέρας θαλάσσιον ἡ Χάρυβδις, κατῴκει περὶ τὸν Σικελικὸν πορθμὸν καὶ κατέτρωγε τὰ κατὰ μοῖράν τινα φερόμενα ἐκεῖ πλοῖα. Ἂν δέ τι τούτων ἐξέφευγε τῶν ὀνύχων αὐτῆς, περιέπιπτε πάντως εἰς τὴν Σκύλλαν. Ἦν δὲ καὶ αὕτη ἡ τερατώδης θυγάτηρ τοῦ Τυφῶνος καὶ τῆς Ἐχίδνης καὶ παρεμόνευεν ἀπέναντι τῆς Χαρύβδεως. Εἶχεν ἓξ δρακοντοειδεῖς λαιμοὺς καὶ δώδεκα ὀξεῖς καὶ ἐξέχοντας ὀδόντας. Καθ' ἅπαν δὲ τὸ σῶμα αὐτῆς προέβαλλον κυνῶν καὶ ἄλλων θηρίων κεφαλαί. Ταῦτα ἔπλαττον οἱ ἀρχαῖοι, μὴ δυνάμενοι, ἐν τῇ ἀτελείᾳ τῶν ναυτικῶν γνώσεων αὐτῶν, ν' ἀντιμαχήσωσι πρὸς τὰ στοιχεῖα, ὅτε ἔπλεον ἐν τοῖς ὕδασιν ἐκείνοις. Πράγματι δὲ ἦν ἐκεῖ καὶ ὑπάρχει ἔτι ἀντὶ τέρατος Χαρύβδεως, βράχος ἀπότομος καὶ ἐπικίνδυνος, ὅπου προσαρασσόμενα ὑπὸ τῆς ἀντιπνοίας καὶ τῶν ῥευμάτων τὰ πλοῖα κατεποντίζοντο. Καὶ ἐν τῇ θέσει δὲ τῆς Σκύλλης ἦν βράχος σπηλαιώδης, παρ' ᾧ ἐνεφώλευον σκυλόψαρα καὶ ἄλλα θαλάσσια θηρία, καὶ ἐφ' οὗ συνετρίβοντο, παρασυρόμενα ὑπὸ τῶν ῥευμάτων, τὰ πλοῖα τῶν ἀρχαίων. Ἐκ τούτων δ' ἐπλάσθη καὶ ἡ παροιμία· «ἀπὸ τῆς Σκύλλης εἰς τὴν Χάρυβδιν».

Φρονῶ ὅτι οἱ Ἰταλοί, ἀρξάμενοι τῆς ἱδρύσεως ἐμπορικοῦ καὶ δὴ ἀτμήρους ναυτικοῦ, καὶ καταρτίσαντες τοιοῦτο οὐχὶ ἀνάξιον λόγου, προσεπάθησαν ν' αὐξήσωσι τὴν σημασίαν αὐτοῦ καὶ διὰ τοιούτων ἐκτάκτων ὀνομάτων, τῆς *Σκύλλης*, τῆς *Χαρύβδεως* καὶ ἄλλων ὁμοίων, ἢ μᾶλλον ἠθέλησαν διὰ τούτων νὰ δείξωσι τὴν ὑπεροχήν των ἐπὶ τῶν στοιχείων καὶ περιφρόνησιν πρὸς αὐτά. Ἔστω. Τοῦτο ἀρέσκει καὶ εἰς ἐμὲ πλέον πάσης ἄλλης ἐξηγήσεως.

Ἀλλ' ἡ ἀδράνεια καὶ ἀπροσεξία τοῦ πρωρέως τῆς *Χαρύβδεως* ἔρχεται ταύτῃ τῇ στιγμῇ νὰ διαψεύσῃ τὴν σχηματιζομένην ἐν ἐμοὶ ἀγαθὴν ἰδέαν περὶ τοῦ Ἰταλικοῦ ναυτικοῦ. Συνηντήσαμεν ὡραῖον ἐμπορικὸν ἀγγλικὸν ἀτμόπλοιον. Διακρίνεται ἐκ τῆς κραταιᾶς σημαίας αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ *Χάρυβδις* δὲν ἔχει τὴν ἑαυτῆς ἀνηρτημένην εἰς τὸ ἀκόντιον τῆς πρύμνης. Μέχρις ὅτου δὲ διαταχθῇ ἡ ἀνάρτησις καὶ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ κεκανονισμένου χαιρετισμοῦ, τὸ ἀγγλικὸν ἀπεῖχε πλέον τοῦ μιλίου, στρέφον ἡμῖν τὴν πρύμνην. Τέλος πάντων ἡ *Χάρυβδις* ἐχαιρέτισεν, ἀλλ' ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος ἀπηξίωσε ν' ἀνταποδώσῃ τὸν χαιρετισμόν. Εἶναι Ἄγγλος καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι πολυσήμαντον...

Ὁ καιρὸς εἶναι εὐδιώτατος. Τοὐλάχιστον πλέων ἔτι ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ὑδάτων, ἔχω παρήγορον τὴν ὡραίαν ταύτην ἡμέραν, ἥτις προώρισται νὰ

μοὶ δώσῃ τὰς τελευταίας ἐντυπώσεις τῆς πατρῴας γῆς ἣν ἐγκαταλείπω σήμερον.

Αὐθημερὸν μ. μ.

Ἡ μοναξία ἤρχισε νὰ μὲ δυσαρεστῇ, ὅτε ἤχησεν ὁ κώδων τοῦ προγεύματος. Παρεκαθήσαμεν ἐν ὅλῳ τέσσαρες· οἱ τρεῖς ἀξιωματικοὶ τοῦ πλοίου καὶ ἐγώ. Ἔμεινα λίαν εὐχαριστημένος ἔκ τε τῆς συντροφίας αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν παρατεθέντων ἐδεσμάτων. Θὰ διανύσω οὕτω πέντε ἡμερονύκτια. Ἔστω.

Πλέομεν δι' ἀτμοῦ καὶ ἱστίων ὁλοταχῶς παρὰ τὴν ἀντίθετον τῇ πόλει τῆς Ὕδρας πλευρὰν τῆς νήσου ταύτης. Χαῖρε καλὴ νῆσος, πατρὶς τῆς Μητρός μου. Εἰς τὴν θέαν τῶν γυμνῶν βράχων Σου ἀναλογίζομαι τὴν γόνιμον κατορθωμάτων ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐσάλευες ἕνα κόσμον καὶ ἐκίνεις πρὸς ἔπαινον καὶ τῶν ἐχθρῶν σου τὴν γλῶσσαν! Ὁ διαδραμὼν καὶ δῃώσας παροιμιωδῶς τὴν Ἑλλάδα Ἰμβραὴμ πασσᾶς, ἐλθὼν ἀπέναντι τῆς ἡρωϊνης νήσου ἐξεφώνησε τὸν λακωνικώτατον τοῦτον πανηγυρικόν: «*Πότε θὰ σὲ βάλω εἰς τὸ χέρι, μικρά μου Ἀγγλία!*» — Καταλείπομεν ἀριστερᾷ καὶ μακρὰν τὰς Σπέτσας, τὴν γλυκεῖαν καὶ ἀρωματώδη ἀδελφὴν τῆς Ὕδρας καὶ χωροῦμεν πρὸς τὸν Μαλέαν. Πλέομεν ἀπέναντι τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος μου. Διακρίνω μίαν πρὸς μίαν τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἐφ' ὧν εἶδον ἀνατέλλοντα καὶ δύοντα τὸν ἥλιον εἰς τὸν κόσμον. Μοὶ φαίνονται ὡραιότερα καὶ γλαυκότερα παντὸς ἄλλου ὄρους. Αἱ κορυφαὶ δὲ αὗται διαγράφονται εἰς τὸν ὁρίζοντα ζωηραὶ καὶ χρυσίζουσαι ἕνεκα τῆς καταβάσεως τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν δύσιν. Ἀλλ' εἰς τὸ βάθος ἐκεῖ διακρίνεται ἀμυδρὸς, ὁ βράχος τῆς κλεινῆς καὶ «ἐρυμνῆς» Μονεμβασίας, τῆς ἐκπροσωπησάσης τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ ὅλους αἰῶνας. Τὸ πλοῖον ὅμως ἤρξατο ταλαντευόμενον· τοῦτο δ' εἶναι ἀλάνθαστον προμήνυμα τῆς γειτνιάσεως τοῦ Μαλέα. Καὶ τῷ ὄντι· ἰδού, προβάλλει ἡ λεοντώδης χαίτη του. Εἶναι λέων αὐτόχρημα· βλέπεις μόνον τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ νομίζεις ὅτι οἱ πόδες του εἶναι βυθισμένοι εἰς τὰ ἔγκατα τῆς θαλάσσης ἵνα ἀναστατώσωσιν αὐτήν. Πάντοτε ἠγάπησα τὸν Μαλέαν, διότι ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος μου, καὶ οὐδέποτ' ἔπαυσα θαυμάζων αὐτόν· εἶναι ἄξιος θαυμασμοῦ καὶ μοὶ ἐδίδαξεν ἐμπράκτως τὴν ἀξίαν καὶ τὸ μεγαλεῖόν του. Ταύτῃ τῇ στιγμῇ εἶναι ὑπέρ ποτε ὡραῖος, διότι στέφεται ὑπὸ χρυσίζοντος νέφους. Μετ' ὀλίγον καλύπτει τὸν ἥλιον διὰ τῆς χαίτης του, ἐν ᾧ ἡ *Χάρυβδις* διέρχεται ἐγγύτατα τῶν ῥωθώνων αὐτοῦ σχεδὸν ἐν ἠρεμίᾳ. Δὲν ἐπιθυμῶ, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀνάγκη ν' ἀποθάνῃ ὁ Μαλέας. Καὶ ἰδού... Ναί!.. Ἀκούω τοὺς κτύπους τῆς ἀξίνης δι' ἧς μεγαλουργὸς ἐργάτης ὀρύσσει τὸν τάφον αὐτοῦ. Ἀποχαιρετίζω μετὰ τοῦ Μαλέα καὶ τὰ λοιπὰ παράλια μέρη καὶ μεσόγεια βουνὰ τῆς πατρῴας γῆς καὶ τὴν μόλις διαφαινομένην ἐν τῇ ἀγκάλῃ τῆς ἑσπέρας Ἐλαφόνησον καὶ κατέρχομαι εἰς

τὴν αἴθουσαν (διότι ἐνταῦθα δὲν βλέπω πλέον), ἵνα χαράξω ἐπὶ τῆς ἑπομένης σελίδος τοῦ ἡμερολογίου τούτου σκιαγραφίαν τινὰ τοῦ Μαλέα.

Β'. Ὁ ΜΑΛΕΑΣ (ΜΑΛΕΑ ΑΚΡΑ)

Ἐνῷ τοσοῦτος γίνεται λόγος περὶ τῆς τομῆς τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς προκυψόντων πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν ὠφελημάτων τῇ Ἑλλάδι, ἐπέσπασε τὴν προσοχήν μου σπουδαιοτάτη μεταβολή, ἐπικειμένη εἰς τοῦτο τὸ ἀντίθετον ἄκρον τῆς Πελοποννήσου, καὶ πηγάζουσα ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ.

Ὁ γίγας τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἡμίσεως τῆς μεσογείου θαλάσσης, ὁ ἐπὶ χιλιετηρίδας πανίσχυρος θαλασσοκράτωρ καὶ παντοκράτωρ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ ἀνατολῆς πρὸς τὴν δύσιν, ὁ περίπυστος Μαλέας, τὸ φοβερὸν καὶ ἔνδοξον ἀκρωτήριον, μετ' ὀλίγον καθίσταται ἄσημος ἄκρα, γνωστὴ μόνον ἐκ τῆς ναυτικῆς ἱστορίας καὶ τῶν γεωγραφικῶν πινάκων. Τὸ μέγα καὶ τέως ἀδιάσειστον κράτος τοῦ Μαλέα σαλεύεται καὶ μετὰ μικρὸν πίπτει ὑπὸ τὴν σκαπάνην καὶ τὸ γεωφάγον τρύπανον μεγαλουργοῦ ἐργάτου, τοῦ στρατηγοῦ Türr, ὅστις σύρει, ὡς διὰ δύο τεραστίων χειρῶν, τὴν μίαν θάλασσαν πρὸς τὴν ἄλλην καί, ἐξαφανίζων τὸ μεταξὺ γαιῶδες διάστημα, ἀνοίγει νέαν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ὑγρὰν ὁδόν.

Τὸ ἀκρωτήριον Μαλέας, Μάλεια ἄκρα, ἢ Μαλεαὶ (κοινῶς *Κάβο-Μαλέας*) ἦτο καὶ εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων πᾶσι τοῖς ναυτιλομένοις διὰ τὸ κινδυνῶδες τῆς παρακάμψεως. Οἱ ἀρχαῖοι ναυτικοὶ μετὰ τρόμου ἐμνημόνευον τοῦ ὀνόματος τοῦ Μαλέα, καὶ μετ' ἀπελπισμοῦ διέπλεον πρὸ τῆς θηριώδους ὄψεως αὐτοῦ· ὅθεν καὶ τό, οἱονεὶ ἐπικήδειον ῥητόν, τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, νομίζω, ἀναφερόμενον :

Μαλέας δὲ κάμψας, ἐπιλάθου τῶν οἴκαδε.

καὶ τὸ παρὰ τοῖς ἡμετέροις ναυτικοῖς, ὅπερ πολλάκις ἤκουσα ταξειδεύων ἐπὶ διαφόρων πλοίων :

Κάβο-Μαλιά, Κάβο-Μαλιά!
Βοήθα, Χριστὲ καὶ Παναγιά!

Ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ τρὶς μὲν μνημονεύει τῆς πρὸ τοῦ Μαλέα συμφορᾶς τοῦ κλεινοῦ ἥρωος αὐτοῦ, ἅπαξ δὲ τῆς τοῦ Μενελάου. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὰς περιηγήσεις αὐτοῦ ὁ τυφλὸς ἀοιδὸς ἔλαβε πεῖραν ἐξ ἰδίου παθήματος καὶ ὅτι αὐτός ποτε «περιγνάμπτων Μαλειάων ὄρος αἰπὺ» ἐνεπνεύσθη τὴν περὶ αὐτοῦ ζοφερὰν ἰδέαν, ἣν τόσῳ ζωηρῶς ἐκτίθησιν ἐν τοῖς θείοις ἔπεσιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο λοιπὸν παρεισάγει τὸν Νέστορα διηγούμενον τῷ Τηλεμάχῳ περὶ τοῦ πλοῦ τοῦ Μενελάου πρὸ τοῦ Μαλέα τάδε·

Ἀλλ' ὅτε δὴ καὶ κεῖνος, ἰὼν ἐπὶ οἴνοπα πόντον,
ἐν νηυσὶ γλαφυρῇσι, Μαλειάων ὄρος αἰπὺ

Ἶξε θέων, τότε δὴ στυγερὴν ὁδὸν εὐρυόπα Ζεὺς
ἐφράσατο, λιγέων δ' ἀνέμων ἐπ' ἀϋτμένα χεῦεν
κύματά τε τροφόεντα πελώρια, ἶσα ὄρεσσιν
Ἔνθα διατμήξας τὰς μὲν Κρήτῃ ἐπέλασσεν
. . . .
. . . Ἀτὰρ τὰς πέντε κυανοπρωρείας
Αἰγύπτῳ ἐπέλασσε φέρων ἄνεμός τε καὶ ὕδωρ.
(Ὁμήρ. Ὀδύσ. Γ. 286).

Ὁ Μαλέας, δύναταί τις εἰπεῖν, ἦν ὁ θρόνος τοῦ ποντομέδοντος Ποσειδῶνος. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἔπνεε μένεα κατὰ τοῦ πανούργου Ὀδυσσέως, τοῦ τυφλώσαντος τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πολύφημον ἔλαβε τρὶς τὴν εὐχαρίστησιν νὰ πατάξῃ δεινῶς ἐνταῦθα πρὸ τοῦ Μαλέα τὸν υἱὸν τοῦ Λαέρτου, ἐκδικῶν τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ διὰ τῆς διασπορᾶς καὶ καταστροφῆς τῶν νηῶν ἐκείνου.[1]

Τοὺς ναυτικοὺς τῆς σήμερον οὐχ ἧττον φοβίζει, ὡς εἶπον, ἡ ἀδηφάγος ἄκρα. Καίτοι δὲ ἡ ναυτικὴ ἐπιστήμη ἐτελειοποιήθη καὶ τὰ μέσα αὐτῆς εἶσὶ πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ πρὸς καταπόνησιν τῶν στοιχείων, καί τοι ὁ ἀτμὸς ὑπερνικᾷ τὴν ὁρμὴν τῶν κυμάτων, ἀλλ' ὅμως πρὸ τῆς ἐξηγριωμένης ὄψεως τοῦ Μαλέα πᾶν πλοῖον ἀνακρούει πρύμναν καὶ σπεύδει πρὸς ὅρμον. Ὁ ῥοῦς καὶ ὁ ῥόχθος τῶν «πελωρίων» κυμάτων τοῦ Μαλέα εἰσὶν ὑπέρτερα παντὸς ἀνταγωνισμοῦ. Ἐν ἡμέραις διαρκοῦς τρικυμίας συναθροίζονται 60—80 ἱστιοφόρα καὶ 15—20 ἀτμήρη πλοῖα ταὐτοχρόνως εἰς τὸν ὅρμον τῆς Ἐλαφονήσου, ἀναμένοντα τὴν καταπράϋνσιν τοῦ θυμοῦ τοῦ ἐξηγριωμένου τούτου λέοντος. Ἐγὼ αὐτὸς ταξειδεύων δι' ἀτμοπλοίου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος Ἰανουαρίου μόλις ἠδυνήθην νὰ σωθῶ εἰς Κύθηρα, ὅπου ἐδέησε νὰ περιμένω ἐπὶ 12 ὅλας ἡμέρας. Ἐπιστρέφων δὲ διὰ τοῦ μεγαλητέρου ἑλληνικοῦ ἀτμοπλοίου εἶδον αὐτὸ ἀνακροῦον πρύμναν καὶ καταφεύγων εἰς Ἐλαφόνησον. Ἐκεῖ ἦσαν ἄπειρα πλοῖα ἀποκεκλεισμένα πρὸ 25 καὶ 30 ἡμερῶν, ἐνῷ τινὰ τούτων ἔπλευσαν ἐνταῦθα ἐξ Ἀφρικῆς ἐν τρισὶν ἡμέραις!

Τῷ ὄντι δὲ ὁ Μαλέας, ὡς λέων ἀκαταδάμαστος καὶ ἀγέρωχος, ἐξηπλωμένος ἐπὶ τῆς μόνης καὶ ἀναποφεύκτου διόδου μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, βλέπει διερχομένους καὶ σβεννυμένους τοὺς αἰῶνας, ὡς σβέννυνται καὶ ἐξαλείφονται τὰ εἰς τὰς πλευρὰς του θραυόμενα κύματα. Βλέπει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τὸ πρῶτον φοινικικὸν κέλυφος ἐχάραξεν ἀφρόεσσαν αὔλακα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, διερχομένας πρὸ αὐτοῦ μετὰ τῆς παρόδου τῶν αἰώνων τὰς γενεὰς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν ἀκατασχέτως. Βλέπει τὰς κώπας ἀναπληρουμένας ὑπὸ τῶν ἱστίων καὶ ταῦτα συμπτυσσόμενα πρὸ τοῦ ἀτμοῦ. Βλέπει τὰ ἀρχικὰ καί, ὡς εἰπεῖν, νηπιώδη σκα-

1 Ὁμήρ. Ὀδύσ. Δ. 514 Ι. 80, Τ. 187.

φία ἐξαφανιζόμενα πρὸ τῶν πεντηκοντόρων νηῶν, καὶ ταύτας μεταλλασσομένας εἰς δίκροτα καὶ τρίκροτα καὶ ἐπὶ τέλους βλέπει σήμερον πελώρια πυρόσπλαγχνα θωρακωτὰ παρελαύνοντα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς διατελεῖ ἐν ᾗ ἀπὸ καταβολῆς τῶν αἰώνων διετέλει καταστάσει. Οὐδὲ τὸ παράπαν ἐπηρεαζόμενος ὑπὸ τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ οἱονεὶ ῥέοντος ἀδιαλείπτως πρὸ αὐτοῦ, τότε μὲν ἐκ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Δύσιν, νῦν δ' ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν καθόλου Ἀνατολήν, μένει εἰσέτι καὶ ἔσχει ἀπολίτιστος καὶ ἄγριος. Ἡ τρίαινα τοῦ ἐνοσίχθονος Ποσειδῶνος ἐνταῦθα μόνον, ἐν τῇ περὶ τὸν Μαλέαν θαλάσσῃ, διασώζει ἀλώβητον τὴν ἰσχὺν αὐτῆς. Ὁ Μαλέας εὐφραίνεται καταστρέφων πάντοτε. Καταπίνει ἡδονικῶς αὔτανδρα σκάφη μικρὰ ἢ μεγάλα, ἀσθενῆ ἢ ἰσχυρά, αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν ὅταν θραύωνται εἰς τὰς πλευρὰς αὐτοῦ μετὰ κρότου φοβεροῦ πλοῖα καὶ ἀποδέχεται ὡς φθόγγους μουσικοὺς τοὺς γόους καὶ τὰς φωνὰς τῶν ναυαγῶν. . . . . Πρὸς τροφὴν τοῦ θηρίου τούτου, ὅπερ ὠνομάσθη καὶ ἐγράφη ἐν τοῖς γεωγραφικοῖς χάρταις «Μαλέας», χρησιμεύουσι καὶ ἄνθρωποι καὶ πέτραι καὶ καρποὶ καὶ ξύλα καὶ χρυσὸς καὶ σίδηρος καὶ πᾶσα οὐσία εὐφραίνει καὶ ἡδύνει αὐτό. Τίς λησμονεῖ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1795 κατάποσιν ἑνὸς τῶν πλοίων τοῦ λόρδου-λῃστοῦ Ἔλγιν μετὰ τοῦ ἐκ πλούτου ἀρχαιολογικοῦ φορτίου αὐτοῦ; Ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι ὁ Μαλέας ἡμέραν τινὰ θ' ἀποδώσῃ εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὃν κατὰ πᾶσαν αἰθρίαν πρωΐαν ἀτενίζει φιλίως, τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα συντρίμματα. Λέγω δὲ τοῦτο διότι ὁ Μαλέας, ἂν μὴ ἐδείχθη ἰδιαζόντως φιλάρχαιος ἢ φιλόμουσος, ἐδείχθη ὅμως πάντοτε φιλόπατρις, ὡς θέλω σημειώσει, ἴσως, κατωτέρω.

Ὁ Μαλέας πλὴν τῆς μεγάλης ἐπισημότητος αὐτοῦ, τῆς ἐκ τῆς ἀγριότητος πηγαζούσης, κέκτηται καὶ ἑτέραν, τὴν ἐκ τῆς ἐπιφανοῦς θέσεως αὐτοῦ. Συνέχεια ὢν σειρᾶς ὀρέων μακρόθεν ἐκτεινομένων καὶ βαθμηδὸν — ἐφ' ὅσον προχωρεῖ — ἀπαλλαττόμενος τῶν ἐπὶ τῶν κλιτύων αὐτοῦ καταρρύτων καὶ εὐσκίων χωρίων, καθήκει εἰς τὴν θάλασσαν ψιλὸς καὶ ἀπορρὼξ γινόμενος· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἄκραν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ προβαίνῃ ἐλαττούμενος καὶ λεπτυνόμενος, ἐξ ἐναντίας μεγεθύνεται καὶ ὀρθοῦται παρουσιάζων μέγιστον ὄγκον εἰς τοὺς ἀνέμους καὶ τὰ κύματα. Ἀπὸ τῆς ῥάχεως λοιπὸν αὐτοῦ ταύτης, ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς, καθορῶνται πολλὰ τῶν ἀφεστώτων μερῶν. Μετὰ τὸ Ταίναρον καὶ τὰ Κύθηρα βλέπει τὴν Κρήτην, ὅλον τὸν Ἀργολικὸν μετὰ τῶν Σπετσῶν, τὴν Ὕδραν, τὴν Ἀττικὴν μέχρι Σουνίου καὶ τὰς πλείστας τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Γενικώτερον δὲ σκοπούμενος ὁ Μαλέας κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν αὐτῶν ἔχει οὕτως: Πρὸς βορρᾶν μὲν φέρει τὴν Ἑλλάδα ὅλην· πρὸς μεσημβρίαν ἀτενίζει τὴν Κρήτην καὶ τὸ Λιβυκὸν πέλαγος μέχρις Ἀφρικῆς· ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν, πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμάς, λούεται ὑπὸ τῶν πελάγων Αἰγαίου καὶ Ἰονίου. Παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ ἀντὶ τῆς μικροσκοπικῆς Ἐλαφονήσου

προσέλαβε δορυφόρον άχώριστον τὴν νῆσον τῶν Κυθήρων, ἀφ' ὅτου τὸ μεσάζον ὑγρὸν διάστημα συνετμήθη, διὰ τῆς γενναιόφρονος παραχωρήσεως τῆς πλειάδος τῶν θυγατέρων Ἰονίων νήσων πρὸς τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Ἀλλ' εἰς μάτην ἐπὶ τόσας δεκάδας ἐτῶν περιμένει νὰ ἴδῃ προσερχομένην καὶ ἑτέραν, μᾶλλον δὲ πολυστένακτον καὶ πολυπαθῆ θυγατέρα, τὴν Κρήτην! Πρόθυμος πάντοτε, ὡς γνήσιος Ἕλλην ἀγωνιστὴς τοῦ 1821, ὁ Μαλέας προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας τῶν περὶ αὐτὸν λιμένων καὶ ὅρμων εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἡρωΐνης νήσου καὶ βροντόφωνος ἀντιλαλεῖ εἰς τοὺς κρότους τοῦ ἑκάστοτε ἐκρηγνυμένου ἐπὶ τῆς Ἴδης κεραυνοῦ τῆς Ἐλευθερίας. Πότε ἆρά γε θὰ δεχθῇ εἰς τὰς ρικνὰς καὶ κατεσκληκυίας παρειάς του τὸν ἀσπασμὸν ἐλευθέρου κύματος πεμπομένου ἐξ ἐλευθέρας τῆς νήσου Κρήτης;

Τὸν ὑπὸ τὸν Μαλέαν ὅμως προαιώνιον θρόνον τοῦ ἐνοσίχθονος καταρρίπτει ὁ ἐπικείμενος ἀσπασμὸς τῶν ὑδάτων τῶν κόλπων Κορινθιακοῦ καὶ Σαρωνικοῦ, τὸ δὲ ἀκαταδάμαστον κράτος τοῦ Μαλέα ἐπὶ τῆς Μεσογείου πίπτει ὑπὸ τὰ κτυπήματα τῆς θαυματοποιοῦ ἀξίνης τοῦ αἰῶνος τούτου. Ὁ ἀπέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου ἐπὶ τῆς νήσου Κυθήρων ἐστημένος φανός, ὁ μέγιστος τῶν φανῶν τῶν ἑλληνικῶν ὑδάτων, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Μαλέα ἱδρυόμενος κατ' αὐτὰς φάρος χρησιμεύσουσι μετά τινα ἔτη, μεθ' ἃ συντελεῖται ἡ τομὴ τοῦ ἰσθμοῦ, ἀντὶ ἐπικηδείων λαμπάδων κατὰ τὴν πτῶσιν τοῦ γίγαντος. Τὸ συνδέσαν δ' ἐσχάτως τὴν Κόρινθον μετὰ τοῦ Μαλέα τηλεγραφικὸν νῆμα θ' ἀναγγείλῃ κατὰ τὸ «μόρσιμον ἦμαρ» περὶ τὸ 1886 τὴν ἀποκοπὴν τοῦ νήματος τῆς ἱστορίας τοῦ Μαλέα!

Γ'.—ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΗΜΕΡΑΝ

Ἐν πλῷ, παρὰ τὴν Ζάκυνθον 27 Φεβρουαρίου 1882.

Ἡ *Χάρυβδις* καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἔπλεεν ὡς αὔρα, ἢ ὡς ἡ *Αὔρα*, ἢ μᾶλλον ἐνόμιζες ὅτι ἔπλεε κοιμωμένη. Τοσοῦτον ἦν γαληνιαία καὶ ἤρεμος ἡ θάλασσα. Μόνον τὰς ἀκτῖνας τοῦ τηλεφανοῦς φάρου τῶν Κυθήρων εἶδον κατὰ τὰς πρώτας ὥρας τῆς νυκτός, ὅτε ἡ *Χάρυβδις* παρέπλει τὴν νῆσον τῆς Ἀφροδίτης. Ἐντεῦθεν, πρὸς τὴν Πελοπόννησον οὐδὲν διεκρίνετο ἕνεκα τοῦ σκότους: οὔτε τὸ, καθ' Ὅμηρον, «ἔφαλον πτολίεθρον» Ἕλος, οὔτε ἡ «κοίλη Λακεδαίμων», οὔτε αἱ ἐκβολαὶ τοῦ κλεινοῦ Εὐρώτα, οὔτ' αὐταὶ αἱ κορυφαὶ τοῦ εὐάνδρου Ταϋγέτου. Μόλις δὲ περὶ τὴν μεσονύκτιον ὥραν διέκρινον, παρακαμπτούσης αὐτὸ τῆς *Χαρύβδεως*, τὸ Ταίναρον ἀκρωτήριον, φωτιζόμενον ἀμυδρῶς ὑπὸ τῆς φθινούσης σελήνης. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε παρ' ἀρχαίοις ἡ εἰς Ἅδου κατάβασις καὶ προσήρχοντο ἵνα καθαρθῶσιν οἱ μιανθέντες ἕνεκα φόνου ἀδίκου. Ὁ Ὀρέστης, φονεύσας τὴν ἀπιστήσασαν μητέρα αὐτοῦ Κλυταιμνήστραν καὶ δικασθεὶς ὑπὸ τῶν δώδεκα θεῶν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ, ἠθωώθη διὰ τῆς λευκῆς ψήφου τῆς Ἀθηνᾶς. Ἀλλὰ δὲν

ἤρκει αὐτῷ ἡ ἀποφυγὴ τῆς ποινικῆς τιμωρίας· διὰ τοῦτο δὲ ἦλθεν ἐνταῦθα, εἰς τὸ Ταίναρον ἵνα τελείως ἀπαλλαγῇ τοῦ «ἄγους». Σήμερον κατοικοῦσιν ἐκεῖ οἱ ἄζευκτοι καὶ πολεμοχάρμαι Μανιᾶται. Ἅπασα ἡ χώρα αὐτῶν εἶναι ξηρὰ καὶ ἄγονος· ἀλλ' οὗτοι ἀναγκάζουσι τοὺς βράχους, δι' ἐκτάκτου φιλοπονίας, νὰ φύωσι κριθὴν καὶ ὄσπρια· ἀρτύουσι δὲ τὸν μέλανα, ὡς τὸν περιώνυμον ζωμὸν τῶν προγόνων αὐτῶν Σπαρτιατῶν, ἄρτον διὰ τοῦ λίπους τῶν ὀρτύγων, οὓς περίεργος καὶ ἀνάλογος πρὸς τὸ ἄγονον τοῦ τόπου οἰκονομία τῆς φύσεως ἄγει ἐκεῖ δὶς τοῦ ἔτους καθ'ἑκατομμύρια.

Σήμερον τῇ πρωΐᾳ περιλαμπὴς ὁ ἥλιος ἀνέδυ ἐκ τῶν κυμάτων περὶ τὴν χώραν τοῦ Μαλέα, ἐκεῖθεν δηλαδὴ ὅπου ἔδυσε χθὲς, ὡς νὰ διανυκτέρευσεν ἐκεῖ! Πιθανῶς παρέλιπε κατὰ τὴν νύκτα ταύτην τὸ ἕτερον ἥμισυ τῆς περιγείου πορείας αὐτοῦ, ἀφεὶς τοὺς ἀντίποδας ἐν διαρκεῖ σκότει, καὶ ἔμεινεν ἵνα ξενισθῇ εἰς τὰ περὶ τὸν Μαλέαν θαλάσσια ἀνάκτορα τοῦ Ποσειδῶνος, ἢ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Κυθήρης νήσου μαλακὰ δώματα τῆς Ἀφροδίτης. Τὸ δεύτερον εἶναι πιθανώτερον, διότι σήμερον ἀνατέλλων ἦν καταπόρφυρος, ὡς νὰ ἔχρισεν αὐτὸν ἡ θεὰ διὰ τῆς περιωνύμου τὸ πάλαι κυθηραϊκῆς πορφύρας, ἐξ ἧς καὶ ἡ νῆσος ἐκέκλητο *Πορφυροῦσσα*. Καὶ διέχυσε τὸ χρῶμα αὐτοῦ τοῦτο ἅμ' ἀναδὺς καὶ ἐπορφύρισε τὰ μαλακὰ τῆς πρωϊνῆς αὔρας κυμάτια καὶ ἐχρύσωσε τὰ ὑπὲρ τὴν ὡραίαν Ζάκυνθον περιπτάμενα ἐλαφρὰ νέφη. Καὶ ὁ ἀρτιπαγὴς δὲ ἐπὶ τῆς μείζονος τῶν Οἰνουσῶν νήσων φανὸς, διὰ τῆς θλάσεως τῶν ἀκτίνων τοῦ ὡραίου τούτου ἡλίου, ἐφαίνετο ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ ὡς ἀνημμένος ἔτι.

Ἡ *Χάρυβδις* ἐν τούτοις διαψεύδουσα τὸ δριμὺ ὄνομα αὐτῆς, ἀντὶ τέρατος ἀνθρωποφάγου καὶ νηοφάγου, ἢ ἀντὶ σπηλαιώδους βράχου, ὡς ἦν ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς Σκύλλα, εἶναι ὡραῖον θαλάσσιον μέγαρον, βρίθον χρυσοῦ καὶ πορφύρας καὶ μεστὸν παντὸς τερπνοῦ καὶ ἀναπαυτικοῦ πράγματος. Ἀλλ' ἐμὲ κατέχει πλῆξις ἐπὶ τῇ εὐρείᾳ καὶ ἀπολύτῳ κυριαρχίᾳ μου, ὡς μόνου ἐπιβάτου, ἐπί τε τῶν ἀπείρων κοιτώνων αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἀχανοῦς αἰθούσης καὶ τοῦ ἐκτεταμένου καταστρώματος· οὔτε δὲ εἰς τὴν Β', ἢ κἂν εἰς τὴν Γ'. θέσιν ὑπάρχει τις ταξειδιώτης. Εὐχαρίστως λίαν θὰ ἐδεχόμην νὰ μερισθῶ τὴν πενθήμερον ταύτην (μέχρι τῆς 3ης Μαρτίου) κτῆσίν μου καὶ πρὸς τὸν ἐπαχθέστερον καὶ πληκτικώτερον συμπλωτῆρα.

Πέραν τῆς Κεφαλληνίας μ. μ.

Τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ πλοίου βλέπω μόνον κατὰ τὰς ὥρας τοῦ προγεύματος καὶ τοῦ γεύματος. Τὰς λοιπὰς μένουσιν εἰς τὸ ἔργον των, λίαν προσεκτικοί, ὡς παρατηρῶ, καὶ περὶ πάντων μεριμνῶντες. Ἐν τούτοις ἔχουσι τὴν καλοσύνην νὰ μοὶ παρέχωσι πᾶσαν περιποίησιν ὅ τε πλοίαρχος κ. Bruno Vincenzo καὶ ὁ ὑποπλοίαρχος κ. Giuseppe Clausi. Μετὰ τοῦ τρίτου δὲν ἐγνωρίσθην. Εἶναι περίεργον ὅτι, ἐνῷ χθὲς συνηντήσαμεν ἐκεῖ παρὰ τὸν Μαλέαν πλεῖστα ἀτμόπλοια καὶ ἱστιοφόρα, σήμερον οὐδ' ἐν

ἐθεάθη εἰς τὸν ἡμέτερον ὁρίζοντα.—Ὁ καιρὸς εἶναι εὐδιώτατος. Κατελίπομεν ἤδη δεξιᾷ τὴν Ζάκυνθον, τὴν Κεφαλληνίαν μετὰ τῆς οἱονεὶ συνεχομένης αὐτῇ Ἰθάκης, εἰς δὲ τὸ βάθος τὴν χώραν τῶν Αἰτωλῶν. Πλέομεν πάντοτε πρὸς βορρᾶν ἐν ἀμετατρέπτῳ πορείᾳ. Πρό τινων ὡρῶν οὐδεμία ξηρὰ φαίνεται. Πᾶσα ἑλληνικὴ γῆ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου· οὐδ' ἐλπίζουσιν οἱ ὀφθαλμοί μου ν' ἀτενίσωσιν, ὡς εἰς τελευταῖον σταθμὸν τὴν Κέρκυραν, διότι μετ' οὐ πολὺ τὸ σκότος θὰ καλύψῃ τὸ πᾶν.Ἰδοὺ ὁ ἥλιος ἄνευ ἀκτίνων, ὡς διάπυρος μύδρος, σπεύδει πρὸς τὸ τέρμα τῆς πορείας αὐτοῦ καὶ ἠρέμα καταδυόμενος κρύπτεται εἰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ Ἰονίου πελάγους. Αὔριον θὰ ἴδω τὸν ἥλιον τῆς Ἰταλίας.

Δ'.—ΤΟ ΒΡΕΝΤΗΣΙΟΝ (Brindisi)

28 Φεβρουαρίου 1882. Πρωΐα.

Ἀφυπνισθεὶς ὑπὸ κρότων καὶ φωνῶν, ᾐσθάνθην τὴν *Χάρυβδιν* ἠρεμοῦσαν πλέον μετὰ 48ωρον ἀδιάλειπτον πλοῦν. Ὁ ἥλιος ἤδη ὡδήγησε τὸ πύρινον ἅρμα αὐτοῦ ἔξω τῶν πυλῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ φωτίζει καὶ καλλύνει πᾶσαν τὴν πέριξ φύσιν, ἥτις ἐνταῦθα εὐμοιρεῖ χάριτος. Ἔνθεν καὶ ἔνθεν εἰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ λιμένος, ὅπου λήγει τὸ κρηπίδωμα, μαλακαὶ καὶ ἠρέμα ἐπικλινεῖς ἐκτάσεις λούουσι τὴν μόλις φυομένην χλόην αὐτῶν εἰς τὰ κύματα. Ὑψικόρυφοι δ' αἴγειροι βυθίζουσι τὰς ῥίζας αὐτῶν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀντλοῦσιν ἴσως ἐξ αὐτῆς ἁλμυρὰ δάκρυα ἵνα δικαιώσωσι τὴν μεταμόρφωσίν των εἰς δένδρα. Περαιτέρω φαίνονται κῆποί τινες, τείνοντες, ὡς τόσας χεῖρας, τοὺς κλάδους τῶν φυτῶν καὶ θάμνων αὐτῶν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ περιΐπταμένου ἔαρος. Οἱ ὑπερκείμεναι καὶ οἱ περαιτέρω τοῦ λιμένος λόφοι βρίθουσι συκῶν, ἐλαιῶν καὶ ἀθανάτων καὶ κυπαρίσσων καὶ φοινίκων καὶ παντοίων ἄλλων δένδρων. Ἂν ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἰταλία εἰσὶν ἀδελφαί, ἡ Ἰταλία εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ πρεσβυτέρα καὶ μᾶλλον προωδευμένη. Ἀμφότεραι κατῳκήθησαν εἰς τὰ βάθη τῶν προϊστορικῶν αἰώνων ὑπὸ τῆς αὐτῆς Πελασγικῆς φυλῆς· ἡ Ἰταλία μάλιστα κατῳκήθη πρώτη, ἅτε κειμένη ἐγγυτέρω τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς κατέβη ἡ φυλὴ ἐκείνη· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκαλεῖτο Μεγάλη Ἑλλάς. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ῥοῦν τῶν αἰώνων ἑκατέρα ἐτράπετο ἰδίαν ὁδόν. Ἡ Ἰταλία μετὰ πολλὰς περιπετείας ἐν ἐπιδρομαῖς καὶ ἐμφυλίοις πολέμοις, ἀπήρτισε τὸ κραταιὸν Ῥωμαϊκὸν ἔθνος· ἀνεδείχθη ὡς πολεμικὴ χώρα, ἢ ὡς πεδίον κρατερῶν μαχῶν· ἥψατο ἄκρῳ δακτύλῳ τῶν γραμμάτων· ἐκαλλιέργησε πλέον τι τὰς ὡραίας τέχνας· ἀλλὰ κυρίως ἐμόρφωσε καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου. Ἐγίνετο μὲν καὶ αὐτὴ ὁ πρὸς ὃν ὅρος τῆς ἐπιδρομῆς διαφόρων λαῶν ἐν ταῖς μετέπειτα χρόνοις καὶ ἤλλαξε πολλοὺς ἀλληλοδιαδόχως δεσπότας, ἀλλὰ δὲν ἠτύχησε νὰ κατακτηθῇ καὶ ἐρημωθῇ ὑπὸ φυλῆς, οἵα

ἡ Τουρκική. Ἡ δ' Ἑλλάς, ποιητικωτέρα ἐκείνης, καὶ μᾶλλον *θυμοειδής*, κατ' Ἀριστοτέλη, ὑπῆρξεν ἡ πηγὴ τῆς ποιήσεως, τῶν γραμμάτων, τοῦ δράματος καὶ τῆς φιλοσοφίας· ἤγαγεν εἰς τὸ ὕπατον σημεῖον τῆς τελειότητος τὰς καλὰς τέχνας· καὶ ὑπῆρξε μὲν χώρα ἐκ τῶν κατ' ἐξοχὴν πολεμικῶν, ἔν τε γῇ καὶ θαλάσσῃ, καὶ διέχυσεν ἁπανταχοῦ μετὰ τῶν λογχῶν αὐτῆς καὶ τὰ φῶτα τοῦ πολιτισμοῦ· ἀλλὰ τέλος παντοίαις περιπλεχθεῖσα τύχαις, συνετρίβη καὶ ἠρημώθη φυσικῶς τε καὶ ἠθικῶς ὑπὸ τῆς κτηνωδεστέρας τῶν κατακτητικῶν φυλῶν, τῆς Τουρκικῆς. Νῦν μόλις ἀνανήφει. Ἐν βραχεῖ σχετικῶς διαστήματι χρόνου διέπραξε πολλά, ἀλλὰ καὶ πολλῶν στερεῖται καὶ ὑστερεῖ ἔτι. Διὰ τοῦτο ἡ χλόη καὶ ἡ λεύκη παίζουσι πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐν ᾧ ἐν Ἑλλάδι πολλῷ ἀφίστανται αὐτῆς. Ὑπάρχουσι καὶ ἐκεῖ ὅμοιαι θέσεις, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ κανόνα, ὡς ἐνταῦθα, διότι ἐν Ἑλλάδι ἡ γεωργία παρημελήθη, ὡς μὴ ὤφειλε. Πρέπει καὶ ἡ Πατρίς μου νὰ μάθῃ ν' ἀναγινώσκῃ τὸ μέγα καὶ σωτήριον βιβλίον τῆς φύσεως, ὅ ἐστιν ἡ γεωργία, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον ψελλίζει ἐπ' αὐτοῦ.

Μὲ ἀποσπῶσι τῶν σκέψεων τούτων φωναὶ παντοειδεῖς καὶ μ' ἐπαναφέρουσιν εἰς τὴν *Χάρυβδιν*, ἥτις ἐνῷ στηρίζεται διὰ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς αὐτῆς εἰς τὴν προκυμαίαν, πρὸς τὸ βόρειον μέρος τοῦ λιμένος, ἐκ τῆς ἀριστερᾶς πολιορκεῖται ὑπὸ σμήνους λέμβων, ἑτοιμαζομένων τῶν ἐν αὐτοῖς λεμβούχων ἐν ἀμοιβαίαις βλασφημίαις καὶ ἀπειλαῖς νὰ *ἐκπορθήσωσι* τὸν *μόνον* ἐπιβάτην αὐτῆς.

Αὐθημερὸν μ. μ. ἐκ τῆς «Χαρύβδεως».

Μετὰ τὸ πρόγευμα ἀπέβην πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς πόλεως. Αὕτη ἀνήκει, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Ἰταλικὴν ἐπαρχίαν Terra d' Otranto, καὶ ἀποτελεῖ τὴν πτέρναν τοῦ Ἰταλικοῦ ποδός, ὡς φαίνεται ἐν τοῖς γεωγραφικοῖς χάρταις. Τὸ Βρεντήσιον ἦν καὶ παρ' ἀρχαίοις ἐπίσημος παραλία πόλις. Ὁ Στράβων, ὡς νομίζω, λέγει ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ Κρητῶν, ἐλθόντων ὑπὸ τὸν Μίνωα. Κατ' ἄλλους, ἔκτισεν αὐτὴν ὁ Διομήδης, ἐλθὼν ἐπὶ κεφαλῆς Αἰολέων. Καὶ ἐπὶ 500 ἔτη μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Ῥώμης ἐκυβερνᾶτο ἔτι ὑπὸ ἰδίου ἡγεμόνος. Ἀλλ' ἐγένετο καὶ αὐτὴ ἀποικία Ῥωμαϊκή, εὐημερήσασα ὅμως καὶ αὐξηθεῖσα μέχρις 100,000 κατοίκων. Εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς ἱστορίας ἀναφαίνεται τὸ Βρεντήσιον. Ἐνταῦθα ἐχρίσθη Καῖσαρ ὁ Ὀκταβιανός, ἐγεννήθη ὁ τραγικὸς ποιητὴς Πακούβιος καὶ ἀπέθανεν ὁ Βιργίλιος. Βραδύτερον ὅμως ἐπιδρομαὶ βαρβάρων καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι κατέστρεψαν αὐτό, μάτην πειρωμένων τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων νὰ ἀναστηλώσωσι τὴν φθίνουσαν ἐπισημότητα αὐτοῦ. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο ἐπεφυλάσσετο εἰς τὰς σταυροφορίας. Ἑκατὸν ἡγεμόνες ἐπιβίβασαν ἐντεῦθεν τὰς στρατιὰς αὐτῶν, ἀκολουθουμένας ὑπὸ χιλίων προσκυνητῶν. Ἔκτοτε δ' ἐγένετο αὖθις τὸ σημεῖον τῆς συγκεντρώσεως καὶ ἀνταλλαγῆς τῶν ἐμπο-

ρευμάτων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ὡς ὑπῆρξε καὶ πρὸ τοῦ. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι κατέκλυσαν τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Βρεντήσιον ἀπώλεσε τὴν ἐπισημότητα ἐμπορικῆς πόλεως, ἐκμηδενισθέντος τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἐνέπεσεν εἰς φοβερὰν πενίαν καὶ ἀποσύνθεσιν.

Ἀλλὰ προώριστο νὰ ἐκτελεσθῇ ἐνταῦθα ἐν θαῦμα τῆς ἰσχύος τῶν νεωτέρων χρόνων, καὶ τὸ Βρεντήσιον κεῖται ἐναργὲς παράδειγμα τῆς καταπληκτικῆς μεταβολῆς τῆς τύχης τῶν πόλεων ἐκείνων, ὧν ἡ πρόοδος εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ ἀνανεώσεως μεγάλων ἐμπορικῶν ὁδῶν. Ἰδοὺ δὲ ὁ λόγος· ὁ λιμὴν τοῦ Βρεντησίου εἶναι εὐρύχωρος καὶ κεκτημένος τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ δύνανται τὰ πλοῖα νὰ ἐξέρχωνται αὐτοῦ οἱουδήποτε ἀνέμου πνέοντος. Ὅτε ἐγεννήθη ἡ ἐλπὶς τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουὲζ, τὸ δὲ παγκόσμιον ἐμπόριον ἔλαβε τὴν πρὸς τὰς Ἰνδίας παλαιὰν ἀνατολικὴν ὁδὸν, ἡ Ἰταλικὴ βουλὴ ἀπεφάσισε τὴν κατασκευὴν, ἢ μᾶλλον τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ φυσικοῦ λιμένος τοῦ Βρεντησίου. Πράγματι δὲ συνετελέσθη αὕτη τῷ 1866 δι' ἀπαύστου καὶ δραστηρίας ἐργασίας. Ὁ λιμὴν οὗτος ἔχει παρ' αὐτὸ τὸ κρηπίδωμα βάθος 8 ½ μέτρων. Τὰ παλαιὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα κατηδαφίσθησαν καὶ ἐχρησίμευσαν ὡς χῶρος καὶ ὡς ὑλικὸν οἰκοδομῆς τῶν καταστημάτων τοῦ σιδηροδρόμου καὶ ἄλλων διαφόρων. Μεγάλα ἀτμόπλοια ἐκτελοῦσι σήμερον τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀλεξανδρείας. Μάλιστα δὲ ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Βρέννης καὶ τῆς διατρήσεως τοῦ Κεννησίου ὄρους τὸ Βρεντήσιον, ἕνεκα τῆς θέσεώς του κατέστη σπουδαῖον σημεῖον συναντήσεως σιδηροδρόμων καὶ ἀτμοπλοίων διὰ τὴν μετάβασιν ἀπ' Ἀγγλίας καὶ Ἰνδίας. Ὡς πόλις οὐδεμίαν ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν. Ὀλίγας ἔχει οἰκίας καλὰς, χρησιμευούσας ὡς ξενοδοχεῖα. Παρὰ τὴν προκυμαίαν ὑπάρχει μικρά τις πλατεῖα, ἡ τοῦ «Βίκτωρος Ἐμμανουήλ». Ἐξ αὐτῆς δ' ἄρχεται ἡ μόνη ἀξία λόγου ὁδὸς, ἡ «Amena», λήγουσα εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμόν· οὗτος δ' εἶναι μέτριον, ἀπέριττον, ἀλλ' εὐάρεστον οἰκοδόμημα ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως· διακλάδωσίς τις τοῦ σιδηροδρόμου ἐξικνεῖται διὰ περιστροφῆς μέχρι τῆς παραλίας παρὰ τὴν ῥηθεῖσαν πλατεῖαν Τὰ παλαιὰ μέγαρα καὶ τεμένη κατέπεσαν, ἢ ὁσημέραι καταρρέουσι. Ὁ πύργος τοῦ αὐτοκράτορος περικλείει σήμερον ἀντὶ ἐστεμμένων καταδεδικασμένας κεφαλάς. Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνανεωθείσης πόλεως προεξέχουσιν ὁ παλαιὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, στρογγύλον κτίριον ἐκ τετραγώνων λίθων, ἄνευ πηλοῦ ᾠκοδομημένον, χρησιμεῦον δὲ τανῦν ὡς μουσεῖον. Ἐπειδὴ σήμερον εἶναι κυριακὴ, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐπισκεφθῶ αὐτό. Ἐπίσης διακρίνεται ἡ μητρόπολις Santa Teresa, ἧς οἱ θεμέλιοι τοῖχοι χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ Γ'. αἰῶνος, ἀλλ' ἥτις τυγχάνει νῦν βεβλαμμένη ἐξ ἐπανειλημμένων σεισμῶν. Μεθ' ὅσου καὶ ἂν εἰσῆλθον ἐντὸς αὐτῆς σεβασμοῦ, δὲν ἠδυνήθην νὰ μὴ ἀγανακτήσω, εἶτα δὲ καὶ γελάσω

διὰ τὸν τρόπον τοῦ λατρεύειν ἐνταῦθα τὰ θεῖα. *Κοῦκλαι* ἐκ ξύλου ἢ ἐκ κηροῦ, ὡς τὰς ἐκτιθεμένας κατὰ τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ δι' ἐμπορικοὺς λόγους, εἶναι αἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἁγιωσύνης ἐνταῦθα. Ἄλλοτε ἐγένετο ἐν Ἀθήναις μέγας πάταγος, διότι ἐγλύφησαν περὶ τὸν ἄμβωνα τῆς ἁγίας Εἰρήνης ἐν μαρμάρῳ καὶ τέχνῃ καλῇ βεβαίως, αἱ μορφαὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν. Ἀλλὰ τί θὰ ἐλέγετε ἂν ἐβλέπετε ὅ,τι ἐγὼ εἶδον ἐνταῦθα; Σύρουσι τὸ παραπέτασμα κοιλώματός τινος καὶ βλέπω κούκλαν, ἐν μεγέθει ὀλίγον ἐλαττουμένῳ τοῦ φυσικοῦ, τὴν ἁγίαν τάδε· εἶναι ἐνδεδυμένη τοῦ συρμοῦ. Ἀλλοῦ εἶναι ἡ Παναγία (καὶ συγχώρησόν με Παναγία μου!) ὁμοία κούκλα, καλλίτερον ὅμως ἐνδεδυμένη, κρατοῦσα εἰς τὴν χεῖρα τὴν καρδίαν της, ἣν μία ἄλλη κούκλα, δῆθεν ἄγγελος, τρυπᾷ μὲ ἓν ξύλινον ξίφος. Ἀλλοῦ, εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ ὄντος ὡραίου τούτου ναοῦ ὑπάρχει ὁ ἅγιος Γεώργιος Τίς ἐξ ὑμῶν δὲν ἐπεσκέφθη τὸ κατὰ τὴν ἁγίαν Τριάδα τῶν Ἀθηνῶν ἀρχαῖον νεκροταφεῖον; Εἴδετε ἐκεῖ τὸ ἔφιππον ἀνάγλυφον τοῦ Δεξίλεω, ἂν ἐνθυμῶμαι καλῶς. Ἐκμαγεῖον αὐτοῦ βλέπετε καὶ ἐν τῇ εἰσόδῳ ἰδιωτικῆς οἰκίας ἐν Ἀθήναις. Ὅμοιον ἐκείνῳ εἶναι καὶ τὸ ἐδῶ ἄγαλμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἔφιππον, μὲ δόρυ κ.λ.π. Ἀλλοῦ εἷς *παλαιὸς* Χριστὸς, ἐσταυρωμένος ἐν ἀγάλματι, ἀλλὰ τεθραυσμένος καὶ ἐρριμμένος εἴς τινα γωνίαν. Καὶ ἀλλοῦ ἄλλα χειρότερα. Φεύγω ἐκεῖθεν, διότι δὲν δύναμαι νὰ βλέπω τὴν κατάπτωσιν ταύτην τῆς ὑψηλῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Μεταβαίνω εἰς τὸν ναὸν Chiesa Madre. Ἐνταῦθα τελεῖται λειτουργία. Τὸ Βρεντήσιον εἶναι ἕδρα μητροπολίτου, ὅς τις ταύτῃ τῇ στιγμῇ ἱερουργεῖ μετὰ πολυπληθοῦς καὶ ἐπιβάλλοντος ἐπιτελείου. Ἔμεινα ἐπὶ πολλὴν ὥραν, εὐχαριστούμενος μεγάλως ἔκ τε τῆς τάξεως καὶ τῆς κατανύξεως.

Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως ταύτης, κατοικουμένης ὑπὸ 15,000 ψυχῶν, εἶναι στενωπαὶ καὶ ἀνώμαλοι· δὲν δύνανται δὲ νὰ καυχηθῶσιν ἐπὶ καθαριότητι. Κίνησις παρατηρεῖται μόνον εἰς τὴν παραλίαν. Ἐν Ἰταλίᾳ, φαίνεται, ὑπάρχει ἄριστα κατηρτισμένον τὸ σῶμα τῆς τελωνοφυλακῆς. Οἱ ἄνδρες αὐτῆς φέρουσιν ὡραίαν στολὴν μετὰ πτεροῦ ἐπὶ τοῦ πίλου καὶ φυλάττουσιν ὡς Κέρβεροι. Ὡραιοτέραν ὅμως στολὴν ἔχει ὁ πεζικὸς στρατός. Ἀποτελεῖται αὕτη ἐκ πίλου μετὰ εὐρέων ἐρυθρῶν σειραδίων καὶ ἐπιδεικτικοῦ στέμματος· ἐπειδὴ δὲ εἶναι σήμερον κυριακὴ, φέρουσι πάντες ὑποχρεωτικῶς τὰ λοφία καὶ λευκὰς χειρίδας. Τὸ παρ' ἡμῖν ἀμπέχονον, τὸ στενὸν καὶ ὅλως ἀκατάλληλον διὰ τὸ ἡμέτερον κλῖμα, ἀντικαθιστᾷ ἐνταῦθα εἶδός τι μεταξὺ σάκκου καὶ *ζακέτας*, παρέχον ἐλευθερίαν καὶ χάριν.

Ἐτηλεγράφησα εἰς Ἀθήνας, ἵν' ἀναγγείλω τὴν ἄφιξίν μου, ἔρριψα τὰς ἐπιστολάς μου εἰς τὸ ταχυδρομεῖον καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν *Χάρυβδιν*, εὐχόμενος καὶ ἐλπίζων ὅτι θ' ἀποκτήσῃ καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐν Brindisi διὰ τῆς κατασκευῆς διεθνοῦς σιδηροδρόμου εἰς τὸ ἄκρον τῆς Πελοποννήσου, χρη-

σιμεῦον ὡς ὁδὸς τῶν Ἰνδιῶν. Γάλλοι κεφαλαιοῦχοι καὶ ἕτεροι ἐξέχοντες ἐν τῇ πολιτικῇ ἄνδρες σκέπτονται σπουδαίως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ· δὲν ἐδίστασαν δὲ καὶ νὰ ὀνοματίσωσιν αὐτὸν «Σιδηρόδρομον τῆς Μονεμβασίας», διότι περὶ τὴν πόλιν ταύτην κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ ἐκβάλῃ, οἷον εἰπεῖν, εἰς τὴν Μεσόγειον, ἀρχόμενος ἐκ Παρισίων.

Ε'.— ΙΤΑΛΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝ

Ἐκ τῆς «Χαρύβδεως» τῇ 1 Μαρτίου 1882. Πρωΐα.

Γράψας χθὲς τὰς ἀνωτέρω σελίδας κατεκλίθην. Ὅτε δ' ἐξύπνισα, ἡ *Χάρυβδις* εὑρίσκετο ἠγκυροβολημένη πρὸ μεγάλης καὶ πολυταράχου πόλεως, ἐντὸς λαμπροῦ λιμένος. Δὲν ἔλαβον ἔτι τὸν κόπον νὰ ἐρωτήσω ποῦ εὑρίσκομαι. Ἀλλ' ἀδιάφορον τοῦτο δι' ἐμὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀφοῦ εἰσέτι δὲν ἔφθασα εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον τοῦ ταξειδίου μου. Ἀδιάφορον δὲ καὶ δι' ὑμᾶς, ἂν ἔχητε τὴν διάθεσιν νὰ μὲ ἀκολουθήσητε εἰς τὰς ἑπομένας ἐνταῦθα ἐντυπώσεις καὶ σκέψεις μου. Ἀφίνω ἔτι ἐμαυτὸν διατελοῦντα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐθνικοῦ ἐγωϊσμοῦ, ἵνα μὴ εἴπω τῆς ἐθνικῆς ματαιότητος. Καὶ ἀντὶ νὰ εἴπω ὅτι εἴμεθα παράδοξοι ἡμεῖς (οἱ Ἕλληνες, ἐννοῶ) λέγω ὅτι εἰσὶ παράδοξοι ὅλοι οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, οἱ περικυκλοῦντές με ταύτῃ τῇ στιγμῇ, οἱ ἀναβαίνοντες καὶ καταβαίνοντες τὰς κλίμακας τοῦ ἀτμοπλοίου, οἱ συνωστιζόμενοι ἐκεῖ πέραν εἰς τὴν προκυμαίαν, οἱ περαιτέρω ἐκεῖνοι τρέχοντες ἄνω καὶ κάτω ὡς δαιμονισμένοι, οἱ ἄλλοι ἐκεῖνοι, οἱ διασχίζοντες διὰ λέμβων τὴν θάλασσαν καὶ διαπεραιούμενοι ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο ἀτμόπλοιον, καὶ τέλος ὅλος ὁ κόσμος ἐδῶ. Παράδοξοι καὶ πάλιν παράδοξοι. Λοιπὸν αὐτοὶ δὲν ἔχουσι πρωϊνὰς ἐφημερίδας, ὧν τὴν ἀνάγνωσιν νὰ θεωρῶσιν ὡς κύριον ἔργον ἅμα ἐξυπνήσωσιν, ἵνα μανθάνωσι τὰ νέα τῆς ἡμέρας, τὰ ἐξωτερικὰ τηλεγραφήματα, τὰς σκέψεις τοῦ Βίσμαρκ, τοὺς μυχίους διαλογισμοὺς τοῦ Γρεβύ, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐν συμποσίῳ προπόσεως τοῦ Σκοβέλεφ; Δὲν ἐνδιαφέρονται διὰ τὰς ἐν τῇ Ἰταλικῇ βουλῇ συζητήσεις; Δὲν ἔχουσι φίλους, ὧν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νὰ περιμένωσι τὸν διορισμὸν εἰς δημοσίαν θέσιν; Καὶ πῶς θὰ συζητήσωσιν ὕστερον, καθήμενοι εἰς τὸ καφενεῖον (ἂν ἔχωσι δά, ὅπερ νομίζω λίαν ἀμφίβολον, καφενεῖα) περὶ τῆς πορείας ἣν θ' ἀκολουθήσῃ ἡ πατρίς των εἰς τὸ ζήτημα τῆς Αἰγύπτου, καὶ περὶ τῆς ἀναμίξεως αὐτῆς εἰς τὰ Ἐρζεγοβινιακά; Ἀλλὰ τί λέγω; εἶναι δυνατὸν οὗτοι νὰ σκέπτωνται περὶ πατρίδος; Ποῦ εἶναι λοιπὸν αἱ ἐφημερίδες των; Ἴσως δὲν πιστεύσητε καὶ θελήσητε νὰ βεβαιώσω ὑμῖν τοῦτο ἐνόρκως: ὀμνύω εἰς τὴν Χάρυβδιν, ὅτι οὐδεὶς ἀναγινώσκει ἐφημερίδα· οὐδεὶς ἀνέβη τὰς κλίμακας τοῦ ἀτμοπλοίου ἵνα ἐρωτήσῃ «τί νέα;»· οὐδεὶς ἦλθε νὰ ἴδῃ μήπως ἐπιβάτης τις κομίζει αὐτῷ ἐπιστολήν, στελλομένην παρὰ συγγενοῦς, ὅπως λέγομεν καὶ γνωρί-

ζομεν ἡμεῖς «μὲ ἐπιβάτην, διὰ νὰ μὴ πληρώσῃ γραμματόσημον». Οὐδεὶς ἦλθεν, ὅπως πάλιν λέγομεν ἡμεῖς, «μήπως ἴδῃ κανένα γνώριμον εἰς τὸ ἀτμόπλοιον». Οὔτε τέλος, ἠρώτησε κανείς, «μήπως εἶναι μεταξὺ τῶν ἐπιβατῶν κανεὶς βουλευτής, ἢ ὑπάλληλος νέος». Τίποτε, τίποτε ἐξ ὅλων τούτων. Παράδοξοι ἄνθρωποι! Πῶς ζῶσι λοιπόν; . . .

Ζῶσι (καί, ἂς ὁμιλήσωμεν καθαρά, ἐπειδὴ ὁμιλοῦμεν *μεταξύ μας*, δηλ. εἰς τὴν γλῶσσάν μας, καὶ δὲν εἶναι φόβος νὰ μᾶς ἐννοήσῃ ξένος τις) ζῶσιν ὡς θὰ ηὐχόμην νὰ ἐζῶμεν καὶ ἡμεῖς. Ἡ *Χάρυβδις* περιελθοῦσα ταχέως καὶ ἀκαμάτως τοὺς λιμένας ὅλους τῆς Ἀνατολῆς ὑπερεπλήρωσε τὸ ἀχανὲς κῆτος αὐτῆς δι' ἐμπορευμάτων παντοίων. Χθὲς δ' ἔτι ἐπλήρωσε τὸ ὑπολειπόμενον κενὸν μέρος διὰ μεγάλης ποσότητος σύκων, ἀλεύρων, ἐλαίων καὶ ἄλλων ἐκ Βρεντησίου, καὶ σπεύδει νὰ κομίσῃ ταῦτα πάντα εἰς τοὺς τόπους τῆς καταναλώσεως αὐτῶν. Πιθανὸν μεταξὺ τῶν κινουμένων ταύτῃ τῇ στιγμῇ περὶ ἐμὲ νὰ εὑρίσκωνται καὶ βουλευταί, ἀλλὰ παρίστανται ἐνταῦθα διὰ τὰς ἐμπορικὰς ἐργασίας των, ὠφελοῦντες τὴν Πατρίδα των πλειότερον ἢ διὰ μιᾶς ἀγορεύσεως. Ἴσως εἶναι καὶ ἄλλο τι ἐξέχον πρόσωπον, ἀλλ' ἦλθεν ἵνα πωλήσῃ τὰ σῦκά του. Καὶ ἔχουσιν ὅλοι ἐφημερίδα πρωϊνήν τε καὶ ἑσπερινήν, τὰς ἐμπορικὰς ἀγγελίας καὶ ἀφίξεις, καὶ τὴν ἑσπέραν ἀντὶ νὰ συζητῶσιν, ἀναπαύονται ἵνα ἐργασθῶσιν αὔριον δραστηριώτερον. Οὕτως ζῶσιν ἐνταῦθα, ἕκαστος ἐπὶ τὸ ἴδιον ἔργον ἀσχολούμενος καὶ τελειοποιούμενος. Πρακτικότης καὶ εἰδικότης ἐν πᾶσιν. Ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι καὶ ἡμεῖς δὲν θὰ ἐπιμείνωμεν ἐπὶ μακρὸν ἔτι εἰς ἣν διατελοῦμεν ἐκκεντρικὴν κατάστασιν καὶ ὅτι θὰ τραπῶμεν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἀφοῦ, ὡς τοὐλάχιστον φαίνεται, ταχέως θὰ ἔχωμεν σιδηροδρόμους καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἔργα.

Λαμπρὰ καὶ τελείως ἐαρινὴ εἶναι καὶ ἡ σημερινὴ ἡμέρα. Θέλω ἐπωφεληθῇ αὐτῆς ἵνα ἐπισκεφθῶ τὴν πρὸ ἐμοῦ πόλιν μετὰ τὸ ἐπικείμενον πρόγευμα. Ἰδοὺ ἠχεῖ ὁ κώδων καὶ ἐγὼ σπεύδω ἐκεῖ.

ϛ'.—Τὸ ΒΑΡΙΟΝ (BARIUM, BARI)

Αὐθημερόν, ἑσπέρα.

Πρὸ μικροῦ ἐπανῆλθον κεκμηκὼς ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τῆς πόλεως, ἐνώπιον τῆς ὁποίας εὑρίσκομαι ἀπὸ πρωΐας. Ἡ περιγραφὴ τοῦ Βαρίου συνδέεται μετὰ τῆς περιγραφῆς τῆς ὅλης ἐπαρχίας εἰς ἣν ἀνήκει· διὰ τοῦτο δὲ θὰ εἴπω περὶ αὐτῆς ὀλίγας λέξεις.

Αὕτη, μία τῶν εὐφορωτέρων ἐπαρχιῶν τοῦ νῦν Ἰταλικοῦ βασιλείου, διαιρεῖται εἰς τρία μέρη· Bari, Barletta καὶ Altamura· εἶναι περιφερείας 6,000 περίπου [] χιλιαμέτρων καὶ κατοικεῖται ὑπὸ 650,000 ὡς ἔγγιστα ψυχῶν. Εἰς τὸ δυτικὸν μέρος διασχίζεται ὑπὸ διακλαδώσεώς τινος τῶν Ἀπενί-

νων· ἀλλ' ἐνταῦθα, ὡς ἐγὼ βλέπω αὐτήν, μόνον λόφους ἔχει, ἢ μᾶλλον ὑπάρχουσι λόφοι ὡραΐζοντες αὐτήν. Ὁλόκληρος ἡ ἐπαρχία στερεῖται ποταμῶν καὶ χειμάρρων· καὶ ποσίμου σχεδὸν ὕδατος στερεῖται, ἀλλ' ἔχει λαμπρὰ δάση καὶ βοσκὰς ἐφ' ἃς νέμονται ποίμνια προβάτων καὶ χοίρων καὶ βουβάλων. Ἐπίσης ἐπιμελοῦνται κατὰ τὰ μέρη ταῦτα τῆς ἀνατροφῆς μικροσώμων μέν, ἀλλ' ἐξαιρέτων ἵππων, ὧν ἡ θέα ἐν ταῖς ὁδοῖς πολλάκις ἀνέκοψε τὸ βῆμά μου καὶ ἐπέσπασε εἶδός τι φθόνου. Τὸ ἔδαφος τῆς χώρας ἐκ τιτανώδους γῆς συνιστάμενον εἰς τὸ βάθος, καλύπτεται ὑπὸ εὐφόρου στρώματος ἀροσίμου καὶ ἐπιδεκτικοῦ πάσης καλλιεργείας. Παράγει δὲ ἄπειρα σιτηρά, πολύτιμον ἔλαιον, ἀγύγδαλα, σῦκα, βάμβακα, λῖνον, κάπαριν, γλυκόρριζαν, οἶνον, σόδαν κλπ. Τὸ ἔριον τῶν προβάτων τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἐφημίζετο καὶ παρ' ἀρχαίοις. Ἐπικερδῆ εἶναι ἐνταῦθα ἐπίσης τὸ κυνήγιον καὶ ἡ ἁλιεία.

Ἀλλ' ἔλθωμεν εἰς τὴν πόλιν Βάριον. Αὕτη παρὰ Ῥωμαίοις ἐκαλεῖτο Barium· ὑπὸ τοῦ Νέρωνος δ' ἀνυψώθη εἰς ἰσοπολιτείαν. Ἡ ἅλυσος τῆς ἱστορίας αὐτῆς διακόπτεται ἐπὶ πολύ. Τέλος οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες κατέκτησαν αὐτὴν ἀπὸ τῶν Γότθων. Εἶτα ἐγένοντο ἀλληλοδιαδόχως δεσπόται αὐτῆς οἱ Σαρακηνοί, οἱ Νορμαννοί, οἱ Γάλλοι, οἱ Ἕλληνες ὁ Πάπας καὶ εἶτα ὁ Φρειδερῖκος Β'. ὅστις ἔκτισε τὸ φρούριον. Τέλος, μετὰ πολλὰς ἄλλας περιπετείας, ἡνώθη τῷ 1558 μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως. Ἀλλ' ἀφῶμεν καὶ τὴν ἱστορίαν καὶ ἔλθωμεν ὁριστικῶς εἰς τὴν νῦν κατάστασιν τῆς πόλεως.

Αὕτη διακρίνεται εἰς παλαιὰν καὶ νέαν, ἀτελῶς ἀπ' ἀλλήλων διακρινομένας. Ἡ πρώτη ἔχει στενὰς ἑλικώδεις ὁδούς, ἀλλὰ πλακοστρώτους καὶ διὰ τοῦτο καθαράς πως, μεθ' ὅλην τὴν τεραστίαν ἐμπορικὴν κίνησιν ἐπ' αὐτῶν. Ἡ νέα ἔχει ὡραίας εὐρείας ὁδούς, τὸ πλεῖστον καὶ ταύτας λιθοστρώτους πλατείας καταφώτους καὶ καταφύτους, προεξαρχούσης τῆς «πλατείας τοῦ Καβούρ», ἐφ' ἧς κεῖται τὸ θέατρον (ἀφιερωμένον τῷ ἐνταῦθα γεννηθέντι μουσικῷ Paccini), τὸ διοικητήριον, εὐρύτατον καὶ ὡραίας ὄψεως κτίριον, καὶ ἄλλα. Ἔχει ἐξοχὰς λίαν εὐαρέστους καὶ εὐμεγέθη σιδηροδρομικὸν σταθμόν, πρὸς ὃν ἄγει ἐκ τῆς πλατείας Καβούρ, ἡ μεγαλητέρα ὁδὸς τῆς πόλεως. Ἀκριβέστερον εἰπεῖν ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἐν τῷ γίγνεσθαι· τοσαύτην ζωὴν καὶ πρόοδον ἔχει. Νῦν κατοικεῖται ὑπὸ 60 περίπου χιλιάδων. Μετὰ δέκα ἔτη θὰ ἔχῃ 100,000 κατοίκους· λίθος τις, προσόμοιος τῷ Πειραϊκῷ, εὐκολύνει καὶ καλλύνει τὰς νέας οἰκοδομάς, ἐν αἷς διακρίνονται ὁ ἐν τῷ τελειοῦσθαι εὑρισκόμενος μέγας στρατών, πολλοὶ ναοὶ καὶ διάφορα ἐργοστάσια.

Εἶναι ἡ πόλις ἕδρα ἐπάρχου, ἀρχιεπισκόπου, διοικητοῦ τάγματος, μητροπολιτικοῦ ἱερατικοῦ σχολείου, καὶ βασιλικοῦ γυμνασίου, ἐν ᾧ διδάσκονται καὶ κλάδον ἐπιστημῶν. Ἐκ τῶν ἀρχαίων κτιρίων διακρίνονται

αἱ ἐκκλησίαι, ὧν ἐπεσκέφθην τρεῖς. Τὴν τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου παρ' ὅλας τὰς παρορμήσεις καὶ ἐπαναλήψεις (διὰ ἑκατοντάκις χιλιοστὴν ἴσως φορὰν) θαυμασμοῦ γεροντίου ἱερέως πρὸ ἑκάστης εἰκόνος, δὲν εὗρον ἀξίαν ἰδιαιτέραν λόγου. Ἀλλ' ἔπειτα ὅτε ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν ὁ γέρων ἐκεῖνος, ἐκλαβὼν ἐμὲ θαυματουργόν, ὡς ἦτο ὁ ἅγιος Ἀντώνιος, ὁ «μεταβαλὼν τὸν ὄφιν εἰς χρυσοῦν», ἐζήτει νὰ μεταβάλω τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἀργυρᾶν Ὀθωνικὴν δραχμὴν εἰς φράγκον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐτέλεσα τὸ θαῦμα, ἀνοίξας ἐκ δευτέρου τὸ βαλάντιόν μου. Ἐξαιρέτως ὡραῖον εὗρον τὸν μέγιστον ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου, οἰκοδομηθέντα τῷ 1187. Ἔχει λαμπρότατον βωμόν, διὰ πολλῶν ἀγαλμάτων καὶ ἀφθόνου χρυσοῦ πεποικιλμένον· ἐπίσης πολλὰς καὶ ὡραίας εἰκόνας, ἔν τε τοῖς τοίχοις καὶ ἐν τῇ ὀροφῇ. Πρὸ πάντων αἱ τελευταῖαι αὗται διαπρέπουσιν ἐπὶ πλούτῳ· εἰσὶ δὲ ἅπασαι, πλὴν δύο ἢ τριῶν, ἔργα τῶν ἰταλικῶν ζωγραφικῶν σχολῶν παρελθόντων αἰώνων. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ φυλάσσονται πολλαὶ περγαμηναί, δι' ὧν ἐχορηγήθησαν προνόμια εἰς τὸ Βάριον. Ἔχει δὲ καὶ ὑπόγειον μέγαν ναόν, ὁ ναὸς οὗτος τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐκτισμένον κατὰ τὸν ῥυθμὸν τῶν τζαμίων· ἐν αὐτῷ φυλάσσεται τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου. Διὰ νὰ καταβῶ ἐκεῖ, ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἡ ἄδεια καὶ ἡ κλεὶς παρὰ τοῦ διοικητοῦ· ἀλλ' ἐγὼ δὲν εἶχον καιρὸν νὰ ἐκτελέσω ταῦτα.

Εὑρίσκομαι εἰς τὸν τόπον τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἁγίων. Θελήσατε λοιπὸν καὶ ὑμεῖς νὰ μὲ ἀκολουθήσητε καὶ εἰς ἄλλου ναοῦ, τοῦ τελευταίου πλέον, τὴν ἐπίσκεψιν, ἀφοῦ μάλιστα θὰ ὑποστῆτε ὀλιγώτερον κόπον ἵν' ἀναγνώσητε, ἢ ἐγὼ ἵνα εὕρω καὶ ἀναβῶ καὶ καταβῶ αὐτόν· πρόσθες δὲ καὶ ὀλιγώτερον ἢ οὐδένα κίνδυνον, ἐνῷ ἐγὼ μικροῦ δεῖν συνετριβόμην ὀλισθήσας ἐπὶ τῶν πλακῶν αὐτοῦ. Εἶναι δὲ οὗτος ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου «Σαβίνου» ἡ Μητρόπολις τοῦ Βαρίου, κτισθεῖσα τῷ 1034, καὶ ὑπάρξασα ἀρχικῶς μία τῶν σπουδαιοτέρων ἐκκλησιῶν ὁλοκλήρου τῆς Ἰταλίας. Ἔπαθεν ὅμως καὶ αὕτη ὅ,τι καὶ ἡ Μητρόπολις τῆς Μονεμβασίας, ἡ ἀνάγουσα τὴν ἀρχήν της εἰς τὸν αὐτὸν περίπου αἰῶνα. Ἔπαθεν *ἐπισκευήν*. Ἐπισκευὴ δὲ τοιούτων ἀνεκτιμήτων ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς τέχνης ἐν γένει καὶ τῆς ἱστορίας κτιρίων ἰσοδυναμεῖ πρὸς *καταστροφήν*. Πολλὴν εὑρίσκω, κατ' ἐξακολούθησιν, τὴν ὁμοιότητα μεταξὺ τοῦ ἁγίου «Σαβίνου» καὶ τοῦ «Ἑλκομένου Χριστοῦ» τῆς Μονεμβασίας. Ἡ ἐπισκευὴ ἀμφοτέρων ὁμοιάζει σχεδὸν πληρέστατα· ταὐτὰ κοσμήματα, ταὐτὰ ἀνθέμια ταὐτὰ ψευδοπλαίσια ἐκ γύψου· ἐν Μονεμβασίᾳ μόνον περισσεύουσι τὰ χρώματα. Ἄλλη ὁμοιότης ἀπαντᾷ εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχαίων εἰκόνων ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ναοῖς. Καὶ ἐκεῖ ἐσώθησαν αἱ λαμπραὶ τῆς ἀκμαζούσης βυζαντιακῆς τέχνης εἰκόνες καὶ ἐνταῦθα εἶδον σήμερον ἔργα τοῦ Βερονέσου τοῦ Τιντορέττου καὶ τοῦ Καλαβρέζου, παριστῶντα τὴν Παναγίαν ἐν διαφόροις περιστάσεσι, τὴν «ἀνάληψιν» τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν «ψηλάφησιν»

τοῦ Θωμᾶ. Καὶ ὁ ναὸς οὗτος ἔχει ὑπόγειον ἄλλον ναὸν, ἐν ᾧ φυλάσσεται προτομὴ, ἐν φυσικῷ μεγέθει, τοῦ ἁγίου Σαβίνου ὅλως ἀργυρᾶ, καὶ εἰκὼν τῆς Παναγίας, φερούσης τὸν Χριστὸν, ὡραίας βυζαντιακῆς τέχνης, τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, κομισθεῖσα ἐνταῦθα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ φρούριον τοῦ Φρειδερίκου Β'. διατηρούμενον ἔτι ἐν καλῇ καταστάσει, χρησιμεύει ἐν μέρει διὰ φυλακάς.

Ἀλλὰ τὸ κάλλιον καὶ ὠφελιμώτερον παντὸς ἄλλου κοσμοῦν τὴν πόλιν ταύτην ἔργον εἶναι ὁ εὐρύχωρος καὶ ὅσῳ στερεὸς τόσῳ καλλιτεχνικὸς λιμὴν αὐτῆς, ἔχων δύο προκυμαίας καὶ εὐκολύνων καθ' ὅλα τὴν ἄπειρον καὶ ἀέναον κίνησιν τοῦ ἐμπορίου. Ὁ λιμὴν οὗτος εἶναι σταθμὸς τῶν πλοίων μεταξὺ Νεαπόλεως καὶ Ἀγκῶνος. Εὑρίσκεται δὲ εἰς ἀδιάκοπον συνάφειαν πρὸς τοὺς λιμένας Τεργέστης, Ἑνετίας, Μεσσήνης, Δαλματίας καὶ Κερκύρας. Ὡς εἶπον ἀνωτέρω πληθὺς προϊόντων ἐξάγεται ἐντεῦθεν. Τούτοις προστίθενται καὶ τὰ προϊόντα τῆς ἐγχωρίου ἀκμαίας βιομηχανίας. Ῥοσόλι, σακχαρωτὰ, κλειδοκύμβαλα, ὄργανα, κάτοπτρα, κηρία, κλπ. Οἱ κάτοικοι τοῦ Βαρίου θεωροῦνται οἱ καλλίτεροι καὶ τολμηρότεροι ναυτικοὶ τῶν λοιπῶν κατοίκων τῆς δυτικῆς Ἰταλίας καὶ ἐξάγουσι τὰ προϊόντα τοῦ τόπου δι' ἰδίων πλοίων.

Ἄκρα ἡσυχία καὶ ἀκάματος δραστηριότης χαρακτηρίζουσι τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ταύτης, δυναμένης νὰ ὀνομασθῇ «μέγα βιομηχανικὸν καὶ ἐμπορικὸν κατάστημα, μὲ τινας στρατιώτας, μὲ περισσοτέρας ἐκκλησίας, μὲ ἀκόμη περισσοτέρους ἁγίους καὶ μὲ ἓν καλὸν θέατρον».

Ἡ ἄποψις τῶν πέριξ ἐκ τοῦ καταστρώματος τῆς *Χαρύβδεως* εἶναι γραφικωτάτη· ἔχει τι τὸ καθιστῶν αὐτὴν παρεμφερῆ τῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Εὐτυχεῖς αἱ χῶραι αἱ περικλείουσαι τοιαύτας πόλεις! Ἐλπίζω ὅτι θὰ ἴδωμεν ἀλλήλους αὔριον εἰς Ἀγκῶνα.

Ζ'.—Ὁ ΦΙΛΟΣ ΜΟΥ ΙΑΤΡΟΣ

Ἐν πλῷ, τῇ 2 Μαρτίου 1882. Πρωΐα,

Εἶχον εὐχηθῇ προχθὲς εἰς τὴν τύχην νὰ μοὶ δώσῃ ἕνα τινὰ συμπλωτῆρα, οἱονδήποτε. Αὕτη δὲ εὐμενὴς πρὸς ἐμὲ, ὡς φαίνεται ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ὡραίου τούτου ταξειδίου μου μέχρι τοῦδε τοὐλάχιστον, δὲν παρεῖδε τὴν εὐχήν μου, ἀλλ' ἐξετέλεσεν αὐτὴν μετά τινος τροποποιήσεως ἐπὶ τὸ βέλτιον· διότι ἀντὶ ἀπεχθοῦς καὶ πληκτικοῦ, ὡς ἐζήτησα ἐγὼ τὸν συμπλωτῆρά μου, προσῆλθε χθὲς τὸ ἑσπέρας, ἐκ Βαρίου ἐπιβιβασθεὶς, εἷς ἀξιόλογος κύριος, ἵνα διακόψῃ τὴν μονοτονίαν τοῦ ταξειδίου μου. Ἦτο — καὶ λέγω ἦτο, διότι δυστυχῶς δὲν εἶναι πλέον — Ἰταλὸς ἰατρός. Μόλις ἐκάθησε, καὶ πρὶν ἔτι προφθάσῃ νὰ πίῃ τὸ ζητηθὲν cognac, ἐπεζήτησε τὴν

γνωριμίαν μου μετὰ μεγάλης ἐλευθερίας καὶ οἰκειότητος, ὡς ἂν εἴμεθα ἀρχαῖοι φίλοι, μὴ ἰδόντες ἀλλήλους ἀπό τινος. Μοὶ ἔδωκε τὸ ἐπισκεπτήριόν του, μοὶ εἶπεν ὅτι εἶναι ἰατρός, ὅτι ἐκλήθη δι' ἰατρικὴν ἐπίσκεψιν εἰς Viesti, (τὸν πρῶτον μετὰ τὸ Βάριον σταθμὸν τοῦ ἀτμοπλοίου) μοὶ ἔδειξε τὸ τηλεγράφημα δι' οὗ ἐκλήθη, μοὶ τὸ ἐξήγησε mot à-mot εἰς τὴν γαλλικὴν μετὰ λεπτομερειῶν καὶ σχολίων, ὡς νὰ ἦτο τὸ θέμα τοῦ μαθήματός μας, μοὶ εἶπε ποῦ ἐσπούδασε, τί ἔμαθε καὶ τί δὲν γνωρίζει ἀκόμη, μοὶ εἶπε ποῦ ἐταξείδευσε, ἄχρι τοῦδε καὶ ποῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ ταξειδεύσῃ καὶ ποῦ μέλλει νὰ ταξειδεύσῃ εἰς τὸ μέλλον· μοὶ εἶπεν, ὄχι δὲν μοὶ εἶπεν, ἀλλὰ μὲ προεκάλεσε νὰ μαντεύσω, τὴν ἡλικίαν του· εἶπον 35· ἦτο 37 ἐτῶν. Μοὶ εἶπε πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ λεχθῇ μεταξὺ δύο τόσῳ στενῶν φίλων, οἷοι εἴμεθα ἡμεῖς ἀπὸ δύο ἤδη λεπτῶν τῆς ὥρας, διότι ἐν τόσῳ διαστήματι ἐλέχθησαν πάντα.—Ἐννοεῖτε πόσον εὐχαριστήθην καὶ ἐγέλασα, ὡς γελῶ ἔτι καὶ εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ καλοῦ ἐκείνου φίλου. Ἔπειτα ἦλθεν ἡ σειρά μου· ἢ ἀκριβῶς εἰπεῖν, μοὶ παρεχώρησεν αὐτὴν ἐκεῖνος. Ἔλαβε τὸ ἐπισκεπτήριόν μου, ἀνέγνω γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ δὶς καὶ τρὶς καὶ πεντάκις τὄνομά μου μέχρις ἐντελοῦς ἀποστηθίσεως· εἶτα τὸ ἐσχολίασε, σημειώσας ἐπ' αὐτοῦ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς συναντήσεως ἡμῶν, τὸν τόπον τῆς κατευθύνσεώς μου, τὸν σκοπὸν τῆς μεταβάσεως κλπ. ἐζήτησε δὲ παρ' ἐμοῦ νὰ γράψω ἑλληνιστὶ τὸ ὄνομα τῆς Χαρύβδεως καὶ ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν μοὶ ἠρίθμησεν ἓν πρὸς ἓν τὰ ἐν Ἰταλίᾳ σωζόμενα ἑλληνικὰ ὀνόματα, καὶ μοὶ ἐξέθηκε λίαν ἀκριβῶς καὶ μετὰ πλήρους γνώσεως τῆς ἱστορίας τὴν ἀρχὴν τῆς κατοικίσεως τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῆς Πελασγικῆς φυλῆς καὶ τὸν ἀποικισμὸν εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους διαφόρων ἑλληνικῶν φύλων εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας. Ἐν γένει δέ, πλὴν τοῦ εὐαρέστου καὶ χαρίεντος χαρακτῆρος αὐτοῦ, ἦτο καὶ καλῶς μεμορφωμένος. Παρὰ τῶν τοῦ πληρώματος ἔμαθον ὅτι θεωρεῖται εἷς τῶν καλλιτέρων ἰατρῶν τῶν πέριξ.

Ἐπὶ τέλους ἀπεχωρίσθημεν μετά τινος συγκινήσεως, ἵνα κοιμηθῶμεν, καὶ δὲν ἐπανίδομεν πλέον ἀλλήλους! Ἀπέβη ὁ καλὸς ἰατρός μου εἰς Viesti κατὰ τὴν νύκτα. Πολλὴν ὁμοιότητα εὗρον ἐν τῇ συναντήσει αὐτοῦ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Jules Uerne ἀναφερόμενον εἰς τὸ ὡραῖον διήγημά του «Τὰ τέκνα τοῦ Γράντ, ἢ ἡ Νότιος Ἀμερικὴ καὶ ἡ Αὐστραλία» ἀφῃρημένον, τὸν διασκεδάσαντα τὸ πλήρωμα κατὰ τὸ ἀνιαρὸν ἐκεῖνο ταξείδιον.

Ἡ προσέγγισις τοῦ Viesti ἐγένετο, ὡς εἶπον, ἐν καιρῷ νυκτός. Σήμερον πρὸ τῆς 8ης πρωϊνῆς ὥρας ἐφθάσαμεν εἰς Tremiti. Εἶναι δὲ τοῦτο νῆσος, χρησιμεύουσα διὰ φυλακὰς καταδίκων. Εἶναι εἶδός τι Παραπόλας τοῦ Αἰγαίου πελάγους· μακρὰν τῆς ξηρᾶς, ἔρημος, σχεδὸν ἄνυδρος, μόνον διὰ τοιοῦτον σκοπὸν ἦτο κατάλληλος. Ὁ τρίτος ἀξιωματικὸς τῆς *Χαρύβδεως* κ. Giuseppe Lobianco ἐξελθὼν παρέδωκε τοὺς ταχυδρομικοὺς σάκκους, δι'

οὗ; καὶ μόνους προσεγγίζει τὸ ἀτμόπλοιον. Ἑκατοντὰς τῶν ἀθλίων τούτων καταδίκων κατοίκων τοῦ Tremiti ἀναμένει καὶ ὑποδέχεται τὴν λέμβον ἐπὶ μικρᾶς προκυμαίας. Ἡ λέμβος ἐπανῆλθε ταχέως μετὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ καὶ ἡ *Χάρυβδις* στραφεῖσα ἔλαβε τὴν πρὸς τὸν Ἀγκῶνα πορείαν καὶ πλέει νῦν ὁλοταχῶς πρὸς αὐτήν.

Η'.—ΣΚΕΨΕΙΣ

Ἐν πλῷ αὐθημερὸν ἑσπέρα.

Καὶ πλέει, καὶ πλέει ἀκαταπαύστως καὶ ἀκαμάτως δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἀλλ' εἰσέτι δὲν ἠδυνήθη νὰ διανύσῃ τὴν χορδὴν τοῦ ἀπεράντου τόξου, τοῦ μεταξὺ Tremiti καὶ Ἀγκῶνος. Χρειάζονται πρὸς τοῦτο, ὡς βλέπω εἰς τὸν χάρτην, 13 ὧραι. Εἶμαι βεβαιότατος ὅτι μικροῦ ἐδέησε νὰ λησμονήσῃ ἡ *Χάρυβδις* ὅτι εἶναι πλοῖον, ταξειδεῦον ἐν ἀναπεπταμένῳ πελάγει καὶ ὑποκείμενον εἰς ὅλας τὰς τύχας αὐτοῦ· καὶ δὲν θὰ εἶχεν ἄδικον νὰ ὑποπέσῃ εἰς τοιαύτην ἀπάτην, ἀφοῦ ἐπὶ πέντε ἤδη ἡμέρας ταξειδεύουσα οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀνάπαλσιν οὐδὲ κἂν ἐλαφρὰν ταλάντευσιν ὑπέστη. Μόνον δὲ σήμερον, περὶ τὴν μεσημβρίαν, πνεύσαντος ἐπὶ μικρὸν μετρίου βορείου ἀνέμου, ἐκινήθη ὀλίγον, ἀλλὰ τόσον μόνον, ὥστε νὰ αἰσθανθῶμεν ὅτι δὲν πλέομεν ἠγκυροβολημένοι! Κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν, 6 μ. μ. προσεγγίζομεν εἰς τὴν ξηράν, καὶ διακρίνω τὰ ὡραῖα βουνὰ τῆς Ἰταλίας, ὧν τὰ μέν, τὰ ὑψηλότερα, εἰσὶ χιονοσκεπῆ, τὰ δὲ δασοστέγαστα καὶ τερπνά.

Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐφημίσθησαν ἀπὸ τῆς βαθυτάτης ἀρχαιότητος διατηροῦσαι βεβαίως καὶ δικαίως ἄχρι τοῦ νῦν τὴν φήμην ταύτην, ὡς δύο τῶν ὡραιοτέρων χωρῶν τοῦ κόσμου. Ὁ Θεός, ἵνα πλάσῃ ταύτας τόσῳ εὐαρέστους καὶ καλάς, ἔπλασεν αὐτὰς τελευταίας. Τοὐλάχιστον οἱ γεωλόγοι καὶ φυσιοδίφαι, οἱ ἀναγινώσκοντες τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν βιβλίον τῆς φύσεως, βεβαιοῦσιν ὅτι οὐ μόνον ἐπλάσθησαν τελευταῖαι, ἀλλὰ καὶ ὅτι εἰσέτι δὲν ἐπερατώθη ἡ δημιουργία αὐτῶν. Ἀπόδειξιν δὲ τούτου φέρουσι τὰς ἀναδύσεις καὶ καταδύσεις τόσων τόπων, τὴν ἄπαυστον ἐνέργειαν τοῦ Βεζουβίου καὶ τῆς Αἴτνης, τὴν ὑποβοήθησιν εἰς ταῦτα τῶν ἡφαιστείων τῆς Δήλου καὶ τῆς Θήρας, τοὺς διαρκεῖς καί, οἷον εἰπεῖν, δημιουργικοὺς σεισμοὺς τῆς Κεφαλληνίας, Λευκάδος, Ἀμφίσσης καὶ Κορίνθου. Τούτοις δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸν ἤδη ἐνιαύσιον σεισμὸν τῆς Χίου καὶ τὴν περίεργον ὑπὸ φυσιολογικὴν ἔποψιν κατάστασιν τῶν ὑδάτων τοῦ Αἰτωλικοῦ.

Δηλαδὴ ὡς νὰ μὴ εἶναι εὐχαριστημένος ὁ Θεὸς καὶ ἐκ τῆς νῦν ὡραίας καταστάσεως τῶν χωρῶν τούτων, ἀλλὰ νὰ θέλῃ διὰ τῶν τοιούτων καὶ τηλικούτων ὑποχθονίων φυσικῶν ἐνεργειῶν νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ὡραιοτέρας, νεαρωτέρας, πιθανόν.

Θ'. ΑΓΚΩΝ (ANCONA)

Ἐπὶ τῆς «Χαρύβδεως». Μεσονύκτιον.

Καὶ τέλος πάντων ἐφάνη ὁ Ἀγκὼν, ἀλλὰ μόνον διὰ τῶν φανῶν αὐτοῦ. Πρὸ πολλοῦ εἶναι ἤδη νὺξ καὶ οὐδὲν φαίνεται· διὰ τοῦτο οὐδ' ἐσκέφθην νὰ ἐπισκεφθῶ αὐτόν· ἀλλ' οὐδ' ὑμεῖς — φρονῶ — ἔχετε δεδικαιολογημένην ἀξίωσιν νὰ περιγράψω ἢ καὶ νὰ σημειώσω τι περὶ αὐτοῦ.'Αλλὰ θὰ ἦτο ἀπρεπὲς ἂν παρηρχόμεθα ἀπαρατηρητὶ ἑλληνικωτάτην πόλιν, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ἐν ἀτμόπλοιον κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα αὐτῆς ἐν καιρῷ νυκτός. Δὲν εἶδον τὸν Ἀγκῶνα ἰδίοις ὄμμασιν, ἀλλ' εἶδον αὐτὸν τοσάκις ἐν τῇ ἱστορίᾳ· ταύτην δὲ συμβουλευόμενος σημειῶ περὶ τῆς πρὸ ἐμοῦ πόλεως τὰ ἑξῆς:

Εἷς Ἕλλην γεωγράφος καὶ εἷς Ῥωμαῖος ἱστορικὸς, ὁ Στράβων καὶ ὁ Πλίνιος, ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Ἀγκὼν ἐκτίσθη τῷ 400 π. Χ. παρὰ Συρακουσίων, φευγόντων τὸν τύραννον Διονύσιον. Ἡ θέσις αὐτοῦ ἦν, ὡς εἶναι καὶ σήμερον τὰ μάλα πρόσφορος πρὸς ἐμπορίαν· ἰδίᾳ ὅμως ἐφημίζετο διὰ τὴν ἐν αὐτῷ κατασκευαζομένην πορφύραν. Εἰκάζεται, ἐλλείψει ἑδραιοτέρων πληροφοριῶν ὅτι ἐκηρύχθη ρωμαϊκὴ ἀποικία περὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ Α'. Λυβικοῦ πολέμου. Ἠκολούθησεν ὅλας τὰς τύχας τοῦ Ρωμαϊκοῦ καὶ ἔπειτα τοῦ Βυζαντιακοῦ βασιλείου, μέχρις ὅτου ὁ βασιλεὺς τῶν Λογγοβάρδων κυριεύσας αὐτὸν ἀπέστειλεν ὡς διοικητὴν μαρκήσιόν τινα (Marche d' Ancona), ἐξ οὗ προῆλθε κατὰ παραφθορὰν τὸ παρὰ τοῖς εὐρωπαίοις ὄνομα αὐτοῦ τε καὶ τῆς περὶ αὐτὸν ἐπαρχίας. Τῷ 989 ὁ Ἀγκὼν ἡλώθη καὶ ἀπετεφρώθη ὑπὸ Σαρακηνῶν· ἀλλ' ἀνακτισθεὶς ὑπὸ τῶν κατοίκων ἔμεινεν αὐτοδιοίκητος μέχρι τοῦ 1532, ὅτε Λουδοβῖκος ὁ Γονζάγας ἥνωσεν αὐτὸν μετὰ τοῦ παπικοῦ Κράτους. Τῷ 1797 κατεσχέθη ὑπὸ τῶν Γάλλων, οἵτινες ὅμως μεθ' ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τοὺς Ρώσους, ἓν ἔτος πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἀλλ' οἱ Αὐστριακοὶ παρέδωκαν αὐτὸν πάλιν τοῖς Γάλλοις τῷ 1801, οὗτοι δὲ τῷ Πάπᾳ μετὰ ἓν ἔτος. Ἀλλὰ τὰ δεινὰ αὐτοῦ δὲν ἔληξαν ἔτι· τῷ 1831 οἱ Γάλλοι κατέσχον αὐτὸν ἐπὶ ἑπταετίαν, μεθ' ἣν ἀπέδωκαν τοῦτον πάλιν τῷ Πάπᾳ, ὑφ' ὃν διετέλεσεν μέχρι τοῦ 1861, ὅτε ἡνώθη, ὡς γνωστὸν, μετὰ τοῦ κραταιοῦ ἤδη γινομένου βασιλείου τῆς Ἰταλίας.

Ὁ Ἀγκὼν εἶναι ὀχυρὸς καὶ εὐλίμενος. Ὁ λιμὴν δὲ αὐτοῦ, εἰς ὃν εἰσέρχονται ἐτησίως ὑπὲρ τὰ 1000 πλοῖα, χρησιμεύει ὡς ἀποθήκη τῶν πραγματειῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ θεωρεῖται εἷς τῶν ἐμπορικωτέρων τῶν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἰταλίας πόλεων. Ἐξάγει ἔρια, σπόρους, ἔλαιον, κάνναβιν, ὠμὴν μέταξαν, δέρματα, σάπωνα, θεῖον, κασσίτερον καὶ μόλυβδον. Ἔχει τεχνουργεῖα πανίων, κάλων, σχοινίων, σακχάρεως κλπ·

Ἔχει ὡραῖον φρούριον μετ' ἀκροπόλεως, καὶ περιλαμβάνει πρωτοδικεῖον καὶ φυλακὰς ὀχυράς. Μνημεῖα ἀξιοθέατα εὑρίσκονται ἐν αὐτῷ μητροπολιτικὴ ἐκκλησία καὶ δύο ἀψῖδες, ἡ μὲν πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, ἡ δὲ διὰ τὸν Πάπαν Βενέδικτον ΙΔ', ἐπειδὴ ἀμφότεροι οὗτοι ὑπῆρξαν εὐεργέται τῆς πόλεως.

Κατοικεῖται δὲ ὑπὸ 35,000 κατοίκων, ὧν 5000 εἰσὶν Ἰουδαῖοι, διαμένοντες ἐν χωριστῇ συνοικίᾳ.

Τοιοῦτός τις ὁ Ἀγκών, ὃν ἡ *Χάρυβδις* καταλείπει τῇ 1 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥρᾳ, ἵνα πλεύσῃ πλέον εἰς Ἐνετίαν, τὴν ἄλλοτε κραταιὰν καὶ νῦν Ὡραίαν Ἐνετίαν.

Ἐς αὔριον τὰ περὶ αὐτῆς.

Ι'.—ΤΙΝΑ ΑΝΑΞΙΑ ΛΟΓΟΥ

Ἐν πλῷ τῇ 3 Μαρτίου 1882.

Πλέομεν πρὸς Ἐνετίαν, ὅπου θὰ φθάσωμεν μετὰ μεσημβρίαν. Οὐδὲν ἄξιον σημειώσεως συμβαίνει, οὔτε πλοίου συνάντησις. Ὁ καιρὸς ὅμως ἐξακολουθεῖ ὡραιότατος. Ἐπειδὴ δ' ἔχομεν ὥρας τινὰς ἔτι μέχρι Ἐνετίας, ἂς χρησιμοποιήσωμεν αὐτὰς ὁμιλοῦντες ἔστω καὶ περὶ ἀναξίων λόγου πραγμάτων. Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς τραπέζης. Ἡ μονοτονία τῆς παρακαθήσεως περὶ αὐτὴν τῶν τριῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πλοίου καὶ ἐμοῦ, δὲν μοὶ φαίνεται πλέον, ὡς πρίν, δυσάρεστος. Κατέστη ὁ μικρὸς οὗτος κύκλος οἱονεὶ οἰκογενειακός. Ὁ πλοίαρχος εἶναι ἄνθρωπος καλοῦ καὶ εὐαρέστου χαρακτῆρος· ὁμιλεῖ πρᾳέως, ἀλλ' ἐφ' ὅσον προκαλεῖται. Ὁ ὑποπλοίαρχος κ. Giuseppe Claves, ὡς γράφεται εἰς τὸ μετ' οἰκοσήμου ἐπισκεπτήριόν του, ὁμιλεῖ σχεδὸν πάντοτε, εἶναι ἀείποτε φαιδρὸς καὶ γελᾷ σχεδὸν διαρκῶς· οὗτος δ' εἶναι, τοὐλάχιστον κατὰ τὴν ἐμὴν διάθεσιν, ὁ ἰδιαίτερος φίλος μου· ὁ ἀνθυποπλοίαρχος οὔτε ὁμιλεῖ ποτὲ οὔτε γελᾷ (πλὴν μιᾶς περιπτώσεως, ἣν θὰ σημειώσω κατωτέρω) οὔτε προσέχει, ὡς φαίνεται, εἰς τὰ περὶ αὐτόν. Ὁμιλοῦμεν ἰταλικὴν γλῶσσαν, ἣν ἐγὼ ἐδιδάχθην κατὰ τὸ ταξείδιον τοῦτο· φαντάζεσθε λοιπὸν ὁποίαν ἰταλικήν! ἐν τούτοις συνεννοούμεθα. Γελῶσιν ὅμως ἐξ ὅλης καρδίας (καὶ τότε γελᾷ καὶ ὁ ἀνθυποπλοίαρχος) διότι, δὲν ὁμιλῶ καλῶς. Ἀποροῦσι πῶς δὲν γνωρίζω τὴν γλῶσσάν των, ἐν ᾧ αὐτοὶ οὔτε τὴν ἰδικήν μου, οὔτε τὴν γαλλικήν, οὔτε τὴν γερμανικὴν ὁμιλοῦσιν. Ὁ ὑποπλοίαρχος εἰς ἕκαστον εἶδος φαγητοῦ μ' ἐρωτᾷ πῶς λέγεται ἑλληνιστὶ καὶ εἶναι ἕτοιμος νὰ γελάσῃ εἰς πᾶσαν ἀπάντησίν μου. Ἐν γένει δ' εἰπεῖν διῆλθον ὅλας ταύτας τὰς ἡμέρας λίαν εὐαρέστως μετ' αὐτῶν. Παρέλιπον δὲ νὰ σημειώσω ὅτι πολὺς γίνεται μεταξὺ αὐτῶν λόγος perchè io sempre scrivo=διότι πάντοτε γράφω.

Σήμερον τὴν πρωΐαν εὑρέθησαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος (ὡς εὑρίσκονται

κατὰ πᾶσαν πρωΐαν τοῦ Αὐγούστου ἀγέλαι ὀρτύγων ἐπὶ τῆς νήσου Σπετσῶν) οἰκογένειαί τινες Ἰταλῶν φερεοίκων ἀοιδῶν μετὰ πλήρους πανοπλίας τῶν συνήθων αὐτοῖς μουσικῶν ὀργάνων, ἐν οἷς διαπρεπῆ κατέχει θέσιν ὁ ἀσκός. Νομίζω ὅτι ἡ γραῖα θαλαμηπόλος, ἡ κατὰ τὰ στεῖρα πολλῶν ἐπιβατῶν ταξείδια λαμβάνουσα τὴν θέσιν *κυρίας*, αὐτὴ νομίζω ὅτι ὑπεκίνησε πρὸ μικροῦ διὰ τῶν λοιπῶν θαλαμηπόλων τὸ ᾆσμα. Καὶ ἰδού, ταύτῃ τῇ στιγμῇ παίζουσι ταχθέντες κατὰ σειρὰν, οἱ ἀοιδοὶ τὰ γνωστὰ ἡδυμελῆ Ἰταλικὰ τεμάχια.

ΙΑ'—ΕΠΙΤΡΟΧΑΔΗΝ

Αὐθημερὸν μ. μ. παρὰ τὴν Ἐνετίαν.

Ἤδη ἀπὸ μικροῦ τὸ πᾶν περὶ ἡμᾶς προδίδει τὴν προσέγγισιν τῆς πόλεως ἐκείνης δι' ἣν πᾶν ἐπίθετον εἶναι ἐξίσου κατάλληλον ὅσῳ καὶ ἀκατάλληλον. Ἐνετία ! . . . Ἐνετία ! Τὸ ὄνομα τοῦτο ὑπῆρξεν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ταὐτόσημον τῇ *καλλονῇ*, ἰσοβαρὲς τῇ *ἰσχύϊ* καὶ συνώνυμον τῷ *τρόμῳ*.

Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ἡ *Χάρυβδις*, ὡς εἰ τρομάζουσα πρὸ τῶν στενοποριῶν τῆς θαλάσσης, δι' ὧν πρέπει νὰ πλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐνετίας, ἀνακόπτει τὸν πλοῦν καὶ βρυχᾶται διὰ τῆς ἀτμοσύριγγος. Ἀκάτιον προσεγγίζει, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀναβαίνει εἰς τὸ πλοῖον γέρων ἡλιοκαὴς ναύτης. Εἶναι ὁ πλοηγός,εἰς ὃν ὁ Κυβερνήτης παραδίδει τὴν διεύθυνσιν τοῦ σκάφους.Δὲν δύναμαι νὰ περιγράψω, δὲν προφθάνω ν' ἀριθμήσω διὰ πόσων καὶ ὁποίων στενῶν διαπλέει εὐστρόφως τὸ σκάφος τοῦτο. Τὸ πλήρωμα, οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοί, οἱ ὀλίγοι ἐπιβάται, πάντες προσηλώθησαν οἱ μὲν ἔνθεν οἱ δὲ ἔνθεν εἰς τὰ παραπετάσματα τοῦ πλοίου καὶ θεῶνται ἀπλήστως τὰ πέριξ.

Ἐπὶ δύο νῦν ὥρας πλέομεν ἐν τῷ στενῷ, καταλείποντες δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τεναγώδη ἐδάφη, νησίδια κατὰ μίαν σπιθαμὴν ὑπερέχοντα τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, πάλους σημειοῦντας τὰ μέρη τῆς ἀκινδύνου διαπορήσεως, γεφύρας, κτίρια, πλοῖα, μέγαρα.—Φθάνομεν εἰς τὸ κέντρον. Ἰδοὺ ὁ περιώνυμος ναὸς τοῦ Ἁγίου Μάρκου, δεξιόθεν αὐτοῦ ἡ διαβόητος γέφυρα τῶν στεναγμῶν, ἀριστερᾷ τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον, καὶ ὑπεράνω πυραμιδοειδὴς ὑπερύψηλος ὀβελίσκος, οὗ ἡ κορυφὴ ἐπιβλέπει ἅπασαν τὴν Ἐνετίαν. Προχωροῦμεν ἔτι καὶ φθάνομεν εἰς τὸ ὡρισμένον μέρος. Ἡ *Χάρυβδις* ἀγκυροβολεῖ καὶ ἐπιτρέπεται ἡ ἀπόβασις εἰς τὴν περιώνυμον πόλιν.

Ἐνταῦθα ἐγκαταλείπω ἐξ ὁλοκλήρου πᾶν ὅ,τι ὑλικῶς μὲ συνδέει μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ *Χάρυβδις*, ἀπὸ Πειραιῶς ὁρμηθεῖσα, εἶναι δι' ἐμὲ οἱονεὶ ἐπέκτασίς τις τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους Ἐπὶ τοῦ καταστρώματος αὐτῆς ἔβλεπον ἐπὶ ἐξ ἤδη ἡμέρας τὰ ἴχνη τῶν προσφιλεστέρων μοι οἰκείων καὶ φίλων. Ἀπὸ τῆς ἑτέρας τῶν ἀγκυρῶν αὐτῆς κρέμανται ἔτι φύκη ἀνασπασθέντα ἐκ τοῦ βυθοῦ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς. Ἐν αὐτῇ πίνω ἔτι ὕδωρ

ἑλληνικῆς πηγῆς. Νῦν ἐγκαταλείπω τὴν *Χάρυβδιν* καὶ μετ' αὐτῆς ἀποχαιρετῶ καὶ ἐντεῦθεν τελευταῖον τὴν πατρίδα μου.

Ἀλλ' ἰδού, πρέπει νὰ ἀποθέσω ἔτι τι ἐνταῦθα. Τὰ ὡρολόγια τῆς πόλεως σημαίνουσι τὴν τετάρτην μ. μ. ὥραν, ἐνῷ τὸ ἐμὸν κατὰ τὸ ἀστεροσκοπεῖον τῶν Ἀθηνῶν δεικνύει τὴν πέμπτην σχεδόν. Πρέπει νὰ χωρισθῶ καὶ τῆς ἀναμνήσεως ταύτης. Κανονίζω λοιπὸν τὸ ὡρολόγιόν μου καὶ ἀποβιβάζομαι.

ΙΒ'.—ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΝ ΕΝΕΤΙᾼ

Ἐν Μονάχῳ τῇ 8 Μαρτίου 1892

Ἐκ τοῦ Ξενοδοχείου Reinischerhof, ἑσπέρα.

Πρό τινων ὡρῶν ἔφθασα ἐνταῦθα ἐξ Ἑνετίας μετὰ 16ωρον πορείαν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου. Ἐλπίζω ὅτι δὲν ἔχετε τὴν ὑπερβολικὴν ἀξίωσιν νὰ περιμένητε περιγραφὴν τῆς πόλεως ἐκείνης παρ' ἐμοῦ, ὀλίγας μόνον ὥρας διατρίψαντος ἐν αὐτῇ. Ὡραία, μεγάλη θαυμαστὴ καὶ ὅλως ἰδιοφυὴς ἡ πόλις αὕτη, δὲν περιγράφεται εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν ὑπὸ τοῦ τυχόντος. Διὰ τοῦτο οὐδὲ λέξιν ἐπιχειρῶ νὰ χαράξω.

Δὲν θὰ παραλίπω ὅμως νὰ προσθέσω ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ ἑλληνικὸν μέρος ἐν αὐτῇ. Ὁ ἐκεῖ Ἕλλην πρόξενος κ. Π. Τυπάλδος Φορέστης, ὁ λίαν ἐπαξίως ἀντιπροσωπεύων διὰ τῆς προσωπικῆς βαρύτητος καὶ ἀξίας αὐτοῦ τὸν ἑλληνισμόν, ἔσχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην, ὅτε ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ ἐπισκεφθῶ αὐτόν, νὰ μὲ ὁδηγήσῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν ναὸν καὶ τὸ σχολεῖον τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος ἐν Ἑνετίᾳ.

Ἡ Ἑλλὰς ἰσχύουσα ἔτι καὶ ὑπάρχουσα ἐν τῷ Βυζαντιακῷ βασιλείῳ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κραταιώσεως τῆς ἑνετικῆς δημοκρατίας, ἐπέδρασέ πως ἐπ' αὐτήν· τοὐλάχιστον οἱ κατὰ καιροὺς Δόγαι δὲν παρεῖδον ὅτι οἱ Ἕλληνες ναῦται, ἐμπειρότατοι καὶ εἰδικώτατοι τυγχάνοντες, ἠδύναντο νὰ ὦσι χρήσιμοι αὐτῇ. Ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἴσχυσαν ὥστε νὰ ἐπιβληθῶσιν ἀπρόσκλητα καὶ εἰς τὴν Ἑνετίαν, ὡς καὶ εἰς ὅλον τὸν λοιπὸν τότε κόσμον. Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν τούτους πολλαὶ χιλιάδες Ἑλλήνων ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ καὶ ἔζων ἐν εὐημερίᾳ. Ἡ δημοκρατία δέ, παρὰ τὴν δεδηλωμένην θέλησιν τοῦ Πάπα καὶ τὴν ἀμετάτρεπτον ἐπιμονὴν αὐτοῦ, ἀνεγνώρισε καὶ Ἕλληνα ἀρχιερέα ἐν Ἑνετίᾳ. Ἤδη ἡ κραταιὰ βασιλὶς τῶν θαλασσῶν ἀπὸ τοῦ ΙϚ'. αἰῶνος ἀρχομένου (1514 μ. Χ.) ἐπέτρεψε τοῖς ἐκεῖ οἰκοῦσιν Ἕλλησι ν' ἀγοράσωσι γήπεδον καὶ ἀνεγείρωσι ναόν. Τῷ δὲ 1579 ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀρχιεπίσκοπος Φιλαδελφείας» Γαβριὴλ ὁ Σεβῆρος ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐν Ἑνετίᾳ. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Μονεμβασίᾳ, ἐκ περιβλέπτου οἰκογενείας, τῷ 1541. Ἐσπούδασεν ἐν Παταυΐῳ τῆς Ἰταλίας νέος ἔτι ὤν. Ὕστερον δὲ προεχειρίσθη εἰς ἀρχιερέα διὰ τὸν θρόνον τῆς ἐν Λυδίᾳ Φιλαδελφείας. Ἐλ-

θῶν ὅμως δι' ἄλλας ὑποθέσεις του εἰς Ἑνετίαν, παρεκλήθη καὶ συνήνεσε νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ ἐσαεί. Σημειώσατε ὅτι εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ αὐτὴ ἡ γερουσία τῆς δημοκρατίας,παρακαλέσασα διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ αὐτῆς τὸν Πατριάρχην νὰ ἐνδώσῃ· τοῦτο δὲ ἕνεκα τῆς ὡμολογημένης ἀξίας καὶ ἀρετῆς τοῦ Γαβριήλ.Ἔκτοτε διὰ πολὺν χρόνον ἴσχυσεν ὁ ἀρχιεπισκοπικὸς θρόνος τῆς Ἑνετίας ἐπὶ τοῦ ΒΔ μέρους τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου.

Ἐὰν ἐκτείνω τὸν λόγον περὶ τούτου, ἀλλ' ὅμως θεωρῶ τοῦτο καθῆκον, διότι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπαντῶμεν τὴν Ἑλλάδα ἀξίως λόγου ἀντιπροσωπευομένην ἐν σπουδαιοτάτῳ κέντρῳ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσχύος. Οἱ Ἕλληνες, λοιπόν, τότε ἴσχυσαν ἐν Ἑνετίᾳ καὶ ἀνῆλθον κατ' ἀριθμὸν μέχρι 12,000 ἐν αὐτῇ. Ἔκτισαν, ὡς εἶπον, ναόν, ἵδρυσαν σχολεῖα, νοσοκομεῖον καὶ ἑλληνικὸν τυπογραφεῖον, ὅπερ, ὡς οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὑπηρέτησε σπουδαιότατα τὸν ἑλληνισμὸν μέχρις ἐσχάτων. Τίς ἐξ ὑμῶν δὲν ἐκράτησέ ποτε ἀνὰ χεῖρας βιβλίον, ἂν μὴ πολλά, ἐν τοὐλάχιστον, τυπωθὲν ἐν τῷ «ἐν Ἑνετίᾳ τυπογραφείῳ τοῦ **ἁγίου Γεωργίου**»;

Λυπηρὸν εἶναι ὅτι σήμερον ἡ ἐν Ἑνετίᾳ ἑλληνικὴ ἀποικία ἐσμικρύνθη μέχρι τοῦ ἑξηκοστοῦ τοῦ πάλαι ἀριθμοῦ αὐτῆς. Μόλις 200 ψυχαὶ ἐν ὅλῳ οἰκοῦσιν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Καὶ ἐν τούτοις διατηροῦσιν ἐκεῖ σχολεῖον ἀρρένων, παρθεναγωγεῖον, νοσοκομεῖον καὶ τὸ τυπογραφεῖον. Πλὴν τοῦ κ. προξένου, ὅστις παντὶ σθένει συγκρατεῖ ἐνταῦθα ὅ,τι ἑλληνικόν, ὁ ἀξιότιμος κ. Μάρκος Δ. Ζερβός, γραμματεὺς τοῦ ἀδελφάτου τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος, ἐργάζεται ἀκαμάτως πρὸς προαγωγὴν τῶν συμφερόντων τοῦ ναοῦ καὶ τῶν σχολείων καὶ τῶν λοιπῶν παραρτημάτων. Ἔσχε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ δείξῃ τὰ εἰς χεῖρας αὐτοῦ ἐμπεπιστευμένα πολύτιμα κειμήλια· ἀρχαίας εἰκόνας λαμπρᾶς τέχνης καὶ μεγάλης ἱστορικῆς ἀξίας, σπουδαῖα χειρόγραφα καὶ τὸν πολύτιμον καὶ ἀρχαιότερον ἐκ τῶν γνωστῶν **Χρυσόβουλλον** λόγον, ἐπὶ παπύρου γεγραμμένου, κλπ. Λίαν δ' εὐχαρίστως ἐγνώρισα τοὺς ἀντιπροσωπεύοντας ἐν Ἑνετίᾳ τὸν κλῆρον καὶ τὴν παιδείαν ἀξιοτίμους κυρίους Εὐγένιον Περδικάρην ἀρχιμανδρίτην, τὸν καὶ ἐφημέριον τῆς κοινότητος, καὶ Εὐγένιον Χυτήρην ἱερομόναχον, διδάσκαλον τῆς γλώσσης.

Ἡ ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ ἑλληνικοῦ τούτου περιβόλου ἐντύπωσίς μου ὑπῆρξεν, ὡς ἐννοεῖτε, ἡ ἐπικρατεστέρα πάσης ἄλλης ἐν Ἑνετίᾳ. Ταύτην δὲ καὶ ἀπεκόμισα ἐκεῖθεν ζωηρὰν εὐφρόσυνον.

Τὰ περὶ τοῦ τόπου τούτου, εἰς ὃν ἀπὸ τῆς σήμερον ἐγκαθίσταμαι, ἐς ἄλλοτε.

Κ. Ν. Παπαμιχαλόπουλος

ΚΑΪΝ

[Κατὰ τὸ Ἰταλικὸν τοῦ Franco Mistrali].

Α'.

Ὁ ἰατρὸς Δ. διηγεῖτο:

«Ἤμην νέος ἔτι ὅτε ἀπεστάλην εἰς Ἰνδίας ὡς ἰατρὸς ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ πλοίου ἡ *Μήδεια*. Μετ' ἐμοῦ συναπῆλθον δύο νέοι ἀξιωματικοί, ὁ Ἀρθοῦρος καὶ ὁ Ἐρνέστος. Τοὺς συνεταύτιζεν ἡ ἀνατροφή, ἡ ἡλικία, ὁ χαρακτήρ. Ἠγαπῶντο πλέον ἢ ἀδελφοί, ὡς φίλοι. Συνέπιπτεν ἐκ παραδόξου τῆς φύσεως ἰδιοτροπίας νὰ ἔχωσι καὶ τοὺς αὐτοὺς τοῦ προσώπου χαρακτῆρας, τὴν αὐτὴν τῆς μορφῆς ἔκφρασιν. Θὰ τοὺς ἐξελάμβανες ὡς διδύμους.

Ὁ Ἐρνέστος ἐγκατέλιπεν ἐν τῇ πατρίδι του δύο ἴσα προσφιλεῖς ὑπάρξεις—γέροντα πατέρα, καὶ ἀξιέραστον κόρην σύντροφον τῶν παιδικῶν του χρόνων. Ὁ Ἀρθοῦρος, ὀρφανός, οὐδένα ἐγνώριζεν, οὐδένα ἠγάπα.

Ἦσαν οἱ ταραχώδεις ἐκεῖνοι καιροὶ καθ' οὓς ἡ σημαία τῆς δημοκρατίας διεξῆγε πεισματώδη ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ. Πρὸ τοῦ Brest συνηντήθημεν μετ' ἐχθρικοῦ πλοίου.

Ἡ Μήδεια μικροτέρα τὸ σκάφος, ἀτελεστέρα τὸν ὁπλισμόν, ἐξεπλήρωσε τὸ ἑαυτῆς καθῆκον ἡρωϊκώτατα.

Ἐπῆλθε φοβερὰ σύγκρουσις, αἱματηρὰ διαμάχη, ἀλλὰ μετὰ μικρὸν ἡ ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πλοίου ἀνύψωσις τῆς γαλλικῆς σημαίας ἐπιστοποίησε τὸν νικητήν. Ἀλλ' ἦτο νίκη ἀληθῶς Καδμεία.

Ἐν μέσῳ τῶν τεθραυσμένων ἡμῶν ἱστίων, τῶν ναυτῶν, τῆς γενικῆς ἐκείνης καταστροφῆς, ὁ Ἀρθοῦρος καὶ Ἐρνέστος ἦσαν οἱ ἀληθεῖς ἥρωες.

Τὸ ἐπὶ τῆς παραλίας πλῆθος ὑπεδέξατο ἡμᾶς ἀποβιβαζομένους μετὰ φρενητιωδῶν ζητωκραυγῶν.

Τὸν πλοίαρχον θανόντα κατὰ τὴν ναυμαχίαν διεδέχθη εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Μηδείας ὁ Ἐρνέστος.

Οἱ βαθμοὶ τοὺς ὁποίους προσπορίζει ἡ δόξα, εἶνε οἱ πολυτιμότεροι βαθμοί. Ὁ Ἀρθοῦρος ἐγένετο τοῦ φίλου του κυβερνήτου, ὑπασπιστής.

Ἡ Μήδεια ἐπανορθωθέντος τοῦ βλαβέντος σκάφους της, ἐπανέλαβε τὸν πρὸς τὰς Ἰνδίας διακοπέντα πλοῦν της.

Εἰς τὰ ἀπομεμακρυσμένα ἐκεῖνα παράλια τοῦ ὠκεανοῦ, τὸ πλήρωμα τῆς Μηδείας δὲν διέψευσε τὸ ἡρωϊκὸν παρελθόν του. Ὑπὸ τὴν καρτερικὴν τῶν ἀδελφωμένων ἐκείνων φίλων ὁδηγίαν, ἐπετέλεσεν ἡρωϊκὰ ἀληθῶς κατορθώματα.

Παράδοξος ἡ περιστροφὴ τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων!

Ὁ Ἀρθοῦρος ὁ μόνος καὶ ἀχώριστος τοῦ Ἐρνέστου ἀδελφὸς προέδιδεν ἀπό τινος ἐνδόμυχον ψυχικὴν πάλην.

Ἦτο ἄρα γε φθόνος πρὸς τοῦ Ἐρνέστου τὸ ἀξίωμα; Φθονεῖ τις τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ;

Β′

Ἐπρόκειτο νὰ προσβάλωμεν ἰσχυρῶς ὠχυρωμένον φρούριον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκυμάτιζεν ἡ ἐχθρικὴ σημαία.

Ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν φιλοτιμία μᾶς ἐπέβαλλε τὸ καθῆκον νὰ ἀνακτήσωμεν κανονοστοιχίαν ἥτις περιέπεσεν εἰς τοῦ ἐχθροῦ τὰς χεῖρας, διότι τοὺς ἄνδρας ἐμάστισεν ἡ πεῖνα.

Ἡ Μήδεια ἔμελλε νὰ προσβάλῃ ἀπὸ τῆς θαλάσσης· ἑκατὸν ἄνδρες τοῦ πληρώματος ἐν οἷς καὶ ἐγώ, ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, ὁπότε ἐπί τινος ἐπάλξεως ἤθελε φανῇ ἡ γαλλικὴ σημαία.

Οἱ δύο φίλοι ἐπεφύλαξαν εἰς ἑαυτοὺς τὴν δόξαν, ἵνα τὴν ὑψώσωσιν αὐτοί.

Ἀμέσως ἐπελήφθησαν τοῦ ἔργου.

Ὁ Ἐρνέστος ἡγεῖτο μετὰ τῆς σημαίας, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀρθούρου, ἐν τῇ κρημνώδει ἐκείνῃ ἀτραπῷ κάτωθεν τῆς ὁποίας ἔχαινε φοβερὸν βάραθρον.

Ὁ Ἐρνέστος ἐλάλει περὶ τῆς Βέρθας του, τῆς νέας κόρης ἥτις τὸν ἀνέμενεν ἀνυπομόνως ἐν Brest· ἐλάλει περὶ τοῦ εὐέλπιδος καὶ εὐτυχοῦς μέλλοντός του. Ὁ νοῦς τοῦ ἀνδρείου ναύτου μακρὰν τῆς πατρίδος, τοῦ γέροντος πατρός, τῆς προσφιλοῦς μνηστῆς, ἵπτατο ἐν τῇ ἀβεβαίᾳ ἐκείνῃ ἐρήμῳ, πρὸς πάντα ταῦτα μετ' ἀγάπης.

Ὦ! ἔλεγε, πόσον θὰ ἦμαι εὐτυχής, ὅταν πεφημισμένος ἐπανέλθω καὶ ἀναπαυθῶ μετὰ τοῦ ἀγγέλου ἐκείνου, παρὰ τὴν ἑστίαν τοῦ οἴκου μου. Ἀλλ' ἀκριβῶς τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ διήρχοντο τὸ ἀποκρημνότερον μέρος τῆς ἀτραποῦ. Μία παρέκκλισις, καὶ ἐχάνετό τις εἰς τὸ χάος.

Ὁ μονόλογος τοῦ Ἐρνέστου ἐξῆψεν ἐν τῷ Ἀρθούρῳ πάντα τὰ βδελυρὰ αἰσθήματα ἅτινα πρό τινος ὑπέκρυπτε·—τὸν φθόνον, τὸ μῖσος, τὴν φιλοδοξίαν.—

Οἱ ὀφθαλμοί του ἐπληρώθησαν αἵματος.

Προσποιηθεὶς ὅτι ἤθελε νὰ στηριχθῇ ταχύνων τὸ βῆμα, ἔτεινε τὴν χεῖρα ἵνα λάβῃ τὴν χεῖρα τοῦ φίλου του. Ἐκεῖνος εἰς τὴν αἰφνηδίαν καὶ ἄτακτον ταύτην κίνησιν, ἐστράφη, τὸν εἶδε, καὶ ἔφριξεν ἐπὶ τῇ ἐξηγριωμένῃ καὶ ὠχρᾷ μορφῇ τοῦ Ἀρθούρου. Ἠθέλησε νὰ ὀπισθοδρομήσῃ, ἀλλ' ἀπολέσας τὴν ἰσορροπίαν ἐκλονίσθη καὶ κατέπεσεν, ἐκβάλλων ἀγρίαν κραυγήν.

Ἐδράξατο τοῦ πρώτου τυχόντος ἀσθενοῦς κλάδου· τὸν ἔλαβε δι' ἀμφο-

τέρων τῶν χειρῶν. Μιᾶς στιγμῆς βοήθεια, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠδύνατο ὁ Ἀρθοῦρος νὰ τὸν σώσῃ.

Ὁ Ἀρθοῦρος ἔξω ἑαυτοῦ ἐπάλαισεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν μετὰ τῆς συνειδήσεώς του, τῆς συνειδήσεως ἐκείνης, ἥτις, καὶ τοὺς καταχθονιοτέρους κακούργους ἐνίοτε ταλαντεύει, καὶ ἔτεινε τὴν χεῖρά του πρὸς τὸν πεσόντα. Ἀλλ' ἐνίκησεν ὁ δαίμων τῆς κακίας. Ἀπέσυρε τὴν χεῖρά του, καὶ ὠχρὸς, ἠλλοιωμένος, σαρκαστικὸς, μὲ ἀπλανῆ ὀφθαλμὸν, ἐθεώρει ὡσεὶ μηχανικῶς, τὸν Ἐρνέστον διὰ δακρυβρέκτων ὀφθαλμῶν ζητοῦντα βοήθειαν.

Ἦτο στιγμὴ πάλης δεινῆς, τοῦ ἀγαθοῦ δαίμονος πρὸς τὸν δαίμονα τὸν πονηρὸν, ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἀρθούρου. Πρὸ τῆς φιλοδόξου φαντασίας του ἐπεφάνη τὸ μέλλον ἔνδοξον καὶ ῥόδινον.

Ὁ λεπτὸς κλάδος μὴ δυνάμενος νὰ ὑποβαστάξῃ πλέον τὸν Ἐρνέστον ἔτριζε καὶ ἐθραύετο κατὰ μικρόν.

Ἡ φωνὴ τῷ ὑπέλιπεν, ἀντ' αὐτῆς ἐλάλουν κεραυνοβολοῦντες οἱ ὀφθαλμοί του. Ὁ δυστυχὴς νέος, συναισθανόμενος ὅ,τι ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐτυχοῦς του νεότητος ἐξέλιπεν, συνήρθρωσε τὰς ἑξῆς ὑστάτας λέξεις :

— Πάτερ μου, Βέρθα.

Ὁ κλάδος εἶχε θραυσθῇ.

Ὁ Ἀρθοῦρος ἀπομάξας τὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου του στίλβοντα ἱδρῶτα τῆς ἀγωνίας, ἀνέπνευσεν.

Ὁ κύβος εἶχε ῥιφθῇ, καὶ τὸ μέλλον τῷ ἀνήκει. Ἔλαβε τὴν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Ἐρνέστου πεσοῦσαν σημαίαν, καὶ ἐλαφρότερος σκιᾶς, ἀνῆλθε τὴν ἔπαλξιν. Τὰ χρώματα τῆς Γαλλίας ἔλαμπον ὑπὸ τὸν λαμπρὸν ἥλιον τῶν Ἰνδιῶν.

Μετὰ μικρὸν ἐλαφρὸν καὶ ὑπόλευκον νέφος καπνοῦ ἐξῆλθεν ἐκ τῶν πλευρῶν τῆς Μηδείας. Ἦτο ὁ κρότος τοῦ πυροβόλου τοῦ σημαίνοντος τὴν ἔφοδον.

Ἅμα δοθέντος τοῦ σημείου ἐβαδίσαμεν πρὸς τὴν ἔπαλξιν ἐφ' ἧς ἔστησεν ὁ Ἀρθοῦρος, τὴν τρίχρουν ἡμῶν σημαίαν.

Ἀλλὰ τὸν συνηντήσαμεν σπεύδοντα πρὸς ἡμᾶς· ἦτο ὠχρὸς, καὶ ἀγωνιωδῶς ἦσθμαινε.

— Νὰ κατέλθωσιν εἰς τὸ βάραθρον δύο ἄνθρωποι καὶ ἰατρὸς, εἶπε, διότι ὁ κυβερνήτης ἐκρημνίσθη. Εἰς ἐμὲ ἐπιβάλλεται τὸ καθῆκον νὰ ἀποπερατώσω τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον δὲν ηὐτύχησε νὰ ἀποπερατώσῃ ὁ ἀτυχὴς φίλος μου.

Καὶ ἐφελκύσας τὸ ξίφος ἀνεχώρησεν ὡς ἀστραπὴ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν γενναίων τῆς Γαλλίας τέκνων.

Συμπαραλαβὼν δύο ναύτας, κατῆλθον ἐγὼ εἰς τὸ μέρος τοῦ βαράθρου τὸ ὁποῖον μοὶ ὑπέδειξεν ὁ Ἀρθοῦρος. Ἀνεύρομεν τὸν δύσμοιρον Ἐρνέστον νεκρόν. Εἶχε τεθραυσμένην τὴν σπονδυλικὴν στήλην, τοὺς βραχίονας καὶ

πόδας. Παραδόξως τὸ πρόσωπόν του οὐδεμίαν ἔφερε πληγήν, ἀλλ' ἀπετυποῦτο ἐπ' αὐτοῦ, ἡ ὀδύνη, καὶ αἱ φρικταὶ του ἀγωνίαι. Οἱ ὀφθαλμοί του ἀποκρυσταλλωμένοι καὶ ἀνοικτοὶ ἐθεώρουν ἡμᾶς τρομερῶς, τὰ δὲ χείλη του ἐν εἰρωνικῷ μειδιάματι διαστελλόμενα, ἐνέπνεον φρικίασιν.

Ἦτο πλέον ἀργά. Συμπλέξαντες ἐκ κλάδων φορεῖον, ἐναπεθέσαμεν εἰς αὐτὸ τὸ ἄμορφον πτῶμα τοῦ κυβερνήτου καὶ τὸ ἐκομίσαμεν ἐπὶ τῆς Μηδείας.

Ὅτε ἀνήλθομεν, ἡ σημαία τῆς Γαλλίας θριαμβευτικῶς ἐκυμάτιζεν ἐπὶ τοῦ ἀνακτηθέντος φρουρίου.

Ὁ Ἀρθοῦρος ἦτο ὁ ἔνδοξος τῆς ἡμέρας νικητής. Ἦλθε πρὸς ἡμᾶς ἐν ἐσχισμένῃ ἐσθῆτι, παρουσιάζων μελανὸν ἐκ τῆς πυρίτιδος τὸ πρόσωπον καὶ ἀγρίους ἀκόμη τοὺς ὀφθαλμούς. Τὸν ἐνηγκαλίσθημεν ἐνθουσιωδῶς καὶ μετὰ λατρείας. Ἀλλ' αὐτὸς πρὸ τοῦ πτώματος τοῦ Ἐρνέστου ἐγένετο ὠχρότερος. Ἐφαίνετο ὡς ἐκ τῆς μεγάλης συγκινήσεως ὅτι εἶχε ὅλον τὸ αἷμά του συρρεύσει εἰς τὴν καρδίαν.

Δὲν ἠδυνήθη νὰ προφέρῃ λέξιν τινά, ἔκλινε τὴν κεφαλὴν, καὶ ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον. Ἔκλαυσεν ἆρά γε;

Γ'.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπεπλεύσαμεν μεταφέροντες εἰς Γαλλίαν τὸ πτῶμα τοῦ Ἐρνέστου, ἐντὸς βυτίου πεπληρωμένου ἐξ οἰνοπνεύματος, ὅπερ ἐναπετέθη εἰς γειτνιάζον τοῦ κυβερνήτου Ἀρθούρου δωμάτιον.

Ὁ Ἀρθοῦρος ὡς ἡμέραι ἐγίνετο σκυθρωπότερος καὶ μελαγχολικώτερος.

Παράδοξον! Ἐνόμιζέ τις ὅτι ἡ ὁμοιότης τῶν δύο φίλων ὅτε ἀμφότεροι ἔζων, ἦτο καταφανεστέρα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐρνέστου. Οἱ ναῦται ἐκπεπληγμένοι καὶ μετὰ δεισιδαιμονίας παρετήρουν τοῦτο.

Ἡ διήγησίς μου εἶνε ἡ ἀληθὴς ἱστορία τὴν ὁποίαν μετά τινα ἔτη μοὶ ἐνεπιστεύθη αὐτὸς ὁ Ἀρθοῦρος.

Μιᾷ νυκτὶ—εἶχον παρέλθει πολλαὶ ἑβδομάδες ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ κυβερνήτου—ἡ θάλασσα τρικυμιωδῶς συνταρασσομένη ἐκλόνιζεν ἰσχυρῶς τὴν Μήδειαν. Ὁ Ἀρθοῦρος κλεισθεὶς ἐν τῷ δωματίῳ του, ἔλαβε τὸ θάρρος νὰ φυλλομετρήσῃ τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦ θανόντος φίλου του.

Ἀνεῦρεν ἐπιστολὴν διευθυνομένην πρὸς αὐτὸν, τὴν ὁποίαν διστάζων ἀπεσφράγισεν.

— «Ἀρθοῦρε,— ἔλεγεν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη — φοβερὰ δυστυχίας προαίσθησις μὲ ταράσσει. Προσηλοῦμαι εἰς τὴν σκέψιν ὅτι δὲν θὰ ἐπιστρέψω ἐκ τοῦ ταξειδίου τούτου καὶ δὲν θὰ ἐπανίδω πλέον τὸν γέροντα πατέρα μου καὶ τὴν ἁγνὴν κόρην, τὴν ὁποίαν ὠνειρευόμην σύντροφον τοῦ εὐτυχοῦς μέλλοντός μου. Λοιπὸν, ἐὰν πραγματοποιηθῇ, ἡ προαίσθησις αὕτη καὶ ἐπιστρέψῃς σὺ, σοὶ ἐμπιστεύομαι τὰς ὑστάτας μου θελήσεις, τοὺς τελευταίους μου πόθους.

Ἐπανερχόμενος εἰς Γαλλίαν, ἰδὲ τὸν πατέρα μου. Ἴσως ἐν σοὶ ἀνεύρῃ τινὰ παρηγορίαν.

Ἀλλὰ θὰ ἐκπληρώσῃς καὶ δευτέραν εὐχήν μου. Ὅ,τι καὶ ἂν σοὶ εἴπω περὶ τῆς κόρης, ἣν ἠγάπησα, εἶνε ὅ,τι γνωρίζεις καὶ σύ· σύ, ὁ πλέον ἢ φίλος, ὁ ἀδελφός μου. Ὁ θεὸς συνταυτίζων ἡμᾶς καθ' ὅλα, μᾶς ἐδώρησε καὶ τὴν αὐτὴν μορφήν. Ἡ ὁμοιότης αὕτη εὔχομαι νὰ ᾖ ἡ βάσις τῆς εὐτυχίας σου. Ἡ δὲ ἐκπλήρωσις τῆς εὐχῆς ταύτης θὰ ἦναι ἡ τελευταία ἔνδειξις τῆς πρὸς ἐμὲ ἀγάπης σου. Κατάστησον τὴν Βέρθαν εὐτυχῆ. Ἐγώ, ἂν οἱ θανόντες αἰσθάνωνται, θὰ ἐπαγρυπνήσω ἐφ' ἡμῶν, θὰ ἀγαλλιῶ ἐπὶ τῇ εὐτυχίᾳ σας.

Χαῖρε, ἀδελφέ μου Ἀρθοῦρε!»

Ὁ Ἀρθοῦρος ἔρριψε μηχανικῶς βλέμμα ἐπὶ τοῦ κατόπτρου. Φρικτὴ εἰκών! Ἐνόμισεν ὅτι ἐπ' αὐτοῦ εἶδεν ἀντανακλωμένην τὴν μορφὴν τοῦ Ἐρνέστου. Ἐκινήθη πρὸς τὸ κάτοπτρον καὶ τὸ φάσμα ἔπραξε τὸ αὐτό· ὀπισθοχώρησε, καὶ ἡ σκιὰ τοῦ νεκροῦ τὸν ἐμιμήθη.

Κυριευθεὶς ὑπὸ δεινοῦ τρόμου, ἠθέλησε νὰ φύγῃ· Ἀλλ' οἱ πόδες του ἦσαν ὡσεὶ προσκεκολλημένοι εἰς τὸ ἔδαφος.

Ἀνέσυρεν ὀργίλως τὴν σπάθην, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐρνέστος ἐξιφούλκησεν. Ἠθέλησε νὰ ῥιφθῇ κατὰ τοῦ κατόπτρου, ἀλλ' εἶδε καὶ τὴν σκιὰν ἐπιτιθεμένην κατ' αὐτοῦ.

Τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ ὁρμητικώτερον κῦμα ἔδωκε βιαιοτέραν ὤθησιν εἰς τὴν Μήδειαν, τὸ δὲ περιέχον τὸ πτῶμα τοῦ Ἐρνέστου βυτίον, ἀποτόμως κυλισθέν, συνεκρούσθη κατὰ τῆς θύρας τοῦ δωματίου τοῦ κυβερνήτου, ὤθησεν αὐτὴν βιαίως καὶ παταγωδῶς εἰσῆλθεν ἐν τῷ δωματίῳ.

Ὁ Ἀρθοῦρος ἐρρίφθη κατὰ τοῦ βυτίου μετὰ πυρετώδους ὁρμῆς, ὅπως τὸ ἀπωθήσῃ. Ἐκεῖνο κυλινδούμενον ἐκ τῶν ἀτάκτων κινήσεων τοῦ πλοίου προσέκρουσεν εἰς τὴν θύραν, κατέπιπτε πάλιν μέχρι αὐτοῦ, τὸ δὲ πτῶμα τοῦ Ἐρνέστου ἐκτύπα πενθίμως ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοιχωμάτων του.

Μικροῦ δεῖν ὁ ἀτυχὴς Ἀρθοῦρος ἔχανε τὰς φρένας... Ἐκβαλὼν ἀγρίαν κραυγήν, κατέπεσε λιπόθυμος.

Οἱ προσδραμόντες ναῦται τὸν εὗρον ὅλον ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ ἀπαισίου βυτίου. Προσηλωθεὶς καὶ ἐγώ, ἐβεβαιώθην ὅτι ἐνόσει δεινὴν τοῦ ἐγκεφάλου διατάραξιν.

Ἀλλ' ἡ φοβερὰ νόσος ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἰσχὺν τῆς νεότητος, μετά τινας δ' ἡμέρας ὁ κυβερνήτης ἀνέρρωσεν ἐντελῶς.

Δ'.

Ἡ μετὰ τοῦ νεκροῦ φίλου του ὁμοιότης τῆς μορφῆς εἰς συνεχεῖς μετὰ τοῦ συνειδότος του ἐνέβαλεν ἀγῶνας τὸν Ἀρθοῦρον. Εἰς μάτην ἐπεζήτησε

μεταβαλὼν τὸ εἶδος τοῦ ἐνδύεσθαι καὶ τὴν διευθέτησιν τῆς κόμης, νὰ ἐλαττώσῃ τὴν δυστυχῆ ταύτην ὁμοιότητα. Πάντες ἀνεύρισκον ἐν αὐτῷ τοῦ Ἐρνέστου τὴν εἰκόνα. Ἦτο ἡ σκιὰ τοῦ φίλου του, ἥτις πανταχοῦ τὸν ἠκολούθει.

Ἐν τῇ μάχῃ μόνον ἐπανεύρισκε τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἡσυχίαν. Ἐρρίπτετο λοιπὸν ὅπου μείζων κίνδυνος, ἡ δὲ ἀνδρεία του, τῆς ὁποίας ἡ φήμη ἐνωρὶς ἔφθασεν εἰς Παρισίους, τῷ προσεπόρισε τὸν σταυρὸν τοῦ Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς, καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ μοιράρχου τοῦ ἐν ταῖς Ἰνδίαις Γαλλικοῦ στόλου.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπανειλημμένως διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν τῷ μετεβίβασε τὴν εὐαρέσκειαν καὶ τὰ συγχαρητήριά του.

Καὶ ὅμως ὁ Ἀρθοῦρος δὲν ἦτο εὐτυχής! Ὁ φιλόδοξος Ἀρθοῦρος, ἱκανοποιῶν πάσας τὰς φιλοδόξους τάσεις του, ἔπασχεν.

Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐλάμβανεν ἐκ Γαλλίας ἐπιστολὰς ἐσφραγισμένας μελαίνῃ σφραγίδι. Τὰς ἤνοιγεν, τὰς ἀνεγίνωσκε μετὰ δεινῆς ψυχῆς ἀγωνίας, ἔπειτα σχίζων εἰς μικρὰ τεμάχια ἔρριπτεν εἰς τὴν θάλασσαν.

Πόθεν προήρχοντο καὶ τί περιεῖχον αἱ ἐπιστολαὶ ἐκεῖναι;

Τελευτῶντος τοῦ 1812, ἀνεκλήθη εἰς Παρισίους, καὶ παρουσιάσθη ἐν τῷ χορῷ τῆς αὐλῆς παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν τῷ αὐτοκράτορι.

— Κύριε βαρῶνε, τῷ εἶπε ψαύων αὐτοῦ οἰκιακῶς τὸν ὦμον, κατεκτήσατε πᾶσαν τὴν εὐαρέσκειάν μου. Αὔριον θὰ σᾶς ἀνακοινώσω τι. Σᾶς εἰδοποιῶ ὅτι θ' ἀναχωρήσητε πάλιν εἰς Ἰνδίας ταχέως. Χαίρετε, κύριε ἀντιναύαρχε.

Βαρῶνος καὶ ἀντιναύαρχος ἐν μιᾷ στιγμῇ ὁ Ἀρθοῦρος, ἦτο τὸ περιφανὲς σημεῖον ἐφ' οὗ προσηλώθησαν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ χορῷ πάντων τὰ βλέμματα.

Τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ, ὠχρὰ ἀλλ' ὡραία κόρη, ἔστη μικρὸν πρὸ αὐτοῦ ἔκπληκτος κ' ἐψέλλισε:

— Ἐρνέστε!

Ἦτο τοῦ δυστυχοῦς Ἐρνέστου ἡ Βέρθα, ἥτις ἐνόμισεν ὅτι συνήντα τὸν μνηστῆρά της.

Κ' ἐκεῖνος, συγκεντρῶν πάσας τὰς ἀναμνήσεις του, τὴν ἀνεγνώρισε κ' ἔξαλλος εἶπε:

— Βέρθα!

Τῇ ἐπαύριον ἐζήτει τὴν χεῖρά της παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος,

Γνωρίζετε ὅτι ὁ μέγας Ναπολέων συγκατέβαινε — καὶ τοῦτο δι' ὅσους ἠγάπα — μέχρι καὶ συντελέσεως συνοικεσίων, συζευγνύων τὰ τέκνα τῆς νέας εὐγενοῦς στρατιωτικῆς τάξεως μετὰ τῶν τῆς ἀρχαίας μοναρχικῆς εὐγενείας. Ἡ Βέρθα ἀνῆκεν εἰς τὴν παλαιὰν γαλλικὴν ἀριστοκρατίαν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῇ προσέφερε μετὰ τοῦ ἀντιναυάρχου Ἀρθούρου, ὡς γαμήλιον δῶρον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

Ὁ γάμος ἐτελέσθη ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν, καὶ μετὰ τεσσαράκοντα ὀκτὼ ὥρας οἱ νεόνυμφοι ἀπέπλευσαν εἰς Ἰνδίας.

Ὁ Ἐρνέστος δὲν ἔλεγεν ὑπερβολὴν ὅτι ἡ Βέρθα ἦτο κάλλους καὶ ἀρετῆς ἄγγελος, διότι ὁ Ἀρθοῦρος ἦτο μετ' αὐτῆς ὄλβιος.

Τὸν οἶκον ἐκεῖνον, ἐφ' οὗ ἐπεδαψίλευεν ὁ Θεὸς τὰς εὐλογίας του, ἐφαίδρυνον μετά τινα ἔτη δύο χαρίεντα τέκνα.

Ε'.

Τὸ 1815 ἦτο ἔτος μεγάλων καταστροφῶν καὶ μεγάλων ἐπανορθώσεων.

Ὁ Ἀρθοῦρος, φέρων παλαιὸν ἀριστοκρατικὸν ὄνομα, καί τοι παραμείνας μακρὰν τῆς Γαλλίας ξένος πάσης πολιτικῆς πάλης, συνεκράτησε ζωηρὰν τὴν πρὸς τοὺς Βουρβόνους ἀρχαίαν συμπάθειάν του.

Εἶχεν ἤδη ἐπανέλθει εἰς Παρισίους, προήχθη εἰς ναύαρχον, καὶ ἀπελάμβανε πάντα τῆς δόξης καὶ τῆς εὐτυχίας τὰ ἀγαθά.

Ὁ ἐπιστέλλων αὐτῷ τὰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας ἐν Ἰνδίαις ἐλάμβανε, δὲν ἐλησμόνησεν αὐτὸν ἐπανελθόντα εἰς Γαλλίαν.

Ἰδοὺ ἡ τελευταία, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀρθοῦρος ἐν Παρισίοις ἀνεγίνωσκε:

«Κύριε Βαρῶνε,

«Ἦτό μοι πεπρωμένον ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην νὰ σᾶς γράφω, καὶ σεῖς »οὐδὲ μιᾶς νά με ἀξιώσητε ἀπαντήσεως. Ἐπὶ δέκα μακρὰ ἔτη σᾶς πε»ριμένω.

«Εἶμαι ἐννενηκοντούτης, ἔχω τὸν ἕνα πόδα ἐντὸς τοῦ τάφου, καὶ ὅμως »ἀναλαμβάνω δυνάμεις, ἔχω τὴν εὐτυχίαν νὰ ζῶ ἀκόμη ὅπως σᾶς πε»ριμένω.

«Τέλος πάντων ἐπανέλθετε εἰς Παρισίους, τέλος πάντων θὰ δυνηθῶ νὰ »σᾶς ἴδω, νὰ σᾶς ὁμιλήσω.

«Μάθετε ὅμως ὅτι ἐὰν σήμερον δὲν ἔλθετε σεῖς, αὔριον ἔρχομαι ἐγὼ »πρὸς σᾶς».

Τὸ κτύπημα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐπὶ τοῦ Ἀρθούρου ἦτο κτύπημα κεραυνοῦ. Ὁ ἑτοιμοθάνατος πατὴρ τοῦ Ἐρνέστου τὸν ἐκάλει, ἑκατοστὴν ἴσως ταύτην φοράν, ἐνώπιον φοβεροῦ δικαστηρίου καὶ ἀμέσως.

Ὁ Ἀρθοῦρος, καίτοι προβλέπων, ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον. Ἐξῆλθεν ἐσπευσμένως, βαδίζων πρὸς τὸν πενιχρὸν οἰκίσκον, οὗ τινος τὴν διεύθυνσιν ἐσημείου ἡ ἐπιστολή. Ἀνῆλθε τὴν κλίμακα ὑπὸ συγκίνησιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ καταδίκου, τοῦ ἀνερχομένου τὸ ἰκρίωμα. Οὐχ ἧττον πρὸ τῆς θύρας ἀνεκάλεσε τὸ θάρρος του καὶ ἔκρουσε·

Γηραλέα καὶ τρέμουσα φωνὴ ἀπήντησεν ἔσωθεν·

«Εἰσέλθετε!»

Ἡ καρδία τοῦ Ἀρθούρου ἔπαλλε σφοδρῶς.

Εἰσῆλθεν ἐντὸς εὐρέος ἀλλὰ πενιχροῦ δωματίου. Οἱ τοῖχοί του ἦσαν γυμνοί, τὸ ἐφώτιζε δὲ μόνη ἡ λάμψις ἀμυδρᾶς λαμπάδος, τοποθετημένης ἐπὶ ξυλίνης παλαιᾶς τραπέζης.

Ἐντὸς τῶν προσκεφαλαίων μεγάλης ἕδρας ἀνεπαύετο ἡ λευκόθριξ κεφαλὴ τοῦ γέροντος, οὗτινος ἡ ἰσχνότης παρουσίαζεν αὐτὸν ὡς φάσμα μᾶλλον ἢ ἄνθρωπον. Τὴν σκελετώδη ἐκείνην μορφὴν ἐφώτιζεν ἡ λάμψις ξηρῶν κλάδων, καιομένων ἐγγὺς ἐντὸς τῆς ἑστίας.

— Προῃσθανόμην ὅτι θὰ ἤρχεσθε, κύριε βαρῶνε, εἶπεν ὁ γέρων, τὸ ἤξευρα καὶ σᾶς ἐπερίμενα. Ἐστέναξε καὶ εἶπε πάλιν· Ἐπερίμενα ἐπὶ τοσοῦτον.

Οἱ λόγοι οὗτοι κατετάραξαν τὸν Ἀρθοῦρον. Ἀλλά, τί ἔχω νὰ φοβηθῶ, ἐσκέφθη, ἀπὸ τὸ φάσμα τοῦτο; δὲν ἤμην μόνος ὅταν ὁ υἱός του ἔπεσεν;

Ὁ γέρων, σιγήσας ἐπὶ μικρὸν καὶ σκεπτόμενος, ἤγειρε βραδέως τὴν κεφαλήν, καὶ ἀπομακρύνων ἐκ τοῦ μετώπου διὰ τῆς σκελετώδους χειρὸς τὰς μακρὰς καὶ παλλεύκους τρίχας, προσήλωσεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀθούρου τοὺς μελανοὺς καὶ σπινθηροβολοῦντας ὀφθαλμούς του.

— Αὐτὸς εἶνε! αὐτὸς εἶνε! ἐψιθύρισεν ὁ πατὴρ τοῦ Ἐρνέστου. Εἶτα δέ, μετὰ φωνῆς βαθείας καὶ ὡς ἀπὸ τάφου ἐκπεμπομένης ἐξηκολούθησε· Κύριε βαρῶνε, σᾶς περιμένω δεκαετίαν ὅλην· σήμερον συμπληροῦνται δέκα ἔτη· γνωρίζετε ποία ἡμέρα εἶνε σήμερον;

Καὶ ἡ τρέμουσα φωνὴ τοῦ γέροντος ἀνέλαβε σατανικῆς εἰρωνείας σαρκασμόν.

— Σήμερον; ἀπήντησεν ὁ ναύαρχος ὁ ὁποῖος ἔπασχε δεινῶς.

— Ναὶ σήμερον, κύριε βαρῶνε.

— Ἐγὼ δὲν προσέχω πολὺ εἰς τὸ ἡμερολόγιον, ἀπήντησεν ὁ Ἀρθοῦρος προσποιούμενος τὸν φαιδρόν.

— Λοιπόν, κύριε βαρῶνε θὰ σᾶς εἴπω ἐγὼ ποία ἡμέρα εἶνε σήμερον· εἶνε ἡ δευτέρα τοῦ Νοεμβρίου, ἡ ἡμέρα τῶν νεκρῶν.

Ὁ Ἀρθοῦρος ἠγέρθη βιαίως ἐκ τῆς ἕδρας του, ὡς ἐὰν ἔχιδνα τὸν εἶχε κεντήσει.

— Καὶ σήμερον ἀκριβῶς συμπληροῦνται δέκα ἔτη ἀφ' ἧς ὁ Ἐρνέστος ἀπεβίωσεν.

— Μάλιστα, σήμερον εἶνε δέκα ἔτη, κύριε βαρῶνε!

—Τὸ ἐνθυμοῦμαι καλῶς, καίτοι ἀπηξιώσατε πάντοτε νὰ ἀπαντήσητε εἰς πτωχὸν πατέρα ζητοῦντα εἰδήσεις τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ του, τοῦ ἀδελφοῦ σας. Ἐπὶ τέλους ἡ ἐπιθυμία μου ἐξεπληρώθη, εἶσθε ἐπὶ τέλους ἐδῶ, καὶ δύνασθε νὰ ἱκανοποιήσητε τὸν δίκαιον πόθον τοῦ γέροντος, ἐπιθυμοῦντος, πρὶν ἀποθάνῃ, νὰ μάθῃ παρ' ὑμῶν τὰς τελευταίας ἀγωνίας τοῦ υἱοῦ του. Ἐμπρός, κύριε βαρῶνε, διηγηθῆτέ μοι τὸν θάνατον τοῦ Ἐρνέστου, τοῦ ἀδελφοῦ σας!

Ὁ Ἀρθοῦρος ἦτο ὡσεὶ ἄναυδος· ἀφανὴς χεὶρ ἐφαίνετο κρατοῦσα αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἕδρας.

Αἴφνης ὁ γέρων λαμβάνει διὰ τρεμούσης χειρὸς τὸ κηρίον καὶ ἐγερθεὶς κατὰ τὸ ἥμισυ, φέρει τὸ φῶς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀθλίου, τὸν ἀτενίζει ἐπί τινα λεπτά, ἐκβάλλει σπαρακτικὴν φωνὴν καὶ τὸ κηρίον πίπτει ἐκ τῆς χειρός του. Τὸ δωμάτιον β.θίζεται εἰς τὸ σκότος. Μόνον τὸ πῦρ τῆς ἑστίας ἀναδίδει ἐκ διαλειμμάτων πενθίμους ἀκτῖνας φωτός.

Ὁ γέρων ἐσιώπησε, κατεχόμενος ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις φοβερᾶς ἀνακαλύψεως. Εἶτα διὰ φωνῆς ἀναλαβούσης αἰφνηδίως ἠχηρὸν καὶ νευρώδη τόνον.

— Κάϊν!—κραυγάζει—τί ἔκαμες τὸν ἀδελφόν σου;

Ὁ Ἀρθοῦρος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξιν.

— Ἀποκρίσου,Κάϊν! ἀποκρίσου! Ἰδὲ σεαυτόν! Καὶ διὰ τῆς σκελετώδους χειρὸς, ἔλαβε τὸν βραχίονα τοῦ ναυάρχου καὶ τὸν ἔφερε πρὸ κατόπτρου, ἐφ' οὗ ἀντηνακλᾶτο ἡ φλὸξ τῆς ἑστίας.

—Ἰδὲ σεαυτὸν,κατηραμένε! Ὁ Θεὸς ἐχάραξεν ἐπὶ τοῦ μετώπου σου τὸ ἔγκλημα τὸ ὁποῖον διέπραξας!

Οἱ χαρακτῆρες τῆς μορφῆς τοῦ Ἀρθούρου εἶχον πράγματι φοβερῶς ἀλλοιωθῆ. Ἦτο ὠχρότατος ὡς κηρός.

Ὁ Ἀρθοῦρος εἶδεν ἑαυτὸν ἐν τῷ κατόπτρῳ, καὶ ἐξέπεμψε καὶ αὐτὸς ἀπελπιστικὴν κραυγήν.Ἀνεγνώριζεν ἐν ἑαυτῷ τὸν Ἐρνέστον... τὸν ὁποῖον αὐτὸς ἐφόνευσε.

— Κάϊν! ἀποκρίθητι! τί ἔκαμες τὸν ἀδελφόν σου;—δὲν τολμᾷς, ἄθλιε, νὰ ἀπαντήσῃς εἰς τὸν δικαστήν σου; ἔστω! Θ' ἀπαντήσω ἐγὼ ἀναλαμβάνων τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς σου.

— Εἶναι λαμπρὰ ἡμέρα εὐκράτου κλίματος· ὁ ἥλιος ῥίπτει εἰς τὴν θάλασσαν τὰς χρυσᾶς ἀκτῖνάς του... Δύο ἄνθρωποι συμβαδίζουσι παρὰ ἀτραπὸν κρημνώδη... αἴφνης ὁ εἷς αὐτῶν χάνει τὴν ἰσορροπίαν... πίπτει... μετεωρεῖται, κρατούμενος ἀπὸ ἀσθενοῦς τινος κλάδου, πρὸ τοῦ βαράθρου. Ὁ ἄλλος δύναται νὰ τὸν σώσῃ... ἀλλὰ δὲν θέλει... καὶ ὡς ἄλλος δολοφόνος παρίσταται μάρτυς τῆς συντόμου ἐκείνης σκηνῆς... Δὲν εἶνε ἀληθὲς Κάϊν; δὲν εἶνε ἀληθές;—Δὲν ἔχω ἀποδείξεις... Σὺ εἶσαι βαρῶνος, ναύαρχος, πλούσιος, ἰσχυρός· ἐγὼ δὲ πτωχὸς γέρων, ἀσθενής... Ἡ πάλη εἶνε ἄνισος καὶ θὰ μὲ στείλουν εἰς τὸ φρενοκομεῖον... Κάϊν! τὸ πρόσωπόν σου θὰ σὲ προδώσῃ αὔριον πρὸ τοῦ εἰσαγγελέως, ὡς σ' ἐπρόδωσε σήμερον πρὸ ἐμοῦ... Ὁ Κάϊν δὲν κρύπτεται... ὁ Θεὸς τὸν ἐστιγμάτισεν ἐπὶ τοῦ μετώπου!

Ὁ Ἀρθοῦρος ἀπώλετο... ἐδειλία.

—Ναί, Κάϊν, ἐγὼ θὰ σὲ φέρω εἰς τὸ κακουργιοδικεῖον, θὰ σὲ καταγγείλω, θὰ σὲ συνοδεύσω εἰς τὸ ἰκρίωμα. Θὰ ἴδω τὴν κατηραμένην σου κεφαλὴν καταπίπτουσαν, καὶ κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς σου

θὰ ἀκούσῃς, τελευταίαν φωνὴν, τὴν κατάραν τοῦ γέροντος πατρός! . . . Κάϊν! Κάϊν ! Κάϊν!

Καὶ ὁ γέρων, ὅστις ἐν τῇ ἐξάψει του, ἠπείλει σχεδὸν τὸν Ἀρθοῦρον διὰ τῆς χειρὸς, ἔπεσεν ὡς κεραυνόπληκτος.

Ἦτο νεκρός. Προσβολὴ ἀποπληξίας ἀπήλλαξε τὸν φονέα τοῦ ἐσχάτου τούτου κινδύνου.

Τί εὐτυχία, ἔ ;

Ὁ Ἀρθοῦρος, ἐξελθὼν τῆς οἰκίας ἐκείνης, ἔτρεξε πρὸς τὴν κατοικίαν μου ἐν τρομερᾷ καταστάσει.

Ἡ ὑπηρέτριά μου ἐφοβήθη βλέπουσα αὐτόν . . . ἐγὼ ὁ ἴδιος ὀπισθοχώρησα· εἶχον πρὸ ἐμοῦ τὴν ὠχρὰν μορφὴν τοῦ ἀτυχοῦς Ἐρνέστου οἷα ἦτο πρὶν τὸν κλείσωμεν ἐν τῷ νεκρικῷ βυτίῳ. Παρ' αὐτοῦ ἔμαθον τὰς λεπτομερείας τῆς θλιβερᾶς ταύτης διηγήσεως.

Ἐξήτασα τὴν κατάστασίν του. Ὁ Ἀρθοῦρος εἶχε προσβληθῆ ἐκ μιᾶς τῶν φρικωδεστέρων καὶ παραδοξωτέρων ἀσθενειῶν. Δὲν σᾶς λέγω πῶς τὴν ὀνομάζουν οἱ ἰατροί· ἐγὼ θὰ τὴν ὠνόμαζον «σπαραγμὸν τοῦ Κάϊν», ἢ . . . τῆς συνειδήσεως.

— Ὑπάρχει θεραπεία ; μ' ἠρώτησεν ὁ Ἀρθοῦρος.

— Λυποῦμαι, κ. ναύαρχε—τῷ ἀπεκρίθην—ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ.

— Καλῶς εἶπε, καὶ ἀνεχώρησε.

Τὴν ἐπαύριον αἱ πρωϊναὶ ἐφημερίδες ἔγραφον·

— «Τὴν νύκτα ταύτην ὁ βαρῶνος Ἀρθοῦρος Χ . . . , ναύαρχος καὶ ἱππότης τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς, ηὐτοκτόνησεν ἐν τῷ ἄλσει τῆς Boulogne. »Ἀγνοοῦμεν τὰ αἴτια τὰ ὠθήσαντα εἰς τοιαύτην ἀπονενοημένην πρᾶξιν »ἀνώτερον καὶ διακεκριμένον ἀξιωματικὸν τοῦ ἡμετέρου ναυτικοῦ. Ἐγκα»ταλείπει νεαρὰν σύζυγον, δύο τέκνα, καὶ εὐκλεὲς ὄνομα».

Ἠθέλησα νὰ ἴδω τὸ πτῶμα τοῦ Ἀρθούρου.

Εἶχεν αὐτοκτονήσει διὰ δύο βολῶν συγχρόνως, ὥστε τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ προσώπου εἶχε παραμορφωθῆ, καὶ ἐγὼ ὑπῆρχον ὁ μόνος τῆς φρικτῆς ἀσθενείας του μάρτυς.

— Φρικτὴ τῷ ὄντι ἀσθένεια ! — εἶπεν ἡ κυρία Δ. . . Ἀλλὰ πῶς εἶχε μάθει ὁ πατὴρ τοῦ Ἐρνέστου τὴν ἡμέραν καὶ τὸν τρόπον τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ του ;

— Κυρία—ἀπεκρίθη ὁ ἰατρὸς—τοῦτο εἶνε μυστήριον, καὶ δὲν εἶνε τὸ μόνον ὅπερ ἀπήντησα κατὰ τὸ μακρὸν τοῦ βίου μου στάδιον. Ὁ μαγνητισμός . . .

— Ἄχ ! ἄχ ! ἄχ ! ἀνεκαγχάσαμεν σχεδὸν πάντες . . . ὁ μαγνητισμός ! . .

—Εἶνε ἀλήθεια, ὡς πᾶσα ἄλλη, ὅταν οἱ ἀγύρται δὲν τὴν καστρέφου-

σιν—εἶπεν ὁ καλὸς ἰατρὸς, γινόμενος σοβαρώτερος. Καὶ, ἵνα πεισθῆτε, θὰ σᾶς δώσω ἀπόδειξίν τινά.

— Ποίαν;

— Ὅτι μετὰ μῆνα, δὲν θὰ δυνηθῶ νὰ σᾶς διηγηθῶ πλέον τίποτε.

— Καὶ διατί;

— Διότι θὰ ἦμαι νεκρός.

— Ἄχ! ἄχ! ἄχ! καὶ τίς σᾶς τὸ εἶπε;

— Ὁ μαγνητισμός!

Ἐγελάσαμεν δυσπιστοῦντες.

Μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας... ἡ θαλαμηπόλος τοῦ ἰατροῦ, εἰσερχομένη τὴν πρωΐαν εἰς τὸ δωμάτιόν του, τὸν εὗρεν ἀποκοιμηθέντα ἐπὶ βιβλίου.

Ἦτο τὸ *περὶ μαγνητισμοῦ* σύγγραμμα τοῦ Μέσμερ.

. . . .

Ὁ ἰατρὸς ἦτο νεκρός.

. . . .

Ἡμεῖς δὲ... ἐπιστεύσαμεν...

Δ. Φραβασίλης.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Γινομένης ἐκσκαφῆς πρὸς κατασκευὴν ὑπονόμων κατά τε τὴν ὁδὸν Ἀθηνᾶς καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀγχέσμου εὑρέθησαν ὑπὸ τῶν ἐργατῶν διάφοροι ἐπιγραφαὶ καὶ ἀρχαῖα λείψανα ὧν τὰ πλεῖστα κατετέθησαν εἰς τὸ ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῆς ὁδοῦ Πατησίων.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν ὁδὸν Ἀθηνᾶς ἀνευρέθησαν τὰ ἑξῆς.

Στήλη τετράγωνος ἐκ τῶν ἐπιτυμβίων ὕψους 0,60 τοῦ μέτρου, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφὴ

ΤΙΜΟΓΕΝΗΣ
ΠΑΝΑΚΟΥ
ΣΑΡΔΙΑΝΟΣ

Τεμάχιον πλακὸς ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ

ΗΟΡΟΣ

Στήλη στρογγύλη ὕψους 0,50 τοῦ μέτρου καὶ διαμέτρου 0,15 κατὰ τὴν βάσιν καὶ 0,20 κατὰ τὴν κορυφὴν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς

ΝΙΚΩΝ
ΝΙΚΩΝΟΣ
ΑΝΤΙΟΧΕΥΣ

Κιονίσκος μικρὸς μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς

ΜΗΝΟΦΙΛΑ
ΑΡΜΕΝΙΑ

Ἐπὶ τεμαχίου δὲ πλακὸς

...ΝΑΝΑ...

καὶ ἐπὶ δύο πλακῶν

ΙΛΑΡΑ
ΧΡΗΣΤΗ

—

ΔΗΜΗΤΡΑ
ΧΡΗΣΤΗ

ἐπὶ θραύσματος πλακὸς καὶ ἐπὶ πλακὸς ἀκεραίας

ΗΟΡΟΣ
ΧΩΡΙΟ
ΠΡΩΤΑ
ΡΧΟ

—

ΟΡΟΣ ΜΝ
ΗΜΑΤΟΣ

ἐπὶ δὲ δύο κιονίσκων

ΕΙΜΑΙΩΝΔΑΣ

—

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
ΔΙΟΝΥΣΟΔΩΡΟΥ

ἐπὶ πλακὸς δ' ἐκ κεράμου ἠκρωτηριασμένης

....ΕΜΙ
ΗΡΑΚΛ...

Εὑρέθη δ' ἔτι ἀνάγλυφον ρωμαϊκῶν χρόνων φυσικοῦ μεγέθους παριστὰν ἄνδρα καθήμενον ἐπὶ ἕδρας καὶ πρὸ αὐτοῦ γυναῖκα ἱσταμένην καὶ τείνουσαν αὐτῷ τὴν χεῖρα. Ὄπισθεν δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἵσταται παιδίον. Εὑρέθησαν δὲ τάφοι ἱκανοὶ μετ' ὀστέων καὶ χαλκίνων τινῶν ἀντικειμένων.

Ἐν δὲ τῇ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀγχέσμου ἐκσκαφῇ εὑρέθη τάφος ἀρχαῖος καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τεμάχια κάλπης, ἐπὶ δὲ τῆς καλυπτούσης τὸν τάφον πλακὸς ἡ ἐπιγραφὴ

ΣΟΤΗΡΙΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑ
ΧΑΙΡΕ

Καὶ μικρὰ στήλη μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς

ΑΡΙΣ . . . . ΙΑ
ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΟΥ
ΑΝΤΙΟΧΙΣΣΑ

Ταῦτα μέχρι τῆς 12 Ἀπριλίου· ἔκτοτε δ' εὑρέθησαν καὶ ἄλλαι ἐνεπίγραφοι πλάκες καὶ κιονίσκοι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἀνασκαπτομένοις τόποις, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν διατί δὲν ἐπετράπη ἡμῖν ὅπως καὶ ἄλλοις ἡ ἀντιγραφή.

Ο ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΚΟΡΙΝΘΟΝ ΑΝΑΚΑΛΥΦΘΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΣ ΤΑΦΟΣ

Ὁ τάφος οὗτος, κατὰ τὴν λεπτομερῆ ἔκθεσιν τοῦ ἐφόρου κ. Π. Σταματάκη, κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τῆς παλαιᾶς Κορίνθου, ἐν τῇ θέσει τῇ καλουμένῃ κοινῶς *Μεγάλη Πόρτα*. Κεῖται δὲ ὁ τάφος πρὸς τὸ μεσημβρινὸν ἄκρον λόφου παρὰ τὴν κλιτὺν αὐτοῦ, καὶ ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ὑπὸ τῶν κατασκευαζόντων τὴν ἁμαξιτὴν ὁδὸν, οἵ τινες καὶ κατέστρεψαν ὁλοκλήρους σχεδὸν τὰς τρεῖς πλευρὰς αὐτοῦ κατὰ μέγα μέρος σωζομένας καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον γραφαί. Μόνη διετηρήθη ὁλόκληρος ἡ ἀρκτικὴ πλευρὰ καὶ αἱ ἐπ' αὐτῆς γραφαί. Ὁ τάφος ἦτο θολωτὸς καὶ τετράπλευρος, ἔχων μῆκος 3,52 καὶ πλάτος 2,92. Οἱ σωζόμενοι αὐτοῦ τοῖχοι εἶναι ᾠκοδομημένοι ἐκ κοινῶν λίθων, κεράμων καὶ ἀμμοκονίας. Ἡ διασωθεῖσα ἀρκτικὴ πλευρὰ μετὰ μέρους τοῦ θόλου, ἔχει ὕψος περὶ τὰ 2,60, τὸ δὲ πάχος τοῦ τοίχου εἶναι περὶ τὰ 0,65. Ἅπαντες οἱ σωζόμενοι τοῖχοι κατὰ τὴν ἔσω ἐπιφάνειαν ἔχουσι κονίαμα καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοιχογραφίας μετὰ χρωμάτων διατηρουμένων κατὰ τὸ πλεῖστον. Ἡ ἔσω ἐπιφάνεια τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς διαιρεῖται διὰ κεχρωματισμένων γραμμῶν ὁριζοντίων εἰς τέσσαρας διαιρέσεις ἢ χώρας. Ἡ πρὸς τὰ κάτω χώρα ἔχει ὕψος περὶ τὰ 0,95, εἰς δὲ τὸ ἐκ τῶν χωμάτων καθαρισθὲν αὐτῆς μέρος ἐφάνη γραφὴ, ἐν ᾗ παρίσταται κανοῦν ἐνέχον ὀπώρας καὶ ἄνθη, παρ' αὐτὸ δὲ πτηνὰ, ὧν τὸ μὲν τρώγει σταφυλὴν, τὸ δὲ προτείνει τὸ ῥάμφος πρὸς τὸ κανοῦν. Τὸ λοιπὸν μέρος τῆς χώρας ταύτης, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι δὲν ἐκαθαρίσθησαν εἰσέτι ἐκ τῶν χωμάτων, ὑγρῶν ὄντων αὐτῶν τε καὶ τῶν τοίχων, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ βλάβη εἰς τὰς γραφάς. Ἡ δὲ δευτέρα χώρα ἡ ὑπεράνω τῆς προηγουμένης, ἔχει ὕψος περὶ τὰ 0,70, ἐπ' αὐτῆς δὲ ὑπάρχουσι τρεῖς νύμφαι ἢ κόγχαι, ἑκατέρωθεν τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι μορφαὶ ἀνδρικαὶ ἱστάμεναι, ἐνδεδυμέναι χλαμύδα καὶ ἔχουσαι ὕψος περὶ τὰ 0,35. Τοιαῦται δὲ μορφαὶ ὑπῆρχον τέσσαρες, ὧν αἱ τρεῖς σώζονται, ἡ πρώτη, τρίτη καὶ τετάρτη, βεβλαμμέναι κατὰ τὸ πλεῖστον· ἡ δευτέρα εἶναι ἐντελῶς κατεστραμμένη. Αἱ τρεῖς σωζόμεναι μορφαὶ ἔχουσι στάσιν καλὴν καὶ ὁ χρωματισμός των διατηρεῖται ἀρκετὰ ζωηρός.

Ἡ δὲ τρίτη χώρα, ἡ ὑπεράνω ταύτης, ἔχει ὕψος περὶ τὰ 0,50. Κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς ὑπάρχει γραφὴ περιέχουσα 10 μορφάς, ἐφθαρμένας κατὰ τὸ πλεῖστον. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν μορφῶν διακρίνεται ἐπίμηκές τι σῶμα ἐν εἴδει κλίνης, εἰς τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα κάθηνται δύο μορφαί, ὧν ἡ πρὸς δυσμὰς εἶναι λίαν ἐφθαρμένη, ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς διακρίνεται κάλλιστα. Ὀπίσω δὲ τῆς μορφῆς ταύτης καὶ παρὰ τὴν κλίνην κεῖται ἐκτάδην ἀνὴρ γυμνός, ἔχων ἐστραμμένα τὰ νῶτα πρὸς τὸν θεατήν, καὶ φέρων λευκὸν ἔνδυμα καλύπτον μόνον τοὺς μηρούς. Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς στηρίζει τὴν κεφαλήν, τὴν δὲ δεξιὰν ἀνατείνει πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὴν προτεινομένην δεξιὰν ἑτέρας μορφῆς, ἱσταμένης καὶ προσβλεπούσης αὐτήν. Ἔμπροσθεν δὲ τῆς πρὸς ἀνατολὰς καθημένης διακρίνεται πίθος, καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ πίθου ἵστανται δύο μορφαί, ὧν ὀλίγα μέρη διεσώθησαν. Ἔμπροσθεν πάλιν τῆς πρὸς δυσμὰς καθημένης διακρίνονται ἴχνη δύο ἑτέρων μορφῶν ἱσταμένων.

Ἡ δὲ τετάρτη χώρα, ἡ ὑπεράνω τῆς τρίτης, σώζει ὕψος περὶ τὰ 0,45, καὶ διαιρεῖται διὰ καθέτων κεχρωματισμένων γραμμῶν, διατηρουμένων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, εἰς τετράγωνα. Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἑκάστου τετραγώνου διακρίνονται σταφυλαὶ ἀνηρτημέναι.

Ἐπὶ δὲ τοῦ σωζομένου μέρους τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου σώζεται μορφὴ ἱσταμένη ἐπὶ βάθρου τετραγώνου, ἐφθαρμένη κατὰ τὸ πλεῖστον· ἑτέρα δὲ μορφὴ σώζεται καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου πρὸς βορειοανατολικὴν γωνίαν, ἱσταμένη καὶ ἐφθαρμένη.

Τὸ ἔδαφος τοῦ τάφου σχηματίζεται ἐξ ἁπλοῦ ἐπιστρώματος ἀμμοκονίας, ἐντὸς δὲ τῶν ἐπ' αὐτοῦ χωμάτων εὑρέθησαν πλεῖστα τεμάχια ἀνθρωπίνων ὀστῶν. Πρὸς τὸ ἔσω μέρος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου εὑρέθη ὁ πυθμὴν πωρίνης λάρνακος, ἔχων μῆκος 2 μέτρων καὶ πλάτος 0,67. Μεταξὺ δὲ τῆς λάρνακος καὶ τοῦ τοίχου εὑρέθησαν πλεῖστα τεμάχια μεγάλου ὑαλίνου ἀγγείου καὶ λύχνων πηλίνων. Ἐπίσης δὲ πρὸς τὴν ἀρκτικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου εὑρέθη ἕτερον τεμάχιον λάρνακος πωρίνης. Ὁ τάφος οὗτος φαίνεται ὅτι ἐσυλήθη ποτέ, πιθανώτατα δὲ ἐν παλαιοτέροις χρόνοις καὶ ἴσως κατὰ τὸν μεσαίωνα.

* *
*

Συνεπείᾳ τοῦ εὑρήματος τούτου ἀπεστάλη εἰς Κόρινθον ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ὁ ζωγράφος κ. Λύτρας ὅπως ἀντιγράψῃ τὰς ἐν τῷ τάφῳ τοιχογραφίας. Ἐκ τῶν τεσσάρων τοίχων τοῦ περιέργου τούτου τάφου διεσώθη δυστυχῶς ὁ εἷς μόνον, καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὰς γραφὰς μόνου τοῦ τοίχου τούτου ἠδυνήθη ν' ἀντιγράψῃ ὁ κύριος Λύτρας. Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, ὁ τοῖχος οὗτος ὕψος ἔχων δύο

καὶ ἥμισυ περίπου μέτρα καὶ τρία ἥμισυ μῆκος, διαιρεῖται διὰ ταινιῶν εἰς τέσσαρας ζώνας. Ἡ ἀνωτέρα ζώνη, διαιρουμένη εἰς τετράγωνα, περιέχει σταφυλὰς καὶ πτηνά τινά. Ἡ δευτέρα, ἡ καὶ σπουδαιοτέρα πασῶν, παριστᾷ τρεῖς διαφόρους σκηνάς, ὡς ὑποθέτομεν, μὴ διακοπτομένας ὑπὸ γραμμῶν ἢ ὑπὸ ἄλλης τινὸς διαιρέσεως. Ἡ κυρία ὅμως παράστασις εἶναι ἡ ἐν τῷ μέσῳ, ἥτις παρουσιάζει τὸ συνήθως ἐν ἐπιτυμβίοις λίθοις καὶ ἐν ἀρχαίοις ἀγγείοις παριστώμενον νεκρικὸν συμπόσιον. Τράπεζα φαίνεται ἐν τῷ μέσῳ καὶ περὶ αὐτὴν ἀνακεκλιμένα διάφορα πρόσωπα. Ἓν αὐτῶν εἶναι ἴσως στρατηγός, διότι φέρει περικεφαλαίαν. Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶναι κεκλιμένος καὶ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἀγκῶνος, ἔχει δὲ τὸ σῶμα γυμνὸν μέχρι τῆς ὀσφύος· τὸ λοιπὸν τοῦ σώματος καλύπτεται ὑπὸ λευκῆς ὀθόνης. Εἰς τὰ πρόσποδα τῆς κλίνης κάθηται ἕτερος, γυμνὸς καὶ οὗτος, καὶ μόλις διακρινόμενος, ἀλλὰ μὴ λαμβάνων μέρος εἰς τὸ συμπόσιον. Ἕτερα ἀμυδρῶς διακρινόμενα πρόσωπα φαίνονται ὡς ἐπιδιδόμενα εἰς θρήνους· τοῦτο τοὐλάχιστον προδίδουσιν αἱ βίαιαι κινήσεις αὐτῶν. Δεξιόθεν τῆς σκηνῆς ταύτης φαίνεται ἀμυδρῶς ἀγγεῖον ἢ λέβης, καὶ παρ' αὐτὸν δύο ἄνδρες, ὧν ὁ εἷς ἐπιβαίνει διὰ τοῦ ἑνὸς ποδὸς βάθρον τι, καὶ μία γυνή. Ἀριστερόθεν δύο ἕτεροι ἄνδρες φαίνονται ζωηρῶς κινούμενοι, ἀλλ' ἄδηλον πρὸς ποῖον σκοπόν. Ἅπαντα τὰ πρόσωπα ταῦτα παρίστανται κατὰ σειρὰν καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἐν ζωηφόρῳ τινὶ αναγλύφων.

Ἡ τρίτη σειρὰ περιέχει τρεῖς μικρὰς νύμφας (niches) καὶ εἰς τὰ τρία μεταξὺ τῶν νυμφῶν διαστήματα ἵστανται τρεῖς μορφαί, αἵτινες διακρίνονται κάλλιον πασῶν τῶν λοιπῶν γραφῶν. Εἰς τὴν τετάρτην καὶ κατωτέραν διαίρεσιν φαίνονται ἐζωγραφημένοι καρποὶ διάφοροι ἐντὸς καλάθων, καὶ πτηνὰ τρώγοντα ἀπ' αὐτῶν ἢ πίνοντα ὕδωρ ἀπὸ ἑτέρων ἀγγείων.

Ὁ κ. Λύτρας ἀντέγραψεν εἰς ἴσον μέγεθος ὁλόκληρον τὸν τοῖχον μετὰ τῶν γραφῶν του, καὶ μετὰ τοσαύτης γνησιότητος καὶ ἀκριβείας, ὥστε οὐδεμία διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς ἀντιγραφῆς. Ὁ κ. Λύτρας, δι' εὐφυοῦς ὑπ' αὐτοῦ ἐπίτηδες ἐπινοηθέντος τρόπου, ἐμιμήθη ἄριστα τὸν τόνον τῶν ἀρχαίων ἐκείνων τοιχογραφιῶν, μετ' ἀκριβείας δὲ ἀπιστεύτου ἀπεικόνισε τὴν φθορὰν καὶ τὸ ἐξίτηλον τῶν χρωμάτων καὶ τὰς ὑπὸ τῆς ἐπιρροῆς τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ἄλλων αἰτίων ἐπενεχθείσας βλάβας. Ὑπ' αὐτοῦ ἀντεγράφη καὶ ἡ ἐλαχίστη κηλίς, καὶ αὐταὶ αἱ ραγάδες τοῦ τοίχου, καὶ ἡ ἀπουσία ἐνιαχοῦ τοῦ ἀσβεστώματος, ὥστε ὁ βλέπων πιστεύει ὅτι ἔχει ἐνώπιόν του τὰς κατεστραμμένας ὑπὸ τοῦ χρόνου τοιχογραφίας ἐκείνας.

Τὸ ἔργον τοῦ κ. Λύτρα θέλει ἐκτεθῇ μετ' ὀλίγον εἰς μίαν τῶν αἰθουσῶν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ὅπου ἕκαστος δύναται νὰ μελετήσῃ καὶ θαυμάσῃ τὴν διακοσμητικὴν τῶν ἀρχαίων τέχνην. Ἁρμονία χρωμάτων,

σοφὴ διάταξις, σύνθεσις καὶ ἄνετον διάγραμμα εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἐνταφίων τούτων γραφῶν, τῶν μόνων διασωθεισῶν ἐν Ἑλλάδι μέχρις ἡμῶν.

Τὰ ἄνω δύο ἀρθρίδια παρελάβομεν ἐκ τῆς *Παλιγγενεσίας* ἔνθα τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Μαυρογιάννη.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΡΙΚΚΑΛΩΝ

ΕΥΤΥΧΟΣ ΗΔΙΚΣ
ΤΗ ΙΔΙΑ ΣΥΜΒΙΚΑ
ΜΝΕΙΑΣ ΧΑΡΙΚΟΝ
ΗΡΩΣ ΧΡΗΣΤΕ
ΧΑΙΡΕ

Ἡ φέρουσα τὰ γράμματα ταῦτα, ἅ εἰσι τῶν μ. Χ. ῥωμαϊκῶν χρόνων, στήλη ἐπιτυμβία, ἣν ἡ Ἡδίστη ἔστησεν ἐπὶ τοῦ τύμβου τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἵσταται τώρα ἔν τινι ὀθωμανικῷ νεκροταφείῳ πρὸς Α τῆς πόλεως Τρικκάλων κειμένῳ, ἀγνοῶ δὲ ἐπὶ τίνος ὀθωμανοῦ τὸν τύμβον. Τὸ ω τῆς λέξεως *ἥρως* δὲν εἶναι ὡς τὰ λοιπὰ πάντα κεφαλαῖον. Ἡ στήλη εἶναι ἐκ μαρμάρου ἐγχωρίου· ἔχει δὲ ὕψος τὸ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος μέρος αὐτῆς μ. 1,10, πλάτος δὲ 0,60.

2

Πλὰξ κολοβὴ ἐκ μαρμάρου χονδροκόκκου φέρει ἀνάγλυφον ἐν πλαισίῳ ἄνδρα νέον ἔφιππον τέχνης εὐτελεστάτης, κάτωθεν δὲ αὐτοῦ τὰ ἑξῆς ἔμμετρα γράμματα μὲ χαρακτῆρας βυζαντιακούς.

πρὸς γάμον ἐρ
χόμενον καὶ εὐ
στεφάνοις ὑμε
ναίοις ἥρπασεν ἐ
π' ἅδην ὁ φθονε
ρὸς θάνα(τ)ος
νῦν αὖ θα(λα)μο . .
. . . .

Τὸ ὕψος τῆς πλακὸς εἶναι 0,63 τοῦ μετ. τὸ δὲ πλάτος 0,40. Κατετέθη δὲ ἐν τῷ γυμνασίῳ Τρικκάλων.

3

Ἐπὶ βωμίσκου τετραγώνου, οὗ τὸ μὲν ὕψος εἶναι 0,27, τὸ δὲ πλάτος 0,13, ὑπάρχουσι γράμματα δηλοῦντα τὴν ἱδρύσασαν αὐτὸν γυναῖκα καὶ τὰς θεὰς αἷς ἱδρύθη. Ἔχει δὲ ὁ βωμίσκος ἀετὸν ἐπὶ ἑκάστης πλευρᾶς φέ-

ροντα ἐν μέσῳ κόκκον ἀναγεγλυμμένον ὡς κόσμημα, καὶ ἐπὶ τῶν ἄκρων ἀκρωτήρια.

Εἶναι δὲ ἀναγλύπτως ἐξειργασμένος φέρων ἐπὶ μιᾶς μὲν τῶν πλευρῶν ὡραίαν κεφαλὴν βοός, ἐκ τῶν κεράτων τῆς ὁποίας καταρρίπτεται ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου στηριζομένη ταινία Λεσβίου ὅρμου. Ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης ῥόδακα, καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ὑάκινθον ἐξάφυλλον οὗ ἄνωθεν εἰσὶ τὰ γράμματα: *Κλεοπάτρα Ἀσκλάπωνος* κάτωθεν δὲ τὰ *Δήμητρι καὶ Μουνογόνῃ*. Ἴσως ἐκομίσθη ἐκ πόλεως ἐν ᾗ ἦσαν σύνναοι ἡ Δημήτηρ καὶ ἡ Κόρη, ἥτις ἀηθεστέρως ἐνταῦθα ὀνομάζεται· ὄπισθεν ἐπὶ τῆς τετάρτης πλευρᾶς φέρει ὀπὴν νεωστὶ πεποιημένην εἶναι δὲ μετ' ἐπιμελείας πεποιημένος κατὰ ῥυθμὸν Δωρικόν· φέρει ταινιώσεις κάτωθεν τῶν ἀετωμάτων καὶ εἰς τὴν βάσιν. Εἶναι τεθραυσμένος κατὰ τὸ ἓν τῶν κάτω ἄκρων. Δυστυχῶς παρὰ τῷ χύδην λαῷ ἐπικρατεῖ ἡ μωρὰ ἰδέα ὅτι ἐντὸς τῶν λίθων ὑπάρχει θησαυρὸς κεκρυμμένος, ἕνεκα τῆς ὁποίας καταφεύγει πολλάκις εἰς τὴν βανδαλικὴν καταστροφὴν τῶν ἀρχαίων κειμηλίων, ὡς συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ βωμίσκου τούτου.

Κωνσταν. Δαμιράλης
γυμνασιάρχης

Ἐν Τρικκάλοις

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρία τῆς 29]12 Μαρτίου 1882.

Ὁ κ. *Καΐλερ* καταθέτει σχεδιάσματα διαφόρων μνημείων ἐν οἷς καὶ ἡ εἰκὼν λεπίδος ξίφους ἐκ Θήρας.

Ὁ κ. *Σβοβόδας* καταθέτων τὴν περὶ τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν συγγραφὴν τοῦ Girard ποιεῖται λόγον περί τινων τῶν ἐν αὐτῇ πραγματευομένων ζητημάτων.

Συνεδρία τῆς 14]26 Ἀπριλίου

Ὁ κ. *Γερστὲτ* περὶ τῆς τοποθεσίας καὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας.

Ὁ κ. *Κιτερίτζκυ* περὶ ἀπομιμήσεων τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς ἐπὶ ἐνωτίων ἐκ Κριμαίας.

Ὁ κ. *Ποῦργολδ* περί τινος εἰς τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸν τοῦ Διὸς ἀναφερομένης ἐπιγραφῆς.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Καββαδίας ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας εἰς Ἐπίδαυρον, ὅπου προέβη εἰς ἀνασκαφὰς ἐν τῷ ἐκεῖ θεάτρῳ. Ἡ ἀνασκαφὴ ἤρξατο ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου, ἔνθα

ἀνευρέθησαν δύο ἀγάλματα Ῥωμαϊκῆς ἐργασίας, ὧν τὸ μὲν εἰκονίζει τὸν Ἀσκληπιόν, τὸ δὲ τὴν Ὑγιείαν. Ἀποπερατωθεισῶν δ' ἐνταῦθα τῶν ἐργασιῶν ἡ ἀνασκαφὴ προέβη ἐν τῷ ἱερῷ, ἔνθα ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὅστις περιεῖχε χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ θεοῦ καὶ ἕτερα ἔξοχα οἰκοδομήματα. Τηλεγραφικῶς δ' ἀνήγγειλεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον ὁ κ. Καββαδίας ὅτι εὗρεν ἐνταῦθα ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος *πέντε* μικρόσχημα *ἀγάλματα*, ἐν οἷς *πτερωτὴν Νίκην* κάλλιστον ἑλληνικὸν ἔργον, ὑπερμεγέθη *κεφαλὴν δελφῖνος* καὶ ἱκανὰς *ἀναθηματικὰς ἐπιγραφάς*. Καὶ τῶν ἀγαλμάτων τούτων, ὡς καὶ τῶν ἐν τῷ θεάτρῳ εὑρεθέντων, ἐλλείπουσιν αἱ κεφαλαί, αἵτινες φαίνεται ὅτι κατεστράφησαν ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν χριστιανῶν.

— Γενομένων ἀνασκαφῶν ἐν τῷ παρὰ τὴν ἀκρόπολιν Λαρίσσης πανδοχείῳ τοῦ κ. Ἀδὰμ Ἀνακατωμένου εὑρέθησαν πολλὰ τεμάχια ἀγαλμάτων, ἐπιγραφαὶ διάφοροι, θεμέλια ἑλληνικῶν καὶ βυζαντιακῶν ναῶν καὶ πλεῖστα ἀγγεῖα, ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς.

— Ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Σταματάκης ἐνεργῶν ἀνασκαφὰς ἐν Τανάγρᾳ ἀνεκάλυψεν ἱκανοὺς τάφους περιέχοντας πήλινα εἰδώλια καὶ ἀγγεῖα. Ἐν ἑνὶ τῶν τάφων τούτων εὑρέθη καὶ πλήρης σκελετὸς ὃν συσκευάσας ἀποστέλλει εἰς Ἀθήνας.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα ὁ σύλλογος συνῆλθεν εἰς τακτικὴν συνεδρίαν.

Τὰ σχολειακὰ ταμιευτήρια εἰσήχθησαν ἐκτὸς τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων καὶ εἰς τὴν πρακτικὴν δημοτικὴν σχολὴν τοῦ συλλόγου, ὁρισθείσης εἰδικῆς ἡμέρας καταθέσεως τῆς τρίτης. Παρήγαγον δὲ μέχρι τοῦδε ἄριστα ἀποτελέσματα. Παρουσιάσθησαν δὲ παῖδες καταθέται ἐν μὲν τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παίδων 141 καταθέσαντες τὸ ποσὸν δρ. 799.60 ἐν δὲ τῇ πρακτικῇ δημοτικῇ σχολῇ παῖδες 218 καταθέσαντες ἐν συνόλῳ δρ. 164, ὥστε τὸ ὅλον τοῦ κατατεθέντος ποσοῦ κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα ἀνῆλθε σχεδὸν εἰς χιλίας δραχμάς.

Ὁ σύλλογος συνέστησεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν μελῶν κκ. Σ. Κ. Σακελλαροπούλου, Στ. Βάλβη, Ν. Γ. Πολίτου, Χ. Ἀννίνου καὶ Κ. Γ. Ξένου, ἥτις προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς βιβλιοθήκης κ. Π. Ι. Φέρμπου, θὰ φροντίσῃ διὰ ποίων τρόπων δύναται νὰ ἀποβῇ χρησιμωτέρα εἰς τὰ μέλη ἡ βιβλιοθήκη τοῦ συλλόγου.

Συναχθέντος ἐν τῷ συλλόγῳ ὑπὸ τῶν μελῶν ποσοῦ ὑπερτριακοσίων δρ. ὑπὲρ φιλανθρωπικοῦ σκοποῦ μήπω πραγματοποιηθέντος ἀπεφασίσθη ὅπως

τὰ χρήματα ταῦτα διατεθῶσι ὑπὲρ τῶν πεφυλακισμένων, ὑπὲρ ὧν ὁ Ἐμπορικὸς καὶ Βιομηχανικὸς σύλλογος προεκάλεσεν ἔρανον κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Πάσχα.

Συνελθόντος ἐν Ἀθήναις τοῦ συνεδρίου τῶν Ἑλλήνων ἰατρῶν ὁ σύλλογος ἐψήφισε τὴν εἰς τὸ ἀναγνωστήριον καὶ ἐντευκτήριον αὐτοῦ ἐλευθέραν εἴσοδον πάντων τῶν μετασχόντων αὐτοῦ. Ἐψηφίσατο δὲ καὶ τὴν παράθεσιν ἀγροτικοῦ γεύματος, τὴν ἑπομένην τῆς λήξεως τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ. Τοῦ γεύματος τούτου δοθέντος ἐν Φαλήρῳ τὴν ἑσπέραν τῆς 10 Ἀπριλίου μετέσχον ἐν συνόλῳ ἰατροὶ καὶ μέλη τοῦ συλλόγου ὡσεὶ 180. Κληθέντες δ' ἔλαβον μέρος οἱ ὑπουργοὶ ἐπὶ τῆς παιδείας, τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν ναυτικῶν διέταξε φιλοφρόνως τὴν μουσικὴν τοῦ *Ναυάρχου Μιαούλη*, ὅπως παραστῇ κατὰ τὸ γεῦμα, καὶ τὸν φωτισμὸν τῆς παραλίας δι' ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἔκ τε τῆς ἐπὶ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Καστέλλας συσκευῆς ἠλεκτρικοῦ φωτὸς καὶ ἐκ τοῦ τορπιλλοφόρου *Ψαρρὰ* εἰδικῶς πρὸς τοῦτο εἰς Φάληρον καταπλεύσαντος.

Τῇ αἰτήσει αὐτοῦ ὁ σύλλογος συνῆψε σχέσεις πρὸς τὸν ἄρτι συστάντα ἐν Πειραιεῖ φιλολογικὸν σύλλογον *Ἑλικῶνα*.

Ἡ χήρα τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννη Κόνιαρη εἰς μνήμην τοῦ συζύγου αὐτῆς καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῆς καὶ τῶν θυγατέρων της ἀπέστειλε πρὸς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ συλλόγου τὸ Journal du Palais ἐκ τόμων 63 καὶ τὸ Repertoire τοῦ Ledru-Rollin ἐκ τόμων 12. Ὁ σύλλογος ἀποβλέπων εἰς τὸ σπουδαῖον τῆς δωρεᾶς ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς μετ' εὐγνωμοσύνης ἀπεδέξατο τὰ σταλέντα βιβλία ἀφ' ἑτέρου ἀνέγραψε τὴν κυρίαν Πηνελόπην Κόνιαρη μεταξὺ τῶν εὐεργετῶν καὶ ἀπέστειλε τὸ προσῆκον δίπλωμα.

Μέλος προσφιλὲς καὶ ἀγαπητὸν τῷ συλλόγῳ ὁ **Κυριακὸς Λαμπρύλλος** ἀπεβίωσε τὸν λήξαντα μῆνα. Ἀπὸ τοῦ 1872 καταταχθεὶς εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐπιτίμων μελῶν, εἰργάσθη πάντοτε ὑπὲρ τοῦ συλλόγου καὶ πολλάκις ἐδημοσίευσε διατριβὰς καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ. Ὁ σύλλογος ἐψηφίσατο ὁμοφώνως ἵνα ἐκφρασθῇ ἡ λύπη αὐτοῦ καὶ σταλῶσι συλλυπητήρια τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ.

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν διὰ τὸ ἀπὸ Σεπτεμβρίου ἀρχόμενον ιζ'. ἔτος τοῦ συλλόγου ἐξελέχθησαν ἐπίτιμος μὲν πρόεδρος ὁ κ. Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, τακτικὸς πρόεδρος ὁ κ. Τιμ. Ἀργυρόπουλος, ἀντιπρόεδροι οἱ κ. κ. Τιμ. Ἀμπελᾶς καὶ Τιμ. Ἠλιόπουλος γενικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Μιχ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ κκ. Ἀλ. Ρ. Ῥαγκαβῆς καὶ Ν. Λουριώτης, ταμίας ὁ κ. Σπυρ. Κονοφάος, ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης ὁ κ. Π. Φέρμπος καὶ διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Γ. Δέρβος.

Ἐξελέχθησαν τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη οἱ κκ. Χρ. Μαντζάκος, Δ. Πανᾶς, Δ. Καμπούρογλους, Μ. Μπουφίδης, Κ. Κουτσαλέξης καὶ Δ. Π. Λάμπρος.

Ἐπίτιμον ὁ αἰδέσιμος κ. J. B. d' Arcy καὶ ἀντεπιστέλλοντα οἱ κκ. Δημ. Τζάννες ἐν Καλάμαις καὶ Π. Μπογδάνος ἐν Λευκάδι.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι.—Ἤρξατο ἐφαρμοζόμενος καὶ ἐν τοῖς φάροις ὁ δι' ἠλεκτρισμοῦ φωτισμός. Ἤδη ὁ φάρος ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Πλανιέ, ἐκ τοῦ βράχου ἐφ' οὗ ἵδρυται, κείμενος δεκαπέντε χιλιόμετρα μακρὰν τῆς Μασσαλίας, ἀνῳκοδομήθη ὅλως καὶ ἐν αὐτῷ ἐγκατέστη συσκευὴ ἠλεκτρικοῦ φωτός. Ὁ φάρος ἔχει ἐκλείψεις, φωτίζει δὲ διαδοχικῶς πάντα τὰ μέρη τοῦ ὁρίζοντος ῥίπτων τρεῖς δέσμας λευκοῦ καὶ μίαν δέσμην ἐρυθροῦ φωτός. Ἔχει δ' ὕψος 60 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ εἶναι ὁρατὸν ἀπὸ ἀποστάσεως 50 χιλιομέτρων.

—Ἐν Παρισίοις συνέστη νέον μουσεῖον ἐθνογραφικὸν κληθέν, ἐν ταῖς εὐρείαις αἰθούσαις τοῦ πρώτου πατώματος τοῦ Τροκαδερό. Ἐν τῷ μουσείῳ τούτῳ περισυνάγονται πανθ' ὅσα περίεργα ἐκόμισαν ἐκ τῶν μεμακρυσμένων ἀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ὠκεανίας ἀκούραστοι περιηγηταὶ ἢ ἐπιστημονικαὶ ἐκδρομαί. Ὅπλα πολλὰ καὶ ποικίλα, τύποι ἰθαγενῶν ἀγρίων, εἴδωλα, πάντα τὰ χρειώδη τοῦ βίου καὶ τοῦ οἴκου θέλουσιν ἐκτεθῆ ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ μουσείου τούτου. Ἰδιαίτερον τμῆμα ἐν τῷ μουσείῳ τούτῳ θέλει περιλάβει καὶ τὰ διάφορα περίεργα τῶν ἀγνώστων ἔτι ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης καὶ πρὸ πάντων τῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ Ἀσίας.

— Τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ παρελθόντος Μαρτίου ὁ Ἄγγλος συνταγματάρχης Burnaby ἀπεφάσισε νὰ διέλθῃ δι' ἀεροστάτου μόνος τὸν πορθμὸν τῆς Μάγχης. Τὸ ἀερόστατον πληρωθὲν ἔβαινε κατ' ἀρχὰς καλῶς, ὅτε εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἀπόστασιν ῥεύματα ἀνέμου ἐναντίου ἐκυλίνδουν αὐτὸ τῇδε κἀκεῖσε· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐντελὴς γαλήνη ἐκράτει αὐτὸ μετέωρον εἰς ὕψος 300 μέχρι 400 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῶν κυμάτων. Ἡ θέσις ἦν σοβαρά. Ὁ Ἄγγλος συνταγματάρχης ἔρριψε τὸ ἕρμα καὶ ὑψώθη εἰς ὕψος 3000 μέτρων, ἐκεῖ δ' εὑρὼν τὸν ἄνεμον εὐνοϊκὸν ἔφθασεν εἰς τὰ παράλια τῆς Νορμανδίας καὶ κατῆλθεν εἰς τὰ περίχωρα τῆς Διέππης, ἀφοῦ ἔμεινεν ὀκτὼ ὥρας κατὰ συνέχειαν ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ. Τὸ ἀεροναυτικὸν τοῦτο ταξείδιον εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄξιον μνείας ἰδιαιτέρας καθόσον ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων δοκιμῶν πρὸς διάβασιν τοῦ πορθμοῦ τῆς Μάγχης ἐπὶ ἀεροστάτου, οὐδεμία ἐπέτυχε καθ' ὁλοκληρίαν.

— Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Milwaukee τῶν Ἡνωμένων πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς παρέστησαν μάρτυρες θεάματος ὅλως νέου δι' αὐτοὺς καὶ ἐν γένει σπανιωτάτου. Εἶδον πίπτουσαν

ἐξ οὐρανοῦ βροχὴν ἱστῶν ἀράχνης, ἥτις ἐφαίνετο προερχομένη ἐκ μεγάλου ὕψους καὶ ἥτις ἐνιαχοῦ ἦτο τόσον πυκνὴ ὥστε ἐκάλυπτε τὸ κυανόχρουν τοῦ οὐρανοῦ. Οἱ ἱστοὶ αὐτοὶ εἶχον μῆκος ἑνὸς ἢ πλειόνων μέτρων· ἐνιαχοῦ δ' ἔφθασαν εἰς μῆκος καὶ μέχρι εἴκοσι μέτρων καὶ ἐφαίνοντο ὅσον ὑψηλὰ ἠδύνατο νὰ φθάσῃ ὁ ὀφθαλμός. Ἦσαν ἰσχυρότατοι καὶ λευκότατοι, δὲν παρετηρήθησαν δὲ ποσῶς ἀράχναι πίπτουσαι μετὰ τῆς βροχῆς τῶν ἱστῶν. Τοιούτου εἴδους βροχὴ παρετηρήθη ἤδη εἰς διάφορα μέρη τοῦ κόσμου. Ὁ White περιγράφει πολλάς, μία μάλιστα ἐξ αὐτῶν διήρκεσεν ὁλόκληρον ἡμέραν καὶ εἶχε τὴν ἕδραν της εἰς τὸ ὑψηλότερα στρώματα τῆς ἀτμοσφαίρας. Ὁ Δάρβιν ἀναφέρει παρομοίαν βροχήν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶδεν ἀναπλέων τὸν Λαπλάταν, εἴκοσι μίλια μακρὰν τῆς ἀκτῆς· πρῶτος δ' αὐτὸς παρετήρησεν ὅτι ἕκαστος ἱστὸς περιεῖχε μικροσκοπικὴν ἀράχνην, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόλις ἔφθανεν εἰς τὸ ἔδαφος ἤρχιζεν ὑφαίνουσα νέον ἱστὸν καὶ ἀνελάμβανε πάλιν τὸ ἐναέριον ταξείδιόν της. Ὁ σκοπὸς τῶν μεταναστεύσεων αὐτῶν τῶν ἀραχνῶν, ἂν εἶναι μεταναστεύσεις, εἶναι μυστήριον δύσκολον νὰ ἐξιχνιασθῇ· ὥστε ἡ φυσικὴ τῆς ἀράχνης ἱστορία παρέχει ἀκόμη εὐρὺ στάδιον ἐρεύνης καὶ σπουδῆς.

— Ἐν Ἀμερικῇ κατεσκευάσθη κανόνιον νέου ὅλως συστήματος. Μέχρι τοῦδε ὡς γνωστὸν ἡ πυρῖτις ἐτίθετο ὄπισθεν τοῦ βλήματος, ἀλλὰ κατὰ τὸ νέον τοῦτο κανόνιον ἡ πυρῖτις διανέμεται εἰς ἴσα μέρη ἐν τῷ κανονίῳ ἐντὸς εἴδους συρταρίων. Τὸ μῆκος τοῦ σωλῆνος τοῦ κανονίου εἶναι τοὐλάχιστον 25 ποδῶν, τὸ δὲ βλῆμα αὐτοῦ φθάνει εἰς ἀπόστασιν 15 χιλιομέτρων.

— Ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου ἀνεγνώσθη περίεργον ὑπόμνημα περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐν ταῖς ἀμερικανικαῖς ἐρήμοις, ὅπου οὔτε φρέατα οὔτε πηγαὶ ἀπαντῶσι, προμηθεύονται οἱ ὁδοιπόροι ὕδωρ. Ὑπάρχει εἶδος χελώνης τῆς ξηρᾶς ἥτις εἶναι μείζων πολὺ τὰς διαστάσεις τῶν γνωστῶν εὐρωπαϊκῶν εἰδῶν. Τὴν χελώνην ταύτην ἥτις πλανᾶται ἐν ταῖς ἐρήμοις συλλαμβάνουσιν οἱ ὁδοιπόροι καὶ τὴν ἐκδαίρουσιν, εὑρίσκουσι δ' ἐν δύο μεμβράναις κειμέναις κάτωθεν τοῦ ὀστράκου αὐτῆς ὕδωρ καθαρόν, ὡσεὶ μιᾶς ὀκᾶς. Τὸ ὕδωρ τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὀποῦ κάκτου τοῦ γιγαντώδους δι' οὗ καὶ μόνου τρέφεται ἡ χελώνη τῆς ἐρήμου. Ὁ κάκτος οὗτος περιέχει ὀποὺς ὑδατώδεις, καίτοι πάντοτε ζῇ καὶ τρέφεται ἐν τόποις στερουμένοις ὅλως ὕδατος.

* *
*

Καλαὶ τέχναι. — Ἀπεβίωσεν ὁ Γάλλος ζωγράφος Ἑρρῖκος Λέμαν Γερμανὸς μὲν τὴν καταγωγὴν ἅτε γεννηθεὶς ἐν Κιέλῳ τοῦ δουκάτου τοῦ Ὅλσταϊν, ἀλλὰ κατόπιν πολιτογραφηθεὶς Γάλλος καὶ ἐν Παρισίοις τὰς

σπουδὰς αὐτοῦ ἀναπτύξας καὶ πάντα τὸν βίον διατρίψας. Ἡλικίας 68 ἐτῶν ἤρξατο τὸ πρῶτον τῆς φήμης αὐτοῦ κριθεὶς ἐντίμου μνείας κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν ἔκθεσιν τοῦ 1835, διὰ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ *ὁ Τωβίας καὶ ὁ ἄγγελος* καὶ κατόπιν διὰ τῆς ἑτέρας εἰκόνος αὐτοῦ *ἡ κόρη τοῦ Ἰεφθάε*. Ἀναφέρομεν ἰδιαζόντως αὐτὸν διότι μεταξὺ τῶν ἀπειραρίθμων πινάκων αὐτοῦ δύο ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων εἶναι ἑλληνικῆς ὑποθέσεως ὁ *Λεωνίδας* γραφεὶς τῷ 1849 καὶ εὑρισκόμενος νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Νάντης καὶ ὁ *Προμηθεὺς δεσμώτης* γραφεὶς τῷ 1851 καὶ εὑρισκόμενος τανῦν ἐν τῷ ἐν Παρισίοις μουσείῳ τοῦ Λουξεμβούργου.

— Ὁ μέγας Ἀμερικανὸς ποιητὴς Φλερὺ Λογκφελλόου ἀπεβίωσε τελευταῖον ἐν ἡλικίᾳ 75 ἐτῶν. Γεννηθεὶς ἐν Πόρτλανδ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσπούδασε νομικὰ κατόπιν δ' ἐπεδόθη εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν ποίησιν. Μεταξὺ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ διακρίνονται ἡ *Εὐαγγελίνη*, τὸ *ᾆσμα τοῦ Χιαβάθα* μεταφραζόμενον ἑλληνιστὶ καὶ ἐν τῷ *Ἑσπέρῳ* τῆς Λειψίας καὶ τὸ Ἑλληνικῆς ὑποθέσεως ποίημα *Ὑπερίων*.

— Τελευταίως ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ μελοδράματος τῶν Παρισίων ἐδόθη νέον ἔργον τοῦ διασήμου Γάλλου μουσικοῦ Ἀμβροσίου Θωμᾶ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Παρισιακοῦ Ὠδείου· τὸ νέον ἔργον τοῦ μελοποιήσαντος τὴν Mignon καὶ τὸν *Ἄμλετ* εἶναι *ἡ Φραγκίσκη ἡ ἐξ Ἀριμίνου* κατὰ ποίημα τῶν κυρίων Βαρβιὲ καὶ Καρρέ. Τὴν πλοκὴν τοῦ δράματος οἱ δύο διακεκριμμένοι οὗτοι συγγραφεῖς διεπραγματεύθησαν κατ' ἄλλοῖον ὅλως τρόπον ἢ ὅσον εἶναι ἡμῖν γνωστὴ διὰ τοῦ ὁμωνύμου δράματος τοῦ Σιλβίου Πελλίκου. Ἄρχεται δὲ τὸ δραματικὸν μελόδραμα διὰ προλόγου εἰς δύο εἰκόνας, ἐν τῇ μιᾷ μὲν τῶν ὁποίων κατ' ἀρχὰς ὁ Δάντης μετὰ τοῦ Βιργιλίου εἰσέρχονται εἰς τὸν Ἅδην, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἀναφαίνεται ὁ κύκλος τοῦ Ἅδου ἐν ᾧ εἰσὶν αἱ ψυχαὶ τοῦ Παύλου καὶ τῆς Φραγκίσκης. Τὸ ὑψηλὸν τοῦ δραματικοῦ μέρους ὑπεβοήθησεν ἡ μουσικὴ τοῦ Θωμᾶ μεγαλοπρεπὴς καὶ ὡραία κατὰ τὰς κρίσεις τῶν Γαλλικῶν ἐφημερίδων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἦν ἀνωτέρα περιγραφῆς, οὐ μόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἀοιδῶν, τοῦ χοροῦ καὶ τῶν μουσικῶν ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν σκηνικὴν ἄποψιν καὶ μεγαλοπρέπειαν, ἥτις ὁμολογεῖται ἀνωτέρα παντὸς ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐπεχειρήθη ἐν τῇ θεατρικῇ τέχνῃ.

* *
*

Ἀπογραφικά. — Ἐν Γαλλίᾳ ἐν ᾗ ὁ πληθυσμὸς κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν ἀνέρχεται εἰς 36,905,788 κατοίκους διανενεμημένους εἰς 36,802 δήμους, 34,593 δῆμοι ἔχουσι δημοτικὸν σχολεῖον, 1246 δήμων οἱ παῖδες φοιτῶσιν εἰς δημοτικὰ σχολεῖα πλησιοχώρων δήμων καὶ 243 δῆμοι στεροῦνται ὁλοτελῶς σχολείου. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν δημοτικῶν σχολείων ἀνέρχεται εἰς 73,764 καὶ εἶναι κατὰ 904 μείζων τοῦ κατὰ τὴν

ἀπαρίθμησιν τοῦ 1879. Ἐκ τῶν σχολείων τούτων 26,127 εἶναι παίδων, 30,269 κορασίων καὶ 17,368 μικτά. 58,800 σχολεῖα ὀνομάζονται λαϊκὰ καὶ διευθύνονται ὑπὸ 45,153 διδασκάλων καὶ 25,563 διδασκαλισσῶν· εἰς ταῦτα δ' ἐφοίτησαν 3.144,938 μαθηταί· 19,964 σχολεῖα διευθυνόμενα ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχικῶν ταγμάτων ὑπὸ 10,029 διδασκάλων καὶ 39,125 διδασκαλισσῶν εἶχον 1,804,401 μαθητὰς καὶ 2,431,190 μαθητρίας. Ἑπομένως ἔχομεν ὁλικὸν ἀριθμὸν φοιτῶντα εἰς ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν τὰ σχολεῖα ἐν συνόλῳ 7,380,529. Οἱ διδάσκαλοι δὲ καὶ αἱ διδασκάλισσαι ἀνήρχοντο ἐν συνόλῳ εἰς 119, 870 ἐξ ὧν 70,080 πτυχιοῦχοι, 49,790 δ' ἄνευ πτυχίου ἀλλὰ κεκτημένοι ἁπλῶς ἄδειαν διδασκαλίας.

—Κατὰ τὴν ἄρτι γενομένην ἀπογραφὴν τοῦ πληθυσμοῦ ἐν Γαλλίᾳ ὁ ὅλος πληθυσμὸς τῶν κατοίκων αὐτῆς ἀνέρχεται εἰς στρογγύλους ἀριθμοὺς εἰς 37,000,000 ηὔξησε δ' ἀπὸ τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς τῆς πρὸ πενταετίας γενομένης μόνον κατὰ 389,000, ἀριθμὸν σχετικῶς ἐλάχιστον. Ὁ πληθυσμὸς οὗτος κατὰ γενικὰ ἐξαγόμενα διανέμεται ὡς ἑξῆς.

Ἄνθρωποι ζῶντες ἐκ τῆς γεωργίας	19,500,100
Ὁμοίως ἐξ ἐργοστασίων καὶ οἰκοδομῶν	9,300,000
Ὁμοίως ἐκ τοῦ ἐμπορίου, τραπεζῶν καὶ μέσων μεταφορᾶς	4,200,000
Ὁμοίως ἐξ ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ ὡραίων τεχνῶν	1,600,000
Συνταξιοῦχοι καὶ εἰσοδηματίαι	2,400,000
	37,000,000

***

Ἐκθέσεις. — Κατὰ τὴν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐν Παρισίοις γενομένην διεθνῆ ἔκθεσιν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ συμφώνως μὲ τὴν ἄρτι δημοσιευθεῖσαν σημείωσιν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν ταχυδρομείων καὶ τῶν τηλεγράφων μετέσχον ἐκθέται 1764 ἐξ ὧν τοὺς μείζονας ἔσχεν ἡ Γαλλία (937) τοὺς ἥσσονας δ' ἡ Ἰαπωνία (2). Δεκαπέντε κράτη ἔλαβον μέρος εἰς αὐτὴν καὶ ὀνομαστὶ ταῦτα: Γαλλία, Ἀγγλία, Γερμανία, Αὐστρία, Βέλγιον, Δανιμαρκία, Ἱσπανία, Οὐγγαρία, Ἰταλία, Ἰαπωνία, Νορβηγία, Κάτω χῶραι, Ῥωσία, Σουηδία, Ἑλβετία. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπὶ πληρωμῇ ἐπισκεφθέντων τὴν ἔκθεσιν ἀνῆλθεν εἰς 673,473, καὶ τὰ μὲν ἔσοδα τῆς ἐκθέσεως ἀνῆλθον εἰς 1,048,417.68 φράγκα, τὰ δ' ἔξοδα εἰς 689,490,84, ὥστε ἔμεινε καθαρὸν περίσσευμα ἐκ φρ. 358,926,84 ὅπερ θὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἵδρυσιν κεντρικοῦ ἐργαστηρίου ἠλεκτρικοῦ ἐξαρτωμένου ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῶν ταχυδρομείων καὶ τηλεγράφων.

—Ἡ Ὁλλανδία προετοιμάζει διεθνῆ γενικὴν ἔκθεσιν διὰ τὸ 1883. Ἡ ἔκθεσις αὕτη θὰ περιλάβῃ πέντε τμήματα 1) τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀποικιακῶν

προϊόντων 2) τὴν ἔκθεσιν τῶν γενικῶν προϊόντων τῆς ἐξαγωγῆς 3) ἔκθεσιν ὡραίων τεχνῶν 4) εἰδικὰς ἐκθέσεις 5) δημόσια ἀναγνώσματα καὶ συνέδρια ἐπιστημονικά. Ἡ ἔκθεσις γενήσεται ἐν Ἀμστελοδάμῳ καὶ ἡ ἔναρξις αὐτῆς ἔσται τὸν Μάϊον τοῦ 1883, διατελέσει δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίτιμον προεδρείαν τοῦ βασιλέως.

— Ἡ ἔκθεσις ἥτις ἀνοίγει ἐν Βορδιγάλλοις τὴν 1 προσεχοῦς Ἰουνίου καὶ εἰς ἣν προσεκλήθη νὰ μετάσχῃ καὶ ἡ Ἑλλὰς πέμπουσα συλλογὴν τῶν διαφόρων αὐτῆς οἴνων, διενεργεῖται ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας τῶν φιλομαθῶν τῆς πόλεως ταύτης. Ἡ ἔκθεσις εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως θέλει δὲ περιλάβει ἐν τῷ ἐπίτηδες ἱδρυθέντι κτιρίῳ τὰ προϊόντα πάντα τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀλγερίας, τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν καὶ τῆς Πορτογαλλίας. Τμῆμα ἰδιαίτερον τῆς ἐκθέσεως ταύτης θέλει περιλάβει γενικὴν ἔκθεσιν τῶν οἴνων καὶ οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν τοῦ κόσμου σύμπαντος.

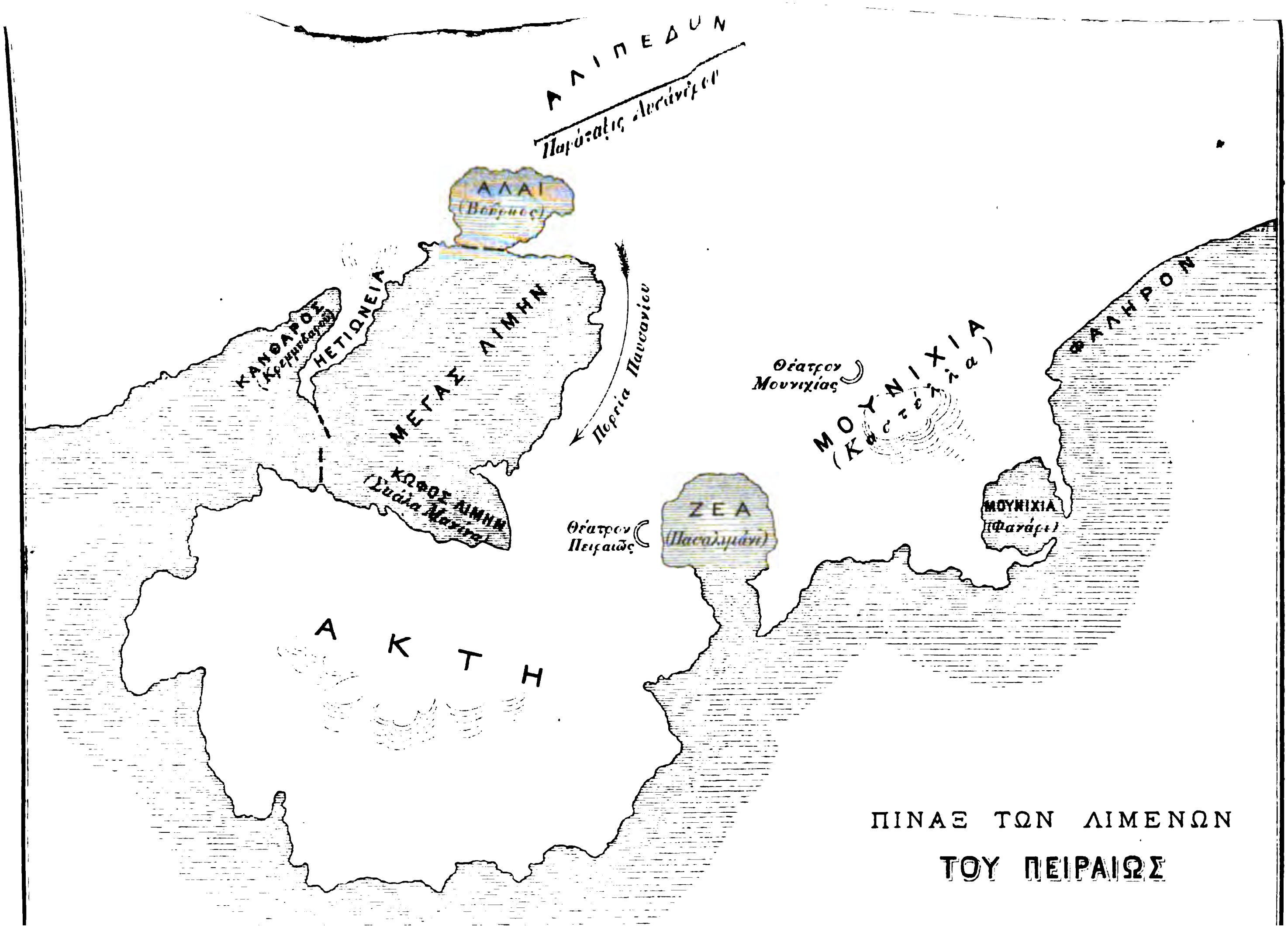
— Ἐν Τεργέστῃ τὸν προσεχῆ Ἰούλιον θέλει ἀνοίξει ἡ κατὰ δεκαετίαν συγκροτουμένη ἐθνικὴ ἔκθεσις τῆς Τεργέστης καὶ τῶν ἄλλοτε Αὐστριακῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἰταλίας, ἤτοι τοῦ πάλαι Λομβαρδοβενετικοῦ βασιλείου. Ἡ ἔκθεσις ἔσται ἐνδιαφέρουσα λίαν, διὰ τοὺς ἐπισκεφθησομένους δ' αὐτὴν ἐκ τῶν ἡμετέρων χωρῶν τὸ αὐστριακὸν Λόϋδ ποιεῖται ἔκπτωσιν ἐπὶ τῶν ναύλων 50 %.

— Τὸ προσεχὲς θέρος γενήσεται ἐν Μονάχῳ εἰδικὴ ἔκθεσις τοῦ ἠλεκτρισμοῦ.

*
* *

Ποικίλα.—Χαρτοποιεῖόν τι τῆς Νέας Ὑόρκης ἐλάμβανε συνεχῶς ἀπὸ ἐτῶν παραγγελίαν πρὸς κατασκευὴν χάρτου λεπτοτάτου, οὗ τινος ὅμως ἠγνοεῖτο ἡ χρῆσις. Τελευταίως ἐγνώσθη ὅτι ὁ χάρτης οὗτος ἦν προωρισμένος διὰ τὴν Ἀβάναν ὅπου ἐχρησίμευε πρὸς νόθευσιν τῶν σιγάρων. Ἰδοὺ δὲ πῶς. Ἔθετον τὰ φύλλα ταῦτα τοῦ χάρτου ἐντὸς ὕδατος περιέχοντος διάλυσιν ὑπολειμμάτων σιγάρων καὶ καπνοῦ ἐν σήψει ὄντος, κατόπιν δὲ τὰ ἐξήραινον καὶ τὰ ἐπίεζον ὥστε ἐφαίνοντο ὡς ἀληθινὰ φύλλα ταμβάκου, καὶ ὁ μᾶλλον δὲ γεγυμνασμένος ὀφθαλμὸς δὲν ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ τὴν νοθείαν. Οὕτω δὲ τὰ φύλλα ταῦτα μετεπλάττοντο εἰς γνήσια σιγάρα Ἀβάνας καὶ οἱ φίλοι τοῦ καπνοῦ ἐκαυχῶντο καπνίζοντες

— Ἐπειδὴ δὲ περὶ καπνοῦ ὁ λόγος σημειοῦμεν ὅτι κατ' ἀνακοίνωσιν Γάλλου ἰατροῦ πρὸς τὴν Ἰατρικὴν Ἀκαδήμειαν, ἐν Νάντῃ πελάτης αὐτοῦ ἀρτοποιὸς παρουσίασε συμπτώματα δηλητηριάσεως συνεπείᾳ χρήσεως συχνῆς τοῦ παρὰ τοῖς καπνισταῖς ἐθιζομένου ἐκείνου ἐρυθροκιτρίνου ἐναύσματος, ὅπερ ἐμβαπτιζόμενον ἐν διαλύσει χρωμικοῦ μολύβδου ἐνέχει δηλητηριώδεις οὐσίας. Μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας ἐσώθη.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΛΙΜΕΝΩΝ
ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ
ΤΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΛΑΩΝ

Ἐν τῷ περιοδικῷ τῶν Βρυξελλῶν συγγράμματι «La Revue de Belgique» ὁ διάσημος καὶ σοφὸς τῆς Liège καθηγητὴς κ. Emile de Laveleye, κατεχώρισε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1875 πραγματείαν ἐπιγραφομένην «Περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν καθολικῶν λαῶν, τὸ δ' ἑπόμενον ἔτος (1876) ἑτέραν «Περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ μέλλοντος τῶν πεπολιτισμένων λαῶν». Κρίνω ὅλως περιττὸν νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ ἔργων φερόντων τοὔνομα τοιούτου διακεκριμένου ἀνδρὸς καὶ πολλοῖς γνωστοῦ διὰ τὰς οἰκονομολογικάς, ἱστορικάς, ἠθικὰς καὶ φιλοσοφικὰς αὐτοῦ γνώσεις. Τὰ δὲ ζητήματα, περὶ ὧν ἐποιήσατο λόγον ὁ συγγραφεὺς ἐν ταῖς προκειμέναις πραγματείαις, εἰσὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν σπουδαιότατα καὶ πλείστης μελέτης ἄξια, καθὸ ἐνδιαφέροντα τὰ μέγιστα καὶ ταράττοντα τὰς κοινωνίας καὶ τὴν κοινὴν γνώμην πάσης τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Ἐν τῇ πρώτῃ πραγματείᾳ, ὁ συγγραφεύς, καίτοι καθολικός, μετὰ παρρησίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ μεγάλης μετριοπαθείας, ἀποδείκνυσι σαφέστατα τἀμαρτήματα καὶ τὰς ἐπικινδύνους ῥοπὰς τῆς Ῥωμάνας ἐκκλησίας, ἥτις σήμερον καθίσταται, ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε, ὁ ἐπιφοβώτερος τῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, διότι διὰ παραδόξων καινοτομιῶν καὶ νέων δογμάτων, ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ταράττει καὶ σείει ἐκ βάθρων λαοὺς καὶ κυβερνήσεις.

Ἡ δευτέρα πραγματεία ἡ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ παρελθόντι τεύχει τοῦ *Παρνασσοῦ*, ἐξηγεῖ δι' οὓς ἐπιβάλλεται λόγους, ὡς ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον, τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα εἰς τὸν ἄνθρωπον, αἴσθημα ἄλλως ἔμφυτον ἐν αὐτῷ, καὶ συνάμα συζητεῖ ὁποία τις ἔσται ἡ μέλλουσα θρησκεία τῶν πεπολιτισμένων λαῶν.

Παρόμοια δεινά, χάριτι θείᾳ, οὐδόλως ἐπαπειλοῦσι τὸν ἑλληνισμόν, διότι ἐν Ἑλλάδι τὸ πολιτικὸν ἔδαφος δὲν σαλεύεται ὑπὸ ἀνατρεπτικῶν παθῶν τῆς πολυχρονίου δουλείας, πᾶσαν διάκρισιν τάξεως ἀναιρεσάσης, οὔτε ὑφίσταται τὸ παράπαν ἀντιζηλία ἐκκλησίας καὶ πολιτείας, ἢ καὶ ῥοπή τις παράνομος καὶ πολεμία τῆς μιᾶς πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς ἑτέρας, διότι δὲν ἀποτελεῖ παρ' ἡμῖν ἡ ἐκκλησία, ὡς παρὰ τοῖς καθολικοῖς ἔθνεσι, κράτος ἐν κράτει· ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος ἔστι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων τοῦ ἔθνους. Ἄλλως τε δὲ παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις, ἡ

ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ οὐ μόνον δὲν ἀποτελεῖ τι διακεκριμένον τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ταύτῃ περιλαμβάνεται καὶ ὑπ' αὐτῆς ῥυθμίζεται ἐξαιρουμένων μόνων τῶν δογμάτων. Αἱ συχναὶ καὶ τοσοῦτον σπουδαῖαι τῶν καθολικῶν δυσχέρειαι καὶ ταραχαὶ ἐκ τούτου ἀναντιρρήτως πηγάζουσιν, ὅτι ἐξ ἀνάγκης ἀναγνωρίζουσι ξένην καὶ διακεκριμένην τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν. Οὕτως ἀνέκαθεν ἐζήτησαν οἱ κατὰ καιροὺς Πάπαι διὰ τολμηρῶν σοφισμάτων νὰ καθυποτάξωσι πᾶσαν κοσμικὴν ἀρχὴν τῇ ἐκκλησιαστικῇ. Τοιοῦτό τι οὐδέποτε βεβαίως ὑπῆρξε παρ' ἡμῖν. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ Ἕλλην οὐδέποτε θὰ λησμονήσῃ τὴν τῆς ἐκκλησίας καθόλου ἀγωγήν, ὅτε ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἔζει βίον ἀβίωτον ὑπὸ τὸν σκληρὸν τῆς Τουρκίας ζυγόν, καὶ ὅτε ἡ Μήτηρ ἐκκλησία, ἀντὶ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς παντελοῦς καταπτώσεώς του, ἀείποτε παρηγόρησεν αὐτὸν ἐν τῇ δουλείᾳ, συνεμερίσατο ἅπαντα τὰ δεινά του, διέσωσε τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἐθνότητά του, συνηγωνίσθη ἐκθύμως, καὶ τέλος μετέλαβε τοῦ κλέους τῆς ἐν μέρει ἀναστάσεως πατρίδος.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως, καίτοι ἔμφυτον φέρων τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, εἶναι ἐπιτήδειος πάσης κακίας, ὅταν ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ δὲν ἐνοικῇ τὸ ἁγνὸν τοῦτο τῆς θρησκείας αἴσθημα. Ὁ προορισμὸς αὐτοῦ ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία, ἡ πρόοδος, ἡ τελειοποίησις· ὁ δὲ σκοπὸς οὗτος ἐκπληροῦται μόνον διὰ τῆς θρησκείας καὶ τῆς παιδείας. Σπουδάζων τὴν θρησκείαν του καὶ λαμβάνων ὀρθὴν καὶ ἐλευθέριον ἀνατροφήν, γίνεται χρηστότερος, ἠθικώτερος, θρησκευτικώτερος ὁ πολίτης· ἀλλ' οὐδὲν θρησκευτικὸν δόγμα, οὐδ' αὐτὸς ὁ ὕψιστος καὶ τέλειος Στωϊκισμὸς κατορθοῖ νὰ ἐκπληρώσῃ τοὺς ἡμετέρους πόθους, ἀδυνατῶν χορηγῆσαι ἡμῖν ὅ,τι περιέχεται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὥστε οὐδὲν τούτου κάλλιον ἀποδείκνυσι τὴν ἄκραν ὑπεροχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Δέον ὅθεν ἀείποτε ἔχειν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ἡ ἠθικὴ ὑγεία καὶ ἡ τῆς πολιτείας ἐπίδοσις ἐν πρώτοις ἔγκεινται ἐν τῇ τηρήσει τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, τῆς πατρῴας θρησκείας, ἐν τῇ ἀκραιφνεῖ καὶ εἰλικρινεῖ τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ συμφερόντων ἀφοσιώσει.

Οὐδεὶς δύναται νὰ πνίξῃ ἐντελῶς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, ἥτις λαλεῖ ζητοῦσα ἱκανοποίησιν· πλὴν ἐπιδιώκοντες μονομερῶς τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν καὶ τὴν τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ ῥᾳστώνην, ἐὰν μάλιστα ἀγώμεθα ὑπὸ τῆς κτηνωδίας τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ὑλικῶν ἀπολαύσεων, βαθμηδὸν θέλομεν παραδοθῇ εἰς τὴν ἀδιαφορίαν τῶν θείων καὶ εἰς τὴν ἀσέβειαν· τότε καταστρέφονται αἱ ἀρεταὶ τοῦ τε ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ἀνεπαισθήτως δὲ ἀφανίζεται καὶ ἡ ἠθικὴ ἔννοια· ὅθεν οἱ ἐργαζόμενοι ὅπως εἰσάξωσι παρ' ἡμῖν τὰς κυβείας τῶν εὐρωπαϊκῶν χρηματιστηρίων, ἢ ὅπως διαδώσωσι τοὺς λεγομένους φιλοσοφικοὺς νωτερισμοὺς καὶ ἀρχὰς ἐναντίας τῇ θρησκείᾳ εἰς τὸν ἀμόρφωτον καὶ εἰσέτι ἀπαιδαγώγητον ἡμῶν λαόν, μεγάλως σφάλλονται, εἰ καὶ εὐτυχῶς σήμερον τὰ τοιαῦτα ἥκιστά εἰσιν

αὐτῷ προσιτά, ἐπειδὴ μόνον ἡ ἐπιμελὴς καὶ ἔντιμος ἐργασία μετὰ τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἡσυχίας δύναται τῷ λαῷ χορηγήσῃ τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν· διὰ δὲ τῆς διαδόσεως κακοδόξων συγγραμμάτων ὁ λαὸς θέλει ἀπολέσει τὰ γενναῖα φρονήματά του, καὶ μόνον ἀσεβέστερος καὶ κακοηθέστερος δύναται νὰ γίνῃ.

Περαίνων ὀφείλω νὰ προσθέσω ὅτι μεταφράσας τὰς λαμπρὰς ταύτας πραγματείας τοῦ κλεινοῦ τῆς Liège καθηγητοῦ, θεωρῶ οὐχ ἧττον καθῆκον νὰ εἴπω ὅτι δὲν συμμερίζομαι ἀνεπιφυλάκτως πάσας τὰς ἰδέας τοῦ συγγραφέως, καὶ ὢν ὀρθόδοξος χριστιανός, ἐξαιτοῦμαι τὴν συγγνώμην ἐὰν ἀντέγραψά τι ἀπᾷδον τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ.

Ἐν Μασσαλίᾳ, κατὰ Ἰανουάριον 1882.

Στέφανος Α. Βλαστός.

Α'.

Πολὺς σήμερον γίνεται λόγος περὶ τῆς παρακμῆς τῶν Λατινικῶν φυλῶν· λέγεται ὅτι μετὰ ταχύτητος παρακμάζουσι, καὶ ὅτι τὸ μέλλον ἀνήκει τῇ Γερμανικῇ καὶ τῇ Σλαβικῇ φυλῇ.

Οὐδόλως φρονῶ ὅτι ἡ λατινικὴ φυλὴ εἶναι καταδεδικασμένη νὰ παρακμάσῃ· καὶ τοῦτο, ἕνεκα τοῦ ῥέοντος ἐν ταῖς φλεψὶν αὐτῆς αἵματος, ἤτοι συνεπείᾳ πεπρωμένης αἰτίας, πεπρωμένης δέ, διότι λαὸς δὲν ἰσχύει νὰ μεταβάλλῃ τὴν φύσιν αὐτοῦ, οὔτε τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἕξεις νὰ μεταποιήσῃ· ἀλλ' ὅ,τι φαίνεται ἐκ τῆς ἱστορίας περιγενόμενον, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν συγχρόνων συμβεβηκότων, εἶναι ὅτι οἱ καθολικοὶ λαοὶ ἀσυγκρίτως βραδύτερον προκόπτουσιν ἢ τὰ μὴ ὄντα καθολικὰ ἔθνη, καὶ ὅτι ὡς πρὸς αὐτά, φαίνονται ὀπισθοδρομοῦντες. Τὸ γεγονὸς τοῦτο τόσῳ πρόδηλον ἐστίν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπίσκοποι, καὶ τὸ ἐν Γαλλίᾳ ὄργανον αὐτῶν τὸ «Σύμπαν», ἔσχον τοῦτο ὡς ἀντικείμενον τῶν πρὸς τοὺς ἀπίστους καθολικοὺς ἐπιτιμήσεών των.

Πολλὰ αἴτια ἐμποδίζουσί με ν' ἀποδώσω τὸ γεγονὸς τοῦτο, καίτοι ἀναντίρρητον, εἰς φυλετικὰς ἐπηρείας. Βεβαίως ἡ μοῖρα τῶν ἐθνῶν ἐν μέρει ἐξήρτηται ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῶν κράσεως· μάλιστα δέ, ἐὰν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναδράμωμεν, δύω μόνα ὑπάρχουσιν αἴτια, δυνάμενα νὰ ἑρμηνεύσωσι τὰς διαφόρους τύχας τῶν διαφόρων λαῶν,—τὸ γένος καὶ ὁ τόπος, ἤτοι ἡ κρᾶσις ἐν πρώτοις τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δεύτερον ἡ ἐπήρεια τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τὸ κλίμα, ἡ γεωγραφικὴ τοποθεσία, τὰ προϊόντα τῆς γῆς, ἡ ὄψις τῆς χώρας, ἡ τροφή· πλήν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὅτε πρόκειται περὶ ἐθνῶν, οἷα τὰ εὐρωπαϊκά, ἐχόντων τόσῳ μεμιγμένον αἷμα, πρὸς δὲ τούτοις καταγομένων ἀπὸ κοινῆς ῥίζης, οὐκ ἔστιν εὐχερὲς ν' ἀνακαλύψῃ τις μεθ' ὁπω-

σοῦν μαθηματικῆς ἀκριβείας τὰ κοινωνικὰ γεγονότα εἰς τὴν φυλετικὴν ἐνέργειαν.

Οἱ Ἄγγλοι κάλλιον τῶν Γάλλων ἐνόησαν τὴν ἄσκησιν τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν καὶ τῶν δημοσίων ἐλευθεριῶν· τοῦτο ἆρά γε προέρχεται ἐκ τῆς ἐπηρείας τοῦ αἵματός των; δὲν φρονῶ τοῦτο, διότι μέχρι τοῦ ΙϚ' αἰῶνος περίπου ἥ τε Γαλλία καὶ ἡ Ἱσπανία καὶ ἡ Ἰταλία ἔσχον ἐπαρχιακὰς ἐλευθερίας, παραπλησίας ταῖς τῶν Ἄγγλων· ἡ μόνη ἐπίσημος διαφορὰ ἦτον, ὅτι αὗται εἶχον κυβερνητικὸν σύστημα συγκεντρωμένον, καὶ ὡς ὄργανον μίαν μόνην βουλὴν, ἀρκούντως ἰσχυρὰν ἀναδειχθεῖσαν ὅπως ἀντιστῇ τῇ βασιλείᾳ τῆς Νορμαννικῆς κατακτήσεως ἑνωσάσης τὴν Ἀγγλίαν· ἠδυνήθη νὰ καταστῇ συγκεντρωτικὴ βουλὴ, καὶ τῆς βασιλείας οὔσης λίαν ἰσχυρᾶς, οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ δῆμοι ἠνώθησαν ἵνα πολεμήσωσιν αὐτὴν, ἐνῷ ἄλλοθι εὐγενεῖς καὶ ἀστοὶ ὑπῆρξαν πάντοτε ἐν πάλῃ.

Αἱ τύχαι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας δὲν διαφέρουσιν ὅλως εἰμὴ κατὰ τὴν ΙϚ' ἑκατονταετηρίδα, ὅτε οἱ καθαρισταὶ (Puritains) κατετρόπωσαν τοὺς Στουάρτους, καὶ ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ', τοὺς διαμαρτυρομένους ἐκδιώξας τῆς Γαλλίας, ἐξερρίζωσε τὰ τελευταῖα τῆς τοπικῆς αὐτονομίας ἴχνη καὶ τὰ μόνα σπουδαίας ἀντιστάσεως στοιχεῖα, τὰ δυνάμενα ν' ἀντιταχθῶσι πρὸς τὸν δεσποτισμόν. Ὅταν βλέπωμεν Λατίνους διαμαρτυρομένους ὑπερέχοντας Γερμανικῶν μὲν λαῶν, ἀλλ' ὑποτεταγμένων τῇ Παπικῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅταν ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ, καὶ ἐν τῷ αὐτῷ ὁμίλῳ τῆς αὐτῆς γλώσσης καὶ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς, ἐξελέγχωμεν ὅτι οἱ διαμαρτυρόμενοι ταχύτερον καὶ κανονικώτερον τῶν παπιστῶν προκόπτουσι, δύσκολον εἶναι νὰ μὴ ἀποδώσωμεν τὴν ὑπεροχὴν τῶν πρώτων ἐπὶ τῶν δευτέρων εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν θρήσκευμα.

Συχνάκις ἐν τῇ συζητήσει τῶν ζητημάτων τούτων παρεισέδυσαν δογματικὰ πάθη ἢ ἀντιθρησκευτικαὶ προλήψεις· καιρὸς εἶναι νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν μέθοδον τῆς συντηρήσεως καὶ τὴν μαθηματικὴν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ φυσιολόγου ἀπροσωποληψίαν· ἐκ δὲ τῆς ἁπλῆς τῶν πραγμάτων ἐξελέγξεως ἀποβήσονται ἀναντίρρητα συμπεράσματα. Ἐστὶ παραδεδεγμένον ὅτι οἱ Σκῶττοι καὶ οἱ Ἰρλανδοὶ εἰσὶ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς· ἀμφότεροι ὑπετάγησαν τοῖς Ἄγγλοις· μέχρι δὲ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος ἡ Ἰρλανδία εὑρίσκετο οὖσα πολλῷ πλέον πεπολιτισμένη τῆς Σκωττίας· ἡ χλωρὰ νῆσος ἦτο κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ μεσαιῶνος ἑστία πολιτισμοῦ, ὅτε ἡ Σκωττία ἦτον ἔτι φωλεὰ βαρβάρων. Ἀφ' οὗ χρόνου ὅμως οἱ Σκῶττοι ἠσπάσθησαν τὴν μεταρρύθμισιν, καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἄγγλους ἀπέλιπον· τὸ κλίμα καὶ ἡ φύσις τῆς γῆς εἰσὶ κωλύματα ἵνα ἡ Σκωττία γίνῃ τόσῳ πλουσία ὅσῳ ἡ Ἀγγλία· οὐ μὴν ἀλλὰ ὁ Μακωλάϋς λέγει ῥητῶς ὅτι ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος οἱ Σκῶττοι τῶν Ἄγγλων ὑπερτεροῦσιν ἐν πολλοῖς· ἀπ' ἐναντίας ἡ Ἰρλανδία, εἰς τὰ τῶν ὑπεραλπείων ἀνηρτημένη, μένει πτωχὴ, ἀθλία, ὑπὸ τοῦ στασια-

στικοῦ πνεύματος τεταραγμένη, καὶ ἀνίκανος φαίνεται ν' ἀναστῇ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς δυνάμεων.

Ἀλλ' ὁποία καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰρλανδίᾳ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἐπαρχίας Connaught, ἀποκλειστικῶς καθολικῆς, καὶ τῆς Ulster, ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ ὁ προτεσταντισμός! Ἡ Ulster πλουτεῖ διὰ τῆς βιομηχανίας, ἡ δὲ Connaught παρέχει τὴν εἰκόνα τοῦ ἄκρου ἀώτου τῆς ἀνθρωπίνης ταλαιπωρίας!

Ἀποφεύγω νὰ συμπαραλάβω τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς βορείας Ἀμερικῆς πρὸς τὰς τῆς νοτίου, ἢ τὰ βόρεια τῆς Εὐρώπης ἔθνη πρὸς τὰ νότια· ἠδύνατό τις ἐξηγῆσαι τὰς πασιδήλους διαφορὰς διὰ τοῦ κλίματος ἢ τῆς καταγωγῆς. Ἔλθωμεν λοιπὸν εἰς Ἑλβετίαν, καὶ συγκρίνωμεν τὴν κατάστασιν τῶν νομῶν Neuchâtel, Vaud καὶ τῆς Γενεύης (ἰδίως πρὸ τῆς τελευταίας τῶν καθολικῶν Savoyards μετοικήσεως) τῇ καταστάσει τῆς Lucerne, τοῦ ἄνω Valais καὶ τῶν ὑλωδῶν νομῶν· οἱ πρῶτοι διαφερόντως ὑπερέχουσι τῶν δευτέρων ὑπό τε τὴν ἔποψιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς φιλολογίας, τῶν ὡραίων τεχνῶν, τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας, τοῦ πλούτου, τῆς καθαριότητος, ἑνὶ λόγῳ τοῦ πολιτισμοῦ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις καὶ ἐν πάσῃ τῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως· οἱ πρῶτοι εἰσὶ τῆς λατινικῆς φυλῆς, ἀλλὰ διαμαρτυρόμενοι· οἱ δεύτεροι τῆς γερμανικῆς φυλῆς, ἀλλ' ὑπείκοντες τῇ Ῥώμῃ· ὅθεν τὸ θρήσκευμα καὶ οὐχὶ τὸ γένος, ἐστὶ τὸ αἴτιον τῆς ὑπεροχῆς ἐκείνων.

Νῦν μεταβῶμεν εἰς ἄλλον τῆς Ἑλβετίας νομὸν, τὸν τοῦ Appenzell, ὅλως κατοικούμενον ὑπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φυλῆς, γερμανικῆς. Μεταξὺ τῶν Rhodes ἐσωτερικῶν καὶ καθολικῶν, καὶ τῶν Rhodes ἐξωτερικῶν καὶ διαμαρτυρομένων, ἀκριβῶς παρατηροῦμεν τὴν αὐτὴν ἀντίθεσιν ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ Neuchâtel καὶ τῶν κατοίκων τῆς Lucerne ἢ τοῦ Uri· ἐξ ἑνὸς ἡ παιδεία, ἡ ἐνέργεια, ἡ βιομηχανία, σχέσεις μετὰ τοῦ ἔξω κόσμου, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ εὐημερία· ἐξ ἄλλου ἡ νωθρότης, ἡ τυφλὴ συνήθεια, ἡ ἀμάθεια, ἡ ἔνδεια.[1]

Πανταχοῦ, ὅπου ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ τὰ δύο θρησκεύματα τυγχάνουσιν ἄντικρυς ὄντα, οἱ διαμαρτυρόμενοι εἶναι ὀξύτεροι, φιλοτεχνότεροι, φειδωλότεροι καὶ κατὰ συνέπειαν πλουσιώτεροι τῶν καθολικῶν. «Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς, λέγει ὁ Τοκεβίλλης, οἱ πλεῖστοι τῶν καθολικῶν εἰσὶ πένητες» ἐν τῷ Καναδᾷ, αἱ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις, αἱ φιλοτεχνίαι, ἡ ἐμπορία, τὰ κυριώτατα ἐργαστήρια ἐν ταῖς πόλεσιν εὑρίσκονται ἐν χερσὶ τῶν διαμαρτυρομένων.

Ὁ Ὠδιγάννης, ἐν ταῖς σπουδαιοτάταις αὐτοῦ Μελέταις «ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν τάξεων τῆς Γαλλίας,» ὁμολογεῖ τὴν τῶν διαμαρτυρομένων ὑπερο-

1 Παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς διαφόρους τῶν περιηγητῶν περιγραφὰς καὶ ἰδίως τοῦ Hepworth Dixon.

χὴν κατὰ τὴν βιομηχανίαν, καὶ ἡ μαρτυρία του ἔτι ἧττον ὕποπτος εἶναι, ἐπειδὴ δὲν ἀποδίδει αὐτὴν τῷ θρησκεύματι· «οἱ πλεῖστοι τῶν ἐργατῶν τῆς Νεμαύσου (Nîmes), λέγει, καὶ ἰδίως οἱ μεταξοϋφανται, εἰσὶ καθολικοί, ἐνῷ οἱ ἐργοστασιάρχαι, οἱ μεγαλέμποροι, ἑνὶ λόγῳ οἱ κεφαλαιοῦχοι κατὰ πλεῖστον μέρος εἰσὶ διαμαρτυρόμενοι.»

«Ὁσάκις οἰκογένειά τις διηρέθη εἰς δύω κλάδους, καὶ ὁ εἷς διετήρησε τὴν πίστιν τῶν πατέρων του, ὁ δ' ἕτερος ἠσπάσθη τὰς μεταρρυθμιστικὰς ἰδέας, σχεδὸν πάντοτε παρατηρεῖται ἔνθεν μὲν ἔνδεια δσημέραι προοδεύουσα, ἔνθεν δὲ αὐξόμενος ὁ πλοῦτος.»—«Ἐν Mazamet, τὸ Elbeuf τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, προσθέτει ὁ ῥηθεὶς συγγραφεύς, πάντες οἱ ἐργοστασιάρχαι, ἑνὸς ἐξαιρουμένου, εἰσὶ διαμαρτυρόμενοι, ἐνῷ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐργατῶν εἰσὶ καθολικοί· μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει ὀλιγωτέρα παιδεία ἢ μεταξὺ τῶν ἐργατικῶν τάξεων τοῦ ἄλλου θρησκεύματος.»

Πρὸ τῆς ἀκυρώσεως τοῦ ἐν Nantes διατάγματος, οἱ διαμαρτυρόμενοι ὑπερεῖχον καθ' ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς φιλοτεχνίας, βιομηχανίας, καὶ οἱ καθολικοὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπομείνωσι τὸν ἀνταγωνισμόν, ἀπὸ τοῦ 1662 ἐνήργησαν ἵνα τοῖς ἀπαγορευθῇ, διὰ διαφόρων ἐπαλλήλων διαταγμάτων, ἡ ἄσκησις ποικίλων ἐπιτηδευμάτων, ἐφ' οἷς διέπρεπον. Μετὰ τὴν ἔξωσιν αὐτῶν ἐκ τῆς Γαλλίας, οἱ διαμαρτυρόμενοι μετήνεγκον εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Ὁλλανδίαν, εἰς τὴν Πρωσσίαν τὸ δραστήριον καὶ φειδωλὸν αὐτῶν πνεῦμα· ἐπλούτιζον τὸν τόπον ἐν ᾧ κατῴκουν.

Καὶ ἀληθῶς εἰς διαμαρτυρομένους Λατίνους ὀφείλει ἐν μέρει ἡ Γερμανία τὰς προόδους αὐτῆς. Οἱ Γάλλοι πρόσφυγες εἰσήγαγον ἐν Ἀγγλίᾳ διαφόρους τέχνας, ἐν αἷς καὶ τὴν τῶν μεταξοϋφασμάτων, καὶ ὀπαδοὶ τοῦ Καλβίνου ἡμέρωσαν καὶ ἐπολίτευσαν τὴν Σκωττίαν.

Ἐν τοῖς χρηματιστηρίοις παράβαλλε τὰς τιμὰς τῶν δημοσίων χρεωγράφων τῶν τε διαμαρτυρομένων καὶ τῶν καθολικῶν κυβερνήσεων. Ἐπαισθητὴ ὑπάρχει διαφορά: Τὸ ἀγγλικὸν τῶν 8 $^0]_0$ δάνειον ὑπερβαίνει τὰ 94, καὶ τὸ τῶν 3 $^0]_0$ γαλλικὸν τιμᾶται περὶ τὰ 66. Τὰ χρεώγραφα τῆς Ὁλλανδίας, τῆς Πρωσσίας, τῆς Δανιμαρκίας, τῆς Σουηδίας ὑπερέβησαν τὴν τιμὴν τοῦ ἀρτίου· ἀπεναντίας δὲ τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἱσπανίας, μόλις φθάνουσιν εἰς τὸ $^1]_2$ ἢ εἰς τὰ $^2]_3$ αὐτοῦ. Σήμερον ἐν ἁπάσῃ τῇ Γερμανίᾳ ἡ ἐμπορία τῶν διανοητικῶν ἔργων, βιβλίων, περιοδικῶν συγγραμμάτων, γεωγραφικῶν πινάκων, ἐφημερίδων, σχεδὸν ὁλοτελῶς εὑρίσκονται ἐν ταῖς χερσὶν Ἰουδαίων καὶ προτεσταντῶν. Ὑπ' ὄψιν ἔχοντες ἅπαντα ταῦτα τὰ συμφωνοῦντα γεγονότα, δυσχερὲς θεωροῦμεν τὸ νὰ μὴ παραδεχθῇ τις ὅτι τὸ θρήσκευμα καὶ οὐδόλως τὸ αἷμα εἰσὶ τὰ κύρια αἴτια τῆς ἐκτάκτου ἐθνῶν τινων εὐημερίας. Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις διέδωκεν εἰς τοὺς λαούς, τοὺς ἀσπασθέντας αὐτήν, ἰσχύν τινα, ἣν ἡ ἱστορία μόλις δύναται νὰ νοήσῃ. Ἴδε τὰς Κάτω Χώρας: δύω ἑκατομμύρια ψυχῶν,—

ἐπὶ ἐδάφους ἐξ ἡμισείας ἀμμώδους καὶ ἑλώδους,— ἀνθίσταντο τῇ Ἱσπανίᾳ, ἅπασαν τὴν Εὐρώπην κρατούσῃ ὑποχείριον, καὶ μόλις ἀποτινάξασαι τὸν βαρὺν τῆς Καστιλλίας ζυγὸν, ἁπάσας τὰς θαλάσσας ἐκάλυψαν ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτῶν· βαδίζουσιν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ νοητικοῦ κόσμου, τόσα πλοῖα κέκτηνται ὅσα ὅλη ἡ Ἤπειρος ἡνωμένη, καθίστανται ἡ ψυχὴ πασῶν τῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης συμμαχιῶν, ἀντέχουσι τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ Γαλλίᾳ συμμαχησάσαις κατ' αὐτῶν, προσφέρονται ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς ὡς τύπος τῆς ὁμοσπόνδου ἑνώσεως, ἐπιτρεπούσης τὴν ἀπεριόριστον ἐπίδοσιν τῆς Μεγάλης Δημοκρατίας, καὶ παρέχουσι τὸ παράδειγμα τῶν οἰκονομολογικῶν συνδυασμῶν, οἵτινες τόσῳ ἰσχυρῶς συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάπτυξιν τοῦ πλούτου, ἤτοι τῶν Τραπεζῶν καὶ τῶν διὰ μετοχῶν εταιριῶν.

Ἡ Σουηδία,—ἓν ἑκατομμύριον ψυχῶν ἐπὶ γρανιτικοῦ ἐδάφους, ἐπὶ ἐξ μῆνας τοὐλάχιστον κατακεχωσμένου ὑπὸ τὴν χιόνα,—παρίσταται ἐν τῇ Ἠπείρῳ ἐπὶ τοῦ Γουστάβου Ἀδόλφου μετὰ τῆς γνωστῆς ἐκείνης ὁρμῆς, νικᾷ τὴν Αὐστρίαν διὰ τῶν θαυμαστῶν αὐτῆς στρατηγῶν Wrangel, Torstenson, Banner, καὶ σώζει τὴν Μεταρρύθμισιν.

Σήμερον ἡ Ἀγγλία εἶναι ἡ βασιλὶς τῶν θαλασσῶν, ἡ πρώτη τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐθνῶν· δεσπόζει ἐν τῇ Ἀσίᾳ 200 ἑκατομμυρίων ψυχῶν καὶ εἰσβάλλει εἰς ὅλην τὴν σφαῖραν διὰ τῶν ἁπανταχόσε στελλομένων ἀποίκων. Πρέπει νὰ σπουδάσῃ τις ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ sir Charles Dilke, Greater Britain, τὴν εἰκόνα τῆς Ἀγγλο-Σαξωνικῆς δυνάμεως ἐν ὅλῃ τῇ ὑφηλίῳ. Αἱ ἡνωμέναι πολιτεῖαι μετ' ἀκατανοήτου ταχύτητος ἀναπτύσσονται· ἀριθμοῦσιν ἤδη 42 ἑκατομμύρια κατοίκων· πρὸς δὲ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος θὰ ἔχωσιν 100 ἑκατομμύρια, καὶ ἀπὸ τοῦδε εἰσὶν ὁ πλουσιώτατος καὶ ὁ ἰσχυρότατος λαὸς τῆς γῆς.

Μετὰ δύο αἰῶνας, ἡ Ἀμερικὴ, ἡ Αὐστραλία καὶ ἡ μεσημβρινὴ Ἀφρικὴ ἔσονται ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν αἱρετικῶν Ἀγγλο-Σαξώνων, ἡ δὲ Ἀσία ὑπὸ τοὺς σχισματικοὺς Σλαύους.

Οἱ ὑπὸ κηδεμονίαν τῆς Ῥώμης μένοντες λαοὶ φαίνονται ὡσεὶ καταδεδικασμένοι εἰς στείρωσιν· δὲν ἀποικίζουσι πλέον,δὲν ἔχουσι πλέον οὐδεμίαν διαχύσεως δύναμιν· ἡ τοῦ Θιέρσου ἔκφρασις ἵν' ἀπεικονίσῃ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν μητρόπολιν, τὴν Ῥώμην, «χηρεία καὶ στείρωσις, viduitas et sterilitas» δύναται ἐπίσης νὰ ἐφαρμοσθῇ αὐτοῖς. Ἔχουσι λαμπρὸν παρελθὸν, ἀλλὰ τὸ παρὸν εἶναι σκοτεινὸν καὶ τὸ μέλλον ἐπίφοβον· ὑπάρχει ἆρά γε ἐλεεινοτέρα κατάστασις τῆς Ἱσπανίας; καὶ ἡ Γαλλία, ἥτις πολλὰ καὶ μεγάλα ὠφέλησε τὸν κόσμον, σήμερον κατήντησεν ἀξία οἴκτου, οὐχὶ διότι ἡττήθη εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, — καὶ γὰρ πολεμικὰ δυστυχήματα μᾶλλον ἢ ἧττον εὐκόλως ἐπανορθοῦνται, — ἀλλὰ διότι φαίνεται ὡσεὶ ἀποτεταγμένη νὰ ᾖ ἀκαταπαύστως αἰωρημένη μεταξὺ τοῦ δεσπο-

τισμοῦ καὶ τῆς ἀναρχίας· νῦν ἔτι ὁπότε, ἵν' ἀνασταθῇ, ἔχει ἄφευκτον ἀνάγκην τῆς συμπνοίας πάντων τῶν τέκνων αὐτῆς, τὰ ἄκρα κόμματα ἐρίζουσι περὶ πρωτείων, καὶ κινδυνεύουσι νὰ ἐπαναγάγωσιν ἐμφυλίους σπαραγμούς. Αἱ ὑπεράλπειοι σκευωρίαι εἰσὶ τὸ αἴτιον τῶν δυστυχιῶν τῆς Γαλλίας· αὗται ἐξασθενίζουσι τὴν χώραν διὰ τῆς δηλητηριώδους ὑπηρεσίας των, ἣν θέλομεν κατωτέρω ἀναλύσει· αὗται διὰ τῆς αὐτοκρατείρας Εὐγενίας, ὀργάνου τοῦ κληρικοῦ κόμματος, προὐκάλεσαν τὴν εἰς τὸ Μεξικὸν ἐκστρατείαν, ὅπως τοὺς καθολικοὺς τῆς Ἀμερικῆς λαοὺς ἀνεγείρῃ, καὶ τὸν κατὰ Πρωσσίας πόλεμον, ὅπως ἐγείρῃ φραγμὸν εἰς τὴν πρόοδον τῶν τῆς Εὐρώπης διαμαρτυρομένων ἐθνῶν.

Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Βελγικὴ εὐδαιμονέστεραι φαίνονται τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἱσπανίας, ἀλλ' ἆρά γε ἡ ἐλευθερία εἶναι στερεῶς ἀποκαταστημένη ἐν ταῖς χώραις ταύταις; περὶ τούτου σπουδαῖοι νόες ἀμφιβάλλουσι. Τελευταῖον, ὑπὸ τὸν ἐμφαντικὸν τίτλον «L' Italia Nera» ἐφημεριδογράφος τις τῆς Ῥώμης ἐξέδοτο ἄξιον μελέτης πόνημα περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἰταλίας. «Οἱ τῷ Πάπᾳ ὑποτεταγμένοι λαοὶ ἤδη ἀπέθανον ἢ ἀποθνήσκουσιν», ἀνακράζει περίφοβος ὁ συγγραφεύς,—«I popoli di religione papale o sono gia morti, o vanno morendo».—«Ἐὰν ἡ Ἰταλία προσθέτει, φαίνεται ἧττον ἀσθενοῦσα, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ κλῆρος, προσδοκῶν τὴν παλινόρθωσιν τοῦ πάπα πρότερον μὲν τῇ ἐπεμβάσει τῆς Αὐστρίας, καὶ σήμερον δὲ τῆς Γαλλίας, εἰσέτι δὲν ἐπετέθη τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῷ συντάγματι ὡς ἐσωτερικῇ δυνάμει. Τὸ κληρικὸν κόμμα ἀπέσχετο τῶν ἐκλογῶν, πλὴν τοῦτο θὰ μεταβληθῇ· ἤρξατο ἤδη εἰς τὴν κονίστραν κατερχόμενον ἐν Νεαπόλει, ἐν Ῥώμῃ, ἐν Βονωνίᾳ· ἡ Ἐκκλησία καλύπτει τὴν χώραν δι' ἑταιριῶν ὑπὸ τὰ νεύματα τῶν Ἰησουϊτῶν, καὶ αἱ μοναχικαὶ φρατρίαι καταλαμβάνουσι τὴν νέαν γενεάν, ἣν ἀνατρέφουσιν ἐν τῷ μίσει τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν νόμων αὐτῆς».—Αἱ σκέψεις αὗταί εἰσιν ὀρθαί· ἡ Ἰταλία σήμερον εὑρίσκεται ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Γαλλίας θέσει μετὰ τὸ 1789, καὶ τῆς Βελγικῆς μετὰ τὸ 1830. Ἡ αὔρα τῆς ἐλευθερίας παρασύρει σύμπαν τὸ ἔθνος, καὶ αὐτὸν τὸν κλῆρον· ἡ φιλοπατρία, ἡ ἐλπὶς αἰσιωτέρου μέλλοντος, ὁ ἐνθουσιασμὸς τῆς προόδου, πάντων τὰς καρδίας ἐκκαίουσι καὶ ἐξιτήλους ποιοῦσι τὰς διαφωνίας· οὐχ ἧττον ἐκραγήσεται μετ' οὐ πολὺ τὸ ἀσυνάλλακτον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ πρὸς τὰς Ῥωμάνας ἀρχάς. Ὁ κλῆρος, καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἰησουΐται, ὑπείκοντες τῇ φωνῇ τῆς Ῥώμης, ἤδη ἐπιχειροῦσιν ὅπως ὑποσκάψωσι τὸ τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν κτίριον, μόλις τῆς γῆς προέχον· αὐτὸ δὴ τοῦτο ἀκριβῶς συνέβη καὶ ἐν τῇ Βελγικῇ ἀπὸ τοῦ 1840.

Κατ' αὐτάς, εἷς τῶν πατέρων τοῦ Βελγικοῦ συντάγματος, ἴσως ὁ ἐπισημότερος, ἔλεγέ μοι πλήρης θλίψεως·—«Ἐνομίσαμεν ὅτι, ἵνα ἱδρύσωμεν τὴν ἐλευθερίαν, ἤρκει νὰ τὴν ἀνακηρύξωμεν, χωρίζοντες τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς πολιτείας· ἤδη ὅμως πιστεύω ὅτι ἠπατήθημεν. Ἡ Ἐκκλησία, στα-

ριζομένη ἐπὶ τῶν ἀγροτῶν, ζητεῖ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς δύναμιν· αἱ μεγάλαι πόλεις, ταῖς καιναῖς ἰδέαις ἐξῳκειωμέναι, ἄνευ ἀμύνης δὲν θὰ ὑποκύψωσι τῇ καταδουλώσει· ἀποκάμπτομεν λοιπὸν πρὸς ἐμφύλιον πόλεμον, ὡς ἐν Γαλλίᾳ· ἤδη δ' εὑρισκόμεθα ἐν ἐπαναστατικῷ ὀργασμῷ, καὶ τὸ μέλλον μοὶ φαίνεται μεστὸν ταραχῶν».— Αἱ τελευταῖαι ἐκλογαὶ ἤρξαντο ὑποδεικνύουσαι τὸν κίνδυνον· αἱ διὰ τὰς βουλὰς ἐκλογαὶ ἐνίσχυσαν τοὺς κληρικούς, ἐνῷ αἱ δημοτικαὶ ἔδωκαν τὴν ἰσχὺν εἰς τοὺς φιλελευθέρους ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσιν· οὕτως ὁ μεταξὺ ἀστῶν καὶ ἀγροτῶν ἀνταγωνισμός, μία τῶν αἰτιῶν τοῦ ἐμφυλίου ἐν Γαλλίᾳ πολέμου, ἤδη ἀνεφύη ἐν τῇ Βελγικῇ· ἐνόσῳ ἡ κυβέρνησις μένει ἐν ταῖς χερσὶ φρονίμων ἀνδρῶν, μᾶλλον εὐδιαθέτων νὰ ὑπηρετήσωσι τῇ πατρίδι ἢ νὰ ὑπακούσωσι τοῖς ἐπισκόποις, σπουδαίας ταραχὰς δὲν πρέπει νὰ φοβώμεθα· πλήν, ἐὰν οἱ φανατικοί, οἱ παρρησίᾳ ἀποδεχόμενοι «τὸν Σύλλαβον» ὡς πολιτικὸν πρόγραμμα, μέλλωσι τὴν ἐξουσίαν νὰ καταλάβωσι, δειναὶ συγκρούσεις θ' ἀκολουθήσωσι· πρό τινος δὲ χρόνου μικρὸν ἔδει ὅπως ἡμῖν ἐπαφεθῶσιν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ἡ ξένη εἰσβολή.

Οἱ καθολικοὶ λαοὶ τῶν δύω μερῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ τυγχάνουσιν ὄντες λεία ἐσωτερικῶν ἀγώνων, καταναλισκόντων τὰς δυνάμεις των, ἢ τοὐλάχιστον κωλυόντων αὐτοὺς νὰ προοδεύσωσι τόσῳ κανονικῶς καὶ ταχέως ὅσῳ οἱ διαμαρτυρόμενοι.

Πρὸ δύω αἰώνων ἀναμφισβητήτως ἡ ὑπεροχὴ ἀνῆκε τοῖς καθολικοῖς ἔθνεσι· τὰ λοιπὰ ἦσαν δευτέρας τάξεως δυνάμεις· σήμερον θέσατε ἐξ ἑνὸς μέρους τὴν Γαλλίαν, τὴν Αὐστρίαν, τὴν Ἱσπανίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἀμερικήν, ἐκ τοῦ ἄλλου δὲ τὴν Ῥωσσίαν, τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν βόρειον Ἀμερικήν, καὶ οὐδεὶς θέλει ἀμφισβητήσει ὅτι ἡ ὑπεροχὴ νῦν μετέβη εἰς τοὺς αἱρετικοὺς καὶ εἰς τοὺς σχισματικούς.

Ὁ Levasseur κατ' αὐτὰς ἀνέγνω ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἔργον περίεργον, ἐν ᾧ δείκνυσιν ὅτι ἡ Γαλλία κατὰ τὸ 1700 αὐτὴ μόνη παρίστα ὡς 31 τοῖς $^0/_0$, ἢ τὸ $^1/_3$ τοῦ συνόλου τῶν ἡνωμένων δυνάμεων τῶν εἰρημένων πέντε κρατῶν, ἐνῷ σήμερον, ὑπολογίζοντες ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἐξ πρώτης τάξεως κράτη εὑρίσκομεν ὅτι ἡ Γαλλία παρέχει μόλις 15 τοῖς $_0|^0$, ἤτοι τὸ $^1|_6$ τῶν ὅλων δυνάμεων.

Ὅθεν δι' ἕκαστον ἄνδρα, ἀμερολήπτως θέλοντα νὰ ἐξετάσῃ τὰ πράγματα, μένει ἀποδεδειγμένον ὅτι ὁ προτεσταντισμὸς εἶναι τοῦ καθολικισμοῦ εὐνοΐστερος κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν· νῦν δέον νὰ ἐξεύρωμεν τοὺς λόγους τοῦ φαινομένου τούτου, καὶ νομίζω ὅτι δύσκολον δὲν εἶναι νὰ ἐνδείξωμεν αὐτούς.

Β'.

Παρὰ πάντων σήμερον παραδεδεγμένον θεωρεῖται ὅτι ἡ διάχυσις τῶν

φώτων ἐστὶν ἡ πρώτη βάσις τῆς προόδου· ἡ ἐργασία τόσῳ ἐπικερδεστέρα καταντᾷ, ὅσῳ συνετώτερον οἰκονομεῖται· ἡ τῆς ἐπιστήμης ἐφάρμοσις, ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς μορφὰς, εἰς τὴν προαγωγὴν, ἰδοὺ εἰς τί σύγκειται ὁ πλοῦτος τοῦ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου· ἡ φρικώδης ἀπορία τοῦ ἀγρίου γεννᾶται ἐκ τῆς ἀμαθείας του· ἡ οἰκονομικὴ λοιπὸν πρόοδος ἕπεται ἀναλογικῶς κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀνακαλύψεις εἰς τὰς τέχνας προσαπτομένας.

Ἡ παιδεία, γενικῶς διασπειρομένη, εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐξάσκησιν τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν· ἐκεῖ ὅπου αἱ ἀρχαὶ ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς ψηφοφορίας, δέον νὰ ἔχωσιν οἱ ἐκλογεῖς γνώσεις ἱκανὰς, ἵνα καλῶς ἐκλέγωσι τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν, ἄλλως ὁ τόπος κυβερνᾶται κακῶς· ἀπὸ ἁμαρτήματος εἰς ἁμάρτημα περιπίπτει, καὶ βαδίζει εἰς βέβαιον ὄλεθρον.Ἐν δεσποτικῷ κράτει ἡ παιδεία εἶναι ὠφέλιμος, οὐχὶ δὲ καὶ ἀπαραίτητος· ἀλλ' ἐν μεγάλῳ ἐλευθέρῳ κράτει, ἢ ζητοῦντι νὰ γίνῃ ἐλεύθερον, εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαία, ἄλλως πέπρωται νὰ παρακμάσῃ ἐν ἀδρανείᾳ ἢ ἐν ταραχαῖς· ὅθεν ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι ἡ βάσις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εὐπραγίας τῶν λαῶν. Πλὴν, μέχρι τοῦδε οἱ διαμαρτυρόμενοι μόνον κατώρθωσαν ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν καθόλου ἐκπαίδευσιν· αἱ καθολικαὶ κυβερνήσεις, καίτοι ψηφίσασαι, ὡς ἡ Ἰταλία, τὴν ἀναγκαστικὴν ἐκπαίδευσιν, ἢ πολλὰ δαπανῶσαι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὡς ἡ Βελγική, δὲν ἐπιτυγχάνουσι νὰ διασκεδάσωσι τὴν ἀμάθειαν.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν,τὰ διαμαρτυρόμενα κράτη ἀσυγκρίτως εἰσὶν ἀνώτερα τῶν καθολικῶν· μόνη ἡ Ἀγγλία δὲν εἶναι ἐξίσου ἐκείνοις προωδευμένη, ἴσως διότι ἡ ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία, μεταξὺ τῶν διαφόρων τῶν διαμαρτυρομένων αἱρέσεων, τὰ πλεῖστα προσεγγίζει τῇ Ῥωμάνᾳ ἐκκλησίᾳ· πάντα τὰ διαμαρτυρόμενα ἔθνη προηγοῦνται ἄνευ ἢ σχεδὸν ἄνευ ἀγραμμάτων· ἡ Σαξωνία, ἡ Δανιμαρκία, ἡ Σουηδία καὶ ἡ Πρωσσία· τὰ καθολικὰ ἀπείρως ὑστεροῦσιν, ἔχοντα τοὐλάχιστον τὸ τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ των ἀγράμματον, ὡς ἡ Γαλλία καὶ ἡ Βελγική, ἢ τὰ τρία τέταρτα, ὡς ἡ Ἱσπανία καὶ ἡ Πορτογαλλία.

Ἴδετε τὴν Ἑλβετίαν· ὁποία ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν διαφορὰ μεταξὺ τῶν καθολικῶν καὶ τῶν διαμαρτυρομένων νομῶν! Οἱ καθαρῶς λατινικοὶ, ἀλλὰ διαμαρτυρόμενοι νομοὶ τοῦ Neuchâtel, Vaud καὶ Γενεύης ἰσοφαρίζουσι τοῖς Γερμανικοῖς νομοῖς τοῦ Zurich καὶ Berne, καὶ εἰσὶ πολλῷ ὑπέρτεροι τῶν τοῦ Tessin, Valais ἢ Lucerne· τὸ αἴτιον τοιαύτης ἀντιθέσεώς ἐστι πασιφανὲς, καὶ πολλάκις ἐπεδείχθη· ἡ τῶν διαμαρτυρομένων θρησκεία στηρίζεται ἐφ' ἑνὸς βιβλίου, τῆς «Βίβλου», ὅθεν ὁ διαμαρτυρόμενος ὀφείλει νὰ γινώσκῃ τὴν ἀνάγνωσιν. [1] Διὸ ὁ πρῶτος καὶ ὕστατος τοῦ Λουθήρου λό-

1 Κατὰ τὸν τελευταῖον γαλλογερμανικὸν πόλεμον παρετηρήθη, ὅτι οἱ διαμαρτυρόμενοι ἦσαν πολλῷ πλέον πεπαιδευμένοι τῶν καθολικῶν· ἐν τοῖς νοσοκομείοις, ὅτε οἱ πρῶτοι ἤρχιζον ἀναλαμβάνοντες ἐκ τῶν τραυμάτων,ἐζήτουν βιβλία,ἐνῷ οἱ δεύτεροι ἐζήτουν παιγνιόχαρτα.

γος ἦτο «διδάσκετε τοὺς παῖδας· τοῦτο εἶναι χρέος τῶν γονέων καὶ τῶν ἀρχόντων, εἶναι θεία ἐντολή»· ἡ καθολικὴ ἀπ' ἐναντίας θρησκεία στηρίζεται ἐπὶ μυστηρίων καί τινων ἀσκήσεων, ὡς τῆς ἐξομολογήσεως, τῆς λειτουργίας, τῆς ὁμιλίας, μὴ ἀπαιτουσῶν τὴν ἀνάγνωσιν· ἡ γνῶσις λοιπὸν τῶν γραμμάτων δὲν εἶναι ἀναγκαία· μᾶλλον δὲ καθίσταται ἐπικίνδυνος, διότι φυσικῶς κλονεῖ τὸ ἀξίωμα τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς, ἐφ' ἧς ἐρείδεται ὅλον τὸ καθολικὸν οἰκοδόμημα· ἡ ἀνάγνωσις εἶναι ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὴν αἵρεσιν· τὸ φανερὸν συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ὁ καθολικὸς ἱερεὺς ἔσεται τῇ μαθήσει πολέμιος, ἢ τοὐλάχιστον ὅτι δὲν θέλει ποτὲ καταβάλει τὰς αὐτὰς ὡς ὁ διμαρτυρόμενος προσπαθείας ὑπὲρ τῆς διαδόσεως αὐτῆς· ἡ καλὴ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως διοργάνωσις χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως· τῆς παιδείας οὔσης λίαν προσφόρου τῇ ἀσκήσει τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ τῇ γεννήσει τοῦ πλούτου, τοῦ δὲ προτεσταντισμοῦ βοηθοῦντος τῇ διαδόσει τῶν γραμμάτων, ἐν αὐτῷ τούτῳ πρόδηλος ὑπάρχει αἰτία τῆς τῶν διαμαρτυρομένων κρατῶν ὑπεροχῆς.

Γ'.

Πάντες ἐκ συμφώνου λέγουσιν, ὅτι ἡ δύναμις τῶν ἐθνῶν ἐξήρτηται ἐκ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν καταστάσεως· πανταχοῦ ἀναγινώσκεται τὸ ῥητὸν τοῦτο, σχεδὸν ἀξίωμα γενόμενον τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης· ὅταν τὰ ἤθη διαφθαρῶσι, τότε καὶ ἡ πολιτεία ἀπόλωλε.—Κατάδηλον δὲ γίνεται ὅτι ἡ ἠθικὴ στάθμη ἀνωτέρα τυγχάνει παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις λαοῖς ἢ παρὰ τοῖς καθολικοῖς· αὐτοὶ οἱ εὐσεβεῖς συγγραφεῖς ὁμολογοῦσι τοῦτο, ὅπερ ἐξηγοῦσι λέγοντες ὅτι οἱ πρῶτοι ἐμμένουσι πιστότεροι τῶν δευτέρων εἰς τὰ τῆς θρησκείας, ἐξήγησιν ἣν θεωρῶ ὀρθήν.

Ἐξετάσατε τὰ φιλολογικὰ ἔργα τῶν Γάλλων, ἴδετε ἐν τοῖς διαφόροις θεάτροις τὰ εὐδοκιμοῦντα δράματα· ἡ βάσις αὐτῶν πάντοτε εἶναι ἡ μοιχεία ἐν πάσαις αὐτῆς ταῖς ποικιλίαις καὶ μορφαῖς, ὑπὸ πάντας τοὺς τρόπους αὐτῆς· τὰ μυθιστορήματα καὶ αἱ κωμῳδίαι τοῦ συρμοῦ πρέπει νὰ ὦσιν αὐστηρῶς ἀπηγορευμένα τοῦ κύκλου ἐντίμου οἰκογενείας. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ, οὐκ ἔχουσιν οὕτω· τὰ φιλολογικὰ ἔργα, τὰ μὴ φέροντα τὸν τύπον τῆς ξένης μιμήσεως, εἰσὶ κατά τε τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ὑφὴν τοῦ λόγου τοιαῦτα, ὥστε ὦτα ἁγνὰ δὲν δύνανται νὰ φοβηθῶσι.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν γαλλικὴν φιλολογίαν, τὸ κακὸν ὑπάρχει πρὸ πολλοῦ· οἱ Προβηγκιανοί, κληρονόμοι τῆς γαλλορωμαϊκῆς διαφθορᾶς, ὕμνησαν καὶ παρέσχον χαρίεσσαν, ὑπὸ τὸ ὄνομα ἁβρᾶς θεραπείας (galanterie), τὴν τῶν ἠθῶν ἔκλυσιν καὶ τοὺς ἀθεμίτους ἔρωτας· ἡ περὶ τὰς γυναῖκας θεραπεία οὕτω κατέστη τὸ ἐπικρατοῦν σημεῖον πάντων τῶν ἔργων τῆς

φαντασίας, καὶ ἓν τῶν γνωρισμάτων τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος· ὁ βασιλεὺς vert galant ἔτι εἶναι ὁ δημοτικώτατος τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας· ἐν ταῖς χώραις αἵτινες ἠσπάσθησαν τὴν Μεταρρύθμισιν, τὸ καθαριστικὸν πνεῦμα ἐπέβαλε χαλινὸν εἰς τὴν ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν, καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὴν δι' αὐστηρότητος ἥτις ἴσως ἐφάνη ὑπέρμετρος, ἀλλ' ἥτις ἠθικῶς ἐμόρφωσε τοὺς ἀνθρώπους πάνυ διαφερόντως.

Ἐν ταῖς καθολικαῖς χώραις, ὅσοι ἐβουλήθησαν νὰ πολεμήσωσι τὴν τῆς Ἐκκλησίας παντοδυναμίαν, παρέλαβον ὅπλα, οὐχὶ παρὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ παρὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἀρχαιότητος· δυσὶ τρόποις δύναταί τις νὰ προσβάλλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, εἴτε ἀποδεικνύων ὅτι ἀπέστη τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, καὶ κηρύττων χριστιανισμὸν καθαρώτερον καὶ αὐστηρότερον ἐκείνης,εἴτε καθαπτόμενος τῶν δογμάτων αὐτῆς διὰ τῆς εἰρωνείας καὶ ἐπανιστῶν τὰς αἰσθήσεις κατὰ τῶν ἠθικῶν αὐτῆς προσταγμάτων. Ὁ Ζουΐγλης, ὁ Λούθηρος, ὁ Καλβῖνος, ὁ Knox ἐξελέξαντο τὸν πρῶτον τρόπον, ὁ Rabelais καὶ ὁ Βολταῖρος τὸν δεύτερον· εἶναι δὲ φανερὸν ὅτι οἱ πρῶτοι, ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἐρειδόμενοι, πρέπει νὰ κρατύνωσι τὸ ἠθικὸν αἴσθημα, ἐνῷ οἱ δεύτεροι δὲν δύνανται νὰ ἐπιτύχωσιν ἢ καταφθείροντες αὐτό· ἐκ τούτου πηγάζει ὅτι σχεδὸν πάντες οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς, οἱ ἀγωνισθέντες ὑπὲρ τῆς χειραφετήσεως τῶν πνευμάτων ἔχουσι σημεῖα ἀναισχυντίας· ἤθελέ τις ἀφόβως θέσει ἐν ταῖς χερσί, δὲν λέγω νεάνιδος, ἀλλὰ καὶ νεανίου, τὰ ἅπαντα τοῦ Rabelais, τοῦ Βολταίρου, τοῦ Ῥουσῶ, τοῦ Diderot, τοῦ Courier, τοῦ Béranger; Οἱ συγγραφεῖς, οἵτινες τηροῦσι τὴν ἠθικήν, καὶ οὓς δίδουσι πρὸς ἀνάγνωσιν τῇ νεολαίᾳ, ὁ Βοσσουέτιος, ὁ Φενελών, ὁ Ῥακίνας, εἶναι σχεδὸν πάντοτε ἀφωσιωμένοι τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ δεσποτικῶν ἀρχῶν ἐμφορούμενοι· ἐκ τούτου ὡσαύτως πηγάζει ὁ βαθὺς τύπος καθολικισμοῦ τῶν πλείστων ὅσοι ἐν τῇ Γαλλίᾳ δὲν εἶναι ἐπαναστατικοί. Ἄλλως ἔχει ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ Ἀμερικῇ· οἱ θαρραλεώτατοι ἐρασταὶ τῆς ἐλευθερίας συγχρόνως εἰσὶν οἱ τὴν αὐστηροτάτην ἠθικὴν ἐπαγγελλόμενοι, οἱ Καθαρισταὶ καὶ οἱ Κουάκεροι· ἐνῷ ὁ Βοσσουέτιος ἀνέπτυσσε τὴν θεωρίαν τοῦ δεσποτισμοῦ, ὁ Μίλτων συνέταττε τὴν τῆς δημοκρατίας, καὶ οἱ Καθαρισταὶ εἶναι ἐκεῖνοι οἵτινες τὴν ἐλευθερίαν ἐθεμελίωσαν ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ· ἐξ ἑνὸς οἱ ὄντες εὐσεβεῖς καὶ ἠθικοὶ συγγραφεῖς κηρύττουσι τὴν δουλείαν, ἐνῷ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἐλευθερίαν δὲν σέβονται οὔτε θρησκείαν, οὔτε ἠθικήν· ἐξ ἄλλου δὲ ἀπ' ἐναντίας οἱ αὐτοὶ ἄνδρες συνάμα προΐστανται τῆς θρησκείας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἴδετε νῦν τὰς συνεπείας· παραβάλετε τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν ἀνδρῶν οἵτινες μετέβαλον τὰ πράγματα ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὸ 1648, ἢ ἐκείνων οἵτινες ἵδρυσαν τὴν δημοκρατίαν ἐν τῇ Ἀμερικῇ, πρὸς τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν ἀνδρῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως· οἱ πρῶτοι πάντες εἰσὶν ἀνεπι-

λήπτων ἠθῶν, ἀσπίλου ἀρετῆς, αὐστηρότητος ἀρχῶν οὕτως εἰπεῖν ὑπερβαλλούσης· οἱ δεύτεροι, ἐξαιρέσει ὀλίγων φανατικῶν, οἷοι ὁ Saint-Just καὶ ὁ Ῥοβεσπιέρρος, εἰσὶν οἱ πλεῖστοι λίαν παρκλελυμένων ἠθῶν· ὁ ἰσχυρότερος αὐτῶν, ὁ ἀληθὴς ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ Mirabeau, ἡ θεσπεσία αὕτη φύσις, ὁ θαυμαστὸς οὗτος ῥήτωρ, γίνεται μισθωτὸς τῆς αὐλῆς, συγγράφει αἰσχρὰ βιβλία καὶ παρήγαγε τὴν διαφθορὰν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω· ἀντιπαραθέσατε τοὺς αὐστηροὺς Καλβινιστάς, τοὺς νικήσαντας τὸν δεσποτισμόν, τοὺς ἱδρύσαντας τὴν ἐλευθερίαν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ· ὁποία διαφορά!

Ὁ E. Quinet, ἐν τῇ θαυμασίᾳ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, παρατηρεῖ ὅτι οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνδρες, οἱ κατ' ἀρχὰς πλήρεις ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ, ταχέως ἀπέκαμον ἐκ τῆς σπουδῆς ταύτης, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐζήτησαν ἢ ὑπέστησαν τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ δουλείᾳ ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν· οἱ ἐπαναστάται τῆς Ὁλλανδίας πολλῷ ἐπὶ πλέον ἠγωνίσαντο καὶ ὑπέστησαν ἀπείρως πλείονα δεινά, χωρὶς νὰ περιπέσωσι τῇ ἀθυμίᾳ· αἱ πόλεις αὐτῶν κατὰ κράτος ἐπορθοῦντο, πάντες οἱ κάτοικοι ἐσφάζοντο· οὐδὲν ἧττον ἠγωνίζοντο, ὀλίγοι ὄντες, πρὸς πολέμιον τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰς δυνάμεις τῶν δύω κόσμων κατέχοντα· δὲν ἐνέδωκαν ὅμως οὔτε εἰς τοὺς κόπους, οὔτε εἰς τὴν ἀθυμίαν, καὶ ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυσαν· εἶχον πίστιν!

Ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ ὑπερβολικὴ περιφιλαυτία, ἡ κενοδοξία συνέπλεξαν τοὺς διαφόρους τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ὀπαδοὺς ἐν πάλῃ ἀδιαλλάκτῳ καὶ ἀδελφοκτόνῳ· ἔσφαξαν ἀλλήλους, ἀντὶ νὰ ἑνωθῶσι πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς δημοκρατίας· ἐν Ὁλλανδίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Ἀμερικῇ, χάρις εἰς οἷόν τι πνεῦμα φιλανθρωπίας, ταπεινοφροσύνης, ἀμοιβαίας ἀνοχῆς, οἱ ἀπελευθεροῦντες τὴν ἑαυτῶν πατρίδα τῆς τυραννίδος κατώρθωσαν νὰ ὁμοφρονήσωσιν ὅπως στερεώσωσι τὸ ἔργον αὐτῶν. Ἵνα θεμελιώσῃ τις κράτος, ὁ χριστιανισμὸς τοῦ Πὲνν καὶ τοῦ Οὐασιγκτῶνος εἶναι ἀμείνων σύνδεσμος ἢ ἡ φιλοσοφία τοῦ Vergniaud, τοῦ Robespierre, τοῦ Mirabeau· χωρὶς δὲ νὰ κρίνωμεν τὰς δύω αἱρέσεις, δυνάμεθα νὰ ἐξελέγξωμεν τἀποτελέσματα ἃ ἐπήνεγκον.

Ὁπότε τὸ θρησκευτικὸν ἐξασθενίζεται αἴσθημα, τὸ ὑποκινοῦν πρὸς τὰς καλὰς πράξεις αἴτιον, τὸ νεῦρον τοῦ ἠθικοῦ βίου καθίσταται ἡ φιλοτιμία, ἡ οἴησις, ἢ ἡ τοῦ τῶν ἄλλων ἐπαίνου ἰχνηλασία. Ὁ A. de Vigny δεινότατα ἔδειξε τοῦτο ἔν τινι κεφαλαίῳ τοῦ συγγράμματός του «Στρατιωτικὴ δουλεία καὶ μέγεθος». Ὁ A. de Musset ταῦτα λέγει ἐν σημαντικωτάτοις στίχοις· «ἡ ὑπερηφάνειά ἐστιν ὅ,τι ἔτι ἀπομένει ὁπωσοῦν καλὸν ἐν τῷ βίῳ». Ὁ Taine γράφει ἐν ταῖς σημειώσεσι περὶ τῆς Ἀγγλίας· «ἐν τῇ Γαλλίᾳ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς στηρίζεται ἐπὶ τῆς συνέσεως τῆς φιλοτιμίας· ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ, ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ καθήκοντος· τὸ πρῶτον ὅμως αἴσθημα εἶναι αὐτεξούσιον καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ διάφορος, κατὰ τοὺς

χαρακτῆρας». Ἐν τῇ *Νέᾳ Γαλλίᾳ*, ὁ Prevost Paradol γράφει τάδε: «Δι' ἕκαστον παρατηρητὴν ὀξυδερκῆ καὶ ἀφελῆ ἡ ἡμετέρα πατρὶς παρέχει θέαμα, σχεδὸν μοναδικὸν ἐν τῷ κόσμῳ, κοινωνίας ἧς ἡ φιλοτιμία κατήντησεν ἡ κυρία ἐγγύησις τῆς εὐταξίας, καὶ προτρέπει εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πλείστων τῶν καθηκόντων καὶ τῶν θυσιῶν, ἅπερ ἡ θρησκεία καὶ ἡ φιλοπατρία οὐκ ἰσχύουσι πλέον νὰ κελεύσωσιν· ἐὰν εἰσέτι οἱ νόμοι δὲν παραβαίνωνται ἀναφανδὸν, ἐὰν ὁ νεοσύλλεκτος στρατιώτης εὐπειθὴς προσέρχηται ὑπὸ τὴν σημαίαν του καὶ μένῃ αὐτῇ πιστὸς, ἐὰν ὁ ὑπόλογος ταμίας φείδηται τοῦ δημοσίου πλούτου, ἐὰν ὁ Γάλλος τέλος πάντων προσηκόντως ἐκπληροῖ τὰ δέοντα πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ πρὸς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ, ἰδίως τῇ φιλοτιμίᾳ ὀφείλομεν τοῦτο, οὐχὶ τὸ σέβας τοῦ θείου νόμου, πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀμφισβητουμένου· οὐχὶ ἡ φιλοσοφικὴ πρὸς ἄδηλον καθῆκον φιλοστοργία, ἔτι δ' ὀλιγώτερον πρὸς ἀφῃρημένον ὄν, τὸ κράτος, τὸ τοσάκις ἀνατραπὲν καὶ ὑπὸ τόσων ἐπαναστάσεων ἐξευτελισθέν· ἀλλ' ὁ φόβος μὴ ἀναγκασθῶμεν προφανῶς νὰ ἐρυθριάσωμεν διὰ πρᾶξιν ὡς ἄτιμον θεωρουμένην, αὐτὸς καὶ μόνος διατηρεῖ μεταξὺ ἡμῶν τὴν ἀποχρῶσαν τοῦ εὖ ποιεῖν διάθεσιν». Πιστὴ καὶ ἀπελπιστικὴ εἰκὼν, ἣν ὁ Prevort-Paradol μετ' ἀφάτου λύπης περιγράφει, μάλιστα δ' ὅταν προσθέτῃ· «Νὰ μένῃ ἡμῖν μόνη ἡ φιλοτιμία ὡς στήριγμα, καὶ νὰ αἰσθανώμεθα ὅτι καὶ ὅτι τοῦτο κάμπτεται ὑπὸ τὴν χεῖρα ὡς ὁ εὔκλαστος κάλαμος τῆς Γραφῆς!».

Ἀνάγνωτε τὰς ἐν τῇ Γαλλίᾳ προκηρύξεις πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὸν στρατόν· ὅταν θέλῃ ἡ ἀρχὴ νὰ ἄγῃ αὐτοὺς, νὰ διεγείρῃ τὸν ἐνθουσιασμόν των, προκαλεῖται ἡ φιλοτιμία ἢ ἡ μεγαλαυχία αὐτῶν. Ἀκούσατε τὸν Ναπολέοντα· «Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν πυραμίδων 40 αἰῶνες σᾶς θεωροῦσιν» ἢ, «Στρατιῶται! ἐπανερχόμενοι εἰς τὰς ὑμετέρας ἑστίας, θὰ δύνησθε νὰ λέγητε· «ἤμην εἰς τὴν μάχην τῆς Ἰένης, τοῦ Austerlitz!»— Περιαυτολογεῖν ἢ καλῶς ἀκούεσθαι, ἰδοὺ ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ὁρμητήριον. Ὁ Νέλσων, ἐν τῇ ναυμαχίᾳ τοῦ Τραφαλγὰρ, ἁπλῶς εἶπε· «Πέποιθα ὅτι ἕκαστος θὰ κάμῃ τὸ καθῆκόν του!»—Ἐν τοῖς δημοσίοις ἐγγράφοις τῶν ἀνδρῶν τῆς Ὀλλανδικῆς ἐπαναστάσεως ἢ τῆς Ἀμερικανικῆς, προφέρονται ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρως, τὸ καθῆκον, οἱ θεῖοι νόμοι· εἶναι δὲ δῆλον ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐλατήρια ἀσφαλέστερα εἰσὶ τῶν πρώτων· κατ' οὐσίαν, τὸ περιαυτολογεῖν ὅλως ματαίαν παρέχει ὠφέλειαν· ἅμα ὡς ἔχῃ τις ἱκανὸν νοῦν ὅπως ἐξελέγξῃ τοῦτο, ἡ φιλοτιμία ἀποβάλλει πᾶσαν ἰσχὺν ὡς κανόνα ἀγωγῆς· πρὸς τούτοις δὲ δύναται ἡ κοινὴ γνώμη νὰ ᾖ διεστραμμένη, καὶ τότε οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς δύναται νὰ ἐπικληθῇ.

Οἱ πλεῖστοι τῶν Γάλλων συγγραφέων ἐξύμνησαν τὴν τῶν γραμμάτων ἀναγέννησιν ὀλιγωρήσαντες τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν, διότι, εὐρυτέρα κατὰ τὰς προαιρέσεις, τοῖς ἀνθρώποις ἐκόμιζεν εὐτελεστέραν τὴν ἀπελευθέρωσιν· τὰ πράγματα ὅμως ἀποδεικνύουσιν αὐτοὺς ἡμαρτημένους·

οἱ λαοί, οἱ ἀσπασθέντες τὴν μεταρρύθμισιν, φανερῶς προκόπτουσι ταχύτερον τῶν ἐμμεινάντων τῇ ἀναγεννήσει· τοῦτο δὲ διότι ἡ μεταρρύθμισις ἐκέκτητο ἠθικὴν δύναμιν, ἥτις ἐπέλειψε τῇ ἀναγεννήσει· ἀλλ' ἡ ἠθικὴ δύναμις μετὰ τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς τῶν λαῶν εὐημερίας· ἡ μὲν ἀναγέννησις ἦτον ἐπανάκαμψις πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ἡ δὲ μεταρρύθμισις ἐπανάκαμψις πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον· καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅν ἀνώτερον τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, ἔμελλε νὰ δώσῃ κρείττονας καρπούς.

Δ'.

Ἡ διαμαρτύρησις ὠφέλησε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀσπασθέντων αὐτὴν λαῶν, ἀφήσασα αὐτοὺς νὰ καταστήσωσιν ἐλευθέρους θεσμούς, ἐνῷ ὁ καθολικισμὸς μοιραίως ἄγει εἰς τὸν δεσποτισμὸν ἢ τὴν ἀναρχίαν, συχνάκις δ' ἐναλλὰξ εἰς ἀμφότερα· ἡ φυσικὴ τῶν διαμαρτυρομένων ἐθνῶν κυβέρνησις εἶναι ἡ συγκεκραμένη πολιτεία, ἡ φυσικὴ κυβέρνησις τῶν καθολικῶν φαίνεται οὖσα ὁ δεσποτισμός· ἐνόσῳ μένουσιν αὐτῷ ὑποτεταγμένοι, διατελοῦσιν ἥσυχοι· ἔχουσι τὸ κατάλληλον αὐτοῖς πολίτευμα· πλὴν ὁσάκις πειρῶνται ν' ἀπαλλαγῶσιν αὐτοῦ, εἰς ταραχὰς ἐξωκέλλουσι καὶ ἐξασθενίζονται, διότι εὑρίσκονται ἐν καταστάσει ἐναντίᾳ τῇ αὐτῶν φύσει. Ταῦτα διαβεβαιοῦσιν αἱ ἐφημερίδες τὸ «Σύμπαν» καὶ ἡ «Καθολικὴ Πολιτεία», ὄργανα τῆς Παπικῆς αὐλῆς, καὶ δυστυχῶς τὰ γεγονότα φαίνονται δίδοντα αὐτοῖς δίκαιον.

Ἐρρέθη πολλάκις διὰ τί αἱ ἐπαναστάσεις τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ἀμερικῆς ἐπέτυχον, ἐνῷ ἡ Γαλλικὴ φαίνεται ἀποτυχοῦσα· ὁ Guizot ἐπίτηδες συνέγραψεν ἰδιαίτερον βιβλίον ἵνα διασαφήσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο, ὄντως συμπεριλαμβάνον τὸ ἀπόρρητον τοῦ ἡμετέρου μέλλοντος· οὐδόλως διστάζω ἐγὼ ν' ἀπαντήσω· διότι αἱ πρῶται ἐγένοντο ὑπὸ διαμαρτυρομένων ἐθνῶν, καὶ ἡ δευτέρα ἐν καθολικῇ χώρᾳ. Ὁ Βολταῖρος ἤδη εἶχε διίδει τοῦτο· ἐπυνθάνετο τὴν αἰτίαν δι' ἣν αἱ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας κυβερνήσεις κατήντησαν τόσῳ διάφοροι ὅσῳ αἱ τοῦ Μαρόκου καὶ τῆς Ἐνετίας· «Δὲν εἶναι ἆρά γε λέγει, ἡ αἰτία ὅτι, ἀνέκαθεν καταμεμφόμενοι τὴν παπικὴν αὐλήν, οἱ Ἄγγλοι ὁλοσχερῶς ἀπετίναξαν τὸν αἰσχρὸν αὐτῆς ζυγόν, ἐνῷ ἄλλος κουφότερος λαὸς αὐτῷ τὸν αὐχένα ὑποτίθεται, προσποιούμενος τὸν χλευασμόν, καὶ σκιρτῶν μετὰ τῶν ἁλύσεων αὐτοῦ;» Ὁ Βολταῖρος ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐκεῖνος ὅστις ἐκίνει τὸν γέλωτα καὶ ἦγε τὸν χορόν;

Σήμερον δυνάμεθα ἐναργέστατα ν' ἀποδείξωμεν ὅ,τι οἱ ἔξοχοι νόες μόλις ἠδύναντο κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα νὰ διίδωσιν· ἡ κεφαλαιώδης ἐπήρεια, ἣν οἱ τύποι τῆς θρησκείας περὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν

ἀσχολοῦσι, δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀχθῇ εἰς φῶς· ἤδη ὅμως λάμπει ἐν πλήρει ἡμέρᾳ, καὶ μᾶλλον καὶ ἔτι μᾶλλον σαφῶς ἐμφαίνεται ἐν τοῖς συγχρόνοις γεγονόσιν.

Ἡ ἐνέργεια ἣν ἀσκεῖ ἡ θρησκεία ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τόσῳ βαθεῖα, ὥστε ἀείποτε παρορμᾶται πρὸς τὸ νὰ δώσῃ εἰς τὴν τῆς πολιτείας διοργάνωσιν τύπους τῇ θρησκευτικῇ διοργανώσει προσληφθέντας· πανταχοῦ ὅπου ὁ ἀνώτατος ἄρχων θεωρεῖται ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ, ἀδύνατον νὰ καταστῇ ἡ ἐλευθερία, ἐπειδὴ ἡ ἰσχὺς τοῦ λαλοῦντος καὶ δρῶντος ἐν ὀνόματι τῆς θεότητος εἶναι φύσει καὶ ἐξ ἀνάγκης ἀπόλυτος· τὰ ἐξ οὐρανοῦ παραγγέλματα δὲν συζητοῦνται· ἁπλοῖ θνητοὶ δὲν δύνανται ἄλλο ἢ νὰ ὑποκύψωσιν. Οὐδεμίαν γινώσκω ἐξαίρεσιν τούτου τοῦ κανόνος· ἐν ταῖς ἀρχαίαις βασιλείαις τῆς Ἀσίας καὶ ἐν ταῖς ἐνεστῶσιν ἀπολύτοις κράτεσιν, εἴτε μωαμεθανοῖς, εἴτε καθολικοῖς, ὧν οἱ βασιλεῖς διῴκουν ἐλέῳ Θεοῦ, οἱ λαοὶ ἦσαν ἐντελῶς ὑποδεδουλωμένοι· ὁ λαὸς ἦτον ἐλεύθερος ἐν Ἀθήναις, ἐν Ῥώμῃ, ἐπειδὴ οἱ ἄρχοντες ὑπὸ τῶν συνδημοτῶν αὐτῶν χειροτονούμενοι, δὲν ἐπηγγέλλοντο ὅτι ἀπεικάζουσι τὴν θεότητα· ἡ ἱερωσύνη δὲν ἦτον ἰδιαιτέρα τάξις, καὶ μικρὰν ἐξήσκει ἐπήρειαν ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Ὁ ἀπαρχῆς χριστιανισμὸς ἔπρεπε διαφερόντως νὰ ὑποθάλπῃ τὴν κατάστασιν ἐλευθέρων καὶ δημοκρατικῶν θεσμῶν· βεβαίως, διὰ τῶν ἀσκητικῶν ἀσχολιῶν ἀπέσπα τὸν ἄνθρωπον τῶν ἐπιγείων συμφερόντων, καὶ δὲν ὤθει αὐτὸν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων· οὐδὲν ἧττον, ἐπαίρων καὶ καθαίρων τὰ ἤθη, παρεῖχεν αὐτὸν ἱκανώτερον ἵνα τὰ ἑαυτοῦ καλῶς διοικῇ, καὶ ἵνα διατελῇ ἐλεύθερος· ἐν μέσῳ τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν τῶν πρώτων αἰώνων ἄκρα ἰσότης ἐπεκράτει, καὶ πᾶσα ἐξουσία ἐκ τοῦ λαοῦ ἀπέρρεεν, ὁ λόγος καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἦσαν οἱ μοχλοὶ τῆς διοικήσεως· αἱ ἀπαρχῆς χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἦσαν ἀσθενεῖς δημοκρατίαι δημοκρατούμεναι· διό, ὅτε οἱ πρεσβυτεριανοὶ κατὰ τὸν ΙϚ′ αἰῶνα ἐπανώρθωσαν τὴν παλαιὰν τῆς Ἐκκλησίας διοργάνωσιν, παρεσύρθησαν εἰς τὸ ν' ἀποκαταστήσωσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ δημοκρατικοὺς θεσμούς.

Οἱ ὑπερασπισταὶ καὶ οἱ ἐναντίοι τῆς Ῥωμάνας ἐκκλησίας, οἱ μὲν ἐξίσου καὶ οἱ δέ, συγχέουσι τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν καθολικισμόν· οἱ ἐχθροὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπονέμουσιν αὐτῷ τὰς ἀρχάς, τ' ἁμαρτήματα καὶ τ' ἀνουσιουργήματα τοῦ καθολικισμοῦ, καὶ οἱ συνηγοροῦντες τῇ Ῥωμάνᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐπιμαρτύρονται τὰς ἀρετάς, τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ εὐεργετήματα τοῦ χριστιανισμοῦ· ἀμφότεροι ἐπίσης πλάνῃ κατέχονται· ὁ χριστιανισμὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐννοεῖ, ὁ δὲ καθολικισμὸς εἶναι ὁ ἄσπονδος αὐτῆς πολέμιος· τοῦτο διαβεβαιοῖ αὐτὸς ὁ ἀναμάρτητος αὐτοῦ ἡγέτης· ἡ ἱστορία τῶν νόμων τῆς Ἐκκλησίας δείκνυσιν ἡμῖν ἐπίμονον πορείαν πρὸς μείζονα καθεκάστην τῶν δυνάμεων συγκέντρωσιν· ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἰσονόμου καὶ κεκραμένης τῶν πρώτων αἰώνων δημοκρατίας, ἵνα κατὰ τὸν ΙΘ′ αἰῶνα, διὰ τῆς

διακηρύξεως τοῦ ἀναμαρτήτου τοῦ πάπα, ἀπολήξῃ εἰς τὸν μᾶλλον ἀπόλυτον δεσποτισμὸν ὃν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν· κατ' ἀρχὰς δημοκρατουμένη δημοκρατία, ἐγένετο ἀριστοκρατική, ὅτε ηὔξησαν οἱ ἐπίσκοποι τὴν ἰσχύν των χωρὶς ν' ἀποβάλωσι τὴν αὐτονομίαν ἐναντίον τῶν παπῶν· ἔτι ἦτο μοναρχία συνταγματική, ἐνόσῳ αἱ σύνοδοι ἐξήσκουν τὴν ὑπερτάτην ἐξέτασιν· σήμερον δὲ τῷόντι ἐπιπλεῖ τὸ ἰδανικὸν τῆς θεοκρατίας καὶ τοῦ ἀπολυτισμοῦ· ἐὰν ἡ πολιτικὴ κοινωνία τείνῃ, καθὼς τὰ γεγονότα ἀποδεικνύουσι, νὰ ῥυθμίσῃ τὰ ἤθη αὐτῆς πρὸς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὀφείλει νὰ ὑποταχθῇ εἰς κυβέρνησιν ἀπολύτως δεσποτικήν, καὶ οὕτως ἀποφαίνονται οἱ ὀπαδοὶ τῆς Ῥωμάνας ἐκκλησίας: ὁ Βοσσουέτιος ἐν τῇ «Πολιτικῇ του ἀποσπασθείσῃ τῶν Ἱερῶν Γραφῶν», ὑποτυπῶν τὰς ὁμολογίας τῆς κυβερνήσεως ἥτις προσήκει καθολικῷ λαῷ, λέγει: «Ὁ Θεὸς κατέστησε τοὺς βασιλεῖς ὡς λειτουργοὺς αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτῶν δεσπόζει τῶν λαῶν.» — «Ἡ βασιλικὴ ἀρχή ἐστιν ἀνυπεύθυνος.» — «Ὁ ἄρχων οὐδενὶ ὀφείλει νὰ δώσῃ λόγον τῶν διαταγμάτων αὐτοῦ.» — «Ὀφείλομεν νὰ ὑπακούωμεν τοῖς ἄρχουσιν ὡς αὐτῇ τῇ δικαιοσύνῃ· εἰσὶ θεοί, καὶ οὕτως εἰπεῖν μετέχουσι τῆς θείας αὐτονομίας.» — «Τὸ ὑπήκοον δὲν δύναται ν' ἀντιτάξῃ τῇ βίᾳ τῶν ἀρχόντων εἰμὴ ταπεινὰς παραστάσεις, ἄνευ αὐθαδείας καὶ γογγυσμῶν.» — Οὕτω λογικῶς, ἐν καθολικῷ κράτει, ἡ κυβέρνησις δέον νὰ ᾖ ἀπόλυτος, πρῶτον διότι τοιαύτη εἶναι ἡ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις θεωρεῖται ὡς πρότυπον, ἔπειτα δὲ διότι, οἱ βασιλεῖς, ἀφοῦ ἔλαβον τὴν ἰσχὺν ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Πάπα, ἡ ἰσχὺς αὕτη οὔτε νὰ ὁρισθῇ, οὔτε νὰ ἐξετασθῇ δύναται.

Ἀπ' ἐναντίας ἡ Μεταρρύθμισις, οὖσα ἐπανάκαμψις πρὸς τὸν ἀρχαῖον χριστιανισμόν, πανταχοῦ προὐκάλεσε πνεῦμα ἐλευθερίας καὶ πρὸς τὸν ἀπολυτισμὸν ἀντίστασιν· ἔτεινε νὰ γεννήσῃ θεσμοὺς δημοκρατικοὺς καὶ συνταγματικούς· ὁ διαμαρτυρόμενος, διὰ τὰ τῆς θρησκείας δὲν ὁμολογεῖ εἰμὴ μίαν μόνην ἀρχὴν τῆς βίβλου· δὲν ὑποκύπτει ἐνώπιον τῆς ἐξουσίας ἑνὸς ἀνθρώπου, ὡς ὁ καθολικός, ἐξετάζει καὶ σκέπτεται καθ' ἑαυτόν· τῶν καλβινιστῶν καὶ τῶν πρεσβυτεριανῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπανορθωσάντων τὴν δημοκρατικὴν διοργάνωσιν, ὁ διαμαρτυρόμενος διὰ λογικῆς συνεπείας ἐν τῇ πολιτείᾳ μετήνεγκε ταὐτὰ στοιχεῖα καὶ τὰς αὐτὰς ἕξεις· ἡ κατηγορία τοῦ Λαμεναὶ πρὸς τὴν Μεταρρύθμισιν εἶναι πληρέστατα ἀληθής. «Ἀπηρνήθησαν τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ κοινωνίᾳ, ἀναγκαίως ἔμελλον αὐτὴν ν' ἀρνηθῶσιν ἐπίσης ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ νὰ θέσωσιν ἐν ἀμφοτέραις τὸν λόγον καὶ τὴν βούλησιν ἑκάστου ἀντὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τούτου, ἕκαστος ὢν αὐτόνομος, ἔπρεπε ν' ἀπολαύῃ πλήρους ἐλευθερίας, ἔπρεπε νὰ ᾖ ὁ κύριος, ὁ βασιλεύς, ὁ Θεὸς ἑαυτοῦ.» Ὁ Μοντεσκιὼ ὡσαύτως λέγει· «Ἡ καθολικὴ θρησκεία μᾶλλον προ-

ἀσχολοῦσι, δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀχθῆ εἰς φῶς· ἤδη ὅμως λάμπει ἐν πλήρει ἡμέρᾳ, καὶ μᾶλλον καὶ ἔτι μᾶλλον σαφῶς ἐμφαίνεται ἐν τοῖς συγχρόνοις γεγονόσιν.

Ἡ ἐνέργεια ἣν ἀσκεῖ ἡ θρησκεία ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τόσῳ βαθεῖα, ὥστε ἀείποτε παρορμᾶται πρὸς τὸ νὰ δώσῃ εἰς τὴν τῆς πολιτείας διοργάνωσιν τύπους τῇ θρησκευτικῇ διοργανώσει προσληφθέντας· πανταχοῦ ὅπου ὁ ἀνώτατος ἄρχων θεωρεῖται ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ, ἀδύνατον νὰ καταστῇ ἡ ἐλευθερία, ἐπειδὴ ἡ ἰσχὺς τοῦ λαλοῦντος καὶ δρῶντος ἐν ὀνόματι τῆς θεότητος εἶναι φύσει καὶ ἐξ ἀνάγκης ἀπόλυτος· τὰ ἐξ οὐρανοῦ παραγγέλματα δὲν συζητοῦνται· ἁπλοῖ θνητοὶ δὲν δύνανται ἄλλο ἢ νὰ ὑποκύψωσιν. Οὐδεμίαν γινώσκω ἐξαίρεσιν τούτου τοῦ κανόνος· ἐν ταῖς ἀρχαίαις βασιλείαις τῆς Ἀσίας καὶ ἐν ταῖς ἐνεστῶσιν ἀπολύτοις κράτεσιν, εἴτε μωαμεθανοῖς, εἴτε καθολικοῖς, ὧν οἱ βασιλεῖς διῴκουν ἐλέῳ Θεοῦ, οἱ λαοὶ ἦσαν ἐντελῶς ὑποδεδουλωμένοι· ὁ λαὸς ἦτον ἐλεύθερος ἐν Ἀθήναις, ἐν Ῥώμῃ, ἐπειδὴ οἱ ἄρχοντες ὑπὸ τῶν συνδημοτῶν αὐτῶν χειροτονούμενοι, δὲν ἐπηγγέλλοντο ὅτι ἀπεικάζουσι τὴν θεότητα· ἡ ἱερωσύνη δὲν ἦτον ἰδιαιτέρα τάξις, καὶ μικρὰν ἐξήσκει ἐπήρειαν ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Ὁ ἀπαρχῆς χριστιανισμὸς ἔπρεπε διαφερόντως νὰ ὑποθάλπῃ τὴν κατάστασιν ἐλευθέρων καὶ δημοκρατικῶν θεσμῶν· βεβαίως, διὰ τῶν ἀσκητικῶν ἀσχολιῶν ἀπέσπα τὸν ἄνθρωπον τῶν ἐπιγείων συμφερόντων, καὶ δὲν ὤθει αὐτὸν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων· οὐδὲν ἧττον, ἐπαίρων καὶ καθαίρων τὰ ἤθη, παρεῖχεν αὐτὸν ἱκανώτερον ἵνα τὰ ἑαυτοῦ καλῶς διοικῇ, καὶ ἵνα διατελῇ ἐλεύθερος· ἐν μέσῳ τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν τῶν πρώτων αἰώνων ἄκρα ἰσότης ἐπεκράτει, καὶ πᾶσα ἐξουσία ἐκ τοῦ λαοῦ ἀπέρρεεν, ὁ λόγος καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἦσαν οἱ μοχλοὶ τῆς διοικήσεως· αἱ ἀπαρχῆς χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἦσαν ἀσθενεῖς δημοκρατίαι δημοκρατούμεναι· διό, ὅτε οἱ πρεσβυτεριανοὶ κατὰ τὸν ΙϚʹ αἰῶνα ἐπανώρθωσαν τὴν παλαιὰν τῆς Ἐκκλησίας διοργάνωσιν, παρεσύρθησαν εἰς τὸ ν' ἀποκαταστήσωσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ δημοκρατικοὺς θεσμούς.

Οἱ ὑπερασπισταὶ καὶ οἱ ἐναντίοι τῆς Ῥωμάνας ἐκκλησίας, οἱ μὲν ἐξίσου καὶ οἱ δέ, συγχέουσι τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν καθολικισμόν· οἱ ἐχθροὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπονέμουσιν αὐτῷ τὰς ἀρχάς, τ' ἁμαρτήματα καὶ τ' ἀνουσιουργήματα τοῦ καθολικισμοῦ, καὶ οἱ συνηγοροῦντες τῇ Ῥωμάνᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐπιμαρτύρονται τὰς ἀρετάς, τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ εὐεργετήματα τοῦ χριστιανισμοῦ· ἀμφότεροι ἐπίσης πλάνῃ κατέχονται· ὁ χριστιανισμὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐννοεῖ, ὁ δὲ καθολικισμὸς εἶναι ὁ ἄσπονδος αὐτῆς πολέμιος· τοῦτο διαβεβαιοῖ αὐτὸς ὁ ἀναμάρτητος αὐτοῦ ἡγέτης· ἡ ἱστορία τῶν νόμων τῆς Ἐκκλησίας δείκνυσιν ἡμῖν ἐπίμονον πορείαν πρὸς μείζονα καθεκάστην τῶν δυνάμεων συγκέντρωσιν· ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἰσονόμου καὶ κεκραμένης τῶν πρώτων αἰώνων δημοκρατίας, ἵνα κατὰ τὸν ΙΘʹ αἰῶνα, διὰ τῆς

διακηρύξεως τοῦ ἀναμαρτήτου τοῦ πάπα, ἀπολήξῃ εἰς τὸν μᾶλλον ἀπόλυτον δεσποτισμὸν ὃν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν· κατ' ἀρχὰς δημοκρατουμένη δημοκρατία, ἐγένετο ἀριστοκρατική, ὅτε ηὔξησαν οἱ ἐπίσκοποι τὴν ἰσχύν των χωρὶς ν' ἀποβάλωσι τὴν αὐτονομίαν ἐναντίον τῶν παπῶν· ἔτι ἦτο μοναρχία συνταγματική, ἐνόσῳ αἱ σύνοδοι ἐξήσκουν τὴν ὑπερτάτην ἐξέτασιν· σήμερον δὲ τῳόντι ἐπιπλεῖ τὸ ἰδανικὸν τῆς θεοκρατίας καὶ τοῦ ἀπολυτισμοῦ· ἐὰν ἡ πολιτικὴ κοινωνία τείνῃ, καθὼς τὰ γεγονότα ἀποδεικνύουσι, νὰ ῥυθμίσῃ τὰ ἤθη αὐτῆς πρὸς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὀφείλει νὰ ὑποταχθῇ εἰς κυβέρνησιν ἀπολύτως δεσποτικήν, καὶ οὕτως ἀποφαίνονται οἱ ὀπαδοὶ τῆς Ῥωμάνας ἐκκλησίας: ὁ Βοσσουέτιος ἐν τῇ «Πολιτικῇ του ἀποσπασθείσῃ τῶν Ἱερῶν Γραφῶν»,ὑποτυπῶν τὰς ὁμολογίας τῆς κυβερνήσεως ἥτις προσήκει καθολικῷ λαῷ, λέγει: «Ὁ Θεὸς κατέστησε τοὺς βασιλεῖς ὡς λειτουργοὺς αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτῶν δεσπόζει τῶν λαῶν.» — «Ἡ βασιλικὴ ἀρχή ἐστιν ἀνυπεύθυνος.» — «Ὁ ἄρχων οὐδενὶ ὀφείλει νὰ δώσῃ λόγον τῶν διαταγμάτων αὐτοῦ.» — «Ὀφείλομεν νὰ ὑπακούωμεν τοῖς ἄρχουσιν ὡς αὐτῇ τῇ δικαιοσύνῃ· εἰσὶ θεοί, καὶ οὕτως εἰπεῖν μετέχουσι τῆς θείας αὐτονομίας.» — «Τὸ ὑπήκοον δὲν δύναται ν' ἀντιτάξῃ τῇ βίᾳ τῶν ἀρχόντων εἰμὴ ταπεινὰς παραστάσεις, ἄνευ αὐθαδείας καὶ γογγυσμῶν.» — Οὕτω λογικῶς, ἐν καθολικῷ κράτει, ἡ κυβέρνησις δέον νὰ ᾖ ἀπόλυτος, πρῶτον διότι τοιαύτη εἶναι ἡ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις θεωρεῖται ὡς πρότυπον, ἔπειτα δὲ διότι, οἱ βασιλεῖς, ἀφοῦ ἔλαβον τὴν ἰσχὺν ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Πάπα, ἡ ἰσχὺς αὕτη οὔτε νὰ ὁρισθῇ, οὔτε νὰ ἐξετασθῇ δύναται.

Ἀπ' ἐναντίας ἡ Μεταρρύθμισις, οὖσα ἐπανάκαμψις πρὸς τὸν ἀρχαῖον χριστιανισμόν, πανταχοῦ προὐκάλεσε πνεῦμα ἐλευθερίας καὶ πρὸς τὸν ἀπολυτισμὸν ἀντίστασιν· ἔτεινε νὰ γεννήσῃ θεσμοὺς δημοκρατικοὺς καὶ συνταγματικούς· ὁ διαμαρτυρόμενος, διὰ τὰ τῆς θρησκείας δὲν ὁμολογεῖ εἰμὴ μίαν μόνην ἀρχὴν τῆς βίβλου· δὲν ὑποκύπτει ἐνώπιον τῆς ἐξουσίας ἑνὸς ἀνθρώπου, ὡς ὁ καθολικός, ἐξετάζει καὶ σκέπτεται καθ' ἑαυτόν· τῶν καλβινιστῶν καὶ τῶν πρεσβυτεριανῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπανορθωσάντων τὴν δημοκρατικὴν διοργάνωσιν, ὁ διαμαρτυρόμενος διὰ λογικῆς συνεπείας ἐν τῇ πολιτείᾳ μετήνεγκε ταὐτὰ στοιχεῖα καὶ τὰς αὐτὰς ἕξεις· ἡ κατηγορία τοῦ Λαμεναὶ πρὸς τὴν Μεταρρύθμισιν εἶναι πληρέστατα ἀληθής. «Ἀπηρνήθησαν τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ κοινωνίᾳ, ἀναγκαίως ἔμελλον αὐτὴν ν' ἀρνηθῶσιν ἐπίσης ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ νὰ θέσωσιν ἐν ἀμφοτέραις τὸν λόγον καὶ τὴν βούλησιν ἑκάστου ἀντὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τούτου, ἕκαστος ὢν αὐτόνομος, ἔπρεπε ν' ἀπολαύῃ πλήρους ἐλευθερίας, ἔπρεπε νὰ ᾖ ὁ κύριος, ὁ βασιλεύς, ὁ Θεὸς ἑαυτοῦ.» Ὁ Μοντεσκιὼ ὡσαύτως λέγει· «Ἡ καθολικὴ θρησκεία μᾶλλον προ-

σήκει τῇ μοναρχουμένῃ πολιτείᾳ, ἡ δὲ διαμαρτυρομένη κάλλιον στέργει τὴν δημοκρατίαν.»

Ὁ Λούθηρος, ὁ Καλβῖνος δὲν κηρύττουσι τὴν ἀντίστασιν πρὸς τὴν τυραννίαν· μᾶλλον μέμφονται αὐτήν, καὶ τὴν πειθαρχίαν ἐγκωμιάζουσιν, οὔτε τὴν τελείαν τῆς συνειδήσεως ἐλευθερίαν παραδέχονται· οὐχ ἧττον, ἀκόντων αὐτῶν, τὸ στοιχεῖον τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ τὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ λογικώτατα ἐκ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἀπορρέει.᾽Αναντιρρήτως, τοιοῦτοι πανταχοῦ ἀπέβησαν οἱ φυσικοὶ αὐτῆς καρποί· οἱ διαμαρτυρόμενοι συγγραφεῖς ἐξαιτοῦσι τὰ τοῦ λαοῦ δίκαια, καὶ ὅπου οἱ διαμαρτυρόμενοι ὑπερισχύουσιν, ἐλευθέρους ἐγκαθιδρύουσι θεσμούς· οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν οὐδόλως ἠπατήθησαν, καὶ ὡς κακὸν ἐνέδειξαν τὴν συνάφειαν ταύτην τῆς Μεταρρυθμίσεως μετὰ τῆς ἐλευθερίας.

«Οἱ διαμαρτυρόμενοι, λέγει Ἑνετὸς ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα πρεσβευτής,κηρύττουσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔχει ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ὑπηκόων του.»—«Οὕτω, προσθέτει, βαδίζουσι πρὸς πολίτευμα ὅμοιον τῷ ἐν Ἑλβετίᾳ ὑπάρχοντι, καὶ πρὸς τὴν κατάλυσιν τῶν μοναρχικῶν τοῦ βασιλείου νόμων».—«Οἱ λειτουργοί, γράφει ὁ Montluc, ἐκήρυττον ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν οὐδεμίαν ἄλλην ἐξουσίαν ἢ τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἑκουσίως χαριζομένην· ἄλλοι δὲ πάλιν ἐκήρυττον ὅτι οἱ εὐγενεῖς δὲν ἦσαν ἀνώτεροι αὐτῶν». Τοῦτο ἀληθῶς εἶναι τὸ ἐλευθέριον καὶ ἰσόνομον πνεῦμα τοῦ καλβινισμοῦ. Ὁ Tavannes συχνὰ ἐπανέρχεται ἐπὶ τῆς δημοκρατικῆς τάσεως τῶν διαμαρτυρομένων. «Εἰσί, λέγει, δημοκρατίαι ἐν μοναρχίαις, ἔχουσαι περιουσίαν, στρατόν, καὶ κεχωρισμένον ταμεῖον, καὶ θέλουσαι νὰ καταστήσωσι δημοτικὴν καὶ δημοκρατικὴν κυβέρνησιν.»— «Ὁ μέγας νομοδιδάσκαλος Dumoulin κατήγγειλε τοὺς λειτουργοὺς τῷ Παρλαμέντῳ, λέγων ὅτι διανοοῦνται νὰ καταστήσωσιν ἐν Γαλλίᾳ δημοτικὸν πολίτευμα, καὶ νὰ συστήσωσι δημοκρατίαν ὡς τὴν τῆς Γενεύης, ἐξ ἧς ἐδίωξαν τὸν κόμητα καὶ τὸν ἐπίσκοπον, καὶ ὅτι ἐπίσης σπουδάζουσι τὰ πρωτοτόκια ν' ἀκυρώσωσι, θέλοντες νὰ ἐξισώσωσι τοὺς ἀγενεῖς πρὸς τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς δευτεροτόκους πρὸς τοὺς πρωτοτόκους, ὡς ὄντας πάντας τέκνα τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἴσους ἐνώπιον τοῦ θείου καὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου.»—Αὗται προδήλως εἰσὶν αἱ ἰδέαι τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 89, καὶ ἂν ἡ Γαλλία εἶχε παραδεχθῆ τὴν Μεταρρύθμισιν κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα, ἤθελεν ἔκτοτε ἀπολαύει βεβαίως τῆς ἐλευθερίας, καὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως, ἃς καὶ ἤθελε διατηρήσει. Κατὰ τὸ 1622 ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΖ', γράφει τῷ τῆς Γαλλίας βασιλεῖ ἵνα τὸν παροτρύνῃ εἰς τὸ νὰ ποιήσῃ ἐκποδὼν τὴν Γενεύην, κέντρον τοῦ καλβινισμοῦ καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος.᾽Εν Γαλλίᾳ, μετὰ τὸν θάνατον Ἑρρίκου τοῦ Δ', ὁ δοὺξ de Rohan, καλβινιστὴς ὢν ἐζήτησε νὰ συστήσῃ «δημοκρατίαν», λέγων ὅτι ὁ καιρὸς τῶν βασιλέων παρῆλθε.

Κατηγορήθησαν οἱ διαμαρτυρόμενοι εὐγενεῖς ὅτι ἐσκόπουν νὰ χωρίσωσι τὴν Γαλλίαν εἰς μικρὰ δημοκρατούμενα κράτη, ὡς ἐν Ἑλβετίᾳ, καὶ ἐν ἐπαίνῳ ἐτέθη τοῖς στασιώταις (Ligueurs), ὅτι διεφύλαξαν τὴν ἑνότητα τῆς Γαλλίας· ὅ,τι ἀληθῶς ἐζήτουν οἱ διαμαρτυρόμενοι ἦτον ἡ τοπικὴ αὐτονομία, ἡ ἀποκέντρωσις καὶ ὁμοσπονδιακὸν πολίτευμα, ἀναγνωρίζον τὰς ἐλευθερίας τῶν τε δήμων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν· αὐτὸ τοῦτο σήμερον εἰς μάτην ζητεῖ ἡ Γαλλία ν' ἀποκαταστήσῃ, καὶ πάντοτε τὸ καθολικὸν πάθος τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς ἑνότητος, ὅπερ ἐπήνεγκε τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπανάγει τὸν δεσποτισμόν.

Ὁ Καλβῖνος θέλει «ὁ λειτουργὸς τοῦ Εὐαγγελίου νὰ ᾖ ἐκλελεγμένος τῇ συναινέσει καὶ τῇ εὐφημίᾳ τοῦ λαοῦ, τῶν πρεσβυτέρων προϊσταμένων τῆς ἀρχαιρεσίας.»—Τὸ σύστημα τοῦτο οἱ καλβινισταὶ ἐπεθύμουν νὰ εἰσάξωσιν ἐν Γαλλίᾳ. — Κατὰ τὸ 1620 λέγει ὁ Tavannes, ἡ πολιτεία αὐτῶν ἦτον ὄντως δημοτική, τῶν δημάρχων τῶν πόλεων καὶ τῶν λειτουργῶν ἐχόντων ὅλην τὴν ἐξουσίαν, ἧς προσχήματι μόνῳ μεταδίδουσι μέρος εἰς τοὺς εὐγενεῖς τοῦ ἑαυτῶν θρησκεύματος· ὥστε ἐὰν τοὺς σκοποὺς των ἐκτελέσωσιν, ἡ τῆς Γαλλίας κατάστασις ἤθελεν ἀλλάξει, ὡς ἡ τῆς Ἑλβετίας, πρὸς ζημίαν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν εὐγενῶν».

Ἅμα ὡς ἡ Μεταρρύθμισις ἔθετο τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἀγροτῶν, ἀπήτησαν οὗτοι τὴν καθαίρεσιν τῆς δουλείας καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν δικαίων ἐν ὀνόματι «τῆς χριστιανικῆς ἐλευθερίας»· ἡ Μεταρρύθμισις πανταχοῦ ἐνέπνευσε σφοδρὰς ἀπαιτήσεις τῶν φυσικῶν δικαίων, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἰσονομίαν, τὴν ἀνεξιθρησκείαν, τὴν τοῦ λαοῦ κυριαρχίαν· ταῦτα πάντα εἰσὶν ἐγγεγραμμένα ἐν ποικίλοις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συγγράμμασιν.[1]

Αὗται αἱ ἰδέαι, κρηπὶς τῶν καινῶν ἀρχῶν, ἀείποτε δεινοὺς ὑπερασπιστὰς εὗρον ἐν τῷ προτεσταντισμῷ· ὁ ἱερεὺς Jurieu συνηγόρησεν ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τοῦ Βουσσουετίου ἐν συζητήσει τοῖς πᾶσι γνωστῇ· ὁ δὲ Locke ἐξέθεσεν αὐτὰς ἐπιστημονικῶς· ἐξ αὐτοῦ ὁ Μοντεσκιώ, ὁ Βολταῖρος, καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος πολιτικοὶ συγγραφεῖς παρέλαβον αὐτάς, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐγεννήθη ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις· ἀλλὰ πολλῷ πρότερον εἶχον ἐφαρμοσθῇ μετὰ διαρκοῦς ἐπιτυχίας ἐν ταῖς διαμαρτυρομέναις πολιτείαις, πρῶτον ἐν Ὁλλανδίᾳ, εἶτα δ' ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἰδίως ἐν Ἀμερικῇ.

Ἡ περιβόητος τῆς 16ης Ἰουλίου 1581 προκήρυξις, δι' ἧς ἡ ἐθνικὴ τῶν Κάτω Χωρῶν σύνοδος ἀνακηρύττει ἔκπτωτον τὸν βασιλέα τῆς Ἱσπανίας, σαφῶς ἀναδείκνυσι τὴν τοῦ λαοῦ κυριαρχίαν· ἵνα ἐκθρονίσωσι βασιλέα, ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε νὰ ἐκφέρωσι τὴν ἀρχὴν ταύτην· «Οἱ ὑπήκοοι δὲν ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄρχοντα, ἵνα τῷ ὑπακούωσι καθ' ὅτι βού-

[1] Ἴδε Mémoires de l' Etat de France sous Charles IX, t. III, καὶ Laurent, Revol. française, t. I.

λεται νὰ προστάττῃ, ἀλλὰ μᾶλλον ὁ ἄρχων διὰ τοὺς ὑπηκόους, ὧν ἄνευ δὲν δύναται νὰ ἄρχῃ, ἵνα κυβερνᾷ αὐτοὺς κατὰ τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ δίκαιον». Ἡ προκήρυξις ἐπιλέγει ὅτι οἱ πολῖται ἠναγκάσθησαν, ὅπως ἀποφύγωσι τὴν τυραννίαν τοῦ βασιλέως, νὰ ἐπαναστατήσωσι· — «Τοῦτο μόνον τὸ μέσον τοῖς ἀπομένει ἵνα διατηρήσωσι καὶ ὑπερασπίσωσι τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ἐλευθερίαν, τὴν τῶν συζύγων, τῶν τέκνων καὶ τῶν ἀπογόνων των, ὑπὲρ ὧν κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους ὀφείλουσι νὰ θυσιάσωσι καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν». Ἡ τῆς Ἀγγλίας ἐπανάστασις κατὰ τὸ 1648 ἐγένετο ἐν ὀνόματι τῶν αὐτῶν ἀρχῶν· ὁ Μίλτων καὶ οἱ λοιποὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δημοκράται ὑπερήσπισαν αὐτὰς μετὰ θαυμασίας ἀνδρείας πνεύματος καὶ χαρακτῆρος.

Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις δὲν ἐξεῦρεν ὅ,τι ὀνομάζεται αἱ ἀρχαὶ τοῦ 89· συνήργησε μόνον νὰ τὰς διαδώσῃ ἐν τῇ Εὐρώπῃ, καὶ δυστυχῶς ἐν τῇ Γαλλίᾳ οὐδέποτε ἐσεβάσθησαν αὐτάς, οὐδὲ τὴν ἱερωτέραν πασῶν, τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως· οἱ Καθαρισταὶ καὶ οἱ Κουάκεροι διεκήρυξαν καὶ ἐφήρμοσαν αὐτὰς πρὸ 200 ἐτῶν ἐν τῇ Ἀμερικῇ· ἐκεῖθεν δὲ καὶ ἐξ Ἀγγλίας ἡ Εὐρώπη, πρὸς τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἔλαβε νύξιν αὐτῶν.

Ἤδη ἀπὸ το 1620, τὸ σύνταγμα τῆς Βιργινίας ἵδρυσε τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, τὰ δικαστήρια τῶν ὁρκωτῶν, καὶ τὴν ἀρχὴν ὅτι οἱ φόροι δέον νὰ ψηφίζωνται ὑπὸ τῶν ἀποτεινόντων αὐτούς. — Ἐξ ἀρχῆς ἡ ἐπαρχία τῆς Μασσαχουσέτης κατέστησε τὴν ἀναγκαστικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὸν τέλειον χωρισμὸν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς πολιτείας· αἱ αἱρέσεις διατελοῦσιν ὑπὸ τὸν κοινὸν νόμον, αὗται μόναι ἐκλέγουσαι τοὺς λειτουργούς των· ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ δημοκρατία ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἐπίσης ἐντελὴς ὡς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν· οἱ δικασταὶ αὐτοὶ κατ' ἔτος εἰσὶν ἐκλελεγμένοι ὑπὸ τῶν δημοτῶν· ἀλλὰ γεγονὸς πλείστου λόγου ἄξιον συνέβη κατὰ τὸ 1633· εἷς ἀνὴρ ἐφάνη τότε ἀπαιτῶν οὐχὶ μόνον τὴν ἀνεξιθρησκείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τελείαν τῶν θρησκευμάτων ἰσότητα ἐνώπιον τῆς πολιτείας, καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης ἱδρύει ἐπαρχίαν· οὗτος δὲ εἶναι ὁ Roger Williams, ὄνομα ὀλίγον γνωστὸν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἠπείρῳ, πλὴν ἄξιον ν' ἀναγραφῇ μεταξὺ τῶν τῶν μεγάλων τῆς ἀνθρωπότητος εὐεργετῶν. Αὐτὸς πρῶτος ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, τῷ πρὸ τετρακισχιλίων ἐτῶν καθημαγμένῳ ὑπὸ τῆς μισαλλοδοξίας, πρὶν ἔτι ἢ ὁ Καρτέσιος συστήσῃ τὴν ἐλευθέραν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἔρευναν, καθιεροῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως ὡς πολιτικὸν δίκαιον. — «Ὁ διωγμὸς ἐν ζητήματι τῆς συνειδήσεως, συχνάκις ἔλεγε, εἶναι προφανῶς καὶ οἰκτρῶς ἐναντίος τῇ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ». — «Ὁ κυβερνῶν τὸ πολιτικὸν σκάφος δύναται ἐπ' αὐτοῦ νὰ διαφυλάξῃ τὴν τάξιν καὶ νὰ τὸ ὁδηγήσῃ εἰς τὸν λιμένα, καίτοι σύμπαντος τοῦ πληρώματος μὴ ἀναγκαζομένου νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν λειτουργίαν». — Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία δὲν ἄρχει ἢ μόνον τῶν σωμάτων καὶ τῶν κτημάτων τοῦ ἀνθρώπου· δὲν δύναται νὰ παρεμβαίνῃ εἰς

τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, ἔστω καὶ ὅπως ἐμποδίσῃ Ἐκκλησίαν τινὰ ν' ἀποστατήσῃ ἢ νὰ γένηται αἱρετική.» — «Ἀφαιρεῖν τὸν τῆς τυραννίας ζυγὸν ἀπὸ τῶν ψυχῶν, οὐχὶ μόνον ἐστὶ δικαία πρὸς τοὺς ὑποδεδουλωμένους λαοὺς πρᾶξις, ἀλλὰ προσέτι ἡ ἵδρυσις τῆς δημοσίας ἐλευθερίας καὶ τάξεως ἐπὶ τοῦ συμφέροντος τῆς συνειδήσεως πάντων.» — Πρέπει ν' ἀναγνώσῃ τις ἐν τῇ θαυμαστῇ ἱστορίᾳ τοῦ Bancroft, πῶς ὁ Roger Williams ἐθεμελίωσε τὴν πόλιν Providence καὶ τὴν ἐπαρχίαν Rhodehland ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν, τότε παρ' ἁπάσης τῆς Εὐρώπης ἀποκηρυττομένων, ἐξαιρέσει τῶν διαμαρτυρομένων Κάτω Χωρῶν. Ὅτε τῷ 1641 εἰσήχθη σύνταγμα ἐν τῇ ῥηθείσῃ ἐπαρχίᾳ, ἅπαντες οἱ πολῖται προσεκλήθησαν νὰ ψηφίσωσιν· αὐτοὶ οἱ ἱδρυταὶ ὠνόμασαν αὐτὴν δημοκρατίαν, καὶ τῳόντι ἦτο τοιαύτη καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, καὶ ὁποίαν τὴν ἐνόει ὁ Ῥουσσῶ, αὐτὸς ἀπ' εὐθείας ἐκυβερνᾶτο ὁ λαός· πάντες οἱ πολῖται, ἄνευ διακρίσεως δόγματος, ἦσαν ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου, καὶ ἔδει πᾶς νόμος νὰ ᾖ ἐπικεκυρωμένος ἐν ταῖς δημοτικαῖς συνόδοις· ὥστε ἦτον ἡ καθαρωτάτη αὐτοδιοίκησις, ἐξ ὅσων εἶδόν ποτε αἱ ἀνθρώπιναι κοινωνίαι. Καὶ ἤδη ἐπέκεινα τῶν δύω αἰώνων διαμένει ἄνευ ταραχῶν, ἄνευ ἐπαναστάσεων.

Οἱ Κουάκεροι ἐν τῇ Pensylvania καὶ New-Jersey παρομοίας ἔδωκαν ἀρχὰς ὡς βάσεις τῆς πολιτείας· ἡ ἐξουσία κεῖται ἐν τῷ λαῷ, «We put the power in the people»· αὕτη ἡ βάσις τοῦ τῆς New-Jersey συντάγματος· ἰδοὺ δὲ αἱ κυριώταται διατάξεις· «Οὐδείς, ἢ οὐδεμία ὁμὰς ἀνθρώπων ἰσχὺν ἔχει ἐπὶ τῆς συνειδήσεως· οὐδεὶς ἐν οὐδενὶ χρόνῳ, δι' οὐδενὸς τρόπου, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θέλει διωχθῇ ἢ ζημιωθῇ παρ' οἱουδήποτε, ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ δοξασιῶν· ἡ γενικὴ σύνοδος ἐκλεχθήσεται μυστικῇ ψηφοφορίᾳ· πᾶς τις δύναται νὰ ἐκλέγῃ καὶ νὰ ἐκλέγηται· οἱ ἐκλογεῖς δώσουσι τοῖς ἀντιπροσώποις αὐτῶν ὑποχρεωτικὰς ἐντολάς· ἐὰν ὁ ἀντιπρόσωπος δὲν ἐκπληροῖ καλῶς τὰ ἐντεταλμένα, δύναται νὰ καταδιωχθῇ. Δέκα ἐπιμεληταί, ὑπὸ τῆς βουλῆς ἐκλελεγμένοι, ἐξασκοῦσι τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν· οἱ δικασταὶ καὶ οἱ κλητῆρες ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλέγονται ἐπὶ δύω ἔτη· οἱ δικασταὶ προεδρεύουσι τῶν ὁρκωτῶν, ἀλλ' ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑπὸ τῶν δώδεκα πολιτῶν, τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ τὸ δικαστήριον· οὐδεὶς φυλακίζεται ἕνεκα χρεῶν· τὰ ὀρφανὰ ἀνατρέφονται δαπάναις τοῦ κράτους· ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι δημοσία ὑπηρεσία ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου ἀποτιομένη». — Σχεδὸν τὰς αὐτὰς ἀρχὰς ἔχουσι τὰ συντάγματα τῆς Pensylvania καὶ Connecticut· — αὗται αἱ ἰδέαι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι κύριος ἑαυτοῦ, ὅτι εἶναι ἐλεύθερος, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ τῷ ζητήσῃ ὑπηρεσίαν ἢ φόρον ἄνευ τῆς ῥητῆς αὐτοῦ συναινέσεως, ὅτι ἡ κυβέρνησις, ἡ δικαιοσύνη, πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ ἐκ τοῦ λαοῦ ἐκπορεύονται, τὸ σύνολον τῶν ἀξιωμάτων τούτων, ἅπερ αἱ νέαι κοινωνίαι προσπαθοῦσι νὰ ἐφαρμόσωσιν, ἀναντιρρήτως προέρχεται ἐκ τῆς γερμανι-

κῆς παραδόσεως, πρὸς τούτοις δ' εὑρίσκεται κατ' ἀρχὴν ἐν ταῖς πλείσταις φυλαῖς πρὸ τῆς αὐξήσεως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας· οὐδὲν ἧττον ὅμως, ἐὰν αἱ ἀρχαὶ αὗται, αἱ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καταπνιγεῖσαι ὑπὸ τοῦ φεουδαλισμοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ὑπὸ τῆς βασιλείας, συγκεντρωθείσης καὶ ἀπολύτου γενομένης, ἀνέλαβον ζωὴν ἐν Ἑλβετίᾳ, Ὁλλανδίᾳ καὶ Ἀμερικῇ, τοῦτο εἰς τὸ δημοκρατικὸν τῆς Μεταρρυθμίσεως πνεῦμα ὀφείλεται, καὶ μόνον ἐν τοῖς διαμαρτυρομένοις ἔθνεσι διετηρήθησαν, καὶ ἐξησφάλισαν τοῖς λαοῖς τούτοις τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐημερίαν· ἐὰν ἡ Γαλλία δὲν εἶχε καταδιώξει, σφάξει ἢ φυγαδεύσει τὰ τέκνα της, ἅτινα ἀπεδέξαντο τὴν Μεταρρύθμισιν, βεβαίως ἤθελε δυνηθῇ ν' ἀναπτύξῃ τὰ σπέρματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως, ἔτι διατηρηθέντα ἐν ταῖς ἐπαρχιακαῖς συνόδοις· εἶναι ἀλήθεια πάνυ καλῶς ἀποδεδειγμένη ἔν τινι πονήματι τοῦ Gustave Garrison, πρὸ ἱκανῶν ἤδη ἐτῶν γεγραμμένῳ, καὶ αἱ μελέται καὶ τὰ σύγχρονα συμβάντα καθ' ἑκάστην φέρουσι νέας ἀποδείξεις πρὸς ἐπιβεβαίωσιν. Ἐν ταῖς συνόδοις τῆς Rochelle καὶ Grenoble, ἐν τῇ γενικῇ τῆς Orléans συνελεύσει, τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα, ὡς καὶ τὸ συνταγματικὸν, φαίνονται ἐπίσης ἰσχυρὰ ὡς ἐν τῷ Ἀγγλικῷ Παρλαμέντῳ, καὶ ἀκούεται ἡ γλυφυρὰ καὶ ὑγιὴς γλῶσσα τοῦ Καλβίνου, ἡ τόσον καλῶς πεπλασμένη, ὅπως πραγματεύηται περὶ τῶν μεγάλων τῆς θρησκείας καὶ τῆς πολιτικῆς συμφερόντων· — «Θὰ εὕρωμεν τρόπον νὰ ὑπερασπίσωμεν κατὰ τοῦ βασιλέως τὰς ἡμετέρας ἀβασιλεύτους πόλεις», ἔλεγον οἱ διαμαρτυρόμενοι· καὶ ἀνενδοιάστως, ἐὰν εἶχον ἐπικρατήσει, ἤθελον ἱδρύσει συνταγματικὴν βασιλείαν ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, ἢ ὁμόσπονδον δημοκρατίαν ὡς ἐν ταῖς Κάτω, χώραις. Οἱ Γάλλοι εὐπατρίδαι, ἐὰν εἶχον διαφυλάξει τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐννόμου ἀντιπολιτεύσεως τὸ ἐκ τῆς Μεταρρυθμίσεως προσληφθὲν ἤθελον θέσει ὅρια τῇ βασιλικῇ ἐξουσίᾳ, καὶ ἡ Γαλλία ἤθελεν ἀποφύγει τὸν ἀσιατικὸν δεσποτισμὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὅστις συνέτριψε καὶ ἐξηχρείωσε τοὺς χαρακτῆρας. — Φραγκῖσκος ὁ Α', δοὺς τὸ σημεῖον τοῦ διωγμοῦ τῶν διαμαρτυρομένων, καὶ Ἐρρίκος ὁ Δ', ἀποταξάμενος τῷ προτεσταντισμῷ, παρέβησαν τὸ ἀληθινὸν τῆς Γαλλίας συμφέρον, ὡς ἔπραξαν καὶ οἱ εὐπατρίδαι. Τὸ λόγιον «Paris vaut bien une messe», ἐν ᾧ οἱ πλεῖστοι τῶν Γάλλων συγγραφέων διορῶσιν ἔλεγχον νοῦ πρακτικοῦ, εἶναι δεῖγμα ἀποτροπαίου κυνισμοῦ. — Τὸ νὰ γίνῃ τις μίσθαρνος, ν' ἀπαρνηθῇ τὴν θρησκείαν του δι' ὑλικὸν ὄφελος, φανερῶς εἶναι πρᾶξις ἣν πᾶς τις ὀφείλει νὰ στιγματίσῃ. Ἡ Γαλλία σήμερον ὑποφέρει τὴν τιμωρίαν τούτου, ὡς καὶ ὑπομένει εἰσέτι τὰς ὀλεθρίας συνεπείας τῆς σφαγῆς τῆς τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου νυκτός, καὶ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ ἐν Nantes διατάγματος, τῶν δύω τούτων μεγάλων τολμημάτων κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως.

Ὅ,τι πρὸ πάντων ἐν Γαλλίᾳ λείπει εἶναι τόδε· ἄνδρες, οἵτινες, χωρὶς

ν' ἀποποιηθῶσι τὴν παράδοσιν, νὰ παραδέχωνται ὅμως καὶ τὰς νέας ἰδέας· οἱ δημοκρατικοὶ ἐν γένει φαίνονται ἐναντίοι ἢ ἀδιάφοροι πρὸς πᾶν δόγμα· καὶ ὡς εἰς τοὺς προγόνους αὐτῶν,εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐκλείπει αὐτοῖς ἡ βάσις, ἐφ' ἧς νὰ θεμελιώσωσι στερεὸν οἰκοδόμημα. Οἱ συνήγοροι τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν ζητοῦσι ν' ἀναζωπυρήσωσι τὸ παλαιὸν πολίτευμα,καὶ ἐμποδίζουσι πᾶσαν μεταρρύθμισιν· νῦν ἡ Γαλλία ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἱδρύσῃ θεσμοὺς ἐλευθέρους· ἀλλ' ἆρά γε οἱ μοναρχικοὶ δὲν θ' ἀνοίξωσι τὸν δρόμον ἵνα ἐπανέλθῃ εἷς Ναπολέων, διὰ τῆς τυφλῆς αὐτῶν ἐπιμονῆς, ἐμβάλλοντες τὴν χώραν εἰς ἀναρχίαν; Ἐπὶ Λουδοβίκου Φιλίππου, κατὰ τὸ 1850, καὶ σήμερον ἔτι, οἱ συντηρητικοὶ τὴν πατρίδα των καταστρέφουσιν ἐμμένοντες πιστοὶ εἰς ἀπηρχαιωμένους τύπους· ἡ δημοκρατία σήμερον εἶναι ἡ μόνη ἐφικτὴ ἐν Γαλλίᾳ κυβέρνησις,καὶ αὐτοὶ οἱ δημοκράται ἴσως ἐμποδίσωσι νὰ ἐμπεδωθῇ, διότι ὁ καθολικισμὸς ἐβάπτισεν αὐτοὺς εἰς τὸ πνεῦμα τῆς μισαλλοδοξίας καὶ τοῦ ἀπολυτισμοῦ· ἡ Γαλλία δυσκόλως θὰ διαφύγῃ νέαν παλινόρθωσιν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας, ἂν πρῶτον δὲν ἀπαλλαγῇ τῶν καθολικῶν παραδόσεων· ἡ Ῥωμάνα θρησκεία κακῶς προδιέθεσε τοὺς Γάλλους ὅπως ζήσωσιν ἐλεύθεροι, ὅπως ἀλλήλους ἀνέχωνται, ὅπως αὐτοδιοικῶνται.

Παρὰ τοῖς καθολικοῖς λαοῖς, ἡ ἐπιείκεια ἐνίοτε ὑπάρχει ἐν τοῖς νόμοις, πώποτε ὅμως ἐν τοῖς ἤθεσιν. Οὐαὶ ἐκείνῳ ὅστις,ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως ἐρειδόμενος,ἀποφασίσει νὰ ὑπακούσῃ ταῖς ὑπαγορεύσεσι τοῦ ἑαυτοῦ συνειδότος· κατάπτυστος γίνεται τοῖς οἰκείοις καὶ τοῖς ἀδιαφόροις, πολλῷ μᾶλλον ἢ τοῖς γνησίοις εὐλαβέσιν. Οἱ ἄπιστοι ἐπιτηδειότερον θεωροῦσι νὰ καταγελῶσι τοῦ ἱερέως, ἢ νὰ διαβάλλωσιν αὐτόν,εἶτα δὲ νὰ κύπτωσιν ἐνώπιόν του ἐν πάσαις ταῖς σπουδαίαις τοῦ βίου περιστάσεσιν. Ὑπείκοντες τῷ ζυγῷ τῆς ὀρθοδοξίας, ἣν ἐμπαίζουσι,καίτοι ὑφιστάμενοι αὐτήν, ἄλλοις, τοῖς εὑρίσκουσιν αὐτὸν λίαν βαρύν, δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ τολμῶσι φανερῶς τὸ ν' ἀπαλλαγῶσιν αὐτοῦ· διὰ τῆς ἐκφοβίσεως καὶ τῆς εἰρωνείας ἐπιβάλλεται ἡ ταὐτότης, καὶ ἡ ἐλευθερία καθίσταται κενὸς τύπος.

Πάντα τὰ καθ' ἡμᾶς ἔθνη προσπαθοῦσι νὰ συστήσωσι τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν καὶ συνταγματικὸν πολίτευμα· τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἐν Ἀγγλίᾳ ἀναπτυχθέν, καὶ ἐπὶ τοῦ χώρου τῶν παλαιῶν Γερμανικῶν θεσμοθεσιῶν γονιμοποιηθὲν ὑπὸ τοῦ προτεσταντισμοῦ, φαίνεται μὴ δυνάμενον νὰ ἐμφυτευθῇ διαρκῶς ἐν ταῖς χώραις· καὶ τοῦτο διότι ὁ ἄρχων τῆς πολιτείας, εἴτε βασιλεύς, εἴτε πρόεδρος, δὲν δύναται νὰ ᾖ ἀληθὴς συνταγματικὸς ἄρχων, ἐὰν ᾖ θρῆσκος, καὶ ἐξομολογῆται ὡς εὐπειθὴς μετανοῶν, κυβερνᾶται δὲ ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ του, ὑπακούοντος τῷ Πάπᾳ. Διὰ τοῦ μέσου τῆς ἐξομολογήσεως λοιπὸν ὁ πάπας ἀποκαθίσταται ἀληθὴς παντοκράτωρ ἐὰν μὴ ὦσιν οἱ Ἰησουῖται, οἱ τὸν πάπαν ἰθύνοντες. Αἱ προνομίαι ἃς πα-

ραχωρεῖ τὸ σύνταγμα τῷ παρακατέχοντι τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, οὕτω τότε ἐνεργοῦνται παρὰ ξένης δυνάμεως καὶ πρὸς βλάβην τοῦ κράτους. Ἀφθονοῦσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὰ παραδείγματα· λίαν εὐπειθεῖς ταῖς τῶν ἑαυτῶν πνευματικῶν ἀπαιτήσεσιν, ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ′ ἀνακαλεῖ τὸ ἐν Nantes διάταγμα, ὁ Ἰάκωβος Β′ τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ Κάρολος Ι′ τῆς Γαλλίας ἀποβάλλουσι τὸν θρόνον των, ὁ δὲ Λουδοβῖκος ΙϚ′ τήν τε μοναρχίαν καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ· ὁ Φερδινάνδος καὶ ὁ Λεοπόλδος, οἱ Αὐστριακοί, καταφθείρουσι τὰς ἑαυτῶν χώρας διὰ φρικωδεστάτων διωγμῶν, ὁ Αὔγουστος καὶ ὁ Σιγισμοῦνδος τῆς Πολωνίας παρασκευάζουσι τὸν διαμελισμὸν τοῦ ἀτυχοῦς τούτου κράτους, εἰσαγαγόντες εἰς αὐτὸ τοὺς Ἰησουΐτας καὶ τὴν μισαλλοδοξίαν. Μετὰ θρήσκου καὶ καλῶς ἐξωμολογημένου ἡγεμόνος τὸ σύνταγμα καθίσταται πλάσμα ἁπλοῦν ἢ φενακισμός· ὑποτάσσει τὸ ἔθνος τοῖς θελήμασιν ἀγνώστου ἱερέως, ὀργάνου τῶν σκοπῶν τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας, ἢ ἄγει αὐτὸ πρὸς ἀνταρσίαν, ἐὰν ἀρνῆται ὁ τόπος νὰ ὑποστῇ τοιοῦτον ταπεινὸν ζυγόν· ἐν τῇ Αὐστρίᾳ, ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος Ἰωσὴφ ἔμεινε συνταγματικός, διότι κατώρθωσε ν' ἀντιστῇ τῷ πνευματικῷ του· ἐν διαμαρτυρομένῃ χώρᾳ, τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα φυσικῶς ἀναπτύσσεται, ὃν ἐπὶ τοῦ πατρίου ἐδάφους, ἐνῷ ἐν καθολικῇ χώρᾳ, ὂν αἱρετικῆς εἰσαγωγῆς, ὑποσκάπτεται ὑπὸ τοῦ κλήρου, ἐκτὸς μόνον ἐὰν συμφέρῃ τοῖς κληρικοῖς, ἵνα τὴν ἀρχὴν αὐτῶν στερεώσωσι, καὶ οὕτως ἢ παραστρέφεται ὑπὸ τῶν κληρικῶν, ἢ ἀνατρέπεται ὑπὸ τῶν νεωτεριστῶν.

Ε′.

Ἄλλο αἴτιον τῆς τῶν καθολικῶν λαῶν ἐκπτώσεως· τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα εἶναι ἀσθενέστερον παρ' αὐτοῖς ἐν ταῖς συνεταῖς καὶ κυβερνώσαις τάξεσιν, ἢ παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις· τοῦτο τὸ γεγονός, φρονῶ, οὐδεὶς θέλει ἀμφισβητήσει· αἱ τῶν ἐπισκόπων ἐφημερίδες καθεκάστην ὁμολογοῦσιν αὐτό, καὶ ἀπαιτοῦσι διὰ τὴν θρησκείαν τὸ αὐτὸ σέβας οὗ τινος ἀπολαύει ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἀμερικῇ. Οἱ ἐχθροὶ παντὸς θρησκεύματος μέμφονται τοὺς Ἀμερικανοὺς καὶ τοὺς Ἄγγλους δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ καλοῦσι μικρολόγον δεισιδαιμονίαν, διὰ τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τῆς ἀργίας τῆς κυριακῆς, διὰ τὰς κοινὰς προσευχὰς καὶ νηστείας, ἑνὶ λόγῳ διὰ τὴν ἄκαμπτον αὐτῶν εὐσέβειαν. Δύω ἐξηγοῦσι λόγοι διὰ τί ἡ θρησκεία διατηρεῖ πλείονα ζωὴν καὶ ἰσχὺν παρὰ ταῖς ἀνωτέραις τῶν διαμαρτυρομένων τάξεσι. Πρῶτον ὁ καθολικισμός, διὰ τῶν ποικίλων αὐτοῦ δογμάτων, διὰ τῶν ἐνίοτε παιδαριωδῶν αὐτοῦ τελετῶν, διὰ τῶν θαυμάτων καὶ τῶν λιτανειῶν, ἵσταται ἔξω τῆς ἀτμοσφαίρας τῶν καθ' ἡμᾶς ἰδεῶν, ἐνῷ ὁ προτεσταντισμός, ἕνεκα τῆς ἁπλότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ποικίλης καὶ εὐμετα-

ελήτου αὐτοῦ μορφῆς, δύναται αὐταῖς νὰ προσαρμοσθῇ. Ὁ Rénan πάνυ καλῶς λέγει· «ἡ νέων αἱρέσεων γένεσις, ἣν οἱ καθολικοὶ τοῖς διαμαρτυρομένοις ὡς δεῖγμα ἀσθενείας προσάπτουσιν, ἀπ' ἐναντίας δηλοῖ ὅτι τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα εἰσέτι ἐνυπάρχει ἐν αὐτοῖς, ἀφοῦ τυγχάνει δημιουργόν· οὐδὲν δὲ μᾶλλον νεκρόν ἐστι τοῦ μὴ κινουμένου.»

Ἡ ἀπάθεια, μεθ' ἧς τελευταῖον ἐγένοντο παραδεκτὰ δύο νέα δόγματα, ἅτινα πρό τινος ἤθελον διεγείρει ζωηροτάτην ἀντίστασιν καὶ προκαλέσει σχίσμα, εἶναι σύμπτωμα ὄντως μεγίστης καταπτώσεως τῆς νοητικῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ καθολικισμοῦ· ἡ ὑπέρμετρος δεισιδαιμονία ἀφεύκτως ἄγει εἰς τὴν ἀπιστίαν· ἡ πρόκλησις τῆς Ῥωμάνας Ἐκκλησίας πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον παρακινεῖ τοὺς ἀρνουμένους νὰ καταβάλωσι τὴν χρῆσιν αὐτοῦ εἰς ἀποδοκιμασίαν παντὸς εἴδους θρησκείας. Γάλλος φιλολόγος, ὁ Géruzez ἐν σκιαγραφίᾳ πιστότατα ἐξεικονίζει τὴν τοιαύτην κατάστασιν. «Οἰκογενειάρχης πιστεύων εἰς τὸν Θεὸν χωρὶς νὰ πιστεύῃ εἰς τὸν ἅγιον Κουπερτῖνον, εὑρίσκεται λίαν περιπεπλεγμένος μεταξὺ θυγατέρων θρησκομανῶν καὶ υἱῶν ἀθέων. Κύριος διαφυλάξοι ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀθείας καὶ τοῦ Κουπερτινισμοῦ.» Προδηλότατα ὁ Κουπερτινισμὸς γεννᾷ τὴν ἀθεΐαν, καὶ ἀμφότεροι τὴν Γαλλίαν ἤγαγον ὅπου νῦν βλέπομεν αὐτὴν, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει πλέον τόπος δι' ἔλλογον θρήσκευμα.

Ὁ καθολικισμὸς γεννᾷ τόσον τελείαν περὶ τὰ τῆς θρησκείας ἀδιαφορίαν, ὥστε αὐτὴ ἡ δύναμις, ἡ ἀναγκαία ὅπως ἀποχωρισθῇ τις μετὰ παρρησίας ἐλλείπει αὐτῇ· βλέπομεν διαμαρτυρομένους τὸν καθολικισμὸν ἀσπαζομένους, διότι πίστιν τινα διατηροῦντες, ζητοῦσι τὴν ἀληθῆ θρησκείαν, καὶ φρονοῦσιν ὅτι ἡ Ῥώμη τοῖς παρέξει αὐτήν. Ὀλίγιστοι καθολικοὶ γίνονται διαμαρτυρόμενοι, διότι κατήντησαν ἐναντίοι ἢ ἀδιάφοροι πρὸς πᾶν δόγμα· καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ ἀδιαφορία λυσιτελής ἐστι τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐπειδὴ κωλύει ὅπως ὁλοτελῶς διαφύγῃ τις τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς, καί, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐπὶ τέλους ἀναλαμβάνει τὰ τέκνα τῶν ἐχθρῶν της. Ὁ δεύτερος λόγος, ὁ τοὺς καθολικοὺς λαοὺς ἄγων εἰς τὴν ἀπιστίαν καὶ εἰς τὴν ἀπέχθειαν τοῦ κλήρου, εἶναι ὅτι, τῆς ἐκκλησίας φαινομένης ἐναντίας εἰς τὰς ἰδέας καὶ εἰς τὰς φιλελευθέρους τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος ἀρχάς, ὅσοι εὑρίσκονται αὐταῖς εἰλικρινῶς προσηρτημένοι, πολλάκις ἀναγκάζονται ἄκοντες νὰ μισῶσι τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ ἐναντιῶνται αὐτῇ. Ἡ πλήρης μίσους φωνὴ τοῦ Βολταίρου· «τὴν μιαρὰν συντρίψωμεν (écrasons l'infâme»), λογικῶς καὶ πανταχοῦ καθίσταται τὸ σύνθημα, ὡμολογημένον εἴτε μή, τῶν φιλελευθέρων· ἀδιαλείπτως ὁ φιλελεύθερος προσβάλλει καὶ ὀφείλει νὰ προσβάλλῃ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μοναχούς, ἐπειδὴ οὗτοι ζητοῦσι νὰ καθυποτάξωσι τὴν κοινωνίαν τῷ πάπᾳ καὶ τοῖς αὐτοῦ ἐπιτρόποις, τοῖς ἐπισκόποις· δὲν δύναται νὰ σέβηται δόγματα δυνάμει τῶν ὁποίων προσπαθοῦσι νὰ τῷ ἀφαι-

ρέσωσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἐξητάσαμεν ἤδη τὸ πρᾶγμα καὶ τὰ αἴτια αὐτοῦ, νῦν ἴδωμεν καὶ ὁποῖα τ' ἀποτελέσματα.

Καὶ πρῶτον δὲν εἶναι κατορθωτὴ ἡ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῆς Ῥώμης ἀπαλλαγή, ὅσον ἀφορᾷ εἰς λαοὺς κατ' αὐτῆς ἀποστατοῦντας ἐν ὀνόματι ἁπλῆς ἀρνήσεως ἢ διαλεκτικῆς ἀπορίας· οὐδέποτε ἔθνος, ἐπειράθη πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου δραστικώτερον τῆς Γαλλίας· πρὸς τοῦτο μετ' ἀπαραμίλλου ἐνεργείας καὶ ἐκφάνσεως παντοίοις μέσοις ἐχρήσατο· ταῖς φιλοσοφικαῖς σκέψεσι καὶ τῇ τῶν μύθων παιδιᾷ, τῇ σατύρᾳ τῆς κωμῳδίας καὶ τῇ τοῦ βήματος εὐγλωττίᾳ, τῇ δᾳδὶ τῶν ἐμπρηστῶν, τῇ σκαπάνῃ τῶν ἀνατροπέων καὶ τῷ πελέκει τοῦ δημίου.

Τελευταῖον, ἐν Βερσαλλίαις οἱ κληρικοὶ τὴν δημοσίαν παρέδωκαν ἐκπαίδευσιν τοῖς Ἰησουίταις, καὶ ἐπειράθησαν νὰ ἐπαναγάγωσι βασιλείαν ὅλως ἀφωσιωμένην τῇ ἐκκλησίᾳ· ἡ ἐπήρρεια αὐτῆς ὁσημέραι μεγάλως αὐξάνει, καί, ὡς ἐν τῇ Βελγικῇ, θὰ καταστῇ ποτε ἀήττητος· τοῦτο δὲ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τοῖς δογματικοῖς ζητήμασι δὲν ἀποκτείνεται εἰμὴ ὅ,τι ἀνταλλάσσεται· ἐὰν ἐν τῇ πολιτικῇ ἦσαν παραδεκτὰ τὰ τῶν γεγονότων διδάγματα, ὡς ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμαις, ἡ ἀλήθεια αὕτη ἤθελεν ὡς ἀξίωμα γίνει δεκτὴ ὑφ' ἁπάντων τῶν μὴ ἐχόντων προλήψεις· ὁ ὀρθολογισμὸς δὲν θὰ διαρρήξῃ τὴν δύναμιν τῆς Ἐκκλησίας· μᾶλλον θὰ κρατύνῃ αὐτὴν διὰ τοῦ τρόμου ὃν οὗτος ἐμπνέει, μὴ συμφωνῶν ταῖς μυχιαιτάταις τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἀνάγκαις. Ἡ ἀπόπειρα λοιπὸν τοῦ καταστρέψαι τὸν καθολικισμὸν ἄνευ ἀνταλλαγῆς τινος τοῦ σκοποῦ δὲν ἐπιτυγχάνει, ἀλλὰ γεννᾷ τὸ στασιαστικὸν πνεῦμα· παρατηρήσατε πόσον τὸ πνεῦμα τοῦτο πανταχοῦ κοινὸν εἶναι τοῖς καθολικοῖς λαοῖς, ἐν τῇ Ἀμερικῇ ὡς καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ἐνῷ οἱ παρατηρηταί εἰσιν ἐκπεπληγμένοι μὴ ἀπαντῶντες αὐτὸ μηδὲ ἐν ταῖς ῥιζοσπαστικαῖς δημοκρατίαις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Οἱ διαμαρτυρόμενοι σέβονται τὸν νόμον καὶ τὴν ἐξουσίαν· οἱ καθολικοί, μὴ δυνάμενοι μήτε νὰ ἱδρύσωσι τὴν ἐλευθερίαν μήτε ν' ἀπέχωσιν αὐτῆς, τὸν δεσποτισμὸν καθιστῶσιν ἀναγκαῖον, συνάμα δὲ δὲν ὑπείκουσιν ὑποτασσόμενοι αὐτῷ. Ἐκ τούτου μάζα ἀποστασίας ἀείποτε ἐνεργός· ὅτε δὲ τὸ κακὸν φθάνει εἰς τὸ ἔπακρον, ἡ χώρα στρέφεται ἀπὸ τῆς ἀναρχίας εἰς τὸν δεσποτισμόν, καὶ ἀπὸ τοῦ δεσποτισμοῦ εἰς τὴν ἀναρχίαν, καταναλίσκουσα τὰς δυνάμεις ἐν τῇ πάλῃ ἀδιαλλάκτων κομμάτων. Τοιαύτην εἰκόνα νῦν παρίστησιν ἡ Ἱσπανία καὶ ἄλλα κράτη, βαθμηδὸν φθάνοντα εἰς παρομοίαν κατάστασιν. Πόθεν τὸ κακόν; Ἰδοὺ κατ' ἐμὲ τὸ αἴτιον.

Ἡ τακτικὴ καὶ κανονικὴ ἐλευθερία δὲν εἶναι ἐφικτὴ ἄνευ ἠθῶν· οἱ δὲ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας εἰσὶ κατ' οὐσίαν οἱ μόνοι τῷ λαῷ ὁμιλοῦντες περὶ ἠθικῆς καὶ καθήκοντος. Οὐδόλως ὑπὸ τοῦ ὄχλου αἰδουμένους, τίς διαδεχθήσεται αὐτοὺς ἐν τῷ ἀπαραιτήτῳ τούτῳ ἔργῳ; βεβαίως οὐχὶ οἱ

ὀρθολογισταί. Ὁ Guizot θαυμασίως εἶπεν· «Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι μέγα σεβασμοῦ διδασκαλεῖον· ἐάν, ὅπως τὴν ἐλευθερίαν ὑπερασπίσῃ, ὁ φιλελεύθερος βολταιριανισμὸς ἀνασείῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ καθολικισμοῦ, ὡς ἐξ ἀνάγκης δέον νὰ πράξῃ, ἀπόλλυται καὶ αὐτὸ τὸ πρὸς τὴν νόμιμον ἐξουσίαν σέβας, ἀντ' αὐτοῦ δ' ἀναφύεται πνεῦμα ἀντιστάσεως, διαβολῆς, μίσους καὶ ἐπαναστάσεως.»[1] —Οἱ λαοὶ δὲν ζῶσιν ἥσυχοι, εἰμὴ ἐντελῶς ὑποτασσόμενοι τῇ Ῥώμῃ, ὡς πρότερον ἐν Ἱσπανίᾳ, καὶ σήμερον ἐν Τυρόλῳ· ἐὰν δὲ ζητήσωσι ν' ἀπελευθερωθῶσι, δυσκόλως τὴν ἀναρχίαν διαφεύγουσι.

Ζ'.

Ὅτε πρόκειται περὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων, τῇ βοηθείᾳ τοῦ κλήρου τὰ πάντα ῥάδια· ἄνευ αὐτοῦ, ἢ ἄκοντος αὐτοῦ, τὰ πάντα δυσχερῆ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀδύνατα· παράδειγμα ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις.

Ψηφίσατε τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐκπαίδευσιν τῇ συνδρομῇ τοῦ ἱερέως, ὡς ἐν τοῖς διαμαρτυρομένοις κράτεσι, καὶ θὰ ἐπιτύχητε τοῦ σκοποῦ· ἀπ' ἐναντίας, ἐὰν ὁ ἱερεὺς πολέμιος τύχῃ ἢ ἀδιάφορος, ὡς ἐν τοῖς καθολικοῖς κράτεσιν, ὁ νόμος δὲν τηρεῖται. Ἴδετε τὴν σχολαστικὴν τῆς Ἰταλίας στατιστικήν· ἐὰν τῷ ἱερεῖ ἐπιτρέψητε, ὡς ἐν τῇ Βελγικῇ, νὰ εἰσέρχηται εἰς τὸ σχολεῖον λόγῳ ἀρχῆς, παρασκευάζει τὴν νίκην τῆς θεοκρατίας· ἐὰν δὲ τὸν ἀποπέμψητε, καταστρέφει τὸ σχολεῖον, προκαλῶν τὴν λειποταξίαν· πρὸς τούτοις, ἐν ταῖς ὑψηλαῖς ὑμετέραις σχολαῖς θὰ ἐμπνεύσητε ἆρά γε τοῖς διδασκάλοις πνεῦμα ἀντιστάσεως καὶ ἐχθρότητος πρὸς τὸν κλῆρον, ἵνα τὸ μεταδώσωσι τοῖς αὐτῶν μαθηταῖς; Ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει, ἀφεύκτως θὰ καταλύσητε τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ θὰ μορφώσητε ἄθεον λαόν· ἡ λογικὴ δὲ ὑμᾶς ὠθεῖ εἰς τοῦτο, καὶ «ὁ ὀρθολογισμὸς» παρακαλεῖ ὑμᾶς· ἀλλ' ἐστὲ παρεσκευασμένοι πρὸς τοῦτο; Ἐν τοῖς διαμαρτυρομένοις λαοῖς, ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν Ὁλλανδίᾳ, ὑπάρχουσι λαϊκὰ σχολεῖα ἄνευ θρησκευτικῆς διδασκαλίας, πλὴν ἔμπλεα τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν· ἐν καθολικῇ χώρᾳ λαϊκὴ σχολὴ ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ εἰ μὴ μετὰ σφοδρᾶς πάλης κατὰ τοῦ κλήρου, ὅστις θέλει ζητήσει νὰ τὴν καταστρέψῃ ὅθεν εἱμαρμένως γενήσεται ἀντιθρησκευτική.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ κοινωνικὰ ζητήματα, τὰ περιπλέκοντα ἐργάτας καὶ κεφαλαιούχους, ὁ χριστιανισμὸς λύει αὐτά, διότι διὰ τῆς κηρυσσομένης ἀδελφότητος καὶ αὐταπαρνήσεως φέρει τὴν ἰσχὺν τοῦ δικαίου μεταξὺ δεσποτῶν καὶ ἐργατῶν, ὄντως χριστιανῶν· οὐδεμία δύναται ν' ἀναφύηται δυσχέρεια, διότι ἡ δικαιοσύνη θὰ προΐσταται τῆς διανομῆς τῶν προσόδων·

1 «Δι' ἡμᾶς τοὺς Γάλλους, ἔγραφε πρό τινος ὁ Ε. Deschanel, ἐλευθερία καὶ ἐπανάστασις εἶσὶ συνώνυμα, διότι ἀρχὴ καὶ ὑποδούλωσις λίαν συνεχῶς ἦσαν ὡσαύτως συνώνυμα».

δυστυχῶς πάνυ καλῶς αἰσθανόμεθα τὸ φοβερὸν χάσμα, τὸ γεννηθὲν ἐκ τῆς παρακμῆς τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων, ἀπορροίας τῆς ἀναγκαστικῆς πάλης πρὸς τὸ μόνον εἶδος θρησκεύματος γνωστοῦ ἡμῖν· ἐν τοῖς διαμαρτυρομένοις ἀπ' ἐναντίας, οἱ τῆς θρησκείας λειτουργοί εἰσι σεβαστοὶ παρ' ἁπασῶν τῶν τῆς κοινωνίας τάξεων, καὶ τῇ μεσιτείᾳ αὐτῶν, αἱ συγκρούσεις δὲν εἶναι τόσον πικραὶ ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν ἐπίρροιαν, ἧς εἰσὶ τὰ αἰδέσιμα ὄργανα.

Ἐν τῇ λαμπρᾷ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ Ε. Quinet τρανῶς ἀποδείκνυσιν ὅτι, ἐὰν αὕτη ἡ τεραστία ἀπόπειρα ἀπελευθερώσεως δὲν ἐπέτυχεν, αἰτία τῆς ἀποτυχίας εἶναι αἱ τοῦ κλήρου ἀντενέργειαι, καὶ συμπεραίνει λέγων, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ῥιζικῶς νὰ ἐπανορθωθῇ ὁ ἀστυκὸς καὶ πολιτικὸς ὀργανισμὸς κράτους, χωρὶς ἐπίσης νὰ μεταρρυθμισθῇ καὶ ἡ θρησκεία· ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ ἀστυκὴ καὶ πολιτικὴ κοινωνία παραλαμβάνει τὰ στοιχεῖα τῆς θρησκευτικῆς κοινωνίας, καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ παραδείγματος καθίσταται.

Ὁ ἱερεὺς τοιαύτην ἔχει λαβὴν ἐπὶ τῶν ψυχῶν, ὥστε ταῖς ἐπιβάλλει τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ, ἐκτὸς ἂν ἐκριζώσῃ τις τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, δι' οὗ αὐτὰς κυβερνᾷ· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ πείρᾳ τὰ ἔθνη κινδυνεύουσι ν' ἀπολεσθῶσιν..Ἡ τακτικὴ πρόοδος εἶναι δυσκολωτάτη ἐν ταῖς καθολικαῖς χώραις, διότι τῆς Ἐκκλησίας σκοπούσης νὰ ἐπιβάλλῃ πανταχοῦ τὴν ἐξουσίαν της, αἱ ζωτικαὶ τοῦ ἔθνους δυνάμεις σχεδὸν ἀποκλειστικῶς καταναλίσκονται εἰς τὸ ν' ἀποκρούωσι τὰς τοῦ κλήρου ἀξιώσεις. Παρατηρήσατε τί συμβαίνει ἐν τῇ Βελγικῇ· πᾶσα ἡ τῶν κομμάτων σπουδὴ συγκεντροῦται ἐπὶ τούτου καὶ μόνου τοῦ ζητήματος, καὶ τὰ λοιπὰ συμφέροντα, ὡς καὶ αὐτὰ τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης καὶ τῆς ἡμετέρας αὐτονόμου ὑπάρξεως μένουσιν αὐτῷ ὑποτεταγμένα· ἡ πάλη κατήντησε τόσῳ ζωηρά, ὥστε δὶς ἤδη εὑρέθημεν ἐν τῇ ἀκμῇ σφοδρᾶς συγκινήσεως, μόνον δὲ χάρις εἰς τὴν φρόνησιν τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος δὶς κατωρθώσαμεν ν' ἀποφύγωμεν τὸν κίνδυνον· αἱ ἀναλισκόμεναι εἰς τὴν πάλην πρὸς τὸ κληρικὸν κόμμα δυνάμεις, εἰσὶ δυνάμεις διὰ τὴν πρόοδον ἀπολωλυῖαι, ἐπειδὴ καὶ ὅταν ὑπερισχύωσιν, ἡ νίκη αὕτη ἄλλο ἀποτέλεσμα δὲν φέρει, ἢ ὅτι ἐμποδίζει ἡμᾶς τοῦ νὰ πέσωμεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἐπισκόπων.

Ἡ ἀγαμία τῶν ἱερέων, ἡ ἀπόλυτος ὑποταγὴ πάσης ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας εἰς μίαν καὶ μόνην βούλησιν, καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν μοναχικῶν ταγμάτων ἀποτελοῦσι πρὸς τὰ καθολικὰ ἔθνη κίνδυνον, ὃν ἀγνοοῦσι τὰ διαμαρτυρόμενα. Θαυμάζω ἄνθρωπον θυσιάζοντα τὰς οἰκογενειακὰς ἀπολαύσεις ἵνα προσαρτηθῇ τοῖς πλησίον του, καὶ τῇ ἀληθείᾳ, ὁ ἅγιος Παῦλος ἔχει δίκαιον, λέγων· ὁ ἔχων δύσκολον ἐντολήν, ὀφείλει νὰ μὴ νυμφευθῇ· ἀλλ' ὅταν ἀναγκαστικῶς ἅπας ὁ κλῆρος μένῃ ἄγαμος, πηγάζει ἐκ τούτου, ἐκτὸς τοῦ σπουδαιοτάτου κινδύνου διὰ τὰ ἤθη, μέγας διὰ τὸ κρά-

τος κίνδυνος·—οἱ ἱερεῖς οὗτοι ἀποτελοῦσιν ἰδιαιτέραν τάξιν, συμφέρον ἔχουσαν ἰδιαίτερον καὶ ἀλλότριον τῷ τοῦ ἔθνους.

Ἡ ἀληθινὴ τοῦ καθολικοῦ κλήρου πατρὶς εἶναι ἡ Ῥώμη, ὡς αὐτὸς οὗτος διακηρύττει· ὅθεν, ἐὰν ἡ χρεία τὸ καλέσῃ, θὰ θυσιάσῃ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα εἰς τὴν σωτηρίαν ἢ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα, ἀναμαρτήτου ἀρχηγοῦ τῆς θρησκείας του, καὶ ἀντιπροσώπου τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς· πρῶτον καθολικός, καὶ ἔπειτα, ἂν τὸ συμφέρον τοῦ καθολικισμοῦ τὸ ἐπιτρέπῃ, Βέλγος, Γάλλος, ἢ Γερμανός· τοιαύτη ἡ καθολικὴ ἔποψις, καὶ λογικῶς ἀδύνατον νὰ ᾖ ἄλλη.

Ὅτε τὸ φιλελεύθερον κόμμα ἐκυβέρνα τὴν Βελγικὴν, καὶ Ναπολέων ὁ Γ', πρὸ τοῦ Ἰταλικοῦ πολέμου, παρουσιάζετο ὡς ὁ τῆς Ἐκκλησίας ὑπέρμαχος, πλεῖστοι Βέλγοι ἱερεῖς εἶπόν μοι· ἀπὸ τῆς μεσημβρίας ἐλεύσεται ἡ ἐλευθέρωσις· σήμερον δὲ, οἱ τὰ τῶν ὑπεραλπείων φρονοῦντες Γερμανοὶ οὐδόλως κρύπτουσιν ὅτι, χάριν τῆς Ἐκκλησίας, ἤθελον προδώσει τὴν Γερμανίαν. Βαυαρὸς ἀντιπρόσωπος ἆρά γε δὲν εἶπεν ἐν πλήρει βουλῇ· «Εἰς μάτην συλλέγετε νέα συντάγματα· εἰσὶ καθολικοί· πρὸς τοὺς πολεμίους ἀποστήσουσι !»

Ἔτι ἧττον τοῦ ἱερέως ὁ μοναχὸς ἀναγνωρίζει ἰδίαν πατρίδα· ὑπηρέτης τοῦ παπισμοῦ, κεχωρισμένος παντὸς ἐγχωρίου δεσμοῦ, ζῇ μόνον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις εἶναι παγκόσμιος, καὶ δὲν ἀποβλέπει ἢ εἰς τὴν βασιλείαν αὐτῆς, ἥτις ἔσεται ἡ ἰδία αὐτοῦ βασιλεία. Τίνι τρόπῳ ἡ πολιτεία θέλει τὴν ἑαυτῆς ἀνεξαρτησίαν διατηρήσει ἐνώπιον τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχικῶν ταγμάτων, ζητούντων νὰ ἄρχωσι, καὶ τοὺς λαοὺς κρατούντων διὰ τῶν ἰσχυροτέρων, διὰ τῶν μᾶλλον ἀνυποστάτων μέσων ; Ἐν ταῖς διαμαρτυρομέναις χώραις οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας εἰσὶν ἔγγαμοι καὶ κέκτηνται οἰκογένειαν· οὕτως ἔχουσι ταὐτὰ συμφέροντα, καὶ διάγουσι τὸν αὐτὸν βίον τῶν λοιπῶν πολιτῶν· διῃρημένοι εἰσὶν εἰς μέγαν ἀριθμὸν αἱρέσεων, ὅθεν δὲν ὑπείκουσι τῷ αὐτῷ συνθήματι· ἱεραρχικῶς δὲν ὑπάγονται τῇ βουλήσει ξένου ἀρχηγοῦ, ἐπιδιώκοντος τὸν ὄνειρον τῆς παμβασιλείας· εἰσὶ μέλη τοῦ ἔθνους, διότι καὶ ἡ Ἐκκλησία των εἶναι ἐκκλησία ἐθνική· εἰσὶν ἀνεξάρτητοι τῆς πολιτείας, ὡς ἐν τῇ Ἀμερικῇ, ἢ ὑποτεταγμένοι τῷ κράτει, ὡς ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ· δὲν διϊσχυρίζονται, ὡς ἐν τῇ Γαλλίᾳ ἢ τῇ Βελγικῇ νὰ ὦσιν οἱ κυριάρχαι τοῦ κράτους.

Ὁ χωρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς πολιτείας εἶναι ἀρχὴ ἣν πανταχοῦ πειρῶνται νὰ ἐπιβάλωσι· κατορθωτὸν τοῦτο ἐν τοῖς διαμαρτυρομένοις κράτεσιν, ὡς συνέβη ἐν τῇ Ἀμερικῇ, διότι ὁ κλῆρος ἑαυτὸν ὑπέβαλε τούτῳ, ἀλλὰ ματαίως θὰ διακηρυχθῇ ἐν τοῖς καθολικοῖς· ἡ Ἐκκλησία, διϊσχυριζομένη ὅτι τὰ ἐγκόσμια πρέπει νὰ ὑποτάσσωνται τοῖς πνευματικοῖς, ὥσπερ τὸ σῶμα προσήκει τῇ ψυχῇ, δὲν θέλει παραδεχθῇ τὴν κατάστασιν τοῦ χωρισμοῦ ἢ τότε μόνον, ὅταν θὰ δύνηται νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῆς, ἵνα κα-

τορθώση τὸ ποθούμενον. Ὅθεν ὁ χωρισμὸς οὗτος ἔσεται δέλεαρ ἢ φεναχισμός· δὲν δύνασθε ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ νὰ χωρίσητε τὸν εὐσεβῆ ἀπὸ τοῦ πολίτου, καὶ συνήθως τὰ αἰσθήματα τοῦ πρώτου ἐμπνέουσι τὰς πράξεις τοῦ δευτέρου. Οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας ἐξασκοῦσιν ἐπὶ τῶν θεωρούντων αὐτοὺς ὡς διερμηνεῖς τῆς θεότητος πολλῷ μείζονα ἰσχὺν ἢ οἱ ἄρχοντες ἀντιπρόσωποι τῆς πολιτείας, διότι ὁ ἱερεὺς τὴν αἰώνιον εὐδαιμονίαν ὑπισχνεῖται, καὶ ἀπειλεῖ τὰς ἀτελευτήτους τῆς κολάσεως βασάνους, ἐνῷ ὁ λαϊκὸς διατίθησι μόνον ἐπιγείους καὶ προσκαίρους τιμωρίας καὶ ἀμοιβάς. Διὰ τῆς ἐξομολογήσεως κυριεύει ὁ ἱερεὺς τοῦ βασιλέως, τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, τῶν ἐκλογέων, καὶ διὰ τῶν ἐκλογέων τῶν βουλῶν· ἐν ὅσῳ ἐγκρατής ἐστι τῶν θείων μυστηρίων, ὁ χωρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Πολιτείας εἶναι ἁπλῶς κινδυνώδης πλάνη. Κυβερνᾷν σὺν τῷ κλήρῳ ταὐτό ἐστι τοῦ ὑποτάξαι αὐτῷ τὸ ἔθνος· κυβερνᾷν δὲ κατ' αὐτοῦ, τοῦτό ἐστιν ἐμβάλλειν εἰς μέγαν κίνδυνον πᾶσαν ἐξουσίαν· κυβερνᾷν παρ' αὐτῷ καὶ ἀγνοεῖν αὐτόν, τοῦτο σωφρονέστερον, ἀλλ' ἐκεῖνος τοῦτο δὲν ἐπιτρέπει. «Ὁ μὴ μεθ' ἡμῶν ἐστι καθ' ἡμῶν», λέγει· ὅθεν δέον νὰ καρτερήσῃ τις, καὶ ἢ νὰ ὑπακούῃ ἢ νὰ ἀνθίσταται αὐτῷ· οὐκ εἰμι δὲ ἱκανὸς νὰ εἴπω τίς ἡ ἀσφαλεστέρα ἐκλογή.

Τὰ καθολικὰ τῆς Ἠπείρου ἔθνη παρὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς παρέλαβον ἀρχὰς καὶ θεσμούς, ἅτινα, ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως γεννηθέντα, ὑπὸ τὴν ἐπήρρειαν αὐτῆς παρέχουσιν ἀγαθὰ ἀποτελέσματα· ἀλλ' ἤδη ἀρχόμεθα βλέποντες ἐπὶ τῆς Ἠπείρου ποῦ ταῦτα ἄγουσιν, ὅταν πολεμῶνται, ἢ καρποῦνται ὑπὸ ὑπεραλπείου καὶ δεισιδαίμονος κλήρου· εἰς ἀταξίαν καταλήγουσιν ὅταν ὁ ὄχλος τὴν πίστιν ἀπώλεσεν, ὡς ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ καὶ τῇ Γαλλίᾳ, καὶ εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐπισκόπων, ὅταν ὁ ὄχλος διατηρῇ τὴν πίστιν, ὡς ἐν τῇ Βελγικῇ.

Ἡ ἀτενὴς καὶ ἄνευ προλήψεως μελέτη τῶν συγχρόνων γεγονότων φαίνεται λοιπὸν λήγουσα εἰς τοῦτο τὸ θλιβερώτατον συμπέρασμα· ὅτι οἱ καθολικοὶ λαοὶ δὲν θέλουσι κατορθώσει νὰ διατηρήσωσι τὰς ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως παραχθείσας ἐλευθερίας· ἐὰν οὗτοι ἦσαν κεχωρισμένοι, ὑποτασσόμενοι τῇ ἀπολύτῳ τῆς Ἐκκλησίας δυναστείᾳ, ἴσως ἂν ἠδύναντο ἀπολαύειν ἡσύχου εὐδαιμονίας, καὶ μετρίου καὶ ἡδέος βίου· ἀλλ' ἐξωτερικὸς κίνδυνος φαίνεται ἀπειλῶν αὐτοὺς ἐντὸς βραχέος μέλλοντος, εἰ μὴ ἀρνηθῶσι νὰ ὑπακούωσι τῇ φωνῇ τῶν ἐπισκόπων.

Ὁ Buckle, μεταξὺ τῶν προτερημάτων τοῦ ἡμετέρου καιροῦ ἐλόγιζε καὶ τὸ τῆς ἀδιαφορίας, τῆς ἀπαλλατούσσης ἡμᾶς τῶν θρησκευτικῶν πολέμων· τὸ προτέρημα τοῦτο, ἐὰν ᾖ προτέρημα, δὲν θέλει διατηρήσει ἡ ἐποχὴ ἡμῶν· τὸ πᾶν προμηνύει ὅτι μεγάλη ἑτοιμάζεται σύγκρουσις, ἧς ἡ θρησκεία ἔσεται ἓν τῶν κυριωτέρων αἰτίων· ἤδη κατὰ τὸ 1870 αἱ τῶν ὑπεραλπείων ἰδέαι ἔρριψαν τὴν Γαλλίαν εἰς τὸν κατὰ τῆς Γερμανίας πόλε-

λεμον· ἐὰν Ἑρρῖκος ὁ Ε', ἢ Ναπολέων ὁ Δ' ἀναβῶσιν ἐπὶ τὸν θρόνον βεβαίως τοῦτο γενήσεται τῇ συνεργείᾳ τοῦ κλήρου, ὅστις θ' ἀπαιτήσῃ νέαν σταυροφορίαν ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, τοὺς καταδιωκομένους πέραν τοῦ Ῥήνου, καὶ ὧν τὴν ἐπικουρίαν θὰ ὑποσχεθῇ· τὰ κράτη, ἐν οἷς ὑπερισχύει τὸ κληρικὸν κόμμα, πιθανῶς θὰ παρασυρθῶσιν εἰς τὸν ἱερὸν πόλεμον. Ἰδοὺ ἡ κηρυττομένη πολιτικὴ ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τοῦ «Σύμπαντος», καὶ ἀλλαχοῦ ὑπὸ τῶν δημοσίων ὀργάνων τοῦ παπισμοῦ. Τὴν παλινόρθωσιν τῶν νομίμων δυναστειῶν ἐν ταῖς τρισὶ λατινικαῖς χώραις, τῇ Ἱσπανίᾳ, τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Γαλλίᾳ, τὴν Ῥώμην τῷ πάπᾳ παραδιδομένην καὶ τὴν ὑπερτάτην ἐπιτήρησιν τῇ ἐκκλησίᾳ, τὴν ἐπανάκαμψιν εἰς τὰς ἀληθεῖς τοῦ κυβερνᾷν ἀρχάς, ἤτοι εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Συλλάβου καὶ τῆς καθολικῆς παραδόσεως ἀναγορευομένας, ἰδοὺ τὸ μεγαλεπίβολον σχέδιον, ὅπερ ἁπανταχοῦ οἱ ὑπεράλπειοι ἐπιδιώκουσι νὰ ἐκτελειώσωσιν· ἆρά γε θὰ ἐπιτύχωσι; τίς οἶδεν; ἀλλ' ἐὰν ἡττηθῶσιν ἐν αὐτῇ τῇ προσβολῇ κατὰ τοῦ προτεσταντισμοῦ, ποία ἔσεται ἡ τύχη τῶν ἡττημένων; Φρίσσει τις διανοούμενος τὰς συμφορὰς ἃς ἑτοιμάζει τῇ Εὐρώπῃ, τὸ ὄνειρον τοῦ ν' ἀποδοθῇ τῇ ἐκκλησίᾳ ἡ παγκόσμιος βασιλεία, ἣν νῦν ἐπιδιώκει μετὰ πλείστης ὅσης ὡς οὐδέποτε τόλμης καὶ λύσσης.

ΙΔΙΟΤΡΟΠΙΑ

ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΕΝ ΤΗι ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑι*

Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη πολλῶν ἡ προσοχὴ ἀποσπωμένη ἀπὸ τῆς τῶν παλαιοτέρων χρόνων ἐρεύνης, ἀπὸ τῆς ζητήσεως τῶν καθ' ἑκάστην λαμπρότερον ἀναδεικνυμένων τῆς ἀρχαιότητος σημείων διευθύνθη πρὸς τὴν περίοδον ἐκείνην τοῦ βίου τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ἥτις ὑπὸ μείζονος σκότους περικαλυπτομένη βαθυτέρας ἔχρῃζε καὶ τῆς σπουδῆς, τελειοτέρας καὶ ἀποτελεσματικωτέρας τῆς μελέτης. Οὐχὶ τοσοῦτον ἐγκαίρως ἀλλ' ἐπὶ τέλους καὶ παρ' ἡμῖν κατενοήθη ἡ ἀξία, ἐγνώσθη ἡ θέσις, ἣν πρέπει νὰ κατέχωσιν οἱ χρόνοι οἱ τὸ ὄνομα τῶν Βυζαντίνων ἀναβεβλημένοι ἐν τῇ καθ' ὅλου ἐνεργείᾳ τοῦ ἔθνους, ἐν τῇ κατὰ μέρος μορφώσει.

Περιττὴ ὅλως ὑπάρχει ἡ κατάδειξις καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξίας τῆς περὶ τὴν ἀρχαιότητα ἐνασχολήσεως ἀλλὰ καὶ πρόσκορος ἴσως καθίσταται ἡ ἐπανάληψις τῆς ἰδέας ταύτης, μετὰ τὴν τηλικαύτην ἔρευναν μετὰ τὴν γιγάντειον ἐργασίαν, δι' ἧς κατεδείχθη καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναπετάννυται ὁλόκληρον τὸ θέατρον τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐν πάσαις ταῖς

* Ἀνεγνώσθη τῇ 3 Μαΐου ἐν τῷ ἐν Πειραιεῖ φιλολογικῷ συλλόγῳ «Ἑλικών».

σχέσεσι τοῦ καθ' ὅλου βίου. Ἐγνώσθη ἀρκούντως τὸ ὕψος τῆς διανοίας, ἐξετιμήθη δεόντως ἡ παλαιοτέρα τέχνη καὶ διατελεῖ θεραπευομένη, τὸ μὲν διὰ τῶν παντοίων ἐρευνῶν, τὸ δὲ διὰ τῆς μεταγγίσεως τῶν ἀρχαίων ὑποδειγμάτων εἰς συμπλήρωσιν νεωτέρας ἐργασίας, εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν προσέγγισιν καὶ ποιόν τινα συγχρωτισμὸν τῶν δύο πρὸς τὸ αὐτὸ τεινόντων σημείων, τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ.

Τίς ὅμως δὲν διαβλέπει ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ταύτῃ τὸ χάσμα τὸ μεταξὺ τῶν δύο μακρὰν ἀλλήλων κειμένων; τίς δὲν ἀναγνωρίζει ὅτι ἐν τῇ ζητουμένῃ ταύτῃ συνενώσει διάστασίς τις ἐν μέσῳ παρεμπεσοῦσα ἀπεχώρισε τὰ δύο ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σώματος μέρη, διάστασις καὶ πρὸς τὰ δύο μέρη ἀποκλίνουσα ἀλλὰ καὶ ἀπ' ἀμφοτέρων ἀφισταμένη; Διέτρεξαν τὸ εὐρὺ αὐτῶν στάδιον ἀναβάντες μέχρι τοῦ ὑψίστου τῆς ἀκμῆς αὐτῶν οἱ προπάτορες· κατὰ φυσικὸν λόγον ἐπῆλθε βαθμηδὸν ἡ παρακμή, ἠναγκάσθησαν καταβαίνοντες μίαν πρὸς μίαν τῆς καταπτώσεως τὴν βαθμίδα νὰ κατέλθωσι μέχρι τοῦ σημείου τῆς καταστροφῆς, ἀλλὰ καταστροφῆς καταλιπούσης ὄπισθεν λαμπρὰ ἴχνη διαβάσεως, διδασκάλους εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον. Ἐφραγγελώθησαν ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἐν Χαιρωνείᾳ ἠναγκάσθησαν νὰ σύρωσι τῶν σταυρὸν αὐτῶν ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἐν Κορίνθῳ, ἐσταυρώθησαν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἐτάφησαν ἰδίαις αὐτῶν χερσὶ καὶ ἐφαίνοντο τοὐλάχιστον τεθαμμένοι ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας.

Ἰδοὺ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀρχαίου βίου μέχρι τῆς ἀποτινάξεως τοῦ ἐπὶ τέσσαράς που αἰῶνας περικαλύψαντος τὸ ἔθνος δουλικοῦ πέπλου, μέχρι τῆς ἀναγνωρίσεως ἀπὸ τοῦ τελευταίου ὁρίου ἄλλου τινὸς σημείου ἀπωτάτω κειμένου καθ' ὃ εἰς ὅλως διάφορον εὑρίσκεται τὸ ἔθνος θέσιν, καθ' ὃ πνοὴ ἁγία ἁγίου ἐνθουσιασμοῦ τὰ πάντα ἐνεσάρκου, ἡ ἐλευθερία. Τὰ μεταξὺ ὅμως τῶν δύο τούτων σημείων ὡς ἐν μέσῳ δύο μεγάλων ἀλλὰ καὶ λίαν μεμακρυσμένων λαμπτήρων κείμενα, μέρος μὲν ὑπὸ τῆς αἴγλης τούτων ἀμυδρῶς πως διεφαίνοντο, μέρος δέ, τὸ πλεῖστον, εἰς τὸ διὰ μέσου σκότους βυθιζόμενα δυσχερῆ ἢ μᾶλλον ἀδύνατον ἐν πολλοῖς παρεῖχον τὴν προσέγγισιν ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς θέσεως αὐτῶν, ὡς ἐκ τῆς ἀπομακρύνσεως καὶ τελείας ἣν ὑπέστησαν ἀπομονώσεως.

Ὁπωσδήποτ' ἂν ᾖ ὅμως, ὡς μέλη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σώματος, ὡς ἀποτελοῦντα μέγα τμῆμα τῆς ἐθνικῆς ὁλομελείας, ὡς μεσάζοντα τέλος μεταξὺ παλαιοῦ καὶ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἦσαν πάντως ἐρεύνης ἄξια, ἐπὶ πᾶσι διὰ μόνην τὴν μεταβατικὴν αὐτῶν θέσιν, διότι δηλ. συνέδεον ὅ,τι ἔνδοξον ἀνέτειλεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι πρὸς τὴν ἀπομίμησιν αὐτοῦ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις· διότι ἐχρησίμευον ὡς γέφυρα μεταξὺ τῶν δύο ἀντικειμένων σημείων· καὶ γέφυρα τοιαύτη ἔχρῃζε φωτισμοῦ, ὁδὸς δεικνύουσα τὴν πορείαν τοῦ ἔθνους ἀνάγκη ἦτο νὰ καταστῇ βατή, ν' ἀρθῶσιν ὑπὸ

τοῦ μέσου οἱ καταπεσόντες ὄγκοι, τὰ λείψανα τοῦ παλαιοῦ μεγαλείου νὰ ἐξετασθῇ τὸ ἔδαφος αὐτῆς.

Τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης ἀποτέλεσμα μεγάλως συνεβάλετο ἤδη εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων ἐν σχέσει ἀείποτε πρός τε τὴν παλαιοτέραν καὶ τὴν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις τοῦ ἔθνους, καθ' ὅσον ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτῶν πολλὰ τῶν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις διὰ τῶν ἐν τοῖς παλαιοτέροις ἑρμηνεύονται καὶ διὰ τῆς γνώσεως ἐκείνων κατανοοῦνται, ὡς καὶ πολλὰ τῶν περὶ ἡμᾶς μόνον διὰ τῆς ἀνελίξεως τῆς σειρᾶς τῆς ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος διὰ τῶν χρόνων τῆς σκοτεινῆς θέσεως τοῦ ἔθνους εὐχερῶς ἐξηγοῦνται.

Τοῦτο τὸ τελευταῖον ὑπὲρ πᾶν ἄλλο σημεῖον ἐν τῇ τέχνῃ μάλιστα δικαιολογεῖται, ἥτις τὰ πάντα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος παραλαβοῦσα καὶ παραδόσεις καὶ ὕφος καὶ χαρακτῆρα καὶ ἐν γένει πᾶν τὸ ὑπὸ τὸν κύκλον αὐτῆς, διεμόρφωσεν ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τῶν χρόνων, ἀναλόγως τῆς ἰδιοφυΐας τῶν ἐργατῶν τῶν τὴν ὕλην παραλαβόντων. Ταῦτα μετ' ἀσφαλείας δυνάμεθα ἤδη νὰ εἴπωμεν μετὰ τὰς γενομένας καὶ ἐπὶ τοῦ κλάδου τούτου ἐρεύνας, αἵτινες πρὸς ταῖς ἄλλαις μελέταις κατέδειξαν ἀληθῶς πόσον ἀναγκαία ὑπῆρχεν ἡ γνῶσις καὶ τοῦ μέρους τούτου, ἵνα κατανοηθῇ ἡ ἄλλως ἀπότομος φαινομένη μετάβασις ἀπὸ τῆς παλαιοτέρας θέσεως αὐτῆς εἰς ἣν αἴφνης σήμερον περιῆλθε.

Διὰ τῆς ἐρεύνης ταύτης κατενοήθη ἀρκούντως ἡ ὁδὸς ἣν ἡ τέχνη ταμοῦσα παρουσιάζεται ὡς ὅλως νέα κατὰ τὴν Ἑσπερίαν καὶ ὡς ἐκεῖθεν μετὰ ταῦτα παραδοθεῖσα ὡς προϊὸν αὐτῆς ταύτης, ἐνῷ οὐδὲν ἄλλο ἢ ἑλληνικὴ καθαρῶς ὑπάρχει πολλὰ μεταβολὰς λαβοῦσα πολλὰ ἀποβαλοῦσα τὸ πλεῖστον ὅμως διατηρήσασα. Τὸ Βυζάντιον εἶνε ὁ ὀχετὸς ὁ διαβιβάσας ἅμα τοῦ καταστρεπτικοῦ ἀνέμου τοῦ 1453 ἐπιπνεύσαντος, εἶνε ὁ ὀχετός, εἶπον, ὁ διαβιβάσας εἰς τὴν Δύσιν τὰ ὑποδείγματα τῆς ἐν αὐτῷ περισωθείσης καὶ προηγουμένως διὰ τῆς Ῥώμης μετακομισθείσης εἰς αὐτὸ τέχνης. Ἐν τῇ Δύσει συνηντήθησαν τὰ σπέρματα ταῦτα τῆς ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς μορφώσεως μετὰ τοῦ λεληθότως αὐξηθέντος ζήλου πρὸς τὴν ἀρχαίαν τέχνην ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου. Ἐκ τῆς συναντήσεως ταύτης ἥτις συνήνου τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν πρόοδον τῆς τέχνης κατὰ τὴν Δύσιν προῆλθε μέσον τι μεταξὺ ἀμφοτέρων, οὗ προϊὸν ἡ ὅλη νεωτέρα τέχνη ἢ μᾶλλον ὁ διακλαδισμὸς αὐτῆς εἰς πλείω τμήματα εἰς τὰς σχολὰς τὰς διαφόρους, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἐχούσας, ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀπορρεούσας.

Πῶς ἤδη μετηγγίσθη ἡ τέχνη, ποίαν διεύθυνσιν λαβοῦσα ποῦ ἐστράφη, τίνα τὰ κατὰ διαφόρους χρόνους χαρακτηριστικὰ αὐτῆς, πῶς ἀνεπτύχθη καὶ διῃρέθη, ποῦ καὶ πότε ἔλαβε μείζω ἀκμήν, ταῦτα σὺν ἄλλοις διεκφεύγουσι τὴν ζήτησιν τὴν νῦν, ἄλλου θέματος, ἄλλου κύκλου συστατικά.

Ἐν τῇ καθ' ὅλου ὅμως πορείᾳ αὐτῆς παρουσιάζει παραλλαγάς τινας ἀξίας ἐρεύνης, ἰδιοτροπίας παραδόξους ἐκ πρώτης ὄψεως φαινομένας ἐν ὅλοις τοῖς σταδίοις αὐτῆς, αἵτινες ἐν ὅλῃ τῇ παρεκκλίσει αὐτῶν ἀπὸ τοῦ συνήθους ἀπὸ τοῦ κοινοῦ καὶ πεπατημένου περιέχουσι τοσαῦτα τὰ σημεῖα τῆς ἀληθοῦς καταγωγῆς, ἣν ἤδη ὑπετυπώσαμεν, ὥστε καὶ μόνα ταῦτα θὰ ἤρκουν πλὴν τῶν πλείστων ἄλλων λόγων εἰς ἔνδειξιν τῆς στενῆς, τῆς στενωτάτης σχέσεως τῶν παλαιοτέρων ἔργων, τῆς παλαιοτέρας τέχνης πρὸς τὴν νεωτέραν.

Ἡ σχέσις ὅμως αὕτη εἴτε ὑπὸ τῆς παραδόσεως περικαλυφθεῖσα, εἴτε ὑπὸ παντοίων ἄλλων λόγων παραφθαρεῖσα περιῆλθεν ἡμῖν ἀγνώριστος ὅλως ἢ τὸ πλεῖστον δυσδιάκριτος ἀποβᾶσα, καὶ μόλις μετὰ μακρὰν ζήτησιν καὶ βαθυτέραν σπουδὴν καὶ κρείττω μελέτην ἀφαιρουμένη τὸν τῆς παραδόσεως ἢ τὸν τῶν ἄλλων τῶν παρακωλυόντων αἰτίων πέπλον μόλις ἐμφανίζεται καταδεικνύουσα τὴν ἀρχὴν τὴν ἀληθῆ, τὴν καταγωγὴν τὴν γνησίαν.

Οὕτως ἓν τῶν εἰς τὸν κύκλον τῆς τέχνης τῶν χρόνων τούτων τῆς γραφικῆς προσπεσόντων ζητημάτων ἐπὶ πολὺ ἐτήρησέ με μετέωρον ἐν τῇ ἀσφαλεῖ ἐκδοχῇ αὐτοῦ, ἐν τῇ τελείᾳ καὶ πλήρει πασῶν τῶν ἀπαιτήσεων ἱκανοποιήσει, ἐν τῇ ἀναπαύσει καὶ τῷ ἀνακουφισμῷ ὃν αἰσθάνεταί τις μόνον πρὸ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ ἀληθοῦς. Εἶνε δὲ τοῦτο ἐξ ἐκείνων ἅτινα ἀδύνατον εἶνε νὰ μὴ προσέπεσαν εἰς πολλῶν τὴν παρατήρησιν καὶ ἀκριβῶς ὡς τοιοῦτο παρατίθημι πρὸ ὑμῶν αὐτὸ, μετὰ τῆς δυνατῆς αὐτοῦ ἑρμηνείας, τῆς δυνατῆς λύσεως. Διότι γνωρίζω μὲν ὅτι ὑπάρχει, ὅτι φέρεται λύσις τις κοινὴ αὐτοῦ τε καὶ πάντων τῶν ὁμοίων αὐτῷ, ἀλλὰ τοιαύτη, ὥστε οὔτε ἐντελῆ ἡσυχίαν πνεύματος δύναται νὰ παράσχῃ· πολλὰ δὲ καὶ τὰ δυσχερῆ ἔτι περιλαμβάνει. Εἶνε τῆς φύσεως ἐκείνης τῶν ζητημάτων ἅτινα ἐμφανίζονται μὲν σπανίως, ἀλλ' ὅταν ἐμφανίζωνται νομίζει τις εὐχερῆ, ἢ μᾶλλον τὴν λύσιν αὐτῶν εὔκολον ὑποτοπάζων εἰς ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε ἀναβάλλει καὶ οὕτως ἀπὸ ἀναβολῆς εἰς ἀναβολὴν, εἴτε διότι παρουσιάζονται ἐν χρόνῳ ἄλλης ἐργασίας εἴτε καὶ δι' ἄλλους λόγους ἀρκεῖται εἰς ἁπλῆν, εἰς ἐπιπολαίαν ἐξέτασιν, ἐν ᾧ βαθυτέρα ζήτησις ἀλλοίαν τοῦ θέματος προάγει πολλάκις εἰς φῶς τὴν ὄψιν.

Πρόκειται περὶ ἰδιοτροπίας τῆς τέχνης τῆς τῶν Βυζαντίνων, τῆς ἁγιογραφίας, περὶ ἰδιοτροπίας τοῖς πᾶσι γνωστῆς, κοινοτάτης, πλὴν ἴσως μὴ δούσης ἀφορμὴν εἰς βαθυτέραν ἐξέτασιν τοῦ παράγοντος λόγου. Πρόκειται περὶ τοῦ χρωματισμοῦ εἰκόνων τινῶν ἐν τῇ τέχνῃ, περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν χρωμάτων ἐπὶ εἰκόνων τινῶν ἢ καὶ ἐπὶ μερῶν τινων μόνον τῶν εἰκόνων μεταβολῆς τοιαύτης ὥστε νἀντίκειται πρὸς τὸ φυσικὸν, νὰ παρουσιάζῃ πολλάκις ὅλως παρα μεμορφωμένην τὴν ὄψιν καὶ τῶν ὡραιοτέρων προσώπων, νὰ ἀλλοιοῖ τὸ ἐξωτερικὸν καὶ αὐτοῦ τοῦ προτύπου τῆς γραφίδος τῶν μεγαλειτέρων τεχνιτῶν τῆς Θεοτόκου.

Μηδεὶς δ' ὑπολάβει με διὰ τούτων ὑπαινισσόμενον ἴσως ἐπὶ μομφῇ τῶν ἐλεεινῶν εἰκόνων κατασκευασμάτων τῶν παρατασομένων ἐν Ἀθήναις πρὸ τῶν βαθμίδων τῆς ἁγίας Εἰρήνης ἢ ἐν τῇ πόλει ἡμῶν ὑπὸ τὰς στοὰς τὰς περὶ τὴν ἀγορὰν συμπεπιλημένων ἐν κιβωτίοις, ἢ πληρούντων κατὰ δεκάδας συνδεδεμένας τὰς πήρας πωλητῶν τοῦ εἴδους τούτου ἀνὰ τὰς κώμας· ἀναξιοπρεπὲς τῇ ἀληθείᾳ καὶ νὰ φαντασθῇ τις ὅτι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις πιθηκομόρφοις τἄλλα τέρασι συνήγαγον ὑμᾶς ἐπὶ τὸ αὐτό. Πολὺ μακρὰν τούτων θὰ τραπῶμεν.

Τίς εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Τριάδος ἐνταῦθα δὲν εἶδε τὴν ἐκεῖ ἀνακειμένην μεγάλην ἐπηργυρωμένην εἰκόνα τὴν μέλαιναν φέρουσαν τὴν ὄψιν, τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου Μυρτιδιοτίσσης ἐπικαλουμένης; ἢ εἰς τίνος τὸν νοῦν δὲν ἐπῆλθεν εἴτε ταύτην εἶδεν εἴτε τὴν κατὰ ταὐτὰ ἐν τῷ μητροπολιτικῷ τῶν Ἀθηνῶν ναῷ μείζω, ἢ καὶ ἄλλην ἀλλαχοῦ τῆς αὐτῆς παραστάσεως ἢ καὶ ἄλλης, εἰς τίνος λέγω τὸν νοῦν δὲν ἐπῆλθεν ἡ ζήτησις τοῦ λόγου δι' ὃν τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος ἡ ὄψις ἡ ὅ,τι ὑψηλὸν ἐν τῇ ἀρετῇ διαγράφουσα, ἡ σύμπασαν τὴν δύναμιν τῆς ἁγνότητος ὑποτυποῦσα, ἡ ὄψις τοῦ ἀγλαΐσματος τοῦ παρθενικοῦ κόσμου καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς μητρικῆς τρυφερότητος, μετεμορφώθη οὕτως ἀπαισίως ἀλλοιωθεῖσα διὰ τοῦ σκιερωτέρου τῶν χρωμάτων, εἰς ἄλλης φυλῆς ἄλλων χωρῶν ἀπείκασμα μεταμορφωθεῖσα. Παρὰ παντὶ τῷ θεασαμένῳ ἐκτὸς τῆς εἰκόνος ταύτης καὶ ἄλλας ἢ ἐντελῶς μελαίνας ἢ ὁπωσδήποτε σκιερῶς ἀπεικονιζομένας θὰ ἐξηγέρθη βεβαίως ἡ ἀπορία πῶς οὕτω γραφόμεναι πολλαπλασιάζονται αἱ μεταγραφαὶ αὗται ἐν τῇ Βυζαντιακῇ ἁγιογραφίᾳ, διατί δὲ νὰ ἐξακολουθῇ ὁ πολλαπλασιασμὸς οὗτος καὶ σήμερον ἔτι ὅτε ἡ τέχνη ἀπαλλαγεῖσα τῶν περιωρισμένων δεσμῶν χρόνων προγενεστέρων, ἐλευθέρως ἐπὶ ὅλως διαφόρων βάσεων στηριζομένη διάφορα καὶ τὰ ἑαυτῆς ἀπεργάζεται προϊόντα.

Δικαία ἡ ἀπορία πλὴν ἐν στιγμῇ προσπίπτουσα παρὰ πολλοῖς οὐχὶ εὐκαίρῳ εἰς τοιαύτας ζητήσεις, εὐκόλως καὶ λησμονεῖται ἅμα ὡς ἔληξε καὶ ἡ ὑποχρέωσις ὑφ' ἧς πολλοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ περιέλθωσιν εἰς τοιαύτας τεχνικὰς ζητήσεις, ἅτε πρὸ τοιούτων εἰκόνων τυχόντες καὶ μὴ δυνάμενοι πῶς ἄλλως νὰ περισπάσωσι τὸν νοῦν ἐν κηδείᾳ τινὶ ἢ δοξολογίᾳ ἢ ἄλλη ἀνάγκῃ μορφούσῃ καὶ τεχνικοὺς παρατηρητάς. Ἕνεκα τοῦ ἀκαίρου ὅμως τούτου, οὐδὲ τὸν προσήκοντα λόγον εὑρίσκομεν τῆς τοιαύτης ἀλλοιώσεως, ἀρκούμεθα δ' εἰς τὴν κοινοτέραν τῶν παραδόσεων τὴν παρὰ τῷ λαῷ φερομένην περὶ τῶν εἰκόνων τούτων, ὅτι (ὡς ἐκ θαύματος ἀληθῶς) φλὸξ ἀφ' ἧς διεσώθη ἡ εἰκών, ἠλλοίωσε τὴν τῆς γραφίδος τοῦ ζωγράφου τέχνην, μετέβαλε τέλεον τὴν δύναμιν τῶν χρωμάτων.

Καὶ ἀληθῶς τοιαύτη ἡ φερομένη αἰτία τῆς ἰδιοτρόπου ταύτης παραστάσεως τῶν μορφῶν διαφόρων ἁγίων, ἡ ὡς ἐκ θαύματος διάσωσις τῆς

εἰκόνος ἐκ πυρὸς ἢ ἡ ἐπίδρασις τούτου ἐπὶ μόνης τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀπεικάσματος καὶ διεκφυγὴ ἀπὸ τῆς παντελοῦς καταστροφῆς, εἰς ἔνδειξιν τοῦ ὁποίου παρέμεινε μόνος ὁ μεταχρωματισμός.

Εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ σεβόμενος καὶ παρακολουθῶν καὶ θεραπεύων διὰ τῆς περισυναγωγῆς καὶ ἐρεύνης ὡς ἐγκλειούσας ἀληθεῖς ἀδάμαντας πνευματικῆς ἐπιτάσεως, ὡς ἀποκαλυπτούσας ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ μυθώδει πολλάκις περιβολῇ αὐτὸν τὸν βίον, αὐτὰς τὰς συνηθείας, αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔθνους ἐξ οὗ ἀνέτειλον, ἀλλὰ καὶ ὡς πλεῖστα διδασκούσας τὰ συμβάλλοντα εἰς ἑρμηνείαν πολλῶν ἄλλως δυσεξηγήτων ζητημάτων, δυσλύτων ἄλλως προβλημάτων, δὲν δύναμαι ἐν τῇ λύσει ταύτῃ νἀνεύρω τι τὸ ἡσυχάζον με, δὲν δύναμαι νὰ ἀναπαυθῶ οὔτε ἐπαρκῆ νὰ θεωρήσω τὴν οὕτως ἀπότομον καὶ ἄνευ βαθυτέρας ἐρεύνης ἑρμηνείαν ταύτην δι' ἧς εὐχερέστατα φαίνεται λυόμενον ἓν ὁπωσδήποτε περιπλοκώτερόν πως ζήτημα ἐν τῇ τῶν Βυζαντίνων τέχνῃ.

Διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἑρμηνείας ταύτης ἐγείρεται πάραυτα ἡ ἀπορία πῶς δὲν περιωρίσθη ὁ λαὸς εἰς τήρησιν μιᾶς οἱασδήποτε ἐκείνης εἰκόνος τῆς ὑπὸ τῶν φλογῶν ἀλλοιωθείσης, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ πολλαπλασιάζων τὴν αὐτὴν μορφὴν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἕνεκα τοῦ ὁποίου δυσδιάκριτον δύναταί ποτε τὸ πρωτότυπον νὰ καταστῇ· καὶ ἰδοὺ ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν πρώτην ζήτησιν, τὴν ἀρχικὴν ἔρευναν καὶ ἀναδρομὴν εἰς τὸ πρῶτον αἴτιον τοῦ τοιούτου ἀπεικονισμοῦ. Ἔπειτα ἐὰν ἀληθεύῃ τὸ τοιοῦτο, διατί πλεῖστα τῶν ἀντιγράφων δὲν φέρουσι τὴν ὄψιν πᾶσαν τῆς εἰκόνος μέλαιναν ἀλλὰ μόνον τὰ κατὰ τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος καὶ τοῦ Σωτῆρος, τὰ δὲ κατὰ τὰ πρόσωπα τῶν περιπετομένων ἀγγέλων ἀπεικονίζονται χρώματι φωτεινῷ, ἐπὶ τῶν μεγάλων πάντοτε τῶν ἐπηργυρωμένων εἰκόνων; ἐὰν δ' ἄρῃτέ πως τὴν ἐπαργύρωσιν θὰ ἴδητε ὅτι καὶ τὰ κατὰ τὸ λοιπὸν τῆς εἰκόνος οὕτω φωτεινοῖς τοῖς χρώμασιν ἀπεικονισμένα εἰσίν.

Τὸ τελευταῖον ἡ παράδοσις ἡ αὐθεντικὴ αὐτὴ οὐδὲν φέρει περὶ ἀναφλέξεως τῶν εἰκόνων τούτων, ὅπερ δείκνυσιν ὅτι ἡ παρὰ τῷ λαῷ φερομένη δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀσφαλῆ τὴν βάσιν. Ἰδοὺ π. χ. τί λέγεται ἐν τῇ αὐθεντικωτέρᾳ τῶν παραδόσεων τῇ περὶ τῆς πολυπληθεστέρας τὰς μεταγραφὰς φερούσῃ εἰκόνος τῆς Μυρτιδιοτίσσης, τῇ *συντεθείσῃ μὲν παρὰ τοῦ θεοφιλεστάτου καὶ σοφωτάτου κυρίου κὺρ Σωφρονίου ἐπισκόπου Κυθήρων τοῦ Παγκάλου, ἀντιγραφείσῃ δὲ παρὰ τοῦ ἐλαχίστου δούλου αὐτῆς μακαρίτου εὐγενοῦς Δομενίκου Βεσερίου*, ἰδοὺ λέγω τί λέγεται περὶ τῆς καταστάσεως τῆς εἰκόνος ταύτης καὶ εὑρέσεως.

«*Εὑρισκόμενος εἰς ταύτην τὴν νῆσον τῶν Κυθήρων ἕνας ἐρημότοπος, λεγόμενος Μυρτίδια, (διατὶ ὅλος δασωμένος ἀπὸ μυρτίαις καὶ ἀκατοίκητος, μόνον τὰ ζῶα τῶν ἀγροίκων ἐκεῖ ἔβοσκον), ἔπραττεν ἐκεῖ κάποιος εὐλαβὴς*

χριστιανός, καὶ αὐτὸς ὁδηγηθεὶς ἀπὸ κάποιαν θεωρίαν ὅπου εἶδεν εἰς τὸν ὕπνιν του, ἔχοντας περισσὴν εὐλάβειαν μὲ τὴν κυρίαν Θεοτόκον, ἐπήγαινε συχνότερα εἰς αὐτὸν τὸν τόπον, καὶ στέκωντας ἐκεῖ, στοχαζόμενος τοῦ τόπου τὴν ἀγριότητα, ἤκουσε φωνὴν ἀοράτως ὁποῦ τοῦ ἔλεγεν· ἂν με γυρεύσῃς ἐδῶ σιμὰ εὑρίσκεις τὴν εἰκόνα μου, καὶ εἶνε καιρὸς ὁποῦ ἦλθα, καὶ εὑρίσκομαι ἐδῶ, διὰ νὰ δώσω βοήθειαν ἐτούτου τοῦ τόπου».

Καὶ κατωτέρω· «*Καὶ θαρρῶντας πῶς ἡ φωνὴ αὔτη ἦτο διὰ καλὸν, παραμερίζοντας ὀλίγον ὡσὰν νὰ ἐγύρευε τὸ ποθούμενον, θεωρεῖ μέσα εἰς μίαν μυρτίαν μίαν εἰκόνα τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*». Καὶ κατωτέρω· «*. . . ἔκτισεν ἐκεῖ μικρὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου, καὶ ἔθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν ῥηθεῖσαν ἁγίαν εἰκόνα καὶ τὴν ἐπωνόμασε Μυρτιδιότισσαν, ὡσὰν ὁποῦ τὴν εὗρεν εἰς ταῖς μυρτίαις*». Ταῦτα μόνα ἀναφέρονται ἐν τῇ παραδόσει οὐδὲν δὲ περὶ πυρὸς καὶ τῶν τοιούτων. Διὸ ἀπορῶν πῶς ἐπεκράτησεν ἡ περὶ τοιούτου τινὸς ἰδέα μὴ δυνάμενος δὲ νὰ εὕρω ἱκανοποιοῦσαν ἐν αὐτῇ, ὡς ἐκ τῶν ἄνω φαίνεται, λύσιν, ἐτράπην ἐπὶ τὴν ἀσφαλεστέραν ζήτησιν τούτου, ἀπὸ μόνης τῆς ἰδέας ὁρμώμενος ὅτι παρὰ πολλοῖς καὶ ἄλλοις εὐχάριστοι τυγχάνουσιν αἱ τῶν τοιούτων ἄλλως μικρῶν φαινομένων ζητημάτων ἔρευναι.

Ὁ τρόπος οὗτος ὑφ' ὃν πολλαὶ μορφαὶ ἠλλοιωμέναι παρίστανται πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἁπλῆ ἰδιοτροπία τῆς ἁγιογραφίας τῶν Βυζαντίνων, οἵας συνήθεις ἔχει ὡς τύπους καθιερωμένους ἡ τέχνη εἰς πάντας τοὺς χρόνους. Ἵνα κατανοηθῇ δὲ καλῶς ἡ δύναμις καὶ ἐπικράτησις τῆς συνηθείας μᾶλλον ἢ τῆς ἰδιοτροπίας ταύτης ἀνάγκη νἀναδράμωμεν εἰς τὴν παλαιοτέραν τέχνην ἀφ' ἧς ἡ νεωτέρα ἐξεπήδησε εἰς τὴν παλαιοτέραν θρησκείαν, παρ' ἧς οὐκ ὀλίγα ἀναμφηρίστως ἡ ἡμετέρα ἐδέχθη ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὴν λατρείαν.

Ἡ τέχνη παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἐκόσμει κατὰ πρῶτον λόγον τὰς τῶν Θεῶν οἰκήσεις, παρέσχε δὲ καὶ ἐν τῇ κατ' οἶκον λατρείᾳ τὰ κατάλληλα κατασκευάσματα, τὰ ἀνάλογα ἀγάλματα. Κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους τὰ ἀγάλματα ταῦτα αἱ παραστάσεις τῆς θεότητος ἦσαν μονότονοι ἐπαναλήψεις τῆς αὐτῆς σχεδὸν μορφῆς διὰ συμβόλων τινῶν διακρινομένης τῆς μιᾶς θεότητος ἀπὸ τῆς ἑτέρας· ἦσαν δὲ τὰ τοιαῦτα ἀγάλματα περίβλεπτα, ἀνετίθεντο εἰς τοὺς ναοὺς καὶ ἔκτοτε ἱερὰ ἐθεωροῦντο· ὡς πρὸς τὴν τέχνην ὅλως ἀτελῆ ἔτι τοὺς πόδας συμβεβηκότας ἔχοντα μέχρι τοῦ Δαιδάλου, τὰς χεῖρας καθημένας καὶ πρὸς μηροῖς τεταμένας, τοὺς ὀφθαλμοὺς πλαγίως τεταγμένους, τὸ στόμα ὑπεσταλμένον τῷ συνήθει μειδιάματι, τὴν ῥῖνα σιμήν πως, τὸν δὲ πώγωνα σφηνοειδῆ. Πλὴν ὅμως τούτων τῶν παντὶ προσιτῶν τῇ αἰσθήσει ἐκ παλαιοτάτου ἤδη ἀνέκειντο ἐν τοῖς ναοῖς καί τινα ἄλλα κατασκευάσματα ἄμορφα τὰ *ξόανα* καλούμενα, λίθοι δηλαδὴ ἀπεξεσμένοι ἢ ξύλα τὸ πλεῖστον, ὧν ὅμως τὸ σχῆμα ἄγνωστον ἅτε κα-

καλυμμένων ἐσθῆσι καὶ ἄλλῃ κοσμημάτων ποικιλίᾳ. Τὸ παρακεκαλυμμένον τοῦτο εἶχε λόγον τινὰ βεβαίως καὶ λόγον οὐ τὸν τυχόντα, ἐάν πως βαθύτερον ἐξετασθῇ. Ὡς δηλ. ἡ μορφὴ τῆς θεότητος ἦτο ἄγνωστος εἰς αὐτούς, οὕτω καὶ ἀπεικάσματα τούτων δὲν ἐτόλμων οὐδὲ νὰ χαράξωσιν οἱ παλαιοί, ἀλλὰ καλύπτοντες οὕτω τεμάχιον λίθου ἢ ξύλου, ἄφινον ἕκαστον νὰ μορφοῖ οἷον ἐπέτρεπεν ἡ φαντασία τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ὄντος ὅπερ ἐλάτρευεν, οἱονεὶ φοβούμενοι μὲ πολὺ καταπέσῃ παρὰ τῷ πλήθει ἡ ἰδέα τοῦ θείου διὰ τῆς ἀτελοῦς τῆς τέχνης ἀπεικονίσεως ἐν οὕτω μεμακρυσμένοις χρόνοις.

Καὶ ἐφέροντο λοιπὸν τοιαῦτα πλεῖστα καὶ ἐθεωροῦντο ἱερώτερα πάντων τινὰ δὲ καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταπεσόντα τὰ μάλιστα ἐλατρεύοντο ὡς διϊπετῆ καὶ σεβασμὸν μείζονα διεχεῖτο παρὰ πᾶσι πρὸς τὰ τοιαῦτα ξόανα ἕνεκα τοῦ ἀγνώστου παρὰ τοῖς πολλοῖς τοῦ καὶ μᾶλλον θαυμαζομένου· διότι εἶνε ἀλήθεια ὅτι θαυμάζομεν συνήθως ὅ,τι ἀγνοοῦμεν, καταμαθόντες δὲ κρίνομεν μόνον οὕτως ἢ ἄλλως ἀπαλλασσόμενοι τῆς ὑπερβολῆς.

Τηλικαύτη ἦτο ἡ δύναμις τῆς παρὰ τῷ λαῷ διαδόσεως τοῦ σεβασμοῦ τούτου, τόσον εἶχεν ἐρριζωθῆ παρ' αὐτῷ ἡ ἰδέα τῆς θείας προελεύσεως ὥστε οὔτε ἡ τῶν χρόνων πάροδος οὔτε ἡ πρόοδος τῆς τέχνης σὺν ὅλοις ταῖς ἀπαιτήσεσιν αὐτῆς κατίσχυσαν νὰ καταβάλωσι τὴν διὰ μακροῦ προσγενομένην ταύτην πεποίθησιν. Ἐξ ἐναντίου μάλιστα ὅσον ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων τῶν μυθικωτέρων τὴν ἀναβολὴν ἐχόντων ἐπὶ τοσοῦτον ἐξήρετο ὁ πρὸς τὰ παλαιὰ ἐνθουσιασμός, ἐπὶ τοσοῦτον ἐκρατύνοντο ἐν τῇ περὶ τῶν παλαιοτέρων τῆς τέχνης κατασκευασμάτων ἰδέᾳ αὐτῶν.

Ἔφθασεν ἡ ἀκμὴ τῆς τέχνης· ὅλη ἡ δύναμις τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου τῆς μορφώσεως ἀπέκρυψε πᾶσαν τὴν προγενεστέραν ἀτέλειαν, πᾶς δεσμὸς ἐν τοῖς διακλαδισμοῖς τῆς τέχνης ἀπερρίφθη ἐλευθέρα δ' ἤδη εἰς πάντα τὰ εἴδη αὐτῆς σφριγῶσα ἵδρυε τὸ τρόπαιόν της στεφόμενον δι' ἑνὸς Παρθενῶνος, ὁπλιζόμενον διὰ τῆς πολιούχου τῶν Ἀθηνῶν, ἀσπίδα φέρον τοῦ Φειδίου τὸν τερπικέραυνον Ὀλύμπιον, καθωραϊζόμενον διὰ τῆς συναντήσεως τῶν ἐξοχωτέρων διανοιῶν ἀπαστραπτουσῶν ἐπὶ τοῦ ἀετώματος τῶν Προπυλαίων καὶ μακρὰν δι' ἀκτινοβόλου δυνάμεως εἰκονιζόμενον καὶ διαφημιζόμενον μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἐν τοῖς ὀνόμασιν ἐκείνοις ἅτινα τὴν ἱστορίαν ὅλην τῶν χρόνων ἐκείνων περιλαμβάνουσι· πρὸ τῆς αἴγλης ταύτης κατὰ φυσικώτατον λόγον ὑπεχώρησε διαλυομένη πᾶσα ἀτέλεια, πρὸ τοῦ φωτὸς τὸ σκότος, πρὸ τοῦ ἡλίου οἱ ἀστέρες, πρὸ τῆς ἡμέρας ἡ νύξ, πρὸ τοῦ ἔαρος ὁ χειμών, πρὸ τοῦ Ἰκτίνου καὶ Μνησικλέους, πρὸ τοῦ Φειδίου ἡ ἀρχὴ πάσης τέχνης, ὁ Δαίδαλος.

Ἐν ὅλῃ ὅμως ταύτῃ τῇ μετατροπῇ ἐν ὅλῃ τῇ διαδοχῇ, τῇ ἀνατροπῇ, δύναταί τις εἰπεῖν, τοῦ παλαιοτέρου κόσμου διὰ τοῦ ἐμφανισμοῦ τοῦ νέου

έν σημεῖον ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου διετήρησε τὴν πρὸς τὰ παλαιὰ σχέσιν αὐτοῦ ἀπαραμείωτον, συνέδεσεν ὅ,τι ἐπιβλητικὸν περιεῖχον οἱ ἀρχαιότεροι χρόνοι πρὸς τοὺς νεωτερισμοὺς τῶν νεωτέρων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο ἡ θρησκεία καθ' ὅσον ἔρχεται εἰς συνάφειαν πρὸς τὴν τέχνην διὰ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας. Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τῆς ὑπάτης δυνάμεως τῆς τέχνης, οὓς οὕτω διὰ βραχέων ἀνωτέρω διέγραψα δὲν ἔπαυον ἐπαναλαμβανόμενα τὰ ἔργα ἐκεῖνα, ἅτινα εἴδομεν ὡς ἱερώτερα θεωρούμενα, πρὸς τοῖς ἀριστουργήμασι τῆς προόδου, τῆς ἀκμῆς τῆς τέχνης διετηροῦντο καὶ ἐπολλαπλασιάζοντο καὶ τὰ ξόανα τιμώμενα μάλιστα ἕνεκα τῆς παλαιότητος αὐτῶν περισσότερον καὶ θαυματουργότερα ὑπολαμβανόμενα. Καὶ ἀπομιμήσεις δὲ συχναὶ πιστῶς ἐγίνοντο, καὶ ἐν ἴσῃ ἐτίθεντο αὗται μοίρᾳ πρὸς τὸ πρωτότυπον, οὗ τὴν μορφὴν πιστῶς ἀπεικόνιζον.

Ἐκτὸς τῶν ἱερωτέρων τούτων ἀπεικασμάτων ὅτι ἐξετιμᾶτο σφόδρα ἡ παλαιότης ἐν τῇ τέχνῃ γενικῶς κατάδηλον γίγνεται ἐξ ἄλλων ἔργων περιόπτων ὁλογλύφων ἢ ἀναγεγλυμένων ἅτινα πρὸς τῇ δυνάμει τῆς γλυφίδος χρόνων καλῶν συνδέουσιν ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς παλαιοτέρας ἐργασίας, μάλιστα ἐν τῷ ἱματισμῷ. Καὶ τρόπος ἐργασίας ὁ λεγόμενος *μεταβατικὸς* ἐπὶ τῷ χαρακτηρισμῷ τούτῳ διακρίνεται, τῷ συνδυασμῷ δηλ. τοῦ ἀρχαιοπρεποῦς καὶ σεβαστοτέρου πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν πρὸς τὴν εὐκινησίαν τῶν χρόνων τῆς προόδου τῆς τέχνης.

Ἐκ τούτων σαφῶς καταφαίνεται ἡ ἐπὶ τὴν τέχνην ἐπίδρασις τοῦ θρησκεύματος ἀλλὰ καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς πᾶν τὸ ἀρχαιοπρεπές, ὅστις δύναται ἤδη εὐκρινῶς νὰ τεθῇ ὡς λόγος τῆς διατηρήσεως, διαδόσεως καὶ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς τέχνης προϊόντων καὶ κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς αὕτη ἀπελύθη παντὸς δεσμοῦ παρακωλύοντος τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς. Ἐκτὸς ὅμως τούτου διὰ τῆς ἰδιοτροπίας ταύτης τῆς ἀρχαίας τέχνης καταφαίνεται καθαρῶς ἡ σχέσις τοῦ ὅλου ἀρχαίου κόσμου πρὸς τὸν νεώτερον, καταδεικνύεται πῶς ἀμφότεροι χειραγωγοῦνται, πῶς πολλὰ τῶν νεωτέρων ἐκεῖθεν ἔχοντα τὴν ἀρχὴν μόνον διὰ τῆς γνώσεως καὶ μελέτης ἐκείνων κατανοοῦνται, καὶ τοὔμπαλιν δὲ πῶς ὁ νεώτερος βίος ἐν πολλοῖς ἀναγκαιότατος τυγχάνει εἰς ἑρμηνείαν πολλῶν τοῦ παλαιοτέρου, εἰς ὃ κυρίως ἀποβλέπει καὶ τὸ νῦν προβαλλόμενον εἰς ζήτησιν, ὁ σύμπας ἐπὶ τοῦ προκειμένου λόγος, προστιθεὶς καὶ ἓν σμικρόν, ἓν ἐλάχιστον ἴσως δεῖγμα πρὸς τοῖς ἤδη ἰσχυροτάτοις κειμένοις καὶ διὰ τῶν παραδόσεων ἀναγεγραμμένοις.

Μετὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς ἤρχισεν ἡ βαθμιαία κατάπτωσις τῆς τέχνης, ὁ διακλαδισμὸς τῶν διαφόρων εἰδῶν κατὰ ποικίλας σχολὰς ποικιλίαν ἐργασίας ἀντιπροσωπευούσας· ὅ,τι συνέβαινεν ἐν τῷ παλαιοτέρῳ τοῦ βίου σταδίῳ μεταγγίζεται καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις καὶ κατὰ τὴν τῶν

χρόνων πάροδον ἐπιτείνεται μᾶλλον ἡ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα εὐλάβεια. Ἡ ἀρχαιότης χορηγεῖ πολλὰς ἐκ τῶν σκέψεων, πολλὰ τῶν ἐθίμων αὐτῆς ἐπιτεινόμενα καθ' ὅσον ἀπομακρύνονται αὐτῆς οἱ χρόνοι καὶ ζωηρότερον δεκτὰ γιγνόμενα παρὰ τῷ εὐφαντασιώτῳ τοῦ λαοῦ μάλιστα δὲ τὰ ἀποβλέποντα εἰς τὸν κύκλον τῆς θρησκείας. Μετὰ τὴν νίκην τοῦ ἀπὸ τῆς γωνίας τῆς Παλαιστίνης ἄρχντος τὸν ἑαυτοῦ σταυρὸν ἀρνίου κατὰ τῆς λύσσης τῶν θηρίων, τῶν ἀνθρωπομόρφων τεράτων τῶν καθεσθέντων ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς ἑπταλόφου, τῶν διαδόχων τοῦ Ῥωμύλου, νέα ἐνεκαινίσθη κατάστασις πραγμάτων, ἠλλοιώθη ἡ ὄψις τῶν πραγμάτων ἐπιπνευσάσης τῆς αὔρας τῶν θείων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀληθειῶν. Νέα κατάστασις πραγμάτων νέας ἀπαιτήσεις, νέα μέσα λατρείας καὶ τρόποι, εἰς οὓς κατ' ἀνάγκην ὑπεβλήθη καὶ ἡ τέχνη, ὡς ὑπηρέτις τῆς θρησκείας ἀείποτε διατελέσασα. Καὶ ἐξηκολούθησεν ἡ νέα ἀποκατασταθεῖσα τάξις πραγμάτων, μέχρι τελείου ὀργανισμοῦ παραλαμβάνουσα τὰ πάντα ἀπὸ τῶν ἤδη ἑτοίμων παρεσκευασμένων τοῦ καταπίπτοντος ἐθνισμοῦ. Ἐν ταῖς περιστάσεσιν αὐτῆς αἵτινες τὸ πλεῖστον κατ' ἀρχὰς παραβολικαὶ ἢ ἀλληγορικαὶ παρουσιάζονται δεικνύεται ἡ ἀλήθεια τούτου. Καὶ τί ἄλλο σημαίνει ἡ ἐν ἁγίῳ Ἰωάννῃ τῷ Λατερανῷ παράστασις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, νέου ἀγενείου ἐν μέσῳ ζώων τὴν σύριγγα παίζοντος; Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ἀναγνωρίζεται ὁ Ὀρφεὺς θέλγων τὰ περὶ αὐτὸν συνειλεγμένα ζῷα διὰ τῆς μουσικῆς, εἰλημμένος ἐκ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας. Τί ἄλλο σημαίνουσιν αἱ ἀλληγορικαὶ παραστάσεις τῶν φοινίκων, ἀμπέλων, περιστερῶν, τῶν καρπῶν τῆς ῥοιᾶς κτλ., ἅτινα καὶ ἡ νεωτέρα ἔτι ἐνεκολπώθη τέχνη;

Ἐκτὸς ὅμως τούτων σπουδαιότατον δεῖγμα τῆς μεταβιβάσεως πάντων σχεδὸν τῶν τοῦ παλαιοτέρου θρησκεύματος εἶνε ἡ ἐν μὲν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ μέχρι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος μ. Χ., ἐν δὲ τῇ τῶν δυτικῶν μέχρι τῆς σήμερον διατήρησις ὁλογλύφων παραστάσεων τῶν ἁγίων, δι' ὧν παραστάσεων λεληθότως ὑπετρέφετο ὁ πρὸς τὰ ἀρχαιότερα σεβασμὸς, ἡ πρὸς τὴν πηγὴν, ἀφ' ἧς ἀφωρμήθησαν ταῦτα λατρεία.

Ἰδοὺ ἡ γέφυρα δι' ἧς μετηνέχθη σὺν τοῖς ἄλλοις ἐθίμοις καὶ τὸ τῆς διατηρήσεως τῶν πατροπαραδότων ἐν μείζονι θεραπείᾳ· τοῦτο δὲ συναντηθὲν μετὰ τῆς ἐμφύτου τάσεως εἰς τὸν ἄνθρωπον τοῦ νἀποβλέπῃ μετὰ θαυμασμοῦ, μετ' ἐκπλήξεως πρὸς τἀγνοούμενα, δικαίως δύναται νὰ τεθῇ ὡς λόγος τῆς ὑπ' ἐξέτασιν ἰδιοτροπίας.

Ἀντὶ τῶν παλαιοτέρων ἀγαλμάτων ἀπομακρυνθέντων τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολικῆς αἱ εἰκόνες, ἀντὶ τῆς σμίλης ὁ χρωστήρ. Εἰκόνες τινὲς ἁγίων εἴτε ἐν ναοῖς εἴτε ἐν οἴκοις διατηρούμεναι ὑπὸ παλαιότητος ἔλαβον ἀλλοίαν τινὰ ὄψιν, τὰ χρώματα ἀπώλεσαν τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν δύναμιν ὑπὸ τοῦ φωτὸς, ὑπὸ τοῦ ἐν τοῖς ναοῖς καπνοῦ, ὑπὸ τῶν ἀσπασμῶν τῶν χριστιανῶν. Αἱ αὐταὶ εἰκόνες μεταγραφόμεναι ἀπετυποῦντο ἀκριβῶς ὡς

εἶχον μετὰ ἠλλοιωμένων ἐπὶ τὸ σκοτεινότερον τῶν χρωμάτων. Αἱ μεταγραφαὶ αὗται ἢ οἱ δεύτεροι ἀπεικονισμοὶ ὑφιστάμενοι τὰς αὐτὰς ἐπιδράσεις κατὰ φυσικώτατον λόγον ἀπέβαινον σκιερώτεραι μέχρις οὗ μετὰ δευτέραν ἢ τρίτην τοιαύτην ἐπανάληψιν κατήντησαν ὅλως μέλαιναι. Ἐὰν προστεθῇ εἰς ταῦτα ὁ κανὼν τῆς Βυζαντινῆς ἁγιογραφίας καθ' ὃν, ἕνεκα τοῦ ἐπιβάλλοντος τὰ χρώματα ὠχρὰ καὶ σκιερὰ ἀπετελοῦντο, δύναται εὐχερέστερον νὰ κατανοηθῇ πόσον ταχέως ἐπῆλθεν ἡ μεταβολή. Ταὐτοχρόνως δὲ δύναται νὰ παρατηρηθῇ καὶ ὁ ἐν τῇ Βυζαντινῇ τέχνῃ χρόνων καλῶν, τῶν περὶ ἡμᾶς, συνδυασμὸς τῶν παλαιοτέρων χαρακτήρων πρὸς τὴν νεωτέραν ἀνάπτυξιν. Ἐὰν δηλ. μετὰ προσοχῆς παρατηρήσῃ τις θὰ ἴδῃ τὰ μὲν σχήματα κανονικώτατα καὶ τὸ διάγραμμα καὶ τὰ τῶν λεπτομερειῶν, μόνην δὲ ὑπόμνησιν τῆς παλαιότητος τὸν χρωματισμόν.

Ἕτερος ἰσχυρὸς λόγος τοῦ ὅτι οὐχὶ τὸ πῦρ ἀλλὰ τάνω ῥηθέντα αἴτια εἶνε τὰμεσα ἀποτελέσματα τῆς μεταβολῆς ταύτης, εἶνε ὅτι πολλαὶ εἰκόνες σκιεροῖς χρώμασιν εἰκονιζόμεναι φέρουσι μέρη τινὰ οὐχὶ οὕτως ἀπεικονισμένα, μάλιστα δ' αἱ ἐπηργυρωμέναι ὑπὸ τὴν ἐπαργύρωσιν τῶν ὁποίων ἔστιν ἰδεῖν τὴν διάφορον ἀπόχρωσιν σαφῆ. Ἐν ᾧ δηλ. τὰ πρόσωπα τῆς κυρίας παραστάσεως μέλανα παρίστανται, ἧττον μέλανα ἢ διατηροῦντα φωτεινὸν χρῶμα τὰ κατὰ τοὺς περιπετομένους ἀγγέλους καὶ τὰ ἐνδύματα γράφονται. Διατί τοῦτο; Εἶνε γνωστὴ ἡ συνήθεια καθ' ἣν οἱ χριστιανοὶ ἐκτὸς τῆς τοῦ Σωτῆρος οὗ τοὺς πόδας ἀσπάζονται ἢ τὴν χεῖρα, ἐπὶ πασῶν τῶν ἄλλων ἐκδηλοῦσι τὴν λατρείαν αὐτῶν διὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ προσώπου ἀσπασμοῦ· συχνοὶ τοιοῦτοι ἀσπασμοὶ καταστρέφουσι τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς εἰκόνος, ἥτις οὕτως εὐκόλως μεταβάλλει ὄψιν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐπηργυρωμένων εἰκόνων ὅπου μόνα τὰ πρόσωπα ἀφίενται ἀκατακάλυπτα προσθέσατε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ καπνίσματος τῶν κηρίων καὶ τῶν θυμιαμάτων καὶ ἔχετε προχειροτάτην τὴν μετατροπὴν αὐτῶν.

Διατί τώρα τὸ οὕτως ἀλλοιωθὲν πρόσωπον καὶ νὰ πολλαπλασιάζηται ἐπ' ἄπειρον; Τούτου ὁ λόγος ἐν ἐκτάσει ἐδόθη ἤδη ἐν τοῖς ἄνω, κατὰ τὰ περὶ τῶν ἀρχαίων ξοάνων, ἅτινα πάντα μεταφερόμενα ἐνταῦθα εὐνόητον λίαν παρέχουσι τῷ ἐξεταστῇ τὴν ἀφορμὴν τῆς διαδόσεως τῶν τοιούτων ἔργων, ἅμα δὲ καὶ ὡς ἓν ἔτι ἐπιχείρημα προσγίγνονται ἀρκούντως ἰσχυρὸν τοῦ ὅτι μόνη ἡ παλαιότης ἡ ἐπιδράσασα ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν χριστιανῶν, μόνη αὕτη καὶ οὐδεὶς ἄλλος λόγος παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς τὰ τοιαῦτα ἀπεικάσματα. Διότι ἐὰν ἀληθῶς τὸ πῦρ παρεμόρφου τὰς εἰκόνας ἢ ἄλλη πλὴν τῶν ῥηθεισῶν αἰτιῶν, τίς ὁ λόγος τοῦ νὰ μὴ ἀφεθῇ μόνον τὸ ὑπὸ τοῦ πυρὸς διαστραφὲν οὕτως ἀπείκασμα, ὅπερ οὕτω πλείστου θὰ ἐτιμᾶτο; Διατί νὰ ἐξισωθῇ διὰ τῆς ἀπομιμήσεως πρὸς πολλὰ ἀντίτυπα αὐτοῦ καὶ νὰ καταστῇ τέλος δυσδιάκριτον ἀπ' αὐτῶν, νὰ προέρχωνται δ' ἐντεῦθεν ἀμφιβολίαι αἵτινες παραβλάπτουσι διασαλεύουσαι τὰς πε-

ποιθήσεις πολλῶν ὡς πρὸς τὸ ἀληθὲς ἢ μὴ τῆς προελεύσεως τῶν τοιούτων, πρᾶγμα ὅπερ θὰ ἠδύνατο σκάνδαλα νὰ γεννήσῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ; Ἔπειτα ἔχομεν καὶ τοιαῦτα εὐτυχῶς παραδείγματα εἰκόνων διαστραφεισῶν ὑπὸ κεραυνοῦ ἐν ἐξοχικοῖς ναΐσκοις, ἐπὶ ὑψηλῶν κορυφῶν ἢ ἐν ἀναπεπταμέναις πεδιάσι κειμένοις, οἵτινες ὅμως οὔτε ἐπεδιορθώθησαν, οὔτε ἐπανελήφθησαν ὁμοίως.

Εἶπον ὅτι ὁ αὐτὸς λόγος δι' ὃν πᾶν τὸ παλαιότερον ἐλατρεύετο μετὰ μείζονος δυνάμεως μετὰ πλείονος ζήλου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ αὐτὸς ἀνελιχθεὶς ἤδη καταδείκνυται ὡς ἀφορμὴ τῆς καὶ ἐν νεωτέροις χρόνοις ὑπ' ἐξέτασιν ἐπαναλήψεως τῶν ἀπεικασμάτων ἐν τῇ ἁγιογραφίᾳ ὡς εἶχον αἱ παλαιότεραι εἰκόνες. Ἐξεφράσθην μετὰ μετριότητος· ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι παρὰ τοῖς νεωτέροις ἐπολλαπλασιάζετο ἡ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἀφοσίωσις, κατήντησε φανατισμός. Μόλις ἀπὸ τῶν κατακομβῶν ὅπου διὰ τὸν φόβον τοῦ ἐθνισμοῦ ἦσαν κεκρυμμένοι ὑπερέβαλον τὴν κεφαλὴν οἱ χριστιανοί, μόλις ἤρχισεν ἐλευθέρως νὰ λειτουργῇ τὸ θρήσκευμα, οἱ ὑπὸ τὴν μάστιγα τῶν διωγμῶν τυγχάνοντες ἄρτι ἀνακύπτοντες ἀνέλαβον τὸ θάρρος τοῦ νικητοῦ, σὺν τούτῳ δὲ καὶ τὴν σύσφιγξιν εἰς ἑνότητα διὰ τῶν ἱερῶν αὐτῶν παραδόσεων θεωροῦντες ταύτας ὡς ὅπλον κατὰ τῶν ὁπωσδήποτε δυναμένων νὰ ἀναφανῶσί που ἐξεγερτικῶν τάσεων τοῦ παταχθέντος ἤδη ἐθνισμοῦ, ὡς ἀμυντήριον κατὰ τῶν τελευταίων, τῶν κινδυνωδεστέρων πληγῶν τῆς ἐν σφαδασμοῖς ἐκπνεούσης ἤδη ἀρχαίας λατρείας. Πρώτη τῶν φροντίδων ἦτο ἡ διαγραφὴ τῶν τύπων τῶν ἐξωτερικῶν τῆς λατρείας εἰς οὓς προσέδραμεν ἀρωγὸς ἡ τέχνη διά τε τῆς σμίλης καὶ τοῦ χρωστῆρος. Τοῦ χρόνου προϊόντος παρεδίδοντο ταῦτα ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, ἐξήπτετο μᾶλλον ὁ πρὸς τὸ νέον θρήσκευμα ζῆλος καὶ οὕτως ὅ,τι μετά τινος ἰδιαιτέρας προσοχῆς ὡρίσθη ὡς θεμελιῶδες ἐν τῇ πρώτῃ ἱδρύσει τῶν τῆς ἐκκλησίας θεσμῶν τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ Παλλάδιον ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα τῶν ἱερωτέρων, τῶν λεπτοτέρων αἰσθημάτων τοῦ θερμῶς ἀποδεχομένου τὰ τοῦ δόγματος αὐτοῦ.

Θέσατε ταῦτα πάντα ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἀπαιδευσίας τῶν χρόνων οὓς ἐν ἀχλύϊ παντοίων περιπετειῶν, ἐν τῷ σκότει τῶν τῆς στασιμότητος αἰώνων διῆλθε τὸ ἔθνος καὶ θὰ ἴδητε εὐκρινέστερον τὴν ἀλήθειαν οὗ εἶπον ἤδη, ὅτι μετὰ πολλῷ μείζονος ἐπιτάσεως ἐμφανίζεται ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὰ πάτρια, ἢ ἐν τῇ τῶν παλαιοτέρων τῇ οὕτως ἐλευθεριαζούσῃ ἕνεκα τῶν μᾶλλον κεχαλασμένων δεσμῶν, ἕνεκα αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως αὐτῆς, ἥτις καί περ τὴν ἑνότητα τὴν πνευματικὴν τοῦ ἔθνους ἀντιπροσωπεύουσα, οὕτω διεσπασμένη οὕτω διακεχωρισμένη ὑπὸ πολλὰς διευθύνσεις παρίσταται. Ὅταν ἐβυθίζετο τὸ ἔθνος εἰς τὸ πέλαγος τὸ σκοτεινὸν τῆς ἀπὸ τῆς ἀκμῆς ἀπομακρύνσεως, ὅσον ἡ παρακμὴ παχεῖα ἐφήπλου τὸν πέπλον αὐτῆς ἐπ' αὐτό, ἐπὶ τοσούτῳ ἐζητεῖτο κα-

ταφύγιον, λιμὴν ἀσφαλὴς ἐν τῷ ἀπελπισμῷ τῷ πανταχόθεν περιβάλλοντι λιμὴν ὑπισχεούμενος βελτίωσιν τῆς καταστάσεως. Εἷς μόνος φανὸς πρὸς τοιοῦτον λιμένα ἐν τῷ σκότει διεκρίνετο, ὁ πολλὰ ἐπαγγελλόμενος τηλαυγὴς τῆς θρησκείας φωτίζων λαμπρὰς παραδόσεις. Πρὸς τοῦτον τραπέντες συνεδέθησαν μετὰ τῶν παραδόσεων οὕτως ὥστε ταύτας ὡς τὸ ἱερώτερον κειμήλιον ἐφύλασσον, ὡς κόρην ἐτήρουν ὀφθαλμοῦ πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ ἀδιαφοροῦντες, ἀποβλέποντες δ' εἰς ὅτι παλαιόθεν ἐδέξαντο καὶ χρώμενοι τοῖς παραδιδομένοις ὥσπερ θεσμοῖς ἱεροῖς καὶ ἀπαραβιάστοις. Εἰκότως. Διότι στρεφόμενοι περὶ τοὺς χρόνους αὐτῶν οὐδὲν εὕρισκον τὸ ἐλπίδα τινὰ παρέχον, πολλῷ δὲ μᾶλλον πολλὰ τἀπελπίζοντα, πολλὰ τὰ μετεώρους τηροῦντα, ἐν ᾧ ἀνάπαυσιν ἐλάμβανον ἐν τοῖς ἀπὸ τῶν πάλαι διοχετευομένοις.

Ἐκ τῆς προσκολλήσεως αὐτῶν ταύτης εἰς τὰ παλαιά, προῆλθε τοιαύτη περὶ ταῦτα σπουδή, ὥστε ἐντὸς μικροῦ φανατισμὸς διαδέχεται τὴν ἁπλῆν τῶν πάλαι θεραπείαν, φανατισμὸς ὑφ' οὗ οὐδὲ κατὰ κεραίαν ἐννόουν νὰ παρεκκλίνωσι τῶν παραδεδομένων, νἀποστῶσι τῶν δεδογμένων τοῖς προγόνοις. Ἠγάπησαν ταῦτα οὕτως ὥστε παρέδοσαν τὸ σέβας καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς ταῦτα τοῖς ἀμέσως διαδεξαμένοις, παρ' ὧν ἐν ἐπιτάσει πάντοτε παραδιδόμενα ἔθιμά τινα περιῆλθον μέχρις ἡμῶν ἀπαραμείωτα, καί τοι σήμερον πλέον καταπεσόντος παντὸς ἐνθουσιασμοῦ καθ' ἕξιν μᾶλλον ἁπλῆν ἐπαναλαμβάνονται ἐν διαδοχῇ χωρὶς κἂν νὰ εἶνε γνωστὸς ὁ λόγος τῆς τοιαύτης ἐπαναλήψεως.

Ἐκ τούτων ἤδη πάντων εὐκολώτατα συνάγεται ὡς ἄμεσον πόρισμα ὅτι λόγος τῆς τοιαύτης πρὸς τὰ ἀρχαιότερα προσηλώσεως εἶνε ὁ σεβασμὸς ὃν ἐπέβαλλον ταῦτα ἐν ἡμέραις πονηραῖς, ὁ σεβασμὸς ἐκεῖνος ὃν ἄλλως εὑρίσκομεν ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὃν κατὰ τὴν ἡμέραν ἑκάστην συναισθανόμεθα πρὸ πολιᾶς κεφαλῆς, ὅστις ὑπαγορεύεται ἡμῖν πρὸ βεβαρημένου ὑπὸ ἐτῶν σώματος. Ὡς περὶ πλείστου ποιούμεθα τὴν πολιότητα ταύτην ἐπιθυμοῦντες νὰ παραμένῃ ὡς Μέντωρ ἐν ἡμῖν, ὡς ἔμπειρος ὁδηγός, οὕτως ἀναζητοῦμεν παρηγορίαν πολλάκις ἐν τοῖς ἤθεσιν, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν παλαιοτέρων. Καὶ ἐπαναλαμβάνομεν καθ' ἑκάστην ὅ,τι ἐν ἐκείνοις καλὸν λογιζόμεθα καὶ παραδίδομεν τοῖς μεθ' ἡμᾶς κατὰ λόγον τῆς ἐπιδράσεως ἣν ἔσχον ἐφ' ἡμῶν ὅσα παρελάβομεν. Ὁ αὐτὸς λόγος ἐτηρήθη ἐν τοῖς ἔργοις τῆς τέχνης καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν· πᾶν τὸ τὴν ἀρχαιότητα περιβαλλόμενον ἁγιώτερον ἐκλαμβανόμενον, ὡς θαυματουργόν τινα δύναμιν ἐνέχον θεωρούμενον, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τίθεται προτιμώμενον καὶ τῶν ἐξοχωτέρων πολλάκις ἔργων ἐν τῇ ἁγιογραφίᾳ.

Ἰδοὺ ὁ ἀληθὴς λόγος, δι' ὃν εἰκόνες τινὲς ἁγίων τὴν συνήθη ὄψιν ἀποβαλοῦσαι μέλαιναν περιβάλλονται, ἰδοὺ ἡ αἰτία ἡ εὔλογος τῆς διαδόσεως καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν τοιούτων ἀπεικασμάτων, ἔχουσα μὲν τὴν

ἀρχὴν ὡς ἐδείχθη ἐν παλαιοτάτοις χρόνοις ὁπόθεν τῷ χρόνῳ κατῆλθε μέχρις ἡμῶν, ἐνισχυθεῖσα δὲ τὰ μάλιστα καὶ ἐπιταθεῖσα, ὁπότε δὲν ἐλειτούργει ἀδέσμευτος καὶ ἐλευθέρα ἡ τέχνη, ὁπότε ὁ χρωστὴρ τοῦ καλλιτέχνου δὲν ὠθεῖτο ὑπὸ τῶν ὑπαγορεύσεων τῆς φαντασίας, ἀλλ' ἐλατήριον εἶχε τὸν πορισμὸν τῶν πρὸς τὸ ζῆν, ὤθησιν δ' εἰς τοῦτο τὴν φιλοκαλίαν τῶν χρόνων καθ' οὓς αὐτὸς μὲν ἦτο μηχανὴ ἡ δὲ θέλησις αὐτοῦ ὑπήγετο εἰς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ ἰδιοτροπίας τοῦ ἑκάστοτε ἐπιφορτίζοντος αὐτὸν τὴν οἱανδήποτε γραφὴν εἰκόνος τινός, μὴ δυνάμενος νὰ ἐκδηλώσῃ ἄλλως τὴν ἐπὶ τοῦτο θλίψιν αὐτοῦ ἢ ἀναγράφων εἰς γωνίαν τινὰ τῆς εἰκόνος τὸ ἐκφραστικώτατον διὰ τὴν θέσιν τῆς τέχνης.

Θέλοντας ὁ βλάχος
μὴ θέλοντας ὁ ζωγράφος
φόρεσε Χριστέ μου
κόκκινα παπούτσια.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 1 Μαΐου 1882.

Ἰάκωβος Χ. Δραγάτσης

ΟΛΥΜΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΥΤΟΥ

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΑΥΤΟΧΩΡΟΥ

ΚΕΔΡΟΣ

Τὰς χώρας ἐκείνας, πρὸς ἃς ἄλλοτε προσέβλεπον μετ' εὐλαβείας οἱ τῶν ποιημάτων ἥρωες, καὶ ἐπεκαλοῦντο τὴν ἐπιφοίτησιν δυνάμεως θείας καὶ ἰσχυρᾶς οἱ τῶν ἀγώνων παλαισταί, τὰς χώρας ἐκείνας, ἐν αἷς ἤστραπτε τῶν ἁμαρτωλῶν ἡ *πάλλα* καὶ ἐβρόντα τὸ ἐκηβόλον καριοφύλλι τοῦ χρόνου τὴν βαρεῖαν μάστιγα κατὰ τῆς βαρείας καὶ μακρᾶς δουλείας, ἧς τὰ σπέρματα καὶ τὴν κακοδαιμονίαν ἐπέπρωτο καὶ νῦν ἔτι νὰ αἰσθάνωνται, ὅτε ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ τῶν ἐθνῶν σημαίᾳ ἓν ἱερὸν καὶ πολυπόθητον σύμβολον ἐπιγέγραπται *ἐλευθερία καὶ πρόοδος*, τὰς χώρας ταύτας μελετῶσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ περιεργάζονται οἱ ξένοι, ἀγνοοῦντες δ' ἡμεῖς τὸ παράπαν ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐγκύψωμεν εἰς ἰδίαν ἔρευναν, καὶ οἱ μὲν παροδικὰς καὶ ἀνερματίστους ὅλως τὰς διατριβὰς αὐτῶν ποιούμενοι διολισθαίνουσιν ἔστιν ὅτε σφαλλόμενοι περὶ τὴν ἀκριβῆ ἐξέτασιν καὶ ἀκραιφνῆ τῶν πραγμάτων ἐκτίμησιν, ἡμεῖς δὲ ἀναπαλλοτρίωτον ἔχοντες προγονικῆς οὐσίας δικαίωμα ἐφησυχάζομεν ἐπὶ τῷ ἀναφαιρέτῳ τούτῳ τῆς ἰδιοκτησίας τίτλῳ εἰς τὸν χρόνον μόνον ἐλπίζοντες καὶ τὰ πάντα ἐξ αὐτοῦ προσδοκῶντες.

Τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἐκ τῆς βαρυπενθούσης καὶ ὑπὸ τὸν δουλικὸν ζυγὸν στοναχὰς βαλλούσης φιλελευθέρας χώρας, ἐν ᾗ οἱ μεγάλοι Θεοὶ τὰ ἑαυτῶν Ὀλύμπια δώματα εἶχον, ὁρμώμενοι, ἐξ ἰδίας δ' ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων πεῖραν ἔχοντες, θέλομεν προσπαθήσει, ὅ,τι δυνατὸν, νὰ διαφωτίσωμεν τοὺς ἀγνοοῦντας περὶ τῆς καταστάσεως τῶν μερῶν ἐκείνων, τῆς τε νῦν καὶ τῆς ἔκπαλαι, τῆς εἰκονιζομένης πιστῶς καὶ ὡς ἐν κατόπτρῳ ἐμφανιζομένης τρανῶς ἐν ταῖς τάξεσιν «ἤθη καὶ ἔθιμα».

Καὶ πρῶτον ἤδη τοῦ λόγου ἐχόμενοι θέλομεν διαλάβει περὶ τῆς Κέδρου, καθ' ὅσον νομίζομεν, ὅτι ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς ἰδιότητος, ἣν κέκτηται, καὶ ὡς ἐκ τῶν λοιπῶν δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων, ὑφ' ὧν περιβάλλεται τὸ φυτὸν τοῦτο, καταφαίνεται ὅ τε ἐν γένει εὐσεβὴς χαρακτὴρ τῶν κατοίκων, ἡ ἠθικὴ ἀξία τῶν ἐκεῖ ἀνθρώπων, καὶ ἡ ἐμμονὴ αὐτῶν εἰς τὰ πάτρια.

Ἡ Κέδρος, ὑψικάρηνον καὶ εὐθυτενὲς δένδρον, ἐν τῇ ἁγίᾳ μὲν Γραφῇ ἀναφέρεται ὡς πολυγόνον καὶ πολύδοξον καὶ περικαλλὲς φυτὸν ἐν τῷ Λιβάνῳ ἰδίως φυόμενον· «καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου πρὸς σὲ ἥξει ἐν κυπαρίσσῳ καὶ πεύκῃ καὶ κέδρῳ, ἅμα δοξάσαι τὸν τόπον τὸν ἅγιόν μου, καὶ τὸν τόπον τῶν ποδῶν μου δοξάσω» (Ἡσαΐας κεφ. ε', 11) καὶ ἀλλαχοῦ «Ἄνθρωπος ὡσεὶ φοῖνιξ ἀνθήσει καὶ ὡσεὶ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται».—Καὶ ἔτι «αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφύτευσας, ἐκεῖ στρουθία ἐννοσσεύσουσι» (Δαυῒδ ψαλμ. 103).—Κατὰ παράδοσιν δ' εὕρηται, ὅτι αὕτη μετὰ τῆς πεύκης καὶ κυπαρίσσου συναπετέλεσαν τὸ τρισμακάριστον τοῦ Σταυροῦ ξύλον, ὅπερ ὁ ἐπὶ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ ἀσεβήσας Λὼτ, τῇ νουθεσίᾳ καὶ ἐπιταγῇ τοῦ Ἀβραὰμ, εἰς ὃν ἐποιήσατο τὴν τοῦ ἐγκλήματος αὐτοῦ κατάθεσιν, πρὸς ἄφεσιν τῆς ἐκ τοῦ ἀσεβήματος τούτου ἁμαρτίας, μετὰ πολλὰς βασάνους ἀρδεύσας ἅπαξ θείᾳ δυνάμει ἐκ τριῶν δαυλῶν ἐν τῷ ὄρει πεπηγμένων, εἰς ἓν ἀφωμοίωσε, καὶ ὅπερ ἀκαταλλήλως ἐκκοπὲν κατὰ τὴν τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομῶντος οἰκοδομίαν ἐῤῥίφθη ὡς ἄχρηστον, καὶ μὴ σαπὲν μετὰ τοσούτων ἐνιαυτῶν πάροδον ἐχρησίμευσε κατὰ τύχην παράδοξον πρὸς τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἀνάτασιν τοῦ ἁγίου σώματος τοῦ θεανθρώπου Σωτῆρος Χριστοῦ.

Τῆς μὲν ἀρωματικῆς αὐτῆς ἰδιότητος ἐκ τῆς οὐσίας τῶν καρπῶν αὐτῆς «κεδρομπούμπουλα» παραγομένης ποιοῦνται χρῆσιν ἐν Ὀλύμπῳ καὶ ἰδίως ἐν Λυτοχώρῳ, εἰς πολλὰς ἄλλας περιστάσεις καὶ δὴ καὶ εἰς προφύλαξιν τοῦ οἴνου ἀπὸ τῆς καταστροφῆς καὶ μεταβολῆς αὐτοῦ εἰς ὄξος· εἰσὶ τοσοῦτον ἡδεῖς καὶ εὔχυμοι οἱ καρποὶ οὗτοι, ὥστε καὶ εὐωδίαν ἀλλοίαν μεταδίδουσιν εἴς τε τὸν οἶνον ἐν γένει καὶ εἰς τὸ οἰνοδοχεῖον αὐτό· διὰ τοῦτο πρὸ παντὸς ἄλλου φροντίζουσι κατὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν σταφυλῶν νὰ συλλέγωσιν ἱκανὴν ποσότητα αὐτῶν, οὓς βράζουσι κατατρίβοντες καὶ τι-

θέασιν ἐν τῷ οἴνῳ, ὅστις ὄντως διατηρεῖται ἀμετάβλητος καὶ ἀρωματικώτατος καθίσταται.

Αἱ λοιπαὶ ὅμως ἰδιότητες καὶ θεῖαι δυνάμεις τῆς κέδρου εἰσὶ τοσαῦται τὸ πλῆθος καὶ τοιαῦται τὴν ἔννοιαν, ὥστε ἵνα μὴ παραδοξολογῶμεν ἀναγκαζόμεθα, ὅπως ἀναφέρωμεν δύο μόνον ἐξ αὐτῶν, ἀποδιδομένας εἰς τὴν ἐκ τοῦ ξύλου αὐτῆς παραγομένην *τέφραν*, ἣν μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας καὶ εὐσεβείας περισυνάγουσιν· αὗται δ' εἰσὶ α') ἡ *πολυκαρπία* αὐτῆς μεταδιδομένη εἰς τὴν ἄμπελον καὶ β') ἡ *στερεότης καὶ διαφύλαξις* τῶν καρπῶν μεταβιβαζομένη ἰδίως ἐπὶ τῆς μηλέας καὶ ἐπὶ τῆς συκῆς.

Ἅπαντες οἱ κηδόμενοι τῆς σωτηρίας τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν ὡς εἴρηται φυτῶν ἀπὸ παντὸς φυτοφθόρου σκώληκος καὶ πάσης ἄλλης φθορᾶς καὶ βλάβης τοποθετοῦσιν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἑστίας ξύλον κέδρου καιόμενον καὶ διατηρούμενον ἀπὸ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων μέχρι τῆς ἡμέρας τῶν Θεοφανείων, ἀλλὰ καὶ μόνον κατὰ τὰς ὡρισμένας ταύτας ἁγίας ἡμέρας, ἤτοι, τὴν παραμονὴν καὶ τὰς τρεῖς τῶν Χριστουγέννων, τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τὴν παραμονὴν καὶ τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων· ἤδη σποδοῦ ἱκανῆς ποσότητος σχηματισθείσης κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας, τοποθετεῖται αὕτη καταλλήλως ἐν τῇ ἑστίᾳ καὶ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἀφ' ἑσπέρας μὲν γίνεται ἐν αὐτῇ τὸ λεγόμενον *πήδημα τῆς τύχης* διὰ τοῦ σίτου, καθ' ὃ ἕκαστον μέλος τῆς οἰκογενείας ὑφ' ἑνὸς κόκκου ἀντικαθιστάμενον ῥίπτεται εἰς τὴν πυρὰν, καὶ ὡς ἐκ τῆς μεγάλης θερμότητος καὶ τῆς διασταλτικῆς δυνάμεως, ἣν προσκτᾶται, ἀναπηδᾷ καὶ διασπᾶται· καὶ, ἂν μὲν ἡ ἀναπήδησις γείνῃ πρὸς τὴν πυρὰν, ἐκλαμβάνεται δυσοίωνον τὸ πήδημα τότε ἀπώλειαν περιουσίας σημαῖνον καὶ καταστροφήν· ἐὰν δὲ πρὸς τὰ ἐκτὸς, ἀπομάκρυνσιν τοῦ οἰωνιζομένου δηλοῖ, καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ μὲν μετατοπιζόμενον, καλὴν καὶ εὐκτὴν, πρὸς τ' ἀριστερὰ δὲ, τοὐναντίον, κακὴν καὶ πολλῆς λύπης πρόξενον ἐμφαίνει ἀποκατάστασιν· ἐν ᾗ περιπτώσει οὐδόλως ἐκ τῆς θέσεώς του ὁ κόκκος μετασαλεύεται, ὁ θάνατος προσφιλεστάτου ὄντος, ἢ νόσος τις ὀλεθρία προμηνύεται καὶ βέβαιος θεωρεῖται. Τὴν ἐπιοῦσαν δὲ, ἅμα τῇ λήξει τῆς ἱερᾶς ἐν τῷ ναῷ τελετῆς, ὁ πρῶτος ἐπισκεπτόμενος τὸν οἶκον συγγενοῦς ἢ γνωστῆς τινος οἰκογενείας πάντοτε δὲ ἄῤῥην, ποιεῖ ἑτέραν τότε τελετὴν, τὸ *διακόνι*, καθ' ὃ ῥίπτων ἐπὶ τῆς ἑστίας δρᾶκα ἅλατος καὶ ἀναμιγνὺς αὐτὸ μετὰ τῆς τέφρας εὔχεται ὑπὲρ σύμπαντος τοῦ οἴκου καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τῆς οἰκογενείας, τοῦ πατρὸς, ἢ τῆς μητρὸς, καὶ καταλήγων μέχρι τοῦ τελευταίου καὶ ἐλαχίστου τῶν λοιπῶν ἐμψύχων τε καὶ ἀψύχων ὄντων καὶ αὐτῆς τῆς γαλῆς καὶ τοῦ κλιβάνου καὶ πτύου συμπεριλαμβανομένων, καὶ ᾄδει τὸ ὅλως πρωτότυπον Ἁγιοβασιλειάτικον, τὸ καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν ἡμέραν ὑπὸ τῶν κωδωνάτων καὶ σπαθάτων ἐπαναλαμβανόμενον καὶ ἔχον οὕτως :

«Ἅγιος Βασίλης ἔρχεται, Γηννάρης ξημερώνει·
Βασίλη μ' πόθεν ἔρχεσαι, καὶ πόθεν καταβαίνεις;
Ἀπὸ τὸ Δάσκαλ' ἔρχομαι, στὴ μάννα μου πααίνω.
Ἂν ἔρχησ' ἀπ' τὸ Δάσκαλο, πές μας τὴν ἄλφα βῆτα.
Ἡ ἄλφα βῆτα ἦταν χλωρή, κι' ἀπόλυε κλωνάρι,
Κλωνάρι, χρυσοκλώναρο, χρυσό, μαλαματένιο·
Καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου...»

Τὴν τελετὴν ταύτην παρακολουθεῖ ἑτέρα, πανηγυρικώτερον φέρουσα χαρακτῆρα, ἡ τῆς ἡμέρας τῶν Θεοφανείων, καθ' ἣν ὁ πρῶτος τοῦ οἴκου ἐπισκέπτης καθήμενος πλησίον τῆς πυρᾶς καὶ ἀνασκαλίζων τὸ κέδρινον ξύλον ψάλλει τὸ εἰς τὴν βάπτισιν τοῦ Χριστοῦ ἀναφερόμενον τροπάριον προσεπιλέγων τάδε:

«Πολλὰ εἴπαμε τὸ φωτισμὸ
καὶ ὁ Θεὸς 'μέραις καὶ χρόνια·
ἂς ποῦμε τὸν ἀφέντη μας,
γιὰ νὰ χαρῇ ἡ καρδιά του.
. . . .
Στὸν Ἰορδάνη ποταμό, στὸν ἅγιο τὸν τόπο·
ὁ Κύριος βαφτίζεται καὶ σώζ' οὖλον τὸ κόσμο.
Καὶ καταβαίν' μιὰ πέρδικα, ἄσπρη καὶ πλουμπισμένη
μὲ τὰ φτερά της ἀνοιχτὰ καὶ βρέχει τὸν ἀφέντη.
Καὶ πάλιν ξαναβρέχεται καὶ βρέχει τὴν κυρά της.
Καὶ πάλιν ξαναβρέχεται καὶ βρέχει τὰ φτερά της.»

Οὕτως ἀποτεφροῦται μέχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἡ κέδρος, καὶ μετὰ τὸν τῆς Ἁγίας βαπτίσεως ἁγιασμόν, καθ' ὃν πάντα τὰ ὕδατα ἐξαγιάζονται, παραλαμβάνει εὐλαβῶς τὴν τέφραν ἓν τῶν τῆς οἰκογενείας μελῶν καὶ βαπτίζει αὐτὴν ἐν ᾧ περιέχεται ἀγγείῳ εἰς τὰ ῥεῖθρα τοῦ ποταμοῦ, ἔνθα τελεῖται ὁ μέγας ἁγιασμός, καὶ οὕτως ἔχουσαν φέρει αὐτὴν καὶ ῥίπτει εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα τῆς ἀμπέλου καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ κορμοῦ τῆς συκῆς καὶ τῆς μηλέας, ψάλλων σύναμα μεγάλῃ τῇ φωνῇ καὶ τὸ τῆς ἡμέρας τροπάριον· καὶ τῆς μὲν συκῆς ὁ τοιοῦτος ἁγιασμὸς θεωρεῖται ἀναγκαῖος, διότι πιστεύεται, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ διὰ τῆς ἀρᾶς ἀποξηρανθεῖσα, καὶ ὅτι τοιουτοτρόπως ὡς καὶ διὰ τῆς ἀπὸ τῶν κλώνων αὐτῆς ἐξαρτήσεως, ἑτέρων σύκων τῆς ἀγρίας λεγομένης συκῆς κατὰ τὴν 24 Ἰουνίου, μνήμην τοῦ Προδρόμου, καὶ αὐτὴ προφυλάσσεται ἀπὸ τῆς ἀποξηράνσεως καὶ τὰ σῦκα μέχρις ὡριμάνσεως ἀβλαβῆ καὶ ἀκέραια διατηροῦνται. Τῆς δὲ μηλέας, καθ' ὅσον νομίζεται, ὅτι τὸν καρπὸν αὐτῆς καὶ τὸ δένδρον ἐμίανον πρῶται αἱ χεῖρες τῶν πρωτοπλάστων, τὴν μόνην καὶ ῥητὴν τοῦ Πλάστου παραβάντες ἐντολὴν τοῦ μὴ γεύσασθαι τῶν καρπῶν τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

Μὴ ὑπομνηματίζοντές τι τῶν ἐνταῦθα, μηδὲ διασκευήν τινα ἄλλην ποιοῦντες, ἀλλ' ἐκθέτοντες ἁπλῶς καὶ πιστῶς, ὅσα καὶ ἡμεῖς ἄλλοτε εἴδομεν καὶ ἐπράξαμεν μάλιστα, τοῖς τε πατρίοις ἔθεσιν ἑπόμενοι καὶ ἀνωτέρων σεβαστῶν ἐπιταγαῖς προθύμως ὑπακούοντες, ἐπιπροσθέτομεν διὰ βραχέων, ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἰδιότητος ταύτης τῆς κέδρου τοιαύτη καὶ τηλικαύτη λέγεται οὖσα, ὥστε μόνον ἡ τὴν κόνιν αὐτῆς ἔχουσα καὶ διὰ ταύτης ἐπικεχρισμένη συκῆ δύναται νὰ ᾖ καρποφόρος καὶ τὴν σκιὰν αὐτῆς ἀβλαβῆ παρέχουσα, διότι πάσης ἄλλης συκῆς ἡ σκιὰ καὶ ἀπροσπέλαστος θεωρεῖται καὶ πολλῶν κακῶν παραίτιος γίγνεται, διαμενόντων ἅτε δὴ πονηρῶν καὶ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἐν αὐτῇ τῶν «*ἀνεμικῶν*» καλουμένων· οὕτω δὲ καὶ ὁ ἐπ' αὐτῆς ἀναρριχώμενος πικρῶς μετανοεῖ, πίπτων κατ' αὐτῆς πολλάκις καὶ μώλωπας δεινοὺς ἀντὶ σύκων ἡδέων ἐκ τῆς πτώσεως ἀποκομίζων, ὅπερ ὅμως ἀποδοτέον κυρίως εἰς τὸ εὔθραστον τοῦ ξύλου τῆς συκῆς καὶ εἰς τὸ λεῖον τοῦ ἐξωτερικοῦ φλοιοῦ αὐτῆς.

Τὸ πολυφάρμακον καὶ θεῖον τοῦτο φυτὸν καὶ πρὸς τέρψιν καὶ ἀναψυχὴν παρέχεται εἰς τὰς πεπονημένας τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ἐργατῶν χεῖρας, ἐπιθυμούντων καὶ προτιμώντων πάντοτε παντὸς ἄλλου τῶν ἐκ πεύκης καὶ κέδρου δοχείων ὕδατος· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς παισὶν ὑπάρχει προσφιλέστατον ἀντικείμενον διὰ τὴν στεφάνην τοῦ δοξαρίου (τόξου) ἣν διά τε τὴν στερεότητα καὶ τὸ εὐλύγιστον ἐκ ταύτης κατασκευάζουσι, καὶ τὸ κυριώτατον αὐτῶν ἀπασχόλημα ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου μέχρι τῶν ἀπόκρεω ἀποκαθίσταται.

Στρατόπεδα ὁλόκληρα παίδων καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα καὶ κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς τακτικῆς αὐτῶν ἀσχολίας ἀπεργίαν, ἡγουμένων πάντοτε τῶν ῥώμῃ τε καὶ ἡλικίᾳ ἀνωτέρων, ἐξέρχονται εἰς τὰ πέριξ δάση καὶ κύπτοντες σύρουσιν ἐν παρατάξει τὰς πολυκλώνους καὶ ὑπερηφάνους κέδρους καὶ κατὰ πολὺ μεγάλας ποσότητας ἀποθηκεύουσιν αὐτὰς μέχρι τῆς Κυριακῆς τῆς τυρινῆς, καθ' ἣν παρασκευάζονται πρὸς καῦσιν ὁρίζεται καὶ ἐπισκευάζεται ὁ τῆς κεδροθυσίας τόπος καὶ καλοῦνται οἱ φιλοθεάμονες καὶ εὐλαβεῖς τῶν κέδρων πανηγυρισταί. Ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία ἑκάστου συγκεντροῦται περὶ ἓν σημεῖον, τῆς ἀνυψώσεως ἀπὸ τῶν γηΐνων εἰς τὰ οὐράνια καὶ τὰ θεῖα, ὅτε εὐσεβὴς ἐνδύεται τὰ ὅπλα τοῦ φωτὸς τῇ προσευχῇ καὶ τῇ νηστείᾳ προετοιμάζων ἑαυτόν, ὅπως καταστῇ εὐπρόσδεκτος εἰς τὸν νυμφῶνα τοῦ Λυτρωτοῦ, καὶ ἀποχαιρετᾷ τὴν τύρβην τῶν εὐωχιῶν καὶ ἐγκαρτερεῖ ἀτενίζων πρὸς τὸ εὔθυμον καὶ πολυτίμητον μέλλον, ἐν ἡμέρᾳ καθ' ἣν προδιαγράφεται τῆς ἐργατικῆς πορείας τὸ πολύπονον σχέδιον καὶ ὁρίζεται ὁ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ καθήκοντος διάπλους πρὸς τὸν τερπνότατον καὶ πλήρεις χαρίτων τῆς οἰκογενειακῆς εὐδαιμονίας λιμένα, οἱ πάντες ἀποδέχονται τὰς ἀθώας ταύτας προσκλήσεις καὶ τιμῶσιν ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως καὶ ὑπεκφυγῆς τοὺς μικροὺς κεδροφόρους καὶ

ἐκτάκτους θαμῶνας τῶν δασῶν, τοὺς ἀποτελοῦντας ἑκάστοτε καὶ καραδοκοῦντας τὴν ὑπ' αὐτῶν καθιερωθεῖσαν *κεδροφορίαν*. Κρότος πυροβόλου, ἢ τινος μικροῦ λαμίου (μικροῦ πυροβόλου ἐξ ὀρειχάλκου) ἀγγέλλει τὴν ἔναρξιν τῆς πανηγύρεως μετὰ τὸ δεῖπνον καὶ δίδει τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς ἁπάντων προσκλήσεως· ἄρχεται κατὰ τάξιν ἡ μετακόμισις τῶν κέδρων εἰς τοὺς σταθμοὺς τῶν θυσιῶν (μπαΐρια), παρατίθενται πέριξ τὰ λείψανα τῶν κατ' οἴκους τραπεζῶν πρὸς τοὺς προσκεκλημένους καὶ τοὺς ἐπισκεπτομένους τῶν φίλων καὶ γνωστῶν, καὶ δαυλὸς ἀνημμένος πληροῖ φωτὸς τοὺς μέχρι 4—5 μέτρων ὑψουμένους κεδροκώνους· τῶν πρεσβυτέρων τις ποιεῖται ἔναρξιν τοῦ χοροῦ, οἱ νέοι συγκροτοῦσιν αὐτὸν ἐν ῥυθμῷ καὶ οἱ πάντες περατοῦσι τὸν ἀποχωρητήριον τοῦτον κύκλον παρακολουθοῦντες τὴν ἁρμονίαν τῆς ἐγχωρίου μουσικῆς καὶ ᾄδοντες τὰ τῆς ἐποχῆς (ἀποκρεάτικα) δημώδη ᾄσματα ἐναλλὰξ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, ὧν τινα παραθέτομεν ἐνταῦθα ὧδέ πως ἔχοντα.

«Τώρα τὸ βραδὺ βραδάκι
στ' ἄστρο καὶ στὸ φεγγαράκι,
σταύρωσα ἕνα κορητσάκι·
Καλὴ 'σπέρα κορητσάκι,
γιά, χαρά στο τὸ παιδάκι.
Καὶ τοῦ λέγω, ποῦ κοιμᾶται·
Στὰ κρεββάτια μου κοιμοῦμαι,
κι' ἀπὸ κάναν δὲν φοβοῦμαι,
ἔχω πόρταις ἀσημένιαις,
κλειδαριαῖς μαλαματένιαις».

—

Τὸ κλίμα πῶχεις 'στὴν αὐλή,
ὅταν ἀνθῇ καὶ λουλουδῇ,
ὅλον τὸν μαχαλᾶ μυροῖ.
Μ' ἐμύρισε καὶ μέν' τὸν νειὸ,
ἐμέν' τὸν νειὸ, μέν' τὸν λυγνό.
Εὔγα, κόρη μ' στὰ κάγκελα
πότιζε τὰ τριαντάφυλλα.
Εὔγα, κόρη μ' στὸν ἡλιακὸ,
πότιζε τὸν βασιλικό.
Βασιλικὸς θέλ' πότισμα,
θέλει καὶ κορφολόγημα.
Βασιλικὸς θέλ' τσάκισμα,
θέλει νερὸ καὶ σκάλισμα.
. . . .

—

Μή μ' ἄργα, καϋμένη μάνα μ', μή μ' ἀρραβωνιάζῃς κόμα
'κόμα ἐτοῦτον τὸν χειμῶνα καὶ τὸν ἄλλο πάρα πάνω.
Νὰ διαλέξω καὶ νὰ πάρω τοῦ γραμματικὸ τὴν κόρη.

Γράμματα δὲν παραξέρει· θὰ τὴν πάρω, τὴν μαθαίνω·
Καὶ τὴν ἄλφα καὶ τὴ βῆτα καὶ τὰ 'μσὰ τὰ πινακίδια.

Στὴ ρίζα τῆς τριανταφυλλιᾶς
θὰ στήσω μοναστῆρι·
θὰ βάλω χίλιαις καλογρηαῖς
διακόσοι καλογέροι.
Κ' ἐγὼ θὰ γένω 'γούμενος
νὰ ταῖς ἀντιδωρίζω.
Ν' ἀντιδωρῶ ταῖς εὔμορφαις
κι' αὐταῖς ταῖς μαυρομάταις,
πῶχουν τὸ μάτι σὰν ἠλιὰ,
τὸ φρῦδι σὰν γαϊτάνι,
τὸ ἔρμο τὸ 'ματόφυλο,
σὰ 'λληνικὸ κονδύλι,
κι' αὐτὸ τὸ δόλιο τὸ κορμὶ
λυγνὸ σὰν κυπαρίσσι.

'Αλλὰ πρὸ τῆς κεδροπομπῆς καὶ παννυχίου ταύτης εὐωχίας προηγεῖται τὸ «*χάσκα*»· μετὰ τὸ δεῖπνον ὁ πατὴρ ἢ ἄλλος τις τῶν ἐν τῷ οἴκῳ ἐξαρτᾷ διὰ μίτου ἀπό τινος ῥάβδου, ἢ ἀπὸ τοῦ ζυμομοπλάστου, τεμάχιόν τι πλακοῦντος, ἢ χαλβᾶ, καὶ προσκαλεῖ κατὰ τάξιν πάντας τοὺς ὁμοτραπέζους καὶ φίλους, ὅπως διευθύνωσιν ἀνοίγοντες κωμικῶς τὸ στόμα, ἤτοι χάσκοντες, εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐπίτηδες παραγόμενον καὶ κρατούμενον ἐκκρεμές, νὰ ἁρπάσωσιν αὐτὸ, οἵτινες εἰς πᾶσαν ἀποτυγχάνουσαν κίνησιν ἐπαναλαμβάνουσιν ἀκουσίως διὰ τῶν ὀδόντων καὶ τῶν χειλέων τὸν ἀστεῖον ὀδοντόηχον «*χάπ, χάπ*». Πολλάκις ὅμως καὶ ἕπεται τῆς κοινῆς διασκεδάσεως τὸ «*χάσκα*» περατοῦν αὐτὸ τὴν πολυποίκιλον τῶν ἑορτῶν εὐθυμίαν καὶ ἐπισφραγίζον οὕτω τὴν ἀμέσως ἐν τῇ ὑποφωσκούσῃ ἡμέρᾳ, τῇ καθαρᾷ Δευτέρᾳ, ἐπὶ τὰ βιοτικὰ καὶ τὰ θεῖα ἔργα ἀγγελλομένην προάσκησιν.

Κατὰ ταύτην οἱ πρότερον φίλοι τοῦ χοροῦ καὶ τῶν διαχύσεων, τυγχάνουσιν ὅλως ξένοι καὶ ἀνοίκειοι τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ἐμπνεύσεων τοῦ Βάκχου· τοὺς πάντας ἤρεμος καὶ κατανυκτικὸς συγκαλεῖ εἰς προσευχὴν τοῦ Ναοῦ ὁ κώδων· ἀναμιμνησκόμενοι τοῦ ἑσπερινοῦ ἐπ' 'Εκκλησίας ἀδελφικοῦ ἀσπασμοῦ καὶ πᾶσαν ἔχθραν καὶ διαφορὰν ἰδίαν ἐγκαταλείποντες καὶ εἰς κόρακας βάλλοντες, προσεύχονται εὐσεβῶς, ἀκούουσιν εὐλαβῶς καὶ ἐν συντετριμμένῃ καρδίᾳ τῆς πρὸς τὸν "Υψιστον δεήσεως καὶ εἶτα ἀπέρχονται τὴν ἐπὶ τὰ ἴδια ἕκαστος λαμβάνοντες τροπήν· καὶ ὁ μὲν πλοίαρχος καλεῖ τὸ πλήρωμα καὶ παρασκευάζεται πρὸς ἀπόπλουν, ὁ ἔμπορος ἀνοίγει τὰς πιστώσεις καὶ χρεώσεις αὐτοῦ, ὁ ξυλευόμενος ἀπέρχεται πρὸς ξύλευσιν, ὁ ἐργάτης τοῦ ἀμπελῶνος ἀναλαμβάνει τὸ κλαδευτήριον, ὁ κτίστης τὴν στάθμην καὶ τὸν λίσγον καὶ ὁ χαλκεὺς εἰσέρχεται εἰς τὸ χαλκεῖον, ὁ πεταλωτὴς εἰς τὸν ἄκμονα καὶ τὸ σφυρίον του, ὁ δὲ διδάσκαλος

φαιδρὸς καὶ ὅλος ζωὴ καὶ προθυμία ἐπαναβλέπει καὶ δέχεται φαιδροὺς εἰς τὸ σύνηθες τῶν Μουσῶν ἐντευκτήριον τοὺς νεαροὺς μαθητάς του· ἡ σύζυγος τοῦ ἀκαμάτου γεωργοῦ ἑτοιμάζει τὴν ἑβδομαδιαίαν τῶν ἐργατῶν τροφήν, ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ χωρικοῦ καὶ νοικοκυροποῦλα συννοιάζεται καὶ διορθοῖ τὰ σύνεργα τοῦ ἐργαλειοῦ της, καὶ ἡ εὐσεβὴς καὶ γραῖα μήτηρ τοῦ ναύτου λιτανεύει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν συνεχείᾳ κατ' οἶκον παρακλήσεων δέεται τοῦ Παντοδυνάμου, ὅπως ἀξιωθῇ νὰ περιπτύξῃ εἰς τὰς ἀγκάλας της ἐπανακάμπτον ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς τὸ σπλάγχνον της τὸ τέκνον. Ἡ τακτικὴ εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Κυρίου φοίτησις καὶ ἡ ἀγαθὴ καὶ παραδειγματικὴ πρὸς πάσας τὰς λοιπὰς γυναῖκας συμπεριφορὰ εἶνε ὁ ἀπαράβατος τῆς εὐσεβείας κανὼν καὶ τὸ βαθμόμετρον τῆς στοργῆς αὐτῆς καὶ ἀφοσιώσεως· ἡ δὲ καθ' ἡμέραν νηστεία καὶ τὸ *τριήμερον*, [1] καὶ πᾶσα ἀγαθοεργία, ἡ μόνη ὑπὲρ αὐτῆς μέριμνα πρὸς σωτηρίαν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κοινῆς ἀναστάσεως.

Καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Μακεδονίας, ὡς ἐν Βοδενοῖς, Στρυμωνίδι (Στρωμνίτσῃ) καὶ τῇ Χαλκιδικῇ, τελοῦνται τὰ ἔθιμα τῶν πυρῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ τῶν κέδρων· περὶ τούτων σημειώσομεν ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ μέρει τῆς πραγματείας ἡμῶν «*Μακεδονικὰ*» ὧν τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὸν «Ὄλυμπον καὶ τοὺς κατοίκους αὐτοῦ», τὸ δεύτερον «τὰ κατὰ τὴν Στρυμωνίδα πόλιν» καὶ τὸ τρίτον «τὰ κατὰ τὴν Χαλκιδικήν».

Τοῦ λόγου περὶ εὐσεβείας ἐνταῦθα ῥυέντος, καὶ τὸν περὶ τῆς κέδρου καταστρέφοντες ἤδη, παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν οἱαδήποτε τελετῇ καὶ συναθροίσει τὸ Θεῖον χωρεῖ, κρατεῖ καὶ ἰσχύει, ἡ δὲ περὶ τῆς ἀποστάσεως ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου δογματικῶς καὶ περὶ τῆς ἐπικοινωνίας τῆς θεότητος μετὰ τῶν ἀνθρώπων φιλολογικῶς ἰδέα τοσοῦτον κατίσχυσεν, ὥστε οὐ μόνον αἱ θρησκευτικαὶ δοξασίαι ἀλώβητοι διατηροῦνται, ἀλλὰ καὶ τῶν Μυθικῶν χρόνων αἱ ἰδιότητες τοῦ Θείου πᾶσαι διατρανοῦνται ἐν τῇ ἐπικρατούσῃ γνώμῃ παρὰ τοῖς κατοίκοις τοῦ Ὀλύμπου, ὅτι ἄλλοτε μὲν οἱ ἄνθρωποι τοσοῦτον ἦσαν καλοὶ καὶ δίκαιοι, ὥστε ἥπτοντο ἄκρῳ δακτύλῳ τῆς ἐπιφανείας τῆς κατοικίας αὐτοῦ, τοῦ στερεώματος τοῦ Οὐρανοῦ, ὅτε ὅμως ἤρξαντο ἁμαρτάνοντες καὶ τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἄλλους καθήκοντα αὐτῶν παραμελοῦντες, καὶ αὐτοὶ ἔκτοτε διέστησαν καὶ κακοδαίμονες ἐγένοντο, καὶ ὁ Θεὸς ἀπεμακρύνθη εἰς τὰ ὕψη τῆς Παντοδυναμίας Αὐτοῦ ἀνυψούμενος καὶ κρατυνόμενος.

Ἀθ. Δ. Λασπόπουλος

---

1 Κατὰ τὴν πρώτην καὶ τελευταίαν ἑβδομάδα τῆς Μεγάλης τεσσαρακοστῆς πολλαὶ τῶν γυναικῶν ὑφίστανται αὐτοθελήτως τὴν τῆς ἀσιτίας ποινήν· καὶ τὴν μὲν Τετάρτην μεταλαμβάνουσι τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ, γευόμεναι ἐλαφρᾶς τροφῆς δαμασκηνοζώμου «χουσιαφίου» καλουμένου, τὸ δὲ Σάββατον κοινωνοῦσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ τοιουτοτρόπως τρώγουσιν ἔπειτα τὴν συνήθη τῆς νηστείας τροφήν· καλοῦνται δέ, ἡ μὲν νηστεία αὕτη τριήμερον, αὗται δὲ τριημεριώτισσαι.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΑ Η ΕΞ ΑΡΙΜΗΝΟΥ

ΕΝ ΤΩι ΜΥΘΩι ΚΑΙ ΕΝ ΤΗι ΙΣΤΟΡΙΑι

———

Τί ἀνήκει τῇ ἱστορίᾳ καὶ τί τῷ μύθῳ ἐν τῷ ἐπεισοδίῳ τῆς Φραγκίσκης; Πόθεν ἔλαβεν ὁ Δάντης τὰ στοιχεῖα τῆς λυπηρᾶς αὐτοῦ διηγήσεως; Τίς ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ θύματος;

Τοιοῦτον τὸ πρόβλημα ὅπερ ἔθεσεν ὁ κ. Κάρολος Ὑριάρτης ἐν τῷ κομψῷ αὐτοῦ βιβλιαρίῳ· ἔρευνα ἀκριβὴς γενομένη ὑπὸ εὐσυνειδήτου ἱστορικοῦ καὶ ἀρχαιολόγου, γινώσκοντος τὴν χώραν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Ῥωμανιῶν. Πρὸ ὀλίγων μόλις ἡμερῶν ὁ συγγραφεὺς «ἑνὸς Condottiere κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα» ἐξέθετε τὸ σχέδιον τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις ἀναδιφήσεων αὐτοῦ.Ἀναγινώσκοντες τὸ νέον αὐτοῦ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον «Φραγκίσκα ἡ ἐξ Ἀριμήνου» ἐννοοῦμεν ὅτι εἶχε συλλέξει πλεῖστα ὅσα ἔγγραφα περὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ὧν δὲν εἶχε κάμει τότε χρῆσιν, εὗρε δὲ κατάλληλον τὴν περίστασιν ὅπως πράξῃ τοῦτο, ὅτε ἀνεβιβάζετο ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἐνδιαφέρον δὲ εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν τί ὑπολείπεται ἐκ τοῦ μύθου. Ὅθεν θέλομεν συνοψίσει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐρεύνης τῆς ἀρξαμένης ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ὅστις προσέλαβεν ἀρωγὸν τὴν γνώμην τῶν χρονογράφων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καὶ τὰ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν μονῶν ἀνευρεθέντα κείμενα, συζητεῖ δὲ βῆμα πρὸς βῆμα ἕκαστον τῶν συμβάντων.

Τὰ δύω θύματα καὶ ὁ φονεὺς ἀνῆκον εἰς τὰς ἀριστοκρατικὰς ἐκείνας οἰκογενείας αἵτινες ἔμελλον νὰ θεμελιώσωσι δυναστείας ἐν ταῖς πόλεσι τῆς ἄνω Ἰταλίας. Οἱ Πολέντα καὶ οἱ Μαλατέστα ὑπερεῖχον ἐν ταῖς Ἰταλικαῖς δημοκρατίαις Ῥαβέννης καὶ Ἀριμήνου. Τίνες οἱ ὑποκριταὶ τοῦ δράματος; Τίνα τὰ θύματα; Τίς ὁ φονεύς;

«Ἡ Φραγκίσκα, λέγει ὁ συγγραφεύς, ἦν θυγάτηρ Γουΐδου δὲ Λαμβέρτο δὲ Πολέντα, ἄρχοντος τῆς Ῥαβέννης, ἐπονομαζομένου il Minore πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ Γουΐδου il Vecchio. Πολέντα δ' ὠνομάζετο ἀρχαῖον φρούριον ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Ῥαβέννης παρὰ τὸ Βερτίνορον. Ἀπὸ τοῦ φρουρίου ὠνομάσθη ἡ οἰκογένεια, ἥτις πλουτίσασα ἀποκατέστη ἐν αὐτῇ τῇ Ῥαβέννῃ. Ὁ Γουΐδος, τῷ 1275 ὑπάνδρευσε τὴν κόρην αὐτοῦ Ἰωάννῃ τῷ Μαλατέστᾳ, υἱῷ τοῦ Μαλατέστα Βερουκκίου ἄρχοντος τοῦ Ἀριμήνου.Ὁ Ἰωάννης οὗτος εἶχεν ἀδελφὸν Παῦλον, ὅστις, ὡς διηγεῖται ὁ μῦθος, κατελήφθη ἐν ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχείᾳ μετὰ τῆς νύμφης αὐτοῦ, εἰδοποιηθεὶς δὲ ὁ Ἰωάννης παρά τινων τῶν οἰκετῶν ἐφόνευσε συγχρόνως ἀμφοτέρους.

Πηγὴ ἐξ ἧς ἀντλεῖ ὁ συγγραφεὺς εἶναι τὸ Codice Membranaceo, συλλογὴ χειρογράφων συγγραφεῖσα κατὰ διαταγὴν τοῦ Πανδόλφου Μαλατέ-

στα πρὸς χρῆσιν τῆς οἰκογενείας του. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο λέγουσιν ὅτι εὑρίσκεται ἐν πρωτοτύπῳ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἀριμήνου.

Ἰωάννης Μαλατέστας ὁ Ἰσχιακός.

«Ὁ Ἰωάννης εἶναι υἱὸς τοῦ Μαλατέστα δὲ Βερουκκίου, ἄρχοντος τοῦ Ἀριμήνου, γεννηθέντος τῷ 1212 καὶ νυμφευθέντος τρίς· ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων συνοικεσίων, ἀπέκτησεν ὁ Βερούκκιος ὀκτὼ τέκνα. Ἡ δευτέρα σύζυγος αὐτοῦ Κογκορδία ἔδωκεν αὐτῷ τρεῖς υἱούς. Ἰωάννην τὸν φονέα Παῦλον τὸ θῦμα καὶ Μαλατεστῖνον.

Ἐν ἔτει 1275 ἕνεκα ὑπηρεσιων προσενεχθεισῶν ἐν Πολέντα ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος τοῦ Ἀριμήνου, ὁ Ἰωάννης ἐνυμφεύθη τὴν Φραγκίσκαν Ἀριμήνου· ὁ Ἰωάννης οὗτος ἦν υἱὸς πρωτότοκος. Δὲν γινώσκομεν ἀκριβῶς τὴν χρονολογίαν τῆς γεννήσεώς του, ἀλλ' ἐκ συμβολαιογραφικῆς πράξεως ἐξάγεται ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Παῦλος ἐγεννήθη τῷ 1252, ἐκ δὲ τοῦ χρόνου τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ ὡς Ποδεστά, θέλομεν συμπεράνει τὴν τῆς γεννήσεως αὐτοῦ. Ἦν δὲ ἀπότομος καὶ δύσμορφος, ἐλάττωμά τι δ' ἑνὸς τῶν ἰσχίων ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ χωλαίνῃ, ὅθεν καὶ ἔλαβεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν προσωνυμίαν Giovanni il Sciancato (Ἰωάννης ὁ Ἰσχιακός), ἐκαλεῖτο δὲ προσέτι καὶ Gianciotto καὶ Lanciotto. Ἔχων γενναιότητα ἀκαταδάμαστον, ταχὺ τὸ ἀποφασιστικὸν καὶ τὸ μίσος ἄσπονδον, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡλικίας τῶν εἴκοσι ἐτῶν ἀπέκτησε μεγάλην φήμην πολεμιστοῦ. Ἐθεωρεῖτο δ' ὡς ὁ φυσικὸς διάδοχος τοῦ Μαλατέστα Βερουκκίου· ἤδη ὑπερήλικος, ἀλλ' ἀποθανόντος ὑπερεκατονταετοῦς.

Ἐκάλπαζεν ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν φρουρῶν, καὶ ἐνῷ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἀλλαχοῦ ἀπησχολημένος, δὲν ἠδύνατο νὰ προστατεύῃ τὰς κτήσεις αὐτοῦ, ἔσπευδε πρὸς τὸν κίνδυνον, καὶ πολλάκις ἐξήρχετο τῆς πάλης νικητής. Σύνηθες ἦν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νὰ ἐκλέγωσι μεταξὺ τῶν ἐξησκημένων εἰς τὰ τοῦ πολέμου καὶ τῆς διοικήσεως ἀνδρῶν ξένον ἐν ᾧ εἶχον πεποίθησιν, ὅπως ἐμπιστευθῶσιν αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν ἐν ταῖς πόλεσι τῶν Ἰταλικῶν δημοκρατιῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ποδεστά. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1278 μέχρι τοῦ 1304 ἀπαντᾷ συνεχῶς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου ὡς Ποδεστὰ ἐν Φορλίῳ, ἐν Φαγεντίᾳ καὶ ἐν Πισαύρῳ.

Ἐκ τοῦ ἀναμφισβητήτου τούτου γεγονότος ὅτι ἦν ἤδη Ποδεστὰ τῷ 1278 δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ καθέξῃ τὴν ὑπουργίαν ταύτην ἐὰν δὲν εἶχε ἤδη συμπεπληρωμένον τὸ τριακοστὸν τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος. Ὅθεν ὁ Ἰωάννης ἐγεννήθη περὶ τὸ 1248 καὶ ἦν περίπου τριακονταετὴς ὅτε ἐνυμφεύθη τὴν Φραγκίσκαν.

Τῷ 1275 ἔσπευσεν πρὸς βοήθειαν τοῦ Γουΐδου δὲ Πολέντα, ὅπως συνδράμῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἀποπομπὴν ἐκ Ῥαβέννης τῆς φατρίας τῶν Τραβερ-

σάρων, ἡ δὲ χεὶρ τῆς Φραγκίσκης ἦν ὡς ἀνταμοιβὴ τῆς προσενεχθείσης ὑπηρεσίας.

Ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἦν ὅτι ἡ Φραγκίσκα ἀποθνήσκουσα, ἀφῆκεν αὐτῷ κόρην Κογκορδίαν, ἣν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Μετὰ τὸν φόνον τῆς συζύγου του ὁ Ἰσχιακὸς ἐνυμφεύθη ἐν δευτερογαμίᾳ Ζαμβρασίναν, χήραν τῷ 1282 τοῦ Τίνου Οὐγολίνου Φαντολίνη φονευθέντος ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Φορλίου. Ὁ Ἰωάννης, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Μαλατέστα τοῦ ἑκατονταετοῦς, ἐκυριάρχησεν ἐν Ἀριμήνῳ ὡς ἄρχων. Αὐτὸς δ' ἦν, ὁ ἐγείρας τὸ πρῶτον τὸν Rocca Malatestiana ἀνασκευασθεῖσαν μετὰ παρέλευσιν ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Σιγισμόνδου. Τῷ 1304, ὁ Ἰσχιακὸς ἀπέθανεν ἐν αὐτῷ τῷ Ἀριμήνῳ.

Παῦλος ὁ ὡραῖος, τὸ θῦμα.

«Ὁ οὐδέποτε ἀπ' ἐμοῦ χωρισθησόμενος», ὡς εἶπεν ἡ Φραγκίσκα, ἦν ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου καὶ ὡς αὐτὸς υἱὸς τοῦ Μαλατέστα δὲ Βερουκκίου. Ἐκαλεῖτο δὲ Paolo il Bello διὰ τὴν καλλονὴν αὐτοῦ. Καίτοι νεώτερος τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου εἶχεν ἐν τούτοις νυμφευθῇ πρὸ αὐτοῦ, καὶ ἦν μόλις δεκαπενταέτης ὅτε τῷ 1269 συνεζεύχθη μετὰ τῆς Ὀραβίλης Βεατρίκης, θυγατρὸς καὶ διαδόχου τοῦ Οὐβέρτου κόμητος τοῦ Chiaggialo δεκαπενταέτιδος. Ὁ Οὐβέρτος εἶχεν ἀποθάνει ἄνευ ἄλλων τέκνων τὴν 15ην Μαρτίου 1263, ὁ δὲ Μαλατέστας Βερούκκιος προχειρίσθη εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ οὕτως ὥστε ἡ Ὀραβίλη Βεατρίκη ἡ κόρη τοῦ ἀποθανόντος κόμητος εἶχεν ἀποστερηθῆ τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς.

Τὴν 28 Αὐγούστου 1269 συνεβίβασαν τὴν διαφορὰν νυμφεύοντες τὸν Παῦλον μετὰ τῆς Ὀραβίλης, ἥτις ὑπέγραψε τὸ ἔγγραφον τῆς παραιτήσεως αὐτῆς ἐκ τῆς διαδοχῆς τοῦ πατρός της. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο δεικνύει τὴν ἡλικίαν τῆς νύμφης ἥτις ἦν δεκαπενταέτις, εὑρίσκεται δ' ἐν πρωτοτύπῳ ἐν τῷ Archivio Brandolini τοῦ Forli, γεγραμμένον λατινικῇ διαλέκτῳ. Καταγράφω δ' οὕτω λεπτομερῶς τὰς πηγὰς διότι ἐκ τοῦ ἐγγράφου ἀποδεικνύεται γεγονὸς σπουδαῖον ὅτι δηλ. οἱ Μαλατέστα συνῆπτον γάμους πολιτικοὺς ὡς οἱ ἡγεμόνες. Οὕτω βλέπομεν ὅτι τὸ μὲν 1269 Παῦλος ὁ Μαλατέστας ὁ νεώτερος τῶν υἱῶν τοῦ Βερουκκίου ἐνυμφεύθη δεκαπενταέτης τὴν Ὀραβίλην κόρην τῶν κομήτων τοῦ Chiaggialo, ὅπως καλύψωσι περιβολὴν ἐξουσίας ἥτις πράγματι ἦν σφετερισμός, τὸ δὲ 1275 ἵνα ἀποκτήσωσιν ἢ ἐπικυρώσωσι τὴν συμμαχίαν τῶν Πολέντα νυμφεύουσιν ἕτερον τῶν υἱῶν αὐτῶν, χωλόν, τραχὺν καὶ αἱμοχαρῆ μετὰ τῆς γλυκείας κόρης τῶν Πολέντα. Ἡ μνηστὴ τοῦ Παύλου, Ὀραβίλη ἐγκαταληφθήσεται ἕνεκεν τῆς νύμφης αὐτῆς, αὕτη δὲ συλληφθεῖσα ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐὰν οὐχὶ ἐν μοιχείᾳ (τοῦθ' ὅπερ πρόκειται ν' ἀποδειχθῇ), ἀλλὰ τοὐλάχιστον ἐν ἐρωτικῇ συνενοήσει μετὰ τοῦ ἰδίου ἀνδραδέλφου, πίπτει ὑπὸ τὰς πληγὰς τοῦ συζύγου ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς».

Τίς ἡ θέσις τοῦ Δάντη ἀπέναντι τῶν προσώπων τοῦ δράματος καὶ πῶς θέτει ὁ συγγραφεὺς *τῆς Φραγκίσκης τῆς ἐξ Ἀριμήνου* τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς μεταξὺ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ θύματος;

Ὁ Δάντης, λέγει ὁ κ. Κάρολος Ὑριάρτης, σύγχρονος ὢν τῆς Φραγκίσκης ἦν δεκαετὴς τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου τῆς Φραγκίσκης μετὰ τοῦ Ἰσχιακοῦ. Ὅτε δέ, πλήρης ὀργῆς ὁ Μαλατέστας ἐφόνευσε τὰ δύο θύματα, ὁ ποιητὴς εἶχε φθάσει εἰς ἀνδρικὴν ἡλικίαν καὶ ἔψαλλεν ἤδη. Πῶς ἦν δυνατὸν ἡ μεγάλη αὕτη καρδία, ἡ τόσον τῷ ἔρωτι προσιτή, ἡ ὑψηλὴ αὕτη ψυχὴ ἐρασθεῖσα πάθους ἀθανάτου νὰ μείνῃ ἀδιάφορος πρὸς τὴν συγκίνησιν τὴν ὑπὸ τοσούτου συμβάντος παραχθεῖσαν; Δὲν ἦν, οὕτως εἰπεῖν, μάρτυς τοῦ φόνου; Εἶχε φίλους ἐν Πισαύρῳ, ἐν Φορλίῳ, ἐν Ῥαβέννῃ· τὸ 1282 ἐδύνατο νὰ γνωρίζῃ τὸ ἓν τῶν θυμάτων ἐν Φλωρεντίᾳ, τὸν Παῦλον Μαλατέσταν, λοχαγὸν τοῦ λαοῦ καὶ συντηρητὴν τῆς εἰρήνης τῆς κοινότητος τῆς Φλωρεντίας.

Ἰδιαιτάτη περίστασις τοῦ βίου του κατέστησεν αὐτῷ περιπαθῆ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἑτέρου. Ἀφ' οὗ ὡς πάντες οἱ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του Ἰταλοί, ἔκλαυσεν ἐπὶ τῇ διηγήσει τοῦ φόνου τῆς Φραγκίσκης ἥτις μεταδιδομένη ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν ὑπὸ τῆς φήμης κατήντησε ἐντὸς ὀλίγου χρόνου συγκινητικὸς καὶ δημώδης μῦθος, ἦλθεν ὁ ποιητής, ὁ πρεσβευτὴς καὶ ἡττηθεὶς στρατιώτης, τὴν καρδίαν ἐκ τῆς λύπης βαρεῖαν ἔχων, εἰς Ῥαβένναν ὅπως γευθῇ τὸν τῆς ἐξορίας ἄρτον ἐν τῇ πατρίδι τῆς Φραγκίσκης. Τί λέγω, ἐν αὐτῇ τῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗ ἐγεννήθη, ἐν αὐτῇ τῇ ἑστίᾳ τοῦ Γουΐδου Νοβέλλου δὲ Πολέντα ἄρχοντος τοῦ τόπου, ποιητοῦ ὡς αὐτός, μεγάλου πολεμιστοῦ, υἱοῦ τοῦ Ὀστασίου δὲ Πολέντα καὶ ἐγγονοῦ τοῦ Γουΐδου ἐκείνου τοῦ Minore τοῦ πατρὸς τοῦ θύματος.

Δὲν ἦλθεν ἐκ τύχης ὁ Δάντης εἰς Ῥαβένναν· δευτέραν ταύτην φορὰν ἤρχετο ὁ ψάλτης τῆς Θείας Κωμῳδίας εἰς τὴν πόλιν τοῦ Θεοδορίχου· πλησιέστερον δὲ ὢν τῇ πηγῇ, ἠδυνήθη νὰ συλλέξῃ τὰς περὶ τοῦ σκοτεινοῦ δράματος φήμας. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῶν ἤδη παλαιῶν αὐτοῦ σχέσεων μετὰ τῶν Πολέντα ἀρκεῖ ν' ἀναγνώσῃ τις τὴν ἐπὶ κεφαλῇ τῆς ᾠδῆς περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἐρρίκου Ζ' ἀφιέρωσιν τοῦ ποιητοῦ τῷ Γουΐδῳ τῷ Νέῳ.

Ὑπεστήριξάν τινες ὅτι ὁ Δάντης ἠθέλησε γράφων τὸ ἐπεισόδιον τῆς Φραγκίσκης καὶ τοῦ Παύλου, ν' ἀνταποδώσῃ τὴν ὀφειλὴν τῆς φιλοξενίας. Συγκρίνων ὅμως τις τὰς χρονολογίας βλέπει ἐξ ἐναντίας ὅτι ὁ ἄρχων τῆς Πολέντας εἶναι ὁ ἐκφράζων τῷ Δάντῃ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ διὰ τῆς παροχῆς ὑποστηρίξεως οὐδέποτε διαψευσθείσης τιμώσης δὲ τὴν μνήμην αὐτοῦ καὶ τὴν πόλιν τῆς Ῥαβέννης. Οὐδόλως ἀμφισβητεῖται ὅτι ἡ Θεία Κωμῳδία καὶ ἰδίως αἱ πρῶται ᾠδαί, ἡ Κόλασις, ἐγράφησαν ἐν Ῥώμῃ περὶ τὸν μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1300. Ὁ Δάντης ἦν πρεσβευτὴς τῆς δημοκρατίας τῆς Φλωρεντίας ὅτε Βονιφάτιος ὁ Η' διέταξε τὸ πρῶτον Ἰω-

βιλαῖον. Ἐκεῖ, ἐν θρησκευτικῇ συννοίᾳ ἔγραψε τὰς πρώτας ᾠδάς, τὴν Κόλασιν, καὶ ἑπομένως τὴν πέμπτην τὴν περιέχουσαν τὸ συγκινητικὸν ἐπεισόδιον.

Πλησιάζομεν ἤδη πρὸς τὸ ἱστορικὸν γεγονός· μόλις δεκαπέντε χωρίζουσιν ἡμᾶς ἔτη, δεκαπέντε δ' ἔτη εἶναι ἐλάχιστον διάστημα ἐν τῷ βίῳ μύθου ὅστις προώρισται νὰ κατασταθῇ αἰώνιος.

Ὁ Δάντης ἀπὸ τοῦ 1307 ἔτους περιπλανᾶται ἐν ταῖς Ῥωμανίαις. Μόνον δὲ κατὰ τὸ 1317 δέχεται τὴν φιλοξενίαν τοῦ Γουΐδου τοῦ Νέου, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ὁποίου διατρίβει μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐπελθόντος τὴν 14 Σεπτεμβρίου 1321. Δὲν εἶχε πλέον πατρίδα. Ἡ προσφερομένη αὐτῷ φιλοξενία ἦν συγχρόνως ἔνδειξις σεβασμοῦ υἱοῦ εὐλαβοῦς καὶ φόρος ποιητοῦ πρὸς τὸν μέγιστον ποιητὴν τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Δάντης, καλύψας ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς ποιήσεως τὸ εὐόλισθον τῆς μάμμης τοῦ Πολέντα μετεποίησε διὰ τῶν προτερημάτων τοῦ πνεύματός του τὸν ἄπιστον σύζυγον ὡς θῦμα συγκινητικόν. Ὅθεν ἡ ὑπερήφανος καὶ εὐχίσθητος αὕτη ψυχὴ ἠδυνήθη ἄνευ τύψεως συνειδότος νὰ συγκαθίσῃ εἰς τὴν ἑστίαν τοῦ ἐγγονοῦ τῆς Φραγκίσκης. Ὅτε ὁ ποιητὴς ἀπέθανεν, ὁ Γουΐδος θέλων νὰ παράσχῃ αὐτῷ τὰς τελευταίας τιμάς, μετέφερεν αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου τοῦ Μεγάλου ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν πρώτων πολιτῶν τῆς Ῥαβέννης, διέταξε γενικὸν πένθος καὶ ἀνέγνωσεν ἐπικήδειον λόγον ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντα ἐν ᾧ ἀπέδιδε αὐτῷ μέγαν ἔπαινον διότι ἀντικατέστησεν ἐν ταῖς ᾠδαῖς αὐτοῦ τὴν Ἰταλικὴν ἀντὶ τῆς Λατινικῆς διαλέκτου. Ἐνώπιον πάσης τῆς Ῥαβέννης, κατέθεσεν ἐπὶ τοῦ τάφου τὴν δάφνην τῶν ποιητῶν, ἐσκόπευε δὲ ν' ἀνεγείρῃ τῷ Δάντῃ μνημεῖον ἀντάξιον τῆς μνήμης αὐτοῦ, ὅτε αἱ πολιτικαὶ ταραχαὶ ἀπεμάκρυνον αὐτὸν τῆς ἀρχῆς. Ἐπεφυλάττετο τῷ Βέμβῳ, ἐπάρχῳ τῆς Ῥαβέννης παρὰ τοῖς Βενετοῖς καὶ πατρὶ τοῦ περιφήμου καρδιναλίου νὰ δώσῃ ὁριστικὸν καταφύγιον εἰς τὰ λείψανα τοῦ ποιητοῦ, παραγγείλαντι τὸ σχέδιον τοῦ μνήματος παρ' ἑνὶ τῶν μεγίστων τῶν ἐν Βενετίᾳ καλλιτεχνῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος τῷ περιφήμῳ Πέτρῳ Λομβάρδῳ (1483).

Τοιαύτη ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ θύματος καὶ τοῦ ποιητοῦ. Εἶτα ὁ συγγραφεὺς ἐπιλαμβάνεται αὐτῆς τῆς ἐξιστορήσεως τοῦ δράματος κατὰ τοὺς λατίνους χρονογράφους καὶ τοὺς πρώτους σχολιαστὰς τοῦ Δάντου.

Δὲν θέλομεν ἀκολουθήσει αὐτὸν ἐν τῇ λεπτομερεῖ ταύτῃ ἐρεύνῃ· ἀπανθίζομεν μόνον ἐκ τοῦ περιέργου τούτου τομιδίου τὴν διήγησιν τοῦ Βοκκακίου, ὅστις ὡς λέγει ὁ κ. Ὑριάρτης εἶχε συμβουλευθῇ φίλον τινα τοῦ Δάντου, ὑπηρέτην αὐτοῦ καὶ σχετικόν, Piero Messer di Gardino ἐκ Ῥαβέννης. Ἡ διήγησις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1373.

«... Λέγομεν λοιπὸν ὅτι ἡ Φραγκίσκα ἦν θυγάτηρ τοῦ Μέσσερ Γουΐδου Πολέντα ἄρχοντος τῆς Ῥαβέννης καὶ τῆς Κερβίας. Μετὰ δεινὸν πόλεμον μεταξὺ τούτου καὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ Μαλατέστα ἐξ Ἀριμήνου

διεπραγματεύθησαν περὶ εἰρήνης, καί τινες μεσάζοντες ἐπήνεγκον τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς. Ἵνα δὲ ᾖ σταθερωτέρα, συνεφώνησαν ἀμφότερα τὰ μέρη νὰ ἐξασφαλίσωσιν αὐτὴν διὰ τῆς συναφῆς οἰκογενειακῶν δεσμῶν, καὶ ἀπεφάσισαν ὅπως ὁ Μέσσερ Γουΐδος δώσῃ εἰς γυναῖκα τῷ Γιαντσιότῳ, υἱῷ τοῦ Μέσσερ Μαλατέστα, τὴν νέαν καὶ ὡραίαν κόρην αὐτοῦ, καλουμένην Μαδόνναν Φραγκίσκαν. Ἅμα ληφθείσης τῆς ἀποφάσεως ταύτης, οἱ φίλοι τοῦ Μέσσερ Γουΐδου ἔλαβον γνῶσιν αὐτῆς καὶ εἷς ἐξ αὐτῶν ὡμίλησεν αὐτῷ ὡς ἑξῆς· «Πρόσεχε εἰς ὅ,τι θέλεις πράξει, διότι ἐὰν δὲν προσέξῃς ὑπάρχουσιν ἐν τῷ προτεινομένῳ τούτῳ συνοικεσίῳ, περιστάσεις τινὲς δυνάμεναι νὰ ἐπενέγκωσι μέγα σκάνδαλον. Πρέπει νὰ γινώσκῃς τὸν χαρακτῆρα τῆς θυγατρός σου καὶ πόσον εἶναι ὑπερήφανος. Ἐὰν ἴδῃ τὸν Γιαντσιότον πρὶν ἢ ὁ γάμος τελεσθῇ οὔτε σύ, οὔτε ἄλλος τις οἰοσδήποτε, θέλετε δυνηθῇ νὰ τὴν πείσητε ὅπως συντελέσῃ αὐτόν. Ὥστε ἐὰν εὐαρεστῆσαι, ἰδοὺ τί τὸ ποιητέον. Ἂς μὴ ἔλθῃ ὁ Γιαντσιότος ἐνταῦθα αὐτοπροσώπως, ἀλλ' ἂς ἀποσταλῇ εἷς τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ὅπως νυμφευθῇ αὐτὴν ἐξ ἐπιτροπείας». Ὁ Γιαντσιότος ἦν γενναιότατος καὶ πάντες ἐπίστευον ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἤθελεν ἀναλάβει τὴν ἀρχήν· ὅθεν, καίτοι ἦν δύσμορφος καὶ ἰσχιακὸς (sciancato) ὁ Μέσσερ Γουΐδος ἐπεθύμει νὰ καταστήσῃ αὐτὸν γαμβρόν του μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀδελφῶν. Ἀναγνωρίζων δ' ὅτι πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ φίλου λεχθέντα αὐτῷ ἦσαν ὀρθὰ καὶ ἠδύνατο νὰ συμβῶσι, διέταξεν κρυφίως ὅπως τὰ πάντα γίνωσιν οὕτω. Ἐν τῇ ὁρισθείσῃ ἐποχῇ Παῦλος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γιαντσιότου ἦλθεν εἰς Ῥαβένναν ἔχων πλήρη πληρεξουσιότητα ὅπως νυμφευθῇ τὴν Μαδόνναν Φραγκίσκαν. Ὁ Παῦλος ἦν ὡραῖος, θελκτικὸς καὶ εὐπρεπὴς τοὺς τρόπους. Ἐν ᾧ δὲ διήρχετο μετ' ἄλλων εὐγενῶν τὴν αὐλὴν τῆς κατοικίας τοῦ Μέσσερ Γουΐδου, ἀκόλουθός τις τῆς Μαδόννας Φραγκίσκης ἥτις ἐγνώριζεν αὐτόν, ὑπέδειξεν αὐτὸν ταύτῃ ἄνωθεν ἐκ παραθύρου λέγουσα· «Ἰδοὺ ὁ μέλλων σύζυγός σου». Καὶ οὕτως ἐνόμιζεν ἡ ἀγαθὴ γυνή. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ ταύτης ἡ Φραγκίσκα ἀφιέρωσεν αὐτῷ τὰς σκέψεις καὶ τὸν ἔρωτα αὐτῆς. Εἶτα ἐγένετο οὕτω τεχνηέντως τὸ συμβόλαιον τοῦ γάμου ὥστε ἡ Μαδόννα ἐλθοῦσα εἰς Ἀρίμηνον, ἠννόησε τὸν δόλον μόνον τὴν ἐπαύριον τοῦ γάμου, ὅτε εἶδεν ἐγειρόμενον παρ' αὐτῇ τὸν Γιαντσιότον.

«Πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὅτε εἶδεν ὅτι τὴν ἠπάτησαν, ἠγανάκτησε σφοδρῶς καὶ οὐδόλως ἠθέλησε ν' ἀποβάλῃ ἐκ τῆς καρδίας αὐτῆς τὸν ἔρωτα ὃν εἶχεν ἤδη αἰσθανθῇ διὰ τὸν Παῦλον· ἐὰν κατόπιν παρέδωκεν ἑαυτὴν αὐτῷ οὐδέποτε ἤκουσα λεγόμενον καὶ δὲν γινώσκω εἰμὴ ὅ,τι γράφει ὁ συγγραφεύς. Εἶναι μὲν δυνατόν, ἀλλὰ νομίζω μᾶλλον ὅτι εἶναι μῦθος ὃν ἐβάσισεν ὁ Δάντης ἐπὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς πράξεως μᾶλλον ἢ ἐπὶ θετικῆς ἰδέας.

«Ὁ Παῦλος καὶ ἡ Μαδόννα Φραγκίσκα ἐξηκολούθουν νὰ ζῶσιν ἐν τῇ

αὐτῇ οἰκειότητι, ἀπελθόντος δὲ τοῦ Γιαντσιότου εἰς τὴν γειτνιάζουσαν χώραν ὅπως ἐκτελέσῃ τὰ καθήκοντα τοῦ Ποδεστά, ἤρχισαν νὰ συναναστρέφωνται μᾶλλον ἀσυστόλως. Ὑπηρέτης δέ τις ἀφοσιωμένος τῷ Γιαντσιότῳ παρατηρήσας τοῦτο, διηγήθη τῷ κυρίῳ του ὅ,τι ἐγνώριζεν, ὑποσχόμενος, ἐὰν τὸ ἐπεθύμει, νὰ κάμῃ αὐτὸν νὰ ψαύσῃ διὰ τοῦ δακτύλου. Ὁ Γιαντσιότος, ταραχθεὶς μεγάλως ἐπανῆλθε κρυφίως εἰς Ἀρίμηνον, ὅτε ὁ ὑπηρέτης ἰδὼν τὸν Παῦλον εἰσερχόμενον εἰς τὸ οἴκημα τῆς Μαδόννας Φραγκίσκας, ἔφερε τὸν σύζυγον εἰς τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνος, ἣν εὗρεν ἔσωθεν κεκλεισμένην. Ὁ Γιαντσιότος ἐκάλεσεν ἔξωθεν τὴν σύζυγόν του, καὶ ἐκτύπησε βιαίως τὴν θύραν ῥιπτόμενος ὅλῳ σώματι κατ' αὐτῆς. Ἡ Μαδόννα Φραγκίσκα καὶ ὁ Παῦλος τὸν ἀνεγνώρισαν καὶ νομίζοντες ὅτι δύνανται ν' ἀποφύγωσι τὰς συνεπείας τῆς διαγωγῆς των ἢ τοὐλάχιστον νὰ ἐλαττώσωσιν αὐτάς, ἀπεφάσισαν νὰ ἀνοίξωσιν, ὁ δὲ Παῦλος διέφυγεν ἐξαίφνης διὰ καταπακτῆς συγκοινωνούσης μεθ' ἑτέρου δωματίου. Ἀλλ' ἐνῷ ἐρρίπτετο ἐν αὐτῇ ὁ Παῦλος ἐκρεμάσθη ἐκ τοῦ ὑφάσματος τῆς ἐσθῆτός του εἰς καρφίον ἐξέχον ἐκ τοῦ γόμφου τοῦ καλύμματος τῆς καταπακτῆς.

«Ἡ Φραγκίσκα ἠνέῳξε τὴν θύραν νομίζουσα ὅτι ἐὰν εὕρισκεν ὁ σύζυγός της τὸ δωμάτιον κενόν, θὰ ἦν ὅλως ἀναίτιος· ἀλλ' οὗτος μόλις εἰσελθὼν παρετήρησε τὸν Παῦλον κρεμάμενον καὶ ἔδραμε πρὸς αὐτὸν τὸ ξῖφος ἔχων εἰς τὴν χεῖρα ὅπως τὸν φονεύσῃ. Ἡ Φραγκίσκα τὸν εἶδε καὶ ὅπως ἀποτρέψῃ τὸν κτύπον, ἐρρίφθη ταχέως μεταξὺ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Γιαντσιότου, ὅστις, ἔχων ἤδη τὴν χεῖρα ἐγηγερμένην ὅπως κτυπήσῃ δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατηθῇ, καὶ ἐναντίον τῆς θελήσεώς του, πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸν Παῦλον διεπέρασε διὰ τοῦ ξίφους τὸ στῆθος τῆς Φραγκίσκης. Ἄπελπις ὡς ἐκ τοῦ συμβάντος, ὁ Γιαντσιότος, ὅστις ἠγάπα αὐτὴν ὑπὲρ τὴν ζωήν του ἀπέσυρε τὸ ξίφος καὶ κτυπήσας τὸν ἀδελφόν του, τὸν ἐφόνευσεν. Ἐγκαταλείψας δ' ἐκεῖ τὰ πτώματα, ἀπῆλθεν αἰφνηδίως εἰς τὴν θέσιν του. Τὴν ἑπομένην πρωΐαν κατέθεσε τοὺς δύω ἐραστὰς ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κοινοῦ πένθους».

Τὸ χειρόγραφον εἶναι ἐκτεταμένον, ὁ συγγραφεὺς τὸ διερευνᾷ, τὸ ἐξηγεῖ, διαστέλλει τὸν μῦθον ἀπὸ τῆς ἱστορίας καὶ μᾶς λέγει μάλιστα τί βιβλίον οἱ ἐρασταὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν «δὲν ἀνέγνωσαν περαιτέρω». Τὸ βιβλίον τοῦτο ἦν τὸ μυθιστόρημα τοῦ Λαγκελότου du Lac, ἱππότου τῆς Στρογγύλης Τραπέζης. Ὅθεν ἐξάγεται ὅτι τῷ 1285 τὰ παλαιὰ ἱπποτικὰ τῶν Γάλλων μυθιστορήματα ἦσαν ἤδη περίφημα ἐν Ἰταλίᾳ.

Παραπέμπομεν τοὺς ἀναγνώστας εἰς αὐτὸ τὸ βιβλίον, δὲν θέλομεν δὲ ἀκολουθήσει τὸν συγγραφέα κατὰ τὴν αὐστηρὰν ἔρευναν ἣν ἀναλαμβάνει· θ' ἀναφέρωμεν μόνον τὸν ἐπίλογον αὐτοῦ, ἀφοῦ παρατηρήσωμεν ὅτι δεικνύει τὸν τόπον καὶ τὴν ὥραν τοῦ κακουργήματος καὶ καταναλίσκει

ὑπὲρ τὰς δέκα σελίδας ὅπως καταδείξῃ τὸν βαθμὸν τῆς ἐνοχῆς τοῦ θύματος κατὰ τὰς διηγήσεις τῆς ἐποχῆς· τὰς σταθμίζει καὶ τὰς παραβάλλει καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης μὴ ἀποτρεπούσης ἐν ταῖς λέξεσιν ἀπὸ τῆς κακολογίας, δύναται νὰ φανῇ ἀρκούντως ἀδιάκριτος. «Πλήρης λύπης, διὰ τὸ θῦμα, λέγει ὁ συγγραφεὺς τῆς Φραγκίσκης τῆς ἐξ Ἀριμήνου, οἱ μὲν εἶδον ἐν τῇ Φραγκίσκῃ τρυφερὸν πλάσμα θυσιασθὲν εἰς τὴν φιλοδοξίαν ἑνὸς πατρός, καὶ πάντες, ποιηταί, ζωγράφοι, γλύπται καὶ αὐτοὶ οἱ μουσικοί, ἔγραψαν ἀκολουθοῦντες τὸν Δάντην, μορφὴν γλυκεῖαν, πλήρη νεότητος, χάριτος καὶ καλλονῆς. Ἐξερχομένην τῆς κλίνης ἐν ᾗ, διὰ σκληροῦ δόλου τῆς οἰκογενείας της, εὗρε τὸν Sciancato ἀπότομον, τραχὺν καὶ σκληρόν, ἀντὶ τοῦ ὡραίου Παύλου, παρέστησαν αὐτὴν πίπτουσαν πλήρη πάθους εἰς τὰς ἀγκάλας ἐκείνου ὅστις κατ' ἀρχὰς εἶχε φέρει αὐτὴν εἰς τὸ θυσιαστήριον. Μετ' ὀλίγον κατόπιν νέων ἀναδιφήσεων, ἐπὶ τῇ φήμῃ ἣν διέσπειρον οἱ πρῶτοι ἀρχειοδῖφαι οἵτινες ἔσχον τὴν περιέργειαν νὰ ἐμβαθύνωσιν εἰς τὸ ζήτημα, ἐπῆλθεν ἀντίδρασις· ποιητής δέ τις σατυριστής, ὑπηνίχθη μάλιστα ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ σφάλματος καὶ τοῦ θανάτου αὐτῆς ἡ Φραγκίσκα «δὲν εἶχεν ἐντελῶς τὴν δροσερότητα τῆς πρωΐας» καὶ ἐσχηματίσθη σχολὴ ἥτις ἔβλεπεν ἐν τῇ κόρῃ τοῦ Πολέντα γυναῖκα ἐν τῇ ἐπιστροφῇ τῆς ἡλικίας εὑρισκομένην, σαγηνευθεῖσαν ἐν τῷ φθινοπώρῳ αὐτῆς ὑπὸ νεανίσκου.

«Ἡ ἀλήθεια εὑρίσκεται ἐν τῷ μέσῳ. Ἡ Φραγκίσκα ἦν ὡραία, εὐγενής, ὑπερήφανος, ὑψηλοῦ χαρακτῆρος. Αὐτὸς ὁ Δάντης, ὁ τόσον μέτριος περὶ τὰ καθέκαστα, βεβαιοῖ τὴν δραστηριότητα αὐτῆς. Αὐτὴ εἶναι ἥτις ἀποκρίνεται ἐνῷ ὁ Παῦλος δὲν γνωρίζει εἰμὴ νὰ κλαύσῃ, καὶ αὐτὴ ῥίπτει κατὰ πρόσωπον τοῦ συζύγου της τὸ ὄνομα «Κάϊν».

«Ἡ Φραγκίσκα πρέπει νὰ ἦν δεκαοκταέτις κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ γάμου της τῷ 1275. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου της, ἦν εἴκοσι ὀκτὼ ἐτῶν. Δυσκόλως δύναταί τις νὰ θέσῃ ἐν ἀμφιβολίᾳ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀνδράδελφος αὐτῆς Παῦλος ἦλθε νὰ τὴν νυμφευθῇ ἐξ ἐπιτροπείας καὶ ὅτι αὕτη ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης ἡμέρας ἠσθάνθη δι' αὐτὸν τὸ πάθος ὅπερ θέλει γίνει αἴτιον τοῦ θανάτου ἀμφοτέρων μετὰ δέκα ἔτη. Ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ὑπῆρχεν ἐρωτικὴ συνεννόησις. Ὅτε δὲ βληθεῖσα πίπτει εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς, ἐγκαταλείπει τῷ συζύγῳ κόρην καλουμένην Κογκόρδιαν.

«Ὁ δὲ Ἰωάννης ἦν ὑπερτριακοντούτης ὅτε ἐνυμφεύθη αὐτήν, καθ' ὃ γενόμενος Ποδεστά. Ἡ μορφὴ αὐτοῦ εἶναι γνωστή, ὁ δὲ χαρακτὴρ αὐτοῦ ἀναφαίνεται εἰς πᾶσαν σελίδα τῶν χρονικῶν τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Εἶναι ὁ ἄξιος πρόγονος τοῦ Σιγισμόνδου Μαλατέστα περὶ οὗ διελάβομεν ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμῶν μελέτῃ (un Condottiere au XV siècle) συμφωνεῖ δὲ ὁ Ἰωάννης ἐντελῶς μὲ τὴν περὶ Μαλατέστα παράδοσιν.

«Ὁ Παῦλος εἶναι ὡραῖος ὡς ἡ ἡμέρα» καὶ ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς συμβολαιογραφικαῖς πράξεσι τῆς ἐποχῆς καὶ τοῖς παπικοῖς ἐγγράφοις ἀναφέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Παῦλος ὁ ὡραῖος. Εἶναι πρίγκηψ τῶν μυθιστοριῶν τῆς Χαλιμᾶς ἀλλ' ὑπάρχει νέφος ἐπὶ τῆς συμπαθείας ἣν ἐμπνέει· διότι ἐξ ἔτη πρὶν ἢ ἴδῃ τὴν Φραγκίσκαν ἐνυμφεύθη τὴν Ὀρβίλην Βεατρίκην καὶ κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ τῆς σχέσεώς των, ἀπέκτησεν ἐκ τῆς συζύγου του υἱὸν, τὸν Οὐβέρτον, καὶ μετ' ὀλίγον κόρην, τὴν Μαργαρίταν.

«Ὁ ὡραῖος οὗτος Παῦλος ὀλίγον ἔλειψε νὰ μεταδοθῇ εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς εὐειδὴς, μὴ γνωρίζων ἄλλην τέχνην πλὴν τοῦ ἔρωτος. Εἶπον περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦν ἐρωτευμένος μᾶλλον ἐν ταῖς τῆς εἰρήνης διασκεδάσεσιν, ἢ τοῖς τοῦ πολέμου ἔργοις, ὁ δὲ Βεμβενοῦτο ἐξ Ἴμολα, εἷς τῶν πρώτων σχολιαστῶν τοῦ Δάντου, κατέστρεψε τὴν φήμην αὐτοῦ.

«Ἡ Φραγκίσκα, ἐνεργητικὴ καὶ βαθύνους, κατ' ἀνακολουθίαν ἔχουσαν τὴν ἀνάλογον αὐτῆς ἐν πάσῃ ἱστορίᾳ ἀρχῆς κόσμου, ἐγοητεύθη ὑπὸ τοῦ ὑπερηφάνου βαδίσματος τοῦ ἵππου του, ὑπὸ τῆς λευκότητος τῆς ὄψεώς του, καὶ τῆς κομψῆς τροπῆς τῶν τριχῶν του. Οὗτος εἶχε βεβαίως πᾶν τὸ ἀρέσκον τῇ γυναικί. Ἀλλὰ πρέπει ν' ἀποδοθῇ δικαιοσύνη παντὶ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐρωτολήπτοις τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος· ἐὰν δὲν ἦν ἥρως ὡς ὁ Ἰσχιακὸς, Σκιπίων ὁ Ἀμμιράτος ὁ ἔμμισθος ἱστοριογράφος τῶν πρώτων Μεδίκων ἀπέδειξεν ἐν τούτοις ὅτι ὁ Παῦλος εἶχεν ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τῆς κυβερνήσεως, ἐν ἔτει δὲ 1283 ἦν λοχαγὸς τοῦ λαοῦ καὶ συντηρητὴς τῆς εἰρήνης ἐν Φλωρεντίᾳ. Ἀληθὲς ὅτι τὴν 1 Φεβρουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους βεβαιοῖ ὅτι σπουδαῖαι ὑποθέσεις καλοῦσιν αὐτὸν εἰς Ἀρίμηνον καὶ ζητεῖ ἄδειαν ἥτις τῷ χορηγεῖται (licenza di andarsene a casa).

«Χρονογράφοι τινὲς, θέλοντες νὰ ἐκδικήσωσι τὴν ἠθικὴν, ἐπωφεληθέντες τούτου ἰσχυρίσθησαν ὅτι δὲν ἐβιάζετο νὰ ἐπανεύρῃ τὴν σύζυγόν του Ὀρβίλην, τὴν θυγατέρα τοῦ Chiaggialo, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ του, περὶ ἧς μᾶλλον ἐφρόντιζεν. Εἶδον δῆθεν αὐτὸν καλπάζοντα ἔτι περὶ τὸ «Poggio di San Arcangelo» ἀλλ' ἐν ἀρχαιοτέροις ἐγγράφοις δὲν φαίνεται ἴχνος αὐτοῦ μετὰ τὴν ὑποτιθεμένην ἐποχὴν τοῦ φόνου αὐτοῦ, ἐν ᾧ δύναταί τις ν' ἀκολουθήσῃ τὰ ἴχνη τοῦ φονέως μέχρι τοῦ 1304.

«Καθ' ἣν στιγμὴν ἀπαιτεῖται νὰ ἐμφανισθῇ μόνον ὅπως εὐαρεστήσῃ ὁ Παῦλος ἦν εἰκοσιτριετὴς, γεννηθεὶς τῷ 1252. Εἶναι πιστὴ αὐτῷ μέχρι θανάτου καὶ αὐτὸς ὑποκύπτει περὶ τὴν ἡλικίαν τῶν τριάκοντα τεσσάρων ἐτῶν.

«Ὅ,τι πλέον εἴπῃ τις εἶναι παρακεκινδυνευμένον. Ἐπεραιώσαμεν τὴν ἀνάκρισιν καὶ δὲν θὰ κηρύξωμεν αὐτὴν ἔνοχον. Ἡ ἀνθρωπότης ἔχει θησαυροὺς φιλανθρωπίας διὰ τοιαύτας εὐθραύστους ἱστορικὰς ὑπάρξεις καὶ ἴσως κάλλιον ἦν νὰ μὴ ἁπλώσῃ τις χεῖρα ἐπὶ τῶν μυθευμάτων τούτων. Ἐν τούτοις, ἐν συνόλῳ προτιμῶ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ὡς ἀντικείμενον

μελοδράματος, μᾶλλον τοῦ μύθου ὅστις ἔδωκε τῷ κ. Ἀμβροσίῳ Θωμᾷ τὴν εὐκαιρίαν νὰ γράψῃ νέαν μουσικὴν σύνθεσιν.

«Τὰ πάντα ὑπῆρχον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὁ πόλεμος, ὁ ἔρως, τὸ δρᾶμα, ἡ σκηνική, πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ δώσῃ ὑπόθεσιν ἐπιτυχῆ καὶ συγκινητικήν· ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τῶν ποιητῶν εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἔχωσι μεγαλοφυΐαν, εἰς οὐδένα δὲ ἐπιτρέπεται νὰ κάμῃ τὸν σχολαστικόν. Δὲν ἐπιμένω, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐπεθύμουν νὰ μετέβαλλον τὴν χρονολογίαν ἣν ὀπισθοχώρησαν μέχρι τοῦ 1170.

«Ἀληθῶς, ἡ ἀληθὴς Φραγκίσκα, ἡ τῆς ἱστορίας κινεῖται ἴσως ὀλίγον ἐλευθέρως ἐντὸς τῶν οἰκογενειακῶν αὐτῆς δεσμῶν οὓς ἴσως ἐπεθύμει τις στενωτέρους χάριν τῆς μνήμης αὐτῆς καὶ ἡ ἐρωτικὴ οἰκειότης διαρκεῖ κάπως πολὺν καιρόν, διὰ τὴν καλὴν αὐτῆς ὑπόληψιν ὡς συζύγου καὶ μητρός. Ἀλλ' εἰς μάτην ἠθέλομεν στιβάσει ἔγγραφα καὶ ἀνέλθει εἰς τὰς πηγὰς ὅπως μάθωμεν ἐὰν ἦν μᾶλλον δυστυχὴς ἢ ἔνοχος καὶ ἐὰν ἀπέτισεν ἀπροσεξίαν ἢ κακούργημα. Ὁ μέγας ποιητὴς θέλει μείνει ὁ μέγας ἱστορικὸς ἀπέναντι τῶν μεταγενεστέρων».

(Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ). **Α. Ρ. Ῥαγκαβῆς**

Ο ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΚΟΜΙΣΤΗΣ

Τὸν εἴδετε συχνάκις νὰ διατρέχῃ διὰ κατεσπευσμένου βήματος τὴν πεδιάδα, τὸν ἀνεγνωρίσατε δὲ ὄχι μόνον ἐκ τῆς στολῆς καὶ τοῦ πιλικίου του ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐνεργητικότητος τῶν κινημάτων του. Διότι εἶναι καὶ ἡ στιγμὴ δι' αὐτὸν πολύτιμος καὶ δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ βραδύνῃ. Δρομεὺς ἀκούραστος, ἐκτελεῖ τὸ καθῆκόν του ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἔτους χωρὶς ποτὲ νὰ ἀναπαυθῇ. Καὶ ἂν ἥλιος καυστικὸς ἀναγκάζει τοὺς πάντας εἰς ἀκινησίαν, καὶ ἂν κάμνει ψῦχος τρομερόν, ἂν πνέει ἄνεμος σφοδρὸς ἢ πίπτει χιών, ἀδιάφορον αὐτὸς πρέπει νὰ μεταβῇ μέχρι τοῦ πλέον ἀπομεμακρυσμένου χωρίου τῆς περιφερείας του, ἵνα φέρῃ τὰς ἐπιστολάς, καὶ τὰ ἔντυπα τὰ ὁποῖα κατ' ἑκατομμύρια ἐμπιστεύονται οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν φροντίδα τοῦ ταχυδρομείου.

Αἱ μεγάλαι ὁδοὶ δὲν εἶναι κατεσκευασμένοι δι' αὐτόν· πρέπει νὰ τὰς διασχίσῃ, νὰ βαδίσῃ διὰ μέσου τῶν δασῶν καὶ τῶν βάλτων ἵνα εὕρῃ τὴν μικρὰν καλύβην εἰς τὸ βάθος τῆς ἐρημίας.

Περιπατεῖ ἓξ ἕως ὀκτὼ λεύγας τὴν ἡμέραν, ἀεννάως λοξοδρομῶν, διερχόμενος ῥύακας, ἀναρριχώμενος εἰς βράχους, ὑπερπηδῶν χαράδρας, πληγόνων τοὺς πόδας ἐπὶ τῶν βάτων καὶ τῶν ἀκανθῶν. Τὸ περιδιαβάζειν δὲν τοῦ εἶναι ἐπιτετραμμένον, διότι ἡ ὥρα τῆς ἐπανόδου εἶναι ὡρισμένη· αἱ ἐπιστο-

λαὶ τὰς ὁποίας φέρει πρέπει νὰ ἀναχωρήσωσι διὰ τοῦ πρώτου ταχυδρομείου, τὰς περιμένουσιν εἰς τὸ γραφεῖον, καὶ ἡ παραμικρὰ τοῦ προγράμματός του παράβασις δύναται νὰ ἐπιφέρῃ δυσαρέστους συνεπείας.

Θὰ ἤμεθα ἀχάριστοι ἂν παρεγνωρίζομεν τὰς ὑπηρεσίας τοῦ ἀδιαφθόρου αὐτοῦ ταχυδρόμου, ἡ τιμιότης καὶ ὁ ζῆλος τοῦ ὁποίου ἀενάως ἐξελέγχονται, ὅστις μᾶς φέρει κατὰ τὴν ὡρισμένην ὥραν τὰς ἐπιστολὰς καὶ τὰς ἐφημερίδας μας, τὰς εἰδήσεις τὰς ὁποίας περιμένομεν μετ' ἀνυπομονησίας καὶ ὅστις συντρέχει εἰς τὸ νὰ μᾶς ἐπουλώσῃ τὴν πικρίαν τῆς ἀπουσίας καὶ τοῦ χωρισμοῦ.

Ἐγνώρισα ἕνα ὅστις ἀπὸ εἰκοσαετίας ἐξήσκει αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα. Πρώην στρατιώτης κατώρθωσε χάριν τῆς ἀψόγου κατὰ τὸν στρατὸν διαγωγῆς του καὶ προστατῶν τινων νὰ λαμβάνῃ πεντηκοντάδα τινα φράγκων ἀπὸ τὸ ταχυδρομεῖον τῆς κοινότητος.

Ὁ Μαρτὲν δὲν ὑπερηφανεύετο διὰ τὴν ἔκτακτον αὐτὴν θέσιν ἐνόει ὅμως τὴν σπουδαιότητα καὶ τὰ καθήκοντα αὐτῆς· καὶ δὲν παρεπονεῖτο ποτέ.

Ὅλοι εἰς τὰ πέριξ ἐγνώριζαν τὸν μόλις λευκαινόμενον χαλκόχρουν αὐτὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου οἱ πόδες εἶχον τὴν στερεότητα καὶ τὴν εὐκαμψίαν τοῦ χάλυβος· ὅλοι τὸν ἐξετίμων διότι ὁ αὐστηρὸς αὐτὸς τῶν νόμων τηρητὴς ποτὲ δὲν ἠρνεῖτο ὑπηρεσίαν τινα ἐφ' ὅσον αὕτη συνεβιβάζετο μετὰ τῶν καθηκόντων του.

Δὲν ὑπῆρχε γωνία τῆς περιφερείας του τὴν ὁποίαν νὰ μὴ διέτρεξεν ἀκολουθούμενος πάντοτε ὑπὸ τοῦ μεγάλου κυνός του, ἐγνώριζεν ὅλας τὰς παρόδους—ὅλα τὰ μονοπάτια.

Δὲν ἔρριπτεν αὐτὸς, ὡς ἄλλοι, διὰ νὰ ἀποφύγῃ δρόμον ἡμισείας ὥρας εἰς λάκκον τινὰ ἄσημόν τι ἔντυπον φέρον δυσανάγνωστον ἐπιγραφὴν καὶ μόνον ὅταν ἦτο ὅλως ἄγνωστος ἡ διεύθυνσις ἐπανέφερεν ἐπιστολὴν εἰς τὸ ταχυδρομεῖον. Ἦτο δοῦλος τῆς ὑπηρεσίας, ἀκριβὴς ὡς ὡρολόγιον καὶ ἡ ἐχεμύθειά του καὶ τοὺς περιεργοτέρους ἀπεθάρρυνεν. Τὸν ἐχαιρέτιζον πάντες φιλικῶς ὅταν ἔφθανεν εἰς χωρίον τι, τὰ παιδία τὸν ἐπλησίαζον καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ κῦνες τὸν ὑπεδέχοντο μὲ χαροποιὰς ὑλακάς. Ὅλοι τοῦ προσέφερον ποτήριον οἴνου ἢ τεμάχιον κρέατος. Ἀλλὰ σπανίως ἐδέχετο, διότι ὁ καιρὸς ἐβίαζε, καὶ δὲν ἠρέσκετο νὰ ἀναλαμβάνῃ ὀχληρὰς ὑποχρεώσεις.

Ἡμέραν τινὰ τοῦ Ὀκτωβρίου ἀνεχώρησε πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνήθους περιοδείας του. Ὁ καιρὸς ἦτο ἀνυπόφορος, βροχὴ πρὸ μιᾶς καὶ πλέον ἑβδομάδος ἔπιπτεν ἀδιακόπως, αἱ ὁδοὶ κατήντησαν βάλτοι, οἱ ῥύακες μετεβλήθησαν εἰς ποταμούς· τὰ ὀλίγα ἐπὶ τῶν δένδρων μένοντα φύλλα ἐβράχησαν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ προσφέρουν καταφύγιον. Ὁ γραμματοκομιστὴς καταβεβρεγμένος μέχρις ὀστέων ἐβάδιζεν ἀταράχως

ὡς παλαιὸς στρατιώτης ὅστις δὲν συζητεῖ ὅσα ἀφορῶσι τὸ καθῆκον.

Εἶχεν ἤδη διανείμει μέρος ἐκ τῶν γραμμάτων του ἀλλὰ πολὺ ἀπεῖχεν ἀκόμη τοῦ τέλους τῆς περιοδείας του, ὅτε διῆλθεν ἐνώπιον ξενοδοχείου ἢ μᾶλλον ἀθλίου οἰνοπωλείου κειμένου ἐν τῷ μέσῳ δάσους.

— Αἴ! κὺρ γραμματοκομιστή, στάσου λοιπὸν μιὰ στιγμὴ νὰ μοῦ δώσῃς κἄτι πληροφορίαις 'ποῦ χρειάζομαι καὶ ὡς τόσῳ θὰ περάσῃ ἡ βροχή.

Ἡ πρόσκλησις αὕτη τῷ ἀπευθύνθη παρ' ἀνθρώπου ὅστις ἵστατο εἰς τὴν θύραν τοῦ οἰνοπωλείου καπνίζων τὴν πίπαν του.

Ἡ βροχὴ ἐμαίνετο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν, ὁρμητικὸς δὲ ἄνεμος τὴν ἔρριπτεν ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ Μαρτὲν καὶ τὸν ἐμπόδιζε νὰ βαδίζῃ.

Ὁ γραμματοκομιστὴς ἦτο ἐμπρόθεσμος ἄλλως τε καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τῆς ὑπηρεσίας δὲν ἀπαγορεύουσι νὰ δεχθῇ τις στιγμιαῖον ἄσυλον προσφερόμενον εἰς τοιαύτας περιστάσεις.

Εἰσῆλθε λοιπὸν καὶ ἐκάθησε παρὰ τὸ πῦρ τὸ ὁποῖον ἔλαμπεν ἐν τῇ ἑστίᾳ. Ὁ προσκαλέσας αὐτὸν ἔρριψε ξηροὺς τινας κλάδους οἵτινες τάχιστα ἥναψαν· τὸν ἠρώτησε δὲ τὰς ὥρας τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ταχυδρόμων, τῷ ἀπηύθυνε πληθὺν ἐρωτήσεων ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον, τὴν ὑπηρεσίαν του, καὶ πᾶν τέλος ὅ,τι τὸν ἀφορᾶ.

— Μὲ γνωρίζεις λοιπόν; εἶπεν ὁ γραμματοκομιστής.

— Διάβολε! ὅλος ὁ κόσμος σὲ γνωρίζει καὶ σὲ ἀγαπᾶ· ὅλος ὁ κόσμος ξεύρει τί ἀξίζει ὁ μπαρμπᾶ Μαρτέν. Δὲν θὰ μοῦ ἀρνηθῇς πιστεύω νὰ πιῇς μαζύ μου. Αἴ! κυρὰ 'Ροζιὲ δύω ποτήρια ρακὴ καὶ ἀπὸ τὴν καλλίτερη.

Ἡ κυρὰ 'Ροζιὲ ἔφερε τὰ ζητηθέντα καὶ ἐπέστρεψε εἰς τὸ ἔργον της.

— Τί κοπιαστικὴ ποῦ εἶναι ἡ δουλιά σου μπάρμπα Μαρτέν! Ἔχεις πολλὰ γράμματα νὰ δώσῃς ἀκόμη; Θὰ ἔχῃς βέβαια ἀκόμη νὰ πᾷς εἰς τὸ Λάνδ, εἰς τὸ Πλεσσί! ξέρω μάλιστα κἄποιον ποῦ σὲ περιμένει ἐκεῖ μὲ ἀνυπομονησίαν. Ἔχω νὰ περάσω ἀπὸ ἐκεῖ ἂν θέλῃς πέρνω ἐγὼ τὰ γράμματα.

— Εὐχαριστῶ θὰ τὰ δώσω μόνος μου.

— Νὰ πῶς φαίνεται ὁ καλὸς ὑπάλληλος. Μὰ ἔχεις καὶ δίκαιο.

Ἐξακολουθεῖ νὰ ὁμιλῇ οὕτω μετ' ἀδολεσχίας ἥτις δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν γραμματοκομιστήν· ἔλαβε τὸν σάκκον του τὸν ὁποῖον ἐκεῖνος εἶχε θέσει πλησίον του, τὸν ἐξήτασε διὰ νὰ δοκιμάσῃ τὸ βάρος του καὶ τὸν ἔστρεψε διαφοροτρόπως.

— Ἄφησε, σὲ παρακαλῶ τὸν σάκκον μου, εἶπε ξηρῶς ὁ Μαρτέν, ἀνεκάτωσες ὅλα τὰ γράμματα, δὲν θὰ ἠμπορέσω πλέον νὰ τὰ εὕρω.

Ὁ ἄλλος ἐζήτησε ταπεινῶς συγγνώμην διὰ τὸ λάθος του.

— Τὸ κακὸν ὅμως δὲν εἶναι ἀνεπανόρθωτον, ἐπανέλαβε, κάθησε ἐκεῖ εἰς τὸ τραπέζι καὶ εὔκολα θὰ τακτοποιήσῃς τὰ γράμματα κατὰ τὸν δρόμον ποῦ θὰ πάρῃς.

Ὁ γραμματοκομιστὴς ἐκένωσε τὸν σάκκον ἐνώπιόν του καὶ ἤρχισε νὰ

τακτοποιῇ τὰς ἐπιστολάς. Ὁ δὲ σύντροφός του προσεποιήθη ὅτι ἀπεσύρθη κατά τι, ἀλλ' εὗρε τρόπον νὰ ῥίπτῃ λαθραίως βλέμματα ὑπεράνω τοῦ ὤμου του.

Ἐν ᾧ κατεγίνετο εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ὁ Μαρτὲν ἤκουσεν ὄπισθέν του μανιώδη γρυλλίσματα.

— Μπάρμπα Μαρτέν, ἔλα λοιπὸν νὰ πάρῃς τὸν σκῦλόν σου ἄλλως θὰ φάγῃ τὸν ἰδικόν μου, τοῦ εἶπεν ὁ νέος του γνώριμος.

Ὁ γραμματοκομιστὴς ἠγέρθη καὶ ἔσυρεν ἀπὸ τὸν λαιμὸν τὸν κῦνά του τοῦ ὁποίου ἡ μανία ἦτο ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὴν συνήθη του ἡμερότητα.

Τὸ περιστατικὸν αὐτὸ τοῦ ἐφάνη παράδοξον καὶ ἤρχισε νὰ αἰσθάνηται δυσπιστίαν πρὸς τὸν ὁμιλητικώτατον αὐτὸν ξένον. Ἐπρόκειτο νὰ θέσῃ πάλιν τὰς ἐπιστολάς του ἐντὸς τοῦ σάκκου ὅτε ὁ ξένος διὰ νὰ ἰδῇ φαίνεται ἂν ἔπαυσεν ἡ βροχὴ ἤνοιξε τὴν θύραν.

Παρευθὺς ὁ ἄνεμος εἰσώρμησεν ἀκράτητος ἐν τῷ δωματίῳ τὸ ὁποῖον ἐπληρώθη πυκνοῦ καπνοῦ καὶ διεσκόρπισε τὰς ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐπιστολάς.

Τὸν γραμματοκομιστὴν διέφυγεν ἔκφρασις ὀργῆς.

— Ἆ ! δὲν εἶναι τίποτε, εἶπεν ὁ ἄλλος, οἱ δύο μας εὐθὺς θὰ τὰ μαζεύσωμεν.

Καὶ χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἄρνησιν τοῦ Μαρτὲν ὅστις ἠρνεῖτο τὴν βοήθειάν του καὶ ἤθελε νὰ τὰς ἀνεύρῃ μόνος ἤρχισε νὰ συλλέγῃ τὰς ἐπιστολάς.

Ὅταν συνήθροισαν ὅσας ἠδυνήθησαν νὰ εὕρουν, ὁ γραμματοκομιστὴς τὰς ἐξήτασεν καὶ ἐσκυθρώπασεν ὡς νὰ μὴ εὕρισκεν ἀκριβῶς τὸν ἀριθμόν.

— Μήπως λείπει καμμία ; εἶπεν ὁ σύντροφός του.

— Μοῦ φαίνεται ὅτι ἦτον ἀκόμη μία ἐπιστολή.

— Οὔμ ! θὰ γελάστηκες, ἢ θὰ τὴν ἄφησες εἰς τὸ ταχυδρομεῖον.

— Ἠμπορεῖ.

Καὶ ὅμως ἐπανέλαβε τὰς ἐρεύνας του καὶ ἐξήτασε κάτωθεν ὅλων τῶν ἐπίπλων, δὲν εὗρε τίποτε καὶ συνεπέρανεν ὅτι ἠπατήθη εἰς τοὺς ὑπολογισμούς του, διότι εἶχε παρατηρήσει ὅλας τὰς κινήσεις τοῦ συντρόφου του, καὶ δὲν τοῦ ἐφαίνετο πιθανὸν νὰ ἀπέκρυψεν ἐπιστολήν τινα· ἔσπευσεν ἐν τοσούτῳ νὰ ἐξέλθῃ μετανοῶν ὅτι ἔθεσε τὸν πόδα ἐν αὐτῇ τῇ οἰκίᾳ. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸν ὁποῖον συνωμίλησε τοῦ ἐνέπνευσε πραγματικὴν ἀπέχθειαν καὶ εἶχεν ὡς ἀρχήν, συμμορφούμενος πρὸς τὰ παραγγέλματα τῆς ἐχεμυθίας τὰ ὁποῖα ἡ ταχυδρομικὴ ὑπηρεσία ἐπιβάλλει εἰς τοὺς ὑπαλλήλους της, νὰ ἀπομακρύνῃ ἀφ' ἑαυτοῦ ὁποῖον δήποτε ὅστις δὲν τοῦ ἐνέπνεεν ἐμπιστοσύνην.

Ἡ καταιγὶς ἐκόπασε κατά τι· ἡ βροχή, ἥτις ἐξηκολούθει πάντοτε δὲν ἤργισε νὰ παύσῃ καὶ λαμπρὸς ἥλιος ἐφώτιζε τὴν πεδιάδα ὅταν ὁ γραμματοκομιστὴς ἔφθασεν εἰς τὸ πλησιέστερον χωρίον.

Γυνή τις ἵστατο εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας της περιμένουσα τὴν διάβασίν του. Ἦτο νέα ἀκόμη καὶ οὐχὶ μὲν ἐξόχου ὡραιότητος ἀλλ'εἶχε πρόσωπον χάριεν καὶ συμπαθές.

— Κὺρ Μαρτέν, τοῦ εἶπε, πρέπει νὰ ἔχῃς ἕνα γράμμα δι' ἐμέ.

— Ὄχι, κυρὰ Ἀνδρέου, δὲν ἔχω τίποτε.

— Παράδοξον· καὶ ὅμως ὁ ἄνδρας μου ἔπρεπε νὰ μοῦ γράψῃ σήμερον. δὲν 'ξεύρεις πόσον μὲ ἀνησυχεῖ ἡ σιωπή του.

Ὠχρίασε δὲ καὶ μόλις ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ.

Ὁ γραμματοκομιστὴς τὴν ὑπεστήριξε καὶ τῆς ἔφερε κάθισμα ἐφ' οὗ ἐρρίφθη. Δύο χαριτόβρυτα παιδία προσήλουν ἐπ' αὐτῆς τεθλιμμένα καὶ τεταραγμένα βλέμματα.

— Θὰ λάβῃς αὔριον γράμμα, κυρὰ Ἀνδρέου, εἶπεν ὁ γραμματοκομιστής· ἀργοπορία μιᾶς ἡμέρας εὔκολα ἐξηγεῖται· ἠμπορεῖ νὰ τὸν ἐμπόδισε τίποτε, νὰ εἶχε καμμία δουλιά, νὰ μὴν ἐπρόφθασε τὸ ταχυδρομεῖον.

— Ὄχι, τὸν ξεύρω καὶ δὲν ἠμπορῶ νὰ ἐξηγήσω τὴν σιωπήν του. Εἶναι δύο μῆνες ὁποῦ ἔφυγε διὰ τὴν πόλιν διὰ μίαν ὑπόθεσιν ἡ ὁποία θὰ τοῦ ἔδιδε πολλὰ χρήματα· καὶ εἶχε νὰ πάρῃ καὶ μίαν μικρὴν κληρονομίαν.'Αλλ' ὅλα ἐτελείωσαν καὶ μοῦ ἐμήνυσε ὅτι θὰ ἤρχετο ἀπόψε· εἶχε πάρει τὰ μέτρα του. Αὔριον πωλεῖται τὸ ὑποστατικὸν τοῦ Μὰρ καὶ θέλει νὰ τὸ ἀγοράσῃ εἴτε ὅλον εἴτε μέρος. Εἶναι περίστασις ὁποῦ δὲν εὑρίσκεται δύο φοραῖς· ἀλλὰ θὰ προτιμοῦσα χίλιαις φοραῖς νὰ μὴν ἤρχετο παρὰ νὰ ἔλθῃ χωρὶς νὰ μὲ εἰδοποιήσῃ.

— Διατί ;

— Διότι ἔχουν κακὰ σχέδια ἐναντίον του καὶ τὴν νύκτα εὔκολα ἠμποροῦν νὰ τὰ ἐκτελέσουν. 'Ξεύρεις ὅτι εἶναι δύο δρόμοι ἀπὸ τὴν πόλιν δι' ἐδῶ· ὁ ἕνας εἶναι μακρύτερος ἀλλὰ πλέον ἀσφαλής. Φοβοῦμαι μήπως ἔλθῃ ἀπὸ τὸν Καμμένο Μῦλο διότι ἔχει καὶ κάποιον νὰ ἰδῇ ἀπὸ ἐκεῖ. Μόνον νὰ τὸ συλλογίζωμαι τρέμω.

Ὁ γραμματοκομιστὴς προσεπάθησε νὰ καθησυχάσῃ τοὺς φόβους της, ἀλλ' ἐκείνη ἐκίνει τὴν κεφαλήν.

— Δὲν ἠμπορεῖς νὰ ὑποθέσῃς, ἐπανέλαβε, τί δύνανται νὰ κάμουν μερικοὶ ἄνθρωποι ὅταν τὰ ἔχουν μὲ κάποιον.

Ἐφάνη ἀμφιταλαντευομένη καὶ ἔπειτα προσέθηκε :

— Δὲν φοβοῦμαι διότι ὁ ἄνδρας μου θὰ περάσῃ μὲ πολλὰ χρήματα ἀπὸ ἐπικίνδυνον μέρος, ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι εἰς τὸν τόπον μας ἕνας ἄθλιος ὁ ὁποῖος θέλει νὰ τὸν σκοτώσῃ. Τὸ μῖσός του εἶναι παλαιόν. Ὅταν ἤμουν νέα ἤθελε νὰ μὲ ὑπανδρευθῇ, ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἠμποροῦσα νὰ τὸν ὑποφέρω· ποτὲ δὲν μου ἐσυγχώρησε τὸ ὅτι δὲν τὸν ἠθέλησα καὶ δι' αὐτὸ μισεῖ καὶ ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ἐπροτίμησα ἀπ' αὐτόν. Μισεῖ τὸν Γεώργιον καὶ ἐμὲ διότι ἔχομεν τὸ ἰδικόν μας ἐνῷ αὐτὸς εὑρίσκεται εἰς πτωχίαν καὶ ἀθλιό-

τητα ὡσὰν νὰ ἦσαν ὑπόλογοι οἱ τίμιοι ἄνθρωποι διὰ τὰς δυστυχίας αἱ ὁποῖαι συμβαίνουν εἰς τοὺς ὀκνηροὺς καὶ τοὺς μεθύσους. Καὶ δὲν εἶναι αὐτὸ μόνον· πρό τινος καιροῦ ἔγινεν ἕνα ἔγκλημα· ἔλαβαν ὑποψίας ἀλλὰ λείπουν αἱ ἀποδείξεις· ἐγὼ τὰς ἔχω, καὶ ὁ ἔνοχος τὸ ἠξεύρει. Αὐτὸ εἶναι ἐπικίνδυνον μυστικὸν διὰ γυναῖκα ἡ ὁποία μόνον παιδία ἔχει ὁλόγυρά της. Χθὲς μὲ ἐπλησίασε διὰ νὰ μὲ ψαρέψῃ· δὲν τοῦ ἔκρυψα τὴν ἀπέχθειάν μου. Ἐκατάλαβε ὅτι τὰ ἠξεύρω ὅλα καὶ ἤρχισε νὰ μὲ ὑβρίζῃ καὶ νὰ μὲ ἀπειλῇ. Γνωρίζω ὅτι περιφέρεται συχνὰ τὴν νύκτα εἰς τοὺς βράχους τοῦ Καμμένου Μύλου· ἂν ὁ ἄνδρας μου περάσῃ ἀπ' ἐκεῖ εἶναι χαμένος, μπάρπα Μαρτέν.

— Καὶ πῶς ὀνομάζεται αὐτὸς ὁ κακοῦργος;

— Ἰωάννης Βροῦνος. Δὲν εἶναι παράξενο ὅτι δὲν τὸν ξέρεις, διότι ἀφ' ὅτου ἐγύρισε ὅλο κρύπτεται.

Ὁ γραμματοκομμιστὴς συνοφρυώθη· ἀνεμνήσθη ὅτι ἤκουσε τὸν οἰνοπώλην νὰ καλῇ δι' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ ὁποίου συνηντήθη. Ἐφοβεῖτο μήπως τοῦ ἐκλάπη ἡ ἐπιστολή, ἀλλ' ἀνεμνήσθη ὅλων τῶν περιστάσεων καὶ ἀπέβαλε τὴν ἰδέαν αὐτήν. Ἦτο βέβαιος ὅτι δὲν τὴν εἶχεν· ἡσύχασε καὶ προσεπάθησε νὰ ἡσυχάσῃ καὶ τὴν χωρικήν· τῆς ὑπεσχέθη ὅπως δήποτε νὰ ὑπάγῃ πρὸς προϋπάντησιν τοῦ συζύγου της καὶ νὰ τοῦ συστήσῃ φρόνησιν.

Ἔσπευσε νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ ὅταν ἔμεινε μόνος οἱ φόβοι του ἀνεπτύχθησαν πάλιν. Ἤρχισε νὰ ἀμφιβάλλῃ· καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατελήφθη ὑπὸ τρόμου τὸν ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ· ἐπετάχυνε τὸ βῆμα καὶ εὗρεν ἀσυνήθη ἐλαφρότητα εἰς τὸ νὰ ὑπερπηδᾷ τοὺς βράχους καὶ τὰς χαράδρας· δυστυχῶς αἱ ἐπιστολαὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἦσαν ἐξαιρετικῶς πολλαὶ καὶ ὁ κακὸς καιρὸς τὸν ἠργοπόρησεν ἔτι μᾶλλον.

Ἔφθασεν ἀργότερν τοῦ συνήθους εἰς τὸ γραφεῖον ἐξετάσας δὲ ἐπληροφορήθη ὅτι εἶχε παραλάβει ἐπιστολὴν διὰ τὴν κυρὰν Ἀνδρέου.

Ἔμεινεν ὡς κεραυνόπληκτος, ἀνεμέτρησε μετὰ τρόμου τὴν εὐθύνην τὴν ὁποίαν ἔφερεν· ἡ ἀνησυχία του δ' ἐκορυφώθη ὅταν ἐνεθυμήθη ὅτι ἐπανειλημμένως ἦλθον νὰ ἐρωτήσωσιν μόλις ἔφθασε τὸ ταχυδρομεῖον ἂν ὑπῆρχεν ἐπιστολὴ διὰ τὴν κυρίαν Ἀνδρέου.

Ἔτρεξεν εἰς τὸ γραφεῖον τῶν λεωφορείων ὅπου ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Γεώργιος Ἀνδρέου ἔφθασεν ἀλλ' ἀνεχώρησεν ἀμέσως πεζῇ διὰ τὸ χωρίον του.

Ἡ εἴδησις αὕτη τῷ ἐπέφερε τρομερὰν συγκίνησιν. Τὸ φάσμα καταστροφῆς, τῆς ὁποίας αὐτὸς ἔφερε τὴν εὐθύνην ὠρθώθη ἐνώπιόν του, εἶδε τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ὅστις ἤρχετο φέρων τὴν χαρὰν ἐν τῇ καρδίᾳ, εὑρίσκοντα ἐξ αἰτίας του τὸν θάνατον ἐνώπιον τοῦ οἴκου του καὶ τὴν δυστυχίαν ἐπιρριπτομένην ἐπὶ τῆς χήρας καὶ τῶν ὀρφανῶν. Τὰ μελανότερα νέφη ἐτάραττον τὴν φαντασίαν του. Δὲν ἐδίστασε καὶ χωρὶς οὔτε κἂν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν οἶκόν του ἀνεχώρησε.

Όσοι τὸν εἶδον διερχόμενον βεβυθισμένον εἰς τὰς σκέψεις του, μηδὲ κἂν παρατηροῦντα περὶ αὐτόν, ἠρώτων ποία σπουδαία ἐργασία ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὴν κατεσπευσμένην αὐτὴν πορείαν ἀνθρώπου καταπεπονημένου ἐκ τοῦ κόπου.

Ἀφ' οὗ διῆλθε τὸ τέταρτον τοῦ δρόμου ἐξήτασε περὶ τοῦ Ἀνδρέου καὶ ἠρώτησε μήπως τὸν εἶδον.

Πράγματι εἶχε διέλθει πρὸ ὀλίγου. Ἡ χαρὰ τῆς εἰς τὸν οἶκον ἐπανόδου ἔδιδε πτερὰ εἰς τὸν μέν, καὶ εἰς τὸν δὲ ἡ ἐλπὶς τοῦ νὰ ἀποτρέψῃ δυστύχημα. Δὲν ὑπῆρχε πλέον ἀμφιβολία· ὁ δυστυχὴς εἶχε λάβει τὸν δρόμον ὅστις τὸν ἔφερε πρὸς τὸν Καμμένον Μῦλον. Ὁ γραμματοκομιστὴς ἐσκέφθη ὅτι ἂν ἐλάμβανε πλαγίαν τινὰ ἀτραπόν, δύσκολον καὶ κινδυνώδη, θὰ κατώρθωνεν ἴσως νὰ φθάσῃ πρῶτος.

Ἐτάχυνε τὸ βῆμα καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ ὀλέθριον τοπεῖον τῆς νυκτὸς οὔσης ἤδη προκεχωρημένης. Τὸ μέρος ἦτο κατάλληλον δι' ἐνέδραν· εἶδος σπηλαίου ἠνοίγετο μεταξὺ τῶν βράχων, ἑκατέρωθεν δὲ πυκνὰ δένδρα ἐσχημάτιζον φραγμὸν ἀδιάσπαστον· μαῦρα νέφη ἐκάλυπτον τὴν σελήνην παρέχοντα τρομερόν τι εἰς τὴν ὅλην τοποθεσίαν.

Ἐστάθη ἀνὰ μέσον τῶν ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ταραττομένων δένδρων, ἐνόμισεν ὅτι ἤκουσε τὸν ἦχον πλησιαζόντων βημάτων· ἦτο βεβαίως ὁ Γεώργιος Ἀνδρέου τὸν ὁποῖον κατ' ὀλίγα μόνον βήματα προέλαβεν· ἔσπευσε πρὸς προϋπάντησίν του ὅτε ἀντήχησε πυροβολισμὸς καὶ σφαῖρα τὸν ἐκτύπησεν εἰς τὸ στῆθος.

Ὁ δολοφόνος ἐξῆλθεν ἐκ πλησιοχώρου φυλλώματος ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ἐπλησίαζε τὸ θῦμά του διὰ νὰ τὸ ἀποκτείνῃ καὶ τὸ ἀπογυμνώσῃ εὑρέθη ἐνώπιον νέου προσώπου, ἡ δὲ δυσαρέσκειά του ἐξεδηλώθη διὰ τρομερᾶς βλασφημίας· ἀνεγνώρισε τὸν Γεώργιον Ἀνδρέου, καὶ ἡ λεπὶς μαχαίρας ἔλαμψεν ἐν τῇ χειρί του, ἀλλὰ δὲν ἔλαβε καιρὸν νὰ τὴν μεταχειρισθῇ, διότι ἰσχυρὸν κτύπημα ῥάβδου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸν ἔρριψε χαμαί.

Περίτρομος γυνὴ ἐρρίπτετο κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ γραμματοκομιστοῦ.

— Δυστυχία μου! τὸ ἤξευρα ἐγώ· τὸν ἐσκότωσεν.

Ἡ κυρὰ Ἀνδρέου δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ἀνησυχίαν της καὶ καὶ κατὰ τὴν ὥραν καθ' ἣν ὑπέθετεν ὅτι θὰ ἔφθανεν ὁ σύζυγός της ἦλθε νὰ τὸν προϋπαντήσῃ, ἀκούσασα δὲ τὸν πυροβολισμὸν προσέτρεξεν.

— Ἰωάννα, τῇ εἶπε ὁ σύζυγός της ἡσύχασε δὲν ἔχω τίποτε

— Δὲν εἶσαι σύ; . . . ποῖον λοιπὸν ἐδολοφόνησεν;

Ἔκυψαν ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ Μαρτὲν καὶ τὸν ἀνεγνώρισαν ὑπὸ τὴν λάμψιν τῆς σελήνης ἥτις ἐφώτιζε κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν τὸ πρόσωπον καὶ τὴν στολήν του.

Τὸν μετέφερον εἰς τὴν οἰκίαν των ὅπου ἔζησεν ἐπὶ εἴκοσι τέσσαρας ἀκόμη ὥρας, διηγήθη πῶς τοῦ ἐκλάπη ἡ ἐπιστολὴ ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Γεώργιος Ἀνδρέου ἀνήγγελλε τὴν ἐπάνοδόν του, πῶς ἀπεφάσισε νὰ προλάβῃ μὲ οἵαν δήποτε θυσίαν τὰς συνεπείας τῆς ἀμελείας του, ὥστε καὶ τὴν ζωήν του αὐτὴν νὰ δώσῃ ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ζωῆς τοῦ οἰκογενειάρχου τὸν ὁποῖον ἀκουσίως ἐξέθηκε εἰς κίνδυνον.

. . . .

Καὶ οὕτως ὁ Μαρτὲν θῦμα τοῦ καθήκοντος ἔσωσε διὰ τῆς ζωῆς του ὁλόκληρον οἰκογένειαν.

(ἐκ τοῦ γαλλικοῦ) Α. Π. Δ.

ΠΩΣ ΓΡΑΦΕΤΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΟ ΞΕΝΩΝ

Ὁ ἡμέτερος Σύλλογος ἐκλεξάμενος τελευταίως μέλη αὐτοῦ λογίους ἀλλοδαποὺς καταγινομένους περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἀπέστειλεν αὐτοῖς τὰ προσήκοντα διπλώματα. Τινὲς τῶν ἐκλεχθέντων ἀπεκρίναντο ἑλληνιστί, τούτων δὲ τὰς ἐπιστολὰς καταχωρίζομεν κατωτέρω, ἵνα καταδειχθῇ πόσον καλῶς ἱκανοὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ λογίων γράφουσι τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν.

Ἐν Γοτίγγῃ τῇ 16]28 Μαρτίου 1882.

Σεβαστοί μοι Κύριοι

Μὲ μεγίστην χαρὰν ἔλαβα τὸ δίπλωμα καὶ τὴν ἐπιστολήν σας καὶ μὲ μεγίστην εὐγνωμοσύνην ἀποδέχομαι τὴν τιμήν, τὴν ὁποίαν μοὶ προσηνέγκατε, ἐν ᾧ με ἐξελέξασθε μέλος ἀντεπιστέλλον τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ.

Θὰ ὑποπειράσω νὰ γίνω μὲ τρόπον τινὰ ἄξιος ταύτης τῆς τιμῆς καὶ βεβαίως ἡ ἑλληνικὴ ποίησις *πάντοτε* θά μοι εἶναι πολλὰ ἀγαπητή, ἂν καὶ ἐντὸς τῶν πλησίων μηνῶν (καὶ ἴσως ἐτῶν) πάνυ ἀλλοῖα πράγματα θὰ ἀπαιτήσωσι τὸ μεγαλήτερον μέρος τῆς ἐνεργείας μου.

Τώρα ἀκόμη ἓν ἔργον μου ἀνῆκον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν εὑρίσκεται ἐν τῷ τυπογραφείῳ, ἡ μετάφρασις δηλαδὴ τοῦ δράματος «Οἱ τριάκοντα Ἀλεξάνδρου Ῥίζου τοῦ Ῥαγκαβῆ». Ἀλλὰ μόλις ἐμπορῶ νὰ γράφω ἔργον *μου*, αὐτὸς γὰρ ὁ ποιητὴς μετέφρασε ταύτην τὴν φορὰν μέγα μέρος.

Σᾶς πέμπω σήμερον ὡς τεκμήριον τῆς bona voluntas μου ἓν φυλλάδιον παλαιὸν τῆς Gegenwart καὶ μεταφράσεις τινὰς μικρῶν ποιημάτων ἑλληνικῶν οὔπω τετυπωμένας. Πέμπω πρὸς τοῦτο τὴν Inauguraldissertation μου ἵνα ὁ ἐπιμελούμενος ἐμπορῇ νὰ μανθάνῃ ἐκ τῆς Vita ποῖον περίπου εἶνε τὸ νέον καὶ ἀνάξιον μέλος τοῦ Συλλόγου.

Ὅτι εἶμαι (καὶ εὔχομαι εἶναι) υἱὸς τοῦ οὐ πάνυ ὡς πέπεισμαι ἐν τῇ Ἑλλάδι λησμονηθέντος φιλέλληνος Adolf Ellissen ἴσως δὲν εἶνε ἄγνωστον.

Ἐλπίζω ὅτι οὐ λίαν ἀργὰ θὰ ἔχω τὴν τιμὴν καὶ χαρὰν νὰ γνωρίζω καὶ αὐτοψεὶ τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου ἐν ταῖς Ἀθήναις.

Δέξασθε ἐν τῷ μεταξὺ τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς τὸν φιλολογικὸν Σύλλογον Παρνασσὸν ἐξαιρέτου μου ὑπολήψεως.

O. A. ELLISSEN
Doctor Philosophiae

Υ. Γ. Τούτους τοὺς στίχους ἔγραψα εἰς Ἀθήνας ᾽ς τὴν ἡμέραν τοῦ μισευμοῦ μου (τὴν 15 Ἰουνίου 1838) διὰ τὸν φίλον μου Λεωνίδα Μαυρομιχάλην τὸν Σπαρτιάτην.

Ἀθῆναι! σ᾽ ἀποχαιρετῶ
Ἀγαπητή μου πόλις!
Θέλεις ἰδῇ τὸν φίλον σου
Στιγμὰς ὀλίγας μόλις...
Ὦ ζωογόνε ἥλιε
Αὐτῆς ἐδῶ τῆς σφαίρας
Καὶ τῆς παρούσης ἔφορε
Βαρυπενθοῦς ἡμέρας
Ὅσον φαιδρὸς ᾽ς τοὺς εὐτυχεῖς
Χύνεις λαμπρὰς ἀκτίνας
Τόσον ζοφώδης φαίνεσαι
᾽Σ τὸν λείποντα Ἀθήνας.

Ἐν τῷ μοναστηρίῳ Βενεδικτείῳ τοῦ Κασσίνου ὄρους, τῇ 16 Μαρτίου 1882.

Κύριε Πρόεδρε

Μετὰ πολλῆς καὶ εἰλικρινοῦς χαρᾶς ἐδεξάμην τὴν ὑμετέραν ἐπιστολὴν ἀναγγέλλουσάν μοι ὅτι ὁ φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς μὲ ἐξελέξατο μέλος ἐπίτιμον αὐτοῦ. Εὐχαριστῶ ἐγκαρδίως τῷ Συλλόγῳ Φιλολογικῷ καὶ τῷ ἀξιοτίμῳ προέδρῳ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ μεγάλῃ νεμηθείσῃ μοι τιμῇ, ἣ ἐπιβάλλει μοι τὸ χαριέστατον προσῆκον οὐ μόνον μετὰ νέας καὶ μείζονος σπουδῆς νὰ σπουδάσω περὶ τὰ γράμματα ἑλληνικὰ ἃ ἀείποτε ἐθαύμαζόν τε ὡς ὄντως κτῆμα ἐς ἀεὶ καὶ ὡς καλλίστην κληρονομίαν οὐχὶ τοῦ μὲν ἢ τοῦ δέ, ἀλλὰ παντὸς τοῦ κόσμου πεπολιτισμένου τοῖς μαθηταῖς μου πρὸ ὀφθαλμῶν τιθείς, ἀλλὰ καὶ νὰ λάβω μέρος ἔνθερμον εἰς πάντα ἀφορῶντα τὰ τῆς Ἑλλάδος συμφέροντα, ἄλλως τε καὶ ἐν τῇ παρούσῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει.

Δὲν πρέπει, ἀναμφιβόλως, καὶ οἱ φιλόμουσοι λησμονοῦντες τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους

ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην

νὰ περιεργάσωνται τὰ τῶν πολιτικῶν καὶ διπλωματικῶν, οὐχ ἧττον ὅμως

δὲν δύναμαι, δρῶν τὰ παρόντα πράγματα, ἵνα μὴ ἐκφράσω τὴν εὐχὴν ὅπως, λυθησομένου μετὰ πολλὰς ἢ ὀλίγας ἡμέρας τοῦ ζητήματος ἀνατολικοῦ πρεπόντως σωθῇ τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ διάφορον τῶν Ἑλλήνων τῶν ποτὲ ἀνδρειοτάτων προμάχων τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ πρὸς τὴν τῶν βαρβάρων βαρβαρότητα καὶ δουλείαν. Τὸ δὲ νῦν ἔχον παρακαλῶ τὸν Ὕψιστον ὅπως εὐλογήσῃ καὶ ἀνανεώσῃ καὶ εἰς νέαν ἀναστήσῃ ἀκμὴν τήν τε πᾶσαν τῶν Μαραθωνομάχων πατρίδα καὶ μάλιστα τὴν ὀρθῶς καλουμένην «Ἑλλάδα Ἑλλάδος», «τῆς πάσης Ἑλλάδος παίδευσιν», καὶ δὴ καὶ «κοινὸν παιδευτήριον πάντων ἀνθρώπων», τὰς ἀοιδίμους καὶ ἰοστεφάνους Ἀθήνας λέγω, τὸ «δαιμόνιον πτολίεθρον», ἐν ᾧ «Ἐρεχθεῖδαι τὸ παλαιὸν ὄλβιοι . . . ἀποφερβόμενοι κλεινοτάτην σοφίαν».

Δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ ὑμῖν ὑποδείξω πόσον ἐπιθυμῶ νὰ ἴδω τὴν πόλιν ὁμολογουμένην ποτὲ εἶναι «ὀνομαστοτάτην παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις» καὶ ἔτι σήμερον τόσον παρέχουσαν ἄξιον θέας καὶ ἐπισῦρον πᾶσαν τὴν προσοχὴν τῶν σκεπτομένων την. Διὰ τοῦτο φωνή τις φαίνεταί μοι νὰ ψιθυρίζῃ ἀεὶ εἰς τὸ ὠτίον τὸ ᾆσμα παλαιόν. Ἴωμεν εἰς Ἀθήνας. Ἐλπίζων μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐκπληρώσω τὸν πόθον μου, κατὰ τὸ παρὸν πρέπει ν' ἀγαπῶ νὰ ἐγκαρδίως ἀσπάσωμαι οὓ ἐπιθυμῶ ἀπὸ καιροῦ σὺν Πλαύτου στίχῳ ἐν τῷ *Στίχῳ* του (μιμήσει τῶν Φιλαδέλφων Μενάνδρου).

Salvete Athenae quae nutrices Graeciae.

Ἐν τέλει, κύριε πρόεδρε, δέξασθε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως.

Ἑρρῖκος Ῥίκενβαχ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Μαρτίου 1882.

Κύριοι,

Σᾶς παρακαλῶ νὰ ἐκφράσητε εἰς τὸν Σύλλογον Παρνασσὸν τὰς εὐχαριστήσεις μου διὰ τὴν τιμὴν τὴν ὁποίαν μοὶ περιεποίησε, ψηφίσας με μέλος ἐπίτιμον.

Τὸ δίπλωμα τὸ ὁποῖον ἔλαβον πάντοτε θὰ τηρήσω ὡς σημεῖον τῆς τιμῆς ταύτης.

Λαμβάνω τὴν ἀφορμὴν νὰ Σᾶς διαβεβαιώσω περὶ τῆς ἐξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεώς μου.

I. B. D' ARCY

Ἐν Κερκύρᾳ τῇ 4 Ἀπριλίου 1882.

Κύριε Πρόεδρε

Προχθὲς ἔλαβον, ὅταν ἔφθασα ἐδῶ, τὸ γράμμα ἐν τῷ ὁποίῳ μὲ πληροφορεῖτε, ὅτι ὁ φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς μὲ ἐψηφίσατο μέλος ἐπίτιμον. Ἐν τῇ διαμονῇ μου ἐν Ἀθήναις δυστυχῶς δὲν τὸ ἐγνώριζον, καὶ ἔτσι δὲν ἠμπόρουν νὰ σᾶς ἐκφράσω προσωπικῶς τὴν εὐχαριστίαν μου διὰ

τὴν μεγάλην τιμήν, τῆς ὁποίας ὁ Σύλλογος μὲ ἠξίωσε. Δι' ὃ βιάζομαι, πρὶν νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν πατρίδα μου νὰ σᾶς γράψω διὰ νὰ σᾶς παρακαλέσω, νὰ δεχθῆτε ἐσεῖς καὶ νὰ προσφέρητε καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἀξιότιμα μέλη τοῦ Συλλόγου τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ βαθυτάτου μου σεβασμοῦ καὶ τῆς μεγάλης εὐχαριστήσεως, μετὰ τῆς ὁποίας ἀνέγνων τὸ γράμμα σας. Τὸ δίπλωμα ἐπιτίμου μέλους τοῦ Παρνασσοῦ, τὸ ὁποῖον μοὶ ἐστείλατε, εἶνε καὶ θὰ μείνῃ δι' ἐμὲ ἀείμνηστον καὶ ἀξιοτίμητον σημεῖον τῆς εὐνοίας καλῶν κἀγαθῶν Ἑλλήνων. Τὰ ἔργα μου—«καθ' δύναμιν»—βεβαίως εἶνε μικρά, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη μου πρὸς τὴν ὡραίαν καὶ ἀγαπητὴν πατρίδα σας εἶνε μεγάλη, καὶ μετὰ τῆς μεγίστης εὐχαριστίας βλέπω, ὅτι ἀναγνωρίζετε τόσον εὐγενῶς ταῦτα τὰ αἰσθήματά μου.

JEAN PIO.

—

Ἐν Γρὰτς τῇ 20 Μαρτίου 1882.

Κύριοι

Ἐκλέξαντες ἐμὲ μέλος ἐπίτιμον τοῦ ὑμετέρου περιφήμου συλλόγου ἐξόχως ἐτιμήσατε τὰς ὀλίγου ἀξίας μου περὶ ἑλληνικῶν μελέτας. Εὐχαριστῶν δὲ σᾶς ἐξ ὅλης μου καρδίας σᾶς βεβαιώνω, ὅτι, εἴπερ τι ἄλλο, αὕτη ἡ σημείωσις θὰ εἶνε ἀφορμὴ νὰ σπουδάσω πλέον περὶ τῆς ὑμετέρας γλώσσης καὶ φιλολογίας.

Διατελῶ μετὰ τῆς προσηκούσης πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως.

Dr. GUSTAV MEYER
τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ ἐν Γρὰτς πανεπιστημίου.

—

Ἐν Μονρεὰλ (Καναδᾷ) τῇ 14 Μαρτίου 1882.

Τῷ ἐν Ἀθήναις ἐπισήμῳ φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ καὶ πᾶσι τοῖς τούτου μέλεσιν χαίρειν.

Κύριε Πρόεδρε

Μεγίστην μὲν ὑπὲρ τοῦ ἐκλεχθῆναί με ὡς μέλος ἀντεπιστέλλον τοῦ ὑμῶν Συλλόγου χάριν ἔχω καὶ ἀποδίδωμι. Πάντα δὲ τὰ τῶν τοιούτων μελῶν προσήκοντα πειράσομαι ἐκπληρεῖν, καὶ κατά μου δύναμιν ὅτι χρηστότατον ἐμὲ τῇ ὑμῶν ἐνδοξοτάτῃ κοινωνίᾳ παρέχειν.

Ὁ πάντων ταπεινὸς καὶ εὐγνωμονέστατος δοῦλος
L. A. HUGUET LATOUR.

—

Ἐν Μονάχῳ τῆς Βαυαρίας 27]3, 1882.

Κύριε Πρόεδρε

Ἔλαβον τὸ ἔγγραφόν σας ἀπὸ 13 Φεβρουαρίου καὶ τὸ δίπλωμα δι' οὗ

ὁ ὑπὸ τὴν ὑμετέραν προεδρείαν Σύλλογος μ' ἐξέλεξε μέλος αὐτοῦ ἀντεπιστέλλον.

Εὐχαριστῶ, ὑμῖν, κύριε πρόεδρε, καὶ δι' ὑμῶν ὁλοκλήρῳ τῷ Συλλόγῳ διὰ τὴν τιμήν, ἧς με ἠξίωσε, βεβαιοῦμαι δὲ ὑμῖν, ὅτι θέλω προσπαθήσει, ὅση μοι δύναμις, ν' ἀνταποκριθῶ εἰς τὴν ὑμετέραν εὐμενῆ διάθεσιν.

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ διαβιβάσω ὑμῖν τὴν ἔκφρασιν τῆς βαθείας μου ὑπολήψεως καὶ νὰ ὑποσημειωθῶ ὅλως πρόθυμος

ΚΑΡΟΛΟΣ ΚΡΟΟΜΒΑΧΕΡ.

—

Ἐν Φρειβούργῳ 3 Ἀπριλίου 1882.

Κύριε Πρόεδρε,

Λαβὼν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν τὸ δίπλωμα διὰ τοῦ ὁποίου γνωστοποιοῦμαι, ὅτι ὁ ἐν Ἀθήναις φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς μὲ ἐξελέξατο μέλος αὐτοῦ ἐπίτιμον, σπεύδω νὰ ἐκφράσω ὑμῖν τὴν εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὴν τιμήν, ἣν ὁ Σύλλογος εὐηρεστήθη νὰ μὲ περιποιήσῃ, καὶ νὰ διαβεβαιώσω ὑμᾶς ὅτι μετὰ χαρᾶς θεωρῶ ἐμαυτὸν μέλος ἑταιρείας, ἡ ὁποία ὡς εἶδον ἐκ τοῦ κανονισμοῦ αὐτῆς, ἐπιδιώκει τόσον γενναίους σκοποὺς πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Μετ' ἐξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως

BERNHARD SCHMIDT
καθηγητής

ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΘΗΡΑΣ

Αἱ κάτωθι δημοσιευόμεναι παροιμίαι Θήρας εἶναι ἐκ τῆς συλλογῆς δημωδῶν προϊόντων τοῦ κ. Πεταλᾶ ἣν ἠγόρασε πρό τινων ἐτῶν ὁ Σύλλογος. Μεταξὺ τῶν δημοσιευομένων ἐνταῦθα εἰσὶ καί τινες ἐκδεδομέναι, ἀλλὰ παρατίθενται ἕνεκα τῆς γλωσσικῆς αὐτῶν ἀξίας.

1. Μήτε πικρὺς καὶ ῥίξῃς με, μηδὲ γλυκὺς καὶ φᾷς με.
2. Ἄ(ν) δὲ(ν) σφαχῇ τὸ πρόβατο, τ' ἄλειμάν του δὲ(ν) φαίνεται
3. Ἢ μὲ τρέλλα ἢ μὲ γνῶσι ὁ καιρὸς θὰ τελειώσῃ.
4. Σὰν τὸ μπόϊ μου εἶνε πολλοί, μὰ σὰν τὴ γνώμη μου κανείς.
5. Καλλίτερα διανεῦτρα παρὰ δουλεῦτρα.
6. Πέντε βούδια δυὸ ζευγάρια.
7. Κι' οἱ ἁγίοι φοβέρα θέλου(ν)
8. Τοῦ Γεννάρη τὸ φεγγάρι παρὰ λίου εἶνε 'μέρα.
9. Στάλα μὲ στάλα τὸ νερὸ τὸ μάρμαρο τρυπᾷ το.

Τὸ πρᾶγμα π' ἀγαπᾷ κανεὶς γυρίζει καὶ μισᾷ το.
10. Τὰ λόγια κόβγουν ἄντερα.
11. Κατὰ μιᾶς 'πῆγε ὁ Βρηὸς ςτὸ παζάρι κ' ἤλλαχε καὶ σάββατο.
12. Σελλάτο βοῦδι ἀγόραζε καὶ γάδαρο καμπούρη,
Γυναῖκα στενοκάπουνη καὶ χοῖρο μακρομούρη.
13. Γιὰ νὰ κλάψῃ μιὰ γυναῖκα εἶνε τόση δυσκολιὰ,
Σὰ νὰ βρέξῃ τὸ χειμῶνα, ὅταν εἶνε συννεφιά.
14. 'Ηπήαμε νὰ πιάσωμε καὶ μᾶς ἐτσακώσανε.
15. Κάλλια μοναχὸς παρὰ κακὰ συντροφιασμένος.
16. 'Ελιὰ τοῦ παπποῦ σου,συκιὰ τοῦ κυροῦ σου κι' ἀμπέλι τοῦ χεριοῦ σου.
17. Λιμὸ γαδοῦρι, σάκκον ἄχερα.
18. 'Η γυναῖκα κάνει τὸν ἄντρα.
19. 'Ο λόγος σου μὲ 'χόρτασε καὶ τὸ ψωμί σου φᾶ 'το.
20. 'Ο λωλὸς μὲ τὴ λωλάδα του γεμίζει τὴν κοιλάρα του.
21. 'Ωστε ποῦ ἠλωνίζαμε, Βασίλη κὺρ Βασίλη,
Κι' ὄντας ἠπολωνίσαμε ὄξω παληοκασίδη.
22. Παιδιοῦ κι' ἁγιοῦ μὴν τάξῃς,
Κι' ἂν τάξῃς, μὴ γελάσῃς.
23. 'Ο κλέφτης τὸ γυβέντισμα γιὰ πανηγύρι τό 'χει.
24. Ζημιὰ ςτὸν κάμπο γίνεται, ςτὸ σπίτι ἀποσώνει.
25. Τὸ μυριστικὸ κωδῶνι ἀπὸ 'κεῖνο ποῦ 'χει δόνει.
26. 'Σ τῶν τρελλῶ τὴ χώρα 'Αδραβάνης 'πίσκοπος.
27. "Αν ἤκουε ὁ Θεὸς τῶν κουρουνῶ, δὲν ἤφινε 'λύθι 'ςτὴ συκιά.
28. 'Απὸ τὰ χείλη πηγαδιοῦ δὲ(ν) λείπει πρασινάδα,
'Αγάπη χωρὶς πείσματα δὲν ἔχει νοστιμάδα.
29. 'Οποῦ λυπᾶται τοῦ κάτη τὸ ψωμὶ, τρώει ὁ μπεντικὸς τὰ ῥοῦχάτου.
30. "Ας βγάλουνε τὰ μάτια των μὲ τσῇ χρουσαῖς βελόναις.
31. Τὰ πίσω φείδια ἔχουν τσ' ὀρυιαῖς.
32. Εἰς ἐσὲ τὸν γενεράλε τὸ κατατράμ' εἶνε χαζίρι, στεῖλε τᾶσπρα νὰ τὸ πάρῃς.
33. Κάλλια κόκκινο πρόσωπο παρὰ κίτρινη καρδιά.
34. Τὸ καλὸ δὲν πέφτει χάμαι.
35. 'Αργὸς δουλειὰ δὲν ἔχει, τὸν κάτη λεῖ καὶ δένει.
36. "Αϊ-Γεώργη βοῦθά μου·—Σεῖ καὶ σὺ τὸν πόδα σου.
37. "Αϊ μου Γεώργη 'φαῖνέ μου τὸ πανάκι μου—'φαῖνέ το νὰ 'φαίνεται.
38. 'Απὸ πήττα, ποῦ δὲν τρώω, δὲ(ν) μὲ μέλλει κι' ἂν καῇ.
39. Γιὰ τὸ γείτονα μου λέω καὶ γιὰ λόου μου γυρεύγω.
40. Θωρῶντας τὴ γειτόνισσα τὸ κάν' ἡ μιὰ τὴν ἄλλη.
41. Τ' ἀγαπᾷ καρδιὰ τ' ἀνθρώπου, τὸ καλλίτερο τοῦ κόσμου.
42. Χίλια λόγια ἔναν ἄσπρο καὶ πάλι κρῖμα ςτ' ἄσπρο.

43. Ἑκατὸ συλλοαῖς ἕνα χρέος δὲν πλερώνουν.
44. Ἄβουλος ὁ νοῦς, διπλὸς ὁ κόπος.
45. Ὅτα(ν) θέλῃς νὰ παρηγορηθῇς, βλέπε τὸ χειρότερό σου κι' ὄχι τὸν καλλίτερό σου.
46. Ὅταν ἔχῃς δέκα κράτει, κι' ὅταν ἔχῃς δυὸ ξεπόλα.
47. Τὰ δὲ(ν) δείχν' ἡ τέχνη, τὰ φανερών' ἡ τύχη.
48. Χίλια μίλια ἕναν τάκο καὶ πάλι χίλιοι τάκοι ἕνα μίλι.
49. Ὁποῦ κοπελομάνη, δὲ(ν) γεροντοξεχνᾷ.
50. Κοιμᾶται καὶ 'μερώνει, ξυπνᾷ καὶ μεγαλώνει.
51. Τὰ κακὰ σκυλιὰ δὲν ἔχουν ψόφο.
52. Τὸ κακὸ σκυλὶ ψωριάζει, μὰ δὲ ψοφᾷ.
53. Πουλολόου καὶ ψαρᾶ ἔρημο τὸ σπίτιν του.
54. Θὰ σηκωθοῦν ἡ πέτραις ἡ μικραῖς νὰ δείρουν τῆς μεγάλαις.
55. Ἡ δυὸ πέτραις κάνουν τ' ἀλεῦρι.
56. Σὰν ψηλώσ' ὁ νοῦς τ' ἀνθρώπου, ἄμε κάθου γύρευγε.
57. Πότ' ἔγιν' ἡ κολοκύθα, πότ' ἠμάκρυν' ἡ οὐράν τση.
58. Ὁποῦ 'χ' ἀμπέλια, βάλλ' ἀργάταις καὶ καράβια καλαφάταις.
59. Ὁποῦ λυπᾶται ἀπὸ τὴ σφῆνα, χάνει ἀπὸ τὴν καρκοῦνα.
60. Ὅσο θέλεις φούσκωνέ τα, μὲ τὸ ζύϊ θὰ τὰ πάρῃς.
61. Ἄσπρος γεννῆτ' ὁ κόρακας καὶ κόκκινος μαλλιάζει
Καὶ μαῦρος καταστήνεται καὶ τοῦ κυροῦ του μοιάζει.
62. Ἄσπρος ἥλιος, μαύρη 'μέρα.
63. Ποῦ 'χει παιδιὰ καὶ τσάτσαλα, 'ςτὸ γάμ' ἂς μὴ πη(γ)αίνῃ.
64. Τὸν ἀκάλεστο 'ςτὸ γάμο 'ςτὴν ἄκρια τονὲ καθίζουν· ἢ ἀποκάτ' ἀπὸ τὸ σκάνιο.
65. Ἡ γοῦλα κάστρι πολεμᾷ καὶ μὲ τὸ 'δεῖ(ν) διαβαίνει.
66. Ὁ ἄντρας μὲ τὸ τζουβάλι κ' ἡ γυναῖκα μὲ τὸ κουτάλι, σπίτι ποτὲς δὲ(ν) γίνεται.
67. Τὰ στραβά μας παραθύρια, τὰ τορνέτα μας τὰ 'σάζουν
68. Φτωχὸς ἅγιος μνήμη δὲν ἔχει.
69. Τὰ δαχτυλίδια ἠφύανε, τὰ δάχτυλα ἠμείνανε.
70. Ὁ φτωχὸς ἠκάθουντα κι' ὁ Θεὸς ἠγνοιάζουντα.
71. Ἡ αὐγὴ θέλει τὸ δείξει τίνος μάνα(ς) θενὰ λείψῃ.
72. Ὁ καιρὸς πουλεῖ τὰ ξύλα κι' ὁ χειμῶνας τ' ἀγοράζει.
73. Σὲ τοῦτο τὸ λωλὸ χωριὸ παπᾶς δὲν ἦταν κ' ἦρθα 'γώ.
74. Ὁποῦ κρυφὰ παντρεύγεται, φανερὰ πομπεύγεται.
75. Ἡ κοιλιὰ παραθύρια δὲν ἔχει.
76. Τ' ἀπορριξιμιὸ καράβι σ' ἀγαθὸ λιμιόν' ἀράσσει· ἢ
Τ' ἀνηπόρπιδο καράβι σ' ἀγαθὸ λιμιόν' ἀράσσει.
77. Κάθε θᾶμμα τρίμερο καὶ τὸ παραθᾶμμα πέντε.

78. Ὁ χόντρος ἀπ' τὴ σκάτιν του ἠξεροκακνάκλαζε.
79. Ὁ φρόνιμος τὴν πίκρα του παρηορλὰ τὴν ἔχει.
80. Θέλεις θέριζε καὶ δένε, θέλεις δένε καὶ κουβάλλε.
81. Ἂς μπαίνῃ ὁ κόμπος κλ' ἂς λέ' ὁ κόσμος.
82. Ὄντες θέλῃς σπεῖρέ με, τὸ Μάϊ θέρισέ με.
83. Πέντε μῆνες, πέντε κόμποι κ' ἕνας μῆνας πέντε κόμποι.
84. Τὸ κρῖμα ναγγαστρόνεται, μετὰ καιρὸ γεννλέται.
85. Ἡ ἀνάγκη τῆς εὐγενικαῖς ἀδλὰντροπαις τσῆ κάνει.
86. Τὸν ἀδλάκριτό σου φίλο, μηδὲ σὺ 'ντραπῇς ἐκεῖνο.
87. Ἡ γλῶσσα κόκκαλα δὲν ἔχει καὶ κόκκαλα τζακίζει.
88. Τὰ ξερὰ κουκλὰ χτυποῦνε 'ςτὸν τοῖχο ;
89. Ἄκουε σακκὶ δεμένο καὶ 'ςτὸν τοῖχ' ἀκουμπισμένο.
90. Μένει ποτὲς κρέας 'ςτὸ μακελλειό ;
91. Τὰ μοῦ 'καμες γειτόνισσα 'ςτὸν ἰδικό μου γάμο,
Νὰ μ' ἀξιώσῃ ὁ Θεὸς διπλᾶ νὰ σοῦ τὰ κάμω.
92. Τὸ παιδί σου 'πάντρεψες, γείτονά σου τό 'καμες ;
Ὄχι καλὸ γείτονα, παρὰ κακὸ γείτονα.
93. Δὲν εἶνε τ' ἀξαζούμενο, μόνο τὸ χρειαζούμενο.
94. Σύδεκνε κλ' ἀνὴ 'μιλοῦμε, συχνογύριζε τὴν πήττα.
95. Μὲ τὸ νοῦ πλουταίν' ἡ κόρη, μὲ τὸν ὕπνο ἡ ἀκαμάτρα.
96. Πήττα 'μπρὸς καὶ πήττα πίσω, θά 'δγω θέλω νὰ 'μιλήσω 'ς τσῆ γειτόνισσας τὸ δίκλο.
97. Ὅ τι μέλλει, νά 'ρθῃ θέλει.
98. Τὰ λία λόγλα εἶνε χρυσᾶ καὶ τὰ μηδὲ καθόλου μαλαματένλα.
99. Δανείζου, καλοπλήρωνε καὶ πάλι στρέφε κ' ἔπαιρνε.
100. Τράβα πόνο γλὰ 'μορφλά.
101. Ὀπίσω εἶνε τὰ κοφτερά.
102. Μεγάλη μπουκλὰ νὰ τρῶς καὶ μεγάλο λόγο νὰ μὴ λές.
103. Σὰ μάθῃ ὁ σκύλος τὴν πάπαρη
Ἢ τὸ σκύλο σκότωσε ἢ τὸ φοῦρνο χάλασε.
104. Μήτε σύ, παπᾶ, βλογλὰ, μήτε ἐγὼ τὴ λειτουργλά.
105. Τὰ γρόσα τὸ Χριστὸν ἐπαραδῶσαν.
106. Ἡ ἀρρώστλα ἔρχεται μὲ τὸ τσουβάλι, καὶ φεύγει μὲ τὴν τρίχα.
107. Ὄντα ζυμώνῃς, χόρταινε κι' ὅτα χοιροσφαΐζῃς,
Κι' ὅτα γεμώζῃς τὸ βουτσὶ κι' ὅτα τ' ἀποστραγγίζῃς.
108. Τὰ δώσῃς, ἔχεις· τὰ φᾷς, κερδέξῃς.
Τό 'χεις ἐκεῖ καὶ κοίτεται, δὲ ξέρεις τί σοῦ γίνεται.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα ὁ Σύλλογος συνῆλθεν εἰς δύο τακτικὰς συνεδρίας, ἐκηρύχθη δ' ἡ λῆξις τῶν ἐργασιῶν τοῦ παρόντος ἔτους τῇ 19 τοῦ μηνὸς τούτου.

Ὁ Σύλλογος ἀποβλέπων εἰς τὸ στενόχωρον τοῦ νῦν καταστήματος αὐτοῦ μὴ ἐπαρκοῦν πρὸς ἄνετον θεραπείαν τῶν διαφόρων αὐτοῦ ἀναγκῶν καὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν σχολῶν αὐτοῦ ἐψηφίσατο ὅπως ἀνατεθῇ εἰς τὴν ἐφορείαν τοῦ Συλλόγου καὶ τὴν κοσμητείαν τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ἵνα συννενοουμένη μετ' εἰδικῆς ἐπιτροπῆς προβῇ εἰς τὴν ἀγορὰν οἰκοπέδου πρὸς οἰκοδομὴν καταστήματος καὶ ἔδωκε αὐτῇ τὸ δικαίωμα ἵνα συνάψῃ ἀνάλογον δάνειον. Μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἐξελέξατο ὁ Σύλλογος τοὺς κκ. Στ. Ἰωαννίδην, Τιμ. Λούην, Ἰω. Καμπούρογλουν, Ἰω. Πατρίκιον, Ν. Δαούτην καὶ Βασ. Πατρίκιον. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη συνελθοῦσα ἤδη μετὰ τῆς ἐφορείας καὶ κοσμητείας εἰς συνεδρίαν ἐξελέξατο πρόεδρον μὲν αὐτῆς τὸν τοῦ Συλλόγου κ. Τιμ. Ἀργυρόπουλον γραμματέα δὲ τὸν κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβήν.

Ἀπεβίωσε μέλος προσφιλὲς τοῦ Συλλόγου ὁ **Ἀναστάσιος Πάλλης** ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τακτικῶν μελῶν. Ἡ ἐφορεία παρηκολούθησε τὴν κηδείαν αὐτοῦ ψήφῳ δὲ τοῦ Συλλόγου ἀπεστάλησαν τὰ συλλυπητήρια πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ.

Τὸν λήξαντα μῆνα ἐν τῷ σχολειακῷ ταμιευτηρίῳ τῆς μὲν σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων παρουσιάσθησαν παῖδες 127 καταθέσαντες δραχ. 639.35, ἐν δὲ τῷ τῆς πρακτικῆς 201 καταθέσαντες 123.50 δρ. Τὸ ἀπ' ἀρχῆς κατατεθὲν ποσὸν ἀνέρχεται εἰς δραχ. 1726.45.

Ἐξελέγησαν ἔφορος τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν ὁ κ. Κ. Βάμβας, κοσμήτορες δ' οἱ κκ. Μ. Κατσίμπαλης, Κ. Διγενῆς Α. Μαρινόπουλος, Θ. Μιχαλόπουλος, Κ. Ξένος καὶ Δ. Κ. Παππαγεωργίου. Διευθυντὴς τῆς πρακτικῆς δημοτικῆς σχολῆς ὁ κ. Φ. Παρασκευαΐδης, μέλη δὲ τῆς ἐφορείας αὐτῆς οἱ κκ. Α. Λιακόπουλος, Ἰω. Τσέτσης καὶ Γ. Δέρβος.

Ἐξελέχθη ὁμοίως διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου παραιτηθέντος τοῦ κ. Γ. Δέρβου ὁ κ. Στ. Βάλβης. Μέλη δὲ τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς οἱ κκ. Θ. Μπαλτῆς, Ἀπ. Βαρζέλης καὶ Χ. Μαντζάκος.

Ἐξελέχθησαν μέλη τῶν κοσμητειῶν τῶν ἐπαρχειακῶν σχολῶν Καλαμῶν μὲν κοσμήτορες οἱ κκ. Ἰω. Κυταριῶλος, Ἀρ. Πανταζόπουλος, Ν. Στρατηγόπουλος, Μ. Ἀσημακόπουλος καὶ Γ. Βολανόπουλος· ἐλεγκταὶ δ' οἱ κκ. Π. Λυκουρέζος καὶ Θ. Στραβοσκιάδης, Σύρου δ' ἐπίτιμος ἔφορος ὁ σ. ἀρχιεπίσκοπος Μεθόδιος, κοσμήτορες οἱ κκ. Π. Κοσκορόζης, Ι. Νικολαΐδης, Δ. Βο-

κοτόπουλος, Ν. Καλβοκορέσης καὶ Μ. Ναύτης· ἐλεγκταὶ δ' οἱ κ. κ. Ε. Λυκούδης, Σ. Μάτεσης καὶ Δ. Μαρῖνος. Τῶν λοιπῶν σχολῶν οἱ κοσμήτορες θὰ ἐκλεχθῶσιν κατόπι.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ ἐνεργὰ οἱ κκ. Α. Χαραλάμπης, Α. Δημητρίου, Ἀλ. Καρατζᾶς, Ἰω. Ῥάγκος, Π. Λέκας, Α. Λιμπεράκης καὶ Β. Πατρίκιος. Τακτικὰ δὲ πάρεδρα οἱ κκ. Ἰω. Τσάτσος Θέος καὶ Α. Παππα-Ἰωάννου.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογία. — Ἐν Ῥωσίᾳ ἀριθμοῦνται σήμερον πλέον τῶν πεντακοσίων γυναικῶν αἵτινες ἔλαβον δίπλωμα ἰατρικῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ μεταξὺ τῶν μηδενιστῶν συνελήφθησαν πολλαὶ τῶν θηλέων τούτων διδακτόρων καὶ ἐπειδὴ ἐν γένει διάγουσιν αἱ πλεῖσται ἄτακτον βίον προσπαθοῦσι νὰ παρακωλύωσι παντὶ σθένει τὰς σπουδὰς αὐτῶν. Οὕτω τελευταῖον ὁ διοικητὴς τῆς Μόσχας ἐξέδοτο διάταγμα καθ' ὃ ἀπηγορεύθη ἡ κατάταξις γυναικῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἐπὶ λόγῳ ὅτι τὰ ἀνώτερα γράμματα δὲν παρέχουσιν ὠφέλειάν τινα εἰς τὰς γυναῖκας.

— Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις διώρισεν ἀνώτερον διευθυντὴν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βιβλιοθηκῶν τὸν Σαλὶχ ἐφένδην, ὅστις ἤρξατο συντάσσων γενικὸν κατάλογον τῶν ἐν αὐτοῖς ὑπαρχόντων βιβλίων καὶ χειρογράφων. Ἀνεκάλυψε δ' ἤδη ἱκανὰ πολύτιμα χειρόγραφα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀντίγραφον γεωπονικοῦ ἀνεκδότου, τοῦ ὁποίου τὸ πρωτότυπον εὑρίσκετο ἐν τῇ καταστραφείσῃ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀλεξανδρείας.

—Ἐν Γερμανίᾳ προτίθενται νὰ μεταβάλωσι τὸν ὀργανισμὸν τῶν λεγομένων πραγματικῶν γυμνασίων (realschulen) καὶ τῶν ἰδίως γυμνασίων, οὕτως ὥστε αἱ τρεῖς πρῶται τάξεις ἀμφοτέρων τῶν γυμνασίων νὰ ἔχωσι τὸν αὐτὸν περίπου ὀργανισμὸν καὶ ὁ μαθητὴς νὰ δύναται ἀδιαφόρως νὰ ποιῆται ἔναρξιν τῶν σπουδῶν του ἐν οἱῳδήποτε τούτων. Κατὰ τὰς μεταβολὰς ταύτας ἐν τοῖς πραγματικοῖς γυμνασίοις α' τάξεως ἡ σπουδὴ τῆς Λατινικῆς, ἥτις εἶναι νῦν στοιχειωδεστάτη, ἐπεκτείνεται καὶ ἐλαττοῦται ἡ διδασκαλία τῶν ἐπιστημῶν. Ἐν δὲ τοῖς πραγματικοῖς γυμνασίοις β' τάξεως ἐπεκτείνεται τὸ φιλολογικὸν καὶ ἠθικὸν μέρος τῆς διδασκαλίας. Ἐν τοῖς κυρίως γυμνασίοις τέλος ἡ διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς θὰ γίνηται εἰς δύο μόνον τάξεις.

— Ἡ Σινικὴ κυβέρνησις διέταξε τὴν μετάφρασιν τοῦ Κώδικος τοῦ Ναπολέοντος πρὸς χρῆσιν τῶν δικαστηρίων τοῦ Οὐρανίου Κράτους.

—Ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ τῶν Ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων ὁ ναύαρχος Serres ὑπέβαλε σχέδιον πλῆρες ἀνασυστάσεως τῆς ἀρχαίας Ἀθηναϊκῆς τριήρεος. Ὁ ναύαρχος Jurien de la Gravière ἀναπτύσσων τὰ τῶν ἀρχαίων πλοίων

ἐπαινεῖ τὸ ἐν λόγῳ σχέδιον καὶ παροτρύνει τοὺς ναυτικοὺς νὰ καταγίνωσιν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας ναυτικῆς τακτικῆς, διότι σήμερον αὕτη πολλὰ δύναται νὰ παράσχῃ διδάγματα εἰς τοὺς μεγάλους στόλους ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὴν κίνησιν τῶν τορπιλλοφόρων.

— Ἐν τῷ ἐν Βενετίᾳ ἐκδιδομένῳ ἐγκρίτῳ Ἰταλικῷ περιοδικῷ l'Ateneo Veneto ἐδημοσιεύθη μετάφρασις τῆς *Γαλατείας* τοῦ Σπυρ. Βασιλειάδου, ὑπὸ τοῦ κ. A. Garlato. Ὁ αὐτὸς A. Garlato ἐν νεωτέρῳ τεύχει τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ ἐδημοσίευσε μελέτην «τὸ δρᾶμα ἐν Ἑλλάδι. Σπυρίδων Βασιλειάδης».

— Ἐδημοσιεύθη ἐν Παρισίοις ὑπὸ τὸν τίτλον «σκέψεις βασιλίσσης» ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου Οὐλβὰχ βιβλίον ἐν ᾧ περιέχονται σκέψεις παντοῖαι τῆς βασιλίσσης τῆς Ῥωμανίας Ἐλισσάβετ, ἥτις εἶναι γνωστὴ εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρμεν Σίλβα.

— Ἐγένοντο δεκτοὶ ἐπισήμως ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἀκαδημείᾳ οἱ δύο τελευταῖον ἐκλεχθέντες Ἀκαδημειακοί, Παστὲρ διάδοχος τοῦ Λιττρὲ καὶ Σερβουλιὲζ διάδοχος τοῦ Δυφώρ. Ἀμφότεροι κατὰ τὰ εἰκότα ἔπλεξαν τὸν πανηγυρικὸν τῶν προκατόχων των, ἀπήντησε δ' αὐτοῖς ἀναλύων τὰ ἔργα των ὁ Ῥενάν. Ἀπεβίωσε δ' ἕτερος ἀκαδημειακὸς ὁ Σαμπανιῦ.

*
* *

Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι.— Σταυροφορία ἤρξατο ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τῆς κατασκευῆς τῆς ὑποβυθίου σήραγγος ἐν τῷ πορθμῷ τοῦ Καλαί. Τὸ ἔγκριτον ἀγγλικὸν περιοδικὸν *ΙΘ' Αἰών* ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν καὶ διωργάνωσεν ἀναφορὰς καὶ συλλαλητήρια ἐν οἷς ὑποδεικνύεται ἡ βλάβη ἥτις ὑπὸ στρατηγικήν, πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν ἔποψιν γενήσεται τῇ Ἀγγλίᾳ.

— Ἐπιστεύετο μέχρι τοῦδε ὅτι τὸ ἅλας καταστρέφει τὰς τριχῖνας καὶ ὅτι τὰ ἁλατισμένα χειρομήρια εἶναι ἀβλαβῆ. Πρόσφατοι ἔρευναι τοῦ κ. Φουρμὰν ὑποβληθεῖσαι τῇ Ἀκαδημείᾳ τῶν Ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἀτυχῶς τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβὲς καὶ ὅτι ἐν χοιρομηρίῳ ἔχοντι τριχῖνας διατηρηθέντι δεκαπέντε μῆνας ἐν τῷ ἅλατι αἱ τριχῖνες ἔζησαν, εἰς τὰ φαγόντα δ' ἐξ αὐτοῦ ζῶα ἀνεπτύχθη ἡ τριχίνωσις.

— Ὁ κ. Lacerda μελετήσας τὰ κατὰ τὴν δηλητηρίασιν συνεπείᾳ δήγματος ὄφεως συνιστᾷ ὡς θεραπευτικὸν μέσον τὴν ὑπερμαγγανικὴν πότασσαν, ἣν δύνανται ἐν φιαλιδίοις νὰ φέρωσιν ἐφ' ἑαυτῶν οἱ ἀναστρεφόμενοι ἐν χώραις ἐχούσαις ὄφεις δηλητηριώδεις. Καὶ ἐν Ἰνδίαις δ' ἐγένετο ἐπιτυχὴς χρῆσις τούτου κατὰ τῶν δηγμάτων τῶν φοβερῶν ἐκείνων ὄφεων καὶ ἰδίως τοῦ κροταλίου.

— Πειράματα γίνονται νῦν ἐν Γαλλίᾳ ἐπιτυχόντα μέχρι τοῦδε περὶ

τῆς βελτιώσεως τῶν οἴνων διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Ὁ ἠλεκτρισμὸς σήμερον ἐφαρμόζεται πρὸς βελτίωσιν τῶν οἰνοπνευμάτων, ὥστε κάλλιστα δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν οἴνων.

*
* *

Ἀπογραφικά. — Οἱ καθ' ἅπαντα τὸν κόσμον διεσκορπισμένοι Ἑβραῖοι ἀνέρχονται εἰς στρογγύλους ἀριθμοὺς εἰς 7,000,000. Ἐκ τούτων ἐν Εὐρώπῃ κατοικοῦσιν 5,668,500 ἤτοι 2,700,000 ἐν Ῥωσίᾳ, 1,500,000 ἐν Αὐστροουγγαρίᾳ, 650,000 ἐν Γερμανίᾳ, 400,000 ἐν Ῥουμανίᾳ, 100,000 ἐν Τουρκίᾳ, 90,000 ἐν Ὀλλανδίᾳ, 80,000 ἐν Γαλλίᾳ, 70,000 ἐν Ἀγγλίᾳ, 40,000 ἐν Ἰταλίᾳ, 7,000 ἐν Ἑλβετίᾳ, 6,000 ἐν Ἰσπανίᾳ, 5,000 ἐν Ἑλλάδι, 4,500 ἐν Σερβίᾳ, 3,000 ἐν Βελγίῳ, 2,000 ἐν Σουηδίᾳ, 1000 ἐν Πορτογαλλίᾳ. — Ἐν Ἀφρικῇ 432,000 ἤτοι ἐν Μαρόκῳ 200,000, ἐν Ἀλγερίᾳ 64,000, ἐν Τύνιδι 60,000, ἐν Τριπολίτιδι 100,000, ἐν Αἰγύπτῳ 8,000.—Ἐν Ἀσίᾳ 363,000 ἤτοι ἐν Τουρκίᾳ 150,000, ἐν Καυκάσῳ 30000, ἐν Περσίᾳ 20000, ἐν Ἰνδίαις 150000, ἐν Τουρκεστὰν 12000, ἐν Σινικῇ 1000.—Ἐν Ἀμερικῇ 308,000 ἐξ ὧν 300000 ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις, καὶ 8000 ἐν τῇ Νοτίῳ Ἀμερικῇ. Ἐν Ὠκεανίᾳ τέλος 20000.

—**Στατιστικός** τις κατέγινε περὶ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν κλειδοκυμβάλων ἐν Γαλλίᾳ. Τῷ 1820 κατεσκευάζοντο ἐν Γαλλίᾳ 4000 κλειδοκύμβαλα ἐτησίως, τῷ 1830 ὁ ἀριθμὸς τούτων ἀνῆλθεν εἰς 6500, τῷ 1850 εἰς 12000, τῷ 1860 εἰς 22,000 σήμερον δὲ εἰς 30,000, ἐξ ὧν ἐξάγονται 4000 περίπου. Ἂν ὑπολογίσῃ τις ὅτι ἕκαστον κλειδοκύμβαλον διατηρεῖται τριάκοντα περίπου ἔτη καὶ ἑπομένως λάβῃ τὸ 1850 ὡς ἔτος ὑπολογισμοῦ, εὑρίσκει ὅτι ἔκτοτε μέχρι σήμερον ἐν Γαλλίᾳ κατεσκευάσθησαν καὶ εὑρίσκονται 700,000 κλειδοκύμβαλα. Ὑπολογιζομένου ὅτι αἱ οἰκίαι τῶν πόλεων ἀνέρχονται εἰς 3,000,000 εὑρίσκεται ὅτι ἐν αὐταῖς ἀναλογεῖ ἓν κλειδοκύμβαλον ἐπὶ τεσσάρων ἢ πέντε οἰκιῶν. Ὑπολογιζομένης δὲ τῆς τιμῆς τῶν κλειδοκυμβάλων εἰς 600 φράγκα κατὰ μέσον ὅρον καὶ ὑπολογίζων τις ἐν Γαλλίᾳ εἰς 50000 τὰ ἐνοικιαζόμενα τοιαῦτα, ὧν ἐνοίκιον εἶναι 50 φράγκα ἐτησίως, ἀριθμῶν τις δὲ εἰς 10 ἐτησίως φράγκα τὰ ἔξοδα διατηρήσεως καὶ τὰ πρὸς ἀγορὰν μουσικῶν τεμαχίων, εὑρίσκει ὅτι ἐν Γαλλίᾳ τὰ κλειδοκύμβαλα παρέχουσιν ἐτησίαν κίνησιν 20 ἑκατομμυρίων φράγκων.

* *
*

Γεωγραφία καὶ περιηγήσεις.—Ἐκδίδεται προσεχῶς τῇ συνδρομῇ καὶ μελέτῃ Γάλλων μισσιοναρίων μέγας χάρτης τῆς κεντρῴας Ἀφρικῆς, ἐν ᾗ θέλουσι σημειωθῇ οὐ μόνον οἱ ὑπὸ Εὐρωπαίων ἤδη ἱδρυθέντες ἐκπολιτιστικοὶ σταθμοί, ἀλλὰ καὶ τὸ δρομολόγιον τῶν κυριωτέρων ἀνευρενητῶν τῶν τελευταίων ἐτῶν.

—Ἡ ἐποχὴ τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοφόρου Κολόμβου ὡς καὶ ὁ τόπος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ συζητοῦνται ἔτι. Κόρσος τις ἀββᾶς Καζανόβας καλούμενος, συνέταξεν ὑπόμνημα ἐνῷ διεκδικεῖ ὅτι ἐν Κορσικῇ ἐγεννήθη ὁ μέγας θαλασσοπόρος. Ἡ ἐργασία αὐτοῦ βασίζεται ἐπὶ τῶν ἀναμνήσεων καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ τόπου, καθ' ἃς ὁ Κολόμβος ἐγεννήθη ἐν Κορσικῇ, ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εἰς Γένουαν.

— Ὁ πλοίαρχος Cheyne προστίθεται νὰ διέλθῃ δι' ἀεροστάτου τὸν βόρειον πόλον. Θὰ ἐκκινήσῃ ἐκ τοῦ ὅρμου τοῦ ἁγίου Πατρικίου (Saint-Patrick-Bay) ὅπου ὑπάρχουσιν ὀρυχεῖα ἀνθράκων δι' ὧν θὰ κατασκευάσῃ τὸ ἀναγκαῖον πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἀεροστάτου ἀέριον. Ὑπολογίζει ὅτι ἐκ τοῦ σημείου τούτου μὲ εὐνοϊκὸν ἄνεμον θὰ χρειασθῇ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας ὅπως διέλθῃ τὸν πόλον. Ἕκαστον ἀερόστατον θὰ κομίζῃ τροφὰς διὰ πεντήκοντα ἡμέρας καὶ θὰ καταλείπῃ κάτωθεν αὐτοῦ τηλεγραφικὸν σύρμα διὰ νὰ συγκοινωνῇ μετὰ τοῦ κεντρικοῦ σταθμοῦ.

— Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς μελετᾶται ἡ ἐκτέλεσις μεγάλου ἔργου. Πρόκειται περὶ κατασκευῆς σιδηροδρόμου μέλλοντος νὰ ἑνώσῃ τὴν Νέαν Ὑόρκην μετὰ τῶν Παρισίων οὕτως ὥστε τὸ ταξείδιον νὰ γίνηται ἐντὸς πέντε ἡμερῶν καὶ ἡμισείας. Ὁ σιδηρόδρομος ἀναχωρῶν ἐν Νέας Ὑόρκης, διέρχεται τὸν Καναδᾶ, τὴν Νέαν Γεωργίαν καὶ τὴν Ἀλάσκα μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ πρίγκηπος τῆς Οὐαλλίας, ἐκεῖθεν δ' οἱ ταξειδιῶται θὰ μεταφέρωνται δι' ἀτμοπλοίου εἰς τὸ Ἀνατολικὸν ἀκρωτήριον ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς τῆς κειμένης κατέναντι τοῦ Βεριγγείου πορθμοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 40 μιλίων περίπου ἐκ τῆς δυτικῆς ἄκρας τοῦ βορείου μέρους τῆς ἀμερικανικῆς στερεᾶς, οὗτος δ' ἔσται ὁ μόνος κατὰ θάλασσαν διάπλους. Ἀπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ δ' ἀκρωτηρίου ὁ ὑπὸ μελέτην σιδηρόδρομος θὰ διέρχηται τὸ Ῥωσικὸν κράτος μέχρι τῆς συνενώσεως αὐτοῦ μετὰ τῶν σιβηρικῶν σιδηροδρόμων, οἵτινες ἤδη συγκοινωνοῦσι διὰ Πετρουπόλεως καὶ Μόσχας μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν πρωτευουσῶν.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΙΕΡΑΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ*

Διὰ τοῦ ἀναγνώσματος τούτου προτιθέμεθα νὰ πραγματευθῶμεν διὰ βραχέων, καθ' ὅσον ὅ τε χρόνος καὶ ὁ τόπος ἐπιτρέπει, περὶ τῆς ἱερᾶς βυζαντιακῆς μουσικῆς, καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρός τε τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικήν, καὶ πρὸς τὴν σήμερον ἐν χρήσει οὖσαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ. Φανερὸν δέ, ὅτι δι' ἑνὸς ἢ δύο ἀναγνωσμάτων δὲν θέλομεν βεβαίως δυνηθῆ νὰ περιλάβωμεν, οὔτε ὅσα ἐν 134 σελίσιν ἐδημοσιεύσαμεν πρὸ ἑπτὰ περίπου ἐτῶν γερμανιστὶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου διὰ τῆς πραγματείας ἡμῶν Ueber die altgriechische Musik in der griechischen Kirche, οὔτε θέλομεν δυνηθῆ νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῶν καθ' ἕκαστα τοῦ πολὺ σπουδαιοτέρου ὑλικοῦ, ὅπερ κατὰ τὸ ἑπταετὲς τοῦτο διάστημα, ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς εἰρημένης συγγραφῆς μέχρι τοῦδε συνελέξαμεν. Ὡσαύτως δὲ ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ποικίλον τοῦ ἀκροατηρίου καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ συλλόγου, θέλομεν ποιήσει λόγον περὶ ἐκείνων μόνον τῶν τοῦ ζητήματος μερῶν, ἅπερ καὶ ἄνευ προϋποθέσεως πολλῶν καὶ συστηματικῶν ἀνωτέρων μουσικῶν γνώσεων δύνανται νὰ καταληφθῶσιν.

Ὁ ἡμέτερος αἰὼν δικαίως δύναται νὰ καυχᾶται, ὅτι κατ' αὐτὸν μετ' ἀκαμάτου ζήλου καὶ ἀπαραμίλλου φιλοπονίας, στεφθείσης διὰ λαμπρῶν καὶ ἀξιαγάστων ἀποτελεσμάτων, διερευνήθησαν διὰ πασῶν τῶν γονίμων καὶ ἀγόνων περιόδων τὰ τῶν παρελθόντων αἰώνων συγγράμματα πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, καὶ ἐξιχνιάσθη ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος τῶν λαῶν καὶ ἐθνῶν, τοῦ τε διανοητικοῦ, θυμικοῦ καὶ βουλητικοῦ μέρους αὐτῶν, διὰ τῆς συντάξεως τῆς ἱστορίας ἑκάστης τέχνης πρακτικῆς τε καὶ ἀποτελεσματικῆς, [1] καὶ ἑκάστης ἐπιστήμης. Ἀλλ' ὅμως ἡ λίαν δυσερεύνητος ὅσον καὶ σπουδαία ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἱερᾶς τοῦ μέσου αἰῶνος

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ κατὰ Μάρτιον μῆνα ἐν δύο συνεδριάσεσιν.

1. Σχολ. Διον. τοῦ Θρακός. Σελ. 653: Πᾶσαι γὰρ αἱ πρακτικαὶ τέχναι κριτὴν ἔχουσι τὸν τῆς πράξεως καὶ ἐνεργείας μόνον καιρόν· καὶ γὰρ τῷ καιρῷ ἐν ᾧ καὶ γίνονται, ἐν αὐτῷ καὶ εἰσίν. 655: Πρακτικαί εἰσιν, ὅσαι μέχρι τοῦ γίνεσθαι ὁρῶνται· μετὰ γὰρ τὴν πρᾶξιν οὐχ ὑπάρχουσιν. 670: Πρακτικαὶ δέ, ἅς τινας μετὰ τὴν πρᾶξιν οὐχ ὁρῶμεν ὑφισταμένας, ὡς ἐπὶ κιθαριστικῆς καὶ ὀρχηστικῆς· μετὰ γὰρ τὸ παύσασθαι τὸν κιθαρῳδὸν καὶ τὸν ὀρχηστὴν τοῦ ὀρχεῖσθαι καὶ κιθαρίζειν οὐκέτι πρᾶξις ὑπολείπεται. 370: Ἀποτελεσματικὰς δὲ λέγουσιν, ὧντινων τὰ ἀποτελέσματα μετὰ τὴν πρᾶξιν ὁρῶνται, ὡς ἐπὶ ἀνδριαντοποιΐας καὶ οἰκοδομικῆς· μετὰ γὰρ τὸ ἀποτελέσαι τὸν ἀνδριαντοποιὸν τὸν ἀνδριάντα καὶ τὸν οἰκοδόμον τὸ κτίσμα μένει ὁ ἀνδριὰς καὶ τὸ κτίσμα. 652: Αἱ δὲ τοιαῦται κριτὴν ἔχουσι τὸν χρόνον· ἐφ' ὅσον γὰρ ἂν ὁ χρόνος διατηρῇ αὐτάς, ἐπὶ τοσοῦτον μένουσιν.

μουσικῆς, μεθ' ὅλας τὰς ὑπὸ πεπειραμένων καὶ εἰδικῶν λογίων τῆς δύσεως ἀνδρῶν καταβληθείσας κατὰ διαφόρους καιροὺς προσπαθείας, μένει εἰσέτι ἄγνωστος· ὁ δὲ τελευταῖος τούτων, ὁ τακτικὸς καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν γραμμάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Μονάχου W. Christ, πραγματευόμενος ὀλίγον πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς εἰρημένης συγγραφῆς ἡμῶν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔγραφεν: «ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀναγκαιότατον ὑλικὸν περὶ τοιαύτης ἱστορίας τῆς ἱερᾶς Ἑλληνικῆς μουσικῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα συνελέγη μέχρι τοῦδε καὶ διὰ τοῦ τύπου προσιτὸν ἐγένετο τοῖς ἐρευνηταῖς». Ἐκ τῆς ἀγνοίας δὲ ταύτης ἐπικρατοῦσι καὶ περὶ τῆς σήμερον ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς αἱ μάλιστα ἡμαρτημέναι καὶ συγκεχυμέναι δοξασίαι, γελοῖαι δὲ φαντασμολογίαι καὶ πλημμελέσταται εἰκασίαι, ἀπό τινων ἐτῶν διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου διαδιδόμεναι, ἐκλαμβάνονται ὡς ἀλήθειαι πραγματώδεις, ἄξιαι ἀληθῶς νὰ προκαλέσωσι τὸν οἶκτον τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου, ὅτι ἐν φθίνοντι ΙΘ' αἰῶνι εὑρισκόμεθα εἰσέτι εἰς παντελῆ ἄγνοιαν τῆς ἱστορίας ἑνὸς τοιούτου σπουδαίου μέρους τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου. Ἡ μουσικὴ ἀποτελεῖ πάντοτε ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ βίου τῶν λαῶν καὶ ἐθνῶν ἔν τε τῇ φυσικῇ αὐτῆς καταστάσει καὶ τῇ ἀνυψώσει εἰς ἀνεξάρτητον καὶ τελείαν ἐξ ἀντικειμένου τέχνην,[1] ἅτε πάντοτε παρομαρτοῦσα ταῖς φάσεσι καὶ περιπετείαις τοῦ ἐθνικοῦ βίου, καὶ οὐδέποτε ἀποτελοῦσα κράτος ἐν κράτει, ἀλλὰ συνανυψουμένη καὶ συνταπεινουμένη ἀναλόγως τῶν καταστάσεων τοῦ ἔθνους, καὶ μάλιστα ἀναλόγως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν βαθμῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ. Ὡς τέχνη, κοσμοῦσα τὴν ψυχὴν διὰ τοῦ κάλλους τῆς ἁρμονίας, καὶ καθιστᾶσα τὸ σῶμα διὰ ῥυθμῶν εὐπρεπῶν, εἰς δὲ τοὺς παῖδας πρόσφορος διὰ τῶν ἐκ τῆς μελῳδίας ἀγαθῶν, καὶ συλλήβδην δι' ἧς μόνης «ἅπασα μὲν ἡλικία, καὶ σύμπας βίος, ἅπασα δὲ πρᾶξις τελέως ἂν κατακοσμηθείη», εἶνε εἰκὼν τῶν θυμικῶν καταστάσεων, τοῦ βαθμοῦ τῆς δημιουργικῆς ἢ ποιητικῆς δυνάμεως τῆς φαντασίας, τοῦ μουσικοῦ καλοῦ, τοῦ βαθμοῦ ἄρα τοῦ πεπαιδευμένου τῶν ἀτόμων καὶ ἐθνῶν αἰσθήματος, τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου καὶ βίου αὐτῶν. Ἀγαθὴ μὲν ἐν πολιτείᾳ σύνοικος οὖσα, ἀγαθὴ δὲ ἐν πολέμῳ παραστάτις, ἀγαθὴ τροφὸς παίδων, καὶ δὴ παιδαγώγημα τῶν τῆς ψυχῆς παθημάτων, τὸ μὲν ἐξᾶττον αὐτῆς καὶ φερόμενον, τὸ ταραχῶδες καὶ τραχύ, τὸ ἀγριαῖον καὶ ἐκτεθηριωμένον κατεπᾴδουσα, τὸ δὲ παρειμένον καὶ ἐκλελυμένον, τὸ χαῦνον καὶ μαλθακὸν ἔμπαλιν ἐπαίρουσα καὶ παροξύνουσα, εἶνε θεραπεία ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πανάκεια τῶν τῆς ψυχῆς παθημάτων, χρήσιμος καὶ ὠφέλιμος πάσῃ ἡλικίᾳ, σύμπαντι τῷ βίῳ, καὶ ἁπάσῃ πράξει. Εἶνε δὲ δεινὴ μὲν νὰ ἐπα-

1. Ἡ μουσικὴ ὅσῳ μᾶλλον ἀναπτύσσεται τοσοῦτον ἀποβάλλει τὸν φυσικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, καὶ ἐγγίζει μᾶλλον πρὸς τὸ ἰδεῶδες αὐτῆς ὡς τέχνη, ἀποβαίνουσα οὕτως ἀντικειμενική, καὶ παραγομένη οὐχὶ ἀμέσως, ὡς ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῆς καταστάσει, ἐκ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων καὶ κινήσεων, ἀλλ' οὖσα εἰκὼν αὐτῶν, ἀνερριμμένη ἐκ τοῦ κατόπτρου τῆς καλλονῆς, δι' ὃ οἱ ἀρχαῖοι ὀρθῶς τὴν μουσικὴν εἰς τὰς μιμητικὰς τέχνας συγκαταλέγουσιν.

λαφρύνῃ τὸν οἶκτον, δεινὴ δὲ νὰ ἀμβλύνῃ τὴν ὀργήν, δεινὴ νὰ κρατήσῃ τὸν θυμόν, ἀγαθὴ νὰ σωφρονήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ νὰ ἰατρεύσῃ τὴν λύπην, νὰ παραμυθήσῃ τὸν ἔρωτα καὶ νὰ κουφίσῃ τὴν συμφοράν· ἀγαθὴ παραστάτις ἐν τῇ θρησκευτικῇ λατρείᾳ, σύσσιτος ἐν δείπνῳ καὶ ἐν πολέμῳ· δεινὴ νὰ εὐφραίνῃ ἐν ταῖς ἑορταῖς, νὰ τέρπῃ ἐν ταῖς πανηγύρεσι, νὰ κηλῇ ἐν ταῖς συνομιλίαις, νὰ ἐπιθειάζῃ ἐν ταῖς τελεταῖς. «Βοιωτοὺς αὐλὸς ἐπιτηδευόμενος ἡμέρωσε, Σπαρτιάτας ἤγειρε τὰ Τυρταίου ἔπη, Ἀργείους τὰ Τηλεσίλλης μέλη, Λεσβίους ἡ Ἀλκαίου ᾠδή, καὶ Ἀνακρέων Σαμίοις Πολυκράτην ἡμέρωσεν. Ὀρφέα ἠκολούθουν οἱ Ὀδρύσαι, ὄρειον γένος, λησταὶ καὶ ἄξενοι καλῇ κηλούμενοι τῇ ᾠδῇ. Τεῖχος Σπαρτιάταις ἐμηχανίσατο Λυκοῦργος, ἐπιτάξας τοῖς νέοις αὐλὸν ἡγεμόνα ἐν ταῖς μάχαις. Τοῦτον ἔχων καὶ Θεμιστοκλῆς τὸν αὐλόν, εἰς τὰς ναῦς ἐπεβίβασε τὰς Ἀθήνας, ὅτε ὑπ' αὐλῷ οἱ μὲν ἤρεσσον, οἱ δὲ ἐμάχοντο, ἐνίκων δὲ ἄμφω». Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ θεῖος Πλάτων ἐν τῷ β' τῶν Νόμων ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ τῶν παίδων παιδεία πρέπει νὰ γίνηται διὰ μουσικῆς,[1] τῆς τὰ ἤθη εὐθὺς ἐκ παίδων δι' ἁρμονιῶν πλαττούσης, καὶ τὸ σῶμα ἐμμελέστερον διὰ ῥυθμῶν κατασκευαζούσης· διότι τὴν ἡλικίαν τῶν σφόδρα νέων δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκπαιδεύωμεν διὰ ψιλῶν λόγων, ἐχόντων νουθεσίαν ἀηδῆ μόνην.» Δοκεῖ μοι, λέγει,... ὡς ἄρα παιδεία μέν ἐσθ' ἡ τῶν παίδων ὁλκὴ καὶ ἀγωγὴ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου λόγον ὀρθὸν εἰρημένον, καὶ τοῖς ἐπιεικεστάτοις καὶ πρεσβυτάτοις δι' ἐμπειρίαν ξυνδεδογμένον, ὡς ὄντως ὀρθός ἐστιν· ἵνα οὖν ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς μὴ ἐναντία χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι ἐθίζεται τῷ νόμῳ καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ νόμου πεπεισμένοις, ἀλλὰ ξυνέπεται χαίρουσά τε καὶ λυπουμένη τοῖς αὐτοῖς τούτοις, οἷσπερ ὁ γέρων, τούτων ἕνεκα, ἃς ᾠδὰς καλοῦμεν, ὄντως μὲν ἐπῳδαὶ ταῖς ψυχαῖς αὗται νῦν γεγονέναι, πρὸς τὴν τοιαύτην ἣν λέγομεν συμφωνίαν ἐσπουδασμέναι, διὰ τὸ σπουδὴν μὴ δύνασθαι φέρειν τὰς τῶν νέων ψυχάς, παιδιαί τε καὶ ᾠδαὶ καλεῖσθαι καὶ πράττεσθαι· καθάπερ τοῖς κάμνουσί τε καὶ ἀσθενῶς ἴσχουσι τὰ σώματα, ἐν ἡδέσι τισὶ σιτίοις καὶ πόμασι τὴν χρηστὴν πειρῶνται τροφὴν προσφέρειν, οἷς μέλει τούτων· τὴν δὲ τῶν πονηρῶν ἐν ἀηδέσιν, ἵνα τὴν μὲν ἀσπάζωνται, τὴν δὲ μισεῖν ὀρθῶς ἐθίζωνται, ταὐτὸν δὴ καὶ τὸν ποιητικὸν ὁ ὀρθὸς νομοθέτης ἐν τοῖς καλοῖς ῥήμασι καὶ ἐπαινετοῖς πείσει τε καὶ ἀναγκάσει μὴ πείθων, τὰ τῶν σωφρόνων τε καὶ ἀνδρείων καὶ πάντως ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἔν τε ῥυθμοῖς, σχήματα καὶ ἐν ἁρμονίαις μέλη ποιοῦντα ὀρθῶς[2] ποιεῖν». Οὐχὶ δὲ μόνους

1. Πλατ. Πρωταγ. 326. Α. «Οἱ κιθαρισταὶ σωφροσύνης τε ἐπιμέλονται καὶ ὅπως ἂν οἱ νέοι μηδὲν κακουργῶσι· πρὸς δὲ τούτοις ποιήματα διδάσκουσι μελοποιῶν εἰς τὰ κιθαρίσματα ἐντείνοντες, καὶ τους ῥυθμούς τε καὶ τὰς ἁρμονίας ἀναγκάζουσιν οἰκειοῦσθαι, ἵνα ἡμερώτεροί τε ὦσι καὶ εὐρυθμότεροι καὶ εὐαρμοστότεροι».

2. Ὁ Πλάτων ἐν τῷ 6' τῶν Νόμων (658, Ε.) παραδέχεται μὲν τὴν δόξαν τῶν πολλῶν λέγων· «Συγχωρῶ δὴ τό γε τοσοῦτον καὶ ἐγὼ τοῖς πολλοῖς, δεῖν τὴν μουσικὴν ἡδονῇ κρίνεσθαι», προσθέτει ὅμως, «μὴ μέντοι (ἡδονῇ) τῶν γε ἐπιτυχόντων, ἀλλὰ σχεδὸν ἐκείνην εἶναι Μοῦ-

τοὺς παῖδας ἀλλὰ καὶ πάντα, λέγει, ἄνδρα δεῖν, ἐλεύθερον καὶ δοῦλον, θῆλυ καὶ ἄρρενα, καὶ ὅλῃ τῇ πόλει ὅλην τὴν πόλιν αὐτὴν ἑαυτῇ ἐπᾴδουσαν, μὴ παύεσθαί ποτε ταῦτα ἃ διεληλύθαμεν, ἁμωσγέπως ἀεὶ μεταβαλλόμενα καὶ πάντως παρεχόμενα ποικιλίαν· ὥστε ἀπληστίαν εἶναί τινα τῶν ὕμνων τοῖς ᾄδουσι καὶ ἡδονήν. Ὡσαύτως δὲ ὁ πατὴρ τῆς λογικῆς καὶ μέγας τῆς ἀρχαιότητος πολυΐστωρ Ἀριστοτέλης, πραγματευόμενος ἐν τῷ Η'τῶν πολιτικῶν περὶ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῆς καὶ σημασίας, λέγει, ὅτι «οἱ ἐξ ἀρχῆς ἔταξαν ἐν παιδείᾳ διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν »ζητεῖν, ὅπερ πολλάκις εἴρηται, μὴ μόνον ἀσχολεῖν ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ σχολάζειν δύνασθαι καλῶς», καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ χρῆσις τῆς μουσικῆς, τὴν ἡδονὴν φυσικὴν ἐχούσης, πάσαις ἡλικίαις καὶ πᾶσιν ἤθεσίν ἐστι προσφιλής, καὶ ὅτι πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτὴν» οὐχὶ μόνον ἕνεκεν μιᾶς ὠφελείας, ἀλλὰ καὶ πλειόνων χάριν (καὶ γὰρ παιδείας ἕνεκεν καὶ καθάρσεως, τρίτον δὲ πρὸς διαγωγήν, πρὸς ἄνεσίν τε καὶ πρὸς τὴν τῆς συντονίας ἀνάπαυσιν)». Ἀληθῶς δὲ «οὐκ ἔνεστιν, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, πρᾶξις ἐν ἀνθρώποις, ἥτις ἄνευ μουσικῆς τελεῖται. Θεῖοι μὲν ὕμνοι καὶ τιμαὶ μουσικῇ κοσμοῦνται· ἑορταὶ δὲ ἴδιαι καὶ πανηγύρεις πόλεων ἀγάλλονται· πόλεμοι δὲ καὶ ὁδῶν πορεῖαι διὰ μουσικῆς ἐγείρονταί τε καὶ καθίστανται· ναυτιλίας τε καὶ εἰρεσίας, καὶ τὰ χαλεπώτατα τῶν χειρωνακτικῶν ἔργων ἀνεπαχθῆ ποιεῖ, τῶν πόνων γινομένη παραμύθιον. Παρὰ δέ τισι τῶν βαρβάρων κἂν τοῖς κήδεσι παρείληπται, τῆς κατὰ τὸ πάθος ἀκρότητος τῇ μελῳδίᾳ παραθραύσουσα». [1] Διότι κατὰ τὸν θεῖον Πλάτωνα

σαν καλλίστην, ἥτις τοὺς βελτίστους καὶ ἱκανῶς πεπαιδευμένους τέρπει, μάλιστα δὲ ἥτις ἕνα τὸν ἀρετῇ τε καὶ παιδείᾳ διαφέροντα». Ἀλλ' ἐν 667, Β. ἐξηγούμενος σαφέστερον λέγει· «Οὐκοῦν πρῶτον μὲν δεῖ τόδε γε ὑπάρχειν ἅπασιν, ὅσοις συμπαρέπεταί τις χάρις, ἢ τοῦτο αὐτὸ μόνον αὐτοῦ τὸ σπουδαιότατον εἶναι ἤ τινα ὀρθότητα ἢ τὸ τρίτον ὠφέλειαν; οἷον δὴ λέγω ἐδωδῇ μὲν καὶ πόσει καὶ ξυμπάσῃ τροφῇ παρέπεσθαι μὲν τὴν χάριν, ἣν ἡδονὴν ἂν προσείποιμεν· ἣν δὲ ὀρθότητα καὶ ὠφέλειαν, ὅπερ ὑγιεινὸν τῶν προσφερομένων λέγομεν ἑκάστοτε, τοῦτ' αὐτὸ εἶναι ἐν αὐτοῖς καὶ τὸ ὀρθώτατον. Καὶ μὴν καὶ τῇ μαθήσει παρακολουθεῖν τό γε τῆς χάριτος, τὴν ἡδονήν, τὴν δὲ ὀρθότητα καὶ τὴν ὠφέλειαν καὶ τὸ εὖ καὶ τὸ καλῶς τὴν ἀλήθειαν εἶναι τὴν ἀποτελοῦσαν. Ἐν δὲ 667, (D-E) παρατηρεῖ· «Οὐκοῦν ἡδονῇ κρίνοιτο ἂν μόνον ἐκεῖνο ὀρθῶς, ὃ μήτε ὠφέλειαν, μήτε ἀλήθειαν, μήτε ὁμοιότητα ἀπεργαζόμενον παρέχεται, μηδ' ἄν γε βλάβην, ἀλλ' αὐτοῦ τούτου μόνου ἕνεκα γίγνοιτο τοῦ ξυμπαρεπομένου τοῖς ἄλλοις, τῆς χάριτος, ἣν δὴ κάλλιστά τις ὀνομάσαι ἂν ἡδονήν, ὅταν μηδὲν αὐτῇ τούτων ἐπακολουθῇ.... Ναὶ καὶ παιδιάν γε εἶναι τὴν αὐτὴν ταύτην λέγω τότε, ὅταν μήτε τι βλάπτῃ, μήτε ὠφελῇ σπουδῆς ἢ λόγου ἄξιον».Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται ὅτι ὁ Πλάτων παραδέχεται, ὅτι διὰ τῆς ψιλῆς μουσικῆς δὲν ἐκδηλοῦνται οὔτε διάνοιαι, οὔτε συναισθήματα, οὔτε βουλήσεις, ὅπερ ἐπιβεβαιοῦται καὶ διὰ τοῦ (669, Ε.) «Παγχάλεπον ἄνευ λόγου γιγνόμενον ῥυθμόν τε καὶ ἁρμονίαν γιγνώσκειν, ὅ,τι τε βούλεται καὶ ὅτῳ ἔοικε τῶν ἀξιολόγων μιμημάτων κλ.», ὥστε περιεχόμενον τῆς μουσικῆς εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ ὀρθὴ χάρις ἢ ἡδονή.

1. Γρηγ. Θεολ. λόγος Ε' § 157: Ὁ μέν γε παραπέμπεται πανδήμοις εὐφημίαις τε καὶ πομπαῖς, καὶ τούτοις δὴ ταῖς ἡμετέραις σεμναῖς ᾠδαῖς παννύχοις καὶ δαδουχίαις, αἷς χριστιανοὶ τιμᾶν μετάστασιν εὐσεβῆ νομίζομεν· καὶ γίνεται πανήγυρις μετὰ πάθους ἡ ἐκκομιδὴ τοῦ σώματος.

«καταδύεται εἰς τὸ ἐντὸς τῆς ψυχῆς ὁ ῥυθμὸς καὶ ἡ ἁρμονία, καὶ ἐρρωμενέστατα ἅπτεται αὐτῆς, φέροντα τὴν εὐσχημοσύνην καὶ ποιεῖ εὐσχήμονα, ἐάν τις ὀρθῶς τραφῇ· εἰ δὲ μὴ τοὐναντίον». Ὡσαύτως δὲ ὁ κατὰ τὴν μαρτυρίαν Θεοδωρήτου τοῦ ἐπισκόπου Κύρου μελοποιὸς «τῆς εὐρύθμου ψαλμῳδίας τῶν δημοτικῶν ταγμάτων» Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, πραγματευόμενος περὶ τοῦ τέλους καὶ τῆς δυνάμεως τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναφωνεῖ· «Οὐδὲν γὰρ οὐδὲν οὕτως ἀνίστησι ψυχήν, καὶ πτεροῖ, καὶ τῆς γῆς ἀπαλλάττει, καὶ τῶν τοῦ σώματος ἀπολύει δεσμῶν, καὶ φιλοσοφεῖν ποιεῖ, καὶ πάντων καταγελᾷν τῶν βιωτικῶν, ὡς μέλος συμφωνίας, καὶ ῥυθμῷ συγκείμενον θεῖον ᾆσμα. Οὕτω γοῦν ἡ φύσις ἡμῶν πρὸς τὰ ᾄσματα καὶ τὰ μέλη ἡδέως ἔχει καὶ οἰκείως, ὡς καὶ τὰ ὑπομάζια παιδία κλαυθμηριζόμενα καὶ δυσχεραίνοντα οὕτω κατακοιμίζεσθαι.... Διὰ τοῦτο καὶ ὁδοιπόροι πολλάκις κατὰ μεσημβρίαν ἐλαύνοντες ὑποζύγια, ᾄδοντες τοῦτο ποιοῦσι, τὴν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ταλαιπωρίαν ταῖς ᾠδαῖς ἐκείναις παραμυθούμενοι. Οὐχ ὁδοιπόροι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ γηπόνοι ληνοβατοῦντες, καὶ τρυγῶντες, καὶ ἀμπέλους θεραπεύοντες, καὶ ἄλλο ὁτιοῦν ἐργαζόμενοι, πολλάκις ᾄδουσιν. Καὶ ναῦται κωπηλατοῦντες τοῦτο ποιοῦσιν. Ἤδη δὲ καὶ γυναῖκες ἱστουργοῦσαι, καὶ τῇ κερκίδι τοὺς στήμονας συγκεχυμένους διακρίνουσαι, πολλάκις μὲν καθ' ἑαυτὴν ἑκάστη, πολλάκις δὲ καὶ πᾶσαι μίαν τινὰ μελῳδίαν ᾄδουσιν. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο καὶ γυναῖκες καὶ ὁδοιπόροι καὶ ναῦται καὶ γηπόνοι τῷ ᾄσματι τὸν ἐκ τῶν ἔργων πόνον παραμυθήσασθαι σπεύδοντες, ὡς τῆς ψυχῆς ῥᾷον ἅπαντα δυναμένης ἐνεγκεῖν τὰ ὀχληρὰ καὶ ἐπίπονα, εἰ μέλους ἀκούσειε καὶ ᾠδῆς. Οὕτως οἰκείως ἡμῖν ἔχει πρὸς τοῦτο τὸ εἶδος τῆς τέρψεως ἡ ψυχή». Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος πολλαχοῦ περὶ τῆς σημασίας καὶ ὠφελείας τῆς ἐκ τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ κοινωνικῷ βίῳ πραγματευόμενος λέγει: «Ἀτενοῦσα γὰρ ἡ διάνοια πάντων ὁμοῦ περιδράξεσθαι, ὅμοιον πάσχει γαστρὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κόρου, εἰς πέψιν περιαγαγεῖν τὰ πεμφθέντα μὴ δυναμένῃ. Βίαιον μὲν μάθημα οὐ πέφυκε παραμένειν, τὸ δὲ μετὰ τέρψεως καὶ χάριτος [1] εἰσδυόμενον μονιμώτερον ταῖς ψυχαῖς ἐνιζάνει. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐκ τῆς μελῳδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμιξεν, ἵνα τῷ προσηνεῖ καὶ λείῳ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον ὑποδεχώμεθα. . . Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἐναρμόνια μέλη τῶν ψαλμῶν ἡμῖν ἐπινενόηται, ἵνα, ὡς οἱ παῖδες τὴν ἡλικίαν, ἢ καὶ ὅλως νεαροὶ τὸ ἦθος, τῷ μὲν δοκεῖν μελῳδῶσι, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὰς ψυχὰς ἐκπαιδεύωνται. . . Καί πού τις τῶν σφόδρα ἐκτεθηριωμένων ὑπὸ θυμοῦ, ἐπειδὰν ἄρξηται τῷ ψαλμῷ κατεπᾴδεσθαι, ἀπῆλθεν εὐθὺς τὸ ἀγριαῖον τῆς ψυχῆς τῇ μελῳδίᾳ κατακοιμίσας». Διεξοδικώτερον

1. Παραβάλλοντες τὴν θέσιν ταύτην πρὸς τὰς ἀνωτέρω τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, βλέπομεν, ὅτι καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας ὡς περιεχόμενον τῆς μουσικῆς παραδέχονται τὴν τέρψιν καὶ ἡδονὴν ἢ τὸ καλούμενον μουσικὸν καλόν.

δὲ ἐξαίρων τὴν δύναμιν αὐτῆς καὶ ὠφέλειαν ὁ Χρυσόστομος ἀποφαίνεται τάδε: «Ἔχει γάρ τινα καὶ καθ' ἑαυτὸ τὸ ᾄδειν ἡδονὴν μετὰ τῆς ὠφελείας. Τὸ μὲν γὰρ κέρδος αὐτοῦ τὸ προηγούμενον, τὸ εἰς τὸν Θεὸν ὕμνους λέγειν, τὸ τὴν ψυχὴν ἐκκαθαίρειν, τὸ μετάρσιον ποιεῖν τὸν λογισμόν... Ἔχει δὲ μετὰ τούτων διὰ τῆς μελῳδίας καὶ ἡδονὴν πολλὴν καὶ παραμυθίαν τινὰ καὶ ἄνεσιν καὶ σεμνὸν ποιεῖ τὸν ᾄδοντα... Κἂν γὰρ μυριάκις ἀσελγὴς ὁ ψάλλων ᾖ, αἰδούμενος τὸν ψαλμὸν κατακοιμίζει τῆς ἀσελγείας τὴν τυραννίδα· κἂν μυρίοις ᾖ κακοῖς βεβαρυμένος, καὶ ὑπὸ ἀθυμίας κατεχόμενος, κατακηλούμενος ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, κουφίζει τὸν λογισμόν, πτεροῖ τὴν διάνοιαν, καὶ μετάρσιον ἐργάζεται τὴν ψυχήν». Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν λέγει: «Ἐπειδὴ γὰρ.... μνήμην δὲ οὐδὲν οὕτω μόνιμον ὡς μελῳδία ποιεῖ.... τῷ μέλει τῆς ᾠδῆς ὑποκλέπτων τὴν ἀπὸ τῆς μνήμης αἰσχύνην, καὶ τὴν ἀφόρητον ἀθυμίαν παραμυθούμενος, ᾄσματα αὐτὰ πεποίηκεν, ἵνα τῷ πόθῳ μελῳδίας ἀναγκαζόμενοι συνεχῶς αὐτὰ φθέγγεσθαι, συνεχῶς αὐτῶν ὦσι μεμνημένοι, καὶ διηνεκῶς ἔχωσί τινα διδασκαλίαν ἀρετῆς τὴν διηνεκῆ τῶν ἁμαρτημάτων μνήμην. Ἴστε γοῦν, ὅτι καὶ νῦν τὰ μὲν ἄλλα οὐδ' ἐξ ὀνόματος τοῖς πολλοῖς ἐστι βιβλία γνώριμα· τὴν δὲ τῶν ψαλμῶν πραγματείαν ἐπὶ στόματος ἅπαντες φέρουσι, καὶ αὐτὰς ταύτας τὰς ᾠδάς· οὕτω δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων δείκνυται, πόσον ἀπὸ τῆς μελῳδίας τὸ κέρδος ἐστίν». Αἱ πολλῶν ἐκ τῶν παρὰ τοῖς πατράσι τῆς ἐκκλησίας ἐκτεθεῖσαι ὀλίγαι περικοπαὶ αὗται ἱκανῶς δηλοῦσιν οὐ μόνον τὴν συμφωνίαν μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ ἰδίως Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων περὶ τῆς δυνάμεως τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ καθιστῶσι φανεροὺς τοὺς λόγους καὶ τὰς ὠφελείας, ἑπομένως τὸν σκοπόν, δι' ὃν ἡ μουσικὴ προσελήφθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Γινώσκοντες δὲ ἤδη τὸν διὰ τῆς μουσικῆς ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, εὐκόλως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν καὶ ποίαν τινὰ μουσικήν, ποίαν μελοποιΐαν καὶ ῥυθμοποιΐαν εἰσήγαγον οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες ἐν τῷ χριστιανικῷ ναῷ, καὶ ἐὰν αὐτοὶ οὗτοι παρέλειπον νὰ δηλώσωσιν ἡμῖν τοῦτο ῥητῶς, καὶ ἐὰν δὲν διεσῴζοντο ἡμῖν τὰ ἀρχαιότερα ἐκκλησιαστικὰ μέλη.

Ἡ μουσική, ἅτε ἐκφράζουσα ὅ,τι ἡ γλῶσσα ἀδυνατεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ διὰ τῆς λέξεως, ἀρχομένη ἄρα ἔνθα αὕτη παύει, ὑπῆρξε πάντοτε καὶ ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῆς καταστάσει, καὶ μετὰ τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς εἰς ἀνεξάρτητον καὶ ἐξ ἀντικειμένου τέχνην ἡ συμπλήρωσις τῆς ποιήσεως καὶ τῆς λέξεως, μεθ' ἧς ἑνοῦται ἢ μᾶλλον εἰπεῖν συγκλώθεται πρὸς ζωηροτέραν καὶ ἐμφαντικωτέραν κοινὴν ἐνέργειαν, ἐπιρρωννύουσα τὰς ἐντυπώσεις καὶ παθήσεις, τὰς ὁποίας ἐμποιεῖ ἡ ἐκ τῆς διανοίας τῶν λόγων προερχομένη διάθεσις ἐν τῇ ψυχῇ δι' ἀναλόγων μελικῶν, παναρμονίων καὶ ῥυθμικῶν σχημάτων καὶ εἰδῶν. Ἡ γλῶσσα διὰ λέξεων ψιλῶν ἐκφαίνουσα τὰς διανοίας, δύναται μὲν νὰ σημάνῃ ἅπαντα τὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ

ἀνθρώπου, πάσας τὰς παραστάσεις, πάντα τὰ διανοήματα, αἰσθήματα, βουλήσεις κτλ., οὐχὶ ὅμως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ τῆς ζωηρότητος, ὡς διὰ τῆς συνεργείας τῆς μουσικῆς, ἥτις διὰ τῶν τόνων μετὰ τῶν μελῳδικῶν, παναρμονίων καὶ ῥυθμικῶν αὐτῶν σχέσεων, προκαλεῖ ἀκμαιοτέρας καὶ ζωηροτέρας ἐντυπώσεις παρὰ τὰς πάντοτε ἀφῃρημένας τῆς γλώσσης λέξεις, αἳ ὁποῖαι δὲν κινοῦσι πάντοτε πάθος ἄνευ μελῳδίας καὶ ῥυθμῶν. Σημεῖον δέ, ὅτε παρίσταται ἀνάγκη νὰ κινήσωμεν κατὰ τὴν ἑρμηνείαν πάθος, τοῦτο δὲν κατορθοῦται, ἐὰν δὲν παρεγκλίνωμέν πως τὴν φωνὴν ἐπὶ τὴν μελῳδίαν, ὅπερ δῆλον καθίσταται, καὶ ἐκ τῶν περὶ ὑποκρίσεως τῶν ἀρχαίων. Πλὴν δὲ τούτων ἡ γλῶσσα ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσῃ ἁπάσας τὰς ψυχικὰς διαθέσεις μετὰ τῶν ποικίλων αὐτῶν βαθμῶν, ὡς ἀδυνατεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ ἅπαντα τὰ ἀντικείμενα, ἅτε στερουμένη ὀνομάτων διὰ τὰς καθ' ἕκαστα (ἀτομικὰς) παραστάσεις, ἔχουσα δὲ τοιαῦτα μόνον διὰ τὰ εἴδη καὶ γένη. Ὅ,τι δὲ συμβαίνει περὶ τὸ διανοητικόν, τὸ αὐτὸ λαμβάνει χώραν καὶ περὶ τὸ θυμικὸν καὶ βουλητικόν, τὰ δὲ ἐπιφωνήματα τῆς γλώσσης εἶνε μικρὸν τούτου τεκμήριον· ἡ μουσικὴ ἄρα ἐκδηλοῖ καὶ ὅ,τι ἡ γλῶσσα καθ' ἑαυτὴν ἀδυνατεῖ νὰ σημάνῃ. Οὐσία ἢ περιεχόμενον τῆς μουσικῆς εἶνε τὸ μουσικὸν καλόν, ἡ δὲ μουσικὴ αὕτη καλλονὴ παντὸς μελουργήματος, ἥτις δὲν ἔγκειται μόνον ἐν τῇ αἰσθητικῇ ἡδονῇ καὶ τέρψει, οὐδὲ μόνον ἐν τῇ κατ' εἶδος τεχνικῇ τελειότητι, εἶνε οὕτως εἰπεῖν ὑπεραισθητόν τι, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πνευματικόν τι, ἀπερίγραπτον, διὰ λόγων οὐχὶ ἐκδηλωτόν, δι' οὐδεμιᾶς ἀναλύσεως παραστατόν, διῆκον διὰ τῶν μελικῶν σχημάτων καὶ εἰδῶν ὡς ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ σώματος. Παρὰ τῆς μουσικῆς οὐδὲν ἄλλο βεβαίως ἀπαιτοῦμεν, εἰμὴ ἡδέως καὶ ἐμμελῶς ἠχοῦντα μελικὰ σχήματα καὶ εἴδη. Ὥσπερ ὁ ποιητὴς διανοεῖται διὰ λόγων καὶ παραστάσεων, οὕτως ὁ μελοποιὸς διὰ τόνων καὶ ῥυθμῶν, δι' ὧν καθιστᾷ αἰσθητὰς τὰς ἰδέας αὐτοῦ, τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ δύναμιν, τὸν βαθμὸν τοῦ ἰδεώδους αὐτοῦ καλοῦ. Αἱ τέχναι βεβαίως δὲν συντήκονται, ἀλλὰ μόνον συνενοῦνται, συγκλώθονται πρὸς κοινὴν ἐνέργειαν, ἑκάστη δ' αὐτῶν ἐν τῇ συνενώσει ταύτῃ καὶ συμπράξει λαλεῖ τὴν ἑαυτῆς γλῶσσαν, ἀκολουθεῖ τοὺς ἰδίους νόμους τοῦ ὕφους αὐτῆς· οὔτε ἡ ποίησις ἢ τὸ κείμενον θυσιάζεται χάριν τῆς μουσικῆς, ἐπειδὴ ἀποδοκιμάζεται καὶ ἀπορρίπτεται ἡ λίαν ἡδονικὴ μοῦσα,[1] ἡ διὰ τῆς ἀφθονίας τοῦ μέλους κατακλύζουσα τὸ κεί-

1 Ἀριστοφ. Νεφέλαι 970. Εἰ δέ τις αὐτῶν βωμολοχεύσαιτ' ἢ κάμψειέν τινα καμπήν, οἵας οἱ νῦν τὰς κατὰ Φρῦνιν ταύτας τὰς δυσκολοκάμπτους, ἐπετρίβετο τυπτόμενος πολλάς, ὡς τὰς Μούσας ἀφανίζων. Ὁ Πλούταρχος περὶ τοῦ Φρύνιδος τούτου λέγει τὰ ἑξῆς· (1133 BC). Τὸ δ' ὅλον ἡ μὲν κατὰ Τέρπανδρον κιθαρῳδία καὶ μέχρι Φρύνιδος ἁπλῆ τις οὖσα διετέλει· οὐ γὰρ ἐξῆν τὸ παλαιὸν μεταφέρειν τὰς ἁρμονίας καὶ τοὺς ῥυθμούς· ἐν γὰρ τοῖς νόμοις ἑκάστῳ διετήρουν τὴν οἰκείαν τάσιν· διὸ καὶ ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν εἶχον· νόμοι γὰρ προσηγορεύθησαν, ἐπειδὴ οὐκ ἐξῆν παραβῆναι καθ' ἕκαστον νενομισμένον εἶδος τῆς τάσεως», Ὁ δὲ Φερεκράτης ποιεῖ τὴν μουσικὴν λέγουσαν. «Φρῦνις δ' ἴδιον στρόβιλον ἐμβαλών τινα κάμπτων με καὶ στρέφων ὅλην διέφθορεν ἐν πέντε χορδαῖς δώδεκα ἁρμονίας ἔχων».

μενον καὶ καθιστῶσα αὐτὸ ἀφανὲς καὶ ἀκατάληπτον, οὔτε πάλιν ἡ μουσικὴ πρέπει νὰ ἐκλαμβάνηται ὡς δορυφόρος καὶ δούλη τῆς ποιήσεως ἢ τοῦ κειμένου, τιθεμένη οὕτως ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ καὶ ἀποβαίνουσα *διαλεγομένη* μουσική, ὥς τινες καὶ ἰδίως ὁ Westphal ἡμαρτημένως περὶ τῆς τῶν ἀρχαίων μουσικῆς δοξάζουσι. Τοιαύτην τινὰ διαλεγομένην μουσικὴν μεταχειρίζονται βεβαίως οἱ ἀρχαῖοι μόνον ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν ποιημάτων κατὰ τὸν Κοϊντιλιανὸν Ἀριστείδην,[1] καὶ ἐνίοτε ἐν τῇ ῥητορικῇ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ τοὺς τεχνογράφους. Ἐὰν πραγματικῶς ἡ ἀρχαία μουσικὴ ἦτο δούλη τῆς ποιήσεως, ἑπομένως εἶχε ἐπουσιώδη σημασίαν καὶ δύναμιν, τότε ὁ τοῦ Ἀριστοτέλους ὁρισμὸς τῆς τραγῳδίας δὲν ἤθελε περιέχει τὴν φράσιν «ἡδυσμένῳ λόγῳ ... λέγω δὲ ἡδυσμένον λόγον τὸν ἔχοντα ῥυθμόν, ἁρμονίαν καὶ μέλος», καθότι ὡς γνωστὸν οἱ ὁρισμοὶ δὲν ἔχουσιν ἐπουσιώδη γνωρίσματα, ὅπερ δὲν ἠγνόει βεβαίως ὁ πατὴρ τῆς λογικῆς.

Ἀρχικῶς δὲ προϊὸν φυσικὸν τῶν ψυχικῶν παθήσεων καὶ διαθέσεων ἡ μουσικὴ οὖσα, κατὰ φυσικὸν λόγον, ἀκροωμένη δύναται πάλιν διεγέρσεις καὶ παθήσεις νὰ προκαλῇ,[2] «τῶν εἰς τὸ μελῳδεῖν τρεπομένων, τῶν μὲν ἐν εὐθυμίαις ὑφ' ἡδονῆς, τῶν δὲ ἐν ἀχθηδόσιν ὑπὸ λύπης[3] κτλ.» Ἡ φαινομένη δὲ ἀντίφασις, ὅτι κινητικὸν καὶ παθητικὸν οὖσα ἡ μουσική, πῶς δύναται νὰ καταστέλλῃ τὰ πάθη καὶ καταπραΰνῃ, λύεται, ἐπειδὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι διὰ τῆς διεγέρσεως παθήσεων ἐναντίων τῶν ὑπαρχουσῶν ἐξασθενοῦται ἐμμέσως ἡ κατ' ἐνέργειαν διάθεσις τῆς ψυχῆς, εἰς τὰ ἐναντία πάθη περιαγομένης, ὃν τρόπον λέγεται ὅτι «Πυθαγόρας νεανίαν τινὰ σὺν αὐλητῇ κωμάζοντα μετὰ λαμπάδος κατὰ αὐλητρίδος τόν τε οἶκον αὐτῆς ἐμπρῆσαι σπεύδοντα διὰ ζηλοτυπίαν, ἐπέσχε τῆς μανίας, παρακελευσάμενος τῇ αὐλητρίδι μεταβαλέσθαι τὸν ῥυθμὸν ἐπί τι καταστηματικώτερον μέλος τὸ καλούμενον σπονδεῖον».[4] Ἓν δὲ τῶν κυριωτάτων τελῶν

1 Ἀριστ. Κοϊντιλ. σελ· 7. Τῆς κινήσεως (τῆς φωνῆς) ἡ μὲν συνεχής, ἡ δὲ διαστηματική, ἡ δὲ μέση—μέση δὲ ἡ ἐξ ἀμφοῖν συγκειμένη· ἡ μὲν οὖν συνεχής ἐστιν, ᾗ διαλεγόμεθα· μέση δέ, ᾗ τὰς τῶν ποιημάτων ἀναγνώσεις ποιούμεθα κτλ.

2 Θεοφρ. Μία δὲ φύσις τῆς μουσικῆς, κίνησις τῆς ψυχῆς.

3 Πλούτ. Λέγει δὲ Θεόφραστος μουσικῆς ἀρχὰς τρεῖς εἶναι, λύπην, ἡδονήν, ἐνθουσιασμόν, ὡς ἑκάστου τούτων παρατρέποντος ἐκ τοῦ συνήθους καὶ ἐγκλίνοντος τὴν φωνήν.

4 Γαληνὸς βιβλ. θ'. περὶ τῶν καθ' Ἱπποκράτην καὶ Πλάτωνα δογμάτων· κεφ. 5. Καὶ τοὺς τρόπους δέ φησι τῆς ἀσκήσεως ἡ τῶν παθῶν αἰτία γνωρισθεῖσα διωρίσατο· τοὺς μὲν γὰρ ἐν τοιοῖσδε ῥυθμοῖς ἅμα καὶ ἁρμονίαις, καὶ ἐπιτηδεύμασι· τοὺς δὲ ἐν τοῖς τοιοῖσδε διαιτᾶσθαι κελεύσομεν, ὥσπερ ὁ Πλάτων ἡμᾶς ἐδίδαξε· τοὺς μὲν ἀμβλεῖς καὶ νωθρούς, καὶ ἀθύμους, ἔν τε τοῖς ὀρθίοις ῥυθμοῖς καὶ ταῖς κινούσαις ἰσχυρῶς τὴν ψυχὴν ἁρμονίαις, καὶ τοῖς τοιούτοις ἐπιτηδεύμασι τρέφοντες· τοὺς δὲ θυμικωτέρους καὶ μανικώτερον ἄττοντες ἐν ταῖς ἐναντίαις· ἐπεὶ διατί πρὸς Θεῶν· ἐρωτήσω γὰρ ἔτι τοῦτο τοὺς ἀπὸ τοῦ Χρυσίππου, Δάμων ὁ μουσικὸς αὐλητρίδι παραγενόμενος αὐλούσῃ τὸ φρύγιον νεανίαις τισὶν οἰνωμένοις, καὶ μανικὰ ἄττα διαπραττουμένοις, ἐκέλευσεν αὐλῆσαι τὸ δώριον· οἱ δὲ εὐθὺς ἐπαύσαντο τῆς ἐμπλήκτου φορᾶς· οὐ γὰρ δήπου τὰς δόξας τοῦ λογιστικοῦ μεταδιδάσκονται πρὸς τῶν αὐλημάτων, ἀλλὰ τὸ παθητικὸν τῆς ψυχῆς, ἄλογον ὑπάρχον, ἐπεγείρονταί τε καὶ καταπραΰνονται διὰ κινήσεων ἀλόγων· τῷ μὲν γὰρ ἀλόγῳ διὰ τῶν ἀλόγων ἥτε ὠφέλεια καὶ ἡ βλάβη· τῷ λογικῷ δὲ δι' ἐπιστήμης τε καὶ εὐμαθίας· καὶ ταῦτα οὖν ἐκ τῆς τῶν παθῶν αἰτίας γνωσθείσης ὠφελεῖσθαί φησιν ἡμᾶς ὁ Ποσειδώνειος.

τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς, καὶ ἰδίως τῆς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀνεγνωρισμένης, καὶ ὑπὸ τῶν εἰς οὐδὲν ἄλλο τοσοῦτον, ὅσον εἰς τὰ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς χρήσεως αὐτῆς ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ κοινωνίᾳ πλατωνιζόντων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ἦτο ἡ ἐξασθένησις τῶν παθημάτων τῆς ψυχῆς, ὅπερ ἀνωτέρω ὠνομάσαμεν παιδαγώγημα, καὶ ὅπερ ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος πολυΐστωρ καλεῖ κάθαρσιν τῶν παθημάτων.[1]

«Τῆς μουσικῆς οὖν λόγῳ καὶ μέλει τὸν ἀκροατὴν δουλουμένης, καὶ διὰ ποικίλων μεταβολῶν φωνῆς τε καὶ σχημάτων εἰς οἰκειότητα τῶν λεγομένων ἐπισπωμένης, τὴν ἡδονὴν δὲ φυσικὴν ἐχούσης, καὶ δέλεαρ ἰσχυρόν, δι' ἧς καὶ τὰ ἄλογα ζῷα ἁλίσκονται, οἱ μὲν παντάπασιν ἄγευστοι τῶν ταύτης καλῶν βοσκηματώδεις εἰσὶ καὶ ἄγριοι καὶ θηριώδεις, οἱ

1 Ὁ Πλάτων ἐν τῷ γ' τῆς Πολιτείας (410,6) πρὸς παιδείαν τῶν νέων θεωρεῖ ἀναγκαιοτάτας συγχρόνως τὴν μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν κεκραμένας, τοὺς δὲ λόγους ἐκθέτει διὰ τῶν ἑξῆς· «Ἆρ' οὖν, ἦν δ' ἐγώ, ὦ Γλαύκων, καὶ οἱ καθιστάντες μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ παιδεύειν οὐχ οὗ ἕνεκά τινες οἴονται καθιστᾶσιν, ἵνα τῇ μὲν τὸ σῶμα θεραπεύοιντο τῇ δὲ τὴν ψυχήν; Οὐκ ἐννοεῖς, εἶπον, ὡς διατίθενται αὐτὴν τὴν διάνοιαν, οἳ ἂν γυμναστικῇ μὲν διὰ βίου ὁμιλήσωσι, μουσικῆς δὲ μὴ ἅψωνται; ἢ ὅσοι ἂν τοὐναντίον διατεθῶσιν; τίνος δέ, ἦ δ' ὅς, πέρι λέγεις; ἀγριότητός τε καὶ σκληρότητος, καὶ αὖ μαλακίας τε καὶ ἡμερότητος, ἦν δ' ἐγώ... ὅτι οἱ μὲν γυμναστικῇ ἀκράτῳ χρησάμενοι ἀγριώτεροι τοῦ δέοντος ἀποβαίνουσιν, οἱ δὲ μουσικῇ μαλακώτεροι αὖ γίγνονται ἢ ὡς κάλλιον αὐτοῖς. Καὶ μήν, ἦν δ' ἐγώ, τό γε ἄγριον τὸ θυμοειδὲς ἂν τῆς φύσεως παρέχοιτο, καὶ ὀρθῶς μὲν τραφὲν ἀνδρεῖον ἂν εἴη, μᾶλλον δ' ἐπιταθὲν τοῦ δέοντος σκληρόν τε καὶ χαλεπὸν γίγνοιτο ἄν, ὡς τὸ εἰκός... Τί δέ; τὸ ἥμερον οὐχ ἡ φιλόσοφος ἂν ἔχοι φύσις; καὶ μᾶλλον μὲν ἀνεθέντος αὐτοῦ μαλακώτερον ἂν εἴη τοῦ δέοντος, καλῶς δὲ τραφέντος ἥμερόν τε καὶ κόσμιον... Οὐκοῦν ὅταν μέν τις μουσικῇ παρέχει καταυλεῖν καὶ καταχεῖν τῆς ψυχῆς διὰ τῶν ὤτων ὥσπερ διὰ χώνης, ἃς νῦν δὴ ἡμεῖς ἐλέγομεν τὰς γλυκείας τε καὶ μαλακὰς καὶ θρηνώδεις ἁρμονίας, καὶ μινυρίζων τε καὶ γεγανωμένος ὑπὸ τῆς ᾠδῆς διατελεῖ τὸν βίον ὅλον, οὗτος τὸ μὲν πρῶτον, εἴ τι θυμοειδὲς εἶχεν, ὥσπερ σίδηρον ἐμάλαξε καὶ χρήσιμον ἐξ ἀχρήστου καὶ σκληροῦ ἐποίησεν· ὅταν δ' ἐπέχων μὴ ἀνίῃ ἀλλὰ κηλῇ, τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη τήκει καὶ λείβει, ἕως ἂν ἐκτήξῃ τὸν θυμὸν καὶ ἐκτέμῃ ὥσπερ νεῦρα ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ ποιήσει μαλθακὸν αἰχμητήν... Καὶ ἐὰν μέν γε ἐξ ἀρχῆς φύσει ἄθυμον λάβῃ, ταχὺ τοῦτο διεπράξατο· ἐὰν δὲ θυμοειδῆ, ἀσθενῆ ποιήσας τὸν θυμὸν ὀξύρροπον ἀπειργάσατο, ἀπὸ σμικρῶν ταχὺ ἐρεθιζόμενόν τε καὶ κατασβεννύμενον· ἀκρόχολοι οὖν καὶ ὀργίλοι ἀντὶ θυμοειδοῦς γεγένηνται, δυσκολίας ἔμπλεοι. Τί δέ; ἂν αὖ γυμναστικῇ πονῇ καὶ εὐωχῆται εὖ μάλα, μουσικῆς δὲ καὶ φιλοσοφίας μὴ ἅπτηται, οὐ πρῶτον μὲν εὖ ἴσχων τὸ σῶμα φρονήματός τε καὶ θυμοῦ ἐμπίπλαται καὶ ἀνδρειότερος γίγνεται αὐτὸς αὑτοῦ; Τί δέ; ἐπειδὰν ἄλλο μηδὲν πράττῃ μηδὲ κοινωνῇ Μούσης μηδαμῇ, οὐκ εἴ τι καὶ ἐνῆν φιλομαθὲς ἐν τῇ ψυχῇ, ἅτε οὔτε μαθήματος γευόμενον οὐδενὸς οὔτε ζητήματος, οὔτε λόγου μετίσχον οὔτε τῆς ἄλλης μουσικῆς, ἀσθενές τε καὶ κωφὸν καὶ τυφλὸν γίνεται, ἅτε οὐκ ἐγειρόμενον οὐδὲ τρεφόμενον οὐδὲ διακαθαιρομένων τῶν αἰσθήσεων αὐτοῦ;... Μισολόγος δή, οἶμαι ὁ τοιοῦτος γίγνεται καὶ ἄμουσος, καὶ πειθοῖ μὲν διὰ λόγων οὐδὲν ἔτι χρῆται, βίᾳ δὲ καὶ ἀγριότητι ὥσπερ θηρίον πρὸς πάντα διαπράττεται, καὶ ἐν ἀμαθίᾳ καὶ σκαιότητι μετὰ ἀρρυθμίας τε καὶ ἀχαριστίας. Ἐπειδὴ δ' ὄντε τούτῳ, ὡς ἔοικε, δύο τέχνα Θεὸν ἔγωγ' ἄν τινα φαίην δεδωκέναι τοῖς ἀνθρώποις μουσικήν τε καὶ γυμναστικήν, ἐπὶ τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ φιλόσοφον, οὐκ ἐπὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, ὅπως ἂν ἂν ἀλλήλοιν ξυναρμοσθῆτον ἐπιτεινομένω καὶ ἀνιεμένω μέχρι τοῦ προσήκοντος... Τὸν κάλλιστα ἄρα μουσικῇ γυμναστικὴν κεραννύντα καὶ μετριώτατα τῇ ψυχῇ προσφέροντα, τοῦτον ὀρθότατα ἂν φαῖμεν εἶναι τελέως μουσικώτατον καὶ εὐαρμοστότατον, πολὺ μᾶλλον ἢ τὸν τὰς χορδὰς ἀλλήλαις ξυνιστάντα.

δὲ τὴν μάθησιν αὐτῆς καὶ ὀρθὴν χρῆσιν ἀσπασάμενοι ἥμεροι καὶ ὑπεραίροντες κατὰ τὴν φιλανθρωπίαν, εὐδαίμονες δὲ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ ἐπιστήμην». Ὀρθῶς δὲ καὶ ὁ Λούθηρος περὶ αὐτῆς ἀποφαίνεται λέγων «μετὰ τῶν θεραπευόντων τὴν μουσικὴν συναναστρέφου ἀφόβως· οἱ κακοὶ δὲν ἔχουσιν ᾄσματα». Τὰ μέχρι τοῦδε ὀλίγα ταῦτα περὶ τῆς δυνάμεως τῆς μουσικῆς εἰρημένα νομίζομεν, ὅτι εἶνε ἱκανὰ νὰ παράσχωσιν ἀμυδράν τινα ἰδέαν περὶ τῆς μυστηριώδους δυνάμεως αὐτῆς, περὶ τῆς μεγίστης σημασίας ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, περὶ τῆς ὑψίστης σπουδαιότητος, ἣν ἀποδίδουσιν αὐτῇ ἅπασαι αἱ τῆς ἀρχαιότητος φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης, Πυθαγορικοὶ καὶ Στωϊκοί, καὶ περὶ τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς, ἣν εἶχεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κοινωνίᾳ καὶ θρησκείᾳ, καὶ ἣν κέκτηται καὶ σήμερον παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς.

Δὲν εἶνε δὲ ἀπάτη, ἐάν, εἰπόντες ἀνωτέρω ὅτι ἡ μουσικὴ εἶνε ἐπὶ μέρος εἰκὼν τοῦ ἐθνικοῦ βίου, παραδεχόμεθα ἐπίδρασιν καὶ ἐπιρροὴν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος ἐν τῇ ἀναπτύξει καὶ μορφώσει ταύτης. Ἡ ἱστορία τῶν μουσικῶν τεχνῶν ἀποδεικνύει, ὅτι ἕκαστος μελοποιὸς ἐρείδεται ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἀκμάσαντος, τὸ δὲ σύνολον τῆς μουσικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἰδίου ἔθνους ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς μουσικῆς αὐτοῦ ἐκπαιδεύσεως· ὥστε τὸ καλλιλογικὸν αὐτοῦ αἴσθημα παιδιόθεν διαπλάσσεται καὶ ἐκπαιδεύεται διὰ τῆς ἀδιαλείπτου ἀκροάσεως τῆς μέχρις αὐτοῦ προδεδημιουργημένης ἰδίας ἐθνικῆς μουσικῆς. Ὁ μελοποιὸς παραλαμβάνει τὴν μουσικὴν τὴν ὁρίζουσαν τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ὡς παράδοσιν, ὃν τρόπον ὁ ποιητὴς παραδέχεται ἐκ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ τὴν γλωσσικὴν ὕλην, τὴν ὁποίαν ἔπειτα μεταμορφοῖ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ἀληθῶς δὲ πάντοτε βλέπομεν τοὺς περιφήμους μελοποιοὺς κατ' ἀρχὰς ἐπί τινα χρόνον βαίνοντας ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν πρὸ αὐτῶν ἀκμασάντων, πρὶν ἔτι ἀναπτύξωσι τὸ ἴδιον ὕφος, κατὰ δὲ τὸν Goethe «πᾶσα τέχνη γνησία ὀφείλει νὰ παραχθῇ ἐκ παραδεδομένου τινός». Αἱ βάσεις, ἐφ' ὧν πᾶς μελοποιὸς ἄρχεται νὰ οἰκοδομῇ, ὀφείλουσι νὰ εἶνε ἐθνικαί. Διότι πᾶς τεχνίτης οἱασδήποτε καὶ ἡλίκης εὐφυΐας, ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν βλέπει τὸ φῶς, περιστοιχίζεται ὑπὸ τῶν τῆς πατρίδος αὐτοῦ βιωτικῶν σχέσεων, αἵτινες καθιστῶσιν αὐτὸν ὁποῖος εἶνε, ἐγχαράττουσαι αὐτῷ τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, καὶ παρέχουσαι αὐτῷ τὰς πρώτας διευθύνσεις καὶ τὰ πρῶτα τέλη. Τὴν ὕλην ἀρχ πρὸς πᾶσαν μόρφωσιν παραλαμβάνει, οἵαν προσφέρει αὐτὴν ὁ ἐθνικὸς βίος· τοῦτο δὲ ἐκτελεῖται ἄνευ προαιρέσεως αὐτοῦ, ἄνευ συνειδήσεως. Ἡ γνώμη δὲ αὕτη τῆς ὑπάρξεως ἐθνικῆς μουσικῆς, εἰ καὶ ἀληθῶς τῆς μουσικῆς τὸ ψυχολογικὸν περιεχόμενον δὲν ἠρευνήθη εἰσέτι ἱκανῶς, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ὁρισθῶσιν αἱ ἐθνικαὶ διαφοραὶ διὰ λόγων, ὑποστηρίζεται καὶ ὑπὸ τῆς γενικῆς παραδοχῆς ἰταλικῆς, γαλλικῆς, γερμανικῆς κ.τ.λ. μουσικῆς, καὶ ὑπὸ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν ἀγῶνος. Ὡσαύτως δὲ παρατηροῦ-

μεν, ὅτι καὶ κατὰ τὴν λαμπρὰν ἐποχὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀναπτυχθέντος τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος, καταδιώκονται αὐστηρῶς τὰ ἀσιανὰ ὄργανα, ὅπως πάλιν τὰ ἑλληνικὰ ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἰσχυροτάτης ἐθνικῆς συνειδήσεως. Διὰ τοὺς εἰρημένους δὲ λόγους, τὸ εἶδος ὡρισμένης διεθνοῦς μουσικῆς, ὅπερ ἀντεπροσώπευόν τινες τῶν μελοποιῶν ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐποχῇ, δὲν ἠδυνήθη νὰ καρποφορήσῃ, διότι δὲν ἐρριζοβόλει ἐπ' οὐδενὸς οἰκείου ἐδάφους. Οὐδόλως δὲ παράδοξον, ἐὰν πολλοὶ ἐξ ἡμῶν δὲν τέρπωνται ἐκ τῆς σήμερον ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἀλλὰ διὰ τοὺς αὐτοὺς τούτους λόγους εὐλόγως καὶ ὀρθῶς δυσανασχετοῦντες, δικαίως κατακραυγάζωσι κατ' αὐτῆς, ἅτε ἔχοντες ἤδη ἐσχηματισμένην πεποίθησιν, ὅτι αὕτη δὲν εἶνε ἐθνικὴ μουσική, ὡς προϊόντος τοῦ λόγου θέλει ἀποδειχθῇ.

Τὴν θεωρίαν δὲ ταύτην ἐπικυροῦσιν ἀληθῆ συμβάντα. Ὁ Bodenstadt π. χ. λόγον ποιούμενος περὶ τῆς τά τε ὦτα καὶ τὴν καρδίαν διαρρηγνύσης περσικῆς μουσικῆς, διηγεῖται ὅτι νεανίαι Πέρσαι ἀπερχόμενοι τῆς πατρίδος των εἰς Πετρούπολιν, καὶ ἐκεῖ ἐκπαιδευόμενοι μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν, ἀκούουσι μετὰ μείζονος τέρψεως τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν μουσικήν, πρὸ πολλοῦ ποιούμενοι αὐτὴν παντὸς εἴδους μουσικῆς καὶ τέρψεως τῶν θεάτρων καὶ ᾠδείων τῆς Πετρουπόλεως. Ὡσαύτως ὁ Amiot διηγεῖται περὶ τῶν Σινῶν, ὅτι ἐκτελέσας πρὸ αὐτῶν les plus belles sonnates, les airs de flûte les plus melodieux et les plus brillants, οὐ μόνον δὲν ἔτερπε οὐδ' ἐκήλει αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ἠνώχλει καὶ κατεβασάνιζεν, ὥστε ἐπὶ τέλους εἶπον αὐτῷ· «τοιαῦτα μέλη καὶ μελῳδίαι δὲν εἶνε διὰ τὰ ὦτα ἡμῶν, οὐδὲ τὰ ὦτα ἡμῶν διὰ τοιαύτας μελῳδίας», εἰ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ὠτός, ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερική, πάντων τῶν ἀνθρώπων οὐδόλως διαφέρει. Ἐπίσης ὁ μέγας Ναπολέων ἐν Αἰγύπτῳ τῇ προτάσει τοῦ Monge ἐπειράθη νὰ κερδίσῃ τὰς συμπαθείας τῶν μωαμεθανῶν καὶ διὰ τῆς μουσικῆς. Πολυάριθμος δὲ ὀρχήστρα, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἀρίστων μουσικῶν, ἐξετέλεσε πρὸ τῶν ἐπισημοτάτων τῆς χώρας καὶ μεγάλου πλήθους μεγαλοπρεπῆ μελουργήματα, ἔντεχνον καὶ ἐπιστημονικὴν μουσικήν, ἁπλᾶς μαλακὰς μελῳδίας, πολεμικὰ ἐμβατήρια, συλλήβδην παντὸς εἴδους μουσικήν. Τὰ πάντα εἰς μάτην· οἱ μουσουλμάνοι ἔμειναν ψυχροὶ καὶ ἀδιάφοροι πρὸς ὅλα ταῦτα· ἐκ τούτου ὁ Monge ἐκμανεὶς ἀνέκραξεν· οἱ ἀχυροκέφαλοι εἶνε ἀνάξιοι τοιαύτης μουσικῆς, μὴ καταπονεῖσθε ματαίως· κρούσατε αὐτοῖς τὸ Mabrough, τοῦτο ἴσως προσήκει αὐτοῖς. Ἡ ὀρχήστρα πάραυτα ἤρξατο τῆς κρούσεως αὐτοῦ, καὶ παραχρῆμα ἡ ἐνέργεια ὑπῆρξε μεγάλη, ὅπερ ὁ Chateaubriand ἐξήγησεν, ἀνερευνήσας καὶ ἀνακαλύψας ὅτι ἡ μελῳδία ἦτο ἀσιανή, μετενεχθεῖσα εἰς Γαλλίαν διὰ τῶν σταυροφόρων. Ταῦτα ἀρκοῦσι νομίζω πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης, ὅτι ὑπάρχει ἐθνικὴ μουσική, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, τὸ ἔθνος ἐξασκεῖ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως

τῆς μουσικῆς αὐτοῦ. Ἐκ τούτου εὐκόλως κατανοεῖται, ὅτι, ἵνα ἡ μουσικὴ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑψηλὴν ἀποστολὴν αὐτῆς, ὀφείλει νὰ εἶνε ἐθνική. Τῆς ἐκτεθείσης ταύτης θεωρίας θέλομεν ἀναμνησθῇ προσέτι ἐν τῷ περὶ τῆς ἱερᾶς μουσικῆς τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ὁποία δηλαδὴ ἦτο ἡ κατ' ἀρχὰς εἰσαχθεῖσα μουσικὴ εἰς τὸν χριστιανικὸν ναόν, ἥτις βεβαίως δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε εἰμὴ ἐθνική, οὐχὶ ξένη καὶ ἄγνωστος, ἢ ἐντελῶς νέα μελοποιΐα, μηδὲν κοινὸν ἔχουσα πρὸς τὴν σύγχρονον ἱερὰν μουσικὴν τῆς τῶν ἐθνικῶν θρησκείας, καὶ πρὸς τὴν τότε τεχνικὴν τῶν θεάτρων μουσικήν, ὀργανικήν τε καὶ φωνητικήν, κατά τε τὸ μουσικὸν τοὐλάχιστον διάγραμμα, καὶ κατὰ τὸ ἐξαγγελτικὸν ἢ ἑρμηνευτικόν, ἤτοι τὸ πρακτικὸν μέρος.

Ἡ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα θεωρία περὶ ὑπάρξεως ἐθνικῆς μουσικῆς ἐπικυροῦται καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς σκέψεων. Ὡς γνωστὸν πρὸς κατάληψιν οἱασδήποτε μουσικῆς, πλὴν τῶν ζώντων μνημείων, ἤτοι τῶν μελικῶν συνθέσεων, ἐξ ὧν λαμβάνομεν γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῆς μελοποιΐας καὶ ῥυθμοποιΐας, τοῦ μουσικοῦ δηλονότι καλοῦ, ὅπερ δὲν εἶνε ἁπλοῦν, ἀλλὰ σύνθετον, —συγκείμενον ἐκ τοῦ στοιχειώδους καλοῦ, ἤτοι τῶν ἡδέως διεγειρόντων ἀκουστικῶν λόγων, δεύτερον δὲ ἐκ τοῦ κατ' εἶδος καλοῦ καὶ τρίτον ἐκ τοῦ ἰδεώδους καλοῦ, ὅπερ εἶνε τὸ ἐν αὐτοῖς τοῖς τόνοις πνεῦμα, — χρῄζομεν βεβαίως κατὰ πρῶτον νὰ γινώσκωμεν τὸ μουσικὸν διάγραμμα, τὸν ἁρμονικὸν κανόνα ἢ τὸ καλούμενον ἀμετάβολον σύστημα, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαιρέσεως τοῦ ὁποίου ὁ μελοποιὸς συνθέτει τὰ μέλη αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὸ ὁποῖον ἡ ἀκοὴ ἄνευ συνειδήσεως παραβάλλει ἀστραπηδὸν τὰ προσπίπτοντα αὐτῇ μελικὰ σχήματα· μόνον δὲ διὰ τοιαύτης παραβολῆς ἀντιλαμβάνεται ἡ οἰκεία αἴσθησις τὸ ἴδιον καὶ τερπνὸν τῶν τονικῶν κινήσεων. Ὥσπερ δέ, ἵνα ὁ ἀοιδὸς ἐξαγγέλλῃ μελῳδίας καθαρῶς καὶ ἐμφατικῶς, ὀφείλει νὰ κατέχῃ ὁ λάρυγξ αὐτοῦ ἀκριβέστατα καὶ σταθερώτατα τοὺς φθόγγους καὶ τὰ διαστήματα τῆς μουσικῆς κλίμακος, ἵνα οὕτω δύνηται νὰ μεθιστᾷ καὶ κρατῇ τὴν φωνὴν ἢ τὴν μελῳδίαν ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῆς κλίμακος, ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἐντριβὴς καὶ ἐγκρατὴς τούτου εἶνε, τόσῳ καθαρώτερον ἐκφαίνεται τὸ καλοῦν καὶ τέρπον ἰδιοφυὲς τῆς μελῳδίας, τοσοῦτον ἐμφαντικώτερον ᾄδει, τοιούτῳ τρόπῳ καὶ ὁ ἀκροατής, ἵνα προσηκόντως μελῳδίαν τινὰ ἐκτιμήσῃ, ὀφείλει ὡσαύτως νὰ κατέχῃ ἀκριβῶς ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἡ συνείδησις τὸν ἁρμονικὸν κανόνα, τὰς ἀκουστικὰς αὐτοῦ σχέσεις, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐκτιμήσῃ ἐπαξίως τὸ ἰδιοφυὲς καὶ τὴν καλλονὴν τοῦ μελουργήματος. Ἐκ τούτων δὲ κατάδηλον καθίσταται, ὅτι προϋπόθεσις καὶ πρωτίστη συνθήκη, πρώτιστον ἔργον τοῦ μελοποιοῦ εἶνε ὁ εἰσάπαξ σταθερὸς καθορισμὸς τοῦ μουσικοῦ κανόνος ἢ διαγράμματος, ἄνευ δὲ τούτου ἡ πληθὺς τῶν εἰς τὴν ἀκοὴν προσπιπτόντων ἠχητικῶν κυμάτων διὰ τὸ ὑπέρμετρον αὐτῶν ποσὸν δὲν ἤθελεν ἀντιλαμβάνεσθαι

ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως, ἐὰν αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ αὐτὰ κατὰ βούλησιν καὶ χρείαν, ἐὰν δὲν ἠδύνατο νὰ τὰ ἐγκατατάσσῃ εἰς τὰς θήκας τῶν εἰσάπαξ καθορισθεισῶν βαθμίδων τοῦ ἁρμονικοῦ κανόνος. Τὸ μουσικὸν ἄρα διάγραμμα, οὗτινος ἡ διαίρεσις καὶ αἱ ἀκουστικαὶ σχέσεις μέχρι βαθμοῦ τινος εἶνε κατὰ συνθήκην, θέσει καὶ οὐ φύσει — διότι ἄλλως, ἐπειδὴ ἡ ἀκοὴ ἔχει τὴν αὐτὴν φυσικὴν κατασκευὴν παρ' ἅπασι, ἔπρεπεν ἅπαντα τὰ ἔθνη νὰ ἔχωσι τὸ αὐτὸ μουσικὸν διάγραμμα — ὁ ἁρμονικὸς δηλαδὴ κανών, ἡ μουσικὴ κλίμαξ ὁμοιάζει τὴν κλίνην τοῦ Προκρούστου, ἐντὸς τῆς ὁποίας στενοχωροῦνται ἅπασαι αἱ τονικαὶ παθήσεις. Ὅ,τι δὲ ἐκ τῆς μεγάλης πλημμύρας τῶν τονικῶν παθήσεων δὲν ἐγκατατάσσεται ἐν ταῖς θήκαις ἢ ἐν ταῖς στοιχειώδεσι συμφωνίαις τῆς μουσικῆς κλίμακος, τοῦτο εἰωθότως παρακούομεν, ὅπως ὁ τοῦ τεχνίτου ὀφθαλμὸς δὲν δέχεται ἁπάσας τὰς ἐντυπώσεις χωρίου τινός, ἀλλὰ μόνας τὰς ὁριζούσας τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, ἢ ὅπως ὁ ζωγράφος βλέπει μόνον ὅ,τι θέλει καὶ βούλεται. Διὰ τοῦτο δὲ λαοί, ὧν ἡ τοῦ ἁρμονικοῦ κανόνος διαίρεσις εἶνε διάφορος, δὲν δύναται νὰ ἐννοήσωσι τὴν μουσικὴν ἄλλων λαῶν, διάφορον μουσικὸν διάγραμμα ἐχόντων, οὐδὲ νὰ εὐφρανθῶσιν ἐξ αὐτῆς, ὅπερ, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήθη, συμβαίνει μεταξὺ τῆς μουσικῆς τῶν Κινέζων καὶ Εὐρωπαίων κτλ. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων οἱ μὲν ἐκπαιδευθέντες διὰ τοῦ μουσικοῦ διαγράμματος τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, ἢ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἀκούοντες αὐτήν, ἢ ἐθισθέντες διὰ μακροχρονίου διαμονῆς ἐν εὐρωπαϊκαῖς πόλεσιν, δὲν εὑρίσκουσιν οὐδεμίαν τέρψιν εἰς τὴν σήμερον ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ τὰ τουρκικὰ μέλη, ἧς τὸ μουσικὸν διάγραμμα διαφέρει τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κατὰ τὴν διαίρεσιν, καὶ ἣν καὶ ἡ περὶ τὸ ᾄδειν ἄγνοια τῶν πλείστων ἐκ τῶν καλουμένων ἱεροψαλτῶν, καθιστᾷ ἔτι ἀνυπόφορον καὶ ἀηδεστάτην ῥινῳδίαν· οἱ δὲ ἐντελῶς ἄγευστοι εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, κατακηλοῦνται ἐκ τῆς νῦν ἱερᾶς μουσικῆς καὶ ἐκ τῶν τουρκικῶν μελῳδιῶν[1], ἀπαρέσκει δὲ αὐτοῖς ἡ εὐρωπαϊκή, ἧς τὸ μουσικὸν διά-

1 Κατὰ τὴν ἐν Τουρκίᾳ διαμονήν μου παρετήρησα, ὅτι οὔτε οἱ χωρικοὶ τέρπονται ἐκ τῆς ἐν ταῖς πόλεσι μουσικῆς, ἥτις κατά τε τὰς ἀκουστικὰς σχέσεις τοῦ μουσικοῦ διαγράμματος καὶ κατὰ τὴν μελοποιΐαν εἶνε τουρκικὴ καὶ ἔρρινος, οὔτε πάλιν οἱ πολῖται εὑρίσκουσι τέρψιν ἐν τῇ δημώδει μουσικῇ τῶν χωρικῶν, ἥτις ἐν φυσικῇ καταστάσει διατελοῦσα, διαφέρει κατά τε τὸ μουσικὸν διάγραμμα καί, ὡς πασίγνωστον, κατὰ τὴν μελοποιΐαν, οὖσα προσέτι ἐντελῶς ἀπηλλαγμένη τῆς ῥινῳδίας, ὅπερ δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν ἰδίοις ὠσίν, ἀκροώμενοι χωρικῶν ᾀδόντων χορευτικὰ ᾄσματα, καὶ μάλιστα ὅπου ὁ πληθυσμὸς εἶνε καθαρὸς ἑλληνικὸς καὶ ἀμιγής. Ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως καὶ παρατηρήσεως γινώσκω, ὅτι οἱ περὶ τὰ Ἰωάννινα κατοικοῦντες χωρικοὶ Ἕλληνες οὐχὶ μόνον οὐδεμίαν εὑρίσκουσιν ἡδονὴν εἰς τὴν ἐν τῇ πόλει μόνον ἐπικρατοῦσαν ἔρρινον τουρκικὴν μουσικήν, ἀλλὰ καὶ δυσαρεστοῦνται καὶ ἐνοχλοῦνται ἀκούοντες αὐτῆς, μισοῦσι δὲ μάλιστα αὐτὴν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ὀνομάζουσιν αὐτὴν δι' ὑβριστικωτάτου ὀνόματος, ὅπερ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἠθικὴν δὲν δύναμαι νὰ ἀναφέρω. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν τῇ εἰρημένῃ πόλει διατριβήν μου, ἤκουον ἁπάσας τὰς μελῳδίας, τὰς ᾀδομένας τουρκιστὶ ὑπὸ τῶν ἀνατολιτῶν στρατιωτῶν, ζεϊμπέκων καλουμένων, μιμουμένας καὶ ἐπαναλαμβανομένας ἐν ταῖς διαχύσεσιν ὑπὸ τῶν ἑλλήνων πολιτῶν, τῶν τουρκικῶν μελῶν ἐφαρμοζο-

γραμμα εἶνε τὸ αὐτὸ καὶ τῶν ἀρχαίων βυζαντινῶν, τὸν δὲ λόγον τούτου παρέχει ἡμῖν ὁ Ψευδαριστοτέλης ἐν τῷ ιθ' τῶν προβλημάτων λέγων «Διὰ τί ἥδιον ἀκούουσιν ᾀδόντων ὅσα ἂν προεπιστάμενοι τυγχάνωσιν τῶν μελῶν, ἢ ὧν μὴ ἐπίστανται; πότερον ὅτι μᾶλλον δῆλος ὁ τυγχάνων ὥσπερ σκοποῦ, ὅταν γνωρίζωσι τὸ ᾀδόμενον; . . . ἔτι καὶ τὸ σύνηθες ἡδὺ μᾶλλον τοῦ ἀσυνήθους».

Ὡσαύτως δὲ ἐὰν οἱ εἰθισμένοι νὰ τέρπωνται ἐκ τῆς σήμερον ἱερᾶς μουσικῆς καὶ τῆς ῥινῳδίας αὐτῆς δὲν κατακηλῶνται ἐκ τῶν κατὰ κάθετον γραμμὴν ἐπῳκοδομημένων συναμφιβόλων [1] συμφωνιῶν καὶ συζυγιῶν, τουτέστιν ἐὰν δὲν ἀρέσκῃ αὐτοῖς ἡ παναρμόνιος ᾠδή, ἡ ἁρμονικὴ πολυφωνία, ὁ λόγος εἶνε φυσικὸς καὶ ἁπλούστατος, ἐλλείπουσι δηλαδὴ αὐτοῖς αἱ βάσεις τῆς στοιχειώδους ἁρμονικῆς συμφωνίας τῆς παναρμονίου ᾠδῆς, ἣν οὐδέποτε ἤκουσαν, καὶ ἣν ἑπομένως ἡ ἀκοή των ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἡ συνείδησις δὲν κατέχει. Διότι καὶ ἐνταῦθα συμβαίνει, ὅ,τι εἴπομεν ἀνωτέρω περὶ τῆς καθ' ὁριζόντιον γραμμὴν κινήσεως τῆς φωνῆς ὡς μελῳδίας. Ἵνα δηλαδὴ καταλάβωμεν ὁλοκλήρους μελικὰς παναρμονίους σειρὰς κατὰ κάθετον γραμμήν, ἵνα ἀντιληφθῶμεν παραχρῆμα τὰς πρὸς ἀλλήλας ἀναφορὰς τῶν παναρμονίων συμφωνιῶν, ὀφείλομεν πρῶτον νὰ κατέχωμεν σταθερῶς ἐν τῇ συνειδήσει τὴν εἰσάπαξ καθορισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ μελοποιοῦ βάσιν τῶν στοιχειωδῶν ἁρμονικῶν συμφωνιῶν τοῦ μουσικοῦ διαγράμματος, πρὸς τὸ ὁποῖον, ὡς πρὸς τὴν κλίνην τοῦ Προκρούστου, παραβάλλονται ὑπὸ τῆς ἀκοῆς ἀστραπηδὸν αἱ ἐφεξῆς πολυαρμόνιαι συμφωνίαι καὶ συγκράσεις. Ὥστε ἐλλείποντος αὐτοῖς τούτου οὐδόλως παράδοξον, ἐὰν δὲν κατακηλῇ αὐτοὺς ἡ πολύφω-

μένων ἐπὶ ἑλληνικοῦ κειμένου. Ἡ ἐφαρμογὴ δὲ αὕτη τουρκικῶν μελῶν εἰς ἑλληνικὰ κείμενα, ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν τούρκων ἐν ταῖς διαφόροις πόλεσι τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἐξακολουθεῖ ἀδιαλείπτως ἔτι καὶ νῦν, καὶ θέλει βεβαίως ἐξακολουθήσει καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἐνόσῳ ἄρχει τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον. Καὶ αἱ μετακινήσεις δὲ καὶ αἱ μετασταθμεύσεις τοῦ στρατοῦ παρετήρησα, ὅτι συντελοῦσιν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν διάδοσιν τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, ἧς κυριωτάτη πηγὴ εἶνε βεβαίως ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἐνταῦθα πρῶτον ἡ τῶν κρατούντων μουσικὴ ἐξήλασε τὴν ἑλληνικὴν βυζαντιακήν, κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι ἡ μουσικὴ δὲν ἀποτελεῖ κράτος ἐν κράτει, πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἔπειτα δὲ κατὰ φυσικὴν συνέπειαν,— δεκτῆς γενομένης κατὰ μικρὸν τῆς μουσικῆς τῶν κρατούντων διὰ τοῦ ἐθισμοῦ καὶ δι' ἔλλειψιν τεχνικῆς ἐθνικῆς μουσικῆς ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ — κατὰ μικρὸν καὶ λεληθότως καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ δείξομεν. Ὅ,τι δὲ εἴπομεν περὶ τῆς μουσικῆς τῶν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ πόλεων μικτοῦ πληθυσμοῦ, αὐτὸ τοῦτο συνέβη καὶ θέλει ἐξακολουθεῖ καὶ εἰς τὸ μέλλον καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ, ἐφαρμοζομένων ἀδιαλείπτως τουρκικῶν ἀμανέδων καὶ μελῶν εἰς κείμενα θρησκευτικοῦ περιεχομένου, ὅπερ καλῶς γινώσκουσιν ἰδίως οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατοικοῦντες καὶ ἐν ταῖς πόλεσι τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες Ἕλληνες. Ὅτι δὲ καὶ ἐν τῷ ἐλευθέρῳ ἑλληνικῷ βασιλείῳ διατηροῦνται εἰσέτι τὰ ἴχνη τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, διότι δὲν ἀνεπτύχθη ἔτι τεχνικὴ ἐθνικὴ μουσική, ἧς δυστυχῶς οὐδὲ αἱ βάσεις μέχρι τοῦδε τοὐλάχιστον ἐτέθησαν, εἶνε πασίδηλον.

1 Ἡ ἔννοια **συναμφίβολος** (ἦχος) εἶνε ὅρος ἴδιος τῆς βυζαντιακῆς πολυφώνου ᾠδῆς, μὴ ἀπαντῶσα ἐν τοῖς λεξικοῖς.

νος ἁρμονικὴ ᾠδή, διότι δὲν ἐννοοῦσιν αὐτήν, ἐπειδὴ δὲν συνειθίσθησαν εἰς αὐτήν· ἄλλως δὲ ἡ ἀκοὴ καὶ αὐτῶν ἔχει τὴν αὐτὴν κατασκευὴν, ὥστε διαφέρουσι τῶν ἄλλων, καθ' ὅτι δὲν ἔχουσι πεῖραν καὶ γνῶσιν τῆς τελείας μουσικῆς, τῆς εἰς ἀνεξάρτητον τέχνην ἀνυψωθείσης, τὸ δὲ καλλιλογικὸν αὐτῶν αἴσθημα δὲν εἶνε ἱκανῶς ἀνεπτυγμένον, ἀλλ'εὑρίσκεται εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα, δυνάμενον ν'ἀντιληφθῇ μόνης τῆς ἀτελοῦς καθ'ὁριζόντιον γραμμὴν καὶ ἐν φυσικῇ καταστάσει διατελούσης εἰσέτι μουσικῆς· ἐλλείπει αὐτοῖς ἡ καλουμένη μουσικὴ σύνεσις, ἡ ἀκριβὴς διάκρισις τῶν διαστημάτων καὶ συμφωνιῶν, ἥτις προϋποθέτει διδασκαλίαν καὶ ἐθισμὸν οὐχὶ τὸν ἐπιτυχόντα· πρὸς τούτοις δὲ ἡ ἀκουστικὴ αὐτῶν κατάληψις εἶνε συγκεχυμένη ἕνεκα τῆς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ χρήσεως τριῶν διαφόρων μουσικῶν διαγραμμάτων, ἤτοι α') τοῦ τουρκικοῦ, ἔχοντος πολὺ διάφορον διαίρεσιν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ, τοῦ τῶν ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν διατόνου διτόνου γένους, β') τοῦ περσικοῦ, ὄντος διῃρημένου εἰς τεταρτημόρια τόνου, ἐξ οὗ παρήχθη τὸ τουρκικὸν διάτονον, τοῦ ὁποίου τὰ διαπασῶν εἶνε μικρότερα τῶν εὐρωπαϊκῶν, ἀρχαίων καὶ βυζαντιακῶν, καὶ περὶ οὗ θέλομεν ποιήσει λόγον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Πλὴν τῶν δύο εἰρημένων κανόνων γίνεται χρῆσις προσέτι τοῦ ἀραβικοῦ καὶ τῶν μουσικῶν αὐτοῦ κλιμάκων, ὅστις εἶνε διῃρημένος εἰς τριτημόρια τόνου. Συνελόντι δ' εἰπεῖν οἱ σήμερον ἱεροψάλται, δὲν ἔχουσι σαφῆ καὶ εὐκρινῆ, ἀλλὰ συγκεχυμένην συνείδησιν τῶν διαστημάτων τοῦ μουσικοῦ αὐτῶν διαγράμματος· δι' ὃ καὶ ἄπειροι τῶν κανόνων τοῦ ὀρθῶς ᾄδειν, κλείοντες δὲ τὸ στόμα καὶ προϊέμενοι τὸ πλεῖστον τῆς φωνῆς ἐν τῷ ᾄδειν διὰ τῆς ῥινός, νομίζουσι καὶ ἔχουσι τὴν γελοίαν ἀξίωσιν νὰ πιστεύωνται καὶ παρὰ τῶν ἄλλων, ὅτι ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ διακρίνουσι μείζονας, ἐλάσσονας καὶ ἐλαχίστους τόνους, τεταρτημόρια τόνου καὶ τριτημόρια, ἤτοι ἁρμονικὰς καὶ χρωματικὰς διέσεις, τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι ἀμφιβάλλω ἐὰν δύνανται νὰ διακρίνωσι τὸν δίτονον τοῦ τριημιτονίου, ἅτε οὐδέποτε τὰ ὑπ' αὐτῶν ᾀδόμενα διαστήματα πρός τινὰ σταθερὸν ὀργανικὸν κανόνα παραβάλλοντες. Ἄλλως δὲ ὀφείλουσι νὰ μᾶς εἴπωσι, ποία εἶναι ἡ διαίρεσις τοῦ ὀργάνου, ὅπερ ἔχουσιν ὡς βάσιν ᾄδοντες, διδασκόμενοι καὶ ἐξασκούμενοι;

Ἐκ τῶν εἰρημένων κατάδηλον καθίσταται, ὅτι ἡ μὲν ἀπαρέσκεια τῶν κατὰ τῆς σήμερον ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καταφερομένων εἶναι δικαία καὶ ὀρθή, καὶ δι' ἄλλους λόγους, οὓς προϊόντες θέλομεν δείξει· ἡ δὲ ἀντίστασις τῶν μὴ κατακηλουμένων ἐκ τῆς πολυφώνου ἁρμονικῆς μουσικῆς, διότι δὲν ἐννοοῦσι ταύτην, εἶνε ἄδικος, αὐθαίρετος καὶ ἄλογος, ἐπειδὴ εἶνε ἄρνησις τῆς ἀνυψώσεως τῆς μουσικῆς εἰς τελείαν καὶ ἐξ ἀντικειμένου τέχνην, ἄρνησις ἄρα τοῦ τέλους, δι' ὃ αὕτη προσελήφθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἄρνησις δὲ καὶ τῆς ἐξευγενίσεως τοῦ θυμικοῦ. Ἡ σήμερον ἱερὰ μουσική, μηδὲν κοινὸν ἔχουσα πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,

ἐλαχίστην δὲ σχέσιν πρὸς τὴν ἐπὶ τουρκοκρατείας ἐπὶ ἐντελῶς διαφόρων βάσεων κατά τε τὰς ἀκουστικὰς σχέσεις καὶ τὴν μελοποιΐαν πρὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀναπτυχθεῖσαν, εἶνε ἄτεχνος καὶ ἀκόλαστος, κακότεχνος καὶ ἀπρεπής, ἀσεβὴς καὶ μὴ ἁρμόζουσα πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ θρησκευτικοῦ κειμένου, ἥκιστα προσήκουσα τῇ θρησκευτικῇ λατρείᾳ· καλλιλογικῶς δὲ ἐξεταζομένη στερεῖται τοῦ περιεχομένου πάσης τέχνης τοῦ καλοῦ, ἤτοι τοῦ μουσικοῦ καλοῦ, τεχνικῶς δὲ εἶνε ἀτελεστάτη. Οἱ εἰς τοιαύτην ἀρεσκόμενοι μουσικὴν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὐδὲ τὴν στοιχειωδεστάτην μουσικὴν σύνεσιν κέκτηνται, ἐπιμένοντες δὲ εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῆς, προδίδουσιν ἀπειρόκαλον καὶ ἀπαίδευτον καλλιλογικὸν μουσικὸν αἴσθημα, καὶ ἔλλειψιν συνειδήσεως ἐθνικῆς καὶ πατριωτικοῦ συναισθήματος, ἅτε προχειρούμενοι εἰσέτι καὶ ἐπιμένοντες νὰ ἀναπέμπωσι τὰς δοξολογίας αὐτῶν καὶ ὑμνῳδίας διὰ μελῶν εἰλημμένων ἐκ τῶν Τουρκικῶν πορνικῶν ἀμανέδων καὶ συμποτικῶν ᾀσμάτων, ἢ μεμελοποιημένων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περσικῶν, ἀραβικῶν καὶ τουρκικῶν μακάμ, τοῦ πεσρέφ καὶ φάσλι.

Δὲν ἀρνούμεθα μὲν ὅτι ἡ μουσικὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ὡς ψιλὸν μέλος ἐξεταζομένη, δὲν δύναται νὰ εἶνε οὔτε ἀγαθὴ οὔτε κακή, οὔτε ἀκόλαστος οὔτε εὐσεβής, οὔτε ἀνόσιος, οὔτε ἱερά, ἀλλ' ἢ καλὴ καὶ ἡδεῖα ἢ ἀηδὴς καὶ ἄσχημος, ἐπειδὴ περιεχόμενον αὐτῆς εἶνε μόνον τὸ μουσικὸν καλόν. Ἀλλ' ὡσαύτως δὲν δύναταί τις νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἡ μουσικὴ ὡς μέλος μὲν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐξεταζόμενον δύναται νὰ εἶνε καλή, καλλίστη, ἡδεῖα, ἡδίστη, προσβάλλει ὅμως τὸ καλλιλογικὸν αἴσθημα, ὅταν τὸ κάλλιστον καὶ ἥδιστον τοῦτο μέλος δὲν συνᾴδῃ, δὲν συμφωνῇ, δὲν ἁρμόζῃ πρὸς τὴν ψυχικὴν διάθεσιν, ἣν πρόκειται νὰ διεγείρῃ ἢ καταστείλῃ, μεθ' ἧς ἡ καλλιλογικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ὀφείλει νὰ συνταυτίζηται. Πᾶς κύκλος ψυχικῆς διαθέσεως, καὶ πᾶσα λέξις καὶ πᾶν κείμενον, μεθ' ὧν ἡ μουσικὴ προσκαλεῖται νὰ συνενώσῃ τὴν ἰδεατίζουσαν αὐτῆς ἐνέργειαν, ἀξιοῖ καὶ ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῆς, ὅπως τὰ μελικὰ σχήματα καὶ εἴδη, συνᾴδωσι πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ψυχικῆς διαθέσεως, πρὸς τὴν διάνοιαν τῆς λέξεως καὶ τοῦ κειμένου, ἢ τοὐλάχιστον νὰ μὴ διασπῶσι τὴν ἑνότητα τῆς ψυχικῆς διαθέσεως, τουτέστιν αἱ παθήσεις ἢ ἐντυπώσεις, αἱ ἐκ τῆς πορείας τῶν τόνων διεγειρόμεναι, νὰ ἀνταποκρίνωνται, νὰ προσήκωσι καὶ συνταυτίζωνται μετὰ τοῦ εἴδους τῶν θυμικῶν καταστάσεων καὶ μετὰ τῆς διανοίας τῆς λέξεως ἢ τοῦ κειμένου. Κατὰ ταῦτα ἕκαστος κύκλος ψυχικῶν διαθέσεων καὶ θυμικῶν καταστάσεων ἀπαιτεῖ ἴδιον τρόπον, ἰδίαν σύνθεσιν, εἰδικὴν μελοποιΐαν καὶ ῥυθμοποιΐαν, ἴδιον ὕφος ἢ στῦλον μουσικόν.[1] Διὰ

[1] Πλάτ. Πολιτ. γ. 397. Καὶ ἐάν τις ἀποδιδῷ πρέπουσαν ἁρμονίαν καὶ ῥυθμὸν τῇ λέξει, ὀλίγον πρὸς τὴν αὐτὴν γίγνεται λέγειν τῷ ὀρθῶς λέγοντι καὶ ἐν μιᾷ ἁρμονίᾳ κτλ. 399. Καὶ μὴν τήν γε ἁρμονίαν καὶ ῥυθμὸν ἀκολουθεῖν δεῖ τῷ λόγῳ... 400 οὓς (ῥυθμοὺς) ἰδόντα τὸν πόδα τῷ τοιούτῳ λόγῳ ἀναγκάζειν ἕπεσθαι καὶ τὸ μέλος, ἀλλὰ μὴ λόγον ποσί τε καὶ μέλει.

ταῦτα ὑπάρχει ἴδιον ὕφος μουσικῆς ὀρχηστικῆς, συμποτικῆς, θρηνώδους, ἐκκλησιαστικῆς, ἐπικηδείου κτλ., ἴδιοι ἑκάστου τρόποι, ἴδιοι τόποι φωνῆς, ἴδιαι ἁρμονίαι καὶ ἴδιοι ῥυθμοί.[1] Ἡ ἐκ προαιρέσεως ἢ καὶ ἐξ ἀγνοίας ἄρα καταφρόνησις καὶ ὕβρις τῶν ἀπαιτήσεων τούτων καὶ συνθηκῶν μεταξὺ θυμικῶν καταστάσεων καὶ μελικῶν παθήσεων, μεταξὺ κειμένου καὶ μελοποιΐας, παρὰ τοῦ μελοποιοῦ τοῦ συγκλώθοντος τὰ ἀσύγκλωστα καὶ συνενοῦντος τὰ ἀντιμαχόμενα, προκαλεῖ ἐν τῷ κεκτημένῳ αἴσθησιν καὶ σύνεσιν τοῦ μουσικοῦ καλοῦ, ἐν τῷ λογίῳ ἀκροατῇ, τῷ ἔχοντι πεπαιδευμένον καλλιλογικὸν αἴσθημα τὰς παθήσεις ἐκείνας, ἃς σημαίνομεν διὰ τῶν λέξεων κακότεχνος, ἀνόσιος, ἀσεβής, ἀκόλαστος μουσική. Ὡσαύτως ἄγαλμά τι ἢ εἰκόνα τινὰ ὀνομάζομεν κακοήθη, ὅταν παριστᾷ τι ἀντιμαχόμενον καὶ προσβάλλοι τὸ ἠθικὸν συναίσθημα. Τῆς δὲ μουσικῆς ὀνομαζομένης κακοήθους, ἡ ἔκφρασις αὕτη δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν μουσικὴν αὐτήν, ἀλλὰ δι' αὐτῆς τῆς φράσεως σημαίνεται ἡ χρῆσις καὶ συνένωσις τῆς ἰδεατιζούσης καὶ τὸν νευρικὸν βίον διεγειρούσης ἐνεργείας αὐτῆς πρὸς ἀνηθίκους καὶ ἀπρεπεῖς σκοπούς, οἷον τὸ ἐπαυξάνειν καὶ ἐπιρρωννύειν τὰς ὠμὰς αἰσθητικὰς ὁρμὰς διὰ τῆς διεγειρούσης ἰσχύος τῶν τόνων. Γνωστὸν δέ, ὅτι ἕκαστον εἶδος μουσικῆς, ἔχον ἴδιον ὕφος, ἔχει καὶ ἰδίους νόμους, ἰδίους κανόνας, οὓς ὁ μελοποιὸς δὲν πρέπει νὰ παραβῇ.[2] Ὡσαύτως δὲ ἐξ ἑκάστου

1 Πλατ. Πολιτ. 399. Τίνες οὖν θρηνώδεις ἁρμονίαι;... Μιξολυδιστί, ἔφη, καὶ συντονολυδιστὶ καὶ τοιαῦταί τινες... Τίνες οὖν μαλακαὶ καὶ συμποτικαὶ τῶν ἁρμονιῶν; Ἰαστί, ἦ δ' ὅς, καὶ λυδιστί, αἵτινες χαλαραὶ καλοῦνται. 400. Ἀλλὰ ταῦτα μέν, ἦν δ' ἐγώ, καὶ μετὰ Δάμωνος βουλευσόμεθα, τίνες τε ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως ἢ μανίας καὶ ἄλλης κακίας πρέπουσαι βάσεις, καὶ τίνας τοῖς ἐναντίοις ληπτέον ῥυθμούς». Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Η' τῶν πολιτικῶν λέγει· «Ἐν δὲ τοῖς μέλεσιν αὐτοῖς ἐστι μιμήματα τῶν ἠθῶν· καὶ τοῦτ' ἐστι φανερόν· εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν ἁρμονιῶν διέστηκε φύσις, ὥστε ἀκούοντας ἄλλως διατίθεσθαι καὶ μὴ τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον πρὸς ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς μὲν ἐνίας ὀδυρτικωτέρως καὶ συνεστηκότως μᾶλλον, οἷον πρὸς τὴν μιξολυδιστὶ καλουμένην, πρὸς δὲ τὰς μαλακωτέρως τὴν διάνοιαν, οἷον πρὸς τὰς ἀνειμένας· μέσως δὲ καὶ καθεστηκότως μάλιστα πρὸς ἑτέραν, οἷον δοκεῖ ποιεῖν ἡ δωριστὶ μόνη τῶν ἁρμονιῶν, ἐνθουσιαστικοὺς δὲ ἡ Φρυγιστί· ταῦτα γὰρ καλῶς λέγουσιν οἱ περὶ τὴν παιδείαν ταύτην πεφιλοσοφηκότες· λαμβάνουσι γὰρ τὰ μαρτύρια τῶν λόγων ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων· τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον ἔχει καὶ τὰ περὶ τοὺς ῥυθμούς· οἱ μὲν γὰρ ἦθος ἔχουσι στασιμώτερον, οἱ δὲ κινητικόν, καὶ τούτων οἱ μὲν φορτικωτέρας ἔχουσι τὰς κινήσεις, οἱ δὲ ἐλευθεριωτέρας».

2 Πλατ. Νόμων 6' 669, Β. «Μὴ τοίνυν ἀπείπωμεν λέγοντες τὸ περὶ τὴν μουσικὴν ᾖ χαλεπόν. Ἐπειδὴ γὰρ ὑμνεῖται τὸ περὶ αὐτὴν διαφερόντως ἢ τὰς ἄλλας εἰκόνας, εὐλαβείας δὴ δεῖται πλείστης πασῶν εἰκόνων· ἁμαρτών τε γάρ τις μέγιστ' ἂν βλάπτοιτο, ἤθη κακὰ φιλοφρονούμενος, χαλεπώτατόν τε αἰσθέσθαι διὰ τὸ τοὺς ποιητὰς φαυλοτέρους εἶναι ποιητὰς αὐτῶν τῶν Μουσῶν· οὐ γὰρ ἂν ἐκεῖναί γε ἐξαμάρτοιέν ποτε τοσοῦτον, ὥστε ῥήματα ἀνδρῶν ποιήσασαι τὸ σχῆμα γυναικῶν καὶ μέλος ἀποδοῦναι, καὶ μέλος ἐλευθέρων αὖ καὶ σχήματα ξυνθεῖσαι ῥυθμοὺς δούλων καὶ ἀνελευθέρων προσαρμόττειν, οὐδ' αὖ ῥυθμοὺς καὶ σχῆμα ἐλευθέρων ὑποθεῖσαι μέλος ἢ λόγον ἐναντίον ἀποδοῦναι τοῖς ῥυθμοῖς... Ποιηταὶ δὲ ἀνθρώπινοι σφόδρα τὰ τοιαῦτα ἐμπλέκοντες καὶ συγκυκῶντες ἀλόγως γέλωτ' ἂν παρασκευάζοιεν τῶν ἀνθρώπων, ὅσους φησὶν Ὀρφεὺς λαχεῖν ὥραν τῆς τέρψεως· ταῦτά τε γὰρ ὁρῶσι πάντα κυκώμενα, καὶ ἔτι διασπῶσιν οἱ ποιηταὶ ῥυθμὸν μὲν καὶ σχήματα μέλους χωρίς, λόγους ψι-

εἴδους μουσικῆς πρέπει νὰ ἀπαιτῶμεν μόνην τὴν οἰκείαν ἡδονήν, τὸ οἰκεῖον μουσικὸν καλόν. Λέγοντες ἄρα ἀκόλαστον ἢ ἀσεβῆ μουσικήν, διὰ τούτου σημαίνομεν τὸ παχυλὸν ἁμάρτημα τοῦ μελοποιοῦ, τοῦ παραβαίνοντος τοὺς νόμους τοῦ οἰκείου ὕφους, σκώπτοντος ἄρα καὶ καταγελῶντος τὰς ἱερωτάτας καὶ λεπτοτάτας ψυχικὰς καταστάσεις. Τὸ ὕφος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀξιοῖ ἵνα ἡ καλλιλογικὴ ἐνέργεια τοῦ μέλους συνᾴδῃ πρὸς τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐμποιεῖ τῷ εὐσεβεῖ ἡ σπουδαιότης καὶ ἱερότης τοῦ ναοῦ, ἵνα συμφωνῇ μετὰ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἄγοντος ἡμᾶς εἰς τὸν ναόν. Παρὰ τῆς ὀρθῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀπαιτοῦμεν νὰ μὴ ἐξάγῃ ἡμᾶς καὶ ἀποπλανᾷ, ἀπάγουσα ἐκ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως τῆς ἱερᾶς εὐφημίας καὶ τῆς ἐσωτερικῆς συναθροίσεως, νὰ μὴ ἀναμιμνήσκῃ ἡμᾶς διὰ τῶν ῥυθμῶν καὶ τῶν τονικῶν κινήσεων δυνάμει τοῦ νόμου τοῦ συνειρμοῦ τῶν παραστάσεων τὸ θέατρον καὶ τὰς βιωτικὰς διασκεδάσεις καὶ ὁμιλητικὰς διαχύσεις τῶν αἰθουσῶν, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ τι ἀναμιμνῆσκον ἡμᾶς βιωτικὰς σχέσεις καὶ καταστάσεις, κοσμικὰς ὑποθέσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου. Πρέπει νὰ εἶνε ἐλευθέρα παντὸς λίαν κινητικοῦ καὶ σφοδροῦ ῥυθμοῦ, πάσης μελῳδίας ἐχούσης χαρακτῆρα κινήσεως λίαν σφοδρᾶς. Νομίζω δὲ ὅτι εἰς ταῦτα πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἀπόκλεισιν τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς ἐκ τῆς ἐκκλησίας. Κατὰ ταῦτα ἐξεταζομένη ἡ σημερινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἶνε κακότεχνος καὶ ἀκόλαστος εἰς πάντα· δικαία δὲ καὶ ὀρθοτάτη εἶνε ἡ κατ' αὐτῆς καταφορὰ καὶ ἀγανάκτησις τῶν μουσικὴν σύνεσιν κεκτημένων, διότι τὰ ἐπὶ τῇ βάσει τουρκικῶν, περσικῶν καὶ ἀραβικῶν κλιμάκων, καὶ τῆς τουρκικῆς καὶ περσικῆς μελοποιΐας καὶ ῥυθμοποιΐας ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι σήμερον μεμελοποιημένα ἱερὰ μέλη διεγείρουσι διαθέσεις ὅλως ἀντιθέτους πρὸς τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, τὰ

λοὺς εἰς μέτρον τιθέντες, μέλος δ' αὖ καὶ ῥυθμὸν ἄνευ ῥημάτων, ψιλῇ κιθαρίσει τε καὶ αὐλήσει προσχρώμενοι, ἐν οἷς δὴ παγχάλεπον ἄνευ λόγου γιγνόμενον ῥυθμόν τε καὶ ἁρμονίαν γιγνώσκειν, ὅ,τι τε βούλεται, καὶ ὅτῳ ἔοικε τῶν ἀξιολόγων μιμημάτων, ἀλλὰ ὑπολαβεῖν ἀναγκαῖον τὸ τοιοῦτον πολλῆς ἀγροικίας μεστόν». Τὴν ἐπιτίμησιν ταύτην τῶν ποιητῶν ἕνεκα οὐκ ὀρθῆς χρήσεως τῶν ῥυθμῶν καὶ ἁρμονιῶν, ὑπομνηματίζων ὁ Πρόκλος λέγει τάδε· «Καὶ δι' ὅ φησιν αὐτοὺς (τοὺς ποιητὰς) ἀποπίπτειν τῆς ἀληθοῦς μουσικῆς· τὸ γὰρ ἂν μή ποτε τὰς Μούσας αὐτὰς ἐξαμαρτεῖν, ἅπερ οὗτοι πλημμελοῦσιν, ἐκβαίνοντας αὐτοὺς δείκνυσι τὴν τῷ ὄντι μουσικήν, καὶ φερομένους εἰς τὴν τὸν πολὺν ὄχλον ἀρέσκουσαν· ἔστι δὴ οὖν τούτων ὧν φησι τοὺς καθ' ἑαυτὸν ποιητάς, ἓν μὲν τὸ τοὺς λόγους καὶ τὰς ἁρμονίας καὶ ῥυθμοὺς μὴ ποιεῖν οἰκείους τοῖς εἴδεσι τοῖς ζῴοις, ἃ μιμοῦνται, περιάπτοντας γυναιξὶ μὲν ἀνδρικοὺς λόγους, ἀνδράσι δὲ γυναικῶν, καὶ οὐδὲ τούτων σπουδαίων· τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστι μιμήσεως ὀρθῆς, ὥσπερ οὐδὲ τὸ δειλοῖς ῥυθμοὺς ἀνδρείων, ἢ ἀνάπαλιν διανέμειν· ἕτερον δὲ τὸ συγχέειν τὰς ἁρμονίας καὶ τοὺς ῥυθμοὺς πρὸς τὰ εἴδη τῶν λόγων, καὶ τὰ ἀσύγκλωστα συγκλώθειν· οἷον λόγοις θρηνητικοῖς, ἁρμονίαν δώριον ἐπιφέρειν, καὶ ἀνδρικοῖς λύδιον γοερὰν οὖσαν· δεῖν γὰρ ἕπεσθαι τῷ μὲν λόγῳ τὴν ἁρμονίαν, τῇ δὲ ἁρμονίᾳ τὸν ῥυθμόν, καὶ εἰ μὲν ἀνδρικός, καὶ τὰ λοιπὰ εἶναι τοιαῦτα πάντως· εἰ δὲ θρηνώδη, κἀκεῖνα τῆς ὁμοίας εἶναι δυνάμεως» κτλ.

μέλη, αἱ ἁρμονίαι καὶ οἱ ῥυθμοί, πλατωνικῶς καὶ ἀριστοτελικῶς ἐξεταζόμενα, δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ σπουδαίου θρησκευτικοῦ περιεχομένου, μετὰ τῆς διανοίας τῆς λέξεως, ἀλλὰ δυνάμει καὶ τοῦ νόμου τοῦ συνειρμοῦ τῶν νοημάτων μεταφέρουσιν ἡμᾶς ἀλλαχοῦ. Μόνοι οἱ λίαν ἁπλοϊκὴν τὴν αἴσθησιν τοῦ μουσικοῦ καλοῦ ἔχοντες, οἱ τὸ λεπτὸν αἴσθημα τῆς συμφωνίας διαφόρων καλλιλογικῶν ἐντυπώσεων μήπω ἀνεπτυγμένον κεκτημένοι, μόνοι οἱ τοιοῦτοι δύνανται νὰ τέρπωνται, καὶ νὰ ἀκούωσιν ἄνευ ἀγανακτήσεως καὶ ἀκάκως τοιαύτας μελῳδίας, στερουμένας τῆς ἑνότητος τῆς ἐνεργείας, τῆς θρησκευτικῆς ψυχικῆς διαθέσεως μὴ συναδούσης πρὸς τὸ μέλος, πρὸς τοὺς ἀποδεδομένους τῇ λέξει ῥυθμούς, καὶ πρὸς τὰς χρωματικὰς καὶ μεθυστικὰς ἀραβικὰς καὶ περσικὰς ἁρμονίας.

Μεταβαίνοντες δὲ εἰς τὴν ἔρευναν ζητημάτων τινῶν τῆς βυζαντιακῆς μουσικῆς, ὀφείλομεν πρῶτον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τοιαύτην θεωροῦμεν κατὰ τὰς θετικὰς ἀποδείξεις τῶν χειρογράφων, τῶν περιεχόντων τὰς μελῳδίας τοῦ μέσου αἰῶνος παρασεσημασμένας διὰ μουσικῶν σημείων, μόνον τὴν μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων· ἡ δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πρωτευούσης τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανισμοῦ μέχρι τῆς σήμερον ἀναπτυχθεῖσα, ἐρείδεται ἐπὶ ἐντελῶς διαφόρων βάσεων, ὅπερ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ δειχθήσεται. Πρὸς ἔρευναν δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τοῦ μεσαιῶνος κεκτήμεθα πᾶν ὅ,τι πρὸς τοῦτο χρήζομεν, διότι οὐχὶ μόνον διεσώθη ἡμῖν ἡ ἁρμονικὴ θεωρία, ἡ περὶ τῶν ἀκουστικῶν σχέσεων πραγματευομένη, ἀλλὰ καὶ χιλιάδες μελῳδιῶν καὶ μελῶν διαφόρων μελοποιΐας εἰδῶν καὶ διαφόρων ἐποχῶν, ἀπὸ τοῦ Ε' μέχρι τοῦ ΙΕ' καὶ ἀπὸ τούτου μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, παρασεσημασμέναι διὰ μουσικῶν σημείων εὐφυοῦς συστήματος παρασημαντικῆς, διαφόρων κατά τε τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῶν σημείων τῆς σημερινῆς ἐκκλησιαστικῆς παρασημαντικῆς. Τὰ ζητήματα δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ὁποίων μεταβαίνομεν εἶνε τὰ ἑξῆς· α'.) Ποῖον τὸ τέλος τῆς μουσικῆς ἐν τῷ χριστιανικῷ ναῷ· β'.) Ποίαν τινὰ μουσικὴν ἢ μελοποιΐαν καὶ ῥυθμοποιΐαν παρεδέξαντο οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες τῶν πρώτων αἰώνων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ θηρευομένου διὰ τῆς μουσικῆς τέλους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· γ'.) Ὁποῖον ἦτο τὸ πρακτικὸν μέρος, ἤτοι οἱ τρόποι τοῦ ἐξαγγελτικοῦ ἢ ἑρμηνευτικοῦ.

Ἐν τῇ ἐρεύνῃ τοῦ πρώτου ζητήματος προηγεῖται ἡ ἐρώτησις, ἐὰν ἡ παραδοχὴ τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἶχεν οὐσιώδη ἢ ἐπουσιώδη σημασίαν. Πρὸς λύσιν ταύτης ὀφείλομεν, νομίζω, νὰ διακρίνωμεν ἀκριβῶς τὰς δύο ἀπ' ἀλλήλων ἔν τισιν οὐσιωδῶς διαφερούσας ἐποχάς, ἤτοι τὴν πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀρχομένην διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἀνυψώσεως αὐτοῦ εἰς θρησκείαν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Περὶ μὲν τῆς πρώτης ἐποχῆς οὐδένα ἡμεῖς γινώσκομεν ἐκκλησιαστικὸν πατέρα, λόγον ποιούμενον ἰδίως περὶ τοῦ τέλους τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ,

εἰ μὴ τὰς ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς νέας διαθήκης γνωστὰς θέσεις, δι' ὧν ἐξ ὅλων τῶν τεχνῶν τοῦ καλοῦ μόνη ἡ μουσικὴ συνιστᾶται τοῖς χριστιανοῖς. Νομίζω δὲ ὅτι δὲν σφάλλομεν παραδεχόμενοι, ὅτι ἡ μουσικὴ ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ ἐποχῇ εἶχεν ἐπουσιώδη σημασίαν, ἐνθυμούμενοι τὸ τότε μάλιστα ἴσχῦον «Πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν», καὶ ὅτι αὕτη ἦτο τοσοῦτον ἁπλῆ, ὅσον ἁπλοῦς ἦτο καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ὁ χριστιανισμὸς τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι ἡ ἐκκλησία ἀδιοργάνωτος ἔτι οὖσα καὶ ἄνευ σταθεροῦ κέντρου, καταδιωκομένη δὲ ἀπηνῶς ἕνεκα τῶν ἀντιμαχομένων πρὸς τὸ τότε ἴσχῦον μονοκρατορικὸν πολίτευμα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους δημοκρατικῶν ἀρχῶν αὐτῆς, τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν δούλων, καὶ ἔχουσα νὰ φροντίσῃ περὶ τῶν κυριωτάτων καὶ ὑψίστων ζητημάτων, μέχρι δὲ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῆς ὡς ἐπικρατούσης θρησκείας τοῦ κράτους ἀγωνιζομένη τὸν περὶ τῶν ὅλων κίνδυνον, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὀλιγίστη ἄνεσις ὑπελείπετο, ἵνα φροντίσωσι περὶ ἐπουσιωδῶν ζητημάτων, περὶ συστηματικῆς εἰσαγωγῆς τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς τέχνης ἀνεξαρτήτου καὶ ἐξ ἀντικειμένου, περὶ ἡδυσμένου λόγου καὶ τῆς ἐκ τούτου μουσικῆς ἡδονῆς, ὅπερ προϋποθέτει ἱκανὰ μέσα πρὸς σύστασιν καὶ συντήρησιν μουσικῶν σχολῶν καὶ χορῶν.

Ἀλλ' εἰ καὶ περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῆς πρώτης ταύτης ἐποχῆς οὐδεὶς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ποιεῖται ἰδίως λόγον, περὶ τῆς σημασίας ὅμως τῆς μουσικῆς καθόλου ἐν τῇ χριστιανικῇ κοινωνίᾳ καὶ ἑπομένως καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πραγματεύεται ἀνήρ, ὃς τῇ ἐποχῇ ταύτῃ ἀνήκων καὶ ἐν τῷ τρίτῳ αἰῶνι ζῶν, εἶναι λίαν ἀξιόπιστος καὶ σπουδαιοτάτη πηγή. Οὗτος εἶνε ὁ μέγας ἐκεῖνος τῆς ἐκλησίας πατήρ, ὁ λογιώτατος καὶ σπανίαν φιλοσοφικὴν παιδείαν καὶ πρακτικώτατον νοῦν κεκτημένος, ὁ μεστὸς φιλανθρωπικῶν αἰσθημάτων Τίτος Φλάβιος Κλήμης ὁ ἀλεξανδρεύς, ὁ ἀνὴρ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἥ τε ἐκκλησία καὶ κατηχητικὴ σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἡ πρὸ πολλοῦ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλληνικῶν σχολῶν ἱδρυθεῖσα, ἐξέπεμπον πορρωτάτω τὰς χρυσᾶς καὶ τηλαυγεῖς αὐτῶν ἀκτῖνας· ὁ ἀνὴρ ὁ τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ διδασκαλίαν διὰ πολλῶν καὶ ἐμβριθεστάτων θεωριῶν πλουτίσας, καὶ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ φιλοσοφίας ἐκ τοῦ πραγματώδους καὶ ἱστορικοῦ τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας συστηματοποιήσας καὶ ἀναπτύξας, καὶ τῷ χριστιανισμῷ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐθνικῆς καὶ γνωστικῆς κοσμοσοφίας προσπορίσας, ὁ μετὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ὠριγένους ἀντιπροσωπεύων τὸ ἰδεῶδες μέρος τοῦ χριστιανισμοῦ, ὃς τὴν φιλοσοφίαν ἐκλεκτικῶς ὁριζόμενος λέγει· «Λέγω φιλοσοφίαν οὐ τὴν Στωϊκὴν οὐδὲ τὴν Πλατωνικήν, ἢ τὴν Ἐπικούρειον καὶ Ἀριστοτελικήν, ἀλλ' ὅσα εἴρηται παρ' ἑκάστῃ τῶν αἱρέσεων τούτων καλῶς δικαιοσύνην μετὰ εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα, τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν φιλοσο-

»φίαν φημί». Οὗτος ὁ ἐν τοῖς περὶ μουσικῆς εἰς πάντα πλατωνίζων καὶ ὡς ἄριστον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὸν Πλάτωνα ἀνακηρύττων, («ὁ πάντα ἄριστος Πλάτων ... οἷον θεοφορούμενος» (Παιδαγ III 11 Στρωμ. V, 8), περὶ μουσικῆς καὶ τῆς ἀπὸ ταύτης ὠφελείας πραγματευόμενος ἐν Στρωμ. (κεφ. ΙΑ, § 88) λέγει· «Ἔτι τῆς μουσικῆς παράδειγμα ψάλλων ὁμοῦ καὶ προφη»τεύων ἐκκείσθω Δαυΐδ, ὑμνῶν τὸν Θεὸν ἐμμελῶς· προσήκει δὲ εὖ μάλα τὸ »ἐναρμόνιον γένος τῇ δωριστὶ ἁρμονίᾳ καὶ τῇ φρυγιστὶ τὸ διάτονον, ὡς »φησὶν Ἀριστόξενος· ἡ τοίνυν ἁρμονία τοῦ βαρβάρου ψαλτηρίου, τὸ σεμνὸν »ἐμφαίνουσα τοῦ μέλους ἀρχαιοτάτη τυγχάνουσα, ὑπόδειγμα Τερπάνδρῳ »μάλιστα γίνεται πρὸς ἁρμονίαν τὴν δώριον ὑμνοῦντι τὸν Δία ὧδε πως·

»Ζεῦ πάντων ἀρχὰ πάντων
»ἀγήτωρ Ζεῦ σοι πέμπω
»ταύτην τῶν ὕμνων ἀρχάν».

ἐν δὲ § 89 καταλήγει πλατωνικῶς καὶ ἀριστοτελικῶς εἰς τὸ συμπέρασμα «Ἀπτέον ἄρα μουσικῆς εἰς κατακόσμησιν ἤθους καὶ καταστολήν». Ἐν δὲ § 90 λέγει· «Ἀμέλει καὶ τῷ παρὰ πότον ψάλλειν ἀλλήλοις προπίνομεν κα»τεπᾴδοντες ἡμῶν τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸν Θεὸν δοξάζοντες».Περὶ δὲ τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς ἀποφαίνεται ἐν Παιδαγ. οὕτως· «κἂν πρὸς κιθάραν ἐθελήσῃς ἢ λύραν ᾄδειν τε καὶ ψάλλειν μῶμος οὐκ ἔστιν». Τὸν ἐκλεκτικὸν δὲ τρόπον, ὥσπερ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες εἰς πάντα ἀκολουθῶν,ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς ἐξάγεται, καὶ ἐκ τῶν ἐν Στρωμ. (σελ. 37) «Χρηστομαθῆ φημι τὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναφέ»ροντα, ὥστε καὶ ἀπὸ γεωμετρίας καὶ μουσικῆς καὶ φιλοσοφίας δρεπόμενον »τὸ χρήσιμον» ἐπικυροῦται, καὶ τῇ πλατωνικῇ καὶ ἀριστοτελικῇ περὶ μουσικῆς ἰδέᾳ ἑπόμενος, ἀποκλείει πλατωνικῶς τὴν ἔκλυτον, συμποτικὴν καὶ χαλαρὰν μουσικὴν διὰ τῶν ἑξῆς πλατωνιζόντων ἀξιοσημειώτων παραγγελμάτων, ἐν μὲν τῷ Παιδαγωγῷ λέγων· «Περιττὴ δὲ μουσικὴ ἀποπτυστέα, »ἡ κατακλῶσα τὰς ψυχὰς καὶ εἰς ποικιλίαν ἐμβάλλουσα, τοτὲ μὲν θρηνώ»δη, τοτὲ δὲ ἀκόλαστον καὶ ἡδυπαθῆ, τοτὲ δὲ ἐκβακχευομένην καὶ μα»νικήν. Μελῶν γὰρ κατεαγότων καὶ ῥυθμῶν γοερῶν τῆς μούσης τῆς Κα»ρικῆς αἱ ποικίλαι φαρμακεῖαι διαφθείρουσι τοὺς τρόπους ἀκολάστῳ καὶ »κακοτέχνῳ μουσικῇ εἰς πάθος ὑπασύρουσαι τοῦ κώμου τούτου. Αἱ μὲν »ἐρωτικαὶ ᾠδαὶ μακρὰν ἐρώντων· ὕμνοι δὲ ἔστων τοῦ Θεοῦ αἱ ᾠδαί. Ἁρ»μονίας δὲ παραδεκτέον τὰς σώφρονας, ἀπωτάτω ὅτι μάλιστα ἐλαύνοντες »ἐκ τῆς ἐρρωμένης ἡμῶν διανοίας τὰς ὑγρὰς ὄντως ἁρμονίας, ἃς περὶ τὰς »καμπὰς τῶν φθόγγων κακοτεχνοῦσαι εἰς θρύψιν καὶ βωμολοχίαν ἐνδιαι»τῶνται, τὰ δὲ αὐστηρὰ καὶ σώφρονα μέλη ἀποτάσσεται ταῖς τῆς μέθης »ἀγερωχίαις. Καταληπτέον οὖν τὰς χρωματικὰς ἁρμονίας ταῖς ἀχρώμοις »παροινίαις καὶ τῇ ἀνθοφορούσῃ καὶ ἑταιρούσῃ μουσικῇ». Παραβαλλομένων δὲ τῶν θέσεων τούτων πρὸς τὰ ὑπὸ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους περὶ μου-

σικῆς εἰρημένα καταφαίνεται ἀρκούντως ὁ πλατωνισμὸς καὶ ἀριστοτελισμὸς τοῦ Κλήμεντος περὶ τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῆς μουσικῆς ἔν τε τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐκκλησίᾳ, ἧς ἡ μουσικὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ἠδύνατο, ὡς εἴπομεν, νὰ ἔχῃ οὐσιώδη σημασίαν, ἐν ὅσῳ ἐπεκράτει ἡ πρώτη ἐκείνη ἀπλότης, καὶ ἔλειπεν ἡ πομπώδης καὶ ἐπιδεικτικὴ ἐξωτερικὴ λατρεία, καὶ οἱ τὸ καθαρὸν πνεῦμα καὶ τὴν κυρίαν οὐσίαν τοῦ χριστιανισμοῦ κατ' ὀλίγον ἐπισκοτίσαντες καὶ ἀντικαταστήσαντες τύποι καὶ μεγαλοπρεπεῖς λιτανεῖαι.

Ἀλλ' ὅσῳ σκοτεινότερα εἶνε τὰ τῆς μουσικῆς τῆς πρώτης ταύτης ἐποχῆς, τοσούτῳ σαφέστερά εἰσι τὰ τῆς ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἐν τῇ ἀπ' αὐτοῦ ἐποχῇ τὰ ἐπουσιώδη ἐγένοντο οὐσιώδη καὶ τἀνάπαλιν, ἡ δὲ μουσικὴ ἔλαβε χαρακτῆρα οὐσιώδη, καὶ ἐθεωρήθη τὸ ᾄδειν ὡς ἓν τῶν κυρίων καθηκόντων τοῦ χριστιανοῦ, πρὸς αἶνον καὶ δοξολογίαν τοῦ δημιουργοῦ τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἐκκλησία, ἥτις πρὸ τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ ἀνυψώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς θρησκείαν τοῦ κράτους διετήρει εἰσέτι τὴν πρώτην ἐκείνην γνησιότητα καὶ καθαρότητα, ἀπέβαλε κατὰ μικρὸν τὸν πρῶτον χαρακτῆρα καὶ ἐπελάθετο τῶν φιλανθρωπικωτάτων ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς ἀδελφικῆς ἰσότητος καὶ ἀγάπης, τῆς ἐλευθερίας τῶν δούλων, τῆς ἄρσεως τῶν προνομιῶν καὶ τῆς ἤδη καταργηθείσης διαιρέσεως εἰς βίους καὶ τάξεις, αἱ δὲ χριστιανικαὶ κοινότητες ἀπώλεσαν κατὰ μικρὸν τὰς γνησίας εὐαγγελικὰς ἀρχάς. Ἡ ἐκκλησία συμφιλιωθεῖσα μετὰ τῆς πολιτείας καὶ συμμετασχοῦσα αὐτῆς ἠναγκάσθη νὰ θυσιάσῃ τὰ κυριώτατα, ὑπὲρ ὧν ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας ὑπέστη μετ' ἀπαραμίλλου ἐγκαρτερήσεως τοὺς φρικτοτάτους ἐκείνους διωγμοὺς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἕνεκα τῶν δημοκρατικῶν αὐτῆς ἀρχῶν. Οὐχὶ δὲ μόνον ἀνεγνώρισε τὸ ἐκ διαμέτρου εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς ἀντικείμενον μονοκρατορικὸν πολίτευμα μετὰ τῶν τότε συμπαρομαρτούντων αὐτῷ κακῶν, ἀλλὰ καὶ εἰσήγαγεν αὐτὸ εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτήν, δημιουργήσασα πολυμελῆ ἱεραρχίαν κατὰ τάξεις καὶ ἀξιώματα διῃρημένην, ἀπολαύουσαν μεγάλων προνομιῶν καὶ αὐτοδικιῶν, καὶ περιβεβλημένην τοιαύτην ἰσχύν, ὥστε ὁ ἀνώτατος θρησκευτικὸς ἱεράρχης ἐθεωρεῖτο μετὰ ταῦτα ἴσος σχεδὸν τὴν τιμὴν καὶ τὸ ἀξίωμα τῷ ἀνωτάτῳ πολιτικῷ ἄρχοντι. Κατὰ μικρὸν τὴν μὲν πνευματικὴν λατρείαν ἀντικατέστησεν ἡ κατ' αἴσθησιν ἐξωτερική, τὴν πρώτην ἀπέριττον ἀπλότητα τὰ χρυσοΰφαντα ἄμφια καὶ αἱ αὐτοκρατορικαὶ βαρύτιμοι στολαί, [1] τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ κήρυγμα, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν γραφῶν καὶ ἠθικὴν βελτίωσιν τῆς κοινωνίας αἱ πομπωδέστατοι λιτανεῖαι καὶ παννυχίδες μετὰ τῶν ὁλονυκτίων ψαλ-

1 Θεοδωρ. βιβλ. II, 27. Τὴν γὰρ ἱερὰν στολήν, ἣν ὁ πανεύφημος Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεύς, τὴν Ἱεροσολύμων ἐκκλησίαν γεραίρων, δεδώκει τῷ Μακαρίῳ τῷ τῆς πόλεως ἐκείνης ἀρχιερεῖ, ἵνα ταύτην περιβαλλόμενος, τὴν τοῦ θείου βαπτίσματος ἐπιτελεῖ λειτουργίαν κλ.

μῳδιῶν καὶ ὑμνῳδιῶν, αἱ σχοινοτενεῖς μελῳδίαι τῆς λειτουργίας, καὶ οἱ μεγαλοπρεπεῖς ἐξωτερικοὶ τύποι. Νῦν, ὅτε ὡς οἶκος προσευχῆς καὶ συναθροίσεως δὲν χρησιμεύουσι πλέον ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, οὐδὲ τὸ ὕπαιθρον καὶ αἱ κατακόμβαι, ἀλλὰ μεγαλοπρεπέστατοι ναοί, δαψιλῶς περικεκοσμημένοι, καὶ πλουσιώτατα διασκευασμένοι, μεγάλας δὲ προσόδους ἤδη κεκτημένοι, νῦν καὶ ἡ ἀνάγκη παραδοχῆς συστηματικῆς καὶ τεχνικῆς μεγαλοπρεποῦς μουσικῆς ἐγένετο πολὺ ἐπαισθητοτέρα, ἵνα ἐν ταῖς τελεταῖς ἐπιθειάζῃ, ἐν ταῖς ἑορταῖς εὐφραίνῃ, ἐν ταῖς πανηγύρεσι τέρπῃ· ἵνα κατὰ μὲν τὸν Μέγαν Βασίλειον ἑνουμένη μετὰ τῶν ψαλμῶν κατακοιμίζῃ διὰ τῆς μελῳδίας τὸ ἀγριαῖον τῆς ψυχῆς τῶν σφόδρα ἐκτεθηριωμένων, τῷ προσηνεῖ δὲ καὶ λείῳ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λανθανόντως ὑποδεχώμεθα· ἵνα ὡς οἱ παῖδες τὴν ἡλικίαν, ἢ καὶ ὅλως οἱ νεαροὶ τὸ ἦθος τῷ μὲν δοκεῖν μελῳδῶσι, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὰς ψυχὰς ἐκπαιδεύωνται διὰ τῶν παναρμονίων μελῶν· ἵνα τὰ παλαιὰ τραύματα τῶν ψυχῶν ἐξιᾶται, καὶ ὅλως ἐξαιρῇ τὰ πάθη καθ' ὅσον οἷόν τε, τὰ ποικίλως ταῖς ψυχαῖς ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐνδυναστεύοντα μετά τινος ψυχαγωγίας ἐμμελοῦς καὶ ἡδονῆς σώφρονα λογισμὸν ἐμποιούσης, ἅτε ἀτονούσης τῆς διανοίας πάντων ὁμοῦ περιδράξεσθαι, καὶ ὅμοιον πασχούσης γαστρί, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κόρου, εἰς πέψιν περιαγαγεῖν τὰ πεμφθέντα μὴ δυναμένης· ἵνα τῇ ἐναλλαγῇ καὶ τῷ ποικίλῳ τῆς ψαλμῳδίας νεαροποιῆται τῆς ψυχῆς ἡ ἐπιθυμία καὶ ἀνακαινίζηται τὸ νηφάλιον». Κατὰ δὲ τὸν Χρυσόστομον, ἵνα, τῆς ἀναγνώσεως πόνον ἐχούσης καὶ πολὺ τὸ φορτικόν, τέρπωμεν ὁμοῦ τὴν ψυχὴν ᾄδοντες καὶ ὑποκλέπτωμεν τὸν πόνον· ἵνα οἱ καὶ μυρίοις κακοῖς βεβαρυμένοι, καὶ ὑπὸ ἀθυμίας κατεχόμενοι, κατακηλούμενοι ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, κουφίζωσι τὸν λογισμόν, πτερῶσι τὴν διάνοιαν καὶ μετάρσιον ἐργάζωνται τὴν ψυχήν· ἵνα συγκινουμένη ἡ ψυχὴ τοῖς λαλουμένοις, ἐκεῖ φέρῃ τὴν ἕξιν, ἔνθα καὶ ἡ λέξις ἐφέλκεται τὸ κινητικὸν ὄργανον τῆς τοῦ πνεύματος μελῳδίας· ἵνα τῷ πόθῳ μελῳδίας ἀναγκαζόμενοι συνεχῶς τὰ ᾄσματα καὶ τοὺς ψαλμοὺς φθέγγεσθαι, συνεχῶς αὐτῶν ὦμεν μεμνημένοι· ἵνα ψάλλῃ τὸ στόμα καὶ παιδεύηται ὁ νοῦς· διότι, λέγει, «ἂν παιδεύσωμεν τὴν γλῶτταν ψάλλειν, αἰσχυνθήσεται ἡ ψυχὴ ταύτης ψαλλούσης τὰ ἐναντία βουλευομένη». Ὁ δὲ Μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Μαρκελλῖνον ἐπιστολῇ, ἐξετάζων διὰ τί μετὰ μέλους καὶ ᾠδῆς ψάλλονται οἱ λόγοι τῶν ψαλμῶν ἀποφαίνεται τάδε· «Τινὲς μὲν τῶν παρ' ἡμῖν ἀκεραίων καίτοι πιστευόντων εἶναι θεόπνευστα τὰ ῥήματα, ὅμως νομίζουσι διὰ τὸ εὔφωνον καὶ τέρψεως ἕνεκεν τῆς ἀκοῆς μελῳδεῖσθαι τοὺς ψαλμούς· οὐκ ἔστι δὲ οὕτως· οὐ γὰρ τὸ ἡδὺ καὶ πιθανὸν ἐζήτησεν ἡ γραφή· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὠφελείας ἕνεκεν τῆς ψυχῆς τετύπωται διὰ πάντα μέν, μάλιστα δὲ διὰ δύο ταῦτα· πρῶτον μὲν ὅτι ἔπρεπε τὴν θείαν Γραφὴν μὴ μόνον τῇ συνεχείᾳ, ἀλλὰ καὶ τῇ κατὰ πλάτος φωνῇ τὸν Θεὸν ὑμνεῖν. Κατὰ συνέχειαν μὲν οὖν εἴρηται,

οἷά ἐστι τὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ τὰ ἱστορούμενα πάντα μετὰ τῆς καινῆς διαθήκης· κατὰ πλάτος δὲ λέγεται, οἷά ἐστι τὰ τῶν ψαλμῶν καὶ ᾠδῶν καὶ ᾀσμάτων ῥήματα· καὶ οὕτω γὰρ σωθήσεται τὸ ἐξ ὅλης ἰσχύος καὶ δυνάμεως ἀγαπᾷν τὸν Θεὸν τοὺς ἀνθρώπους. Δεύτερον δὲ ὥσπερ ἁρμονία τοὺς αὐλοὺς συντιθεῖσα μίαν τὴν συμφωνίαν ἀποτελεῖ, οὕτως ἐπειδὴ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ διάφορα κινήματα φαίνεται, καὶ ἔστιν ἐν αὐτῇ τὸ λογίζεσθαι, καὶ τὸ ἐπιθυμεῖν, καὶ τὸ θυμοειδές, ἐκ δὲ τῆς τούτων κινήσεως καὶ ἡ τῶν μελῶν τοῦ σώματος γίνεται ἐνέργεια, βούλεται ὁ λόγος μὴ ἀσύμφωνον εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἑαυτῷ[1] . . . ὥσπερ γὰρ τὰ τῆς ψυχῆς νοήματα γνωρίζομεν καὶ σημαίνομεν δι' ὧν προφέρομεν λόγων, οὕτω τῆς πνευματικῆς ἐν ψυχῇ ἁρμονίας τὴν ἐκ τῶν λόγων μελῳδίαν σύμβολον εἶναι θέλων ὁ Κύριος, τετύπωκεν ἐμμελῶς τὰς ᾠδὰς ψάλλεσθαι, καὶ τοὺς ψαλμοὺς ἀναγινώσκεσθαι μετ' ᾠδῆς. Καὶ τοῦτ' ἐστιν ἡ ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς, τὸ καλῶς αὐτὴν διακεῖσθαι, ὡς γέγραπται· «Εὐθυμεῖ τις ἐν ὑμῖν ψαλλέτω». Οὕτω τὸ μὲν ἐν αὐτῇ ταραχῶδες καὶ τραχὺ καὶ ἄτακτον ἐξομαλίζεται, τὸ δὲ λυποῦν θεραπεύεται ψαλλόντων ἡμῶν. . . τῇ γὰρ τῶν ῥημάτων μελῳδίᾳ συνδιατεθειμένη ἡ ψυχὴ ἐπιλανθάνεται τῶν παθῶν, καὶ

1 Πλατ. πολιτ. βιβλ. δ'. 413. . . ἀλλὰ τῷ ὄντι τὰ οἰκεῖα εὖ θέμενον καὶ ἄρξαντα αὐτὸν ἑαυτοῦ καὶ κοσμήσαντα καὶ φίλον γενόμενον ἑαυτῷ καὶ ξυναρμόσαντα τρία ὄντα, ὥσπερ ὅρους τρεῖς ἁρμονίας ἀτεχνῶς, νεάτης τε καὶ ὑπάτης καὶ μέσης, καὶ εἰ ἄλλα ἄττα μεταξὺ τυγχάνει ὄντα, πάντα ταῦτα ξυνδήσαντα καὶ παντάπασιν ἕνα γενόμενον ἐκ πολλῶν σώφρονα καὶ ἡρμοσμένον κτλ.» πρὸς τὰ ὁποῖα ὁ Πρόκλος λέγει· «Καὶ οὕτως ἁρμονία διὰ πασῶν ἐκ τριῶν ὅρων οὖσα, λόγου, θυμοῦ, ἐπιθυμίας· ὧν ὁ θυμὸς μέσος ὤν, ὡδὶ μὲν ποιεῖ τὴν διὰ τεσσάρων, ὡδὶ δὲ τὴν διὰ πέντε συμφωνίαν, τὴν μὲν τοῦ λόγου πρὸς τὸν θυμὸν διαπέντε, τὴν δὲ τοῦ θυμοῦ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν διὰ τεσσάρων· ταύτην οὖν ἐκάλουν οἱ πυθαγόρειοι συλλαβήν, ὡς οὐ τελείαν οὖσαν συμφωνίαν, τὴν δὲ διὰ πέντε μᾶλλον ἢ ταύτην εἶναι συμφωνίαν. . . δι' ὃ τὴν μᾶλλον συμφωνίαν τῷ θυμῷ πρὸς τὸν λόγον δοτέον, ἢ τῇ ἐπιθυμίᾳ πρὸς τὸν θυμόν. Διὰ πασῶν δὲ τὴν ἐκ πάντων ῥητέον, ἣν ἐκεῖνοι πολυπασῶν συμφωνιῶν κατακορεστάτην ὠνόμαζον· καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐστιν αὕτη συμφωνία· μόνη γὰρ ἐκ πασῶν ἔχει τοῦτο τὸ ἴδιον, ὅπερ ὁ Τίμαιός φησι, τὸ τῶν ὀξυτέρων φθόγγων τὰς κινήσεις ἀποπαυομένας καταλαμβάνειν τὰς τῶν βαρυτέρων, καὶ καταλαμβανούσας ἀρχὴν τέλει συνάπτειν, καὶ μίαν ἀποφαίνειν κίνησιν, ἠρέμα ἀπολήγουσαν ἀπὸ τοῦ ὀξέως ἐπὶ τὸ βαρύτερον· μόνη δ' αὕτη πασῶν συμφωνιῶν τοῦτο λαχοῦσα, πρέπουσα ἂν εἴη τῇ μιᾷ τῆς ψυχῆς ἁρμονίᾳ, δι' ὅλων διοικούσῃ τῶν μερῶν καὶ συνειρούσῃ ταῖς κινήσεσι τῶν ἀνωτέρω τὰς κατωτέρω, καὶ ταῖς ὑφέσεσιν ἐκείνων τὰς τούτων ἐπιτάσεις συμφυῶς ἐναρμοζούσῃ, καὶ ὄντως μίαν ἐκ πολλῶν ποιούσῃ τὴν ζωήν». Πρὸς ταῦτα ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης (ψυ. 4. 407 β. 30) παρατηρεῖ· «Ἁρμονίαν γάρ τινα αὐτὴν (τὴν ψυχὴν) λέγουσι· καὶ γὰρ τὴν ἁρμονίαν κρᾶσιν καὶ σύνθεσιν ἐναντίων εἶναι, καὶ τὸ σῶμα συγκεῖσθαι ἐξ ἐναντίων· καίτοι γε ἡ μὲν ἁρμονία λόγος τίς ἐστι τῶν μιχθέντων ἢ σύνθεσις, τὴν δὲ ψυχὴν οὐδέτερον οἷόν τε εἶναι τούτων. . . ἁρμόζει δὲ μᾶλλον καθ' ὑγιείας λέγειν ἁρμονίαν. (Ἀριστ. Φυ' 3. 246 β. 4). Οἷον ὑγιείαν καὶ εὐεξίαν ἐν κράσει καὶ συμμετρίᾳ θερμῶν καὶ ψυχρῶν τίθεμεν». (Πλατ. Φιληβ. 31, c). «Ὃ μετὰ τὸ ἄπειρον καὶ πέρας ἔλεγες, ἐν ᾧ καὶ ὑγίειαν, οἶμαι δὲ καὶ ἁρμονίαν ἐτίθεσο». (Πλατ. πολ. 4, 431). «Ὁρᾷς ἦν δ' ἐγώ, ὅτι ἐπιεικῶς ἐμαντευόμεθα ἄρτι, ὡς ἁρμονίᾳ τινὶ ἡ σωφροσύνη ὡμοίωται; Τί δή; ὅτι οὐχ ὥσπερ ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ σοφία ἐν μέρει τινὶ ἑκατέρα ἐνοῦσα ἡ μὲν σοφήν, ἡ δὲ ἀνδρείαν τὴν πόλιν παρείχετο, οὐχ οὕτω ποιεῖ αὕτη, ἀλλὰ δι' ὅλης ἀτεχνῶς τέταται διὰ πασῶν παρεχομένη ξυνᾴδοντας τούς τε ἀσθενεστάτους ταὐτὸν καὶ τοὺς ἰσχυροτάτους καὶ τοὺς μέσους κτλ.».

χαίρουσα βλέπει πρὸς τὸν νοῦν τὸν ἐν Χριστῷ, λογιζομένη τὰ βέλτιστα». Τὰς ἐκ τῆς μουσικῆς ὠφελείας ἀπαριθμεῖ καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος διὰ τῶν ἑξῆς· «Ψαλμὸς γαλήνη ψυχῶν, βραβευτὴς εἰρήνης, τὸ θορυβοῦν καὶ κυμαῖνον τῶν λογισμῶν καταστέλλων· μαλάσσει μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θυμούμενον, τὸ δὲ ἀκόλαστον σωφρονίζει· ψαλμὸς φιλίας συναγωγός, ἕνωσις διεστώτων, ἐχθραινόντων διαλλακτήριον. Τίς γὰρ ἔτι ἐχθρὸν ἡγεῖσθαι δύναται μεθ' οὗ μίαν ἀφῆκε πρὸς Θεὸν τὴν φωνήν; Ὥστε καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἀγάπην ἡ ψαλμῳδία παρέχεται, οἱονεὶ σύνδεσμόν τινα πρὸς τὴν ἕνωσιν τὴν συνῳδίαν ἐπινοήσασα, καὶ εἰς ἑνὸς χοροῦ συμφωνίαν τὸν λαὸν συναρμόζουσα· ψαλμὸς νηπίοις ἀσφάλεια, ἀκμάζουσιν ἐγκαλλώπισμα, πρεσβυτέροις παρηγορία, γυναιξὶ κόσμος ἁρμοδιώτατος, ἀνάπαυσις κόπων ἡμερινῶν, ἐκκλησίας φωνή. Οὗτος τὰς ἑορτὰς φαιδρύνει, οὗτος τὴν κατὰ Θεὸν λύπην δημιουργεῖ, ψαλμὸς τὸ τῶν ἀγγέλων ἔργον, τὸ οὐράνιον πολίτευμα, τὸ πνευματικὸν θυμίαμα. Ὢ τῆς σοφῆς ἐπινοίας τοῦ διδασκάλου ὁμοῦ τε ᾄδειν ἡμᾶς καὶ τὰ λυσιτελῆ μανθάνειν μηχανομένου. Ὅθεν καὶ μᾶλλον ἐντυποῦται ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα... Οὔτε γὰρ ἀποστολικόν τις οὔτε προφητικὸν παράγγελμα τῶν πολλῶν καὶ ῥαθύμων ῥαδίως ποτὲ τῇ μνήμῃ κατασχὼν ἀπῆλθε· τὰ δὲ τῶν ψαλμῶν λόγια καὶ κατ' οἶκον μελῳδοῦσι, καὶ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς περιφέρουσι κτλ ». Ὡσαύτως δὲ ὁ ἅγιος Νεῖλος παρατηρεῖ ὅτι «ἡ μὲν ψαλμῳδία τὰ πάθη κατευνάζει καὶ τὴν ἀκρασίαν τοῦ σώματος ἠρεμεῖν ἀπεργάζεται». Θεοδώρητος δὲ ὁ ἐπίσκοπος Κύρου ἐν τῷ Ε' αἰῶνι ζῶν λέγει τάδε· «ἐπειδὴ καὶ τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι, καὶ ἀστοὶ καὶ χωρικοί, διαφερόντως ταύτῃ (δηλ. τῇ τοῦ Δαυὶδ προφητείᾳ) προσέχειν ἐσπουδάκασιν ἅπαντες· οὐχ ἥκιστα δὲ οἱ τὸν ἀσκητικὸν ἀσπαζόμενοι βίον νύκτωρ ταύτην καὶ μεθ' ἡμέραν διὰ τῆς γλώττης προφέρουσι τὸν τῶν ὅλων ὑμνοῦντες Θεόν, καὶ τὰ τοῦ σώματος κατευνάζοντες πάθη· Τῇ γὰρ ἡδονῇ τῆς μελῳδίας τὴν ὠφέλειαν ἡ θεία χάρις κεράσασα, τριπόθητόν τε καὶ ἀξιέραστον τοῖς ἀνθρώποις διδασκαλίαν προτέθηκε. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν τῶν μὲν ἄλλων θείων γραφῶν ἢ οὐδαμῶς, ἢ ὀλίγα τῶν ἀνθρώπων μεμνημένων τοὺς πλείστους· τῶν δὲ πνευματικῶν τοῦ θεσπεσίου Δαβὶδ πολλοὺς πολλάκις καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ ἐν ταῖς ἀγυιαῖς, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀπομεμνημένους, καὶ τῇ τοῦ μέλους ἁρμονίᾳ σφᾶς αὐτοὺς καταθέλγοντας, καὶ διὰ ταύτης τῆς θυμηδίας καρπουμένους τὴν ὠφέλειαν». Ἰσίδωρος δὲ ὁ Πηλουσιώτης, ζῶν ὡσαύτως ἐν τῷ Ε' αἰῶνι, ὁμολογεῖ, ὅτι «ἡ μουσική, ἡ διὰ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου τελουμένη, θεραπεύει τὰ πάθη τὰ ψυχικά, ἐξημεροῖ δὲ τὸν θυμόν, καὶ κουφίζει τὰ πένθη διὰ τῶν δακρύων». Ἀλλὰ καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης λέγει· «Ἐπεὶ οὖν τὸ κατὰ φύσιν φίλον τῇ φύσει, ἀπεδείχθη δὲ κατὰ φύσιν ἡμῖν οὖσα ἡ μουσική, τούτου χάριν ὁ μέγας Δαβὶδ τῇ περὶ τῶν ἀρετῶν φιλοσοφίᾳ τὴν μελῳδίαν κατέμιξεν, οἷόν τινα μέλιτος ἡδονήν, τῶν ὑψηλῶν καταχέας δογμάτων». Ἡ συμφωνία τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων πρὸς τὸν

Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην, πρὸς τοὺς Πυθαγορείους[1] καὶ Στωϊκοὺς καταφαίνεται μὲν ἀρκούντως καὶ ἐκ τῶν ἐκτεθειμένων περικοπῶν, καθίσταται δὲ ἔτι καταφανεστέρα καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ αὐτοῦ προπαρασκευῇ ἀναφερομένων, ἐν ᾗ περὶ τῆς δυνάμεως καὶ σημασίας τῆς μουσικῆς πραγματευόμενος, ἀρκεῖται νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ ἀντιγράψῃ αὐτολεξεί, ὅσα ὁ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τοῖς νόμοις περὶ ταύτης ἀπεφήνατο. Καὶ ἐν μὲν τῷ κεφαλαίῳ «Ὁποίας χρὴ διανοίας περιέχειν τὰς ᾠδὰς» παραλαμβάνων αὐτολεξεὶ τὴν ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῆς πολιτείας θέσιν ἀρχομένην «Τοὺς ποιητὰς ἀναγκάζεται λέγειν κτλ.»,[2] προστίθησιν· «Οὐ πόρρω ταῦτα (δηλ. τὰ ὑπὸ Πλάτωνος λεγόμενα) τῶν τοῦ Δαβὶδ ψαλμῶν, οὓς προλαβὼν συνέταξε δι' ᾠδῶν καὶ ὕμνων . . . Ἐπὶ σχολῇ δ' ἂν εὕροις ἕκαστα τῶν εἰρημένων τῷ φιλοσόφῳ πρὸς λέξιν κείμενα δι' ὅλης τῆς ἱερᾶς τῶν ψαλμῶν γραφῆς». Ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ «Ὅτι καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις παραληπτέον τὰς ᾠδάς, ὥσπερ τινὰς νόμους συμποτικούς», ἀντιγράφων αὐτολεξεὶ τὴν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν νόμων (671 α') περικοπὴν ἀρχομένην «Καὶ ὅπερ ὁ λόγος ἐν ἀρχαῖς ἐβουλήθη, τὴν τῷ τοῦ Διονυσίου χορῷ βοήθειαν ἐπιδεῖξαι καλῶς λεγομένην κτλ.» ἐπιλέγει· «Εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἐν τοῖς συμποσίοις ᾠδὰς καὶ ὕμνους εἰς Θεὸν πεποιημένους ᾄδειν παραδέδοται τοῦ προσήκοντος κόσμου τῶν παρ' ἡμῖν φυλάκων ἐπιμελομένων». Ὡσαύτως δὲ ἐν τῷ κεφαλαίῳ «Ὅτι χρὴ τοὺς νέους δι' ἐκμαθήσεως ὕμνων ὀρθῶν καὶ ᾠδῶν εἰς ἀρετῆς ἀνάληψιν προπαρασκευάζειν», ἀντιγράφων ὁλόκληρον τὴν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν νόμων (659, d.) περικοπήν, ἣν ἀνωτέρω ἀναφέρομεν, ἀποδεικνύει, ὅτι παραδέχεται ἄνευ ἐλαχίστης ἐξαιρέσεως τὰ τῆς πλατωνικῆς σχολῆς περὶ δυνάμεως καὶ σημασίας τῆς μουσικῆς ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι ἐγίνετο ἤδη πλατωνικὴ τῆς μουσικῆς χρῆσις, βεβαιουμένη καὶ παρὰ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων τῶν πρώτων ἐξ αἰώνων, ὡς ἐκ τῶν ἐκτεθεισῶν θέσεων καταφανέστατον γίνεται. Γρηγόριος δὲ ὁ

1 Ἰαμβλ. βίος Πυθαγ. «Ἡγούμενος δὲ πρώτην εἶναι τοῖς ἀνθρώποις τὴν διὰ τῆς αἰσθήσεως προφερομένην ἐπιμέλειαν, εἴ τις καλὰ μὲν ὁρῴη καὶ σχήματα καὶ εἴδη, καλῶν δὲ ἀκούοι μελῶν καὶ ῥυθμῶν, τὴν διὰ μουσικῆς παίδευσιν πρώτην κατεστήσατο, διά τε μελῶν τινων καὶ ῥυθμῶν, ἀφ' ὧν τρόπων τε καὶ παθῶν ἀνθρωπίνων ἰάσεις ἐγίνοντο, ἁρμονίαι τε τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, ὥσπερ εἶχον ἐξ ἀρχῆς, συνήγοντο, σωματικῶν τε καὶ ψυχικῶν νοσημάτων καταστολαὶ καὶ ἀφυγιασμοὶ ὑπ' αὐτοῦ ὑπεννοοῦντο· καὶ νὴ Δία τὸ ὑπὲρ πάντα ταῦτα λόγου ἄξιον, ὅτι τοῖς μὲν γνωρίμοις τὰς λεγομένας ἐξαρτύσεις τε καὶ ἐπαφὰς συνέτατε καὶ συνηρμόζετο, δαιμονίως μηχανώμενος κεράσματά τινων μελῶν διατονικῶν τε καὶ χρωματικῶν καὶ ἐναρμονίων, δι' ὧν ῥᾳδίως εἰς τὰ ἐναντία περιέτρεπον καὶ περιῆγον τὰ τῆς ψυχῆς πάθη, νέον ἐν αὐτοῖς ἀλόγως συνιστάμενα καὶ ὑποφυόμενα, λύπας καὶ ὀργὰς καὶ ἐλέους καὶ ζήλους ἀτόπους καὶ φόβους, ἐπιθυμίας τε παντοίας καὶ θυμοὺς καὶ ὀρέξεις καὶ χαυνώσεις καὶ ὑπτιότητας καὶ σφοδρότητας, ἐπανορθούμενος πρὸς ἀρετὴν τούτων ἕκαστον διὰ τῶν προσηκόντων μελῶν, ὡς διά τινων σωτηρίων συγκεκραμένων φαρμάκων.

2 Πλ. Νόμων II. 660, c.

θεολόγος ἐν τῷ Μ′ λόγῳ ἐπιτρέπει καὶ αὐτὴν τὴν ὄρχησιν, μετὰ τῆς παρατηρήσεως «εἰ καὶ ὀρχήσασθαι δεῖ σε ὡς πανηγυριστὴν καὶ φιλέορτον, ὄρχησαι μέν, ἀλλὰ μὴ τὴν Ἡρωδιάδος ὄρχησιν τῆς ἀσχήμονος». Πολυάριθμοι τοιαῦται θέσεις εὑρίσκονται καὶ παρ' ἑτέροις πολλοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πατράσιν, ἃς παραλείπομεν συντομίας χάριν, τὰς προμνησθείσας ἱκανὰς θεωροῦντες πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λόγων ἡμῶν. Ὡς δὲ ὁ Πλάτων ἀποδοκιμάζει τὸ ἄνευ λόγου μέλος, τὴν ἄνευ κειμένου, τὴν ψιλὴν δῆλον ὅτι ὀργανικὴν μουσικήν, ὡς ἔχουσαν μόνον τὸ ἡδὺ ἄνευ τοῦ ὠφελίμου, οὕτω καὶ οἱ προμνησθέντες πατέρες ἀπαιτοῦσιν, ἵνα τὰ ᾀδόμενα ἔχωσι μὴ μόνην τὴν τέρψιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὠφέλιμον, ὅπερ ἦν ἴδιον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θεάτρου, οὗ αἱ τραγῳδίαι ὤφειλον νὰ ὦσι «μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας δι' ἡδυσμένου λόγου», δηλ. δι' ἁρμονίας ῥυθμοῦ καὶ μέλους, καὶ οὗ τὸ τέλος ἦν κατὰ τὸν Ἀριστοφάνην (Βατρ. 1019), διὰ τῆς δεξιότητος καὶ νουθεσίας τοῦ ποιητοῦ βελτίους τοὺς ἀνθρώπους ἐν ταῖς πόλεσι ποιεῖν, ὅπερ Τιμοκλῆς ὁ κωμικὸς ὕστερον ἐκφράζει διὰ τοῦ

Ὁ γὰρ νοῦς τῶν ἰδίων λήθην λαβὼν
πρὸς ἀλλοτρίῳ τε ψυχαγωγηθεὶς πάθει
μεθ' ἡδονῆς ἀπῆλθε παιδευθεὶς ἅμα,

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ὁράτιος μεμφόμενος τοὺς ποιητὰς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὅτι·

aut prodesse volunt aut delectare poetae

ἀναγνωρίζει τὸ ὀρθὸν τῆς συνενώσεως τοῦ ἡδέως καὶ ὠφελίμου τῆς ἀρχαίας θεωρίας καὶ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου διὰ τοῦ

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci

Πρὸς ταῦτα ὁ μὲν μέγας Βασίλειος λέγει· «Τὸ ἐκ τῆς μελῳδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμιξεν, ἵνα τῷ προσηνεῖ καὶ λείῳ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λανθανόντως ὑποδεχώμεθα, κατὰ τοὺς σοφοὺς τῶν ἰατρῶν, οἳ τῶν φαρμάκων τὰ αὐστηρότερα πίνειν διδόντες τοῖς κακοσίτοις μέλιτι πολλάκις τὴν κύλικα περιχρίουσι». Θεοδώρητος δὲ ὁ Κύρου ὡσαύτως παρατηρεῖ· «Τῇ γὰρ ἡδονῇ τῆς μελῳδίας τὴν ὠφέλειαν ἡ θεία χάρις κεράσασα, τριπόθητόν τε καὶ ἀξιέραστον τοῖς ἀνθρώποις διδασκαλίαν προτέθηκεν». Ὥστε τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ ἑπόμενοι καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες, ἀπαιτοῦσιν ἵνα τὰ ᾀδόμενα πρὸς τῇ τέρψει ἔχωσι καὶ διάνοιαν ὀρθήν, ἤτοι τὸ ὠφέλιμον, ὅπερ καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω περικοπῶν τοῦ Χρυσοστόμου καὶ λοιπῶν καταφανέστατον γίγνεται. Αὐστηρότεροι τοῦ Πλάτωνος εἶνε οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες πρὸς τὴν ὀργανικὴν μουσικήν, ἥτις δύναται βεβαίως νὰ ἔχῃ τὰς αὐτὰς ἀπαιτήσεις,[1] οἵας καὶ ἡ φωνητικὴ ἐν

1 Ὁ Χρυσόστομος ἀναγνωρίζει τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς· διότι λόγον ποιούμενος περὶ τῆς παρ' Ἑβραίοις καὶ Ἕλλησι χρήσεως τῶν ὀργάνων λέγει· «Καὶ τὰ ὄργανα δὲ ἐκεῖνα διὰ τοῦτο ἐπετέτραπτο τότε, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ κιρνᾶν αὐτοὺς εἰς ἀγάπην καὶ συμφωνίαν, καὶ ἐγείρειν αὐτῶν τὴν διάνοιαν μεθ' ἡδονῆς ποιεῖν τὰ τὴν ὠφέλειαν παρεχόμενα, καὶ εἰς πολλὴν βούλεσθαι αὐτοὺς ἄγειν σπουδὴν διὰ τῆς τοιαύτης ψυχαγωγίας. Τὸ γὰρ βάναυσον αὐτῶν καὶ ῥᾴθυμον καὶ ἀναπεπτωκὸς σοφιζόμενος ὁ

τῇ ἐκκλησίᾳ. Τὸν λόγον τῆς ἀποκλείσεως τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς ἐκ τῆς ἐκκλησίας διέσωσε. Νικήτας ὁ Σερρῶν ἐκ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ὡς ἑξῆς· «Καὶ φησίν, ὅτι ὥσπερ ἐκ τῶν μουσικῶν ὀργάνων μόνος ὁ ἦχος τῆς μελῳδίας προσπίπτει ταῖς ἀκοαῖς, αὐτὰ δὲ τὰ μελῳδούμενα ῥήματα οὐ διαρθροῦνται τοῖς φθόγγοις, ἐν δὲ τῇ ᾠδῇ τὸ συναμφότερον γίγνεται καὶ ὁ τοῦ μέλους ῥυθμός, καὶ τῶν ῥημάτων ἡ δύναμις συνδιεξαγομένη μετὰ μέλους, ἣν ἀγνοεῖσθαι ἀνάγκη, ὅταν διὰ μουσικῶν ὀργάνων ἡ μελῳδία γίγνεται». Κατὰ τὴν περικοπὴν ταύτην ἀποκλείεται τῆς ἐκκλησίας λίαν ὀρθῶς ἡ ψιλὴ ὀργανικὴ μουσική, ἥτις καθ' ἑαυτήν, ἄνευ κειμένου ἢ τοὐλάχιστον ἄνευ ἐπιγραφῆς τινος, οἷον «ἀποχαιρετισμὸς» «ἐπανάβλεψις» κτλ., δὲν δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ συγκεκριμένον τι, ὡς ὀρθῶς ὁ Πλάτων παρατηρεῖ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν νόμων (669, d.[1]) Ἀλλ' οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες δὲν περιωρίσθησαν νὰ ἀποκλείσωσι τὴν ψιλὴν ὀργανικὴν μουσικήν, ἀλλὰ καὶ τὴν συνένωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς φωνητικῆς· εἰς τοῦτο δὲ προέβησαν νομίζομεν, ἐκ φόβου καταχρήσεως, καὶ διότι ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ προστιθεμένη καὶ συνενουμένη μετὰ τῆς φωνητικῆς ἠδύνατο νὰ κατακλύσῃ τὴν διάνοιαν τῶν λεγομένων, καὶ νὰ ἐπισκοτίσῃ ἢ ἐπισκιάσῃ καὶ ἀμαυρώσῃ αὐτήν, ἅτε διεγείρουσα μᾶλλον θυμικὰς καταστάσεις καὶ διαθέσεις. Πλὴν δὲ τούτου, νομίζομεν, ὅτι ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ ἀπεκλείσθη, διότι ἔφερε τότε χαρακτῆρα μάλιστα κοσμικόν, κατὰ τὸν Χρυσόστομον καὶ Βασίλειον οὖσα ἰδία τῆς θυμέλης[2] καὶ τῶν συμποτικῶν καὶ ἡδονικῶν διαχύσεων τοῦ λαοῦ· ἔφερεν ἄρα συμποτικὸν καὶ ἡδονικὸν χαρακτῆρα, καὶ εἰσαγομένη εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἠδύνατο εἰκότως νὰ βλάψῃ μᾶλλον ἢ νὰ ὠφελήσῃ, διὰ τοῦ νόμου τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἐννοιῶν μεθιστᾶσα τοὺς ἐκκλησιαζομένους, καὶ διαταράττουσα τὰ ἐν τῷ ναῷ διεγειρόμενα θρησκευτικὰ αἰσθήματα, ἐν τῷ ὁποίῳ οὐδὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἢ νὰ λαμβάνῃ χώραν, φέρον χαρακτῆρα καὶ ὁμοιότητα τοῦ κοινοῦ καὶ συνήθους, ὡς ἀνωτέρω εἴ-

Θεός, ἀφυπνίζειν αὐτοὺς ταύτῃ μεθώδευσε τῇ σοφίᾳ, ἀνακεράσας τῷ πόνῳ τῆς προσεδρίας τὸ ἡδὺ τῆς μελῳδίας (εἰς τὸν ΡΝ' ψαλμόν.) Ἀλλαχοῦ δὲ λαμβάνων θέμα τὸ «Ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλλάτωσαν αὐτῷ» λέγει τάδε· «Ἐγὼ δὲ ἐκεῖνο ἂν εἴποιμι, ὅτι τὸ παλαιὸν οὕτως ἤγοντο διὰ τῶν ὀργάνων τούτων, διὰ τὴν παχύτητα τῆς διανοίας αὐτῶν, καὶ τὸ ἄρτι ἀπεσπᾶσθαι ἀπὸ τῶν εἰδώλων. Ὥσπερ οὖν τὰς θυσίας συνεχώρησεν, οὕτω καὶ ταῦτα ἐπέτρεψε συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ.

1 Ὅρα σελ. 450. (Πολιτ. VII 522 E') «Ἀλλ' ἦν ἐκείνη γε (ἡ μουσική,) ἀντίστροφος τῆς γυμναστικῆς, εἰ μέμνησαι, ἔθεσι παιδεύουσα τοὺς φύλακας κατά τε ἁρμονίαν εὐαρμοστίαν τινά, οὐκ ἐπιστήμην παραδιδοῦσα καὶ κατὰ ῥυθμὸν εὐρυθμίαν. (Μάξιμος Τύριος λόγος 28) «Δέδοικα δὲ μὴ ταυτὶ τὰ μέλη ἡδονὴν μέν τινα ἔχῃ κεκραμένην ὑπὸ τῆς τέχνης καλῶς, ἄσημα δὲ ὄντα καὶ ἄλογα καὶ ἄφωνα μηδὲν μέγα τῇ ψυχῇ εἰς εὐφροσύνην συντελῇ. Εἰ γάρ τις ἐθέλοι παραβαλεῖν τὴν ἐκ μελῶν ἡδονὴν τῇ τῶν λόγων, ἐοίκοι ἂν ὁ μὲν λόγος σιτίοις, τὸ δὲ μέλος ὀσμαῖς».

2 Χρυσόστ. Ἀλλὰ σύριγγες συνηχοῦσιν ἐκείνοις ἀσήμῳ φωνῇ καὶ ἀτερπῆ τῇ ὄψει, τῶν γνάθων αὐτοῖς φυσωμένων καὶ τῶν νεύρων διασπωμένων. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ τοῦ πνεύματος ἐνηχεῖ χάρις, ἀντὶ αὐλοῦ καὶ κιθάρας καὶ σύριγγος τοῖς τῶν ἁγίων στόμασι κεχρημένη.

κομεν. Ὅθεν παρεδέχθησαν μόνην τὴν χορῳδίαν, δηλοῦντες δι' αὐτῆς οὐχὶ μόνον τὴν πνευματικὴν ἡμῶν συμφωνίαν πλατωνικῶς, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ σύμπαντος. Ὥσπερ δὲ ὁ Πλάτων ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ μελοποιοῦ ἢ ποιητοῦ ὀρθὴν πρόσαψιν καὶ ἀπόδοσιν μελῶν, ῥυθμῶν καὶ ἁρμονιῶν εἰς τὸ κείμενον, ἐπειδὴ ἕκαστον εἶδος μουσικῆς ἔχει τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὕφος, καὶ ἀποδοκιμάζει τὴν χαλαρὰν καὶ ἔκλυτον μουσικήν, τὴν συμποτικὴν καὶ μεθυστικήν, ἥτις διὰ τῆς ἡδυπαθείας καὶ ἐκλύσεως τῆς μελῳδίας ἐκθηλύνει τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν καὶ συνεκλύει τὴν τοῦ σώματος εὐγένειαν, οὕτω καὶ οἱ τῆς ἐκκλησίας πατέρες μέχρι τοῦ ϛ' αἰῶνος, ἀνθίστανται πάσῃ δυνάμει κατὰ τῆς ἀποπείρας τῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τελείας εἰσβολῆς τῆς τότε θυμελικῆς μουσικῆς, ἥτις παρὰ τῶν συγχρόνων πατέρων ὀνομάζεται διακεκλασμένη καὶ ἡδυπαθεστάτη, καὶ ἐκ τούτου ἐπιβλαβής, διότι κατὰ τὸν Χρυσόστομον» «Πολλάκις καὶ μέλος κατακεκλασμένον τὸ τῆς ψυχῆς ἔντονον κατεμάλαξε», καταπολεμοῦσι δὲ καὶ τὰ βιωτικὰ ᾄσματα, καὶ τὰς τοῦ κόσμου μελῳδίας, αἵτινες ἀπηχοῦσαι τὴν ἀκοήν, καὶ ἀπατῶσαι τὴν διάνοιαν, κατὰ τὸν Χρυσόστομον μακρὰν ἀπάγουσι τῆς ὠφελείας, εἰς ἐπιθυμίας καθέλκουσαι τῆς ἀπωλείας. Αἰσχρὸν γάρ, λέγει, ῥημάτων ἀνάπλεοι τυγχάνουσι καὶ ἀθέσμων ὀρέξεων ἔμπλεοι». Ἰδίως δὲ θεωροῦσιν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες ὡς ὅλως μὴ προσήκοντα τῇ θρησκευτικῇ λατρείᾳ καὶ μουσικῇ τὰ κεκλασμένα μέλη καὶ λυγίσματα, τὰ μέλη δηλ. ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα περιέχουσιν ἀφθονίαν κομπισμῶν καὶ μελισμῶν, ἢ ὅπως ἐν τῇ σήμερον ἱερᾷ μουσικῇ λέγουσιν ἀφθονίαν γοργῶν, διγόργων, τριγόργων καὶ τετραγόργων, ἐξ ὧν εἶνε ἀνάπλεα τὰ καλούμενα σήμερον στιχηραρικὰ καὶ ἀργὰ μέλη. Τὴν τοιαύτην μουσικήν, ἥτις καὶ παρὰ τῶν ἀρχαίων ἀπεδοκιμάζετο, ὀνομάζουσιν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες πορνικὴν καὶ χαῦνον, ἔκλυτον καὶ ἡδυπαθῆ, ἐναντίον τῆς ὁποίας ἀντεπεξέρχονται πάσῃ δυνάμει. Πλὴν δὲ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ὁ μὲν Γρηγόριος ὁ θεολόγος πρὸς Σέλευκον γράφων λέγει·

Ναὶ μὴν ἐκεῖνο σφόδρα σοι τηρητέον
Μίσει θεάτρων, θηρίων, ἱπποδρόμων
Ἄσεμνον ᾠδήν, δύσεριν κακῶν θέαν·
Τί δ' ἂν λέγοι τις ᾀσμάτων αἰσχρῶν νόσους
Μέλη τε θηλύνοντα καρδίας τόνον
Αὐλούς, χορείας πορνικῶν βοσκημάτων
Οἷς καὶ γέρας νέμουσιν οἱ τρισάθλιοι;
Ταῦτ' οὖν ἐπαίνων καὶ θέας καὶ τέρψεως
Ἢ δακρύων τε καὶ στεναγμῶν ἄξια;

Ὁ δὲ συγγραφεὺς τῆς πρὸς τοὺς νέους παραινέσεως λέγει ὡσαύτως· «Κάθαρσις δὲ ψυχῆς, ὡς ἀθρόως τε εἰπεῖν καὶ ὑμῖν ἱκανῶς, τὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων ἡδονὰς ἀτιμάζειν, ... μὴ διὰ τῶν ὤτων διεφθαρμένην μελῳδίαν τῶν ψυχῶν καταχεῖν. Ἀνελευθερίας γὰρ δὴ καὶ ταπεινότητος ἔκγονα πάθη

ἐκ τοῦ τοιούτου τῆς μουσικῆς εἴδους ἐγγίγνεσθαι πέφυκεν». Ὁ δὲ Μέγας Βασίλειος κακίζων τὴν μουσικὴν τῆς ἐποχῆς του, ἐκθέτει τὰ ἐξ αὐτῆς προκύπτοντα κακὰ διὰ τῶν ἑξῆς· «Εἰσί τινες πόλεις παντοδαποῖς θεάμασι θαυματοποιῶν ἀπὸ βαθέως ὄρθρου μέχρις ἑσπέρας αὐτῆς ἑστιῶσαι τὰς ὄψεις. Καὶ μέν τοι καὶ μελῶν τινων κεκλασμένων καὶ διεφθαρμένων καὶ παντάπασι πολλὴν ἀκολασίαν ταῖς ψυχαῖς ἐντικτόντων, ἐπὶ πλεῖστον ἀκούοντες οὐκ ἐμπίπλανται . . . οὐκ εἰδότες ὅτι ὀρχήστρα εὐθυνομένη θεάμασιν ἀκολάστοις κοινὸν καὶ δημόσιον ἀσελγείας τοῖς συγκαθημένοις ἐστί, καὶ τὰ παναρμόνια τῶν αὐλῶν μέλη καὶ ᾄσματα πορνικά, ἐγκαθιζόμενα ταῖς τῶν ἀκουσάντων ψυχαῖς οὐδὲν ἕτερον ἢ πάντας ἀσχημονεῖν ἀναπείθει, τὰ τῶν κιθαριστῶν κρούματα μιμουμένους». Ὡσαύτως δὲ καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος ἀναφωνεῖ· «Ἀναλάβωμεν ὕμνους ἀντὶ τυμπάνων, ψαλμῳδίαν ἀντὶ τῶν αἰσχρῶν λυγισμάτων καὶ ᾀσμάτων, κρότον εὐχαριστήριον ἀντὶ κρότων θεατρικῶν». Ὁ δὲ Χρυσόστομος, ὁ ἄσπονδος πολέμιος τῆς θυμέλης καὶ τῆς μουσικῆς αὐτῆς, διὰ ζοφερωτάτων χρωμάτων μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν εὐγλωττίας περιγράφων τὸ ἐπιβλαβὲς τῆς ἐκλύτου καὶ μαλακῆς δημώδους καὶ θυμελικῆς μουσικῆς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, προκαλεῖ τοὺς πιστοὺς νὰ ἀντεπεξέλθωσι κατ' αὐτῆς διὰ τῆς ἱερᾶς μουσικῆς.[1]

1 Χρυσος. Ταῦτα δὲ λέγω οὐχ ἵνα ἐπαινῆτε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ παῖδας καὶ γυναῖκας τὰ τοιαῦτα διδάσκηται ᾄσματα ᾄδειν, οὐκ ἐν ἱστοῖς μόνον, οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἔργοις, ἀλλὰ μάλιστα ἐν τραπέζῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ ὁ διάβολος ἐφεδρεύει μέθην καὶ ἀδηφαγίαν ἔχων αὐτῷ συμμαχοῦσαν, καὶ γέλωτα ἄτακτον καὶ ψυχὴν ἀνειμένην, μάλιστα τότε δεῖ καὶ πρὸ τραπέζης, καὶ μετὰ τράπεζαν, ἐπιτειχίζειν αὐτῷ τὴν ἀπὸ τῶν ψαλμῶν ἀσφάλειαν, καὶ κοινῇ μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παίδων ἀναστάντας ἀπὸ τοῦ συμποσίου τοὺς ἱεροὺς ᾄδειν ὕμνους τῷ Θεῷ. Ὥσπερ γὰρ οἱ μίμους καὶ ὀρχηστὰς, καὶ πόρνας γυναῖκας εἰς τὰ συμπόσια εἰσάγοντες, δαίμονας καὶ τὸν διάβολον ἐκεῖ καλοῦσι, καὶ μυρίων πολέμων τὰς αὐτῶν ἐμπιπλῶσιν οἰκίας (ἐντεῦθεν γὰρ ζηλοτυπίαι καὶ μοιχεῖαι καὶ πορνεῖαι καὶ τὰ μυρία δεινά·) οὕτως οἱ τὸν Δαβὶδ καλοῦντες μετὰ τῆς κιθάρας, ἔνδον τὸν Χριστὸν δι' αὐτοῦ καλοῦσι. . . . Ἐχόμεθα τοίνυν τῆς ἀρετῆς, μὴ μέχρι τέρψεως τὰ λεγόμενα ἔστω, μηδὲ μέχρι παραμυθίας τινός. Οὐκ ἔστι τὸ θέατρον τοῦτο ἀγαπητοί μου κιθαρῳδῶν οὐδὲ τραγῳδῶν, ἔνθα μέχρι τέρψεως ὁ καρπός, καὶ τῆς ἡμέρας παραδραμούσης, παρῆλθεν ἡ τέρψις. Καὶ εἴθε ἦν τέρψις μόνη, καὶ μὴ καὶ βλάβη μετὰ τῆς τέρψεως· ἀλλ' ὅμως ἄπεισιν ἐκεῖθεν οἴκαδε ἕκαστος, καθάπερ ἀπό τινος λύμης ἀναμαξάμενος πολλὰ αὐτόθι· καὶ ὁ μὲν νέος ἀπολαβών τινα τῶν σατανικῶν ᾀσμάτων μέλη, ὅσα ἴσχυσε τῇ μνήμῃ καταθέσθαι συνεχῶς ἐπὶ τῆς οἰκίας ᾄδει· ὁ δὲ πρεσβύτης τοῦτο μὲν οὐ ποιεῖ, τῶν δὲ ἐκεῖσε λεγομένων ῥημάτων μέμνηται πάντων. Καὶ οἱ μὲν νόμοι οἱ παρ' Ἕλλησι γραφέντες ἀτίμους αὐτοὺς εἶναι βούλονται· σὺ δὲ ὅλῃ τῇ πόλει δέχῃ, ὥσπερ πρεσβύτας καὶ στρατηγούς, καὶ ἅπαντας καλεῖς ἵνα δέξωνται κόπρον ταῖς ἀκοαῖς. . . Καὶ γὰρ τὸν βόρβορον ἅπαντα τὸν ἐκχυθέντα ὑμῖν ἐκεῖ διὰ τῶν ῥημάτων, διὰ τῶν ᾠδῶν, διὰ τοῦ γέλωτος, εἰς τὴν οἰκίαν ἕκαστος συνάγοντες φέρετε . . . Καὶ γὰρ καὶ ῥήματα αἰσχρὰ αὐτόθι, καὶ σχήματα αἰσχρότερα, καὶ κουρὰ τοιαύτη, καὶ βάδισις, καὶ στολή, καὶ φωνή, καὶ μελῶν διάκλασις, καὶ ὀφθαλμῶν ἐκστροφαί, καὶ σύριγγες, καὶ αὐλοί, καὶ δράματα, καὶ ὑποθέσεις, καὶ πάντα ἁπλῶς τῆς ἐσχάτης ἀσελγείας ἀνάμεστα. . . . Καὶ γὰρ καὶ μοιχεῖαι, καὶ γάμων ἐκεῖ κλοπαί, καὶ γυναῖκες ἐκεῖ πορνευόμεναι, ἄνδρες ἠταιρικότες, νέοι μαλακιζόμενοι, πάντα παρανομίας μεστά, πάντα τερατωδίας, πάντα αἰσχύνης. Οὐκ ἄρα γελᾶν ἐπὶ τούτοις τοὺς καθημένους ἐχρῆν, ἀλλὰ δακρύειν καὶ στένειν πικρόν. Τί οὖν; ἀποκλείσομεν τὴν ὀρχήστραν φησί, καὶ τῷ λόγῳ τῷ σῷ πάντα ἀνατραπήσεται; Νῦν μὲν οὖν πάντα ἀνατέτραπται. . . Καὶ ἡμεῖς

Ὁ σφοδρότατος οὗτος πόλεμος κατὰ τῆς μουσικῆς τῆς θυμέλης καὶ τῆς κοσμικῆς δυστυχῶς οὐ μόνον δὲν ἐπέφερε οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην μεταβολὴν καὶ βελτίωσιν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἠδυνήθη νὰ τηρήσῃ ἀλώβητον ἐκ τῶν σφοδρῶν ἐπιθέσεων τῆς θυμελικῆς μουσικῆς, οὐδὲ νὰ κωλύσῃ τὴν ἀρξαμένην εἰσβολὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Οὔτε οἱ Φιλιππικοὶ τοῦ δεινοτάτου καὶ ἀσπονδοτάτου ἐχθροῦ τῆς θυμέλης Χρυσοστόμου, οὔτε οἱ ἐκδοθέντες συνοδικοὶ κανόνες καὶ τὰ κατὰ διαφόρους καιροὺς δημοσιευθέντα ἐπιτίμια τῶν Πατριαρχῶν καὶ Μητροπολιτῶν, οὔτε τὰ διατάγματα καὶ οἱ νόμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἠδυνήθησαν οὐ μόνον τὸν λαόν, ἀλλὰ οὐδ' αὐτοὺς τοὺς κληρικοὺς νὰ κωλύσωσι ἐκ τῶν τερπνῶν ἀπολαύσεων τῆς θυμέλης, τῶν θεάτρων, τῶν ἀγώνων τοῦ ἱπποδρόμου καὶ τῶν ἑορτῶν αὐτοῦ, καὶ νὰ καταργήσωσι τὰς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἑρταζομένας ἀρχαίας ἐθνικὰς ἑορτάς. Ἡ ἡδονικωτάτη μουσικὴ τῆς θυμέλης ἐξεκένου πολλάκις τὰς ἐκκλησίας, ὡς καὶ αἱ ἐθνικαὶ ἑορταί,[1] καὶ ἀπέστη ἀπ' αὐτῆς παρασύρουσα ἀκατασχέτως οὐ μόνον τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς κληρικοὺς εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε οὐ μόνον διάφοροι σύνοδοι ἀποτρεπτικοὺς ἐξέδωκαν κανόνας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἀναγκάζεται νὰ ἐκδώσῃ ἐπανειλημμένως θεσπίσματα καὶ διατάγματα, καὶ ἐπὶ τέλους νόμον, ἀπαγορεύοντα τοῖς κληρικοῖς τὴν εἰς τὰ θέατρα καὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἱπποδρόμου φοίτησιν καὶ συμμετοχήν.[2] Ὅτι δὲ διὰ τῶν

τοίνυν, φέρε παρεξετάσωμεν τὸν χορὸν τὸν ἐκ τῶν πορνευομένων γυναικῶν καὶ τῶν ἡταιρικότων νέων συνεστῶτα ἐν τῇ σκηνῇ καὶ τοῦτον αὐτὸν τῶν μακαρίων τούτων εἰς ἡδονῆς λόγον, δι' ἣν μάλιστα πολλοὶ τῶν ῥαθύμων νέων ἁλίσκονται ταῖς ἐκείνων παγίσι. Τοσοῦτον γὰρ τὸ μέσον εὑρήσομεν ὅσον εἰ ἀγγέλων τις ἤκουσεν ᾀδόντων ἄνω τὴν παναρμόνιον μελῳδίαν ἐκείνην, καὶ κυνῶν καὶ χοίρων ἐπὶ τῆς κοπρίας κατορυομένων καὶ γρυζόντων..

1 Ἀστερίου ἐπισκόπου Ἀμασείας Ὁμ. Δ'. (Λόγοι κατηγορικοὶ τῆς ἑορτῆς τῶν Καλανδῶν σελ. 216). Δύο κατὰ ταὐτὸν ἑορταὶ συνέδραμον ἐπὶ τῆς χθιζῆς καὶ τῆς ἐνεστώσης ἡμέρας, οὐ σύμφωνοί τε καὶ ἀδελφαί, πᾶν δὲ τοὐναντίον ἐχθρῶς τε καὶ ἐναντίως πρὸς ἀλλήλας ἔχουσαι... Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ προτιμῶντες τὴν ἐκ τῆς ματαιότητος τροφὴν καὶ ἀσχολίαν, ἀπελήφθησαν τοῦ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν συλλόγου, φέρε» κτλ. Αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀστερίου τούτου κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ζῶντος ἀναφερόμεναι δύο συμπεσοῦσαι ἑορταί εἰσιν ἡ τῶν Φώτων καὶ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καὶ ἡ τῶν καλανδῶν, περὶ τῆς ἑορτῆς τῶν ὁποίων λέγει τὰ ἑξῆς· «Δημόται γὰρ ἀγύρται καὶ οἱ τῆς ὀρχήστρας θαυματοποιοί, εἰς τάξεις καὶ συστήματα ἑαυτοὺς καταμερίσαντες, ἑκάστην οἰκίαν διοχλοῦσιν· καὶ δῆθεν μὲν εὐφημοῦσι καὶ ἐπικροτοῦσιν, μένουσι δὲ πρὸς ταῖς πύλαις τῶν πρακτώρων ἐντονώτερον, μέχρις ἂν ἀποκναισθεὶς ὁ ἔνδον πολιορκούμενος, προῆται τὸ ἀργύριον, ὅπερ ἔχει καὶ οὐ κέκτηται. Ἀμοιβαδὸν δὲ προσιόντες ταῖς θύραις, ἀλλήλους διαδέχονται, καὶ μέχρι δείλης ὀψίας ἄνεσις οὐκ ἔστι τοῦ κακοῦ· ἀλλὰ φατρία φατρίαν καταλαμβάνει, καὶ βοὴ βοὴν καὶ ζημία ζημίαν. Τοὺς δὲ ἱεροὺς καὶ βελτίστους γεωργούς, οἷα διατίθησιν αὕτη ἡ ἡμέρα... Καὶ οἱ τῆς κορυφῆς τῶν ἀξιωμάτων ἀνθρωπικῶν ἐπιβάντες, οἱ πολυθρύλλητοι ὕπατοι... Καὶ αὐληταῖς κακοδαίμοσι, καὶ μίμοις, καὶ ὀρχησταῖς, και ἀνδρογύνοις, καὶ γυναιξὶ πόρναις, ὤνιον παρεχούσαις τῷ δημίῳ τὸ σῶμα κτλ.

2 Ἡ μὲν ιγ'. τῶν καλουμένων ἀποστολικῶν διατάξεων λέγει· «Θεατρομανία εἴ τις πρόσκειται ἢ κυνηγίοις, ἢ ἱπποδρομικοῖς ἀγῶσι παυσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω». Ἐν δὲ τῷ 62 κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου αὐτῶν ἀναφέρεται· «Φεύγετε δὲ καὶ τὰ ἀπρεπῆ τῶν θεαμάτων, τὰ θέατρά φημι καὶ τὰς ἑλληνικὰς πομπάς, ἐπαοιδὰς κτλ.» Ἐν τῷ 61 κεφαλαίῳ αὐτῶν διη-

τοιούτων μέσων οὐδὲν κατωρθώθη, ἀποδεικνύεται ὅτι αἱ ἑορταὶ αὗται δὲν ἔπαυσαν νὰ ἑορτάζωνται μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ζῶντος Ματθαίου τοῦ Βλαστάρεως, καθ' ὅν, «αἱ μὲν Καλάνδαι ἑωρτάζοντο τῇ 1 Ἰανουαρίου... τὰ Βοτὰ δὲ Πανί.... τὰ Βρουμάλια ἢ Ῥουσάλια, καὶ τὸ τήμερον εἶναι μετὰ τὸ ἅγιον Πάσχα ἐν τοῖς ἀγρόταις γενόμενα ἴδοι τις ἂν ἅπερ ἐτελοῦντό ποτε τῷ Διονύσῳ παρὰ τοῖς Ἕλλησι κτλ.» Ὡσαύτως δὲ Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης λέγει· «Τὰς νῦν καλάνδας πανηγυρίζουσι πάντες, οἷς τὰ Ῥωμαίων πρεσβεύεται, καὶ τῶν εἰς χαρμονὴν συντελουσῶν ἡμερῶν ταῖς μεγίσταις ἐγκρίνουσι, καὶ οὐκ ἔσθ' ὅστις αὐτὰς οὐκ ἄγει γλυκεῖαν ἑορτήν, εἰ μὴ βούλεται καὶ αὐτὸς ἥδυσμά τι παρακεῖσθαι τῇ πανηγύρει, καὶ τῇ τῶν ἑορ-

γεῖται· «Σὺ δὲ καταλιπὼν τῶν πιστῶν τὸ συνάθροισμα, τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τοὺς ἐκείνου νόμους... καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ πομπαῖς Ἑλλήνων συντρέχεις, καὶ ἐπὶ τὰ θέατρα ἐπείγῃ, ἐπιθυμήσας εἷς τῶν εἰσπορευομένων ἐκεῖ λογισθῆναι καὶ μετασχεῖν ἀκροαμάτων ἀπρεπῶν, ἵνα μὴ λέγωμεν, μυσαρῶν». Ἡ ἐν Τρούλλῳ σύνοδος ἐξέδωκε τὸν ΞΔ' κανόνα λέγοντα· «Μὴ ἐξέστω τινὶ τῶν ἐν ἱερατικῷ καταλεγομένων τάγματι, ἢ μοναχῶν ἐν ἱπποδρομίαις ἀνιέναι ἢ θυμελικῶν παιγνιδίων ἀνέχεσθαι». Ἡ ἐν Λαοδικαίᾳ τὸν ΝΔ'. «Οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικούς τινας θεωρίας θεωρεῖν ἐν γάμοις ἢ δείπνοις, ἀλλὰ πρὸ τοῦ εἰσέρχεσθαι τοὺς θεμελικοὺς ἐγείρεσθαι καὶ ἀναχωρεῖν ἐκεῖθεν. Ἡ 123 νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς· «Interdicimus autem sanctissimis episcopis, presbyteris, et diaconis, lectoribus, et omnibus aliis cujuslibet venerandi colegii aut schematis constitutis, ad fabulas ludere, aut aliis ludentibus participes ac inspectatores fieri, aut quodlibet spectaculorum spectandi gratia venire». Πρὸς δὲ Ἐπιφάνιον τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην γράφει περὶ τούτου τὰ ἑξῆς· «Οἱ δὲ κληρικοὶ καὶ ἀπροκαλύπτως ἢ ταῖς τῶν ἵππων ἁμίλλαις παραβάλλουσιν ἢ τῶν ἐν σκηνῇ καὶ θυμέλαις θεαταὶ γίγνονται παιγνιδίων, ἢ ταῖς ἐν θεάτροις τῶν μαχομένων πρὸς θηρία μάχαις παραγίνονται. Πολλάκις μὲν αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα φυλάττεσθαι προηγορεύσαμεν, ὁρῶντες δὲ τὴν περὶ τούτων γενομένην ἡμῖν προσαγγελίαν εἰς ἀνάγκην ἤλθομεν ἐπὶ τὸν παρόντα νόμον διὰ τὴν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀφικέσθαι σπουδήν, καὶ ἅμα μὲν ὑπὲρ τῆς ἱερωσύνης αὐτῆς, ἅμα δὲ ὑπὲρ τοῦ κοινῇ συμφέροντος». Ὡσαύτως χαρακτηριστικὸν τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τινῶν τοῦ κλήρου εἶνε καὶ τὰ ἑξῆς ἐν τοῖς κανόσι τῆς πρώτης καὶ δευτέρας συνόδου ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων περὶ τῶν μοναχῶν ἀναφερόμενα· «Ἐπειδή τινες τὸν μονήρη βίον ὑποδύεσθαι σχηματίζονται, οὐχ ἵνα τῷ Θεῷ καθαρῶς δουλεύωσιν, ἀλλ' ἵνα τῇ σεμνότητι τοῦ σχήματος δόξαν εὐλαβείας προσλάβωσι καὶ τῶν οἰκείων ἐντεῦθεν ἡδονῶν ἄφθονον εὑρίσωσι τὴν ἀπόλαυσιν κτλ.» Ὡσαύτως ἡ ἐν Τρούλλῳ σύνοδος ἐπειράθη νὰ καταργήσῃ τὰς τότε ἑορταζομένας ἐθνικὰς ἑορτὰς διὰ τοῦ ΞΑ' κανόνος λέγοντος· «Τὰς οὕτω καλουμένας καλάνδας καὶ τὰ λεγόμενα βοτά, καὶ τὰ καλούμενα βρουμάλια, καὶ τὴν ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Μαρτίου μηνὸς ἡμέρᾳ ἐπιτελουμένην πανήγυριν, καθάπαξ ἐκ τῆς τῶν πιστῶν πολιτείας περιαιρεθῆναι βουλόμεθα. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς τῶν γυναίων δημοσίας ὀρχήσεις, ὡς ἀσέμνους καὶ πολλὴν βλάβην ἐμποιεῖν δυναμένας· ἔτι μὴν καὶ τὰς ὀνόματι τῶν παρ' Ἕλλησι ψευδῶς ὀνομασθέντων Θεῶν, ἢ ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν γινομένας ὀρχήσεις, κατά τι ἔθος παλαιὸν καὶ ἀλλότριον τοῦ τῶν χριστιανῶν βίου, ἀποπεμπόμεθα ὁρίζοντες, μηδένα ἄνδρα γυναικείαν στολὴν ἐνδιδύσκεσθαι, ἢ γυναῖκα τὴν ἀνδράσιν ἁρμόδιον· ἀλλὰ μήτε προσωπεῖα κωμικά, ἢ σατυρικά, ἢ τραγικὰ ὑποδύεσθαι, μήτε τὸ τοῦ βδελυκτοῦ Διονύσου ὄνομα, τὴν σταφυλὴν ἐκθλίβοντας ἐν τοῖς ληνοῖς ἐπιβοᾶν, μηδὲ τὸν οἶνον ἐν τοῖς πίθοις ἐπιχέοντας γέλωτα ἐπικινεῖν ἀγνοίας τρόπῳ ἢ ματαιότητος τὰ τῆς δαιμονιώδους πλάνης ἐνεργοῦντας. Τοὺς οὖν ἀπὸ τοῦ νῦν τῶν προειρημένων ἐπιτελεῖν ἐγχειροῦντας, ἐν γνώσει τούτων καθισταμένους, τούτους, εἰ μὲν κληρικοὶ εἶεν, καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν, εἰ δὲ λαϊκοὶ ἀφορίζεσθαι».

τασιῶν ἱλαρότητι παραρτύειν τὸν γέλωτα». Ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ἠδυνήθησαν οἱ κατὰ τῆς θυμελικῆς μουσικῆς Φιλιππικοὶ τοῦ Χρυσοστόμου νὰ κωλύσωσι τὴν εἰσβολὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τὴν ἀρξαμένην ἐκβάκχευσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ζῶν ἐπεῖδε καὶ αὐτὸς ὁ δεινὸς τῆς θυμέλης ἀντίπαλος, ὅστις μετὰ μεγίστης ἀγανακτήσεως ὁμολογεῖ τὴν ἐπὶ μέρος ἐπικράτησιν αὐτῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τῶν ἑξῆς· «Εἰσί τινες τῶν ἐνταῦθα, καταφρονοῦντες μὲν τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ τοῦ πνεύματος λόγια κοινὰ ἡγούμενοι, φωνὰς ἀτάκτους ἀφιᾶσιν, ὅλῳ τῷ σώματι δονούμενοι, καὶ περιφερόμενοι, καὶ ἀλλότρια τῆς πνευματικῆς καταστάσεως ἐπιδεικνύμενοι τὰ ἤθη. Ἄθλιε καὶ ταλαίπωρε! Σὺ τὰ μίμων καὶ ὀρχηστῶν ἐνταῦθα πράγεις, ἀτάκτως μὲν τὰς χεῖρας ἐπανατείνων, καὶ τοῖς ποσὶν ἐφαλλόμενος καὶ ὅλῳ περικλώμενος τῷ σώματι· ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις ἀκουσμάτων τε καὶ θεαμάτων τὸν νοῦν συνεσκοτίσθης, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκεῖσε πραττόμενα τοῖς τῆς ἐκκλησίας ἀναφύρεις τόποις». Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν λέγει· «Καὶ σατανικὰς μὲν ᾠδὰς καὶ ὀρχήσεις αἱροῦσιν οἱ παῖδες οἱ ἡμέτεροι, ψαλμὸν δὲ οὐδεὶς οὐδένα οἶδεν, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνη τὸ πρᾶγμα δοκεῖ εἶναι καὶ γέλως». Ὁ δὲ σύγχρονος αὐτοῦ ἅγιος Νεῖλος ἐπιστέλλων πρὸς Θεόδωρον τὸν Τριβοῦνον λέγει· «Πῶς οὐ δέδοικας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ κόπρον εἰσφέρων πορνικῶν ᾀσμάτων καὶ γελοίων ῥυπαρῶν καὶ συρφετίας πολλῆς καὶ λόγων ψυχοβλαβῶν;» Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χρυσοστόμου φαίνεται ὅτι ἡ θυμελικὴ μουσική, εἰσβαλοῦσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα, καὶ κυρία τοῦ πεδίου τῆς μάχης γενομένη, διέμεινεν ἐν αὐτῇ πολυτρόπως καὶ ποικίλως ἀναπτυσσομένη μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἤδη οἱ κληρικοὶ δὲν ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ θέατρα χάριν τῆς θυμελικῆς μουσικῆς, ὁ δὲ κατὰ τὸν ἔννατον αἰῶνα ζῶν Πατριάρχης Θεοφύλακτος πράττει ὅλως τὸ ἀντίθετον τοῦ Χρυσοστόμου, διότι κατὰ τὸν Κεδρηνόν, «Ἔργον ἐκείνου καὶ τὸ νῦν κρατοῦν ἔθος ἐν ταῖς λαμπραῖς καὶ δημοτελέσιν ἑορταῖς ὑβρίζεσθαι τὸν Θεὸν καὶ τὰς τῶν ἁγίων μνήμας διὰ λυγισμάτων ἀπρεπῶν καὶ γελώτων καὶ παραφόρων κραυγῶν τελουμένων τῶν θείων ὕμνων, οὓς ἔδει μετὰ κατανύξεως καὶ συντριμμοῦ καρδίας ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν ἡμᾶς σωτηρίας προσφέρειν. Πλῆθος γὰρ συστησάμενος ἐπιρρήτων ἀνδρῶν, καὶ ἔξαρχον αὐτοῖς ἐπιστήσας Εὐθύμιόν τινα Κασνῆν λεγόμενον, ὃν αὐτὸς δομέστικον τῆς ἐκκλησίας προὐβάλετο, καὶ τὰς σατανικὰς ὀρχήσεις καὶ τὰς ἀσήμους κραυγάς, καὶ τὰ ἐκ τριόδων καὶ χαμαιτυπείων ἠρανισμένα ᾄσματα τελεῖσθαι ἐδίδαξε». Περὶ δὲ τοῦ Πατριάρχου Ἡσαΐου Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς διηγεῖται τὰ ἑξῆς· «Ἐκεῖθεν ἀπέρχεται ὁ Ἀνδρόνικος εἰς τὴν μονὴν τῶν Μαγγάνων, ἔνθα ἐν ἀδέσμῳ φυλακῇ εὑρίσκετο ὁ Πατριάρχης Ἡσαΐας. Τοῦτον οὖν ἄρας ἐκεῖθεν, καὶ ἐφ' ἓν τῶν βασιλικῶν ὀχημάτων ἀναβιβάσας, ὡς εἶχε τῶν ἐρυθροβαφῶν κοσμημάτων, τῷ πατριαρχικῷ φέρων ἀποδίδωσι

θρόνῳ, οὐκ ἐπισκόπων τινῶν, οὐδὲ πρεσβυτέρων προοδευόντων καὶ ἑπομένων, ἀλλ' αὐλητῶν καὶ αὐλητρίδων, καὶ ὀρχηστῶν καὶ ὀρχηστρίδων σὺν ᾠδαῖς χαρμοσύνοις τὴν πομπὴν ποιουμένων ἐκείνην. Ἐκ τῶν ὁποίων μία τις, ἡ μάλιστα τῶν ἄλλων αὐλητρίδων δοκιμωτάτη, ἵππου ἐν ἀνδρικῷ σχήματι ἐπιβαίνουσα... εἵπετο καὶ νῦν προπέμπουσά τε τῷ Πατριάρχῃ καὶ ταῖς συνήθεσι καὶ πορνικαῖς φλυαρίαις τόν τε Πατριάρχην καὶ ὅσοι τότε παρῆσαν, εἰς γέλωτας ἀσήμους ῥᾷστα παρασύρουσα». Ὁ δὲ Ζωναρᾶς ὑπομνηματίζων τὸν 75 κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου λέγει, ὅτι «Ἀπαγορεύει ὁ κανὼν οὗτος τὸ ἐπιλέγειν ἀνοίκειόν τι καὶ ἀνάρμοστον τῇ ἐκκλησίᾳ, ὁποῖα εἶνε τὰ κεκλασμένα μέλη καὶ μυνιρίσματα, καὶ ἡ περιττὴ τῶν μελῶν ποικιλία, ἐκτρεπομένη εἰς ᾠδὰς θυμελικὰς καὶ εἰς ᾄσματα πορνικά, τὰ νῦν ἐν ψαλμῳδίαις ἐπιτηδευόμενα μάλιστα». Τὰ αὐτὰ περίπου ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Βαλσαμών, καὶ ἕτερός τις ἀνώνυμος λέγει· «Σημείωσαι τὸν παρόντα κανόνα, ὅστις κωλύει τὰς θυμελικὰς ψαλμῳδίας καὶ τὰ λεγόμενα διαπλάσματα, καὶ θαύμασον πῶς γίνεται ἡ τούτου καταφρόνησις». Καὶ Ματθαῖος δὲ ὁ Βλάσταρις ἐξηγούμενος τὸν ΟΕ' τῆς ϛ', συνόδου κανόνα λέγει· «Μηδὲ τοῖς κεκλασμένοις καὶ ἀσέμνοις μέλεσι χρῆσθαι, καὶ τῇ περιττῇ τῇ τῶν ᾀσμάτων ποικιλίᾳ, καὶ ᾠδῶν τερετίσμασιν, ἃ θυμελικαῖς οὐχ ἥκιστα, καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἢ ἐκκλησίᾳ προσήκει Θεοῦ· πολλάκις δὲ ταῦτα καὶ πρὸς πολλῶν κεκώλυται Πατριαρχῶν μετὰ σφοδρῶν τῶν ἐπιτιμίων· παρήγγελται δὲ τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀποίκιλον τῆς ψαλμῳδίας ἀσπάζεσθαι, ἐν δὲ ταῖς παννυχίσι καὶ ταῖς τελεταῖς τῶν ἀποιχομένων, ὡς τὸ ἀρχαῖον ἔθος καὶ θεοφιλὲς εἶχεν, ἀλλ' οὐδὲν γέγονεν πλέον». Ἡ πραγματώδης ἀλήθεια τῶν ἱστορικῶν τούτων μαρτυριῶν ἀποδεικνύεται καὶ ἐπικυροῦται πληρέστατα διὰ τῶν σωζομένων μελῶν καὶ μελῳδιῶν τῆς τοῦ μεσαιῶνος ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Αἱ μὲν πρὸ τοῦ Η'. αἰῶνος μελῳδίαι τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων κοσμικῶν ἐκκλησιῶν φέρουσιν ἴχνη τινὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς θυμελικῆς μουσικῆς, αἱ δὲ μετὰ τὸν Η'. αἰῶνα μεμελοποιημέναι ἔχουσι παντελῶς διάφορον ὕφος τοῦ τῶν πρὸ αὐτοῦ, διακρινόμεναι διὰ τῆς ἀφθόνου καταχρήσεως τῶν μελισμῶν καὶ κομπισμῶν καὶ λυγισμάτων. Τὸ γνήσιόν ὕφος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς διετήρησαν αἱ μελῳδίαι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἱερουσαλήμ, ἥτις δὲν εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θυμελικῆς καὶ δημώδους μουσικῆς, καὶ ὑπὸ τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ ἐπιρροὴν τῆς αὐλῆς, ὡς ἡ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἱερὰ μουσικὴ τῆς ἐκκλησίας Ἱερουσαλήμ, καλουμένη καὶ ἁγιοπολιτική, περιέχεται ἐν χειρογράφοις, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσιν ἰδίαν οἰκογένειαν· ταύτης αἱ μελῳδίαι εἰσὶ παρασεσημασμέναι καὶ διὰ συστήματος μουσικῶν σημείων ἐπὶ μέρους διαφόρου τοῦ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἐξετασθέντα ὑφ' ἡμῶν χειρόγραφα τῶν μελῳδιῶν καὶ μελῶν τῶν παρασεσημασμένων

διὰ μουσικῶν σημείων, ἡ ἱερὰ μουσικὴ φαίνεται ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ ϛ'. αἰῶνος διηρέθη εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἣν ἡμεῖς πρὸς διάκρισιν ὀνομάζομεν βυζαντικήν, ἀνὰ τὸν χρόνον συνταυτισθεῖσαν μετὰ τῆς θυμελικῆς, καὶ εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας Ἱερουσαλήμ, διατηρήσασαν τὸ γνήσιον ἐκκλησιαστικὸν ὕφος, καὶ πρὸς διάκρισιν κατὰ τὴν βυζαντιακὴν ἔτι ἐποχὴν καλουμένην ἁγιοπολιτικήν. Μεταξὺ ἀμφοτέρων ὑπάρχουσι διαφοραὶ οὐ μόνον εἰς τὴν παρασημαντικήν, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα, ἅτινα αἰνίττεται Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος λέγων· «Εὐχὰς δὲ καὶ ψαλμῳδίας οὐ τὰς αὐτάς, ὡς εἴρηται, ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι ἔχουσιν, ἀλλ' οὐδὲ τὰς αὐτὰς βίβλους καὶ ἀναγνώσματα».

(Τὸ Β' μέρος ἐν προσεχεῖ τεύχει.) Ι. Δ. Τζέτζης

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΑΝΑ ΤΗΝ ΤΡΩΑΔΑ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΙΟΝ ΤΟΥ 1881

Ὑπὸ τοῦ δόκτορος

ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΧΑΙΕΜΑΝ

Ι

ΑΠΟ ΔΑΡΔΑΝΕΛΛΙΩΝ ΕΙΣ ΙΣΣΑΡΛΙΚ

Πολλάκις ἐπεσκεψάμην τὴν Τρῳάδα· πέντε ἔτη ἀνέσκαψα ἐκεῖ ἐπὶ πολλοὺς μῆνας καὶ ὅμως ἐπισκέπτομαι αὐτὴν πάντοτε ἐκ νέου μεθ' ἡδονῆς, διότι τὸ κάλλος τῆς τρῳικῆς χώρας εἶναι κατ' ἐξοχὴν θελκτικόν, ἕκαστον δὲ ὄρος καὶ ἑκάστη κοιλάς, ἡ θάλασσα, ὁ Ἑλλήσποντος, καὶ ἕκαστος ποταμὸς ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην τὸν Ὅμηρον καὶ τὴν Ἰλιάδα. Ἀλλὰ ταύτην τὴν φορὰν ὅμως τὸ ταξείδιόν μου ἐν τῇ Τρῳάδι εἶχεν ὅλως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον· ἐσκόπουν νὰ ἐρευνήσω ὁποῖαι ἄλλαι ἀρχαῖαι τοποθεσίαι ἐκτὸς τοῦ Ἰσσαρλὶκ ἦσαν κατάλληλοι πρὸς ἀρχαιολογικὰς ἐρεύνας.

Ἀνεχώρησα τὴν 13 Μαΐου ἐ. ἔ. ἔφιππος τὴν πόλιν τῶν Δαρδανελλίων συνοδευόμενος ὑφ' ἑνὸς ὑπηρέτου, τοῦ ἰδιοκτήτου τῶν ἵππων καὶ μιᾶς συνοδείας ἐκ δύο χωροφυλάκων τοὺς ὁποίους ὁ διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας εἶχεν εὐγενῶς θέσει ὑπὸ τὰς διαταγάς μου, ἐπειδὴ ἡ χώρα δὲν ἦτο ἐντελῶς ἀσφαλής. Ἡ θερμοκρασία ἦτο κατὰ τὴν ἀναχώρησίν μου 26 $^1/_2$ Κ. Ἐξελθόντες τῆς πόλεως, διήλθομεν τὸν μικρὸν ποταμὸν τῶν Δαρδανελλίων, ὅστις καὶ κατ' αὐτὸ τὸ θερμότατον θέρος ἔχει ῥέον ὕδωρ καὶ περὶ τῆς

ταυτότητος του δποίου μετά του Όμηρικου Ροδίου[1] ουδεμία αμφιβολία δύναται νά υπάρξη, διότι τουτο τό όνομα έφερεν ακόμη και επί των χρόνων του Στράβωνος[2] ανακοινουντος ήμιν ότι απέναντι του στομίου του επί της θρακικής χερσονήσου ήτο τό γνωστόν *Κυνός σήμα* όπερ εθεωρείτο ώς δ τάφος της Έκάβης, ήτις κατά τον μύθον μετά τον θάνατόν της μετεμορφώθη είς κύνα. Πράγματι δέ βλέπει τις ακριβώς επί της υπό του Στράβωνος αναφερομένης θέσεως ένα μικρόν κωνοειδή λόφον· αλλ' δ Φρ. Κάλβερτ όστις ανέσκαψεν αυτόν εύρεν, ότι συνίσταται εκ φυσικού βράχου και μόνον τό σχήμα τύμβου έχει.

Ελαύνοντες έφιπποι κατά μήκος της ακτής του Ελλησπόντου διήλθομεν διά μέσου δύο τύμβων, του μέν δεξιόθεν, του δέ αριστερόθεν ενός άλλου, οίτινες αμφότεροι έτι είσιν ανερεύνητοι· είτα εκλίναμεν δεξιά επί τινος ακρωτηρίου όπου υπάρχει ή θέσις της αιολικής πόλεως Δαρδάνου, ήτις πολλάκις υπό του Στράβωνος[3] μνημονεύεται και δέν πρέπει νά συγχέηται μετά της Όμηρικής πόλεως Δαρδανίας.[4]

Ώς αναφέρει δ Στράβων[5] συνήλθον ενταύθα δ Κορνήλιος Σύλλας και δ Μιθριδάτης δ Ευπάτωρ ίνα συνθηκολογήσωσι περί ειρήνης. Αί ενταύθα τή εμή προτροπή υπό του στρατιωτικού διοικητού των Δαρδανελλίων γενόμεναι ανασκαφαί απέδειξαν ότι ή επισώρευσις των χωμάτων συνίσταται εκ βάθους 0,60 μέχρις 0,90 μέτρων και σχεδόν αποκλειστικώς εκ μή στερεού χώματος, ένεκα δέ τούτου ενταύθα διά τόν αρχαιοδίφην ουδέν υπάρχει πρός έρευναν.

Μετά ταύτα εβαδίσαμεν επί τινος πρός αριστερά υψώματος, τοποθεσίας αρχαίας πόλεως, εχούσης ένα ανερεύνητον τύμβον· ταύτην δ Κάλβερτ υπολαμβάνει ώς τήν αρχαίαν πόλιν Όφρύνειον, ώς τοιαύτη δέ είναι εγγεγραμμένη και επί του χάρτου της Τρωάδος υπό του Σπράτ. Ή τοποθεσία όμως διακρίνεται διά τινων κεράμων ελληνικών αγγείων και σωρών λίθων· εκεί ούτε σωρόν χωμάτων ευρίσκει τις ουδέ ίχνος τειχών. Έκτός τούτου έν γένει αύτη ή τοποθεσία δέν συμφωνεί πρός τά λεγόμενα υπό του Στράβωνος[6] όστις λέγει ότι πλησίον του Όφρυνείου είναι τό έλος ή ή λίμνη Πτελεός, ήτις ενταύθα βεβαιότατα δέν υπάρχει. Τοιαύτη όμως ευρίσκεται είς απόστασιν ήμίσεος περίπου μιλίου εντεύθεν, πλησίον της νυν Παληόκαστρον ονομαζομένης, τοποθεσίας αρχαίας τινός πόλεως, τήν δποίαν μάλλον εγώ ένεκα τούτου ήθελον εκλάβει ώς τό Όφρύνειον· αύτη είναι περιεσπαρμένη μέ θραύσματα ελληνικών αγγείων, έν τούτοις ή επισώρευσις των εκεί χωμάτων μόλις έχει βάθος 0,90 μ. Είτα ήλθομεν είς τό χωρίον Ρέγκιοϊ (τ. ε. χρωματοχώριον) τό δποίον κατά τό βαρόμετρόν μου κείται 188 μέτρα υπεράνω της επιφανείας της θαλάσσης. Έπί της εκείθεν

1 Ίλιάδ. XII, 20. 2 XIII, 595. 3 XIII, 587,590,595,600. 4 Ίλιάδος XX 216.
5 XIII, 595. 6 XIII, 595.

ὁδοῦ πρὸς τὸ Ἰσσαρλὶκ διέβημεν τὸν ῥύακα τοῦ Ῥέγκιοϊ, ὅστις οὐδεμίαν πηγὴν ἔχει καὶ μόνον ἐν καιρῷ ῥαγδαίας βροχῆς, εἰς πᾶσαν δὲ ἄλλην ἐποχὴν εἶναι ἐντελῶς ξηρός. Ὁ Brentano ἵνα ὑποστηρίξῃ τὴν ἀβάσιμον αὐτοῦ θεωρίαν ὅτι ἡ ἀρχαία Τρωὰς ἔκειτο ἐπὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Δουμβρέκ[1] προβιβάζει τὸν ῥύακα τοῦτον εἰς τὸν Ὁμηρικὸν Σιμόεντα καὶ δίδει αὐτῷ ἐπὶ τοῦ χάρτου ὅλως ψευδῆ θέσιν. Ὁ δρόμος τούτου τοῦ χειμάρρου ἐσημειώθη ὀρθότατα ἐπὶ τοῦ χάρτου τοῦ Σπρὰτ ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Βίρχωφ.[2] Ἐν Ἰσσαρλὶκ διενυκτέρευσα εἰς ἕνα τῶν οἰκίσκων μου ὅπου εἶδον μετ' εὐχαριστήσεως, ὅτι αἱ τάφροι μου ἀφ' ὅτου ἀφῆσα αὐτὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1879 οὐδεμίαν μεταβολὴν ὑπέστησαν, διότι αἱ ὑπ' ἐμοῦ πρὸς διοχέτευσιν τοῦ ὕδατος τῆς βροχῆς σκαφεῖσαι διώρυγες εἶχον πληρέστατα ἀνταποκριθῆ πρὸς τὸν σκοπόν μου.

Ἐθαύμασα ὅτε εἶδον ὅλους τοὺς τοίχους τῶν οἰκίσκων μου μέχρι τῆς ὀροφῆς κεκαλυμμένους διὰ μελαίνης τινὸς ὕλης ἥτις ἐφαίνετο ὅτι κινεῖται. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὴν ἄφιξίν μου ἦτο σκοτεινὴ νὺξ δὲν ἐγνώρισα ἀμέσως τὸ τί ἦτο. Μόλις τὴν ἀκόλουθον πρωΐαν εἶδον ὅτι ἦσαν ἀκρίδες, αἵτινες κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος εἰσὶν ἐν Τρῳάδι πολυαριθμώτεραι ἢ ἄλλοτέ ποτε καὶ ἐπροξένησαν ἐπὶ τῶν σιτοφόρων ἀγρῶν καὶ λειμώνων τρομερὰν καταστροφήν. Ἐν τούτοις οὐδέποτε εἶδον ἀγρὸν ὅστις νὰ ἦτο ἐντελῶς κατεστραμμένος ὑπ' αὐτῶν, διότι οὐδέποτε κατατρώγουσι πλέον τῶν δύο τρίτων, ἢ τὰ τρία τέταρτα τῶν πρωΐμων σπαρτῶν, καὶ εὐχαριστοῦνται ἵνα καταναλίσκωσιν ἐξ ὅσων ἀφίνουσι μόνον τὰ φύλλα οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς στάχυς. Φαίνονται δὲ προτιμῶσαι τὸ χόρτον τοῦ σίτου, διότι πολλάκις κατὰ τὸ ταξείδιόν μου διηρχόμην μεγάλας διαστάσεις χωρῶν ἐφ' ὧν οὐδ' ἓν χόρτον εἶχον ἀφήσει.

II

ΑΠΟ ΙΣΣΑΡΛΙΚ ΕΙΣ ΚΕΣΤΑΜΠΟΥΛ

Εἰσήλθομεν εἰς τὴν διὰ τοῦ Καλιφατλὶ καὶ τοῦ Οὐγιέκκιοϊ ὁδόν. Τὸ ὕδωρ τοῦ Σκαμάνδρου κατὰ τὴν διάβασιν ἡμῶν εἶχε βάθος 0,60 τοῦ μέτρου. Ὡς σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ ἄλλα τουρκικὰ χωρία τῆς Τρῳάδος ὑπάρχουσι καὶ εἰς τὸ Οὐγιέκκιοϊ πολλαὶ καλιαὶ πελαργῶν, τοὺς ὁποίους ἐνταῦθα οὐδέποτε βλέπει τις ἐν τοῖς μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατῳκημένοις χωρίοις, ὡς π. χ. εἰς τὸ Καλιφατλί, τὸ Γενί-κιοϊ Γενί-σερ κτλ. Οἱ Τοῦρκοι ἀποδίδουν εἶδός τι λατρείας εἰς τὸν πελαργὸν διὰ τοῦτο ὀνομάζουσιν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες «τὸ ἱερὸν πτηνὸν τῶν Τούρκων» καὶ δὲν ἐπιτρέπουσιν

7 Ilion in Dumbrektbale (ἐν Στουτγάρτῃ 1881). 8 Beiträge zur Landes-kunde der Troas (ἐν Βερολίνῳ 1880).

αὐτῷ νὰ κτίσῃ τὴν καλιάν του ἐπὶ τοῦ οἴκου των. Μεταξὺ τῶν ἀξιεπαίνων ἰδιοτήτων τῶν Τούρκων πρέπει πρὸς τούτοις ν' ἀναφέρω καὶ τὴν μεγάλην φροντίδα τὴν ὁποίαν καταβάλλουσιν ὅπως προμηθεύσωσιν εἰς τὸν διψῶντα ὁδοιπόρον καὶ τὸν ἵππον του ἄφθονον καλὸν πόσιμον ὕδωρ. Τῷ ὄντι οὐδὲν χωρίον εἶναι τόσον μικρὸν καὶ πτωχὸν ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ τουλάχιστον μίαν πηγὴν ἥτις περιβάλλεται πάντοτε μὲ τοῖχον ἐν εἴδει μνημείου καὶ τὸ ὕδωρ ῥέει εἰς ἓν τετράγωνον ἀγγεῖον ἐκ τραχίτου ἐκ τοῦ ὁποίου ῥέει πάλιν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ εἰς διαφόρους λάρνακας ἐξ ὁμοίου λίθου, αἵτινες κεῖνται ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ καὶ χρησιμεύουσι πρὸς ποτισμὸν τῶν ζώων. Εἰς ὅλας τὰς ὁδοὺς ὑπάρχουσι τοιαῦται πηγαὶ ἢ καθ' ὅμοιον τρόπον ᾠκοδομημέναι, εἰς ἑκάστην τῶν ὁποίων εἶναι προσδεδεμένον διά τινος ἁλύσεως δοχεῖον ἢ κύπελλον ἐκ ξύλου ἢ ὀρειχάλκου πρὸς εὐκολίαν τῶν διψώντων. Ἄνωθεν πολλῶν τοιούτων πηγῶν καὶ ἰδίως ἄνωθεν τῶν πηγῶν ἐν τοῖς πλουσιωτέροις χωρίοις βλέπομεν μικρὰς ἐπιγραφὰς, αἵτινες ἐμπεριέχουσιν ἐκτὸς γνωμικῶν ἐκ τοῦ Κορανίου, τὸ ὄνομα τοῦ εὐεργέτου δαπάνῃ τοῦ ὁποίου κατεσκευάσθη ἡ πηγὴ, καθὼς καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ γεγονότος. Ὅταν ὑπάρχει τοιαύτη πηγὴ κατὰ τὴν τοποθεσίαν ἀρχαίας τινὸς πόλεως ἢ πλησίον αὐτῆς τότε βλέπομεν πάντοτε διάφορα γεγλυμμένα τεμάχια μαρμάρων ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πηγῆς.

Ἄλλη τις ἐξαίρετος ἰδιότης τῶν Τούρκων εἶναι τὸ σέβας αὐτῶν πρὸς τοὺς νεκροὺς, διότι παρ' αὐτοῖς δὲν ἰσχύει ἡ ἡμετέρα βάρβαρος εὐρωπαϊκὴ καὶ ἀμερικανικὴ συνήθεια τοῦ μὴ ἐπιτρέπειν εἰς τὸν νεκρὸν ἢ ἑνὸς μόνου ἔτους ἀνάπαυσιν ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ κενοτάφιον δὲν ἔχει ἀγορασθῆ· ἀπ' ἐναντίας δὲ θεωροῦνται οἱ τάφοι ἐν Τουρκίᾳ, ὡς ἱερὸν ἔδαφος καὶ οὐδέποτε ταράσσονται. Τοιουτρόπως ὑπάρχει ἐνταῦθα πλῆθος νεκροταφείων, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ τάφοι τῶν πλουσιωτέρων κοσμοῦνται πάντοτε μὲ δύο ὀρθίας λευκὰς μαρμαρίνους πλάκας, ὧν ἡ μὲν μικροτέρα τίθεται εἰς τοὺς πόδας, ἡ δὲ μεγαλειτέρα ἔχουσα, τὴν ἄνω ἄκραν γεγλυμμένην εἰς εἶδος τιάρας, τίθεται κατὰ τὴν κεφαλήν. Αὕτη ἡ τελευταία πλὰξ ἔχει συνήθως ἐζωγραφημένην κυανῆν ἢ πρασίνην ταινίαν, καὶ πάντοτε ἔχει μακρὰν ἐπιγραφὴν μετὰ εὐσεβῶν γνωμικῶν, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποθανόντος ὡς καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ τάφου, ὃν κοσμεῖ, αἱ δ' ἐπιγραφαὶ αὗται εἶναι πολλάκις ἐπικεχρυσωμέναι. Τοὺς δὲ τάφους τῶν πτωχῶν σχηματίζουσι δύο τοιαῦται πλᾶκες ἐκ συνήθους ἀπελεκήτου λίθου ἄνευ ἐπιγραφῆς. Πανταχοῦ ὅπου εὑρίσκεται τουρκικὸν νεκροταφεῖον πλησίον τῆς τοποθεσίας ἀρχαίας τινὸς πόλεως, βλέπομεν πάντοτε τοὺς τάφους τῶν πτωχῶν κεκοσμημένους διὰ γεγλυμμένων λίθων, ὡς π. χ. εἶναι ὑπερπληρωμένα ὅλα τὰ τουρκικὰ νεκροταφεῖα τοῦ Τρῳϊκοῦ πεδίου μὲ μαρμαρίνους στήλας καὶ γλυφὰς ἐκ τοῦ νέου Ἰλίου. Πλησίον ἑκάστου τουρκικοῦ νεκροταφείου βλέπομεν πάντοτε τράπεζαν συνισταμένην ἐκ δύο ὀρθῶς ἱσταμένων τεμαχίων

λίθων ἐφ' ὧν κεῖται μεγάλη γεγλυμμένη λιθίνη πλάξ. Πλὴν δὲ σπανίων ἐξαιρέσεων πᾶσαι αὗται αἱ μεγάλαι πλάκες ἀφῃρέθησαν ἀπό τινος μνημείου καὶ συνίστανται ἐκ λευκοῦ γεγλυμμένου μαρμάρου· τοῦτ' αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ὀρθῶς ἱστάμενα τεμάχια λίθων. Ἐπὶ ταύτης τῆς λιθίνης τραπέζης τίθεται πάντοτε νεκροθήκη μετὰ τοῦ νεκροῦ καὶ προφέρονται προσευχαὶ ἐπ' αὐτοῦ πρὶν ἢ καταβιβασθῇ εἰς τὸν τάφον.

Ἀπὸ τοῦ Οὐγιέκκιοϊ διϊππεύσαντες διὰ στενῆς καὶ ἀνωφεροῦς ἀτραποῦ κειμένης πρὸς νότον καὶ πεφυτευμένης δι' ἀρκεύθων, δρυῶν καὶ ἐλατῶν ἐφθάσαμεν ἐντὸς 55 λεπτῶν τῆς ὥρας εἰς τὸ χωρίον Βόσκιζι (46,8 μ. ὕψος ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης) παρὰ τῷ ὁποίῳ ἄρχεται δάσος δρυῶν. Ἐν τούτῳ τῷ πτωχῷ χωρίῳ βλέπει τις πολλὰ τεμάχια λίθων ἀρχαίων οἰκοδομῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ εἰσὶ τόσον μεγάλα ὥστε δυσκόλως δύναταί τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι μακρόθεν μετεκομίσθησαν ἐνταῦθα. Οὕτω βλέπομεν π. χ. εἰς τὴν κλίμακα τοῦ Τζαμίου πολὺ μεγάλα τεμάχια γρανίτου λίθου, τῶν ὁποίων τὸ ἓν εἶναι κατώφλιον θύρας, ἔχει δὲ ὀπὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο ἡ θύρα. Ἐν τῷ προθαλάμῳ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου βλέπει τις τέσσαρας στήλας τῶν ὁποίων αἱ δύο ἐκ γρανίτου λίθου φαίνεται ὅτι ἀφῃρέθησαν ἀπὸ ἀρχαίου μνημείου, ἡ μία τῶν δύο ἄλλων ξυλίνων στηλῶν ἵσταται ἐπὶ ἑνὸς ἰωνικοῦ, ἡ δὲ δευτέρα ἐπὶ κορινθιακοῦ κιονοκράνου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Δευτέρα τις κλίμαξ ἔχει παρομοίως ἓν κατώφλιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ ἄλλα τεμάχια λίθων ἀφαιρεθέντων ἀπὸ ἀρχαίων μνημείων· ἐπίσης βλέπομεν στήλην τινὰ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ ἄλλην ἐκ γρανίτου ἐντὸς τοῦ περιτειχίσματος· ἐκτὸς τούτου κεῖνται ἐπὶ τῶν ξυστῶν δύο τουρκικῶν οἰκιῶν κιονόκρανα ἐκ γρανίτου λίθου. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ ἐκ μνημείων τεμάχια λίθων φαίνεται ὅτι μετεκομίσθησαν ἐκ τῆς θέσεως μιᾶς ἀρχαίας πόλεως τὴν ὁποίαν βλέπει τις περίπου εἰς 1000 βήματα μακρὰν μεσημβρινῶς τοῦ Βόσκιζι δεξιᾷ τῆς ὁδοῦ. Ταύτην ὅμως δὲν δύναμαι νὰ ταὐτίσω μὲ οὐδεμίαν τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευθεισῶν κλασικῶν πόλεων τῆς Τρῳάδος. Ἔτι βλέπει τις ἐκ τῆς ὁδοῦ μίαν μεμονωμένην στήλην ἐπὶ ἐκείνης τῆς τοποθεσίας ἥτις εἶναι κεκαλυμμένη μὲ πλεῖστα θραύσματα ἀρχαίων ἀγγείων· ἐν τούτοις ἡ ἐνταῦθα ἐπισώρευσις τῶν χωμάτων εἶναι κατ' ἐξοχὴν μικρὰ καὶ φαίνεται ὅτι δὲν ἔχει περισσότερον παρὰ δακτύλων τινῶν βάθος. Μόνον 32,5 μ. ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης εἶναι τὸ χωρίον Γκιοκλί-κιοϊ εἰς τὸ ὁποῖον ἐφθάσαμεν ἐντὸς 50 λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπὸ τοῦ Βόσκιζι.

Ἐνταῦθα βλέπει τις παρομοίως διαφόρους στήλας ἐκ γρανίτου καί τινα γεγλυμμένα τεμάχια μαρμάρων, ἅτινα φαίνεται νὰ μετεκομίσθησαν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρῳάδος· διότι οὔτε ἐν Γκιοκλί-κιοϊ οὔτε εἰς τὴν ἄμεσον περιφέρειαν αὐτοῦ ὑπάρχει τοποθεσία ἀρχαίας τινὸς πόλεως. Ἡ ὁδὸς ἐκτείνεται διὰ χώρας ἐν μέρει καλλιεργημένης, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον

διὰ βαλανιδίων κεκαλυμμένης μέχρι τῶν θερμῶν πηγῶν τῶν καλουμένων Αιγιὰ Χαμὰμ, αἵτινες κεῖνται εἰς μαγευτικὴν ὀρεινὴν κοιλάδα μεσημβρινοανατολικῶς τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρῳάδος καὶ εἰς ἀπόστασιν τριῶν τετάρτων περίπου μιλίων ἐκεῖθεν. Ὑπάρχει ἐνταῦθα ἓν λουτρὸν διὰ γυναῖκας καὶ ἓν δι' ἄνδρας· τὸ πρῶτον κωνοειδὲς ὅμοιον πρὸς τζαμίον, καὶ ἐπὶ τοῦ περιτειχίσματος βλέπει τις πολλὰ τεμάχια λίθων ἀφαιρεθέντα ἐξ ἀρχαίων οἰκοδομημάτων. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τοῦ λουτροῦ ὑπάρχει μία λεκάνη τετράγωνος 3,90 μέτρων μήκους καὶ πλάτους, εἰς τὴν ὁποίαν ῥέει θερμὴ πηγή, ἥτις ἅμα ἐκρεύσασα ἐκ τοῦ βράχου ἔχει θερμότητα 53 $^1/_2$ K. Ἐντὸς τοῦ περιτειχίσματος τούτου τοῦ λουτροῦ βλέπει τις ἓν ἀκέφαλον τεθραυσμένον γυναικεῖον ἄγαλμα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Περίπου 39 μέτρα νοτιοδυτικῶς ταύτης τῆς πηγῆς εἶναι ἄλλη τις ἥτις κατὰ τὴν ἐκ τοῦ βράχου ἐκροὴν εἶναι οὕτω θερμὴ ὥστε οὐδόλως ἠδυνήθην νὰ τὴν μετρήσω μὲ τὸ θερμόμετρόν μου, ἐπειδὴ ὁ ὑδράργυρος ἀνέβη ἐντὸς ὀλίγων δευτερολέπτων πλέον τῶν 60^0 K. Αὕτη ἡ πηγὴ ῥέει εἰς τὸ λουτρὸν τῶν ἀνδρῶν, ὅπερ εἶναι ἐλεεινὸν οἰκοδόμημα μὲ τρία ὑπερβολικῶς ῥυπαρὰ δωμάτια ἄνευ παραθύρων πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἀσθενῶν, οἵτινες πρέπει νὰ ἐξαπλωθῶσιν ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου λιθοστρώτου ἐδάφους, διότι οὔτε κἂν λίθινα θρανία ὑπάρχουσιν. Εὑρίσκει τις δὲ ἐνταῦθα μέγα πλῆθος μικροτέρων πηγῶν, ἀναβλυουσῶν ἐκ τῶν χαραδρῶν τῶν βράχων πρὸς τὸ βόρειον μέρος τῆς φάραγγος· τὸ ὕδωρ πασῶν τῶν θερμῶν πηγῶν ἑνοῦται εἰς τὸν βυθὸν τῆς φάραγγος καὶ σχηματίζει μικρὸν ῥύακα, ὃν οἱ ἵπποι δὲν θέλουσι νὰ διαβῶσιν, ἐπειδὴ τὸ θερμὸν ὕδωρ τοὺς φοβίζει.

Τὸ ὕδωρ τῶν πηγῶν εἶναι ἐνταῦθα ἄνευ ἐξαιρέσεως ἁλμυρὸν καὶ σιδηροῦχον καὶ διὰ ῥευματικὰ πάθη καθὼς καὶ τὰς τῆς ἐπιδερμίδος ἀσθενείας ἰδιαζόντως ἰαματικόν. Μάλιστα ἐὰν ὑπάρχῃ ἐνταῦθα ἡ ἀναγκαία διαρρύθμισις καὶ περιποίησις ὡς καὶ καλός τις ἰατρὸς ὅστις νὰ ὁδηγῇ τοὺς ἀσθενεῖς πῶς νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ ὕδωρ, τότε ἤθελεν εἶσθαι οὗτος ὁ τόπος τῆς θεραπείας ἴσως εἷς τῶν περιφημοτέρων τοῦ κόσμου, ἐνῷ τώρα εἶναι ἐντελῶς παρημελημένος· μάλιστα αὕτη ἡ παραμέλησις εὑρίσκεται εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε δὲν εὗρον ἐγὼ ἐνταῦθα οὐδὲν ζῶν ὃν ἐκτὸς κόρακος καὶ κόκκυγος, ὧν ἡ κραυγὴ διέκοψε τὴν ἐν ταύτῃ τῇ φάραγγι κρατοῦσαν νεκρικὴν σιγήν.

Βεβαίως ὅμως ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἄλλως εἶχον τὰ πράγματα ἐνταῦθα· διότι ἀμφότεροι οἱ κρημνοὶ τῆς ὀρεινῆς φάραγγος, καὶ ἰδίως ὁ βόρειος, εἰσὶ κεκαλυμμένοι μὲ ἐρείπια κτιρίων, ἅτινα κεῖνται ἐκεῖ ὡς βωβοὶ μάρτυρες ἀποδεικνύοντες ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχε ποτὲ σημαντικὴ πόλις. Μεταξὺ τούτων τῶν ἐρειπίων προσελκύουσι κυρίως τὴν προσοχήν μας τὰ γιγαντιαῖα λείψανα τῶν Ῥωμαϊκῶν λουτρῶν. Πέριξ τῶν λουτρῶν βλέπομεν ἀρτίως ἐσκαμμένους τάφους τοῦθ' ὅπερ οὐδένα ἄλλον σκοπὸν δύναται νὰ εἶχε παρὰ τὸ

νὰ ἀφαιρεθῶσιν αἱ μαρμάρινοι πλάκες δι' ὧν ἦσαν κεκαλυμμένοι. Τὸ τεῖχος πάντων τούτων τῶν λουτρῶν συνίσταται ἐκ μικρῶν μετ' ἀσβέστου ἢ ἀμμοκονίας ἡνωμένων λίθων μεταξὺ τῶν ὁποίων ποῦ καί που βλέπομεν μεγάλα πελεκητὰ τεμάχια γρανίτου, ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ στοά, τὸ καθ' αὑτὸ δηλ. λουτρόν, εἶναι πάντοτε ἐκ μεγάλων λελαξευμένων τεμαχίων λίθων ᾠκοδομημένη, καὶ συνίσταται τὸ ἐσωτερικὸν θόλωμα τοῦ τοίχου μόνον ἐξ ἀσβέστου ἢ ἀμμοκονίας. Ἐν τοῖς τοίχοις βλέπομεν πολλὰ κοιλώματα ἅτινα πρέπει νὰ ἐχρησίμευον εἰς ἀναθήματα. Τινὰ τῶν λουτρῶν καὶ πιθανῶς πάντα εἶχον ἐπὶ στηλῶν ἐστηριγμένας στοάς, διότι βλέπομεν ἐκεῖ πλῆθος στηλῶν ἐκ γρανίτου λίθου, καθὼς καὶ μίαν ῥαβδωτὴν μαρμάρινον στήλην, αἵτινες μᾶλλον ἢ ἧττον εἰσὶν ἐν τοῖς χώμασι τεθαμμέναι. Ἐπίσης βλέπει τις ἐκεῖ τὰ ἐρείπια τῶν λουτρῶν καὶ οἰκιῶν, ἅτινα καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα κατάγονται ἐκ τοῦ μεσαιῶνος. Ὅθεν δυνάμεθα ὡς βέβαιον νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ πόλις μόλις ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις τοῦ μεσαιῶνος ἐγκατελείφθη. Ἡ ἐπισώρευσις τῶν χωμάτων εἶναι μικρά, διότι ἡ πόλις ἔκειτο ἐπὶ τῶν κατωφερειῶν τοῦ ὄρους, ἀλλ' εἴς τινα μέρη ὅμως δύναται νὰ ὑπολογισθῇ ὡς ἔχουσι βάθος δύο μέτρων. Τὸ δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης ὕψος τοῦ Λιγιὰ Χαμὰμ εἶναι 23,2 μ. ἡ δὲ θερμοκρασία ἦτο 21 $^1/_2$ Κ.

Εἰς τὰς 5 ὥρας καὶ 28 λεπτὰ τῆς ἑσπέρας ἀφίχθημεν εἰς τὸ χωρίον Κεσταμπούλ, τὸ ὁποῖον κεῖται 185,4 μ. ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· ἡ θερμοκρασία ἦτο 18 ^{0} Κ. Τοῦτο τὸ χωρίον κατοικεῖται μόνον ὑπὸ Τούρκων καὶ ἑπομένως ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα πολλαὶ φωλεαὶ πελαργῶν, συχνὰ μάλιστα καὶ δύο ἐπὶ μιᾶς στέγης. Ἐν τοῖς τοίχοις τῶν οἰκιῶν βλέπει τις πολλὰ γεγλυμμένα τεμάχια μαρμάρων καθὼς καὶ κιονόκρανα ἐκτισμένα. Τὸ μεγαλείτερον θέλγητρον ὅπερ ἔχει ἡ Κεσταμπούλ, εἶναι βρύσις ὑπὸ λαμπρῶν πλατάνων ἐπεσκιασμένη. Τὸ περιτείχισμα ταύτης ἔχει σχῆμα μικροῦ τετραγώνου πύργου ἐν ταῖς τρισὶ πλευραῖς τοῦ ὁποίου εἰσὶν διπλοῖ ἀλέκτορες, καθὼς καὶ ἀγγεῖον ἐκ λευκοῦ κασσιτέρου δεδεμένον δι' ἁλύσεως. Ἐν ἑκάστῃ πλευρᾷ ὑπάρχει γλυφὴ παριστάνουσα κοσμήματα ἐξ ἀνθέων, καὶ ὑπεράνω ταύτης μαρμαρίνη πλὰξ ἔχουσα 0,43 μέτρα μήκους καὶ 0,70 μ. πλάτους μετὰ γνωμικῶν ἐκ τοῦ κορανίου, τοῦ ὀνόματος τοῦ εὐεργέτου ὅστις ἔκτισε τὴν βρύσιν, καὶ τῆς χρονολογίας τῆς οἰκοδομῆς ἤτοι τοῦ 1193 τῆς Ἐγείρας. Ἐπειδὴ δὲ νῦν ἔχομεν τὸ ἔτος 1298 τῆς Ἐγείρας ἄρα ἡ πηγὴ ἔχει ἡλικίαν 105 ἐτῶν.

Ἐν ἄλλῃ βρύσει τοῦ αὐτοῦ χωρίου ὑπάρχει ἐπιτετειχισμένος μέγας τις ἀρχαῖος σαρκοφάγος ἐκ βασαλτίου λίθου ἐπὶ τοῦ ἄνω χείλους τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκομεν τὴν ἐπιγραφήν,

POSTVMIAVERIA

κάτωθεν τῆς ὁποίας βλέπομεν ῥόδον καὶ στέφανον ἀνθέων, δύο ἀνθρωπί-

νους μορφὰς καὶ ἓν πτηνὸν μετὰ δένδρου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Αὗται αἱ γλυφαὶ, καθὼς καὶ τὸ ἐπίγραμμα εἰσὶν ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ μεσαιῶνος. Δεξιᾷ εὕρηται ἄλλο τεμάχιον μαρμάρου μετὰ γεωμετρικῶν σχημάτων ὅπερ πιθανῶς εἶναι ἀρχαιότερον. Ἡ ὑψηλὴ θέσις τούτου τοῦ χωρίου, τὰ πολλὰ ἀρχαῖα λείψανα ἅτινα εἶναι ἐκτισμένα ἐν τοῖς τοίχοις τῶν οἰκιῶν, τὰ πολλὰ τεμάχια ἀρχαίων ἀγγείων ἅτινα βλέπομεν ἐν τοῖς κήποις καὶ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν πέριξ, καὶ ἰδίως τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν πελωρίων ἐκ γρανίτου λίθων ὧν τὰ πλεῖστα ἔχουσι σχῆμα μνημείου· πάντα ταῦτα μὲ πείθουσι ὅτι τὸ Κεσταμποὺλ εἶναι ἡ τοποθεσία τῆς ἀρχαίας πόλεως Κολωναί. Ἡ θέσις συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὰς ἀφηγήσεις τοῦ Στράβωνος[1] ὅτι αὗται ἦσαν εἰς ἄμεσον συνάφειαν μὲ τὸ Ἀχαιϊὸν τὸ ὁποῖον ἔκειτο πλησίον τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ὅτι ἡ ἀπόστασις αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Ἰλίου ὑπελογίζετο εἰς 140 στάδια. Αἱ Κολωναὶ πρέπει νὰ ἔλαβον τὸ ὄνομά των ἐκ τοῦ ἀπείρου πλήθους τῶν πελωρίων ἐκ γρανίτου λίθων δι' ὧν ὅλοι οἱ ἀγροὶ τῶν περιχώρων εἶναι κεκαλυμμένοι, καὶ οἵτινες ἔχουσι σχῆμα γιγαντιαίων σημάτων. Ἡ Κεσταμποὺλ ἔχει 110 τουρκικὰς οἰκίας.

III

ΑΠΟ ΚΕΣΤΑΜΠΟΥΛ ΕΙΣ ΒΑΒΑ

Ἐξηκολουθήσαμεν τὸ ταξείδιον πρὸς τὸ χωρίον Ἀλάμψα, ὅπερ ὑπῆρξεν ἐν ἔτει 1880 τὸ θέατρον τραγικοῦ τινος συμβάντος. Ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ κατοικεῖ ὁ Τοῦρκος ἔμπορος Χατζῆ Οὐζὶν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέγετο ὅτι ἐκέκτητο περιουσίαν 30,000 ἀγγλικῶν λιρῶν καὶ ὅστις εἶχε μόνον ἓν τέκνον, υἱὸν εἰκοσιπενταετῆ. Εἴκοσι λῃσταὶ ἀπεβιβάσθησαν διὰ μεγάλης λέμβου. Παρασκευήν τινα ἑσπέρας ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ῥαμαζανίου καὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὸ χωρίον Ἀλάμψα ὅπερ κεῖται μόνον ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς θαλάσσης. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς καθ' ἣν ἤξευρον ὅτι ὁ Χατζῆ Οὐζὶν ἦτο ἐν τῷ Τζαμίῳ μετέβησαν εἰς τὴν οἰκίαν του, ἥρπασαν τὸν υἱόν του, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν, ἵνα ζητήσωσι μεγάλα λύτρα. Δυστυχῶς ἀντέστησαν οἱ δύο νυκτοφύλακες καὶ ἐπυροβόλησαν τοὺς λῃστὰς πληγώσαντες ἕνα τούτων. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν πυροβολισμῶν ὅλον τὸ χωρίον ἀνεστατώθη καὶ οἱ λῃσταὶ φοβηθέντες μὴ καταδιωχθῶσιν, ἐφόνευσαν ἀμφοτέρους τοὺς νυκτοφύλακας, ὡς καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Χατζῆ Οὐζὶν, ὅστις εὐχαρίστως ἤθελε θυσιάσει ὅλην του τὴν περιουσίαν χάριν τῆς ζωῆς τοῦ υἱοῦ του, μετὰ δὲ τοῦτο ἔφυγον. Ὁμοία συμπλοκὴ ἐν ᾗ δύο ἐργάται καὶ λῃσταὶ ἐφονεύθησαν συνέβη τὸν

1 XIII, 589,604.

Ἰούλιον τοῦ 1879 ἐν τῷ χωρίῳ Καλιφατλῆ, 20 λεπτὰ τῆς ὥρας μόνον ἀπέχοντος τοῦ Ἱσσαρλίκ.

Ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τοῦ Κεσταμπούλ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ Ἀλάμψα, βλέπει τις ἐννέα στήλας ἐκ γρανίτου λίθου διαμέτρου 1,35 μ. καὶ 11,40 μ. μήκους ἐπὶ τῆς γῆς κειμένας. Ἡ χώρα εἶναι δι' ὡραίων βαλάνων κατάφυτος. Διήλθομεν εἰς ὕψος 239 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης τὸ χωρίον Ταβακλῆ - Κιοὶ καὶ ἐφθάσαμεν ἐντὸς τεσσάρων ὡρῶν ἀπὸ τοῦ Κεσταμπούλ εἰς τὸ μεγάλον χωρίον Κοὺς - Δερεσί, ὅπερ ὄνομα σημαίνει *πτηνορυάκιον*. Τοῦτο κεῖται μίαν ὥραν μακρὰν τῆς θαλάσσης πλησίον μικροῦ ποταμοῦ εἰς ὕψος 56,3 μ. ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, συνίσταται δὲ ἐκ 200 οἰκιῶν ὧν 190 κατοικοῦνται ὑπὸ Τούρκων καὶ 10 ὑπὸ Ἑλλήνων. Ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ ἡ ἐπισώρευσις τῶν χωμάτων ἔχει βάθος 2—3 μέτρα καὶ βλέπει τις πλῆθος ἀρχαίων γεγλυμμένων τεμαχίων μαρμάρων ἐν τοῖς τοίχοις τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν κήπων, καθὼς ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς γεφύρας ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ. Πλὴν δὲ τούτου εὑρίσκονται ἐνταῦθα πολλὰ νομίσματα ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ τοῦ μεσαιῶνος. Ἐγὼ ὁ ἴδιος ἠγόρασα ἐνταῦθα ὡραῖα χάλκινα νομίσματα τῆς Ἄσσου.

Κατὰ ταῦτα οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἔκειτό ποτε ἐνταῦθα σημαντική τις πόλις, ἥτις κατὰ τὴν γνώμην μου οὐδεμία ἄλλη δύναται νὰ ἦναι ἢ ἡ Λάρισσα. Ὁ Ὅμηρος [1] ἀναφέρει ὅτι κατῳκεῖτο ὑπὸ Πελασγῶν οἵτινες ἦσαν σύμμαχοι τῶν Τρώων. Ἡ θέσις αὐτῆς ἀνταποκρίνεται πληρέστατα πρὸς τὰς ἀφηγήσεις τοῦ Στράβωνος,[2] λέγοντος ὅτι ἡ Λάρισσα ἔκειτο πλησίον τοῦ Ἀχαιΐου καὶ τῆς μεταγενεστέρας Χρύσης. Τὸ Τουρκικὸν νεκροταφεῖον τοῦ Κοὺς - Δερεσὶ εἶναι ἐκ τῶν μεγαλειτέρων ἅτινα ἐγὼ εἶδόν ποτε· ἔχει περίπου 1000 μέτρων μῆκος, 200 μέτρων πλάτος καὶ εἶναι πεφυτευμένον ὡς τὰ πλεῖστα τουρκικὰ νεκροταφεῖα μὲ κυπαρίσσους. Ἔχει ὑψηλόν τινα τοῖχον ἐν τῷ ὁποίῳ εἶδον πολλὰ γεγλυμμένα τεμάχια μαρμάρου. Ἡ κλίμαξ συνίσταται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐκ τεμαχίων μαρμάρου ἀρχαίων οἰκοδομῶν ἐπὶ ἑνὸς τῶν ὁποίων βλέπει τις ἐπιγραφήν, ἧς τὰ γράμματα εἶναι ἀμυδρότατα.

ΦΕΡΜΟ
ΒΡΑΠΟΥ
ΟΜΗΡΟΥ

Ἐντὸς μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας ἐκεῖθεν ἐφθάσαμεν εἰς τὰς θερμὰς ἁλατούχους πηγὰς κειμένας ἀμέσως πρὸς βορρᾶν τοῦ Τόοζλα, ὧν 40 περίπου κεῖνται εἰς τὴν πρώτην θέσιν. Ἡ πρώτη ἣν ἐμέτρησα εἶχε θερμοκρασίαν 60° Κ. ἄλλη τις εἶχε 40°. Δύο ἄλλας δὲν ἠδυνήθην νὰ μετρήσω ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν θερμότητος, ἐπειδὴ τὸ θερμόμετρον ἀνέβη ἐντός τι-

1 Ἰλιὰς II 840,481. 2 XIII, 604.

νων δευτερολέπτων ἄνω τῶν 62 $1/2^0$ Κ. Ὁ βράχος ἐκ τοῦ ὁποίου ἀναβλύζουσιν αἱ ἁλατοῦχοι πηγαὶ ἔχει χρῶμα ῥυπαρὸν ἐρυθροκίτρινον ἢ λευκόν, καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ὁμοιάζει πολὺ μὲ τοὺς βράχους τοὺς πέριξ τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης. Ἐν ταύτῃ τῇ θέσει μόνον μία πηγὴ ὑπάρχει ἐμπεριέχουσα ζέον ἁλατοῦχον ὕδωρ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶδον ἕνα ἀκανθόχοιρον ἐντελῶς βρασμένον. Βλέπει τις ταύτας τὰς πηγὰς ἀναπηδώσας ἐκ τοῦ βράχου μέχρις ὕψους 18 μέτρων· ἀλλ' αἱ πλεῖσται τούτων εἰσὶν κυρίως ἀσήμαντοι, διότι ἀναβλύζουσι κατὰ σταγόνας. Μικραί τινες ἁλατοῦχοι πηγαὶ ἐκπηγάζουσιν ἐκ τοῦ ὁμαλοῦ ἐδάφους ἕως εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βράχου. Πλὴν πασῶν τούτων ὅμως τῶν πηγῶν ὑπάρχουσιν αἱ ἁλικαὶ ἐν αἷς οὐδένα εἶδον ἐνασχολούμενον. Ἡμίσειαν ὥραν ἐντεῦθεν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Τόοζλα εἰς ὕψος 64,9 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ὅπερ μόνον ἐκ 30 οἰκιῶν συνίσταται καὶ κεῖται ἐντὸς φάραγγος, ἐξ ἀμφοτέρων δὲ τῶν πλευρῶν ταύτης ἐξέρχονται θερμαὶ πηγαὶ ἁλατοῦχοι· ὡς ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ θερμοκρασία τῶν 25 ^{0} Κ. ἐν τῇ σκιᾷ. Κατὰ τὸ ἄκρον τῆς φάραγγος ὑπάρχει ἄφθονος πηγὴ ζέοντος ἁλατούχου ὕδατος, ἥτις μετὰ μεγίστης δυνάμεως ἀναβαίνει εἰς ὕψος 0,40 τοῦ μέτρου ὑπεράνω τοῦ ἐπιπέδου τοῦ βράχου.

Ἐν Τόοζλᾳ τὸ πλῆθος τῶν ἐκ γρανίτου στηλῶν λίθου μαρτυρεῖ τὴν ποτὲ σπουδαιότητα καὶ λαμπρότητα τῆς πόλεως Τραγάσης ἢ Τραγασῶν ἥτις ποτὲ ἔκειτο ἐνταῦθα καὶ ἥτις ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος[1] μετὰ τοῦ Τραγασαίου ἁλοπηγίου. Βλέπομεν προσέτι μεγάλους ὄγκους λελαξευμένων καὶ γεγλυμμένων τεμαχίων μαρμάρων εἰς τὴν κλίμακα καὶ ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ Τζαμίου, ὅπερ ὑπῆρξε ποτὲ βυζαντινὴ ἐκκλησία. Ἐπὶ τῆς ὀροφῆς αὐτοῦ εὑρίσκεται φωλεά τις πελαργοῦ· ἄλλη ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ μεμονωμένου μιναρὲ καὶ μάλιστα τόσον πλησίον τοῦ ἐξώστου ὥστε ὁ Δερβίσης πρέπει νὰ ἵσταται κυρτός, ὅταν καλῇ τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχήν, ἵνα μὴ ἐνοχλῇ τὸν πελαργὸν καὶ βλάψῃ τὴν φωλεάν του· τρίτην φωλεὰν βλέπει τις ἐπὶ μιᾶς πλησίον ἱσταμένης κυπαρίσσου.

Ἡ Τόοζλα κεῖται δύο ὥρας μακρὰν τῆς θαλάσσης· ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπόστασιν 1 $1/2$ ἀγγλικοῦ μιλίου νοτίως τούτου τοῦ χωρίου ἀναβλύζουσι πηγαὶ ἁλατοῦχοι ἐκ τοῦ βράχου, ὡς αἱ ἐντὸς καὶ ἄνωθεν τῆς φάραγγος, ἔχουσαι χρῶμα ῥυπαρὸν ἐρυθρόν, κίτρινον ἢ λευκόν. Δεκαπέντε λεπτὰ τῆς ὥρας μακρὰν τῆς Τόοζλα διέβημεν τὸν ποταμὸν Σατνιόεντα παρὰ τῷ ὁποίῳ ἔκειτο κατὰ τὸν Ὅμηρον[2] ἡ ὑπὸ τῶν Λελέγων κατῳκημένη πόλις Πήδασος. Ἀλλ' ὅμως πρέπει νὰ ἐκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια ταύτης τῆς ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Στράβωνος[3] ἐρήμου πόλεως ὑπὸ τῶν προσχώσεων τοῦ ποταμοῦ.

Ἀναβάντες τὰ ὑψώματα ἐπὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς τῆς κοιλάδος τοῦ Σατ-

1 XIII, 605. 2 Ἰλιὰς XXI 87. 3 XIII 605.

νιόντος ἐφθάσαμεν ἐντὸς δύο ὡρῶν εἰς τὸ γραφικὸν χωρίον Κουλακλί-κιοϊ ὅπερ κεῖται κατὰ τὸν κρημνὸν βράχου, καὶ φαίνεται ὅτι κέκτηται τὴν τοποθεσίαν ἀκριβῶς τῆς μεθομηρικῆς πόλεως Χρύσης. Τὸ ὕψιστον σημεῖον τοῦ χωρίου ἔχει 147,9 μέτρων ὕψος ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους εἰσὶν ὡραῖοι κῆποι ἐν οἷς βλέπει τις τὰ ἐν ἔτει 1866 ὑπὸ τοῦ Πούλλαν δαπάνῃ τῆς ἐν Λονδίνῳ ἑταιρίας τῶν Διλεττάντων ἀνασκαφέντα θεμέλια τοῦ ναοῦ τοῦ Σμινθέως Ἀπόλλωνος, ὅστις ἦτο ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ ὀκτάστυλος καὶ ψευδοδίπτερος. Τινὰ κιονόκρανα καὶ ἀετώματα κεῖνται ἐν τοῖς κήποις πέριξ, καί τινα παραδόξως γεγλυμμένα τεμάχια μαρμάρου ἅτινα φαίνονται ὅτι εἶναι θραύσματα μεγάλων λυχνοστατῶν. Ὁ Στράβων ἀφηγεῖται,[1] ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος ἦτο ἐκ ξύλου κατεσκευασμένον ὑπὸ τοῦ Σκόπα, καὶ εἶχεν ἕνα μῦν ὑπὸ τὸν πόδα. Οἱ κίονες εἶχον 11,1 μέτρα μῆκος καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως 1,12 μ. διάμετρον. Τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ ἅτινα ἔχουσι 34,8 μ. μῆκος καὶ 29,4 μ. πλάτους κεῖνται εἰς ὕψος 27,1 μέτρου ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Τὸ κατώφλιον θύρας τινὸς τούτου τοῦ ναοῦ, τὸ ὁποῖον βλέπει τις εἰς τὸν δρόμον ἔχει 2,57 μῆκος καὶ 1,5 πλάτος· ὀλίγον ὑψηλότερον ἄνω βλέπει τις δύο δεύτερα κατώφλια ὁμοίων διαστάσεων. Πολλὰ μεγάλα λελαξευμένα τεμάχια λίθων καθὼς καὶ μίαν στήλην βασαλτίου ἅτινα φαίνονται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς ἄλλην τινὰ οἰκοδομὴν βλέπει τις ἐν τοῖς τοίχοις τῶν γειτονικῶν κήπων. Ἡ στενὴ ἀτραπὸς ἀπὸ τοῦ Κουλακλί - Κιοϊ πρὸς τὸ Βαβὰ ἔχουσα μῆκος τριῶν ὡρῶν φέρει διαρκῶς κατὰ μῆκος τῶν διὰ κέδρων καὶ δρυΐνων θάμνων καὶ πιτυῶν καταφύτων βράχων. Τὸ νέον χωρίον Βαβά, ὅπερ κεῖται ἄνωθεν τῆς θαλάσσης ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραφυάδος τοῦ ἀκρωτηρίου Λεκτοῦ ὀνομαζομένου νῦν Βαβὰ κατοικεῖται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Τούρκων, ἔχει δὲ 180 οἰκίας. Ἱδρύθη πιθανῶς μόλις πρὸ 157 ἐτῶν διότι τὸ ἔτος 1140 τῆς Ἐγείρας ἐσημειώθη ὑπεράνω τῆς πύλης τοῦ φρουρίου καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχαιοτέρας πηγῆς. Τὸ ὕψος του μετρηθὲν παρ' ἐμοῦ ἐπὶ τοῦ φρουρίου τοῦ προμαχῶνος ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης εἶναι 38,0 μέτρων. Αὐτόθι οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀρχαία τις πόλις. Ἐντεῦθεν ἡ ἄποψις πρὸς νότον τουτέστι πρὸς τὴν Λέσβον καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς Τενέδου εἶναι λαμπρά, φθάνει τις δ' ἐντεῦθεν εἰς Λέσβον μὲ οὔριον ἄνεμον ἐντὸς μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας.

IV

ΑΠΟ ΒΑΒΑ ΕΙΣ ΑΣΣΟΝ

Ἐκεῖθεν ἐξηλάσαμεν τὴν 16 Μαΐου 5 ½ ὥραν τῆς πρωΐας διὰ στενῆς

1 XIII 601.

ἑλικοειδοῦς ὁδοῦ ἀνὰ τὸν ἀπότομον βράχον ὅστις ἐπικρέμαται τοῦ χωρίου καὶ συνίσταται ὡς καὶ ὅλη ἡ ῥάχις τοῦ ὄρους ἡ ἐκτεινομένη μέχρις ὄπισθεν τῆς Ἄσσου ἐξ ἀρχαίας λάβας. Ἐχρειάσθην 1 ½ ὥραν ἵνα φθάσω τὴν κορυφὴν ἔχουσαν ὕψος 274 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ κορυφὴ ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐκληφθῇ ὡς τὸ καθ' ἑαυτὸ ἀκρωτήριον Λεκτὸν, ἐπειδὴ πρὸς ἀνατολὰς ὑπάρχει ἓν ἔτι ὑψηλότερον σημεῖον. Ἐχρειάσθην πάλιν μίαν ὥραν καὶ 10 λεπτὰ ἵνα φθάσω ταύτην τὴν κορυφὴν ἔχουσαν ὕψος 355,7 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης ἥτις σχεδὸν κάθετος ἐπικρέμαται. Βεβαίως ταύτην μόνον τὴν ὑψίστην κορυφὴν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὁ Ὅμηρος διηγούμενος ὅτι ἡ Ἥρα καὶ ὁ Ὕπνος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Ἴδην ἀνέβησαν τοῦτο τὸ ἀκρωτήριον:

> Λεκτὸν ὅτι πρώτην λιπέτην ἅλα· τὼ δ' ἐπὶ χέρσου
> βείτην, ἀκροτάτη δὲ ποδῶν ὕπο σείετο ὕλη.[1]

Ἐγὼ αὐτὸς ἤμην λίαν πεπεισμένος ὅτι τοῦ Στράβωνος ἡ παράδοσις[2] καθ' ἣν «ἐπὶ τῷ Λεκτῷ βωμὸς τῶν δώδεκα θεῶν ἵδρυται καλοῦσι δ' Ἀγαμέμνονος ἵδρυμα»· μόνον εἰς ταύτην τὴν ὑψίστην κορυφὴν ἠδύνατο νὰ ἀναφερθῇ. Καὶ τῷ ὄντι εὗρον ἐκεῖ τὰ ἐρείπια ἀρχαίου τινὸς οἰκοδομήματος 5,5 μ. μήκους καὶ 4,5 μ. πλάτους, ὅπερ συνίσταται ἐκ μεγάλων καὶ μικρῶν ἄνευ ἀσβέστων καὶ ἀμμοκονίας συντεθειμένων λίθων, καὶ σχηματίζει στερεὸν τοῖχον. Τὸ νῦν ὕψος τούτου τοῦ μνημείου ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους εἶναι 0,45 τοῦ μέτρου· ἐν τούτοις τὸ πραγματικὸν ὕψος αὐτοῦ μόνον δι' ἀνασκαφῆς δύναται νὰ ὁρισθῇ. Φαίνεται δὲ ὅμως ὅτι δὲν ὑπῆρξε πολὺ ὑψηλότερον. Ὅτι δὲ οὗτος εἶναι ὁ ἀληθῶς τῷ Ἀγαμέμνονι ἀποδοθεὶς βωμὸς τῶν δώδεκα θεῶν, περὶ τούτου οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ἐν τούτοις πολλῷ ἀφίσταμαι τοῦ νὰ πιστεύσω ὅτι τῷ ὄντι ὁ ἥρως οὗτος ἔχει ἐγείρει αὐτὸν, καὶ ὁ ἀριθμὸς δὲ δώδεκα ἀντίκειται εἰς τοῦτο. Ἐπίσης δὲν πιστεύω ὅτι δύναται τοῦτο τὸ μνημεῖον νὰ ἀναφέφέρηται εἰς τόσον μεμακρυσμένην ἀρχαιότητα, διότι οὐδὲν εὗρον ἴχνος προϊστορικῶν τεμαχίων ἀγγείων, συνέλεξα ὅμως μεταξὺ τῶν λίθων πολλὰ θραύσματα ἐστιλβωμένων ἐρυθρῶν ἑλληνικῶν ἀγγείων, εἰς ἃ μόλις δύναμαι ν' ἀποδώσω ἐποχὴν ὀλίγον ἀνωτέραν τῆς Μακεδονικῆς. Πρέπει δὲ νὰ προσθέσω ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ μόνον ἀρχαῖον κτίριον, ἐπὶ τῆς ὅλης ἀποστάσεως μεταξὺ Χρύσης (Κουλακλί κιοΐ), Βαβὰ καὶ Ἄσσου καὶ ὅτι ἐν ὅλῃ ταύτῃ τῇ χώρᾳ οὐδὲν ἴχνος ὑπάρχει ἀρχαίας ἀνθρωπίνης κατοικίας. Ὁ βωμὸς τῶν δώδεκα θεῶν ἵσταται ἐν τῷ μέσῳ ὑψηλοῦ τετραγώνου περιτειχίσματος ἐκ μεγάλων λίθων ὕψους 0,90—1,5 μ. οἵτινες εἶναι συντεθειμένοι ἄνευ ἀμμοκονίας, ἀλλ' ὅμως παρακινῶ τὸν περιηγητὴν νὰ θεωρῇ ὡς ἀρχαῖα ταῦτα, ἢ τὰ τέσσαρα ἀμέσως ἑπόμενα ὅλως ὅμοια περιτει-

1 Ἰλιὰς XIV, 284, 285. 2 XIII, 605.

χίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ ἔχουσι δύο ἢ τρεῖς μικρὰς θύρας, οὐδὲ σχετιστέα καθ' οἱονδήποτε τρόπον πρὸς τὸν βωμὸν τῶν δώδεκα θεῶν. Πράγματι ταῦτα τὰ περιτειχίσματα οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ περιβολαὶ διὰ πρόβατα ὅλως νέας κατασκευῆς· πολλοὺς δὲ ἄλλους ὁμοίους περιβόλους βλέπει τις μόνον δεκαπέντε λεπτὰ τῆς ὥρας βορείως τούτου καὶ τοιούτους ἀπήντησα μέχρι τῆς Ἄσσου· πλησίον δὲ τοῦ βωμοῦ τῶν δώδεκα θεῶν ὑπάρχει φρέαρ μετὰ μεγάλων καὶ μικρῶν λίθων ἄνευ ἀμμοκονίας περιτετειχισμένον καὶ κεκαλυμμένον διὰ μεγάλης γεγλυμμένης λευκῆς πλακὸς μαρμάρου, ὅπερ ἀναμφιβόλως εἶναι ἀρχαῖον, ἐπειδὴ καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν δὲν ὑπάρχει μάρμαρον καὶ οἱ ποιμένες εἶναι πολὺ πτωχοὶ καὶ ἀπέριττον ὥστε νὰ φέρωσι τοῦτο πόρρωθεν, ἐν ᾧ ἔχουσι πρόχειρον λάβαν ἐν πλήθει.

Ἐξηκολουθήσαμεν τὸ ταξείδιον διὰ τῶν χωρίων Παΐντενλι-κιοϊ ἔχοντος ὕψος 278,4 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ Κοϊοὺν Ἔδι οὗ τὸ ὕψος εἶναι 286,1 μέτρων. Ἐπὶ τῆς ἡφαιστιώδους τέφρας δι' ἧς οἱ ἐκ λάβας βράχοι εἶναι κεκαλυμμένοι, ἀνεβλάστησαν ἀκανθώδεις θάμνοι καὶ σπάνιαι πεῦκαι. Καὶ ταύτην δὲ τὴν ἄκαρπον χώραν ἐπισκέπτονται αἱ ἀκρίδες, αἵτινες μόλις ἄφησαν τοῖς ποιμνίοις χλόην καὶ χόρτον πρὸς τροφήν. Πολλάκις βλέπει τις αὐτὰς κατὰ ἑκατομμύρια διὰ μέσου πλουσίου ἀγροῦ ὁρμώσας πρὸς λειμῶνα τινα χωρὶς νὰ βλάψωσι τὸν πρῶτον, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρεφούσας πρὸς τοῦτον ἀφοῦ καταστρέψωσιν ἐκεῖνον. Ἡ χώρα ἔχει πανταχοῦ γραφικὴν καλλονήν· ὅπου καὶ ἂν στρέψῃ τις τὸ βλέμμα· διότι πανταχοῦ βλέπει τις γιγαντιαίους ὄγκους ὑπερμεγέθων τεμαχίων λάβας, ἅτινα κεῖνται εἴτε μεμονωμένα εἴτε κατὰ σωρούς, μάλιστα πολλάκις εἰς τρεῖς, πέντε ἢ καὶ δέκα ἀλλεπαλλήλους σειράς, ὁμοιάζοντας πρὸς ἰσχυρὰ τείχη. Ἐνίοτε βλέπει τις ταῦτα τὰ τεμάχια τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου ὀρθίως ἱστάμενα οἱονεὶ στήλας διαφόρου ὕψους. Ἄλλοτε πάλιν βλέπει τις αὐτὰ ἐν σχήματι πύργων εἰς μικρὰς σειρὰς πυκνῶς πλησίον ἀλλήλων ἱσταμένας. Ἡ ὡραιότης τῆς χώρας αὐξάνει διὰ τῆς συνεχοῦς θέας πρὸς τὴν θάλασσαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μάλιστα ἐβλέπομεν ταυτοχρόνως τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ τὸν Ἀδραμύττιον κόλπον.

Διέβημεν τὸ Ἀραβλάρ-κιοϊ ὅπερ ἔχει ὕψος 277,7 μ. ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ ἐφθάσαμεν περὶ τὴν 4 ὥραν μ. μ. εἰς Ἄσσον ἥτις καλεῖται νῦν Βεράν, καὶ ἧς τὸ ὕψιστον σημεῖον ἔχει 232,7 μέτρα ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἐπὶ τούτου τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου φαίνεται νὰ ὑπῆρχον τρεῖς ἢ τέσσαρες ναοί, ὧν τὰ γήπεδα φαίνονται καθαρῶς, καὶ ἀνασκάπτονται ὑπὸ τῆς ἐν Βοστόνῃ ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. Ἐν τούτοις μοὶ φαίνεται ὅτι ἡ ἐνταῦθα ἐπισώρευσις τῶν χωμάτων μόλις δύναται νὰ ἔχῃ βάθος τριῶν ποδῶν καὶ ἐκ τούτου οὐδεμίαν ἐλπίδα ἔχω ὅτι δυνατὸν νὰ εὑρεθῶσιν ἐνταῦθα ἀντικείμενα ἀρχαιολογικῆς ἀξίας.

Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν εἶνε παράδοξόν τι τετράγωνον οἰκοδόμημα μὲ χαμηλὸν θόλον ὅπερ φαίνεται νὰ ἦτο βυζαντινὴ ἐκκλησία, καὶ μετεβλήθη εἰς τζαμίον· πλησίον αὐτοῦ εἶναι δύο τετράγωνοι πύργοι ὧν ὁ εἷς εἶναι ἡμικατεστραμμένος, ὁ δ' ἕτερος σχεδὸν καλῶς διατετηρημένος καὶ ἔχει πολεμίστρας καὶ εἴκοσι μέτρα ὕψος δώδεκα δὲ πλάτος· ἀμφότεροι συνίστανται ἐκ πεπελεκημένων λίθων μετὰ ἀσβέστου συνδεδεμένων καὶ ἀνάγονται ὡς φαίνεται εἰς τὸν μεσαιῶνα. Πλησίον ἐκεῖ ὑπάρχουσι τοξοειδεῖς θόλοι, πιθανῶς δεξαμεναί, καὶ μεγάλα τείχη μετὰ προχωμάτων ἅτινα φαίνονται ἀναγόμενα εἰς τὸν μεσαιῶνα. Αἱ κύριαι οἰκοδομαὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως φαίνεται ὅτι ἔκειντο ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν μεγάλων ὑψωμάτων κατὰ τὴν νοτίαν κλιτὺν ἤτοι τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας προεξοχῆς, τῆς ὁποίας ὁ καθέτως ἀποκεκομμένος βράχος εἶνε περιβεβλημένος μετὰ τειχῶν συνεφαπτομένων φαίνεται νὰ ὑπῆρξεν ἡ ἀρχαία ἀγορά· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐπισώρευσις τῶν ἐρειπίων εἶνε λίαν ἀσήμαντος διότι ἡ Ἄσσος ἐπρομήθευσεν ἀπὸ αἰώνων τοὺς πρὸς οἰκοδομὴν λίθους εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ τζαμία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς βλέπει τις τὰ ἐρείπια μικροῦ τινος οἰκοδομήματος ὅπερ ἐκλαμβάνεται ὡς Νυμφαῖον. Ἐπὶ τῆς δευτέρας προεξοχῆς βλέπει τις τὰ ἐρείπια διαφόρων μεγάλων οἰκοδομῶν ἐν αἷς δυνατὸν νὰ ἀνταμειφθῶσιν αἱ ἐργασίαι τῆς ἐν Βοστόνῃ ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας δι' εὑρέσεως ὡραίων ἀναγλύφων, πρὸς τοῦτο ὅμως φαίνεται παρέχον τὰς πλείονας ἐλπίδας τὸ μέγα θέατρον, τὸ ὁποῖον κεῖται κάτωθεν τῆς δευτέρας ταύτης τῶν δύο προεξοχῶν, διότι ἂν καὶ τοῦτο τὸ μνημεῖον ἐσυλήθη σχεδὸν τῶν μαρμαρίνων τεμαχίων αὐτοῦ, μ' ὅλα ταῦτα φαίνεται ὅτι ἡ ἐκεῖ ἐπισώρευσις τῶν χωμάτων εἶνε βαθυτέρα ἢ ἄλλοθί που τῆς Ἄσσου. Τὰ τείχη ἅτινα συνίστανται ἐκ μεγάλων πελεκημένων τεμαχίων γρανίτου καὶ τραχίτου λίθου διατηροῦνται πολὺ καλλίτερον ἢ τὰ τείχη οἱασδήποτε ἄλλης ἀρχαίας Ἑλληνικῆς πόλεως καὶ παρέχουσιν ἡμῖν τὸ πληρέστατον δεῖγμα τοῦ ἀρχαίου τρόπου τῆς ὀχυρώσεως. Ἦσαν δὲ οὕτως ᾠκοδομημένα, ὥστε ηὔξανεν ἡ ὀχυρότης αὐτῶν ἐκ τῆς φυσικῆς ὀχυρότητος τῆς θέσεως, διότι διῄρουν τὴν πόλιν εἰς δύο μέρη μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχεν ἡ ἀκρόπολις. Ταῦτα περιστοιχίζονται ὑπὸ πολυαρίθμων πύργων οἵτινες ἐκτὸς ἑνὸς πάντες εἶνε τετράγωνοι. Ἔχουσι δὲ ἀνεξαιρέτως 2, 5 μέτρων πάχος καὶ συνίστανται ἐκ πελεκημένων λίθων ὧν τινὲς μὲν εἶνε σφηνοειδεῖς, τινὲς δὲ τετράγωνοι, καὶ οἵτινες συνδέονται ἀκριβῶς ὡς τὰ τείχη τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρῳάδος καὶ τὰ τείχη τοῦ μεγάλου ἀρχαίου φρουρίου ἐπὶ τοῦ ὄρους Χίγρη· δηλαδὴ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τειχῶν ὡς καὶ ὁ χῶρος μεταξὺ τῶν σφηνοειδῶν τεμαχίων πληροῦται διὰ μικρῶν λιθαρίων. Πανταχοῦ ὅπου τὰ τείχη συνίστανται ἐκ τετραγώνων τεμαχίων λίθων διακόπτονται ταῦτα κανονικῶς διὰ σφηνοειδῶν τεμαχίων λίθων, ἅτινα χρησιμεύουσι πρὸς στερέωσιν αὐτῶν εἰς τὴν

θέσιν των. Όλοι οί λίθοι φέρουσι φανερώτατα σημεία ότι ελειάνθησαν διά σιδηρών και οξέων σφυρών· όθεν δεν δύνανται να έχωσιν ουδεμίαν αξίωσιν μεγάλης αρχαιότητος. Εγώ μάλιστα πιστεύω ότι όλον το δυτικόν τείχος είνε εκ Ρωμαϊκών χρόνων· τα επίλοιπα δε είνε πιθανώς ουχί αρχαιότερα της μακεδονικής περιόδου. Εις δύο θέσεις όμως βλέπομεν τον νεώτερον τοίχον εκτισμένον επί άλλων τοίχων, οίτινες σύγκεινται εκ καλώς συνηρμοσμένων πολυγώνων και γενικώς περιγράφονται ως Κυκλώπεια τείχη, εις τα οποία αποδίδεται μεγάλη αρχαιότης. Εν τούτοις οφείλω να διαμαρτύρωμαι εναντίον των ονομαζόντων ταύτα Κυκλώπεια και των αποδιδόντων αυτοίς μεγάλην αρχαιότητα, διότι μόνον εις την εξωτερικήν πλευράν έχουσιν οί λίθοι το πολυγωνικόν σχήμα· οί δε λοιποί είσι σφηνοειδείς και εντελώς ομοίως επιτεθειμένοι αλλήλοις ως οί λίθοι των άλλων τειχών ενταύθα· δηλαδή ο χώρος ο μεταξύ των σφηνοειδών λίθων, καθώς και όλον το εσωτερικόν των τειχών πληρούται διά λιθαρίων. Επομένως τα τείχη ταύτα ουδέν έχουσι κοινόν μετά των εκ πολυγωνικών λίθων Κυκλωπείων άν και έχουσιν αυτών την εξωτερικήν όψιν. Ουδέν παράδειγμα έχομεν πολύ αρχαίου τείχους με τοιούτον τείχισμα, και επειδή εκτός τούτου ή εξωτερική πλευρά των λίθων τούτων φέρει τα σημεία ότι ελειάνθησαν διά σιδηρών οξειών σφυρών, διά τούτο αδύνατον να αποδώσωμεν εις τα τείχη μεγαλητέραν αρχαιότητα παρά τον 5ον ή 6ον αιώνα π. Χ. Είνε αξιοπαρατήρητον ότι ταύτα τα τείχη τα μετά πολυγώνων είσιν ολίγον τι κυρτά ή κεκλιμένα.

Λίαν ενδιαφέρουσιν είσιν ενταύθα αί πολλαί και καλώς διατετηρημέναι, διά μεγάλων δε και μικρών απελεκήτων λίθων εστρωμέναι οδοί. Μία τοιαύτη οδός άγει απ' ανατολών της Ακροπόλεως προς τα κάτω εις τι ύψωμα με πύργον, του οποίου τα εξωτερικά τείχη συνίστανται εκ πελεκημένων τετραγώνων λίθων 1,80 μετρ. μήκους 0,39 πλάτους και 0,45 πάχους. Εκ τούτου του σημείου έχει τις λαμπράν θέαν προς την κοιλάδα του Σατνιόεντος και προς τους εκ λάβας λόφους, οίτινες επικρέμανται τούτου και καλύπτονται υπό θάμνων πυκνών. Επειδή βλέπομεν σχεδόν πανταχού το αρχαίον λιθόστρωτον των οδών άνευ επισωρεύσεως χωμάτων, εικάζω εκ τούτου ότι αύτη ενταύθα πανταχού είνε ελαχίστη, όθεν αί ανασκαφαί είσι λίαν εύκολοι. Αλλ' ακριβώς τούτου ένεκα ουδεμίαν ελπίδα έχω ότι θα ευρεθώσιν ενταύθα ενδιαφέροντα πράγματα, ουδέ εις αυτούς ακόμη τους κήπους τους κατά την δυτικήν και ανατολικήν πλευράν εν οίς επέστησα ιδίως την προσοχήν των διακεκριμένων αμερικανών λογίων, οίτινες εστάλησαν εις Άσσον υπό της εν Βοστόνη αρχαιολογικής εταιρίας και τους οποίους είχον την ευχαρίστησιν ν' απαντήσω ενταύθα

Περί της ιστορίας της Άσσου ολίγα ή ουδέν ηξεύρομεν. Ο Στράβων λέγει μεν ότι υπήρξεν αποικία της Μεθύμνης της εν Λέσβω, αλλ' ή επι-

βάλλουσα θέσις τῆς πόλεως ἄνωθεν τῆς θαλάσσης μᾶς δίδει ἀφορμὴν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἤδη κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους πρέπει νὰ ὑπῆρχεν ἐνταῦθα ἀποικία τις. Δύναμαι νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἡ Ἄσσος ἦτο ἡ ἀρχαία Χρύση ἥτις εἶχε περίφημόν τινα ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος Σμινθέως καὶ ἀναφέρεται συχνάκις ἐν τῇ Ἰλιάδι. Τοῦτο πιστεύω τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον κατὰ τὴν Ἰλιάδα (I, 431.) ἡ ἀρχαία Χρύση εἶχε λιμένα τινά, ὅστις ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (XIII,612.) ἀποδίδεται αὐτῇ, ἐνῷ εἰς ὅλην τὴν βόρειον παραλίαν τοῦ Ἀδραμυττείου κόλπου, ἡ Ἄσσος εἶνε ὁ μόνος τόπος ὅστις ἔχει λιμένα. Ὁ Στράβων (XIII, 612.) ἀναφέρει, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος Σμινθέως μετεβιβάσθη ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Χρύσης εἰς τὴν νέαν ὡς ἤδη εἴπομεν. Πᾶν ὅ,τι ἠξεύρομεν περὶ Ἄσσου εἶνε ὅτι ἀφ' οὗ ἡ χώρα περιῆλθεν ὑπὸ τὴν Περσικὴν κυριαρχίαν ἐπεβλήθη ταύτῃ τῇ πόλει τὸ καθῆκον, ἵνα προμηθεύσῃ εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας σῖτον. Κατὰ τὸν Στράβωνα (XIII, 610.) ἀπέκτησεν ἡ Ἄσσος τὴν ἀνεξαρτησίαν της ἐν ἔτει 350 π. χ. ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Εὐνούχου Ἑρμείαυ ὅστις προσεκάλεσε τοὺς φιλοσόφους Ξενοκράτην καὶ Ἀριστοτέλην παρ' ἑαυτῷ, καὶ εἰς τὸν τελευταῖον ἔδωκε τὴν ἀνεψιάν του εἰς σύζυγον. Ταχέως ὅμως ἔπεσε πάλιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν οἵτινες ἐφόνευσαν τὸν Ἑρμείαν. Αὕτη ἀπετέλεσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέρος τοῦ βασιλείου τοῦ Λυσιμάχου, ἀργότερον δὲ περιῆλθεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν βασιλέων τῆς Περγάμου καὶ προσεκολλήθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττάλου τοῦ Γ' τῷ 130 π. χ. τῷ Ρωμαϊκῷ κράτει. Τὴν Ἄσσον ἐπεσκέφθησαν οἱ ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Λουκᾶς.[1]

V

ΑΠΟ ΑΣΣΟΥ ΕΙΣ ΠΑΠΑΣΛΙΙ.

Τὸ ταξείδιον ἀπὸ Ἄσσου πρὸς ἀνατολὰς εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἐπίπονον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν βαίνει ἡ ὁδὸς ἐπί τινος διὰ λίθων κεκαλυμμένης στενῆς ἀτραποῦ, διὰ μέσου ἀκανθωδῶν θάμνων. Μετὰ δύο δὲ ὥρας στρέφεται αὕτη ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων πρὸς τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης ὅπου ἔπρεπε νὰ ἐλαύνωμεν ὅλην τὴν ἡμέραν ἐντὸς τῆς βαθείας ἄμμου τῆς παραλίας. Ἐντὸς τεσσάρων ὡρῶν ἀπὸ τῆς Ἄσσου ἐφθάσαμεν εἰς φρέαρ τι ὅπερ κεῖται περίπου 18 μέτρα μακρὰν τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ὕδωρ εἶχε 16 Κ. θερμοκρασίαν καὶ λίαν δριμεῖαν γεῦσιν θείου· τριάκοντα δὲ περίπου βήματα πρὸς ἀνατολὰς ἵσταται στήλη ἐκ γρανίτου καὶ ἐπὶ τοῦ βορείου ὑψώματος ὄπισθεν κωνοειδὴς τύμβος, ὁ μόνος τὸν ὁποῖον εἶδον κατὰ ταύτην τὴν παραλίαν. Ἐνταῦθα φαίνεται

1) Πράξεις τῶν Ἀποστόλων 20, 13, 14.

ὅτι ὑπῆρξε ποτὲ πόλις τις καὶ εἰκάζω ὅτι ἦτο τὰ Γάργαρα πόλις ἥτις κατὰ τὸν Στράβωνα (XIII, 606.) ἀπεῖχε 140 στάδια τῆς Ἄσσου· ἡ δὲ ἀπόστασις αὕτη συμφωνεῖ πληρέστατα.

Ἡ χώρα εἶνε ἐνταῦθα πανταχοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφέρουσα, διότι ὅτε μὲν πλησιάζει ἡ ῥάχις τοῦ ὄρους εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐπικρέμαται αὐτῆς σχεδὸν καθέτως, ὅτε δὲ ἀπομακρύνεται ἓν τέταρτον ἢ ἥμισυ μίλιον ἀπ' αὐτῆς, καὶ σχηματίζει τοιουτοτρόπως μακρὰς κοιλάδας ἐν αἷς φύονται ἐλαιῶνες ἢ εἶνε ἐσπαρμένοι καρποὶ δημητριακοί. Ὡς ἐκ τοῦ φόβου τῶν πειρατῶν οὐδὲν χωρίον εἶνε ἐκτισμένον εἰς τὴν παραλίαν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρῳάδος μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Λεκτοῦ καὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς τοῦ Ἀδραμυττείου κόλπου. Πάντα δὲ τὰ χωρία κεῖνται ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων περίπου μίαν ὥραν μακρὰν τῆς παραλίας, ἀλλ' ὅμως ἕκαστον τούτων ἔχει εἰς τὴν θάλασσαν ξύλινον παράπηγμα ὅπερ χρησιμεύει ὡς ἀποθήκη ξύλων καὶ ἐκ τῆς ὁποίας μεταφέρουσι διὰ πλοίων σανίδας καὶ δοκοὺς καθὼς καὶ φλοιοὺς πευκῶν. Πλησίον τοῦ παραπήγματος ὑπάρχει πάντοτε παντοπωλεῖον ὅπου πωλεῖται ἄρτος τυρὸς ἅλας καὶ καπνὸς, οὐχὶ ὅμως καὶ οἶνος, διότι δὲν πίνει οἶνον ὁ κοινὸς λαὸς τῶν Τούρκων, οὐδὲ ἀμπελῶνες ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα. Τοιαῦται θέσεις προσορμήσεως ὀνομάζονται ἰταλιστὶ «Σκάλα». Ἐντὸς ἑπτὰ ὡρῶν ἀπὸ τῆς Ἄσσου ἔφθασα εἰς τὴν Σκάλαν τοῦ Ἀρακλὶ ὅπερ ὄνομα δὲν δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς τουρκικὸν, φαίνεται δὲ νὰ ἦνε παραφθορὰ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως *Ἡράκλεια*· ἐν τούτοις δὲν ἀναφέρεται ἐνταῦθα πόλις τις φέρουσα τοῦτο τὸ ὄνομα ὑπὸ οὐδενὸς ἀρχαίου συγγραφέως. Ἡμίσειαν ὥραν περαιτέρω διέβην τὴν Σκάλαν τοῦ Μουσαρατλὶ πλησίον τοῦ ὁποίου ὁ ῥύαξ ὁ καλούμενος Μουσαρατλὶ - Τσάϊ ῥέει εἰς τὴν θάλασσαν. Μίαν ὥραν ἐντεῦθεν ἔφθασα εἰς τὴν Σκάλαν τοῦ Χεπνὲ ἥτις περιέχει πολλὰς ἀποθήκας ξύλων καὶ φαίνεται ὅτι προμηθεύει πολλὴν οἰκοδομήσιμον ξυλείαν. Ὡς ἤδη ἀνεφέραμεν, οὐδαμοῦ ὑπάρχει λιμὴν πλὴν τῆς Ἄσσου, καὶ μόνον ἐν νηνεμίᾳ δύναται νὰ γίνῃ ἡ φόρτωσις τῶν ξύλων, ἂν καὶ ταῦτα τὰ ἐμπορεῖα προφυλάττονταί πως ὑπὸ τῶν νήσων Μασκονῆσι, Ἀϊβαλὶ καὶ τῆς Λέσβου. Ἐντὸς 45 λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπὸ Χεπνὲ ἔφθασα εἰς τὴν Σκάλαν τοῦ Ἀδὰ, ὅπου ἐπληροφορήθην ὅτι εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας, οὐ μακρὰν τοῦ Ἀδὰ ὑπάρχει ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὄρους τινὸς μεγάλη λελαξευμένη δεξαμενὴ, εἰς τὰ κάτω τῆς ὁποίας φέρει κλίμαξ· ἀλλ' ὅτι οὐδὲν ἐκεῖ ἀρχαῖον ἐρείπιον ὑπάρχει. Ἐπιμελῶς ἐπληροφορήθην εἰς ἕκαστον σταθμὸν μήπως ὑπάρχουσιν εἰς τὰ περίχωρα ἴχνη τειχῶν, ἀλλ' οὐδαμοῦ ὑπάρχουσι τοιαῦτα. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ταξειδίου εἴχομεν καθ' ἑκάστην βροχὴν ἐπὶ ὥρας ὅλας καὶ ἠκούομεν ἐκ διαλειμμάτων μακρόθεν βροντάς. Εὐθὺς μετὰ τὴν Σκάλαν τοῦ Ἀδὰ διέβημεν τὸν ποταμὸν Μοχλὶ-Τσαϊ ὅστις ἔχει 90 μέτρα βάθος καὶ 18 μέτρα πλάτος· μετα ταῦτα δὲ

εἰς τριάκοντα λεπτὰ τῆς ὥρας τὴν σκάλαν τοῦ Ναρλὶ μετὰ τὴν ὁποίαν ἤλθομεν εἰς τὸν μικρὸν ποταμὸν Κουτσούκ-Τσαϊ τοῦθ' ὅπερ σημαίνει «Μικρὸν ποταμόν». Ἐκεῖθεν ἀνέβημεν ἐφ' ἵππου εἰς τὸ μεγάλον χωρίον Παπασλὶ ὅπερ ἔχει 123, 2 μέτρων ὕψος ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Τοῦτο τὸ χωρίον ἔχει λαμπρὰν τοποθεσίαν ἐπὶ τοῦ κρημνοῦ ὑψηλοῦ τινος ὄρους, δι κατάφυτον ὑπ' ἐλαιῶν, αἵτινες φύονται ἐνταῦθα πολὺ πυκναί, καὶ φθάνουσι τὸ μέγεθος μεγαλοπρεπῶν δένδρων τῶν δασῶν. Ἡ θέα πρὸς τὴν κοιλάδα καὶ τὴν θάλασσαν εἶνε τῷ ὄντι ἐξαισία. Ἐγγύτατα τοῦ Παπασλὶ εἶνε ὁ μικρὸς ποταμὸς Τσατσιντερεσί. Τὸ χωρίον κατοικεῖται ὑπὸ Τούρκων καί τινων Ἑλλήνων, ἐξ ὧν οἱ τελευταῖοι δὲν διακρίνονται πολὺ ἐπὶ ἐκτάκτῳ καθαριότητι. Τῷ ὄντι ὅσον κεκμηκὼς καὶ ἂν ἦνε ὁ ὁδοιπόρος δὲν δύναται οὐχ' ἧττον νὰ διέλθῃ τὴν νύκτα ἀνενόχλητος ἐπὶ τοῦ κατὰ τοῦ ἐδάφους ἐστρωμένου σκεπάσματός του, ἂν μὴ περιβάλῃ ὅλον τὸ σῶμά του διὰ προχώματος ἐντομοφθόρου κόνεως, διότι σμήνη ὅλα ἐνοχλητικωτάτων ἐντόμων πίπτουσιν ἀπὸ τῆς στέγης ἐπ' αὐτόν. Δυστυχῶς δὲν εἶνε φρόνιμον νὰ κοιμηθῇ τις ἐν ὑπαίθρῳ, διότι αἱ νύκτες εἶνε ψυχραὶ καὶ ὑγραί.

Ἐρωτήσας ἂν ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς περιχώροις ἀρχαῖα ἐρείπια, ἤκουσα ὅτι ὑπάρχει ἓν ἀρχαῖον φρούριον ἀπέχον ἐκεῖθεν μόνον μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν.

VI

ΑΠΟ ΠΑΠΑΣΛΙ ΕΙΣ ΑΔΡΑΜΥΤΤΙΟΝ.

Ἐπεσκέφθην τὸ φρούριον τὴν ἐπομένην πρωΐαν μεθ' ἑνὸς ὁδηγοῦ· ἡ ἐκεῖσε ὁδὸς ἦτο κατ' ἐξοχὴν δυσχερὴς ἄγουσα ἐπὶ στενῆς ἀτραποῦ ἀδιαλείπτως ἀνωφερῶς καὶ κατωφερῶς, καὶ ἔδει μάλιστα μέγα μέρος τῆς ὁδοῦ νὰ πορευθῶ πεζός.

Πράγματι εὗρον τὸ φρούριον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ὄπισθεν ὀρεινῆς τινὸς φάραγγος ὑπ' ἀγρίων ἐλαιῶν καὶ ὀπωροφόρων δένδρων καταφύτου, καὶ ἀκριβῶς ἄνωθεν τῆς πηγῆς τοῦ Τσαντσιντερεσί. Ἀλλ' εἶδον ὅμως τὰς ἐλπίδας μου παντελῶς ψευσθείσας· διότι τὸ κτίριον ἀπεδείχθη ὡς μικρὸν φρούριον τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων καὶ πιθανῶς ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων ἐκτισμένον. Τὰ τείχη ὡς καὶ ἡ πύλη εἶνε καλῶς διατετηρημένα. Κεῖται δὲ τὸ φρούριον τοῦτο 162,8 μέτρα ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Μετέβην ἐκεῖθεν εἰς τὴν Σκάλαν τοῦ Παπασλί· μοὶ ἔδειξαν εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας ἀνατολικῶς ἐκεῖθεν τὴν τοποθεσίαν ἀρχαίας τινὸς πόλεως ἥτις ἐκτείνεται περὶ τὰ 1000 βήματα ΑΔ. καὶ ΒΜ. καὶ φθάνει μέχρι τῆς παραλίας. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς της ὑπάρχει μικρός τις λόφος μετὰ λειψάνων ἀρχαίων τειχῶν, ὅστις μόλις ἔχει ὕψος

πλέον τι τῶν δέκα μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ἂν καὶ αὕτη ἡ τοποθεσία εἶνε κατάφυτος ὑπὸ μεγάλων ἐλαιοδένδρων καὶ οὐδεμία ἐνυπάρχει ἀνθρώπινος κατοικία, οὐχ' ἧττον ὀνομάζεται Δεβρὲντ ὅπερ οὐδόλως δύναται νὰ παράγηται ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ, φαίνεται δὲ νὰ ἦνε παραφθορὰ τοῦ Ἄντανδρος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν ἐπιγραφῇ ἐντετειχισμένῃ ἀνάποδα ἔν τινι τζαμίῳ τοῦ ἀμέσως πλησίον κειμένου χωρίου Ἀβγιλὰρ ἀναφέρονται Ἄντανδρος καὶ Πέλται ὡς γείτονες πόλεις, διχονοοῦσαι περὶ ὁρίων. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τὸν ποταμὸν Μοναστὶρ-Τσαϊ (ποταμὸς τῆς μονῆς) πλησίον τοῦ Ἀβγιλὰρ εἶνε ὁμοίως ἡ τοποθεσία ἀρχαίας τινὸς πόλεως, διὰ τοῦτο ὑποθέτω ὅτι τὸ Δεβρὲντ εἶνε ἡ Ἄντανδρος, καὶ ἡ τοποθεσία τοῦ Μοναστὶρ-Τσαϊ αἱ Πέλται. Ἡ Ἄντανδρος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Ν. 26. VII, 42.) Σκύλακος (Περίπλους 96, καὶ τοῦ Στράβωνος (X, 470. XIII, 606, 612, 613.) Τὸ ἔδαφος καλύπτεται ὑπὸ θραυσμάτων ἑλληνικῶν ἀγγείων, καθὼς καὶ μεσαιωνικῶν· ὅθεν φαίνεται ὅτι ἡ πόλις κατῳκεῖτο μέχρι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Μέγα πλῆθος νομισμάτων ἀνευρίσκεται ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἀροτρίασιν καὶ τὰ πλεῖστα τούτων εἰσὶ ῥωμαϊκά, αὐτοκρατορικὰ νομίσματα, πρὸς τούτοις παρουσιάζονται καὶ πολυάριθμα νομίσματα μακεδονικῶν χρόνων· ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς Ἀντάνδρου δὲν εἶνε σπάνια, εὑρίσκονται δὲ ἐπίσης χάλκινα νομίσματα ἐκ τοῦ μεσαιῶνος πολυπληθῆ. Ἐν Παπασλὶ καὶ Ἀβγιλὰρ ἠγόρασα πολλὰ νομίσματα εὑρεθέντα ἐνταῦθα, μεταξὺ δὲ τούτων ἓν ἀργυροῦν τετράδραχμον Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου ἀντὶ τεσσάρων φράγκων καὶ ἓν δίδραχμον Φιλίππου τοῦ Β' ἀντὶ 2 φράγκων. Ἡ συσσώρευσις τῶν χωμάτων φαίνεται ἐνταῦθα ὅτι οὐδαμοῦ ὑπερβαίνει τὰ τρία μέτρα· ἀλλ' οὐχ' ἧττον ὑπάρχει ἐνταῦθα διὰ συστηματικὰς ἀνασκαφὰς βεβαίως καταλληλότερον πεδίον ἢ ἀλλαχοῦ που τῆς Τρῳάδος, τουτέστι τοῦ Ἰσαρλὶκ μετὰ τοῦ νέου Ἰλίου καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρῳάδος.

Ἔφθασα τὸ Ἀβγιλὰρ[1] τὴν πρώτην μ.μ. Τοῦτο τὸ χωρίον κεῖται 144,2 μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἐπιγραφὴ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τεῖχος τοῦ τζαμίου λέγει προσέτι ὅτι τὰ ὀνόματα ἀμφοτέρων τῶν πρὸς ἐξομάλυνσιν τῆς διχονοίας ἕνεκα τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς ἐξ Ἀθηνῶν προσκληθέντων διαιτητῶν ἦσαν Σατύριος καὶ Δημήτριος, καὶ ὅτι οὗτοι πρὸς γενικὴν εὐχαρίστησιν ἐχώρισαν τὰ ὅρια, συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου ὁ λαὸς ἀνήγειρεν αὐτοῖς ἀνδριάντας καὶ βάθρα χαλκᾶ μετ' ἐπιγραφῆς. Ἔκ τινος δὲ ἄλλης μαρμαρίνης πλακὸς ἥτις φαίνεται νὰ ἦνε σῆμα τάφου ἀντέγραψα τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν ἥτις πιθανῶς ἀνέρχεται εἰς τὸν μεσαιῶνα.

1) Τὸ ὄνομα τούτου τοῦ χωρίου εἶνε κυρίως Ἐβγιλὰρ, ὅπερ σημαίνει Θηρευτής· ἐν τούτοις κοινῶς καλεῖται, «Ἀβγιλὰρ» πρὸς διάκρισιν τῶν δύο ἄλλων τῶν γειτονικῶς κειμένων χωρίων «Ἐβγιλὰρ».

ΜΗΤΡΩΕΡΜΑΙΟΥ
ΧΑΙΡΕ
ΦΙΛΙϹΤΑΕΠΙ
ϹΤΡΑΤΟΥ

Ἔν τινι πηγῇ αὐτόθι εἶδον ἐντετειχισμένον τεμάχιον μαρμάρου μὲ ἀνά-γλυφον ὅπερ παριστᾷ δύω καθήμενα πρόσωπα, ὧν τὸ ἓν ἐγείρει ἐν ζῶον, ἴσως πτηνόν· πρὸς δὲ τὰ δεξιὰ ἵσταται ἀνήρ τις ὅστις φαίνεται κρατῶν ἐν τῇ χειρὶ κύπελλον.

Ἂν καὶ πλεονάζῃ ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς, κατοικοῦσιν ὅμως πλεῖστοι Ἕλληνες εἰς τὸ Ἀϐγιλὰρ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἔμπορος ἐλαίου Μιχαὴλ Καζάζης εἶνε ὁ πλουσιώτατος καὶ ἐπιφανέστατος. Πάντες δὲ κατάγονται ἐκ Λέσϐου. Φημίζοντες δὲ οἱ Λέσϐιοι Ἕλληνες ὡς οἱ πανουργότατοι ἔμ-ποροι τοῦ κόσμου· εἰς ἀπόδειξιν τούτου ἀναφέρουσιν ὅτι εἰς τὰς πόλεις τῶν ὁποίων τὸ ἐμπόριον εὑρίσκεται εἰς χεῖρας τῶν Λεσϐίων οὐδέποτε εὑ-ρίσκεται Ἰουδαῖος. Πάντες οἱ Ἕλληνες τῆς μικρᾶς Ἀσίας πάσης τάξεως ἔχουσι θερμὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἶνε τῷ ὄντι συγκινητι-κὸν νὰ ἀκούῃ τις αὐτοὺς ὁμιλοῦντας μετὰ δακρύων ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς περὶ τῆς ἀγάπης αὐτῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὴν ὁποίαν αὐτοὶ ὀνομάζουσι προσφιλῆ μητέρα, καίπερ οὐδέποτε ἐπισκεφθέντες αὐτήν. Πάντες ἔχουσι τὴν ἐνθουσιωδεστέραν ἐλπίδα ὅτι στρεφομένων τῶν τροχῶν τῆς τύχης θὰ ἔλθῃ ἡμέρα ἥτις δὲν δύναται ἦνε μακρὰν κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶσαι αἱ με-γάλαι ἐπαρχίαι τῆς μικρᾶς Ἀσίας θὰ προσαρτηθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπι-ποθοῦσι. Λέγουσι δὲ, «ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες εἴμεθα λίαν φιλόπονοι ἄνθρωποι· οἱ Τοῦρκοι ὅμως οὐδόλως ἐργάζονται καὶ εὑρίσκονται πάντοτε εἰς χρημα-τικὰς περιπετείας, ἡμεῖς δὲ δανείζομεν αὐτοῖς μὲ ὑπερόγκους τόκους ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν ἀγρῶν των· μὴ ἀπαλλασσομένους δὲ τῶν ὑποθηκῶν καθιστῶμεν αὐτοὺς ἐκπροθέσμους καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον μεταϐαίνει ἡ περιουσία των ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὰς ἡμετέρας χεῖρας». Ἐκτὸς τούτου μειοῦνται οἱ Τοῦρκοι πολὺ ταχέως. Ἐὰν π. χ. παρατηρή-σωμεν τὴν Σμύρνην, αὕτη εἶχεν ἀκόμη πρὸ 35 ἐτῶν 80,000 Τούρκους καὶ 8,000 Ἕλληνας, ἐνῷ σήμερον ἀριθμεῖ μόνον 23,000 Τούρκων καὶ 76,000 Ἑλλήνων· εἰς ὅλας τὰς πόλεις εὑρίσκει τις ὁμοίαν ἀναλογίαν· καὶ ἐν τοῖς χωρίοις μειοῦνται οἱ Τοῦρκοι, ἀλλ' ἧττον ταχέως.

Οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ἐκδηλοῦσι τὰς ἐνθουσιώδεις ἐλπίδας των διὰ τῶν εἰκόνων, δι' ὧν κοσμοῦσι τὰ καταστήματά των. Ἐν τῷ μέσῳ βλέπει τις τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσαν τῆς Ἑλλάδος, πέριξ δὲ ὑπάρχουσιν ἐν εἴ-κοσι τέσσαρσιν ἢ καὶ πλειοτέροις κύκλοις τὰ ὀνόματα τουρκικῶν ἐπαρχιῶν, ἢ μεγάλων πόλεων, π. χ. Σάμος, Χίος, Κρήτη, Σμύρνη, Ῥόδος κτλ.

Ἐπειδὴ ὁμιλῶ περὶ τοῦ χωρίου Ἀϐγιλὰρ πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι ἐν-

ταῦθα ὑπάρχουσιν ἔτι δύο χωρία ὀνόματι 'Εβγιλάρ, δηλ. τὸ ἓν οὐχὶ μακρὰν τοῦ Μπεϊραμίτς, ὁπόθεν συνήθως γίνεται ἡ ἀνάβασις τῆς Ἴδης, καὶ δεύτερον ἐν τῷ διαμερίσματι τῶν μεταλλείων ἀνατολικῶς τοῦ 'Αδραμυττίου Ἡ ἐντεῦθεν ἀπόστασις τοῦ Μπεϊραμὶτς εἶνε μόνον ὀκτὼ ὡρῶν, ἑπτὰ δὲ ὡρῶν μέχρι τοῦ 'Εβγιλὰρ κατὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἴδης.

Ἡ ἔκτασις τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐν τῷ Μοναστὶρ-Τσάϊ τὴν ὁποίαν ἐγὼ ἐκλαμβάνω ὡς τὰς Πελτὰς εἶνε μόνον μικρὰ καὶ καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἡ ἐκεῖ συσσώρευσις τῶν χωμάτων, εἶνε πολὺ μικρὰ καὶ μόλις ἔχει βάθος ἑνὸς ποδός.

Ἔφιπποι μετέβημεν ἀπὸ τοῦ 'Αβγιλὰρ εἰς τὰ θερμὰ λουτρά, ἅτινα κεῖνται κατὰ τὴν πεδιάδα τοῦ 'Αδραμυττίου, πλησίον τῆς παραλίας καὶ ὀνομάζονται Λούγια Χαμὰμ πρὸς διάκρισιν τῶν ἀρτίως περιγραφέντων λουτρῶν τοῦ Λύγια Χαμάμ. 'Αλλ' οὔτε ἡ λέξις Λύγια, οὔτε ἡ Λούγια εἶνε τουρκικαί, καὶ ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ γλώσσῃ εὑρίσκομεν τὴν ἐτυμολογίαν των.

Ἐνταῦθα διατηρεῖται ὁ λουτρὼν εἰς καλλιτέραν κατάστασιν καὶ ἐπισκέπτονται αὐτὸν πολλοί· συνίσταται ἐξ ἑνὸς κωνοειδοῦς οἰκοδομήματος ἔχοντος τετράγωνον λεκάνην ἐν τῷ μέσῳ. Δύο πηγαὶ ἀναβλύζουσι ταὐτοχρόνως εἰς τὴν λεκάνην διὰ σωλήνων, οἵτινες κεῖνται ὁ εἷς ὑπὲρ τὸν ἄλλον. Ἡ ἄνω πηγὴ εἶνε ψυχρὰ καὶ ἔχει θερμοκρασίαν 14^0 Κ. ἡ δὲ κάτω θερμὴ καὶ ἔχει $52\ ^1/_2{}^0$ Κ. Ὁ διευθυντὴς τοῦ λουτροῦ μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ θερμὴ πηγὴ ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως ὅπου ἀναβλύζει διὰ τοῦ μικροῦ σιδηροῦ σωλῆνος εἰς τὴν λεκάνην ἔρχεται ἐκ τῆς γῆς· ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθην νὰ συνεννοηθῶ μὲ αὐτὸν περὶ τῆς ἰαματικῆς δυνάμεώς της. Ὅτι ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα ἔτι περισσότεραι θερμαὶ πηγαὶ ἀποδεικνύεται ὑπὸ τῆς ὑπάρξεως πηλώδους λουτροῦ εἰς ἀπόστασιν τριάκοντα μέτρων ἐντὸς τοῦ λειμῶνος· συνίσταται δὲ ἐξ ἑνὸς μικροῦ ἐπιπέδου τέλματος, ἔχοντος διάμετρον περίπου τριῶν μέτρων καὶ ἔχει θερμοκρασίαν $37\ ^1|_2{}^0$ Κ. Τοῦτο τὸ πηλῶδες λουτρὸν μοὶ παρέστησαν, ὅτι ἐμπεριέχει θαυμασίους ἰαματικὰς ἰδιότητας καὶ εἶνε ἰδίως θεραπευτικὸν τῆς ποδάγρας καὶ τῶν ρευματισμῶν. Πράγματι δὲ ἀποδεικνύεται ἡ ἰαματική του δύναμις διὰ τῶν εἰς τοὺς κλώνους τῶν τοῦτον τὸν λουτρὸν περισκιαζόντων πλατάνων ἀνηρτημένων ἀναθημάτων, ἅτινα συνίστανται ἐκ ῥακῶν χιτώνων καὶ ἄλλων ὑφασμάτων. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ παράδοξα ἀναθήματα ἐκ τῶν ὁποίων ἠρίθμησα 150, ἀνηρτήθησαν ὡς μὲ διαβεβαίωσεν ὁ διευθυντὴς τοῦ λουτροῦ ὑπὸ τῶν ἀσθενῶν ἀμέσως, μετὰ τὴν ἐπίτευξιν τελείας ἀναῤῥώσεως. Ἂν λοιπὸν ἀποδίδεται εἰς τοῦτον τὸν πηλὸν τοιαύτη θαυμασία ἰαματικὴ δύναμις τότε πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν βεβαίως, ὅτι τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ἀμέσως ἐκεῖ πλησίον εὑρισκομένην θερμὴν πηγήν. 'Επειδὴ ὅμως ἀμέσως πλησίον δὲν ὑπάρχει χωρίον, διὰ τοῦτο οὐδαμῶς πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι σωρηδὸν συῤῥέουσι πόῤῥωθεν ἁπλῶς μόνον

ὅπως λουσθῶσιν εἰς θερμὸν λουτρόν· ὅτε ἐγὼ εἰσῆλθον, ἦσαν καθόσον ἐνθυμοῦμαι μόλις ἐξ ἄνθρωποι εἰς τὴν λεκάνην τοῦ λουτροῦ. Οὐχ ἧττον φαίνεται, ὅτι τοῦτο τὸ λουτρὸν ἐφημίζετο καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς πολὺ· διότι τὰ μεγάλα γενουήνσια ἐρείπια ἅτινα βλέπει τις ἐνταῦθα ἀποδεικνύουσι τὴν ἐν τῷ μεσαιῶνι σπουδαιότητα καὶ σημαντικότητά του.

Ἐπειδὴ τὸ ἔδαφος ἐνταῦθα εἶνε ἑλῶδες, διὰ τοῦτο αὐξάνει ἡ πρόσχωσις πολὺ ταχέως διὰ τῶν καταχαθισμάτων τῶν φυτικῶν οὐσιῶν, οὕτω δὲ τὰ πλεῖστα τῶν γενουηνσίων τειχῶν, ἅτινα βεβαίως εἶχόν ποτε ὑψηλὰ ὑπὲρ τὴν γῆν μόλις νῦν ὑπερέχουσιν αὐτῆς καὶ μέλλουσι τέλεον νὰ κατακαλυφθῶσι.

Τοῦτο τὸ Λούγια Χαμὰμ κεῖται ἐν τῷ λειμῶνι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ κωνοειδοῦς λόφου τοῦ ὀνομαζομένου Λουγκατέπεσι ἢ Λουγιατέπεσι περίπου 50 μέτρων ὑψηλοῦ, ὅστις εἶνε κατάφυτος μὲ πεύκας. Ἀλλ' ἆρά γε δὲν ἔφερέ ποτε ὁ λόφος οὗτος τὸ ὄνομα Πλὰξ καὶ δὲν ἔκειτο ἡ Θήβη τοῦ Ἠετίωνος, ὁ γενέθλιος τόπος τῆς Ἀνδρομάχης εἰς τοὺς πρόποδας αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ λειμῶνος, ὅθεν ἔλαβε τὸ ἐπίθετον Ὑποπλακίη ὅπερ φέρεται καὶ παρ' Ὁμήρῳ ;

Ἔνθ' ἄλοχος πολύδωρος ἐναντίη ἦλθε θέουσα
Ἀνδρομάχη, θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἠετίωνος,
Ἠετίων ὃς ἔναιεν ὑπὸ Πλάκῳ ὑληέσσῃ,
Θήβῃ ὑποπλακίῃ Κιλίκεσσ' ἄνδρεσσιν ἀνάσσων·
τοῦπερ δὴ θυγάτηρ ἔχεθ' Ἕκτορι χαλκορυστῇ. 1)

Εἰκάζω δὲ τοῦτο ἐπειδὴ ὑπάρχουσι λόγοι ἀναγκάζοντές με νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ θέσει ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πρέπει νὰ ὑπῆρξεν ἀποικία καὶ διότι ἐκτὸς τούτου καθ' ὅλην τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀδραμυττίου οὐδεὶς ἄλλος μονήρης λόφος ἢ βουνὸν ὑπάρχει. Αὕτη ἡ παντελὴς ἔλλειψις τοιούτου τινὸς λόφου ἢ ὄρους φαίνεται ἐπιβεβαιουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (XIII,614) ὅστις μεταθέτει πολὺ ὀρθῶς τὴν Θήβην εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀδραμυττίου, ἀλλ' ὀφθαλμοφανῶς εἰς ἄλλην τινὰ θέσιν, διότι λέγει ὅτι ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει οὔτε Πλάκος οὔτε Πλάξ τις οὔτε ὑπερκείμενον δάσος. Ἂν δέ, ὡς μοι φαίνεται πιθανώτατον ὁ δασώδης οὗτος λόφος εἶνε ἡ Ὁμηρικὴ *Πλάκος ὑλήεσσα*, καὶ ἡ Θήβη ἔκειτο εἰς τοὺς πρόποδας αὐτοῦ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἔλαβε τὸ ἐπίθετόν της, τότε ἄνευ ἀμφιβολίας τὰ ἐρείπια τῆς περιφήμου ταύτης πόλεως εἶνε τεθαμμένα ὑπὸ τὸ ἑλῶδες ἔδαφος τούτου τοῦ λειμῶνος. Ἀλλ' αἱ δαπάναι ἀνασκαφῆς ἤθελον εἶναι πολὺ μεγάλαι, ἐπειδὴ ἤδη δακτύλους τινὰς ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν ὑπάρχει ὕδωρ, καὶ θὰ ἐχρειάζοντο ἰσχυρόταται ἀντλίαι δι' ἀτμοῦ.

Ἐντὸς πέντε λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπὸ τοῦ Λούγια Χαμὰμ διῆλθον τὸν ποταμὸν Γουρελιότισα, τοῦ ὁποίου ἡ ἐτυμολογία μοὶ εἶνε ἀνεξήγητος· τὸ

1 Ἰλιὰς VI 394—398.

ὄνομα δὲν εἶνε τουρκικόν, φαίνεται δὲ ὡς ἰταλικόν. Ὀλίγον τι περαιτέρω ἀνατολικῶς διήλθομεν τὸν μέγαν ποταμὸν Κιζιλκεδζιλί, ὅςτις ἔχει 0,90 μ. βάθος, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ὁποίου εὐκόλως ἀναγνωρίζομεν παραφθορὰν τοῦ ὀνόματος Κίλλος. Παρὰ τὸν ποταμὸν τοῦτον ἔκειτο ἡ πόλις Κίλλα ἥτις ἐπίσης εἶχεν ὀνομαστὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος Σμινθέως:

Κλῦθί μευ, ἀργυρότοξ', ὃς Χρύσην ἀμφιβέβηκας
Κίλλαν τε ζαθέην, Τενέδοιό τε ἶφι ἀνάσσεις,
Σμινθεῦ, εἴ ποτέ τοι χαρίεντ' ἐπὶ νηὸν ἔρεψα,
ἢ εἰ δή ποτέ τοι κατὰ πίονα μηρί' ἔκηα
ταύρων ἠδ' αἰγῶν, τόδε μοι κρήηνον ἐέλδωρ·
τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν. 1)

Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (XIII 612) ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε παρὰ τοῦτον τὸν ποταμὸν θέσις εἰσέτι ὀνομαζομένη Κίλλα, μετὰ ναοῦ τοῦ Κιλλαίου Ἀπόλλωνος. Ὁ Στράβων προσθέτει (XIII, 613) ὅτι πλησίον τούτου τοῦ ναοῦ ὑπῆρχεν ὁ μέγας τύμβος τοῦ Κίλλου. Ἐὰν οὗτος ὑπῆρχεν ἔτι, τότε θὰ ἠδυνάμεθα εὐκόλως νὰ εὕρωμεν τὴν τοποθεσίαν τῆς πόλεως Κίλλας καὶ τοῦ ναοῦ αὐτῆς. Οὗτος ὁ τύμβος ὅμως ἀπεπλύθη καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Κίλλου, ὅστις διηνεκῶς ἀλλάσσει τὴν κοίτην του, καὶ ἐκάλυψε τὴν πεδιάδα ἐπὶ πολλὰ χιλιόμετρα διὰ στρωμάτων λίθων οὕτω πυκνῶν, ὥστε ἡ καλλιέργεια εἶνε ἐκεῖ σχεδὸν ἀδύνατος. Ὅθεν τὰ ἐρείπια τῆς Κίλλας καὶ τοῦ ναοῦ κεῖνται ἴσως τεθαμμένα εἰς μέγα βάθος ὑπὸ τὰς προσχλύσεις τοῦ ποταμοῦ.

Ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Κίλλου ἦλθον ἐντὸς ἡμισείας ὥρας εἰς τὸν ποταμὸν Ζεϊτουνλὶ-Τσαΐ, οὕτω πως ὀνομαζόμενον ἀπὸ τῆς εἰς τὴν τουρκικὴν μεταρρυθμισθείσης ἀραβικῆς λέξεως «Zeitoun» (ἐλαιόδενδρον). Οὗτος ὁ ποταμὸς ὅστις εἶνε ἔτι μεγαλείτερος τοῦ Κίλλου ἀλλάσσει ὁμοίως διηνεκῶς τὴν κοίτην του· μάλιστα εἰς ἔκτασιν πολλῶν χιλιομέτρων δὲν βλέπομεν οὐδ' ἐνταῦθα ἄλλο τι ἢ ἀπεξηραμένην κοίτην ποταμοῦ πλήρη κροκαλῶν ἃς συμπαρέσυρε τὸ ῥεῦμα ἐκ τῶν ὀρέων Ἡ κάτω πεδιὰς τοῦ Ἀδραμυττίου εἶνε ὅλως ἐξεσκαμμένη ὑπὸ τῶν διαφόρων κοιτῶν τοῦ ποταμοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων βλέπομεν τῇδε κἀκεῖσε μικρὰ τεμάχια γῆς, τὰ ὁποῖα ἐξέχουσιν ὡς ὀάσεις καὶ εἶνε κατάφυτα μὲ ἀγριοδάφνας καὶ πλατάνους. Ἐνταῦθα φυσικῶς οὔτε κἂν δύναταί τις νὰ σκεφθῇ περὶ καλλιεργείας.

Ἡ Λυρνησσός,[1] ἡ Ἄστυρα,[2] τὸ Ἀδραμύττιον[3] καὶ ὅσαι ἄλλαι πόλεις ἔτι ἔκειντο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐν ταύτῃ τῇ πεδιάδι ἴσως κεῖνται τεθαμμέναι ὑπὸ τὰς ἐπιχώσεις τούτου τοῦ ποταμοῦ. Ὅθεν εἶνε ἐντελῶς

1 Ἰλιὰς I, 37—42.
1 Ἀναφέρεται ἐν τῇ Ἰλιάδι II, 691 XIX, 60 XX, 92, 491 Στράβων XIII, 612.
2 Στράβων XIII, 613. 3 Αὐτόθι XIII, 603, 611—614.

ἀνωφελὲς νὰ ἀνερευνήσῃ τις τὰς τοποθεσίας των, διότι ἐπὶ οὐδενὸς τῶν τὴν πεδιάδα περιβαλλόντων ὑψωμάτων εὑρίσκει τις οὔτε τὸ ἐλάχιστον ἴχνος ἀνθρωπίνης τινὸς κατοικίας.

Κατὰ τὴν ἕκτην ἑσπερινὴν ὥραν ἔφθασα εἰς Ἀδραμύττιον, ὅπερ ἔχει 12,7 μέτρα ὕψος ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ ἀπέχει 1 ½ ὥραν τῆς παραλίας. Ἡ πόλις ἔχει καλὸν ἐμπόριον ἐξαγωγῆς ἰδίως ἐλαίου. Ὑπερέχει δὲ ὁ τουρκικὸς πληθυσμός, ἐνυπαρχουσῶν 4,000 τουρκικῶν οἰκιῶν καὶ μόνον 200 ἑλληνικῶν. Σχεδὸν δὲ πάντες οἱ Ἕλληνες εἶνε Λέσβιοι. Ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων πηγῶν εὗρον σημειωμένον τὸ ἔτος 1101 τῆς Ἐγείρας ἤτοι 1685 μ. χ. καὶ αὕτη εἶνε περίπου ἡ χρονολογία τῆς ἱδρύσεως τῆς πόλεως. Παραδόξως οὐδεμία παράδοσις ὑπάρχει ἐνταῦθα περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου Ἀδραμυττίου, τινὲς δὲ φρονοῦσιν ὅτι ἔκειτο πλησίον τῆς ἀκτῆς καὶ ἐκαλύφθη ὑπὸ τῶν πλημμυρῶν τοῦ ποταμοῦ· αὕτη φαίνεται βεβαίως ἡ ὀρθὴ εἰκασία, ἀλλ' ἰσχυρίζονται ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ὑψωμάτων. Ὡς ἤδη ὅμως ἀνέφερον ἐπὶ οὐδενὸς τούτων τῶν ὑψωμάτων ὑπάρχει ἴχνος οὔτε τειχῶν, οὔτε θραυσμάτων ἀγγείων. Τὸ Ἀδραμύττιον ἔχει ἀφθονίαν ὕδατος, διότι ἐνταῦθα ὑπάρχουσι πλεῖσται πηγαί· ἐκτὸς τούτου διασχίζεται ἡ πόλις ὑπὸ δύο μικρῶν ποταμῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος διέρχεται μίαν τῶν κυριωτέρων ὁδῶν. Αὗται αἱ ὁδοὶ εἶνε πεφραγμέναι ὑπὸ χώματος καὶ ἑπομένως ἀνὰ ἑκάστην πλευρὰν ὑπάρχει πεζοδρόμιον ἔχον πλάτος 3—3,30 μέτρων. Ὁ μεγαλείτερος ποταμὸς Ἀδραμύτ-Τσαΐ ὀνομαζόμενος ἔχει μόνον 4,5 μέτρων πλάτος, ἀλλ' ἡ κοίτη του ηὐρύνθη εἰς τὸ διπλάσιον πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν πλημμυρῶν. Ὅπως καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς τῆς Πομπηΐας διαβαίνει τις καὶ ἐνταῦθα τὰς ὁδοὺς τῶν ποταμῶν ἐπὶ πέντε μεγάλων ἐπιπέδων λίθων, οἵτινες χρησιμεύουσιν ἀντὶ γεφυρῶν. Ἐπειδὴ δ' αἱ ὁδοὶ δὲν φωτίζονται, διὰ τοῦτο οἱ ἄνθρωποι περιπατοῦσι τὴν νύκτα φέροντες φανοὺς χαρτίνους,καὶ φαίνονται εἰς τὸν νεωστὶ ἐλθόν α ξένον ὡς περιπλανώμενα φάσματα. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι πολλαὶ φωλεαὶ πελαργῶν. Ὁ πελαργὸς χρεωστεῖ τὴν σημασίαν ἣν ἔχει ἐν τῇ φυσιογνωμίᾳ τῆς χώρας· ἰδίως εἰς τὴν λατρείαν ἣν ἀπολαμβάνει· αὕτη ἡ λατρεία ὅμως εἶνε τόσον μεγάλη ὥστε ἐν πάσῃ τῇ χώρᾳ ἰσχύει ὡς ἀπαραβίαστος, καὶ ἡ παρουσία του θεωρεῖται ὡς καλὸς οἰωνός. Τὸ κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ὄνομα τοῦ πελαργοῦ Χασιδὰ σημαίνει κατὰ τὸν Ῥοζενμύλλερ «εὐσεβής». Ἀλλ' ἐκ μίσους ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἵτινες τρέφουσιν εἶδος λατρείας πρὸς τοὺς πελαργοὺς ὀνομάζουσιν αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες ὡς ἤδη ἀνέφερον «τὰ ἱερὰ πτηνὰ τῶν Τούρκων» καὶ δὲν ἐπιτρέπουσιν αὐτοῖς νὰ κτίσωσι φωλεὰς ἐπὶ τῶν οἰκιῶν των.

Κατὰ μετάφρασιν Π. Γ. Καστρομένου

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΑ ΠΕΡΙ ΓΛΩΣΣΟΜΑΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ *

Δυσχερὲς τὸ ἐλέγχειν, ἔτι δὲ δυσχερέστερον παρ' ἡμῖν, διότι οἱ ἐλεγχόμενοι φρονοῦσιν ὅτι ἀντὶ πάσης θυσίας ὀφείλουσι νὰ δικαιολογηθῶσι. Τοῦτο συνέβη ὅτε ἠθελήσαμεν νὰ ἐλέγξωμεν τὰ ἡμαρτημένα τοῦ κ. Λαμπρύλλου καὶ τοῦ κ. Παπαζῆ. Ἀμφότεροι ἠθέλησαν ἀντὶ πάσης θυσίας, νὰ δικαιολογηθῶσιν· ἀλλ' αἱ δικαιολογίαι των ἔτι μᾶλλον ἡμαρτημέναι ἐλέγχονται. Ἡμεῖς ἐνταῦθα θέλομεν περιορισθῇ μόνον εἰς τὴν οὐσίαν. Καὶ δὴ πρῶτον πρὸς τὸν κ. Παπαζῆν, ὅστις καὶ πρῶτος ἠθέλησε ν' ἀπολογηθῇ.

α'.) Γράψαντες ὅτι ὁ πειρώμενος διὰ μόνης τῆς Γραφῆς νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα περὶ τῆς γλώσσης ἣν ἐλάλει ὁ Ἰησοῦς ἀποτυγχάνει, διαβεβαιοῦμεν τὸν κ. Π. ὅτι οὐχὶ αὐτόν, ἀλλὰ τὸν κ. Λ. εἴχομεν ὑπ' ὄψιν. Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη πιστεύομεν καθιστᾷ, πᾶσαν ἄλλην συζήτησιν περιττὴν περὶ τούτου.

β'.) Ἀσχάλλει ὁ κ. Π. διότι ἐγράψαμεν ὅτι αἱ παραπομπαὶ αὐτοῦ ἐδημοσιεύθησαν κακῶς καὶ ἐσφαλμένως. Ἀλλ' εἰς βεβαίωσιν τῶν ἡμετέρων λόγων ἀναγράφομεν τὰ ἑξῆς. Ἐν σελ. 360 (Παρνασ. τόμ. Δ'.) παραπέμπει εἰς *Εὐσέβιον* 133, 171 καὶ πλέον οὔ. Διὰ τὸν γινώσκοντα ὅτι ὁ Εὐσέβιος ἔγραψεν ὅλους τόμους, Ἱστορίας, Χρονολογίας, Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς, Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως, βίου Κωνσταντίνου, καὶ ἄλλα, ἡ παραπομπὴ «Εὐσεβ. 133, 171» οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι ὀφείλει τις χάριν τοῦ κ. Π. νὰ ἀναλάβῃ μεθ' ὑπομονῆς τὴν φυλλολόγησιν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου συγγραφέως. Ὑποθέτομεν ὅτι παραπέμπει εἰς τὴν *Ἱστορίαν*, ἀλλ' ὤφειλε ν' ἀναγράψῃ κεφάλαιον καὶ βιβλίον καὶ οὐχὶ νὰ γράψῃ ἢ ἀντιγράψῃ δύο ἀριθμούς —Δεύτερον ἐν ἀρχῇ τῆς σελ. 370, παραπέμπει, ὅπως δείξῃ ὅτι ὁ *Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς σχέσιν πρὸς ἀλλοεθνεῖς*, εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων Ε', 33· ἀλλὰ εἰς τὸ χωρίον τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἀναγινώσκομεν ἢ «οἱ δὲ (ἀκροαταὶ τοῦ Παύλου) διεπρίοντο καὶ ἐβουλεύοντο ἀνελεῖν αὐτούς»· οὔτε δὲ παρακατιόντες εὑρίσκομέν τι σχετικὸν πρὸς τὸ θέμα.—Τρίτον· εἰς τὴν αὐτὴν σελ. παραπέμπει εἰς Πραξ. ΚΑ'. 47. Ἂς μὴ θεωρήσῃ ὁ ἀναγνώστης, ἂν δύναται, ἀφοῦ μάθῃ ὅτι τοιοῦτον χωρίον δὲν ὑφίσταται, διότι τὸ ΚΑ'. κεφάλ. μόλις 40 στίχ. ἔχει — Τέταρτον· ἐν σελ. 372 λέγων ὅτι ἡ Π. Δ ἦν μεταγλωττισμένη εἰς τὸ ἀραμαϊκὸν καὶ ὁ *Ἰησοῦς ἀνεγίνωσκεν* αὐτὴν *οὕτω*, παραπέμπει εἰς τὸ τοῦ

* Ἴδ. «Παρνασσοῦ» τόμ. Δ' (1880) σελ. 357, 477, 849. τόμ. Ε' (1881) σελ. 672, 801 (Πρβλ. καὶ τοῦ παρόντος Ϛ' τόμου σελ. 347).

Ματθ. «Ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου». Ἀγνοεῖ φαίνεται ὁ κ. Π. ὅτι τὸ ἰῶτα (ἰὼδ) καὶ ἡ κεραία εἶναι τὰ ἐλάχιστα σημεῖα ἐν τῷ *ἑβραϊκῷ* ἀλφαβήτῳ καὶ ὅτι ἡ ἀραμαϊκὴ διὰ τῶν *ἑβραϊκῶν* ἐπίσης χαρακτήρων γράφεται — καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ χωρίον ἐκεῖνο δὲν δύναται ν' ἀποδείξῃ οὐδόλως ἂν ἐνόει τὸ πρωτότυπον ὁ Ἰησοῦς ἢ τὴν ἀραμαϊκὴν μετάφρασιν.—Ἄλλο· ἐν σελ. 372 παραπέμπει εἰς Φίλωνος Π. Γάϊον καὶ προστίθησι τὸν ἀριθ. 1014, ὅστις οὐδόλως μᾶς ἐχρησίμευσε, διότι ἠναγκάσθημεν ν' ἀναγνώσωμεν ὁλόκληρα κεφάλαια.[1] — Ἐπίσης ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι· λέγων ὁ κ. Π. «προϋποτίθησιν εἰς τὸν διδάσκαλ. τὴν γνῶσιν τῆς γλώσσης, ἣν ὁ διδασκόμενος λαὸς ἐνόει, ἤτοι τῆς ἀραμαϊκῆς» παραπέμπει εἰς Λουκ. ΚΑ'. 5, ὅπου ἀναγινώσκομεν «καί τινων λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ ὅτι λίθοις καλοῖς κεκόσμηται, εἶπε». Ἐνταῦθα λοιπὸν οὐδεὶς λόγος περὶ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς γλώσσης· εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ μυρία *ἤκουσε* καὶ *εἶπε* τῆς Κ. Δ. καὶ πλέον οὔ. Διατί ἔγινε ἡ παραπομπή, ἀγνοοῦμεν.—Ἕτερον· ἐν σελ. 375 παραπέμπει εἰς *Α'. Κορ.* 26 — 31. Ἀλλὰ ποῖον κεφάλαιον; Ὁ θέλων νὰ τὸ εὕρῃ ὀφείλει νὰ διέλθῃ ὁλόκληρον τὴν Α'. ἐπιστ. πρὸς Κορ. Μὴ ὑποθέσῃ τις ὅτι τὸ 26 σημαίνει κεφάλ. διότι ΚϚ'. κεφάλ. δὲν περιέχει καθόλου ἡ ἐπιστολή.—Ὁμοίως· ἐν σελ. 358 ποιούμενος λόγον ὁ κ. Π. περὶ *Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου* Ι. Χ. παραπέμπει εἰς Β'. Πέτρου, στ. 21. Περὶ κεφαλαίου οὐδεὶς πάλιν λόγος. Ἐκ δὲ τῶν 3 κεφαλαίων τῆς ἐπιστολῆς τὸ μὲν α'. καὶ β'. οὐδὲν περὶ τούτου σχετικὸν λέγουσιν ἐν σελ. 21, τὸ δὲ γ'. κεφ. οὐδ' ἔχει κἂν στίχον 21.—Ἄλλο· ἐν σελ. 377 παραπέμπει εἰς Μάρκ. Ζ'. 82. Ἀλλὰ τὸ Ζ'. κεφάλ. τοῦ Μάρκου δὲν ἔχει παρὰ 37 στίχους μόνον εἰς ὅλας τὰς ἐκδόσεις τοῦ κόσμου, οὐδ' αὐτῆς τῆς ἐν 1806. Tipis W. Hassel, Coloniae, ἧς τόσον ἐπιχαρίτως μνημονεύει ὁ κ. Π. — Τέλος· ἐν τῇ αὐτῇ ποιούμενος λόγον περὶ *λέξεων μὴ ἑλληνικῶν* παραπέμπει εἰς Ματθ. ΚΖ'. 4. Ἂν δὲ λάβῃ τις ἀνὰ χεῖρας τὸν Ματθαῖον θ' ἀναγνώσῃ «λέγων (ὁ Ἰούδας), ἥμαρτον παραδοὺς αἷμα ἀθῷον. Οἱ δὲ εἶπον, τί πρὸς ἡμᾶς, σὺ ὄψει». — Ποῦ οἱ λόγοι τοῦ Ἰούδα καὶ ποῦ ξένων λέξεις!

Μετὰ τὰ παραδείγματα ταῦτα ἂς κρίνῃ ὁ ἀναγνώστης, ἂν ἠδικήσαμεν τὸν κ. Π. γράψαντες ὅτι αἱ παραπομπαὶ κακῶς ἐδημοσιεύθησαν καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου εἰς οὐδὲν χρησιμεύουσιν. Ἡμεῖς θὰ ἐπροτιμῶμεν ὀλιγωτέρας παραπομπὰς καὶ ἀκριβεστέρας· διότι λανθάνονται οἱ νομίζοντες ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἔργου των αὐξάνει κατὰ τὸ πλῆθος τῶν παραπομπῶν.

γ'.) Κακίζει ἡμᾶς ὁ κ. Π. παρατηρήσαντος ὅτι κακῶς ἐτέθη τὸ ζήτημα

1 Σημειωτέον ὅτι πολλαὶ ἀρχαιόταται ἐκδόσεις ἀκολουθοῦσι τὸ τοιοῦτον σύστημα τῆς διαιρέσεως, κατὰ σειρὰν ἀριθμῶν ἀτελευτήτων. Παλαιὰ δὲ ἐπίσης συγγράμματα ἔχουσι τοιούτου εἴδους παραπομπάς, ἤδη ἐκπεσούσης εἰς ἀχρηστίαν διὰ τὴν μεθοδικωτέραν τῶν νέων ἐκδόσεων διαίρεσιν.

περὶ τῆς γλώσσης, ἣν ὡμίλει ὁ Ἰησοῦν. Ἐπαναλαμβάνομεν ὅμως ὅτι ἐπειδὴ ἐν Παλαιστίνῃ ἐπεκράτει ἡ Ἀραμαϊκή, ὡμίλει καὶ ὁ Ἰησοῦς ταύτην· ἐπειδὴ δὲ ἐλαλεῖτο καὶ ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἄλλαι ξέναι διάλεκτοι, δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ ποίαν τούτων ὡμίλει ὁ Ἰησοῦς· μόνον δυνάμεθα νὰ συζητήσωμεν *ἂν ἦτο δυνατὸν* νὰ ὡμίλησε καὶ ἄλλην πλὴν τῆς ἀραμαϊκῆς. Τὸ ἐν *δυνάμει* ὅμως διαφέρει τοῦ ἐν *ἐνεργείᾳ*. Διὰ τοῦτο ἐλέγομεν ἐτέθη κακῶς τὸ ζήτημα. Τὰ δὲ συμπεράσματα τοῦ κ. Π. ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἠδύνατο *ν' ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ γράφῃ* τὴν ἑλληνικήν, (σχεδὸν φρονῶν τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῆς ῥωμαϊκῆς) εἶναι ἐξ ἐκείνων, ἅτινα κατασκευάζει ὁ νοῦς ἡμῶν, ὅταν ἀχαλίνωτος εἰς τὰς ὑποθέσεις ἀφεθῇ.

δ'.) Περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Σταυροῦ ματαιοπονεῖ ὁ κ. Π. θέλων ν' ἀποδείξῃ τὴν σειρὰν τούτου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ὀρθοτέραν ἐκείνου. Τὸ μόνον θετικὸν ἐνταῦθα εἶναι ὅτι οὐδὲν θετικὸν γνωρίζομεν, καὶ τοῦτο ὀφείλομεν νὰ ὁμολογῶμεν, οὐχὶ δὲ νὰ οἰκοδομῶμεν ἐπὶ ὑποθέσεων. Βεβαίως ὁ κ. Π. κατακρίνει που ἡμᾶς ὅτι ἐπὶ πολλῶν ἀποφαινόμεθα, ὅτι εἶναι ζητήματα οὐχὶ εὔλυτα, ἐρωτᾷ δὲ τί δεικνύουσιν αἱ ἀβεβαιότητες αὗται· ἡμεῖς ὅμως ἀπαντῶμεν· δεικνύουσιν ὅτι δὲν θέλομεν νὰ ἐπιδεικνύωμεν σοφίαν *περὶ πάντων ἀποφαινόμενοι* γνώμην μετὰ θετικότητος, διότι ὁ ἀληθὴς ἐπιστήμων ὀφείλει νὰ μὴ αἰσχύνηται τὸ ἄγνωστον νὰ λέγῃ ἄγνωστον, τὸ πιθανόν, πιθανὸν καὶ τὸ ἀβέβαιον ἀβέβαιον. Ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου, καὶ ἂν ὁ κ. Π. ἢ ὁ κ. Λ. μᾶς πείσωσιν ὅτι αὕτη ἡ σειρὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἢ ἐκείνη εἶναι ἡ ἱστορικῶς ἀκριβής, πάλιν οὐδὲν ἀποδεικνύουσι περὶ τῆς μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπικρατήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Παλαιστίνῃ.

ε'.) Ἐπιμένει ὁ κ. Π. ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Ἰωσήπου περὶ Ἰησοῦ εἶναι γνήσιον, ἐνῷ ἐπαναλαμβάνομεν, σήμερον δὲν εἶναι ζήτημα ἡ νοθεία του. Ὁ Ἰώσηπος ἦτο *Ἰουδαῖος* καὶ *νομοδιδάσκαλος*. Ἐγίνωσκεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὡς παραβάτης τοῦ θείου νόμου, ὡς ἀντιποιηθεὶς θεότητα καὶ υἱότητα Θεοῦ. Πλὴν τούτου ἦτο *Φαρισαῖος*, δῆλον ὅτι αὐστηρὸς τηρητὴς ταῖς διδασκαλίαις τῶν πατέρων. Γνωστὸν δὲ οἷον ἀγῶνα ἐχρειάσθη ν' ἀναλάβῃ ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς ἀσπόνδρους ἐχθροὺς Φαρισαίους. Πῶς ἠδύνατο αὐτός, Ἰουδαῖος, νομοδιδάσκαλος, Φαρισαῖος νὰ τολμήσῃ νὰ γράψῃ (καὶ ἂν ἦτο πεπεισμένος ἐσωτερικῶς) τοιαῦτα περὶ Ἰησοῦ; δὲν ἐκινδύνευε νὰ κατηγορηθῇ εἰς τὸ Μ. Συνέδριον καὶ νὰ τιμωρηθῇ αὐστηρῶς. Ὁ κ. Π. λέγει ὅτι ὁ Ἰώσηπος ἀποκαλεῖ τὸν Ἰησοῦν μόνον θαυματουργόν. Ἀλλὰ δὲν ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν φράσιν «εἴγε ἄνδρα (=ἄνθρωπον) αὐτὸν λέγειν χρή»; Δὲν νοεῖ ὁ κ. Π. ὅτι ἡ φρ. δηλοῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν ἦτο ἄνθρωπος; Ἀφοῦ λοιπὸν ἀρνεῖται ὑπὸ τύπον ἀμφιβολίας, ὅτι ἦτο ἁπλοῦς ἄνθρωπος, ἡμεῖς δὲν γνωρίζομεν τί ἄλλο δύναται νὰ ἦναι εἰμὴ *Θεός*. Διατί, ἐρωτᾷ ὁ κ. Π. ὁ Φιλόστρατος ὀνομάζει τὸν Ἀπολλώνιον θαυματουργὸν καὶ μάγον πεπαιδευμένον. Ἀλλὰ τὸ *θαυματουρ*

γὸς καὶ *μάγος* παρασάγγας ὅλας ἀπέχει ἀπὸ τοῦ «εἰ χρὴ ἄνδρα αὐτὸν λέγειν». Καὶ τέλος, λίαν διάφορος ἡ θέσις τοῦ Φιλοστράτου ἀπέναντι τοῦ ἔθνους του τῆς θέσεως τοῦ Ἰωσήπου ἀπέναντι τοῦ ἰδίου ἔθνους καὶ τῆς θρησκείας αὐτοῦ. Τέλος ὁ συνειθισμένος εἰς τὸ ὕφος τοῦ Ἰωσήπου ἀμέσως διαβλέπει τὴν διαφορὰν τοῦ ὕφους τοῦ μνημονευθέντος χωρίου Προστε θείστω δὲ ὅτι, διὰ ταῦτα, χειρόγραφα παλαιότατα ἀρχῆθεν, καὶ νῦν πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις αἱ νεώτεραι ἐνέκλεισαν τὸ χωρίον ἐν ὀβελοῖς.

ϛ΄.) Ἐν σελ. 677 ὁμολογεῖ ὅτι γράφων ὅσα ἔγραψε δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν σημιτολόγους, ὅτι δὲν ἐπαγγέλεται τὸν γλωσσολόγον καὶ ἀνατολιστήν. Ἀλλὰ τό τε καλήτερον θὰ ἔπραττεν ἀπέχων τῆς συζητήσεως τοῦ θέματος τούτου.

ζ΄.) Λόγους πολλοὺς δαπανᾷ ὁ κ. Π. ὅπως εἴπῃ ὅτι παρελάβομεν ἰδέας καὶ κρίσεις τοῦ Ῥενάν. Εἰς τοῦτο δὲ δὲν θέλομεν ἀπαντήσῃ, διότι ἐξέρχεται τοῦ θέματος, ἂν μὴ ἐκινδυνεύομεν νὰ φανῶμεν ἀναπολόγητοι. Οὔτε διενοήθημέν ποτε ν' ἀρνηθῶμεν τοῦτο, οὔτε ἄτοπον τὸ συμβουλεύεσθαι τὸν Ῥενὰν ἐνομίσαμεν, καὶ διὰ τοῦτο ὡς εἰς αὐτὸν παρεπέμψαμεν καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, οὓς συνεβουλεύθημεν, παρεπέμψαμεν. Ἐλάχιστοι ἴσως ἀγνοοῦσιν ὅτι ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς μελέταις ὁ Ρ. εἶναι αὐτὸ τοῦτο ἀξίωμα καὶ αἱ κρίσεις αὐτοῦ πάντοτε ἐπαναλαμβάνονται παρὰ τῶν ἀσιανολόγων. Ἀγνοεῖ ἴσως ὁ κ. Π. ὅτι οὐδεὶς μέχρι τοῦδε, οὔτε γάλλος, οὔτε γερμανός, ἔγραψε μίαν *Ἱστορίαν τῶν Σημιτικῶν γλωσσῶν*, πλὴν τοῦ Ρ. Αἱ γνῶμαι αὐτοῦ ἃς *ἐκεῖθεν* παρελάβομεν εἶναι ἤδη παραδεγεγμέναι, οἱ δὲ ἀμφισβητήσαντες αὐτὰς συνετέλεσαν εἰς μείζονα βεβαίωσιν αὐτῶν διὰ τῆς συζητήσεως. Τοιούτου ὄντος τοῦ Ρ. ἐπειδὴ ἡμεῖς δὲν ἐπρόκειτο νὰ γράψωμεν συστηματικῶς περὶ ἀνατολικῶν γλωσσῶν πραγματείαν, ἀλλὰ ἐν ἄρθρῳ νὰ ὑποδείξωμεν τὰ ἡμαρτημένα τοῦ κ. Π. καὶ κ. Λ. περὶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν καὶ ἐθνῶν δὲν νοοῦμεν κατὰ τί ἡμάρτομεν συμβουλευθέντες τὸν κ. Ρ. ὅστις ἐπαναλαμβάνομεν εἶναι ὁ μόνος μέχρι τοῦδε γράψας συστηματικὴν *Ἱστορίαν τῶν Σημιτικῶν γλωσσῶν*. Οὔτε εἴχομεν ὑπ' ὄψιν, ὡς ὁ κ. Π. νομίζει τὴν πεπαλαιωμένην ἔκδοσιν τοῦ 1855, ἀλλὰ τὴν χθεσινὴν σχεδόν, τοῦ 1878, *πέμπτην*, *ἐπηυξημένην καὶ ἐπιδιωρθωμένην*. Ὅτι δὲ αἱ ἰδέαι, ἃς παρὰ τοῦ Ρ. παρελάβομεν, δὲν εἶναι σήμερον κτῆμα αὐτοῦ μόνου, ἀλλὰ τῆς ἐπιστήμης ἤδη, διότι ἐπεβεβαιώθησαν, μαρτυρεῖ ἡ καθημερινὴ ἐπανάληψις αὐτῶν παρὰ τῶν ἀσιανολόγων πάσης ἐθνικότητος· ὁ δὲ βουλόμενος νὰ πεισθῇ περὶ τούτου ἂς ἀναγνώσῃ τὰ συγγράμματα τῶν Δέλιτς, Λέψιους, Ἄσκολη, Σαχάσσ, Δίλμαν καὶ εἴτινος ἄλλου, μηδὲ τοῦ Μασπερὼ καὶ Λενορμάν, οὓς μνημονεύει ὁ κ. Π., ἐξαιρουμένων, καὶ τὸ *περιοδικὸν* τῆς **Deutsche Morgenländische Gesellschaft.**

η΄.) Δὲν συζητοῦμεν πρὸς τὸν κ. Π. περὶ Χαλδαίων· πρῶτον διότι εἶναι

θέμα δλως διάφορον τοῦ ἀρχικοῦ, περὶ γλωσσομαθείας τοῦ Ἰησοῦ· καὶ δεύτερον διότι εἰς δυσχερῆ θὰ εὑρισκόμεθα θέσιν συζητοῦντες, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ κ. Π. ὁμολογεῖ ὅτι δὲν εἶναι ἀσιανολόγος. Διότι τῶν συζητήσεων δὲν εἶναι μόνον σκοπὸς τὸ ἀναγράφειν τὴν γνώμην τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ συγγραφέως· κατ' αὐτὴν τὴν μέθοδον καὶ ἡμεῖς θὰ ηὐκολυνώμεθα νὰ συζητήσωμεν *μετ' ἰατρῶν*—ἀλλὰ πρὸ πάντων οἱ συζητοῦντες νὰ νοῶσιν *ἀλλήλους* καὶ *ἑαυτούς*. Ἐκ περισσοῦ ὅμως λέγομεν ὅτι οὐδὲν νέον εἶπεν ἡμῖν ὁ κ. Π. λέγων ὅτι οἱ Χαλδαῖοι δὲν εἶναι *ἀρίας* καταγωγῆς ἀλλὰ *τυρανικῆς*. δύο εἰσίν, ὡς γνωστόν, οἱ μεγάλοι τῶν λαῶν βραχίονες· *ἄριοι* καὶ *σημῖται*· αἱ δὲ ὑποδιαιρέσεις αὐτῶν δὲν ἀλλάσσουσι τὸν γενικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα. Οἱ δὲ Τυρανοὶ [1] οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ *ἄριος λαός*. Τίς ἀγνοεῖ ὅτι *Τυρανοὶ* λέγονται πολλάκις οἱ Μῆδοι ἐν τῇ ἀρχαιότητοι; τίς δὲ ἠμφισβήτησε τὴν *ἀρίαν* τῶν Μήδων καταγωγήν; Αὐτὸς ὁ Μασπερώ, ὃν φέρει εἰς τὸ μέσον ὁ κ. Π. γράφει ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ «.... «les peuples de race touranuienne, qui des marais de la Filande aux bords de l' Amour habitent encore aujourd' hui le nord de l' Europe et de l' Asie». Καὶ μετὰ τὰς μεγάλας τῶν λαῶν μεταναστεύσεις, σήμερον ἔτι, τίς ἄλλη φυλὴ κατοικεῖ τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν βόρειον Ἀσίαν εἰμὴ ἡ ἀρία; Μὴ τοὺς Ἄγγλους καὶ Γερμανοὺς καὶ Ῥώσσους εἶπέ τις ποτε καταγωγῆς σημιτικῆς; Ὥστε περιττὸν ἦτο ὁ κ. Π. νὰ *ἀντιγράψῃ* ὁρμαθὸν συγγραμμάτων τοῦ Λενορμὰν ἤ τινα ἄλλον ἀπὸ τοῦ Μασπερῶ.

θ'.) Ἐν τέλει παρατηροῦμεν ὅτι ὅσα ὁ κ. Π. διὰ μακρῶν ἀναγράφει περὶ Εὐγενίου καὶ Φριδερίκου καὶ κ. Βαφειάδου καὶ τῆς ἐφημερίδος *Νεολόγος* δὲν εἶναι a propos· συζητοῦντες ἄλλως δὲν πρόκειται νὰ *ἀρχίσωμεν κουβέντα* ἀλλὰ μόνον νὰ λέγωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ κύρους τῆς ἐπιστήμης περιβαλλόμενα· τί καὶ πῶς ὁ Εὐγένιος ὡμίλησε μὲ τὸν Φριδερῖκον καὶ πῶς ὁ κ. Π. θὰ συνδιαλεχθῇ ἐν Τουρκίᾳ μετὰ τῶν φίλων του, οὐδόλως μέλει τῇ ἐπιστήμῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου

ι'.) Ἔν τινι ὑποσημειώσει ὁμολογεῖ ὁ κ. Π. ὅτι *ἐλανθάσθη* εἰπὼν ἀντὶ τῆς συριακῆς, Συριακήν· ἦτο, λέγει, lapsus calami.. Τὸ ἀληθέστερον ὅμως εἶναι ὅτι ἐκ τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Π. μαρτυρεῖται πλέον ἢ ἅπαξ φοβερὰ σύγχυσις καὶ βαβυλωνία τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ γλωσσῶν καὶ ὀνομάτων.

ια'.) Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διατριβῇ ἐζητοῦμεν ἑρμηνείαν τοῦ παραδόξου συμπεράσματος ὃ ὁ κ. Π. ἐξήγαγεν ἐκ τῆς φράσεως «οὐκ ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς» ὅτι δηλ. ὁ Ἰησοῦς ἀνεγίνωσκε τὰς *γραφὰς* ἐκείνας ἃς πᾶς ὁ Ἰσραὴλ ἀνεγίνωσκε» (ὡς εἰ ὑπῆρχον αἱ ἄλλαι Γραφαὶ) καὶ κατὰ τί ἡ φράσις μόνη αὐτὴ συμβάλλεται εἰς τὸ θέμα περὶ πρωτοτύπου ἑβραϊκοῦ

[1] Ὁ κ. Π. Τὰ Touramenne κλ. τοῦ Μασπερὼ μεταφράζει Τουράνιος καὶ Τουρανικός!

τῶν Γραφῶν καὶ ἀραμαϊκῆς μεταφράσεως. Ἐπίσης ἐζητήσαμεν νὰ μάθωμεν σύγγραμμά τι ἢ φυλλάδιον ἀσσυριαστὶ ἢ συριστὶ γραφὲν ἐπὶ Ἰησοῦ. Εἰς ταῦτα ὁ κ. Π. δὲν ἔσχε τὴν καλωσύνην νὰ ἀπαντήσῃ.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὸν κ. Λαμπρύλλον.

ιβ'.) Καὶ ὁ κ. Λ. ὁμολογεῖ ἀμέσως ἐν ἀρχῇ, ὡς καὶ ὁ κ. Π. ὅτι δὲν ἠσχολήθη περὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ ἀφοῦ δὲν ἠσχολήθησαν οἱ κύριοι περὶ τὰ τοιαῦτα τίς ἐβίασεν αὐτοὺς νὰ γράψωσι;

ιγ'.) Οἱ ἐν ταῖς Πράξεσιν ἀναφερόμενοι Κρῆτες, λέγει ὁ κ. Λ. δὲν εἶναι οἱ γνωστοὶ Ἕλληνες νησιῶται, ἀλλὰ οἱ Κρετὶμ ἢ Κερατίμ. Πλὴν ὅμως τοῦ ἐπινοήσαντος αὐτὴν οὐδεὶς παραδέχεται τὴν γνώμην αὐτήν, πάντες δὲ οἱ ἑρμηνευταὶ τῶν Πράξεων, Δεβέττε, Μάϋερ κ.λ. οὐδὲ λόγου ἀξιοῦσιν αὐτήν. Δὲν εἶναι ἡ μόνη φορὰ καθ' ἣν ἡ Κρήτη καὶ οἱ Κρῆτες ἐν τῇ Ν. Δ. μνημονεύονται. Αὐταὶ αἱ Πράξεις (κζ'. 7) λέγουσιν «ἀπεπλεύσαμεν εἰς Κρήτην» καὶ «λιμένα τῆς Κρήτης» αὐτόθ. 12) καί, «κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ» γράφει ὁ Παῦλος πρὸς τοῦτον (α'. 5) καὶ ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τοῦτον ἐπιγράφεται ἀρχῆθεν «τῆς *Κρητῶν* ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον» καὶ τέλος τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο «*Κρῆτες* ἀεὶ ψεῦσται» ἐπαναλαμβάνει ἡ Κ. Δ. (Τίτ. α'. 12), εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ νοηθῶσιν ἄλλοι Κρῆτες ἐν τῇ περὶ Πεντηκοστῇ περικοπῇ τῶν Πράξεων ἢ οἱ Ἕλληνες νησιῶται; Ἐπειδὴ τότε καὶ πάντοτε ὁ λαὸς τῆς Κρήτης ἦτο γνωστὸς καὶ ἐπίσημος, ἄσημοι δὲ οἱ Krethim, βεβαίως ὁ Λουκᾶς δὲν ἤθελε ταυτίσῃ, ἐξελληνίζων τὸ ὄνομα, τούτους μὲ ἐκείνους· ἀλλὰ καὶ ἂν ἐπήρχετο αὐτῷ ἡ παράδοξος ἰδέα νὰ ὀνομάσῃ τοὺς Κρετὶμ *Κρῆτας* ἤθελε βεβαίως σαφηνίσῃ τοῦτο. Ἐρωτᾷ ὁ κ. Λ. «Ποῦ ἀλλοῦ ἡ Π. Κ. Δ. ἀποκαλεῖ τοὺς Ἕλληνας Κρῆτας;» Ἡμεῖς δὲν εἴπομεν τοιοῦτόν τι, ἀλλ' ὅτι ἡ διάλεκτος, ἣν ἤκουσαν οἱ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Κρῆτες, οὐδεμία ἄλλη ἦτο εἰμὴ ἡ ἑλληνικὴ διάλεκτος αὐτῶν.

ιδ'.) Ἐπίσης οὐδαμοῦ εἴπομεν, ὅτι ὁ Πέτρος ὡμίλησε δι' *ὑπαινίξεων*, ἀλλὰ φανερὰ φανερὰ τὸ χωρίον ἐκάλεσεν *Ἀκελδαμά*, ἤτοι *χωρίον τοῦ αἵματος*· «μαρτυρεῖτε, λέγων, διὰ τῆς ὀνομασίας, ὅτι ἐφονεύσατε τὸν Ἰησοῦν» ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὴν *λέξιν ἀκελδαμὰ* ὤφειλε ν' ἀναφέρῃ ὁ Π. ὁμιλῶν εἰς οἱανδήποτε διάλεκτον. Ἀλλ' ἔστω· ὁ Πέτρος ὡμίλησεν ἑλληνιστί, ὁ Φίλιππος τῷ Κανδάκῃ ἑλληνιστί, ὁ Παῦλος ἐπίσης, καὶ εἴτις ἄλλος. Τοῦτο οὐδὲν ἄλλο δεικνύει ἢ ὅτι ἡ *ἑλληνικὴ* ἦν διαδεδομένη ἐν Παλαιστίνῃ θέμα, τὸ ὁποῖον οὐδεὶς ἠρνήθη· τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀποδεικτικὴν δύναμιν ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν ἢ τὰς γλώσσας ἃς ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς. Αἱ ἀποδείξεις ὀφείλουσι νὰ στηρίζωνται ἐπὶ αὐστηρᾶς λογικῆς συνεπείας, οὐχὶ ἐπὶ *ὑποθέσεων καὶ δύναται καὶ ἴσως*.

ιε'.) Ἡ συνήθεια τῶν Ἰουδαίων νὰ φέρωσιν ὀνόματα ἑλληνικά, εἶναι ἰσχυρὰ δικαιολογία τῶν ὀνομάτων τῶν ἑβδομήκοντα, ἂν *ὑποθέσωμεν* ὅτι

ταῦτα ἀκριβῶς φέρονται — «Εἰς ἐμέ, λέγει ὁ κ. Λ., δὲν ἔτυχε ν' ἀπαντήσω οὐδένα Ἕλληνα ἢ Ῥωμαῖον φέροντα ὄνομα ἑβραϊκόν.» — Οὔτε εἰς ἐμέ, ἀπαντῶ ἔτυχε τοῦτο· οὐδ' εἶπον τοῦτο οὐδαμοῦ· εἶπον μόνον ὅτι *Ἑβραῖοι* καὶ *Ῥωμαῖοι* ἔφερον ὀνόματα ἑλληνικά.

ιϛ'.) Πόθεν ἐγνώριζον τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἠλία οἱ εἰπόντες «ἄφες ἴδωμεν κ.λ.» παρὰ τὸν σταυρόν, ἢ ἦσαν ἐθνικοί; ἐρωτᾷ ὁ κ. Λ. — Τὰ ἐγνώριζον καθὼς ἡμεῖς γνωρίζομεν τὴν θρησκείαν τῶν Ἰνδῶν, χωρὶς νὰ εἴμεθα ἐθνικοί, — ἡ μελέτη καὶ ἀνάγνωσις τῶν ἰουδαϊκῶν γραφῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ μεταφράσει, ἡ συναναστροφὴ ἡ καθημερινὴ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐθνικῶν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ τόσαι ἄλλαι ἀφορμαὶ ἠδύναντο κάλλιστα νὰ προσπορίσωσιν αὐτοῖς γνώσεις τῆς ἱστορίας καὶ θρησκείας τῶν Ἰουδαίων.

ιζ'.) Τὸ περὶ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου θέμα ἐξέρχεται τοῦ ἡμετέρου. Σημειοῦμεν δὲ τοῦτο μόνον. ὅτι τὰ *κυριακὰ* λόγια εἶναι αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον. γραφὲν ἀραμαϊστί, τάχιστα ἑρμηνευθὲν ἑλληνιστὶ καὶ ἐπικρατῆσαν. Τὸ δὲ *καθ' Ἑβραίους* Εὐαγγέλιον εἶναι αὐτὸ τὸ τοῦ Ματθαίου πρωτότυπον, διαστραφὲν διὰ προσθαφαιρέσεων ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν.

Συμπέρασμα (καὶ δι' ἡμᾶς τοὐλάχιστον *ἐπίλογος* τῆς συζητήσεως) ὁ Ἰησοῦς ὡμίλει τὴν Ἀραμαϊκήν, γλῶσσαν τοῦ λαοῦ τῆς Παλαιστίνης. *Ἠδύνατο* νὰ νοῇ ἢ καὶ νὰ ὁμιλῇ καὶ τὴν ἑλληνικήν, διότι ἦτο γνωστὴ ἐν Παλαιστίνῃ διάλεκτος· ἂν ὅμως πράγματι αὐτὸς ἐνόει ἢ ὡμίλει τὴν ἑλληνικήν, ἐκ τῆς Γραφῆς οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως μαρτυρεῖται.

Σ. Κ. Παπαγεώργιος.

ΠΕΡΙ ΠΟΛΥΣΑΡΚΙΑΣ

Η ΤΟΥ ΛΕΓΟΜΕΝΟΥ ΚΟΙΝΩΣ ΠΑΧΟΥΣ

Τὰ μέσα τὰ πολεμοῦντα τὴν πολυσαρκίαν ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἐπησχόλησαν τοὺς ἰατρούς. Μέχρι σήμερον δὲ τὰ ἀποκτηθέντα ἀποτελέσματα εἰσὶ τοσοῦτον ἀβέβαια, ὥστε ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἧττον ἐχώρησεν. Ἐν τούτοις ἡ ὑγιεινὴ παρέχει ἡμῖν μέθοδον ἀξίαν νὰ ἀκολουθήσωμεν, εἰ ἐπιθυμοῦμεν νὰ περιστείλωμεν τὴν κατάστασιν ταύτην, ἐπὶ τοσοῦτον ἐγγὺς οὖσαν ἐπικειμένης νοσοποιοῦ αἰτίας τοῦ ὀργανισμοῦ.

Τὰ αἴτια τῆς πολυσαρκίας εἰσὶ διάφορα· κατὰ πρῶτον λόγον ἁρμόζει νὰ κατατάξωμεν τὴν πρωτόγονον τοῦ ὀργανισμοῦ κατάστασιν, ἥτις διευκολύνουσα τὴν ἐναπόθεσιν λίπους γεννᾶται πολλάκις αὐτομάτως, εἶναι πάντοτε κληρονομική. Ἡ ἡλικία ἔχει μεγίστην ἐπήρειαν ἐπὶ τῆς πολυ-

σαρκίας, παρετηρήθη οὐ μόνον ἐν τῇ παιδικῇ καὶ ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς γέροντας. Ἡ λυμφατικὴ κρᾶσις φαίνεται ὅτι διευκολύνει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λίπους· ἅ ομα λυμφατικὰ διάγοντα βίον ἤρεμον καὶ καθεστηκότα, ἀπηλλαγμένα δὲ ἀνησυχιῶν καὶ διανοητικῶν ἐνασχολήσεων εἰσὶ εἴπερ τις καὶ ἄλλος προδιατεθειμένα νὰ κατασταθῶσι πολύσαρκα. Ἐν τοῖς θετικωτέροις αἰτίοις κατατάττομεν ἐν γένει α΄) τὴν ἄφθονον θρεπτικὴν καὶ ἐρεθιστικὴν τροφήν· β΄) τὸν ἀπηλλαγμένον ἠθικῶν συγκινήσεων χαρακτῆρα καὶ γ΄) τὸν ἐπὶ πολὺ παρατεταμένον χρόνον τοῦ ὕπνου. Ἡ συσσώρευσις τοῦ λίπους ἐν τοῖς ἱστοῖς δύναται νὰ γεννήσῃ πληθὺν ἀνικανοτήτων· αἱ κινήσεις τοῦ σώματος καθίστανται δύσκολοι ἔστιν ὅτε καὶ λίαν δυσχερεῖς, ὁ ἐλάχιστος περίπατος πεζῇ ἐπιφέρει δύσπνοιαν, ὁ ὕπνος καθίσταται βαρὺς καὶ πιεστικός· τὸ ἐναντίον δὲ συμβαίνει καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὄρεξιν καὶ πέψιν, αἵτινες τελοῦνται μετὰ τῆς μεγαλειτέρας εὐκολίας. Εἶναι δὲ δυστύχημα τὸ τοιοῦτον, διότι ἄτομα πολύσαρκα εὑρίσκοντα ὡρισμένην τινὰ εὐχαρίστησιν ἐκ τῆς ἡδονῆς τῆς τραπέζης δὲν ἔχουσι ποσῶς τὴν δύναμιν οὔτε τὴν ἀπαιτουμένην θέλησιν πρὸς ἀντίδρασιν τῶν ὀρέξεών των, αἵτινες καθίστανται τοσοῦτον θανάσιμοι. Τὸν χρόνον τῆς πέψεως συνοδεύει συνήθως κατάστασίς τις ὑπνηλίας, συνέπεια δυσάρεστος καθ' ὅσον ὑποδεικνύει νοσηρὰν ἀρχομένην ἐπεξεργασίαν. Ἡ καρδία εἶναι ἓν ἐκ τῶν ὀργάνων ἐκείνων εἰς τὰ ὁποῖα τὸ λῖπος δύναται νὰ ἐπισωρευθῇ εὐκολώτατα, καὶ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης δὲν εἶναι σπάνιον νὰ παρατηρήσῃ τις αἰφνιδίους θανάτους ὀφειλομένους εἰς τὴν λιπώδη ἐκφύλισιν τοῦ ὀργάνου. Ἐν τέλει προσθέτομεν, ὅτι ἡ πολυσαρκία εἶναι μία ἐκ τῶν εὐρυτέρων αἰτιῶν τῶν προδιαθετουσῶν εἰς τὸν σακχαρώδη διαβήτην.

Εἶναι λοιπὸν ἐπάναγκες καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑγείαν νὰ πολεμήσῃ τις τὴν πολυσαρκίαν· ὡς πρὸς δὲ τὴν αἰτίαν τῆς πρωτογόνου κράσεως εἶναι δύσκολον νὰ τὴν ἐξαφανίσῃ, τὸ πλεῖστον ὅμως τῶν ἄλλων περιπτώσεων δὲν ἔχει οὕτως, διότι διὰ μέσων συστηματικῶν δύναταί τις νὰ φθάσῃ εἰς ἀποτέλεσμα. Πρὸς τοῦτο συμβουλεύουσι νὰ ὑποβληθῇ ὑπόσχων ἰδίᾳ εἰς ζωὴν ὅλως ἐνεργητικὴν τόσον φυσικὴν ὅσον καὶ ἠθικήν, νὰ γυμνάζηται τὸ σῶμα πάντοτε μέχρι τῆς μεγαλειτέρας ἐξαντλήσεως τῶν δυνάμεων καὶ ποιῆται ἐκδρομὰς δι' ὧν νὰ προκαλῶνται ἄφθονοι ἐφιδρώσεις, ταῦτα ἔδωκαν πάντοτε λαμπρὰ ἀποτελέσματα. Ἡ τροφὴ δέον νὰ ἦναι ἧττον ἄφθονος, ἀπαραιτήτως δὲ νὰ ἀπαγορεύηται ἡ χρῆσις λιπαρῶν καὶ ἀμυλωδῶν οὐσιῶν, ἀποχὴ ἰσχυρῶν καὶ δριμέων ποτῶν, τὰ οἰνοπνευματώδη καὶ ὁ ζύθος δέον οὐσιωδῶς νὰ ἀπαγορεύωνται μετὰ τὸν δεῖπνον περίπατος πεζῇ δίωρος εἶναι τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης. Ἡ ἐν τῇ κλίνῃ διαμονὴ δὲν πρέπει νὰ παρατείνηται ἀορίστως, ἓξ ἕως ἑπτὰ ὧραι ἐξαρκοῦσι. Συνεβούλευσαν ἔτι τινὲς τὴν διὰ τῶν χειρῶν πίεσιν καὶ σύνθλι-

ψιν τῶν μαλακῶν μορίων καὶ τὴν ἔκτασιν βιαίως πως τῶν ἀρθρώσεων ὡς ἰσχυρὸν μέσον ἐξαφανίσεως τῆς πολυσαρκίας, ἀλλ' ἕνεκα δυστυχῶν συμβεβηκότων ἀπεδείχθη ὅτι τὸ μέσον τοῦτο εἶναι λίαν δύσκολον καὶ δυσκατόρθωτον. Τὰ μεταλλικὰ ἀλκαλικὰ ὕδατα εἰσὶ λίαν ἐπωφελῆ πρὸς θεραπείαν, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν πάντοτε νὰ βοηθῶνται διὰ τῆς πρὸ ὀλίγου ἀνωτέρω εἰδειχθείσης διαίτης. Τελευτῶντες παρατηροῦμεν ὅτι ἄτομα φανταζόμενα ὅτι δύνανται νὰ ἐασξθενίσωσι λαμβάνονται καθεκάστην ὡρισμένην τινὰ ποσότητα ὄξους ἀπατῶνται οἰκτρῶς καθ' ὅτι δὲν κάμνουν ἄλλο ἢ νὰ δεινώνουσιν ἔτι τὴν κατάστασίν των.

Κ. Διγενῆς.

Ο ΚΥΑΝΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὑποπτεύω τὴν ὕπαρξιν γυναικὸς ὑπὸ τὸ ἐν τῇ κεφαλίδι τοῦ βιβλίου τούτου ψευδώνυμον. Τὰ ἐν αὐτῇ αἰσθήματα εἶνε πολὺ ἁβρὰ, καὶ ἀναλύσεις λίαν ἐξεζητημέναι, ὡσεὶ ἀπορρέουσαι ἐκ πνεύματος ὀξυτέρου καὶ συγχρόνως μᾶλλον ἐπιφυλακτικοῦ ἢ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνδρὸς, ὁπωσδήποτε ὁ ἥρως τῆς ἁπλῆς καὶ συγκινητικῆς ταύτης διηγήσεως ἔχει καρδίαν γυναικός· ἀλλ' ὁ χαρακτήρ του εἶνε ἀνδρώδης, ἀκράδαντος. Τὸ κρᾶμα τοῦτο τῆς τρυφερότητος καὶ ἰσχύος ἀποτελεῖ τύπον ὅλως νέον. Εἶνε ἄρα καὶ ἀληθής; Ἐγὼ τὸν ἀποδέχομαι ὡς τοιοῦτον, διότι δὲν τολμῶ νὰ συζητήσω πᾶν ὅ,τι γενικῶς ἀρέσκει, ἐνδιαφέρει. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ συγγραφεὺς, καί τοι ῥωμαντικώτατος, ὅσον ὀφείλει νὰ ἦνε πᾶς μυθιστοριογράφος, ἀπέδειξεν ὅτι γνωρίζει πῶς νὰ σπουδάζῃ τοὺς μᾶλλον ἀντιφατικοὺς χαρακτῆρας, καὶ πῶς νὰ παριστῇ ἐν ζωηρῷ ἀναγλύφῳ τοὺς τύπους ὅσους θέλει νὰ ἐπιδείξῃ.

Ὁ ῥυθμὸς τοῦ ὅλου βιβλίου εἶνε κανονικὸς, ἀκριβὴς, ἁπλοῦς. Ἐλπίζω ἑπομένως ὅτι θὰ τύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ κοινοῦ τὸ χαρίεν τοῦτο δοκίμιον, ὅπερ, ὡς εἶπον, εἶνε ἔργον εἶνε ἀνδρὸς λίαν εὐαισθήτου, εἶνε γυναικὸς λίαν κρατερᾶς.

Γ. Σάνδ

«Ἐν τῷ ἀληθεῖ τῆς ἁγνῆς φιλίας αἰσθήματι ὑπάρχει τις γλυκύτης πρὸς τὴν ὁποίαν ἀναισθητοῦσιν οἱ γεννηθέντες τυχαῖοι ἄνθρωποι.

«Καὶ μεταξὺ προσώπων διαφόρου φύλου δύναται νὰ βλαστήσῃ φιλία,

καὶ φιλία μάλιστα πάσης χυδαιότητος ἀπηλλαγμένη. Ἐν τούτοις ἡ γυνὴ πάντοτε θὰ θεωρῇ τὸν ἄνδρα ὡς ἄνδρα καὶ πάλιν ὁ ἀνὴρ τὴν γυναῖκα ὡς γυναῖκα. Τοιαύτη τις σχέσις ὑφισταμένη δὲν λέγεται οὔτε πάθος οὔτε καθαρὰ φιλία· ἀπαρτίζει κατηγορίαν αἰσθήματος ὅλως ἰδιαιτέραν».

Τίνα θὰ πείσῃς, ὦ La Bruyère, διὰ τῶν λόγων σου τούτων; Τίνες ἄνθρωποι θὰ παραδεχθῶσιν ὡς ἀληθὲς ἓν αἴσθημα ἢ ἔστω καὶ μίαν φυσικὴν ἐντύπωσιν, ἀφοῦ δὲν δύνανται νὰ τὴν αἰσθανθῶσι;—Τοιαύτη τις σκέψις ἀναποφεύκτως ἐπέρχεται εἰς τὸν ἀναγινώσκοντα τὴν παροῦσαν διήγησιν, γραφεῖσαν ὑπό τινος φίλου μου.

Δύο λέξεις περὶ αὐτοῦ πρὶν ἢ ὁ ἴδιος ἄρξηται τοῦ λόγου.

Ὁ Φρὰντζ Τίλμαν κατήγετο ἐκ τοῦ ποιητικοῦ, σοφοῦ, ἀλκίμου τόπου, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι αὐξάνουσιν ὁσημέραι τὸν πληθυσμὸν τῆς νεωτέρας Ἀμερικῆς. —Κατήγετο ἐκ τῆς Ἀλσατίας.

Ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσιν ἐτῶν ἐπεσκέφθη τοὺς Παρισίους, ἐκεῖ δὲ τὸν ἐγνώρισα ὡς γαιοκτήμονα πλούσιον καὶ καλῶς ἀνατεθραμμένον.

Μὴ σᾶς φανῇ τοῦτο παράδοξον· ὅλοι γνωρίζομεν τοὺς τοιούτους ἀγρότας. Ἔρχονται τὸν χειμῶνα ἐδῶ εἰς Παρισίους, περιάγοντες τὰ ἑκατομμύριά των, καὶ τὸ θέρος ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰ κτήματα· ἐκεῖ δέ, φέροντες χειρίδας μέχρις ἀγκώνων καὶ σκιάζοντες τὸ μέτωπον διὰ πλατυγύρων πίλων, ἐπιβλέπουσι τὰς ἐργασίας καὶ χρυσίον ἐκ τῶν ἀγρῶν συγκομίζουσι. Διὰ τοὺς τοιούτους ὁ κόκκος τοῦ σίτου δὲν εἶνε μόνον ἄλευρον, πίτυρα, κόνις, ἀλλ' εἶνε καὶ φυτόν, ἄνθος, καρπός. Δὲν ἐργάζονται οὗτοι ὡς βαρεῖαι καὶ τυφλαὶ μηχαναί, ἀλλ' ἔχουσι τὴν συνείδησιν καὶ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀξίας των. Ἑνὶ λόγῳ, δὲν εἶνε ἄνθρωποι τῆς ὕλης, ἀλλὰ τῆς φύσεως.

Ἐν Γαλλίᾳ ἐρρέθη ἄλλοτε ὅτι ἂν ἐγνώριζον οἱ χωρικοὶ τὴν ἀνάγνωσιν θὰ ἠρυθρίων διὰ τὰς βαναύσους αὐτῶν ἐργασίας. Σήμερον ὑπάρχουσι γεωργοὶ ἀνεπτυγμένοι, καὶ οἱ τοιοῦτοι θεωροῦσι δόξαν τὸ νὰ ὠθῶσι τὸ ἄροτρον.

Ὁ Φρὰντζ Τίλμαν οὐδόλως μετεῖχε τῆς νευρικῆς ἐκείνης ἰσχύος τῆς προσιδιαζούσης εἰς τοὺς ἄνδρας τῆς λατινικῆς καταγωγῆς, τοὺς μικροὺς τούτους ὀρειχαλκίνους ἄνδρας τοὺς ἀνακινοῦντας τὴν Εὐρώπην κατὰ τὰς ἰδίας ὀρέξεις. Ἦτο ἀληθὴς τούτων. Ξανθός, εὔσωμος, ἡρακλείου ἐξωτερικοῦ, διατηρῶν ὅμως πάντοτε τὴν τρυφερὰν καὶ γλυκεῖαν ἔκφρασιν φυσιογνωμίας γυναικὸς ἢ παιδίου.

Ἓν βλέμμα ἤρκει διὰ νὰ σταματήσῃ ἢ ἐπιταχύνῃ τὴν πορείαν τοῦ ζωηροῦ ἐρυθροῦ αἵματος, ὅπερ ἐφαίνετο κυκλοφοροῦν ὑπὸ τὴν διαφανῆ ἐπιδερμίδα του. Κατ' ἀνάγκην τὸ βίαιον ἢ τὸ μελαγχολικὸν θὰ ἐδέσποζε τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Πᾶσα πνευματικὴ ἔξαψις θὰ ἦτο πάθος παρ' αὐτῷ, καὶ ὁ ἔρως του ὄνειρα καὶ θάνατος.

Τοιαῦται ἰδιότητες ἐπέσυρον ὅλον μου τὸ ἐνδιαφέρον. Ἐξ ἑτέρου ἦτο

ἀφελὴς ὁ Γίλμαν καὶ δὲν ἐτιμολόγει ὡς ἐμπόρευμα τὰς συμπαθείας του. συνεδέθημεν ἑπομένως διὰ στενῆς φιλίας, καὶ ὅτε ἡ ἐποχὴ τοῦ χωρισμοῦ ἐπῆλθε, μὲ εἶδε τοσούτῳ λυπούμενον διὰ τὴν στέρησίν του, ὥστε μοὶ ὑπεσχέθη ἓν ἡμερολόγιον τῆς ζωῆς του.

Ἰδοὺ αὐτὸ ὅπως τὸ ἔλαβον.

Α'

Ἑνὸς ῥόδου ἡ κάλυξ παρέχει
ἐμπνεύσεις δι' ὁλόκληρον βιβλίον

Πᾶν ὅ,τι ἔχει ὕπαρξιν ὑπόκειται εἰς ἀδιαλείπτους ἀλλοιώσεις, ἐκτελεῖ μίαν πορείαν.Ἀφοῦ λοιπὸν οὐδὲν κεῖται σταθερὸν, ἀκίνητον, εἰς πᾶν ἄρα ὑπάρχει καὶ μία ἱστορία. Τοῦτο πρέπει νὰ ἦνε ἀληθὲς ἀφοῦ κ' ἐγὼ ἔχω τι νὰ διηγηθῶ.

Ἐτελείονα ἤδη τὰς πρακτικὰς γεωπονικὰς σπουδάς μου εἰς μίαν ἔπαυλιν ὀνομαζομένην Βράϊτ. Ἡ χρησιμεύουσα πρὸς κατοικίαν εὐρεῖα οἰκοδομὴ, μὴ ἔχουσα κἂν τὸ πλεονέκτημα τῆς παλαιότητος, περιεκυκλοῦτο πανταχόθεν ἀπὸ πρασινωπὰ ἕλη καὶ ἀπὸ δένδρα τινὰ μὲ κορυφὰς φαλακράς. Εἷς μικρὸς πύργος, ἐπικεχρισμένος ἄλλοτε δι' ἀσβέστου, σαθρὸς δὲ σήμερον τὴν ὄψιν, ὠρθοῦτο ἀγερώχως μεταξὺ δύο γιγαντιαίων ἰτεῶν, αἵτινες ἐφαίνοντο ὡσεὶ ἀποκλίνουσαι μετὰ τρόμου ἐπὶ τῇ ὄψει αὐτοῦ. Οἱ κλῶνες τῶν ἰτεῶν τούτων βυθιζόμενοι ἐντὸς τῆς ἰλύος τοῦ τέλματος ἔκλαιον ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τοῦ διαυγοῦς ῥυακίου, εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ὁποίου ἡ φύσις τοὺς εἶχεν ἀρχικῶς τοποθετήσει, καὶ τὰ δάκρυά των, ὁσάκις ἔπνεεν ἄνεμος, ἀπετινάσσοντο ὡς φαιοὶ μαργαρῖται ἐπὶ τοῦ κονιορτοῦ τῆς ὁδοῦ.

Ἄλλη κατοικία ἐκεῖ πλησίον δὲν ὑπῆρχε. Μόλις ἡμίσειαν λεύγαν μακρὰν ἐφαίνοντο κύκλωθεν μικρά τινα χωρία, ἐξέχοντα ἐπὶ τῆς ὁμαλῆς πεδιάδος ὡς κωνοειδῆ φωτοσβεστήρια τοποθετημένα σποράδην ἐπὶ τραπέζης. Ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἀπόψεως οὐδεὶς ἰδιάζων χαρακτήρ. Τοπεῖον, πρὸ τοῦ ὁποίου ὁ καλλιτέχνης τρέπεται εἰς φυγήν. Τούτου ἕνεκα σᾶς ἀπαλλάττω πάσης ἄλλης περιγραφῆς.

Ἡ μονοτονία τῆς ὁμοιομόρφου ἐκείνης τοποθεσίας ἀνταπεκρίνετο πληρέστατα πρὸς τὰς μυχίους τῆς ψυχῆς μου διαθέσεις. Ἐξαίφνης ὅμως καὶ ὁ τόπος καὶ ἡ ψυχὴ ἀνέκυψαν τοῦ ληθάργου.

Ἐνοικιαστὴς τοῦ Βράϊτ ἦτο ὁ κ. Τοκέν· ἀλλ' ὁ ἰδιοκτήτης ἐκράτησε τὴν ὡραιοτέραν πτέρυγα τῆς οἰκίας καὶ τὴν ἐξεμίσθου ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ κυνηγίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀφθονία ἐν τῇ πεδιάδι καθίστα περιζήτητον τὴν ἔπαυλίν του. Μᾶς ἀνηγγέλθη λοιπὸν ἡ προσεχὴς ἔλευ-

σις τοῦ μισθωτοῦ τῆς θήρας μετὰ τοῦ ὡς ἀνωτέρω τμήματος τῆς οἰκοδομῆς, κ. Δουκὸς Β*** ἦτο δὲ οὗτος διπλωμάτης καὶ γόνος μιᾶς τῶν ἐπιφανεστέρων οἰκογενειῶν τῆς ἐποχῆς. Ἐπρόκειτο νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἔπαυλιν ἀμέσως ἅμα τῷ ἔαρι, διὰ νὰ ἴδῃ γεννωμένους καὶ μεγενθυνομένος ὑπὸ τὰς ὄψεις του τοὺς λαγωούς, τὰς τρυγόνας, τὰς ὄρτυγας, τοὺς ὁποίους ἔμελλε νὰ φονεύσῃ κατὰ τὸ φθινόπωρον. Ἤρχοντο μὲν αὐτοῦ καὶ ἡ θυγάτηρ καὶ ἡ ἀνεψιά του, δύο ἀδελφαὶ μᾶλλον ἢ ἐξαδέλφαι.

Ἡ ἐγκατάστασις τῶν εὐγενῶν τούτων ἐν τῷ μικρῷ βασιλείῳ τῆς κυρίας Τοκὲν ὑπῆρξε φοβερὸν κτύπημα κατὰ τοῦ μεγαλείου αὐτῆς. Ἡ σύζυγος τοῦ ἐνοικιαστοῦ τῆς ἐπαύλεως καί τοι μικρὰ τὸ ἀνάστημα, ἠρίθμει εἴκοσι καὶ τρία ἔτη ἡλικίας καὶ ἐζύγιζεν ἑκατὸν ἑξήκοντα τρεῖς λίτρας καθαροῦ βάρους. Τὸ χρῶμα τῶν παρειῶν της ἦτο συνήθως ἐρυθρόν· ἅμα ὅμως τῇ ἀνηγγέλθει ἡ προσεχὴς ἄφιξις τῶν ξένων μετετράπη εἰς ἰοειδές.

Καὶ δικαίως, καθότι ἐν τῷ χωρίῳ ἡ σύζυγος ἐνοικιαστοῦ ἐπαύλεως εἶνε μειζόν τι συζύγου δουκὸς ἐν Παρισίοις. Βασίλισσα τῶν σταύλων καὶ τῶν αὐλῶν της, στρατάρχις τῶν ἀγελάδων, τῶν ὀρνίθων καὶ τῶν ἰνδιάνων, ἐνασκεῖ ἀδιάλειπτον κυριαρχίαν ἐπὶ παντὸς ὅ,τι τὴν περιστοιχίζει, καί, οὐδενός ποτε ἀντιλέγοντος εἰς τὰς διαταγάς της, πιστεύει ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶνε πλάσμα τυχαιον, ἀλλ' ὑπέροχον.

Ἡ κυρία Τοκὲν ἐπὶ κεφαλῆς ἱκανοῦ πλούτου καὶ δεσπόζουσα εὐρείας ἐπαύλεως, ἐκάθητο ἀληθῶς ἐπὶ μικροῦ θρόνου. Ἀλλ' ὁ θρόνος οὗτος δὲν ἦτο ἀρκούντως ἀδιάσειστος ὥστε νὰ μὴ ἀνατραπῇ, προσκαίρως τουλάχιστον, ἂν ἄλλη τις, ἀνωτέρας περιωπῆς κυρία τὸν ἤγγιζε τυχαίως διαβαίνουσα διὰ τοῦ ποδός.

Καὶ ἰδοὺ ὅτι οἱ ἀναμενόμενοι εἰς τὸ Βράϊτ ξένοι ἤθελον ἑφελκύσει τοῦ λοιποῦ ὅλην τὴν προσοχὴν τῶν γειτονικῶν χωρίων· θὰ ἦσαν ὑφ' ὅλων περιζήτητοι εἴτε χάριν κερδοσκοπίας εἴτε χάριν τῆς τιμῆς τοῦ προσπελάζειν εἰς πρόσωπα διακεκριμένα. Ἐπὶ τούτοις ἡ σύζυγος τοῦ ἐνοικιαστοῦ ἐξεφώνει φλογερὰ λογίδρια, ὁ δ' ἐνοικιαστὴς σύζυγος τὴν παρηκολούθει κατὰ τὸ δυνατὸν ἐκφράζων διαφόρους σκέψεις διὰ μορμύρου, ὃν αὐτὸς μόνος ἤκουε.—Συνήθως οὕτω συνωμίλουν.

Ὁ κ. Τοκὲν ἦτο εἰκοσιπενταετὴς νεαρὸς γέρων. Δι' αὐτὸν οὐδὲν ὑπῆρχε σημαντικώτερον τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλαττώσεως τῶν ἰδιοκτησιῶν του κατὰ ἓν στρέμμα τεύτλων· ἐπομένως δὲν ἐξήταζε τὴν περίστασιν εἰμὴ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἀποκτήσεως πλουσίων συνοίκων. Τὰ προϊόντα ὅσα ἔπεμπεν εἰς τὴν πόλιν κατὰ τὸ θέρος, θὰ κατηναλίσκοντο ἤδη ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ λίαν ἐπικερδῶς—ὁπωσδήποτε κἄτι θὰ ὠφεληθῶμεν, ἐσκέπτετο—καὶ ἐχαίρετο. Οἱ ἐργάται ὁμοίως ἐχαίροντο ἐκ τῶν προτέρων, ἀναμένοντες ποικιλίαν τινὰ ἐν τῇ ἐπαύλει· παρετήρουν πολλάκις τὰ κλειστὰ παράθυρα τοῦ κενοῦ εἰσέτι οἰκήματος μήπως φανῇ αἴφνης καμμία κυρία.

Μόνος ἐγὼ λοιπὸν ἔμενον ἀπαθὴς ἀπέναντι τοῦ μεγάλου τούτου περιστατικοῦ.

Γνωρίζετε ὅτι τὴν κοινωνίαν τῶν ἐπαρχιῶν, ἰδίως τῶν πρὸς τῇ Γερμανίᾳ, ἀπαρτίζουσι δύο διακεκριμένα στοιχεῖα: οἱ ὑπάρξαντες καὶ οἱ ὑπάρχοντες· ζῶσι δὲ κεχωρισμένως. Οἱ ὑπάρχοντες, τουτέστιν ὁ ἐργάτης, ὁ χωρικός, ὁ ἔμπορος, ὁ καλλιτέχνης, συμφύρονται μὲν ἀλλήλων. Οἱ ὑπάρξαντες, τουτέστιν οἱ ἀριστοκρατικοί, διάγουσιν ἐν ἰδιαιτέρῳ κύκλῳ.

Ἐν τούτοις ἐνῷ ἡ πρωτεύουσα καὶ τὰ μεγάλα κέντρα προοδεύουσιν, ἡ ἐπαρχία μένει στάσιμος ἐπὶ τοῦ σημείου ἔνθα οἱ Παρίσιοι εὑρίσκοντο πρὸ ἑνὸς αἰῶνος, καὶ οἱ εὐγενεῖς διατηροῦσιν ἐκεῖ τοιοῦτον φρόνημα θεωροῦσιν ἐξευτελισμὸν τὴν ἐπαφὴν πρὸς πᾶν τὸ μὴ ὂν *αὐτοί*.

Ἐπειδὴ λοιπὸν οὐδεμίαν δίδω μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς τυχαίας ταύτας διακρίσεις ἔμεινα ἐντελῶς ἀπαθὴς ἐπὶ τῇ ἀναγγελλομένῃ ἐλεύσει τοῦ δουκὸς Β.*** Οὐδέποτε εἶδον τὸν *μεγάλον κόσμον*, οὔτε ἐκ τοῦ μακρόθεν. οὕτω δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ δοὺξ καὶ ἡ οἰκογένειά του ἔμελλον ἴσως νὰ διέλθωσι παρὰ τὸ πλευρόν μου ὅπως διέρχονται πολλάκις λαμπρὰ οἰκήματα ἐπὶ τῶν ὁποίων συμβαίνει νὰ μὴ ῥίψῃ τις τὸ βλέμμα.

Τίς θὰ ἐπίστευε τότε ὅτι ὅλη μου ἡ ζωὴ θὰ ἐμερίζετο καὶ ἀφιεροῦτο εἰς τὰς δύο ἐκείνας ἀναμενομένους παρθένους;

Β'

Ἄλλο ἔρως καὶ ἄλλο ὑπόληψις·
Σπανίως δίδονται ὁμοῦ ἀμφότερα.

Ὁ κ. δοὺξ Β*** εἶχεν ὕφος μεγαλοπρεπές, ἀνάστημα ὑψηλόν· εἰς τὰς κινήσεις του ἐφαίνετο φυσική τις μεγαλειότης· ὁ χαιρετισμός του ἦτο ὑπερήφανος, ἀλλ' οὐχὶ παγετώδης· λευκὴ κόμη καὶ λευκὰ γένεια ἑκατέρωθεν τῶν παρειῶν παρεῖχον γλυκύτητα εἰς τὸ πρόσωπόν του, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔλαμπον μαῦροι ὀφθαλμοί.

Κατ' ἐξοχὴν *τοῦ κόσμου* ἄνθρωπος ἔζη ἐν τῷ παρόντι καὶ περὶ τοῦ παρόντος μόνον ἐμερίμνα· κατηνάλισκε τὸ καιρὸν εἰς τὸ ἀναγινώσκειν ἐφημερίδας καὶ τὸ περιδιαβάζειν.

Αἱ δεσποινίδες τὸν παρηκολούθουν ἐνίοτε εἰς τὰς ἐκδρομάς του, ἀλλὰ δὲν ἐπεδεικνύοντο· ἐγὼ τουλάχιστον ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας οὔτε κἂν ἐκ τοῦ μακρόθεν τὰς εἶχον ἰδεῖ, καὶ θὰ ἐλησμόνουν ἴσως ὅτι συγκατοικοῦμεν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαύλει, ἂν ἡ ἀνιαρὰ φυσιογνωμία τῆς κυρίας Τοκὲν δὲν μοὶ ὑπενθύμιζε τὴν παρουσίαν αὐτῶν.

Μίαν πρωΐαν, εὑρισκόμενος ἐν τῇ αὐλῇ, ἔβλεπον μετ' ἀπορίας τὰς χελιδόνας πτερυγιζούσας πρὸ τῶν παραθύρων τοῦ δουκὸς καὶ τὰς περιστε-

ρὰς διευθυνούσας ἀδιαλείπτως τὴν πτῆσιν πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ προθαλάμου, εἰς τὸ κατώφλιον τῆς ὁποίας συνωθοῦντο ἀγεληδὸν αἱ νῆσσαι καὶ ὄρνιθες.

Καὶ αἱ μὲν χελιδόνες τυχαίως ἐπτερύγιζον ἐκεῖ, ὁ λοιπὸς ὅμως πτερωτὸς πληθυσμὸς προσειλκύετο ὑπὸ ἄλλου τινὸς αἰτίου. – Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ προθαλάμου διέκρινα μετ' ὀλίγον τὴν σκιαγραφίαν λευχείμονος νεαρᾶς γυναικός, τῆς ὁποίας ἡ ἐνδυμασία τεχνηέντως ἐξειργασμένη ὑπεδείκνυε χαριεστάτην σώματος διάπλασιν.

Ἐκ τῆς κινήσεως τῆς χειρός, ἥτις διεσκόρπιζε ψυχία καὶ τεμάχια ἄρτου, ἠννόησα ὅτι οἱ ἐν τῷ προθαλάμῳ διεσκέδαζον βλέποντες συνωθούμενον καὶ διαμαχόμενον τὸν ἀδηφάγον ἐκεῖνον ὄχλον. Οἱ ἀλέκτορες κατεπάτουν τοὺς νεοσσοὺς καὶ οὗτοι ἐξέπεμπον κραυγὰς ἀγωνιώδεις. Ἐγὼ ἐν τῷ συμφύρματι ἐκείνῳ, ἔνθα οἱ μεγάλοι ἐθριάμβευον τῶν μικρῶν, διέβλεπον εἰκόνα τῆς ἀνθρωπίνης φιλοδοξίας καὶ τῶν συνεπαγομένων αὐτῇ γελοίων καταπτώσεων. Εὕρισκον τὸ θέαμα λυπηρὸν μᾶλλον ἢ ἀστεῖον. Ἐν τούτοις ἤκουα γέλωτας. Ἐπλησίασα ὠθούμενος ὑπὸ τῆς περιεργείας κατ' ἐκείνην δὲ τὴν στιγμὴν τὸ πρόσωπον, ὅπερ, ὡσεὶ μοχθηρὸς παῖς, ἐτέρπετο διὰ τοῦ μέσου τούτου, ἐφάνη ἐπὶ τοῦ κατωφλίου. Τότε πρῶτον εἶδον τὴν δεσποινίδαν Αὐγούσταν ἀνεψιὰν τοῦ δουκὸς Β.***

Ἦτο ξανθὴ καὶ νεωτάτη, ἀλλ' εἰς ὥραν γάμου, ὡς λέγουσιν οἱ ἐπαρχιῶται. Καί τοι ἐν Ἀλσατίᾳ τὸ ξανθὸν χρῶμα εἶνε σύνηθες, δὲν ἐνθυμοῦμαι οὐχ ἧττον νὰ εἶχον ἴδῃ ποτε κόμην ὡς τὴν τῆς δεσποινίδος ταύτης. Διευθετημένη μετὰ μοναδικῆς χάριτος, εἶχεν ἰδιάζουσάν τινα ἔκφρασιν λαμβάνουσα τῇδε κἀκεῖσε ἀργυρώδη τινὰ χρωματισμόν. Κάτωθεν ὀφθαλμοὶ χαλύβδινοι, διαπέμποντες βλέμμα ὀξύ, ἀγέρωχον, πλὴν καὶ συνάμα ἑλκυστικόν. Ἑνὶ λόγῳ, τόσον μοὶ ἐφάνη θαυμασία ὥστε ἀπέμεινα ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὡραιότητος αὐτῆς.

Διατί ὅμως νὰ γελᾷ ἐκείνη μὲ θέαμα, ὅπερ ἐπροξένει μελαγχολίαν εἰς ἐμέ.

Τὴν ἐπιοῦσαν εἶδον πάλιν τὴν δεσποινίδα Αὐγούσταν. Περιεπάτει ἐν τῷ κήπῳ, ὅστις χωρίζει τὴν οἰκίαν ἀπὸ τοῦ λιμνάζοντος ὕδατος.—Μετά τινας ἡμέρας ἡ πλῆξις ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ κατέρχεται σχεδὸν καθ' ἑκάστην, ἐγὼ δὲ χωρὶς νὰ τὸ θέλω τὴν ἔβλεπον συχνά, πολὺ συχνά, καὶ μετ' ὀλίγον δὲν ἔβλεπον εἰμὴ ἐκείνην . . .

Ὁ δοὺξ, λαβὼν τὴν περιέργειαν νὰ μάθῃ λεπτομερείας τινὰς τῶν ἀγροτικῶν ἡμῶν ἐργασιῶν, μὲ ἠρώτησε τυχαίως μίαν ἡμέραν περὶ αὐτῶν. Ἔκτοτε συνωμιλήσαμεν πολλάκις περὶ διαφόρων ἀντικειμένων, μεχρισοῦ εὗρον περίστασιν νὰ φέρω τὴν συνδιάλεξιν ἐπὶ τῆς ὡραίας Αὐγούστας.

Ἔμαθον ὅτι ἦτο ὀρφανὴ καὶ ὅτι ὁ θεῖός της διεχειρίζετο τὴν μικράν της περιευσίαν. Ἔμαθον ἐπίσης ὅτι ἦτο εἰς ἄκρον ὑπερήφανος διὰ τὸ ὄνομα

καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῆς καὶ ὅτι ἐκράτει τόσον ὑψηλὰ τὴν καρδίαν της, ὥστε καθίστα αὐτὴν ἀπρόσιτον. Ὁ δοὺξ πολλάκις εἶχεν ἀποπειραθῆ νὰ τὴν ὑπανδρεύσῃ, ἀλλ' ἐκείνη οὐδένα ἐκ τῶν προταθέντων ἐθεώρησεν ἱκανῶς εὐγενῆ καὶ ἱκανῶς πλούσιον διὰ σύζυγόν της.

Ἐσκέφθην τότε ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐφείλκυον ἐγὼ τὴν προσοχὴν τῆς ὡραίας ἐκείνης κόρης, ὅτι δὲν εἶχε κἂν αἰσθανθῆ τὴν παρουσίαν μου καὶ οὔτε ἤθελε τὴν αἰσθανθῆ ποτε. — Εἰς τὴν ἐξοχὴν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶνε περίπου ἰσόβαθμοι καὶ ἀπαιτεῖται προσεκτικὴ ἔρευνα διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις ἂν οἱ μὲν ἦνε καλλίτερον ἀνατεθραμμένοι τῶν δέ. Ὁ κονιορτὸς τῆς λεωφόρου πίπτει ἐξίσου ἐπὶ τοῦ ἐργάτου καὶ ἐπὶ τοῦ πλουσίου γεωκτήμονος. —Ἔλεγον πάντα ταῦτα πρὸς ἐμαυτόν, ἀλλὰ δὲν ἐπειθόμην. Οὐχ ἧττον ἡ δεσποινὶς Αὐγούστα, καί τοι μὴ ἐπιδιώκουσα τὴν συνάντησίν μου, δὲν μὲ ἀπέφευγε· συχνάκις μάλιστα ἤρχετο πρὸς τὸν θεῖόν της καὶ ὅταν ἐγὼ ἤμην μετ' αὐτοῦ.

Προσεπάθησα τότε νὰ εὕρω καὶ ἄλλα παρ' αὐτῇ ἐλαττώματα ἐκτὸς τῆς ἤδη γνωστῆς ὑπερηφανείας· κατώρθωσα δὲ τοῦτο πολὺ εὐκόλως. Τὴν ἔκρινα ὡς ματαιόφρονα, ἐπιπόλαιον, οὐδόλως διατεθειμένην εἰς τὸ ἀγαπᾶν, ἄστοργον. Ἐπίστευον δὲ ὅτι αἱ ἀτέλειαι αὗται θὰ τὴν ἀπέσπων ἐκ τῆς διανοίας μου. Ἀλλ' ὄχι! . . . Ἀπέσυρον ἀπ' αὐτῆς πᾶσαν ὑπόληψιν χωρὶς νὰ ἐλαττώσω τὸν ἔρωτα, ὃν μοὶ ἐνέπνεεν. Ἡ φρόνησις μ' ἐφώτιζε χωρὶς νὰ διώκῃ ἀπ' ἐμοῦ τὸ πάθος ὅπερ βαθμηδὸν ἐπλημμύρει τὴν ψυχήν μου. Οὔτε ἡ χωρίζουσα ἡμᾶς ἀπόστασις, οὔτε ἡ ἀντίστασις τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἠδύνατο νὰ μ' ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ σκέπτομαι ἀκαταπαύστως τὴν Αὐγούσταν.—Μὲ εἶχε δεσμεύσῃ καὶ δὲν ἠδυνάμην νὰ διαφύγω. Ὡς δεσπότης μὲ εἶχε ῥίψει ὑπὸ τοὺς πόδας της καὶ ᾐσθανόμην ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐγερθῶ, ἀδύνατον νὰ παλαίσω.

Αἰσχυνόμενος διὰ τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ βλέπων ὅτι δὲν εἶμαι κύριος ἐμαυτοῦ, ἀνεχώρησα ἐκ τῆς ἐπαύλεως. Ἀλλ' ὁ κίνδυνος μὲ εἶχε μαγνητίσει καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἐπανῆλθον. Ἡ μόνη ἀπομένουσα ἰσχὺς ἐν ἐμοὶ ἦτο ἡ τοῦ σιγᾶν· ὡρκίσθην ὅτι οὐδεὶς θὰ ἐμάνθανεν ἀπὸ τοῦ στόματός μου τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ μου συμβαίνοντα καὶ ἔμεινα, καταρώμενος τῆς εἱμαρμένης ἥτις ἔφερεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ μου τὴν κόρην ταύτην καὶ ἀφῄρεσεν ἀπὸ τὸ παρόν μου πᾶσαν ἠρεμίαν καὶ ἀπὸ τὸ μέλλον μου πᾶσαν ἐλπίδα.

Γ'

Ὁ εἰδὼς δύναται

Δύο μῆνας μετὰ τὴν ἄφιξιν τῆς οἰκογενείας Β.*** εἰς τὴν ἔπαυλιν, δύο αἰῶνας πόνου καὶ ἐσωτερικῆς πάλης δι' ἐμέ, ἐτελεῖτο πανήγυρις ἔν τινι χωρίῳ. Ἡ Αὐγούστα ἐπεθύμησε νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν ἑορτὴν ἐκείνην καὶ

ὁ κ. Β*** συγκατένευσε νὰ τὴν συνοδεύσῃ, ὅπως ἴδωσι τοὺς ἀγρότας χορεύοντας. Μὲ ἠρώτησε ποίαν ὁδὸν ὤφειλε ν' ἀκολουθήσῃ ἵνα φθάσῃ πεζῇ πρὸς τὸ μέρος τῆς πανηγύρεως καὶ ἀφοῦ τῷ ὑπέδειξα τὸν δρόμον ἀνεχώρησε μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς του.

Ἦτο Κυριακή, ἑπομένως δὲν εἰργαζόμην καὶ θὰ ἐπεθύμουν πολὺ νὰ τοὺς ὁδηγήσω ὁ ἴδιος, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησα νὰ τὸ προτείνω. Ἔμεινα λοιπὸν μόνος καὶ περιεπάτουν εἰς τὸν κῆπον στρέφων ἀδιακόπως τὰ βλέμματα πρὸς τὴν διεύθυνσιν ἣν εἶχον λάβει.

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἡ ἱστορία μου λαμβάνει τὴν μοναδικὴν αὐτῆς φάσιν.

Τὸ οἴκημα τοῦ δουκὸς Β*** εἶχε παράθυρα καὶ πρὸς τὴν αὐλὴν καὶ πρὸς τὸ μέρος τοῦ κήπου· ἐπειδὴ δὲ ὁ καύσων ὑπῆρξεν ὑπερβολικὸς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἡ δεσποινὶς Β*** τὴν ὁποίαν ἀκόμη δὲν εἶχον ἰδῆ, ἀνοίξασα ἓν τῶν παραθύρων τούτων, ἐκάθησε πλησίον πρὸς ἀπόλαυσιν δρόσου.

Τὴν παρετήρησα τότε διὰ πρώτην φοράν. Εἶχον ἰδῆ ἐκ τοῦ μακρόθεν εἰς τὸν περίπατον καὶ ἄλλην τινὰ λεπτοτέραν μορφὴν βαίνουσαν παρὰ τῇ δεσποινίδι Αὐγούστᾳ, ἀλλ' οὐδὲν πλέον· ἐπίστευον δὲ ὅτι ἡ νεᾶνις αὕτη θὰ ἦτο πολλῷ μᾶλλον ὑπερήφανος τῆς ἐξαδέλφης αὐτῆς, ἀφοῦ δὲν κατεδέχετο οὔτε κἂν νὰ φανῇ. Ὁ δοὺξ Β*** ὁσάκις ἐπέπληττε τὴν ἀνεψιάν του ἔφερε πάντοτε ὡς παράδειγμα τὴν θυγατέρα του λέγων ὅτι αὐτὴ καὶ μόνη ἐγνώριζε καὶ ἐξεπλήρου ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πρέποντος. Ἐπὶ τούτοις εἶχον σχηματίσει πένθιμόν τινα ἰδέαν περὶ τῆς ἀναφερομένης ταύτης τελειότητος.

«Πῶς; ἐδῶ εἶσθε κύριε! εἶπεν αἴφνης ἅμα μὲ ἀνεγνώρισεν. Ὁ πατήρ μου ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἐπηγαίνατε μαζί των, καὶ τώρα ἴσως σᾶς ἀποδίδωσιν ἀδιαφορίαν καὶ ἦνε δυσαρεστημένοι... Τρέξατε, ἂν θέλετε, καὶ μὴ φοβῆσθε· πιστεύω ὅτι ἐπιθυμοῦσι μᾶλλον νὰ σᾶς συγχωρήσωσιν, ἢ νὰ φυλάξωσι μνησικακίαν».

Αἱ λέξεις αὗται μοὶ ἐπροξένησαν τοσαύτην χαράν, ὥστε ὑπέλαβον τὴν κόρην ἐκείνην ὡς ἐμφάνισιν τῆς εὐτυχίας ἐν τῇ ζωῇ μου. Ἀπεκρίθην ἀμέσως τετριμμένα τινὰ καὶ ἀνεχώρησα δρομαῖος. Ἡ φράσις «μᾶλλον ἐπιθυμοῦσι νὰ σᾶς συγχωρήσωσιν ἢ νὰ φυλάξωσι μνησικακίαν» περιεδινεῖτο ἐν τῷ πνεύματί μου... τὴν ἐπανελάμβανον μεγάλως ἐνῷ ἔτρεχον ὅσον ἠδυνάμην ταχύτερον.

Ἔφθασα τέλος τὸν δοῦκα καὶ τὴν ἀνεψιάν του καὶ τοὺς ὡδήγησα. Χάρις δὲ εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην τὴν ὁποίαν μοὶ εἶχεν ἐμπνεύσει ἡ δεσποινὶς Β*** ἔμεινα καθ' ὅλην τὴν ἑσπέραν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Αὐγούστας!

Ἡ ἑορτὴ διήρκεσε μέχρι βαθείας νυκτὸς καὶ μόλις περὶ τὸ λυκαυγὲς ἐπεστρέψαμεν εἰς τὴν ἔπαυλιν.

Δὲν ἦτο πλέον ὥρα ὕπνου δι' ἐμέ.—Βυθίζων τὴν κεφαλὴν εἰς τοὺς στά-

χυας ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐξηπλώθην, ἐνῷ τὸ βλέμμα μου ἐχάνετο ἐν τῇ πορφύρᾳ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου, ἠρώτων ἐμαυτὸν ἂν ὅλα ταῦτα ἦσαν γεγονότα. Ἡ ὀπτασία τῆς δεσποινίδος Β*** ἐν τῷ παραθύρῳ ἐνεφανίζετο εἰς τὸ πνεῦμά μου ὡς ὀνειρώδης εἰκών, τῆς ὁποίας αἱ ἀμφίβολοι γραμμαὶ οὐδέν τι ὡρισμένον ὑποδεικνύουσιν. Ἡ κεφαλή της δὲν ἦτο κεφαλὴ γυναικός, ἀλλὰ παιδίου· ἢ μᾶλλον δὲν ἦτο κεφαλὴ ἐκείνη, ἀλλὰ πλοκάμων κύματα. Αἱ πτυχαὶ τῶν ἐνδυμάτων αὐτῆς ἐσχηματίζοντο βαθεῖαι ὡσεὶ μὴ περιλαμβάνουσαι σῶμα. Εἶχε τὰ φαντασιώδη χαρακτηριστικὰ τῶν ὄντων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦμεν διὰ τοῦ πνεύματος, χωρὶς νὰ δυνάμεθα οὔτε νὰ ὁρίσωμεν οὔτε νὰ ἴδωμεν αὐτά· ἄγγελος, μοῦσα. Τὰ ζητοῦμεν, μᾶς εἶνε φίλα, ἐπιδιώκομεν πάντοτε τὴν συνάντησιν αὐτῶν, καίτοι γνωρίζοντες ὅτι δὲν ἔχουσιν ὑπόστασιν. — Ἦτο γυνή; ἦτο πλάσμα τοιοῦτον, ἡ μορφὴ τὴν ὁποίαν εἶδον καὶ ἥτις μετέβαλε τὰς θλίψεις μου εἰς ἐλπίδας, τὸν πόνον μου εἰς ἡδονήν;

Ὁπωσδήποτε ἡ ὀπτασία ἐκείνη μοὶ ἔλεγε διὰ τοῦ βλέμματος, διὰ τῆς φωνῆς· — «Ἰδοὺ ἐγώ! ἔλπιζε. Ἔσο εὐτυχής! .. τὸ θέλω». — Καὶ ἤμην εὐτυχής, εἶχον ἤδη πίστιν, δὲν ἔπασχον πλέον. Ἤρχιζα ν' ἀγαπῶ τὸν πρὸς τὴν Αὐγούσταν ἔρωτά μου. Ἡ φύσις ἀπέκτησε μεγαλεῖόν τι. Ἡ γῆ ἐκαλύφθη αἴφνης ἀπὸ συμπαθῆ πλάσματα πρὸς τὰ ὁποῖα ἐπεθύμουν νὰ μεταδώσω τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅπως ἐγὼ τὴν ἔλαβον ἀπὸ τὸ μειδίαμα τῆς Ρενέ...

Ρενὲ ὀνομάζεται.

Δὲν ἐσκέφθην πότε καὶ πῶς ἔμελλον νὰ τὴν πλησιάσω. Δὲν ὑπῆρχε δισταγμὸς περὶ τούτου.

Δ'

Ὅστις ἐγγίζει τὴν χεῖρα ἐγγίζει τὴν καρδίαν.

Παρ' ἡμῖν ὁ ἀτμὸς δὲν εἶνε ἐν γένει παραδεκτὸς διὰ τὴν ἀλοὴν τοῦ σίτου, διότι τὸ ἄχυρον ἀποβάλλει μέρος τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ ὅταν ἀποχωρίζεται διὰ τῆς μηχανῆς. Ἕνεκα τούτου ἀλωνίζομεν μέρος τῆς συγκομιδῆς κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα.

Μίαν ἑσπέραν ἤμην ἐνησχολημένος περὶ τὴν ἐπιτήρησιν τοιαύτης τινὸς ἐργασίας, ὅτε αἴφνης γεγονός τι ἐπελθόν, ἀνεστάτωσε ὅλην τὴν ἔπαυλιν. Κύων λυσσαλέος, καταδιωκόμενος ὑπὸ χωρικῶν ὡπλισμένων διὰ δικράνων καὶ σκαπανῶν, ἐξώρμησεν ἔκ τινος γειτονικοῦ χωρίου καὶ ἔτρεχε πρὸς τὴν ἔπαυλιν. Ἡ κυρία Τοχὲν, βλέπουσα τὰ συμβαίνοντα ἐκ τοῦ παραθύρου, ἐξέπεμπε φωνὰς καὶ διέτασσε νὰ κλείσωσιν ὅλας τὰς θύρας. Πρῶτον μέτρον πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ κτηνοτροφείου.

Οἱ ἀποφασιστικώτεροι ἐργάται καὶ ἐγώ, ὁπλισθέντες ἕκαστος διὰ τοῦ

προστυχόντος ἀντικειμένου, ἀνεχωρήσαμεν ὅλα δὲ ταῦτα ἐξετελέσθησαν ἐν διαστήματι βραχυτέρῳ λεπτοῦ.

Ὁ κύων, ἀντὶ νὰ ἔλθῃ κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν ἔπαυλιν, ἔλαβε πλαγίαν τινὰ διεύθυνσιν· ἡμεῖς δὲ ἑνωθέντες μετὰ τῶν ἄλλων χωρικῶν ἐτράπημεν εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἦτο μέγας ὁ κύων καὶ ἔτρεχε μετὰ τοσαύτης ταχύτητος, ὥστε δὲν ἠλπίζαμεν νὰ τὸν φθάσωμεν. Εἰσῆλθε μετ' ὀλίγον ἐντὸς τοῦ μικροῦ δάσους ὅπερ ἀπαρτίζει κυκλωτερῆ φραγὴν πέριξ τῶν ἀγρῶν τοῦ κ. Τοκέν, ἐκεῖ δὲ τὸν ἐχάσαμεν ὁλοτελῶς ἀπὸ τῶν ὀμμάτων μας, καὶ ἀφοῦ μάτην περιετρέξαμεν ὅλον τὸ δάσος, ἐπανήλθομεν κατάκοποι, νομίσαντες ὅτι τὸ ζῶον ἀπεμακρύνθη τοῦ μέρους ἐκείνου.

Τοιαῦτα ἐπεισόδια εἶνε τοσούτῳ συνήθη εἰς τὴν ἐξοχὴν ὥστε αὐτομάτως ὁ ἀγρότης ἐξοικειοῦται καὶ οὐδεμίαν δίδει μεγάλην εἰς αὐτὰ σημασίαν.

Εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἔπαυλιν ἤμην σχεδὸν ἥσυχος, ἀλλ' ἐκεῖ ἔμαθον ὅτι ὁ δοὺξ, ἡ θυγάτηρ του καὶ ἡ ἀνεψιὰ Αὐγούστα, ἐξελθόντες ἀπὸ πρωΐας εἰς μακρὰν ἐκδρομὴν, δὲν εἶχον εἰσέτι ἐπανέλθει. Μὲ ἐκυρίευσε τότε ἀνέκφραστος ἀνησυχία. — Ὁ κίνδυνος, ἀπομακρυνθεὶς ἡμῶν, ἀπήλλαξεν ἄρα καὶ ἐκείνους τῆς ἐμφανίσεώς του ;—Ἐξηρχόμην καὶ εἰσηρχόμην μετὰ πυρετώδους ἀνυπομονησίας, καταβιβρώσκων διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ διάστημα. Οὐδὲν ἐφαίνετο. Μὴ γνωρίζων δὲ ποῦ νὰ διευθυνθῶ, ἠκουμβησα ἐπί τινος τῶν πασσάλων, οἵτινες χρησιμεύουσιν ὡς δρύφρακτον περὶ τὸ ἕλος, καὶ περιέμενον.

Ὁ ἥλιος ἔδυσε καὶ βαθμηδὸν τὸ ἡμερήσιον φῶς συνεχωνεύθη ἐν τῇ λάμψει τῆς ἀνατελλούσης σελήνης. Ἀνέκφραστόν τι αἴσθημα κατελάμβανε τὴν ψυχήν μου. Ἡ ἀναδύουσα πελιδνὴ ἐκείνη μορφὴ, ἥτις μ' ἐθεώρει μὲ ὀφθαλμοὺς δακρυβρέκτους καὶ διέχεεν ἐπὶ τῆς γῆς ἀπαύγειαν πένθιμον, τὸ φάσμα τοῦτο τοῦ ἡλίου μὲ περιετύλισσεν ἐν τῷ ἀχανεῖ αὐτοῦ σαβάνῳ, μὲ καθίστα περίλυπον καὶ ηὔξανε τὴν ἀνησυχίαν μου. Προῃσθανόμην ὅτι σκηνὴ ἀπροσδόκητος ἐπέκειτο.

Ἐφάνη τέλος ἐκ τοῦ μακρόθεν συγκεχυμένον τι σῶμα κινούμενον, ὅπερ ἐφ' ὅσον ἐπλησίαζε καθίστατο μᾶλλον συγκεκριμένον. Δὲν ἤργησα νὰ διακρίνω μίαν μέλαιναν σκιὰν καὶ δύο λευκὰς ἐσθῆτας. Οὐδὲν λοιπὸν ἀπευκταῖον εἶχε συμβῆ εἰς τὸν δοῦκα καὶ τὰς δεσποινίδας του ἀφοῦ ἐπανήρχοντο τοσούτῳ ἡσύχως. Ἐπλησίασαν ἤδη καὶ δὲν ἀπεῖχον πλέον εἰ μὴ ὀλίγα βήματα, ὅτ' αἴφνης ἤκουσα θόρυβον ἐν τῇ ἀτραπῷ, ἥτις ἔφερεν ἀπὸ τοῦ δάσους εἰς τὴν Λεωφόρον, διερχομένη μεταξὺ ἐμοῦ καὶ ἐκείνων. Ἐστράφην καὶ εἶδον τότε τὸ βδελυρὸν ζῶον, ὅπερ εἶχε διαλάθει ἡμᾶς τρέχον ἀδιακόπως ἐν τῷ δάσει, ἐξερχόμενον ἤδη καὶ ὁρμῶν κατὰ τῶν ἐπιστρεφόντων.

Τί νὰ πράξω; ἐκράτουν ἀκόμη ἀντὶ παντὸς ὅπλου μίαν ῥάβδον. Νὰ

εισέλθω εἰς τὴν ἔπαυλιν; ἦτο ἀδύνατον... πρὶν ἢ ἀνοίξω τὴν θύραν τὸ ζῶον θὰ ἦτο ἐφ' ἡμῶν.

«Εἰσέλθετε πρὸς Θεοῦ! ἀνέκραξα μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις.—Σκύλος λυσσώδης! εἰσέλθετε!» — καὶ ἐρρίφθην εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ ἀνοίγων τοὺς βραχίονας καὶ ἀναμένων τὸ ζῶον, τοῦ ὁποίου ἤλπιζα ν' ἀλλάξω τὸν δρόμον ἵνα σώσω τὴν οἰκογένειαν Β.***

Ὁ κύων κατέφθασε· ὥρμησα κατ' αὐτοῦ προτείνων τὴν ἄκραν τῆς ῥάβδου, τὴν ὁποίαν ἥρπασε διὰ τῶν ὀδόντων καὶ φρενήρης ἐρρίπτετο δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν. Διὰ νὰ σταματήσω τὴν πορείαν του τῷ παρουσίαζα πάντοτε τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου, τὴν ὁποίαν ἐκράτουν ὅλαις δυνάμεσι

«Ἓν ὅπλον! ἓν ὅπλον! ἐφώναζα·

—Ὅπλον; ἀμέσως!»—εἶπεν ὁ δοὺξ, ὅστις κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὥρμα πρὸς τὴν θύραν τῆς ἐπαύλεως, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῆς Αὐγούστας.

Ἡ Ρενὲ μόνον ἔμενεν ἀκίνητος. Ἵστατο ἐπὶ τῆς μικρᾶς γεφύρας τοῦ ἕλους, ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς προσηλωμένους ἐπ' ἐμέ.

«Φύγετε, Κυρία! τῇ ἔλεγον μετὰ παρακλητικῆς ἀγωνίας. Φύγετε! ἂν μοῦ φύγῃ τὸ σκυλὶ αὐτὸ, θὰ ἔλθῃ ἀμέσως ἐπάνω σας... φύγετε!»

Ἀκίνητος.

Ἐργάται τινὲς καὶ παιδία ἐξελθόντα τῆς ἐπαύλεως, ἔτρεχον πρὸς βοήθειάν μου. Συγχρόνως ὁ δοὺξ ἀνέκραζε στεντορίως ἔκ τινος θυρίδος τοῦ ἰσογείου πατώματος.

«Τραβιχθῆτε ὀλίγον ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ ζώου. Θὰ πυροβολήσω!»

Ὁ πυροβολισμὸς πάραυτα ἐβρόντησε καὶ ὁ σκύλος ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας μου.

«Καλὰ τὸν ἐπέτυχα! εἶπεν ἀταράχως· καὶ ἐπειδὴ ὅλοι οἱ ἄνδρες μὲ περιεκύκλωσαν νομίζοντες ὅτι ἐπληγώθην.

«Δὲν ἦτο φόβος, ἐξηκολούθησεν· ἤμην βέβαιος περὶ τοῦ ἀποτελέσματος Ἡ σφαῖρα εἶνε μέσα εἰς τὴν κεφαλὴν, κυττάξατε! Οὕτω σκοπεύουν καὶ τὰς ἀλώπεκας, ἐκείνας μάλιστα πρέπει νὰ τὰς κτυπᾷ κάνεὶς εἰς τὸ 'μάτι διὰ νὰ μὴ καταστραφῇ τὸ δέρμα».

Ὅλοι ἐθαύμαζον τὴν δεξιότητα καὶ ἀταραξίαν του καὶ συνάμα μὲ συνεχαίροντο.

«Ἐννοεῖτε, κύριε, εἶπεν ὁ δοὺξ, ἐρχόμενος πρὸς ἐμὲ, πρὸ πάντων ὤφειλον νὰ σώσω τὴν ζωὴν τῶν παιδίων τούτων.

—Ἀλλὰ πάτερ μου, διὰ νὰ μᾶς σώσετε, παρ' ὀλίγον νὰ φονεύσητε τὸν κύριον, διέκοψεν ἡ Ρενέ.

— Δὲν ὑπῆρχε, σοῦ λέγω, κίνδυνος, ἤμην βέβαιος· προσέθηκε δὲ ὑψῶν τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ μέρος μου.

— Εἶνε ὅμως ἀληθὲς ὅτι δὲν ἐφοβήθη. Εὖγε!»

Καὶ ἐκείνην τὴν στιγμὴν διέβαινα. Ἡ Ρενὲ ἀφήρεσεν ἀμέσως τὴν χει-

— Τῇ ἀληθείᾳ δὲν πρέπει νὰ μᾶς φαίνεται ἀνεξίγητον, ἐπανέλαβεν ἡ Ρενέ. Ὅσον καὶ ἂν ἀγαπῶμεν τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα, ἡ ἀγάπη αὕτη ἀφίνει κενὸν εἰς τὴν καρδίαν. Ἔπρεπεν οἱ γονεῖς νὰ εἶχον καὶ τὴν ἰδικήν των καὶ τὴν ἰδικήν μας ἡλικίαν ἵνα ἡ στοργή των ἀποκλείσῃ πᾶσαν ἄλλην στοργήν. Ἡ συνήθεια τοῦ διέρχεσθαι ὁμοῦ ὅλας τὰς ὑλικὰς περιπετείας τῆς ζωῆς ἐμποδίζει καὶ τοὺς γονεῖς καὶ τὰ τέκνα τοῦ ἐκτιμᾶν ἑκατέρωθεν τὰς ποιητικὰς τάσεις καὶ ἀποκλείει τὴν διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης ἀνακούφισιν. Πολλάκις δὲν γνωρίζει ὁ εἷς τὸν ἄλλον ἐνῷ κατ' ἐπιφάνειαν εἶνε τόσον συνδεδεμένοι. Συμβαίνει τότε νὰ ἐμφανίζεται ἄλλος τις ὅστις διεγείρει καὶ συμμερίζεται τὰς ἰδέας ἡμῶν, γίνεται στήριγμα τῆς ψυχῆς καὶ συνάμα παρηγορία.

— Ἴδατε δὲ πῶς τὸ αἴσθημα τοῦτο ῥιζοῦται τόσον ταχέως!

— Διότι καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ ὑπάρχει αὐτόματος καὶ ἐνθουσιώδης ὁρμή, τῆς ὁποίας ὅμως τὴν ἐξωτερικὴν ἐπίδειξιν μετριάζει ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμός, ἡ ἀμοιβαία ἐκτίμησις.

— Ἀλλ' ἐγὼ πῶς ἐτόλμησα νὰ σᾶς ἀγαπήσω διὰ μιᾶς τόσον πολύ;

— Διότι εἴσθε δυστυχὴς καὶ ᾐσθάνθητε ὅτι συνεπόνουν· διότι ἐγὼ ἐμάντευσα ὅ,τι δὲν ἠθέλατε νὰ ὁμολογήσετε εἰς οὐδένα, οὔτε εἰς τὸν ἑαυτόν σας.

Ἐπῆλθε σιωπή ... Ἐστηρίζετο πάντοτε εἰς τὸν βραχίονά μου, ἐγὼ δὲ ἐνόμιζα ὅτι ἔκλαιον.

«Ναί, εἶπον. Οὐδὲν σᾶς ἐζήτησα, οὐδὲν μοὶ ὑπεσχέθητε, καὶ ὅμως μὲ καθιστᾶτε εὐτυχῆ. Ἀφότου σᾶς γνωρίζω γλυκύτεραι σκέψεις γεννῶνται εἰς τὸ πνεῦμά μου, ἀνασκιρτῶσι, διασταυροῦνται εἰς τὴν κεφαλήν μου, ὡς τόσα μικρὰ πτηνὰ κελαδοῦντα εὐθύμως. Τὸ ἑσπέρας ἐπιστρέφων ἐκ τῆς ἐργασίας, παρακολουθῶ καὶ ἐγὼ διὰ τῶν χειλέων τὸ ᾆσμα τῶν ἐργατῶν. Ἄλλοτε ἡ εὐθυμία τῶν ἀνθρώπων τούτων μ' ἐβάρυνε· ἤδη ψάλλω κ' ἐγώ. Ἡ μόνωσις εἶνε τὸ χειρότερον κακὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον· ὅταν δὲ τὸ πάθος μᾶς κλονίζῃ μόνον ἐπὶ τῆς φιλίας δυνάμεθα νὰ στηριχθῶμεν. Ἡ ἐρημωμένη ὕπαρξίς μου, πρὶν σᾶς γνωρίσω, θὰ ἦτο ἤδη ἀνυπόφορος πλέον δι' ἐμέ. Ἂν δὲ τὸ ὄνειρον τοῦτο πρόκηται νὰ διαλυθῇ ποτε. ἄ! τότε μόνον ἓν πρᾶγμα θὰ μὲ σώσῃ, τὸ νὰ συναποθάνω κ' ἐγὼ μετ' αὐτοῦ».

Ἡ Ρενὲ ἀφῆκε τὸν βραχίονά μου καὶ ἔδρεψε κυάνους τινὰς κλειομένους ἡσύχως ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν θάμνων.

«Ἰδού, μοὶ εἶπε, τείνουσα τὴν δέσμην αὐτῶν· εἶνε τὸ ἀγαπητόν μου ἄνθος. Ἂς τὸ θέσωμεν ὡς ἔμβλημα τῆς φιλίας ἡμῶν, καὶ ἄν ποτε ὁ εἷς λησμονήσῃ, θὰ λάβῃ παρὰ τοῦ ἄλλου μίαν δέσμην τοιούτων κυάνων. Αὐτὸ θὰ σημαίνῃ «ἐγὼ δὲν λησμονῶ».

Οὕτως ἀπεκτήσαμεν τὰς καρδίας ἀλλήλων.

Ε′

> Ὅταν πάντες οἱ ἄνθρωποι θὰ προσαγορεύωσιν ἀλλήλους κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀριστοκρατικοὶ πλέον δὲν θὰ ὑπάρχωσι.

Δὲν δύναμαι ν' ἀποσιωπήσω ἐνταῦθα τὴν ζωηρὰν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν ὑπέστην κατὰ τὴν εἴσοδόν μου ἐν κοινωνικῇ σφαίρᾳ τέως ἀγνώστῳ εἰς ἐμέ. Μέχρι τοῦδε ἡ ζωή μου εἶχε διέλθει μεταξὺ κατωτέρων ὅπως τοὺς ὀνομάζομεν. — Καὶ ἐγνώριζα μὲν ὅτι παρὰ ταῖς ὑψηλαῖς τάξεσι, παρὰ τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἰδίως, ἄλλοι τινὲς τρόποι τοῦ φέρεσθαι ἦσαν παραδεδεγμένοι, ἀλλ' οὔτε ἀνάγκην οὔτε ἐπιθυμίαν εἶχον νὰ ἐμβαθύνω καὶ συμμορφωθῶ μὲ τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας.

Ἅμα ὅμως εἰσεχώρησα παρὰ τῷ δουκὶ Β*** καίτοι ἀδυνατῶν νὰ ὁρίσω οὔτε μίαν λεπτομέρειαν, ἐγοητεύθην ὑπὸ τοῦ συνόλου.—Ἠσθανόμην ἐμαυτὸν βαρὺν καὶ ἀδέξιον ἤκουα τὴν λαλιάν μου δριμεῖαν. Ὅτ' ἐπανηρχόμην εἰς τὸν συνήθη κύκλον μου, αἱ φωναὶ μοὶ ἐφαίνοντο τραχεῖαι, οἱ τρόποι βάναυσοι, προσβλητικοί, ἡ συνδιάλεξις χυδαία Πολλάκις ἐπεθύμησα νὰ ἐξηφανίζετο ἡ διαφορὰ αὕτη ἀνατροφῆς, ἥτις ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς οἰκογενείας Β*** καὶ ἐμοῦ. — Ἐν τούτοις ἡ θέσις μου ὡς γεωργοῦ διευκόλυνε τὴν μεταξύ μας οἰκειότητα, ἀπαλλάττουσα τῆς αὐστηρᾶς ἐθιμοτυπίας. Ἡ Αὐγούστα μοὶ ἔλεγεν ἐλευθέρως·

«Κόψατέ μου ἓν μῆλον. Δότε μου τὸ ἄνθος ἐκεῖνο».

Δὲν θὰ τὰ ἐζήτει παρὰ κηπουροῦ καὶ δὲν θὰ τὰ ἐδέχετο εὐκόλως παρὰ νεανίου τῆς τάξεώς της.

Ὁσάκις ὁ δοὺξ ἐξήρχετο εἰς μακρὸν περίπατον καὶ ὑπέθετεν ὅτι θὰ πλήξῃ μόνος, μὲ παρεκάλει ἄνευ δισταγμοῦ νὰ τὸν συνοδεύσω, ἀποσπῶν με τῶν ἐργασιῶν μου.

Ἐν τούτοις ἐπῆλθεν ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἡ σχέσις αὕτη ἐδέησε νὰ μεταβάλῃ ὄψιν ἵνα διατηρηθῇ. Τὸ κυνήγιον ἤρχιζε· συχνότατα δὲ εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ δουκὸς παρεκάθηντο ξένοι κυνηγοὶ προσκαλούμενοι ὅπως διέλθωσι μίαν ἑσπέραν παρ' αὐτῷ. Εὑρέθην κατ' ἀρχὰς πολὺ στενοχωρημένος ἐν ταῖς ὁμηγύρεσιν ἐκείναις, διότι ἐφοβούμην μήπως παράσχω καὶ εἰς ἄλλους τὸ θέαμα, ὅπερ παρέσχον εἰς ἐμαυτόν. Οὕτω μετεχειριζόμην πᾶσαν πρόφασιν ὅπως μὴ παρευρεθῶ ἐκεῖ κατὰ τὰς ἡμέρας ὑποδοχῆς. Ἀλλὰ τὸ μέσον τοῦτο ἦτο πρόσκαιρον. Ἡ οἰκογένεια τοῦ δουκὸς θ' ἀπήρχετο ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὴν πόλιν, ἐκεῖ δὲ ὤφειλον νὰ ἐξακολουθήσω τὰς ἐπισκέψεις μου ἂν δὲν ἔστεργον νὰ στερηθῶ τῆς Ρενὲ, νὰ χάσω τὴν Αὐ-

γούσταν, τὴν ὁποίαν ἠγάπων ὁσημέραι περιπαθέστερον. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ κατορθώσω νὰ εἰσέρχωμαι ἐν αἰθούσῃ χωρὶς νὰ ἐρυθριῶ.

Ἐνεπιστεύθην τὰς ἐνοχλητικὰς ταύτας σκέψεις εἰς τὴν Ρενέ, ἥτις ἀμέσως, ἄνευ οὐδενὸς προοιμίου ἐπελήφθη τῆς τοιαύτης ἀνατροφῆς μου. Τὰ πρῶτα μαθήματα προεκάλεσαν μεταξὺ ἀμφοτέρων μεγίστην ἱλαρότητα.

«Μὴ γελᾶτε τόσον πολύ, μοὶ ἔλεγε. Μὴ περιπατῆτε τόσον πλησίον μου, μὴ φωνάζετε τόσον δυνατὰ κτλ».

Ὁ δοὺξ Β*** εὐχαρίστως ἔβλεπε τὰ πρῶτά μου ταῦτα βήματα πρὸς τὰς ἐθιμοτυπίας καὶ μὲ ἐβοήθει διὰ τῶν συμβουλῶν του, διότι πράγματι μὲ ἠγάπα· περὶ τούτου ἐβεβαιώθην ἐκ πολλῶν περιστάσεων καὶ πρὸ πάντων ὅταν μοὶ ἀνεκοίνωσε τὴν πρόθεσιν τοῦ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν μητέρα μου κατοικοῦσαν εἰς μίαν ἰδιόκτητον ἔπαυλίν μου παρὰ τὸ Blaue Blumen.

ϛ′

Ἓν καὶ μόνον αἴσθημα οὐδέποτε πληροῖ ὁλοσχερῶς τὴν καρδίαν.

Ἡ ἔπαυλίς μου ἀπέχει μίαν περίπου ὥραν μακρὰν τῆς πολίχνης Blaue Blumen. Κατὰ τὸ θέρος ἔχει ὄψιν ἀνθοδέσμης. Τὰ τείχη τῆς οἰκίας καλύπτονται ὑπὸ ἀγρίων ῥοδωνιῶν, τῶν ὁποίων οἱ κλάδοι εἰσέρχονται διὰ τῶν παραθύρων εἰς ὅλα τὰ δωμάτια. Μικρὸν ῥυάκιον διαρρέον περὶ τὴν ἔπαυλιν, παίζει καὶ ἀναπηδᾷ ἐπὶ τῶν χαλίκων, λαμβάνει δὲ τῆδε κἀκεῖσε ὕφος ποταμοῦ χαριέστατα προσαρμοζόμενον εἰς τὴν ὅλην τοπογραφίαν.

Ἡ μήτηρ μου δὲν ἀπεπειράθη νὰ προπαρασκευάσῃ πολυτελῆ ὑποδοχὴν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ δουκὸς Β.*** Τουναντίον ὑπεδέχθη αὐτὴν ἁπλοϊκῶς ἀλλ' ἐγκαρδίως.

Ὅταν ἐλάβομεν θέσιν παρὰ τὴν τράπεζαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο παρατεθειμένον μικρὸν πρόγευμα, ὁ δοὺξ ἤρχισε πρῶτος τὴν συνομιλίαν λέγων πρὸς τὴν μητέρα μου·

«Ὁ υἱός σας, κυρία, εἶνε πολὺ ἐπίφοβος ἄνθρωπος. Καταχτᾷ ὅλας τὰς καρδίας ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως. Ἐγὼ πολὺ τὸν ἀγαπῶ· μάλιστα δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι τὸν ἀγαπῶμεν ὅλοι.

— Ὤ, ναί, εἶπεν ἡ Ρενέ.

Ἡ Αὐγούστα ἐσιώπα.

Ἐγνώριζα τοῦτο, κύριε, ἀπήντησεν ἡ μήτηρ μου, ὁ Φράντζ μοὶ τὰ ἔγραψεν ὅλα, καὶ σᾶς εὐχαριστῶ πολὺ διὰ τὴν εὐτυχίαν τὴν ὁποίαν εὗρε πλησίον σας κατὰ τὸ διάστημα τῆς διαμονῆς σας εἰς τὸ Βράϊτ.

— Ὄχι μόνον κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἀλλὰ πάντοτε θὰ τὸν ἀγαπῶμεν, ἐπανέλαβεν ὁ δούξ. Ἐλπίζω ὅτι ὁ Φρἀντζ δὲν θὰ παύσῃ τοῦ νὰ μᾶς ἐπισκέπτεται. Εἶνε θετός μου υἱός, ἦλθα μάλιστα ἐπὶ τούτῳ διὰ νὰ τὸ εἰπῶ καὶ εἰς σᾶς τὴν ἰδίαν.

— Εὐχαριστῶ καὶ πάλιν, κύριε, εἶπεν ἡ μήτηρ μου, μειδιῶσα μελαγχολικῶς. Φοβοῦμαι μόνον μήπως ὁ Φράντζ δὲν κατορθώσῃ νὰ σᾶς λησμονήσῃ, ἂν ὑπάρξῃ τοιαύτη ἀνάγκη.

— Νὰ μᾶς λησμονήσῃ! καὶ διὰ τί;

— Ἡ τύχη τὸν ἔρριψεν εἰς θέσιν πολὺ διάφορον τῆς ἰδικῆς σας. — Διὰ σᾶς αἱ τοιαῦται στοργαὶ εἶνε θέλγητρον τῆς ζωῆς· δι' ἡμᾶς ὅμως εἶνε ἡ ζωὴ αὐτή.

— Καλλίτερον λοιπὸν νομίζετε ὅτι θὰ ἦτο ἂν ὁ Φράντζ κατεπολέμει ἐξ ἀρχῆς τὴν πρὸς ἡμᾶς συμπάθειάν του;

— Ἴσως...

— Καὶ ἅμα ᾐσθάνθη τὴν καρδίαν του ἑλκυομένην, ὤφειλε ν' ἀπομακρυνθῇ ἀμέσως ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας...

— Ἆ! ἐφώνησα ἐγώ, θὰ ἦτο ἤδη πολὺ ἀργὰ τὴν πρώτην ἡμέραν...

— Ἔστω... βλέπω ὅτι ἔχω ἄδικον, εἶπε τέλος ἡ μήτηρ μου. Μὴ νομίσετε ὅτι ἡ εἰλικρίνειά μου εἶνε ἀχαριστία, καὶ παρακαλῶ νὰ συγχωρήσητε τὴν μικράν μου γνῶσιν εἰς τοιαῦτα ζητήματα. Ἐν τούτοις ὁμολογῶ ὅτι ἡ τρυφερότης τῶν αἰσθημάτων τοῦ Φράντζ πρὸς τὴν κυρίαν Ρενέ, μοὶ φαίνεται ἀνεξήγητος.

— Νὰ σᾶς τὴν ἐξηγήσω λοιπὸν ἐγώ, εἶπε γελῶν ὁ κ. Β.*** Θὰ κάμω τὴν ἐξομολόγησιν ἀμφοτέρων ἂν καὶ ἀκόμη οὐδὲν ἐνεπιστεύθησαν εἰς ἐμέ. Γνωρίζω ὅμως τί σκέπτονται ὅσον καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι

— Ὦ! πάτερ μου, ἐφώνησεν ἡ Ρενέ.

— Ἄφες με νὰ τὰ εἰπῶ· ἔχεις καιρὸν νὰ μὲ διορθώσῃς ἂν ἀπατῶμαι· ἀλλὰ δὲν ἀπατῶμαι. Δὲν ὑπῆρξα διπλωμάτης ἐπὶ ματαίῳ.

Εἶτα δὲ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν μητέρα μου ἐξηκολούθησε·

«Μέχρι τοῦδε διευθέτησα οὕτω πως τὴν ζωὴν τῆς θυγατρός μου, ὥστε νὰ μὴ αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην οὐδενός. Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἀπαιτήσεις τῆς νεότητος, αἵτινες δὲν εὑρίσκουσιν ἠχὼ εἰμὴ μόνον εἰς αὐτὴν τὴν νεότητα καὶ εἰς ἄλλον τινὰ ὁμοιόμορφον χαρακτῆρα. Ἡ Ρενὲ ὑπεραγαπᾷ τὴν ἐξαδέλφην της, ἀλλ' αἱ ἰδέαι αὐτῶν διαφέρουσιν ὑπὸ χιλίας ἐπόψεις. Μολονότι διάγουσιν ἐν μεγίστῃ ἁρμονίᾳ, οὐδέποτε θὰ ὑπάρξῃ μεταξὺ αὐτῶν ἄκρα οἰκειότης. Ἓν μέρος λοιπὸν τῆς καρδίας τῆς Ρενὲ ἔμενε κενόν. Τὸ μέρος αὐτὸ παρεχώρησεν ἤδη, ἢ μᾶλλον κάποιος τὸ ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτῆς. Ἰδοὺ ὁ ἔνοχος, προσέθηκε δεικνύων με. Τὰ δύο αὐτὰ παιδία πλάττουσιν ἤδη ὡραῖα ὄνειρα, μίαν ἰδεώδη φιλίαν. Θέλουσι νὰ καταπλήξωσι τὸν κόσμον δι' ἑνὸς τῶν θαυμασίων ἐκείνων παραδειγμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν

ἔχομεν πλέον τὴν συνήθειαν νὰ πιστεύωμεν· Ὀρέστης καὶ Πυλάδης, Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης.

— Μᾶς περιγελᾶτε! εἶπεν ἡ Ρενέ.

— Δὲν σᾶς περιγελῶ. Τοὐναντίον μάλιστα, βλέπεις ὅτι σέβομαι τὰς ἰδέας σας. Ἀλλά, τί τὰ θέλετε, δὲν ἔχω τὴν πίστιν ἥτις μετακινεῖ τὰ ὄρη. Ἄς παρέλθουν δέκα ἔτη καὶ τότε θὰ σᾶς θαυμάσω. Ἤδη περιορίζομαι εἰς τὸ νὰ σᾶς ἐννοῶ, καὶ πάλιν τοῦτο εἶνε πολύ, διότι ὅλος ὁ κόσμος δὲν σκέπτεται ὁμοίως! .. Τούτου ἕνεκα, φίλτατοί μου, σᾶς συνιστῶ φρόνησιν. Ὁ κόσμος, βλέπετε, δὲν ἐπαγγέλλεται τὸ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα τῷ εἶνε συνήθως ἀπαράδεκτα· δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ δημοσιεύσωμεν διὰ τῶν ἐφημερίδων τὰς ἐπὶ τῆς φιλίας πεποιθήσεις σας, οὔτε νὰ ὑποβάλλωμεν εἰς γνωμοδότησιν ἐπιτροπῆς ἐκ φιλοσόφων τὰ αἰσθήματα τοῦ ἐντίμου τούτου νέου πρὸς σέ, κόρη μου. Ἐγὼ πιστεύω ὅτι καθ' ὅλην τὴν ζωήν του δὲν θὰ σκεφθῇ ὅτι εἶσαι δεσποινὶς θελκτικωτάτη καὶ λίαν ἐπαγωγός, ἀλλ' αἱ ἰδικαί μου σκέψεις δὲν εἶνε κοινὴ γνώμη.

— Ἔχω πατέρα χρυσόν! εἶπεν ἡ Ρενὲ ἐναγκαλιζομένη αὐτόν.

Ἐγὼ δὲν ἠδυνάμην νὰ λαλήσω· ἔλαβα μόνον τὴν χεῖρα τοῦ κ. Β*** καὶ τὴν ἔφερα εἰς τὰ χείλη μου.

«Ἀλλά, εἶπε δειλῶς ἡ μήτηρ μου, ἂν ἡ δεσποινὶς ὑπανδρευθῇ ποτε, πιστεύετε ὅτι ὁ σύζυγός της θὰ ἐννοήσῃ ὅπως σεῖς, κύριε, τὴν φιλίαν τῶν παιδίων μας;

— Ποτὲ δὲν θὰ ὑπανδρευθῶ, εἶπε σοβαρῶς ἡ Ρενέ.

— Μὴ πιστεύετε, κυρία, διέκοψεν ὁ δοὺξ ὅτι ἐπιτρέπω τὸ πρᾶγμα, διότι μοὶ φαίνεται καθ ὅλα λογικόν· ὄχι, ἀλλ' ὑποχωρῶ ἐνώπιον αἰσθήματος τὸ ὁποῖον δὲν δύναμαι νὰ καταπολεμήσω. Γνωρίζω τὴν θυγατέραν μου, δὲν εἶνε κυρία τῆς καρδίας της. Συγκατανεύω λοιπὸν καὶ ἐμπιστεύομαι τὰ δύο ταῦτα παιδία εἰς τὸν εὐγενῆ ἀλλήλων χαρακτῆρα. Πράξατε καὶ σεῖς ὅπως ἐγώ.—Τώρα δέ, ἐπειδὴ ὁ καιρὸς εἶνε ὡραῖος καὶ τὸ ὅπλον μου μὲ περιμένει, πηγαίνω νὰ θηρεύσω τὸ γεῦμα διὰ τὴν ἑσπέραν ταύτην.

Ἡ δεσποινὶς Αὐγούστα ἔμενεν ἀκίνητος καθ' ὅλον τὸν διάλογον. Ἡ μορφή της εἶχε λάβει πρωτοφανῆ τινα ἔκφρασιν αὐστηρότητος.

«Τί ἔχεις; τὴν ἠρώτησεν ὁ θεῖός της.

— Ἐγώ;.. τίποτε, ἀπεκρίθη.

Ὁ κ. Β*** ἐξερχόμενος ἐστράφη πρὸς τὴν Ρενὲ καὶ τῇ εἶπε χαμηλοφώνως·

«Ἰδὲ καὶ πρόσεχε! Σήμερον τὸ κοράσιον τοῦτο, αὔριον ὁ κόσμος ὅλος. Δὲν πιστεύει, διότι δὲν ἐννοεῖ.

Ἕπεται συνέχεια

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Τρεῖς μαρμάριναι Ἀφροδῖται ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἐν Δήλῳ ἀνασκαφάς, ὡς τηλεγραφεῖ ἐκεῖθεν ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Καββαδίας. Εἶνε δὲ αὗται δύο ἀγαλμάτια, ὧν τὸ ἕτερον εἶνε ῥωμαϊκὸν ἀντίτυπον τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης τοῦ Πραξιτέλους προσομοιάζον κατὰ τὴν διάθεσιν τῆς κόμης τῇ τῶν Μεδίκων, καὶ μικρὰ κεφαλὴ καλῆς ἐργασίας σώζουσα ἱκανὰ ἴχνη χρωματισμοῦ.

—Ἡ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία παρέλαβε διὰ τοῦ ὑπουργείου ἑπτὰ ἔτι κιβώτια περιέχοντα Αἰγυπτιακὰς ἀρχαιότητας συλλεγείσας ὑπὸ τοῦ φιλογενοῦς κ. Ι. Δημητρίου, ὅστις παρεκάλεσε νὰ μὴ ἀνοιχθῶσι πρὶν ἢ στείλῃ καὶ τὸν κατάλογον αὐτῶν.

—Τὸ προσεχὲς φθινόπωρον ἄρχεται τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς προσωρινῶς ὀργανιζομένη *ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικὴ Σχολὴ* τῆς κλασικῆς φιλολογίας τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀρχαιολογίας. Διευθυντὴς δὲ αὐτῆς διωρίσθη ἐπὶ ἓν ἔτος ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Χάβαρδ καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς Γραμματολογίας κ. Β. Β. Γοῦδδιν λαμβάνων μισθὸν ἐτήσιον τρισχίλια δολλάρια· τουτέστι δεκαοκτὼ χιλιάδας δραχμῶν. Ἡ σχολὴ θὰ ἐκδίδῃ καὶ περιοδικὸν σύγγραμμα μετὰ εἰκόνων ὡς καὶ αἱ δύο ἄλλαι ἡ Γαλλικὴ καὶ Γερμανική.

—Κατὰ τὸ βόρειον τῆς Εὐβοίας ἐν τῇ θέσει Ἅγιος Γεώργιος (Ἅϊ Γιώργη) ἀνευρέθη πλὰξ λιθίνη ἔχουσα πάχος ὑπὲρ τοὺς πέντε δακτύλους πλάτος δύο σπιθαμῶν καὶ μῆκος πέντε ἴσως, διότι ἐλλείπει τὸ κάτω μέρος, φέρουσα πέντε καὶ τριάκοντα ὀνόματα τῶν εἰσενεγκόντων εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Προσηῴας καὶ κατασκευὴν τοῦ ἀγάλματος· ἀπέναντι δ' ἑκάστου ὀνόματος δηλοῦται διὰ γραμμάτων τὸ ποσὸν ὅπερ ἕκαστος συνεισήνεγκεν. Παρὰ τὴν στήλην εὑρέθησαν ἀσβεστόκτιστα θεμέλια, πλῆθος μεγάλων κεράμων και λύχνος πήλινος ἔχων ἐν τῇ βάσει ἐπιγεγραμμένον τὸ στοιχεῖον Α. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶνε πολλοῦ λόγου ἀξία, διότι δι' αὐτῆς δύναται νὰ καθορισθῇ ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ τῆς Προσηῴας Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Ἀρτεμισίου ἀκρωτηρίου, ὅπερ οἱ νεώτεροι γεωγράφοι ὁρίζουσι, μετά τινων ὅμως ἐνδοιασμῶν, πλησίον τοῦ χωρίου Καστρὶ ἐν τῷ Παλαιοκάστρῳ, δύο ὅλας ὥρας μακρὰν τοῦ τόπου τῆς ἀνευρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐν παλαιοτέροις χρόνοις ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐκτίσθη ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, διότι καὶ ἡ θέσις αὕτη καλεῖται ἅγιος Γεώργιος καὶ ἡ δι' αὐτῆς διερχομένη στενὴ ὁδὸς *τάϊ Γιώργη*

ἡ στράτα ἐν ᾧ οὐδὲ ἴχνος ἐκκλησίας σώζεται, καταστραφείσης ἴσως πρὸ πολλοῦ καὶ τοῦ χώρου καλυφθέντος ὑπὸ δάσους πυκνοῦ πίτυων. Ταῦτα ἐκ τῆς «Ἑστίας» τῆς 27 Ἰουνίου.

— Ἐν ταῖς τελευταίαις ἐν Τροίᾳ ἀνασκαφαῖς ἐπὶ τῆς δευτέρας λεγομένης πόλεως ἤτοι τῆς ὑποτιθεμένης Τροίας, ἥτις εὑρίσκεται ἓξ μέτρα ἄνω τοῦ παρθενικοῦ ἐδάφους ἀπεκαλύφθησαν, καθ' ἃ ἐκ Τροίας ἐπιστέλλει ἡ κυρία Σοφία Σχλιέμαν εἰς τὴν «Ἑστίαν» δύο λίαν περίεργα οἰκοδομήματα, ἅτινα κατὰ μὲν τὴν γνώμην τῶν ἀρχιτεκτόνων Dr. Dörpfeld καὶ Ofler εἶνε ναοί, ὁ δὲ κ. Σχλιέμαν εὑρίσκει μεγίστην ὁμοιότητα μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν οἰκιῶν ἃς ὁ Πάρις ἔκτισε δι' ἑαυτὸν ὑπὸ τῶν ἀρίστων ἀρχιτεκτόνων τῆς Τροίας (Ἰλ. Ζ', 316). Τῶν οἰκοδομημάτων τούτων τὸ μὲν Α' ἔχει μῆκος μὲν 30 μέτρων, πλάτος δὲ 13 καὶ τὸ πάχος τῶν τοίχων του εἶνε 1,40. Τὸ δὲ Β' ἔχει μῆκος 20 μ., πλάτος 7, καὶ πάχος τῶν τοίχων 1,20 Διαφέρουσι δὲ καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς οἰκοδομῆς, διότι ὁ μὲν Α' ἔχει μικρὰς ἁρμογάς πηλοῦ ἑψημένας ὡς αἱ πλίνθοι, ἐν ᾧ οἱ τοῖχοι τοῦ Β' ἔχουσι μεγάλας ἁρμογὰς ὧν ὁ πηλὸς εἶνε μόλις κεκαυμένος. Ἐκ τούτων δὲ δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι τὸ Α' εἶνε ἀρχαιότερον τοῦ Β' καθ' ὅσον μάλιστα ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ Α' ὁ ἀπέναντι τοῦ στενοῦ διαδρόμου ἔχοντος πλάτος 0 50 εἶνε κεκαλυμμένος ὑπὸ πηλοῦ, ἐν ᾧ ὁ ἀντίστοιχος τοῦ Β' δὲν ἔχει τοιοῦτον κονίαμα. Ἀμφότερα δὲ τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα ἔχουσι πρὸς τὸ ΝΑ μέρος ἀνοικτὸν τὸ μὲν Α' 13μ. μῆκος καὶ 10 πλάτος καὶ χωρίζεται ἀπὸ τοῦ ἀδύτου (ἔχοντος 17μ. καὶ πλάτος 10) ὑπὸ δύο ἐξεχόντων τοίχων σχηματιζόντων τὴν θύραν. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ ἀδύτου ὑπάρχει κυκλοειδὴς βάσις ἐκ πηλοῦ ἔχουσα διάμετρον 4μ καὶ ὕψος 0,06 ἐφ' ἧς πιθανῶς θὰ ἵστατο τὸ ξόανον. Πρὸς τὸ ΝΔ τῶν δύο τούτων ναῶν κεῖται ἄλλος τις Γ' τῆς αὐτῆς ἐντελῶς ἀρχιτεκτονικῆς.

— Ἐδόθη ἄδεια τῷ κ. Σχλιέμαν νὰ ἀνασκάψῃ ἐν Μπουνάρμπασι, ὅπερ τινὲς τῶν ἀρχαιολόγων θεωροῦσιν ὡς τὴν Ὁμηρικὴν Ἴλιον· τὸ μέρος ἔνθα ἀνεσκάφη ἐπί τινας ἡμέρας ἔδειξεν ὅτι ἡ ἐπισώρευσις τοῦ χώματος εἰς πολλὰ μέρη εἶνε 1 — 3 μέτρα. Εὑρέθησαν δὲ σφονδύλιά τινα ὡς τὰ ἐν Ἰσαρλὶκ ἀνευρισκόμενα καὶ τεμάχια ἀγγείων ἑλληνικῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὰς εἰκασίας τοῦ κ. Σχλιέμαν τὸ μέρος τοῦτο θὰ εἶνε ἡ πόλις Γέργα.

— Ἐκ τῶν φύλλων τοῦ μηνὸς Ἰουνίου τῆς ἐν Σάμῳ ἐκδιδομένης ἐφημερίδος «Σάμου» σταχυολογοῦμεν τὰ ἑπόμενα·

Τὸ ἐν Σάμῳ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (3,60) θαυμαζόμενον ὑδραγωγεῖον δι' οὗ τὸ ὕδωρ ὀχετευόμενον διὰ σωλήνων ἤρχετο εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ μεγάλης πηγῆς, ἔργον τοῦ Μεγαρέως ἀρχιτέκτονος Εὐπαλίνου Ναυστρόφου, ἀνακαθαρίζεται ἤδη τὸ μὲν χάριν τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀξίας, τὸ δὲ ἵνα χρησιμεύσῃ πάλιν εἰς τὴν διοχέτευσιν τοῦ ὕδατος ἀπὸ τῆς αὐτῆς μεγάλης πηγῆς, τῆς νῦν Ἁγιάδες καλουμένης. Μέχρι τοῦ τέλους τοῦ μηνὸς

Ἰουνίου ἐκ μὲν τοῦ πρὸς τὸ Τηγάνιον μέρους ἐκαθαρίσθη εἰς μῆκος πλέον τῶν 300 μέτρων φωτιζόμενον ὑπὸ δέκα φεγγιτῶν εἴκοσι περίπου μετρων ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχόντων. Ἔχει δὲ ὕψος 2 μέτρων καὶ πλάτος 0,70 καὶ εἶνε ἐντὸς κεκαλυμμένος ὑπὸ λεπτοῦ χώματος εἰς ὕψος μέτρων 1,40· ἐκ δὲ τοῦ μέρους τῆς μεγάλης πηγῆς ἐκαθαρίσθη εἰς μῆκος 250 μ. φωτιζόμενον ὑπὸ ἑπτὰ φεγγιτῶν, τὸ δὲ ὕψος αὐτοῦ ἐνιαχοῦ εἶνε ἀνώτερον τοῦ ἑτέρου. Τριακόσια δὲ περίπου μέτρα ἀπὸ τῆς πηγῆς τὸ ὑδραγωγεῖον ἐφάνη διαιρούμενον εἰς δύο διευθύνσεις, ὧν ἕνεκα, φαίνεται, ὀνομάζει αὐτὸ ὁ Ἡρόδοτος «ἀμφίστομον ὄρυγμα». Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν δὲ ἀνευρέθη παρὰ κλίμακα ἐκ τεσσάρων βαθμίδων λίθος φέρων τὴν ἐπιγραφὴν

Διονυσόδωρος
ὁ θεοφόρος
μητρὶ Ἐπικρατείᾳ,
ἀφ' ὧν ἐργάζεται.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἐτελέσθησαν αἱ δημόσιαι ἐξετάσεις τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων παρόντων τοῦ Σ. Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας, τοῦ Νομάρχου, τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως, τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἀστυνομίας καὶ πολλῶν φιλομούσων και φιλανθρώπων, διαρκέσασαι τρεῖς ἡμέρας τῇ 30 καὶ 31 Μαΐου καὶ 1 Ἰουνίου. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου κ. κ. Ἀν. Διομήδους Κυριακοῦ, Μιλτ· Βρατσάνου καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Εὐγ. Δεπάστα, ἐν τῇ γ' τάξει τῇ καὶ ἀνωτάτῃ ἦσαν ἐγγεγραμμένοι πρὸς ἐξέτασιν 12 μαθηταὶ προσῆλθον δ' εἰς ἐξετάσεις 6 μόνον τῶν λοιπῶν ἀπελθόντων εἰς τὰς πατρίδας των. Ἐξητάσθησαν δὲ εἰς τὰ θρησκευτικὰ, ἀνάγνωσιν, γραφὴν, γραμματικὴν, ἀριθμητικὴν, γεωγραφίαν, ἱστορίαν καλλιγραφίαν καὶ μουσικήν. Διέπρεψαν δὲ πάντες οἱ ἐξετασθέντες καὶ ἐκρίθησαν ἄξιοι ἐπαίνου, οἵδε·

Κοσμᾶς Βασιλείου ἐτῶν 22 Μακεδὼν κτίστης.

Κωνσταντῖνος Βλάχος ἐτῶν 14 Ἀθηναῖος ὑπηρέτης.

Βασίλειος Βενέτης ἐτῶν 14 Ἀθηναῖος ὑπηρέτης.

Δημήτριος Πολίτου ἐτῶν 17 Κωνσταντινουπολίτης ὑπηρέτης.

Ἀργύριος Λαμπρόπουλος ἐτῶν 19 Κορίνθιος ἐφημεριδοπώλης.

Ἀθανάσιος Παναγιωτόπουλος ἐτῶν 15 Κορίνθιος ὑπηρέτης.

οἵτινες καὶ ἀπελύθησαν τῆς Σχολῆς λαβόντες τὰ ἀπολυτήριά των, ἐνδει-

κτικὰ τῆς ἐπιμελείας αὐτῶν καὶ τῆς καλῆς διαγωγῆς πρὸς περαιτέρω ἐν κοινωνίᾳ ἀποκατάστασιν.

Ἐν δὲ τῇ β′ τάξει ἦσαν ἐγγεγραμμένοι πρὸς ἐξέτασιν 24, προσῆλθον δὲ 12 ἐξετασθέντες εἰς τὰ αὐτὰ μαθήματα· διέπρεψαν δὲ καὶ ἄξιοι ἐπαίνου ἐθεωρήθησαν τέσσαρες.

Μιχαὴλ Κωστόπουλος ἐτῶν 18 ἐκ Γορτυνίας ἐφημεριδοπώλης
Θεόδωρος Πετράκος ἐτῶν 10 ἐκ Μάνης ὑποδηματοποιός
Γεώργιος Ὀρφάνης ἐτῶν 15 ἐκ Κρήτης ὑπηρέτης
Εὐστάθιος Λάμπρου ἐτῶν 15 Σικύνου κουρεύς

ἐν δὲ τῇ α′ τάξει ἦσαν ἐγγεγραμμένοι πρὸς ἐξέτασιν 36, προσῆλθον δὲ 29 ἐξετασθέντες εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμητικήν· διέπρεψαν δὲ 5 οἱ ἑξῆς·

Νικόλαος Στυλιανοῦ ἐτῶν 13 Κρὴς ῥάπτης.
Χαράλαμπος Μαρίτσας ἐτῶν 16 Γορτύνιος ὑπηρέτης παντοπωλείου
Δημήτριος Τσοῦτσος Ἠπειρώτης.

— Συμφώνως πρὸς τὸν τελευταῖον ψηφισθέντα νόμον, τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν ἐζήτησε διὰ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ τηλεγραφείου παρὰ τοῦ Συλλόγου 20 ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων ἵνα ὑπηρετήσωσιν ὡς διανομεῖς τῶν τηλεγραφημάτων, ὧν καὶ ἐστάλησαν τὰ ὀνόματα.

— Ἀπεβίωσε μέλος σεβαστὸν καὶ ἀγαπητὸν τῷ Συλλόγῳ ὁ αἰδεσιμώτατος **Ἰωάννης Ἑρρῖκος Χὶλλ** ἱερεύς, πρὸ πεντηκονταετίας ἐλθὼν ἐξ Ἀμερικῆς καὶ τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις συστήσας παρθεναγωγεῖον, ἀληθὴς ἀπόστολος τοῦ Εὐαγγελίου μέχρι τέλους τοῦ βίου του γενόμενος παράδειγμα ἀρετῆς καὶ ἐλεημοσύνης. Ἡ κυβέρνησις τιμῶσα τὸν ἄνδρα ἐκήδευσεν αὐτὸν ἀπονείμασα τιμὰς Ταξιάρχου. Ἀπέστειλε δὲ καὶ ὁ Σύλλογος πρὸς τὴν σεβασμίαν χήραν ἐφάμιλλον τῶν ἀρετῶν τοῦ ἀειμνήστου αὐτῆς συζύγου, συλλυπητήριον γράμμα, εἰς ὃ ἐκείνη ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς:

Ἀθῆναι, τῇ 24 Ἰουνίου 1882

Πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»

Σεβαστὲ Κύριε,

Μόλις δύναμαι νὰ ἐκφράσω τὰ αἰσθήματα δι' ὧν ἡ Ὑμ. διακοίνωσις μὲ διεβίβασε τὰ συλλυπητήρια τοῦ διαπρεποῦς Συλλόγου Σας, ἐπὶ τῇ στερήσει ἣν ὑπέστην ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνδρός μου αἰδεσίμου Ἰω. Ε. Χὶλλ —Ἀείποτε ὁ μακαρίτης βαθέως ἐνδιεφέρετο διὰ πᾶν καθίδρυμα τεῖνον εἰς ἠθικὴν ἀνάπτυξιν οἱασδήποτε χώρας—πρὸ πάντων δὲ διὰ τὰ ἐν τῇ Ἑλλάδι Ἱδρύματα τῆς νεολαίας—ἐλυπεῖτο δὲ, ὅτι ἕνεκα τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας του ἐκωλύετο νὰ παρευρίσκεται προσωπικῶς εἰς τὰς συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου - καὶ συχνὰ ἐπανελάμβανε τοὺς λόγους τοῦ Ἁγίου Παύλου—«Ἕλλησι ὀφειλέτης εἰμί»·

Δέχθητε ἐν τούτοις εὐμενῶς, Σεβαστὲ Κύριε Πρόεδρε, τὰ αἰσθήματα τῆς ὑψηλῆς μου ὑπολήψεως καὶ τῶν εἰλικρινῶν μου εὐχαριστιῶν μεθ' ὧν εἰμὶ Ὑμετέρα.

Φ. Μ. Χὶλλ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΙΕΡΑΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ *

Περὶ δὲ τῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως ἐκκλησιαστικῶν χορῶν ἔχομεν τὰς ἑξῆς θετικὰς εἰδήσεις. Κατὰ τὴν τρίτην νεαρὰν τοῦ Ἰουστινιανοῦ[1] τὸ προσωπικὸν τῶν τριῶν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ χορῶν, ὑπερμέτρως αὐξηθέν, περιορίζεται εἰς 60 πρεσβυτέρους, 100 διακόνους καὶ 90 ὑποδιακόνους, ἀποτελοῦντας τὸν ἐντὸς τοῦ βήματος χορόν· εἰς 25 ψάλτας, ἀποτελοῦντας τὸν δεύτερον χορόν, διῃρημένους εἰς δύο ἡμιχόρια, ὧν ἑκάτερον εἶχεν ἴδιον Δομέστικον· τὸν δὲ τρίτον ἀπετέλουν οἱ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας κειμένου, 110 ἀναγνῶσται. Ὡσαύτως ἡ δωδεκάτη νεαρὰ τοῦ Ἡρακλείου περιορίζει τὸν ἀριθμὸν τοῦ προσωπικοῦ τῆς μὲν Μεγάλης ἐκκλησίας εἰς 80 πρεσβυτέρους, διακόνους ἄρρενας 150, θηλείας διακόνους 40, ὑποδιακόνους 70, ἀναγνώστας 160, καὶ ψάλτας 25. τῆς δὲ τῶν Βλαχερνῶν εἰς πρεσβυτέρους 12, διακόνους ἄρρενας μὲν 18, θηλείας δὲ 6, ὑποδιακόνους 8, ἀναγνώστας 20, ψάλτας 4, καὶ πυλωροὺς 5. Ἄννα δὲ ἡ Κομνηνὴ λέγει, ὅτι ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἔψαλλον ἐναλλὰξ δύο χοροί, εἷς ἀνδρῶν καὶ ἕτερος γυναικῶν, ἀποτελούμενος ὑπὸ τῶν διακονησσῶν,[2] ὥστε πιθανὸν καὶ αἱ ἐν ταῖς ἀνωτέρω νεαραῖς ἀναφερόμεναι θήλειαι διάκονοι ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς χορούς. Μιχαὴλ δὲ ὁ Ψελλὸς περὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Στυλιανῆς λέγει ὅτι ἐλάμβανε μέρος εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς χορούς·[3] ὁ αὐτὸς δὲ Ψελλὸς περὶ Ἰωάννου τοῦ

* Ἴδε ἀριθ. 467 Παρνασσοῦ.

1 Νεαρὰ γ΄. Θεσπίζομεν μὴ περαιτέρω μὲν ἑξήκοντα πρεσβυτέρων κατὰ τὴν ἁγιωτάτην μεγάλην ἐκκλησίαν εἶναι, διακόνους δὲ ἄρρενας ἑκατόν, τεσσαράκοντα δὲ θηλείας, καὶ ὑποδιακόνους ἐννενήκοντα, ἀναγνώστας δὲ ἑκατὸν δέκα, καὶ ψάλτας εἴκοσι πέντε, ὡς εἶναι τὸν πάντα ἀριθμὸν τῶν εὐλαβεστάτων κληρικῶν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐν τριακοσίοις εἴκοσι πέντε προσώποις καὶ ἑκατὸν πρὸς τούτοις τῶν καλουμένων πυλωρῶν.»

2 Ἀλεξιάδος βιβλ. ιε΄. Τῷ δὲ ναῷ τοῦ μεγαλοκήρυκος Παύλου κλῆρος μέγας κατείληκτο καὶ πολύς, καὶ φώτων δαψίλεια, καὶ παραγενόμενος εἰς τουτονὶ τὸν νεών, ἴδοις ἂν χοροὺς ἑκατέρωθεν ἀντᾴδοντας. Κατέταξε γὰρ τῷ τῶν Ἀποστόλων νεῷ ᾄδοντας καὶ ᾀδούσας κατὰ τὸν Σολομῶντα· ἐπιμελὲς γὰρ καὶ τὸ τῶν διακονησσῶν πεποίηκεν ἔργον.

3 Ἀλλ' ἐποφθήσεταί τις ἐν κόραις οὕτω τοῖς θείοις προσανατεθειμένη, ὡς ὀρθρίοις παρουσιάζειν ἐν ᾄσμασι καὶ τῶν ᾀδόντων τοῖς χοροῖς συνεφίστασθαι καὶ ὑμνῳδὸς μετὰ τῶν ἄλλων γνωρίζεσθαι. . . . . Καὶ ᾄδουσι συνῇδε καὶ τῶν ὑποφωνουμένων τοὺς θείους ὕμνους ἐπακροωμένη, οὐδὲν παρίει τῶν ὅσα πρὸς ὑμνῳδίαν Θεῷ ἐπάναγκες ἀναφέρεσθαι . . . . . . Τίς ᾀδούσης ἐν ναῷ Κυρίου ἐπακροώμενος, καὶ τοῖς τῶν ὕμνων μέλεσι τὰ ἑαυτῆς παραμιγνυούσης ψελλίσματα, οὐ τὸν τῆς φύσεως πλάστην ἐδόξασε, καὶ τῆς ᾀδούσης τεθαύμακε τὸ φιλόθεον.

Εὐχαΐτων Μητροπολίτου λέγει, ὅτι ἐν τῇ κατ' αὐτὸν Μητροπόλει ἐλάμβανε μέρος εἰς τοὺς πολυφώνους χοροὺς ἅπας ὁ λαός, οὐδὲ τῶν γυναικῶν ἐξαιρουμένων.[1] Ἐκ τῶν μαρτυριῶν δὲ τούτων μανθάνομεν, ὅτι οὐ μόνον ὡρισμέναι διακόνησσαι, ἀλλὰ καὶ αἱ κόραι ἐπισήμων οἰκογενειῶν, οἷα ἡ τοῦ Ψελλοῦ, ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς χορούς, πολυφώνους καὶ παραρμονίους ὄντας, ὥστε οἱ βυζαντινοὶ ἦσαν πολὺ δικαιότεροι ἡμῶν πρὸς τὸ γυναικεῖον φῦλον. Ἡ συμμετοχὴ ὅλου τοῦ λαοῦ εἰς τὰς ὑμνῳδίας, ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου[2], τοῦ Θεοδωρήτου, καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων.

Περὶ δὲ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ ἢ ἐξαγγελτικοῦ, τουτέστι τοῦ πρακτικοῦ μέρους, ἔχομεν ὡσαύτως θετικὰς γνώσεις, τὸ μὲν ἐξ ἱστορικῶν πηγῶν, τὸ δὲ ἐκ τῶν χειρογράφων τῶν μελῳδιῶν. Κατὰ μὲν τὸν Μέγαν Βασίλειον δύο ἦσαν οἱ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ συνήθεις τοῦ ᾄδειν τρόποι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὁ ἀντιψαλλόμενος ἢ ἀντίφωνος, καὶ ὁ καθ' ὑπακοήν. «Ἐκ νυκτὸς γάρ, λέγει, ὀρθρίζει παρ' ἡμῖν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς καὶ ἐν πόνῳ καὶ θλίψει καὶ συνοχῇ δακρύων ἐξομολογούμενοι τῷ Θεῷ, τελευταῖον ἐξαναστάντες τῶν προσευχῶν εἰς τὴν ψαλμῳδίαν καθίστανται. Καὶ νῦν μὲν διχῇ διανεμηθέντες, ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις,[4] ὁμοῦ μὲν τὴν μελέτην τῶν λογίων ἐντεῦθεν κρατύνοντες, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἀμετεώριστον τῶν καρδιῶν διοικούμενοι. Ἔπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἑνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους, οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσι· καὶ οὕτως ἐν τῇ ποικιλίᾳ[5]

1 Μ. Ψελλ. Εἴτε γὰρ ἐν Σεραφὶμ μέλη ὑμνούμενα, εἴτε ἐν Χερουβὶμ προσᾳδόμενα, εἴτε παρὰ τῶν θρόνων συναρμοζόμενα, εἴτε παρὰ τῶν ἐφεξῆς τάξεων μελουργούμενα, εἴτε παρὰ τῶν θείων ψυχῶν μουσουργούμενα, πάντα ἂν τις ἴδοι ἐν τῇ κατ' αὐτὸν Μητροπόλει τῷ κρείττονι φωναῖς ἀσιγήτοις ἀναπεμπόμενα· προστέθηκε ταῖς χοροστασίαις τοὺς κύκλους τῶν ψαλλόντων, ἐπηύξησε τοῖς μέλεσι μέλη, καὶ τοῖς ῥυθμοῖς ῥυθμοὺς προσενήνοχε· πᾶν ἔθνος ἐπισυνήγαγε, πᾶσαν τέχνην, πᾶν ἐπιτήδευμα, ἔνδον τοῦ ἱεροῦ ναοῦ πάντας συνήγαγε, καὶ τὰς ἀγροίκους γλώσσας πρὸς τὴν τοῦ κρείττονος ὑμνῳδίαν ἐρρύθμισεν· οὐθ' ὁ τέκτων οὐθ' ὁ σκυτοτόμος, οὐθ' ὁ χαλκεύς, οὐδ' εἴ τις ἕτερος χειρῶναξ ἢ βάναυσος, τῶν μυστηρίων ἀτέλεστος, οὐδέ τις πρὸς τὸ θεῖον ἐμμελείας ἀμέτοχος· ἀλλ' ᾧ πρὸ βραχέος τὸ σκῦτος ἐν ταῖς χερσί, οὗτος ἔνδον γενόμενος τοῦ ναοῦ ἀθρόον μεταπεποίηται, καὶ τήν τε φωνὴν συνηχεῖ ταῖς ἀγγελικαῖς σάλπιγξι, τούς τε δακτύλους ῥυθμίζει πρὸς τὴν τοῦ χοροῦ συμφωνίαν· οὐδὲ τὸ θῆλυ πόρρω τῶν τοιούτων ἐστί· ἀλλὰ καὶ ταύταις ἐστί τινα μέλη τοῖς μείζουσι συνυπηχοῦντα χοροῖς.»

2) Βασιλ. «Πῶς οὐχὶ καλλίων ἐκκλησίας τοιαύτης σύλλογος, ἐν ᾗ συμμιγὴς ἦχος, οἷόν τινος κύματος ἠϊόνι προσφερομένου, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ νηπίων, κατὰ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν δεήσεις ἐκπέμπεται,»

3 Θεοδ. Ἐν πάσαις γὰρ ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις, τοῦ ἱεροῦ καθηγουμένου συλλόγου, ἅπας ὁ λαὸς τὸν εὐεργέτην ὑμνεῖ.»

4 Γρηγ. Θεολ. Ὦ τῶν ἀντιφθόγγων καὶ ἀντιφώνων ᾀσμάτων τοῖς ἑκατέρωθεν θιασώταις, καὶ λατρευταῖς τῆς θείας ἐν κρότοις μεγαλειότητος.

5 Περὶ τοῦ ποικίλου τῆς ψαλμῳδίας ἐν τῇ ΛΖ' ἐρωτήσει λέγει τάδε· «Χρησιμεύειν δὲ λογίζομαι τὴν ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ ψαλμῳδίαις κατὰ τὰς ἐπικεκριμένας ὥρας διαφοράν τε καὶ ποικιλίαν, καὶ κατ' ἐκεῖνο, ὅτι ἐν μὲν τῇ ὁμαλότητι πολλάκις που καὶ ἀκηδιᾷ ἡ ψυχὴ καὶ ἀπομετεωρίζεται· ἐν δὲ τῇ ἐναλλαγῇ καὶ τῷ ποικίλῳ τῆς ψαλμῳδίας καὶ τοῦ περὶ ἑκάστης ὥρας λόγου νεαροποιεῖται αὐτῆς ἡ ἐπιθυμία καὶ ἀνακαινίζεται τὸ νηφάλιον.»

τῆς ψαλμῳδίας κτλ.».Ἐν δὲ τῇ ΣΖ' ἐπιστολῇ λέγει, ὅτι οἱ τρόποι οὗτοι τοῦ ᾄδειν, δι' οὓς οἱ διαβάλλοντες αὐτὸν ἤγειρον ἀκήρυκτον καὶ ἄσπονδον πόλεμον,[1] ἦσαν ἐν χρήσει ἤδη ἐν πολλαῖς ἐκκλησίαις.[2]

Ὁ καθ' ὑπακοὴν δὲ τοῦ ᾄδειν τρόπος, ἀναφέρεται μὲν καὶ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς διατάξεσι,[3] ποιοῦνται δὲ λόγον περὶ αὐτοῦ καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες. Ὁ μὲν Θεοδώρητος περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου λέγει· «Καθεσθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου, προέτρεπε τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμόν, τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν, «Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Σαφῆ δὲ ἰδέαν τοῦ τρόπου τούτου τοῦ ᾄδειν παρέχει ἡμῖν ὁ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἀκμάσας Μεθόδιος ὁ μάρτυς καὶ Πατάρων ἐπίσκοπος ἐν τῷ συμποσίῳ τῶν δέκα παρθένων, λέγων τάδε· «Ὡς οὖν ἀνέστησαν, τὴν Θέκλαν μέσην τῶν παρθένων, ἔφη, ἐκ δεξιῶν δὲ τῆς Ἀρετῆς στᾶσαν, κοσμίως ψάλλειν· τὰς δὲ λοιπὰς ἐν κύκλῳ, καθάπερ ἐν χοροῦ σχήματι συστάσας ὑπακούειν αὐτῇ». Αἱ ὑπὸ τῆς Θέκλας ψαλλόμεναι ᾠδαὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρες τὸν ἀριθμὸν κατὰ τὴν τάξιν τῶν 24 γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου ἐπιγράφονται ψαλμοί, ὧν ἡ πρώτη ἔχει ὧδε·

Ψαλμός

«Ἄνωθεν παρθένοι, βοῆς ἐγερσίνεκρος ἦχος ἦλθε, Νυμφίῳ λέγων πασσυδὶ ὑπαντάνειν λευκέσιν ἐν στολαῖς καὶ λαμπάσι πρὸς ἀνατολάς. Ἔγρεσθε πρὶν φθάσῃ μολεῖν εἴσω θυρῶν ἄναξ». Μετὰ δὲ τὸ τέλος ἑκάστου τῶν 24 ψαλμῶν αἱ λοιπαὶ παρθένοι ᾄδουσι τὴν ἑξῆς ὑπακοήν·

Ὑπακοή

«Ἁγνεύω σοι καὶ λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα, νυμφίε ὑπαντῶ σοι». Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ᾄδειν ἐκαλεῖτο καὶ *ὑπάδειν*, *ὑπῳδή*, *ὑποψάλλειν* καὶ *ὑπόψαλμος*, κατὰ δὲ τὸν Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπον Συμεὼν καὶ *ᾀσματικός*,[4] ἐξ οὗ ἡ καλουμένη ᾀσματικὴ ἀκολουθία, περὶ ἧς λέγει· «ἡ ᾀσματικὴ αὕτη ἀκολουθία παρὰ τῶν πατέρων ἄνωθεν δέδοται . . . Καὶ αἱ καθολικαὶ δὲ ἐκκλησίαι πᾶσαι ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἀπ' ἀρχῆς ταύτην με-

1 Βασίλ. Ἐπιστ. ΣΖ'. Κἂν τὴν αἰτίαν ἐρωτηθῶσι τοῦ ἀκηρύκτου τούτου καὶ ἀσπόνδου πολέμου, ψαλμοὺς λέγουσι καὶ τρόπον μελῳδίας τῆς παρ' ἡμῖν κεκρατηκυίας συνηθείας, καὶ τοιαῦτά τινα, ἐφ' οἷς ἐχρῆν αὐτοὺς ἐγκαλύπτεσθαι.»

2 Βασίλ. Ἐπιστ. ΣΖ'. Ἐπὶ τούτοις λοιπὸν εἰ ἡμᾶς ἀποφεύγετε, φεύξεσθε μὲν Αἰγυπτίους, φεύξεσθε δὲ καὶ Λίβυας ἀμφοτέρους, Θηβαίους, Παλαιστίνους, Ἄραβας, Φοίνικας, Σύρους, καὶ τοὺς πρὸς τῷ Εὐφράτῃ κατῳκισμένους, καὶ πάντας ἅπαξ ἁπλῶς, παρ' οἷς ἀγρυπνίαι καὶ προσευχαὶ καὶ αἱ κοιναὶ ψαλμῳδίαι τετίμηνται.» Περίεργον, ὅτι δὲν ἀναφέρονται ἐνταῦθα ὀνομαστὶ αἱ δύο περὶ τῶν πρωτείων ἐρίζουσαι ἐκκλησίαι.

3 Ἀποστ. Διατ. II, 57. Ἀνὰ δύο λεγομένων ἀναγνωσμάτων, ἕτερός τις τοῦ Δαβὶδ ψαλλέτω ὕμνους, καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίχια ὑποψαλλέτω» Εὐσεβ. ΙϚ. II, 17. Ἑνὸς μετὰ ῥυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος, οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελεύτια ἐξηχοῦσι.».

4 Ὁ ᾀσματικὸς οὗτος τοῦ ᾄδειν τρόπος τῆς βυζαντιακῆς ἐποχῆς οὐδὲν κοινὸν ἔχει μετὰ τῶν μελῳδιῶν τοῦ σημερινοῦ συστήματος, τῶν καλουμένων ᾀσματικῶν.

λῳδικῶς ἐτέλουν, μηδὲν χωρὶς μέλους λέγουσαι, εἰμὴ τὰς τῶν ἱερέων μόνον εὐχάς, καὶ τὰς τῶν διακόνων αἰτήσεις. Ἐξαιρέτως δὲ αἱ μέγισται ἐκκλησίαι τῆς Κωνσταντίνου καὶ Ἀντιοχείας ποτὲ καὶ Θεσσαλονίκης, εἰς ἣν ἄρτι καὶ μόνον ἐν μόνῳ τῆς τοῦ Θεοῦ ἁγίας σοφίας θείῳ ναῷ ἐνεργεῖσθαι ὑπολέλειπται . . . Οἱ δὲ Κωνσταντινοπολῖται τοῦτο ἄρτι θαυμάζουσι, μὴ εἰδότες, ὅτι ταῦτα διωγμῷ Λατίνων τὰ κάλλιστα κατέλιπον ἔθη». Κατὰ τὸν εἰρημένον Συμεὼν ᾀσματικῶς ᾔδοντο ἅπαντες οἱ τοῦ Δαβὶδ ψαλμοί, μεθ' ἕκαστον στίχον ὑπᾳδουμένης τῆς ὑπακοῆς. «Συνέτισόν με Κύριε, ἡ Δόξα σοι ὁ Θεός, ἡ Ἀλληλούϊα κτλ.».[1] Τοιοῦτος τοῦ ᾄδειν τρόπος ὑπῆρχεν ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὡς τὰ σχολ. εἰς Πίνδαρον Ὀλυμ. 9 ἀναφέρουσι λέγοντα· «Ὁ Ἀρχίλοχος πρὸ τούτων τῶν λυρικῶν γενόμενος, ἐλθὼν εἰς Ὀλυμπίαν θελήσας ὕμνον ἀναβαλέσθαι εἰς Ἡρακλέα ἐν τῇ Ὀλυμπίᾳ, ἀπορήσας κιθαρῳδοῦ, διά τινος λέξεως μιμήσασθαι τὸν ῥυθμὸν καὶ τὸν ἦχον τῆς κιθάρας ἐπιχείρησε· συντάξας οὖν τοῦτο τὸ κομμάτιον Τήνελλα, οὕτω καὶ τὰ ἑξῆς ἀνεβάλλετο, καὶ αὐτὸς μὲν τὸν ἦχον τῆς κιθάρας ὑποκρινόμενος ἔλεγεν ἐν μέσῳ τῷ χορῷ τὸ Τήνελλα, ὁ δὲ χορὸς τὰ ἐπίλοιπα, οἷον Καλλίνικε χαῖρε ἄναξ Ἡράκλεις, αὐτός τε καὶ Ἰόλαος αἰχμητὰ δύο.[2]

Περὶ δὲ τοῦ ἑτέρου τρόπου, τοῦ ἀντιψάλλειν ἀλλήλοις, ὁ μὲν Θεοδώρητος λέγει ὅτι εἰσήχθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ Διοδώρου καὶ Φλαβιανοῦ,[3] ὁ δὲ Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας,ἐν ἐκστάσει γενομένου καὶ τὰ ἀγγελικὰ τάγματα οὕτω ψάλλοντα ἰδόντος.[4] Ἀλλ' ἀμφότεροι οὗτοι τοῦ ᾄδειν οἱ τρόποι ἐν χρήσει ὄντες παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἀπαντῶσι καὶ παρὰ τοῖς θεραπευταῖς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φίλωνος,[5] ἣν ἀντέγραψεν αὐτολεξεὶ καὶ

1 Ἐν τῷ Monum. juris eccl. graecorum τοῦ Πίτρα ὑπάρχει κατάλογος τῶν ψαλμῶν τῆς ἐνιαυσίου ᾀσματικῆς ἀκολουθίας μετὰ τῶν ὑπακοῶν αὐτῶν, ὅπως ἐψάλλετο ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Ἐν δὲ τοῖς χειρογράφοις τῶν μελῳδιῶν σώζονται παρασεσημασμένα διὰ μουσικῶν σημείων.

2 Ὁ ἀρχαιότατος οὗτος τρόπος τοῦ ᾄδειν ὑπάρχει ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς Αἰθίοψι,ἐν τῷ θερισμῷ τοῦ ζαχαροκαλάμου πρὸς παραμυθίαν τοῦ ἐκ τῶν ἔργων πόνου, μιᾶς μὲν γυναικὸς ᾀδούσης μελῳδίαν τινά, τῶν δὲ λοιπῶν ἐν χορῷ τὴν ἐπῳδὸν ἐπαναλαμβανουσῶν.

3 Θεοδ. Φλαβιανὸς καὶ Διόδωρος διελόντες τοὺς τῶν ψαλλόντων χοροὺς ἐκ διαδοχῆς ᾄδειν τὴν δαβιτικὴν ἐδίδαξαν μελῳδίαν. Καὶ τοῦτο ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀρξάμενον πάντοσε διέδραμε καὶ κατέλαβε τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα.

4 Νικηφ. Κάλλιστος. Τὴν δὲ τῶν ἀντιφώνων συνήθειαν ἄνωθεν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἡ ἐκκλησία παρέλαβεν. Καὶ γάρ φασι τὸν Θεοφόρον Ἰγνάτιον . . . καὶ τὸν τύπον πρῶτος τῇ Ἀντιοχέων ἐκκλησίᾳ ἐδίδου· ὅθεν ὡς ἀπὸ πηγῆς καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας Θεοῦ ἡ τοιαύτη διεδόθη παράδοσις.

5 Φιλ. Μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον τὴν ἱερὰν ἄγουσι παννυχίδα. Ἄγεται δὲ ἡ παννυχὶς τὸν τρόπον τοῦτον. Ἀνίστανται πάντες ἀθρόοι καὶ κατὰ μέσον τὸ συμπόσιον δύο γίνονται τὸ πρῶτον χοροί, ὁ μὲν γυναικῶν, ὁ δὲ ἀνδρῶν. Ἡγεμὼν δὲ καὶ Ἔξαρχος αἱρεῖται καθ' ἑκάτερον ἐντιμώτατός τε καὶ ἐμμελέστατος. Εἶτα ᾄδουσι πεποιημένους εἰς τὸν Θεὸν ὕμνους πολλοῖς μέτροις καὶ μέλεσι τῇ μὲν συνηχοῦντες, τῇδε καὶ ἀντιφώνως ἁρμονίαις ἐπιχειρονομοῦντες καὶ ἐπορχούμενοι, καὶ ἐπιθειάζοντες τοτὲ μὲν τὰ προσόδια, τοτὲ δὲ τὰ στάσιμα, στροφάς τε τὰς ἐν χορείᾳ καὶ ἀντιστρόφους ποιούμενοι.

ὁ Κάλλιστος, ὅστις προσθέτει καὶ τὰ ἑξῆς· «Εἰ δέ τῳ δόξει μὴ τὸν Φίλωνα περὶ τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείας ταῦτα διεξιέναι . . . ἀλλά γε μὲν πεισθήτω ἀναμφήριστον εἶναι, ὡς τὴν ἡμῶν διαγράφει πολιτείαν, ἐν οἷς προϊστορεῖ ὁ δηλωθεὶς σοφὸς τούς τε λέγεσθαι εἰωθότας παρ' ἡμῶν ὕμνους, καὶ ὡς ἑνὸς μετὰ ῥυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος, οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι τῶν ὕμνων, τὰ ἀκροτελεύτια τῶν ὕμνων συνεξηχοῦσι»· Ἀφότεροι λοιπὸν οἱ τρόποι ἦσαν πολὺ ἀρχαιότεροι τοῦ Ἰγνατίου καὶ Φλαβιανοῦ καὶ Διοδώρου, διαδοθέντες βεβαίως διὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας εἴς τε τὴν Αἴγυπτον καὶ Παλαιστίνην, ἧς ὁ πληθυσμὸς ἀπὸ Ἀντιόχου τοῦ ἐπιφανοῦς, τοῦ πολλοὺς πεπαιδευμένους ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ διατηροῦντος, καὶ θεραπεύοντος τὰς ἑλληνικὰς τέχνας, καὶ ἰδίως τὴν δραματικήν, ἦν κατὰ τὸ πλεῖστον ἑλληνικός.[1] Κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον «ὁ μὲν Ἀρταουάσδης (βασιλεὺς τῶν Ἀρμενίων) καὶ τραγῳδίας ἐποίει, καὶ λόγους ἔγραφε καὶ ἱστορίας, ὧν ἔνιαι σώζονται· οἱ δὲ Περσῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες τὰς Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγῳδίας ᾖδον»·

Καὶ ἐκ τῶν χειρογράφων δὲ τῶν μελῳδιῶν τῆς Β' συστοιχίας ἐπιβεβαιοῦται ἡ ὕπαρξις τῶν τριῶν χορῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς οὓς εἰσὶ διανενεμημένα τὰ ᾄσματα, φέρονται ἐπιγραφάς, τὰ μὲν ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ βήματι χοροῦ ᾀδόμενα, τὸ «οἱ ἐντὸς τοῦ βήματος ἢ οἱ ἔσω ὅλοι ὁμοῦ, ὅλοι ἀπὸ χοροῦ κτλ.», τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ψαλτῶν, τὸ «ὁ δομέστικος τοῦ δεξιοῦ ἢ ἀριστεροῦ χοροῦ μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ»· τὰ δὲ μονοφώνως ᾀδόμενα «ὁ μονοφωνάριος;» ἢ ὁ δομέστικος μόνος, καθ' ἑαυτόν, ὁ τοῦ δεξιοῦ ἢ ὁ τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ κτλ. τὰ δὲ τοῦ τρίτου χοροῦ, τοῦ ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν ἀποτελουμένου τὸ «Οἱ ἐκ ἢ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, ὅλοι ὁμοῦ ἀπὸ χοροῦ, εἰς διπλασμὸν κ.τ.λ. Πολλάκις δὲ ἡνοῦντο ἀμφότερα τὰ ἡμιχόρια τοῦ δευτέρου χοροῦ, καὶ πάλιν ἄλλοτε ἡνοῦντο συμφώνως ὁ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος χορὸς τῶν ἀναγνωστῶν μετὰ τοῦ τῶν κάτω ψαλτῶν, δηλοῦντες οὕτω κατὰ τὸν Σωφρόνιον πατριάρχην Ἱεροσαλὴμ, τὴν συμφωνίαν ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων.

Περὶ δὲ τῶν καθέκαστα τῆς ἀκουστικῆς θεωρίας τῆς βυζαντιακῆς μουσικῆς, ἣν οἱ Ἀρχαῖοι καὶ Βυζαντινοὶ Ἁρμονικὴν ὀνομάζουσι, παραπέμπομεν εἰς τὴν πρὸ ἑπτὰ περίπου ἐτῶν γερμανιστὶ ἐκδεδομένην πραγματείαν ἡμῶν,

1 Μακαβ. κεφ. ϛ'. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἐξαπέστειλεν ὁ βασιλεὺς γέροντα Ἀθηναῖον, ἀναγκάζων τοὺς Ἰουδαίους μεταβαίνειν ἐκ τῶν πατρῴων νόμων, καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις μὴ πολιτεύεσθαι, μολῦναι δὲ καὶ τὸν ἐν Ἱερουσαλύμοις νεών, καὶ προσονομάσαι Διὸς Ὀλυμπίου, καὶ τὸν ἐν Γαριζίν, καθὼς ἐτύγχανον οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες, Διὸς Ξενίου . . . Ἦν δὲ οὔτε σαββατίζειν, οὔτε πατρῴας ἑορτὰς διαφυλάττειν, οὔτε ἁπλῶς Ἰουδαῖον ὁμολογεῖν εἶναι· ἤγοντο δὲ μετὰ πικρᾶς ἀνάγκης εἰς τὴν κατὰ μῆνα τοῦ βασιλέως γενέθλιον ἡμέραν ἐπὶ σπλαγχνισμόν. Γενομένης δὲ Διονυσίων ἑορτῆς, ἠναγκάζοντο οἱ Ἰουδαῖοι κισσοὺς ἔχοντες πομπεύειν τῷ Διονύσῳ κτλ». Ἐκ τούτων δὲ δύναται πᾶς νὰ συμπεράνῃ κατὰ πόσον καὶ ἡ κατ' ἀρχὰς εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν μουσικὴ ἠδύνατο νὰ εἶνε Ἰουδαϊκή.

«Περὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ», δι' ἧς ἀνεσκευάσαμεν ἐξελέγξαντες τὰς τέως ἐπικρατούσας ἡμαρτημένας δοξασίας τῶν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου κατὰ διαφόρους καιροὺς πραγματευθέντων, καὶ ἰδίως τὰ ὑπὸ τοῦ ἐντριβεστάτου εἰς τὰ τῶν ἀρχαίων μουσικῶν τεχνῶν Γερμανοῦ Westphal περὶ τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα βυζαντιακῆς μουσικῆς δημοσιευθέντα, ἀποδείξαντες διά τε αὐτῶν τῶν ἁρμονικῶν βυζαντιακῶν συγγραφέων, καὶ διὰ μαρτυριῶν ἐκ χειρογράφων μουσικῶν πραγματειῶν, τὸ πρῶτον ὑφ' ἡμῶν ἀνευρεθεισῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις Παρισίων, Βιέννης, Ὀξφόρδης καὶ Μονάχου, καὶ βοηθούμενοι καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν μελῳδιῶν καὶ μελῶν τῶν διαφόρων αἰώνων, ἀφοῦ πρῶτον κατωρθώσαμεν τὴν ἀνακάλυψιν τῆς τέως ἀγνώστου σημασίας καὶ δυνάμεως τῶν μουσικῶν σημείων τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος παρασημαντικῆς, ὅτι ἡ ἀκουστικὴ θεωρία τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἦτο καὶ ἔμεινε πάντοτε ἡ αὐτὴ τῶν ἀρχαίων, ὑπομνηματισθεῖσα πολλάκις καὶ ὑπὸ πολλῶν βυζαντινῶν, καὶ ἀποτελοῦσα παρ' αὐτοῖς τὸ τρίτον μέρος τῶν τότε ἐν τοῖς σχολείοις διδασκομένων μαθηματικῶν, ὡς ἐκ τῶν μαθηματικῶν συγγραμμάτων τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη, τοῦ Μ. Βρυεννίου, καὶ ἄλλων ἀποδεικνύεται, οὐδέποτε μετὰ τῆς ἀριθμητικῆς καὶ Γεωμετρίας παύσασα διδασκομένη ἐν τοῖς τότε ἐκπαιδευτηρίοις. Ἐν τῇ εἰρημένῃ πραγματείᾳ δὲν περιωρίσθημεν εἰς τὴν ἐξέλεγξιν καὶ ἀνασκευὴν τῶν ἡμαρτημένων τοῦ Westphal δοξασιῶν, ἀποδείξαντες, ὅτι ὁ ἁρμονικὸς κανὼν τῆς ἱερᾶς βυζαντιακῆς μουσικῆς εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ τῶν ἀρχαίων, ὅτι αἱ ἁρμονίαι, ἤτοι τὰ εἴδη τοῦ διαπασῶν, τὰ παρὰ τῶν βυζαντιακῶν μελοποιῶν ἦχοι καλούμενα, δὲν μετεβλήθησαν παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως, ὡς συνέβη ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις τὴν μουσικὴν κατὰ τὴν ὁμόφωνον πάντων ὁμολογίαν παρὰ τῆς ἑλληνικῆς παρέλαβε, ἀλλὰ προσέτι ἐφέραμεν εἰς φῶς καὶ νέαν τινὰ θεωρίαν τῆς βυζαντιακῆς παναρμονίου μελοποιΐας, ἐπικυρουμένην καὶ συμπληρουμένην, ἐπὶ μέρος δὲ καὶ ἐπανορθουμένην ἔν τισι καὶ δι' ἀνευρέσεως νέων ἀνεκδότων χειρογράφων πηγῶν, ἀποδεικνύουσαν, ὅτι ἡ ἁρμονικὴ πολυφωνία, ἧς τὴν εὕρεσιν καὶ πρώτην μεταχείρισιν οὐχὶ ὀρθῶς ἰδιοποιεῖται ἡ δυτικὴ ἐκκλησία, ἦν γνωστὴ καὶ ἐν χρήσει παρὰ τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις βεβαίως παρέλαβεν αὐτὴν μετὰ τῶν λοιπῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ὡς φυσικὸς καὶ ἄμεσος κληρονόμος, παρὰ τῶν ἀρχαίων, καλούντων αὐτὴν παναρμόνιον ᾠδήν· Περὶ ταύτης δὲ οἵ τε ἀρχαῖοι καὶ βυζαντινοὶ λόγον ποιοῦνται ὡς περὶ κοινοῦ καὶ πασιγνώστου, πολλάκις μάλιστα μεταχειριζόμενοι αὐτὴν ὡς αἰσθητὸν παράδειγμα καὶ διασαφητικὴν εἰκόνα πρὸς συγκεκριμένην ἐξήγησιν καὶ κατάληψιν πολλῶν νοερῶν ζητημάτων, οἷον τῆς ἁρμονίας τοῦ σύμπαντος, τῆς ἁρμονίας τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς μορίων, ἤτοι τοῦ λο-

γιστικοῦ, θυμικοῦ καὶ βουλητικοῦ, τῆς ὑγείας κτλ. Τὸ κῦρος δὲ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία τῶν ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ εἰρημένῃ πραγματείᾳ δεδημοσιευμένων, ἐπικυρωθέντα διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν ὑπὸ τῆς φιλοσοφικῆς τοῦ ἐν Μονάχῳ πανεπιστημείου σχολῆς, καὶ δι' ἐπικρίσεων τοῦ Bucholz ἐν τῇ Jenaer Zeitung, καὶ τοῦ κλεινοῦ καθηγητοῦ Bursian ἀναγνωρισθέντα ὡς ἐπιτυχὴς ἀνασκευὴ (glückliche Wiederlegung) ἔμεινε μέχρι τῆς σήμερον ἀναμφήριστον, ὑπ' οὐδενὸς οὐδ' ἐλαχίστης ἀπόπειρας ἐξελέγξεως ἢ ἀνασκευῆς μέχρι τοῦδε γενομένης. Ἀλλ' ἐν τοιούτοις λίαν σκοτεινοῖς ζητήμασι, περὶ ὧν παρ' οὐδενὶ τῶν πρὸ ἡμῶν περὶ αὐτῶν πραγματευθέντων εὕρομεν θετικόν τι, ἀλλὰ τοὐναντίον εἴχομεν κατὰ πρῶτον νὰ ἐξελέγξωμεν καὶ ἀνασκευάσωμεν τοσαύτας σπουδαίων καὶ ειδικῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀνδρῶν ἡμαρτημένας δοξασίας, εἶτα δὲ νὰ δημιουργήσωμεν καὶ θέσωμεν νέας παντελῶς βάσεις, ἦτο βεβαίως ἀδύνατον νὰ μὴ παρεισφρήσωσι καὶ ἁμαρτήματά τινα εἰς τὰ ὁποῖα περιεπέσαμεν, θελήσαντες ἐκ τῶν τέως γνωστῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐν χερσὶν ἡμῶν εὑρισκομένων ἀντιτύπων τῶν μελῳδιῶν καὶ μελῶν ὡρισμένων ἐποχῶν, ἰδίως δὲ ἐκ τῆς σήμερον ἱερᾶς μουσικῆς νὰ συμπεράνωμεν κατ' ἀναλογίαν καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐποχῶν, ὧν ἠγνοοῦμεν τὰς μελῳδίας καὶ τὰ μέλη. Ἰδίως δὲ ἔλειπον ἡμῖν αἱ μετὰ μουσικῶν σημείων παρασεσημασμέναι μελῳδίαι τοῦ ὕστερον ἀνακαλυφθέντος εἴδους τῆς ᾀσματικῆς ᾠδῆς· αἱ δὲ μελῳδίαι τῆς Γ συστοιχίας μόλις κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐγένοντο ἡμῖν τυχαίως γνωσταί· ἐπίσης ἔλειπον αἱ μελῳδίαι αἰώνων τινῶν τῆς Β' συστοιχίας, καὶ πρὸς τούτοις ἅπασαι σχεδὸν αἱ μελῳδίαι τῆς ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἀναπτυχθείσης μελοποιΐας μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1816 ἐπινοήσεως τοῦ σημερινοῦ συστήματος τῆς ἱερᾶς μουσικῆς. Τούτων δὲ ἕνεκα καὶ ἡ ἀκριβὴς καὶ κατὰ συνέχειαν ἱστορικὴ καὶ πραγματώδης τοῦ ζητήματος ἔρευνα ἦτον ἀδύνατος. Ἰδίως δὲ δὲν ἠδυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν πραγματωδῶς, τί ἡ μετὰ τὴν ἅλωσιν ἱερὰ μουσικὴ ἐκ τῆς πρὸ αὐτῆς παρέλαβε καὶ διετήρησε, τίνες μεταβολαὶ ἐπῆλθον εἴς τε τὴν ἀκουστικὴν καὶ μελοποιΐαν μέχρι τοῦ 1816, τίνες νεωτερισμοὶ ἐγένοντο ἐν τῷ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπινοηθέντι σημερινῷ συστήματι, καὶ τί τοῦτο ἐκ τοῦ πρὸ αὐτοῦ παρέλαβε. Ὅθεν οὐδόλως ὑποπτεύσαντες, ὅτι ἡ λεληθότως καὶ κατὰ σμικρὸν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἐπὶ τουρκοκρατείας ἐπελθοῦσα μεταβολὴ εἴς τε τὴν ἀκουστικὴν καὶ μελοποιΐαν ἠδύνατο νὰ εἶνε τοσοῦτον μεγάλη ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ῥιζική, παραχθέντες δὲ ὑπὸ τοῦ κατ' ἀναλογίαν συλλογισμοῦ, συνεπεράναμεν πιθανῶς, ὅτι ἡ σήμερον ἱερὰ μουσικὴ εἶνε συνέχεια τῆς πρὸ τῆς ἁλώσεως, ἑπομένως καὶ πᾶν ὅ,τι ἐν αὐτῇ εὑρίσκεται εἶνε βυζαντιακῆς ἢ ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Ἀλλὰ νεώτεραι ἔρευναι τῶν μελῳδιῶν τῆς ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι τοῦ 1816 ἱερᾶς μουσικῆς, ἃς ὕστερον ἐπεκτησάμεθα καὶ κατέχομεν ἐν εἴκοσι χειρογράφοις τῆς ἡμετέρας συλλογῆς, παρασεσημασμέ-

νας διὰ μουσικῶν σημείων, ἀποκαλύπτουσιν ἡμῖν, καὶ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι ἐπιβεβαιοῦσιν, ὅτι ἡ σήμερον ἱερὰ μουσικὴ εἶνε παντελῶς διάφορος τήν τε ἀκουστικὴν καὶ μελοποιΐαν τῆς πρὸ τῆς ἁλώσεως. Οὔτε δὲ τὸ σήμερον διατονικὸν γένος καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ παραχθεῖσαι 15 μουσικαὶ κλίμακες ἢ 8 ἦχοι ἔχουσι τὴν αὐτὴν διαίρεσιν, ἣν τὸ πρὸ τῆς ἁλώσεως μουσικὸν διάγραμμα, οὔτε αἱ ἐν τῇ σημερινῇ ἱερᾷ μουσικῇ εὑρισκόμεναι χρωματικαὶ καὶ ἐναρμόνιαι κλίμακες ὑπῆρχον ἐν τῇ πρὸς τῆς ἁλώσεως ἱερᾷ βυζαντιακῇ μουσικῇ, ἀλλ' ἅπασα ἡ ἀκουστικὴ θεωρία τῆς σήμερον ἱερᾶς μουσικῆς εἶνε τὸ μὲν Τουρκική, τὸ δὲ Περσική, τὸ δὲ Ἀραβική· παντὸς ἄρα τοῦ ἐν τῇ σημερινῇ ἱερᾷ μουσικῇ εὑρισκομένου οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἁλώσεως ἱερὰν μουσικὴν ἔχοντος, πᾶν κατ' ἀναλογίαν συμπέρασμα ἐκ τῆς σημερινῆς περὶ τῆς πρὸ τῆς ἁλώσεως καὶ τἀνάπαλιν ἤθελεν εἶνε ἡμαρτημένον. Ἐν τῇ ἱερᾷ μουσικῇ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐγίνετο χρῆσις μόνου τοῦ διατονικοῦ γένους, τοῦ δὲ ἐναρμονίου οὐδὲν ἴχνος εὑρίσκεται ἐν οὐδεμιᾷ συστοιχίᾳ. Ἡ μὲν ἐγκατάληψις τοῦ ἐναρμονίου γένους ἦν τετελεσμένον γεγονὸς ἤδη ἐπὶ Ἀριστοξένου, κατὰ τὴν ῥητὴν αὐτοῦ ὁμολογίαν (§ 23), καὶ ἴσως εἶχε περιέλθει πολὺ πρότερον εἰς ἀχρηστίαν, ἐξ ὅτου ἡ μουσικὴ ἀπὸ τῆς φυσικῆς αὐτῆς καταστάσεως εἰς τελείαν τέχνην προαχθεῖσα διὰ Λάσου τοῦ Ἑρμιονέως ἐκ μονοφώνου ἐγένετο πολύφωνος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου λέγοντος· «Λάσος δὲ ὁ Ἑρμιονεὺς εἰς τὴν διθυραμβικὴν ἀγωγὴν μεταστήσας τοὺς ῥυθμούς, καὶ τῇ αὐλῶν πολυφωνίᾳ κατακολουθήσας, πλείοσί τε φθόγγοις καὶ διερριμμένοις χρησάμενος, εἰς μετάθεσιν τὴν προϋπάρχουσαν ἤγαγε μουσικήν».[1] Καὶ ὁ Πλάτων δὲ ἐν τῷ πρὸς ἐξήγησιν τῆς ψυχογονίας αὐτοῦ διαγράμματι δὲν ποιεῖ χρῆσιν τοῦ τεχνικωτάτου ἐναρμονίου γένους, ἀλλὰ τοῦ διατόνου διτόνου, ἁδροτέρου καὶ ἁπλουστέρου καὶ γενναιοτέρου τῶν ἄλλων ὄντος κατὰ

1 Περὶ τῆς ἀχρηστίας τοῦ ἐναρμονίου γένους ὁ μὲν Πλούταρχος λέγει τάδε· «Οἱ δὲ νῦν τὸ μὲν κάλλιστον τῶν γενῶν, ὅπερ μάλιστα διὰ σεμνότητα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐσπουδάζετο, παντελῶς παρῃτήσαντο, ὥστε μηδὲ τὴν τυχοῦσαν ἀντίληψιν τῶν ἐναρμονίων διαστημάτων τοῖς πολλοῖς ὑπάρχειν· οὕτω δὲ ἀργῶς διάκεινται καὶ ῥαθύμως, ὥστε μηδ' ἔμφασιν νομίζειν παρέχειν καθόλου τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν πιπτόντων τὴν ἐναρμόνιον δίεσιν, ἐξορίζειν δ' αὐτὴν ἐκ τῶν μελῳδημάτων, πεφλυαρηκέναι τε τοὺς δόξαντάς τι περὶ τούτου καὶ τῷ γένει τούτῳ κεχρημένους· ἀπόδειξιν δ' ἰσχυροτάτην τοῦ τἀληθῆ φέρειν οἴονται μάλιστα μὲν τὴν αὑτῶν ἀναισθησίαν, ὡς πᾶν, ὅ,τι περ ἂν αὐτοὺς ἐκφύγῃ, τοῦτο καὶ δὴ πάντως ἀνύπαρκτον ὂν παντελῶς καὶ ἄχρηστον· εἶτα δὲ καὶ τὸ μὴ δύνασθαι ληφθῆναι διὰ συμφωνίας τὸ μέγεθος, καθάπερ τότε ἡμιτόνιον καὶ τὸν τόνον· καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τῶν τοιούτων διαστημάτων . . . καὶ καθ' ὅλου πάνθ' ὅσα περιττὰ φαίνεται τῶν διαστημάτων, ἀποδοκιμάζοιτ' ἂν ὡς ἄχρηστα, παρ' ὅσον οὐδὲν αὐ τῶν διὰ συμφωνίας λαβεῖν ἐστι· ταῦτα δ' ἂν εἴη, ὅσα ὑπὸ τῆς ἐλαχίστης διέσεως μετρεῖται περισσάκις· οἷς ἀκολουθεῖν ἀνάγκη καὶ τὸ μηδεμίαν τῶν τετραχορδικῶν διαιρέσεων χρησίμην εἶναι, πλὴν μόνην ταύτην, δι' ἧς πᾶσιν ἀρτίοις χρῆσθαι διαστήμασι συμβέβηκε· αὕτη δ' ἂν εἴη ἥ τε τοῦ συντόνου διατόνου καὶ ἡ τοῦ τονιαίου χρώματος.» Ὁ δὲ Θέων ὁ Σμυρναῖος τάδε· «Ἔστι δὲ δυσμελῳδητότατον, καὶ ὡς ἐκεῖνός (ὁ Ἀριστόξενος) φησι, φιλότεχνον καὶ πολλῆς δεόμενον συνηθείας, ὅθεν οὐδ' εἰς χρῆσιν.» Ἀριστείδης δὲ ὁ Κοϊντι-

τὴν παρατήρησιν τοῦ Πρόκλου, τὸ μὲν ἐναρμόνιον παιδευτικὸν μᾶλλον θεωροῦντος, τὸ δὲ χρωματικὸν ἔκλυτον καὶ ἀγενές. Ὁ δὲ Πατριάρχης Φώτιος, ὅστις ὡς ἐκ σωζομένων αὐτοῦ ἐμμέτρων ᾀσμάτων, μεμελοποιημένων ποτε κατὰ τοὺς ὀκτὼ ἤχους, φαίνεται ὅτι ἦτο ὑμνογράφος τε καὶ μελοποιός, ἀναφέρει περὶ τοῦ ἐναρμονίου γένους τάδε· «Εὐφυέστατος ὁ Ἀσκληπιόδοτος περὶ μουσικὴν γεγονώς, τὸ ἐναρμόνιον γένος ἀπολωλός, οὐχ οἷός τε ἐγένετο ἀνασώσασθαι, καί τοι τὰ ἄλλα δύο γένη κατατεμὼν καὶ ἀνακρουσάμενος, τό τε χρωματικὸν ὀνομαζόμενον καὶ τὸ διατονικόν. Τὸ δὲ ἐναρμόνιον οὐχ εὗρε, καί τοι μαγάδας, ὡς ἔλεγε, ὑπαλλάξας καὶ μεταθεὶς οὐκ ἐλάττους τῶν διακοσίων. Αἴτιον δὲ τῆς μὴ εὑρέσεως τὸ ἐλάχιστον μέτρον τῶν ἐναρμονίων διαστημάτων, ὅπερ δίεσιν ὀνομάζουσιν. Τοῦτο δὲ ἀπολωλὸς ἐκ τῆς ἡμετέρας αἰσθήσεως καὶ τὸ ἄλλο γένος τὸ ἐναρμόνιον προσαπώλεσεν». Ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ Φωτίου καὶ μόνη ἠδύνατο νὰ ἐξαρκέσῃ πρὸς ἀπόδειξιν, τοῦ ὅτι ἡ ἱερὰ τῶν Βυζαντίνων μουσικὴ δὲν εἶχε τὸ ἐναρμόνιον γένος, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ παρασημαντικὴ οὔτε μαρτυρίας, οὔτε ἐνηχήματα ἴδια κέκτηται. Ὅτι δὲ ἡ ἱερὰ μουσικὴ τὸ πρῶτον οὐ μόνον τὸ ἐναρμόνιον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ χρωματικὸν γένος εἶχε, δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ἐκ τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς τοῦ Κλήμεντος, καὶ ἐπικυροῦται ἐκ τῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως μελῳδιῶν καὶ τῆς παρασημαντικῆς, οὐκ ἐχούσης ἴδια τοῦ χρωματικοῦ γένους ἐνηχήματα.

Ἡ χρῆσις μόνου τοῦ διατονικοῦ γένους ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, ἀπόκλεισις δὲ τοῦ ἐναρμονίου καὶ τῶν λοιπῶν χροῶν τοῦ διατόνου καὶ χρωματικοῦ δὲν ἔχει τι τὸ ψεκτόν, ἀλλ' εἶνε μάλιστα πρόοδος τῆς μουσικῆς τέχνης, καὶ ἤθελε περιποιήσει τιμὴν τοῖς Βυζαντινοῖς, ἐὰν πραγματικῶς ἀπεδεικνύετο ὅτι τοῦτο ὑπ' αὐτῶν τὸ πρῶτον ἐγένετο, καὶ δὲν εὑρίσκοντο τὰ ἴχνη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ, ὅτε διὰ Λάσου τοῦ Ἑρμιονέως ἡ μουσικὴ ἀπὸ μονῳδίας ἢ μονοφώνου μετεβλήθη εἰς πολύφωνον ἁρμονικήν, ἢ ὅπως οἱ ἀρχαῖοι λέγουσιν, εἰς παναρμόνιον ἢ πολυαρμόνιον. Ὁ περιορισμὸς τῆς μουσικῆς εἰς τὸ διατονικὸν μόνον γένος ἀποδεικνύεται ὡς σπουδαιοτάτη πρόοδος καὶ τελειοποίησις τῆς τεχνικῆς μουσικῆς ὑπὸ τῆς ἑαυτῆς ἱστορίας, διότι μόνον ἐν τῷ διατόνῳ εἶνε δυνατὴ ἡ ἁρμονικὴ πολυφωνία. Ὅσῳ δὲ ἁπλούστερος ἐγένετο ὁ ἁρμονικὸς κανών, καὶ ἐπανήχθη εἰς τὰς φυσικὰς σχέσεις, τοσούτῳ μᾶλλον ἡ μουσικὴ εἰς ἀνεξάρτητον καὶ τελείαν τέχνην ἀνυψώθη.

λιανός τάδε· «Τεχνικώτατον δὲ τὸ ἐναρμόνιον, παρὰ γὰρ τοῖς ἐπιφανεστάτοις ἐν μουσικῇ τετύχηκε παραδοχῆς, τοῖς δὲ πολλοῖς ἐστιν ἀδύνατον, ὅθεν ἀπέγνωσάν τινες τὴν κατὰ δίεσιν μελῳδίαν διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν καὶ παντελῶς ἀμελῴδητον εἶναι τὸ διάστημα ὑπολαβόντες». Ὁ δὲ Γαουδέντιος τάδε· «Τοῦτο (τὸ διάτονον) γὰρ μόνον τῶν τριῶν γενῶν ἐπίπαν ἐστι τὸ νυνὶ μελῳδούμενον, τῶν δὲ λοιπῶν δυοῖν (χρωματικοῦ καὶ ἐναρμονίου) ἡ χρῆσις ἐκλελοιπέναι κινδυνεύει.»

Παραπέμποντες δέ, μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας, περὶ τῶν καθ' ἕκαστα τῆς ἀκουστικῆς θεωρίας τῆς ἱερᾶς Βυζαντιακῆς μουσικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν πραγματείαν, παρατηροῦμεν ὅτι καὶ ἡ ἀκουστικὴ θεωρία τῆς τοῦ Ἱπποδρόμου μουσικῆς ἦν ἡ αὐτή, τὰ δὲ κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ τελουμένας ἑορτὰς ᾀδόμενα ᾄσματα ἐψάλλοντο κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον κατὰ τὰς κλίμακας τῶν ὀκτὼ τῆς ἱερᾶς μουσικῆς ἤχων, καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ τούτων ἐνηχήματα· ὅτι δὲ ἡ διαίρεσις τοῦ μουσικοῦ κανόνος τῆς ἱερᾶς μουσικῆς δὲν ἦτο διάφορος τῆς τῶν ὀργάνων, ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς ἑξῆς περικοπῆς τοῦ Κεδρηνοῦ λέγοντος περὶ Μιχαὴλ τοῦ Θεοφίλου καὶ Θεοδώρας τάδε· «Ἐπεὶ δὲ ᾄδειν αὐτοὺς ἐχρῆν καὶ τελεῖν τὰ μυστήρια, διὰ κιθάρας τὰς ᾠδὰς ἐξεπλήρουν, νῦν μὲν ἠρέμα πως καὶ λιγυρῶς ἐπηχοῦντες, νῦν δὲ διαπρυσίως, ὥσπερ ἐν ταῖς ἱεραῖς λειτουργίαις οἱ ἱερεῖς τὰς ἐκφωνήσεις ποιοῦσι τῶν ἱερῶν».

Περὶ δὲ τοῦ συστήματος τῆς βυζαντιακῆς παρασημαντικῆς, ἤτοι τῶν μουσικῶν σημείων, δι' ὧν τὰ μέλη εἰσὶ παρασεσημασμένα, πολλοὶ δὲν γινώσκουσιν, ὅτι ἡ βυζαντιακὴ τοῦ μεσαιῶνος μουσικὴ κέκτηται σύστημα εὐφυέστατον καὶ πλούσιον, ἐντελῶς μὲν διάφορον καὶ ἀσυγκρίτως πολὺ τελειότερον τοῦ σημερινοῦ, τοῦ κατὰ τὸ 1816 ἐπινοηθέντος, συνιστάμενον ἐξ 70 περίπου σημείων, σημαινόντων οὐ μόνον ὡρισμένα διαστήματα καὶ ὡρισμένον χρόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς διαφορὰς τῶν φωνῶν καὶ τὴν ῥυθμικὴν σημασίαν (ictus), ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ ἑκάστου φθόγγου ποιοῦν χρῆσιν 4 σημείων· ἡ παρασημαντικὴ δὲ αὕτη, διαφόρους λαβοῦσα προσθήκας καὶ μεταβολὰς κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιδιδούσης καὶ μεταβαλλομένης μελοποιίας μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως, ἐκ δὲ ταύτης, ἕνεκα τῆς δεινοτάτης τῶν συμφορῶν, τῆς καιρίως πληξάσης τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν φιλολογίαν, ἀρξαμένη ἀνὰ τὸν χρόνον νὰ καθίσταται κατὰ μικρὸν ἀκατάληπτος, μέχρι τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος περιορισθεῖσα εἰς τὴν χρῆσιν ὀλίγων σημείων, ὧν ἠγνοεῖτο ὁ χρόνος καὶ ἡ ῥυθμικὴ σημασία (ictus), καὶ τούτου ἕνεκα οὐκ ἐξαρκοῦσα πρὸς παρασήμανσιν τῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσαχθέντων ἤδη ἰδιωτισμῶν τῆς Τουρκικῆς, Περσικῆς καὶ Ἀραβικῆς μελοποιίας καὶ ἀκουστικῆς θεωρίας μετὰ τῶν ἐναρμονίων καὶ χρωματικῶν αὐτῶν κλιμάκων, ἐγκατελείφθη παντελῶς ἕνεκα ἀγνοίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος. Πρὸς τὴν σήμερον δὲ εὐρωπαϊκὴν παραβαλλομένη ἡ μεσαιωνικὴ αὕτη παρασημαντική, δὲν κατέχει δευτερεύουσαν ἀλλ' ἴσην θέσιν, ἔχουσα μάλιστα πλεονεκτήματά τινα. Ἡ μὲν εὐρωπαϊκὴ μεταχειρίζεται ἐν τῇ παρασημάνσει τῶν μελῶν τὸ μὲν σημεῖα, δηλοῦντα μόνον τὸν χρόνον, τὸ δὲ γραμμὰς καὶ διάμεσα, δηλοῦντα τὰ διαστήματα· ἡ δὲ βυζαντιακὴ μεταχειρίζεται σημεῖα, ὧν ἕκαστον σημαίνει συνάμα οὐχὶ μόνον χρόνον καὶ διαστήματα, ἀλλὰ καὶ τὴν διαφορὰν τῶν φωνῶν καὶ τὴν ῥυθμικὴν σημασίαν (ictus)· ὥσπερ ἡ εὐρωπαϊκὴ ποιεῖ χρῆσιν σημείων πρὸς δήλωσιν

τῆς διαφορᾶς καὶ τροποποιήσεως πλειόνων φθόγγων, οὕτω καὶ ἡ βυζαντιακὴ διὰ τῶν καλουμένων ὑποστάσεων. Ὑπερέχει δὲ προσέτι πολὺ τῆς εὐρωπαϊκῆς παρασημαντικῆς κατὰ τὴν συντομίαν; εἶνε ἐπιδεκτικὴ πάσης τελειοποιήσεως, καὶ βασίζεται ἐπὶ ἀκριβῶν φυσιολογικῶν παρατηρήσεων καὶ γνώσεων τῆς ἀκουστικῆς, καὶ φαίνεται ἐπινοηθεῖσα, ἵνα ἐξαρκέσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις μουσικῆς, ἀνυψωθείσης ἤδη εἰς τελείαν τέχνην, καὶ μάλιστα παναρμονίου, οὐχὶ τὸ πρῶτον κατὰ τὸν Η' αἰῶνα ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὥς τινες ἀνεξετάστως παρεδέχθησαν, ἀλλὰ πολὺ ἀρχαιότερον συστᾶσα.

Μεταβαίνοντες δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ σύγκρισιν τῆς σήμερον ἱερᾶς μουσικῆς πρὸς τὴν βυζαντιακὴν καὶ ἀρχαίαν ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι ἡ σήμερον ἱερὰ μουσικὴ δὲν δύναται οὔτε κατὰ τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν, οὔτε κατὰ τὴν μελοποιΐαν νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἁλώσεως βυζαντιακὴν ἱερὰν μουσικήν, πρὸς ἣν οὐδὲ ἡ μετὰ τὴν ἅλωσιν μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀναπτυχθεῖσα εὑρίσκεται εἰς στενὴν σχέσιν· διότι ὡς ἦν ἑπόμενον, μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐκλειψάντων ἤδη τῶν πολυφώνων χορῶν καὶ σὺν αὐτοῖς τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων τρόπων τοῦ ᾄδειν, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπινοήσωσι νέον εἶδος μελοποιΐας μονοφώνου, δυναμένης νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν πρότερον ἐκ τῆς πολυφωνίας τῶν χορῶν παραγομένην ἡδονήν. Ἡ νέα αὕτη μελοποιΐα, ἡ ἐπινοηθεῖσα ὑπὸ ἀνθρώπων ἱεροψαλτῶν, οἷοι ἦσαν οἱ ἐπὶ τουρκοκρατείας, διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς πρὸ αὐτῆς· ἀναπτυσσομένη δὲ πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μουσικῆς τῶν κρατούντων, καὶ ἐν χερσὶν ἀνθρώπων στερουμένων καὶ αὐτῶν τῶν στοιχειωδεστάτων μουσικῶν γνώσεων, ἀποβάλλει ἀνὰ τὸν χρόνον πάντα βυζαντιακὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, καὶ μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐξετουρκίσθη ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐξεπερσίσθη μέχρι ἀπιστεύτου βαθμοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς ἀνεπιστημόνων ἱεροψαλτῶν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὧν τινες κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Χρυσάνθου καὶ Fetis[1] ἦσαν συγχρόνως καὶ ἀοιδοὶ (χανεντέδες) τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων, γινώσκοντες μόνον τὴν τουρκικὴν περσικὴν καὶ ἀραβικὴν περὶ ἀκουστικῆς καὶ ῥυθμικῆς θεω-

1 Fetis σελ. 395. Le chanteur le plus renomé pour ce genre de melodies fut un Grec du temps de l' empereur Mahmoud, et dont le nom etait Chivéli-Oglau Zorgakí. Il etait supérieur à tous les autres chanteurs de la Turquie par le goût et la variété des ornements du chant ainsi par l' expression des paroles passiones. Il fut souvent appelé chez le Sultan qui prenait plasir a l' entendre.

Jusque à l' epcque de la revolution qui a soustrait la Gréce à la domination ottomane, les Grecs de Constantinople et de Smyrnaont été les musiciens les plus habiles de la Turquie. Ils avaitent plus de goût, plus d' aptitude pour le chant et pour le jeu des instruments que leur oppresseurs, la plupart des chansons turques ainsi que les pièces de viole de luth et de tampaurah etait composé par aux. Une de ces pièces a été celèbre à Constantinople et daus l' Asie Mineur jusque dans la primière partie du dix-neuvième siècle peutêtre l' est-elle encore. Ellese joue sur le tambourah ou sur la Kemangeh son nom est iskla sanaisi.

ρίαν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Δ. Καντεμίρου, ἣν εἰσήγαγον καὶ εἰς τὴν ἱερὰν μουσικήν. Ἡ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος ἀναπτυχθεῖσα μελοποιΐα σώζεται ἅπασα, παρασεσημασμένη διὰ μουσικῶν σημείων τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαντικῆς, ὥστε δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἅπασαν τὴν πορείαν τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς, καὶ ἀντιληφθῶμεν ἐξ αὐτῶν τῶν ζώντων μνημείων τὰς διαφόρους μεταβολάς, ἃς ὑπέστη κατὰ διαφόρους καιροὺς ὑπὸ διαφόρων μελοποιῶν μέχρι τῆς παραμονῆς τῆς κατὰ τὸ 1816 ἐπινοήσεως τοῦ σημερινοῦ συστήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Δ′ συστοιχίας, τοῖς γεγραμμένοις μετὰ τὴν ἅλωσιν πρὸς χρῆσιν τῶν ἱεροψαλτῶν οὐδὲν πλέον ἴχνος εὑρίσκεται καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀλίγον πρὸ τῆς ἁλώσεως ἀναπτυχθέντος εἴδους τῆς μελοποιΐας, τῶν ἀναποδισμῶν καὶ ἀναγραμματισμῶν, οὐδὲ τῶν δοχῶν, οὐδὲ τῆς ἀρχαίας ᾀσματικῆς καλουμένης ᾠδῆς καὶ λοιπῶν εἰδῶν, τῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως ἐν χρήσει ὄντων. Ἡ παντελὴς ἔλλειψις πάσης συστηματικῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς, ἡ ἄγνοια τῆς ὑπάρξεως ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν ἁρμονικῶν συγγραφέων, καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν ἀπαραιτήτων γνώσεων πρὸς κατάληψιν τῶν ἁρμονικῶν συγγραμμάτων, ἐπέφερον τὴν παντελῆ ἄγνοιαν τῆς προτέρας ἑλληνικῆς ἀκουστικῆς θεωρίας, καὶ ἀντικατάστασιν αὐτῆς κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα διά τε τῆς ἐκ τῆς Περσικῆς ἀναπτυχθείσης τουρκικῆς,[1] καὶ διὰ τῆς ἀραβικῆς ἀκουστικῆς θεωρίας, καὶ μελοποιΐας, εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ὁποίων εἶχον πρὸ πολλοῦ ἐπιδοθῆ, διότι εὕρισκον αὐτὴν λίαν συμφέρουσαν. Ἡ ἄγνοια δὲ τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως τῶν μουσικῶν σημείων τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαντικῆς ἐγένετο τοσοῦ-

1 Τὸ διατονικὸν μουσικὸν διάγραμμα τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, ἐφ' οὗ στηρίζεται καὶ ἡ ἡμετέρα σημερινὴ ἱερὰ μουσικὴ περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Fetis (Histoir general de la musique Vol. II p. 363) ὡς ἑξῆς. «Τὸ θεωρητικὸν μουσικὸν διάγραμμα (ἀμετάβολον σύστημα ἢ ἁρμονικὸς κανών) τῆς τουρκικῆς μουσικῆς ἄρχεται ἀπὸ τοῦ φθόγγου Δι (Sol), καὶ τὰ διαπασῶν αὐτοῦ διαιροῦνται εἰς 55 κόμματα, ὅπερ μαθηματικῶς ἐξεταζόμενον δὲν εἶνε ἀκριβὲς καὶ ὀρθόν, ἐπειδὴ τὸ κόμμα εἶνε διάστημα δύο τόνων, ὧν ὁ λόγος ἔχει ὡς 81: 80 ὥστε τὸ λογαριθμικὸν αὐτοῦ μέτρον εἶνε 81—λογ. 80=0, 017920· τὸ διαπασῶν ἄρα χρῄζει 56 κομμάτων ἵνα ᾖ τέλειον. Οἱ κανονικοὶ Τοῦρκοι ὑποθέτουσι τὰ διαπασῶν αὐτῶν συγκείμενα ἐκ δύο τελείων ἴσων τετραχόρδων, κεχωρισμένων διὰ τοῦ τονιαίου διαστήματος. Ἕκαστον δὲ τετράχορδον διαιροῦσιν εἰς 23 κόμματα, διανενεμημένα ὡς ἑξῆς· τῷ μὲν διαστήματι Δι—Κε (Sol a la) ἀπονέμουσι 9 κόμματα· τῷ δὲ διαστήματι Κε—Ζω (la a si) 7 κόμματα, καὶ τῷ διαστήματι Ζω—Νη (si a ut) 7. Ὥστε ἐκ τῶν διαστημάτων τούτων τέλειος τόνος εἶνε μόνον ὁ Δι—Κε (sol la)· ὁ δὲ Ζω (si) εἶνε βαρύτερος κατὰ δύο κόμματα, καὶ διαιρεῖ τὸ τριημιτόνιον (tierce mineur) Κε-Νη (la ut) εἰς δύο ἴσα διαστήματα Τὸ τονιαῖον διάστημα, τὸ χωρίζον τὰ δύο τετράχορδα, Νη—Πα (ut-re) ἔχει 9 κόμματα. Τοῦ δὲ δευτέρου τετραχόρδου τὸ μὲν διάστημα Πα—Βου (re-mi) ἔχει 9 κόμματα, τὸ δὲ τριημιτόνιον Βου—Δι (mi-sol) εἶνε διῃρημένον εἰς δύο ἴσα μέρη, ἤτοι τὸ διάστημα Βου—Γα (mi-fa) 7 κόμματα, καὶ τὸ διάστημα Γα—Δι (fa sol) πάλιν 7. Ὥστε ὁ Γα (fa) τῆς τουρκικῆς κλίμακος εἶνε ὀξύτερος τῆς εὐρωπαϊκῆς, καὶ ἀρχαίας καὶ βυζαντιακῆς. Φανερὸν ὅτι διὰ τῆς διαιρέσεως ταύτης, τὰ δύο ἡμίτονα Βου-Γα καὶ Ζω-Νη′ (mi-fa καὶ si-ut) ἐξέλειπον, ἡ δὲ διατεσσάρων ἐκ τριῶν τελείων τόνων, ἤτοι ὁ τρίτονος Γα-Ζω (fa-si) δὲν ὑπάρχει ἐν ταῖς διατονικαῖς κλίμαξι τῆς τουρκικῆς μουσικῆς.

τον ἐπαισθητὴ καὶ ἀνεπανόρθωτος, ὥστε κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἤρξαντο ἐξ ἀνάγκης νὰ σκέπτωνται περὶ ἀντικατάσεως τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαντικῆς δι' ἄλλου συστήματος. Μετά τινας πρότερον γενομένας ἀποπείρας, αἵτινες ἐναυάγησαν ἕνεκα ἀσυμφωνίας τῶν οἰηματιῶν ἱεροψαλτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπετελέσθη ἡ ἀπὸ πολλοῦ μελετωμένη ἀντικατάστασις τῇ συγκαταθέσει τοῦ Πατριαρχείου ὑπὸ τῶν τριῶν ἱδρυτῶν τοῦ σήμερον ἐν χρήσει συστήματος τῆς ἱερᾶς μουσικῆς, ἤτοι τοῦ Χρυσάνθου, ὕστερον ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου, τοῦ Χουρμουζίου καὶ τοῦ πρωτοψάλτου Γρηγορίου, ἀνθρώπων στερουμένων συστηματικῆς παιδείας, καὶ κατεχόντων τοσαύτας μόνον περὶ μουσικῆς γνώσεις, ὅσας ἤρκει καὶ τότε καὶ σήμερον νὰ ἔχῃ τις, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ἱεροψάλτης. Τὸ ὑπὸ τῶν τριῶν τούτων ἱεροψαλτῶν ἐπινοηθὲν σύστημα τῆς σήμερον ἱερᾶς μουσικῆς οὔτε κατὰ τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν ἐπὶ τῶν αὐτῶν νόμων καὶ κανόνων καὶ τῆς αὐτῆς κατατομῆς τοῦ ἁρμονικοῦ κανόνος τῆς πρὸ τῆς ἁλώσεως μουσικῆς βασίζεται, οὔτε κατὰ τὴν μελοποιίαν καὶ ῥυθμοποιίαν αἱ μελῳδίαι αὐτοῦ εἶνε μεμελοποιημέναι καθ' ὡρισμένους τεχνικούς τινας κανόνας ἱερᾶς μουσικῆς, οὔτε κατὰ τὴν παρασημαντικὴν ἔχει πλέον σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ πρὸ αὐτοῦ· ὥστε διὰ τῆς ἐπινοήσεως αὐτοῦ διεκόπη πᾶσα σχέσις καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι τοῦ 1816 ἐπὶ νέων βάσεων ἀναπτυχθεῖσαν ἱερὰν μουσικήν. Ἀγνοοῦντες δὲ οἱ ἱδρυταὶ τοῦ νέου τούτου συστήματος τὴν παρασημαντικὴν τοῦ μεσαιῶνος δὲν ἠδυνήθησαν οὔτε τὰς ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς των μεμελοποιημένας μελῳδίας νὰ ἐπωφεληθῶσι· τούτου δ' ἕνεκα οὐδὲν ἴχνος τῶν πολλῶν εἰδῶν τῆς μέχρι τῆς ἁλώσεως μεσαιωνικῆς μελοποιίας οὐδ' ἐν τῇ σήμερον ἱερᾷ μουσικῇ ἀπαντᾷ, οὔτε εἶνε ἀληθές, ὅτι τινὲς τῶν σήμερον ᾀδομένων μελῳδιῶν μετεφράσθησαν πιστῶς καὶ ἀκριβῶς ἐκ τοῦ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς των ἀναπτυχθέντος συστήματος, διότι παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς σωζομένας πρωτοτύπους εὑρίσκονται λίαν διάφοροι. Ὡς δὲ καὶ ὁ Χρύσανθος αὐτὸς ὁμολογεῖ τὴν προτέραν παρασημαντικὴν δὲν ἐγίνωσκον οὐδ' αὐτοὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν, ὥστε δὲν εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὑπάρχει συνέχειά τις μεταξὺ τῆς σημερινῆς καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἀναπτυχθείσης μουσικῆς,ἀλλ' ὅ,τι σήμερον ᾄδεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ εἶνε συνθέσεις αὐτῶν τῶν ἱδρυτῶν,ἰδίως τοῦ Χουρμουζίου,τοῦ Γρηγορίου,τοῦ διδασκάλου αὐτῶν Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, καὶ τοῦ διδασκάλου τούτου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ἢ ἐμελοποιήθησαν κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 1816 μέχρι σήμερον διάστημα ὑπὸ ἀνθρώπων ἱεροψαλτῶν, διδαχθέντων, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν, τοὺς κανόνας τῆς ἑαυτῶν μελοποιίας ἐν ταῖς ἀγυιαῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ τῶν μιναρέδων αὐτῆς καὶ ἄλλων καταγωγίων, ἢ παρεσημάνθησαν, ὅπως ἐσῴζοντο ἐν τῷ στόματι τῶν ἱεροψαλτῶν, καὶ τοιαῦτα εἶνε τὰ καλούμενα προσόμοια τὰ σύντομα, εἰ καὶ αὐτὰ κατὰ τὸ πλεῖστον δεινῶς

παρηλλαγμένα. Διὰ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ συστήματος τούτου τὰ πάντα μετεβλήθησαν καὶ περιῆλθον εἰς δεινὴν σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν, ἕνεκα ἀγνοίας καὶ αὐτῶν τῶν στοιχειωδεστάτων μουσικῶν γνώσεων. Αἱ μελῳδίαι διῃρέθησαν κατὰ ὅλως νέον τρόπον μελοποιΐας, ἄγνωστον τῇ πρὸ τῆς ἁλώσεως ἱερᾷ μουσικῇ εἰς στιχηρά, εἱρμολογικά, καὶ παπαδικά, αἱ κλίμακες μετεβλήθησαν παντελῶς, καὶ ἀντὶ τοῦ προτέρου βυζαντιακοῦ ἁρμονικοῦ κανόνος ἢ ἀμεταβόλου συστήματος εἰσήχθη ὁ Τουρκικὸς διατονικός, ὁ Περσικὸς ἐναρμόνιος, καὶ ὁ Ἀραβικὸς χρωματικός. Ἡ μελοποιΐα τῆς σήμερον ἱερᾶς μουσικῆς καὶ αἱ μελῳδίαι αὐτῆς οὐδεμίαν μὲν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὰς πρὸ τῆς ἁλώσεως, ἐλαχίστην δὲ καὶ πρὸς τὰς ἀπὸ τῆς ἁλώσεως. Ἰδίως δὲ ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰς μελῳδίας Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, οὗτινος τὸ ἀηδέστατον καὶ ἀπειρόκαλον σύστημα τῆς μελοποιΐας, ἐπὶ νέων ὅλως βάσεων Τουρκικῆς, Περσικῆς καὶ Ἀραβικῆς μουσικῆς θεμελιούμενον, ἐπεκράτησε μέχρι σήμερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰσαχθὲν ὑπὸ τῶν τριῶν ἱδρυτῶν. Πέτρος δὲ οὗτος ὁ Πελοποννήσιος, ὢν ὁ ἄριστος εἰδήμων τῆς τουρκικῆς μουσικῆς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Fetis, κατὰ δὲ τὸν Χρύσανθον ἐπωνομαζόμενος ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Χερσίζ Πέτρος, ἤτοι κλέπτης, διότι εἶχε τὴν δεξιότητα νὰ κλέπτῃ τὰς μελῳδίας τῶν ἄλλων ἀπομιμούμενος,—τὸ μόνον προσόν, ὅπερ ἀπαιτεῖται καὶ σήμερον ἔτι, πλὴν τῆς ἡδύτητος τῆς φωνῆς, παρὰ παντὸς ἱεροψάλτου, ἵνα δύναται νὰ ἀναμιγνύῃ ἐν ταῖς μελῳδίαις πᾶσαν βέβηλον καὶ κοσμικὴν μελῳδίαν,—ἐδίδαξε τὴν τουρκικὴν μουσικὴν τὸν ἄριστον αὐτῆς κάτοχον Antoine Murat, διερμηνέα τῆς Πρωσσικῆς πρεσβείας ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν Fetis· κατὰ δὲ τὸν Χρύσανθον «ἡ περὶ τὴν θεωρίαν τῆς τουρκικῆς μουσικῆς καὶ τὸ ᾄδειν δεινότης αὕτη προὐξένησεν αὐτῷ (Πέτρῳ Λαμπαδαρίῳ τῷ Πελοποννησίῳ) τὴν παρὰ τῷ τότε κρατοῦντι εὔνοιαν, καὶ τὴν εἰς τὰ παλάτια εἴσοδον ἐλευθέραν», ὥστε ὁ πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἦτο συγχρόνως καὶ ἀοιδὸς τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων. Ἡ δόξα τῆς ἐκτουρκίσεως καὶ ἐκπερσίσεως τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς κατά τε τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν καὶ μελοποιΐαν ἀνήκει κατὰ μέγιστον μέρος τῷ Πέτρῳ τούτῳ, ὅστις ἐμελοποίησε ἅπασαν σχεδὸν τὴν συνήθη ἐνιαύσιον ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν καθ' ὅλως νέον μελοποιΐας σύστημα, παντελῶς διάφορον τοῦ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ τουρκοκρατείας μελοποιῶν, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὕφος ἠκολούθησαν πάντες οἱ μεταγενέστεροι ἱεροψάλται μέχρι τῆς σήμερον.[1] Τὰ ἄχρι τοῦδε περὶ τῆς βυζαντιακῆς ἱερᾶς μουσικῆς καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρός τε τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν σήμερον εἰρημένα στηρίζονται ἐπὶ τῶν πραγμάτων, δηλαδὴ ἐπὶ τῶν σωζομένων μελῳδιῶν καὶ μελῶν τῶν δια-

1 Τοῦ Πέτρου τούτου τοῦ Πελοποννησίου ἅπασαι αἱ μελῳδίαι περιέχονται ἐν δυσὶ χειρογράφοις τῆς ἡμετέρας συλλογῆς, παρασεσημασμέναι δι' ἰδιοτρόπου συστήματος παρασημαντικῆς.

φόρων ἐποχῶν, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ παράσχωμεν μαθηματικὰς ἀποδείξεις. Ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ ποιήσωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος χρῆσιν τῶν διὰ μουσικῶν σημείων παρασεσημασμένων μελῳδιῶν, ἠναγκάσθημεν νὰ καταφύγωμεν εἰς ἐμμέσους ἱστορικὰς μαρτυρίας καὶ ἀποδείξεις· ὅτι δὲ τὸ σήμερον σύστημα τῆς ἱερᾶς μουσικῆς οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὸ πρὸ τῆς ἁλώσεως, ἐλαχίστην δὲ σχέσιν πρὸς τὸ ἀπὸ αὐτῆς, καὶ ὅτι εἶνε ξένον καὶ ἀκρείσακτον μίγμα ἑλληνικῆς, τουρκικῆς περσικῆς καὶ ἀραβικῆς μουσικῆς, δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ἀποδείξωμεν διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν μελῳδιῶν καὶ μελῶν ἑκάστου αἰῶνος. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν δυνάμεθα νὰ πράξωμεν τοῦτο ἐνταῦθα, θέλομεν περιορισθῆ νὰ φέρωμεν μαρτυρίας τινὰς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἱστορικὰς ἀνδρῶν ἀξιοπίστων, ἀλλοδαπῶν τε καὶ ὁμογενῶν πρὸς πίστωσιν τῶν εἰρημένων, ἤτοι α) ὅτι οἱ τρεῖς εἰρημένοι ἱδρυταὶ τοῦ σήμερον συστήματος τῆς ἱερᾶς μουσικῆς δὲν ἐγίνωσκον τὴν σημασίαν καὶ δύναμιν τῶν μουσικῶν σημείων τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαντικῆς, οὐδὲ αὐτὰς τοὐλάχιστον τὰς καλουμένας μαρτυρίας τῶν ἤχων.[1] Ὅθεν οὔτε τὰς ἀρχαιοτέρας τῆς ἐκκλησίας μελῳδίας νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἠδύναντο, οὔτε πιστῶς καὶ ἀκριβῶς νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰς εἰς τὸ νέον αὐτῶν σύστημα·[2] ἐπειδὴ οὐκ εἰδότες τὰς μαρτυρίας τῶν ἤχων, ἤτοι τὰ

1 Τὰ σημεῖα τῶν μαρτυριῶν τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαντικῆς, ἐκ τοῦ δεινοῦ ἀκρωτηριασμοῦ ὑπὸ τῶν ἀμαθεστάτων τριῶν ἱδρυτῶν ἐντελῶς παραμορφωθέντα καὶ ἀγνώριστα καταστάντα, μεταχειρίζεται καὶ ἡ σημερινὴ ἱερὰ μουσική. Ὡς οἱ ἱδρυταὶ αὐτῆς, οὕτω καὶ οἱ σήμερον ἱεροψάλται ἀγνοοῦσι παντελῶς τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῶν σημείων τούτων. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἔχουσι τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἣν αἱ κλεῖδες τῆς εὐρωπαϊκῆς, ἀφίνομεν εἰς ἕκαστον νὰ συμπεράνῃ, ὁποίαν μουσικὴν μᾶς ψάλλουσιν οἱ ἡμέτεροι ἱεροψάλται.

2 Ὅτε κατὰ τὸ 1874 συνεγράφομεν τὴν γερμανιστὶ ἐκδοθεῖσαν ἡμετέραν πραγματείαν «Περὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ», κατὰ τὰ χειρόγραφα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου εἰλημμένα πανομοιότυπα, ἅπερ τότε ἐρευνήσαντες καὶ ἀντιγράψαντες εἴχομεν ὑπ' ὄψει, διῃρέσαμεν τὰς μελῳδίας εἰς τὴν συστοιχείαν Α, περιέχουσαν τὰς μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος μελῳδίας, καὶ εἰς τὴν συστοιχίαν Β, περιέχουσαν τὰς ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος. Βάσεις τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐθέσαμεν τότε δύο, ἤτοι τὰ σημεῖα τῆς παρασημαντικῆς καὶ τὸ ὕφος τῶν μελῳδιῶν, ἤτοι τὴν μελοποιΐαν καὶ ῥυθμοποιΐαν. Τὰ σημεῖα μὲν τῆς παρασημαντικῆς, ἐπειδὴ ἐν μὲν ταῖς πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος μελῳδίαις δὲν γίνεται χρῆσις πάντων τῶν μουσικῶν σημείων μελικῶν τε καὶ ῥυθμικῶν, ὅσων ἐν ταῖς μελῳδίαις καὶ μέλεσιν, ταῖς μετὰ τὸν Η' αἰῶνα. Τὴν μελοποιΐαν δὲ καὶ ῥυθμοποιΐαν, διότι αἱ μὲν τῆς συστοιχίας Α εἰσὶ πολὺ ἁπλούστεραι τῶν τῆς Β συνθέσεων, διακρινομένων καὶ ἐκ τοῦ σχοινοτενοῦς καὶ διακεκλασμένου ῥυθμοῦ καὶ μέλους. Ἐν μὲν ταῖς μελῳδίαις τῆς Α γίνεται χρῆσις μόνου τοῦ ἴσου ῥυθμικοῦ γένους, καὶ τὰ κῶλα σύγκεινται μόνον ἐκ σπονδείων, δακτύλων καὶ ἀναπαίστων, ἐν δὲ ταῖς τῆς Β γίνεται χρῆσις πάντων τῶν ῥυθμικῶν γενῶν, τοῦ ἴσου, τοῦ διπλασίου καὶ ἡμιολίου. Τὸ ὕφος τῶν τῆς Α εἶνε ἐκτὸς μικρῶν ἐξαιρέσεων ἁπλοῦν καὶ μεγαλοπρεπές, ἐν ᾧ τῶν τῆς Β ποικίλον, διακεκλασμένον καὶ λίαν ἡδονικόν. Ἐν ταῖς μελῳδίαις τῆς Α τηροῦνται αἱ περὶ συνενώσεως τῆς μουσικῆς μετὰ τῆς λέξεως ἀνωτέρω ἐκτιθεῖσαι συνθῆκαι, καθ' ἃς οὔτε τὸ μέλος εἶνε λίαν ἡδυσμένον, διακεκλασμένον δι' ἀφθόνου χρήσεως λυγισμάτων, κομπισμῶν καὶ μελισμῶν, οὔτε πάλιν τοσοῦτον ἐνδεές, ὥστε ἡ μουσικὴ νὰ θυσιάζηται ὑπὲρ τῆς λέξεως, καὶ νὰ ἀποβαίνῃ οὕτω δούλη αὐτῆς καὶ διαλεγομένη μουσική, ἀλλὰ τοῦ μέλους γίγνεται ἀνάλογος πρὸς τὴν λέξιν χρῆσις, καὶ ἐλλείπει ἡ περιττὴ καὶ ὑπέρμετρος μουσική, ἡ τῷ ἤδει ὑπὲρ τὸ μέτρον ἀσχο-

ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν μελοποιῶν ἐνηχήματα καὶ ἐπηχήματα καλούμενα, τουτέστι τὰς ἐπιβολὰς τῶν ἤχων, δὲν ἠδύναντο νὰ γινώσκωσι τὰς ὑπ' αὐτῶν σημαινομένας κλίμακας· ὥστε τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐπινοηθὲν σύστημα

λουμένη, ἥτις ἀντὶ νὰ ἡδύνῃ ἐκλύει. Ὅλως δὲ τοὐναντίον ἔχουσι τὰ τῆς Β συστοιχίας Ὁ μελοποιὸς μετὰ τὸν Η' αἰῶνα εἶνε ἐλεύθερος τῶν περιορισμῶν τῆς προτέρας ἐποχῆς, καὶ αἱ μελῳδίαι δὲν φέρουσιν τὸν ἁπλοῦν τῶν πρώτων αἰώνων χαρακτῆρα, οὐδὲ τὸ σεμνὸν καὶ ἁπλοῦν ἐκκλησιαστικὸν ὕφος, ἀλλὰ τὸ ποικίλον σχοινοτενὲς καὶ μαλακόν· ἡ λέξις κατακλύζεται τοσοῦτον ὑπὸ τῆς ὑπερμέτρου μουσικῆς, ὥστε καθίσταται ἀκατάληπτος. Ἐν τῇ μετὰ τὸν Η' αἰῶνα ἐποχῇ δυνάμεθα σχεδὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἱερὰ μουσικὴ ἔχει μόνον τὸ ἡδὺ ἄνευ τοῦ ὠφελίμου· ἔκτοτε δὲ φαίνεται ὅτι ἤρξατο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ διὰ τῶν ἀσήμων φθόγγων, το τε τα τε να νε νω κλτ. ᾠδή, ἤτοι τὰ διὰ τῶν τερετισμάτων καὶ τενενισμάτων ᾀδόμενα μέλη, ἅτινα εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν ἐκ τῆς θεμελικῆς μουσικῆς, καὶ ἅτινα ὑπῆρχον καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὥσπερ αἱ λέξεις τερετισμὸς καὶ τερετίζειν ἀποδεικνύουσιν. Τὸ λίαν ἡδονικὸν καὶ διακεκλασμένον τῆς μουσικῆς ταύτης ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπεσκέπτοντο τὴν ἐκκλησίαν πρὸς διασκέδασιν μᾶλλον καὶ διάχυσιν ἢ πρὸς διδασκαλίαν καὶ προσευχήν. Ἡ τοιαύτη μουσικὴ εἰκότως κατὰ τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδίως κατὰ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἀκόλαστος καὶ κακότεχνος, κατὰ δὲ τὸν Πλάτωνα τεθηλυνομένη, μαλακή, μεθυστική, καὶ συμποτική, ἔκλυτος ἄρα καὶ πορνικὴ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων. Μετὰ δὲ τὴν δημοσίευσιν τῆς εἰρημένης πραγματείας ἡμῶν, ἐπισκεφθέντες τὰς ἐν τῇ θεολογικῇ καὶ ἐμπορικῇ σχολῇ Χάλκης, βιβλιοθήκας, ὕστερον δὲ καί τινας τῶν τῆς Ἰταλίας, ἤτοι τὴν τῆς Νεαπόλεως, τὴν τῆς Γρόττα-Φερράτας, τὰς πλείονας τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐκτὸς τῆς τοῦ Βατικανοῦ ἕνεκα τῶν παύσεων, τὴν τῆς Φλωρεντίας, τὴν τοῦ Μιλάνου, καὶ τὴν τῆς Βενετίας, συνελέξαμεν πολὺ σπουδαιότερον ὑλικὸν καὶ πολλαπλάσιον τοῦ πρὸ τῆς συντάξεως τῆς πραγματείας ἡμῶν. Ὡσαύτως κατὰ τὴν ἐν Ἰωαννίνοις τετραετῆ διατριβὴν ἡμῶν συνελέξαμεν εἴκοσι χειρόγραφα, ἀποτελοῦντα τὴν συστοιχίαν Δ καὶ περιέχοντα τὰς πλείστας ἴσως μελῳδίας, τὰς ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ ἐπιρροὴν τῆς τουρκικῆς ἀραβικῆς καὶ περσικῆς μουσικῆς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ φθίνοντος αἰῶνος, ἤτοι μέχρι τῆς παραμονῆς τῆς κατὰ τὸ 1816 ἐπινοήσεως τοῦ σήμερον ἐπὶ τῇ βάσει τουρκικῆς καὶ περσικῆς θεωρίας καὶ μελοποιΐας ἀναπτυχθέντος καὶ ἰσχύοντος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μουσικοῦ συστήματος. Ἡ συλλογὴ τοῦ νέου τούτου ὑλικοῦ, ἐπικυροῦσα ἐν τοῖς καθόλου τὰ δημοσιευθέντα ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν κατέστησεν ἡμῖν γνωστὰ νέα πράγματα καὶ ἔλυσε πολλὰς ἀμφιβολίας, ἐπὶ μέρος δὲ καὶ ἀπεκάλυψεν ἁμαρτήματά τινα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπεπέσαμεν ἐκ πιθανῶν συλλογισμῶν, περὶ ὧν θέλομεν πραγματευθῇ ἐν ἰδίῳ συγγράμματι.

Ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ἰταλίας εὕρομεν ἐν χειρογράφῳ γεγραμμένῳ τῷ 753 ἅπαντας τοὺς εἱρμοὺς μετὰ μουσικῶν σημείων παρασεσημασμένους, οὐδὲ τῶν τῷ Δαμασκηνῷ ἀποδιδομένων ἰαμβικῶν καὶ καταλογάδην εἱρμῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, τῶν Θεοφανείων καὶ τῆς Πεντηκοστῆς ἐξαιρομένων, ὧν κατέχομεν ἀντίτυπα παρόμοια εἰλημμένα ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου, καὶ ὧν ἡ μελῳδία ἀνάγεται εἰς τὴν πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος ἐποχήν, ἤτοι εἰς τὰς συστοιχίας Α καὶ Γ. Ἀνεκαλύψαμεν δὲ προσέτι κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος νέαν συστοιχίαν χειρογράφων τῆς πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος ἐποχῆς, ἥτις διαφέρει ἐν πολλοῖς τῆς Α καὶ Β συστοιχίας οὐσιωδῶς κατά τε τὴν μελοποιΐαν καὶ παρασημαντικήν, καὶ ἥτις παρέσχεν ἡμῖν οὐχὶ ὀλίγας εὐτυχῶς λυθείσας ἤδη δυσκολίας πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως τινῶν ἐκ τῶν σημείων αὐτῆς καὶ ἰδιωτισμῶν. Μετὰ πολλὰς ἐρεύνας καὶ μελέτας ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ νέα αὕτη συστοιχία περιέχει τὰς μελῳδίας τῆς ἐκκλησίας Ἱερουσαλήμ· ἐπειδὴ δὲ τὸ ὕφος αὐτῶν εἶνε ἁπλούστερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον τῶν τῆς Α συστοιχίας, φερουσῶν ἐπὶ μέρος καταφανῆ ἴχνη τῆς ἐπιδράσεως τῆς θυμελικῆς μουσικῆς, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ συστοιχία αὕτη, ἣν ἐσημάναμεν διὰ τοῦ Γ, περιέχει τὰς ἀρχαιοτέρας καὶ γνησιωτέρας ἐκκλησιαστικὰς μελῳδίας καθ' ὅσον ἐκ τοῦ ὕφους αὐτῶν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν· ὥστε ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ὑπῆρχον δύο διάφορα ἱερᾶς μουσικῆς συστήματα, τὸ τῆς ἐκκλησίας,

τῆς παρασημαντικῆς δὲν ἦτο ἁπλοποίησις τοῦ προτέρου, ὡς ὁ Χρύσανθος ἵνα καλύψῃ τὴν ἑαυτοῦ ἄγνοιαν καὶ τὴν τῶν συναδέλφων του, οὐκ ἀληθεύων λέγει, ὅτι δῆθεν ἐπενοήθη, πρὸς ἄρσιν τῶν δυσχερειῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ συστήματος, ἀλλ' ἐπινόησις ὅλως νέα, γενομένη ἐξ ἀναποφεύκτου ἀνάγκης τῆς ἐντελοῦς ἀγνοίας τοῦ προγενεστέρου συστήματος.β) Ἡ σήμερον ἱερὰ μουσικὴ δὲν ἔχει οὔτε κατὰ τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν, οὔτε κατὰ τὴν μελοποιΐαν κοινόν τι πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἁλώσεως βυζαντιακὴν μουσικήν, ἑπομένως δὲν εἶνε γνησία ἐθνικὴ ἱερὰ μουσική.

Τὰ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Δύσεως ἐναποτεθειμένα πολυάριθμα χειρό-

Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ τοῦ Ε' ἤδη αἰῶνος ἀρξάμενον νὰ συνταυτίζηται ἀνὰ τὸν χρόνον μετὰ τῆς θυμελικῆς μουσικῆς, καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας Ἱερουσαλήμ, ὅπερ ἀποχωρισθὲν ἴσως κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, καὶ μακρὰν τῆς πρωτευούσης εὑρισκόμενον, καὶ ἐν ταῖς ἀπομεμακρυσμέναις μοναῖς διατηρηθέν, δὲν ἐπηρεάσθη ὑπὸ τῶν μεταβολῶν, ἃς ὑπέστη τὸ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατὰ διαφόρους καιρούς. Πλὴν ἄλλων οὐσιωδῶν διαφορῶν πρὸς τὴν Α καὶ Β συστοιχίαν, περὶ ὧν θέλομεν πραγματευθῆ ἐν ἰδίῳ συγγράμματι, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα, ὅτι αἱ μελῳδίαι τῆς συστοιχίας Γ εἰσὶ μεμελοποιημέναι μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ διατονικοῦ γένους· τοῦ δὲ δευτέρου εἴδους τοῦ χρωματικοῦ συντόνου γένους, ἐκ τοῦ ἐνηχήματος (solmisation) αὐτοῦ Νενανὼ καλουμένου, καὶ ὡς ἐννάτου ἤχου ἀριθμουμένου ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν τοῦ μέσου αἰῶνος μελοποιῶν, καὶ ἀπαντῶντος ἔν τε ταῖς μελῳδίαις τῆς Α καὶ Β συστοιχίας, οὐδὲν ἴχνος εὕρομεν εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ὑφ' ἡμῶν ἐρευνηθέντα χειρόγραφα τῆς συστοιχίας Γ, ἧς κατέχομεν ἀντίτυπα ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου στιχηρῶν τε καὶ εἱρμῶν. Ἔκ τε τῆς Α καὶ Γ συστοιχίας ἐλλείπουσιν ἐξ ὅλων τῶν χειρογράφων τὰ σήμερον ἐν τῇ Παρακλητικῇ τῶν Ἀνατολικῶν προηγούμενα καὶ τῷ Δαμασκηνῷ ἀποδιδόμενα τροπάρια τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦ σαββάτου τῶν ὀκτὼ ἤχων. Τὰ ἐν τῇ σήμερον Παρακλητικῇ ἢ Ὀκταήχῳ προτασσόμενα στιχηρὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ εὕρομεν μετὰ μουσικῶν σημείων παρασεσημασμένα μόνον ἐν χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Νεαπόλεως, γεγραμμένῳ κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς συστοιχίας Α δὲν ὑπάρχουσιν ἴδιαι ᾠδαὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ἀλλὰ τὸ Πεντηκοστάριον ἄρχεται ἀπὸ τῆς κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ. Τοὐναντίον δὲ ἐν τοῖς τῆς συστοιχίας Γ ὑπάρχουσιν ἓξ ᾄσματα στιχηρὰ μετὰ μουσικῶν σημείων ἀνέκδοτα καὶ ἄγνωστα, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς κατέχομεν εἰς ἀντίτυπα ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου. Ἅπαντα τὰ χειρόγραφα τῶν ἐκκλησιῶν, τὰ ἐν χρήσει ἐν ταῖς ἱερουργίαις, φέρουσι μουσικὰ σημεῖα, οὐδὲ τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν Προφητειῶν ἐξαιρουμένων, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, καὶ τὰ ὁποῖα περιέχουσι πολλὰ ᾄσματα καὶ πολλοὺς κανόνας, μὴ περιεχόμενα εἰς τὰ πρῶτα, ὡς μὴ ἀνεγνωρισμένα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Τὸ ὄνομα τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ σημείωσις τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ ὡς ἁγίου ἐν οὐδενὶ τῶν χειρογράφων τῆς Α καὶ Γ συστοιχίας εὑρίσκεται. Προσέτι εὕρομεν ἐν ταῖς τῆς Ἰταλίας βιβλιοθήκαις ἐν χειρογράφοις τῆς Β συστοιχίας, νέον εἶδος μελῳδιῶν καλούμενον Ἀισματικόν, καὶ ἕτερον εἶδος μελοποιΐας τοῦ ἁγίου ὄρους ἐπιγραφόμενον Ἁγιορητικά, ἐξ ὧν ἐλάβομεν μελῳδίας τινὰς ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου. Κατὰ τὰ χειρόγραφα δέ, ἅτινα μέχρι τοῦδε ἐγένοντο ἡμῖν γνωστὰ καὶ διερευνήσαμεν, διακρίνομεν τὰς ἑξῆς περιόδους τῆς μελοποιΐας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας· α') τὴν πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος, δυναμένην νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς τὴν μέχρι τοῦ ΣΤ', καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τούτου μέχρι τοῦ Η'. β') τὴν ἀπὸ τοῦ Η' μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων· γ') τὴν ἀπὸ ταύτης μέχρι τῆς ἁλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, καθ' ἣν εἰσήχθη καὶ νέον εἶδος μελοποιΐας, οἱ καλούμενοι Ἀναγραμματισμοὶ καὶ Ἀναποδισμοί, μελῳδίαι σχοινοτενεῖς καὶ μεμελοποιημέναι μᾶλλον πρὸς μονῳδίαν. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς ἐποχῆς ταύτης εὑρίσκονται καὶ μελῳδίαι ἐπιγραφόμεναι Δυτικαί, Φραγγικαί· δ') τὴν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ φθίνοντος αἰῶνος, καὶ ε') τὴν ἀπὸ τοῦ 1816 μέχρι τῆς σήμερον.

γραφα τῶν μεσαιωνικῶν μελῳδιῶν καὶ μελῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ὧν τὰ ἀρχαιότερα φθάνουσι μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος, ἐγκαίρως ἐπέσπασαν τὴν προσοχὴν λογίων καὶ εἰδικῶν ἀνδρῶν τῆς δύσεως, οἵτινες πολλὰς προσπαθείας κατέβαλον πρὸς ἔρευναν καὶ κατάληψιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Ἀλλ' ἕνεκα ἐλλείψεως αὐτάρκων βοηθητικῶν μέσων πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως τῶν σημείων τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαντικῆς, αἱ προσπάθειαι αὗται ἀπέβησαν μάταιαι. Ὁ μὲν κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα ζῶν περίφημος Ἰησουΐτης Κίρχερος ἐν τῇ Musurgia universalis λόγον ποιούμενος καὶ περὶ τῆς ἱερᾶς τῶν Βυζαντινῶν μουσικῆς, περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν σημείων καὶ ἐνηχημάτων· καίτοι δὲ συμβουλευθεὶς καί τινας Ἕλληνας μαθητὰς τῆς ἐν Ῥώμῃ σχολῆς de propaganda fide, οὔτε παρ' αὐτῶν ἠδυνήθη, ὡς λέγει, νὰ μάθῃ τι, οὔτε ὁ ἴδιος γινώσκει τι θετικὸν νὰ εἴπῃ. Ὁ δὲ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα λόγιος μοναχὸς Gerbert ἀναφέρει ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ De cantu et musica sacra, ὅτι πολλὰ ἐρευνήσας, κατώρθωσε μὲν ἐπὶ τέλους, ὡς λέγει, νὰ ἀνεύρῃ τὴν σημασίαν τῶν σημείων, ἀλλ' αἱ ἐργασίαι αὐτοῦ ἀπώλοντο κατὰ τὸν ἐμπρισμὸν τῆς μονῆς αὐτοῦ, ὥστε οὐδὲ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ εὑρίσκομεν θετικόν τι. Ἕτεροι ἀπελπισθέντες νὰ λύσωσι τὸ δυσχερέστατον τοῦτο ζήτημα τῆς παρασημαντικῆς δι' ἑαυτῶν, ἐτράπησαν πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀρίστους θεωρουμένους ἱεροψάλτας Ἕλληνας κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Οὗτοι δὲ εἶνε οἱ εἰδημονέστατοι καὶ ἐντριβέστατοι περὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικήν, ὁ Γερμανὸς Sulzer, καὶ ὁ Γάλλος Willoteau. Καὶ ὁ μὲν Sulzer ἐν τῷ Geschichte des transalpinischen Dacien, ἀρξαμένῳ νὰ ἐκτυπῶται τῷ 1781, σχὼν τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ ἐν Ῥουμανίᾳ τοὺς τότε ἀρίστους θεωρουμένους ἱεροψάλτας Ἕλληνας καὶ Ῥουμούνους, παρ' ὧν ἐδιδάχθη καὶ ἐξακρίβωσεν μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης τοὺς τοιούτους περιηγητὰς ἀκριβείας πᾶν ὅ,τι ἐκεῖνοι ἐγίνωσκον, οὐδὲν οὐδ' οὗτος ἠδυνήθη νὰ μάθῃ θετικόν, διότι καὶ οἱ ἡμέτεροι ἱεροψάλται ἠγνόουν τὴν βυζαντιακὴν παρασημαντικὴν κατὰ μέγιστον μέρος, ὡς καὶ τὴν Ἁρμονικήν, Μελοποιΐαν καὶ Ῥυθμοποιΐαν παντελῶς. Καὶ ἐν μὲν σελίδι 462 λέγει·[1] «Ἤθελέ τις ἀπονέμει τοῖς σήμερον Ἕλλησι μεγίστην τιμήν, ἐὰν ἤθελε φαντασθῇ, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄριστοι αὐτῶν εἰδήμονες τῆς μουσικῆς τὸ δέκατον μόνον μέρος τῶν μουσικῶν αὐτῶν σημείων γινώσκουσι. Καὶ περὶ αὐτῆς δὲ τῆς οὐ-

1 Sulzer p. 462 Manwurde aber den heutigen Griechen bei weitem zu viel Ehre erweisen, wenn man sich einbilden sollte, dass sogar die geschiktesten Musikkenner unter ihnen auch nur den zehnten Theil dieser Zeichen verstunden. Selbst von einer der wesentlichsten Bedeutungen derselben, von dem Takte, gestehn sie, ihn gantz und gar verloren zu haben, und was sie mir von dem Unterschiede zwischen einem koerperlichen und geistlichen Tone, haben erklaeren, oder was ich von ihren Gesangen habe abnehmen koenen beschränkt sich blos dahin, dass sie die körperlichen mit voller Stime singen, da hingegen die geistlichen nur sanft berührt, und gleichsam nur gehauchet werden.

πιωδεστάτης σημασίας τῶν σημείων, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ῥυθμοῦ, ὁμολογοῦσιν ὅτι ἀπώλεσαν παντελῶς αὐτά, καὶ ὅ,τι περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν σωμάτων καὶ πνευμάτων ἐξηγούμενοι μοὶ εἶπον, ὅ,τι ἐκ τῶν ἑαυτῶν ᾀσμάτων ἠδυνήθην νὰ συμπεράνω καὶ ἀντιληφθῶ, περιορίζεται ἐν τούτῳ, ὅτι τὰ μὲν σώματα ᾄδουσι διὰ τελείας φωνῆς, τὰ δὲ πνεύματα ἠπίως ἐξαγγελλόμενα, καὶ ὡσπερεὶ μόνον ἐκφυσώμενα». Ἐν δὲ σελ. 468 καὶ 469 ἐπαναλαμβάνει, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἱεροψάλται Ἕλληνες ὡμολόγησαν αὐτῷ, ὅτι δὲν γινώσκουσι τὸν χρόνον καὶ ῥυθμόν, ὃν ἕκαστον σημεῖον σημαίνει,[1] ὥστε, ἐπειδὴ ἅπαντα τὰ σημεῖα, τὰ καλούμενα σώματα σημαίνουσι χρόνον καὶ ῥυθμόν, δὲν ἐγίνωσκον οὐδὲ τὸ ἓν δέκατον, ἐπομένως οὐδὲν σημεῖον ἐκ τῶν χρόνον σημαινόντων. Ποίαν δὲ σημασίαν ἔχει μουσικὴ ἄνευ χρόνου, ἄνευ ῥυθμοῦ, καθίσταται φανερόν, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τὸν ῥυθμὸν ἐκάλουν ψυχὴν τῆς μουσικῆς, καὶ ὅτι «ἡ τῆς μουσικῆς ξύνεσις ἅμα μένοντός τινος καὶ κινουμένου ἐστί, κατὰ τὸν Ἀριστόξενον, ἢ ἐξ αἰσθήσεως τε καὶ μνήμης· αἰσθάνεσθαι μὲν γὰρ δεῖ τὸ γιγνόμενον, μνημονεύειν δὲ τὸ γεγονός», ἤτοι ἡ μουσικὴ ἀνάγεται εἰς τὰς τέχνας τῆς κινήσεως, ἧς ἄνευ δὲν ὑπάρχει, ἐπειδὴ πᾶσα κίνησις ἐν χρόνῳ. Ἐν σελ. 466 λόγον ποιούμενος ὁ Sulzer περὶ τῶν μέσων ἤχων λέγει, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπισημοτάτων Ἑλλήνων καὶ Ῥουμούνων ἱεροψαλτῶν οὐδεὶς εὑρέθη νὰ λύσῃ αὐτῷ τὰς ἀπορίας του, καὶ νὰ τῷ εἴπῃ τι θετικόν. Τοῦτο δὲ οὐδόλως θαυμαστόν, διότι τὰ περὶ τῶν μέσων ἤχων ἀνάγονται εἰς τὰ τῆς πολυφώνου ἁρμονικῆς θεωρίας, ἥτις ἐξέλιπεν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῶν πολυφώνων χορῶν ἅμα τῇ ἁλώσει, δι' ὃ καὶ οὐδὲν περὶ τῶν μέσων ἤχων ἀπαντᾷ ἴχνος ἐν τῷ σημερινῷ συστήματι. Ἐν δὲ σελ. 467 περὶ φθορῶν λόγον ποιούμενος, λέγει ὅτι κατὰ τὴν διὰ ζώσης φωνῆς δοθεῖσαν αὐτῷ ἐξήγησιν, αἱ φθοραὶ εἶχον τὴν σημασίαν νὰ μεταβάλλωσι τὸ κυρίως ᾄδειν εἰς ὠρυγμόν,[2] καὶ ἐν σελ. 492 λέγει, ὅτι, ὡς Ἕλληνες τῷ ἐβεβαίωσαν, αἱ φθοραὶ τῶν πλαγίων ἤχων ἦσαν παντελῶς ἄχρηστοι, ἄλλοτε δὲ ἐφαίνοντο αὐτῷ, ᾀδόμεναι ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἱεροψαλτῶν, ὡς

1 Hätten die heutigen Griechen ihre Rythmos und Takte oder das Zeitmass des Gesanges, wie es selbst eingeständig sind, nicht verlorem, (den ihre jetzige Χειρονομία bezeichnet vielmehrr die Nebeneigenschaften ihres Gesangs, als das eigentliche Zeitmass) und verstunden sie auch nur alle die Zeichen, die sie annoch haben, recht und volkommen.

2 Sulzer. p. 467 Wenn ich ihrer mündlichen Erklærung glauben darf, bestehe nur darin, dass sie die nämlichen Töne mit einer holen oder heulenden Keble singen, keineswegs aber, dass si durch diese Φθοραὶ Korruptionen oder Tonveränderungen, an Tonarten reicher würden... Jetzt, da ich mir dise Nenano öfters vorsingen lasse, bekäme ich beinahe Luft, sie für lauter halbe Töne zu halten. Jch zweifle aber, ob ich auch mit diesen Worten allein ihre gantze Natur ausdrücken kenne, und glaube, das ich es besser erklären werde, wenn ich sage, dass sie dieses Nenano, oder den Ton, woranf es steht, dergestalt durch die hoble Kehle, und durch die Nase heulen, duss es dem Ohre ungewis bleibt, ob sie einen gantzen, oder halben Ton damit gesungen haben.

σειρὰ ἡμιτονίων, καὶ ἄλλοτε ἐρινῳδοῦντο ἢ μετεβάλλοντο εἰς τοιούτους ὠρυγμούς, ὥστε ἀδύνατον ἦν νὰ διακρίνῃ τις, ἐὰν ἦσαν τόνοι ἢ ἡμιτόνια. Ἐν δὲ σελ. 470 λέγει ὅτι οἱ ἱεροψάλται οὐδ' ἐλαχίστην γνῶσιν ἔχουσι περὶ τῶν ὀνομάτων Δώριος, Φρύγιος, Λύδιος, Μιξολύδιος, Ὑποδώριος κτλ., ὥσπερ δὲν εἶχον καὶ οἱ εἰρημένοι τρεῖς ἐφευρεταὶ τοῦ σήμερον συστήματος κατὰ τὴν ῥητὴν ὁμολογίαν τοῦ Χρυσάνθου. Ἐν δὲ σελ. 500 λέγει, «ἐπειδὴ οἱ ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαυΐᾳ Ἕλληνες διϊσχυρίζοντο, ὅτι ἐν Κωνσταν]πόλει ὑπάρχουσιν ἱεροψάλται, δυνάμενοι οὐχὶ μόνον νὰ παρασημαίνωσιν ἐξ ἀκοῆς πᾶσαν μελῳδίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπινοῶσι νέας, ἰδίως δὲ ἐπῄνουν μοναχόν τινα Παρθένιον, καὶ ἕτερόν τινα Λαμπαδάριον, καὶ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, ἐπινοήσαντας ἐφ' ἑαυτῶν 14 νέους τόνους (!!!), καὶ εὑρόντας τὴν ἀπολεσθεῖσαν χειρονομίαν, ἣν εἰσήγαγον εἰς τὴν τέχνην, ἐξετάσας περὶ τούτου ἀξιοπίστους ἄνδρας ἀλλοδαπούς,[1] ὧν ἡ μαρτυρία μοὶ ἦτο πολὺ ἀξιοπιστοτέρα καὶ σπουδαιοτέρα καὶ ἥκιστα ὕποπτος, καὶ οἵτινες ἀνετράφησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐξέμαθον ἐκεῖ τὴν τουρκικὴν μουσικήν, ἔμαθον θετικῶς, ὅτι οἱ περὶ τῶν εἰρημένων προσώπων ἔπαινοι δὲν ἦσαν ἀληθεῖς· μάλιστα δὲ ὁ Graf Kalnoki, ὥπερ πολλὰς τῶν εἰδήσεων ὀφείλω, διηγήθη μοι»· προσεκάλεσά ποτε Ἕλληνά τινα μουσικόν, νομιζόμενον δεινότατον πάντων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἵνα μοὶ παρασημάνῃ μέλος τι ἄγνωστον αὐτῷ, ᾀδόμενον ὑπ' ἐμοῦ. Μετὰ πολλοὺς πόνους καὶ μόχθους, καὶ ἀφ' οὗ ἐξέμαθεν αὐτὸ ἀπὸ στόματος διὰ τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἐξαγγελίας αὐτοῦ, ἐπὶ τέλους ἠδυνήθη νὰ παρασημάνῃ αὐτὸ τοσοῦτον ἀτελῶς, ὥστε ἕτερός τις, μὴ ἐκμαθὼν ἤδη αὐτὸ ἀπὸ γλώττης ὡς αὐτός, δυσκόλως ἤθελε δυνηθῇ νὰ τὸ ψάλλῃ». Ἐν σελ. 492 θέτων Ἕλληνας καὶ Τούρκους μουσικοὺς ἐν ἴσῃ μοίρᾳ, λέγει ὅτι ἀμφότεροι οὐδὲν σχεδὸν ἐννοοῦσι περὶ παρασημάνσεως τῶν μελῶν, καὶ ἐν σελ. 502 ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἱερὰ μουσικὴ δὲν διαφέρει τῆς Τουρκικῆς, καὶ ἀμφότεραι τῆς Κινεζικῆς, καὶ ὅτι τὰ μουσικὰ ἀμφοτέρων ὄργανα εἶνε τὰ αὐτά. Ἐν σελ. 455 τελευταῖον λέγει, ὅτι ἡ εὐχισθησία καὶ τὸ ᾄδειν τῶν Ἑλλήνων πλησιάζει μὲν τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικήν, ἀλλὰ σήμερον αἱ μελῳδίαι αὐτῶν εἰσὶ πλήρεις τουρκικῶν ἰδιωτισμῶν, κομπισμῶν, καὶ μελισμῶν, καὶ ψάλλονται παντελῶς διὰ τῆς ῥινός.

Ὁ δὲ Γάλλος Willoteau διακεκριμένος μουσικός, ἀκόλουθος τῆς εἰς Αἴγυπτον γαλλικῆς ἐκστρατείας, λαβὼν διδάσκαλον ἐν Καΐρῳ τὸν πρωτο-

1 Sulzer. p. 530. Allein Ausländer deren Zengnis mir wichtiger, und minder verdächtigt ist, Leute, die in K]pel geboren wordon... Graf Joseph von Kalnoki von der Geschiktlichkeit der Griechen in diesem Fache erzählte mir, dass er einst einen Griechen, der in dieser Kunst für den stärksten in K]pel gehalten wurde, ein demselben unbekanntes Stuck, aufzusetzen ersucht habe, welches derselbe endlich mit vieler Muhe, und nicht ehender, als er es beinahe von Vorsingen auswendig wuste, doch noch sehr unvolkommen zu Stande gobracht habe. Es ist leicht zu errathen, dass ausser ihm es schwerlich ein anderer, der es nicht, wie er, schon auswendig konute, würde gelesen oder gespielt haben.

ψάλτην τοῦ ἑλληνικοῦ πατριαρχείου, οὐδὲν ὡσαύτως θετικὸν ἠδυνήθη νὰ μάθῃ. Ἐν δὲ σελ. 791 λέγει, ὅτι ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ οὐδεμίαν τῷ ἔδωκεν ἐξήγησιν περὶ τῶν 54 χειρονομικῶν σημείων, καὶ ὅτι πολλοὶ λόγιοι Ἕλληνες τῷ ἐβεβαίωσαν, ὅτι ἡ παρασημαντικὴ ἦτο ὀλίγον γνωστή.[1]

Μετὰ τῶν δύο τούτων συμφωνεῖ πληρέστατα περὶ τῆς παντελοῦς ἀγνοίας οὐ μόνον τῶν τριῶν ἐφευρετῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν διδασκάλων αὐτῶν, καὶ ὁ Χρύσανθος, λέγων ῥητῶς, (σελ. 53) ὅτι ὁ διδάσκαλος αὐτῶν Πέτρος ὁ Βυζάντιος δὲν ἐγίνωσκε τὴν χειρονομίαν, ἤτοι τὸν χρόνον τῶν σημείων καὶ ἔλεγεν· «ἂν ἤξευρα ὅτι εὑρίσκεταί τις εἰδήμων τῆς χειρονομίας καὶ εἰς τὴν Ἀμερικήν, μὲ ὅλην μου τὴν πενίαν ἐπήγαινα καὶ ἐμαθήτευα εἰς αὐτὸν δι' αὐτήν». «Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν, λέγει, τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας παρήκμαζε μὲν κατ' ὀλίγον ἡ χειρονομία, ἐσώζετο δὲ μέχρι τοῦ 1650... Εἰς τοὺς ἰδικούς μας ὅμως χρόνους εἶνε ἄγνωστος ἡ μεταχείρησις τῆς χειρονομίας». Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἠγνόουν τὸ οὐσιωδέστατον τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαντικῆς καὶ μουσικῆς, πῶς μετέφερον τὰς μελῳδίας αὐτῆς εἰς τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐπινοηθὲν σύστημα;

Μεταβαίνοντες δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀκουστικῆς θεωρίας, θέλομεν εὑρεῖ ἔτι μείζονα ἄγνοιαν καὶ σύγχυσιν. Ὁ Χρύσανθος λέγει ὅτι βάσις τῆς ἀκουστικῆς θεωρίας καὶ μαθηματικῆς διαιρέσεως τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν δύο συναδέλφων αὐτοῦ, τῶν συνεφευρετῶν τοῦ νέου συστήματος, παραδεκτοῦ γενομένου μουσικοῦ διαγράμματος ἢ ἁρμονικοῦ κανόνος εἶνε τὸ τουρκικὸν ὄργανον ταμπούρ καλούμενον, περὶ οὗ (ἐν σελ. 20 σημ. 6') λέγει· «Ἀπὸ τὰ μελῳδικὰ ὄργανα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον φαίνεται εὐκολώτερον εἰς δίδαξιν, καὶ τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται σαφέστερον διὰ τὴν γνώρισιν τῶν τόνων, καὶ ἡμιτονίων, καὶ ἁπλῶς ὅλων τῶν διαστημάτων εἶνε ἡ πανδουρίς· ὀνομάζεται δὲ καὶ πανδοῦρα καὶ φάνδουρος· καθ' ἡμᾶς δὲ ταμποῦρα ἢ ταμπούρ...[2] Εἶνε δὲ τρίχορδον· καὶ ἡ μὲν πρώτη χορδὴ βομβεῖ τὸν Δι (sol, g) ἡ δευτέρα τὸν ὑπ' αὐτὸν Γα (fa, f), καὶ ἡ τρίτη τὸν ὑπ' αὐτὸν Πα (re, d) κτλ.» Εἰς ταῦτα παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Χρύσανθος ἀπατᾶται δεινὴν ἀπάτην, νομίζων ὅτι ἡ πανδουρὶς εἶνε τὸ ταμπούρ· διότι τὸ μὲν πρῶτον ὄργανον εἶνε ἀρχαῖον ἑλληνικόν, οὗ ἡ διαίρεσις ἦν ἄγνωστος εἰς πολὺ ἀρχαιοτέρας ἐποχάς· τὸ δὲ ταμπούρ εἶνε ὄργανον, φέρον, ὡς καὶ σήμερον τὴν

1 Willoteau p. 791. Un seule chose que nous n'avons pu connaitre, et que notre maitre ne nous a expliquée que d'une maniere fort vaque, c'est la proprieté et l'usage des grands signes, qui sont aussi des notes de musik· il n'a jamais pu nous en randre raison que par des exemples chantés... Plusieurs savants de cette nation nous ont assuré, qu'ils etaient peu connus aujourdhui· il n'aurait donc pas ete fort suprenant que notre maitre en eût ignoré la proprieté. Εἶνε ὅμως πολλά, τὰ ὁποῖα δὲν ἐγίνωσκεν ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, ὅστις δὲν διέφερε τῶν ἄλλων, οὓς ὁ Sulzer περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐξήτασε.

2 Ἐνταῦθα ἁρμόζει τὸ γνωστὸν ὑπὸ τοῦ Α. Ψαλλίδα εἰς παρομοίας περιστάσεις λεγόμενον «Διὰ μεταθέσεως καὶ μεταβολῆς ἔκαμαν τὸν Ψαλλίδα γάϊδαρον».

διαίρεσιν τοῦ τουρκικοῦ μουσικοῦ διαγράμματος, περὶ ἧς οὐδὲν λέγει· δὲν εἶνε δὲ ἀρκετὸν νὰ γνωρίζομεν μόνον τοὺς φθόγγους τῶν χορδῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ ζυγοῦ τοῦ ὀργάνου· ὅτι δὲ καὶ Ἀραβικὸν καὶ Περσικὸν ὄργανον τὸ ταμπούρ εἶνε, παραπέμπομεν εἰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς. Πλὴν δὲ τούτου βεβαιότατον εἶνε, κατὰ τὰς ῥητὰς μαρτυρίας τῶν ἁρμονικῶν, ἀρχαίων τε καὶ βυζαντινῶν, ὅτι τὸ μουσικὸν ἑλληνικὸν διάγραμμα ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Κε (la, a), οὐδαμοῦ δὲ εὑρίσκεται μαρτυρία τις περὶ ἐνάρξεως αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Δι (sol, g) ἢ Πα (re, d).

Ὁ Χρύσανθος πλὴν τῆς παραπομπῆς ταύτης εἰς τὸ ταμπούρ, δίδει μὲν προσέτι δι' ἀριθμῶν τὴν διαίρεσιν τοῦ μουσικοῦ διαγράμματος καὶ τὰ διαστήματα τῶν κλιμάκων, ἀλλ' εὑρίσκεται εἰς ἀντίφασιν δεινήν, καὶ ἀποκαλύπτει ἑαυτὸν πειρώμενον νὰ καλύψῃ τὴν ἀλήθειαν λέγων ἐν σελ. 97 τάδε· «Ἂν θέλῃ τις νὰ γνωρίσῃ δι' ἀριθμῶν τὰ διαστήματα τῆς κλίμακος τοῦ καθ' ἡμᾶς διατονικοῦ γένους ἐν τῷ διαπασῶν συστήματι, λέγομεν ὅτι οὕτως εὕρομεν αὐτὰ ἐγγύτερον τῆς ἀληθείας.

sol	la	si	ut	re	mi	fa	sol
Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι
$^{27}/_{27}$	$^{8}/_{9}$	$\frac{22}{27}$	$^{3}/_{4}$	$^{2}/_{3}$	$^{11}/_{18}$	$^{9}/_{16}$	$^{1}/_{2}$»

Ἡ φράσις «οὕτως εὕρομεν αὐτὰ ἐγγύτερον τῆς ἀληθείας» ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὅτι οὐδεμίαν γνῶσιν εἶχον τῆς βυζαντιακῆς ἀκουστικῆς, ἢ Ἁρμονικῆς, καὶ ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν εἶνε πραγματώδης, ἀλλὰ φαντασιώδης ἐπίνοια τῆς κεφαλῆς τοῦ Χρυσάνθου. Ἀλλ' ὅτι τὸ μουσικὸν τοῦτο διάγραμμα, ὅπερ οἱ ἐφευρεταὶ τοῦ σημερινοῦ συστήματος εἰσήγαγον εἰς τὴν ἱερὰν μουσικὴν εἶνε τὸ Τουρκικόν, ἀποδεικνύεται ἔκ τε τῆς διαιρέσεως ταύτης τῶν διαστημάτων, παραβαλλομένης πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐκ τοῦ Fetis ἐν ὑποσημειώσει ἀναφερόμενα, καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς. Ἐν § 235 λέγει ὁ Χρύσανθος· «Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται φανερόν, ὅτι μόνον οἱ τρεῖς μείζονες τόνοι τῆς ἡμετέρας διατονικῆς κλίμακος εἶνε ἴσοι μὲ τοὺς τόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἱ δὲ ἄλλοι ἄνισοι. Καὶ τὸ λεῖμμα ἐκείνων ἢ τὸ ἡμίτονον τῶν Εὐρωπαίων si—ut (Ζω-Νη) εἶνε μικρότερον ἀπὸ τὸν ἡμέτερον ἐλάχιστον τόνον Βου-Γα (mi-fa). Διὰ τοῦτο καὶ οἱ φθόγγοι τῆς ἡμετέρας διατονικῆς κλίμακος ἔχουσιν ἀπαγγελίαν διάφορον, τινὲς μὲν ταυτιζόμενοι, τινὲς δὲ ὀξυνόμενοι, καί τινες βαρυνόμενοι. Ὁ μὲν Γα καὶ Δι ἀπαγγέλλονται εἰς τὸ αὐτὸ διάστημα μὲ τὸν ut καὶ re (γράφε Νη-Πα = ut-re ἑπομένως Γα-Δι = fa-sol) τῶν Εὐρωπαίων, μηδόλως διαφέροντες αὐτῶν μήτε τῇ ὀξύτητι μήτε τῇ βαρύτητι· ὁ δὲ Κε (la) εἶνε ἀνεπαισθήτως ὀξύτερος τοῦ mi (γράφε τοῦ la)· ὁ δὲ Ζω εἶνε ἡμιτόνῳ ὀξύτερος τοῦ fa (γράφε τοῦ si)· ὁ δὲ Νη εἶνε ἀνεπαισθήτως τοῦ sol (γράφε τοῦ ut). Ὁμοίως καὶ ὁ Πα ἀνεπαισθήτως βαρύτερος τοῦ la

(γράφε τοῦ re), καὶ ὁ Βου ὀλίγῳ βαρύτερος τοῦ si (γράφε mi)». Ἀλλαχοῦ (§ 234) λέγει· «Τὸ ἡμιτόνιον ὅμως τοῦ Ζω—Νη (si—ut) καὶ τοῦ Βου—Γα (mi—fa) εἶνε τὸ μικρότατον καὶ δὲν δέχεται διαφορετικὴν διαίρεσιν, διότι λογίζεται ὡς τεταρτημόριον μείζονος τόνου ὡς 3:12». Ἡ θέσις ὅμως αὕτη ἀντίκειται ἐναντίως εἰς τὴν ἀνωτέρω, καθ' ἣν τὸ λεῖμμα τῶν εὐρωπαίων si—ut εἶνε ὡς λέγει, μικρότερον τοῦ ἐλαχίστου τοῦ Χρυσάνθου, ὅστις εἶνε δίεσις ἐναρμόνιος. Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων ἀποδεικνύεται νομίζομεν, ὅτι ἡ σύγχυσις εἶνε σαφεστάτη, αἱ δὲ ἐναντίαι ἀντιθέσεις καταφανέσταται, καὶ ὁ Χρύσανθος ἀποφεύγει νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ διαίρεσις τῶν ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν ἱερὰν μουσικὴν εἰσαχθεισῶν κλιμάκων τοῦ διατονικοῦ γένους εἶνε ἡ τῶν τοῦ διατονικοῦ γένους τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, ἡ τοῦ ταμπουρᾶ. Τὴν ταὐτότητα τῶν κλιμάκων τῆς ἱερᾶς καὶ τουρκικῆς μουσικῆς—ἃς εἶχεν εἰσάξει ἤδη ἐκ τῆς τουρκικῆς μουσικῆς Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος,— ὁμολογεῖ ὁ Χρύσανθος ἐν σελ. 102 (§ 234) λέγων· «Ἐπειδὴ ἡ μουσικὴ ἡμῶν καὶ τῶν Ὀθωμανῶν θέλει νὰ γεμίζῃ τὴν κλίμακα μὲ διαστήματα ἑπτά,» καὶ ἐν § 270, ἔνθα παραβάλλων τὰς ἑαυτοῦ κλίμακας πρὸς τὰς εὐρωπαϊκάς, λέγει ἐν ὑποσημειώσει· «Ἄτοπόν ἐστι τοῦτο καθ' ἡμᾶς καὶ κατὰ τοὺς Ὀθωμανούς». Οἱ ἱδρυταὶ οὗτοι τοῦ σημερινοῦ συστήματος, σφετερισθέντες τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν καὶ μελοποιΐαν τῆς Τουρκικῆς μουσικῆς, παρουσιάζουσιν καὶ διδάσκουσιν αὐτὴν ὡς ἰδίαν ἐπινόησιν,[1] ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τῆς ὁμολογίας τοῦ μαθητοῦ αὐτῶν Παναγιώτου Πελοπίδα, ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τὸ δεύτερον ἐν Τριέστῃ τῷ 1830 ἐκδοθέντος Μεγάλου Θεωρητικοῦ τῆς μουσικῆς τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Χρυσάνθου, λέγοντος· «Οὗτος λοιπὸν ὁ φιλογενέστατος κύριος Χρύσανθος, καὶ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ Γρηγόριος καὶ Χουρμούζιος, ὁ μὲν πρωτοψάλτης ὁ δὲ χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, μικρὸν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἑνωθέντες καὶ συσκεφθέντες φιλοσόφως καὶ ἐπιστημονικῶς, ἀνεκάλυψαν τὸν χρόνον εἰς τὴν μουσικήν (!!!), καὶ ἐπροσδιώρισαν τὴν καταμέτρησιν αὐτοῦ καὶ διαίρεσιν πολλαχῶς (!!!),

1 Ἐν χειρογράφῳ τῆς Δ συστοιχίας τῆς ἡμετέρας συλλογῆς εὕρηται μεμελοποιημένος ὁ εἱρμὸς «Ἡ τρίφωτος οὐσία» μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «Ποίημα τοῦ μουσικωτάτου κυρίου Πέτρου ὁμοῦ μὲ τὸν Ναγιμὲν καὶ μὲ τὸ Πεστρέφη», ἀμφότερα τουρκικὰ ὄργανα, πρὸς ἅ, ἐν συνωδίᾳ ἠδύνατο νὰ ᾄδεται. Ἐν ἑτέρῳ δὲ χειρογράφῳ τῆς ἡμετέρας συλλογῆς περιέχεται μεμελοποιημένος ὁ εἱρμὸς «Ἐν τῇ βροντώσει καμίνῳ» μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «Διεφθαρμένον πολίτικον τουρκικώτερα ἀτζέμικον (περσικὸν) ἐξηγητὸν ποίημα τοῦ Μπερεκέτη» ἤτοι Πέτρου τοῦ Βυζαντίου. Δύναταί τις νὰ ἀμφιβάλλῃ πλέον περὶ τῆς ἐκτουρκίσεως τῆς ἱερᾶς μουσικῆς; Καὶ εἰς ἄλλα χειρόγραφα εὑρίσκονται τοιαῦται παρατηρήσεις καὶ ἐνδείξεις καὶ μάλιστα ἓν μέλος τοῦ Μελισεδὲκ ἐπισκόπου Ραιδεστοῦ ἐπιγραφόμενον Περσικόν. Ἐν ἑτέρῳ χειρογράφῳ τῆς ἡμετέρας συλλογῆς εὑρίσκεται μεμελοποιημένον ἐρωτικὸν τουρκικὸν ᾆσμα τοῦ Βαλασίου νομοφύλακος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, τοῦ ὁποίου ἐν τοῖς χειρογράφοις σώζονται πολλαὶ μελῳδίαι ἀνέκδοτοι, ἡδονικώταται καὶ τὰ μάλιστα διακεκλασμέναι, γέμουσαι κομπισμῶν, μελισμῶν καὶ λυγισμάτων.

(διότι χωρὶς τούτου οὐδὲν κατορθοῦται ἐν τῇ μουσικῇ)· ἐπροσδιώρισαν τὰ διαστήματα τῶν ἑπτὰ τόνων διὰ συνθηματικῶν κλιμάκων καθ' ὅλα τὰ γένη τῆς μουσικῆς· τὰ διαστήματα τῶν φθορῶν, δι' ὧν γίνεται ἡ μετάβασις καὶ μεταβολὴ ἀπὸ ἤχου εἰς ἦχον, καὶ ἀπὸ κλίμακος εἰς κλίμακα· μετέβαλλον τοὺς χαρακτῆρας ἀπὸ συμβόλων εἰς γράμματα, καὶ ἑνὶ λόγῳ καθυπέβαλλον εἰς κανόνας τὴν πρὶν ἀκανόνιστον μὲν (!!!), ἀλλὰ πολυποικιλομελῆ μουσικήν μας μὲ τρόπον ἀξιοθαύμαστον». Κατὰ τὴν σαφῆ ταύτην ὁμολογίαν, ἡ πρὸ καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν τριῶν τούτων ἐφευρετῶν ἱερὰ μουσικὴ οὔτε ῥυθμὸν καὶ χρόνον, οὔτε ἁρμονικὴν θεωρίαν, οὔτε κλίμακας καὶ ὡρισμένα διαστήματα, οὔτε φθορὰς κτλ. εἶχε, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον δὲν ὑπῆρχε μουσική.[1] Ἀλλὰ τοῦτο τί ἄλλο σημαίνει, εἰ μὴ

1 Οὐδὲν τούτου ψευδέστερον καὶ γελοιωδέστερον. Περὶ οὐδενὸς ἄλλου πράγματος ὁμιλοῦσι τοσοῦτον ὑπερηφάνως καὶ ἐνθουσιῶντες οἱ βυζαντινοί, ὅσον περὶ τῆς μουσικῆς αὐτῶν, καὶ λίαν δικαίως. Διότι κατὰ μὲν τοὺς ἓξ πρώτους αἰῶνας τὸ μελοποιεῖν ἦν ἴδιον τοῦ ἀνωτάτου κλήρου, καὶ ὡς μελοποιοὶ ἀναφέρονται οἱ ἀνώτατοι τῆς ἐκκλησίας ἱεράρχαι, οἷοι Βασίλειος ὁ μέγας, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, κατὰ τὸν Θεοδώρητον, «μελοποιήσας τὴν εὔρυθμον ψαλμῳδίαν τῶν δημοτικῶν ταγμάτων», καὶ ἐπινοήσας κατὰ Νικηφόρον τὸν Κάλλιστον τρόπους μελῳδίας ὁμοίους τοῖς τῶν Ἀρειανῶν πρὸς ἀντίπραξιν καὶ καταπολέμησιν αὐτῶν, μεταχειριζομένων πρὸς ἀπόσπασιν καὶ ἀποπλάνησιν τοῦ ὄχλου ἐπιτυχὲς καὶ τελεσφόρον ὅπλον τὴν μουσικήν. Ὁ ἅγιος Ἐφραὶμ ἀναγκάζεται νὰ παραδεχθῇ τὴν μουσικὴν Ἁρμονίου υἱοῦ τοῦ αἱρετικοῦ Βαρδεσάνου, ἐν Ἀθήναις τὴν μουσικὴν ἐκπαιδευθέντος, κατὰ τὸν Θεοδώρητον λέγοντα· «Καὶ ἐπειδὴ Ἁρμόνιος ὁ Βαρδεσάνου ᾠδάς τινας συνετεθήκει πάλαι, καὶ τῇ τοῦ μέλους ἡδονῇ τὴν ἀσέβειαν κεράσας, κατεκήλει τοὺς ἀκούοντας, καὶ πρὸς ὄλεθρον ἤγρευε, τὴν ἁρμονίαν τοῦ μέλους ἐκεῖθεν λαβὼν ὁ ἅγιος Ἐφραίμ, ἀνέμιξε τὴν εὐσέβειαν, καὶ προσενήνοχε τοῖς ἀκούουσιν ἥδιστον καὶ ὀνησιφόρον φάρμακον. Ταῦτα νῦν τὰ ᾄσματα φαιδροτέρας τῶν νικηφόρων μαρτύρων τὰς πανηγύρεις ποιεῖ. Μετὰ δὲ τὸν Ε' αἰῶνα τὸ προνόμιον τοῦ ὑμνογραφεῖν καὶ μελοποιεῖν ἤρξαντο νὰ ἀντιποιῶνται καὶ οἱ αὐτοκράτορες, ὥστε ἡ μουσικὴ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦδε ἀπολαύει βασιλικῆς θεραπείας. Περὶ μὲν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου ὁ Κεδρηνὸς λέγει· «Ἐφιλοτιμεῖτο καὶ μελῳδὸς εἶναι· διὸ καὶ ὕμνους ποιῶν τινας καὶ στιχηρὰ μελίζων, ᾄδεσθαι προὐτρέπετο· μεθ' ὧν καὶ τὸ τοῦ τετάρτου ἤχου «Εὐλογεῖτε» ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ὀγδόην ᾠδὴν «Ἄκουε κόρη» μεθαρμοσάμενος, καὶ ῥυθμὸν ἕτερον παρασχών, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ εἰς ὑπήκοον ᾄδεσθαι διωρήσατο. Φέρεται δὲ καί τις λόγος, ὡς ἔρωτι τοῦ μέλους βαλλόμενος κατὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἐν φαιδρᾷ πανηγύρει οὐ παρῃτήσατο τὸ χειρονομεῖν, δοὺς τῷ κλήρῳ ὑπὲρ τούτου χρυσίου λίτρας ἑκατόν. Καὶ τὸ στιχηρὸν δὲ τὸ κατὰ τὴν Βαϊοφόρον τὸ «Ἐξέλθετε ἔθνη, ἐξέλθετε καὶ λαοὶ» τῆς ἐκείνου φασὶ εἶναι τόκον ψυχῆς. Καὶ Λέων δὲ ὁ Εἰκονομάχος εἰώθη ἐν ταῖς ψαλμῳδίαις ἐξάρχειν τῶν αἴνων, καὶ μᾶλλον ὅτε ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ γεννήσει οἱ τῆς ἑορτῆς κανόνες ἐψάλλοντο». Περὶ δὲ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀνώνυμος χρονογράφος λέγει τάδε· «Τὴν μουσικὴν οἶδε πᾶς τις ὡς θεῖον τί ἐστιν εὕρημα καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει συντελοῦν... Ταύτης ἀντεποιεῖτο καὶ δι' αὐτῆς ὑμνεῖν τὸ θεῖον οὐκ ἔλεγεν. Ἐντεῦθεν πανηγύρεις φαιδραὶ κατεφαιδρύνοντο, καὶ τῶν μαρτύρων ἑορταὶ κατελάμποντο, ποιμένων ἱερῶν καὶ διδασκάλων μνῆμαι περιηστράπτοντο. Τοσοῦτον γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐχαριτώθη, ὡς χοροὺς ὑμνῳδῶν συγκροτεῖν καὶ

ὅ,τι ἀνωτέρω εἴπομεν, ὅτι δηλαδὴ οἱ τρεῖς οὗτοι τοῦ σημερινοῦ συστήματος ἱδρυταὶ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην γνῶσιν εἶχον περὶ τῶν σημείων τῆς βυζαντιακῆς παρασημαντικῆς, οὐδὲ περὶ τῆς ἁρμονικῆς, καὶ τῆς μελοποιΐας καὶ ῥυθμοποιΐας τῆς ἱερᾶς μουσικῆς; Ὅτι δὲ αὐτοὶ οὐδὲν ἐπενόησαν, ἀλλὰ τὰ πάντα παρέλαβον ἐκ τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, φανερὸν μὲν καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων, ἀποδειχθήσεται δὲ ἐναργέστερον προϊόν-

ἀρχηγοὺς τούτοις ἐπινοεῖν, αὐτὸς πρὸ πάντων τούτοις συνών, καὶ τῶν ψαλλομένων ἐπακροώμενος καὶ τὴν ψυχὴν ἡδυνόμενος καὶ τερπόμενος», Ὅτι δὲ τὸ σήμερον ἐν χρήσει ἐν ταῖς τῶν Καθολικῶν καὶ Εὐαγγελικῶν ἐκκλησίαις ὄργανον εἶνε ἐφεύρεσις βυζαντιακή, καὶ ὅτι τὸ πρῶτον ἐν τῇ δύσει γνωστὸν γενόμενον τοιούτου εἴδους ὄργανον ἦν τὸ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου δῶρον σταλὲν Πιπίνῳ τῷ μικρῷ εἶνε πασίγνωστον. Περιγραφὴν τοῦ ὀργάνου τούτου περιέχει τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ.

Ἀλλοίην ὁρόω δονάκων φύσιν· ἤπου ἀπ' ἄλλης
Χαλκείης τάχα μᾶλλον ἀνεβλάστησαν ἀρούρης
Ἄγριοι· οὐδ' ἀνέμοισιν ὑφ' ἡμετέροις δονέονται
Ἀλλ' ἀπὸ ταυρείης προθορὼν σπήλυγγος ἀήτης
Νέρθεν εὐτρήτων καλάμων ὑπὸ ῥίζαν ὁδεύει
Καί τις ἀνὴρ ἀγέρωχος, ἔχων θοὰ δάκτυλα χειρὸς
Ἵσταται ἀμφαφόων κανόνας συμφράδμονας αὐλῶν
Οἵ δ' ἁπαλὸν σκιρτῶντες ἀποθλίβουσιν ἀοιδήν.

Ὁ δὲ Ζωναρᾶς λέγει· «Φιλόκοσμος δὲ ὢν ὁ Θεόφιλος (αὐτοκράτωρ) κατεσκεύασε διὰ τοῦ ἄρχοντος τοῦ Χρυσοχοείου λογιωτάτου πάνυ ὄντος καὶ συγγενοῦς τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου τὸ λεγόμενον πενταπύργιον ἐξ ἀρχῆς, καὶ τὰ μέγιστα δύο ὄργανα ὁλόχρυσα, διαφόροις λίθοις καὶ ὑελίοις καταкαλλύνας αὐτά· δένδρεόν τε χρύσεον, ἐν ᾧ στρουθοὶ ἐφαλλόμενοι διὰ μηχανῆς τινος μουσικῶς ἐκελάδουν, τοῦ πνεύματος διὰ κρυφίων πόρων ἐκπεμπομένου». Παρὰ δὲ Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως ἀναφέρονται πλὴν τῶν τῆς αὐλῆς χρυσῶν ὀργάνων, καὶ ἀργυρᾶ ὄργανα τῶν δημοτικῶν ταγμάτων. Καὶ ἐν μὲν τοῖς περὶ τῆς ὑποδοχῆς τῶν ἀπὸ Ταρσοῦ πρέσβεων λέγει· «Ἔστησαν δὲ ἐν τῷ τρικλίνῳ τῆς Μαναύρας, ἐν μὲν τῷ δεξιῷ μέρει μέσον τῶν μεγάλων κιόνων τὸ χρυσοῦν ὄργανον... καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ τὸ τοῦ Βενέτου ἀργυροῦν ὄργανον, ὁμοίως καὶ ἐν τῷ εὐωνύμῳ μέρει τὸ τοῦ Πρασσίνου ἀργυροῦν ὄργανον. Οἱ δὲ δημόται τῶν δύο μερῶν καὶ οἱ ἀποστολῖται ψάλται, ὁμοίως καὶ οἱ ἁγιοσοφῖται, ἔστησαν ἐπὶ σκάμνων ὑψηλῶν ἔνθεν κἀκεῖθεν ἀνευφημοῦντες καὶ ᾄδοντες»... Ἐν δὲ τῷ πορτίκι τοῦ Χρυσοτρικλίνου, ἤτοι ἐν τῷ Ὡρολογίῳ, ἔστησαν τὰ δύο χρυσᾶ ὄργανα τὰ βασιλικά, καὶ τὰ δύο ἀργυρᾶ ὄργανα τῶν μερῶν». Ἰωάννης δὲ ὁ Καμενιάτης ἐξαίρων τὴν ἡδύτητα τῆς ἱερᾶς μουσικῆς ἀναφωνεῖ· «Τὸ δὲ ἀπὸ τούτου καὶ μάλιστα ὅτι τῆς εὐρύθμου τῶν ᾀσμάτων ἡδυφωνίας ἐμνήσθην, οὐκ οἶδα τίς γένωμαι, ἢ ποῖ τοῦ λόγου χωρήσω, ποῖον δὲ παραλείπω τῶν ἡδίστων ἐκείνων καὶ εὐτάκτων μελῳδημάτων, οἷς συνέψαλλον καὶ συνεώρταζον ἄνθρωποι ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν; Εἰ γάρ τις τὴν μοῦσαν ἐκείνην, τὴν ἐκ παντὸς στόματος ὑφ' ἓν τῷ Θεῷ ἀναπεμπομένην τοὺς ὕμνους ἐν ταῖς πανδήμοις συνάξεσιν, τῷ ἤχῳ τῶν ἑορταζόντων ἀγγέλων ἐξεικονίσαι θελήσειεν, οὐδὲν τοῦ δέοντος ἁμαρτήσει... Ἐκεκλήρωτο γὰρ ἐν ἑκάστῳ τῶν ναῶν τάγματα ἱερέων, καὶ ἀναγνωστῶν συστήματα, δι' ὧν ἡ τῶν ᾀσμάτων σπουδά-

[illegible] τοῦ Χρυσάνθου, εἴτε ἐξ ἰδίας ἀγνοίας, εἴτε
[illegible] ἀλήθειαν, ἀποκαλύπτει ἡμῖν χειρόγρα-
[illegible] συλλογῆς, περιέχουσα ἁπάσας τὰς κλίμα-
[illegible] τοῦ νέου συστήματος παραδεκτὰς γενομέ-
[illegible] ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου, καὶ ὅπως ἐδι-
[illegible] τῶν πατριαρχείων σχολῇ ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἐφευρε-
[illegible] περιέχει 15 Δὶς διαπασῶν, διῃρημένα κατὰ τὸν
[illegible] Τουρκοπερτικὸν κανόνα. Ἕκαστον τῶν 15 τούτων
[illegible] οὐχὶ ἐκ 15 χορδῶν, ἀλλ' ἐκ 16, ἀρχόμενον οὐχὶ
[illegible] ἔχει βάσιν τὸ ἀμετάβολον σύστημα τῶν Ἀρχαίων
[illegible] ἀλλ' ἐκ τοῦ Δι (Sol), ἐξ οὗ ἄρχεται τὸ τουρκικὸν μον-
[illegible] Ἕκαστον τῶν 15 τούτων δεκαεξαχόρδων διαιρεῖται εἰς
[illegible] ἕκαστον ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία μέρη· τὰ 48 δὲ ταῦτα τμή-
[illegible] ἐναρμόνιοι. Ἐπειδὴ δέ, ὡς γνωστόν, ἕκαστος τόνος διαι-
[illegible] διέσεις ἐναρμονίους, ἕκαστον δὲ διαπασῶν τῶν Ἀρχαίων καὶ
[illegible] καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν, σύγκειται ἀκριβῶς ἐκ τόνων ἕξ, ἔδει
[illegible] ἑκάστη κλίμαξ ἀκριβῶς ἐξ 24 διέσεων ἐναρμονίων, τὸ δὲ
[illegible]ορδον ἀκριβῶς ἐκ 48. Καὶ ἐπειδὴ ἕκαστον διαπασῶν σύγκει-
[illegible] τετραχόρδων καὶ ἑνὸς διαζευκτικοῦ τόνου, ἕκαστον δὲ τετρά-
[illegible] δύο τόνων καὶ ἑνὸς ἡμιτονίου, τὸ τετράχορδον ἔδει νὰ συνί-
[illegible] 10 ἐναρμονίων διέσεων. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ τουρκικὸν διάγραμμα,
[illegible] ἕκαστον τῶν εἰρημένων δεκαεξαχόρδων ἔχει ἕκαστον διὰ 4ων
[illegible]μένον διέσει ἐναρμονίῳ, ὥστε ἕκαστον τετράχορδον συνίσταται οὐχὶ
[illegible] ἀλλ' ἐξ 9 ἐναρμονίων διέσεων, τοῦ μὲν πρώτου αὐτοῦ τόνου Δι—Κε
[illegible] διῃρημένου εἰς 4 τεταρτημόρια τόνου (12), τοῦ δὲ δευτέρου Κε—Ζω
[illegible] εἰς τρία τεταρτημόρια (9), καὶ τοῦ τρίτου Ζω—Νη (si-ut) εἰς δύο
[illegible]ρτημόρια (6). Ἐπειδὴ δὲ ἕκαστον διαπασῶν σύγκειται ἐκ δύο τετρα-
[illegible]ων καὶ ἑνὸς διαζευκτικοῦ τόνου, ἕκαστον ἄρα Δὶς διαπασῶν ἐκ 4 τετρα-
[illegible]ων καὶ δύο διαζευκτικῶν τόνων, καὶ ἐπειδὴ ἕκαστον τετράχορδον εἶναι
[illegible]ττον διέσει ἁρμονικῇ, πλεονάζουσιν ἄρα ἀνὰ δύο διέσεις ἐξ ἑκατέρου δια-

[illegible] ὑμνῳδία, ἀμοιβαδὸν τοὺς στίχους ἀλλαλάζοντες, καὶ ταῖς χειρονομίαις τῶν με-
[illegible] τοὺς φθόγγους διατιθέντες, καὶ μεγάλην τινα καὶ ἀξιοθέατον χορείαν συνιστῶντες,
[illegible] τε εἴδει τῆς ἀστραπτούσης στολῆς τὰς τῶν ὁρώντων θέλγοντες ὄψεις, καὶ τῇ τε-
[illegible]μένῃ τῶν ψαλμῶν λύρᾳ τὴν ἀκοὴν κατατέρποντες». Οὐδόλως ἄρα θαυμαστόν, ἐὰν
[illegible] ὁ Μέγας Κάρολος, λάθρα ὑπακροώμενος τοὺς ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ διατρίβοντες πρέ-
[illegible] ἐκ Κων]πόλεως, ἱερουργοῦντας ἐν ἰδίᾳ ἐκκλησίᾳ, τοσοῦτον κατεκηλήθη ὑπὸ τῶν
[illegible]ιῶν, ὥστε διέταξε τοὺς κληρικοὺς αὐτοῦ νὰ μετενέγκωσιν αὐτὰς παραχρῆμα εἰς
[illegible]νικὸν κατὰ τὴν ἑξῆς μαρτυρίαν τῶν Monumenta germanorum historiae. «Cum
[illegible] secreto... in sua linqua psallerent et ille occultatus in proximo carminum
[illegible] delectaretur, praecepit clericis suis, ut nihil ante gustarent, quam easdem an-
[illegible] in latinum conversas ipsi praesentent». Τοιαύτη εἶναι μουσική, ἣν οἱ ἱερουργοὶ τοῦ
[illegible]νοῦ συστήματος ἐνόμιζον καὶ ἔλεγον ἀκανόνιστον (!!!), ἵνα καλύψωσι τὴν ἑαυ-
[illegible] ἀμάθειαν.

πασῶν, ἐν συνόλῳ 4 ἁρμονικαὶ διέσεις, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸν 16ον τόνον ἢ χορδήν. Κατὰ ταῦτα ἐξ ἑκάστου διαπασῶν τῆς σήμερον ἱερᾶς μουσικῆς ἐλλείπουσι δύο διέσεις ἐναρμόνιοι, ἤτοι ἓν ἡμιτόνιον, ἑπομένως τὰ διαπασῶν αὐτῆς εἶνε πλημμελῆ καὶ ἀσύμφωνα, καὶ ἀνεπιτήδεια πρὸς πολύφωνον ἁρμονίαν, διότι ἐλλείπουσιν ἑκάστῳ διαπασῶν, ὡς καὶ τοῖς τουρκικοῖς, τὸ τέλειον διαπέντε Δι—Πα (sol-re) τὸ τέλειον διατεσσάρων Δι—Νη (sol-ut) ὁ τέλειος δίτονος, Δι—Ζω (sol-si) καὶ τὸ τέλειον τριημιτόνιον Κε—Νη (la-ut) πάντων τῶν τετραχόρδων. Ἐκ τῶν δεκαπέντε τούτων δεκαεξαχόρδων τὸ πρῶτον ὀνομαζόμενον κλίμαξ τοῦ διατονικοῦ Πα, ἐπονομάζεται καὶ Μακὰμ (κλίμαξ) Δουκιὰχ καὶ Σεπά· ἡ δευτέρα κλίμαξ τοῦ διατονικοῦ Βου καὶ Μακὰμ Σεκιάχ· ἡ τρίτη τοῦ διατονικοῦ Γα καὶ Μακὰμ Τζαρκιὰχ καὶ Ἀρεζπάρ· ἡ τετάρτη τοῦ διατονικοῦ Δι καὶ Μακὰμ Νεβά, Νουφοὺχτ Μπηγιατί, καὶ Ἰσφαχάν· ἡ πέμπτη κλίμαξ τοῦ διόλου χρωματικοῦ Πα καὶ Μακὰμ Κουζγοὺν Χιτζάζ· ἡ ἕκτη μικτὴ κλίμαξ τοῦ χρωματικοῦ Πα Μακὰμ Τουρκὶ Χιουζάζ· ἡ ἑβδόμη τοῦ χρωματικοῦ Δι καὶ Μακὰμ Χαζάμ· ἡ ὀγδόη τοῦ τροχοῦ,[1] ἄνευ μὲν τουρκικοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν καὶ αἱ ἄλλαι διαίρεσιν φέρουσα μετὰ τῆς παρατηρήσεως εἰς τὰ ἐξωτερικὰ μακάμια σπανιώτατα εὑρίσκεται ἡ παροῦσα κλίμαξ, διὰ τὸ εἶνε ἐπιστηριγμένα εἰς ὄργανα· ἡ ἐννάτη τοῦ διατονικοῦ Ζω Μακὰμ Ἀράκ· ἡ δεκάτη τοῦ διατονικοῦ Νη Μακὰμ Ράστ· ἡ ἑνδεκάτη κλίμαξ ἐναρμόνιος Μακὰμ Ἀτζέμ· ἡ δωδεκάτη δευτέρα ἐναρμόνιος Μακὰμ Μπουσελίκ· ἡ δεκάτη τρίτη ἑτέρα ἐναρμόνιος Μακὰμ Χισάρ· ἡ δεκάτη τετάρτη δευτέρα χρωματικὴ Μακὰμ Μουστάρ· ἡ δὲ δεκάτη πέμπτη Νισαμπούρ, Νεσαβερέκ, καὶ Πεντζουκιάχ. Τὰς κλίμακας ταύτας ἀναφέρει καὶ ὁ Χρύσανθος ἐν τῷ μεγάλῳ θεωρητικῷ αὐτοῦ (ἐν § 271) ὡς χρόας καὶ πρὸς ταύταις ἔτι τὰς χρόας Μακὰμ Κιουρδί, Μακὰμ Ἔβιτζ, Μακὰμ Μαχούρ, Μακὰμ Ζαβὶλ Κιουρδὶ κτλ. Τῶν κλιμάκων τούτων αἱ μὲν εἰσι τουρκικαὶ διατονικαί, διῃρημέναι κατὰ τὸν προειρημένον τουρκικὸν κανόνα· αἱ δὲ ἔχουσι τὴν διαίρεσιν τοῦ περσικοῦ κανόνος, ὅστις εἶνε διῃρημένος κατὰ τεταρτημόρια τόνου, ἤτοι διέσεις ἐναρμονίους, καὶ ἐξ οὗ προέκυψεν ὁ τουρκικό;· αἱ δέ εἰσι διῃρημέναι κατὰ τὸν ἀραβικὸν κανόνα, διῃρημένον ὄντα εἰς τριτημόρια τόνου, ἤτοι διέσεις χρωματικάς. Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς θεωρίας ἔμειναν μόνον τὰ ὀνόματα ἦχος πρῶτος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος πλάγιος πρῶτος[2] κτλ. μετὰ τῶν σημείων τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν ἢ ἐνηχημάτων, ἅτινά εἰσιν ἄγνωστα τοῖς τε ἐφευρεταῖς τοῦ νέου συστήματος καὶ πᾶσι τοῖς σήμερον ἱεροψάλταις. Ἡ πα-

1 Διὰ τοῦ ὅρου τροχὸς ἐνόουν τὸ δεκαπεντάχορδον ἀμετάβολον σύστημα ἢ ἁρμονικὸν κανόνα, περὶ οὗ ὅρα ἡμετέραν πραγματείαν σελ. 106.

2 Τὸ χειρόγραφον 261 (τῆς συστοιχίας Α) τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ἀντὶ τῶν ὀνομάτων τούτων καὶ τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν φέρει πανταχοῦ τὰ ἀρχαῖα τῶν ἤχων ὀνόματα, ἤτοι Δώριος, Φρύγιος, Λύδιος, Μιξολύδιος, Πλάγιος Δώριος (ἀντὶ ὑποδώριος) Πλάγιος Φρύγιος, Πλάγιος Λύδιος, Πλάγιος Μιξολύδιος.

ραδοχὴ τῶν τριῶν τούτων διαφόρων κατὰ τὴν διαίρεσιν κανόνων, καὶ ἡ παράστασις αὐτῶν δι' ἑνὸς μόνου, ἐπέφερε τὴν ἀνωτέρω σύγχυσιν καὶ ταραχήν, ἣν εὕρομεν παρὰ τῷ Χρυσάνθῳ, καὶ ἥτις ἐπαναλαμβάνεται ἀνεξαιρέτως ἐν ἅπασι τοῖς θεωρητικοῖς τῆς σημερινῆς ἱερᾶς μουσικῆς, τοῖς μέχρι τοῦδε δεδημοσιευμένοις. Ὅτι δὲ ἡ τουρκικὴ ἀκουστικὴ θεωρία εἰσῆλθε εἰς τὴν ἱερὰν μουσικὴν πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ σήμερον συστήματος, καὶ ὅτι χρῆσις τουρκικῶν, περσικῶν καὶ ἀραβικῶν μουσικῶν κλιμάκων ἐγίνετο καὶ πρὸ τούτου, πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐν ὑποσημειώσει εἰρημένων, ὁμολογεῖ καὶ ὁ Χρύσανθος, ἐν μὲν σελ. 120 ἐν ὑποσημειώσει ῥητῶς λέγων, «ὅτι ὁ πρωτοψάλτης Παναγιώτης Χαλάτζογλους ἐμέλισε τὸν εἱρμὸν Ἔφριξε γῆ—εὑρισκόμενον ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Δ συστοιχίας τῆς ἡμετέρας συλλογῆς—κατὰ τὴν κλίμακα Μακὰμ 'Ατζέμ· ὡσαύτως μετεχειρίσθησαν περσικὰς κλίμακας κατὰ τὸν Χρύσανθον (§ 276) ὁ Βαλάσιος καὶ Πέτρος ὁ Γλυκύς, καὶ Δανιὴλ ὁ πρωτοψάλτης, ἅπαντες πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ νέου συστήματος· μάλιστα δὲ περὶ τοῦ τελευταίου λέγει ὁ Χρύσανθος ἐν σελ. 49, «ὅτι ὁ Δανιὴλ οὗτος, πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπεχείρησε ἵνα εἰσάγῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μέλη ἐξωτερικά, τὰ ὁποῖα ἐσυνειθίζοντο εἰς τὸν καιρόν του παρὰ τοῖς ὀργανικοῖς μουσικοῖς. Φίλος δὲ ὢν ὁ Δανιὴλ Ζαχαρίᾳ τῷ Χανεντὲ ἐμάνθανε παρ' αὐτοῦ πολλὰ περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς. Ἐμέλιζεν ὁ Ζαχαρίας ὁ χανεντὲς εἱρμούς, ἔγραφε δὲ τὸ μέλος αὐτῶν μὲ τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρας ὁ Δανιήλ». Ἐν σελ. 120 ἐν ὑποσημειώσει λέγων, ὅτι καὶ ὁ Χουρμούζιος, εἷς τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τοῦ σημερινοῦ συτήματος, ἐμελοποίησε μίαν δοξολογίαν εἰς Μακὰμ 'Ατζὲμ 'Ασιράν, προστίθησιν· «Εὑρέθη εὔλογον ὅταν μελίζωσι καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ μουσικοὶ νὰ μεταχειρίζωνται κλίμακα μίαν ἀπὸ τὰς τοιαύτας χρόας, (δηλ. τὰς τουρκικάς, περσικὰς καὶ ἀραβικάς)· φθάνει μόνον νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι πρὸ αὐτῶν μετεχειρίσθησαν καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ μουσικοὶ τοιαύτην χρόαν εἰς καμίαν ψαλμῳδίαν». Ὅτι δὲ καὶ ἡ ῥυθμοποιΐα ἐδιδάσκετο κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς τουρκικῆς μουσικῆς ὁμολογεῖ ὁ Χρύσανθος ἐν σελ. 66 λέγων· «Προφέρομεν διὰ τὴν γύμνασιν τοῦ ῥυθμοῦ εἰς τοὺς ἀρχαρίους τὴν μὲν κροῦσιν Δούμ, τὴν δὲ τῆς ἄρσεως Τέκ κτλ.». Τίς, περὶ τῆς ἀληθείας ἐνδιαφερόμενος, δύναται ἤδη νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς ἐκτουρκίσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, κατά τε τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν καὶ μελοποιΐαν μετὰ τὰς ῥητὰς ταύτας ὁμολογίας τοῦ Χρυσάνθου, ὅστις πειρώμενος νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἀλήθειαν, περιπίπτει εἰς παχυλωτάτας ἀντιφάσεις πρὸς ἑαυτόν; Δύναταί τις νὰ ἀμφιβάλλῃ εἰσέτι ὅτι οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην γνῶσιν τῆς προτέρας παρασημαντικῆς, ἀκουστικῆς θεωρίας, μελοποιΐας καὶ ῥυθμοποιΐας δὲν εἶχον οἵ τε ἐφευρεταὶ τοῦ σημερινοῦ συστήματος καὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν;

Διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ τουρκικοῦ ἁρμονικοῦ κανόνος μετεβλήθησαν

ἐντελῶς καὶ αἱ κλίμακες τῶν 8 ἤχων τῆς βυζαντιακῆς μουσικῆς ὡς καθίσταται φανερὸν ἐκ τῆς ἑπομένης παραβολῆς τῶν σημερινῶν πρὸς τὰς βυζαντιακάς. Ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν ἀνασκευάζοντες τὰ περὶ τῆς βυζαντιακῆς μουσικῆς ὑπὸ Westphal δεδημοσιευμένα, ἀπεδείξαμεν, ὅτι τὰ εἴδη τοῦ διαπασῶν, τὰ ὑπὸ τῶν μελοποιῶν ἦχοι καλούμενα, δὲν ἔπαθον οὐδεμίαν μεταβολὴν ἐν τῷ διατονικῷ γένει μέχρι τῆς ἁλώσεως, ὧν αἱ διαιρέσεις ἔχουσιν ὡς ἑξῆς·

Τὰ ὀκτὼ εἴδη τοῦ διαπασῶν τοῦ δεκαπενταχόρδου συστήματος τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν μελοποιῶν.

Βυζαντινῶν ἦχος πρῶτος = Ἀρχαίων Δώριος

mi fa sol la si ut re mi
Βου, Γα, Δι, Κε. Ζω, Νη, Πα, Βου
1/2 1 1 1 1/2 1 1.

Δεύτερος = Φρύγιος

re mi fa sol la si ut re
Πα, Βου, Γα, Δι, Κε Ζω, Νη, Πα.
1 1/2 1 1 1 1/2 1

Τρίτος = Λύδιος

Νη, Πα, Βου, Γα, Δι, Κε, Ηω, Νη.
ut re mi fa sol la si ut
1 1 1/2 1 1 1 1/2

Τέταρτος = Μιξολύδιος ἢ Μιλήσιος

Ζω Νη Πα Βου Γα Δι Κε Ζω
si ut re mi fa sol la si
1/2 1 1 1/2 1 1 1

Πλάγιος πρῶτος = Ὑποδώριος

Κε Ζω Νη Πα Βου Γα Δι Κε
la si ut re mi fa sol la
1 1/2 1 1 1/2 1 1

Πλάγιος δεύτερος=Ὑποφρύγιος

Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι
sol	la	si	ut	re	mi	fa	sol
1	1	1/2	1	1	1/2	1	

Βαρὺς =Ὑπολύδιος

Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα
fa	sol	la	si	ut	re	mi	fa
1	1	1	1/2	1	1	1/2	

Πλάγιος τέταρτος=Ὑπομιξολύδιος ἢ ὑπομιλήσιος

Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου
1/2	1	1	1	1/2	1	1.	

Εἴδη τοῦ δεκαεξαχόρδου κανόνος τῆς σήμερον ἱερᾶς μουσικῆς, βάσιν ἔχοντα τὸν τουρκικὸν καὶ περσικὸν κανόνα, διῃρημένον εἰς διέσεις ἁρμονικάς.

Ὁ πρῶτος=Μακὰμ (κλίμαξ) Δουκιὰχ καὶ Σεπά.

Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα
3	2	4 (1)	4	3	2	4	
9	6 (ἢ 7)	12	12	9	6	12 [1]	

Ὁ δεύτερος (χρωματικὸς)=Μακὰμ Χαζάμ.

Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι
2	4	2	4	3	3	3	

Ὁ τρίτος=Μακὰμ Τζαρκὰχ καὶ Ἀρεζπάρ.

Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα
4	4	3	2	4	3	2 (1)	

1 Οἱ δεύτεροι ἀριθμοὶ εἶνε οἱ δι' ὧν ἐν τοῖς θεωρητικοῖς (!!!) μουσικοῖς βιβλίοις τῶν σημερινῶν ἱεροψαλτῶν σημαίνονται τὰ διαστήματο τῶν κλιμάκων.

Ὁ τέταρτος=Μακὰμ Νεβά, Νουχοὺρτ Μπεγιατί, καὶ Ἰσφαχάν.

Δι		Κε		Ζω		Νη		Πα		Βου		Γα		Δι
	4		3		2		4		3		2		4 (1)	

Ἑτέρα αὐτοῦ κλίμαξ=Μακὰμ Δουκιὰχ καὶ Σεπά.

Πα		Βου		Γα		Δι		Κε		Ζω		Νη		Γ
	3		2		4		4		3		2		4	

Ἑτέρα=Μακὰμ Σεκιάχ.

Βου		Γα		Δι		Κε		Ζω		Νη		Πα		Βου
	2		4		4		3		2		4		3 (1)	

Ὁ πλάγιος πρῶτος[1]

Κε		Ζω		Νη		Πα		Βου		Γα		Δι		Κε
	3		2		4		3		2		4		4	

Ὁ πλάγιος δεύτερος (χρωματικὸς)=Μακὰμ Κουζγοὺν Χιτζάζ.

Πα		Βου		Γα		Δι		Κε		Ζω		Νη		Πα
	2		6		1		4		2		6		1	

Ἑτέρα μικτὴ (χρωματικὴ καὶ διατονικὴ)=Μακὰμ Τουρκὶ Χιουζάζ.

..		Βου		Γα		Δι		Κε		Ζω		Νη		Πα
	-		6		1		4		3		2		4	

Ὁ βαρὺς=Μακὰμ Ἀράκ.

Ζω		Νη		Πα		Βου		Γα		Δι		Κε		Ζω
	2		4		3		2		4		4		3 (1)	

1 Ἡ κλίμαξ αὕτη, δεκαεξάχορδος οὖσα ἀντὶ δεκαπενταχόρδου, δὲν φέρει μὲν τουρκικὸν ὄνομα, ἔχει ὅμως τὴν αὐτὴν διαίρεσιν τοῦ Τουρκοπερσικοῦ κανονος, μετὰ τῆς παρατηρήσεως, «Κλίμαξ ἡ ὁδεύουσα κατὰ τὸν τροχόν, τὸ καὶ πεντάχορδον, (γράφε δεκαπεντάχορδον) καλούμενον παρὰ τοῖς Ἕλλησι, παρὰ δὲ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς τροχός... Περὶ τούτου ἔλεγον οἱ παλαιοὶ μουσικοί, ὅτι κάθε τετραφωνία τὴν αὐτὴν φωνὴν ποιεῖ· τὸ παλαιὸν στιχηράριον καὶ ὅλη ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁδεύει κατὰ τὴν παροῦσαν κλίμακα, ἐπειδὴ θεμέλιον εἴχασι τὸν τροχόν».

Ὁ πλάγιος τέταρτος=Μακὰμ Ῥάστ.

Νη Πα Βου Γα Δι Κε Ζω Νη
4 3 2 4 4 3 2 (1)

Ἅπασαι αἱ κλίμακες αὗται ἐκ διέσεων ἐναρμονίων 22 ἀντὶ 24 συνιστάμεναι εἰσὶν ἐλλειπεῖς κατὰ ἓν ἡμιτόνιον, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη. Πλὴν δὲ τῶν 8 τούτων κλιμάκων, αἵτινες ἀντικατέστησαν τὰς ἀνωτέρω βυζαντιακὰς καὶ ἀρχαίας ἑλληνικάς, ἐμπεριέχονται ἐν τῇ εἰρημένῃ χειρογράφῳ πραγματείᾳ, ἐξ ἧς ἐλήφθησαν αὗται, βάσιν ἔχουσαι ἅπασαι τό δεστο ρκικὸν διάγραμμα.

Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα Δι Κε
4 3 2 4 3 2 4 3 3 2 4 3 2 4 4

καὶ αἱ λοιπαὶ προσέτι τουρκικαὶ περσικαὶ καὶ ἀραβικαὶ κλίμακες αἱ ὑπὸ τοῦ σήμερον φθοραὶ καλούμεναι, αἱ ἑξῆς·

Κλίμαξ Μακὰμ Ἀτζέμ.

Γα Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα
4 4 1 4 4 3 2

Μακὰμ Μπουσελίκ.

Πα Βου Γα Δι Κε Ζω Νη Πα
4 1 4 4 3 2 4

Μακὰμ Χισάρ.

Γα Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα
7 1 2 3 4 3 2

Μακὰμ Μουσταάρ.

Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα Δι
6 1 2 6 1 5 1

Μακὰμ Νισαπούρ.[1]

Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα Δι
4 3 2 6 1 5 1
4 3 2 4 3 2 4

1 Ἡ κλίμαξ αὕτη μόνον ἐν καταβάσει ᾄδεται οὕτως· ἐν δὲ ἀναβάσει διατονικῶς κατὰ τὴν δευτέραν σειρὰν τῶν ἀριθμῶν.

Ἡ κλίμαξ αὕτη καλεῖται Νισαπούρ, ἐὰν ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Δι καταλήγῃ εἰς τὸν Βου· ἐὰν δὲ εἰς τὸν Πα, ὀνομάζεται Νασαβαρέκ, καὶ ἐὰν εἰς τὸν Νη, Παντζουκιάχ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων, καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς καὶ συγκρίσεως τῶν ὀκτὼ ἤχων τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν πρὸς τὰς σημερινὰς τουρκοπερσικὰς τῆς ἱερᾶς μουσικῆς κλίμακας καταφανέστατον καθίσταται, ὅτι ἐν τῇ σήμερον ἱερᾷ μουσικῇ οὐδὲν ἴχνος τῆς καθαρᾶς βυζαντιακῆς ἱερᾶς μουσικῆς δύναται νὰ ὑπάρχῃ, καὶ ὅτι αὕτη οὐδεμίαν ἰδέαν, οὐχὶ μόνον περὶ τῆς ἀρχαίας, οὐχὶ μόνον περὶ τῆς πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἀλλ' οὐδὲ περὶ αὐτῆς τῆς πρὸ ταύτης ἐπὶ τουρκοκρατείας, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀναπτυχθείσης δύναται νὰ μᾶς παράσχῃ. Ἐάν τις, βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ κατ' ἀναλογίαν συλλογισμοῦ, ἤθελε παραδεχθῇ, ὅτι ἐν τῇ σήμερον ἱερᾷ μουσικῇ ἐμπεριέχεται καὶ ἐλάχιστόν τι ἴχνος τῆς πρὸ τῆς ἀλώσεως, τοῦτο ἐξ ἀντικειμένου ἐξεταζόμενον, στερεῖται παντελῶς πραγματώδους ἀληθείας· ὁ οὕτω συλλογιζόμενος πρέπει νὰ μὴ ἐπιλανθάνηται συγχρόνως, ὅτι οἱ κατ' ἀναλογίαν συλλογισμοὶ κατατάσσονται ὑπὸ τῶν περὶ τὴν λογικὴν εἰς τοὺς πιθανοὺς συλλογισμούς, τοὺς ἐνδεχομένους ἀμφοτέρως ἔχειν. Ἡμεῖς δέ, κατέχοντες νῦν μελῳδίας πασῶν τῶν ἐποχῶν, δυνάμεθα ἤδη νὰ ἀποδείξωμεν μάλιστα δι' αὐτῶν, ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐκκλησιαστικὸν ἐγένοντο τοσοῦτον εὐχερῶς σημαντικαὶ μεταβολαί, ὅσον εἰς τὴν μουσικὴν κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἤτοι κατὰ τὸν 5ον, 8ον, 12ον, 15ον, καὶ 18ον αἰῶνα, μάλιστα δὲ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς σήμερον, ἐν ᾧ τὰ πάντα μετεβλήθησαν παντελῶς, ἐν ᾧ τὴν πολύφωνον σεμνοτάτην καὶ μεγαλοπρεπῆ μουσικὴν τοῦ μεσαιῶνος μέχρι τῆς ἀλώσεως, ἀντικατέστησε διακεκλασμένη ἀσιανὴ ῥινῳδία, ταπεινοτάτη καὶ ἀγενεστάτη, μεθυστικὴ καὶ ἐκλελυμένη, συμποτικὴ καὶ ἡδυπαθής, ἥκιστα ἐθνική, οὐδόλως δὲ τῇ θρησκευτικῇ διανοίᾳ τῆς λέξεως καὶ τῇ λατρείᾳ προσήκουσα. Κρᾶμα δὲ οὖσα ἀλλόκοτον ἑλληνικῆς, τουρκικῆς, περσικῆς καὶ ἀραβικῆς μελοποιΐας, καὶ δὴ ἐν φυσικῇ καταστάσει διατελοῦσα, οὐδεμίαν κέκτηται τεχνικὴν ἀξίαν· ἐξαγγελλομένη δὲ καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων ἱεροψαλτῶν, τῶν πλείστων στερουμένων καὶ τῆς ἐλαχίστης συστηματικῆς μουσικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὑπ' οὐδενὸς δὲ μουσικοῦ ὀργάνου βοηθουμένων καὶ χειραγωγουμένων πρὸς ἀκριβῆ ἐξαγγελίαν τῶν διαστημάτων, καὶ οὐδέποτε τὰ μέλη πρὸς ὄργανα ᾀδόντων καὶ παραβαλλόντων, καὶ δοκιμαζόντων, ἀλλ' ἑκάστων κατ' ἴδιον τρόπον, ὡς δύνανται, καὶ κατὰ τὴν ἑκάστοτε διάθεσιν αὐτῶν ᾀδόντων, διδασκόντων τε καὶ διδασκομένων, καὶ πειρωμένων νὰ ἐξαγγείλωσι τὰ λίαν λεπτὰ καὶ δύσληπτα διαστήματα τῶν περσικῶν καὶ ἀραβικῶν κλιμάκων, ἅτινα οὐδὲ δι' ἀριθμῶν τοὐλάχιστον γινώσκουσι νὰ δηλώσωσιν ἀκριβῶς, ἄνευ βοηθείας οἰκείου ὀργάνου, περιπίπτουσιν οἱ πλεῖστοι εἰς τοιούτους ὀρυγμοὺς καὶ τοιαύτας ῥινῳδίας, πρὸς οἵας μόνον αἱ γαλαῖ δύνανται νὰ συναμιλλῶνται. Προσλαμβάνοντες δὲ εἰς

(διότι χωρίς τούτου οὐδὲν κατορθοῦται ἐν τῇ μουσικῇ)· ἐπροσδιώρισαν τὰ διαστήματα τῶν ἑπτὰ τόνων διὰ συνθηματικῶν κλιμάκων καθ' ὅλα τὰ γένη τῆς μουσικῆς· τὰ διαστήματα τῶν φθορῶν, δι' ὧν γίνεται ἡ μετάβασις καὶ μεταβολὴ ἀπὸ ἤχου εἰς ἦχον, καὶ ἀπὸ κλίμακος εἰς κλίμακα· μετέβαλλον τοὺς χαρακτῆρας ἀπὸ συμβόλων εἰς γράμματα, καὶ ἑνὶ λόγῳ καθυπέβαλλον εἰς κανόνας τὴν πρὶν ἀκανόνιστον μὲν (!!!), ἀλλὰ πολυποικιλομελῆ μουσικήν μας μὲ τρόπον ἀξιοθαύμαστον». Κατὰ τὴν σαφῆ ταύτην ὁμολογίαν, ἡ πρὸ καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν τριῶν τούτων ἐφευρετῶν ἱερὰ μουσικὴ οὔτε ῥυθμὸν καὶ χρόνον, οὔτε ἁρμονικὴν θεωρίαν, οὔτε κλίμακας καὶ ὡρισμένα διαστήματα, οὔτε φθορὰς κτλ. εἶχε, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον δὲν ὑπῆρχε μουσική.[1] Ἀλλὰ τοῦτο τί ἄλλο σημαίνει, εἰ μὴ

1 Οὐδὲν τούτου ψευδέστερον καὶ γελοιωδέστερον. Περὶ οὐδενὸς ἄλλου πράγματος ὁμιλοῦσι τοσοῦτον ὑπερηφάνως καὶ ἐνθουσιῶντες οἱ βυζαντινοί, ὅσον περὶ τῆς μουσικῆς αὐτῶν, καὶ λίαν δικαίως. Διότι κατὰ μὲν τοὺς ἓξ πρώτους αἰῶνας τὸ μελοποιεῖν ἦν ἴδιον τοῦ ἀνωτάτου κλήρου, καὶ ὡς μελοποιοὶ ἀναφέρονται οἱ ἀνώτατοι τῆς ἐκκλησίας ἱεράρχαι, οἷοι Βασίλειος ὁ μέγας, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, κατὰ τὸν Θεοδώρητον, «μελοποιήσας τὴν εὔρυθμον ψαλμῳδίαν τῶν δημοτικῶν ταγμάτων», καὶ ἐπινοήσας κατὰ Νικηφόρον τὸν Κάλλιστον τρόπους μελῳδίας ὁμοίους τοῖς τῶν Ἀρειανῶν πρὸς ἀντίπραξιν καὶ καταπολέμησιν αὐτῶν, μεταχειριζομένων πρὸς ἀπόσπασιν καὶ ἀποπλάνησιν τοῦ ὄχλου ἐπιτυχὲς καὶ τελεσφόρον ὅπλον τὴν μουσικήν. Ὁ ἅγιος Ἐφραὶμ ἀναγκάζεται νὰ παραδεχθῇ τὴν μουσικὴν Ἁρμονίου υἱοῦ τοῦ αἱρετικοῦ Βαρδεσάνου, ἐν Ἀθήναις τὴν μουσικὴν ἐκπαιδευθέντος, κατὰ τὸν Θεοδώρητον λέγοντα· «Καὶ ἐπειδὴ Ἁρμόνιος ὁ Βαρδεσάνου ᾠδάς τινας συνετεθήκει πάλαι, καὶ τῇ τοῦ μέλους ἡδονῇ τὴν ἀσέβειαν κεράσας, κατεκήλει τοὺς ἀκούοντας, καὶ πρὸς ὄλεθρον ἤγρευε, τὴν ἁρμονίαν τοῦ μέλους ἐκεῖθεν λαβὼν ὁ ἅγιος Ἐφραίμ, ἀνέμιξε τὴν εὐσέβειαν, καὶ προσενήνοχε τοῖς ἀκούουσιν ἥδιστον καὶ ὀνησιφόρον φάρμακον. Ταῦτα νῦν τὰ ᾄσματα φαιδροτέρας τῶν νικηφόρων μαρτύρων τὰς πανηγύρεις ποιεῖ. Μετὰ δὲ τὸν Ε' αἰῶνα τὸ προνόμιον τοῦ ὑμνογραφεῖν καὶ μελοποιεῖν ἤρξαντο νὰ ἀντιποιῶνται καὶ οἱ αὐτοκράτορες, ὥστε ἡ μουσικὴ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦδε ἀπολαύει βασιλικῆς θεραπείας. Περὶ μὲν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου ὁ Κεδρηνὸς λέγει· «Ἐφιλοτιμεῖτο καὶ μελῳδὸς εἶναι· διὸ καὶ ὕμνους ποιῶν τινας καὶ στιχηρὰ μελίζων, ᾄδεσθαι προὐτρέπετο· μεθ' ὧν καὶ τὸ τοῦ τετάρτου ἤχου «Εὐλογεῖτε» ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ὀγδόην ᾠδὴν «Ἄκουε κόρη» μεθαρμοσάμενος, καὶ ῥυθμὸν ἕτερον παρασχών, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ εἰς ὑπήκοον ᾄδεσθαι διωρήσατο. Φέρεται δὲ καί τις λόγος, ὡς ἔρωτι τοῦ μέλους βαλλόμενος κατὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἐν φαιδρᾷ πανηγύρει οὐ παρῃτήσατο τὸ χειρονομεῖν, δοὺς τῷ κλήρῳ ὑπὲρ τούτου χρυσίου λίτρας ἑκατόν. Καὶ τὸ στιχηρὸν δὲ τὸ κατὰ τὴν Βαϊοφόρον τὸ «Ἐξέλθετε ἔθνη, ἐξέλθετε καὶ λαοὶ» τῆς ἐκείνου φασὶ εἶναι τόκον ψυχῆς. Καὶ Λέων δὲ ὁ Εἰκονομάχος εἰώθη ἐν ταῖς ψαλμῳδίαις ἐξάρχειν τῶν αἴνων, καὶ μᾶλλον ὅτε ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ γεννήσει οἱ τῆς ἑορτῆς κανόνες ἐψάλλοντο». Περὶ δὲ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀνώνυμος χρονογράφος λέγει τάδε· «Τὴν μουσικὴν οἶδε πᾶς τις ὡς θεῖον τί ἐστιν εὕρημα καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει συντελοῦν... Ταύτης ἀντεποιεῖτο καὶ δι' αὐτῆς ὑμνεῖν τὸ θεῖον οὐκ ἔλεγεν. Ἐντεῦθεν πανηγύρεις φαιδραὶ κατεφαιδρύνοντο, καὶ τῶν μαρτύρων ἑορταὶ κατελάμποντο, ποιμένων ἱερῶν καὶ διδασκάλων μνῆμαι περιηστράπτοντο. Τοσοῦτον γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐχαριτώθη, ὡς χοροὺς ὑμνῳδῶν συγκροτεῖν καὶ

ὅ,τι ἀνωτέρω εἴπομεν, ὅτι δηλαδὴ οἱ τρεῖς οὗτοι τοῦ σημερινοῦ συστήματος ἱδρυταὶ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην γνῶσιν εἶχον περὶ τῶν σημείων τῆς βυζαντιακῆς παρασημαντικῆς, οὐδὲ περὶ τῆς ἁρμονικῆς, καὶ τῆς μελοποιΐας καὶ ῥυθμοποιΐας τῆς ἱερᾶς μουσικῆς; Ὅτι δὲ αὐτοὶ οὐδὲν ἐπενόησαν, ἀλλὰ τὰ πάντα παρέλαβον ἐκ τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, φανερὸν μὲν καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων, ἀποδειχθήσεται δὲ ἐναργέστερον προϊόν-

ἀρχηγοὺς τούτοις ἐπινοεῖν, αὐτὸς πρὸ πάντων τούτοις συνών, καὶ τῶν ψαλλομένων ἐπακροώμενος καὶ τὴν ψυχὴν ἡδυνόμενος καὶ τερπόμενος». Ὅτι δὲ τὸ σήμερον ἐν χρήσει ἐν ταῖς τῶν Καθολικῶν καὶ Εὐαγγελικῶν ἐκκλησίαις ὄργανον εἶνε ἐφεύρεσις βυζαντιακή, καὶ ὅτι τὸ πρῶτον ἐν τῇ δύσει γνωστὸν γενόμενον τοιούτου εἴδους ὄργανον ἦν τὸ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου δῶρον σταλὲν Πιπίνῳ τῷ μικρῷ εἶνε πασίγνωστον. Περιγραφὴν τοῦ ὀργάνου τούτου περιέχει τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ.

Ἀλλοίην ὁρόω δονάκων φύσιν· ἦπου ἀπ' ἄλλης
Χαλκείης τάχα μᾶλλον ἀνεβλάστησαν ἀρούρης
Ἄγριοι· οὐδ' ἀνέμοισιν ὑφ' ἡμετέροις δονέονται
Ἀλλ' ἀπὸ ταυρείης προθορὼν σπήλυγγος ἀήτης
Νέρθεν εὐτρήτων καλάμων ὑπὸ ῥίζαν ὁδεύει
Καί τις ἀνὴρ ἀγέρωχος, ἔχων θοὰ δάκτυλα χειρὸς
Ἵσταται ἀμφαφόων κανόνας συμφράδμονας αὐλῶν
Οἵ δ' ἁπαλὸν σκιρτῶντες ἀποθλίβουσιν ἀοιδήν.

Ὁ δὲ Ζωναρᾶς λέγει· «Φιλόκοσμος δὲ ὢν ὁ Θεόφιλος (αὐτοκράτωρ) κατεσκεύασε διὰ τοῦ ἄρχοντος τοῦ Χρυσοχοείου λογιωτάτου πάνυ ὄντος καὶ συγγενοῦς τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου τὸ λεγόμενον πενταπύργιον ἐξ ἀρχῆς, καὶ τὰ μέγιστα δύο ὄργανα ὁλόχρυσα, διαφόροις λίθοις καὶ ὑελίοις καταχαλλύνας αὐτά· δένδρεόν τε χρύσεον, ἐν ᾧ στρουθοὶ ἐψαλλόμενοι διὰ μηχανῆς τινος μουσικῶς ἐκελάδουν, τοῦ πνεύματος διὰ κρυφίων πόρων ἐκπεμπομένου». Παρὰ δὲ Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως ἀναφέρονται πλὴν τῶν τῆς αὐλῆς χρυσῶν ὀργάνων, καὶ ἀργυρᾶ ὄργανα τῶν δημοτικῶν ταγμάτων. Καὶ ἐν μὲν τοῖς περὶ τῆς ὑποδοχῆς τῶν ἀπὸ Ταρσοῦ πρέσβεων λέγει· «Ἔστησαν δὲ ἐν τῷ τρικλίνῳ τῆς Μαναύρας, ἐν μὲν τῷ δεξιῷ μέρει· μέσον τῶν μεγάλων κιόνων τὸ χρυσοῦν ὄργανον... καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ τὸ τοῦ Βενέτου ἀργυροῦν ὄργανον, ὁμοίως καὶ ἐν τῷ εὐωνύμῳ μέρει τὸ τοῦ Πρασσίνου ἀργυροῦν ὄργανον. Οἱ δὲ δημόται τῶν δύο μερῶν καὶ οἱ ἀποστολῖται ψάλται, ὁμοίως καὶ οἱ ἁγιοσοφῖται, ἔστησαν ἐπὶ σκάμνων ὑψηλῶν ἔνθεν κἀκεῖθεν ἀνευφημοῦντες καὶ ᾄδοντες»... Ἐν δὲ τῷ πορτίκι τοῦ Χρυσοτρικλίνου, ἤτοι ἐν τῷ Ὡρολογίῳ, ἔστησαν τὰ δύο χρυσᾶ ὄργανα τὰ βασιλεικά, καὶ τὰ δύο ἀργυρᾶ ὄργανα τῶν μερῶν». Ἰωάννης δὲ ὁ Καμενιάτης ἐξαίρων τὴν ἡδύτητα τῆς ἱερᾶς μουσικῆς ἀναφωνεῖ· «Τὸ δὲ ἀπὸ τούτου καὶ μάλιστα ὅτι τῆς εὐρύθμου τῶν ᾀσμάτων ἡδυφωνίας ἐμνήσθην, οὐκ οἶδα τίς γένωμαι, ἢ ποῖ τοῦ λόγου χωρήσω, ποῖον δὲ παραλείπω τῶν ἡδίστων ἐκείνων καὶ εὐτάκτων μελῳδημάτων, οἷς συνέψαλλον καὶ συνεώρταζον ἄνθρωποι ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν; Εἰ γάρ τις τὴν μοῦσαν ἐκείνην, τὴν ἐκ παντὸς στόματος ὑφ' ἓν τῷ Θεῷ ἀναπεμπομένην τοὺς ὕμνους ἐν ταῖς πανδήμοις συνάξεσιν, τῷ ἤχῳ τῶν ἑορταζόντων ἀγγέλων ἐξεικονίσαι θελήσειεν, οὐδὲν τοῦ δέοντος ἁμαρτήσει... Ἐκεκλήρωτο γὰρ ἐν ἑκάστῳ τῶν ναῶν τάγματα ἱερέων, καὶ ἀναγνωστῶν συστήματα, δι' ὧν ἡ τῶν ᾀσμάτων σπουδά-

τος τοῦ λόγου. Ἀλλὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου, εἴτε ἐξ ἰδίας ἀγνοίας, εἴτε δι' ἄλλον τινὰ λόγον κρυπτομένην ἀλήθειαν, ἀποκαλύπτει ἡμῖν χειρόγραφος πραγματεία τῆς ἡμετέρας συλλογῆς, περιέχουσα ἁπάσας τὰς κλίμακας, τὰς ὑπὸ τῶν ἐφευρετῶν τοῦ νέου συστήματος παραδεκτὰς γενομένας, ὅπως αὗται ἐξετέθησαν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου, καὶ ὅπως ἐδιδάσκοντο ἐν τῇ μουσικῇ τῶν πατριαρχείων σχολῇ ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἐφευρετῶν. Ἡ πραγματεία αὕτη περιέχει 15 Δὶς διαπασῶν, διῃρημένα κατὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Δι (So) ἀρχόμενον Τουρκοπερσικὸν κανόνα. Ἕκαστον τῶν 15 τούτων Δὶς διαπασῶν σύγκειται οὐχὶ ἐκ 15 χορδῶν, ἀλλ' ἐκ 16, ἀρχόμενον οὐχὶ ἀπὸ τοῦ Κε (La), ὃν ἔχει βάσιν τὸ ἀμετάβολον σύστημα τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Δι (Sol), ἐξ οὗ ἄρχεται τὸ τουρκικὸν μουσικὸν διάγραμμα. Ἕκαστον τῶν 15 τούτων δεκαεξαχόρδων διαιρεῖται εἰς 48 τμήματα, ὧν ἕκαστον ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία μέρη· τὰ 48 δὲ ταῦτα τμήματά εἰσι διέσεις ἐναρμόνιοι. Ἐπειδὴ δέ, ὡς γνωστόν, ἕκαστος τόνος διαιρεῖται εἰς 4 διέσεις ἐναρμονίους, ἕκαστον δὲ διαπασῶν τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν, ὡς καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν, σύγκειται ἀκριβῶς ἐκ τόνων ἕξ, ἔδει νὰ ἀποτελῆται ἑκάστη κλίμαξ ἀκριβῶς ἐξ 24 διέσεων ἐναρμονίων, τὸ δὲ δεκαπεντάχορδον ἀκριβῶς ἐκ 48. Καὶ ἐπειδὴ ἕκαστον διαπασῶν σύγκειται ἐκ δύο τετραχόρδων καὶ ἑνὸς διαζευκτικοῦ τόνου, ἕκαστον δὲ τετράχορδον ἐκ δύο τόνων καὶ ἑνὸς ἡμιτονίου, τὸ τετράχορδον ἔδει νὰ συνιστῆται ἐκ 10 ἐναρμονίων διέσεων. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ τουρκικὸν διάγραμμα, οὕτω καὶ ἕκαστον τῶν εἰρημένων δεκαεξαχόρδων ἔχει ἕκαστον διὰ 4ων ἠλαττωμένον διέσει ἐναρμονίῳ, ὥστε ἕκαστον τετράχορδον συνίσταται οὐχὶ ἐκ 10 ἀλλ' ἐξ 9 ἐναρμονίων διέσεων, τοῦ μὲν πρώτου αὐτοῦ τόνου Δι—Κὲ (sol-la) διῃρημένου εἰς 4 τεταρτημόρια τόνου (12), τοῦ δὲ δευτέρου Κε—Ζω (la-si) εἰς τρία τεταρτημόρια (9), καὶ τοῦ τρίτου Ζω—Νη (si-ut) εἰς δύο τεταρτημόρια (6). Ἐπειδὴ δὲ ἕκαστον διαπασῶν σύγκειται ἐκ δύο τετραχόρδων καὶ ἑνὸς διαζευκτικοῦ τόνου, ἕκαστον ἄρα Δὶς διαπασῶν ἐκ 4 τετραχόρδων καὶ δύο διαζευκτικῶν τόνων, καὶ ἐπειδὴ ἕκαστον τετράχορδον εἶνε ἔλαττον διέσει ἁρμονικῇ, πλεονάζουσιν ἄρα ἀνὰ δύο διέσεις ἐξ ἑκατέρου δια-

ζεται ὑμνῳδία, ἀμοιβαδὸν τοὺς στίχους ἀλλαλάζοντες, καὶ ταῖς χειρονομίαις τῶν μελῶν τοὺς φθόγγους διατιθέντες, καὶ μεγάλην τινα καὶ ἀξιοθέατον χορείαν συνιστῶντες, τῷ τε εἴδει τῆς ἀστραπτούσης στολῆς τὰς τῶν ὁρώντων θέλγοντες ὄψεις, καὶ τῇ τεχνωμένῃ τῶν ψαλμῶν λύρᾳ τὴν ἀκοὴν κατατέρποντες». Οὐδόλως ἄρα θαυμαστόν, ἐάν ποτε ὁ Μέγας Κάρολος, λάθρα ὑπακροώμενος τοὺς ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ διατρίβοντες πρέσβεις ἐκ Κων]πόλεως, ἱερουργοῦντας ἐν ἰδίᾳ ἐκκλησίᾳ, τοσοῦτον κατεκηλήθη ὑπὸ τῶν μελῳδιῶν, ὥστε διέταξε τοὺς κληρικοὺς αὐτοῦ νὰ μενενέγκωσιν αὐτὰς παραχρῆμα εἰς τὸ Λατινικὸν κατὰ τὴν ἑξῆς μαρτυρίαν τῶν Monumenta germanorum historiae. «Cum igitur Graeci secreto... in sua liuqua psallerent et ille occultatus in proximo carmenum dulcedine delectaretnr, praecepit clericis suis, ut nihil ante gustarent, quam lasdem antiphonas in latinum conversas ipsi praesententent». Τοιαύτη εἶνε μουσική, ἣν οἱ ἱδρυταὶ τοῦ σημερινοῦ συστήματος ἐνόμιζον καὶ ἔλεγον ἀκανόνιστον (!!!), ἵνα καλύψωσι τὴν ἑαυτῶν ἀμάθειαν.

πασῶν,ἐν συνόλῳ 4 ἁρμονικαὶ διέσεις,αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸν 16ον τόνον ἢ χορδήν. Κατὰ ταῦτα ἐξ ἑκάστου διαπασῶν τῆς σήμερον ἱερᾶς μουσικῆς ἐλλείπουσι δύο διέσεις ἐναρμόνιοι,ἤτοι ἓν ἡμιτόνιον,ἑπομένως τὰ διαπασῶν αὐτῆς εἶνε πλημμελῆ καὶ ἀσύμφωνα, καὶ ἀνεπιτήδεια πρὸς πολύφωνον ἁρμονίαν, διότι ἐλλείπουσιν ἑκάστῳ διαπασῶν, ὡς καὶ τοῖς τουρκικοῖς, τὸ τέλειον διαπέντε Δι—Πα (sol-re) τὸ τέλειον διατεσσάρων Δι—Νη (sol-ut) ὁ τέλειος δίτονος, Δι—Ζω (sol-si) καὶ τὸ τέλειον τριημιτόνιον Κε—Νη (la-ut) πάντων τῶν τετραχόρδων. Ἐκ τῶν δεκαπέντε τούτων δεκαεξαχόρδων τὸ πρῶτον ὀνομαζόμενον κλίμαξ τοῦ διατονικοῦ Πα, ἐπονομάζεται καὶ Μακὰμ (κλίμαξ) Δουκιὰχ καὶ Σεπά· ἡ δευτέρα κλίμαξ τοῦ διατονικοῦ Βου καὶ Μακὰμ Σεκιάχ· ἡ τρίτη τοῦ διατονικοῦ Γα καὶ Μακὰμ Τζαρκιὰχ καὶ Ἀρεζπάρ· ἡ τετάρτη τοῦ διατονικοῦ Δι καὶ Μακὰμ Νεβά, Νουφοὺχτ Μπηγιατί,καὶ Ἰσφαχάν· ἡ πέμπτη κλίμαξ τοῦ διόλου χρωματικοῦ Πα καὶ Μακὰμ Κουζγοὺν Χιτζάζ· ἡ ἕκτη μικτὴ κλίμαξ τοῦ χρωματικοῦ Πα Μακὰμ Τουρκὶ Χιουζάζ· ἡ ἑβδόμη τοῦ χρωματικοῦ Δι καὶ Μακὰμ Χαζάμ· ἡ ὀγδόη τοῦ τροχοῦ,[1] ἄνευ μὲν τουρκικοῦ ὀνόματος,ἀλλὰ τὴν αὐτὴν καὶ αἱ ἄλλαι διαίρεσιν φέρουσα μετὰ τῆς παρατηρήσεως (εἰς τὰ ἐξωτερικὰ μακάμια σπανιώτατα εὑρίσκεται ἡ παροῦσα κλίμαξ, διὰ τὸ εἶνε ἐπιστηριγμένα εἰς ὄργανα)· ἡ ἐννάτη τοῦ διατονικοῦ Ζω Μακὰμ Ἀράκ· ἡ δεκάτη τοῦ διατονικοῦ Νη Μακὰμ Ράστ· ἡ ἑνδεκάτη κλίμαξ ἐναρμόνιος Μακὰμ Ἀτζέμ· ἡ δωδεκάτη δευτέρα ἐναρμόνιος Μακὰμ Μπουσελίκ· ἡ δεκάτη τρίτη ἑτέρα ἐναρμόνιος Μακὰμ Χισάρ· ἡ δεκάτη τετάρτη δευτέρα χρωματικὴ Μακὰμ Μουστάρ· ἡ δὲ δεκάτη πέμπτη Νισαμπούρ, Νεσαβερέκ, καὶ Πεντζουκιάχ. Τὰς κλίμακας ταύτας ἀναφέρει καὶ ὁ Χρύσανθος ἐν τῷ μεγάλῳ θεωρητικῷ αὐτοῦ (ἐν § 271) ὡς χρόας καὶ πρὸς ταύτας ἔτι τὰς χρόας Μακὰμ Κιουρδί, Μακὰμ Ἔβιτζ, Μακὰμ Μαχούρ, Μακὰμ Ζαβὶλ Κιουρδὶ κτλ. Τῶν κλιμάκων τούτων αἱ μὲν εἰσι τουρκικαὶ διατονικαί, διῃρημέναι κατὰ τὸν προειρημένον τουρκικὸν κανόνα· αἱ δὲ ἔχουσι τὴν διαίρεσιν τοῦ περσικοῦ κανόνος, ὅστις εἶνε διῃρημένος κατὰ τεταρτημόρια τόνου, ἤτοι διέσεις ἐναρμονίους, καὶ ἐξ οὗ προέκυψεν ὁ τουρκικός· αἱ δέ εἰσι διῃρημέναι κατὰ τὸν ἀραβικὸν κανόνα, διῃρημένον ὄντα εἰς τριτημόρια τόνου, ἤτοι διέσεις χρωματικάς. Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς θεωρίας ἔμειναν μόνον τὰ ὀνόματα ἦχος πρῶτος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος πλάγιος πρῶτος[2] κτλ. μετὰ τῶν σημείων τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν ἢ ἐνηχημάτων, ἅτινά εἰσιν ἄγνωστα τοῖς τε ἐφευρεταῖς τοῦ νέου συστήματος καὶ πᾶσι τοῖς σήμερον ἱεροψάλταις. Ἡ πα-

1 Διὰ τοῦ ὅρου τροχὸς ἐνόουν τὸ δεκαπεντάχορδον ἀμετάβολον σύστημα ἢ ἁρμονικὸν κανόνα, περὶ οὗ ὅρα ἡμετέραν πραγματείαν σελ. 106.

2 Τὸ χειρόγραφον 261 (τῆς συστοιχίας Α) τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ἀντὶ τῶν ὀνομάτων τούτων καὶ τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν φέρει πανταχοῦ τὰ ἀρχαῖα τῶν ἤχων ὀνόματα, ἤτοι Δώριος, Φρύγιος, Λύδιος, Μιξολύδιος, Πλάγιος Δώριος (ἀντὶ ὑποδώριος) Πλάγιος Φρύγιος, Πλάγιος Λύδιος, Πλάγιος Μιξολύδιος.

ραδοχὴ τῶν τριῶν τούτων διαφόρων κατὰ τὴν διαίρεσιν κανόνων, καὶ ἡ παράστασις αὐτῶν δι' ἑνὸς μόνου, ἐπέφερε τὴν ἀνωτέρω σύγχυσιν καὶ ταραχήν, ἣν εὕρομεν παρὰ τῷ Χρυσάνθῳ, καὶ ἥτις ἐπαναλαμβάνεται ἀνεξαιρέτως ἐν ἅπασι τοῖς θεωρητικοῖς τῆς σημερινῆς ἱερᾶς μουσικῆς, τοῖς μέχρι τοῦδε δεδημοσιευμένοις. Ὅτι δὲ ἡ τουρκικὴ ἀκουστικὴ θεωρία εἰσῆλθε εἰς τὴν ἱερὰν μουσικὴν πρὸ τῆς ἐφευρέτεως τοῦ σήμερον συστήματος, καὶ ὅτι χρῆσις τουρκικῶν, περσικῶν καὶ ἀραβικῶν μουσικῶν κλιμάκων ἐγίνετο καὶ πρὸ τούτου, πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐν ὑποσημειώσει εἰρημένων, ὁμολογεῖ καὶ ὁ Χρύσανθος, ἐν μὲν σελ. 120 ἐν ὑποσημειώσει ῥητῶς λέγων, «ὅτι ὁ πρωτοψάλτης Παναγιώτης Χαλάτζογλους ἐμέλισε τὸν εἱρμὸν Ἔφριξε γῆ—εὑρισκόμενον ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Δ συττοιχίας τῆς ἡμετέρας συλλογῆς—κατὰ τὴν κλίμακα Μακὰμ Ἀτζέμ· ὡσαύτως μετεχειρίσθησαν περσικὰς κλίμακας κατὰ τὸν Χρύσανθον (§ 276) ὁ Βαλάσιος καὶ Πέτρος ὁ Γλυκύς,καὶ Δανιὴλ ὁ πρωτοψάλτης,ἅπαντες πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ νέου συστήματος· μάλιστα δὲ περὶ τοῦ τελευταίου λέγει ὁ Χρύσανθος ἐν σελ. 49, «ὅτι ὁ Δανιὴλ οὗτος, πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπεχείρησε ἵνα εἰσάγῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μέλη ἐξωτερικά, τὰ ὁποῖα ἐσυνειθίζοντο εἰς τὸν καιρόν του παρὰ τοῖς ὀργανικοῖς μουσικοῖς. Φίλος δὲ ὢν ὁ Δανιὴλ Ζαχαρίᾳ τῷ Χανεντὲ ἐμάνθανε παρ' αὐτοῦ πολλὰ περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς. Ἐμέλιζεν ὁ Ζαχαρίας ὁ χανεντὲς εἱρμούς, ἔγραφε δὲ τὸ μέλος αὐτῶν μὲ τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρας ὁ Δανιήλ». Ἐν σελ. 120 ἐν ὑποσημειώσει λέγων, ὅτι καὶ ὁ Χουρμούζιος, εἷς τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τοῦ σημερινοῦ συτήματος, ἐμελοποίησε μίαν δοξολογίαν εἰς Μακὰμ Ἀτζὲμ Ἀσιράν, προστίθησιν· «Εὑρέθη εὔλογον ὅταν μελίζωσι καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ μουσικοὶ νὰ μεταχειρίζωνται κλίμακα μίαν ἀπὸ τὰς τοιαύτας χρόας, (δηλ. τὰς τουρκικάς, περσικὰς καὶ ἀραβικάς)· φθάνει μόνον νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι πρὸ αὐτῶν μετεχειρίσθησαν καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ μουσικοὶ τοιαύτην χρόαν εἰς καμίαν ψαλμῳδίαν». Ὅτι δὲ καὶ ἡ ῥυθμοποιΐα ἐδιδάσκετο κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς τουρκικῆς μουσικῆς ὁμολογεῖ ὁ Χρύσανθος ἐν σελ. 66 λέγων· «Προφέρομεν διὰ τὴν γύμνασιν τοῦ ῥυθμοῦ εἰς τοὺς ἀρχαρίους τὴν μὲν κροῦσιν Δούμ, τὴν δὲ τῆς ἄρσεως Τὲκ κτλ.». Τίς, περὶ τῆς ἀληθείας ἐνδιαφερόμενος, δύναται ἤδη νὰ ἀμφιβάλῃ περὶ τῆς ἐκτουρκίσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, κατά τε τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν καὶ μελοποιΐαν μετὰ τὰς ῥητὰς ταύτας ὁμολογίας τοῦ Χρυσάνθου, ὅστις πειρώμενος νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἀλήθειαν, περιπίπτει εἰς παχυλωτάτας ἀντιφάσεις πρὸς ἑαυτόν; Δύναταί τις νὰ ἀμφιβάλλῃ εἰσέτι ὅτι οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην γνῶσιν τῆς προτέρας παρασημαντικῆς, ἀκουστικῆς θεωρίας, μελοποιΐας καὶ ῥυθμοποιΐας δὲν εἶχον οἵ τε ἐφευρεταὶ τοῦ σημερινοῦ συστήματος καὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν;

Διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ τουρκικοῦ ἁρμονικοῦ κανόνος μετεβλήθησαν

ἐντελῶς καὶ αἱ κλίμακες τῶν 8 ἤχων τῆς βυζαντιακῆς μουσικῆς ὡς καθίσταται φανερὸν ἐκ τῆς ἑπομένης παραβολῆς τῶν σημερινῶν πρὸς τὰς βυζαντιακάς. Ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν ἀνασκευάζοντες τὰ περὶ τῆς βυζαντιακῆς μουσικῆς ὑπὸ Westphal δεδημοσιευμένα, ἀπεδείξαμεν, ὅτι τὰ εἴδη τοῦ διαπασῶν, τὰ ὑπὸ τῶν μελοποιῶν ἦχοι καλούμενα, δὲν ἔπαθον οὐδεμίαν μεταβολὴν ἐν τῷ διατονικῷ γένει μέχρι τῆς ἁλώσεως, ὧν αἱ διαιρέσεις ἔχουσιν ὡς ἑξῆς·

Τὰ ὀκτὼ εἴδη τοῦ διαπασῶν τοῦ δεκαπενταχόρδου συστήματος τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν μελοποιῶν.

Βυζαντινῶν ἦχος πρῶτος=Ἀρχαίων Δώριος

mi	fa	sol	la	si	ut	re	mi
Βου	Γα,	Δι,	Κε.	Ζω,	Νη,	Πα,	Βου
1/2	1	1	1	1/2	1	1.	

Δεύτερος=Φρύγιος

re	mi	fa	sol	la	si	ut	re
Πα,	Βου,	Γα,	Δι,	Κε	Ζω,	Νη,	Πα.
1	1/2	1	1	1	1/2	1	

Τρίτος=Λύδιος

Νη,	Πα,	Βου,	Γα,	Δι,	Κε,	Ηω,	Νη.
ut	re	mi	fa	sol	la	si	ut
1	1	1/2	1	1	1	1/2	

Τέταρτος=Μιξολύδιος ἢ Μιλήσιος

Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω
si	ut	re	mi	fa	sol	la	si
1/2	1	1	1/2	1	1	1	

Πλάγιος πρῶτος=Ὑποδώριος

Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε
la	si	ut	re	mi	fa	sol	la
1	1/2	1	1	1/2	1	1	

Ὁ πλάγιος τέταρτος=Μακὰμ Ῥάστ.

Νη Πα Βου Γα Δι Κε Ζω Νη
4 3 2 4 4 3 2 (1)

Ἅπασαι αἱ κλίμακες αὗται ἐκ διέσεων ἐναρμονίων 22 ἀντὶ 24 συνισταμέναι εἰσὶν ἐλλειπεῖς κατὰ ἓν ἡμιτόνιον, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη. Πλὴν δὲ τῶν 8 τούτων κλιμάκων, αἵτινες ἀντικατέστησαν τὰς ἀνωτέρω βυζαντιακὰς καὶ ἀρχαίας ἑλληνικάς, ἐμπεριέχονται ἐν τῇ εἰρημένῃ χειρογράφῳ πραγματείᾳ, ἐξ ἧς ἐλήφθησαν αὗται, βάσιν ἔχουσαι ἅπασαι τό δε τὸ το ρκικὸν διάγραμμα.

Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα Δι Κε
4 3 2 4 3 2 4 3 3 2 4 3 2 4 4

καὶ αἱ λοιπαὶ προσέτι τουρκικαὶ περσικαὶ καὶ ἀραβικαὶ κλίμακες αἱ ὑπὸ τοῦ σήμερον φθοραὶ καλούμεναι, αἱ ἑξῆς·

Κλίμαξ Μακὰμ Ἀτζέμ.

Γα Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα
4 4 1 4 4 3 2

Μακὰμ Μπουσελίκ.

Πα Βου Γα Δι Κε Ζω Νη Πα
4 1 4 4 3 2 4

Μακὰμ Χισάρ.

Γα Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα
7 1 2 3 4 3 2

Μακὰμ Μουσταάρ.

Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα Δι
6 1 2 6 1 5 1

Μακὰμ Νισαπούρ.[1]

Δι Κε Ζω Νη Πα Βου Γα Δι
4 3 2 6 1 5 1
4 3 2 4 3 2 4

1 Ἡ κλίμαξ αὕτη μόνον ἐν καταβάσει ᾄδεται οὕτως· ἐν δὲ ἀναβάσει διατονικῶς κατὰ τὴν δευτέραν σειρὰν τῶν ἀριθμῶν.

Ἡ κλίμαξ αὕτη καλεῖται Νισαπούρ, ἐὰν ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Δι καταλήγῃ εἰς τὸν Βου· ἐὰν δὲ εἰς τὸν Πα, ὀνομάζεται Νασαβαρέκ, καὶ ἐὰν εἰς τὸν Νη, Παντζουκιάχ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων, καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς καὶ συγκρίσεως τῶν ὀκτὼ ἤχων τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν πρὸς τὰς σημερινὰς τουρκοπερσικὰς τῆς ἱερᾶς μουσικῆς κλίμακας καταφανέστατον καθίσταται, ὅτι ἐν τῇ σήμερον ἱερᾷ μουσικῇ οὐδὲν ἴχνος τῆς καθαρᾶς βυζαντιακῆς ἱερᾶς μουσικῆς δύναται νὰ ὑπάρχῃ, καὶ ὅτι αὕτη οὐδεμίαν ἰδέαν, οὐχὶ μόνον περὶ τῆς ἀρχαίας, οὐχὶ μόνον περὶ τῆς πρὸ τῆς ἁλώσεως, ἀλλ' οὐδὲ περὶ αὐτῆς τῆς πρὸ ταύτης ἐπὶ τουρκοκρατείας, ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀναπτυχθείσης δύναται νὰ μᾶς παράσχῃ. Ἐάν τις, βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ κατ' ἀναλογίαν συλλογισμοῦ, ἤθελε παραδεχθῇ, ὅτι ἐν τῇ σήμερον ἱερᾷ μουσικῇ ἐμπεριέχεται καὶ ἐλάχιστόν τι ἴχνος τῆς πρὸ τῆς ἁλώσεως, τοῦτο ἐξ ἀντικειμένου ἐξεταζόμενον, στερεῖται παντελῶς πραγματώδους ἀληθείας· ὁ οὕτω συλλογιζόμενος πρέπει νὰ μὴ ἐπιλανθάνηται συγχρόνως, ὅτι οἱ κατ' ἀναλογίαν συλλογισμοὶ κατατάσσονται ὑπὸ τῶν περὶ τὴν λογικὴν εἰς τοὺς πιθανοὺς συλλογισμούς, τοὺς ἐνδεχομένους ἀμφοτέρως ἔχειν. Ἡμεῖς δέ, κατέχοντες νῦν μελῳδίας πασῶν τῶν ἐποχῶν, δυνάμεθα ἤδη νὰ ἀποδείξωμεν μάλιστα δι' αὐτῶν, ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐκκλησιαστικὸν ἐγένοντο τοσοῦτον εὐχερῶς σημαντικαὶ μεταβολαί,ὅσον εἰς τὴν μουσικὴν κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἤτοι κατὰ τὸν 5ον, 8ον, 12ον, 15ον, καὶ 18ον αἰῶνα,μάλιστα δὲ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι τῆς σήμερον, ἐν ᾧ τὰ πάντα μετεβλήθησαν παντελῶς,ἐν ᾧ τὴν πολύφωνον σεμνοτάτην καὶ μεγαλοπρεπῆ μουσικὴν τοῦ μεσαιῶνος μέχρι τῆς ἁλώσεως,ἀντικατέστησε διακεκλασμένη ἀσιανὴ ῥινῳδία,ταπεινοτάτη καὶ ἀγενεστάτη, μεθυστικὴ καὶ ἐκλελυμένη, συμποτικὴ καὶ ἡδυπαθής, ἥκιστα ἐθνική, οὐδόλως δὲ τῇ θρησκευτικῇ διανοίᾳ τῆς λέξεως καὶ τῇ λατρείᾳ προσήκουσα. Κρᾶμα δὲ οὖσα ἀλλόκοτον ἑλληνικῆς, τουρκικῆς, περσικῆς καὶ ἀραβικῆς μελοποιΐας,καὶ δὴ ἐν φυσικῇ καταστάσει διατελοῦσα, οὐδεμίαν κέκτηται τεχνικὴν ἀξίαν· ἐξαγγελλομένη δὲ καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων ἱεροψαλτῶν, τῶν πλείστων στερουμένων καὶ τῆς ἐλαχίστης συστηματικῆς μουσικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὑπ' οὐδενὸς δὲ μουσικοῦ ὀργάνου βοηθουμένων καὶ χειραγωγουμένων πρὸς ἀκριβῆ ἐξαγγελίαν τῶν διαστημάτων, καὶ οὐδέποτε τὰ μέλη πρὸς ὄργανα ᾀδόντων καὶ παραβαλλόντων, καὶ δοκιμαζόντων, ἀλλ' ἑκάστων κατ' ἴδιον τρόπον, ὡς δύνανται, καὶ κατὰ τὴν ἑκάστοτε διάθεσιν αὐτῶν ᾀδόντων, διδασκόντων τε καὶ διδασκομένων, καὶ πειρωμένων νὰ ἐξαγγείλωσι τὰ λίαν λεπτὰ καὶ δύσληπτα διαστήματα τῶν περσικῶν καὶ ἀραβικῶν κλιμάκων, ἅτινα οὐδὲ δι' ἀριθμῶν τοὐλάχιστον γινώσκουσι νὰ δηλώσωσιν ἀκριβῶς, ἄνευ βοηθείας οἰκείου ὀργάνου, περιπίπτουσιν οἱ πλεῖστοι εἰς τοιούτους ὀρυγμοὺς καὶ τοιαύτας ῥινῳδίας, πρὸς οἵας μόνον αἱ γαλαῖ δύνανται νὰ συναμιλλῶνται. Προσλαμβάνοντες δὲ εἰς

συνῳδίαν τοὺς καλουμένους ἰσοκράτας, ἀποτελοῦσιν εἶδός τι ἀντιφώνου, οἷον ἔριφοι μηκώμενοι πρὸς μυκωμένους ταύρους. Ἄριστος δὲ παρ' αὐτοῖς ἀοιδὸς νομίζεται ὁ μάλιστα ῥινῳδῶν, καὶ ὡς πρῶτος κανὼν τῆς ἰδιοτρόπου αὐτῶν γελεῳδίας ἀπαιτεῖται ἡ ὅσον δυνατὸν ἐξαγγελία τῶν τόνων διὰ τῆς ῥινός, κλειομένου τοῦ στόματος· οὕτω δὲ οἱ πλεῖστοι γελεῳδοῦντες καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀλαζονευόμενοι νομίζουσι, καὶ ἔχουσιν, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, τὴν γελοίαν ἀπαίτησιν νὰ νομίζωνται καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων, ὅτι οἱ οἰηματίαι οὗτοι ᾄδουσι πραγματωδῶς διέσεις χρωματικάς, ἤτοι τριτημόρια τόνων, διέσεις ἐναρμονίους, ἤτοι τεταρτημόρια τόνων, διακρίνουσι μείζονας, ἐλάσσονας καὶ ἐλαχίστους τόνους, ἀνήνυτα περὶ τούτων καὶ τοιούτων κωτίλλοντες, πλανώμενοι καὶ πλανῶντες. Κατὰ ταῦτα ἐπαναλαμβάνομεν ἐντόνως καὶ ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἁρμοδίων εἰς ταῦτα, ὅτι ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν σημερινὴν ἱερὰν μουσικὴν εἶνε ἔνδειξις ἀπειροκαλίας καὶ ἀπαιδεύτου μουσικοῦ αἰσθήματος, ἔλλειψις δὲ ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ φιλοτιμίας, τὸ νὰ ἀναπέμπομεν μετὰ πεντηκονταετῆ ἐλεύθερον βίον, τὰς εὐχὰς καὶ δεήσεις ἡμῶν διὰ τουρκικῶν ἀμανέδων, διὰ τοῦ Μακὰμ Ἀτζέμ, Μακὰμ Τουρκί, Μακὰμ Ἰσφαχὰν κτλ., παντελὴς δὲ καὶ ἀσύγγνωστος παιδαγωγικὴ ἄγνοια, τὸ νὰ διδάσκωμεν τοιαύτην διακεκλασμένην καὶ μεθυστικὴν καὶ ἀπειρόκαλον μουσικὴν ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις, καὶ οὕτω νὰ διαστρέφωμεν ἀντὶ νὰ παιδαγωγῶμεν καὶ προάγωμεν τὸ αἴσθημα τοῦ μουσικοῦ καλοῦ τῆς νεότητος, οὐδόλως τὸν νοῦν προσέχοντες τοῖς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰρημένοις, καὶ ὑπὸ πάντων μὲν ἀναγινωσκομένοις, ἀλλ' ὡς μὴ ὤφειλε, οὐχ ὑπὸ πάντων γινωσκομένους, καθ' ἃ ἡγούμενοι οἱ ἀρχαῖοι πρώτην εἶναι τοῖς ἀνθρώποις τὴν δι' αἰσθήσεως προφερομένην ἐπιμέλειαν, εἴ τις καλὰ μὲν ὁρῴη καὶ σχήματα καὶ εἴδη, καλῶν δὲ καὶ ὀρθῶν ἀκούοι, μελῶν καὶ ῥυθμῶν, τὴν διὰ μουσικῆς παίδευσιν πρώτην κατεστήσαντο», ἧς τὰ ἐκ τῆς ὀρθῆς ἢ κακῆς χρήσεως ἐπιβλαβῆ ἢ ὠφέλιμα ἀποτελέσματα, ἔκδηλα μὲν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων, δυνατὸν δὲ πᾶς τις νὰ μάθῃ ταῦτα διεξοδικῶς παρὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. Εἶνε αἰσχύνη νὰ εὑρισκώμεθα εἰσέτι εἰς τηλικαύτην ἀπάτην, ὅτι ἡ σήμερον ἀκόλαστος καὶ κακότεχνος ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἄτεχνος ἱερὰ μουσικὴ εἶνε ἐθνική (!!!), καὶ μάλιστα ἀρχαία(!!!). Ἡ διατήρησις ἄρα τοιαύτης μουσικῆς εἶνε ἀδικαιολόγητος, ἡ δὲ ἀντίστασις πρὸς βελτίωσιν, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἐξέλασιν αὐτῆς, καὶ συμπλήρωσιν διὰ τῆς πολυφώνου παναρμονίου ᾠδῆς εἶνε ἄρνησις τῆς ἀνυψώσεως αὐτῆς εἰς τελείαν τέχνην, εἶνε ἄρνησις τοῦ τέλους καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, εἶνε ἄρνησις τῆς ἐξευγενίσεως τοῦ θυμικοῦ, ἄρνησις τοῦ λογικῶς σκέπτεσθαι. Ὡσαύτως δὲ ἡ ἐκ πείσματος ἢ καὶ γελοίου φόβου ἐκφραγγίσεως προβαλλομένη ἄλογος ἀντίστασίς τινων κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς πολυφώνου καὶ παναρμονίου μουσικῆς προδίδει παντελῆ καὶ παχυλωτάτην ἄγνοιαν καὶ αὐτῶν τῶν στοιχειωδεστάτων τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἐκκλησια-

θτικῆς ἡμῶν ἱστορίας, διότι ἄνευ τῆς παναρμονίου ᾠδῆς ἡ μουσικὴ τέχνη εἶνε ἀτελής, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν. Ἀφ' οὗ δὲ ἀναγνωρίζουσι τὴν ἀνάγκην τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, διατί θέλουσιν αὐτὴν ἡμιτελῆ, καὶ δὴ Τουρκοαραβοπερσικήν; Ἐὰν δὲ ἀνθίστανται κατὰ τῆς παναρμονίου ᾠδῆς, διότι ποιοῦσιν χρῆσιν αὐτῆς αἱ δύο ἕτεραι ἀδελφαὶ ἐκκλησίαι, Ῥωμαϊκὴ καὶ Εὐαγγελική, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀρνοῦνται, ὅτι παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τὴν πρώτην αὐτῶν μουσικὴν ἔλαβον, δὲν συμβαίνει καὶ ἐνταῦθα ὅ,τι περὶ τοῦ Ἀρτισβουρίου καλουμένου; Ὑπὸ μεγίστης δὲ τῶν πραγμάτων ἀγνοίας κατέχονται καὶ οἱ νομίζοντες, ὅτι ἡ σήμερον ἱερὰ μουσικὴ δύναται νὰ ἐκκαθαρθῇ τῶν ξενικῶν στοιχείων, ἡ ὅλως ξένη οὖσα, καὶ ὡς τοιαύτη ἀνάγκη εἰσάπαξ νὰ ἐξελαθῇ πὺξ λὰξ ἐκ τῆς ἐκκλησίας, εἰσαχθῇ δὲ πάλιν ἡ γνησία ἱερὰ καὶ ἐθνικὴ παναρμόνιος μουσικὴ τῶν πρώτων αἰώνων, ἡ ἐν πολλοῖς χειρογράφοις διασωζομένη. Μόνον τοιαύτη λύσις εἶνε δυνατὴ καὶ συμφέρουσα, ἡ ἐπιστροφὴ δηλ. εἰς τὴν μουσικὴν τὴν πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος, καὶ τοιαύτην πρὸ 7 περίπου ἐτῶν συνεβουλεύσαμεν τῷ τότε Πατριάρχῃ Ἰωακείμ, ἐπὶ τούτῳ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις προσκαλεσαμένῳ ἡμᾶς, ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ ἐν Κ[πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, περὶ βυζαντιακῆς μουσικῆς τὸν λόγον ποιούμενοι τότε ἀπεφηνάμεθα. Οὕτω δὲ θέλομεν ἐπανεύρει οὐ μόνον τὰς βάσεις τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, ἀλλὰ καθόλου καὶ τὰς βάσεις τῆς ἐθνικῆς, καθ' ὅτι, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν μελῳδιῶν τῆς ἐκκλησίας δὲν διεσώθη μόνη ἡ ἱερὰ μουσική, ἀλλὰ καὶ ἡ κοσμικὴ καὶ θυμελική. Ἐπειδὴ πλὴν τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ᾀδομένων, διασώζονται καὶ μέλη μουσικοῖς σημείοις παρασεσημασμένα, ἐπιγραφόμενα Δοχαί, ὧν τὸ μέλος εἰσεπήδησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκ τῆς μουσικῆς τοῦ Ἱπποδρόμου· Ὀργανικά, ἤτοι μέλη πρὸς τὸ ὄργανον ᾀδόμενα· ἕτερα ἐπιγραφόμενα Κινύρα, Αὐλίστρα, Ψαλτῆρα, οὕτω καλούμενα ἐκ τῶν πρὸς ἃ ᾖδοντο ὀργάνων· ἕτερα ἐπιγραφόμενα Ἐθνικά, ἤτοι μέλη ᾀδόμενα διὰ τῶν ἀσήμων φθόγγων το, τε, τα, τη, να, νε, τε, ρε, κτλ., ἅτινα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ βυζαντινοῖς ἐκαλοῦντο τερετισμοί· ἕτερα δὲ Δυσικά, ἢ Φραγγικά, ἤτοι μέλη μεμελοποιημένα κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἀναγόμενα εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐποχήν· ἕτερα καλούμενα Βουλγάρα, Ἄγαλμα, Ἁγιοσοφιτικόν, Ἀηδωνατικόν, Δοχαὶ Θετταλικαί, καὶ ἓν Περσικὸν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ῥαιδεστοῦ Μελχισεδέκ, ἀναγόμενον εἰς τὴν Δ συστοιχίαν τῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐποχῆς. Πρὸς τούτοις δὲ ἡ μεσαιωνικὴ ἱερὰ μουσική, ἰδίως ἡ πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος μελοποιΐα, βασίζεται ἐπὶ ἀκριβοῦς τηρήσεως τῶν κανόνων τῆς ἀρχαίας μελοποιΐας καὶ ῥυθμοποιΐας, ὡς τὰ σωζόμενα πολυάριθμα μέλη ἀποδεικνύουσι, οὐχ ὑπερβαίνουσα οὐδὲ τὰ ἀπαιτούμενα ὅρια ἐν τῇ συνενώσει τοῦ μέλους μετὰ τῆς λέξεως.

Περὶ οὐδενὸς δὲ ἄλλου ζητήματος ἐδημοσιεύθησαν μέχρι τοῦ 1874 το-

σοῦτον ἡμαρτημέναι δοξασίαι ἐν τῇ δύσει, καὶ παρ' ἡμῖν μέχρι σήμερον τοσοῦτον ἐπιπόλαιοι διατριβαί, παρασάγγας τῆς ἀληθείας ἀπέχουσαι· περὶ οὐδενὸς ἄλλου ζητήματος ἐπικρατεῖ τηλικαύτη ἄγνοια, καὶ ἡμαρτημέναι εἰκασίαι καὶ φαντασιολογίαι, ὅσον περὶ τῆς ἱερᾶς μουσικῆς ἡμῶν. Οὐδὲν δὲ ζήτημα παρεμελήθη καὶ κατεφρονήθη τοσοῦτον ὑφ' ἡμῶν, ὅσον ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἐξ ἧς οὐ μόνον πολλὰ τῶν ἀρχαίων μουσικῶν τεχνῶν, τῆς Ἁρμονικῆς, Ῥυθμικῆς καὶ Μετρικῆς θέλουσιν διασαφισθῆ, τινὰ δὲ τῆς περὶ Ῥυθμικῆς καὶ Μετρικῆς νεωτέρας θεωρίας θέλουσιν ἀποδειχθῆ ἡμαρτημένα, οὐ μόνον θέλει συμπληρωθῆ σπουδαίως ἡ ἱστορία τῆς μουσικῆς, πάντων ὁμολογούντων, ὅτι ἡ δυτικὴ ἐκκλησία τὴν μουσικὴν αὐτῆς παρὰ τῆς ἑλληνικῆς ἔλαβε, ἀλλὰ καί, ὥσπερ ἐν περιπτώσει ἀπωλείας πάντων τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, ἐκ τῶν ἔργων δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἠθέλομεν δυνηθῆ νὰ ἐξαγάγωμεν τοὺς γλωσσικοὺς κανόνας, νὰ σχηματίσωμεν δὲ αὐτάρκη ἰδέαν περὶ τῆς λεκτικῆς εὐρυθμίας καὶ ἁρμονίας τῆς ἀρχαίας γλώσσης, τὸν αὐτὸν τρόπον θέλομεν δυνηθῆ νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τῶν μελῶν καὶ μελῳδιῶν τῶν διαφόρων βυζαντιακῶν ἐποχῶν τοὺς κανόνας τῆς μελλούσης ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἥτις, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς καὶ προκόψῃ, ὀφείλει δι' οὓς ἐν ἀρχῇ εἰρήκαμεν λόγους, νὰ ἔχῃ τὰς ἑαυτῆς ῥίζας ἐπὶ πατρικοῦ ἐδάφους, νὰ εἶνε ἐθνική. Οὐ μόνον θέλομεν ἀνακτήσει καὶ εἰσάξει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὰς σωζομένας γνησίας πολυφώνους μελῳδίας τοῦ ἀρχαιοτέρου συστήματος, ἀλλὰ καὶ οἱ μέλλοντες ἐκκλησιαστικοὶ καὶ κοσμικοὶ μελοποιοὶ ἡμῶν θέλουσιν ἀρύεσθαι ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ τούτου πλούτου πολλῶν χιλιάδων μελῶν καὶ μελῳδιῶν δώδεκα αἰώνων, οὗ ἡ χρησιμοποίησις καὶ ἐκμετάλλευσις δὲν εἶνε μικρὸν κέρδος. Ὡσαύτως ἐκ τῶν μελῶν ἰδίως τῆς πρὸ τοῦ Η′ αἰῶνος ἐποχῆς δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀμυδράν, ἐὰν οὐχὶ σαφῆ, ἰδέαν τῆς ἀρχαίας μελοποιΐας, ὥσπερ ἐκ τῶν συγγραμμάτων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἐν περιπτώσει παντελοῦς καταστροφῆς τῶν ἀρχαίων, περί τε τῆς ἁρμονίας καὶ εὐρυθμίας τῆς γλώσσης, τῆς Ῥητορικῆς καὶ τῶν σχημάτων αὐτῆς, τῶν κανόνων τῆς Μετρικῆς κτλ. Δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ ἀποφανθῶμεν θετικῶς, ἐὰν μελῳδίαι ἀρχαῖαι ἐφηρμόσθησαν ἐπὶ θρησκευτικῶν χριστιανικῶν ᾠδῶν· περὶ τούτου οὔτε ὑπέρ, οὔτε κατά, δύναταί τις νὰ φέρῃ αὐτάρκεις ἀποδείξεις, ὥστε τὸ ζήτημα ἀνάγεται εἰς τὰ ἀμφοτέρως ἐνδεχόμενα ἔχειν· δυνάμεθα ὅμως θετικῶς νὰ διισχυρισθῶμεν, ὅτι, καθ' ἃ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἡ τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσαχθεῖσα μουσικὴ κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην ἦτο ἐθνική, ἔφερεν ἄρα τὸν ἐθνικὸν τῆς ἐποχῆς πάντοτε χαρακτῆρα· ἄλλως ἤθελεν εἶναι ἀκατάληπτος, ἀτερπὴς καὶ ἀηδής, ἄστοχος ἄρα τοῦ τέλους αὐτῆς. Ὅτι δὲ οὐδὲν ἐκώλυε τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας τῶν πρώτων αἰώνων νὰ μὴ χρησιμοποιήσωσι καὶ ἐκμεταλλευθῶσι τὴν σύγχρονον ἐθνικὴν μουσικήν, ἐὰν

εὑρίσκετο καλόν τι ἐν αὐτῇ, εἴτε ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς μελῳδίαις τῶν ἐθνικῶν, εἴτε ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῶν μουσικῇ, συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ ἐκλεκτικοῦ αὐτῶν τρόπου πρὸς πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, ὃν σαφῶς ἐκδηλοῖ, πλὴν πολλῶν ἄλλων, καὶ ἡ ἑξῆς περικοπὴ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου πρὸς Σέλευκον· «Τοῦτον μὲν ὄντως ὄντα σὸν καὶ γνήσιον πλοῦτον φύλαττε, σμῆχε τοῖς μαθήμασι βίβλοις ποιητῶν, ἱστορικῶν συγγράμμασι καὶ ταῖς τρεχούσαις ῥητόρων εὐγλωττίαις λεπταῖς τε μερίμναις φιλοσόφων ἀσκούμενος· τούτοις δ' ἅπασιν ἐμφρόνως ἐτύγχανε, σαφῶς ἁπάντων συλλέγων τὸ χρήσιμον, φεύγων δ' ἑκάστου τὴν βλάβην κεκριμένως, σοφῆς μελίττης ἔργον ἐκμιμούμενος, ἥτις ἐφ' ἅπασιν ἄνθεσι καθιζάνει, τρυγᾷ δι' ἑκάστου πανσόφως τὸ χρήσιμον, αὐτὴν ἔχουσα τὴν φύσιν διδάσκαλον». Δυνάμεθα δὲ νὰ ἀποδείξωμεν διὰ τῶν σωζομένων μελῳδιῶν, ὅτι καὶ ἐν τῇ μουσικῇ ἐτηρήθησαν, ὡς ἐν ταῖς λοιπαῖς τέχναις, οἱ ἀρχαῖοι κανόνες ἀκριβῶς καὶ πιστῶς, εἰ καὶ οὐχὶ ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα· διότι καὶ ἐν τῇ μουσικῇ συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ γραμματολογίᾳ τῶν βυζαντινῶν.

Οἱ ἀφ' ὧν τὸ πρῶτον, ἅμα γνωρίσαντες χειρόγραφά τινα τῆς συστοιχίας Α, ἀφωρμήθημεν πρὸς ἐγχείρησιν τοῦ ζητήματος πιθανοὶ οὗτοι συλλογισμοί, μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ὑφ' ἡμῶν ἀνακάλυψιν τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως τῶν σημείων τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαντικῆς, ἕνεκα τῆς ἀγνοίας τῆς ὁποίας ἀπέτυχον πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι τῆς συγγραφῆς καὶ ἐρεύνης τῆς ἱστορίας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, καὶ εἰσὶ διαδεδομέναι τοσαῦται ἡμαρτημέναι ὑπολήψεις, καὶ πεπλανημέναι ἀνακριβεῖς τῶν σημείων ἐξηγήσεις παρά τε τοῖς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διατριβῇ ἀναφερομένοις, καὶ παρὰ τῷ Fetis, ἀπέβησαν πεποιθήσεις ἐξ ἀντικειμένου, οἱ δὲ διϊσχυρισμοὶ ἡμῶν βασίζονται κυρίως ἐπὶ τῶν πραγμάτων, δηλαδὴ ἐπὶ τῶν μελῳδιῶν τῆς Α, Β, Γ καὶ Δ συστοιχίας. Εἰ καὶ τὸ δυσχερέστατον τοῦ ζητήματος μέρος, ἡ παρασημαντική, ἐλύθη εὐτυχῶς, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ζήτημα ἐξηντλήθη, ὅτι δηλ. ἔχομεν γνῶσιν πάντων τῶν χειρογράφων καὶ πασῶν τῶν μελῳδιῶν, ἑπομένως δὲν ἐναπελήφθησαν ἔτι χειρόγραφα πρὸς ἐξέτασιν, δυνάμενα νὰ φανερώσωσιν ἡμῖν καὶ ἄλλα ἴσως μέρη τοῦ ζητήματος· διότι οὔτε ἅπασαι αἱ βιβλιοθῆκαι ἐρευνήθησαν εἰσέτι καὶ μάλιστά τινες τῶν σπουδαιοτάτων, οὔτε αἱ τῶν ἑλληνικῶν μονῶν, δούλων τε καὶ ἐλευθέρων, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἅπασαι αἱ ὑφ' ἡμῶν ἐν σπουδῇ ἐρευνηθεῖσαι βιβλιοθῆκαι ἐξετάσθησαν μετὰ τῆς δεούσης ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας ἕνεκα ἐλλείψεως αὐτάρκων μέσων καὶ τοῦ ἀπαιτουμένου χρόνου. Ἡ ἐλπίς, ὅτι θέλει παρουσιασθῇ καιρὸς εὐνοϊκὸς πρὸς ἐπίσκεψιν καὶ ἔρευναν τῶν τε οὔπω ἐξετασθεισῶν βιβλιοθηκῶν, ὡς καὶ τῶν ἐπιπολαίως ἐρευνηθεισῶν, καὶ ἡ ἔλλειψις τοῦ ἀπαιτουμένου χρόνου εἰς ἐνασχόλησιν τοιούτων παρέργων ἡμῖν τὴν σήμερον ζητημάτων, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἡ παρέμπτωσις ἀφύκτων κωλυμάτων, ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως ἡμῶν, ἐκώλυσεν ἡμᾶς μέχρι τοῦδε τῆς συστηματικῆς δημοσιεύσεως τῶν νεωτέρων μελετῶν καὶ ἀνακαλύψεων ἡμῶν ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα τοῦ ζητήματος τούτου.

Ι. Δ. Τζέτζης
Διδάκτ. Φιλοσ. καὶ καθηγητὴς τοῦ Βαρβακείου Λυκείου.

ΒΟΥΛΤΧΑΟΥΠΤ ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ
ΛΕΣΣΙΓΓΙΟΥ ΓΚΑΙΤΕ, ΣΧΙΛΛΕΡ ΚΑΙ ΚΛΕΪΣΤ.[1]

Ὅσον ἐξηρευνήθησαν καὶ τὰ δράματα τῶν ἐν Γερμανίᾳ κλασικῶν, ἐλήφθη ἑκάστοτε ὑπ' ὄψει κατ' ἐξοχὴν ἡ ποιητικὴ ἅμα καὶ αἰσθητική, ἢ ἡ τεχνικὴ ἔποψις καὶ σπανίως διέτριψαν περὶ τὰ εἰδικῶς δραματουργικὰ ζητήματα οἱ περὶ τῶν τοιούτων ἐπαΐοντες. Διότι διαφέρει ὑπάρχον δρᾶμα νὰ ἐξετάσῃ τις ἐν τῇ κατασκευῇ αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπιλύσῃ τὸ ζήτημα ἐπὶ πόσον τὸ δρᾶμα αὐτὸ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τοὺς ποιητικοὺς ἅμα καὶ αἰσθητικοὺς κανόνας, ἢ νὰ ἐκτυλίξῃ καὶ τὴν τεχνικὴν τῆς δραματουργίας συνῳδὰ τῇ ἀντιλήψει. Διαφέρει πάλιν τὸ παραπέμπειν εἰς τὰ χωρία ἐκεῖνα δραματικοῦ ἀριστοτεχνήματος, ἅτινα διὰ τὴν ἐπὶ τῆς σκηνῆς διδασκαλίαν αὐτῶν περιβάλλονται κρίσιμον σπουδαιότητα, καὶ καθόλου τὸ εἶδος τῆς διδασκαλίας ταύτης, τουτέστι τὸ ποιεῖν ὑποκείμενον τῆς ἐξετάσεως τὴν μετάταξιν τοῦ δραματικοῦ εἰς τὸ σκηνικόν. Πάντα δὲ ταῦτα, ἐὰν ἡ λέξις ὑποληφθῇ ἐν εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ, ἀνάγονται εἰς τὸ θέμα τῆς δραματουργίας καὶ τὸ ἓν οὐδέποτε ἀποβαίνει ὅλως δυνατὸν ἄνευ τοῦ ἄλλου. Ἄνευ τοῦ στοχασμοῦ τῆς τυχούσης ἐπιδράσεως ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἡ συζήτησις τῶν ποιητικῶν ἅμα καὶ τεχνικῶν ζητημάτων ἀπόλλυσι τὴν πραγματικὴν αὐτῆς σημασίαν, καὶ τἀνάπαλιν ἡ ἔξαρσις τῆς ἐν τῇ σκηνῇ ἐπιδράσεως καὶ ἡ παραπομπὴ εἰς τὰ σκηνικὰ καὶ μιμικὰ ἅμα καὶ ἀπαγγελματικὰ μέσα (δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐπίδρασις) στεροῦνται ἐμβριθεστέρας ἀξίας, ἐὰν μὴ ἑδράζωνται ἐπὶ ποιητικῇ ἅμα καὶ αἰσθητικῇ ἐκτιμήσει τῶν διδακτέων ποιημάτων. Διότι συνήθως ἐκεῖνο μόνον τὸ δρᾶμα ἀξιοῦται πάντως διδασκαλίας, οὗ ἡ σύνθεσις ἐν μεγάλοις καὶ ἐν συνόλῳ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς ποιητικὰς ἅμα καὶ τεχνικὰς ἀξιώσεις, καὶ μόνον ἐπὶ τοιούτου δράματος ἡ μετάταξις ἐκείνη τοῦ δραματικοῦ εἰς τὸ σκηνικὸν δύναται νὰ σκοπῇ διαρκῆ πρακτικὴν ἐπιτυχίαν. Ὅτε ὁ Λεσσίγγιος προὐκήρυξε τὴν ἔκδοσιν τῆς διτόμου Ἁμβουργαίας Δραματουργίας,[2] ἐξηγήσατο, ὡς δὴ γνωστόν, ὅτι ἡ δραματουργία αὕτη μέλλει νἀποτελέσῃ κριτικὸν κατάλογον πάντων τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς διδακτέων ποιημάτων καὶ νὰ παρακολουθήσῃ πάσῃ προόδῳ τῆς τέχνης καὶ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἠθοποιοῦ. Ἀλλ' ἐν τῇ διατυπώσει ταύτῃ τοῦ θέματος ἔκειτο ἡ ἱστορικῶς πολὺ εὐνόητος παραίτησις τῆς κριτικῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἐνεργείας ἐκείνης, ἣν δέον νὰ ἐνασκῇ οὐ μόνον ὁ μεμονωμένος ἠθοποιός, ἀλλὰ

1 Dramaturgie der Classiker. Von Heinrich Bulthaupt I. Band Lessing, Goethe, Schiller, Kleist. Oldenburg, 1882.

2 Hamburgische Dramaturgie in 2 Bänden.

καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ θεάτρου, ἐξ ἧς ἤρτηται ἡ ὅλη ἀναβίβασις ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

Ἐν τούτοις καὶ ἐπ' ἐκείνης τῆς κριτικῆς, ἣν ὁ Λεσσίγγιος ἐπεχείρησε νὰ ἐνασκήσῃ, ἕνεκα γνωστῶν λόγων ταχέως κατὰ τὸ τελευταῖον ἥμισυ ὑπερκορεσθεὶς περιωρίσθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς σπουδαίας ποιητικὰς ἅμα καὶ αἰσθητικὰς ἐξηγήσεις, αἵτινες ἔτι καὶ νῦν συναποτελοῦσι τὴν κρηπῖδα τῆς παρὰ τοῖς νεωτέροις ἐκδοχῆς τοῦ δράματος. Καὶ ὁμολογουμένως μὲν οἱ μετ' αὐτὸν ἀνάριθμοι οὐ μόνον τὴν ἰδίαν δραστικότητα ἐπεξέτεινον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, οὗ αὐτὸς ὑπ' ἀνάγκης παρημέλησεν, ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως συμπεριέλαβον τὰ τεχνικὰ ζητήματα ἐν τῇ συζητήσει, μία ὅμως πλήρης πως δραματουργία, ἐν ᾗ ἀκριβέστερον διερευνῶνται καὶ αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ μέτρα τῆς διευθύνσεως τοῦ θεάτρου, ἐγκαινίζεται πρῶτον ἐν ταῖς ἡμετέραις ἡμέραις, πρόοδος δῆλον ὅτι ἐν τῇ θεωρητικῇ πραγματεύσει τῆς δραματικῆς ποιήσεως, εἰς ἣν ἡ πρακτικὴ προαίρεσις τοῦ δουκὸς τοῦ Μεϊνίγγεν ἔδωκεν ἀναμφισβητήτως τὴν ἰσχυροτάτην τῶν ὠθήσεων. Ὡς ἐρίτιμος λοιπὸν οἰκοδομήσιμος λίθος εἰς τοιαύτην δραματουργίαν, ἧς τὸ μῆκος καὶ τὸ θέμα ὑπεσημάνθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, εἶναι ἡ ἔναγχος τὰ πιεστήρια ἀπολιποῦσα «*Δραματουργία τῶν κλασικῶν*» ἡ ὑπὸ τοῦ Βουλτχάουπτ ἐκπονηθεῖσα. Αὕτη δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ ἦναι καθολικὴ δραματουργία, οὐδ' ἀποπειρᾶται κωδικοποιήσεως δραματικῶν κανόνων. Τοὺς δ' ὑπὲρ αὐτῆς λόγους εὐστόχως ἐξελίττει ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ προλόγῳ, «βεβαίως ὑπάρχουσι μεγάλοι καὶ ἀμετάπτωτοι κανόνες διὰ τὸ δρᾶμα καὶ διὰ πᾶν ἄλλο ἔργον τῆς τέχνης. Τοιοῦτοι ὅμως, οἵτινες παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὁμοφωνοῦσι κατά τι εἶδος τῆς τέχνης, εἰσὶ πάνυ ὀλίγοι, διότι ἐθνότης καὶ ἀτομικότης διαφοροτρόπως μεταχειρίζονται αὐτοὺς καὶ περικαλύπτουσιν, καθάπερ αἱ ἀκμαῖαι σάρκες τὸν σκελετόν. «Καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θέματος, προςεπάγει ὁ συγγραφεύς, δὲν εἰςεδύσαμεν ἄνευ ἀναφορᾶς εἰς καθ' ἕκαστον ζητήματα, ὅπως ἐπωφελῶς δυνηθῶμεν νὰ συγγράψωμεν καθολικὴν δραματουργίαν. Καίτοι δὲν στερούμεθα τῶν ὀξυδερκεστάτων καὶ πειστικωτάτων ὁρισμῶν τοῦ δράματος καὶ τῶν κανόνων τῆς πλοκῆς αὐτοῦ, οὐδὲν ἧττον ἄλλα μέρη τοῦ δραματουργικοῦ (ἐν οἷς παρὰ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τεχνικὸν τοῦ δράματος περιλαμβάνεται καὶ ἡ μετάταξις αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐμφάνειαν καὶ συμπεριέχεται καὶ ἡ γνῶσις πάντων τῶν εἰς τοῦτο ἀπαιτουμένων μέσων) δὲν ἐπεξειργάσαντο ὁλομερῶς οὕτως, ὥςτε νὰ ἠδύνατό τις νἀποχωρίσῃ τοὺς κανόνας ἐκ τῆς καθ' ἕκαστον περιπτώσεως μὴ διατρέχων τὸν κίνδυνον νὰ καταστῇ ἀσαφὴς καὶ μονότονος καὶ τυπικός».

Συνῳδὰ τούτοις ὁ συγγραφεὺς τὰς ἰδίας ἐρεύνας ἀνάγει εἰς συγκεκριμένα παραδείγματα καὶ ἐξετάζει ἐν τῷ ἤδη ἀρτιφανεῖ τόμῳ (μεθ' ὃν ἕπεται ἄλλος δεύτερος περὶ τῶν τοῦ Σαιξπήρου δραμάτων), ἐν σειρᾷ μεμονωμέ-

νων, ἑκάστοτε δ' ἓν μόνον ποίημα πραγματευομένων κεφαλαίων τἀριστουργήματα τῶν τεσσάρων ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ πονήματος κατωνομασμένων κλασικῶν, Λεσσιγγίου, Γκαῖτε, Σχίλλερ καὶ Κλέϊστ, οἵτινες ἢ ἀνήκουσι πράγματι εἰς τὴν σκηνὴν καὶ ἀξίζουσι νἀνήκωσιν, ἢ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἰδιαιτέρας κλίσεως καὶ ἐπιθυμίας ἐν πρώτοις μᾶλλον χάριν ἀποπείρας ἀνεβιβάσθησαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Οὕτως ἐξετάζονται ὡς διδασκαλίας ἐπάξια ἐν τῇ σκηνῇ καὶ τάδε τὰ ἔργα· «ἡ Μὶς Σάρα Σάμψων,[1] ἡ Στέλλα,[2] οἱ Ἀδελφοί,[3] ἡ Τυρανδὼτ [4] καὶ ὁ Δημήτριος,[5] ἐν λεπτομερεστέρᾳ ὅμως πραγματεύσει (ἧς τὸ τελικὸν πόρισμα ἐπερείδεται μᾶλλον ἐπὶ ἀρνητικῇ ἐκδοχῇ), ἡ σκηνικὴ καταλληλότης τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ Φάουστ.

Ὁ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως κατά γε τοῦτο γενόμενος περιορισμός, καθ' ὃν ἐκ τῶν τοῦ Κλέϊστ ποιημάτων λαμβάνονται μόνον «das Kaetchen von Heilbronn,[6] ὁ Prinz Friedrich von Homburg[7] καὶ ὁ Zerbrochene Krug»[8] μέλλει κατὰ τὸν Πρόλογον, εἰ καὶ οὐδαμῶς ἀπαραιτήτως νὰ ἐπιτρέψῃ συμπέρασμα,ὃ ἐν τοῖς μὴ ἐνθάδε ἐξεταζομένοις δράμασι τῶν μεγάλων ἀριστοτεχνῶν θεωρεῖ οὐχὶ δραματικὸν καὶ οὐχὶ σκηνικὸν καὶ διὰ τὴν ἐκτύλιξιν τοῦ δραματουργικοῦ καὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἄκαρπον. Καὶ ἀναντιλέκτως ἡ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη ἐκλογὴ καὶ ἡ ἐκδοχή, ἐφ' ᾗ ἐπερείδεται, ἐπαινοῦνται καθόλου, ὅσον ἡδέως λ. χ. καὶ ἐν τῇ ἐνθάδε περὶ τῆς Hermannsschlacht[9] γενομένης κρίσεως ἐπεθύμει νὰ ἐκμάθῃ τις τὴν ἀκριβεστέραν αἰτιολογίαν· ὁ δ' ἄλλος ὁ ἄρτι εἰρημένος περιορισμὸς εἰς τὸ συγκεκριμένον διακόπτεται ἔκ τινων παρεκβάσεων, ἐν οἷς αἱ θεωρίαι ἀποβαίνουσι γενικαί. Οὕτως ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς *Iphigenie in Aulis* (*Ἰφιγενείας τῆς ἐν Αὐλίδι*)[10] παρεμβάλλεται ζήτησις περὶ τῆς ποιητικῆς γλώσσης ἐν τῷ δράματι καὶ ἐν τῇ ἐπισκοπήσει τῆς «Braut von Messina»[11] τοιαύτη περὶ τῆς ὀρθοτονήσεως καὶ τῆς ἰδέας τοῦ τραγικοῦ. Πάντα δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Βουλτχάουπτ ἐν τῷ φιλοπονήματι αὐτοῦ ἀναγεγραμμένα, ἐφ' ὅσον κρίνομεν καὶ ἐκ τῶν προγενεστέρων συγγραμματίων αὐτοῦ τούτου «Dramaturgische

1 Τοῦ Λεσσιγγίου· ἔτει 1755 συντεθεῖσα.

2 Τοῦ Γκαῖτε δρᾶμα ἀπὸ τοῦ 1773—1774.

3 Πάλιν τοῦ Γκαῖτε 1776.

4 Ἡ Τυρανδὼτ πριγκίπισσα τῆς Σινικῆς ἔτ. 1801 εἶναι μετάφρασις καὶ ἀπομίμησις τοῦ Γκώτζη.

5 Ὁ Δημήτριος τοῦ Σχίλλερ 1804. (Miss Sara Sampson-Stella-Die Geschwister-Turandot und Demetrius).

6 Ἡ Αἰκατερίνη ἐκ Χεϊλβρὸν (τῆς ἐν Σαξονίᾳ Θυριγγίας).

7 Ὁ πρίγκιψ Φρειδερίκος τῆς Χομβούργης (παρὰ τὸ ἐπὶ τῷ Μοίνῳ Φραγκφοῦρτον).

8 Ἡ διαρραγεῖσα ὑδρία.

9 Μάχης τοῦ Ἀρμινίου, ὃν δικαίως ὁ Τάκιτος ἐπονομάζει σωτῆρα τῆς Γερμανίας.

10 Τασσομένης εἰς τὸ ἔτος 1789.

11 Τῆς Νύμφης τῆς Μεσσήνης (ἑνὸς τῶν ὀψιγενεστέρων ποιημάτων τοῦ Σχίλλερ τιθεμένου κατὰ τὸ ἔτος 1802).

Skizzen[1] καὶ Steifzeger»[2] καὶ ἐκ τοῦ Bericht ueber das Münchene Gesammtgastspiel,[3] καὶ τὸ διάφορον διεγείρουσι καὶ ἀξιοσπούδαστα εἶναι. Ἐν τούτοις ἐκ τῶν ἤδη μνημονευθεισῶν συγγραφῶν τὸ ἕν, ἢ τὸ ἕτερον μικρὸν μέρος περιελήφθη ἐν τῷ νέῳ ἔργῳ καὶ τὸ ὅλον ἐγράφη ἀρτιγενὲς καὶ ἐπαγωγὸν καὶ τοσοῦτον ἐπερείδεται ἐπὶ ἀκριβοῦς αἰσθήματος μετὰ πασῶν τῶν εἰδικοτήτων τοῦ δράματος καὶ τῆς σκηνικῆς ἐπιδράσεως, ὥςτε οἱ κατέχοντες τὴν ἐκτενῆ γραμματολογίαν, ἣν ὁ συγγραφεὺς περισυνήγειρεν ἐν τῇ σφαίρᾳ ταύτῃ, μετὰ διαφερούσης τῆς εὐχαριστήσεως θέλουσιν ἐπιστήσῃ τὴν ἰδίαν προσοχὴν ἐπὶ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος φιλοπόνημα.

Ἐλλόγως δ' ὁ συγγραφεὺς ἐκποδὼν ἐποιήσατο τὴν πολυμαθῆ ἐκείνην αἴγλην καὶ εἰ καὶ καλῶς γινώσκει τὰς ἐργασίας τῶν πρὸ αὐτοῦ, τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ οὕτως ἐτήρησε διὰ παντός, ὥςτε βασίμως δύναται πᾶς πεπαιδευμένος νὰ διατρίβῃ, ὅςτις ἐνίοτε θὰ λαμβάνῃ τὸν κόπον νὰ νελίττῃ τὸν Σχίλλερ καὶ τὸν Γκαῖτε αὐτοῦ ὅπως ἐλέγχῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως διϊσχυρισμοὺς ἐν τοῖς ἔργοις, εἰς ἃ ἀναφέρονται. Καὶ ἐνδεχόμενον μὲν τότε ἐκ τοῦ τοιούτου ἐλέγχου νὰ ἐξάγηται ἐνιαχοῦ ἀλλογνωμοσύνη καὶ νὰ μὴ ἐμφανίζηται πᾶσα κρίσις ἀναμφισβητήτως ἀποδεκτή, οὐδὲν ἧττον ἡ ἐμβριθὴς ἀξία τῶν ἐρευνῶν τότε μάλιστα θὰ πιστωθῇ, διότι ἁπανταχόθεν συνάγεται, ὅτι ὁ ἀναγνώστης ἔχει πρὸ ὀμμάτων πραγματογνώστην, προλήψεων ἀπηλλαγμένον, εὐσυνείδητον καὶ κατ' ἐξοχὴν ἔνθουν διφήτορα τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ γερμανικοῦ Παρνασσοῦ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο χαρακτηριστικὸν παρέχεται τῇ βίβλῳ τοῦ Βουλτχάουπτ πρώτιστα ἀνωτέραν ἀξίαν. Τὸ οὕτω προςιτὸν καλλιτέχνημα, ὃ φαίνεται ἐγχειρίζων τῷ ἀναγνώστῃ, ἀνέλαβεν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ νεκρὸν καὶ στιλπνὸν τύπον, ὥςτε τοῖς ὠχριῶσι καὶ εἰθισμένοις ἀποστρέφεσθαι αὐτὸ θέλει φανῇ νέον τι καὶ τέως οὐχὶ ἐπαξίως ἐκτιμηθέν. Ἡ παραίτησις τῆς συστηματικῆς ἐκθέσεως,[4] ἥτις τηρεῖ πάντοτε τὴν αὐτὴν ἀρχὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἄποψιν ἐφ' ἑκάστῳ νέῳ ποιήματι, διαφυλάττει τὸν ἀναγνώστην ἀπὸ παντὸς μόχθου. Καὶ δὴ ὁτὲ μὲν ὀρθοτονεῖ τὸ αἰσθητικόν, ὁτὲ δὲ τὸ τεχνικὸν τοῦ δράματος καὶ ἄλλοτε μᾶλλον τὸ σκηνικόν, καὶ ἐνταῦθα μὲν ἀνατέμνει τὸ κυριωδέστερον δραματικὸν ἐλατήριον, ἢ εἰκονίζει ὀρθῶς τὴν ἐκδοχὴν χαρακτῆρος, ἐκεῖ δὲ διαφωτίζει τὴν δραστικότητα τῆς διευθύνσεως (τοῦ θεάτρου), ἢ περὶ πολλοῦ ποιεῖται τὸν ἀγῶνα διαπρεποῦς ἠθοποιοῦ, ὥςτε ὁ ἀναγινώσκων ἀναμένει τὸν δεύτερον τόμον μετ' ἔτι μᾶλλον ἐντεταμένου διαφόρου.

1 Δραματουργικὰ σκιαγραφήματα.
2 Καὶ πάλιν σκιαγραφίαι.
3 Τοῦ συνόλου τῶν ξεναγουμένων ἠθοποιῶν ἐν Μονάχῳ κατὰ τὸ ἔτος 1880.
4 «Ὁ νοῦς «τὸ μονότονον δηλ. τὸ ἔν τινι συστηματικῇ ἐκθέσει τηρητήθη ὁ συγγραφεὺς καὶ ἐντεῦθεν δὲν κουράζει τὸν ἀναγνώστην.»

Ἂν λοιπὸν μετὰ τὸν καθολικὸν τοῦτον χαρακτηρισμὸν τοῦ ἔργου, καθ' ὃν ἠδυνάμην νὰ ποιῶμαι συχνοτέραν χρῆσιν τῶν εὐστόχως ὅσον εἰςαγομένων στροφῶν τοῦ προλόγου, δὲν θὰ ἠδυνάμην, προςεπάγει ὁ ἐπικριτής, νὰ ἐπισφραγίσω ἁπανταχοῦ τὴν ὁμοφωνίαν, ἢ τὴν διαφωνίαν τῶν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐπόψεων, ἀλλὰ δέον νὰ ἀρκεσθῶ ὀλίγα τινὰ νὰ ἐξάρω. Ἐν πρώτοις ὡς πρὸς τὴν «Μὶς Σάραν Σάμψων» τοῦ Λεσσιγγίου ὁ συγγραφεὺς δικαίως ἐξαίρων τὴν δραματικὴν ἅμα καὶ σκηνικὴν ἀξίαν τοῦ ποιήματος παρατηρεῖ μετὰ πολλῆς τῆς ὀξυδερκείας, ὅτι ἡ ποίησις αὕτη ἴσια ἴσια διὰ τὰ σφάλματα αὐτῆς ἀποδεικνύει τὸν Λεσσίγγιον ἀληθῆ ποιητήν. «Ἂν ἦτο ὁ ἀνὴρ ὀξύνους μόνον, δέον ἐν τοῖς προγενεστέροις αὐτοῦ φιλοπονήμασι νὰ ἔγραφεν ἴσως πεζολογικῶς, πλὴν ἀλλ' ὅμως κατὰ τοὺς κανόνας τῆς συνθέσεως.» Ἐπὶ τοῦ ποιήματος Minna vou Barnhelm[2] ὁ συγγραφεὺς ὑπολαμβάνει παράδοξον τὸν τηλικοῦτον πατριωτισμὸν τοῦ Λεσσιγγίου καὶ παρατηρεῖ, ὅτι ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη δὲν ἦτο διὰ τὸν ποιητὴν διαφέρουσα ἀρετή. Καὶ ὄντως διὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην δυνατὸν νὰ παρασταθῶσιν ἀνάριθμοι ἐκδηλώσεις τοῦ Λεσσιγγίου, ὅμως αὗται μέχρι τινὸς φαίνονταί πως ἐπὶ αὐταπάτης ἑδραζόμεναι. Ἐν τοῖς μυχαιτάτοις τῆς καρδίας ὁ Λεσσίγγιος ἠσπάζετο τὴν ἑστίαν τοῦ πατριωτισμοῦ, τουτέστι τοὺς Πρώσσους καὶ τὸν μέγαν βασιλέα αὐτῶν (ἤγουν τὸν Μέγαν Φρειδερίκον), διότι ἄλλως διὰ τί ἐπανειλημμένως ὑπέστρεφεν εἰς Βερολῖνον, διὰ τί ὑπέμενε διαμένων ὅλην πενταετίαν παρά τινι Πρώσσῳ στρατηγῷ κατέχων θέσιν; Ὅτι δὲ ἡ Αἰμιλία Γαλώττη[2] συναισθάνεται ἑαυτὴν ὑπαίτιον, πολλὰ εὐστόχως ὑποδηλοῦται ὡς ἡ ἐξέχουσα, εἰ καὶ μὴ εὐδιάγνωστος ἐπεξειργασμένη κρίσις (ἤτοι καταστροφὴ) τοῦ φερωνύμου δράματος. Τοὐναντίον ἀδικαιολόγητος παραμένει ἡ παρατήρησις τῶν δύο τυχαίων καὶ ἀπερισκέπτων στροφῶν τῆς πράξεως, ὅτι δηλ. ὁ Πύρρος,[3] ὅστις ὅμως ἀπαναίνεται νὰ γείνῃ συνυπαίτιος τοῦ κακουργήματος, φλυαρεῖ πρὸς τὸν Ἄγγελον[4] καὶ ὅτι ὁ Μαρινέλλης[5] προθυμεῖται ἐπ' αὐτῷ τῷ ὅρῳ νὰ ἐκμυστηρευθῇ μέρος τῆς ἀληθείας πρὸς τὴν Ὀρσίναν,[6] ἥτις ἤθελε νὰ ἀπέλθῃ. Εἶναι μὲν ψυχολογικῶς ὀρθόν, ὅτι ὁ πρῴην συνέταιρος διατελεῖ ἐνασκῶν δαιμόνιον ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν Πύρρον καὶ ὁ κακοῦργος Μαρινέλλης καίπερ τοσοῦτον πονηρὸς ἴσια ἴσια ἔν τινι κρισίμῳ στιγμῇ πολλὰ μωρῶς πράττει. Τὰ δὲ περὶ Νάθαν τοῦ σοφοῦ[7] καὶ μάλιστα περὶ τῆς ἐν τῇ διηγήσει ἀσαφείας περὶ τῶν *τριῶν δακτυλίων* (περὶ οὗ ἴδ. ἡμέτερον ἄρθρον ἐν ἀριθ. 1642 τῆς Μερίμνης τοῦ 1878) λεπτογνωμόνως εἴρηνται. Διὰ δὲ τὴν ἀπό-

1 Μίννα φὸν Βαρνχέλμ (ὄνομα οἰκογενείας).
2 Τὸ δρᾶμα τοῦτο τοῦ Λεσσιγγίου τίθεται εἰς τὸ ἔτος 1772, ἤτοι ὁμοχρόνως τῇ Στέλλᾳ.
3-5 Πρόσωπα ἐν τῇ Αἰμιλίᾳ Γαλώττῃ.
6 Ὡσαύτως πρόσωπον τοῦ αὐτοῦ δράματος ἡ γνωστὴ κόμησσα.
7 Ταισσομένου κατὰ τὸ ἔτος 1779.

κρισιν τοῦ τελεολογικοῦ ζητήματος ὁ συγγραφεὺς ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν ἐπὶ τῆς ἐν ἄλλῃ συναφῇ εἰρημένης λέξεως τοῦ μοναχοῦ τῆς δε «Νάθαν! Ὑμεῖς εἴσθε χριστιανός!» ἐν αἷς λέξεσι περιέχεται σημασία μείζων, ἢ κατὰ τὴν σκηνήν. Πρὸς τὰς δραματικὰς ποιήσεις τοῦ Γκαῖτε ὁ συγγραφεύς, ὡς εἰκός, διάκειται οὐχὶ ἄλλως, ἢ ὡς τὰ νῦν πᾶς ἀπροσωπόληπτος ποιεῖ· εὐγνωμονικὸν ὅμως εἶναι, ὅτι ὁρίζει τὴν καθολικὴν αὐτοῦ κρίσιν διὰ τῆς ἐξάρσεως τοῦ «*Κλαβιγκίου*»[1] ὡς ἐπιτηδείου ποιήματος τῆς σκηνῆς, πρὸς ὃ κατά γε τοῦτο οὐδὲν ἄλλο δρᾶμα τοῦ Γκαῖτε ἐξισοῦται. Καὶ περὶ τῶν ἀντιρρήσεων τῶν ἐν τῇ Α′. σκηνῇ τῆς τετάρτης πράξεως, αἵτινες παρὰ τὸν τρόπον τοῦ Κάρλου γίνονται κατὰ τοῦ Κλαβιγκίου, ἰσχύει τι παραπλήσιον, ὡς ἐπὶ τῶν προειρημένων παρατηρήσεων περὶ Πύρρου καὶ Μαρινέλλη. Τὸν δὲ Σχίλλερ θεωρεῖ ὁ συγγραφεύς, ὡς αὐτόδηλον, οὐ μόνον τὸν μέγιστον τῶν δραματικῶν ποιητῶν, ἀλλὰ παραχωρεῖ δικαίως τῷ πνεύματι αὐτοῦ πολὺ μείζονα χώραν. Ἔν τινι διαφερόντως ἐπαγωγῷ ἐξηγήσει, ἥτις ἀναγινώσκεται ἐν τῷ περὶ τοῦ Δὸν Κάρλου ἄρθρῳ, σημειοῦται τάδε «ἡ Μαρία Στυάρτη, ἡ Αὐρηλιανὴ Παρθένος καὶ ὁ Γουλιέλμος Τέλλος εἶναι ἀξιοθαύμαστα προϊόντα τῆς Μούσης τοῦ Σχίλλερ.Ἀλλὰ διὰ τί τὰ νεανικὰ δράματα ὡς σκηνικὰ ἔργα, ἤτοι οἱ *Λῃσταί*, ὁ *Φιέσκος* (Γενουατ..ς) καὶ ἡ γνωστὴ ἐν μὲν τῷ ἡμετέρῳ θεάτρῳ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Λουΐζα Μίλλερ, παρὰ δὲ τοῖς Γερμανοῖς Cabale und Liebe (=ῥᾳδιουργία καὶ ἔρως), ὑπερτεροῦσι τῶν ἁγνοτάτων καὶ διαυγεστάτων τούτων ποιήσεων (τ. ἐ. Μαρίας Στυάρτης καὶ λοιπῶν); Ἡ ἀπεσχημειώθη ἡ συνένωσις πάντων τῶν προτερημάτων δι' ἐπιγενεστέρους καιρούς, ὧν ὠρφάνισεν ἡμᾶς ὁ ἀπηνὴς θάνατος.[2] Τὸ πρᾶγμα φαίνεται οὕτως ἔχον· ὁ Γουλιέλμος Τέλλος δῆλα δὴ καὶ τὸ ἀσυντελὲς Δρᾶμα *Δημήτριος*[3] ἐξανοίγουσι νέαν περιφανῆ προοπτικήν, ἀπόψεις εἰς τέχνην ἀνωτέραν τῆς τοῦ Σαιξσπήρου, συνδυασμὸν δῆλον ὅτι τοῦ ἀρχαίου διϋλισμοῦ τοῦ ὑλικοῦ μετὰ νεωτέρας δυνάμεως, ὅπως αὕτη θαυμασίως ἀπέβη ἐπιτυχὴς τῷ ποιητῇ ἐπανειλημμένως καὶ εἰς τοὺς χαρακτῆρας καὶ εἰς μικρότερα καὶ μεγαλείτερα μέρη τῶν εἰς ἰάμβους γεγραμμένων τραγῳδιῶν αὐτοῦ. Ἡ δ' ἀκριβεστέρα ἔκθεσις τῶν πολλῶν λεπτογνωμόνων ἐπισκοπήσεων, δι' ὧν ὁ συγγραφεὺς ἐκτίνει τῷ ποιητῇ τὸν ὀφειλόμενον φόρον τοῦ θαυμασμοῦ, παραλειπτέα κρίνεται ἐνταῦθα. Ὅτι πάλιν ὁ θαυμασμὸς δὲν ὑπερβαίνει τὸ προσῆκον μέτρον, καὶ παρ' αὐτῷ ἡ σώφρων κριτικὴ διαφυλάττει ἀπαραμείωτα τὰ δίκαια αὐτῆς, οὐδ' εἶναι χρεία τὸ παράπαν νὰ ῥηθῇ. Καὶ μόνον κεφαλαίου τινὸς μνημονεύει ὁ συγγραφεύς, ὅπου τὸ ἀνωτέρω δὲν ἐφαρ-

1 Κατὰ τὸ ἔτος 1773—1774.

2 Ὁ Σχίλλερ γεννηθεὶς τῇ 11ῃ Νοεμβρίου 1759 δεκαοκταέτης συνέθεσε πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1777 τοὺς Λῃστάς, ἐτελεύτησε δὲ τῇ 9ῃ Μαΐου 1805.

3 Τάσσεται εἰς τὸ ἔτος 1804.

μόζεται έντελῶς. Ὁ Βουλτχάουπτ δῆλον ὅτι πειρᾶται ὅπως δικαιολογήσηται τὸν φόνον τοῦ Γέσλερ[1] ἐν τῷ Γουλιέλμῳ Τέλλῳ, καὶ ὅπως ἰδίᾳ τὸν μονόλογον τοῦ Τέλλου καὶ τὴν πρᾶξιν ἐκείνην παραστήσῃ καὶ ὡς τὴν δραματικῶς μόνον δυνατὴν λύσιν. Πλὴν ἀλλ' ὅμως πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην δὲν δύναται νὰ μεθαρμοσθῇ ὁ ἐπικριτής· διότι δὲν ἦτο δυνατὸν (ἐκ τοῦ μύθου, ὡς εἰκός, ἔπρεπε νἀποκλίνῃ ὁ Σχίλλερ) τὸν Γουλιέλμον Τέλλον, τὸν ἀπαλλαγέντα τῆς φυλακῆς νὰ ἐμφανίσῃ στασιάρχην;

Ὁ τελευταῖος ποιητής, οὗ τὰ ἔργα ἐξετάζει ὁ συγγραφεύς, εἶναι ὁ *Ἐρρῖκος φὸν Κλέϊστ.*[2] Τῆς εὐμενοῦς γνώμης, ἣν περὶ αὐτοῦ ἔχει ὁ συγγραφεύς, συμμετέχων μόνον ὁ ἐπικριτὴς κατά γε τὸ ποίημα, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ «des Zerbrochene Krug,[3]» παρασιωπᾷ τὴν λεπτομερεστέραν αἰτιολογίαν τῆς διαφόρου θέσεως ὡς πρὸς τὰ ἄλλα τοῦ ποιητοῦ· ἐπειδὴ ὁ ἐπικριτὴς ἐκ πολλοῦ χρόνου δὲν εἶδε τὰ ποιήματα διδασκόμενα ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ ἀγνοεῖ κατὰ πόσον ἐπιτηδεία ἀναβίβασις εἰς τὴν σκηνὴν δύναται νὰ ποιήσηται ἐκποδὼν ἀτερπεῖς τινας ἐν τῇ ἀναγνώσει ἐντυπώσεις. Εἰδικαὶ δραματουργικαὶ παρατηρήσεις ὅτε μὲν μείζονος, ὁτὲ δὲ μικροτέρας ἐκτάσεως καὶ ἀξίας ἐγκατασπείρονται ἁπανταχοῦ, καὶ ὅπου συμβαίνει τοῦτο, ἔχει ὑπ' ὄψει πάντοτε τὴν σκηνὴν τοῦ ἐν Μεϊνιγγεν[4] θεάτρου καὶ τοῦ καίπερ οὐχὶ ἑκάστοτε ἀπαραιτήτως διδακτικοῦ παραδείγματος πρὸς μίμησιν. Διαφερόντως χαρακτηριστικὰ καὶ κατὰ τὸν ἐπικριτὴν παντελοῦς ὀρθότητος ἔχονται ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐν τῷ περὶ τῶν «λῃστῶν» ἄρθρῳ λεγόμενα. Ἡ εἰς τὴν σκηνὴν ἀναβίβασις τῶν λῃστῶν μικροῦ δεῖν ἐν πάσῃ τοῖς γερμανικοῖς θεάτροις νοσεῖ κατὰ τὴν ἔνδειαν, εἰς ἣν ἐνασμενίζει ἡ ἀπάθεια νὰ ἐγκαταλείπῃ τοὺς κλασικοὺς (Σχίλλερ, Γκαῖτε καὶ λοιποὺς) ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι πάντοτε ἔχουσι τὴν ἰδίαν δρᾶσιν.[5]

Οἱ λόγοι τοῦ Φραγκίσκου (οὗτος εἶναι ὁ κοινὸς δαίμων τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ λῃστοῦ Κάρλου ἐν τοῖς Λῃσταῖς) οὐδὲ τὸ παράπαν ἐπιδέονται τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐζωγραφημένων ἐν τοῖς ὀπισθοδόμοις τῆς σκηνῆς ταπήτων τῶν Μεϊνιγγίων,[6] οὔτε τῶν πολυτιμήτων κιβωτίων ὡς ἐπιβοηθήματος αὐτῶν.

1 Οὗτος ἦτο ὁ αὐστριακὸς ἐν Ἑλβετίᾳ στασιάρχης. Τὸ ὅλον ὅμως, καθ' ἃ ἀνέγνωμεν ἐν κριτικαῖς περὶ τούτου διατριβαῖς, συναποτελεῖ ὡραῖον μῦθον τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλβετῶν.

2 Γεννηθεὶς ἐν Φραγκφούρτῃ τῷ παρὰ τὸν Οὐΐαδον ηὐτοκτόνησε τῷ 1801 παρὰ τὴν πόλιν Ποτσδάμην.

3 Ἡ διαρραγεῖσα ὑδρία.

4 Διότι ἡ σκηνὴ τοῦ Μεϊνίγγεν διαπρέπει καὶ ὁ αὐτόθι θίασος καταλέγεται εἰς τοὺς κρατίστους ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ πρίγγιπος αὐτοῦ.

5 Ὁ νοῦς ὅσον ἀνεπιτυχῶς καὶ ἂν διδαχθῶσι τοιαῦτα ἀριστοτεχνήματα, θὰ γείνῃ κατάδηλος ἡ ἀξία αὐτῶν. Διὸ χαριέντως πάνυ λέγουσιν οἱ Γερμανοὶ Schiller ist nicht todt zu machen, λόγιον ἀληθεῦον ἐπὶ πάντων τῶν ἐξόχων ποιήσεων ἐν Γερμανίᾳ, ὁ Σχίλλερ δηλ. δὲν σκο τώ νε ται (ἵνα χυδαϊκώτερον μεθερμηνεύσωμεν).

6 Οἱ τάπητες οὗτοι ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Gobelen οἱ ἐκ μετάξης ἦσαν ἐν χρήσει κατὰ τὸν μεσαιῶνα, καὶ μόνον οἱ Γάλλοι κατεῖχον τὴν τέχνην τοῦ ὑφαίνειν αὐτούς, ὡς σώζονται τοιοῦτοι ἔτι καὶ νῦν ἐν τοῖς Μουσείοις Γαλλίας καὶ Φλωρεντίας.

Ἀλλὰ τὸ σύνολον ἑνὸς δράματος ἀναλαμβάνει πᾶσαν αὐτοῦ τὴν τελειότητα ἐκ τῆς νοήμονος διευθετήσεως τῆς γραφικῆς καὶ ἱστορικῶς λεπτῆς, ἥτις ἰδιάζει τῷ διαπρεπεῖ θιάσῳ τῶν Μεϊνιγγίων. Καὶ ἔνιοι τῶν συνδυασμῶν δημιουργοῦνται ὑπὸ τῶν Μεϊνιγγίων συμφώνως πρὸς ἐκεῖνο, ὃ ὁ ποιητὴς εἶχεν ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ἐν τῷ νῷ[1]. Ὁ πραγματισμὸς σπανίως ἐξέρχεται τῶν ὁρίων. Τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῇ σκηνῇ προςώπων τηρεῖ τὸ μέτρον. Τὸ ἐξόχως λεπτὸν αἴσθημα τοῦ ἀνωτάτου ἡγέτου (ἤγουν τοῦ πρίγγιπος, τοῦ καὶ τοῦ θιάσου διευθυντοῦ) διὰ τὸ κατὰ συνθήκην ὀρθὸν ἀνέῳξε τῇ σκηνῇ πλησμονὴν ἐπιχαρίτων χαρακτήρων, οὓς οὐδεὶς ἄνθρωπος πρότερον ἔσχεν ἐν νῷ . . . Οὕτω δὴ ἡ τάσις τῶν Μεϊνιγγίων εἶναι τοιαύτη, ἥτις, ἐν ᾧ τὰς κλασικὰς ποιήσεις ἀπαλλάττει τῶν ρακῶν τοῦ ἀγοραίου θεάτρου, μέλλει ἀναγκαίως νὰ παράσχῃ ὠφέλειαν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ὅλου γερμανικοῦ θεάτρου.

Τελευτῶν ὁ ἐπικριτὴς στρέφει τὴν προςοχὴν εἰς τὴν περὶ *τοῦ ὁρισμοῦ τῆς τραγῳδίας* προμνημονευθεῖσαν πραγματείαν. Ὁ συγγραφεὺς καταπολεμεῖ ἐν αὐτῇ κυρίως τὸν ὁρισμὸν τοῦ ὑπαιτίου. Ὁ τοῦ ὑπαιτίου ὁρισμὸς εἶναι ἡ κυριωδεστέρα πλάνη ἐν τῷ συνήθει ὁρισμῷ τῆς τραγῳδίας, διότι εἰ καὶ ἅπαντες οἱ αἰσθητικοὶ ἐμόχθησαν ὅπως ἀποσπάσωσιν ἀπ᾿αὐτοῦ τὸ ἠθικὸν στοιχεῖον, πάντοτε ὅμως αὐτὸ συναναμίγνυται καὶ συνῳδὰ τῇ γλωσσικῇ συνηθείᾳ ὁ τοῦ ὑπευθύνου ὁρισμὸς εἶναι παντελῶς ἀχώριστος ἀπὸ τοῦ ὑπαιτίου. Καὶ ἐν τῷ βίῳ κατονομάζεται σειρὰ τραγικῶν φαινομένων (οἷον ὁ τοῦ Βιλγκελμάννου θάνατος, ἢ ἡ καταστροφὴ ἐξόχου εὐφυΐας ἐν τοῖς δεσμοῖς τῆς πενίας, τῆς μὴ ἐπιτρεπούσης αὐτῷ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πτερύγων, ἢ ἡ εἱμαρμένη τοῦ *Σάνδ*,[2] ἢ ἡ τοῦ *Ῥοβέρτου Βλούμ*,[3] κ. ἑ.), ἅτινα κατὰ τὸ κρίσιμον τῆς ἐλευθερίας καὶ δουλείας, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ παντελῶς μὲν ἀλλήλων ἀπέχουσιν, ἐν τούτῳ ὅμως ὁμοφωνοῦσιν, ὅτι μεγάλη δύναμις ἐκδηλοῦται ἢ ὡς δραστικότης, ἢ παντάπασιν ὡς ἰδιότης (ἔστω δηλ. ἐνεργός, ἢ παθητική), ἥτις τέλος ναυαγεῖ εἰς τὰ ὅρια τοῦ τελευτητοῦ. Πᾶσαι αὗται αἱ περιπτώσεις θὰ ἐλάμβανον τὴν τραγικὴν χροιὰν ἐκ τῆς ἐναντιότητος τῆς δυνάμεως, ἤτοι ἐκ τῆς καταφάσεως τῆς ζωῆς (ὡς φιλοσοφικῶς δύναται νὰ εἴπῃ τις) πρὸς τὴν φθοράν, ἤτοι τὴν ἄρνησιν τῆς ζωῆς, ἥτις οὐδαμῶς ἔχει χρείαν νὰ ἐμφανίζηται ἀπότομος

1 Ὁ νοῦς «οἱ Μεϊνίγγιοι εἶναι τόσον νοήμονες, ὥςτε καὶ ὅ,τι ἀμυδρῶς ἐξέφρασεν ὁ ποιητὴς σαφῶς πάνυ εἰκονίζουσιν.»

2 Ὁ Σ ά ν δ εἶναι ὁ ἀρίγνωτος φονεὺς τοῦ ῥώσου μυθιστοριογράφου Κοτσεπού τοῦ ἅμα καὶ κωμῳδιῶν ποιητοῦ, ὅςτις ἔτει 1820 ἦτο ἀπεσταλμένος κατάσκοπος τῆς Ῥωσίας ἐν Δαρμστάδῃ, ἢ ἐν Φραγκφούρτῳ. Ἔνθους λοιπὸν ποιητὴς ὁ Σὰνδ καὶ τραγικὸν πρόςωπον ἐξετέλεσε τὴν εἱμαρμένην.

3 Ὁ Ῥοβέρτος Βλοὺμ ἐκ Λειψίας ἔπεσε καὶ οὗτος ἔτει 1848 θῦμα τῆς ἐλευθερίας φονευθεὶς ὑπὸ Αὐστριακῶν. Καὶ παρὰ τὸν τόπον, ὃν ἡ δεισιδαιμονία τοῦ λαοῦ ὑπελάμβανεν ἐ π ά ρ α τ ο ν, ὡς ἔχομεν ἀκούσει, ἐκτίσθη ἐπὶ ἀπαισίοις οἰωνοῖς τὸ ἀρτίως κατακαὲν ἐν Βιέννῃ θέατρον Ρήγ.

(ἤγουν ἐν τῇ μομφῇ τοῦ θανάτου). Ἡ ἀντίθεσις ἀπαιτεῖται τέλεον πρὸς δικαιολογίαν τῆς σημασίας τοῦ τραγικοῦ. Τὸ τραγικὸν ἴσια ἴσια διαπρέπει ἐπὶ τούτῳ, ὅτι κατὰ τῆς αὐτοσυντηρησίας διενεργεῖται ἀντίδρασις δι' ἰσχυροτέρας πολεμίας δυνάμεως, ὥςτε ἐκείνη δὲν συνᾴδει πρὸς ταύτην. Τοῦ Ἐρρίκου φὸν Κλέϊστ ἡ ζωή, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ θάνατος παρίσταται τραγικός. Καὶ ὅσας μορφὰς καὶ ἂν προςλάβῃ τὸ τραγικόν, εἶναι πάντοτε τὸ ὑπομένειν. Θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποσημανθῇ ἐν ἐνεργῷ φύσει, ἐν ἥρωϊ τοῦ εἴδους τοῦ Μακβὲθ[1] καὶ τοῦ Ριχάρδου, ἀλλ' ἐκδηλοῦται πρῶτον ἐν τῇ καταστροφῇ αὐτοῦ (φυσικῇ, ἢ ἠθικῇ). Ἐφ' ὅσον ὁ ἥρως νικᾷ, δὲν εἶναι τραγικός, πρῶτον τὸ ἴδιον πάθημα καθίστησιν αὐτὸν τοιοῦτον. Τὸ τραγικὸν τοῦ ἐν τῷ δράματι πρωταγωνιστοῦ δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν διάφορον τῆς τραγικῆς περιπετείας τῶν λοιπῶν προςώπων, ἀλλ' ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν ἄλλων προςώπων ἡ εἱμαρμένη ἔρχεται ἔξωθεν, ὁ ἥρως δημιουργεῖ αὐτὴν ἑαυτῷ. Ἕνεκα τούτου ἡ εἱμαρμένη αὕτη ἀπόλλυσι δι' αὐτὸν καὶ δι' ἡμᾶς τι τοῦ ἀποτόμου καὶ ἀπροςδοκήτου, κ' ἐντεῦθεν τοῦ στυγεροῦ καὶ καθαρῶς παθητικοῦ τραγικοῦ. Τὸ παθητικὸν τῆς εἱμαρμένης τοῦ ἥρωος συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἐκ τῶν νημάτων, ἅτινα νήθουσι τὸν ἑαυτοῦ βίον, ὑφαίνει τὸ σάβανον αὐτοῦ ἀκουσίως καὶ μὴ ἐπιδιώκων αὐτὸ ὡς σκοπόν. Καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἡ εἱμαρμένη εἶναι δραματική, τόσῳ ὀλιγώτερον εἶναι τραγική.[2] Παρὰ τὰς κυρίας (τρειςκαίδεκα σελίδας πληρούσας) ταύτας ἐξηγήσεις, ἃς ἐν τούτοις, ὡς δὴ εἰκὸς ἐπὶ τοιούτου δυςχερεστάτου καὶ τὰ μάλιστ' ἁπάντων ἀμφισβητησίμου ζητήματος, ὁ συγγραφεὺς ὑπολαμβάνει δίκην σκιαγραφίας τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἰδέας τοῦ τραγικοῦ (die Umrisse zu einer Entwicklung der Idee des Tragischen), δέον νὰ ἐξαρθῇ ἐνθάδε ἡ ἑξῆς παρατήρησις, ὅτι τις οὐχὶ ὀρθῶς τοὺς νόμους, οὓς πιστεύει εὑρὼν περὶ τῆς τραγικῆς ἐνοχῆς τοῦ ἥρωος τοῦ δράματος, συνειθίζει νὰ ἐφαρμόζῃ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ πρόςωπα καὶ ἐμπίπτει εἰς παράδοξον πλοκὴν περὶ τῆς ἐνοχῆς τῆς Κορδηλίας, τῆς Δεσδεμόνης, τῆς Αἰμιλίας Γαλώττη καὶ τῆς Λουΐζας Μίλλερ. Καὶ τῇ προτάσει ταύτῃ πρώτιστα μὲν ὁμοφωνῶν ὁ ἐπικριτὴς δὲν ἐμπορεῖ ὅμως μετὰ τοῦ συγγραφέως νὰ εὕρῃ τραγικόν τι ἐν τῇ εἱμαρμένῃ τῆς Κορδηλίας καὶ τῶν ἄλλων κατειλεγμένων προςώπων (ὡς πρὸς τὴν Αἰμιλίαν Γαλλώττη τὸ πρᾶγμα ἔχει τι ἄλλως), ἀλλ' ἐπὶ τοιούτων περιπτώσεων ἐνορᾷ ἐν τῇ ποιητικῇ ἐκθέσει τὴν δεδικαιωμένην ἐκείνην, μάλιστα ἀπαραίτητον χρῆσιν τοῦ ἀνιαροῦ, περὶ ἧς ὁ ἐπικριτὴς προήγαγεν εἰς φῶς τὰ δέοντά ποτε ἐπὶ τῇ κοινώσει τοῦ μυθογραφήματος τοῦ

1 Ὁ Μακβὲθ ἕως οὗ διαπράξῃ τὸν φόνον τοῦ Ριχάρδου δὲν πάσχει τραγικόν, καθίσταται ὅμως τραγικὸς μετέπειτα ἐκ τῶν παθημάτων, διότι βλέπει τὰ φαντάσματα καὶ πάσχει τρομερά. Ταῦτα πρὸς διαφώτισιν τῆς ἐννοίας.

2 Ὁ ἥρως εἶναι δραματικός, οὐχὶ δὲ τραγικός, οἷον ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Ἕκτωρ δὲν εἶναι τραγικοί.

Spielhagen, οὗ ἡ. ἐπιγραφὴ Quisisana (ἐν τῷ ἑβδομαδιαίῳ περιοδικῷ «im Neuen Reich» «1880 II. p. 400 κ. ἑ.) Διότι ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ τραγικοῦ ὁ ἐπικριτὴς δὲν δύναται ν' ἀποχωρίσῃ τὸν τοῦ ὑπαιτίου, ἢ κἂν τοῦ ὑπευθύνου καὶ διϊσχυρίζεται, ὅτι καὶ ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀπαρνηθῇ τοῦτο, ὡς δὴ τεκμαίρεται ἐκεῖνος ἐκ τῶν ὑπὸ τούτου προειρημένων προτάσεων, αἵ τινες πάντως ἐν τῇδε τῇ ἐκθέσει δὲν εἶναι ὅλως ἀναντίλεκτοι. Ἐν τούτοις ὁ ἐπικριτὴς καθομολογεῖ, ὅτι ἀποβαίνει αὐτῷ ἀδύνατον ἐπὶ τῇ νῦν εὐκαιρίᾳ νὰ εἰσδύσῃ εἰς ἀμφισβήτησιν, ἢ πολεμικὴν κατὰ τὴν κυριολογικὴν τοῦ ὅρου ἔννοιαν, ὅπερ, ἂν καθόλου εἶναι δυνατόν, δύναται νὰ κριθῇ ἐκ μακρᾶς ἐξερευνητικῆς τεκμηριώσεως, ἥ τις ἐπερείδεται ἐπὶ ἀπείρων βοηθημάτων. Ἐντεῦθεν περιορίζεται ἔνθεν μὲν ἵνα παράσχῃ τῷ συγγραφεῖ τὸ διὰ τὸ ὑπεσχημένον συμπέρασμα τοσοῦτον ἀσήμαντον ὑλικόν, ἔνθεν δὲ ἵνα ἐφελκύσηται τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου τῶν ὀλίγων τούτων, ποῦ κυρίως ἡ ἀντίληψις τοῦ Βουλτχάουπτ κατά γε αὐτὸν παρίσταται ἀμφισβητητέα, ἤτοι νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὰς θέσεις αὐτοῦ συνωρίδα ἐναντίων θέσεων, ἔνθα τότε καὶ τὰ κεφάλαια ἐκεῖνα, ἐν οἷς ὁμοφωνεῖ πρὸς αὐτὸν μᾶλλον ἢ ἧττον θέλουσιν ἐπιλυθῇ.

Ἐν ᾧ δ' ὁ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὑποτυπούμενος ὁρισμὸς τῆς τραγῳδίας τὴν στρόφιγγα τίθησιν ἐπὶ τῆς κρίσεως τῆς ἀντιθέσεως, ἀντιστοιχεῖ μᾶλλον πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκδοχὴν τοῦ ὁρισμοῦ τῆς τραγῳδίας, ἢ πρὸς τὴν νεωτερικήν, καθάπερ αὕτη εὗρεν οἱονεὶ τὴν ἰδίαν ἐνσάρκωσιν διὰ τοῦ Σαιξπήρου. Περὶ τῆς ἐνταῦθα γλωσσικῆς χρήσεως οὐδὲν μέλει ἡμῖν, ἐπειδὴ αὕτη ἐπὶ τοιουτοτρόπων τεχνικῶν ὅρων συνειθίζει πολλὰ νὰ μεταχειρίζηται αὐθαιρέτως. Διὰ τὸν αἰσθητικὸν ἐκεῖνο μόνον δύναται νὰ ἦναι τὸ τραγικόν, ὅπερ ἐξάγεται ὡς συνεπὲς τῶν ἀξιώσεων, ἃς ἡμεῖς ἐκ τῆς νῦν ἀπόψεως ὀφείλομεν νὰ ἀναμένωμεν ἀπὸ ποιητικοῦ ἀριστουργήματος. Πᾶσα ἄρα ποίησις δέον νὰ ἐπιδιώκῃ ὅπως μεταξὺ τῆς ὑπ' αὐτῆς παρασταθείσης δράσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἐκ ταύτης προκληθεισῶν ἐνεργειῶν ἀποκαθιστᾷ τὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν καὶ ἐμφανίζῃ τὰς ἐνεργείας ταύτας ὡς τῷ ἠθικῷ αἰσθήματι ἀναγκαῖον πόρισμα τῆς δράσεως ἐκείνης. Ἐὰν ὅμως παρέχῃ ψιλὸν ἀπεικόνισμα τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, ὡς συνήθως αὕτη διέρχεται ἀνὰ μέσον τῶν ἑαυτῆς ἀποτόμων καὶ δυσαρμονιῶν καὶ ὠμότητος, ἢ εὐδαιμονίας παντελῶς ἀποφατικῶν πρὸς τὸν πόθον τῆς δικαιοσύνης, τότε δὲν ἐκπληροῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰδικῶς διὰ τὴν τραγῳδίαν ἀπαιτουμένην ἐκείνην κάθαρσιν, καὶ δὴ ἢ εἶναι περιττή, ἢ διεγείρει ἀηδίαν καὶ φρίκην, διὸ πρόσωπον, ὡς ὁ Οἰδίπους Τύραννος τοῦ Σοφοκλέους, προσκρούει εἰς τὸ νεωτερικὸν αἴσθημα καὶ μόλις καὶ μ' ὅλον τὸ μεγαλεῖον τοῦ προσώπου καταλέγεται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ποιήσεως. Ὅπου ὁ ποιητὴς εἰσάγει ἀνθρώπους ὑπὸ συμφορῶν χειμαζομένους χωρὶς νὰ καταλογίζηται αὐτοῖς τὸ ὑπεύθυνον, ἢ ἡ καταστροφὴ νὰ ἐμφανίζηται ὡς δίκαιον ἐπακο-

λούθημα τοῦ ἰδίου τρόπου, εἰκονίζει λυπηρόν τι, οὐχὶ τραγικὸν καὶ προσκρούει ἐκ τούτου, ἂν ὁ πάσχων τυγχάνει ὁ ἐπικὸς ἢ δραματικὸς ἥρως, πρὸς τὸ νεωτερικὸν αἴσθημα, ὃ ἐν τῇ ποιήσει δὲν ἀξιοῖ νὰ ἴδῃ τὸ ἐκ τύχης, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀνάγκης, οὐχὶ τὸ ἐν τῇ ἀληθινῇ ζωῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιτρεπόμενον, ἀλλὰ τὸ εἰς τὸ ὕστατον τέλος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένον, ἑνὶ λόγῳ θέλει νὰ ἴδῃ τὴν *μεγάλην γιγαντιαίαν εἱμαρμένην*, «ἥτις καταθραύσασα τὸν ἄνθρωπον (τουτέστι τὸν ἥρωα τοῦ δράματος) ἀνυψοῖ αὐτόν». Ἡ ψιλὴ κατὰ τύπους καλλονὴ δὲν εἶναι πλήρης καλλονή· ὁ ἀληθὴς ποιητὴς ὀφείλει νὰ ἐγκαταβιοῖ ἐν τῇ αἰσθήσει, ἐν τῇ ἰδέᾳ, ὥστε τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένον (τὸ ἐν τῇ ζωῇ τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου κρύφιον παραμένον), πρῶτον θεᾶται αὐτὸς διὰ τοῦ ἰδανικοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ μετὰ ταῦτα ἐκφράζει. Ἐντεῦθεν ἀδύνατον ἀποβαίνει κατὰ τὸ καθολικὸν τοῦτο κῦρος νὰ ἀπαρνηθῶμεν τῇ ποιήσει ἠθικὸν χαρακτῆρα, δέον ὅμως αὕτη τὸν τρόπον τῆς θείας ἀποφάσεως νὰ μὴ ἀπαγγέλλῃ ἠθικῶς ἐπιδεικτιῶσα, ἀλλὰ νὰ αἰσθητοποιῇ εἰς συγκεκριμένα παραδείγματα μετὰ τοιαύτης σαφηνείας καὶ ἐπειγούσης ἀνάγκης, ὡς διαγινώσκονται μόνον ὑπὸ τῶν τῷ Θεῷ ἀφιερωμένων ὀφθαλμῶν τοῦ ποιητικοῦ μάντεως. Ἡ τραγῳδία ἔχει διαφερόντως νὰ παραστήσῃ τὰ ἐπακόλουθα, ἅτινα ἡ ἄκρα ἀδιακρισία ἐξ ὑποκειμένου αὐθαιρεσίας συνεπιφέρεται εἰς ἄνθρωπον ἀρχῆθεν εὐγενῶς διαπεπλασμένον. Ὁ τοιαύτην ἐξ ὑποκειμένου αὐθαιρεσίαν διαπράττων εἶναι ὁ τραγικὸς ἥρως καὶ ἡ ἐν τέλει ἧττα αὐτοῦ εἶναι ἡ τὴν ποίησιν τραγικὴν ποιοῦσα. Ὁ ἥρως ὀφείλει ἁπανταχοῦ νὰ ὑπέχῃ λόγον τῶν ἰδίων πράξεων, ἀλλ' ἡ ἐξ ὑποκειμένου αὐθαίρετος πρᾶξις τοῦ ἥρωος οὐδεμία χρεία νὰ ἦναι ἡ ἔκχυσις ἀκαθάρτου καὶ ἁμαρτωλοῦ πάθους (ὡς ὁ Μακβέθ), δυνατὸν νὰ ἦναι πολλάκις ἡ συνέπεια ἁπλῆς πλάνης (ὡς ὁ βασιλεὺς Λήρ),[1] μάλιστα τῆς ἁγνοτάτης καὶ εὐγενεστάτης προαιρέσεως (καθάπερ ἡ Ἀντιγόνη) καὶ μόνον τούτου ἕνεκα ὑποκύπτει, ἐπειδὴ ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ ὁρμῇ κατέχει αὐτὸν θρασύτης τις, καθ' ἣν παραβαίνει τὰ ὑποκειμενικῶς ἀναγκαῖα καὶ ἐν τῇ καταβολῇ τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ τεθέντα ὅρια. Οὐχὶ ὡς κακοῦργος, ἀλλ' ὡς ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος ἀπόλλυται, οὗ ἡ θέλησις μὴ ὑπαρχόντων τῶν φραγμῶν ἐκείνων, ἤθελε καταστρέψῃ τὸν κόσμον. Καὶ τότε μόνον, ὁπόταν ὁ ποιητὴς ἐννοῇ νὰ καθιστᾷ καταληπτὴν τὴν ἀνάγκην τῆς καταστροφῆς, ἐπιτυγχάνει τραγικῆς ἐπιδράσεως καὶ ἡ ἀναγκαιότης αὕτη εἶναι πάλιν πρόχειρος, ὁπόταν ὁ ὑποκύπτων τοῦτο μὲν διὰ τὴν ἰδίαν πρᾶξιν εἶναι ὑπεύθυνος, τοῦτο δὲ ὁ κόσμος θὰ ἐξελύετο, ἂν τυχὸν τὸ παράδειγμα αὐτοῦ εὕρισκεν ἁπανταχοῦ μιμητάς. Ἐν οὐδεμιᾷ τῶν τραγῳδιῶν ὁ Σοφο-

1 Οὗ τὴν εὔστοχον μεθερμήνευσιν καὶ τῶν ἄλλων τοῦ Σαιξσπήρου δραμάτων ὀφείλομεν τῷ πεπαιδευμένῳ κ. Βικέλᾳ, ὃν ἐπαινετῶς ἐζήλωσε καὶ ὁ ἐλλόγιμος κ. Μ. Ν. Δαμιράλης μεταφράσας τὸν Ἀντώνιον καὶ τὴν Κλεοπάτραν τοῦ αὐτοῦ δαιμονίου ποιητοῦ καὶ τὴν μετάφρασιν δημοσιεύσας ἐν τῷ τεύχει τοῦ «Παρνασσοῦ» τοῦ 10βρίου 1881.

κλῆς ἔχει τηλικοῦτον καὶ ἐν νεωτερικῇ ἐννοίᾳ τραγικόν, καθάπερ ἐν τῇ Ἀντιγόνῃ. Ἀλλὰ τίς θὰ ἐτόλμα νὰ ὁμιλῇ ἐν τῷ δράματι αὐτῷ περὶ ἠθικοῦ ὑπαιτίου τῆς ἡρωΐδος, καὶ τίς ἀναγκαίως δὲν θὰ συνήνει, ὅτι ὁ Κρέων κατέναντι αὐτῆς καίτοι ἐν πάσῃ ὑπερβολῇ οὐδὲν ἧττον τό γ' ἐπ' αὐτῷ ἐκπροσωπεῖ ἀνωτέραν καὶ συντηρητικὴν ἀρχὴν ὑπὲρ τοῦ κόσμου;[1] Καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ Ἀμλέτου μορφή, ἡ ἄλλως δυςκατάτακτος εἰς θεωρίαν ἐμφαίνεται ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην παντελῶς τραγική. Ἡ ἐξ ὑποκειμένου αὐθαιρεσία, ἥτις παρ' αὐτῷ πειρᾶται μάλιστα ὅπως καλύπτηται ὑπὸ τὴν ἀσπίδα τῆς συνειδήσεως, παρορμᾷ αὐτὸν νὰ ἐκλέγῃ ἀντὶ τῆς ἐγγυτάτης ὁδοῦ, τῆς ἀντιστοιχούσης πρὸς τὸ φυσικὸν αἴσθημα καὶ πρὸς τοὺς νόμους τῆς τιμῆς (ἤτοι ἐν φανερᾷ ἐχθρότητι νἀντεπεξέρχηται πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ νομιζόμενον φονέα τοῦ ἰδίου πατρός), τοσοῦτον περιπλόκους καὶ τεχνικὰς λοξοδρομίας, ὥςτε ἐκ τῆς ἐπιπλάστου μανίας προςπελάζει εἰς τὴν πραγματικὴν καὶ *αὐτὸς ἑαυτῷ ὑφαίρει τὸ ἴδιον σάβανον*. «Ἡ καταστροφὴ ἐν τούτοις ἐξόχου ταλάντου ἐν τοῖς δεσμοῖς τῆς ἀνάγκης, τῆς μὴ ἐπιτρεπούσης αὐτῷ τὴν ἐκτύλιξιν τῶν πτερύγων ἵνα μνημονεύσωμεν ἓν ἐκ τῶν δαψιλῶν ἐν τῷ βιβλιογραφουμένῳ συγγράμματι ἐξηριθμημένων παραδειγμάτων τοῦ *ἐν τῇ ζωῇ τραγικοῦ*, δύναται μόνον νὰ θεωρῆται ὡς τραγική, ὁπόταν τὸ τάλαντον διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀγαθῆς ἐπιδόσεως καθίσταται αὐτὸ ὑπεύθυνον. Τῆς συνθήκης ταύτης ἐλλειπούσης ἡ εἱμαρμένη αὐτοῦ εἶναι μόνον ἀλγεινή, εἶναι μία τῶν ὠμοτήτων ἐκείνων τῆς πραγματικῆς ζωῆς, τῆς ζωῆς, περὶ ἧς τὴν πιστὴν περιγραφὴν δὲν διατρίβει παντάπασιν ἡ ποίησις καὶ πρὸς ἃς ὠμότητας συναλλάσσεται μόνον τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, διότι ὑπάρχουσιν ἀντικείμενα (καὶ τοιαῦτα, ὡς αὐτόδηλον, ἐκ τῆς σφαίρας τῆς θρησκείας), ὧν ἡ ποίησις μ' ὅλην τὴν μεγαλειότητα καὶ θειότητα αὐτῆς ἀδύνατον ὅπως ἐφίκηται. Καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν θέλομεν τὸν ἥρωα ποιητικῆς δημιουργίας, καὶ τοῦτο αὖθις ὀρθοτονητέον, θέλομεν νὰ γνωρίζωμεν ὑπεύθυνον, καὶ ταύτην τὴν σημασίαν δέον νὰ ἔχῃ ἡ λέξις *ἐπαίτιος*. Ἡ ἁπλῆ κρίσις τῆς ἀντιθέσεως δὲν ἐξαρκεῖ ἡμῖν τοῖς νεωτέροις, καὶ πάνυ ὀρθῶς ὁ W. Hertzberg ἐν τῷ ἀναγνώσματι αὐτοῦ Schakespeare und seine Vorläufer[2] Jahrbuch der Schakespeare Gesellschaft τόμ. XV) ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ πῶς εἶναι ὁ χριστιανικὸς ὁρισμὸς τῆς ἁμαρτίας, ἐφ' οὗ ἐποικοδομεῖται ἡ ὑπὸ τοῦ Σαιξσπήρου ἀρχομένη διαφορὰ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτερικῆς ἐκδοχῆς τοῦ τραγικοῦ. Ἄσμενοι ταῦτα σταχυολογήσαντες ἐκ τῶν ὑφ' ἡμῶν ἀνεγνωσμένων περὶ τοῦ ἀρτιφανοῦς συγγράμματος τοῦ Βουλτχάουπτ προάγομεν εἰς φῶς μετὰ τῶν ἀπαραιτήτων διασαφήσεων ἐν τῷ παρ' ἡμῖν ἐγκρίτῳ τούτῳ περιοδικῷ, ἐν ᾧ καὶ δραμα-

1 Πρβ. ἡμετέραν περὶ «Ἀντιγόνης» διατριβὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ «Παρνασσῷ» τοῦ ἔτους 1880 σελ. 337—346.

2 Ὁ Σαιξπῆρος καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ. . .

τικαὶ ποιήσεις δημοσιεύονται καὶ κρίσεις περὶ αὐτῶν, καὶ ἐλλόγως, διότι καὶ ἡ παρ' ἡμῖν δραματικὴ κίνησις ἀξιομνημόνευτος καθίσταται.

Ἐν Ἀθήναις, Φεβρουαρίῳ τελευτῶντι, 1882.

Ν. Πετρῆς γυμνασιάρχης

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΚΟΥΡΑ

Ὁ Ἰωάννης Γκούρας κατήγετο ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Σαλώνων (νῦν Φωκίδος). Μολονότι δὲ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ ἄλλοι ἀνέφερον λεπτομερῶς, ἔκρινα καλὸν νὰ εἴπω καὶ ἐγὼ τινά, τὰ ὁποῖα γνωρίζω ἀφ' ὅτου τὸ ληστρικὸν σῶμα τοῦ γέρου Πανουριᾶ ὑπετάχθη πρὸ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος εἰς τὸν Ὀδυσσέα Ἀνδροῦτσον, εἰς τὸ ὁποῖον συμπεριλαμβάνεται καὶ αὐτὸς καθὼς καὶ ὁ Θεόδωρος Γρίβας, ὡς μ' εἶχεν εἰπεῖ τελευταῖον ὁ ἴδιος Θ. Γρίβας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν προσέλευσιν τοῦ ληστρικοῦ τούτου σώματος, συνισταμένου ἐκ ληστῶν 80 καὶ πλέον, ὁ γέρο Πανουριᾶς, ὡς ἄλλοτε εἶπον ἀπεσύρθη μεταξὺ τῶν ὁρίων Θηβῶν καὶ Λεβαδείας καὶ ὡς ἄλλοτε ἀνέφερον συνελήφθη παρὰ τοῦ Ὀδυσσέως μόνον μὲ τὸν υἱόν του ὀνόματι Νάκον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρώτη γυνὴ τοῦ γέρο Πανουριὰ εἶχεν ἀποβιώσει, ἀφοῦ ὁ Ὀδυσσεὺς τὸν ἐξαπέστειλεν εἰς τὸν Ἀλῆ πασσᾶ εἰς Ἰωάννινα, ἐνυμφεύθη ἐκεῖ μίαν νέαν βλαχοπούλαν δυσανάλογον τῆς ἡλικίας του καὶ τρυφερὰν καὶ ἀρκετὴν ἔχουσα καλλονήν. Τότε δὲ ὁ Θ. Γρίβας εὐθὺς ὡς προσῆλθεν τὸ σῶμα τοῦ Πανουριὰ πρὸς τὸν Ὀδυσσέα ἀμέσως ἀνεχώρησεν εἰς τὴν πατρίδα του τὴν ἐπαρχίαν Βόνιτσαν.

Δύο ἢ τρὶς φορὰς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἔτυχεν ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ μεταβῇ εἰς τὰ Σάλωνα ὁ δὲ γέρο Πανουριᾶς ἀρχηγὸς τότε τῶν ὅπλων τῆς ἐπαρχίας Φωκίδος ἐκράτει τὸν Ὀδυσσέα ἐντὸς τῆς κατοικίας του· οὗτος δὲ εἰς τὸ διάστημα τῆς διαμονῆς του ἐκεῖ ὁσάκις ἐτύγχανε νὰ ὁμιλήσῃ μὲ τὴν σύζυγον τοῦ Πανουργιᾶ πάντοτε τὴν ἔκραζε μὲ τὸ ὄνομα Βλάχαν καὶ οὐχὶ μὲ τὸ κύριον ὄνομά της.

Ἐπανερχόμεθα τώρα εἰς τὸν Ἰωάννην Γκούραν. Ὡς ὁ ἴδιος μοῦ εἶχεν ἐξηγηθῆ τὰ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, τὰ ὁποῖα ἀποφεύγω χάριν συντομίας ν' ἀναφέρω, ἐχρημάτισε ποιμὴν ἐπὶ Τουρκοκρατίας βόσκων τὰς αἶγας Ὀθωμανοῦ τινος ἀπὸ τὴν πόλιν Σαλώνων. Μοῦ εἶχεν εἰπεῖ καὶ τὴν αἰτίαν ἡ ὁποῖα τὸν ἔκαμε νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν ληστρικὸν βίον τοῦ γέρο Πανουριᾶ τὸν ὁποῖον εἶχε μακρυνὸν συγγενῆ, ἀλλὰ μοῦ διέφυγε τὴν μνήμην μου.

Εἰς τὸ σῶμα τὸ ληστρικὸν τοῦ Πανουριᾶ ὁ μόνος διακρινόμενος, ἦτο ὁ τῆς θυγατρός γαμβρός του ὀνόματι Ἀθανάσιος Μανίκας· διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸ τραγοῦδι τοῦ γέρο Πανουριᾶ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Μανίκα συμπεριλαμβάνεται

Κάπου βροντοῦν μῶρ' Πανουριά,
κάπου βροντοῦν τ' ἀσημικά
γιάσου καπετάν Μανίκα,
κάπου βροντοῦν τ' ἀσήμια.

Ὁ Μανίκας οὗτος, μετὰ τὴν προσέλευσιν τοῦ ληστρικοῦ σώματος τοῦ Πανουριᾶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνώτερος τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τοῦτον μετεχειρίσθη ὁ Ὀδυσσεὺς ὡς ἀρχηγὸν εἰς δύο περιστάσεις διότι εἰς τὸν ληστρικὸν βίον ἦτο ἐπιτηδειότατος· κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ὅμως δὲν ἀνεδείχθη παντάπασι. Καὶ ἐν πρώτοις ὁ Ὀδυσσεὺς ἐξαπέστειλε τὸν ῥηθέντα Μανίκαν εἰς τὴν κωμόπολιν τῆς νήσου Εὐβοίας μετὰ ἑξήκοντα ἁρματωλῶν. Μεταβὰς ὁ Μανίκας ἀπὸ τὴν Ἀταλάντην μὲ πλοιάρια διὰ θαλάσσης ἐλεηλάτησεν αὐτήν, διότι ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἐθεώρει τὸ μέσον τοῦτο εὔκολον διὰ νὰ δοθῇ καὶ ἡ νῆσος αὐτὴ χάριν ἀσφαλείας εἰς τὸν ῥηθέντα σατράπην, ὅστις εἶχε καὶ ἰδιόκτητα κτήματα ἐκεῖ εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Ξηροχωρίου τὰ ὁποῖα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐδήμευσεν ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις πρὸς ὄφελός της. Μετὰ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν τὴν ὁποίαν ὁ Μανίκας ἐξετέλεσε πληρέστατα, ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Ὀδυσσέα, τότε ὁ Ὀδυσσεὺς διὰ τὸν αὐτὸν σκοπόν, ὡς καὶ ἄλλοτε ἀνέφερον, τυχὼν εἰς Λεβαδείαν ὁ Βοϊβόντας Θηβῶν διὰ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἕδραν του ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου εἶχεν ἐπιφορτίσει τὸν ῥηθέντα Μανίκαν μὲ τριάκοντα ὁπλοφόρους ἐν οἷς συμπεριλαμβάνετο καὶ ὁ Ἰωάννης Γκούρας καὶ μετέβη ὁ Μανίκας εἰς τὴν Πέτραν εἰς τὴν διάβασιν τοῦ ῥηθέντος Βοϊβόντα νὰ φονεύσῃ αὐτὸν μεθ' ὅλης τῆς ἀκολουθίας του. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἰς τὴν ὁδὸν ἀπὸ Λεβαδείας εἰς Θήβας εὐθὺς μετὰ τὴν θέσιν Πέτρας ἔκειντο δύο χωρία τὰ νῦν ὀνόματι Βρασταμίταις καὶ Σάχου'εἰς τὰ δροθέσια λοιπὸν τῶν δύο τούτων χωρίων ἔπρεπε νὰ φονευθῇ ὁ Βοϊβόντας Θηβῶν. Ἀλλὰ πρὶν τοποθετηθῇ μὲ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὁ Ἀθαν. Μανίκας, ὁ Βοϊβόντας εἶχε διέλθει ἐκεῖθεν, ὁ δὲ Μανίκας ἀγνοῶν τοῦτο καὶ ἐκεῖ ἀκριβῶς συναντήσας Ταταράγά τινα μὲ ἓξ ἢ ἑπτὰ ὀπαδούς του ἀνήκοντας ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ κέντρον τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, οἱ ὁποῖοι εἶχον σταλῆ διὰ σπουδαίαν ὑπηρεσίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν βαλλῆν καὶ βεζίρην τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐκλαβὼν αὐτοὺς ἀντὶ τοῦ Βοϊβόντα τῶν Θηβῶν τοὺς ἐκτύπησε καὶ τοὺς ἐφόνευσεν ὅλους οὐδ' ἑνὸς σωθέντος. Μαθὼν δὲ ὁ Σουλτὰν Μαχμοὺτ τὸ πρᾶγμα καὶ βεβαιωθεὶς ὅτι οἱ φονεῖς ἀνῆκον εἰς τὸ σῶμα τοῦ Ὀδυσσέως, πολὺ δυσηρεστήθη καὶ οὕτω πως ἐπῆλθεν ἡ πρώτη δυσαρέσκεια αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ.

Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἠκούσθη κατὰ πρώτην φορὰν τὸ ὄνομα τοῦ Γκούρα, διότι αὐτὸς ἐφάνη ὁ πλέον δραστήριος ἐκεῖ, φονεύσας μόνος του τὸν ἀρχηγὸν τῶν ῥηθέντων Ταταρων καὶ λαφυραγωγήσας αὐτόν. Εὐθὺς μετὰ τὸ συμβὰν τοῦτο ἡνώθησαν πάλιν ἅπαντες οὗτοι μετὰ τοῦ Μανίκα

καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Ὀδυσσέως. Ὁ Ἰωάννης Γκούρας ἐλαφυραγώγησεν ἐκ τοῦ ῥηθέντος Τατάραγα ἓν ἐγχειρίδιον ὀνομαζόμενον τουρκιστὶ «μπὲλ χατζάρι», δηλ. ὡραῖον, κοπτερόν, τὸ ὁποῖον ὅλοι οἱ ἐπίσημοι Ὀθωμανοὶ ἐφόρουν εἰς τὴν μέσην των καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Σουλτάνος· αὐτὸ τὸ «μπὲλ χατζάρι» τὸ ὁποῖον εἶχε λαφυραγωγήσει ὁ Γκούρας εἶχε πεποικιλμένην ὅλην τὴν θήκην αὐτοῦ καθὼς καὶ τὴν λαβὴν ἀπὸ ὡραῖα, ὀνόματι τουρκιστὶ *μερτσάνια*, εἰς δὲ τὴν γλῶσσαν μας *κοράλια*. Τυχὼν δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πόλιν Λεβαδείας ἔφερε μαζύ του καὶ τὸν Γκούραν, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς τὸν πρῶτον ὅπου ἐσέβετο ἐκεῖ καὶ ἐσύχναζεν εἰς τὴν οἰκίαν του ἦτο πρῶτον ὁ Νικόλαος Νάκος καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ὑπολήπτετο τὸν Ἰωάννην Φίλωνα. Κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, τοὺς καπετανέους ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, ὅταν ἐξήρχοντο τῆς κατοικίας των τοὺς παρηκολούθει οὐρά, δηλαδὴ ὁπλοφόροι ἐκ τοῦ σώματός των. Ὅτε λοιπὸν ἦλθεν ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Νικολάου Νάκου πρὸς χαιρετισμὸν συμπεριελαμβάνετο καὶ ὁ ῥηθεὶς Γκούρας εἰς τὴν οὐρὰν αὐτήν. Ἐγὼ δὲ ὡς στενὸς συγγενὴς τῆς συζύγου τοῦ Ν. Νάκου ὀνομαζομένης Ἑλένης, διακρινομένης τότε διὰ τὴν ἄκραν ἀγαθότητά της καὶ ἀρετήν, πολλάκις εὑρισκόμην ἐκεῖ καὶ πολλάκις συνέτρωγον. Ἔτυχε δὲ νὰ εὑρεθῶ κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐκεῖ ὅπου ἦλθε καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ἠκούσθη ἔξωθεν τοῦ θαλάμου ὅτι εὑρίσκετο καὶ ὁ Γκούρας φορῶν τὸ «μπὲλ χατζάρι» εἰς τὴν μέσην του, ἐξῆλθον καὶ ἐγὼ ὡς νέος νὰ ἰδῶ τὴν μάχαιραν αὐτήν, ἡ ὁποία πραγματικῶς εἶχε καλὴν θεωρίαν. Τότε δὲ κατὰ πρώτην φορὰν ἐγνωρίσθην μὲ τὸν Γκούραν, τὸν ὁποῖον ἠρώτησα ποῦ τὸ ἐπέτυχε τὸ «μπὲλ χατζάρι» του, καὶ μοὶ ἐξηγήθη τὸ ἀνωτέρω συμβὰν τῆς Πέτρας. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο καλῆς φυσιογνωμίας καὶ εὐπροσήγορος καὶ ἔκτοτε ἐγείναμεν φίλοι, καὶ ὁσάκις ἔπειτα συνηντώμεθα, ἐδείκνυεν ὁ εἷς πρὸς τὸν ἄλλον πολλὴν συμπάθειαν, ἦτο ὅμως ὁ Γκούρας κατὰ τὴν ἡλικίαν μεγαλήτερός μου ὑπὲρ τὰ δέκα ἔτη.

Ὅτε δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ὡς ἄλλοτε ἔγραψα, ἐνέκρινε κατάλληλον τὸν Ἰωάννην Γκούραν μὲ τὴν συναίνεσιν αὐτοῦ νὰ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας καὶ φονεύσῃ ἕνα Τουρκαλβανὸν ὁ ὁποῖος εἶχε καταφύγει ἐκεῖ, καὶ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς πράξεως συνελήφθη ὁ Γκούρας ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἐπιτοπίου ἀρχῆς, τότε ἅμα ὁ Ὀδυσσεὺς βεβαιωθεὶς τὴν σύλληψίν του ἀμέσως ἀνεστάτωσε πρῶτον τὴν ἐπαρχίαν Λεβαδείας καὶ ἔθεσεν ὑπὸ κράτησιν τοὺς τυχαίως εὑρεθέντας ἐν Λεβαδείᾳ ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς τοῦ βαλῆ (διοικητοῦ) τῆς Εὐβοίας, τὸν πάσαγα (αὐλάρχην) καὶ τὸν συλιχτάραγα (ὑπασπιστὴν) ἐπιστρέφοντας ἐκ περιοδείας. Ἐκήρυξε δὲ συγχρόνως καὶ ὁπλοφορίαν ἐκ πάσης φυλῆς καὶ τόπου, ὑποσχεθεὶς τεσσαράκοντα γρόσια μηνιαίαν πληρωμήν, καὶ ἔγραψεν εἰς τοὺς κατοίκους

τῶν Θηβῶν Ὀθωμανοὺς καὶ λοιποὺς νὰ τοῦ ἑτοιμάσουν δύο χιλιάδας στρατιώτας, καὶ νὰ μεταβῶσιν οἱ πρόκριτοι εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ τοῦ δώσουν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ παλληκάρι του τὸν Ἰωάννην Γκούραν (διότι ἐπὶ τουρκοκρατίας τοῦτο τὸ ὄνομα ἔδιδον εἰς τοὺς ὑπὸ τοὺς καπετανέους ὁπλοφόρους, δηλαδὴ «οἱ ἁρματωλοὶ τοῦ δεῖνα καπετάνου» ἢ «τὰ παλληκάρια τοῦ δεῖνα καπετάνου»), ἐὰν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν συγκατατεθοῦν νὰ παραδώσουν τὸν Ἰωάννην Γκούραν, τότε θὰ λεηλατήσῃ τὰς Ἀθήνας καὶ θὰ τὰς πυρπολήσῃ. Οἱ Θηβαῖοι ἅμα λαβόντες τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ὀδυσσέως ἐξαπέστειλαν αὐτὴν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ συνεννοηθέντες ἔτρεξαν οἱ προκριτώτεροι τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν εἰς τὴν Χαλκίδα εἰς τὸν ἐκεῖ βεζύρην, διότι ὁ Ἰωάννης Γκούρας ἅμα συλληφθεὶς εἶχε σταλῇ ἐκεῖ, καὶ ὁ πασσᾶς τὸν εἶχε ῥίψῃ εἰς τὰς φυλακὰς καὶ εἰς τὰς ἀλύσους· εἶχε δὲ διατάξῃ ὁ πασσᾶς τὴν ἐπιοῦσαν νὰ τὸν ἀποκεφαλίσουν, οἱ δὲ πρόκριτοι Θηβῶν καὶ Λεβαδείας προλαβόντες, ἦλθον πρὸς τὸν βαλῆν καὶ τὸν παρεκάλεσαν μετὰ δακρύων νὰ λυπηθῇ τὰς δύο ῥηθείσας ἐπαρχίας, καὶ νὰ ἀπολύσῃ τὸ παλληκάρι τοῦ Ὀδυσσέως, ἄλλως θέλουν καταστραφῇ παρὰ τοῦ Ὀδυσσέως ἅπαντες οἱ κάτοικοι τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν. Ὁ βεζύρης ἰδὼν ὅτι οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι, τόσον διὰ τὰς δύο αὐτὰς ἐπαρχίας καθὼς καὶ τοὺς δύο ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς τῆς αὐλῆς του κρατουμένους εἰς Λεβαδείαν παρὰ τοῦ Ὀδυσσέως, ἠλευθέρωσε τὸν Ἰωάννην Γκούραν, παραδόσας αὐτὸν εἰς χεῖρας τῶν μεταβάντων ἐκεῖ προκρίτων ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν, οἵτινες ἀμέσως τὸν ἐξαπέστειλαν εἰς Λεβαδείαν ἀσφαλῶς εἰς χεῖρας τοῦ Ὀδυσσέως, ὅστις καὶ αὐτὸς ἀπέλυσε τοὺς δύο ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς τῆς αὐλῆς τοῦ πασσᾶ τῆς Εὐβοίας. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἔκαμε μέγαν κρότον παντοῦ καὶ πρὸ πάντων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ ἠκούσθη τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου Γκούρα ὡς γενναίου παλληκαριοῦ.

Ἰδοὺ δὲ πῶς κατώρθωσεν ὁ Ἰωάννης Γκούρας νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολὴν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἧς ἕνεκα καὶ συνελήφθη ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν. Ὁ Γκούρας εἶχε μεταβῇ εἰς Ἀθήνας ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι συνοδεύει τὸν ἔμπορον Σποντῆν κατεχόμενον ἐκ τῆς Ἠπείρου καὶ μεταβαίνοντα εἰς Ἀθήνας δι' ἀγορὰν ἐλαίου, χωρὶς ὅμως ὁ ἔμπορος οὗτος νὰ γινώσκῃ τὴν ἐντολὴν ἥτις εἶχε δοθῇ εἰς τὸν Ἰωάννην Γκούραν. Ὁ Γκούρας ἐφρόντισε καὶ ἔμαθε τὴν κατοικίαν τοῦ Τουρκαλβανοῦ, ἐπίσης ἔμαθε καὶ εἰς ποῖον μέρος ἐσυνείθιζε νὰ μεταβαίνῃ. Εἰς τὸ καφενεῖον λοιπὸν εἰς τὸ ὁποῖον ἐσύχναζε ὁ Τουρκαλβανὸς μετέβαινε καὶ ὁ Γκούρας, παρατηρῶν τὰς ὥρας τῆς διαμονῆς καὶ τῆς ἀναχωρήσεώς του, καὶ βαθμηδὸν τὸν ἐπλησίασε καὶ πολλάκις ἔλαβε καφέδες παρ' αὐτοῦ. Ἡμέραν τινὰ εἶχεν ἀναχωρήσῃ ὁ Ἀλβανὸς οὗτος περὶ λύχνων ἁφάς, καὶ ὁ Γκούρας τὸν ἠκολούθησε ὄπισθεν χωρὶς ὁ Ὀθωμανὸς νὰ ἐννοήσῃ τοῦτο, καὶ ἀφοῦ ἐπλησίασε εἰς τὴν θύραν τοῦ οἴκου του καὶ ἐκτύπησε νὰ τοῦ ἀνοίξουν, ὁ Γκούρας ὑπῆγε πολὺ πλη-

σίον του καὶ ἀσφαλῶς ἐκένωσε τὸ πιστόλιόν του χωρὶς νὰ τὸν ἴδῃ ὀφθαλμὸς ἀνθρώπου, καὶ ἀταράχως μετέβη εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ ἐμπόρου Σποντῆ. Ἀλλὰ ἐφάνη ἀπρονόητος, διότι ὡς χρηματίσας ληστής, ἔπρεπεν ἀμέσως νὰ καθαρίσῃ τὸ πιστόλιόν του καὶ νὰ τὸ γεμίσῃ πάλιν, εὐθὺς δὲ ἔπρεπε νὰ δώσῃ προσοχὴν καὶ εἰς τὴν *ταπατσᾶν*, ἀλβανικὴν ὀνομασίαν, τὸ καθ' ἡμᾶς δηλαδὴ εἰς τὴν φωτιὰν τῆς πιστόλας, διότι αὕτη ὡς εἶνε γνωστὸν εἶχεν ἕνα ὀνομαζόμενον κόκορον ἢ πετεινόν, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον ἐτίθετο ἡ τουφεκόπετρα, ὁ ὁποῖος κόκορος διὰ σκανδάλου ἔπιπτεν εἰς τὸν τζίτζικα, καὶ κτυπῶσα ἡ τουφεκόπετρα αὐτὸν ἐσηκώνετο καὶ μετέβαινεν ἡ φωτιὰ εἰς τὸν τόπον τῆς πυρίτιδος ἡ ὁποία ἥναπτε, καὶ ἐκενώνετο τὸ ὅπλον· λοιπὸν ὅταν πίπτῃ ὁ πετεινὸς εἰς τὸν τζίτζικα, τὸ κτύπημα τῆς τουφεκόπετρας κάμνει ῥήγματα, τὰ ὁποῖα διακρίνονται ὅτι ἔγειναν ἐκείνην τὴν στιγμὴν καὶ ἔπρεπε ὁ Γκούρας διὰ τῆς μπαρούτης ἢ διὰ καρβούνου νὰ εἶχεν ἐξαλείψῃ αὐτά· ἀλλά, φαίνεται, ἀφοῦ δὲν τὸν εἶδε κανεὶς ἐπίστευσε ὅτι δὲν θὰ τοῦ γείνῃ καὶ ἔρευνα. Ἡ τοπικὴ ἀρχὴ ὅμως ἐζήτησε εἰς τὸ καφενεῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἐσύχναζεν ὁ Ἀλβανὸς καὶ ἐβεβαιώθη παρὰ τοῦ καφεπώλου τὴν ὥραν καθ' ἣν ἀνεχώρησε διὰ τὸν οἶκόν του, καὶ ὅτι ἦτο καὶ ὁ Γκούρας ἐκεῖ καὶ κατόπιν ἀνεχώρησε καὶ αὐτός· ἡ ἀρχὴ τότε ἔλαβεν ὑποψίας κατὰ τοῦ Γκούρα καὶ μεταβᾶσα ἐκεῖ εἰς τὴν κατοικίαν του ἀμέσως τοῦ ἐζήτησε τὸ πιστόλιόν του καὶ εἶδον ὅτι εἶχε κενωθῆ αὐτὴν τὴν ὥραν· ὥστε ἦτον ἡ πρᾶξις του καταφανής, ἄλλως ἐδύνατο καὶ νὰ σωθῇ.

Ὅταν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἐξαπέστειλαν τὸν Γκούραν σιδηροδέσμιον εἰς Χαλκίδα, ὡς μοῦ εἶχεν εἰπεῖ ὁ ἴδιος, καθ' ὁδὸν εἰς τὸ μέρος ὅπου διενυκτέρευσαν, κατώρθωσε νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν δεσμῶν, καὶ μικρὸν μέρος εἶχεν μείνῃ ἀκόμη πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς δραπετεύσεώς του ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν φυλαττόντων αὐτόν, ἀλλὰ ἐνοήθη ἡ πρᾶξις του καὶ τὸν ἐπρόλαβον.

Μετὰ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν δὲν ἔτυχεν νὰ συμβῇ ἄλλο τι παρὰ ὅταν ὁ Σουλτάνος ἀπεκήρυξεν τὸν Ἀλῆ πασσᾶ καὶ ἀφήρεσε ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ βαθμόν, ἐπωνομάσας αὐτὸν Καρὰ Ἀλῆ (δηλ. μαῦρον Ἀλῆ), καὶ ἤρχισαν τὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα νὰ διέρχωνται ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τῶν ὑποκειμένων τότε εἰς τὸν Ἀλῆ πασᾶ, ὁ Ὀδυσσεὺς συναθροίσας ἅπαντα τὰ ἀποσπάσματά του ἐτοποθετήθη εἰς τὸ Λιβάδιον καλούμενον, ἀνῆκον εἰς τὴν κωμόπολιν Ἀράχωβαν, εἰς τὸν Παρνασσόν, καὶ συνεννοήθη μὲ τὸν καπετάνον τῶν Σαλώνων ὀνόματι Λάμπρον Κοσμᾶν, καταγόμενον ἀπὸ τὸ Σούλιον τὸ ἔνδοξον τῆς Ἠπείρου. Οἱ δύο οὗτοι καπετανέοι δηλ. ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Λάμπρος εἶχον σταλῇ ἄλλοτε ὁ μὲν εἰς τὴν Λεβαδείαν ὁ δὲ εἰς τὰ Σάλωνα ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασσᾶ ἐκ τῶν σωματοφυλάκων του, πρὸ τούτων δὲ τῶν δύο τόσον εἰς τὴν Λεβαδείαν καθὼς καὶ εἰς τὰ Σάλωνα καὶ εἰς ἅπασαν τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἅπαντες οἱ καπετανέοι ἦσαν ἐντόπιοι, τοὺς ὁποίους ὁ τόπος ὠνόμαζεν τοιού-

τους κατὰ τὰς περιστάσεις εἰς τὰς ἀνάγκας, ὡς πολλοὶ ἐκ τούτων διατ-δογικῶς ἔμενον, ὁ δὲ Ἀλῆ πασσᾶς ὡς ἐπιφορτισμένος τὴν ἀσφάλειαν ἀνεγνώριζεν τοὺς τοιούτους, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Κοσμᾶς ἐθεωροῦντο ὡς Ἀληπασαλίδες, δὲν ἠδύναντο νὰ διατηρηθοῦν εἰς τὰς ἐπαρχίας των ἀφοῦ ἡ ἐξουσία τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἔπαυσε, διὰ τοῦτο ἑνωθεὶς ὁ Ὀδυσσεὺς μὲ τὸν Λάμπρον Κοσμᾶ καὶ μὲ ὅσους ἠθέλησαν νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν, ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας των καὶ μετέβησαν εἰς τὸ Μακρυκάμπι τῆς Δωρίδος, ὅπου ἔμειναν ἐστρατοπεδευμένοι ἐκεῖ καὶ ἀκολούθως ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα.

Τότε εἰς τὴν Λεβαδείαν διωρίσθη καπετάνος τῆς Λεβαδείας ἀπὸ τοὺς προύχοντας τῆς πόλεως αὐτῆς ὁ Ἀθανάσιος Διᾶκος, ἔμενε δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Ὀδυσσέα ἐλθὼν καὶ εἰς τοὺς σωματοφύλακας τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἀνήκων Βασίλειος Μπούτσγος καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἐκ τοῦ ληστρικοῦ σώματος τοῦ γέρο Πανουργιά· ἀλλὰ ταχέως ἔφθασεν ἀπὸ τὴν Ἄρτα καὶ ὁ γέρο Πανουργιᾶς καὶ διωρίσθη καπετάνος Σαλώνων. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὸν Διάκον οἱ ἐκ τοῦ σώματος τοῦ γέρο Πανουργιᾶ Ἀθαν. Μανίκας μετὰ πολλῶν ἄλλων καὶ μετέβησαν εἰς τὰ Σάλωνα ἑνωθέντες μὲ τὸν πρῶτον λήσταρχον ἀρχηγόν των καὶ ἔπειτα καπετάνον καὶ ἀρχηγὸν τῶν ὅπλων τῆς ἐπαρχίας Σαλώνων. Ἔμειναν δὲ μὲ τὸν Ἀθαν. Διᾶκον οἱ Μοσχαντωνέοι καὶ Μπακογιαννέοι καλούμενοι πολλοὶ ἀδελφοὶ ἅπαντες ἀτρόμητοι ἄνδρες, καθὼς καὶ ὁ Καπλάνης.

Δὲν παρῆλθε πολὺς καιρὸς ὅταν οἱ μεμυημένοι προύχοντες καὶ καπετάνοι τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν Λεβαδείας, Φωκίδος καὶ Δωρίδος κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου ἐπαναστάτισαν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821. Εἰς τὰ Σάλωνα τότε πάλιν ὁ Ἰωάννης Γκούρας ἐδείχθη ζωηρός· μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν τριῶν τούτων ἐπαρχιῶν καὶ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Διάκου συνέπεσε νὰ γείνῃ ἐκείνη ἡ σωτήριος μάχη τῆς Γραβιᾶς καὶ ἐκεῖ ὁ Γκούρας διεκρίθη· διότι ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε θέσῃ τοῦτον εἰς τὴν πλέον κινδυνωδεστέραν θέσιν, δηλαδὴ εἰς φύλαξιν τῆς μεγάλης θύρας τοῦ χανιοῦ, ὄπισθεν τῆς ὁποίας εἶχον σωρεύσει πολλὰς πέτρας πρὸς ἀσφάλειαν. Ὁ Ὀδυσσεὺς περιφερόμενος εἰς ὅλας τὰς θέσεις καὶ δίδων βοήθειαν καὶ πολεμοφόδια, ἔμαθεν ὅτι εἰς τὴν μεγάλην θύραν εἶχον ἐπιπωρευθῆ πολλοὶ Ὀθωμανοὶ μετὰ σημαιῶν καὶ πελέκεων διὰ νὰ συντρίψουν τὴν θύραν καὶ νὰ εἰσέλθουν ἐντὸς τοῦ χανίου. Μάλιστα εἶχον ἐμπήξῃ καὶ μίαν σημαίαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἄνωθεν τοῦ τοίχου τῆς θύρας· ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς φθάσας ἐκεῖ εὗρε τὸν Γκούραν ἀγωνιῶντα καὶ ἀνθιστάμενον γενναίως κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Τότε προστεθεὶς καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς κατώρθωσαν οἱ δύο ἐν πρώτοις νὰ ἁρπάσουν τὴν τουρκικήν σημαίαν ἀπὸ τὴν θέσιν των καὶ νὰ τὴν ἀποσύρουν ἐντὸς τοῦ χανίου, ἔπειτα εὑρόντες εὐκαιρίαν ἀπὸ μίαν γωνίαν τῆς θύρας κατεκερμάτισαν τοὺς ἔξωθεν Ὀθωμανοὺς καὶ τοὺς διεσκόρπισαν κακὴν κακῶς. Ἀλλὰ μετὰ τοῦτο ἐπαρου-

σιάσθη ἄλλος κίνδυνος. Εἰς τὴν θέσιν ὅπου εἶχε τοποθετήση τὸν Μουσταφᾶ Γκέκαν τὸν ὁποῖον εἶχεν ὁ Ὀδυσσεὺς μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ πλησίον του τὸ 1816, ἐπέπεσαν οἱ Ὀθωμανοὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Ὀθωμανοῦ Μουσταφᾶ Γκέκα ὡς σκύλοι λυσσῶντες καὶ τοῦ ἔφραξαν τὴν πολεμίστραν μὲ πέτραν, αὐτὸς δὲ σπρώχνων τὴν πέτραν μὲ τὴν *μποῦκαν* δηλαδὴ μὲ τὸ στόμα τοῦ τουφεκίου του ἐπυροβόλει κατ' αὐτῶν. Ἀλλὰ οἱ Ὀθωμανοὶ συνέλαβον τὴν ἐξερχομένην *μποῦκαν*, μὲ τὰς χεῖράς των καὶ τὴν ἐβάστηξαν, αὐτὸς δὲ ἐκένωσε τὸ ἓν πιστόλιον καὶ τὸ δεύτερον πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ τουφεκίου του, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτὸ καὶ εὑρέθη εἰς μέγιστον κίνδυνον. Τότε ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐπρολάμβανε τοὺς τοιούτους κινδύνους, καὶ προστεθεὶς μὲ τὸ τουφέκιόν του εἰς τὴν πολεμίστραν εἰς τὴν ὁποίαν ἐκινδύνευε ὁ Μουσταφᾶ Γκέκας, κατώρθωσε νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ ὅπλον τοῦ Μουσταφᾶ Γκέκα ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων, καὶ ἑπομένως κτυπήσαντες οἱ δύο ὁμοῦ ἐπιτυχῶς τοὺς Ὀθωμανοὺς τοὺς διεσκόρπισαν.

Ὁ Ἰωάννης Γκούρας ἀκολούθως εὑρεθεὶς κατὰ τὴν Οἴτην μὲ ὑπερδιακοσίους ὁπλοφόρους τῆς ἐπαρχίας Ἀμφίσσης, συναπηντήθη ἐκεῖ μὲ τὸν Γελεχάμπεη Φεΐζῶ ἔχοντα ὑπ' αὐτὸν περισσοτέρους τῶν χιλίων πεντακοσίων Ὀθωμανῶν, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ ἀπεσύρθη εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους τούτου τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο περὶ τὰς τρεῖς ὥρας ἄνωθεν τῆς Ὑπάτης ὀνόματι Ἀετός, καὶ ὠχυρώθη εἰς τὴν κορυφήν, ὅπου ὁ ῥηθεὶς τουρκαλβανὸς Γελεχάμπεης μὲ τοὺς ὑπ' αὐτὸν τὸν ἐπολιόρκησεν· ὁ δὲ Γκούρας ἀνθιστάμενος ἐπολέμησεν ὅλην τὴν ἡμέραν μὲ γενναιότητα, ἀλλ' ἀφοῦ ἐνύκτωσεν, οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν ἀπεσύρθησαν καὶ ἤθελαν νὰ μείνουν καὶ τὴν δευτέραν ἡμέραν μὲ τὴν ἰδέαν νὰ κατορθώσουν καὶ ἐπιτύχουν τὴν λείαν των, ἀλλὰ κατὰ τὴν νύκτα ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ Σαφάκας μὲ ἑκατὸν πεντήκοντα περίπου ὁπλοφόρους Ἕλληνας, καὶ κτυπήσας τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐκ τῶν ὄπισθεν, κατώρθωσε καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἀποσυρθοῦν ἀπὸ μίαν θέσιν, καὶ οὕτως ὁ Ἰωάννης Γκούρας εὑρὼν καιρὸν διῆλθεν ἐξ αὐτῆς καὶ ἡνώθη μὲ τὸν Σαφάκα, ὁ δὲ Γελεχάμπεης ἔμεινε μόνον μὲ τὸ ὄνειρόν του εἰς τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ.

Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἐπαρουσιάσθη ἡ μάχη εἰς τὰ Βασιλικά, ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μενδενίτσης μὲ τὸν Μπαϊρὰμ πασσᾶ τοῦ ὁποίου ἡ ἧττα ἐστάθη ἔνδοξος καὶ πολὺ χρήσιμος εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην ἦτο τότε καπετάνος ὁ Γέρο Διοβουνιώτης ὀνόματι Ἰωάννης καὶ εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ἐξετέλεσε πολὺ ἐπιτυχῶς τὰ καθήκοντά του. Ὑπῆρχον δὲ καὶ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τῶν Σαλώνων ὁ Ἰωάννης Γκούρας, ὁ Παπανδρέας, ἄνθρωπος ἔχων μεγίστην φιλοπατρίαν καὶ γενναιότητα, ὁ Κομνᾶς Τράκας ἐπίσης, ὁ Νάκο Πανουργιᾶς, ὁ υἱὸς τοῦ γέρο Πανουργιᾶ, ὁ Κόντος, ὁ Χαλμούκης καὶ ὁ Καρὰ Πουλῆς,

εἶχε δὲ φθάση ἐκεῖ καὶ ὁ Ἀντώνιος Κοντοσόπουλος ὁ ἐπονομαζόμενος Γεράντωνος, τὸν ὁποῖον ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε διορίση ἀρχηγὸν τῶν ὅπλων τῆς ἐπαρχίας Ἀταλάντης μὲ ἀρκετοὺς ὁπλοφόρους ἐκ τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. Τὴν προτεραίαν οἱ Τοῦρκοι ἠθέλησαν νὰ δοκιμάσουν ἂν ἡ ὁδὸς ἦτον ἐλευθέρα πρὸς διάβασιν, ἀλλὰ ὁ Παπανδρέας ὅστις εἶχε τὴν ἐμπροσθοφυλακήν, ἔκοψε δένδρα ἐκ τοῦ δάσους ἐκείνου καὶ ἔρριψεν εἰς τὴν ὁδὸν καὶ ὅτε ἔφθασεν ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ μέχρι τῆς θέσεως αὐτῆς, ὁ Παπανδρέας τοὺς ἐκτύπησεν ἐπιτυχῶς καὶ ἔμειναν φονευμένοι εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ὑπὲρ τοὺς ἑξήκοντα ὀθωμανούς. Τὴν ἑπομένην ἡμέραν οἱ Τοῦρκοι ἐξεστράτευσαν πανστρατιᾷ καὶ ἐπροχώρησαν ἀρκετά, ἀνθισταμένων τῶν Ἑλλήνων μὲ μεγάλην γενναιότητα· ἀλλὰ κατώρθωσαν οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ σπρώξουν τὸν Γκούραν μὲ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἀπὸ τὴν θέσιν του, καὶ ὡς μοῦ εἶχεν εἰπεῖ ὁ ἴδιος Ἰωάννης Γκούρας, ἡ ὀπισθοδρόμησίς του αὐτὴ τοῦ ἐπαρουσιάσθη πολὺ ἐπικίνδυνος, διότι τὸν ἔβλαπτον τὰ φύλλα τῶν δένδρων τὰ ὁποῖα εἶχον πέση εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ τὰ ὁποῖα ἐγλιστροῦσαν τρομερά. Κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἔφθασε τὸ σῶμα τοῦ Ὀδυσσέως διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Λάππα, πατρὸς τοῦ κ. Γεωργίου Λάππα συνταγματάρχου, Ἰωάννου Ρούκη καὶ Βασιλείου Μπούζγου ἄνωθεν τῆς κορυφῆς εἰς ἣν εὑρίσκετο θέσιν ὁ Ἰωάννης Γκούρας, καὶ φωνάξαντες καὶ ἀλαλάξαντες καὶ τουφεκίσαντες συγχρόνως οὗτοι ἐκ τῆς κορυφῆς αὐτῆς, ἀμέσως οἱ πολεμοῦντες Ἕλληνες ἐφώναξαν «ἔφθασεν ὁ Ὀδυσσεύς», καὶ οὗτοι μὲν ἀνδρειώθησαν, οἱ δὲ ἐχθροὶ ἀκούσαντες τὸ ὄνομα τοῦ Ὀδυσσέως ἐδειλίασαν, οἱ δὲ τρεῖς ἀρχηγοὶ τοῦ σώματος τοῦ Ὀδυσσέως τρέξαντες καὶ ἑνωθέντες μὲ τὸν Γκούραν ἔφερον ἐκείνην τὴν μεγάλην καταστροφὴν κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐκείνου στρατοῦ ὡς ἡ ἱστορία ἀναφέρει.

Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς μάχης ἔφθασεν καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, καὶ οὗτος ἀγαπῶν πολὺ τὸν Γκούραν ἐπεφόρτισε τὸν Γεργαντᾶ καὶ ἑτοίμασεν ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Ὑψηλάντην εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην καὶ εἰς ὅσους ἄλλους ἐκεῖ πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς εἶχε γνωρίμους καθὼς καὶ πρὸς τὸν Μάρκον Βότσαρην εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ λοιποὺς καπετανέους φίλους του, ἀποδώσας τὴν νίκην τῆς περιφήμου αὐτῆς μάχης εἰς τὸν Ἰωάννην Γκούραν ὡς πολὺ εὐνοούμενον τοῦ Ὀδυσσέως.

Μετὰ τοῦτο κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου ἐστάλη ἀπὸ τὴν φρουρὰν τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν (ὡς περὶ τούτου ἔκαμα λόγον καὶ πρότερον) ὁ καπετὰν Μελέτης, εἷς τῶν τριῶν τοῦ φρουραρχείου Ἀθηνῶν, πρὸς τὸν Ὀδυσσέα φέρων καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τοῦτον ἀπὸ τοὺς ἄλλους δύο συντρόφους του Δημήτριον Λέκα καὶ Νικόλαον Σαρρῆν, λέγοντες ὅτι εἶχον ἀποβάλη τὴν πρώτην φρουρὰν τὴν ὁποίαν εἶχον τοποθετήσει ἅμα παρεδόθη τὸ φρούριον, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν· ἡ φρουρὰ ἐτοποθετήθη παρὰ τῶν προκρίτων τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ οἱ τρεῖς οὗτοι ὁπλαρχηγοὶ ἐνόμισαν καλὸν καὶ

κατέλαβον τὴν Ἀκρόπολιν ὁμοῦ μὲ τοὺς ὀπαδούς των ἀποβαλόντες τὴν πρώτην φρουράν· οἱ δὲ πρόκριτοι τῆς πόλεως Ἀθηνῶν συνεννοηθέντες μὲ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην ἔχοντα μαζύ του καὶ τὸν Νικήταν Σταματελόπουλον, παρεκάλεσαν τὸν Δ. Ὑψηλάντην εὑρισκόμενον ἐστρατοπεδευμένον εἰς Μέγαρα καὶ ἦλθεν εἰς Ἀθήνας μεθ' ὅλου τοῦ στρατοπέδου του καὶ ἀπήτησε νὰ παραλάβῃ τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀλλ' οὗτοι προτιμοῦν νὰ παραδώσουν τὸ φρούριον ὡς ῥουμελιῶται εἰς τὸν Ὀδυσσέα, ὄντα ῥουμελιώτην καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Ὑψηλάντην καὶ εἰς τοὺς Πελοποννησίους, τὴν ἐπιστολὴν δὲ αὐτὴν ἔφερεν ὁ καπετὰν Μελέτης εἰς τὸν Ὀδυσσέα εὑρισκόμενον τότε εἰς τὴν Βελίτσαν (τὴν σήμερον πρωτεύουσαν τῆς Ἐλατείας). Ὡς ἔλαβεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὴν ἐπιστολὴν αὐτήν, ἔχων πλήρη ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Ἰωάννην Γκούραν, ἐνέκρινε νὰ τοποθετήσῃ τοῦτον ὡς φρούραρχον τῆς περικλεοῦς αὐτῆς Ἀκροπόλεως καὶ διοικητὴν στρατιωτικὸν ἁπάσης τῆς Ἀττικῆς. Ἀμέσως λοιπὸν ἔγραψεν εἰς τὰ Σάλωνα τοῦ Ἰωάννου Γκούρα ἀναφέρων τὴν ἀπόφασίν του αὐτὴν καὶ λέγων εἰς αὐτὸν ὅτι ἐξεκίνησε διὰ τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἔχων μαζύ του καὶ τὸν καπετὰν Μελέτην, καὶ τὸν περιμένει νὰ φθάσει ἐκεῖ διὰ νὰ μεταβοῦν ὁμοῦ εἰς Ἀθήνας, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἀλλὰ τὸν Γκούραν μόλις τὸν παρηκολούθησαν δέκα ἑπτὰ ἀπὸ τὰ Σάλωνα, ἐν οἷς καὶ ὁ πρῶτος ἐξάδελφός του ὀνόματι Ἰωάννης Μαμούρης· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Γκούρα εὑρέθη ἡ χειρόγραφος διαθήκη του καὶ ἄφινεν εἰς τὸν Μαμούρην ἅπασαν τὴν περιουσίαν του, καὶ τὸν ὑπεχρέωνεν νὰ γράφεται Ἰωάννης τοῦ Γκούρα. Τότε ὁ Ὀδυσσεὺς παραλαβὼν ἀπὸ τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας καὶ συμπληρώσας τὸ σῶμά του εἰς 250 περίπου, τοὺς ἄλλους ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Ἰωάννην Κομποταρίτην, ἄφησε πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη καὶ ἀνεχώρησε διὰ τὰς Ἀθήνας. Φθάσας εἰς Ἀθήνας εὗρε τὴν φρουρὰν συγκρουομένην μὲ τὸν Ὑψηλάντην· ἀμέσως οἱ φρούραρχοι τῆς Ἀκροπόλεως παρέδωκαν εἰς τὸν Ὀδυσσέα τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ μεταβὰς ὁ ἴδιος Ὀδυσσεὺς εἰς τὸ φρούριον παρέλαβεν αὐτὸ καὶ διώρισε τὸν Ἰωάννην Γκούραν φρούραρχον, ἀφήσας καὶ κατάλληλον καὶ ἀρκετὸν στρατιωτικὸν προσωπικὸν ἐντὸς τοῦ φρουρίου, πρὸ πάντων τοὺς Κεφαλλῆνας Φωκάδας ὀνομαζομένους ἔχοντας ὑπ' αὐτοὺς καὶ ἄλλους Ἑπτανησίους, ὡς ἱκανοὺς διὰ τὰ πυροβόλα τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Ἔκτοτε δὲ μέχρι τοῦ 1824 δὲν συνέβη τίποτε σπουδαῖον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ τότε φθάσας ὁ τουρκικὸς στόλος εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ φέρων μαζύ του ἀρκετοὺς Γιανιτσάρους καὶ Ταγκαλάκια ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἠθέλησεν ἐξ αὐτῶν νὰ στείλῃ διὰ τοῦ Μαραθῶνος ὑπὲρ τὰς τέσσαρας χιλιάδας νὰ ἐκπορθήσουν τὰς Ἀθήνας. Ὁ Γκούρας τότε παραλαβὼν ὅσους ἠδυνήθη ἀπὸ τοὺς ὑπ' αὐτόν, ἐπῆγεν εἰς τὸν Μαραθῶνα ἀντικρὺ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὠχυρώθη ἐκεῖ. Οἱ δὲ ἐχθροὶ τοῦ ἐπετέθησαν, ἀλλὰ ὁ Γκούρας καρτερικῶς ἀντέστη καὶ κατὰ καλὴν τύχην ἐφάνη κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν μὲ

τριακοσίους περίπου ὁπλοφόρους· ὁ Διονύσιος Εὐμορφόπουλος ὡς ἀρχηγὸς τότε τῶν Δερβενοχωρίων, ἡ παρουσία τοῦ ὁποίου ἔφερεν αἴτιον ἀποτέλεσμα, καὶ νικηθέντες οἱ Ὀθωμανοὶ ἔτρεξαν κακὴν κακῶς ἐντὸς τῶν πλοίων, παθόντες τὸν κακόν τους τὸν τάραχον καὶ ἀφήσαντες πολλοὺς νεκροὺς εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης.

Μετὰ ταῦτα διορισθεὶς κατὰ τὸ 1825 ὁ Γκούρας ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος· εὑρέθη μὲν εἰς τινας ἀψιμαχίας τουρκικάς, ἀλλὰ μόνον μάχην ἔκαμεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ προφήτου Ἠλία· πολιορκηθεὶς ἀπὸ τὸν στρατὸν τοῦ Κεχαγιάμπεη τοῦ Κιουταχῆ ἐντὸς τῆς μονῆς, ἀλλὰ πολεμήσας ἅπασαν τὴν ἡμέραν, τὴν ἑσπέραν διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων καὶ ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν.

Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἐκλείσθη εἰς τὸ φρούριον τῶν Ἀθηνῶν ὅπου καὶ ἐφονεύθη τυχαίως πολεμῶν.

Κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα δύο τοιαῦτα ἀνέλπιστα γνωρίζω, τὸ πρῶτον αὐτοῦ τοῦ Γκούρα τὸν θάνατον, διότι ἦτον ὄπισθεν πολεμίστρας ὅπου εἶναι ἀπὸ τὰ πολὺ σπάνια νὰ φονευθῇ τις ἀπὸ σφαῖραν τουφεκιοῦ, καὶ τὸ δεύτερον εἰς τὴν μάχην τοῦ Διστόμου ἐνώπιον τοῦ ἀρχηγοῦ Καραϊσκάκη ἐκτυπήθη εἷς καταγόμενος ἐκ τοῦ Σουλίου τῆς Ἠπείρου κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κτυπηθεὶς κάτωθεν τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ· ἀλλὰ δὲν ἀπεβίωσεν, ὑποφέρων δὲ ἐθεραπεύθη μετὰ πολὺν χρόνον, ἔμεινε δὲ εἰς τὸ πρόσωπόν του διακεκριμένον στίγμα.

Ὁ Γκούρας ὅταν ἐφονεύθη ἦτο τριακοντούτης περίπου, καλοκαμωμένος καὶ ῥωμαλέος, ἔχων φυσικὴν ἀνδρείαν, ἦτο εὐπροσήγορος καὶ ὅταν ἤθελε καμμίαν φορὰν νὰ ἐκτελέσῃ τίποτε δυσάρεστον καὶ εὑρίσκετο πλησίον του κανεὶς ἄνθρωπος καθὼς πρέπει καὶ τὸν ὁποῖον νὰ ὑπολήπτετο, ἤκουε τὴν συμβουλήν του καὶ ἀπεῖχεν ἀπὸ πᾶν δυσάρεστον· ἀλλ' ὅταν ἐτύγχανε νὰ εὑρίσκοντο μαζύ του πονηροὶ ἄνθρωποι καὶ μοχθηροὶ νὰ τὸν παρακινοῦν εἰς ἀποτρόπαια πράγματα, τότε ἔπιπτε εἰς δυσάρεστον σφάλμα ὡς ἐκεῖνο τοῦ νὰ ἀπατηθῇ καὶ νὰ ἀνεχθῇ τὸν θάνατον τοῦ Ὀδυσσέως, πρᾶξις ἡ ὁποία πολὺ τὸν ἐδυσφήμησεν καὶ ἠμαύρωσε τὴν ὑπόληψίν του, καὶ ἂς ἔχουν τὸ ἀνάθεμα, διότι σήμερον ἡ εἰκὼν τοῦ Γκούρα ἤθελε στολίζῃ τὴν αἴθουσαν τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν, ἑνὸς ἐκ τῶν σπουδαίων καὶ γενναιοτέρων στρατιωτικῶν.

Τυχὼν νὰ εἶμαι μαζὺ μὲ τὸν Γκούραν, δὶς ἔσωσα τοῦτον ἀπὸ τοιαύτας πράξεις καὶ μίαν ἄλλην τοιαύτην ἐματαίωσα εὑρισκόμενος εἰς Μέγαρα.

Ἡ πρώτη τοιαύτη ἀποτρόπαιος πρᾶξις ἦτο κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1823. Ἀπεφάσισε καὶ εἶχε διατάξει τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ θανάτου τοῦ εἰς Ἀθήνας εὑρισκομένου διοικητοῦ τῆς Ἀττικῆς Δρόσου Μανσόλα ὡς περὶ τούτου ἀνέφερον λεπτομερῶς εἰς προτεραίας μου ἀναμνήσεις, ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ 1825 τὸν ἰατρὸν Π. Σοφιανόπουλον. Καὶ ὡς μοῦ εἶπεν ὁ Γκούρας εἶχε δι-

καιον, διότι ἀφοῦ ἐν πρώτοις κατώρθωσε νὰ τὸν πείσῃ ὁ Σοφιανόπουλος καὶ νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπὸ τὸν Ὀδυσσέα, τὸ αὐτὸ ἤρχισε νὰ πράττῃ καὶ κατὰ τοῦ Γκούρα, ῥᾳδιουργῶν, καὶ ἠθέλησε νὰ κάμῃ συμμετόχους του τοὺς δύο πλησιεστέρους συγγενεῖς τοῦ Γκούρα, τὸν Ἰωάννην Ῥούκην καὶ Εὐστάθιον Κατσικογιάννην, οὗτοι δὲ καθυπέβαλον εἰς τὸν Γκούραν τὰ τοιαῦτα ἔργα τοῦ Σοφιανοπούλου καὶ εἶχε διατάξει νὰ ῥίψουν τὸν Σοφιανόπουλον εἰς ἓν ξηροπήγαδον καὶ τὸν θάψουν μὲ πέτρας ζῶντα· καὶ κατὰ τοῦτο τὸ κατ' ἐμὲ ὁ Γκούρας εἶχε δίκαιον, διότι ἐγὼ τὸν Σοφιανόπουλον αὐτὸν τετράκις ἔσωσα τὴν ζωήν του ἀπὸ τοιαύτας πράξεις ἕνεκεν τῆς ἀπερισκεψίας του.

Ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ 1820 εὑρισκόμενος ὁ Γκούρας εἰς τὴν νῆσον Σαλαμῖνα, εἶχε διατάξει τὴν σύλληψιν καὶ ἀφώπλισιν τοῦ Μήτρου Τριανταφύλλου, καὶ φαίνεται ὅτι καὶ οὗτος τοιαύτην ῥᾳδιουργίαν καὶ πλεκτάνην ἔκαμνε κατὰ τοῦ Γκούρα, ἀλλὰ τυχὼν ὁ Νάκος Πανουργιᾶς πλησίον του, ἄνθρωπος ἀγαθὸς καὶ ἀμέμπτου διαγωγῆς εἰς τὸν βίον του, κατώρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Γκούραν ἀπὸ τὰ περαιτέρω. Ὁ Γκούρας συγχρόνως ἀπὸ τὴν Σαλαμῖνα ἐξαπέστειλεν εἰς τὰ Μέγαρα τὸν περιβόητον Μάνδαλον καλούμενον, μὲ 20 περίπου στρατιώτας διὰ νὰ συλλάβουν τὸν Λάμπρον Ὀδυσσέα (ἀγνοῶ διὰ ποίαν ἀφορμὴν οὔτε ἠδυνήθην πλέον νὰ μάθω τὴν αἰτίαν, διότι τὸν Ἰωάννην Γκούραν δὲν ξαναεῖδον μεταβάντα ἀπὸ τὴν Σαλαμῖνα εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀκολούθως πολιορκηθέντα παρὰ τοῦ ὀθωμανοῦ στρατάρχου Κιουταχῆ καλουμένου). Ὁ ῥηθεὶς Μάνδαλος φθάσας εἰς τὰ Μέγαρα λίαν πρωΐ, μὲ εὗρεν ἕτοιμον νὰ ἱππεύσω καὶ νὰ μεταβῶ εἰς τὴν Μάνδραν καὶ Ἐλευσῖνα· μὲ ἐπλησίασε λοιπὸν καὶ μοῦ ἀνήγγειλε τὴν ἀποστολήν του, εἰπών μοι κατ' ἐντολὴν τοῦ Γκούρα νὰ τοῦ δώσω τὴν ἀνήκουσαν συνδρομήν. Ἐγὼ τοῦ ἀπήντησα ὅτι βλέπεις τὴν θέσιν εἰς ἣν εὑρίσκομαι, καὶ δὲν δύναμαι νὰ ἐμποδισθῶ ἀπὸ τὸν δρόμον μου, καὶ φρόντισε νὰ ἐκτελέσῃς τὴν ἐντολήν σου. Τότε μὲ ἠρώτησεν εἰς ποίαν οἰκίαν κατοικεῖ ὁ Λάμπρος Ὀδυσσεύς, ἐγὼ τοῦ ἀπήντησα ὅτι ἤμην εἰς ἄγνοιαν, ἀλλὰ ἀμέσως προσεκάλεσα ἕνα ἐκ τῶν ἐμπεπιστευμένων μου στρατιωτῶν, τὸν ὁποῖον ἐπεφόρτισα νὰ τρέξῃ εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Λάμπρου Ὀδυσσέως, ἡ ὁποία ἦτο γνωστὴ εἰς τοῦτον τὸν στρατιώτην, καὶ νὰ τοῦ εἴπῃ ὅτι ἔφθασεν ὁ Μάνδαλος διὰ νὰ τὸν συλλάβῃ, καὶ νὰ τρέξῃ νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ κατάλυμα τοῦ Κιτέα, πρώτου ἐξαδέλφου τοῦ Νάκου Πανουργιᾶ τὸν ὁποῖον, αὐτὸς ὁ Ν. Πανουργιᾶς εἶχεν ἀφήσει ἐκεῖ μὲ τὸ ὑπ' αὐτὸν σῶμά του ἐκ διακοσίων πεντήκοντα περίπου στρατιωτῶν, νὰ εἴπῃ εἰς τὸν Κιτέα ὅτι μετέβη ἐκεῖ κατὰ παραγγελίαν μου ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομήν του καὶ νὰ μὴν ἀφήσῃ τὸν Μάνδαλον νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐντολήν του. Οὕτω καὶ ἐγένετο. Κατέφυγεν ὁ Λάμπρος εἰς τοῦ Κιτέα, ὅστις ἦτο νέος καλός, γενναῖος καὶ φιλότιμος, ἐγὼ δὲ ἐτράβηξα τὸν δρόμον μου καὶ μετέβην

ὅπου ἀνωτέρω ἀνέφερον. Ὁ δὲ Μάνδαλος μεταβὰς εἰ. τὴν κατοικίαν τοῦ Λάμπρου Ὀδυσσέως καὶ μὴ εὑρὼν τοῦτον, παρὰ μόνον τὴν μητέρα τοῦ Λάμπρου Ὀδυσσέως Εἰρήνην καλουμένην καὶ τὴν κόρην της, διήρπασεν ὅ τι εὗρεν ἐν τῇ κατοικίᾳ ἐκείνῃ καὶ παραλαβὼν τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας μετέβη εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Κιτέα· καὶ φαίνεται εἶχεν ὁ Μάνδαλος μάθει τὴν μετάβασίν του ἐκεῖ. Ὁ δὲ Κιτέας γνωρίζων τὸν Μάνδαλον εἶχε φροντίσῃ τὰ περὶ ἀσφαλείας τοῦ Λάμπρου Ὀδυσσέως. Μεταβὰς λοιπὸν ὁ Μάνδαλος εὗρεν ἐκεῖ τὸν Λάμπρον Ὀδυσσέα καθήμενον, ἀλλὰ ὑπῆρχε καὶ ὁ Κιτέας παρὼν μὲ ἀρκετοὺς στρατιώτας. Τότε ὁ Μάνδαλος ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Κιτέα νὰ συλλάβῃ τὸν Λάμπρον Ὀδυσσέα, ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη τὴν παράδοσίν του, καὶ τότε ὁ Μάνδαλος ἐπυροβόλησε κατὰ τοῦ Λάμπρου Ὀδυσσέως. Ἀλλὰ ἡ σφαῖρα ἐφόνευσεν ἕναν στρατιώτην ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ χωρὶς νὰ βλαφθῇ παντάπασιν ὁ Λάμπρος Ὀδυσσεύς. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ἐπυροβόλησαν καὶ οἱ στρατιῶται τοῦ Κιτέα καὶ τοῦ ἐφόνευσαν καὶ αὐτοὶ ἕνα στρατιώτην. Τότε ἀπεσύρθη ὁ Μάνδαλος ἄπρακτος καὶ ἀντὶ κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Μανδάλου νὰ φονευθῇ εἷς, ἐφονεύθησαν δύο καὶ οὕτως ἐτελείωσεν αὕτη ἡ σκηνή.

Ὁ Ἰωάννης Γκούρας ἐγνώριζε νὰ μεταχειρίζηται μετ' ἐντελείας καὶ τὸν ποιμενικὸν αὐλὸν δηλ. τὴν φλογέραν καλουμένην, τὴν ὁποίαν καὶ εἰς τὰ στρατόπεδα εὑρισκόμενος ἔφερε μαζύ του καὶ πρὶν χαράξει τὴν μετεχειρίζετο, ὁ κτύπος τῆς ὁποίας πολὺ εὐχαριστοῦσε τοὺς εὑρισκομένους ὁπλαρχηγοὺς καὶ στρατιώτας, οἵτινες πάντοτε κατὰ τὰ χαράγματα ἐξυπνοῦσαν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 9βρίου 1881.

Ἀντώνιος Γεωργαντᾶς ὑποστράτηγος

ΟΛΥΜΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΥΤΟΥ

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΑΥΤΟΧΩΡΟΥ

ΤΑ ΣΙΧΝΑ

Ἐὰν τὸ γράφειν τὰ ἔθιμα τόπου τινὸς σημαίνῃ τὸ εἰκονίζειν ἐν αὐτοῖς καὶ τὴν ἠθικὴν ἀξίαν καὶ μόρφωσιν, ἤτοι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἦθος, διότι ἦθος ἐστὶν ἔθος, τουτέστιν, ἡ ἐν ἐξωτερικαῖς σχέσεσι καὶ ποικιλίαις ἐκφαινομένη ἐσωτερικὴ κατάστασις καὶ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου, δὲν διστάζομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι καὶ ἐνταῦθα μέλλομεν νὰ προβάλωμεν μίαν ἐξ ἐκείνων τῶν στιγμῶν τοῦ ἠθικοῦ βίου τοῦ ἀνθρωπίνου πλάσματος, αἵτινες ἡλίου φαεινότερον καθορίζουσί πως τὴν σχέσιν τοῦ ὄντος ὀρθοδοξοῦντος πρὸς τὸν λεγόμενον Χριστιανόν, τοῦ ἠθικοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἐπὶ σαθρᾶς

βάτεως καθεστῶτα καὶ ἐπὶ σεσαλευμένης νοητικῆς δυνάμεως κινούμενον, καὶ διακρίνουσι παντὸς ἑτεροφεροῦς καὶ ἀλλοτρίου τὸ δίπουν ζῶον καὶ εἰς τέλειον ἄνθρωπον, ὥσπερ ὑπὸ τῆς πανσθενείας τοῦ Δημιουργοῦ προώρισται μεταβάλλουσι· διότι ποῦ ἄλλοθι διαπορῶν τις δύναται νὰ ζητήσῃ καὶ νὰ εὕρῃ ἀληθῆ καὶ ἁγνὴν τῆς ἀπορίας του λύσιν, ἢ ἐν τῇ τάξει ἐκείνῃ τῆς κοινωνίας, ἥτις ἀδιαφοροῦσα πάντως πρὸς τὴν τῶν ἄλλων διακριτικὴν ἰδιότητα περὶ ἓν μόνον στρέφει τὴν ἑαυτῆς μέριμναν, καὶ ἐνέργειαν, τὴν τῶν κοινῶν δῆλον ὅτι ἀσφάλειαν καὶ τῶν ἰδίων δυνατὴν προάσπισιν, ἐν αἷς μορφοῦται ὁ χαρακτὴρ καὶ προάγεται τὸ κοινὸν συμφέρον; Ὑπάρχουσιν ἀναμφηρίστως ἐν ταῖς μικραῖς κοινωνίαις, ὧν ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας τυγχάνει πολὺ στενὸς καὶ περιωρισμένος, καὶ περιστάσεις καθ' ἃς οὐδὲν ἰσχύει, ὅπως παρακωλύσῃ ὁρμήν τινα ἐλέγχουσαν προφανῶς ἀμέλειαν καὶ ῥαθυμίαν τῶν κοινῶν συμφερόντων καὶ παράλογον ἰδιωτισμὸν ἀτομικότητος παραδίδουσαν· ἀλλ' εἰσὶ τοσούτῳ μικραὶ καὶ σπάνιαι, ὥστε αἰρομένης τῆς ἀφορμῆς καὶ τῆς αἰτίας, συναίρεται πᾶσα ἀντίξοος καὶ ἀντίθετος κίνησις, σκοποῦσα τὸν ἀτομικισμὸν καὶ τὴν ἰδιοτέλειαν. Ἐκεῖ τὰ πάθη ἐξάπτονται καὶ κακαί τινες ἕξεις κορυφοῦνται ἀκατανοήτως καὶ εἰς τὸ ἀπεριόριστον πολλάκις, ἀλλ' ἵστανται εἰς τέλος καὶ διατέμνονται, ὡς πολλάκις καταπονοῦσαι ἀργοῦσιν αἱ πτέρυγες ἀετοῦ ἐν στενῷ κλωβῷ κεκλεισμένου, ἢ ὡς ἐξασθενίζουσιν οἱ ὄνυχες καὶ τὰ στήθη λέοντος ἐν διφράκτοις σιδηροῖς μεμονωμένου. Ἐκεῖ ἡ ἀντεκδίκησις ἐπὶ μακρὸν ἴσως, ὡς ἄλλη φαγέδαινα, καταβιβρώσκει τὰ σπλάγχνα καὶ καταναλίσκει τὴν δύναμιν, ἀλλὰ μόλις ἀστὴρ συμπνοίας καὶ ἀδελφότητος ἀναφαίνεται τῷ φωτὶ τῆς θείας ἀγάπης καὶ τῆς εὐσεβείας διαλαμπόμενος, καὶ ἐκμηδενίζεται καὶ καταπίπτει πτῶσιν Ἰκάρου τὸ περίπυστον καὶ εἰδεχθὲς τῆς κακίας οἰκοδόμημα· ἀνακυκᾷ τότε καὶ κατασπαράσσεται αὐτὸ δὴ τοῦτο τῆς ἰδιοτελείας τὸ λαομίσητον φάσμα καὶ μία μόνη σύμπτωσις θρησκευτικῆς ἐντεύξεως ἢ εὐσεβοῦς ἐπικλήσεως κοινῆς διαλευκαίνει τὸν ζόφον, διασκορπίζει τὰ σκάνδαλα, ἀποκαθαίρει καὶ καταρρίπτει τὰ ζιζάνια καὶ ἀποκαθίσταται ὁμαλότητος καὶ ὁμονοίας ἱερὸν ἔδαφος καὶ στερεὸν εὐδαιμονίας ἀλτήριον.

Τὰ *Σίγνα* (Signa) ἐν Λυτοχώρῳ ἀποτελοῦσι μίαν τῶν κυριωτάτων θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ πανηγύρειον συνάμα, αἵτινες οὐ μόνον τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν εἰς τὸ Παντυπερτέλειον Ὃν ἀνυψοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἴσθημα ἀναζωπυροῦσι καὶ τὰς ἐλπίδας ἀναπτεροῦσι καὶ σελαγίζουσι.

Δόρατα ὑψηλὰ 10—15 μετρῶν θεῶνται ὑψούμενα καὶ οἱονεὶ αὐτομάτως παλλόμενα τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων, ὅτε ἡ βάπτισις τοῦ Θεανθρώπου Σωτῆρος τελεῖται. Σταυρὸς ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῶν ἐστημένος, χρυσοῦς ἢ ἀργυροῦς, εὐσεβοῦς χειρὸς εὐλαβέστατον δῶρον χαιρετίζει τὴν χρυσίζουσαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀνατολὴν καὶ κυανόλευκος καὶ ἐρυθρὰ σημαία

καὶ ἄλλοις ἤχηροῖς χρυσοῖς ποικίλμασιν καὶ πεποικιλμένη ἐξ αὐτοῦ καταφαίνεται, κυματίζουσα ἐν τῷ αἰθέρι, ὅλην τὴν προσοχὴν συνέχουσα τῶν θεατῶν, πᾶν πάθος διασπῶσα καὶ εἰς βαθύτατον συγκινοῦσα ἄλγος καί, ὡς δὴ λέγεται «κόπτουσα τὰ ἥπατα» φιλεόρτων ἀλλὰ φιλελευθέρων ὄντων, τυραννουμένων ἀλλὰ μὴ δεσποζομένων πνευμάτων.

Πάντα ταῦτα τὸν ἀριθμὸν τοσαῦτα, ὅσαι καὶ τῶν Ἁγίων αἱ ἱεραί, μικραί τε καὶ μεγάλαι ἐκκλησίαι, εὐαγῆ τῶν ὀρθοδόξων ἐντευκτήρια ἐντός τε καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως κείμενα, κομίζονται περὶ βαθύτατον ὄρθον εἰς τοὺς δύο κεντρικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς ναούς, ὧν ὁ μὲν πρὸς ἀνατολὰς εἰς μνήμην τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὁ δὲ πρὸς δυσμάς, εἰς τὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐπωνόμασται. Κατὰ τὴν ἑσπέραν ταύτην, ἤτοι τὴν παραμονὴν τῆς μεγάλης τῶν Θεοφανείων ἑορτῆς, πάντες σχεδὸν ἀγρυπνοῦσιν ἀναμένοντες τὴν λαμπρὰν τελετήν, ἀκούοντες τὴν κατανυκτικὴν τῶν *σιγηφόρων* φωνὴν ἐν τάξει πολλῇ καὶ ἁρμονίᾳ ᾀδόντων τὸ «Κύριε ἐλέησον» καὶ καραδοκοῦντες (οἱ θεοσεβέστεροι) τὴν πολυπόθητον καὶ μακαρίαν ἐκείνην στιγμήν, καθ' ἣν ἀνοίγονται τὰ *Οὐράνια* καὶ καταβαίνει ἐπὶ τὴν ἀκήρατον τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τότε τῶν ἀγαθῶν καὶ εναρέτων αἱ ἐπιθυμίαι εἰς ἄκρον κορέννυνται, οὐδὲν πλέον ἐπιζητοῦσαι τοῦ βίου των ὀλβιώτερον οὐδὲν ἄλλως ὑπολαμβάνοντες τῆς θείας, ἀλλ' ἀοράτου ταύτης ἐμφανίσεως ἀξιομακαριστότερον, τότε καὶ τῶν πλεονεκτούντων αἱ μωραὶ καὶ φαντασιόπληκτοι αἰτήσεις πρὸς τὸν Παντοδότην ἀναπέμπονται, ἀλλ' οὐδέποτε, ὡς εἰκός, ἐκτελοῦνται. Ἐνταῦθα ζητεῖταί τι ἀκατάληπτον μὲν ἴσως, ἀλλ' ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ὑπὸ τὸν παγετώδη καὶ ψυχρότατον οὐρανὸν ἀγραυλοῦντος πιστοῦ, ἀναμφιλέκτως καὶ ἀνενδοιάστως τὸ προσδοκώμενον μέγα ἔσεται ἀγαθόν, εἴτε παρὸν εἴτε μέλλον, εἴτε πρόσκαιρον, εἴτε αἰώνιον, συνομολογοῦμεν, ὅτι τούτου πάντοτε πάντως γίνεται ἀγαθόν τι, πρόσκαιρον μέν, ἐὰν ἡ ἐκ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπιρροῆς ἐπίδρασις ᾖ μικρά, αἰώνιον δὲ καὶ μέγα, ἐὰν ἡ τῆς χειμερινῆς νυκτὸς ἐπενέργεια ᾖ ἰσχυρὰ καὶ μεγάλη. Ὅσον λυπηρὰ φαίνεται καὶ διορθωτέα ἡ κατάστασις αὕτη παρὰ τοῖς εὐαρίθμοις τῶν ἐνθουσιώντων τοῦ Εὐαγγελίου ὀπαδῶν, διότι παρερμηνεύεται ὅλως τὸ θεῖον ῥῆμα τοῦ Ἰησοῦ εἰπόντος· «ὃ ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου παρὰ τοῦ πατρός μου, δώσει ὑμῖν», τοσοῦτον οἰκτρὰ καὶ ἀξιογέλαστός ἐστιν ἡ ἀκατανόητος περὶ ὑλικῶν ἀγαθῶν, πλούτου καὶ πάσης ἄλλης εὐμαρείας πρὸς τὸ θεῖον γιγνομένη αἴτησις, καθ' ὅσον πιστεύεται ὅτι πάντα ταῦτα δοθήσονται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ ἐγκαρτερήσοντι εἰς τῆς φοβερᾶς ἐκείνης νυκτὸς τὴν ὕπαιθρον καὶ νεκρικὴν δέησιν, ἀνθρώπου ἠρεμοῦντος ὑπὸ τοῦ Οὐρανοῦ τὸν πεπηγότα θόλον καὶ τῆς οἰκίας τὰ πολυμήκη καὶ λογχοειδῆ κρύσταλλα. Τὸ εὐχάριστον ἐν τούτοις εἶνε, ὅτι οὐδὲν τοιοῦτον γίνεται, καθ' ὅσον οὐδεὶς διακινδυνεύει τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ, ἐπ' ἐλπίδι τοιαύτης ἀβεβαίου καὶ δυ-

σκόλου τύχης, ἥτις τόσον μοιραία καὶ ἀποτρόπαιος φαίνεται, πρὶν ἢ καταφθάσῃ τις εἰς τὸ εὐλίμενον αὐτῆς τέρμα· περὶ τῶν Βουλγάρων ὅμως, καθ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν, λέγεται ἐπικρατοῦσα τοιαύτη τις γνώμη συνᾴδουσα καὶ πρὸς τὴν παρ' αὐτοῖς παροιμίαν, ὅτι προκύψαντός τινος (Βουλγάρου) ἀπὸ τῶν κιγκλίδων τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας κατὰ τὴν ἑσπέραν ταύτην, καὶ ἀντὶ ἑνὸς μέτρου χρημάτων ζητήσαντος (ἀκουσίως καὶ τῆς γλώσσης βεβαίως παραδρομῇ) ἑνὸς μέτρου κεφαλὴν κατὰ τὴν αὐτολεξεὶ φράσιν:

«ντάϊ μοι, μπόζιε, κοῖλο γκλάβα»

ἀντὶ

«ντάϊ μοι, μπόζιε, κοῖλο πάρε»

ἤτοι

«δός μοι, Χριστέ, κοιλὸν κεφάλι»

ἀντὶ

«Δός μοι, Χριστέ, κοιλὸν χρημάτων».

Ἐγένετο τοσοῦτον μεγάλη καὶ χονδρὴ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ, ὥστε κατέστη ἀδύνατον ν' ἀποσύρῃ αὐτήν, μέχρις οὗ καταστραφείσης τῆς κιγκλίδος κατώρθωσε νὰ ἐπιδείξῃ τὴν κεφαλήν, οἷα τῷ ὄντι παρίσταται μεγάλη καὶ χονδρὴ ὡσὰν τσιούμα[1] στρογγυλὴ καὶ ἔκτοτε ἐφάνη, οἷος λέγεται, ὅτι εἶνε: *χονδροκέφαλος καὶ ἀνάλατος συγχρόνως*, διότι τὸ ἅλας, ὡς γνωστόν, συσφίγγει τὰ μόρια τῶν σωμάτων, καὶ δὴ καὶ τὴν κεφαλήν, ἥτις ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς εἰς τὸν ἔξω κόσμον ἐμφανίσεως δέον προσηκόντως νὰ ἁλατίζωνται κατὰ τὰς κοσμοπολιτικὰς καὶ προοδευτικὰς θεωρίας τῶν αὐτοχειροτονήτων μαιῶν.

Τῶν φιλοθρήσκων τις, ὄρθρου βαθέος, ὡς εἴρηται, λαμβάνει ἀπό τινος ἄλλης Ἐκκλησίας, ἢ Ἐξωκλησίου τὸ *Σίγνον* καὶ ὑπὸ πλήθους παίδων τε καὶ ἀνδρῶν παρακολουθούμενος κρατεῖ ὑψούμενον τὸ τῆς εὐσεβείας σύμβολον καὶ σχεδὸν εἰπεῖν αἰωρούμενον καὶ καταθέτει τὸ ἀλάνθαστον τῆς Χριστολατρείας τοῦτο γνώρισμα ἐν τῇ ἑτέρᾳ τῶν δύο καθολικῶν (κεντρικῶν, ἐντὸς κειμένων) Ἐκκλησιῶν· τὴν ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτὸς θρησκευτικὴν *σιγνοφορίαν* οὕτω κανονικῶς καὶ ἐν κατανύξει τελουμένης, οὐδεὶς ἰδὼν ἢ ἀκούσας δύναται νὰ κρατήσῃ τὰ ἐξ οὐρανίου χαρᾶς καὶ ἐθνικοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἀποστάζοντα δάκρυα· ἕκαστος τῶν παρισταμένων αἰσθάνεται ἑαυτὸν πρὸς τὸ Θεῖον συγκοινωνοῦντα, ὅτε τὰ γλυκόφθογγα στόματα τῶν ἀκάκων παιδίων, ἀναπέμπουσι μελῳδικῶς τὴν θεάρεστον καὶ ἁπλῆν δέησιν τοῦ «Κύριε ἐλέησον.

Μετ' οὐ πολὺ ἄρχεται ἡ ἱερουργία καὶ ἀθρόον τὸ Χριστεπώνυμον πλή-

1 Τὸ κοιλὸν ἢ μέτρον, λέγεται πολλαχοῦ καὶ τ σ ι ο ύ μ α σχέσιν ἔχον πρὸς τὸ γ κ ο ύ μ α; =πολὺ χονδρὸς καὶ στρογγύλος, ἐπίθετον ἐπὶ τῶν ἐπὶ σώματος ὄγκῳ καὶ ἀξιότητι ναὶ διακρινομένων· παράγεται πιθ. ἐκ τοῦ γέμω' ὅθεν=κατάγομος.

ρωμα σπεύδει εἰς τὸν ναὸν αἰνέσον τῷ Κυρίῳ· τὸ *Μεσονυκτικὸν* ἀκολουθεῖ ὁ *ὄρθρος*, καὶ τοῦτον διαδέχεται ἡ *λειτουργία*, ὑποφωσκούσης ἤδη τῆς ἡμέρας· οἱ κώδωνες ἀντιλαλοῦσι τότε ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν σκοπιᾶς τῆς μεγάλης τελετῆς τὴν προσέγγισιν, ὅτε, ψαλλομένου τοῦ κανόνος τῆς ἡμέρας καταλλήλως, σύμπαντες ἐξέρχονται ἀμφοτέρων τῶν ναῶν· τὰ ἱερὰ τῆς θρησκείας σημεῖα, τὰ *Σίγνα*, τὰ ἐκφραστικώτατα τῆς παλιγγενεσίας ἐμβλήματα, τὰ τῆς ἑνότητος καὶ ἰσχύος θεῖα *λάβαρα*, προηγοῦνται διευθυνόμενα εἰς τὸ κοινὸν τῆς συναντήσεως κέντρον, τὴν μεγάλην πλατεῖαν τῆς ἀγορᾶς·[1] οἱ μακρὰν τῆς ἑτέρας τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ ἁγίου Νικολάου, εἰς τὸν τόπον τοῦ ἐλέους, τὸ *χαΐρι*, κατὰ τὴν ἐγχώριον ἔκφρασιν· οἱ ἐκ ταύτης πρῶτοι καταφθάνοντες ἀναμένουσι καὶ τοὺς ἄνωθεν, τοὺς ἐκ τοῦ ἁγίου Δημητρίου κατερχομένους, ἔχοντας καὶ ἐκείνους πρὸ αὐτῶν τὰς ἱερὰς τῆς πίστεως ἀσπίδας ὑψηλὰς καὶ κυματιζούσας καὶ φέροντας τὰς μεγάλας εἰκόνας τῶν ἑκάστοτε ἑορταζομένων Ἁγίων, ἃς μετὰ θρησκευτικῆς ἀπεριγράπτου φιλοτιμίας συναρπάζουσι καὶ βαστάζουσιν ἐν χερσὶ καὶ ἐπ' ὤμων οἵ τε νέοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι τὴν ἡλικίαν· κατέρχονται καὶ οὗτοι καὶ ἵστανται· ἀλλὰ δέον νὰ σταθῶσιν· ἡ ἀγορὰ κεῖται εἰς τὸ ἀρκτικώτατον ἄκρον τοῦ Λυτοχώρου ἀπολήγουσα εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὑψηλῶν ὀχθῶν τοῦ Ἐνιπέως ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου *Τούμπας*, καὶ ἀντιμετωπίζουσα πρὸ αὐτῆς τὰς χιονοσκεπεῖς κορυφὰς τοῦ πολυδειράδος Ὀλύμπου, ψυχρὸν καὶ πικρὸν λειβούσας τὸ δάκρυ τῆς ἐπαράτου καὶ βαρείας δουλείας· μαγευτικώτατος ὁ ὁρίζων ἐνταῦθα λαμπρύνει τὸ μέρος τοῦτο ἔτι μᾶλλον, ἀποθαμβοῖ τὴν ὅρασιν καὶ ἀνυψοῖ τὴν διάνοιαν· μαγευτικὸν τῷ ὄντι θέαμα! ἔνθεν μὲν οἱ, ὡς Συμπληγάδες, ἀπότομοι βράχοι τῆς Ζηλευλῆς καὶ Παπποῦ τοῦ Καλυβίτου μετὰ τῶν χαραδρῶν τῶν νεροτριβῶν, ἔνθα φυσικοὶ καὶ τεχνητοὶ καταρράκται κατεργάζονται καὶ στερεοποιοῦσι τὰ ἀδιάτρητα ὑφάσματα τῶν ἐμπόρων καὶ τὸ κομψὸν τῶν κατοίκων *σπιτομάζωμα*, καὶ τῶν σκοτεινῶν κοιλάδων τοῦ *Νησίου*,[2] διή-

1 Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὁ τόπος οὗτος ἦτο προωρισμένος πρὸς διάγνωσιν τῶν δυστυχῶν καὶ διανομὴν κοινοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐλέους· ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐλέγχονται καὶ νῦν ἔτι οἱ ἀληθεῖς ἐνδεεῖς ἀπὸ τῶν δολίων καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαιτῶν, οἵτινες καὶ ἠλεοῦντο ὑπὸ πάντων ἰδίᾳ καὶ κοινῇ ἐτρέφοντο καὶ ἐξενίζοντο εἰς ἰδιαιτέρους παρὰ τὰ ἐξωκλήσια ξενῶνας καὶ νῦν μὲν ἔτι σωζομένους, μαρτυρουμένους δὲ καὶ ὑπὸ τῆς σωζομένης τῶν ἐπαιτῶν παραδόσεως, καθ' ἣν ἐν συναντήσει προτρέπονται ἀμοιβαίως οὗτοι εἰς τὴν τοῦ Λυτοχώρου ἐπίσκεψιν· «πάμελε ἐκεῖλε στὸ Λιτόχωρο· εἶναιλε κόσμος λελεήμονος, λελεημονοῦνλε.»

2 Νησίον ἢ Ντσίον καὶ τὸ Καλύβι τοῦ Παπποῦ τοποθεσίαι γραφικαὶ καὶ ὡς κρύπται πολλάκις χρησιμεύσασαι ἀπέχουσι τοῦ Λυτοχώρου 15 περίπου λεπτὰ τῆς ὥρας, κείμεναι ἄνωθεν καὶ ἐγγὺς τῶν νεροτριβῶν ἢ ντριστελλῶν, κειμένων κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Βύθου Ἐνυπέως, ὅστις πηγάζων ἀπὸ τοῦ Βύθου καὶ παραρρέων τὸ Λυτόχωρον ἐξαφανίζεται εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας πρὸς τὴν θάλασσαν κατὰ τὴν θέσιν «Τσέντσιφα μανδριά.» Ἐν καιρῷ δὲ βροχῆς καὶ μεγάλης πλημμύρας ἑνούμενος κατὰ τὴν γέφυραν Καμάρας Παπᾶ (ἢ Παπᾶς-κιοπρί) μετὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ Δίου (Μαλαθριᾶς) πηγάζοντος Χελοποτάμου, ἐκβάλλει εἰς τὸν θερμαϊκὸν κόλπον 1)2 ὥραν βορειότερον τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, ἐπινείου ἢ σκάλας Λυτοχώρου (Πα-

κοντες μέχρι τοῦ βυθοῦ, ἔνθα αἱ πηγαὶ τοῦ ποταμοῦ, τοῦ *Βύθου*, τοῦ *Λέκ* καὶ τοῦ *Μαυρολόγγου*, ἐπιθυμητοῦ τῶν αἰγάγρων διαθερισμοῦ, ἀντικατοπτριζόμενοι ὑπὸ τῆς *Γυμνωρείας* (Γκόλνας) καὶ τοῦ *Λειβαδακίου*, κατασκευαζόμενοι δὲ ὑπὸ τῆς ὑψηλοτάτης τῶν κορυφῶν, τοῦ Παληατηλιᾶ, ὅπου ἐτελεῖτο κατὰ τὰς σωζομένας παραδόσεις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τὸ πένταθλον [1] παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, νῦν ναόν, ἢ μᾶλλον εἰκονοστάσιον ἐκ χαλκοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, ἑτέρωθεν δὲ ἡ γραφικὴ θέα τῆς θαλάσσης, ἡ τῶν, ὡσεὶ ταχύπτερα πτηνά, διαπορθμευομένων τὸν θερμαϊκὸν πλοίων κίνησις καὶ ἡ ἄποψις τῆς ἐριμετάλλου χαλκιδικῆς καὶ ἡ κανονικὴ ἐμφάνισις τῆς πόλεως τῶν φιλοκόμων καὶ εὐπρεπῶν Θεσσαλονικέων, ἐμφαίνουσι τὸ ἐξαίσιον τῆς θείας τέχνης καὶ διατρανοῦσι τὸ ὕψος καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς πανσοφίας παρεχούσης ἀνάπαυλαν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ καὶ ἰσχὺν καὶ λεπτότητα εἰς τὴν γραφίδα τῶν μαθητῶν τοῦ Ῥαφαήλου.

Ἐκεῖ ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν κωδώνων καὶ τὸν περιβομβοῦντα θροῦν τῆς πλατάνου καὶ τοῦ εὐθυτενοῦς λεύκου τοῦ γέροντος Παραμύθα [2] ἵστανται καὶ λιτανεύουσιν ὑπὸ τὰ ὄμματα καὶ τῆς ἀρχῆς καί, ἡγουμένων τῶν *Σίγνων* καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἱερῶν ἐν τάξει, σύμπαντος τοῦ κλήρου ἐν στολῇ καὶ τοῦ χοροῦ τῶν ψαλτῶν, καταβαίνουσιν εἶτα πρὸς τὸν ποταμόν, Λάκκον ἐκεῖ καλούμενον, καὶ καταλλήλως παρεσκευασμένον εἰς ὑποδοχὴν τοῦ βαπτιζομένου ἢ ριπτομένου κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν λέξιν Σταυροῦ. Τὰ ὑπερήφανα καὶ ὑψηλὰ ἐκεῖνα ξύλα τοποθετοῦνται καὶ παρατάσσονται παραλλήλως ἐπὶ τῆς ὄχθης ὡς καὶ ἅπασα ἡ φιλέορτος συνοδία ἐπιφωνοῦσα καὶ αὖθις τὴν ἐναρμόνιον ἐκείνην δέησιν «Κύριε ἐλέησον»· ὑπὸ τὸ φύλλωμα γηραιᾶς πλατάνου ἢ παρὰ τὴν βάσιν ποταμίου βράχου, ἔνθα παρεσκεύασται ὁ τοῦ Ἁγιασμοῦ χῶρος, τὸ τοῦ Σταυροῦ δοχεῖον, ἵστανται οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ συναποτελοῦντες τὴν λοιπὴν χορείαν ψάλται, γέροντες καὶ οἱ ἐγκριτότεροι καὶ σεβαστοὶ πολῖται·— ἠμίγυμνοι καὶ θερμοί, πυρρώδεις καὶ ἀθλητικοὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ χειμῶνος περικυκλοῦσι τὸν χῶρον τοῦτον χερσαῖοί τε καὶ ναῦται λεοντιδεῖς τῆς θαλάσσης, οἱ μέλλοντες δύται, οἱ πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ῥιφθησομένου Σταυροῦ συναγωνισθησόμενοι· — πάντα τὰ ὑψώματα καὶ αὐτὰ τὰ δένδρα πληροῦνται πο-

πᾶς κιοπρὶ ἢ Ἡρακλείου)· πᾶσαι δὲ αἱ λοιπαὶ τοποθεσίαι εἰσὶ γνωσταί, καθ' ὅσον αἱ πλείονες αὐτῶν κεῖνται ἐπὶ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς τῆς Βερολινείου Συνδιασκέψεως, κολοβωθείσης, ὡς γνωστόν, κακῇ μοίρᾳ καὶ περισταλείσης μέχρι καὶ ἐκεῖθεν ἀκόμη τοῦ Πλαταμῶνος.

2 Ἐπὶ τῆς ὑψηλοτάτης ταύτης τοῦ Ὀλύμπου κορυφῆς οὐδὲν μνημεῖον ἀρχαιότητός τινος εὑρίσκεται, πλὴν τῆς κατὰ τὸ 1877, ὡς περιφέρεται, ἀνανεωθείσης χαλκίνης εἰκόνος τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ. Ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ὅμως Γυμνωρείας ἢ τοῦ Λειβαδακίου, κεῖνταί που σωζόμενα ἐρείπια πύργου τινὸς τῶν μεταγενεστέρων.

3 Ὁ γέρων οὗτος Παραμύθας, ὁ καλλύνας τήν τε ἀγορὰν διὰ πλατάνων καὶ τοῦ Λεύκου καὶ τὸν ναὸν τοῦ προσφιλοῦς αὐτῷ ἁγίου Νικολάου, καὶ τὸ χοροστάσιον διὰ δυάδος παρομοίων φυτῶν, ἀπέθανεν εἰς βαθύτατον γῆρας πρὸ 6 περίπου ἐτῶν.

λιτῶν· αἱ οἰκίαι ἀφίενται ἔρημοι σχεδὸν καὶ αὐτὰ τὰ κτήνη καὶ τὰ φορτηγὰ προετοιμάζονται, ὅπως ποτισθῶσι μετ' ὀλίγον ἐκ τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος· ἡ οἰκοδέσποινα, ἡ γραῖα μήτηρ, ἡ εὐσεβὴς κόρη καὶ τὸ φιλόστοργον τέκνον κρατοῦσιν ἀνὰ χεῖρας περιπεποιημένην τοῦ Παντοκράτορος εἰκόνα ἤ τινος τῶν ἐφεστίων καὶ προστατῶν ἢ πολιούχων ἁγίων, ἵνα πλύνωσι καὶ φωτίσωσιν αὐτὴν τῷ ἁγίῳ ὕδατι τῶν Φώτων.

Εἶνε ἤδη πρωΐα· ὁ ἥλιος ἀνέτειλε· καὶ ὁ ἀγρότης βροτός, ὁ κατάκοπος γεωργός, ἡ ἀπόμονος ποιμήν, ὁ τοῦ ἡλίου τοὺς *κύκλους* καὶ τῆς σελήνης τὰ *θεμέλια* ἀναμετρῶν πρεσβύτης καὶ ὁ φιλοπράγμων νεανίας ἔχει στρέψει ἤδη τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ καὶ ἐκτείνει τὰ ὄμματα τῷ ἡλίῳ ἅμα ἀνίσχοντι, θεώμενος καὶ ἐξετάζων τὸν μεγαλοπρεπῆ δίσκον αὐτοῦ καὶ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν ὅλως *ἐξαιρετικὴν* κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ *ἔκτακτον* αὐτοῦ *κίνησιν* καὶ *περιστροφήν*.

Τῆς ἡμέρας τὸ φῶς λαμπρύνει καὶ ὀρθοποιεῖ τὰς πράξεις, ταύτην ὥρισεν ὁ τῶν πάντων Δεσπότης εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν πολλαπλῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀναγκῶν καὶ εἰς ἐπίγνωσιν καταφανεστέραν τῆς Δόξης καὶ Μεγαλωσύνης αὐτοῦ, ὡς ἐνδείκνυται καὶ ἐκ τῶν ἑπομένων ἀνὰ τὰ στόματα τοῦ λαοῦ ᾄσματος:

«Ἅγιο Γιάννη, Ἀφέντη καὶ Πρόδρομε,
Δύνεσαι βαφτίσῃς Θεὸν-Παιδί;
Δύναμαι καὶ σώνω καὶ προθυμῶ·
Καρτέρεσε, Θέ 'μου, ὡς τὸ πουρνό·
Γιὰ νὰ λάμψ' ὁ Ἥλιος καὶ νὰ διαβῇ,
Νὰ φανοῦν τὰ χιόνια εἰς τὰ βουνὰ
Νὰ ἰδῇ κι' ὁ Κόσμος τὸν Κύργιο του.»

Σιγὴ βαθεῖα ἤδη ἐπέρχεται καὶ τὸ μέγα τοῦ ποταμοῦ πανόραμα κατευνάζει πᾶσαν κίνησιν τῶν τε ἐν αὐτῷ καὶ τῶν ἐπὶ τῶν βράχων καὶ δένδρων ἀναβάντων καὶ ἔτι ἀναρριχωμένων. Ἄρχεται ὁ *Μέγας Ἁγιασμὸς* καὶ ἀσκεπὴς καὶ μεγαλοπρεπέστατα ἐνδεδυμένος ὁ θεράπων τοῦ Ὑψίστου ἀπαγγέλλει μεγαλοφώνως τὴν μεγάλην τούτου εὐχήν, ὑψηλὴν τῆς *Παντοδυναμίας* καὶ *Ἀγαθότητος* περιέχουσαν ἔννοιαν· ὁ πλοῦτος τῶν θείων δωρημάτων ἀκούεται καὶ ἐξυμνεῖται ὑπὸ τοῦ ἀναγινώσκοντος τὸ ἄπειρον τοῦ Παντάνακτος θέλημα· θησαυροὶ δειγμάτων θεοσεβείας καὶ ἁγνότητος αἰσθημάτων διαδέχονται τὴν μεγάλην ἐπίκλησιν τοῦ ἱεροτελεστοῦντος· «Μέγας εἶ Κύριε, καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα Σου! καὶ οὐδεὶς λόγος ἐξαρκέσει πρὸς ὕμνον τῶν θαυμασίων Σου!» — τῶν πάντων ἡ δεξιὰ διατυποῖ ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τοῦ μετώπου τὸ τοῦ Σταυροῦ σημεῖον, δεῖγμα τῆς ἀθωότητος ἀκραιφνὲς καὶ τῆς πρὸς τὸν ἐνανθρωπήσαντα ἀφοσιώσεως· καὶ τὰ *Σίχνα*! ἆ! ναί, καὶ ταῦτα δὲν ὑστεροῦσι παντελῶς τῶν ἄλλων· τρὶς κλίνουσι τὰ ὑψαύχενα τῆς *Ὀρθοδοξίας* δείγματα καὶ βυθίζουσι τὴν ἀργυρό-

χρυσον αὐτῶν κορυφὴν ἐντὸς τοῦ ὕδατος, καὶ τρὶς ἐναέριον αὖθις ἀνυψοῖ αὐτὴν κατὰ μίμησιν τῶν παροχθίων δένδρων τοῦ Ἰορδάνου· ὢ τῆς ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Πανοικτίρμονος καὶ χορηγοῦ τῶν πάντων· ἐλήλυθεν ἤδη ἡ στιγμή, καθ' ἣν *ἐρρίφθη* ὁ Σταυρός, τὸ τίμιον ξύλον τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας! οἱ δύται ἀγωνισταὶ ἀθρόοι ρίπτονται ἐντὸς τοῦ ὕδατος, ταράττουσι καὶ θολοῦσιν αὐτὸ καὶ μετ' ἀγωνίας ἀναζητοῦσι τὸν βαπτισθέντα Σταυρόν· συγκίνησις κατέχει πάντας καὶ σταυροκοπεῖται ἔνδακρυ τὸ χριστεπώνυμον τοῦ Χριστοῦ πλήρωμα· προβαίνουσι καὶ ἕτεροι ἐπίκουροι καὶ συσπειροῦνται συνωθούμενοι ἐντὸς τοῦ ἁγιασθέντος ὑγροῦ· ἀλλ' ὁ ἀγὼν ἔληξε πλέον· ὑπεξέρχεταί τις καὶ προβάλλει τὸν Σταυρὸν ἀνὰ χεῖρας κρατῶν καὶ κατασπαζόμενος ἀποδίδει αὐτὸν εἰς τὸν *ρίψαντα* ἱερουργόν· οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ παριστάμενοι συγχαίρουσι καὶ εὔχονται αὐτῷ. οὗτος δὲ ἀντικαθιστάμενος ὑπό τινος τῶν φιλτάτων αὐτῷ ἀπέρχεται δρομαῖος, ἀπεκδύεται τὰ πρῶτα τῆς ὑδροβιότητός του ἐνδύματα καὶ ἑτέραν ἀμφιέννυται στολήν, μεθ' ἧς ἐπιφαίνεται καὶ αὖθις εἰς τὸν Σταυρόν του, ὃν πάντες ἀσπάζονται καὶ δωροῦνται τῷ νικητῇ ἰδίαν *προαίρεσιν*, ἣν οὗτος, ὡς καὶ πᾶσαν τὴν λοιπήν, ἣν μετέπειτα καρποῦται ἐπισκεπτόμενος κατ' οἶκον πάντας μετὰ τοῦ Σταυροῦ, διανέμεται μετὰ τοῦ συναγωνιστοῦ καὶ φίλου του.

Ἡ τελετὴ συνεχίζεται καὶ πάντες ἅπτονται καὶ πίνουσιν ἐκ τοῦ ὕδατος τοῦ ἁγιάσματος. Τὰ *Σίχνα* ὁδηγοῦσι τοὺς πανηγυρίζοντας κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν εἰς τὸν ναόν, ἐν ᾧ λήγει καὶ ἡ κατὰ τοὺς κανόνας καὶ τὰς παραδόσεις τῶν Ἀποστόλων ἀκολουθία, ἧς τέρμα ἐστὶν ἡ *ἀπόλυσις*.

Πλὴν ἀλλ' ὅμως δὲν λήγει καὶ τὸ θέμα ἡμῶν ἐνταῦθα· τὴν ἐπιοῦσαν μετὰ τὴν θείαν ἱερουργίαν οἱ λατρευταὶ τῶν Θείων *σιχνοφόροι* ἐν τῇ αὐτῇ ἱερατικῇ λιτῇ καὶ τάξει παραλαμβάνοντες τὰ *Σίχνα* ἐκ τῶν *Καθολικῶν* κομίζουσι καὶ καταθέτουσιν αὐτὰ εἰς τὴν οἰκείαν τῶν ἔξω Ἐκκλησιῶν θέσιν, ἔνθα ἐξασφαλίζονται προσηκόντως τοποθετούμενα, ὅπως ὦσιν ἕτοιμα μετὰ τὴν πάροδον ὁλοκλήρου τοῦ ἐνιαυτοῦ.

Οὕτω λήγει ἐν ὀλίγοις ἡ ἑορτὴ τῶν *Σίχνων*, τὰ *Σιχνοφόρια*, οὐδαμοῦ ἄλλοθι τελούμενα, ἐνέχοντα δὲ οὐχὶ ἀπολαύσεως καὶ ματαιότητος τροφήν, ἀλλ' ἐγκλείοντα ἔφεσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν εἰς τὰ καλὰ καὶ τὰ θεῖα, καὶ διδασκαλίαν τοιαύτην Ἐθνικῆς στοργῆς καὶ φιλοπατρίας, ἧς δὲν ἀμοιρεῖ ἡ κατὰ τὸ 1878 εἰς σωρὸν ἐρειπίων μεταβληθεῖσα καὶ νῦν αὐτὴ δι' ἑαυτῆς ἀνακύπτουσα, ἀνθηροτάτη κωμόπολις Αὐτοχώρου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Ἰουνίου 1878.

Ἀθαν. Δ. Λασπόπουλος.

Ο ΚΥΑΝΟΣ*

— Θὰ πιστεύσῃ ἐπὶ τέλους καὶ θὰ ἐννοήσῃ. Ἡ ἀλήθεια ἐπιβάλλεται ἀπήντησεν ἡ δεσποινὶς Β.***

Ἡ μήτηρ μου ἔμενε πάντοτε σκεπτική. Αἱ ἀποκαλύψεις αὗται τὴν ἐτάρασσον.

«Φράντζ μου, παιδί μου, μοὶ εἶπε μετὰ γλυκύτητος, θὰ σ' ἐρωτήσω ἀκόμη κἄτι τι. Φαντάσου, ἂν ἡ δεσποινὶς Ρενὲ ἦτο κόρη κτηματίου καὶ σοῦ τὴν ἔδιδαν ὡς σύζυγον, εἰς γάμον!» ...

Ἡ Ρενὲ κ' ἐγὼ ἐξερράγημεν εἰς γέλωτα τόσῳ φυσικῶς καὶ τόσῳ ἐγκαρδίως, ὥστε καὶ ἡ μήτηρ μου καὶ ἡ Αὐγούστα μᾶς ἐμιμήθησαν.

«Ὡς σύζυγον!.. εἶπεν ἡ Ρενέ, ἀλλ' ὁ Φράντζ εἶνε ἀδελφός μου.

— Εἰς γάμον!.. προσέθηκα ἐγώ, θὰ ἦτο ἀνοησία!

Ἡ Ρενὲ ἔθηκε τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ στόματός μου.

«Χωριάτη!» εἶπε γελῶσα.—Ἐγὼ δὲ ἐφίλησα τοὺς δακτύλους της.

Ἡ Ρενὲ ἦτο πλήρης χαρᾶς· ὤθησα ὑπὸ τοὺς πόδας της κάνιστρον πλῆρες ἀνθέων.

«Πόσον σᾶς ἀγαπᾷ ὁ υἱός μου, εἶπεν ἡ μήτηρ μου συγκεκινημένη. Ἡ ἰδική μου ζωὴ δὲν θὰ ἦνε τόσον μακρὰ ὥστε νὰ ἔχῃ ὁ Φράντζ πάντοτε τὴν ἀγάπην μου· ἀφοῦ ὅμως εἶν' εὐτυχὴς μαζί σας, λάβετέ τον, σᾶς τὸν δίδω. Ὑποθέσατε ἀπὸ τοῦδε ὅτι δὲν ὑπάρχω καὶ ἀγαπᾶτέ τον πολύ, ὥστε κατόπιν νὰ μὴν μεταβάλετε τίποτε εἰς τὴν μεταξύ σας φιλίαν. Φαίνεται χονδροκαμωμένον παιδί, ἀλλ' ἔχει καρδίαν εὐαίσθητον· ἠμπορεῖτε νὰ τὸν φονεύσητε... ὢ μὴ τρομάζετε! ἐννοῶ ἂν παύσετε νὰ τὸν ἀγαπᾶτε».

Ἡ Ρενὲ ἔλαβε τὸν βραχίονα τῆς μητρός μου καὶ κατέβημεν ὅλοι ὁμοῦ εἰς τὸν κῆπον. Ἡ Αὐγούστα ἐπίσης εἶχε γείνει εὔθυμος.

«Εἰξεύρετε, μοὶ εἶπεν, ὅτι ἡ ἀπόκρισις τὴν ὁποίαν ἐδώσατε πρὸ ὀλίγου εἰς τὴν μητέρα σας ἦτο πολὺ χαροποιά;... Δὲν θέλετε, λοιπόν, νὰ γίνετε σύζυγος τῆς Ρενέ;... Ἐν τούτοις θὰ ἦτο τύχη διὰ σᾶς, ὅπως λέγουσιν οἱ χωρικοί.—Τῇ ἀληθείᾳ δὲν θέλετε σύζυγον ὡς αὐτήν;.. εἶσθε πολὺ δύσκολος... πιστεύετε ἄρα ὅτι ὑπάρχουσιν ὡραιότεραι γυναῖκες;...

Ἐσιώπων.

«Εἶμαι περίεργος· εἴπατέ μοι. Εἴδατε ἄλλην ὡραιοτέραν τῆς Ρενέ;

— Μάλιστα!

* Ἴδε σελ. 499.

— Καὶ ποίαν ;

— Σᾶς !

— Εἶνε κολακεία ;

— Πρὸς τίνα σκοπόν ;

— Τὸ λέγετε λοιπὸν ἀληθῶς ;

— Πῶς εἶνε δυνατὸν ν' ἀπατῶμαι ; ἢ μᾶλλον διατί σᾶς φαίνεται παράδοξον ; δὲν εἶσθε πράγματι ὡραιοτάτη ! . . .

— Δὲν γνωρίζω . . . νομίζω ναί . . . λοιπὸν, μ' εὑρίσκετε ὡραίαν ; Ἰδοὺ κ' ἐγὼ, εἰς ἀνταμοιβήν !»

Ἀφήρεσε ῥόδον ἡμικεκρυμμένον μεταξὺ τοῦ φορέματος καὶ τοῦ στήθους της καὶ μοὶ τὸ ἔρριψε· ἥρπασα τὸ ἄνθος εἰς τὸν ἀέρα. Ἡ Αὐγούστα ἠρυθρίασε μέχρις ὀφθαλμῶν.

«Τί κάμνετε σεῖς ἐκεῖ κάτω ; ἠρώτησεν ἡ Ρενὲ μακρόθεν.

— Ὤ τίποτε, ἀπήντησεν ἡ Αὐγούστα, ὁμιλοῦμεν διὰ τὸ ποτάμιον αὐτὸ ποῦ κρύπτεται καὶ φεύγει ὑπὸ τὰ χόρτα ὡς νὰ μᾶς φοβεῖται —Κρύψατε τὸ ἄνθος μου, ἐπανέλαβε ἀπευθυνομένη ζωηρῶς πρὸς ἐμὲ καὶ ὡσεὶ μετανοοῦσα διὰ τὸ πραχθέν. Κρύψατέ το . . . ὄχι, δότε μοι αὐτὸ, εἶνε καλλίτερον.

— Νὰ σᾶς τὸ δώσω ; ποτέ !

Ἤγειρε τοὺς ὀφθαλμοὺς μεθ' ὑπεροχῆς ἀλλὰ τοὺς ἐταπείνωσεν ἀμέσως ἀπαντήσασα τὸ βλέμμα μου.

Τὸ ἄνθος εἶνε μία φράσις ἐρωτικὴ μεταξὺ φύσεως καὶ ἀνθρώπου. Ἂν ἦσαι μακρὰν ἀπὼν, φέρει κεκρυμμένον ἐν τῇ καρδίᾳ του τὸ φίλημά σου πρὸς τὸ ἀγαπώμενον πρόσωπον. Ἂν ἦσαι παρὼν ἐκφράζει περισσότερα τοῦ λόγου. Τούτου ἕνεκα εἶνε προσφιλῆ τὰ ἄνθη καὶ εἰς ἐραστὰς καὶ εἰς φίλους.—Μοὶ ἔδωκε λοιπὸν καὶ ἡ Αὐγούστα ἓν ἄνθος, ὅπως μοὶ εἶχε δώση καὶ ἡ Ρενέ ! . . Ὁποία ὅμως ἡ διαφορά ! . . Ὁ ὑγρὸς ὑπὸ τῆς ἑσπερίας δρόσου κύανος ἐκλείετο σιωπηλῶς ἐν τῷ σκιόφωτι ὅτε ἡ Ρενὲ τὸν ἔδρεψε καὶ μοὶ τὸν προσέφερε μὲ τὴν αὐτὴν ἠρεμίαν μὲ τὴν ὁποίαν καὶ ἡ φύσις παρεῖχεν αὐτὸν εἰς ἐκείνην. Τὸ ῥόδον ὅμως τοῦτο, θαλερόν, ἐπίχνουν, διηνοίγετο λαμπρῶς ὑπὸ τὸν ἥλιον τῆς μεσημβρίας καὶ ἡ Αὐγούστα μοὶ τὸ ἔρριψε θερμὸν ἔτι ἀπὸ τοῦ στήθους αὐτῆς.

Οὕτως αἱ δύο αὗται παρθένοι μὲ κατέκτησαν ὁλοσχερῶς. Ὅ,τι ὅμως ἔλαβεν ἑκάστη τοσούτῳ ὑπῆρχεν ἀντίθετον πρὸς τὸ ἄλλο, ὥστε πᾶσα ζηλοτυπία ἐξηφανίζετο, ἑπομένως ἐγὼ ἀνῆκον ὅλος τοῦ λοιποῦ εἰς τὰς εὐγενεῖς ταύτας δεσποινίδας, τῶν ὁποίων τὴν παρουσίαν κατ' ἀρχὰς ἀπέφευγον.

Ἤδη ἐσκεπτόμην.—Ἂς ἀγαπᾷ τις καὶ ἂς ὑποφέρῃ. Ἡ ζωὴ τῶν ἀναισθήτων θὰ ἦνε τιμωρία τις ἐπιβληθεῖσα ἐκ τῶν ἄνωθεν.

Ζ'

Εἶν' εὔσπλαγχνος ὁ εὐτυχής.

Μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Blaue Blumen, ἡ Αὐγούστα μετέπεσεν ἀπὸ τῆς προτέρας βεβιασμένης ψυχρότητος εἰς νευρικήν τινα κατάστασιν, τὴν ὁποίαν ἠγνόουν πῶς νὰ δικαιολογήσω. Ἀπευθυνομένη πρός με ἐφαίνετο ὡσεὶ ὁμιλοῦσα, ὁτὲ μὲν πρὸς ὑπηρέτην, ὁτὲ δὲ πρὸς τύραννον. Μὲ ἐπεζήτει περισσότερον διὰ νὰ μοὶ ἐπιβάλῃ βασάνους ἢ ταπεινώσεις. Ἤμην πεπεισμένος ὅτι ἐπέσυρον τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς πλὴν καὶ συνάμα ἐνόμιζα, ὅτι ἐγινόμην ἀντικείμενον εἰρωνείας. Ἡ ἰδέα αὕτη μοὶ ἐπροξένησε τοσοῦτον πόνον, ὥστε ἤμην ἕτοιμος νὰ τῇ ἀπευθύνω πικρὰ παράπονα ἐπὶ τῇ κακεντρεχείᾳ ταύτῃ, ὅτε ἀπροσδόκητόν τι συμβεβηκὸς ἀπέσπασεν ὁλόκληρον τὴν διάνοιάν μου, δεσπόταν καὶ αὐτῆς τῆς καρδίας μου.

Ἑσπέραν τινά, ἐπιστρέφοντες ἐκ τῆς ἐργασίας οἱ ἐργάται, ἀνεκάλυψαν κοιμώμενον ὄπισθεν θημωνίας ἀχύρου ἄγνωστόν τινα, τὸν ὁποῖον καὶ συνέλαβον ὡς κακοποιόν. Διὰ τοὺς χωρικοὺς ἄνθρωπος κεκρυμμένος ἐν τοῖς ἀγροῖς εἶνε κλέπτης· ἐπομένως ὁδηγεῖται ἀμέσως ἐνώπιον τοῦ δημάρχου καὶ ἐνίοτε ξυλοκοπεῖται. Ἐπετέθησαν λοιπὸν καὶ ἤδη κατὰ τοῦ ἀγνώστου ἐκείνου καὶ ἀφοῦ τινάσσοντες ἀρκετὰ βιαίως τὸν ἠνώρθωσαν, ἤρξαντο νὰ τὸν ὠθῶσι βαναύσως πρὸς τὸ χωρίον.

Ὁ κ. Τοκὼν κεκμηκὼς ὢν καὶ μὴ βλέπων σπουδαῖόν τινα κίνδυνον, ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του καὶ μὲ ἀφῆκε μόνον ὅπως ἐξετάσω τὰ συμβαίνοντα.

Ἐπλησίασα, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐπαύλεως διέκρινα μικρόν τι καὶ μέλαν σῶμα. Ἦτο ὁ φωραθεὶς ἄγνωστος. Εἶχε νεκρὰν φυσιογνωμίαν καὶ ἡ ἐνδυμασία του, καίτοι ἀνάπλεως οὖσα κονιορτοῦ, ἐφαίνετο μὴ ἀνήκουσα εἰς λωποδύτην. Ἐπενέβην ἀμέσως καὶ τὸν ἀπέσυρα ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐργατῶν, ἐρωτῶν συνάμα τὸν ἴδιον τίς ἦτο καὶ τί ἐζήτει ἐν τῇ ἐπαύλει.

Ἐψιθύριστε διὰ φωνῆς λίαν ἐξησθενημένης λέξεις τινὰς εἰς γλῶσσαν ἀκατάληπτον· ἐγὼ δὲ βλέπων ὅτι καὶ μόνος ἠδυνάμην νὰ καταβάλω τὸ μικρὸν ἐκεῖνο ὄν, ὅπερ μοὶ ἐκίνει τὸν οἶκτον καὶ συνάμα τὴν περιέργειαν:

«Παιδιά, εἶπον πρὸς τοὺς ἐργάτας, εἶνε περιττὸν νὰ μένετε ἐδῶ περισσότερον. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε ἐπίφοβος, ὥστε σεῖς πηγαίνετε εἰς τὴν ἔπαυλιν, καὶ ἐγὼ θὰ τὸν ὁδηγήσω μόνος πρὸς τὸν Δήμαρχον.»

Ἅμα ἀπεμακρύνθησαν ὅλοι οἱ ἐργάται ἐπλησίασα πρὸς τὸν ὑποτιθέμενον κλέπτην, ὅστις πάλιν εἶχε καταπέσει ἐπὶ τῶν χόρτων. Ἦτο ἡμιθανής· ἰδὼν δὲ ὅτι θὰ ἦτο σκληρὸν νὰ τὸν ἀναγκάσω νὰ περιπατήσῃ, ἔστρωσα κατὰ γῆν τὸν ἐπενδύτην μου καὶ τὸν ἐξήπλωσα ἐπ' αὐτοῦ. Δὲν

ἐλάλησε ποσῶς. Προσεπάθησα τότε νὰ ἐνθυμηθῶ φράσιν τινὰ γερμανικὴν ἢ ἰταλικὴν, ἵνα ἐπιτύχω τὴν συνεννόησιν, ὅτε:

«Ὁμιλῶ τὴν γλῶσσάν σας, κύριε, μοὶ εἶπε μόλις ἀκουόμενος. Τί ζητεῖτε ἀπὸ ἐμέ; Ἀφῆτέ με πρὸς Θεοῦ νἀποθάνω ἐν ἡσυχίᾳ. Οἱ χωρικοὶ αὐτοὶ θὰ μὲ ἐφόνευαν, διατὶ νὰ φύγουν; ἐγὼ δὲν παρεπονέθην.»

— Ἐπρόκειτο νὰ σᾶς παραδώσουν εἰς τὴν ἀστυνομίαν καὶ ἑπομένως νὰ σᾶς φυλακίσουν, καθ' ὃ μὴ γνωρίζοντες ποῖος εἶσθε . . . . .

— Αὐτὸ οὔτε θὰ τὸ μάθουν ποτέ.—Ποῖος εἶμαι; ἐγώ; Εἶμαι μηδέν. Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νἀποθάνω;—Ἄφετέ με, σᾶς λέγω, ἄφετέ με! ἐπανελάμβανε μετ' ἀπελπισίας.

Ἤρχισα νὰ πιστεύω ὅτι εὑρίσκετο ἐν καταστάσει παραλογισμοῦ, ὅτε τὸν εἶδον προσπαθοῦντα νὰ ἐγερθῇ καὶ λέγοντα μετὰ φωνῆς διακοπτομένης ὑπὸ τοῦ πόνου καὶ τοῦ καμάτου.

«Πρὸ πέντε ἡμερῶν εἶμαι νῆστις, καὶ ὅμως ἀκόμη δὲν ἀποθνήσκω.—Ὤ! εἶνε χίλια ἔτη ἀφότου ὑποφέρω. . . . . .»

Ἐλιποθύμησε.

Ἀγνοῶ πῶς ἡ εἰκὼν τῆς Ῥενὲ μοὶ ἐνεφανίσθη κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν καὶ ᾐσχύνθην διὰ τὴν βραδύτητα καὶ τὸν δισταγμόν μου τοῦ νὰ παράσχω βοήθειαν εἰς τὸν δυστυχῆ ἐκεῖνον νέον. — Τὸν ἔλαβον ἀμέσως εἰς τοὺς βραχίονάς μου καὶ ἀκουμβήσας τὸ στῆθός του εἰς τὸν ὦμόν μου διευθύνθην πρὸς τὴν οἰκίαν.

Η'.

Δύο τινὰ ὑπάρχουσι διὰ τὸν Πολωνόν:
Ἔρως καὶ Πατρίς.

Ἦτο ἤδη πολὺ ἀργά· εὐτυχῶς ὅταν ἐξέρχωμαι λαμβάνω πάντοτε μετ' ἐμοῦ τὴν κλεῖδα τοῦ δωματίου μου. Εἰσῆλθον ἀκροποδητὶ διὰ νὰ μὴ θορυβήσω τινά· οἱ κύνες ἀναγνωρίζοντες τὸ βῆμά μου δὲν ὑλάκτησαν, ὥστε ἔφθασα μέχρι τοῦ κοιτῶνός μου χωρὶς νά ἐπισύρω τὴν προσοχὴν οὐδενός. Ἀπέθηκα τὸ φορτίον μου ἐπὶ τῆς κλίνης, μικρὸν ἄλλως φορτίον, ὅπερ δὲν μὲ εἶχε κουράσει· ἀνῆψα κηρίον καὶ ἔδραμον πρὸς ἀναζήτησιν ὀλίγου γάλακτος· ἐστάλαξα σταγόνας τινὰς μεταξὺ τῶν ὀδόντων τοῦ ἀσθενοῦς, ἔβρεξα τὸ πρόσωπόν του διὰ ψυχροῦ ὕδατος, καὶ εἶδον τέλος τοὺς ὀφθαλμούς του ἀνοιγομένους. — Κατεπλάγην ὑπὸ τῆς ὡραιότητος τῶν κανονικῶν χαρακτηριστικῶν του· ἄνω τοῦ μικροῦ μελανοῦ μύστακος, ὅστις ἐκάλυπτε τὸ ἄνω χεῖλός του, θὰ τὸν ἐξελάμβανον ὡς γυναῖκα· ἡ ἐπιδερμίς του ἦτο λευκὴ καὶ λεία· αἱ χεῖρές του, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἔνιψα τὸν βόρβορον, ἦσαν λεπταὶ καὶ ῥόδινοι.

Μ' ἐθεώρει ἐπὶ μακρὸν δι' ἀπλανοῦς βλέμματος ἀναλαμβάνων κατὰ μικρὸν τὰς δυνάμεις του.

«Τί ζητεῖτε παρ' ἐμοῦ, κύριε; εἶπε τέλος. Τί μὲ θέλετε; Διατί μ' ἐφέρατε ἐδῶ; Τί σᾶς ἔμελλε ἂν ἀπέθνησκον;»

— Δὲν ἠδυνάμην νὰ σᾶς ἀφήσω νὰποθάνετε.

— Σεῖς θ' ἀποπειραθῆτε νὰ μεταβάλετε τὴν ἀπόφασίν μου;—'Αλλ' ἀφοῦ ἡ εὐτυχία μὲ ἀποφεύγει, διατί νὰ μὴ ἀποφύγω καὶ ἐγὼ τὴν ζωὴν ἄνευ τῆς εὐτυχίας;—Ὅταν κἀνεὶς μέθυσος ἢ πτωχὸς ἐκπνεύσῃ τῆς πείνης ἐν μέσῃ ὁδῷ, μόλις ἐπισύρει τὴν προσοχὴν τῶν διαβατῶν μεχρισοῦ ταφῇ· ἂν ὅμως εὐγενὴς αὐτοκτονήσῃ, ὁ θάνατός του θεωρεῖται μέγα συμβεβηκός.—Ἄφετέ με, λοιπόν, νὰποθάνω ἄγνωστος.

— Εἶσθε εὐγενής, λέγετε, καὶ ὅμως ἐπιθυμεῖτε ν' ἀποθάνετε ὡς κλέπτης καὶ δολοφόνος ἐπὶ σωροῦ ἀχύρων, ἔνθα σᾶς προπηλακίζουσι χυδαῖοι ἄνθρωποι;

Ἤγειρε τὴν κεφαλήν.

— Τίς εἶσθε, σεῖς; μὲ ἠρώτησε μετά τινα σιωπήν.

— Μαθητευόμενος γεωπόνος. Σπουδάζω πρακτικῶς τὴν γεωργίαν εἰς τὴν ἔπαυλιν ταύτην, ἔνθα πληρόνω ἀκριβά, καὶ διαιτῶμαι κάκιστα ὡς βλέπετε.

— Ποῦ εὑρισκόμεθα;

— Εἰς τὸ Βραΐν.

— Εἰς τὸ Βραΐν! ἐπανέλαβε καὶ οἱ ὀφθαλμοί του ἔμειναν ἀνοικτοὶ ἀκίνητοι.

Μετ' ὀλίγον προσεπάθησε νὰ ἐγερθῇ.

«Ἆ! πρέπει νὰ φύγω ἀμέσως, νὰ φύγω! Δὲν δύναμαι νὰ μένω ἐδῶ οὔτε στιγμήν!

— Σᾶς δηλοποιῶ ὅτι τὸ δωμάτιον τοῦτο, ἔνθα σᾶς ἀπαγορεύεται νὰ μεταχειρισθῆτέ τι ὡς ὅπλον κατὰ τῆς ζωῆς σας, θέλει σᾶς χρησιμεύσει ὡς προσωρινὴ κατοικία, καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐξέλθετε αὐτοῦ πρὶν ἢ καταστῆτε ἐντελῶς ὑγιὴς κατά τε τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα. Κατόπιν, εἶσθ' ἐλεύθερος νὰ πράξετε ὅ,τι θέλετε. Ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδεὶς γνωρίζει ὅτι εὑρίσκεσθε ἐδῶ καὶ οὐδεὶς θὰ τὸ μάθῃ ἂν εἶσθε φρόνιμος, διότι οὐδεὶς ἔρχεται παρ' ἐμοί· αὐτὸ σᾶς τὸ ὑπόσχομαι· ἀλλὰ νὰ σᾶς ἀφίσω νὰ ἐξέλθετε, ὄχι!»

Ὁ ταλαίπωρος νεανίας ἔπεσεν ἐξηντλημένος ἐκ νέου ἐπὶ τῆς κλίνης.

«Εἶσθε ὁ ἄριστος τῶν ἀνθρώπων, μοὶ εἶπε μεθ' ὕφους ὑπομονητικοῦ. Τὸ ὄνομά μου θὰ σβεσθῇ μεταξὺ τῶν δύο ἡμῶν. Θὰ ἤμην ὅμως ἀχάριστος νὰ μὴ φανερώσω εἰς ὑμᾶς τοὐλάχιστον τὸ ὄνομα τοῦτο. Πρέπει νὰ μάθετε ποῖον εὐηργετήσατε.»

Σχίζων τότε συρραφήν τινα τοῦ ἐνδύματός του ἐξήγαγεν ἐπισκεπτήριον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνέγνωσα. ΚΟΜΗΣ ΜΑΞΙΝΣΚΗΣ.

Τὸν ἀφῆκα νὰ ἀναπαυθῇ διελθὼν τὴν νύκτα ἐπὶ ἀνακλίντρου παρὰ τὸ

πλευρόν του, τὴν δ' ἐπιοῦσαν, ἐνῷ ἀκόμη ἐκοιμᾶτο, ἤμην παρὰ τῷ ἰατρῷ μου.

Ὁ ἰατρὸς ὀφείλει νὰ ἦνε ἄφωνος ὡς πνευματικός. Ἤκουσε τὴν διήγησίν μου καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ διατηρήσω ἄγνωστον τὴν παρ' ἐμοὶ διαμονὴν τοῦ ξένου, μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι ἠδυνάμην νὰ βασισθῶ εἰς τὴν ἐχεμυθίαν του καὶ μὲ ἠκολούθησεν. Εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν μου, τοῦ ὁποίου ἡ θύρα ἐκλείσθη ἀμέσως· ὅσοι δὲ μᾶς εἶδον ἐνόμισαν ὅτι πρόκειται νὰ τὸν συμβουλευθῶ δι' ἐμαυτόν. Ὁ ἰατρὸς ἀφοῦ ἐπεσκέφθη τὸν ἀσθενῆ καὶ τῷ ἔδωκε συμβουλάς τινας περὶ τῆς διαίτης, ἣν ὤφειλε ν' ἀκολουθήσῃ, ἐξῆλθε μετ' ἐμοῦ.

«Οὐδεὶς κίνδυνος, μοὶ εἶπεν. Ὀργανισμὸς λεπτὸς πλὴν ἡ κρᾶσις ὑγιής. Ὁ ἀσθενὴς αὐτὸς θ' ἀνήκῃ εἰς ἀριστοκρατικὴν γενεάν. . . . . . Δυσκόλως δύναται ν' ἀπατηθῇ τις· ἡ χεὶρ μόνη ἀρκεῖ νὰ δείξῃ τὴν καταγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου. Παρ' αὐτῷ ὅλη ἡ οἰκονομία εἶνε τεταραγμένη ὑπὸ ἐκτάκτου τινὸς καὶ ἀπροσδοκήτου συμβεβηκότος ἢ ὑπὸ σφοδροῦ τινος πάθους. Αἱ τοιαῦται ταραχαὶ εἶνε μᾶλλον ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς πλουσίους, διότι συμβαίνουσι σπανιώτερον. Τὰ ἤθη των καταπνίγουσι τὰς βιαίας τάσεις τῆς ψυχῆς καὶ καθιστῶσι τὴν ζωὴν αὐτῶν ὁμοιόμορφον· οὕτω δὲ ὁσάκις ἡ φύσις ἐξανίσταται παρ' αὐτοῖς εἶνε τρομερόν τι· ὁ νεανίας οὗτος ἄγει τὸ εἰκοστὸν τέταρτον ἢ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος· ἡ ὑγεία του δὲν εἶνε βεβλαμμένη ὑπ' οὐδεμιᾶς καταχρήσεως· ἐκ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς τὸν θεωρῶ Πολωνόν. Ἴσως λοιπὸν ἡ πολιτική, πιθανὸν ἔρως τις νὰ τὸν ἐτάραξεν . . . Ἄλλο τι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν φαίνεται.— Τώρα, ὀλίγη ἀνάπαυσις, κατόπιν, ὀλίγη εὐτυχία, καὶ ὁ ἀσθενὴς ἴαται ὁλοτελῶς.»

Θ'

Ἡ νεότης καὶ ἀλγοῦσα μειδιᾷ.

Οἱ λόγοι τοῦ ἰατροῦ μοὶ ἐπέφερον ἀπορίαν.

Τὸ ἑσπέρας ἐδήλωσα εἰς τὸν κύριον καὶ τὴν κυρίαν Τοκὼν ὅτι, κακοδιαθετῶν, ἤθελα δειπνήσει εἰς τὸ δωμάτιόν μου. Ἀνεβίβασα λοιπὸν τὸ δεῖπνόν μου καὶ ἔστρωσα τὴν τράπεζαν παρὰ τὴν κλίνην τοῦ νέου Μαξίνσκη.—Ἐκεῖνος μὲ παρεκολούθει διὰ τοῦ βλέμματος καὶ παρατηρῶν μετὰ προσοχῆς ὅλας μου τὰς κινήσεις.

«Εἶσθε ἐξαίρετος σεῖς, κύριε, μοὶ εἶπε. Βλέπω δὲ ὅτι αἱ χεῖρές σας εἶνε πολὺ πεφροντισμέναι διὰ γεωργόν. Εἰς τί καταγίνεσθε; προσέθηκεν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκπλησσόμενος.

— Τρώγω, ἀπήντησα χωρὶς νὰ ἐννοήσω πόθεν προήρχετο ἡ ἀπορία το-

— Οὕτω συνήθως τρώγετε ; . . . μὲ ἀπατᾶτε λοιπὸν, δὲν εἶσθε χωρικός.

— Ἀλλὰ τί εἶμαι λοιπόν ;

— Δὲν γνωρίζω τί εἶσθε, ἀλλ' εἶσθε ἀφεύκτως καλῶς ἀνατεθραμμένος ἄνθρωπος—εἶν' εὐτύχημα τοῦτο.—Ἤδη αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν καλλίτερα, ἑπομένως ἐγείρομαι καὶ δειπνῶ μαζί σας. Ἔπειτα θὰ σπάσω τὴν κεφαλήν μου. . . . . . .

«Ἴσως νομίζετε, κρίνων ἐκ τῆς εὐθυμίας, μεθ' ἧς βαίνω πρὸς τὸν θάνατον, ὅτι εἶμαι Παρισινός· ὄχι ! ἀλλ' οἱ Πολωνοὶ ὁμοιάζουν κατά τι μὲ τοὺς Παρισινούς. . . . . Μὲ περιγελᾶτε ἴσως ;»

Ἐνθυμηθεὶς τότε τὰ μαθήματα ὅσα ἔλαβον παρὰ τῷ Δουκὶ Β * * * εἶπα προσκλίνων·

«Ὁ κύριος κόμης, βλέπω, δὲν μὲ κολακεύει ποσῶς.»

Ναί, ἡ Ῥενὲ εἶχε δίκαιον. Ὑπάρχουσι πρόσωπα ἀποδίδοντα μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς λεπτομερείας ταύτας, αἵτινες φαίνονται τοσούτῳ μηδαμινά.

»Ἠννόησα ὅτι εἴχετε γενναίαν καρδίαν καὶ πρὶν ἢ σᾶς ἴδω κρατοῦντα τὸ πηρούνιον, εἶπεν ὁ κόμης. Ὑπάρχει ὅμως πάντοτε δυσκολία συνεννοήσεως μεταξὺ ἀνθρώπων ἐχόντων διαφορικὸν εἶδος ζωῆς καὶ ἐνεργείας. . . . Βλέπων ἤδη ὅτι εἶσθε μέλος τῆς κοινωνίας, εἰς ἣν ἀνήκω, σᾶς ὁμολογῶ ὅτι αἰσθάνομαι μείζονα ἐμπιστοσύνην καὶ ἄνεσιν.

— Σᾶς βεβαιῶ καὶ πάλιν ὅτι εἶμαι ἀγρότης.

— Ὁ Βατὼ εἶσθε λοιπόν ! . . . . Ἀλλ' ἂς ἦνε, δὲν ἐπιμένω· στοιχηματίζω ὅμως ὅτι ἡ δέσποινα τῆς καρδίας σας δὲν εἶνε βοσκοποῦλα. . . . . Πλὴν τί λέγω ; Δὲν εἶσθε σεῖς, ὅστις ὀφείλετε τὴν ἱστορίαν σας, ἀλλ' ἐγώ.

«Ἐγεννήθην εἰς Βαρσοβίαν . . . . . . Πρὸς τί ὅμως νὰ σᾶς ἀπασχολῶ μὲ μακρὰς διηγήσεις ; Παραλείπω τὰ ἐξ ἀρχῆς. Πρὸ ἑνὸς ἔτους ἐγκατέλειψα τὴν πατρίδα μου, ἵνα περιηγηθῶ, καὶ ἦλθα πρῶτον εἰς Γαλλίαν. Ἔν τινι χορῷ τοῦ Δουκὸς δὲ Λουὲ συνήντησα τὴν δεσποινίδα Β * * *. Παρεκάλεσα νὰ μὲ παρουσιάσωσι πρὸς αὐτὴν καὶ ἀντηλλάξαμεν ὀλίγας λέξεις.»

«Τοιαύτην ἐντύπωσιν παρήγαγεν εἰς τὴν ψυχήν μου ἡ κόρη ἐκείνη, ὥστε ἀπεφάσισα μετ' ὀλίγον νὰ τὴν ζητήσω εἰς γάμον. Κατ' ἐπιφάνειαν οὐδὲν ὑπῆρχεν ἐμπόδιον εἰς τοιοῦτο συνοικέσιον. Ἤμην εὐγενής, πλούσιος. Τὸ ζήτημα ἦτο ἂν ἠγαπώμην. Δυστυχῶς δὲν ἔλαβον καιρὸν νὰ τὸ μάθω, διότι μόλις ἐνεφανίσθην εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Δουκὸς Β * * *, προσεκλήθην ἀμέσως εἰς Πολωνίαν παρὰ τοῦ πατρός μου. Ὑπόκωφοι ταραχαὶ προεμηνύοντο καὶ δὲν ἐπεθύμει κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην τοῦ κινδύνου νὰ διατρίβῃ μακρὰν τῆς πατρίδος ὁ μονογενὴς υἱός του.

Εἶνε, μοὶ φαίνεται, περιττὸν νὰ σᾶς περιγράψω τὰ δεινὰ ὅσα ὑπέστη-

σαν οἱ συμπατριῶταί μου. Οἱ καταπίπτοντες ἐπ' αὐτῶν κτύποι ἀντήχουν μέχρι περάτων τοῦ κόσμου. Καὶ σήμερον ἀκόμη, ἂν σᾶς εἴπῃ κἀνεὶς ὅτι ἡ Πολωνία κατεβλήθη ὁλοσχερῶς, σᾶς ἀπατᾷ. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὑφίσταται εἰσέτι κρίσεις, τελευταίους τινὰς σπασμοὺς ἀγωνίας· διότι ποτὲ δὲν θὰ ἐκλείψωσι παρ' ἡμῶν οἱ ἔξαλλοι ἐκεῖνοι πατριῶται, οἵτινες δίδουσι καὶ τὴν τελευταίαν σταγόνα αἵματος πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ τόπου μας εἰς τὴν βασιλίδα του καὶ παρθένον Μαρίαν! — Τὸ ἐπ' ἐμοὶ τοὐλάχιστον, ἀγαπῶ τὴν Πολωνίαν μου, καὶ οὐδέποτε θὰ παραδεχθῶ ὅτι δύναται ν' ἀποθάνῃ.»

«Ὁ πατήρ μου εἶνε ἀκέραιος, εὐγενὴς καὶ πατριώτης εἴπερ τις καὶ ἄλλος. Ἐγευματίσαμεν ὁμοῦ κατὰ τὴν ἄφιξίν μου μετὰ καὶ δύο ἢ τριῶν ἄλλων φίλων. Ἐνθουσιασθέντες ὡμιλήσαμεν τολμηρῶς καὶ φωνῇ γεγωνυίᾳ κατὰ τὸ δεῖπνον. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ πατήρ μου συνελήφθη. Μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας μου καὶ τὴν προσφυγήν μου εἰς τὴν δικαιοσύνην ὁ πατήρ μου ἐξωρίσθη εἰς τὴν Σιβηρίαν καὶ ἡ περιουσία του ἐδημεύθη.»

«Ἐν μιᾷ στιγμῇ ἀπώλεσα πᾶν στοιχεῖον εὐτυχίας. Πατέρα τρυφερῶς ἀγαπώμενον καὶ μόνον ἀπομένοντα ἐκ τῆς ὅλης του οἰκογενείας· περιουσίαν, ἧς ἄνευ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἐλπίδων τῆς καρδίας μου. —Ἡ ἀπελπισία μὲ κατέστησεν ἔξω φρενῶν. Κραυγὴ μεγάλη ἐξῆλθε τοῦ στήθους μου κατὰ πρόσωπον τῶν δυναστευόντων ἡμᾶς: «Ζήτω ἡ Πολωνία!», εἰς τὴν ὁποίαν ἔκτοτε ἀποκλειστικῶς ἀφιέρωσα τὴν ζωήν μου, ἀφοῦ αὕτη δὲν ἀνῆκε πλέον εἰς οὐδένα. Ἡνώθην κἀγὼ μὲ τὸ ῥεῦμα τῶν μαρτύρων ὅσοι ἐπέζησαν τοῦ 1861 καὶ τολμηρότερος ἢ μᾶλλον ἀπελπις τῶν ἄλλων ἐξήντλησα τὰς δυνάμεις μου εἰς τοὺς ἀγῶνας χωρὶς οὐδὲ καν μίαν νὰ λάβω πληγήν.»

«Πρὸς τί νὰ σᾶς ἀναφέρω ἤδη μακρὰς λυπηρὰς διηγήσεις; ἀνωφελεῖς ἄλλως. — Αἵματα, φρικαλεότητες μοναδικαί..... ἐν συνόλῳ ἀπαίσιόν τι ὄνειρον..... Καὶ ὅμως δὲν εἶχον ἐπιτύχει τὸν θάνατον! — Ἐπὶ τέλους κατεδικάσθην εἰς ὑπερορίαν, ὡς ὁ πατήρ μου. Μὲ κατέλαβον συνάμα σωματικαὶ ἀλγηδόνες ἐξασθενίζουσαι καθ' ἑκάστην τὸ σῶμά μου. Ἡ ἐνδόμυχος θλῖψις μου ἔμελλε τέλος πάντων νὰ σβεσθῇ ἐν τῷ θανάτῳ..... Ἀλλ' ἐφόσον ἡ ζωή μου ἐξηντλεῖτο τοσοῦτον ἐκραταιοῦτο παρ' ἐμοὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐπανίδω τὴν δεσποινίδα Β*** καὶ ν' ἀποθάνω ἔνθα ἐκείνη ἀνέπνεε. — Τότε μετὰ μυρίους μόχθους καὶ προφυλάξεις, τῇ βοηθείᾳ τῶν ὀλίγων ἐναπομεινάντων χρημάτων κατώρθωσα νὰ φθάσω ἕως ἐδῶ.......»

«Τὴν ἐπανεῖδον..... ἐκ τοῦ μακρόθεν ἀληθῶς, ἀλλὰ τὴν ἐπανεῖδον, καὶ ἀπέθνησκον εὐχαριστημένος. Οἱ ἐργάται σας θὰ μ' ἐφόνευον χωρὶς νὰ τὸ θέλωσι· δὲν ἀντεῖχον πλέον, καὶ θὰ ἐξεψύχων ὡραῖα ἐκεῖ, τρία βή-

μκτα μακράν της, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃ. . . . διότι οὐδεὶς θὰ διέβλεπεν εἰς τὸ πενιχρὸν πνεῦμά μου τὸ λείψανον τοῦ Κόμητος Μαξίνσκη.»

Ἐσιώπησε.

Τὸν ἤκουσα χωρὶς νὰ τὸν διακόψω.—Μόνον ἀφότου ἐπρόφερεν: ἀγαπῶ τὴν δεσποινίδα Β * * * ᾐσθανόμην τὴν καρδίαν μου ὡσεὶ πιεζομένην ὑπὸ βαρέως λίθου.

«Τί ἔχετε; . . .» μὲ ἠρώτησεν ἀνησύχως, βλέπων ὅτι ἐσιώπων.

— Ἀγαπᾶτε λοιπὸν τὴν δεσποινίδα Αὐγούσταν; εἶπον αὐτῷ, ἀναλαμβάνων ὀλίγην ψυχραιμίαν.

— Τὴν δεσποινίδα Αὐγούσταν! Ποῖος τὸ λέγει; . . . ἀνέκραξεν.

— «Ἀλλὰ . . . . Τὴν Ῥενέ, λοιπόν;» Τὸ ὄνομα ἐσταμάτησεν ἐπὶ τῶν χειλέων μου.

Ὁσονδήποτε καὶ ἂν νομίζεται καρδία τις περιφραγμένη κατὰ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, ὁ τύραννος οὗτος εἰσδύει πάντοτε δι' ἀοράτων πόρων.—Οἱ πατέρες καὶ οἱ ἀδελφοὶ καταλαμβάνονται ὑπὸ ἐπωδύνου τινὸς ταραχῆς ὅταν ἐξ ἀπροόπτου δέχωνται πρότασιν γάμου περὶ ἀδελφῆς ἢ πεφιλημένης κόρης.

Ἡ ἐκμυστήρευσις αὕτη μ' ἐπίεζε. Μετέπεσον καὶ ἐγὼ ἀπὸ αἰφνιδίας τινὸς ὀδύνης εἰς ἀκατανόητον ζηλοτυπίαν παιδίου· ἀλλ' ἐν τῇ ζηλοτυπίᾳ ἐκείνῃ ὑπῆρχε καὶ ἡ παρηγορία. Ἴσως ἔμελλον νὰ χρησιμεύσω κατά τι εἰς τὴν φίλην μου. Καθῆκόν μου ὑπῆρχε τὸ νὰ θεωρήσω τὸν Μαξίνσκην ὡς τὸ ἥμισυ ἐκείνης. Καὶ οὐδόλως περὶ τούτου ἐδίστασα.

«Ἀγαπᾶτε τὴν δεσποινίδα Ῥενὲ καὶ ἀποπειρᾶσθε νὰ θανατωθῆτε; εἶπον. Δὲν ἔχετε τὸ δικαίωμα τοῦτο. Σεῖς ἀνήκετε εἰς ἐκείνην καὶ μόνη ἐκείνη δύναται ν' ἀποφασίσῃ περὶ τῆς ὑπάρξεώς σας, βεβαιῶ δὲ ὑμᾶς ὅτι δὲν θ' ἀποθάνετε πρὶν ἢ ἐγὼ μάθω τὴν θέλησίν της.

Ἀλλὰ καὶ σεῖς, κύριε, μὲ τί δικαίωμα ἐπεμβαίνετε οὕτως εἰς τὴν ζωήν μου, ὡς δεσπότης; εἶπεν ὁ κόμης. — Ἐννοεῖτε ὅτι ἐπιθυμῶ νὰ μάθω τί δικαίωμα ἔχετε. . . . .»

Τὸν διέκοψα πλησιάσας καὶ λαβὼν τὴν χεῖρά του·

«Αἱ ὑπάρξεις ἡμῶν εἶνε στενότατα συνδεδεμέναι, τῷ εἶπον, διότι μία γυνὴ μᾶς ἑνόνει!—Δὲν γνωρίζω τὴν οἰκογένειαν Β * * * εἰμὴ ἀφότου κατοικῇ εἰς τὴν ἔπαυλιν ταύτην· ἀλλ' ἡ δεσποινὶς Ῥενὲ μοὶ ἐνέπνευσε κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τοιαύτην φιλίαν, ὥστε εἶμαι πλέον ἢ ἀδελφός της.»

— Ὁ Κόμης ἐφρικίασε.

«Μὴ φοβῆσθε, ἐξηκολούθησα. — Ἡ φιλία αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν μὲ τὰ αἰσθήματά σας καὶ δὲν πρέπει νὰ σᾶς ἀνησυχῶ. Ἂν ἡ Ῥενὲ σᾶς ἀγαπᾷ, ἐγὼ δὲν θὰ κλίνω κεφαλὴν ἥσυχον πρὶν ἢ εὐτυχήσητε ἀμφότεροι. — Τώρα, ἰδού, κυττάξατέ με καλά, εἰς τὰ ὄμματα, καὶ εἰπέτε ἂν δύνασθε νὰ ζηλοτυπῆτε! . . . . .»

Αἱ χεῖρές ἡμῶν ἔμειναν ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἡνωμέναι. Τὸ βλέμμα του ἐδυθίσθη ἐντὸς τοῦ ἰδικοῦ μου.

«Μοὶ εἶνε ἀκατανόητον τὸ αἴσθημά σας, εἶπε. Οὐδέποτε ἠγάπησα ὡς φίλην γυναῖκα νέαν καὶ ὡραίαν. —Ἀλλ' οὐδὲν ὑπάρχει ἔξοχον δι' ἐκεῖνον, ὅστις θαυμάζει μόνον ὅ,τι γνωρίζει καὶ τὸ ἀληθῶς ὡραῖον εἶνε ἄρρητον! Σᾶς πιστεύω, διότι πονῶ ἤδη ὀλιγώτερον καὶ τείνω πρὸς τὴν ἐλπίδα.»

Τὸ μέγα ἐκράτησε τοῦ ἐντελοῦς ἐν τῇ ψυχῇ του.

«Ἐλπίζετε! τῷ εἶπον. — Ὁ ἔρως σας δὲν εἶνε πλέον μόνος· ἔχει τοῦ λοιποῦ ὑπέρμαχον, ὅστις δὲν θ' ἀπαυδήσῃ εὐκόλως. Πρῶτον πρέπει νὰ μάθω ἂν ἡ Ῥενὲ σᾶς ἀγαπᾷ, καὶ ἂν δὲν ὑπάρχῃ δὲ τοιοῦτον αἴσθημα παρ' αὐτῇ, θὰ προσπαθήσω νὰ δημιουργηθῇ τώρα. — Γνωρίζει τὸν ἔρωτά σας;

— Τίς ἠδύνατο νὰ τὸν φανερώσῃ;

— Τὸ πᾶν! — Ἡ κρυφίως λαλοῦσα σιγή, φωνή τις μυστικὴ ἐν τῇ καρδίᾳ..... Ἄλλως καὶ ἂν δὲν γνωρίζῃ τι, θὰ μάθῃ τώρα δι' ἐμοῦ. — Ἐπὶ τοῦ παρόντος πρέπει νὰ κρυβῆτε· οὐδεὶς νὰ ὑπονοήσῃ τὴν παρουσίαν σας. Ἅμα βελτιωθῇ ὀλίγον ἡ κατάστασίς σας θὰ ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν καὶ τότε μόνον ἐγὼ θὰ ἐνεργήσω ὑπὲρ ὑμῶν· ἐκεῖ δὲ θὰ μανθάνετε τὰ συμβαίνοντα. — Ἂν σᾶς ἀγαπᾷ, σᾶς ὑπόσχομαι πᾶσαν ἐπιτυχίαν.

— Πλὴν ἐγὼ εἶμαι ἤδη πένης! πῶς θὰ ζήσωμεν;

— Εἶμ' ἐγὼ πλούσιος..... δηλαδὴ τοῦτο εἶνε δευτερεῦον ζήτημα. Σεῖς ὑποσχεθῆτε μόνον νὰ ὑπακούετε καὶ νὰ ἐλπίζετε.

— Ὤ! Ἐλπίζω! ἀνέκραξεν ὁ Μαξίνσκης μετὰ χαριεστάτης διαχύσεως τῆς ψυχῆς. — Βλέπετε ὅτι δὲν σᾶς ἐρωτῶ περὶ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα θὰ μεταχειρισθῆτε. Σᾶς ἐμπιστεύομαι τὴν ζωήν μου· ὑπακούω· ἰδού! φεύγω ἀμέσως.

— Ποῦ πηγαίνετε;.... Σεῖς εἴσθε ἀσθενής!

— Εἶμαι λαμπρά. Μὴ χάνωμεν καιρόν. Ἐδῶ βλέπω ὅτι σᾶς ἐνοχλῶ, χαίρετε·.....

— Σταθῆτε, εἶπον, κρατῶν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ βραχίονος. Δὲν εἶνε τόσον εὔκολον νὰ ἐξέλθητε, διότι ἡ θύρα τῆς ἐπαύλεως εἶνε κλειστὴ καὶ διὰ νὰ τὴν ἀνοίξωμεν εἰς τοιαύτην ὥραν πρέπει νὰ ἐξυπνήσωμεν τὸν κ. Τοχών. —Εἰς τὸν κῆπον δυνάμεθα νὰ καταβῶμεν ἀπὸ τὸ παράθυρον, ἀλλ' ἵνα φθάσωμεν εἰς τὴν ὁδὸν πρέπει νὰ διέλθωμεν τὸ ἕλος, σεῖς δὲ εἰς ἣν εὑρίσκεσθε κατάστασιν εἶνε ἀδύνατον νὰ εἰσέλθητε εἰς τὸ ὕδωρ.... Ἐν τούτοις, ἂς δοκιμάσωμεν· θὰ σᾶς σηκώσω εἰς τοὺς βραχίονάς μου.

— Μὲ μεταχειρίζεσθε ὡς γυναῖκα, βλέπω.

— Ὅπως τὴν Ῥενέ μου!

Προσέδεσα σχοινίον εἰς τὸ παράθυρον, δι' οὗ κατέβημεν εἰς τὸν κῆπον

καὶ ἐτράπημεν πρὸς τὴν κατὰ μῆκος τῆς οἰκοδομῆς δενδροστοιχίαν. — Ἅμα ἐφθάσαμεν ὑπὸ τὸ παράθυρον τῆς Ῥενέ.

«Ἐδῶ κατοικεῖ, τῷ εἶπον.

Ἐσταμάτησε.

— Δὲν ἤλθατε ποτὲ τὸ ἑσπέρας ὑπὸ τὸ παράθυρον τοῦτο; μὲ ἠρώτησε.

— Οὐδέποτε!

— Ἐγὼ θὰ διηρχόμην τὰς νύκτας ἐδῶ!... Τί αὖρα γλυκεῖα!.... ἐδῶ ἀναπνέει τις ζωήν!....»

Ῥοδωνιὰ ἐπανθὴς ἐκάλυπτε τὸ τεῖχος.

— «Ἀφοῦ μοὶ ὑπόσχεσθε τὰ ἀδύνατα, ἄφετέ με τοὐλάχιστον ν' ἀπολαύω ἀπὸ τοῦδε μικρᾶς τινος εὐτυχίας!»

Λέγων ταῦτα προσεπάθει νὰ διανοίξῃ τὸ φύλλωμα τῆς ῥοδωνιᾶς, ἵνα προσεγγίσῃ πρὸς τὸ παράθυρον, κινῶν δὲ τοὺς κλάδους διεσκόρπισεν ἐφ' ἡμῶν εὐώδη χιόνα.

Φοβηθεὶς παιδικόν τι διάβημα ἐκ μέρους του, τὸν ἥρπασα ἐντὸς τῶν βραχιόνων μου καὶ διηυθύνην πρὸς τὸ τέλμα. — Ἦτο τὸ μόνον μέσον, ὅπως τὸν ἀποσπάσω τοῦ τόπου ἐκείνου.

Ὅτε ἀπεχωρίσθημεν εἰς τὴν πόλιν μοὶ ὑπεσχέθη νὰ περιμένῃ ἥσυχος τὴν ἐπάνοδόν μου.

Ι'

Χρήσιμος ἡ φιλία.

Ὁ Δοὺξ Β*** ἐξήρχετο σχεδὸν καθ' ἑκάστην εἰς μακρὸν περίπατον μόνος ἢ μετὰ τῆς Αὐγούστας. — Πρώτην ἤδη φορὰν ἐκαιροφυλάκτησα τὴν στιγμὴν ἐκείνην καὶ εἰσῆλθον παρὰ τῇ Ῥενέ, ὅπως τὴν συναντήσω κατὰ μόνας. Ἤμην δὲ ἀποφασισμένος νὰ μὴ ἀπολέσω εἰς ἀνωφελῆ προοίμια τὴν πολύτιμον ταύτην περίστασιν, ἀλλὰ νὰ τῇ ὁμιλήσω ἀμέσως περὶ τῶν διατρεχόντων.

«Εἶμαι λυπημένη, μοὶ εἶπεν ἅμα ἰδοῦσά με. — Ὑπῆρχεν ἐδῶ ὑπὸ τὸ παράθυρόν μου ἓν ὡραῖον λευκὸν ῥόδον, τὸ ὁποῖον καθ' ἑκάστην μὲ ἔβλεπεν ἐξυπνῶσαν καὶ τὸ ὁποῖον χθὲς τὴν νύκτα ἐξηφανίσθη. Τὸ ἐζήτησα εἰς μάτην..... ἄνεμος θὰ διεσκόρπισε τὰ φύλλα του..... Αὐτὸ μὲ ἔκαμε νὰ ῥεμβάζω.

— Νὰ ῥεμβάζετε;... καὶ εἰς τί ἄρά γε;.... εἰς ἔρωτα ἴσως;

— Εἰς ἔρωτα ἐγώ!.... πῶς σᾶς ἦλθε τοιαύτη ἰδέα;

Λέγουσα τοῦτο ἠγέρθη, διῆλθεν ὁλόκληρον τὴν αἴθουσαν καὶ ἔστη πρὸ τοῦ παραθύρου πλανῶσα μελαγχολικῶς τὸ βλέμμα εἰς τὴν πεδιάδα.

«Μὲ συγχωρεῖτε, εἶπον. — Ἐνόμιζα ὅτι ποτὲ δὲν ἤθελα θεωρηθῇ ἀδιά-

Αἱ χεῖρές ἡμῶν ἔμειναν ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἡνωμέναι. Τὸ βλέμμα του ἐβυθίσθη ἐντὸς τοῦ ἰδικοῦ μου.

«Μοὶ εἶνε ἀκατανόητον τὸ αἴσθημά σας, εἶπε. Οὐδέποτε ἠγάπησα ὡς φίλην γυναῖκα νέαν καὶ ὡραίαν. —Ἀλλ' οὐδὲν ὑπάρχει ἔξοχον δι' ἐκεῖνον, ὅστις θαυμάζει μόνον ὅ,τι γνωρίζει καὶ τὸ ἀληθῶς ὡραῖον εἶνε ἄρρητον! Σᾶς πιστεύω, διότι πονῶ ἤδη ὀλιγώτερον καὶ τείνω πρὸς τὴν ἐλπίδα.»

Τὸ μέγα ἐκράτησε τοῦ ἐντελοῦς ἐν τῇ ψυχῇ του.

«Ἐλπίζετε! τῷ εἶπον. — Ὁ ἔρως σας δὲν εἶνε πλέον μόνος· ἔχει τοῦ λοιποῦ ὑπέρμαχον, ὅστις δὲν θ' ἀπαυδήσῃ εὐκόλως. Πρῶτον πρέπει νὰ μάθω ἂν ἡ Ῥενὲ σᾶς ἀγαπᾷ, καὶ ἂν δὲν ὑπάρχῃ δὲ τοιοῦτον αἴσθημα παρ' αὐτῇ, θὰ προσπαθήσω νὰ δημιουργηθῇ τώρα. — Γνωρίζει τὸν ἔρωτά σας;

— Τίς ἠδύνατο νὰ τὸν φανερώσῃ;

— Τὸ πᾶν! — Ἡ κρυφίως λαλοῦσα σιγή, φωνή τις μυστικὴ ἐν τῇ καρδίᾳ..... Ἄλλως καὶ ἂν δὲν γνωρίζῃ τι, θὰ μάθῃ τώρα δι' ἐμοῦ. — Ἐπὶ τοῦ παρόντος πρέπει νὰ κρυβῆτε· οὐδεὶς νὰ ὑπονοήσῃ τὴν παρουσίαν σας. Ἅμα βελτιωθῇ ὀλίγον ἡ κατάστασίς σας θὰ ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν καὶ τότε μόνον ἐγὼ θὰ ἐνεργήσω ὑπὲρ ὑμῶν· ἐκεῖ δὲ θὰ μανθάνετε τὰ συμβαίνοντα. — Ἂν σᾶς ἀγαπᾷ, σᾶς ὑπόσχομαι πᾶσαν ἐπιτυχίαν.

— Πλὴν ἐγὼ εἶμαι ἤδη πένης! πῶς θὰ ζήσωμεν;

— Εἶμ' ἐγὼ πλούσιος..... δηλαδὴ τοῦτο εἶνε δευτερεῦον ζήτημα. Σεῖς ὑποσχεθῆτε μόνον νὰ ὑπακούετε καὶ νὰ ἐλπίζετε.

— Ὦ! Ἐλπίζω! ἀνέκραξεν ὁ Μαξίνσκης μετὰ χαριεστάτης διαχύσεως τῆς ψυχῆς. — Βλέπετε ὅτι δὲν σᾶς ἐρωτῶ περὶ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα θὰ μεταχειρισθῆτε. Σᾶς ἐμπιστεύομαι τὴν ζωήν μου· ὑπακούω· ἰδού! φεύγω ἀμέσως.

— Ποῦ πηγαίνετε;.... Σεῖς εἴσθε ἀσθενής!

— Εἶμαι λαμπρά. Μὴ χάνωμεν καιρόν. Ἐδῶ βλέπω ὅτι σᾶς ἐνοχλῶ, χαίρετε·.....

— Σταθῆτε, εἶπον, κρατῶν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ βραχίονος. Δὲν εἶνε τόσον εὔκολον νὰ ἐξέλθητε, διότι ἡ θύρα τῆς ἐπαύλεως εἶνε κλειστὴ καὶ διὰ νὰ τὴν ἀνοίξωμεν εἰς τοιαύτην ὥραν πρέπει νὰ ἐξυπνήσωμεν τὸν κ. Τοχών. —Εἰς τὸν κῆπον δυνάμεθα νὰ καταβῶμεν ἀπὸ τὸ παράθυρον, ἀλλ' ἵνα φθάσωμεν εἰς τὴν ὁδὸν πρέπει νὰ διέλθωμεν τὸ ἕλος, σεῖς δὲ εἰς ἣν εὑρίσκεσθε κατάστασιν εἶνε ἀδύνατον νὰ εἰσέλθητε εἰς τὸ ὕδωρ.... Ἐν τούτοις, ἂς δοκιμάσωμεν· θὰ σᾶς σηκώσω εἰς τοὺς βραχίονάς μου.

— Μὲ μεταχειρίζεσθε ὡς γυναῖκα, βλέπω.

— Ὅπως τὴν Ῥενέ μου!

Προσέδεσα σχοινίον εἰς τὸ παράθυρον, δι' οὗ κατέβημεν εἰς τὸν κῆπον

καὶ ἐτράπημεν πρὸς τὴν κατὰ μῆκος τῆς οἰκοδομῆς δενδροστοιχίαν. — Ἅμα ἐφθάσαμεν ὑπὸ τὸ παράθυρον τῆς Ῥενέ.

«Ἐδῶ κατοικεῖ», τῷ εἶπον.

Ἐσταμάτησε.

— Δὲν ἤλθατε ποτὲ τὸ ἑσπέρας ὑπὸ τὸ παράθυρον τοῦτο; μὲ ἠρώτησε.

— Οὐδέποτε!

— Ἐγὼ θὰ διηρχόμην τὰς νύκτας ἐδῶ!... Τί αὔρα γλυκεῖα!.... ἐδῶ ἀναπνέει τις ζωήν!....»

Ῥοδωνιὰ ἐπανθὴς ἐκάλυπτε τὸ τεῖχος.

— «Ἀφοῦ μοὶ ὑπόσχεσθε τὰ ἀδύνατα, ἄφετέ με τοὐλάχιστον ν' ἀπολαύω ἀπὸ τοῦδε μικρᾶς τινος εὐτυχίας!»

Λέγων ταῦτα προσεπάθει νὰ διανοίξῃ τὸ φύλλωμα τῆς ῥοδωνιᾶς, ἵνα προσεγγίσῃ πρὸς τὸ παράθυρον, κινῶν δὲ τοὺς κλάδους διεσκόρπισεν ἐφ' ἡμῶν εὐώδη χιόνα.

Φοβηθεὶς παιδικόν τι διάβημα ἐκ μέρους του, τὸν ἥρπασα ἐντὸς τῶν βραχιόνων μου καὶ διηυθύνην πρὸς τὸ τέλμα. — Ἦτο τὸ μόνον μέσον, ὅπως τὸν ἀποσπάσω τοῦ τόπου ἐκείνου.

Ὅτε ἀπεχωρίσθημεν εἰς τὴν πόλιν μοὶ ὑπεσχέθη νὰ περιμένῃ ἥσυχος τὴν ἐπάνοδόν μου.

Ι'

Χρήσιμος ἡ φιλία.

Ὁ Δοὺξ Β*** ἐξήρχετο σχεδὸν καθ' ἑκάστην εἰς μακρὸν περίπατον μόνος ἢ μετὰ τῆς Αὐγούστας. — Πρώτην ἤδη φορὰν ἐκαιροφυλάκτησα τὴν στιγμὴν ἐκείνην καὶ εἰσῆλθον παρὰ τῇ Ῥενέ, ὅπως τὴν συναντήσω κατὰ μόνας. Ἤμην δὲ ἀποφασισμένος νὰ μὴ ἀπολέσω εἰς ἀνωφελῆ προοίμια τὴν πολύτιμον ταύτην περίστασιν, ἀλλὰ νὰ τῇ ὁμιλήσω ἀμέσως περὶ τῶν διατρεχόντων.

«Εἶμαι λυπημένη, μοὶ εἶπεν ἅμα ἰδοῦσά με. — Ὑπῆρχεν ἐδῶ ὑπὸ τὸ παράθυρόν μου ἓν ὡραῖον λευκὸν ῥόδον, τὸ ὁποῖον καθ' ἑκάστην μὲ ἔβλεπεν ἐξυπνῶσαν καὶ τὸ ὁποῖον χθὲς τὴν νύκτα ἐξηφανίσθη. Τὸ ἐζήτησα εἰς μάτην..... ἄνεμος θὰ διεσκόρπισε τὰ φύλλα του..... Αὐτὸ μὲ ἔκαμε νὰ ῥεμβάζω.

— Νὰ ῥεμβάζετε;... καὶ εἰς τί ἄρά γε;.... εἰς ἔρωτα ἴσως;

— Εἰς ἔρωτα ἐγώ!.... πῶς σᾶς ἦλθε τοιαύτη ἰδέα;

Λέγουσα τοῦτο ἠγέρθη, διῆλθεν ὁλόκληρον τὴν αἴθουσαν καὶ ἔστη πρὸ τοῦ παραθύρου πλανῶσα μελαγχολικῶς τὸ βλέμμα εἰς τὴν πεδιάδα.

«Μὲ συγχωρεῖτε, εἶπον. — Ἐνόμιζα ὅτι ποτὲ δὲν ἤθελα θεωρηθῆ ἀδιά-

κριτος παρ' ὑμῶν. Ὅταν ἡ φιλία ἐρωτᾷ θέλει νὰ καταστῇ χρήσιμος ἢ νὰ παρηγορήσῃ.»

Στιγμαὶ σιωπῆς διεδέχθησαν τοὺς λόγους τούτους. — Ἡ Ῥενὲ αἴφνης ἦλθε καὶ ἐτοποθετήθη ἀπέναντί μου, λέγουσα διὰ φωνῆς διαπεραστικῆς, βεβιασμένης.

«Ἔχω ἄδικον. Ἀφοῦ κέκτημαι τὴν ἰδικήν σας ἐμπιστοσύνην δὲν πρέπει νὰ φείδωμαι τῆς ἰδικῆς μου. — Φράντζ, ναί, ἠγάπησα ἢ μᾶλλον ἀγαπῶ ἓν πρόσωπον παρὰ τοῦ ὁποίου δὲν ἀγαπῶμαι. Διὰ τοῦτο μὲ ἠκούσατε λέγουσαν ὅτι δὲν θὰ ὑπανδρευθῶ ποτέ.—Ἰδοὺ λοιπόν, εἶσθε εὐχαριστημένος;

— Μοὶ ὁμιλεῖτε ὡς ἐνώπιον ἀνακριτοῦ. . .

— Ὄχι, ἀλλὰ τὸ μυστικὸν τοῦτο οὐδέποτε εἶχεν ἐξέλθῃ τῆς καρδίας μου· ἐῤῥίγησα δὲ ἤδη αἰσθανομένη αὐτὸ ἀνερχόμενον μέχρι τῶν χειλέων μου· ὢ! ἤμην πολὺ δυστυχής. Ἕνεκα τούτου ἡ φιλία σας ὑπῆρξε μέγα εὐεργέτημα δι' ἐμέ. Πόσον εἶχα ὑποφέρῃ!... Ἦτο εὐφυής, ἀγαθός, νέος, ὡραῖος καὶ... ὅπως σεῖς ἐνεφανίσθητε εἰς τὴν καρδίαν μου ὡς φίλος, οὕτω καὶ ἐκεῖνος ἐνεφανίσθη ὡς σύζυγος. Ἰδοὺ τὸ πᾶν. — Θέλετε ἤδη νὰ σᾶς περιγράψω πῶς μία ὕπαρξις φθίνει βαθμηδὸν καὶ ἐπὶ τέλους ἐξαφανίζεται; Φαντασθῆτε μίαν ὡραίαν πρωΐαν· λαμπρὸς ἀνατέλλων ὁ ἥλιος καὶ ζωηφόρος ὑψοῦται πρὸς τὸν κυανοῦν οὐρανόν. Αἴφνης ἐπέρχεται νέφος καὶ ὁ ἥλιος ἀμαυροῦται, τὰ πτηνὰ σιωπῶσι, τὰ φυτὰ ἐπικλίνουσι καὶ πᾶσα ἡ ἐν τῇ φύσει ποίησις πνίγεται ὑπὸ τὰ δάκρυα τοῦ οὐρανοῦ. . . Τετέλεσται. Ἡ πρωΐα ἐκείνη δὲν θ' ἀνατείλῃ πλέον. . . Τὴν ἐπαύριον ὁ ἥλιος θὰ φανῇ ἐκ νέου λαμπρός, εὔθυμος, χαρωπός, ἀλλ' ἡ πρωΐα θὰ ἦνε ἄλλη. — Τοιαύτη καὶ ἡ ζωὴ τῆς γυναικός. Μία πρωΐα ὑπάρχει ἐν αὐτῇ: ἐκείνη, καθ' ἣν ἀγαπᾷ. Ἀλλοίμονον ἂν ἡ πρωΐα ἦνε σκοτεινή!.....»

Ἔθηκα τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τῶν χειρῶν τῆς Ῥενὲ καὶ ᾐσθάνθην δάκρυον πίπτον ἐντὸς τῶν δακτύλων μου. Εὑρισκόμην εἰς ἀφόρητον ταραχήν. Μία λέξις, ἓν ὄνομα προφερόμενον ἠδύνατο νὰ μοὶ ἀφαιρέσῃ διὰ παντὸς τὴν ἐλπίδα τοῦ ν' ἀποδώσω τὴν εὐτυχίαν εἰς τὴν φίλην μου καὶ νὰ σώσω τὴν ζωὴν ἑνὸς ἀνθρώπου. — Ἂν δὲν ἠγάπα τὸν Μαξίνσκην, ἤδη βεβαίως δὲν ἤθελε τὸν ἀγαπήσει, ἀφοῦ εἶχεν ἀφιερώσει ἀλλαχοῦ τὴν ψυχήν της.

«Εὑρίσκομαι εἰς ἀγωνίαν, εἶπον αὐτῇ. — Ἀλλ' εἰπέτε μου..... ἢ ἴσως θέλετε νὰ παύσω;....

— Τί ἄλλο μένει νὰ μάθετε.

— ..... Τὸ ὄνομά του!»

Χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν διηυθύνθη πρός τινα τράπεζαν καὶ λαβοῦσα λεύκωμα φωτογραφιῶν, ἐπανῆλθε πρός με.

«Δύναμαι νὰ σᾶς δείξω τὴν εἰκόνα του. Ἰδού.... ἰδοὺ αὐτός!» εἶπε καὶ ἔστρεψε τὸ λεύκωμα ἀνοικτὸν πρός με.

Ὑπέστην εἶδος σκοτοδίνης, τὴν ὁποίαν ὑπερνικήσας διὰ μεγάλης προ-

σπαθείας, έτεινα τούς όφθαλμούς καὶ εἶδα.... τὸν Κόμητα! — Ἤρχισα νὰ γελῶ, νὰ κλαίω, νὰ ἐκτελῶ κινήσεις παράφρονος.

«Τί ἔχετε; ἀνέκραξεν ἡ Ρενέ. — Ἐγνωρίζατε λοιπὸν τίποτε; ἴσως γνωρίζετε τὸν ἴδιον, μήπως τὸν εἴδατε;... Φράντζ, τὴν ἀλήθειαν!... θέλω τὴν ἀλήθειαν. Λαλήσατε λοιπόν!.... Ἀπέθανε!....

— Σᾶς ἀγαπᾷ!

Ἐξέφερε κραυγὴν καὶ ἔπεσεν εἰς τὰς ἀγκάλας μου. Αἴγλη φωτὸς διεχύνετο περὶ τὸ πρόσωπόν της.

Ἐξηκολούθησα χαμηλοφώνως·

«Ὁ Κόμης Μαξίνσκης θὰ γείνῃ σύζυγός σας ἢ θ' ἀποθάνῃ. Τὰ ῥόδα, τὰ ὁποῖα ἐφυλλορρόησαν τὴν παρελθοῦσαν νύκτα ὑπὸ τὸ παράθυρόν σας, αὐτός...»

Ἀλλά, ἡ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου Ρενὲ δὲν ἦτο πλέον ἡ συνήθως πραεῖα καὶ μελαγχολικὴ κόρη· ἦτο ἄλλο παιδίον φρίσσον ὑπὸ τῆς συγκινήσεως καὶ τοῦ πάθους. Λάμψεις ἐξέπεμπον οἱ ὀφθαλμοί της καὶ τὰ χείλη ἐπανειλημμένως ἐφέροντο ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Κόμητος. Ἡ καρδία ἔπαλλεν ὑπὸ τῆς εὐτυχίας, ἡ ἀναπνοὴ κατεπνίγετο.

«Μὲ ἀγαπᾷ!.... Τὸν εἴδατε λοιπόν; ἦλθ' ἐδῶ;... ἤγγισε τὰ ἄνθη ταῦτα;» ἔλεγε διακόπτουσα τὰς φράσεις.

Τῇ διηγήθην τὰ συμβάντα. Μὲ ἤκουεν ἀπλήστως. Τῇ ὑπεσχέθην νὰ μεταβῶ εἰς Βαρσοβίαν, ἵνα ἴδω ἂν ἦτο πράγματι ἀδύνατος ἡ ἐπανόρθωσις τοῦ Κόμητος. Αἱ ἰδικαί του προσπάθειαι πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς περιουσίας βεβαίως δὲν θὰ ἦσαν τοσούτῳ ἐπίμονοι ὅσῳ αἱ μέλλουσαι ἰδικαί μου. Ἐρεύνας, μηχανορραφίας, ὑποσχέσεις, οὐδὲν ἤθελον παραλείψει. — Ἡ Ρενὲ οὐδόλως ἐμερίμνα περὶ τῆς περιουσίας, ἀλλ' ὁ Μαξίνσκης οὐδέποτε θὰ τῇ ἐπέβαλλε τὴν πενίαν του καὶ ὁ Δοὺξ Β*** θὰ εἶχε τὴν αὐτὴν βεβαίως γνώμην. Ἔπρεπε τοὐλάχιστον ἡ δυσκολία αὕτη νὰ ἐκλείψῃ. Ὑπὸ πᾶσαν ὅμως ἔποψιν ἐγγυώμην περὶ τοῦ μέλλοντος.

«Ἀγαπητέ μοι Φράντζ, εἶσθε ὁ καλός μου ἄγγελος, ὁ μόνος μου φίλος», μοὶ ἔλεγεν ἡ Ρενὲ περιβάλλουσα τὸν λαιμόν μου διὰ τῶν βραχιόνων της, ὡσεὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ μὲ ἀσπασθῇ.

Καὶ ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐνεφανίσθη ἡ Αὐγούστα. Εἶχεν εἰσέλθει χωρὶς νὰ τὴν ἀκούσωμεν καὶ εἶδε τὸ κίνημα καὶ τὴν στάσιν τῆς Ρενέ.

«Ἡ φιλία σας, βλέπω, γίνεται πολὺ τρυφερά, εἶπε θεωροῦσα ἡμᾶς μετ' ὀργῆς. — Δίδετε φιλήματα!.....

— Ὄχι, ἀπεκρίθη ἁπλῶς ἡ δεσποινὶς Β***, τὴν ὁποίαν ἡ ἀπότομος αὕτη φράσις δὲν ἐθορύβησε ποσῶς. — Δὲν δίδομεν φιλήματα, ἀλλ' ἀποχαιρετίζομεν ἀλλήλους. Ὁ Φράντζ ἀναχωρεῖ.»

Ἡ Αὐγούστα ὠχρίασε.

«Ἀναχωρῶ εἰς μακρὸν ταξείδιον, εἶπον ἐγώ. — Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ σεῖς θὰ μὲ ἀποχαιρετίσετε δι' εὐχῶν ἐπίσης εἰλικρινῶν.»

Τῇ ἔτεινα τὴν χεῖρα, τὴν ὁποίαν δὲν ἔλαβε.

«Καὶ ποῦ πηγαίνετε; ἠρώτησε δι' ὕφους ἀγερώχου μὴ προκαλοῦντος τὴν ἐμπιστοσύνην.

— Εἰς Πολωνίαν καὶ ἴσως εἰς Ῥωσσίαν.

— Πότε δὲ σκοπεύετε νὰ ἐπανέλθετε;

— Δὲν γνωρίζω.»

Ἵστατο ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας κωλύουσα, οὕτως εἰπεῖν, τὴν διάβασίν μου.

«Ὁπωσδήποτε βλέπω ὅτι ἡ ἀναχώρησις αὕτη δὲν λυπεῖ οὔτε σᾶς οὔτε τὴν Ῥενέ. Μοὶ ὁμιλεῖτε γελῶσαι.

— Διατί νὰ μᾶς λυπήσῃ; εἶπεν ἡ Ῥενέ. — Διὰ τοὺς φίλους ὁ χωρισμὸς εἶνε θλῖψις, δὲν εἶνε πένθος.

Ἡ Αὐγούστα ἔμενε σκεπτικὴ ἐνῷ ἡ Ῥενὲ μάτην προσεπάθει νὰ κατασταείλῃ κινήματα χαρᾶς. — Πόσον μετεῖχον καὶ ἐγὼ τῆς εὐτυχίας ταύτης, τῆς ὁποίας ἤμην δημιουργός!

«Πότε ἀναχωρεῖτε;» μὲ ἠρώτησεν αἴφνης ἡ Αὐγούστα.

— Ἀπόψε.

— Ἀπόψε! Καὶ ποίαν ὥραν;

— Ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ θ' ἀναχωρήσω διὰ τῆς ἁμαξοστοιχίας τῶν ὀκτὼ τὴν ἔπαυλιν ὅμως θὰ ἐγκαταλείψω εἰς τὰ ἑπτά.

— Ἀναχωρήσατε ἀπ' ἐδῶ ἡμίσειαν ὥραν πρότερον, εἰδεμὴ ἄλλως κινδυνεύετε νὰ βραδύνετε πολύ. — Βλέπετε ὅτι σᾶς δίδω καὶ συμβουλάς, ὥστε δὲν δύνασθε νὰ μὲ θεωρήσετε μοχθηράν.

— Ἐξέφρασα ποτὲ τοιαύτην ἰδέαν;

— Τὴν ἐσκέφθητε.

— Οὔτε!

— «Καλὴν ἀντάμωσιν!» εἶπεν, ἀφίνουσα τέλος τὴν ἔξοδον ἐλευθέραν.

Ὁ κ. Δοὺξ Β*** ἦτο εἰς τὸ κυνήγιον. Παρεκάλεσα λοιπὸν τὰς δεσποινίδας νὰ τῷ ἐκφράσωσι τὴν λύπην μου διότι ἀνεχώρουν χωρὶς νὰ τὸν ἀποχαιρετίσω, ἀλλὰ δὲν ἠδυνάμην νὰ χάσω οὐδὲ στιγμήν.

Ἔσπευδον ἄλλως νὰ φθάσω εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ἀναγγείλω τῷ Μαξίνσκῃ τὴν εὐτυχίαν του, συνάμα δὲ συλλέξω τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας περὶ τοῦ ταξειδίου μου καὶ τῶν μέσων ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ.

ΙΑ'

Μεταξὺ εὐτυχίας καὶ ἀνθρώπου ὑπάρχουσιν οἱ φθονεροί: πάντες, οὐδείς!

Πρῶτον ἔσπευσα νὰ ἀποχαιρετίσω τοὺς Τοχέν. Τοῦτο μοὶ ἐπροξένησε εὐχαρίστησιν, διότι ἀφότου ἀνεπτύχθησαν αἱ σχέσεις μου μετὰ τῆς οἰκο-

γενείας Β***, ὑφιστάμην ἐκ μέρους των ἀδιακόπους εἰρωνείας, τῶν ὁποίων ἡ πηγὴ καὶ ἡ σημασία ἦτο εὔληπτος.

Εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν, ἔνθα ἐγίνοντο αἱ συνήθεις σκυθρωπαὶ συνομιλίαι μετὰ τὸ δεῖπνον, τοῦ κ. Τοκὲν κεκυφότος ἐπὶ κυπέλλου ζύθου μὲ τὴν καπνοσύριγγα εἰς τὰ χείλη, τῆς κ. Τοκὲν μόλις κατορθούσης νὰ πλησιάζῃ τοὺς βραχίονας πρὸς ἐκτέλεσιν ἐργοχείρου.

Ὅταν τοῖς ἀνήγγειλα ὅτι ἀνεχώρουν ἀμέσως τὴν αὐτὴν ἑσπέραν, ἡ κυρία Τοκὼν ἤγειρεν ἐπ' ἐμὲ ὀφθαλμούς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔλαμψεν αἰφνιδία ὀργή. Ἦτο ἀστραπὴ προαγγέλλουσα ταχεῖαν ἔκρηξιν τῆς θυέλλης.

Ἐν τούτοις, ἵνα καλύψω τὴν ζημίαν, τὴν ὁποίαν ἐπέφερεν αὐτοῖς ἡ πρόωρος ἀναχώρησίς μου ἐκ τῆς ἐπαύλεως, ἀπέθηκα ἐπὶ τῆς τραπέζης ἓν χαρτονόμισμα.

«Τοὐλάχιστον πρὶν ἢ ἀποχωρισθῶμέν, ἕως οὗ ἑτοιμασθῇ καὶ ὁ σάκκος σας, θὰ πίωμεν τὸ τελευταῖον ποτήριον παλαιοῦ οἴνου», εἶπεν ὁ κ. Τοκὲν ἐφαρμόζων τὴν καθιερωμένην συνήθειαν εἰς τὰ χωρία τοῦ μὴ ἀποχωρίζεσθαι ἄνευ τοιαύτης σπονδῆς. — Δὲν ἠδυνάμην ἐπομένως ν' ἀποποιηθῶ.

«Ταλαίπωρε Φράντζ, ἤρξατο λέγουσα ἡ κυρία Τοκὼν ἀμέσως ἅμα ὁ σύζυγός της ἐξῆλθεν ἵνα ἐκλέξῃ ὁ ἴδιος τὴν φιάλην ἐν τῷ ὑπογείῳ. — Πῶς καταστρέφετε τὸ μέλλον σας! Εἶμαι βεβαία ὅτι τὸ ταξείδιόν σας γίνεται χάριν τῶν μεγάλων τούτων προσώπων. Ἐγκαταλείπετε τὸ πᾶν δι' ἐκείνους.... Καὶ ἡ ἀνταμοιβή σας ποία θὰ ἦνε;... ἀχαριστία! — Σᾶς λέγω ταῦτα πρὸς τὸ συμφέρον σας, διότι δὲν ἔχετε κανένα ὅπως σᾶς συμβουλεύσῃ.

— Πῶς δὲν ἔχω; καὶ ἡ μήτηρ μου;....

— Καὶ ἐγὼ ἔχω μητέρα, πλὴν οὐδέποτε μὲ ἀνεχαίτισεν ἀπὸ τὰς ἀνοησίας, εἰς τὰς ὁποίας ὑπέπεσα κατὰ τὴν ζωήν μου· μεταξὺ ἄλλων καὶ ἀπὸ τὸ νὰ ὑπανδρευθῶ:...»

Εὐτυχῶς ὁ κ. Τοκὲν εἰσῆλθε.

«Ἡ σύζυγός μου σᾶς ἐπιπλήττει ἴσως διότι φεύγετε καὶ ἔχει δίκαιον, εἶπεν. — Εἶσθε ἀξιόλογος νέος καὶ κάτοχος ἱκανῆς περιουσίας, ἐλευθέρας μάλιστα παντὸς χρέους. Γνωρίζω ἐδῶ εἰς τὰ περίχωρα πολλὰ κοράσια πλουσίων γονέων, ὡραιότατα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐδέχοντο εὐχαρίστως τὰς περιποιήσεις σας. Τίποτε δὲν σᾶς λείπει διὰ νὰ γείνετε εὐτυχής. Ἀφοῦ ὅμως σεῖς, ἀντὶ ν' ἀπολαύσετε τῆς βεβαίας ταύτης εὐτυχίας, θέλετε νὰ ἀναμιγνύεσθε μὲ τοὺς εὐγενεῖς, καλὰ νὰ πάθετε! Ποτὲ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν λησμονοῦσι τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν μὴ *καλογεννημένων*, ὅπως τοὺς ὀνομάζουσιν.»

Ἡ ὑπομονή μου ἤρχιζε νὰ ἐξαντλῆται.

«Δὲν πρόκειται περὶ φιλοξενίας ἐδῶ, διέκοψεν ἀποτόμως ἡ κυρία Τοκέν. — Ὁ κύριος εἶνε ἐρωτευμένος!

— Ἐρωτευμένος; ἐπανέλαβεν ὁ κ. Τοκέν. — Καὶ αὐτὸ εἶνε δυνατόν. — Διάβολε! — Τότε ὅμως τὸ σφάλμα δὲν εἶνε ἰδικόν του. Ὅταν βλέπῃ κἀνεὶς καθ' ἡμέραν τὰς κυρίας αὐτὰς μὲ τὰ ὡραῖά των φορέματα, μὲ τὸ γλυκὺ πρόσωπον, μὲ τὰ μεγάλα μεγάλα ὄμματα, ἔρχονται κἄτι συλλογισμοί! ..... Ἐγὼ τοὐλάχιστον ὁμολογῶ ὅτι, ἂν δὲν ἤμην ἔγγαμος, θὰ ἔχανα τὸν νοῦν μου. Ἔχουν ἕνα ὕφος! .... νομίζεις ὅτι δὲν πατοῦν τὸ χῶμα. ....

Κύριε Τοκέν ! » ἐφώνησεν αὐστηρῶς ἡ σύζυγος τοῦ ἐνοικιαστοῦ.

Ἀλλ' ἐκεῖνος ἐξηκολούθει :

«Λοιπόν, πτωχέ μου Φράντζ, τὸ ἐννοῶ . . . συνελήφθητε ! Ἐν τούτοις ὁμιλήσατε περὶ γάμου καὶ βλέπετε. Τώρα, δὲν λέγω τοὐναντίον, εἶν' ἐνδεχόμενον νὰ σᾶς ἀγαποῦν ὀλίγον . . .

— Αὐτόν ! ἀνέκραξε πάλιν ἡ κυρία Τοκὲν γελῶσα. — Νομίζεις ὅτι προσέχουν διόλου εἰς αὐτόν !

— Αὐτόν, μάλιστα . . . αὐτόν ! Εἶνε ὡραῖος νέος. Σὺ ἡ ἰδία δὲν μοῦ τὸ εἶπες τοσάκις ;

— Ποτέ ! ! !

— Χιλιάκις ! — Καὶ αὐταὶ λοιπὸν αἱ κυρίαι βλέπουν καὶ βλέπουν μάλιστα μὲ ὡραῖα ὄμματα, καὶ ἀκούουν εὐχαρίστως μὲ πολὺ μικρὰ ὦτα ὅ,τι λέγει ὁ Φράντζ, ὅστις ἔχει πνεῦμα.

— Σᾶς βεβαιῶ ὅτι ἀπατᾶσθε ἀμφότεροι, διέκοψα ἐπὶ τέλους· Θὰ ἦτο δὲ κακοήθεια ἐκ μέρους μου νὰ σᾶς ἀφίσω εἰς τοιαύτην τινα ἰδέαν.

Ποία τάχα νὰ τὸν ἀγαπᾷ ; ὑπετονθόρυζεν ἡ κυρία Τοκὲν ἐξακολουθοῦσα τὰς σκέψεις της.—Δὲν εἶνε ἡ λεπτή, φέρεται πολὺ ἐλευθέρως καὶ ἀφελῶς πρὸς αὐτόν. Θὰ ἦνε ἡ ἄλλη, ἡ ἀνεψιὰ τοῦ Δουκός, εἶμαι βεβαία. Τὴν εἶδα μίαν ἡμέραν νὰ τὸν παρατηρῇ ὄπισθεν τοῦ παραθύρου. Εἶνε ὑπερήφανος καὶ δὲν θέλει νὰ τὸ φανερώσῃ . . . ἀλλ' εἶνε ἐκείνη ! ὢ ! εἶμαι βεβαιοτάτη.

— Καθὼς βλέπω, Κυρία Τοκέν, φροντίζετε πολὺ περισσότερον νὰ μανθάνητε ὅ,τι συμβαίνει μεταξὺ τῶν ἄλλων παρὰ ὅ τι ἀνάγεται εἰς τὴν ἐργασίαν μας. Ἐν τούτοις ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν μᾶς ἀφορᾷ παρακαλῶ νὰ μὴ γείνῃ πλέον λόγος.»

Ἂν ἐπεδείκνυον τὴν δυσαρέσκειαν, τὴν ὁποίαν μὲ ἐκίνησαν αἱ ἀθλιότητες αὗται θὰ ἐκρατύνοντο αἱ ὑπόνοιαι ἀμφοτέρων. Προετίμησα ἐπομένως νὰ μείνω ἀδιάφορος καίτοι περιφρονῶν ἐνδομύχως μέχρις ἀγανακτήσεως τὰ δύο ἐκεῖνα εὐτελῆ ὄντα, εἰς τῶν ὁποίων τὰ χείλη κατεσπηλοῦντο προσφιλῆ ὀνόματα.

«Δὲν βλάπτει, εἶπον.—Εἶσθ' ἐλεύθεροι νὰ σκέπτεσθε ὅ,τι θέλετε. Καὶ ἤδη, σᾶς ἀποχαιρετῶ.»

Ὁμολογῶ ὅτι μετὰ πόνου ἐγκατέλιπον τὴν ἔπαυλιν ἔνθα τοσούτῳ ἰσχυρὸς δεσμὸς προσείλκυε τὴν καρδίαν μου. Οὐχ ἧττον ἡ ἀνάμνησις τῆς Ῥενὲ μ' ἐνεθάῤῥυνε καὶ ἤρχισα τὴν πορείαν ἀποφασιστικῶς.

Ἡ νὺξ μὲ κατέλαβεν ἅμα εἰσερχόμενον εἰς τὸ μικρὸν δάσος. Τὰ φύλλα ἐφαίνοντο ἀργυρᾶ ὑπὸ τὴν σελήνην καὶ ἀνθρακώδη ἐν τῇ σκιᾷ· ὁ ψίθυρος αὐτῶν ὡμοίαζε πρὸς τὸν θόρυβον ἀφιπταμένου πτηνοῦ. Τὸ πᾶν ἀπετέλει ὑπόκωφον τινὰ λαλιὰν τῆς φύσεως. Ἡ ἀτραπὸς λίαν εὐρεῖα δι' ἕνα διαβάτην, ἦτο ἱκανὴ νὰ περιλάβῃ δύο βαδίζοντας παραπλεύρως. Ἡ γῆ ἀπέπνεε χλιαρότητά τινα, γενομένην ἐπαισθητὴν πρὶν ἢ συγκερασθῇ μετὰ τῆς ἑσπερίας δρόσου. Εἶδος μέθης μὲ κατελάμβανε βαθμηδόν, διότι ἡ φύσις ἐπιδρᾷ πολλάκις ἐπὶ τῆς ψυχῆς, ὅπως ὁ οἶνος ἐπὶ τοῦ σώματος. Οὐδόλως θὰ ἠπόρουν ἂν ἔβλεπον διολισθαίνουσαν μέσῳ τῶν δένδρων νύμφην τινὰ δρυάδα. Οὕτω δέ, μεταξὺ τῶν διαφόρων μυστηριωδῶν ἤχων, οἵτινες ἠκούοντο ἐκεῖ, ὅπως καὶ εἰς πᾶν δάσος, ἐνόμισα ὅτι διακρίνω κρότον τινὰ διάφορον τῶν ἄλλων. Ἔστην, προσέχων τὸ οὖς . . . Δὲν ἤκουσα πλέον τίποτε. Ἐβάδισα ἐκ νέου καὶ ὁ κρότος ἐπανελήφθη, ἐξασθενούμενος βαθμηδὸν μεχρισοῦ ἔπαυσεν ὁλοτελῶς ἅμα ἐγὼ ἐσταμάτησα.

Τί νὰ ἦτο ;

Ἔτρεξα αἰφνιδίως καὶ τότε διεῖδον λευκήν τινα μορφήν, φαινομένην καὶ κρυπτομένην κατὰ τὰς στροφὰς τοῦ μονοπατίου. Ἦτο γυναικεία ἐσθής, τῆς ὁποίας αἱ πτυχαὶ ἐκινοῦντο ἐλαφρῶς ἐν τῇ αὔρᾳ. Τρέχων πάντοτε, διέκρινα δύο γυναῖκας, αἵτινες ἐπὶ τῇ προσεγγίσει μου ἐξηφανίσθησαν. Ἀπορῶν, ἐξηκολούθησα τὸν δρόμον, ἀλλὰ μόλις εἶχον προβῆ ἔτι ὀλίγα βήματα, ἡ λευχείμων γυνή, ἐξελθοῦσα βιαίως ἔκ τινος συστάδος δένδρων, ἔστη ἀπέναντί μου.

Ἦτο ἡ Αὐγούστα.

Ἡ φυσιογνωμία της ὑπὸ τὸ φέγγος τῆς σελήνης ἦτο σοβαρὰ καὶ μελαγχολική.

«Βεβαίως ἀπορεῖτε πῶς εὑρίσκομ' ἐδῶ, εἶπε.—Θὰ θὰ σᾶς τὸ εἰπῶ βαδίζουσα μεθ' ὑμῶν μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ δάσους.

— Καὶ ἔπειτα πῶς θὰ ἐπιστρέψετε ;

— Μετὰ τῆς θαλαμηπόλου μου, ἥτις μὲ περιμένει ἐκεῖ.

— Ἀλλά . . . . προσέθηκα σταματῶν.

— Ἔλθετε, κύριε, ἔλθετε ! ἐξηκολούθησε ταπεινοῦσα τὴν φωνὴν καὶ θέτουσα τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ βραχίονός μου. — Τὸ θέλω !»

Πρώτην φορὰν ἐλάμβανε τὸν βραχίονά μου.

«Δὲν πιστεύω ἐξηκολούθησεν, νὰ ἐπανεπαύθητε μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ἤθελον σᾶς ἀφήσει νὰ ἀναχωρήσητε χωρὶς νὰ σᾶς ζητήσω ἐξηγήσεις τινὰς περὶ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἶδον πρὸ ὀλίγου. Ἡ φιλία βεβαίως ἐπιτρέπει πολλὰ πράγματα· ἀλλ' ἡ ἰδική σας στοργὴ πρὸς τὴν δεσποινίδα Β***

εἶνε ἀνεξήγητος προχωροῦσα ἐν πάσῃ ἀφελείᾳ μέχρι θωπειῶν.—Βλέπουσα τὴν Ῥενὲ ῥιπτομένην εἰς τὸν τράχηλόν σας ἠναγκάσθην νὰ συμπεράνω ἢ ὅτι ἀπεδώκατε εἰς αὐτὴν μεγάλην τινὰ ὑπηρεσίαν—καὶ ἐπὶ τούτου δὲν σᾶς ἐρωτῶ διόλου—ἢ ὅτι τρέφετε πρὸς αὐτὴν ἄλλο τι αἴσθημα ἢ τὸ τῆς ἁπλῆς φιλίας.

— Πλὴν σεῖς, τί ἐνδιαφέρον ἔχετε νὰ μάθετε πάντα ταῦτα;

— Εἶνε τὸ μυστικόν μου!

— Ἔστω· σᾶς ὁρκίζομαι λοιπόν . . .

— Μὴ ὁρκίζεσθε, εἶνε ἀνωφελές, δὲν θὰ μὲ πείσετε δι' ὅρκων. Ἴσως καὶ σεῖς ἀγνοεῖτε τί συμβαίνει ἐν τῇ ψυχῇ σας. Τὸ κατ' ἐμὲ θέλω νὰ γνωρίσω πῶς ἀγαπᾶτε τὴν Ῥενὲ καὶ θὰ τὸ μάθω ἐντὸς πέντε λεπτῶν.»

Ἐστηρίχθη περισσότερον ἐπὶ τοῦ βραχίονός μου, προσήλωσε λοξὸν τὸ βλέμμα ἐπ' ἐμὲ καὶ δίδουσα εἰς τὴν φωνήν της θωπευτικόν τινα τόνον, ἄγνωστον μέχρι τοῦδε εἰς ἐμέ, εἶπεν ἐνθύμως:

— Δὲν μ' ἐννοεῖτε, λοιπόν, διόλου;

— Δὲν σᾶς ἐννοῶ.

— Μέχρι τοῦδε τοῦτο μ' εὐχαρίστει, ἤδη ὅμως μετέβαλα γνώμην καὶ ἐξηγοῦμαι. Σεῖς καὶ ἐγὼ ἔχομεν αἰσθήματα ὅλως διαφορετικά. Σεῖς κλαίετε ἀκούων μουσικήν, ἐγὼ ψάλλω. Σεῖς ὀνειροπολεῖτε ὅταν ἐκ τοῦ μακρόθεν βλέπετε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου παῖζον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν δένδρων, ἐγὼ σπεύδω νὰ ζητήσω δρόσον ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων ἐκείνων. Ἀγαπᾶτε τὸν ἥλιον διὰ τὸ φῶς του, ἐγὼ διὰ τὴν θερμότητα ἣν μοὶ παρέχει. Προκειμένου περὶ συμπαθείας προσώπων ζητεῖτε νὰ ἐμβαθύνετε εἰς τὸ πνεῦμα, ἐγὼ δὲ κατ' εὐθεῖαν ἐντὸς τῆς καρδίας. Τέλος πάντων εἶσθε εἰς τὰ νέφη, ἐγὼ βαδίζω ἐπὶ τῆς γῆς.»

Ἐσίγησεν. Ἡ ἀτραπὸς καθίστατο βαθμηδὸν στενωτέρα, ὥστ' ἐβαδίζαμεν πλησιέστατα ἀλλήλων. Τὸ φόρεμά της, ὠθούμενον ὑπὸ τῶν παρόδίων θάμνων ἐτυλίσσετο περὶ τοὺς πόδας μου. Οἱ μακροὶ πλόκαμοι τῆς ξανθῆς αὐτῆς κόμης ἐφέροντο ὑπὸ τῆς αὔρας ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων καὶ τοῦ προσώπου μου. Ἠσθανόμην πολὺ διαπεραστικὸν τὸ σύνηθες ἄρωμα, ὅπερ ἀποπνέουσιν αἱ ταινίαι, ἡ μουσσελίνη καὶ τὰ τρίχαπτα, δι' ὧν κοσμοῦσιν ἑαυτὰς αἱ γυναῖκες. Ἐφρικίων. Δὲν ἠδυνάμην ν' ἀρθρώσω μίαν λέξιν, μίαν μόνην λέξιν.—Ποτὲ δὲν θὰ λησμονήσω τὴν στιγμὴν ἐκείνην.

Ἡ Αὐγούστα βλέπουσα τὴν ταραχήν μου ταύτην, ἀφῆκε τὸν βραχίονά μου, προσηλοῦσα δὲ ἀτενῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπ' ἐμέ;

«Πτωχὲ Φράντζ, εἶπε, γνωρίζω ἤδη ὅ,τι ἐπεθύμουν νὰ μάθω. Δὲν μὲ ἀγαπᾶτε, μὲ λατρεύετε . . . . Ἀληθῶς δὲν ἀνήκετε εἰς τὴν Ῥενέ, ἀλλ' εἰς ἐμὲ καὶ μόνην. — Προέβην εἰς τὸ διάβημα τοῦτο λόγῳ τῆς ἀναχωρήσεώς σας. Ἐπειδὴ δὲν συνειθίζω νὰ θλίβωμαι ἀνωφελῶς, ἠθέλησα νὰ

βεβαιωθῶ ἂν θὰ ἐπιστρέψετε. Ἤδη εἶμαι ἥσυχος, ... θὰ ἐπανέλθετε πολὺ ταχέως.»

Ἐγένετο ἄφαντος.

Ἡ ἐξομολόγησις τοῦ ἰδίου ἔρωτός μου γινομένη κατὰ πρόσωπον ὑπὸ τῆς νεκρᾶς ἐκείνης κόρης, ἡ τόλμη αὐτῆς, εἶχεν ἀνδρικόν τι καὶ ἄγριον μεγαλεῖον, ὅπερ μὲ κατέπληξε. Μάτην ἀνεζήτουν παρ' ἐμοὶ τὰ ἴχνη τοῦ συνήθους χαρακτῆρος μου, μάτην ἐπεκαλούμην τὴν φρόνησιν. Τὸ λογικὸν μ' ἐγκατέλιπε. Ζωηρὸν πῦρ διωλίσθαινε διὰ τῶν φλεβῶν μου καὶ συνεσσωρεύετο ἐντὸς τῆς καρδίας μου. Πᾶσα ἔννοια ἐπνίγη ἐν τῇ παραφορᾷ ἥτις μὲ εἶχε καταλάβῃ. — Τίς ἄνθρωπος, ὅσῳ ὑπέρτερος καὶ ἂν ᾖ, θὰ δυνηθῇ ποτε καυχώμενος νὰ εἴπῃ: εἰς πάσας τὰς περιστάσεις τῆς ζωῆς μου ὑπῆρξα οἷος ἠθέλησα νὰ ὑπάρξω, καὶ οὐδέποτε ἀνεκάλυψα ἐν ἐμαυτῷ τὴν παρουσίαν ἄλλου τινὸς «ἐγὼ» τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ὑποκύψῃ εἰς πάθη ἀποκρουόμενα ὑπὸ τοῦ συνήθους «ἐγώ,» Τὸ ὁποῖον γνωρίζετε!

Ἀνεξήγητον μένει δι' ἐμέ, συνεπείᾳ τίνων προσπαθειῶν κατώρθωσα τότε νὰ κρατήσω ἐμαυτοῦ, καὶ νὰ μὴ ἐπανέλθω πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Αὐγούστας, ἢ προβῶ εἰς ἄλλο τι ἀπονενοημένον κίνημα.

Μετὰ δύο ὥρας εὑρισκόμην παρὰ τῷ Μαξίνσκῃ καὶ ἀπελάμβανον μεγάλου μέρους τῆς εὐδαιμονίας τὴν ὁποίαν τῷ παρεῖχον. Ἡ χαρά του, ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς ὁποίας ὑπερέβαινε πᾶν μέτρον, μοὶ ἐνέπνευσε τὸν φόβον μήπως, μένων ἤδη πλησίον τῆς Ῥενὲ καὶ γνωρίζων ὅτι ἀγαπᾶται, πράξῃ ἀνοησίαν τινὰ δυναμένην νὰ χειροτερεύσῃ τὴν θέσιν του. Ἐξ ἑτέρου ἂν ἤρχετο μετ' ἐμοῦ, λαμβανομένης πάσης προφυλάξεως πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀγνώστου αὐτοῦ, ἠδύνατο νὰ μοὶ χρησιμεύσῃ τὰ μέγιστα. Εἰς τοῦτο ἐπέμεινα καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ἀναχωρήσωμεν ὁμοῦ. Παραστήσας αὐτὸν ὡς ἀδελφόν μου νεώτερον κατώρθωσα νὰ τῷ προμηθεύσω ἰδιαίτερον διαβατήριον πρὸς μείζονα ἐλευθερίαν.

Ἐπικαλούμενος τὴν εὔνοιαν τῆς τύχης, στηρίζων ὅμως τὰς περισσοτέρας ἐλπίδας εἰς τὴν προσωπικήν μου ἀφοσίωσιν ἐπελήφθην τοῦ ταξειδίου ἔμπλεως ἀγαθῶν προαισθημάτων.

Ὁ Μαξίνσκης, ὅστις εἶχε μαντεύσει κατὰ τὸ ἥμισυ τὸν μυστικὸν πρὸς τὴν Αὐγούσταν ἔρωτά μου, μοὶ ἀπέσπασε καθ' ὁδὸν πλήρη τὴν ἐξομολόγησιν, ἰσχυριζόμενος ὅτι ὡς γνωρίζων τὰ μυστικά του ὤφειλον νὰ τῷ ἀνακοινώσω τὰ ἐμά. Παρ' ἐμοὶ ὁ νεανίας οὗτος ἐταυτίζετο μετὰ τῆς Ῥενέ. Τῷ ἐνεπιστεύθην τὸ πᾶν, μηδὲ τῆς σκηνῆς τοῦ δάσους ἐξαιρουμένης.

«Φράντζ, μοὶ εἶπεν, ἕκαστος ἐξ ἡμῶν εἶνε κακὸς κριτὴς τῶν ἐρώτων του. Ἔχεις ἀνάγκην τῶν συμβουλῶν μου, ὅσον κ' ἐγὼ τῶν ἰδικῶν σου. Ἄκουσέ με λοιπόν. Προσπάθησε νὰ ἦσαι πάντοτε κύριος σεαυτοῦ, διότι ἡ παραφορὰ θὰ ἦτο ἐγωϊσμὸς ἰδικός σου ἐπικίνδυνος διὰ τὴν Αὐγούσταν,

τῆς ὁποίας ἡ εὐτυχία ἐπίσης σαλεύεται. Ἂν καλῶς ἐμάντευσα, ὁ ἔρως τὸν ὁποῖον ἐξήγειρον ἐν τῇ καρδίᾳ της αἱ τοῦ θέρους ἐκπνοαί, ἔφθασεν ἤδη μέχρι τοῦ πνεύματός της. Πέποιθα ὅτι σὲ ἠγάπησε μὴ ἔχουσα νὰ πράξῃ ἄλλο τι. Πλὴν σὲ ἠγάπησε.»

Μόνη ἡ ἰδέα ὅτι ἦτο δυνατὸν ν' ἀγαπῶμαι ὑπὸ τῆς Αὐγούστας μοὶ παρέλυε πᾶσαν δύναμιν χαρακτῆρος πρὸς τὸ ἀνθίστασθαι. Ἐν τούτοις, ἀκολουθῶν τὴν συμβουλὴν τοῦ νέου φίλου μου, ἀπεφάσισα νὰ ἐξαντλήσω πᾶσαν ἀπόπειραν πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν αἰσθημάτων της καὶ κρατχίωσιν τῶν ἰδικῶν μου, ὅσῳ καὶ ἂν ἐπρόκειτο νὰ ὑποφέρω ἐκ τῆς δοκιμασίας ταύτης. (ἀκολουθεῖ)

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΑΝΑ ΤΗΝ ΤΡΩΑΔΑ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΙΟΝ ΤΟΥ 1881

Ὑπὸ τοῦ διδάκτορος

ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΧΛΙΕΜΑΝ*

VII

ΑΠΟ ΑΔΡΑΜΥΤΤΙΟΥ ΔΙΑ ΤΩΝ ΟΡΕΩΝ ΤΗΣ ΙΔΗΣ

Ἐπειδὴ προὐτιθέμην νὰ ἀναβῶ τὴν Ἴδην καὶ νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὸ πεδίον τῆς Τρῳάδος, διὰ τοῦτο ἐθεώρουν ἐνδιαφέρον εἰς τὴν ἐπιστήμην νὰ πορευθῶ δι' ἐκείνης τῆς ὁδοῦ τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν καθηγητὴν Βιρχὼφ καθὼς καὶ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην πρέπει νὰ ἔλαβεν ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξου. Ὁ Ἡρόδοτος (VII, 42) ἀναφέρει περὶ τούτου τὰ ἑξῆς· «Ἐποιέετο δὲ «τὴν ὁδὸν ἐκ τῆς Λυδίης ὁ στρατὸς ἐπί τε ποταμὸν Κάϊκον καὶ γῆν τὴν «Μυσίην, ἀπὸ δὲ Καΐκου ὁρμεόμενος, Κάνης οὖρος ἔχων ἐν ἀριστερῇ, διὰ «τοῦ Ἀταρνέος ἐς Καρίνην πόλιν, ἀπὸ δὲ ταύτης διὰ Θήβης πεδίου ἐπο«ρεύετο, Ἀτραμύττειόν τε πόλιν καὶ Ἄντανδρον τὴν Πελασγίδα παρα«μειβόμενος, τὴν Ἴδην δὲ λαβὼν ἐς ἀριστερὴν χεῖρα ἤιε ἐς τὴν Ἰλιάδα «γῆν.» Ἂν ὅμως ὁ περσικὸς στρατὸς ἦλθε διὰ τῆς συνήθους ὁδοῦ καὶ διέβη τὸ ὄρος τὸ ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς Ἴδης πρὸς δυσμὰς καὶ περατούμενον εἰς τὸ ἀκρωτήριον Λεκτόν, τότε πρέπει νὰ ἔμεινεν ἡ καθ' αὐτὸ Ἴδη πολὺ δεξιά. Διὰ τοῦτο γενικῶς πιστεύεται ὅτι εἴτε συμβαίνει παρ' Ἡρο-

(*) Ἴδε σελ. 467.

δότῳ παρεννόησις εἴτε οὗτος, ὡς πλὴν ἄλλων εἰκάζει ὁ Γεώργιος Ῥώλινσον,[1] ὠνόμασεν Ἴδην τοὺς λόφους οἵτινες κλείουσι τὴν κοιλάδα τοῦ Σκαμάνδρου πρὸς τὰ ἀριστερά, δυτικῶς καὶ νοτίως τοῦ Βουνάρβασι. Ἐν τούτοις φαίνεται ἡμῖν ἡ θεωρία αὕτη ἀπαράδεκτος ἐξ ἴσου καὶ ἡ τοῦ Π. Βάρκερ Βέββ,[2] ὅστις ἀποπειρᾶται νὰ πείσῃ τὸν ἀναγνώστην, ὅτι ὁ στρατὸς τῶν Περσῶν ἐρχόμενος διὰ τῆς συνήθους ὁδοῦ πράγματι ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀριστερὰ τὴν ἀληθινὴν Ἴδην. Λέγει δηλαδή· «δυτικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Λεκτοῦ προσκλίνει ἡ παραλία ἀμέσως ἀνατολικῶς καὶ βορειοανατολικῶς καὶ σχηματίζει μετὰ τῆς ἀπέναντι κειμένης παραλίας τὸν κόλπον τοῦ Ἀδραμυττίου. Ἐκ τούτου δὲ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ κόλπου, ὅστις ἐπ' οὐδενὸς νέου χάρτου ἀποδίδεται ἀκριβῶς, ἐξάγεται ὅτι ὁ Γάργαρος ἀντὶ νὰ κεῖται, ὡς παραδέχονται γενικῶς, εἰς τὸ μέσον τῆς Φρυγίας πλησιάζει πολλῷ μᾶλλον πρὸς τὸν κόλπον τοῦ Ἀδραμυττίου καὶ σχεδὸν φαίνεται κείμενος ἄνωθεν αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν προκύπτει ὅτι ἡ ἀφήγησις τοῦ Ἡροδότου περὶ τοῦ Ξέρξου ὅστις κατὰ τὴν ἐκ τῶν Σάρδεων πορείαν του πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον ἀφῆκε τὸν Γάργαρον πρὸς τὰ ἀριστερά, ἥτις παράδοσις εἰς πολλοὺς φαίνεται παράδοξος, ἀληθεύει ἕνεκα τῆς πραγματικῆς θέσεως τοῦ ὄρους.» Αὕτη ἡ παράστασις καθ' ὁλοκληρίαν ἀντιφάσκει πρὸς τὰ πράγματα. Ὡς μόνην δ' ὀρθὴν δύναμαι ν' ἀποδεχθῶ τὴν ἐξήγησιν τοῦ καθηγητοῦ Βιρχώφ. Οὗτός μοι ἔγραψε περὶ τούτου τὰ ἑξῆς· «ὁ Ἡρόδοτος λέγει ῥητῶς ὅτι ἡ Ἴδη ἔμεινεν ἀριστερά. Ἐξάγω ἐκ τούτου ὅτι ὁ Ξέρξης ἐπορεύθη ἀπὸ τοῦ Ἀδραμυττίου βορείως καὶ ἐξ ἀνατολῶν εἰσέβαλεν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μπεϊραμίτσ. Ἀμφίβολος δὲ ἠδύνατο νὰ φανῇ μόνον ἡ μνεία περὶ τῆς Ἀντάνδρου ἥτις ὡς φαίνεται ἔκειτο δυτικώτερον, ἐν ᾧ ἡ ἔκφρασις *παραμειβόμενος* παρέχει τὴν σημασίαν ὅτι διέβη πλησίον τῆς Ἀντάνδρου, τουτέστιν ἀφῆκεν αὐτὴν ἀριστερά. Ἄλλως ἔπρεπεν οὗτος νὰ λάβῃ τὴν ὁδὸν πλαγίως διὰ τῶν μεγάλων ὀρέων. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὁδοῦ περιῆλθε τὴν Ἴδην, ἥτις ἔμεινεν ἀριστερά, καὶ ἦλθεν ἄνωθεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Σκαμάνδρου.»

Ἤμην πληρέστατα πεπεισμένος ὅτι τοιαύτη ἀνατολικὴ ὁδὸς ὑπάρχει περὶ τὴν Ἴδην, ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδένα εὗρον δυστυχῶς εἰς τὸ Ἀδραμύττιον γνωρίζοντα αὐτήν, διότι οὐδεμία συγκοινωνία ὑπάρχει μετὰ τῶν ἐπὶ ἐκείνης τῆς πλευρᾶς εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ἀνατολικῆς διόδου κειμένων χωρίων Ὀβά-κιοϊ καὶ Ἐβγιλάρ· μόνον δ' ὑπάρχει συγκοινωνία μετὰ τοῦ Μπεϊραμίτσ. Φέρει δὲ ἡ πρὸς αὐτὸ ἄγουσα πάντοτε κατ' εὐθεῖαν διεύθυνσιν ἄνωθεν τοῦ Ἀβγιλὰρ ἐκείνου τοῦ πλησίον τῆς Ἀντάνδρου, περὶ οὗ ἤδη ἀνέφερον. Τέλος ἐπέτυχον νὰ εὕρω Κιρκάτσιόν τινα ὅστις ἔλεγεν ὅτι γνωρίζει ἀκριβῶς τὴν ἀνατολικὴν ὁδὸν καὶ τὴν διῆλθε πλειστάκις. Μό-

1 History of Herodotus VII, 42, ἐν σημειώσει.
2 «Topographie de la Troade» σελ. 134.

λις ὅμως ἀφήσαντες τὸ Ἀδραμύττιον εἴδομεν τὰ ὄρη ἐνώπιόν μας καὶ ἀπήτησα παρὰ τοῦ ὁδηγοῦ μου νά μοι δείξῃ τὴν διεύθυνσιν τὴν ὁποίαν σκοπεύει νὰ λάβωμεν. Πρὸς ἔκπληξίν μου εἶδον πάραυτα ὅτι οὐδεμίαν γνῶσιν εἶχε περὶ ἀνατολικῆς τινος ὁδοῦ καὶ μόνον τὴν τῷ ἀναγνώστῃ ἤδη γνωστὴν δυτικὴν διεύθυνσιν ἄνωθεν τοῦ Ἀβγιλὰρ ἠδυνήθη νά μοι δείξῃ. Ὅθεν τὸν ἀπεχαιρέτισα καὶ ἔλαβον τὴν διεύθυνσιν τοῦ Καδῆ-κιοὶ ὅπερ κεῖται εἰς ὕψος 31,6 μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τοῦ Ἀδραμυττίου, σχεδὸν εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἴδης, διότι ἤλπιζον νὰ ἦμαι εὐτυχέστερος αὐτόθι. Ἀλλ' ὑπῆρξαν αἱ ἔρευναί μου καὶ ἐνταῦθα μάταιαι. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐπέτυχον νὰ εὕρω Τοῦρκόν τινα ὀνόματι Μεχμὲτ ὅστις πάραυτά μοι εἶπεν ὅτι γνωρίζει ἀκριβῶς τὴν ἀνατολικὴν ὁδὸν καὶ ἦτο πρόθυμος νά με ὁδηγήσῃ ἀντὶ δύο μετζιτίων ἤτοι ἐννέα φράγκων. Τῷ ὄντι ἦτο ἐξαίρετος ὁδηγὸς καὶ εἶχεν ἀκριβεστάτην τοπογραφικὴν γνῶσιν τῶν ὀρέων τῆς Ἴδης ἐξ ἧς πολὺ μὲ ὠφέλησεν. Ὡς εἰκὸς ἡ πρώτη μου ἐρώτησις ἦτο περὶ ἀρχαίων τοποθεσιῶν. Ἀλλ' ὁ Μεχμὲτ μοὶ ὡρκίσθη ὅτι ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τῶν ὀρέων κατὰ ταύτην τὴν πλευρὰν μέχρι τοῦ Ὀβὰ-κιοϊ καὶ κατὰ τὰς ὑπωρείας τῶν αὐτῶν ὀρέων ἀπὸ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς οὐδὲν ὑπῆρχεν ἴχνος ἀρχαίων οὔτε νέων οἰκήσεων, καὶ ὅτι μάλιστα εἰς ἐκείνην τὴν τοποθεσίαν μόνον ὀλίγα Γενουήνσια τείχη ἐπὶ λόφου τινὸς πλησίον τοῦ Ὀβὰ-κιοϊ εὑρίσκονται. Προσέθηκε δὲ ὅτι οὐδεμία ἀνθρωπίνη κατοικία δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἐπὶ τούτων τῶν ὀρέων ἕνεκα τοῦ ἁπλουστάτου λόγου ὅτι ταῦτα ἐπὶ ἐξ μῆνας τοῦ ἔτους εἰσὶν ἀδιάβατα, καὶ ὅτι οὔτε ἵππος οὔτε ὄνος, αἲξ ἢ πρόβατον δύναται νὰ φάγῃ τὴν ἐπ' αὐτῶν φυομένην χλόην πρὸ μεσοῦντος τοῦ Ἰουλίου· ἀλλ' ὅτι τότε οἱ ποιμένες ἐξ ὅλων τῶν μερῶν προστρέχουσι μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν καὶ διατρίβουσιν ἐκεῖ μέχρις Ὀκτωβρίου. Ἐπὶ τῇ ἐρωτήσει μου διὰ τί δὲν δύνανται νὰ τρώγωσι τὰ ζῶα τὴν χλόην ἣν εἶδον φυομένην ἐν ἀφθονίᾳ ἐπὶ τῶν ὀρέων, μοὶ εἶπε κατ' ἀρχὰς ὅτι πρὸ τῶν μέσων τοῦ Ἰουλίου δὲν εἶνε ὥριμος. Ὅτε ὅμως τὸν ἐβάρυνον μὲ ἐρωτήσεις μοὶ ἐξήγησεν ὅτι μεταξὺ τῆς χλόης φύεται δηλητηριῶδες χόρτον καλούμενον *αγίλ*, τὰ δὲ ζῶα τὰ ἐξ αὐτοῦ τρώγοντα ἀποθνήσκουσιν ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν· τὸν Ἰούλιον ὅμως ὡριμάζει καὶ τότε εἶνε ὅλως ἀβλαβές. Πάντα ταῦτα ἐπεβεβαιώθησάν μοι ὑπό τε τοῦ ὑπηρέτου μου καθὼς καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου τῶν ἵππων καὶ τῶν δύο χωροφυλάκων, οἵτινες ὅλοι εἶχον ἔλθει μετ' ἐμοῦ ἐκ Δαρδανελλίων. Μάλιστα ὁ φόβος των μήπως οἱ ἵπποι φάγωσιν ἐκ τῆς χλόης τῶν ὀρέων ἦτο τόσον μέγας ὥστε τοῖς ἔθεσαν εἶδος καλάθου ἐπὶ τοῦ στόματος, καὶ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν δι' ὅλην τὴν ἡμέραν ἀρκετὴν ποσότητα κριθῆς πρὸς τροφὴν αὐτῶν. Ὁ Μεχμὲτ ἐφαίνετο ἔχων γνῶσίν τινα περὶ φυτῶν, διότι μοὶ ἔφερε τὸ στέλεχος ἑνὸς εἴδους ἀλεξηλιοειδοῦς ὅπερ ἔχει γεῦσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν ζιγγί-

θερὶν καὶ ὅπερ ἐξέσπασε λίαν ἐπιτηδείως ἐκ τῆς γῆς· ἀλλὰ τοῦ δηλητηριώδους ἀγὶλ οὐδὲν δεῖγμα ἠδύνατο νά μοι φέρῃ. Ὅτι ὅμως πράγματι ὑπάρχει τοιοῦτο δηλητηριῶδες φυτὸν καὶ ἐνταῦθα εὑρίσκεται ἐν ἀφθονίᾳ εἶνε βέβαιον, διότι ἤκουσα τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἐπιβεβαιούντων τῶν δύο ἐκ τοῦ Ἐβγιλὰρ συνοδευσάντων με ὁδηγῶν οἵτινες τὴν αὐτὴν πρόνοιαν ἐλάμβανον περὶ τῶν ἡμιόνων. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὑπὸ πάντων ἐν Τρωάδι ἐπεβεβαιοῦντο ταὐτά. Τὸ μόνον ὅπερ ἐθαύμασα εἶνε,ὅτι τοῦτο τὸ σπουδαιότατον γεγονὸς ἀκόμη οὐδέποτε παρετηρήθη ὑπό τινος τῶν περιηγητῶν, καὶ οὔτε κἂν ὑπὸ οὕτω περιφήμου βοτανικοῦ ὡς ὁ Π. Βάρκερ Βέββ· ἀλλ' οὗτος ἦλθεν ἄλλως ἐνταῦθα μόλις τὸν Ὀκτώβριον ὅτε ἡ βοσκὴ εἶνε ἀβλαβὴς καὶ ἐξαίρετος, καὶ ἐκτὸς τούτου δὲν γνωρίζουσιν οἱ περιηγηταὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὔτε τουρκικὰ οὔτε ἑλληνικά, οὕτως ὥστε δὲν δύνανται νὰ συνομιλήσωσι μετὰ τῶν ὁδηγῶν.

Ὡς συνεθίζομεν νὰ σχηματίζωμεν ἐνδιαθέτως εἰκόνα τινὰ ἑκάστου ἀγνώστου ἀντικειμένου, καὶ ἰδίως τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμῖν, τοιουτοτρόπως εἶχον πάντοτε φαντασθῇ τὴν ὁμηρικὴν Δαρδανίαν καθὼς καὶ τὴν μεθομηρικὴν Παλαίσκηψιν κειμένας ἐπὶ ὑψηλῶν ὀροπεδίων πλησίον τῆς κορυφῆς τῆς Ἴδης, πιθανῶς δὲ καὶ ἄλλοι τὸ αὐτὸ ἐφαντάσθησαν. Τοιαῦται παραστάσεις ὅμως πρέπει τώρα νὰ ἐξαλειφθῶσι· μάλιστα αὗται αἱ πόλεις οὔτε δύνανται νὰ ἔκειντο τόσον ὑψηλὰ ὅσον τὸ Ἐβγιλάρ· πρέπει δὲ νὰ τας ἀναζητήσωμεν περαιτέρω καὶ θὰ λάβω εὐκαιρίαν νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν ταῖς ἑπομέναις σελίσι.

Μετὰ τὸ Καδῆ-κιοϊ μετέβην εἰς τὸ χωρίον Τσιλενλί-κιοϊ, παρὰ τῷ ὁποίῳ ὁ ποταμὸς Τσιλενλὶ καταρρέει ἐκ τῶν ὀρέων· ἐκβάλλει δ' οὗτος εἰς τὸ Τσαϊτουνλί-τσαϊ.

Τὸ τελευταῖον χωρίον ὅπερ διῆλθον πρὶν ἀναβῶ εἰς τὰ ὄρη ἦτο τὸ Τσεϊτουνλί-κιοϊ παρὰ τῷ ὁποίῳ καταρρέει ὁ ποταμὸς Τσεϊτουνλί-τσαϊ ἀπὸ τῆς Ἴδης. Εἶτα ἀνήλθομεν ἔφιπποι τοὺς ἀποτόμους κρημνοὺς ἐπὶ στενῆς ἑλικοειδοῦς ἀτραποῦ καὶ ἐφθάσαμεν ἐντὸς πέντε ὡρῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδραμυττίου εἰς πηγὴν ὀνομαζομένην «πηγὴ τοῦ Τουρκομάνου», ἥτις κεῖται εἰς ὕψος 763,1 μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ἐκεῖθεν ἀνήλθομεν ἐντὸς 1]4 ὥρας εἰς τὴν ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους (Πύλην ὀνομαζομένου) στενοπορίαν, ἔχουσαν μῆκος μὲν 20 περίπου μέτρων, ὕψος δὲ 480 καὶ ἥτις φαίνεται δίοδος τεχνητὴ λελαξευμένη ἐντὸς τοῦ βράχου, ἔχει δὲ 1306,5 μ. ὕψος ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Τριακόσια περίπου βήματα ἀπώτερον ἐφθάσαμεν εἰς δευτέραν δίοδον ἐπίσης ὀνομαζομένην «Πύλην», ἥτις,ὡς φαίνεται,ἐπίσης τεχνητῶς ἐλαξεύθη ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ ἔχει περίπου τὸ αὐτὸ ὕψος καὶ πλάτος ὡς ἡ πρώτη, κεῖται δὲ 1310,8 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ὁ βράχος ἀποτελεῖται ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ εἶνε κατάφυτος ὑπὸ θάμνων καὶ ἐλατῶν. Ἀπὸ

τῆς δευτέρας διόδου ἀνωφερὴς ἀτραπὸς ἄγει εἰς τὸ Κοζδὰγ (ὄρος τῶν χηνῶν), ὡς καλεῖται τουρκιστὶ ἡ Ἴδη. Εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῆς φθάνει τις ἐντεῦθεν ἐντὸς τεσσάρων ὡρῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὴν ἀνάβασιν ἐντεῦθεν ὤφειλον ἐπὶ τῆς κορυφῆς νὰ σταθμεύσω, διὰ τοῦτο προὐτίμησα, καθ' ἃ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐσκόπουν, νὰ μεταβῶ εἰς τὸ Ἀβγιλάρ. Ὁ Ὅμηρος ἔχει δίκαιον περιγράφων τὴν Ἴδην ὡς πολυπίδακα, διότι ἐπ' αὐτῆς ὑπάρχει ἀφθονία πηγῶν· μάλιστα καθ' ἕκαστον βῆμα ὑπάρχει πηγή. Ἀπὸ τῆς δευτέρας «Πύλης» ἄγει ἡ ἀτραπὸς ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατωφερῶς καὶ στρέφει βορειοδυτικῶς, οὕτως ὥστε ἔχει τις λαμπρὰν θέαν πρὸς τοὺς πρόποδας, τὴν πεδιάδα τοῦ Μπεϊραμίτς, τὴν Τροίαν, τὸν Ἑλλήσποντον, τὴν Ἴμβρον, τὴν Σαμοθράκην καὶ τὸ ὄρος Ἄθω, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς ἂν καὶ ἦτο μόλις 1 ὥρα μ. μ. ἐβλέπομεν ὡς μεγάλην πυραμίδα. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰσσαρλὶκ μόνον κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου φαίνεται τοῦτο τὸ ὄρος.

Κατὰ τὴν κατάβασιν ἀπὸ τοῦ ὄρους διῆλθον τρεῖς ποταμούς, οἵτινες ὅλοι ἐκβάλλουσιν εἰς τὸ Τσεϊτουνλί-τσάϊ· καὶ ὁ μὲν πρῶτος εἶνε ὁ Ἀλτσαντουρέν-τσάϊ, ὁ δεύτερος ὁ Τσεϊσδερεσὲ, ὁ τρίτος ὁ Βαζαρερέκ-τσαϊ. Ἐντεῦθεν δὲν εἴδομεν πλέον μάρμαρον· ὁ δὲ βράχος ἀποτελεῖται ἐκ στιλπνοῦ σχιστολίθου, ὅστις ἔχει χρῶμα πρασινωπὸν καὶ καλύπτεται μὲ πολὺ περισσότερον χῶμα, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ τὸ δάσος καθίσταται ὅλως πυκνότερον καὶ ποικιλότερον· ἐκτὸς τῶν ἐλατῶν εἴδομεν ἐν πρώτοις μόνον ἀγριοδάφνας, πλὴν τούτων ὀλίγον κατ' ὀλίγον παρουσιάζονται καὶ δρῦς καὶ πλάτανοι, φιλύραι καὶ βαλανιδέαι.

Εἰς τὰς 6 1)4 ὥρας τῆς ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Ὀβά-κιοϊ, ὅπερ κεῖται εἰς ὕψος 406,6 μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, εἰς δὲ τὰς 8 1)4 εἰς τὸ χωρίον Ἐβγιλὰρ, ὅπερ κεῖται εἰς ὕψος 208 μέτρων. Τὸ Ἐβγιλὰρ κεῖται παρὰ τὸν Σκάμανδρον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκβάλλει ὁ Ἀτσικοὺρ, τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου εἴχομεν διαβῆ.

Ὡς ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀγορᾶς παρὰ τοῖς Κύκλωψιν, ὅπως περιφρονητικῶς καταδείξῃ τὸν βάρβαρον αὐτῶν βίον[1], οὕτω περιφρονοῦν οἱ ἄνθρωποί μου τὴν πτωχείαν τῶν δύο χωρίων Ὀβά-κιοϊ καὶ Ἐβγιλὰρ κράζοντες μετὰ δυσαρεσκείας «ἐκεῖ οὔτε καφενεῖον οὔτε ἄρτος εὑρίσκεται». Τῷ ὄντι ἡ κατάστασις τούτων τῶν χωρίων εἶνε λίαν κρίσιμος, ἐπειδὴ ὅλον τὸ χόρτον καταστρέφεται ὑπὸ τῶν ἀκρίδων, αἵτινες καὶ τοὺς σιτοφόρους ἀγροὺς κατέστρεψαν, οὕτως ὥστε οἱ πτωχοὶ ἄνθρωποι οὐδὲν ἔχουσι πρὸς τροφὴν τῶν ποιμνίων των. Καὶ εὕρηται μὲν ἐνώπιόν των ἡ χλοερὰ Ἴδη, ἀλλ' ὅμως τὰ ποίμνιά των δὲν δύνανται νὰ βόσκωσιν ἐπ' αὐτῆς πρὸ τῶν μέσων τοῦ Ἰουλίου. Τὸ Ἐβγιλὰρ εἶνε Τουρκικὸν χωρίον ἔχον ἑκατὸν οἰκίας.

1 Ὀδυσ. IX, 112.

VIII

Η ΑΝΑΒΑΣΙΣ ΤΟΥ ΓΑΡΓΑΡΟΥ

Καίτοι τὴν πρωΐαν τῆς 8 Μαΐου ἔβρεχεν, εἶχον οὐχ ἧττον ἀπόφασιν ν' ἀναβῶ ἐπὶ τὴν Ἴδην. Ἀφῆκα ἐν Ἐβγιλὰρ πρὸς φύλαξιν τῶν ἀποσκευῶν καὶ τῶν ἵππων ἕνα τῶν χωροφυλάκων καὶ τὸν ἰδιοκτήτην τῶν ἵππων καὶ ἀνέβην ἀνὰ τὸ ὄρος ἐν συνοδείᾳ τοῦ ὑπηρέτου, τῶν ἄλλων χωροφυλάκων καὶ δύο ὁδηγῶν. Ἱππεύσαμεν ἐφ' ἡμιόνων, τοὺς ὁποίους ἐνταῦθα μόνον ἀντὶ 4 1)1 φράγκων διὰ μίαν ἡμέραν μετὰ κόπου δύναταί τις νὰ ἐνοικιάσῃ. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ ὄρος εἶδον τοὺς χωρικοὺς διὰ βοῶν ἀροτριῶντας· τὸ ἄροτρον ἦτο ὅλως ἐκ ξύλου καὶ μόνον ἡ ὕννις, ἥτις ἔχει δακτύλων τινῶν μῆκος, ἦτο ἐκ σιδήρου. Ἡ γεωργία εἶνε ἐνταῦθα τῷ ὄντι εἰς ἐκείνην τὴν ἀρχικὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο πρὸ τρισχιλίων ἐτῶν, καὶ τὸ σημερινὸν τρωϊκὸν ἄροτρον εἶνε τὸ ἀκριβὲς ἀντίτυπον ἐκείνου τοῦ ἀρότρου, τὸ ὁποῖον βλέπομεν νὰ μεταχειρίζηται ὁ ἀροτριῶν τὴν γῆν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως.

> Ἐν δ' ἐτίθει νειὸν μαλακήν, πίειραν ἄρουραν,
> εὐρεῖαν τρίπολον· πολλοὶ δ' ἀροτῆρες ἐν αὐτῇ
> ζεύγεα δινεύοντες ἐλάστρεον ἔνθα καὶ ἔνθα.1

Ὁ πρῶτος κρημνὸς εἶνε τόσον ἀπότομος ὥστε καὶ αὗται αἱ ἡμίονοι μετὰ μεγίστου κόπου ἀνέρχονται αὐτόν. Ἐντὸς δύο ὡρῶν ἀπὸ τοῦ Ἐβγιλὰρ διήλθομεν τὰς πηγὰς τοῦ προμνημονευθέντος ποταμοῦ Ἀτσικοὺρ κειμένας εἰς ὕψος 839,2 μετρ. ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἐν πρώτοις διηρχόμεθα διηνεκῶς ἐντὸς πυκνοῦ δάσους ἐλατῶν, δρυῶν, φιλυρῶν, βαλάνων, καστανεῶν, πλατάνων κτλ. ἀλλ' ὅσῳ ὑψηλότερα ἀνηρχόμεθα, τοσοῦτο μᾶλλον ἠλαττοῦντο τὰ εἴδη τῶν δένδρων, καὶ ἐπὶ μακρὸν διάστημα εἴχομεν μόνον ἐλάτας. Μεθ' ἱππασίαν τεσσάρων ὡρῶν ἐφθάσαμεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ κωνοειδοῦς λόφου ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ ὀνομαζομένου Σαρικῆ, εἰς ὀροπέδιον ὅπου φύεται παχεῖα χλόη καὶ ὑπάρχουσι πηγαὶ αἵτινες διὰ μακρῶν ξυλίνων ὀχετῶν διοχετεύονται εἰς διαφόρους μεγάλας σκάφας, ἐπειδὴ ἐνταῦθα διαμένουσιν οἱ ποιμένες μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν ἀπὸ τῶν μέσων Ἰουλίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου. Τὸ ὕψος ταύτης τῆς ὀρεινῆς κοιλάδος ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης εἶνε 1490,8 μετρ. ἡ δὲ θερμοκρασία τῶν πηγῶν ἐν ᾗ θέσει ἀνέβλυζε τὸ ὕδωρ ἐκ τοῦ βράχου ἦτο 6° K. Μέχρι ταύτης τῆς ὀρεινῆς κοιλάδος εἶνε αἱ πεῦκαι πυκναί· ἀλλ' ἐντεῦθεν ἕνεκα τοῦ ἀποτόμου κρημνοῦ καὶ τῆς φύσεως τοῦ ἐκ στιλπνοῦ σχιστολίθου συνισταμένου βράχου, ὅστις μόλις ἐντὸς τῶν χαραδρῶν ἔχει ὀλίγον χῶμα, αἱ ἐλάται ἀπομειοῦνται καὶ βαθμηδὸν σμικρύνονται μέχρις

1 Ἰλιὰς XVIII, 541-543.

ὅτου εἰς ὕψος 1678,5 μετρ. ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης εὑρίσκει τις τὴν τελευταίαν μόνον δύο πόδας ὑψηλὴν κυρτὴν ἐλάτην. Εἰς ὕψος 1692,2 μέτρων ἔφθασα τὴν πρώτην χιόνα καὶ τὴν 1 ὥραν μ. μ. ἀφίχθην εἰς τὴν ὑψίστην κορυφὴν τοῦ Σαρικῆ, ὅστις σχηματίζει οροπέδιον διαμέτρου 100 μέτρων εἰς ὕψος 1766,8 μετρ. ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἐχρειάσθην τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἵν' ἀναβῶ ἐπὶ τοῦτον τὸν κῶνον πεζῇ. Ὁ καιρὸς εἶχεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον γείνει αἴθριος καὶ εἴχομεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Σαρικῆ ἀνέφελον οὐρανὸν καὶ ὡραῖον ἥλιον. Τὸ πανόραμα τὸ ὁποῖον παρουσιάσθη ἐνταῦθα εἰς τὰ ὄμματά μου ἀντήμειψε πλουσίως πάντας τοὺς κόπους καὶ τὰς δυσχερείας τῆς ἀναβάσεως. Ὡς ἐπὶ πινακίου τινὸς ἔβλεπον ἐνώπιόν μου ὅλην τὴν Τρῳάδα μετὰ τῶν λόφων καὶ ποταμῶν της συνορευομένην πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ, βορειοδυτικῶς ὑπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου, πέραν τοῦ ὁποίου ἔβλεπον τὴν θρᾳκικὴν Χέρσόννησον, καὶ ὄπισθεν τὸν Μέλανα κόλπον, εἶτα τὴν θρᾳκικὴν θάλασσαν μετὰ τῆς νήσου Ἴμβρου, ὑπεράνω τῆς ὁποίας μεγαλοπρεπῶς ἠγείρετο τὸ ὄρος Σχόκη τῆς Σαμοθρᾴκης, ἡ ἕδρα τοῦ Ποσειδῶνος ἐξ ἧς ἔβλεπε τὰς πρὸ τῆς Τροίας μάχας, δυτικῶς ὑπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους μετὰ τῆς νήσου Λήμνου, ὑπεράνω τῆς ὁποίας ἠγείρετο ὑπερηφάνως τὸ γιγαντιαῖον πυραμιδοειδὲς ὄρος Ἄθως, νοτιοδυτικῶς δὲ καὶ δυτικῶς ὑπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Ἀδραμυττίου, τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς νήσου Λέσβου.

Μετ' ἰδιαιτέρου ἐνθουσιασμοῦ ἵστατο τὸ ὄμμα μου ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Τροίας, ἐν ᾧ ἠδυνάμην νὰ διακρίνω τὸ Ἱσσαρλὶκ καὶ τὸν ῥοῦν τοῦ Σκαμάνδρου ὡς καὶ τοὺς καλουμένους τάφους τῶν ἡρώων· ἐφαντάσθην ὅμως ὅτι ὁ Ζεὺς ἔπρεπε νὰ εἶχε πολὺ ἰσχυροὺς ὀφθαλμοὺς ἵνα διακρίνῃ ἐντεῦθεν τὰς κινήσεις τῶν στρατευμάτων καὶ τὰς πρὸ τῆς Τροίας μάχας, διότι τὸ Ἱσσαρλὶκ ἐφαίνετο μόνον ἔχον μέγεθος κομβίου. Διάφοροι περιηγηταὶ οἵτινες ἀνέβησαν τὴν Ἴδην βεβαιοῦσιν ὅτι εἶδον ἐντεῦθεν καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἀλλὰ τοῦτό μοι φαίνεται φυσικῶς ἀδύνατον, τὸ ὁποῖον οὔτε αὐτὸς ὁ Ζεὺς θὰ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ.

Βεβαίως δὲν ὑπάρχουσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Σαρικῆ ἀρχαῖα τείχη, ἀλλὰ διάφοροι κύκλοι λίθων ἐπ' ἀλλήλων συνεσωρευμένοι οὓς οἱ ποιμένες κατεσκεύασαν ὡς θεμέλιον τῶν καλυβῶν των καὶ οὓς μεταχειρίζονται ὅταν ἔρχωνται αὐτόσε κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ἰουλίου. Ἀλλὰ πρὸ τούτου τοῦ χρόνου οὐδέποτε βλέπει τις ποιμένα τινὰ ἢ καὶ πρόβατον εἰς ταῦτα τὰ ὄρη. Ἐκτὸς τούτου βλέπει τις ἐπὶ ταύτης τῆς κορυφῆς ἕνα μεμονωμένον τουρκικὸν τάφον πιθανῶς ποιμένος τινός. Ἡ κορυφὴ ἦτο ἐλευθέρα χιόνος· ἡ φυτεία παρεῖχεν εἰς τὴν γῆν τὴν ὄψιν ὡς ἂν ἐξύπνησε πρὸ μικροῦ μόλις ἐκ τοῦ χειμερινοῦ μακροῦ αὐτῆς ὕπνου· ἀλλ' ἤδη ἔβλεπέ τις χιλιάδας μικρῶν ἐαρινῶν ἀνθέων τὰ ὁποῖα κατωτέρω περιγράφω.

Κατὰ τὸν Ὅμηρον εἶχεν ὁ Ζεὺς ἐπὶ τῆς Ἴδης βωμὸν μετὰ τεμένους καθιερωμένου αὐτῷ, ἀλλὰ ματαίως ἐζήτησα τὰ ἴχνη τοιούτου βωμοῦ.

Ἐπειδὴ εἶδον βορείως τοῦ Σαρικῆ καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον πολὺ πλησίον ἐκεῖ ἄλλην τινὰ κορυφὴν ἀνυψουμένην ἥτις ἐφαίνετο πολὺ ὑψηλοτέρα, διὰ τοῦτο ἠρώτησα περὶ τοῦ ὀνόματός της καὶ ἤκουσα πρὸς μεγίστην μου ἔκπληξιν ὅτι τὸ ὄνομά της εἶνε Γαργουΐσσα· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ εἶνε ἢ παραφθορὰ τοῦ Γάργαρος. Ταχέσι βήμασι καὶ σχεδὸν ἀδιακόπως τρέχων μετέβην ἐκεῖσε, ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ ἡ ὁδὸς βαίνει ἀδιακόπως ἀνωφερῶς καὶ κατωφερῶς, ἐχρειάσθην 55 λεπτὰ τῆς ὥρας ἵνα φθάσω τὴν κορυφήν. Ὅτε παρετήρησα ὄπισθέν μου, μοὶ ἐφαίνετο ὅτι τὸ Σαρικῆ τὸ ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ἀφῆκα ὑπερέχει πολὺ τοῦ Γαργάρου. Ἡ τελευταία κορυφὴ λοιπὸν μόνον δι' ὀπτικῆς ἀπάτης μοὶ ἐφάνη πολὺ ὑψηλοτέρα τῆς πρώτης. Τὸ βαρόμετρόν μου ἐδείκνυεν ὅτι ἡ κορυφὴ τοῦ Γαργάρου ἔχει ὕψος 1769,8 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ ἐπομένως εἶνε κατὰ 2 1/2 μέτρα ὑψηλοτέρα τοῦ Σαρικῆ. Ὡς ἡ κορυφὴ τοῦ Σαρικῆ, εἶνε καὶ ἡ τοῦ Γαργάρου κεκαλυμμένη ὑπ' ἀνθέων ἐαρινῶν. Ἐκ πάντων τῶν εὑρεθέντων ἐκεῖ φυτῶν ἔφερον δείγματα εἰς Ἀθήνας, ἅτινα ὡρίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις καθηγητοῦ Θ. Χελδράϊχ τῇ συμπράξει τοῦ ἐν Χάλλῃ διδάκτορος Κ. Μύλλερ, τοῦ ἐν Γενεύῃ καθηγητοῦ Ι Μύλλερ καὶ τοῦ ἐν Βερολίνῳ Π. Ἄσσερσον ὡς ἑξῆς·

Ἐκ τῶν τάξεων τῶν

Λειχήνων	1	*Κλειδωνία ἡ ἀλκήκερως*, ποικιλία μικροφυλλοειδὴς (Anzi).
Ἡπατικῶν,	2	*Ἰουγγερμανία ἡ πεντόδους* (Thed).
Βρύων,	3	*Ὕπνον τὸ μεταξῶδες* (L) ποικιλία μεσημβρινή.
Σιτηρῶν,	4	*Πόα ἡ βολβώδης*· εἶδος ζωοτόκος.
	5	*Φεστούκη*, εἶδος (ἄνευ ἄνθους).
Κρινοειδῶν,	6	*Ὀρνιθόγαλον τὸ νάνον* (Sibth. καὶ Sm.?)
	7	*Μουσκάριον τὸ βοτρυῶδες* (L) Medik.
Θυμελαιοειδῶν,	8	*Δάφνη ἡ ἐλαιοειδὴς* (Schreb) ἄνευ ἄνθους.
Συνθέτων,	9	*Ταραξακὸν τὸ ἰατρικὸν* Web., ποικιλία τῶν Ἄλπεων. Koch.
Προσωπιδανθῶν,	10	*Σκροφουλαρία ἡ τοῦ Ὀλύμπου* (Boiss).
Παχυφύλλων,	11	*Σέδον* εἶδος ἄνευ ἄνθους.
Βατραχιοειδῶν,	12	*Βατράχιον* εἶδος.
Σταυρανθῶν,	13	*Ἐροφίλη ἡ κοινὴ* (D. C.)
Ἰοειδῶν,	14	*Ἴον τὸ λεπτοφυὲς* (Sibth καὶ Sm.).
Καρυοφύλλων	15	*Σκλήρανθος ὁ χρόνιος* (L) ποικιλία πυκνανθὴς (Boiss).—16 Κεράστιον τοῦ Rieux (Desm).

Ὁ Καθηγητὴς κύριος Π. Ἄσσερσον προσθέτει τὴν ἀκόλουθον σημείωσιν περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ Γαργάρου εὑρισκομένων εἰδῶν τοῦ κρόκου.

Κατὰ τὸ ἔαρ ἀνθοῦντα (Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον)

Εἴδη κρόκου, 1 *Κρόκος ὁ τοῦ Γαργάρου* Herb. (κίτρινος).
2 *Κρόκος ὁ διανθὴς* Mill. ποικιλία νεφελογενὴς (Herb) Baker (κυανοῦς)
3 *Κρόκος ὁ λευκότατος* Clarke (λευκός).

Κατὰ τὸ φθινόπωρον ἀνθοῦντα Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον.
4 *Κρόκος ὁ ὀπωρινὸς* Webb (πιθανῶς κυανοῦς)[1]

Ὁ Ὅμηρος[2] ἀναφέρει ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Γαργάρου τὸν λωτὸν, τὸν κρόκον καὶ τὸν ὑάκινθον, ὁ δὲ καθηγητὴς Χελδράϊχ ὑποθέτει ὅτι ὁ λωτὸς εἶνε εἶδός τι τριφυλίου ὅπερ ἴσως δὲν φύεται πλέον· ἀπ' ἐναντίας ὅμως ὁ κρόκος δὲν εἶνε σπάνιος ἐπὶ τῶν μεγάλων ὀρέων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Γαργάρου φύεται (ἴδ. ἀνωτέρω) καὶ ἴσως ἤδη εἶχεν ἀπανθήσει. Οἱ ὑπ' ἐμοῦ συλλεχθέντες σταφυλοϋάκινθοι ἐκλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Χελδράϊχ ἀκριβῶς οἱ αὐτοὶ καὶ ὁ ὁμηρικὸς ὑάκινθος.

Ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τῆς κορυφῆς τοῦ Γαργάρου ὑπάρχει ἀπορρὼξ στιλπνοῦ σχιστολίθου περίπου 30 μέτρ. μήκους καὶ 4 - 6 πλάτους, ἥτις ὁμοιάζει πρὸς γιγαντιαῖον βασιλικὸν θρόνον. Τῷ ὄντι φαίνεται ὅτι ἐπεσκέφθη ὁ Ὅμηρος ταύτην τὴν κορυφὴν καὶ ὅτι ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς θρονοειδοῦς ταύτης παραφυάδος ἀπεκάλεσαν τὸν κῶνον τοῦ ὄρους ἕδραν τοῦ Διός. Αἱ ῥωγμαὶ ταύτης τῆς βραχώδους ἕδρας εἰσὶ πλήρεις ἀνθέων, ἰδίως ἐξ ἐκείνων τῶν κυανῶν ὑακίνθων καὶ ἴων, ἅτινά μοι ὑπενθύμισαν ζωηρῶς τὴν γαμήλιον εὐνὴν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας. Τὸ λαμπρὸν χωρίον τῆς Ἰλιάδος, ἐν ᾧ περιγράφεται ἡ σύζευξις τῶν δύο μεγάλων θεῶν, εἶχε πάντοτε δι' ἐμὲ σπουδαῖον ἐνδιαφέρον, ἀλλ' ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς θέσεως ὅπου ὁ ποιητὴς περιγράφει ὅτι ἐτελέσθη ὁ γάμος ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον ἰσχυρότατον καὶ ἐπανειλημμένως μετ' ἐκστάσεως ἀπήγγειλα τοὺς θείους ἐκείνους στίχους.[3]

Ἡ ἐπιφάνεια τῆς κορυφῆς τοῦ Γαργάρου δὲν εἶνε τόσον εὐρεῖα ὅσον ἡ τοῦ Σαρικῆ, καὶ ἐπειδὴ ἀπέχει δύο ὥρας μακρὰν τῆς προμνημονευθείσης ὀρεινῆς κοιλάδος, ἐν ᾗ αἱ δύο πηγαὶ, διὰ τοῦτο δὲν στήνουσιν οἱ ποιμένες τὰς καλύβας των ἐνταῦθα. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔχει ἡ κορυφὴ αὕτη λίθους. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν νοτίως καὶ βορειοδυτικῶς ἀπ' ἐμοῦ εἶδον ἀκόμη πολλὴν χιόνα ἐν ταῖς κλιτύσι τοῦ ὄρους, ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ κορυφὴ ἦτο ἐλευθέρα.

Ἐπειδὴ ὑπάρχουσι κατὰ τὸν κλιτὺν τούτου τοῦ ὄρους, τοῦ Γαργάρου,

1 Πρβλ. Σχλίμαν Ilios σελ. 735.
2 Ἰλιὰς XIV, 384.
3 Ἰλιὰς XIV, 229-351.

καὶ περὶ τὰ 1350 μέτρα κάτωθεν τῆς κορυφῆς αὐτοῦ αἱ πηγαὶ τοῦ Σκαμάνδρου, ὅστις ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου[1] διϊπετὴς καὶ υἱὸς τοῦ Διός,[2] καὶ ἐπειδὴ ἐκτὸς τούτου ἡ κορυφὴ ἔχει τὴν θρονοειδῆ ἐκείνην ἀπορρῶγα καὶ τὸ ἱερὸν ὄνομα Γάργαρος, διὰ τοῦτο οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι ὁ Ὅμηρος ταύτην τὴν κορυφὴν ἀποκαλεῖ ἕδραν τοῦ Διός. Τοὐναντίον ὁ βωμὸς βεβαίως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπῆρξεν ἐνταῦθα, διότι οὗτος περιεβάλλετο ὑπὸ ἱεροῦ τεμένους καὶ ἐγίνοντο θυσίαι ἐπ' αὐτοῦ ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ὁμηρικῶν λέξεων «τέμενος βωμός τε θυήεις.»[3]

Διὰ πάντα ταῦτα ὅμως δὲν ὑπάρχει χῶρος ἐπὶ τῆς κορυφῆς καί μοι ἐφαίνετο ἐκ τῶν προτέρων πιθανὸν ὅτι τὸ ἱερὸν τέμενος μετὰ τοῦ βωμοῦ ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πλησίον κειμένου Σαρικῆ, ἐφ' ἧς ἀναβαίνει τις εὐκολώτερον, καὶ ὅπου ὑπάρχει εὐρὺς χῶρος δι' ἀμφότερα· ἔφερε δὲ αὕτη τὸ ὄνομα Γάργαρος καταχρηστικῶς.

Ὅτε δ' ἐντεῦθεν ἐπέστρεψα εἰς τὸ Σαρικῆ, ὁδεύσας ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν, ἐποίησα ἔρευναν ἐπιμελῆ περὶ τὴν ὑψηλοτέραν αὐτοῦ κορυφὴν καὶ εὗρον ἐκεῖ πράγματι κατὰ τοὺς πρόποδας τῆς βορείου καὶ καθέτου προσόψεως τοῦ βράχου ἔχοντος ὕψος 33,1 μέτρων ἐντὸς μικρᾶς φάραγγος ἐντετοιχισμένην τινὰ πλάκα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἔχουσαν 0,74 μέτρ. μῆκος 0,60 μέτρων πλάτος καὶ 0,35 μέτρ. πάχος. Ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς, ἥτις φαίνεται οὖσα ἡ κατωτέρα, ὑπάρχουσι δύο στρογγύλαι ὀπαὶ ἔχουσαι διάμετρον 0,12 μέτρα καὶ βάθος 0,10 τοῦ μέτρου αἵτινες βεβαίως θὰ ἐχρησίμευσαν ἵνα στερεώσωσι τὴν πλάκα ἐπὶ ὑποβάθρου ξυλίνου ἢ λιθίνου. Μετὰ κόπου ἀνέστρεψα τὴν πλάκα βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ὑπηρέτου μου, καὶ ὑποθέτω ὅτι τὸ βάρος αὐτῆς εἶνε οὐχὶ ὀλιγώτερον τῶν τεσσάρων στατήρων. Ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ὑπάρχει κοιλότης ἔχουσα 0,68 τοῦ μέτρου μῆκος, 0,40 τοῦ μέτρου πλάτος, 0,75 βάθος μετὰ δύο ὀπῶν ἐχουσῶν διάμετρον 0,10 τοῦ μέτρου καὶ βάθος 0,09. Ἐπίσης παρετήρησα ὅτι εἰς δύο τῶν στενῶν πλευρῶν ὑπάρχει κοίλωμα περίπου τριῶν δακτύλων τὸ πλάτος καὶ ἑνὸς δακτύλου τὸ βάθος. Μοὶ ἐπῆλθε πάραυτα ἡ ἰδέα ὅτι αὕτη ἡ πλὰξ πολὺ πιθανῶς εἶνε ἡ μαρμαρίνη πλὰξ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς τῆς Ἴδης, καὶ ὅτι ἐκρημνίσθη ἕνεκα τοῦ εὐσεβοῦς ζήλου τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦ καθέτου βράχου τοῦ Σαρικῆ. Ἐπειδὴ τοῦτο τὸ ἱερὸν τοῦ μεγίστου τῶν θεῶν ἔκειτο ἐπὶ θέσεως οὕτως ἱερᾶς, ἥτις εἶνε ὁρατὴ εἰς περιφέρειαν μεγαλειτέραν τῶν ἑκατὸν ἀγγλικῶν μιλίων καὶ μόνον ἐπὶ ἓξ μῆνας κατ' ἔτος ἐπιβατή, διὰ τοῦτο εἶχε μεγάλην ἱερότητα καὶ ἦτο τόπος μεγάλης πανηγύρεως. Αἱ δύο μεγάλαι βαθεῖαι ὀπαὶ τῆς ἄνω πλευρᾶς τῆς μαρμαρίνης πλακὸς φαίνονται ἀποδεικνύουσαι ὅτι εἶχεν ἐπίθεμα. Οὐχ ἧττον ὅμως

1 Ἰλιὰς XXI, 268,326.
2 Αὐτόθ. XIV, 434. XXI, 2. XXVI, 693.
3 Αὐτόθ. VIII, 48.

θὰ κατεσκευάσθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, διότι ἡ μεταξὺ τοῦ Σαρικῆ καὶ τοῦ Γαργάρου εὑρισκομένη μικροτέρα κορυφὴ τοῦ βράχου συνίσταται ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, καὶ διότι πλὴν τούτου ἕνεκα τοῦ μεγάλου αὐτῆς βάρους ἤθελεν εἶσθαι δύσκολον νὰ συρθῇ ἐκ τῆς πεδιάδος εἰς τὴν κορυφήν.

Συνιστῶ ταύτην τὴν περίεργον πλάκα τοῦ βωμοῦ τῇ ἰδιαιτέρᾳ προσοχῇ πάντων τῶν μελλόντων περιηγητῶν. Εὑρίσκει τις αὐτὴν εὐκόλως, διότι κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας τῆς βορείως κειμένης καθέτου χαράδρας τῆς ἄνω κορυφῆς τοῦ Σαρικῆ, εἰς ὕψος 1733,7 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ ἐπομένως 33,1 μέτρων κάτωθεν τῆς βάσεως τῆς κορυφῆς. Ἤθελεν εἶσθαι λίαν δύσκολον καὶ πολυδάπανον νά την καταβιβάσῃ τις ἐκ τῶν ὀρέων, διότι τοῦτο δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἄλλως πως ἢ διὰ βοηθείας στρογγύλων δοκῶν. Ἐὰν ὅμως ἡ πλὰξ ἐφέρετο μέχρι τῶν προπόδων τῶν ὀρέων, τότε ἠδύνατο νὰ μεταφερθῇ εὐκόλως ἐπὶ τῆς ῥάχεως καμήλου μέχρι τῆς παραλίας.

Ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει τὸ ὄρος τῆς Ἴδης μητέρα θηρῶν.[1] Ἐντεῦθεν δ' ἔπρεπέ τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ταῦτα τὰ ὄρη κατῳκοῦντό ποτε ὑπὸ πολλῶν ἀγρίων ζῴων. Κάπροι ὑπάρχουσι καὶ τώρα βεβαίως ἐκεῖ διότι οὗτοι δύνανται νὰ τρέφωνται μὲ βαλάνους· ὅτι ὅμως ἠδύναντο νὰ ὑπάρξωσιν ἐνταῦθα λύκοι, ἄρκτοι, τίγρεις, λέοντες ἢ πάνθηρες μοὶ φαίνεται τώρα ἐντελῶς ἀδύνατον διότι πάντα ταῦτα τὰ ζῶα πρέπει νὰ τρέφωνται μὲ ποηφάγα ζῶα· τοιαῦτα δὲ τοὐλάχιστον ἐπὶ ἐννέα μῆνας τοῦ ἔτους δὲν δύνανται νὰ ζῶσιν ἐνταῦθα. Οὐδὲν πτηνὸν εἶδον ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐκτὸς τοῦ κόκκυγος τοῦ ὁποίου τὴν κραυγὴν ἀκούει τις πανταχοῦ τῆς Τρῳάδος.

Ἡ κατάβασις γίνεται ταχύτερα ἢ ἡ ἀνάβασις· ἐχρειάσθην σχεδὸν πέντε ὥρας ὅπως φθάσω ἀπὸ Ἐβγιλὰρ μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ Σαρικῆ, ἐν ᾧ ἡ ἐπάνοδος ἐγένετο ἐντὸς τριῶν μόνον ὡρῶν.

Οἱ ἐκ ξύλου ῥητίνης πυρσοὶ τοὺς ὁποίους μεταχειρίζονται ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Τρῳάδος μᾶς ὑπενθυμίζουσι ζωηρῶς τὰς ὁμηρικὰς δᾷδας.

Ἐν δὲ δύω ποίησε πόλεις μερόπων ἀνθρώπων
καλάς· ἐν τῇ μὲν ῥα γάμοι τ' ἔσαν εἰλαπίναι τε,
νύμφας δ' ἐκ θαλάμων δαΐδων ὕπο λαμπομενάων
ἠγίνεον ἀνὰ ἄστυ, πολὺς δ' ὑμέναιος ὀρώρειν.[2]

IX

ΑΠΟ ΕΒΓΙΛΑΡ ΕΙΣ ΒΟΥΓΙΟΥΚ ΒΟΥΝΑΡΒΑΣΙ

Κατέλιπον τὸ Ἐβγιλὰρ τὴν 9 Μαΐου περὶ τὰς 5 $^1/_4$ ὥρας τῆς πρωΐας καὶ ἔφθασα τὴν 8 ὥραν καὶ 45 λεπτὰ εἰς τὸ πτωχὸν τουρκικὸν χωρίον

1 Ἰλιὰς XIV, 283. XV, 151.
2 Ἰλιὰς XVIII 490-493.

Κουρσουνλοῦ, ἥτις λέξις σημαίνει «μολύβδινος» καὶ παράγεται ἀπὸ τοῦ κουρσοὺν ἤτοι «μόλυβδος». Τὸ ὕψος τούτου τοῦ χωρίου ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης εἶνε 243,8 μετρ. κεῖται δὲ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σκαμάνδρου. Ὑπάρχουσιν ἐκεῖ δύο κωνοειδεῖς τύμβοι, ὧν ὁ μὲν κεῖται πρὸ τοῦ χωρίου, ὁ δὲ ἐντὸς αὐτοῦ. Ἐν τοῖς τοίχοις τῶν οἰκιῶν τοῦ χωρίου βλέπει τις καλῶς γεγλυμμένα μάρμαρα καὶ τεθραυσμένα τεμάχια ἐκ τῆς ὀροφῆς δωρικοῦ ῥυθμοῦ. Μέγιστον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀρχαιολογίαν ἔχει ὁ ὑψηλὸς Κουρσουνλοῦ-Τεπὲ ὀνομαζόμενος λόφος, κείμενος ἀμέσως πλησίον τοῦ χωρίου καὶ ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς αὐτοῦ. Ἡ κορυφὴ αὐτοῦ ὑπερέχει 344,8 μετρ. τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, καὶ ἐπομένως κεῖται 101 μετρ. ὑψηλότερα τοῦ χωρίου. Ὅτε κατὰ τὰς ἀρχὰς τούτου τοῦ αἰῶνος ἐπεσκέφθη ὁ Κλάρκ τοῦτο τὸ ὄρος, ἦτο τοῦτο κεκαλυμμένον ἔτι ὑπ' ἐρειπίων ἀρχαίων οἰκοδομῶν, ἂν καὶ αὕτη ἡ οἰκοδομήσιμος ὕλη πρὸ πολλῶν χρόνων ἔκτοτε ἦτο τὸ μέγα λατομεῖον τοῦ Μπεϊραμίτς, ἔνθα ᾠκοδομήθησαν ἐξ αὐτοῦ ἓν τζαμίον, ὁ τάφος ἑνὸς δερβίση, μία γέφυρα ἔχουσα τρία τόξα καὶ πολλαὶ μεγάλαι οἰκίαι.

Ὅλα τὰ ἐρείπια ἅτινα ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς οἰκοδομήσιμον σκοπὸν εἶχον ἐξαφανισθῇ, ὅτε ὁ Π. Βάρκερ Βέββ ἐπεσκέφθη τὸ ὄρος ἐν ἔτει 1819.[1] Οὐχ ἧττον βλέπει τις ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς πολλὰς θέσεις ἀρχαῖα λείψανα. Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον ὅπερ προσπίπτει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀρχαιολόγου ἐνταῦθα εἰσὶ τὰ ἐρείπια μεγάλου τείχους ὅπερ ἔχει 2,80 μετρ. πάχος καὶ ἀρχιτεκτονικὴν ὁμοίαν πρὸς τὰ τείχη τῆς Ἄσσου, διότι ἔχει κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς κωνοειδῆ τεμάχια λίθων μεταξὺ τῶν ὁποίων ὡς καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὁ χῶρος εἶνε διὰ μικρῶν λίθων πεπληρωμένος. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς διατηρεῖται τὸ κάτω μέρος, ἴσως μόνον τὰ θεμέλια, δωματίου 3 μέτρων μήκους καὶ 2 μέτρων πλάτους, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι ἔχουσι μόνον 0,66 μετρ. πάχος· ἀλλ' ἐκτὸς τούτων βλέπει τις μεγάλα χονδρῶς γεγλυμμένα τεμάχια λίθων· μεταξὺ δὲ τούτων καὶ τῶν μικρῶν τειχῶν εἶνε ὁ χῶρος διὰ λιθαρίων πεπληρωμένος. Ἡ θέσις τῶν μεγάλων λίθων φαίνεται σημαίνουσα ὅτι τὸ κτίριον εἶχε σχῆμα ᾠοειδὲς καὶ ἐκ τούτου φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἦτο πύργος. Βορειοδυτικῶς ἐκεῖθεν βλέπομεν εὐρύχωρον κοίλωμα ἐντὸς τοῦ βράχου ὅπερ ἴσως σημαίνει τὸ ἔδαφος μεγάλου οἰκοδομήματος· βορείως δὲ βλέπει τις τὰ θεμέλια οἰκοδομήματος ἔχοντος μῆκος 18 μέτρων καὶ πλάτος 11 μέτρων. Τὰ θεμέλια ταῦτα ἔχουσι πάχος 0,50 τοῦ μέτρου. Βορειοδυτικῶς τούτου εὕρηνται λείψανα μικροτέρου τινὸς οἰκοδομήματος, καὶ πάλιν βορείως τούτου ἐπί τινος 12 περίπου μετρ. ὑπὸ τὴν κορυφὴν εὑρισκομένου ἰσοπέδου ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια μεγαλειτέρων οἰκοδομημάτων. Ὁμοίως βλέπει τις τὰ ἴχνη διαφόρων μεγαλειτέρων οἰκοδομημάτων ἐπὶ ἄλλου ἰσοπέδου κειμένου κατὰ τὴν νότιον πλευράν.

[1] P. P. Barker Webb «Topographie de la Troade» σ. 80.

Εἰς ὅλας ταύτας τὰς θέσεις ὑπάρχει μικρά τις ἐπισώρευσις χωμάτων, ἐν τούτοις αὕτη μόλις δύναται νὰ εἶνε πλέον τοῦ ἑνὸς μέτρου, ὡς φαίνεται ἀποδεικνύον καὶ τὸ σχῆμα τοῦ βράχου. Ἄλλως τε πανταχοῦ ἡ ἐπίχωσις εἶνε μικροῦ λόγου. Περιηγηταὶ ἀναφέρουσιν εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν πλευρὰν δύο κύκλους λίθων οἵτινες ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ κρομλὲχ τῶν Δρυϊδῶν, ἀποδίδουσι δὲ τούτους εἰς τὴν ἀπωτάτην ἀρχαιότητα. Καὶ ἐγὼ εἶδον τούτους τοὺς κυκλικοὺς λίθους, ἀλλ' ἀνεγνώρισα αὐτοὺς ὡς τὰς ὑπὸ τῶν σημερινῶν Τούρκων ποιμένων κατασκευαζομένας βάσεις διὰ τὴν ποιμενικήν των καλύβην. Εἰς τὴν ἐπιφάνειαν βλέπει τις μόνον θραύσματα χονδρῶν ἀγγείων, κατὰ τὰ φαινόμενα μεγάλων ὑδριῶν.

Ὅτε κατέβην ἀπὸ τοῦ Κουρσουνλοῦ-Τεπὲ εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ Σκαμάνδρου, εὗρον ἐκεῖ τὸ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης ὕψος τοῦ ποταμοῦ 115,4 μετρ. οὕτως ὥστε τὸ ὕψος τοῦτο τοῦ ὄρους ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ ὑπολογίζεται εἰς 229,4 μετρ. ὥστε εἶνε πολὺ σπουδαῖον.

Ὡς ἤδη εἶπον, πάντοτε ἐσκεπτόμην ὅτι ἡ Ὁμηρικὴ Δαρδανία ὡς καὶ ἡ τῷ ποιητῇ ἄγνωστος Παλαίσκηψις πρέπει νὰ ἔκειντο ἀμφότεραι εἰς ὀρεινὰς κοιλάδας πλησίον τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τῆς Ἴδης. Νῦν ἠξεύρομεν ὅτι ἐκεῖ οὐδεμία ἀνθρωπίνη κατοικία εἶνε δυνατή. Ἐν τούτοις οὐδαμοῦ ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος ὅτι ἡ Δαρδανία ἔκειτο ὑψηλὰ ἐπὶ ὄρους·

Δάρδανον αὖ πρῶτον τέκετο νεφεληγερέτα Ζεύς·
κτίσσε δὲ Δαρδανίην, ἐπεὶ οὔπω Ἴλιος ἱρὴ
ἐν πεδίῳ πεπόλιστο, πόλις μερόπων ἀνθρώπων,
ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκειον πολυπίδακος Ἴδης.[1]

Ἐνταῦθα κατὰ τὴν πεποίθησίν μου οὐδεμία ὑψηλοτέρα θέσις δύναται νὰ ἐννοηθῇ παρὰ τὸ Κουρσουνλοῦ-Τεπὲ, διότι ἡ πόλις μόνον εἰς τοιαύτην θέσιν ἠδύνατο νὰ οἰκοδομηθῇ τῆς ὁποίας ἡ περιφέρεια νὰ εἶνε ἀρκετὰ καρποφόρος, ὥστε νὰ τρέφῃ τοὺς κατοίκους. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει εἰς τὰ πολὺ ὑψηλὰ κείμενα χωρία Ὀβα-κιοϊ καὶ Ἐβγιλὰρ, τῶν ὁποίων ἡ γῆ μόλις παράγει ἀρκετὰ ἵνα διατηρήσῃ τὴν ζωὴν τῶν πτωχῶν αὐτῆς κατοίκων. Προσέτι πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Δαρδανία ἔκειτο ἐν τῇ Δαρδανίῃ χώρᾳ, ἐντὸς τοῦ βασιλείου τοῦ Αἰνείου, ὅπερ κατὰ τὸν Στράβωνα (XIII, 596) νοτίως μὲν ὡρίζετο ὑπὸ τῆς στενῆς κοιλάδος ἥτις ἐξετείνετο μέχρι τῶν περιχώρων τῆς Σκήψεως, βορείως δὲ μέχρι τῶν Λυκίων τῶν περὶ τὴν Ζηλείαν. Ὅθεν εἰκάζω, ὅτι ἐπὶ τοῦ Κουρσουνλοῦ-Τεπὲ ἔκειτο κατὰ πρῶτον ἡ Δαρδανία τῆς ὁποίας τὴν θέσιν ὁ Στράβων (XIII, 592) δὲν ἠδυνήθη νὰ ὁρίσῃ καὶ περὶ τῆς ὁποίας μόνον λέγει ὅτι πιθανῶς ἔκειτο ἐν τῇ Δαρδανίᾳ χώρᾳ. Ἐπειδὴ προσέτι κατὰ τὴν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου[2] διασωθεῖσαν παράδοσιν οἱ κάτοικοι τῆς Δαρδανίας μετῴκησαν καὶ ἔκτισαν τὸ Ἴλιον, διὰ τοῦτο εἰκάζω ὅτι ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα πόλις ἐπὶ τοῦ Κουρσουνλοῦ-

1-2 Ἰλιὰς XX, 215-218.

Τεπὲ ἔλαβεν ἄλλους ἀποίκους ὠνομάσθη Σκῆψις, διότι ὡς λέγει ὁ Στράβων (XIII 607) εἶχεν ὑψηλὴν θέσιν καὶ ἐφαίνετο πολὺ μακρόθεν.

Ὅπως ἦτο κατὰ τὸν Ὅμηρον ἡ Δαρδανία ἡ πρωτεύουσα τῶν ἀρχαίων βασιλέων, οὕτω πως ἔμεινε κατὰ τὸν παρὰ Στράβωνι Δημήτριον (XIII, 607) ἡ ἀρχαία Σκῆψις ἡ πρωτεύουσα τοῦ Αἰνείου. Ἔκειτο ἄνωθεν τῆς Κεβρήνης, δηλ. πλησιέστερα τῆς Ἴδης, καὶ ἐχωρίζετο ἀπὸ ταύτης διὰ τοῦ Σκαμάνδρου (XIII, 597). Ὁ Στράβων ἐξακολουθεῖ ἀναφέρων ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Σκήψεως ἵδρυσαν εἰς ἀπόστασιν ἑξήκοντα σταδίων ἀπὸ τῆς ἀρχαίας πόλεως τὴν ἔτι κατὰ τὴν ἐποχήν του ὑπάρχουσαν Σκῆψιν, ἥτις ἦτο ὁ γενέθλιος τόπος τοῦ Δημητρίου. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ Κουρσουνλοῦ-Τεπὲ εἰς Μπεϊραμὶτς εἶνε ἀκριβῶς δύο ὡρῶν, καὶ ἑπομένως ὑπολογίζονται περίπου ἑξήκοντα στάδια καὶ ἐπειδὴ προσέτι τὸ Μπεϊραμὶτς, ὡς φαίνεται, εἶνε ἡ τοποθεσία ἀρχαίας τινὸς πόλεως καὶ ἐκεῖ εὑρίσκονται πολλὰ νομίσματα τῆς Σκήψεως, διὰ τοῦτο εἰκάζω ὅτι ἀμφότεραι εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτό. Τὸ ὕψος τοῦ Μπεϊραμὶτς ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης εἶνε 94,7 μετρ. κεῖται δὲ παρὰ τῷ Σκαμάνδρῳ· εἶνε ὅμως ἀθλίως ἐκτισμένη, ῥυπαρὰ πόλις συγκειμένη ἐξ 620 οἰκιῶν ἐξ ξύλων ἢ μὴ ὀπτῶν κεράμων κατεσκευασμένη. Ἐκ τούτων κατοικοῦνται 120 ὑπὸ Ἑλλήνων, αἱ δὲ λοιπαὶ ὑπὸ Τούρκων· ὑπάρχουσι δ' ἐνταῦθα καὶ 15 Ἑβραϊκαὶ οἰκογένειαι. Ἐνταῦθα βλέπει τις εἰς τοὺς πηλίνους τοίχους τῶν οἰκιῶν ἄπειρα θραύσματα ἀρχαίων ἀγγείων.

Νοτιοανατολικῶς τῆς πόλεως ὑπάρχει ὡραῖον δάσος πιτύων. Ἐντεῦθεν ἱππεύσαμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν τοποθεσίαν ἐπὶ τοῦ ὄρους Χαλὶ-Δάγ, ὅπερ σημαίνει «ὄρος μετὰ θάμνων». Καλὸς δρόμος ἄγει ἐπὶ τὴν μικρὰν ἀκρόπολιν ἥτις ἔχει 120 μέτρ. μῆκος καὶ 49 πλάτος, καὶ συνίσταται ἐκ βράχου ἀποτόμου πεφυτευμένου δι' ὀλίγων πευκῶν. Τὸ ὕψιστον σημεῖον εἶνε 544,4 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· τὸ δὲ ὑπὸ τὴν πόλιν ὕψος παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως 515,1 μετρ. Θεμέλια οἰκιῶν ἐντὸς τοῦ βράχου λελαξευμένων καὶ δεξαμενὴ λελαξευμένη ἐντὸς τοῦ βράχου, ἔχουσα δὲ 6 μέτρων μῆκος, 5 ½ πλάτος καὶ 4 βάθος εἶνε τὰ μόνα ἀξιοθέατα αὐτόθι. Οὐδεμία ἐπισώρευσις χώματος ὑπάρχει, καὶ οὔτε ἴχνος τειχῶν, ἀλλ' οὐδόλως ὑπῆρχεν ἀνάγκη τῶν τελευταίων διότι ὁ βράχος πίπτει πανταχόθεν ἐκτὸς μιᾶς θέσεως καθέτως. Καὶ αὕτη ἡ κάτω πόλις ἔχει μόνον πολὺ μικρὰν ἐπισώρευσιν χωμάτων, ἀλλ' ὅμως βλέπει τις ἐνταῦθα πλεῖστα θεμέλια ἀρχαίων οἰκιῶν ἐκ μεγάλων καλῶς πελεκητῶν λίθων. Τὰ τείχη ἅτινα ἔχουσι πλέον τῶν δύο ἀγγλικῶν μιλίων περιφέρειαν καὶ διακρίνονται καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν ἐπὶ τοῦ λίαν ἀνωμάλου ἐδάφους, ἔχουσι κατὰ πάντα τὸ αὐτὸ εἶδος κατασκευῆς ὡς τὰ τῆς Ἄσσου, καθότι συνίστανται ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν ἐκ μεγάλων σφηνοειδῶν λίθων μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ χῶρος πληροῦται διὰ λιθαρίων. Ἀναγνωρί-

ζονται δὲ πέντε πύλαι. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κάτω πόλεως εἶνε ὁρατὰ τὰ θεμέλια μεγάλου τινὸς οἰκοδομήματος ἐκ μεγάλων πελεκητῶν τετραγωνικῶν λίθων. Ἐπίσης φαίνονται πολλὰ τείχη ἐκ μεγάλων ἀπελεκήτων λίθων καὶ χρησιμεύοντα μόνον ὅπως ὑποστηρίξωσι τὰς προεξοχάς· διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς κυκλώπεια τείχη. Γενικῶς εἶνε παραδεδεγμένον ὅτι ἐνταῦθα εὕρηται ἡ ἀρχαία Κεβρήνη, περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ὁποίας οὐδὲν εἶνε γνωστὸν πλὴν ἢ ὅτι ὁ Ἀντίγονος ἠνάγκασε τοὺς κατοίκους τῆς Κεβρήνης νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ τῆς Τρῳάδος. Ἡ τοποθεσία τῆς Κεβρήνης κατελήφθη τώρα ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ χωρίου Χαλδὰ ὅπερ κατοικεῖται ὑπὸ Τούρκων, παρ' ὧν ἠγόρασα διάφορα χάλκινα νομίσματα τῆς Σκήψεως καὶ τῆς Κεβρήνης. Ταῦτα τὰ τελευταῖα ἔχουσιν ἐπὶ μὲν τοῦ ἑνὸς μέρους κεφαλὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου κεφαλὴν κριοῦ καὶ ἓν Κ.

Ἔμεινα λίαν συγκεκινημένος διὰ τὰ πατριαρχικὰ ἤθη, τὴν εἰλικρίνειαν, εὐγένειαν καὶ τὴν ἀπεριόριστον φιλοξενίαν τῶν Τούρκων τούτων, οἵτινες παρ' ὅλην τὴν πενίαν των ἐφιλοξένησαν τοὺς ἀνθρώπους μου καὶ ἐμὲ μὲ ἀφρόγαλα (γιαούρτιον), ἀπεποιήθησαν δὲ παντελῶς οἱανδήποτε πληρωμήν.

Κατῆλθον ἐκεῖθεν εἰς τὸ χωρίον Βουνάρβασι ὅπου ἔφθασα μόλις τὴν ἑσπέραν κατὰ τὴν 7 ὥραν καὶ 40 λεπτά. Τοῦτο τὸ χωρίον ὀνομάζεται συνήθως Μπουγιοὺκ-Βουνάρβασι πρὸς διάκρισιν τοῦ ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Τρῳάδος Βουνάρβασι. Τὸ ὕψος τούτου τοῦ χωρίου ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης εἶνε 147,3 μέτρ. Τὸ μόνον ἐξ 80 Τουρκικῶν οἰκιῶν συγκείμενον χωρίον ἔχει τὸ ὄνομά του ἀπὸ τῶν τριῶν μεγάλων ὡραίων βρύσεων δι' ὧν κοσμεῖται, ἐπειδὴ ἡ λέξις *Μπουγιοὺκ-Βουνάρβασι* σημαίνει *μέγα κεφαλάριον*. Αὗται αἱ πηγαὶ διοχετεύονται ἐξ ἀποστάσεως ἀγνώστου διὰ μέσου τριῶν ἀρχαίων ὑπογείων ὑδραγωγείων ἐκτισμένων ἐκ μεγάλων πεπελεκημένων λίθων ἄνευ ἀμμοκονίας. Ἐκρέ ουσι δ' αἱ πηγαὶ ἐξ ὡραίου τειχίσματος πωρώδους λίθου, ὅπερ κοσμεῖται διὰ τριῶν ὀξέων τόξων καὶ τεσσάρων στύλων τοῦ αὐτοῦ λίθου· ἐφ' ἑκάστου δὲ τούτων τῶν στύλων ἵσταται στῦλος ἐκ γρανίτου λίθου. Αὗται αἱ πηγαὶ σχηματίζουσι μεγάλην τινὰ διὰ τειχίσματος τεθωρακισμένην λίμνην ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ ῥέει περαιτέρω ὡς ῥύαξ· κατὰ δὲ τὸ ἄκρον τῆς λίμνης ὑπάρχει εὐρύχωρον πλυντήριον. Ἐπισκιάζεται δὲ ἡ λίμνη ὑπὸ τριῶν γιγαντιαίων πλατάνων' ὁ κορμὸς τῆς μιᾶς τούτων ἔχει εἰς ὕψος ἑνὸς ποδὸς ὑπὲρ τὸ ἔδαφος περιφέρειαν 13,10 μέτρων. Πλησίον τῶν πηγῶν καὶ ἐπὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς αὐτοῦ εὕρηνται τὰ ἐρείπια μεγάλου ἀρχαίου οἰκοδομήματος, πιθανῶς ναοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ κατώφλιον ἔχει 1,67 μέτρ. μῆκος, καὶ 0,84 πλάτος καὶ κεῖται ἀκόμη κατὰ χώραν. Μέγα γεγλυμμένον τεμάχιον μαρμάρου, πιθανῶς ἐξ ὀροφῆς ναοῦ κεῖται ἐπὶ τοῦ τείχους. Ἄλλα τεμάχια μαρμάρου εὕρηνται ἐν τῷ τοίχῳ τῆς λίμνης, ἐν τῇ ὁποίᾳ βλέπομεν καὶ μαρμαρίνην τινὰ πλάκα ἔχουσαν 2,6 μέτρα μήκους, καὶ 0,5

μέτρ. πλάτος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἵστανται αἱ γυναῖκες ὅταν ἀντλῶσιν ὕδωρ. Πολλὰ γεγλυμμένα τεμάχια μαρμάρου χρησιμεύουσιν ὡς μνημεῖα ἐπὶ τῶν νεκροταφείων, ἄλλα πάλιν βλέπει τις ἐντὸς τῆς γεφύρας. Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ Μπουγιοὺκ Βουνάρβασι ἐμφαίνει τὴν τοποθεσίαν οὐχὶ ἀσημάντου ἀρχαίας πόλεως, ἐγὼ δὲ εἰκάζω ὅτι ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἔκειτο ἡ Αἴνεια.

Ἐν τούτοις ἐνταῦθα ἐλλείπει πᾶσα ἐπισώρευσις χώματος, ὅθεν θὰ ἦτο ἀνωφελὲς νὰ ἀποπειραθῇ τις ἀνασκαφάς.

X

ΑΠΟ ΜΠΟΥΓΙΟΥΚ-ΒΟΥΝΑΡΒΑΣΙ ΕΙΣ ΤΑΛΙΑΝ-ΚΙΟΙ.

Ἱππεύσαμεν ἐντεῦθεν πρὸς τὸ Ἰνὲ ἢ Ἐζινὲ καὶ διήλθομεν μετὰ τρεῖς ὥρας τὸν ῥύακα Καρκαριδερεσί, ὅστις σημαίνει «ῥύαξ τοῦ Κυρίου». Δύο ὥρας ἀργότερον ἐφθάσαμεν εἰς τὸ Ἰνὲ (Ἐζινὲ) ὅπερ κεῖται παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σκαμάνδρου καὶ ἔχει μετὰ τὴν πόλιν τῶν Δαρδανελλίων τὸ μᾶλλον ἐκτεταμένον ἐμπόριον ἐν τῇ Τρῳάδι.

Μόλις εἶχον ἀφιππεύσει περιεκυκλώθην πανταχόθεν ὑπὸ πωλητῶν ἀρχαίων νομισμάτων οἵτινες ἀπετέλουν μεγάλους σωροὺς περὶ ἐμέ.

Τὸ πρῶτον προσφερθέν μοι νόμισμα ἦτο ὡραῖον ἀργυροῦν τετράδραχμον τῆς Τενέδου τὸ ὁποῖον ἔφερεν ἐπὶ τοῦ ἑνὸς μέρους τὴν διπλῆν κεφαλὴν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης τὸν διπλοῦν πέλεκυν, γλαῦκα καὶ σταφυλὴν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΤΕΝΕΔΙΩΝ. Ἐζήτησαν δὲ διὰ τοῦτο εἴκοσι φράγκα. Πρὶν ὅμως προφθάσω νά το πληρώσω ἀπώθησαν τὸν πωλητὴν ἄλλοι καὶ τὸν ἐκράτησαν ἐπί τινα χρόνον μακράν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος εἶδεν ὅτι ἐπεθύμουν πολὺ ν' ἀποκτήσω τὸ νόμισμα χωρὶς νὰ διαπραγματευθῶ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἐνόμισεν ὅτι εἶχε μεγαλειτέραν ἀξίαν καὶ ἐζήτησε τεσσαράκοντα φράγκα ἅτινα πάραυτα ἐπλήρωσα διότι τὸ νόμισμα ἔχει ἀξίαν 1000 φράγκων. Ἐκτὸς δὲ πολλῶν ἀργυρῶν ῥωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν νομισμάτων, ἰδίως Γορδιανοῦ τοῦ Γ', Φιλίππου, Ἀλεξάνδρου τοῦ Σεβήρου κτλ., ἅτινα ἠγόρασα ἀντὶ ἑνὸς φράγκου ἕκαστον, ἐπέτυχον ν' ἀποκτήσω πολλὰ ἐνδιαφέροντα χαλκᾶ νομίσματα δηλ. τῆς Νεανδρίας, ἅτινα ἔχουσιν ἐκτετυπωμένον ἐπὶ μὲν τοῦ ἑνὸς μέρους ἵππον τρώγοντα χλόην ἢ ὡς φαίνεται ἰχθῦν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΝΕ, ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου κεφαλὴν τοῦ Ἀπόλλωνος· προσέτι νομίσματα τοῦ Ἀδραμυττίου φέροντα κέρας Ἀμαλθείας καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ADPAMUT· νομίσματα τῆς Λαρίσσης ἅτινα ἔχουσιν ἐπὶ μὲν τοῦ ἑνὸς μέρους ἀμφορέα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΛΑ, ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου μίαν κεφαλὴν πιθανῶς τοῦ Ἀπόλλωνος· καὶ

τέλος νομίσματα τῆς Σκέψεως, φέροντα ἀφ' ἑνὸς μὲν φοίνικα καὶ τὰ γράμματα ΣΚ ἢ Διόνυσον μετὰ σταφυλῆς ἐν χερσὶ καὶ καθήμενον ἐπὶ πάνθηρος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἱπποκάμπην ἢ κεφαλὴν Ῥωμαίου αὐτοκράτορος· μοὶ προσήχθησαν δὲ τοιαῦτα πάμπολλα. Ῥωμαϊκὰ αὐτοκρατορικὰ νομίσματα τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρωάδος φέροντα ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵππον νεμόμενον ἢ λύκαιναν θηλάζουσαν τὸν Ῥωμύλον καὶ Ῥῶμον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς (OLAVG καὶ TROIA ἀπετέλουν ἴσως τὸ τρίτον μέρος πάντων τῶν προσαχθέντων μοι νομισμάτων καὶ ἐπωλοῦντο πρὸς δέκα λεπτὰ ἕκαστον. Ἠγόρασα δὲ καὶ νομίσματα τῆς Ἄσσου, Σάμου, Περγάμου, Νικαίας κτλ.[1]

Ἐπειδὴ ἡ Ἰνὲ εἶνε ὁ μόνος τόπος ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἔνθα δύνανται νὰ ἐλπίζωσιν οἱ χωρικοὶ ὅτι δύνανται νὰ πωλῶσι τὰ νομίσματα ἅτινα εὑρίσκουσι, διὰ τοῦτο φέρουσιν αὐτὰ ἐκ πάντων τῶν μερῶν ἐνταῦθα καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Μπεϊραμίτς. Ἡ Ἰνὲ εἶνε μικρὰ πολίχνη συγκειμένη ἐκ 250 μόνον ἐλεεινῶν οἰκιῶν ὧν αἱ 150 κατοικοῦνται ὑπὸ Τούρκων, αἱ δὲ λοιπαὶ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ἑβραίων· ὑπάρχουσι δ' ἐνταῦθα καί τινες Ἀρμένιοι. Ἐνταῦθα ὑπάρχει μικρὰ ἐπισώρευσις ἀρχαίων χωμάτων καὶ βλέπει τις ἐν τοῖς τοίχοις τῶν οἰκιῶν πολυάριθμα τεμάχια ἀρχαίων ἀγγείων ἐξέχοντα. Ὅθεν παραδεχόμεθα μετὰ βεβαιότητος ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ποτὲ ἀρχαία τις πόλις ἣν ἐκλαμβάνω μετὰ τοῦ Κάλβερτ ὡς τὴν Σκαμάνδρειαν. Ὡς δηλαδὴ φαίνεται ἐκ τοῦ ὀνόματος, ἔκειτο αὕτη παρὰ τὸν Σκάμανδρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχουσιν ἄλλαι ἀρχαῖαι τοποθεσίαι παρὰ τὸ Κουρσουνλοῦ-Τεπὲ καὶ τὸ Μπεϊραμίτς ὧν ἐπειράθην νἀποδείξω τὴν ταὐτότητα μετὰ τῆς Δαρδανίας, Παλαισκήψεως καὶ τῆς μεταγενεστέρας Σκέψεως· ἀλλὰ ῥητέον ὅτι τὴν Σκαμανδρίαν γνωρίζομεν μόνον ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Πλινίου μνείας τῆς πόλεως.

Εἰς ἀπόστασιν δύο ὡρῶν ἀπὸ τῆς Ἰνὲ ἔφθασα εἰς τὸ ἀνθηρὸν χωρίον Κεμαλλί-κιοϊ, ὅπερ ἐπίσης ἀκριβῶς ὁρίζει τὴν τοποθεσίαν ἀρχαίας τινὸς πόλεως, ἐπειδὴ βλέπομεν τοὺς κήπους κεκαλυμμένους ὑπὸ θραυσμάτων ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἀγγείων καὶ τῇδε κἀκεῖσε κίονας ἐκ γρανίτου λίθου.

Ἐν τῇ βρύσει ὑπάρχει μέγας σαρκοφάγος ἐκ λίθου βασανίτου καὶ ἄλλο γεγλυμμένον τεμάχιον γρανίτου λίθου. Ὑπάρχουσι δ' ἐκεῖ καὶ πολλὰ γεγλυμμένα τεμάχια μαρμάρου ἐν τῇ κλίμακι τοῦ τζαμίου καὶ μαρμάρινοι στῦλοι ὑποστηρίζουσι τὸ προκύλιον αὐτοῦ. Ἀπό τινος τεμαχίου μαρμάρου 1 μ. μήκους καὶ 0,88 μ. πλάτους ἀντέγραψα τὴν ἑπομένην ἐπιγραφήν·

1 Κατὰ τὴν ἐπάνοδόν μου εἰς Ἀθήνας ἔσχε τὴν καλωσύνην ὁ πεπαιδευμένος φίλος μου Κύριος Α. Ποστολάκας διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ μουσείου νὰ κατατάξῃ πάντα ταῦτα τὰ νομίσματα, ἐφ' ᾧ ἐκφράζω αὐτῷ τὴν εὐγνωμοσύνην μου.

LAVDIODRUS
MANICIFILNERONI
GERMANICO
VRSODALIAVGVSTA
SODALTITIOCOS
ORBANVS . . . EAN
ADRATVSPE . . . PIL
BMILITPRAEFCASTR
AVGVR . II . VIR .
TAMENTORONI
IVSSIT

Παρὰ τῇ εἰσόδῳ τοῦ τζαμίου κεῖται μαρμάρινόν τι ἀνάκλιντρον ὅμοιον πρὸς τὰ ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Διονύσου ἐν Ἀθήναις. Ἐν δὲ τῷ τζαμίῳ εὕρηται μαρμάρινός τις πλὰξ μετὰ δύο ὀπῶν, ἥτις ἐπιστέγει παράθυρόν τι· αὕτη ἔχει λατινικὴν ἐπιγραφὴν ἥτις ὅμως εἶνε δυσανάγνωστος. Ὑπάρχει δὲ καὶ κιονόκρανόν τι ἐκ μαρμάρου.

Μετὰ πάσης πιθανότητος ἐκλαμβάνω τοῦτο τὸ χωρίον ὡς τὴν τοποθεσίαν τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἁμαξιτοῦ, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ τῆς Τρῳάδος, διότι ἡ θέσις συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὰς διηγήσεις τοῦ Στράβωνος (XIII, 605) ὅστις σημειοῖ τὴν ἀπόστασιν τῆς Ἁμαξιτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἰλίου εἰς 200 στάδια καὶ λέγει ὅτι κεῖται κάτωθεν τῆς Νεανδρίας (XIII, 606). Τοῦτο δ' εὑρίσκω συμφώνως τῷ Κάλβερτ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει ἐπὶ τοῦ ὄρους Χιγρῆ, ὅπερ κεῖται ἐγγύτατα τοῦ Κεμανλί-κιοϊ καὶ φαίνεται ὑπερέχον τούτου.

Ἐκεῖθεν ἐπεσκέφθην τὰ οὐχὶ μακρὰν κείμενα ἀρχαῖα λατομεῖα παρὰ τῷ χωρίῳ Κοχ-Ἀλὶ-Ὀβασί. Ἐκεῖ εὑρίσκονται ἑπτὰ σῶοι κίονες οἵτινες ἐκόπησαν κατὰ μῆκος ἀπὸ βράχου ἐκ γρανίτου. Ἔχει δ' ἕκαστος τῶν κιόνων μῆκος 11,55 μέτρων καὶ ἡ διάμετρος αὐτῶν εἶνε 1,35 μέτρων, κάτω δὲ 1,65. Φαίνεται δ' ὅτι ἦσαν προωρισμένοι διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν τῆς Τρῳάδος, ἐπειδὴ ὁμοιάζουσι κατὰ πάντα πρὸς τοὺς τρεῖς κίονας οἵτινες κεῖνται ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, καὶ πρὸς τὸν ἕνα ἐκεῖνον ὃν βλέπει τις κατὰ μῆκος κείμενον ἐπὶ τῆς ὡραίας ὁδοῦ, ἐχούσης πλάτος ἑπτὰ μέτρων, ἥτις εἶνε ἐπεστρωμένη διὰ μεγάλων πελεκητῶν λίθων. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἔφερεν ἐντεῦθεν πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τῆς Τρῳάδος, διατηρεῖται δὲ εἰς πολλὰς θέσεις καὶ ἐπὶ μεγάλων διαστημάτων ἐξαίρετα· πιστεύω μάλιστα ὅτι διατηρεῖται καλῶς καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος καὶ μόνον εἰς ἐκείνας τὰς θέσεις ὅπου δὲν φαίνεται καλύπτεται ὑπὸ χώματος.

Καθ' ὁδὸν εὑρίσκονται πολλοὶ μεγάλοι τάφοι ὧν τινες συνίστανται ἐκ μεγάλων πελεκητῶν λίθων ἐκ γρανίτου, ἄλλοι δ' ἐκ μικρῶν λίθων δι' ἀσβέστου συγκεκολλημένων. Τὰ τείχη τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρῳάδος ἔχουσιν ἐντελῶς τὸν αὐτὸν τρόπον κατασκευῆς, ὃν περιεγράψαμεν περὶ τῶν τειχῶν τῆς Ἄσσου, Παλαισκήψεως καὶ Κεβρήνης. Ὁμοιάζουσι προσέτι ἐντελῶς πρὸς τὰ τῆς Νεανδρίας ἐπὶ τοῦ ὄρους Χιγρῆ. Ἐντεῦθεν φαίνεται ὅτι τείχη συγκείμενα ἀμφοτέρωθεν ἐκ μεγάλων τετραγωνικῶν ἢ σφηνοειδῶν λίθων καὶ ὧν ὁ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἐσώτερος χῶρος ἦτο πεπληρωμένος διὰ μικρῶν λιθαρίων ἦσαν καθ' ὅλους τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἐν Τρῳάδι ἐν κοινῇ χρήσει. Τὰ τείχη τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρῳάδος ἔχουσι μῆκος οὐχὶ ὀλιγώτερον τῶν ἓξ ἀγγλικῶν μιλίων, ἔχουσι δὲ κατὰ διαστήματα πύργους, οἵτινες ἔν τισι θέσεσι διατηροῦνται καλῶς. Ὁ δὲ ὑπ' αὐτὴν περιλαμβανόμενος ἀπέραντος χῶρος καλύπτεται διὰ θρυμμάτων ἀρχαίων οἰκοδομῶν, ὧν ὁ διερχόμενος ἐπὶ ἀτμοπλοίου ἔβλεπεν ἔτι πρὸ δεκατριῶν ἐτῶν πλείστας ἐξεχούσας ἐκ τοῦ δρυμῶνος. Ἀλλὰ τὰ δένδρα τοσοῦτον ηὔξησαν ἔκτοτε, ὥστε τώρα ἀπὸ τῆς θαλάσσης οὐδὲν μέρος τῶν οἰκοδομῶν εἶνε ὁρατόν.

Τὸ μεγαλείτερον ἐρείπιον τὸ ὁποῖον ἀπέχει περίπου ἓν ἀγγλικὸν μίλιον ἀπὸ τῆς παραλίας καὶ ὀνομάζεται Βαλ-Σεράϊ (ἀνάκτορον τοῦ μέλιτος) φαίνεται νὰ ἦτο λουτρὸν μεθ' οὗ συνήπτετο καὶ γυμνάσιον· ὑπῆρξε δ' ἐκεῖ μεγάλη, ἀλλὰ νῦν κεκρημνισμένη ἀψὶς ὄπισθεν τῆς ὁποίας ὑπάρχει μεγάλη καὶ εὐρεῖα στοὰ ἔχουσα μῆκος σχεδὸν ἑκατὸν σταδίων καὶ πλάτος τριάκοντα μέτρων, ἥτις ἐκτείνεται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς οἰκοδομῆς. Ὁ δὲ θόλος ἐστηρίζετο πιθανῶς ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου ἐδάφους, ὅπερ βλέπομεν κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευράς. Ἐν τῷ μέσῳ ἦσαν τέσσαρες τετραγωνικοὶ θάλαμοι κεκοσμημένοι διὰ μαρμαρίνων κιόνων. Κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ οἰκοδομήματος φαίνονται τὰ ἐρείπια ὑδραγωγείου. Ἐρείπια δ' ἄλλων μεγάλων κτιρίων πιθανῶς νὰ εὑρίσκωνται ἐν τῷ περιχώρῳ. Ἐν τῷ λιμένι βλέπομεν δύο λεκάνας περιβαλλομένας ὑπὸ προχωμάτων.

Αὕτη ἡ τοποθεσία ἥτις ἐξελέχθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου κατὰ τὸν Στράβωνα (XIII, 604) ὠνομάζετο Σιγία, ὅθεν καὶ ἦτο πιθανῶς ἡ τοποθεσία ἀρχαιοτέρας τινὸς πόλεως. Ὁ Ἀντίγονος φαίνεται ὅτι ἔκτισε τὴν πόλιν μόλις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου· τὴν ὠνόμασε δὲ Ἀντιγόνειαν, ὅπερ ὄνομα βραδύτερον μετεβλήθη ὑπὸ τοῦ Λυσιμάχου εἰς τιμὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ὑπῆρξεν ἡ πόλις πολὺ ἀνθηρά, ἐπὶ δὲ Αὐγούστου ἔλαβε ῥωμαϊκήν τινα ἀποικίαν. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὴν ἐπεσκέφθη δίς. Ὡς βλέπει τις ἐκ τῶν ἐρειπίων τῶν τειχῶν καὶ τῶν οἰκοδομημάτων, ἡ ἐπισώρευσις τῶν χωμάτων ἐνταῦθα ἐν γένει εἶνε πολὺ μικρὰ καὶ δὲν ὑπερβαίνει τὰ 0,30 τοῦ μέτρου.

Ἀλλὰ παρετήρησα πολλὰς θέσεις ὅπου δύναται νὰ ἦνε ἡ ἐπισώρευσις αὕτη καὶ τριῶν μέτρων καὶ ὅπου ἡ ἔρευνα ἠδύνατο ν' ἀμειφθῇ δι' εὑρέσεως ὡραίων ἔργων τῆς γλυπτικῆς. Περὶ προϊστορικῶν ἐρειπίων φυσικὰ δὲν δύναται ἐνταῦθα νὰ γείνῃ λόγος.

Διενυκτέρευσα δ' ἐν τῷ χωρίῳ Ταλιάν-κιοϊ ἐγγύτατα τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς Ἀλεξανδρείας παρὰ τὴν παραλίαν. Πρὸ δεκατριῶν ἐτῶν ἐνταῦθα μόνον μία οἰκία ἦτο· ἀλλ' ἔκτοτε ὅμως ἐσχηματίσθη ἄξιον λόγου χωρίον ὅπερ ἴσως γείνῃ ποτὲ μεγάλη πόλις.

Ἄνευ πάσης ἀμφιβολίας κεῖται τὸ Ταλιάν-κιοϊ ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀχαιΐου, διότι κεῖται ἀπέναντι τῆς Τενέδου, παραπλεύρως τῶν τειχῶν τῆς Ἀλεξανδρείας· τοῦτο δὲ συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὰς παραδόσεις τοῦ Στράβωνος (XIII, 596, 603, 604). Παρετήρησα δ' ἐν τοῖς φρέασιν ὅτι ἡ συσσώρευσις τῶν χωμάτων ἔχει ἐνταῦθα 4-6 μέτρων βάθος, ἀλλὰ συνίσταται αὕτη ὡς εἰκὸς κατὰ μέγα μέρος ἐκ θαλασσίας ἄμμου. Ἐπειδὴ δὲ πλὴν τούτου τὸ Ἀχαιϊκὸν δὲν ὑπῆρξε σπουδαία πόλις δὲν θεωρῶ ἀνασκαφὰς ἐνταῦθα ὡς ἀξίας λόγου.

XI

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΑΠΟ ΤΟΥ ΤΑΛΙΑΝ-ΚΙΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΤΩΝ ΔΑΡΔΑΝΕΛΛΙΩΝ

Ἐντεῦθεν ἱππεύσας πρὸς βορρᾶν τῆς παραλίας εἶδον εἰς ἀπόστασίν τινα πλήθη μεγάλων σφαιρῶν πυροβόλων ἐκ γρανίτου λίθου, αἵτινες εἶχον ἀπαρτισθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκ τῶν στηλῶν τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐπέστρεψα δὲ εἰς τὰ Ἰσσαρλὶκ διὰ τοῦ Κεσκλὲ Κιὸϊ καὶ Οὐγὲκ Τεπὲ ὀνομαζομένου τύμβου· οὗτος ἐξελήφθη σφαλερῶς ὡς ὁ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀναφερόμενος τάφος τοῦ Αἰσυήτου,[1] ἀπεδείχθη δὲ διὰ τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἐν ἔτει 1879 γενομένης ἐπιμελοῦς ἀνασκαφῆς ὡς κενοτάφιον, ὅπερ ὁ αὐτοκράτωρ Καρακάλλας (211-216 μ. Χ) εἶχεν ἀνεγείρει πρὸς τιμὴν τοῦ πιστοῦ αὐτοῦ φίλου Φήστου, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν ὅπως ἔχῃ Πάτροκλόν τινα καὶ εὑρίσκηται εἰς θέσιν ν' ἀπομιμηθῇ τὴν κηδείαν τὴν ὁποίαν ὁ Ἀχιλλεὺς ἐτέλεσεν εἰς τὸν φίλον του[2]. Ἡ ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ τύμβῳ σκαφεῖσα σῆραγξ βάθου; 30 μέτρων ὡς καὶ αἱ παρεκβολαὶ αὐτῆς διατηροῦνται καλῶς. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ χωρικοὶ ὑπεξῄρεσαν τὰς ξυλίνους δοκούς, διὰ τῶν ὁποίων ἐγὼ εἶχον στερεώσει τὰς τέσσαρας πλευρὰς τῆς ἐκ τῶν ἄνωθεν τοῦ τύμβου σκαφείσης ὀπῆς ἐχούσης βάθος δεκατεσσάρων μέτρων, ἐκρημνίσθη ἓν μέρος τοῦ μεγάλου τετραγωνικοῦ πύργου ὅστις εἶχεν ἀνεγερθῇ αὐτόθι πρὸς στερέωσιν τοῦ γηλόφου.

1 Ἰλιὰς II, 792-793.
2 Πρβλ τὴν συγγραφήν μου Ilios σελ 732-739.

Οὗτος ὁ τύμβος ἔχει κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν 25 μέτρων ὕψος καὶ διάμετρον οὐχὶ μικροτέραν τῶν 130 μέτρων.

Ἐκ τούτου τοῦ τύμβου ἐπιβλέπει τις καλλίτερον ἢ ἀφ' οἱουδήποτε ἄλλου σημείου τὰς τοποθεσίας τῶν ἀρχαίων πόλεων διὰ τῶν ὁποίων ἐκοσμεῖτό ποτε τὸ Τρωϊκὸν πεδίον. Καὶ ἔμπροσθεν μὲν πρὸς τὰ βορειοανατολικὰ κεῖται ἡ νῦν ὅλως ἀκατοίκητος τοποθεσία τοῦ Ἰλίου ὅπερ συμφώνως τῇ ἐκτάσει του καὶ τῷ μεγέθει τοῦ θεάτρου πρέπει νὰ εἶχε τοὐλάχιστον ἑβδομήκοντα χιλιάδας κατοίκων, καὶ ἐν ᾧ ὁ διὰ τῶν ἐρειπίων ἐξ προηγουμένων πόλεων τεχνητῶς κατεσκευασμένος λόφος Ἱσσαρλὶκ ἐχρησίμευεν ὡς ἀκρόπολις καὶ ὡς ἱερὸν τέμενος τῶν ναῶν του. Σχεδὸν δὲ καθ' ὁμοίαν διεύθυνσιν πρὸς τὸ Ἱσσαρλὶκ ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Σιμόεντος εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ὄχθης τοῦ Ἑλλησπόντου ἡ ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσα τοποθεσία τοῦ Ὀφρυνείου. Τὸ ὀλίγον βορειότερον καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς μεγάλης πεδιάδος κείμενον μικρὸν χωρίον Κούμ-κιοϊ, ὅπερ σύγκειται νῦν ἐξ ὀλίγων ἐλεεινῶν καλυβῶν καὶ μόνον ἐν καιρῷ τοῦ θέρους κατοικεῖται, ἄλλοτε δὲ ἕνεκα τῆς νοσηρᾶς θέσεώς του ἦτο ὅλως ἀκατοίκητον, ἐμφαίνει τὴν τοποθεσίαν ἄλλης ἀρχαίας πόλεως ἣν ἐκλαμβάνω τὴν αὐτὴν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος [1] ἀναφερθεῖσαν πόλιν Πόλιον ἥτις βραδύτερον ὠνομάσθη Πόλισμα. Μέρος τοῦ τείχους τῆς πόλεως ταύτης ὡς καί τινες κίονες γρανίτου λίθου εἶνε ὁρατοὶ μεταξὺ τῶν καλυβῶν, ὅλη δὲ ἡ θέσις καλύπτεται διὰ θραυσμάτων ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἀγγείων. Εἰς τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν βορειότερον τὸ μετὰ ἀρχαίων λειψάνων κεκαλυμμένον ὕψωμα τοῦ ἀκρωτηρίου Ῥοιτείου ἐμφαίνει τὴν τοποθεσίαν τῆς ὁμωνύμου πόλεως, ἥτις πολλάκις ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων [2] καὶ ἐσώζετο ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλινίου. Ἐπὶ μιᾶς χαμηλῆς ἀποφυάδος τούτου τοῦ ἀκρωτηρίου κεῖται ὁ μεταγενέστερον μόλις ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ[3] ἐγερθεὶς τύμβος τοῦ Αἴαντος τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχικὸς τάφος περὶ τὰ 600 μέτρα βορειότερον ἀμέσως παρὰ τὴν ἀκτὴν τοῦ Ἑλλησπόντου δεικνύεται ὑφ' ἑνὸς ὅλου χαμηλοῦ γηλόφου. [4] Δυτικῶς, ἀνατολικῶς καὶ μεσημβρινῶς τούτου τοῦ τάφου ἐκτείνεται ἡ τοποθεσία τῆς ἀρχαίας πόλεως Αἰαντείου ἥτις δὲν ἀναφέρεται μὲν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, ἀλλ' ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλινίου [5] ὅστις λέγει περὶ αὐτῆς ὅτι αὕτη δὲν ὑφίστατο πλέον ἐπὶ τῶν χρόνων του.

Πρὸς βορρᾶν βλέπομεν ἐπὶ γλώσσης τινὸς γῆς ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου τὸ χωρίον Κουμκαλὲ μετὰ ἡμικατεστραμμένου ἐλεεινοῦ τουρκικοῦ φρουρίου ὅπερ φαίνεται νὰ κεῖται ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς ὑπὸ τοῦ Ἡροδό-

1 Στράβων XIII, 601.

2 Ἡρόδοτος VII, 43. Σκύλαξ Σελ. 35. Στέφανος Βυζάντιος Σελ. 577. Μέλας 18, 5. Πλίνιος V, 33. Θουκυδίδης. IV, 52, VIII, 101.

3-4 Πρβλ. Ilios σελ. 725-727.

5 Πλίνιος V, 33.

του[1] καὶ Στράβωνος[2] ἀναφερομένης πόλεως Ἀχιλλείου ἥτις καὶ αὐτὴ ὑπὸ τοῦ Πλινίου [3] μνημονεύεται ὡς πόλις μὴ ὑπάρχουσα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του. Ὀλίγον τι βορειότερον κεῖνται δύο τύμβοι ἐξ ὧν ὁ εἷς ἀποδίδεται κατὰ τὴν παράδοσιν ὅλης τῆς ἀρχαιότητος τῷ Ἀχιλλεῖ, ὁ δ' ἕτερος τῷ Πατρόκλῳ. Ὀλίγον βορειότερον βλέπει τις ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ ἀκρωτηρίου Σιγείου τὸ χωρίον Γενῆ-Σὲρ (τουτέστι νέα πόλις) μετὰ τῶν πολλῶν ἀνεμομύλων του, ὅπερ κεῖται ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς πολλάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κλασικῶν ἀναφερθείσης καὶ ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Στράβωνος πλέον μὴ ὑπαρχούσης ἀρχαίας πόλεως Σιγείου, ἥτις ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐπολέμει πρὸς τὴν γειτονικὴν πόλιν Ἀχίλλειον [4] καὶ ἦτο τόσον πλουσία, ὥστε ἀνήγειρε τῷ βασιλεῖ Ἀντιόχῳ ἐν τῷ ἑαυτῆς ναῷ τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς χρυσοῦν ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐφ' ἵππου. [5] Στρέφοντες ἐκεῖθεν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς νότον κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ὑψωμάτων βλέπομεν εἰς ἀπόστασιν μόλις $^1/_4$ γερμανικοῦ μιλίου μακρὰν τοῦ Σιγείου ἐπὶ τῆς τεχνητῶς ἐπιπεδωθείσης ὀρεινῆς πεδιάδος τὴν τοποθεσίαν ἀρχαίας ἀγνώστου ἡμῖν πόλεως τῆς ὁποίας πόλεως λείψανα τειχῶν διατηροῦνται. Ἓν τέταρτον μιλίου ἔτι περαιτέρω πρὸς νότον βλέπομεν πλησίον σφηνοειδοῦς βράχου φέροντος τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τὰ λείψανα μεγάλου ναοῦ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου πιθανῶς τῇ Δήμητρι καθιερωμένου ὡς καὶ ἐμφανῆ ἴχνη ἀρχαίας τινὸς οἰκήσεως. Ἔτι περαιτέρω νοτίως ἐμφαίνει τὸ χωρίον Γενί-κιοϊ ἢ Νεοχῶρι πάλιν τὴν τοποθεσίαν ἀρχαίας τινὸς πόλεως ἥτις πιθανῶς εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ Πλινίου [6] ἀναφερόμενον Oppidum Nea. Εἶτα εὑρίσκομεν περαιτέρω νοτίως ἐπὶ τοῦ τεχνητῶς ἐξομαλυνθέντος ἐπὶ τοῦ βράχου πεδίου ἀνατολικῶς καὶ βορείως τοῦ ὑπ' ἐμοῦ ἀνασκαφέντος τύμβου τοῦ καλουμένου Βεσίκια-Τεπὲ τὴν τοποθεσίαν προϊστορικῆς τινος πόλεως, ὅπου εὗρον κατὰ τὴν ἀνασκαφήν μου πλεῖστα περίεργα ἀγγεῖα.[7]

Ἐπὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς τῆς πεδιάδος βλέπομεν τὸ χωρίον Βουνάρ βασι, καὶ ὄπισθεν τούτου ἐπὶ ἀποτόμου ὑψώματος τὰ λείψανα πόλεώς τινος τῶν μακεδονικῶν χρόνων, ἥτις κατὰ περίεργον τρόπον ἐξελήφθη σχεδὸν ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἀντὶ τῆς ὁμηρικῆς Τρῳάδος, ἀλλ' ἐν τούτοις τώρα φαίνεται ὅτι ἐπηνώρθωσαν ταύτην τὴν πλάνην γενικῶς συνεπείᾳ τῶν ἐν Ἰσσαρλὶκ ἀνακαλύψεών μου. Ἐγὼ ἐκλαμβάνω τὴν τοποθεσίαν ὡς τὴν Γέργην. Ἀπέναντι ταύτης ἐπὶ τοῦ βράχου εἰς τὴν ἀνατολι-

1 Ἡρόδοτος V, 94.

2 Στράβων XIII, 600, 601.

3 Πλίνιος V, 33.

4 Μέλας I, 18, 3. Πλίνιος V, 33. Ἡρόδοτος V, 65, 94. Θουκυδίδης VIII, 101. Στράβων VIII, 595, 603. Πτολεμαῖος V, 23. Στέφανος Βυζάντιος Σελ. 577. Ἑκαταῖος Σελ. 208. Σκύλαξ. Σελ. 36.

5 Πρβλ. τὴν συγγραφήν μου Ilios Σελ. 704.

6 Πλίνιος V, 33.

7 Πρβλ. Ilios Σελ. 740, 741.

κὴν πλευρὰν τοῦ Σκαμάνδρου εὑρίσκεται πάλιν ἡ τοποθεσία προϊστορικῆς τινος πόλεως, τῆς ὁποίας τὰ τείχη πολλαχοῦ διατηροῦνται.[1] Ἄλλην προϊστορικὴν οἴκησιν ἀνεκαλύψαμεν ὁ Κύριος Κάλβερτ καὶ ἐγὼ ὅτε ἀνεσκάψαμεν τὸν βορειότερον ἐκεῖθεν καὶ ἐπὶ τοῦ κτήματός του Βατὰκ ἢ Θύμβρις παρὰ τὸν ποταμὸν Θύμβριον κείμενον λόφον Χανὰϊ-Τεπὲ[2] ὅστις κατὰ μέγα μέρος εἶνε τεχνητός. Ἐπίσης ἐκτείνεται ἀνατολικῶς ἐκεῖθεν ἡ ἤδη ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀναφερθεῖσα πόλις Θύμβρα, ἥτις ἔχει ναόν τινα τοῦ Θυμβρίου Ἀπόλλωνος[3] καὶ πρέπει νὰ ἤκμαζε μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Ἐπὶ τέλους ὑπολείπεται νὰ ἀναφέρω τὴν περὶ τὰ 1000 βήματα βορειότερον ἐκεῖθεν καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κτήματος κειμένην τοποθεσίαν ἀρχαίας τινὸς οἰκήσεως, ἥτις ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος *Ἰλιέων κώμη* καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐκλαμβάνεται κατὰ τὴν θεωρίαν Δημητρίου τοῦ ἀπὸ τῆς Σκέψεως ὡς ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ὁμηρικὴν Τροίαν.[5]

Ἐκτὸς τῶν πέντε προϊστορικῶν πόλεων καὶ τῆς Λυδικῆς πόλεως ὧν τὰ ἐρείπια φαίνονται κάτωθεν τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἰλίου τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ἐπὶ τοῦ Ἱσσαρλὶκ καὶ ἐκτὸς τῶν μνημονευθεισῶν τριῶν πόλεων (παρὰ τὸν τύμβον Βεσίκια Τεπὲ, κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Σκαμάνδρου ἀντικρὺ τοῦ Βουνάρβασι καὶ ἐπὶ τοῦ Χανάϊ-Τεπὲ) ὑπῆρχόν ποτε ἐν τούτῳ τῷ τρωϊκῷ πεδίῳ, τῷ ἔχοντι μῆκος μὲν μόλις δεκατεσσάρων χιλιομέτρων, πλάτος δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἓξ χιλιομέτρων, δύο χωρία καὶ ἕνδεκα ἀκμάζουσαι πόλεις, αἵτινες κατὰ μεγάλην πιθανότητα ἦσαν ἅπασαι αὐτόνομοι, καὶ ὧν πέντε, τουτέστι τὸ Ἴλιον, τὸ Ὀφρύνειον, τὸ Ῥοίτειον, ἡ Γέργη καὶ τὸ Σίγειον, ἔκοπτον ἴδιον νόμισμα. Ἐὰν λοιπὸν σκεφθῶμεν ὅτι τὰ δύο χωρία καὶ αἱ ἕνδεκα πόλεις ὑπῆρχον ἐνταῦθα κατὰ τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα ἐν τοῖς αὐτοῖς χρόνοις καὶ ὅτι ἡ μία τῶν τελευταίων εἶχε τοὐλάχιστον 70000 κατοίκους, τότε θαυμάζομεν πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ ἐνταῦθά ποτε τόσος πληθυσμὸς, ἀφοῦ τώρα οἱ κάτοικοι τῶν σημερινῶν ἑπτὰ πτωχῶν χωρίων τῆς πεδιάδος μόλις καὶ μετὰ βίας δύνανται νὰ συντηρήσωσι τὴν ἐλεεινὴν ὕπαρξίν των. Αἱ ἀρχαῖαι ὅμως πόλεις εἶχον οὐχὶ μόνον ἀφθονίαν τροφίμων, ἀλλ' ἦσαν οὕτω κατῳκημέναι καὶ πλούσιαι, ὥστε ἠδύναντο καὶ νὰ πολεμῶσι, πρὸς δὲ, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ ἐρείπια αὐτῶν, νὰ ἐγείρωσι ναοὺς καὶ ἄλλα δημόσια οἰκοδομήματα ἐκ μαρμάρου· μάλιστα τὸ Ἴλιον πρέπει νὰ ὑπῆρχε κεκοσμημένον ὑπὸ πλείστων τοιούτων λαμπρῶν οἰκοδομημάτων.

Τοῦτον τὸν πλοῦτον τῶν ἀρχαίων κατοίκων τοῦ τρωϊκοῦ πεδίου δὲν δυνάμεθα ἄλλως νὰ ἐξηγήσωμεν ἢ παραδεχόμενοι μεγάλην παρ' αὐτοῖς

1 Πρβλ. Ilios Σελ. 72.
2 Πρβλ. Ilios Σελ. 782-797.
3 Ἰλιὰς X, 430.
4 Στράβων XIII, 598.
5 Στράβων XIII, 597. Πρβλ. Ilios Σελ. 92, 126, 201, 214, 215.

δραστηριότητα. Βεβαίως κατειργάζοντο οὗτοι τὰ ἐγγύτατα κείμενα ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου[1] καὶ Στράβωνος[2] ἀναφερόμενα μετελλεῖα χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ χαλκοῦ, καὶ ἄνευ ἀμφιβολίας ἕνεκα τῆς δραστηριότητός των εἶχον κατορθώσει νὰ ἀποξηράνωσιν ἐντελῶς τὴν νῦν ἑλώδη πεδιάδα τῆς Τρῳάδος καὶ νὰ μεταβάλωσιν αὐτὴν εἰς λαμπρὸν κῆπον. Τὸ δὲ Ἴλιον εἰδικῶς ἐχρεώστει πιθανῶς ὡς τὸ πλεῖστον τὸν πλοῦτόν του εἰς τὸν ἐν αὐτῷ ναὸν τῆς Ἰλιάδος Παλλάδος Ἀθηνᾶς ὅστις καθ' ὅλην τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρξε πεφημισμένος χῶρος πανηγύρεως καὶ ἀφεύκτως εἵλκυε πολυαρίθμους προσ υνητάς.

Καὶ αὐτὸς ὁ Ξέρξης καίπερ ὢν βάρβαρος εἶχεν ἀκούσει περὶ τῆς ἱερότητος τούτου τοῦ ναοῦ καὶ ἀνέβη, ὡς διηγεῖται ἡμῖν ὁ Ἡρόδοτος,[3] κατὰ τὴν διάβασίν του διὰ τῆς πεδιάδος τῷ 480 π. Χ. εἰς αὐτὸν καὶ ἐθυσίασε τῇ θεᾷ χιλίους βόας. Ὅτι δὲ τοῦτο τὸ ἱερὸν ἔμεινεν ἔτι τόπος πανηγύρεως ἐπί τινα χρόνον, ὅτε ἡ πίστις εἰς τὰ ἑλληνικὰ εἴδωλα εἶχεν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ἀπαγορευθῇ καὶ εἶχεν ἀποφασισθῇ ἡ καταστροφὴ πάντων τῶν ἐθνικῶν ναῶν,[4] τοῦτο βλέπομεν ἐξ ἐπιστολῆς τινος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ[5] (361-362 μ. Χ.) ὅστις ἐπεσκέφθη τὸ Ἴλιον πρὶν γείνῃ αὐτοκράτωρ ἐν ἔτει 354 ἢ 355. Ὡς δὲ προσέρχονται τῷ περιηγητῇ ἐν Βερολίνῳ πάρχυτα ὁδηγοί, ἵνα δείξωσιν αὐτῷ τὰ ἀξιοπαρατήρητα ταύτης τῆς πρωτευούσης, οὕτω προσεφέρθησαν καὶ τῷ Ἰουλιανῷ πάρχυτα ὁδηγοὶ ἵνα τῷ δείξωσι τὰ τοῦ Ἰλίου ἀξιοθέατα· οὗτος δ' ἐξέλεξε μεταξὺ αὐτῶν Πηγάσιόν τινα ὅστις ἐνδομύχως μὲν εἶχε μείνει πιστὸς λάτρης τῶν ἀρχαίων θεῶν, ἐν φανερῷ δὲ ἦτο Χριστιανὸς, μάλιστα δὲ ἕνεκα τοῦ προσποιητοῦ αὐτοῦ ζήλου εἶχε γίνει καὶ Χριστιανὸς ἐπίσκοπος, ἀλλ' οὐδένα ἄλλον σκοπὸν πρὸς τοῦτο εἶχεν ἢ νὰ δυνηθῇ νὰ διαφυλάττῃ καλλίτερον τὸν ναὸν τῶν θεῶν καὶ ἰδίως τὸ ἱερὸν τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς.

Ἐπέστρεψα ἀπὸ τοῦ τύμβου τοῦ Οὐγέκ-τεπὲ διὰ τοῦ Γενῆ-κιοϊ καὶ τοῦ Γενῆ-σὲρ εἰς τὸ Ἰσσαρλὶκ καὶ ἔπειτα διὰ τῆς πόλεως τῶν Δαρδανελλίων εἰς Ἀθήνας. Εἶμαι λίαν εὐχαριστημένος ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς κοπιώδους μου περιηγήσεως, διότι τώρα ἠξεύρω θετικῶς, ὅτι ἐνῷ ἐν τῷ Ἰσσαρλὶκ ὑπὸ τὴν 14 μέτρων βάθος ἔχουσαν ἐπισώρευσιν προϊστορικῶν θρυμμάτων ὑπόκειται καὶ ἕτερον στρῶμα ἑλληνικῶν θρυμμάτων ἔχον βάθος δύο μέτρων, ἐν ὅλῃ τῇ Τρῳάδι μεταξὺ τοῦ Ἑλλησπόντου, τοῦ κόλπου τοῦ Ἀδραμυττίου καὶ τοῦ ὄρος τῆς Ἴδης οὐδεμία ὑπάρχει τοποθεσία, ἥτις νὰ ἐμπεριέχῃ προϊστορικὰ ἐρείπια ἐκτὸς ἴσως τοῦ Κουρσουνλοῦ

1 Ἰλιὰς II 856. 857.
2 Στράβων XIII, 591. 603. 606. 610.
3 Ἡροδότος VII 43.
4 Δηλαδὴ διὰ τῶν διαταγμάτων κατὰ τὸ ἔτος 324, 326 καὶ 341 μ. Χ.
5 Πρβ. τὴν συγγραφήν μου Ilios σελ. 206-209.

Τεπέ, ὅπου ἡ ἐπίχωσις ἔχει ἔν τισι θέσεσι περίπου ἑνὸς μέτρου βάθος καὶ ὅπου δύνανται νὰ ὑπάρχωσι τεμάχιά τινα ἀγγείων προϊστορικῶν. Ἠξεύρω δὲ καὶ τοῦτο ὅτι ἴσως ἐξαιρέσει τῆς Ἄσσου, ἥτις νῦν ἀνασκάπτεται ὑπὸ ἐξόχων Ἀμερικανῶν λογίων, οὐδ' ἀνασκαφαὶ ἀρχαιοτήτων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς εἶνε δυνατὰι οὐδαμοῦ τῆς Τρῳάδος ἐκτὸς τῆς Ἀντάνδρου καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρῳάδος, ὅπου ἡ ἐπίχωσις ἔχει ἴσως ἔν τισι θέσεσι βάθος τριῶν μέτρων.

Πᾶσαι αἱ ἐν ταύτῃ τῇ ἐκθέσει περιλαμβανόμεναι σημειώσεις περὶ ὕψῶν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης ὑπελογίσθησαν διὰ τῶν βαρομετρικῶν καὶ θερμομετρικῶν μου παρατηρήσεων ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς ἀστρονόμου καὶ διευθυντοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀστεροσκοπείου διδάκτορος Ἰουλίου Σμίτ, ὅστις ἐκανόνισε καὶ τὸ θερμόμετρόν μου καὶ τῷ ὁποίῳ ἐκφράζω τὴν θερμοτάτην μου εὐγνωμοσύνην. Ὁμοίως ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου τῷ ἐν Ἀθήναις καθηγητῇ Ἐρνέστῳ Τσίλλερ καὶ τῷ κυρίῳ Χάϊζε χαρτογράφῳ παρὰ τῷ βασιλικῷ πρωσσικῷ χωρογραφείῳ ἐν Βερολίνῳ, οἵτινες ἔσχον τὴν καλωσύνην ὅπως χαράξωσι καὶ τὸν χάρτην τῆς Τρῳάδος.

Μετάφρασις Π. Καστρομένου.

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ ΙΑΚΩΒΟΥ ΜΗΛΟΪΤΗ

Ὅτε τὸ θέρος τοῦ 1879 εὑρισκόμεθα ἐν Τυβίγγῃ τῆς Βυρτεμβέργης εὕρωμεν τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Τυβίγγης σημειωτέον εἶναι πλουσιωτάτη μὲν εἰς βιβλία παλαιά τε καὶ νέα, πτωχοτάτη δὲ εἰς χειρόγραφα, ὧν τὸν κατάλογον διήλθομεν ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους. Ἐν τῷ περιθωρίῳ τοῦ χειρογράφου ἀναγινώσκεται ἡ ἑξῆς σημείωσις τοῦ ὀνομαστοῦ Μαρτίνου Κρουσίου ἐκ Τυβίγγης. «Ταῦτα ἔγραψέ μοι ἰδιοχείρως ὁ ἐκ Πάτμου κύριος Ἰάκωβος ὁ Μηλοΐτης ἐν Τυβίγγῃ τῇ 16 Ἰανουαρίου αφπη', ἀνὴρ ἄριστος καὶ φιλογερμανὸς Μαρτίνῳ τῷ Κρουσίῳ». Ὥστε τὸ χειρόγραφον χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1588. Περὶ τοῦ Μηλοΐτου οὐδὲν ἄλλο γινώσκομεν ἢ ὅτι ἦτο Πάτμιος. Φαίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀμαθέστατος κατὰ τὴν εὐρυτάτην τῆς λέξεως σημασίαν ἐκ τῶν ἀνορθογραφιῶν αὐτοῦ. Οὐχ ἧττον ἦτο εὐφυὴς λίαν καὶ παρατηρητικὸς ὡς τὸ ὁδοιπορικόν του δεικνύει. Ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη· τὴν αἰτίαν τῆς φυλακίσεως ἀποσιωπᾷ, λέγων μόνον «ἀπὸ τῶν πολλῶν μου ἁμαρτιῶν». Δύσκολον ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διέπραξεν ἔγκλημα, διότι αὐτὸς ὁ Κρούσιος τὸν ἐτίμα καὶ τὸν ἔλεγε *ἄριστον*. Φαίνεται ἐπίσης ὅτι ἔσχε τὴν γνωριμίαν τοῦ ὀνομαστοῦ γερμανοῦ θεολόγου Νεάνδρου. Περὶ τοῦ Μηλοΐτου τούτου εἴπερ τινὸς ἄλλου δυνάμεθα νὰ

εἴπωμεν τὸ ὁμηρικὸν ὃς μάλα πολλὰ πλάγχθη· πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω». Θαυμάζει τις τῇ ἀληθείᾳ πῶς κατώρθωσεν ἄνθρωπος κατὰ τὰ φαινόμενα ἀγράμματος νὰ περιέλθῃ τοσαύτας χώρας, τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν, Μικρασίαν, Παλαιστίνην, Αἴγυπτον, Ἀλγερίαν, παραδουναβίους χώρας, Ῥωσσίαν, Πολωνίαν, Πρωσσίαν καὶ ἅπασαν τὴν Γερμανίαν, Ἰταλίαν καὶ Δαλματίαν, Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν. Δὲν φαίνεται ὁ Μηλοΐτης νὰ ἦναι οὔτε ἔμπορος, διότι δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ περιέλθῃ ὅλον τὸν κόσμον χάριν ἐμπορίου, οὔτε κοινὸς τυχοδιώκτης, ἀλλ' εἷς ἐξ ἐκείνων τῶν σπανίων χαρακτήρων, οἵτινες ὑφιστάμενοι πᾶσαν κακουχίαν, ἐπιχειροῦσι νὰ ταξειδεύσωσιν εἰς πᾶσαν γῆν, πλάνητες φερόμενοι ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἄνευ ἀνάγκης καὶ σκοποῦ. Πιθανώτατα ἐν τῇ περιπλανήσει αὐτοῦ ἐκράτει σημειώσεις, διότι ἄλλως ἀδύνατον νὰ ἐνθυμῆται τοσαύτας ἀποστάσεις καὶ λεπτομερείας. Περίεργον καὶ πῶς ἀνὴρ ἀμαθὴς ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ Κρουσίου, ὅστις ὁπωσδήποτε ἐθαύμασε τὸν ἄνδρα καὶ παρεκάλεσε νὰ τῷ καταγράψῃ τὸ ὁδοιπορικὸν αὐτοῦ. Τοῦτο ἀντεγράψαμεν τηρήσαντες τὴν ὀρθογραφίαν ἢ μᾶλλον τὴν ἀνορθογραφίαν αὐτοῦ καὶ κρίνομεν ἄξιον δημοσιεύσεως πρῶτον διότι περιέχει πολλὰς περιέργους εἰδήσεις περὶ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ (1588). Ἴσως καὶ ὑπὸ γλωσσικὴν ἔποψιν δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος· κατὰ τοῦτο εἶναι ἀξιοσημείωτοι πολλοὶ *ὅροι* καὶ πολλὰ ὀνόματα πόλεων ξένων καὶ Ἑλληνικῶν. Καὶ τέλος εἰς τὸ ὁδοιπορικὸν τοῦτο ἔδωσέ τινα σημασίαν καὶ αὐτὸς ὁ Κρούσιος κατατάξας αὐτὸ ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς τυβιγγιανῆς βιβλιοθήκης. Ἀξιοσημείωτα εὑρίσκομεν πλὴν πολλῶν ἄλλων ἐν τῷ Ὁδοιπορικῷ καὶ τὰ ἑξῆς. Τὴν ἡμέραν τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν σημειοῖ ἀκριβέστατα· τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο ἐθεώρισεν ὡς Ἕλλην σπουδαιότατον ἐν τῷ βίῳ του τοῦ νὰ πατήσῃ τὸ ἔδαφος τῆς αἰχμαλωτισθείσης *Σιὼν* τοῦ δούλου ἑλληνισμοῦ. Ἐνῷ περὶ ἄλλων πόλεων γράφει εἰδήσεις τινάς, περὶ Ἀθηνῶν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὸ ὄνομα αὐτῶν· οὐδὲν περὶ αὐτῶν εὗρεν ἀξιωσημείωτον. Ἀξιοσημείωτα δὲ ὅσα περὶ Ἰωαννίνων γράφει. Παρατηρητέον δὲ καὶ τοῦτο ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ἐξετείνοντο μέχρι Αὐλῶνος καὶ Δυρραχίου τὰ τέλη τοῦ ις'. αἰῶνος.

Τινὰς λέξεις, πρὸ πάντων πόλεων ὀνόματα, ὧν ἡ προφορὰ πολὺ ἀπεῖχε τῆς πραγματικῆς ἐν τῷ χειρογράφῳ, ἡρμηνεύσαμεν ἐν ὑποσημειώσεσι, ἀφήσαντες τὴν ἑρμηνείαν τῶν λοιπῶν εὐκόλως νοουμένων τῷ ἀναγνώστῃ. Τὸ Ὁδοιπορικὸν τελειόνει ἀποτόμως διὰ σημειώσεων τινῶν περὶ Αὐλῶνος· ἀλλὰ δὲν ἔχομεν διδόμενα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι εἶχε συνέχειαν.

Τὸ κείμενον ἀποκατεστήσαμεν ἐν δυνατῇ ὀρθογραφίᾳ, διότι ἐνομίσαμεν ἄσκοπον τὴν ἐκτύπωσιν πάντων τῶν σφαλμάτων. Ὡς δεῖγμα ὅμως τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ὀρθογραφίας τοῦ συγγραφέως παραθέτομεν ἐνταῦθα μικρόν τι μέρος τοῦ χειρογράφου.

Ἐγὼ ἰάκωβος μυλοήτος γένημα νήσου πάτμου. ἐκ της ἐμοὺ ἰλικείας (;) ἐξενητεύθηκα ἐκ την ἐμοῦ πατρίδα πρότον μὲν εἰς την μπούλια ἐπορεύθηκα νέως ἕως 20 ἐτῶν. καὶ ἐπήγα εἰς χῶρα τῆς πούλιας ὀνόματι ὄτροντω. μετέπιτα εις ἕτερι χῶρα ὀνόματι λέτζη (Lecce) *χῶρα μεγάλη μετέπιτα εἰς χῶρα ὀνόματι τάρανδο* (taranto) *καὶ αὐτη χῶρα μεγάλη καὶ πλοὑσια κατὰ πολλά. μετέπιτα ἐπῖγα εις χῶρα ὀνομαζόμενη Βρονδήση μετέπιτα εις χῶρα ὀνόματι πάρη, καὶ εκεὶ εις την πάρην ἔστη το λήψανο του αγίου νικολάου σῶο καὶ ἀκερεω, μετὲπιτα ὑπόστρεψα ἐκ της πούλιας εἰς την πατρἰδα μου καὶ ἐπορεύθεικα εἰς την ἀλεξάνδρια ἐκ της αλεξανδρἰας ἐταξίδεβα πάντα εν τη νήσο κύπρο καὶ ενήσου κρήτα. καὶ απο νήσου κρήτα εις αλεξανδρία καὶ εις ἐγύπτω καὶ εις εκεἰνουδ τους τόπους της αραβἰασ εταξήδεβα εἰς δαμιάτη καὶ ἐς βερούτη ὅπου ὁ μέγας μάρτης του χρηστοῦ γεῶργιοσ ἰσκότοσε με το κοντάρη του τὸν δράκον ἐν τη λήμνη. καὶ ἀπε τῶ βερούτη εἰς τῶ γιἄφα ἐκτω γιἄφα ἔτι το διἄστημα μἰα ἡμέρα καὶ ἥμιση ἕως την πόλην ἱερουσαλὴμ, καὶ ἀποτο γιἄφα πορεῦονται ἡ προσκηνητάδαισ εις την ἱερουσαλὴμ τω πλέο μέρος δι ατη εστη ἔυχολη ἢ ὁδδσ ἐκ της νήσου κύπρου μετα καράβια εις το γιἄφα, ἀπο τὸν γιἄφα εις χῶρα ταρσῶ απο την ταρσῶν εις την τρίπολη η τρίποληϛ ποιὴ ἔλεω πολὴ καὶ γινεται πολλὴ σαπούνη καὶ φωρτόνουσι τα πλοία καὶ φερνουσι εἰς την κῶνσταντἰνου πόλη, και εἰς σαλονήκει, καὶ ἐνάλληϛ τόποισ ἐκ τῆς τρίποληϛ την χῶρα ἐν τη στερεὰ εἰς χῶρα δαμασκό και εἰς αντιόχια καὶ εἰς χαλέπι.*

Ἐν τέλει σημειοῦμεν ὅτι αἱ κατωτέρω διὰ κυρτῶν γραμμάτων λέξεις φέρουσι τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ συγγραφέως. Τὰς λέξεις αὐτὰς ἐτηρήσαμεν ὡς εἶχον, διότι εἶναι ὀνομασίαι πόλεων καὶ χωρῶν.

Σπυρίδων Κ. Παπαγεωργίου

α' Ἐγὼ, Ἰάκωβος Μιλοΐτης, γέννημα νήσου Πάτμου, ἐκ τῆς ἐμοῦ ἡλικίας (;) ἐξενητεύθηκα ἐκ τὴν ἐμοῦ πατρίδα πρῶτον μὲν εἰς τὴν *Μπούλια*[1] ἐπορεύθηκα νέος, ἕως 20 ἐτῶν· καὶ ἐπῆγα εἰς χῶρα τῆς *Πούλιας* ὀνόματι Ὄτροντω. Μετέπειτα εἰς ἕτερη χῶρα ὀνόματι *Λέτζη*, χώρα μεγάλη. Μετέπειτα εἰς χῶρα ὀνόματι *Τάρανδο*, καὶ αὐτὴ ἡ χῶρα μεγάλη καὶ πλούσια κατὰ πολλά. Μετέπειτα ἐπῆγα εἰς χῶρα ὀνομαζομένη *Βρονδήση*, μετέπειτα εἰς χῶρα ὀνομαζομένη Πάρη·[2] καὶ ἐκεῖ εἰς τὴν Πάρη ἔστι τὸ λείψανο τοῦ ἁγίου Νικολάου σῶο καὶ ἀκέραιο. Μετέπειτα ὑπέστρεψα ἐκ τῆς Πούλιας εἰς τὴν πατρίδα μου, καὶ ἐπορεύθηκα εἰς τὴν Ἀλεξάδρεια. Ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐταξείδευα πάντα ἐν τῇ νήσῳ *Κύπρο* καὶ ἐν νήσῳ

1 Ἀπουλήΐα τῆς Ἰταλίας. — 2 Bari. — 3 Παρὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Νείλου εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἀνατολικῶς. — 4 Ἰόππη. — 5 Τρίπολις τῆς Συρίας.

Κρήτη· καὶ ἀπὸ νήσου Κρήτη εἰς *Ἀλεξανδρία* καὶ εἰς *Αἰγύπτω*· καὶ εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους τῆς Ἀραβίας ἐταξείδευσα εἰς *Δαμιάτη*[1] καὶ εἰς *Βερούτη*, ὅπου ὁ μέγας μάρτυς τοῦ Χριστοῦ Γεώργιος ἐσκότωσε μὲ τὸ κοντάρι του τὸν δράκον ἐν τῇ λήμνῃ. Καὶ ἀπὸ τὸ *Βερούτη* εἰς τὸ *Γιάφα*·[2] ἐκ τῷ Γιάφα ἔστι τὸ διάστημα μία ἡμέρα καὶ ἥμισυ ἕως τὴν πόλιν Ἱερουσαλὴμ· καὶ ἀπὸ Γιάφα πορεύονται οἱ προσκυνητάδες εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ τὸ πλίο μέρος *δι' ἄτη*.[3] Ἔστι εὔκολη ἡ ὁδός. Ἐκ τῆς νήσου Κύπρου μὲ τὰ καράβια εἰς τὸ Γιάφα. Ἀπὸ τὸν Γιάφα εἰς χῶρα *Ταρσῶ*. Ἀπὸ τὴν *Ταρσῶν* εἰς *Τρίπολη*.[4] Ἡ Τρίπολης ποιεῖ ἔλαιο πολὺ καὶ γίνεται πολὺ σαποῦνι καὶ φορτώνουσι τὰ πλοῖα καὶ φέρνουσι εἰς τὴν *Κωνσταντίνου πόλιν* καὶ εἰς *Σαλονίκει* καὶ ἐν ἄλλοις τόποις. Ἐκ τῆς *Τρίπολης* τὴν χῶρα ἐν τῇ στερεᾷ εἰς χῶρα *Δαμασκό*, καὶ εἰς *Ἀντιόχια* καὶ εἰς *Χαλέπι*.

Ἡ Κῦπρος ἔχει χώρας μεγάλας μόνο τὴν *Λευκοσία* καὶ τὴν *Ἀμόχωστω*· ἀλλὰ ἔχει καὶ μικραῖς πόλεις, *Πάφω* καὶ *Λεμισὸ* καὶ *Λάρνακα* καὶ *Κυρήνηα*. Τὸ κύκλος τῆς νήσος Κύπρου γυρίζει μίλια 600 *ιτάληκα* καὶ ἔχει κώμας 14,000. Ἀπὸ τὴν *Ἀλεξανδρία* ἕως πρώτη γῆς τῆς ἀνατολῆς μία χῶρα ὀνομάζεται *Ἀτάλια*·[5] ἔστι πόρρω ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας μίλια 450. Καὶ εἰς τὴν χώρα τὴν *Ἀτάλια* ἔστι πολλοὶ χριστιανοὶ Ἕλληνες, ἀλλὰ οὐ γινώσκουσι γλῶσσα ἑλληνικήν· μόνον τούρκικη γλῶσσα· καὶ ὑπάρχουσι καλοὶ χριστιανοὶ καὶ γραμματισμένοι, γράμματα ἑλληνικά, τυπογραφία ἐκ τῆς *Βενετῆας*. Καὶ ἐκ τῆς *Ἀτάλιας* ἔσω τῆς στερεᾶς δύο καὶ ἥμισυ ἡμέρας εἰς χῶρα ὀνομάζεται Σπαρτά· καὶ εἰς τὰ Σπαρτὰ πολλοὶ χριστιανοὶ Ἕλληνες· οὐ γινώσκουσι γλῶσσα ἑλληνική. Ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια ἕως τὴν νήσο Κρήτη μίλια 450. Ἡ νῆσος Κρήτη γυρίζει τὸ κύκλος μίλια 600 ἰτάληκα καὶ ἔχει καὶ ἔχει καὶ αὐτὴ κώμας 14,000 (!), ὥσπερ τὴν Κῦπρο (!) ἔχει ἡ Κρήτη χώραις· ἡ πρώτη ἡ χώρα ἡ μεγάλη ὀνομάζεται *Χάνδακας*, παλαιὸ ὄνομα· ἔστι ἡ πόλις μεγάλη ὥσπερ ἡ *Ἀργεντίνη*. Ἔχει καὶ ἄλλας *πόλες*· Χανιὰ καὶ *Ρέτεμος*,[6] *Γεράπετρο*, *Στέα* καὶ *Κίσαμο*. Ἀλλὰ ἡ μεγάλη χώρα καὶ τὰ *Χανηὰ* καὶ τὸ *Ρέτεμος* ἔστι δυναταῖς χώραις διὰ τὸν πόλεμον. Ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια ἕως τὸ Κάϊρος μίλια 500 ἰτάλικα, 108 γερμάνικα. Καὶ πορευόμαστε μὲ τὰ πλοῖα τὰ ἀράπικα μὲ τὸν ποταμὸν τὸν *Νῖλον*. Ἀπὸ τὸ *Κάηρος* ἕως τὴν Ἱερουσαλὴμ ἔστι τὸ διάστημα ὀκτὼ ἡμέρας· καὶ ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἕως τὸ ὄρος *Σηνὰ* ἡμέρας ὀκτώ· καὶ ἀπὸ τὸ ὄρος Σινὰ ἕως τὴν Ἱερουσαλὴμ ἡμέρας ὀκτώ· καὶ πορεύονται οἱ προσκυνητάδες εἰς ἐκείνους τοὺς ἁγίους τόπους μὲ τὰ καραβάνια μὲ ταῖς καμήλαις, πολλοὶ ἄνθρωποι ὁμοῦ, διατὶ ἔστι φόβος ἐν τῇ ὁδῷ ἀπὸ τοὺς κλέπτας τοὺς ἀράπιδες, καὶ διὰ τοῦτο πορεύον-

1 Παρὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Νείλου εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, ἀνατολικῶς. — 2 Ἰόππη. 3 Ἄτι=ἵππος. — 4 Τρίπολις τῆς Συρίας. — 5 Ἀττάλεια ἢ Ὀλβία τῆς Παμφιλίας. — 6 Ρέθυμνος.

ται μὲ καραβάνι· *καραβάνη* δηλοῖ πολλοὶ ἄνθρωποι ὁμοῦ, ἕως τετρακόσιοι καὶ πεντακόσιοι ὁμοῦ καὶ χίλιοι διὰ τὸν φόβον τῶν κλεπτῶν. Ἀπὸ τὴν *Ἀλεξανδρίαν* ἕως τὴν νῆσο *Ροδος* μίλια 500 ἰτάλικα. Ἡ νῆσος Ρόδος ἔχει κώμας 60. Ἐκ τῆς νήσου Ρόδος ἕως τὴν νῆσο *Κὸς*[1] μίλια ἰτάλικα 100. Πορευόμενος ἀπὸ τὴν Ρόδο τὴν ὁδὸν διὰ τὴν Κῶ εὑρίσκομε μία νῆσος ὀνόματι *Σήμι* καὶ ἔχει ἕνα κάστρο καὶ κατοικοῦσι πάντες Ἕλληνες καὶ ἡ τέχνη αὐτῶν ὑπάρχουσι πάντες[2] βουτοῦσι εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ἕως 25 εἴκοσι καὶ πέντε ὀργιαῖς, καὶ ἐβγάνουσι τὰ σφογγάρια, καὶ ἀπὸ ἐκείνης ἔρχονται τὰ σφογγάρια στὴν Βενετίαν. Ἀπὸ τὴν νῆσο *Κῶς* ἕως τὴν νῆσο *Πάτμος* μίλια 60· ἀπὸ τὴν νῆσο Πάτμον ἕως τὴν νῆσο Σάμος μίλια 40 ἰτάλικα· ἀπὸ τὴν νῆσο Σάμος ἕως τὴν Ἔφεσο μίλια 20 ἰτάλικα· καὶ ἀπὸ *Ἔφεσο* ἕως τῆς στερεᾶς εἰς χῶραν *Σουβράσαρη*· καὶ ἀπὸ Σουβράσαρη εἰς Βουρλά· καὶ ἀπὸ Βουρλὰ εἰς *Σμύρνη*· καὶ ἀπὸ Σμύρνης εἰς *Μαγνησία*, ὅπερ ἔστι ὁ υἱὸς τοῦ Καίσαρος[3] τούρκου, τοῦ Σουλτὰν Μουράτη, ὀνόματι *Μεεμέτης*. Ἀπὸ Σμύρνης εἰς Θύρα· χῶρα μεγάλη, ἔμποροι πολλοὶ ἀπὸ Βενετία καὶ ἀπὸ παντοίους τόπους τῆς Ἰταλίας, καὶ ἀπὸ Φράντζιας. Ἀπὸ Θύρας εἰς Κοῦλα. Πολλοὶ χριστιανοὶ Ἕλληνες· οὐ γινώσκουν γλῶσσα ἑλληνική· πάντες τεχνίτες, ποιοῦσι *ταπέδικα*· ἑλληνικὴ γλῶττα πτύφικα (;) Ἀπὸ τὴν Σμύρνη ἐγγὺς τῆς θαλάσσης χῶρα ὀνομάζεται *Φώκιες παλαιαῖς*, καὶ ἄλλη πόλις ἐγγὺς *Φώκιες νέες*.

Ἀπὸ νήσου Σάμος ἕως νήσου Χίος μίλια 60. Ἀπὸ νήσου Χίος ἕως νήσου *Μητηλήνης* μίλια 30. Ἀπὸ τὴν *Μιτηλήνη* ἕως τὴν νῆσο *Τένεδος* μίλια 70. Ἀπὸ νήσου Τένεδος ἕως τὰ δυὸ Νεόκαστρα τῆς Κωνσταντίνου Πόλεως μίλια 30. Καὶ ἀνάμεσα τῆς ὁδοῦ τῆς Τένεδος καὶ τῶν δύο κάστρων ἔστι ἡ *Τρωάδα*. Ἀπὸ τὰ δύο Νεόκαστρα τῆς *Κωνσταντινοπόλεως* ἔστι χώρα, ὀνομάζεται *Καλήπολη*, μίλια 30 ἰτάλικα· ἀπὸ τὴν *Καλήπολη* ὑπάρχει νῆσος ὁ *Μαρμαρᾶς*. Ἀπὸ τὸν Μαρμαρᾶ ἔστι ἄλλη χώρα *Ἀρακλήα*[4] ὀνόματι. Ἀπὸ τὴν Ἀρακλία ἔστι ἕτερη χώρα ὀνόματι *Ρωδοστό*· καὶ ἀπὸ τὸ *Ρωδοστῶ* ἕως τὴν *Κωνσταντίνου πόλι* ἰτάλικα μίλια 100.

Ἀπὸ τὴν *Κωνσταντίνου πόλιν* θέλομε νὰ ἐξεύγωμε ἔξωθε νὰ ἔλθομε εἰς τὴ Μαύρη θάλασσα· καὶ πρῶτο μὲν ἐν τῇ ὁδῷ εὑρίσκομε μικρὰ πόλι· ὀνομάζεται *Νέω χωρίο*. Ἀπὸ τὸ *Νέο χωρίο* εὑρίσκομαι ἄλλη μικρὰ πόλις, ὀνομάζεται *Θεραπία*· ἀπὸ τὰ Θεραπία ἐξαγένομε ἔξοθε τὸ στενὸ καὶ ἐμπένομε ἔσω τὴν Μαύρη θάλασσα καὶ περιπατοῦμε ἀριστερὰ μὲ τὰ πλοῖα, καὶ εὑρίσκομε πρώτη χώρα, ὀνομάζεται *Μήδια*. Ἀπὸ τὴν *Μίδια* εὑρίσκομε ἕτερη χώρα ὀνόματι *Ἀγαθόπολιν*. Ἀπὸ τὴν Ἀγαθόπολιν εὑρίσκομε ἕτερη χώρα, ὀνομαζομένη *Σηζόπολιν*· καὶ εἰς τὴν Σηζόπολιν ἐγγὺς ἔστι νῆσος.

1 Κῶς. — 2 Ἐνταῦθα ἐλλείπει βεβαίως λέξις τις. — 3 Ὁ συγγραφεὺς ἔγραφε πρῶτον τὸ κέσαρος μὲ ε, εἶτα διώρθωσεν αὐτὸ εἰς αι. Εἶναι ἡ μόνη ἀνορθογραφία ἣν αὐτὸς ἐνόησε!
4 Σωζόπολις.

Τὸ κύκλος τῆς νήσος μικρὸ, ἕως ἕνα τετάρτο ἀπὸ μίλι ἰτάλικο. Καὶ ἔσω τῆς νήσος ἔστι μοναστήριον ὡραιότατα καὶ θαυμαστὸ, τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ *Ἰωάννου*, γενόμενο ὑπὸ τῶν παλαιῶν βασιλέων. Καὶ ὑπάρχουσιν πολλοὶ καλόγεροι Ἕλληνες ἕως τὴν σήμερον, ἀλλὰ καὶ τὸ μοναστῆρι ὑπάρχει πολλὰ πλούσιο. Ἀπὸ τὸ μοναστῆρι ἐγγὺς εὑρίσκομε πόλι *Ἀχιλό*.[1] Αὐτὴ ἡ πόλις ποιεῖ ἅλας πολὺ καὶ θρέφεται ἡ Μαύρη θάλασσα καὶ ἡ Κωνσταντίνου πόλις. Ἀπὸ τὸν *Ἀχηλὸ* ἕτερη πόλις ὀνόματι *Μεσέβρια*. Ἀπὸ τὴν *Μεσέβρηα* εἰσερχομάστα καὶ βρίσκομε ἕνα λιμιόνα ὀνόματι Πενταρχάκλησ[2] Ἐκεῖ πορεύονται τὰ πλοῖα διὰ τὸν λιμιόνα, διότι ἡ Μαύρη θάλασσα ἔστι κενὴ καὶ οὐκ ἔχει λιμιόνες. Καὶ εἰς τὴν Πεταρχάκληα τὸν παλαιὸν καιρὸ ἥτονε χώρα μεγάλη καὶ κάστρο δυνατό· *ἀλανὲν*[3] οὐκ ἔστι πόλις, μόνον ὀλίγοι χριστιανοὶ Ἕλληνες, ἀπὸ ἔξωθεν τοῦ κάστρου. Ἀπὸ τὴν Πενταρχάκληα εἰς 200 μίλια εὑρίσκομε χῶρα ὀνόματι *Πρωήλαγο*, καὶ αὐτὴ ἡ πόλις ἔστι ἔσω τοῦ ποταμοῦ *Τούναβη*[4] ἐγγὺς τῆς Μπογδανίας.[5] Καὶ ἀπὸ τὴν Προήλαγο εἰς τὸν *Καφὰ* καὶ ἀπὸ τὸν Καφὰ εἰς *Τραπεζῶντα*.

Ταῦτα πάντα εἰσὶν ἀπὸ τῆς Κωνσταντίνου πόλεως πάντα ἀριστερά. Ἀπὸ Κωνσταντίνου πόλεως δεξιὸν τὴν μερίαν τῆς Μαύρης Θάλασσας οὐκ ἔχουσιν πόλε, διατὶ *ὀκέχουσι*[6] λιμιόνες διὰ τὰ πλοῖα· μόνον μία πόλις ὀνόματι Σινόπη. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντίνου πόλι ἕως *τὸ Σινόπη* μίλια 200 ἰτάλικα, καὶ ἀπὸ τὸ Σινόπη ἕως τὸν Καφὰν ἰτάλικα μίλια 500.

Τὸ Ἀρτζηπέλαγως. Ἀπὸ τὴν νήσο Κρήτη ἀπὸ τὴν χώρα τῶν Χανίων ἕως τὴ νήσο *Μύλο* μίλια 100 ἰτάλικα· ἀπὸ τὴν νήσο *Μύλο* ἔστι νῆσοι πολλαὶ, Κύμουλος, Σήφανος,[7] Σέρφος, Θερμία, Τζήα,[8] Ἔγενα. Ἡ Ἔγενα ἔστι ἐγγὺς τῆς *Κωρήνθου Κεχρίες*. Εἰς τὸ Ἀρτζηπέλαγος εὑρίσκεται μία νῆσος ὀνόματι Σαντορίνη· ἔχει τρία κάστρα· πάντες Ἕλληνες. Τῷ καιρῷ ὁποῦ ἐμάλονε ὁ Τοῦρκος μὲ τὸν Βενετσιάνον εἰς τὰς 1572 ἐν ἐκείνῃ τῇ νήσῳ Σαντορίνῃ ὑπῆρχε καὶ ἕτερη νῆσος μικρὸ ἐγγύς· καὶ ἀνάμεσα τὴν μεγάλη νῆσο καὶ τὴν μικρὴ ἀπὸ μέσα τῆς θαλάσσης ἐξύβγαινε φωτιὰ καὶ καπνὸς καὶ πέτρες ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν θάλασσα καὶ ἐψηλώνασι ἄνοθε καὶ βρόμος πολὺς ἐκ τὸν καπνὸν καὶ θερμὸς μέγας ἀπὸ τὴν φωτία· ὅτι πάντες ἡ ἄμπελες καὶ ἡ σπορὲς τῆς νήσος ἐχαλάσανε ἀπὸ τὸν πολὺ θερμό· καὶ ἐφύγασι οἱ ἄνθρωποι τῆς νήσου καὶ ἐπορευθήκασι εἰς Ἀξιὰν[9] καὶ εἰς ἄλλαις νήσαις. Καὶ ἡ πέτρες ἐπλέγασι ἄνω τῆς θαλάσσης καὶ ἤφερέ τες ἡ θάλασσα ἕως τὴν *Σαλονίκη* καὶ *Κωνσταντινούπολη* καὶ εἰς ἄλλους τόπους, καὶ ὕστερα ἀπεύτης[10] ἐχάθηκε ἡ φωτία καὶ ὁ καπνός. Ἐγένηκε ἀπὸ ταῖς πέτραις καὶ ἐκτίστη ἕνα νησὶ μικρὸ ἐγγὺς τοῦ ἄλλου νησίου τοῦ μικροῦ καὶ

1 Ἀγχίαλος. — 2 Ἡράκλεια Ποντική. — 3 Ἀλλὰ νῦν. — 4 Δούναβις. — 5 Μολδοβλαχία. 6 Οὐκ ἔχουσι. — 7 Σίφνος. — 8 Κέως. — 9 Εἰς Ναξίαν, Νάξον. — 10 Ἀ π ε υ θ ὐ ς ἴσως.

φαίνεται ἕως τὴν σήμερον· καὶ εἰς αὐτὸ δένουσι τὰ καράβια τὰ σχοινιά τους εἰς τὸ νέο νησί.

Ἀπὸ τὴν *Τζήα* ἕως τὴν Ἀθήνας μίλια 20 ἀπὸ τὴν Τζήα ἕως τὴν νῆσο τῆς *Ἐγρήπου*[1] μίλια 40 ἰτάλικα· ἀπὸ τὴν νῆσο τῆς Ἐγρήπου ἔστι νῆσος ὀνόματι Ἄνδρος. Νῦν ἐπιστρέφομε εἰς τὴν *Μύλο*, καὶ λαβάνομε ἐκ δεξιὸ μέρος καὶ βρίσκομε τὴν νῆσο Πάρο· καὶ ἀπὸ τὴν Πάρο τὴν Ἀξία[2] Ὁ δοῦκας τῆς ἀξίας ἐδεσπότευε ἓξ νήσους, τὴν Ἀξίαν, τὴν Σαντορίνη, τὴν Ἄνδρος, τὴν *Σήρα*, τὴν *Μπάρον* καὶ τὴν *Μύλο*. Ἐγγὺς τῆς Ἄνδρου ἕως ἕνα μίλι ἔστι μία νῆσος, ὀνόματι *Τήνω*· ἔστι τοῦ Βενετσιάνου ἕως τὴν σήμερον· ἔχι κάστρο δυνατὸ καὶ ἀπέστειλε ὁ Τοῦρκος ἑκατὸ κάτεργα καὶ πολλὰ φουσάτα τοῦ καιροῦ τῆς Κύπρου καὶ ἐπολέμισε αὐτὴ τὴ νῆσο *Τήνος*. Οὐκ ἐδυνήθη λαβάνει αὐτήν. Ἔχουσι καὶ ἄλλαις νήσους πολλούς. *Ἀμωργὸ*, *Ἀδουσταλία*, Λέρος, *Κάλημος*, ἀπὸ τὴν *Κάλημνο* ηὑρίσκομε τὴν *Κὸ*, ἀπὸ τὴν *Κὸ* ἔστι ἡ *Νίσκρος*, ἡ *Τήλος*, ἡ *Χάραις*,[2] ἔπειτα ἡ *Ρῶδος*, ἡ Κάρπαθος.

Ἀπὸ τὴν Κωνσταντίνου πόλιν θέλομεν νὰ πορευθοῦμε ἐν τῇ Σαλονίκῃ· καὶ πρῶτο μὲν εὑρίσκομε τὴν Τένεδο, ἔπειτα τὴν *Λήμνο*, τὴν *Σκήρο*, τὸ Σκόπελο, τὸ Χιλιοδρόμι, τὴν Σκιάθο, ἔπειτα τὴν Σαλονίκη. Ἐγγὺς τῆς Σαλονίκης ἔστι μία πόλις ὀνόματι Βέργια.[3] Ἡ πόλις Βέργια ἔστι *Πάτρια* τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίου Σιλβέστρου. Ἐγγὺς τῆς νήσου *Λήμνος* καὶ ἐγγὺς τῆς Σαλονίκης ἔστι τὸ Ἅγιο Ὄρος. Ἐν ἐκείνῳ τῷ ὄρει ὑπάρχουσι δώδεκα μοναστήρια βασιλικὰ παλαιά, γενόμενα ὑπὸ τοὺς παλαιοὺς βασιλεῖς, καὶ ἔστι θαυμαστὰ καὶ πολλοὶ *μόναχοι* εἰς *αὐτὰ* τὰ μοναστήρια· καὶ ὅλα ἔχουσι κάστρα καὶ μπουμπάρδες[4] καὶ καμπάνες.

Μορὲ, ἤγουν *Πελοπόνησος*. Ἡ πελοπόννησος τὸ κύκλος μίλια 600. Ἔχει πόλες ἐγγὺς τῆς θαλάσσης· ἡ *Παλαιὰ Πάτρα*, ἡ *Μεθόνι*, ἡ *Κορόνι*, ἡ Μονοβασία, Ταναάπλι, ἡ Κόρινθος. Ἐγγὺς τῆς Μονοβασίας ἔστι νῆσος ὀνόματι *Κιθηρήα Τζηρίγο*, καὶ ἔστι τοῦ Βενετσιάνου ἕως νῦν. Ἐκ ταύτης τῆς νήσος ἐγεννήθη ἡ *Ἑλένα* τοῦ Μενελάου καὶ ἔκλεψε ὁ υἱὸς τοῦ Πριάμου καὶ ἔφερε εἰς τὴν *Τροάδα* καὶ διὰ κείνη τὴν αἰτίαν τῆς Ἑλένης τοῦ Μενελάου ἐγίνη ὁ πόλεμος τῆς Τροάδος καὶ ἀπολέστη ἡ Τροάδα· λέγουσι ὅτι ἡ Τροάδα ἐγύριζε τὸ κύκλος μίλια 300.

Κόρφος τῆς Βενετίας. Πορευόμαστε ἀπὸ τὴν νῆσο Κρήτη, καὶ πρῶτο μὲν εὑρίσκομε τὴν νῆσο *Διάκινθε*,[5] ἰτάλικα Τζάνδε, ἔπειτα τὴν *Κεφαλονία*, ἔπειτα τοὺς Κοριφούς. Ἀπὸ τοὺς Κοριφοὺς ἕως τὸ Ὄτραντο μίλια 80· ἀλλὰ οὐ πορευόμαστε τὴν μερίαν τοῦ Ὀτράνδο μὲ τὰ πλοῖα, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς Κοριφοὺς λαβάνομε τὴν δεξιὰ μερία τῆς στερεᾶς, καὶ πορευόμαστε εἰς τὸ *Ραγούζη*.[6] Τὸ Ραγούζη ἔστι *Πρήντζηπος*, πίστη ρωμάνα καὶ πλε-

1 Εὔριπος (Εὔβοια). — 2 Ἡ Σάρος ἴσως. — 3 Βέροια. — 4 Βομβάρδας. — 5 Ζάκυνθος. — 6 Ρήγιον.

ρώνει Τρομπούτο [1] τοῦ Τούρκου, καὶ ἔστι Σκλαβοῦνον, χαρβάτικη γλῶσσα.[2] Ἀπὸ τὸ *Ραγούζη* εὑρίσκομε μία νῆσος ὀνόματι Κόρτζουλα [3] καὶ ἔστι τοῦ Βενετσάνου, ἔπειτα τὴν νῆσο Λέζενα,[4] ἔπειτα τὴν πόλι Ζάρα· πορευόμαστε εἰς τὴν *Ἴστρια* καὶ εἰς *Παρέντζο*· καὶ ἀπὸ τὸ *Παρέντζο* εἰς *Ροβίνιο*· καὶ ἀπὸ τὸ Παρένζο καὶ τὸ Ροβίνιο πορευόμαστε στὴν Βενετίαν· ἑκατὸ μίλια, 100, ἰτάλικα ἀπὸ τὸ Ροβίνιο ἕως τὴν Βενετίαν.

Ἀπὸ τὴν νῆσο Κρήτη ἕως τὴν *Κωνσταντίνου πόλη* μίλια 100 ἰτάλικα. Καὶ εἰς τὰς 1584 εἰσῆλθα ἐγὼ ὁ Ἰάκωβος ὁ Μυλοήτης εἰς τὴν Κωνσταντίνου πόλι, ἡμέρα τρίτη, πρώτη ἡμέρα τοῦ Σεπτεβρίου μηνός· καὶ εἰς τὰς δέκα ἡμέρας τοῦ Σεπτεβρίου παρόντος, ἡμέρα *πέπτη*, ἐβάλθηκα εἰς φυλακὴ ὑπὸ τῶν πολλῶν μου ἁμαρτιῶν· καὶ ἐποίησα δέκα καὶ τρεῖς μῆνας. Καὶ μετὰ ταῦτα Θεοῦ εὐδοκοῦντος ἐλυτρώθηκα ἀπὸ τὴν φυλακὴ διὰ ἐγγύης τῆς ἰδίας γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων. Καὶ ἀπὸ τὴν Κωνσταντίνου πόλι ἐπορεύθηκα εἰς τὴν Βλαχία, καὶ ἀπὸ τὴν Βλαχία ἐπορεύθηκα εἰς τὴν *Ρούσια*, εἰς τὴν *Λεόπολη*· ἀπὸ τῆς *Λεόπολης* εἰς τὴν *Γρόδινα* [5] ὅπε ὑπῆρχε ὁ Στέφανος ὁ Βασιλέας τῆς *Πολόνιας*. Ἀπὸ τὴν Γρόδινα ἐπορεύθηκα εἰς τὴν *Λιτηβάνια*,[6] 24 μίλια γερμάνικα, 'στὴ χώρα ὀνόματι Βίλωνα [7] χῶρα μεγάλη *πόπερη* [8] *Ἀργεντίνη*. Ἐν τῇ πόλει Βίλωνα ὑπάρχουσι πολλῆς πίστες, *ροῦσοι, σολόνικοι, τατάροι, ἀρμένιδες* καὶ *λουτράνοι* καὶ *καλβινίνοι*[9] καὶ *ὀβρέοι*. Ἀπὸ τὴν Βίλωνα ἐν τῷ ποταμῷ ἐπορεύθηκα μὲ τὸ πλοῖο εἰς πόλιν Κούμνα [10] Ἐκ τῆς *Κείμνα* πολλοὶ Γερμανοὶ λουτράνοι καὶ πολόνικοι παπίστες. Ἀπὸ τὴν Κούμνα ἐπορεύθηκα εἰς τὴν πόλιν ὀνόματι *Ἐν Ὄρει βασιλικῷ, λατήνικα* Ρεγεμόντε.[11] Ἀπὸ τὴν Ρεγεμόντε εἰς τὴν *Δάντζκα*·[12] ἀπὸ Δάνζκα εἰς *Τουρούνια*.[13] ἀπὸ Τουρούνια εἰς *Ποσνάνια*[14] ἀπὸ Ποσνάνια εἰς *Γουραντησλάβια*· ἀπὸ Γουραντησλάβια εἰς Γκήρληζα·[15] ἀπὸ Γκήρλητζα εἰς Τρέστη [16] ὅπου ὁ ἐκλαμπρότατος καὶ Χριστιανικώτατος ἡγεμὼν Χριστιανὸς ὁ Σαξώνης· ἀπὸ *Τρέζη* εἰς *Λήψηαν* ἀπὸ *Λήψηαν* εἰς πόλιν Ἄλλ. μεπέκει εἰς *Βητεμπέργη* καὶ εἰς *Τζέρμιστη* καὶ εἰς Μαγημπόρα [18] καὶ Ἕλμιστατ [19] καὶ εἰς Προυφήκη [20] καὶ εἰς Βουλφιμπίτλη.[21] Ἀπὸ Βουφιμπίτλη εἰς Κετήνκα,[22] εἰς *Δοῦρερστὰτ* [23] καὶ εἰς τὸν κύριον διδάσκαλον τὸν Νέανδρον· καὶ εἰς Νορτούζα·[24] ἀπὸ Νορτούζα εἰς *Φαγγουνοῦτι*, (;) ὅθεν καὶ οἱ ληστάρχοι μὲ ἐξεγυμνώσανε. Ἔπειτα εἰς Ἔριφωρ [25] καὶ εἰς Βεημάρη καὶ εἰς Γένα· καὶ ἔπειτα ὑπόστρεψα ἐκ τῆς Γένας εἰς Ἔρφωρτ. Καὶ ἀπὸ *Ερεφωρτ* εἰς *Λαγγισάλτζι* [26] καὶ εἰς Μελαοῦζα (;) [27] καὶ εἰς Κάσελ.

1 Tributo φόρος. — 2 Σλαβωνική. — 3 Κόρζολα, ἡ, Μέλαινα Κέρκυρα, ἐντὸς τοῦ Ἀδρία. 4 Λεσίνα, ἡ, Φάρος Νῆσος. — 5 Γρόδνο, πόλις τανῦν ρωσσικὴ πρὸς βορρᾶν τῆς Βαρσοβίας. 6 Λιθουανία. — 7 Βίλνα. — 8 Πόβερη, povero, πτωχός. — 9 Λουθηρανῶν καὶ Καλβινιστῶν. 10 Κόβνο, ἡ Νιέμεν. — 11 Ἴσως ἡ Ρίγα ἐν τῷ ὁμωνύμῳ κόλπῳ. — 12 Dantzick. — 13 Thorn. — 14 Posen τῆς Πολωνίας. — 15 Goelitz. — 16 Δρέσδη. — 17 Λειψία, γερμ. Λαϊπτσιγ. — 18 Magdebourg. — 19 Helmstät. — 20 Brunswig. — 21 Wolfenbuttel. — 22 Göttingen. — 23 Durerstadt. — 24 Nordhausen. — 25 Erfurt. — 26 Langensalza. — 27 Δὲν δύ-

Ἀπὸ Κάσελ εἰς Μαρημπόργι·[1] ἀπὸ Μαρημπόργη εἰς *Φραγγφώρτε*· ἀπὸ *Φραγγφώρτε*, *Ὄμπεὴμ* (;) καὶ εἰς Βώρμης[2] καὶ εἰς Σπίρα[3] καὶ εἰς Ἐλημπέρη[4] καὶ Στούκα·[5] καὶ ἀπὸ Στούκα εἰς Τουπάγγα,[6] καὶ τῶν ἑξῆς.

Ἀπὸ τὴν *Μοθόνι* εἰς τὴν *Τρίπολη* μπαρμπαρίαν ἰτάλικα μίλια 730. καὶ ἀπὸ τὴν Μαθόνι ἕως τὴν νήσο *Τζάνταν*[7] μίλια ἰτάλικα 70 ἀπὸ τὴν νήσο Τζάνταν ἕως *Τρίπολη* μπαρμπαρίαν ἰτάλικα μίλια 730· ἀπὸ τὴν Τρίπολη Μπαρμπαρίαν ἕως τὸ Τούνεζι μίλια 90· ἀπὸ τὴν *Τρίπολη* ἕως τὴν Ζέρμπι μίλια 150· ἀπὸ τὴν *Τρίπολη μπαρμπαρία* ἕως τὴν Μάλτα 250. Ἡ Τρίπολη Μπαρμπαρίαν καὶ ἡ *Ζέρμπι* κάνουσι λάδι πολὺ καὶ φορτώνουσι τὰ καράβια καὶ φέρνουσι ἐν τῇ *Κωνσταντινόπολη* τὸ ὁμοίως καὶ εἰς τὴν *Ἀλεξανδρία*.

Εἴπαμε διὰ τῶν Κυκλάδων νήσων, καὶ πῶς ἀπὸ τὴν *Μύλο* ἀρχηνοῦμε καὶ λέγομε: *Μύλο*, *Κύμουλο*, *Σύφνο*, *Σέρφω*, *Θερμιά*, *Τζήα*. Ἀπὸ τὴν νήσο Τζήα ἕως τὴν *Κάριστο* ἀπέχει μίλια 40. Ἡ *Κάρηστος* ἔνε εἰς τὴν ἄκραν τοῦ νησίου τῆς *Ἐγρήπου*, ἐγγὺς τῆς νήσου *Ἄνδρων*, καὶ ἀπὸ τὴν χώρα τῆς *Ἐγρήπου* ἀπέχει ἡμέραις 2, πότε εἶναι μεγάλαις ἡμέραις· ἀλλὰ πόταν εἶναι μικραῖς ἡμέραις, εἶναι ἡμέρας 2 (;). Ἡ χώρα τῆς *Ἐγρήπου* διέπεται εἰς τὴν ἄκραν τοῦ νησίου, εἰς τὴν μερέα τῆς *Ρούμελης*, καὶ ἔνε ἡ χώρα ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ἔνε πολλὰ δυνατὴ ἀπὸ τὸν καιρὸν ὁποῦ ἦταν τῶν Βενετιῶν· καὶ γυρίζει τὸ νησὶ ἰτάλικα μίλια 300 καὶ ἔχει κώμας 600. Ἡ χώρα ὥ(σ)περ εἴπαμε τῆς *Ἐγρήπου* ἔχει γιοφύρι ἀπὸ τὴν χώρα καὶ ἀπερνάγει εἰς τὴν ἄλλη μερέα τῆς Στερεᾶς· καὶ ἡ Στερεὰ ὀνομάζεται *Ρούμελη*· καὶ κάτωθι τῆς γιόφυρας ἔνε ἡ θάλαττα, καὶ χωρίζει ἡ νῆσος ἀπὸ τὴν Στερεά. Εἴπαμε ὅτι ἀπὸ κάτωθε τῆς Γιοφύρας ἔνε θάλασσα καὶ ἐκεῖ ἔνε μῦλος κάτωθι τῆς γεφύρας, καὶ ἀλέθει μὲ τὴν θάλασσα· διότι ἐκεῖνα τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης ἐμπαίνουν καὶ ἐβγαίνουν· τὸ πρωῒ ἕως τὴν μεσημβρίαν ἐμπαίνουσι τὰ νερὰ τῆς θάλασσας μέσα καὶ ὁ μῦλος ἀλέθει δεξιά· καὶ ἀπὸ τὸ μεσημέρη ἕως τὸ βασίλευμα τοῦ ἡλίου ἐπιστρέφονται τὰ νερὰ ἔξοθε, καὶ ὁ μῦλος ἀλέθει ἀρεστερά. Ἀπὸ τὴν χώρα τῆς *Ἐγρήπου* ἕως τὴν *Θήβα* ἔστι τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ πρωῒ ἕως τὴν ἑσπέραν. Καὶ ἀπὸ τὴν *Θήβα* ἕως τὴν *Ἀθήνα* ἡμέρα μία καὶ ἥμισυ. Ἀλλὰ ἡ χώρα τῆς Θήβας στέκεται εἰς ἕναν κάμπο, πολλὰ εἰς ὥμορφον τόπον· καὶ ἔνε μεγάλη μητρόπολη. Καὶ ἀπὸ τὴν χώρα τῆς *Ἐγρήπου* ἕως τὴν χώρα τῆς *Ἀνθήνας* ἡμέρας δύο· καὶ ἀπὸ τὴν Ἀνθήνα ἕως τὴν *Κώρηνθο* ἡμέρας δυὸ καὶ ἥμισυ. Πορευόμενος εἰς τῆς Ἀνθήνας τὴν στράτα διὰ τὴν *Κόρηνθο* ἔσω ἐκείνης τῆς ὁδοῦ ἔνε τὸ μοναστήριο, ὅπερ ἔκτισε ἡ Μαργαρόνα ἡ γυνὴ τοῦ Ἰμπερίου καὶ στέκεται ἕως τὴν σήμερον.[8] Πορεύονται

ναται νὰ ἦναι τὸ Muhlhausen τῆς Ἀλσατίας. — 1 Marburg. — 2 Worms. — 3 Speire. — 4 Heidelberg. — 5 Stuffgard. — 6 Tübingen. — 7 Ζάκυνθος. — 8 Παρὰ τῆς ἰδίας χειρὸς γέγραπται ἐνταῦθα ἐν τῷ περιθορίῳ «Illustrissimo Il signor mio» ὅλως ἄσχετον πρὸς τὸ κείμενον. Ἐγίνωσκε, φαίνεται, ὁ Μηλοΐτης καὶ τὴν ἰταλικήν. — 9 Ἡ μονὴ τοῦ Δαφνίου βεβαίως

ἀπὸ τὸ μοναστῆρι τὴν δδὸν διὰ τὴν Κόρινθο εὑρίσκομε χῶρα παλαιὰ, ὀνόματι *Μέγαρα*· ἀλλὰ ἔνε χαλασμένη κατὰ πάντα· μόνον ἔνε χωρίο. Ἡ χώρα τῆς *Κορήνθου* ἡ παλαιὰ στέκεται εἰς τὸ ἐξαμίλιο. *Ἐξαμίλιο* ὀνομάζεται ὅτι ἀπὸ τὴν μία μερέα ἔστι θάλασσα, ὁ κόλφος τῆς *Ἐπάχτου* καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην μερέα θάλασσα, ὁ κόλφος τῆς *Ἔγενας* καὶ ἀπὸ τὴν μία μερέα ἕως τὴν ἄλλη μερέα τῆς ἄλλης θάλασσας ἔνε ἕξ μίλια ἰτάλικα· καὶ εἰς τὴν μερέα τῆς Ἐπάχτου εἰς τὴν θάλασσα ἦτονε ἡ πόλις τῆς *Κορήνθου* τὸν παλαιὸν καιρόν· ἀλλὰ νῦν ἔνε χαλασμένη μόνον ἕν' μικρὰ πόλις· ἀλλὰ ἔστι ἄνωθι τῆς χώρας, ἐγγὺς, ὄρος ὑψηλό, καὶ εἰς τὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους ἔστι κάστρο δυνατὸ καὶ οὐ δύναται πολιορκηθῆ, διότις ἔνε ὄρος ὑψηλὸ καὶ ὅλο πετρώδης· καὶ στὴν ἄλλη μερέα τῆς θαλάσσης ἔνε ἡ *Κεχρέαις*· οὐκ ἔστι νῦν χώρα, μόνον λιμένας διὰ τὰ καράβια· ἀλλὰ μηδὲ χωρίο ἔνε.

Ἀπὸ τὸ *Ἐξωμύλιο* τῆς *Κορήνθου* ἕως *τὸν Ἔπαχτο* μίλια 100 τῆς θαλάσσης· καὶ ἀπὸ τὴν Κόρηνθο ἕως τὴν *παλαιὰ Πάτρα* ἔνε τὸ διάστημα δυὸ ἡμέρας καὶ ἥμισυ. Ἔνε καὶ ἄλλη χώρα ἔσω τὴν στερεὰ τῆς *Πελοπόνησος* ὀνομάζεται *Μηζηθράς*· χῶρα μεγάλη· καὶ ἄλλαις χώραις μικραῖς ἔνε τὰ *Καλάβρητα*, ὅπερ ἐδεσποτεύανε οἱ δυὸ ἀδελφοὶ οἱ Δεσπότες, ὁ κὺρ Δημήτριος καὶ ὁ κὺρ Θωμᾶς· τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὁποῦ ἐδεσποτεύανε ἐκεῖνοι οἱ δυὸ ἀδελφοὶ ἔλαβε ὁ τύραννος ὁ τοῦρκος τὸν *Μορέαν*, ἤγουν τὴν Πελοπόννησο. Ἀπὸ τὴν *Παλαιὰ Πάτρα* μήλια 12 ἐν τῇ θαλάσσῃ καὶ εἰς τὴν μέση τῆς ὁδοῦ ὑπάρχουσι δύο κάστρα, ὁποῦ φυλάγουσι τὴν χώρα τῆς *Ἐπάχτου*, τὸ ἕνα κάστρο ἔνε τῆς εἰς τὴν μερέα τῆς Ρούμελης, καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν μερέα τοῦ *Μορέως*, τὸ ἐν ἀνατολικὸν καὶ τὸ ἄλλο δυτικὸν τὰ ὁποῖα κάστρα εἶναι χτισμένα ὑπὸ τῶν *Βενετήων* ἀπόντης ἐδεσπότευαν οἱ Βενετζηάνοι τὸν *Μορέαν*. Καὶ ἡ *Ἔπαχτος* εὑρίσκεται κτισμένη εἰς τὴν μερέα τῆς Ρούμελης· χῶρα πολλὰ ἔμορφη· καὶ ἐκεῖ ἀπὸ τὸν *Ἔπαχτο*, ἐγγὺς τῆς *Κεφαλονήας* νήσος, ἐπολέμησαν ἡ δύο ἀρμάδες, τῶν τούρκων τὰ κάτεργα καὶ τοῦ βενετζηάνου τὰ κάτεργα, καὶ ἐνίκησε ἡ χριστιανικὴ ἀρμάδα τὴν τούρκικη μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἀπὸ τὸν *Ἔπαχτο* ἕως τὴν *Ἁγία Μαῦρα* ἔσω τῆς στερεᾶς πρὸς τὴν μερέα τῆς Κερκύρας ἤγουν πρὸς τὰς Κορυφὰς εὑρίσκομε μίαν χώρα μεγάλη, ὀνομάζεται *Γιάνινα*· πάντες χριστιανοὶ ἕλληνες, πραγματευτάδες σφόδρα ἐν τῇ Βενετίᾳ, καὶ διδασκάλον πολλὰ καὶ καλοὶ ἄνθρωποι. Ἀπὸ τὰ *Γιάνηνα* ὑπάρχει ἡ νῆσος τῶν *Κοριφῶν* δυὸ ἡμέραι τῆς στερεᾶς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μερέα τῆς στερεᾶς, πορευόμενος τὴν μερέαν τοῦ κόλφου τῆς Λενετίας εὑρίσκομε χῶρα ὀνόματι *Ἀβλόνας*. Στέκει ἡ πόλις ἔσω εἰς ποταμόν· καὶ ἀπὸ τὸν *Αὐλόνα* εὑρίσκομε τὸν *Δουράτζηυ*. Εἰς τὴν χώρα τοῦ Ντουράτζηου οὐκ ἔστι ἕλληνες· μόνον τοῦρκοι καὶ ἀλβανίτες καὶ πίστι ρωμάνοι· ἀλλὰ εἰς τὸν *Αὐλόνα* εἰσὶν πολλοὶ ἕλληνες καὶ ἀλβανίτες, πάντες πίστι ἑλληνική.

Ἀπὸ τοῦ Δουράτζηο εὑρίσκομε ἄλλη χώρα εἰς ποταμόν· ὀνομάζεται *Λέσω*,[1] καὶ ἔνε εἰς ποταμὸν καὶ ἐκεῖ εὑρίσκονται πολλοὶ ἀλβανίτες, πάντες εἰς πίστι ῥωμάνα. Καὶ ἀπὸ τὸ Λέσο εὑρίσκομε ἕνα κάστρο ὀνόματι *Δουλτζήνιο*· πρῶτα ἦτανε τοῦ Βενετζηάνου καὶ τῷ καιρῷ τῆς Κύπρου τὸ ἔλαβε ὁ Τοῦρκος· καὶ εἶναι πολλοὶ ἀλβανῆτες εἰς πίστι ῥωμάνικη.

Ἀπὸ τὸ Τουλτζήνιο ἕως 30 μίλια εὑρίσκομε ἐν κάστρο δυνατὸ τοῦ *Βενετζιάνου*, πολλὰ δυνατὸ καὶ *οὔκαν* φοβῆται νὰ παρθῇ διὰ πολέμου· ὀνομάζεται *Κάταρο*· καὶ ἀπὸ τὸ *Κάταρο* εὑρίσκομε τὸ *Ραγοῦζα*. Εἴπαμε ὅτι τὸ *Ραγούζη* εἶναι μοναυθεντία, καὶ δίνει τροποῦτο πάντων τῶν βασιλέων· δίνει τοῦ μεγάλου αὐφεντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως 12,000 κορονάτους(;) τὸν πᾶσα χρόνο, δίνει καὶ τοῦ Σπάνια,[2] καὶ τοῦ Φράντζια, καὶ τοῦ Βενετζηάνου καὶ εἶναι πίστη ῥωμάνα. Καὶ εἶναι Χαρβάτοι, ἤγουν *σκλαβοῦνοι* καὶ ἔχουσι συνήθεια ὅτι πᾶσα μῆνα ποιοῦσιν ἕνα Δόνζη[3] ἤγουν *Πρήτζηπα*· ἔνε πολλὰ πλούσια πόλεις· πάντες πραγματάδες· ἔχουσι ἕως 50 καράβια, μεγάλα παραπάντων· πᾶσα ἕνα κοστίζει πέντε ἢ ἓξ ἢ ἑπτὰ χιλιάδες κορονάτους καὶ ταξειδεύουσι πάντα τοῦ Σπάνια καὶ Φράντζηα καὶ Πορτογάλον καὶ Ἀλεξάνδρια καὶ Κωνσταντινόπολι. Ἀπέχει τὸ Ραγοῦζι ἀπὸ τὴν Βούλια μίλια 15 ἰτάλικα. Ὁ *Ἀβλόνας* ἔνε τούρκικος, καὶ ἀπέχει ἀπὸ τὴν *Βούλια* ἀπὸ τὸ *Ὄτραντο* μίλια 60.

ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ

ΠΕΡΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΩΤΕΡΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ὡς γνωστόν, ἡ Κυβέρνησις θέλουσα νὰ περιορίσῃ τὰ ἐκ τῆς βιβλιοκαπηλίας κακὰ καὶ νὰ συντείνῃ εἰς σύνταξιν ἐγχειριδίων ὅσον ἔνεστι καλῶν ὑπέβαλεν εἰς τὴν Βουλὴν κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτῆς σύνοδον νομοσχέδιον περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως ὅπερ ἐγένετο δεκτὸν μετά τινας τροποποιήσεις. Ἐξεδόθη δὲ ὁ νόμος οὗτος ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 6 Ἰουλίου, ἐπ' ἐσχάτων δ' ἐδημοσιεύθη καὶ τὸ κανονιστικὸν διάταγμα, ὅπερ ἀνατυποῦμεν κατωτέρω ὡς διαφέρον τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις. Ἔχει δὲ τοῦτο ὡς ἑξῆς:

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α'.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸν ἀπὸ 22 Ἰουνίου 1882 ΑΜΒ' Νόμον περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως (δημοσιευθέντα

1 Λισσός, βορειότερον τοῦ Δυρραχίου. 2 Ἱσπανία. 3 Doge=δόγης.

ἐν τῷ ἀριθμῷ 61 ἀπὸ 6 Ἰουλίου ἐ. ἔ. τῆς Ἐφημ. τῆς Κυβερν.), ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργοῦ, διατάσσομεν·

Ἄρθρον 1. Καθ' ἑκάστην τετραετίαν τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως μετ' ἀναθεώρησιν τοῦ προγράμματος τῶν παιδευτηρίων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως δημοσιεύει προκήρυξιν διαγωνισμοῦ, ἐν ᾗ ἀναγράφονται ἅπαντα τὰ διδακτικὰ βιβλία ὅσα χρησιμεύουσι πρὸς διδασκαλίαν τῶν διὰ τοῦ προγράμματος ὡρισμένων μαθημάτων. Ἰδίᾳ δὲ σημειοῦται τίνα βιβλία πρέπει νὰ περιέχωσιν ἀναγκαίως πίνακας, χάρτας, σχήματα ἢ εἰκόνας.

Ἄρθρον 2. Ἡ προκήρυξις αὕτη δημοσιεύεται διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως κατὰ μῆνα Νοέμβριον, πλὴν τῆς πρώτης τῆς ἀφορώσης εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ πρώτου διαγωνισμοῦ τῶν διδακτικῶν βιβλίων, ἥτις δύναται νὰ δημοσιευθῇ καὶ πρὸ τῆς πρώτης Νοεμβρίου ἐ. ἔ.

Ἄρθρον 3. Τῶν βιβλίων τῶν ὑποβαλλομένων εἰς τὸν διαγωνισμόν, τὸν προκηρυσσόμενον ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ κατὰ πᾶσαν τετραετίαν, τὰ ἐγκρινόμενα εἰσάγονται εἰς τὰ σχολεῖα κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ μεθεπομένου σχολικοῦ ἔτους, ἵνα μεσολαβήσῃ μετὰ τὴν ἐνιαύσιον προθεσμίαν τοῦ διαγωνισμοῦ ἐπαρκὴς χρόνος πρὸς τύπωσιν αὐτῶν.

Ἄρθρον 4. Τὰ εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβαλλόμενα βιβλία δύνανται νὰ εἶνε ἔντυπα ἢ χειρόγραφα, τέως ἐγκεκριμένα ἢ ὅλως νέα. Ἀνάγκη δὲ νὰ εἶνε πάντοτε γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως· ὑποβάλλονται δὲ τῶν μὲν ἐντύπων τρία τοὐλάχιστον ἀντίτυπα, τῶν δὲ χειρογράφων ἕν. Τὰ ἐν χειρογράφῳ ὑποβαλλόμενα πρέπει νὰ εἶνε γεγραμμένα εἰς ἡμίκλαστον εὐαναγνώστως καὶ νὰ μὴ περιέχωσι μηδεμίαν διόρθωσιν ἢ προσθήκην· κατατιθέμενα δὲ εἰς τὸ ὑπουργεῖον σφραγίζονται ἀνὰ πᾶν φύλλον τῇ σφραγῖδι τοῦ Ὑπουργείου ὑπὸ τοῦ γενικοῦ γραμματέως ἢ τοῦ ἀναπληροῦντος αὐτὸν ἁρμοδίου τμηματάρχου.

Ἄρθρον 5. Τὰ βιβλία τὰ κατὰ τὴν προκήρυξιν τοῦ Ὑπουργείου φέροντα πίνακας, χάρτας, εἰκόνας ἢ μέλη παρασεσημασμένα, ἤτοι μουσικὰ διαγράμματα, ὅταν ὑποβάλλωνται ἐν χειρογράφῳ, δύνανται νὰ ἔχωσι δείγματα αὐτῶν ἢ ἁπλῆν σημείωσιν περὶ τοῦ τίνα ἔσονται ταῦτα καὶ ἐκ τίνων ἄλλων συγγραφῶν θὰ ληφθῶσιν ἢ κατὰ τίνα τρόπον θὰ σχεδιασθῶσιν.

Ἄρθρον 6. Ὁ συγγραφεὺς βιβλίων προωρισμένων διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων συνυποβάλλει δήλωσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, βεβαιούσης, ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ οὐδὲν περιέχει ἀντικείμενον εἰς τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδοξίας.

Ἄρθρον 7. Εἰς τὰ ἐν τῷ ἄρθρῳ 2 τοῦ ΑΜΒ' Νόμου μνημονευόμενα κείμενα τῶν Ἑλλήνων ἢ ἀλλογλώσσων συγγραφέων δὲν ὑπάγονται αἱ ἐκλο-

γαὶ ἢ ἄλλως λεγόμεναι χρηστομάθειαι, αἵτινες ἀναγκαίως ὑπόκεινται εἰς κρίσιν ἐν τῷ διαγωνισμῷ.

Ἄρθρον 8. Τὰ εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβαλλόμενα βιβλία προσάγονται εἰς τὸν γενικὸν γραμματέα τοῦ Ὑπουργείου, ὃν ἀπόντα ἢ κωλυόμενον ἀναπληρόνει ὁ ἁρμόδιος τμηματάρχης. Παρέχει δὲ οὗτος ἀπόδειξιν παραλαβῆς καὶ ὑπολογίζει τὴν ἔκτασιν ἑκάστου βιβλίου κατὰ τυπογραφικὰ φύλλα, ὧν ἕκαστον λογίζεται περιέχον περίπου 18000 τυπογραφικὰ στοιχεῖα· τὴν δὲ ἡμέραν καθ' ἣν λήγει ἡ προθεσμία ὀφείλει ὁ συγγραφεὺς νὰ παραδώσῃ ἐπὶ ἀποδείξει εἰς τὸ εἰδικὸν λογιστήριον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τακτικὸν γραμμάτιον παραλαβῆς ὑπὸ τὸν τίτλον «Διάφοροι παρακαταθῆκαι» ἐκδεδομένον ὑπὸ τοῦ κεντρικοῦ ἤ τινος τῶν ἐπαρχιακῶν ταμιῶν τοῦ Κράτους καὶ δηλοῦν, ὅτι κατετέθη πλήρης ἡ διὰ τοὺς κριτὰς νενομισμένη ἀμοιβή. Ἡ ἔλλειψις ἢ βραδυτέρα προσαγωγὴ τοιούτου γραμματίου ἐπάγεται τὴν στέρησιν τοῦ πρὸς συναγωνισμὸν δικαιώματος.

Ἄρθρον 9. Αἱ ἐπιτροπεῖαι τῶν κριτῶν εἶνε τρεῖς δι' ἕκαστον κλάδον ἐκπαιδεύσεως, τὸν τῆς μέσης καὶ τῆς κατωτέρας.

Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐπιτροπεία τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἀπαρτίζεται ἐκ μελῶν ἐννέα τὸ πολὺ καὶ κρίνει τὰ φιλολογικὰ βιβλία, τά τε χρησιμεύοντα πρὸς διδασκαλίαν τῶν κλασικῶν καὶ νεωτέρων γλωσσῶν καὶ τὰ συντείνοντα εἰς γνῶσιν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας καὶ τοῦ ἀρχαίου βίου, προσέτι δὲ καὶ τὰ ἱστορικά. Τῇ δὲ δευτέρᾳ ἐπιτροπείᾳ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἀπαρτιζομένῃ ἐκ μελῶν ἑπτά, ἀπόκειται ἡ κρίσις τῶν εἰς τὰς φυσικὰς καὶ μαθηματικὰς ἐπιστήμας ἀναγομένων βιβλίων, προσέτι δὲ καὶ τῶν γεωγραφικῶν. Ἡ δὲ τρίτη ἐπιτροπεία τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἐκ μελῶν πέντε συγκροτουμένη, κρίνει τὰ εἰς τὰς ἠθικὰς ἐπιστήμας ἀναγόμενα βιβλία, ἤτοι τὰ φιλοσοφικὰ καὶ τὰ θρησκευτικά.

Διὰ δὲ τὰ βιβλία τῆς κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως καὶ τὰ εἰδικῶς προωρισμένα διὰ τὰ διδασκαλεῖα ὁρίζονται ἐπίσης τρεῖς ἐπιτροπεῖαι. Καὶ ἡ μὲν πρώτη κρίνει τὰ φιλολογικά, ἐν οἷς καὶ τὰ ἀναγνωστικά, συγκροτεῖται δὲ ἐκ μελῶν πέντε· ἡ δὲ δευτέρα, ἐκ μελῶν τριῶν συγκειμένη, κρίνει τὰ φιλοσοφικά, τὰ παιδαγωγικὰ καὶ τὰ θρησκευτικά· εἰς τὴν αὐτὴν δ' ἐπιτροπείαν ὑποβάλλονται πρὸς κρίσιν καὶ τὰ βιβλία τῶν τεχνικῶν μαθημάτων.

Ἄρθρον 10. Τὰ εἰς τὰς ἰσραηλιτικὰς καὶ τουρκικὰς σχολὰς εἰσακτέα ἰσραηλιτικὰ καὶ τουρκικὰ βιβλία ὑποβάλλονται εἰς τὴν κρίσιν ἐπιτροπείας διοριζομένης ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου, ἥτις δηλοῖ ἂν δὲν περιέχωσί τι κατὰ τοῦ ἔθνους ἢ τοῦ πολιτεύματος. Ἂν δὲ ὑπάρχωσι πλείω τοῦ ἑνὸς βιβλία, ἐγκρίνεται καὶ τούτων τὸ ἄριστον. Κατὰ δὲ τὸν ὁρισμὸν τῆς τιμῆς αὐτῶν ὑπολογίζεται ἡ ἀξία ὡς περὶ βιβλίων περιεχόντων εἰκόνας, ἕνεκα τῶν περὶ τὴν ἐκτύπωσιν δυσχερειῶν.

Ἄρθρον 11. Οἱ κριταὶ διορίζονται διὰ Β. Διατάγματος ἐντὸς δέκα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς ἐνιαυσίου προθεσμίας κατὰ τετραετίαν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ κεντρικοῦ συμβουλίου τῆς ἐκπαιδεύσεως. Μέχρι δὲ τῆς συστάσεως τοιούτου συμβουλίου οἱ κριταὶ διορίζονται ἐπὶ τῇ προτάσει ἐπιτροπείας συγκειμένης ἐκ τῶν τμηματαρχῶν τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως, τοῦ καθηγητοῦ τοῦ διδάσκαντος τὴν παιδαγωγικὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, τριῶν καθηγητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ἐκλεγομένων ὑπ' αὐτῆς, ἑνὸς καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς σχολῆς, ἐκλεγομένου ὑπ' αὐτῆς, δύο γυμνασιαρχῶν, ἑνὸς διευθυντοῦ διδασκαλείου, ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου, καὶ τοῦ διευθυντοῦ τῆς σχολῆς τῶν τεχνῶν. Ἵνα δὲ ἡ ἐπιτροπεία αὕτη προβῇ εἰς γνωμοδότησιν περὶ τῶν διοριστέων κριτῶν, ἀπαιτεῖται νὰ εἶνε παρόντα ἐν τῇ συνεδρίᾳ αὐτῆς τοὐλάχιστον ἑπτὰ μέλη.

Ἄρθρον 12. Τὰ εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβληθέντα βιβλία παραδίδονται ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου τμηματάρχου πρὸς κρίσιν τῇ οἰκείᾳ ἐπιτροπείᾳ, συνερχομένῃ ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ τῶν συγκροτούντων αὐτὴν μελῶν. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ συνεδρίαν ἐκλέγεται καὶ ὁ πρόεδρος ἑκάστης ἐπιτροπείας.

Ἄρθρον 13. Τὸ αὐτὸ πρόσωπον δύναται ἐν ἀνάγκῃ νὰ διορισθῇ μέλος πλειόνων ἐπιτροπειῶν· ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἶνε κριτὴς ἐν οὐδεμιᾷ ἐπιτροπείᾳ ὁ ἔχων ὑποβεβλημένον βιβλίον πρὸς κρίσιν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ἐν γένει.

Ἄρθρον 14. Πᾶσα ἔκθεσις πρέπει νὰ εἶνε ἀναλυτική, ῥητῶς ἀναγράφουσα τοὺς λόγους δι' οὓς ἐγκρίνεται τὸ σχετικῶς ἄριστον, ἀπορρίπτονται δὲ τὰ λοιπά. Αἱ ἐκθέσεις αὗται, ὑποβαλλόμεναι εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐπερατώθη ἡ ἐνιαύσιος προθεσμία τοῦ διαγωνισμοῦ, δημοσιεύονται διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως πρὶν παρέλθωσι δύο μῆνες ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς αὐτῶν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον.

Ἄρθρον 15. Ἡ ἔκθεσις ὑπογράφεται ὑπὸ πάντων τῶν μελῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν ἐπιτροπείαν. Ὅταν δὲ ἡ ἀπόφασις γείνῃ κατὰ πλειονοψηφίαν, ἀνάγκη νὰ δηλῶνται ἐν τῇ ἐκθέσει οἱ μειονοψηφοῦντες καὶ οἱ λόγοι τῆς διαφωνίας αὐτῶν.

Ἄρθρον 16. Τὸ Ὑπουργεῖον, ἅμα λαβὸν τὰς ἐκθέσεις τῶν ἐπιτροπειῶν, ἐγγράφει τὰ ἐγκριθέντα βιβλία εἰς ἴδιον κατάλογον καὶ κοινοποιεῖ εἰς τοὺς συγγραφεῖς ἑκάστους τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῶν ἐν τῷ διαγωνισμῷ.

Οὗτοι δὲ ὑποχρεοῦνται κατὰ τὴν τύπωσιν τοῦ βιβλίου νὰ δημοσιεύσωσιν ἐν αὐτῷ τὸ ἔγγραφον, δι' οὗ γνωστοποιεῖται αὐτοῖς ἡ ἔγκρισις.

Ἄρθρον 17. Ἐν οὐδενὶ βιβλίῳ ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις στοιχείων τυπογραφικῶν μικροτέρων τῶν 11 στιγμῶν.

Ἄρθρον 18. Ὅταν τὸ βιβλίον ἐκτυπωθῇ καὶ εἶνε ἕτοιμον πρὸς δημοσίευσιν, ὑποβάλλονται εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τρία αὐτοῦ ἀντίτυπα. Τότε δὲ

συγκαλούμεναι αἱ ἐπιτροπεῖαι ἀποφαίνονται περὶ τοῦ ἂν τὰ βιβλία δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καλῶς καὶ κατὰ νόμον ἐκτετυπωμένα καὶ ἂν ὅσα αὐτῶν ὑπεβλήθησαν ὡς χειρόγραφα ἐξετυπώθησαν πιστῶς κατὰ τὸ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ κατατεθειμένον πρωτότυπον, γνωματεύουσι δὲ καὶ περὶ τῆς δικαίας τιμῆς ἑκάστου κατὰ τὸ ἄρθρον 6 τοῦ ΑΜΒ′ νόμου· λαμβάνονται δὲ ὑπ' ὄψιν αἱ δαπάναι τῆς ἐκτυπώσεως, τὸ ποιὸν τοῦ χάρτου, ἡ συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 2 τοῦ παρόντος Διατάγματος ἔκτασις κατὰ τυπογραφικὰ φύλλα, ἡ ποιότης τῶν πινάκων καὶ εἰκόνων, ἡ στάχωσις (δέσιμον) ἢ μὴ κτλ. Περὶ τούτων δὲ ὑποβάλλεται ὑπὸ τῶν ἐπιτροπειῶν βραχεῖα ἔκθεσις εἰς τὸ Ὑπουργεῖον,ὅπερ ἀποφαίνεται περὶ αὐτῆς καὶ ποιεῖ γνωστὴν εἰς τὸν συγγραφέα ἐγκαίρως τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ, ἐκτυπουμένην ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ βιβλίου.

Ἄρθρον 19. Ἡ ἀμοιβὴ τῶν κριτῶν πληρόνεται ὑπὸ τοῦ κεντρικοῦ ταμείου ἐκ τῶν κατὰ τὸ ἄρθρ. 8 κατατεθέντων χρημάτων, ἐπὶ τῇ βάσει ἐγγράφου παραγγελίας τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν δι' ἧς συνοδεύονται τὰ γραμμάτια τῆς παρακαταθήκης καὶ διανέμονται ἐξ ἴσου μεταξὺ τῶν ἐργασθέντων ἐν τῇ ἐπιτροπείᾳ τὰ καταβληθέντα ὑπὸ τῶν συγγραφέων ποσά.

Ἄρθρον 20. Μετὰ τὴν ἔγκρισιν τῶν βιβλίων ὑπὸ τῶν ἐπιτροπειῶν καὶ πρὸ τῆς κοινοποιήσεως τῆς ἀποφάσεως περὶ τῆς τιμῆς τοῦ βιβλίου οἱ συγγραφεῖς ὑποχρεοῦνται νὰ καταβάλωσι προσέτι εἰς τοὺς κριτὰς τῆς σχετικῆς ἐπιτροπείας πρόσθετον ἀμοιβὴν πέντε δραχμῶν κατὰ τυπογραφικὸν φύλλον. Τῆς ἀμοιβῆς ταύτης, κατατιθεμένης κατὰ τὰ ἐν τῷ ἄρθρῳ 8 ὁριζόμενα, τὸ ἥμισυ ἀποδίδεται εἰς τοὺς εἰσηγητάς, τὸ δὲ ἕτερον εἰς πάντας τοὺς λοιποὺς τοὺς ἐργασθέντας ἐν τῇ ἐπιτροπείᾳ κατὰ τὰς διατυπώσεις τοῦ ἄρθρου 19.

Ἄρθρον 21. Ἐπὶ τὰ δύο πρῶτα σχολικὰ ἔτη ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος Διατάγματος γίνεται χρῆσις ἐν τοῖς παιδευτηρίοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ τοῖς τῆς κατωτέρας τῶν μέχρι τοῦδε ὑπαρχόντων βιβλίων.

Ἄρθρον 22. Εἰς τὸν πρῶτον προκηρυχθησόμενον διαγωνισμὸν ὑποβάλλονται ὑπὸ τῶν βουλομένων συγγραφέων ἢ ἐκδοτῶν τὰ κατὰ τοὺς προτέρους νόμους ἐγκεκριμένα βιβλία ὡς καὶ τὰ ἄλλα ἐν χρήσει ἐξ ὧν κρινομένων μετὰ καὶ τῶν παρουσιασθησομένων νέων ἐγκριθήσεται τὸ σχετικῶς κρεῖττον.

Ἄρθρον 23. Ἂν εἰς τὸν πρῶτον διαγωνισμὸν ὑποβληθῇ μαθήματός τινος ἓν μόνον βιβλίον, κρίνεται καὶ αὐτό· ἂν δ' ἀπορριφθῇ ὡς καὶ ἂν μηδὲν βιβλίον ὑποβληθῇ εἰς κρίσιν, προκηρύσσεται νέος διαγωνισμὸς διὰ τὸ εὐθὺς ἑπόμενον ἔτος, κριτῶν μενόντων τῶν αὐτῶν. Τὸ δ' ἄριστον ἐγκρίνεται διὰ τὸν χρόνον τὸν ὑπολειπόμενον πρὸς συμπλήρωσιν τῆς τετραετίας.

Ἄρθρον 24. Αἱ ἐπιτροπεῖαι τῶν κριτῶν κατὰ τὸν πρῶτον τελεσθησόμενον διαγωνισμὸν ποιοῦσι γνωστὸν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον δι' ἐγγράφου ἠτιολογημένου, ἕνα μῆνα τὸ πολὺ μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν, ἂν εἶνε ἐπαρκὴς ἡ τρίμηνος προθεσμία πρὸς κρίσιν τῶν ὑποβεβλημένων εἰς αὐτὰς βιβλίων· εἰ δὲ μή, ὁρίζουσι πόσος χρόνος εἶνε ἀνάγκη νὰ προστεθῇ μέχρι πέντε τὸ πολὺ μηνῶν ἐν ὅλῳ. Τὸ δὲ Ὑπουργεῖον παρέχει ἐγγράφως τὴν ἄδειαν τῆς παρατάσεως.

Εἰς τὸν Ἡμέτερον ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργὸν ἀνατίθεμεν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Διατάγματος.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 4 Σεπτεμβρίου 1882.

Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον

Χ. ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ, Γ. ΡΟΥΦΟΣ, Δ. Γ. ΡΑΛΛΗΣ, Κ. ΛΟΜΒΑΡΔΟΣ, Π. ΚΑΛΛΙΓΑΣ.

Κ. ΛΟΜΒΑΡΔΟΣ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἡ ἐσχάτως ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Ἐπιδαύρου εὑρεθεῖσα *Ἀθηνᾶ*, εἶνε κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ κ. Καββαδία, ἄγαλμα κολοσσιαῖον, ποιηθὲν ἐν ῥωμαϊκοῖς χρόνοις κατ' ἀπομίμησιν ἐπισήμου ἑλληνικοῦ ἔργου τῶν μέσων τῆς Ε' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἡ θεὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς καὶ φέρει ποδήρη χιτῶνα μετὰ διπλοΐδος, ἐζωσμένον οὐχὶ περὶ τὴν ὀσφῦν, ἀλλὰ πολὺ ὑψηλότερον, ὑπὸ τοὺς μαστούς. Κατὰ τὸ ἄνω τοῦ θώρακος μέρος φέρει τὴν αἰγίδα, ἥτις ἀποτελεῖται ἐκ δύο πετάλων, συνερχομένων κατὰ τὸ μέσον τοῦ θώρακος, ἔνθα ὑπάρχει ἡ τῆς Γοργόνος κεφαλή, περὶ ἣν ἦσαν ἔνθεν καὶ ἔνθεν δύο χαλκοῖ ὄφεις· ὡσαύτως χαλκοῖ ὄφεις ἦσαν καὶ κατὰ τὴν περιφέρειαν τῆς αἰγίδος. Ἡ κόμη δὲ κατέρχεται ἅπασα κατὰ τὰ νῶτα, εἰς μακροὺς κατὰ τὸν ἀρχαϊκὸν τρόπον κανονικοὺς πλοκάμους. Παραβαλλόμενον τὸ ἔργον τοῦτο πρὸς τὰ σωζόμενα ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς, δεικνύει ἱκανὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐν τῇ Villa Ludovisi ἐν Ῥώμῃ Ἀθηνᾶν τοῦ Ἀντιόχου, τεχνίτου ἀνήκοντος εἰς τὴν νέαν Ἀττικὴν σχολήν, ἥτις ἐργαζομένη κατὰ τὰ ἀριστουργήματα τῶν προτέρων χρόνων καὶ πολλαχῶς αὐτὰ ἀπομιμουμένη, ἐπέφερεν ἀναγέννησίν τινα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς χρόνοις.

— Σπουδαῖα εὑρήματα ἐγένοντο ἐσχάτως ἐν Δήλῳ, ἐπιστέλλει εἰς τὸ ὑπουργεῖον ὁ κ. Καββαδίας. Ἐν ταῖς περὶ τὴν ἱερὰν λίμνην ἀνασκαφαῖς εὑρέθησαν ὡραῖον ἐνεπίγραφον *Μωσαϊκόν*, κολοσσιαῖον ἄγαλμα τῆς θεᾶς

Ρώμης, ἔργον *Μελάνου* τοῦ Ἀθηναίου, καὶ ὑπερμεγέθης ἐγονατισμένος *πολεμιστής*, οὐχὶ Ἕλλην ἀλλὰ βάρβαρός τις, πιθανῶς Γαλάτης, ἔργον *Ἀγασίου* τοῦ Ἐφεσίου, αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ποιήσαντος τὸν ἐν Παρισίοις περίφημον Βοργεσιανὸν πολεμιστήν. Ἤρξατο δὲ καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ θεάτρου καὶ ἐν αὐτῷ εὑρέθησαν μεγάλοι μαρμάρινοι *Τρίποδες*, ἀναθήματα κείμενα ἐν τῇ Ὀρχήστρᾳ, καὶ δύο *Τελαμῶνες* ἤτοι *ἄτλαντες* ὑποβαστάζοντες τὸ ἔδαφος τοῦ λογίου ἢ ὄροφόν τινα τῶν οἰκοδομημάτων τῆς σκηνῆς. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐργασιῶν κατεδείχθη ὅτι ἡ ἐπίχωσις εἶνε πολὺ μικρὰ καὶ ὅτι περὶ τὴν Ὀρχήστραν ὑπῆρχον ἑδώλια μετ' ἀνακλίσεων, ὥσπερ ἐν τῷ ἐνταῦθα Ὠδείῳ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ.

— Πρὸ τριῶν ἤδη μηνῶν, ἤρξατο ἡ ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνασκάπτουσα ἐν Ἐλευσῖνι, διὰ τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Φιλίου ἀφ' οὗ ἱκανὸς χῶρος τοῦ ἱεροῦ περιβόλου δαπάναις τοῦ δημοσίου ταμείου ἠλευθερώθη ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῷ οἰκίσκων τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου. Τὰ μέχρι τοῦδε ἐξαγόμενα τῆς τριμήνου ἀνασκαφῆς δὲν εἶνε ἀνάξια λόγου. Τὰ ἄνω μέρη τῆς μεσημβρινῆς καὶ ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῶν λειψάνων τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης (τοῦ Μεγάρου) πρόκεινται τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ἐπισκεπτομένων τὰς ἀνασκαφάς· κατὰ δὲ τὰ βορειανατολικὰ τοῦ περιβόλου ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα Στοᾶς καί τι οἰκοδόμημα, ὅπερ δὲν ἐξερευνήθη μὲν εἰσέτι δεόντως, οὐχὶ δ' ἄνευ λόγου ὅμως δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὡς ἡ ἀρχαία εἴσοδος εἰς τὸν ἱερὸν χῶρον. Τὰ εὑρήματα δὲν εἶνε ἀκόμη πολλά· ἐν τούτοις κορμὸς ἀρχαϊκοῦ γυναικείου ἀγάλματος, τοῖς ἐν Δήλῳ εὑρεθεῖσιν ὁμοίου καὶ ἐκ δύο τεμαχίων ἀποτελουμένου, ἄνευ κεφαλῆς καὶ κατὰ τἄλλα ὄχι ὅλως, ὡς καὶ *προτομὴ* ἑτέρου ἀρχαϊκοῦ ἀγαλματίου ἀνδρικοῦ, ἀγγείων θραύσματα, νομίσματά τινα καὶ τεσσαράκοντα περίπου ἐνεπίγραφοι λίθοι, ὧν δύο ψηφίσματα καὶ μία καταγραφὴ πραγμάτων τοῦ ναοῦ (πλὴν τοῦ εἰς τὸν ἱεροφάντην Χαιρήτιον ψηφίσματος, ἐκ τοῦ γένους τῶν Κηρύκων καὶ Εὐμολπιδῶν, καί τινων ἀποθεματικῶν βάθρων, οἱ πλεῖστοι ἄλλως κολοβοί) δὲν εἶνε ὅλως ἀνάξια λόγου εὑρήματα διὰ τὸ μικρὸν χρονικὸν διάστημα τῆς ἀνασκαφῆς.

ΠΕΡΙ ΚΡΑΤΟΥΣ*

Ἡ ἐπιστημονικὴ τοῦ Κράτους μελέτη δυνατὸν νὰ γείνῃ ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεων καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν διακρίνομεν δύο μὲν ἀληθεῖς καὶ ἐλλόγους μεθόδους ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, δύο δὲ ἄλλας ψευδεῖς καὶ πεπλανημένας, αἵτινες φαίνονται ὡς μονομερεῖς παραλλαγαὶ τῶν δύο πρώτων. Ὀρθὰς μεθόδους ὑπολαμβάνομεν τὴν *φιλοσοφικὴν* καὶ τὴν *ἱστορικὴν* μέθοδον· ἐκ δὲ τῆς εἰς τὸ ἄκρον ἐξωθήσεως τοῦ παρ' ἑκατέρα τούτων ἐπικρατοῦντος στοιχείου γεννῶνται αἱ παραλλαγαὶ αὐτῶν. Οὕτως ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου παρήχθη ἡ τελείως *ἀφῃρημένη ἰδεολογικὴ μέθοδος*, ἐκ δὲ τῆς ἱστορικῆς ἡ *ἀποκλειστικῶς ἐμπειρική*, καθ' ὃν τρόπον εἰκών τις ἐξαχρειωθεῖσα μεταβάλλεται εἰς γελοιογραφίαν.

Ἡ ἀντίθεσις τῶν μεθόδων συνδέεται τόσον μετὰ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτικῆς, ὅσον καὶ μετὰ τῆς διαφορᾶς τῶν ψυχικῶν διαθέσεων ἐκείνων, οἵτινες ἐξεπόνησάν τι ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ.

Τό τε δῆλον ὅτι δίκαιον, ὡς καὶ ἡ πολιτική, ἔχουσι μὲν ἐν ἑαυτοῖς *ἰδανικήν* τινα ὄψιν, στοιχεῖόν τι ἠθικὸν καὶ πνευματικόν, ἀλλὰ συγχρόνως βασίζονται ἐπὶ ἐδάφους πραγματικοῦ καὶ ἔχουσι συγκεκριμένην τινὰ μορφὴν καὶ ἀξίαν. Ἀλλ' ἡ τελευταία αὕτη ὄψις παραγνωρίζεται καὶ παροραται ὑπὸ τῆς *ἀφῃρημένης ἰδεολογίας*· διότι αὕτη συνήθειαν ἔχει νὰ ἐπινοῇ ἀφῃρημένον τι πολιτικὸν δόγμα, καὶ νὰ ἐξάγῃ σειράν τινα συνεπειῶν λογικῶν μέν, ἀλλ' ἀσχέτων πρὸς τὸ καθεστὸς Κράτος καὶ τὰς πραγματικὰς αὐτοῦ σχέσεις. Αὐτὸς οὗτος ὁ Πλάτων περιέπεσεν ἐν τῇ *Πολιτείᾳ* αὐτοῦ εἰς τὸ σφάλμα τοῦτο· διὸ καὶ ἐξήνεγκεν ἀξιώματα, ἅπερ ἄντικρυς ἀντιστρατεύονται πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τὸν πλοῦτον ὅμως τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ καὶ τὴν περὶ τὸν λόγον καλλαισθησίαν ἀπέφυγεν ὁ Πλάτων τὰς πενιχρὰς θεωρίας ξηρῶν τύπων, αἵτινες τοσοῦτον συχναὶ ἀπαντῶσι παρὰ τοῖς νεωτέροις πολιτειολόγοις. Τὸ Κράτος, ὡς ὀργανικὸν καὶ ἠθικὸν ὄν, δὲν εἶναι ἁπλοῦν τι προϊὸν ψυχρᾶς λογικῆς, οὔτε τὸ δίκαιον τοῦ Κράτους εἶναι ἁπλῆ συλλογὴ ἀξιωμάτων θεωρητικῶν.

* Ἡ προκειμένη πραγματεία ἀποτελεῖ μέρος τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργίου Ἰω. Ἀγγελοπούλου φιλοπονηθείσης καὶ προσεχῶς δημοσιευομένης μεταφράσεως τοῦ συγγράματος τοῦ Βλούντσλη περὶ τῶν Γενικῶν ἀρχῶν τοῦ Κράτους (Allgemeine Statslehre).

Ἡ ἰδεολογικὴ μέθοδος ὡς ἐπιστημονικὴ μὲν ἔρευνα ἄγει εὐχερῶς εἰς ἄγονα πορίσματα, ἐφαρμοζομένη δὲ ἐν τῇ πράξει φέρει εἰς ἐπικινδυνωδεστάτην ἐπικράτησιν στεῤῥῶν ἰδεῶν καὶ εἰς διάλυσιν καὶ καταστροφὴν τοῦ ὑπάρχοντος Κράτους. Ἐν ταῖς ἐπαναστάσεσιν, ἐν αἷς τὰ ἀχαλίνωτα πάθη τοσούτῳ εὐχερέστερον ἐμφοροῦνται τοιούτων ἀφῃρημένων θεωριῶν, καθ' ὅσον ἐλπίζουσιν, ὅτι δι' αὐτῶν θὰ καταρρίψωσι τοὺς φραγμοὺς τῶν νόμων, τοιαῦτα ἰδεολογικὰ ἀξιώματα προσκτῶνται εὐχερῶς δύναμιν ἀκαταγώνιστον, καὶ καταστρέφουσι μετὰ σατανικῆς δυνάμεως πᾶν τὸ πρὸ αὐτῶν, ἐνῷ ἀδυνατοῦσι νὰ ἱδρύσωσι νέον τινὰ ὀργανισμόν. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐν ταῖς παραφόροις φάσεσιν αὐτῆς παρέσχε τῷ κόσμῳ φοβερὰς καὶ ὀφθαλμοφανεῖς ἀποδείξεις τῆς ὀρθότητος τῶν παρατηρήσεων τούτων, ὁ δὲ Ναπολέων δὲν εἶχεν ἄδικον λέγων «οἱ *μεταφυσικοὶ* καὶ οἱ *ἰδεολόγοι* ἐπήνεγκον τὸν ὄλεθρον τῆς Γαλλίας». Ἡ ἰδεολογικὴ ἄποψις τῆς «ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας» κατεκάλυψε δι' ἐρειπίων τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν ἐπότισε δι' αἵματος· ἡ δογματικὴ ἐκμετάλλευσις τοῦ «μοναρχικοῦ δόγματος» κατέπνιξε τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν τῆς Γερμανίας καὶ ἀπεκώλυσε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεών της· τέλος δὲ ἡ ἀφῃρημένη ἐφαρμογὴ τοῦ ἀξιώματος τῶν ἐθνικοτήτων ἠπείλησε τὴν εἰρήνην συμπάσης τῆς Εὐρώπης. Αἱ γονιμώταται καὶ ἀληθέσταται τῶν ἰδεῶν γίγνονται ὀλέθριαι, ὅταν, ἰδεολογικῶς κατανοηθεῖσαι, πραγματῶνται μετὰ στενοκεφάλου φανατισμοῦ.

Κατ' ἀντιθέτους κακίας χωλαίνει ἡ *ἐμπειρικὴ* μέθοδος, ἡ προσκεκολλημένη ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ὑπάρχον ἐξωτερικὸν σχῆμα, εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου, ἢ εἰς τὰ πραγματικὰ φαινόμενα. Ἡ μέθοδος αὕτη, ἔχουσα ἀξίαν τινὰ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τὸ πολὺ πολὺ διὰ τὴν ἄφθονον ὕλην, ἣν περισυνάγει, ἀριθμεῖ πολλοὺς τοὺς ὀπαδοὺς ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ, μάλιστα δὲ μεταξὺ τῶν γραφειοκρατικῶς μορφωθέντων ὑπαλλήλων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθῶς σπάνιον νὰ καταστῇ αὕτη ἄμεσος κίνδυνος πρὸς σύμπαν τὸ Κράτος, ὅπως οἱ ἀντίποδες ἰδεολόγοι, ἀλλ' ἐπικάθηται ὅμως ὡς σκωρία ἐπὶ τῆς στιλπνῆς σπάθης τῆς δικαιοσύνης, περιπλέκει διὰ παντοίων κωλυμάτων τὴν κοινὴν εὐπραγίαν, ἐπιφέρει πληθὺν μικρῶν συμφορῶν, ἐκνευρίζει τὴν ἠθικὴν δύναμιν, καὶ ἐξασθενίζει τὴν ὑγείαν τοῦ Κράτους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἕνεκεν αὐτῆς ἐν κρισίμοις καιροῖς ἡ σωτηρία τοῦ Κράτους ἀποβαίνει πάντοτε μὲν χαλεπωτάτη, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἀδύνατος. Ἂν ἡ καθαρῶς ἰδεολογικὴ μέθοδος, ἀσκουμένη ἐν τῇ πράξει, ὠθεῖ εὐχερῶς τὸ Κράτος εἰς πυρετώδεις ἀποφάσεις καὶ κρίσεις, τοὐναντίον ἡ καθαρῶς ἐμπειρικὴ μέθοδος ἐν τῇ πράξει ἐπίσης, συνεπάγεται μετὰ τῆς αὐτῆς εὐχερείας χρόνια κακά.

Ἡ *ἱστορικὴ* μέθοδος πλεονεκτεῖ οὐσιωδῶς τῆς *ἐμπειρικῆς* κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν γονυπετεῖ δουλικῶς καὶ ἄνευ κρίσεως ἰδίας πρὸ τοῦ ὑπάρχοντος νόμου, ἢ τῶν γεγονότων, ἀλλ' ἀνευρίσκει, ἀποδεικνύει καὶ διαφωτίζει τὴν *ἐσωτερικὴν συνάφειαν* τοῦ παρελθόντος μετὰ τοῦ ἐνεστῶτος, τὴν *ὀργανικὴν*

ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ καὶ τὴν *ἠθικὴν ἰδέαν*, τὴν ἐκδηλουμένην ἐν τῇ *ἱστορίᾳ*. Ναὶ μὲν ἡ ἱστορικὴ μέθοδος ἀφετηρίαν ἔχει ἐπίσης πραγματικὰ φαινόμενα, ἀλλ' ἐρευνᾷ ταῦτα ὡς σώματα πλήρη ζωῆς καὶ οὐχὶ ὡς πτώματα.

Συγγενὴς ταύτῃ εἶναι ἡ ἀληθὴς *φιλοσοφικὴ* μέθοδος, ἥτις δὲν ἰδεολογεῖ μόνον ἐπὶ ἀφῃρημένων θεωριῶν, ἀλλὰ σκέπτεται *συγκεκριμένως*, καὶ διὰ τοῦτο συνενοῖ τὴν *ἰδέαν* μετὰ τῆς *πραγματικότητος*. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ ἱστορικὴ μέθοδος θεμέλιον τῶν κρίσεων αὐτῆς ἔχει τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα, ἡ φιλοσοφικὴ ἐκπορεύεται ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς γνώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καὶ ἐκεῖθεν ἐπισκοπεῖ τὰς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀποκαλυπτομένας ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ὀλίγοις ἀνδράσι δέδοται τὸ συνενοῦν ἐν ἑαυτοῖς ἀμφοτέρας τὰς μεθόδους ταύτας. Οἱ πλεῖστοι τῶν συγγραφέων, τῶν ἀνυψωθέντων εἰς ἐπιστημονικήν τινα περιωπήν, ἀπέκλιναν ἐκ φυσικῆς διαθέσεως κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὴν μὲν ἢ τὴν δὲ τούτων. Μεταξὺ τῶν πρώτων ὁ *Ἀριστοτέλης* μάλιστα πάντων εἶναι ἄξιος τοῦ ἡμετέρου θαυμασμοῦ, διότι τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ συγγράμματα, καίπερ γεγραμμένα ἐν τῇ νεανικῇ ἐκείνῃ περιόδῳ τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, ἐν ᾗ δὲν εἶχεν εἰσέτι ὡριμάσει ἡ πολιτικὴ μόρφωσις, ὅμως ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν διέμειναν ἡ καθαρωτάτη τῶν πηγῶν σοφίας πολιτικῆς. Ὁ Ῥωμαῖος *Κικέρων* ἀπομιμεῖται μὲν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ συλλογίζεσθαι καὶ τοῦ ἐκθέτειν τὰς ἰδέας τὴν φιλοσοφικὴν μέθοδον τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἦσαν μᾶλλον πεπροικισμένοι κατὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς φύσεως, ἀλλὰ συνάμα ἀντλεῖ, ὀρθῶς ποιῶν, τὸ κράτιστον τῆς οὐσίας ἐκ τῆς πληθώρας τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς τῶν Ῥωμαίων. Μεταξὺ τῶν νεωτέρων ὁ Γάλλος *Βοδῖνος* (Bodin), ὁ Ἰταλὸς *Βίκος* καὶ ὁ Ἄγγλος *Βάκων Βερουλάμιος* εἶναι ἄξιοι μνείας, ὡς οἱ πρῶτοι ἀντιπρόσωποι τῆς φιλοσοφικῆς καὶ ἱστορικῆς μεθόδου. Ὁ Ἄγγλος *Βοῦρκε*, ὅμοιος τῷ Κικέρωνι κατὰ τὴν δεινότητα καὶ τὸ ὕψος τῆς εὐγλωττίας, ἀντλεῖ ἐπίσης τὰ ἀξιώματα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ βίου τοῦ λαοῦ, εἰς ὃν ἀνήκει, ἀλλὰ περιενδύει ταῦτα ἐσθῆτα φιλοσοφικὴν καὶ πλήρη μεγαλοπρεπείας. Ὁ Ἰταλὸς *Μακιαβέλης*, ὅστις παρακατέθηκεν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ τὴν μακράν, ἀλλὰ θλιβερὰν βιοτικὴν πεῖραν ἀνδρὸς γνωρίσαντος βαθέως καὶ ἐπισταμένως τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, καὶ ὁ Γάλλος *Μοντέσκιος*, ὅστις θεᾶται τὸν κόσμον δι' ὀφθαλμῶν φαιδρῶν καὶ ἀπροκαταλήπτων, καὶ βρίθει ὀξειῶν παρατηρήσεων καὶ εὐστόχων γνωμῶν, μεταχειρίζονται ἐναλλὰξ ἀμφοτέρας τὰς μεθόδους ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν προσεγγίζει μᾶλλον τῇ ἱστορικῇ, οὗτος δὲ μᾶλλον τῇ φιλοσοφικῇ μεθόδῳ. Ἐκ τοὐναντίου δὲ ὁ Ἑλβετὸς *Ῥουσσῶ* καὶ ὁ Ἄγγλος *Βένθαμ*, ὡς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν γερμανῶν συγγραφέων ἕπονται μᾶλλον τῇ φιλοσοφικῇ μεθόδῳ, ἀλλὰ καταπίπτουσι συχνότερον ἢ τὸ μέγα αὐτῶν πρότυπον, ὁ

Πλάτων, εἰς τὰς μονομερεῖς ἀποπλανήσεις τῆς καθαρᾶς ἰδεολογίας.

Δῆλον ἄρα, ὅτι αἱ δύο μέθοδοι, ἡ ἱστορικὴ καὶ ἡ φιλοσοφική, δὲν ἐχθαίρουσιν ἀλλήλας, ἀλλὰ τοὐναντίον συμπληροῦσι καὶ διορθοῦσιν ἀλλήλας. Στενοκέφαλός τις μόνον ἱστορικὸς δύναται νὰ φαντασθῇ, ὅτι αὐτὸς ἔφθασεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τῆς ἱστορίας, καὶ ὅτι οὐδὲν νέον δίκαιον θ' ἀναφανῇ ἐφεξῆς, μωρὸς δὲ καὶ κενόδοξος μόνον φιλόσοφος, δύναται νὰ νομίσῃ ἑαυτὸν ἀρχὴν καὶ τέλος πάσης ἀληθείας. Ὁ ἀληθὴς ἱστορικὸς ἀναγκάζεται, ὡς τοιοῦτος, ν' ἀπονείμῃ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ τὴν προσήκουσαν αὐτῇ ἀξίαν, ὁ δὲ ἀληθὴς πάλιν φιλόσοφος συμβουλεύεται καὶ τὴν ἱστορίαν.

Ἀλλ' ἑκατέρα τῶν μεθόδων τούτων ἔχει προσιδιάζοντα αὐτῇ πλεονεκτήματα, καθὼς καὶ ἴδια ἐλαττώματα καὶ κινδύνους. Κύριον πλεονέκτημα τῆς ἱστορικῆς μεθόδου εἶναι ὁ *πλοῦτος* καὶ ὁ *θετικὸς χαρακτὴρ* τῶν πορισμάτων αὐτῆς· διότι ἡ ἱστορία εἶναι πλήρης ὡσεὶ ζώσης ποικιλίας πραγμάτων, ὄντων ἅμα καὶ τελείως θετικῶν. Ὅ,τι δήποτε ἡ γονιμωτάτη διάνοια καὶ ἂν δυνηθῇ νὰ ἐπινοήσῃ, συγκρινόμενον πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, ἔσεται πάντοτε πενιχρόν τι κατασκεύασμα, καὶ ἀβέβαιον καὶ ἀμαυρὰν ἕξει συνήθως τὴν ὑπόστασιν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔγκειται ἀκριβῶς ὁ κίνδυνος, μήτοι ὁ ἑπόμενος τῇ ἱστορικῇ τρίβῳ, ὡς ἐκ τοῦ πολλοῦ ἀριθμοῦ τῶν γεγονότων, ἐπιλάθηται τῆς ἑνότητος, καὶ ἀπολέσῃ ταύτην· μήτοι καταβληθῇ ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ὕλης, καὶ κατασυντριβῇ ὑπὸ τὸν ὄγκον τῶν ἱστορικῶν γεγονότων· μήτοι, ὑπὸ τοῦ παρελθόντος προσελκυσθεὶς καὶ προσδεθείς, δὲν ἔχῃ ἐφεξῆς ζωηρὸν τὸ βλέμμα πρὸς ἐπισκόπησιν τοῦ ἐνεστῶτος καὶ τοῦ μέλλοντος βίου. Καὶ δὲν εἶναι μὲν τὰ ἐλαττώματα ταῦτα οὐδοπωστιοῦν ἀναγκαῖαι συνέπειαι τῆς ἱστορικῆς μεθόδου, ἀλλ' ὅμως αὐτὴ ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς, πόσον συχνάκις ἄνδρες, ἀφοσιωθέντες μετὰ πάθους εἰς τὴν σπουδὴν αὐτῆς, περιέπεσαν εἰς πλάνας τοιαύτας. Ἐκ τοὐναντίου τὰ πλεονεκτήματα τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου εἶναι ἡ *διαύγεια*, ἡ *ἁρμονία*, ἡ *ἑνότης* τοῦ *συστήματος*, καὶ ἡ πληρεστέρα ἱκανοποίησις τῶν ἀγώνων τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὴν τελειότητα, τὴν *ἰδανικότητα*. Τὰ πορίσματα αὐτῆς ἔχουσιν ἰδιαζόντως κοσμοπολιτικόν τινα χαρακτῆρα καὶ χροιὰν ὅλως ἰδανικήν. Ἀλλὰ καὶ τὴν μέθοδον ταύτην ἀπειλοῦσιν ἴδιοι κίνδυνοι, μάλιστα δέ, ὅτι οἱ φιλόσοφοι σπεύδοντες πρὸς τὴν *ἑνότητα*, ἣν φαντάζονται συνήθως ὡς τὸν *ἑνιαῖον* αὐτῶν σκοπόν, παρορῶσι πολλάκις τὴν ἐσωτερικὴν ποικιλίαν τῆς φύσεως καὶ τὴν ἀφθονίαν τῆς ὕλης, τὴν ἐν τῇ πραγματικῇ ὑπάρξει, καὶ ὅτι, παραδιδόμενοι εἰς τὴν ταχεῖαν πτῆσιν τοῦ ἀχαλινώτου πνεύματός των, οὐχὶ σπανίως, ἀντὶ ν' ἀνακαλύψωσιν ἀληθεῖς νόμους, ἐπινοοῦσι κενούς τινας τύπους ἄνευ οὐσίας, πομφόλυγας ἀληθεῖς, μεθ' ὧν ὡς ἐν παιδιᾷ κατατρίβουσι τὸν καιρόν· ὅτι, παραγνωρίζοντες τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὄντων, δρέπουσι καρποὺς ἀώρους, ἐμπηγνύουσιν ἐν τῇ γῇ δένδρα ἄνευ ῥίζης, καὶ περιπίπτουσιν εἰς τὰ παραλη-

ματα τῆς ἰδεολογίας. Ὀλίγιστα τῶν φιλοσοφικῶν πνευμάτων ηὐτύχησαν νὰ προφυλαχθῶσι τελείως ἀπὸ τῶν ἀποπλανήσεων τούτων.[1]

* *
*

Ἔννοιαν τοῦ Κράτους καλοῦμεν ἐκείνην, διὰ τῆς ὁποίας ἀνευρίσκεται καὶ καθορίζεται ἡ φύσις καὶ οἱ οὐσιώδεις χαρακτῆρες τῶν πραγματικῶν Κρατῶν· *ἰδέαν δὲ τοῦ Κράτους* ὀνομάζομεν ἐκείνην, ἥτις δεικνύει ἡμῖν ἐν τῇ φωτοβόλῳ λαμπηδόνι νοητῆς τελειότητος τὴν εἰκόνα Κράτους, οὔπω μὲν πραγματοποιηθέντος, ἐπιδιωκομένου δέ. Ἡ μὲν ἔννοια τοῦ Κράτους ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης, ἡ δὲ τοῦ Κράτους ἰδέα διὰ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας. Ἡ γενικὴ δὲ πάλιν τοῦ Κράτους ἔννοια ἀνευρίσκεται, ἐὰν διέλθωμεν τὰ διάφορα πραγματικὰ Κράτη τὰ ὑπὸ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας παρασταθέντα, καὶ ἀναζητήσωμεν ἐν αὐτοῖς τοὺς κοινοὺς χαρακτῆρας. Ἀφ' ἑτέρου ἡ ὑψίστη τοῦ Κράτους ἰδέα συλλαμβάνεται, ἐὰν σταθμίσωμεν τὴν διὰ τὸ Κράτος ἰδιοφυΐαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ θεωρήσωμεν τὴν ὑψίστην νοητὴν καὶ δυνατὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἰδιοφυΐας ταύτης ὡς πολιτικὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐὰν ἐπισκοπήσωμεν τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν Κρατῶν, ἅτινα προσάγει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἡ ἱστορία, τινὰς μὲν κοινοὺς εἰς πᾶν Κράτος χαρακτῆρας θὰ εὕρωμεν ἐκ τοῦ παραχρῆμα, ἄλλους δὲ πάλιν θὰ ἀνακαλύψωμεν δι' ἐπιμελεστέρας ἐρεύνης.

1. Καὶ πρῶτον μὲν εἶναι αὐτόδηλον, ὅτι ἐν παντὶ Κράτει εὕρηται *πληθύς τις ἀνθρώπων συνηνωμένων ἀλλήλοις*. Ὅσον δήποτε δὲ καὶ ἐὰν ᾖ ποικίλος ὁ ἀριθμὸς οὗτος, ἀνερχόμενος παρὰ τῷ μὲν τῶν Κρατῶν εἰς ὀλίγας χιλιάδας, παρὰ τῷ δὲ εἰς πολλὰ ἀνθρώπων ἑκατομμύρια, εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι τότε περὶ Κράτους γίνεται λόγος, ὅτε *ὑπερβαίνει τὸν κύκλον τῆς οἰκογενείας*, καὶ ὑπάρχει δεσμὸς ἀνθρώπων (τουτέστιν οἰκογενειῶν, ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παίδων). Μία οἰκογένεια, ἡ μία πατριά, ὡς ἡ τοῦ πατριάρχου Ἰακὼβ ἐν παραδείγματι, δύναται νὰ καταστῇ ὁ πυρήν, περὶ ὃν συγκεντροῦται, προϊόντος τοῦ χρόνου, μεγαλειτέρα ὁμὰς ἀνθρώπων· ἀλλὰ τὸ πραγματικὸν Κράτος τότε μόνον δημιουργεῖται, ὅταν ἡ ἑνιαία αὕτη *οἰκογένεια* ἀναπτυχθῇ εἰς πλείονας, καὶ ἡ ἐξ *αἵματος συγγένεια* μεταβληθῇ εἰς *φυλετικήν*. Ἡ *ὁρδὴ* δὲν εἶναι φυλή· ἄνευ δὲ *φυλῆς*, ἤ, ἐν τῇ ὑψηλοτέρᾳ βαθμίδι τοῦ πολιτισμοῦ, ἄνευ *λαοῦ οὐκ ἔστι Κράτος*.

1 Τὰς ἀνωτέρω καὶ ἀναλόγους ἰδέας ἐν τῇ σχέσει αὐτῶν μετὰ τῆς νεωτέρας γερμανικῆς ἐπιστήμης ἀνέπτυξα εὐρύτερον τῷ 1841 ἐν τῷ συγγράμματί μου «Αἱ νέαι σχολαὶ τῶν γερμανῶν νομικῶν» (Die neueren Rechtsschulen der deutschen Juristen. Zweite Auflage, Zurich, 1862). Ἀλλὰ πολλῷ πρότερον ὁ Ἄγγλος καγκελάριος Βάκων ἤλεγξε τὰς πλάνας τῆς διδασκαλίας τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ τῆς θετικῆς νομοθεσίας τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, προσεδόκα δὲ τὴν ἀναγκαίαν μεταρρύθμισιν τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου ἐκ τοῦ συνδέσμου τῆς ἱστορίας μετὰ τῆς φιλοσοφίας.

Νόμιμόν τινα ἀριθμὸν διὰ τὸν ἐν τῷ Κράτει λαὸν δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ἀπολύτως, ἀλλ' ὁ τοῦ Ῥουσσὼ τουλάχιστον, ὁ εἰς 10 μόνον χιλιάδας ἀνερχόμενος, εἶναι ἀπαράδεκτος. Κατὰ τὸν μεσαίωνα τοσοῦτον ὀλιγάνθρωπα Κράτη ἠδύναντο νὰ ὑπάρχωσιν ἀσφαλῶς καὶ εὐπρεπῶς· ἀλλ' οἱ νεώτεροι χρόνοι ἐξαναγκάζουσι τὴν ἵδρυσιν πολυαριθμοτέρων Κρατῶν, τὸ μὲν διότι οἱ πολιτικοὶ σκοποὶ τῶν νεωτέρων Κρατῶν χρῄζουσι μειζόνων ἐθνικῶν δυνάμεων, τὸ δὲ διότι ἡ αὔξουσα δύναμις τῶν μεγάλων κρατῶν εὐχερῶς ἀποβαίνει ἀπειλὴ καὶ κίνδυνος εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν μικρῶν.

2. Δεύτερον πρὸς διατήρησιν τοῦ Κράτους στοιχεῖον εἶναι ἡ *διαρκὴς σχέσις* μεταξὺ *λαοῦ* καὶ *χώρας*. Τὸ Κράτος ἀπαιτεῖ *ἐπικράτειαν*, ὁ *λαὸς δεῖται χώρας*.

Διὸ καὶ οἱ *νομαδικοὶ λαοί*, καίπερ διοικούμενοι ὑπ' ἀρχηγῶν, οἵτινες δυνατὸν μάλιστα νὰ κυβερνῶσι κατά τινας ἀρχὰς τοῦ δικαίου, πάλιν ὅμως εὑρίσκονται εἰς τὰ πρόθυρα ἁπλῶς τοῦ Κράτους. Ἡ σταθερὰ λοιπὸν διαμονὴ αὐτῶν ἐν χώρᾳ τινὶ δημιουργεῖ κατ' ἀρχὰς τὸ Κράτος. Ὁ Μωϋσῆς ἐξεπαίδευσε τὸν ἰουδαϊκὸν λαὸν διὰ τὸ Κράτος, ἀλλ' ὁ Ἰωσῆς μόνος ἵδρυσεν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ τὸ ἰουδαϊκὸν Κράτος. Οἱ λαοί, οἵτινες κατὰ τὰς μεγάλας μεταναστάσεις ἀπέβαλλον τὰς κατοικίας των, ὅπως κατακτήσωσι νέας, ηὑρίσκοντο ἐπί τινα χρόνον ἐν ἐπικινδύνῳ περιόδῳ μεταβολῆς. Διότι τὸ μὲν πρότερον Κράτος, ὅπερ τέως ἀπετέλουν, δὲν ὑφίστατο πλέον, τὸ δὲ νέον δὲν ὑπῆρχεν εἰσέτι. Ὅθεν ὁ προσωπικὸς μόνος σύνδεσμος διετηρεῖτο εἰσέτι χρόνον τινά, ἐν ᾧ ἡ μετὰ τοῦ ἐδάφους συνάφεια ἦτο διεσπασμένη. Ἐὰν λοιπὸν οὗτοι κατώρθουν νὰ προσκτήσωνται νέαν χώραν ἀσφαλῆ, τότε μόνον καὶ διὰ τούτου ηὐτύχουν εἰς τὴν ἵδρυσιν νέου Κράτους, ἐνῷ οἱ λαοὶ οἱ μὴ ἐπιτυχόντες τούτου ἀπωλέσθησαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Θεμιστοκλέα διέσωσαν ἐπὶ τῶν πλοίων τὸ Κράτος τῶν Ἀθηνῶν, διότι μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἀνεκτήσαντο τὸ ἄστυ, ἀλλ' οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες ἀπωλέσθησαν, διότι καταλιπόντες τὴν γενέθλιον χώραν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κατακτήσωσι νέαν. Καὶ τὸ ῥωμαϊκὸν δὲ Κράτος θὰ κατεστρέφετο, ἂν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς πόλεως ἀπεχώρουν εἰς Βεΐους.

3. Τρίτος κοινὸς χαρακτὴρ τῶν Κρατῶν εἶναι ἡ *ἑνότης τοῦ ὅλου*, ἤτοι ἡ *συνυπηκοότης τοῦ λαοῦ*. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ Κράτους ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχωσι διάφορα μέλη ἀπολαύοντα μεγάλης καὶ ἰδίας ἀνεξαρτησίας, ὡς ἐν Ῥώμῃ ὁ *Populus* τῶν πατρικίων καὶ παρ' αὐτῷ οἱ *plebes*, ἢ ὡς ἐν τῷ ἀρχαιοτέρῳ γερμανικῷ μεσαίωνι τὸ τοῦ *λαοῦ σύνταγμα* καὶ τὸ *φεουδαλικὸν σύνταγμα*. Τὸ Κράτος μάλιστα δυνατὸν νὰ συντίθηται ἐκ πολλῶν μερῶν, ἅτινα πάλιν καθ' ἑαυτὰ ἀποτελοῦσι Κράτη, ὡς ἐκ τῆς *ἀρχαίας γερμανικῆς αὐτοκρατορίας* ἀνεφύησαν πολλὰ κράτη διαδοχικῶς (Territorialstate),

ἢ ὡς ἐν τῇ *ὁμοσπονδίᾳ* τῆς *Βορείου Ἀμερικῆς* καὶ τῆς *Ἑλβετίας* καὶ ἐν τῇ *νέᾳ γερμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ*, ἔνθα συνυφίσταται ἓν μέγα καὶ καθολικὸν Κράτος, καὶ ἀριθμός τις *τοπικῶν Κρατῶν ὁμοσπόνδων*. Ἀλλ' ἐὰν ἡ κοινοπραξία αὕτη μὴ ἔχῃ δεσμόν τινα ἑνιαῖον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὀργανισμῷ, ἢ ἐὰν ἐν ταῖς πρὸς τὰ ξένα Κράτη ἀναφοραῖς μὴ παρίσταται ὡς ἑνιαῖόν τι σύνολον, τότε Κράτος δὲν ὑπάρχει.

4. Ἕτερος κοινὸς χαρακτὴρ τῶν Κρατῶν εἶναι ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ *κυβερνώντων* καὶ *κυβερνωμένων*, ἢ μεταξὺ *ἀρχῆς* καὶ *ὑπηκόων* κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἔκφρασιν, ἣν παρενόησάν τινες ἢ καὶ κατεχράσθησαν ἐνίοτε, ἀλλ' ἥτις καθ' ἑαυτὴν οὔτε μισητὴ οὔτε ἀνελεύθερος εἶναι. Τὰ εἴδη τῆς ἀντιθέσεως ταύτης δυνατὸν νὰ ποικίλλωνται, ἀλλ' αὕτη ὑφίσταται πάντοτε ἀναγκαίως. Καὶ ἐν αὐτῇ μάλιστα τῇ ἀκράτῳ δημοκρατίᾳ, ἔνθα φαίνεται ὡς ἐλλείπουσα ἡ ἀντίθεσις αὕτη, ὑφίσταται ὅμως πράγματι· διότι ἡ μὲν δημοτικὴ συνέλευσις τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ἀπετέλει τὴν ἀρχήν, ἕκαστος δὲ Ἀθηναῖος καθ' ἑαυτὸν ἦτον ὑπήκοος ἐν σχέσει πρὸς ταύτην.

Ὅπου δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀρχὴ κυρίαρχος, ὅπου οἱ κυβερνώμενοι ἀπηρνήθησαν τὴν πρὸς τὸ Κράτος ὑπακοήν, ὅπου ἕκαστος πράττει ὅ,τι ὀρέγεται, ὅπου βασιλεύει ἡ *ἀναρχία*, ἐκεῖ καὶ τὸ Κράτος διαλύεται. Ἀλλ' ἡ ἀναρχία, ὡς πᾶσα ἄρνησις, βραχὺν χρόνον διαρκεῖ· διὸ καὶ ἐξ αὐτῆς νέα πάραυτα ἀρχὴ ἀναθρώσκει ἐν τῷ ζῶντι λαῷ, χονδροειδὴς μὲν καὶ ὡς τὰ πολλὰ δεσποτικὴ καὶ ἀγρία, ἀλλ' ἱκανὴ ὅπως ἐκβιάσῃ τὴν ὑπακοὴν καὶ ἐπανιδρύσῃ οὕτω τὴν ἀναπόφευκτον ἀντίθεσιν μεταξὺ κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων. Οἱ *κοινοκτήμονες*, ἀρνούμενοι διὰ τῶν θεωριῶν των τὴν διάκρισιν ταύτην, ἀρνοῦνται αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Κράτους· οὐδ' ἐπέτυχον ἕως ὥρας οὐδαμοῦ, ἐκμηδενίζοντες τὸ Κράτος, νὰ παρεισαγάγωσι τὸν καθαρῶς *κοινωνικὸν* αὐτῶν δεσμόν· καὶ ἐάν ποτε κατορθώσωσι νὰ παρασύρωσι τὰ πλήθη ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τῶν σχεδίων των, εἶναι βέβαιον, ὅτι, κατὰ τὰ πρότυπα τῶν θρησκευτικῶν κοινωνιστῶν τοῦ ις' αἰῶνος, τῶν ἀναβαπτιστῶν, καὶ κατ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν λογικὴν τῶν πραγμάτων συνέπειαν θὰ ἵδρυον καὶ πάλιν ἀρχήν τινα, καὶ μάλιστα τὴν σκληροτάτην πασῶν ὅσαι ποτὲ ὑπῆρξαν.

Παρὰ τοῖς *σλαυικοῖς* λαοῖς εὑρίσκομεν τὴν παλαιὰν γνώμην, ὅτι ἡ *ὁμοφωνία* ὅλων τῶν μελῶν κοινωνίας τινὸς εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς κοινῆς θελήσεως, καὶ οὐχὶ ἡ πλειονοψηφία ἢ ἄλλη τις ὑψηλοτέρα βούλησις. Ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο χαλεπῶς καὶ μόλις δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν δήμῳ τινὶ ἢ ἐν ἔθνει, ἔνθα πάντες εὐχερῶς καὶ ταχέως συνέρχονται ἐπὶ τὸ αὐτό, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐν τῷ Κράτει, ὅπερ ὀφείλει νὰ ὑπερνικᾷ τὴν ἀναπόδραστον ἀντίρρησιν τούτων ἢ ἐκείνων.

5. Τὸ Κράτος δὲν εἶναι ἄψυχόν τι ὄργανον, οὔτε μηχανὴ νεκρά, ἀλλ' *ὂν* ζῶν καὶ δὴ *ὀργανικόν*. Ἀλλ' ἡ ὀργανικὴ αὕτη φύσις τοῦ Κράτους δὲν

κατενοήθη πάντοτε. Οἱ πολιτικοὶ λαοὶ εἶχον βεβαίως περὶ τούτου ἰδέαν τινά, καὶ εὐχερῶς ἐξεδήλουν αὐτὴν ἐν τῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη ἠγνόει ἐπὶ πολὺ τὴν ὀργανικὴν φύσιν τοῦ Κράτους, πολλοὶ δὲ τῶν πολιτειολόγων ἀγνοοῦσιν αὐτὴν ἔτι καὶ νῦν. Ἡ τιμὴ ἐπὶ τῇ ἀναγνωρίσει τῆς ὀργανικῆς φύσεως τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Κράτους προσήκει μάλιστα τῇ ἱστορικῇ γερμανικῇ σχολῇ τοῦ δικαίου, τῇ ἀνατρεψάσῃ τὴν *μαθηματικὴν* καὶ *μαχανικὴν* ἄποψιν τοῦ Κράτους, ἥτις ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν μόνον ἐργάζεται, καὶ τὴν *ἀτομικὴν* μέθοδον, ἥτις ἐπιλανθάνεται τοῦ ὅλου χάριν τῶν μερῶν. Ὡς πίναξ τις πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ σωρεία σταγόνων κεχρωσμένου ἐλαίου, ὡς ἄγαλμά τι πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ σύνολον κόκκων μαρμάρου, ὡς ὁ ἄνθρωπος πᾶν ἄλλο εἶναι ἁπλῆ ποσότης αἱμοσφαιρίων καὶ κυττάρων, οὕτω καὶ ὁ λαὸς δὲν εἶναι ἁπλοῦν ἄθροισμα πολιτῶν, οὐδὲ τὸ Κράτος εἶναι ἁπλῆ τις σωρεία ἐξωτερικῶν θεσμῶν.

Βεβαίως τὸ Κράτος δὲν εἶναι *προϊὸν τῆς φύσεως*, οὔτε ἄρα *φυσικὸς ὀργανισμός*, ἀλλ' εἶναι *ἔμμεσον δημιούργημα τῶν ἀνθρώπων*. Καὶ οὕτω πάλιν ὅμως ἡ προδιάθεσις πρὸς μόρφωσιν τῶν κρατῶν ἔγκειται ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, κατὰ δὲ ταῦτα καὶ τὸ Κράτος ἔχει *φυσικήν* τινα ὑπόστασιν. Ἀλλ' ἡ φύσις ἐπαφῆκε τῇ ἀνθρωπίνῃ φροντίδι καὶ ἐπινοίᾳ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς πολιτικὰς ταύτας διαθέσεις· ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν τὸ Κράτος εἶναι προϊὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, ἡ δὲ ὀργανικὴ αὐτοῦ παράστασις εἶναι ἀπομίμησις τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ὅταν λοιπὸν καλῶμεν τὸ Κράτος *ὀργανισμόν*, δὲν ἀποβλέπομεν εἰς τὴν ἐνέργειαν ἐκείνην, δι' ἧς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα ζητοῦσι τροφήν, προσλαμβάνουσιν, εἰδοποιοῦσιν αὐτὴν καὶ παράγουσι νέα εἴδη, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποβλέπομεν εἰς τὰς ἑπομένας ἰδιότητας τῶν φυσικῶν ὀργανισμῶν:

α') Πᾶς ὀργανισμὸς εἶναι *ἕνωσις σωματικῶν* καὶ *ὑλικῶν* στοιχείων καὶ *ζωικῶν* καὶ *ψυχικῶν* δυνάμεων, ἤ, ἁπλῶς εἰπεῖν, *ψυχῆς* καὶ *σώματος*.

β') Καί τοι τὸ ὀργανικὸν ὂν ἀποτελεῖ *ἓν ὅλον* καὶ διαμένει τοιοῦτον, ἀλλ' ὅμως ἐν τοῖς κατὰ μέρος ἐφοδιάζεται διὰ *μελῶν* ἐχόντων ἰδίας λειτουργίας καὶ δυνάμεις, δι' ὧν θεραπεύονται παντοιοτρόπως καὶ αἱ τοῦ ὅλου ποικίλαι ἀνάγκαι.

γ') Ὁ ὀργανισμὸς ἔχει *ἀνάπτυξιν* ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω καὶ *αὔξησιν ἐξωτερικήν*.

Ἡ ὀργανικὴ λοιπὸν φύσις τοῦ Κράτους ἀναφαίνεται ὑπὸ τὰς τρεῖς ἄνω σχέσεις, ὡς ἕπεται:

α') Ἐν παντὶ Κράτει ὑπάρχουσιν ἀναγκαίως συνηνωμένα εἰς μίαν ζωὴν τὸ *πνεῦμα* καὶ τὸ *σῶμα*, ἡ *θέλησις τοῦ Κράτους* καὶ τὰ ἐνεργὰ τοῦ *Κράτους ὄργανα*. Τὸ *πνεῦμα* τοῦτο καὶ ἡ *θέλησις* αὕτη τοῦ Κράτους εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὸ πνεῦμα καὶ ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ, διαφέροντα τοῦ ἁπλοῦ ἀθροίσματος τῶν θελήσεων καὶ διανοημάτων τῶν ἀτόμων. Σῶμα δὲ τοῦ

Κράτους, ἐν ᾧ ἐκδηλοῦται ὅλος ὁ βίος τοῦ λαοῦ, εἶναι αὐτὸ τὸ *σύνταγμα* μετὰ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ, ἅτινα παριστῶσι τὸ ὅλον, καὶ διὰ τῶν νόμων ἐκφράζουσι τὴν θέλησιν τοῦ Κράτους, μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ, ὅστις κυβερνᾷ, μετὰ τῶν διαφόρων λειτουργῶν καὶ ὑπαλλήλων, οἵτινες διοικοῦσι, μετὰ τῶν δικαστηρίων, ἅτινα ἀπονέμουσι τὴν δικαιοσύνην, μετὰ τῶν παντοειδῶν λειτουργῶν τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων, μετὰ τοῦ στρατοῦ τέλος, ὅστις παριστᾷ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Χαρακτήρ, πνεῦμα καὶ εἶδος ἑκάστου Κράτους ποικίλλονται, ὅπως καὶ παρ' ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος ἔγκειται οὐσιωδῶς ἐν τῇ γενναιόφρονι ἁμίλλῃ τῶν τε λαῶν καὶ κρατῶν, ἐξ ὧν σύγκειται.

β') Ἐν τῷ συντάγματι τοῦ Κράτους ἐκδηλοῦται ὁμοίως ἡ *διάρθρωσις* τοῦ πολιτικοῦ σώματος. Πᾶσα λειτουργία καὶ πᾶσα δημοσία συνέλευσις εἶναι ἴδιον μέλος αὐτοῦ, ἔχον ἰδίαν ἐνέργειαν. Ἡ λειτουργία δὲν εἶναι ὅπως ἓν μέρος μηχανῆς τινος, οὔτε ἐκτελεῖ ἁπλῆν τινα μηχανικὴν ἐνέργειαν ὁμοίαν πάντοτε, ὅπως οἱ τροχοὶ ἢ τὰ ἐλατήρια τῆς μηχανῆς. Τοὐναντίον ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ἔχει *νοερόν* τινα *χαρακτῆρα* καὶ μεταβάλλεται ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα κατὰ τὰς *ἀνάγκας τοῦ δημοσίου βίου*, πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ ὁποίου ὡρίσθη. Ἡ λειτουργία εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἔμψυχός τις, ὡς ὑπηρετοῦσα τῷ βίῳ· διὸ καὶ ὅταν ἡ ζωὴ τὴν ἐγκαταλίπῃ, περιπέσῃ δὲ αὕτη εἰς ἀσκόπους τύπους καὶ προσεγγίσῃ τῇ φύσει τῆς μηχανῆς, ἥτις ἀδιακρίτως καὶ ἀπερισκέπτως πρὸς τὰς προκυπτούσας ἰδιοφυεῖς καὶ μεταβλητὰς σχέσεις ἐξακολουθεῖ ἐργαζομένη μηχανικῶς καθ' ἑδραίους ἐξωτερικοὺς νόμους, τότε καὶ ἡ λειτουργία αὐτὴ διαφθείρεται, τὸ δὲ εἰς μηχανὴν μεταβληθὲν Κράτος φέρεται εὐθὺ πρὸς τὸν ἴδιον ὄλεθρον.

Οὐ μόνον ὁ ἀνήρ, ὁ τὴν λειτουργίαν ἀσκῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ *λειτουργία αὐτὴ* ἔχει ἐν ἑαυτῇ ψυχικήν τινα ἔννοιαν, *ἔμψυχόν τινα ἀρχὴν* ἑδρεύουσαν ἐν ἑαυτῇ. Ὑπάρχει *χαρακτήρ* τις, *πνεῦμά* τι τῆς *λειτουργίας*, ὅπερ πάλιν ἐξασκεῖ ἐπίδρασίν τινα ἐπὶ τοῦ λειτουργοῦ, ὅστις, ὅπως τὸ ἄτομον ἐν τῷ σώματι, δρᾷ ἐν αὐτῇ. Ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ὑπατείᾳ ἐνέκειτο θαυμαστή τις μεγαλειότης καὶ δύναμις, ἥτις καὶ τὸν ἄσημον ἄνδρα, τὸν ἀναδειχθέντα ὕπατον, ἀνυψοῦσα ἐκραταίου τὰς φυσικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ἡ δικαστικὴ ἀρχὴ εἶναι τοσοῦτον ἱερά, ὡς εἰς τὴν δικαιοσύνην καθωσιωμένη, ὥστε αἱ ὑψηλαὶ αὐτῆς ἰδιότητες καταπληροῦσι τὴν ψυχὴν καὶ τῶν μαλακωτέρων δικαστῶν, καὶ ἐξεγείρουσιν ἐν αὐτοῖς τὴν ὑπὲρ τοῦ δικαίου μεγαλοφροσύνην. Ναὶ μὲν τὸ πνεῦμα τῆς λειτουργίας ἀδυνατεῖ νὰ μεταβάλῃ τὴν φύσιν τοῦ λειτουργοῦ, οὔτε εἶναι τοσοῦτον ἰσχυρόν, ὥστε νὰ τὸν ἐξαναγκάσῃ, ὅπως αἱ πράξεις αὐτοῦ ἀνταποκρίνωνται πάντοτε καὶ τελείως πρὸς τὴν σημασίαν τῆς λειτουργίας· ἀλλ' ὅμως ὁ λειτουργὸς αἰσθάνεται πάντοτε τὴν *ψυχικὴν ἐπίδρασιν τῆς λειτουργίας* ἐπί τε τοῦ πνεύματος καὶ τῶν

διαθέσεων αὐτοῦ, καὶ ἐὰν ἔχῃ καθαρὰν τὴν διάνοιαν, δὲν δύναται νὰ παρίδῃ, ὅτι καὶ ἐν τῇ λειτουργίᾳ ψυχή τις ἐγκατοικεῖ, ἥτις ἔχει μὲν μετὰ τοῦ ἀτόμου αὐτοῦ στενήν τινα συνάφειαν καὶ ἄμεσον σύνδεσμον, ἀλλὰ πάντοτε *διακρίνεται τῆς προσωπικότητός του καὶ ἐπιζῇ ταύτῃ.*

γ') Οἵ τε λαοὶ καὶ τὰ κράτη ἔχουσιν *ἀνάπτυξίν* τινα καὶ αὔξησιν ἰδίαν. Αἱ περίοδοι τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν καὶ τῶν κρατῶν μετροῦνται καθ' ἡλικίας ὑπερβαινούσας κατὰ πολὺ τὰς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς· διότι οἱ μὲν ἄνθρωποι ἀριθμοῦσι τὴν ζωὴν κατ' ἔτη καὶ δεκάδας ἐτῶν, τὰ δὲ Κράτη κατ' αἰῶνας ὅλους. Ἑκάστη δὲ πάλιν περίοδος ἔχει τὸν ἰδιάζοντα αὐτῇ χαρακτῆρα, καί τοι ἡ καθολικὴ ἱστορία λαοῦ τινος ἢ καὶ Κράτους παρίσταται ὡς ὅλον τι συνεχές. Οὕτως ἡ παιδικὴ ἡλικία τῶν λαῶν ἔχει ἄλλον χαρακτῆρα ἢ ἡ ὥριμος, πᾶς δὲ πολιτικὸς ἀναγκάζεται νὰ προσέχῃ τὸν νοῦν εἰς τὴν ἐποχήν, ἐν ᾗ τὸ Κράτος εὑρίσκεται. Καὶ ἐνταῦθα ἁρμόζει ἡ παροιμία *καιρὸς παντὶ πράγματι* (Ein jedes Ding hat seine Zeit).

Ἀλλὰ παρὰ τὴν ὁμοιότητα ταύτην σπουδαία διαφορὰ ἀποχωρίζει τὸ Κράτος καὶ τοὺς θεσμοὺς αὐτοῦ ἀπὸ τῶν φυσικῶν ὀργανικῶν ὄντων. Ἐνῷ δῆλον ὅτι ὁ βίος τῶν φυτῶν, τῶν ζῴων καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀνέρχεται καὶ κατέρχεται κατὰ βαθμίδας καὶ περιόδους τακτικάς, ὁ τοῦ κράτους βίος καὶ οἱ θεσμοὶ αὐτοῦ δὲν ἀναπτύσσονται πάντοτε τοσοῦτον κανονικῶς· διότι ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας ἢ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων ἐπιφέρει συχνὰ σημαντικὰς παραλλαγάς, εἴτε διακόπτουσα, εἴτε πράγουσα αἴφνης τὴν κανονικὴν πορείαν τοῦ Κράτους, εἴτε μάλιστα καὶ καταστρέφουσα αὐτὴν τελείως, καθ' ὅσον ἢ μεγάλοι καὶ μέγα δυνάμενοι ἄνδρες συνεπιλαμβάνονται τοῦ ἔργου, ἢ δεσπόζουσι τὰ ἄγρια τοῦ λαοῦ πάθη. Καὶ ναὶ μὲν αἱ παραλλαγαὶ αὗται οὔτε τοσοῦτον πολυάριθμοι εἶναι, οὔτε συνήθως τοσοῦτον μεγάλαι, ὥστε νὰ καταργήσωσι τὸν κανόνα. Τοὐναντίον εἶναι αὗται πολὺ σπανιώτεραι, ὡς τὰ πολλὰ δὲ καὶ ἀσημότεραι, ἢ ὅσον φαντάζονται ἐκεῖνοι, οἵτινες παρασύρονται εἰς τὰς σκέψεις των ὑπὸ τῆς ἀμέσου ἐντυπώσεως τῶν ἑκάστοτε γεγονότων. Ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀρκούντως σπουδαῖαι, ὅπως καταδείξωσι τὸ μονομερὲς καὶ ἀνεπαρκὲς τῆς θεωρίας, ὅτι τὸ Κράτος δῆθεν *φυσικῶς μόνον αὐξάνει*, καὶ ἀποδώσωσι τὴν προσήκουσαν σημασίαν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς *ἐλευθέρας καὶ ἀτομικῆς ἐνεργείας.*

6. Ἐνῷ ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς τὴν ὀργανικὴν φύσιν τοῦ Κράτους, γνωρίζει ἡμῖν συνάμα, ὅτι τὸ Κράτος δὲν εὑρίσκεται ἐν τῇ αὐτῇ ταπεινῇ βαθμίδι τοῦ ὀργανισμοῦ, εἰς ἣν κατατάσσονται τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα, ἀλλ' ἀνήκει εἰς ὑψηλότερον εἶδος. Ἡ ἱστορία παριστᾷ τὸ Κράτος ὡς *ἠθικὸν* καὶ *πνευματικόν* τινα *ὀργανισμόν*, ὡς μέγα τι σῶμα, ὅπερ ἱκανὸν εἶναι νὰ περιλάβῃ ἐν ἑαυτῷ τὰ αἰσθήματα καὶ διανοήματα τοῦ λαοῦ, καὶ νὰ ἐκφράσῃ ταῦτα διὰ τῶν νόμων, ἢ νὰ πραγματώσῃ ἐν τῇ πράξει· ἐξαγγέλλει τὰς *ἠθικὰς* ἰδιότητας, τὸν *χαρακτῆρα* ἑκάστου τῶν Κρατῶν, καὶ ἀποδίδει

τέλος αὐτοῖς *προσωπικότητά* τινα, ἥτις πεπροικισμένη πνεύματι καὶ σώματι ἰδίαν *θέλησιν* ἔχει καὶ ἐκδηλοῖ.

Ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Κράτους ἀνέκαθεν ἐθέρμαινον τὴν καρδίαν τῶν τέκνων αὐτοῦ καὶ ἐνεθουσίων ταῦτα μέχρις αὐτοθυσίας. Ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας, ὑπὲρ τοῦ δικαίου τοῦ Κράτους ἐν ἅπασι τοῖς χρόνοις καὶ παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς αὐτοὶ οἱ κράτιστοι καὶ εὐγενέστατοι προσέφερον ὁλοκαύτωμα τὰ ἀγαθὰ καὶ τὸ αἷμα αὐτῶν. Ἁπανταχοῦ δ' ἐλογίσθη ὡς ὁ τιμιώτατος σκοπὸς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν τὸ νὰ αὐξήσῃ ἕκαστος τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ ἰδίου Κράτους, ἢ νὰ προαγάγῃ τὴν ἰσχὺν καὶ εὐδαιμονίαν αὐτοῦ. Πάντες οἱ πολῖται ἐν παντὶ χρόνῳ συμμερίζονται τῆς εὐτυχίας ἢ δυστυχίας τοῦ ἰδίου Κράτους. Πᾶσα λοιπὸν ἡ μεγάλη ἰδέα τῆς πατρίδος καὶ ὁ πρὸς αὐτὴν ἔρως θὰ ἦτό τι ἀκατανόητον, εἰ μὴ ἐνυπῆρχεν ἐν τῇ φύσει τοῦ Κράτους ἡ ὑψίστη αὕτη ἠθικὴ προσωπικότης.

Ἡ ἀναγνώρισις δὲ τῆς *προσωπικότητος* τοῦ Κράτους εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητος ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ, ὅσον καὶ ἐν τῷ διεθνεῖ.

Πρόσωπον, ἐν τῇ κυριολεκτικῇ τοῦ δικαίου σημασίᾳ, εἶναι ὄν τι πεπροικισμένον δι' ἰδίας θελήσεως καὶ δυνάμενον νὰ ἔχῃ, ἢ ν' ἀποκτήσῃ, ἢ νὰ δημιουργήσῃ δίκαια. Καὶ ἐν τῷ δημοσίῳ δὲ δικαίῳ ἡ ἔννοια αὕτη εἶναι ἐπίσης σπουδαία, ὅσον καὶ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ. Ἀλλὰ Κράτος εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν *πολιτικὸν* καὶ *νομικὸν πρόσωπον*, τὸ δὲ σύνταγμα αὐτοῦ εἶναι οὕτω κατηρτισμένον, ὥστε τὸ πρόσωπον τοῦ Κράτους νὰ δύναται νὰ σχηματίζῃ καὶ πραγματοῖ *ἰδίαν θέλησιν*, οὖσαν διάφορον τῆς *ἀτομικῆς* ἑνὸς ἑκάστου θελήσεως καὶ ἀλλοῖόν τι ἢ τὸ *ἄθροισμα* τῶν ἀτομικῶν θελήσεων.

Ἀληθῶς εἰπεῖν, ἡ προσωπικότης τοῦ Κράτους ἀνεγνωρίσθη μόνον ὑπὸ ἐλευθέρων λαῶν, μόνον δὲ παρὰ τῷ πεπολιτισμένῳ Κράτει δρᾷ ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ, ἐν ᾧ ἐν τῇ κατωτάτῃ κλίμακι τῆς πολιτικῆς μορφώσεως ὁ ἡγεμὼν μόνος προΐσταται, καὶ μόνος οὗτος εἶναι πρόσωπον, τὸ δὲ Κράτος ἁπλοῦν κτῆμα τῆς προσωπικῆς του κυριαρχίας.

7. Ὁμοίως ἔχει καὶ περὶ τοῦ *ἄρρενος* χαρακτῆρος τοῦ νεωτέρου Κράτους, ὅστις ἀνεγνωρίσθη τὸ πρῶτον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν *θῆλυν* χαρακτῆρα τῆς ἐκκλησίας. Θρησκευτική τις κοινότης δύναται νὰ ἔχῃ πάντας τοὺς ἄλλους χαρακτῆρας τοῦ Κράτους, καὶ ὅμως νὰ μὴ ἦναι Κράτος, μήτε νὰ θέλῃ νὰ γείνῃ, ἀκριβῶς διότι δὲν κυβερνᾷ αὐτὴ ἑαυτὴν ἐν ἐπιγνώσει καὶ ἀνδρικῶς, οὔτε δρᾷ ἐλευθέρως ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ, ἀλλ' ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ ὑπηρετῇ μόνον τῷ θεῷ καὶ νὰ ἐκπληροῖ τὰ θρησκευτικὰ αὐτῆς καθήκοντα.

Ἐὰν συνοψίσωμεν νῦν τὰς ἐκ τῆς ἱστορίας ἐξηγμένας παρατηρήσεις ταύτας, δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν τὴν γενικὴν τοῦ Κράτους ἔννοιαν οὑτωσί: Κράτος ἐστὶ σύνολον ἀνθρώπων, οἵτινες ἐν ὡρισμένῃ χώρᾳ συνδέονται, ὡς κυβερνῶντες καὶ κυβερνώμενοι, εἰς προσωπικότητα ἠθικῶς ὀρ-

γανικὴν καὶ ἀνδρικήν. Ἢ συντομώτερον εἰπεῖν: *Κράτος ἐστὶ τὸ πολιτικῶς ὠργανισμένον πρόσωπον τοῦ λαοῦ ἐν ὡρισμένῃ χώρᾳ.*[1]

* *
*

1 Δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ ἐξετάσωμεν, πῶς οἱ διάφοροι λαοὶ ἀπεκάλουν τὸ Κράτος. Οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς λέξεως πόλις ἐσήμαινον τό τε ἄστυ ἢ πόλιν καὶ τὸ Κράτος, ὑποδεικνύοντες οὕτως, ὅτι ὡς πρὸς αὐτοὺς ἡ πόλις εἶναι ἡ βάσις τοῦ Κράτους καὶ τὸ ὅριον ὅπερ τὸ καθορίζει. Καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ δὲ ἔκφρασις Civitas ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἀστοὺς πόλεώς τινος, ὡς τὸν πυρῆνα τοῦ Κράτους, ἀλλ' ἔχει προσωπικώτερον χαρακτῆρα ἢ ἡ ἑλληνικὴ λέξις πόλις, καὶ εἶναι ἁρμοδιωτέρα, ὅπως περιλάβῃ ἐν ἑαυτῇ μεγαλείτερα πλήθη λαοῦ. Καὶ ἡ λέξις civilisation (πολιτισμός), παραγομένη ἐκ τοῦ εἰς τὸ Κράτος ἀποδιδομένου ὀνόματος, ἀγορεύει ὑπὲρ τῆς ὑψηλῆς ἠθικῆς ἐννοίας τοῦ Κράτους, καὶ πρακτικῶς συμπίπτει μετὰ τῆς ἀναπτύξεως καὶ πραγματώσεως τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ.

Ἡ ἄλλη ῥωμαϊκὴ ἔκφρασις res publica εἶναι ἔτι ὑψηλοτέρα, καθ' ὅσον ἰδίως προϋποθέτει οὐχὶ τὴν μεταξὺ ἀστῶν πόλεώς τινος σχέσιν, ἀλλὰ λαόν τινα (res populi) καὶ περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἔννοιαν τῆς εὐδαιμονίας τοῦ λαοῦ. Κατὰ τὴν ἀρχαίαν σημασίαν ἡ λέξις respublica δὲν ἀποκλείει τὴν μοναρχίαν, ἀλλ' ὅμως δὲν ἁρμόζει εἰς τὰ δεσποτικὰ Κράτη.

Ἡ λέξις Stat (stato, état, state) ὑπερίσχυσεν ἐν ταῖς νεωτέραις γλώσσαις ὄχι μόνον παρὰ τοῖς ῥωμαϊκοῖς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς. Συμπλήρωμα ἄσημον καθ' ἑαυτὴν (ἐπειδὴ ἐν ἀρχῇ ἐσήμαινε κατάστασίν τινα ὁποιανδήποτε, καὶ ἀναμφιβόλως τὴν συνεπλήρουν τότε λέγοντες status rei publicæ, ὅπως τὴν συσχετίσωσι πλησιέστερον μετὰ τοῦ Κράτους), ἡ λέξις αὕτη κατέστη ἡ μᾶλλον γενικὴ ἔκφρασις, ἡ μᾶλλον ἀπηλλαγμένη ἄλλης ἐννοίας καὶ ἧττον ὑποκειμένη εἰς ἀπατηλὰς διφορήσεις. Καί τοι δεικνύει αὐτὸ τοῦτο τὸ ἑδραῖον καθεστός, οὐχ ἧττον καὶ ἡ ἔννοια αὕτη περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν, ἡ δὲ λέξις δὲν σημαίνει πλέον τὴν καθεστῶσαν τάξιν, ἢ τὸ ὑπάρχον σύνταγμα (πολιτεία), ἀλλὰ μᾶλλον τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐπιζήσῃ καὶ μετὰ τὴν πλήρη μεταλλαγὴν τοῦ εἴδους τῆς κυβερνήσεως.

Πᾶσαι αἱ λοιπαὶ νεώτεραι ἐκφράσεις ἔχουσι στενὴν σημασίαν, οἷον ἡ μεγαλοπρεπὴς λέξις Reich (αὐτοκρατορία), ἥτις ἁρμόζει εἰς μεγάλα μόνον Κράτη ὠργανισμένα μοναρχικῶς καὶ περιλαμβάνοντα μάλιστα πολλὰς χώρας, συντεταγμένας καὶ ταύτας ὁπωσδήποτε ἀνεξαρτήτους. Ἐν τοιαύτῃ δὲ ἐννοίᾳ συμπίπτει μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς λέξεως imperium καὶ τῆς γαλλικῆς empire συνεμφαινουσῶν τὴν καισαρικὴν κυριαρχίαν. Ἡ λέξις Land εἶναι ἧττον εὐρεῖα, σημαίνουσα κυρίως μὲν τὴν ὕπαιθρον, εἶτα δὲ πᾶσαν τὴν χώραν Κράτους τινός, καὶ συνεκδοχικῶς καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς ἑδράζον Κράτος. Εἶναι δὲ ἡ λέξις αὕτη καὶ τὸ φυσικῶς ἀντίθετον τῆς ἑλληνικῆς λέξεως πόλις· διότι ἐκείνη μὲν θεμελιοῖ τὸ Κράτος ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ, αὕτη δὲ ἐπὶ τῆς πόλεως. Ἔτι στενοτέρα, ὡς ἐκ τῆς σχέσεως πρὸς τὸ ἄτομον, ἀλλ' ὑψηλοτέρα καὶ θειοτέρα ἕνεκα τῶν προσωπικῶν καὶ κληρονομικῶν δεσμῶν, ἅτινα συνδέουσι τὰ ἄτομα μετὰ τοῦ Κράτους, εἶναι τὸ ὡραῖον ὄνομα τῆς πατρίδος, δι' ἧς εἰκονίζεται μετὰ τοσούτου αἰσθήματος καὶ λαμπηδόνος ὁ διάπυρος ἔρως καὶ ἡ εὐσέβεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ ζῶσαν ἑνότητα, εἰς τὴν ὁποίαν σύσσωμος ἀνήκει, μετὰ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὁποίας συνδέεται ἡ ἰδία αὐτοῦ ὕπαρξις, καὶ ὑπὲρ ἧς μεγίστην τῶν τιμῶν ἡγεῖται τὸ τὴν ἰδίαν ζωὴν θυσιάσαι.*

Κατέδειξα ἐγγυτέρω ἐν ταῖς ψυχολογικαῖς μελέταις περὶ τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας (Psychologische Studien über Stat und Kirche. Zurich 1845) τὸν ἄρρενα χαρακτῆρα τοῦ Κράτους. Ἡ γαλλικὴ ἔφρασις L'Etat c'est l'homme δὲν σημαίνει ἁπλῶς, ὅτι τὸ Κράτος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐν μεγάλῳ, ἀλλὰ συνάμα ὅτι τὸ Κράτος εἶναι ὁ ἀνὴρ ἐν συνόλῳ, ὡς ἡ Ἐκκλησία εἰκονίζει τὸν θῆλυν χαρακτῆρα ἐν συνόλῳ, ἤτοι τὴν γυναῖκα.

* Εὐριπίδης ἐν Φοινίσσαις (στίχ. 360):

. . . . ἀλλ' ἀναγκαίως ἔχει
πατρίδος ἐρᾶν ἅπαντας· ὃς δ' ἄλλως λέγει,
λόγοισι χαίρει, τὸν δὲ νοῦν ἐκεῖσ' ἔχει.

Σίλλερ ἐν Γουλιέλμῳ Τέλλῳ: Τὴν πατρίδα, τὴν φιλτάτην ἐναγκαλίσθητι· ταύτης ἔχου ἀπρὶξ μεθ' ὅλης τῆς καρδίας σου. Ἐν αὐτῇ εὑρηνται αἱ ἰσχυραὶ ῥίζαι τῆς δυνάμεώς σου· ἐκεῖ, ἐν τῇ ξένῃ γῇ, μένεις μόνος.

Ἱκανοποιεῖται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διὰ μόνης τῆς ἐννοίας τοῦ Κράτους, ὡς ἀποδεικνύεται αὕτη ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐξετάσεως τῶν διαφόρων Κρατῶν;

Ἀρέσκεται μὲν ἡ ἱστορικὴ σχολὴ νὰ δοξάζῃ ὅτι τὸ Κράτος εἶναι τὸ *σῶμα τῆς ὁλομελείας τοῦ λαοῦ*, διότι παράγει αὐτὸ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ἔθνους, καὶ τὸ περιορίζει ἐντὸς τοῦ ἔθνους· ἀλλ' ἡ φιλοσοφικὴ γνῶσις δὲν ἱκανοποιεῖται τοσοῦτον εὐχερῶς ὑπὸ θεωρίας τοιαύτης. Ζητοῦσα βαθύτερον λόγον, εὑρίσκει ἐν τῇ *ἀνθρωπίνῃ φύσει* τὴν προδιάθεσιν ὑπὲρ τοῦ Κράτους καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτοῦ. Ὁ *Ἀριστοτέλης* ἤδη ἐξήνεγκε τὴν γόνιμον ἐκείνην ἀλήθειαν εἰπών, ὅτι ὁ *ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῷον*· διότι δὲν καθιστᾷ ἡ ἐθνικὴ ἰδιότης τὸν ἄνθρωπον ἱκανόν, ὅπως συνταχθῇ εἰς Κράτος καὶ ἔχῃ ἀνάγκην αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ κοινὴ ἀνθρωπίνη φύσις. Ἐρευνῶντες δὲ περαιτέρω τὸν ὀργανισμὸν τῶν διαφόρων Κρατῶν ἀνακαλύπτομεν, ὅτι τὰ οὐσιώδη ὄργανα αὐτοῦ εἶναι ὅμοια παρὰ τοῖς διαφορωτάτοις τῶν λαῶν. Πανταχοῦ ἀναγνωρίζομεν κοινόν τινα καὶ ἀνθρώπινον χαρακτῆρα, πρὸ τοῦ ὁποίου οἱ ἰδιαίτεροι ἐθνικοὶ τύποι φαίνονται ὡς ἁπλαῖ παραλλαγαὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος. Ἡ ἔννοια τέλος αὐτοῦ τοῦ λαοῦ δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὴν αὐτάρκης οὔτε πλήρης, ἀλλὰ δεικνύει κατ' ἐσωτερικὴν ἀνάγκην τὴν ὑψηλοτέραν ἑνότητα τῆς ἀνθρωπότητος, ἧς μέλη εἶναι οἱ λαοί. Πῶς ἠδύνατο λοιπὸν νὰ θεμελιωθῇ τὸ Κράτος ἐπὶ τοῦ λαοῦ, χωρὶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ μείζων ὁλομέλεια τῆς ἀνθρωπότητος, ὑφ' ἣν ὑπάγεται ὁ λαός; Καὶ ἂν ἡ ἀνθρωπότης ἦναι πράγματι ἓν ὅλον, ἂν ἐμπνέηται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κοινοῦ πνεύματος, πῶς νὰ μὴ ἀγωνίζηται ὑπὲρ τῆς σωματοποιήσεως τῆς ἰδίας οὐσίας, ἤτοι εἰς τὸ νὰ καταστῇ Κράτος;

Τὰ Κράτη λοιπόν, τὰ συγκείμενα ἐξ ἑνὸς ἔθνους, ἔχουσι σχετικὴν μόνον πραγματικότητα καὶ ἀξίαν· ὁ δὲ φιλόσοφος δὲν δύναται ν' ἀναγνωρίσῃ ἐν αὐτοῖς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ὑψίστης τοῦ Κράτους ἰδέας. Τὸ κατ' αὐτὸν Κράτος εἶναι ἀνθρώπινος ὀργανισμός, ἀνθρώπινον πρόσωπον. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐν τῷ Κράτει ζῶν, δέον νὰ ἔχῃ καὶ ἀνθρώπινον σῶμα, διότι πνεῦμα καὶ σῶμα συνυπάρχουσι καὶ συνηνωμένα ἀποτελοῦσι τὸ πρόσωπον, ἐν δὲ τῷ μὴ ἀνθρωπίνως ὠργανισμένῳ σώματι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν δύναται πράγματι καὶ νὰ ζήσῃ. Τὸ *σῶμα* λοιπὸν τοῦ *Κράτους* πρέπει νὰ ἦναι ἐσχηματισμένον κατὰ τὸ *ἀνθρώπινον σῶμα*, ἑπομένως δὲ *τέλειον Κράτος εἶναι ὅμοιον πρὸς σωματικῶς ὁρατὴν ἀνθρωπότητα. Τὸ παγκόσμιον Κράτος ἢ ἡ παγκόσμιος αὐτοκρατορία* εἶναι τὸ ἰδανικὸν τῆς προοδευτικῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομον καὶ ἡ ἀνθρωπότης ὡς ὅλον, ἰδοὺ οἱ ἀρχέγονοι καὶ αἰώνιοι πόλοι τῆς δημιουργίας. Ἐπ' αὐτῶν βασίζεται τελικῶς ἡ διάκρισις μεταξὺ ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου δικαίου. Καὶ ἀναστρέφεται μὲν εἰσέτι

ἡ κοινὴ τῆς ἀνθρωπότητος συνείδησις ἐν ὀνείροις, οὖσα συγκεχυμένη πολλαχῶς, οὐδ' ἀφυπνίσθη μέχρι σήμερον τελείως· διὸ καὶ δὲν ἠδυνήθη εἰσέτι ἡ ἀνθρωπότης ν' ἀναπτύξῃ τὴν ὀργανικὴν αὐτῆς ὕπαρξιν, μόνον δὲ οἱ μέλλοντες αἰῶνες θὰ ἐπίδωσι πραγματοποιούμενον τὸ παγκόσμιον Κράτος. Ἀλλ' ὅμως ὁ πόθος τοιαύτης ὠργανισμένης κοινωνίας πάντων τῶν λαῶν ἐξεδηλοῦτο ἤδη κατὰ καιροὺς ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ, τῇ μέχρι σήμερον· ὁ δὲ πεπολιτισμένος εὐρωπαϊκὸς κόσμος στρέφει νῦν ἀτενῶς τὸ βλέμμα πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον σκοπόν.

Ἀληθές, ὅτι πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι αἱ γενόμεναι πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ παγκοσμίου Κράτους ἀπέτυχον ἐπὶ τέλους· ἀλλὰ δὲν ἕπεται ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος τοῦ Κράτους εἶναι ἀνέφικτος, ὅπως δὲν εἶναι ἀνέφικτος, καί περ μήπω ἐπιτευχθείς, καὶ ὁ σκοπὸς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἥτις τρέφει τὴν ἐλπίδα τοῦ περιλαβεῖν ποτε ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς σύμπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅπως ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία δὲν δύναται ν' ἀποτάξῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὴν πίστιν τοῦ ν' ἀποβῇ *παγκόσμιος*, οὕτω καὶ ἡ πολιτικὴ δὲν δύναται νὰ παραιτηθῇ τῶν ἀγώνων, τῶν ὑπὲρ τῆς ὀργανώσεως συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἰδέα λοιπὸν τῆς παγκοσμίου ἐκκλησίας ἀνταποκρίνεται ἐν τῇ πολιτικῇ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ παγκοσμίου Κράτους.

Αὐτὴ ἡ ἱστορία, μελετωμένη ἄνευ προκαταλήψεων, δεικνύει μεθ' ἱκανῆς σαφηνείας τὴν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἄγουσαν ὁδὸν καὶ προφυλάττει συνάμα ἀπὸ τῶν ἀποπλανήσεων, εἰς ἃς ἐνέπεσε καὶ αὐτὴ ἡ πολιτικὴ μεγαλοφυΐα, ὅτε κατετόλμησε καὶ ἀπεπειράθη νὰ πραγματοποιήσῃ λίαν προώρως τὸ παγκόσμιον Κράτος.

Ἀφ' ὅτου ἐν Εὐρώπῃ τὸ πρῶτον ἀφυπνίσθη ἡ περὶ τοῦ Κράτους συνείδησις τῶν ἀνθρώπων, πᾶσα περίοδος ἱστορικὴ κατετόλμησε καὶ νέαν τινὰ ἀπόπειραν πρὸς πραγματοποίησίν του.

Καὶ πρῶτος *Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας*. Ἐν τοῖς ἑκατονταπλοῖς γάμοις, τοῖς ἐν Σούσοις, παρέστησε πρὸ τοῦ κόσμου [1] τὴν εἰκόνα τῆς ἰδέας αὐτοῦ, ἐβουλήθη δῆλα δὴ νὰ συζεύξῃ τὸ ἀρρενωπὸν τῶν Ἑλλήνων πνεῦμα μετὰ τῆς γυναικείας αἰσθηματικότητος τῶν Ἀσιατῶν. Δύσις καὶ Ἀνατολὴ ἔμελλον νὰ συζευχθῶσι καὶ ἀναμιχθῶσιν, ἐκ δὲ τῆς συμμίξεως ταύτης ἀμφοτέρων, ὡς ἐν «*ἐρωτικῇ κύλικι*», ἔμελλε νὰ προέλθῃ νέα ἀνθρωπότης, ἥτις ν' ἀπαρτίσῃ ἓν μέγα, θεῖον ἅμα καὶ ἀνθρώπινον Κράτος, καὶ νὰ εὕρῃ ἐν αὐτῷ τελείαν ἱκανοποίησιν. Οὕτως ἀληθῶς ἐφαντάζετο ὁ Ἀλέξανδρος τὸν πολιτισμὸν τῶν μελλόντων αἰώνων, τὰ δὲ σπέρματα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐβλάστησαν εὐθαλῆ ἐν τῇ ἐκχερσωθείσῃ γῇ τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἂν ἡ πρώτη αὕτη μεγαλοπρεπὴς ἀπόπειρα εἰς τὸ ἱδρῦσαι παγκόσμιον κράτος δὲν ἔσχεν ὑπόστασιν διαρκῆ, ἀλλ' ἐναυάγησεν ἀνεπανορθώτως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ

1 «Rex terrarum omnium ac mundi.» Justin. XII. 16. Laurent, hist. du Droit des Gens II. 5. 262.

δορυκτήτορος ἐκείνου, δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἡ ἀποτυχία εἰς μόνου τοῦ πεπρωμένου τὰς ὀλεθρίας περιπετείας, τὸ ὁποῖον ἀφήρπασε τὸν ἱδρυτὴν τοῦ νέου καὶ παγκοσμίου Κράτους ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ζωῆς, πρὶν ἢ ῥιζοβολήσωσιν οἱ νέοι καὶ πανθενωτικοὶ θεσμοί, καὶ πρὶν ἢ ληφθῇ ἡ δέουσα πρόνοια ὑπὲρ τῆς διαδοχῆς τῆς κυριαρχίας· διότι αὐτὴ ἡ παρὰ φύσιν ἀνάμιξις δύο ἀντιθέτων στοιχείων κατεσχίαζε τὴν ἀλήθειαν, ἡ δὲ θεμελιώδης ἰδέα δὲν εἶχεν ἐνάργειαν ἐπαρκῆ.

Αἱ πολιτικαὶ ἰδέαι κατέστησαν συγκεχυμέναι ἕνεκα τῆς ἀναμίξεως. Ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐλευθέρα καὶ ἀνθρωπίνη ἄποψις τοῦ Κράτους δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συνδυασθῇ μετὰ τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας τῶν Περσῶν περὶ τῆς θειότητος τῆς βασιλείας. Ἡ μακεδονικὴ μοναρχία δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἀσιατικὴ θεοκρατία. Ἄσμενοι μὲν ἐπίστευον οἱ Ἀνατολῖται, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἦτον υἱὸς τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, ἀλλ' οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀσπάζωνται τὸ δόγμα τοῦ ἀποδίδειν τῷ ἐξ ἀνθρώπων μονάρχῃ θείαν τιμήν.

Καὶ οἱ λαοὶ περιέπεσαν εἰς ἀληθῆ κυκεῶνα. Ἀπήλλαξε μὲν ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ὁ πολιτισμὸς τὸν ἀνατολικὸν κόσμον ἀπὸ τῶν αὐστηρῶν θεσμῶν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ περιορισμοῦ, ἀλλ' ἐνήργησε μᾶλλον εἰς ἀποσύνθεσιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἢ πρὸς δημιουργίαν νέου τινός. Ἡ θεοποίησις τοῦ ἀνθρώπου παρηγκώνισε τὸ σέβας πρὸς τοὺς ἀρχαίους θεούς, ἡ δὲ εἰς ὑλικότητα περιπεσοῦσα ἀγωγὴ τῶν Εὐρωπαίων συνήργησεν εἰς τὸ νὰ ἐκνευρίσῃ τελείως τὴν Ἀνατολήν.

Διαρκέστερον καὶ ἐμμονώτερον ἔσχε τὸ ἀποτέλεσμα ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀπόπειρα τοῦ κατακυριεῦσαι τοῦ κόσμου. Ἡ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ὑπῆρξε παγκόσμιος. Σύμπας ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ᾐσθένετο ἑαυτὸν προωρισμένον νὰ ἐκτείνῃ ἐφ' ὅλην τὴν γῆν τὴν περὶ τοῦ Κράτους ἰδέαν του καὶ νὰ ὑποτάξῃ εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπικυριαρχίαν πάντας τοὺς λαούς. Τὸ ἀνδρικὸν σθένος καὶ ἡ σιδηρᾶ ἰσχὺς τοῦ ῥωμαϊκοῦ χαρακτῆρος κατενίκησαν τὰ πολυάριθμα ἔθνη, ἅτινα ἐτόλμησαν ν' ἀντιταχθῶσι πρὸς τὴν θριαμβευτικὴν αὐτοῦ πορείαν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἤδη τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος μετὰ τῶν ἀκάμπτων θεσμῶν του ἐπῳκοδομήθη ἐφ' ἑδραίων βάσεων κατὰ τὰς τρεῖς τοῦ κόσμου ἠπείρους. Ὁ μέγιστος τῶν Ῥωμαίων, Ἰούλιος Καῖσαρ, κατέλιπεν ὡς κληροδότημα τοῖς μεταγενεστέροις τὴν ἰδέαν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐν αὐτῇ ἵδρυσε τὴν *ἀρχήν*, ἥτις, ῥηγνύουσα τοὺς φραγμοὺς τῶν ἐθνῶν περιλαμβάνει τὸν κόσμον.

Ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων ἔργον κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Δὲν ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς *μίξεως τῶν λαῶν*, ὡς τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς *ἐξοχωτέρας φύσεως ἑνὸς λαοῦ*, ὅστις ἤθελε νὰ ἐντυπώσῃ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν ἴδιον αὐτοῦ χαρακτῆρα, ἤτοι νὰ ἐκρωμαΐσῃ τὸν κόσμον. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ῥιζικὸν κακὸν τῆς ῥωμαϊκῆς ἀποπείρας· διότι

οὐδὲν ἔθνος εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον μέγα, ὥστε νὰ περιλάβῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ν' ἀποπνίξῃ πάντα τὰ λοιπὰ ἔθνη ἐντὸς τῆς ἀγκάλης αὐτοῦ. Ἡ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία προσήρχξε κατὰ τῆς ἀντιστάσεως τοῦ νεκροῦ καὶ σφριγῶντος γερμανικοῦ ἔθνους, μὴ δυνηθεῖσα δὲ νὰ τὸ καταδαμάσῃ, κατέπεσε μετὰ μακρῶν αἰώνων ἀγῶνας ὑπὸ τὰς ἐφόδους αὐτοῦ.

Ἔκτοτε ἡ περὶ παγκοσμίου κράτους ἰδέα δὲν ἀνέτειλε μέν ποτε μετὰ τοσαύτης αἴγλης ἐν τῷ πολιτικῷ ὁρίζοντι, ἀλλ' ὅμως καὶ οὐδέποτε ἀπεσβέσθη τελείως. Ὁ γερμανικὸς ἅμα καὶ ῥωμαϊκὸς μεσαίων ἀπεπειράθη αὖθις νὰ πραγματοποιήσῃ ταύτην κατ' ἴδιον τρόπον, πρῶτον μὲν ἐν τῇ *φραγκικῇ μοναρχίᾳ*, εἶτα δὲ ἐν τῇ *ῥωμαϊκῇ γερμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ*, μετὰ μικροτέρων μὲν ἀληθῶς ἀναλογιῶν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἄνευ σπουδαίων προόδων ἐν τῇ ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας. Διότι δὲν προέκειτο πλέον περὶ ἱδρύσεως αὐτοκρατορίας παντοδυνάμου καὶ ἀπολύτου, ὥστε νὰ δεσπόζῃ παντοιοτρόπως καὶ ἀφ' ὅλων τῶν ἀπόψεων τοῦ κοινοῦ βίου, ἡ δὲ μεγάλη μεταξὺ Κράτους καὶ Ἐκκλησίας ἀντίθεσις, ἡ τοσοῦτον μεγάλας συνεπαγαγοῦσα συνεπείας διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, εἶχεν ἤδη ἐν τῷ μεταξὺ ἀποκαλυφθῆ ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὸ Κράτος ἀπέστη τοῦ καθυποτάξαι καὶ τὴν συνείδησιν τῶν ἀτόμων εἰς τοὺς θεσμούς. Ἀνεγνώριζεν, ὅτι παρ' αὐτῷ ὑπάρχει καὶ θρησκευτική τις κοινωνία ἔχουσα ἴδιον νόμον ζωῆς, πρὸς δὲ καὶ αἰσθητὸν σῶμα διάφορον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Κράτους καὶ κατ' οὐσίαν αὐθύπαρκτον. Ἀλλὰ τοιουτοτρόπως ἠγείρετο φραγμός, ὅστις ἐκώλυε τὸ Κράτος ἀπὸ τοῦ νὰ καταστῇ παντοδύναμον, καὶ ἠνάγκαζεν αὐτὸ νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας τὸν θρησκευτικὸν βίον. Καὶ ναὶ μέν, ἡ μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ Κράτους σχέσις δὲν διευκρινήθη τότε τελείως, ἀλλ' ὅμως ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς πίστεως καὶ ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ ἀπηλλάγη τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ Κράτους, ἤτοι ἡ αὐθεντία τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἐξηρτᾶτο πλέον ἐξ ἐκείνου.

Ἀλλὰ καὶ ἡ χριστιανικὴ αὐτοκρατορία δὲν ἔμελλε ν' ἀπορροφήσῃ οὔτε νὰ ἐκμηδενίσῃ τοὺς διαφόρους λαούς, ἀλλὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ πᾶσι τούτοις εἰρήνην καὶ δικαιοσύνην. Ὁ ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ τοῦ μεσαίωνος δὲν ἐθεωρεῖτο πλέον ὁ ἀπόλυτος κύριος ὅλων τῶν λαῶν ἀλλ' ὁ *ἔννομος προστάτης* τοῦ *δικαίου* καὶ τῆς *ἐλευθερίας* αὐτῶν. Οὕτω δὲ ἐσαφηνίσθη καὶ ἡ ἰδέα τῆς αὐτοκρατορίας, δι' ἣν ἐνεθουσία ἀνὴρ πολιτικός, οἷος Φριδερῖκος ὁ Β',[1] καὶ φιλόσοφος, οἷος ὁ Δάντης.[2] Ἡ μεσαιωνικὴ αὐτοκρατορία περιελάμβανε μέγαν ἀριθμὸν κρατῶν οὐσιωδῶς αὐθυπάρκτων, ἅτινα ἦσαν μὲν πάντα

1 Friderici Constit. Regni Siculi I. 30. «Oportet Cæsarem fore justitiæ patrem et filium, dominum et ministrum; patrem et dominum in edendo justitiam et éditam conservando: sic et in venerando justitiam sit filius et in ipsius copiam ministrando minister.»

2 Ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ περὶ Μοναρχίας ἐκθειάζει τὴν αὐτοκρατορίαν, ἐν δὲ τῇ θείᾳ Κωμῳδίᾳ ἐξυμνεῖ τὸν αὐτοκράτορα ὡς τὴν κορυφὴν τῆς θείας τάξεως τοῦ κόσμου. Πρβλ. Wegele, Dante's Leben und Werke. Jena 1852.

συνδεδεμένα πρὸς ἄλληλα καὶ ὑποτεταγμένα κατὰ τύπους τῷ αὐτοκράτορι, ἀλλὰ περὶ πάσας τὰς οὐσιώδεις σχέσεις ἦσαν ἀνεξάρτητα καὶ ἔζων βίον ἴδιον καὶ αὐτόβουλον. Καὶ αὐτὴ ἡ ποικιλία τῶν λαῶν καὶ φυλῶν ἐτύγχανε κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐξαιρέτου εὐνοίας καὶ προστασίας· ἀλλ' ὅ,τι ἦτο καθ' ἑαυτὸ πρόοδος ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ παγκοσμίου Κράτους, αὐτὸ τοῦτο ἤγαγεν εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν, διότι ἐπεδιώκετο μονομερῶς. Ἡ πρὸς διαχώρισιν ὁρμὴ ἦτον ἰσχυροτέρα τῆς φορᾶς πρὸς τὴν ἑνότητα. Τὸ σχίσμα τῶν ἐθνικοτήτων καὶ ἡ ἀντίθεσις τῶν γλωσσῶν διῄρεσε τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῆς Γερμανίας καὶ διέσχισε τὴν παγκόσμιον μοναρχίαν τῶν Φράγκων εἰς δύο. Ἡ γλίσχρως πεπροικισμένη γερμανικὴ βασιλεία καὶ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῶν κατὰ μέρος ἡγεμόνων καὶ δουκῶν. Ἡ κεντρικὴ ἐξουσία παρὰ Γερμανοῖς ἐστερεῖτο κεντρικῆς βάσεως, δι' ὃ καὶ ἡ περιφέρεια κατέστη ἐπικρατεστέρα, ἡ δὲ αὐτοκρατορία ἐξηρθρώθη. Ἡ ἀπόπειρα λοιπὸν ἀπέτυχε καὶ πάλιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀφῆκε τοῖς μεταγενεστέροις διδάγματα ἀξιοσημείωτα.

Κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα Ναπολέων ὁ Α' ἐπεχείρησε νὰ ζωογονήσῃ πάλιν τὴν ἐπὶ μακρὸν λησμονηθεῖσαν ἰδέαν τῆς παγκοσμίου μοναρχίας. Καὶ τὸ μὲν σφάλμα τοῦ μεσαίωνος ἀπέφυγε, προνοήσας πρὸ πάντων περὶ κεντρικῆς ἐξουσίας ἰσχυρᾶς καὶ βαθείας, ἀλλὰ δὲν διεφύλαξε μετὰ τῆς δεούσης ἐπιμελείας τὰς ἀληθεῖς προόδους τοῦ μεσαίωνος· διότι μικρὸν ἐμερίμνησε περὶ τῶν ξένων ἐθνικοτήτων, οὕτω δὲ ὀπισθοδρόμησε πάλιν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἐφ' ἧς προέβησαν οἱ Ῥωμαῖοι, καί τοι ἐβάδιζε πρὸς τὰ πρόσω ἠπιώτερον ἐκείνων. Ἤθελε νὰ ὀργανώσῃ τὴν *Εὐρώπην* εἰς ἓν μέγα *διεθνὲς καὶ γενικὸν Κράτος*, συνηρθρωμένον ἐξ ἰδιαιτέρων Κρατῶν. Ἡ αὐτοκρατορία ἔπρεπε ν' ἀνήκῃ τῷ γαλλικῷ ἔθνει, ὅπερ θὰ κατεῖχε τὴν ἡγεμονίαν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ οἰκογενείᾳ τῶν λαῶν. Ἤλπιζεν, ὅτι θὰ ἐπραγματοποίου ἐν μιᾷ γενεᾷ ὅ,τι οἱ Ῥωμαῖοι κατώρθωσαν μετὰ αἰῶνας μακρούς. Ἀλλὰ δὲν ἴσχυσε νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ σχέδιά του, ὄχι βεβαίως, τὴν φορὰν ταύτην, διὰ τὴν ἀντίστασιν τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους· διότι τοῦτο καίπερ ἀχθόμενον ἐπὶ τῇ γαλλικῇ κυριαρχίᾳ, ὑπετάχθη ὅμως εἰς τὴν Ναπολεόντειον διαρρύθμισιν, ἀπογνωσθὲν μὲν περὶ τῆς ἰδίας πατρογονικῆς αὐτοκρατορίας, ἀθυμοῦν δὲ ἐπὶ τῇ καταστάσει τῆς πατρίδος. Μόνον τὰ δύο γερμανικὰ Κράτη, ἡ μειζόνων ὀρεγομένη Πρωσσία καὶ ἡ εὐρεῖα καὶ λαοπληθὴς Αὐστρία, ἡ μὲν φοβουμένη περὶ τῆς ἰδίας ὑπάρξεως, ἡ δὲ αἰσθανομένη ἑαυτὴν ἀξίαν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἡγεμονίας, ἐζήτησαν δι' ἐπανειλημμένων πολέμων νὰ καταβάλωσι τὴν γαλλικὴν ὑπεροχήν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ κατενικήθησαν ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς πολιτικοῦ καὶ στρατάρχου. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων δὲν κατέβαλε καὶ τὴν ἀντίστασιν τῆς Ἀγγλίας, παρ' ᾗ ἦτο συνηνωμένον μέγα ἱστορικὸν καὶ ἐθνικὸν αἴσθημα μετὰ τῶν γερμανικῶν περὶ ἐλευθερίας ἰδεῶν, οἱ δὲ ἡμιβάρβαροι Ῥῶσοι ὑπεχώρησαν μὲν ἡττημένοι εἰς τὰς στέππας αὐτῶν,

ἀλλὰ δὲν ὑπετάχθησαν. Οἱ Γάλλοι δὲν ἀντέσχον ἐν τῇ δυσπραγίᾳ, ὅτε καὶ αὖθις συνησπίσθη κατ' αὐτῶν ἡ Εὐρώπη. Ἡ ναπολεόντειος λοιπὸν ἰδέα ἀπέτυχε διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας, δι' ἃς πρότερον καὶ ἡ ῥωμαϊκή. Οἱ μὲν λοιποὶ λαοὶ ᾐσθάνοντο ἑαυτοὺς ἀπειλουμένους ὑπὸ τῆς παγκοσμίου μοναρχίας, καὶ οὔτε ἐξησφαλισμένους, οὔτε ἱκανοποιουμένους ὑπὸ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων· ὁ δὲ γαλλικὸς λαὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ τόσην ἰσχύν, ὅση ἀπῃτεῖτο, ἵνα εἰς τὸ διηνεκὲς ὑποτάξῃ ἐκείνους.

Ἐν τοσούτῳ ὁ ἀήττητος χρόνος ἐργάζεται καὶ αὐτὸς ἀδιαλείπτως, ἵνα φέρῃ τοὺς λαοὺς ἐγγύτερον πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐξεγείρῃ τὴν παγκόσμιον συνείδησιν περὶ τῆς κοινότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τοῦτο δὲ εἶναι ἡ φυσικὴ προπαρασκευὴ πρὸς κοινήν τινα διοργάνωσιν τοῦ κόσμου. Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ ὅτι αἱ τῶν νεωτέρων χρόνων ἀνακαλύψεις καὶ τὰ πολυάριθμα νέα μέσα τῆς συγκοινωνίας πανταχόθεν ὑπηρετοῦσιν εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὅτι σύμπασα ἡ ἐπιστήμη τῶν νεωτέρων χρόνων ἀκολουθεῖ τὴν ὤθησιν ταύτην, καὶ ὅτι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα μᾶλλον, ἢ εἰς τὰ κατὰ μέρος ἔθνη, ὀφείλεται ἡ ἀπομάκρυνσις τοσούτων κωλυμάτων καὶ φραγμῶν, οἵτινες παρενέπιπτον μεταξὺ τῶν λαῶν. Καὶ σήμερον ἤδη αἰσθάνεται σύμπασα ἡ τῆς Εὐρώπης ἀνθρωπότης πᾶσαν διατάραξιν προσγενομένην ἑκάστῳ τῶν λαῶν — αἰσθάνεται αὐτὴν ὡς κακὸν τοῖς πᾶσι κοινόν, ὅ,τι δὲ συμβαίνει ἐν τοῖς ἀκροτάτοις ὁρίοις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ σώματος ἐξεγείρει ἐκ τοῦ παραχρῆμα τὸ διάφορον ἁπάντων μέχρις ἐγκάτων. Τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα στρέφει ἤδη τὰ βλέμματα αὐτοῦ πρὸς σύμπασαν τὴν γηίνην σφαῖραν, ἡ δὲ ἀριανὴ φυλὴ αἰσθάνεται ἑαυτὴν προωρισμένην, ὅπως ῥυθμίσῃ τὰ τοῦ κόσμου.

Δὲν προέβημεν εἰσέτι ἕως ἐκεῖ· ἀλλά, τό γε νῦν ἔχον, ἐλλείπει ὄχι τόσον ἡ θέλησις καὶ ἡ δύναμις, ὅσον ἡ ὡριμότης τοῦ πνεύματος. Τὰ μέλη τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας τῶν λαῶν γνωρίζουσιν ἱκανῶς τὴν ἑαυτῶν ὑπεροχὴν ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς λαούς, ἀλλὰ δὲν ἐσαφηνίσθη εἰσέτι ἡ μεταξὺ αὐτῶν τούτων σχέσις καὶ ἀναφορά. Τότε μόνον θὰ κατορθωθῇ τι ὁριστικὸν ἐπὶ τέλους, ὅταν ὁ φωτεινὸς *Λόγος* ὁρίσῃ τὰ περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν καὶ περὶ τῆς οὐσίας τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ δὲ λαοὶ ἦναι ἕτοιμοι, ὅπως τὸν ἀκούσωσι.

Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου τὸ παγκόσμιον βασίλειον θὰ ἦναι ἰδέα ἐπιδιωκομένη ὑπὸ πολλῶν, καὶ ὑπ' οὐδενὸς δυναμένη νὰ πραγματοποιηθῇ. Ἀλλ' ὡς ἰδέαν τοῦ μέλλοντος δὲν πρέπει νὰ τὴν παρίδῃ ἡ ἐπιστήμη ἡ περὶ τῶν γενικῶν τοῦ Κράτους ἀρχῶν· διότι ἐν τῇ παγκοσμίῳ μόνον βασιλείᾳ θὰ ἐκδηλωθῇ τὸ *ἀληθῶς ἀνθρώπινον Κράτος*, καὶ ἐν αὐτῇ θὰ εὕρῃ τὸ *διεθνὲς δίκαιον* συμπλήρωσιν καὶ ὕπαρξιν ἀσφαλῆ ἐν ὑψηλοτέρᾳ περιωπῇ. Τὰ καθ' ἕκαστον Κράτη ἔχουσι πρὸς τὸ *παγκόσμιον*, ὡς οἱ *λαοὶ* πρὸς τὴν *ἀνθρωπότητα*. Τὰ καθ' ἕκαστον Κράτη εἶναι μέλη τῆς παγκοσμίου βασιλείας·

καὶ ἐντεῦθεν ἀρύονται τὴν συμπλήρωσιν καὶ τελείαν αὐτῶν ἱκανοποίησιν, ὅπως τὰ μέλη ἀπὸ τοῦ σώματος. Ἡ παγκόσμιος βασιλεία δὲν προτίθεται νὰ διαλύσῃ τὰ καθ' ἕκαστον Κράτη, οὔτε νὰ καταπνίξῃ τὰς ἐθνότητας, ἀλλὰ νὰ προστατεύσῃ κάλλιον τὴν εἰρήνην τῶν Κρατῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐθνοτήτων.

Ἡ ὑψίστη λοιπὸν καὶ οὔπω πραγματοποιηθεῖσα ἔννοια τοῦ Κράτους εἶναι αὕτη: *Κράτος ἐστὶν ἡ ὀργανωθεῖσα ἀνθρωπότης*, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης ἀῤῥενωπῶς παριστανομένη, καὶ οὐχὶ ὑπὸ γυναικείαν μορφήν. *Κράτος ἐστὶν ὁ ἀνήρ*.

Σημ. Ἀνὴρ ἐκ τῶν ἄγαν σοφῶν καὶ φίλων τῆς ἀληθείας, ὁ Ἑλβετὸς Vinet (L'individualisme et le socialisme) ἐξήνεγκεν ἐνδοιασμοὺς κατὰ τῆς ἰδέας τοῦ παγκοσμίου Κράτους, ὅτι δι' αὐτοῦ ἤθελε δῆθεν ἀποῤῥοφηθῇ πᾶσα ἀνθρωπίνη ζωή, θ' ἀφῃρεῖτο κατ' ἀρχὴν ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία, καὶ θὰ ἐξησκεῖτο ἐπί τε τῆς συνειδήσεως τῶν ἀτόμων καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης ἀφόρητός τις κοσμικὴ δεσποτεία. Ἡ μομφὴ αὕτη ἐξαναγκάζει ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ διατυπώσωμεν ἀκριβέστερον τὴν ἰδέαν ἐκείνην.

Καὶ πρῶτον ὁμολογητέον, ὅτι τὸ Κράτος δὲν εἶναι ἡ μόνη ἀνθρωπίνη κοινωνία, οὔτε ἡ μόνη ἐνσώματος παράστασις τῆς ἀνθρωπότητος· διότι καὶ ἡ ἐκκλησία ἐν τῇ γηίνῳ καὶ ὁρατῇ ἐκδηλώσει αὐτῆς εἶναι κοινωνία καὶ σῶμα τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλ' οὕτω σκεπτόμενοι συνομολογοῦμεν, ὅτι ἡ πολιτικὴ κυριαρχία τοῦ Κράτους δὲν ὁρίζει καὶ τὸν θρησκευτικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ πίστις τῶν ἀτόμων δὲν ἀπειλεῖται παντάπασιν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Κράτους δὲν ἕπεται, ὅτι τοῦτο ἀπολύτως δεσπόζει τῶν ἀτόμων. Παρ' ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο φάσεις, τὴν ἀτομικήν, καὶ τὴν κοινὴν ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις. Τὸ ἄτομον μετὰ τοῦ βίου αὐτοῦ δὲν ἀνήκει ἀποκλειστικῶς καὶ τελείως οὔτε εἰς τὴν μετ' ἄλλων ἀτόμων κοινωνίαν οὔτε εἰς τὴν γῆν, ἑπομένως δὲ οὔτε εἰς τὸ Κράτος, ὡς εἰς τὴν ἐπίγειον δῆλον ὅτι κοινωνίαν ζωῆς. Τὸ Κράτος δὲν βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐφ' ὅσον δῆθεν ἐκδηλοῦται πολλαπλῶς ἐν ἀπειραρίθμοις ἀτόμοις, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἡ κοινὴ φύσις τῆς ἀνθρωπότητος παρίσταται ὡς ἓν σῶμα, ἑπομένως δὲ καὶ ἡ αὐθεντία τοῦ Κράτους δὲν ἐκτείνεται πέρα τῶν ὁρίων, ἅτινα διαγράφουσι τὰ συμφέροντα τῆς κοινωνίας καὶ ἡ συνύπαρξις καὶ συμβίωσις τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν τὸ Κράτος ἐν οὐ δέοντι παρεμβαίνῃ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀτόμων, δὲν ἰσχύει νὰ κατακυριεύσῃ αὐτῶν διότι ἀδυνατεῖ νὰ δεσμεύσῃ τὸ πνεῦμα, οὔτε ἐμπορεῖ νὰ θανατώσῃ τὴν ψυχὴν τῶν ἀτόμων.

Ἐπ' ἐσχάτων καὶ ὁ Laurent (Histoire du droit des gens I σελ. 39 καὶ ἑφ.) ἐκηρύχθη κατὰ τῆς ἰδέας τοῦ παγκοσμίου Κράτους. Λόγους δὲ φέρει τοὺς ἑξῆς:

α') Τὸ παγκόσμιον Κράτος θὰ ἦτο παγκόσμιος μοναρχία, ὅπερ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν αὐτοκυριαρχίαν τῶν Κρατῶν.

β') Τὰ ἄτομα, ὡς φυσικὰ πρόσωπα, διαφέρουσι τῶν λαῶν, ὡς τεχνητῶν προσώπων. Ἐκεῖνα μὲν εἶναι ἐλλιπῆ καὶ κινοῦνται ὑπὸ παθῶν, ταῦτα δὲ εἶναι τέλεια καὶ ἠθικὰ ὄντα. Διὸ καὶ ἡ συνύπαρξις τῶν ἀτόμων ἀπαιτεῖ τὴν διαρκῆ ἐπίδρασιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἐνῷ ἡ συνύπαρξις τῶν κρατῶν δὲν ἀπαιτεῖ τοιοῦτό τι, εἰ μὴ κατ' ἐξαίρεσιν.

γ') Τὸ ἄτομον εἶναι ἀσθενὲς καὶ πρέπει νὰ ὑποτάσσηται τῇ πολιτικῇ ἐξουσίᾳ ἀλλὰ τὰ Κράτη εἶναι ἰσχυρά, καὶ ἑπομένως δὲν ὑποβάλλονται ἑκουσίως ὑπὸ δύναμιν ἀνωτέραν.

δ') Ἂν τὸ παγκόσμιον Κράτος ἦτο τοσοῦτον ἰσχυρόν, ὥστε νὰ καθυποτάξῃ ὑφ' ἑαυτὸ τὰ λοιπὰ Κράτη παρὰ τὴν θέλησίν των, τότε ἡ ὑπέροπλος αὕτη δύναμις θὰ κατέστρεφε τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἐλευθερίαν, διότι, ὅπου εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀντίστασις, ἐλευθερία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ.

ε') Τὸ λαϊκὸν Κράτος εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ ἐπαρκεῖ ὅπως προαχθῇ καὶ εὐημερήσῃ τὸ ἄτομον. Ἡ προαγωγὴ τῶν ἀτόμων δὲν ἔχει χρείαν τοῦ παγκοσμίου Κράτους, ὅπερ ἄλλως θὰ ἦτο ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐθνῶν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ ἐντίμου φίλου μου δὲν μὲ ἔπεισαν. Ἀντιτάσσω κατὰ τὴν ἄνω τάξιν τὰ ἑπόμενα:

α') Τὸ παγκόσμιον Κράτος δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν καὶ ὑπὸ *μοναρχικὸν* εἶδος (αὐτοκρατορία), ἀλλὰ καὶ ὑπὸ δημοκρατικὴν μορφήν, εἴτε ὡς *Διευθυντήριον* (Directorium καὶ διὰ τούτου ὑπαινίσσομαι τὴν εὐρωπαϊκὴν πενταρχίαν), εἴτε ὡς *Ὁμοσπονδίαν* ἢ *Ἕνωσιν* ἁπάντων τῶν Κρατῶν. Ἀλλ' οὐδέποτε πρέπει νὰ φαντασθῶμεν *ἀπόλυτον τὴν ἐξουσίαν* πρὸς διοίκησιν τοῦ κόσμου, ἡ δὲ ὕπαρξις τῶν ἰδιαιτέρων Κρατῶν καθιστᾷ, αὐτὸ δὴ τοῦτο, ἀναγκαίαν τὴν διάκρισιν τῆς δικαιοδοσίας μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ παγκοσμίου Κράτους. Οὐδεὶς λόγος βιάζει, ὅπως ἐκτείνωμεν τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ τελευταίου πέρα τῶν *κοινῶν παγκοσμίων ὑποθέσεων*, οἷαι κυρίως ἡ διατήρησις τῆς παγκοσμίου εἰρήνης, ἡ προστασία τῆς παγκοσμίου συγκοινωνίας, καὶ ὅσα ἄλλα νῦν ἀνάγονται εἰς τὸ *διεθνὲς δίκαιον*. Ἡ *ὁμοσπονδία* (Bundesstat) ἢ ἡ *ὁμόσπονδος αὐτοκρατορία* (Bundesreich), ἐν ᾗ ὑπάρχει ὑπὲρ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων μία κοινὴ νομοθεσία, κυβέρνησις, δικαιοσύνη, ἐν ᾧ διὰ τὰς ἰδιαιτέρας τοπικὰς ὑποθέσεις μένει ἔγκυρος ἡ κυριαρχία τῶν καθ' ἕκαστα Κρατῶν — ἡ ὁμοσπονδία, λέγω, αὕτη δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἐνταῦθα ὡς ὑπόδειγμα.

β') Καὶ οἱ λαοί, ὡς τὰ ἄτομα, ἔχουσιν ἐλαττώματα καὶ πάθη. Ἂν μὴ ὑπῆρχε διεθνὲς δίκαιον, οἱ ἀσθενεῖς καὶ ἀνυπεράσπιστοι λαοὶ θὰ ἐγίνοντο εὔκολος λεία τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν φιλοδόξων. Ὁ αὐτὸς λόγος δι' ὃν ὑφίσταται τὸ διεθνὲς δίκαιον, χρησιμεύει καὶ ὡς θεμέλιον τοῦ παγκοσμίου Κράτους.

γ') Ἡ ἰσχὺς τῶν ἐπὶ μέρους Κρατῶν — ἀπέναντι καὶ αὐτοῦ τοῦ παγκοσμίου Κράτους — εἶναι ἡ καλλιτέρα ἐγγύη, ὅτι ἐκεῖνα δὲν θὰ καταβληθῶσιν ὑπὸ τούτου· ἀλλ' οὐδὲν καὶ τῶν μεγίστων Κρατῶν θὰ ἦναι πάλιν καθ' ἑαυτὸ τοσοῦτον ἰσχυρόν, ὥστε ν' ἀναλάβῃ ὅταν ἔχῃ ἄδικον, τὸν καθ' ὅλου τοῦ κόσμου ἀγῶνα. Μόνον, ὅταν ὁμάδες Κρατῶν ἢ φατρίαι ἐξεγερθῶσι κατ' ἀλλήλων, τότε μόνον εἶναι ὁ πόλεμος δυνατός. Καθ' ἁπάσας τὰς λοιπὰς περιπτώσεις ὁ πόλεμος θὰ χρησιμεύῃ πρὸς *ἐκτέλεσιν τῆς παγκοσμίου δικαιοσύνης*. Ἐπειδὴ δὲ καὶ διὰ τῶν σοφωτάτων πολιτικῶν θεσμῶν θεσμῶν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξασφαλισθῶμεν τελείως ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, πρέπει νὰ εὐχαριστηθῶμεν, ἂν ὁ ἰσχυρότερος ὀργανισμὸς τοῦ διεθνοῦς δικαίου καταστήσῃ σπανιωτέρους τοὺς διεθνεῖς πολέμους. Ἡ καλλιέργεια καὶ τελειοποίησις τοῦ δικαίου φέρει ἡμᾶς ἐγγύτερον πάντοτε τῆς ἰδανικότητος, ἀλλ' οὐδέποτε φέρει ἡμᾶς καὶ εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἰδανικότητος αὐτῆς.

δ') Τὸ παγκόσμιον Κράτος, ἐν σχέσει πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα Κράτη, εἶναι ὁπωσδήποτε ἀσθενέστερον, ἢ τὸ καθ' ἑαυτὸ Κράτος ἐν σχέσει πρὸς τοὺς πολίτας· καὶ ὅμως δὲν κινδυνεύει ἡ ἐλευθερία τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ τοὐναντίον προστατεύεται διὰ τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ.

ε') Διὰ τοῦ ἁπλοῦ Κράτους δὲν θεραπεύονται πᾶσαι αἱ ἀτομικαὶ ἀνάγκαι· διότι ὑπάρχουσι καὶ *κοσμοπολιτικὰ* συμφέροντα, νοερά τε καὶ ὑλικὰ (παγκόσμιος ἐπιστήμη, παγκόσμιος φιλολογία, παγκόσμιος τέχνη, παγκόσμιον ἐμπόριον), ἅτινα μόνον διὰ τοῦ παγκοσμίου Κράτους δύνανται νὰ ἱκανοποιηθῶσι τελέως. Ἀλλὰ πόσον ὀλίγον καὶ σήμερον ἔτι προστατεύονται τὰ δίκαια ὁλοκλήρων λαῶν, ἀποδεικνύει ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς.

Ὁ Laurent θεμελιοῖ τὸ διεθνὲς δίκαιον ἐπὶ τοῦ *ἑνιαίου τῆς ἀνθρωπότητος*, οὐδὲ ὑπάρχει πράγματι ἄλλη τις βάσις. Ἀλλ' ἂν οὗτος τὸ ἑνιαῖον τοῦτο ἀναγνωρίζῃ ὡς *ἐσωτερικὸν* μόνον, τότε κατ' ἐμὴν γνώμην ἡ λογικὴ καὶ ἡ ψυχολογία ἀπαιτοῦσιν, ὅπως ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις ἐκδηλωθῇ καὶ ἐξωτερικῶς. Ἂν ἡ ἀνθρωπότης εἶναι κατὰ βάθος *ἓν ὄν*, πρέπει κατὰ τὴν τελείαν αὐτῆς ἀνάπτυξιν νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ ὡς *ἓν πρόσωπον*. Ἀλλ' ἡ *ὀργάνωσις τῆς ἀνθρωπότητος* εἶναι, αὐτὸ δὴ τοῦτο, τὸ παγκόσμιον Κράτος.

Γνωρίζω, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν συγχρόνων ὡς ὄνειρον ὑπολαμβάνουσι τὴν ἰδέαν ταύτην, ἀλλὰ τοῦτο δὲν μὲ κωλύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκφράσω καὶ ὑποστηρίξω τὴν πεποίθησίν μου. Αἱ μέλλουσαι γενεαί, μετ' αἰῶνας ἴσως τὸ πρῶτον, θ' ἀποφανθῶσι τελεσιδίκως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Γεώργιος Ἰω. Ἀγγελόπουλος.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΩΔΟΥΣ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑι ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΙΗ' ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ

Κατ' αὐτὰς ἀνετυπώθη ἐν Λονδίνῳ συλλογὴ βιβλιαρίων δημωδῶν chap-books[1] κοινῶς ἐν Ἀγγλίᾳ λεγομένων. Τὰ βιβλιάρια ταῦτα ἐπὶ πολὺν χρόνον μέχρι τῆς καθ' ἡμᾶς ἑκατονταετηρίδος, ἦσαν ἐν Ἀγγλίᾳ μετὰ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καί τινα πολιτικὰ φυλλάδια ἡ μόνη διανοητικὴ τροφὴ τῶν κάτω τάξεων. Ἦσαν δὲ πάμπολλα, εὐθηνότατα, καὶ λίαν διαδεδομένα, καὶ ἐξ αὐτῶν δυνάμεθά πως σήμερον νὰ ὑπολογίσωμεν τὸν βαθμὸν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ κοινοῦ πρὸς ὃ ἀπετείνοντο.

Τὸ chap book συνέκειτο ἐξ ἑνὸς μόνου τυπογραφικοῦ φύλλου ἐκ σελίδων 16 ἢ 24 ἀναλόγως τοῦ σχήματος. Περιεῖχε δὲ καὶ εἰκόνας συμφώνους πρὸς τὸν τόπον ἐν ᾧ ἐξετυποῦντο· ὁ Φαραώ, φερ' εἰπεῖν, εἰκονίζετο μετὰ φενάκης, ὁ Σουλτάνος μετὰ περικνημίδων μεταξίνων καὶ περισκελίδων βραχυτάτων. Καὶ αἱ ὑποθέσεις δὲ περὶ ὧν ἐπραγματεύετο ἦσαν σύμφωνα πρὸς τὰς κλίσεις καὶ τὰς χρείας τοῦ ἀγρότου ἀναγνώστου. Καὶ τὸ μὲν παιδίον εὕρισκεν ἐν αὐτῷ παραμύθια θαυμαστά, ἡ δὲ φιλόθρησκος διηγήσεις θαυμάτων καὶ θεολογικῶν συζητήσεων, ἡ δὲ οἰκοδέσποινα ἰατρικὰς συνταγὰς καὶ μαγειρικάς, ὁ δὲ περίεργος τὰς νεωτάτας ἐκ τοῦ Ἅδου καὶ τῆς Σελήνης εἰδήσεις. Τὸ δὲ σύνολον ἀπετέλει μικράν τινα Ἐγκυκλοπαιδείαν καταληπτὴν εἰς τοὺς μετρίαν ἔχοντας τὴν διάνοιαν, καὶ ἀναπληροῦσαν τὴν σπανίαν παρὰ τῷ λαῷ ἐφημερίδα ἥτις ἦτο ἔτι ἐν σπαργάνοις. Ἰδίᾳ δὲ τάξις μεταπρατῶν chapmen ὀνομαζομένων, ἔφερε τὰ chap books μέχρι τῶν ἀπωτάτων χωρίων τῆς Ἀγγλίας.

Τὸ κυρίως δὲ chap-book, τουτέστι τὸ διακρινόμενον ἀπὸ τῶν θρησκευτικῶν ἐγχειριδίων καὶ τῶν πολιτικῶν φυλλαδίων, μόλις ὑπῆρχε πρὸ τοῦ ἔτους 1700, τινὰ δὲ τούτων εἶνε ἀρχαιότατα οἷον ὁ *Πονηρὸς Ῥενάρδος* ἐξετυπώθη εὐθὺς τῷ 1481, τὰ *Ταξείδια τοῦ σὶρ Τζὼν Μάνδεβιλ* τῷ 1499, ὁ δόκτωρ *Τζὼν Φάουστ* τῷ 1588 καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, παραλειπομένων τῶν πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας ἐν χειρογράφοις ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα διαδιδομένων. Ἀλλὰ ἡ ἀκμὴ τοῦ δημώδους τούτου βιβλιαρίου ἐν Ἀγγλίᾳ εἶνε ἀκριβῶς ἡ ΙΗ' ἑκατονταετηρίς.

Α'

Περίεργον ὄντως εἶνε νὰ παρακολουθήσῃ τις τοὺς μετασχηματισμοὺς

1 Chap-books of the Eighteenth Century, ὑπὸ John Aston. — London, 1882, εἷς τόμος μετ' εἰκόνων. Chatto et Windus.

εἰς οὓς ὁ Ἀγγλικὸς χαρακτὴρ ὑποβάλλει τοὺς τῶν ἄλλων ἐθνῶν μύθους. Λάβωμεν ὡς παράδειγμα ἕνα τῶν γνωστοτάτων μύθων, τὸν τοῦ Φαύστου καὶ ἀντιπαραβάλωμεν τὴν *Ἱστορίαν τοῦ δόκτωρος Τζὼν Φάουστ* οὐχὶ πρὸς τὸ δρᾶμα τοῦ Γκαῖτε, ἀλλὰ πρὸς τὸ δημῶδες τοῦ *δόκτωρος Ἰώχαν Φάουστ* ὅπερ ἐδιδάσκετο ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος καὶ νῦν ἔτι διδάσκεται ἐν τοῖς Γερμανικοῖς θεάτροις τῶν νευροσπάστων. Μεγάλην δὲ θὰ ἴδωμεν τὴν μεταξὺ τῶν δύο διαφορὰν καὶ ταύτην συνηγοροῦσαν οὐχὶ βεβαίως ὑπὲρ τῆς Ἀγγλικῆς παραλλαγῆς.

Ἐν τῷ Γερμανικῷ δράματι τὸ πρόσωπον τοῦ Φαύστου εἶνέ τι ἰδεῶδες· τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα ἐξενίκησε τὸν ἀρχικὸν τύπον τοῦ δόκτωρος, καὶ τὸν Ἰωάννην ἐκεῖνον τὸν Φαῦστον ὃν ὁ Μελάγχθων ἐγνώρισε, τὸν χυδαῖον γόητα, τὸν πρύτανιν τῶν ἀγυρτῶν καὶ τῶν λωποδυτῶν, διάσημον ἐν πάσῃ τῇ Γερμανίᾳ ἐπὶ πανουργίᾳ καὶ θρασύτητι, μετέτρεψεν εἰς «ἄνδρα πνεύματος ἰσχυροῦ καὶ τολμηροῦ, δυσηρεστημένον καθ' ἑαυτοῦ καὶ κατὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων, συνειθισμένον νὰ μελετᾷ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μεμυημένον τὰ μυστήρια τῆς φύσεως καὶ κατεχόμενον ὑπὸ ἀνυπερβλήτου πάθους πρὸς γνῶσιν τοῦ ἀδιαγνώστου». Ἀναπεταννυμένης τῆς αὐλαίας φαίνεται ὁ Φαῦστος μόνος ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ αὑτοῦ μονολογῶν:

«Ὡς τὸ πτηνόν, λέγει, ἐπλάσθη ἵνα ἵπταται, ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἵνα βασανίζηται καὶ ἐργάζηται. Τὰ πάντα δοκιμάζει καὶ πάσας τὰς ἐπιστήμας· ἀλλ' οὐδεὶς ἀγαπᾷ καὶ στέργει τὴν ἑαυτοῦ τύχην. Ὁ μὲν ἐπαίτης ὀρέγεται νὰ γείνῃ χωρικός, ὁ χωρικὸς ἁπλοῦς πολίτης, ὁ ἁπλοῦς πολίτης ὀρέγεται νὰ γείνῃ εὐγενής, ὁ εὐγενὴς πρίγκιψ, ὁ πρίγκιψ βασιλεύς, ὁ βασιλεὺς αὐτοκράτωρ. Δὲν ὑπάρχει ὑπὸ τὸν ἥλιον πλάσμα ζῶν ἀπολαῦσαν τῆς εὐδαιμονίας καὶ τῆς τελειότητος κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἐπιθυμιῶν αὑτοῦ. Καὶ σὺ δέ, ὦ Φαῦστε, δὲν στέργεις τὴν παροῦσαν κατάστασίν σου. Ἐσπούδασα πάσας τὰς ἐπιστήμας, ἡ Γερμανία γινώσκει τοῦ Φαύστου τὸ ὄνομα — ἀλλὰ τί πρὸς ἐμὲ πάντα ταῦτα; οἱ πόθοι μου μένουσιν ἀτέλεστοι. Ταῦτα πάντα εἶνέ τι ἐλάχιστον εἰς τὸ πνεῦμά μου, ὅπερ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς ἑαυτὸ τὸν θαυμασμὸν τῶν μεταγενεστέρων. — Ἐγώ, Ἰωάννης Φαῦστος κατήντησα διὰ τῆς ἐπιστήμης μου νὰ αἰσχύνωμαι δι' ἐμαυτόν. Διὸ καὶ ἀνυπερθέτως ἀπεφάσισα νὰ ἐπιδοθῶ εἰς τὴν νεκρομαντίαν. Κάτω λοιπὸν ὁ σωρός! (*Καταρρίπτει κατὰ γῆς τὰ βιβλία του*). Οὐδὲν ἄλλο πλὴν σοῦ θὰ ἀγαπῶ τοῦ λοιποῦ, ὦ προσφιλὴς νεκρομαντία!»

Ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ δράματος ἐνέχει μεγαλεῖον. Ὁ ἀληθὴς δόκτωρ Φαῦστος μόλις πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος ἦτο τεθνεώς, καὶ ἤδη ὁ δόκτωρ Φαῦστος τῶν γελωτοποιῶν ἦτο ποιητικὴ ἐπίνοια τολμηρὰ καὶ βαθεῖα συνοψίζουσα τοὺς πόθους λαοῦ μεγάλου παραδεδομένου εἰς τοὺς θορύβους καὶ τὰ

ὄνειρα ἡλικίας ἐν μεταβατικῇ καταστάσει καὶ μορφώσει διατελούσης.

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Φαύστου διαγράφεται θαυμασίως ἐν ταῖς ἑπομέναις σκηναῖς, τῇ τῆς ἐπικλήσεως τῶν ὑποχθονίων πνευμάτων καὶ τῆς συνάψεως τοῦ συμβολαίου πρὸς τὸν Μεφιστοφελῆ. Οἱ δαίμονες τῶν ἑπτὰ θανασίμων ἁμαρτημάτων προσερχόμενοι προσφέρουσιν αὐτῷ τὰς ὑπηρεσίας των, αὐτὸς δὲ ἀποδιώκει αὐτοὺς μετὰ περιφρονήσεως. Θέλει μὲν πάσας τὰς ἐπιγείους ἀπολαύσεις, ἀλλὰ παρέργως καὶ ἐν παρόδῳ· διότι οὐχὶ χάριν αὐτῶν πωλεῖ τὴν ψυχήν του· πρὸ παντὸς θέλει νὰ *μάθῃ*, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν συνεβάλλετο πρὸς τὸν Μεφιστοφελῆ ἓν μόνον φοβεῖται, μήπως οὗτος δὲν ἔχῃ τὴν ἀρκοῦσαν δύναμιν νά τῳ παραδώσῃ τὸ μυστήριον τοῦ σύμπαντος.

Φαῦστος (μόνος)

Προσεγγίζει τὸ μεσονύκτιον καὶ ἀναμένω τὸν Μεφιστοφελῆ μετὰ σφοδρᾶς ἐπιθυμίας. Διάφοροι διαλογισμοὶ συγκρούονται ἐν τῇ κεφαλῇ μου. Ὁ Μεφιστοφελῆς οὗτος ἆρά γε θὰ εἶνε ἱκανὸς νὰ πληρώσῃ τὸ ἔνδον μου ὑπάρχον κενὸν ὅπερ με βασανίζει; Θὰ δυνηθῇ ν' ἀποκριθῇ εἰς πάσας μου τὰς ἐρωτήσεις περὶ τῶν σκοτεινῶν ἐκείνων ἀπορρήτων τῶν ἀπροσίτων εἰς πάντας ἡμᾶς τοὺς θνητούς;

Ὁ Μεφιστοφελῆς ἐπιφαίνεται καὶ ὁ Φαῦστος συζητεῖ μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν ὅρων τοῦ συμβολαίου.

Φαῦστος

Θά μοι ἀποκαλύψῃς πάσας τὰς κρυφίας τέχνας καὶ πάσας τοῦ κόσμου τὰς ἐπιστήμας......

Μεφιστοφελῆς

Ἐννοεῖται.

Φαῦστος

Καὶ θὰ ἀποκρίνεσαι εἰλικρινῶς καὶ ἀληθῶς εἰς πάσας μου τὰς ἐρωτήσεις οἵας δήποτε, περί τε τῶν ὑπερκοσμίων καὶ τῶν ἐγκοσμίων;

Μεφιστοφελῆς

Ἐὰν δύναμαι, μετὰ χαρᾶς.

Κλεισθείσης τῆς συμφωνίας οἱ δύο ἑταῖροι παρασκευάζονται νὰ περιέλθωσι τὴν γῆν ἀναζητοῦντες περιπετείας διαφόρους. Ὑπάρχουσι δὲ παραλλαγαὶ τοῦ δράματος καθ' ἃς διαφαίνεται μορφή τις γυναικεία χυδαία καὶ οὐδενὸς λόγου ἀξία, ὀνόματι Μαργαρίτα. Ἐν τῷ κειμένῳ ᾧπερ ἀκολουθοῦμεν οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ τῆς Μαργαρίτας. Ἀλλ' ὁ Μεφιστοφελῆς ἐπικαλεῖται τὴν Ἑλένην τῆς Τροίας, ἣν ὁ Γκαῖτε θὰ παρουσιάσῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ αὐτὸς ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ *Φαύστου* του.

Τὸ τέλος τοῦ δημώδους δράματος ἐνέχει πολλὴν τὴν δραματικὴν δύναμιν. Ὁ Μεφιστοφελῆς δὲν κατώρθωσε νὰ πληρώσῃ τὸ ἐνυπάρχον κενόν, ὁ δὲ Φαῦστος ὑπὸ κόρου κατειλημμένος καὶ αἰσθανόμενος τὸ μάταιον καὶ μηδαμινὸν τῶν ἐγκοσμίων ἀπολαύσεων, ὁ Φαῦστος φοβεῖται, ὁ Φαῦστος μετανοεῖ καὶ προσεύχεται. Ἀλλὰ φωνὴ μυστηριώδης ἀποκρίνεται εἰς τὰς ἐπικλήσεις του «Φαῦστε παρασκευάζου!» Αὐτὸς δὲ φεύγει, περιπλανᾶται ἀνὰ τὰς σκοτεινὰς ὁδοὺς θρηνῶν τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐγεννήθη, καταδιωκόμενος ὑπὸ τῆς φωνῆς, ἥτις τῷ δίδει λόγον τῶν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν συμβαινόντων ἐν τῷ δικαστηρίῳ τοῦ Ὑψίστου.

Ἡ φωνή

Φαῦστε! κατηγορεῖσαι.

Φαῦστος

Νῦν, Φαῦστε, κατηγορεῖσαι ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν σου. Δυστυχής, ποῦ νὰ εὕρω παραμυθίαν, ποῦ βοήθειαν. Ἐν τῇ ἀγωνίᾳ μου τὸ εὐρὺ σύμπαν μοὶ φαίνεται λίαν στενόν, ἔνδον μου ὑπάρχει τὸ ὀξὺ κέντρον τὸ νύσσον τὴν συνείδησίν μου. Οὐδεμίαν ἀναμένω σωτηρίαν, οὐδεμίαν χάριν ἐλπίζω. Ναί, ναὶ κατηγοροῦμαι ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν μου· (Πίπτει γονυκλινής).

Ἡ φωνή

Φαῦστε! Ἐκρίθης.

Φαῦστος

Νῦν, Φαῦστε, ἐκρίθης. Ἡ ἐτυμηγορία ἀπηγγέλθη. Βλέπω ἤδη τὸν Ἅδην ἀνοιγόμενον ἐνώπιόν μου. Ὢ ἀτελεύτητος αἰωνιότης, τί θὰ γείνω!

Ἡ φωνή

Φαῦστε! Φαῦστε! κατεδικάσθης εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα!

Φαῦστος

Νῦν, Φαῦστε, κατεδικάσθης ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν σου. Ἀκούω τὴν ἀγγελίαν τῆς τιμωρίας καὶ τοῦ θανάτου.... Σπεύδει, ἔρχεται, τρέχει, τὸν ἀκούω. Ἐχάθην! Οὐχὶ τῇ ψυχῇ μου, ἐχάθη εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα!

Ὁ διάβολος ἀπάγει τὸν Φαῦστον καὶ ἡ αὐλαία καταπετάννυται.

Ὡς δρᾶμα νευροσπάστων ἐψυμμιθιωμένον ὑπὸ ποιητοῦ τῶν τριόδων, θὰ ὁμολογήσῃ πᾶς τις ὅτι ἐνέχει τινὰ ἔμπνευσιν.

Ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὸν Ἄγγλον Φαῦστον. Ἡ πτῶσις θὰ εἶνε βαθεῖα. Οἱ Ἄγγλοι μιμηταὶ παρέλαβον ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ πρωτοτύπου τὸ κωμικὸν μόνον μέρος· ἦσαν δὲ οἱ μιμηταὶ κάτοπτρον τῶν ἀκροατῶν αὐτῶν· εἶνε δὲ τοῦτο βέβαιον, ὡς βέβαιον ὡσαύτως εἶνε ὅτι οἱ Ἄγγλοι ἀκροαταὶ δὲν ἐσκοτίζοντο

πολὺ πολὺ περὶ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ μάθωσι τὸ αἴνιγμα τοῦ κόσμου· οὐδὲν ἄλλο ἐπεζήτουν ἢ πῶς νὰ διασκεδάσωσι μίαν ὥραν, καὶ πρὸς τοῦτο οὐδεμίαν εἶχον χρείαν φιλοσοφίας. Τὸ μόνον δὲ χωρίον τοῦ Ἀγγλικοῦ κειμένου τὸ ἀπομεῖναν ἄξιον τοῦ πρωτοτύπου εἶνε τὸ ἑπόμενον:

«Ὁ Φαῦστος οὗ ἡ ἀνήσυχος διάνοια νυχθημερὸν εἰργάζετο, προσήρμοσεν εἰς τὴν φαντασίαν του πτέρυγας ἀετοῦ, καὶ ἐπεχείρησε νὰ πετάξῃ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἵνα ἴδῃ καὶ μάθῃ τὰ μυστήρια τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.»

Ἀπὸ τῆς παραγράφου δὲ ταύτης καὶ ἑξῆς ὁ σκελετὸς τοῦ μύθου διαμένει μὲν αὐτός, ἀλλὰ τὰ καθέκαστα καθίστανται κοινὰ καὶ ἡ ὑφὴ λίαν πεζή. Ὁ δόκτωρ Τζὼν Φάουστ περὶ τῆς ἡδονῆς μᾶλλον σκέπτεται ἢ περὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ εἶνε ὅλως περιττὸν νὰ σκοτίζῃ τὸν νοῦν του ἀναζητῶν ἡδονὰς περιέργους. Αἱ κλίσεις καὶ αἱ ὀρέξεις αὐτοῦ εἶνε ἁπλαῖ. Ὅτε μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συμβολαίου δὲν σπεύδει νὰ ἐγχειρίσῃ αὐτὸ εἰς τὸν διάβολον, ὁ Μεφιστοφιλῆς διατίθεται νά τον θαμβώσῃ καὶ ἐπιτείνῃ τὴν πείραξιν διά τινος θεάματος ἀμιμήτου· τῷ δεικνύει κατὰ πρῶτον ἀγέλην κυνῶν ὑλακτούντων, ἔπειτα δὲ ταῦρον χορεύοντα καὶ τέλος λεοντοαρκτομαχίαν. «Ἡ διασκέδασις αὕτη ἤρεσε τοσοῦτον εἰς τὸν Φαῦστον, ὥστε παρευθὺς ἐνεχείρισε τὸ ἔγγραφον εἰς τὸν Μεφιστοφιλῆν κρατήσας ἀντίγραφον,» ὥστε ὁ Ἄγγλος Φαῦστος ἐπώλησε τὴν ψυχήν του ἀντὶ μιᾶς ἱπποδρομικῆς παραστάσεως.

Ὁ Μεφιστοφιλῆς εὑρὼν τὸν σφιγμὸν τοῦ Φαύστου, τὸν διασκεδάζει ἐπὶ τέσσαρα καὶ εἴκοσιν ἔτη-καθ' ἃ ἴσχυε τὸ συμβόλαιον-ἐπιδεικνύων αὐτῷ ζῷα καὶ ταχυδακτυλουργίας. Λαλεῖ ὁ δόκτωρ καὶ οἱ χοῖροι βαδίζουσιν ὄρθιοι διὰ τῶν ὀπισθίων ποδῶν καὶ παίζουσι βιολίον, τὰ ᾠὰ τῶν ἀγαθῶν γυναικῶν ἐξαφανίζονται ἀπὸ τῶν καλαθίων των καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἐστρωμένης τραπέζης πινάκια ἵπτανται εἰς τὸν ἀέρα. Εἰς δὲ τὸν Φαῦστον ἢ μᾶλλον εἰς τὸν ἀναγνώστην αὐτοῦ φαίνονται ταῦτα εἰς ἄκρον διασκεδαστικά. Τὸ μόνον δὲ ἐπεισόδιον ὅπερ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς κωμικόν, εἶνε τὸ ἑπόμενον, ἐν ᾧ ὁ διηγούμενος ἐνόμισε πρόσφορον νὰ χορτάσῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ μῆνιν.

Ὁ δαίμων ὑποδέχεται κατ' ἀρχὰς τὸν Φαῦστον ἐν τῷ Ἅδῃ. Ὁ δόκτωρ τὸν ἐρωτᾷ, ὡς ὁ Δάντης τὸν Βιργίλιον, τίνες εἶνε οἱ ἐν τῷ πρώτῳ λάκκῳ κολαζόμενοι. Ὁ δὲ Μεφιστοφιλῆς ἀποκρίνεται ὅτι ἐκεῖνοι εἶνε οἱ λέγοντες ἑαυτοὺς ἰατροὺς καὶ θανατόνοντες τοὺς πελάτας των. Κολάζονται δὲ πίνοντες τὰ αὐτὰ φάρμακα ἅπερ ἔδιδον εἰς τοὺς ἀσθενεῖς των μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι δὲν ἔχουσι τὴν εὐτυχίαν τοῦ νὰ ἀποθνήσκωσι δι' αὐτῶν.

Περαιτέρω εἶνε ὁ λάκκος τῶν οἰνοπωλῶν, ὁ τῶν ῥαπτῶν, ὁ τῶν ἀρτοποιῶν. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλιαρίου ἔθηκεν ἐν τῷ Ἅδῃ πάντας τοὺς προμηθευτὰς αὐτοῦ καὶ ἵνα μὴ ἀπατηθῇ τις, λαλεῖ εἰς πρῶτον πάντοτε πρόσωπον *εἶδον*, *ἠρώτησα*. Ὑποδηλοῖ δὲ ὅτι ἐν προσεχεῖ ἐκδόσει οὐ-

δόλως θὰ δυσκολευθῇ νὰ ἀναφέρῃ ὀνομαστὶ τὸν οἰνοπώλην ὅστις καὶ μετὰ τὴν ὑπόμνησιν ταύτην θὰ ἐξακολουθῇ νερόνων τὸν οἶνόν του, τὸν ἀρτοποιὸν τὸν κατασκευάζοντα ἐλλιπεῖς τοὺς ἄρτους, τὸν ῥάπτην τὸν κλέπτοντα ἐκ τοῦ ὑφάσματος. «Προχωρῶν δὲ περαιτέρω εἶδον μυριάδας ἐμπόρων - γνωστῶν μοι τῶν πλείστων - κολαζομένων διότι ἐν τῷ βίῳ ἐξηπάτων καὶ ἔκλεπτον τοὺς πελάτας των.»

Ἡ λύσις τοῦ διηγήματος εἶνε λίαν χαμαίζηλος καὶ πρόστυχος ὡς καὶ τὸ ὅλον τῶν ἐν αὐτῷ ἐννοιῶν. Διαφαίνεται δ' ὅμως ἀμυδρῶς πως ὅτι ἕνεκα τῆς πολλῆς του περιεργίας ἐχάθη ὁ Φαῦστος, ἀλλ' εἶνε πολὺ δύσκολον νὰ ἀρνηθῇ τις ὅτι τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ μίμησις ἁπλῆ τοῦ Γερμανικοῦ πρωτοτύπου, διότι οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει ἐν ὅλῳ τῷ διηγήματι δικαιολογῶν πως τὴν ὕπαρξιν τῆς περιεργίας.

«Καὶ ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐπεφάνη αὐτῷ τὸ Πνεῦμα καὶ ἐπιδεικνύον τὰ ἔγγραφα εἶπεν ὅτι τὴν ἐπιοῦσαν θὰ ἔλθῃ ὁ Δαίμων νά τον ἀναζητήσῃ. Ἡ εἴδησις κατέθλιψε τὴν καρδίαν τοῦ δόκτωρος, ὅστις πρὸς διασκέδασιν τῆς λύπης του στέλλει καὶ προσκαλεῖ εἰς δεῖπνον πάντας τοὺς δόκτωρας, διδασκάλους καὶ ἐπιστήμονας καὶ φοιτητὰς καὶ ἑστιᾷ αὐτοὺς προσφέρων ποικίλα ἐδέσματα παιχνιζούσης τῆς μουσικῆς. Ἀλλὰ καὶ οὕτω δὲν κατορθοῖ νὰ εὐθυμήσῃ, διότι ἤγγικεν ἤδη ἡ ὥρα. Οἱ συνδαιτυμόνες βλέποντες τὸ πρόσωπόν του ἀλλοιούμενον, τὸν ἐρωτῶσι τὴν αἰτίαν τῆς ταραχῆς του, ἐκεῖνος δὲ ἀποκρίνεται:

«Ὦ φίλοι, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἶμαι γνωστὸς εἰς ὑμᾶς· καὶ γινώσκετε ὅτι παντοίας ἔπραξα κακουργίας. Ἔγεινα μέγας γόης τῇ βοηθείᾳ τοῦ διαβόλου εἰς ὃν ἐπωλήθην ψυχῇ τε καὶ σώματι ἐπὶ ἔτη τέσσαρα καὶ εἴκοσι. Σήμερον λοιπὸν λήγει ἡ προθεσμία καὶ αὕτη εἶνε ἡ αἰτία τῆς λύπης μου. Προσεκάλεσα δὲ ὑμᾶς, φίλοι, ἵνα παραστῆτε μάρτυρες τοῦ οἰκτροῦ μου τέλους καὶ παρακαλῶ ὑμᾶς ἡ συμφορά μου νὰ γείνῃ νουθεσία καὶ ὑπόμνησις πρὸς πάντας, ἵνα μὴ ἀναζητῆτε νὰ ἀνιχνεύητε τὰ μυστήρια τῆς φύσεως παρ' ὅσον εἶν' ἐπιτετραμμένον εἰς τὸν ἄνθρωπον, μήπως αἱ ἔρευναι ὑμῶν φέρωσιν ὑμᾶς πρὸς τὸν Διάβολον, ὃν ὀφείλω νὰ εὕρω ταύτην τὴν νύκτα ἑκὼν ἄκων.»

Γίνεται σεισμός, ἀκούονται ὀλολυγμοὶ καὶ ὁ Φαῦστος ἀπάγεται ὑπὸ τῶν δαιμόνων.

Β'

Τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα εἶνε ἐκ τῶν ἀρίστων τῆς συλλογῆς περὶ ἧς ὁ λόγος. Ὁ Ἀγγλικὸς λαὸς ὁ τοσούτους καὶ τηλικούτους ἔχων ποιητὰς δὲν δαπανᾶται εἰς φαντασίαν ὑπὲρ τῆς δημώδους αὐτοῦ φιλολογίας, καὶ διαφθείρει πᾶν ὅ τι παρ' ἄλλων ἐθνῶν δανείζεται. Πᾶς τις γινώσκει, ἐξ ἀνά-

ματος τοὐλάχιστον τὸ διήγημα τοῦ *Φορτουνάτου* προελθὸν μὲν ἐξ Ἱσπανίας, ἀρχομένης τῆς ΙϚ' ἑκατονταετηρίδος, μεταφρασθὲν δὲ εἰς πλείστας γλώσσας καὶ περιλαμβανόμενον καὶ αὐτὸ ὡς ὁ Φαῦστος ἐν τῷ δραματολογίῳ τῶν Γερμανικῶν θεάτρων τῶν νευροσπάστων. Τούτου ἔκδοσίς τις ἐδημοσιεύθη τῷ 1682 ἐπιγραφομένη «Ἱστορία ἀληθὴς διασκεδαστικὴ καὶ τραγικὴ τοῦ Φορτουνάτου εἰς τὴν ὁποίαν πᾶς νέος δύναται νὰ μάθῃ πῶς νὰ φέρεται εἰς πᾶσαν ὑπόθεσιν τοῦ κόσμου καὶ εἰς πᾶσαν περίστασιν.» Τὸ πάσης τιμῆς ἄξιον διδακτικὸν τοῦτο βιβλίον ἡ Ἀγγλικὴ διασκευὴ τὸ μετέτρεψεν εἰς διήγημα ναρκωτικὸν καὶ ὑπνωτικώτατον. Ὄρθιος δύνασαι νὰ ἀποκοιμηθῇς ἐὰν ἀποφασίσῃς νά το ἀναγνώσῃς. Ὡς καὶ αὐτὴ ἡ κλοπὴ τοῦ μαγικοῦ πίλου ἔχασε τὸ ἅλας αὐτῆς· τουτέστι ἐν μὲν τῷ ἀρχικῷ διηγήματι ὁ Φορτουνᾶτος καταπείθει τὸν Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου νά τῳ ἐπιτρέψῃ νὰ δοκιμάσῃ τὸν μαγικὸν πῖλον, ἅμα δὲ φορέσας αὐτὸν εὔχεται νὰ εὑρεθῇ μακράν. Ἀλλ' ἐν τῇ Ἀγγλικῇ ἐκδόσει ὁ Φορτουνᾶτος φορεῖ τὸν πῖλον λέγων ὅτι ἐπιθυμεῖ πάρα πολὺ νά τον εἶχε κτῆμά του, ὁ δὲ φίλος αὐτοῦ ὁ Σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου «παρευθὺς τῷ δωρεῖται τὸν πῖλον.» Ὁ Φορτουνᾶτος εὔχεται πρὸς πλείονα ἀσφάλειαν νὰ εὑρεθῇ ἐπὶ τοῦ πλοίου του, ὁ δὲ Σουλτάνος μετανοήσας διὰ τὴν δωρεὰν ἀποστέλλει ἀνθρώπους νὰ λάβωσι τὸν πῖλον.

Ἄλλου βιβλιαρίου ἡ ὑπόθεσις εἶνε ἡ ἱστορία τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ σανδαλοποιοῦ ἥτις εἶνε ἀπήχησις διηγήματος τῆς *Χαλιμᾶς*.

«Ὁ βασιλεὺς Ἐρρῖκος ὁ Η' συνήθιζε νὰ περιέρχηται μετημφιεσμένος ἵνα βλέπῃ πῶς ἡ ἀστυνομία καὶ ἡ περίπολος ἐκτελοῦσι τὸ καθῆκόν των. Οὐδεὶς δὲ ἠδύνατο νά τον ἀναγνωρίσῃ, διότι ἐπανήρχετο εἰς τὰ Ἀνάκτορα ὄρθρου βαθέος. Κατὰ τὰς νυκτερινὰς δὲ ταύτας ἐκδρομὰς αὐτοῦ παρετήρησε σανδαλοποιόν τινα ὅστις λίαν πρωῒ ἐκάθητο εἰς τὸ ἔργον του συρίζων καὶ ᾄδων. Ἀπεφάσισε δὲ νά τον ἐπισκεφθῇ.»

Ὁ βασιλεὺς συνάπτει γνωριμίαν μετὰ τοῦ σανδαλοποιοῦ, ὅστις καί τον προσκαλεῖ εἰς τὸν οἶκόν του. Ὁ βασιλεὺς ἀπαράλλακτα ὡς ὁ χαλίφης Ἀροὺμ ἀλ Ῥασχὶλδ τῆς Βαγδάτης δέχεται τὴν πρόσκλησιν καὶ εἰς ἀνταμοιβὴν καὶ αὐτὸς προσκαλεῖ τὸν σανδαλοποιὸν εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἔνθα εἶνε, λέγει, ὑπάλληλος. Καὶ ἂν μὴ εἶνέ τις τοσοῦτον ἀπόκληρος τῆς Μοίρας, ὥστε νὰ μὴ ἀνέγνωσέ ποτε τὴν *Χαλιμᾶν*, εἰκάζει ὅμως εὐκόλως τὸ τέλος τῆς συναντήσεως ταύτης. Ὁ σανδαλοποιὸς πορεύεται εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ ζητεῖ τὸν Ἐρρῖκον Τυδώρ. Οἱ δὲ φύλακες ἔχοντες εἴδησιν τοῦ πράγματος, εἰσάγουσιν αὐτὸν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν ἔνθα ἐκάθητο ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοῦ θρόνου περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν αὐλικῶν. Ὁ δύσμοιρος σανδαλοποιὸς καταπλαγεὶς τρέπεται εἰς φυγήν, ἀλλὰ συλλαμβάνεται καὶ ἄγεται εἰς τὴν οἰναποθήκην, ὁ δὲ Ἐρρῖκος ὁ Η' μεταμφιεσθεὶς εἰς ἰδιώτην καταβαίνει εἰς

τὴν οἰναποθήκην καί τῳ προσφέρει ποτήριον οἴνου. Τοσοῦτον δὲ θόρυβον ποιοῦσιν αὐτοὶ μόνοι, ὥστε οἱ αὐλικοὶ ἀναγκάζονται νὰ καταβῶσιν ἵνα ἴδωσι τί συμβαίνει. Τότε δὲ μόνον ὁ σανδαλοποιὸς μανθάνει ποῖον ἔχει τὴν τιμὴν νὰ ἔχῃ συμπότην, λαμβάνει δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως σύνταξιν καὶ «διορίζεται αὐλικός».

Ἕτερον διήγημα, *Γούης ὁ κόμης* ἔχει καταπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐν τῷ νεκροταφείῳ σκηνὴν τοῦ Σαιξπειρείου Ἀμλέτου.

Παρατιθέμεθα δὲ πρῶτον τὴν α' σκηνὴν τῆς Ε' πράξεως τοῦ Ἀμλέτου. «Ὁ νεκροθάπτης ἀνασκάπτει κρανίον.

Ἀμλέτος

Αὐτὸ τὸ κρανίον εἶχε γλῶσσαν ἄλλοτε καὶ ἐτραγωδοῦσε καὶ αὐτό... Ἴσως ἦτον ἑνὸς μεγάλου πολιτικοῦ καύκαλον καὶ τὸ ποδοπατεῖ τώρα το γαϊδοῦρι τοῦτο. - Κανενὸς ὁ ὁποῖος ἦτον ἄξιος νὰ παίξῃ ἕως καὶ τὸν Θεόν. Δὲν εἶναι πιθανόν;

Ὁράτιος

Πιθανόν, αὐθέντα μου.

Ἀμλέτος

Ἤ κανενὸς αὐλικοῦ, ὁ ὁποῖος ἤξευρε νὰ γλυκολέγῃ: «Δοῦλος τῆς εὐγενείας σου. Πῶς ἔχει ἡ ἐκλαμπρότης σου;» Ἴσως ἦτον αὐτὸς ἐδῶ ὁ Ἄρχων Δεῖνας ὁ ὁποῖος ἐξεθείαζε τὸ ἄλογον τοῦ Ἄρχοντος Τάδε ὅταν εἶχε κατὰ νοῦν νὰ τοῦ τὸ ζητήσῃ χάρισμα. Δὲν εἶναι πιθανόν;

Ὁράτιος

Ναί, αὐθέντα μου.

Ἀμλέτος

Καὶ βέβαια! Ἀλλὰ τώρα νά σού τον, Ἄρχων Σκούληκας, χωρὶς μάγουλα, κτυπημένος κατασάγονα ἀπὸ τὴν ἀξίνην ἑνὸς νεκροθάπτου».[1]

Ἐν τῷ Ἀγγλικῷ διηγήματι ὁ κόμης Γούης μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις ἔρχεται εἴς τι νεκροταφεῖον:

«Καὶ κύψας ἔλαβε κρανίον σκωληκόβρωτον πρὸ ὃ ἀπέτεινε τὰς λέξεις ταύτας: — Ἦσο ἴσως ἰσχυροῦ τινος μονάρχου, βασιλέως τινός, δουκός, εὐπατρίδου. Ἀλλὰ πάντες βασιλεῖς τε καὶ ἐπαῖται πάντες ὀφείλουσι νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν γῆν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐνθυμῆται τὴν ὥραν τοῦ θανάτου. Ἦσο ἴσως βασίλισσα ἢ δούκισσα ἢ εὐγενὴς δέσποινα θαυμασίαν ἔχουσα εὐμορφίαν. Ἀλλὰ τώρα εἶσαι βρῶμα τοῦ σκώληκος, κεῖσαι ἐν τῷ τάφῳ, τῷ κοινῷ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος καταφυγίῳ.

1. Δ. Βικέλα, Σαικσπείρου Ἀμλέτος πρ. Ε' σκ. α' σελ. 159-160 —Περὶ τῆς γλώσσης τῶν μεταφράσεων τοῦ κ. Βικέλα καὶ καθ' ὅλου περὶ τοῦ ὁποία τις ὀφείλει νὰ εἶνε ἡ τῆς σκηνῆς γλῶσσα θὰ πραγματευθῶμεν ἐν ἰδίῳ ἄρθρῳ βασανίζοντες τὰς διαφόρους περὶ τοῦ πράγματος γνώμας. Σ. Μ.

Ἕτερον ἀγαπητὸν τῷ Ἀγγλικῷ λαῷ ἀνάγνωσμα, ἡ *Τραγῳδία τοῦ Βάτμαν* ἐν τῷ β' αὐτῆς κεφαλαίῳ περιέχει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ *Ἔρωτος ἰατροῦ* τοῦ Μολιέρου. Κατ' αὐτὸ ἡ εὔμορφος Ἰσαβέλλα κεῖται ἄρρωστος ἕνεκα τοῦ πρὸς τὸν νέον Βάτμαν ἔρωτος αὐτῆς. Ὁ νέος εἰσάγεται εἰς τὴν οἰκίαν ὡς ἰατρός, ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς Ἰσαβέλλας ἥτις ἰδοῦσα αὐτὸν θεραπεύεται, καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῆς ἰατρικῆς αὐτοῦ στολῆς κλέπτει τὴν ἐρωμένην του. Τὸ διήγημα τοῦτο εἶνε τὸ προοίμιον τῆς ὅλης *Τραγῳδίας τοῦ Βάτμαν*, ἥτις οὐδὲν πλέον ἔχει κοινὸν πρὸς τὴν κωμῳδίαν τοῦ Μολιέρου.

Ἡ ἱστορία τῆς *Μεγάλης Μὲγ τοῦ Οὐεστμίνστερ* πείθει τὸν ἀναγνώστην νὰ εἰκάσῃ ὅτι ὁ Ἀγγλικὸς λαὸς οὐδόλως ἐλησμόνησε τὴν Αὐρηλιανὴν παρθένον Ἰωάνναν καὶ ὅτι εὐηρεστεῖτο ἔχων καὶ αὐτὸς νὰ ἀντιτάξῃ ἐθνικὴν ἡρωΐδα πρὸς τὴν Γαλλίδα. Ἡ ῥωμαλέα νεᾶνις δι' ἧς ἠθέλησε νὰ ἀντικρούσῃ τοὺς Γάλλους ὑπῆρξεν ἀληθῶς, ζῶσα ἐπὶ Ἐρρίκου τοῦ Η'. Λέγουσι δὲ αἱ κακαὶ γλῶσσαι περὶ αὐτῆς ὅτι διηύθυνε δυσώνυμον κατάστημα· ἀλλὰ βιβλιάριον ἐκδοθὲν τῷ 1593 ὑπερασπίζει αὐτὴν μετὰ δυνάμεως κατὰ τῶν συκοφαντιῶν. Ἀκούσατε δὲ καὶ τὰ κατορθώματα αὐτῆς. Ἐπιπίπτει κατὰ τῶν εὐγενῶν, κατὰ τοῦ κλήρου καὶ κατὰ τῆς ἀστυνομίας. Οὐδεὶς δὲ τῶν ἀνδρῶν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀντιστῇ κατ' αὐτῆς. Οἱ δαρέντες δὲν τολμῶσι νά την καταγγείλωσι φοβούμενοι τὸν ὄχλον ὅστις την λατρεύει. Ἤδη δὲ ἐξάκουστος ἐπὶ δυνάμει καὶ ἀνδρείᾳ μεταβαίνει εἰς Γαλλίαν, λύει τὴν πολιορκίαν τῆς Βουλόνης, φονεύει τινὰ ἐχθρὸν ἐν μονομαχίᾳ, τῷ ἀποτέμνει πρῶτον τὴν κεφαλὴν καὶ ἔπειτα(;) τῷ δεικνύει ὅτι εἶνε γυνή. Μετὰ δὲ τὸν πόλεμον ἐπανελθοῦσα εἰς Ἀγγλίαν ἀνοίγει καπηλεῖον ἔνθα ἐπεκράτει «τάξις καὶ ἡσυχία,» διότι ποῦ νὰ εὑρεθῇ πελάτης τοσοῦτον τολμηρὸς ὥστε νὰ ὑψώσῃ τὴν φωνὴν ἐνώπιον τῆς μεγάλης Μέγ ;

Ἡ δημώδης φιλολογία πάντων τῶν λαῶν ἔχει ἱστορίας παιδίων ταπεινῆς καταγωγῆς, ἀνελθόντων διὰ τῶν φυσικῶν αὐτῶν προτερημάτων εἰς τὰ ὕψιστα ἀξιώματα. Ὁ μακρήσιος Καραμπᾶς εἶνε ὁ κορυφαῖος τῆς πολυαρίθμου σειρᾶς εἰς ἣν ἀνήκουσιν ὁ Τὸμ Χάικοθριφτ καὶ ὁ Δὶκ Βάιτιγγτον. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Τὸμ οἱ ἐναντίοι τῆς πρωτοβαθμίου ἐκπαιδεύσεως εἶν' ἐλεύθεροι νὰ διίδωσι διαμαρτύρησιν τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ κατὰ τῆς καταναγκαστικῆς τῶν παιδίων εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως.

Ὁ Τὸμ ἦτο υἱὸς πτωχοῦ ἐργάτου ὅστις ἐπιθυμῶν νὰ σπουδάσῃ τὸν υἱόν του, τὸν ἀπέστειλεν εἰς σχολεῖον. Ἀλλ' ὁ Τὸμ οὐδὲν οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ μάθῃ χωρὶς ἐνταυτῷ καὶ νά τον κωλύσῃ ἡ ἀγραμματοσύνη του νὰ κερδήσῃ χρήματα τοσαῦτα, ὥστε νὰ καταστῇ «κύριος» καὶ νὰ ἀποκαλεῖται κύριος. Ὁ μῦθος τουτέστι κατὰ τὸ διήγημα τοῦτο δηλοῖ ὅτι εἶνε περιττὸν νὰ κατατρίβῃ τις τὸν ἐγκέφαλόν του ἐγκύπτων εἰς τὰ βιβλία.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ἐγένετο ὁ Τόμ, ὁ δὲ Δὶκ ἐκ ταπεινῶν καὶ αὐτὸς γονέων γεννηθεὶς ἐγένετο πλουσιώτερος τοῦ Τόμ, καὶ γέρων ἤδη τρὶς ἐξε-

λέγῃ λόρδος δήμαρχος τοῦ Λονδίνου προσκαλέσας μάλιστα καὶ τὸν βασιλέα εἰς γεῦμα.

Σφόδρα δὲ ἀγαπηταὶ ἦσαν τῷ ἀγγλικῷ ὄχλῳ αἱ ἱστορίαι κλεπτῶν, τοιαῦται δὲ ὑπάρχουσι πολλαὶ ἀλλὰ λίαν τετριμμέναι καὶ πρόστυχοι.

Τὸ διήγημα τὸ ἐπιγραφόμενον Σὶρ Τζῶν Μάνδεβιλ ὀφείλει νὰ κριθῇ μετ' αὐστηρότητος. Οὗτος συνέγραψε τὸ 1356 *Ὁδηγὸν τῆς Ἁγίας Γῆς* πρὸς χρῆσιν τῶν προσκυνητῶν μεταφρασθέντα εἰς πολλὰς γλώσσας. Ἀλλ' ὁ κύριος οὗτος πέρα τοῦ δέοντος ποιεῖται χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐμπαίζειν τοὺς ἀναγνώστας του. Ἄρχεται δὲ ὧδέ πως: «Ἐγώ, σὶρ Τζῶν Μάνδεβιλ, γεννηθεὶς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει Ἁγίῳ Ἀλβανῷ ἐξεκίνησα ἀνήμερα τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ τῷ 1322 ἔτος μεταβαίνων εἰς τὴν Ἁγίαν Γῆν. Θὰ περιγράψω δὲ λεπτομερῶς πᾶν ὅ τι εἶδον θέας ἄξιον ἐν ταῖς χώραις δι' ὧν διῆλθον ὡς ἑξῆς. Πρῶτον ἵν' ἀπέλθω εἰς Ἱερουσαλὴμ διῆλθον διὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας καὶ ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔνθα πρὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἵσταται τὸ ἄγαλμα τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἔφιππον καὶ ἐστεμμένον, ἔχον δὲ μῆλον ἐν τῇ χειρί. Ἐκεῖθεν διῆλθον ὅλην τὴν Τουρκίαν καὶ πλείστας νήσους, ἔνθα εἶδον κυνηγοὺς θηρεύοντας διὰ ζώων ὁμοίων πρὸς λεοπαρδάλεις καὶ πολὺ ταχυτέρων ἢ οἱ κύνες. Ἐντεῦθεν ἐπέρασα εἰς Ἱερουσαλήμ.»

Μετὰ ταῦτα ἐλθὼν εἰς Κύπρον εἶδε νύμφην τινὰ ἐξωτικήν, καὶ ἐντεῦθεν μεταβὰς εἰς Αἰθιοπίαν εἶδεν ἀνθρώπους μονόποδας καὶ ὅμως τρέχοντας ταχύτερον δορκάδος. Ἦλθεν ἔπειτα εἰς τὰς Ἰνδίας ἔνθα εἶδεν ἀνθρώπους πρασίνους καὶ κυανοῦς, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Πολόμην ἔνθα ἔπιεν ὕδωρ ἐκ τοῦ φρέατος τῆς νεότητος, ὅπερ θεραπεύει πᾶσαν νόσον, ἔκτοτε δὲ οὐδέποτ' ἐνόσησεν. Ἐντεῦθεν ἔρχεται εἰς τὴν Ἰάβαν ἀφθονοῦσαν ἀρωματικῶν παντοίων, ἧς τὴν ἀνακάλυψιν ἀποδίδουσιν οἱ Γεωγράφοι εἰς τοὺς Πορτογάλλους τῷ 1511, καὶ ἐντεῦθεν ἐπιβιβασθεὶς καταπλέει εἰς Μακουμεράν ἧς οἱ κάτοικοι εἶνε κυνοκέφαλοι καὶ λατρεύουσι τὸν βοῦν. Ἦλθεν ἔπειτα εἰς τοὺς Καννιβάλους, εἰς τὴν χώραν ἀνθρώπων μονοφθάλμων, εἰς ἑτέραν χώραν ἀνθρώπων τετραποδητὶ βαδιζόντων, εἰς τὴν χώραν τῶν Πυγμαίων οἵτινες τρέφονται ἐκ μόνης τῆς ὀσμῆς τῶν μήλων, ἔπειτα δὲ εἰς πλείστους ὅσους ἄλλους λαοὺς καὶ τελευταῖον εἰς τοὺς Ἀντίποδας τῆς Ἀγγλίας. «Δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω τὸν ἀναγνώστην, λέγει ὁ φιλαλήθης ἀνήρ, ὡς ἐκ τῆς μεγάλης πείρας ἣν ἐκ τῶν μακρῶν μου περιηγήσεων ἀπέκτησα, ὅτι ἐκεῖ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀντιπόδων ἤμεθα ὄνομα καὶ πρᾶγμα ἀντίποδες τῶν Ἄγγλων. Ἐπανελθὼν δὲ τέλος εἰς Ἀγγλίαν ἐπεχείρησε τὴν συγγραφὴν τοῦ βιβλίου του ἀρυόμενος τὴν ὕλην ἐκ τοῦ ἡμερολογίου του· ἐκράτει, βλέπετε, καὶ ἡμερολόγιον!

Ἰδοὺ μὰ τὴν ἀλήθειαν μέγα βοήθημα πρὸς ἀσφαλῆ ὁδηγίαν τῶν προσκυνητῶν. Φαντάσθητε ἀφελῆ τινα καὶ ἁπλοῦν ἄνθρωπον πορευόμενον πρὸς

τὸν Ἅγιον Τάφον καὶ ἔχοντα ὑπὸ μάλης τὸν σὶρ Τζών, ἐρωτῶντα δὲ καθ' ὁδὸν ποῦ εἶνε οἱ μονόποδες καὶ οἱ πτερωτοὶ ἄνθρωποι!

Μεταξὺ τῶν βιβλιαρίων τούτων εἶνε καὶ μικρόν τι ἐγχειρίδιον περιέχον παντοίας συνταγάς: «Πῶς θεραπεύεται σύζυγος μέθυσος, γυνὴ φίλερις, κατὰ δεύτερον λόγον πῶς θεραπεύεται ὁ πυρετός, κατὰ τρίτον λόγον πῶς θεραπεύεται ὁ ὀδοντόπονος.» Ἀλλ'ἵνα ἀποφανθῇ τις περὶ τῶν ἰατρικῶν τούτων συνταγῶν ὡς καὶ περὶ ἑτέρων τινῶν τῆς μαγειρικῆς ἐπάναγκες εἶνε πρῶτον νά τας δοκιμάσῃ.

Καθ' ὅλου δὲ εἰπεῖν ἡ συλλογὴ αὕτη τῶν δημωδῶν παραμυθίων οὐδόλως συμφωνεῖ πρὸς τὴν δόξαν ἣν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἔχῃ περὶ τῆς δημώδους Ἀγγλικῆς φιλολογίας. Ἐφαίνετο ὅτι ἔμελλέ τις νὰ εὕρῃ ἐν αὐτῇ πολλὴν ποίησιν, αἴσθημα ἠθικόν, εἰ μὴ ἀνεπτυγμένον, ἀλλ' ὅμως ἱκανῶς ἐκδηλούμενον ἐν τῇ γενέσει του. Οὐδὲν τοιοῦτον ὑπάρχει. Ἡ ποίησις ἐλλείπει, ἔτι δὲ μᾶλλον τὸ ἠθικὸν αἴσθημα. Ἡ μόνη λοιπὸν ἀξία τῶν βιβλιαρίων τούτων εἶνε φαιδρότης καὶ ἀφέλεια κοινὴ μὲν ἀλλ' οὐχὶ δυσάρεστος. Δὲν εἶνε μὲν μέγα τι, ἀλλ' οὐδὲ ἱκανὸν θὰ ἦτο ἐὰν τὴν συλλογὴν ταύτην ἐξελέχετό τις ὡς δικαίαν καὶ τελείαν ὑποτύπωσιν τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ κατὰ τὰς παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας. Καὶ τοῦτο δύο λόγων ἕνεκα, πρῶτον μὲν διότι ἡ νέα αὕτη ἔκδοσις τῶν παραμυθίων εἶνε ἐλάχιστον δεῖγμα ἀπεράντου φιλολογίας, δεύτερον δὲ διότι παρὰ τῇ ἐντύπῳ ταύτῃ δημώδει φιλολογίᾳ, χυδαίᾳ βεβαίως καὶ ξηρᾷ, ὑπῆρχεν ἡ προφορικὴ παράδοσις, ἣν οἱ πεπαιδευμένοι καταγίνονται νῦν περισυνάγοντες καὶ ἥτις εἶνε ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα. Ὡσαύτως ἐν Γαλλίᾳ σήμερον οἱ αὐτοὶ χωρικοὶ οἱ εὐαρέστως ἀναγινώσκοντες τὰς ἀηδίας τοῦ Almanach comique, διηγοῦνται πρὸς ἀλλήλους παραμύθια μεστὰ πλουσίας φαντασίας καὶ χάριτος[1]. Πῶς δὲ τὸ μίγμα τοῦτο τῆς ὀρέξεως εἶνε δυνατόν, δὲν ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐξηγήσωμεν· ἀλλὰ πιστεύομεν ὅμως ὅτι εἶνε συχνότατον παρὰ τοῖς ἀπαιδεύτοις.

Ἡ συλλογὴ αὕτη τῶν Ἀγγλικῶν παραμυθίων ἐὰν μὴ εἶνε μέγα τι καὶ καλόν, οὐδὲν ἧττον εἶνε περίεργος καὶ διδάσκει πολλὰ τῆς διανοητικῆς ἱστορίας τῆς Ἀγγλικῆς φυλῆς.

(Ἐκ τῆς Revue Politique et litteraire ὑπὸ Arvède Barine).

Π. Ι. Φ.

1. Σ. Μ. Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ καὶ παρ' ἡμῖν ἐν ἀναλόγοις περιστάσεσιν.

ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ «ΜΟΡΑΙΑΣ»

Α'

§ α'. Μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Κυπαρισσίας ἐν Τριφυλίᾳ τῆς Πελοποννήσου, παρὰ τὸ χωρίον τὸ καλούμενον *Μοριjοτάδα*[1] τοῦ δήμου Κυπαρισσίας, εἰς θέσιν λεγομένην ὑπὸ τοῦ λαοῦ *'Στὸ 'Αληνικό*, εὑρίσκονται ἀρχαίας τινὸς πόλεως ἐρείπια, ἧς ἐπιστημονικῶς ἡ ὀνομασία νὰ προσδιορισθῇ ἐν ἀκριβείᾳ καὶ ἐναργείᾳ φαίνεται παρέχουσα δυσκολίας τινάς, ὡς δῆλον τοῦτο γενήσεται ἐκ τῶν ἐφεξῆς λεγομένων.

§ β'. Ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ ὀνόματος *'Σ τὸ 'Αληνικό*, σημαίνοντος βεβαίως, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, θέσιν πόλεως πάλαι ποτὲ ὑπὸ Ἑλλήνων οἰκουμένης, ἔσπευσα εἰς τὴν περὶ ἧς λόγος θέσιν, ὅπως ἰδίοις ὄμμασι βεβαιωθῶ περὶ τούτου, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ τὰ παρ' ἐμοὶ πονήματα τῶν σοφῶν Εὐρωπαίων περιηγητῶν, οἷον, Pouqueville, Emile Isambert, καὶ τοῦ περιφήμου Κουρτίου, οὐδένα λόγον περὶ αὐτῆς τῆς θέσεως ποιοῦνται.

§ γ'. Ἰδοὺ λοιπὸν πᾶν ὅ,τι ἐκεῖ διασώζεται μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων, καὶ ἡ περιγραφὴ τῆς θέσεως αὐτῶν.

Τὸ 'Αληνικό, περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνταῦθα, εὑρίσκεται ἐπὶ λόφου ἱκανῶς ὑψηλοῦ, κειμένου πρὸς τῇ ῥίζῃ τοῦ ὄρους Κυπαρισσίας, καὶ 10' τῆς ὥρας μόλις ἀπέχοντος τοῦ χωρίου *Μοριjοτάδας*. Ἐκ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ βλέπει τις πρὸς Δ μὲν τὸν Κυπαρισιακὸν κόλπον, πρὸς Α δὲ τὰς διαφόρους κοιλάδας καὶ φάραγγας τῶν πέριξ ὀρέων, ὡσαύτως δὲ πρὸς Β καὶ Ν. Κατὰ πρώτην ὄψιν ὁ παρατηρητὴς καθορᾷ Μεσαιωνικά τινα ἐρείπια ἐν αὐτῷ, ὅλως ἀνάξια προσοχῆς καὶ ἐκ τῶν κοινοτάτων, ὥστε λυπεῖται, διότι ἔλαβε τὸν κόπον νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν λόφον ἐκεῖνον, ἀλλ' ὅμως ἐὰν ἀμέσως στρέψῃ τὸ βλέμμα πρὸς τὰ παρακείμενα δένδρα, καὶ ἰδίᾳ τὰ λεγόμενα *σχῖνα* κοινῶς, καὶ μάλιστα ἐὰν εἰσχωρήσῃ ἐντὸς αὐτῶν, αἴφνης ἀνακαλύπτει Κυκλώπεια ἐρείπια, ἀρκετῶν μέτρων μῆκος ἔχοντα ἐνιαχοῦ, ἐφ' ἑνὸς δὲ μέρους καὶ εἰς τριῶν ὕψος ἄνωθεν τοῦ ἐδάφους ἀνερχόμενα, ἀλλὰ κατακεκαλυμμένα ὑπὸ βάτων καὶ σχοίνων, ὧν ἕνεκα ἀόρατα κατὰ πρῶτον καθί-

1 Τῷ j (γιὸτ) γίνεται Μοριjοτάδα, καὶ προφέρεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ Μοργιοτάδα, ὅπερ προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀρχαίου Μοριοτὰς-άδος, αἰτια. Μοριοτάδα. Αὕτη δ' ὡς γνωστόν, ἐν τῇ Νέᾳ Ἑλληνικῇ καταντᾷ ὀνομαστική. οὐ μόνον ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ, ἀλλ' ἐν πλείστοις ὅσοις, καὶ ἀλλαχοῦ μέν, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Τριφυλίας, ἀπαντῶσιν, οἷον Φαρακλάδα, Βανάδα, Σαρακηνάδα, Μανολάδα κλπ. Τὸ δ' ὄνομα Μοριοτάς, ἐκ τοῦ Μοριᾶτις-άτιδος, ὡς Πισᾶτις-άτιδος, ὡς Ἐχλαιᾶτις-άτιδος, καὶ ἄλλα παρόμοια. Τὸ δὲ Μοριᾶτις ἐκ τοῦ ἀρχαίου Μορία, ὡς Πισᾶτις ἐκ τῆς πόλεως Πῖσα κλ. τὸ δὲ Μορία ὄνομα τῆς ἀρχαίας πόλεως Μορίας ἢ Μορέας, ἐδόθη διὰ τὸ ἱερὸν φυτόν, μορίαν = ἐλαίαν ἱεράν, ὡς ὀψόμεθα.

σταντι, ἀλλὰ καὶ τούτου ἕνεκα διέφυγον τὴν ἐπάρατον σφύραν τῶν ἐν τοῖς πέριξ λόφοις συχνὰ πυκνὰ καιόντων καμίνους ἀσβέστου, οἵτινες τὰ πλεῖστα τῶν ἐπὶ γυμνῆς δένδρων ἐπιφανείας κειμένων ἐρειπίων κατέστρεψαν χωνεύσαντες κατὰ καιροὺς ἐν ταῖς καμίνοις. Τούτοις προσθετέον καὶ τοὺς γεωργούς, οἵτινες καλλιεργήσαντες τὸν λόφον κατέσκαψαν καὶ τελέως ἐξηφάνισαν τὰ ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος, ὥστε, ἂν δὲν διεσώζοντο τὰ ἐντὸς τῶν σχοίνων ὑποκεκρυμμένα «Κυκλώπεια», οὐδεὶς ἂν ἐπίστευεν, ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα πόλις ἀρχαία. Σώζονται ὅμως εἰσέτι καί τινα Μεσαιωνικά, ὡς εἴπομεν, οἷον, δεξαμενή τις, ἐρείπια Βυζαντινῶν Ἐκκλησιῶν, καί τινων ἄλλων οἰκοδομῶν, μόλις διακρινομένων.

§ δ'. Ἀλλὰ τώρα διεγείρονται τὰ ἑξῆς δύο ζητήματα:

α'. Πότε ἡ πόλις αὕτη ἐξερημώθη καὶ ὑπὸ τίνων;

β'. Ποῖον τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα;

§ ε'. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου οὐδὲν ἡμεῖς γινώσκομεν· ἴσως ἄλλοι εἴπωσιν, ὅ,τι ἂν ἱστορικὸν γινώσκωσι.

Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου τοιάδε τινά τις δύναται προσθεῖναι. Ἅμα τις ἀκούσας τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου *Μοριjοτάδας*, καὶ ἔχῃ γνῶσιν τοῦ τελευταίου συγγράμματος τοῦ κ. Σάθα, τοῦ προπέρυσιν ἐν Παρισίοις ἐκδοθέντος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ***Monumenta historiæ hellenicæ***, παρ' ᾧ γίνεται μνεία τῆς ἀρχαίας πόλεως *Μοραίας*,[1] μαθὼν δ' ὅτι παρὰ τῷ χωρίῳ τούτῳ διασώζονται καὶ ἀρχαῖα ἐρείπια, — ἀμέσως ἀναμιμνήσκεται τοῦ συγγενοῦς τῇ *Μοριjοτάδα* ὀνόματος *Μοραίας*, καὶ φυσικῶς πως ὁρμᾶται τὸ πνεῦμα τοῦ ἐπιστήμονος ἵν' ἀποδώσῃ τοῖς Κυκλωπείοις ἐκείνοις καὶ τῷ λόφῳ *τοῦ Ἀληνικοῦ*, τὸ ὄνομα τῆς πόλεως *Μοραίας*, καὶ παραδεχθῇ, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ πόλις αὕτη, οὐχὶ δ' ἐν Ἠλείᾳ, ὡς φρονεῖ ὁ κ. Σάθας,[2] καὶ ὡς ἡμεῖς διὰ μακρῶν ἀπεδείξαμεν ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ, ἀναγνωσθείσῃ παρὰ τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλην. Φιλολογικῷ Συλλόγῳ, φιλοτίμως περὶ τὰ τοιαῦτα ἐπιστημονικὰ ζητήματα ἀσχολουμένῳ.

§ ς'. Τὴν παραδοχὴν δὲ ταύτην ὑποστηρίζουσι καὶ οἱ ἑπόμενοι σπουδαῖοι λόγοι:

Α'. Τὸ εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ καὶ νῦν ἔτι διατηρούμενον ὄνομα *Μοριjοτάδα*, ἀναμφισβητήτως προέκυψε, καθ' ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου *Μοριᾶτις* δι' ἀλλοιώσεώς τινος καὶ προσθήκης συλλαβῶν, ἅςπερ ὁ χρόνος καὶ αἱ ἀτυχεῖς περιστάσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους προσεκόλλησαν αὐτῷ· τὸ δ' ἀρχαιότερον ὄνομα, ἐξ οὗ τὸ *Μοριᾶτις*, γραπτέον *Μορία* ἢ *Μοριὰ* ὀρθότερον παρὰ τῷ σημερινῷ λαῷ λεγόμενον, καθὸ περιεκτικόν, καὶ οὐ *Μοραία*, ὡς λέγει ὁ κ. Σάθας, ἅτε προελθὸν ἐκ τοῦ παναρχαίου ἱεροῦ ὀνόματος τῆς ἐλαίας, ἥτις ἐκαλεῖτο *μορία* παρὰ τῇ γλώσσῃ τῶν ἱερέων τῆς ἀρχαιότη-

1 Monum. hist. hellen. prefac. pag. XXXII—XXXIII. etc. tom. 1. Paris 1880.

2 Monum. ἔνθ. ἀνωτέρω.

τος.[1] Ἀλλὰ περὶ τούτου θέλομεν διαλάβει πλατύτερον παρακατιόντες. Οὐ δύναται δέ τις εἰπεῖν, ὅτι τὸ ὄνομα *Μοριjοτάδα* τοῦ ἀρχαιοτέρου ὀνόματος παραλλαγὴ οὐκ ἔστιν· ἐπειδὴ ἔχει τὴν αὐτὴν τῷ ἀρχαίῳ ῥίζαν καὶ τὴν αὐτὴν προφορὰν ἐν μικρᾷ τινι παραλλαγῇ διαφυλάττει. Ὅτι δ' ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διεφύλαξε πλεῖστα ὅσα ἀρχαῖα ὀνόματα τόπων, πόλεων, ποταμῶν, ὀρέων, κλ. οὐδεὶς ἀναγνωρίζων τὴν συνέχειαν τῶν χρόνων καὶ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων, σπουδαίως διαμφισβητεῖ τὴν σήμερον συνῳδὰ ταῖς νεωτέραις ἐπιστημονικαῖς ἐρεύναις.

Β'. Ἡ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς *Μοριjοτάδας* διασωζομένη παράδοσις περί τε τοῦ ὀνόματος τοῦ χωρίου τούτου καὶ τῆς ἐγκαθιδρύσεως αὐτῶν ἐν αὐτῷ. Ἰδοὺ δὲ τί ἐπληροφορήθην περὶ τούτου. Πόθεν τὸ χωρίον ὠνομάσθη *Μοριjοτάδα;* εἶπον τοῖς χωρικοῖς, καὶ τί εἰξεύρετε νά μοι εἴπητε περὶ τούτου; ἀπεκρίθησαν οἱ γεραίτεροι τοῦ χωρίου καί μοι εἶπον τάδε ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῶν.

«Τὸ χωριό μας ἦτον ἔρημο, καὶ ἐπὶ Τουρκίας ἦτον κτήματα καὶ περι»βόλια τοῦ πλησίον κειμένου χωρίου *Βρύσαις*, τὸ ὁποῖον ἦτο «Κεφαλο»χώρι»,[2] ξακουστὸ διὰ τὴν οἰκογένεια *τῶν Μπουτζαράδων*, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ »'δῶ ἐκαταγόντανε· καὶ εἶχε τότε τὸ χωριὸ πλέον τῶν 400 οἰκογενειῶν· »ἀλλὰ ἐχαλάσθηκε εἰς τὴν ἐπανάστασι τοῦ 1769 ἀπὸ τοὺς Ἀρβανίταις »Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἀφάνισαν τότε ὅλον τὸν *Μοριά*. Λοιπὸν οἱ Βρυσαῖοι »ὠνόμαζον τότενες τὸ μέρος τοῦτο *Μοριjοτάδα* ἀπὸ παλαιά, καθὼς καὶ »τὸ μέρος, ὅπου εὑρίσκεται τὸ μοναστῆρι *Κατσιμυκάδα*.[3] Ἐδῶ εἰς τὸ χω»ριό μας οἱ Βρυσαῖοι τότενες εἶχον *φυτήστραις*,[4] πλῆθος πολύ, ἀπὸ ἐληαῖς »ἄγριαις τὸ περισσότερο, καὶ ἥμεραις, καὶ ὠνόμαζαν τὴν θέσι αὐτὴ *Μοριjοτάδα*, καὶ ἀπὸ τότενες ἔχει τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ λέγεται ἕως σήμερα. »Ἐμεῖς δὲ ὕστερ' ἀπὸ τὸν χαλασμό, ὅπου ἔπαθαν ἡ *Βρύσαις*, ἤρθαμε ἀπὸ »τὴν Ἀλωνίσταινα, καὶ ἄλλοι ἀπὸ Καρύταινα, καὶ ἐκατοικήσαμε ἐδῶ καὶ »εὐθειάσαμε τὸ χωριὸ ἐτοῦτο, κοντὰ σ' τὸ *Ἀληrικό*, καὶ οἱ Βρυσαῖοι κά»θονται εἰς τὸ ἐδικό τους παλαιὸ χωριό.[5]

1 Δελτίον Ἑστίας Ἀθην. ἀριθ. 277. 18 Ἀπριλίου 1882.—Ἀριστοφ. Νεφέλ. στίχ. 1003 —Σοφοκλ. Οἰδίπ. Κολων. στίχ. 705 κ. ἑ.—Λεξικὸν Ἀνθίμου Γαζῆ. Ἐν λέξει Μορία. Ἔκδοσ. Βιέννης.—Κωνστ. Παππαρρηγοπούλου Ἑλλην. Ἱστορία. Β'. ἔκδοσις, βιβλ. Α'. τόμ. Α'. σελ. 62-63 κ. ἑ.—Δ. Ριονδὲ περὶ ἐλαίας σελ. 196-197 κ. ἑ. ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ Φυστηροπούλου. Ἔκδοσ. Ἀθηνῶν 1882.

2 Κεφαλοχώρια ἐπὶ Τουρκίας ἐκαλοῦντο, ὡς γνωστόν, ὅσα δὲν ἦσαν πωλημένα εἰς μπέηδες καὶ ἀγάδες Τούρκους· τὰ δὲ πωλημένα ἐλέγοντο τσιφλίκια.

3 Τὸ ὄνομα τοῦτο σημαίνει γαλῆς μυαούρισμα. Ἔστι δὲ σύνθετον ἀπὸ τὸ κάτα (γατὶ κοινῶς) καὶ μυκάδα ἀπὸ τοῦ μυκάω—μυαουρίζω. Ἀλλὰ πῶς ἐπλάσθη οὕτω τὸ ὄνομα, καὶ ἐκ τίνος περιστατικοῦ, ἄγνωστον, ἐμοὶ γοῦν. Τὸ Μοναστήριον διαλελυμένον ἐστὶν ἀπὸ βαυαροκρατίας, καὶ μόνος ὁ ναὸς αὐτοῦ διατηρεῖται ἔτι.

4 Φυτήστρα καλεῖται ὁ τόπος, ἐν ᾧ πολλὰ φυτὰ χρήσιμα πρὸς μεταφύτευσιν.

5 Καὶ τὰ δύο ταῦτα χωρία ὑπάρχουσι καὶ σήμερον πλησίον ἀλλήλων κείμενα.

Ταῦτα πάντα ἐφάνησάν μοι πιθανὰ τοσοῦτο μᾶλλον καθόσον ἀπαντικρὺ τοῦ χωρίου τούτου εἰς κατωφέρειαν λόφου, ἀρκετὰ ὑψηλοῦ, ὑπάρχει δάσος κυπαρίσσων δημόσιον, οὐκ ὀλίγας χιλιάδας αὐτῶν ἐμπεριέχον, ὡς ἡ *Μοριjοτάδα* ἄλλοτε εἶχε τοιοῦτον ἐλαιῶν. Ἐκ τοῦ κυπαρισσῶνος τούτου μεταφυτεύουσιν οἱ περίοικοι κυπαρίσσους εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, ὅπως οἱ Βρυσαῖοι κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας μετεφύτευον ἐλαίας = μορίας, ἐκ τῆς *Μοριjοτάδας*.

Γ'. Οἱ Ἄραβες Γεωγράφοι *Ἰβν-Σαΐδ* καὶ *Ἀβδοὺλ Φέδα*, παρ'οἷς ὁ λόγος περὶ πόλεως *Μορέας* ἐν Πελοποννήσῳ, ἀποφαίνονται, ὅτι ἐν Ἠλείᾳ αὕτη οὐχ εὑρίσκετο. Ἰδοὺ οἱ λόγοι αὐτῶν:

«La *Morée* (La Moreya) suivant Ibn Saïd, la capitale de la Morée, située »au milieu de la presqu'île, est sous le 45e degré, 52 minutes de longuitude, »et le 43e degré de latitude».

»La presqu'île de la Morée (Djeryrée la Moreya) se trouve au commen»cement du sixiéme climat, dans la mer Mediterranée . . . . . au centre de la »Morée est la ville de même nom. Ibn-Saïd fait remarquer que la Morée »est appellée dans les livres *Péloponnése* (Beloubonnes).[1]

Ἐὰν ἔχονται ἀληθείας τὰ ὑπὸ τῶν Γεωγράφων τούτων λεγόμενα, βεβαίως ἀλλαχοῦ ζητητέον τὴν Μοραίαν τοῦ κ. Σάθα καὶ οὐχὶ ἐν Ἠλείᾳ. Οἱ σοφοὶ οὗτοι Ἄραβες ἐν τῷ κέντρῳ τῆς χερσονήσου ἀποφαίνονται ὅτι εἶναι ἡ πόλις αὕτη, ἐξ ἧς μετεδόθη ἔπειτα ἁπάσῃ τῇ χερσονήσῳ τὸ ὄνομα. Ἀλλ' ἡ Ἠλεία ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς ὑπάρχει; πολλοῦ γε δεῖ. Τί ἐννοοῦσι λοιπὸν λέγοντες κέντρον; θέσιν μᾶλλον κατὰ τὸ μεσόγειον κειμένην; πολὺ ἀμφιβάλλομεν. Ἄρα ἐννοοῦσι θέσιν ὡς πρὸς τὸ ὅλον τῆς χερσονήσου ἔχουσαν ὁπωσοῦν ἀναλογίαν κεντρομόλον, καὶ τοιαύτην, οἵαν ἡ τῆς *Μοριjοτάδας* κέκτηται, ὡς πρὸς τὸ ὅλον τῆς Πελοποννήσου, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ *Καταλανικοῦ Χάρτου*, περὶ οὗ ἐφεξῆς ἀμέσως ὁ λόγος. Ἄλλως τε δὲ καὶ ἐκ γεωγράφων Ἀράβων μαθηματικὴν ἀκρίβειαν ἐπὶ τὸ κυριολεκτικώτερον ἐννοουμένην, δὲν δικαιούμεθα, νομίζω, νὰ ἀπαιτῶμεν, λόγου προκειμένου περὶ χωρῶν μεμακρυσμένων τῆς Ἀραβίας, ἔνθα οἱ γράφοντες διέμενον· ἀρκεῖ ἡμῖν, καὶ τοῦτο οὐ σμικρόν, ὅτι διέσωσαν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης, περὶ ἧς ἀλλαχόθεν οὐδεμίαν γνῶσιν ἔχειν δυνάμεθα, εἰμὴ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς *Μοριjοτάδας*, ἐξ ἧς μανθάνομεν ἤδη ὅτι πράγματι ὑπῆρχεν ἡ πόλις αὕτη, περὶ ἧς παρ' αὐτοῖς ὁ λόγος.

Δ'. Καταλανικός τις χάρτης τοῦ 1375 παριστᾷ τὴν Μορέαν κειμένην μεταξὺ Μονεμβασίας καὶ Ῥιλλόνης, καὶ οὐχὶ ἐν Ἠλείᾳ, ὡς παραδέχεται ὁ κ. Σάθας, λέγων ἐν ὑποσημειώσει τάδε· «Une carte Catalane» de 1375 cite aussi la ville de la Morée *entre Monembasie et Rilloni* (sic), ce qui dé-

1 Géographie d'Abdoul-Feda, traduite de l'Arabe par M. Reinaud. Paris, 1848, τόμ. II. σ. 275.

τος.[1] Ἀλλὰ περὶ τούτου θέλομεν διαλάβει πλατύτερον
δύναται δέ τις εἰπεῖν, ὅτι τὸ ὄνομα *Μοριjοτάδα* τοῦ
παραλλαγὴ οὐκ ἔστιν· ἐπειδὴ ἔχει τὴν αὐτὴν τ
αὐτὴν προφορὰν ἐν μικρᾷ τινι παραλλαγῇ διαφ
κὸς λαὸς διεφύλαξε πλεῖστα ὅσα ἀρχαῖα ὀνό
μῶν, ὀρέων, κλ. οὐδεὶς ἀναγνωρίζων τὴν
ἱστορικῶν παραδόσεων, σπουδαίως διαμ
νεωτέραις ἐπιστημονικαῖς ἐρεύναις.

Β'. Ἡ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Μ
τε τοῦ ὀνόματος τοῦ χωρίου τού
τῷ. Ἰδοὺ δὲ τί ἐπληροφορήθη
Μοριjοτάδα; εἶπον τοῖς χ
τούτου; ἀπεκρίθησαν οἱ
γλώσσῃ αὐτῶν.

«Τὸ χωριό μας ἦτ
»ϐόλια τοῦ πλησί
»χώρι»,[2] ξακουσ
»'δῶ ἐκαταγό
»ἀλλὰ ἔχαλ
»Τούρκους
»ὠνόμα
»τὸ μ'
»ρι
»

... 120 et. et. Καὶ παρακατιὼν
...anuscrite des villes sur les quelles les Véni-
... de la domination française, prétendaient posséder des
...e en 1471, on retrouve des désignations de quelques villes, à
... quelles on pourra s'aider à retrouver les anciennes villes ou forteres-
... des Francs' les voici, d'après la copie qu'a bien voulu me communiquer m.
Mustoxidi Pendant mon sejour à Corfu: «Dichiarazione di tutta la Morea fatta
nel 1471.» «la signoria (Venise) possiede.

«la croce, rovinata, il resto Turco.»
«Coranto.»
«Vasco.»
«San-Zorzi Tropico.»
«Vassili, rovin.»
«Sillo-castro rovin».

. . . .
. . . .

«Gamomenitza.»
«Callandrizza.»
«Postena.»
«*Riollo.*» et. et.[3] τοῦ μακροῦ καταλόγου τῶν διαφόρων

1 Monum. hist. hellen. par C. Satha. τόμ. 1. prefac. XXXV. edit. Paris. 1880.
2 Guichenou, preuves de l'histoir de Savoie.
3 Recherch. histor. sur la Princ. Franç. de Morée. et. et. par Bouchon. tom. 1. σελ. LXIV-LXV. Paris. 1845. memoir. sur la géogr. politique.

ὀνομάτων, ἅπερ παραλείπομεν ἐνταῦθα διὰ τὸ εἰς τὸν σκοπὸν ἡμῶν ἀσυντελὲς αὐτῶν.

Τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς *Rilloni* ἢ *Oreole = Riollo*, κατὰ τὸν κ. Buchon, ἀγνοοῦμεν· οὐδ' ἀκούεταί που, καθ' ὅσον ἐμοὶ γνωστόν, τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν Πελοποννήσῳ σήμερον, ἐκτὸς ἐὰν ὑποθέσωμεν ὡς τοιοῦτον τὸ πρὸς Δ. τῆς Κυπαρισσίας κείμενον καὶ μίαν ὥραν καὶ ἡμίσειαν αὐτῆς ἀπέχον χωρίον, *Ἄγριλο*, ὅπερ ἐστὶ παράλιον καὶ ἔχει καὶ μικρόν τινα ὅρμον, παρ' ᾧ τὰ πλοῖα φορτόνονται σταφίδας. Ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι μεσαιωνικόν, ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ ναοῦ, ὅστις ὑπάρχει ἐν αὐτῷ κατὰ τύπον βυζαντινὸν ᾠκοδομημένος εἰς ἀρχαιοτέρας ἐποχάς.[1] Ἐὰν ὅμως ἦν ἀκριβῶς γνωστὴ ἡ θέσις τῆς *Rilloni* ἢ *Oreole=Riollo*, ὡς τῆς Μονεμβασίας, τὸ ζήτημα ἐθεωρεῖτο λελυμένον ἐν ἄκρᾳ ἐπιστημονικῇ σαφηνείᾳ καὶ ἐναργείᾳ. Ἀλλ' ὅπως δήποτε καὶ ἂν θεωρηθῇ, κατόπιν τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ἐρειπίων τῆς *Μοριjοτάδας*, οὐδεὶς ἐπιστήμων τοῦ λοιποῦ δύναται περὶ τῆς *Μοριᾶς*, ἢ *Μορέας*, κατὰ Σάθαν, προκειμένου τοῦ λόγου, νὰ μὴ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψει τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας σπουδαίους λόγους, ὧν ἕνεκα ἐν *Μοριjοτάδᾳ* συμφώνως τοῖς τῆς κριτικῆς κανόσι καὶ ἀρχαῖς φαίνεται ὑπάρχουσα ἡ *Μορέα* ἢ *Μοριά*, ἐξ ἧς μετεδόθη ἐπὶ Φράγκων συμπάσῃ τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἡ ὀνομασία αὕτη διὰ λόγους, οὓς ἐκτιθέμεθα παρακατιόντες.

Β'

§ α'. Ἀλλὰ καιρὸς ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν ἰδίᾳ καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης πόθεν: πόθεν προῆλθε·

Αὐτὸς ὁ τύπος (forma) τοῦ ὀνόματος *Μορία* δύναται ἐρωτώμενος οὕτως εἰπεῖν, νὰ παράσχῃ σαφεστάτην περὶ ἑαυτοῦ ἀπάντησιν, ὡς νομίζω, καὶ οὐδεμιᾶς παρανοήσεως ἢ ἀμφισβητήσεως ἐπιδεκτικήν· διότι τὸ ὄνομα *Μοριὰ* ὀξυτονούμενον, ὡς ὁ λαὸς συνήθως προφέρει αὐτό, ὑποδείκνυσι, καθὸ περιεκτικόν, τόπον περιέχοντα πληθὺν μοριῶν=ἱερῶν ἐλαιῶν, ὧν ἕνεκα καὶ αὐτὸς ὁ Ζεὺς ὁ Ὀλύμπιος ἐπεκλήθη *Μόριος*, κατὰ τὴν ἑξῆς μαρτυρίαν τοῦ Σοφοκλέους·

«Οὐδ' ἐν τῇ μεγάλᾳ Δωρίδι νάσῳ Πέλοπος πώποτε βλαστόν,
»φύτευμ' ἀχείρητον, αὐτόποιον,
»ἐγχέων φόβημα δαΐων,
»ὃ τᾷδε θάλλει μέγιστα χώρᾳ,
»γλαυκᾶς παιδοτρόφου φύλλον ἐλαίας·
»Τὸ μέν τις οὔθ' ἁβός, οὔτε γήρᾳ
»σημαίνων, ἁλιώσει χερὶ πέρσας· ὁ γὰρ αἰὼν ὁρῶν κύκλος
»λεύσσει νιν Μορίου Διὸς
»χ' ἁ γλαυκῶπις Ἀθάνα.»[2]

1 Ἀπίθανός μοι φαίνεται ἡ τῆς Ὠλένης ἐν Ἠλείᾳ ἐξαλλοίωσις εἰς Rilloni ὑπὸ τῶν βαρβάρων, καί τοι καὶ τούτου ἐκ τῶν ἀδυνάτων μὴ ὄντος.
2 Σοφοκλ. Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ. στίχ. 705 κεξ.

Ὥςπερ οὖν ἀπὸ τὸ ἴον ἐγένετο τὸ περεκτικὸν ὄνομα *Ἰωνιά*, ὡς ἀπὸ τὸ ῥόδον, *ῥοδωνιά*, καὶ ἄλλα πολλά, οὕτω καὶ ἀπὸ *μορία*, *μοριά*, καὶ ἐκ τούτου τὸ κύριον *Μορία*, καὶ ἐκ τούτου αὖθις τὸ *Μοριᾶτις*, καὶ *Μοριοτάς*-άδες καὶ *Μοριjοτάδα*, κατὰ τοὺς ὑστέρους Μεσαιωνικοὺς χρόνους· οὕτω καὶ ἐκ τῆς κρήνης *πίσης* ἡ Πῖσα,, καὶ ἐκ τούτου ἡ *Πισᾶτις* ἐν Ὀλυμπίᾳ [1] ἐκ τῆς κυδωνίας, *αἱ Κυδωνίαι* ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ κλ. [2] Ὅτι δ' ἐξ ὀνομάτων δένδρων καὶ ἐν γένει φυτῶν πολλὰ πόλεων ὀνόματα προῆλθον παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ νέοις Ἕλλησιν, ὀλίγα τινὰ παραδείγματα πρὸς ἀπόδειξιν ἀρκοῦσιν, οἷον, Καρδαμύλη ἐκ τῶν καρδάμων, [3] Κυπαρισσία ἐκ τῶν κυπαρίσσων, [4] Κύπρος ἐκ κύπρου, [5] Ἐλαιᾶτις ἐκ τῆς ἐλαίας, Καστανιά, Πλατανιά, Κρανιὰ ἢ Κρανaία, ἐκ τῆς καστανέας, πλατάνου, κρανίας, καὶ οὕτω καθεξῆς. [6]

§ β'. Ἡ πόλις *Μορέα* ἢ *Μοριὰ* συνετηρεῖτο, κατὰ τὸν κ. Σάθαν,[7] μέχρι τοῦ ιγ' αἰῶνος. Ἀλλὰ πῶς ὕστερον καὶ ὑπὸ τίνος κατεστράφη, ἀγνοεῖται. Ἀλλ' ἤδη διεγείρεται τὸ ζήτημα: ἂν ἐξ αὐτῆς ἐπωνομάσθη κατὰ πρῶτον ἡ Ἠλεία *Μορέας*, ὡς παραδέχεται ὁ κ. Σάθας, [8] καὶ ἐκ τῆς Ἠλείας ὕστερον σύμπασα ἡ Πελοπόννησος ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν ταύτην ὡς γνωστόν.

§ γ'. Ἐξετάσωμεν κατὰ τὸ ἐνὸν τὰ περὶ τούτου·

Ὅτι κατὰ πρῶτον ἡ Ἠλεία ἐπωνομάσθη *Μορέας*, ἱστορικῶς ἐστιν ἀποδεδειγμένον, καὶ συνεπῶς ἐπιστημονικῆς συζητήσεως ἀνεπίδεκτον. Ἀλλὰ πόθεν ἡ Ἠλεία ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον τοῦτο κατὰ πρῶτον, εἶναι ἀμφισβητήσιμον, καὶ ἑπομένως σπουδαία περὶ τούτου συζήτησις πρόκειται μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων Μεσαιωνοδιφῶν, τῶν μὲν ἐκ τοῦ ὀνόματος *μουριᾶς* (τοῦ φυτοῦ) παραδεχομένων ὅτι προῆλθεν ἡ ὀνομασία ἐν Ἤλιδι, τῶν δὲ ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως *Μοραίας*, ὡς ὁ κ. Σάθας. Ἀλλὰ τῶν μὲν πρώτων τὴν γνώμην διὰ μακρῶν ἀνυπόστατον ἀπέδειξεν ὁ σοφὸς καθηγητὴς κ. Κωνστ. Παππαρρηγόπουλος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ. [9] Τῶν δὲ δευτέρων καὶ ἰδίᾳ τοῦ κ. Σάθα, ἔμπεδος οὐκέτι ἐπιστημονικῶς ἡ γνώμη ἀποκατέστη, καὶ δι' ἄλλους μὲν πολλοὺς λόγους, περὶ ὧν εἰς πλάτος ἀλ-

1 Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις ὑπὸ Κ. Κόντου, ἐν Ἐφημ. Φιλομαθ. Περίοδ. Β'. ἀριθ. 21. 1 Φεβρ. 1880. σελ. 324-328.

2 Λόγιος Ἑρμῆς Βιέννης. ἔτ. 1819. φυλλαδ. 13. σελ 568.

3 Κοραῆ Ἀτάκτ. Τόμ. Γ'. σελ. 7-12. ἔκδ. Παρισ. 1830.

4 Ἐφημ. Φιλομαθ. Περίοδ. Β'. Ἀριθ. 23. σελ. 361-368. περὶ Κυπαρισσίας κλπ. 1 Μαρτ. 1880.

5 Ἱστορ. Ἑλλην. Ἔθνους ὑπὸ Κωνστ. Παππαρρηγοπούλου· ἔκδ. Β'. Τόμ. Α'. Βιβλ. Α'. Ἀχαιοί. σελ. 28-29. ἔκδ. Ἀθην. 1881.

6 Ἴδε καὶ εἰσαγωγὴν εἰς Πίνδαρον τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου τοῦ Γένους Κωνστ. Ἀσωπίου.

7 Monument. histor. hellen. prefac. σελ. XXXV. Paris 1880.

8 Monum. ἔνθ. ἀνωτ.

9 Ἱστορ. Ἑλλην. Ἔθνους. Τόμ. Ε'. σελ. 79-83. ἔνθα εἰς πλάτος τὰ περὶ τούτου εἰσὶν τεθειμένα ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἀνδρός.

λαχοῦ ἐξηγήθημεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἐφεξῆς σπουδαιοτάτους, ὡς ἡμεῖς τοὐλάχιστον νομίζομεν.

Α'. Ἡ πόλις *Μοραία*, ὡς γράφει αὐτὴν ὁ κ. Σάθας, ἡ *Μοριά*, ὡς κοινῶς προφέρεται, ἐν Ἤλιδι οὐχ εὑρίσκετο, ὡς ἀπεδείχθη πλέον τρανότατα ἐν τοῖς προηγουμένοις· ἔκειτο δ' ἐν Τριφυλίᾳ παρὰ τὴν Κυπαρισσίαν, ὡς ἀπεδείχθη ἀναμφισβητήτως ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς εἰς τὸ *Ἑλληνικὸ Μοριjοτάδας*. Ἀλλ' ἀμέσως ἀναφαίνεται ὡς ἐκ βυθοῦ τινος ἀνερχομένη ἡ μορφὴ τοῦ ζητήματος τοῦδε· : Ἆρά γε ἡ *Μοριὰ* αὕτη ἐκέκτητο τοσαύτην πολιτικὴν βαρύτητα, τότε καὶ τοσαύτην πολιτικὴν ἰσχύν, ὅσης χρήζει ἡ διάδοσις καὶ ἐπέκτασις τοῦ ὀνόματος αὐτῆς καθ' ἅπασαν τὴν χερσόνησον; τί δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν πρὸς τοῦτο ;

Β'. Ἐὰν παραδεχθῶμεν ὡς ἀληθές, ὅτι ἐκ τῆς *Μοριᾶς* ταύτης προῆλθεν ἡ πολύκροτος τελευταία ἐπωνυμία τῆς Πελοποννήσου, δύο τινὰ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὡς εὐλογοφανῆ αἴτια αὐτῆς·

α'. Ἡ ἐξ ἀμαθείας τῶν ξένων κυριάρχων τῆς χώρας,

β'. Ἡ ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν *Βουτζαράδων*.

§ δ'. Καὶ ὅτι μὲν ἐξ ἀμαθείας τῶν ξένων κυριάρχων τῆς χώρας φαίνεται πιθανόν, ὅτι προῆλθε τότε ἡ ἐπέκτασις τοῦ ὀνόματος *Μοριᾶς*, ἔχομεν παράδειγμα παρ' Ἀμμιανῷ Μαρκελλίνῳ, παρ' ᾧ φαίνεται κατὰ τὸν Δ'. αἰῶνα ἡ ἐπέκτασις τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς[1] ἐξ ἀμαθείας προελθοῦσα. Ἡ δὲ ἐκδοχὴ αὕτη οὐ φαίνεται ἡμῖν ἀποκρουστέα, ἐὰν μάλιστα ληφθῇ ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ τελευταῖος κατὰ τῶν Φράγκων ἀνδρείως ἀγωνισθεὶς Δόξα-πατρῆς ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Βουτζαράδων, εἷλκε τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς *Μοριάτιδος* ἢ *Μοριjοτάδας*, κατὰ τὴν χυδαιοτέραν ἔκφανσιν τοῦ ὀνόματος. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τελευταῖον τοῦτο προπύργιον τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Φράγκων μετὰ ζωηρὸν ἀγῶνα τῶν Βουτζαράδων, ἀπέδωκαν τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος τούτων εἰς ἅπασαν τὴν Ἤλιδα,[2] ἐπονομασθεῖσαν τότε *Μορέαν* ἢ *Μοριάν*, ἢ τὸ *Πριγκιπάτον τοῦ Μωρέως*, ὡς ἔγραφον καὶ ἐπωνόμαζον αὐτὸ οἱ Φράγκοι· οὕτω καὶ ἐκ τοῦ ἐπωνυμίου τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐπεκράτησεν ἴσως καὶ παρὰ τοῖς νῦν Ἕλλησι νὰ ὀνομάζωσι συνήθως πάντα γενναῖον ἄνδρα *Μπουτζαρᾶν* ἁπανταχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἰδίᾳ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῇ Στερεᾷ. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ὡς γνωστόν, ὠνόμασαν ἄλλοτε σύμπασαν τὴν Πελοπόννησον Ἀχαΐαν, ἐπειδὴ ταύτην καὶ μόνην εὗρον τὸ τελευταῖον προπύργιον τῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀνεξαρτησίας· ὥστε δὲν φαίνεται παράδοξος ἡ ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου, εἰ

1 Ἀθηναΐς, Ἱστορικὸν Διήγημα Φερδινάνδου Γρηγοροβίου, μετάφρασις Σπ. Λάμπρου, Ἑστίας Ἀθηνῶν, ἀριθ. 331, σελ. 278. 2 Μαΐου 1882.

2 Μεθ' ἧς ἦν ἡνωμένη τότε ἡ Τριφυλία ὑπὸ τὴν ξενικὴν Κυριαρχίαν, ἥτις ἐν Ἠλείᾳ, ὡς γνωστὸν τὸ πρῶτον ἐρριζοβόλησεν, ἀποκαταστήσασα τὴν ἕδραν αὐτῆς ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Ποντικοκάστρου, περὶ οὗ ἀλλαχοῦ ἐγράψαμεν τὰ δέοντα.

καὶ εἰς μεμακρυσμένας ἐποχὰς ἐν τῇ αὐτῇ χερσονήσῳ· περιοδικὰ γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ἱστορικὰ κατὰ τὸν φιλόσοφον Ἰταλὸν Ι. Βῖκον, ἐκθέμενον τὰ περὶ τούτου πάνυ δεξιῶς ἐν τῷ λαμπρῷ αὐτοῦ συγγράμματι *Νέᾳ Ἐπιστήμῃ* (Scienza Nuova). Μνείαν τοῦ Δόξα-πατρῆ ἐποιήσατο καὶ ὁ σοφὸς Γάλλος Buchon ὡς φρουράρχου τοῦ Ἀρακλόβου εἰς Σκορτά, καὶ ἀνδρείου πολεμιστοῦ. Τὸ δὲ φρούριον τοῦτο ἦν ἐπὶ βράχου ἀπροσπελάστου καὶ ἐκράτει τοῦ στενοῦ, δι' οὗ ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο νὰ εἰσελάσῃ εἰς Σκορτά, καὶ ἀκολούθως εἰς Ἀρκαδίαν.[1]

§ ε'. Ὅτι δ' ἡ οἰκογένεια τῶν Βουτζαράδων φαίνετ' ἐκ Τριφυλίας καταγομένη, καλουμένης τότε Ἀρκαδίας,[2] συντελοῦσιν εἰς τὴν παραδοχὴν τούτου καὶ δύο παραδόσεις, αἵπερ ἀπαντῶσι σήμερον παρὰ τῷ λαῷ ἐνταῦθα.

α'. Εἰς *Ἅγιον Ἠλίαν*, κορυφὴν τῶν ὀρέων τῆς Κυπαρισσίας, ὑπάρχει σπήλαιον, ὅπερ κοινῶς ὀνομάζεται *Σπηλῆὰ τοῦ Δόξα-Πατρῆ*· διότι, λέγουσιν, ἐκεῖ κατέφυγεν ὁ Δόξα-Πατρῆς καὶ ἐκρύβη, ὅτε κατεδιώκετο ὑπὸ τῶν Φράγκων μετὰ τὴν ἧτταν αὐτοῦ. Ἡ κορυφὴ αὕτη εἶναι εἰς τὸ λεγόμενον, *Γεράνειον*, ὄρος παρὰ τὴν κώμην *Ἀρμενιούς*, $^3/_4$ ὥρας ἀπέχουσαν τῆς Κυπαρισσίας· ἡ δ' εἰς αὐτὴν ἄνοδος στενή, τραχυτάτη καὶ λίαν κρημνώδης. Ἡ εἴσοδος τοῦ σπηλαίου πυραμιδοειδὴς καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῆς μικρά τινα λίθινα καθίσματα τεχνητὰ ἀπαντῶσιν· ἐντὸς δὲ αὐτοῦ οὐ μεγάλου ὄντος ἐπικρέμανται σταλακτῖται μικροῦ μεγέθους· ἑνὸς δὲ τούτων ὑποκάτωθεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους παρατηρεῖται μικρά τις λεκάνη λαξευτὴ ἐν τῷ βράχῳ, ὅπως ὑποδέχηται τὸ ἄνωθεν στάζον κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτὴν καὶ χρησιμεῦον εἰς πόσιν δι' ὀλίγους τινὰς ἀνθρώπους ὕδωρ. Ἐνδείξεις αὗται τῆς ἐν αὐτῷ ποτε διαμονῆς ἀνθρώπων· ἀλλ' ἂν ὁ Δόξα-Πατρῆς ἢ ἄλλοι τινὲς παρέμειναν ἐν αὐτῷ, οὐδὲν ἄλλο τεκμήριον ἔχομεν διασαφηνίζον ἢ γνωρίζον ἡμῖν πλείονα, ὥστε νὰ διακρίνωμεν τὸ ἀληθὲς ἑκατέρων.

β'. Καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὰς κώμας τοῦ δήμου Κυπαρισσίας, ὡς καὶ εἰς *Ζούρτζαν* ἐν Ὀλυμπίᾳ, πλεῖστοι ὅσοι ὀνομάζονται *Δόξαι*, κύριον ὄνομα, ὅπερ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου σπανίζει, καὶ ἐπομένως κεντᾶται ἡ περιέργεια τοῦ ἐπιστήμονος νὰ ἐρωτήσῃ· Διὰ τί τοῦτο ἐνταῦθα πλεονάζει; Ποῖον τὸ αἴτιον; Ἀλλ' ἄλλην ἑρμηνείαν τούτου δὲν εὑρίσκει εἰμὴ ὅτι χάριν ἱερᾶς ἀναμνήσεως τοῦ Δόξα-Πατρῆ ἀποδίδοται συχνάκις τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς διαφόρους, καὶ οὕτω συντηρεῖται μέχρι σήμερον ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἥρωος τοῦ Μεσαιῶνος, ὡς ὀνομάζει αὐτὸν ὁ σοφὸς καθηγητὴς κ. Κωνσταντ. Παπαρρηγόπουλος ἐν ἰδιαιτέρᾳ πρὸς ἐμὲ ἐπιστολῇ ἐν ᾗ μοὶ γράφει περὶ αὐτοῦ τάδε· «Περὶ τοῦ σπηλαίου, ἐν ᾧ ἐκρύπτετο ὁ μεσαιωνικὸς ἥρως Βουτζαρᾶς, οὐδὲν γνωρίζω· ἐν γένει δὲ περὶ τοῦ ἀνδρὸς

1 Recherch. historiq. et. et. par Bouchon. tom. 1. pag. 43. σημείωσις α'. Paris 1845.

2 Ἐφημ. Φιλομαθῶν, περίοδος Β'. ἀριθ. 23, σελ. 361-368. 1 Μαρτίου 1880.

»ὀλίγας ἔχομεν εἰδήσεις. *Τὰ χρονικὰ τῶν ἐν Μωρέᾳ πολέμων τῶν Φράγ-* »*κων* λέγουσιν ὅτι ὁ πρωτοστράτορας μισὲρ Τζεφρὲς ἐξεστράτευσεν εἰς τὸ »Ἀράκλοβον

»ὁποῦ κρατοῦν τὸν δρόμον
ὁποῦ τὸ λέγουν τὰ Σκορτά· μικρὸν Καστέλλιν ἔνι
Ἀλλ' εἰς Τραχόνιν κάθεται, τόπον ἀφιερωμένον. . . .
. . . . τὰ κρατεῖ
λέγουν ὁ κάποιος ἀπὸ τοὺς Βουτζαράδαις
Δόξα-Πατρῆν τὸν λέγουσι, καλὸς στρατιώτης ἔνι.»

»Ἀλλὰ τὸ φρούριον ἐσυνθηκολόγησεν ἅμα ἀρξαμένου τοῦ πολέμου, οὐδὲ »λέγεται τί ἀπέγεινεν ὁ Βουτζαρᾶς. Ἡ ἀρχαία ἰταλικὴ μετάφρασις τῶν »Χρονικῶν, ἡ γενομένη πιθανῶς ἐν τῇ ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδι ὀνομάζει τὸν »ἄνδρα Vucera Decapatri, οὐδὲν δὲ προσθέτει εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ πρωτοτύ- »που λεγόμενα. Καὶ ὁ Hopf ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ταῦτα μόνον ἀναφέρει τὰ »σύντομα γεγονότα». Καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ τοῦ Βουτζαρᾶ Δόξα-Πατρῆ.[1]

§ ς'. Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων ἐξάγεται τὸ ἐπιστημονικὸν συμπέρασμα ὅτι ἐν Ἤλιδι πόλις ἔχουσα τὸ ὄνομα *Μοραία*, ὡς δοξάζει ὁ κ. Σάθας, δὲν ὑπῆρχε τὸ παράπαν, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν διὰ τοῦτο τὴν τοῦ Ἄραβος γεωγράφου ὁμώνυμον πόλιν ἐν Ἤλιδι ὡσαύτως κειμένην, μάλιστα μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς *Μοριζοτάδας*, ὥστε πολὺ δίκαιον εἶχεν ὁ κ. Παππαρρηγόπουλος γράφων περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὰ ἑξῆς· «Κατὰ τὸν ἐν τῇ ιγ'. ἑκατονταετηρίδι Ἄραβα γεωγράφον Ἴβν-Σαΐδ, ἐν »τῷ μέσῳ τοῦ Μωρέως κεῖται ἡ ὁμώνυμος πόλις, ἥτις εἶναι πρωτεύουσα »αὐτοῦ. Ἐνταῦθα ἔχομεν τελευταῖον πόλιν ῥητῶς κατονομαζομένην Μω- »ρέας· ἀλλὰ τὸ δεινὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἴβν-Σαΐδ βεβαιοῖ ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον »τοῦ ὅ,τι ἠθέλησε ν' ἀποδείξῃ ὁ κ. Σάθας. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὁμιλεῖ περὶ »πόλεως ἐν τῇ Ἤλιδι κειμένης, ὁ δ' Ἄραψ γεωγράφος ἀξιοῖ ὅτι ἡ πόλις »Μωρέας ἔκειτο ἐν τῷ κέντρῳ τῆς χερσονήσου. Πῶς δὲ νὰ πιστεύσωμεν »εἰς τὴν ὕπαρξιν τοιαύτης πόλεως, εἴτε ἐν Ἤλιδι, εἴτε ὁπουδήποτε ἀλλοῦ

1 Ἐν τῇ Ἠπείρῳ διατηρεῖται παρὰ τῷ λαῷ φράσις ἡ ἑξῆς· «μία 'ςτὸ δόξα πατρὶ καὶ κάτω», δόξα πατρὶ ἐννοοῦντι τὴν κεφαλήν· ἤτοι «ἐν κτύπημα κατὰ κεφαλῆς, καὶ οὕτω πίπτει κάτω». Ἀλλὰ πόθεν προῆλθεν ἡ φράσις αὕτη; δύο τινὰ δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς καταγωγῆς αὐτῆς· ἢ ὅτι ἐπειδὴ ἡ οἰκογένεια τῶν Βουτζαράδων καὶ ἰδίᾳ ὁ Δόξα-πατρῆς, τὸ ἐπιφανέστερον αὐτῆς μέλος, προσβληθεὶς ὑπὸ τῶν Φράγκων, ἔπεσεν ἡττηθείς, καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ Πελοπόννησος, ἧς ἐθεωρεῖτο κεφαλή, ἀρχηγός, ἢ ὅτι ἐπειδὴ συνήθως οἱ χριστιανοὶ ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν ἀναφέροντες τὸ «Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι», καὶ ποιοῦντες τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἀνυψοῦσι τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ μετώπου ἅμα τῇ ἐκφωνήσει τοῦ «δόξα πατρί», ἐννοοῦντες διὰ τούτου ὅτι ἡ κεφαλὴ ἀντιπροσωπεύει «τὴν ἀρχήν, τὸ πρῶτον αἴτιον» τῶν ἁπάντων, κατὰ τοὺς Θεολόγους, ἐὰν δὲ προσβληθῇ ἡ κεφαλή, ἅπαν τὸ σῶμα προσβάλλεται.—Οὕτω καὶ ἀρχηγός τις ἐπιφανὴς ἢ φρούριον ὀχυρόν, ἀντιπροσωπεύει τὴν ἰσχὺν λαοῦ τινος, καὶ ἐὰν καταπολεμηθῇ καὶ πέσῃ, πίπτει καὶ ὁ λαὸς καὶ δουλοῦται, καὶ οὕτω πάνυ ἁρμοδίως καὶ φυσικῶς τότε ὁ λαὸς ἐκφράζεται ἐν ἀλληγορίᾳ εὐνοήτῳ «μία 'ςτὸ δόξα πατρὶ καὶ κάτω».

»τῆς Πελοποννήσου, ἐν ᾧ ἴχνος αὐτῆς δὲν εὑρίσκομεν, οὔτε εἰς τὸ βιβλίον »τῆς Κουγκέστας, τὸ ὁποῖον ἱστορεῖ λεπτομερέστατα τὰ κατὰ τὸ πριγ»κιπάτον Ἀχαΐας, καὶ παρατίθησιν ὀγδοήκοντα καὶ ἑπτὰ ὀνόματα πό»λεων αὐτῆς καὶ ἐπαρχιῶν, καὶ ποταμῶν καὶ ὀρέων, οὔτε εἰς τὸν Ἄραβα »γεωγράφον Ἐδρισί, ὅστις ἀκμάσας ἐν τῇ ιβ'. ἑκατονταετηρίδι, κατέλιπεν »ἡμῖν γεωγραφικὸν ἔργον ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τῆς συγγραφῆς τοῦ ὁμο»γενοῦς αὐτοῦ;[1]

»Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα προταθεῖσα λύσις, προεκάλεσεν ἄλλην. Ὁ κ. Ζα»χαρίας von Lingenthal, ὁ περιώνυμος σχολιαστὴς τῆς *Ἐκλογῆς τῶν Νό»μων*, δὲν παραδέχεται, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ὅτι ὑπῆρξέ ποτε πόλις Μω»ρέας, νομίζει ὅμως ὅτι ὁ κ. Σάθας, ἀναζητήσας ἐν τῇ Ἤλιδι τὴν ἀρχὴν »τοῦ ὀνόματος τούτου, ἀντιπαρῆλθε πλησιέστατα τῆς ἀληθείας. Τὸ ὄνομα »τοῦτο, λέγει, ἐκφέρεται εἰς τὰ ἀρχαιότατα μνημεῖα διὰ τοῦ τύπου »*Amorea, l'Amorée.* Τὸ δὲ *Amorea* εἶναι ἐπίθετον τῆς Κάτω Ἤλιδος, »*ἀνόρειος, ἀμόρειος* (Ἦλις), ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν Κοίλην Ἤλιδα τῶν »κλασικῶν χρόνων.[2]

»Ἡ προτεραιότης τοῦ τύπου *Amorea* ἐπιστώθη ἀποχρώντως ὑπὸ τοῦ »κ. Ζαχαρίου von Lingenthal· ἀλλ' ἔδει προσέτι νὰ βεβαιωθῇ ὅτι τὸ ὄνομα »*Ἀνόρειος Ἀμόρειος*, ἦτον ἐν χρήσει παρὰ τοῖς κατοίκοις τῆς χώρας, ὅτε »ἀφίκοντο αὐτόθι οἱ Φράγκοι· διότι μόνον τούτου τεθέντος, δυνάμεθα νὰ »κατανοήσωμεν: διὰ τί οἱ ξένοι προετίμησαν αὐτὸ παντὸς ἄλλου. Δυστυ»χῶς τὸ γεγονὸς τοῦτο οὐδόλως ἀποδεικνύεται.

»Συμπεραίνων λέγω, ὅτι ἡ Σφὶγξ αὕτη δὲν εὗρεν ἔτι τὸν Οἰδίποδα »αὐτῆς».[3]

§ ζ'. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ σοφὸς καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας περὶ τούτου· ἐὰν ὅμως τώρα διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ἐρειπίων τῆς *Μοριjοτάδας* ἡ Σφὶγξ αὕτη τοῦ ὀνόματος τοῦ Μωρέως, ἂν οὐχὶ ἀκριβῶς τὸν Οἰδίποδα αὐτῆς εὕ-

1 Hopf Ἑλληνικὴ Ἱστορία τόμ. Α'. σελ. 163. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Μοριjοτάδας ὁ Ἴδν-Σαΐδ φαίνετ' ἐχόμενος τῆς ἀληθείας· ὁ δ' ὁμογενὴς αὐτοῦ Ἐδρισὶ οὐδένα λόγον ποιεῖται περὶ τῆς πόλεως ταύτης, εἴτε διὰ τὸ ἄσημον αὐτῆς ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ, εἴτε διὰ τὴν εἰς προγενεστέρους τοῦ Ἐδρισὶ χρόνους ἐξάλειψιν αὐτῆς ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν Πελοποννησιακῶν πόλεων, ὥστε δὲν δικαιοῦνται διὰ τὴν παρασιώπησιν τῆς Μοριᾶς, οὔτε τὸ βιβλίον τῆς Κουγκέστας, οὔτε ὁ Ἐδρισί, διότι τὰ ἐρείπια τέλος πάντων τῆς Μοριjοτάδας μαρτυροῦσι τὸ ἐναντίον τρανότατα. Σημ. Ἀθαν. Πετρίδου.

2 Deutsche Litteratur Zeitung, 1880, N.6, σελ. 196, p. ἑπομ. Ὁ τύπος Amorea, ὅνπερ ὁ σοφὸς Ζ. von Lingenthal παραδέχεται ὡς ἀληθῶς ἑρμηνεύοντα τὸ ὄνομα τοῦ Μωρέως, ἀπαντᾷ καὶ ἐν Φρυγίᾳ τῆς Ἀσίας, ἔνθα ὑπῆρχεν ἡ περιώνυμος πόλις Ἀμόριον, ἧς τὰ ἐρείπια ἀνεκάλυψε τῷ 1836 ὁ Ἄγγλος Ἅμιλτων ἔν τινι πενιχρᾷ κώμῃ, καλουμένῃ τουρκιστὶ «Ἀσσάρ-κιοΐ». (Ἴδε Ἑστίας ἀριθ. 229, σελ. 308-314, 18 Μαΐου 1880). Λοιπὸν καὶ ἐν Φρυγίᾳ τὴν αὐτὴν μέθοδον ἐφαρμοστέον τῆς ἑρμηνείας; τὴν αὐτὴν καὶ ἐν Τριφυλίᾳ διὰ τὴν Μοριjοτάδαν; οἷα πανάκεια ἑρμηνειῶν! Σημ. Α. Πετρίδου.

3 Ἐκ τοῦ Bulletin de correspondance héllenique, Φεβρουαρίου 1882.—Παράβ. καὶ «Παρνασσοῦ» τεῦχ. Γ'. σελ. 220-222, τόμ. Ε'. 31 Μαρτίου 1881.

ρατο, τουλάχιστον συμβολὴν ἀρκετὰ σπουδαίαν πρὸς τὴν ἐπίλυσιν αὐτοῦ ἐπορίσατο—ἀπόκειται τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ νὰ ἀποφανθῇ ἤδη, παρ' ᾧ ἡ ἔκκλησις γίνεται. Ἄλλως τε δὲ καὶ ἡ σύντονος καταδίωξις τῆς Σφιγκὸς ταύτης καὶ ἡ ἐπίμονος αὐτῆς ἀναζήτησις ἀνὰ τὰς χώρας τῆς χερσονήσου, καταναγκάζει αὐτὴν τέλος πάντων νὰ ἀποσυρθῇ καὶ προσχωρήσῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς κοιτίδα, τὸν πυκνὸν καὶ μέγαν ἱερὸν ἐλαιῶνα τῆς Ἄλτεως, τὴν κατὰ τὴν ἱερὰν γλῶσσαν *Μορίαν* τοῦ Ὀλυμπίου νεφεληγερέτου τῆς Πισάτιδος.[1]

Ἀθανάσιος Πετρίδης, Ἠπειρώτης
σχολάρχης Κυπαρισσίας.

ΑΙ ΔΥΟ ΜΗΔΕΙΑΙ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ ΘΕΑΤΡΙΚΑΙ

Α'

Ἡ ἐσχάτως γενομένη δημοσίευσις τῶν ἐπιστολῶν τῆς διασήμου Ῥαχὴλ θὰ παράσχῃ πέποιθα ἐνδιαφέρον εἰς τὰς ἀναμνήσεις μου περὶ τῶν δύο διασήμων διερμηνέων τῆς Μηδείας μου.

Μετὰ τῆς Ῥαχὴλ ἦλθον εἰς στενὴν σχέσιν συνεργασίας κατὰ τὰ γυμνάσια τοῦ δράματός μου *Ἀδριανῆς Λεκουβρέρ*. Καθ' ἑκάστην ἀφικνούμην παρ' αὐτῇ τὴν δεκάτην πρωϊνὴν ὥραν εἴτε μετὰ τοῦ Σκρὶβ εἴτε μόνος ὁσάκις ὁ Σκρὶβ ἀπησχολεῖτο εἰς τὴν σκηνικὴν προετοιμασίαν τοῦ *Προφήτου*, καὶ μέχρι τῆς ἑνδεκάτης συνεμελετῶμεν τὴν πρᾶξιν ἥτις ἔδει ἐν τῷ Θεάτρῳ νὰ ἐπαναληφθῇ κατὰ τὴν πρώτην μ. μ. ὥραν. Τὸ δρᾶμα προητοιμάσθη εἰς εἰκοσιοκτὼ ἡμέρας καὶ οὐδὲ μία ἡμέρα παρῆλθεν ἄνευ αὐτῆς τῆς διπλῆς ἐργασίας τῆς τε πρωϊνῆς καὶ τῆς μετὰ μεσημβρίαν. Τότε ἐθαύμασα τὸ φίλεργον καὶ διορατικὸν τῆς Ῥαχὴλ, τὸ μετριόφρον, τὸ εὐγενὲς καὶ τὸ πρόσχαρι εἰς τὰς σχέσεις. Οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ὑπῆρχεν ὑπερηφάνεια μεγάλης τεχνίτιδος, οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἰδιοτροπία τῆς ὑπὸ τοῦ κοινοῦ λατρευομένης ἠθοποιοῦ· ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὴν τέχνην καὶ μόνην, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ μόνης ἐφρόντιζεν. Ἤκουε, συνεζήτει καὶ ἐπείθετο ἀλλὰ μετὰ τὴν συζήτησιν. Ἰδοὺ παράδειγμα τούτου ἐμφανές. Ὅσοι εἶδον τὴν Ἀδριανὴν Λεκουβρὲρ ἐνθυμοῦνται ὅτι μία τῶν μεγίστων ἐπιτυχιῶν τῆς πέμπτης πράξεως ἦτο ἡ κραυγή της... «Ἆ Μαυρίκιε» τὴν ὁποίαν ἐκβάλλει αὕτη ἀναγνωρίζουσα ἐν μέσῳ τοῦ παροξυσμοῦ της τὸν ἐραστήν της. Ἐὰν ποτε κραυγὴ θεάτρου ὑπῆρξε κραυγὴ ἐμπνεύσεως βεβαίως ὑπῆρξεν αὕτη. Καὶ ὅμως ἡ Ῥαχὴλ μόλις μετὰ συζήτησιν τριῶν ἡμερῶν τὴν

1 Ὅτι καὶ ἐν Ἄλτει πλῆθος ἱερῶν ἐλαιῶν=μοριῶν, δάσος μέγα καὶ συνηρεφὲς ἀποτελουσῶν, ὑπῆρχε τὸ πάλαι καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα, διὰ μακρῶν ἀπεδείξαμεν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἑλλην. Φιλολογ. Σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως ἀποσταλεῖσαν πραγματείαν ἡμῶν.

ἀπεδέχθη. Ὁ Σκρὶβ ὑπέδειξεν αὐτῇ τὴν κραυγὴν ταύτην. Ἀνθίστατο εἰς τὸν Σκρίβ, ἀνθίστατο εἰς ἐμέ. «Εἶναι πλαστή, ἡ κραυγὴ αὐτὴ εἶναι θεατρική.» «Εἶναι πλαστὴ διότι τὴν ἐκβάλλεις κακῶς» ἀπήντησεν ὁ Σκρὶβ σκαιὸς καὶ ἐπίμονος ὅταν εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, δηλαδὴ εἰς τὰς δοκιμάς. Τέλος μετὰ τριῶν ἡμερῶν ἀκάρπους προσπαθείας, ἡ κραυγὴ αὕτη εἰσῆλθεν ἂν δύναμαι νὰ εἴπω οὕτως ἐν τῇ καρδίᾳ της, καὶ μᾶς τὴν παρήγαγεν αἴφνης εἰκοσάκις πλεῖον ἢ ὅ,τι ἡμεῖς ἐζητήσαμεν.

Οὐδὲν δὲ πλεῖον τὴν ἐβοήθησε νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς πέμπτης ταύτης πράξεως ἢ ἡ διήγησις τοῦ γεγονότος ἐξ οὗ ὡρμήθην εἰς τὸν κύριον αὐτῆς συνειρμόν.

Ἡ Μάρς ἡ διάσημος ἀπέθνησκε. Παρὰ τὴν νεκρικὴν αὐτῆς κλίνην προσηύχετο ἅγιος ἱερεὺς ὁ ἀββᾶς Γαλλάρ. Αἴφνης ἀκούει ἐξερχομένας ἐκ τῶν χειλέων τῆς θνησκούσης ἐν πλήρει παροξυσμῷ λέξεις διακεκριμμένας μέν, φράσεις συναφεῖς, ἀλλ' ἀκαταλήπτους αὐτῷ. Τί ἦσαν αἱ λέξεις αὗται; Ὁλόκληρα χωρία δραμάτων διδαχθέντων παρ' αὐτῆς. Ἡ ἀγωνιῶσα ἐπανελάμβανε τὰ μέρη της. Τὸ πρόσωπόν της κατεστραμμένον ὑπὸ τῆς ἀσθενείας ἐνεψυχοῦτο διὰ νὰ παραστήσῃ τὰ πρόσωπα τοῦ θεάτρου, ἡ φωνή της ἀπέκτα τὸν φυσικόν της τόνον· ἔπειτα αἴφνης σταματῶσα ἐνέτεινε τὸ οὖς, ὥς τις ὅταν ἀκροᾶται, καὶ ἐχειροκρότει. Ἐγένετο καὶ θεατὴς τοῦ ἑαυτοῦ της. Ἡ ἐπιμονὴ αὕτη τῆς πρὸς τὴν τέχνην ἀγάπης καὶ τῆς ἀναμνήσεως τῆς τέχνης ἐν τῷ θανάτῳ, μὲ ἐξέπληξεν ὑπερβολικά. Εἶδον διὰ τὴν *Ἀδριανήν* μου πέμπτην πρᾶξιν ἐνδιαφέρουσαν καὶ νέαν· δὲν ἦτο πλέον κοινὴ λύσις διὰ δηλητηριάσεως, ἔλειπεν ὅλως ἡ κλασσικὴ σκηνὴ τοῦ παροξυσμοῦ τῶν ἰταλικῶν μελοδραμάτων καὶ ἡ *Ἀδριανὴ* ἠδύνατο νὰ ἀποθάνῃ κατ' αὐτὸν τρόπον. Ἡ Ῥαχὴλ ἐνόησε καὶ ἐξέφρασε θαυμασίως τὴν ποιητικὴν ταύτην πραγματικότητα. Ἔλειπον ὅλως ἀποτελέσματα ἀγωνίας, ἔλειπον σπασμοὶ τοξικολογικοί. Οὐδὲν ἐκ τῆς κατωτάτης καὶ ὑλικῆς ἐκείνης τέχνης ἥτις ἀντικαθιστᾷ τὴν καρδίαν καὶ παρίσταται διὰ τῶν συμπλεκομένων βραχιόνων. Οὐδὲν ἐκ τούτων καὶ ἔμεινε μόνη ἡ μεγάλη τεχνῖτις συνοδευομένη μέχρι τελευταίας στιγμῆς ὑπὸ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτῆς.

Μετὰ τὴν *Ἀδριανὴν* ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ καὶ πάλιν.

Ἐτόλμησε νὰ ἀφήσῃ τὴν ποίησιν διὰ τὸν πεζὸν λόγον, τὸν ἀρχαῖον κόσμον διὰ τὸν νεώτερον, τὸν πέπλον καὶ τὴν χλαμύδα διὰ τὴν ἐσθῆτα τῶν προγόνων μας· ἀλλ' ἠθέλησε νὰ ἀναλάβῃ καὶ μέρος τῶν ἡμερῶν μας, νὰ φανῇ ἐπὶ σκηνῆς μὲ σημερινὴν ἐσθῆτα, νὰ παραστήσῃ ὄχι ἡρωΐδα πλέον ἀλλὰ γυναῖκα τοῦ κόσμου, αὐτὴν τὴν Ῥαχὴλ τέλος. Τῇ ἐπρότεινα τὴν *Λουΐζαν de Lignerolles*. Εἶδεν ἐν αὐτῇ τὴν Μάρς καὶ εἶχε διατηρήσει τὴν βαθεῖαν ἀνάμνησιν· ἀλλ' ἡ ἰδέα αὕτη ἀντὶ νὰ τὴν ταράττῃ ἀπεναντίας τὴν προσήλκυεν. «Ἀνάγνωθί μοι εἶπε τὸ δρᾶμα καὶ βλέπομεν.» Τὸ ἀνέγνων φροντίζων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν νὰ μετατρέπω κατά τι τὸ μέρος τῆς Λουΐ-

ζης. Ἓν καὶ μόνον μέρος δίδει πολλάκις ἀφορμὴν εἰς ποικίλας παραλλαγάς. Ὅσον θαυμασία καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πλάσασα αὐτό, αἱ μετ' αὐτὴν ἐρχόμεναι ἠθοποιοὶ δύνανται νὰ πλάσωσί τι διάφορον μὲν αὐτῆς ἀλλ' ἐπίσης καλὸν ὡς αὐτή. Τὸ μέρος τῆς Λουΐζης ἦτο ἁρμόδιον πρὸς τοιαύτην ποικιλίαν. Ἡ Λουΐζα κόρη ἀρχαίου στρατιωτικοῦ καὶ μητρὸς ἥτις ἦν ἄγγελος ἀγαθότητος, συνήνου ἐν αὐτῇ (οὕτω τοὐλάχιστον ἐγὼ συνέλαβον ἐν νῷ τὸ πρόσωπόν της) τὸν πατρικὸν τύπον καὶ τὸν μητρικὸν τύπον. «Ἐκ τοῦ πατρός σου ἔχεις τὴν ἰσχὺν καὶ ἐκ τῆς μητρός σου τὴν ἀγαθότητα·» οὕτω τῇ ἔλεγεν ὁ σύζυγός της. Ἡ Μὰρς ἦτο κυρίως ἡ κόρη τῆς μητρός της· ἔπεισα τὴν Ῥαχὴλ νὰ γίνῃ μᾶλλον ἡ κόρη τοῦ πατρός της. Μία λεπτομέρεια θὰ κάμῃ πλέον αἰσθητὴν τὴν ἰδέαν μου. Κατὰ τὴν πρώτην πρᾶξιν ἡ Λουΐζα βλέπει τὸν κῆπόν της γενόμενον ἕρμαιον τῶν κυνηγῶν καὶ τῶν κυνῶν γείτονός τινος πρίγκιπος ὅστις κατεδίωκεν ἔλαφον διαφυγοῦσαν διὰ τῶν κήπων καὶ τῶν φρακτῶν τῶν γειτόνων. Ἡ Λουΐζα μόνη τότε ἐν τῇ οἰκίᾳ ὁπλίζει τὸν κηπουρὸν καὶ τοὺς ὑπηρέτας, κατάσχει τοὺς κύνας καὶ συλλαμβάνει τοὺς κυνηγοὺς διὰ τῆς ἀπειλῆς τῶν δύο ὅπλων. Ἤθελον διὰ νὰ γίνῃ πλέον ἐνδιαφέρουσα ἡ σκηνὴ ἡ Λουΐζα ἀπειλοῦσα τοὺς κυνηγοὺς νὰ κρατῇ ἐργόχειρόν τι ἀνὰ χεῖρας καὶ νὰ ἐξακολουθῇ κεντῶσα. Ἡ Μὰρς ἀντέστη διότι γινώσκουσα καλῶς τὸ δύσκολον κοινόν της, κατεῖδεν ὅτι ἦν γελοῖον γυνὴ διατάττουσα πῦρ νὰ κρατῇ βελόνην . . . Ἀπέδωκα τὸ κέντημα τῇ Ῥαχὴλ καὶ ἐπιτυχία πλήρης ἔστεψε τὴν νέαν αὐτῆς ταύτην ἀπόπειραν. Ὡς πρὸς τὸ κέντημα ἀμφιβάλλω ἂν τὸ κοινὸν τὸ ἐνόησεν.

Ἡ διπλῆ αὕτη ἐπιτυχία ἐγέννησε μεγάλην πεποίθησιν περὶ ἐμοῦ τῇ Ῥαχήλ. Μὲ συνεβουλεύετο πάντοτε ἐπὶ τῶν νέων δραμάτων ἅτινα προὔκειτο νὰ διδάξῃ. Ἑσπέραν τινὰ μοῦ ἀνέγνωσεν ὁλόκληρον τὸ δρᾶμα τοῦ Αἰμιλίου Ὠζιὲ *Ἄρτεμιν*, ὅπερ τότε ἐμελέτα. Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη μοῦ ἐβεβαίωσε τότε ἰδέαν ἣν εἶχον πρὸ καιροῦ ὅτι μεγάλη διαφορὰ εἶναι μεταξὺ τοῦ ἀναγινώσκειν καὶ τοῦ παριστάνειν. Ἐξαίρετα ἠδύνατό τις νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ ἦναι μέτριος ἠθοποιὸς καὶ ἠδύνατο νὰ ἦναί τις ἐξαίρετος ἠθοποιὸς καὶ νὰ ἀναγινώσκῃ μετρίως.

Εἶναι σχεδὸν δύο διάφοροι τέχναι· ὁ ἠθοποιὸς δὲν παριστᾷ ἢ μόνον ἓν πρόσωπον ἐν τῷ δράματι καὶ ὁ ἀναγινώσκων δέον νὰ τὰ παραστήσῃ ὅλα· ὁ μὲν δὲν ἔχει ὡς ὄργανον ἢ τὴν φωνὴν καὶ μόνην, ὁ δὲ ἔχει βοηθητικὰ τὰ ἐνδύματα, τὰ σχήματα, τὰς κινήσεις, τὴν φυσιογνωμίαν. Οὕτως ὥστε ἡ Ῥαχὴλ ἥτις παρέστησε τὸ συμπαθὲς πρόσωπον τῆς Ἀρτέμιδος μετὰ τοσαύτης τέχνης ἀνεγίνωσκε τὸ δρᾶμα σχεδὸν ἄνευ τινὸς ὑπεροχῆς.

Ἡμέραν τινὰ μετὰ μακρὰν διάλεξιν ἐπὶ τῶν γυναικείων προσώπων ἐν τῷ θεάτρῳ μὲ παρεκάλεσεν ἐπιμόνως νὰ γράψω δι' αὐτὴν ἐν ἰδίᾳ. Τότε διὰ τὴν τρίτην ταύτην ἀπόπειραν συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ γράψω

τραγῳδίαν ἀρχαίαν τε συγχρόνως καὶ νεωτέραν. Ἐξηγοῦμαι. Ἡ ἀρχαιότης ἐγένετο δι' ἡμᾶς ἀπὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ὡσεὶ νέος κόσμος. Ἄπειροι ἐργασίαι κριτικαί, ἀρχαιολογικαί, ἱστορικαί, νομισματικαί, τεχνικαί, ἐπέρριψαν αἴφνης φῶς ἄγνωστον ἐπὶ τῶν ἠθῶν, τῆς λατρείας, τῶν μνημείων, τῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον σχεδὸν ἀνεγεννήθη διὰ τῶν ἐρευνῶν σοφῶν Γερμανῶν καὶ διὰ τοῦ εὐφυοῦς ἔργου τοῦ Πατὲν ἐπὶ τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν. Ὡπλισμένος διὰ τῶν νέων τούτων σπουδῶν, ἡψάμην ὑποθέσεως ἥτις πάντοτε μὲ εἶχε προσελκύσει διὰ τοῦ περὶ αὐτὴν μυστηρίου, τῆς Μηδείας. Ἠσθανόμην ὅτι ὁ Ἕλλην ποιητὴς δὲν εἶχεν εἰπεῖ τὸ πᾶν· ὅτι ἠδύνατό τις νὰ βυθισθῇ πλέον ἔτι ἐν τῇ μητρικῇ ταύτῃ καρδίᾳ· ὅτι ἠδύνατό τις ἔτι νὰ παραγάγῃ ἐκ τῶν λαμπρῶν αὐτῆς σκηνῶν ἀποτελέσματα ἰσχυρότερα ἔτι. Μία σκηνὴ πρὸ πάντων μὲ παρέσυρεν· ἡ διήγησις τοῦ θανάτου τῆς Κρεούσης. Ἡ Μήδεια ἔπεμψεν αὐτῇ εἰς δεῖγμα ὑποταγῆς διὰ χειρὸς τῶν τέκνων της δῶρα σπανίας ὡραιότητος, χρυσοῦν στέφανον καὶ πέπλον λεπτοτάτης ἐργασίας. Ὁ Εὐριπίδης μᾶς διηγεῖται ἐν στίχοις θαυμασίοις τὴν ἀθῴαν χαρὰν τῆς κόρης ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν δώρων. Ἐπέθεσε, λέγει, τὸν στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της, διέθετεν εὐχαρίστως τὸν πέπλον ἐπὶ τοῦ στήθους της,-διώρθου τὴν κόμην της ἐνώπιον λαμπροῦ κατόπτρου μειδιῶσα εἰς τὴν ἰδίαν εἰκόνα· ἔπειτα ἐγειρομένη τοῦ θρόνου, περιεπάτει ἐν τῷ δωματίῳ μὲ χάριεν βῆμα, ἐν τῇ λευκῇ αὐτῆς περιβολῇ προσβλέπουσα ὄπισθεν τὸ σῶμά της. Ἀλλ' αἴφνης ἀλλάσσει χρῶμα, ὅλον της τὸ σῶμα τρέμει καὶ ὁ ποιητὴς μᾶς δεικνύει αὐτὴν ἐν τῇ ἐξόχῳ διηγήσει του ἀποσπῶσαν τῆς κεφαλῆς της τὸν χρυσοῦν στέφανον, ὅστις τὴν ἔκαιεν, τὸν δηλητηριώδη αὐτὸν πέπλον, ὅστις τὴν κατεβίβρωσκε καὶ πίπτουσαν ἐν τρομεραῖς κραυγαῖς εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς γραίας δούλης, ἥτις τὴν ἐβοήθει.

Ὁποία σκηνὴ εἶπον κατ' ἐμαυτὸν ἂν ἀντὶ νὰ ἦναι ἐν διηγήσει εἶναι ἐν πράξει. Ἂν ἀντὶ τῶν παίδων αὐτὴ ἡ Μήδεια ἔφερε τὰ δῶρα. Ἂν ἀντὶ τῆς γηραιᾶς δούλης αὐτὴ ἡ Μήδεια ἐβοήθει τὴν Κρέουσαν νὰ στολισθῇ. Ἡ Μήδεια γονυκλινής! Ἡ Μήδεια τεταπεινωμένη! Ἡ Μήδεια δούλη! Ἡ Μήδεια ἀκολουθοῦσα τὴν ἀντίπαλον αὐτῆς εἰς ὅλας τὰς ἐκφράσεις τῆς ἀθώας αὐτῆς χαρᾶς, καὶ αἴφνης τὴν στιγμὴν καθ' ἣν καταλαμβανομένη ὑπὸ τῆς πρώτης προσβολῆς τοῦ κακοῦ ἡ Κρέουσα κραυγάζει. «Τί ἔχω λοιπόν; ἡ Μήδεια ἀνεγειρομένη διὰ μιᾶς, αναπηδῶσα μέχρις αὐτῆς καὶ διὰ κραυγῆς θριαμβευούσης λύσσης ἀναφωνοῦσα... «Τί ἔχεις; Θὰ ἀποθάνῃς...» Οἵα σκηνή! Οἵα ἀντίθεσις δι' ἠθοποιὸν ὡς ἡ Ῥαχήλ. Καταληφθεὶς ὑπὸ τῆς ἰδέας ταύτης, ἠρξάμην ἀμέσως τοῦ ἔργου καὶ ἔγραψα τὴν σκηνὴν ταύτην εἰς δύο ἡμέρας. Ἀφοῦ ἀπεπεράτωσα αὐτὴν ὀλίγον κατ' ὀλίγον συνήνωσα περὶ αὐτὴν ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ δράματος ὁποῖον τὸ συνέλαβον ἐν νῷ καὶ μετὰ ἓν ἔτος ἐργασίας ἐκόμισα τὸ ἔργον μου τῇ Ῥαχήλ. Ἡ

πρώτη έντύπωσις δέν ὑπῆρξε λίαν εὐνοϊκή. Ὁ τίτλος τὴν ἔκαμε νὰ συνοφρυωθῇ. Δὲν ἐφοβήθην, τὴν ἐγνώριζον καλά. Ἐνθυμοῦμαι τὴν ἄρνησίν της τοῦ νὰ διδάξῃ τὴν Ἀδριανήν! Οὕτω, μόλις ἐπεράτωσα τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ δράματος τῇ λέγω ψυχρά.—Ἔ λοιπόν!.. Ἔ λοιπὸν μοὶ ἀπεκρίθη, ἐπερίμενόν τι νεώτερον. Παρέστησα τόσα Ἑλληνικὰ δράματα.—Ἀλλ' ἡ Μήδεια ἐν τῷ δράματί μου δὲν εἶναι Ἑλληνὶς εἶναι βάρβαρος.—Δὲν ἐδίδαξα ποτὲ μέρη μητρός. — Εἷς ἔτι μᾶλλον λόγος διὰ νὰ ἀρχίσῃς διδάσκουσα τοιαῦτα.—Ἀλλὰ τίς μὲ πείθει ὅτι θὰ ἔχω τὴν μητρικὴν ἀπαγγελίαν ἐν τῷ θεάτρῳ;—Ἡ μητρική σου ἀγάπη. Διατί δὲν θὰ ἐκφρασθῇς καλῶς ὅ,τι αἰσθάνεσαι τόσον ζωηρῶς; — Εὑρίσκω ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ πράξει αἰφνιδίας μεταβάσεις ἐκ τῆς μανίας εἰς τοὺς λυγμούς· δὲν δύναμαι νὰ ἐκφράσω τοῦτο.—Καὶ ἐγώ, ἀπεκρίθην γελῶν, γινώσκω νὰ τοὺς ἐκφράσω καὶ θὰ σὲ ἐκμάθω. Οὕτω χωρὶς νὰ ἀντιστῶ αὐτῇ ἐπιμόνως, τὸ μὲν δικαιολογῶν, τὸ δὲ καταπείθων, καταμετρῶν τί ἐν τῇ σπανίᾳ ταύτῃ διανοίᾳ ὑπῆρχε τὸ καταφανὲς καὶ τί τὸ σκοτεινόν, τί τὸ ἥμερον καὶ τί τὸ ἀγριωπόν, κατώρθωσα βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον νὰ τὴν εἰσαγάγω εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ προσώπου τὸ ὁποῖον προσεπάθησα νὰ ζωγραφίσω καὶ ἐπὶ τέλους προσηλώθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Μηδείας μετὰ τοῦ αὐτοῦ πάθους μεθ' οὗ καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἀδριανῆς καὶ τῆς Λουΐζης.

Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω μίαν τῶν ἡμερῶν τῆς κοινῆς ἡμῶν συνεργασίας. Μοὶ εἶχε προσδιορίσει ὥραν συνεντεύξεως τὴν δεκάτην πρωϊνὴν ἐν μικρᾷ τινι ἐξοχικῇ ἐπαύλει ἣν εἶχεν ἐνοικιάσει παρὰ τοὺς Παρισίους εἰς Ὠτεϊλ. Ὅτε ἔφθασα τὴν εὗρον ἐν τῷ κήπῳ κόπτουσαν ἄνθη, κάμνουσαν ἀνθοδέσμας, εὔθυμον, γελαστήν, παιδίον χαῖρον ἐπὶ τῇ ζωῇ.—Χαίρω βλέπων σε· ὢ πόσον ὡραῖα θὰ συνεργασθῶμεν. Εἶμαι τόσον καλὰ σήμερον. Ὢ! ἡ ὑγιεία εἶναι μέγα τι.—Καὶ λοιπόν, τῇ εἶπον, ἂς μελετήσωμεν τὴν μεγάλην σκηνὴν μεταξὺ Μηδείας καὶ Κρεούσης, τὴν φοβερὰν σκηνὴν τοῦ θανάτου. — Ναί, μοὶ λέγει, ἂς μελετήσωμεν.» Ἀλλὰ μετά τινα λεπτὰ συνεργασίας, μετά τινα δοκίμια γενικῆς μελέτης, καθ' ἣν ἔβλεπον αὐτὴν ἀμφίβολον καὶ διστάζουσαν, σταματᾷ αἴφνης καὶ μοὶ λέγει· «Φίλτατε φίλε, γνωρίζεις τί δέον γενέσθαι; Πρέπει νὰ κόψῃς τὴν σκηνὴν ταύτην. —Τί, ἀνακράζω ἐγώ! νὰ κόψω τὴν σκηνὴν ταύτην, τὴν συγκινητικωτέραν ἐν ταῖς τρισὶ πράξεσι, τὴν νεωτέραν, τὴν πλουσιωτέραν εἰς σκηνικὰς ἐντυπώσεις διὰ σέ;—Δὲν πρόκειται δι' ἐμέ, δὲν πρόκειται περὶ σκηνικῶν ἐντυπώσεων δι' ἐμέ, πρόκειται περὶ τοῦ μέρους καὶ τοῦ δράματος. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ σκηνὴ καταστρέφει τὸ δρᾶμα, διότι καταστρέφει τὸ ἐνδιαφέρον. —Ἀπ' ἐναντίας τὸ ἐνδιαφέρον ἄγεται εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον.—Ναὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς φρίκης! τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μίσους! Ἀλλὰ δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τούτου ἐν τῇ τρίτῃ πράξει. Σκέφθητι λοιπὸν ὅτι πρόκειται νὰ φονεύσω τὰ τέκνα μου καὶ πρέπει νὰ κινήσω τὸν οἶκτον... Ἀκούεις, τὸν οἶ-

κτον ; Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ τοῦτο, ἀφοῦ πρὸ πέντε λεπτῶν ἤμην πλήρης φρίκης καὶ ἐκίνησα τὴν ἀπέχθειαν ὅταν μὲ εἶδον ψυχράν, ἄπιστον, οἰκτράν, δολοφόνον ; Ὁ φόνος τῆς Κρεούσης ἐπὶ σκηνῆς καθιστᾷ ἀδύνατον, τὸν φόνον τῶν παιδίων· τὸν ἀτιμάζει. Ἐγὼ καθίσταμαι πλέον σφαγεύς αἱμοβόρος, σωστὸς *μπόγιας*. Ὦ, γινώσκω καλῶς τί χάνω· γινώσκω ὁποῖα ἀποτελέσματα ἤθελον εὕρει ἐν σκηνῇ ταύτῃ, ἀλλ' ἀδύνατον... μετὰ τὴν σκηνὴν ταύτην ποῦ θὰ ἠδυνάμην νὰ εὕρω δάκρυα ;

Τὴν παρετήρησα ἐπί τινας στιγμὰς ἄφωνος, ἐκπεπληγμένος, τὸ ὁμολογῶ, διότι ἔβλεπον κόρην μὴ εὐμοιρήσασαν ἀνατροφῆς νὰ φθάσῃ ἐξ ἐνστίκτου καὶ ἁπλῶς ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πνεύματος εἰς τὴν βαθυτέραν κριτικήν. Λαμβάνων δ' αὐτῆς τὴν χεῖρα τῆς εἶπον :

— Ἔχεις δίκαιον· κόπτω τὴν σκηνήν.

— Εἶσθε λαμπρὸς ἄνθρωπος· μοὶ εἶπεν ἀναπηδῶσα εἰς τὸν λαιμόν μου.

— Ὁμολόγησον μόνον, προσέθηκα γελῶν ὅτι εἶναι κωμικὸν νὰ ἀποκόπτω τὴν σκηνὴν ἧς ἕνεκα ἐγένετο τὸ δρᾶμα.

Οὐδὲν κινεῖ μᾶλλον εἰς ἐμπιστοσύνην ἢ καλὴ καὶ εἰλικρινὴς συνεργασία· ἡ συνταύτισις τῶν πνευμάτων γεννᾷ τὴν συνταύτισιν τῶν καρδιῶν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ συνομιλία ἐγίνετο στενοτέρα καὶ ἀπὸ τῆς τραγῳδίας ἤλθομεν ἐπὶ τὴν τραγῳδόν, ἀπὸ τῆς Μηδείας εἰς τὴν Ῥαχήλ· ἀνεπαισθήτως μοὶ διηγήθη τὰς πρώτας αὐτῆς σκηνικὰς ἀπαρχάς, τὰς ἐλπίδας τῆς νεότητος αὐτῆς, τῆς ζωῆς, καὶ ἔφθασεν εἰς ἐκμυστήρευσιν τόσῳ περίεργον, καὶ ἥτις τόσῳ τὴν τιμᾷ, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ μὴ τὴν ἀναφέρω. Ὡμιλοῦμεν περὶ τοῦ Πολυεύκτου καὶ τῆς Παυλίνας ... «Ὦ ! ἡ Παυλίνα μοὶ εἶπεν, ἴσως εἶναι τὸ μέρος ὅπερ πλεῖον ἠγάπησα . . . δύναμαι εἰπεῖν, ὅπερ πλεῖον ἐσεβάσθην κατὰ τὴν ζωήν μου.» — Καὶ ἐπέμεινεν εἰς τὴν λέξιν ἐσεβάσθην. «Μοὶ ἐγέννησεν αἴσθημα παράδοξον καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ὀλίγοι θὰ πιστεύσωσιν. - Ὁποῖον ; - Ἐνθυμεῖσαι ὅτι ἀφοῦ μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας ἐδίδαξα τὸ πρόσωπον τῆς Παυλίνας ἐν τῷ Πολυεύκτῳ, τὸ ἐγκατέλιπον αἴφνης ;— Ναὶ καὶ μάλιστα ἐνθυμοῦμαι παράδοξον δοθεῖσαν τότε ἐξήγησιν τῆς ἐγκαταλείψεως ταύτης. — Τὴν γνωρίζω τὴν ἐξήγησιν ταύτην, προσεῖπε γελῶσα, διετείνοντο ὅτι ἐγὼ ἐζήλευον τὸν Βωβαλὲ διδάσκοντα τὸ μέρος τοῦ Πολυεύκτου. Ἐγὼ νὰ ζηλεύσω τὸν Βωβαλέ ! Ἡ ἀλήθεια ἠξεύρεις ποία εἶναι ; Ὅτι ἤμην ἀναξία τοῦ μέρους τῆς Παυλίνας. Ὦ εἶμαι κόρη πολὺ πλέον παράδοξος ἀφ' ὅ,τι νομίζεις. Ἐν τῷ βίῳ μου μετ' ἀπαισίαν σύμπτωσιν ἀπήντησα ἄνθρωπον ταπεινῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν ἀλλ' εὐφυῆ, ὅστις ἀπέκτησε μέγα κράτος ἐπ' ἐμοῦ . . . .κράτος ὅπερ πάντοτε ἀνεθεμάτιζον καί τοι τὸ ὑφιστάμην.—Διατί τὸ ὑφίστασο ;— Ὦ ! διατί ; διατί ; Διότι εἶχε καταλάβει μυστικόν μου, δι' οὗ ὡπλίζετο κατ' ἐμοῦ. Διότι μὲ ἔπεισεν ὅτι ἠδύνατο πολλὰ νὰ πράξῃ διὰ τὸ θεατρικόν μου μέλλον, διότι τέλος τὸν ἐνόμιζον ἰσχυρόν. Καὶ ὅμως τοσοῦτον τὸν ἐμίσουν ὥστε ἡμέραν

τινὰ κατά τινα παράστασιν τῆς *Μαρίας Στουάρτης*, ἐν τῇ πρώτῃ πράξει ἔθεσα ἐν τῷ θυλακίῳ μου μικρὸν πιστόλιον μὲ τὴν σταθερὰν ἰδέαν νὰ κύψω πρὸς τὸ μικρὸν παρὰ τὴν σκηνὴν θεωρεῖον ἐν ᾧ ἀναιδῶς ἐγκαθίστατο καθ' ἃς ἑσπέρας ἐδίδασκον καὶ νὰ τὸν φονεύσω ἐν πλήρει θεάτρῳ. Ὁποῖον ἀληθῶς ἀποτέλεσμα!»

Εἰς τὰς λέξεις ταύτας ἤρξάμην μειδιῶν.... «Ἐννοῶ μοὶ λέγει· νομίζετε ὅτι πάνθ' ὅσα διηγοῦμαι εἶναι σκηνὴ θεατρικὴ ἣν παριστάνω... Ἔ λοιπόν, μάθετέ το, προσέθηκε μετὰ σπανίας δυνάμεως, μάθετέ το λοιπόν, καὶ πιστεύσατε καθότι εἶναι ἡ καθαρὰ ἀλήθεια. Ἂν κατέλιπον οὕτως αἰφνιδίως τὸ μέρος τῆς Παυλίνας, εἶναι διότι ᾐσθάνθην ἐμαυτὴν ἀναξίαν νὰ τὸ παριστάνω, εἶναι διότι ἐπί τινας στιγμὰς κατελήφθην ὑπὸ τοσούτου πρὸς ἐμαυτὴν μίσους, ὥστε μοὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ παραστήσω πλάσμα οὕτως εὐγενές, νὰ ἐκφράσω αἰσθήματα οὕτως ἁγνά. Οἱ θαυμάσιοι ἐκεῖνοι στίχοι μοὶ διέσχιζον τὸ στόμα. Δὲν ἠδυνάμην πλέον νὰ τοὺς εἴπω! Δὲν ἠδυνάμην πλέον νὰ τοὺς εἴπω. Δὲν ἠδυνάμην.» Ἡ ἀπαγγελία της ἦν τοσοῦτον ἀληθὴς καὶ βαθεῖα ὥστε ἔπαυσα μειδιῶν. Ἐπανέλαβε τότε διὰ φωνῆς τοιαύτης οἵαν οὐδέποτε θὰ λησμονήσω. «Πάντα ταῦτα εἶναι λίαν ἀπίθανα. Τὸ γνωρίζω. Καὶ ὅμως τί θὰ εἴπῆτε ἂν σᾶς δείξω τὸ βάθος τῆς καρδίας μου. Μὲ θαυμάζετε πολὺ δὲν ἔχει οὕτω; Μένετε πάντες ἐκστατικοὶ ἀκούοντές με! Καὶ ὅμως ἠδυνάμην νὰ ἦμαι δεκάκις καλλιτέρα ἂν ἀνετρεφόμην ἀλλέως, ἂν ἔζων ἄλλως. Ὁποία τότε τεχνῖτις θὰ ἤμην. Ὅταν σκέπτωμαι ταῦτα πάντα καταλαμβάνομαι ὑπὸ λύπης....» Καὶ διεκόπη αἰφνιδίως, ἐκάλυψε διὰ τῶν δύο χειρῶν της τὸ πρόσωπον, ἔμεινεν οὕτως ὀλίγα λεπτὰ καὶ ἔπειτα μετ' ὀλίγον εἶδον δάκρυα τρέχοντα κατὰ μῆκος τῶν δακτύλων της. Ἔμεινα ἐκστατικός. Τί ὑπῆρχεν ἀληθὲς εἰς πάντα ταῦτα; Ἔκλαιεν ἀληθῶς ἢ εἶχε τὸ δῶρον νὰ κλαίῃ κατὰ βούλησιν; Ἤθελε νὰ μὲ ἀπατήσῃ ἢ αὐτὴ ἰδία ἠπάτα ἑαυτήν; Ἡ φαντασία κατέχει τόσῳ μέγα μέρος ἐν τοῖς νευρικοῖς τούτοις πλάσμασιν, ὥστε ἀγνοεῖ τις ἀληθῶς ποῦ ἀρχίζει ἡ ἀλήθεια καὶ ποῦ τελειόνει. Τί τὴν συνεκίνει; Ἡ λύπη διὰ τὸ ἰδεῶδες τέχνης μὴ πραγματοποιηθείσης ἢ μέρος τὸ ὁποῖον ἔπλασε παίζουσα; Ἡ κυρία Τάλμα ἔγραψεν ὅτι ἡ συγκίνησίς της ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ προήρχετο οὐχὶ ἐκ τῶν στίχων τοῦ Ρακίνα, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἤχου τῆς φωνῆς της ἀπαγγελλούσης τοὺς στίχους. Συνέβαινε τοῦτο καὶ τῇ Ραχήλ; Συνεκινήθη ἐπὶ τῇ ἑαυτῆς ἀπαγγελίᾳ; Λελογισμένως ἐξελέξατο ἐμὲ ὅστις δὲν ἤμην φίλος της διὰ τὴν ἐκμυστήρευσιν ταύτην; Δὲν ἤξευρον τί νὰ συλλογισθῶ καὶ πάντοτε περιέμενον νὰ τὴν ἴδω ἀποσύρουσαν τὰς χεῖρας ἐκ τοῦ προσώπου καὶ νὰ μοὶ εἴπῃ γελῶσα ἐνῷ μὲ ἔβλεπεν οὕτω συγκεκινημένον.—«Ὡραῖα, εἶμαι εὐχαριστημένη. Ἔπαιξα καλῶς τὸ μέρος μου». Οὐδὲν τούτων. Ἐσπόγγισε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ μοὶ εἶπεν ἁπλούστατα. «Γινώσκετε τώρα πλείονα περὶ ἐμοῦ πολλῶν νομιζόντων ὅτι μὲ γνωρίζουσιν».

Ἀνεχώρησα συγκεκινημένος, ἔκθαμβος καὶ εὐχαριστημένος. Ἡ συνομιλία αὕτη μοὶ ἐφαίνετο καλὸς οἰωνός. Ὅσον καὶ ἂν τὴν ἐγνώριζον ἄστατον, μοὶ ἐφαίνετο δύσκολον νὰ παραβῇ τὸν λόγον της πρὸ ἀνθρώπου εἰς ὃν τοσαῦτα ἐξεμυστηρεύθη. Τὸ εὐγενὲς πρόσωπον ὅπερ ἐπὶ στιγμὴν παρέστησεν, ὤφειλε μοὶ ἐφαίνετο νὰ τὴν ὑποχρεώσῃ ἀπέναντι ἐμοῦ, ἂν ὄχι δι' ἄλλο, τοὐλάχιστον διὰ τὴν εὐχαρίστησιν ὅτι παρουσιάσθη εἰς ἐμὲ ὑπὸ νέαν φάσιν. Τέλος ἤμην πλήρης ἐλπίδων.

.... Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔμαθον ὅτι ἡ Ῥαχὴλ ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ῥωσίαν καὶ διέκοπτεν οὕτως ἀποτόμως τὰς δοκιμὰς τῆς Μηδείας.

Β'

Ἡ προσβολὴ ὑπῆρξε βαρεῖα. Ἰδιαιτέρα τις περίστασις ἐπεβάρυνε τὴν θέσιν μου. Ὑπῆρχε τότε κενὴ ἕδρα ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ καὶ ἐβασιζόμην πολὺ ἐπὶ τῆς Μηδείας μου μέλλων αὐτὴν νὰ παρουσιάσω ὡς ἕνα τῶν ἀρίστων μου τίτλων. Ἡ ἀναχώρησις λοιπὸν τῆς Ῥαχὴλ κατέστρεφε τὰς ἐλπίδας μου. Δὲν ἀπώλεσα ἐν τούτοις τὸ θάρρος μου. Μοὶ ἔγραψεν ὅτι τὸ ταξείδιόν της ὠπισθοδρόμει μόνον τρεῖς μῆνας τὸ δρᾶμά μου. Προσεποιήθην ὅτι τὴν πιστεύω. Εἰς τί δὲ νομίζετε ὅτι ἐχρησιμοποίησα τοὺς τρεῖς μῆνας τῆς προσδοκίας μου; Εἰς ψυχολογικὰς μελέτας ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ παραδόξου τούτου πλάσματος, καὶ εἰς ἀναζήτησιν τῶν ἐλπίδων, αἵτινες εἰσέτι μοῦ ἔμειναν.

Ἐγνώριζον ὅτι ἡ Ῥαχὴλ εἶχε προτερήματα καρδίας, ἅτινα μὲ διεβεβαίουν περὶ τοῦ λόγου της. Οὐδέποτε ἐγνώρισα θυγατέρα μᾶλλον συμπαθῆ, ἀδελφὴν μᾶλλον τρυφεράν, μητέρα μᾶλλον ἀφωσιωμένην. Πάντες ὅσοι ἐξηρτῶντο ἐξ αὐτῆς, ὑπηρέται, μικροὶ ὑπάλληλοι τοῦ θεάτρου, τὴν ἐλάτρευον. Τὴν εἶδον ἐν Λονδίνῳ, κλαίουσαν ποταμηδὸν ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ θανάτου νεανίου τινὸς καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὴν κατέλαβον ἡμέραν τινὰ ἐν τῷ δωματίῳ της ἐν τῇ σκηνῇ περιενδεδυμένην τὸ ἔνδυμα τῆς Βιργινίας καὶ χορεύουσαν χορὸν ἀντάξιον τοῦ Μαβίλ. «Ὢ! μὴ Ῥαχήλ, ἀνέκραξα, μὴ τὸ ἔνδυμα τοῦτο! Εἶναι φοβερόν!» «Ἴσα ἴσα διότι εἶναι φοβερόν, εἶναι λαμπρόν, μοὶ ἀπεκρίθη γελῶσα. Μήπως κατὰ βάθος, φίλτατε, δὲν εἶμαι μικρὰ σχοινοβάτις!»

Ἔλεγεν ἀλήθειαν καὶ ἔλεγε ψεῦδος. Ἦτο μικρὰ σχοινοβάτις, καὶ ἦτο Ῥωξάνη. Τραγῳδὸς διὰ τῆς μορφῆς, διὰ τῆς φωνῆς, διὰ τῆς συμπεριφορᾶς, διὰ τῆς εὐφυΐας, ἦτο κωμῳδὸς διὰ τῆς ψυχῆς καὶ μέχρι τοῦ βάθους αὐτῆς. Ὁ Σαρσὲ διηγεῖται ὅτι ἐξερχομένη συναναστροφῆς ἀριστοκρατικῆς ἐν ᾗ ἐφάνη κυρία τῆς ὑψηλοτέρας περιωπῆς, ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην ἐνώπιον φίλων νὰ παραστήσῃ παντομίμαν ἀνταξίαν χαμινίου τῶν ὁδῶν. Ἰδοὺ τὸ χαρακτηριστικὸν καὶ παράδοξον σημεῖον τῆς Ῥαχήλ. Ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ

κατὰ βάθος τί τὸ σκωπτικὸν ὅπερ ὡμίλει πάσας τὰς γλώσσας, ἤλλασσε λεξικὸν ἀλλάσσον συνομιλίαν, καὶ δὲν ἐγίνωσκε μείζονα ἡδονὴν ἢ νὰ γελᾷ καὶ νὰ περιπαίζῃ πάντας.

Ὁ ἀτυχὴς Βιεννὲ ἔμαθε τοῦτο πρὸς ζημίαν του. Ὁ Βιεννὲ εἶχε πνεῦμα, εἶχεν ἀξίαν, τιμιότητα μεγάλην, χαρακτῆρα δ' ἀπότομον, συνοδευόμενον ἀπὸ ἐγωϊσμὸν ὃν ἐδικαιολόγει ἡ ἀξία του. Μόνον ὅτι ἡ ἀξία του καὶ ὁ ἐγωϊσμός του ἦσαν ἐναντία πρὸς ἄλληλα. Ἦν ποιητὴς σατυρικὸς ἔξοχος ἀναγινωσκόμενος πολύ, ἐπευφημούμενος, ἀλλ' ἐκεῖνος παραβλέπων τοῦτο ἐθεώρει ἑαυτὸν ἔξοχον τραγικὸν πνεῦμα. Ἐνόμιζεν ὅτι ἦν ὁ μέλλων νὰ συνεχίσῃ τὸ θέατρον τοῦ Ῥακίνα καὶ τοῦ Κορνηλίου, ἰδίᾳ τοῦ Κορνηλίου, οὗ ἡ ἀνδρικὴ μοῦσα ἐφαίνετο αὐτῷ μᾶλλον προσεγγίζουσα πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ. Οὐδὲν παρώργιζεν αὐτὸν πλεῖον τῆς ἐπιτυχίας τῶν σατυρῶν αὐτοῦ καὶ τῶν μύθων. Διότι ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ ταύτῃ ἔβλεπεν ἀδικουμένας τὰς τραγῳδίας αὐτοῦ. Εἶχεν ὀκτὼ ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ αὐτοῦ ὅλως ἑτοίμους, ἀλλ' ἡ κλασικὴ ἀποτυχία τοῦ *Ἀρβογάστου* αὐτοῦ κατέστησεν ὕποπτον τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Γαλλικοῦ θεάτρου τοῦ δράματος εἰς ἀποδοχὴν τῶν τραγῳδιῶν του, ἃς οὕτω δὲν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ ἐπὶ σκηνῆς.

Ἐγένετο τέλος ἡμέραν τινὰ ὑπουργός. Ἡ χαρὰ αὐτοῦ ἦν μεγάλη. Διατί; Διότι προὔκειτο νὰ κυβερνήσῃ; Οὐδόλως, ἀλλ' ἵνα δυνηθῇ διὰ τοῦ ὑπουργικοῦ αὐτοῦ μισθοῦ νὰ ἐκτυπώσῃ τὰς ὀκτὼ τραγῳδίας. Μίαν πρὸ πάντων ἠγάπα πλεῖον τῶν ἄλλων, τὸν *Ἀλέξανδρον*. Ὁμιλῶν ἔλεγε περὶ αὐτῆς οὐχὶ εἶναι ἀριστούργημα, ἀλλ' ὅπερ χεῖρον ἔτι εἶναι τὸ ἀριστούργημά μου. Ὁ Βιεννὲ ἦν ἀκαδημειακός, ἕκαστος δὲ νέος ὑποψήφιος ὅστις κατ' ἔθος ἐπεσκέπτετο αὐτὸν ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἀκροασθῇ τὸν *Ἀλέξανδρον*. Οὕτως ἠκροάσθην καὶ ἐγὼ ἡμέραν τινὰ ὁλόκληρον σκηνήν. . . ἀνταξίαν τοῦ Ἀρβογάστου. Τῆς ἀναγνώσεως ἀποπερατωθείσης ἐταλαντευόμην μεταξὺ τῆς συνειδήσεώς μου καὶ τῆς ὑποψηφιότητός μου, ὅτε μὲ ἐξήγαγε τῆς δυσχεροῦς θέσεως λέγων μοι: «Ἔ, λοιπὸν φίλτατε, ὁλόκληρος ἡ τραγῳδία εἶναι τοιαύτη.»

Ἰδοὺ λοιπὸν ὁ Βιεννὲ ἡμέραν τινὰ ἐπισκέπτεται τὴν Ῥαχὴλ ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ διὰ τοῦ ἀποτόμου αὐτοῦ ὕφους τῆς λέγει:

— Δὲν θά με γνωρίζετε ἴσως δεσποινίς· εἶμαι ὁ Βιεννέ.

— Ὦ! κύριε, ἀπεκρίνατο ἐκείνη διὰ τῆς εἰρωνικῆς αὐτῆς φωνῆς . . . Τίς δὲν γινώσκει τὸν Βιεννέ;

— Λέγουσιν ὅτι ἐπιθυμεῖτε νὰ παραστήσετε νέον δρᾶμα;

— Παραπολύ.

— Σᾶς φέρω ἓν θαυμάσιον.

— Δὲν εἴχετε ἀνάγκην νὰ προσθέσητε ἐπίθετον. Ἀρκεῖ ὅτι εἶναι ὑμέτερον.

— Παρακαλῶ μὴ κολακείας. Δὲν θέλω νὰ σᾶς ἀναγκάσω νὰ παραστή-

σετε τὴν τραγῳδίαν μου, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀκούσετε μόνον. Καὶ ἀφοῦ τὴν ἀκούσετε εἶμαι βέβαιος....

— Καὶ ἐγὼ ἐπίσης εἶμαι βεβαία....

— Δέχεσθε νὰ μὲ ἀκούσητε δύο ὥρας!

— Ἂν δέχωμαι, κύριε Βιεννέ! Ἀλλ' εἶμαι εὐτυχής, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ προσθέσω ὑπερήφανος, διότι ἐσκέφθητε ταπεινὴν ἠθοποιόν, οἵα ἐγώ, νὰ γείνῃ διερμηνεὺς τοῦ ἔργου ὑμῶν.

— Καὶ λοιπὸν πότε;

— Πότε; προσέθηκε μετὰ ταπεινότητος πλήρους χάριτος. Ἀλλ' ὁπόταν θελήσητε. Ὁρίσατέ μοι τὴν ἡμέραν καθ' ἣν θὰ δυνηθῆτε νά με δεχθῆτε.

— Ὄχι! Δὲν θέλω νὰ σᾶς ἐνοχλήσω, ἀπεκρίθη ὁ Βιεννέ... Θὰ ἔλθω ἐγὼ εἰς τὸν οἶκόν σας. Ποίαν ἡμέραν ἐπιθυμεῖτε;

— Οἵαν ὑμεῖς ὁρίσητε.

— Λοιπὸν μεθαύριον ἐγκρίνετε; Τὰς δύο μετὰ μεσημβρίαν.

— Ἀφοῦ ὑμεῖς τὸ ἐγκρίνετε δὲν ἔχω ἀντίρρησιν.

— Λοιπὸν μεθαύριον εἰς τὰς δύο.

Καὶ ὁ Βιεννὲ ἀνεχώρησεν ἐν θριάμβῳ, ὡς ἄνθρωπος εἰς ὃν ἀποδίδουσι τὸ ἀνῆκον, λέγων εἰς πάντας. Ἡ Ῥαχὴλ εἶναι πολὺ καθὼς πρέπει. Θέλει νὰ ἀκούσῃ τὸν Ἀλέξανδρόν μου διότι ἐννοεῖ ὅτι ἐν τῷ μέρει τῆς Ῥωξάνης θὰ ἦναι θαυμασία.

Τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν τὴν δευτέραν μετὰ μεσημβρίαν ὁ Βιεννὲ μεταβαίνει παρὰ τῇ Ῥαχήλ. Ἡ θαλαμηπόλος ἀνοίγει τὴν θύραν.

— Παρακαλῶ νὰ μὲ ἀναγγείλητε τῇ κυρίᾳ Ῥαχήλ.

— Ἡ κυρία ἐξῆλθε, κύριε.

— Εἶναι ἀδύνατον· μοὶ ὥρισε συνέντευξιν.

— Ὁ κύριος ἀπατᾶται.

— Δὲν ἀπατῶμαι. Ἡ κυρία ἐξῆλθεν ἴσως διὰ πάντας, τὸ γνωρίζω, ἀλλὰ δι' ἐμὲ οὐχί. Ἀναγγείλατε τὸν κ. Βιεννέ.

— Ὤ! ὄντως! ἡ Κυρία ἀναμένει τὸν Κύριον.... Μοὶ τὸ εἶπε.... Πρόκειται νὰ τῆς ἀναγνώσητε ἓν δρᾶμα. Ἀλλὰ δὲν ὡρίσατε τὴν σήμερον ἀλλὰ τὴν αὔριον.

— Ἀλλ' ἐν τούτοις συνεφωνήσαμεν....

— Ὁ Κύριος θὰ ἔσφαλε βεβαίως, ἢ ἡ κυρία παρήκουσε... διότι ὁ κύριος πιστεύω ὅτι ἐννοεῖ ὅτι ἂν ἡ κυρία θὰ ἐνόμιζε διὰ σήμερον...

— Ἔστω, εἶπεν ὁ Βιεννέ, τὸ λάθος δὲν εἶναι ἔγκλημα. Καὶ ἀφοῦ ἠπατήθη, εἰπέ της ὅτι ἦλθον καὶ αὔριον θὰ ἐπανέλθω τὴν αὐτὴν ὥραν.

— Μάλιστα κύριε, αὔριον τὴν αὐτὴν ὥραν.

Τὴν ἑπομένην φθάνει, κτυπᾷ, τοῦ ἀνοίγουσιν. Ἡ αὐτὴ θαλαμηπόλος ἔκπληκτος βλέπουσα αὐτὸν ἀναφωνεῖ....

— Πῶς κύριε, δὲν ἐλάβετε τὴν ἐπιστολὴν τῆς κυρίας;

— Τί μοι ἔγραψε;

— Σήμερον λίαν πρωΐ. Ἆ! τὸ ταχυδρομεῖον πάντοτε ἄτακτον εἶναι.

— Καὶ τί μοι ἔγραψε;

— Ὅτι χθὲς τὸ ἑσπέρας ἐπανερχομένη τοῦ θεάτρου, ἐκρυολόγησε καὶ ἔχει πυρετόν. Συνεπῶς ὁ ἰατρὸς τῆς ἀπηγόρευσε νὰ ἴδῃ κανένα.

— Οὐδὲν ἔλαβον!

— Ὦ, ἡ κυρία θὰ λυπηθῇ πολύ. Διότι, περίεργον, δευτέρα ἐπιστολὴ αὐτῆς κατὰ τὴν ἑβδομάδα ταύτην δὲν ἀφίκετο εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον.

— Ἆ! τέλος πάντων, εἶπε μουρμουρίζων ὁ Βιεννέ, ἀφοῦ ἡ κυρία εἶναι ἀσθενής. Ἀλλὰ νομίζεις ὅτι αὔριον ἔσται ὑγιής;

— Ὦ, βεβαίως, ἐλαφρὰ ἀδιαθεσία.

— Λοιπὸν εἰπέ της, ὅτι θὰ ἐπανέλθω αὔριον.

Τὴν ἐπομένην ἡ αὐτὴ ἀκρίβεια, ἀλλὰ νῦν ὑπηρέτης ἀντὶ τῆς θαλαμηπόλου ἀνοίγει τὴν θύραν.

— Ἡ κυρία Ῥαχήλ;

— Ἂν ὁ κύριος ἐπιθυμεῖ νὰ εἰσέλθῃ;

— Τέλος πάντων, ἀναφωνεῖ ὁ Βιεννέ.

Τὸν εἰσάγουσιν ἐντὸς μικρᾶς αἰθούσης ἔνθα ἀνέμενε νέος τις ἀρίστου ἐξωτερικοῦ φέρων τὸ παράσημον τῆς Λεγεῶνος τῆς τιμῆς.

— Ὁ κύριος θέλει νά μοι δώσῃ τὸ ἐπισκεπτήριόν του; Λέγει ὁ ὑπηρέτης.

— Τὸ ὄνομά μου ἀρκεῖ. Βιεννέ.

— Θὰ ἴδω ἂν ἡ κυρία δέχηται.

Ὁ ὑπηρέτης ἀνοίγει τὴν θύραν δευτέρας αἰθούσης καὶ ὁ δυστυχὴς ποιητὴς ἀκούει τὴν φωνὴν τῆς Ῥαχήλ, ἀποκρινομένης εἰς τὸν ὑπηρέτην.

— Ὁ κύριος Βιεννέ! Εἰπέ του ὅτι μὲ ἐνοχλεῖ.

Ἐννοεῖ τις τὴν ὀργὴν τοῦ Βιεννέ. Ἤθελε νὰ συντρίψῃ τὰ πάντα. Ὁ νέος ἐμειδία.

— Γελᾶτε, κύριε, τῷ εἶπεν ὁ Βιεννέ. Ἀλλ' ἀγνοεῖτε ὅτι εἶναι ἡ τρίτη φορά.

— Ὦ! Κύριε Βιεννέ, ἀποκρίνεται ὁ νέος πάντοτε μειδιῶν. . . . Καὶ τὶ θὰ σᾶς ἔκαμνεν ἂν ἦσθε ἐρωτευμένος μὲ αὐτήν.

Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο οὐδόλως ἦν ἐνθαρρυντικὸν δι' ἐμὲ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐγίνωσκον ἄλλην τινὰ ἱστορίαν ἐν ᾗ ζωηρότερον ἔτι ἐζωγραφίζετο τὸ μαγικὸν αὐτῆς παρισιακὸν πνεῦμα, ὅπερ ἀναμιγνυόμενον μετὰ τοῦ τραγικοῦ αὐτῆς ὕφους καὶ τῆς ἀμετρήτου αὐτῆς εἰρωνείας καὶ χάριτος, ἀπετέλει ἐξ αὐτῆς πλᾶσμα ὅσῳ πρωτότυπον τόσῳ καὶ συμπαθές.

Ἡ Ῥαχὴλ ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς ἦν ἡ προστατευομένη τῆς Παρισιακῆς ἀριστοκρατίας καὶ δὲν ὑπῆρχεν οἰκογένεια ἥτις δὲν προσεκάλει αὐτὴν ἑκάστοτε εἰς τὰς συναναστροφάς της. Μία τῶν κυριῶν τούτων, ἀριστοκράτις

ὅσον καὶ εὐφυής, θέλουσα νὰ καταδείξῃ δημοσίᾳ τὸν πρὸς τὴν Ῥαχὴλ σεβασμόν, ἐν πλήρει ἡμέρᾳ παρέλαβεν αὐτὴν ἐφ' ἁμάξης εἰς τὸν περίπατον τῶν Ἠλυσίων Πεδίων, τῆς νεαρᾶς κόρης καθημένης εἰς τὸ ἀπέναντι τῆς ἁμάξης μέρος. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τοῦ περιπάτου τούτου ἡ Ῥαχὴλ μόλις εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν, ἐγονάτισεν ἐνώπιον τῆς δουκίσσης καὶ μετὰ φωνῆς διακεκομμένης καὶ λυγμῶν τῇ εἶπεν:

— Ὦ! κυρία! μία τοιαύτη ἔνδειξις ἐκτιμήσεως, εἶναι πολυτιμωτέρα πολὺ τῆς ἀξίας μου.

Δύναται πᾶς τις νὰ ἐννοήσῃ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ συγκίνησις τῆς μητρὸς καὶ τῆς κόρης. Ἀνεγείρουσι τὴν Ῥαχήλ, τὴν ἐναγκαλίζονται καὶ μετά τινας στιγμὰς συγκινήσεως ἀποχωρίζονται. Ἡ αἴθουσα ἐν ᾗ ἐγένετο ἡ σκηνὴ αὕτη, ἦν εἰς τὸ βάθος δύο μικροτέρων αἰθουσῶν, ἃς ἔπρεπε νὰ διέλθῃ τις διὰ νὰ φθάσῃ. Ἡ Ῥαχὴλ ἀπερχομένη διῆλθεν ἐκ νέου τὰς δύο αἰθούσας, χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ νεαρὰ κόρη τὴν συνώδευσεν ὀλίγα βήματα ἐξ αἰσθήματος συμπαθείας καὶ ἐκτιμήσεως· μόλις δ' ἔφθασεν εἰς τὴν τελευταίαν θύραν, ἡ Ῥαχὴλ τὴν ἀνοίγει, στρέφεται καὶ νομίζουσα ἑαυτὴν μόνην, σφενδονίζει πρὸς τοὺς ἐν τῇ αἰθούσῃ ἓν τῶν σχημάτων ἐκείνων δι' ὧν τὰ χαμίνια τῶν ὁδῶν περιπαίζουσι πάντας.

Ἀλλ' ἡ θύρα αὕτη εἶχε κάτοπτρα ἀπέναντι αὐτῆς καὶ τὰ κάτοπτρα ἀπέδωκαν τὸ κίνημα τῆς Ῥαχὴλ εἰς τὴν δευτέραν αἴθουσαν ἔνθα εὑρίσκετο ἔτι ἡ νεαρὰ κόρη. Ἔκπληκτος αὕτη εἰσέρχεται πρὸς τὴν μητέρα καὶ πίπτει εἰς τὰς ἀγκάλας της πλήρης ἀγανακτήσεως.

Ὅτε ἡ ἰδία κυρία μοὶ διηγήθη τὴν σκηνὴν ταύτην ἦτο ἔτι συγκεκινημένη.

Δὲν ἦτο τόσον ἀγνώμων ἡ Ῥαχήλ· ἡ συγκίνησίς της ὅτε τὴν ηὐχαρίστει ἦτο εἰλικρινής, ἀλλὰ μόλις ἔφθασεν εἰς τὴν θύραν ὑπερίσχυσεν ἐν τῇ κεφαλῇ της τὸ ἀτάσθαλον διαβολικὸν πνεῦμα καὶ ἔκαμεν ὅ,τι ἔκαμεν. Δὲν ἦτο ἐμπαιγμός, ἦτο ἁπλοῦν παίγνιον. Πρέπει νὰ συγχωρῇ τις πολλὰ εἰς τὰ παράδοξα ταῦτα ὄντα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι χαρίεντα εἰμὴ διότι εἶναι ὀλίγον τρελλά.

Ὅτε ἐπανῆλθεν ἐκ Ῥωσίας ἡ Ῥαχὴλ μοῦ διεκήρυξε ψυχρὰ καὶ καθαρά, ὅτι οὐδέποτε θὰ διδάξῃ τὴν Μήδειαν. Ὠργίσθην φοβερὰ καὶ κατέφυγον εἰς τὴν δικαιοσύνην· δὲν μετανοῶ ἐπὶ τούτῳ, ἡ δίκη μου ἦν συγχρόνως ἡ δίκη καὶ τῶν συναδέλφων μου πάντων. Δὲν ἠδυνάμην νὰ ὑποφέρω τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ ἠθοποιοὶ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ μᾶς μεταχειρισθῶσιν ὡς παίγνια.

Ἐκ τῆς δίκης ταύτης θὰ ἐνθυμῶμαι μίαν λεπτομέρειαν. Ἡ Ῥαχὴλ εἶχεν ὡς δικηγόρον τὸν Κρεμιέ, ἄνδρα μεγάλης ἀξίας καὶ πολλοῦ πνεύματος. Ἐνόμισεν ὅτι τὸ καλλίτερον μέσον τοῦ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν τραγῳδὸν ἦν νὰ κατηγορήσῃ τὴν τραγῳδίαν. Ἀνέγνω λοιπὸν πρὸ τοῦ δικα-

στηρίου μὲ τόνον ἐπιτηδείως κωμικόν, τὸν μονόλογον τῆς Κρεούσης ἐν τῇ πρώτῃ πράξει. Δυστυχῶς δι' αὐτὸν ὁ μονόλογος οὗτος ἦν μεταπεφρασμένος ἐκ τοῦ *Ἱππολύτου Στεφανηφόρου* τοῦ Εὐριπίδου καὶ βοηθοῦντος τοῦ Εὐριπίδου οἱ στίχοι μου ἔσχον τοιαύτην ἐπιτυχίαν παρὰ τῷ ἀκροατηρίῳ, ὥστε ὁ δικηγόρος μου Ματτιὲ ἀπεκρίθη εὐφυῶς. «Εὐχαριστῶ τὸν ἀντίπαλόν μου. Δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ εὕρω καλλίτερον ἐπιχείρημα. Ἄλλως ἂς μοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ τῷ εἴπω· ἡ ἀποτυχία τοῦ μονολόγου τούτου οὐδὲν ἤθελεν ἀποδείξει. Οἱ στίχοι οὗτοι λέγονται ὑπὸ νεαρᾶς ἡγεμονίδος, ὑπὸ νεαρᾶς μνηστῆς, ὡραίας, κρατούσης ἄνθη ἀνὰ χεῖρας. . . . Ὁ ἀντίπαλός μου δὲν εἶναι ὁ φυσικῶς προωρισμένος νὰ τοὺς ἀπαγγείλῃ. . .» Ἡ παροιμιώδης ἀσχημία τοῦ Κρεμιέ, προὐκάλεσεν εἰς γέλωτα τοὺς δικαστάς. Τὸ δίκαιον τῆς ὑποθέσεώς μου τοὺς συνεκίνησεν. Ἐκέρδησα τὴν δίκην μου, ἐδημοσίευσα τὴν τραγῳδίαν μου καὶ πολλαὶ ἐκδόσεις ἐν τῷ ἅμα ἐξαφανισθεῖσαι, ἐπέτρεψαν τοῖς φίλοις μου τοῖς ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ νὰ τὴν χαρακτηρίσωσιν ὡς ἐπέχουσαν τόπον τίτλου· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον εἶχον παρηγορηθῆ (διότι τὸ σκηνικὸν ἔργον ἔχει ἀνάγκην τῆς σκηνῆς), ὅτε ἡ κυρία Ριστόρη ἦλθεν εἰς Παρισίους.

Γ'

Ἡ Ριστόρη δὲν ἦτο ἄγνωστος. Μεγάλη ἠθοποιὸς τῆς ἐποχῆς μας ἡ Ἀλλὰν-Δεπρεὼ μοὶ εἶπεν: «Εἶδον ἐν Ταυρίνῳ νέαν τραγῳδὸν ἣν θεωρῶ ἠθοποιὸν τοῦ μέλλοντος. Εἶναι θυγάτηρ γηραιοῦ κωμῳδοῦ καὶ μαρκησία. Ἐνυμφεύθη νεαρὸν Ῥωμαῖον ἄρχοντα, ἀλλ' ἐν τῷ θεάτρῳ διετήρησε τὸ οἰκογενειακόν της ὄνομα· ὀνομάζεται Ἀδελαῒς Ριστόρη».

Ἐν ᾗ δύο ἔτη κατόπιν, τῷ 1856, βλέπω ἡμέραν τινὰ ἐπί τινος ἀγγελίας τοῦ ἰταλικοῦ θεάτρου: «*Μύῤῥα*, τραγῳδία τοῦ Βίκτορος Ἀλφιέρη· ἡ κυρία Ἀδελαῒς Ριστόρη θὰ διδάξῃ τὸ πρόσωπον τῆς Μύῤῥας». Τρέχω· ἡ πλατεῖα ἦν κατὰ τὸ ἥμισυ πλήρης.

Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὴν ἔκπληξιν καὶ τὴν συγκίνησίν μου. Ἤμην ὑπὸ νέαν ἀποκάλυψιν. Νέα τέχνη ἐνεφανίζ[illegible]το πρὸ ἐμοῦ. Ἡ δύναμις ἐκείνη τῆς φυσιογνωμίας, τὸ τολμηρὸν τῶν χειρ[illegible]νομιῶν, ἡ ἐλευθερία τῶν κινήσεων, τὰ βλέμματά της, τὰ χεί[illegible]λη της [illegible]πόθεν τὸ πάθος ἐξήρχετο κατὰ χειμάρρους, ἡ φωνὴ ἥτις ἀνή[illegible]ρχετο ε[illegible]ς τοὺς ὑψηλοτέρους τόνους ὑψιφώνου καὶ κατήρχετο εἰς τ[illegible]ὰς χα[illegible]μηλοτέρας φωνὰς μεσοφώνου, πάντα ταῦτα μοὶ ἀνεμίμνησκο[illegible]ν τὴν Μ[illegible]αλιβράν. Ἡ αὐτὴ ζωηρότης, ἡ αὐτὴ θερμότης. Ὑπὸ τὸ πε[illegible]ριστύλι[illegible]ν παρετήρησα νέον τινὰ εὐχρέστου φυσιογνωμίας τὸν ὁποῖον [illegible]ριστ[illegible] [illegible]γύριζον καὶ συνέχαιρον πολλοί. Μοὶ εἶπον ὅτι ἦν ὁ σύζυγος [illegible]ῆς Ρ[illegible] [illegible]στόρη. Ἔσπευσα πρὸς αὐτὸν καὶ τῷ ἐξέφρασα ὅ,τι ᾐσθανόμην [illegible]ροῦ π[illegible] [illegible]ρότερον τῷ εἶπον τὸ ὄνομά μου.

— Ὦ κύριε Λεγουβέ, μοὶ εἶπε, σᾶς παρακαλῶ ἔλθετε νὰ ἐπαναλάβητε τοὺς καλοὺς τούτους λόγους πρὸς τὴν σύζυγόν μου.

Τὸν ἀκολουθῶ· εἰσερχόμεθα εἰς τὸ ἐπὶ τῆς σκηνῆς δωμάτιον τῆς Ῥιστόρη. Μόλις ἠκούσθη τὸ ὄνομά μου :

— Σεῖς κύριε, σεῖς! μοὶ εἶπε, συλλογισθῆτε οἵαν χαρὰν ἔχω βλέπων σας. Παρέστησα καὶ τὰ τρία γυναικεῖα μέρη ἐν τῷ δράματί σας *Λουΐζα* de Ligneroles· τὴν μικρὰν κόρην ὅτε ἤμην δεκαέτις, τὴν νέαν γυναῖκα ὅτε ἤμην εἰκοσαέτις καὶ τὴν Λουΐζαν ὅτε ἤμην εἰκοσιπεντaέτις. Ἔ, λοιπόν, θέλετε νά μοι ἀποδείξητε τὴν εἰλικρίνειαν τῶν λόγων σας; Γράψατε ἓν δρᾶμα δι' ἐμέ, δρᾶμα τὸ ὁποῖον οὐδεμία ἄλλη παρέστησεν.

— Ἔχω τοιοῦτον, κυρία.

— Ὁ τίτλος του;

— Μήδεια.

— Μήδεια... ἐπανέλαβεν ὀλίγῳ ψυχρῶς. Μήδεια τὴν ὁποίαν ἡ Ῥαχήλ...

— ... Ἀπέρριψεν; Ἀκριβῶς. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἔσφαλε. Θὰ σᾶς ἐπρότεινον νὰ σᾶς ἀνεγίνωσκον τὸ δρᾶμα, ἀλλ' ἀναχωρῶ αὔριον τὴν πρωΐαν διὰ τὰ Πυρηναῖα. Θέλετε νὰ σᾶς στείλω τὸ ἔργον; Θά το ἀναγνώσητε, καὶ ἀφοῦ τὸ ἀναγνώσητε θά μοι γράψητε τὴν γνώμην σας.

— Εὐχαρίστως.

Ἀπεσύρθην ἄνευ ἐλπίδος. Ἡ φυσιογνωμία της ὅταν μοὶ ὡμίλει περὶ τῆς ἀρνήσεως τῆς Ῥαχὴλ μοὶ ἐξέφρασε τὰ πάντα. Τῇ ἀπέστειλα ἐν τούτοις ἓν ἀντίτυπον, ἀλλὰ παρῆλθον τρεῖς μῆνες χωρὶς νὰ ἀκούσω λέξιν. Οὔτε τὸ ἐνεθυμούμην ὅτε μίαν πρωΐαν λαμβάνω τοιαύτην τινὰ ἐπιστολήν.

Κύριε,

Ὁ ἐπιτετραμμένος τὰ τῶν ὑποθέσεών μου ἐν Παρισίοις θὰ παρουσιασθῇ πρὸς ὑμᾶς οἵαν τῷ ὁρίσητε ἡμέραν, διὰ νὰ γνωρίσῃ ἂν οἱ σκοποί σας εἶναι πάντοτε οἱ αὐτοί, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ κανονίσῃ μεθ' ὑμῶν τὰς ἀναγκαίας λεπτομερείας τὰς ἀφορώσας τὰ τῆς μεταφράσεως καὶ τῆς παραστάσεως τῆς Μηδείας σας.

Τί ἔτρεξε λοιπόν; Ἰδού. Μόλις ἐξῆλθε τοῦ δωματίου της ἡ Ῥιστόρη εἶπε πρὸς τὸν σύζυγόν της. «Διάκειμαι ἐν μεγάλῃ στενοχωρίᾳ. Εἶναι πρόφανὲς ὅτι ἂν ἡ Ῥαχὴλ ἀπέρριψε τὴν Μήδειαν μετὰ τοὺς θριάμβους, οὓς ηὗρεν ἐν τῇ Ἀδριανῇ καὶ τῇ Λουΐζῃ, τὸ δρᾶμα τοῦτο θὰ ἦναι κακόν. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζω πῶς νά το εἴπω πρὸς τὸν Λεγουβέ. Ὁπωσδήποτε ὅταν ἀναχωρήσωμεν ἂς λάβωμεν μεθ' ἡμῶν τὸ δρᾶμα, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ τὸ ἀναγινώσκω, καὶ βλέπομεν».

Ἡ δυστυχὴς τραγῳδία ἔμεινεν ἐγκεκρυμμένη ἑβδομάδας ὅλας εἰς τὸ βάθος κιβωτίου, ὅτε μίαν ἡμέραν ἡ Ῥιστόρη διὰ νὰ ἡσυχάσῃ τὴν συνείδησίν της ἐσυλλογίσθη ὅτι πρέπει νά την ἀναγνώσῃ τέλος. Καὶ ἤρξατο

ἀναγιγνώσκουσα αὐτὴν ἀδιαφόρως, ἐνῷ ἡ θαλαμηπόλος ἐκτένιζεν αὐτήν. Ἀλλ' αἴφνης μετά τινα λεπτά, ἡ Ῥιστόρη ἐμψυχοῦται, ἐξεγείρεται, κινεῖται, καὶ πρὸς τὸν σύζυγόν της εἰσελθόντα κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἀναφωνεῖ: «Ἢ ἡ Ῥαχὴλ μισεῖ θανασίμως τὸν Λεγουβὲ ἢ εἶναι τρελλή· οὐδέποτε εἶδον ὡραιότερον μέρος πρωταγωνιστρίας».

Συνεφωνήσαμεν λοιπὸν ταχέως. Ἔμενε μόνον τὸ δυσκολώτερον. . . . ἡ μετάφρασις. Ἐσκέφθην ἐγὼ κατ' ἀρχὰς ὡς μεταφραστήν, τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν Dall'Ongaro, ὃν καὶ ἡ Ῥιστόρη μοὶ συνίστα, ἀλλ' ὁ Μανὶν ὅστις παρέδιδε τότε ἰταλικὰ πρὸς τὴν θυγατέρα μου μοὶ συνέστησεν ἄλλον καλλίτερον, τὸν Μοντανέλλη.Νεαρὸς τὴν ἡλικίαν, ἥρως συνάμα καὶ ποιητής, ἦν καθηγητὴς εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Πίσης, ὅτε τῷ 1848 ἡ Ἰταλία ἐξανέστη κατὰ τῆς Αὐστρίας. Ἔλαβε τὸ ὅπλον, ἀνεχώρησεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν μαθητῶν του, ἐπληγώθη κατὰ μέσον τὸ στῆθος ἐν συμπλοκῇ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, μετηνέχθη ψυχορραγῶν εἰς Πίσαν, ἀλλ' ἰάθη καὶ κατόπιν ἐξωρίσθη ἐπανελθόντων τῶν ξένων· ἐν Παρισίοις δὲ παρέδιδε μαθήματα ἰταλικῆς. Ἀπεδέχθην αὐτὸν προθύμως, ὁ Μανὶν διηυθέτησε τὰ πάντα καὶ τὴν ἐπαύριον ἠρξάμεθα τῆς κοινῆς ἡμῶν συνεργασίας.

Δὲν ἐνθυμοῦμαι εὐχρεστοτέρας ἀναμνήσεις ἐν τῇ ζωῇ μου τῆς φιλολογικῆς ταύτης συνεργασίας. Ὁ Μανὶν καὶ ὁ Μοντανέλλης ἐσχημάτιζον τὴν τελειοτέραν εἰκόνα τοῦ ἰταλικοῦ πνεύματος. Ὁ μὲν Μανὶν μικρὸς καὶ σκεπτικὸς μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς κεκαλυμμένους καὶ τὸ χεῖλος ὑποτρέμον μοὶ ἀναπαρίστα ἀρχαῖον Ῥωμαῖον, ἐνῷ ὁ Μοντανέλλης ζωηρὸς καὶ ἀκμαῖος μὲ τὸ βλέμμα ἀπαστράπτον καὶ τὸ χεῖλος μειδιῶν μοὶ ὑπεδείκνυε τὴν φλωρεντιακὴν χάριν.

Τρὶς τῆς ἑβδομάδος συνηρχόμεθα διὰ ν' ἀναγινώσκωμεν κοινῇ τὰ μεταφρασθέντα μέρη, παρεβάλλομεν τὰ δύο κείμενα καὶ συνεζητοῦμεν τὰς διαφορὰς ἀμφοτέρων τῶν γλωσσῶν. Κατέμαθον πλεῖον τὴν ἰταλικὴν καὶ ὁ Μοντανέλλης ἴσως τὴν γαλλικὴν ἐν ταῖς πρωϊναῖς ταύταις φιλολογικαῖς συναναστροφαῖς ἢ κατὰ μακροὺς μῆνας κατ' ἰδίαν σπουδῆς. Μία μόνη λεπτομέρεια θὰ καταδείξῃ τί τὸ διδάσκον ἀληθῶς ἐνυπῆρχε δι' ἡμᾶς ἐν τῷ παραλληλισμῷ τούτῳ λέξιν πρὸς λέξιν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ πνεύματος τῶν δύο ποιήσεων. Ἡ πρώτη πρᾶξις τῆς Μηδείας περατοῦται διὰ τῶν δύο τούτων στίχων:

Μήδεια (πρὸς τὴν Κρέουσαν).

Tu l'aimes?

Κρέουσα (μετὰ δυνάμεως).

Oui! je l'aime! . . . Et demain, le grand prêtre
Le nomme mon époux.

Μήδεια

Lui! Ton époux! . . . Peut être! . . .

Ἠγάπων πολὺ αὐτὸ τὸ peut-être. Εὕρισκον κἄτι τι μυστηριῶδες καὶ ἀπειλητικὸν τὸ ὁποῖον ἀπεπεράτου τραγικῶς τὴν πρώτην πρᾶξιν· ἔπειτα ἡ μελῳδία τῆς τελευταίας συλλαβῆς, ἡ συμπλοκὴ τῶν δύο e παρῆγον εἰς τὸ στόμα τῆς Ῥαχήλ, (εἴχομεν ἐπαναλάβει ὀκτάκις τὴν πρώτην ταύτην πρᾶξιν ἐν τῷ θεάτρῳ), ἀποτέλεσμα τοιοῦτον οἷον παράγει ὁ βόμβος μακρυνῆς βροντῆς.

— Δὲν μεταφράζεται ἰταλιστί, μοὶ ἔλεγεν ὁ Μοντανέλλης. Τὸ ἰταλικὸν forse ὅπερ ἀποδίδει τὴν λέξιν, εἶναι λέξις κοινὴ καὶ πρόστυχος. Πρέπει νὰ ἀνατρέξω εἰς περίφρασιν.

— Ὄχι περιφράσεις, φίλτατε, σὲ παρακαλῶ. Θὰ ἀφανίσῃς τὸ ἀποτέλεσμά μου. Ἔχω ἀνάγκην λέξεως βραχείας καὶ ἀποφασιστικῆς.

— Εὗρον! μοὶ εἶπε.—Τί φρονεῖτε ἂν θέσωμεν τὴν λέξιν vedremo . . . θὰ ἴδωμεν.

— Θὰ ἴδωμεν . . . nous verrons, Γαλλιστὶ εἶναι λέξις ἀντιποιητικὴ καὶ πρόστυχος.

— Ἀλλ' ὅμως ἰταλιστὶ κατέχει ὅλα τὰ προτερήματα τοῦ ἰδικοῦ σας peut-être καὶ μὲ περισσοτέραν μάλιστα εὐρύτητα. Θὰ ἴδητε τί θὰ γίνῃ ἡ λέξις αὕτη προφερομένη ὑπὸ τῆς Ῥιστόρη.

Εἶχε δίκαιον. Καὶ οἱ παρευρεθέντες κατὰ τὴν α' παράστασιν τῆς Μηδείας ἐνθυμοῦνται τὸ τρομερὸν ἀποτέλεσμα τῆς λέξεως ταύτης καὶ τοῦ συνοδεύοντος αὐτὴν σχήματος καὶ μειδιάματος. Ἤθελε νομίσει τις Νέμεσιν μέλλουσαν νὰ ἐκδικηθῇ προσεχῶς.

Τοῦ συρμοῦ σήμερον εἶναι νὰ ἐξευτελίζωσι τὴν Ῥιστόρη, ὡς ἦτο τοῦ συρμοῦ τότε νά την ἐκθειάζωσι. Τὴν μετεχειρίζοντο ἵνα κατασυντρίψωσι καὶ ἐξαφανίσωσι τὴν Ῥαχήλ, μεταχειρίζονται τὴν Ῥαχὴλ ἵνα κατασυντρίψωσι καὶ ἐξαφανίσωσι τὴν Ῥιστόρη. Οὗτος εἶνε ὁ νόμος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Οἱ πεφωτισμένοι κριταὶ ἔλεγον καὶ λέγουσιν ἔτι ὅτι ἀμφότεραι ἦσαν ἄξιαι ἀλλήλων, διότι οὐδεμίαν εἶχον ὁμοιότητα. Καὶ ἡ μὲν Ῥαχὴλ ὑπῆρξεν ἠθοποιὸς Γαλλὶς κατ' ἐξοχήν, ἔχουσα πάσας τὰς τοῦ Γαλλικοῦ πνεύματος ἰδιότητας, τὴν χάριν, τὸ φιλόκαλον, τὴν καθαρότητα, τὸ μέτρον, τὴν μεμετρημένην δύναμιν, τὴν συγκρατουμένην συγκίνησιν. Ζῶσαν ἔτι τὴν ἐπέπληττον ὡς στερουμένην εὐαισθησίας, καὶ ἐπειδὴ δῆθεν εἶχεν εἰς τὸν ὕπατον βαθμὸν τὸ δῶρον τῆς εἰρωνείας, τῇ ἠρνήθησαν τὸ δῶρον τῶν δακρύων· οὕτως οἱ ἄνθρωποι μᾶς λιθοβολοῦσι διὰ τῶν ἰδίων ἡμῶν ἀρετῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἀδικώτερον τῆς ἐπιτιμήσεως ταύτης, διότι ἡ φωνὴ τῆς Ῥαχὴλ ἦτο συγκεκινημένη καὶ συγκινητική, ἔκλαιε καὶ ἐκίνει εἰς θρῆνον, ἐκεῖνο δὲ ὅπερ μᾶλλον τῇ ἔλειπεν ἦτο ἡ μεγάλη τραγικὴ καὶ λυρικὴ ὁρμή. Τὰ δάκρυά της ἔρρεον, ἀλλὰ δὲν ἐξεχείλιζον, ἐν ᾧ τοὐναντίον ἡ Ῥιστόρη ἦτο ὅλη δύναμις, ὅλη ἔκχυσις, ὅλη φλόξ. Ἡ Ῥαχὴλ ἐβάδιζε μετὰ χάριτος, ἣν εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἠθοποιὸν παρετήρησα· ἀλλὰ

μόνον νὰ βαδίζῃ εἴξευρεν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, μόνον νὰ προχωρῇ· δὲν ἔπρεπε νὰ ζητῆτε παρ' αὐτῆς κινήσεις ταχείας καὶ βιαίας. Κατεῖχε τὴν ἐπὶ τῆς σκηνῆς θέσιν της μετ' ἐξαιρέτου κομψότητος ὡς ἀρχαῖον ἄγαλμα, ἀλλὰ μόνον ἐλάχιστον τῆς σκηνῆς μέρος κατεῖχεν, ἐν ᾧ ἡ Ῥιστόρη ἐπλήρου αὐτὴ μόνη ὁλόκληρον τὴν σκηνήν. Ἡ Ῥαχὴλ κατὰ τὴν προμελέτην τῶν δραμάτων, περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐφρόντιζε ἢ μόνον περὶ τοῦ προσώπου ὅπερ ἔμελλε νὰ παραστήσῃ αὐτή, ἐν ᾧ ἡ Ῥιστόρη κατὰ τὸ ἑνδεκαήμερον διάστημα τῆς προμελέτης τῆς Μηδείας, διότι εἰς ἕνδεκα ἡμέρας τὴν ἀνεβιβάσαμεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἡ Ῥιστόρη παρέστησε πάντα τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα καὶ ἐδίδαξε τοὺς ἄλλους ἠθοποιούς, δεικνύουσα εἰς τὸν Ἰάσωνα πῶς νὰ φέρηται σκαιῶς, τὸν Ὀρφέα νὰ ἔχῃ ποιητικὸν τὸ ἦθος, τὴν Κρέουσαν νὰ συγκινῇ, τὰ παιδία της νὰ ἦναι παιδία. Τοῦτ' αὐτὸ τὸ προτέρημα παρετήρησα καὶ ἐν τῇ Μὰρς ἐν τῇ πρώτῃ πράξει τῆς *Λουΐζης*· τὸ κοράσιον ὅπερ παριστάνει τὴν μικρὰν Μαρίαν, ἐκράτει τὴν Μὰρς ἀπὸ τοῦ φορέματος. «Τί κάμνεις αὐτοῦ, κορίτσι μου, εἶπεν ἡ Μάρς; Πήγαινε ἐκεῖ κάτω εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς νὰ παίξῃς μὲ τὸ στεφάνι σου, μὲ τὴν σφαῖράν σου. *Εἰς τὴν ἡλικίαν σου* τὰ κορίτσια δὲν κολλοῦν εἰς τὰ φορέματα τῆς μητέρας των, *εἰς τὴν ἡλικίαν σου* τρέχουν πηδοῦν, εἰς τὴν ἡλικίαν σου...» καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ Μὰρς ἦτο τότε ἐν τῷ δράματι ἑξήκοντα δύο ἐτῶν ὅτε ἐδίδασκε τὴν κορασίδα τὴν ἐγγόνην της νὰ ἦναι δέκα ἐτῶν.

Ἡ Μαρία Στουάρτη καὶ ἡ Φαῖδρα κατέστησαν φανερὰς τὰς χαρακτηριστικὰς διαφορὰς τῶν δύο τούτων μεγαλοφυϊῶν. Ὅτε ἡ Ῥαχὴλ εἶδεν ἀναγγελλομένην ἐν τῷ ἰταλικῷ θεάτρῳ τὴν Maria Stuarda, ἡ συγκίνησίς της ὑπῆρξε ζωηροτάτη! διότι ἡ ἀντίπαλός της τὴν προσέβαλλεν ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ της, ἀναλαμβάνουσα νὰ παραστήσῃ πρόσωπον ἁρμόζον εἰς τὴν Ῥαχήλ. Ἠθέλησε λοιπὸν νά την ἴδῃ, νὰ ἀντιπαραβάλῃ ἑαυτὴν πρὸς ἐκείνην καὶ ἐπῆγε νά την ἀκούσῃ κρυφθεῖσα εἰς τὸ βάθος θεωρείου. Ἐν ἀρχῇ τοῦ δράματος ἡ στάθμη ἐφάνη ἰσορροποῦσα, τουτέστιν ἡ μὲν Ῥιστόρη ἦτο μεγαλοπρεπεστέρα, ἀγερωχοτέρα, βασιλικωτέρα, ἡ δὲ Ῥαχὴλ παθητικωτέρα, μᾶλλον συγκεκινημένη, μᾶλλον γυνή. Ἀλλ' ἐν τῇ μεγάλῃ σκηνῇ τῆς συναντήσεως, ἀνέτειλεν αἴφνης ἡ δημιουργικὴ δύναμις τῆς Ἰταλίδος. Εἰσήγαγε δηλ. ἡ Ῥιστόρη εἰς τὴν θαυμασίαν ἐκείνην σκηνὴν καὶ τρίτον πρόσωπον, τὸν Σταυρόν. Ὁ Σταυρὸς δὲν ἐφαίνετο ἐπὶ τοῦ φορέματός της ἁπλῶς ὡς σημεῖον πίστεως, ἀλλ' ἐκρέματο δι' ἁλύσεως παρὰ τὴν πλευράν της, μέγας Σταυρός, καὶ τὸ θεῖον τοῦτο σύμβολον τῇ ἐχρησίμευε κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ὡς παρήγορος ἐν ταὐτῷ, ὡς σύμβουλος, ὡς προστάτης, μετέχων πασῶν τῶν περιπετειῶν τῆς ἀγωνίας της. Ὁσάκις, φέρ' εἰπεῖν, ἡ βασίλισσα Ἐλισάβετ τῇ ἀπέτεινε εἰρωνικούς τινας καὶ πικροὺς λόγους, ἡ Ῥιστόρη ἥπτετο ζωηρῶς τοῦ Σταυροῦ ὡς ἐὰν ἔλεγεν εἰς αὐτόν: Δός μοι

ὑπομονήν! Ἐὰν ὑπαινιγμός τις ὑβριστικὸς τὴν ἐκίνει εἰς ἀγανάκτησιν, ἐλάμβανε τὸν Σταυρὸν καὶ τῷ ἔλεγε διὰ τοῦ βλέμματος: Δός μοι καρτερίαν! Τέλος κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν καθ' ἣν ὀφείλει νὰ κλίνῃ τὸ γόνυ πρὸ τῆς ἀντιζήλου της, τὸ πρόσωπον τῆς Ῥιστόρη ἐφαίνετο ταρασσόμενον, τὰ γόνατά της δύσκαμπτα, αἱ χεῖρές της συνεσπασμέναι· ἔπειτα δὲ αἴφνης θλίβουσα τὸν Σταυρὸν ἐπὶ τοῦ στήθους της ἔπιπτε πρὸ τῶν ποδῶν τῆς Ἐλισάβετ ἡττημένη, ἀλλὰ καὶ ὑποστηριζομένη ὑπὸ τοῦ θείου της προστάτου. Τὸ σιωπηλὸν τοῦτο σκηνικὸν παρήγαγε γενικὴν τῶν ἀκροατῶν φρίκην, ὡς ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα μεταδοθεῖσαν ἀνὰ τὸ θέατρον ὁλόκληρον καὶ τοιοῦτος θόρυβος ἐκ τῶν χειροκροτήσεων καὶ τῶν ἀνευφημιῶν ἐγένετο, ὥστε ἡ Ῥαχὴλ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ καὶ ἔφυγεν ἐκ τοῦ θεάτρου χωρὶς νὰ ἀκούσῃ τὸ τέλος τοῦ δράματος.

Μετά τινας ἡμέρας ἀνηγγέλθη ὅτι ἐν τῷ Γαλλικῷ θεάτρῳ θὰ παρασταθῇ ἡ *Φαίδρα*. Τίς δὲ νομίζετε ὅτι πρῶτος ἦλθε καὶ ἐκάθισεν εἰς τὸ πρῶτον ἀπέναντι τῆς σκηνῆς θεωρεῖον; Ἡ Ῥιστόρη. Ἡ δὲ Ῥαχὴλ ἠλεκτρισθεῖσα ἐκ τῆς θέας τῆς ἀντιζήλου της ἀνεδείχθη τὴν ἑσπέραν ἐκείνην ἀνωτέρα ἑαυτῆς. Τίς δὲ ἤρχιζε πρῶτος τὰς χειροκροτήσεις καὶ ἀνευφημίας; ἡ Ῥιστόρη. Προκύπτουσα ἀπὸ τοῦ θεωρείου της, πυρετωδῶς προσηλωμένη εἰς τὰς κινήσεις, εἰς τοὺς λόγους, εἰς τὰ βλέμματα τῆς Φαίδρας, ἀνέμιξε τὸν ἐνθουσιασμόν της μετὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν λοιπῶν ἀκροατῶν, καὶ αὐτὴ ἐχειροκρότησε τελευταία, ὡς εἶχε χειροκροτήσῃ πρώτη. Ἴσος, ὡς βλέπετε, ὑπῆρξεν ὁ πρὸς ἀλλήλας θαυμασμός, ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον ἐξεδηλώθη, ἡ μὲν ἀπῆλθεν, ἡ δὲ παρέμεινεν.

Μετ' ὀλίγον νέος ἀγών. Πρόγραμμα τοῦ ἰταλικοῦ θεάτρου ἀνήγγελλε: «*Fedra*, ἡ κ. Ῥιστόρη θὰ παραστήσῃ τὴν Φαῖδραν». Ἔσπευσα παρευθύς. Ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ἡ νίκη ἀπέμεινεν εἰς τὴν Ῥαχήλ. Ὑπῆρχε μείζων συνάφεια μεταξὺ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς μεγαλοφυΐας τῆς ἠθοποιοῦ, ἦτο οὕτως εἰπεῖν μᾶλλον ῥακίνειος. Ἓν ὅμως χωρίον ἀνέδειξεν ἡμῖν τὴν Ῥιστόρη ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ δυνάμει, ἐν τοῖς ἑξῆς θαυμασίοις στίχοις τῆς τετάρτης πράξεως:

Où me cacher? fuyons dans la nuit infernale.
Mais que dis-je? Mon père y tient l'urne fatale;
Le sort, dit-on, l'a mise en ses sévères mains.
Minos juge aux enfers tous les pâles humains.
Oh! combien frémira son ombre épouvantée,
Lorsqu'il verra sa fille, à ses yeux présentée,
Contrainte d'avouer tant de forfaits divers,
Et ses crimes peut-être inconnus aux enfers!
Que diras tu, mon père, à ce spectacle horrible?

Je crois voir de ta main tomber l'urne terrible,
Je crois te voir chercher un supplice nouveau,
Toi-même de ton sang devenir le bourreau!
Pardonne....[1]

Ἔχω ἔτι ἐν τῇ ἀκοῇ μου, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου, ἐν τῇ καρδίᾳ μου τὴν φωνήν, τὸ βλέμμα, τὴν χειρονομίαν τῆς Ῥαχὴλ ἀπαγγελλούσης τοὺς στίχους τούτους. Καὶ ναὶ μὲν ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀπαγγελθῶσι μετὰ πλείονος συγκινήσεως καὶ πάθους... ἀλλὰ δὲν *κατέβαινεν εἰς τὸν Ἅδην*, δὲν ἔβλεπε τὸν πατέρα της... δὲν ἔβλεπε *πίπτουσαν ἐκ τῶν χειρῶν του τὴν στάμνον*· ταῦτα πάντα ἔβλεπε μόνον διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ νοῦ, ἐν ᾧ τοὐναντίον ἡ Ῥιστόρη τὰ ἔβλεπε διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ σώματος.... δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο ἐν τῷ Ἅδῃ, ἀλλ' ἦτο πράγματι! Συρομένη ἀπὸ τῆς κόμης πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ πατρικοῦ δικαστηρίου ἀναφωνεῖ: Pardonne..., καὶ ἡ ἀναφώνησις αὕτη δὲν εἶναι μόνον δέησις, ἀλλ' εἶναι καὶ κραυγὴ ἐσχάτης ἀπελπισίας! Μοὶ ἐφάνη ὅτι ἔβλεπον τὸν Τάλμαν ἐν τῷ *Ὀρέστῃ* ἀναφωνοῦντα τὸν στίχον:

Dieux! quels ruisseaux de sang coulent autour de moi!

Τὸν στίχον τοῦτον ἀπαγγέλλων ὁ Τάλμας, ἀπέσυρε μετ' ἀηδίας τὸν πόδα, ὡς ἐὰν ὄντως ἐπάτει ἐπὶ αἱμάτων!.. Τὴν αὐτὴν παρετήρησα δύναμιν ἐν τῷ σχηματισμῷ τοῦ σώματος, τὴν αὐτὴν δεξιότητα ἐν τῇ ἐπικλήσει τῆς Ῥιστόρης. Καί τινες μὲν τῶν τότε κριτικῶν ἔψεξαν τὴν μιμικὴν ταύτην ὁρμὴν τῆς Ῥιστόρης, ἀλλ' ὁ Τάλμας θὰ ἐπεκρότει ἐὰν τὴν ἔβλεπεν.

1 Τοὺς στίχους τούτους οὕτω μετέφρασεν ὁ Ἰάκωβος Ῥίζος Ῥαγκαβῆς:

Ποῦ νὰ κρυφθῶ; νὰ φύγωμεν εἰς τὸ τοῦ Ἅδου σκότος,
Καὶ πῶς; ἔμπρός μου ὁ πατὴρ θὲ νὰ φανῇ ὁ πρῶτος·
Τὴν στάμνον λέγουν πῶς κρατεῖ τὴν φοβερὰν ἐκεῖνος,
Ἐκεῖ δικάζει τοὺς νεκροὺς ἀνηλεῶς ὁ Μίνως.
Ὦ, πόσον θέλει ἔκπλαγῇ μὲ φρίκην ἡ σκιά του,
Ἂν αἴφνης ἡ θυγάτηρ του παρασταθῇ κοντά του,
Καὶ μαρτυρήσῃ πρὸς αὐτὸν φρικτὰς παρανομίας
Τοιαύτας, ὥστ' οὐδ' ἤκουσεν ὁ Ἅδης παρομοίας!
Πῶς θέλεις φρίξει, πάτερ μου, τί θέλεις ὑποθέσει;
Ἐκ τῆς χειρὸς ἡ στάμνος σου θαρρῶ πῶς θὲ νὰ πέσῃ,
Καὶ δήμιος τῆς θυγατρὸς αὐτῆς σου τῆς ἰδίας,
Πῶς θὲ νὰ εὕρῃς κατ' αὐτῆς νεοφανεῖς παιδείας!
Συγχώρησον....

(«Ποιήματα Ἰακώβου Ῥίζου Ῥαγκαβῆ περιέχοντα μετάφρασιν τριῶν Γαλλικῶν τραγῳδιῶν μετὰ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου καὶ ἄλλα διάφορα. Ἐν Ἀθήναις 1837 εἰς τόμους 2». Ἴδε τόμ. Α' σελίδα 234).

Ἡ Ῥαχὴλ δὲν παρευρέθη κατὰ τὴν πρώτην παράστασιν τῆς *Μηδείας*. Δὲν ἦτο ἐν Παρισίοις.

Δὲν θὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς ἄκρας ἐπιτυχίας τῆς τραγῳδίας μου ἥτις δι' ἐμὲ ὑπῆρξεν εὐτυχὴς ἀντεκδίκησις. Μόνον θὰ ἀναφέρω μικρὸν γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἡ Ῥιστόρη ἐμεγαλοποίησε σοβαρότατα. Μετὰ τὴν πρώτην πρᾶξιν ἥτις ὑπῆρξε δι' αὐτὴν μακρὸς θρίαμβος, ἔσπευσα εἰς τὸ δωμάτιόν της ἐπὶ σκηνῆς.

— Φίλτατέ μοι, ἀνέκραξε βλέπουσά με, ἡ ἐπιτυχία τῶν δύο τελευταίων πράξεων εἶναι ἐξησφαλισμένη. Ἰδού.

Παρετήρησα καὶ εἶδον φαιὰν γαλῆν ἐξηπλωμένην ἐπὶ τῶν γονάτων της.

— Καὶ τί μὲ τοῦτο; Ἡ γαλῆ ἔχει σχέσιν μὲ τὴν τραγῳδίαν μου; προσεῖπον γελῶν.

— Δὲν τὴν ἀναγνωρίζετε;

— Ὄχι.

— Εἶναι ἡ γαλῆ ἥτις παρεστάθη εἰς ὅλας τὰς δοκιμάς. Εἶναι ἡ γαλῆ τοῦ θεάτρου. Εἰκοσάκις τὴν εἶδον νὰ πλανᾶται περὶ τὴν ὀπὴν τοῦ ὑποβολέως ἐν ᾧ ἐγυμναζόμην. Δὲν ἠθέλησα ποτὲ νὰ τὴν ἐκδιώξωσι, διότι δὲν ἠξεύρω διατί ἐνόμιζα ὅτι ἡ ἀποδίωξίς της ἤθελε μοὶ φέρει δυστυχίαν. Καὶ ὄντως διατί εἶναι πάντοτε ἐκεῖ; Σημεῖον ὅτι ἐνδιαφέρεται.

Ἠρξάμην γελῶν ὅτε ἐκείνη,

— Γελᾶτε, γελᾶτε, μοὶ εἶπε, κατὰ τὸ ἥμισυ σοβαρῶς καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μειδιῶσα. Σεῖς οἱ Γάλλοι εἴσθε ὅλοι σκεπτικοί. Δὲν ἔχετε προλήψεις, δὲν πιστεύετε τὰ περίαπτα. Ἀλλ' ἐγὼ τὰ πιστεύω. Καὶ ὅταν ἡ γαλῆ αὕτη εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν μου, εἰς τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἐπάτησε, καὶ ἐπήδησεν εἰς τὰ γόνατά μου, εἶπον ὅτι εἶναι καλὸς οἰωνός.

Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς τραγῳδίας μοὶ προσέθηκε μόλις μὲ εἶδεν.

— Ἔ, λοιπὸν ἡ γαλῆ δὲν εἶχε δίκαιον;

Ἡ τραγῳδία μου ἤρξατο ἔκτοτε τὴν τύχην αὐτῆς περιπλανωμένη ἁπανταχοῦ, διότι ἡ Ῥιστόρη τὴν μετήγαγε καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Ἀμερικήν.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συμπληροῖ τὰς παραδόξους τύχας τοῦ ἔργου μου εἶναι ὅτι ἡ γλῶσσα εἰς ἣν ὀλιγώτερον ἐδιδάχθη καὶ ἓν τῶν μεγαλητέρων θεάτρων εἰς ὃ οὐδόλως παρεστάθη, εἶναι ἀκριβῶς ἡ γλῶσσα ἐν ᾗ ἐγράφη, καὶ τὸ θέατρον διὰ τὸ ὁποῖον συνετάχθη. Δὶς μόνον ἤκουσα τοὺς στίχους μου γαλλιστὶ ἐν ἐκτάκτοις παραστάσεσιν ὑπὸ ἠθοποιοῦ ἀρίστης, ἥτις ἔσχε μεγάλην ἐν τῇ Μηδείᾳ ἐπιτυχίαν τῆς Μαρίας Λωράν.

Ἐν τούτοις πρὸ τριῶν ἢ τεσσάρων ἐτῶν ἐνόμισα ὅτι πλησιάζει ἡ στιγμὴ καθ' ἣν ἡ ἐξορία αὕτη ἔμελλε νὰ παύσῃ καὶ ὅτι τὸ ἔργον μου θὰ εἰσήρχετο εἰς τὴν γενεθλίαν αὐτοῦ γῆν, τὸ Γαλλικὸν θέατρον τοῦ δράματος καὶ ὑπὸ τὸ ἐθνικὸν αὐτοῦ ἔνδυμα τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν. Ἡ Σάρρα Βερνάρδ

μὲ παρεκάλεσεν ἐπιμόνως νὰ τῆς ἐπιτρέψω νὰ διδάξῃ τὴν Μήδειαν. Ἀντέστην ἐπί τινα χρόνον φοβούμενος δι' αὐτὴν τὸν κόπον καὶ τὸ βάρος τοῦ μέρους τούτου. Μὲ κατέπεισε τόσῳ πνευματωδῶς ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ παραστήσῃ τὸ μέρος τοῦτο, ὥστε κατεπείσθην. Κατεπείσθη μάλιστα καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου κ. Περρέν, πρὸς ὃν ἐκείνη ἀνεκοίνωσε τὸν σκοπόν της, καὶ ἐγένετο ἡ διανομὴ τῶν προσώπων. Ὁ Μουνὲ-Σουλλὺ ἔμελλε νὰ παραστήσῃ τὸν Ὀρφέα, ἡ κυρία Βαρέτα τὴν Κρέουσαν. Ἡ Σάρρα Βερνὰρδ ἔμεινε πιστὴ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν της. . . . ἀλλά. . . .

Δὲν ἠξεύρω, ἀλλὰ νομίζω ὅτι δὲν δύναμαι νὰ περατώσω κάλλιον τὴν Ὀδύσσειαν τῆς πτωχῆς μου τραγῳδίας, ἢ διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης σκέψεως ἣν ἀπευθύνω τοῖς νεωτέροις μου συναδέλφοις. «Τρία εἶναι τὰ ἐπαγγέλματα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, δι' ἃ ἄκρα ἀπαιτεῖται ὑπομονή. Εἶναί τινα κηπουρόν, ναυτικὸν καὶ συγγραφέα δραματικόν».

(Μελέτη Ἐρνέστου Λεγουβέ, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ Μ. Π. Α.).

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΟΜΗΤΟΣ ΜΟΤΖΕΝΙΓΟΥ*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ
ΤΟΥ ΚΟΜΗΤΟΣ Σ. ΒΟΡΟΝΤΖΟΒ

Ἡ λυπηρὰ κατάστασις εἰς ἣν περιέπεσεν ὁ κόμης Μοτζενίγος, προελθοῦσα ἕνεκα τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῶν πιστῶν καὶ διασήμων αὐτοῦ ὑπηρεσιῶν, ἃς προσήνεγκε τῇ ἡμετέρᾳ αὐτοκρατορίᾳ, εἶναι ἀξία ἀναμφιβόλως τῆς προσοχῆς τῆς αὐτοκρατείρας. Οὐχὶ μόνον δὲν ἀντημείφθη ἀναλόγως τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀπώλεσεν ἕνεκεν αὐτῆς τὸ πλεῖστον τῆς περιουσίας αὐτοῦ καὶ πάσχει ἄχρι τοῦδε οὐκ ὀλίγον πρὸς ζημίαν τῆς τιμῆς αὐτοῦ ἀνταξίας τῆς ἐπισημότητος τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐπίτρεψόν μοι, φίλε μου, νά σοι ἐκθέσω πρὸς γνῶσίν σου τὸ παρελθὸν καὶ ἐνεστὼς τοῦ δυστήνου τούτου ἀνθρώπου, τὴν θέσιν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ τί ἔπραξεν ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας, ἧς ἕνεκα καὶ ἀπώλετο.

* Ἡ ἐν εἴδει ἐπιστολῆς ἀφήγησις αὕτη ἐγράφη παρὰ τοῦ διασήμου κόμητος Σ. Βοροντζὸβ ὅστις μετὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείαν τυχὼν ἀδείας ἀπουσίας μετέβη εἰς Πίσαν τῆς Ἰταλίας κατὰ τὸ 1777 ἔτος ἔνθα καὶ ἐγνώρισε τὸν κόμητα Μοτζενίγον. Ἡ βιογραφικὴ αὕτη ἐξιστόρησις ἣν ἀρύομαι ἐκ τοῦ «Ῥωσικοῦ ἀρχείου» (1878 ἀρ. 12 σελ. 413) ἐστάλη παρὰ τοῦ κόμητος Βοροντζὸβ τῷ κόμητι Ζαβαδόβσκΐῃ μεγάλως ἰσχύοντι τότε ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Αἰκατερίνης, εὑρίσκεται δὲ ἐν τῷ ἐν Μόσχᾳ ἀρχείῳ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν ἐν τῷ Ἐνετικῷ κώδικι τοῦ 1784. Ὁ κόμης Μοτζενίγος ἀκριβῶς τότε ὅτε ἐγράφη ἡ παροῦσα ἦτο ἐν Ἐνετίᾳ ἀντιπρόσωπος τῆς Ῥωσίας, ἀποβιώσας περὶ τὸ 1801 ἔτος περίπου. (Σ. Μ.).

Ἡ οἰκογένεια τῶν Μοτζενίγων εἶναι ἡ ἐπισημοτάτη ἐκ τῶν τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας, λόγῳ ἀρχαιότητος καὶ διασημότητος τῶν μεγάλων αὐτῆς ἔργων· τὰ ὑπ' αὐτῆς πεπραγμένα, ὑφ' ἁπάντων τῶν ἱστορικῶν ἀναγράφονται. Ὁ σύγχρονος δόγης εἶναι ὁ ὄγδοος τῆς δημοκρατίας ταύτης καὶ οὐδεμία ἑτέρα οἰκογένεια ἔσχε πλειοτέρους. Κατὰ τὴν δευτέραν Σταυροφορίαν ὅτε οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἑνετοὶ προδοτικῶς ἐγένοντο κάτοχοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατέκτησαν τὸ πλεῖστον τῆς Πελοποννήσου, Κρήτης, Εὐβοίας καὶ ἁπάσας σχεδὸν τὰς νήσους, ὧν ἐγενόμεθα κύριοι κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐν Ἀρχιπελάγει. Μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν τινων οἱ Ἕλληνες ἐκδιώξαντες τοὺς Γάλλους ἐκ τῆς πρωτευούσης αὐτῶν, ἐκ Θρᾴκης καὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, συνῆψαν τῇ Ἑνετίᾳ συνθήκην παραχωρήσαντες αὐτοῖς πᾶν τὸ παρ' αὐτῆς ἁρπαχθέν. Τότε αὕτη ὅπως ἑδραιώσῃ τὴν ἐν ταῖς χώραις ταύταις κυριαρχίαν αὐτῆς, ἀπέστειλεν ἐκεῖ μέρος τῶν ἀρχαίων πολιτῶν καὶ εὐπατριδῶν ἱδρύσασα ἀπανταχοῦ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων ἀποικίας. Μεταξὺ τῶν εἰς Πελοπόννησον μεταναστευσάντων εὐπατριδῶν ὑπῆρξεν εἷς καὶ ὁ Μοτζενῖγος. Οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ καὶ οἱ πρόγονοι τοῦ ἡμετέρου ἐγένοντο ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ κύριοι μεγάλων κτημάτων, ἅτινα οὐχὶ μόνον ἐν τοῖς ἀρχαίοις γεωγραφικοῖς χάρταις φέρουσι τὸ ὄνομα τῶν Μοτζενίγων, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦδε οὕτω ἀποκαλοῦνται, καὶ πλεῖσται ὅσαι οἰκίαι ἐν Κορώνῃ καὶ Μεθώνῃ ὑφίστανται μετὰ τῶν σημάτων αὐτῶν, οἵτινες μάρτυρές εἰσιν ὁ κόμης Θεόδωρος Γρηγόρλεβιτζ [1] καὶ ὁ στρατηγὸς Γανιβάλ. Ἐν ἀρχῇ οἱ πρῶτοι μετανάσται ἐτήρησαν τὸ δυτικὸν αὐτῶν θρήσκευμα, μεταγενεστέρως ὅμως πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἤρξαντο νὰ νυμφεύωνται Ἑλληνίδας τῶν ἐπισήμων ἐγχωρίων οἰκογενειῶν, ἀποθνήσκοντες κατέλειπον τέκνα ἀνήλικα, ὧν αἱ μητέρες ἐβάπτιζον αὐτὰ κατὰ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα. Ἡ δημοκρατία δὲν ἀπηγόρευσε τοῦτο, ποθοῦσα ὅσον ἔνεστι νὰ κερδίσῃ τὴν ὑπὲρ αὐτῆς εὔνοιαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, δι' ὃ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας πολλοὶ ἦσαν ἐν Ἑνετίᾳ μὲν τοῦ δυτικοῦ δόγματος, ἐν Ἑλλάδι δὲ τοῦ ὀρθοδόξου. Τὸ αὐτὸ ἰδίως συνέβη καὶ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῶν Μοτζενίγων. Εἷς τῶν προγόνων τοῦ ἡμετέρου, ὀρθοδόξου ἤδη ὄντος, ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ πρίγκιπος Τόκη, κυριάρχου τῆς Ζακύνθου. Ὁ πρίγκιψ οὗτος ἀπεβίωσεν ἄνευ ἀρρένων τέκνων, δι' ὃ ἡ περιουσία αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς τὴν θυγατέρα του. Ἀλλ' ἡ ὡραία αὕτη νῆσος ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῆς Ἑνετίας. Δι' ὃ κατέκτησεν αὐτὴν καταλείψασα τῷ νομίμῳ αὐτῆς κληρονόμῳ κτήματά τινα ἰδιαίτερα τοῦ ἀποβιώσαντος πρίγκιπος, ἅτινα κατέχει ἄχρι τοῦδε ἐκεῖνος περὶ οὗ γράφω τὴν παροῦσαν, καὶ ἅτινα παρεῖχον αὐτῷ εἰσόδημα πρὸ τῆς προσωποκρατήσεως αὐτοῦ ἐξ ἐννέα μέχρι δέκα χιλιάδων ῥουβλίων νῦν δὲ οὐδὲ ὀβολόν. Ὅτε ὁ Σουλτάνος Βαγιαζὴτ ἐξεδίωξεν

1 Ὁ Ὀρλώφ.

ὁλοσχερῶς τοὺς Ἑνετοὺς ἐκ Πελοποννήσου, ἡ δημοκρατία παρεχώρησεν ἅπασι τοῖς ἀπολέσασι τὰς γαίας αὐτῶν, ἄλλας γαίας ἐν Κρήτῃ ἔνθα οἱ Μοτζενίγοι ἔλαβον τὰς παρὰ τῇ Ῥεθύμνῳ διασήμους, ἃς κατεῖχον μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατακτήσεως τῆς νήσου ταύτης μεθ' ὃ μετηνάστευσαν εἰς Ζάκυνθον. Ὅσοι ἐκ τῶν εὐπατριδῶν Ἑνετῶν ἐτήρησαν τὸ δυτικὸν δόγμα, ἐπέστρεψαν εἰς Ἑνετίαν, ἔνθα οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἀπολαύουσι προνομίων καὶ κυριαρχικῶν δικαιωμάτων. Οἱ τῆς Ἑνετίας Μοτζενίγοι ἐπανειλημμένως προέτρεψαν τοὺς Ζακυνθίους Μοτζενίγους νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ πάτριον αὐτῶν δόγμα, ἀλλὰ μάτην. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι καί τοι ἀπώλεσαν τὰ κτήματα αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι, δὲν ἀπώλεσαν ὅμως καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς συμπάθειαν, τὴν πίστιν καὶ τὸ σέβας τοῦ ἐν ταῖς χώραις ἢ ταῖς νήσοις ταύταις λαοῦ. Ἀνάδοχος τοῦ ἡμετέρου Μοτζενίγου ὑπῆρξεν ὁ ὁμώνυμος αὐτῷ δόγης καὶ ἱππότης Σοβοϊογράνδης. Οὗτος ἐξητήσατο παρὰ τοῦ πατρὸς τοῦ ἡμετέρου Μοτζενίγου ἵνα ἀναδεχθῇ αὐτὸν ἐν Ἑνετίᾳ ὃ καὶ ἔπραξεν ἀναθρέψας αὐτὸν μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν εἴκοσιν ἐτῶν, προσπαθῶν καὶ νά τον πείσῃ ν' ἀσπασθῇ τὸ τῶν δυτικῶν δόγμα.

Βλέπων ἐπὶ τέλους ὅτι ἕνεκα τοῦ θρησκεύματος αὐτοῦ ἦτο ἀναγκασμένος νὰ μένῃ ἀργός, μὴ δυνάμενος νὰ καθέξῃ θέσιν ἐπαξίαν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ὑπηρετήσῃ ἐν ξένῃ χώρᾳ, παράδειγμα ἔχων τὸν θεῖον αὐτοῦ, ὅστις ὑπηρέτησε παρὰ τῷ δουκὶ τοῦ Ἀννοβέρου. Ἕνεκα τῆς ὁμοδοξίας πάντοτε ἐπόθει νὰ ὑπηρετήσῃ ἐν Ῥωσίᾳ, ἀμοιρῶν ὅμως σχέσεων παρ' ἡμῖν, ἐφοβεῖτο ἀποτυχίαν καὶ ματαίαν ὁδοιπορίαν. Ἐν τούτοις διὰ πᾶσαν περίπτωσιν ἔλαβεν ἀπόλυτον ἄδειαν νὰ ὑπηρετήσῃ ἐν ξένῃ χώρᾳ. Ταχέως ὅμως οἰκογενειακοὶ λόγοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ καταλίπῃ πᾶσαν τοιαύτην ἰδέαν, νὰ μεταβῇ εἰς Ζάκυνθον καὶ διαμείνῃ ἐπί τινα ἔτη ἐκεῖ διαρκῶς. Μετὰ ταῦτα ἓν ἔτος πρὸ τοῦ μετὰ τῆς Πύλης ἡμετέρου ἀγῶνος, εὑρίσκετο ἐν Ἑνετίᾳ προτιθέμενος καὶ πάλιν νὰ ζητήσῃ ὑπηρεσίαν· κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἰδίως ἐπέστρεψεν ἐκ Ῥωσίας ὁ Μαρούτζης [1] μετὰ σπουδαίου βαθμοῦ καὶ παρασήμου. Τότε ἤρξατο ὁ Μοτζενίγος σκεπτόμενος ὅτι ἐὰν μεταβὰς εἰς Πετρούπολιν ἐπιστρέψει μεθ' ἥττονος βαθμοῦ τοῦ Μαρούτζη ὅστις ἦτο πολὺ κατώτερος αὐτοῦ τήν τε καταγωγὴν καὶ τὰ λοιπά, τοῦτο θέλει προσβάλῃ τοὺς οἰκείους καὶ ὁμωνύμους αὐτῷ καὶ ἐπιφέρει αὐτῷ ἔν τε τῇ Ζακύνθῳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι αἶσχος καὶ χλεύην. Ἀνέβαλλε λοιπὸν τὸν σκοπὸν αὐτοῦ σκεφθεὶς ὅτι δὲν ἥρμοζεν ἤδη τῇ ἡλικίᾳ του νὰ ἐπιδιώκῃ τύχην ὡς νεανίας· ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ οἴκαδε πρὸς ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὃν ἐσκόπει νὰ κατατάξῃ κατόπιν, εἰς τὴν Ῥωσικὴν ὑπηρεσίαν.

Εὑρισκόμενος ἐν Ζακύνθῳ ἔμαθε περὶ τῆς διαρρήξεως τῶν μετὰ τῆς

1 Ἀντιπρόσωπος τῆς Ῥωσίας ἐν Ἑνετίᾳ· περὶ αὐτοῦ ἴδε τὰς ἐν τῷ Παρνασσῷ καταχωρισθείσας, ἐπιστολὴν Ταμάρα, τὸ 2ον αὐτῆς μέρος καὶ τὴν οἰκείαν σημείωσιν.

Πύλης σχέσεων ἡμῶν, ἐπειδὴ ὅμως οὐδέποτε εἶχεν ὑπηρετήση ἐν τῷ στρατῷ, οὐδὲ κἂν νὰ σκεφθῇ ἠδύνατο περὶ στρατιωτικῆς ἐν Ῥωσίᾳ ὑπηρεσίας, τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον οὐδ' ἐφαντάζετό τις τότε ὅτι ὁ ῥωσικὸς στόλος ἤθελεν ἐμφανισθῇ ἐν Ἀνατολῇ. Διῆγε λοιπὸν οὕτως ἡσύχως, ὅτε πρὸς δυστυχίαν αὐτοῦ ἠγκυροβόλησεν αἴφνης ἀπέναντι τῶν κτημάτων αὐτοῦ ἀκριβῶς ἡ πρώτη ῥωσικὴ φρεγάτα φέρουσα φορτίον πολεμεφοδίων διὰ τὸν στόλον εἰς τὴν εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείαν. Ἡ φρεγάτα αὕτη ἀπομακρυνθεῖσα ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Μαγῶνος περιεπλανήθη ἐν χώραις ἀγνώστοις τοῖς ἡμετέροις ναυτικοῖς, στερουμένοις τῶν ἀναγκαίων γεωγραφικῶν χαρτῶν, πρῳρέων εἰδημόνων τῶν λιμένων, ἄνευ οὐδεμιᾶς συστάσεως καὶ πάσχουσα τὰ μύρια (καθ' ὅτι ὁ Ἑνετὸς διοικητὴς ἀπηγόρευσε τὴν ἀποβίβασιν τοῦ πληρώματος καὶ πᾶσαν τῶν κατοίκων μετὰ τῆς φρεγάτας σχέσιν). Τῇ ἐπομένῃ τῆς ἀφίξεως αὐτῆς ἡ φρεγάτα προσήραξεν ἐπὶ βράχου καὶ ἤθελεν ἀναμφιβόλως ἀπολεσθῇ, καθ' ὅτι τὸ ὕδωρ ἤδη ἤρξατο νὰ εἰσρέῃ. Τότε ὁ κόμης Μοτζενίγος ἕνεκα τοῦ ὁμοδόξου καὶ τῆς πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν ἀφοσιώσεως αὐτοῦ ἐναντίον πάσης ἀπαγορεύσεως, ἀπέστειλε πλείονας τῶν 300 ἀνδρῶν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ μετὰ λέμβων καὶ ἐπιδεξίων ὁδηγῶν, οἵτινες ἐργασθέντες περὶ τὰ δύο ἡμερονύκτια μετὰ πολλῶν κόπων καὶ μόχθων ἀνελπίστως σχεδὸν ἔσωσαν τὸ πλοῖον καὶ ὡδήγησαν εἰς τὸν λιμένα, ἔνθα ὁ Μοτζενίγος παρέσχε πάντα τὰ χρειώδη τῷ πληρώματι, καὶ κατέπεισε τὸν διοικητὴν διὰ ἱκεσιῶν καὶ δώρων νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐν Ζακύνθῳ ἐπισκευὴν τοῦ πλοίου. Ὁ πλοίαρχος, οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ἅπαν τὸ πλήρωμα ἐθεώρουν τὸν Μοτζενίγον σωτῆρα αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἐκ Ζακύνθου ἀναχώρησιν αὐτῶν ἐπρομήθευσεν αὐτοῖς γεωγραφικοὺς χάρτας καὶ ὁδηγούς. Ὁ κόμης Ἀλέξιος Γρηγόριεβιτζ [1] μαθὼν παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς φρεγάτας ἐκείνης περὶ τοῦ γεγονότος τούτου, καὶ μαθὼν παρ' ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων ὁποίαν πίστιν χαίρει ὁ Μοτζενίγος ἐν Ἑλλάδι, Ἀλβανίᾳ καὶ Δαλματίᾳ, ἀπέστειλεν αὐτῷ ἐπιστολὴν εὐχαριστήριον, προσκαλῶν νὰ καταταχθῇ ἐν τῇ ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ μένων ἐν Ζακύνθῳ, νὰ βοηθῇ τὸν στόλον παντοιοτρόπως, καὶ χορηγῇ αὐτῷ τὰς ἀναγκαίας εἰδήσεις περὶ παντὸς ὅ τι ἤθελε συμβῇ ἐν ταῖς ἐχθρικαῖς πλησιοχώροις ἐπαρχίαις καὶ ἀλλαχοῦ ἔνθα ἔχει σχέσεις, ὑποσχόμενος αὐτῷ βαθμοὺς καὶ ἀμοιβὰς ἀπονεμηθησομένας αὐτῷ παρὰ τῆς αὐτοκρατείρας, καὶ συγχρόνως πέμπων αὐτῷ δίπλωμα τοῦ βαθμοῦ συνταγματάρχου εἰς ὃ προεβιβάζετο. Μεγάλως ἐξέπληξεν αὐτὸν τοῦτο, καὶ ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ ἔγγραφον ὡς ἀδαὴς τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς πολιτικὸς καὶ οὐχὶ ἔχων τοσοῦτον ἄσημον βαθμόν, ἀναμιμνησκόμενος τοῦ Μαρούτζη. Καθ' ὅτι ἔστω καὶ ἀντισυνταγματάρχου βαθμὸς ἠδύνατο νὰ δελεάσῃ αὐτὸν νεανίαν, οὐχὶ ὅμως καὶ τεσσαρακοντατετραετῆ ἤδη ἄν-

1 Ὀρλόφ.

δρα. Μὴ θέλων ὅμως νὰ δυσαρεστήσῃ ἄνθρωπον ἀθῷον ὅλως, εὐελπιστῶν δὲ ὅτι ὁ Ἀλέξιος Γρηγόριεβιτζ (Ὀρλὸβ) δὲν θέλει λείψῃ συνιστῶν αὐτὸν τῇ κυβερνήσει, ἀπήντησεν αὐτῷ ὅτι εὐγνωμονεῖ αὐτῷ οὐχὶ διὰ τὸν βαθμόν, ἀλλὰ διὰ τὴν εὐκαιρίαν ἣν παρέχει αὐτῷ ὅπως καταδείξῃ τὴν ἄκραν προθυμίαν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατείρας ἐκείνης ὑπὲρ ἧς ἦτο πρόθυμος νὰ θυσιάσῃ ἑαυτόν τε καὶ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ἅπασαν, καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦδε θέλει ἐγκαταλείψῃ πᾶσαν ἰδιαιτέραν ἐργασίαν ὅπως ἐνασχοληθῇ εἰς τὰς τοῦ κόμητος παραγγελίας. Τότε ἤρξαντο δίδοντες αὐτῷ ἀμφότεροι οἱ κόμητες καὶ ὁ Σπυρίδοβ παντοίας παραγγελίας, τὴν προμήθειαν πάντων τῶν χρειωδῶν τῶν εἰς Ζάκυνθον προσορμιζομένων πλοίων τοῦ ῥωσικοῦ στόλου, ἤρξαντο αἰτοῦντες παρ' αὐτοῦ ὁδηγούς, γεωγραφικοὺς χάρτας, τοπογραφικὰς ἐκθέσεις τῶν παντοίων ἐχθρικῶν χωρῶν, ἐζήτουν ἀκριβεῖς ἐκθέσεις περὶ τῶν προπαρασκευῶν τῶν Ὀθωμανῶν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἐν αἷς ὤφειλε νὰ διατηρῇ κατασκόπους ἐν Πελοποννήσῳ, Δουλτζίνῳ, Κρήτῃ καὶ Τύνιδι, ἠνάγκασαν αὐτὸν ν' ἀνανεώσῃ τὰς ἀρχαίας αὐτοῦ σχέσεις ἐν Χειμάῤῥᾳ, Ἀλβανίᾳ καὶ Δαλματίᾳ, ἔνθα οἱ πρόγονοι αὐτοῦ ἔχαιρον μεγίστην πίστιν, ἣν καὶ αὐτὸς ἄχρι τοῦδε καίτοι δυστυχῶν χαίρει. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἐπαρχιῶν πλείονας τῶν πεντακισχιλίων ἐνόπλων ἀνδρῶν κατέπεισε κατὰ διαφόρους ἐποχὰς νὰ ἄρωσι τὰ ὅπλα καὶ μετήγαγεν ἐπὶ τοῦ στόλου, κηδόμενος ἐπὶ τοσοῦτον τοῦ συμφέροντος τῆς κυβερνήσεως, ὥστε ἡ προσαγωγὴ αὐτῶν οὐδεμίαν δαπάνην συνεπήγαγε διότι δὲν ἐδίδετο αὐτοῖς οὐδ' αὐτὴ ἡ μισθοδοσία μέχρι Πύργου, ἐνῷ οἱ λοιποὶ κύριοι εἰς πάντα Ἕλληνα, Ἀλβανὸν ἢ Δαλματὸν οὓς προσῆγον μέχρι τῆς εἰς τὸν στόλον ἀφίξεως, ἐπλήρονον οὐχὶ ἔλασσον τῶν ἑξήκοντα ῥουβλίων.

Αἱ πληροφορίαι ἃς ἀνεκοίνου περὶ τῶν ἐξοπλισμῶν τοῦ ἐχθροῦ ἦσαν τοσοῦτον ἀκριβεῖς καὶ λεπτομερεῖς, ὥστε οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ ἐγίνωσκε καὶ ἠδύνατο κἂν νὰ πιστεύσῃ ὅτι κατὰ τὴν ἀνακωχὴν οἱ Δουλτζίνιοι καὶ ἡ τῆς Τύνιδος κυβέρνησις ἠδύναντο νὰ συνθηκολογήσωσι τῇ Πύλῃ καὶ ἐξοπλίσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν πλείονας φρεγάτας καὶ πλοῖα, καὶ συνεννοούμενοι μετὰ τῆς τρίτης μοίρας ἣν ἀνέμενον ἐκ Κρήτης νὰ διευθυνθῶσι κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Νάουσαν, λιμένα τῆς Πάρου, ἔνθα οἱ ἡμέτεροι ἐλιμενίζοντο ἐν πληρεστάτῃ ἡσυχίᾳ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνακωχῆς καὶ ἔνθα ἤθελον ἀφεύκτως καταστραφῇ ὡς οἱ Τοῦρκοι παρὰ τῷ Τζεσμέ. Ἀλλ' ὁ κόμης Μοτζενίγος αὐθωρεὶ ἐγνωστοποίησε περί τε τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῶν καὶ κατέδειξεν ὅτι ἐπάναγκες εἶνε νὰ ὁδεύσωμεν κατὰ τοῦ Δουλτζίνου ἔνθα τὸ πλεῖστον τῆς ἐχθρικῆς μοίρας ἠθροίζετο. Συνεπείᾳ τούτου ἐστάλη ναυτικὴ μοῖρα, ἥτις διετάχθη νὰ διέλθῃ τῆς Ζακύνθου ὅπως λάβῃ λεπτομερεῖς ὁδηγίας παρὰ τοῦ Μοτζενίγου. Οὗτος παρέσχεν αὐτῇ πάντα τὰ χρειώδη, ἔδωκεν ὁδηγοὺς ἐμπείρους τῶν λιμένων ἐκείνων καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι πρέπει νὰ σπεύσωσιν. Ἡ ἐν λόγῳ ναυτικὴ ἡμῶν μοῖρα

ἔτυχεν αἰσίως τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, καθ' ὅτι συναντήσασα τοὺς Δουλτζινίους, συνῆψε ναυμαχίαν ἐκδιώξασα αὐτοὺς μέχρι Πατρῶν ἀπέναντι τοῦ λιμένος τῶν ὁποίων συνήφθη ἑτέρα ναυμαχία, καθ' ἣν 17 τῶν μεγίστων ἐχθρικῶν πλοίων κατεστράφησαν καὶ τὰ λοιπὰ 11 ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἄσυλον ἐν τῷ λιμένι τῆς ῥηθείσης πόλεως ὑπὸ τὴν ἄμυναν τοῦ φρουρίου αὐτῆς. Οἱ Τυνήσιοι ἀκούσαντες τὸ ἀπευκταῖον τοῦτο, οὐδὲ κἂν ἐτόλμησαν νὰ ἐκστρατεύσωσιν.

Ἰδοὺ αἱ ὠφέλιμοι πληροφορίαι ἃς μετέδωκεν οὗτος τῷ στόλῳ. Μετεβίβαζε τοῖς ἡμετέροις οὐχὶ μόνον τὰ συμβαίνοντα ἐν ταῖς ὁμόροις ἐπαρχίαις τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει· καθ' ὅτι ἀείποτε ἐκέκτητο σχέσεις μετὰ τοῦ παρὰ τῇ Πύλῃ πρεσβευτοῦ τῆς Ἑνετίας. Ταὐτοχρόνως δὲ ἠδύνατο ν' ἀγγέλλῃ καὶ τὰ ἐν τῇ βουλῇ τῆς Ἑνετίας διαπραττόμενα. Δι' ὃ καὶ ἐλάμβανεν εὐχαριστηρίους ἐπιστολὰς παρά τε τοῦ κόμητος καὶ τοῦ Σπυρίδοβ, ἐν αἷς ἀναφέρεται περὶ τούτου, ἐγὼ δὲ αὐτὸς ἀνέγνωσα ἐν μιᾷ τὰ ἑξῆς: «Σὺ εἶσαι ὁ σωτὴρ ἡμῶν, σὺ ὁ πιστὸς ἡμῶν φύλαξ· ἕνεκα τῆς ἀγρύπνου ἐπιμελείας σου διατελοῦμεν ἐν ἡσυχίᾳ· μὴν ἀμφιβάλλετε περὶ τῶν ἀμοιβῶν ἐπαξίως τῶν ὑπηρεσιῶν σας».

Οἱ Ἑνετοὶ φοβούμενοι τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν συνήθειαν, ἡμᾶς δὲ ἔτι πλέον, διότι ἅπαντες οἱ ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δαλματίᾳ ὑπήκοοι αὐτῶν εἰσὶν ὁμόδοξοι ἡμῖν καὶ τοσοῦτον ἀφοσιωμένοι, ὥστε περιφρονοῦντες φανερῶς τὰ διατάγματα τῆς δημοκρατίας ὑπετάσσοντο τοῖς ἡμετέροις ὑποφέροντες ἐκ τούτου τὰ πάνδεινα, ἤρξαντο ὑποπτεύοντες τὸν κόμητα Μοτζενίγον καὶ καταδιώκοντες αὐτόν. Ἦτο ὅμως δύσκολον, καθ' ὅτι εἶχεν ἀναγγείλει ἤδη τῷ διοικητῇ ἐκ προτέρου ὅτι εὑρίσκεται ἐν ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ, ὑπέδειξε τὸ ἔγγραφον τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ καὶ ἔλαβε διαταγὴν νὰ μένῃ ἐν Ζακύνθῳ πάντοτε λόγῳ ὑπηρεσίας τοῦ στόλου, δι' ὃ καὶ κατέλιπον αὐτὸν ἐπί τινα χρόνον ἀνενόχλητον. Ὁ κόμης Ἀλέξιος Γρηγόριεβιτζ ἐνετείλατο αὐτῷ νὰ δέχηται ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ ἐκείνους τοὺς δυστήνους Πελοποννησίους οἵτινες φεύγοντες τὴν ἐκδίκησιν καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Ὀθωμανοῦ ἀφικνοῦντο εἰς Ζάκυνθον. Τότε τὸ πρῶτον ἐπῆλθεν αὐτῷ ἡ ἰδέα, περὶ ἧς ἀπέστειλε σχέδιον τῷ κόμητι περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς Ῥωσίαν πρὸς ἐκπαίδευσιν, δι' οὗ ἤθελεν ἑδραιωθῇ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ μεταξὺ τῆς Ῥωσίας καὶ Ἑλλήνων σχέσις, ὃ καὶ ἐγένετο. Μὴ ἀρκούμενοι ὅμως εἰς τοῦτο ἐκτὸς τῶν ἐν Ζακύνθῳ τέκνων τῶν φυγάδων, ἀπέστειλεν ἔτι πιστοὺς ἄνδρας εἰς Πελοπόννησον καὶ Ἀλβανίαν, ἔνθα δυνάμει τῆς ἐμπιστοσύνης ἣν ἔχουσιν αὐτῷ τε καὶ τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ οἱ ἐγχώριοι χριστιανοί, ἠδυνήθη νὰ διασώσῃ κρυφίως πολλὰ τῶν δυστήνων τούτων παιδίων ἐξ αὐτῶν τῶν χειρῶν τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες ἐκράτουν αὐτὰ ἀντὶ ὁμήρων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐξηρέθισε μεγάλως τοὺς πασάδες καὶ τὴν Πύλην, ἥτις ἀπειλοῦσα ἀπήτει παρὰ τῆς δημοκρατίας τὴν ἐπι-

στροφὴν τῶν ἀπαχθέντων καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ κόμητος Μοτζενίγου, ὡς ὑπηκόου τῆς Ἑνετίας· ἀλλ' οὗτος εἶχε προφθάσει ἤδη νὰ σώσῃ τοὺς δυστυχεῖς τούτους ἐκ τοῦ κινδύνου, πέμψας αὐτοὺς ἐγκαίρως ἐπὶ τῶν ἡμετέρων πλοίων, τοῖς Ἑνετοῖς δὲ ἀπήντησεν ὅτι εὑρισκόμενος ἐν τῇ βασιλικῇ τῆς Ῥωσίας ὑπηρεσίᾳ, κράτους τὸ ὁποῖον ἐκήρυξε κατὰ τῆς Τουρκίας ἀγῶνα, πράττει πᾶν ὅ τι διατάξωσιν αὐτῷ οὐδόλως εἰς τοῦτο πταίων.

Κατήντησε δὲ τοσοῦτον ἀφόρητος τοῖς Ἑνετοῖς ὥστε ἐζήτουν παντοιοτρόπως ν' ἀπολυτρωθῶσιν αὐτοῦ καὶ ἐχάρησαν μεγάλως ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ, εὑρόντες αἰτίαν εὐλογοφανῆ δι' ἐξορίαν· φοβούμενοι ὅμως τὸν ἡμέτερον στόλον δὲν ἀπεφάσιζον νὰ πράξωσι τοῦτο. Ἡ κυβέρνησις ὑπεκρίθη ὅτι οὐδὲν γινώσκει, περὶ τῆς τῇ ῥωσικῇ κυβερνήσει ὑπηρεσίας αὐτοῦ, ὅτι δῆθεν ὁ τῆς Ζακύνθου διοικητὴς οὐδὲν περὶ τούτου ἀνήγγειλε καὶ ἤρξατο νὰ διαδίδῃ ὅτι ὁ κόμης Μοτζενίγος εἶναι ἀντάρτης, δὲν ὑπακούει τοῖς διατάγμασι τοῦ τῆς Ζακύνθου διοικητοῦ καὶ ἐγείρει ἔριδας μεταξὺ τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς Πύλης. Ὁ διοικητὴς ἐπωφελούμενος τῆς εὐκαιρίας ἤρξατο ἀπειλῶν αὐτὸν καὶ λέγων ὅτι ἐὰν δὲν ἀπέλθῃ θέλει πάθῃ τὰ πάνδεινα· ἐπὶ τέλους βλέπων ὅτι ὁ κόμης Μοτζενίγος δὲν ἀναχωρεῖ, ἤρξατο ἀποστέλλων ἀνθρώπους ἵνα μεταπείσωσιν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν νῆσον προσθέτοντες ὅτι ἡ κυβέρνησις δυσανασχετεῖ λίαν κατὰ τῆς ἐν Ζακύνθῳ διαμονῆς αὐτοῦ ἐξ οὗ δύναται νὰ πάθῃ. Τότε ὁ κόμης Μοτζενίγος ἀνήγγειλε τῷ κόμητι Ὀρλὼφ ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη προσλαμβάνει ἐπικίνδυνον χαρακτῆρα καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς θέσεως ἐν ᾗ εὑρίσκεται ἀδυνατεῖ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ φανῇ αὐτῷ χρήσιμος μένων ἐν Ζακύνθῳ. Δυστυχῶς ὅμως ἐβράδυνεν ἡ ἀπάντησις, οἱ δὲ Ἑνετοί, ἀπολέσαντες πᾶσαν ὑπομονὴν καὶ λησμονήσαντες πᾶν πρὸς τὴν Ῥωσίαν ὀφειλόμενον σέβας, ἐπροσωποκράτησαν αὐτόν. Συνέβη δὲ τὸ πρᾶγμα ὡς ἑξῆς: Ἐπειδὴ ἅπαντες οἱ κάτοικοι τῆς Ζακύνθου εἰσὶν ὀρθόδοξοι καὶ ἀφοσιωμένοι τῷ κόμητι Μοτζενίγῳ, ὁ διοικητὴς φοβούμενος τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ διαδηλώσεις αὐτῶν, ἀπέστειλεν ἀντισυνταγματάρχην τινὰ μετὰ 400 στρατιωτῶν ἐνόπλων· ἀλλ' ὁ λαὸς ὅστις πάντοτε ἐκεῖ ὁπλοφορεῖ καὶ εἶναι ἀνδρειότερος τῶν ἀνάνδρων Ἰταλῶν στρατιωτῶν τῆς δημοκρατίας, περιεκύκλωσεν αὐθωρεὶ τὸν οἶκον τοῦ κόμητος Μοτζενίγου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ λυτρώσῃ τὸν αἰχμάλωτον διασπῶν τὴν γραμμὴν τοῦ ῥηθέντος στρατιωτικοῦ σώματος. Ὁ συνταγματάρχης ἐφοβήθη τοῦτο μεγάλως· ὁ δὲ κόμης βλέπων ὅτι περικυκλοῦται ὑπὸ στρατιωτῶν, οἵτινες κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἠδύναντο νὰ φονεύσωσιν αὐτόν, ἠναγκάσθη ἐξελθὼν ἐπὶ τοῦ ἐξώστου νὰ καταπείσῃ τὸ πλῆθος ὅπως μὴ παρεμβάλῃ προσκόμματα τῇ κυβερνήσει, οὐδόλως περὶ αὐτοῦ κηδόμενον· καθ' ὅτι ὡς ὑπάλληλος τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος, εὐελπιστεῖ ἐπὶ τῇ προστασίᾳ αὐτῆς. Μετὰ πολλοῦ κόπου ἐπὶ τέλους κατέπεισε τὸ πλῆθος. Εἰς εὐγνωμοσύνην τούτου ὁ ἀντισυνταγματάρχης μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν

καὶ τῶν στρατιωτῶν ἐλεηλάτησαν ἅπασαν τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἁρπάσαντες σκεύη ἀργυρᾶ, χρυσᾶ καὶ ἀδαμάντινα κοσμήματα, τὰ πάντα ἐν ἑνὶ λόγῳ· προσθετέον δὲ εἰς ταῦτα ὅτι ἡ σύζυγός του κατὰ τὴν προσωποκράτησιν τοῦ κόμητος τοσοῦτον ἐφοβήθη ὥστε εἶνε παράλυτος ἄχρι τοῦδε.

Τὸν κόμητα Μοτζενίγον ἀπήγαγον εἰς Κέρκυραν, ἐγκαθείρξαντες ἐν τῇ εἱρκτῇ τοῦ φρουρίου, ἔνθα διέμεινεν ἐπὶ 8 μῆνας, καὶ ἔνθα ἤθελον βεβαίως ἀπαγχονίσῃ αὐτόν, δι' ὃ ἀνέμενε καθ' ἑκάστην τὸν θάνατον. Γράψας δὲ τὴν διαθήκην αὐτοῦ δι' ἧς ἀνέθετε τὰ δύστηνα τέκνα του τῇ προστασίᾳ τῆς Αὐτοκρατείρας, καθικέτευσε τὸν ἱερέα τοῦ φρουρίου, ὅστις ἠδυνάτει ν' ἀρνηθῇ αὐτῷ τὴν ἐν λόγῳ χάριν, νὰ πέμψῃ αὐτὴν μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς Ῥωσίαν. Ἐσώθη ὅμως χάρις τῷ ναυάρχῳ Σπυρίδοβ.

Ἐνταῦθα σημειωτέον ὅτι ὁ κόμης Μοτζενίγος, προβλέπων τὸν κίνδυνον ἔσπευσεν ἅπαντα τὰ ἔγγραφά του πρὸ ἡμερῶν εἰσέτι νὰ πέμψῃ κρυφίως εἰς μίαν τῶν ἐξοχικῶν οἰκιῶν αὐτοῦ, καὶ ὅτι τῇ παραμονῇ τῆς προσωποκρατήσεως αὐτοῦ ἔλαβεν ἐπιστολὴν τοῦ ναυάρχου λίαν φιλικὴν ἐν ᾗ οὗτος ἔδιδεν αὐτῷ διαφόρους παραγγελίας ἀφορώσας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν. Ἡ ἐπιστολὴ ἀκριβῶς αὕτη περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ ἀνωτέρω ἀντισυνταγματάρχου καὶ ἐστάλη εἰς Ἐνετίαν ἔνθα ἤρξαντο φοβούμενοι. ἤδη τὸ ἀποτέλεσμα τῆς βίας ἐκείνης· δι' ὃ ἡ βουλὴ ἀνέθεσε τῷ ἐν Ἀνατολῇ στρατηγῷ αὐτῆς Ῥενιέρῃ νὰ πέμψῃ τῷ Σπυρίδοβ τὸν αὐτὸν ἀντισυνταγματάρχην κομιστὴν ἐπιστολῆς ἐχούσης ὧδε: «Ὁ κόμης Μοτζενίγος πολίτης τῆς δημοκρατίας ὤν, ἐστασίασε, δι' ὃ καθείρχθη ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ· ἀλλ' ὅπως διαδίδεται εὑρίσκεται ἐν ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ, ἐὰν ἔχηται τοῦτο ἑπομένως ἀληθείας καὶ ὁ κύριος ναύαρχος ζητήσῃ τὴν ἀπελευθέρωσίν του, θέλει αὐθωρεὶ ἀπελευθερωθῇ».

Ὁ ναύαρχος Σπυρίδοβ, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀναγγείλει τῷ ἡμετέρῳ ἀνακτοβουλίῳ τὴν προσωποκράτησιν ταύτην καὶ πεποιθὼς ὅτι τοῦτο συνῳδὰ τῇ ἀξιοπρεπείᾳ τῆς αὐτοκρατορίας, οὐχὶ μόνον θέλει αἰτήσῃ τὴν ἀποφυλάκισιν αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ πρέπουσαν ἱκανοποίησιν ἐν εἴδη αἰτήσεως, συγγνώμης ἢ τιμωρίας τοῦ διοικητοῦ, δὲν ἐτόλμησε νὰ δεχθῇ τὸν κόμητα Μοτζενίγον καὶ ἀπήντησε λίαν φρονίμως ποιῶν, ὅτι οὐδὲ κἂν ἐπιθυμεῖ νὰ δώσῃ πίστιν ὅτι ἡ δημοκρατία διακρινομένη ἔκπαλαι ἐπὶ τῇ ἐχεφροσύνῃ αὐτῆς ἤθελεν ἐπιτρέψῃ ἄνευ διαταγῆς αὐτῆς ὁ στρατηγὸς νὰ διατάξῃ τὸν ὑποδεέστερον αὐτῷ διοικητὴν τῆς Ζακύνθου νὰ προσωποκρατήσῃ τὸν κόμητα Μοτζενίγον ἐναντίον τοῦ διεθνοῦς δικαίου, πληρεξούσιον ἀξιωματικὸν τῆς αὐτοκρατείρας τῆς Ῥωσίας, ὅστις συμφώνως ταῖς ἐπισήμοις αὐτῆς διαταγαῖς ἐξεπλήρου χρέη Ῥώσου ἐν Ζακύνθῳ ἀντιπροσώπου· καὶ ὅτι ἀπορεῖ μεγάλως ὅτι νῦν ἰδίως ἔχουσιν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἐν ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ διαμονῆς αὐτοῦ, ἐνῷ πρὸ τόσων ἤδη ἐτῶν κατὰ σειρὰν αὐτοὶ οὗτοι οἱ διοικηταὶ τῆς Ζακύνθου, αὐτῷ ὡς πληρεξουσίῳ τοῦ στόλου ἀπετείνοντο

κατὰ διαφόρους περιστάσεις. Φοβούμενος ὅμως ὁ ναύαρχος Σπυρίδοβ μή πως δηλητηριάσωσι τὸν δεσμώτην (ὅπερ πολλάκις συνέβη ἐν Ἑνετίᾳ), διέταξε τὰ ἡμέτερα πλοῖα νὰ κακοποιήσωσι παντοιοτρόπως τὰ τῆς Ἑνετίας ἐμπορικὰ καὶ κρατοῦντα αὐτὰ νά τα προσάγωσιν εἰς Πάρον ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι προμηθεύουσι τοῖς Τούρκοις πολεμεφόδια. Ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ στρατηγὸς Ῥενιέρη ἀπετάθη περὶ τούτου πρὸς τὸν ναύαρχον Σπυρίδοβ, ὅστις ἀπήντησεν ὅτι οὐδὲ κἂν ἀκρόασιν θέλει δώσῃ μέχρις οὗ δὲν λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦ κόμητος Μοτζενίγου. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἕνεκα τοῦ περὶ δηλητηριάσεως φόβου ὃν εἶχε, διέδωκε ψευδῶς, ὅτι πᾶν τὸ συμβησόμενον τῷ δεσμώτῃ θέλει συμβῇ καὶ τοῖς αἰχμαλώτοις Ἑνετοῖς οὓς ἐκρατοῦμεν, ὅπερ τοσοῦτον ἐφόβισε τὴν βουλήν, ὥστε ἔσπευσε ν' ἀπολύσῃ τὸν κόμητα, ἀναγγείλασα αὐτῷ συνάμα ὅτι ἐπὶ ἀπειλῇ θανάτου ἀπαγορεύεται αὐτῷ ἡ ἐν τοῖς ὁρίοις τοῦ κράτους διαμονή. Καὶ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἐν τούτοις εὑρισκόμενος ὁ κόμης ἕνεκα τοῦ ζήλου καὶ τῆς φρονήσεως αὐτοῦ, καὶ οὐδ' αὐτῆς τῆς ἀφανισθείσης περιουσίας αὐτοῦ φειδόμενος, εὗρε μέσον νὰ προσενέγκῃ ὑπηρεσίας τῷ στόλῳ ὡς ἐὰν εὑρίσκετο ἐν Ζακύνθῳ· καθ' ὅτι ἐξαγοράσας τοὺς φρουροῦντας αὐτὸν ἀξιωματικούς, ἤρξατο ἀνταποκρινόμενος μετὰ τῶν γνωρίμων αὐτῷ πλουσίων Κερκυραίων, οἵτινες ἐχορήγουν αὐτῷ δάνεια δι' ὧν ἐξηγόραζε τοὺς ἀξιωματικούς, καὶ τοιουτοτρόπως εἶχε τὸ μέσον ν' ἀναγγέλλῃ τὰ πάντα τῷ ναυάρχῳ, ὅστις εὑρίσκεται νῦν ἐν Πετρουπόλει δυνάμενος νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τοῦτο.

Σοὶ ἐξέθεσα ἁπάσας τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ. Γνώρισον λοιπὸν νῦν τί ἀπώλεσεν ἐκ τῆς περιουσίας αὐτοῦ. Ἐν τῷ διαστήματι ἑπτὰ ἐτῶν τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ δὲν ἔλαβεν οὐδὲ ὀβολὸν μισθοῦ ἢ ἀμοιβῆς· διὰ τοὺς κατασκόπους οὓς διετήρει ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν πολλαῖς χώραις τῆς Ῥωμυλίας, ἐν Κρήτῃ καὶ Τύνιδι καὶ οὓς ἤμειβε πλουσιοπαρόχως, ὡσαύτως οὐδὲν ἔλαβε. Τρὶς προσεκάλεσαν αὐτὸν εἰς Πίζαν, ἔνθα ὤφειλε νὰ μεταβῇ διὰ Ζακύνθου μέχρι τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, ἐκεῖθεν δὲ δι' ἁπάσης τῆς Ἰταλίας μέχρι Πίζης καὶ τἀνάπαλιν· δὶς ἀπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ἑνετίαν, οὐδέποτε χορηγήσαντες αὐτῷ τὰ τῆς ὁδοιπορίας. Ἡ ἐκ τῆς λεηλατηθείσης οἰκίας αὐτοῦ ζημία ἀνέρχεται εἰς εἰκοσακισχίλια ῥούβλια. Ἀπώλεσε δὲ ἐν ταῖς ὑπὲρ ἡμῶν ὑπηρεσίαις αὐτοῦ πᾶν ὅ τι ἐκληρονόμησε παρὰ τῶν προγόνων αὐτοῦ. Παράβαλε λοιπόν, σὲ παρακαλῶ αὐτόν, πρὸς τὸν Κατακουζηνόν, τὸν Ἀργύριον καὶ τὸν Μαρούτζην. Οἱ πρῶτοι δύο βεβαίως ὑπηρέτησαν καὶ εἰσὶν ἐπάξιοι ἀμοιβῆς, ἀλλ' αἱ ὑπηρεσίαι αὐτῶν οὐδόλως ἐξισοῦνται ἐκείναις ἃς προσήνεγκεν ὁ κόμης Μοτζενίγος. Σκέφθητε, λοιπὸν ἐὰν εἶναι δίκαιον ὁ κόμης Μοτζενίγος, ὃν διὰ πλείστας ὅσας αἰτίας ὤφειλον ν' ἀνταμείψωσι, καὶ πλειοτέρας ὑπηρεσίας προσενεγκὼν καὶ πλειότερα δεινὰ ὑποστὰς τοῦ Κατακουζηνοῦ, ὁλοσχερῶς σχεδὸν καταστραφείς, ἄχρι τοῦδε νὰ μὴ τύχῃ οὐδεμιᾶς ἀμοιβῆς.

Ἰδού, φίλε μου, τί με παρεκίνησε νά σοι γράψω τὴν μακρὰν ταύτην ἐπιστολήν. Ἐλπίζω δὲ ὅτι δικαιοσύνης ἕνεκεν καὶ ἀφοσιώσεως τῇ αὐτοκρατείρᾳ δὲν θέλεις λείψῃ φροντίζων ὑπὲρ αὐτοῦ».

(Ἐκ τῆς Ῥωσικῆς).

Κ. Α. Παλαιολόγος.

Ο ΚΥΑΝΟΣ*

ΙΒ'

Ὁ Θεὸς προστατεύει τοὺς ἀγαπῶντας.

Εἴχομεν ἤδη τὸ ἥμισυ τῆς ὁδοῦ διανύσει ὅτε συνηντήθημεν μετ' ἄλλου τινὸς ταξειδιώτου, ὡσεὶ πεντηκοντούτου. Περικαλύπτων οὗτος τὸ σῶμα διὰ μηλωτῶν μέχρι πώγωνος, παρεῖχεν εἰκόνα παγετώδους ὄγκου ἐν μεσοῦντι Αὐγούστῳ καὶ συνετέλει εἰς τὸ νὰ σιωπῶμεν. Ἦτο μέγας καὶ στιβαρός, πρῶτον δ' ἐπιφαινόμενον χαρακτηριστικόν του ἦσαν μακροὶ μύστακες, ψαρροί, κεκλιμένοι πρὸς τὰ κάτω καὶ συνεστραμμένοι κατὰ τὰ ἄκρα. Ἑκάστη θρὶξ τῶν ὀφρύων του εἶχεν ἰδίαν διεύθυνσιν, ὥστε τὸ σύνολον ἀπετέλει ἓν εἶδος θάμνων τραχέως ἐξεχόντων ὑπεράνω τῶν ὀφθαλμῶν, οἵτινες ἦσαν μικροὶ ἀναλόγως τοῦ ἐπιμήκους καὶ γωνιώδους προσώπου του· αὐτοὶ δὲ οἱ ὀφθαλμοί του περιπεφραγμένοι διὰ πυκνῶν καὶ σιμῶν βλεφαρίδων ὡμοίαζον ὡς δύο ἄντρα ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχε κεκρυμμένας τὰς ἰδέας του. Τὸ στόμα ἦτο μέγα καὶ τὸ χεῖλος ὑπεροπτικόν, τὸ δὲ μέτωπον ἱκανῶς ὑψηλὸν πρὸς ἔνδειξιν πνεύματος, ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον ὁμαλόν, ὥστε νὰ ἐγκρύπτῃ μεγαλοφυΐαν.

Ὁ Μαξίνσκης μοὶ εἶπεν ὅτι ἦτο Ῥῶσος καὶ δὲν ἐπέστησε πλέον τὴν προσοχήν του ἐπὶ τοῦ συνοδοιπόρου, ὡς εἰθισμένος παιδιόθεν εἰς τὸ βλέπειν τοιαύτας φυσιογνωμίας.

Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁσάκις τὸ βλέμμα μου ἔπιπτεν ἐπὶ τοῦ ἰδικοῦ του, ἐδείκνυεν ὅτι οὐδόλως ἤθελε νὰ προσέξῃ εἰς ἐμέ. Ἔμενεν ἀκίνητος, ὡσεὶ ἀποφεύγων τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦ νὰ μᾶς παράσχῃ τὸ θέαμα χειρονομίας τινός. Ἐν τούτοις ἡ μεγαλοπρεπὴς αὐτὴ στάσις, ἀντὶ νά μοι ἐπιβάλῃ δειλίαν, ὑπεκίνει τοὐναντίον ἱλαρότητα παρ' ἐμοὶ καὶ κατὰ στιγμὰς μόλις συνεῖχον τὸν γέλωτα. Ὁ ἐπιβλητικὸς ἐκεῖνος ἄρχων, ὅστις ἐφαίνετο ἀπορῶν διότι παρεῖχε τὴν τιμὴν εἰς τὸν κόσμον νὰ ζῇ ἐν αὐτῷ, μὲ διεσκέδαζεν. Ὁ Μαξίνσκης μὲ ἐβεβαίου ὅτι οὐδόλως τὸ ἐξωτερικόν του ἦτο παρά-

* Ἴδε σελ. 603.

τυπον, ὅτι πολλοὺς ἄλλους τοιούτους ἔμελλον νὰ ἴδω ἐκεῖ καὶ ὅτι οἱ Ῥῶσοι ἦσαν ὅλοι σχεδὸν ὅμοιοι πρὸς αὐτόν. — Οἱ κύριοι οὗτοι, ἔλεγε, θηρεύουσι πρὸ παντὸς τὸ μεγαλεῖον· συνεπείᾳ τούτου πᾶσα κίνησις ἀπαγορεύεται.

Ὁ γέλως μου ἐξέσπασε μεταδοθεὶς καὶ εἰς τὸν Μαξίνσκην, ὅστις ὅμως ἤλεγχε τὸ ἀτόπημα τοῦτο εἰς τὸ ὁποῖον τὸν παρέσυρα.

Ὁ μεγαλοπρεπὴς ἄγνωστος διετήρει τὴν ἀπαθῆ ἀκινησίαν του, ἐπαυξάνων διὰ τῆς ἀγριωπῆς ταύτης σοβαρότητος τὸ ἀκράτητον τῆς εὐθυμίας μου.

«Τί τὰ θέλεις, εἶπον χαμηλοφώνως εἰς τὸν κόμητα. — Τὸ κακὸν ἤδη ἔγεινεν. Ὁ ἄγνωστος οὗτος αὐτοκράτωρ μᾶς ἐχαρακτήρισεν ἤδη ὡς ἀνθρώπους ἀναγώγους. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ θλίβωμαι, ὅπερ καὶ οὐδὲν ἤθελεν ἐπανορθώσῃ, προτιμῶ νὰ ἐνεργήσω ὡσὰν ἤμην μόνος».

Ταῦτα δὲ λέγων, ἐξήγαγον ἐκ τοῦ θυλακίου μου τὸν φάκελλον, ἔνθα εἶχον τοποθετήσῃ τὰς εἰκόνας τῶν δεσποινίδων Β*** καὶ ἀπελάμβανον τῆς θέας αὐτῶν, τῆς ὁποίας εἶχον στερηθῇ ἀφότου ἐλάβομεν τὴν τιμὴν νὰ συνοδοιπορῶμεν μετὰ τοῦ ἄρχοντος.

Ὁ Μαξίνσκης μοὶ ἀφήρεσε τὴν εἰκόνα τῆς Ῥενὲ καὶ μόλις ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ τὴν ἐθεώρησεν, ἀπεφάσισε νά μοι τὴν ἀποδώσῃ. Κατ' οὐδένα τρόπον ἔστεργον νά την ἐγκαταλείψω.

Αἴφνης ὑπάλληλός τις ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς θυρίδος καὶ ἠρώτησε ποίαν διεύθυνσιν ἐπρόκειτο ν' ἀκολουθήσωμεν. Ἐσιώπησα περιμένων μετὰ χαρᾶς ν' ἀκούσω μίαν λέξιν προφερομένην ὑπὸ τοῦ συνοδοιπόρου, ἀλλ' ἡ χαρά μου ταχέως μετετράπη εἰς δυσαρέσκειαν, ὅταν ἤκουσα ὅτι καὶ ἐκεῖνος διευθύνετο εἰς Βαρσοβίαν.

«Ἐπιθυμῶ νὰ μεταβῶ εἰς ἄλλο χώρισμα τῆς ἁμαξοστοιχίας!» ἀνέκραξα.

Ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Κάτσοβιτζ, ἑπομένως ὁ Μαξίνσκης εἰσήρχετο εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος.

Μικρὸς ποταμὸς ὠλίσθησεν αἴφνης ὡς κυανῆ ταινία ὑπὸ τὴν ἁμαξοστοιχίαν, ἔφθασε δὲ συνάμα εἰς τὰ ὦτά μου, ἄγνωστον πόθεν ἐρχομένη ἡ λέξις:

«Γρανίκα!»

Διεβαίνομεν τὸ σύνορον, ὁ δὲ κόμης λησμονῶν τοὺς κινδύνους τοὺς ὁποίους διέτρεχεν

«Ὡραία μου Πολωνία!» ἀνέκραξε. Καὶ εἶτα ψιθυρίζων προσέθηκε: «Τὸ ἤλπιζες νὰ μ' ἐπανίδῃς εὐτυχῆ, σύ, τὴν ὁποίαν ἐγκατέλιπον διὰ ν' ἀποθάνω! Ποσάκις ἤκουσες ἀπὸ τῶν χειλέων μου τὸ ὄνομα ἐκείνης ποῦ ἀγαπῶ! Θὰ σοῦ τὸ εἰπῶ καὶ πάλιν τώρα, ὅτε πρόκειται νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸ ἰδικόν μου.»

Ἀλλ' ἡ θέα τῆς ἐρειπωμένης ταύτης χώρας, τῆς ἐρημωμένης ταύτης

γῆς, ὑγρᾶς πάντοτε ἀπὸ τοῦ αἵματος τῶν τέκνων αὐτῆς, τὸν ἔκαμε νὰ ὠχριάσῃ.

«Τάλαινα πατρίς!» εἶπε καὶ ἔκλινε τὸ μέτωπον.

Δὲν ἐτόλμησα νὰ λύσω τὴν ἐπακολουθήσασαν σιωπήν. Εἶδον δὲ τὸν Ῥῶσον δίδοντα διὰ πρώτην τότε φορὰν σημεῖον ὑπάρξεως. Ἔστρεψε τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν τεταραγμένον Μαξίνσκην καὶ τὸν ἐτίμησε διὰ λοξοῦ βλέμματος, ὅπερ ἐσήμαινε «Καὶ σὺ λοιπὸν εἶσαι ἄθλιος Πολωνός!»

Νέα κεφαλὴ ὑπαλλήλου, φέρουσα σκοῦφον μικρὸν ἐκ βοστρυχώδους μηλωτῆς, μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι ἔπρεπε νὰ καταβῶμεν ὅπως τελεσθῇ ἡ τελωνειακὴ ἐπίσκεψις τῶν πραγμάτων καὶ ἡ ἐπιθεώρησις τῶν διαβατηρίων μας. Ἐλάβομεν λοιπὸν φύρδην μίγδην ἐπενδύτας, σκεπάσματα, σάκκους ὁδοιπορικοὺς καὶ ἐρρίφθημεν ἔξω τοῦ ὀχήματος.

Εἶνε γελοία ἡ πολεμικὴ σοβαρότης, μεθ' ἧς ἐξετάζονται οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὸ πολωνικὸν ἔδαφος ξένοι. Πυγμαῖοι στρατιῶται μὲ δασείας γενειάδας καὶ μικρὰ λευκὰ ξίφη παρατάσσονται ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς διαβάσεώς σας καὶ σᾶς παρακολουθοῦσι μὲ ὄμματα ὀξέα, φλογερά. Ὁ ἐπὶ τῶν διαβατηρίων ὑπάλληλος, ἔχων ὄψιν αὐτόχρημα αἱμοβόρον, ἔστρεφε καὶ πάλιν ἔστρεφε μεταξὺ τῶν χειρῶν του τὸ διαβατήριον τοῦ Μαξίνσκη. Παρετήρει μετὰ προσοχῆς ὁτὲ μὲν τὸ χαρτίον, ὁτὲ δὲ κατὰ πρόσωπον τὸν φίλον μου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀριστοκρατικὴ φυσιογνωμία καὶ ὁ διάπυρος ὀφθαλμὸς ὑπέφαινον πατριωτισμὸν μὴ χρήσιμον εἰς τὴν περίστασιν.

Ἠρώτησα τότε ἁπλῶς ἂν εἶχε καλῶς τὸ διαβατήριον τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἔλαβον δὲ ὕφος τοσούτῳ ἀπλοϊκόν, ὥστε ὁ ὑπάλληλος ἐπείσθη.

Διήλθομεν.

Ὁ Ῥῶσος συνοδευόμενος ἤδη ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν αὐτοῦ, μᾶς ἠκολούθει. Ἀντὶ παντὸς ἄλλου ἐπρόφερε μεγαλοφώνως τὸ ὄνομά του, ὅπερ ἀκούσαντες οἱ ὑπάλληλοι, πάντες ἀπεκαλύφθησαν. Ἦτο διάσημον πρόσωπον. Ἡμεῖς, ἀναμείναντες τὴν εἴσοδόν του εἰς ἓν ὄχημα τῆς ἁμαξοστοιχίας, εἰσήλθομεν εἰς ἄλλο κενὸν καὶ ἠλπίσαμεν ὅτι ἀπηλλάγημεν διὰ παντὸς πλέον τῆς ἐμφανίσεώς του. Ἀλλ' ἐνίοτε ἡ τύχη φαίνεται ὡσεὶ ἐπίτηδες συνδέουσα ἡμᾶς μὲ πρόσωπα τὰ ὁποῖα ζητοῦμεν ν' ἀποφύγωμεν ὡς ἀντιπαθητικά. Ὁ Ῥῶσος ἐκεῖνος ἔμελλε νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ζωήν μας ὅλην· ἡ συνάντησίς του προὐκάλεσε σειρὰν γεγονότων ὅλως ἀπροσδοκήτων.

Μετ' ὀλίγον ἐζήτησα τὰς εἰκόνας τῶν φιλτάτων μου ἵνα ταῖς ἀνακοινώσω ὅτι διέβημεν τὰ σύνορα ἄνευ ἀπευκταίου τινός, ἀλλὰ δὲν τὰς εὗρον. Ἠρεύνησα πανταχοῦ, ὁ Μαξίνσκης ἐπίσης, ἀλλὰ μάτην. Ὁ φάκελλος θὰ εἶχε πέσῃ ἐκ τοῦ θυλακίου τοῦ ἐπενδύτου μου. Ὁ δυστυχὴς κόμης ὠδύρετο περισσότερον ἐμοῦ καί μοι ἀπηύθυνεν ἀπείρους ἐλέγχους. Ἠρώτησα τὸν ὁδηγὸν τῆς ἁμαξοστοιχίας, ὅστις μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι οὐδὲν εἶδε. Ἐπέκειτο ἤδη ἡ στιγμὴ τῆς ἀναχωρήσεως, ὅτε εἶδον ὑπηρέτην τοῦ Ῥώσου

ἐκείνου ἐρχόμενον πρός με καὶ ὁμιλοῦντά μοι Πολωνιστί. Οὐδὲν ἠννόησα, ἀλλ' ὁ Μαξίνσκης ἐξῆλθεν ἀμέσως τῆς θυρίδος καὶ τῷ ἐλάλησε διὰ φράσεων, τὰς ὁποίας ὁ ὑπηρέτης διέκοπτε διὰ λέξεων καταληγουσῶν ὁμοιομόρφως:

«Τάκ, τάκ, τάκ, τάκ».

Ἐδέησε νὰ ἀναμείνω τὸ τέλος τῆς συνδιαλέξεως ταύτης, ἵνα λάβω ἐξηγήσεις. Ἐπὶ τέλους ὁ συριγμὸς τῆς ἀναχωρήσεως ἠκούσθη καὶ ὁ ὑπηρέτης ἐξηφανίσθη.

—Φίλε μου, εἶπεν ὁ Μαξίνσκης, ὁ Ῥῶσος μᾶς ἐρωτᾷ ἂν ἐχάσαμεν τίποτε. Φαίνεται ὅτι θὰ εὗρε τὰς φωτογραφίας, ἀλλὰ δὲν εἶπεν εἰς τὸν ὑπηρέτην περὶ τίνος πρόκειται.

— Ὦ χρηστὲ Μοσχοβίτα, ἐχέμυθε ἄνθρωπε! ἀνέκραξα.

— Εἶνε κύριος πολὺ καθὼς πρέπει.

— Καὶ ἀρίστης ὑγείας διὰ τὴν ἡλικίαν του, διότι φαίνεται ἀρκετὰ προχωρημένος.

ΙΓ'

Τὸ ξηρὸν ξύλον ἀνάπτει εὐκολώτερον τοῦ χλωροῦ.

Εἰς τὸν πρῶτον σταθμὸν εὑρέθημεν δι' ἑνὸς πηδήματος πλησίον τοῦ Ῥώσου. Ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ θυλακίου του τὸν φάκελλον χωρὶς νὰ μετακινηθῇ ἐκ τῆς ἀγαπητῆς του στάσεως· ἔμενε πάντοτε στηρίζων ἀξιοπρεπῶς τὰ νῶτα. Ἀλλ' ὡμίλησε! καὶ γαλλιστὶ μάλιστα!

Εἶπε λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος οὗτος μετ' ἀδιαφορίας.

«Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν σας εὗρον τὰς εἰκόνας ταύτας. Θὰ ἦνε βεβαίως ἀδελφαί σας».

— Δὲν εἶνε ἀδελφαί μας αἱ κυρίαι αὗται, ἀπεκρίθη ὁ Μαξίνσκης, ἀλλὰ μᾶς εἶνε οὐχ ἧττον πεφιλημέναι, διὸ καὶ σᾶς εὐχαριστῶ χιλιάκις.

— Ἐγὼ μᾶλλον πρέπει νὰ σᾶς εὐχαριστήσω, εἶπεν ὁ Ῥῶσος, μειδιῶν περίπου, διότι ὅπως βεβαιωθῶ ὅτι δὲν μοι ἀνῆκεν ὁ φάκελλος ἐδέησε νὰ παρατηρήσω τὸ περιεχόμενον· σᾶς ὀφείλω λοιπὸν τὴν θέαν ὡραίων προσώπων».

Ὁ Μαξίνσκης μοὶ ἔδωκε τὴν εἰκόνα τῆς Αὐγούστας κρατήσας δι' ἑαυτὸν τὴν τῆς Ῥενέ, τὴν ὁποίαν καὶ πάλιν τῷ ἀφήρεσα.

Ὁ συνοδοιπόρος ἐμειδίασε βλέπων τὴν ἐπὶ τούτῳ κατήφειαν τοῦ νεανίου. Χωρὶς νὰ φαίνηται παρηκολούθει ὅλα ἡμῶν τὰ κινήματα.

Ἀπεσύρθην μετὰ τοῦ κόμητος εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τοῦ ὀχήματος.

«Μοὶ ἔρχεται μία ἰδέα, τῷ εἶπον, νὰ συνδέσωμεν γνωριμίαν μετὰ τοῦ Ῥώσου τούτου. Ἴσως δυνηθῇ νά μας χρησιμεύσῃ.

— Τὸ πᾶν εἶνε εἰς χεῖράς του, ἀλλ' εἰς ἣν εὑρισκόμεθα θέσιν τὰ ὑψηλὰ

πρόσωπα εἶνε μᾶλλον ἐπικίνδυνα. Ἐκτὸς τούτου δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἔχω σχέσεις μὲ Ῥώσους.

— Τοιοῦτος ἄνθρωπος δὲν θα θελήσῃ ποτὲ νὰ ταπεινωθῇ μέχρι καταδόσεως προγεγραμμένου.

— Ὄχι, ἀλλ' ἴσως δὲν καταδεχθῇ νά τον συνδράμῃ.

— Τίς οἶδε;

— Ἐφάνη πρὸς ἡμᾶς εὐγενὴς κατὰ συνήθειαν καὶ τίποτε πλέον.

— Ἔχει περιέργειαν! Ὁπωσδήποτε οὐδεμίαν ἴσως θὰ εὕρωμεν εὐκαιρίαν ἵνα προσπελάσωμεν πρὸς ἄνθρωπον τοιαύτης περιωπῆς. Ἄφες με νὰ ἐνεργήσω κατὰ βούλησιν.

Ἡ ἁμαξοστοιχία πάλιν ἐσταμάτησε.

«Κύριε, εἶπον εἰς τὸν Ῥῶσσον, δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ σᾶς ἐνοχλῶμεν περισσότερον διὰ τῆς παρουσίας ἡμῶν εἰς τὸ ὄχημα τοῦτο, ὅπου ἴσως θὰ ἐπροτιμᾶτε νὰ μείνετε μόνος.

— Δὲν μ' ἐνοχλεῖτε διόλου. . . . θὰ λυπηθῶ μάλιστα ἂν με ἀφίσετε ἤδη ὅτε διήλθομεν ὁμοῦ τόσον δρόμον.

— Τότε ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς ὀνομάσω τὸν φίλον μου, κόμητα Μαξίνσκην.

— Εἴσθε Πολωνός! Τὸ εἶχα μαντεύσῃ, εἶπεν. — Ἡ ἐθνικότης εἶνε γεγραμμένη ἐπὶ τῆς φυσιογνωμίας ἑκάστου.

— Σεῖς δὲ εἴσθε Ῥῶσος, Κύριε; ἠρώτησεν ὁ Μαξίνσκης.

— Μάλιστα.

— Ῥωσία καὶ Πολωνία εἶνε δύο ἔθνη οὐδόλως ἀγαπώμενα, εἶπον ἐγὼ γελῶν.

— Τὸ ἔθνος πολλάκις δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ ἄτομον ὡς πρὸς τὰ αἰσθήματα, παρετήρησεν ὁ Ῥῶσος.

Ὁ Μαξίνσκης ἐφαίνετο καθησυχάσας ὀλίγον. Ἐξηκολούθησα:

— Ἐγὼ ὀνομάζομαι Φράντζ Τίλμαν, γεωπόνος καὶ γαιοκτήμων.

— Λοιπόν, εἶπεν ὁ Ῥῶσος, — ἀφοῦ σεῖς μοὶ ἐφανερώσατε τὰ ὀνόματά σας πρέπει καὶ ἐγὼ νὰ σᾶς εἴπω τὸ ἰδικόν μου.

— Διατί; διέκοψα. — Σᾶς ἐγνωρίσαμεν ἀρκετὰ διὰ τῆς μεγάλης εὐεργεσίας, ἣν μᾶς ἐκάμετε. Τί ἄλλο ἀπαιτεῖτε; Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι τῶν ὁποίων ἀνέκαθεν γνωρίζει τις τὸ ὄνομα καὶ οὐδέποτε λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν καρδίαν.

Ἡ διάκρισίς μου τῷ ἤρεσε.

— Τῇ ἀληθείᾳ, εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος διότι σᾶς συνήντησα, εἶπε μὲ ὕφος προστατευτικόν. Οὐδὲν τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον ὅσον οἱ ταξειδιῶται καὶ ταξειδιῶται μάλιστα χάνοντες τόσον ὡραίας φωτογραφίας.

Ἡ ὄψις τοῦ Μαξίνσκη πάλιν ἐπεσκιάσθη.

— Εἶνε ἀναμφίβολον, ἐξηκολούθησα, ὅτι ἡ θέσις μας εἶνε ἐκ τῶν περιεργοτέρων.

— Τὸ ἠννόησα ἐξ ὅλων τῶν λεπτομερειῶν. Μία ἐκ τῶν δύο εἰκόνων, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἀρέσκει εἰς τὸν φίλον σας.

— Εἶνε μνηστή του, ἢ μᾶλλον ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἀγαπᾷ καὶ πρόκειται νὰ νυμφευθῇ. Ὑπάρχουσιν ὅμως δυσκολίαι τινές, αἱ ὁποῖαι, μάλιστα μᾶς ἀναγκάζουν νὰ ταξειδεύωμεν ἤδη εἰς Πολωνίαν.

— Διατί ὅμως κρατεῖτε καὶ τὰς δύο εἰκόνας σεῖς, ὅστις δὲν εἶσθε μεμνηστευμένος πρὸς οὐδεμίαν; Αὐτὸ δὲν ἐννοῶ.

— Εἶνε ἁπλούστατον. Ἀγαπῶ καὶ τὰς δύο.

— Εὑρίσκετε τοῦτο ἁπλοῦν!... Ἴσως ἀγαπᾶτε τὴν μίαν ἐξ ἔρωτος καὶ τὴν ἄλλην ὡς φίλος.

— Ἀκριβῶς.

— Καὶ ἀγαπᾶσθε ἐπίσης;

— Ὢ! Δὲν γνωρίζω τίποτε. Ἂν ποτὲ ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἀγαπῶ, ἔστεργε νά μοι δώσῃ τὴν καρδίαν της, ὤφειλε νὰ γείνῃ ἀγρότις, ὅπως ἐγώ, διότι δὲν δύναμαι νὰ μεταβάλω τὴν ζωήν μου.

— Αὐτὸ εἶνε ῥωμαντικώτατον. Πιστεύετε δὲ ὅτι ἡ δεσποινὶς αὕτη εἶνε ἱκανὴ νὰ ἐνδώσῃ εἰς τοιαύτην τινὰ ἀπαίτησιν, νὰ ἐκτελέσῃ τοιαύτην θυσίαν;

— Σᾶς εἶπον ὅτι δὲν πιστεύω εἰς τίποτε καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐλπίζω τίποτε ἀκόμη.

Ὁ Ῥῶσος ἔμεινε σκεπτικὸς ἐπί τινας στιγμὰς καὶ εἶτα προσέθηκεν ὡσεὶ ἐξάγων τὸ συμπέρασμα τῆς συνομιλίας.

— Ὥστε ἐκ τῶν δύο τούτων συνοικεσίων κανὲν ἀκόμη δὲν ἀπεφασίσθη.

Ἐστράφη ζητῶν ἐντὸς τοῦ σάκκου του σιγάρα, ἐξ ὧν μᾶς προσέφερεν.

— Ἀλλά, ἐξηκολούθησε, — δὲν μοι εἴπατε τὰ ὀνόματα τῶν δεσποινίδων τούτων.

— Θὰ τὰς γνωρίζετε ἀναμφιβόλως.

— Μὲ τὰς τοιαύτας ἡμιτελεῖς ἐκφράσεις, ἐρεθίζετε μεγάλως τὴν περιέργειάν μου. Τὸ νά μοι λέγετε ἤδη ὅτι γνωρίζω τὰς δεσποινίδας ταύτας μὲ ἀναγκάζει νὰ ἐπιθυμῶ σφοδρῶς νὰ μάθω ποῖαι εἶνε.

Ὁ Μαξίνσκης μοὶ ὤθει τὸν ἀγκῶνα μετ' ἀνησυχίας μὴ διαφυγούσης τὸν Ῥῶσον.

— Ὁ κ. κόμης σᾶς ἀπαγορεύει νά μοι ὁμιλήσητε, εἶπε. Διστάζει ἴσως περὶ τῆς ἐχεμυθίας Ῥώσου.

— Ὄχι, δὲν διστάζω, ὅταν μοὶ δώσῃ τὸν λόγον του νὰ τηρήσῃ τὸ μυστικόν, εἶπεν εἰλικρινῶς ὁ Μαξίνσκης.

— Τότε, σᾶς ὑπόσχομαι πᾶσαν ἐχεμυθίαν.

— Ἡ ὑπόσχεσις αὕτη, κύριε, ἐπανέλαβον ἐγώ, δὲν εἶνε ὁ μόνος λόγος, ὅστις μὲ πείθει νὰ σᾶς ἐκμυστηρευθῶ. Νομίζω ὅτι σᾶς ἐμπνέομεν μικρόν τι ἐνδιαφέρον, ὅταν δέ τις ἔρχεται εἰς ξένον τόπον εἶνε εὐτυχὴς εὑρίσκων

πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἴσως ἤθελον συγκατανεύσει νὰ τὸν ὑποστηρίξωσιν... Ἡ μία τῶν δεσποινίδων εἶνε θυγάτηρ τοῦ δουκὸς Β*** καὶ ἡ ἄλλη ἀνεψιά του.

— Τοῦ Δουκὸς Β***, τοῦ ἄλλοτε πρέσβεως;

— Ἀκριβῶς τοῦ ἰδίου.

— Τὸν εἶδον πολλάκις. Καθ' ὅσον ὅμως ἀφορᾷ εἰς τὰς κυρίας, ἤκουσα μόνον νὰ γίνεται λόγος περὶ τῆς καλλονῆς των.

Ἐφθάσαμεν εἰς Βαρσοβίαν.

— Ἐλπίζω ὅτι θὰ ἐπανίδωμεν ἀλλήλους, εἶπεν. Ἐγὼ θὰ μείνω ἐπί τινας ἡμέρας ἐδῶ. Εἰς ποῖον ξενοδοχεῖον θὰ καταλύσετε;

— Εὐκόλως δύνασθε νὰ μᾶς εὕρητε, διότι ἐδῶ ἓν μόνον ξενοδοχεῖον ὑποφερτὸν ὑπάρχει, ἀπεκρίθη ὁ Μαξίνσκης.

— Ἔχετε δίκαιον. Λοιπόν, θὰ ἰδωθῶμεν ἐκ νέου, κύριοι, εἶπεν ὁ Ῥῶσος ἀπομακρυνόμενος ἡμῶν.

— Θὰ ζητήσῃς νὰ ἐπανίδῃς τὸν ἄνθρωπον τοῦτον; μὲ ἠρώτησεν ὁ κόμης, ὅτ' ἐμείναμεν μόνοι.

— Ἐγὼ ὄχι. Ἐκεῖνος θὰ μὲ ζητήσῃ.

— Ἄκουσε, φίλε μου. Δὲν γνωρίζεις τὸν ῥωσικὸν χαρακτῆρα· ἐγὼ τὸν γνωρίζω καλῶς καὶ τρέμω ὡς ἐκ τοῦ κινήματός σου. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος θὰ ἔχῃ μίαν ἰδέαν διὰ νὰ μεταβάλῃ τόσον αἰφνιδίως τρόπον πρὸς ἡμᾶς.

— Ἀναμφιβόλως ἔχει μίαν ἰδέαν. Ἄνευ τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ. Νομίζω ὅτι μαντεύω κατὰ τὸ ἥμισυ τὰς σκέψεις του.

— Καὶ ἐγὼ τὰς μαντεύω καθ' ὁλοκληρίαν. Μία ἐκ τῶν εἰκόνων μας τῷ ἀρέσκει. Κατ' ἀρχὰς ἐνόμισεν ὅτι ἦσαν κυρίαι δευτερευούσης τάξεως, ἤδη δὲ εὑρίσκεται πολλῷ μᾶλλον στενοχωρημένος ἐκ τῆς θέσεώς των ἢ ἐκ τοῦ ἔρωτός μας.

— Βλέπεις λοιπὸν ὅτι ἐννοεῖς;....

— Ἂν ἦνε ἡ Ῥενέ....

— Ἂν ἦνε ἡ Ῥενέ, ἥτις τῷ ἀρέσκει, δὲν θὰ τὸν χρειασθῶμεν. Ἂν ὅμως ἦνε ἡ Αὐγούστα ἐννοῶ νὰ ἐπωφεληθῶ τῶν κλίσεων τοῦ γεροντίου τούτου καὶ νὰ φέρω τὴν νεάνιδα νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ ἐμοῦ καὶ ἐκείνου. Θὰ γνωρίσω τότε ἂν ἡ ὑπεροψία ὑπερέχει τοῦ ἔρωτος ἐν τῇ καρδίᾳ της.

— Ἴσως ἔχεις δίκαιον καθόσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἔρωτά σου· ὡς πρὸς τὰς ἐνταῦθα ὅμως ὑποθέσεις μας, δὲν ἐλπίζω τίποτε. Ἰδοὺ ἄνθρωπος ἰσχυρός, νοήμων, πλούσιος, πεπειραμένος· ἀξιοῖς λοιπὸν σύ, ὅστις δὲν γνωρίζεις εἰμὴ τοὺς ἀγρούς σου, νὰ τὸν μεταχειρισθῇς ὡς τυφλὸν ὄργανον;.... εἶνε ἀνοησία.

— Μάθε τοῦτο: Ἐν πάσῃ πλεκτάνῃ ὡς καὶ ἐν τῷ ἔρωτι, οἱ νέοι φθάνουσι πρὸ τῶν γερόντων εἰς πέρας. Ἐν ᾧ οὗτοι σκέπτονται περὶ τῆς καλλιτέρας ὁδοῦ, ὁ νέος εἶνε ἤδη μακράν. Ἡ πεῖρα σταθμίζει, ἡ νεότης ἐνεργεῖ. Ἄφες με, λοιπόν, νὰ ἐνεργήσω κατὰ βούλησιν.

ΙΔ'

Ἡ εὐτυχία ὁμοιάζει ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἁρμόζει ἐξ ἴσου εἰς πάντα ἄνθρωπον.

Τὴν ἐπαύριον ἐξῆλθον μόνος ἵνα μεριμνήσω περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ Μαξίνσκη.

Ἐνεθυμούμην τὸ ὄνομα τοῦ Ρώσου, ἐκαλεῖτο Κάσκωφ. Ἐπληροφορήθην ποῦ κατοικεῖ, καὶ ἀναζητήσας τὴν οἰκίαν, ἐτοποθετήθην εἰς ἀπόστασίν τινα, καιροφυλακτῶν νὰ ἴδω τι ἐξ οὗ νὰ ὁδηγηθῶ.

Πολλάκις ἐν τῷ μέσῳ τῶν παραπετασμάτων διέκρινα ἐπιφαινομένους καὶ ἀφανιζομένους τοὺς μεγάλους αὐτοῦ μύστακας καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πλανωμένους μεταξὺ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς στέγης τῶν οἰκιῶν. Εἶχεν ὕφος ἀνήσυχον . . . . μελαγχολικόν.

Ἀναμφιβόλως εἶχεν ἐμπέτει εἰς σκέψεις.

Ἐπανελθὼν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἔμαθον παρὰ τοῦ Μαξίνσκη ὅτι κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου ἦλθεν ὑπηρέτης τοῦ κ. Κάσκωφ, ζητοῦντος νὰ μὲ ἴδῃ αὐθημερόν.

Ἐξῆλθον ἀμέσως πάλιν καὶ ἐπορεύθην παρὰ τῷ Ῥώσῳ.

Ἀφοῦ ἐκεῖνος ἔστειλε ζητῶν με, ὤφειλε ν' ἀρχίσῃ πρῶτος τὴν συνομιλίαν. Μετὰ τοὺς συνήθεις τυπικοὺς χαιρετισμοὺς ἐκάθισα καὶ περιέμεινα σιωπῶν.

— Ἀπὸ χθὲς πολλάκις ἐσκέφθην περὶ ὑμῶν, εἶπε. Μοὶ ὑπεδείξατε ὅτι ἠδυνάμην νὰ σᾶς φανῶ χρήσιμος, καὶ ἤδη ἐπὶ τοῦτο σᾶς προσεκάλεσα, ἵνα μοὶ φανερώσητε τί δύναμαι νὰ πράξω ὑπὲρ ὑμῶν.

— Τὸ πᾶν!

— Μεγαλύνετε ὑπὲρ τὸ δέον τὴν ἰσχύν μου. Ὁπωσδήποτε ἂς ἴδωμεν.

— Θὰ σᾶς ὁμιλήσω ἤδη μετὰ πάσης εἰλικρινείας, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον ὁ φίλος μου εἶνε ἀπών! Ἰδοὺ ἐν δυσὶ λέξεσιν ἡ αἰτία τοῦ ταξειδίου μας. Μία παρεννόησις ἀπεστέρησε τὸν κόμητα πάσης τῆς περιουσίας του καὶ ἤλθομεν ὅπως δι' ὅλων τῶν μέσων ἀποπειραθῶμεν τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς. Ὁ πατήρ του καὶ αὐτὸς ἐξωρίσθησαν λόγῳ τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὰς ἐπιτοπίους πολιτικὰς ταραχάς, τὰ δὲ ὑπάρχοντά των ἐδημεύθησαν ἀδίκως. Ὁ κόμης εὑρίσκεται ἤδη ἐνταῦθα ὑπὸ πλαστὸν διαβατήριον καὶ θεωρούμενος ὡς ἀδελφός μου. Πιστεύω, κύριε, νὰ αἰσθάνεσθε ὁπόσον εἶνε μεγάλη ἡ πρὸς ὑμᾶς ἐμπιστοσύνη καὶ ὑπόληψις, ὥστε νὰ θέτω τὴν ὕπαρξίν μας εἰς τὰς χεῖράς σας.

— Ἐννοῶ, ἐννοῶ καλῶς. Πρόκειται, λοιπόν, ἤδη ν' ἀποδοθῇ εἴς τε τὸν πατέρα καὶ εἰς τὸν υἱὸν ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ περιουσία. Περὶ τούτου θὰ μεριμνήσω ἐγώ. Εἴπετέ μοι, ἐν τούτοις, — εἶσθε βέβαιος ὅτι καὶ ἂν ἀποτύ-

χωμεν ἡ δεσποινὶς Β*** θὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸν νεκρὸν κόμητα; Ἐν γένει τίς δύναται νὰ ἐγγυηθῇ περὶ γυναικός; . . .

— Δύναμαι νὰ σᾶς βεβαιώσω ὅτι ἡ δεσποινὶς Ῥενὲ οὐδέποτε θὰ μεταβάλῃ αἰσθήματα. Δὲν εἶνε κόρη ἀποδίδουσα τὴν ὑψίστην σημασίαν τῆς ζωῆς εἰς μόνον τὸν πλοῦτον, ὁ δὲ πατήρ της θὰ συγκατανεύσῃ εἰς πᾶσαν περὶ τούτου ἀπόφασίν της. Ἡ δεσποινὶς Ῥενὲ θὰ γείνῃ σύζυγος τοῦ Μαξίνσκη ὅ,τι καὶ ἂν συμβῇ. Περισσότερα ὅμως ἐχέγγυα εὐτυχίας παρουσιάζει ὁ γάμος ὅστις ἀνταποκρίνεται μὲ ὅλας τῆς κοινωνίας τὰς ἀπαιτήσεις.

— Ἔχετε δίκαιον. Ἡ ἐρώτησίς μου ἦτο πάντῃ ἄσχετος. Ἐπὶ τούτοις δὲ σᾶς ὑπόσχομαι πᾶσαν συνδρομὴν πρὸς εὐόδωσιν τοῦ σκοποῦ σας.

Ἀπό τινων στιγμῶν αἱ κινήσεις του καὶ ἡ φωνή του ὑπέφαινον ἐλαφράν τινα συγκίνησιν. Ἐσκέπτετο ἴσως ὅτι δὲν ὤφειλε νὰ συντελέσῃ εἰς ταχυτέραν ἐκτέλεσιν τοῦ γάμου ἂν ἡ ἀρέσκουσα αὐτῷ ἦτο ἡ μνηστὴ τοῦ κόμητος.

— Ἐπιτρέψατέ μοι, ἐξηκολούθησε, νὰ ἴδω πάλιν τὰς εἰκόνας τῶν δεσποινίδων τούτων.

Τῷ παρουσίασα τὰς φωτογραφίας. Ἐθεώρει ἀλληλοδιαδόχως ἀμφοτέρας ἐξίσου, χωρὶς νὰ σταματᾷ εἰς τὴν μίαν περισσότερον τῆς ἄλλης. — Ἦτο συγκεκινημένος.

— Ποίαν ἐκ τῶν δύο ἄρα; ποίαν λοιπόν! Ἐσκεπτόμην ἐγώ.

— Δὲν ἐνθυμοῦμαι νὰ τὰς εἶδον ποτέ. Εἶνε ὅμως χαριέσταται! . . . Ποίαν πρόκειται νὰ νυμφευθῇ ὁ κόμης;

Δὲν κατώρθωσε νὰ κρατήσῃ περισσότερον τὴν ἀποφασιστικὴν ταύτην ἐρώτησιν.

— Ποίαν; ἐπανέλαβον ἐγώ. — Ἄς ἴδωμεν, μαντεύσατε! . . .

Τὴν προπέτειάν μου ταύτην ἐδικαιολόγησεν ὁπωσοῦν ἡ ἰδιότης μου ὡς γεωπόνου.

— Αὐτὴ θὰ ἦνε ἡ μνηστή του, εἶπε μετά τινα σιωπὴν δεικνύων τὴν εἰκόνα τῆς Αὐγούστας.

— Πόθεν εἰκάζετε ὅτι θὰ ἦνε αὐτή;

— Διότι ἔχει ὕφος ἀριστοκρατικόν, κεφαλὴν δημιουργηθεῖσαν διὰ νὰ φέρῃ στέμμα. Ἡ ἄλλη εἶνε ὑψηλοτέρα, λεπτοτέρα, ἴσως καὶ μᾶλλον ἑλκυστική, ἀλλ' ἡ πρώτη εἶνε βασίλισσα.

— Ἐν τούτοις ὁ κόμης ἀγαπᾷ τὴν ἄλλην.

Μικρὸς γέλως τῷ διέφυγεν. Ἡ Αὐγούστα λοιπὸν τῷ ἤρεσκε!

Ἡ ἀνακάλυψις αὕτη, ἂν καὶ προέβλεπον τὴν περίστασιν, μοὶ ἐπέρριψε ψῦχος εἰς τὴν καρδίαν.

— Ἆ! Ἆ! ἀνέκραξε, δεικνύων τὴν εἰκόνα τῆς Αὐγούστας. Ἡ ... λοιπὸν πρόκειται νὰ μεταβληθῇ εἰς χωρικήν;

— Ὄχι, δὲν εἶπον ὅτι πρόκειται τοιοῦτόν τι. Σᾶς εἶπον μόνον ὅτι

θὰ ἐπόθουν τοῦτο ἂν ἠγαπώμην παρ' αὐτῆς. Ὑποθέσατε, κύριε, ὅτι συλλαμβάνετε αἴφνης τὴν ἰδέαν νὰ νυμφευθῆτε κόρην τινὰ τῶν ἀγρῶν· δὲν θὰ ἐπεθυμεῖτε νὰ μάθητε ἂν θὰ ἠδύνατο νὰ ζήσῃ ἐν τῷ ἡμετέρῳ κόσμῳ χωρὶς νὰ γίνηται ἀντικείμενον ἐπανειλημμένων δι' ὑμᾶς ταπεινώσεων;

— Ἴσως.... Καὶ ἐπὶ πόσον καιρὸν θὰ διαρκέσῃ ἡ δοκιμασία αὕτη;

— Μεχρισοῦ πεισθῶ.

— Εἶνε τολμηρὰ ἡ ἀπόφασίς σας.... θὰ ἐμμείνετε μέχρι τέλους;

— Ὢ! ναί!

Γραμμὴ φωτεινὴ διέτρεμεν αἴφνης τοὺς μικροὺς ὀφθαλμούς του.

— Εἶσθε μοναδικός! εἶπεν. Ἤδη δὲ ἂς τελειώσωμεν. Δότε μοι σημείωσιν τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν λοιπῶν λεπτομερειῶν τῆς ὑποθέσεως τοῦ κόμητος, προσέθηκε μετ' ἀπροσποιήτου προθυμίας. Σᾶς ὑπόσχομαι νὰ φέρω εἰς αἴσιον πέρας τὴν ἀπόπειράν σας.

Ἐνίκησα. Ἔρως θεέ! Εἰς ποίας δοκιμασίας δὲν ὑποβάλλεις τοὺς ἐγκολπουμένους τὴν λατρείαν σου! Ὁ ὑπερήφανος ἐκεῖνος Ῥῶσος ἦτο ὑπὸ τὰς διαταγάς μου.

— Ἐλπίζω δὲ τοσούτῳ μᾶλλον νὰ ἐπιτύχωμεν, συνεπέρανεν ὁ Ῥῶσος, καθόσον πρόκειται ν' ἀπονεμηθῇ δικαιοσύνη μᾶλλον ἢ χάρις. Οἱ Μαζένσκαι εἶνε πατριῶται καὶ οὐχὶ στασιασταί.

Ἐσήμανε τὸν κώδωνα καὶ ἐζήτησε τὴν ἅμαξάν του.

— Πιστεύω μετ' ὀλίγον νὰ σᾶς ἀναγγείλω εὐχάριστον τοῦ ζητήματος λύσιν, εἶπε. Δὲν θὰ σᾶς ἐπανίδω πλέον ἐδῶ, ἀλλὰ θὰ ἔχητε εἰδήσεις μου. Ἀναμείνατε ταύτας χωρὶς νὰ προβῆτε εἰς οὐδὲν διάβημα, ἐκτὸς τοῦ νὰ συνάξητε ὅλα τὰ ἔγγραφα τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὸν γάμον τοῦ κόμητος. Καὶ ἐκεῖνος δύναται νὰ φανῇ, μὴ φοβῆσθε. Ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδένα διατρέχει κίνδυνον, εἶνε ὑπὸ τὴν προστασίαν μου. Πρέπει ὅμως νὰ ἔχετε ἀπόλυτον πρὸς ἐμὲ ἐμπιστοσύνην· μόνον ὑπὸ τὴν αἵρεσιν ταύτην ἀναδέχομαι νὰ σᾶς συνδράμω.... θὰ ἔχετε τὴν δύναμιν νὰ περιμένετε;....

— Σᾶς δίδω τὸν λόγον μου.

— Ὑπομονή, λοιπόν, πρὸς εὐκολωτέραν ἀπόκτησιν τῆς ὁποίας, σᾶς συμβουλεύω νὰ προσπαθήσετε νὰ διασκεδάσετε. Ἡ Βαρσοβία εἶνε πόλις χαρίεσσα καὶ φιλάρεσκος. Γελᾷ ὑπὸ τὰ δάκρυα τοῦ οὐρανοῦ της. Προσπαθήσατε καὶ σεῖς νὰ γελάσητε, νὰ εὐθυμήσητε. Ἂν λάβετε ἀνάγκην χρημάτων λόγῳ τοῦ μακροῦ τῆς διαμονῆς σας, ἰδοὺ μία ἐπιταγὴ πρὸς τὸν τραπεζίτην μου. Ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἦσθε εἰς θέσιν νὰ μοὶ ἀποδώσητε τὰ χρήματα ταῦτα, διότι ἡ περιουσία τοῦ κόμητος θὰ τῷ ἀποδοθῇ. Ὑπεκινήσατε πολὺ τὴν συμπάθειάν μου καὶ τοῦτο θὰ σᾶς ἀποδείξῃ ἡ ὑπὲρ ὑμῶν μέριμνά μου.

Οὕτω λοιπὸν ἀναχωρήσαντες ἄνευ οὐδεμιᾶς βασίμου ἐλπίδος περὶ ἐπιτυχίας τῶν σχεδίων μας, εὕρομεν, πρὶν ἢ ἀκόμη φθάσωμεν εἰς Βαρσοβίαν,

τὸν ἄνθρωπον ὅστις ἔμελλε νὰ μεταβάλῃ τὰς ἀορίστους προσδοκίας ἡμῶν εἰς πραγματικὰ γεγονότα. Ἡ θεία πρόνοια μᾶς ἐβοήθει.

Ὁ Μαξίνσκης, μεθ' ὅλα ὅσα τῷ εἶπον περὶ τῶν συμβάντων, ἐδυσπίστει πάντοτε πρὸς τὸν Κάσκωφ.

— Δὲν εἰξεύρω διατί, μοὶ ἔλεγεν, μεθ' ὅσα καλὰ καὶ ἂν μᾶς ὑπόσχεται, ὁ Ῥῶσος οὗτος μὲ φοβίζει. Μόνον τὸ μῖσος οἱ ἐχθροὶ μᾶς δίδουσιν ἄνευ λόγου. Ἵνα τεθῇ λοιπὸν εἰς τὴν διάθεσίν μας ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς πρέπει νὰ ἦνε πολὺ βέβαιος ὅτι θὰ πληρωθῇ, ἐπὶ ζημίᾳ ἴσως τῆς ἰδικῆς σου εὐτυχίας.

Δηλαδὴ ὁ Μαξίνσκης ἀμφέβαλλε περὶ τῆς Αὐγούστας. Ἦτο οὐχ' ἧττον ἀλγεινὸν δι' ἐμὲ καὶ τὸ αἴσθημα τοῦτο.

— Ἔστω! εἶπον. Θὰ γεννηθῇ τοὐλάχιστον φῶς ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Εἰκοσαέτις γυνὴ δεχομένη τοιοῦτον σύζυγον δὲν εἶνε ἀξία ν' ἀγαπᾶται.

Δεκαπέντε ἡμέραι παρῆλθον ἄνευ οὐδεμιᾶς εἰδήσεως. Ὁ Μαξίνσκης ἀπέβαλε βαθμηδὸν καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅτε ἀφίκετο πρὸς αὐτὸν μία ἐπιστολὴ τῆς Ῥενέ.

«Εἶχον ἀφορμὴν δικαίων παραπόνων, ἔγραφε, διότι, καίτοι γνωρίζοντες τὴν ἀνησυχίαν μου, δὲν μὲ εἰδοποιήσατε ταχύτερον περὶ τῆς εὐτυχοῦς ἐκβάσεως τοῦ ταξειδίου σας.... Ἀλλ' εἶμαι ἤδη τόσον εὐτυχής, ὥστε λησμονῶ τὰς παρελθούσας λύπας. Χθὲς ὁ κ. Κάσκωφ, εἷς τῶν φίλων τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας ἔφθασεν ἐδῶ καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ Μαρκήσιος Μαξίνσκης, ὁ πατήρ σας, τὸν εἶχεν ἐπιφορτίσει νὰ ζητήσῃ τὴν χεῖρά μου διὰ τὸν υἱόν του.

»Ὁ κ. Κάσκωφ, πνιγόμενος ἀπὸ τὰς ἐρωτήσεις ἡμῶν, μᾶς εἶπεν ὅτι ἡ παρουσία σας εἶνε ἀκόμη ἀπαραίτητος εἰς Βαρσοβίαν μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν θὰ λάβετε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην. Ἀπαιτεῖται, λέγει, ἡ ὑπογραφή σας διὰ νὰ τακτοποιηθοῦν καὶ λάβουν κῦρος τὰ ἔγγραφα δι' ὧν ἐπανέρχεσθε εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν γαιῶν σας. Εἶσθε πολὺ πλούσιος, κύριε. Δι' ἐμέ, ὡς γνωρίζετε, τοῦτο δὲν ἔχει σπουδαίαν σημασίαν, μόνον ὁ πατήρ μου ἐπαναλαμβάνει ὅτι δὲν βλάπτει ποσῶς, καὶ εἶμαι εὐχαριστημένη βλέπουσα τὸν πατέρα μου εὐτυχῆ.... Σᾶς περιμένομεν».

Ὁ Μαξίνσκης διέκοψε τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μ' ἐθεώρει μετ' ἐκπλήξεως ὡσεὶ ἀναμένων ἀπ' ἐμοῦ τὴν ἐξήγησιν τῶν συμβάντων.

Πράγματι μόνον οἱ εὐφυεῖς ἄνθρωποι γνωρίζουσι ν' ἀποδίδωσιν ὑπηρεσίας· ὁ δὲ Ῥῶσος αὐτὸς ἦτο θαυμάσιος.

— Ὁ πατήρ μου ζῇ λοιπόν! Εἶν' ἐλεύθερος, καὶ δύναμαι νὰ τὸν ἴδω καὶ νὰ τὸν ἀσπασθῶ!... Ἡ Ῥενὲ σύζυγός μου!... Ὢ! θὰ παραφρονήσω! ἔλεγεν ὁ φίλος μου.

Ἀλλ' ἡ ἐπιστολὴ δὲν ἔληγεν ἐδῶ. Ὁ κόμης ἐξηκολούθησεν ἀναγινώσκων.

«. . . Ὁ κ. Κάσκωφ, ὁ ἄγγελος οὗτος πάσης εὐτυχίας, θὰ μείνῃ πλησίον μας ὀλίγας ἡμέρας. Λέγει ἐπανειλημμένως ὅτι ὁ Φράντζ κατώρθωσεν ὅλα ταῦτα.

«Ἀγαπητὲ Φράντζ! οὐδὲν εἶδος εὐτυχίας ὑπάρχει δι' ἐμὲ τὸ ὁποῖον νὰ μὴ τοῦ ὀφείλω, νὰ μὴ τοῦ ὀφείλωμεν. Διὰ τοῦτο θέλω νὰ μοὶ χρεωστῇ καὶ αὐτὸς κἄτι τι. Ἡ Αὐγούστα, συνεπείᾳ ἰδιαιτέρων μας ὁμιλιῶν, ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἐννοεῖ νὰ μείνῃ μόνη πλησίον τοῦ πατρὸς μετὰ τὸν ἰδικόν μου γάμον· μ' ἐπιφορτίζει δὲ νὰ ἐρωτήσω τὸν Φράντζ τί σκέπτεται περὶ τούτου. . . . Ὁ πατήρ μου ἅμα τὸ ἤκουσεν, ἐμειδίασε. Δὲν παρεμβάλλει οὐδὲν πρόσκομμα. . . Δύο λοιπὸν γάμοι συγχρόνως, τί χαρά!

«Δὲν σᾶς λέγω ὅτι σᾶς ἀγαπῶ. Θὰ σᾶς τὸ εἴπουν κατόπιν ὅλαι μου αἱ πράξεις, ὅλη μου ἡ ζωή.

Ῥενὲ Β***».

Ὀλίγον ἔλειψε νὰ ὑποπέσω ἐκ νέου εἰς τὴν μέθην τῆς εὐτυχίας, εἰς τὴν παραφορὰν τοῦ πάθους, ἅμα ἤκουσα ὅτι ἡ Αὐγούστα ἐπεζήτει τὸν ἔρωτά μου.

— Καὶ σύ, λοιπόν, καὶ σὺ εὐτυχής! ἀνέκραξεν ὁ κόμης ῥιπτόμενος εἰς τὸν τράχηλόν μου.

— Ὄχι ἀκόμη! Θ' ἀπαντήσω εἰς τὴν Αὐγούσταν ὅ,τι ἀπήντησα καὶ εἰς τὸν Μοσχοβίτην αὐτόν. Τὸ συνοικέσιον τοῦτο δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ, ἐκτὸς ἂν ἐκείνη συγκατανεύῃ νὰ ζήσῃ ὅπως ἐγώ. Ἡ παρουσία δὲ τοῦ Κάσκωφ θὰ συντελέσῃ θαυμασίως εἰς τὸ νὰ ἐξέλθω τῆς ἀμφιβολίας, εἰς ἣν εὑρίσκομαι. Εἰσήχθη ἤδη παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ Β*** καὶ ἐγένετο εὐπρόσδεκτος, ὡς εὐεργέτης καὶ ὡς ἄνθρωπος μέγα ἰσχύων. Ἰδοὺ αὐτὸς πεφιλημένος, λατρευτός. Ἐν τούτοις νομίζων ὅτι καλλιεργεῖ τὰς ἰδικάς του ὑποθέσεις, ἐξυπηρετεῖ θαυμασίως τὰς ἰδικάς μου. . . Καταπλήσσει διὰ τοῦ μεγαλείου αὐτοῦ. Τόσῳ καλλίτερον.

— Θαυμάζω τὸν χαρακτῆρά σου, Φράντζ. Ἔχεις ἀποτρόπαιον θάρρος. Διασχίζεις διὰ τῶν ὀνύχων τὴν καρδίαν σου ἵνα ἴδῃς τί περιέχει. Ἔχεις δίκαιον, ἀλλ' ὁπόσας βασάνους θὰ ὑποστῇς!

Ἥρπασα τὴν χεῖρα τοῦ Μαξίνσκη.

— Θὰ ἐπεθύμεις λοιπὸν ν' ἀποκτήσω τὴν Αὐγούσταν λόγῳ ἐλλείψεως πάσης περιστάσεως τοῦ νὰ τὴν χάσω; . . . Σὺ θὰ ἐνυμφεύεσο ποτὲ γυναῖκα δυναμένην νὰ δοθῇ εἰς τὸν γέροντα τοῦτον;

— Ὢ! ὄχι!

Ὁ μακαρίσιος Μαξίνσκης ἐν τῇ ἀρχετύπῳ εὐθύτητι τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ ἐθεώρησε πάντα τὰ γενόμενα ὡς αὐστηρὰν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἐξορία εἶχε καταβάλει τὴν ὑγείαν του πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὁποίας ἦτο ἐπάναγκες νὰ διαμείνῃ ἀναπαυόμενος ἐν τῇ γενεθλίῳ χώρᾳ, ἔνθα ἔμελλεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐπανέλθῃ ἐκ Ῥωσίας. Δὲν ἠδύνατο ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ μεταβῇ εἰς Γαλλίαν, ἐπομένως ὁ υἱός του καὶ ἡ Ῥενὲ ἤθελον

ἔλθῃ νὰ τὸν ἐπισκεφθῶσιν εἰς Πολωνίαν ἀμέσως μετὰ τὸν γάμον. Μὴ θέλων ὑπ' οὐδεμίαν ἔποψιν νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν εὐτυχίαν τοῦ υἱοῦ του τὸν διέταξε νὰ μὴ ἀναμείνῃ αὐτὸν ἐπὶ πλέον εἰς Βαρσοβίαν, ἀλλὰ νὰ ἀναχωρήσῃ τὸ ταχύτερον, ἵνα καὶ ταχύτερον ἐπανέλθῃ.

Ἐγκατελείψαμεν λοιπὸν τὴν Βαρσοβίαν, εὐθὺς ἅμα ὁ Μαξίνσκης ἐκανόνισε τὰς οἰκογενειακάς του ὑποθέσεις.

ΙΕ'

Πολλοὶ ἐξυπηρετοῦσι ξένα συμφέροντα νομίζοντες ὅτι προμαχοῦσι τῶν ἰδίων.

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν μας ἡ οἰκογένεια Β*** εἶχεν ἤδη ἐγκαλείψῃ τὸ Βράϊτ, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας ἔνθα ἤδη εὑρίσκετο καὶ ὁ Κάσκωφ.

Εὐθὺς ἅμα τῇ ἀφίξει καὶ μόλις ἐπανορθώσαντες τὴν ἀταξίαν εἰς τὴν ὁποίαν ὡς εἰκὸς εὑρίσκετο ἡ ἐνδυμασία μας μετὰ δύο ἡμερῶν καὶ δύο νυκτῶν συνεχῆ ὁδοιπορίαν, ἐνεφανίσθημεν παρὰ τῷ Ῥώσῳ. Ἐδικαιοῦτο νὰ ἔχῃ τὴν πρώτην ἡμῶν ἐπίσκεψιν.

Ἐδέχθη τὰς εὐχαριστήσεις ἡμῶν μετὰ μεγίστης μετριοφροσύνης. Τὸ ἔργον του δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ περατωθέν, ἔλεγε μὲ ὕφος πανοῦργον, εἰμὴ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν θὰ ἐνυμφευόμην τὴν Αὐγούσταν. Προσεπάθει νὰ τὴν πείσῃ, τῇ ἐξύμνει τὰς ἀρετὰς τῆς καρδίας μου, τὸ πνεῦμά μου· τῇ ὡμίλει μετ' ἐνθουσιασμοῦ περὶ τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς, περὶ τοῦ θελγήτρου τῶν δασῶν, περὶ τῶν ἀνεξαντλήτων ἡδονῶν τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Τὸν εὐχαρίστησα καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ μὲ ἀφίσῃ νὰ ἐνεργήσω μόνος. Τοὐναντίον, τῷ ἔλεγον, ἐγὼ θὰ τῇ ἐπαινέσω τὸν κόσμον καὶ τὸν πλοῦτον, τὰς ἡδονὰς τοῦ κόσμου καὶ τὴν πολυτέλειαν. Θὰ τῇ ἀναμνήσω τὴν χαράν, ἣν αἰσθάνεται θαυμαζομένη, τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀναγνωρίζεσθαι ὡς βασίλισσαν καὶ ἐπιδείκνυσθαι. Ὁ χειμὼν εἶνε σκυθρωπὸς εἰς τὴν ἔπαυλιν. Ὁ σύζυγος ἐπὶ τέλους καθίσταται μονότονος. Ἡ καλλονὴ διψᾷ βλεμμάτων, ὅπως τὸ βλέμμα διψᾷ καλλονῆς. Μία γυνὴ πρέπει νὰ στηρίζηται εἰς τὸν βραχίονα ἑνὸς μόνου ἀνδρός, ἀλλὰ πρέπει νὰ βαίνῃ ἐπὶ θαυμασμοῦ ἀείποτε πρὸ τῶν ποδῶν της ἀναγεννωμένου. Θὰ τῇ εἰπῶ ὅλα ταῦτα καὶ θὰ τὰ ἐπαναλάβω μέχρισοῦ τὸ πνεῦμά της τὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς ἀπαίσια καὶ ἀποτραπῇ τούτων.

Ὁ Κάσκωφ μετὰ βίας ἀπέκρυπτε μειδίαμα, ὅπερ ἐμάντευον ἐξ ἐλαφρᾶς ῥιτιδώσεως, σχηματισθείσης ἐπὶ τῶν παρειῶν του, αἰφνιδίως δὲ μετέβαλε τὴν συνομιλίαν.

— Ἐπεσκέφθητε τὸ θέατρον τῆς Βαρσοβίας; Τί παράστασις ἦτο; ἠρώτησε.

— Γνωστόν τι κωμικὸν μελοδραμάτιον, ὑπέλαβον ἐγώ, *οἱ δύο τυφλοί*. Γνωρίζετε τὴν χαριεστάτην ἐκείνην σκηνήν, καθ' ἣν οἱ δύο ὑποτιθέμενοι ἀόμματοι χαρτοπαικτοῦντι καὶ ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ αὐτῶν πονηρίᾳ κλέπτουσιν ἐξ ἴσου ἀλλήλους τόσῳ ἐπιδεξίως ὥστε οὐδεὶς ὑπερνικᾷ.

— Ἀριστούργημα! εἶπεν ὁ κόμης, κτυπῶν με ἐλαφρῶς ἐπὶ τοῦ ὤμου. Καὶ ἂν εἶχον ἀφορμὴν νὰ σᾶς ἀποστρέφωμαι δὲν θὰ τὸ κατώρθουν. Τοὺς βλάκας μόνον μισῶ.

Ἐξήλθομεν

— Ἰδοὺ εἷς Ρῶσος εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλω πᾶσαν τὴν εὐτυχίαν μου καὶ τοῦ ὁποίου τὸν λαιμὸν εὐχαρίστως θὰ ἐστραγγάλιζα πρὸ ὀλίγου, ἀνέκραξεν ὁ Μαξίνσκης. Ἦτο καιρὸς νὰ ἐξηγηθῇ ἐπὶ τέλους. Σὲ ἐκτιμᾷ πολὺ καὶ ἐξ ἑτέρου ἀγαπᾷ τὴν Αὐγούσταν. Θέλει ὅμως ἀναποφεύκτως νὰ γνωρίσῃ ὅπως καὶ σύ, τὰ ἐνδόμυχα τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς. Δι' ἀμφοτέρους ἡ λύσις ἔσται ἀποφασιστική, διότι ἂν ἡ Αὐγούστα ἐκπληρώσῃ τὰς ἀπαιτήσεις ἐκείνου, τετέλεσται διὰ σέ!

Ὁ Δοὺξ Β*** ἐπανιδὼν ἡμᾶς ἐδάκρυσε τοὺς ὀφθαλμούς. Ἡ Ῥενὲ ὅταν ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Μαξίνσκη ἐγένετο ἐρυθρὰ καὶ τὰ βλέφαρά της ἐταπεινώθησαν. Ἀμφότεροι ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους τοσούτῳ χαμηλοφώνως καὶ μετὰ τοσαύτης συγκινήσεως, ὥστε ἐγὼ δὲν ἤκουον τίποτε.... ἔβλεπον μόνον καὶ ἠννόουν. Ὁπόσον ἠγαπῶντο!

Ἡ Αὐγούστα δὲν ἐφαίνετο.

Ἀφοῦ μὲ ηὐχαρίστησε δι' ἑνὸς καὶ μόνου μειδιάματος, ἀλλὰ τί μειδιάματος! ἡ Ῥενὲ μὲ προσεκάλεσε νὰ καθίσω πλησίον της.

— Σᾶς ἐπεφυλάξαμεν μίαν ἔκπληξιν, εἶπεν. Ἡ Αὐγούστα τὴν ὁποίαν μάτην ἀναζητεῖτε διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, εὑρίσκεται εἰς τὴν ἔπαυλίν σας τοῦ Blaue-Blumen, παρὰ τῇ μητρί σας. Ἐξασκεῖται ἀπὸ τοῦδε εἰς τὰ ἔργα τῆς οἰκοδεσποίνης ἵνα σᾶς ἐξασφαλίσῃ κατὰ πάσης ἀνησυχίας διὰ τὸ μέλλον. Θέλει ἀπὸ τοῦδε νὰ σᾶς πείσῃ, καὶ νὰ πείσῃ ἑαυτὴν ἴσως, ὅτι ἡ ἀγροτικὴ ζωὴ οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπίφοβον. Ὁ πατήρ μου φοβεῖται μήπως ἀλλάξῃ ταχέως γνώμην καὶ ὅλα ταῦτα καταλήξωσιν ὡς βουκολικὴ κωμῳδία. Ἡ ἐξαδέλφη μου εἶνε εἰκοσαέτις... ἐλευθέρα ... Ὁ πατήρ μου σᾶς ἀγαπᾷ καὶ συγκατανεύει· ἐγὼ δὲ... ἐλπίζω.

— Ἂν ἔχω τὴν φιλίαν σας καὶ τὸν ἔρωτα τῆς Αὐγούστας, θὰ ἔχω πᾶν ὅ,τι δύναται ν' ἀποτελέσῃ τὴν χαράν μου ἐπὶ τῆς γῆς!

— Σιωπή! ὑπέλαβεν ἡ Ῥενὲ μὲ μικρὸν ἐπιπληκτικὸν μορφασμόν. Ἡ Αὐγούστα πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν ἀνεχώρησε καὶ δὲν θὰ ἐπανέλθῃ εἰμὴ μόνον διὰ τοὺς γάμους μου. Ἔλαβον ὅμως ἐπιστολήν της, διὰ τῆς ὁποίας μᾶς προσκαλεῖ. Θὰ ὑπάγωμεν ὅλοι ὁμοῦ.

ΙϚ'

Ἡ πρώτη σκέψις εἶναι μᾶλλον γενναία ἢ βάσιμος.

Μετά τινας ὥρας ἡ Ῥενὲ ὁ πατήρ της καὶ ἐγὼ εὑρισκόμεθα ἐπὶ τῆς ἀγούσης πρὸς τὸ Blaue Blumen ὁδοῦ. Ὁ κ. Β*** εἰρωνεύετο ἡδέως τὰς ἀπαιτήσεις μου καὶ ἠμφισβήτει περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐτῶν ὅσα θὰ διηρχόμην εἰς τὴν ἐξοχὴν μετὰ τὸν γάμον μου. Ἐσκόπευε δέ, ὡς ἔλεγε νὰ πειράζῃ καὶ τὴν ἀνεψιάν του διὰ τὸ ποιμενικὸν μυθιστόρημα τοῦ ὁποίου ἐγίνετο ἡρωΐνη, θέλων οὕτω νὰ πληρωθῇ διὰ τὴν εὐμένειάν του πρὸς τὰς ἡμετέρας αἰτήσεις.

Κατέβημεν τῆς ἁμάξης πρὶν ἢ φθάσωμεν εἰς τὴν ἔπαυλιν, ἵνα καταλάβωμεν ἐξαίφνης τὴν Αὐγούσταν.

Εἰσήλθομεν εἰς τὴν αὐλὴν ἀψοφητί.

— Ἰδέ την! μοὶ ἐψιθύρισεν ἡ Ῥενέ, δεικνύουσα γυναῖκα ἐπιβλέπουσαν ὅμιλον ἐργατίδων.

Κατὰ τὰς ὀλίγας στιγμάς, κατὰ τὰς ὁποίας ἐμείναμεν καὶ οἱ τρεῖς ἔκπληκτοι θεωροῦντες τὴν Αὐγούσταν, ἐπίστευσα ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ γείνῃ σύζυγός μου. Εἶχεν ἀποκτήσει ὕφος ἀληθοῦς χωρικῆς, τὴν δὲ μεταμόρφωσιν ταύτην καθίστα ἀληθεστέραν καὶ μᾶλλον ἐπαγωγόν, τὸ φύσει εὔσωμον τῆς νεάνιδος. Ἐγὼ κατεγοητεύθην. Σύμπασα ἡ κόμη της ἀπετέλει μίαν πλεξίδα, κατὰ τὸ ἔθιμον τῶν ἡμετέρων ἀγροτίδων, ἡ δὲ ἁπλότης αὕτη μᾶλλον ἢ πᾶσα βεβιασμένη διευθέτησις καθίστα καταφανέστερον τὸ λαμπρὸν τοῦ χρώματος καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῆς. Βαμβακίνη ἐσθὴς ὑποδεικνύουσα χαριέστατον τῆς ὀσφύος σχηματισμὸν ἔπιπτε καθέτως εἰς πλατείας καὶ μακρὰς πτυχὰς μέχρι τῶν ποδῶν, τῶν ὁποίων ἡ μικρότης ἦτο θαυμασιωτέρα ὑπὸ τὰ ἁπλᾶ ἐκ δέρματος πέδιλα· μάλλινος στηθόδεσμο συνεῖχε τὸ στῆθος αὐτῆς εἰθισμένον μέχρι τοῦδε εἰς τὴν ἐπαφὴν τῆς μετάξης καὶ μουσελίνης· λευκαὶ χειρίδες διανοιγόμεναι βαθμηδὸν κατὰ τὰ ἄκρα ἐκάλυπτον μόλις τὸ ἥμισυ τῶν στρογγύλων αὐτῆς βραχιόνων. Δὲν ἠδυνάμην εἰμὴ νὰ ἀναγνωρίσω ὡς ἀληθὲς τὸ ἀξίωμα ὅτι τοσούτῳ μᾶλλον ἐξωραΐζεται ἡ γυνὴ ἐφ' ὅσον ἐλαττώνει τὸ φορτίον τοῦ καλλωπισμοῦ.

Οὐδέποτε ᾐσθάνθην θερμότερον τὸν πρὸς τὴν Αὐγούσταν ἔρωτά μου.

Ἡ φωνὴ δι' ἧς ἐλάλει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐπαύλεως ἦτο πρωτοφανῶς σταθερὰ καὶ ἐπιτακτική. Ἀκούων τις δὲν ἀμφέβαλλεν ὅτι ἔμελλε νὰ ὑπακουσθῇ. Τυχαίως ἓν δράγμα ἐξώκειλε μακρὰν τῆς ὑπὸ τῶν ἐργατῶν σχηματιζομένης θημωνίας καὶ ἐκυλίσθη πρὸ τῶν ποδῶν της· δὲν ἐδίστασε νὰ τὸ ἁρπάσῃ διὰ τῶν ἰδίων της χειρῶν καὶ νὰ τὸ ἐκσφενδονίσῃ εἰς ἣν ὤφειλε νὰ κατέχῃ θέσιν. Ὁ κ. Β*** καὶ ἡ Ῥενὲ ἐξερράγησαν εἰς γέλωτα· ἐγὼ ἔμενον κατάπληκτος. Ὁ ζῆλός της ὑπερέβαινε τὰς ἐλπίδας

μου, οὐδόλως δὲ ἠδυνάμην νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχήν μου εἰς τὸ παραδόξως ὑπερβολικὸν αὐτοῦ.

Ἡ Αὐγούστα ἔδραμε πρὸς ἡμᾶς καὶ μᾶς ὡδήγησεν εἰς τὴν οἰκίαν ἔνθα διέταξε νὰ προσενεχθῶσι ποτὰ πρόσφορα εἰς ἀναψυχὴν ἡμῶν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας. Ἐλάλει διὰ πονηροῦ καὶ ὑπονοητικοῦ ὕφους, ὅπερ συνεπλήρου τὴν ἀπομίμησιν. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἐγεννήθη ἐν τῇ ἐπαύλει.

— Ἡ δεσποινὶς εἶνε τόσον εὐφυής, τόσον αὐστηρὰ εἰς πάσας τὰς λεπτομερείας τῶν ἐργασιῶν, εἶπεν ἡ μήτηρ μου, ὥστε οἱ ἄνθρωποί μας τὴν θεωροῦσιν ἀπὸ τοῦδε ὡς οἰκοδέσποιναν, καί τοι ἀγνοοῦντες ὅτι. . . . Φοβοῦμαι μόνον μήπως ἀπαυδήσῃ ταχέως.

— Ὄχι, ὄχι! δὲν θ' ἀπαυδήσω· τοὐναντίον μάλιστα αἰσθάνομαι ὅτι μὲ ὠφελεῖ ἡ κόπωσις αὕτη. . . .ἐκτὸς δὲ τούτου μὲ διασκεδάζει, καὶ τὸ φόρεμά μου μοὶ ἀρέσκει πολύ.

Μετὰ τὸ πρόγευμα ἐπεσκέφθημεν τὴν ἔπαυλιν. Ἡ Αὐγούστα ἦτο πλησίον τοῦ θείου καὶ τῆς ἐξαδέλφης αὐτῆς, οἵτινες πιθανῶς θὰ τὴν ἠρώτων περὶ τῶν ἐντυπώσεων τοῦ β ου, ὃν ἐξελέξατο, ἐν ᾧ ἐγὼ ἐπλησίασα πρὸς στιγμὴν τὴν μητέρα μου.

— Μὲ ἐθεώρητες τρελλὸν ἴσως ὅταν ἔμαθες ὅτι ἀγαπῶ τὴν δεσποινίδα Β*** τῇ ἔλεγον.

— Ὄχι, ἀλλὰ διατί νὰ μὴ ἦνε ἡ ἄλλη; . . . . καὶ ἤγειρεν ἐπ' ἐμὲ ὀφθαλμοὺς ὑγρούς. Κρῖμα!

Μετ' ὀλίγον ὁ Δοὺξ ἦλθε πρὸς ἡμᾶς λέγων ὅτι τὸ ὄχημα ἦτο ἕτοιμον.

Ἡ Αὐγούστα προσέδραμε καὶ ἔλαβε τὸν βραχίονά μου.

— Ποῦ πηγαίνετε, κύριε; μοὶ εἶπεν. Εἰς ποῖον μέρος τοῦ κόσμου ἀπέρχεσθε πάλιν;

Ἐπεθύμουν τῇ ἀληθείᾳ ν' ἀπομακρυνθῶ, διότι ᾐσθανόμην ὅτι ἐφ' ὅσον ἔβλεπα τὴν Αὐγούσταν, τοσούτῳ μᾶλλον ἔχανα βαθμηδὸν πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας, ἂν αἴφνης μεταβάλλουσα γνώμην μ' ἐγκατέλειπε.

— Φύγετε! προσέθηκε διὰ φωνῆς μειλιχίου καὶ συνάμα παρακλητικῆς. Ἀναχωρήσατε! Φύγετε λοιπόν! . . . .

Θὰ ἠδυνάμην ἴσως ν' ἀντισταθῶ κατὰ τῆς νεάνιδος, τὴν ὁποίαν εἶχον γνωρίσει εἰς Βράϊτ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατὰ τῆς ἤδη παρισταμένης. Ἡ Αὐγούστα ὑπὸ τὸ φόρεμα ἐκεῖνο τῆς χωρικῆς παρθένου, μὲ τὸν ἔρωτα εἰς τὴν καρδίαν, μὲ τὸ τρυφερὸν καὶ φιλοπαίγμον ὕφος αὐτῆς, εἶχε θέλγητρον ἀκαταμάχητον. Μόνον τὸ πάθος τελεσιουργεῖ τοιαύτας μεταμορφώσεις. Εἶνε ἀληθῶς πρόσκαιροι πλὴν μαγευτικαί, γοητεύουσι τὴν καρδίαν, μεθύουσι τὸν νοῦν.

— Ἐφαντάσθητε λοιπόν, ὅτι θὰ εἴχατε τὴν δύναμιν νὰ μὲ ἀφήσετε; εἶπε πλησιάζουσα τὸ λαμπρόν της πρόσωπον πρὸς τὸ ἰδικόν μου. Νόστιμαν!

Δὲν ἀντέσχον. Ἔτρεξα πρὸς τὸ ὄχημα ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκοντο ἤδη ὁ κ. B*** καὶ ἡ Ῥενέ.

— Χαίρετε! τοῖς εἶπον. Δὲν δύναμαι νὰ σᾶς ἀκολουθήσω.

— Τὰ προέβλεπον, εἶπεν ὁ Δοὺξ γελῶν. Σᾶς περιμένω εἰς τοὺς γάμους τῆς θυγατρός μου.

Ἡ ἅμαξα ἀπεμακρύνθη.

ΙΖ'

Δὲν εἶνε ἔρως τὸ πάθος.

Ἡ Αὐγούστα ἐθριάμβευσε.

— Πᾶ! ἐδῶ εἴσθε ἀκόμη; Δὲν ἐφύγατε λοιπόν; Ἔλεγε μετὰ πονηρίας. Τόσον ὀλίγον θάρρος ἔχετε; Ἐγὼ ἄρα ἔχω περισσότερον· βλέπετε ὅτι σᾶς ὑπήκουσα, ἔγεινα χωρική. Ἠθέλησα νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι ὅσῳ δύσκολον εἶνε εἰς ἀγρότιδα νὰ γείνῃ κυρία τοῦ κόσμου, τόσῳ εἶνε εὔκολον εἰς γυναῖκα ἀνωτέραν νὰ λάβῃ τὰς συνηθείας σας. Ἐπιφυλάσσομαι ὅμως νὰ ζητήσω καὶ ἀπὸ σᾶς ἀπείρους θυσίας. — Ἀμφιβάλλετε τώρα περὶ τῆς καρδίας μου; Κατ' ἀρχὰς εἴχατε δίκαιον, δὲν ὑπῆρξα εἰλικρινὴς πρὸς ὑμᾶς· ὑπάρχουσι περιστάσεις καθ' ἃς δὲν ἐπιτρέπεται εἰλικρίνεια. Τώρα πλέον διαφέρει· θέλετε τὴν ἀλήθειαν; ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια. Δι' ἐμὲ οἰκογένεια, πλοῦτος, κοινωνία, πᾶσα ἡ φύσις, τὸ πᾶν, τὸ πᾶν συνεκεντρώθη εἰς ὑμᾶς. Ἂν ἴδω νὰ κρημνίζηται ἡ γῆ θὰ ἐρωτήσω μόνον σεῖς ποῦ εὑρίσκεσθε, ἀδιαφορῶ διὰ τὸ ὑπόλοιπον. . . Σᾶς ἀγαπῶ! Ἀ! πόσον ἀνακουφίζεται κανεὶς ὅταν λέγῃ: Σᾶς ἀγαπῶ! . . . Σᾶς ἀγαπῶ! . . . Ἠκούσατε λοιπόν; Σᾶς ἀγαπῶ! . . . θέλετε νὰ τὸ ἐπαναλάβω καὶ πάλιν;

Ἐγὼ ἔφρισσον ὅλος.

— Οὐδέποτε οὐδένα ἠγάπησα, ἐξηκολούθησεν, οὔτε τοὺς συγγενεῖς μου. Εἶνε καλὸν τοῦτο, ἀλλ' εἶνε βέβαιον. Ἤδη μὲ τιμωρεῖ ὁ Θεὸς καθιστῶν κύριόν μου ἄνδρα περιωπῆς χαμηλοτέρας τῆς ἰδικῆς μου, ἄνδρα, τὸν ὁποῖον θὰ ἐπεθύμουν νὰ θεωρῶ πάντοτε μεθ' ὑπεροψίας. Πόσον ἐπολέμησα κατ' ἀρχάς! μὲ μεγάλην ἐπιμονήν, μὲ λύσσαν! Τόσον εὑρισκόμην κατῃσχυμένη, τόσον ἐξηγριωμένη, ὥστε σᾶς ἐμίσουν.

Κατ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν στιγμὴν ἐνεθυμεῖτο τὴν ὑπάρχουσαν μεταξύ μας κοινωνικὴν διαφορὰν καὶ μοὶ τὴν ἀνέφερε κατὰ πρόσωπον. Ὀξεῖα λύπη συνέσπασε τὸ πρόσωπόν μου. Τὸ παρετήρησε.

— Ἠδυνάμην νὰ μεταβάλω τὴν θέσιν σας, νὰ σᾶς δημιουργήσω λαμπρὸν μέλλον. Διατί δὲν ἠθελήσατε; Ὁ θεῖός μου σᾶς παρέχει στάδιον, σᾶς χειραγωγεῖ. Ἀποποιεῖσθε; Ἔστω, ἂς μὴ γείνῃ τίποτε. Πάλιν θὰ ζήσωμεν καλὰ οἱ δύο μας μὲ ὅ,τι ἔχομεν.

Ἐπροτίμων νὰ χάσω τὴν μοναδικὴν ταύτην δι' ἐμὲ περίστασιν τοῦ νὰ

εὐτυχήσω ἐν ἔρωτι παρὰ νὰ διακινδυνεύσω κατὰ μικρὸν τὴν εὐδαιμονίαν τῆς Αὐγούστας, ἀφίνων εἰς αὐτὴν ἐλπίδας περὶ μεταλλαγῆς βίου.

— Ἡ ἀπόφασίς μου εἶνε διὰ παντὸς ἀμετάκλητος, εἶπον. Μὴν προσπαθῆτε νὰ τὴν κλονίσετε.

Ἀνήγειρε βιαίως τὴν κεφαλήν.

— Τὸ ἀπεφάσισα πρὸ πολλοῦ! εἶπεν εὐθύμως.... Καὶ ἰδοὺ ὁ ἀρραβών, φιλήσατέ με!

Ἔφερε τὸ μέτωπον πρὸ τῶν χειλέων μου.

Εἶχε τοιαῦτα τινὰ ἀπρόοπτα κινήματα, τὰ ὁποῖα κατέπλησσον τὴν καρδίαν μου, διεσάλευον τὸ λογικόν μου.

— Σὲ λατρεύω! ἐψιθύρισα.

Ἡ λέξις αὕτη μοὶ διέφυγεν. Ἥρπασα τὴν Αὐγούσταν καὶ τὴν ἔσφιξα ἐπὶ τοῦ στήθους μου ἐν ᾧ τὰ χείλη μου ἐπλανῶντο ἐπὶ τῆς κόμης αὐτῆς. Αἴφνης ἐξέφυγε τῶν βραχιόνων μου καὶ ἀπωθοῦσά με ἐλαφρῶς ἐν ᾧ ἐκράτει πάντοτε τὰς χεῖράς μου,

— Θὰ πράξω ὅ,τι θελήσετε, εἶπεν. Ἀκούετε; Θὰ φορῶ πάντοτε τοιοῦτο φόρεμα καὶ θὰ παρασκευάζω μόνη μου γλυκίσματα διὰ τὴν Κυριακήν. Ἀλλὰ θὰ εἶμαι σύζυγός σας καὶ θὰ μὲ φιλεῖτε, οὕτω θὰ ἐξοφλῶμεν.

Ἐφαίνετο ἀσθμαίνουσα ὡσεὶ ἐπανερχομένη ἐκ δρόμου. Προσέθηκεν ὑψοῦσα τὴν φωνήν:

— Θὰ μ' ἀγαπᾶτε πολύ, ἕ! πολύ, πολύ;

Πόσον εὐτυχὴς ὑπῆρξα κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας! Ἡ Αὐγούστα μὲ προσείλκυεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ἑαυτὴν δι' ἀνηκούστων θελγήτρων! Ὁτὲ μὲν ἔρριπτεν ἐπ' ἐμὲ τοὺς λάμποντας ὀφθαλμούς της, ὁτὲ δέ, ἐκτεθειμένη εἰς τὰ βλέμματά μου, μὲ ἄφινε νὰ μεθύωμαι διὰ τῆς καλλονῆς της. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι προσεπάθει ἐπίτηδες νὰ μοὶ ἀποσπάσῃ τὸ λογικόν. Τὸ πνεῦμά μου ἐξήφθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετ' ὀλίγον παράδοξοι καὶ παντοῖαι σκέψεις διεσταύρουν τὴν διάνοιάν μου, ἡ δ' ἔξαψις αὕτη τοσοῦτον ἐκορυφώθη παρ' ἐμοὶ ὥστε μετετράπη σχεδὸν εἰς παραφροσύνην καὶ μοὶ ἐπροξένησε φόβον. Ἠρώτων ἐμαυτὸν ἂν δὲν ἐγεννήθην μᾶλλον διὰ τὴν φιλίαν ἢ διὰ τὸν ἔρωτα. Ἐπὶ μόνῃ τῇ λέξει· μ' ἀγαπᾷ! ᾐσθανόμην τὸ αἷμά μου κυκλοφοροῦν διὰ τιναγμῶν καὶ συσσωρευόμενον ἐπὶ τῆς καρδίας μου· ὁ ἀὴρ ἔλειπεν ἀπὸ τὸ στῆθός μου.

Μίαν νύκτα ἡ μήτηρ μου, ἥτις ἤκουσεν ἐπανειλημμένως τὸν θόρυβον ὃν ἀπετέλουν περιπατῶν ἐν τῷ δωματίῳ μου, προσεκάλεσε τὸν ἰατρὸν ὅστις ἔφθασε τὴν αὐγὴν καὶ ἀπῄτησε νὰ μείνω ἐπί τινας ἡμέρας κλινήρης· ὅτε ἐξῆλθεν, ὥρμησα πρὸς τὸ παράθυρον ἵνα τὸν ἴδω ἀναχωροῦντα. Ἤθελον νὰ βεβαιωθῶ ἂν ἡ Αὐγούστα, ἀνησυχοῦσα περὶ ἐμοῦ, θὰ τῷ ἀπηύθυνεν ἐρωτήσεις. Ἦτο εἰς τὴν αὐλὴν καὶ περιέμενεν!

Ὁ ἰατρὸς εἶπε λέξεις τινὰς εἰς τὴν μητέρα μου, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνή-

θην ν' ἀκούσω, ἡ δὲ μήτηρ μου εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν παρηγορημένη. Ἡ Αὐγούστα προπέμπουσα τὸν ἰατρὸν ἔφθασεν ὑπὸ τὸ παράθυρόν μου· ὁ ἰατρὸς ἔλεγεν: «Ὁ ἔρως εἶνε αἴσθημα ἐπικίνδυνον. . . . ἐστὲ φρόνιμος. Ἐλπίζω. . . . θὰ ἐπροτίμων. . . . ὡς ἀδελφός. . . .» Ἡ Αὐγούστα ἐφαίνετο ἀληθῶς συγκεκινημένη. Ἤλεγχον ἐμαυτὸν διὰ τὴν δυσπιστίαν μου καὶ ὑπεσχέθην ἐνδομύχως νὰ θυσιάσω ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις μου μετὰ τὸν γάμον καὶ νὰ ζήσω ὅπου καὶ ὅπως ἐπεθύμει. Μὲ ἠγάπα ἡ θαυμασία ἐκείνη κόρη! Τί ἐζήτουν περισσότερον; Ἐνέμενον ὅμως εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ διεξαγάγω μέχρι τέλους τὴν δοκιμασίαν.

ΙΗ'

Αἱ μητέρες ἔχουσιν ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν καρδίαν.

Ἔφθασεν ἡ ἐποχὴ τοῦ γάμου τῆς Ῥενὲ καὶ ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσωμεν τὴν ἐπιοῦσαν. Τὴν ἑσπέραν τῆς προτεραίας εὑρισκόμεθα συνηθροισμένοι εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ φαγητοῦ. Τὸ δεῖπνον εἶχε τελειώσει καὶ ἡ Αὐγούστα ἐκάθητο στηριζομένη νωχελῶς ἐπὶ τῆς τραπέζης.

— Ἔχω μίαν παράδοξον ἐπιθυμίαν, μοὶ εἶπεν. Ἤθελα νὰ μὴ ὑπάγω εἰς τὸν γάμον τῆς ἐξαδέλφης μου. Εἰξεύρω ὅλα ὅσα δύνασθε νὰ μοῦ εἴπητε· ἡ Ῥενέ, ὁ θεῖός μου, ὁ κόσμος. . . Ἐν τούτοις δὲν ἐπεθύμουν νὰ παρευρεθῶ.

— Ἀλλὰ διατί;

— Θὰ μὲ περιγελάσετε ἅμα τὸ μάθετε.

— Πῶς εἶνε δυνατόν;

— Ἰδοὺ λοιπόν· ἐντρέπομαι νὰ δείξω τὰς χεῖράς μου· καὶ ἐτοποθέτησεν αὐτὰς πρηνεῖς ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐνώπιόν μου.

— Τὰς χεῖρας αὐτάς! ἀλλ' ἐγὼ τὰς ἀγαπῶ οὕτως. . . εἶπον ἐγὼ ἁρπάζων καὶ φιλῶν τοὺς δακτύλους της μετὰ μέθης.

— Ἆ! ἐστέναξε. Μετ' ὀλίγον ὅλα πρέπει νὰ θυσιάζῃ τις δι' ἓν τοιοῦτον φίλημα! . . . Χωρὶς δὲ νὰ προσθέσῃ ἄλλο τι ἠγέρθη βραδέως καὶ ἀπεχώρησε ῥεμβώδης εἰς τὸ δωμάτιόν της.

Ἡ μήτηρ μου ἠγέρθη ἐπίσης, ὡσεὶ ἀκολουθοῦσα τὴν Αὐγούσταν, ἀλλ' αἴφνης ἐσταμάτησεν.

— Ἴσως σὲ ἀνησυχῶ μὲ μηδαμινὰ πράγματα, εἶπεν. Ἐν τούτοις ἀμφιβάλλω περὶ τῆς Αὐγούστας.

— Ἀφοῦ βλέπεις ὅτι μένει ἐδῶ, δὲν ὑπάρχει λόγος τοιαύτης δυσπιστίας.

— Σὲ ἀγαπᾷ, ἀλλ' εὑρίσκεται ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ πυρετοῦ ὃν ἐμπνέει ὁ ἔρως. Δυστυχῶς δὲ ἡ ἀσθένεια εἶνε παροδική.

— Ἀλλ' ἀφοῦ δέχεται νὰ γείνῃ σύζυγός μου!

— Ὁ γάμος οὗτος δὲν εἶνε τόσῳ δυσανάλογος ὅσῳ φαίνεται. Ἡ Αὐ-

γούστα ἦτο φιλόδοξος καὶ ἀπεποιήθη ἤδη πολλὰς καλὰς προτάσεις. Τίς οἶδε μήπως ὁ φόβος τοῦ νὰ μὴ εὕρῃ ὅ,τι ζητεῖ ὑποβοηθεῖ τὴν ἀπόφασίν της τοῦ νὰ δοθῇ εἰς ἁπλοῦν ἰδιώτην, ὅστις εἶνε ὁπωσδήποτε πλούσιος;... Δὲν εἶμαι βεβαία περὶ τούτου, ἀλλὰ φοβοῦμαι.

— Νομίζεις λοιπὸν ὅτι εἶνε δυνατόν....»

Δὲν μοὶ ἀπεκρίθη.

Εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν μητέρα μου.

— Εὐχαριστῶ! τῇ εἶπον. Εὐχαριστῶ, διότι μὲ εἰδοποίησες. Ἴσως εὕρω δυνάμεις νὰ ὑποστῶ τὴν δυστυχίαν ἐὰν ἤδη μοὶ ἐπέλθῃ· ἐν ᾧ ἂν μὲ κατελάμβανεν ὅλως ἀπαράσκευον, θὰ μ' ἐφόνευεν ἴσως.

Ἡ μήτηρ μου ἐξέφερε κραυγήν.

Ἡ τελετὴ τοῦ γάμου τῆς Ῥενὲ ὑπῆρξε δι' ἐμὲ μία τῶν θρησκευτικῶν ἐκείνων ἐπισήμων ἱεροτελεστιῶν, αἵτινες ἐξαίρουσι, μεταμορφοῦσι τὸν ἄνθρωπον εἰς ὃν καθαρῶς πνευματικόν. Τὸ πᾶν ἐξαφανίζεται πέριξ αὐτοῦ καὶ εἴτε ὑπὸ τοῦ θάμβους τῶν αἰσθητηρίων εἴτε ὑπὸ τῆς ἐνστίκτου τάσεως πρὸς ἄγνωστα στοιχεῖα, διάκειται εἰς κατάστασιν ὅλως ὑπερφυσικήν.

Δι' ἐμὲ ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος ἐξηφανίσθη.... Ὁ Μαξίνσκης καὶ ἡ Ῥενὲ μόνον ἐσκιαγραφοῦντο εἰσέτι παρὰ τοὺς πόδας τοῦ βωμοῦ. Ἤκουσα ὕμνους οὐρανίους. Ὁ καπνὸς τοῦ λιβανωτοῦ ἐσχημάτιζε πυκνὸν νέφος καὶ ἐνόμιζα ὅτι τὸ ἀγαπητὸν ἐκεῖνο ζεῦγος ὑψοῦτο βαθμηδὸν ἵνα ἑνωθῇ εἰς τὸν οὐρανόν.

. . . .

Οἱ κεκλημένοι πάντες εἶχον ἤδη ἐγκαταλείψει τὰς ἐν τῷ νάρθηκι θέσεις των καὶ συνωθοῦντο πρὸ τῆς ὡραίας πύλης, ἐν ᾧ ἐγὼ ἔμενον ἀκόμη γονυπετὴς ἐν τῇ ἀρχικῇ στάσει μου. Δὲν εἶχον ἐννοήσει ὅτι ὅλοι εἶχον ἐγερθῇ.

— Ἐλθὲ λοιπόν, ἤκουσα αἴφνης λέγοντα τὸν Μαξίνσκην σὲ ζητοῦμεν πανταχοῦ.

Ἐπρόκειτο νὰ παρασταθῶ ὡς μάρτυς μετὰ τοῦ Κάσκωφ.

Ἐξελθόντες τῆς ἐκκλησίας ἐπανήλθομεν οἴκαδε μετὰ τῶν στενοτέρων οἰκείων· εἶτα δὲ τὸ νέον ζεῦγος ἤρχισεν ἀμέσως νὰ παρασκευάζεται διὰ τὴν ἀναχώρησιν εἰς Πολωνίαν ἔνθα ὁ γέρων μαρκήσιος Μαξίνσκης τὸ περιέμενεν. Ἀπεφασίσθη ἵνα ὁ Κόμης καὶ ἡ Κόμησσα ἔλθωσι κατόπιν νὰ ἐγκατασταθῶσι παρὰ τῷ Δουκὶ Β***.

Ἡ ἀναχώρησις τῆς Ῥενὲ δὲν μ' ἐλύπησε. Πρᾶγμα παράδοξον! Τοσούτῳ ἡ ὕπαρξις ἐκείνης ἐταυτίζετο μὲ τὴν ἰδικήν μου, ὥστ' ἐνόμιζον πάντοτε ὅτι εὑρίσκετο πλησίον μου.

Ὁ Δοὺξ ἠθέλησε νὰ κρατήσῃ τὴν ἀνεψιάν του δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας παρ'

αὐτῷ. Ἡ Αὐγούστα οὐδεμίαν ἔδειξε δυσκολίαν. Τοὐναντίον ἐβεβαίωσε καὶ αὕτη ὅτι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς Ῥενὲ ἦτο ἐπάναγκες νὰ μείνῃ ἐπί τινας ἡμέρας ἵνα διευθετήσῃ τὰ τῆς οἰκίας ἥτις ἔμελλε τοῦ λοιποῦ νὰ κυβερνᾶται ἄνευ γυναικός.

Ἀντὶ τριῶν ἡμερῶν ἐμείναμεν δύο ἑβδομάδας εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Κάσκωφ μᾶς ἐπεσκέπτετο καθ' ἑκάστην. Ἡ Αὐγούστα εὐκόλως ἠννόησε τὰ αἰσθήματα ἅτινα τῷ ἐνέπνεεν. Ἦτο ψυχροτέρα πρὸς ἐμέ. Ἡ γλυκεῖα οἰκειότης ἥτις ἐβασίλευε μεταξύ μας ἐξηφανίσθη ὁλοτελῶς, καὶ ὅταν παρεπονούμην ἐπὶ τούτῳ, ἀπεκρίνετο ὅτι ἐνώπιον τοῦ κόσμου, εἰς τὴν πόλιν, ἦτο πρέπον νὰ μὴ φαίνωνται γινόμεναι διακρίσεις ὑπὲρ οὐδενός.

Δὲν ἠδυνάμην νὰ ἔχω ἀφορμὴν μίσους κατὰ τοῦ Κάσκωφ. Ἦτο ἕτοιμος νὰ μοὶ ἁρπάσῃ τὴν Αὐγούσταν, ἀλλὰ μόνον ἂν αὐτοπροαιρέτως ἤθελε τὸν προτιμήσῃ, ἔστω καὶ λόγῳ συμφέροντος. Βεβαίως δὲν εἶχε τὴν ἀξίωσιν ν' ἀγαπηθῇ, εἶχεν ὅμως τὴν ἐλπίδα ν' ἀγοράσῃ γυναῖκα φιλόδοξον. Εἰς ποῖον ὅμως σημεῖον βασιμότητος εὑρίσκοντο αἱ ἐλπίδες του; Οὐδὲν περὶ τούτου ἠδυνάμην νὰ μαντεύσω. Τοσούτῳ ἐντέχνως ὑπέκρυπτε τὴν θέσιν του παρὰ τῇ Αὐγούστᾳ, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐμβαθύνω εἰς τὰ συμβαίνοντα. Ὑπεστάμην μαρτύρια.

Ἀνήγγειλα ὅτι ἀναχωρῶ τὴν ἐπαύριον. Ἡ ζωὴ δὲν ἦτο ὑποφερτὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων· ἐκτὸς τούτου ἤλπιζον διὰ τῆς δηλώσεως τῆς ἀποφάσεώς μου νὰ πείσω καὶ τὴν Αὐγούσταν νὰ μὲ ἀκολουθήσῃ.

— Πηγαίνετε, μοὶ εἶπε. Μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας θὰ ἦμαι πλησίον σας.

Ὀκτὼ ἡμέρας!

Ἐπέστρεψα εἰς τὴν ἔπαυλιν, παρὰ τῇ μητρί μου καὶ περιέμεινα.

Ὁ Κόμης μοὶ ἔγραφε συχνὰ ἐκ Πολωνίας. Ὁ τάλας ἐμαστίζετο ὑπὸ ἀκουσίου ζηλοτυπίας, περὶ ἧς μόνον εἰς ἐμὲ ἐξεμυστηρεύετο.

«Φίλε μου, ἓν καὶ μόνον εἰς τὸν κόσμον ὑπάρχει ὄν, μετὰ τοῦ ὁποίου δύναμαι νὰ συμμερισθῶ τὴν ἀγάπην τῆς Ῥενέ· εἶσαι σύ, πρὸς τὸν ὁποῖον μόνον τὴν ἐμπιστεύομαι ὡς ἀδελφήν. Ἐκτὸς σοῦ ζηλεύω τὸ πᾶν. Λυπήσου με! Λόγῳ ἐλλείψεως πάσης ἀφορμῆς ἡ ζηλοτυπία μου καταντᾷ παιδαριώδης. Ζηλεύω ὅταν χορεύουν μαζύ της, ὅταν τῇ ὁμιλοῦν, ὅταν ψαύουν τὸ φόρεμά της, ὅταν ῥίπτουν ἐπανωφόριον ἐπὶ τῶν ὤμων της, ὅταν ὁ ἄνεμος θωπεύῃ τὸ πρόσωπόν της. Αἰσθάνομαι στιγμὰς μίσους ἐναντίον τῶν φίλων οἵτινες μᾶς ἐπισκέπτονται καὶ μοὶ κλέπτουσι τοὺς λόγους καὶ τὰ βλέμματά της, ὁ πατήρ μου γελᾷ καὶ μοὶ ἀπευθύνει μακρὰς διδαχάς. Ἀλλὰ σὺ μ' ἐννοεῖς, δὲν ἔχει οὕτως; Ὁπωσδήποτε ἄφες με νὰ οἰκτείρω ἐμαυτόν!»

Ὁ Μαξίνσκης!... Ἐκεῖνος ὅστις ἔπρεπε νὰ ἦνε τόσον εὐτυχής!... Ὑπέφερε καὶ αὐτὸς λοιπόν; Εἶχε ἄρα πάντῃ ἀληθὲς ὅτι εὐτυχία πλήρης

δὲν ὑπάρχει καὶ ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν εὑρίσκει τὴν δυστυχίαν ἐκτὸς ἑαυτοῦ, τὴν ζητεῖ ἐν τῇ ψυχῇ του ἕως οὗ τὴν εὕρῃ.

ΙΘ'

Καὶ ἐν τῷ ἔρωτι οἱ ἐγωϊσταὶ μόνον ἑαυτοὺς ἀγαπῶσι.

Περὶ τὰ τέλη τῆς ἑβδομάδος ἐκείνης τῆς ὁποίας δὲν ἐνθυμοῦμαι ποτὲ νὰ διῆλθον ἄλλην μακροτέραν, ἔσχομεν μίαν ἐπίσκεψιν. Ἡ κυρία Τοκέν, ἐστολισμένη ὅσον ἦτο δυνατὸν περισσότερον καὶ ἀηδέστερον, ἦλθεν ἐπὶ τοῦ ὀχήματός της, ὅπερ ὡδήγει ἡ ἰδία καὶ ἐπλήρου σχεδὸν ὁλόκληρον. Ἦτο κάθιδρος καὶ ἀσθμαίνουσα ὡς ἀτμομηχανὴ σιδηροδρόμου.

— Ἦλθον νὰ σᾶς ἰδῶ καὶ εἶχα τὸν λόγον μου, εἶπε μετ' αὐταπαρνησίας. Ὁ κόσμος εἶνε τόσον κακός, ὥστε διέδωκε πολλὰ πράγματα περὶ τοῦ κ. Φράντζ. Καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὰ ἐπιστεύαμεν μὴ γνωρίζοντες τί νὰ σκεφθῶμεν. Τώρα ὅμως ἐτελείωσαν, καὶ ἔρχομαι νὰ γελάσωμεν ὀλίγον μὲ τὰς ἀνοητίας ταύτας. . . . Ἡ κυρία Ῥενὲ ὑπανδρεύθη καὶ τοῦτο χάρις εἰς τὸν Φράντζ, ὥστε ἀπεδείχθη ὅτι οὐδεμίαν ἀπαίτησιν εἶχε δι' ἑαυτόν. Ἡ ἄλλη, ἥτις, καθὼς ἐλέγετο, ἦλθεν ἐδῶ διὰ νὰ ὑπανδρευθῇ, ἀπεδείχθη ὅτι διέμεινε χάριν ὑγείας, ἀφοῦ τώρα ὑπανδρεύεται μὲ Ῥῶσον τινὰ πρίγκηπα. Πάλιν δὲ ὁ Φράντζ εὗρε τὸ πρόσωπον. Βλέπετε, λοιπόν, τί ἀνόητοι ἦσαν ὅσοι ἔλεγον ὅτι ἐρωτεύεται τὰς δεσποινίδας ταύτας;

Καὶ ἀφοῦ ἐγέλασε βαρέως, ἐξηκολούθησεν.

— Ὦ! εἶσθε παμπόνηρος σεῖς! Οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσῃ τί σκέπτεσθε. Ἐν τούτοις ὠφελήθητε πολύ, διότι ἀπεκτήσατε φίλους δυναμένους νὰ σᾶς προαγάγωσιν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις.

— Δὲν πρόκειται νὰ μεταβάλω στάδιον, εἶπον μετὰ δυσθυμίας.

— Τόσῳ καλλίτερον! Ἐγὼ ἐφοβούμην τοὐναντίον· ἀφοῦ δὲ εἶσθε τόσον φρόνιμος σᾶς κάμνω μίαν πρότασιν ἐκ μέρους τοῦ συζύγου μου. Ἡ ἔπαυλις ἡμῶν εἶνε μεγάλη, ἑπομένως ἡ διοίκησις αὐτῆς ἐπίπονος. Ἂν θέλετε νὰ ἐπιστρέψητε εἰς τὸ Βράϊτ, ὁ κ. Τοκὲν εἶνε πρόθυμος νὰ συμμερισθῇ μεθ' ὑμῶν τοὺς κόπους ἐξ ἑνὸς καὶ τὰ κέρδη ἐξ ἑτέρου.

— Σᾶς εὐχαριστῶ πολύ, ἀπεκρίθην, ἀλλὰ δὲν προτίθεμαι πλέον νὰ ἐγκαταλείψω τὸ Blaue-Blumen.

— Ἀκούσατέ με! εἶπε, προσεγγίζουσα ἔτι μᾶλλον πρὸς ἐμέ. Σᾶς λέγω τῇ ἀληθείᾳ ὅτι δὲν ζῶμεν πλέον ἐντελῶς εὐτυχεῖς ἀφότου ἐφύγατε. Εἴμεθα πάντοτε μελαγχολικοί. Ἀδίκως μᾶς ἐγκατελείψατε.

Καὶ μοὶ ἐθώπευε τὸν ὦμον διὰ τῆς χειρός.

— Σᾶς ἐπείραξαν ἴσως αἱ ὑποθέσεις μου περὶ τῶν Β***· δικαίως· εἶχα ἐγὼ ἄδικον νὰ σᾶς ἀπευθύνω ἐπιπλήξεις! . . . . Γνωρίζετε ὅμως πόθεν

προῆλθε τοῦτο; . . . Ἐφοβούμην ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ σᾶς ἀγαπήσωσιν. Εἴσθε ἀρκετὰ ὡραῖος Τώρα λοιπὸν σκεφθῆτε ἐπὶ τῆς προτάσεώς μου... θὰ ἐπανέλθω νὰ ἴδω ἂν μετεβάλετε γνώμην.

Μᾶς ἀπεχαιρέτησε χωρὶς ν' ἀκούσῃ λέξιν. Οὐδόλως ἠννόουν τὴν μεταβολὴν τῆς γυναικὸς ταύτης καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ μὲ συνεταιρίσῃ μετὰ τοῦ συζύγου της.

— Χαίρω διότι ἀπεμακρύνθης ἀπὸ τὸ Βράϊτ, εἶπεν ἡ μήτηρ μου. Αἱ μοχθηραὶ γυναῖκες ὅταν τύχῃ νὰ ἦνε ἐρωτόληπτοι καθίστανται τὰ ἐπικινδυνωδέστερα ὄντα ἐξ ὅσων ἡ φύσις παράγει. Θὰ τῇ γράψω ὅτι αἱ ἀποφάσεις σου εἶνε ἀμετάκλητοι.

Ὡρισμένως λοιπὸν μὲ ἠγάπα ἡ σύζυγος τοῦ ἐνοικιαστοῦ! Ἰδοὺ κατάστασις! . . . . Ἐν τούτοις τὸ ἐνδιαφέρον μου τοσούτῳ ὀλίγον ἐξήφθη ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ὥστε οὐδόλως ἐμερίμνησα περὶ τῶν σκέψεων καὶ τῶν διαβημάτων τῆς μητρός μου.

Ὄχημα διασταυρωθὲν μὲ τὸ τῆς κυρίας Τοκὲν εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλήν. Ἡ Αὐγούστα ἐξεπήδησε καὶ ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρός μου, ἡ Αὐγούστα πιστὴ εἰς τὴν ὑπόσχεσίν της! . . . Τίς θὰ τὸ ἐπίστευε;

Δὲν ἠρώτησε περὶ τῶν συμβάντων εἰς τὴν ἔπαυλιν καὶ δὲν ἀνῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν της ἵνα φορέσῃ τὸ βαμβακερὸν φόρεμα. Εἶπεν ὅτι ἦτο κουρασμένη καὶ ἔμεινε μεθ' ἡμῶν ὅλην τὴν ἑσπέραν. Ἔστρεφε πάντοτε καὶ προσήλου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπ' ἐμέ, ἐλάλει ὀλίγα καὶ δὲν προσεπάθει νὰ κρύψῃ τὴν σύννοιάν της. Ἀπεσύρθη ἐνωρίς.

Καὶ ἡ μήτηρ μου καὶ ἐγὼ προῃσθανόμεθα καταιγίδα ἀπαπειλοῦσαν ἡμᾶς. Δὲν ἠδυνάμην ν' ἀποφασίσω ἵνα ὑπάγω καὶ κατακλιθῶ. Κατέβην εἰς τὸν κῆπον. Ἦτο περίπου μεσονύκτιον καὶ ὅμως ὑπῆρχε φῶς εἰς τὸ δωμάτιον τῆς δεσποινίδος Β*** τοῦ ὁποίου τὸ παράθυρον ἦτο ἀνοικτόν. Ὤ! πόσον ἐπεθύμησα νὰ ἐγινόμην ἀόρατος καὶ νὰ εἰσηρχόμην εἰς τὸν θάλαμον ἐκεῖνον! . . . Θὰ ἔβλεπον τὴν Αὐγούσταν μόνην πρὸς ἑαυτήν, θὰ ἐμάντευον ἴσως τί ἐσκέπτετο καὶ θὰ ἐγνώριζον τὴν τύχην μου.

Μέγα τι δένδρον, φυτευθὲν ὑπὸ τοῦ πάππου μου, ὑψοῦτο ἀπέναντι τοῦ παραθύρου. Τὸ πυκνὸν φύλλωμά του ἠρέμα ψιθυρίζον, μοὶ ἔλεγεν: «Ἐγὼ βλέπω! ἐγὼ βλέπω!» Αἴφνης μοὶ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα νὰ ἀναβῶ, τὴν ὁποίαν ὅμως ἀπέκρουσα μετ' ἀγανακτήσεως. Ἀλλ' ἐπανῆλθεν ἐκ δευτέρου εἰς τὸ πνεῦμά μου συνοδευομένη ὑπὸ ἀπειρίας ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τοῦ συγγνωστοῦ τῆς τοιαύτης ἐπιθυμίας, ἐν ᾗ θέσει εὑρισκόμην. Ἡ Αὐγούστα βεβαίως δὲν θὰ εἶχε κατακλιθῆ, ἠδυνάμην δὲ ἀμέσως νὰ ἀποσυρθῶ ἂν τὸ βλέμμα μου ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ τὴν αἰδημοσύνην αὐτῆς. Ἐμάχετο ἀκόμη ὁ νοῦς μου κατὰ τῆς ἐπιθυμίας ταύτης, ἐν ᾧ ἤδη ἀνέβαινον ἐπὶ τοῦ δένδρου.

Δὶς ἢ τρὶς ἐσταμάτησα, ἀποφασίσας νὰ καταβῶ, ἀλλ' ἐπὶ τέλους εὑρέθην ἐν τῷ μέσῳ τοῦ φυλλώματος. Ἡ νὺξ ἦτο σκοτεινή· οὐδεὶς κίνδυνος νὰ φανῶ. Ἤμην κατησχυμένος διὰ τὴν ἀδυναμίαν μου, ἀλλ' ἄνευ ταύτης τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Αὐγούστας μυστήρια οὐδέποτε θὰ μοὶ ἐπεδεικνύοντο ἐν πάσῃ αὐτῶν τῇ ἀληθείᾳ. Ἡ στιγμὴ ἐκείνη ἀπεφάσισε περὶ τοῦ παντός.

Ἀγνοῶ ἂν ὅ,τι εἶδον θὰ φανῇ μᾶλλον πιστευτὸν εἰς τὰς γυναῖκας ἢ τοὺς ἄνδρας, ὅσοι θ' ἀναγνώσωσι τὰς γραμμὰς ταύτας. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ θὰ διηγηθῶ πιστῶς ὅ,τι εἶδον χωρὶς νὰ ἔχω τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐξηγήσω ἢ σχολιάσω οὐδὲν ἐκτὸς ἐκείνων τὰ ὁποῖα μὲ ἀφορῶσι προσωπικῶς.

Ἡ Αὐγούστα ὅπως προφυλάξῃ τὸ στῆθός της ἀπὸ τῆς ψυχρότητος τῆς ἑσπερινῆς δρόσου, εἶχε περιβληθῆ ποδῆρες ἱμάτιον διὰ πλουσίων τριχάπτων κεκοσμημένον ὅπερ ὅμως ἄφινε κατὰ τὸ ἥμισυ γυμνὸν τὸν τράχηλον καὶ τοὺς βραχίονας. Ἦτο γονυπετὴς ἐπὶ τοῦ πατώματος καὶ ἐστήριζε τὰς χεῖρας ἡνωμένας ἐπὶ θρονίου. Κατ' ἀρχὰς ἐνόμισα ὅτι προσηύχετο, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου της ἠννόησα ὅτι ἄλλο τι αἴσθημα κατεῖχεν αὐτὴν καὶ οὐχὶ ἡ πρὸς τὸ θεῖον δέησις. Τὰ χείλη της ἐκινοῦντο χωρὶς νὰ παράγωσιν οὐδένα ἦχον, ἐφαίνοντο προσπαθοῦντα νὰ ἐναρθρώσωσι τὰς ἀσυναρτήτους ἐκείνας λέξεις τὰς ὁποίας προφέρομεν ὅταν εὑρισκόμεθα εἰς ἐρημίαν. Προσεπάθησα ματαίως νὰ διακρίνω τὸ ἀντικείμενον πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνε τὴν παράδοξον ταύτην ὁμιλίαν.

Τὴν Αὐγούσταν ἔβλεπον ἐκ τοῦ πλαγίου, τὸ δὲ πρᾶγμα ὅπερ ἐθεώρει ἦτο κεκρυμμένον ὑπὸ ἐλαφρᾶς κλίσεως τοῦ θρονίου. Ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐν τῇ ὁποίᾳ ἠδυνήθην νὰ θαυμάσω τὸ πρόσωπόν της ὑπὸ χαριεστάτην στάσιν. Ἐκίνει τὴν κεφαλὴν δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἔκλειε κατὰ τὸ ἥμισυ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐφαίνετο ὡς ἐν μέθῃ! . . .
Εἶτα ὡσεὶ ὑπείκουσα εἰς ἀκατανίκητον δύναμιν, ἥρπασε τὸ ἀντικείμενον, πρὸ τοῦ ὁποίου ἦτο γονυπετής, καὶ τὸ ἔφερε βιαίως εἰς τὰ χείλη της. Ἦτο εἰκών. Τὴν ἐφίλει μετὰ μεγαλειτέρας παραφορᾶς ἢ ὅσον ἐγὼ τὴν ἰδικήν της.

Ἡ καρδία μου ἔπαλλεν ἰσχυρῶς, ἕκαστος δὲ παλμὸς αὐτῆς παρῆγε καθ' ὅλον μου τὸ σῶμα στεναγμόν, ὅστις μὲ συνέτριβεν. Ὀλίγον ἔλειψε νὰ ὁρμήσω πρὸς αὐτὴν καὶ ἀναφωνήσω : Εἶμ' ἐγώ ; εἶμ' ἐγὼ τὸν ὁποῖον ἀγαπᾷς τόσον ! . . .

Ἐθεώρει τὴν εἰκόνα μετ' εὐτυχίας, εἶτα πάλιν ἠσπάζετο αὐτήν, τὴν ἐθεώρει ἐκ νέου καὶ ἐφαίνετο προφέρουσα πάντοτε μίαν καὶ τὴν αὐτὴν λέξιν. Ἐκ τῆς κινήσεως τῶν χειλέων της ἐμάντευον ὅτι θὰ ἦτο τὸ ὄνομά μου. Ἡ εἰκὼν θὰ ἦτο ἰδική μου.

Ἔρως ! Ἔρως ! Τί πόνους, ἀλλὰ καὶ ποίαν χαρὰν παρέχεις ! Τίς τολμᾷ νὰ σὲ κατακρίνῃ ; Τίς παραπονεῖται ἐναντίον σου ; Μᾶς βασανίζεις . . . ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐδῶ δὲν εἶνε μεμιγμένον μετὰ θλίψεως ; Ἡ λύπη δὲν εἶνε

ἄφευκτος εἰς πάντας, καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τῶν ὁποίων ἡ ξηρὰ καρδία οὐδέποτε σ' ἐγνώρισεν.!

Ἐπὶ τέλους ἡ Αὐγούστα εἰσήγαγε τὴν εἰκόνα ἐν τῷ στηθοδέσμῳ αὐτῆς καὶ τὴν ἔθλιψε τρυφερῶς ἐπὶ τοῦ κόλπου της.

Διατί νὰ μὴ ἐγκαταλείψω τότε τὴν θέσιν μου; . . .

Ἐπλανήθη ἐπ' ὀλίγον εἰς τὸ δωμάτιον, εἶτα ἐκάθησε παρὰ τῇ τραπέζῃ ἐφ' ἧς ἔκαιεν ἡ λυχνία. Ἐθεώρησε τὰς χεῖράς της πρῶτον μετά τινος φιλαρεσκείας, κατόπιν μετὰ πολλῆς προσοχῆς, τὰς ἐπλησίασεν εἰς τὸ φῶς ἵνα βεβαιωθῇ ὅτι ἡ ἐπιδερμίς εἶχεν ἐπανέλθη εἰς τὴν προτέραν λευκότητα καὶ ἁπαλότητα. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀντικειμένου μεγάλης σημασίας.

Ἔπειτα ἤνοιξε μικρόν τι κιβώτιον, περιέχον πολλὰ καὶ πολύτιμα κοσμήματα, περιδέραια, δακτυλίους. . . . Θὰ ἦσαν τὰ κοσμήματα τῆς μητρός της, περὶ ὧν ἤκουσα πολλάκις νὰ γίνεται λόγος ὅτι τὰ εἶχε περὶ πολλοῦ καὶ οὐδέποτε ἀπεχωρίζετο αὐτῶν. Ἐκόσμησε τοὺς βραχίονας, τὰ ὦτα τὸν λαιμὸν καὶ τοποθετήσασα μικρὸν κάτοπτρον ἐνώπιόν της, ἐστήριξε τοὺς ἀγκῶνας ἐπὶ τῆς τραπέζης καὶ κατωπτρίζετο. Ἡ φυσιογνωμία της ἔλαβεν ἔκφρασιν εὐδαιμονίας ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν ἀδαμάντων. Ἔλυσε τὴν κόμην, ἥτις ἐξετάθη ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῆς ὡς πέπλος χρυσοῦς. Περιετύλισσε τοὺς πλοκάμους εἰς τὰ δάκτυλά της καὶ τοὺς ἐθώπευε.

Παρηκολούθησα μέχρι τέλους τὴν προσωπικὴν ταύτην λατρείαν. Ἡ Αὐγούστα ἐκάλυψε τοὺς δακτύλους δι' ἀδαμάντων, πλὴν δὲν παρετήρει τοὺς λίθους, ἀλλὰ τοὺς δακτύλους. Περιέβαλε τοὺς βραχίονας διὰ λαμπρῶν ψελλίων, ἀλλ' οἱ βραχίονες αὐτοὶ ἐπέσυρον τὴν προσοχὴν καὶ τὸν θαυμασμόν της. Καὶ ἦτο ἀληθῶς ὡραία! . . . Καὶ ὅμως ἐγὼ οὐδέποτε τὴν ἐθεώρησα μετὰ μεγαλειτέρας ψυχρότητος Μήπως ἄρα ἡ καλλονὴ τῆς γυναικὸς ἐδημιουργήθη ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν ἄνδρα; ἢ ζηλοτυποῦμεν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε οὐδὲ εἰς αὐτὴν ταύτην ἐπιτρέπομεν τὸ δικαίωμα τοῦ θαυμάζεσθαι; καὶ μεμφόμεθα τὴν φιλαρέσκειαν; Ὁπωσδήποτε ἡ Αὐγούστα ἐν τῇ ἐκστάσει ἐκείνῃ εἶχεν ὄψιν γυναικὸς ἐξηχρειωμένης. Οὐδὲν τὸ παιδικόν, τὸ ἀθῶον ὑπεφαίνετο εἰς τὰς κινήσεις της.

Ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν ἔμεινε βεβυθισμένη εἰς τὸν θαυμασμὸν ἑαυτῆς, ἐξήγαγεν αἴφνης πάλιν τὴν εἰκόνα, τὴν παρετήρησε μετά τινος ἀδιαφορίας καὶ ἐπρόφερε σιγαλὰ πλὴν ἀρκετὰ καθαρῶς ὅπως ἡ αὔρα φέρῃ εἰς τὰ ὦτά μου, τὰς λέξεις:

— Τὸν λατρεύω! . . . ἀλλά. . . . νὰ ζήσω ἐδῶ! . . . Ἀδύνατον!

Συνέπτυξε τὴν εἰκόνα μετ' ὀργῆς ἐντὸς τῶν χειρῶν της, τὴν ἔρριψεν εἰς τοὺς πόδας της καὶ εἶπε μετὰ μακρὰν παῦσιν.

— Διατί νὰ μὴ δύναταί τις ν' ἀγοράσῃ τὸν ἄνθρωπον καθὼς ἀγοράζει τὴν ἀδάμαντα! . . .

Ὄγκοι θλίψεων ἔπιπτον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου καὶ τὴν συνέτριβον.

Κατῆλθον τοῦ δένδρου· ὅτε ὅμως ἤγγιζα τὴν γῆν οἱ πόδες δὲν ὑπεβάσταζον πλέον τὸ σῶμά μου.

Ὑπάρχουσι τοιαῦται στιγμαὶ καθ' ἃς δὲν ἐπαρκεῖ τις εἰς ἑαυτόν. Ἡ λύπη ἰσχυροτέρα οὖσα ἡμῶν μᾶς ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μερισθῶμεν τὸ βάρος αὐτῆς μετ' ἄλλου. Ἐν τούτοις δὲν ἐφώναξα, δὲν εἶπον τίποτε. Ποῦ ἦτο ἡ Ῥενέ; Τὴν μητέρα μου ἐφοβούμην νὰ λυπήσω. Ἐσύρθην μόνος μέχρι τοῦ κοιτῶνός μου.

Κ'

Ἡ ὡραία γυνὴ θυσιάζει μᾶλλον τὴν ζωὴν ἢ τὸ κάλλος.

Τὴν πρωΐαν ἡ Αὐγούστα μοὶ ἐμήνυσεν ὅτι μὴ δυναμένη νὰ ἐξέλθῃ, ἐπεθύμει νὰ μὲ ἴδῃ εἰς τὸ δωμάτιόν της.

Εἰς τὸ δωμάτιόν της! Τοῦτο μ' ἐξέπληξεν.

Ὑπήκουσα, ἀλλὰ φθάσας μέχρι τῆς θύρας, ἔστην μὴ τολμῶν νὰ ὑπερβῶ τὸ κατώφλιον.

— Εἰσέλθετε! μοὶ εἶπε. Μὴ φοβεῖσθε, δὲν εἶνε τίποτε. Ὅταν ἐξέλθητε τοῦ δωματίου τούτου ἢ θὰ ἦμαι μνηστή σας ἢ δὲν θὰ ὑπάρχω πλέον διὰ σᾶς. Ὥστε δὲν ἀξίζει τὸν κόπον, προκειμένου περὶ τῆς τελευταίας ἡμῶν συνεντεύξεως νὰ μεριμνῶμεν περὶ τοῦ τόπου, εἰς ὃν εὑρισκόμεθα. Καθήσατε καὶ ἀκούσατέ με. Ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἔπαυλιν ἵνα ἐξηγηθῶ ἅπαξ διὰ παντὸς μαζί σας.

— Γνωρίζω τί θὰ μοῦ εἴπητε: «Θέλω νὰ γείνω σύζυγός σου, ἀλλ' ἀδύνατον νὰ συμμερισθῶ τὴν ζωήν σου». Καλῶς ἐμάντευσα;

— Ναί! Δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ τὰς προτάσεις σας. Οἱ σκοποί σας εἶνε ἀνεφάρμοστοι. Θέλετε νὰ τοὺς ἐγκαταλείψετε;

— Οὐδέποτε θὰ τοὺς ἐγκαταλείψω!

Οἱ λόγοι τοὺς ὁποίους εἶχον ἀκούσει τὴν προτεραίαν, «ν' ἀγοράσῃ ἄνθρωπον, καθὼς ἀγοράζει ἀδάμαντα», ἦσαν εἰσέτι ἔναυλοι εἰς τὰ ὦτά μου.

— Ὁ ἔρως σας, ἀγαπητὲ Φράντζ, εἶνε ἁπλοϊκὸς καὶ συνάμα δεσποτικὸς μοὶ ἀπεκρίθη. Συναντᾶτε μίαν εὐγενῆ κόρην· σᾶς ἀγαπᾷ! Δὲν σᾶς ἀρκεῖ τοῦτο, ἀλλὰ θέλετε, χάριν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἀγάπης, νὰ γείνῃ χωρική! Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο εἶνε ἀδύνατον, δὲν πιστεύετε εἰς τὸν ἔρωτά της.

— Ἐγὼ πιστεύω εἰς τὸν ἔρωτά σας.

— Τότε λοιπόν, μ' εὑρίσκετε ὑπερήφανον; . . . . Ἀπατᾶσθε· δὲν εἶμαι ὑπερήφανος, ἀλλ' ἀνετράφην ἐντὸς κέντρου, τοῦ ὁποίου δὲν δύναμαι ν' ἀπομακρυνθῶ. Ἡ ζωή σας ἐντὸς τῶν ἀχανῶν τούτων καλυβῶν, γυμνῶν καὶ πενθίμων, εἶνε ὅλως φυσικὴ διὰ σᾶς τὸν μὴ συνειθίσαντα εἰς ἄλλο τι. Δι' ἐμὲ ὅμως εἶνε ἀθλιότης, εὐχάριστος μόνον ὅταν τὴν ὀνειροπολῇ τις εὑρι-

σκόμενος ἐντὸς κομψοῦ θαλάμου!... Κρυόνω εἰς τὰ δωμάτιά σας, πεινῶ εἰς τὴν τράπεζάν σας, κλαίω ὑπὸ τὰ ἐλεεινὰ ταῦτα ἐνδύματα, ὑποφέρω, καί.... θ' ἀποθάνω ἂν μείνω!

— Ἀλλά, ὑπέλαβον ἐγὼ μετ' ἀπαθείας, ἂν σᾶς ἔλεγον: Ἂς ἀγοράσωμεν ἀπομεμακρυσμένον τινὰ πύργον, κεκρυμμένον ἐντὸς πυκνοῦ δάσους, ἵνα ζήσωμεν ἐκεῖ μόνοι. Θὰ φορῆτε λαμπρὰ φορέματα, θὰ κοιμᾶσθε ἐπὶ μεταξωτῆς κλίνης, εἰς τὴν τράπεζαν θὰ παρατίθενται τὰ λεπτότερα φαγητά, ἀλλὰ δὲν θὰ βλέπετε ἄλλον τινὰ πλὴν ἐμοῦ καὶ τῶν ὑπηρετῶν· θὰ ἐδέχεσθε; Ὄχι· Βλέπετε, λοιπόν, ὅτι ἀπατᾶτε αὐτὴ ἑαυτήν. Δὲν εἶνε οὔτε ἡ ὑπερηφάνεια, οὔτε ἡ δίψα τῆς πολυτελείας, ἥτις σᾶς ἀπομακρύνει ἀπ' ἐμοῦ.

— Τί λοιπόν; ἠρώτησε μετὰ τρόμου.

— Ὁ ἔρως πρὸς τὸ ἄτομόν σας. Τί ἐστιν ὡραιότης ἢ ἀσχημία γυναικός, ὅταν οὐδεὶς τὴν βλέπῃ; Τίποτε, ἀπολύτως τίποτε. Σεῖς ἔχετε ἀνάγκην τοῦ ἔρωτος ἐκ μέρους τοῦ ἀνδρός, ὃν ἐξελέξατε διὰ σύζυγόν σας, ἀλλὰ συγχρόνως δὲν δύνασθε νὰ στερηθῆτε τοῦ θαυμασμοῦ ἐκ μέρους τοῦ κόσμου ὅλου. Ἐν συνόψει, μὲ ἀγαπᾶτε περισσότερον τῆς κοινωνικῆς θέσεώς σας, ὀλιγώτερον ὅμως τῆς καλλονῆς σας.

Ἡ Αὐγούστα μὲ ἤκουσεν ἀκίνητος, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχουσα προσηλωμένους ἐπ' ἐμὲ μετὰ τρόμου.

— Αὐτό, τὸ ὁποῖον λέγετε, εἶνε....

— Ἡ ἀλήθεια! διέκοψα ἐγώ.

Ἔκλινε τὴν κεφαλήν.

— Σᾶς εἶπον ἅπαξ, δὲν δύνασαι νὰ γείνῃς ἀγρότις! καὶ ἀμέσως ἠθελήσατε ν' ἀποδείξετε τὸ ἐναντίον. Ἀνάγκη θαυμασμοῦ. Μετ' ὀλίγον σεῖς ἡ ἰδία ἐβαρύνθητε τὴν κωμῳδίαν ταύτην.

— Ἐπάλαισα ἐν τούτοις. Ἐνθυμεῖσθε, δὲν ἤθελον νὰ ὑπάγω εἰς τὸν γάμον τῆς Ῥενέ.

— Διότι αἱ τρυφεραί σας χεῖρες δὲν ἦσαν τότε τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς λευκότητος καὶ ἁπαλότητος! Ἀπόδειξις τούτου εἶνε ὅτι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐμείνατε μὲ τὰ χειρόκτια.

Μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἡ ζωή μου διέρρεε παρασυρομένη ὑπὸ τῶν λέξεων τούτων, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνα πρὸς τὴν Αὐγούσταν. Ἡ πίστις μου, αἱ ἐλπίδες μου ἔπιπτον, μία πρὸς μίαν, εἰς τὸ κενόν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκρημνιζόμην κ' ἐγὼ κατακέφαλα. Ἐν τούτοις ἐπεθύμουν νὰ ἐξαντλήσω τὸ πᾶν μετὰ τῆς Αὐγούστας, ν' ἀφίσω τὴν καρδίαν μου νὰ ἐκχειλίσῃ.

— Καλὰ λοιπόν, ἔστω! ἐστέναξεν. Εἶμαι τοιαύτη.... τὸ ὁμολογῶ! Ἀλλά.... σᾶς ἀγαπῶ, Φράντζ! Συγχωρήσατέ με, ὅπως συγχωροῦσι τὰ παιδία. Αἱ γυναῖκες εἶνε παιδία. Σεῖς οἱ ἄνδρες ἐπιζητεῖτε τὸ τέλειον. Διατί δὲν μὲ ἀγαπᾶτε ὅπως εἶμαι; Δὲν ἐξαρτᾶται ἀπ' ἐμοῦ νὰ γείνω δια-

φορετική. Ἠδυνάμην νὰ ἦμαι καὶ χειροτέρα· διὰ νὰ γείνω σύζυγός σας μοὶ ἦτο εὔκολον νὰ σᾶς ὑποσχεθῶ πᾶν ὅ,τι ἐν συνειδήσει δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτελέσω, ἐπομένως νὰ σᾶς ἀπατήσω. Ὅ,τι δύναμαι νὰ πράξω εἶνε τὸ νὰ δοθῶ ὅλη πρὸς ὑμᾶς. Τὸ ἔπραξα. . . . καὶ σεῖς μὲ ἀπωθεῖτε, μὲ μισεῖτε!

— Ὄχι! Σᾶς λυποῦμαι.

Ἡ λέξις αὕτη προσέβαλε τὴν Αὐγούσταν.

— Τί! εὐσπλαχνίαν λοιπόν; Διατί ὄχι καὶ περιφρόνησιν; Δὲν μοὶ λέγετε, κύριε, τί ἔχετε μέσα εἰς τὴν καρδίαν σας; Καμμίαν πλάστιγγα διὰ νὰ ζυγίζητε τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν; Ἀχάριστε! Ἄ! εἶνε ἀνυπόφορον. Ἂν ἤμην ἀνὴρ θὰ συνέτριβα διὰ τῶν ἰδίων μου χειρῶν τὰ κόκκαλά σας!..

Ἐβύθισε τοὺς ὄνυχας εἰς τὸν βραχίονά μου.

— Δόξα τῷ Θεῷ! εἶπον. Οὕτω σᾶς ἀγαπῶ περισσότερον Ἡ ὀργή σας μὲ ταράσσει ὀλιγώτερον τῆς ταπεινώσεώς σας. Αἴ! λοιπὸν λέγετε ὅτι ἀφιεροῦσθε καθ' ὁλοκληρίαν, συγκατανεύουσα νὰ μὲ ὑπανδρευθῆτε! Ἀλλά, κυρία μου, δὲν μοὶ λέγετε ἐνδίδετε εἰς τὸν ἄνδρα, ὅστις γίνεται σύζυγός σας; Τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἦναι πατὴρ τῶν τέκνων σας; Κατὰ τοῦτο καὶ μόνον θὰ δύναται νὰ καυχᾶται ὅτι ὑπερτερεῖ τοῦ ἄλλου κόσμου ὡς πρὸς ὑμᾶς; Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε τὸ ὅλον! Εἰξεύρετε πῶς θεωρῶ τὸν γάμον ἐγὼ ὁ πρότυπος, ὁ χωριάτης, καθὼς λέγετε; Θεωρῶ τὸν γάμον ὡς μοναστήριον τοῦ ἔρωτος! . . . Ἡ σύζυγος δὲν ζῇ πλέον εἰμὴ δι' ἐκεῖνον ὅστις τὴν ἔχει. Οὔτε βλέμματα, οὔτε θαυμασμοί, οὔτε θρίαμβοι τῆς χρειάζονται πλέον καὶ οὔτε πρέπει νὰ τὴν εὐχαριστῶσι! Δὲν ὑπάρχει εἰμὴ διὰ τὸν ἄνδρα της. Πρὶν ἢ λοιπὸν ἀφεθῆτε εἰς τὸ ν' ἀγαπήσετε, ἔπρεπε νὰ προσέξετε ἂν ὁ ἀγαπώμενος ὑφ' ὑμῶν ἐφόρει φράκον ἢ χιτῶνα ἐργάτου. Εἰς τὸν ἰδικόν σας κόσμον οἱ σύζυγοι ποτὲ δὲν δίδουν τὸ πᾶν εἰς τὰς γυναῖκας, ἐπομένως οὔτε δικαίωμα ἔχουν νὰ ζητήσουν τὸ πᾶν. Ἀλλ' ἡμεῖς ἀφοσιούμεθα ψυχῇ καὶ σώματι εἰς τὴν γυναῖκά μας καὶ διὰ τοῦτο πρὶν ἢ τῆς δώσωμεν τὸ ὄνομά μας, ἐξετάζομεν καλῶς τί περιέχει ἡ ψυχὴ αὐτῆς. Ἡμεῖς δὲν ζητοῦμεν νὰ ἦνε μόνον σύζυγος, ἀλλὰ καὶ ἡ χαρὰ τῆς καρδίας ἡμῶν ἔνθα βασιλεύει μόνη, καὶ ἡ σύντροφος τοῦ οἴκου ἔνθα ζῶμεν ὁμοῦ, ἐνὶ λόγῳ, μήτηρ τοῦ τέκνου μας, τοῦ ἰδικοῦ μας τέκνου. Πῶς θὰ δυνηθῆτε σεῖς νὰ διέλθητε νύκτας ὁλοκλήρους παρὰ τὴν κοιτίδα βρέφους; νὰ χλωμιάνετε ὑπὸ τῶν φροντίδων μεχρισοῦ μεγαλώσουν τὰ τέκνα σας; Σεῖς θὰ θυσιάσετε τὴν καλλονήν σας! . . . . Τὰ ἰδικά σας τέκνα πρέπει νὰ σᾶς τὰ παρουσιάζουν μόνον ὅταν γελῶσι καὶ νὰ τἀπομακρύνουν ἀμέσως ἅμα πρόκειται νὰ κλαύσουν. Σεῖς θέλετε σύζυγον τὸν ὁποῖον νἀγαπᾶτε εἰς τὸ μεταξὺ μιᾶς συναυλίας καὶ ἑνὸς χοροῦ. Ὁ ἔρως του, ἡ μέθη τοῦ συζυγικοῦ ἔρωτος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ εἰμὴ ὡς δευτερεῦον ἐπεισόδιον παρεμπίπτον ἐν τῇ συνήθει ζωῇ. Διὰ σᾶς εὐτυχία εἶνε

ὁ κόσμος. Μείνατε λοιπὸν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐμὲ δὲ ἄφετέ με εἰς τὴν ἡσυχίαν τῆς μονώσεώς μου.

Ἡ ὀργὴ τῆς Αὐγούστας εἶχε κοπάσει.

— Φρονεῖτε λοιπὸν ὅτι δὲν ἀγαπῶ παρὰ τὴν ὡραιότητά μου; . . . Ἰδού! . . . εἶπε καὶ ἥρπασε ψαλλίδα, λύουσα συνάμα τὴν κόμην της.

— Μή! . . . ἀνέκραξα μόλις προφθάσας νὰ σταματήσω τὴν χεῖρά της. Εἶνε ἀνωφελὲς νὰ κόψετε τὰ μαλλιά σας. . . . Τὸ γνωρίζω, θὰ μὲ ἀγαπᾶτε ἕως ὅτου μεγαλώσουν πάλιν, ἐν ᾧ τοὐναντίον ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ μὲ λησμονήσετε! . . .

— Ἄχ! Τί πρέπει νὰ κάμω λοιπόν! . . . Θέλετε νὰ ὑπανδρευθῶμεν καὶ ν' ἀποθάνωμεν ἀμέσως; . . . εἶμαι ἕτοιμος. Τὸ θέλετε; . . . Τὸ θέλετε, λοιπόν! . . .

— Ὄχι! . . . Δυστυχὴς κόρη!

Ἔπεσε γονυπετὴς πλησίον μου καὶ ἔλαβεν ἀμφοτέρας μου τὰς χεῖρας.

— Θ' ἀγαπήσετε ἄλλην γυναῖκα.

— Σηκωθῆτε!

— Ὄχι! Δὲν θέλω νὰ σᾶς ἀφίσω κακὴν ἀνάμνησιν περὶ ἐμοῦ ὡς καρδίας ὑπερηφάνου! Ἐνώπιόν σας αἰσθάνομαι ὅτι εἶμαι πολὺ μικρά. Ὦ! Εἰπέτε μου, δὲν θ' ἀγαπήσετε ἄλλην τινά;

— Κ' ἐδῶ ἀκόμη ἐγωϊσμός. Δὲν θέλετε νὰ παρηγορηθῶ.

— Εἶνε ἀληθές. Σᾶς ἀγαπῶ τόσον πολύ. Λοιπόν, οὐδέποτε θ' ἀγαπήσετε ἄλλην;

— Τί μ' ἐρωτᾶτε;

Ἔλαβα τὴν κεφαλήν της μεταξὺ τῶν χειρῶν μου καὶ τὴν ἐθεώρησα ἅπαξ ἔτι ἐπὶ μακρόν.

— Δὲν ὑπάρχει πλέον δι' ἐμὲ ἄλλη γυνὴ εἰς τὸν κόσμον παρὰ ἡ μήτηρ μου, μία ἁγία, καὶ ἡ Ῥενέ, εἷς ἄγγελος. Τὸν ἔρωτα ἐγὼ δὲν ἐγνώρισα εἰμὴ ἐν ὀνείρῳ· ἐξυπνῶ γέρων.

Οἱ ὀφθαλμοί της ἐσπινθηροβόλησαν ὑπὸ χαρᾶς.

— Ν' ἀγαπῶνται δύο ψυχαὶ τόσον πολὺ καὶ νὰ χωρίζωνται διὰ παντός! . . . εἶπεν ἐγειρομένη. Παράφρον! Σᾶς δίδουν ῥόδα, θέλετε ἄστρα.

Ἀπεμακρύνθην ταχέως. Ἐξερχόμενος δὲ τοῦ θαλάμου συνήντησα τὴν μητέρα μου.

— Τετέλεσται! τῇ εἶπον. Ἡ Αὐγούστα ἀπέθανεν, ἢ μᾶλλον ἡ Αὐγούστα μου, ἡ ἰδική μου Αὐγούστα δὲν ὑπῆρξε ποτέ! . . .

(Τὸ τέλος προσεχῶς).

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΟΜΗΤΟΥ ΤΟΥ 1882

Αἱ πρῶται εἰδήσεις περὶ τοῦ κομήτου τούτου ἀνεκοινώθησαν ἐν Εὐρώπῃ διὰ δύο τηλεγραφημάτων τοῦ αὐτοκράτορος Δὸν Πέτρου πρὸς τὴν ἀκαδήμειαν τῶν Παρισίων. Ὁ Cruls ἐν Ῥίῳ Ἰανείρῳ ἀνεκάλυψεν αὐτὸν τῇ 11 Σεπτεμβρίου (ν)· ἀλλ' ὅμως βραδύτερον ἐγένετο γνωστὸν ὅτι ὁ Common ἐν Καπστὰδ εἶδεν αὐτὸν ἤδη τῇ 8 Σεπτεμβρίου. Τῇ 18 Σεπτεμβρίου ἔλαβον τὴν πρώτην εἰδοποίησιν διὰ τηλεγραφήματος τῆς Βιενναίας ἀκαδημείας. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τῇ 17, 18, 19, 20, 21, 22 Σεπτεμβρίου ἐγένετο ὁ κομήτης ὁρατὸς δι' ἀόπλου ὀφθαλμοῦ κατὰ τὴν μεσημβρίαν παρὰ τὸν ἥλιον, ἔχων μέγαν λαμπρὸν πυρῆνα καὶ βραχεῖαν κόμην. Τῇ 17 Σεπτεμβρίου κατὰ τὴν 10 ὥραν τῆς πρωΐας καὶ βραδύτερον ἐγένετο παρὰ πολλῶν ὁρατὸς ἐν Ἀλγερίᾳ· τῇ 18 Σεπτεμβρίου εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἱσπανίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας. Περὶ τῆς ἡμερησίας ταύτης παρατηρήσεως, (πρὸς τὴν ὁποίαν μόνον ἡ ὁμοία τῆς 26 Φεβρουαρίου 1843 δύναται νὰ παραβληθῇ), ἔλαβον ἐκ Βιέννης τηλεγραφικὴν εἴδησιν μόνον κατὰ τὴν 20 Σεπτεμβρίου κατὰ τὴν 5 ἑσπερινὴν ὥραν, ὅτε οὐδεμία πλέον ἐλπὶς ὑπῆρχε νὰ ἀνευρεθῇ ὁ κομήτης παρὰ τὸν ἥλιον ἂν καὶ ἐπειράθην τοῦτο. Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ κομήτου κατὰ τὴν ἡμέραν ἐπετεύχθη τῇ 19 Σεπτεμβρίου ἐν Dun-Echt τῆς Σκωτίας καὶ τῇ 22 Σεπτεμβρίου ἐν Παρισίοις, ὑπὸ περιστάσεις λίαν ἀξιοσημειώτους, αἵτινες δέον νὰ ἐκτεθῶσιν ἐνταῦθα. Ἀφοῦ διεδόθη ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Thollon ἐν Νίσσῃ εἶδε τὸν κομήτην κατὰ τὴν μεσημβρίαν τῆς 18 Σεπτεμβρίου πλησίον τοῦ ἡλίου καὶ ὅτι ἠρεύνησεν ἐπισταμένως διὰ τοῦ φασματοσκοπίου τὴν ὠχρὰν γραμμὴν τοῦ νατρίου (ἣν πρὸ τεσσάρων μηνῶν παρουσίαζεν ὁ κομήτης τοῦ Wells) ἀπεφάσισεν ὁ Fonvielle ἐν Παρισίοις ὅπου ὁ οὐρανὸς ἦτο συνεχῶς νεφελώδης νὰ παρασκευάσῃ ἀεροστατικὴν ἀνάβασιν, ὅπως διερχόμενος ἅπαντα τὰ στρώματα τῶν νεφῶν ἴδῃ τὸν κομήτην ἐν ἐντελῶς αἰθρίῳ ὁρίζοντι. Τὴν πρωΐαν τῆς 22 Σεπτεμβρίου ὁ Μαυρίκιος Mallet ὑψώθη ἀπὸ τῆς γῆς ἐν ἀεροστάτῳ· ἀφοῦ διέβη δύο στρώματα νεφῶν, εὗρεν εἰς ὕψος 1500 μέτρων ἐντελῶς αἴθριον οὐρανὸν χωρὶς κατ' ἀρχὰς νὰ δυνηθῇ νὰ ἴδῃ τὸν κομήτην. Ἀνῆλθεν ὑψηλότερον ὅπως ἀπομακρυνθῇ τῆς ὑπ' αὐτὸν θαμβούσης ἀντανακλάσεως τῶν νεφῶν· τότε εἶδε τὸν κομήτην καὶ ἐποίησε τοιαύτας παρατηρήσεις, οἷαι ἦτο δυνατὸν νὰ γείνωσιν ἐν τοσοῦτον ἀσυνήθει θέσει. Ἡ περὶ τῆς τολμηρᾶς ταύτης ἐπιχειρήσεως ἔκθεσις, τῆς πρώτης γενομένης πρὸς σκοπὸν ἀστρονομικόν, εὕρηται ἐν τοῖς Comptes Rendus ἀρ. 13 σελ. 558. Αὗταί εἰσιν αἱ μέχρι τοῦδε γνωσταὶ γενόμεναι εἰδήσεις ἀφορῶσαι ἐν γένει εἰς τὸν κομήτην. Ἕτεραι ἀναφέρονται εἰς προσδιορισμοὺς θέσεως καὶ εἰς ἀποπείρας ὑπολογισμοῦ τῆς

τροχιᾶς του ἐξ ἀνεπαρκῶν εἰσέτι παρατηρήσεων. Παρετηρήθη ἐν Βιέννῃ ὅτι ὁ κομήτης τῇ 16 Σεπτεμβρίου κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἔφθασεν εἰς τὸ περιήλιον αὐτοῦ σημεῖον, ἐνταῦθα δὲ τοσοῦτον ἐπλησίασε πρὸς τὸν ἥλιον, ὥστε σχεδὸν ἐφήπτετο τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Βεβαίως ὅμως διῆλθε μετὰ ταχύτητος 60-70 γεωγραφικῶν μιλίων κατὰ δεύτερον λεπτὸν τὸν χῶρον τὸν κατεχόμενον ὑπὸ τῶν πολλὰς χιλιάδας μιλίων ὑψηλῶν ἀερίων ἐκρήξεων (protuberances) τοῦ ἡλίου. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον περίπου εὑρίσκετο καὶ πρὸς τὸν ἥλιον καὶ πρὸς τὴν γῆν εἰς τὸ πλησιέστερον σημεῖον ἀπέχον 20 ἑκατομμύρια γεωγραφικῶν μιλίων ἀπ' αὐτῆς, ἀπεμακρύνθη δὲ ταχέως καὶ ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ ἀπὸ τῆς γῆς. Τῇ 24 Σεπτεμβρίου ὁ κομήτης ἦτο ὁρατὸς τὴν πρωΐαν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ὅμως ἔτι λίαν ἐπαχθῶς ἂν καὶ μέγας καὶ λαμπρός. Τὴν εἴδησιν ταύτην ἔμαθον διὰ τηλεγραφήματος ἐκ Βιέννης τῇ ἑσπέρᾳ τῆς 27 Σεπτεμβρίου, καὶ ἐντεῦθεν ἄρχονται αἱ ἐν Ἀθήναις παρατηρήσεις, αἵτινες ἐλάχιστα διεκόπησαν μέχρι τέλους Ὀκτωβρίου ὑπὸ νεφελώδους ἀτμοσφαίρας. Αἱ παρατηρήσεις αὗται ἤγαγον εἰς ἀποτελέσματα, ἅτινα, ὑπὸ τοιαύτην μορφήν, ἦσαν ἄγνωστα μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ὅπως παραστήσω συνοπτικῶς ὅ,τι βεβαίως εἶδον, ἐσχεδίασα καὶ ὑπελόγισα, θέλω πραγματευθῇ εἰς τέσσαρα μέρη τὰ φαινόμενα. Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν ἐν τῷ πίνακι παριστᾷ τὰ κυριώτερα φαινόμενα κάλλιον πάσης περιγραφῆς.

1) *Ὁ πυρήν*. Παρὰ τοῖς μεγάλοις κομήταις παρατηρεῖται πάντοτε ἐν ἐπὶ μᾶλλον ἢ ἧττον λαμπρὸν ἀστεροειδὲς πάντοτε μικρότατον σημεῖον, ὡς κέντρον ἀφ' οὗ πάντα τὰ φαινόμενα τῆς περιβαλλούσης αὐτὸν νεφελοειδοῦς περιβολῆς ἤτοι τῆς κόμης ἀπορρέουσι. Ταῦτά εἰσι νεφελοειδῆ τόξα ἢ λαμπροὶ τομεῖς προϊόντα ἐκροῆς, τῆς ὁποίας τὴν κατὰ δεύτερον λεπτὸν ταχύτητα προσδιώρισα κατὰ τὸ 1858 εἰς 2000 πόδας διὰ τὸν κομήτην τοῦ Δονάτου. Ἢ ἄλλοτε ἐκ τοῦ πυρῆνος ἐκπορεύεται ἀκτὶς φωτός, λεπτὸν ῥιπίδιον ὡς ἐκροὴ τῆς ὕλης πρὸς τὸν ἥλιον, ὡς παρετηρήθη κατὰ τὸ 1862 εἰς τὸν τότε κομήτην. Τὸ ῥιπίδιον ἐτέλει μεγάλας δονήσεις περὶ μέσην τινὰ θέσιν ἐν χρόνῳ δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν, ὁμοίως ὡς παρὰ τῷ κομήτῃ τοῦ Halley κατὰ τὸ 1835. Νῦν ὅμως (1882) ὑπάρχει πάλιν μέγα λαμπρὸν ῥιπίδιον προερχόμενον ἐξ ἐκροῆς τῆς ὕλης καὶ διευθυνόμενον πλαγίως πρὸς τὸν ἥλιον, ἀλλὰ ὁ κυρίως πυρὴν ἐλλείπει ἐκ τῆς θέσεως, ὅπου κατ' ἀναλογίαν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ, ἐκτὸς κατὰ τὴν 3 Ὀκτωβρίου, ὅτε ἀνεῦρον αὐτὸν εἰς τὴν κανονικὴν θέσιν αὐτοῦ. Ἀπὸ τῆς 4 Ὀκτωβρίου ἐλλείπει ἐντεῦθεν, καὶ παρετηρήθησαν ἀνατολικώτερον ἐν τῷ ῥιπιδίῳ δύο φωτεινὰ σημεῖα ἓν ἀσθενέστερον καὶ τὸ ἕτερον πολὺ λαμπρότερον, ἅτινα μέχρι τῆς 28 Ὀκτωβρίου δὲν μετεβλήθησαν ἐπαισθητῶς, ἐκτὸς τῆς ἐν γένει ταχείας ἐλαττώσεως τῆς λαμπρότητος.

2) *Ἡ κόμη* δὲν εἶναι καταφανῶς διάφορος τῆς τῶν ἄλλων κομητῶν, ἂν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς κόμης ἐννοεῖται τὸ λαμπρότατον μέρος τοῦ κυρίως

κωνοειδοῦς, τὸ μέρος τοῦτο, ὅπερ διὰ μὲν γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ φαίνεται 16° μακρὸν, διὰ δὲ ἀσθενοῦς τηλεσκοπίου 20°—23° εἶναι λίαν φωτεινὸν καὶ κατὰ τὰς κατωτέρας 6—7 μοίρας καλῶς ὡρισμένον. Ἡ θέσις τοῦ μεγάλου ἄξονος σημειοῦται διὰ καταφανεστάτης σκοτεινῆς γραμμῆς, ὡς τοῦτο καὶ πρότερον παρετηρήθη εἰς ἑτέρους κομήτας, τὸ μεσημβρινὸν μέρος τοῦ κωνοειδοῦς εἶναι καθαρότερον ὡρισμένον τοῦ βορείου. Ὅλον τὸ κωνοειδὲς εὑρίσκεται ἐντὸς μεγάλης κωνικῆς νεφελότητος ἢ μᾶλλον ἐντὸς κωνικῆς νεφελοειδοῦς σύριγγος ἐλάχιστα φωτεινῆς, ἥτις ἀνατολικῶς ἐκτείνεται μοίρας τινὰς πέραν τοῦ πυρῆνος ἐν τῷ χώρῳ τὸν ὁποῖον διέδραμεν ἤδη ὁ κομήτης. Ἡ θέσις τῆς σύριγγος εἶναι κεκλιμένη ὡς πρὸς τὸν ἄξονα τῆς κυρίως κόμης, οὕτως ὥστε πρὸς τὸ βόρειον μέρος ταύτης ἡ σύριγξ παρατηρεῖται εἰς μέγα πλάτος πρὸς τὸ νότιον δὲ μέρος εἶναι στενοτέρα.

Ἀμφότερα τὰ μέρη ἤτοι τὸ κωνοειδὲς τῆς κόμης καὶ ἡ μεγαλειτέρα νεφελοειδὴς σύριγξ περιέχονται ἐντὸς ἐξωτερικῆς νεφελοειδοῦς περιβολῆς ἀσθενεστάτου φωτός, ἥτις παρατηρηθεῖσα τὸ πρῶτον τῇ 10 Ὀκτωβρίου, ὑπῆρξεν ἔκτοτε λίαν σταθερά, ἀλλ' ὅμως τὸ φῶς αὐτῆς ἦν τόσον ἀσθενές, ὥστε δὲν κατωρθώσαμεν νὰ ἐξερευνήσωμεν τὴν ἀληθῆ σημασίαν τοῦ φαινομένου τούτου, οὗτινος ὅμοιον δὲν ἀναφέρεται μέχρι τοῦδε. Ὁ Schiapparelli ἐν Μεδιολάνοις, κάτοχος ἐντελεστέρων ὀργάνων, εἶδε τῇ 19 Ὀκτωβρίου ὅτι ἡ πλαγία αὕτη περιβολὴ κλείεται καὶ στρογγυλοῦται πρὸς ἀνατολάς, οὕτως ὥστε σχηματίζεται νέα κομητικὴ μορφὴ περικλείουσα τὰς δύο ἄλλας. (Τοῦτο ὑποδεικνύεται ἐν τῷ Ε τῆς εἰκόνος διὰ τῆς στικτῆς καμπύλης).

3) *Τὸ παρὰ τὸν κομήτην νέφος*. Κατὰ τὰς νύκτας τῆς 9, 10 καὶ 11 Ὀκτωβρίου τῇ 16 $^1/_2$ ὥρᾳ (δηλ. τῇ 4 $^1/_2$ τῆς πρωΐας) παρετήρουν νοτιοδυτικῶς εἰς ἀπόστασιν 3° ἕως 5° ἀπὸ τοῦ πυρῆνος παράδοξον νεφελοειδῆ μορφήν, κατ' ἀρχὰς δρεπανοειδῆ, ἔπειτα ὡς νέφος μετὰ πέντε ἐξοχῶν, τέλος ὡς διπλοῦν νέφος μετὰ συνδέσμου ἀσθενῶς μαρμαίροντος. Αἱ γενόμεναι καταμετρήσεις ἀπέδειξαν ὅτι τὸ νέφος ἠκολούθει μὲν ἐν συνόλῳ τὴν κίνησιν τοῦ κομήτου, ἀλλ' οὕτως ὥστε καθ' ἑκάστην ἀπεμακρύνετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς νότον τοῦ πυρῆνος.

Τὴν σημασίαν τοῦ φαινομένου τούτου οὐδ' ἐγὼ κατενόησα οὔτε πιθανῶς οἱ πλεῖστοι τῶν ἀστρονόμων. Ὅσοι δὲν εἶδον τὸ φαινόμενον τοῦτο καὶ ἀγνοοῦσι τὰς ἀπεικονίσεις μου δὲν θ' ἀμφιβάλλωσιν (ὡς ἤδη ἐγένετο) ὅτι συνέβη ἐνταῦθα ἐπανάληψις τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1846 περιφήμου διχοτομίας τοῦ κομήτου τοῦ Βιέλα. Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὸ 1846 τὸ χωρισθὲν μέρος ἀπὸ τοῦ κομήτου παρουσιάσθη ὡς ἀνεξάρτητος κομήτης μετ' ἰδίου πυρῆνος καὶ ἰδίας κόμης, ἐνῷ τὸ φαινόμενον τοῦ 1882 οὐδὲν κομητοειδὲς παρουσιάζει καὶ ἤδη ἀπὸ τῆς τετάρτης νυκτὸς δὲν ἐφαίνετο πλέον. Ὁ δὲ συνοδὸς τοῦ κομήτου τοῦ Βιέλα κατὰ τὸ 1846 ἐπανῆλθε κατὰ τὰ ἔτη 1852 καὶ

1858 καὶ ἐγένετο παρὰ πολλῶν ὁρατός, ἕως οὗ ἀπεδείχθη κατὰ τὸ 1866 ὅτι ἀμφότερα τὰ σώματα ταῦτα διελύθησαν ἐξ ὁλοκλήρου. Πιθανῶς θέλουσιν ἀρκέσει αἱ τρεῖς ἐν Ἀθήναις γενόμεναι παρατηρήσεις πρὸς ὑπολογισμὸν τῆς τροχιᾶς τοῦ ἐν λόγῳ νεφελοειδοῦς σώματος καὶ κατὰ συνέπειαν πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος ἂν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κομήτου τὸ νεφελοειδὲς σῶμα παρήχθη, ἢ ἀπήγαγε αὐτὸ μεθ' ἑαυτοῦ ὁ κομήτης κατὰ τὴν περιήλιον διάβασιν ὡς τμῆμά τινος τῶν ὑψηλῶν ἐξοχῶν (protuberances) τοῦ ἡλίου δι' ὧν διῆλθεν.

Οἱ γενικοὶ χαρακτῆρες τῆς τροχιᾶς καθ' ὅσον αὕτη μέχρι τοῦδε προσδιωρίσθη δεικνύουσι μεγάλην ὁμοιότητα μετὰ τῆς τροχιᾶς τοῦ μεγάλου κομήτου τοῦ 1668, 1843 καὶ 1880 καὶ δίδουσι χώραν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δύο κομῆται κινοῦνται σχεδὸν ἐπὶ τῆς αὐτῆς καμπύλης περὶ τὸν ἥλιον. Ὅμοιον παράδειγμα παρουσιάζει ὁ κομήτης τοῦ 1881, ὅστις σχεδὸν τὴν αὐτὴν τροχιὰν τοῦ κομήτου τοῦ 1807 περιγράφει ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς μετὰ τούτου.

Ἂν παραδεχθῶμεν κατὰ προσέγγισιν τὴν ἀπόστασιν τοῦ ἡμετέρου κομήτου ἀπὸ τοῦ ἡλίου = 1 ἢ ἴσην πρὸς 20 ἑκατομμύρια γεωγραφικὰ μίλια, ὁ πυρὴν κατεῖχε 20 μίλια περίπου, τὸ ῥιπίδιον 2000, ἡ διάμετρος τῆς κόμης = 105000 μίλια, ἴση πρὸς τὴν διάμετρον τῆς τροχιᾶς τῆς σελήνης, ἡ παρὰ τὴν κόμην νεφελοειδὴς σύριγξ = 350000 μίλια = 3 $^1]_2$ φορὰς τὴν διάμετρον τῆς τροχιᾶς τῆς σελήνης· ἡ ἐξωτερικὴ περιβολὴ 873090 μίλια = 8-9κις τὴν διάμετρον τῆς τροχιᾶς τῆς σελήνης. Τὸ μῆκος τῆς κόμης = 7 $^1]_2$ ἑκατομμύρια μιλίων κατ' ἐλάχιστον.

Σημ. Ἡ γραμμὴ ΑΒ ἐν τῷ πίνακι δεικνύει τὴν διεύθυνσιν τῆς φαινομένης κινήσεως τοῦ κομήτου, ἡ γραμμὴ ΒΔ τὴν κίνησιν τοῦ συνοδεύοντος νεφελοειδοῦς σώματος· ἐκ τῶν παρατιθεμένων χρονολογιῶν δείκνυται εἰς ποίας θέσεις τοῦ κομήτου ἀνήκουσιν αἱ ἀντίστοιχοι τοῦ νεφελοειδοῦς· αα εἶνε ἡ κυρία κόμη, 66 ἡ νεφελοειδὴς σύριγξ, γδ ἡ ἐξωτερικὴ περιβολή, τῆς ὁποίας τὸ πρὸς ἀνατολὰς τέρμα Ε εἶδεν ὁ Schiaparelli.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20(1 Νοεμβρίου 1882.

Dr J. F. JULIUS SCHMIDT.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΟΛΙΓΑΙ ΛΕΞΕΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΑΝΕΚΔΟΤΟΥ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΥ

ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΛΕΛΕΚΟΥ

Ἀπόκλεεδον τό, λάχανόν τι φυόμενον εἰς ὑδατώδη μέρη.

Ἀρνάρι τό, ῥίνη.

Ἀρναρίζω, ῥινίζω, ῥινῶ.

Ἀσπρόλαπας ὁ, πτηνὸν ὅμοιόν πως ἀλκυόνι. Δι' αὐτοῦ ἐκτελοῦσιν αἱ χελιδόνες, ὡς λέγεται, τὴν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἄνοδον καὶ κάθοδον.

Ἀχνάρι τό, ἴχνος.

Βαλτόνω, σταματῶ πως ὁδεύων ἐπὶ ἐδάφους ἑλώδους, ἐπὶ ὑπηρεσίας ἀπείρου. *Ἐβάλτωσε κεῖ μέσα, δὲν παρα-πάει πέρα, δὲν παρα-βγῇ* λέγει ὁ λαός.

Βαρκάνα ἡ, ἐσχάρα.

Βασταγὸς ὁ, κάνθων, κανθήλιος, ὄνος.

Βοϊδόγλωσσον τό, βούγλωσσον.

Γαλόχανδρα ἡ, ὕαλος ἐσθλή, λευκή, χυτὴ καὶ τρητή, ἣν φέρουσι μετὰ τὸν τοκετὸν αἱ γυναῖκες, αἱ ἔχουσαι ὀλίγον γάλα, πιστεύουσαι ὅτι συντείνει εἰς αὔξησιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο λέγεται καὶ *γαλόχανδρα.*

Δάμαλος ὁ, ταῦρος εὐτραφής, ἰσχυρός, ὡραῖος.

Δόσμα τό, δόσις, ἐφ' ᾧ καὶ παροιμία:

Δόσμα τοῦ χεριοῦ,
σῶσμα τῆς ψυχῆς.

Δρυμόνι τό, κόσκινον μέγα πλεκόμενόν ποτε ἐκ λωρίων στρεπτῶν καὶ δασέων, νῦν ὅμως ἀποκατεστάθη τὸ εἶδος ἐκεῖνο διὰ τοῦ λευκοῦ σιδήρου.

Ἐλατόπισσα ἡ, τὰ σταλάγματα τῆς ἐλάτης.

Ἐπανωζεύγλι τό, ὀβελίσκος, ὅστις συνέχει τὴν ζεύγλην μετὰ τοῦ ζυγοῦ.

Ζέος ὁ, θερμοῤῥόη, δι' ἧς οἱ νεωκόροι θερμαίνουσι τὸ ὕδωρ, ὅπερ ῥίπτεται μετὰ τοῦ οἴνου εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον.

Ζυγορράχι τό, ἡ μακρὰ ῥάχις, ἡ κορυφὴ τῶν ὀρέων.

Θαρρετά, θαῤῥαλέως, εὐτόλμως.

Καθέστρα ἡ, κοττάναθρον.

Καματεύω, καμκτόω, καλλιεργῶ.

Κάρκανον τό, πᾶν σῶμα κεκαυμένον, ξηρόν.

Κάρμα τό, κύρμα, ἕλωρ.

Κατάνακρα, κατ' ἄκρας, εἰς τὴν ἄκραν. *Κατάνακρα 'ς τὸν κῆπο εἶνε μιὰ τριανταφυλλιά, κατάνακρα θὰ πλαγιάσω γὼ ἀπόψε* κτλ. λέγει ὁ λαός.

Κατάρραχα, κατὰ εἰς τὴν ῥάχιν, τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους. *Ἐβγῆκα κατάρραχα καὶ ἀγνάντεψα τριγύρω* λέγουσιν οἱ πολλοί.

Καταρράχια τὰ, αἱ ῥάχεις, αἱ ἀκρώρειαι τῶν ὀρέων.

Κάψαλον τό, πᾶν ξύλον κεκαυμένον, καὶ μεταφορικῶς ὁ ὑπόμελας, ὁ ἰσχνός, ὁ ἀδύνατος ἄνθρωπος. *Σὰν τὸ κάψαλο ἔγεινε, ἐμαύρισ' ὁ ταλαίπωρος ἀπὸ τὴ φτώχεια, ἀπὸ τὴν ἀρρώστια* φησὶν ἡ συνήθεια.

Κάψαλος ὁ, πᾶν κεκαυμένον δάσος.

Κοκκόροβας ὁ, χάλαζα παρεμφερὴς ὀρόβῳ.

Κουμάσι τό, κουμάσιον — ὀνομάζουσιν οἱ χωρικοὶ τὸν μικρὸν οἶκον, ἐν ᾧ καθεύδουσιν οἱ χοῖροι, καὶ τὸν πολύσαρκον ἄνθρωπον. *Τήρα, τήρα,* λέγουσι, *δὲν παρα-σαλέψ' ἀπὸ τὸν τόπο του τὸ κουμάσι.*

Κούτουλας ὁ, κότυλος.

Κρατητῆρα ἡ, λίθος εὔμορφος, ἐρυθρά, τρητή τε καὶ ἄτρητος, ἥτις ἔχει τὴν δύναμιν κατὰ τὴν δοξασίαν τοῦ κοινοῦ τοῦ σταματᾶν, τοῦ κρατεῖν τὴν αἱμοῤῥαγίαν. Διὰ τοῦτο κέκληται καὶ *κρατητῆρα.*

Κωλόκουρα τά, κεκαρμένα ἔρια. Οἱ ποιμένες εἰώθασι κείρειν τὸ ἔαρ τὰ περὶ τὴν κωλῆν τῶν προβάτων ἔρια χάριν εὐχεροῦς ἀμέλξεως αὐτῶν. Τὰ ἔρια ἐκεῖνα καλοῦνται κωλόκουρα.

Λαγουδεύω, λαγωθηρῶ.

Μακωνέδα ἡ, μήκων.

Μανδραγούρα ἡ, τὸ καλλιότερον τῶν μυκήτων εἶδος.

Μερμηγκότρουπα ἡ, τῶν μυρμήκων ἡ τρύπα, ἡ μυρμηκιά.

Ξαλὶ τό, ξυάλη, ἐργαλεῖον δρεπανοειδές, ᾧ χρῶνται πρὸς ξυλείαν.

Ξέρα ἡ, ξηρασία, αὐχμός.

Ξεραΐλα ἡ, κρυμός, παγετός.

Παγωνέλα ἡ, ἴδε ξεραΐλα.

Παραπονέδα ἡ, ἐξοίδησις, ἥτις ἐγγίνεται τοῖς βουβῶσι καὶ ταῖς μασχάλαις ὅταν ἀλγῇ τινος ὁ ποῦς ἢ ἡ χείρ.

Πελάλα ἡ, σπουδή, ταχύτης.

Πλάστης ὁ, κανών, δι' οὗ πλάσσονται τὰ φύλλα τῆς πήττας.

Πρωϊμάδι τό, ὁ πρῶτος ὡριμάζων βότρυς.

Σάλμη ἡ, ἀχυρμιὰ κριθίνη.

Σκασμάδα ἡ, ῥῆγμα, ῥαγάς.

Σπιθέστρα ἡ, θάμνος ἔχων τὸν φλοιὸν ῥοδόχρουν καὶ τὸ φύλλον στρογγύλον.

Σταματένα ἡ, σταμίν, ξύλον τι, εἰς οὗ τὸ μέσον σχεδὸν ὑπάρχει προσηλωμένον πλάγιον σανίδιον καὶ δι' οὗ σταματῶσιν οἱ μυλωθροὶ τὸν μύλον ἀλοῦντα τιθέμενοι πρὸ τοῦ στομίου τοῦ σίφωνος αὐτοῦ.

Σφελέδα ἡ, ἡ κοπτομένη μερὶς ἐκ τῆς ἀκρωβελίας.

Σφηγκριλέδα ἡ, χερμάς.

Τηγανόπηττα ἡ, πλακοῦς, ὃν ποιοῦσι τὸν τρόπον τόνδε:

Ζυμοῦσιν ἐπίτηδες ἢ κόπτουσιν ἐξ ἐζυμωμένου ἄρτου μέρος, ὅπερ φύρουσι μετὰ τυροῦ ἢ καὶ ἄνευ αὐτοῦ· εἶτα τιθέασιν ἀνὰ τὸ πῦρ τρίποδα, ἐπ' αὐτοῦ δὲ τήγανον μετ' ἐλαίου, βουτύρου, στέατος, ὅ,τι τύχῃ, καὶ πλάττουσιν ἐντὸς αὐτοῦ τὸ ζυμωθὲν ἢ κοπὲν ἐκεῖνο μέρος, ὅπερ ὀπτώμενον ἐκβάλλεται καὶ κάπτεται.

Τενεάχτρα καὶ **τενάκτρα ἡ,** ἡ μεγάλη καὶ καμαρωτὴ τρύπα παρὰ τῇ ἑστίᾳ τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ τινάσσουσι τὸν βάμβακα τῶν ὀρεσιβίων αἱ ὀρειάδες.

Τορὸς ὁ, ἴχνος, ἰχνηλασία, ἔρευνα. *Ἐπῆρε τορὸ δῶ μέσα ἡ Φλόξ, ψάχει, λαγὼς εἶνε περασμένος,* ἢ *ἐπῆρε τὸν τορὸ τοῦ λαγοῦ* λέγουσιν οἱ κυνηγοί, ὅ ἐστι τὰ ἴχνη.

Τουρλέδα ἡ, πτηνὸν ὀνομασθὲν οὕτως ἐκ τῆς φωνῆς αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ἥδε *τουρλί, τουρλί, τουρλί,* καὶ ἐξ ἧς ἐπλάσθη καὶ τὸ λεγόμενον περὶ αὐτοῦ: *Ἔχασε τὸ λουρί του καὶ φωνάζει τὸ λουρί μ, τὸ λουρί μ, τὸ λουρί μ·* μεταφορικῶς ὁ ὑψηλὸς ἰσχνὸς ἄνθρωπος.

Τραγανότοπος ὁ, λεπτὸς τόπος, λεπτὴ γῆ, λεπτόγεως.

Φτεροχόρτι, πτέρις, ὅπερ μεταχειρίζονται οἱ χωρικοὶ πρὸς ἴασιν νόσου τινός, ἣν ὀνομάζουσι *φτέρι. Ἔβγαλε τὸ φτέρι* ὁ δεῖνα, λέγουσι, *μὸν ἄϊντε φέρτε φτεροχόρτι.*

Χαλένωμα τό. Οὕτω λέγουσι τὸν λύκον οἱ λοφιῆται, διότι ὁ πρῶτον ὁρῶν κατ' αὐτοὺς αὐτὸν χαλινοῦται τρόπον τινὰ καὶ μένει ἀκίνητος, ἄναυδος.

Χλασέρα ἡ, δενδρύφιον ἔχον τὸν φλοιὸν καὶ τὸ φύλλον λεῖον.

Ψαρέθρα ἡ, λάχανόν τι φυόμενον ἐν κήποις, ἐν ἐρειπίοις.

Ψωμάνδηλον τό, τὸ ὕφασμα, ἐν ᾧ τίθεται ὁ ἐζυμωμένος ἄρτος.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία προσεπάθουν νὰ ἐλευθερώσωσιν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου τὸν ἱερὸν χῶρον, ἔνθα πάλαι ποτὲ ὁ περικαλλὴς τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης ναὸς ἵστατο καὶ τὰ μυστήρια ἐτελοῦντο τὰ Ἐλευσίνια, ὅπως ἐρευνηθῶσι διὰ σκαφῆς χάριν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐθνικῆς τιμῆς τὰ ἐναπολειφθέντα ἐν τοῖς ἱεροῖς τόποις λείψανα. Ἐὰν δὲ αἱ προσπάθειαι ἐβράδυναν νὰ τύχωσι καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη δὲν ἔτυχον καθ' ὁλοκληρίαν τοῦ σκοπουμένου, πολλὰ καὶ ποικίλα ὑπῆρξαν τὰ αἴτια, περὶ ὧν περιττὸς εἶναι ἐνταῦθα πᾶς λόγος. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία ἀπεφάσισε νὰ ἄρξηται τοῦ ἔργου, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι τὰ ὀλίγα ἔτι ἐπιπροσθοῦντα εἰς τὴν ὁλοσχερῆ τοῦ ἀνασκαπτέου χώρου ἀπελευθέρωσιν κωλύματα θέλουσιν ἀρθῇ, τὰ δὲ ἐξαγόμενα τῆς τετραμήνου ἤδη ἐκεῖ σκαφῆς ἐκθέτομεν ὧδε ὡς συντομώτατα.

Γνωστὸν εἶναι ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐπεχειρίσθη ἡ ἔρευνα διὰ σκαφῆς τῶν ἱερῶν τῆς Ἐλευσῖνος τόπων ὑπό τινων τῶν ἑταίρων τῆς Φιλαρχαίου Ἑταιρίας τῶν Dilettanti καὶ κατωρθώθη ἔκτοτε ὁ καθορισμὸς τοῦ Μεγάλου Ναοῦ (τοῦ Μεγάρου), ἐξητάσθησαν δὲ καὶ δι' ἐμπείρων ἀρχιτεκτόνων ἐσχεδιογραφήθησαν τούτου τε καὶ τῶν ἄλλων

οἰκοδομημάτων, ὅσα ἢ ἐφαίνοντο ἢ ἡ σκαφὴ αὐτῶν ἀνεύρισκε, τὰ λείψανα. Ὁποῖα τινὰ ὑπῆρξαν τὰ ἐξαγόμενα τῶν ἐρευνῶν τῶν Dilettanti δὲν εἶναι τοῦ παρόντος τόπου καὶ χρόνου διὰ μακρῶν νὰ εἴπωμεν· ἀρκετὸν νὰ σημειώσωμεν ἓν μόνον ὅτι ἡ σκαφὴ αὐτὴ ὑπῆρξεν ἕνεκα διαφόρων κωλυμάτων λίαν περιωρισμένη, τὰ ἀνώτατα μόνον ἐρευνήσασα τῆς ἐπιχώσεως στρώματα ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, αἱ δὲ τοῦ Γάλλου Lenormant ἀνασκαφαὶ (1860-61) ὀλίγα προσέθηκαν εἰς τὰ ὑπὸ τῶν Dilettanti γνωστὰ γενόμενα. Ὄχι ἄνευ λόγου λοιπὸν δύναταί τις νὰ διϊσχυρισθῇ ὅτι κατὰ τὴν ἀληθῆ τῆς λέξεως ἔννοιαν μόνον νῦν σκοπεῖται καὶ δύναται νὰ γίνῃ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἀνασκαφή, ἧς τὰ μέχρι τοῦδε (ἀπὸ 2ας Ἰουνίου μέχρι μέσων Ὀκτωβρίου) ἐξαγόμενα εἶναι τάδε·

Καὶ πρῶτον μὲν ἀνευρέθησαν καὶ αὖθις τὰ λείψανα τῆς Προνάου Στοᾶς τῆς κατὰ Βιτρούβιον ὑπὸ Φίλωνος τοῦ ἀρχιτέκτονος κτισθείσης καὶ ἐβεβαιώθη ὅ,τι περὶ αὐτῆς καὶ οἱ Dilettanti σημειοῦσι, ὅτι δηλ. ὁ μὲν στερεοβάτης της εἶναι, ὡς συνήθως ἐκ πωρίνων κανονικῶν πλίνθων ἐκτισμένος, αἱ δὲ τρεῖς βαθμίδες καὶ ἡ τοῦ δαπέδου ἐπίστρωσις ἐκ τετραγώνων ἐξ ἐλευσινίου ὑπομέλανος ἀσβεστολίθου πλακῶν, ἕως δὲ τοῦ στυλοβάτου ἵσταντο ἔμπροσθεν (ὡς, ἡ τεμάχια τοῦ κατωτάτου σπονδύλου, ἢ μόνον αἱ τῆς γομώσεως σωζόμεναι ὀπαὶ δεικνύουσι) δώδεκα κίονες δωρικοῦ ῥυθμοῦ, οἵτινες οὐδέποτε εἶχον ὅλως ἀποτελειωθῆ, διότι δὲν φέρουσιν εἰμὴ κατὰ τὸ κατώτατον ἄκρον τῶν σωζομένων σπονδύλων ῥαβδώσεις. Ἀτυχῶς δὲν κατωρθώθη εἰσέτι νὰ ἐξακριβωθῇ ἂν καὶ δευτέρα ὑπῆρχεν ὁμοία σειρὰ κιόνων πρὸς τὰ ἔσω τῆς πρώτης παράλληλος πρὸς ὑποστήριξιν τῆς στέγης, αἰρομένου ὅμως ὁσονούπω διὰ τῆς καταδαφίσεως οἰκιῶν τινῶν κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἤδη ἐξηγορασθεισῶν τοῦ κωλύματος, ἐλπίζεται ἐν τῇ νῦν περιόδῳ τῶν ἀνασκαφῶν πρὸ τῆς διακοπῆς αὐτῶν δηλαδὴ κατὰ τὸν χειμῶνα, ἡ ἐξακρίβωσις τοῦ ζητήματος· εὑρέθη ὅμως ὁ μεταξὺ τοῖχος ὁ τὴν *Στοὰν* μὲ τὸν Σηκόν, ἤτοι τὸν κυρίως Ναόν, ἑνώνων καὶ κατεδείχθη ὡσαύτως ἀκριβὴς ἡ τῶν Dilettanti σημείωσις ὅτι καὶ τούτου ὁ Στερεοβάτης ἦν ἐκ πωρίνων πλίνθων ἐκτισμένος, ὁ δὲ τοῖχος ἀπετελεῖτο ἐξ ἐλευσινίων τετραγώνων πλακῶν ἐν διπλῇ σειρᾷ τεθειμένων, ἄνευ παραγεμίσματος πιθανῶς, καὶ εἶχε πάχος 1,00-1,20 γαλλ. μέτρων· ὁποῖόν τι ὅμως ἦτο τὸ δάπεδον τοῦ Ναοῦ εἰσέτι δὲν δύναται νὰ ῥηθῇ, διότι ἡ σκαφὴ περιορισθεῖσα ὡς πρὸς τὸν Σηκὸν εἰς ἐλάχιστον μέρος εἰς τὸ προσῆκον βάθος ἀπέδειξε μόνον χώματα καὶ εὔλογος εἶναι ἡ ὑπόνοια ὅτι κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἡ ἐπίστρωσις τοῦ δαπέδου ἐξέλιπεν. Ἔξω δὲ τοῦ Σηκοῦ καὶ τῆς Στοᾶς κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ Στερεοβάτου ἡ νῦν σκαφὴ προεχώρησεν εἰς μεγαλείτερον, ἢ ἡ τῶν Dilettanti, βάθος καὶ ἔδειξε τὰ λείψανα καὶ ἄλλων τινῶν μικρῶν οἰκοδομημάτων καὶ τοίχων, ὧν ὁ σκοπὸς καὶ ἡ σχέσις πρὸς τὸ μέγα οἰκοδόμημα ἀκόμη δὲν εἶναι εὐνόητα.

Ἔτι δὲ μᾶλλον ἀκατάληπτα εἶναι ὅσα ἡ νῦν σκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς ἀρχαίων οἰκοδομημάτων λείψανα κατὰ τὰ βορειοανατολικὰ τοῦ περιβόλου προχωρήσασα ἐκεῖ εἰς βάθος ἓξ μέτρων περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους. Ἐὰν δέ, ὅπως ἐκ πολλῶν τεκμηρίων εἰκάζεται, ἀποδειχθῇ ὄχι ψευδὲς καὶ τὸ παρὰ τῶν Dilettanti λεγόμενον ὅτι ἡ ἀσβεστόλιθος στρῶσις, ἣν καὶ ἡ νῦν σκαφὴ καθ' ὅλον τὸν πρὸ τοῦ μετώπου τῆς Στοᾶς πρὸς Ἀνατολὰς μέχρι τοῦ τοίχου σχεδὸν τοῦ Περιβόλου χῶρον ἔφερεν εἰς φῶς, εἶναι τὸ τῆς αὐλῆς, οὕτως εἰπεῖν τοῦ Ναοῦ, ἔδαφος (εἴτε τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ὑποτεθῇ ἡ στρῶσις αὕτη κτίσμα, εἴτε τῶν Ἑλληνικῶν ἐν Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις ἐπισκευασθεῖσα), τὰ κατὰ τὰ Βορειοανατολικὰ τοῦ Περιβόλου ἐκεῖνα λείψανα τῶν οἰκοδομημάτων ἐπικεχωσμένα ὑπὸ τεχνητῆς ἐπιχώσεως καὶ πολλὰ ὑπὸ τὴν ἀσβεστόκτιστον στρῶσιν εὑρισκόμενα, ὡς ἡ σκαφὴ ἔδειξε, καθίστανται ἔτι μᾶλλον ἀκατάληπτα καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς μίαν μόνην δύνανται νὰ μᾶς φέρωσιν εἰκασίαν, ὅτι ἦσαν ἀρχαιότερα τῆς Στοᾶς τοὐλάχιστον τοῦ Φίλωνος οἰκοδομήματα καταστραφέντα πρὸ τῆς οἰκοδομήσεως αὐτῆς καὶ σκεπασθέντα ὡς ἄχρηστα. Νὰ προχωρήσῃ ἡ σκαφὴ κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἔτι μᾶλλον ἐφέτος ἐκρίθη ἀσύμφορον· ἐτράπη λοιπὸν ἐπὶ τὰ ἄνω, καὶ ἤρξατο καθαρίζουσα τὸν κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ναοῦ βράχον καὶ μέχρι τοῦδε οὐδὲν ἄλλο ἐκεῖ ἀνευρέθη ἢ αἱ καὶ ὑπὸ τῶν Dilettanti σημειούμεναι βαθμίδες, ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένης κλίμακος.

Τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ἐν συνόψει τὰ ἐξαγόμενα ὡς πρὸς τὰ τῶν οἰκοδομημάτων λείψανα. Τὰ δὲ εὑρήματα οὔτε πολλὰ οὔτε παρὰ πολλοῦ λόγου ἄξια ὑπῆρξαν, τούτων δὲ ἀναντιρρήτως προέχει ἡ ἀρχαϊκὴ ἢ ἀρχαΐζουσα κεφαλὴ ἡ ἐν τῷ Μουσείῳ νῦν τῆς ἑταιρίας ἐν Ἀθήναις κατατεθειμένη καὶ τὰ πολλὰ ἐνεπίγραφα ἀναθηματικὰ βάθρα, εἰ καὶ πάντα σχεδὸν εἶναι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν ἢ μᾶλλον Μακεδονικῶν χρόνων εὕρημα ἄξιον λόγου εἶναι τὸ εἰς ἱεροφάντην *Χαιρήτιον* ψήφισμα τῶν γενῶν τῶν Εὐμολπιδῶν καὶ Κηρύκων· τῶν νομισμάτων ἄξια μνήμης εἶναι μόνον δύο χρυσᾶ Βυζαντιακὰ τῶν αὐτοκρατόρων Ἰουστίνου καὶ Ἰουστινιανοῦ· ἀλλὰ καὶ ἐλπίδες μεγάλαι περὶ εὑρέσεως ἀξίων λόγου γλυπτικῶν ἔργων ἄλλων μνημείων δὲν ὑπάρχουσι, τὸ μὲν διότι ἡ καταστροφὴ ἐν Ἐλευσῖνι ὑπῆρξε μεγάλη τότε καὶ διότι κατὰ τὰ φαινόμενα ὁ Ναὸς δὲν εἶχε *διάζωμα* ἢ *ζωφόρον*.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Καββαδία ἤρξαντο καὶ ἐξακολουθοῦσιν ἀνασκαφαὶ ὡς γνωστὸν παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ δαπάναις τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας. Ἀνευρέθησαν δ' ἐπ' ἐσχάτων αἱ βάσεις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ μέγα πρωτο-

φανὲς οἰκοδόμημα περιφερὲς περιβαλλόμενον ὑπὸ τριῶν σειρῶν κιόνων, ὧν ἡ μὲν πρώτη εἶναι δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ἡ δευτέρα ἰωνικοῦ καὶ ἡ τρίτη ἀρχαϊκοῦ κορινθιακοῦ. Τὸ μαρμάρινον τοῦτο οἰκοδόμημα οὗτινος τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέρη ἁμιλλῶνται κατὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας καὶ τὸ κάλλος τοῦ περιγράμματος πρὸς τὰ τοῦ Ἐρεχθείου, εἰκάζει ὁ κ. Καββαδίας ὅτι εἶνε ἡ περίφημος Θόλος τοῦ Πολυκλείτου περὶ ἧς ἰδοὺ τί λέγει ὁ Παυσανίας (II, 27,3).

«Οἴκημα δὲ περιφερὲς λίθου λευκοῦ καλούμενον Θόλος, ᾠκοδόμηται πλησίον θέας ἄξιον. Ἐν δὲ αὐτῷ Παυσίου γράψαντος βέλη μὲν καὶ τόξον ἐστὶν ἀφεικὼς Ἔρως, λύραν δ' ἀντ' αὐτῶν ἀράμενος φέρει. Γέγραπται δὲ ἐνταῦθα καὶ Μέθη, Παυσίου καὶ τοῦτο ἔργον, ἐξ ὑαλίνης φιάλης πίνουσα· ἴδοις δὲ κἂν ἐν τῇ γραφῇ φιάλην τε ὑάλου καὶ δι' αὐτῆς γυναικὸς πρόσωπον. Στῆλαι δὲ εἱστήκεσαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου, τὸ μὲν ἀρχαῖον καὶ πλέονες, ἐπ' ἐμοῦ δὲ ἓξ λοιπαί. Ταύταις ἐγγεγραμμένα καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐστιν ὀνόματα ἀκεσθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ προσέτι δὲ καὶ νόσημα ὅ,τι ἕκαστος ἐνόσησε καὶ ὅπως ἰάθη· γέγραπται δὲ φωνῇ τῇ Δωρίδι.

Ἀνευρέθησαν δ' ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς διάφορα γλυπτικὰ ἔργα ἐξ ὧν ἰδίως μνημονευτέα τρία κολοσσιαῖα ἀγάλματα, δύο γυναικεῖα ὧν τὸ ἓν ὁμοιάζει πρὸς ἄγαλμα τῆς αὐτοκρατείρας Λυβίας καὶ ἓν ἀνδρικὸν παριστᾶν ῥωμαῖον αὐτοκράτορα φέροντα θώρακα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰσὶν ὡραῖαι ἐγγεγλυμμέναι γλυφαί, οἷον κεφαλὴ γοργόνος, γρύπες, τροπαῖα καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀνευρέθησαν δ' ὁμοίως καὶ διάφοροι ἐπιγραφαὶ ἐξ ὧν γίνεται γνωστὸς Ἀθηναῖος ποιητὴς Διομήδης ἄγνωστος τέως.

Μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ὁ κ. Καββαδίας ἠρεύνησε τὸν πέριξ χῶρον καὶ οὕτως ἀπεκαλύφθη πλησίον τῆς Θόλου περίπτερος δωρικὸς ναός, ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὡς εἰκάζεται. Πρὸ τῆς ἀνατολικῆς δ' αὐτοῦ πλευρᾶς εὑρέθησαν κορμοὶ καθημένων καὶ ἐγονατισμένων γυναικῶν, κεφαλὴ πωγωνοφόρου ἀνδρός, ἣν ἐχθρικὴ χεὶρ ἔχει ἡρπαγμένην ἐκ τῆς κόμης. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι τὸ ἀνατολικὸν τοῦ ναοῦ ἀέτωμα ἐκοσμεῖτο πιθανῶς διὰ Κενταυρομαχίας. Πρὸ τῆς δυτικῆς δὲ πλευρᾶς εὑρέθησαν τὴν 22 ὀκτωβρίου κατὰ στίχον κείμεναι, ὥσπερ ἐκ τοῦ ἀετώματος κατέπεσαν, ἓξ Νηρηΐδες, ὧν αἱ μὲν δύο πλέουσιν ἐπὶ τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης, αἱ δὲ τέσσαρες ὀχοῦνται ἐπὶ ἱπποποτάμων, χαριέντως διὰ τοῦ ἑνὸς βραχίονος περιπτύσσουσαι τὸν αὐχένα τοῦ εὐγενοῦς αὐτῶν ζώου. Διατηροῦνται δὲ αἱ τρεῖς ἐκ τῶν τελευταίων ἐν καλῇ καταστάσει· μόνον αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν ἐλλείπουσιν, ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ τῆς μιᾶς αὐτῶν εὑρέθη ὡραιότατον ὄντως ἔργον. Εἶνε δὲ αἱ μορφαὶ αὗται χαριέσταται καὶ ἐξαιρέτου καλλονῆς, ἀναμφιβόλως ἔργα τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ε'. ἑκατονταετηρίδος Ἀττικῆς Σχολῆς. Πρὸς τούτοις δὲ εὑρέθη μέγα ἀνάγλυφον εἰκονίζον τὸν Ἀσκληπιὸν ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς καθήμενον θρόνου καὶ πρὸ αὐτοῦ τὴν Ὑγι-

σίαν, ἑκατέρωθεν δὲ βαδίζουσαν γυναικείαν μορφὴν καὶ Νίκην καὶ ὑπερμέγεθες ἱματιοφόρον ἀνδρικὸν ἄγαλμα, τὸ κάλλιστον τῶν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς εὑρεθέντων ρωμαϊκῶν ἀγαλμάτων.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία ἐπελήφθη σκαφῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸ τοῦ ἱδρύματος τοῦ Μουσείου πρὸς κάθαρσιν τοῦ χώρου. Ἐν τῇ σκαφῇ ταύτῃ εὑρέθησαν πολλὰ καὶ διάφορα ἄξια λόγου ἀρχαῖα, πλὴν ἄλλων δ' ἐπιγραφαί, τεμάχια γλυπτῶν καὶ ἀγγεῖα ὧν τινὰ ἐξαιρέτου λεπτότητος, καὶ χάλκινα ἀγαλμάτια ὧν ἐν ἰδίᾳ ὡραιοτάτης τέχνης. Τὰς τελευταίας δὲ ταύτας ἡμέρας εὑρέθη ἐν τῷ πρὸς βορρᾶν τοῦ μουσείου χώρῳ ἔνθα καὶ τὰ χώματα πλειότερα, μαρμάρινον ἄγαλμα τεθραυσμένον εἰς τέσσαρα τεμάχια καὶ ἔχον ὕψος 81 ἑκατοστῶν τοῦ γαλλικοῦ μέτρου. Ὑποτίθεται ὅτι εἶναι Ἥρα ἢ Ἀφροδίτη, ἵσταται δὲ κατὰ μέτωπον. Ἡ βάσις, ἐφ' ἧς ἵσταται εἶναι τριῶν ἑκατοστῶν καὶ σώζει προσκεκολλημένα φύλλα μολύβδου, δι' οὗ ἦτο προσηρμοσμένον εἰς τὸ βάθρον. Ἡ δεξιὰ χεὶρ ἐλλείπει, ἡ δὲ ἀριστερὰ ἐκράτει ἐλλιπὲς ἴσως πτηνόν, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς δὲ φορεῖ στεφάνην. Τέχνην ἔχει ἀρχαϊκὴν καὶ σώζει λείψανα ἱκανῶς ζωηρῶν χρωμάτων εἰς διάφορα μέρη τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τῶν κοσμημάτων, ἔτι δὲ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς κόμης καὶ τῶν πεδίλων. Ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς μεσαίας πλατείας πτυχῆς τοῦ χιτῶνος διακρίνεται κόσμος μαιάνδρου γραπτός. Ἡ ἔκφρασις τῆς μορφῆς ἔχει τραχύτητα ἀρχαϊκήν. Πλὴν τούτου εὑρέθη καὶ ἕτερον μικρὸν γυναικεῖον ἀγαλμάτιον ἐκ λίθου παρίου, ὕψους ὡς 20 ἑκατοστῶν γαλλικοῦ μέτρου. Ἀνευρέθη δ' ὁμοίως καὶ χεὶρ μεγάλη ἐκ λίθου παρίου ἥτις σώζει ζωηρότατον τὸν χρωματισμόν.

ΝΕΩΤΕΡΑ ΠΕΡΓΑΜΗΝΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Περὶ τῶν νεωτέρων εὑρημάτων τῶν ἐν Περγάμῳ ἀνασκαφῶν αἱ Γερμανικαὶ ἐφημερίδες ἀνακοινοῦσιν εὐχάριστα νέα. Αἱ τελευταῖαι ἀνασκαφαὶ ὑπῆρξαν λίαν γόνιμοι. Κολοσσιαῖον γυναικεῖον ἄγαλμα ἑλκύει τὸ βλέμμα τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὴν Ἀσσυριακὴν αἴθουσαν τοῦ ἐν Βερολίνῳ μουσείου. Παριστᾷ Ἀθηνᾶν ἧς δυστυχῶς ἐλλείπουσιν ἡ κεφαλή, ὁ λαιμὸς καὶ οἱ βραχίονες· καὶ ἐν τούτοις ἐπιβλητικὴν ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ ὁ κορμὸς μετὰ τοῦ λαμπρῶς ἐξειργασμένου ἱματισμοῦ, τοῦ λεπιδωτοῦ θώρακος ἐν τῷ μέσῳ φέροντος τὴν κεφαλὴν τῆς Γοργόνος. Τὸ καλλιτέχνημα τοῦτο φέρει ἅπαντα τὰ σημεῖα τοῦ μεγαλείου ἐν τῇ ἁπλότητι αὐτοῦ. Ἡ βάσις τοῦ ἀγάλματος φέρει εὐδιάκριτα ἴχνη ζωφόρου καὶ ἀναγλύφων. Ἕτερον ἄγαλμα, μικροτέρου μεγέθους, παριστᾷ ἐπίσης Ἀθηνᾶν, εἶναι δὲ ἄριστα διατετηρημένον

καὶ θαυμασίας ἐργασίας. Τὸ πρόσωπον τῆς θεᾶς καί περ οὔσης νεωτάτης ἔχει ἔκφρασιν τραχεῖαν καὶ αὐστηράν. Τοῦ ἀγάλματος ἐλλείπουσι μόνον οἱ δάκτυλοι τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς καὶ ὁ δεξιὸς βραχίων. Αἱ πτυχαὶ πίπτουσι μετὰ χάριτος καὶ ἐλευθέρως, λίαν δὲ πρωτότυποι εἰσὶν οἱ σταυροειδῶς ὑπὲρ τοὺς ὤμους συμπλεκόμενοι καὶ πρὸς τὰ κάτω κυρτῶς ἐκκεκομμένοι ἀορτῆρες, οἵτινες καταλήγουσιν εἰς κρικοειδεῖς ὄφεις. Τὸ μάρμαρον ἐξ οὗ τὸ λαμπρὸν τοῦτο τῆς θεᾶς ἄγαλμα εἶναι λεπτόκοκκον, ὑποκιτρίνου χροιᾶς, ὑπενθυμιζούσης τὸ πεντελήσιον. Τὸ τρίτον ἄγαλμα, ὅπερ περιγράφεται, παριστᾷ ἴσως Δήμητραν, ἧς δυστυχῶς λείπουσιν ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ βραχίονες. Αἱ πτυχαὶ πίπτουσι χαριέντως καὶ πλουσίως, ἡ δὲ ἐργασία ἐστὶν ἀρίστη. Καὶ τὰ τρία ταῦτα ἀγάλματα εὑρέθησαν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Περγάμῳ. Ἐκτὸς τούτων εἰσὶν ἐκτεθειμένοι σηκὸς δωρικοῦ ῥυθμοῦ καλῶς διατετηρημένος, ἐν ᾧ ἐτοποθετήθη προσωρινῶς κορμὸς Ἡρακλέους, καὶ ἕτερος σηκὸς ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ. Ἐκ τῶν δύο ἀνηκόντων αὐτῷ κιόνων διετηρήθη καλῶς μόνον ὁ εἷς, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας τὸ λεπτότατα ἐξειργασμένον γεῖσον διετηρήθη σχεδὸν ἐντελῶς ἀνέπαφον. Ἐν τῷ σηκῷ τούτῳ ἐτέθη προσωρινῶς χαριέστατον καί, ἐν τῇ στάσει ὁδευούσης, λίαν ἐπαγωγὸν ἄγαλμα γυναικός. Καὶ κίων τις καλῶς διατετηρημένος μετὰ κιονοκράνου ἐνθυμίζοντος ἰνδικόν τινα ῥυθμόν, ἐξετέθη ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Βερολινικαίου μουσείου αἰθούσῃ.

Ο ΕΡΜΗΣ ΤΟΥ ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ

Ἡ συμπλήρωσις τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κυρίου Σχάπερ ἐπεραιώθη ἤδη ἐν Βερολίνῳ καὶ θέλει ἐκτεθῆ προσεχῶς εἰς τὴν θέαν εὐρυτέρου κύκλου, ἀφοῦ ληφθῇ τὸ ἐξ ἀργίλλου ἐκμαγεῖον. Ὁ καλλιτέχνης παρεδέχθη τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ κ. Χίρσφελδ, τοῦ πρώτου διευθυντοῦ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν, καὶ τοῦ κ. Τρόϋ. Ὁ Ἑρμῆς, νεανίας γυμνός, ἵσταται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς στηριζόμενος, τὸν δ' ἀριστερὸν ἐλεύθερον ἔχων, ἐν ἡσύχῳ καὶ ἐλευθερίῳ στάσει παρὰ κορμὸν δένδρου, ἐφ' οὗ ἔρριψε τὴν ἐλαφρὰν αὐτοῦ χλαμύδα καὶ ἐφ' οὗ στηρίζεται ἐλαφρῶς διὰ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος. Ὁ δεξιὸς αὐτοῦ βραχίων ὑψοῦται ὑπὲρ τὸν ὦμον πλαγίως, ἀλλὰ διευθυνόμενος καί τι πρὸς τὰ πρόσω. Ἡ χεὶρ κρατεῖ βότρυν. Ὁ ἀριστερῶς ἄνω βραχίων κρέμαται σχεδὸν καθέτως παρὰ τὸ σῶμα, ἐν ᾧ ὁ στηριζόμενος κάτω βραχίων ἐκτείνεται ὁριζοντίως ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς κάθισμα διὰ τὸν μικρὸν Διόνυσον, ὃν ὑποχρεοῦται νὰ φέρῃ ...ῆς πρὸς τὰς τροφοὺς νύμφας. Τὸ παιδίον οὗ τὸ κάτω μέρος ἀπὸ τῶν ... καλύπτει ἱμάτιον, στηρίζει τὸν δεξιὸν μικρὸν πόδα ἐπὶ κλάδου τοῦ ..., ἐν ᾧ ὁ ἀριστερὸς κρέμαται ἐλεύθερος. Διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρα... ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ ἀριστερὰ ἐκτείνεται ἁπλ...

στως πρὸς τὸν βότρυν, ὃν ὁ Ἑρμῆς προτείνει. Ἡ ὅλη στάσις εἶναι πολὺ φυσικωτέρα ἢ ἂν παραδεχθῇ τις τὴν ἄλλην γνώμην ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἐκράτει ἐν τῇ ὑψωμένῃ δεξιᾷ θύρσον, στηριζόμενον ἐπ' αὐτοῦ ὡς ἡ Εἰρήνη τοῦ Κηφισοδότου. Ἡ συμπλήρωσις πρέπει νὰ ἦτο λίαν δύσκολος διότι ὁ δεξιὸς βραχίων καὶ τὸ κάτω μέρος τῶν κνημῶν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ σώματος τοῦ παιδίου δὲν ἀνευρέθησαν ἢ εἰσὶ τεθραυσμέναι εἰς μικρὰ τεμάχια.

ΠΕΙΡΑΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Ὀλίγα, ὀλίγιστα κατὰ μακρὰ χρόνου διαστήματα προσερχόμενα κατατίθενται ἐν τῇ τοῦ Πειραιῶς συλλογῇ εὑρήματα Πειραϊκὴν συνήθως τὴν προέλευσιν ἔχοντα, καὶ οὕτω βραδέως λίαν ἀναπτύσσεται τὸ ἀρχαιολογικὸν τοῦ δήμου Μουσεῖον. Τὰ αἴτια τούτου πολλὰ καὶ ποικίλα μεθ' ὅλην τὴν ἱκανῶν ἔργων συχνὴν ἀνακοίνωσιν, μεθ' ὅλην τὴν προθυμίαν ἣν δείκνυσιν ὁ δῆμος εἰς πλουτισμὸν τῆς συλλογῆς δι' ἀγορᾶς ἀντὶ ἁδρᾶς ἀμοιβῆς τῶν ἑκάστοτε παρουσιαζομένων πρὸς τοῦτο. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συλλογῆς, ἓν κατὰ πολὺ θὰ συνεβάλλετο. Ἀφ' οὗ ἐθεωρήθη ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ Μουσεῖον ἐν Πειραιεῖ, ἀφ' οὗ ἱδρύθη τοιοῦτον ἐν Σπάρτῃ διὰ τὰς ἐκεῖ ἀρχαιότητας, ἀφ' οὗ ἡ Μύκονος ἐδέχθη τὰς ἐκ Δήλου, ἀφ' οὗ τῆς Ὀλυμπίας οἱ θησαυροὶ ἀπεφασίσθη νὰ μένωσιν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Διὸς ἀποφεύγοντες τὴν διὰ τοῦ Ποσειδῶνος μετάβασιν αὐτῶν παρὰ τῇ Ἀθηνᾷ, διατί ὁ τῶν Πειραιέων δῆμος νὰ μὴ ζητήσῃ ἐν πλήρει δικαίῳ τὴν ἀπόδοσιν ὧν τὸ ἄστυ τὰς ἑαυτοῦ συλλογὰς ἐπλήρωσε, τῶν προελθόντων ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πειραιῶς; Ἰδοὺ τὸ μέσον δι' οὗ θὰ ἀποκτήσωμεν Μουσεῖον, ἀλλ' ἀληθῶς Μουσεῖον τοπικὸν κάλλιστον ἐν ᾧ νὰ διαγράφηται κάλλιστα ὅσον ἠδυνήθημεν νὰ παρακολουθήσωμεν σήμερον σχετικὸν πρὸς τὴν τοπογραφίαν τῆς πόλεως. Σήμερον ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα δυσχερεστάτη ἀποβαίνει ἡ μελέτη πάντων τῶν κατὰ καιροὺς ἀνακαλυφθέντων ἐν σχέσει πρὸς τὰ τῇδε κἀκεῖσε κείμενα σημεῖα τῆς τοπογραφίας. Τοῦτο διότι ἀλλαχοῦ τὰ ἀνακαλυφθέντα ἀνάκεινται, μακρὰν δὲ τούτων τὰ ἄξια μελέτης σημεῖα τῆς πόλεως, εἰς ἐξέτασιν δ' ἀμφοτέρων οὐ μικρὰ ἡ δυσχέρεια ἀναπτύσσεται, ἐὰν μὴ εἴπῃ τις ὅτι ὅλως ἀδύνατον ἐνίοτε καθίσταται. Ἂς φροντίσῃ ἐπὶ τούτου ὁ δῆμος καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν ἑαυτοῦ ἀποβλέπων καὶ εὐκολίαν μεγίστην εἰς σπουδὴν τῶν κατ' αὐτὸν τοῖς περὶ ταῦτα ἀσχολουμένοις παρέχων.

Πλὴν ταῦτα ἄλλου χρόνου, ἄλλης ζητήσεως. Τῶν δ' ἐν τῇ συλλογῇ ἀνατεθέντων ἐκτὸς τῶν μικρῶν τεμαχίων καὶ λαβῶν ἀμφορέων ἐκ καθημερινῆς περισυναγωγῆς προερχομένων ἄξια λόγου εἰσί:

Α'. Δύο κεφαλαὶ λίθιναι. Ἐκ κατασχέσεως τῆς ἐν Πειραιεῖ ἀστυνομίας ἀπεστάλησαν κατὰ τοὺς παρελθόντας μῆνας δύο κεφαλαὶ ἡ

μὲν ὁλογλύφου ἢ δ' ἀναγλύφου παραστάσεως. Ἡ ἑτέρα τούτων γενειοφόρου ἀνδρός, μετὰ μακρᾶς κόμης, ῥυτίδων ἐπὶ τοῦ μετώπου ἀπὸ ἄκρου τοῦ λαιμοῦ ἀποκεκομμένη, ποιητοῦ εἰκόνα παρέχει, ὡς ἐκ τῆς ταινίας γε, ᾗ ἡ κόμη ἀναδέδεται, δῆλον, καὶ δὴ τοῦ Ὁμήρου, παρεμφερεστάτη οὖσα τῷ κοινῶς φερομένῳ Ὁμήρου ἀπεικάσματι. Διατηρεῖται εὐτυχῶς σώα, ὀλίγον ἀποτριβείσης τῆς ῥινὸς ἄκρας. Ὕψος τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ τραχήλου περὶ τὰ 0,30

Ἡ δ' ἑτέρα νεανίου κεφαλὴ ἐξ ἀναγλύφου ἀπεκεκομμένη, ὡς δηλοῖ τὸ δεξιᾷ ταύτης προεξέχον λείψανον τῆς πλακὸς ἐφ' ἧς τὸ ἀνάγλυφον, ἐν πολλοῖς ἀποτετριμμένη καὶ ἴχνη χρωμάτων ἐνιαχοῦ φέρουσα. Τὸ ὕψος εἶνε τὸ αὐτὸ περίπου τῇ προειρημένῃ.

Β'. Ἀγαλμάτιον Κυβέλης. Καὶ τοῦτο ἐκ τῆς αὐτῆς κατασκέσεως προῆλθεν. Εἶνε τῶν συνήθων παραστάσεων. Ἡ κεφαλὴ ἀποκεχωρισμένη τοῦ σώματος, ἀποκεκομμένη δὲ καὶ ἡ ἄκρα ἀριστερὰ ἀπὸ τοῦ καρποῦ. Ὁ θρόνος ὄπισθεν ἐσχηματισμένος κατὰ τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος. Τῇ δεξιᾷ ἔχει φιάλην. Ἀναπαύεται δ' ἡ χεὶρ αὕτη ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἄκρου τοῦ θρόνου, ὅπερ φέρει ἔμπροσθεν λέοντα ἐν ἐλαφρῷ ἀναγλύφῳ.

Γ'. Μέτρον ἀγορανομικόν. Τοῦτο εἶνε δῶρον τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ σπουδαστοῦ Πέτρου Κ. Ἀποστολίδου, προσενεχθὲν μετὰ τῆς τραπέζης ἐφ' ἧς εἶνε ἡρμοσμένον ἐν ἐπὶ τούτῳ ἐπ' αὐτῆς θήκῃ, καθ' ὅσον τεθραυσμένον ἀνευρέθη εἰς εἴκοσι καὶ τρία τεμάχια. Εἶνε τεμάχιον μαρμάρου φαιοῦ καλῶς εἰργασμένον πάχους 0,15, μήκους ἑνὸς μέτρου καὶ 0,0?, πλάτους 0,46. Κατὰ μῆκος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς εἰργασμένης ἐπιμελέστερον ἄνω ἐπιφανείας καὶ τῆς διαθέσεως αὐτῆς, ἀπεκόπη οὐ σμικρόν. Ἦτο δ' οὕτω τὸ ὅλον ἄνω εἰς δύο ἴσα μέρη ὑπὸ ἀναγεγλυμμένου διαχωρίσματος διπλοῦ διῃρημένον, ὧν μερῶν σώζεται τὸ ἓν πλῆρες, τοῦ ἑτέρου ἀποκεκομμένου τὰ δύο τρίτα. Τὸ πλῆρες τοῦτο εἶνε διῃρημένον δι' ὁμοίας ταινίας κατὰ μῆκος εἰς δύο ἄνισα μέρη· ἐπὶ τοῦ πλατυτέρου τῶν δύο τούτων ὑπάρχουσιν ἓξ κοιλότητες ἀπὸ μείζονος πρὸς μικροτέραν κωνικαὶ μετὰ χειλέων ὑψηλῶν ἔχουσαι κάτωθεν ὀπήν, τὰ δὲ ἔσω οὐχὶ τελείως εἰργασμέναι. Ἐπὶ τοῦ σωζομένου μέρους τοῦ ἑτέρου ἡμίσεως σώζονται τρεῖς ὅμοιαι κοιλότητες ἀλλ' ἀντιθέτως χωροῦσαι ἀπὸ στενωτέρας εἰς εὐρυτέραν καὶ ἀρχὴ τετάρτης μείζονος διαμέτρου τῶν ἄλλων.

Ἡ ὅλη ἐπιφάνεια εἶνε λείως ἀποτετριμμένη σφόδρα, καί που καὶ ἄλλας κοιλότητας ἀκανονίστους σχηματίζουσα οἱονεὶ ἐκ τῆς προστριβῆς ὑγροῦ τινος τοιούτου.

Δ'. Ἐπιτύμβιος λίθος ἐνεπίγραφος. Στήλη μαρμάρου λίθου λευκοῦ ὕψους 1,07, πλάτους 0,45 φέρουσα ἄνω ἀκράνθεμον μέγα, τῶν συνήθων, πλὴν λίαν κατεστραμμένον, ὑπὸ τοῦτο ταινίαν μετὰ κυματίου

. . . .
\ΑΣ
Ο]ΡΑΝΙΤΙΔΑΣ𐅄ΠΑ
ΥΣΠΙΙΖΥΓΙΤΑΣΔΔ
Α]ΔΟΚΙΜΟΥΣΠΙΘΑΛ[Α
ΜΙΤΑ]Σ𐅄ΑΔΟΚΙΜΟΥΣΙΙΙ
ΠΕΡΙ]ΝΕΩΣΔΔΔ
ΣΤΗΡΙΣΤΡΙΗΡΑΡΧ
ΕΡΑΝΘΗΣΑΧΑΡΝΕΥΣ
ΑΥ]ΤΗΣΚΕΥΟΣΕΧΕΙΟΥΔ
ΑΙΧΜ]ΑΛΩΤΟΣΤΩΜΜΕΤΑ
ΕΟΥΣ . . . . Α
ΕΧ]ΕΙΣΚΕΥΟΣΟΥΔΕΝ
ΤΑΠΛΑΙΑΑΝΕ
ΟΣΗΣΚΩΜΕΝΗ
ΠΗΔΑΛΙΑΠΑΡ
ΚΟΝΤΟΣΙΙΙΚΑΙΜ
ΤΟΜΜΕΓΑΝΚΕ
ΜΕΓ]ΑΛΑΣΚΩΠΑΣΘ
Σ𐅄ΔΙΙΖΥΓΙΤΑΙ
ΟΙΙΙΘΑΛΑΜΙΑ
ΟΚΙΜΟΙΠΙΙΙΠ
ΙΙΙ
ΑΙ]ΧΜΑΛΩΤΟΣΤΩ
ΣΚΕΥΟ]ΣΕΧΕΙ
ΚΩΜΑ
\ΜΕΤΑ
:ΙΑΥ[Τ
ΕΧ]ΕΙΟΥΔΕΝΟ
ΜΑΓΟΑΝΩ
ΚΩΠΑ]ΣΠΑΛΑΙΑΑΝ
[Ν]ΤΟΣΑΥΤΗΕΧΕΙ

Α
Π
ΙΙΙΟ
Ρ
ΚΙ
ΤΙΔ]ΑΣ
–
ΘΑ
Γ
Ε]Ν

Λ
ΣΚΕΥ]Ο
–

ΑΣ
Δ
Κ
ΑΔ

ΚΟ

ΥΣ
ΟΥ

ΝΑΥΤΙ

ΤΕΡΟΝΑΔ
ΤΑΤΑΣΚΟΙ
ΡΙΠΗΔΕΣ–
ΕΓΑΛΛΑΣΚΑ
ΠΑΣΘΡΑΝ[Ι
ΔΟΚΙΜΟΥΣ
ΑΔΟΚΙΜΟΥΣ
ΣΡΑΔΟΚΙΜΟ
ΩΣΔΑΛΤΟΥ
ΙΧΕΙΣΙΙΙ
ΙΗΡΑΡΧΟΣ
ΩΝΥΜΑΥΤ
ΟΥΔΕΝ
ΛΑΙΑΑΝΕΠ
ΣΚΟΜΕΝΗΑ
ΑΛΙΑΠΑΡΑ
ΟΝΜΕΓΑΝΚ
ΡΑΙΑΣΜΕ
ΟΡΑΝΙΤΙΔ
ΙΙΙΙΙΥΓΙΑ
ΙΙ[ΘΑΛ]ΑΜΙ
ΙΙΠΕΡΙΝ
Η
ΡΑΠΤΑΙΔ
ΤΗΕΧΕΙΚ
Α...ΚΛΙΜ
ΜΕΓΑΝΚΕ
ΚΩΠΑΣΘ•
ΙΙΙΑΔΟΚΙ
ΑΔΠΙΙΙΙΛ
ΑΜΙΑΣΡ
ΕΡΙΝΕΩΣ

Α]ΔΟΚΙΜΟΣΙ
ΟΣΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣ
ΤΙΜΟΘΕΟ
ΤΑΣΠΛΗ
ΣΚΕΥΟ]ΣΕΧΕΙ
[ΟΥΔΕΝ]
ΑΙΧΜΑΛΩΤΟ
ΕΟ
ΣΚ]ΕΥΟΣ
[ΟΥΔΕΝ]
ΟΣΑΙΧΜΑΛΩΤΟ
ΤΑΧΑΒΡΙΟΑΝΥ
ΟΣΑΥΤΗΣΚΕΥΟΣ
Ο]ΥΔΕΝ
ΕΑΣΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣΤ
ΤΑΧΑΒΡΙΟΑΝΥΠΟΙ
Ο]ΣΑΥΤΗΣΚΕΥΟΣΕΧΕ[Ι
ΟΥ]ΔΕΝ
ΛΟΙΑΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣ
ΕΤΑΤ·ΙΜΟΘΕΟ
ΥΤΗΣΚΕΥΟΣΕΧ[ΕΙ
ΟΥΔΕ[ΝΟ ΑΛΚ
Ο Ν
ΠΑΛΑ Π
ΗΑΥΤ
ΤΟΥ
ΟΣΟΜ
ΕΙΣΤ
ΤΟΝΚ

. . . .

ὑφ' ἣν τὴν ἐπιγραφὴν τήνδε, ἧς ἀποκεκομμένα τὰ πρῶτα γράμματα μεθ' ὅλης τῆς ἀριστερᾷ τῷ ὁρῶντι γωνίας :

Κ]ΤΗΣΙΚΛΕΗΣ
Σ]ΤΗΣΙΒΟΛΟ
Λ]ΑΜΠΤΡΕΥΣ

Ἐν ἀρχῇ τοῦ β'. στίχου φαίνεται τὸ κάτω σκέλος τοῦ Σ. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν σώζονται δύο ἐν συμμέτρῳ ἀποστάσει ῥόδακες διπλοῖ μετὰ διακεκοσμημένων τῶν φύλλων ἀμφοτέρων τῶν στίχων.

Ε'. Ἐπιγραφὴ ναυτική. Πρὸ ἐτῶν ἔκειτο ἔξω ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Γυμνασίου λίθος ἐξαχθεὶς ἐκ τῆς θαλάσσης, πλήρης ἀπολιθώσεων χρησιμεύσας ὡς ἐδείκνυεν ἀπὸ παλαιοτέρας χρήσεως εἰς νεώτερον οἰκοδόμημα, ὡς ἐνέφαινε τὸ ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς γεῖσον καὶ αἱ ἐπὶ τῆς ἑτέρας ἐγγομφώσεις. Τυχαίως ὅλως ἀποξέων τὴν ἄκραν τοῦ λίθου ἀπεκάλυψα ὕπαρξιν γραμμάτων ὑπὸ τὴν ἀπολίθωσιν. Ἔκτοτε δι' ἐπιμόνου ἐργασίας ἤχθη εἰς φῶς ἐπιγραφὴ 91 στίχων λίαν ἐφθαρμένη ὑπὸ τῆς νέας χρήσεως, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐλλιπὴς ὡς παρατίθεται ἐν ἰδιαιτέρῳ πίνακι.

Αἱ γομφώσεις, ὧν ἡ ἑτέρα καὶ τὸν μόλυβδον διατηρεῖ, κατέστρεψαν τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιγραφῆς, ἧς τὰ γράμματα χρόνων καλῶν, καλῶς ἄλλως διατηροῦνται.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 24 Ὀκτωβρίου 1882.

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης.

Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

Ἐν τῇ Ἀσσυριακῇ αἰθούσῃ τοῦ ἐν Βερολίνῳ Βασιλικοῦ Μουσείου, τῇ περιεχούσῃ, ὡς γνωστόν, μέρος τῶν ἐν Περγάμῳ ἀνευρεθέντων ἀγαλμάτων καὶ ἀναγλύφων τοῦ βωμοῦ, ἀνηρτήθη ἐσχάτως μεγίστη εἰκὼν ἐν ὑδατογραφίᾳ παριστῶσα τὴν Ἀκρόπολιν τῆς Περγάμου συμπεπληρωμένην κατὰ τὰς καταμετρήσεις τοῦ Thiersch. Ἡ ἐξόχως γεγραμμένη εἰκὼν αὕτη δίδει σαφῆ ἰδέαν τῆς ἐν γένει τοποθεσίας καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ἀρχαίων κτιρίων τῶν ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν ἀποκαλυφθέντων.

Πρὸς ἀριστερὰν μὲν κεῖται ἡ βαθεῖα κοιλὰς τοῦ Σελινοῦντος ποταμοῦ ἣν ὑποκαλύπτει ὑποκυανόχρους ὁμίχλη, πρὸς δεξιὰν δὲ καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὑψοῦται, βαθμηδὸν μέχρι τῶν νεφελῶν ἐν τρισὶ μεγάλοις ὀροπεδίοις, ἐστεμμένοις διὰ μεγαλοπρεπῶν κτιρίων, μέρος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Περγάμου. Ἐπὶ τοῦ κατωτάτου ὀροπεδίου, ὅπερ, ὡς γνωστὸν εὑρίσκεται εἰς ὕψος 262 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, κεῖται ὁ χῶρος τοῦ βωμοῦ, μετὰ τοῦ γιγαντιαίου βωμοῦ, τοῦ ἀφιερωμένου τῷ Διΐ. Ἐντεῦθεν δύναται τὸ βλέμμα νὰ περιέλθῃ ἅπασαν τὴν πεδιάδα τοῦ Καΐκου μέχρι τοῦ ἐλαιατικοῦ κόλπου. Ὁ Βωμὸς παρίσταται ἐν τῇ εἰκόνι ὡς ἑξῆς· Ὑπὲρ τὴν ταπεινὴν ἐκ βαθμίδων κρηπῖδα, τὴν βαίνουσαν περὶ ἅπαν τὸ κτίριον, ὑψοῦται, ὡς κύριον μέρος τοῦ

ὅλου οἰκοδομήματος, ἡ βάσις ἐν μεγίστῳ τετραγώνῳ, οὗ ἡ κάθετος ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καλύπτεται ὑπὸ τοῦ ἐν ἀναγλύφῳ συμπλέγματος τοῦ ἀγῶνος τῶν θεῶν πρὸς τοὺς γίγαντας, τοῦ ἔχοντος 2,30 μέτρα ὕψος. Ὑψηλὸν γεῖσον ἐν τῷ κοίλῳ μέρει τοῦ ὁποίου εἰσὶ γεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν ἐν ἀναγλύφῳ παριστανομένων θεῶν συμπληροῖ πρὸς τὰ ἄνω τὴν βάσιν. Πρὸς τὸ μέρος τοῦ βωμοῦ τὸ πρὸς τὸν θεατὴν τῆς εἰκόνος τετραμμένον, κλίμαξ, ὑπεισερχομένη εἰς τὴν βάσιν, ἄγει πρὸς τὸ ἀνώτερον ὀροπέδιον. Τὸ ὀροπέδιον τοῦτο φέρει ἔτι κυκλικὴν ἐν εἴδει κορωνίδος στοὰν ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ ἐν μικρῷ μέτρῳ. Ἐν τῷ ἐλευθέρῳ χώρῳ τῷ κειμένῳ ἐν μέσῳ τῆς στοᾶς ταύτης ὑψοῦται νῦν ὁ κυρίως βωμός, ὅστις φέρει κύκλωθεν δευτέραν σειρὰν ἀναγλύφων μικροτέρου ὕψους. Τοῦτο τὸ ἰδίως θυσιαστήριον ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ ὅλου κτιρίου, κατεσκευάσθη ἴσως ὁμοίως τῷ ὑπὸ τοῦ Παυσανία περιγραφομένῳ ἐν Ὀλυμπίᾳ βωμῷ, ἐκ τῆς τέφρας τῶν θυμάτων. Ἡ ἐν γένει ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ κατωτέρου τούτου ὀροπεδίου, προσέτι δὲ τὰ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ βωμοῦ ὑπάρχοντα κτίσματα, ὁ ἀνδριάντας ὑποβαστάζων καὶ τὴν περιοχὴν ταύτην περιφράττων τοῖχος καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀγάλματα, ἐμποιοῦσιν ὄντως μεγαλοπρεπῆ ἐντύπωσιν.

Ἐπὶ τοῦ δευτέρου ὀροπεδίου ἵστατο ὁ Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, περιοριζόμενος πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς ὑπὸ διαφόρων ἀνοικτῶν στοῶν. Ὁ ναὸς κεῖται ἐγγύτατα τῆς δυτικῆς κατωφερείας, 288 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, εἶναι δὲ περίπτερος δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ὑψούμενος διὰ δύο βαθμίδων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ περιστοιχίζοντος αὐτὸν περιβόλου, καὶ ἔχει ἀνὰ ἓξ κίονας ἐπὶ τῶν δύο προσώπων καὶ δέκα ἐπὶ τῶν πλευρῶν. Αἱ δὲ διόροφοι στοαὶ αἱ περιστοιχίζουσαι πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς τὴν περιοχὴν τοῦ ναοῦ εἰσὶν ᾠκοδομημέναι ἐπὶ τριῶν βαθμίδων ἐκ μαρμάρου, καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ στερεοβάτου ἔχουσι κίονας δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρᾳ ὀροφῇ ἔχουσι κίονας ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, μεταξὺ δὲ τῶν ἰωνικῶν κιόνων τῆς ἀνωτέρας ταύτης ὀροφῆς εἰσὶν ἐν εἴδει δρυφφάκτου τὰ ἀνάγλυφα τῶν ὅπλων τὰ ἐν τοσούτῳ πλήθει ἐκτεθέντα ἐν τῷ μουσείῳ. Ὄπισθεν τῆς βορείας στοᾶς φαίνονται ἐξέχοντα τὰ ἀετώματα τῶν δωματίων καὶ κατοικιῶν ἐν οἷς ἀνευρέθησαν, ὡς γνωστόν, τὰ δύο ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὸ κληθὲν Ἡρώη (;) τὰ νεωστὶ ἐν τῷ μουσείῳ ἐκτεθέντα.

Τέλος ἐπὶ τοῦ τρίτου καὶ ἀνωτάτου ὀροπεδίου ὑψοῦται τὸ ἐγγὺς τῆς δυτικῆς κατωφερείας κείμενον κτίριον ἐκ κιόνων ἀπὸ Αὐγουσταῖον καὶ ἀνατολικώτερον ἡ στοὰ τοῦ βασιλέως Ἀττάλου τοῦ Β΄. Διὰ τούτου συμπληροῦται ἡ ὅλη εἰκών.

Ἡ εἰκὼν αὕτη παριστᾷ μετὰ μεγίστης κατὰ τὸ φαινόμενον ἀκριβείας τὴν ὅλην τοποθεσίαν, ὅπως ποτὲ ὑπερηφάνως ἔστεφε τὰ ὕψη ἐκεῖνα. Κατέστη δὲ τοῦτο δυνατὸν ἐκ τῶν ἀκριβεστάτων εἰδήσεων περὶ τῆς θέσεως καὶ τοῦ μεγέθους τῶν διαφόρων κτιρίων τῶν πορισθεισῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν

καὶ διότι σχεδὸν πάντων τῶν κτιρίων ἀνευρέθησαν τὰ σπουδαιότερα πρὸς ἀνοικοδόμησιν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Ἄξιον προσέτι μνείας ἐστὶν ὅτι ὁ ζωγράφος, ὅπως δώσῃ ζωὴν εἰς τὴν εἰκόνα, παρέστησε τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν περιερχόμενον κατὰ μεγάλας ὁμάδας ἐκείνην τὴν περιοχήν.

Δ. Δ. Ρ.

ΤΟ ΕΝ ΣΑΜΩι ΥΔΡΑΓΩΓΕΙΟΝ

Περὶ τοῦ ἐν Σάμῳ ἀνακαλυφθέντος ὑδραγωγείου τοῦ Εὐπαλίνου περὶ οὗ ἐγράψαμεν τινὰ ἐν προηγουμένῳ τεύχει ἐρανιζόμεθα καὶ τὰ ἑξῆς ἐκ τοῦ *Αἰῶνος* κατ' ἀλληλογραφίαν ἐκ Σάμου.

«Ἡ τέως γενικὴ τῶν Σαμίων Συνέλευσις ἐψηφίσατο τὸ ποσὸν ἑξακοσίων λιρῶν ὀθωμανικῶν, ὅπως διοχετευθῶσιν ὕδατα εἰς Τηγάνιον, τὴν ἀρχαίαν τῆς Σάμου πρωτεύουσαν. Ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς σαμιακῆς Συνελεύσεως, καὶ ἡ ὑπὸ τῆς ἡγεμονικῆς Κυβερνήσεως ἐπιτέλεσις τοῦ ἔργου, ἔσχον εὐτυχές, ἰδίως διὰ τοὺς ἀρχαιοδίφας, τὸ ἀποτέλεσμα Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μνημονευόμενον *ἀμφίστομον ὄρυγμα* τοῦ Εὐπαλίνου, ἤτοι τὸ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον Εὐπαλίνου Ναυστρόφου τοῦ Μεγαρέως, ἀρχιτέκτονος ἀκμάσαντος κατὰ τὸν ϛ' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ἀνεκαλύφθη σχεδὸν ἤδη, καὶ ὁλόκληρον ἀνακαλυφθήσεται προσεχῶς, τῆς ἐργασίας βαινούσης. Ἤδη *τὸ τρίτον* καθ' Ἡρόδοτον, *τῆς Σάμου θαῦμα* πρόκειται ἀψευδὲς ἔτι μαρτύριον τῆς τε μεγαλοφυΐας καὶ τῆς ἐπιχειρηματικότητος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Πλεῖστοι τῶν διαπρεπῶν ἀρχαιολόγων καὶ περιηγητῶν, ὅ τε Ἰωσὴφ Τουρνεφόρτιος, Ῥιχάρδος Ποκώκ, Ἰάκωβος Δαλληβάκης, Σοαζὲλ Γουφφιὲ καὶ Λουδοβῖκος Ῥὸς ἀπεπειράθησαν ἀνωφελῶς καὶ ἐπὶ ματαίῳ, ὅπως ἀνεύρωσι τὸ ὑπὸ τὴν Ἀστυπαλαίαν τῆς Σάμου ὑδραγωγεῖον τοῦ Εὐπαλίνου. Ὁ Guerrin, ἐν ἔτει 1854, εὐτυχέστερος τῶν προμνησθέντων, ἐν τῇ περὶ Πάτμου καὶ Σάμου συγγραφῇ αὐτοῦ ἀναφέρει, ὅτι ἐπὶ τοῦ τοποτηρητοῦ τῆς Σάμου, κ. Γεωργίου Κονεμένου, τυχὼν τῆς ἐπὶ τούτῳ ἀδείας του, ἐπεχείρησεν ἀνασκαφὰς πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ὑδραγωγείου τούτου, κειμένου ὑπὸ τὸ ὄρος ἢ μᾶλλον ἐν τῷ ὄρει «Κάστρῳ», τῆς ἀρχαίας τῆς Σάμου ἀκροπόλεως, παρεκβολῇ τοῦ ὄρους Ἀμπέλου, καὶ παρὰ τὴν πηγὴν τῆς κοιλάδος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, *Ἀγιάδες* ἢ *Ναγιάδες* κοινῶς καλουμένην. Ὁ Guerrin, ἀρξάμενος τῶν ἀνασκαφῶν αὐτοῦ ἐκ τοῦ ναϊδίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν Ναγιάδων, ἀνεκάλυψεν εἴσοδόν τινα τοῦ ὑδραγωγείου Εὐπαλίνου τοῦ Μεγαρέως, ἢ μᾶλλον ἀνώρυξε νεωτέρας ἐπιχώσεις ὀπῶν τοῦ ὄρους, πρὸς φύλαξιν τῶν ποιμνίων κατ' ἐποχὰς διαφόρους γενομένας. Δικαίῳ ἑπομένως τῷ λόγῳ ἡ δόξα τῆς ἐν γένει ἀνακαλύψεως καὶ ἀποκαλύψεως τοῦ μεγάλου καὶ ὄντος θαυμασίου τούτου τῆς ἀρχαιότητος μεγαλουργήματος ἐπεφυλάσσετο, τῇ σαμιακῇ Κυβερνήσει, ἀρξαμένῃ τῶν ἀνασκαφῶν αὐτῆς ἐκ τοῦ ὅλως ἀντιθέτου μέρους τῶν ὑπὸ τοῦ Guerrin ἐπιχειρηθησῶν, ἤτοι

ὅλου οἰκοδομήματος, ἡ βάσις ἐν μεγίστῳ τετραγώνῳ, οὗ ἡ κάθετος ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καλύπτεται ὑπὸ τοῦ ἐν ἀναγλύφῳ συμπλέγματος τοῦ ἀγῶνος τῶν θεῶν πρὸς τοὺς γίγαντας, τοῦ ἔχοντος 2,30 μέτρα ὕψος. Ὑψηλὸν γεῖσον ἐν τῷ κοίλῳ μέρει τοῦ ὁποίου εἰσὶ γεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν ἐν ἀναγλύφῳ παριστανομένων θεῶν συμπληροῖ πρὸς τὰ ἄνω τὴν βάσιν. Πρὸς τὸ μέρος τοῦ βωμοῦ τὸ πρὸς τὸν θεατὴν τῆς εἰκόνος τετραμμένον, κλίμαξ, ὑπεισερχομένη εἰς τὴν βάσιν, ἄγει πρὸς τὸ ἀνώτερον ὀροπέδιον. Τὸ ὀροπέδιον τοῦτο φέρει ἔτι κυκλικὴν ἐν εἴδει κορωνίδος στοὰν ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ ἐν μικρῷ μέτρῳ. Ἐν τῷ ἐλευθέρῳ χώρῳ τῷ κειμένῳ ἐν μέσῳ τῆς στοᾶς ταύτης ὑψοῦται νῦν ὁ κυρίως βωμός, ὅστις φέρει κύκλωθεν δευτέραν σειρὰν ἀναγλύφων μικροτέρου ὕψους. Τοῦτο τὸ ἰδίως θυσιαστήριον ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ ὅλου κτιρίου, κατεσκευάσθη ἴσως ὁμοίως τῷ ὑπὸ τοῦ Παυσανία περιγραφομένῳ ἐν Ὀλυμπίᾳ βωμῷ, ἐκ τῆς τέφρας τῶν θυμάτων. Ἡ ἐν γένει ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ κατωτέρου τούτου ὀροπεδίου, προσέτι δὲ τὰ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ βωμοῦ ὑπάρχοντα κτίσματα, ὁ ἀνδριάντας ὑποβαστάζων καὶ τὴν περιοχὴν ταύτην περιφράττων τοῖχος καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀγάλματα, ἐμποιοῦσιν ὄντως μεγαλοπρεπῆ ἐντύπωσιν.

Ἐπὶ τοῦ δευτέρου ὀροπεδίου ἵστατο ὁ Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, περιοριζόμενος πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς ὑπὸ διαφόρων ἀνοικτῶν στοῶν. Ὁ ναὸς κεῖται ἐγγύτατα τῆς δυτικῆς κατωφερείας, 288 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, εἶναι δὲ περίπτερος δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ὑψούμενος διὰ δύο βαθμίδων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ περιστοιχίζοντος αὐτὸν περιβόλου, καὶ ἔχει ἀνὰ ἓξ κίονας ἐπὶ τῶν δύο προσώπων καὶ δέκα ἐπὶ τῶν πλευρῶν. Αἱ δὲ διόροφοι στοαὶ αἱ περιστοιχίζουσαι πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς τὴν περιοχὴν τοῦ ναοῦ εἰσὶν ᾠκοδομημέναι ἐπὶ τριῶν βαθμίδων ἐκ μαρμάρου, καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ στερεοβάτου ἔχουσι κίονας δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρᾳ ὀροφῇ ἔχουσι κίονας ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, μεταξὺ δὲ τῶν ἰωνικῶν κιόνων τῆς ἀνωτέρας ταύτης ὀροφῆς εἰσὶν ἐν εἴδει δρυφφάκτου τὰ ἀνάγλυφα τῶν ὅπλων τὰ ἐν τοσούτῳ πλήθει ἐκτεθέντα ἐν τῷ μουσείῳ. Ὄπισθεν τῆς βορείας στοᾶς φαίνονται ἐξέχοντα τὰ ἀετώματα τῶν δωματίων καὶ κατοικιῶν ἐν οἷς ἀνευρέθησαν, ὡς γνωστόν, τὰ δύο ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὸ κληθὲν Ἡρώη (;) τὰ νεωστὶ ἐν τῷ μουσείῳ ἐκτεθέντα.

Τέλος ἐπὶ τοῦ τρίτου καὶ ἀνωτάτου ὀροπεδίου ὑψοῦται τὸ ἐγγὺς τῆς δυτικῆς κατωφερείας κείμενον κτίριον ἐκ κιόνων «τὸ Αὐγουσταῖον» καὶ [illegible]τολικώτερον ἡ στοὰ τοῦ βασιλέως Ἀττάλου τοῦ Β΄. Διὰ τούτου συμ[illegible]οῦται ἡ ὅλη εἰκών.

[illegible] εἰκὼν αὕτη παριστᾷ μετὰ μεγίστης κατὰ τὸ φαινόμενον ἀκριβείας [illegible]λην τοποθεσίαν, ὅπως ποτὲ ὑπερηφάνως ἔστεφε τὰ ὕψη ἐκεῖνα. Κατέ[illegible] δὲ τοῦτο δυνατὸν ἐκ τῶν ἀκριβεστάτων εἰδήσεων περὶ τῆς θέσεως καὶ μεγέθους τῶν διαφόρων κτιρίων τῶν πορισθεισῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν

καὶ διότι σχεδὸν πάντων τῶν κτιρίων ἀνευρέθησαν τὰ σπουδαιότερα πρὸς ἀνοικοδόμησιν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Ἄξιον προσέτι μνείας ἐστὶν ὅτι ὁ ζωγράφος, ὅπως δώσῃ ζωὴν εἰς τὴν εἰκόνα, παρέστησε τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν περιερχόμενον κατὰ μεγάλας ὁμάδας ἐκείνην τὴν περιοχήν.

Α. Δ. Ρ.

ΤΟ ΕΝ ΣΑΜΩι ΥΔΡΑΓΩΓΕΙΟΝ

Περὶ τοῦ ἐν Σάμῳ ἀνακαλυφθέντος ὑδραγωγείου τοῦ Εὐπαλίνου περὶ οὗ ἐγράψαμεν τινὰ ἐν προηγουμένῳ τεύχει ἐρανιζόμεθα καὶ τὰ ἑξῆς ἐκ τοῦ *Αἰῶνος* κατ' ἀλληλογραφίαν ἐκ Σάμου.

«Ἡ τέως γενικὴ τῶν Σαμίων Συνέλευσις ἐψηφίσατο τὸ ποσὸν ἑξακοσίων λιρῶν ὀθωμανικῶν, ὅπως διοχετευθῶσιν ὕδατα εἰς Τηγάνιον, τὴν ἀρχαίαν τῆς Σάμου πρωτεύουσαν. Ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς σαμιακῆς Συνελεύσεως, καὶ ἡ ὑπὸ τῆς ἡγεμονικῆς Κυβερνήσεως ἐπιτέλεσις τοῦ ἔργου, ἔσχον εὐτυχές, ἰδίως διὰ τοὺς ἀρχαιοδίφας, τὸ ἀποτέλεσμα Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μνημονευόμενον *ἀμφίστομον ὄρυγμα* τοῦ Εὐπαλίνου, ἤτοι τὸ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον Εὐπαλίνου Ναυστρόφου τοῦ Μεγαρέως, ἀρχιτέκτονος ἀκμάσαντος κατὰ τὸν ς' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ἀνεκαλύφθη σχεδὸν ἤδη, καὶ ὁλόκληρον ἀνακαλυφθήσεται προσεχῶς, τῆς ἐργασίας βαινούσης. Ἤδη *τὸ τρίτον* καθ' Ἡρόδοτον, *τῆς Σάμου θαῦμα* πρόκειται ἀψευδὲς ἔτι μαρτύριον τῆς τε μεγαλοφυΐας καὶ τῆς ἐπιχειρηματικότητος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Πλεῖστοι τῶν διαπρεπῶν ἀρχαιολόγων καὶ περιηγητῶν, ὅ τε Ἰωσὴφ Τουρνεφόρτιος, Ῥιχάρδος Ποκώκ, Ἰάκωβος Δαλληβάκης, Σοαζὲλ Γουφφιὲ καὶ Λουδοβῖκος Ῥὸς ἀπεπειράθησαν ἀνωφελῶς καὶ ἐπὶ ματαίῳ, ὅπως ἀνεύρωσι τὸ ὑπὸ τὴν Ἀστυπαλαίαν τῆς Σάμου ὑδραγωγεῖον τοῦ Εὐπαλίνου. Ὁ Guerrin, ἐν ἔτει 1854, εὐτυχέστερος τῶν προμνησθέντων, ἐν τῇ περὶ Πάτμου καὶ Σάμου συγγραφῇ αὐτοῦ ἀναφέρει, ὅτι ἐπὶ τοῦ τοποτηρητοῦ τῆς Σάμου, κ. Γεωργίου Κονεμένου, τυχὼν τῆς ἐπὶ τούτῳ ἀδείας του, ἐπεχείρησεν ἀνασκαφὰς πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ὑδραγωγείου τούτου, κειμένου ὑπὸ τὸ ὄρος ἢ μᾶλλον ἐν τῷ ὄρει «Κάστρῳ», τῆς ἀρχαίας τῆς Σάμου ἀκροπόλεως, παρεκβολῇ τοῦ ὄρους Ἀμπέλου, καὶ παρὰ τὴν πηγὴν τῆς κοιλάδος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, *Ἀγιάδες* ἢ *Ναγιάδες* κοινῶς καλουμένην. Ὁ Guerrin, ἀρξάμενος τῶν ἀνασκαφῶν αὐτοῦ ἐκ τοῦ ναϊδίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν Ναγιάδων, ἀνεκάλυψεν εἴσοδόν τινα τοῦ ὑδραγωγείου Εὐπαλίνου τοῦ Μεγαρέως, ἢ μᾶλλον ἀνώρυξε νεωτέρας ἐπιχώσεις ὀπῶν τοῦ ὄρους, πρὸς φύλαξιν τῶν ποιμνίων κατ' ἐποχὰς διαφόρους γενομένας. Δικαίῳ ἐπομένως τῷ λόγῳ ἡ δόξα τῆς ἐν γένει [illegible] καλύψεως καὶ ἀποκαλύψεως τοῦ μεγάλου καὶ ὄντος θαυμασίου το[illegible] ἀρχαι[illegible] μεγαλουργήματος ἐπεφυλάττετο, τῇ σαμιακῇ Κυβερ[illegible] ξαμέν[illegible] ανασκαφῶν αὐτῆς ἐκ τοῦ ὅλως ἀντιθέτου μέρους τῶ[illegible] Guer[illegible] νηθησῶν, ἤτο[illegible]

καὶ θαυμασίας ἐργασίας. Τὸ πρόσωπον τῆς θεᾶς καίπερ οὔσης νεωτάτης ἔχει ἔκφρασιν τραχεῖαν καὶ αὐστηράν. Τοῦ ἀγάλματος ἐλλείπουσι μόνον οἱ δάκτυλοι τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς καὶ ὁ δεξιὸς βραχίων. Αἱ πτυχαὶ πίπτουσι μετὰ χάριτος καὶ ἐλευθέρως, λίαν δὲ πρωτότυποι εἰσὶν οἱ σταυροειδῶς ὑπὲρ τοὺς ὤμους συμπλεκόμενοι καὶ πρὸς τὰ κάτω κυρτῶς ἐκκεκομμένοι ἀορτῆρες, οἵτινες καταλήγουσιν εἰς κρικοειδεῖς ὄφεις. Τὸ μάρμαρον ἐξ οὗ τὸ λαμπρὸν τοῦτο τῆς θεᾶς ἄγαλμα εἶναι λεπτόκοκκον, ὑποκιτρίνου χροιᾶς, ὑπενθυμιζούσης τὸ πεντελήσιον. Τὸ τρίτον ἄγαλμα, ὅπερ περιγράφεται, παριστᾷ ἴσως Δήμητραν, ἧς δυστυχῶς λείπουσιν ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ βραχίονες. Αἱ πτυχαὶ πίπτουσι χαριέντως καὶ πλουσίως, ἡ δὲ ἐργασία ἐστὶν ἀρίστη. Καὶ τὰ τρία ταῦτα ἀγάλματα εὑρέθησαν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Περγάμῳ. Ἐκτὸς τούτων εἰσὶν ἐκτεθειμένοι σηκὸς δωρικοῦ ῥυθμοῦ καλῶς διατετηρημένος, ἐν ᾧ ἐτοποθετήθη προσωρινῶς κορμὸς Ἡρακλέους, καὶ ἕτερος σηκὸς ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ. Ἐκ τῶν δύο ἀνηκόντων αὐτῷ κιόνων διετηρήθη καλῶς μόνον ὁ εἷς, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας τὸ λεπτότατα ἐξειργασμένον γεῖσον διετηρήθη σχεδὸν ἐντελῶς ἀνέπαφον. Ἐν τῷ σηκῷ τούτῳ ἐτέθη προσωρινῶς χαριέστατον καί, ἐν τῇ στάσει ὁδευούσης, λίαν ἐπαγωγὸν ἄγαλμα γυναικός. Καὶ κίων τις καλῶς διατετηρημένος μετὰ κιονοκράνου ἐνθυμίζοντος ἰνδικόν τινα ῥυθμόν, ἐξετέθη ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Βερολινιαίου μουσείου αἰθούσῃ.

Ο ΕΡΜΗΣ ΤΟΥ ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ

Ἡ συμπλήρωσις τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κυρίου Σχάπερ ἐπεραιώθη ἤδη ἐν Βερολίνῳ καὶ θέλει ἐκτεθῇ προσεχῶς εἰς τὴν θέαν εὐρυτέρου κύκλου, ἀφοῦ ληφθῇ τὸ ἐξ ἀργίλλου ἐκμαγεῖον. Ὁ καλλιτέχνης παρεδέχθη τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ κ. Χίρσφελδ, τοῦ πρώτου διευθυντοῦ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν, καὶ τοῦ κ. Τρόϋ. Ὁ Ἑρμῆς, νεανίας γυμνός, ἵσταται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς στηριζόμενος, τὸν δ' ἀριστερὸν ἐλεύθερον ἔχων, ἐν ἡσύχῳ καὶ ἐλευθερίῳ στάσει παρὰ κορμὸν δένδρου, ἐφ' οὗ ἔρριψε τὴν ἐλαφρὰν αὐτοῦ χλαμύδα καὶ ἐφ' οὗ στηρίζεται ἐλαφρ[illegible] τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος. Ὁ δεξιὸς αὐτοῦ βραχίων ὑψοῦται ὑπὲρ [illegible] πλαγίως, ἀλλὰ διευθυνόμενος καί τι πρὸς τὰ πρόσω. Ἡ χεὶρ [illegible]τρυν. Ὁ ἀριστερῶς ἄνω βραχίων κρέμαται σχεδὸν καθέτως παρὰ [illegible], ἐν ᾧ ὁ στηριζόμενος κάτω βραχίων ἐκτείνεται ὁριζοντίως ὅπως [illegible]ύσῃ ὡ[illegible]σμα διὰ τὸν μικρὸν Διόνυσον, ὃν ὑποχρεοῦται νὰ φέρῃ [illegible]ῆς πρ[illegible]οφοὺς νύμφας. Τὸ παιδίον οὗ τὸ κάτω μέρος ἀπὸ τῶν [illegible]ν κα[illegible]ἄτιον, στηρίζει τὸν δεξιὸν μικρὸν πόδα ἐπὶ κλάδου τοῦ [illegible]μοῦ, [illegible]τερὸς κρέμαται ἐλεύθερος. Διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρα[illegible]ται [illegible]στεροῦ ὤμου τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ ἀριστερὰ ἐκτείνεται ἀπλά-

στως πρὸς τὸν βότρυν, ὃν ὁ Ἑρμῆς προτείνει. Ἡ ὅλη στάσις εἶναι πολὺ φυσικωτέρα ἢ ἂν παραδεχθῇ τις τὴν ἄλλην γνώμην ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἐκράτει ἐν τῇ ὑψωμένῃ δεξιᾷ θύρσον, στηριζόμενον ἐπ' αὐτοῦ ὡς ἡ Εἰρήνη τοῦ Κηφισοδότου. Ἡ συμπλήρωσις πρέπει νὰ ἦτο λίαν δύσκολος διότι ὁ δεξιὸς βραχίων καὶ τὸ κάτω μέρος τῶν κνημῶν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ σώματος τοῦ παιδίου δὲν ἀνευρέθησαν ἢ εἰσὶ τεθραυσμέναι εἰς μικρὰ τεμάχια.

ΠΕΙΡΑΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Ὀλίγα, ὀλίγιστα κατὰ μακρὰ χρόνου διαστήματα προσερχόμενα κατατίθενται ἐν τῇ τοῦ Πειραιῶς συλλογῇ εὑρήματα Πειραϊκὴν συνήθως τὴν προέλευσιν ἔχοντα, καὶ οὕτω βραδέως λίαν ἀναπτύσσεται τὸ ἀρχαιολογικὸν τοῦ δήμου Μουσεῖον. Τὰ αἴτια τούτου πολλὰ καὶ ποικίλα μεθ' ὅλην τὴν ἱκανῶν ἔργων συχνὴν ἀνακοίνωσιν, μεθ' ὅλην τὴν προθυμίαν ἣν δείκνυσιν ὁ δῆμος εἰς πλουτισμὸν τῆς συλλογῆς δι' ἀγορᾶς ἀντὶ ἁδρᾶς ἀμοιβῆς τῶν ἑκάστοτε παρουσιαζομένων πρὸς τοῦτο. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συλλογῆς, ἓν κατὰ πολὺ θὰ συνεβάλλετο. Ἀφ' οὗ ἐθεωρήθη ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ Μουσεῖον ἐν Πειραιεῖ, ἀφ' οὗ ἱδρύθη τοιοῦτον ἐν Σπάρτῃ διὰ τὰς ἐκεῖ ἀρχαιότητας, ἀφ' οὗ ἡ Μύκονος ἐδέχθη τὰς ἐκ Δήλου, ἀφ' οὗ τῆς Ὀλυμπίας οἱ θησαυροὶ ἀπεφασίσθη νὰ μένωσιν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Διὸς ἀποφεύγοντες τὴν διὰ τοῦ Ποσειδῶνος μετάβασιν αὐτῶν παρὰ τῇ Ἀθηνᾷ, διατί ὁ τῶν Πειραιέων δῆμος νὰ μὴ ζητήσῃ ἐν πλήρει δικαίῳ τὴν ἀπόδοσιν ὧν τὸ ἄστυ τὰς ἑαυτοῦ συλλογὰς ἐπλήρωσε, τῶν προελθόντων ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πειραιῶς; Ἰδοὺ τὸ μέσον δι' οὗ θὰ ἀποκτήσωμεν Μουσεῖον, ἀλλ' ἀληθῶς Μουσεῖον τοπικὸν κάλλιστον ἐν ᾧ νὰ διαγράφηται κάλλιστα ὅσον ἠδυνήθημεν νὰ παρακολουθήσωμεν σήμερον σχετικὸν πρὸς τὴν τοπογραφίαν τῆς πόλεως. Σήμερον ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα δυσχερεστάτη ἀποβαίνει ἡ μελέτη πάντων τῶν κατὰ καιροὺς ἀνακαλυφθέντων ἐν σχέσει πρὸς τὰ τῇδε κἀκεῖσε κείμενα σημεῖα τῆς τοπογραφίας. Τοῦτο διότι ἀλλαχοῦ τὰ ἀνακαλυφθέντα ἀνάκεινται, μακρὰν δὲ τούτων τὰ ἄξια μελέτης σημεῖα τῆς πόλεως, εἰς ἐξέτασιν δ' ἀμφοτέρων οὐ μικρὰ ἡ δυσχέρεια ἀναπτύσσεται, ἐὰν μὴ εἴπῃ τις ὅτι ὅλως ἀδύνατον ἐνίοτε καθίσταται. Ἂς φροντίσῃ ἐπὶ τούτου ὁ δῆμος καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν ἑαυτοῦ ἀποβλέπων καὶ εὐκολίαν μεγίστην εἰς σπουδὴν τῶν κατ' αὐτὸν τοῖς περὶ ταῦτα ἀσχολουμένοις παρέχων.

Πλὴν ταῦτα ἄλλου χρόνου, ἄλλης ζητήσεως. Τῶν δ' ἐν τῇ συλλογῇ ἀνατεθέντων ἐκτὸς τῶν μικρῶν τεμαχίων καὶ λαβῶν ἀμφορέων ἐκ καθημερινῆς περισυναγωγῆς προερχομένων ἄξια λόγου εἰσί:

Α'. Δύο κεφαλαὶ λίθιναι. Ἐκ κατασχέσεως τῆς ἐν Πειραιεῖ ἀστυνομίας ἀπεστάλησαν κατὰ τοὺς παρελθόντας μῆνας δύο κεφαλαὶ ἡ

μὲν ὁλογλύφου ἡ δ' ἀναγλύφου παραστάσεως. Ἡ ἑτέρα τούτων γενειοφόρου ἀνδρός, μετὰ μακρᾶς κόμης, ῥυτίδων ἐπὶ τοῦ μετώπου ἀπὸ ἄκρου τοῦ λαιμοῦ ἀποκεκομμένη, ποιητοῦ εἰκόνα παρέχει, ὡς ἐκ τῆς ταινίας γε, ἣ ἡ κόμη ἀναδέδεται, δῆλον, καὶ δὴ τοῦ Ὁμήρου, παρεμφερεστάτη οὖσα τῷ κοινῶς φερομένῳ Ὁμήρου ἀπεικάσματι. Διατηρεῖται εὐτυχῶς σώα, ὀλίγον ἀποτριβείσης τῆς ῥινὸς ἄκρας. Ὕψος τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ τραχήλου περὶ τὰ 0,30

Ἡ δ' ἑτέρα νεανίου κεφαλὴ ἐξ ἀναγλύφου ἀπεκεκομμένη, ὡς δηλοῖ τὸ δεξιᾷ ταύτης προεξέχον λείψανον τῆς πλακὸς ἐφ' ἧς τὸ ἀνάγλυφον, ἐν πολλοῖς ἀποτετριμμένη καὶ ἴχνη χρωμάτων ἐνιαχοῦ φέρουσα. Τὸ ὕψος εἶνε τὸ αὐτὸ περίπου τῇ προειρημένῃ.

Β'. Ἀγαλμάτιον Κυβέλης. Καὶ τοῦτο ἐκ τῆς αὐτῆς κατασκέψεως προῆλθεν. Εἶνε τῶν συνήθων παραστάσεων. Ἡ κεφαλὴ ἀποκεχωρισμένη τοῦ σώματος, ἀποκεκομμένη δὲ καὶ ἡ ἄκρα ἀριστερὰ ἀπὸ τοῦ καρποῦ. Ὁ θρόνος ὄπισθεν ἐσχηματισμένος κατὰ τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος. Τῇ δεξιᾷ ἔχει φιάλην. Ἀναπαύεται δ' ἡ χεὶρ αὕτη ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἄκρου τοῦ θρόνου, ὅπερ φέρει ἔμπροσθεν λέοντα ἐν ἐλαφρῷ ἀναγλύφῳ.

Γ'. Μέτρον ἀγορανομικόν. Τοῦτο εἶνε δῶρον τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ σπουδαστοῦ Πέτρου Κ. Ἀποστολίδου, προσενεχθὲν μετὰ τῆς τραπέζης ἐφ' ἧς εἶνε ἡρμοσμένον ἐν ἐπὶ τούτῳ ἐπ' αὐτῆς θήκῃ, καὶ [illegible] τεθραυσμένον ἀνευρέθη εἰς εἴκοσι καὶ τρία τεμάχια. Εἶνε τεμάχιον [illegible] ρου φαιοῦ καλῶς εἰργασμένον πάχους 0,15, μήκους ἑνὸς μέτρου κα[illegible] πλάτους 0,46. Κατὰ μῆκος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς εἰργασμένης ἐπι[illegible] λέστερον ἄνω ἐπιφανείας καὶ τῆς διαθέσεως αὐτῆς, ἀπεκόπη οὐ [illegible] Ἦτο δ' οὕτω τὸ ὅλον ἄνω εἰς δύο ἴσα μέρη ὑπὸ ἀναγεγλυμμένου [illegible] ρίσματος διπλοῦ διῃρημένον, ὧν μερῶν σώζεται τὸ ἓν πλῆρες, τοῦ ἑτέρου ἀποκεκομμένου τὰ δύο τρίτα. Τὸ πλῆρες τοῦτο εἶνε διῃρημένον [illegible] ταινίας κατὰ μῆκος εἰς δύο ἄνισα μέρη· ἐπὶ τοῦ πλατυτέρου τῶν [illegible] τούτων ὑπάρχουσιν ἓξ κοιλότητες ἀπὸ μείζονος πρὸς μικροτέραν [illegible] μετὰ χειλέων ὑψηλῶν ἔχουσαι κάτωθεν ὀπήν, τὰ δὲ ἔσω [illegible] εἰργασμέναι. Ἐπὶ τοῦ σωζομένου μέρους τοῦ ἑτέρου ἡμίσεως σώζονται [illegible] ὅμοιαι κοιλότητες ἀλλ' ἀντιθέτως χωροῦσαι ἀπὸ στενωτέρας εἰς [illegible] καὶ ἀρχὴ τετάρτης μείζονος διαμέτρου τῶν ἄλλων.

Ἡ ὅλη ἐπιφάνεια εἶνε λείως ἀποτετριμμένη σφόδρα, καί [illegible] κοιλότητας ἀκανονίστους σχηματίζουσα οἱονεὶ ἐκ τῆς προστριβῆς [illegible] τινος τοιούτου.

Δ'. Ἐπιτύμβιος λίθος ἐνεπίγραφος. Στήλη [illegible] λευκοῦ ὕψους 1,07, πλάτους 0,45 φέρουσα ἄνω ἀετώματος [illegible] νέλων, πλὴν λίαν κατεστραμμένον, ὑπὸ τοῦτο ταινίαν [illegible]

. . . .
\ΑΣ
Θ]ΡΑΝΙΤΙΔΑΑΣ𐅄ΠΑ
ΥΣΠΙΖΥΓΙΤΑΣΔΔ
Α]ΔΟΚΙΜΟΥΣΠΙΘΑΛ[Α
ΜΙΤΑ]Σ𐅄ΑΔΟΚΙΜΟΥΣΙΙΙ
ΠΕΡΙ]ΝΕΩΣΔΔΔ
ΣΤΗΡΙΣΤΡΙΗΡΑΡΧ
ΕΡΑΝΘΗΣΑΧΑΡΝΕΥΣ
ΑΥ]ΤΗΣΚΕΥΟΣΕΧΕΙΟΥΔ
ΑΙΧΜ]ΑΛΩΤΟΣΤΩΜΜΕΤΑ
ΕΟΥΣ . . . . Α
ΕΧ]ΕΙΣΚΕΥΟΣΟΥΔΕΝ
ΤΑΠΛΑΙΑΑΝΕ
ΟΣΗΣΚΩΜΕΝΗ
ΠΗΔΑΛΙΑΠΑΡ
ΚΟΝΤΟΣΙΙΙΚΑΙΜ
ΤΟΜΜΕΓΑΝΚΕ
ΜΕΓ]ΑΛΑΣΚΩΠΑΣΘ
Σ𐅄ΔΙΙΖΥΓΙΤΑΙ
ΟΙΙΙΘΑΛΑΜΙΑ
ΟΚΙΜΟΙΠΙΙΙΠ
ΙΙΙ
ΑΙ]ΧΜΑΛΩΤΟΣΤΩ
ΣΚΕΥΟ]ΣΕΧΕΙ
ΚΩΜΑ
\ΜΕΤΑ
:ΙΑΥ[Τ
ΕΧ]ΕΙΟΥΔΕΝΟ
ΜΑΓΟΑΝΩ
ΚΩΠΑ]ΣΠΑΛΑΙΑΑΝ
[Ν]ΤΟΣΑΥΤΗΕΧΕΙ

Α
ΠΑ
ΙΙΙΟ
Ρ
ΚΙΔ
ΤΙΔ]ΑΣ
ΘΑ
Ε]Ν
ΣΚΕΥ]Ο
ΑΣ
Κ
ΑΔ
ΚΟ
ΥΣ
ΟΥ

ΝΑΥΤΙΚ

ΤΕΡΟΝΑΔ
ΤΑΤΑΣΚΟΙ
ΡΙΠΗΔΕΣ
ΜΕΓΑΛΑΣΚΑ
ΠΑΣΘΡΑΝ[Ι
ΔΟΚΙΜΟΥΣ
ΑΔΟΚΙΜΟΥΣ
Σ𐅄ΑΔΟΚΙΜΟ
ΩΣΔΑΛΤΟΥ
ΗΧΕΙΣΙΙΙ
ΡΙΗΡΑΡΧΟΣ
ΥΩΝΥΜΑΥΤ
ΙΟΥΔΕΝ
ΛΑΙΑΑΝΕΠ
ΙΣΚΟΜΕΝΗΑ
ΑΛΙΑΠΑΡΑ
ΟΝΜΕΓΑΝΚ
ΕΡΑΙΑΣΜΕ
ΘΡΑΝΙΤΙΔ
ΟΙΙΙΙΖΥΓΙΑ
ΙΙ[ΘΑΛ]ΑΜΙ
ΙΙΠΕΡΙΝ
Η
ΡΑΠΤΑΙΔ
ΥΤΗΕΧΕΙΚ
Α . . . ΚΛΙΜ
ΙΜΕΓΑΝΚΕ
ΣΚΩΠΑΣΘ
ΙΙΙΙΑΔΟΚΙ
ΔΔΠΙΙΙΙΛ
ΑΜΙΑΣ𐅄
ΙΕΡΙΝΕΩΣ

Α]ΔΟΚΙΜΟΣΙ
ΟΣΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣ
ΤΙΜΟΘΕΟ
ΤΑΣΠΛΗ
ΣΚΕΥΟ]ΣΕΧΕΙ
[ΟΥΔΕΝ]
ΑΙΧΜΑΛΩΤΟ
ΕΟ
ΣΚ]ΕΥΟΣ
[ΟΥΔΕΝ]
ΟΣΑΙΧΜΑΛΩΤΟ
ΤΑΧΑΒΡΙΟΑΝΥ
ΟΣΑΥΤΗΣΚΕΥΟΣ
Ο]ΥΔΕΝ
ΕΑΣΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣΤ
ΤΑΧΑΒΡΙΟΑΝΥΠΟΖ
Ο]ΣΑΥΤΗΣΚΕΥΟΣΕΧΕ[Ι
ΟΥ]ΔΕΝ
ΛΟΙΑΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣ
ΕΤΑΤΙΜΟΘΕΟ
ΥΤΗΣΚΕΥΟΣΕΧ[ΕΙ
ΟΥΔΕ[ΝΟ ΑΛΚ
Ο Ν
ΠΑΛΑ Π
ΗΑΥΤ
ΤΟΥ
ΟΣΟΜ
ΕΙΣΤ
ΤΟΝΚ
. . . .

ὑφ' ἣν τὴν ἐπιγραφὴν τήνδε, ἧς ἀποκεκομμένα τὰ πρῶτα γράμματα μεθ' ὅλης τῆς ἀριστερᾷ τῷ ὁρῶντι γωνίας :

Κ]ΤΗΣΙΚΛΕΗΣ
Σ]ΤΗΣΙΒΟΛΟ
Λ]ΑΜΠΤΡΕΥΣ

Ἐν ἀρχῇ τοῦ β'. στίχου φαίνεται τὸ κάτω σκέλος τοῦ Σ. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν σώζονται δύο ἐν συμμέτρῳ ἀποστάσει ῥόδακες διπλοῖ μετὰ διακεκοσμημένων τῶν φύλλων ἀμφοτέρων τῶν στίχων.

Ε'. Ἐπιγραφὴ ναυτική. Πρὸ ἐτῶν ἔκειτο ἔξω ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Γυμνασίου λίθος ἐξαχθεὶς ἐκ τῆς θαλάσσης, πλήρης ἀπολιθώσεων χρησιμεύσας ὡς ἐδείκνυεν ἀπὸ παλαιοτέρας χρήσεως εἰς νεώτερον οἰκοδόμημα, ὡς ἐνέφαινε τὸ ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς γεῖσον καὶ αἱ ἐπὶ τῆς ἑτέρας ἐγγομφώσεις. Τυχαίως ὅλως ἀποξέων τὴν ἄκραν τοῦ λίθου ἀπεκάλυψα ὕπαρξιν γραμμάτων ὑπὸ τὴν ἀπολίθωσιν. Ἔκτοτε δι' ἐπιμόνου ἐργασίας ἤχθη εἰς φῶς ἐπιγραφὴ 91 στίχων λίαν ἐφθαρμένη ὑπὸ τῆς νέας χρήσεως, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐλλιπὴς ὡς παρατίθεται ἐν ἰδιαιτέρῳ πίνακι.

Αἱ γομφώσεις, ὧν ἡ ἑτέρα καὶ τὸν μόλυβδον διατηρεῖ, κατέστρεψαν τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιγραφῆς, ἧς τὰ γράμματα χρόνων καλῶν, καλῶς ἄλλως διατηροῦνται.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 24 Ὀκτωβρίου 1882.

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης.

Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

Ἐν τῇ Ἀσσυριακῇ αἰθούσῃ τοῦ ἐν Βερολίνῳ Βασιλικοῦ Μουσείου, τῇ περιεχούσῃ, ὡς γνωστόν, μέρος τῶν ἐν Περγάμῳ ἀνευρεθέντων ἀγαλμάτων καὶ ἀναγλύφων τοῦ βωμοῦ, ἀνηρτήθη ἐσχάτως μεγίστη εἰκὼν ἐν ὑδατογραφίᾳ παριστῶσα τὴν Ἀκρόπολιν τῆς Περγάμου συμπεπληρωμένην κατὰ τὰς καταμετρήσεις τοῦ Thiersch. Ἡ ἐξόχως γεγραμμένη εἰκὼν αὕτη δίδει σαφῆ ἰδέαν τῆς ἐν γένει τοποθεσίας καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ἀρχαίων κτιρίων τῶν ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν ἀποκαλυφθέντων.

Πρὸς ἀριστερὰν μὲν κεῖται ἡ βαθεῖα κοιλὰς τοῦ Σελινοῦντος ποταμοῦ ἣν ὑποκαλύπτει ὑποκυανόχρους ὁμίχλη, πρὸς δεξιὰν δὲ καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὑψοῦται, βαθμηδὸν μέχρι τῶν νεφελῶν ἐν τρισὶ μεγάλοις ὀροπεδίοις, ἐστεμμένοις διὰ μεγαλοπρεπῶν κτιρίων, μέρος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Περγάμου. Ἐπὶ τοῦ κατωτάτου ὀροπεδίου, ὅπερ, ὡς γνωστὸν εὑρίσκεται εἰς ὕψος 262 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, κεῖται ὁ χῶρος τοῦ βωμοῦ, μετὰ τοῦ γιγαντιαίου βωμοῦ, τοῦ ἀφιερωμένου τῷ Διΐ. Ἐντεῦθεν δύναται τὸ βλέμμα νὰ περιέλθῃ ἅπασαν τὴν πεδιάδα τοῦ Καΐκου μέχρι τοῦ ἐλαιατικοῦ κόλπου. Ὁ Βωμὸς παρίσταται ἐν τῇ εἰκόνι ὡς ἑξῆς. Ὑπὲρ τὴν ταπεινὴν ἐκ βαθμίδων κρηπῖδα, τὴν βαίνουσαν περὶ ἅπαν τὸ κτίριον, ὑψοῦται, ὡς κύριον μέρος τοῦ

φανὲς οἰκοδόμημα περιφερὲς περιβαλλόμενον ὑπὸ τριῶν σειρῶν κιόνων, ὧν ἡ μὲν πρώτη εἶναι δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ἡ δευτέρα ἰωνικοῦ καὶ ἡ τρίτη ἀρχαϊκοῦ κορινθιακοῦ. Τὸ μαρμάρινον τοῦτο οἰκοδόμημα οὗτινος τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέρη ἁμιλλῶνται κατὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας καὶ τὸ κάλλος τοῦ περιγράμματος πρὸς τὰ τοῦ Ἐρεχθείου, εἰκάζει ὁ κ. Καββαδίας ὅτι εἶνε ἡ περίφημος Θόλος τοῦ Πολυκλείτου περὶ ἧς ἰδοὺ τί λέγει ὁ Παυσανίας (II, 27,3).

«Οἴκημα δὲ περιφερὲς λίθου λευκοῦ καλούμενον Θόλος, ᾠκοδόμηται πλησίον θέας ἄξιον. Ἐν δὲ αὐτῷ Παυσίου γράψαντος βέλη μὲν καὶ τόξον ἐστὶν ἀφεικὼς Ἔρως, λύραν δ' ἀντ' αὐτῶν ἀράμενος φέρει. Γέγραπται δὲ ἐνταῦθα καὶ Μέθη, Παυσίου καὶ τοῦτο ἔργον, ἐξ ὑαλίνης φιάλης πίνουσα· ἴδοις δὲ κἂν ἐν τῇ γραφῇ φιάλην τε ὑάλου καὶ δι' αὐτῆς γυναικὸς πρόσωπον. Στῆλαι δὲ εἱστήκεσαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου, τὸ μὲν ἀρχαῖον καὶ πλέονες, ἐπ' ἐμοῦ δὲ ἓξ λοιπαί. Ταύταις ἐγγεγραμμένα καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐστιν ὀνόματα ἀκεσθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ προσέτι δὲ καὶ νόσημα ὅ,τι ἕκαστος ἐνόσησε καὶ ὅπως ἰάθη· γέγραπται δὲ φωνῇ τῇ Δωρίδι.

Ἀνευρέθησαν δ' ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς διάφορα γλυπτικὰ ἔργα ἐξ ὧν ἰδίως μνημονευτέα τρία κολοσσιαῖα ἀγάλματα, δύο γυναικεῖα ὧν τὸ ἓν ὁμοιάζει πρὸς ἄγαλμα τῆς αὐτοκρατείρας Λυβίας καὶ ἓν ἀνδρικὸν παριστὰν ῥωμαῖον αὐτοκράτορα φέροντα θώρακα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰσὶν ὡραῖαι ἐγγεγλυμμέναι γλυφαί, οἷον κεφαλὴ γοργόνος, γρύπες, τροπαῖα καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀνευρέθησαν δ' ὁμοίως καὶ διάφοροι ἐπιγραφαὶ ἐξ ὧν γίνεται γνωστὸς Ἀθηναῖος ποιητὴς Διομήδης ἄγνωστος τέως.

Μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ὁ κ. Καββαδίας ἠρεύνησε τὸν πέριξ χῶρον καὶ οὕτως ἀπεκαλύφθη πλησίον τῆς Θόλου περίπτερος δωρικὸς ναός, ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὡς εἰκάζεται. Πρὸ τῆς ἀνατολικῆς δ' αὐτοῦ πλευρᾶς εὑρέθησαν κορμοὶ καθημένων καὶ ἐγονατισμένων γυναικῶν, κεφαλὴ πωγωνοφόρου ἀνδρός, ἣν ἐχθρικὴ χεὶρ ἔχει ἡρπαγμένην ἐκ τῆς κόμης. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι τὸ ἀνατολικὸν τοῦ ναοῦ ἀέτωμα ἐκοσμεῖτο πιθανῶς διὰ Κενταυρομαχίας. Πρὸ τῆς δυτικῆς δὲ πλευρᾶς εὑρέθησαν τὴν 22 ὀκτωβρίου κατὰ στίχον κείμεναι, ὥσπερ ἐκ τοῦ ἀετώματος κατέπεσαν, ἓξ Νηρηΐδες, ὧν αἱ μὲν δύο πλέουσιν ἐπὶ τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης, αἱ δὲ τέσσαρες ὀχοῦνται ἐπὶ ἱπποποτάμων, χαριέντως διὰ τοῦ ἑνὸς βραχίονος περιπτύσσουσαι τὸν αὐχένα τοῦ εὐγενοῦς αὐτῶν ζώου. Διατηροῦνται δὲ αἱ τρεῖς ἐκ τῶν τελευταίων ἐν καλῇ καταστάσει· μόνον αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν ἐλλείπουσιν, ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ τῆς μιᾶς αὐτῶν εὑρέθη ὡραιότατον ὄντως ἔργον. Εἶνε δὲ αἱ μορφαὶ αὗται χαριέσταται καὶ ἐξαιρέτου καλλονῆς, ἀναμφιβόλως ἔργα τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ε'. ἑκατονταετηρίδος Ἀττικῆς Σχολῆς. Πρὸς τούτοις δὲ εὑρέθη μέγα ἀνάγλυφον εἰκονίζον τὸν Ἀσκληπιὸν ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς καθήμενον θρόνου καὶ πρὸ αὐτοῦ τὴν Ὑγι-

σίαν, ἑκατέρωθεν δὲ βαδίζουσαν γυναικείαν μορφὴν καὶ Νίκην καὶ ὑπερμέγεθες ἱματιοφόρον ἀνδρικὸν ἄγαλμα, τὸ κάλλιστον τῶν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς εὑρεθέντων ρωμαϊκῶν ἀγαλμάτων.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία ἐπελήφθη σκαφῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸ τοῦ ἱδρύματος τοῦ Μουσείου πρὸς κάθαρσιν τοῦ χώρου. Ἐν τῇ σκαφῇ ταύτῃ εὑρέθησαν πολλὰ καὶ διάφορα ἄξια λόγου ἀρχαῖα, πλὴν ἄλλων δ' ἐπιγραφαί, τεμάχια γλυπτῶν καὶ ἀγγεῖα ὧν τινὰ ἐξαιρέτου λεπτότητος, καὶ χάλκινα ἀγαλμάτια ὧν ἐν ἰδίᾳ ὡραιοτάτης τέχνης. Τὰς τελευταίας δὲ ταύτας ἡμέρας εὑρέθη ἐν τῷ πρὸς βορρᾶν τοῦ μουσείου χώρῳ ἔνθα καὶ τὰ χώματα πλειότερα, μαρμάρινον ἄγαλμα τεθραυσμένον εἰς τέσσαρα τεμάχια καὶ ἔχον ὕψος 81 ἑκατοστῶν τοῦ γαλλικοῦ μέτρου. Ὑποτίθεται ὅτι εἶναι Ἥρα ἢ Ἀφροδίτη, ἵσταται δὲ κατὰ μέτωπον. Ἡ βάσις, ἐφ' ἧς ἵσταται εἶναι τριῶν ἑκατοστῶν καὶ σώζει προσκεκολλημένα φύλλα μολύβδου, δι' οὗ ἦτο προσηρμοσμένον εἰς τὸ βάθρον. Ἡ δεξιὰ χεὶρ ἐλλείπει, ἡ δὲ ἀριστερὰ ἐκράτει ἐλλιπὲς ἴσως πτηνόν, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς δὲ φορεῖ στεφάνην. Τέχνην ἔχει ἀρχαϊκὴν καὶ σώζει λείψανα ἱκανῶς ζωηρῶν χρωμάτων εἰς διάφορα μέρη τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τῶν κοσμημάτων, ἔτι δὲ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς κόμης καὶ τῶν πεδίλων. Ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς μεσαίας πλατείας πτυχῆς τοῦ χιτῶνος διακρίνεται κόσμος μαιάνδρου γραπτός. Ἡ ἔκφρασις τῆς μορφῆς ἔχει τραχύτητα ἀρχαϊκήν. Πλὴν τούτου εὑρέθη καὶ ἕτερον μικρὸν γυναικεῖον ἀγαλμάτιον ἐκ λίθου παρίου, ὕψους ὡς 20 ἑκατοστῶν γαλλικοῦ μέτρου. Ἀνευρέθη δ' ὁμοίως καὶ χεὶρ μεγάλη ἐκ λίθου παρίου ἥτις σώζει ζωηρότατον τὸν χρωματισμόν.

ΝΕΩΤΕΡΑ ΠΕΡΓΑΜΗΝΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Περὶ τῶν νεωτέρων εὑρημάτων τῶν ἐν Περγάμῳ ἀνασκαφῶν αἱ Γερμανικαὶ ἐφημερίδες ἀνακοινοῦσιν εὐχάριστα νέα. Αἱ τελευταῖαι ἀνασκαφαὶ ὑπῆρξαν λίαν γόνιμοι. Κολοσσιαῖον γυναικεῖον ἄγαλμα ἑλκύει τὸ βλέμμα τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὴν Ἀσσυριακὴν αἴθουσαν τοῦ ἐν Βερολίνῳ μουσείου. Παριστᾷ Ἀθηνᾶν ἧς δυστυχῶς ἐλλείπουσιν ἡ κεφαλή, ὁ λαιμὸς καὶ οἱ βραχίονες· καὶ ἐν τούτοις ἐπιβλητικὴν ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ ὁ κορμὸς μετὰ τοῦ λαμπρῶς ἐξειργασμένου ἱματισμοῦ, τοῦ λεπιδωτοῦ θώρακος ἐν τῷ μέσῳ φέροντος τὴν κεφαλὴν τῆς Γοργόνος. Τὸ καλλιτέχνημα τοῦτο φέρει ἅπαντα τὰ σημεῖα τοῦ μεγαλείου ἐν τῇ ἁπλότητι αὐτοῦ. Ἡ βάσις τοῦ ἀγάλματος φέρει εὐδιάκριτα ἴχνη ζωφόρου καὶ ἀναγλύφων. Ἕτερον ἄγαλμα, μικροτέρου μεγέθους, παριστᾷ ἐπίσης Ἀθηνᾶν, εἶναι δὲ ἄριστα διατετηρημένον

καὶ θαυμασίας ἐργασίας. Τὸ πρόσωπον τῆς θεᾶς καί περ οὔσης νεωτάτης ἔχει ἔκφρασιν τραχεῖαν καὶ αὐστηράν. Τοῦ ἀγάλματος ἐλλείπουσι μόνον οἱ δάκτυλοι τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς καὶ ὁ δεξιὸς βραχίων. Αἱ πτυχαὶ πίπτουσι μετὰ χάριτος καὶ ἐλευθέρως, λίαν δὲ πρωτότυποι εἰσὶν οἱ σταυροειδῶς ὑπὲρ τοὺς ὤμους συμπλεκόμενοι καὶ πρὸς τὰ κάτω κυρτῶς ἐκκεκομμένοι ἀορτῆρες, οἵτινες καταλήγουσιν εἰς κρικοειδεῖς ὄφεις. Τὸ μάρμαρον ἐξ οὗ τὸ λαμπρὸν τοῦτο τῆς θεᾶς ἄγαλμα εἶναι λεπτόκοκκον, ὑποκιτρίνου χροιᾶς, ὑπενθυμιζούσης τὸ πεντελήσιον. Τὸ τρίτον ἄγαλμα, ὅπερ περιγράφεται, παριστᾶ ἴσως Δήμητραν, ἧς δυστυχῶς λείπουσιν ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ βραχίονες. Αἱ πτυχαὶ πίπτουσι χαριέντως καὶ πλουσίως, ἡ δὲ ἐργασία ἐστὶν ἀρίστη. Καὶ τὰ τρία ταῦτα ἀγάλματα εὑρέθησαν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Περγάμῳ. Ἐκτὸς τούτων εἰσὶν ἐκτεθειμένοι σηκὸς δωρικοῦ ῥυθμοῦ καλῶς διατετηρημένος, ἐν ᾧ ἐτοποθετήθη προσωρινῶς κορμὸς Ἡρακλέους, καὶ ἕτερος σηκὸς ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ. Ἐκ τῶν δύο ἀνηκόντων αὐτῷ κιόνων διετηρήθη καλῶς μόνον ὁ εἷς, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας τὸ λεπτότατα ἐξειργασμένον γεῖσον διετηρήθη σχεδὸν ἐντελῶς ἀνέπαφον. Ἐν τῷ σηκῷ τούτῳ ἐτέθη προσωρινῶς χαριέστατον καί, ἐν τῇ στάσει ὁδευούσης, λίαν ἐπαγωγὸν ἄγαλμα γυναικός. Καὶ κίων τις καλῶς διατετηρημένος μετὰ κιονοκράνου ἐνθυμίζοντος ἰνδικόν τινα ῥυθμόν, ἐξετέθη ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Βερολινιαίου μουσείου αἰθούσῃ.

Ο ΕΡΜΗΣ ΤΟΥ ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ

Ἡ συμπλήρωσις τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κυρίου Σχάπερ ἐπεραιώθη ἤδη ἐν Βερολίνῳ καὶ θέλει ἐκτεθῇ προσεχῶς εἰς τὴν θέαν εὐρυτέρου κύκλου, ἀφοῦ ληφθῇ τὸ ἐξ ἀργίλλου ἐκμαγεῖον. Ὁ καλλιτέχνης παρεδέχθη τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ κ. Χίρσφελδ, τοῦ πρώτου διευθυντοῦ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν, καὶ τοῦ κ. Τρόϋ. Ὁ Ἑρμῆς, νεανίας γυμνός, ἵσταται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς στηριζόμενος, τὸν δ' ἀριστερὸν ἐλεύθερον ἔχων, ἐν ἡσύχῳ καὶ ἐλευθερίῳ στάσει παρὰ κορμὸν δένδρου, ἐφ' οὗ ἔρριψε τὴν ἐλαφρὰν αὐτοῦ χλαμύδα καὶ ἐφ' οὗ στηρίζεται ἐλαφρῶς διὰ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος. Ὁ δεξιὸς αὐτοῦ βραχίων ὑψοῦται ὑπὲρ τὸν ὦμον πλαγίως, ἀλλὰ διευθυνόμενος καί τι πρὸς τὰ πρόσω. Ἡ χεὶρ κρατεῖ βότρυν. Ὁ ἀριστερῶς ἄνω βραχίων κρέμαται σχεδὸν καθέτως παρὰ τὸ σῶμα, ἐν ᾧ ὁ στηριζόμενος κάτω βραχίων ἐκτείνεται ὁριζοντίως ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς κάθισμα διὰ τὸν μικρὸν Διόνυσον, ὃν ὑποχρεοῦται νὰ φέρῃ ὁ Ἑρμῆς πρὸς τὰς τροφοὺς νύμφας. Τὸ παιδίον οὗ τὸ κάτω μέρος ἀπὸ τῶν ἰσχίων καλύπτει ἱμάτιον, στηρίζει τὸν δεξιὸν μικρὸν πόδα ἐπὶ κλάδου τοῦ κορμοῦ, ἐν ᾧ ὁ ἀριστερὸς κρέμαται ἐλεύθερος. Διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρατεῖται ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ ἀριστερὰ ἐκτείνεται ἀπλή-

στως πρὸς τὸν βότρυν, ὃν ὁ Ἑρμῆς προτείνει. Ἡ ὅλη στάσις εἶναι πολὺ φυσικωτέρα ἢ ἂν παραδεχθῇ τις τὴν ἄλλην γνώμην ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἐκράτει ἐν τῇ ὑψωμένῃ δεξιᾷ θύρσον, στηριζόμενον ἐπ' αὐτοῦ ὡς ἡ Εἰρήνη τοῦ Κηφισοδότου. Ἡ συμπλήρωσις πρέπει νὰ ἦτο λίαν δύσκολος διότι ὁ δεξιὸς βραχίων καὶ τὸ κάτω μέρος τῶν κνημῶν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ σώματος τοῦ παιδίου δὲν ἀνευρέθησαν ἢ εἰσὶ τεθραυσμέναι εἰς μικρὰ τεμάχια.

ΠΕΙΡΑΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Ὀλίγα, ὀλίγιστα κατὰ μακρὰ χρόνου διαστήματα προσερχόμενα κατατίθενται ἐν τῇ τοῦ Πειραιῶς συλλογῇ εὑρήματα Πειραϊκὴν συνήθως τὴν προέλευσιν ἔχοντα, καὶ οὕτω βραδέως λίαν ἀναπτύσσεται τὸ ἀρχαιολογικὸν τοῦ δήμου Μουσεῖον. Τὰ αἴτια τούτου πολλὰ καὶ ποικίλα μεθ' ὅλην τὴν ἱκανῶν ἔργων συχνὴν ἀνακοίνωσιν, μεθ' ὅλην τὴν προθυμίαν ἣν δείκνυσιν ὁ δῆμος εἰς πλουτισμὸν τῆς συλλογῆς δι' ἀγορᾶς ἀντὶ ἀδρᾶς ἀμοιβῆς τῶν ἑκάστοτε παρουσιαζομένων πρὸς τοῦτο. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συλλογῆς, ἓν κατὰ πολὺ θὰ συνεβάλλετο. Ἀφ' οὗ ἐθεωρήθη ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ Μουσεῖον ἐν Πειραιεῖ, ἀφ' οὗ ἱδρύθη τοιοῦτον ἐν Σπάρτῃ διὰ τὰς ἐκεῖ ἀρχαιότητας, ἀφ' οὗ ἡ Μύκονος ἐδέχθη τὰς ἐκ Δήλου, ἀφ' οὗ τῆς Ὀλυμπίας οἱ θησαυροὶ ἀπεφασίσθη νὰ μένωσιν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Διὸς ἀποφεύγοντες τὴν διὰ τοῦ Ποσειδῶνος μετάβασιν αὐτῶν παρὰ τῇ Ἀθηνᾷ, διατί ὁ τῶν Πειραιέων δῆμος νὰ μὴ ζητήσῃ ἐν πλήρει δικαίῳ τὴν ἀπόδοσιν ὧν τὸ ἄστυ τὰς ἑαυτοῦ συλλογὰς ἐπλήρωσε, τῶν προελθόντων ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πειραιῶς; Ἰδοὺ τὸ μέσον δι' οὗ θὰ ἀποκτήσωμεν Μουσεῖον, ἀλλ' ἀληθῶς Μουσεῖον τοπικὸν κάλλιστον ἐν ᾧ νὰ διαγράφηται κάλλιστα ὅσον ἠδυνήθημεν νὰ παρακολουθήσωμεν σήμερον σχετικὸν πρὸς τὴν τοπογραφίαν τῆς πόλεως. Σήμερον ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα δυσχερεστάτη ἀποβαίνει ἡ μελέτη πάντων τῶν κατὰ καιροὺς ἀνακαλυφθέντων ἐν σχέσει πρὸς τὰ τῇδε κἀκεῖσε κείμενα σημεῖα τῆς τοπογραφίας. Τοῦτο διότι ἀλλαχοῦ τὰ ἀνακαλυφθέντα ἀνάκεινται, μακρὰν δὲ τούτων τὰ ἄξια μελέτης σημεῖα τῆς πόλεως, εἰς ἐξέτασιν δ' ἀμφοτέρων οὐ μικρὰ ἡ δυσχέρεια ἀναπτύσσεται, ἐὰν μὴ εἴπῃ τις ὅτι ὅλως ἀδύνατον ἐνίοτε καθίσταται. Ἂς φροντίσῃ ἐπὶ τούτου ὁ δῆμος καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν ἑαυτοῦ ἀποβλέπων καὶ εὐκολίαν μεγίστην εἰς σπουδὴν τῶν κατ' αὐτὸν τοῖς περὶ ταῦτα ἀσχολουμένοις παρέχων.

Πλὴν ταῦτα ἄλλου χρόνου, ἄλλης ζητήσεως. Τῶν δ' ἐν τῇ συλλογῇ ἀνατεθέντων ἐκτὸς τῶν μικρῶν τεμαχίων καὶ λαβῶν ἀμφορέων ἐκ καθημερινῆς περισυναγωγῆς προερχομένων ἄξια λόγου εἰσί:

Α'. Δύο κεφαλαὶ λίθιναι. Ἐκ κατασχέσεως τῆς ἐν Πειραιεῖ ἀστυνομίας ἀπεστάλησαν κατὰ τοὺς παρελθόντας μῆνας δύο κεφαλαὶ ἡ

μὲν ὁλογλύφου ἡ δ' ἀναγλύφου παραστάσεως. Ἡ ἑτέρα τούτων γενειοφόρου ἀνδρός, μετὰ μακρᾶς κόμης, ῥυτίδων ἐπὶ τοῦ μετώπου ἀπὸ ἄκρου τοῦ λαιμοῦ ἀποκεκομμένη, ποιητοῦ εἰκόνα παρέχει, ὡς ἐκ τῆς ταινίας γε, ᾗ ἡ κόμη ἀναδέδεται, δῆλον, καὶ δὴ τοῦ Ὁμήρου, παρεμφερεστάτη οὖσα τῷ κοινῶς φερομένῳ Ὁμήρου ἀπεικάσματι. Διατηρεῖται εὐτυχῶς σῶα, ὀλίγον ἀποτριβείσης τῆς ῥινὸς ἄκρας. Ὕψος τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ τραχήλου περὶ τὰ 0,30

Ἡ δ' ἑτέρα νεανίου κεφαλὴ ἐξ ἀναγλύφου ἀπεκεκομμένη, ὡς δηλοῖ τὸ δεξιᾷ ταύτης προεξέχον λείψανον τῆς πλακὸς ἐφ' ἧς τὸ ἀνάγλυφον, ἐν πολλοῖς ἀποτετριμμένη καὶ ἴχνη χρωμάτων ἐνιαχοῦ φέρουσα. Τὸ ὕψος εἶνε τὸ αὐτὸ περίπου τῇ προειρημένῃ.

Β'. Ἀγαλμάτιον Κυβέλης. Καὶ τοῦτο ἐκ τῆς αὐτῆς κατασκέσεως προῆλθεν. Εἶνε τῶν συνήθων παραστάσεων. Ἡ κεφαλὴ ἀποκεχωρισμένη τοῦ σώματος, ἀποκεκομμένη δὲ καὶ ἡ ἄκρα ἀριστερὰ ἀπὸ τοῦ καρποῦ. Ὁ θρόνος ὄπισθεν ἐσχηματισμένος κατὰ τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος. Τῇ δεξιᾷ ἔχει φιάλην. Ἀναπαύεται δ' ἡ χεὶρ αὕτη ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἄκρου τοῦ θρόνου, ὅπερ φέρει ἔμπροσθεν λέοντα ἐν ἐλαφρῷ ἀναγλύφῳ.

Γ'. Μέτρον ἀγορανομικόν. Τοῦτο εἶνε δῶρον τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ σπουδαστοῦ Πέτρου Κ. Ἀποστολίδου, προσενεχθὲν μετὰ τῆς τραπέζης ἐφ' ἧς εἶνε ἡρμοσμένον ἐν ἐπὶ τούτῳ ἐπ' αὐτῆς θήκῃ, καθ' ὅσον τεθραυσμένον ἀνευρέθη εἰς εἴκοσι καὶ τρία τεμάχια. Εἶνε τεμάχιον μαρμάρου φαιοῦ καλῶς εἰργασμένον πάχους 0,15, μήκους ἑνὸς μέτρου καὶ 0,09, πλάτους 0,46. Κατὰ μῆκος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς εἰργασμένης ἐπιμελέστερον ἄνω ἐπιφανείας καὶ τῆς διαθέσεως αὐτῆς, ἀπεκόπη οὐ σμικρόν. Ἦτο δ' οὕτω τὸ ὅλον ἄνω εἰς δύο ἴσα μέρη ὑπὸ ἀναγεγλυμμένου διαχωρίσματος διπλοῦ διῃρημένον, ὧν μερῶν σώζεται τὸ ἓν πλῆρες, τοῦ ἑτέρου ἀποκεκομμένου τὰ δύο τρίτα. Τὸ πλῆρες τοῦτο εἶνε διῃρημένον δι' ὁμοίας ταινίας κατὰ μῆκος εἰς δύο ἄνισα μέρη· ἐπὶ τοῦ πλατυτέρου τῶν δύο τούτων ὑπάρχουσιν ἓξ κοιλότητες ἀπὸ μείζονος πρὸς μικροτέραν κωνικαὶ μετὰ χειλέων ὑψηλῶν ἔχουσαι κάτωθεν ὀπήν, τὰ δὲ ἔσω οὐχὶ τελείως εἰργασμέναι. Ἐπὶ τοῦ σωζομένου μέρους τοῦ ἑτέρου ἡμίσεως σώζονται τρεῖς ὅμοιαι κοιλότητες ἀλλ' ἀντιθέτως χωροῦσαι ἀπὸ στενωτέρας εἰς εὐρυτέραν καὶ ἀρχὴ τετάρτης μείζονος διαμέτρου τῶν ἄλλων.

Ἡ ὅλη ἐπιφάνεια εἶνε λείως ἀποτετριμμένη σφόδρα, καί που καὶ ἄλλας κοιλότητας ἀκανονίστους σχηματίζουσα οἱονεὶ ἐκ τῆς προστριβῆς ὑγροῦ ἤ τινος τοιούτου.

Δ'. Ἐπιτύμβιος λίθος ἐνεπίγραφος. Στήλη μαρμάρου λίθου λευκοῦ ὕψους 1,07, πλάτους 0,45 φέρουσα ἄνω ἀκράνθεμον μέγα, τῶν συνήθων, πλὴν λίαν κατεστραμμένον, ὑπὸ τοῦτο ταινίαν μετὰ κυματίου,

. . . .

\ΑΣ

Θ]ΡΑΝΙΤΙΔΑΣ𐅅ΓΑ

ΥΣΓΙΙΖΥΓΙΤΑΣΔΔ

Α]ΔΟΚΙΜΟΥΣΓΙΘΑΛ[Α

ΜΙΤΑ]Σ𐅅ΑΔΟΚΙΜΟΥΣΙΙΙ

ΓΕΡΙ]ΝΕΩΣΔΔΔ

ΣΤΗΡΙΣΤΡΙΗΡΑΡΧ

ΕΡΑΝΘΗΣΑΧΑΡΝΕΥΣ

ΑΥ]ΤΗΣΚΕΥΟΣΕΧΕΙΟΥΔ

ΑΙΧΜ]ΑΛΩΤΟΣΤΩΜΜΕΤΑ

ΕΟΥΣ . . . . Α

ΕΧ]ΕΙΣΚΕΥΟΣΟΥΔΕΝ

ΤΑΠΛΑΙΑΑΝΕ

ΟΣΗΣΚΩΜΕΝΗ

ΠΗΔΑΛΙΑΓΑΡ

ΚΟΝΤΟΣΙΙΙΚΛΙΜ

ΤΟΜΜΕΓΑΝΚΕ

ΜΕΓ]ΑΛΑΣΚΩΠΑΣΘ

Σ𐅅ΔΙΙΖΥΓΙΤΑΙ

ΟΙΙΙΘΑΛΑΜΙΑ

ΟΚΙΜΟΙΓΙΙΙΓ

ΙΙΙ

ΑΙ]ΧΜΑΛΩΤΟΣΤΩ

ΣΚΕΥΟ]ΣΕΧΕΙ

ΚΩΜΑ

\ΜΕΤΑ

:ΙΑΥ[Τ

ΕΧ]ΕΙΟΥΔΕΝΟ

ΜΑΓΟΑΝΩ

ΚΩΓΑ]ΣΠΑΛΑΙΑΑΝ

[Ν]ΤΟΣΑΥΤΗΕΧΕΙ

Γ

ΙΙΙΟ

Ρ

ΚΙ

ΤΙΔ]ΑΣ

ΘΑ

Γ

Ε]Ν

ΣΚΕΥ]

Α

ΚΣ

ΑΔ

ΚΟ

ΥΣ

ΟΥ

ΝΑΥΤΙΚ

:ΤΕΡΟΝΑΔ
ΤΑΤΑΣΚΟΙ
ΡΙΠΗΔΕΣ
ΛΕΓΑΛΑΣΚΑ
ΠΑΣΘΡΑΝ[Ι
ΔΟΚΙΜΟΥΣ
ΑΔΟΚΙΜΟΥΣ
ΣΡΑΔΟΚΙΜΟ
:ΩΣΔΑΛΤΟΥ
ΗΧΕΙΣ ΙΙΙ
ΡΙΗΡΑΡΧΟΣ
ΥΩΝΥΜΑΥΤ
ΙΟΥΔΕΝ
ΛΛΑΙΑΑΝΕΠ
ΙΣΚΟΜΕΝΗΑ
ΑΛΛΙΑΠΑΡΑ
ΟΝΜΕΓΑΝΚ
ΕΡΑΙΑΣΜΕ
ΘΡΑΝΙΤΙΔ
ΟΙ ΙΙΙ ΙΥΓΙΑ
ΙΙ[ΘΑΛ]ΑΜΙ
ΙΙΠΕΡΙΝ
Η
ΠΡΑΠΤΑΙΔ
ΥΤΗΕΧΕΙΚ
Α . . . ΚΛΙΜ
ΜΕΓΑΝΚΕ
ΣΚΩΠΑΣΘ•
ΙΙΙΙΑΔΟΚΙ
ΔΔΠΙΙΙΙΛ
ΛΑΜΙΑΣΡ
ΠΕΡΙΝΕΩΣ

Α]ΔΟΚΙΜΟΣΙ
ΟΣΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣ
ΤΙΜΟΘΕΟ
ΤΑΣΠΛΗ
ΣΚΕΥΟ]ΣΕΧΕΙ
[ΟΥΔΕΝ]
ΑΙΧΜΑΛΩΤΟ
ΕΟ
ΣΚ]ΕΥΟΣ
[ΟΥΔΕΝ]
ΟΣΑΙΧΜΑΛΩΤΟ
ΤΑΧΑΒΡΙΟΑΝΥ
ΟΣΑΥΤΗΣΚΕΥΟΣ
Ο]ΥΔΕΝ
ΕΑΣΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣΤ
ΤΑΧΑΒΡΙΟΑΝΥΠΟΙ
Ο]ΣΑΥΤΗΣΚΕΥΟΣΕΧΕ[Ι
ΟΥ]ΔΕΝ
ΛΟΙΑΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣ
ΕΤΑΤΙΜΟΘΕΟ
ΥΤΗΣΚΕΥΟΣΕΧ[ΕΙ
ΟΥΔΕ[ΝΟ ΑΛΚ
Ο Ν
ΠΑΛΑ Π
ΗΑΥΤ
ΤΟΥ
ΟΣΟΜ
ΕΙΣΤ
ΤΟΝΚ
. . . .

'ΑΦΗ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ὑφ' ἣν τὴν ἐπιγραφὴν τήνδε, ἧς ἀποκεκομμένα τὰ πρῶτα γράμματα μεθ' ὅλης τῆς ἀριστερᾷ τῷ ὁρῶντι γωνίας :

Κ]ΤΗΣΙΚΛΕΗΣ
Σ]ΤΗΣΙΒΟΛΟ
Λ]ΑΜΠΤΡΕΥΣ

Ἐν ἀρχῇ τοῦ β'. στίχου φαίνεται τὸ κάτω σκέλος τοῦ Σ. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν σώζονται δύο ἐν συμμέτρῳ ἀποστάσει ῥόδακες διπλοῖ μετὰ διακεκοσμημένων τῶν φύλλων ἀμφοτέρων τῶν στίχων.

Ε'. Ἐπιγραφὴ ναυτική. Πρὸ ἐτῶν ἔκειτο ἔξω ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Γυμνασίου λίθος ἐξαχθεὶς ἐκ τῆς θαλάσσης, πλήρης ἀπολιθώσεων χρησιμεύσας ὡς ἐδείκνυεν ἀπὸ παλαιοτέρας χρήσεως εἰς νεώτερον οἰκοδόμημα, ὡς ἐνέφαινε τὸ ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς γεῖσον καὶ αἱ ἐπὶ τῆς ἑτέρας ἐγγομφώσεις. Τυχαίως ὅλως ἀποξέων τὴν ἄκραν τοῦ λίθου ἀπεκάλυψα ὕπαρξιν γραμμάτων ὑπὸ τὴν ἀπολίθωσιν. Ἔκτοτε δι' ἐπιμόνου ἐργασίας ἤχθη εἰς φῶς ἐπιγραφὴ 91 στίχων λίαν ἐφθαρμένη ὑπὸ τῆς νέας χρήσεως, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐλλιπὴς ὡς παρατίθεται ἐν ἰδιαιτέρῳ πίνακι.

Αἱ γομφώσεις, ὧν ἡ ἑτέρα καὶ τὸν μόλυβδον διατηρεῖ, κατέστρεψαν τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιγραφῆς, ἧς τὰ γράμματα χρόνων καλῶν, καλῶς ἄλλως διατηροῦνται.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 24 Ὀκτωβρίου 1882.

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης.

Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

Ἐν τῇ Ἀσσυριακῇ αἰθούσῃ τοῦ ἐν Βερολίνῳ Βασιλικοῦ Μουσείου, τῇ περιεχούσῃ, ὡς γνωστόν, μέρος τῶν ἐν Περγάμῳ ἀνευρεθέντων ἀγαλμάτων καὶ ἀναγλύφων τοῦ βωμοῦ, ἀνηρτήθη ἐσχάτως μεγίστη εἰκὼν ἐν ὑδατογραφίᾳ παριστῶσα τὴν Ἀκρόπολιν τῆς Περγάμου συμπεπληρωμένην κατὰ τὰς καταμετρήσεις τοῦ Thiersch. Ἡ ἐξόχως γεγραμμένη εἰκὼν αὕτη δίδει σαφῆ ἰδέαν τῆς ἐν γένει τοποθεσίας καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ἀρχαίων κτιρίων τῶν ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν ἀποκαλυφθέντων.

Πρὸς ἀριστερὰν μὲν κεῖται ἡ βαθεῖα κοιλὰς τοῦ Σελινοῦντος ποταμοῦ ἣν ὑποκαλύπτει ὑποκυανόχρους ὁμίχλη, πρὸς δεξιὰν δὲ καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὑψοῦται, βαθμηδὸν μέχρι τῶν νεφελῶν ἐν τρισὶ μεγάλοις ὀροπεδίοις, ἐστεμμένοις διὰ μεγαλοπρεπῶν κτιρίων, μέρος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Περγάμου. Ἐπὶ τοῦ κατωτάτου ὀροπεδίου, ὅπερ, ὡς γνωστὸν εὑρίσκεται εἰς ὕψος 262 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, κεῖται ὁ χῶρος τοῦ βωμοῦ, μετὰ τοῦ γιγαντιαίου βωμοῦ, τοῦ ἀφιερωμένου τῷ Διΐ. Ἐντεῦθεν δύναται τὸ βλέμμα νὰ περιέλθῃ ἅπασαν τὴν πεδιάδα τοῦ Καΐκου μέχρι τοῦ ἐλαιατικοῦ κόλπου. Ὁ Βωμὸς παρίσταται ἐν τῇ εἰκόνι ὡς ἑξῆς. Ὑπὲρ τὴν ταπεινὴν ἐκ βαθμίδων κρηπῖδα, τὴν βαίνουσαν περὶ ἅπαν τὸ κτίριον, ὑψοῦται, ὡς κύριον μέρος τοῦ

ὅλου οἰκοδομήματος, ἡ βάσις ἐν μεγίστῳ τετραγώνῳ, οὗ ἡ κάθετος ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια καλύπτεται ὑπὸ τοῦ ἐν ἀναγλύφῳ συμπλέγματος τοῦ ἀγῶνος τῶν θεῶν πρὸς τοὺς γίγαντας, τοῦ ἔχοντος 2,30 μέτρα ὕψος. Ὑψηλὸν γεῖσον ἐν τῷ κοίλῳ μέρει τοῦ ὁποίου εἰσὶ γεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν ἐν ἀναγλύφῳ παριστανομένων θεῶν συμπληροῖ πρὸς τὰ ἄνω τὴν βάσιν. Πρὸς τὸ μέρος τοῦ βωμοῦ τὸ πρὸς τὸν θεατὴν τῆς εἰκόνος τετραμμένον, κλίμαξ, ὑπεισερχομένη εἰς τὴν βάσιν, ἄγει πρὸς τὸ ἀνώτερον ὀροπέδιον. Τὸ ὀροπέδιον τοῦτο φέρει ἔτι κυκλικὴν ἐν εἴδει κορωνίδος στοὰν ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ ἐν μικρῷ μέτρῳ. Ἐν τῷ ἐλευθέρῳ χώρῳ τῷ κειμένῳ ἐν μέσῳ τῆς στοᾶς ταύτης ὑψοῦται νῦν ὁ κυρίως βωμός, ὅστις φέρει κύκλωθεν δευτέραν σειρὰν ἀναγλύφων μικροτέρου ὕψους. Τοῦτο τὸ ἰδίως θυσιαστήριον ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ ὅλου κτιρίου, κατεσκευάσθη ἴσως ὁμοίως τῷ ὑπὸ τοῦ Παυσανίᾳ περιγραφομένῳ ἐν Ὀλυμπίᾳ βωμῷ, ἐκ τῆς τέφρας τῶν θυμάτων. Ἡ ἐν γένει ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ κατωτέρου τούτου ὀροπεδίου, προσέτι δὲ τὰ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ βωμοῦ ὑπάρχοντα κτίσματα, ὁ ἀνδριάντας ὑποβαστάζων καὶ τὴν περιοχὴν ταύτην περιφράττων τοῖχος καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀγάλματα, ἐμποιοῦσιν ὄντως μεγαλοπρεπῆ ἐντύπωσιν.

Ἐπὶ τοῦ δευτέρου ὀροπεδίου ἵστατο ὁ Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, περιοριζόμενος πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς ὑπὸ διαφόρων ἀνοικτῶν στοῶν. Ὁ ναὸς κεῖται ἐγγύτατα τῆς δυτικῆς κατωφερείας, 288 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, εἶναι δὲ περίπτερος δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ὑψούμενος διὰ δύο βαθμίδων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ περιστοιχίζοντος αὐτὸν περιβόλου, καὶ ἔχει ἀνὰ ἓξ κίονας ἐπὶ τῶν δύο προσώπων καὶ δέκα ἐπὶ τῶν πλευρῶν. Αἱ δὲ διόροφοι στοαὶ αἱ περιστοιχίζουσαι πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς τὴν περιοχὴν τοῦ ναοῦ εἰσὶν ᾠκοδομημέναι ἐπὶ τριῶν βαθμίδων ἐκ μαρμάρου, καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ στερεοβάτου ἔχουσι κίονας δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρᾳ ὀροφῇ ἔχουσι κίονας ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, μεταξὺ δὲ τῶν ἰωνικῶν κιόνων τῆς ἀνωτέρας ταύτης ὀροφῆς εἰσὶν ἐν εἴδει δρυφφάκτου τὰ ἀνάγλυφα τῶν ὅπλων τὰ ἐν τοσούτῳ πλήθει ἐκτεθέντα ἐν τῷ μουσείῳ. Ὄπισθεν τῆς βορείας στοᾶς φαίνονται ἐξέχοντα τὰ ἀετώματα τῶν δωματίων καὶ κατοικιῶν ἐν οἷς ἀνευρέθησαν, ὡς γνωστόν, τὰ δύο ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὸ κληθὲν Ἡρώη (;) τὰ νεωστὶ ἐν τῷ μουσείῳ ἐκτεθέντα.

Τέλος ἐπὶ τοῦ τρίτου καὶ ἀνωτάτου ὀροπεδίου ὑψοῦται τὸ ἐγγὺς τῆς δυτικῆς κατωφερείας κείμενον κτίριον ἐκ κιόνων «τὸ Αὐγουσταῖον» καὶ ἀνατολικώτερον ἡ στοὰ τοῦ βασιλέως Ἀττάλου τοῦ Β΄. Διὰ τούτου συμπληροῦται ἡ ὅλη εἰκών.

Ἡ εἰκὼν αὕτη παριστᾷ μετὰ μεγίστης κατὰ τὸ φαινόμενον ἀκριβείας τὴν ὅλην τοποθεσίαν, ὅπως ποτὲ ὑπερηφάνως ἔστεφε τὰ ὕψη ἐκεῖνα. Κατέστη δὲ τοῦτο δυνατὸν ἐκ τῶν ἀκριβεστάτων εἰδήσεων περὶ τῆς θέσεως καὶ τοῦ μεγέθους τῶν διαφόρων κτιρίων τῶν πορισθεισῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν

καὶ διότι σχεδὸν πάντων τῶν κτιρίων ἀνευρέθησαν τὰ σπουδαιότερα πρὸς ἀνοικοδόμησιν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Ἄξιον προσέτι μνείας ἐστὶν ὅτι ὁ ζωγράφος, ὅπως δώσῃ ζωὴν εἰς τὴν εἰκόνα, παρέστησε τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν περιερχόμενον κατὰ μεγάλας ὁμάδας ἐκείνην τὴν περιοχήν.

Α. Δ. Ρ.

ΤΟ ΕΝ ΣΑΜΩι ΥΔΡΑΓΩΓΕΙΟΝ

Περὶ τοῦ ἐν Σάμῳ ἀνακαλυφθέντος ὑδραγωγείου τοῦ Εὐπαλίνου περὶ οὗ ἐγράψαμεν τινὰ ἐν προηγουμένῳ τεύχει ἐρανιζόμεθα καὶ τὰ ἑξῆς ἐκ τοῦ *Αἰῶνος* κατ' ἀλληλογραφίαν ἐκ Σάμου.

«Ἡ τέως γενικὴ τῶν Σαμίων Συνέλευσις ἐψηφίσατο τὸ ποσὸν ἑξακοσίων λιρῶν ὀθωμανικῶν, ὅπως διοχετευθῶσιν ὕδατα εἰς Τηγάνιον, τὴν ἀρχαίαν τῆς Σάμου πρωτεύουσαν. Ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς σαμιακῆς Συνελεύσεως, καὶ ἡ ὑπὸ τῆς ἡγεμονικῆς Κυβερνήσεως ἐπιτέλεσις τοῦ ἔργου, ἔσχον εὐτυχές, ἰδίως διὰ τοὺς ἀρχαιοδίφας, τὸ ἀποτέλεσμα Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μνημονευόμενον *ἀμφίστομον ὄρυγμα* τοῦ Εὐπαλίνου, ἤτοι τὸ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον Εὐπαλίνου Ναυστρόφου τοῦ Μεγαρέως, ἀρχιτέκτονος ἀκμάσαντος κατὰ τὸν ϛ' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ἀνεκαλύφθη σχεδὸν ἤδη, καὶ ὁλόκληρον ἀνακαλυφθήσεται προσεχῶς, τῆς ἐργασίας βαινούσης. Ἤδη τὸ *τρίτον* καθ' Ἡρόδοτον, *τῆς Σάμου θαῦμα* πρόκειται ἀψευδὲς ἔτι μαρτύριον τῆς τε μεγαλοφυΐας καὶ τῆς ἐπιχειρηματικότητος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Πλεῖστοι τῶν διαπρεπῶν ἀρχαιολόγων καὶ περιηγητῶν, ὅτε Ἰωσὴφ Τουρνεφόρτιος, Ῥιχάρδος Ποκώκ, Ἰάκωβος Δαλληβάης, Σοαζὲλ Γουφφιὲ καὶ Λουδοβῖκος Ῥὸς ἀπεπειράθησαν ἀνωφελῶς καὶ ἐπὶ ματαίῳ, ὅπως ἀνεύρωσι τὸ ὑπὸ τὴν Ἀστυπαλαίαν τῆς Σάμου ὑδραγωγεῖον τοῦ Εὐπαλίνου. Ὁ Guerrin, ἐν ἔτει 1854, εὐτυχέστερος τῶν προμνησθέντων, ἐν τῇ περὶ Πάτμου καὶ Σάμου συγγραφῇ αὐτοῦ ἀναφέρει, ὅτι ἐπὶ τοῦ τοποτηρητοῦ τῆς Σάμου, κ. Γεωργίου Κονεμένου, τυχὼν τῆς ἐπὶ τούτῳ ἀδείας του, ἐπεχείρησεν ἀνασκαφὰς πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ὑδραγωγείου τούτου, κειμένου ὑπὸ τὸ ὄρος ἢ μᾶλλον ἐν τῷ ὄρει «Κάστρῳ», τῆς ἀρχαίας τῆς Σάμου ἀκροπόλεως, παρεκβολῇ τοῦ ὄρους Ἀμπέλου, καὶ παρὰ τὴν πηγὴν τῆς κοιλάδος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, *Ἀγιάδες* ἢ *Ναγιάδες* κοινῶς καλουμένην. Ὁ Guerrin, ἀρξάμενος τῶν ἀνασκαφῶν αὐτοῦ ἐκ τοῦ ναΐδίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν Ναγιάδων, ἀνεκάλυψεν εἴσοδόν τινα τοῦ ὑδραγωγείου Εὐπαλίνου τοῦ Μεγαρέως, ἢ μᾶλλον ἀνώρυξε νεωτέρας ἐπιχώσεις ὀπῶν τοῦ ὄρους, πρὸς φύλαξιν τῶν ποιμνίων κατ' ἐποχὰς διαφόρους γενομένας. Δικαίῳ ἑπομένως τῷ λόγῳ ἡ δόξα τῆς ἐν γένει ἀνακαλύψεως καὶ ἀποκαλύψεως τοῦ μεγάλου καὶ ὄντος θαυμασίου τούτου τῆς ἀρχαιότητος μεγαλουργήματος ἐπεφυλάσσετο, τῇ σαμιακῇ Κυβερνήσει, ἀρξαμένῃ τῶν ἀνασκαφῶν αὐτῆς ἐκ τοῦ ὅλως ἀντιθέτου μέρους τῶν ὑπὸ τοῦ Guerrin ἐπιχειρηθησῶν, ἤτοι

ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ὅρμον τῆς ἀρχαίας Σάμου, τὰ νῦν Τηγανίου, κλίσεως τοῦ ὄρους Κάστρου καὶ παρὰ τὸ ἑλληνικὸν μετόχιον Παναγίας τῆς Πολυαρμενίτισσας ἢ Σκυλιανῆς, ἅτε δὴ ἐκτισμένου ἐν μέσῳ βαθέος καὶ μεγάλου σπηλαίου, πλήρους ἀποκρυσταλλώσεων. Οὕτως ἐν τοῖς σπλάγχνοις τοῦ ὄρους *Κάστρου* ἢ μᾶλλον *Βουνοῦ* τοῦ Ἀμπέλου, πρὸ ἐτῶν ἀκριβῶς δισχιλίων πεντακοσίων, ὁ ἄνθρωπος, ὑπερνικῶν τὰς ἀνυπερβλήτους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δυσκολίας, διὰ τῆς σφύρας καὶ τῆς σμίλης τοῦ ἐργάτου ἀνέωξεν ὄρυγμα (galerie souterraine) ἀμφίστομον, ἑπτὰ μὲν καὶ ἐπέκεινα σταδίων μήκους ἴσης τουτέστιν ἀποστάσεως ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ, ὕψους δὲ και πλάτους δεκαέξ ποδῶν. Ὁποῖον μεγαλοπρεπὲς ὄντως ἔργον, ἀντιμετωπίζον, τὴν διάτρησιν τῶν Ἄλπεων, ἂν οὐχὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἐντέλειαν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐργασίας! Κάτωθεν τῆς σύριγγος ταύτης θαυμασίως καὶ κανονικῶς λελαξευμένης ἐν τοῖς ἐγκάτοις τοῦ ῥηθέντος βουνοῦ Κάστρου, καὶ διὰ ποικίλων ἤδη σταλακτιτῶν ὑπεράνωθεν κεκοσμημένης, εἰς βάθος εἴκοσι καὶ ἐπέκεινα πήχεων ἐν τῷ βράχῳ ἀναλόγως τῆς ἐδαφικῆς ἀνωμαλίας, χάριν τῆς χωροσταθμίσεως καὶ τῆς ἰσοσταθμίσεως τῆς πηγῆς, ἀπαντᾷ τις ἕτερον ὄρυγμα, ὑπὸ τὸ ὄρυγμα κυρίως εἰπεῖν, ἐν τῷ μέσῳ ἀκριβῶς πλάτους τριῶν ποδῶν, δι' οὗ τὸ ὕδωρ διωχετεύετο διὰ σωλήνων ἐκ τῆς πηγῆς τῶν Ναγιάδων εἰς τὴν πόλιν τῆς Σάμου, διερχόμενον καὶ ἐκ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς. Ἡ πηγὴ αὕτη τῶν Ναγιάδων σχηματίζεται, φαίνεται, ἐκ τοῦ χειμάρρου Ἰμβράσου, παραρρέοντος, κατὰ τὸν Ἀθήναιον, τὴν πόλιν τῆς Σάμου, καὶ ἴσως ὄντος τοῦ ἀρχαίου ποταμοῦ τῆς νήσου Παρθενίου, καθ' ὑπόθεσιν τοῦ Στράβωνος. Ὅθεν ἡ γνώμη τοῦ Πλινίου, ὅτι ἐκ τῆς *κρήνης* τῶν Μιτυληνῶν διωχετεύετο τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν τῆς Σάμου, καθίσταται ἤδη ἀπίθανος, καθότι μέχρι τῆς πηγῆς τῶν Ναγιάδων φθάνει τὸ ὑπὸ τὸ ὄρυγμα εἰς τὸ βάθος ἕτερον ὄρυγμα καὶ οἱ σωλῆνες αὐτοῦ εἰσὶ κατεσκευασμένοι ἐξ ὀπτῆς γῆς, κατὰ πολὺ δὲ ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς παρ' ἡμῖν ἐν χρήσει. Ἂν δὲ οἱ ἀρχαιοδῖφαι ἀσχοληθῶσιν εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν, ἴσως ἀρθῇ καὶ ἡ πρόληψις, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι πρῶτοι εἰς ὑδραυλικὰ ἔργα μετεχειρίσθησαν πλίνθους ὀπτὰς ὡς ἐν τῷ ὑδραγωγείῳ τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις, ἐπικυρωθῇ δὲ οὕτως ἡ γνώμη τοῦ Ἀσύλλα Γελλίου, ὅτι οἱ Σάμιοι πρῶτοι ἐφεῦρον τὴν κεραμικήν. Αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνερεύσεως ὁλοκλήρου τοῦ ὑδραγωγείου Εὐπαλίνου τοῦ Μεγαρέως περατοῦνται τάχιστα κατ' εὐχὴν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν τῶν εἰσόδων αὐτοῦ.»

ΡΩΜΑΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

Ἀνασκαφαὶ ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ Φόρῳ.—Ἤρξατο ἐπ' ἐσχάτων ἐν Ῥώμῃ εὐρεῖα ἀνασκαφὴ ἐπὶ τοῦ χώρου ἐν ᾧ ἔκειτο τὸ Forum Romanum, ἤτοι ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀγορά. Τὰ ἐρείπια τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου ἱδρύ-

ματος τῆς ἀρχαίας Ῥώμης ἀναφαίνονται καθ' ἑκάστην σπουδαιότατα, ὑπὸ δὲ τοὺς Φαρνεσίους κήπους ἔνθα κυρίως διενεργεῖται ἡ ἀνασκαφή, ἐφάνησαν ὡραῖα οἰκοδομήματα καὶ σειρὰ κτισμάτων κάλλιστα διατηρουμένων. Ἐν ταῖς τελευταίαις ταύταις ἡμέραις ἀπεκαλύφθη σχεδὸν ὁλόκληρος ἡ γωνία τῆς Ἰουλίας Βασιλικῆς ὑπὸ τὸ Καπιτώλιον. Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα εἶχεν ἱδρυθῆ αὐτόθι μικρὰ Ἐκκλησία ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν ἐν τῷ Φόρῳ, εἰς τῆς ὁποίας τὴν οἰκοδομὴν ὀφείλεται ἡ διάσωσις τῶν θεμελίων τῆς Ἰουλίας Βασιλικῆς, ἥτις ἄλλως θὰ εἶχεν ἀπολεσθῆ ὡς τόσα ἄλλα μνημεῖα τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχαιότητος.

* *
*

Πομπηιανὴ βρύσις.—Ἐν Πομπηΐᾳ ἀνεκαλύφθη κατ' αὐτὰς ὡραιοτάτη βρύσις ἐκ μωσαϊκοῦ μετὰ πλαισίου ἐκ κογχυλίων εἰς τὴν αὐλὴν πολυτελοῦς οἰκίας. Ὡς πᾶσαι αἱ ἐν Πομπηΐᾳ ἀνακαλυφθεῖσαι βρύσεις ἔχει τὸ σχῆμα ὠοειδές, ἀλλ' ὑπερέχει πασῶν κατὰ τὰς εἰκόνας δι' ὧν κοσμεῖται. Τὸ κοῖλον τῆς βρύσεως παριστᾷ τὴν θάλασσαν καὶ τὴν Ἀφροδίτην ἀναδυομένην καὶ ἐξερχομένην ἐκ τῆς κόγχης. Ἡ θεὰ κρατεῖ ἀπὸ τοῦ βραχίονος μικρὸν ἐρωτιδέα ἀναδύοντα τοῦ ὕδατος. Τῇδε κἀκεῖσε παίζουσιν ἄλλοι ἐρωτιδεῖς. Ἐδῶ μικρὸς ἔρως ἐναγκαλίζεται δελφῖνα οὗ προηγεῖται νηρηΐς, ἐπὶ τῆς ἀκτῆς δὲ πρὸς ἀριστερὰν ἵστανται ὄρθιαι δύο γυναῖκες, ἐν δὲ τῷ κέντρῳ ἑτέρα γυνὴ στρέφει τὰ νῶτα πρὸς τὸν θεατὴν καὶ γονυκλινὴς ἐνώπιον κιβωτιδίου προσβλέπει τὴν θάλασσαν.

* *
*

Ἀνεύρεσις ῥωμαϊκῆς πόλεως.—Παρὰ τὴν Γαλλικὴν πόλιν Ποατιὲ καὶ ἀκριβῶς πρὸ τῆς κώμης Σανξὲ ἀνευρέθη ἐπ' ἐσχάτων ὁλόκληρος γαλλορωμαϊκὴ πόλις δι' ἀνασκαφῶν, ἃς ἐπεχείρησεν ὁ Ἰησουΐτης πατὴρ Δελακροά. Μεταξὺ τῶν ἀνασκαφέντων μέχρι τοῦδε οἰκοδομῶν διακρίνεται τὸ θέατρον τοῦ ὁποίου αἱ βαθμίδες ἦσαν γεγλυμμέναι ἐν τῷ πρανεῖ λόφῳ καὶ περιενδεδυμέναι μὲ ξύλα ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀπειραρίθμων ἥλων οἵτινες ἐκεῖ ἀνευρέθησαν. Ὡς ἐκ τῆς θέσεως καὶ τῆς διασκευῆς τῆς σκηνῆς ἐξάγεται, τὸ θέατρον τοῦτο διπλοῦν εἶχε σκοπόν, ἐδιδάσκοντο δηλαδὴ ἀπὸ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ δράματα, ἐχρησίμευε δὲ συνάμα καὶ εἰς ἱππικοὺς ἀγῶνας. Ἠδύνατο δὲ νὰ περιλάβῃ μέχρις ὀκτακισχιλίων θεατῶν. Πλὴν τοῦ θεάτρου ἀνευρέθη καὶ ὁ λουτρὼν περιέχων ἱκανὰ ὑπόκαυστα καὶ τὰ συνήθη ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς λουτροῖς τοῖς καὶ ἐν Πομπηΐᾳ εὑρεθεῖσι συγκεκερασμένα ἢ καὶ θερμὰ δωμάτια τὰ καλούμενα δηλαδὴ tepidarium καὶ caldarium, ἀνευρέθησαν δὲ καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα καὶ ἐν ἰδίᾳ, ὅπερ πε-

ριεῖχε καὶ σειρὰν κιόνων, ὧν τὰ κιονόκρανα διακρίνει τέχνη καλή. Ὑποτίθεται δ' ὅτι εἶναι ναός. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξακολουθοῦσι καὶ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἐξηγόρασε τὸν χῶρον ἐν ᾧ εὑρέθησαν τὰ περίεργα ταῦτα ἐρείπια τοῦ γαλλορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

* *
*

Ἀνάγλυφον παριστὰν Ῥωμαίους μεταλλουργούς. — Ἐν Ἀνδαλουσίᾳ τῆς Ἱσπανίας παρὰ τὴν πόλιν Λιναρὲς εἰς τὴν ἀνατολικὴν σειρὰν τῆς Σιέρρα-Μορένα ὑπάρχουσι μεταλλεῖα πλούσια ἀργυρούχου μολύβδου γνωστὰ καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ῥωμαίους, οἵτινες ἐξηκολούθησαν τὴν ὑπὸ τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Καρχηδονίων ἀρξαμένην ἐκεῖ ἐκμετάλλευσιν. Ἓν τῶν φρεάτων μάλιστα ἔκτοτε φέρει τὸ ὄνομα φρέαρ τοῦ Ἀννίβου, καὶ εἰς τὰ πέριξ τούτου διακρίνονται πολλὰ ἴχνη ἀρχαίων ἐργασιῶν. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἀνεκαλύφθη περιεργότατον ἀνάγλυφον παριστὰν ἀρχαίους μεταλλουργούς. Εἶναι ἐννέα ἄνδρες ὄρθιοι ὧν πέντε οἱ ἐν τῷ ἔμπροσθεν μέρει τοῦ ἀναγλύφου φαίνονται βαδίζοντες πρὸς ὀπὴν ἥτις πιθανῶς εἶναι ἡ εἴσοδος τοῦ μεταλλείου. Καθὰ δύναταί τις εἰκάσαι φέρουσι βραχὺν χιτῶνα ἐκ χονδροῦ ὑφάσματος, εἶδος βλούζας, ὁποίαν καὶ μέχρι σήμερον φοροῦσιν οἱ Γερμανοὶ ἐργάται τῶν ἐν Σαξωνίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ μεταλλείων. Εἰς τὸ μέσον τοῦ σώματος ἔχουσιν ἐμπροσθέλλαν ἐκ δέρματος, φοροῦσι δ' εἰς τοὺς πόδας στενὸν πανταλόνιον. Ὁ πρῶτος τῶν ἐργατῶν τούτων, ὅστις φαίνεται καὶ ἀρχηγὸς αὐτῶν, κρατεῖ εἶδος λοστοῦ, ὁ δὲ δεύτερος κοντόν. Πλὴν δὲ τοῦ λοστοῦ ὁ πρῶτος κρατεῖ καὶ ἀγγεῖον πιθανῶς χρησιμεῦον δι' ἐναπόθεσιν τοῦ ἐλαίου, ὅπερ ἦτο ἀναγκαῖον πρὸς φωτισμὸν τοῦ μεταλλείου. Ὁπωσδήποτε τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶναι ἀξιοπερίεργον καὶ παρέχει ἡμῖν ποιάν τινα ἰδέαν τῶν παρὰ Ῥωμαίοις μεταλλουργῶν.

* *
*

Ὀργανοθήκη χειρουργοῦ Ῥωμαίου. — Ἐν τῇ Revue Archéologique δημοσιεύεται ἡ περιγραφὴ διαφόρων χειρουργικῶν ὀργάνων ἀνευρεθέντων ὁμοῦ ἐν ὀρειχαλκίνῳ ἀγγείῳ ἔν τινι τῶν παρὰ τὰ ὀχυρώματα τῶν Παρισίων τάφρων. Ἡ ὀργανοθήκη αὕτη περιεῖχε δεκαεπτὰ ἐργαλεῖα ἐξ ὀρειχάλκου ἐνέχοντος πολὺν ἐν τῷ κράματι ἄργυρον. Αἱ λαβαὶ τῶν ἐργαλείων τούτων συνεστραμμέναι ποικιλοτρόπως καὶ διαφόρων σχημάτων εἶναι κομψόταται, ἀπέκτησαν δ' ἐκ τοῦ χρόνου κατίωσιν ἐπαυξάνουσαν τὴν ὡραιότητα αὐτῶν. Τὰ χειρουργικὰ ταῦτα ἐργαλεῖα εἶναι κοχλιάρια, ἅτινα ἐχρησίμευον πρὸς θέρμανσιν ἀλοιφῶν, λαβίδες ἁπλαῖ, λαβίδες ὀδοντωταί, ὀδοντωτὸν ἐργαλεῖον χρήσιμον διὰ τομάς, δύο καθετῆρες, μία σπαθὶς μὲ λεπτοτάτην λαβήν, εἶδος μαχαιρίου λεπτοτάτης ἐργασίας,

τρεῖς μάχαιραι, εἶδος περόνης μὲ λαβὴν συνεστραμμένην καὶ καταλήγουσαν εἰς τὸ ἄκρον εἰς κόσμημα τριφυλλοειδές. Πλὴν δὲ τούτων περιεῖχεν ἡ ὀργανοθήκη καὶ πέντε ἢ ἓξ ἀγγεῖα ἐξ ὀρειχάλκου ἐπιχρύσου ἅτινα θὰ περιεῖχον ἰατρικὰ καὶ ἀλοιφάς, καθὰ φαίνεται ἐκ τῶν σωζομένων ἔτι ὑπολειμμάτων. Ἐντὸς δὲ τοῦ ἀγγείου ἀνευρέθη ἔτι καὶ μικρὰ ὀρειχαλκίνη θήκη ἐπηργυρωμένη, ἀνοίγουσα εἰς δύο ἴσα μέρη καὶ παρομοιάζουσα πολὺ πρὸς τὰς ἡμετέρας ταμβακοθήκας. Ἡ θήκη ὡς φαίνεται θὰ ἐχρησίμευε πρὸς προσωρινὴν ἐναπόθεσιν τῶν ἐργαλείων ὧν εἶχεν ἀνάγκην ὁ χειρουργὸς διὰ τὴν ἐγχείρισιν, ἀνευρέθη δ' ὁμοίως καὶ πλὰξ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου λεία καὶ κανονικὴ ἑκατέρωθεν, ἥτις θὰ ἐχρησίμευε πρὸς λείανσιν τῶν ἐργαλείων καὶ εἰς τὴν ἀνάμιξιν τῶν ἀλοιφῶν. Ἐκ δὲ νομισμάτων ἅτινα εὑρέθησαν ὁμοῦ ἐν τῷ ὀρειχαλκίνῳ τούτῳ ἀγγείῳ δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔζη ὁ Ῥωμαῖος χειρουργὸς εἰς ὃν ἀνῆκεν ἡ ὀργανοθήκη αὕτη. Τὰ νομίσματα δηλαδὴ ταῦτα ἑξήκοντα πέντε τὸν ἀριθμὸν μικρὰ χάλκινα, ἀνῆκον εἰς τὸν Τέτρικον Α'. τὰ πλεῖστα, καί τινα δὲ εἰς τὸν Τέτρικον Β' τὸν υἱόν του, ὅστις συνεβασίλευσε μετ' αὐτοῦ, ὥστε περὶ τὰ μέσα τοῦ δ' αἰῶνος μ. Χ. δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν τὸ περίεργον τοῦτο εὕρημα ὅπερ κατετέθη εἰς τὸ παρὰ τοὺς Παρισίους ἱστορικὸν μουσεῖον τὸ ἐν ἁγίῳ Γερμανῷ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Τὸ μουσεῖον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας ἀπέκτησε τελευταίως περίεργον χάλκινον ἀντικείμενον, σικύαν δηλονότι ἰατρικήν. Τὸ πρῶτον νῦν παρ' ἡμῖν ἀνευρίσκεται τοιοῦτον ἰατρικὸν σκεῦος, ὑπῆρχον δὲ τοιαῦτα ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως ἀνευρεθέντα ἐν Πομπηΐᾳ. Πρό τινων ἐτῶν ἀνευρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἐνταῦθα Ἀσκληπιείου ἰατρικὸν ἀνάγλυφον παριστὰν σικύας καὶ θήκην χειρουργικῶν ἐργαλείων, ἐδημοσιεύθη δ' ἀπεικόνισμα αὐτοῦ ἐν τῷ *Παρνασσῷ* καὶ δύο διατριβαὶ ἡ μὲν τοῦ κ. Α. Ἀναγνωστάκη διαφωτίζουσα τὰ χειρουργικὰ ἐργαλεῖα, ἡ δὲ τοῦ κ. Π. Λάμπρου ἐξηγοῦσα τὰς σικύας (ὅρα Παρνασσὸν τόμ. Α' σ. 307 πίναξ Β'). Ἡ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας ἀποκτηθεῖσα νῦν χαλκῆ σικύα εἶναι ὁμοία τὸ σχῆμα πρὸς τὰς ἐν τῷ ἀναγλύφῳ ἐκείνῳ τοῦ Ἀσκληπιείου γεγλυμμένας καὶ πρὸς τὸ σύμβολον τὸ ἀπεικονισμένον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς νήσου Ἀμοργοῦ, ὅπερ πρῶτος ὁ παρ' ἡμῖν νομισματολόγος κ. Π. Λάμπρος διεφώτισεν ὡς σικύαν (ὅρα Π. Λάμπρου, νομίσματα τῆς νήσου Ἀμοργοῦ, Ἀθήνησι 1870)· ἔκτοτε δὲ καθ' ἑκάστην ἐπιβεβαιοῦται ἡ γνώμη αὐτοῦ.

— Προσεχῶς ἀποπερατοῦται ἡ κατάταξις ἐν τῷ πολυτεχνείῳ τῶν ἐκ τοῦ Βαρβακείου μετακομισθέντων ἐκεῖ ἀρχαίων ἀντικειμένων τῶν ἀποτελούντων τὸ μουσεῖον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. Μέχρι τοῦ προσεχοῦς

Δεκεμβρίου ἐλπίζεται ὅτι θὰ παραδοθῇ εἰς κοινὴν θέαν μία τῶν διασκευασθεισῶν αἰθουσῶν μέλλουσα νὰ περιλάβῃ τὰ ἄγγεῖα καὶ τὰ μικρὰ πήλινα ἀντικείμενα, ἀργότερα δὲ θέλουσιν ἀνοιχθῇ καὶ αἱ ἄλλαι δύο αἴθουσαι.

— Γινομένων ἀνασκαφῶν πρὸς ἔνθεσιν θεμελίων ἐν τῇ παρὰ τὴν Καπνικαρέαν οἰκίᾳ Β. Μελᾶ πρῴην Κόνιαρη, ἀνευρέθη στήλη ἐξ Ὑμηττείου μαρμάρου φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν

ΝΥΜΦΗ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
ΚΙΑΝΗ

— Γινομένων ἀνασκαφῶν πρὸς ἀνόρυξιν φρεάτων ἐν Κυψέλῃ ἀνευρέθη σειρὰ τάφων ἀρχαίων. Ἐν πολλοῖς τῶν τάφων τούτων εὑρέθησαν ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα.

— Ὡς γνωστὸν ἡ ἡμετέρα Βουλὴ ἐπεψήφισε τὴν εἰς τὴν Γερμανικὴν κυβέρνησιν δωρεὰν τῶν διπλῶν εὑρημάτων ἐκ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν. Τὰ διπλᾶ ταῦτα ἀνέρχονται εἰς δισχίλια περίπου μικρὰ καὶ μεγάλα ἀντικείμενα τέχνης. Τὰ μικρότερα ἀντικείμενα ἀπεστάλησαν ἤδη, ἀλλὰ τὰ μεγαλήτερα συνεσκευάσθησαν μὲν ἐν κιβωτίοις ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἀναμένεται ὅμως ὁ κατάπλους ἐν Κατακώλῳ πλοίου γερμανικοῦ ὅπως ἀποκομισθῶσιν. Ἐν τούτοις μέγας λόγος γίνεται ἐν Γερμανίᾳ ποῦ θὰ τοποθετηθῶσιν αἱ ἐξ Ὀλυμπίας αὗται ἀρχαιότητες, καθόσον εἰς τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφὰς μετέσχεν ὁλόκληρον τὸ γερμανικὸν κράτος καὶ τὰ χρήματα ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ παγγερμανικοῦ προϋπολογισμοῦ. Ὥστε δὲν θὰ κατατεθῶσιν εἰς τὸ ἐν Βερολίνῳ βασιλικὸν πρωσσικὸν μουσεῖον, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι θὰ ἀνιδρυθῇ ἴδιον δι' αὐτὰ γερμανικὸν μουσεῖον ἐν ᾧ θὰ περιλαμβάνωνται καὶ πάντα τὰ εὑρήματα ἐξ ἀνασκαφῶν ἐπιχειρουμένων δαπάναις τῆς Γερμανικῆς κυβερνήσεως.

— Ἐν Ταρσῷ ὀθωμανὸς ἀνασκάπτων φρέαρ εὗρε λείψανα ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἐξ οὗ ἐφαντάσθη ὅτι θὰ ἀνεύρῃ ἐκεῖ θησαυρόν. Ἔσπευσε δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπως συμβληθῇ μετὰ τῆς κυβερνήσεως πρὸς διανομὴν τοῦ θησαυροῦ. Καὶ θησαυρὸς μὲν ὡς εἰκὸς δὲν εὑρέθη, ἀλλὰ μετὰ τὰς γενομένας ἀνασκαφὰς ἀνευρέθη μωσαϊκὸν ὡραιότατον, μήκους 10 μέτρων καὶ πλάτους 8. Ἐν τῷ κέντρῳ, ἐν τετραγώνῳ τεσσάρων περίπου μέτρων, ἵσταται ἀνὴρ ὃν περικυκλοῦσι δεκατέσσαρες ἰχθῦς. Εἰς ἑκάστην δὲ γωνίαν τοῦ τετραγώνου εὑρίσκεται ἡ εἰκὼν γυναικὸς προσκλινούσης ἐπὶ βράχου. Ἡ μία φέρει τὴν ἐπιγραφὴν *Σάμος*, ἡ ἄλλη *Δῆλος* ἡ τρίτη *Ἄνδρος* καὶ ἡ τετάρτη καίτοι κατεστραμμένη φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ *Χίος*. Ὑποτίθεται ὅτι ἡ εἰκὼν παριστᾷ τὸ ἑλληνικὸν ἀρχιπέλαγος καὶ ὅτι ὁ Ποσειδῶν εἶναι ὁ ἐν ἐν τῷ κέντρῳ περικυκλούμενος ἀπὸ τὰς νύμφας τοῦ ἀρχιπελάγους. Τὸ λυπηρὸν εἶναι ὅτι ἀφοῦ ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἐπείσθη ὅτι δὲν πρόκειται

περὶ θησαυροῦ ἐγκατέλιπε τὰς ἀνασκαφάς, τὸ δὲ μωσαϊκὸν κατεστράφη ὑπὸ τῶν παίδων.

— Ἱδρύθη δριστικῶς ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικὴ Σχολὴ τῆς κλασικῆς φιλολογίας, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀρχαιολογίας, ἐγκαταστᾶσα ἐν τῇ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἀδριανοῦ οἰκίᾳ Ν. Μακᾶ πρώην Ῥώτα. Ἀφίκοντο δ' ὅ τε διευθυντὴς καὶ τὰ μέλη αὐτῆς. Καὶ διευθυντὴς μὲν ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν εἶναι ὁ κ. Οὐίλλιαμ Γοῦδβιν καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Χάβαρδ, μαθηταὶ δὲ τακτικοὶ οἱ κκ. Harold Fowler, James Weler, F. Taylor καὶ Paul Schorey, καὶ ἔκτακτοι οἱ κκ. F. E. Woodruff καὶ G. M. Crow. Πλὴν τούτων ὅμως θέλουσιν ἔτι ἀφιχθῆ καὶ ἕτεροι μαθηταί, ἐν οἷς καὶ ὁ γνωστὸς ἑλληνιστὴς κ. Φέλτων. Ἡ Ἀμερικανικὴ σχολὴ θέλει ἐκδίδει περιοδικὸν σύγγραμμα μετὰ πινάκων καὶ εἰκόνων ἀγγλιστί.

— Ὁ μέχρις ἐπ' ἐσχάτων διευθύνας τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφὰς κ. Γεώργιος Τρόϋ διωρίσθη διευθυντὴς τοῦ ἐν Δρέσδῃ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου καὶ καθηγητὴς συνάμα τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐν τῷ Πολυτεχνείῳ τῆς αὐτῆς πόλεως. Εἰς τὴν θέσιν δ' ἣν κατεῖχε τέως βοηθοῦ παρὰ τῷ ἀρχαιολογικῷ τμήματι τοῦ μουσείου τοῦ Βερολίνου ἐκλήθη ὁ κ. Φαυρτφαῖγγλερ ἑταῖρος τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς σχολῆς.

— Τὸ ἐκμαγεῖον τοῦ ὑπὸ τοῦ γλύπτου κ. Γρύττνερ ἐν μικρῷ συμπληρωθέντος Ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς ἀποτυποῦται κατ' αὐτὰς εἰς πολλὰ ἀντίτυπα ἐν τῷ ἀποτυπωτηρίῳ τῶν βασιλικῶν μουσείων τοῦ Βερολίνου. Τὰ ἀντίτυπα ταῦτα εἰσὶ προωρισμένα διὰ διάφορα μουσεῖα καὶ σχολεῖα. Τὸ σύμπλεγμα τοῦ ἀετώματος τὸ παριστάνον, ὡς γνωστόν, τὸν δι' ἁρμάτων ἀγῶνα τοῦ νέου Πέλοπος πρὸς τὸν Οἰνόμαον βασιλέα τῆς Ἤλιδος καὶ ὑπὸ τοῦ Παιωνίου τοῦ ἐκ Μένδης ποιηθὲν συνεπληρώθη λαμπρῶς καὶ θέλει κινήσει εἰς τὸ ἑξῆς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ. Μετ' ὀλίγον θέλει βεβαίως περατωθῇ καὶ ἡ συμπλήρωσις τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ παριστάνοντος τὴν μάχην τῶν Λαπιθῶν πρὸς τοὺς Κενταύρους. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας ταύτης ὁ κ. Γρύττνερ σκέπτεται νὰ ἑτοιμάσῃ σχέδιον πρὸς συμπλήρωσιν τῆς Νίκης τοῦ Παιωνίου, καὶ ἐὰν αἱ δυσκολίαι δὲν εἶναι ὑπερβολικαί, νὰ ἀποδώσῃ νέαν λαμπρότητα εἰς τὸ ἔξοχον τοῦτο ἀριστούργημα ἑλληνικῆς γλυπτικῆς, ὅπερ δυστυχῶς εἶναι τοσοῦτον ἠκρωτηριασμένον.

— Ἐξεδόθησαν γερμανιστὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἐρ. Κουρτίου καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Φ. Ἄδλερ τρεῖς πίνακες τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῶν πέριξ αὐτῆς. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ὑπὸ τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως ἐπιχειρηθεισῶν ἀνασκαφῶν ἐδημοσιεύθησαν ἤδη πρὸ ἑνὸς ἔτους, οἱ προκείμενοι δὲ πίνακες διαφωτίζουσι τὴν τοπογραφίαν τῆς Ὀλυμπίας καὶ καταδεικνύουσι σαφῶς τὴν θέσιν τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τὰ πορίσματα αὐτῶν.

— Μετ' οὐ πολὺ ἐκδίδοται ὁ κατάλογος τοῦ μουσείου τῆς γλυπτικῆς τοῦ Λούβρου, συνταχθεὶς ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὰ ἀγάλματα καὶ τὰς προτομὰς ὑπὸ τοῦ κ. Καρόλου Ῥαβαισσὼν τοῦ καὶ διευθυντοῦ αὐτοῦ, ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὰ λοιπὰ μαρμάρινα ἀντικείμενα ὑπὸ τοῦ βοηθοῦ αὐτοῦ κ. Φήλικος Ῥαβαισσών. Μετ' ὀλίγον ὁμοίως ἐκδίδοται καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἀνατολικῶν πηλίνων ἀντικειμένων συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Ἑζέ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Συνεκροτήθησαν αἱ τακτικαὶ συνεδρίαι τῶν μηνῶν Σεπτεμβρίου καὶ Ὀκτωβρίου.

Ἐξεδόθη ὁ πίναξ τῶν ἀναγνωσμάτων ἅτινα ἄρχονται τὴν Παρασκευὴν 5 Νοεμβρίου. Ὡρίσθησαν δὲ διὰ τὸ ἐνεστὸς τοῦ Συλλόγου ἔτος ἅπαξ μὲν τῆς ἑβδομάδος κατὰ τοὺς μῆνας Νοέμβριον, Δεκέμβριον καὶ Φεβρουάριον, δὶς κατὰ τὸν Ἰανουάριον καὶ τρὶς κατὰ τοὺς μῆνας Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον. Πλὴν δὲ τῆς τακτικῆς δι' αὐτὰ ὡρισμένης ἡμέρας τῆς Παρασκευῆς ὡρίσθη καὶ ἡ τρίτη μὲν διὰ τὸν Ἰανουάριον, ἡ Δευτέρα δὲ καὶ Τετάρτη διὰ τοὺς μῆνας Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον. Τὸ ὅλον τῶν ἀναγνωσμάτων τῶν προκηρυχθέντων εἶναι τεσσαράκοντα, ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἄλλα τῶν μελῶν ἐδήλωσαν ὅτι θέλουσιν ὁμιλήσει, ἀλλὰ δὲν ὥρισαν ἔτι τὸ θέμα, θέλουσι κανονισθῇ δι' εἰδικῶν προκηρύξεων καὶ ἄλλαι ἡμέραι ἐκτάκτων ἀναγνωσμάτων.

Ἐψηφίσθη ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ τρέχοντος ἔτους καθ' ὃν τὰ μὲν ἔσοδα προϋπελογίσθησαν εἰς δρ. 21599.08, τὰ δ' ἔξοδα εἰς δρ. 20325 μένοντος περισεύματος ἐκ δρ. 1274.08.

Ἐψηφίσθη ὅπως δοθῇ ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ Συλλόγου βοήθημα εἰς τὴν ἐν Μπραχαμίῳ τοῦ δήμου Ἀθηνῶν δημοτικὴν σχολήν, ὑπὲρ ἧς καὶ ἄλλοτε ἐμερίμνησεν ὁ Σύλλογος, ἐψηφίσθη δ' ἡ ἀποστολὴ βιβλίων καὶ γεωγραφικῶν πινάκων εἰς τὴν δημοτικὴν σχολὴν Ἀνδραβίδας τῆς Ἠλείας, αἰτήσει τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Διεκόπησαν προσωρινῶς τὰ μαθήματα τῆς πρακτικῆς δημοτικῆς σχολῆς τοῦ Συλλόγου, ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης συρροῆς μαθητῶν διῃρέθη εἰς δύο τμήματα ἡ α' τάξις τῆς σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων. Οἱ μέχρι τοῦδε εἰς τὰς τρεῖς τάξεις τῆς σχολῆς ἐγγραφέντες παῖδες, ἀνέρχονται εἰς 356 ἤτοι εἰς μὲν τὴν γ' τάξιν 14, εἰς τὴν β' 41 καὶ εἰς τὰ δύο τμήματα τῆς πρώτης 301. Πέρυσιν οἱ κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα ἐγγραφέντες παῖδες ἀνήρχοντο εἰς 297, ἤτοι ἐφέτος ἐνεγράφησαν πλείονες 53.

Παρεχωρήθησαν εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ τηλεγραφείου Ἀθηνῶν εἴκοσι παῖδες ἐκ τῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων, οἵτινες συμφώνως μὲ τὸν νέον νόμον ἐκτελοῦσιν ἐν τῇ πόλει τὴν ὑπηρεσίαν τῆς διανομῆς τῶν τηλεγραφημάτων. Καὶ ἡ γενικὴ δὲ διεύθυνσις τῶν ταχυδρομείων ἐξητήσατο ἐκ τῶν ἀποφοιτησάντων παίδων τῆς Σχολῆς, ὅπως κατατάξῃ τούτους ὡς μαθητευομένους διανομεῖς.

Συνήφθησαν σχέσεις τῇ αἰτήσει αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐν Καλλιπόλει συλλόγου ὁ *Φοῖνιξ*.

Ἐξελέχθησαν μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ περιοδικοῦ οἱ κκ. Σπ. Π. Λάμπρος, Π. Ι. Φέρμπος, Ν. Γ. Πολίτης καὶ Στ. Βάλβης.

Κομισθείσης ἐπιμελείᾳ τοῦ προεδρείου ἐκλεκτῆς δαμαλίδος ἔξωθεν, ἐμβολιάσθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἰατροῦ καὶ κοσμήτορος τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων κ. Κ. Διγενῆ οἱ ἀνεμβολίαστοι ἐκ τῶν φοιτώντων μαθητῶν.

Κατὰ τοὺς δύο παρελθόντας μῆνας Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον κατετέθησαν ὑπὸ τῶν ἀπόρων παίδων εἰς τὸ ταμιευτήριον τῆς σχολῆς αὐτῶν, τὸν μὲν Σεπτέμβριον δραχμαὶ 848.30 ὑπὸ καταθετῶν παίδων 81, τὸν δὲ Ὀκτώβριον δρ. 708.50 ὑπὸ παίδων καταθετῶν 100, ἤτοι ἐν συνόλῳ τοὺς δύο μῆνας δρ. 1556.80.

Ὑπεβλήθη τῷ Συλλόγῳ ἡ λογοδοσία τῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος γενομένων, ἥτις καὶ δημοσιευθήσεται ἐν τῷ προσεχεῖ τεύχει τοῦ περιοδικοῦ.

Ἐξελέχθησαν τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη οἱ κκ. Χρῆστος Λόντος, Νικόλαος Ζηλήμων, Α. Παπαπάνος, Ν. Γαζῆς, Ν. Κουρῆς, Ν. Ἀποστολίδης, Λέων Μηλιώτης, Ν. Δαμβέργης, Δ. Ἠλιόπουλος καὶ Α. Ποττέν· πάρεδρα οἱ κκ. Ἰω. Καρύδας καὶ Θ. Α. Σολομός· ἐπίτιμα ὁ ἅγιος Πλαταμῶνος κὺρ Ἀμβρόσιος καὶ ὁ κ. Π. Σοῦτσος ἐνταῦθα, καὶ ὁ κ. Ζ. Consiglieri Peedroso ἐν Λισσαβῶνι, ἀντεπιστέλλον δ' ἐν Παρισίοις ὁ κ. Ν. Μπαλάνος.

Ἀπεβίωσε μέλος ἀγαπητὸν καὶ προσφιλὲς ὁ **Κωνσταντῖνος Λαμπαδάριος** ἀπὸ τοῦ 1871 καταλεχθεὶς εἰς τοὺς τακτικοὺς τοῦ Συλλόγου ἑταίρους. Ὁ Λαμπαδάριος καὶ πολλάκις ὡμίλησεν ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ Συλλόγου διάφορα πραγματευθεὶς θέματα καὶ ἀκαμάτως εἰργάσθη πρὸς προκοπὴν τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων, ἧς ἐπὶ ἔτη ἐχρημάτισε κοσμήτωρ καὶ γραμματεύς. Ἡ ἐφορεία τοῦ Συλλόγου τιμῶσα τὸν μεταστάντα ἑταῖρον, παρηκολούθησεν ἐν σώματι τὴν κηδείαν, ὁ δὲ προεδρεύων ἀντιπρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Τιμ. Ἀμπελᾶς ἐπὶ τοῦ τάφου ἀπεχαιρέτησε τὸν νεκρόν.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Ἱστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ ἑταιρεία τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀρτίως συστᾶσα Ἑταιρία αὕτη ἐξέδωκεν προκήρυξιν, δι' ἧς ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν καὶ σύμπραξιν ἁπάντων τῶν ἑλλήνων πρὸς εὐόδωσιν τοῦ ἔργου αὐτῆς. Τῆς ἑταιρίας ταύτης σκοπὸς, ὡς διατυποῦται ἐν τῷ κανονισμῷ, εἶναι «ἡ περισυναγωγὴ ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ὕλης καὶ παντοειδῶν ἀντικειμένων, συντελούντων εἰς διαφώτισιν τῆς μέσης καὶ νέας ἱστορίας καὶ φιλολογίας, τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ ἡ σύστασις μουσείου, περιλαμβάνοντος τὰ τοιαῦτα μνημεῖα τοῦ ἐθνικοῦ βίου». Συνῳδὰ τῷ σκοπῷ αὐτῆς, ἡ ἑταιρία ἐργασθήσεται, καθ' ἃ δηλοῦται ἐν τῇ προκηρύξει, πρὸς συλλογὴν μνημείων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας καὶ πρὸς ἵδρυσιν μουσείου καὶ ἀρχείου. Καὶ εἰς τοῦτο μὲν θὰ κατατιθῶνται ἔγγραφα δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ, συμβάλλοντα εἰς γνῶσιν τῆς ἱστορίας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, πιστοῦντα ἢ διευκρινοῦντα ἱστορικὰ γεγονότα καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις τῶν ἰδιωτῶν ἐκτιθέντα. Τὸ δὲ μουσεῖον θὰ περιλαμβάνῃ σκεύη, ἐνδυμασίας, ὅπλα, ἔργα τέχνης καὶ τοιαῦτα, δι' ὧν θὰ κατασταθῇ δυνατὸν νὰ παρέχηται ζῶσα εἰκὼν τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως αὐτοῦ ἐν ταῖς διαφόροις περιόδοις τῆς πατρίου ἱστορίας, καὶ νὰ διαφωτισθῇ ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἐν χρόνοις μάλιστα, καθ' οὓς εὐτελής τις καὶ ἔκπτωτος τῆς ποτὲ δόξης θεωρουμένη δὲν ἠξιώθη ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ μελέτης. Διὰ τῆς συλλογῆς τέλος μνημείων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, ἤτοι δημωδῶν ᾀσμάτων, παραμυθίων, παροιμιῶν, γλωσσαρίων, ἐντύπων ἢ χειρογράφων ἔργων ὁμοεθνῶν λογίων, θὰ ἐξακριβωθῇ καὶ θαυξηθῇ ὁ γλωσσικὸς πλοῦτος καὶ θὰ χορηγηθῶσιν ἅμα ἀσφαλέστατα βοηθήματα πρὸς γνῶσιν τῆς διανοητικῆς καταστάσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους κατὰ τοὺς μέσους καὶ νέους χρόνους. Διὰ πᾶσαν ἀνακοίνωσιν ἀπευθυντέον πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς ἑταιρίας κ. Τιμ. Ι. Φιλήμονα, ἐνταῦθα.

* * *

Ἑταιρεία τῆς Ὑγιεινῆς. Ὡς γνωστὸν συνέστη κατὰ τὸ θέρος ἐνταῦθα ἑταιρία τῆς Ὑγιεινῆς ἧς σκοπὸς ἡ θεωρητικὴ καὶ πειραματικὴ μελέτη παντὸς σχετικοῦ τῇ ὑγιεινῇ ζητήματος, πρὸς πρακτικὴν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι ἐφαρμογὴν καὶ τακτικὴν καὶ ἔγκαιρον διάδοσιν τῶν κοινῇ ἀναγκαίων διδαγμάτων τῆς ἐπιστήμης ταύτης.

Τῆς Ἑταιρίας ταύτης ἤρξαντο ἤδη αἱ τακτικαὶ συνεδριάσεις καὶ δύο

μέχρι τοῦδε ἐγένοντο ἀναγνώσματα ὑπὸ τῶν μελῶν αὐτῆς, τὸ μὲν τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Δηλιγιάννη *περὶ τῆς νοσογόνου αἰτίας τῆς ἱλαρᾶς καὶ τῆς ἄρσεως αὐτῆς* καὶ τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Ζίννη *περὶ τῶν προφυλακτικῶν μέτρων κατὰ τῆς παθήσεως τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων τῶν παίδων*. Ἡ Ἑταιρία ἐφρόντισε συγχρόνως ὅπως ἀναλάβῃ τὴν καλλιέργειαν καὶ τὸν σχηματισμὸν ταμείου δαμαλίδος, ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲ συνέστη ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἑταιρίας τμῆμα ἐμβολιασμοῦ, ὅπερ πλὴν ἄλλων θὰ ἀναλάβῃ καὶ τὸν ἐμβολιασμὸν αὐτόν. Μέλη τοῦ τμήματος τούτου ἐξελέχθησαν ὁ καθηγητὴς κ. Α. Ζίννης ὁ καὶ προεδρεύων αὐτοῦ καὶ οἱ ἰατροὶ κ. κ. Ν. Μακκᾶς, Ι. Λογοθέτης, Δ. Καλλιβωκᾶς, Θ. Κούσκουρης καὶ Γρηγοράκης. Τὸ δὲ προεδρεῖον τῆς ἑταιρίας συνέστη ὁριστικῶς ἐκ τῶν κ.κ. Π. Σούτσου, προέδρου, Μ. Βενιζέλου καὶ Α. Ζίννη ἀντιπροέδρων, Δ. Χασιώτου γεν. γραμματέως, Δ. Κατερινοπούλου καὶ Κ Διγενῆ εἰδικῶν γραμματέων καὶ Ι. Λογοθέτου ταμίου.

* *
*

Τὸ θέρος τοῦ 1882. Τὸ θέρος ὡς γνωστὸν κατὰ τὰς μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις περιλαμβάνει τοὺς μῆνας Ἰούνιον, Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον. Ἰδοὺ δὲ κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν εὐμενῶς ἀνακοινωθείσας ἡμῖν ὑπὸ τοῦ βοηθοῦ κ. Ἀ. Βούρλη τίνα φαινόμενα παρουσίασε τὸ θέρος τοῦ ἔτους τούτου ἐν Ἀθήναις.

Ἡ μέση αὐτοῦ βαρομετρικὴ θλῖψις ἦν 749, 8 χμ. ἀπέναντι 750,56 χμ. τοῦ θέρους τοῦ παρελθόντος ἔτους και μεγίστη μὲν τὴν 28 Ἰουνίου (756.18) ἐλαχίστη δὲ τὴν 13 Ἰουλίου (742.38). Ἡ μέση θλῖψις τῶν τριῶν μηνῶν ἦν

Ἰούνιος	751.83
Ἰούλιος.	748.15
Αὔγουστος.	749.50

Ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν εἰς βαθμοὺς τῆς ἑκατονταβάθμου διαιρέσεως (Κελσίου) ἦν 27,02 ἀπέναντι 26,98 τοῦ μέσου ὅρου τῆς θερμοκρασίας τοῦ θέρους τοῦ 1881 ἤτοι σχεδὸν ἡ αὐτή. Καὶ μεγίστη μὲν ἦν τὴν 10 Ἰουλίου (37,1) ἐλαχίστη δὲ τὴν 5 Ἰουνίου (13,7). Ὡς συνήθως θερμότερος μὴν τοῦ θέρους ἦν ὁ Ἰούλιος, ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν.

Ἰούνιος.	24,60.
Ἰούλιος. . . . . , . .	29,06.
Αὔγουστος	27,41.

Ἡμέρας βροχῆς ἔσχομεν 12 καὶ τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος ἀνέρχεται εἰς 57,41 χμ. Πέρυσι κατὰ τὸ θέρος ἔσχομεν ἡμέρας βροχῆς ἓξ μόνον καὶ τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος ἀνήρχετο εἰς 35,48 χμ.

Ἐπικρατήσαντες ἄνεμοι κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ἦσαν οἱ ΝΔ. πνεύσαντες κατὰ 45 ἡμέρας, ἐνῷ οἱ ὁμοίως ἐπικρατοῦντες ΒΔ. ἔπνευσαν μόνον κατὰ 31 ἡμέρας. Ἔπνευσαν δὲ καὶ 13 ἡμέρας Ν, καὶ ἐφάπαξ Α, Δ, καὶ ΝΑ, Β. δὲ καὶ ΒΔ. οὐδ' ἅπαξ. Μέσον τῆς ἐντάσεως τῶν ἀνέμων ἦν 1,28 καὶ εἰδικώτερον τὸν μὲν Ἰούνιον 1,49 τὸν Ἰούλιον 1,33 καὶ τὸν Αὔγουστον 1,03.

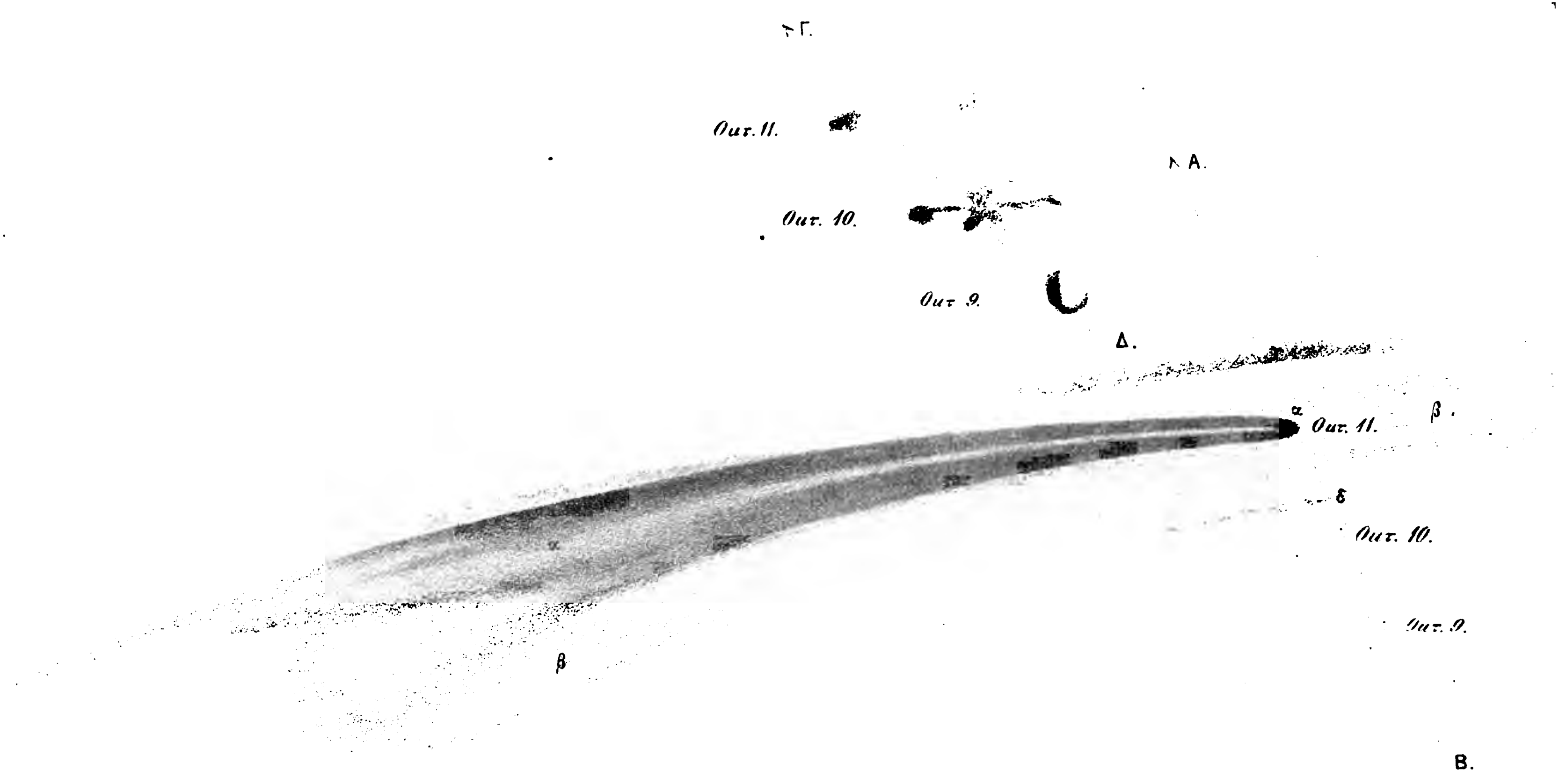
ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογία. Ἡ βασιλικὴ βιβλιοθήκη τῶν Βρυξελλῶν φωτίζεται νῦν δι' ἠλεκτρικοῦ φωτὸς καὶ μένει ἀνοικτὴ τὸ ἑσπέρας ἀπὸ τῆς ἑβδόμης ὥρας μέχρι τῆς δεκάτης καὶ ἡμισείας.

— Ὁ Γερμανὸς δραματοποιὸς Παῦλος Χάϊζε, οὗ τὸν *Ἀντίνοον* μετέφρασεν ἑλληνιστὶ ὁ κ. Α. Βλάχος, συνέγραψε τελευταίως *Ἀλκιβιάδην* ὅστις ἐπιτυχῶς ἐδιδάχθη ἀπὸ τοῦ θεάτρου τοῦ Βάϊμαρ.

— Ὁ μαρκήσιος Queux de St. Hilaire ἐδημοσίευσε τελευταῖον περιεργοτάτην μετάφρασιν τῶν Αἰσωπείων μύθων, ἥτις ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον τῷ 1542. Ὁ μεταφράσας τοὺς μύθους τούτους καὶ ἐκδώσας τὸ πρῶτον Gorrozet, μετεχειρίσθη μεγάλην περὶ τὴν μετάφρασιν ἐλευθερίαν, αὐτὸς πολλάκις τιθέμενος ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ὁμιλῶν μετὰ τῶν ζώων, συμπτύσσων δὲ ἢ καὶ ἀναπτύσσων κατὰ βούλησιν τοὺς μύθους. Ὡς πρόχειρον παράδειγμα ἔστω τοῦτο, ὅτι τοὺς μύθους «λύκος καὶ ἀρνίον» καὶ «λύκος καὶ γέρανος» συνήνωσεν εἰς ἕνα, καθ' ὃν τὸ κόκκαλον τοῦ κατασπαραχθέντος ἀρνίου ἔμεινεν εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ λύκου καὶ τοῦτο ἐξέβαλεν ὁ γέρανος.

— Ἐν Γερμανίᾳ συζητεῖται μεγάλως τὸ ζήτημα τῆς ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις ἐπισωρεύσεως πολλῶν μαθημάτων εἰς τοὺς μαθητὰς δι' ὧν ἐπισκοτίζεται τὸ πνεῦμα καὶ ἀμβλύνεται ὁ νοῦς. Καθηγητής τις τοῦ ἐν Μανχάϊμ πραγματικοῦ γυμνασίου, ἐξέδοτο πρὸς τοῦτο τελευταίως πραγματείαν, ἐν ᾗ ὑποβάλλει διάφορα μέτρα πρὸς σωτηρίαν τῶν μαθητῶν, ἰδίᾳ δ' ἀναπτύσσει τὸ θέμα ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις δέον ἀργὰ νὰ προχωρῇ κατ' ἀρχὰς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη καὶ νὰ ἐπιταχύνηται καὶ ἐπισπεύδηται κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ μαθητικοῦ βίου. Ὁ μαθητὴς δὲ νὰ μανθάνῃ κατ' ἀρχὰς ἀσφαλεῖς καὶ στερεὰς γνώσεις καταργουμένης τῆς κατ' ἐπιφάνειαν καὶ ἐπιπολαίας μαθήσεως, ἥτις καταστρέφει τοὺς νέους. Ὁμοίως δ' ὑποστηρίζει ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ μαθητικοῦ βίου δέον νὰ καταργηθῶσι τὰ γραπτὰ καὶ ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ἀπαλλαχθῇ τῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ γραφῆς καὶ ἀντιγραφῆς κειμένων καὶ ῥημάτων καὶ ὀνομάτων. Κατὰ τὴν μέθοδον δὲ τοῦ καθηγητοῦ τούτου ἡ διδασκαλία τοῦ μαθητοῦ δέον νὰ περιορισθῇ ἐν τῇ κλάσει καὶ μόνῃ.

1882. OKT. 9. 10. 11.

Ο ΙΣΘΜΟΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

> Ὁ δ' Ἰσθμός, ὦ παῖ, γέγραπται μὲν εἴδει δαίμονος, ἐνυπτιάζων ἑαυτὸν τῇ γῇ, τέτακται δὲ ὑπὸ τῆς φύσεως Αἰγαίου μέσος καὶ Ἀδρίου κεῖσθαι, καθάπερ ἐπιζευγμένος τοῖς πελάγεσιν. Φιλόστρατος.

Ἀφ' ἧς ἡμέρας πρὸ ὀλίγων μηνῶν ὑπεκινήθη παρ' ἡμῖν τὸ ζήτημα περὶ τῆς διορυχῆς τοῦ περιωνύμου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, σποραδικῶς ἐγράφησάν τινα ἔν τε τῷ εὐρωπαϊκῷ καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ τύπῳ, ἐν οἷς παραδόξως ἐδημοσίευσέ τις τῶν παρ' ἡμῖν, ὁ κ. Ι. Πύρλας, καὶ περὶ τῆς μὴ τομῆς τοῦ Κορινθιακοῦ Ἰσθμοῦ, διϊσχυριζόμενος κατὰ τὸ πνεῦμα ἄλλων προγενεστέρων ἐποχῶν ὅτι ἡ διόρυξις αὐτοῦ οὐ μόνον ἀνωφελὴς τῇ Ἑλλάδι ἀποβήσεται, ἀλλὰ καὶ πολλαχῶς ἐπιβλαβὴς καὶ ἐπικίνδυνος ἔσται αὐτῇ, ὅπερ ἐντελῶς ἀπᾴδει τῷ προοδευτικῷ πνεύματι τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, σπεύδοντος νὰ εἰσδύσῃ διὰ πάντων τῶν ἐφικτῶν μέσων τῆς ἐπιστήμης εἰς πᾶσαν γωνίαν τῆς οἰκουμένης γῆς.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ζήτημα τοῦτο πολὺ σπουδαιότερόν ἐστι παρ' ὅσον ὑπελήφθη παρὰ τῶν ἀκροθιγῶς γραψάντων περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπειδὴ ἡ τοῦ ἔργου ἐπιχείρησις καὶ ἀποπεράτωσις πολλὰς μὲν ἐν γένει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσσῃ ναυτιλλομένοις ἔθνεσι, πολλῷ δὲ πλείονας τῇ πτωχῇ Ἑλλάδι ἐκ τῶν προτέρων ἐπαγγέλλεται ὠφελείας, ἀναντιῤῥήτως ἄξιον συντονωτέρας καὶ ἐκτενεστέρας ἐρεύνης ἐστὶ τὸ ἔργον.

Ἀλλ' ἐπειδή, καὶ τοιούτου ὁμολογουμένως ὄντος αὐτοῦ, οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων λογίων καὶ σοφῶν μέχρι τοῦδε ἀνέλαβε νὰ πραγματευθῇ τὸ ἐθνωφελὲς καὶ ζωτικὸν τοῦτο ζήτημα, οὐδὲν παράδοξον εἰ, ἄλλους ἀναμείνας νὰ ἐκπληρώσωσι τὸ ἐθνικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν τοῦτο καθῆκον καὶ ψευσθεὶς τῶν ἐλπίδων μου, ὕστατος ἐπιλαμβάνομαι αὐτοῦ, ἄλλοις καταλείπων σοφωτέροις ἢ νὰ συμπληρώσωσι τὰ ἐλλιπῆ ἢ σοφώτερον νὰ πραγματευθῶσι καὶ διεξαγάγωσιν αὐτό. Ὁ γὰρ ἀφορμὴν τοῖς σοφοῖς διδοὺς ἵνα σοφώτεροι γένωνται, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐπιστήμης ποιεῖ τοῦτο, ἀείποτε ἀναμενούσης παρὰ τῶν θεραπόντων αὐτῆς νέον τι ἔστω καὶ μικρὸν νὰ προσθέσωσι, καὶ οὐδεμίαν ἄλλην ἔχει ἀξίωσιν. Διότι μέχρι τοῦδε οὐδεμία ἐγράφη πραγματεία περὶ τοῦ Ἰσθμοῦ οὔτε παρ' ἡμῖν οὔτε

παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις καὶ πᾶσα περὶ τούτου ἐργασία εὐπρόσδεκτος τῇ ἐπιστήμῃ ἐστίν. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἐπικρατεῖ παρὰ τοῖς λογίοις ἡμῶν τοσαύτη ὀλιγωρία καὶ ἀδιαφορία πρὸς ἐξερεύνησιν τῆς κλασικῆς ἡμῶν χώρας διὰ μονογραφιῶν εἰδικῶν καὶ μερικῶν, ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ γνωσθῇ αὕτη δι' ἡμῶν καὶ ὑφ' ἡμῶν καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀείποτε θὰ παρέχωμεν δικαίαν ἀφορμὴν τοῖς ξένοις νὰ ἐλέγχωσιν ἡμᾶς ἐπὶ τῇ ἀγνοίᾳ τοῦ τόπου, ὃν οἰκοῦμεν καὶ ἐν ᾧ ἐγεννήθημεν, ὡς δικαίως ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ ἐλέγχουσιν ἡμᾶς ἐπὶ τῇ μακαρίᾳ ἀναισθησίᾳ τῆς ἀνάγκης πρὸς σύστασιν γεωγραφικῆς ἑταιρίας καὶ πρὸς ἵδρυσιν διδακτικῆς ἕδρας τῆς γεωγραφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ πρὸς διάδοσιν γεωγραφικῶν γνώσεων. Διότι ταῦτά εἰσι τὰ μέσα καὶ ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ποτε ἡ ἐξερεύνησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἡ ὅσον οἷόν τε ἀκριβὴς γνῶσις αὐτῶν. Ἄλλως δὲ οὐδεμίαν πρέπει νὰ ἔχωμεν ἀμφιβολίαν ὅτι ἄνευ τῶν δύο τούτων ὀργάνων θὰ διαμένωμεν πάντοτε ἀγεωγράφητοι πρὸς δόξαν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ἅπερ πᾶσαν ὑπέχουσι τὴν εὐθύνην ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ τούτῳ ζητήματι, πρὸς λύσιν τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν μέχρι τοῦδε ἔδωκαν προσοχὴν οὔτε ἀφ' ἑαυτῶν κατὰ καθῆκον, οὔτε τοῖς ἐπανειλημμένως καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ὑποδείξασι τὴν θεραπείαν τῆς ἐθνικῆς ταύτης ἀνάγκης.

Ἐν τέλει δὲ ἐπιπροσθέτω ὅτι ἐν τῇ συντάξει τοῦ ἔργου οὐ μόνον τὰς πηγὰς τῶν ἀρχαίων καὶ τὰ τῶν νεωτέρων βοηθήματα εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ καίπερ δὶς πρὸ ἐτῶν διελθὼν τὸν Ἰσθμόν, οὐχ ἧττον ὅμως πρὸς ἐξακρίβωσιν σημείων τινῶν ἐπεχείρησα καὶ τρίτον νὰ ἐπισκεφθῶ αὐτὸν ἐν καιρῷ τῶν διακοπῶν ἵνα ἐξ ἰδίας αὐτοψίας βεβαιωθῶ περὶ ἀμφισβητουμένων τινῶν μερῶν.

Α'.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΙΣΘΜΟΥ

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ

Ἐπισκοπῶν τις τὸν γεωγραφικὸν πίνακα τῆς Εὐρώπης παρατηρεῖ ὅτι οὐδεμία ἄλλη χώρα οὐ μόνον αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ ἀρχαίου καὶ νέου κόσμου ἠπείρων τοσαύτην ἔχει ποικιλίαν ἐν τῇ φυσικῇ διαπλάσει τῆς παραλίας, ὅσην ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ νοτιανατολικὴ παραλία τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ ἀντικειμένη ταύτης παραλία τῆς μικρᾶς Ἀσίας.

Διότι ἐν ταῖς ἀκταῖς τῶν δύο τούτων χωρῶν σχηματίζονται πολυάριθμοι κόλποι καὶ λιμένες, πορθμοὶ καὶ ἰσθμοί, χερσόνησοι καὶ νῆσοι. Καὶ τῶν μὲν πρώτων μέγιστός ἐστιν ὁ τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν δὲ πορθμῶν βασιλεὺς ὁ Ἑλλήσποντος, τῶν ἰσθμῶν σπουδαιότατος καὶ ἐπισημότατος ὑπῆρξεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ τῆς Κορίνθου, τῶν χερσονήσων ἡ Πελοπόννησος κατὰ πρῶτον λόγον καὶ ἡ τρίγλωσσος Χαλκιδικὴ κατὰ δεύτερον καὶ τῶν νήσων ἡ τῆς Μεσογείου θαλάσσης μεγαλοπρεπὴς βασίλισσα Κρήτη.

Ἐὰν δὲ προσέτι ἀποβλέψῃ τις ἐπὶ τοῦ μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀσιατικῆς παραλίας ἐκτεινομένου Αἰγαίου πελάγους, ἀληθῶς θαυμάζει τὸν σχηματισμὸν τοσούτων πολλῶν τε καὶ μεγάλων νήσων, ὀλίγων ἀλλήλαις ἀπεχουσῶν, αἵτινες ἐν κύκλου σχήματι τῆς θαλάσσης ἐξέχουσαι, ὡς αἱ τερπναὶ τῆς ἐρήμου Σαχάρας ὀάσεις, λαμπροτάτην μὲν τοῖς θεωμένοις παρέχουσι θέαν, μεγίστην δ' εὐκολίαν τοῖς ναυτιλλομένοις ἐκ τῆ Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τἀνάπαλιν, οἱονεὶ τμηματική τις γέφυρα αὐτοῖς χρησιμεύουσαι.

Πάντα τοίνυν ταῦτα ὡς μίαν εἰκόνα πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενός τις, δικαίως ἐκπλήσσεται ἐπὶ τῇ μεγαλοδωρίᾳ τῆς φύσεως, ἥτις πλουσιοπαρόχως ἐπεδαψίλευσε τοσαύτας καλλονὰς καὶ τοσαῦτα πλεονεκτήματα τῇ νοτιανατολικῇ ταύτῃ γωνίᾳ τῆς Εὐρώπης, πρὸς τὴν ὁποίαν οὐδεμία ἄλλη τοῦ κόσμου δύναται νὰ παραβληθῇ. Τούτων δὲ τὰ μὲν ἄλλα, ὡς ἐκτὸς τοῦ προκειμένου ὄντα, χαίρειν ἐῶν, ἐπιλαμβάνομαι διὰ βραχέων νὰ περιγράψω γεωγραφικῶς ἱστορικῶς καὶ ἀρχαιολογικῶς μόνον τὸν τῆς Κορίνθου Ἰσθμόν, ὃς ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας ἐνδόξως βιώσας καὶ στερεῶς τὴν στερεὰν μετὰ τῆς τοῦ Πέλοπος νήσου συγκρατήσας, ὅσονούπω ἀπόλλυται ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, προτιθέμενος νὰ ἐξετάσω αὐτὸν καὶ ὡς τεχνητὸν πορθμὸν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς ἐκ τούτων προκυψούσης τῇ Ἑλλάδι καὶ τοῖς ναυτιλλομένοις τῆς Εὐρώπης ἔθνεσιν ὠφελείας.

Λίαν δ' ἄπορον φαίνεταί μοι ὅτι οὔτε τῶν ἀρχαίων τις, πολλὰ περὶ πολλῶν γραψάντων, βιογραφίαν τινὰ κατέλιπεν ἡμῖν τοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις προσωποποιηθέντος πωγωνοφόρου Ἰσθμοῦ, οὔτε πάλιν τῶν νεωτέρων τις, πάντα τὰ τῶν ἀρχαίων ἐρευνησάντων, ἐπεχείρησε μέχρι τοῦδε, συλλέξας τὰς σποραδικὰς τῶν ἀρχαίων εἰδήσεις, κατ' ἀξίαν τοῦ ἐνδόξου βίου νὰ βιογραφήσῃ αὐτόν.

Θέσις καὶ ὅρια τοῦ Ἰσθμοῦ.— Πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενός τις τὸν γεωγραφικὸν τῆς Ἑλλάδος πίνακα, ἐκ πρώτης ὄψεως παρατηρεῖ ὅτι ὁ λαιμὸς ἐκεῖνος τῆς γῆς ὁ μεταξὺ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου ἐκτεινόμενος καὶ συνάπτων ἀμφότερα τὰ μέρη, ἐκ φύσεως ἀποτελεῖ μέγαν ἰσθμὸν καὶ ὅτι οὗτος ἐκ δύο συνίσταται ἀνίσων μερῶν ἤτοι ἐκ τοῦ νοτίου, τοῦ μετὰ τῆς Πελοποννήσου συνεχομένου καὶ στενωτέρου

καὶ ἐκ τοῦ βορείου τοῦ ἐκ τῆς Περαίας καὶ Μεγαρίδος ἀποτελουμένου καὶ εὐρυτέρου ὄντος τοῦ νοτίου.

Ἀλλ' εἰ καὶ ἐκ τῶν δύο τούτων τμημάτων φύσει ἀποτελεῖται ὁ Ἰσθμός, οὐχ ἧττον ὅμως ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μόνον τὸ νότιον καὶ στενώτερον μέρος νὰ θεωρῆται καὶ νὰ ὀνομάζηται Ἰσθμὸς ἰδίως· τὸ δὲ βόρειον καὶ εὐρύτερον ἀπεστερήθη τῆς τιμῆς ταύτης, καὶ ἐπειδὴ τοῦτο ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἀπετέλεσε μέρος ἀναπόσπαστον τῆς Κορινθίας χώρας, διὰ τοῦτο ἀείποτε ἐθεωρήθη ὡς προσάρτημα τοῦ ἰδίως ἰσθμοῦ, καὶ καίπερ φυσικῶς ἀνῆκον μᾶλλον τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἢ τῇ Πελοποννήσῳ, πολιτικῶς ὅμως πάντοτε διέμεινε προσδεδεμένον τῇ Πελοποννήσῳ διὰ τῆς κυρίας αὐτοῦ Κορίνθου καὶ Κορινθίας χώρας. Τοιαύτην δὲ θέσιν καὶ τοσαύτην φυσικὴν ἔχων ἔκτασιν ὁ ἰσθμός, καὶ ἐν τῇ διασταυρώσει τῆς 38⁰ πλ. καὶ τῆς 23⁰ μηκ. κείμενος, καθορίζεται ἐξ ἄρκτου μὲν διὰ τῆς γραμμῆς τῆς ἀγομένης ἀπὸ τῆς Ἐλευσῖνος μέχρι τῶν Αἰγοσθενῶν καὶ τοῦ ΒΑ μυχοῦ τῆς Ἀλκυονίδος θαλάσσης, ἐκ νότου δὲ διὰ τῆς μεταξὺ τῶν Κεγχρεῶν καὶ τοῦ Λεχαίου φερομένης γραμμῆς· τῶν δὲ δύο ἄλλων πλευρῶν τὴν μὲν ἀνατολικὴν περιβάλλει ὁ Σαρωνικὸς κόλπος, τὴν δὲ δυτικὴν ὁ Κορινθιακὸς μετὰ τῆς Ἀλκυονίδος θαλάσσης. Ἐν δὲ τῇ ΝΔ. πλευρᾷ σχηματίζεται μικρὰ χερσόνησος ἐξ αὐτοῦ ἡ τῆς Περαίας μεταξὺ τῆς Ἀλκυονίδος θαλάσσης καὶ τοῦ ἰδίως Κορινθιακοῦ κόλπου ἢ μυχοῦ. Τοιοῦτος μὲν ὁ φύσει καὶ καθόλου ἰσθμός· ὁ δὲ ἰδίως ἐπικληθεὶς Ἰσθμός, μόλις τὸ $^1/_4$ τοῦ ὅλου ἀποτελῶν, ἄρχεται πρὸς βορρᾶν μὲν ἢ ΒΑ ἀπὸ τοῦ Σχοινοῦντος (Καλαμακίου) μέχρι τῶν θερμῶν ὑδάτων (Λουτρακίου), πρὸς νότον δὲ ἀπὸ τῶν Κεγχρεῶν μέχρι τοῦ Λεχαίου, ἔνθα κατὰ τὴν εὐρυτέραν ἐκδοχὴν τῶν ἀρχαίων περιελάμβανε καὶ τὴν ἐκτὸς τῆς γραμμῆς ταύτης κειμένην ἀρχαίαν Κόρινθον.

Ὀνόματα καὶ ἐπίθετα τοῦ Ἰσθμοῦ.— Ὁ ἰδίως Ἰσθμός, περὶ οὗ ἐνταῦθα πρόκειται, πάλαι χρησιμεύων ὡς προπύργιον καὶ προμαχὼν τῆς Πελοποννήσου κατὰ πολεμίων, ὡς γέφυρα τῆς συγκοινωνίας τῶν δύο μεγάλων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μερῶν καὶ ὡς κέντρον τῆς ἑνότητος καὶ πανηγυρικὸν συνεντευκτήριον πάντων τῶν Ἑλλήνων, τοσοῦτον ἐφημίζετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὥστε τὸ προσηγορικὸν αὐτοῦ ὄνομα Ἰσθμός,[1] παραγόμενον ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ ῥήματος ἰέναι καὶ σημαῖνον στενόπορον αὐχένα γῆς μεταξὺ δύο θαλασσῶν ἤτοι ἀμφιθάλασσον, ἀμφίαλον (terra bimaris) καὶ τράχηλον γῆς [2] μετέπεσεν εἰς κύριον ὄνομα «Ἰσθμὸς» ἀρσενικῶς παρὰ

1 Beulé étude sur le Peloponnèse p. 470. «L'Isthme semblait creé pour servir de rendez-vous à tous les peuples, c'était le centre du monde grec».

2 Εὐσταθ. σ. 1847, 44. «Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ ἰέναι προϋπάρχει τοῦ Ἰσθμοῦ παράγωγον ἴθμὸς δίχα τοῦ πρώτου σίγμα δῆλον καὶ ἐκ τῆς παρὰ τῷ Ἀππιανῷ εἰσίθμως». Λεξικ. Ἑρρικ. Στεφ. ἐν λ. Ἰσθμός, στενόπορος γῆς αὐχὴν μεταξὺ δύο θαλασσῶν, στενὴ γῆ ὑπὸ θαλάσσης περιεχομένη, ἀμφιθάλασσος γῆ, terra bimaris». Κατ' ἐξοχὴν tamen de Co-

τοῖς πεζοῖς καὶ θηλυκῶς παρὰ τοῖς ποιηταῖς φερόμενον. Ἐπειδὴ δὲ ἐθεωρεῖτο ὁ σπουδαιότατος πάντων τῶν λοιπῶν ἰσθμῶν, μνημονεύεται ὡς κατ' ἐξοχὴν ἰσθμός, πλειστάκις ἀναφερόμενος ἄνευ τοῦ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἰσθμοῖς προσαρτωμένου ὀνόματος τοῦ περὶ ὃν σχηματίζεται τόπου ἤτοι ἰσθμὸς τῆς Πελοποννήσου ἢ τῶν Πελοποννησίων καὶ ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου ἢ τῶν Κορινθίων καὶ γενικώτερον ἰσθμὸς τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω γὰρ μνημονεύεται παρὰ πολλοῖς τῶν ἀρχαίων. Διὸ δικαίως οἱ ποιηταὶ κατεκόσμουν αὐτὸν μετὰ πολλῶν καὶ διαφόρων ἐπιθέτων ἤτοι ἐκάλουν κλειτήν, κλεινήν, ζαθέαν, Δωρίαν Ἰσθμόν, γέφυραν ἀκάμαντον, γέφυραν ποντιάδα, δειράδα Κορίνθου κλπ.[1].

Ὄρη περὶ τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἀκρωτήρια.—Τοιοῦτος ὢν ὁ Ἰσθμὸς καὶ ἐκ τῶν δύο πλευρῶν αὐτοῦ καλῶς ἀσφαλιζόμενος ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων, περιβάλλεται πρὸς βορρᾶν μὲν ὑπὸ τοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καλουμένου ὄρους Γερανείας (Μακρὺ πλάγι καὶ Παλαιὸ βουνό), ὅπερ [2] πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἔχει ὕψος 1370 μέτρων, ὅπου τὸ πάλαι ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Ἀφέσιος Διὸς καὶ ἀγάλματα τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Πανὸς [3], πρὸς δυσμὰς δὲ μόνον 1057 μετρ. καὶ ἐν τῇ ΝΑ παραλίᾳ καταλήγει εἰς τὰς διαβοήτους παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Σκειρωνίδας πέτρας [4]

rinthiaco s. Peloponnesiaco isthmo dici solet. Ἡροδοτ. 9,10. Θουκυδ. 1,105. 4,70. Πολυβ. 16,16. Ἰουλιαν. λογ. 7. σ. 212. Σχολ. Ὁμηρ. Ὀδ. σ. 299. Τὸν τράχηλον vocari ἰσθμὸν tradit ἀπὸ τοῦ εἰσιέναι τὴν τροφὴν δι' αὐτοῦ ut Eustath. quoque annotat ἰσθμὸν dici τὸν τράχηλον veluti ἰσθμόν».

1 Πινδαρ. Ἰσθμ. 1,9. «Τὰν ἁλιερκέα ἰσθμοῦ δειράδα» 1,32. 38. «Ἐν βάσσαισιν ἰσθμοῦ, ἰσθμῷ τε ζαθέᾳ, πόντου γέφυρα ἀκάμαντος, γέφυραν ποντιάδα πρὸ Κορίνθου τειχέων, Κορίνθου δειράδα». 7,63. 64. «Ἴσθμιον νάπος». Νεμ. 6,40. «Ποτὶ κλειτὰν Ἰσθμὸν Δωρίαν». Κλεινῷ ἐπ' Ἰσθμῷ»· παρὰ δὲ τοῖς πεζοῖς ἐκαλεῖτο καὶ «ὀλιγοστάδιος αὐχήν». Εὐσταθ. εἰς Διον. 403, καὶ ἁπλῶς γέφυρα παρὰ Παυσαν. 5,24.

2 Θουκυδ. 1,105. 4,70. Διοδωρ. 11,80. 19,54. Πλουταρχ. Κλεομ. 20. Ἀρατ. 31. Στεφαν. Β. ἐν λ. Περὶ δὲ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὁ Παυσανίας (1,40,1) ἱστορεῖ ὅτι κατὰ τὴν μυθολογικὴν παράδοσιν ἐδόθη τῷ ὄρει αὐτὸ ὑπὸ Μεγάρου υἱοῦ τοῦ Διός, ὅστις κατὰ τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμὸν ὁδηγούμενος ἐκ τῆς φωνῆς τῶν γεράνων ἐσώθη ἐνταῦθα. F. d'Envieu Onomatol. de la geograph. gr. p. 140. Λίαν παράδοξον φαίνεταί μοι ὅτι ὁ τῆς γεωγραφίας πατὴρ καλεῖ τὸ ὄρος τοῦτο Ὄνειον καὶ οὐδόλως ἀναφέρει τὸ ὄνομα Γεράνεια. Ἡ δὲ σιωπὴ αὐτοῦ παρέσχε πράγματα τοῖς νεωτέροις, ὧν Forbiger μὲν (Geograph. t. 3. p. 863) καὶ Pauly (Real-encyclop. ἐν λ.) πειρώμενοι συμβιβάσαι τὰ τοῦ Στράβωνος, ἐσφαλμένως διατείνονται ὅτι τὸ μὲν πρὸς Κόρινθον μέρος καλεῖται Ὄνειον, τὸ δὲ ἀνατολικὸν πρὸς Β. τῶν Μεγάρων Γεράνεια. Wachsmuth δέ (Hellen. Alterth t. 1 p. 766-768) καίπερ ἀρχαιολόγος, ὀρθῶς λύει τὸ ζήτημα, ἀποδεικνύων ὅτι τὸ πρὸς Β τοῦ Ἰσθμοῦ ὄρος ἐλέγετο Γεράνεια καὶ τὸ πρὸς Ν αὐτοῦ Ὄνεια. Ὡσαύτως καὶ (Curtius Pelop. t. 1 p. 15. 25) καὶ Bursian (Geogr. t. 1. p. 367). ἀποδέχονται ὡς ὀρθὰ τὰ τοῦ Wachsmuth.

3 Παυσαν. 2,11,9. «Ἐπὶ δὲ τοῦ ὄρους τῇ ἄκρᾳ Διός ἐστιν Ἀφεσίου καλουμένου ναός· φασὶ δὲ ἐπὶ τοῦ συμβάντος ποτὲ τοῖς Ἕλλησιν αὐχμοῦ θύσαντος Αἰακοῦ κατὰ δή τι λόγιον τῷ Πανελληνίῳ Διῒ ἐν Αἰγίνῃ. . . κομίσαντα δὲ ἀφεῖναι, καὶ διὰ τοῦτο Ἀφέσιον καλεῖσθαι τὸν Δία. Ἐνταῦθα καὶ Ἀφροδίτης ἄγαλμα καὶ Ἀπόλλωνός ἐστι καὶ Πανός».

4 Διοδωρ. 4,59. Στραβ. 1,28. 8,380. 9,391. 393. Ἀλκιφρ. 3,78. Πολυβ. 16,16. Παυσαν.

(Scironia saxa καὶ νῦν Δερβενοβοῦνι), αἵτινες ἔλαβον τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ ἐν αὐταῖς οἰκοῦντος διαβοήτου λῃστοῦ Σκείρωνος καὶ τοὺς διαβάτας κατακρημνίζοντος εἰς τὴν θάλασσαν, ὑφ' ἣν χελώνη νηχομένη ἀφήρπαζεν αὐτοὺς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου [1]. Διὸ ἐθεωροῦντο ὡς ἐναγεῖς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Μία δὲ τῶν πετρῶν τούτων ἐκαλεῖτο Μολουρὶς καὶ Μολουριὰς πέτρα [2], ἀφ' ἧς ἐῤῥίφθη ποτὲ εἰς τὴν θάλασσαν μετὰ τοῦ παιδὸς αὐτῆς Μελικέρτου ἡ Ἰνώ. Καὶ τὸν μὲν Σκείρωνα ἐφόνευσεν ὁ Θησεύς, ἡ δὲ Μολουρὶς ἐθεωρεῖτο ὡς ἱερὰ τῆς Λευκοθέας, οὕτω μετονομασθείσης τῆς Ἰνοῦς, καὶ τοῦ Παλαίμονος, μετονομασθέντος Μελικέρτου[3].

Τὸ ὄρος τοῦτο ἔχον μήκους ἔκτασιν 200 περίπου σταδίων, συνίσταται ἐν μέρει μὲν ἐξ ὑποφαίου λίθου, ἐν μέρει δὲ ἐκ κογχίτου, ἐξ οὗ πᾶσαι τῶν Μεγάρων αἱ οἰκίαι ᾠκοδόμηνται, καὶ ἐκ λευκοῦ λίθου, ὃν οἱ ἀρχαῖοι μετεχειρίζοντο ἀντὶ μαρμάρου πρὸς οἰκοδομὴν πολυτελῶν οἰκοδομημάτων, πρὸς κατασκευὴν ἀνδριάντων καὶ πρὸς ἐμπορίαν [4]. Τοιοῦτον δὲ ὂν τὸ ὄρος ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον φυσικὸν τεῖχος μεταξὺ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐξασφαλίζει ἐξ ἄρκτου οὐ μόνον ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰσθμὸν αὐτόν. Ἐκ νότου δὲ περιβάλλεται ὁ Ἰσθμὸς ὑπὸ ἑτέρας ὀρέων σειρᾶς, παραλλήλως μὲν πρὸς τὴν πρώτην ἐκτεινομένης, πάντῃ ὅμως ἀσχέτου πρὸς αὐτήν [5]. Διότι μεταξὺ ἀμφοτέρων ἐκτείνεται ὁ πετρώδης καὶ ἐνιαχοῦ λοφώδης Ἰσθμός. Ἡ δὲ σειρὰ αὕτη ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ὄνειον ὄρος καὶ Ὄνεια ὄρη [6] ἤτοι ὄνων ὄρη (Eselberge, montagnes

1,44,10. Εὐριπ. Ἱππόλ. 979. Ἡρακλ. 860. Νικανδρ. Θ.ρ 214. Ἡσυχ. καὶ Σουΐδ. ἐν λ. Mela 2, 3, 7. Plin. 4, 7, 11. Ovid. Met. 7, 145.

1 Forbiger (Geogr. t. 3. p 863) καὶ Reinganum (das alt. Megaris p. 28) ἐσφαλμένως ταυτίζουσι τὴν Μολουρίδα πέτραν μετὰ τῆς Χελώνης, ἣν ὡς κύριον ὄνομα ἐκλαμβάνουσι· τῶν δὲ ἀρχαίων Διόδωρος μὲν (4,59) θεωρεῖ μέρος τῶν Σκειρωνίδων, Παυσανίας δὲ (1, 41, 11) ὑπολαμβάνει θαλασσίαν χελώνην «ἠφίει σφᾶς ἐς θάλασσαν· χελώνη δὲ ὑπενήχετο ταῖς πέτραις ἁρπάζειν τοὺς ἐσβληθέντας».

2 Παυσαν. 1, 44, 7 8. 11. Σιμωνιδ. ἐν ἀνθολογ. 7, 496, 4. καὶ Μολούριον παρὰ Ζηνοβίῳ 4, 38.

3 Παυσαν. 1, 44, 11. 2, 1, 5. Σχολ. Ἀριστοφ. Σφηκ. 1401. Ἱππ. 606. Πλουταρχ. Θησ. 10. Reinganum p. 26. Pouqueville IV. p. 59.

4 Παυσαν. 1, 44, 6. Πολυδευκ. 7,100. Cicer. ad Att. 1, 8, 8.

5 Καὶ ἐνταῦθα παρατηρητέον ὅτι Forbiger (Geograph t. 3. p. 863) ἀποπειρώμενος νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν γνώμην τοῦ Στράβωνος περὶ τῆς θέσεως τῶν Ὀνείων πρὸς βοῤῥᾶν τοῦ Ἰσθμοῦ, οὐκ ὀρθῶς διατείνεται ὅτι τὰ Ὄνεια τοῦ Στράβωνος διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐκτείνονται εἰς τὴν Κορινθίαν χώραν. «Ueber den Isthmos in's Corinthische Gebiet hinüberstreicht» καὶ παρερμηνεύσας Πλούταρχον, ἡμαρτημένως λέγει ὅτι καὶ οὗτος ἐπεκτείνει τὸ ὄρος μέχρι τῶν Κεγχρεῶν, ἐν ᾧ οὐδὲν τοιοῦτον λέγει Πλούταρχος (Κλεομεν 20). «Τοῦ δὲ Ἀντιγόνου μετὰ πολλῆς δυνάμεως τὴν Γεράνειαν ὑπερβάλλοντος, οὐκ ᾤετο δεῖν τὸν Ἰσθμόν, ἀλλὰ τὰ Ὄνεια χαρακώσας καὶ τειχίσας φυλάττειν καὶ τοπομαχῶν ἀποτρίβεσθαι τοὺς Μακεδόνας μᾶλλον ἢ συμπλέκεσθαι πρὸς φάλαγγα συνησκημένην». Εἰς τὸ αὐτὸ περιέπεσεν ἁμάρτημα καὶ Reinganum. (Alt. Megar. p. 13-17).

6 Ὅτι δὲ τὰ Ὄνεια ταύτην κατεῖχον τὴν θέσιν καὶ οὐχὶ ΒΑ τοῦ Ἰσθμοῦ, πλὴν τοῦ ἐξαπατηθέντος Στράβωνος, πάντες σχεδὸν οἱ λοιποὶ τῶν ἀρχαίων ἀναμφισβήτητον καθιστῶσιν

des ânes). Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων ἀναφέρει πόθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο ἡ σειρά, ὡς περὶ Γερανείας μυθολογεῖται, καὶ ἐπειδὴ οὐδεμίαν λογικὴν ἔννοιαν παρέχει ἡ παραγωγὴ τῆς λέξεως ἐκ τῆς ῥίζης ὄν-ος, ὀρθοτέρα φαίνεταί μοι ἡ παραγωγὴ ἐκ τοῦ ὀνίνημι, ὄνειον καὶ ὄνεια = ὠφέλιμα. Ὄντως γὰρ ἀπέβησαν χρησιμώτατα καὶ σπουδαιότατα τοῖς Πελοποννησίοις ὡς μεγάλα καὶ ὑψηλὰ προπύργια καὶ διὰ μικρᾶς φρουρᾶς δυνάμενα κωλῦσαι τὴν εἰς τὴν χερσόννησον εἴσοδον παντὸς ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται λόγος. Νῦν δὲ ἡ σειρὰ αὕτη καλεῖται βουνὰ τοῦ Σοφικοῦ.

Ὥσπερ δὲ ἡ Γεράνεια πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἀπολήγει εἰς τὰς Σκειρωνίδας πέτρας, πρὸς δυσμὰς δὲ εἰς τὰ ἀκρωτήρια Ἡραῖον (Κάβο τῆς Βουλιασμένης) καὶ Ὀλμιὰς (ἅγιος Νικόλαος)[1] οὕτω καὶ τὰ Ὄνεια ὄρη τελευτῶσι πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὸ ἀκρωτήριον Χερσόνησος (Τραχῆλι)[2], πλησίον τοῦ ὁποίου ἀνυψοῦται καὶ λόφος τις καλούμενος Σολύγιος, ἐπίσημος διὰ τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Κορινθίων. Πρὸς δυσμὰς δὲ πλησιάζουσι τῷ Ἀκροκορίνθῳ ὄρει, ἀπὸ τοῦ ὁποίου χωρίζονται διὰ χαράδρας καὶ κοιλάδος.

Κόλποι καὶ λιμένες. — Ἀλλ' ἐν ᾧ οὕτω καλῶς ἐξ ἄρκτου καὶ μεσημβρίας ἐξασφαλίζεται διὰ τῆς Γερανείας καὶ τῶν Ὀνείων ὀρέων ὁ Ἰσθμὸς καὶ δι' αὐτῶν ὅλη ἡ Πελοπόννησος, τοὐναντίον ἀνοικταὶ μένουσιν αἱ ἄλλαι δύο πλευραὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἤτοι ἡ ἀνατολικὴ καὶ ἡ δυτική, ὧν ἡ μὲν πρώτη περικλύζεται ὑπὸ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, ὅστις ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ Σαρωνικὸς πόρος, Σαρωνικὸν πέλαγος, Σαρωνικὸς πόντος, Σαρωνὶς θάλασσα, Σαλαμινιακὸς κόλπος, Κεγχρεάτης κόλπος[3] καὶ ὁ πρὸς Ἰσθμὸν κόλπος παρὰ Σκύλακι καὶ ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι τοῦ Σκυλαίου ἀκρωτηρίου, περιβρέχων τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς, Μεγαρίδος, Κορινθίας, Ἐπιδαυρίας καὶ Τροιζηνίας. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο ἔλαβε κατὰ τὴν παράδοσιν ἢ ἐκ τοῦ Τροιζηνίου βασιλέως Σάρωνος ἢ ἔκ τινος ὁμωνύμου ποταμοῦ τῆς Τροιζηνίας ἢ καὶ ἐκ τῆς λέξεως Σαρωνὶς σημαινούσης

οἷον Ξενοφ. Ἑλλην Ἱστορ. 6,5,51. 7,1,41. 42. 7,11,5. Θουκυδ. 4,42-44. Διοδωρ. 15,68. Πολυαιν. 2,3,3. 2,3,9. Πολυβ 2,52. Πλουταρχ. Κλεομ. 2. Ἡσυχ. ἐν λ. — Τῶν δὲ νεωτέρων Boblay (Rech. geogr. p. 34), Wachsmuth (Hell. Altert. I. p. 768), Curtins Peloponn. I. p. 15. 25), Bursian (Geograph. I. p. 367. II. p. 9. 12. 19. 37) καὶ ἄλλοι. Κατὰ πόσον δὲ ἀληθής ἐστιν ἡ τοῦ Curtius (I. p. 515) εἰκασία ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη τῷ ὄρει ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν κορυφῶν αὐτοῦ πρὸς ῥάχιν ὄνου, οὔτε νὰ βεβαιώσω, οὔτε νὰ ἀρνηθῶ δύναμαι.

1 Στράβ. 8,380. 9,409. Τὸ δὲ Ἡραῖον ἀποτελοῦν τὸ ΝΔ ἄκρον τῆς μεταξὺ τῆς Ἀλκυονίδος θαλάσσης καὶ τοῦ κόλπου τοῦ Λεχαίου σχηματιζομένης μικρᾶς χερσονήσου ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ ναοῦ, ὃν ἡ Μήδεια ἵδρυσε πρὸς τιμὴν τῆς Ἀκραίας Ἥρας. Ξενοφ. ἑλλην. 4,5,5 8. Πλουταρχ Κλεομεν. 20. Στραβ. 380. Liv. 32,23. Ἀπολλοδωρ. 1,9,28. Σουΐδ. ἐν λ. αἶξ. Σχολ. Θουκυδ. 1,105. Εὐριπ. Μηδ 1379.

2 Θουκυδ. 4,42. 43. Πολυβ 1,39. Boblay geogr. p. 39. Curt. Peloponn. II. p. 548.

3 Αἰσχύλ. Ἀγαμεμν. 291. Στραβ. 2,124 8,335. 369. 374. 380. Πτολεμ. 3,16, 12. Εὐ-

δρῦν [1]. Νῦν δὲ ὀνομάζεται κόλπος τῆς Αἰγίνης ἐκ τῆς ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ κειμένης ὁμωνύμου νήσου.

Ἡ δὲ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Ἰσθμοῦ βρέχεται ἐκ τοῦ ἀνατολικωτάτου μέρους τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, σχηματιζομένου ἐκ τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ εἰσδύοντος μεταξὺ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ κόλπος οὗτος ἔχων μῆκος 720 σταδίων ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Κρισσαῖος κόλπος καὶ Δελφικὸς κόλπος, καὶ διὰ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Ῥίου καὶ Ἀντιῤῥίου διακρίνεται εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν πρὸς Δ. βραχύτερον, τὸ δὲ πρὸς ἀνατολὰς μακρότερον, διαιρούμενον εἰς δύο τμήματα ὑπὸ τῆς χερσονήσου Περαίας, τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρὸς βοῤῥᾶν αὐτῆς ἐκαλεῖτο Ἀλκυονὶς θάλασσα, τὸ δὲ πρὸς νότον κόλπος τοῦ Λεχαίου ἐν εὐρυτέρᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ [2].

Ἐντὸς δὲ τῶν κόλπων τούτων ἔκειντο οἱ λιμένες τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἤτοι τὸ Λέχαιον ἐκ δυσμῶν καὶ αἱ Κεγχρεαὶ μετὰ τοῦ Σχοινοῦντος ἐξ ἀνατολῶν.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ μὲν τὴν στενωτέραν ἐκδοχὴν τῆς ἐκτάσεως καὶ περιοχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ μόνον ὁ Σχοινοῦς ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ, κατὰ δὲ τὴν εὐρυτέραν καὶ οἱ δύο ἄλλοι λιμένες τῆς Κορίνθου, αἱ Κεγχρεαὶ καὶ τὸ Λέχαιον, καὶ αὐτὴ ἡ Κόρινθος, [3] ὡς προείρηται, σκόπιμον ὑπολαμβάνω νὰ ἐπισυνάψω ὀλίγας λέξεις καὶ περὶ αὐτῶν ἐνταῦθα.

Κεγχρεαί.— Τούτων δὲ αἱ μὲν Κεγχρεαὶ [4] φύσει καὶ θέσει ἦν πολὺ σπουδαιότερος καὶ ἐπισημότερος τῶν δύο ἄλλων λιμένων καὶ ὁριστικῶς ἔκειτο ἐν τῷ Ἰσθμῷ κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Πομπωνίου Μέλανος [5]. Διότι οὗτος ἐξ ἄρκτου καὶ μεσημβρίας προφυλασσόμενος ὑπὸ δύο ἀκρωτηρίων εὐρύς ἐστι καὶ ἀσφαλὴς καὶ διὰ τοῦτο λίαν εὐνοϊκὸς τῷ μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπορίῳ τῆς Κορίνθου, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπεῖχεν 70 στάδια ἢ

σταθ. εἰς Δ. Περιηγ. 422. Ἀγαθημ. 1, 3. Plin. 4, 4, 5. Σχολ. Περ. 51. Σκυμν. Χ. 508 καὶ ἄλλοι πολλοί.

1 Παυσαν. 2, 30, 7. Μ. Ἐτυμολογ. σ. 708, 52. Ἀριστειδ. λ. 46. σ. 274. Εὐσταθ. εἰς Δ. Περιηγ. 422. Plin. 4,5,9 Leake Morea II. p. 419.

2 Πολυβ. 4, 57. Στραβ. 1, 54 2, 124. 8, 332. 335. Σκυμν. Χ. 507. Πτολεμ. 3, 16, 1. 2. Ἀγαθημ. 1, 3. 4. 5. Θουκυδιδ. 1, 107. Liv. 24, 16. 26. 32, 18. 36, 21. Plin. 4, 2, 3. 4, 4, 3. Curtius Peloponn. Ἐν τῷ γεωγραφικῷ πίνακι τῆς Πελοποννήσου «B. v. Lechaion».

3 Vell. Pat. 1, 3. «Corinthum in Isthmo condidit».

4 Ὑπὸ πολλοὺς καὶ διαφόρους τύπους καὶ γραφὰς ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τῆς πόλεως οἷον παρὰ Θουκυδ. 8, 10. 20). Κεγχρειαὶ καὶ Κεγχρειά (4, 42. 44), παρὰ Ξενοφῶντι (Ἑλλην. 4, 5, 1). Κεγχρεία, παρὰ Στράβωνι (54, 56. 369 380). Κεγχρεαί, παρὰ Παυσανίᾳ (2, 1, 5. 2, 2, 3. 7, 6, 7). Κεγχρέαι, παρὰ Διοδώρῳ (11, 16. 15. 68). Κεγχρεαὶ ὡς παρὰ Στράβωνι, παρὰ Σκύμνῳ (508). Πτολεμαίῳ (3, 16, 13), Ἡσυχ. ἐν λ. καὶ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ ἐν λ. ὡσαύτως, παρὰ Καλλιμάχῳ (Δηλ. 271). Κεγχρὶς καὶ παρὰ Λατίνοις (Pliu. 4, 5. Ovid. tr. 271. Liv. 32, 17. Apul Met. 10. Tab. Peut.). Cenchreæ, Cenchreis καὶ Cenchris. Νῦν δὲ λέγεται Κεχριαί.

5 Pom. Mela 2, 3, 7. «In eo est oppidum Cenchreæ».

7 μίλια ρωμαϊκά [1]. Καὶ ἐν μὲν τῷ βορείῳ ἄκρῳ τοῦ λιμένος ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἀφροδίτης ἱδρυμένος καὶ λίθινον ἄγαλμα, ἐν δὲ τῷ νοτίῳ ἄκρῳ αὐτοῦ ἱερὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ἴσιδος καὶ ἐν τῇ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐκτεινομένῃ προκυμαίᾳ, τὰ θεμέλια τῆς ὁποίας καὶ νῦν ἔτι φαίνονται ἐντὸς τῆς θαλάσσης συνιστάμενα ἐκ μεγάλων τετραγώνων λίθων καὶ πλακῶν ἐν σειρᾷ κειμένων, χαλκοῦς ἀνδριὰς τοῦ Ποσειδῶνος, κρατοῦντος τρίαιναν καὶ δελφῖνα [2]. Τὸ δὲ ὄνομα Κεγχρεαὶ καὶ νῦν ἔτι διατηρούμενον ἐδόθη τῷ λιμένι καὶ τῇ πόλει ὑπὸ Κεγχρίου, υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Πειρήνης [3]. Ἐπὶ δὲ τοῦ λιμένος ὑπῆρχε καὶ πόλις ὁμώνυμος, ἥτις ἐν καιρῷ τῆς ρωμαιοκρατίας εἶχεν ἐκπέσει εἰς κώμην κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος καὶ νῦν ἐστιν ἔρημος [4].

Μεσημβρινοδυτικῶς δὲ τῶν Κεγχρεῶν ἐν ἀποστάσει ἡμισείας ὥρας ὑπῆρχε πηγὴ ἀναβλύζουσα τοσοῦτον πολὺ καὶ ἄφθονον ὑπόθερμον ἁλατοῦχον ὕδωρ, ὥστε ὀλίγον κατωτέρω σχηματίζεται μύλος ἐξ οὗ καὶ τὸ χωρίον καλεῖται Μύλος· πλησίον τούτου ἐκτείνεται ἐν τῇ θαλάσσῃ ἀκρωτήριον ὁμώνυμον, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ἐξέχει νῦν ἀνεμόμυλος. Ἡ δὲ πηγὴ αὕτη ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Λουτρὸν τῆς Ἑλένης, τοῦ ὁποίου τὰ ὕδατα ἔχοντα θερμοκρασίαν 12° R. καὶ νῦν ἔτι θεωροῦνται ἰαματικὰ παρὰ τῶν ἐρευνησάντων αὐτὰ ἐπιστημονικῶς [5] καὶ ἐκβάλλουσιν εἰς τὴν παρακειμένην θάλασσαν. Ἐν δὲ τῇ πρὸς τὸν Ἰσθμὸν ἀγούσῃ ὁδῷ ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ἀρχαῖον ἄγαλμα [6].

Λέχαιον (Διαβατίκι).—Τὸ δεύτερον ἐπίνειον τῆς Κορίνθου Λέχαιον[7], κείμενον ἐν τῷ ΝΑ ἄκρῳ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἔνθα ἰδίᾳ καὶ κόλπος τοῦ Λεχαίου καλεῖται, ἀπεῖχε τῆς Κορίνθου 12 στάδια ἢ 2,500 μέτρα καὶ ἐκ φύσεως ἦν ὀλιγώτερον ἀσφαλὴς ἢ ὁ τῶν Κεγχρεῶν λιμήν. Διὰ δὲ τῆς

1 Στραβ. 8, 380. Tabul. Peut. Boblay Rech. p. 39.

2 Παυσαν. 2, 2, 3. «Ἐν δὲ Κεγχρεαῖς Ἀφροδίτης τέ ἐστι ναὸς καὶ ἄγαλμα λίθου, μετὰ δὲ αὐτὸν ἐπὶ τῷ ἐρύματι τῷ διὰ τῆς θαλάσσης Ποσειδῶνος χαλκοῦν· κατὰ δὲ τὸ ἕτερον πέρας τοῦ λιμένος Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ἴσιδος ἱερά». Τῇ περιγραφῇ ταύτῃ συμφώνως παριστῶσι τὰ πράγματα καὶ τὰ τῆς Κορίνθου νομίσματα, περὶ ὧν ὅρα Ant. Pius παρὰ Millingen Recueil Med. gr. 1812. pl. 2.

3 Στεφ. Β. ἐν λ. Κεγχρέαι. Δευτέρα πόλις καὶ ἐπίνειον Κορίνθου, Κέγχρειος ὁ Ποσειδῶν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ ἥρωος Κεγχρείου». Στραβ. 8, 380. «Τῆς δὲ Κεγχρεαὶ κώμη καὶ λιμὴν ἀπέχων τῆς πόλεως ὅσον 70 σταδίους». Παυσαν. 2, 2, 3. «Κορινθίοις δὲ τοῖς ἐπινείοις τὰ ὀνόματα Λέχης καὶ Κεγχρίας ἔδοσαν, Ποσειδῶνος εἶναι καὶ Πειρήνης λεγόμενοι».

4 Curtius Peloponn. II. p. 537.

5 Παυσαν. 2, 2, 3. «Κεγχρεῶν δὲ ἀπαντικρὺ τὸ Ἑλένης ἐστὶ λουτρόν». Landerer über die Helenaquellen S. 18. Fiedler Reise I. p. 245.

6 Παυσαν. 2, 2, 3. «Τὴν δὲ ἐς Κεγχρέας ἰόντων ἐξ Ἰσθμοῦ ναὸς Ἀρτέμιδος καὶ ξόανον ἀρχαῖον».

7 Ξενοφ. ἑλλην. ἱστ. 4, 4, 17. Ἀγ. 2, 17. Στραβ. σ. 56. 8, 378. 380. Παυσαν. 2, 2, 3. Πτολεμ. 3, 16. Δίων Χρυσοστ. λ. 6. Plin. 4, 4, 5. Stat. Silv. 2, 2, 25. Propert. 2, 20, 19.

τέχνης κατέστησαν αὐτὸν οἱ Κορίνθιοι ἐπιτηδειότατον εἰς τὴν ἐξ Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἐμπορίαν καὶ σπουδαιότατον ὡς πολεμικὸν λιμένα καὶ ναύσταθμον, ἐφ' ᾧ καὶ λιμὴν Χωστὸς καλεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κείμενος ὑπὸ τὴν πόλιν Κόρινθον καὶ διὰ μακρῶν καὶ διπλῶν τειχῶν συνδεόμενος μετ' αὐτῆς [1].

Ὅτι δὲ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ὑπῆρχε καὶ μικρὰ πόλις πρὸς τῷ λιμένι, οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία περὶ τούτου [2]. Αὕτη ὅμως ἐν καιρῷ τῆς Ῥωμαιοκρατίας εἶχεν ἐκπέσει εἰς χωρίον ὡς προείρηται, [3] καὶ βραδύτερον ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Φραγκοκρατίας καταστὰς ἄχρηστος ἐκ τῶν προσχώσεων τῆς ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ὁ περιώνυμος λιμήν, ἀπώλεσε σὺν τῷ πράγματι καὶ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, ὅπερ ἔδωκε αὐτῷ Λέχης ὁ τοῦ Ποσειδῶνος υἱός καὶ μετωνομάσθη Διαβατίκι ἔνθα καὶ νῦν ἔτι φαίνονται τὰ ἐρείπια αὐτοῦ ἐκ μεγάλων πωρίνων λίθων συνιστάμενα. Ὀλίγον μακρὰν αὐτοῦ πρὸς Δ. συνοικίζεται ἐξ Ἀλβανῶν τῆς μεσογείου χωρίον καλούμενον Πελάγιον. [4] Οὕτω δ' ἐκχερσωθεὶς φαίνεται ὡς λιμνοθάλασσά τις, περιβαλλομένη ὑπὸ λεπτοτάτης ἄμμου, καὶ ἄν ποτε ἀνασκαφῇ, θὰ ἀποκαλυφθῇ ὅλος ὁ ἀρχαῖος λιμὴν μετὰ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ ναυτικῶν ἱδρυμάτων [5]. Διότι πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν ἐφάνησαν σκέλη τῶν τειχῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, λίθος μαρμάρινος μετ' ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς τῶν Κορινθίων ὁ Ῥωμαῖος ἀνθύπατος Ἑρμογένης ὡς εὐεργέτης καὶ ἀνακαινιστὴς τοῦ λιμένος [6]. Καὶ ἐν μὲν τῇ πόλει ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης μετὰ μεγάλου ἑστιατορίου, ἐν ᾧ ἐτελοῦντο τὰ μετὰ τὴν θυσίαν ἱερὰ δεῖπνα· ἐν δὲ τῷ λιμένι ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος μετὰ χαλκίνου ἀγάλματος [7], ὅστις, ὡς τὸ ἐν Μουνυχίᾳ Ἀρτεμίσιον, ἐχρη-

1 Στράβ. 8, 380. «Ἀρχὴ δὲ τῆς παραλίας ἑκατέρας τῆς μὲν τὸ Λέχαιον .. πρὸς δὲ τοὺς ἐκ τῆς Ἰταλίας τῷ Λεχαίῳ. Τὸ δὲ Λέχαιον ὑποπέπτωκε τῇ πόλει κατοικίαν ἔχον οὐ πολλήν. σκέλη δὲ καθείλκυσται σταδίων περὶ δώδεκα ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπὶ τὸ Λέχαιον». Ἡσυχ. ἐν λ. Λέχαιον. Λιμὴν χωστός. Περὶ τῶν τειχῶν ὅρα Ξενοφ. ἑλλην. ἱστορ. 4, 4, 7. 8. Boblays Rech. p. 37. Lechaeum. A 2,500 mètres (12 Stades Strabon) an nord-nord-est du plateau sur lequel est Corinthe».

2 Διονυσ. περιγρ. τῆς Ἑλλάδ. στ. 108 Ξενοφ. ἑλλην. ἱστ. 4, 4. Grote Gesch. Griech. t 5 s. 226. Sievers Gesch. Griech. s. 1'6. Τὴν ὕπαρξιν πόλεως ἀποποιεῖται Curtius Peloponn. II. s. 537· ὀρθοτέρα φαίνεταί μοι ἡ τοῦ Bursian (Geogr. II. s. 19) γνώμη.

3 Στράβ. 8, 380. «Κατοικίαν ἔχον οὐ πολλήν.

4 Μεταξὺ τοῦ Διαβατικίου καὶ τοῦ Πελαγίου παρετήρησα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς δύο κιονόκρανα καλλίστης τέχνης, ὧν οὐδεὶς τῶν νεωτέρων μνημονεύει.

5 Bursian Geograph. II. s. 19. Curtius Peloponn. II s. 537.

6 Bulletino 1854. p. 34. Bursian Geogr. II s. 18-19. Τὰ ἐρείπια περιγράφονται ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀνθολογίᾳ σ. 561· ὑπὸ Verneda. Welcker Alt. Denkm. II. s. 27. Leake Morea III, 264. Winkelmann Gesch. der Kunst. Buch XI. K. I. § 10.

7 Παυσαν. 2, 2, 3. «Ἔστι δὲ ἐν Λεχαίῳ μὲν Ποσειδῶνος ἱερὸν καὶ ἄγαλμα χαλκοῦν». Πλουταρχ. Συμπ. ἑπτ. σοφ. 2. Ἂν δὲ πράγματι ὑπῆρξάν ποτε καὶ τὰ βασίλεια τοῦ Περιάνδρου, ἐν οἷς οἱ 7 σοφοὶ συνῆλθον πρὸς συζήτησιν τῆς ἀρίστης διοικήσεως, μένει μοι ἄδηλον.

σίμευεν ὡς ἄσυλον καὶ καταφύγιον τῶν φευγόντων δούλων καὶ μεταξὺ τῆς Κορίνθου καὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ Λεχαίου ἔκειτο πιθανώτατα ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὡς ὑποδηλοῦται ἐκ τῆς ἀποποιήσεως τῶν Κορινθίων νὰ μετάσχωσι τῆς κατὰ τῆς Ἀσίας ἐκστρατείας τοῦ Ἀγησιλάου ἕνεκα τῆς αἰφνιδίας πλημμύρας ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ὀλυμπίου Διός [1]. Ἐκ πάντων τούτων πρόδηλον γίνεται ὅτι τὸ Λέχαιον ὡς ἐγγύτερον τῶν Κεγχρεῶν πρὸς τῇ Κορίνθῳ ἦν πολὺ ἐπισημότερον καὶ σπουδαιότερον τῶν ἀπωτέρων Κεγχρεῶν, καίπερ πλείονα ἐχουσῶν φυσικὰ πλεονεκτήματα.

Σχοινοῦς (Καλαμάκι).— Ὥσπερ τὸ Λέχαιον καὶ αἱ Κεγχρεαὶ ἦσαν οἱ δύο ἐμπορικοὶ λιμένες, ὧν ὁ πρῶτος καὶ πολεμικός, τῆς Κορίνθου, δι' ὧν ἐγίνετο ἥ τε εἰσαγωγὴ καὶ ἐξαγωγὴ τοῦ μετὰ τῆς Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς ἐμπορίου, οὕτω καὶ ὁ Σχοινοῦς, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα μεθερμηνεύθη ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ εἰς Καλαμάκι [2], ἐκ τῶν καλάμων, ὑπῆρξεν ὁ λιμὴν τῶν ἱερῶν τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τὸ ἐμπορεῖον, δι' οὗ τὰ ἐμπορεύματα χωρὶς νὰ μεταβιβασθῶσιν εἰς τὴν Κόρινθον, διὰ τῆς εὐθείας ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ·ὁδοῦ Διόλκου διεβιβάζοντο ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν θάλασσαν. Ὁ λιμὴν οὗτος μικρότερος ὢν τῶν δύο ἄλλων καὶ στενώτερος ἐκ τριῶν μερῶν καλῶς ἀσφαλίζεται καὶ ὑπ' ὀλίγων ἀρχαίων μνημονεύεται [3]. Ἀλλὰ καίπερ τοιοῦτος ὢν ὁ Σχοινοῦς, οὐ σμικρὰν ὅμως εἶχε σπουδαιότητα διὰ τὴν μεταβίβασιν οὐ μόνον ἐμπορευμάτων, ἀλλὰ καὶ πλοίων μικρῶν ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν θάλασσαν πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἐπικινδύνου τῆς Πελοποννήσου περίπλου καὶ πρὸς οἰκονομίαν χρόνου τε καὶ δαπάνης. Ἀγνοεῖται ὅμως εἰ πρὸς τῷ λιμένι ὑπῆρχε καὶ πόλις ἢ κώμη, ὡς παρὰ τοῖς λοιποῖς δυσὶ λιμέσι τῆς Κορίνθου. Ἐκ δὲ τῶν παρατηρηθέντων ἐρειπίων καὶ ἑνὸς μικροῦ θεάτρου, ἀπέχοντος μόνον 300 βήματα ἀπὸ τοῦ λιμένος καὶ 2000 μέτρα ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος [4] εἰκάζεται ὅτι ὑπῆρχε

1 Curtius Peloponn. II. s. 536.

2 Διότι νῦν ὀλίγοι κάλαμοι ἀντὶ βούρλων ὑπάρχουσι πρὸς τῇ παραλίᾳ.

3 Στραβ. 8, 369. «Εἶτα λιμὴν Σχοινοῦς πλεύσαντι τετταράκοντα καὶ πέντε σταδίους... κατὰ δὲ τὸν Σχοινοῦντα ὁ Δίολκος... 380. «Καὶ ποιεῖ τὸν Δίολκον πρὸς τὴν ἑτέραν ἠϊόνα τὴν κατὰ Σχοινοῦντα πλησίον ὄντα τῶν Κεγχρεῶν.... ἀπὸ δὲ τῶν Κεγχρεῶν ὁ Σχοινοῦς». 391. «Ὁ Πειραιεύς... διέχει γὰρ τοῦ μὲν Σχοινοῦντος τοῦ κατὰ τὸν Ἰσθμὸν περὶ τριακοσίους πεντήκοντα σταδίους... Τόσον πώς ἐστι διάστημα καὶ τὸ ἐπὶ πηγὰς ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς, ὅσον περ καὶ ἐπὶ Σχοινοῦντα». Πτολεμ. 3,16· παρὰ Πομπ. Mela II, 3, 8. καλεῖται «Portus Schoinitas». Plin. 4, 17, 11. Corp. Inscr. Att. vol. I. p. 141 N. 103, 12. Kiepert ἐν τῷ χάρτῃ τῆς ἀρχ. Ἑλλάδος ἔχει τὴν Σιδοῦντα ἀντὶ τοῦ Σχοινοῦντος.

4 Boblaye Rech. p. 85. «Schoenus portus. C'est le port Kalamaki au-dessus duquel M. le capitaine Dutroyat, auquel nous devons une excellente topographie de l'espace compris entre Corinthe et Megare, a noté des ruines diverses et un théâtre, situé à 300 pas du port et à plus de 2,000 mètres de l'emplacement qu'on attribue au temple de Neptune Isthmius». Ταῦτα φρονεῖ καὶ Beulé. (Etude sur le Péloponnèse p 463). «Sans doute il s'agit du théâtre voisin du port Schœnus. Mais ce théâtre fort petit d'ailleurs appartenait au Schoenus et servait à ses habitans».

πολίχνη. Νῦν δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα Καλαμάκι χρησιμεύει ὡς σταθμὸς τῶν ἀτμοπλοίων καὶ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ μεταβιβάζονται ἐπιβάται καὶ ἐμπορεύματα εἰς τὴν ἑτέραν θάλασσαν, ὡς τὸ πάλαι, ἐξ ἧς δι' ἄλλων πάλιν ἀτμοπλοίων μεταβιβάζονται εἰς Κέρκυραν καὶ διὰ ταύτης εἰς Βρεντήσιον καὶ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην.

Ἔκτασις, φύσις καὶ κλῖμα τοῦ Ἰσθμοῦ. — Ὁ Ἰσθμὸς ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τῆς Κορινθίας χώρας κείμενος κατεῖχε κατὰ μὲν τὴν στενωτέραν ἐκδοχὴν μόλις τὸ τέταρτον αὐτῆς, κατὰ δὲ τὴν εὐρυτέραν τὸ τρίτον [1]. Διότι ὁ Στράβων ἱστορεῖ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Κόρινθος ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ «ὁ δὲ Κόρινθος ἐπὶ τῷ Ἰσθμῷ κείμενος καὶ δυοῖν λιμένοιν κύριος» [2]. Τούτου δὲ αἱ μὲν δύο πλευραὶ περικλύζονται ὑπὸ τῶν δύο περιγραφέντων ἤδη κόλπων τοῦ τε Κοριθιακοῦ καὶ τοῦ Σαρωνικοῦ· τῶν δὲ ἄλλων πλευρῶν ἡ μὲν νότιος ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Λεχαίου μέχρι τῶν Κεγχρεῶν [3], τὴν δὲ βόρειον ὁρίζει γραμμὴ ἀγομένη ἀπὸ τοῦ Σχοινοῦντος μέχρι τῶν Θερμῶν (λουτρῶν) [4]· τῶν δὲ παραλίων πλευρῶν τοῦ Ἰσθμοῦ ἡ μὲν ἀνατολικὴ ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Σχοινοῦντος ἔχει μῆκος ἔλασσον τῆς δυτικῆς· Αὕτη δὲ ἀρχομένη ἀπὸ τῶν Θερμῶν καταλήγει εἰς τὸ Λέχαιον καὶ ἐν μὲν τῇ ἀνατολικῇ εἰσδύει πλειότερον ὁ κόλπος εἰς τὴν ξηρὰν σχηματίζων μυχὸν περὶ τὸν Σχοινοῦντα, ἡ δὲ δυτικὴ ἀποτελεῖ τόξον ἡμικυκλίου καὶ ἑπομένως ὀλιγώτερον εἰσδύει εἰς τὴν ξηράν. Ἐὰν δὲ κατὰ τὰ προειρημένα ἀποδεχθῶμεν ὅτι ὅλη ἡ Κορινθία εἶχεν ἔκτασιν ἐπιφανείας 6 μυριαμέτρων καὶ ὅτι ὁ Ἰσθμὸς ἀποτελεῖ τὸ τρίτον αὐτῆς, ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἰσθμοῦ ἐστι δύο μόνον μυριαμέτρων [5]. Καὶ τὸ στενώτατον πλάτος τοῦ Ἰσθμοῦ κατὰ τοὺς μὲν τῶν ἀρχαίων [6] 40 σταδίων ἐστί, κατὰ τοὺς δὲ [7] 4—5 μιλίων. Τῶν δὲ νεωτέρων οἱ μὲν ὑπολογίζουσιν εἰς 5,950 μέτρα [8], οἱ δὲ εἰς 18,300 ποδ. [9] καὶ κατὰ τὴν νεωτάτην καταμέτρησιν τοῦ στρατηγοῦ Türr εἰς 6,300 [10]. Τοσαύτη μὲν καὶ τοιαύτη ἐστὶν ἡ ἔκτασις τοῦ Ἰσθμοῦ, ὅστις κείμενος μεταξὺ δύο ὀρει-

1 Boblaye p. 34. «Ainsi limitée la surface de la Corinthie n'était que de 6 myriamètres 2(3 dont près de 3 myriamètres étaient situés en dehors de l'Isthme»· ὅπερ οὐκ ἀληθές ἐστιν.

2 Στράβ. 8, 378. Ὡσαύτως καὶ Vell. Paterc. 1, 3. «Corinthum in Isthmo condidit». Chandler Reise p. 334.

3 Παυσαν. 2, 3, 5. Στραβ. 8, 380.

4 Ξενοφ. Ἑλλην. 4, 5, 8. Fiedler Reise durch Griechenl. I. s. 230. Curtius Pelopon. II. s. 596. Bursiann. Geogr. II. s. 18.

5 Boblaye Rech. p. 34. ἔνθα ἐσφαλμένως λέγει ὅτι ὁ Ἰσθμὸς ἀπετέλει τὸ ἥμισυ τῆς Κορινθίας.

6 Σκυλ. περ. στ. 15. Διοδωρ. 2, 16. Στραβ. 334. Ἀγαθημ. 1, 5.

7 Plin. 4, 5. Pomp. Mela 2, 3, 7. Solin. «quatuor non amplius millibus dispacens utrumque litus, excursu tenuit, quem Isthmon dicunt ob angustias».

8 Boblaye Rech. p. 37.

9 Curt. Peloponn. s. 11. Fiedler Reise p. 235.

10 Carte Isométrique de l'Isthme de Corinthe.

νῶν τειχῶν καὶ δύο θαλασσῶν, ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπλάσθη ὡς οὐδέτερον ἔδαφος πρὸς συνένωσιν τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν φυλῶν, εἰς ἐμπορικὴν συγκοινωνίαν, εἰς γενικὰ σύμβούλια καὶ εἰς θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ πανηγύρεις.

Ἂν δὲ κατὰ τὴν δοξασίαν ἢ ἄμεινον εἰπεῖν εἰκασίαν τῶν νεωτέρων κατεκλύσθη ποτὲ ὁ Ἰσθμὸς ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης κατὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Δευκαλίωνος καὶ ἄν, τούτου γενομένου, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν ὑδάτων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρώτην μορφὴν καὶ ἐγένετο χέρσος, μένει ἀναπόδεικτον δι' ἔλλειψιν θετικῶν μαρτυριῶν. Ἀλλ' εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως θεωρούμενος ὁ Ἰσθμὸς, ὡς νῦν ἔχει, ἀποτομώτερος μέν ἐστι πρὸς τὸν Σχρωνικὸν κόλπον, ὑψηλότερος δὲ καὶ ὁμαλώτερος πρὸς τὸν Κορινθιακόν. Ἡ δὲ ἀνωμαλία καὶ ἀνισότης αὕτη παρέσχεν ἀφορμὴν τοῖς ἀρχαίοις νὰ ὑπολάβωσιν ὅτι ὁ Κορινθιακὸς κόλπος ὑψηλότερός ἐστι τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ ὅτι, ἐὰν διορυχθῇ ποτε, θὰ κατακλύσῃ τὴν Αἴγιναν καὶ τὰς λοιπὰς νήσους, περὶ οὗ κατωτέρω γενήσεται λόγος [1].

Τὸ μὲν ἔδαφος τοῦ Ἰσθμοῦ ἐστι ποικίλον ἤτοι σκληρὸν, πετρῶδες, ἔρημον, δασῶδες καὶ ἄνυδρον, ἐξαιρουμένων μόνον μικρῶν τινων πεδίων καὶ κοιλάδων, αἵτινες καλύπτονται ὑπὸ χώματος καὶ καλλιεργοῦνται καὶ ἐν αἷς ἔνθεν κἀκεῖσε ἀνυψοῦται πληθὺς πιτύων, ὡς ἀραιῶν λειψάνων δασώδους χώρας. Τὸ δὲ ὑψηλότατον σημεῖον τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς 246 πόδας καὶ ἡ ῥάχις τοσοῦτον εὐρεῖά ἐστιν, ὥστε ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ εὕρῃ τις μέρος, ἐξ οὗ καθορῶνται ἀμφότεραι αἱ θάλασσαι. Καὶ τελευταῖον τὸ κλῖμα τοῦ Ἰσθμοῦ ἕνεκα τῶν ἀδιακόπως πνεόντων ἐπ' αὐτοῦ ἀνέμων ἐστὶν οὐχὶ ὑγιὲς, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὑπῆρξε τὸ κυριώτατον κώλυμα εἰς τὴν κτίσιν πόλεως ἢ κώμης τινὸς ἐπ' αὐτοῦ [2]. Ὅθεν ἐκτὸς τῶν ἱερῶν οἰκοδομημάτων καὶ τῶν πρὸς ἐμπορίαν καὶ συγκοινωνίαν ἀπαραιτήτως ἀναγκαίων λιμένων καὶ ὁδῶν τῶν συνδεουσῶν αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους καὶ μετὰ τῆς πόλεως οὐδεὶς τόπος οἰκούμενος ἐν τῷ Ἰσθμῷ ὑπῆρχεν [3].

Ὁδοὶ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ.— Διὰ τῆς Γερανείας τρεῖς στεναὶ ὁδοὶ

1 Curtius Pelloponn. 1.3. 8. «Und allem Anscheine nach vereinigten sich in der That einst die beiden Meerbusen nördlich und südlich von der Geraneia bis beim Zurücksinken der Fluth einerseits das megarische Tiefland, anderseits der flache Rücken des Isthmos frei wurde. Beide Landstücke sind jüngerer Bildung».

2 Δίων Χρυσοστ. λογ. 6. σ. 67. «Διὰ τοὺς εἰσήκοντας κόλπους ἀείποτε τῶν πνευμάτων ἐκεῖ συρρεόντων». Curt. Peloponn. II. s. 539. «Auch gilt wegen der unaufhörlichen Zugwinde die Luft für ungesund. Ein Umstand, der auch in neuerer Zeit als Wesentliches Hinderniss einer Stadtgründung auf dem Isthmos gelten gemacht worden ist».

3 Türr, (Carte isométrique de l'Isthme de Corinthe montrant le tracé du Canal maritime) παραδόξως σημειοῖ ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως (Ruines de l'anc. ville) ἐν τῷ ΝΑ μέρει τοῦ Ἰσθμοῦ πλησίον τῶν τειχῶν, ἐν ᾧ οὐδεμία πόλις ὑπῆρξεν ἐν τῷ Ἰσθμῷ ποτε· τὰ δὲ σημειούμενα ἐρείπια ἀνήκουσιν εἰς τὰ ἱερὰ τοῦ Ἰσθμοῦ οἰκοδομήματα καὶ μάλιστα τοῦ Ποσειδίου.

ἄγουσιν ἀπὸ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ διὰ τούτου εἰς τὴν Κόρινθον καὶ Πελοπόννησον, ἡ δυτική, ἡ κεντρικὴ καὶ ἡ ἀνατολική. Τούτων δὲ ἡ μὲν πρώτη διερχομένη διὰ τῆς Περαίας (Περαχώρας) ἄγει διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τῆς παραλίας τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου εἰς Κόρινθον καὶ ἦν τὸ πάλαι λίαν σπουδαία ταῖς στρατιωτικαῖς ἐπιχειρήσεσι τῶν ἀρχαίων [1], οὐχὶ ὅμως καὶ ἐπιτηδεία τῇ συνήθει συγκοινωνίᾳ ἕνεκα τῶν ἑλιγμῶν καὶ τῆς στενότητος [2]. Δευτέρα δ' ἐστὶν ἡ διὰ τῶν φαράγγων τῆς Γερανείας διερχομένη, ἥτις ἕνεκα τῆς στενότητος ἐν καιρῷ τῆς Τουρκοκρατίας ἐκλήθη Δερβένια καὶ ἀσφαλεστέρα τῆς πρώτης ἐστίν, ἄγουσα ἐκ τῆς Μεγαρίδος εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ εἰς τὴν Κόρινθον [3]. Καὶ τρίτη ἐστὶν ἡ ἀνατολική, βραχυτέρα μεταξὺ τῶν Μεγάρων καὶ τῆς Κορίνθου καὶ ἡ χρησιμωτέρα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς συνδέουσα τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Πελοποννήσου. Αὕτη διερχομένη διὰ τῶν Σκειρωνίδων πετρῶν, ἐκαλεῖτο Σκιρωνὶς καὶ Σκιρώνη ὁδὸς [4] (Κακὴ Σκάλα) καὶ ἦν λίαν ἐπικίνδυνος τὸ μὲν διὰ τὴν στενότητα καὶ τὸ ἀπόκρημνον, τὸ δὲ διὰ τὸν αὐτόθι οἰκοῦντα ἐπικίνδυνον λῃστὴν Σκείρωνα, ὃν ὁ Θησεὺς ἐφόνευσεν [5] καὶ διὰ τοὺς σφοδρῶς πνέοντας ΒΔ. ἀνέμους.

Ἕνεκα δὲ ταύτης τῆς σπουδαιότητος ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων ἐθεωρεῖτο ἡ ὁδὸς αὕτη ὡς Θερμοπύλαι τῆς Πελοποννήσου. Διὸ ἅμα ἔμαθον τὴν ἐν Θερμοπύλαις ἀτυχίαν, ἔσπευσαν νὰ φράξωσι τὴν ὁδὸν ταύτην καὶ διὰ τείχους νὰ ὀχυρώσωσι τὸν Ἰσθμὸν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἐπερχομένων βαρβάρων [6].

Τὴν δύσβατον καὶ ἐπικίνδυνον ταύτην ὁδὸν βραδύτερον ὁ Ἀδριανὸς κατεσκεύασε τοσοῦτον εὐρεῖαν, ὥστε δύο ἅμαξαι ἠδύναντο νὰ διέρχωνται αὐτήν. Ἀλλὰ πάλιν μετὰ ταῦτα κατεστράφη καὶ μόνον ἐρείπεια διετηρήθησαν αὐτῆς [7].

Ὁδοὶ τοῦ Ἰσθμοῦ.— Αὗται μὲν εἰσιν αἱ ὁδοὶ αἱ ἐξ ἄρκτου εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ τὴν Κόρινθον ἄγουσαι καὶ διὰ ταύτης εἰς τὴν Πελοπόν-

1 Θουκυδ. 1, 105. 108. 4, 70. Boblaye Rech. p. 34. «Il existait dans l'antiquité, ainsi que de nos jours, trois passages à travers les monts Geraniens. Le premier, indiqué par Thucydide, devait se diriger par Pagæ, Oenoe et Thermæ: c'est le sentier actuel de Pérachora».

2 Curt. Peloponn. I. s. 8.

3 Gell Itinerary of Greece p. 3.

4 Ἡροδοτ. 8, 71. «Ἱζόμενοι δὲ ἐν τῷ Ἰσθμῷ καὶ συγχώσαντες τὴν Σκιρωνίδα ὁδόν... οἰκοδόμεον διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ τεῖχος». Στραβ. 391. Πολυβ. 16, 16 Παυσαν. 4, 4, 6. Τινὲς δὲ λέγουσιν ὅτι ἀπὸ Σκίρωνος τοῦ Μεγαρέως στρατηγοῦ ἐδόθη τὸ ὄνομα τῇ ὁδῷ.

5 Πλουταρχ. Θησ. 10. Διοδωρ. 4, 59. Στράβ. 9, 391. Παυσαν. 1, 44, 12. Σχολ. Εὐριπ. Ἱππ. 976. Ovid. Metam. 7,445. Claud. in Ruf. 1,253. Ἀλκιφρ. 3, 70, 5. Γ. Φραντσ. 1, 33. Στράβων δὲ λέγει ὅτι καὶ Σίνις ὁ Πιτυοκάμπτης ᾤκει ἐνταῦθα.

6 Ἡροδοτ. 8, 71. Curt. Peloponn. I. s. 10. Bursian Geogrrph. II. s. 368.

7 Παυσαν. 1, 44, 6. «Ἀδριανὸς δὲ βασιλεὺς καὶ οὕτως ὡς καὶ ἦν ἅρματα ἐναντία ἐλαύνηται, κατέστησεν εὐρυχωρῆ τε καὶ ἐπιτηδείαν εἶναι».

νησον. Ἰδιαίτεραι δὲ τοῦ Ἰσθμοῦ ὁδοὶ χρησιμεύουσαι διὰ τὴν συγκοινωνίαν τῆς πόλεως μετὰ τῶν λιμένων καὶ τῶν δύο θαλασσῶν εἰσιν αἱ ἀκόλουθοι. Ἡ σπουδαιοτάτη καὶ ἐπισημοτάτη τῶν λοιπῶν, ἡ συνάπτουσα τοὺς δύο κόλπους τεχνικὴ καὶ πλατεῖα κατασκευασθεῖσα, πρὸς μετακομιδὴν οὐ μόνον τῶν ἐμπορευμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν μικρῶν πλοίων. Αὕτη δὲ ὡς τοιαύτη ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἰδιαιτέρῳ κυρίῳ ὀνόματι *Δίολκος* ἀρσενικῶς, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Σχοινοῦντος, διερχομένη κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν τὸν Ἰσθμὸν καὶ τελευτῶσα εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Λεχαίου καὶ τῶν Θερμῶν παραλίαν πλησίον τῆς νῦν δημοσίας ὁδοῦ [1]. τὴν δὲ μεταβίβασιν τῶν ἐμπορευμάτων καὶ πλοίων ἐσήμαινον οἱ ἀρχαῖοι διὰ τῶν λέξεων «διϊσθμεῖν, διϊσθμίζειν, διελκύειν, ὑπερνεωλκεῖν, ὑπερισθμίζειν, ὑπερφέρειν, περνᾶν, διαβιβάζειν καὶ λατ. transvehere». Ἐντεῦθεν εὐλόγως δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι μία οὐσιώδης αἰτία, δι' ἣν οἱ πρὸ τοῦ Νέρωνος διανοηθέντες νὰ διορύξωσι τὸν Ἰσθμόν, οὐδόλως ἐπεχείρησαν τῷ ἔργῳ, ἐστὶν ὅτι διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ ἀνεπλήρουν ἐν μέρει τοὐλάχιστον τὴν διόρυξιν τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ διηυκόλυνον τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν συγκοινωνίαν καὶ ὅτι οὕτω συγχρόνως διετήρησαν καὶ τὴν ἄμυναν τῆς Πελοποννήσου διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τῶν τειχῶν [2].

Ἡ δὲ δευτέρα ὁδὸς τοῦ Ἰσθμοῦ ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Σχοινοῦντος καὶ τοῦ παρακειμένου Ποσειδίου καὶ διερχομένη μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ σταδίου ἦγεν εἰς Κόρινθον ἐν τρισὶν ὥραις. Ὀλίγον δὲ πρὸ τῶν Ἑξαμιλίων διατέμνει ῥύακα, τοῦ ὁποίου αἱ ὄχθαι περιβάλλονται ὑπ' ἀρχαίων τειχῶν καὶ ἐν τοῖς πέριξ τοῦ χωρίου παρατηροῦνται πολλὰ τετράγωνα λατομεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξήγετο τὸ πρὸς οἰκοδομὴν τῶν τοῦ Ἰσθμοῦ οἰκοδομημάτων ἀναγκαῖον ὑλικόν [3].

Ἡ δὲ τρίτη ὁδὸς ἀρχομένη ἐκ τοῦ αὐτοῦ σημείου καὶ διερχομένη διὰ σκληροῦ ἐδάφους ἐπὶ τῆς πετρώδους καὶ δασώδους δειράδος, τῆς χωριζούσης τοὺς δύο ἀνατολικοὺς ὅρμους ἔφερεν εἰς Κεγχρεάς. Ἐπὶ ταύτης τῆς

1 Στράβ. 8,335. 380. Ἀριστοφ. Θεσμοφορ. 648. Ἡσυχ. ἐν λ. ἐσφαλμένως λέγει ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη συνῆπτε τὸ Λέχαιον μετὰ τῶν Κεγχρεῶν, ὅπερ ἀδύνατον διὰ τὸ μεταξὺ αὐτῶν ἀνυψούμενον ὄρος. Παραδείγματα τῆς μεταβιβάσεως πλοίων ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν θάλασσαν ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι οἷον Δίων Κάσσιος (51,5) περὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ μετὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ μάχην «καὶ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ τῆς Πελοποννήσου τὰς ναῦς ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ὑπερενεγκὼν οὕτω ταχέως εἰς τὴν Ἀσίαν ἀνεκομίσθη», Πολύβιος (5,101). «Τὰς μὲν καταφράκτους ναῦς ἐξαπέστειλε συντάξας περὶ Μαλέαν ποιεῖσθαι τὸν πλοῦν ὡς ἐπ' Αἰγίου καὶ Πατρῶν, τὰ δὲ λοιπὰ τῶν πλοίων ὑπερισθμίσας ἐν Λεχαίῳ παρήγγειλε πᾶσιν ὁρμεῖν». Ἐντεῦθεν προφανῶς ἐξάγεται ὅτι τὰ μεγάλα πλοῖα δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποφύγωσι τὸν ἐπικίνδυνον τῆς Πελοποννήσου περίπλουν. Plin. 4, 4. «Quas magnitudo plaustris transvehi prohibet». Καὶ ἐν καιρῷ τῶν Βυζαντινῶν ἦν ἐν χρήσει ἡ ὁδός· Γ. Φραντσ. I. σ. 96.

2 Curtius Pelopoun. II. s. 14.

3 Ξενοφ. Ἑλλην. 4, 5, 1. Παυσαν. 2, 3. Διον. περιηγ. 420. Liv. 42, 16. Curtius Peloponn. II. s. 543.

ὁδοῦ ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ διὰ ταύτης ποτὲ κατέφυγον εἰς Κόρινθον οἱ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἰσθμίων προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀγησιλάου Ἀργεῖοι· διότι ἐκλείσθη αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἡ εὐθεῖα ὁδός. Τετάρτη δὲ ἡ πρὸς ἀνατολὰς ἄγουσα διὰ τοῦ Κρομυῶνος καὶ τῶν Σκειρωνίδων πετρῶν εἰς Μέγαρα. Καὶ πέμπτη ἡ ἐκ τῶν Θερμῶν διατέμνουσα τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ εἰς τὸ Λέχαιον ἄγουσα, μεθ' ἧς συνεδέετο καὶ ἡ ἐκ Κορίνθου ἐνταῦθα φέρουσα· ὡς δὲ ἐξ ἄρκτου τοῦ Ἰσθμοῦ τρεῖς στεναὶ ὁδοὶ φέρουσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ τῶν Ὀνείων ὀρέων, ὧν ἡ μὲν διέρχεται διὰ τῆς εὐρείας καὶ πεδινῆς παραλίας τοῦ Λεχαίου ἡ δὲ διὰ τῆς στενῆς παραλίας τῶν Κεγχρεῶν καὶ ἡ τρίτη, ἡ κεντρικὴ διερχομένη διὰ τῆς φάραγγος τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ ἀποτελοῦσα τὴν φυσικὴν πύλην τῆς Πελοποννήσου [1].

Τείχη αὐτοῦ.—Ἀλλ' εἰ καὶ οὕτω καλῶς ἐκ φύσεως ἦν ὠχυρωμένη ἡ Πελοπόννησος ἐξ ἄρκτου μὲν διὰ τῆς Γερανείας, ἐκ νότου δὲ διὰ τῶν Ὀνείων ὀρέων, οὐχ ἧττον ὅμως οἱ κάτοικοι αὐτῆς πρὸς πλείονα ἀσφάλειαν ἐν καιρῷ τῶν Περσικῶν πολέμων ἐφρόντισαν ἐν σπουδῇ νὰ ὀχυρώσωσι καὶ τὸν Ἰσθμὸν διὰ τειχῶν καὶ πρὸς τοῦτο ἐξελέξαντο τὸ στενώτατον τοῦ Ἰσθμοῦ μέρος πρὸς νότον τοῦ Διόλκου καὶ τῆς διώρυγος τοῦ Νέρωνος. Ἐνταῦθα δὲ ᾠκοδόμησαν τείχη ἐγκάρσια, καὶ οὐχὶ κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν, ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν θάλασσαν ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ τοῦ Ξέρξου, ἔχοντα μῆκος 40 σταδίων καὶ διὰ πολυαρίθμων πύργων καὶ φρουρίων ὀχυρωθέντα [2]. Ταῦτα δὲ εἴτε καλῶς διατηρηθέντα, εἴτε καταπεσόντα καὶ ἀνορθωθέντα ἐχρησίμευσαν πρῶτον μὲν τοῖς Σπαρτιάταις, Ἀθηναίοις καὶ Κορινθίοις κατὰ τῶν Βοιωτῶν (368 π. Χ.) εἶτα δὲ κατὰ τῶν Γαλατῶν καὶ κατὰ τῶν Γότθων ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ (253) [3]. Οὐχ ἧττον δὲ περὶ πλείστου ἐποιοῦντο τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ οἱ Βυζαντινοὶ οἷον ὁ Ἰουστινιανός, ὁ Παλαιολόγος (Ἐμμανουὴλ 1415), οἱ Βενετοὶ δὶς ἀνεκαίνισαν τὰ τείχη κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐν τῇ εἰρήνῃ τοῦ Κάρλοβιτς (1699) τὰ ἴχνη τῶν ἀρχαίων τειχῶν, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐπανειλημμένων ἀνακαινισμάτων περιεσώθησαν, ὡς ὅρια μεταξὺ τῶν Βενετῶν καὶ Τούρκων [4] ἐχρησίμευσαν· τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν καὶ νῦν ἔτι φαί-

1 Curtius Peloponn. I. s. 15-16.

2 Ἡροδοτ. 8,71. 9,7. Διοδώρ. 11,16. Παυσαν. 7,6,7. Vischer Erinnerungen s. 232.

3 Παυσαν. Ἀχ. 6. «Ἡ εἰς Θερμοπύλας ἐπὶ τὴν Γαλατῶν στρατιὰν ἔξοδος καὶ τοῖς πᾶσιν ὁμοίως παρώφθη Πελοποννησίοις· ἅτε γὰρ πλοῖα οὐκ ἐχόντων τῶν βαρβάρων, δεινὸν ἔσεσθαι σφίσιν ἀπ' αὐτῶν οὐδὲν ἤλπιζον, εἰ τὸν Κορινθίων Ἰσθμὸν ἀποτειχίσειαν». Καὶ περὶ τῶν Γότθων Ζωσιμ. 5,6. «Πάντα οὖν δίχα πόνου καὶ μάχης τῶν πόλεων διὰ τὴν ἀσφάλειαν, ἣν Ἰσθμὸς παρεῖχεν αὐτοῖς».

4 Ζωσιμ. σ. 20. Φραντσ. 1,33. Οἱ Βυζαντινοὶ ἔλεγον «οἰκοδομεῖν τὸν Ἰσθμὸν ἢ τὸ Ἑξαμίλιον, κτίζειν τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἐν συνθήκῃ τοῦ 1422 καθελεῖν τὸν Ἰσθμόν» Leake Morea III. p. 304. Prokesch II. 325. Fallmerayer Gesch. von Morea II. 289. 322.

νονται πρὸς νότον τῆς γραμμῆς τοῦ Διόλκου καὶ τῆς γραμμῆς τοῦ Νέρωνος [1]. Καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ αὐτῶν ἐστιν ὀλίγον πρὸς νότον τοῦ Σχοινοῦντος (Καλαμακίου), ἔνθα ἄρχεται ἡ τῆς διώρυγος γραμμή· εἶτα δὲ προβαίνει ἡ γραμμὴ αὐτῶν πρὸς νότον ἐν μικρᾷ ἀποστάσει καὶ ἀκολούθως κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἀπολήγει εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Ἐκ τούτων δὲ ἀναμφισβήτητόν ἐστιν ὅτι τὰ τείχη ταῦτα δὲν ἐξετείνοντο ἀπὸ τῶν Κεγχρεῶν μέχρι τοῦ Λεχαίου ὡς ἱστορεῖ Διόδωρος [2], ἀλλὰ πολὺ βραχύτερα ἐν τῷ στενωτάτῳ τοῦ Ἰσθμοῦ μέρει. Εἰ δὲ ὑπῆρχε καὶ ἄλλο τεῖχος πρὸς τὰ Μέγαρα ἀπέχον τοῦ πρώτου κατὰ 100 βήματα ὡς διατείνεται Curtius [3], μένει μοι ἄδηλον μὴ δυνηθέντι νὰ εὕρω μαρτυρίαν τινὰ περὶ αὐτοῦ.

Ἐκτὸς δὲ τῶν τειχῶν τούτων τοῦ Ἰσθμοῦ οἱ Κορίνθιοι ᾠκοδόμησαν διπλᾶ τείχη μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ Λεχαίου, ἔχοντα ἔκτασιν 12 σταδίων καὶ προφυλάσσοντα τὴν πόλιν ἀπὸ ξενικῶν ἐπιδρομῶν [4], τὰ ὁποῖα ὅμως οἱ Σπαρτιᾶται, νικήσαντες τοὺς Κορινθίους, κατέστρεψαν καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνῳκοδόμησαν τοῖς Κορινθίοις. Τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα φυσικά τε καὶ τεχνικὰ ὀχυρώματα ἔχουσα ἡ Πελοπόννησος, εὐκόλως ἠδύνατο νὰ ἀμυνθῇ κατὰ παντὸς ἐχθροῦ καὶ νὰ προστατεύσῃ τὰς πόλεις καὶ τὰς χώρας αὐτῆς· τὸ κάλλιστον ὅμως καὶ ἰσχυρότατον ἀπετέλουν τὰ Ὄνεια ὄρη, ἡ παραμέλησις τοῦ ὁποίου ἐν τῷ Θηβαϊκῷ πολέμῳ ἐπήνεγκε μεγάλην ζημίαν τοῖς Πελοποννησίοις [5].

Ἴσθμια.— Ὁ Ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῆς φύσεως προορισθεὶς ὡς γέφυρα τῆς συγκοινωνίας τῶν Ἑλλήνων, ἀνεδείχθη μέγα ἐμπορεῖον τῆς Ἑλλάδος καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν εὐτυχίαν καὶ εἰς τὴν δόξαν τῆς παρακειμένης Κορίνθου. Ὡς τοιοῦτος δὲ ἀμφιθάλασσος ὑπῆρξε καταλληλότατος καὶ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θαλασσίου θεοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις ἡττηθεὶς ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς, κατέφυγεν εἰς Κόρινθον [6]. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐλθόντος εἰς ἀμφισβήτησιν μετὰ τοῦ Ἡλίου, ὁ Βριάρεως διαιτητὴς μεταξὺ αὐτῶν γενόμενος, ἐπεδίκασε τὸν μὲν Ἰσθμὸν μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτοῦ τῷ Ποσειδῶνι, τὸν δὲ Ἀκροκόρινθον μετὰ τῆς πόλεως τῷ

1 Türr Carte isométr. de l'Isthme de Corinthe montrant la tracé du Canal maritime.

2 Διοδωρ. 11, 16. «Οἱ Πελοποννήσιοι ὤχυρουν τὸ τεῖχος διατεῖνον ἐπὶ σταδίους τεσσαράκοντα ἀπὸ Λεχαίου μέχρι Κεγχρεῶν», ἐνταῦθα ὀρθῶς παρατηρεῖ Curtius I. s. 596. «Beide Namen sind natürlich auch hier im weiteren Sinne zu nehmen». Bursian Geogr. II. s. 19.

3 Curtius I. s. 547. «Man bemerkt endlich etwa hundert Schritt weiter gegen Megara die Spuren eines Zweiten Mauerzuges, der von den Höhen des ersteren übersehen wird».

4 Ξενοφ. Ἑλλην. 4, 4, 7. 8. 18. «Τὰ ἐπὶ τὸ Λέχαιον κατατείνοντα τείχη» καὶ τὰ μακρὰ τείχη, τὸ ἴδιον τεῖχος». Στράβ. 380. «Σκέλη καθείλκυσται σταδίων περὶ δώδεκα ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπὶ τὸ Λέχαιον». Leake Morea C. s. 251. Sievers Gesch. Griech. s. 116.

5 Πολυβ. 2, 52. Claudian. de Bel. got. 188. «Vollata mari Scironia Rupes et duo continuo connectens æquora muro Isthmos et angusti patuerunt claustra Lechæi».

6 Beulé Pelopon. p. 465. «Aucun lieu dans toute la Grèce n'était plus clairement que l'Isthme prédestiné par la nature au culte de Neptune. Le dieu cependant n'en devint point possesseur sans procès».

Ἡλίῳ [1]. Εἶτα δὲ τοῦ Ποσειδῶνος ἡ λατρεία τοσοῦτον πολὺ διεδόθη πανταχοῦ καὶ τόσον πολλὰ ἐπίθετα ἀπενεμήθησαν αὐτῷ, ὥστε ἐπὶ τὸ ῥητορικώτερον ἀποφαινόμενος ὁ Ἀριστείδης ἐν συντόμῳ λέγει ὅτι πάντα τὰ παράλια, πάντες οἱ λιμένες, πάντα τὰ μέρη τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης εἰσὶν ἱερὰ τοῦ Ποσειδῶνος· οὐδὲν ὅμως τούτων τοσοῦτον προσφιλὲς καὶ ποθεινὸν ἦν αὐτῷ ὅσον ὁ Ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου, ἤτοι ὁ ἱερὸς τῶν Ἰσθμίων χῶρος [2]. Περὶ δὲ τῆς συστάσεως τῶν Ἰσθμίων ἀγώνων δύο ὑπάρχουσι παραδόσεις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μυθογράφοις, ποιηταῖς καὶ ἱστορικοῖς, μυθολογική τε καὶ ἱστορική. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἀνάγεται ἡ σύστασις αὐτῶν εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὅ τε Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἥλιος συνέστησαν αὐτοὺς ὡς ἐπιταφίους πρὸς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ Μελικέρτου καὶ τῆς Ἰνοῦς, περὶ τοῦ μύθου τῶν ὁποίων οὐ τοῦ παρόντος. Κατ' ἄλλην δὲ μυθικὴν παράδοσιν ὁ Θησεύς ἐστιν ὁ ἱδρυτὴς τῶν ἀγώνων, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς προεδρεία παρεχωρήθη τοῖς Ἀθηναίοις, καὶ κατ' ἄλλην ὁ Σίσυφος ἔθηκεν αὐτούς. Πᾶσαι ὅμως αἱ μυθικαὶ αὗται παραδόσεις ὑποδεικνύουσι τὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν καὶ τὴν μεγάλην σπουδὴν ἵνα ἀναδείξωσιν αὐτοὺς ὅσον οἷόν τε λαμπροτέρους [3]. Κατὰ δὲ τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν βεβαιοῦται ὅτι οἱ Ἰσθμιακοὶ ἀγῶνες πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σόλωνος ἐτελοῦντο καὶ ἐφημίζοντο παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι, παρὰ τοῖς ὁποίοις πρωϊμώτατα εἶχε διαδοθῇ ἡ τοῦ Ποσειδῶνος λατρεία. Εἰς δὲ τὴν λαμπρότητα καὶ δόξαν τῶν ἀγώνων συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον τὸ μὲν ἡ ἐπικαιροτάτη θέσις τοῦ Ἰσθμοῦ, τὸ δὲ ἡ τῆς Κορίνθου εὐτυχία καὶ εὐνοϊκὴ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὰς λοιπὰς Πολιτείας τῆς Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, τὸ δὲ καὶ αἱ πολυάριθμοι ἀποικίαι τῶν Κορινθίων καὶ τελευταῖον ἡ ἅμιλλα αὐτῶν πρός τοὺς Ἠλείους διὰ τὸ Πανελλήνιον κλέος τῶν μεγάλων Ὀλυμπίων· ὅτι δὲ ἐν τοιαύτῃ περιωπῇ καὶ δόξῃ διετέλουν οἱ Ἰσθμιακοὶ ἀγῶνες καὶ περιοδικῶς κατὰ πᾶσαν τριετηρίδα ἐτελοῦντο κατὰ τὸν ϛ' αἰῶνα π. Χ. τρανοτάτην τούτου ἀπόδειξιν παρέχει αὐτὸς ὁ περιᾳδόμενος τῶν Ἀθηναίων νομοθέτης Σόλων ὁρίσας 100 δραχμῶν βραβεῖον τοῖς Ἰσθμιονίκαις τῆς Ἀττικῆς [4]. Μετὰ δὲ τοὺς Περσικοὺς πολέμους

1 Παυσαν. ΙΙ,6. «Λέγουσι δὲ καὶ οἱ Κορίνθιοι Ποσειδῶνα ἐλθεῖν Ἡλίῳ περὶ τῆς γῆς ἐς ἀμφισβήτησιν, Βριάρεων δὲ διαλλακτὴν γενέσθαι σφίσιν, Ἰσθμὸν μὲν καὶ ὅσα ταύτῃ δικάσαντα εἶναι Ποσειδῶνος, τὴν δὲ ἄκραν Ἡλίῳ δόντα τὴν ὑπὲρ τῆς πόλεως· ἀπὸ μὲν τούτου λέγουσιν εἶναι τὸν Ἰσθμὸν Ποσειδῶνος».

2 Μὴ ἔχων πρόχειρον τὸν Ἰσθμικὸν τοῦ Ἀριστείδου ἀρύομαι τὰ περὶ τούτου ἐκ τῆς μυθολογίας (Griech. Götterlehre von Welcker. Bd. II. p. 680) τοῦ Welcker. «Aristides in seinem Isthmikos auf Poseidon sagt sehr rhetorisch: «überhaupt, um Kurz zu sein, alle Küsten und Häfen und alle Theile des Landes und des Meers sind Heiligthümer des Poseidon—aber nichts ist ihm so lieb un geehrt als dieser Isthmos der Schauplatz der Isthmia». Preller ἐν Real-encyclop. t. 6. s. 559.

3 Περὶ πάντων τούτων εἰδικῶς πραγματεύεται Krause die Pythien, Nemeen und Isthmien s. 165-180.

4 Πλουταρχ. Σολ. κ. 23 Διογ. Λαερτ. 1,55.

τοσοῦτος κατέλαβεν ἐνθουσιασμὸς τοὺς Ἕλληνας, ὥστε οὐ μόνον οἱ Ἰσθμιακοὶ ἀγῶνες, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἔφθασαν εἰς τὸν ὕπατον τῆς δόξης βαθμόν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξέπεσαν ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ. Ἀκολούθως δὲ πάλιν ἀνέλαβον τὴν προτέραν ἀκμήν, καὶ τὰ Ἴσθμια ἐφημίζοντο [1] ὡς ἡ καλλίστη καὶ ἡ ὀνομαστοτάτη τῶν πανηγύρεων τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἔσπευδον οὐ μόνον ἐκ πάντων τῆς Ἑλλάδος τῶν μερῶν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Σικελίας, Ἰταλίας, Λιβύης, Μασσαλίας καὶ ἐκ τοῦ Βορυσθένους [2]. Ἕνεκα δὲ ταύτης τῆς μεγάλης τῶν Ἰσθμίων σπουδαιότητος ἱστορεῖται ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ μέγας φιλόσοφος Σωκράτης, ὅστις οὐδέποτε κατέλιπε τὰς Ἀθήνας ἐπὶ τοιούτῳ σκοπῷ, μετέβη ποτὲ εἰς τὸν Ἰσθμὸν ὡς θεατὴς τῶν τελουμένων Ἰσθμίων [3] καὶ οἱ περιώνυμοι ποιηταὶ Αἰσχύλος καὶ Ἴων [4]. Ἀκολούθως δὲ συνέρρεον ἐνταῦθα πολλοὶ σοφισταὶ μετὰ τῶν μαθητῶν, ἱστορικοὶ καὶ συγγραφεῖς, ἀναγινώσκοντες τὰ ἑαυτῶν συγγράμματα, πολλοὶ ποιηταὶ ποιήματα ἀπαγγέλλοντες, πολλοὶ θαυματοποιοὶ θαύματα ἐπιδεικνύοντες τοῖς ὄχλοις, πολλοὶ τερατοσκόποι τέρατα ἑρμηνεύοντες, πολλοὶ ῥήτορες δίκας στρέφοντες καὶ οὐκ ὀλίγοι κάπηλοι πωλοῦντες ὅ,τι καὶ ἂν τύχῃ [5]. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡγεμόνες καὶ στρατηγοί, πλούσιοι καὶ πένητες, ἔνδοξοι καὶ φαῦλοι παρίσταντο θεαταὶ τῶν τελουμένων ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων. Πάντων δὲ τούτων οἱ μὲν ὡς ἀγωνισταί, οἱ δὲ ὡς θεαταί, ἄλλοι ἐμπορίας χάριν καὶ ἄλλοι διὰ τὰς πολυαρίθμους ἑταίρας ἔτρεχον εἰς Κόρινθον, ἥτις ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις «περίπατος τῆς Ἑλλάδος» «ἀγορὰ δὲ καὶ κοινὴ τῶν Ἑλλήνων πανήγυρις· ἡ τῶν Ἰσθμίων ἑορτή [6]. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις διέπρεπε Διογένης ὁ κυνικὸς φιλόσοφος κατερχόμενος ἐκ τοῦ Κρανείου εἰς τὴν τελετὴν τῶν Ἰσθμίων οὐχὶ ὡς οἱ λοιποὶ πρὸς θέαν τῶν ἀθλητῶν, ἀλλὰ τὴν ἄνοιαν τῶν ἀνθρώπων ἐπισκοπῶν [7] καὶ ταλανίζων αὐτοὺς ἐπὶ τῇ ματαιότητι κατὰ τὰς ἀρχὰς καὶ δοξασίας τῆς κυνικῆς φιλοσοφίας.

Τὰ Ἴσθμια, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ Ὀλύμπια, τὰ Νέμεα καὶ τὰ Πύ-

1 Ἀριστείδ. Ἰσθμ σ 45. «Τῇ καλλίστῃ τῶν πανηγύρεων τῇ δὲ καὶ ὀνομαστοτάτῃ». Δίων Χρυσοστ. Κορινθ. λογ. 37, σ 103.

2 Στράβ. 7, 378. Liv. 33, 32. Δ. Χρυσοστ. Ἰσθμ. λ. 9 «ἀπὸ τῆς Ἰωνίας τε καὶ Σικελίας καὶ Ἰταλίας ὅσοι παρῆσαν καὶ τῶν ἐκ Λιβύης τινὲς καὶ τῶν ἐκ Μασσαλίας καὶ ἀπὸ Βορυσθένους».

3 Πλατ. Κριτ. 14. «Καὶ οὔτε ἐπὶ θεωρίαν πώποτε ἐκ τῆς πόλεως ἐξῆλθες, ὅτι μὴ ἅπαξ εἰς Ἰσθμόν, οὔτε ἄλλοσε οὐδαμόσε».

4 Πλουτάρχ. περὶ Προκοπ. ἐν ἀρετ. κ. 8.

5 Δίων Χρυσοστ. λ. 8. Διογ. ἢ περὶ ἀρετ. «Καὶ δὴ καὶ τότε ἦν περὶ τὸν νεὼν τοῦ Ποσειδῶνος ἀκούειν πολλῶν μὲν σοφιστῶν κακοδαιμόνων... καὶ τῶν λεγομένων μαθητῶν... πολλῶν δὲ συγγραφέων ἀναγινωσκόντων ἀναίσθητα συγγράμματα, πολλῶν δὲ ποιητῶν ποιήματα ᾀδόντων, πολλῶν δὲ θαυματοποιῶν... πολλῶν δὲ τερατοσκόπων... μυρίων δὲ ῥητόρων... οὐκ ὀλίγων δὲ καπήλων».

6 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι καὶ Ἀριστείδ. Ἰσθμ. σ. 102-103.

7 Δίων Χρυσοστ. Ἰσθμικὸς ἐν ἀρχῇ.

θια κατὰ μὲν τὴν καταλληλότητα τῆς θέσεως, ἐν ᾗ ἐτελοῦντο, καὶ διὰ τὴν ἕνεκα τούτου μεγάλην τῶν ἀνθρώπων συῤῥοὴν, τὴν πρώτην κατεῖχον θέσιν μεταξὺ τῶν λοιπῶν πανηγύρεων, κατὰ τὴν ἀξίαν ὅμως καὶ θρησκευτικὴν εὐλάβειαν ὑπερεῖχον τῶν Ἰσθμίων μόνον τὰ Ὀλύμπια. Διότι καὶ ὁ ὑπὲρ οὗ ἐτελοῦντο θεὸς Ζεὺς, πατὴρ ἀνδρῶν τε καὶ θεῶν, πολλῷ ὑπέρτερος τοῦ Ποσειδῶνος ἦν καὶ διὰ τοῦτο μεγίστην εὐλάβειαν καὶ θεοσέβειαν ἀπένεμον αὐτῷ πάντες οἱ Ἕλληνες. Ταῦτα μὲν ἐν γένει καὶ περιλήψει περὶ τῶν Ἰσθμίων [1].

Ἱερὰ τοῦ Ἰσθμοῦ.— Ἐπειδὴ δὲ τὰ τοῖς ἀρχαίοις γεγραμμένα περὶ τῶν Ἰσθμίων, ἐν οἷς βεβαίως ὁ προσήκων ἐγίνετο λόγος καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ Ἰσθμῷ ἱερῶν, ἀπώλοντο καὶ οὐδὲν περιεσώθη ἡμῖν πρὸς γνῶσιν αὐτῶν, ἀναγκάζεται ὁ περὶ αὐτῶν γράψας ἐπιχειρῶν νὰ προσδράμῃ εἰς τὴν βραχυτάτην ἀναγραφὴν ἢ ἄμεινον εἰπεῖν εἰς τὴν ἁπλῆν αὐτῶν ἀπομνημόνευσιν ὑπὸ τοῦ μεταγενεστέρου Παυσανίου, ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ ὁποίου οὐχὶ βεβαίως πάντα τὰ ἀρχαῖα περιεσώζοντο. Λίαν δ' ἄπορον φαίνεταί μοι ὅτι ὁ Παυσανίας κύριον ἔχων ἔργον τὴν ἀναγραφὴν καὶ περιγραφὴν τῶν ἱερῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν, λίαν φειδωλὸς καὶ ἐλλιπὴς δείκνυται ἐνταῦθα καὶ τοσοῦτον βραχὺς καὶ σύντομός ἐστιν ἐν τοῖς πάλαι θρυλλουμένοις Ἰσθμιακοῖς ὅσον οὐδαμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος τοιοῦτος παρίσταται [2]. Διότι ἀμνημονεύτους καταλείπει καὶ ναοὺς καὶ βωμοὺς καὶ ἄλλα ἀρχαῖα μνημεῖα. Αἰτία δὲ τούτου ἦν ἴσως ἡ κακὴ κατάστασις αὐτῶν καὶ φθορὰ καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Παυσανίας ἐπεσκέφθη τὸν Ἰσθμὸν καὶ λόγου ἀνάξια ἐθεώρησεν αὐτά [3]. Ὅτι δὲ ὑπῆρχον τοιαῦτα, διαῤῥήδην μαρτυρεῖται ὑπὸ λιθίνης ἐπιγραφῆς, μεταγενεστέρας τῆς ἐποχῆς τοῦ Παυσανίου, καθ' ἣν πρότερον καταστραφέντα ἐκ σεισμῶν καὶ τῆς πολυχρονιότητος, ἀνεκαινίσθησαν ὑπό τινος ἀρχιερέως τῆς νέας (Ῥωμαϊκῆς) Κορίνθου, Ποπλίου Λικινίου Πρίσκου Ἰουβεντιανοῦ [4], ἢ καὶ νέα τινὰ ὑπ' αὐτοῦ ᾠκοδομήθησαν, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται λόγος.

1 Τῶν μὲν ἀρχαίων ἱστοροῦνται γράψαντες περὶ τῶν Ἰσθμίων ὁ Μουσαῖος (Σχολ. Ἀπολλων. τοῦ Ῥοδ. ἐν Ἀργοναυτ. III, 1240. «Μουσαῖος δὲ ἐν τῷ περὶ Ἰσθμίων») καὶ Πατροκλῆς ὁ Ἀκαδημαϊκός, σύγχρονος τοῦ Ξενοκράτους. (Πλουταρχ. Συμπ 5, 3, 3). Πρὸς τούτοις δὲ καὶ Εὔμηλος ἐν τῇ Κορινθίᾳ συγγραφῇ (Παυσαν. 2, 1, 1), ἐπραγματεύθη καὶ περὶ τῶν Ἰσθμίων· τῶν δὲ νεωτέρων εἰδικῶς ἔγραψε περὶ τῶν Ὀλυμπίων, Ἰσθμίων, Νεμέων καὶ Πυθίων Krause s. 165-207.

2 Curtius Pelopon. I. s. 544. «Pausanias ist an keinem der berühmteren Orte von Hellas in seinem Berichte so karg und duftig, wie auf dem Isthmos, und nirgends weniger im Stande von der Fülle der alten Denkmäler einen Begriff zu geben».

3 Beulé Pelopon. p. 466. «quoique Pausanias ne cite que ces temples il y avait cependant dans l'hieron de Isthme d'autres monuments fort anciens, que leur état de dégradation lui fit juger peut-être indignes d'attention».

4 Krause die Pyth. Nem. Isthm. s. 189. «Wichtig ist eine spätere Inschrift über mancherlei Einrichtungen auf dem Schauplatze der Isthmischen Spiele in der späteren Zeit». Beulé p. 467. «Ruinés par les tremblements de terre et par le temps, ils furent restaurés, à une époque postérieure au voyage de Pausanias, par le grand prêtre.

Ποσειδώνιον.— Ὑπὸ τὸ ὄνομα Ποσειδώνιον καὶ Ποσείδιον ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι πολυάριθμα ἀκρωτήρια, ἱερὰ καὶ ναοὺς ἀφιερωμένους τῷ θαλασσίῳ θεῷ Ποσειδῶνι, ἐν τοῖς ἐπισημοτάτοις τῶν ὁποίων κατελέγετο καὶ ὁ ἐν τῷ Ἰσθμῷ ἱδρυθεὶς πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ναὸς, ὃς καίπερ μικρότερος τῶν μεγάλων ἑλληνικῶν ναῶν, οὐχ ἧττον ὅμως ἐφημίζετο ὡς ἐπισημότατος διὰ τὰ ἐν τῷ περιβόλῳ αὐτοῦ ἱδρυθέντα πολυάριθμα καὶ πολύτιμα ἱερὰ καὶ ἀγάλματα [1]. Ἀλλὰ ποῦ τοῦ Ἰσθμοῦ ἀκριβῶς ἔκειτο ὅ τε ναὸς καὶ τὰ λοιπὰ ἱερὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναγραφόμενα, ἐκ τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ ἐδάφους ἀποβαίνει δύσκολον νὰ ὁρισθῇ. Διότι ἐν τῇ ὑποτιθεμένῃ περιοχῇ αὐτῶν οὐδὲν ἄλλο βλέπει τις σήμερον εἰ μὴ πολλὰ ἐρείπια, τὰ ὁποῖα ἐκ σεισμῶν καὶ ἄλλων καταστροφῶν οὕτως ἀτάκτως συνεσωρεύθησαν, ὥστε ἄνευ τακτικῆς τοῦ ἐδάφους ἀνασκαφῆς ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ ἀνακαλύψῃ τις καὶ ὁρίσῃ ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῶν διαφόρων οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀφιερωμένα τῷ Ποσειδῶνι καὶ τῷ Παλαίμονι καὶ προωρισμένα ἐξ ἑνὸς μὲν διὰ τὴν τελετὴν τῆς περιωνύμου πανηγύρεως τῶν Ἰσθμίων, ἐξ ἑτέρου δὲ καὶ διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ἀπείρων ξένων, οἵτινες πανταχόθεν συνέρρεον ἐνταῦθα διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Ποσειδῶνος [2].

Τὸ κέντρον ὅμως πάντων τούτων τῶν οἰκοδομημάτων ἀπετέλει ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος. Οὗτος δὲ κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν πρὸ τριῶν αἰώνων περιηγηθέντων τὸν Ἰσθμὸν [3], ὅτε καταφανέστερα ὑπῆρχον τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ καὶ τῶν παρακειμένων οἰκοδομημάτων, καὶ κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, ἔκειτο πρὸς νότον τοῦ Σχοινοῦντος (Καλαμακίου) παρὰ τῇ ἀνατολικῇ ἄκρᾳ τῶν Ἰσθμίων τειχῶν, ἀπέχων 1 ½—2 ὡρῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας Κορίνθου καὶ μίαν περίπου ὥραν ἀπὸ τῆς μεταξὺ τοῦ Σχοινοῦντος καὶ τῶν Κεγχρεῶν ἐκτεινομένης παραλίας [4]. Ἐν τῇ ὑψηλῇ ταύτῃ καὶ ἐπιπέδῳ περιοχῇ τοῦ Ποσειδωνίου διεκρίνοντο ὁ περίβολος τοῦ ναοῦ, ἔχων σχῆμα τετραπλεύρου καὶ ὀλίγον τι μακροτέραν πρὸς τὴν θάλασσαν τὴν βόρειον πλευρὰν καὶ διὰ τειχῶν καὶ φρουρίων καλῶς ὠχυρωμένος ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν, ὧν ἡ βόρειος ἀπετελεῖτο ἐκ τῆς γραμμῆς τῶν τειχῶν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς πρὸς νότον τοῦ Διόλκου παραλλήλως ἐκτεινομένης.

1 Παυσαν. 2,7. «Τῷ ναῷ δὲ ὄντι μέγεθος οὐ μείζονι». Curtius I. s. 541. «Der Festtempel des Isthmischen Poseidon gehörte nicht zu den grösseren Tempelgebäuden der Griechen; Innerhalb seines Bezirks aber war ohne Zweifel der bedeutendste».

2 Bursian Geograph. II. s. 20.

3 Gell Itin. of Greec. Dodwell ὡσαύτως Blouet, expédition scientifique en Morée. Chandler. Leake Morea III. s. 285. 797. Prokesch Denkwurdig. II. s. 326. 712. Boblaye Rech. p. 37. Clark Peloponnesus p. 42-60. Brandis Mitth. I. s. 198. Fiedler Reise s. 235. καὶ ἄλλοι πολλοί, οἷον Chateaubriand Itinér. de Paris à Jérusalem p. 91. Cellarius orb. ant. II, 13, p. 1174.

4 Beulé Pelopon. p. 462. «Aprés une heure et demie de marche, on arrive de Corinthe au Posidonium ou Hieron de l'isthme; il est situé à peu de distance du Golfe Saronique et du Schoenus». Krause Pyth. Isthmien p. 167. 8.

Ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ ὑπῆρχεν ἡ κυρία εἴσοδος εἰς τὸν περίβολον, διὰ τοῦ ὁποίου ἦγεν εἰς τὸν ναὸν ἡ ἐπίσημος ὁδός, ἔχουσα ἐν μὲν τῇ μιᾷ πλευρᾷ ἀγάλματα ἀθλητῶν νικησάντων ἐν τοῖς Ἰσθμίοις, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ λαμπρὰν καὶ κανονικὴν δενδροστοιχίαν ἐκ πιτύων [1]. Ἐν τέλει δὲ τῆς οὕτω κατακεκοσμημένης εἰσόδου ἤτοι ἐν τῷ προνάῳ ὑπῆρχον δύο ἀγάλματα τοῦ Ποσειδῶνος, ἓν τῆς Ἀμφιτρίτης καὶ ἓν τὴν θεὰν Θάλασσαν παριστῶν, πάντα χάλκινα [2]. Ἐπὶ δὲ τοῦ ναοῦ, ὃς πιθανώτατα ἦν δωρικοῦ ῥυθμοῦ [3], ἑστήκασι Τρίτωνες χαλκοῖ ὡς ἀκρωτήρια καὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ ὑπῆρχον πολλὰ καὶ λαμπρὰ ἀφιερώματα τοῦ περιωνύμου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἤτοι τέσσαρες ἵπποι ἐπίχρυσοι μετ' ἐλεφαντίνων ὁπλῶν, δύο Τρίτωνες χρυσοῖ καὶ ἐλεφάντινοι ἀπὸ τῶν μηρῶν καὶ ἐπὶ τοῦ ἅρματος ἡ Ἀμφιτρίτη καὶ ὁ Ποσειδῶν, καὶ ὁ Παλαίμων παῖς ὀρθὸς ἱστάμενος ἐπὶ δελφῖνος πάντες χρυσελεφάντινοι [4]· ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς βάσεως, ἐφ' ἧς τὸ ἅρμα ἐστηρίζετο, ἡ Θάλασσα προσωποποιημένη ἀπεικονίζετο κρατοῦσα τὴν Ἀφροδίτην παῖδα, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἀπεικονίζοντο αἱ Νηρηΐδες [5] τὰ δὲ λοιπὰ ἀγάλματα, ἅπερ ἐκόσμουν τὸν ναόν, ἦσαν τῆς Γαλήνης, τῆς Θαλάσσης, ἵππος ἀπὸ τοῦ στέρνου ἔχων σχῆμα κήτους, ἡ Ἰνώ, ὁ Βελλεροφόντης καὶ ὁ Πήγασος ἵππος καὶ ἐν τῷ βάθρῳ ἦσαν ἀπειργασμένοι οἱ τοῦ Ποσειδῶνος υἱοὶ καὶ οἱ τοῦ Τυνδάρεω λατρευόμενοι ὡς Σωτῆρες τῶν νεῶν καὶ τῶν ναυτιλλομένων ἀνθρώπων [6]. Τοσαῦτα μὲν καὶ τοιαῦτα καλλιτεχνικὰ ἔργα καὶ μνημεῖα ὑπῆρχον ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος.

Ἀριστερόθεν δὲ τοῦ ναοῦ τούτου ἐντὸς τοῦ περιβόλου ὑπῆρχε δεύτερος

1 Παυσαν. 2, 7. «Ἐλθόντι δὲ ἐς τοῦ Θεοῦ τὸ ἱερὸν τοῦτο μὲν ἀθλητῶν νικησάντων τὰ Ἴσθμια ἑστήκασιν εἰκόνες, τοῦτο δὲ πιτύων δένδρα ἐστὶ πεφυτευμένα ἐπὶ στοίχου, τὰ πολλὰ ἐς εὐθὺ αὐτῶν ἀνήκοντα». Στράβ. 8, 380. «Ἐπὶ δὲ τῷ Ἰσθμῷ καὶ τὸ τοῦ Ἰσθμίου Ποσειδῶνος ἱερὸν ἄλσει πιτυώδει συνηρεφές, ὅπου τὸν ἀγῶνα τῶν Ἰσθμίων Κορίνθιοι συνετέλουν».

2 Παυσαν. 2, 7. «Καὶ ἀγάλματά ἐστιν ἐν τῷ προνάῳ, δύο μὲν Ποσειδῶνος, τρίτον δὲ Ἀμφιτρίτης, καὶ Θάλασσα, καὶ αὕτη χαλκῆ».

3 Τοῦτο εἰκάζεται ἔκ τινος τμήματος δωρικῆς στήλης εὑρεθείσης ἐν τοῖς ἐρειπίοις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Beulé p. 404 Παυσαν. αὐτόθι· «τῷ ναῷ δὲ ὄντι μέγεθος οὐ μείζονι ἐφεστήκασι Τρίτωνες χαλκοῖ».

4 Παυσαν. 2, 7-8. «Τὰ δὲ ἔνδον ἐφ' ἡμῶν ἀνέθηκεν Ἡρώδης Ἀθηναῖος, ἵππους τέσσαρας ἐπιχρύσους πλὴν τῶν ὁπλῶν· ὁπλαὶ δὲ σφίσιν εἰσὶν ἐλέφαντος· καὶ Τρίτωνες δύο παρὰ τοὺς ἵππους εἰσὶ χρυσοῖ τὰ μετ' ἰξὺν ἐλέφαντος καὶ οὗτοι. Τῷ δὲ ἅρματι Ἀμφιτρίτη καὶ Ποσειδῶν ἐφεστήκασι, καὶ παῖς ὀρθός ἐστιν ἐπὶ δελφῖνος ὁ Παλαίμων ἐλέφαντος δὲ καὶ χρυσοῦ καὶ οὗτοι πεποίηνται». Φιλοστρατ. 6. σοφιστ. 2, 1, 9. «Καὶ τὰ Ἰσθμοῖ ἀγάλματα, ὅ τε τοῦ Ἰσθμίου κολοσσὸς καὶ ὁ τῆς Ἀμφιτρίτης, καὶ τἄλλα, ὧν τὸ ἱερὸν ἐνέπλησεν, οὐδὲ τὸν τοῦ Μελικέρτου παρελθὼν δελφῖνα».

5 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. «Τῷ βάθρῳ δέ, ἐφ' οὗ τὸ ἅρμα, μέση μὲν ἐπείργασται Θάλασσα ἀνέχουσα Ἀφροδίτην παῖδα, ἑκατέρωθεν δέ εἰσιν αἱ Νηρηΐδες καλούμεναι».

6 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. «Τοῦ Ποσειδῶνος δέ εἰσιν ἐπειργασμένοι τῷ βάθρῳ καὶ οἱ Τυνδάρεω παῖδες ὅτι δὴ σωτῆρες καὶ οὗτοι νεῶν καὶ ἀνθρώπων εἰσὶ ναυτιλλομένων· τὰ δὲ ἄλλα ἀνάκειται Γαλήνης ἄγαλμα καὶ Θαλάσσης, καὶ ἵππος εἰκασμένος κήτει τὰ μετὰ τὸ στέρνον, Ἰνώ τε καὶ Βελλεροφόντης καὶ ὁ ἵππος ὁ Πήγασος».

ναός μικρότερος, ἱδρυθεὶς πρὸς τιμὴν τοῦ Παλαίμονος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον ἀγάλματα τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Λευκοθέας καὶ αὐτοῦ τοῦ Παλαίμονος. Ὁ δὲ ναὸς οὗτος ἦν κυκλικὸς μετὰ θόλου, ἐπὶ τεσσάρων δωρικῶν κιόνων ἐρειδομένου καὶ μετὰ δελφίνων ὡς ἀκρωτηρίων κεκοσμημένου[1]. Πλησίον δὲ τούτου ὑπῆρχεν ἄλλο ἱερόν, Ἄδυτον καλούμενον καὶ χρησιμεῦον ὡς ὑπόγειον θυσιαστήριον καὶ ἑστιατόριον, ἐν ᾧ ποτε ἐκρύφθη ὁ Παλαίμων κατὰ τὴν παράδοσιν. Ὅστις δὲ τῶν Κορινθίων ἢ ξένων ἤθελεν ὀμόσῃ ἐπίορκα ἐνταῦθα, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ τὴν τῆς ἐπιορκίας τιμωρίαν [2]. Ἐκτὸς δὲ τῶν ναῶν καὶ ἱερῶν τούτων ὑπῆρχον ἐν τῷ αὐτῷ περιβόλῳ καὶ ἄλλα μνημεῖα, ὧν ἁπλῆν ἀναγραφὴν καὶ οὐχὶ περιγραφὴν ποιεῖται ὁ Παυσανίας, οἷον ἀρχαῖον ἱερόν, ὀνομαζόμενον βωμὸς τῶν Κυκλώπων, ἐφ' οὗ ἔθυον οἱ ἄνθρωποι τοῖς Κύκλωψι, τάφοι τοῦ Σισύφου καὶ Νηλέως· διότι οὗτος ἀφικόμενός ποτε εἰς Κόρινθον καὶ νοσήσας ἐτελεύτησε καὶ ἐτάφη ἐν τῷ Ἰσθμῷ· ὁ δὲ Σίσυφος ἀπεποιήθη νὰ δηλώσῃ τῷ Νέστορι τὸν τάφον αὐτοῦ, ἐτάφη δὲ ἐν τῷ Ἰσθμῷ καὶ τὸν τάφον αὐτοῦ ὀλίγοι τῶν Κορινθίων ἐγίνωσκον [3].

Ἀλλ' εἰ καὶ ταῦτα μόνα ἀναγράφει ὁ Παυσανίας, οὐχ ἧττον ὅμως ὑπῆρχον ἐν τῷ περιβόλῳ ἐκείνῳ καὶ ἄλλα πολλὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἅπερ ἴσως φθαρέντα ἐκ τῆς πολυχρονιότητος καὶ ἄλλων καταστροφῶν ἔκρινεν ἀνάξια μνείας. Ἐκ πάντων δὲ τῶν μνημονευθέντων ναῶν καὶ ἱερῶν οὐδὲ ἴχνος φαίνεται σήμερον ἐν τῇ περιοχῇ ἐκείνῃ, ἀλλ' ἁπλῶς μόνον δύναταί τις νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν περιοχὴν τοῦ περιβόλου, ὅστις μετὰ τῶν τειχῶν αὐτοῦ καὶ τῶν πύργων ἀπετέλει ἰσχυρὸν ἔρυμα τοῦ Ἰσθμοῦ, οὗ τὸ ΒΑ τεῖχος ἐταυτίζετο μετὰ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου [4].

Ὅτι δὲ πράγματι ὑπῆρχον τοιαῦτα, καὶ ὅτι ταῦτα ἀκολούθως ἀνῳκοδομήθησαν καὶ ἄλλα προσέτι νέα ἐκτίσθησαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου, περὶ τούτου ὑπάρχει ἀξιόπιστος μαρτυρία ἐπιγραφῆς, ὡς προείρηται, ἀναγομένης εἰς τὸν τρίτον μ. Χ. αἰῶνα [5], ἐξ ἧς βεβαιοῦται ὅτι ὁ Ἰουβεντιανὸς,

1 Παυσαν. 2,2,1. «Τοῦ περιβόλου δέ ἐστιν ἐντὸς Παλαίμονος ἐν ἀριστερᾷ ναός, ἀγάλματα δὲ ἐν αὐτῷ Ποσειδῶν καὶ Λευκοθέα καὶ αὐτὸς ὁ Παλαίμων.

2 Ὁ αὐτός. «Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο Ἄδυτον καλούμενον, κάθοδος ἐς αὐτὸ ὑπόγεως, ἔνθα δὴ τὸν Παλαίμονα κεκρύφθαι φασίν· ὃς δ' ἂν ἐνταῦθα ἢ Κορινθίων ἢ ξένος ἐπίορκα ὀμόσῃ, οὐδεμία ἐστὶν οἱ μηχανὴ διαφυγεῖν τοῦ ὅρκου». Corp. Inscr. gr. n. 1104. Millin Gal. Mythol. IIX, 402.

3 Παυσαν. 2,2,2. «Καὶ δὴ ἱερόν ἐστιν ἀρχαῖον, Κυκλώπων καλούμενος βωμός, καὶ θύουσιν ἐπ' αὐτῷ Κύκλωψι. Τάφους δὲ Σισύφου καὶ Νηλέως, καὶ γὰρ Νηλέα ἀφικόμενον ἐς Κόρινθον νόσῳ τελευτῆσαί φασι καὶ περὶ τὸν Ἰσθμὸν ταφῆναι... Νηλέως μὲν γὰρ οὐδὲ Νέστορι ἐπιδειχθῆναι τὸ μνῆμα ὑπὸ Σισύφου φησί... Σίσυφον δὲ ταφῆναι μὲν ἐν τῷ Ἰσθμῷ, τὸν δὲ οἱ τάφον καὶ τῶν ἐφ' αὐτοῦ Κορινθίων ὀλίγους εἶναι τοὺς εἰδότας».

4 Clark Peloponnesus p. 47. Bursian Geogr. II. s. 21.

5 Corp. insc. gr. n. 1104. Böekh αὐτόθι. «Aetas tituli incerta: nec tamen mihi videtur Hadrianum vel Antoninos superare, quorum sæcula hæc scripturae forma usitatissima in Graecia fuit». Περὶ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς ὁ Beulé (p. 467) ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς: «Toutes ces

ἀρχιερεὺς διὰ βίου, Ῥωμαῖος μὲν πολίτης, Κορίνθιος δὲ τὸ γένος, κατεσκεύασεν ἐν τῷ περιβόλῳ καὶ ἐν τῷ Ἰσθμῷ διαφόρους ναοὺς 1) τοῦ Ἡλίου μετὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ἀγάλματος καὶ τοῦ περιβόλου 2) τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης 3) τοῦ Διονύσου 4) τῆς Ἀρτέμιδος μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀγαλμάτων καὶ περικοσμημάτων καὶ προνάων 5) τῆς Εὐετηρίας 6) τῆς Κόρης καὶ 7) τοῦ Πλούτωνος [1]. Ἔτι δὲ ἐποίησε καταλύματα τῶν πανταχόθεν τῆς οἰκουμένης ἀφικνουμένων ἀθλητῶν, τὸ Παλαιμόνιον μετὰ τῶν κοσμημάτων, τὸ ἐναγιστήριον, τὴν ἱερὰν εἴσοδον, τοὺς βωμοὺς τῶν πατρίων θεῶν μετὰ τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ προνάου καὶ τοὺς ἐγκριτηρίους οἴκους, ἤτοι θαλάμους, ἐν οἷς ἐδοκιμάζοντο καὶ ἐκρίνοντο οἱ ἀθληταί [2].

Στάδιον καὶ θέατρον. — Καὶ ταῦτα μὲν ἦσαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ Ποσειδῶνος. Ὁ τόπος ὅμως, ἐν ᾧ ἐτελοῦντο οἱ πολυθρύλητοι ἀγῶνες τῶν Ἰσθμίων ἔκειτο οὐχὶ ἐντὸς τοῦ περιτετειχισμένου περιβόλου, ἀλλ' ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ὡρισμένως πρὸς νότον ἦν τὸ στάδιον ἐν δεξιᾷ τῆς ἀπὸ Κορίνθου εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τὸν Σχοινοῦντα ἀγούσης ὁδοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου δύο μόνον λέξεις ἀναφέρει ὁ Παυσανίας [3], καὶ οὐδὲν πλέον, ἐξ ὧν δηλοῦται καὶ ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ καὶ ἡ κατακόσμησις μετὰ ἑδρῶν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὅπερ βραδύτερον περιεκοσμήθη μετὰ στοᾶς περιεχούσης θαλάμους θολωτούς [4]. Οὐχ ἧττον ὅμως οἱ νεώτεροι ἀνεκάλυψαν καὶ τὴν θέσιν καὶ τὸ σχῆμα αὐτοῦ [5]. Πολὺ δὲ δυσκολωτέρα ἦν ἡ εὕρεσις τῆς θέσεως τοῦ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένου θεάτρου, καθ' ὅσον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρὸς ἵδρυσιν θεάτρου ἐξέλεγον θέσεις ὑψηλάς, εὐχέρους, φωτεινὰς καὶ λαμπρὰν ἐχούσας θέαν καὶ εἰς τὰ φυσικὰ

magnificences sont consignées dans une inscription précieuse qui se voyait encore sur les lieux au siècle dernier, et qui a été transportée depuis au musée de Verone».

1 Corp. Inscr. n. 115 p. 573. 574. «Καὶ τοῦ Ἡλίου τὸν ναὸν καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἄγαλμα καὶ τὸν περίβολον, τόν τε περίβολον τῆς ἱερᾶς νάπης καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ναοὺς Δήμητρος καὶ Κόρης, καὶ Διονύσου καὶ Ἀρτέμιδος σὺν τοῖς ἐν αὐτοῖς ἀγάλμασι καὶ προσκοσμήμασι καὶ προνάοις ἐκ τῶν ἰδίων ἐποίησε, καὶ τοὺς ναοὺς τῆς Εὐετηρίας καὶ τῆς Κόρης καὶ τὸ Πλουτώνειον καὶ τὰς ἀναβάσεις καὶ τὰ ἀναλήμματα ὑπὸ σεισμῶν καὶ παλαιότητος διαλελυμένα ἐπεσκεύασε».

2 Corp. Inscript. gr. n. 115. p. 573. «Τὰς καταλύσεις τοῖς ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἐπὶ τὰ Ἴσθμια παραγενομένοις ἀθληταῖς κατεσκεύασεν· ὁ αὐτὸς καὶ τὸ Παλαιμόνιον σὺν τοῖς προσκοσμήμασι καὶ τὸ ἐναγιστήριον καὶ τὴν ἱερὰν εἴσοδον καὶ τοὺς τῶν πατρίων θεῶν βωμοὺς σὺν τῷ περιβόλῳ καὶ προνάῳ καὶ τοὺς ἐγκριτηρίους». Böckh αὐτόθι. «Καταλύσεις sunt deversoria... Ἐγκριτήριοι οἶκοι sunt cubicula, ubi athletae probantur et judicatur de admittendis illis». Perizon. ad Aelian. V. H. IV, 9. Böckh Pindar. Explicat. p 201. Maffei Mus. Veron. p. XXXIX. Spon. Itin. p. 225.

3 Παυσαν. 2,7. «Θέας δὲ αὐτόθι ἄξια ἔστι μὲν θέατρον, ἔστι δὲ στάδιον λίθου λευκοῦ».

4 Bursian. Geogr. II. s. 21. «Die eigentlichen Anlagen für die Spiele lagen ausserhalb des ummauerten Bezirkes: etwas gegen Suden zur Rechten der von der Stadt herkommenden Strasse, das wenigstens zur Zeit des Pausanias mit Sitzen aus weisem Marmor geschmuckte, noch später von einer Säulenhalle mit gewölbten Gemächern umgebene Stadion».

5 Clark Peloponnesus p. 49-51. Beulé p. 462.

ταῦτα πλεονεκτήματα προσετίθετο ἡ τέχνη αὐτῶν καὶ ἡ κατακόσμησις πρὸς τέρψιν τῶν θεατῶν [1]. Ἔνθα δὲ δὲν ὑπῆρχε τοιαύτη θέσις, ὡς ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ἐπεχείρουν νὰ ἀνασκαπτώσωσι τὸ ἔδαφος, νὰ ἀνεγείρωσι τεχνητὸν ὄρος καὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι γιγαντιαῖα ἔργα μᾶλλον ἢ νὰ ταφῶσιν ἔν τινι βαθεῖ λάκκῳ, ἐξ οὗ ποτε ὁ Αἴας καὶ ἡ Ἀντιγόνη μάτην ἐζήτουν νὰ ἴδωσι τὸ ἀγλαὸν τοῦ ἡλίου φέγγος ἵνα ἀποτείνωσιν αὐτῷ τὸν τελευταῖον ἀποχαιρετισμόν [2]. Ἕνεκα τούτου τὰ περισσότερα θέατρα τῶν ἀρχαίων ἀπῄτουν μεγάλας ἐργασίας πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ ἐδάφους δι' ἐπισωρεύσεως χωμάτων, οἷον φαίνεται τὸ τῆς Μεγαλοπόλεως οἰκοδομηθέν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θέσις τοῦ ἐν τῷ Ἰσθμῷ θεάτρου πρὸς δυσμὰς τοῦ Ποσειδωνίου ἐν ἀποστάσει 100 περίπου βημάτων [3], ἔνθα φαίνονται τὰ ἐρείπια αὐτοῦ, λίαν χαμηλή ἐστι καὶ οἱονεὶ φυσικός τις λάκκος, διὰ τοῦτο ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι ἐν τῷ βάθει αὐτοῦ ᾠκοδόμησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὸ θέατρον καὶ ἑπομένως τὸ ἐν τῷ Ἰσθμῷ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔργον ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς μᾶλλον ἢ ἑλληνικῆς καὶ τὰ ὑπολειφθέντα λείψανα αὐτὸ τοῦτο μαρτυροῦσιν [4]· ὁ Bursian δὲ (Geogr. II. p. 21.), καὶ εἴ τις ἄλλος ὑπολαμβάνει ὅτι πράγματι ἐνταῦθα ἦν τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων οἰκοδομηθὲν θέατρον καὶ ὅτι τὰ ὑπολειφθέντα λείψανα ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἀνεκαίνισαν αὐτό. Τίς δὲ τῶν δύο τούτων γνωμῶν ἀληθής ἐστι, μένει μοι ἄγνωστον, μὴ δυνηθέντι νὰ εὕρω ἀρχαίαν τινὰ μαρτυρίαν περὶ τούτου. Ὁ αὐτὸς δὲ Bursian ἀναφέρει αὐτόθι ὅτι Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς πρὸς τοῖς ἄλλοις ᾠκοδόμησεν ἐν τῷ Ἰσθμῷ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Ποσειδωνίου καὶ ἐν ᾠδεῖον [5], ὅπερ φαίνεταί μοι τέλεον ἐσφαλμένον. Διότι κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Φιλοστράτου ὁ Ἡρώ-

1 Beulé p. 562. «Le théâtre est moins aisé à découvrir, tant est singulière sa position. On est accoutumé, en Grèce, à voir les théâtres adossés à une hauteur, inondés de lumière, commandant une vue étendue et choisie: la nature contribuait toujours de moitié avec l'art au plaisir des yeux».

2 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. «A l'Isthme, au contraire, le théâtre est enseveli au fond d'un petit ravin, sans air, sans horizon... Bouleverser le sol, élever une montagne factice, entreprendre les travaux les plus gigantesques leur fut venu plutôt à l'esprit que de s'enterrer dans un ravin où Ajax et Antigone eussent en vain cherché «la brillante lumière du soleil».

3 Clark Peloponn. p. 51. «About one hundred and fifty yards west of the Hierum are the remains of the theatre, consisting of rough Stones, mortar, and a mass of small pebbles. It was faced with marble, like the Stadium. Spon, who visited the spot in 1676, speaks of les beaux restes d'un théâtre de pierre blanche, but neither he nor his companion Wheler mentions the Stadium».

4 Beulé p. 463. «Pausanias, qui ne fait que nommer le théâtre de l'Isthme, ne dit pas s'il était d'époque grecque ou romaine. Les ruines parlent à sa place, et les constructions en brique, les fragments d'une colonne de marbre vert, sont des preuves irrécusables d'un travail romain».

5 Bursian Geogr. II s. 21. «In derselben Gegend wird wohl auch das von Herodes Attikos erbaute bedeckte Theater (Odeion) gestanden haben».

δης ᾠκοδόμησεν ᾠδεῖον οὐχὶ ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ἀλλ' ἐν Κορίνθῳ [1]. Ἄλλως δὲ ἀδύνατον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἄλλο μὲν ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ἄλλο δὲ ἐν Κορίνθῳ ᾠκοδόμησεν ᾠδεῖον, ἀλλ' ἓν καὶ μόνον. Οὐδεὶς δὲ τῶν νεωτέρων μνημονεύει ᾠδείου ἐν τῷ Ἰσθμῷ [2].

Τούτου δὲ οὕτω τεθέντος ὡς ἀληθοῦς, εὐλόγως δύναταί τις νὰ ἀπορήσῃ ὅτι, ἐν ᾧ ἐτελοῦντο ἐν τῷ Ἰσθμῷ πανελλήνιοι ἀγῶνες, οὐδεμία γίνεται μνεία γυμνασίου καὶ ἱπποδρόμου [3] παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἵτινες ἀναπόσπαστον μέρος τῶν ἀγώνων καὶ πανηγύρεων ἐθεώρουν τὸ γυμνάσιον καὶ τὸν ἱππόδρομον ἢ τοὐλάχιστον τὸ πρῶτον, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἱερᾷ Ἄλτει γυμνασίου τῶν Ὀλυμπίων. Πρὸς λύσιν τῆς ἀπορίας ταύτης ἀναγκάζεταί τις δυοῖν θάτερον νὰ ὑποθέσῃ ἢ ὅτι ὁ Παυσανίας ἐθεώρησεν ἀνάξιον λόγου τὸ ἐνταῦθά ποι ὑπάρχον γυμνάσιον καὶ κατέλιπεν αὐτὸ ἀμνημόνευτον, ἢ ὅτι ὡς τοιοῦτον ἐχρησίμευε τὸ γυμνάσιον Κράνειον, ἔνθα ὁ περιώνυμος κυνικὸς φιλόσοφος Διογένης ἐποιεῖτο τὰς διατριβάς, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ τῆς πόλεως Κορίνθου, καίπερ ἀπέχον τοῦ Ποσειδωνίου, ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὰς προασκήσεις τῶν ἀθλητῶν κατὰ τὴν εἰκασίαν τῶν νεωτέρων [4] ὅπερ οὔτε νὰ βεβαιώσω οὔτε νὰ ἀποκρούσω δύναμαι.

Ἀναθήματα ἐν τῷ Ἰσθμῷ. — Ἐν οἰκείῳ τόπῳ εἴρηται ὅτι κατὰ τὴν πρώτην τῶν τριῶν μυθολογικῶν παραδόσεων ἱδρυταὶ τῶν Ἰσθμίων ὑπῆρξαν δύο θεοί, ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἥλιος, καὶ ὅτι ὁ πρῶτος ἐπικρατήσας, ἔμεινε προστάτης τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τῶν ἀγώνων [5]. Πρῶτοι δὲ ἀγωνισθέντες ἐν αὐτοῖς ἀναφέρονται πολλοὶ τῶν ἀρχαίων ἥρωες οἷον ὁ Κάλαϊς, ὁ Κάστωρ, ὁ Ὀρφεύς, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Πολυδεύκης, ὁ Πηλεύς, ὁ Τελαμών, ὁ Θησεύς, ὁ Φαέθων καὶ ὁ Νηλεύς. Ἐκτὸς δὲ τούτων, ἀγωνισθέντων ἐν σταδίῳ, ἐν δρόμῳ, ἐν κιθάρᾳ, ἐν παμμαχίῳ, ἐν πυγμῇ, ἐν πάλῃ, ἐν

1 Φιλοστρατ. β. σοφ 2,1,9. «Ἀξιούσθω δὲ λόγου καὶ τὸ ὑπορώφιον θέατρον, ὃ ἐδείματο Κορινθίοις, παρὰ πολὺ μὲν τοῦ Ἀθήνησιν, ἐν ὀλίγοις δὲ τῶν παρ' ἄλλοις ἐπαινουμένων, καὶ τὰ Ἰσθμοῖ ἀγάλματα.

2 Curtius Peloponn. II. s. 531. «Etwas höher lag das Odeion, wahrscheinlich das Gebedeckte Theater, welches Herodes Atticus nach der Art seines Odeums in Athen,... in Korinth hatte ausführen lassen» καὶ ἐν σελ 592. «Das Odeon ist wahrscheinlich das θέατρον ὑπωρόφιον erwähnt von Phil. vit. Soph. 236,7». Καὶ ἐκ τούτου οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὅτι ἐννοεῖται τὸ ἐν Κορίνθῳ ᾠδεῖον καὶ οὐχὶ ἄλλο ἐν τῷ Ἰσθμῷ κείμενον.

3 Περὶ τούτου εἰκασία τις φέρεται παρὰ Παυσαν. 6,20,19.

4 Krause Pyth. Isthmien p. 170. «Wohl aber konnte indess auch das alte Korinthische Gymnasion innerhalb der Stadt dienen». Περὶ δὲ τοῦ Κρανείου καὶ περὶ τοῦ ἐν τῇ πόλει Κορίνθῳ ἀρχαίου γυμνασίου διεξοδικῶς πραγματεύεται ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ἑτέρῳ συγγράμματι «die Gymnastik u. Agonistik Th. I. s. 129. 130 u. Anmerk. 7.

5 Δίων Χρυσοστ. λογ. 37. «Τὸ μὲν οὖν τοῦ μύθου τε καὶ τοῦ λόγου τῇ δέ πῃ συνᾴδον τρίτην ἐπὶ δισσαῖς χάρισι τὴν θεσπιῳδὸν Σίβυλλαν παρακαλεῖ, τιμῇ δὲ οἱ θεοῦ φωνὴν λαχοῦσα ᾄδει μάλα μέγα—εὔδαιμον, Τί τοι ὧδ', ὡς ὄλβιος αὐχὴν, Ὠκεανοῦ κούρης Ἐφυραίης; ἔνθα Ποσειδῶν,... προὔθηκεν ἀγῶνα πρῶτος ἅμ' ἠελίῳ, τιμὰς δ' ἠνέγκατο μοῦνος· καὶ γάρ τοι καὶ ἀγῶνα πρῶτον ἐνταυθοῖ τεθῆναί φασιν ὑπὸ τῶν δύο θεῶν».

δίσκῳ, ἐν ὅπλοις, ἐν ἱπποδρομίῳ, ἐγένετο καὶ κατὰ θάλασσαν ἅμιλλα νεῶν, καθ' ἣν ἐνίκησεν ἡ περιώνυμος Ἀργὼ καὶ μετὰ τὴν νίκην οὐδόλως ἐξέπλευσε πλέον, ἀλλ' ἀφιερώθη ὑπὸ τοῦ Ἰάσονος τῷ Ποσειδῶνι μετ' ἐπιγράμματος ἐπιγεγραμμένου αὐτῇ·

«Ἀργὼ τὸ σκάφος εἰμί, θεῷ δ' ἀνέθηκεν Ἰάσων.
Ἴσθμια καὶ Νεμέοις στεψάμενον πίτυσιν». [1]

Τοῦτό ἐστι τὸ πρῶτον ἐν τῷ Ἰσθμῷ γενόμενον ἀνάθημα ἐν τῇ μυθολογικῇ ἐποχῇ. Ἐν δὲ τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις μνημονεύει ὁ τῆς ἱστορίας πατὴρ Ἡρόδοτος ὅτι οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν διανέμοντες τὰ λάφυρα τῶν Περσῶν εἰς τοὺς θεούς, ἐκ τῶν τριῶν Φοινισσῶν τριήρεων τὴν μὲν ἀνέθηκαν τῇ Σουνιάδι Ἀθηνᾷ εἰς τὸ Σούνιον, τὴν δὲ δευτέραν τῷ Αἴαντι εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὴν τρίτην τῷ Ποσειδῶνι εἰς τὸν Ἰσθμόν, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος εἶδεν ἀνακειμένην τῷ θεῷ [2]. Μετὰ δὲ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων οἱ Ἕλληνες ἔπλευσαν εἰς τὸν Ἰσθμὸν ἵνα βραβεύσωσι τὸν ἄριστον καὶ ἀξιώτατον ἀναδειχθέντα ἐν τῇ ναυμαχίᾳ καὶ οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν ἐψηφοφόρουν ἐν τῷ βωμῷ τοῦ Ποσειδῶνος πρὸς διάκρισιν τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου ἀναδειχθέντος [3], ὅτε συνέβη τὸ γνωστὸν ὅτι ἕκαστος ἑαυτὸν ἔκρινε πρῶτον καὶ δεύτερον τὸν Θεμιστοκλέα [4].

Ταῦτα μὲν τὰ δύο πλοῖά εἰσι, τὰ πρῶτα ἐν τῷ Ἰσθμῷ γενόμενα ἀναθήματα τῷ Ποσειδῶνι. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην καὶ νίκην τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν ἐκ τῶν λαφύρων ἀνέθηκαν τῷ μὲν ἐν Δελφοῖς θεῷ χρυσοῦν τρίποδα, τῷ δὲ ἐν Ὀλυμπίᾳ θεῷ δεκάπηχυν χαλκοῦν ἀνδριάντα, τὸν μέγαν θεὸν Δία παριστῶντα καὶ τῷ ἐν Ἰσθμῷ ἐναλίῳ θεῷ Ποσειδῶνι ἑπτάπηχυν χαλκοῦν ἀνδριάντα [5].

Ἐν δὲ τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ οἱ Ἕλληνες ἀνέθηκαν καὶ ἐν τῷ Ἰσθμῷ στήλας τῶν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων γενομένων

1 Ἐνταῦθα παρατηρεῖ ὁ τὸ ἐπίγραμμα διατηρήσας Χρυσόστομος. «Ὅπου δὲ θεοὶ ἀγωνοθετοῦσιν, ἡμίθεοι δὲ νικῶσι καὶ νικῶνται, ἀναπαύεται δὲ Ἀργώ, τίνα τούτου τόπον καλλίω ἐξευρεῖν ἠδύνατο αὐτὸς ὁ Δαίδαλος πτεροῖς κοπτόμενος».

2 Ἡροδοτ. 8, 121. «Πρῶτα μὲν νῦν τοῖσι θεοῖσι ἐξεῖλον ἀκροθίνια ἄλλα τε καὶ τριήρεας τρεῖς Φοινίσσας, τὴν μὲν ἐς Ἰσθμὸν ἀναθεῖναι, ἥπερ ἔτι καὶ ἐς ἐμὲ ἦν, τὴν δὲ ἐπὶ Σούνιον, τὴν δὲ τῷ Αἴαντι αὐτοῦ ἐς Σαλαμῖνα».

3 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. «Μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τῆς ληίης ἔπλωον οἱ Ἕλληνες ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἀριστήϊα δώσοντες τῷ ἀξιωτάτῳ γενομένῳ Ἑλλήνων ἀνὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, ὡς δὲ ἀπικόμενοι οἱ στρατηγοὶ διενέμοντο τὰς ψήφους ἐπὶ τῷ Ποσειδέωνος τῷ βωμῷ, τὸν πρῶτον καὶ δεύτερον κρίνοντες ἐκ πάντων».

4 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. «Ἐνθαῦτα πᾶς τις αὐτῶν ἑαυτῷ ἐτίθετο τὴν ψῆφον, αὐτὸς ἕκαστος δοκέων ἄριστος γενέσθαι, δεύτερα δὲ οἱ πολλοὶ συνεξέπιπτον Θεμιστοκλέα κρίνοντες».

5 Ἡροδοτ. 9, 81. Συμφορήσαντες δὲ τὰ χρήματα καὶ δεκάτην ἐξελόντες τῷ ἐν Δελφοῖσι θεῷ, ἀπ' ἧς ὁ τρίπους ὁ χρύσεος ἀνετέθη... καὶ τῷ ἐν Ὀλυμπίῃ θεῷ ἐξελόντες, ἀπ' ἧς δεκάπηχυν χάλκεον Δία ἀνέθηκαν, καὶ τῷ ἐν Ἰσθμῷ θεῷ, ἀπ' ἧς ἑπτάπηχυς χάλκεος Ποσειδέων ἐξεγένετο».

σπονδῶν καὶ ὅρκων πρὸς ἀσφάλειαν τῆς διατηρήσεως αὐτῶν [1]. Ἐκτὸς δὲ τούτων ὑπῆρχον ἐν τῷ Ἰσθμῷ καὶ τὰ ἀγάλματα πάντων τῶν νικησάντων καὶ στεφανωθέντων ἐν τοῖς Ἰσθμίοις, οὓς ἐξύμνησεν ὁ μέγας ἀοιδὸς Πίνδαρος [2], καὶ ἄλλα διάφορα ἀναθήματα ὑπὸ διαφόρων ἀνθρώπων, μεγάλων καὶ μικρῶν, πλουσίων καὶ πτωχῶν ἀφιερωθέντα τῷ Ποσειδῶνι κατὰ τὴν μακροχρόνιον διάρκειαν τῶν Ἰσθμίων.

Λατομεῖα καὶ τάφοι. — Προηγουμένως εἴρηται ὅτι τὸ ἔδαφος τοῦ Ἰσθμοῦ ἐστι πετρῶδες, δασῶδες καὶ λοφῶδες καὶ ὅτι σπανίως ἀπαντᾷ τις στρῶμα γῆς ἐνιαχοῦ, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἀνεπίδεκτον καλλιεργείας ἀποβαίνει. Ἐνταῦθα προσθετέον ὅτι καὶ τοιοῦτον ὄν, χρησιμώτατον ὑπῆρξε τοῖς Κορινθίοις, μεγάλην παρασχὸν ἀφθονίαν λίθων πρὸς οἰκοδομὴν τῶν περιγραφέντων ἤδη ἱερῶν οἰκοδομημάτων τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τῶν τῆς πόλεως Κορίνθου, ἥτις κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν νεωτέρου τινὸς ὁλόκληρος ἐξῆλθεν ἐκ τῶν κόλπων αὐτοῦ [3]. Τὰ δὲ πολυάριθμα λατομεῖα εὑρίσκονται μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς πόλεως πλησίον τοῦ χωρίου Ἑξαμίλια.

Τάφων δὲ ἀρχαίων ἀνακαλυφθέντων καὶ νῦν ἀνακαλυπτομένων ἐφ' ὅλης τῆς ἐκτάσεως καὶ περιοχῆς μεταξὺ τῆς πόλεως τῶν δύο λιμένων τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰσθμοῦ τοσαύτη πληθὺς παρατηρεῖται, ὥστε εὐλόγως δύναταί τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι οὐ μόνον οἱ πολῖται τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως, ἀλλὰ καὶ οἱ κάτοικοι ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἐπεθύμησάν ποτε νὰ ἐνταφιασθῶσιν ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ χώρῳ ἵνα ἐκεῖ διατελῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ θαλασσίου θεοῦ Ποσειδῶνος [5]. Πρῶτος δὲ καὶ ἀρχαιότερος τῶν ἐν τῷ Ἰσθμῷ ταφέντων μνημονεύεται ὑπὸ τῆς μυθολογίας αὐτὸς ὁ Παλαίμων (Μελικέρτης), τοῦ ὁποίου, φονευθέντος ὑπὸ τῆς μητρυιᾶς Ἰνοῦς

1 Θουκυδ. 8,19. «Στήλας δὲ στῆσαι Ὀλυμπίασι καὶ Πυθοῖ καὶ Ἰσθμοῖ καὶ ἐν Ἀθήναις ἐν πόλει καὶ ἐν Λακεδαίμονι ἐν Ἀμυκλαίῳ».

2 Τὰ ὀνόματα καὶ τὰς πατρίδας τῶν τοιούτων ἀναγράφει Krause ἐν τοῖς Pythien, Nemeen und Isthmien. Curtius Peloponn. I. s. 542. «Ausser den Siegerbildnissen müssen viele Weihgeschenke in dem Tempelbezirke gewesen sein, vorzüglich solche, die von den Seeleuten gelobt waren».

3 Beulé p. 459. «Aussi les Corinthiens en tiraient-ils sans peine les pierres destinés à leurs constructions; à chaque pas, les rochers bouleversés, taillés à fleur du sol, attestent qu'une ville entière est sortie de leur sein». Curt. Peloponn. II. s. 543.

4 Διονυσ. π. 420. Liv 42,15. Bursian Geogr. II. s. 21. «Material zu allen diesen sowie zu den städtischen Bauten lieferte der Isthmus selbst in Fülle: die am meisten ausgebeuteten Steinbrüche finden sich zwischen dem Heiligthum und der Stadt, in der Nähe des Dorfes Hexamilia». Ἂν δὲ τὸ παρὰ Aurel. vict. (de vir. ill. c 60) μνημονευόμενον ὄνομα Λευκόπετρα (Leucopetra) ἀναφέρεται εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἕνεκα τῶν λευκῶν μαρμάρων κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ Bursian, μένει ἀναπόδεικτον.

5 Beulé p. 460. «Le nombre des tombeaux que l'on a découverts dans l'Isthme et que l'on découvre encore chaque jour est immense. Il semble que non-seulement les citoyens de cette grande ville, mais les habitants de la Grèce entière, aient voulu être ensevelis dans une terre sacrée que protégeait Neptune».

τὸ σῶμα μετηνέχθη ὑπὸ δελφῖνος εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ ὑπὸ πίτυν κατετέθη, πρὸς μνήμην τοῦ ὁποίου καὶ ἄλλαι τιμαὶ ἀπεδόθησαν καὶ οἱ τῶν Ἰσθμίων ἀγῶνες συνεστήθησαν [1]. Κατ' ἄλλην δὲ παράδοσιν Σίσυφος ὁ τῶν Κορινθίων βασιλεὺς καὶ συγγενὴς τοῦ Μελικέρτου εὗρε τὸ σῶμα καὶ ἐκήδευσεν αὐτὸ ἐν τῷ Ἰσθμῷ [2]. Μετὰ δὲ τοῦτον ὁριστικῶς ἀναφέρονται τάφοι τοῦ Σισύφου καὶ τοῦ Νηλέως· οὗτος γὰρ ἀφικόμενός ποτε εἰς Κόρινθον καὶ ὑπὸ νόσου τελευτήσας, ἐτάφη ἐν τῷ Ἰσθμῷ, καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ ἔμεινεν ἄγνωστος καὶ αὐτῷ τῷ Νέστορι· ὁ δὲ Σίσυφος ἐτάφη μὲν ἐν τῷ Ἰσθμῷ, τὸν τάφον ὅμως αὐτοῦ ὀλίγιστοι καὶ τῶν Κορινθίων ἐγίνωσκον [3]. Ἄλλων δ' ἐπισήμων ἀνδρῶν τάφοι οὐδόλως ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων· οὐχ ἧττον ὅμως πλήρης τοιούτων ἦν ὁ Ἰσθμὸς καὶ ὡς ἐκ τούτου μετεβλήθη εἰς νεκρόπολιν. Ἐνταῦθα ὀρθῶς παρατηρεῖ τῶν νεωτέρων τις ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν ζώντων ἀνοιχθὲν κενὸν ἐν τῷ Ἰσθμῷ διὰ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν λίθων ἐκ τῶν λατομείων, ἐπληρώθη νεκρῶν [4], κηδευθέντων ἐν αὐτῷ [5]. Ἐντεῦθεν βλέπει τις ὅτι, εἰ καὶ ὁ μέγας θεὸς Ποσειδῶν προστάτης καὶ φύλαξ τοῦ Ἰσθμοῦ ἀνεδείχθη, δὲν ἠδυνήθη ὅμως οὔτε τοὺς ζῶντας νὰ σώσῃ ἐκ τῶν ἐχθρῶν οὔτε τοὺς ἀποθανόντας καὶ ταφέντας ἐν τῷ ἱερῷ Ἰσθμῷ νὰ διαφυλάξῃ ἐκ τῶν ἱεροσύλων καὶ τυμβωρύχων. Διότι μετὰ τὴν κατασκαφὴν καὶ καταστροφὴν τῆς ἀρχαίας Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου Λευκίου Μομμίου (146 π. Χ.) καὶ τὴν μετὰ παρέλευσιν ἑκατὸν καὶ δύο ἐτῶν (44 π. Χ.) κτίσιν τῆς νέας Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, πέμψαντος ἀποίκους ἀπελευθέρους πρὸς οἴκησιν αὐτῆς, οὗτοι ἐτράπησαν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως καὶ εἰς τὴν ἀνόρυξιν τῶν τάφων τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀφ' ὧν πάντα τὰ κοσμήματα ἀφελόντες [6], ἅπερ δι' αὐτὸ καὶ νεκροκορίνθια ἐκλήθησαν, ἔπεμπον πρὸς πώλησιν εἰς τὴν Ῥώ-

1 Παυσαν. Ἀττικ. 44. «Ἐξενεχθέντος δὲ ἐς τῶν Κορινθίων Ἰσθμὸν ὑπὸ δελφῖνος, ὡς λέγεται, τοῦ παιδός, τιμαὶ καὶ ἄλλαι τῷ Μελικέρτῃ δίδονται μετονομασθέντι Παλαίμονι καὶ τῶν Ἰσθμίων ἐπ' αὐτῷ τὸν ἀγῶνα ἄγουσι».

2 Περὶ τούτων ἐν ἐκτάσει πραγματεύεται Krause Pyth. Isthmien s. 173.

3 Παυσαν. 2,2,2. «Τάφους δὲ Σισύφου καὶ Νηλέως· καὶ γὰρ Νηλέα ἀφικόμενον ἐς Κόρινθον νόσῳ τελευτῆσαί φασι καὶ περὶ τὸν Ἰσθμὸν ταφῆναι, οὐκ ἂν οὐδὲ ζητοίη τις ἐπιλεξάμενος τὰ Εὐμήλου. Νηλέως μὲν γὰρ οὐδὲ Νέστορι ἐπιδειχθῆναι τὸ μνῆμα ὑπὸ Σισύφου φησί· χρῆναι γὰρ ἄγνωστον τοῖς πᾶσιν ὁμοίως εἶναι. Σίσυφον δὲ ταφῆναι μὲν ἐν τῷ Ἰσθμῷ, τὸν δὲ οἱ τάφον καὶ τῶν ἀφ' αὐτοῦ Κορινθίων ὀλίγους εἶναι τοὺς εἰδότας».

4 Beulé p. 460. «En même temps, le vide fait par les vivants était rempli par les morts; les excavations devenaient des tombeaux, la carrière une nécropole».

5 Ross im Monatsberichte der Berliner Akadem. 1814. s. 154. Curt. I. s. 597.

6 Στράβ. 8, 381-382. «Οἱ τὰ ἐρείπια κινοῦντες καὶ τοὺς τάφους συνανασκάπτοντες εὕρισκον ὀστρακίνων τορευμάτων πλήθη, πολλὰ δὲ καὶ χαλκώματα· θαυμάζοντες δὲ τὴν κατασκευὴν οὐδένα τάφον ἀσκευώρητον εἴασαν, ὥστε εὐπορήσαντες τῶν τοιούτων καὶ διατιθέμενοι πολλοῦ, νεκροκορινθίων ἐπλήρωσαν τὴν Ῥώμην· οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὰ ἐκ τῶν τάφων ληφθέντα καὶ μάλιστα τὰ ὀστράκινα». Beulé p. 460. La colonie envoyée par César fut d'abord moins occupée à se bâtir des demeures qu'à fouiller les tombeaux de l'Isthme».

μην, ἔνθα ἄφθονα συσσωρευθέντα, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπωλοῦντο εἰς μεγάλας καὶ ὑπερόγκους τιμάς, ἰσότιμα καταστάντα πρὸς τὰ περιώνυμα Κορινθιουργῆ χαλκώματα [1], εἶτα ὅμως ἐξέπεσαν τῆς προτέρας τιμῆς, εἴτε διότι ἐξηντλήθησαν εἴτε διότι ἦσαν κατώτερα. Ὥστε οὐδὲν παράδοξον εἰ μετὰ τὴν φοβερὰν ταύτην τυμβωρυχίαν τῶν Ῥωμαίων σπανίως ἢ καὶ οὐδόλως ἀνακαλύπτονται ἀρχαῖα ἀγγεῖα τῆς Κορίνθου, ἀλλὰ μόνον κοινὰ τῶν νέων ἀποίκων εὐτελῆ καὶ ἀσήμαντα, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἀρχαῖα Κορινθιακά.

Προσωποποίησεις τοῦ Ἰσθμοῦ.— Τοσαύτην καὶ τοιαύτην ἔχων σπουδαιότητα καὶ ἐπισημότητα ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ὁ Ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου, ἀπελάμβανε μεγίστας τιμὰς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, οἵτινες ἀνύψωσαν αὐτὸν μέχρι θεοῦ καὶ ἀπεθέωσαν. Διότι ὥσπερ ἄλλα ἄψυχα ὄντα καὶ πράγματα ἐπροσωποποίουν, οὕτω καὶ τὸν Ἰσθμὸν ἀπεικόνιζον ὡς θεόν τινα καὶ δαίμονα ἐνυπτιάζοντα ἑαυτὸν τῇ γῇ καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως τεταγμένον ἐν τῷ μέσῳ δύο πελαγῶν ἤτοι τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἀδρίου καὶ ὡς γέφυράν τινα ἐζευγμένην μεταξὺ αὐτῶν παρίστων. Τοιαύτην δὲ μορφὴν καὶ θέσιν κατέχων, δεξιόθεν μὲν εἶχε τὸ μειράκιον Λέχαιον, ἀριστερόθεν δὲ τὰς κόρας Κεγχρεάς, ἀμφότερα παριστάμενα ὡς θάλασσαι καλαὶ καὶ εὔδιοι παρακαθήμεναι τῇ πρὸς τὸν Ἰσθμὸν ξηρᾷ [2]. Ἐν ἀρχαίοις δὲ νομίσμασι τῆς Κορίνθου ἀπεικονίζεται ἐν τῇ ἑτέρᾳ πλευρᾷ ὡς ἀνὴρ πωγωνοφόρος, καθήμενος ἐπὶ βράχου καὶ ἐν ἑκατέρᾳ τῇ χειρὶ κρατῶν πηδάλιον. Ἡ δὲ παράστασις αὕτη ἐμφαίνει τὴν θέσιν τοῦ Ἰσθμοῦ μεταξὺ τῶν δύο θαλασσῶν [3].

Πολιτικὴ σημασία τοῦ Ἰσθμοῦ.— Ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐξηγήθη ἤδη ὅτι ὁ Ἰσθμὸς φύσει καὶ τέχνῃ διὰ τῶν ὀχυρωμάτων καὶ τειχῶν ἀπετέλει τὴν κλεῖδα τῆς ἠπείρου Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ ἰσχυρότερον προπύργιον τῆς παρακειμένης πόλεως Κορίνθου καὶ ὅλης τῆς

1 Στραβ. αὐτόθι. «Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ἐτιμήθη σφόδρα, ὁμοίως τοῖς χαλκώμασι τοῖς κορινθιουργέσιν, εἶτ' ἐπαύσαντο τῆς σπουδῆς, ἐκλιπόντων τῶν ὀστράκων καὶ οὐδὲ κατωρθωμένων τῶν πλείστων. Beulé αὐτόθ. «Frappés de leur beauté, ils ne laissèrent aucun tombeau sans le fouiller, riches de tant de découvertes qu'ils vendaient fort cher... ils furent fort estimés et mis au même rang que les bronzes de Corinthe». Περὶ δὲ τῆς μεγάλης τιμῆς καὶ ἀξίας αὐτῶν ὑποσημειοῖ τάδε· «Petrone sur le point de mourir, voulant déshériter la cupidité de Néron, son bourreau, brisa un vase murrhin de l'époque grecque, estimé trois cents talents (plus d'un millione); les vases fictiles de la même provenance, selon Pline, se payaient encore plus cher».

2 Φιλοστρατ. εἰκόνες 2, 16, 3. «Ὁ δ' Ἰσθμός, ὦ παῖ, γέγραπται μὲν εἴδει δαίμονος, ἐνυπτιάζων ἑαυτὸν τῇ γῇ, τέτακται δὲ ὑπὸ τῆς φύσεως Αἰγαίου μέσος καὶ Ἀδρίου κεῖσθαι καθάπερ ἐπεζευγμένος τοῖς πελάγεσιν. Ἔστι δ' αὐτῷ μειράκιον μὲν ἐν δεξιᾷ, Λέχαιον, οἶμαι, ὡς κόραι δ' ἐν ἀριστερᾷ Κεγχρεαί που τάχα, θάλατται δ' αὗται καλαὶ καὶ ἱκανῶς εὔδιοι τῇ τὸν Ἰσθμὸν ἀποφαινούσῃ γῇ παρακάθηνται».

3 Millingen Ancien coins p. 59. Mionnet Suppl. IV p. 116 n. 795. Eckhel Pierres gravées n. 14. Arneth. K. K. Antiken Kabinet zu Wien. T. XII.

Πελοποννήσου καὶ ὅτι διὰ τῆς συστάσεως τῶν ἱερῶν ἀγώνων, τῆς ἱδρύσεως τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν οἰκοδομημάτων, τῆς κραταιᾶς προστασίας τοῦ θαλασσίου θεοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου κατέστη τὸ συνεντευκτήριον ὅλων τῶν λαῶν καὶ τὸ γενικὸν κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου [1]. Νῦν δὲ ὑπολείπεται νὰ προστεθῶσιν ὀλίγαι λέξεις περὶ τῆς πολιτικῆς σημασίας αὐτοῦ. Ἐν τοῖς πανάρχαίοις χρόνοις τοσαύτην ἱερότητα καὶ πολιτικὴν σπουδαιότητα εἶχεν ὁ Ἰσθμός, ὥστε ἐνταῦθα ἐν τῷ Παλαιμονίῳ, ἐγίνοντο οἱ ἐπισημότατοι ὅρκοι [2] τῶν Ἑλλήνων, ἐνταῦθα ἐπεκυροῦντο πᾶσαι αἱ συνθῆκαι, αἱ ὁποῖαι συνωμολογοῦντο περὶ ὁρίων καὶ συμμαχιῶν τῶν πολιτειῶν καὶ τελευταῖον ἐνταῦθα ἐφυλάσσοντο αἱ λίθιναι στῆλαι καὶ αἱ χαλκαῖ πλάκες, ἐφ' ὧν ἀνεγράφοντο αἱ πολιτικαὶ συνθῆκαι τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Βραδύτερον δὲ ἐπὶ μὲν τῶν Μακεδονικῶν χρόνων συνεκροτοῦντο συνέδρια τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐγίνοντο ψηφίσματα, δι' ὧν τόν τε Φίλιππον καὶ Ἀλέξανδρον ἀνεγνώρισαν ὡς ἡγεμόνας τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείας [3]. Ἐπὶ δὲ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων μετὰ τὴν ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς (197 π. Χ.) ἧτταν τοῦ Φιλίππου ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Τίτος Φλαμινῖνος ἐν τῷ Ἰσθμῷ συνεκάλεσε συνέδριον τῶν Ἑλλήνων ἵνα ἀναγγείλῃ ὅτι ἡ σύγκλητος διέτασσεν αὐτῷ τοὺς μὲν ἄλλους Ἕλληνας νὰ ἐλευθερώσῃ, τὴν δὲ Κόρινθον καὶ Χαλκίδα καὶ Δημητριάδα τῆς Θεσσαλίας νὰ διατηρῇ ἐμφρούρους πρὸς ἐξασφάλισιν ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Ἀντιόχου συνενώσεως. Κατὰ προτροπὴν ὅμως τῶν Αἰτωλῶν, ἐγκαλούντων αὐτὸν ὅτι τοῦ μὲν ποδὸς λύει τὴν Ἑλλάδα, ἐκ δὲ τοῦ τραχήλου δένει αὐτήν, συγκατετέθη νὰ ἀπαλλάξῃ τῶν φρουρῶν καὶ ταύτας τὰς πόλεις ἵνα ὁλόκληρος ἡ χάρις ἀπονεμηθῇ τοῖς Ἕλλησιν [4]. Τοῦτο δ' ἐγένετο μηνὶ Θαργηλιῶνι (15 Μαΐου — 15 Ἰουνίου), ὅτε ἐτελοῦντο τὰ

1. Ὁ αὐτὸς σελ. 470. «L'Isthme semblait créé pour servir de rendez-vous à tous les peuples; c'était le centre du monde Grec». Καὶ ἐν σελ. 465. «Aucun lieu dans toute la Grèce n'était plus clairement que l'Isthme prédestiné par la nature au culte de Neptune».

2 Curtius Peloponn. I s. 542. «Hier wurden die feierlichsten Eide geschworen, hier erhielten alle Verträge, welche über grenzbestimmung oder Staatenverbindung auf dem Isthmos verhandelt wurden, ihre schliessliche Bestätigung. . . . Hier wurden endlich auch die Steinsäulen und Erztafeln aufbewahrt, auf denen die griechischen Staatsverträge verzeichnet waren».

3 Πλουταρχ. Ἀποφθεγμ. α'. «Εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῶν Ἑλλήνων συλλεγέντων καὶ ψηφισαμένων ἐπὶ Πέρσας μετ' Ἀλεξάνδρου στρατεύειν, ἡγεμὼν ἀνηγορεύθη Ἀλέξανδρος».

4 Πλουταρχ. Φλαμινιν. 10. «Ἐπεὶ δὲ οἱ δέκα πρέσβεις, οὓς ἡ σύγκλητος ἔπεμψε τῷ Τίτῳ, συνεβούλευον τοὺς μὲν ἄλλους Ἕλληνας ἐλευθεροῦν, Κόρινθον δὲ καὶ Χαλκίδα καὶ Δημητριάδα διατηρεῖν ἐμφρούρους ἕνεκα τῆς πρὸς Ἀντίοχον ἀσφαλείας, ἐνταῦθα δὴ . . . . . Αἰτωλοί, τὸν μὲν Τίτον κελεύοντες τὰς πέδας τῆς Ἑλλάδος λύειν, (οὕτω γὰρ ὁ Φίλιππος εἰώθει τὰς προειρημένας πόλεις ὀνομάζειν), τοὺς δ' Ἕλληνας ἐρωτῶντες εἰ κλοιὸν ἔχοντες βαρύτερον μέν, λειότερον δὲ τοῦ πάλαι τὸν νῦν, χαίρουσι καὶ θαυμάζουσι τὸν Τίτον ὡς εὐεργέτην, ὅτι τοῦ ποδὸς λύσας τὴν Ἑλλάδα, τοῦ τραχήλου δέδεκεν, ἐφ' οἷς ἀχθόμενος ὁ Τίτος καὶ βαρέως φέρων καὶ δεόμενος τοῦ συνεδρίου, τέλος ἐξέπεισε καὶ ταύτας τὰς πόλεις ἀνεῖναι τῆς φρουρᾶς, ὅπως ὁλόκληρος ἡ χάρις ὑπάρξῃ παρ' αὐτοῦ τοῖς Ἕλλησι». . . . .

Ἴσθμια ἐν τῷ μεγάλῳ σταδίῳ τοῦ Ἰσθμοῦ, εἰς τὴν ἑορτὴν καὶ πανήγυριν τῶν ὁποίων ἄπειρον πλῆθος θεατῶν εἶχε συρρεύσει. Διότι ἡ Ἑλλὰς πρὸ ὀλίγου ἀπαλλαγεῖσα τοῦ πολέμου, ἐναγωνίως ἀνέμενε νὰ ἀκούσῃ τὸ κήρυγμα τῆς ἐλευθερίας ἵνα ἀπολαύσῃ τῶν ἀγαθῶν της εἰρήνης [1]. Ἐνταῦθα τοίνυν διὰ τῆς σάλπιγγος σιωπῆς ἐπιβληθείσης, ὁ κῆρυξ ἐν τῷ μέσῳ παρελθὼν, ἀνέγνω τὸ ψήφισμα «Ῥωμαίων ἡ σύγκλητος καὶ Τίτος Κοΐντιος στρατηγὸς ὕπατος, καταπολεμήσαντες βασιλέα Φίλιππον καὶ Μακεδόνας ἀφιᾶσιν ἀφρουρήτους καὶ ἐλευθέρους καὶ ἀφορολογήτους νόμοις χρωμένοις τοῖς πατρίοις, Κορινθίους, Λοκροὺς, Φωκεῖς, Εὐβοέας, Ἀχαιοὺς, Φθιώτας, Μάγνητας, Θετταλοὺς, Περραιβούς». Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἤκουσαν καλῶς τὸ ψήφισμα οἱ θεαταὶ, ἐπῆλθε θόρυβος καὶ κίνησις ἐν τῷ σταδίῳ, καὶ ἕνεκα τούτου ἐζήτουν καὶ δεύτερον νὰ ἀναγνωσθῇ αὐτό· ὁ δὲ κῆρυξ, ἐπελθούσης σιωπῆς, γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ ἀναγνοὺς καὶ δεύτερον τὸ ψήφισμα, τοσαύτην ἐνεποίησε χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν ὥστε αἱ φωναὶ τῶν ἀκροατῶν ἔφθανον μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ τὸ θέατρον ἀνέστη· οὐδεὶς δὲ προσεῖχε πλέον τοῖς ἀγωνιζομένοις, ἀλλὰ πάντες ἔσπευδον νὰ δεξιωθῶσι τὸν Τίτον καὶ νὰ προσαγορεύσωσιν αὐτὸν σωτῆρα καὶ πρόμαχον τῆς Ἑλλάδος, ὅτε συνέβη τὸ ἐν τοιαύταις περιστάσεσι συμβαῖνον ἤτοι κόρακες ὑπεράνω ἱστάμενοι ἔπεσον ἐντὸς τοῦ σταδίου [2].

Ἡ χαρὰ ὅμως αὕτη τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξεν ὀλιγοχρόνιος. Διότι μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἐτῶν ἀπεδείχθη ὅτι ἡ χαρὰ ἐκείνη ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἐλευθερίᾳ ἦν πρόαγγελος τοῦ μέλλοντος ῥωμαϊκοῦ ζυγοῦ [3], εἰς τὸν ὁποῖον ἡ μὲν Ἑλλὰς καταχτηθεῖσα ὑπέκυψε καὶ ἐκηρύχθη ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, ἡ δὲ Κόρινθος ἀπανθρώπως κατασκαφεῖσα, μετεβλήθη εἰς τέφραν ὑπὸ τοῦ Μομμίου (146 π. Χ.). Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Ἰσθμὸς ἐγένετο τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Διότι ἐν αὐτῷ ὁ μὲν Διαῖος παρέταξε 14,000 πεζῶν

1 Περὶ τῆς ὥρας τοῦ ἔτους ὅρα Corsini dissert. agon. IV, 10, p. 96. «Tum Isthmia Thargelione mense peracta». Krause Pyth. Isthm. s. 188. 205. «Die freudigste und denkwürdigste Feier der Isthmien war für die Hellenen jedenfalls die, bei welcher der röm. Feldherr T. Quinctius die Freiheit der hell. Staaten... durch die Stimme des Herolds verkündigen liess». Πλουταρχ. Φλαμιν. 10. «Ἰσθμίων οὖν ἀγομένων πλῆθος μὲν ἀνθρώπων ἐν τῷ σταδίῳ καθῆστο, τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα θεωμένων, οἷα δὴ διὰ χρόνου πεπαυμένης μὲν πολέμων τῆς Ἑλλάδος ἐπ' ἐλπίσιν ἐλευθερίας, σαφῶς δ' εἰρήνῃ πανηγυριζούσης».

2 Liv. 33, 32. Πολυβ. 18, 27, 29. Val. Max. 4, 8, 5. Πλουταρχ. αὐτόθι. «Τὸ μὲν οὖν πρῶτον οὐ πάνυ πάντες οὐδὲ σαφῶς ἐπήκουσαν, ἀλλ' ἀνώμαλος καὶ θορυβώδης κίνησις ἦν ἐν τῷ σταδίῳ... ὡς δ' αὖθις ἡσυχίας γενομένης ἀναγαγὼν ὁ κῆρυξ τὴν φωνὴν προθυμότερον εἰς ἅπαντας ἐγεγώνει καὶ διῆλθε τὸ κήρυγμα, κραυγὴ μὲν ἄπιστος τὸ μέγεθος διὰ χαρὰν ἐχώρει μέχρι θαλάττης, ὀρθὸν δ' ἀνειστήκει τὸ θέατρον, οὐδεὶς δὲ λόγος ἦν τῶν ἀγωνιζομένων, ἔσπευδον δὲ πάντες ἀναπηδῆσαι καὶ δεξιώσασθαι καὶ προσειπεῖν τὸν σωτῆρα τῆς Ἑλλάδος καὶ πρόμαχον».

3 Beulé p. 472 «Tant de joie et d'illusions devaient être de courte durée. Corinthe elle-même, qui présidait à ces fêtes mémorables, devait apprendre par une triste expérience ce qu'était la liberté qui lui apportait Rome».

καὶ 600 ἱππεῖς, ὁ δὲ Μόμμιος 24,000 πεζῶν καὶ 3,500 ἱππέων, ὅστις 3 ἡμέρας μετὰ τὴν νίκην ἐτόλμησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν φοβούμενος μή τι πάθῃ ἐν αὐτῇ [1].

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς περιωνύμου πόλεως ὁ Ἰσθμὸς δὲν ἀπώλεσε τὴν σημασίαν, ἣν εἶχε διὰ τὴν τελετὴν τῶν ἀγώνων. Διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἀνέθηκαν τοῖς Σικυωνίοις [2] τὴν ἐξακολούθησιν αὐτῶν καὶ τὴν προεδρείαν μέχρι τῆς μετὰ παρέλευσιν 102 ἐτῶν ἀνοικοδομήσεως τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἀποικισμοῦ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (44 π. Χ.), κηρύξαντος αὐτὴν Ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ νέα Κόρινθος πάλιν προήχθη εἰς ἀκμὴν καὶ δόξαν ἐν τῇ ἐποχῇ τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τελούμενοι ἀγῶνες ἑωρτάζοντο μετὰ πολλῆς ἐπισημότητος καὶ λαμπρότητος, ὡς δῆλον ἐκ νομισμάτων τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τοῦ Κομμόδου, φερόντων τὴν ἐπιγραφὴν ISTHMIA καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Μελικέρτου ἐπὶ βωμοῦ καὶ ἐπὶ δελφῖνος ἐρειδομένου καὶ καθημένου [3], καὶ ἐκ νομισμάτων τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ Βέρου, ἅπερ φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν ISTHMIA [4]. Κατελύθη δὲ τῶν Ἰσθμίων ἡ τελετὴ κατὰ τὸν δ' αἰῶνα (394 μ. Χ.), ὅτε καὶ ἡ τῶν Πυθίων καὶ Ὀλυμπίων κατάλυσις ἐγένετο. Διότι αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Κορίνθιοι οὐ μόνον τὰ Ἴσθμια ἐτέλουν μετὰ πολλοῦ ζήλου, ἀλλὰ καὶ πολλὰ χρήματα κατὰ μίμησιν τῶν Ῥωμαίων ἐδαπάνων, εἰσάγοντες ἄρκτους καὶ παρδάλεις ἐν τῷ θεάτρῳ πρὸς τέρψιν αὐτῶν [5].

Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῶν μεγάλων Ἰσθμίων ἐτελοῦντο ἐν τῷ Ἰσθμῷ καὶ τὰ μικρὰ Ἴσθμια ἤτοι κοινή τις πανήγυρις τῶν Ἑλλήνων συστηθεῖσα διὰ τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς συγκοινωνίας τοῦ Ἰσθμοῦ [6], εἰς τὴν

1 Παυσαν. 7, 15, 11. «Μέτελλος δὲ ὡς ἀφίκετο παρὰ τὸν Ἰσθμόν, ἐπεκηρυκεύετο». 7, 16. «Μόμμιος δὲ . ἀφίκετο μὲν περὶ ὄρθρον εἰς τὸ τῶν Ῥωμαίων στράτευμα, ... ἀνέμενεν αὐτὸς ἐν τῷ Ἰσθμῷ τὴν πᾶσαν ἀθροισθῆναι παρασκευήν Ἀφίκετο δὲ ἱππικὸν μὲν πεντακόσιοί τε καὶ τρισχίλιοι, τοῦ πεζοῦ δὲ ἀριθμὸς ἐγένετο ἐς μυριάδας δύο προσόντων καὶ τούτοις τρισχιλίων... Μόμμιος δὲ ἐπεῖχεν ἐς τὴν Κόρινθον ἐπελθεῖν .. τρίτῃ δὲ ἡμέρᾳ ᾕρει τε κατὰ κράτος καὶ ἔκαιε Κόρινθον». Aur. Vict. ill. 60, 2. Oros. 5, 3. Valer. Max. 7, 5, 4. Liv 52. Just. 34, 2. Flor. 2, 16, 5. Πολυβ. 33, 1, 40, 2.

2 Στραβ. 8,381. «Τὴν δὲ χώραν ἔσχον Σικυώνιοι τὴν πλείστην τῆς Κορινθίας.» Παυσαν. 2,2. «Ὁ δὲ Ἰσθμικὸς ἀγὼν οὐδὲ ἀναστάντων ὑπὸ Μομμίου Κορινθίων ἐξέλιπεν, ἀλλ' ὅσον μὲν χρόνον ἠρήμωτο ἡ πόλις, Σικυωνίοις ἄγειν ἐπετέτραπτο τὰ Ἴσθμια, οἰκισθείσης δὲ αὖθις εἰς τοὺς νῦν οἰκήτορας περιῆλθεν ἡ τιμή.» Curtius Peloponnesus II. S. 595.

3 Mionnet, Descript. d. Med. Suppl. t. IV. n. 668, p. 98. n. 766. p. 112. Krause, Pyth. Nem. u. Isthm. p. 161. Abb. Taf. II. Fig. 12. 13. 14. 15. 17.

4 Mionnet, Descrip. d. Med. t. II. p. 180. 182. 184—186 n. 235. 248. 262. 265.

5 Ἰουλιαν. ὑπὲρ Ἀργ. ἐπιστ σ. 259. «Οὐδὲ γὰρ ἐς χορήγησιν ἀγώνων γυμνικῶν ἢ μουσικῶν οἱ Κορίνθιοι τῶν πολλῶν δέονται χρημάτων. Ἐπὶ δὲ τὰ κυνηγέσια τὰ πολλάκις ἐν τοῖς θεάτροις ἐπιτελούμενα ἄρκτους καὶ παρδάλεις ὠνοῦνται, ἅπερ αὐτοὶ μὲν εἰκότως φέρουσι διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τῶν ἀναλωμάτων τὸ μέγεθος· ἄλλως τε καὶ πόλεων αὐτοῖς εἰς τοῦτο συναιρομένων, ὠνοῦνται τὴν τέρψιν τοῦ φρονήματος.» Κεδρην. 1,573.

6 Ἀριστειδ. Ἰσθμ. εἰς Ποσειδ. σ. 102. 103. «Ἔστι γὰρ οἷον ἀγορά τις καὶ αὕτη κοινὴ

ὁποίαν πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συνέῤῥεον κατ' ἔτος καὶ ἑώρταζον πρὸς ἀνάμνησιν τῶν Ἰσθμίων. Πότε δὲ κατελύθη καὶ ἡ πανήγυρις αὕτη, μένει ἄγνωστον. Πιθανώτατα μετὰ τὸν ε'. αἰῶνα, ὅτε πολλὰ βάρβαρα ἔθνη ἀλληλοδιαδόχως ἐπέδραμον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον καὶ μεγάλας ἐπήνεγκον καταστροφάς· τὰς δὲ πρώτας προσβολὰς τῶν βαρβάρων καὶ τὰς πρώτας συμφορὰς ἔμελλε νὰ ὑποστῇ καὶ νὰ πάθῃ αὐτὸ τὸ προπύργιον τῆς Πελοποννήσου, ὁ Ἰσθμός, ἀπὸ τῶν ὁποίων οὐδ' αὐτὸς ὁ κραταιὸς καὶ πρόμαχος αὐτοῦ θεὸς Ποσειδῶν, ἔχων τὸν θρόνον καὶ τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν τῇ εἰσόδῳ καὶ θύρᾳ τοῦ Ἰσθμοῦ, ἠδυνήθη νὰ προφυλάξῃ καὶ νὰ προστατεύσῃ τὰ ἱερὰ αὐτοῦ οἰκοδομήματα, ἅπερ προηγουμένως περιεγράφησαν ἤδη. Διότι ἀπὸ τοῦ γ' αἰῶνος μέχρι τοῦ ιε' καὶ ιζ' αἰῶνος ἀκαταπαύστως ἐπερχόμενα τὰ βάρβαρα ἔθνη οἱ Ἐροῦλοι, οἱ Γότθοι, οἱ Ἄβαροι, οἱ Σλαῦοι καὶ Βούλγαροι, οἱ Λατῖνοι, οἱ Τοῦρκοι, οἱ τῆς Μελίτης Ἱππόται, οἱ Βενετοὶ καὶ αὖθις οἱ Τοῦρκοι κατέστρεψαν πάντα τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης ἐν τῷ Ἰσθμῷ καὶ ἐν τῇ παρακειμένῃ Κορίνθῳ [1], μόλις ἐρείπια καταλιπόντες ἐν ταῖς θέσεσιν αὐτῶν, ἅπερ ὡς ἐκ θαύματος περιεσώθησαν μετὰ τοσαύτας καταστροφάς, μαρτυροῦντα τὴν ὕπαρξιν καὶ ἀκμὴν τῶν πάλαι ποτὲ ἱδρυθέντων ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης. Ὅθεν ταύτην τὴν ἐρημίαν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων τις τῶν νεωτέρων περιηγητῶν, ὅτε ἐκ τῆς κορυφῆς τῶν Ὀνείων ὀρέων παρετήρει τὰ πάντα, μετὰ θλίψεως λέγει «ἔστρεψα τὰ βλέμματά μου πρὸς τὴν Πελοπόννησον, πρὸς τὴν Κόρινθον, πρὸς τὸν Ἰσθμόν, πρὸς τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἐν ᾧ ποτε ἐτελοῦντο καὶ ἐπανηγυρίζοντο τὰ Ἴσθμια. ὁποία ἐρημία! ὁποία σιγή! δυστυχὴς χώρα! δυστυχεῖς Ἕλληνες! Ἡ Γαλλία ἆρά γε θὰ ἀπολέσῃ οὕτω ποτὲ τὴν δόξαν αὐτῆς; θὰ ἐρημωθῇ οὕτω, θὰ καταφρονηθῇ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας;» [2] ἀπατηλὴ προαίσθησις! εὐτυχῶς οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθεν ἡ μεγαλόφρων Γαλλία, ἡ μήτηρ καὶ γενέτειρα τοῦ πρὸ δεκαετηρίδων τοιαῦτα ἀναλογισθέντος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν Ὀνείων ὀρέων περιωνύμου Σιατωβριάνδου, ᾧπερ ἀΐδιος εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται ἀνθ' ὧν ὑπὲρ τῆς δυστυχοῦς Ἑλλάδος καὶ τῶν ταλαιπώρων Ἑλλήνων μετὰ στεναγμῶν καὶ θλίψεως ἔγραψεν.

τῶν Ἑλλήνων καὶ πανήγυρις· οὐχ ἣν διὰ δυοῖν ἐτοῖν συμπληροῖ αὐτῇ τὸ Ἑλληνικόν, καθάπερ ἡ παροῦσα αὕτη».

1 Beulé Pelopon. p. 432. «Mais dès lors l'histoire de Corinthe n'est plus qu'une histoire de siéges et de malheurs. En 261, ce sont les Hérules; en 395, Alaric et St[illegible] libérateur plus funeste encore; à une époque plus raprochée les Slaves; en 1205 les Latins; en 1458, les Turcs; en 1612, les Chevaliers de Malte, en 1682, les Venetiens; puis en 1715, les Turcs de nouveau. Aussi est-ce presque un miracle qu'une seule pierre antique ait survécu à tant de désastres.»

2 Chateaubriand, Itinéraire de Paris à Iérusalem «Je ramenais mes regards sur le Péloponèse, sur Corinthe, sur l'endroit où se célébraient les jeux: quel desert! quel silence! infortuné pays! malheureux grecs! La France perdra-t-elle ainsi sa gloire? sera-t-elle ainsi dévastée, foulée aux pieds dans la suite des siècles?

Τελικὸν συμπέρασμα.— Ἐνταῦθα τελευτᾷ τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, ᾧπερ ἐπισυνάπτεται ἐν ἰδιαιτέρῳ τμήματι καὶ ἡ περὶ τῆς διορυχῆς αὐτοῦ ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἐὰν δὲ νῦν παλινδρομικῶς ἀποβλέψωμεν εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ἀναγραφέντα περὶ ἑνὸς τοσοῦτον μικροῦ μέρους τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ἀναλογισθῶμεν τὴν μεγάλην πληθὺν καὶ τὸν μέγαν πλοῦτον τῶν ἱερῶν οἰκοδομημάτων καὶ καλλιτεχνικῶν ἔργων, ἅπερ ἡ τῶν Ἑλλήνων καλλαισθησία, καλλιτεχνία καὶ φιλοπονία ἐκαλλιτέχνησε καὶ διεσθέτησε ἐντὸς μιᾶς ἀκατοικήτου σπιθαμῆς γῆς, εὐλόγως καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ δαιμόνιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες οἱονεὶ νύκτωρ μεθ' ἡμέρας εἰργαζόμενοι καὶ διὰ τῶν ἀπειραρίθμων καλλιτεχνημάτων πληρώσαντες τὴν Ἑλλάδα, μέγα ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον ἀνέδειξαν αὐτήν. Διότι ὀλίγα βήματα μακρὰν τοῦ Ἰσθμοῦ ἡ περιαδομένη Κόρινθος ἠρίθμει πολλαπλάσια τῶν ἐν τῷ Ἰσθμῷ ἀναγραφέντων ἀρχιτεκτονικὰ οἰκοδομήματα καὶ καλλιτεχνικὰ ἀριστουργήματα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευόμενα. Ὀλίγον δὲ πορρωτέρω πρὸς δυσμὰς μὲν ἡ Σικυών, ἡ Νεμέα, αἱ Μυκῆναι καὶ τὸ Ἄργος, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Ἐλευσὶς καὶ πρὸς νότον ἡ Ἐπίδαυρος καὶ ἡ Τροιζήν, πᾶσαι ἔβριθον καλλιτεχνικῶν μνημείων· ὥστε εὐλόγως δύναταί τις νὰ ἀποφανθῇ ὅτι σύμπασα ἡ Ἑλλὰς ἐστιν ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, ἐφάμιλλον τοῦ ὁποίου οὐδεμία ἄλλη χώρα μικρὰ ὡς ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ ἐπιδείξῃ. Εἰ δὲ περιεσώζοντο μέχρι τοῦ νῦν πάντα τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνηθέντα μνημεῖα, ἕκαστα ἐν οἰκείῳ τόπῳ σῶα καὶ ἀβλαβῆ, ὡς τὰ ὀλίγιστα διασωθέντα μέχρις ἡμῶν, βεβαίως ἡ μεγάλη πληθὺς καὶ ἡ ἔξοχος καλλιτεχνικὴ λαμπρότης αὐτῶν, ἤθελε καταπλήξει ὅλον τὸν κόσμον, θεώμενον καὶ ἀποθαυμάζοντα τὸ μοναδικὸν τοῦτο φαινόμενον, ἕνεκα τοῦ ὁποίου δικαίως ἔπρεπε νὰ ὀνομασθῇ τὸ μικρὸν ἡμῶν κράτος «τὸ ἀρχαιολογικὸν βασίλειον τῆς Εὐρώπης». Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ προμνημονευθέντος συνόλου τῶν Ἑλληνικῶν μνημείων τὰ μὲν ὁ πανδαμάτωρ ἐξηφάνισε χρόνος, τὰ δὲ βέβηλοι βαρβάρων χεῖρες κατέστρεψαν, ἄλλα δὲ ὁ χριστιανισμὸς μετεποίησε καὶ μετεμόρφωσεν, ἄλλα ὁ τοῦ μεσαιῶνος φανατισμὸς ἐξωλόθρευσε, πολλὰ δὲ οἱ ξένοι ἐκ τῆς χώρας ἀπαγαγόντες εἰς τὴν Εὐρώπην μετήνεγκον, ἔνθα κατακοσμοῦσι τὰ μουσεῖα αὐτῶν, πολλὰ δὲ καὶ νῦν ἔτι ἀρχαιοκάπηλοι τὰ τιμαλφέστερα καπηλευόμενοι προγονικὰ κειμήλια, ἀπαλλοτριοῦσι τῆς πατρίδος, ὀλίγιστα δὲ τοῦ συνόλου διατηροῦνται ἐν ταῖς θέσεσιν αὐτῶν καὶ τελευταῖον πλεῖστα ὅσα ταφέντα ποτὲ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς καὶ στενάζοντα ὑπὸ τὸ βάρος αὐτῆς, ἀναμένουσι τὴν σωτηρίαν αὐτῶν παρ' ἡμῶν τῶν ζώντων, οἵτινες μικροὶ καὶ ἀσθενεῖς ἔτι ὑλικῶς τε καὶ πνευματικῶς, μόλις κατωρθώσαμεν μέχρι τοῦδε ἐλάχιστα αὐτῶν νὰ ἀπελευθερώσωμεν τοῦ βαρύνοντος αὐτὰ ζυγοῦ.

Ὅθεν χάριτας καὶ εὐγνωμοσύνην δικαίαν ἀντὶ μομφῆς καὶ ψόγου, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν τῇ φιλομούσῳ καὶ φιλαρχαίῳ Γερμανίᾳ δι' ὅσας κατέβαλε θυσίας πρὸς ἀνόρυξιν τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀρχαιοτήτων καὶ τῷ ἀξιεπαίνῳ τέκνῳ αὐτῆς Ε. Σλήμαν διὰ τὴν ἀνόρυξιν τῶν Μυκηναίων καὶ Τρωϊκῶν ἀρχαιοτήτων, ἃς ἡμεῖς, Κύριος οἶδε, ἄν ποτε ἠθέλομεν δυνηθῇ νὰ ἐξαγάγωμεν εἰς φῶς ἐκ τοῦ σκότους χάριν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς δόξης τῶν ἡμετέρων προγόνων, ἐφ' οἷς σεμνυνόμενοι διατελοῦμεν ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι ἐκείνων.

Εἰ δ' ἀληθές ἐστιν, ὡς πρὸ ὀλίγου χρόνου ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ τύπῳ, ὅτι φιλόμουσος καὶ φιλάρχαιος ἑταιρία ἐν Βερολίνῳ ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν, διὰ χρηματικῶν συνεισφορῶν καὶ συνδρομῶν ἀποζημιοῦσα τοὺς νῦν οἰκήτορας τοῦ ἀρχαίου ἄστεος τῆς Παλλάδος, νὰ ἀνασκάψῃ πάσας τὰς ὑπὸ τὸ ἔδαφος ἐκείνου ὑποκρυπτομένας καὶ διαφυλαττομένας ἀρχαιότητας, οὐδείς ἐστιν ὁ ἀμφιβάλλων ὅτι ἡ πραγμάτωσις τοῦ δυσχεροῦς τούτου ἔργου θὰ παραγάγῃ εἰς φῶς μέγαν καὶ λαμπρὸν καλλιτεχνικὸν πλοῦτον, μέλλοντα νὰ κλείσῃ τοὺς ἡμετέρους προγόνους, νὰ ὠφελήσῃ τὴν τέχνην καὶ ἐπιστήμην καὶ νὰ περιάψῃ τιμὴν μεγάλην τῇ γενναιόφρονι ἐκείνῃ ἑταιρίᾳ, ἥτις τοιαύτην πρωτοβουλίαν συνέλαβε νὰ πραγματώσῃ οὐ μόνον ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Διότι τὰ πολυτιμότατα κειμήλια τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητός εἰσι κοινὰ τῆς ἐπιστήμης κτήματα καὶ σοφὰ συμπάτης τῆς ἀνθρωπότητος διδάγματα, δόξαν ἀθάνατον περιποιοῦντα τοῖς δημιουργοῖς αὐτῶν καὶ ἀριστοτέχναις.

Μαργαρίτης Δήμιτσας.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΩΣ ΚΥΡΙΟΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΕΝ ΤΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙ *

Ἡ ἀνθρωπότης ἀπαλλασσομένη τῆς ἀχλύος τοῦ μεσαιωνισμοῦ, ἐτράπη ἀμέτως εἰς τὴν ἔρευναν τῶν περὶ τὴν πολιτείαν ζητημάτων, ἥτις τότε ἤρχιζε νέαν ζωὴν καὶ νέαν μορφὴν ν' ἀναλαμβάνῃ. Ἡ γνῶσις τῶν γενικωτάτων τοὐλάχιστον χαρακτηριστικῶν τῶν διευθύνσεων καὶ τῶν τρόπων, καθ' οὓς ἡ ἐξακρίβωσις τῶν ζητημάτων τούτων ἐζητήθη, ἐνδιαφέρει τὰ μέγιστα ἡμᾶς, καθόσον μόνον τότε εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθῇ ἡ θέσις, ἣν ἐν τῇ σημερινῇ τῆς ἐπιστήμης ἀναπτύξει κατέχει τὸ μάθημα τοῦ πολι-

* Εἰσιτήριος λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς νομικῆς σχολῆς τὴν 18 Ὀκτωβρίου 1882.

τειακοῦ δικαίου, οὗτινος τὴν διδασκαλίαν ἡ Σ. Σχολὴ εὐηρεστήθη νὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ.

Τὴν ποικιλίαν δὲ τῶν μέσων ἢ τῶν *μεθόδων*, δι' ὧν ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια ἑκάστοτε ἐζητήθη εἰς δύο τινὰ ἰδίως ὀφείλομεν, εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν χαρακτήρων τῶν διαφόρων λαῶν καὶ εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν βαθμίδων τοῦ πολιτισμοῦ τῶν διαφόρων χρόνων.

Πρῶτος ὁ ἀγγλικὸς λαός, τυγχάνων ἀνέκαθεν τοῦ σχετικῶς μᾶλλον ἐλευθερίου πολιτεύματος, ἐπελήφθη τῆς μελέτης πολιτειακῶν ζητημάτων· ὢν δὲ δι' ἐξόχως πρακτικοῦ νοῦ πεπροικισμένος καὶ συνειθίζων πάντοτε νὰ ἐκλέγῃ κατὰ προτίμησιν τὸ ἐν τῷ βίῳ ἀμέσως χρήσιμον, ἀπέφυγε καὶ ἐνταῦθα τὰς ἀφῃρημένας θεωρίας. Τοὐναντίον μάλιστα, περισυνάξας ἄφθονον ἱστορικὴν ὕλην καὶ ἐπεξεργασθεὶς αὐτὴν κατὰ μέρος μετὰ πολλῆς κριτικῆς δεινότητος, ἐμόρφωσε πολιτειακόν τι δίκαιον πλῆρες ὀργανικῆς ζωῆς, ἂν καὶ εἰς γενικήν τινα συστηματικὴν τοῦ ὅλου ἀντίληψιν δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ.

Τοιουτοτρόπως ἀνεπτύχθη ἐκεῖ *ἐμπειρική* τις σχολή, τελειοποιηθεῖσα διὰ τοῦ χρόνου εἰς θετικὴν *ἱστορικήν*, ἥτις ἀπαρεσκομένη τὰς ἐπαναστάσεις καὶ τὰς ῥιζικὰς μεταβολάς, πιστὴ δ' ἐμμένουσα εἰς τὸ ἤδη ὑπάρξαν, ἀνταπεκρίθη θαυμασίως εἴς τε τὸ πρακτικὸν καὶ εἰς τὸ ἐξόχως συντηρητικὸν πνεῦμα τοῦ λαοῦ.

Ἐν τούτοις ἡ σχολὴ αὕτη διέσωσε τὸ ἱστορικὸν καθεστὸς μόνον ἐκ γενικῶν ἀνατροπῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ μερικῶν ἀλλοιώσεων· ἀληθῶς δέ, ἀφ' οὗ ἡ ἱστορία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ συνεχὴς μεταβολὴ ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων, ἦτο ἑπόμενον νὰ μὴ δύναται μηδ' ἐν αὐτῇ νὰ εὑρεθῇ τὸ στερεὸν στήριγμα κατὰ παντὸς κρούοντος τὴν θύραν νεωτερισμοῦ.

Ἀλλὰ τὸ συντηρητικὸν τοῦτο πνεῦμα δὲν ἐπεκράτησε πανταχοῦ ἐν Εὐρώπῃ. Ἐν Γαλλίᾳ ἰδίως, ἥτις προηγήθη τῆς λοιπῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης ἐν τῇ πολιτικῇ ἀφυπνίσει, διπλοῖ ὑπῆρξαν οἱ παράγοντες, ὅπως τὸ ἱστορικὸν στοιχεῖον, τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπικρατῆσαν, οὐ μόνον μὴ ληφθῇ ὑπ' ὄψει, ἀλλὰ καὶ νὰ θεωρηθῇ ὅτι μόνον ν' ἀναστέλλῃ τὴν πρόοδον τῶν νέων ἀρχῶν ἦτο κατάλληλον, τῶν ἀρχῶν ἐκείνων αἵτινες ἀνεκηρύσσοντο ὡς προωρισμέναι νὰ παράσχωσι τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν σωτηρίαν τῇ ἀνθρωπότητι. Οἱ παράγοντες οὗτοι ἦσαν ἔνθεν μὲν ὁ δεινὸς ἀπολυτισμὸς καὶ ἡ καταπίεσις, ἥτις φυσικῶς ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ παρὰ λαῷ ζῶντι τοσούτῳ βιαιοτέραν τὴν ἀντίδρασιν, ἔνθεν δὲ τὸ εὐκίνητον, εὐμετάβολον καὶ νεωτεριστικὸν τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος.

Ἐγεννήθη λοιπὸν ἐνταῦθα ἡ ἀντίθετος ὅλως ῥοπή, ἥτις, περιφρονοῦσα τὴν πεῖραν καὶ τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις, προσεῖχε μόνον εἰς τὸ λογικῶς ὀρθὸν καὶ τὴν λογικὴν τάξιν καὶ ἀλληλουχίαν, ᾠκοδόμει δὲ κατὰ κανόνας ἐκ τῶν προτέρων τιθεμένους καὶ ἀπὸ τῆς λογικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως

ἁπλῶς ἀπορρέοντας. Διὸ καὶ ἡ οὕτω μορφωθεῖσα σχολὴ *ὀρθολογικὴ* ἐκλήθη.

Μάλιστα τοσούτῳ ἡ ἀντίθεσις αὕτη πρὸς τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπικρατῆσαν πνεῦμα ἐπετάθη, ὥστε ἐκεῖ μὲν ἔφθασαν μέχρι τοῦ νὰ θέσωσιν αὐτὰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ὡς βάσιν τῶν πολιτειολογικῶν αὐτῶν μελετῶν, ἐνῷ ἐν Γαλλίᾳ κατέληξαν ὅλως ἀντιθέτως εἰς μεταφυσικὰς θεωρίας καὶ καθαράν τινα ἰδεολογίαν, ἐκλαβόντες ὡς γνῶσιν τὴν ἐν τῷ νῷ ἁπλῶς ἐνυπάρχουσαν ἰδέαν.

Καὶ ἡ μὲν τάσις τῆς σχολῆς ταύτης ὑπῆρξεν ἀληθῶς φιλελεύθερος, μεγάλως ἐπιδράσασα εἰς τὴν ἀπότομον διακοπὴν τοῦ μεσαιωνισμοῦ· ἐστερεῖτο ὅμως βαθείας ἐννοίας διὰ ζῶσαν ἐλευθερίαν, διὸ καὶ ἡ μεγαλειτέρα ὑπηρεσία αὐτῆς ὑπῆρξεν ἁπλῶς ἀρνητική, ὡς ἡ σπουδαιοτέρα αὐτῆς ἔλλειψις, ἡ ἀπουσία παντὸς θετικοῦ πυρῆνος.

Ἐν τούτοις αἱ φοβεραὶ δονήσεις, ἃς αἱ γαλλικαὶ ἰδέαι καὶ αἱ συμπαρομαρτοῦσαι ἐπαναστάσεις ἐπήνεγκον, ἀφύπνισαν καὶ τὸ γερμανικὸν ἔθνος, ὅπερ τελευταῖον καταφθάσαν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν τοῦτον ἀγῶνα, τοσούτῳ ἐρρωμενέστερον ἐπελάβετο αὐτοῦ. Ἰδίως νέαν ἐπιστημονικὴν περίοδον ἐνεκαίνισεν ἡ ὑπὸ τῶν δύο ἐξόχων φίλων Savigny καὶ Niebuhr ἱδρυθεῖσα *ἱστορικὴ* σχολή, ἥτις σαφῶς καὶ ἐν πλήρει συνειδήσει ὁρίσασα τὰ ὅρια αὐτῆς καὶ ἀπορρίψασα τὰς ἀφῃρημένας θεωρίας τοῦ φυσικοῦ δικαίου, αἵτινες εἶχον ἀντιποιηθῆ ἴσην χρησιμότητα δι' ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ δι' ὅλους τοὺς χρόνους, ἐτόνισεν ἐνεργῶς *τὸν στενὸν σύνδεσμον τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος*, ὡς τὸν *ὀργανικὸν σύνδεσμον τοῦ δικαίου μετὰ τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ*.

Ἀλλ' ἀπέναντι τῆς σχολῆς ταύτης ἀνεπτύσσετο οὐδὲν ἧττον ἡ *φιλοσοφικὴ* σχολή, ἥτις ἀρυομένη τὴν ὕλην αὐτῆς ἀπ' αὐτῆς τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ πνεύματος καὶ ἐξάγουσα τὰ συμπεράσματα αὐτῆς ἀπὸ ἀνωτέρων ἀρχῶν ἁπλῶς διὰ συλλογισμῶν, ὤφειλεν ἀναγκαίως νὰ ἔλθῃ εἰς ἀντίθεσιν καὶ σύγκρουσιν πρὸς ἐκείνην.

Ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῶν δύο τούτων σχολῶν διεξήχθη πεισματωδῶς καὶ ἐπὶ μακρόν, κατέληξε δὲ εἰς τὴν γένεσιν τρίτης τινὸς σχολῆς τῆς *ἱστορικοφιλοσοφικῆς*, περιλαβούσης ἀμφοτέρας εἰς ἁρμονικὸν ὅλον καὶ ἀποτελεσάσης ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὴν τελευταίαν πρόοδον, ἣν ἡ ἐπιστήμη ἡ πολιτειακὴ μέχρι σήμερον ἐποίησεν.

Ἡ σχολὴ αὕτη θέτει ὡς βάσιν αὐτῆς τὴν ἐξῆς ἀλήθειαν, ἐξηγμένην ἀμέσως ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν· ὅτι ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν ἐπιδρῶσιν οὐχ' ἧττον ἡ *ἀνάγκη* ἢ ἡ *ἐλευθερία* καὶ ὅτι τούτων ἀκριβῶς ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀποτελεῖ τὴν ζωὴν τῆς πολιτείας, ὡς ἀποτελεῖ καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου· ὅτι πρὸς τούτοις τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐκπροσωποῦνται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τὸ μὲν ὑπὸ τῆς ἱστορίας, τὸ δὲ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ὅτι ἀμφότερα χρησιμεύουσιν ἡμῖν ἐξ ἴσου ὡς μέσα εἰς ἀ-

νίχνευσιν τῆς ἀληθείας, ὡς δύο σημεῖα ἀφ' ὧν ὁ ἐπιστήμων τὰ πράγματα ἐπισκοπεῖ, ἤτοι ὡς δύο ἁπλῶς μέθοδοι τῆς ἐργασίας αὐτοῦ. Οὕτως ἀναγνωρίζει ἡ σχολὴ αὕτη ὅτι τὸ δίκαιον καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι οὔτε ἱστορικόν, οὔτε φιλοσοφικόν· ὅτι τοὐναντίον πᾶν δίκαιον ἀναγκαίως ἔχει μίαν πνευματικὴν οὐσίαν, ὡς ἔχει μίαν σωματικὴν ἤτοι ἐξωτερικὴν μορφήν· καὶ ἡ μὲν πνευματικὴ αὐτοῦ οὐσία τὸ συνδέει μετὰ τῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ σωματικὴ μετὰ τῆς ἱστορίας.

Ἐρευνᾷν λοιπὸν ἱστορικῶς καὶ συλλογίζεσθαι φιλοσοφικῶς, ἰδοὺ οἱ δύο ὅροι τῆς νεωτέρας ταύτης σχολῆς πρὸς ἀσφαλῆ τῆς ἀληθείας ἀνακάλυψιν. Καίτοι δὲ δὲν ἐλλείπουσιν ἔτι διάσημοι δημοσιολόγοι εἰς μίαν τῶν δύο μονομερῶν μεθόδων ἐπιμένοντες, οὐχ' ἧττον ἡ ἱστορικοφιλοσοφικὴ σχολὴ δύναται ἀδιστάκτως πλέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ὁριστικῶς τὴν νίκην καταγαγοῦσα. Δύναται δὲ ὡς μία περιπλέον ἀλήθεια ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κτηθεῖσα νὰ θεωρηθῇ ἡ ὡραία αὕτη ἔκφρασις ἑνὸς τῶν διασημοτάτων ἡγετῶν τῆς σχολῆς ταύτης, τοῦ ἀοιδίμου Βλούντσλη, τοῦ πρὸ ὀλίγου ἔτι μέγα κενὸν ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ καταλιπόντος, ὅτι «γινώσκομεν ἤδη ὅτι ἡ θεωρία ἡ ἀπὸ τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ ἀνθρώπου ἐκπηγάζουσα εὐχερῶς περιπλέκεται εἰς χιμαίρας, ὅταν τὴν πεῖραν τῆς ἱστορίας περιφρονῇ· καὶ ὅτι ἡ ἱστορία, ὅταν κλείῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸ τῶν ἰδεῶν αἵτινες ὡς ἀστέρες λάμπουσιν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ὁρίζοντος, μένει δεσμία ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῶν ἀρχαίων τάφων.»

Ἀνεκάλεσα, κύριοι, εἰς τὴν μνήμην ὑμῶν τὰς φάσεις ἃς ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἠκολούθησε, διότι τὸ πολιτειακὸν δίκαιον ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ τελευταίου ἡμῶν τούτου πορίσματος στηρίζεται. Τὸ *πολιτειακὸν δίκαιον*, λαμβάνον ὑπ' ὄψει οὐχὶ ὡρισμένην τινὰ πολιτείαν, ἀλλὰ τὴν πολιτείαν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς καὶ ὑπὸ τοὺς γενικοὺς χαρακτῆρας, ὑφ' οὓς ἡ ἀνθρωπότης ἅπασα παρέστησεν αὐτήν, ἀναγκαίως στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἱστορίας, ἐνῷ συγχρόνως ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς φιλοσοφίας ὁδηγεῖται. Οὕτω λοιπὸν τὸ πολιτειακὸν δίκαιον ἐξετάζει τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς ἡ *πολιτεία ἐν γένει* ὑπάρχει, τὰ συστατικὰ αὐτῆς στοιχεῖα, τὸν καθόλου ὀργανισμὸν καὶ τοὺς κανόνας καθ' οὓς λειτουργεῖ· καθίσταται δ' ἡ ἀναγκαία προεισαγωγὴ τοῦ τε συνταγματικοῦ δικαίου καὶ τοῦ διοικητικοῦ, ἅτινα μόνον μετὰ τὴν γενικὴν ταύτην μελέτην δύνανται ὀρθῶς καὶ προσφόρως νὰ κατανοηθῶσιν.

Ἀλλὰ μετὰ τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου στενώτατα συνδέεται, σχεδὸν δὲ ἓν ἀναπόσπαστον ὅλον μετ' αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἕτερον μάθημα ἡ *πολιτική*, ἥτις διὰ τοῦτο ἀναγκαίως θέλει ἐπίσης ἀποτελέσει μέρος τῆς ὅλης ἡμῶν μελέτης. Ἡ πολιτικὴ πάλιν, λαμβάνουσα ἤδη τὴν πολιτείαν ἑτοίμην, ἐρευνᾷ καὶ καθορίζει τὸν σκοπὸν αὐτῆς ὡς καὶ τὰ μέσα τὰ πρὸς αὐτὸν φέροντα, ἀνευρίσκει τὰς ἐλλείψεις τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος ἢ καὶ τῆς

ὅλης νομοθεσίας, σκέπτεται περὶ τοῦ τρόπου τῆς βελτιώσεως αὐτῶν καὶ ἐν γένει ἐπισκοπεῖ τὴν πολιτείαν κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἢ τὴν δρᾶσιν αὐτῆς.

Τοιουτοτρόπως ἐν συνόλῳ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ μὲν πολιτειακὸν δίκαιον ἐξετάζει κατὰ πόσον τὸ καθεστὸς εἶναι σύμφωνον πρὸς τὸ δίκαιον, ἐνῷ ἡ πολιτικὴ κατὰ πόσον ἡ τῆς πολιτείας ἐνέργεια εἶναι σκόπιμος.

Καὶ ταῦτα μέν, κύριοι, περί τε τῶν μεθόδων αἵτινες ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς περὶ τὴν πολιτείαν ἐπιστήμης καὶ περὶ τῆς φύσεως τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτικῆς. Ἐκ τῆς συντόμου ὅμως ταύτης ἐπιθεωρήσεως ἐγένετο ἡμῖν καταφανὴς ἰδίως ἡ τῆς γνώσεως τῆς ἱστορίας ἀνάγκη καὶ δὴ τῆς ἱστορίας τῶν πολιτευμάτων καὶ τῆς προόδου ἐν γένει, ἣν ἡ περὶ τὴν πολιτείαν ἐπιστήμη ἠκολούθησε· διότι εἶναι πρόδηλον ὅτι ὅπως διὰ πᾶν ἔργον, πρὶν ἐπιληφθῶμεν τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, ἀνάγκη νὰ κατέχωμεν τὴν ὕλην ἐξ ἧς μέλλει νὰ κατασκευασθῇ, οὕτω καὶ ὁ πολιτειολόγος, πρὶν κατάρξηται τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου, ἔχει ἀνάγκην τῆς ὕλης, ἣν μόνη ἡ ἱστορία δύναται νὰ τῷ προσφέρῃ.

Ταύτης τῆς ἀνάγκης λοιπὸν ἕνεκεν ἀπεφάσισα πρὶν εἰσέλθω εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτικῆς, ἢ ὑπὸ ἓν ὄνομα, «τῆς ἐπιστήμης τῆς νεωτέρας πολιτείας», νὰ προτάξω κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν τοῦτο ἔτος ὡς εἰσαγωγὴν τὴν *ἱστορίαν τῶν πολιτευμάτων* καὶ τῶν *περὶ πολιτείας θεωριῶν*. Δυστυχῶς οὐδὲν τοιοῦτο ἔργον ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ φιλολογίᾳ ὑπάρχει περιλαμβάνον ἅπασαν τὴν ὕλην ταύτην εἰς ἓν συνεχὲς ὅλον, θὰ ἤμην δ' ἀληθῶς ἀσύγγνωστος παρὰ τοῖς ἐμοῖς ἀκροαταῖς, ἐὰν μὴ ἐπελαμβανόμην τοῦ ἔργου φρονῶν, οὐχὶ ὅτι εἶναί ποτε δυνατὸν νὰ πληρώσω τοιαύτην ἔλλειψιν, ἀλλ' ὅλως τοὐναντίον, ὅτι ἡ ἔλλειψις τοσοῦτον εἶναι σπουδαία, ὥστε καὶ ἀσθενής τις ἀπόπειρα εἰς θεραπείαν αὐτῆς δὲν εἶναι πάντῃ περιττή.

Εἶναι πρόδηλον, κύριοι, ὅτι θέλοντες ὀρθῶς τὸ παρὸν νὰ κρίνωμεν, νὰ ὠφεληθῶμεν δὲ ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς μεθόδου ἣν ἡ τελευταία τῆς ἐπιστήμης πρόοδος μᾶς προσφέρει, ὀφείλομεν κατ' ἀνάγκην νὰ στραφῶμεν πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ ἐρευνήσωμεν τοῦτο καθ' ἑαυτό· καθότι τοῦτο θέλει διδάξει ἡμᾶς τίνι τρόπῳ τὸ παρὸν ἔλαβε τὴν μορφὴν ὑπὸ τὴν ὁποίαν σήμερον παρίσταται ἡμῖν, πῶς ἀνεπτύχθη καὶ τίνα ὁδὸν ἡ πρόοδος αὐτοῦ ἔλαβεν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅπως δυνηθῶμεν νὰ νοήσωμεν τὴν παροῦσαν κατάστασιν τοῦ πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ, τοῦ πολιτειακοῦ βίου καὶ τῶν νόμων, οἵτινες ῥυθμίζουσιν αὐτόν, δέον νὰ γνωρίσωμεν πρῶτον τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βίου τῶν λαῶν καὶ τῶν πολιτειῶν ἐν γένει.

Ἡ σημερινὴ πολιτεία, κύριοι, ὡς ὁ ἐν γένει σύγχρονος πολιτισμός, δὲν εἶναι ποσῶς ἔργον τοῦ αἰῶνος μόνον ἡμῶν, ἀλλὰ τὸ πόρισμα τῆς ἐργασίας

ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος, ὅλων τῶν αἰώνων. Διὰ μόνης δὲ τῆς ἐρεύνης ἣν ἔφθασα νὰ ὑποδείξω ὑμῖν ἀνακαλύπτομεν τὴν ἁρμονίαν ἐκείνην, ἥτις διήκει δι' ὅλης τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἀσιανῆς θεοκρατίας μέχρι τῆς νεωτάτης πολιτείας τοῦ λαοῦ, τὸν ἀναλλοίωτον δὲ τῆς προόδου νόμον, ὅστις πολλάκις καὶ ὑπ' αὐτὸν τὸν πέπλον μεγίστων ἐθνικῶν δυστυχημάτων τελεῖται.

Ἀληθῶς δὲ οὐδενὸς κύκλου τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων καὶ συμβάντων ἡ ἱστορία δύναται νὰ παραβληθῇ κατὰ τὴν σπουδαιότητα πρὸς τὴν ἱστορίαν ταύτην τῶν ποικίλων τῆς πολιτείας μορφῶν καὶ τῶν πολυειδῶν περὶ αὐτῆς συστημάτων· διότι οὐδεμία ἐπιστήμη, οὐδεμία γνῶσις συνδέεται τοσούτῳ στενῶς μετὰ τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, ὃν κατακυριεύει ποικιλοτρόπως, τοῦ ὁποίου—ἔτι πλέον— μόνη αὐτὴ δύναται νὰ δώσῃ αὐτοτελῆ εἰκόνα, ὅσῳ ἡ ἐπιστήμη ἡ περὶ τὴν πολιτείαν ἀσχολουμένη. Πᾶσα ἐφεύρεσις, πᾶσα ἀνακάλυψις, ἡ πρόοδος ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς οὐδαμοῦ ἀντανακλᾶται καὶ τελειότερον ἀποτυποῦται ἢ ἐν τῇ πολιτικῇ ταύτῃ σχέσει, ἐν ᾗ ὁ ἄνθρωπος κατ' ἀνάγκην ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ ζῇ. Τοσούτῳ δ' εἶναι τοῦτο ἀληθές, ὥστε ἀνενδοιάστως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐκεῖ ὁ μέγιστος πολιτισμός, ὅπου καὶ ἡ ἀρίστη πολιτειακὴ ὀργάνωσις.

Ἐν τούτοις μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ καθαρῶς αὕτη ἱστορικὴ σπουδὴ εἶναι μεθ' ὅλα ταῦτα ἀνίκανος νὰ ἀνακαλύψῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς ζωῆς τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας καὶ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν. Τοῦτο ἔσεται, ὡς εἶπον, τὸ ἔργον τοῦ κυρίου ἡμῶν μαθήματος, οὗτινος ἡ ἱστορία αὕτη εἶναι ἁπλῶς ἡ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία. Ἀλλ' οὔτε εἰς τοῦτο τυχὸν θέλει ἡ ἱστορία αὕτη μᾶς χρησιμεύσει, ὅπως ἀνευρίσκωμεν ἐν αὐτῇ ἀναλογίας, ἵνα ἐν ὡρισμέναις τισὶ περιστάσεσιν ἐφαρμόζωμεν ὅ,τι ἄλλοτε ὑπὸ ἐξωτερικῶς μὲν ὁμοίας, οὐσιαστικῶς δ' ἴσως ἀνομοίας περιστάσεις μετ' ἐπιτυχίας ἐφηρμόσθη. Τὸ τοιοῦτο ἤθελε φέρει εἰς ἐπιβλαβέστατα ἀποτελέσματα, μᾶς προσδέσει δὲ εἰς τὸ ἅπαξ ὑπάρξαν καὶ μᾶς φέρει ἀκριβῶς εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς ζωῆς καὶ τῆς προόδου, ἥτις ἐν πάσῃ πολιτείᾳ ζώσῃ τελεῖται διὰ τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως. Ἀλλ' ἐπαναλέγω, ἡ ἱστορία θέλει μόνον εἰς τοῦτο μᾶς χρησιμεύσει, εἰς τὸ νὰ κατανοήσωμεν εὐχερέστερον καὶ ἐντελέστερον τότε παρὸν καὶ τὴν ὅλην πρόοδον τῆς πολιτειακῆς ἐπιστήμης ἐν τῇ συνεχείᾳ αὐτῆς.

Ἀλλά, κύριοι, ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ τῆς ἱστορίας ἐρεύνῃ ὀφείλομεν ἐπὶ ἑνὸς ἰδιαιτέρως σημείου, τοῦ τῆς *πατρίου ἱστορίας*, νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν, περὶ τούτου δὲ ἐπιτρέψατέ μοι λεπτομερέστερον νὰ ἐξηγηθῶ, καθότι ἐξαιρετικὴν εἰς αὐτὸ ἀποδίδω σημασίαν.

Ὅσῳ διδακτικὴ καὶ ἂν ᾖ ἡ ἄπειρος αὕτη ὕλη, ἣν οἱ αἰῶνες προσφέρουσιν ἡμῖν εἶναι εὐχερέστατον νὰ συγχυσθῶμεν ἐν τῇ ποικιλίᾳ αὐτῆς, ἐὰν μὴ συνδέσωμεν ταύτην πρὸς τὴν μελέτην τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν πνεύματος

καὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, ὃν πάλιν μόνον ἐν τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀνθρωπότης πρόκειται ἡμῖν *μία* κατ' οὐσίαν, ἐκτυλίσσεται ὅμως ὑπὸ τηλικαύτην ποικιλίαν ἐν ταῖς διαφόροις φυλαῖς καὶ ἐθνικότησιν, ὥστε βεβαίως ἠθέλομεν ἀποτύχει, ἐὰν ἐζητοῦμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν τοὺς αὐτοὺς κανόνας καὶ τὰ αὐτὰ ὁμοιομόρφως ἐκ τῆς ἱστορίας πορίσματα ἐφ' ὅλων ἐξ ἴσου τῶν λαῶν. Μάλιστα ἡ ποικιλία αὕτη, οὐδόλως φέρουσα σύγχυσιν εἰς τὴν ὅλην ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι τοὐναντίον ἀναγκαιοτάτη, ὅπως τὸ ἔργον ᾖ πλῆρες ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, ὅπως ἕκαστον αὐτοῦ μέρος ᾖ ἐξ ἴσου ἐπιμελῶς ἐπεξειργασμένον ὡς ὑπὸ ἐργάτου εἰδικὴν ἔχοντος ἱκανότητα.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, κύριοι, ἄξιαι πάλιν ἰδιαιτέρας προσοχῆς διὰ τὸν σκοπὸν ἡμῶν εἶναι αἱ περίοδοι τοῦ ἐθνικοῦ βίου, αἱ ἀπὸ τοῦ Μέσου Αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν χρονολογούμεναι. Ἡ κλασικὴ ἡμῶν ἐποχή, καίτοι διδακτικωτάτη, καίτοι φρονῶ καὶ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν ὅτι εἶναι ἀναγκαιοτάτη εἰς τὴν ἐθνικὴν καθόλου ἀνατροφήν, κεῖται — μὴ λησμονῶμεν τοῦτο — τοσούτῳ μακρὰν ἡμῶν, αἱ σχέσεις τοῦ τε κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πολιτειακοῦ βίου ἐπὶ τοσοῦτον ἔκτοτε ἠλλοιώθησαν, ὥστε ταύτην μόνον καὶ κυρίως ὑπ' ὄψει ἔχοντες, θὰ ἐκινδυνεύομεν νὰ ἐμπέσωμεν εἰς ἀπότομον ἀντίθεσιν καὶ εἰς ἀδιέξοδον σύγχυσιν.

Καὶ διὰ τοῦτον ὅμως ἔτι τὸν λόγον κρίνω ἀναγκαίαν τὴν σύντονον ἔρευναν τῆς μετὰ ταῦτα ἐποχῆς, διὰ τὸ ὅτι καὶ ὁ λαὸς αἰσθάνεται ἑαυτὸν μᾶλλον πρὸς αὐτήν, καίπερ ἴσως τὴν ἧττον ἔνδοξον, συνδεδεμένον ἢ πρὸς τὴν παναρχαίαν ἐκείνην κλασικήν, ἣν μόνον παρὰ τῶν σοφῶν γινώσκει· ἡ δὲ συναίσθησις αὕτη τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς συνεχείας τοῦ ἔθνους εἶναι ἡμῖν ἀναγκαιοτάτη, εἶναι ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν ὕλη πολύτιμος ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν.

Ἡ φιλοπατρία, κύριοι, δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἀφῃρημένων γενικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πραγματικῶν δεσμῶν τῆς κοινῆς καταγωγῆς, ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου ἐκείνου ἐνστίκτου τῆς ἐθνικότητος, τὸ ὁποῖον τοσούτῳ μᾶλλον κρατύνεται, ὅσῳ ὁ λαὸς λαμβάνει πληρεστέραν γνῶσιν τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ συνεχείας, συνεχείας ζώσης, ἀμέσου, καὶ ἣν αὐτὸς οὗτος ἀντιλαμβάνεται, οὐχὶ δ' ἐκείνης ἣν οἱ σοφοὶ τῷ ἐπιβάλλουσιν ὅπως τὴν ἐπικύριον, στηριζόμενοι εἰς κεκονιαμένας ἀναδιφήσεις, τῷ τὴν ἀμφισβητήσωσι.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον τοῦτο· ἡ συνείδησις τῆς ζώσης καὶ ἀμέσου ἱστορικῆς συνεχείας ἐξεγείρει μετὰ τῆς φιλοπατρίας καὶ τὴν συνείδησιν τῆς *ἐθνικῆς αὐθυπαρξίας*, αὕτη δὲ ἀποτελεῖ τὸν μεγαλουργὸν παράγοντα ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐθνῶν· διότι μόνη ἡ συνείδησις τῆς αὐθυπαρξίας γεννᾷ παρὰ τοῖς λαοῖς τὴν εἰς ἑαυτοὺς πεποίθησιν, ἥτις πεποίθησις ἐμπνέει τὴν μεγαλοφροσύνην, ἥτις πάλιν ὁδηγεῖ αὐτοὺς εἰς ἐπιτέλεσιν μεγάλων πράξεων.

Δύναμαι δὲ νὰ εἴπω, ὅτι ἐν παντὶ ἔθνει σχεδὸν πᾶσαν ἐποχὴν ἀναγεννήσεως προσημαίνει νέα τις τῆς πατρίου ἱστορίας καὶ τῶν πατρίων ἠθῶν ἔρευνα, ζωηρός τις ὑπὲρ αὐτῶν ἐνθουσιασμός, προσπάθειά τις ὅπως τὸ παρὸν συνδεθῇ ὀργανικῶς πρός τι ἔνδοξον παρελθόν, τέλος συγκέντρωσίς τις ἐν γένει τῶν ἐθνικῶν στοιχείων εἰς ἀποτέλεσιν πρῶτον αὐθυπάρκτου τινὸς βίου καὶ αὐτάρκους· διότι εἶναι ἀδύνατον ἔθνος περιφρονοῦν τὸ παρελθὸν αὐτοῦ ἤτοι ἑαυτό, ν' ἀποκτήσῃ τὴν αὐτοβουλίαν ἐκείνην καὶ τὴν εἰς ἑαυτὸ πεποίθησιν, ἥτις πρὸς πᾶν μέγα ἔργον εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαία.

Τόσῳ δ' εἶναι τοῦτο ἀληθές, ὥστε βλέπομέν τινας τῶν νεωτέρων λαῶν κατὰ τὴν ἰλλυρικὴν χερσόννησον, πλήρεις μὲν βεβαίως ζωῆς, ἀλλὰ στερουμένους ἰδίου παρελθόντος, νὰ φθάνωσι μέχρι τοῦ νὰ ὑποκλέπτωσι φύλλα τινὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅπως καλύψωσι τὴν ἰδίαν γυμνότητα καὶ ἀναδείξωσιν ἑαυτοὺς ἀρτίους.

Ἡ δὲ Ἑλλὰς αἱμοσταγὴς μετὰ φοβερὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς βαρβαρότητος ἐξελθοῦσα, μισοῦσα δὲ παρελθὸν τοσούτῳ ἀποτρόπαιον, τοσούτῳ ἀτιμωτικόν, διέσπασε πᾶσαν μετ' αὐτοῦ συνέχειαν καὶ ἔνθους ἐστράφη πρὸς τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα, ἥτις ἐκολάκευε τὴν φιλαυτίαν αὐτῆς καὶ ὑπενθύμιζεν ἔνδοξον παρελθόν. Τοῦτο ὅμως, ὡς ἐγένετο, ὑπῆρξε πολυειδῶς ἐπιβλαβὲς καὶ σχεδὸν ὀλέθριον διὰ τὴν πολιτειακὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἔθνους.

Ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης, κύριοι, ἀποτελεῖ ἀληθῶς θαυμασίαν πηγὴν εἰς μελέτην πολιτειολογικῶν ζητημάτων, ἐσαεὶ δὲ ἡ ἀνθρωπότης θέλει διατρέχει μετὰ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ τὰς λαμπρὰς σελίδας τῆς ἱστορίας, ἃς κατέχουσιν αἱ μικροσκοπικαὶ μὲν ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, ἀλλὰ κολοσσιαῖαι διὰ τὴν ἠθικὴν αὐτῶν ἰσχὺν καὶ μοναδικαὶ διὰ τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἔσχον ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ.

Ἀλλ' ὅ τι ἡ ἀναγεννωμένη Ἑλλὰς ἐσπευσμένως τότε ἐζήτει, δὲν ἦσαν ἔτι τοιαῦταί τινες σπουδαί, ἀλλ' ὕλη ἑτοίμη εἰς ἀνοικοδόμησιν νεωτέρου πολιτειακοῦ οἰκοδομήματος, ἤτοι *ὑπόδειγμα εἰς ἀπλῆν ἀπομίμησιν*, τοῦτο δὲ ἡ ἀρχαιότης ἠδυνάτει νὰ χορηγήσῃ. Τὸ ἔθνος λοιπὸν τότε, σφριγῶν ἐκ ζωῆς καὶ ἐκ πόθου πολιτισμοῦ, τὰς μὲν ἐνδόξους ἐκείνας ἀναμνήσεις ἔσπευσε νὰ φυλάξῃ ὡς ἐν μουσείῳ, ὁπόθεν μόνον χάριν ἐπιδείξεως ἐπετηδεύετο ἑκάστοτε ὅτι ἐλάμβανεν ὑποδείγματα, πράγματι δ' ἐστράφη ὁλόκληρον καὶ ἀκάθεκτον πρὸς τὴν Δύσιν, ὅπου ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς δίψης του ἤντλησεν ὅ,τι ἂν ἔτυχε πρὸ αὐτοῦ.

Διὸ καὶ ὅτε μετ' ὀλίγον ἤρξαντο νὰ παρέρχωνται αἱ ἐντυπώσεις τῶν μεγαλουργημάτων τῆς ἐπαναστάσεως, αἱ ὑπὲρ τὸ κολοσσιαῖον χάσμα τὴν ἑνότητα τῆς εὐγενοῦς ἡμῶν καταγωγῆς συγκρατοῦσαι, ἀπώλετο τότε φυσικῶς καὶ τὸ φρόνημα, ἡ μεγάλη ἰδέα τῆς γενικῆς τοῦ ἔθνους ἀναστάσεως κατέπεσε καὶ ἐχλευάσθη, ἡ πολιτικὴ ἡμῶν ἐγένετο μικρόφρων καὶ ταπεινή· ἄλλοι δὲ λαοὶ μέχρι τῆς προτεραίας ἔτι ὡς βάρβαροι ὑφ' ἡμῶν

περιφρονούμενοι, ἥρπασαν δεξιῶς τὴν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν πίπτουσαν σημαίαν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀνεθάρρησαν καὶ εἰς τοσοῦτον τόλμης προῆλθον, ὥστε νὰ φέρωσι τὸν φυλετικὸν ἀγῶνα μέχρις αὐτῆς τῆς καρδίας τῆς Ἑλλάδος. Τας συνεπείας ταύτας οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἀγνοεῖ, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς δέον περὶ τῶν αἰτίων ν' ἀμφιβάλλῃ.

Βεβαίως δὲν ἐννοῶ, κύριοι, ὅτι ἔδει ἢ ὅτι ἦτο κἂν δυνατὸν νὰ πλασθῇ ἐκ τῶν ἐλεεινῶν συντριμμάτων ἀθλίου παρελθόντος πολιτισμὸς ἀντάξιος τοῦ αἰῶνος ἡμῶν καὶ τῶν ἐλπίδων τοῦ ἔθνους, οὔτε ὅτι ἦτο ἢ εἶναι ἡ Ἑλλὰς ὥριμος ὅπως μόνη παραστῇ ἡγέτις νέου ἀνεξαρτήτου πολιτισμοῦ. Θέλω ἁπλῶς νὰ ὑποδείξω ὅτι ὑπὸ τὰ ἐρείπια ἐκεῖνα τὰ ἐγκαταλειφθέντα ὑπάρχει κεχωσμένη ζωή, καὶ ὅτι ἡ ζωὴ αὕτη δέον νὰ διασωθῇ ἐπιμελῶς διότι εἶναι ἐθνική. Ταύτης δ' ἅπαξ διασωθείσης, νὰ στραφῶμεν πρὸς ἐκεῖνα τὰ παραδείγματα, ἅτινα φαίνονται μὴ ἀντικρουόμενα πρὸς τὸ ὅλον πνεῦμα, πρὸς τὴν ὅλην, ἂν θέλητε, διεύθυνσιν τοῦ ἔθνους, καὶ τὰ ὁποῖα συναρμοζόμενα δύνανται ἀληθῶς ν' ἀποτελέσωσιν ἔδαφος συμπαγές, ἐφ' οὗ τὸ πολιτειακὸν ἡμῶν οἰκοδόμημα αὐτοτελὲς καὶ ἐθνικὸν νὰ ὑψωθῇ.

Εν δὲ τῷ μεγάλῳ τούτῳ ἔργῳ ἡ πρωτίστη διεύθυνσις ἀνήκει εἰς τὴν ἐπιστήμην τὴν πολιτειακήν. Αὐτὴ ὀφείλει ἐπὶ ἐθνικῶν ἐρειδομένη βάσεων, μὴ κατατέμνουσα δὲ αὐθαιρέτως, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀποδίδουσα εἰς τὴν ἱστορίαν *ὅλην* τὴν ἑλληνικὴν τὴν μεγίστην αὐτῆς σπουδαιότητα, τὸν χαρακτῆρα τὸν ἑλληνικὸν ἐρευνῶσα καὶ ἀναγνωρίζουσα, νὰ μορφώσῃ ἑαυτὴν εἰς *ἐπιστήμην ἑλληνικήν*· οὕτω δὲ παρεσκευασμένη νὰ ὁδηγήσῃ τὸ ἔθνος εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν μεγάλων αὐτοῦ σκοπῶν. Μεγάλα καὶ διαρκῆ ἔργα, κύριοι, οὐδαμοῦ ἐπετελέσθησαν δι' ἑνὸς καὶ μόνου ἀνδρός· πιθανὸν ἐνίοτε τὴν δόξαν ν' ἀπεκόμισεν εἷς, ἀλλὰ τὴν ὁδὸν προελείανεν ἀείποτε ἡ ἐπιστήμη, ἡ τὸ ὅλον ἔθνος παρασκευάζουσα.

Ἀλλ' ἡ καλλιέργεια τῆς ἰδέας ταύτης καὶ ἡ τελείωσις τοῦ ἔργου ἀπομένει ἰδίως εἰς τὴν γενεὰν ἡμῶν, φίλοι ὁμιληταί, καὶ μόνον πλέον εἰς αὐτήν. Λέγω δὲ μόνον εἰς αὐτήν, διότι οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ ἀπόφασις περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἑλληνισμοῦ οὐδέποτε θὰ ὑπερβῇ τὴν περίοδον τῆς γενεᾶς εἰς χεῖρας τῆς ὁποίας ἡ διεύθυνσις τῶν πραγμάτων τῆς πατρίδος ἐστὶ σήμερον ἐμπεπιστευμένη καὶ ἐκείνης ἥτις ἀμέσως προπαρασκευάζεται ν' ἀναλάβῃ αὐτήν. Εἰς τὴν γενεὰν λοιπὸν ἡμῶν ἀπόκειται νὰ πραγματώσῃ ἔν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ πολιτικῇ τὸ σχέδιον βίου αὐτοτελοῦς, ν' ἀναζωπυρήσῃ τὴν πεποίθησιν τῆς εὐρείας ἐθνικῆς ἑνότητος, ἡ γενεὰ ἡμῶν εἶναι κεκλημένη περισυνάγουσα τὰ συντρίμματα τοῦ ἐθνικοῦ βίου, νὰ παρουσιάσῃ τὴν Ἑλλάδα οὐχὶ πλέον ὡς γελοιογραφικήν τινα εἰκόνα ἢ παρῳδίαν οἱουδήποτε μεγάλου κράτους, ἀλλ' ὡς ὕπαρξιν αὐτοτελῆ, γινώσκουσαν νὰ ἐπωφελῆται τῶν ξένων πολιτισμῶν, ἀλλὰ γινώσκουσαν ἰδίως ν' ἀποτυποῖ τὴν ἰδίαν ἐν αὐτοῖς σφραγῖδα. Πρὸς τοῦτο δὲ δέον νὰ λάβωμεν

πάντες πρὸ παντὸς *συνείδησιν* τοῦ μεγάλου ἔργου, ὅπερ εἶναι ἡμῖν ἐμπεπιστευμένον, καὶ τῆς ὑπερτάτης εὐθύνης ἣν φέρομεν ἐνώπιον τοῦ μέλλοντος τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ν. Γ. Μοσχοβάκης
ὑφηγητὴς τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου.

ΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟΝ ΠΑΝΑΚΑΔΗΜΙΟΝ

ΛΟΓΟΣ Ι. Β. ΔΟΥΜΑ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝΙΑΥΣΙΑΝ ΤΕΛΕΤΗΝ ΤΩΝ ΠΕΝΤΕ ΑΚΑΔΗΜΕΙΩΝ

Ἐν ᾧ χρόνῳ τὰ πνεύματα φαίνονται φερόμενα ὡς ἂν εἰ ὑπὸ ἀνεμοστροβίλου, ὁτὲ μὲν πρὸς τὰς θετικὰς χώρας τῆς πολιτικῆς, ὁτὲ δὲ πρὸς τὴν τεχνητὴν ζωὴν τοῦ ἀέργου κόσμου καὶ τοῦ συρμοῦ, ἐσμὲν ἆρα ἐν τῷ δικαίῳ νὰ ἐκπλαγῶμεν, ἐὰν ἠθέλομεν ἐρωτηθῇ ὑπὸ εἰσελθόντος ἐνταῦθα ξένου. «Τίνες εἴσθε; Πόθεν ἔρχεσθε; Ποῦ πηγαίνετε; Τί ἐπράξατε χάριν τοῦ παρελθόντος τῆς χώρας ὑμῶν; Τίνα ἐπιρροὴν ἐνησκήσατε ἐν τῇ πορείᾳ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν; Πρὸς τίνα ἰθύνετε προορισμὸν τὸ ἡμέτερον μέλλον;»

Ἠδυνάμεθ' ἁπλῶς νὰ ἀποκριθῶμεν. «Ἡ Ἀκαδήμεια ἐν τῇ ἐνεστώσῃ μορφῇ αὐτῆς χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1795. Πανηγυρίζει τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς κατ' ἔτος ἐν δημοσίᾳ συνεδριάσει τῶν πέντε Ἀκαδημειῶν ὁμοῦ, ὑφ' ὧν σύγκειται. Ἅπασαι ἀλληλεγγύως εὐγνωμονοῦσι πρὸς τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, πρὸς οὓς αἱ δημοκρατίαι τῶν γραμμάτων, τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν, καταλυθεῖσαι ὑπὸ τῆς ἐπαναστατικῆς λαίλαπος, ὀφείλουσι τὴν ἀνόρθωσιν. Καίτοι κατὰ τὸ 1779 ἱδρυθεῖσαι αὗται ἐχρονολόγουν οὐχ ἧττον τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Ῥισελιὲ καὶ τοῦ Κολβέρ, ὕπαρξιν, ἧς τὴν ἀριστοκρατικὴν ἀνταύγειαν ἥκιστα εἶχεν ἐπισκιάσει ἀρκούντως ὁ ἐλευθεριάζων αὐτῆς ὀργανισμός. Ἀλλ' ὁ ἐρωτῶν ἡμᾶς ἤθελεν ἴσως νὰ μάθῃ πλειότερα, οὐδεμίαν δ' ἔχομεν δυσκολίαν νὰ εὐχαριστήσωμεν τὴν περιέργειάν του.

Ἂς μὴ ἀνέλθωμεν μέχρι τῶν κήπων ἐκείνων τοῦ Ἀκαδήμου παρ' ὧν αἱ ἀρχαῖαι Ἀκαδήμειαι ἐδανείσθησαν τὸ ὄνομα αὐτῶν, καὶ ὑφ' ὧν ἐτόμεθα λίαν εὐτυχεῖς ἐὰν ἴδωμεν περικυκλουμένην καὶ ὡραϊζομένην τὴν ἡμετέραν ἑστίαν, ἀλλ' ἂς εἴπωμεν αὐτῷ μόνον, ὅτι αἱ νεώτεραι Ἀκαδήμειαι ὑπὸ τὴν αὐτήν, ἣν ἔχουσι σήμερον, ἢ ὑπὸ παρεμφερῆ ταύτης μορφήν, ἀριθ-

μοῦσι τριῶν αἰώνων, ὡς ἔγγιστα βίον. Τριῶν αἰώνων! Ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ μοναρχίαι κατέρρευσαν, ὁλόκληρον κοινωνικὸν καθεστὼς ἐξηφανίσθη, ἔθνη ἀνέτειλαν, ἔδυσαν ἄλλα, νέοι κόσμοι ἐφάνησαν ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς σφαίρας. Τὸ πᾶν ἐπὶ τῆς γῆς ἤλλαξεν, οἱ ἄνθρωποι, τὰ πράγματα, αἱ ἰδέαι, τὰ αἰσθήματα, αἱ ὀρέξεις. Ἐν μέσῳ τῶν μεταμορφώσεων τούτων καὶ ἐρειπίων, ἐνῷ τὰ πολιτικὰ καθεστῶτα, ἰσχυρὰ κατὰ τὸ φαινόμενον, διεφθείροντο καὶ κατέρρεον, αἱ Ἀκαδήμειαι αὗται, ἁπλᾶ ἔργα, δημιουργηθεῖσαι ἐπιπολαίως, ἀντέσχον, ἐμεγεθύνθησαν, καὶ κατέστησαν ἐν τῷ γήρατι αὐτῶν, ἀκμαῖαι καὶ σεβασταί.

Δὲν ἀνερχόμεθα ἐπίσης,μέχρι τῆς Ἀκαδημείας ἐκείνης τοῦ Καρόλου Μάγνου, ἀποτελουμένης ἐκ μεταφραστῶν καὶ ἑρμηνευτῶν τῶν ἔργων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ἀπομεμονωμένης δ' ἐν μέσῳ τῆς προόδου, διὰ τῆς ἀποκλειστικῆς λατρείας τῆς Ἑλλάδος καὶ Ῥώμης. Ἡ ἡμετέρα Ἀκαδήμεια εἶναι ζῶσα. Ἐὰν σέβηται τὸ παρελθόν, κέκτηται ὡσαύτως τὸ αἴσθημα τοῦ παρόντος. Ἐὰν εὐλαβῆται τὰ καθιερωθέντα ὑπὸ τῶν αἰώνων ἔργα, ἐπευφημεῖ ἅμα πρὸς πᾶσαν παραγωγήν, καταδηλοῦσαν τὴν πρόοδον, διὰ τοῦ τελείου αὐτῆς, τοῦ τολμηροῦ, ἢ τοῦ νέου. Δὲν ἔχει ὡς μόνον αὐτῆς ὅριον τὸν στενὸν περίβολον τοῦτον. Ἀκτινοβολεῖ ἐκτός, ἕλκει πρὸς ἑαυτήν, τὸ ἀληθές, τὸ καλόν, τὸ λεπτόν, κοσμουμένη διὰ παντὸς ὅ,τι συγκινεῖ τὸν νοῦν, ὑψοῖ τὴν ψυχήν, θερμαίνει τὴν καρδίαν, ἀπωθοῦσα δὲ τὸ κακόν, τὸ ψευδές, τὸ μικρόν, τὸ ἀνόσιον. Οὐδὲν ἕτερον τούτου ἔχει καθῆκον, ἐφ' ᾧ καὶ λογίζεται ὑπερήφανος. Εὐτυχῆ δὲ θεωρεῖ ἑαυτὴν ἐπὶ τῇ ὑποστηρίξει τοῦ πεφωτισμένου κοινοῦ.

Ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδήμεια,ἱδρυθεῖσα πρὸς τελειοποίησιν τῆς γλώσσης, τῆς ποιήσεως, τῆς εὐγλωττίας, ἔλαβεν ὡς ἔμβλημα «τὴν ἀθανασίαν». Ὑπερβολικαὶ ἄρα ἦσαν αἱ ἀπαιτήσεις αὐτῆς; Οὐχί· μετὰ πάροδον δύο καὶ πλέον αἰώνων ὁ Κορνήλιος, ὁ Ῥακίνας, ὁ Λαφονταῖνος μέλη αὐτῆς, ὁ Μολιέρος, ὅστις ἔλειπεν ἐκ τῆς δόξης της, ἐδικαίουν τὴν ἐπίκλησιν ταύτην. Ἡ Γαλλικὴ ὅμως Ἀκαδήμεια δὲν δημιουργεῖ ἀθανάτους, προσκτᾶται ἀθανάτους ἤδη ἐκείνους, οὕστινας ἔχει τὴν εὐτυχίαν νὰ συναντᾷ. Ἐὰν ἀπατᾶται ἐνίοτε, τίνι δικαιώματι θέλομεν τῇ ἀποδώσει εὐθύνην; Προκειμένου περὶ τῶν συγχρόνων, ἡ φήμη καὶ ὁ θόρυβος συγχέονται εὐχερῶς λίαν. Ἐὰν εἰσήρχετό τις ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ,ἑκατὸν μετὰ θάνατον ἔτη, διά τινος φιλολογικῆς καθαγιάσεως, πολὺ διάφορον ἤθελεν εἶναι. Ὁ χρόνος ἤθελε περατώσει τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου δὲ φερόμενα ἐλαφρὰ φύλλα ἤθελον ἐκλίπει.

Ἀλλ' εἰ καὶ ἀδυνατεῖ νὰ ποιῇ ἀθανάτους, πᾶν τὸ ἀθάνατον ἀνήκει αὐτῇ. Δὲν ἐδημιούργησε λ. χ. κατ' ἀρχάς, καὶ δὲν τελειοποιεῖ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, τὸ λεξικὸν αὐτῆς, ἀληθῆ χάρτην τῆς Γαλλικῆς γλώσσης, καὶ ἀκλόνητον βάσιν, ἐφ' ἧς πᾶς συγγραφεὺς δύναται μετ' ἐμπιστο-

σύνης νὰ στηριχθῇ; Τὸ λεξικὸν τοῦτο, δὲν εἶναι τῶν διδασκάλων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, τὸ ἄμεσον ἔργον; Ἐστάθμισαν οἱ διδάσκαλοι οὗτοι τοὺς ὁρισμοὺς μετ' ἐντελοῦς γνώσεως τῆς ἀρχῆς τῆς ἐτυμολογίας καὶ λεπτοῦ αἰσθήματος τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, τοῦ κανονίζοντος τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ χρῆσιν. Ἐὰν τὰ ἀριστουργήματα τῆς Γαλλικῆς γλώσσης, κατέστησαν αὐτὴν διὰ τῆς γοητείας των πάσης πεπολιτισμένης χώρας κοινὴν γλῶσσαν, τὸ λεξικὸν τῆς Ἀκαδημείας, διὰ τῆς σαφηνείας του, κατέστησεν αὐτήν, γλῶσσαν τῆς Διπλωματίας.

Ἀλλ' οἴμοι οἱ σύγχρονοι αὐτοσχεδιασταί, ἥκιστα ποιοῦνται αὐτοῦ χρῆσιν! Εὑρίσκουσιν αὐτὸ ἐνδεές, καταφρονοῦσιν αὐτοῦ διὰ τῶν ὑπερβολικῶν ἐπιθέτων, τῶν πλανῶν, τῶν πλατυσμῶν αὐτῶν, τῶν μακρὰν τῆς φυσικῆς των ἐννοίας λέξεων, ἀμνήμονες τῆς λατινικῆς καταγωγῆς, τοῦ στερεοῦ τούτου θεμελίου τῆς Γαλλικῆς γλώσσης. Ἀφοῦ αἱ ξέναι γλῶσσαι εἰσάγουσι τοσαύτας κακοζήλους φράσεις, ἁρμόζει νὰ ἐπικαλῶνται ἔτι τὴν ἀρχαίαν γαλλικήν, τοὺς τοπικοὺς ἰδιωτισμούς, τὰ *ἀγροτικά*, ὅπως πλουτίσωσι γλῶσσαν, ἣν ἰσχυρίζονται ἐν πενίᾳ, ὡς ἂν εἰ τὰ μεγαλείτερα πνεύματα μὴ εὗρον αὐτὴν ἀρκοῦσαν πρὸς ἔκφρασιν τῶν εὐγενεστέρων ἰδεῶν καὶ παθητικωτέρων. Αὐτὴ ἡ γραμματικὴ ἥκιστα διαφεύγει τὴν βάσανον, τοῦ τηλεγραφικοῦ ὕφους ἢ τῶν διεστραμμένων ἐκείνων φράσεων, πρὸς ἃς ὁ Μολιέρος ἀπέδωκε διὰ παντὸς τὴν ἁρμόζουσαν αὐταῖς δικαιοσύνην.

Δὲν ἔχω τὴν ἀπαιτουμένην αὐθεντίαν, ὅπως ἐπιβάλω τὸν σεβασμὸν τῆς ὑβριζομένης γλώσσης. Ἄλλως διὰ τί νὰ μὴ τὸ εἴπω; συμπαθῶ πρὸς τὰ ἔργα τῆς διανοίας, ἐνόσῳ στενοχωροῦσι μόνον τὸ λεξικόν, λυποῦσι τὴν γραμματικήν, ἢ προσβάλλουσι τὴν καλαισθησίαν μου. Ἀλλ' οἴμοι πλεῖστα τούτων εἰσὶ χείρονα! Καὶ ὅμως ἤθελεν εἶναι τοσοῦτον εὐχερὲς νὰ ἐξαφανισθῇ ἀηδὲς βιβλίον! Ἐὰν καλῶς ἤθελε κριθῇ, δὲν ἤθελεν ἀρκέσει τοῦτο, ὅπως βυθίσει αὐτὸ ἐν τῷ ποταμῷ ἐκείνῳ τῆς λήθης, οὗτινος τὰ βάθη οὐδέποτε πληρωθήσονται;

Πλὴν πῶς νὰ ἐκπληττώμεθα, ἀφοῦ ἐν ᾧ χρόνῳ τὰ πάντα γίνονται ἐπιπολαίως, συντάκται τινὲς τοῦ περιοδικοῦ τύπου, ὧν συχνάκις καρπούμεθα τὴν πεφωτισμένην καὶ ὑγιᾶ κρίσιν, ἥκιστα ἐξοβελίζουσι μακρὰν τῆς εὐστρόφου αὐτῶν γραφίδος ἀμφίβολον ἔκφρασιν, ἣν εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ ἀντικαταστήσωσι δι' ἑτέρας ἀνεπιλήπτου;

Ὑπὸ ποίας καταλαμβανόμεθα λύπης, ἀναλογιζόμενοι ὁπόσαι εὐφυΐαι κατατρώγονται ὑπὸ τῆς ἀκορέστου ταύτης ἐφημεριδογραφίας! Ὁποῖος οἶστρος ἐν τοῖς ἄρθροις τούτοις τοῖς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ γεννωμένοις καὶ θνήσκουσιν! Ὁποία ἀπογοήτευσις τῷ συγγραφεῖ, τῷ αἰσθανομένῳ, ὅτι ἔχει τι ἐν τῇ κεφαλῇ, ἐν τῷ βυθῷ τῆς καρδίας αὐτοῦ, καταλαμβανομένῳ δὲ ὑπὸ τοῦ εἱμαρμένου τούτου ῥεύματος, καὶ βλέποντι τὸν βίον αὐτοῦ νὰ ῥέῃ ἐν ἡμέραις ἄνευ αὔριον, τὴν δ' εὐφυΐαν του σπαταλωμένην εἰς ἐφήμερα ἔργα.

Αἱ σελίδες αὗται τοῦ θερμοῦ ἀνθοκομείου, ἃς δίδωσιν εἰς τὸν τύπον, εἰσὶν ὡς οἱ πρώϊμοι καρποί, οὓς πωλοῦσι μὲν ἀκριβότερον, ἀλλ' οἵτινες οὐδεμίαν ἐπιδέχονται σύγκρισιν πρὸς τοὺς ὡριμάσαντας ὑπὸ τὸν ἥλιον, εἰς τὸ ἔδαφός των, καὶ τοὺς συλλεγέντας κατὰ τὴν ὥραν αὐτῶν. Ἆ, ἐὰν ἠδύναντο νὰ ὁμιλῶσι τὰ δένδρα, τὸ διερχόμενον τὴν βραχεῖαν αὐτοῦ ζωὴν ἐν κάλῳ τεθερμασμένῳ κλωβῷ, καὶ βλέπον τὴν ἀνάπτυξίν του συνθλιβομένην ὑπὸ χειρὸς ἀστόργου, ἤθελεν ὁμολογήσει, ὅτι ζηλοτυπεῖ τὸν ἐν τοῖς ἀγροῖς ἀδελφόν του. Βεβαίως ὁ ἀδελφὸς οὗτος ἔχει τραχὺν φλοιόν, ὀζώδεις βραχίονας, ἀλλὰ καλύπτεται εὐώδους χιόνος κατὰ τὴν ἄνοιξιν, κατὰ τὸ φθινόπωρον εὐχύμων καρπῶν. Ὁ περίλυπος ἑπομένως ξένος τῆς ὑελίνης κατοικίας, ἤθελεν ἀνακράξει ἐν σπουδῇ. «Ὁ ἐλεύθερος ἀὴρ τῆς ἐξοχῆς εἶναι καλλίτερος, καὶ οἱ ἀγρόται δὲν στεροῦνται ἀξίας».

Δὲν διακρίνετε ἐνταῦθα σημεῖον τῆς ἐποχῆς; Ἡ γαλλικὴ φυλὴ οὐδὲν ἀπώλεσε τῆς ζωηρότητος αὐτῆς. Εἰς τὰς καλλονὰς τῆς γλώσσης τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, προσέθηκε γενναιοτέρας καλλονάς, εὐηχοτέρου καὶ ὁμοίως καθαροῦ μετάλλου. Τὰ ποιήματα καὶ τὰ πεζὰ τεθέντα ὑπὸ ἐπεξεργασίαν καλήν, ἐξῆλθον ἰσχυρὰ καὶ ἀκμαῖα. Τὸ ἐργαλεῖον κατέστη εὐκαμπτότερον, ὁ τεχνίτης ὅμως μᾶλλον σπεύδων, ἥκιστα ποιεῖται αὐτοῦ χρῆσιν σκοπῶν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους· εἶναι ἀνεγνωρισμένος, θεωρεῖ ἑαυτὸν γεννηθέντα ὅπως γράφῃ, καὶ γράφει· γράφει δὲ καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ἔχει νὰ εἴπῃ τι. Ἐὰν ἐλλείπῃ αὐτῷ τὸ τάλαντον ζητεῖ τὴν ἐπιτυχίαν ἐν τῷ ἀνεκδότῳ, ἐν τῷ σκανδάλῳ ἀκόμη.

Ἀπευθυνόμενος εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας ψυχάς, ὁ ΙΖ' αἰών, ἦτο ἐξησφαλισμένος περὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν αἰώνων. Κατὰ τὸ 1870 ἄλκιμος ὅμιλος ὑπὸ νέου ὁδηγούμενος ἰδεώδους, ἔλαβε θέσιν παρὰ τοὺς κλασικούς. Σήμερον ἡ ἀνωτέρα κοινωνία λίαν ἀσταθὴς δὲν συνίστησι κριτήριον πλέον, ὁ δὲ τῶν κατωτέρων τάξεων ὑλισμὸς ἀπωθεῖ πᾶν ἰδεῶδες. Πάλαι ποτέ, ἐδίδασκον τῷ λαῷ, τῶν αὐλῶν τὴν εὐγενισθεῖσαν γλῶσσαν. Σήμερον εἰσάγουσιν εἰς τὰς αἰθούσας τὴν νοσηρὰν τῶν τριόδων. Ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδήμεια δὲν δύναται εἰσέτι νὰ ἀναπαυθῇ. Πᾶν ὅ, τι προορισμὸν ἔχει νὰ προασπίσῃ, εἶναι προσβεβλημένον. Ὅταν ὁ λόγος τῶν ἐθνῶν διαφθείρηται, τὸ πνεῦμα ἀδυνατίζει, ἡ καρδία ἀπειλεῖται, κινδυνεύει δὲ ἡ ψυχή.

Ἐν τούτοις ὅμως αἱ Ἐπαρχίαι δεικνύουσι δείγματα σπουδαίας φιλολογικῆς ζωῆς. Ἀπολαύουσιν αὗται ἡσυχίας, ἧς στεροῦνται οἱ Παρίσιοι. Ἐν αὐταῖς ζῇ τις καὶ ἄνευ διπλώματος. Ὁ Montaigne, ὁ Κορνήλιος, ὁ Μοντέσκιος, ὁ Βολταῖρος, ὁ Βυρφών, εὗρον ἐν αὐταῖς τὴν ἀναγκαίαν ἠρεμίαν, ὅπως παραγάγωσιν ἀθάνατα ἔργα. Ἡ Ἀκαδήμεια, παρακολουθεῖ μετ' ἐνδιαφέροντος τὴν κίνησιν ταύτην τοῦ πνεύματος, τὴν ὑποθάλπει· ὑπισχνεῖται πᾶσαν ὑποστήριξιν, ἄνευ φειδοῦς.

Ἡ ἱστορία τῆς *Ἀκαδημείας τῶν ἐπιγραφῶν* εἶναι περίεργος. Κατ' ἀρχὰς

ἣν συνέλευσις προσώπων ἐγνωσμένων ἐπὶ τῇ πολυμαθείᾳ καὶ καλαισθησίᾳ των, ἐπιφορτισμένων, νὰ συναθροίζωσι καὶ τοποθετῶσι τὰ ἀγάλματα, νὰ περιγράφωσι τὰ μνημεῖα, καὶ νὰ συνθέτωσιν ἐπιγραφὰς, διὰ τὰ ἀναμνηστικὰ μετάλλια τῶν συμβεβηκότων τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Τὸ ἔμβλημα ὅπερ τῇ ἔδωσαν Vetat mori ἐδήλου ὅτι προορισμὸς αὐτῆς ἦτο ἡ διάσωσις ἀπὸ τῆς λήθης τῶν πράξεων τῆς βασιλείας.

Οἵα μεταβολὴ ἐν τῷ εἱμαρμένῳ τῆς μικρᾶς ταύτης Ἀκαδημείας. Δὲν πρόκειται πλέον περὶ τῶν μνημείων καὶ πράξεων τοῦ μεγάλου αἰῶνος. Ἀφύπνισεν ἁπάσας τὰς ἤχους τῆς παλαιᾶς Γαλλίας, ὅπως ἀνεύρῃ ἰδιωτισμοὺς, ἀνέσκαψε τὸ ἔδαφος, ὅπως ἐξαγάγῃ τὰ ἐρείπια καὶ φωτίσῃ τῇ βοηθείᾳ τούτων τὴν σκοτισθεῖσαν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος. Ἐζήτησεν ἐκ τῶν νομισμάτων ὡρισμένας πληροφορίας, μόλις δ' ἔφερεν εἰς τὸ φῶς τὴν Γαλλίαν τοῦ Καίσαρος νέα περίοδος ἠνεώχθη ἐνώπιόν της. Ἡ προϊστορικὴ ἐποχή. Τὰ ἄφθονα λείψανα, ἅπερ αὕτη κατέλιπεν, ἐμαρτύρουν, ὅτι πυκνός, διάφορος, ἐργατικὸς πληθυσμός, προϋπῆρξεν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἐδάφους, ἀγωνιζόμενος, ὅπως ἀποδιώξῃ τὰ θηρία, ἐργαζόμενος, ὅπως γονιμοποιήσῃ τὰς γαίας, καὶ προετοιμάσῃ αὐτὰς διὰ καλλιεργείας ἀγροίκου εἰς τὰς τελειοποιηθείσας ἐργασίας ἡμῶν. Δὲν ἐπρόκειτο νὰ μὴ ἀφήσωσι νὰ ἀποθάνῃ αἰὼν πλήρης δόξης, ἀλλὰ νὰ ἀναστήσωσιν ἐκλιπόντας αἰῶνας, ὧν ἠγνοεῖτο καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ ἀριθμός.

Οἵας δὲ θαυμαστὰς ἀναστάσεις ἐποίει εἰσέτι, ὁπόταν ἡ μελέτη τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν, ὡδήγει αὐτὴν μετὰ τοῦ Βουρνούφ, εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν ἀρχαίων μνημείων τῶν Ἰνδιῶν, μετὰ τοῦ Σαμπολιὸν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερογλυφικῶν τῆς Αἰγύπτου, μετὰ τοῦ Ὄππερτ, εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἀσυρίας καὶ τῆς Χαλδαίας, οὕτως ὥστε ἤδη νὰ παρευρισκώμεθα, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γραφῆς, τῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν γένεσιν τῆς ποιήσεως, τῆς ἠθικῆς, τῶν νόμων, τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τῶν πρώτων λαῶν. Τῇ μικρᾷ ταύτῃ Ἀκαδημείᾳ εἰς ἣν ἐπιπόλαιος ἰδιοτροπία ἀνέθηκεν ἐφήμερον ἀποστολήν, καὶ ἥτις καθ' ἑαυτὴν εἶπεν «Ἅμα ἐκ τῶν μεταλλίων τούτων ἐξαγάγω τὴν ἱστορίαν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐκπληρῶ καὶ περατῶ τὸν προορισμόν μου», ὁποῖος κλῆρος ἔτυχε σήμερον. Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης, αἱ γλῶσσαι, αἱ παραδόσεις, τὰ μνημεῖα, αἱ θρησκεῖαι, οἱ νόμοι, τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τὰ ἐνδύματα, τὰ πλοῖα, τὸ ἐμπόριον, αἱ ἀποικίαι, πᾶν ὅ,τι ἐσκέφθη, εἶπεν, ἐξετέλεσεν, ὁ ἄνθρωπος, ἀφ' ἧς ἐφάνη ἐπὶ τῆς γῆς τὸ πρῶτον, ὅλα ταῦτα κατέστησαν δικαιώματι καταχτήσεως, ἰδιοκτησία τῆς Ἀκαδημείας ταύτης, μικρᾶς μὲν ἐν ἀρχῇ, σεβαστῆς δ' ἕνεκεν τῶν λαμπρῶν αὐτῆς ἀνακαλύψεων, μεγάλης ἕνεκεν τοῦ εὐρέος προγράμματος τῶν ἐργασιῶν της.

Πρὶν ἢ ἐνασχοληθῶμεν περὶ τῆς *Ἀκαδημείας τῶν ἐπιστημῶν*, ἀποδώ-

σωμέν τὸν ὀφειλόμενον ἔπαινον τῇ Ἰταλίᾳ τῆς ἀναγεννήσεως, ἧς ὁ νεώτερος πολιτισμὸς οὐδέποτε θέλει δυνηθῇ νὰ ἐκτιμήσῃ δεόντως τὰς ὑπηρεσίας, διότι παρέσχεν αὐτῷ τὰ ἐντελέστερα πρότυπα τῆς φιλοσοφίας, τῆς ποιήσεως, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης. Ἀποδώσωμεν δικαιοσύνην τῷ πρίγκιπι ἐκείνῳ τοῦ Cesi λίαν παρορα θέντι, τῷ γενναίῳ ἀρχηγῷ τῆς δυναστείας εἰς ἣν ἀνήκομεν ἅπαντες, τῷ θεμελιωτῇ καὶ προστάτῃ τῆς πρώτης Ἀκαδημείας τῶν νεωτέρων χρόνων, τῆς Ἀκαδημείας τῶν Lincei ἱδρυθείσης ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ ἀνακτόρῳ ἐν Ρώμῃ κατὰ τὸ 1603. Ὁ Cesi ἦτο σοφός. Ἐτελειοποίησε δὲ δύο ἐργαλεῖα θαυμάσια τότε ἐφευρεθέντα. Τὸ τηλεσκόπιον καὶ τὸ μικροσκόπιον.

Οὐδόλως ἄπορον, ἐὰν ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος τὸ πρῶτον, ἐβυθίζετο, ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς ζωῆς, καὶ ὑψοῦτο εἰς τὰ πλέον ἀπώτερα θαυμάσια τοῦ οὐρανοῦ, τῇ βοηθείᾳ τῶν ἐργαλείων τούτων, ὁ Cesi ἔδωκεν ὡς ἔμβλημα εἰς τὸ νέον καθίδρυμά του, τὸ μυθικὸν ζῶον, τὸν λύγκα, πρὸς ὃ οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον ὅρασιν οὕτω διαπεραστικὴν, ὥστε νὰ δύνηται νὰ εἰσδύσῃ καὶ δι' αὐτῶν τῶν τειχῶν.

Ὁποῖον ἐνδιαφέρον ἄλλως θέαμα, παρουσιάζει ὁ ΙΖ' αἰὼν, ὁ ὡραιότατος τῶν φιλολογικῶν αἰώνων! Ἡ γαλλικὴ πεζογραφία λαμβάνει τὸν ὁριστικὸν αὐτῆς τύπον διὰ τῆς γλώσσης τοῦ Pascal καὶ τοῦ Bossuet, ἡ ποίησις τὴν φορὰν αὐτῆς μετὰ τοῦ Corneille τοῦ Racine καὶ τοῦ Lafontaine, ἐνῷ ἐν ταῖς τάξεσι τῶν ἐπιστημῶν χωροῦσιν ἡ βασιλικὴ τοῦ Λονδίνου ἑταιρία, ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτῆς βημάτων καθισταμένη ἔνδοξος διὰ τοῦ Νεύτωνος, ἡ ὑπὸ τοῦ Γαλιλαίου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ θεμελιωθεῖσα ἐν Φλωρεντίᾳ Ἀκαδήμεια, ἡ ἐν Γερμανίᾳ τῶν περιέργων τῆς φύσεως, ἣν μόνη ἡ παρουσία τοῦ Λεϊβνιτζ ἀρκεῖ, ὅπως δοξάσῃ, ἡ Ἀκαδήμεια τέλος τῶν ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων, λαμβάνουσα τὴν πρώτην αὐτῆς ἐμφάνειαν διὰ τῶν οἰκογενειακῶν συνδιαλέξεων, ὧν μετεῖχον ὁ Καρτέσιος καὶ ὁ Πασκάλ.

Εἶναι ὡραῖον τὸ νὰ δυνάμεθα νὰ παραλληλίσωμεν πρὸς τὰ μεγάλα ὀνόματα τοῦ αἰῶνος τῶν γραμμάτων, τὰ μεγάλα ἐπίσης ὀνόματα τοῦ Νεύτωνος, τοῦ Καρτεσίου, τοῦ Γαλιλαίου, τοῦ Λεϊβνιτζ. Ὅσον φαίνεται ἡμῖν φυσικὸν νὰ ἀκούωμεν, τὸν Μολιέρον, τὸν Λαφονταῖνον, νὰ ὁμιλῶσι παίζοντες περὶ φιλοσοφίας ἐντὸς πάντοτε τοῦ ὀρθοῦ, τοσοῦτον ἥκιστα παράδοξον φαίνεται εἰς ἡμᾶς νὰ βλέπωμεν τὸν Καρτέσιον, τὸν Πασκὰλ τὸν Λεϊβνιτζ, τὸν Γαλιλαῖον, καταριθμουμένους διὰ τοῦ ὕφους αὐτῶν ἐν τοῖς ἐνδοξοτέροις συγγραφέσι τῆς πατρίδος.

Ὁ σύνδεσμος τῶν γραμμάτων, ὠφέλησε τὰς ἐπιστήμας, ἤθελον δ' εἶσθαι λίαν ἀχάριστοι αὗται ἐὰν ἤθελον λησμονήσει, ὅτι ὀφείλουσιν εἰς τὰς συνδιαλέξεις τοῦ Φοντενέλ, τὴν δημοτικότητα ἣν τὰ ἔργα τοῦ Buffon, τὰ ἐγκώμια τοῦ Cuvier καὶ τοῦ Ἀραγὼ, ταῖς ἐξησφάλισαν. Εἶναι ὡραία ἡ ἀλήθεια πάντοτε, ἀλλὰ τίς ἤθελε τολμήσει νὰ εἴπῃ, ὅτι τοποθετουμένη

καταλλήλως, καὶ φωτιζομένη διὰ τοῦ καταλλήλου φωτός, δὲν καθίσταται ὡραιοτέρα;

Ἡ μικρὰ Ἀκαδημία κατέστη ἡ μεγάλη Ἀκαδημία τῶν ἐπιγραφῶν. Αἱ οἰκογενειακαὶ συνδιαλέξεις τινῶν σοφῶν ἔπλασαν τὴν Ἀκαδήμειαν τῶν ἐπιστημῶν. Πῶς κατωρθώθη τοῦτο; Ἅ, βεβαιωθῆτε, ὅτι δὲν συναθροίζουσιν ἐπὶ ματαίῳ ἀνθρώπους ἀνωτέρας παιδείας, ἐργατικούς, ἐγκαρτεροῦντας. Ἡ συνάθροισις, ἡ ἀλληλοβοήθεια, ἡ φιλοτιμία, ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν φώτων, πάντα ταῦτα συμβάλλουσιν εἰς τὸ νὰ κραταιῶσι τὰς δυνάμεις τῶν κοινωνιῶν τούτων, ὧν ἐλευθέρα στρατολογία, ἐξασφαλίζει τὴν διηνεκῆ ὕπαρξιν.

Ἐνόσῳ ἡ ἐλευθέρα αὕτη στρατολογία, δι' ἧς ἐπροίκισαν αὐτὴν ὁ Cesi, ὁ Richelieu, ὁ Colbert θέλει εἶσθαι σεβαστή, ἡ Ἀκαδημία θέλει ἀνανεοῖ τὰ μέλη της, καὶ θέλει εἶσθαι βεβαία περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς. Τὸ φῶς αὐτῆς, ὡς τὰ φῶτα τῶν φάρων τὰ ὁδηγοῦντα τὸν θαλασσοπόρον, θὰ ἔχῃ ἐναλλαγὰς χρωμάτων, ἴσως δὲ καὶ ἐκλείψεις τινὰς πρὸς στιγμήν. Τὸ ἀποδέχομαι. Ἤλλαξαν οἱ καιροί. Ἀλλὰ τί σημαίνει, ἐάν, ὅταν φωτίζῃ, ἰθύνει πρὸς τὸ ἀληθὲς καὶ ὡραῖον, τὴν ὡραίαν ταύτην πατρίδα τὴν εὐπροσδέκτως δεχομένην τοὺς πάντας, πρὸς τὸ ἰδεῶδες, τὴν στενὴν κατοικίαν καὶ κλῆρον τῶν μεγαλοφυιῶν, ἐκείνους ὧν ὁδηγεῖ τὰ βήματα;

Κατὰ τὸν ΙΖ'. αἰῶνα τὰ μαθηματικὰ λαμβάνουσι νέαν ὤθησιν διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν ἀπειροστῶν, ἡ μηχανικὴ δέ, ἡ ἀστρονομία, ἡ φυσικὴ μετέχουσι τῆς εὐτυχίας των. Αἱ φυσικαὶ ὅμως ἐπιστῆμαι, ἡ ἀνατομία διατελοῦσιν εἰσέτι ἐν τοῖς σπαργάνοις. Χημεία οὐδ' ὑφίσταται κἄν.

Εἶναι τοιαύτη ὅμως ἡ ἰσχὺς τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐργασίας, ὥστε βλέπομεν τὰς πλέον ἀσήμους ὕλας, μεταμορφουμένας ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ὁδηγούσας εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ὑψηλοτέρων θεωριῶν. Ὁ κῆπος τῶν Ἁπλῶν, δημιουργηθεὶς πρὸς μελέτην τῶν ἰαματικῶν φυτῶν, φθάνει εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς φυσικῆς μεθόδου, μιᾶς τῶν φιλοσοφικωτέρων συλλήψεων τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ θηρία τοῦ πρώτου τυχόντος θηριοτροφείου καθίστανται ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Cuvier ἡ ἀρχὴ τῆς συγκριτικῆς ἀνατομίας καὶ τὸ ὄργανον τῆς θαυμαστῆς ταύτης ἀναπλάσεως τῶν ἀπολεσθέντων φύλων, ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τῆς Εὐρώπης. Μόλις φαίνεται ἀναπαυόμενος ὁ Cuvier, καὶ ἐκ τῶν παραμεληθέντων ἐφοδίων τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ, ὁ Geoffroy-Saint Hilaire, ἀνακινεῖ τὴν θεωρίαν τῆς συνθέσεως τῶν ὄντων, ἀντικείμενον ἔτι οὖσαν, ἀξίων λόγου παρατηρήσεων. Διὰ τῆς μελέτης ἀπολελιθωμένων τινων ὀστράκων ὁ Alexis Brongnart, διατυποῖ τὸ γεωλογικὸν αὐτοῦ σύστημα περὶ τῶν ὑπογείων στρωμάτων. Τῇ βοηθείᾳ τέλος τινῶν εὐστόχως ἐφαρμοσθεισῶν παρατηρήσεων, ὁρίζουσιν, ὁ μὲν Fourrier τοὺς τῆς θερμότητος νόμους, ὁ δὲ Fresnel τοὺς τοῦ φωτός, ὁ Ampère τοὺς

τοῦ δυναμικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, καὶ ὁ σύγχρονος ἡμῶν Κλαύδιος Bernard, τοὺς τῶν φυσικῶν τῆς ζωῆς φαινομένων.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος, ἡ Ἀκαδημία ὑπέβαλεν ὑπὸ τὴν σφραγῖδα αὐτῆς, ἁπάσας τὰς χώρας τοῦ εὐρέος κράτους τῆς φύσεως. Ἀλλάξασα ἀντικείμενον, ἐνῷ ἠκολούθησε τὴν αὐτὴν μέθοδον, ἑνώσασα δ' εὐστόχως ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς, τὴν ἀνακάλυψιν μετὰ τῆς εὐθύτητος, τὴν σοφίαν μετὰ τῆς ἐνεργείας, τὴν φαντασίαν μετὰ τῆς κρίσεως, παρέσχεν εἰς τὸν παρόντα καὶ μέλλοντα χρόνον, τὰ μᾶλλον θαυμαστὰ ὑποδείγματα.

Οἱ Γάλλοι ἀκαδημαϊκοί, λαβόντες ὡς ὡρισμένην βάσιν τὸ μέτρον τῆς Γῆς, ἀνυψώθησαν μέχρι τῆς συλλήψεως τοῦ μετρικοῦ δεκαδικοῦ συστήματος, υἱοθετηθέντος ἤδη ὑφ' ἁπάντων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, καταπαύσαντες δὲ τὴν προϋπάρχουσαν ἀταξίαν, συνεφιλίωσαν ἐν ἁρμονικῷ συνόλῳ, τὰ μέτρα, τοῦ μήκους, τῆς ἐπιφανείας, τῆς δυνάμεως, τῆς βαρύτητος, τῆς νομισματικῆς ἀξίας.

Καὶ ἤδη ἡ μελέτη χημικῶν τινων σκευασιῶν ὁδηγεῖ τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Lavoisier εἰς ἀκριβεστέραν καὶ ὑψηλοτέραν τῆς φύσεως σύλληψιν. Ἡ ὕλη ἀποδεικνύεται ἄφθαρτος, ἀναλύεται δὲ εἰς ἄπειρα στοιχεῖα, ἔχοντα τὸ ὄνομα μόνον κοινὸν πρὸς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. Εἷς μόλις αἰὼν διαρρέει, καὶ ἡ νεωτέρα θεωρία, φαεινοτέρας ἡλίου καθίστησι τὰς ἀληθείας, ἃς ἠδύνατό τις νὰ ἐκλάβῃ ἀκαταλήπτους τῷ πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἅπερ ὁ Lavoisier ἐν τῇ γῇ ἀνεκάλυψε, τὰ ἀνεῦρον ἐν τῷ ἡλίῳ, τοῖς ἄστροις, τοῖς νεφελώμασιν, ἐν αὐτοῖς τοῖς πλανωμένοις κομήταις. Οὐδ' εὗρον μάλιστα ἕτερα. Ἡ χημικὴ ἀνάλυσις τέλος ἐπιλαβομένη παντὸς τοῦ ὁρατοῦ, ἀπέδειξε τοῦ σύμπαντος τὴν ἑνότητα, καὶ οὐ μόνον τοῦ ἡμετέρου ἡλιακοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγνώστων ἐκείνων, δι' ὧν οἱ κομῆται ἰθύνουσι τὴν πορείαν αὐτῶν, καὶ ὧν εἰσὶν ἴσως οἱ ταχυδρόμοι.

Ἡ ὑποταγὴ τοῦ σύμπαντος εἰς τὴν φυσικὴν ἀνάλυσιν, ἡ ἀπόδειξις, τοῦ ὅτι ἡ αὐτὴ ὕλη ὑπάρχει νῦν εἰς ἅπαντα τὰ τοῦ σύμπαντος μέρη, καὶ ὅτι ἡ αὐτὴ ὑπῆρξεν ἀπὸ πλείστων αἰώνων, ἀφοῦ τῶν ἀστέρων τὸ φῶς, ὅπερ νῦν ἐπὶ τῆς Γῆς ἀναλύομεν, ἐκίνησεν ἐρχόμενον πρὸς ἡμᾶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν πρώτων Φαραὼ τῆς Αἰγύπτου, ἡ μετὰ προηγουμένην μελέτην ἐπὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ διαστήματος πειραματικὴ ἀπόδειξις τῆς περιφήμου τοῦ Laplace κοσμογονίας, ἦσαν ὄνειρον, ὅπερ ὁ μέγας ἀστρονόμος οὐδέποτ' εἶχε συλλάβει· καὶ ὅμως τὸ ὄνειρον τοῦτο ἡ μετ' αὐτὸν γενεὰ εἶδε πραγματοποιούμενον!

Ὢ! Κύριοι, εἶναι γλυκὺ νὰ γηράσκῃ τις, ὁπόταν αἱ παρὰ τῆς προνοίας δοθεῖσαι αὐτῷ μακραὶ ἡμέραι, ὡραΐζονται ὑπὸ τοιούτου θεάματος, καθ' ὃ ἡ φύσις ἀποκαλύπτεται ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ λαμπρότητι, καὶ ἐνῷ τὸ

πνεῦμα ἐλευθερούμενον τοῦ ταπεινοῦ αὐτοῦ περικαλύμματος καὶ τῆς γηΐνης καταγωγῆς του, φαίνεται παρευρισκόμενον ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς Πλάσεως, ὡς εὐσεβὴς, ἐμπεπιστευμένος καὶ ἀγχίνους μάρτυς, τοῦ σχεδίου τῆς δημιουργίας τοῦ σύμπαντος.

Ὁ ἔνδοξος συνάδελφος Γουνώ,τοὺς εὐγενεῖς τοῦ ὁποίου λόγους μετ'ὀλίγον θὰ ἀκροασθῆτε, ἀναπολῶν ἐν ἀφηγήσει εὐγλώττῳ, τὰς εἰς τὴν γενναίαν αὐτοῦ ψυχὴν παραχθείσας ἐντυπώσεις κατὰ τὴν πρώτην ἀκρόασιν τοῦ ἀθανάτου ἀριστουργήματος τοῦ Μόζαρτ, χαρακτηρίζει μετ'εἰλικρινείας τὸ ἀπόλυτον κάλλος, καὶ τὸ θεῖον ἰδεῶδες· ἡ εἰκὼν αὕτη θέλει ἀφυπνίσει τὰς ἠχοῦς τῶν ἐπευφημιῶν, ἃς συνέλεξεν ἄρτι ἐνταῦθα, ἡ ἔκθεσις τῶν ἐργασιῶν, τῆς τῶν καλῶν τεχνῶν Ἀκαδημίας.

Ἐκ τῆς Ἀκαδημίας ὅμως ἔλειπε στοιχεῖόν τι. Ἡ Ἀκαδημία τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ἡ νεωτέρα πασῶν παρέσχεν αὐτῇ τοῦτο. Παρὰ τῇ μετὰ ζήλου εἰς τὴν μελέτην τῆς ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως ἀσχολουμένῃ Ἀκαδημίᾳ τῶν ἐπιστημῶν, δὲν ἦτο ἀναγκαία πρὸς ἰσορροπίαν αὐτῆς, ἡ σύστασις ἑταιρίας ἐνασχολουμένης εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἀνθρώπου; Οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς τύπου τῆς φυσικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ λογικοῦ, τοῦ ὑπευθύνου ἀνθρώπου, τοῦ ζῶντος ἐν οἰκογενείᾳ καὶ κοινωνίᾳ, τοῦ ἔχοντος καθήκοντα νὰ ἐκτελέσῃ, δικαιώματα νὰ καταστήσῃ σεβαστά, αἰσθήματα καὶ ἰδέας, ἃς δὲν καταβιβάζει ἄνευ ταραχῆς καὶ συνειδήσεως τύψεως μέχρι τοῦ ἀσυνειδήτου κτήνους.

Πρὸ πολλοῦ ὁ ὑλισμὸς θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον πεπλασμένον μόνον ἐκ χώματος, ὕδατος, ἀέρος καὶ πυρός, στοιχείων προωρισμένων νὰ ἀπολεσθῶσι μετὰ θάνατον, ἐν τῷ μεγάλῳ ἀποδοχείῳ ἀφ'οὗ ἐξῆλθον, καταστρεφομένου ἐντελῶς τοῦ συνέχοντος τὸν ἄνθρωπον λογικοῦ συνδέσμου, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ζωῆς του. Ἀλλ' ἡ ἀρχαία αὕτη θεωρία ἥκιστα ἐδείχθη ἐπαρκὴς τῇ λεπτότητι, ἁβρᾷς καὶ πεπολιτισμένης ἐποχῆς. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πλέον μάζα τεχνητοῦ ἀργίλου. Ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς, εἶναι ἡμῖν ἄγνωστος· τὸ ἀναγνωρίζομεν. Πῶς ὅμως νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως, ἥτις καθίστησι τὸν ἄνθρωπον, τὸ τελειότερον ἐπὶ τῆς γῆς ζῶον, καὶ εἰς ἐκείνην τῆς πάλης περὶ τῆς ζωῆς ἅμα, ἥτις καθίστησιν αὐτὸν δοῦλον καὶ παίγνιον τῆς ἰσχύος; Ὁποία καταπτώσεως ἄβυσσος, ὁποία τῇ ἀνθρωπότητι συμφορά.

Αἱ θεωρίαι αὗται ἐνέπνευσαν εὐφραδεῖς σελίδας, εἰς τὰ μᾶλλον διακεκριμένα μέλη τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, ἀποκρούοντα μετ' ἀποστροφῆς, τὴν ὀλεθρίαν ταύτην ἐπιστροφὴν εἰς τοὺς χειροτέρους χρόνους τῆς βαρβαρότητος.

Κατ' αὐτοὺς ἡ δικαιοσύνη οὐκ ἔτι σύμβασις μόνον· τὸ δίκαιον ἐστὶ πλέον ἢ νομικὸν πλᾶσμα, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἥκιστα συγχέονται. Ἡ συνείδησίς ἐστι πραγματικότης, ἡ ἠθικὴ εὐθύνη σύμβασις, ἧς τὸ

βάρος αἰσθάνεται ἡ καρδία, καὶ ὅταν ἔτι ἀρνῆται τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς.

Κατὰ μέρος δ' ἀφίνουσα τὴν θεωρίαν τῆς ὕλης ἡ ἀκαδημία αὕτη προασπίζεται τὸν ἠθικὸν νόμον, ὅστις, ἀλλαχοῦ, ὑψηλότερον, ἀρύεται τὸ φῶς αὐτοῦ. Ἀκούσατε λόγου χάριν τῶν ὡραίων λέξεων ἑνὸς τῶν μελῶν αὐτῆς, μεγάλου φιλοσόφου, παρ' ᾧ, ὁ πόνος, κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ἀγωνίαν, οὐδεμίαν ἀρὰν προεκάλεσε καὶ ὃν ἀνίατος νόσος ἀφῆκεν ἐλεύθερον, νὰ προπαρασκευάσῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν θάνατον, διὰ μακρῶν μελετῶν.

— « Ἠθέλομεν δυνηθῇ νὰ συζητήσωμεν ψυχρῶς, ἔλεγεν ὁ Bersot, τὸν πόδα ἔχων ἐπὶ τοῦ τάφου, ἐὰν ὁ ὑλισμός, ἦν ἀσθένεια τοῦ πνεύματος μόνον, ἀδυνατοῦμεν ὅμως, αὐτοῦ ὄντος, ἀσθενείας αὐτῆς τῆς ψυχῆς. Τούτου δοθέντος, ὁ ὑλισμὸς ἐξευτελίζει τὸν ἄνθρωπον, ἐνῷ ὁ πνευματισμὸς τὸν ἐξευγενίζει. Ὁ ὑλισμὸς ἀπομονόνει ἡμᾶς καὶ ἀπελπίζει, ὁ πνευματισμός, παρέχει ἡμῖν, ὅ,τι ἀγαθώτερον ἐν τῷ κόσμῳ : τὴν ἕνωσιν ἐν τῇ ζωῇ, καὶ τὴν πεποίθησιν τῆς μετὰ θάνατον συναντήσεως. Ἡ ἐλπὶς αὕτη καὶ ὁ πόθος, εἶνὶ πολλάκις, ἡ μόνη ἡμῶν εὐδαιμονία· ὁ μόνος στολισμὸς τῶν εὐτυχῶν ἡμερῶν μας καὶ ὁ μόνος ἄγρυπνος παρήγορος τῶν δυστυχῶν. » —

Ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια.

Ἐπανερχόμενος ἤδη εἰς τὸν ἐρωτήσαντά με κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτοσχεδιάσματος τούτου, δὲν ἔχω ἄρα τὸ δικαίωμα νὰ εἴπω αὐτῷ : Εἰξεύρετε νῦν, πόθεν ἀνεχωρήσαμεν, τί κατέστημεν, τὸν πρὸς ὃν τείνομεν ὅρον. Ἡ αὐγὴ τῆς Ἀκαδημίας ἡμῶν ἀνέτειλε πρὸ τριῶν αἰώνων. Ἀφοῦ δὲ κατώρθωσε νὰ διατελῇ ἐν πλήρει νῦν μεσημβρία, εἵμαρται ἐν τῷ σκότει πάλιν νὰ βυθισθῇ ; Δὲν πιστεύω.

Ἔχετε ἐνώπιον ὑμῶν ἄνδρας, θηρεύσαντας τὰς ἀκαδημαϊκὰς ἕδρας, οὐχί, ὅπως μεταβάλωσιν αὐτὰς εἰς ἕδρας ἀναπαύσεως, ἀλλ' εἰς ἐργασίας καὶ μελέτης, ἀγαπήσαντας τὴν ἐλευθερίαν, ζητοῦντας δὲ μετὰ ζήλου, τὸ καλόν, τὸ ἀληθὲς τὸ ὠφέλιμον, καὶ πεπεισμένους ὅτι ὀφείλουσιν ἁπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις, πρὸς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς πατρίδος αὐτῶν, ἀποφασισμένους τέλος, ὅπως οὐδενὸς φεισθῶσιν, ἵνα τηρήσωσι τὴν Γαλλίαν, ἐν τῇ εὐδαίμονι τοῦ πνεύματος χώρᾳ, πρὸς ἣν μετ' εὐγενοῦς φιλοτιμίας ἀνέρχονται, ἅπαντες οἱ πεπολιτισμένοι λαοί. Μόνη ἡ παγκόσμιος ἐπιστήμη, ἧς ζητεῖ τὰ φῶτα, δύναται νὰ προετοιμάσῃ τὴν ἕνωσιν τῶν λαῶν, ἐν τῇ εἰρήνῃ, τῇ δικαιοσύνῃ, ἐν τῷ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας σεβασμῷ. Εἴθε τὸ Γαλλικὸν Πανακαδήμιον νὰ τηρήσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ ὑστάτῃ καὶ ὑπερτάτῃ ταύτῃ ἐκκολάψει τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους!

Ἀθήνησι 10 9βρίου 1882.

(Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ). Λέων Μηλιώτης.

ΑΙ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΗΛΕΚΤΡΙΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΑΙ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΥΤΑΙΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ Α. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ Σ. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

Ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας συμφώνως τῇ εὐχῇ τῇ ἐκφρασθείσῃ ἐν τῷ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συγκροτηθέντι ἐν Παρισίοις ἠλεκτρικῷ συνεδρίῳ προσεκάλεσε πάντα τὰ ἔθνη τῆς ὑφηλίου, ὅπως ἀποστείλωσιν ἀντιπροσώπους εἰς Παρισίους πρὸς συζήτησιν καὶ ἐπίλυσιν ἐπιστημονικῶν τινων ζητημάτων τῆς ἠλεκτρικῆς ἐπιστήμης.

Ἐν ταῖς οὕτω συνελθούσαις διεθνέσιν ἠλεκτρικαῖς ἐπιτροπαῖς, εὐηρεστήθητε νὰ μὲ ὀνομάσητε ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, σπεύδω ὅθεν νὰ ὑποβάλω ὑμῖν ἔκθεσιν περί τε τῶν ἔργων καὶ ἀποφάσεων τῶν ἐπιστημονικῶν τούτων ἐπιτροπῶν.

Οἱ ὑπὸ τῶν διαφόρων ἐθνῶν ἀποσταλέντες ἐπιστήμονες, κληθέντες συνῆλθον τῇ 4]16 Ὀκτωβρίου ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, ἔνθα ὁ Πρόεδρος τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως καὶ Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Duclerc, ἀφοῦ δι' ὀλίγων ἐξέφρασε θερμὰς εὐχαριστίας πρὸς τὰς κυβερνήσεις, αἵτινες εὐηρεστήθησαν ν' ἀποστείλωσιν ἀντιπροσώπους, προσεκάλεσε τὸ ἐπιστημονικὸν σῶμα νὰ προβῇ εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας του.

Τοῦτο παμψηφεὶ ἀνεκήρυξε πρόεδρον μὲν τὸν Ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν ταχυδρομείων καὶ τηλεγράφων κ. Cochery, ἀντιπροέδρους δὲ τὸν ἐκ Βερολίνου Καθηγητὴν κ. Helmholtz καὶ τὸν ἐκ Γλασκόβης κ. Thomson.

Τὸ ἐπιστημονικὸν συνέδριον διηρέθη εἶτα εἰς τρεῖς ἐπιτροπάς, ὧν ἑκάστη ἀνέλαβεν ἴδιον θέμα πρὸς συζήτησιν καὶ ὑπέβαλεν εἶτα τὸ σύνολον τῶν ἀποφάσεών της εἰς τὴν συζήτησιν καὶ ἐπικύρωσιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου.

Εἰς τὰς ἐπιτροπὰς ταύτας παρίσταντο ἀντιπρόσωποι τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστρίας, τοῦ Βελγίου, τῆς Κίνας, τῆς Δανιμαρκίας, τῆς Ἱσπανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἰαπωνίας, τοῦ Μεξικοῦ, τῆς Νορβηγίας καὶ Σουηδίας, τῆς Ὀλλανδίας, τῆς Πορτογαλλίας, τῆς Ῥουμανίας, τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Ἑλβετίας.

ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιτροπῇ, ἦν ὁ καθορισμὸς τῶν διεθνῶν ἠλεκτρικῶν μονάδων.

Γνωστὸν ὅτι τὸ σύστημα τῶν ἠλεκτρικῶν μονάδων, ἤτοι ἡ μονὰς τῆς ἠλεκτρεγερτικῆς δυνάμεως, ἡ τῆς ἐντάσεως τοῦ ῥεύματος, ἡ τῆς ἠλεκτροχωρητικότητος, ἡ τῆς ποσότητος καὶ ἡ τῆς ἀντιστάσεως συνδέονται πρὸς ἀλλήλας δι' ὡρισμένων σχέσεων, ὅταν δὲ μία τούτων γνωσθῇ καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπίσης καθορίζονται. Ὡς δέ, ὅταν ὁρισθῇ ἡ μονὰς τοῦ μήκους ἐκ ταύτης ἀπορρέει ἥ τε μονὰς τῆς ἐπιφανείας, ἡ τοῦ ὄγκου καὶ αὐτὴ ἡ μονὰς τοῦ βάρους, οὕτω καὶ ἐν τῷ συστήματι τῶν ἠλεκτρικῶν μονάδων ἐπαρκὴς καθίσταται ὁ καθορισμὸς τῆς μονάδος τῆς ἠλεκτρικῆς ἀντιστάσεως, ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπίσης γνωσθῶσιν.

Ἡ αὐθαίρετος παραδοχὴ μονάδος ἠλεκτρικῆς ἀντιστάσεως, παράγει μὲν σύστημά τι ἠλεκτρικῶν μονάδων, ἀλλ' ἐκ τοῦ συστήματος τούτου ἐλλείπει ἡ ἀκριβὴς καὶ ὡρισμένη σχέσις, ἥτις δέον νὰ ὑφίσταται ἐν τῇ ἐνιαίᾳ φυσικῇ δυνάμει ὅταν αὕτη ἐμφανίζηται ἢ ὑπὸ μορφὴν ἠλεκτρικῆς ἢ θερμότητος ἢ βαρύτητος.

Μέχρις ἐσχάτων πληθὺς ἠλεκτρικῶν μονάδων ἀντιστάσεως ἐπροτάθησαν, ἐχρῶντο δὲ τούτων ἀδιαφόρως οἵ τε ἐπιστήμονες καὶ οἱ βιομήχανοι.

Οὕτως, οἱ μὲν παρίστων τὴν μονάδα τῆς ἠλεκτρικῆς ἀντιστάσεως δι' ὡρισμένου μήκους χαλκίνου σύρματος ἀγνώστου πολλάκις συνθέσεως, οἱ δὲ διὰ στήλης ὑδραργύρου, ἄλλοι διὰ σιδηροῦ σύρματος ἢ διὰ μεταλλικοῦ τινος κράματος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἠλεκτρικὴ ἀντίστασις ἀλλοιοῦται σπουδαίως μεταβαλλομένης τῆς συνθέσεως τοῦ κράματος, τῆς θερμοκρασίας καὶ αὐτῆς τῆς φυσικῆς αὐτοῦ συστάσεως, μεταξὺ τῆς πληθύος ταύτης τῶν μονάδων οὐδεμία ὡρισμένη καὶ σταθερὰ σχέσις ὑπῆρχεν, ἡ αὐτὴ δὲ μονὰς προϊόντος τοῦ χρόνου μετεβάλλετο.

Πρῶτος ὁ Βρεταννικὸς ἐπιστημονικὸς Σύλλογος (British Association) ἔσχε τὴν σοφὴν ὄντως πρωτοβουλίαν, νὰ ὑπαγάγῃ τὸ σύστημα τῶν ἠλεκτρικῶν μονάδων εἰς θεμελιώδεις τινὰς δυναμικὰς μονάδας ἐν σχέσει πρὸς τὸ δεκαδικὸν μετρικὸν σύστημα. Παρεδέξατο τουτέστιν ὡς μονάδα μήκους τὸ μέτρον ἢ κάλλιον τὸ ὑφεκατόμετρον, ὡς μονάδα βάρους τὸ γράμμαον (gramme) καὶ ὡς μονάδα χρόνου τὸ δεύτερον λεπτόν.

Τὸ παράγον κίνησιν ἢ τεῖνον νὰ παραγάγῃ κίνησιν καλεῖται δύναμις. Ἀλλὰ τὰ ἑτερωνύμως ἠλεκτρισμένα σώματα, οἱ ἀντίθετοι μαγνητικοὶ πόλοι, τὰ ὁμόρροπα ἠλεκτρικὰ ῥεύματα ἕλκονται παράγεται δ' οὕτω κίνησις, ἑπομένως ὅ τε ἠλεκτρισμὸς καὶ ὁ μαγνητισμὸς εἰσὶ δυνάμεις, ἢ μᾶλλον μία καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις.

Μονὰς δυνάμεως εἶναι ἡ δύναμις ἐκείνη, ἥτις ἐπενεργοῦσα ἐπὶ ἓν δεύτερον λεπτὸν ἐπὶ τὴν μονάδα τοῦ βάρους μεταδίδει εἰς αὐτὴν ταχύτητα ἴσην τῇ μονάδι τοῦ μήκους. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς καθορισμὸν τῶν ἠλεκτρικῶν μονάδων παρεδέξαντο ὡς μονάδα μὲν μήκους τὸ ὑφεκατόμετρον, ὡς μονάδα δὲ βάρους τὸ γράμμον, μονὰς δυνάμεως ἐκλήθη ἡ δύναμις ἐκείνη, ἥτις ἐνεργοῦσα ἐπὶ ἓν γράμμον καὶ ἐπὶ ἓν δεύτερον λεπτόν, μεταδίδει εἰς αὐτὸ ταχύτητα ἑνὸς ὑφεκατομέτρου κατὰ δευτερόλεπτον. Ἡ ἐλαχίστη αὕτη μονὰς τῆς δυνάμεως ἐκλήθη dyne· καλέσωμεν ταύτην δυνάμιον.

Ὑψοῦντες τὸ βάρος ἑνὸς χιλιογράμμου εἰς ὕψος ἑνὸς μέτρου παράγομεν ἔργον ἑνὸς χιλιογραμμομέτρου.

Ὡς μονὰς τοῦ ἔργου ἐλήφθη τὸ δυνάμιον ἐπὶ τὸ ὑφεκατόμετρον, τουτέστι τὸ ἔργον τὸ παραγόμενον κατὰ τὴν ἀνύψωσιν ἑνὸς γράμμου εἰς ὕψος ἑνὸς ὑφεκατομέτρου. Τὸ ἐλάχιστον αὐτὸ ἔργον ἐκλήθη erg· καλέσωμεν τοῦτο ἐργίδιον.

Ὁρισθείσης οὕτω τῆς μονάδος τῆς δυνάμεως ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ φυσικοῦ συστήματος τοῦ ὑφεκατομέτρου, γράμμου καὶ δευτέρου λεπτοῦ, οὗτινος τὸ σύμβολον CGS, εὐχερὴς καθίσταται ὁ ὁρισμὸς τῶν ἠλεκτρικῶν μονάδων.

Οὕτως, ὡς μονὰς τῆς ποσότητος τῆς ἠλεκτρικῆς ληφθήσεται ἡ ποσότης ἐκείνη ἥτις τιθεμένη εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς ὑφεκατομέτρου ἀπὸ ἴσης ποσότητος ἕλκει ἢ ἀπωθεῖ ταύτην μὲ δύναμιν ἴσην τῇ μονάδι, ἤτοι ἴσην πρὸς ἓν δυνάμιον (dyne).

Ὡς μονὰς δὲ τῆς ἐντάσεως ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος ληφθήσεται ἡ ἔντασις ἐκείνη τοῦ ῥεύματος, ὅπερ λαμβανόμενον ὑπὸ τὸ μῆκος ἑνὸς ὑφεκατομέτρου ἕλκει ἢ ἀπωθεῖ ἴσον ῥεῦμα ἐξ ἀποστάσεως ἑνὸς ὑφεκατομέτρου μὲ δύναμιν ἴσην πρὸς ἓν δυνάμιον.

Ὡσαύτως ὡς μονὰς ἠλεκτρικῆς ἀντιστάσεως δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀντίστασις ἐκείνη, δι' ἧς ἂν διέλθῃ ἡ μονὰς τοῦ ῥεύματος ἐπὶ ἓν δεύτερον λεπτόν, θέλει παραχθῇ ἡ μονὰς τῆς θερμότητος. Καθόσον γνωστὸν τυγχάνει ὅτι ἡ ἠλεκτρικὴ δύναται νὰ μετασχηματισθῇ εἰς θερμότητα. Ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρω περιστάσει, μονὰς θερμότητος θεωρεῖται ἡ ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὴν μονάδα τοῦ ἔργου τὴν κληθεῖσαν ἐργίδιον (erg).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῶσιν αἱ ἠλεκτρικαὶ μονάδες ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θεμελιωδῶν μονάδων τοῦ ὑφεκατομέτρου, τοῦ γράμμου καὶ τοῦ δευτέρου λεπτοῦ, καὶ παραχθῇ οὕτω σύστημά τι δυναμικὸν καὶ ὅτι τοῦτο δύναται νὰ κατορθωθῇ διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων τρόπων.

Ἐν τῇ ἐπιτροπῇ ὑπεβλήθησαν πλεῖσται ὅσαι μέθοδοι αἵτινες συνεζητήθησαν ὑπὸ τῶν κορυφαίων ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κκ. Dumas, Helmholtz, Siemens, Thomson, Jamin, Mascart. Ἐξ ὅλων δὲ ἐκρίθησαν αἱ ἑξῆς ὡς παρέχουσαι τὰ ἀκριβέστερα ἀποτελέσματα.

1ον Ἡ μέθοδος τοῦ Βρετανικοῦ Συλλόγου ἡ ἐπινοηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Thomson, καθ' ἣν ἀγωγὸς κυκλοτερὴς περιστρέφεται περὶ κατακόρυφον ἄξονα. Ἐν τῷ κέντρῳ κεῖται μικρὸς μαγνήτης, ὅστις ἀποκλίνει ἐκ τοῦ μαγνητικοῦ μεσημβρινοῦ διὰ τῶν ἐξ ἐπιδράσεως ῥευμάτων, ἅτινα παράγει ἡ γῆ ἐπὶ τοῦ κυκλοτεροῦς ἀγωγοῦ.

2ον Ἡ τοῦ Kirchoff δι' ἐπιδράσεως ῥεύματος ἐπὶ κεκλεισμένου κυκλώματος.

3ον Ἡ τοῦ Weber διὰ μαγνητικῶν βελονῶν κινουμένων ἐν πολλαπλασιαστῇ ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ χρόνος τῆς αἰωρήσεως αὐξάνει ὅταν τὸ κύκλωμα κλειστόν, ἢ διὰ μεθόδου παρεμφεροῦς τῇ τοῦ Βρετανικοῦ Συλλόγου.

4ον Ἡ τοῦ Δανοῦ Lorentz διὰ δίσκου μεταλλικοῦ περιστρεφομένου ἐν σπειροειδεῖ ἠλεκτρικῷ ῥεύματι, σταθερᾶς καὶ γνωστῆς ἐντάσεως, ὅτε προσδιορίζεται ἡ διαφορὰ τῆς ἠλεκτροκρασίας, ἤτοι ἡ ἠλεκτρεγερτικὴ δύναμις μεταξὺ τοῦ κέντρου καὶ τῆς περιφερείας τοῦ δίσκου.

Ἐκ τῶν οὕτω καθοριζομένων ἠλεκτρικῶν μονάδων ἡ μὲν τῆς ἀντιστάσεως καὶ ἡ τῆς ἠλεκτρεγερτικῆς δυνάμεως εἰσὶν ἐλάχισται, ἡ δὲ τῆς ἠλεκτροχωρητικότητος παμμεγίστη. Ἂν π. χ. διὰ τοιούτων μονάδων ἐπρόκειτο νὰ καταμετρήσωμεν τὴν ἠλεκτρικὴν ἀντίστασιν καλωδίου, ἢ τὴν ἠλεκτρεγερτικὴν δύναμιν μαγνητοηλεκτρικῆς μηχανῆς χρησιμευούσης πρὸς παραγωγὴν φωτὸς ἢ πρὸς μετάδοσιν κινήσεως, θὰ εὑρίσκομεν ἀριθμοὺς παμμεγίστους δεκαψηφίους ἢ καὶ δεκαπενταψηφίους. Τοὐναντίον, ἂν διὰ τῆς ἀνωτέρω μονάδος τῆς ἠλεκτροχωρητικότητος ἐπρόκειτο νὰ καταμετρηθῇ ἡ ἠλεκτροχωρητικότης (capacité électrique) καλωδίου, αὕτη θὰ παρίστατο δι' ἀριθμοῦ ἐλαχίστου. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἡ ἠλεκτρικὴ εἶναι δύναμις μεταβαλλομένη μεταξὺ ὁρίων λίαν μεμακρυσμένων, οὕτω λ. χ. ἡ ἔντασις τοῦ ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος τοῦ διερχομένου διὰ τηλεφωνικῆς γραμμῆς κατὰ τὴν ἀνταπόκρισιν εἶναι ἐλαχίστη, συγκρινομένη πρὸς τὴν ἔντασιν ῥεύματος παράγοντος φῶς ἐντάσεως δεκακισχιλίων λαμπτήρων καὶ ἐν τούτοις ὀφείλομεν ἀμφοτέρας τὰς ἐντάσεις νὰ καταμετρήσωμεν διὰ τοῦ αὐτοῦ μέτρου.

Ἐπὶ τῇ βάσει ὅθεν τῶν ἀνωτέρω δυναμικῶν μονάδων καθωρίσθησαν καὶ ἕτεραι κληθεῖσαι πρακτικαί, ἔχουσαι ὅμως ὡρισμένον λόγον δεκαδικὸν πρὸς ἐκείνας.

Οὕτως ἡ μὲν πρακτικὴ μονὰς τῆς ἀντιστάσεως κληθεῖσα Ohm ἰσοῦται πρὸς 1,000,000,000 ἢ 10^9 δυναμικὰς μονάδας ἀντιστάσεως.

Καὶ ἑπομένως ἡ πρακτικὴ μονὰς τῆς ἠλεκτρεγερτικῆς δυνάμεως κληθεῖσα Volt ἐξισωθήσεται πρὸς 10^8 δυναμικὰς μονάδας.

Ἡ πρακτικὴ μονὰς τῆς ἐντάσεως τοῦ ῥεύματος κληθεῖσα Ampere καὶ ἡ τῆς ποσότητος κληθεῖσα Coulomb ἐξισωθήσονται πρὸς τὸ $^1/_{10}$ τῆς δυναμικῆς μονάδος, ἐντάσεως καὶ ποσότητος.

Τοὐναντίον δὲ ἡ πρακτικὴ μονὰς τῆς ἠλεκτροχωρητικότητος κληθεῖσα Farad ἐξισωθήσεται πρὸς $^1/_{1000000000}$ ἢ $^1/_{10^9}$ τῆς δυναμικῆς μονάδος τῆς ἠλεκτροχωρητικότητος.

Αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι μέθοδοι παρέχουσι τὴν ἠλεκτρικὴν μονάδα τῆς ἀντιστάσεως μὲ διαφορὰν πρὸς ἀλλήλας κινουμένην μεταξὺ $^1/_{100}$ καὶ $^1/_{1000}$.

Τὸ ἐπιστημονικὸν συνέδριον ἐθεώρησε καλὸν νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς διαφόρους ἐπιστήμονας τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐρευνῶν των πρὸς καθορισμὸν τῆς δυναμικῆς μονάδος ἀντιστάσεως, ὅπως ἡ προσέγγισις ὑπερβῇ τὸ $^1/_{1000}$.

Ἰδιαιτέρας δὲ μνείας ἐθεώρησε τὴν μέθοδον δι' ἧς προσδιορίζεται ἅμα καὶ ἡ ποσότης τῆς θερμότητος, ἡ παραγομένη κατὰ τὴν δίοδον ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος ὡρισμένης ἐντάσεως, ὅπως καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ γνωσθῇ αὖθις τὸ μηχανικὸν ἰσοδύναμον τῆς θερμότητος.

Ἡ πρακτικὴ μονὰς τῆς ἀντικαταστάσεως παρασταθήσεται, ὑλικῶς διὰ στήλης ὑδραργύρου ἐχούσης τομὴν ἑνὸς τετραγωνικοῦ χιλιοστομέτρου ἐν τῇ θερμοκρασίᾳ τοῦ μηδενικοῦ, μῆκος δὲ ὡρισμένον. Ἡ ἠλεκτρικὴ ἀντίστασις τοιαύτης στήλης μήκους ἑνὸς μέτρου εὑρέθη ὑπὸ μὲν τοῦ Kohlrausch ἴση πρὸς 0,9441 τῆς πρακτικῆς μονάδος Ohm (ἴσης ταύτης πρὸς 10^9 δυναμικὰς μονάδας) ὑπὸ τοῦ Weber πρὸς 0,9550 καὶ ὑπὸ τοῦ Rayleigh πρὸς 0,9413. Ἀλλ' ἡ ὑλικὴ παράστασις τῆς μονάδος ταύτης δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῇ ὡς τοῦτο ἐπροτάθη ὑπὸ τοῦ κ. Dumas καὶ διὰ κράματος λευκοχρύσου καὶ ἰριδίου ὑπὸ τὴν ἀναλογίαν τοῦ 9 πρὸς 1, ὅπερ ἡ Γαλλικὴ κυβέρνησις παρεσκεύασεν ἤδη χημικῶς καθαρὸν ἐν ἀφθόνῳ ποσότητι πρὸς κατασκευὴν τῶν διεθνῶν μονάδων τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν.

Ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει τὸ κρᾶμα τοῦτο ἀποδειχθῇ ἀληθῶς ἀμετάβλητον ὑπὸ ἠλεκτρικὴν ἔποψιν, τὸ ἐπιστημονικὸν Συνέδριον ἐξήνεγκεν εὐχήν, ὅπως ἡ Γαλλικὴ κυβέρνησις εὐαρεστηθῇ καὶ ἀποστείλῃ ὑποδείγματα ἐκ τούτου εἰς τοὺς ἐπιστήμονας ἐκείνους, οἵτινες ἐργάζονται εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῶν δυναμικῶν ἠλεκτρικῶν μονάδων.

Τὸ σύστημα τοῦτο τῶν δυναμικῶν διεθνῶν μονάδων (système absolu) ἔσχε τὸ πλεονέκτημα νὰ κολακεύσῃ τὴν φιλοτιμίαν τριῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, τῆς μὲν Ἀγγλίας καθόσον ἡ ἐπινόησις τοῦ συστήματος ὀφείλεται εἰς τὸν σοφὸν Ἄγγλον καθηγητὴν Thomson καὶ εἰς τὰς ἐρεύνας τοῦ Βρετανικοῦ συλλόγου (British association), τῆς Γαλλίας καθόσον ἐν τῷ συστήματι ἐγκλείονται γαλλικαὶ μονάδες τοῦ μήκους καὶ βάρους, τῆς δὲ Γερμανίας ἀλλ' ἐν ἥσσονι μοίρᾳ, διότι ἡ ὑλικὴ παράστασις ἐγένετο διὰ στήλης ὑδραργύρου, τοῦθ' ὅπερ πρὸ χρόνου πολλοῦ ἐπρότεινε καὶ ἐπραγματοποίησεν ὁ σοφὸς τῆς Γερμανίας ἐπιστήμων καὶ βιομήχανος Werner Siemens.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Τὰ ὑπὸ συζήτησιν θέματα ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιτροπῇ ἦσαν·

Α'. Καθορισμὸς τῶν μεθόδων, ὧν δέον νὰ γίνηται χρῆσις πρὸς ἔρευναν τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ὅπως γενικευθῇ ἡ ἔρευνα αὕτη ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς.

Β'. Περὶ τοῦ ἀποτελεσματικοῦ τῶν διαφόρων ἀλεξικεραύνων καὶ περὶ τοῦ προφυλακτικοῦ ἢ μὴ τῶν τηλεγραφικῶν ἢ τηλεφωνικῶν συμπλεγμάτων.

Γ'. Ὀργανισμὸς συστηματικῆς μελέτης συνεχοῦς ἢ καθ' ὡρισμένας ἡμέρας, τῶν γηγενῶν ἠλεκτρικῶν ῥευμάτων.

Δ'. Περὶ ἐγκαθιδρύσεως τηλεμετεωρογραφικοῦ συμπλέγματος, συνδέοντος μονίμως ὅσον ἔνεστι πλειοτέρους μετεωρογραφικοὺς σταθμούς.

Πρῶτον θέμα. — Γνωστὸν τυγχάνει ὅτι ἡ ἀτμοσφαῖρα διατελεῖ ἐσαεὶ πεφορτισμένη ἠλεκτρικῆς ἐν διαφόρῳ τάσει ὁτὲ μὲν θετικῆς ὁτὲ δὲ ἀρνητικῆς. Ἡ ἠλεκτρικὴ αὕτη δὲν φαίνεται ἄσχετος πρὸς τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα μετεωρολογικὰ φαινόμενα, ἡ ἀκριβὴς δὲ διάγνωσις αὐτῆς, οἱ τρόποι καθ' οὓς μεταβάλλεται ἥ τε τάσις καὶ τὸ εἶδος αὐτῆς εἰς τὰ διάφορα σημεῖα τῆς γῆς, δύνανται νὰ καθοδηγήσωσιν εἰς συμπεράσματα ὑψίστης σπουδαιότητος. Τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἡ ἔρευνα ἄχρις ἐσχάτων ἦν ὅλως ἀτελής, εἰς ὀλίγιστα δὲ σημεῖα ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ἤρξαντο πρό τινος χρόνου σπουδαῖοι ἐπιστήμονες, νὰ ἐπινοῶσι συσκευὰς πρὸς τελειοτέραν μελέτην τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Ἀλλ' ἡ μονομερὴς αὕτη ἔρευνα γινομένη ἰδίᾳ διὰ διαφόρων μεθόδων ἤθελεν ἀποβῇ ἀλυσιτελής, ἂν δὲν ἐγίνετο συγχρόνως καὶ ὁμοιομόρφως εἰς πλείστους ἄλλους τόπους λίαν μεμακρυσμένους ἀπ' ἀλλήλων. Μόνον δὲ ἀφοῦ παραβληθῇ μέγας ἀριθμὸς παρατηρήσεων συγχρόνων δυνατὸν νὰ ἐξαχθῇ πρακτικόν τι ἀποτέλεσμα.

Ἡ ἐπιτροπὴ μετὰ συζήτησιν ἀνεγνώρισεν ὁμοφώνως ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Mascart καθηγητοῦ τῆς Φυσικῆς ἐν τῷ College de France ἐπινοηθεῖσα καὶ τελειοποιηθεῖσα μέθοδος ἦν ἡ ἀρίστη. Ἐν ταύτῃ ἡ ἠλεκτρικὴ τῆς ἀτμοσφαίρας συλλέγεται δι' ὕδατος ἐκρέοντος στάγδην ἐκ μεταλλικοῦ δοχείου, καταμετρεῖται δὲ διηνεκῶς δι' εὐαισθήτου ἠλεκτρομέτρου καὶ ἀναγράφεται αὐτομάτως διὰ φωτογραφικῆς συσκευῆς. Ἰδίᾳ ἐθεωρήθησαν ὡς τελειότατοι μονωτῆρες τῆς συσκευῆς, οἱ ὑπὸ τοῦ Mascart ἐπινοηθέντες καὶ ἐγκλείοντως θειϊκὸν ὀξύ. Καθόσον κατεδείχθη ὅτι ἂν ἐν Kew τῆς Ἀγγλίας εὕρισκον ἄλλοῖα ἀποτελέσματα, οἷον δύο μέγιστα ἀντὶ ἑνὸς ἐν ἑνὶ ἡμερονυκτίῳ καὶ τελείαν ἔλλειψιν ἠλεκτρικῆς ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ μετὰ τὴν δύσιν τοῦἡλίου ἐν ᾧ διατελεῖ ἔτι πεφορτισμένη, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν μὴ τελείαν ἠλεκτρικὴν ἀπομόνωσιν τῆς συσκευῆς.

Ἡ ἐπιτροπὴ καὶ εἶτα τὸ ἐπιστημονικὸν συνέδριον προτάσει τοῦ κ. Helmholtz ἐξήνεγκεν εὐχήν, ὅπως πᾶσαι αἱ κυβερνήσεις παρέξωσι τὰ ἀπαιτούμενα μέσα εἰς ἐπιστήμονας πρὸς ἔρευναν ἐν ἑκάστῳ τόπῳ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἠλεκτρισμοῦ.

Μετασχοῦσα καὶ ἡ Ἑλλὰς τοῦ συνεδρίου ἀνέλαβε τὴν ἠθικὴν ὑποχρέωσιν νὰ παράσχῃ εἰς τὸ μέλλον συνεχῆ σειρὰν παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἐν Ἀθήναις τοὐλάχιστον. Ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πλήρης συσκευή, καθ' ἃς ἔλαβον ἀκριβεῖς πληροφορίας ἀπαιτεῖ δαπάνην ὁλικὴν 1200 φρ., εἰς ἣν προσθετέον ἐλαχίστην ἐτησίαν δαπάνην διὰ τὴν διηνεκῆ καὶ αὐτόματον ἀναγραφὴν τοῦ φαινομένου. Ἡ συσκευὴ αὕτη δύναται νὰ τοποθετηθῇ εἰς σημεῖόν τι οἱονδήποτε ἢ ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν Πειραιεῖ.

Δεύτερον θέμα. — Ἐπὶ τοῦ δευτέρου θέματος τοῦ ἀναγομένου εἰς τὸ ἀποτελεσματικὸν τῶν διαφόρων ἀλεξικεραύνων, ἠγέρθη μακρὰ συζήτησις, καταδείξασα ὅτι δὲν ὑπῆρχον ἔτι ἀρκετὰ στοιχεῖα παρατηρήσεων πρὸς ἀκριβῆ διάγνωσιν τοῦ συντελεστικωτέρου εἴδους τῶν ἀλεξικεραύνων. Ὡς πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὴν μορφὴν τῶν ἀλεξικεραύνων, αἱ γνῶμαι τῶν ἐπιστημόνων ἦσαν ὅλως διάφοροι, οἱ μὲν παρεδέχοντο ἀγωγὸν ὑπὸ μορφὴν ταινίας οἱ δὲ τοὐναντίον ὑπὸ μορφὴν ῥάβδου πρισματικῆς ἢ κυλινδρικῆς. Αἱ ὑπὸ πολλῶν γενόμεναι παρατηρήσεις κατέδειξαν, ὅτι ὁ ὀβελὸς δὲν δύναται πάντοτε νὰ προστατεύσῃ περὶ ἑαυτὸν κυκλικὸν χῶρον ἀκτῖνος διπλασίας τοῦ ὕψους αὐτοῦ, ἀλλ' ἁπλῶς ἴσης πρὸς τὸ ὕψος τοῦτο. Κατὰ τὸν σοφὸν Ἄγγλον Preece ἡ ὑπὸ ὀβελοῦ προστατευομένη ἐπιφάνεια εἶναι ἐπιφάνεια ἐκ περιστροφῆς παραγομένη διὰ τεταρτοκυκλίου, ἀκτῖνος ἴσης πρὸς τὸ ὕψος τοῦ ὀβελοῦ, καὶ προσομοιάζουσα πρὸς κῶνον, οὗτινος ἡ κορυφὴ κεῖται εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ ὀβελοῦ.

Ὁ Βέλγος Melsens, οὐκ ὀλίγα πειράματα ἐκτελέσας ἐπὶ τῶν ἀλεξικεραύνων παραδέχεται ὅτι οἰκοδόμημα προφυλάσσεται τελείως ἐκ κεραυνοῦ ἂν καλυφθῇ δι' ὅσον ἔνεστι πλειοτέρων ἀγωγῶν, ἔστω καὶ λεπτοτέρων, αἵτινες νὰ σχηματίσωσι πλέγμα μεταλλικὸν ὡπλισμένον διὰ πλείστων ὅσων μικρῶν ὀβελῶν. Ἀνέφερε δὲ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου τὸ ἑξῆς πείραμα. Ἂν ὁ βάτραχος, ὁ ἐξόχως ἠλεκτροσκοπικός, καλυφθῇ διὰ μεταλλικοῦ πλέγματος ἀδύνατον νὰ προσβληθῇ ἢ νὰ ἐνοχληθῇ πως δι' ἰσχυρῶν σπινθήρων ἠλεκτρικῶν, οὓς ἠθέλομεν προσπαθήσει νὰ διαβιβάσωμεν διὰ τοῦ πλέγματος.

Συζητουμένου μᾶλλον τοῦ εἴδους τοῦ ἀλεξικεραύνου, ἔλαβον τὸν λόγον ὅπως ὑπομνήσω ὅτι καὶ ὁ τρόπος τῆς μετὰ τοῦ ἐδάφους συγκοινωνίας τοῦ κεραυναγωγοῦ τυγχάνει μεγάλης σπουδαιότητος. Πολλάκις ἡ τοῦ ἀγωγοῦ ἐνταφὴ γίνεται ἀτελής, πολλοὶ δὲ μεταχειρίζονται ὅπως διαγνώσωσι τὴν μετὰ τοῦ ἐδάφους καλὴν συγκοινωνίαν γαλβανόμετρον μὲ ἠλεκτρικὴν

στήλην.. Τὸ μέσον τοῦτο δύναται νὰ καταδείξῃ συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ ἐδάφους ἀλλὰ πολλάκις ἀτελῆ καὶ ὅλως ἀνεπαρκῆ. Ἀπέδωκα δὲ εἰς τὴν αἰτίαν ταύτην τὴν κεραυνοβόλησιν κτιρίων, καίτοι δι' ἀλεξικεραύνου ὡπλισμένων, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ ἐν Ἑλλάδι πρό τινων ἐτῶν, εἰς πυριταποθήκην παρὰ τὴν Λαμίαν. Ἀνέφερον δὲ τὰς παρ' ἡμῖν ἀποθήκας ἐκρηκτικῶν ὑλῶν τὰς ἀνηκούσας εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν, αἵτινες κείμεναι ἐπὶ νήσου φέρουσι κεραυναγωγούς, οὓς ἐθέταμεν εἰς ἄμεσον μετὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνίαν.

Μετ' ἐμὲ λαβὼν τὸν λόγον ὁ πολὺς Helmholtz ἐθεώρησεν ὀρθὰς τὰς παρατηρήσεις μου, προσθεὶς μάλιστα ὅτι κατὰ παρατηρήσεις γενομένας ἐν Γερμανίᾳ ἐκεραυνοβολήθησαν οἰκοδομήματα ὡπλισμένα δι' ἀλεξικεραύνου, ἕνεκα τῆς κακῆς μετὰ τοῦ ἐδάφους συγκοινωνίας.

Μετὰ τοῦτο ἐτέθη ὑπὸ συζήτησιν τὸ ἐπικίνδυνον ἢ μὴ τῶν τηλεφωνικῶν καὶ τηλεγραφικῶν συμπλεγμάτων ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς κεραυνοβολήσεως.

Καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπῆρχον ἀλλοῖαι γνῶμαι, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν σπουδαιοτέρων ἐπιστημόνων, τὰ συμπλέγματα τῶν τηλεφωνικῶν καὶ τηλεγραφικῶν γραμμῶν, ἅτινα ἤρξαντο νὰ καλύπτωσι τὰς μεγαλουπόλεις, οὐ μόνον εἰσὶν ἀκίνδυνα ἐκ κεραυνοῦ ἀλλὰ τοὐναντίον προφυλακτικά, ἀρκεῖ τά τε ἄκρα τῶν γραμμῶν τὰ ἀπολήγοντα εἰς τοὺς σταθμοὺς νὰ φέρωσι τέλεια σταθμοῦ ἀλεξικέραυνα, αἱ δὲ γραμμαὶ καθ' ὡρισμένας ἀποστάσεις ἀλεξικέραυνα γραμμῆς. Τὸ ὅλως ἀκίνδυνον τῶν μεταλλικῶν τούτων συμπλεγμάτων παραδέχονται ἰδίως οἱ Ἄγγλοι, οἵτινες ἀφθόνως κατεκάλυψαν τὰς πόλεις των διὰ τηλεφωνικῶν καὶ τηλεγραφικῶν γραμμῶν ἐναερίων. Ἄριστον δὲ ἀλεξικέραυνον διὰ τηλεφωνικοὺς σταθμοὺς τυγχάνει σφαῖρα μεταλλικὴ ἐν καλῇ μετὰ τοῦ ἐδάφους συγκοινωνίᾳ τιθεμένη. Ἡ γραμμὴ πρὶν ἢ ἀπολήξῃ εἰς τὰς συσκευὰς τίθεται εἰς συγκοινωνίαν μὲ εἶδος μεταλλικοῦ κοχλίου ἐλάχιστον ἀπέχοντος τῆς μεταλλικῆς σφαίρας. Ἡ ἀπόστασις τοῦ ἄκρου τοῦ κοχλίου ἀπὸ τῆς σφαίρας κανονίζεται ὡς ἑξῆς. Τίθενται εἰς ἐπαφὴν ἐν στιγμῇ τηλεφωνικῆς ἀνταποκρίσεως, εἶτα δὲ ἀπομακρύνουσι τὸν κοχλίαν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, μέχρις οὗ ἡ ἀνταπόκρισις τελεσθῇ ἀπροσκόπτως. Διὰ τῆς ἐλαχίστης ταύτης διακοπῆς ἀδύνατον νὰ ἐκπηδήσωσι τὰ τηλεφωνικὰ ῥεύματα, ὡς ἔχοντα ἐλαχίστην τάσιν, τοὐναντίον δὲ ἐκρέει εὐχερῶς καὶ ἀκινδύνως ἡ μεγίστην τάσιν ἔχουσα ἠλεκτρικὴ τῆς ἀτμοσφαίρας. Οὐχ ἧττον λυσιτελῆ θεωροῦνται καὶ τὰ ἐν χρήσει ἤδη ἐν τῇ τηλεγραφίᾳ ἀλεξικέραυνα τὰ συγκείμενα ἐκ δύο μεταλλικῶν πλακῶν κεχωρισμένων διὰ λεπτοῦ φύλλου χάρτου πεποτισμένου διὰ παραφίνης.

Ἀλλ' ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι ἐπέλθῃ ἀσφαλεστέρα τις κρίσις ἐπὶ τῶν σπουδαίων τούτων ζητημάτων, τὸ ἐπιστημονικὸν συνέδριον ἐξήνεγκεν εὐ-

χήν, καθ' ἣν δέον εἰς τὰ διάφορα ἔθνη νὰ λάβῃ χώραν συστηματική τις μελέτη ἐπὶ τῶν κεραυνῶν τῶν πιπτόντων ἢ ἐπὶ τῶν τηλεγραφικῶν καὶ τηλεφωνικῶν γραμμῶν ἢ πέραν αὐτῶν.

Οἱ ποιοῦντες παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν κεραυνῶν τῶν πιπτόντων πέραν τῶν τηλεγραφικῶν γραμμῶν, δέον ν' ἀναγράφωσι μεθ' ὅσης ἔνεστι ἀκριβείας

1ον Τὸν τόπον εἰς ὃν ἔπεσεν ὁ κεραυνὸς διὰ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτοῦ. Τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς πτώσεως.

2ον Τὴν φύσιν τοῦ κεραυνοβοληθέντος ἀντικειμένου. Ἂν τοῦτο εἶναι ἄνθρωπος ἢ ζῶον. Ἂν δένδρον ποῖον τὸ εἶδος καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ. Ἂν οἰκία, ἢ ἐκκλησία, ἢ οἰκοδόμημά τι οἱονδήποτε ποῖον τὸ ὕψος, ποία ἡ κατασκευὴ καὶ διὰ ποίας ὕλης κατεσκευάσθη. Ὁποία ἡ στέγη. Ἂν ἡ οἰκοδομὴ ἐμπεριέχῃ μεταλλικοὺς ὄγκους ἢ σιδηρᾶ ἐλάσματα.

3ον Ποῖα τὰ περιβάλλοντα τὸ κεραυνοβοληθὲν σημεῖον ἀντικείμενα. Ἂν τοῦτο εἶναι μεμονωμένον ἢ περιβάλλεται δι' οἰκιῶν ἢ δένδρων ὑψηλοτέρων καὶ εἰς ποίαν ταῦτα εὑρίσκονται ἀπόστασιν. Ποία ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους. Ἂν παράκεινται κοιτάσματα μεταλλικὰ ἢ λιμνάζοντα ὕδατα.

4ον Ποῖαι αἱ γενόμεναι καταστροφαί. Ἀντικείμενα καέντα, τακέντα, ἢ καταστραφέντα. Ἂν ἐπηκολούθησε πυρκαϊά. Μηχανικὰ ἀποτελέσματα, ἂν δηλονότι ἀντικείμενα ἐξετοπίσθησαν. Ἂν σωλῆνες ὑδραγωγοὶ ἢ ἀεραγωγοὶ ὑπέστησαν βλάβην.

5ον Ἂν ὑπάρχῃ κεραυναγωγὸς ἐπὶ τοῦ προσβληθέντος ἀντικειμένου, ἢ παρακειμένως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ποία ἡ ἀπόστασις τοῦ ἀλεξικεραύνου, ἢ ποῖον τὸ ὕψος τοῦ ἀλεξικεραύνου ὡς πρὸς τὸ κεραυνοβληθὲν σημεῖον.

Περιγραφὴ τοῦ ἀλεξικεραύνου ἤτοι τοῦ ἀριθμοῦ τῆς φύσεως, τῆς διατάξεως, τοῦ ὕψους, τῆς διαμέτρου καὶ τοῦ ἄκρου τῶν ὀβελῶν, τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ σχήματος, τῆς τομῆς, τῆς διαμέτρου τῶν ἀγωγῶν τῶν κατὰ μῆκος τῆς στέγης μέχρι τοῦ ἐδάφους.

Ποία ἡ κατάστασις τοῦ ἀλεξικεραύνου πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ κεραυνοῦ. Χρονολογία τῆς τοποθετήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς τελευταίας αὐτοῦ δοκιμασίας.

Τρόπος τῆς συγκοινωνίας μετὰ τοῦ ἐδάφους. Φύσις, μέγεθος, μορφή, ἐπιφάνεια τοῦ ἐν τῷ ἐδάφει ἐλάσματος. Φύσις τοῦ ἐδάφους.

Ἂν τὸ ἀλεξικέραυνον εὑρίσκεται εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ὑδραγωγῶν ἢ ἀεραγωγῶν σωλήνων καὶ διὰ τίνος τρόπου. Ἂν ὑπάρχωσι μεταλλικοὶ ὄγκοι παρακειμένως καὶ ἂν οὗτοι εὑρίσκωνται συνδεδεμένοι μεταλλικῶς μετὰ τοῦ κεραυναγωγοῦ.

6ον Ἂν κατέπεσαν διαδοχικοὶ κεραυνοὶ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, ἢ παρακειμένως καὶ εἰς ποίαν ἀπόστασιν.

Ἂν προηγήθη τῆς πτώσεως τοῦ κεραυνοῦ βροχή, ἢ χάλαζα ἢ καταιγίς.

Καὶ τέλος τίς ὁ παρατηρήσας τὴν πτῶσιν τοῦ κεραυνοῦ.

Οἱ δὲ παρατηροῦντες πτῶσιν κεραυνοῦ ἐπὶ τηλεγραφικῶν γραμμῶν δέον νὰ ἀναγράφωσιν·

1ον. Τὸν τόπον διὰ τῆς γεωγραφικῆς αὐτοῦ θέσεως καὶ τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς πτώσεως.

2ον. Τὰς καταστροφὰς αἵτινες ἐπῆλθον ἐπὶ τῆς τηλεγραφικῆς γραμμῆς. Ποία ἡ φύσις τῶν συρμάτων καὶ ἡ διάμετρος. Ποῖαι αἱ διαστάσεις καὶ ἡ φύσις τῶν τηλεγραφικῶν στήλων. Ἂν οὗτοι ἔχουσιν ὑποστῆ προηγουμένως ἔγχυσιν διὰ μεταλλικῆς τινος ἢ ἄλλης διαλύσεως. Ποῖος ὁ ἀριθμὸς τῶν συρμάτων ἅτινα φέρουσιν οἱ κεραυνοβοληθέντες στῆλοι. Ποῖον τὸ εἶδος τῶν μονωτήρων καὶ ποία ἡ ἀπόστασις τῶν κεραυνοβοληθέντων στήλων ἀπὸ τῶν σταθμῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν. Ἂν ὑπάρχωσιν ἀλεξικέραυνα ἐπὶ τῆς κεραυνοβοληθείσης γραμμῆς.

Ποῖαι αἱ καταστροφαὶ εἰς παρακείμενα τῆς γραμμῆς σημεῖα. Ἂν ἐπῆλθε τῆξις ἢ ἐξάτμισις μετάλλων ἢ μηχανικὴ μετατόπισις τοιούτων.

3ον. Ποῖαι αἱ καταστροφαὶ ἐν τοῖς τηλεγραφικοῖς ἢ τηλεφωνικοῖς σταθμοῖς. Φύσις καὶ διάμετρος τοῦ σύρματος τῆς γραμμῆς. Τρόπος τῆς ἀπομονώσεως τῶν συρμάτων ἐν τῷ σταθμῷ. Ποία ἡ πορεία τοῦ κεραυνοῦ. Ποῖον τὸ εἶδος τοῦ ἐν τῷ σταθμῷ ἀλεξικεραύνου καὶ ποίαν φθορὰν ὑπέστη. Ποίαν φθορὰν ὑπέστησαν αἱ λοιπαὶ συσκευαὶ καὶ ποίαν οἱ μεταγωγεῖς (commutateurs). Ἂν ὁ κεραυνοβοληθεὶς σταθμὸς εἶναι τηλεφωνικὸς ποῖον τὸ εἶδος τῆς συσκευῆς, καὶ ἂν αὕτη φέρῃ μικρόφωνον καὶ ἠλεκτρικὴν στήλην.

Ποῖος ὁ τρόπος τῆς μετὰ τῆς γῆς συγκοινωνίας τῆς γραμμῆς καὶ ἂν ὑπάρχωσι παρακειμένως ὑδραγωγοὶ ἢ ἀεραγωγοὶ σωλῆνες πῶς συνδέονται πρὸς ἀλλήλους.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας δύνανται παρ' ἡμῖν νὰ ἐκτελῶσιν οἱ κατὰ τόπους κύριοι καθηγηταί, διδάσκαλοι καὶ τηλεγραφικοὶ ὑπάλληλοι, καὶ οἱ ἐφιέμενοι ἐκ τῶν ἄλλων ἐν γένει ἐπιστημόνων, τὸ δὲ σύνολον τῶν παρατηρήσεών των ν' ἀποστέλλωσι κατὰ τριμηνίαν εἰς τὴν γενικὴν Διεύθυνσιν τῶν τηλεγράφων, δυνηθῶμεν δ' οὕτω καὶ ἡμεῖς νὰ συντελέσωμεν εἰς τὸν γενικὸν σκοπόν, ὃν σοφοὶ ἄνδρες πρὸς ὄφελος τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιδιώκουσι.

Τρίτον Θέμα.—Εἶτα ἐτέθη ὑπὸ συζήτησιν ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τὸ θέμα περὶ συστηματικῆς ἐρεύνης τῶν γηγενῶν ἠλεκτρικῶν ῥευμάτων. Πρὸ χρόνου τυγχάνει γνωστὸν ὅτι διὰ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς διελαύνει πλῆθος ἠλεκτρικῶν ῥευμάτων, ὧν ἡ αἰτία ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ πλανήτῃ. Ἡ ὕπαρξις αὐτῶν ἐγνώσθη ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον κατεσκευάσθησαν ἐπιμήκεις

τηλεγραφικαὶ γραμμαὶ ἐναέριοι, ὑποβρύχιοι καὶ τελευταῖον ὑπόγειοι, εἶναι δὲ ὅλως διάφορα τῶν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἐπὶ τῶν τηλεγραφικῶν γραμμῶν παραγομένων, οὐδὲ πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς τὰ ἠλεκτρικὰ ῥεύματα τὰ ἐκ τῆς πολώσεως τῶν ἐν τῇ γῇ ἐνθαπτομένων ἐλασμάτων ἐν τοῖς τηλεγραφικοῖς σταθμοῖς παραγόμενα.

Τῶν μὲν γηγενῶν ῥευμάτων ἡ παρουσία ἐν ταῖς μικραῖς τηλεγραφικαῖς γραμμαῖς καταδείκνυται δι' ἐξόχως εὐαισθήτων γαλβανοσκοπικῶν συσκευῶν, καθόσον ἡ ἔνστασις αὐτῶν βαίνει αὐξανομένη μετὰ τοῦ μήκους τῆς γραμμῆς ἐνῷ τῶν ῥευμάτων πολώσεως ἡ ἔνστασις ἐλαττοῦται αὐξανομένου τοῦ μήκους τῆς γραμμῆς, τοῦτο δὲ διότι ἡ μὲν ἠλεκτρεγερτικὴ δύναμίς των μένει σχεδὸν σταθερά, ἡ δὲ ἀντίστασις τοὐναντίον τῆς γραμμῆς αὐξάνει μετὰ τοῦ μήκους καὶ ἑπομένως ἡ ἔντασις ἐλαττοῦται.

Τὰ γηγενῆ ἠλεκτρικὰ ῥεύματα κάλλιον παρατηροῦνται ἐπὶ ὑπογείων τηλεγραφικῶν γραμμῶν, καθόσον ἐν ταύταις ἐκλείπει ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ἀλλ' ἐν ἐλλείψει τοιούτων δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ αἱ ἐναέριοι, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἔρευνα δέον νὰ ἐκτελεσθῇ ἐπὶ δύο ἐναερίων ἢ ὑπογείων γραμμῶν ὧν ἡ μὲν νὰ διευθύνηται ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν ἡ δὲ ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς. Ἡ συνεχὴς ἔρευνα τοῦ φαινομένου τούτου ἐπὶ μεγάλων τηλεγραφικῶν γραμμῶν ἔσται δυσχερής, καθόσον αἱ γραμμαὶ αὗται εὑρίσκονται ἐν διηνεκεῖ ἐργασίᾳ. Ἡ κατασκευὴ δύο γραμμῶν ὑπογείων μήκους τετρακισχιλίων μέτρων ὧν ἡ μὲν νὰ βαίνῃ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἡ δὲ ἀπ' ἀνατολὰς πρὸς Δ. ὅπως χρησιμεύσωσιν ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ἔρευναν παρ' ἡμῖν τῶν γηγενῶν ῥευμάτων, οὐχὶ δυσχερὴς ἀλλ' ἤθελεν ἐπιφέρει δαπάνην ἣν ἀγνοῶ ἂν ἤθελεν ἐγκρίνει τὸ Σ. Ὑπουργεῖον. Ἐν τούτοις τὸ ἐπιστημονικὸν σῶμα ἐξήνεγκεν εὐχήν, καθ' ἣν πάντα τὰ συμμετασχόντα τοῦ συνεδρίου ἔθνη δέον νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν συστηματικὴν μελέτην τῶν γηγενῶν ῥευμάτων, ὅπως γνωσθῶσιν οἱ νόμοι καθ' οὓς τὰ ῥεύματα ταῦτα πράγονται καὶ ἀπὸ ἐπιζημίων ἀποβῶσι τοὐναντίον χρήσιμα.

Ἡ ἔρευνα τῶν ῥευμάτων τούτων δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῇ ἢ δι' ἀπλανητικῶν, ἢ καὶ δι' ἀντανακλαστικῶν γαλβανομέτρων ἐξαιρέτου εὐαισθησίας ἢ δι' ἠλεκτρομέτρων ὁπότε ἐκλείπουσι τὰ ῥεύματα πολώσεως, προσδιορίζεται δὲ ἡ διαφορὰ τῆς ἠλεκτροκρασίας (différence de potentiel électrique) εἰς τὰ δύο ἄκρα τῆς γραμμῆς.

Παρ' ἡμῖν νομίζω δυνατὸν νὰ μελετηθῶσι τὰ ῥεύματα ταῦτα ἐν τῷ τηλεγραφείῳ Ἀθηνῶν διὰ τοιούτων συσκευῶν δὶς τοῦ μηνός, ἤτοι τὴν πρώτην καὶ τρίτην Κυριακὴν ἑκάστου μηνὸς ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν καὶ κατὰ λίαν πρωϊνὴν ὥραν, ὅτε νομίζω παύει πᾶσα τηλεγραφικὴ ἀνταπόκρισις.

Τέταρτον θέμα. Μετὰ τοῦτο ἐτέθη ὑπὸ συζήτησιν ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τὸ τελευταῖον τῶν ζητημάτων τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐγκατάστασιν

τηλεμετεωρογραφικοῦ συμπλέγματος. Ἀλλ' ἡ ἐπιτροπὴ ἄνευ συζητήσεως ἀπεφάνθη ὅτι θεωρεῖ τὸ ζήτημα τοῦτο ἔτι πρόωρον, ηὐχήθη δ' ἁπλῶς ὅπως τὰ διάφορα ἔθνη διευκολύνωσιν ὅσον ἔνεστι τὴν μεταβίβασιν τῶν μετεωρολογικῶν τηλεγραφημάτων.

ΤΡΙΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ ταύτῃ ἦν ὁ καθορισμὸς μονάδος φωτός.

Πρὸς καταμέτρησιν τῆς ἐντάσεως φωτεινῆς τινος ἑστίας, ἀπαιτεῖται μονάς τις, τουτέστι φῶς ἐντάσεως σταθερᾶς καὶ ἀμεταβλήτου, πρὸς ὃ τὰ λοιπὰ φῶτα συγκρίνονται. Τοιαύτη μονὰς γνωστὸν πρὸ πολλοῦ χρόνου τυγχάνει ἡ μονὰς τοῦ Καρσὲλ (bec Carcel) ἥτις παράγεται δι' ὡρισμένου λύχνου καίοντος 42 γράμμα κραμβελαίου (huile de colza) καθ' ὥραν καὶ ὑπὸ περιστάσεις, ἃς τόσον λεπτομερῶς καθώρισαν ὁ Dumas καὶ ὁ Regnault, ὥστε ἂν λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν ἀκριβῶς αἱ ὁδηγίαι αὗται δύναταί τις νὰ θεωρήσῃ τὴν μονάδα ταύτην σχεδὸν σταθερὰν καὶ ἀναλλοίωτον, ὡς τοῦτο κατέδειξαν πειράματα γενόμενα ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς ἐν τῷ κεντρικῷ σκοτεινῷ θαλάμῳ τῆς πόλεως τῶν Παρισίων, τῷ χρησιμεύοντι πρὸς δοκιμασίαν τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως τοῦ φωταερίου. Τὴν μονάδα ταύτην μεταχειρίζονται ἰδίᾳ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Βελγίῳ.

Ἐν Ἀγγλίᾳ μεταχειρίζονται ὡς μονάδα φωτὸς τὸ ὑπὸ ὡρισμένης λαμπάδος (Candle) ἐκ σπέρματος κήτους παραγόμενον φῶς. Ἀλλ' ἡ μονὰς αὕτη, ἡ ἔχουσα τὸ μέγιστον πλεονέκτημα νὰ ἦναι ἁπλῆ καὶ εὔχρηστος κατεδείχθη διὰ πολλῶν πειραμάτων λίαν μεταβλητή, δίδουσα διαφορὰς μέχρι 15 τοῖς 100. Ἡ δὲ σχέσις ταύτης πρὸς τὴν μονάδα τοῦ Καρσὲλ μεταβάλλεται ἀπὸ $^1]_7$ μέχρις $^1]_9$, τουτέστι 7 ἕως 9 μονάδες διὰ λαμπάδος ἐξισοῦνται πρὸς μίαν μονάδα Καρσέλ.

Ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἤρξατο ἡ καταμέτρησις τῆς ἐντάσεως τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός, τοῦ διὰ διαφόρων ἠλεκτρομηχανῶν παραγομένου οὐδετέρα τῶν ἀνωτέρω μονάδων ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς μεγίστης διαφορᾶς ὡς πρὸς τὴν ἔντασιν, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς διαφόρου χροιᾶς. Ἐδέησεν ὅθεν νὰ ἐξευρεθῇ μονάς τις μεγαλητέρας ἐντάσεως, ἥτις νὰ ληφθῇ ὡς βάσις πρὸς ἣν νὰ συγκρίνωνται ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς ἢ ἄλλο τι φῶς ἰσχυρόν, νὰ γνωσθῇ δὲ καὶ ἡ ἀκριβὴς τῆς μονάδος ταύτης σχέσις πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἀσθενεστέρας μονάδας.

Πλεῖσται μέθοδοι ἐπροτάθησαν ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ πρὸς πρακτικὴν παραγωγὴν τῆς μονάδος τοῦ φωτός, ἀλλὰ πᾶσαι ἀπεῤῥίφθησαν ὡς παρέχουσαι μονάδα μὴ μόνιμον καὶ ἄνισον. Οὕτω λ. χ. τὸ διὰ πυρώσεως μικρᾶς τινος πλακὸς ἐκ λευκοχρύσου δι' ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος ἐκπεμπόμενον φῶς λίαν

ἄνισον. Ὡς δὲ τὰ πειράματα τοῦ ἐκ Λειψίας Wiedemann κατέδειξαν ἐλαχίστη μεταβολὴ ἐπερχομένη εἰς τὴν ἔντασιν τοῦ ῥεύματος ἐπιφέρει παμμεγίστας αὐξομοιώσεις εἰς τὴν ἔντασιν τοῦ ἐκπεμπομένου φωτός.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐδέχθη κατ' ἀρχὴν μέθοδόν τινα, κατὰ πρότασιν τοῦ κ. Dumas, ἐπινοηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐν Λυὼν καθηγητοῦ Violle ὡς δυναμένην νὰ παράσχῃ σταθερὰν καὶ ἰσχυρὰν μονάδα φωτός.

Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην ὡς μονὰς ληφθήσεται τὸ φῶς ὅπερ ἐκπέμπει ὡρισμένον μέρος ἐπιφανείας οἷον ἓν τετραγωνικὸν ἑκατοστόμετρον, τηκομένου λευκοχρύσου.

Ὁ λευκόχρυσος (platine) ὅστις παρασκευάζεται ἤδη, καθ' ἃ ἐξέθηκεν ἐν τῇ ἐπιτροπῇ, ὁ σοφὸς κ. Dumas ἐν καταστάσει σχεδὸν χημικῶς καθαρᾷ, τηκόμενος διατηρεῖ θερμοκρασίαν σταθερὰν καὶ ἀμετάβλητον, ἐκπέμπει ἑπομένως καὶ φῶς σταθερὸν προσομοιάζον μᾶλλον πρὸς τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς, ἀναλυόμενον δὲ διὰ τοῦ φασματοσκοπίου παρουσιάζει καὶ φάσμα ἀρκούντως τέλειον ὡς ἐκεῖνο.

Ἡ μέθοδος αὕτη ἐθεωρήθη κατ' ἀρχὴν ἀρίστη ἀλλ' ἀπαιτεῖ οὐκ ὀλίγας δοκιμασίας ὅπως ἀποβῇ πρακτικὴ καὶ ἐφαρμόσιμος Ἐπειδὴ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ οὕτως ἐν τήξει διατελοῦντος λευκοχρύσου εἶναι ὁριζόντιος,δέον αἱ ἐκπεμπόμεναι ἀκτῖνες νὰ καταστῶσιν ἀπὸ κατακορύφων ὁριζόντιαι. Πολλαὶ παρατηρήσεις ἐγένοντο ἐπὶ τῆς μεθόδου ταύτης ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς. Ὁ χρόνος καθ' ὃν 3 ἢ 4 χιλιόγραμμα λευκοχρύσου διατηροῦνται ἐν τήξει ἀνέρχεται μόλις εἰς ἥμισυ λεπτὸν τῆς ὥρας, καὶ ἐν τούτοις ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ δέον νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ φωτομετρικὴ παρατήρησις. Κἀγὼ δὲ παρετήρησα κατὰ τὰ γενόμενα πειράματα, ὅτι ἐνίοτε μικρὰ τεμάχια ἀποσπώμενα ἐκ τῆς ἐξ ἀσβέστου χοάνης καὶ ἐπιπλέοντα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐν τήξει λευκοχρύσου μετέβαλλον τὴν ὡς πρὸς τὸ φῶς ἀφετικὴν δύναμιν (pouvoir émissif) τῶν σημείων τούτων.

Ἡ μονὰς αὕτη συγκρινομένη πρὸς τὴν τοῦ Καρσὲλ ἀνευρίσκεται ὑπερεπταπλασία ταύτης εἰ καὶ ἀκριβῆ πειράματα δὲν ἐγένοντο ἔτι.

Μία τῶν σπουδαίων ἐφαρμογῶν ἰσχυροῦ φωτὸς τυγχάνει, ὡς γνωστόν, καὶ ἡ εἰς τοὺς φάρους χρῆσις αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀπόστασις εἰς ἣν ἐξικνεῖται τὸ φῶς δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τῆς ἐντάσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς χροιᾶς αὐτοῦ ἢ μᾶλλον ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἐρυθρῶν καὶ πρασίνων φωτεινῶν ἀκτίνων ἃς τὸ φῶς ἐμπεριέχει. Ἐφ' ᾧ ἡ σύγκρισις δύο ἰσχυρῶν φώτων δέον νὰ γίνηται ἐπίσης καὶ διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν διαφόρων χροιῶν, ἃς τὰ φῶτα ἐγκλείουσιν.

Ἐν συνόλῳ ὅθεν, ἡ Ἐπιτροπὴ καὶ εἶτα τὸ συνέδριον, παρεδέχθη ὡς μονάδα μὲν πρωτίστην τὸ φῶς τὸ ἐκπεμπόμενον ὑπὸ τοῦ τηκομένου λευκοχρύσου, ἂν ἐξευρεθῇ πρακτική τις μέθοδος πρὸς εὐχερῆ χρῆσιν τῆς μονάδος ταύτης.

Ὡς μονάδας δὲ δευτερευούσας τὴν τοῦ Καρσὲλ πρὸς δὲ καὶ τὴν λαμπάδα, ἐὰν αὕτη κατασκευασθῇ οὕτως ὥστε νὰ ἔχῃ πάντοτε τὴν αὐτὴν σύνθεσιν, τὸ αὐτὸ σχῆμα, τὴν αὐτὴν κατασκευὴν καὶ σταθερὰν κατανάλωσιν.

Αἱ ἀποφάσεις εἶτα τῶν τριῶν τούτων Ἐπιτροπῶν ὑποβληθεῖσαι ἐν πλήρει συνεδριάσει εἰς τὸ σύνολον τοῦ ἐπιστημονικοῦ σώματος ἐγένοντο δεκταὶ παμψηφεί.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ.

Περὶ προστασίας τῶν ὑποβρυχίων ἠλεκτρικῶν καλωδίων.

Πρὸς ταῖς τρισὶ ταύταις Ἐπιτροπαῖς εἰργάζετο καὶ τετάρτη τις Ἐπιτροπὴ ἐν ἄλλαις ἡμέραις καὶ ὥραις, ἥτις συνεζήτησε καὶ ὑπέγραψεν ἐν τέλει διεθνῆ σύμβασιν περὶ προστασίας τῶν ὑποβρυχίων τηλεγραφικῶν καλωδίων. Καὶ ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ ταύτῃ ἔσχον τὴν ὑψηλὴν τιμὴν ν' ἀντιπροσωπεύσω τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν μετὰ τοῦ ἀξιοτίμου ἐν Παρισίοις πρέσβεως τῆς Ἑλλάδος κυρίου Ν. Μαυροκορδάτου, ὅστις θέλει ἐκθέσει ὑμῖν τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10 Νοεμβρίου 1882.

Εὐπειθέστατος

Τ. Α. Ἀργυρόπουλος
Ὑφηγητὴς τῆς Φυσικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ
καὶ καθηγητὴς ἐν τῇ Στρατ. Σχολῇ.

ΑΛΦΟΝΣΟΥ ΛΑΜΑΡΤΙΝΟΥ

ΠΟΙΗΤΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

Α'.—Ἡ Ἑσπέρα.

Σιγῶσα ἐπανῆλθεν ἡ ἑσπέρα·
Ἐγὼ δ' ἐπὶ τῶν βράχων διαμένων
Ἀκολουθῶ εἰς τὸν εὐρὺν αἰθέρα
Τὸ ἅρμα τῆς σκοτίας τὸ προβαῖνον.

Ἡ Ἀφροδίτη ἀργυρᾶ προκύπτει
Καὶ κάτω ὁ ἀστὴρ τῶν ἐρωμένων
Τὸ φῶς του τὸ μυστηριῶδες ῥίπτει
Τῆς χλόης τὸ ἐπίστρωμα λευκαίνων.

Τὸν θροῦν ἀκούω ἤδη τῶν κλαδίων
Ἐκείνης τῆς φηγοῦ τῆς πυκνοτάτης:
Θὰ ἔλεγέ τις πέριξ τῶν μνημείων
Ὅτι τὰς πτέρυγας κινεῖ σκιά τις.

Ἀλλ' αἴφνης ὡς φυγάς τις τοῦ αἰθέρος
Κατέρχεται ἐπὶ τὸ μέτωπόν μου
Ἀκτίς τις τοῦ νυκτερινοῦ ἀστέρος
Καὶ ψαύει μαλακῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου.

Ὡραία λάμψις σφαίρας οὐρανίας,
Ἀκτὶς γλυκεῖα, παρ' ἐμοῦ τί θέλεις;
Εἰς τὰς πληγὰς τῆς νέας μου καρδίας
Τὰς ἐρεβώδεις αἴγλην ἀποστέλλεις;

Κατέρχεσαι νά μοι ἀνακοινώσῃς
Τῶν κόσμων τὰ μυστήρια τὰ θεῖα;
Τἀπόκρυφα τῆς σφαίρας νὰ δηλώσῃς,
Εἰς ἣν θὰ σ' ἀνελκύσῃ ἡ πρωΐα;

Ἀπόῤῥητός τις νοῦς σε κατευθύνει
Πρὸς τὸν ἀλγοῦντα ἐν τῇ δυστυχίᾳ
Καὶ ἔρχεσαι, ὡς ἡ ἡμέρα κλίνῃ,
Νά τον φωτίσῃς ὡς ἐλπὶς γλυκεῖα;

Τὸ μέλλον ἔρχεσαι νὰ φανερώσῃς,
Ὅπερ ποθεῖ ἡ τάλαινα καρδία;
Ἢ τῆς ἡμέρας τῆς μὴ τελευτώσης,
Ἁγνὴ ἀκτίς, μὴ εἶσαι ἡ πρωΐα;

Τὸ φῶς σού με ἀναῤῥιπίζει,
Πληροῦμαι ἐκ παραφορῶν ἀῤῥήτων,
Ὁ νοῦς μου τοὺς θανόντας χαιρετίζει:
Γλυκύ μου φῶς, μὴ εἶσαι ἡ ψυχή των;

Ναί, ἴσως αἱ μακάριαι σκιαί των
Κατῆλθον εἰς τοῦ ἄλσους τὸ πεδίον
Καὶ ἤδη με κυκλοῦσιν αἱ μορφαί των
Καὶ οὕτω τὰς αἰσθάνομαι πλησίον!

Ἄχ!, ἂν ὑμεῖς, σκιαὶ πεφιλημένων,
Τῷ ὄντι εἶσθε, θέλω πᾶν ἑσπέρας
Νά μ' ἐπισκέπτησθε μεμακρυσμένον
Ἐκ τῆς βοῆς, τοῦ ὄχλου τῆς ἡμέρας.

Εἰρήνην καὶ ἀγάπην νὰ δωρεῖτε
Εἰς τὴν ψυχήν μου τὴν ἐξηντλημένην,
Ὡς τῆς νυκτὸς ἡ δρόσος χορηγεῖται
Εἰς γῆν ὑπὸ τοῦ Φοίβου κεκαυμένην.

Ναί, ἔρχεσθε!... Ἀλλὰ πυκνοὶ χωροῦσι,
Ζοφώδεις οἱ ἀτμοὶ πρὸς τὸν αἰθέρα:
Τὴν μελιχρὰν ἀκτῖνά μοι στεροῦσι
Καὶ πάντα, φεῦ!, καλύπτει ἡ ἑσπέρα.

Β'.—Ἡ Λίμνη.

Λοιπὸν πρὸς νέας πάντοτε χωροῦντες παραλίας
Καὶ τέλος ἐκφερόμενοι εἰς νύκτα αἰωνίαν
Οὐδέποτε θὰ ῥίψωμεν ἀγκύρας ἀσφαλείας
Εἰς τῶν ἐτῶν τὸ πέλαγος οὐδ' ἐφ' ἡμέραν μίαν;

Ὦ λίμνη!, μόλις ἔφυγε ταχύπτερος εἷς χρόνος
Καί, ὅπως πρίν, ἡ φίλη μου ἀντὶ νὰ χαιρετίσῃ
Τὰ προσφιλῆ σου κύματα, ἰδέ!, καθίζω μόνος
Ἐπὶ τῆς πέτρας σου, ἐφ' ἧς τὴν εἶδες νὰ καθίσῃ!

Ὁμοίως ὑπὸ τοὺς βαθεῖς σκοπέλους σου ἐθρήνεις·
Ὁμοίως συνετρίβεσο εἰς τὰ σχιστὰ πλευρά των·
Ὁμοίως καὶ ὁ ἄνεμος πρὸ τῶν ποδῶν ἐκείνης
Τῶν λατρευτῶν ἐπέῤῥιπτεν ἀφροὺς ἐκ τῶν κυμάτων.

Μίαν ἑσπέραν, ἐνθυμοῦ!, ἐπλέομεν ἡσύχως·
Μακρὰν ἐπὶ τοῦ κύματος καὶ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς σου
Οὐδὲν ἠκούετο εἰμὴ τῶν ἐρετῶν ὁ ἦχος
Τῶν θορυβούντων ἐν ῥυθμῷ τἀρμονικὰ νερά σο'

Ἀλλ' αἴφνης φθόγγοι, οὓς ἡ γῆ δὲν ἤκουσεν ἀκόμα,
Ἀντήχησαν ἐπὶ τῆς γῆς τερπνῶς τῆς παροχθίας:
Τὸ κῦμα ἔστη ἤρεμον καὶ τὸ ὡραῖον στόμα
Τῆς φίλης μου ἐξέχυσε τοιαύτας θρηνῳδίας:

«Χρόνε, τὸν ῥοῦν σου κράτησον καί, ὧραι εὐτυχίας,
Μὴ τείνετε πτερόν!
Ἀφήσατε νὰ δρέψωμεν τὰς τέρψεις τὰς βραχείας
Ὡραίων ἡμερῶν!

«Ἐνταῦθα πλῆθος δυστυχῶν ὑμᾶς ἐπικαλεῖται:
Περᾶτε δι' αὐτούς·
Σβεννύοντες καὶ βίον των καὶ πόνους λησμονεῖτε
Τοὺς εὐτυχεῖς θνητούς.

«Πλὴν μάτην ἔτι, φεῦ!, ζητῶ στιγμάς τινας· ὁ χρόνος
Μοὶ φεύγει λεληθότως·
«Νύξ,», εἶπον, «ἔτι βράδυνον» καὶ ἡ αὐγὴ ἀπόνως
Σκορπίζει νῦν τὸ σκότος.

«Ἂς ἀγαπώμεθα λοιπὸν φροντίζοντες συντόνως
Τὰς ὥρας νὰ χαρῶμεν!
Δὲν ἔχει ὅρμον ὁ θνητὸς οὐδ' ὄχθης γῆν ὁ χρόνος·
Φεῦ!, ῥέει καὶ περῶμεν!»

Ὦ χρόνε, πρέπει αἱ στιγμαὶ ψυχῆς ἐνθουσιώσης,
Καθ' ἃς ὁ ἔρως κύματα δωρεῖ εὐδαιμονίας,
Ν' ἀφίπτανται μακρὰν ἡμῶν καὶ μάλιστα μεθ' ὅσης
Παρέρχονται ταχύτητος ἡμέραι δυσπραγίας;

Καὶ πῶς!, χωρὶς τὸ ἴχνος των τοὐλάχιστον νὰ μένῃ;
Πῶς!, χάνονται ὁλόκληροι, διὰ παντὸς περῶσι;
Ὁ χρόνος, ὅστις καὶ δωρεῖ ἐκείνας καὶ μαραίνει,
Καὶ πάλιν ἐν τῷ μέλλοντι δὲν θά τας ἀποδώσῃ;

Ἄβυσσοι σκότους, παρελθόν, μηδέν, αἰωνιότης,
Ὅσας ἡμέρας δέχεσθε, τί γίνονται; Λαλεῖτε:
Θ' ἀποδοθῇ ποτε ἡμῖν ἐκείνη ἡ τερπνότης
Τῶν ὑψηλῶν ἐκστάσεων, ἀφ' ὧν ἡμᾶς στερεῖτε;

Ὦ λίμνη, βράχοι, δάση μου, ὦ σπήλαια βαθέα,
Ὑμεῖς ἔσ' ἀναθάλλετε, ἣ ὁ καιρὸς δὲν φθείρει,
Τηρεῖτ' ἐκείνης τῆς νυκτός, ναί, φύσις μου ὡραία,
Ἐνδελεχῆ ἀνάμνησιν τοὐλάχιστον σὺ τήρει!

Ἂς ἔχῃ τὴν γαλήνην σου καὶ τὸν κυματισμόν σου,
Ὦ λίμνη, καὶ τῶν λόφων σου τὴν θέαν τῶν φιλτάτων,
Τὰς μελανὰς ἐλάτας σου, τοὺς βράχους τῶν ὀχθῶν σου
Τοὺς κρεμαμένους ἄνωθεν τῶν λείων σου ὑδάτων!

Ἂς ἔχῃ τὴν διάβασιν τοῦ φρίσσοντος Ζεφύρου
Καὶ τῶν ὀχθῶν σου τὴν βοὴν καὶ τὴν ἠχὼ ἐκείνων
Καὶ τὸν ἀργυρομέτωπον ἀστέρα τοῦ ἀπείρου
Τὸν χρίοντα τὴν ὄψιν σου διὰ λευκῶν ἀκτίνων!

Εἴθ' ὁ στενάζων ἄνεμος, ἡ αὔρα ἥτις κλαίει,
Εἴθε τὸ κοῦφον ἄρωμα τοῦ θείου σου ἀέρος,
Εἴθε πᾶν ὅ,τι βλέπει τις, ἀκούει ἢ εἰσπνέει,
Τὸ πᾶν νὰ λέγῃ: «Ἔκαιεν αὐτοὺς φλογώδης ἔρως!»

Γ΄.—Ὁ Ἔλεος.

Ὕμνος ἀνατολικός.

Εἶπέ ποτε ὁ Πλάστης πρὸς τὸν ἥλιον:
«Σὺ ὁ ποιῶν τὸ ὄνομά μου ἔνδοξον,
Σύ, ὃν ἡ δεξιά μου στέλλει κομιστὴν
Τῆς λάμψεώς μου καὶ τῆς εὐφροσύνης μου,
Δι' ὃν μ' αἰνεῖ τὸ ἄπειρον ἐξεγερθέν,—
Ἀπὸ τῶν δώρων τοῦ ὡραίου σου φωτός,
Ἀπὸ τῶν γιγαντείων ἐν τῷ οὐρανῷ
Βημάτων σου, ἀπὸ τῶν ζωογόνων σου
Ἀκτίνων, ἃς παντὸς ἐκπίνει βλέφαρον,
Εἰπέ μοι, τί καθ' ὅλον σου τὸ στάδιον
Σὲ κάμνει πρὸς ἐμὲ μὲν ὁμοιότερον,
Εἰς δὲ τοὺς ὀφθαλμούς σου μεγαλήτερον;

Ὁ ἥλιος ἐν συστολῇ ἀπήντησεν:
«Οὐχὶ τὸ νὰ φωτίζω τὸ διάστημα,
Νὰ καταφλέγω τὴν ἀμμώδη ἔρημον,
Νὰ τήκω τοῦ Λιβάνου τὴν λευκὴν στολήν,
Οὐδὲ νὰ κατοπτρίζωμ' ἐν τῷ κύματι
Ἢ πύρινος νὰ πλέω ἐπὶ τοὐρανοῦ,
Ἀλλὰ τὸ νὰ εἰσδύω διὰ τῶν σχισμῶν
Τῆς ἐγκλειούσης φυλακῆς τὸν δέσμιον
Καὶ νὰ ξηραίνω δάκρυα τοῦ ὀφθαλμοῦ,
Ὃν ἐν τῷ σκότει τέρπει μί' ἀκτὶς φωτός!»

—«Καλῶς, ὑπολαμβάνει ὁ Ἰεχωβά·
Ὁμοίως ἀπονέμω τὴν ἀγάπην μου!»
Τὸν λόγον δὲ τοῦ Φοίβου πρὸς τὸν Ὕψιστον
Ἐγώ, τὸ ψάλλον ἔντομον, ἀσπάζομαι·
Διότι καὶ ἡ λύρα μου εὐδαιμονεῖ
Οὐχὶ ἂν πάλλῃ ὑπὸ δόξης πνεύματος,
Οὐδὲ ἂν ῥίπτῃ εἰς τὸν χρόνον μάταιον
Ἓν ὄνομα, οὐδὲ ἂν ψάλλῃ νικητάς,
Ἀλλ' ἂν ἐν τῇ νυκτὶ τῆς μοίρας ἀντηχῇ

Ὑπὲρ τοῦ δυστυχοῦς ἐκείνου πλάσματος,
Ὅπερ διάγει βίον ὅλως ἔρημον,
Καὶ ἂν εἰσδύῃ ἡ φωνή μου εἰς αὐτὸ
Διερχομένη τῆς καρδίας τὰς σχισμάς.

Δ΄.—Φεῤῥάρα.

ὑποσχεδιασθὲν κατὰ τὴν ἔξοδον ἀπὸ τῆς φυλακῆς τοῦ Τάσσ
1844.

Εἴτε θεὸς ἢ ἄνθρωπος, πᾶν μέγα πνεῦμα μαρτυρεῖ:
Τῆς τιμωρίας ὕστερον τὸ ὄργανον φιλοῦσι·
Τὸ ξύλον, ὅπου τελευτᾷ τὸ θῦμα, προσκυνοῦσι
Καὶ ἡ τοῦ Τάσσου φυλακὴ τιμῆς καὶ δόξης εὐμοιρεῖ.

Τοῦ Τάσσου φυλακὴ ἐδῶ, τοῦ Γαλιλαίου ἀλλαχοῦ,
Ἰκρίωμα τοῦ Σίδνεϋ, πυραί, σταυροί, ταφεῖα,
Ὁπόσον εἶνε καθ' ὑμᾶς οἰκτρὰ ἡ κοινωνία,
Ὅταν μισῇ τὸ θεῖον φῶς, τὸν εὐεργέτην νοῦ πτωχοῦ!

Πλὴν μέγα καὶ ἐλεύθερον ἐν μέσῳ δούλων καὶ μικρῶν
Ἐὰν τὸ πνεῦμα τελευτᾷ, πληροῖ βουλὴν Προνοίας,
Διότι τὸ ἰκρίωμα ἡμεῖς τῆς ἀληθείας
Ἁπανταχοῦ πηγνύομεν πρὸ τῶν τῆς πόλεως θυρῶν.

Ἀντὶ λοιπὸν ἐνδοιασμοῦ κρατύνωμεν ἡμᾶς αὐτούς!
Τὸ δῶρον ἐκτιμήσαντες ἀνοίξωμεν τὰς χεῖρας,
Δάκρυ καὶ αἷμα ὥρισε βουλὴ τῆς θείας μοίρας
Ὡς τῆς λυχνίας ἔλαιον τῆς φωτιζούσης τοὺς θνητούς!

Ε΄.—Ὁ ἀποθνήσκων χριστιανός.

Τί ἤκουσα; Περὶ ἐμὲ τὸ σήμαντρον στενάζει!
Τί πλῆθος ἤδη εὐσεβὲς πενθοῦν με πλησιάζει;
Πρὸς τίνα οὗτος ὁ ψαλμὸς καὶ τὸ ὠχρὸν κηρίον;
Ὦ θάνατε, ἡ σὴ φωνὴ τὸ ἔσχατον ἐγγίζει
Τὰ ὦτά μου; Καὶ πῶς λοιπόν; Αὐτή με ἐξυπνίζει
Ἐγγὺς εἰς τὸ μνημεῖον;

Ὦ σὺ, πολύτιμε σπινθὴρ ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θείου
Καὶ κάτοικος ἀθάνατος τοῦ χοϊκοῦ σαρκίου,
Ἀπόβαλε τὸν τρόμον σου: ὁ λυτρωτής σου φθάνει!
Ψυχή μου, ἄφες τὰ δεσμὰ καὶ ἴθι πετομένη!
Λοιπὸν καλοῦμεν θάνατον, ἐάν τις τὰ τεμένη
Τοῦ οὐρανοῦ λαμβάνῃ;

Ὁ χρόνος, ναί, παρέδραμε τοῦ βίου μου τὸν ὅρον.
Ἀκτινοβόλοι ἄγγελοι τῶν οὐρανίων χώρων,
Εἰς ποῖα νέα μέγαρα τερπνῶς με ὁδηγεῖτε;
Εἰσῆλθον ἤδη εἰς φωτὸς ἀπέραντον αἰθέρα,
Ἐμπρός μου τὸ διάστημα εὐρύνθη καὶ ἡ σφαῖρα
Τῆς γῆς μακράν μου κεῖται!

Πλὴν τί ἀκούω; τὴν στιγμὴν τῆς ἐξεγέρσεώς μου
Φωναί με περιβάλλουσι μετὰ κλαυθμοῦ ἀκόσμου!
Ὦ ἀδελφοὶ ἐξόριστοι, ἐμέ, ἐμὲ θρηνεῖτε;
Ἀλλ' ἤδη ἔπιον ἐγὼ ἐκ τῆς σεπτῆς φιάλης
Τὴν λήθην καὶ τὸ πνεῦμά μου μετὰ γλυκείας ζάλης
Εἰς ὅρμον ἀφικνεῖται.

ς'.—Ἡ ψυχὴ (Le papillon).

Μὲ τὸ ἔαρ γεννᾶται, μὲ τὰ ῥόδ' ἀποθνήσκει·
Μὲ τὸν ζέφυρον τρέχει δι' αἰθέρος λαμπροῦ·
Εἰς πᾶν ἄνθος πετῶσα, ὅπερ θάλλον εὑρίσκει,
Ἀρωμάτων πληροῦται καὶ φωτὸς ἱλαροῦ·
Νέα ἔτι, τὴν κόνιν τῶν πτερῶν της τινάσσει
Καὶ ὡς ἄνεμος φεύγει τοὺς ἀστέρας νὰ φθάσῃ:
Ταῦτα πάντα ὡρίσθη ἡ ψυχὴ νὰ ποιῇ.
Παρομοίως ὁ πόθος, ὃν οὐδὲν καταπαύει,
Εἰς οὐδὲν ἐπαρκεῖται καὶ τὰ πάντα μὲν ψαύει,
Πλὴν ζητεῖ εὐτυχίαν ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ.

Ζ'.—Στροφαί.

Καὶ εἶπον: «Κατὰ τὴν ἑξῆς τοῦ βίου μου πορείαν,
Ν' ἀκολουθήσω καὶ ἐγὼ τοὺς πρότερον ἀνθρώπους,
Ὡς τὸ ἀρνίον τὸ περῶν τοὺς μητρικούς του τόπους,
Καὶ τῶν θνητῶν νὰ μιμηθῶ τὴν ἄφθιτον μωρίαν;

Ὁ μὲν ζητεῖ ποντοπορῶν τοῦ Μέμνωνος τὸ χρῆμα
Καὶ πνίγουσι τὰ κύματα τοὺς πόθους καὶ τὸ πλοῖον·
Ὁ δέ, τῆς δόξης ἐραστὴς καὶ ὑπ' αὐτῆς μεθύων,
Λαμβάνει ἕνεκα κενοῦ ὀνόματος τὸ μνῆμα.

Ἐκεῖνος δρέπει δι' ἡμῶν καὶ εὔκλειαν καὶ στέμμα,
Πλὴν ἔπειτα κατέρχεται τοῦ θρόνου τὴν βαθμίδα·
Ὁ ἄλλος, θέλων εἰς τερπνὴν νὰ ἐμπλεχθῇ παγίδα,
Ἀφιεροῖ τὴν τύχην του εἰς ἐρωμένης βλέμμα.

Πεινῶν διάγει ὁ ἀργός, τοῦ ὕπνου μόνον φίλος·
Ὁ γεωργὸς ἀροτριᾷ τὰ γόνιμα ἐδάφη·
Φονεύει ὁ πολεμιστής, ὁ λόγιος συγγράφει
Καὶ ὁ ἐπαίτης κάθηται εἰς τῆς ὁδοῦ τὸ χεῖλος.

Ἀλλ' ὅμως ποῦ ὑπάγουσιν; Ἐκεῖ ὅπου ὑπάγει
Τὸ φύλλον, ὅπερ ἡ πνοὴ διώκει τῶν χειμώνων,
Καὶ οὕτω πως μαραίνονται διὰ πολλῶν ἀγώνων
Αἱ γενεαί, ἃς ὁ καιρὸς καὶ σπείρει καὶ συνάγει.

«Ἐμάχοντο μὲν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ νικᾷ ὁ χρόνος:
Ὡς ποταμὸς τὴν ψάμαθον τῆς ὄχθης καταπίνει,
Ὁμοίως ἐξηφάνισε τὰ φεύγοντά των σμήνη·
Ἐφάνησαν, ἀπέθανον, ἀλλ' ἔζησαν συγχρόνως;

«Ἐγὼ τὸν Κύριον, εἰς ὃν πιστεύω, θὰ ὑμνήσω
Ἐν τῇ βοῇ τῶν πόλεων, ἐν τῇ ἐρήμῳ μένων,
Κατακλιθεὶς ἐπὶ ἀκτῆς ἢ πλοίου ἐπιβαίνων,
Πρὶν ἔτι ἀποκοιμηθῶ, ὁπόταν ἐξυπνήσω.»

Ἡ γῆ δέ μοι ἐφώναξεν: «Ὁ Κύριος τίς εἶνε·»
Ἐκεῖνος, ὅστις πανταχοῦ ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει,
Ἐκεῖνος, οὗ τινος ἡ χεὶρ τὸ σύμπαν περιπτύσσει,
Ἐκεῖνος, ἐξ οὗ ἔλαβον τὴν λάμψιν αἱ σελῆναι.

Ἐκεῖνος, ὅστις ἔπλασε τὰ ὄντα ἐκ μὴ ὄντων,
Ἐκεῖνος, οὗ τὰ βλέμματα ἐτόξευσαν ἡμέραν,
Ἐκεῖνος, ὅστις ἔθηκεν ἐπὶ κενοῦ τὴν σφαῖραν,
Ἐκεῖνος, ὅστις ἔκλεισεν ἄνευ ἀκτῆς τὸν πόντον.

Ἐκεῖνος, ὅστις ἀγνοεῖ τοῦ χρόνου τὸν κανόνα,
Ἐκεῖνος, ὅστις πάντοτε ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχει
Καὶ ζῇ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος, ὡς τοῦ παρόντος ἄρχει,
Καὶ τὸν φυγόντα ἐξ αὐτοῦ ἀνακαλεῖ αἰῶνα.

Αὐτὸς εἶνε ὁ Κύριος! Τὸ στόμα μου μὴ παύσῃ
Νά τον ὑμνῇ ἐνώπιον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους:
Ὡς ἡ λυχνία ἡ χρυσῆ τοῦ ἱεροῦ τεμένους
Θὰ ψάλλω μέχρις οὗ αὐτὸς θελήσῃ καί με θραύσῃ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Νοεμβρίου 1889.

Σταμάτιος Δ. Βάλβης.

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΡΙΖΩΝ ΠΟΛΕΟΣ ΤΗΣ ΚΑΡΙΑΣ

Περὶ τῶν Ἐρίζων ὁ κ. Waddington γράφει τὰ ἑξῆς:

«Ἡ μικρὰ αὕτη πόλις ἥτις μόλις μνημονεύεται παρὰ τῶν συγγραφέων ἔκειτο εἰς τὰ σύνορα Καρίας καὶ Φρυγίας (Πτολ. V. 2, 21), μεταξὺ τοῦ Ἰνδοῦ ἀρκετὰ σπουδαίου ποταμοῦ ῥέοντος παρὰ τὰ Κίβυρα καὶ ἑνὸς τῶν παραποταμίων του ὅπερ Χάος (Chaüs) μὲν ὀνομάζεται ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Τίτου Λιβίου (XXXVIII, 14) ἀλλὰ τοῦ ὁποίου τὸ ἀκριβὲς ὄνομα εἶναι Καζάνης (Cazanès) ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν διαφόρων γραφῶν τῶν χειρογράφων καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἑνὸς νομίσματος τοῦ Θεμισονίου (πρβλ. Bullet. archolog. francais, σελ. 50 καὶ 51)»[1].

1 Rev. Numism. 1856, σελ. 373.

Τοῖς Ἐρίζοις ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ **Pellerin** [1] νόμισμά τι ὅπερ ὁ **Duchalais** ὀρθῶς ἀνεγνώρισεν ὅτι εἶναι ἀποικιακὸν νόμισμα τῆς Κορίνθου [2]. Εἶτα δὲ ἀπέδωκεν εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ὁ Borrell [3] ἕτερόν τι νόμισμα περὶ οὗ φρονεῖ ὁ κ. Waddington ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν Λαοδίκειαν [4]. Ὁ κ. Waddington λοιπὸν εἶναι ὁ πρῶτος ὅστις ἐδημοσίευσεν ἀδιαφιλονίκητόν τι νόμισμα τῶν Ἐρίζων τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλα [5].

Τῆς πόλεως ταύτης δημοσιεύω νῦν δύο ἄλλα νομίσματα, τὸ μὲν αὐτόνομον τὸ δὲ αὐτοκρατορικὸν τοῦ Καρακάλλα, ὧν ἕπεται ὧδε ἡ περιγραφή.

1. Κεφαλὴ Ποσειδῶνος πρὸς τὰ δεξιά, ὄπισθεν δ' αὐτῆς τρίαινα ἐστραμμένη πρὸς τὰ κάτω.

Ὀπ. ΕΡΙΖΗΝΩ(Ν). Ἀετὸς πρὸς τὰ δεξιὰ ἱστάμενος ἐπὶ κεραυνοῦ.

Χαλκὸς 4. [6]

2. ΑΥΤΟΚ. ΚΑΙ. Μ. ΑΥ. ΑΝΤΩΝЄΙΝΟϹ. Προτομὴ τοῦ Καρακάλλα νεανίου πρὸς τὰ δεξιά, φέροντος τήβεννον καὶ ἔχοντος τὴν κεφαλὴν δαφνοστεφῆ.

1 Peuples et Villes, τόμ. II, σελ. 123, πίν. LXVI, 27.
2 Rev. Num. 1851, σελ. 402.
3 Num. Chron. Τόμ. IX, σελ. 150.
4 Rev. Num. 1856, σελ. 374.
5 Rev. Num. 1856 σελ. 373.
6 Τὸ αὐτὸ τοῦτο νόμισμα, ἀλλ' ἔχον τὴν κεφαλὴν τοῦ Διός, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ W. Webster ἐν τῷ Num. Chron. N. S. I. σ. 210. Ἓν νόμισμα τοῦ Βερολιναίου νομισματικοῦ μουσείου φέρει τὴν κεφαλὴν τοῦ Ποσειδῶνος πρὸς τὰ δεξιά, ἐπὶ δὲ τοῦ ὄπισθεν τὴν Νίκην δεξιᾷ μετὰ στεφάνου καὶ κλάδου δάφνης. Ἡ ἐπιγραφὴ ΕΡΙΖΗΝΩΝ εἶνε γεγραμμένη εἰς δύο ὁριζοντίους γραμμάς. (Σημείωσις τοῦ συντάκτου τοῦ Βερολιναίου νομισματικοῦ περιοδικοῦ ἐν ᾧ τὸ πρῶτον γερμανιστὶ ἐδημοσιεύθη ἡ διατριβὴ αὕτη).

"Οπ. ΕΠΙ ΕΡΓ. ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΕΡΙΖΗΝΩΝ. Ὁ Ἥλιος ἔφιππος πρὸς τ' ἀριστερά, τῇ μὲν δεξιᾷ ὑψουμένῃ κρατῶν δυσδιάκριτόν τι ἀντικείμενον, τὴν δ' ἀριστερὰν ἐρείδων ἐπὶ τοῦ ἵππου· ὄπισθεν δὲ τῶν ὤμων αὐτοῦ ἐξέχουσι δύο βέλη. . . . . Χαλκὸς 10.

Κατὰ τὸ ἔτος 1855 εὑρισκόμενος ἐν Τεργέστῃ εἶδον ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ ἀρχιάτρου de Vest νόμισμά τι αὐτόνομον τῶν Ἐρίζων οὗτινος τότε ἐσημείωσα τὴν περιγραφὴν ὡς ἑξῆς·

Κεφαλὴ Διὸς πρὸς τὰ δεξιά.

"Οπ. ΕΡΙΖΗΝΩΝ. Ἀετὸς . . . . Χαλκὸς 4.

Ἐν τῇ σημειώσει ταύτῃ ἡ κεφαλὴ χαρακτηρίζεται ὡς ἡ τοῦ Διός. Ἀλλὰ πιθανῶς ἡ τρίαινα, ἥτις, ὡς παρατηρεῖται ἐν τῷ ἀπεικονίσματι τοῦ ἡμετέρου νομίσματος, εἶναι διὰ λεπτῶν γραμμῶν κεχαραγμένη, δὲν διεκρίνετο, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐξέλαβα τὴν κεφαλὴν τοῦ Ποσειδῶνος ἀντὶ τῆς τοῦ Διός. Οὐδ' ἐσημείωσα ἂν ὁ ἀετὸς ἵστατο ἐπὶ κεραυνοῦ καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ τ' ἀριστερά. Δὲν δύναμαι ἑπομένως ν' ἀποφανθῶ θετικῶς ἂν τὰ δύο ταῦτα κομμάτια εἶναι ὅμοια ἢ διαφέρουσι πρὸς ἄλληλα. Σημειῶ δ' ἐνταῦθα ὅτι ἡ συλλογὴ τοῦ Δρος de Vest μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κτήτορος αὐτῆς ἐπωλήθη εἰς τὸν ἐπίσης ἐν Τεργέστῃ διαμένοντα ἰατρὸν Dreer ὅστις κατὰ τὸν θάνατόν του τὴν ἐκληροδότησεν εἰς τὸ ἀστικὸν Μουσεῖον τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος Klagenfurt, ἔνθα θὰ ὑπάρχῃ μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ τὸ ἄνω μνημονευθὲν νόμισμα.

Π. Λάμπρος.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΡΙΔΟΣ

Ἐν *Ἐλευσῖνι* εὑρεθείσας κατὰ τὴν σκαφὴν τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας τοῦ Ἰωάννου Νικολάου ἢ Κουκουνάρη ἀντέγραψα τὰς δύο ἑπομένας ἐπιτυμβίους ἐπιγραφάς.

Ἐπὶ στήλης μικρᾶς στρογγύλης κοινῆς, λίθου ὑπογλαύκου·

ΚΩΝΩΨ
ΦΡΥΞ

γράμμασι τῶν καλῶν χρόνων, ὧν τὸ Ψ καὶ τὸ Φ γωνιώδη τὰς καμπάς.

Ἐπὶ δὲ ἀσπιδοειδοῦς τινος κύκλου, ἐν μέσῳ τῷ ἀετώματι μνήματος ἔχοντος σχῆμα ναΐσκου·

ΕΦΕCΙ
ΟCΕΚΑ
ΛΟΥΜΗΝ
ΤΟΟΝΟ
ΜΑ

ἀμέσως δ' ὑπὸ τὴν ἀσπίδα ἔνθεν καὶ ἔνθεν·

ΚΕΙΜΑΙ· ΔΕΕΝΘΑ

Καὶ ὑπὸ τὸ κάτω τῶν λέξεων τούτων προέχον γείσωμα·

ΝΒ' ΑΙΔΕΙΣ ΟΔΟΝΛ.. Η

Ὁ δὲ σηκὸς ἐνέχει παιδὸς κρατοῦντος στρουθίον ἀνάγλυφον κακότεχνον. Τὸ ἔργον τῶν κατωτάτων ῥωμαϊκῶν χρόνων, τοῦ δὲ Δ τὸ δεξιὸν σκέλος ὑπερτείνεται καὶ ὑπὲρ τὴν κορυφήν.

* *
*

Κατὰ Δεκέμβριον 1881, ἐν *Μεγάροις*, εὐτυχήσας ἀντέγραψα ἐπιγραφὴν ἐκταφεῖσαν ἐκ τοῦ περιβόλου τῆς πολλὰ τὰ ἀρχαῖα μεγαρικὰ λείψανα ἐχούσης ἐνεκτισμένα Ἁγίας Παρασκευῆς, ἐκκλησίας ἐνοριακῆς τρισυποστάτου τῶν Μεγάρων.

Λίθος ὑπογλαύκου ἀνοικτοῦ χρώματος ὀρθογώνιος, ἀπολήγων εἰς ῥίζαν ἀκατέργαστον δι' ἧς κατείχετο ἐμπεπηγμένος τῇ γῇ, ἣν κεχωσμένος μέρος μὲν ὑπὸ τὸ θεμέλιον τῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν αὐτῆς γωνίαν, μέρος δὲ προέχων αὐτοῦ ὑπὸ τὸ χῶμα τοῦ προαυλίου καὶ διερρηγμένος ἀκριβῶς κατὰ τὸ σημεῖον τῆς πρὸς τὸ θεμέλιον τῆς ἐκκλησίας ἐπαφῆς. Σκαπτομένων δὲ θεμελίων διὰ τὸ κτιζόμενον περιτείχισμα τοῦ προαυλίου ἀπεκαλύφθη ὁ λίθος μήκους 1 ¹]₂ περίπου μέτρου ἀπὸ τῆς ἀριστερᾷ τῷ ἀναγινώσκοντι γωνίας μέχρι τῆς τεθραυσμένης ἄκρας καὶ ὕψους 50 περίπου ἑκατοστῶν ἀπὸ τῆς περατούσης τὴν ἀκατέργαστον ῥίζαν ἰσογαίου γραμμῆς μέχρι τῆς κορυφῆς.

Ἀναγινώσκεται δ' ἐπὶ τοῦ γεισώματος αὐτοῦ (ὕψους ἐλάττονος τῶν 10 ἑκατοστῶν) ἱκανῶς μεγάλοις γράμμασι ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγεγραμμένον·

Ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος Ὀπτελλίαν Φίλαν Οὐϊ . . . .
Σαβείνου τοῦ Κορ̣άνου Ἀρχιερέως ἀνέθηκαν ἱέρειαν . . . .(εὐ-
νοία τῇ (sic) πρὸς τὴν πόλιν καὶ ἐπὶ μεγαλοψυχία (sic) ἐν διανο[μαῖς . . . . .

Καὶ εὐθὺς ὑπὸ τὴν ἁπλῆν τοῦ γεισώματος γραμμήν, ἀκριβῶς ὑπὸ τὸ μέσον τῆς ἐπιγραφῆς ἡ λέξις

ΠΟΛΛΑΚΙ

Κενὸς χῶρος ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ἄκρου τοῦ λίθου μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν δύο τελευταίων στίχων, 20 περίπου ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου· σχεδὸν δὲ διπλάσιος μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ πρώτου στίχου, ἱκανῶς εἰσεχούσης, ὡς ἀνωτέρω ἀπεδόθη.

Αἱ δύο κάθετοι γραμμαὶ τῆς πρώτης λέξεως σαφῶς δεικνύουσι τὸ ἄρθρον η, καίπερ ἐφθαρμένης τῆς ὁριζοντίου γραμμῆς.

Ἀκριβὴς δὲ παρατήρησις τοῦ λίθου καὶ τοῦ ἐξεπίτηδες ληφθέντος ἀποτυπώματος τοῦ ἐφθαρμένου τμήματος αὐτοῦ ἔπεισέ με ὅτι μετὰ τὸ σαφὲς ΠΤΕΛΛΙΑΝ ἕπεται Φ κατὰ μέρος σωζόμενον, μεθ' ὃ ἴχνη ΙΛΑ. Ὅθεν ἀσφαλῶς ἀναγινώσκω· *Ὀπτελλίαν Φίλαν, Οὐι(βίου ;)*, αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς

ἀνατεθειμένης ἱερείας. Τί δὲ τὸ κάτω τοῦ γείσου ΠΟΛΛΑΚΙ ζητεῖ ἀπηωρημένον ἐν τοιαύτῃ θέσει; Κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ κ. Κουμανούδη, ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς *διανομάς*, ἃς μεγαλοψύχως καὶ *πολλάκις* ἐποίησεν ἡ ἱέρεια κατὰ τὰς ἑορτάς.

Τίς δ' ὁ Θεὸς ᾧ ἐδούλευεν ἡ τέως ἡμῖν ἄγνωστος ἱέρεια καὶ ποία ἡ οἰκογένεια αὐτῆς; ἵνα ταῦτα καταμάθωμεν, εὐχηθῶμεν ὅπως ἀρ[χ]αὶ ἐπιμελέστεραι ἐξαγάγωσι τῶν θεμελίων τὸ λοιπὸν τοῦ λίθου τμῆμα.

* *
*

Παρὰ τὴν πεδιάδα τοῦ *Μαραθῶνος*, ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἀσωμάτων Πετράκη ἀνήκοντος μετοχίου «Ξυλοχερίζης» ὁ καταβαίνων εἰς τὸν Μαραθῶνα, πρὸς αὐτῇ τῇ ὁδῷ, ἀριστερᾷ μὲν βλέπει δρῦν εὐμεγέθη, δεξιᾷ δὲ φρέαρ νεότευκτον φέρον τὴν δε τὴν ἐπιγραφήν· «Δαπάνη Μισαὴλ Διονυσίου Συμβούλου τῆς ἱερᾶς μονῆς τῶν Ἀσωμάτων Πετράκη 1882». Περὶ δὲ τοῦτο τὸ φρέαρ εἰσὶ τεθειμένοι δύο ἢ τρεῖς ἀρχαῖοι λίθοι, ὧν ὁ δεξιόθεν ἱστάμενος στήλη ἐπιτύμβιος μεγάλη λίθου λευκοῦ πεντελησίου πάντοθεν εἰργασμένου, πλὴν μόνον ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας, ἥτις φαίνεται ὅτι προσηρείδετό που τὸ πάλαι μὴ οὖσα ὁρατὴ τοῖς προσερχομένοις τῷ τάφῳ. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κορυφῆς τῆς στήλης κατὰ τὸ μέσον ὑπάρχει λάξευμα χρήσιμον εἰς ἐνσφήνωσιν κοσμήματός τινος ἢ γλυπτῆς εἰκόνος ὑπὸ δὲ τὸ κοίλωμα τοῦτο, κατὰ τὸ μέσον τοῦ γεισώματος τῆς στήλης, φαίνεται θραῦσμα ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας καὶ πρὸς τ' ἀριστερὰ τοῦ θραύσματος δι' αἰχμῆς τινος ἢ καρφίου ἀμυδρῶς καὶ ἀνωμάλως κεχαραγμένα διακρίνονται πρῶτον μὲν σχῆμά τι παρεμφερὲς Π, εἶτα δὲ κατὰ συνέχειαν σαφῆ τὰ γράμματα ΡΟ, ἤτοι ἡ συλλαβὴ *Προ*, ἔργον ἀέργου τινὸς ἀντιγράψαντος προφανῶς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δημοτικοῦ *Προβαλίσιος*.

Ὑπὸ δὲ τὸ γείσωμα καὶ τὰ γράμματα ταῦτα τὰ παρείσακτα κεῖνται δύο μεγάλοι ἐπιμελῶς ἐξειργασμένοι καὶ ἐπιεικῶς ἐξέχοντες ῥόδακες,—ὧν ὅμοιοι κατὰ τὸ αὐτὸ ὕψος ὑπάρχουσιν ἀνὰ εἷς καὶ ἐφ' ἑκάστης τῶν πλαγίων πλευρῶν,—καὶ ὑπὸ τοὺς δύο ῥόδακας μεγάλοις γράμμασι κεχαραγμένον ἀναγινώσκεται

Ἐλπίνης
Ἐλπινίκου
Προβαλίσιος
Εὔνικος
Ἐλπινίκου
Προβαλίσι (ος)

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἀνέκδοτος καθ' ὅσον ἐγὼ γινώσκω, προστίθεται νῦν δεκάτη τρίτη εἰς τὰς δώδεκα γνωστὰς ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς τὰς περιεχομένας ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἀττικῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν τοῦ κ. Σ. Α. Κου-

μανούδη καὶ μετενεχθείσας εἰς τὸν δεύτερον τόμον τοῦ Corpus inscriptionum atticarum τῆς ἐν Βερολίνῳ Ἀκαδημίας, ἀναφερομένας δὲ εἰς νεκροὺς δημότας τῆς Προβαλίνθου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐκ τῶν δώδεκα ἐκείνων ἐπιγραφῶν ἐννέα μὲν εὑρέθησαν ἐν Ἀθήναις, μία δ' ἐν Πειραιεῖ, μία ἐν Σαλαμῖνι καὶ μία μόνη ἐν τῇ μαραθωνικῇ πεδιάδι κατὰ τὸ χωρίον Βρανᾶν, ἡ ἐνταῦθα δημοσιευομένη ἐπιτύμβιος στήλη, καθ' ἃ ἐρωτήσας ἔμαθον παρ' ἀξιοπίστων ἀνδρῶν, εὑρέθη πρὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ἐν θέσει ἀποκέντρῳ τῆς πεδιάδος ὄνομα ἐχούσῃ ἀλβανικὸν Δάρδιζα (μικρὰ ἀχλαδέα), ἀπεχούσῃ δὲ ὀλίγα λεπτὰ τῆς ὥρας πρὸς βορρᾶν τοῦ φρέατος παρ' ὃ μετακυλισθεῖσα ὑπὸ τοῦ φιλοτίμου μοναχοῦ ἐστήθη. Ἔχει δὲ τοῦτο σημασίαν τινά, ζητουμένης ἔτι τῆς θέσεως τῆς Προβαλίνθου· διότι ταράττει τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ τελευταῖον ἐπιμελῶς μελετήσαντος τὴν μαραθωνικὴν τοπογραφίαν κ. H. Lolling, ὅστις, ἄριστα ἀνασκευάσας τὸν Leake καὶ τοὺς ἀκολουθήσαντας αὐτῷ οὐκ ὀλίγους τοπογράφους, ὀρθῶς μὲν μετέθεσε πάλιν τὴν ἀρχαίαν πόλιν Μαραθῶνα ὅπου νῦν τὸ ὁμώνυμον χωρίον κεῖται, ἐν δὲ τῷ κενωθέντι Βρανᾷ ἐπεχείρησε νὰ ἐγκαταστήσῃ τὴν Προβάλινθον ἀρυσάμενος ἐπιχείρημα καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ μόνος εὑρεθεὶς ἐν Μαραθῶνι τύμβος Προβαλισίου ἐν Βρανᾷ ἔκειτο (Mittheilungen des deutschen Arch. Institutes, I. σ. 66 ἑπ.). Ἴσως δὲ καὶ ἐνισχύει τὴν εἰκασίαν τοῦ Leake ὅτι ἐν τῇ εὐρείᾳ ἐκτάσει τῇ καλουμένῃ σήμερον *Βαλαρὶ* ἔκειτο τὸ πάλαι ἡ Προβάλινθος, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀργαλικίου, ἀποδεικνύουσα ὅτι, καθὼς αὕτη, οὕτω καὶ ἡ ἐν Βρανᾷ εὑρεθεῖσα ἐπιτύμβιος στήλη ἦσαν κατὰ τὸ εἰωθὸς ἐστημέναι ἔξω τῆς περιοχῆς τῆς Προβαλίνθου, ἀμφότεραι δὲ οὐ πολὺ μακράν, αὕτη μὲν πρὸς δυσμὰς ἐκείνη δὲ πρὸς νότον αὐτῆς.

Στ. Ν. Δραγούμης.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΝ ΖΑΚΥΝΘΩι

Ἀφορμὴν εἰς ἀποστολὴν πρὸς δημοσίευσιν τῶν κατωτέρω δώδεκα ἐν Ζακύνθῳ ἐπιγραφῶν μοι παρέσχον αἱ ὑπὸ τοῦ κ. Ὄθωνος Riemann ἐν ἔτει μὲν 1880 δημοσιευθεῖσαι, πρό τινων δὲ ἡμερῶν περιελθοῦσαι εἰς χεῖράς μου, ἀρχαιολογικαὶ ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις ἔρευναι (Recherches archéologiques sur les îles Ioniennes Paris 1880) ἔνθα, γινομένου λόγου περὶ τῶν ἐν Ζακύνθῳ ἐπιγραφῶν, τῶν ἐν ἰδιωτικαῖς οἰκίαις καὶ ἰδίως τῆς ἐν τῇ συνοικίᾳ ἁγίου Λουκᾶ οἰκίας Ῥώμα, δὲν σημειοῦνται εἰ μὴ τρεῖς τῶν ἐν αὐτῇ, ἃς καὶ μόνας ἠδυνήθη, ὡς ἀναφέρει ν' ἀντιγράψῃ[1]. Τὰς λοιπὰς δώδεκα ἐκ τῶν ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς οἰκίας ταύτης ἐκτισμένων ἐπιγραφῶν ἀντιγράψας πρό τινος χρόνου, ἐπεφυλαττόμην νὰ δημοσιεύσω μετὰ παραβολὴν πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε δημοσιευθείσας, ὡς εὑρεθείσας ἐν Ζακύνθῳ ἐπιγραφάς, ὅπερ δὲν ἠδυνάμην ἐνταῦθα νὰ πράξω διὰ τὴν ἔλλειψιν βιβλιοθήκης, ἢ γνώμης τινὸς

1) Recherches arch. Zante σελ. 13.

ἀρχαιολόγου. Αἱ τελευταῖαι ὅμως ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι τοῦ κ. Riemann ἀνδρὸς ἐνημέρου μὲν εἰς τὰς τοιαύτας δημοσιεύσεις, δημοσιεύσαντος δὲ ὡς ἀνεκδότους τὰς τρεῖς ἐκ τῶν δεκαπέντε εὑρισκομένων ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἐπιγραφῶν, ὑποδεικνύουσιν ὅτι καὶ αἱ κατωτέρω δὲν εἶναι δεδημοσιευμέναι, ἢ τοὐλάχιστον ἀναγεγραμμέναι εἰς τὰς γνωστὰς καί πως προσιτὰς καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς πολλοὺς καὶ ἥκιστα ἀρχαιολόγους Συλλογὰς ἀρχαίων ἐπιγραφῶν.

Αἱ δημοσιευόμεναι κατωτέρω ἐπιγραφαὶ ἀναγινώσκονται μετά τινος δυσκολίας· ἄνω δὲ αὐτῶν φαίνονται ἀνάγλυφα, ἀπεικονίζοντα τὰς συνήθεις ἐν ἐπιτυμβίοις λίθοις παραστάσεις, οἷον ἀποχαιρετισμοὺς κλπ. Ἡ μεγαλειτέρα δὲ τούτων, ἡ καὶ προτασσομένη ἐνταῦθα, εἶναι ἡ μᾶλλον εὐανάγνωστος· ἔχουσι δὲ οὕτως:

I

Ἰσίδωρε Μαιῶτα Ὑδάμια Μαιῶτα
Ἰσίδωρε Ἀπαμεῦ Βιθυστρίλιε (;)
Καλλιόπη Ὀδη(σεῦ) ὁμόνοια
Ἑρμόλαε Ῥωσεῦ
Ἀντίπατρε Ματακηνὲ
Ἀσκληπιάδη Σιδῆτα
Ἀπολλωνίδη Μαρισινὲ
Νικηφόρε Ἰοπεῖτα
Μενέλαε Μαραθηνὲ
Πόση Μαραθηνὲ
Ἡρακλείδη Μαιῶτα
Νικία Μαιῶτα
Ἀμμωνία Κυρηναία
Καὶ θυγάτηρ Ἀπολλωνία
Νικήστρατε Ἀπαμεῦ
Λαοδίκη Ἀπάμισα
Δάμων Μιναῖε
Ζαΐδε Ναβαταῖε
Δάμα Ἰστριανὲ
Οἱ Πρωτάρχου (Χρ)ηστοὶ
Χαίρετε

II

Διόδοτε Ἀρτεμι
δώρου Χρηστὲ
Χαῖρε

III

Ξένων Ἀπολλοδώ-
ρου Ἀπαμεῦ Χρηστὲ
Χαῖρε.

I V

Ἡλιόδωρος Ἀντι
πάτρου Χρηστὲ χαῖ-
ρε καὶ Ἀλέξανδρος
Ἀλεξάνδρου.

V

Λαοδίκη
ἡ Διονυσίου
Ἀντιόχισσα
Χρηστὴ χαῖρε

VI

Σωστ(ρ)άτη
Χρηστὴ χαῖρε

VII

Μελίτων Ὠφελίωνος
Χρηστὲ χαῖρε.

VIII

Πώλλα Σταλακία
Χαριτίν(η) Χρηστὴ
Χαῖρε.

IX

Μερόπη
Στερτινία
Λευκίου Ρω
μαία Χρηστὴ
Χαῖρε.

X

Ἀνδρόσ . . .
Ἀπαμε(ῦ)
Ἄλυπε . . .

X I

Ἀφροδίσιε Νααστάνιε
Διονυσίου Ἀφροδισίου
Χρηστοὶ χαίρετε.

XII

Πόπλιε Οὐόλο . . .
Γαίου Ρωμαῖε Χρηστὲ
Χαῖρε.

Ἄλλας δέ τινας ἐπιγραφὰς ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, ἡμιεσβυσμένας καὶ δυσαναγνώστους, ἀπεπειράθην ν' ἀντιγράψω, ἀλλ' ἀφῆκα ἡμιτελεῖς, ἀναβαλὼν τὴν συμπλήρωσιν ἐς ἄλλοτε. Περὶ δὲ τῆς πρώτης, τῆς καὶ ἐκτενεστέρας τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν, εἶχον πληροφορηθῇ, ὅταν τὴν ἀντέγραφον παρά τινος τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ, ὅτι αὕτη ἀντεγράφη ποτὲ ὑπὸ διελθόντος τινὸς ἐπισήμου ξένου. Ἀγνοῶ ἐὰν καί που ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τούτου, οὔτε θὰ τὸ μάθω ἴσως ἐνταῦθα, ἔνθα ἐλάχιστον χρόνον διαθέτομεν εἰς τοιαῦτα ἀρχαιολογικά. Διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον τίθημι καὶ τὴν ὑπογραφήν μου ἐνταῦθα οὐχὶ πρὸς ἀποφυγὴν ἀμφιβολίας διὰ τὸ ἀκριβὲς τῆς ἀντιγραφῆς, ἀλλὰ σχεδὸν διὰ τοὐναντίον· τοῦτο δὲ ἵνα μὴ ὑπολάβῃ τις τῶν ἀναγνωστῶν ὅτι ὑπὸ τὴν ἀνωνυμίαν ἢ τ' ἀρκτικὰ γράμματα ὀνόματός τινος κρύπτεται μετριοφρόνως ἀρχαιολόγος τις καὶ ἐπαναπαυθῇ ἐπὶ τοῦ ἀπταίστου τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων.

Ἐν Ζακύνθῳ 1881. Τιμ. Ἀμπελᾶς.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΡΙΚΚΑΛΩΝ

Τὴν κάτωθι ἔμμετρον ἐπιγραφήν, ἥτις ὑπάρχει ἐπὶ πλακὸς φερούσης ἀνάγλυφον ἱππέα τοῦ Δ' μ. Χ. ἴσως, τέχνης δὲ βαναύσου λίαν, ἐπειδὴ κακῶς ἀντεγράφη καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ (σελ. 344), ἀναδημοσιεύομεν ἔχουσαν οὕτω:·

ΠΡΟϹ ΓΑΜΟΝ ΕΡΧΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΥ
ϹΤΕΦΑΝΟΙϹ ΥΜΕΝΑΙΟΙϹ ΗΡΠΑϹΕ ΜΕΙ
ΚΙΑΔΗΝ Ο ΦΘΟΝΕΡΟϹ ΘΑΝΑΤΟϹ
ΚΑΙ ΝΥΝ ΟΥ ΘΑΛΑΜΟϹ
. . . .
. . . . .

Παρατηρητέα ἡ μετὰ τὴν αἰτ. *γάμον* ἀκολουθία τοῦ *καὶ* μετὰ δοτ.

—Ἐγγὺς τῆς εἰς θέσιν Καλανάκια λιθίνης γεφύρας τοῦ Ληθαίου ἦν ἐντετειχισμένη πρὸς κρήνην πλὰξ μαρμαρίνη ἐνεπίγραφος, ἥτις μετηνέχθη προσωρινῶς ἐν τῇ ἐνταῦθα Λέσχῃ.

Ἡ δ' ἐπὶ τῆς πλακὸς ἐπιγραφὴ ἔχει ὧδε:

ΦΩΤΑ ΘΕΟΙϹ ΙΚΕΛΟΝ ϹΤΥΓΕΡΩΝ ΙΗΤΟΡΑ ΝΟΥϹΩΝ
ΜΟΙΡΗ ΥΠΑΤΡΕΠΤΩ ΚΙΜΒΕΡΑ ΤΥΜΒΟϹ ΕΧΕΙ
ΟΝ ΠΙΝΥΤΗ ΠΑΡΑΚΟΙΤΙϹ ΑΝΙΑΡΟΝ ΓΟ(ΩϹ)Α
ΘΑΨΕΝ ΑΚΟΙΜΗΤΟΙϹ ΔΑΚΡΥϹΙΝ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πρῶτος ἐξέδωκεν ὁ Λὴκ προσθεὶς ἐπιτυχῶς τὴν λέξιν τοῦ α' στίχου *νούσων* φαίνονται ὅμως τὰ δύο τελευταῖα γράμματα τῆς λέξεως ἔτι καὶ νῦν, τὴν δὲ τελευταίαν λέξιν τοῦ γ' στίχου ἀφῆκεν ἀσυμπλήρωτον ἀναγνοὺς π τὸ πρῶτον αὐτῆς γράμμα, ὅπερ μᾶλλον γ νῦν φαίνεται καὶ οὕτω δύναται νὰ συμπληρωθῇ ἡ μετοχὴ *γοόωσα* ἀποδίδοῦσα καλῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ στίχου.

— Ἔν τινι ὀθωμανικῷ νεκροταφείῳ κειμένῳ κατὰ τὸ Α. μέρος τῆς πόλεως Τρικκάλων, ἵσταται στήλη ἐπιτυμβία φέρουσα τὰ γράμματα τάδε τῶν ὑστέρων μ. Χ. Ῥωμαϊκῶν χρόνων:

ΕΥΤΥΧΟΣΗ Δ(Ω)
ΤΗ ΙΔΙΑ ΣΥΜΒΙ(Α)
ΜΝΕΙΑ ΣΧΑΡΙ(Ν)
ΗΡΩΣΧΡΗ Σ(ΤΕ)
ΧΑΙΡΕ

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην δημοσιεύσαντες ἄλλοτε καὶ ἐν τῷ Παρνασσῷ συνεπληρώσαμεν ἐν τῷ α' στίχῳ τὸ ὄνομα γυναικὸς Ἡδίστης φερόμενον ἐν ἐπιγραφαῖς ἐκλαβόντες τὸ μετὰ τὸ δ γράμμα ὡς ι, ὀρθοτέρα, ὅμως παρατήρησις τοῦ λίθου πείθει ὅτι δὲν εἶναι Ι, ἀλλὰ λείψανον ἄλλου γράμματος πιθανῶς Ω· ἡ ὑπάρχουσα κεραία· κατὰ ταῦτα τὸ ὄνομα δὲν εἶναι Ἡδίστη τὸ δὲ *τη* μὲ τὸ ὁποῖον ἄρχεται ὁ δεύτερος στίχος εἶναι τὸ ἄρθρον ἄνευ τοῦ προσγεγραμμένου ὃ καὶ ἐν παλαιοτέραις ὡς γνωστὸν ἐπιγραφαῖς παραλείπεται, πολλάκις. Ὁ Εὔτυχος ἄρα ἔστησε τὴν στήλην ἐπὶ τύμβου τῆς ἰδίας συμβίας, ἥτις ἴσως ὀνομάζετο Ἡδώνη συμπληροῦμεν δὲ τὴν λέξιν τοῦ δ' στίχου *χρηστὲ* καὶ οὐχὶ *χρηστή*, διότι ἡ φράσις *Ἥρως χρηστὲ* ἐγράφετο στερεοτύπως, ὡς γνωστόν, ἐπὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς προστιθεμένης ἐνίοτε τῆς λέξεως, *Ἄλυπε·* οὕτως ἀνέγνων πρὸ καιροῦ ἔν τινι τῶν ἐν Λαρίσσῃ νεκροταφείων πρὸς τὸ Μ. τῆς πόλεως κειμένῳ τὴν ἐπιγραφὴν τήνδε.

ΕΥΤΥΧΙΣ ΚΑΛΛΙΣΤΡΑΤΟΥ
ΘΥΓΑΤΗΡ ΗΡΩΣ
ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ

Ἐν Τρικκάλοις.

Κ. Ν. Δαμηράλης.

ΟΡΟΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

(Π)ΡΟΠΥΛ	(Π)ροπύλ
ΟΔΕΜΟΣ(!)	ου-δημοσ(ί)
ΟΗΟΡΟΣ	ου ὅρος

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν μέχρι τοῦδε κατὰ καιροὺς ἐν Πειραιεῖ εὑρεθέντων ὅρων νέος προστίθεται διὰ τοῦ σήμερον τὸ πρῶτον δημοσιευομένου. Δι'

αὐτοῦ προσδιορίζεται ἀκριβῶς ἡ θέσις μιᾶς τῶν πυλῶν τῶν μακρῶν τειχῶν τῶν πρὸς τὴν μεσημβρινὴν κατάκλισιν τοῦ λόφου τῆς Μουνυχίας κειμένων, διότι πρόπυλον καλεῖται ὁ πρὸ πύλης τινὸς τόπος ὁ ἀνήκων ἀποκλειστικῶς τῷ δημοσίῳ. Ἀνευρέθη δὲ ἡ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐπιγραφὴ τῇ 15 τρέχοντος μηνός, καταβιβαζομένης τῆς ὁδοῦ, ὄπισθεν τῆς οἰκίας τοῦ κ. Γεωργίου Βικέλλα κειμένης ἐπὶ τῆς νέας ὁδοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς τὸν λιμένα τῆς Μουνυχίας, εἰς βάθος 1,50 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου. Γέγραπται δὲ ἐπὶ λίθου ἐγχωρίου κανονικῶς τετρημένου ὕψους 1,26, πλάτους 0,37, πάχους 0,24 καὶ πρὸς τὰ ἄνω ἐπὶ ἐπιφανείας καλῶς εἰργασμένης ἐν τρισὶ στίχοις ἀρχαϊκοῖς γράμμασιν. Ἕνεκεν ἐλλείψεως στοιχείων δὲν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν τὸ σχῆμα τῶν ἀρχαϊκῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς. Ἡ στήλη, ἀνευρεθεῖσα ὀρθία, ἐστραμμένη πρὸς τὴν πόλιν, καὶ πλησίον τείχους βαίνοντος εἰς ἀπόστασιν 5 μέτρων πρὸς ἀνατολάς, προδίδει τὴν θέσιν, ἐν ᾗ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἵστατο, τουτέστιν, ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν μακρῶν τῆς πόλεως τειχῶν. Τὰ γράμματα διασώζουσι τὰ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος. Ὁ κ. Σ. Κουμανούδης ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Ἀθηναίῳ (Τόμος Η', τεῦχος Δ', σελ. 290 — 1)· ὁμοίαν ἐπιγραφὴν τῇ ἀνωτέρω εὑρεθεῖσαν ἐν Πειραεῖ τῷ 1879 κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸ Δημοτικὸν Νοσοκομεῖον.

Ἐν τέλει προτρέπομεν τὴν δημοτικὴν ἀρχήν, ἵνα ὀνομάσῃ τὴν ὄπισθεν τῆς οἰκίας τοῦ κ. Βικέλλα ὁδόν, «Ὁδὸν Προπύλου» διότι τὰ τῶν ἰδιωτῶν ὀνόματα ἐπὶ τοπογραφικοῦ τινος χάρτου παρέρχονται ὡς τὰ μακρὰ τῆς θαλάσσης κύματα ἐπὶ τῆς ἀμμώδους Φαληρικῆς ἀκτῆς. Ἐνταῦθα τοῦ λόγου πεσόντος λέγομεν, ὅτι καὶ ἡ σήμερον καλουμένη ἐσφαλμένως ὁδὸς Σωτείρας δέον ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ «Ὁδὸς Φίλωνος», ἡ δὲ ὁδὸς ἡ διερχομένη ἔμπροσθεν τῆς οἰκίας τοῦ κ. Ἀργυράκη, «Ὁδὸς Σκευοθήκης»· Οὕτως οἱ περὶ τὰς Πειραϊκὰς ἀρχαιότητας ἀσχολούμενοι ἀσφαλέστερον εὑρίσκουσι τὰς τοποθεσίας τῶν λειψάνων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ στήλη κεῖται νῦν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Γεωργίου Βικέλλα.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 23 Νοεμβρίου 1882.

Ἀλέξανδρος Ν. Μελετόπουλος.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΕΠΙΔΑΥΡΩι

Ἐὰν ἀπελευθερωθῇ ποτε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἔλεγεν ὁ Πουκεβίλ, καὶ ἐνεργήσῃ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀνασκαφάς, μεγάλοι θησαυροὶ θέλουσιν ἐξαχθῇ ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς! Ὅλως τοὐναντίον ὅμως ἐφρόνει ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ καὶ ἐπιφανὴς ἀρχιτέκτων Blouet, μέλος τῆς expédition scientifique du Morée, ὅστις ἐνεργήσας μάλιστα μικράς τινας ἀνασκαφὰς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οὐδὲν ἀνεῦρε, καὶ ἐκ τούτου οὐδὲν σπουδαῖον προέβλεπεν ἐκ τῆς τοῦ ἱεροῦ ἀνασκαφῆς. Τὴν ἀπαισιόδοξον ὅμως αὐτοῦ προφητείαν διέψευσαν αἱ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὑφ' ἡμῶν γενόμεναι ἀνασκαφαί, διότι, ἐὰν λάβωμεν

ὑπ' ὄψιν τὸν χρόνον, τὰ μέσα, καὶ τὰς γενομένας δαπάνας, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οὐδαμοῦ ἐν Ἑλλάδι ἀνεφάνησαν τοσοῦτον σπουδαῖα εὑρήματα, ὅσον ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταύταις. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην καταδεικνύει ἡ ἑξῆς σύντομος περὶ τῆς πορείας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν ἔκθεσις.

1. Συμπληρωτικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ θεάτρου.— Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνεσκάφη τὸ θέατρον, ἀλλ' ὑπελείπετο ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ἀναλημμάτων καὶ τῆς σκηνῆς. Τοῦτο ἐγένετο ἐφέτος· καὶ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἀνεφάνησαν νέαι τινὲς καὶ ἄγνωστοι ὑποδιαιρέσεις ἐν τῇ σκηνῇ, καὶ ἐβεβαιώθησαν αἱ περὶ τῶν μὴ ἀνασκαφέντων μερῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰκασίαι μου [1], ἤτοι ὅτι τὸ θέατρον εἶχεν εἰσόδους κατὰ τὰ ἄκρα τοῦ διαζώματος, τοῦ διαχωρίζοντος τὸ κοῖλον εἰς ἀνώτερον καὶ κατώτερον τμῆμα, καὶ ὑπὲρ τὸ κοῖλον ἐν τῷ τείχει τῷ περιβάλλοντι τὸ ὅλον θέατρον, καὶ ὅτι ἡ σκηνὴ ἀνῳκοδομήθη μὲν ἐν ῥωμαϊκοῖς χρόνοις, ἀλλὰ τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς σχέδιον δὲν μετεβλήθη, διότι οἱ θεμέλιοι λίθοι εἶναι ἀναμφισβητήτως ἑλληνικοί. Ἔτι δὲ εὑρέθησαν δύο ἀγάλματα, *Ἀσκληπιὸς* καὶ *Ὑγίεια*.

2. Ἡ θόλος τοῦ Πολυκλείτου.— Περατωθείσης τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ θεάτρου, ἠθέλησα νὰ ἐξερευνήσω τὸν λοιπὸν τοῦ ἱεροῦ χῶρον, καὶ οὕτω διὰ μακρᾶς τάφρου, ἣν ἤγαγον πρὸς βορρᾶν τοῦ σταδίου, ἀνεφάνη μέγα περιφερὲς οἰκοδόμημα (διάμ. 32 65) ὅπερ μετὰ μηνῶν τινων ἐργασίαν ἀπεκαλύφθη νῦν καὶ ἐκαθαρίσθη ἐντελῶς. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἔχει σχῆμα περιφεροῦς ναοῦ, τοιοῦτον οἷον τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Φιλιππεῖον, καὶ περιβάλλεται ὑπὸ δύο στίχων κιόνων (καὶ οὐχὶ τριῶν ὡς ἐνόμιζον πρὸ τῆς ὁλοσχεροῦς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ), ὧν ὁ μὲν ἐξωτερικὸς δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ὁ δὲ ἐσωτερικοῦ ἰωνικοῦ, μετὰ περιέργου καὶ πρωτοφανοῦς ἀρχαϊκοῦ κορινθιακοῦ κιονοκράνου. Ὑπὸ τὸ ἔδαφος δ' αὐτοῦ ἔχει περιεργότατον οἱονεὶ λαβυρινθῶδες ὑπόγειον ἐκ τριῶν συγκεντρικῶν κύκλων συγκείμενον, δι' ὧν μόλις ἠδύνατο, διὰ τοῦ μεταξὺ διαστήματος, νὰ διέρχηται ἄνθρωπος. Καὶ εἰς τί μὲν ἐχρησίμευε τὸ ὑπόγειον τοῦτο, εἶναι ἄγνωστον, καί τοι πολλὰ δύναταί τις περὶ τούτου νὰ εἴπῃ. Τὴν ἐπιστήμην ὅμως ἐνδιαφέρει πρὸ πάντων ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος μορφή, αὕτη δὲ εἶναι τῷόντι μεγαλοπρεπεστάτη. Ἡ ἐκ μαρμάρου κατασκευὴ αὐτοῦ, αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ μορφαί, αἵτινες ἁμιλλῶνται πρὸς τὰ κάλλιστα δημιουργήματα τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας τῶν ἐκ τῆς Ὑδρορρόης κεφαλῶν λεόντων, δεικνύουσιν ἔργον τῶν καλλίστων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς χρόνων. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, βέβαιον σχεδὸν καθίσταται, ὅτι τὸ πρωτοφανὲς τοῦτο οἰκοδόμημα εἶναι ἡ περίφημος

1. Ἴδε τὴν ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας τοῦ ἔτους 1881 ἔκθεσίν μου περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀνασκαφῶν.

ἐκείνη *Θόλος* τοῦ Πολυκλείτου, ἐν ᾗ ὑπῆρχον αἱ τοῦ Παυσανίου γραφαί, καὶ ἣν μετὰ θαυμασμοῦ ἀναφέρει ὁ Παυσανίας.

Εὑρέθησαν δ' ἐν τῇ ἀνασκαφῇ ταύτῃ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ οἰκοδομήματος πλεῖστα ἐνεπίγραφα βάθρα, ὧν αἱ βάσεις κεῖνται εἰσέτι κατὰ χώραν, καὶ τὰ ἑξῆς ἀγάλματα· 1) ὑπερμεγέθης *Ἀθηνᾶ*, ἀρχαΐζουσαν ἔχουσα τὴν μορφὴν καὶ παρεμφερὴς τῇ ἐν τῇ Villa Ludovisi ἐν Ῥώμῃ Ἀθηνᾷ τοῦ Ἀντιόχου· 2) θωρακοφόρος *ἀνὴρ* (ρωμαῖος αὐτοκράτωρ) ὡραίας φέρων ἐπὶ τοῦ θώρακος γλυφάς, γοργόνειον, προσωπίδα Σιληνοῦ, γρύπας, τρόπαια καὶ ἄλλα· 3) ἕτερος τοιοῦτος, οὗ αἱ ἐπὶ τοῦ θώρακος γλυφαὶ ἦσαν κεχρωματισμέναι καὶ οὐχὶ ἀναγεγλυμμέναι· 4) *τηβεννοφόρος ἀνὴρ* φυσικοῦ μεγέθους· 5) ἕτερος τοιοῦτος· 6) *πεπλοφόρος γυνή*, παρεμφερὴς τῇ ἐξ Ἑρκουλάνου περιφήμῳ ῥωμαίᾳ νεάνιδι· 7) ἑτέρα τοιαύτη παρεμφερὴς τῇ ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως Λιβίᾳ· 8) μικρόσχημος θωρακοφόρος ἀνήρ· 9) ἕτερος τοιοῦτος. Ἅπαντα τὰ ἀγάλματα ταῦτα στεροῦνται κεφαλῆς καὶ προέρχονται ἐκ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, εὑρέθησαν ὅμως ἐν μεταγενεστέρῳ οἰκήματι τετειχισμένα, καὶ ἑλληνικῆς τέχνης ἔργα, τὰ ἑξῆς: 10) κορμὸς πτερωτῆς *Νίκης*· 11) *γυναικεία κεφαλή*· 12) *κεφαλὴ δελφῖνος*· 13) κορμὸς μικροῦ *γυναικείου ἀγάλματος* φέροντος μόνον λεπτὸν χιτῶνα, καταλείποντα γυμνὸν τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ θώρακος· 14) δύο μικρόσχημοι γυμνοὶ ἀνδρικοὶ κορμοί.

Ἀρχιτεκτονικὰ δὲ μέλη εὑρέθησαν ἅπαντα σχεδὸν τὰ εἰς τὸ οἰκοδόμημα ἀνήκοντα καὶ ἐν αὐτοῖς σπουδαιότερα εἶναι δέκα κεφαλαὶ *λεόντων* ἐκ τῆς Ὑδρορρόης, καὶ τὸ ἀρχαϊκὸν τὴν μορφὴν *κορινθιακὸν κιονόκρανον* τῆς δευτέρας σειρᾶς κιόνων.

3. Ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ.— Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς θόλου ταύτης, εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν, ἐν ὑψώματί τινι εἰς δάσος μεταβεβλημένῳ, ἀπεκαλύφθη περίπτερος δωρικὸς ναὸς ἔχων μῆκος 24, 70 καὶ πλάτος 13, 20. Πέραν δὲ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς εὑρέθησαν πολλαὶ *ἐπιγραφαί*, ὑπερφυσικὸν *ἀνδρικὸν ἄγαλμα* ῥωμαϊκῆς μέν, ἀλλὰ καλλίστης ἐργασίας, καὶ μέγα *ἀνάγλυφον* εἰκονίζον *Ἀσκληπιὸν* ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς καθήμενον θρόνου, καὶ πρὸ αὐτοῦ τὴν *Ὑγίειαν*, ἑκατέρωθεν δὲ (κατὰ τὰς μικρὰς πλευρὰς) *γυναῖκα βαδίζουσαν* καὶ *Νίκην*. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶναι σπουδαῖον διὰ τὴν παράστασιν μάλιστα τοῦ Ἀσκληπιοῦ, διότι αὕτη εἶναι βεβαίως ἐλευθέρα ἀπομίμησις τοῦ ἐν τῷ ναῷ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος τοῦ θεοῦ τούτου. Παρ' αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ ναοῦ πλευρὰν εὑρέθησαν πλεῖστα τεμάχια ἀγαλμάτων ἑλληνικῆς ἐργασίας, ἐν οἷς κεφαλὴ *πωγωνοφόρου ἀνδρός*, ἣν ἐχθρικὴ χεὶρ ἔχει ἡρπαγμένην ἐκ τῆς κόμης, κορμὸς *ἐγονατισμένης γυναικός*, κορμὸς *ἐγονατισμένου γυμνοῦ ἀνδρός*, εἰς ὃν ἀνήκει ἴσως ἡ ἀνωτέρω κεφαλή, δύο τεμάχια *γυναικείων κεφαλῶν*, καὶ ἄλλα. Ἀπὸ τῆς εὑρέσεως δὲ τῶν ἀγαλμάτων τούτων εἴκαζον ὅτι ταῦτα ἐπεκόσμουν τὸ ἀνατολικὸν τοῦ ναοῦ ἀέτωμα καὶ εἰκονίζετο ἐνταῦθα ἀ-

γνωστός τις μάχη, ἴσως Κενταυρομαχία· τὴν εἰκασίαν μου δὲ ταύτην ἐπεβεβαίωσεν ἡ ἀνασκαφὴ τῆς δυτικῆς τοῦ ναοῦ πλευρᾶς. Ἐνταῦθα δηλ. εὑρέθησαν ἐν διαστήματι δύο ἡμερῶν, κατὰ στίχον κείμεναι, ὡς ἐκ τοῦ ἀετώματος κατέπεσαν, πολλαὶ γυναικεῖαι μορφαί, *Νηρηΐδες* καὶ *Ἀμαζόνες*, αἱ ἑξῆς 1) *Νηρηΐς* ἐπὶ ἵππου ὀχουμένη καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ἁπτομένη τοῦ ἐπὶ τῶν γονάτων της πέπλου, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς περιπτύσσουσα τὸν αὐχένα τοῦ εὐγενοῦς αὐτῆς ζώου· ἐκ τοῦ σχήματος δὲ καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ συμπλέγματος τούτου, φαίνεται ὅτι ἵστατο αὐτὸ ἐν τῇ μιᾷ τῶν γωνιῶν τοῦ ἀετώματος 2) *Νηρηΐς* ἐπὶ ἵππου ὡσαύτως ὀχουμένη, ἀλλ' ἀντίθετον ἔχουσα διεύθυνσιν καὶ διάθεσιν, καὶ οὕτως εἰς τὴν ἑτέραν τοῦ ἀετώματος γωνίαν, ὡς φαίνεται, ἱσταμένη· 3) *Ἀμαζὼν* ἔφιππος διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς κρατοῦσα τὰς ἡνίας τοῦ θυμοειδοῦς αὐτῆς ἵππου διὰ δὲ τῆς ἠνωρθωμένης δεξιᾶς προσβάλλουσα πολέμιον· 4) *Ἀμαζὼν* ἢ *Νηρηΐς* ἔφιππος, ἧς ἐλλείπει ὅμως τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῆς τε καὶ τοῦ ζώου· 5) *Ἀμαζὼν ὀκλάζουσα*· 6) *Ἀμαζὼν ἐγονατισμένη* (τῶν δύο τελευταίων σώζεται μόνον τὸ κατώτερον μέρος τοῦ κορμοῦ)· 7) τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ κορμοῦ *Νηρηΐδος* ἢ *Ἀμαζόνος*. Ἁπάντων τούτων ἐλλείπει ἡ κεφαλή, ἀλλ' εὐτυχῶς πλὴν τεμαχίων κεφαλῶν Ἀμαζόνων εὑρέθησαν καὶ δύο *κεφαλαὶ* ἡ μὲν *Νηρηΐδος* ἡ δὲ *Ἀμαζόνος*. Ὑπῆρχον δ' ἐν τῷ ἀετώματι καὶ Νηρηΐδες ἐπὶ δελφίνων καθήμεναι (μία τοὐλάχιστον) καὶ γυμνοὶ πολεμισταί, ὡς ἐκ τῶν εὑρεθέντων πολλῶν τεμαχίων καταφαίνεται. Ἐκ τοῦ τρόπου δὲ τῆς ἐργασίας καὶ ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως φαίνεται ὅτι ἐν τῷ συμπλέγματι τοῦ ἀετώματος τούτου ἀνήκουσι καὶ ἐκ τῶν παρὰ τὴν θόλον εὑρεθέντων καὶ ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἔργων ὁ *κορμὸς Νίκης*, ἡ *γυναικεία κεφαλὴ* καὶ ἡ *κεφαλὴ δελφῖνος*. Οὕτως ἄρα ἐν τῷ δυτικῷ τοῦ ναοῦ ἀετώματι εἰκονίζετο Ἀμαζονομαχία, αἱ δὲ Νηρηΐδες παρίσταντο ὡς θεαταὶ τῆς μάχης. Εἶναι δὲ τὰ ἔργα ταῦτα κάλλιστα καὶ χαριέστατα τὴν μορφὴν προερχόμενα βεβαίως ἐκ τῶν μεταξὺ τῆς Ε'. καὶ Δ'. ἑκατονταετηρίδος χρόνων. Ἰδίως σπουδαιόταται καὶ διδακτικώταται εἶναι αἱ δύο εὑρεθεῖσαι κεφαλαί, ἡ θελκτικωτάτη καὶ μαλακὴ τὴν ὄψιν κεφαλὴ Νηρηΐδος καὶ ἡ ἀρρενωπὴν ἔχουσα τὴν μορφὴν κεφαλὴ Ἀμαζόνος. Ἐπειδὴ δ' ὁ ἀποκαλυφθεὶς ναὸς κεῖται πλησίον τῆς θόλου καὶ εἰς ἐξέχουσαν καὶ περιφανῆ ἐν τῷ ἱερῷ θέσιν, τὰ ἀετώματα δ' αὐτοῦ ἐκοσμοῦντο δι' ἀγαλμάτων τῆς ὑψίστης ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἤτοι τῶν χρόνων ἐκείνων καθ' οὓς θὰ ἐποιήθη πιθανώτατα τὸ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ χρυσελεφάντινον τοῦ θεοῦ ἄγαλμα, εἰκάζω ὅτι εἶναι ὁ *ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ*, ὅστις κατὰ Παυσανίαν ἔκειτο πλησίον τῆς θόλου· βεβαιότητα ὅμως περὶ τοῦ πράγματος δὲν δύναμαι νὰ ἔχω, μέχρι τῆς ὁλοσχεροῦς τοῦ οἰκοδομήματος ἀποκαλύψεως, ἕνεκα τῶν παρὰ προσδοκίαν μικρῶν αὐτοῦ διαστάσεων.

Π. Καββαδίας.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΕΛΕΥΣΙΝΙ

Ὀλίγα, ἀλλ' ὄχι καὶ ὅλως ἀνάξια λόγου ἔχω ν' ἀνακοινώσω καὶ πάλιν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ *Παρνασσοῦ* περὶ τῶν ἐν Ἐλευσῖνι ἀνασκαφῶν, αἵτινες, τοῦ καιροῦ εὐνοϊκοῦ ὄντος, ἄνευ σχεδὸν διακοπῆς, ἐξηκολούθησαν καὶ ἐξακολουθήσουσι πιθανῶς μέχρι τῆς 10ης προσεχοῦς Δεκεμβρίου. Καὶ τῆς μὲν Στοᾶς τοῦ Φίλωνος ἐκαθαρίσθη ἀπὸ τῶν ἐπικειμένων χωμάτων τὸ πλεῖστον (τὴν ὁλοσχερῆ αὐτῆς ἀποκάλυψιν ἐκώλυσαν ἐπὶ τοῦ παρόντος οἰκίσκοι τινὲς ἐκεῖ μήπω ἀγορασθέντες) καὶ ἴχνη δευτέρας σειρᾶς κιόνων οὐδαμοῦ ἀνεφάνησαν, ὥστε τὰ ὑπὸ τῶν Dilettanti περὶ τούτου λεγόμενα ὀρθὰ ἀποδεικνύονται· ἂν ὅμως καὶ ὁ τοῖχος τῆς μεσημβρινῆς καὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Σηκοῦ εἰσεχώρει εἰς τὴν Στοὰν εἰς παραστάδας ἀπολήγων, ὡς ἐκεῖνοι σημειοῦσι, δὲν κατώρθωσεν ἡ νῦν σκαφὴ νὰ κυρώσῃ· τουλάχιστον κατὰ τὸ ὁλοσχερῶς ἀποκαλυφθὲν καὶ καθαρισθὲν ἀνατολικομεσημβρινὸν μέρος, τοιοῦτόν τι δὲν φαίνεται, ἐκτὸς ἂν κενόν τι ἐν τῷ δαπέδῳ τῆς Στοᾶς κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ὑπάρχον καὶ ἐκ διαφόρων δυνάμενον νὰ ἐξηγηθῇ λόγων, ὑποτεθῇ ὅτι πρὸς τοῦτο κυρίως, ὅπως δηλ. εἰσδεχθῇ τὴν συνέχειαν τοῦ τοίχου τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Σηκοῦ, ἐγένετο.

Τοῦ δὲ κυρίως Ναοῦ ἤτοι τοῦ Σηκοῦ ἐξεχώσθη ὡσαύτως ἱκανὸν μέρος καὶ ἀπεκαλύφθησαν τῷ ὄντι ὅλως νέα καὶ παράδοξα πράγματα μέλλοντα νὰ διεγείρωσιν εἰς ὑπερβολὴν τῶν ἀρχαιολογούντων τὸ ἐνδιαφέρον. Καὶ πρῶτον μὲν καθ' ὅλον της τὸ μῆκος (ὡς μετὰ βεβαιότητος σχεδὸν ἐκ τοῦ ἀνασκαφέντος μέρους καὶ περὶ τοῦ ἔτι κεχωσμένου νὰ ῥηθῇ δύναται) ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Σηκοῦ ἤτοι τὸ σωζόμενον βραχῶδες αὐτῆς μέρος φέρει ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένας ἑπτὰ ἢ μᾶλλον ὀκτὼ βαθμίδας ἰσοπλατεῖς καὶ ἰσοϋψεῖς περίπου (0,50—0,65 πλάτους, 0,20—0,25 ὕψους Γ. Μ.) ἱκανὸν δὲ μέρος καὶ τῶν ἄλλων δύο παρακειμένων πλευρῶν (βορείας καὶ μεσημβρινῆς) ἔχει ὁμοίαν τὴν φύσιν καὶ τὴν κατασκευήν, ὅπως δεικνύει τὸ σωθὲν καὶ ὁλοσχερῶς ἀποκαλυφθὲν βραχῶδες μέρος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς φέρον ὡσαύτως εἰς μῆκος ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς 17,50 Γ. Μ. περίπου τὴν συνέχειαν τῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς βαθμίδων ἐπίσης ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένων καὶ διακοπτομένων ἐκεῖ ὑπὸ ἀνοίγματος ἀρίδηλα σώζοντος τὰ σημεῖα *Πύλης* ἤτοι τοῦ *οὐδοῦ* αὐτῆς μετὰ τῶν τῆς γομφώσεως ὀπῶν· πέραν δὲ τῆς Πύλης πρὸς ἀνατολὰς ἐξηκολούθουν, ὡς φαίνεται, αἱ βαθμίδες εἰς ἱκανὸν ἔτι διάστημα καὶ πιθανῶς μέχρι σχεδὸν τοῦ ἄκρου τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, ὄχι ὅμως πλέον ἐπὶ τοῦ βράχου λελαξευμέναι ἀλλὰ τεχνηταὶ καὶ ἐπὶ μὴ στερεοῦ ἐδάφους ἑδραζόμεναι· ὅτι δὲ καὶ ἔξω τοῦ Σηκοῦ κατὰ τὸ ἄκρον τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς ὑπάρχει κλίμαξ ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένη (πλάτους 2,00 Γ. Μ. περίπου) καὶ εἰς τὴν ἄνω μνημονευθεῖσαν Πύλην ἀπολήγουσα ἐσημείωσα ἤδη καὶ ἀναγκαῖον νῦν νὰ προσθέσω ὅτι, αἱ βαθμίδες ὡς ἡ περαιτέρω σκαφὴ ἔδειξε, ἀπὸ τῆς δεκάτης

καὶ ἐφεξῆς (αἱ πᾶσαι φαίνονται οὖσαι εἴκοσι καὶ ἑπτὰ) δὲν περιορίζονται καὶ ἀπὸ μεσημβρίας ὑπὸ τοῦ εἰς τοῖχον μετεσχηματισμένου βράχου, ἀλλ' ἐλεύθεραι ἐκτείνονται ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον εἰς ἱκανὸν διάστημα μήπω καθορισθέν [1], τῆς δὲ τετάρτης βαθμίδος (ἀπὸ τῆς κάτω πρὸς τὰ ἄνω γενομένης ἐννοεῖται τῆς ἀριθμήσεως) ἑκάτερον τῶν ἄκρων φέρει ὀπήν, ἑτέρα δὲ ὁμοία ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ περιορίζοντος καὶ ἀπὸ μεσημβρίας ὡς τοῖχος τὰς δέκα βαθμίδας, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, βράχου, δεικνύουσαι ὅτι καὶ ἐκεῖ ὑπῆρχε μικρά τις θύρα, ἀλλὰ πρὸς ποῖον σκοπὸν ἄδηλον εἰσέτι. Πῶς δ' ἔχουσι τὰ τοῦ Σηκοῦ ἐσωτερικῶς ἄλλως πλὴν δηλ. τῶν ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένων βαθμίδων; Περὶ ἐπιστρώσεως τοῦ δαπέδου αὐτοῦ οὐδεὶς λόγος, διότι τοιαύτης οἱασδήποτε ἴχνη δὲν ἐφάνησαν, ἀνευρέθησαν ὅμως λείψανα τῶν κιόνων, περὶ ὧν καὶ οἱ Dilettanti κάμνουσι λόγον, ἀλλ' ὄχι ὅπως ἐν τῷ σχεδιογραφήματί των σημειοῦσι· σχεδὸν βέβαιον εἶναι ὅτι διπλῆ ὑπῆρχε σειρὰ κιόνων παράλληλος καὶ ταῖς τέσσαρσι τοῦ Σηκοῦ πλευραῖς καὶ ἀριθμοῦσα ἐν ὅλῳ τριάκοντα καὶ ἓξ κίονας (ἀνὰ ἑπτὰ μὲν κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν ἀνὰ ἓξ δὲ κατὰ τὰς ἄλλας δύο πλευρὰς) συγκειμένας ἐξ ἁπλῶς στρογγύλων ἐξ ἐλευσινίου λίθου βάσεων (ὕψ. 0,20—0,25 Γ. Μ.) καὶ ἐκ πωρίνων σπονδύλων ἀρραβδώτων,[2] ἐδραζομένας δέ, τὰς μὲν πρὸς τῇ δυτικῇ πλευρᾷ ἐπὶ τοῦ βραχώδους ἐδάφους κατὰ τὰς θέσεις των ἐπίτηδες ὡμαλισμένου, τὰς δὲ κατὰ τὰ ἀνατολικώτερα τοῦ Σηκοῦ, ἔνθα ὁ βράχος ἀποτόμως ἀποκοπτόμενος εἰς μεῖζον προχωρεῖ βάθος, ἐπὶ τεχνητῶν ἐκ τετραγώνων πωρίνων πλίνθων συγκειμένων καὶ ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, ὡς ἔστιν εἰκάσαι, ἐδραζομένων *στηλῶν*. Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ τοίχων τινῶν λείψανα ἀρχαίαν ἐχόντων τὴν μορφὴν καὶ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ἐδραζομένων ἔφερεν εἰς φῶς ἡ σκαφὴ κατὰ τὴν μεσημβρινοανατολικὴν καὶ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ Σηκοῦ, ἀπομεινάρια ἴσως καὶ ταῦτα τῆς ἐξακολουθήσεως τῶν βαθμίδων, περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος. Νὰ ἦτο ἄραγε τοῦτο τὸ πρῶτον τοῦ κυρίως Ναοῦ *πάτωμα* καὶ ἐνταῦθα νὰ ἐτελοῦντο ἐν νυκτὶ καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῶν δᾴδων τὰ μυστήρια, ἐδῶ δὲ νὰ ἐδιδάσκετο, ὡς ἐν θεάτρῳ τῶν *μυστῶν* ἐπὶ τῶν βαθμίδων καὶ ἐπὶ ἑδωλίων καθημένων ὁ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης μῦθος; Ἴσως. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ, ὅπως τὸ σωζόμενον αὐτοῦ βραχῶδες ἔδαφος κατὰ τὰ πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ μέρη μαρτυρεῖ, ὄχι χθαμαλώτερον, ἀλλὰ ὀλίγον τι ὑψηλότερον τοῦ τῆς Στοᾶς τοῦ Φίλωνος ἦτο. Ἔξω τοῦ περιβόλου ἡ σκαφὴ ἀπεκάλυψε μόνον μέρος τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ τῆς ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΒΔ ἤτοι πρὸς

1 Οἱ Dilettanti σημειοῦσιν ἴχνη τοιαύτης κλίμακος ἔξω τοῦ Σηκοῦ κατὰ τὴν βορείαν μόνον πλευράν, ἔνθα ἡ νῦν σκαφὴ εἰσέτι δὲν προυχώρησεν· ἡμαρτημένως λοιπὸν ἐκ παραδρομῆς ἐσημειώθη ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ὅτι τῆς περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος κλίμακος μνημονεύουσι καὶ οἱ Dilettanti.

2 Ἐπιχρίσεως ἴχνη ἐπὶ τῶν ὀλίγων περισωθέντων λειψάνων δὲν ἠδυνήθην νὰ διακρίνω.

τὸ τοῦ 'Αππίου Πουλχερίου Πρόπυλον διευθυνομένης. Εὑρήματα δὲ ἄλλα δύο μόνον ὁπωσοῦν ἄξια λόγου ἔφερον εἰς φῶς αἱ ἀνασκαφαί, τεμάχιον ἐνεπιγράφου στήλης *ἀπολογισμοῦ δαπανῶν* εἰς τὰ τοῦ Σηκοῦ χώματα τὰ πρὸς Δυσμὰς εὑρεθὲν καὶ μήπω ἐξακριβωθὲν καὶ κεφαλὴν *νεανικὴν* (λίθου πεντελησίου) εἰς τὰ ἔξω τοῦ Περιβόλου χώματα εὑρεθεῖσαν, ἔργον ὄχι μὲν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, ἀλλ' ὄχι καὶ κακῆς τέχνης καὶ πιθανῶς τῶν ἑλληνικῶν χρόνων προϊόν.

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΕΝ ΤΥΡΝΑΒΩι

'Εκ Τυρνάβου γράφουσιν ἡμῖν

«'Από τινος κατὰ περίεργον σύμπτωσιν διάφοροι ἀρχαιότητες ἀνευρέθησαν ἐν τῇ πόλει ἡμῶν καὶ τοῖς πέριξ ἃς καὶ ἀναγράφω ὑμῖν.

'Εν 'Αγίᾳ Παρασκευῇ ἀνευρέθη βάθρον μετ' ἐπιγραφῆς χριστιανικῆς καὶ ἀνάγλυφον νεκρικόν,ὕψους 0,80 καὶ πλάτους 0,40,παριστὰν γυναῖκα κρατοῦσαν ἐπὶ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς πτηνὸν ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς βότρυν φέρει δὲ καὶ ἐπιγραφὴν δυσανάγνωστον. Ἕτερον νεκρικὸν ἀνάγλυφον παριστᾷ γυναῖκα καθημένην ἐπὶ ἕδρας καὶ κρατοῦσαν ἐπὶ τῶν γονάτων της τέκνον, πρὸ αὐτῆς δὲ ἵσταται νέος ἐνδεδυμένος χιτῶνα καὶ περιβεβλημένος χλαμίδα, ὅστις προσφέρει διὰ τῆς δεξιᾶς τι δυσδιάκριτον, ἅτε λίαν ἐφθαρμένον.

'Εν δὲ τῷ χωρίῳ Καζακλὰρ ἐν 'Οθωμανικῇ τινι οἰκίᾳ ἀνευρέθη ἕτερον νεκρικὸν ἀνάγλυφον παριστὰν ἄνδρα φοροῦντα χιτῶνα, πρὸ αὐτοῦ δ' ἵσταται νεανίας προσφέρων εἰς αὐτὸν διὰ τῆς δεξιᾶς πτηνὸν τοῦ ὁποίου ἐλλείπει τὸ ἄνω μέρος. Πλαγίως δ' εἰς τὸ πάχος τοῦ μαρμάρου διακρίνονται τὰ γράμματα ..... ΝΕΙΑ.

'Εν Τσαΐρλῇ τέλος ἐν 'Οθωμανικῷ τινι νεκροταφείῳ ὑπάρχει στήλη ἐπιτύμβιος φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην

ΛΕΟΝΤΕΥΣ ΙΛΑΡΙΑΝ ΤΗΝ
ΙΔΙΑΝ ΣΥΝΒΙΟΝ ΜΝΕΙΑΣ
ΧΑΡΙΝ ΗΡΩΣ
ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ

Καὶ ἐν τῇ πόλει δὲ Τυρνάβου ἀνευρέθησαν ἄλλαι τινὲς ἀρχαιότητες ἀνάξιαι ὅμως λόγου οἷον στήλη ἐπιτυμβία ἀνεπίγραφος μετὰ ῥοδάκων, βάθρα ἀρχαίων οἰκοδομημάτων καὶ ἄλλα τινά». Α. Ο.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΣΙΝΩΠΗΣ

'Εν τῷ *Νεολόγῳ* Κωνσταντινουπόλεως ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ φύλλον τῆς 5 Νοεμβρίου ε. ε. ἡ ἑξῆς ἐκ Σινώπης ἐπιστολή.

«'Αρξαμένων τῶν ἐργασιῶν διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ἀπὸ Σινώπης εἰς Πογιαζὰτ ὁδοῦ, ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ στενωτάτου μέρους τοῦ ἰσθμοῦ καὶ ὀλίγα τινὰ βήματα ἀπὸ τοῦ τείχους τοῦ ἀρχαίου φρουρίου, οἱ ἐργάται σκάπτοντες παραπλεύρως αὐτῆς, ὅπως προμηθευθῶσι τὸ πρὸς ἐξίσωσιν αὐτῆς ἀναγκαῖον χῶμα, εὗρον τυχαίως, διότι οὐδεὶς περιέμενε τοιοῦτόν τι, μικρὰν ἐπιτύμβιον στήλην ἐσκαμμένην ἐν εἴδει κατόπτρου καὶ φέρουσαν ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ πλαισίου οὕτως εἰπεῖν, τὴν δε τὴν ἐπιγραφὴν ἑλληνικοῖς γράμμασι: «ΝΑΝΝΑ ΔΙΟΝΥΣΟΙΟ ΣΤΡΑΤΟΚΛΗΣ ΔΙΟΝΥΣΟΙΟ». 'Η ἀνακάλυψις αὕτη ὑπεξέκαυσε τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἐν τέλει

ἐνταῦθα, ἵνα ἐπιδιώξωσι μετὰ πλείονος ζήλου τὰς ἀνασκαφάς. Εὐτυχῶς δὲ οἱ κόποι αὐτῶν δὲν ἀπέβησαν μάταιοι, διότι τὴν ἀμέσως ἐπομένην ἡμέραν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκχώσωσι τὰ ἐρείπια ὁλοκλήρου ναοῦ χριστιανικοῦ, καὶ πιθανότατα ἢ μᾶλλον βεβαιότατα βυζαντινῆς ἐποχῆς, καταστραφέντος φαίνεται ἐν τῇ ἁλώσει τῆς Σινώπης καὶ κατόπιν καλυφθέντος ὑπὸ τῆς ἄμμου τῆς καλυπτούσης διὰ παχέος στρώματος ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ἰσθμοῦ ἐνταῦθα.

Ὁ ναὸς οὗτος κατέχει ἀκριβῶς τὸ στενώτατον μέρος τοῦ ἰσθμοῦ, ἔχοντος ἐντεῦθεν πλάτος ἀπὸ τῆς μιᾶς θαλάσσης μέχρι τῆς ἄλλης ὄχι πλέον τῶν 300—350 βημάτων. Τοιούτου δὲ ὄντος τοῦ πλάτους, ἀπορεῖ τις, πῶς ἀπεφάσισαν νὰ κτίσωσι ἐπὶ τοσούτου στενοῦ μέρους ναὸν ἀρκούντως μέγαν καὶ καθὰ συμπεραίνεται λίαν μεγαλοπρεπῆ· διότι τὸ μῆκος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ νάρθηκος μέχρι τοῦ ἡμικυκλίου, ὅπερ ἐν ταῖς χριστιανικαῖς ἐκκλησίαις παντὸς τόπου ἀποτελεῖ, τὸ ἱερὸν βῆμα, εἶναι πλέον τῶν 30 βημάτων, ἡ δὲ ἀκτὶς τοῦ ἡμικυκλίου πλέον τῶν 10, τὸ δὲ μῆκος τοῦ νάρθηκος περιλαμβάνει πλέον τῶν 20 βημάτων, ὥστε οὕτως ἔχομεν μῆκος δι' ὅλον τὸν ναὸν πλέον τῶν 60 συνήθων βημάτων. Ὁ ναὸς εἶναι τρισυπόστατος, ἡ δὲ μεσαία ὑπόστασις, ἥτις καὶ ἐξεχώσθη ἐντελῶς, ἔχει πλάτος 15 ἀκριβῶς βημάτων· ἐὰν ἀναλόγως ὑπολογίσωμεν 7 $^1/_2$ βήματα πλάτος καὶ εἰς τὰς δύο ἑκατέρωθεν ὑποστάσεις τὰς μήπω ἐκχωσθείσας ἔχομεν τὸ πλάτος τοῦ ὅλου ναοῦ πλέον τῶν 30 βημάτων, ἤτοι ὁ ὑπὸ τοῦ ναοῦ κατεχόμενος χῶρος καλύπτει ἐπιφάνειαν πλέον τῶν 1800 τετραγωνικῶν βημάτων.

Τὸ ἐκχωσθὲν ἔδαφος τῆς μέσης ὑποστάσεως καὶ τοῦ νάρθηκος εἶναι ὁλόκληρον ἐστρωμένον, ἐκτὸς τοῦ τοῦ ἡμικυκλίου, διὰ τεχνικωτάτου Μωσαϊκοῦ πλήρους σταυρῶν, κάλλιστα δὲ διατετηρημένου. Παρατηρῶν τις τὸ ἔδαφος τοῦτο, νομίζει ὅτι βλέπει μέγιστον καὶ πολυτελέστατον τάπητα καταχαλύπτοντα τὸ ἀμμῶδες τοῦ ἰσθμοῦ ἔδαφος. Εὐνόητος ἀποβαίνει ἡ συῤῥοὴ τοῦ πλήθους ἀμφοτέρων τῶν φύλων πρὸς τὴν θέσιν τοῦ εὑρήματος τούτου, μέρος ὅπερ λίαν σπανίως ἐδέχετο τὰς ἐπισκέψεις τῶν κατοίκων, ἤδη δὲ κατέστη ὁ κοινὸς πάντων περίπατος. Δυστυχῶς ὅμως οὐδεμία ἡμερομηνία, οὐδεμία ἄλλη ἐπιγραφὴ εὑρέθη ἐκτὸς τῆς ἄνω ἀντιγραφείσης, εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ἐκχωσθέντα ἐρείπια. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν τούτοις ἐξακολουθοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως.

Υ. Γ. Εἶχον γράψει τὰ ἀνωτέρω ὅτε ἔμαθον ὅτι χθὲς εὑρέθη βήματά τινα πέραν τοῦ ναοῦ κέραμος ἔχουσα ἐκτετυπωμένα διὰ σφραγῖδος τὰ ἑξῆς γράμματα: «ΑΣΤΥΝΟΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ».

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἐγένετο ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου.

Ἤρξαντο τὰ ἀναγνώσματα τοῦ συλλόγου, ἀνεγνώσθησαν δὲ τὸν λήξαντα μῆνα τὰ ἑξῆς

Τοῦ θανόντος τακτικοῦ ἐνεργοῦ μέλους Κ. Λαμπαδαρίου μετάφρασις ἔμμετρος τοῦ *Πλούτου* τοῦ Ἀριστοφάνους.

Τοῦ κ. Κ. Βάμβα τακτικοῦ ἐνεργοῦ μέλους *περὶ συνεργατικῶν Ἑταιρειῶν*.

Τοῦ κ. Γ. Παράσχου τακτικοῦ παρέδρου μέλους μετάφρασις ἔμμετρος τοῦ Ε. τῆς *Ἰλιάδος*.

Τοῦ κ. Δαμιανοῦ Βορρὲ τακτικοῦ ἐνεργοῦ μέλους *περὶ τοῦ προσφορωτέρου διὰ τὴν Ἑλλάδα σωφρονιστικοῦ συστήματος.*

Ὁ κ. Ἀθ. Λαμπαδάριος προσήνεγκεν εἰς μνήμην τοῦ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου τῇ σχολῇ Ἀθηνῶν δραχμὰς νέας 300. Ἐπίσης ὁ ἰατρὸς καὶ καθηγητὴς κ. Α. Ζίννης προσήνεγκε δραχμὰς νέας 300 εἰς τὴν αὐτὴν σχολὴν εἰς μνήμην τῆς θανούσης συζύγου αὐτοῦ Ἑλένης.

Συνήφθησαν φιλικαὶ σχέσεις τῇ αἰτήσει αὐτῶν πρὸς τὸν ἐν Αἰγίῳ σύλλογον τῆς ἀλληλοβοηθείας καὶ πρὸς τὴν φιλεκπαιδευτικὴν ἀδελφότητα *Καρτερίαν* ἐν Μοναστηρίῳ.

Τοῦ εἰδικοῦ γραμματέως κ. Ν. Λουριώτη διορισθέντος γραμματέως τοῦ ἐν Λονδίνῳ προξενείου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀναχωροῦντος προσεχῶς ἐξελέχθη εἰδικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Ν. Ἀξελός.

Εἰς ἀνάμνησιν τῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ πολιτικοῦ βίου τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας Γλάδστωνος ψήφῳ τοῦ συλλόγου τὸ προεδρεῖον ἀπέστειλε τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα

«Κύριον Γουλιέλμον Γλάδστωνα.

Λονδῖνον.

Ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς συνεορτάζει μετ' Ἀγγλίας καὶ πεπολιτισμένου κόσμου ἐπὶ πεντηκονταετηρίδι πολιτικοῦ ὑμῶν βίου ὃν οὐδέποτε λησμονήσει εὐεργετηθεῖσα Ἑλλὰς τῶν γραμμάτων».

Προτάσει τῶν κκ. Τ. Ἀμπελᾶ, Μ. Π. Λάμπρου, Γ. Κρίνου, Τ. Ἡλιοπούλου καὶ Α. Μαρινοπούλου μετὰ πεφωτισμένην συζήτησιν ἐγένετο δεκτὴ ἡ σύστασις πέντε εἰδικῶν τμημάτων ἐν τῷ συλλόγῳ καὶ ἐψηφίσθη ὁ ἑπόμενος ὀργανισμός.

Ἄρθρ. 1. Συνιστῶνται πέντε τμήματα ἐν τῷ Συλλόγῳ. 1) τὸ *Θεολογικόν*. 2) Τὸ *φιλολογικὸν* καὶ *ἀρχαιολογικόν*. 3) Τὸ *Νομικὸν* καὶ τῶν *πολιτικῶν ἐπιστημῶν*. 4) Τὸ *φυσιογνωστικὸν* καὶ 5) Τὸ τῶν *καλῶν τεχνῶν*.

Ἄρθρ. 2. Σκοπὸς ἑκάστου τμήματος εἶνε 1) ἡ ἐν αὐτῷ μελέτη καὶ προεξεργασία τῶν εἰς τὸν Σύλλογον ὑποβαλλομένων προτάσεων καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὑποβολὴ προτάσεων ἐχουσῶν ἀντικείμενα σχετικὰ πρὸς τοὺς κλάδους τῶν τμημάτων —2) ἡ μεταξὺ τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὰ μελῶν συζήτησις θεμάτων σχετικῶν πρὸς τοὺς κλάδους, οὓς περιλαμβάνουσι 3). Ἡ ἐξεύρεσις μέσων πρὸς σύστασιν διαγωνισμῶν ἐτησίων ἐπὶ θεμάτων ὁριζομένων ὑφ' ἑκάστου τμήματος καὶ ἡ πρὸς ἐκτύπωσιν καὶ διάδοσιν μονογραφιῶν σχετιζομένων πρὸς τοὺς περιλαμβανομένους εἰς αὐτὸ κλάδους τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν.—4) Ἡ εἰς τὸν Σύλλογον ἀνακοίνωσις κατὰ τὴν μηνιαίαν αὐτοῦ τακτικὴν συνεδρίαν ἐκθέσεως περὶ τῶν συζητηθέντων ἢ προταθέντων ἐν αὐτοῖς—5) Ἡ εἰς τὸ κοινὸν ἀνακοίνωσις πληροφοριῶν, ἢ γνωμοδοτήσεων ἀφορωσῶν εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον, ἐξαιρουμένων τῶν ὅπως δήποτε σχετιζομένων πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ τοὺς πολιτευτάς.

Ἄρθρ. 3. Τὰ τμήματα ταῦτα ἀποτελοῦνται ἐκ πάντων τῶν ἐν Ἀθήναις διαμενόντων μελῶν ὅσα θέλουσι δηλώσει εἰδοποιούμενα ἐγκαίρως τὸ τμῆμα, εἰς ὃ ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐργασθῶσι· δύναται δ' ἕκαστον μέλος νὰ ἐγγραφῇ εἰς πλείονα τμήματα.

Ἄρθρ. 4. Ἕκαστον τμῆμα διευθύνεται ὑπὸ προεδρείου ἀποτελουμένου ἐκ προέδρου, ἀντιπροέδρου καὶ γραμματέως· δύναται δὲ τ' ἀποτελοῦντα

τὸ προεδρεῖον μέλη νὰ ἐκλεχθῶσι μεταξὺ πάντων τῶν ἐν Ἀθήναις διαμενόντων τακτικῶν ἢ ἐπιτίμων μελῶν.

Ἄρθρ. 5. Ἡ δαπάνη πρὸς ἀγορὰν παντὸς ἀντικειμένου χρησίμου εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν τμημάτων γίνεται ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἐπὶ τῇ ὑποβολῇ ἐκθέσεως τοῦ οἰκείου τμήματος.

Ἄρθρ. 6. Ἕκαστον τμῆμα θέλει ὀργανίσει τὰ τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ.

Ἄρθρ. 7. Ἅμα τῇ ψηφίσει τοῦ κανονισμοῦ τούτου τὸ προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου θέλει φροντίσει περὶ τοῦ καταρτισμοῦ τῶν τμημάτων, καὶ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν.

Ἐψηφίσθησαν μέλη τακτικὰ οἱ κκ. Ν. Τριανταφυλλίδης, Κ. Μανούσης, Ῥήγας Νικολαΐδης καὶ Γ. Χαλκιόπουλος. Μέλος δ' ἐπίτιμον ὁ κ. Α. Ἰωνίδης πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Λονδίνῳ.

Ἐνεγράφησαν νέοι μαθηταὶ κατὰ τὸν μῆνα Νοέμβριον ἐν τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παίδων ἐν μὲν τῇ γ'. τάξει 7, ἐν δὲ τῇ β'. 5, ἐν τῷ β'. τμήματι τῆς α'. τάξεως 20, ἐν τῷ α'. τμήματι 48, ἤτοι ἐν συνόλῳ 80. Περιλαμβανομένων δὲ καὶ τῶν προηγουμένως ἐγγραφέντων μαθητῶν ὁ ὅλος ἀριθμὸς αὐτῶν ἀνέρχεται εἰς 436.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Τὸ Φθινόπωρον τοῦ 1882. Τὸ φθινόπωρον ὡς γνωστὸν κατὰ τὰς μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις περιλαμβάνει τοὺς μῆνας Σεπτέμβριον, Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον. Ἰδοὺ δὲ κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν εὐμενῶς ἀνακοινωθείσας ἡμῖν ὑπὸ τοῦ βοηθοῦ κ. Α. Βούρλη τίνα φαινόμενα παρουσίασε τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους τούτου ἐν Ἀθήναις.

Ἡ μέση αὐτοῦ βαρομετρικὴ θλῖψις ἦν 753.03 ἀπέναντι 753,37 τοῦ φθινοπώρου τοῦ παρελθόντος ἔτους. Καὶ μεγίστη μὲν ἦν τὴν 7 Ὀκτωβρίου (760.16) ἐλαχίστη δὲ τὴν 19 Νοεμβρίου (744,35). Ἡ μέση θλῖψις τῶν τριῶν μηνῶν ἦν

Σεπτέμβριος 751.73. Ὀκτώβριος 754.47. Νοέμβριος 752.90.

Ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν εἰς βαθμοὺς τῆς ἑκατονταβάθμου διαιρέσεως (Κελσίου) ἦν 20,34 ἀπέναντι 19,37 τοῦ μέσου ὅρου τῆς θερμοκρασίας τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1881 ἤτοι κατὰ ἕνα βαθμὸν μείζων διότι ἤπιον ἦν τὸ φθινόπωρον. Καὶ μεγίστη μὲν τὴν 27 Σεπτεμβρίου (32,3) ἐλαχίστη δὲ τὴν 20 Νοεμβρίου (5.0).

Ἡ μέση θερμοκρασία τῶν τριῶν μηνῶν ἦν

Σεπτέμβριος 25.59. Ὀκτώβριος 19.31. Νοέμβριος 16.14.

Ἡμέρας βροχῆς ἔσχομεν 14 καὶ τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος ἀνέρχεται εἰς 27.57 χμ. σχετικῶς ὀλιγώτερον ἢ ἄλλοτε, διότι πέρυσιν ἦν 35,61. Παρατηρητέον δ' ὅτι ἐφέτος ὁ Σεπτέμβριος παρῆλθεν ἄνευ μιᾶς ἡμέρας βροχῆς.

Ἐπικρατήσαντες ἄνεμοι ἦσαν ὡς συνήθως οἱ ΝΔ. καὶ ΒΑ. Καὶ ΝΔ. μὲν ἔπνευσαν καθ' ἡμέρας 34, ΒΑ κατὰ 26, Ν κατὰ 14, Β κατὰ 12, Δ 3, ΒΔ 2, Α καὶ ΝΑ, οὐδ' ἅπαξ ἔπνευσαν. Μέσον τῆς εντάσεως τῶν ἀνέμων ἦν 1,36 καὶ εἰδικώτερον τὸν Σεπτέμβριον 1,37 τὸν Ὀκτώβριον 1,29 καὶ τὸν Νοέμβριον 1,42.

Ο ΙΣΘΜΟΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

Β'.*

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΟΡΥΧΗΣ ΤΟΥ ΙΣΘΜΟΥ

Περιγραφέντος ἐν τῷ πρώτῳ μέρει γεωγραφικῶς καὶ ἱστορικῶς τοῦ περιωνύμου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ὑπολείπεται ἤδη νὰ ἐπισυναφθῇ ἡ περὶ τῆς τομῆς αὐτοῦ ἱστορία καὶ νὰ ὑποδειχθῶσιν αἱ ἐκ τῆς ἀρξαμένης ἤδη διορύξεως μέλλουσαι νὰ προκύψωσι πολλαπλαῖ ὠφέλειαι, περὶ ὧν πολλὰ μὲν σποραδικῶς ἐγράφησαν ἐν περιοδικοῖς, ἐν ἐφημερίσι καὶ ἐν βιβλίοις ἔτι παρ' ἡμῖν τε καὶ παρὰ τοῖς ξένοις, εἷς δὲ καὶ μόνος τῶν ἡμετέρων ἀντιστρατευόμενος πᾶσι τοῖς λοιποῖς ἐναντίαν ἀπεφήνατο γνώμην, διϊσχυριζόμενος παραδόξως ὅτι οὐ μόνον οὐδεμίαν ὠφέλειαν μέλλει νὰ παράσχῃ τῇ Ἑλλάδι ἡ τοῦ ἔργου ἐπιτέλεσις καὶ ἀποπεράτωσις, ἀλλὰ καὶ βλάβη πολλαπλῆ προσγενήσεται αὐτῇ, περὶ ὧν κατωτέρω ἐκτενέστερος γενήσεται λόγος.

Τὴν δὲ μεγάλην σπουδαιότητα καὶ σημασίαν τῷ Ἰσθμῷ παρεῖχεν ἀναντιρρήτως ὁ ἕτερος τῶν κόλπων ἤτοι ὁ Κορινθιακός. Διότι οὐδεὶς ἄλλος κόλπος τῆς Μεσογείου θαλάσσης εἶχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι τοσαύτην σπουδαιότητα, ὅσην ὁ Κορινθιακός. Διότι οὗτος καὶ μόνος μεταξὺ τῶν πολυαρίθμων τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου βαθύτατα εἰσδύων εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τοῦ στενωτάτου Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου χωριζόμενος ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἀπετέλει ἕνεκα τοῦ ἐπικινδύνου περίπλου τῆς Πελοποννήσου τὸν θαλάσσιον σύνδεσμον μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς. Πολλαὶ δὲ καὶ πλούσιαι πόλεις, ὧν ἐρείπια καὶ νῦν ἔτι πολλαχοῦ σώζονται, κατεκόσμουν ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας τοῦ κόλπου, οἷον ἐν μὲν τῇ βορείᾳ παραλίᾳ ἔκειντο 18 πόλεις ἤτοι ἡ Χαλκίς, ἡ Μακυνία, τὸ Εὐπάλιον, τὸ Ἀντίρριον, ἡ Ναύπακτος, ἡ Οἰάνθεια, ἡ Κίρρα, αἱ Ἐρυθραί, ἡ Τολοφών, τὸ Χάλαιον, ἡ Ἀντίκιρρα, ἡ Μάραθος, ἡ Βουλίς, αἱ Τίφαι, ἡ Κρεῦσις, αἱ Αἰγόσθεναι, ἡ Αἴγιρα καὶ αἱ Πηγαί. Ἐν δὲ τῇ νοτίῳ παραλίᾳ 10 πόλεις ἤτοι ἡ Σικυών, ἡ Αἴγειρα, αἱ Αἰγαί, ἡ Ἑλίκη, τὸ Αἴγιον, ἡ Ἐρινεός, ἡ Βολίνα, αἱ Πάτραι, ἡ Ὤλενος καὶ ἡ Δύμη. Πασῶν ὅμως τούτων τῶν 28 πόλεων ἡγεμονὶς καὶ βασιλὶς ὑπῆρξεν ἡ περιαδομένη τοῦ Ἰσθμοῦ πόλις Κόρινθος, τὸ κέντρον τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τὸ μέγα ἐμπορεῖον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ εὐτυχίαν τῆς ὁποίας οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε καὶ ἡ εὐθεῖα τοῦ Ἰσθμοῦ ὁδός, ὁ Δίολκος, διὰ τῆς ὁποίας εὐκό-

* Ἴδε σελ. 777.

λως μετεβιβάζοντο ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν θάλασσαν οὐ μόνον πάντα τὰ ἐμπορεύματα, ἀλλὰ καὶ μικρὰ πλοῖα.

Πρῶτος δὲ τῶν ἀρχαίων ἱστορεῖται ὅτι διενοήθη νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμὸν Περίανδρος ὁ Κυψέλου Ἡρακλείδης, τύραννος τῆς Κορίνθου, ἐπὶ 40 ἔτη τυραννήσας αὐτῆς (625—585 π. Χ), ὃς κατ' ἀρχὰς μὲν ἠπίως ἦρξεν, ἀκολούθως ὅμως ἐγένετο ὠμότερος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Κυψέλου [1], πολλὰ καὶ βαρέα πράξας ἐγκλήματα. Οὐχ' ἧττον ὅμως καὶ τοιοῦτος γενόμενος, ἐπὶ πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν εὐτυχίαν καὶ δόξαν τῆς Κορίνθου, δι' ἣν οἱ Κορίνθιοι ἐτίμησαν αὐτὸν διὰ τοῦ ἀκολούθου διστίχου ἐπιγράμματος.

Πλούτου καὶ σοφίας πρύτανιν πατρὶς ἤδε Κόρινθος
Γῆ κόλποις ἀγχιάλοις Περίανδρον ἔχει [2].

Λίαν δ' ἄπορον καὶ θαυμαστὸν φαίνεται πῶς συγκατελέχθη μεταξὺ τῶν ἑπτὰ σοφῶν ὑπὸ πολλῶν ἀρχαίων[3], ὧν οἱ πλείους ἀποποιούμενοι τὴν τιμὴν ταύτην, ἀπονέμουσιν ἑτέρῳ Περιάνδρῳ τῷ Ἀμβρακιώτῃ, ἀνεψιῷ τοῦ Κορινθίου [4]. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ γνώμη τῶν πρώτων ὡς ἐν τῷ παρατεθέντι ἐπιγράμματι ἐμφαίνεται. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν παρόδῳ. Νῦν δὲ ἐξεταστέον πόθεν ὁρμώμενος καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν ἤθελε νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμὸν καὶ ὑπὸ τίνος κωλύματος ἐμποδισθεὶς ἀπέστη τῆς ἐπιχειρήσεως. Διότι μία μόνη μαρτυρία Διογένους τοῦ Λαερτίου περὶ τούτου ὑπάρχει [5], ἐξ ἧς οὐδὲν θετικὸν δύναταί τις νὰ ἐξαγάγῃ, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀναγκάζεταί τις νὰ ὑποθέσῃ πρὸς ἐξήγησιν τῆς θελήσεως ἢ ὅτι πρὸς αὔξησιν τοῦ ἐμπορίου καὶ ὠφέλειαν τῆς Κορίνθου ἐπεθύμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον ἢ ὅτι ἐκ μεγάλης φιλοδοξίας καὶ ὑστεροφημίας ὁρμώμενος διενοήθη νὰ ἐπιτελέσῃ αὐτὸ ἵνα μνήμην καὶ δόξαν ἀθάνατον καταλίπῃ τοῖς μεταγενεστέροις, ὅπερ ὡς ἐμφιλοχωροῦν τοῖς τυράννοις καὶ πιθανώτερον φαίνεται [6]. Τούτου δὲ τεθέντος, ἀναφύεται ἡ ἀπορία διὰ τί δὲν ἐπεχείρησε ἢ δὲν ἐξετέλεσεν, ὅπερ ἤθελεν ὁ τύραννος; Καὶ ἐνταῦθα δυοῖν θάτερον ὀφείλει νὰ ὑποθέσῃ τις ἢ ὅτι κατανοήσας ὅτι τὸ

1 Διογεν. Λαερτ. 1,98. Ἀριστοτελ. Πολιτ. 3,8,3. 5,8,7. 9. 22. 5,9,22 Ἡροδοτ. 5,92,6. Παυσαν. 2,28,8.

2 Διογεν. Λαερτ. ἐν 6. Περιάνδρου.

3 Διογεν. Λαερτ. 1. 13. 41. Πλουταρχ. Σολ. 2. Ἑπτ. σοφ. συμπ. 1. Παυσαν. 1,23,1. Σουΐδ. ἐν λ. Περίανδρος.

4 Πλατ. παρὰ Διογεν. Λαερτ. 1,98,99. Πρωταγ. σ. 343. Παυσαν. 10,24,1. Αἰλιαν. π. ἱστ. 12,35. Κλημ. Ἀλεξ. Στρωμ. 1, σ. 129. Λουκιαν. ἀληθ. ἱστ. 2,17· ὧν τινὲς ἀντὶ τοῦ Περιάνδρου ἀποδέχονται Μύσωνα ὡς σοφόν.

5 Διογεν. Λαερτ. 1,99. «Ἤθελε δὲ καὶ τὸν Ἰσθμὸν διορύξαι».

6 Τὴν εἰκασίαν ταύτην ἀσπαζόμενος φαίνεται καὶ Beulé Pélopon. p. 476. «Percer l'isthme était une entreprise autrement gigantesque, un de ces projets que rêvent les esprits ambitieux de s' immortaliser comme Periandre; les conquérants qui veulent vaincre la nature elle-même. Ὁ δὲ κ. Πύρλας ἐν Παραφοίβῳ ἀρ. 8. ἔτ. 1881. σελ. 11. παραδεχόμενος τὸ πρῶτον, φαίνεται παρεννοήσας τὸ χωρίον τοῦ Δ. Λαερτίου· διότι λέγει «ἀπεφάσισε καὶ ἐνεχειρίσθη τὴν τομὴν τοῦ Ἰσθμοῦ» ὅπερ οὐκ ἀληθές.

ἔργον ἦν μέγα καὶ γιγαντιαῖον καὶ ἑπομένως δὲν ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς πέρας, ἢ ὅτι ἠδύνατο μέν, ἐκωλύθη ὅμως [1]· ὑπό τίνος ὅμως ἐκωλύθη, ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ ὁρισθῇ. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι τὸν πανίσχυρον τύραννον οὐδεὶς ἄλλος ἠδύνατο νὰ κωλύσῃ εἰ μὴ τὸ θεῖον. Διότι τοῖς Κνιδίοις κατὰ τὸν αὐτὸν ϛʹ αἰῶνα, καθ' ὃν ἤκμασε καὶ ὁ Περίανδρος, ἡ Πυθία ἀπηγόρευσε τὴν διόρυξιν τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ διότι γενικὴ ἐπεκράτει δοξασία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅτι τὰ τῆς φύσεως δὲν ἐπετρέπετο νὰ μεταβάλωσιν οἱ ἄνθρωποι ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ χρησμοῦ τῆς Πυθίας.

«Ἰσθμὸν δὲ μὴ πυργοῦτε μηδ' ὀρύσσετε
Ζεὺς γὰρ ἔθηκε νῆσον, εἰ κ' ἐβούλετο» [2]

Καὶ πᾶσα τοιαύτη ἐπιχείρησις ἐλογίζετο ὡς βία κατὰ τῶν θεῶν. Ὅθεν ὀρθῶς ἀποφαίνεται ὁ Παυσανίας, περὶ τῶν ἐπιχειρησάντων τὴν διόρυξιν Ἰσθμοῦ λόγου ποιούμενος, «οὕτω χαλεπὸν ἀνθρώπῳ τὰ θεῖα βιάσασθαι» καὶ ὀλίγον ἀνωτέρω προτάσσει ἰδίᾳ περὶ τῆς τομῆς τοῦ Κορινθίου «ὃς δὲ ἐπεχείρησε Πελοπόννησον ἐργάσασθαι νῆσον, προαπέλιπε διορύσσων Ἰσθμόν». Οἱ δὲ νεώτεροι γράφοντες ἐν ἐφημερίσι καὶ διατεινόμενοι ὅτι ἀδύνατον ἦν τοῖς ἀρχαίοις νὰ διορύξωσι τὸν Ἰσθμὸν δι' ἔλλειψιν τῶν εὐκολιῶν, ἀδικοῦσιν αὐτοὺς καὶ οὐκ' ὀρθῶς λέγουσι [3]. Διότι εἰ καὶ ἐστεροῦντο τῶν μέσων τῆς νῦν ἐποχῆς, οὐχ ἧττον ὅμως διὰ τῆς πολυχειρίας τῶν ἀπείρων δούλων, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ θείου ἐκωλύοντο, ἠδύναντο νὰ διορύξωσι τὸν Ἰσθμὸν οἱ Ἕλληνες, οἵτινες τοσαῦτα μεγαλουργήματα καὶ ἀριστουργήματα ἐξειργάσαντο, ἐκπλήττοντα καὶ νῦν ἔτι τοὺς μεταγενεστέρους· τὴν δὲ ἀλήθειαν ταύτην ἀποχρώντως μαρτυρεῖ τὸ παράδειγμα τῶν Περσῶν, οἵτινες καίπερ βάρβαροι καὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἔζευξαν καὶ τὸν Ἰσθμὸν τοῦ Ἄθωνος διὰ τῆς πολυχειρίας διώρυξαν, ἐφ' ᾧ καὶ κατακρίνονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν μεταβολὴν τῶν κατὰ φύσιν εἰς παρὰ φύσιν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Κνίδιοι, οἵτινες παραβαλλόμενοι κατὰ τὰς δυνάμεις πρὸς τὸν κραταιὸν καὶ ἰσχυρὸν τύραννον τῆς Κορίνθου Περίανδρον, μικρὰν εἶχον σημασίαν, ἤθελον

1 Ὁ κ. Πύρλας αὐτόθι πλανᾶται λέγων ὅτι ἐπειδὴ δὲν συνέφερε τοῖς λοιποῖς Ἕλλησιν ἐκωλύθη ὑπὸ τοῦ μαντείου. Διότι οὐδεμία μαρτυρία ὑπάρχει περὶ τούτου.

2 Ἡροδοτ. 1,174. «ὤρυσσον οἱ Κνίδιοι, ἐν ὅσῳ Ἅρπαγος τὴν Ἰωνίην κατεστρέφετο βουλόμενοι νῆσον τὴν χώρην ποιῆσαι. Καὶ δὴ πολλῇ χειρὶ ἐργαζομένων τῶν Κνιδίων, μᾶλλον γάρ τι καὶ θειότερον ἐφαίνοντο τιτρώσκεσθαι οἱ ἐργαζόμενοι,... ἔπεμπον εἰς Δελφοὺς θεοπρόπους ἐπειρησομένους τὸ ἀντίξοον. Ἡ δὲ Πυθία σφι... χρᾷ ἐν τριμέτρῳ τόνῳ... Κνίδιοι μὲν ταῦτα τῆς Πυθίας χρησάσης τοῦ τε ὀρύγματος ἐπαύσαντο». Παυσαν. 2,1,5. «Κνιδίους δὲ ἡ Πυθία τὸν Ἰσθμὸν ὀρύσσοντας ἔπαυσεν.» Plin. H. N. IV, 4. Tacit. Ann. XV, 42. Curt. Pelopon. I. S. 28. «Schon die Vermessenheit des gedankens wurde bestraft, ut omnium patuit exitu.»

3 Τῶν νεωτέρων τινὲς καὶ ἐν σπουδαίοις συγγράμμασιν ἐσφαλμένως ἀναγράφουσιν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἀπεπειράθησαν νὰ διορύξωσι τὸν Ἰσθμόν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν οἷον Forbiger (Geograph. B. II. 5. 963. «Der sechsmal von Periander.... und Herodes Atticus gemachte Versuch, ihn Zu-durchstechen, wurde stets vereitelt.»

διορύξει τὸν Ἰσθμὸν μεθ' ὅλα τὰ ἀναφυέντα προσκόμματα, εἰ ἔλεγεν αὐτοῖς ἡ Πυθία «διορύξατε τὸν Ἰσθμὸν ἵνα σωθῆτε καὶ ἀπαλλαγῆτε τοῦ Περσικοῦ ζυγοῦ». Βραδύτερον δὲ καὶ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, ὃς πᾶν ὅ,τι ἐπεχείρησεν εἰς πέρας ἔφερεν, θελήσας, ὡς ὁ Περίανδρος, νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμὸν τῶν Ἐρυθρῶν ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ἰωνίας διὰ τὴν πρὸς τὰ θεῖα εὐλάβειαν ἀπέστη τοῦ ἐγχειρήματος [1]. Ἐκ τούτων ἀναμφισβήτητον καθίσταται ὅτι ὁ Περίανδρος μόνον διενοήθη νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμόν, οὐδόλως δὲ τοῦ ἔργου ἥψατο, καὶ ὅτι, εἰ μὴ ἐκωλύετο ὑπὸ τοῦ θείου, ὁ Ἰσθμὸς ἤθελε διορυχθῇ καὶ ὑπάρχῃ σήμερον. Παραπλήσια δὲ τοῖς ἐν Ἑλλάδι συνέβησαν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ. Διότι κἀκεῖ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις πρὸ τῶν τρωϊκῶν, πρῶτος μὲν ὁ Σέσωστρις (1394—1328) ἐπεχείρησε τὴν διόρυξιν τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζου [2], βραδύτερον δὲ ὁ τοῦ Ψαμμιτίχου υἱὸς Νεκὼς ὁ Β'. (περὶ τὰ 690 π. Χ.) ἀλλὰ κωλυθεὶς ὑπὸ τοῦ μαντείου, ἀποφηναμένου ὅτι τῷ βαρβάρῳ προπαρασκευάζει αὐτήν, κατέλιπεν ἀσυντέλεστον [3]. Εἶτα δὲ Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπου (485 π. Χ. ἀποθανὼν) ἀνέλαβε τὴν τομὴν τοῦ Ἰσθμοῦ, ὅστις ὅμως κατὰ μὲν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου [4] ἀπεπεράτωσεν αὐτήν, κατὰ δὲ τὸν Διόδωρον καὶ Στράβωνα ἀφῆκε τὸ ἔργον περὶ τὴν συντέλειαν, παραπεισθεὶς ἐκ ψευδοῦς δοξασίας ὅτι ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα ὑψηλοτέρα οὖσα, θὰ καταπλημμυρήσῃ ὅλην τὴν Αἴγυπτον[5]· ὕστερον δὲ μετὰ παρέλευσιν δύο περίπου αἰώνων Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος (277 π. Χ.) ἔφερεν εἰς πέρας τὴν διώρυχα, κατασκευάσας διάφραγμα πρὸς ἀποφυγὴν παντὸς κινδύνου [6].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Περιάνδρου. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι τοῦ γ' αἰῶνος οὐδεὶς ἱστορεῖται εἴτε διανοηθεὶς εἴτε ἐπιχειρήσας νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμόν. Αἰτία δὲ τῆς ἀποχῆς ταύτης ἀπὸ τῆς διορύξεως φαίνεταί μοι ἡ αὐτή, ἥτις καὶ τὸν Περίανδρον ἐκώλυσεν ἤτοι ἡ πρὸς τὰ θεῖα εὐλάβεια κατὰ πρῶτον λόγον καὶ ἡ διατήρησις τοῦ κοινοῦ συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων, οὐχὶ δέ, ὥς τις τῶν νεωτέρων ἐσφαλμένως διατείνεται, ὁ κατακερματισμὸς τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν καὶ ἡ ἀντιζηλία αὐτῶν [7]. Διότι

1 Παυσαν. 2,1,5. «Ἀλεξάνδρῳ τε τῷ Φιλίππου διασκάψαι Μίμαντα ἐθελήσαντι, μόνον τοῦτο οὐ προεχώρησε τὸ ἔργον.»

2 Στραβ. 17,804. «Ἐτμήθη δὲ ἡ διώρυξ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ Σεσώστριος πρὸ τῶν τρωϊκῶν, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Ψαμμιτίχου παιδός, ἀρξαμένου μόνον, εἶτ' ἐκλιπόντος τὸν βίον».

3 Ἡροδοτ. 2,158. «Νεκὼς μέν νυν μεταξὺ ὀρύσσων ἐπαύσατο, μαντηΐου ἐμποδίου γενομένου τοιοῦδε, τῷ βαρβάρῳ αὐτὸν προεργάζεσθαι.»

4 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. «Τὴν Δαρεῖος ὁ Πέρσης δεύτερα διώρυξε, τῆς μῆκος μέν ἐστι πλόος ἡμέρας τέσσαρες».

5 Διοδωρ. 1,33. Στραβ. 17,804. «Ὕστερον δὲ ὑπὸ Δαρείου τοῦ πρώτου, διαδεξαμένου τὸ ἑξῆς ἔργον· καὶ οὗτος δὲ δόξῃ ψευδεῖ πεισθεὶς ἀφῆκε τὸ ἔργον περὶ συντέλειαν ἤδη· ἐπείσθη γὰρ μετεωροτέραν εἶναι τὴν Ἐρυθρὰν θάλατταν τῆς Αἰγύπτου καὶ ὡς διακοπείη πᾶς ὁ μεταξὺ ἰσθμός, ἐπικλυσθήσεσθαι τῇ θαλάττῃ τὴν Αἴγυπτον.»

6 Στραβ. 17,804. «Οἱ μέντοι Πτολεμαϊκοὶ βασιλεῖς διακόψαντες, κλειστὸν ἐποίησαν τὸν Εὔριπον, ὥστε ὅτε βούλοιντο ἐκπλεῖν ἀκωλύτως εἰς τὴν ἔξω θάλασσαν καὶ εἰσπλεῖν πάλιν».

7 G. K. Die Durchstechung des Isthmus von Korinth. Illust. Zeitung. N. 2012. Band 78.

ἐν ταύτῃ τῇ ἐποχῇ καὶ ἰδίως κατὰ τὸν ε'. αἰῶνα ἡ Ἑλλὰς ἔφθασεν εἰς τὸν ὕπατον βαθμὸν τῆς δόξης καὶ δυνάμεως καὶ ἑπομένως ἠδύνατο κάλλιστα νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμόν, εἰ μὴ ἐκωλύετο ὑπὸ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἢ εἰ μὴ ἐνόμιζε συμφέρον αὐτῇ τὴν διατήρησιν τοῦ Ἰσθμοῦ. Εἶτα δὲ ἐπιφέρει ὁ αὐτὸς ὅτι τῆς Ἑλλάδος μὴ δυναμένης νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμὸν μόνος ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ πολεμικὰ ἔργα οὐδεμίαν εὐκαιρίαν κατέλιπον αὐτῷ πρὸ ἐπιχείρησιν εἰρηνικῶν, βραδύτερον ἀνέλαβε τὴν τομὴν τοῦ Ἰσθμοῦ Δημήτριος ὁ Πολιορκητής. Ἐνταῦθα παρατηρῶ ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς προείρηται, οὐχὶ δι' ἔλλειψιν χρόνου, ἀλλ' ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὰ θεῖα, ὡς ὁ Περίανδρος, ἀπέστη τοιαύτης ἐπιχειρήσεως, διότι καὶ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Ἰωνικῆς χερσονήσου θελήσας νὰ διακόψῃ ἐκ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἀπέσχε τοῦ ἔργου.

Περὶ μὲν τοῦ Περιάνδρου μία καὶ μόνη μαρτυρία ὑπάρχει, ἡ τοῦ Διογένους Λαερτίου, περὶ δὲ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ (337—283) δύο μαρτυρίαι ὑπάρχουσιν ἡ τοῦ Στράβωνος [1], καθ' ἣν ὁριστικῶς λέγεται ὅτι ἐπεχείρησε νὰ διακόψῃ τὸν Ἰσθμὸν τῶν Πελοποννησίων ἵνα διευκολύνῃ τὴν θαλασσοπλοΐαν καὶ τὴν ἐμπορίαν καὶ ἡ τοῦ Πλινίου [2] ἀναγράφοντος ὅτι ἀπαισία ἐθεωρήθη ἡ ἐπιχείρησις τῆς διορύξεως, ἀλλ' ἐκωλύθη ὑπὸ ἀρχιτεκτόνων ἀποφηναμένων ὅτι, ὑψηλοτέρας οὔσης τῆς θαλάσσης τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἔμελλε νὰ κατακλυσθῇ ἡ Αἴγινα καὶ αἱ λοιπαὶ νῆσοι τοῦ Σαρωνικοῦ, εἰ διωρύσσετο ὁ Ἰσθμός.

Κατὰ πόσον ὅμως ἀληθές ἐστιν ὅτι ὁ Δημήτριος πράγματι ἐκωλύθη ἐκ τῆς ψευδοῦς ταύτης δοξασίας τῶν ἀρχιτεκτόνων, δὲν δύναταί τις νὰ ἀποφανθῇ ὁριστικῶς. Διότι ὁ Στράβων παραλαμβάνων τὴν πληροφορίαν ταύτην παρὰ τοῦ Ἐρατοσθένους, ἐλέγχει αὐτὸν πικρῶς ἐπὶ ἀμαθείᾳ καὶ ἀγνοίᾳ τῆς γνωστῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὀρθῆς δοξασίας τοῦ Ἀρχιμήδους «ὅτι... παντὸς ὑγροῦ καθεστηκότος καὶ μένοντος τὴν ἐπιφάνειαν σφαιρικὴν εἶναι σφαίρας ταὐτὸ κέντρον ἐχούσης τῇ γῇ» [3]. Ὅθεν πιθανώτερον φαίνεταί μοι ὅτι καὶ ὁ Δημήτριος διανοηθεὶς μόνον, ὡς ὁ Περίανδρος, καὶ οὐδόλως ἐπιχειρήσας τῷ ἔργῳ, ἀπέστη αὐτοῦ ἐκ τῆς καὶ ἐν τῇ ἐποχῇ

«Griechenlands Zerissenheit und die unglückliche Rivalität der einzelnen Staaten in den nachfolgenden Jahrhunderten waren der Inangriffnahme dieser friedlichen Culturaufgage ungünstig».

1 Στραβ. 1,54. «φησὶ γὰρ καὶ Δημήτριον διακόπτειν ἐπιχειρῆσαι τὸν τῶν Πελοποννησίων ἰσθμὸν πρὸς τὸ παρασχεῖν διάπλουν τοῖς στόλοις».

2 Plin. N. H. 4,5. «Quam ob causam perfodere navigabili alveo angustias eas tentavere, Demetrius rex.... infausto (ut omnium patuit exitu) incepto».

3 Στραβ. 1,51. «Ὁ δ' οὕτως ἡδύς ἐστιν ὥστε καὶ μαθηματικὸς ὢν οὐδὲ τὴν Ἀρχιμήδους βεβαιοῖ δόξαν, ὅτι φησὶν ἐκεῖνος ἐν τοῖς περὶ τῶν ὀχουμένων, παντὸς ὑγροῦ.... Ταύτην γὰρ τὴν δόξαν ἀποδέχονται πάντες οἱ μαθημάτων πως ἁψάμενοι. Ἐκεῖνος δὲ τὴν ἐντὸς θάλατταν καίπερ μίαν οὖσαν, ὥς φησιν, οὐ νομίζει ὑπὸ μίαν ἐπιφάνειαν τετάχθαι, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς σύνεγγυς τόποις· καὶ μάρτυρας γε τῆς τοιαύτης ἀμαθείας ἀρχιτέκτονας ἄνδρας ποιεῖται, καὶ τῶν μαθηματικῶν καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν μέρος τῆς μαθηματικῆς ἀποφηναμένων.»

αὐτοῦ κρατούσης εὐλαβείας πρὸς τὸ θεῖον τοῦ μὴ τὰ κατὰ φύσιν εἰς παρὰ φύσιν μεταβαλεῖν, ὥσπερ καὶ Ἀλέξανδρος σύγχρονος σχεδὸν τῷ Δημητρίῳ ἀπέσχε τῆς διατομῆς τῆς Ἰωνικῆς χερσονήσου· τοῦτο δὲ διαρρήδην βεβαιῶν ὁ Παυσανίας περὶ πάντων τῶν ἐπιχειρησάντων ποιῆσαι νῆσον τὴν Πελοπόννησον λέγει «ὃς δὲ ἐπεχείρησε Πελοπόννησον ἐργάσασθαι νῆσον προκατέλιπε διορύσσων Ἰσθμόν... οὕτω χαλεπὸν ἀνθρώπῳ τὰ θεῖα βιάσασθαι». Ὅθεν οἱ ἀρχαῖοι πεζογράφοι καὶ ποιηταί, ἐκ ταύτης τῆς ἐπικρατούσης δοξασίας ὁρμώμενοι, αὐστηρῶς κατακρίνουσι τοὺς βαρβάρους Πέρσας ὡς ἀσεβεῖς πρὸς τὰ θεῖα διὰ τὴν διόρυξιν τοῦ Ἄθωνος. Τούτου δὲ τεθέντος, ζητεῖται ἤδη νὰ ὁρισθῇ ἂν ὁ Δημήτριος πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἐμπορίου, ὡς προείρηται, διενοήθη ἢ ἐπεχείρησε νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμὸν ἢ ἐξ ἄλλου ἐλατηρίου ὁρμώμενος, ἐν νῷ συνέλαβε τὸ ἔργον. Καὶ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου βεβαιοτέρα φαίνεταί μοι ἡ γνώμη τῶν νεωτέρων [1] ὅτι ὁ Δημήτριος λίαν φιλόδοξος ὤν, ὡς ὁ Περίανδρος, διενοήθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ μέγα ἐκεῖνο ἔργον πρὸς ἀπόκτησιν δόξης μᾶλλον ἢ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ναυσιπλοΐας καὶ αὔξησιν τῆς ἐμπορίας.

Ὡς δὲ ἀπὸ τοῦ Περιάνδρου μέχρι Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ τρεῖς σχεδὸν παρῆλθον αἰῶνες καὶ ἀνέκυψε τὸ δεύτερον ἡ ἰδέα τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, οὕτω καὶ πάλιν μετὰ παρέλευσιν τριῶν αἰώνων ἐπῆλθεν ἡ αὐτὴ ἰδέα τῷ Ἰουλίῳ Καίσαρι, ὃς μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μομμίου καταστροφὴν τῆς ἀρχαίας Κορίνθου ἀνῳκοδόμησεν ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῆς τὴν νέαν Κόρινθον καὶ ἀπῴκισεν αὐτὴν διὰ πλείστων ἀπελευθέρων [2]. Ἀλλὰ τοῦτο ποιήσας ὁ Καῖσαρ διενοήθη νὰ πράξῃ τι μεῖζον καὶ ἀξιομνημόνευτον ἔργον εἴτε ἐκ φιλοδοξίας, εἴτε πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἰταλίας μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, εἴτε πρὸς ἐξασθένισιν τῆς Ἑλλάδος ἤτοι νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμὸν καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέθηκε τῷ μηχανικῷ Ἀνιηνῷ. Διότι οὐδὲν τούτων ὁριστικῶς ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων[3], οὐδὲ λέγεται ἡ αἰτία, ἥτις ἐκώλυσεν αὐτὸν τῆς τοῦ ἔργου ἐπιχειρήσεως· κατὰ πᾶσαν ὅμως πιθανότητα φαίνεται ὅτι καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἐποχῇ ἐπεκράτει παρὰ τοῖς πολλοῖς ἡ

2 Curtius Peloponn. I. S. 13. «Er wurde in spätern Iahrhunderten von Männer, die an Projeckten ausserordentlicher Art ihre Lust hatten, von Demetrios Poliorketes, Iulius Cäsar, Caligula, Herodes Attikus wieder aufgenemmen. Doch scheint Niemand Hand an das Werk gelegt zu haben bis auf Nero». Ὡσαύτως καὶ Beulé Pelopon. p. 476. «Percer l'Isthme était une entreprise autrement gigantesque, un de ses projets que rêvent les esprits ambitieux de s' immortaliser comme Periandre, les conquérants qui veulent vaincre la nature elle-même, comme Demétrius et César».

1 Στραβ. 8,381. Πλουταρχ. Καισ. 57. Παυσαν. 2,1,2. Δ. Κασσ. 43,50. Διοδωρ. ἐποχ. τ. 2. σ. 591. Plin. IV, 5. Zumpt. Comment. epigr. p. 362. 374. ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ νομίσμασι φέρει τὸν τίτλον «Colonia Iulia Corinthus» καὶ «Laus Iuli. Corint.» καὶ «Colonia Iulia Corinthus Augusta» ἐνίοτε δὲ καὶ «C. I. C. A».

2 Δ. Κάσσιος 44,5 «Ὥστε ταῦτα ἐδέξατο τά τε ἄλλα οἷ τὰ πράτινα χῶσαι καὶ τὸν Ἰσθμὸν τὸν τῆς Πελοποννήσου διορύξαι». Sueton. 44. Πλουταρχ. Καισ. 58. Plin. 4,5. «quam ob causam perfodere navigabili alveo angustias ipsas tentavere Demetrius rex, dictator Caesar.»

αὐτὴ θρησκευτικὴ δοξασία περὶ τῆς διορύξεως τοῦ Ἰσθμοῦ «Infausto (ut omnium patuit exitu) incepto».

Μετὰ παρέλευσιν δὲ ὀλίγων ἐτῶν κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα αὐτὸ τοῦτο διενοήθη νὰ πράξῃ καὶ ὁ Καλλιγόλας (12—41 μ. Χ.) εἴτε κατὰ μίμησιν τοῦ Καίσαρος, εἴτε ἐξ ὑπερμέτρου φιλοδοξίας ὁρμώμενος. Ἀλλὰ καὶ οὗτος συνειδὼς ὅτι μέγα ἦν τὸ ἔργον καὶ ἀδύνατος ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ, ἀπέσχε τῆς ἐπιχειρήσεως [1] καὶ κατέλιπεν αὐτὴν ἄλλοις μεταγενεστέροις. Ἀλλ' εἰ μὲν πάντες οὗτοι διανοηθέντες καὶ ἐπιθυμήσαντες νὰ διορύξωσι τὸν Ἰσθμὸν, οὐδόλως προέβησαν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ ἔργου, εἴτε ἐκ τῆς ἐπικρατούσης δοξασίας τῆς τῶν θείων εὐλαβείας, ὡς προείρηται, εἴτε καὶ ἐξ οἱασδήποτε ἄλλης αἰτίας ἀγνώστου ἡμῖν ἀποτραπέντες, βεβαιότατόν ἐστιν ὅμως ὅτι ἀνὴρ κατὰ πάντα ἐλαττούμενος τῶν πρὸ αὐτοῦ διανοηθέντων νὰ ἀναλάβωσι τὸ μέγα ἔργον [2], πράγματι ἐπεχείρησε νὰ ἄρῃ τὸν Ἰσθμὸν ἐκ τοῦ μέσου τῶν δύο θαλασσῶν καὶ νὰ ἑνώσῃ αὐτὰς εἰς μίαν. Οὗτος δ' ἐστιν ὁ Νέρων(30—68),ὃς περὶ τὰ τέλη τοῦ 66 ἔτους μεταβὰς εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος πανταχοῦ, ἔνθα ἐτελοῦντο ἀγῶνες, παρασταθεὶς ὡς ἀγωνιστὴς καὶ νικητὴς, ἐκ παντὸς πράγματος δόξαν ἐζήτει νὰ ἀποκτήσῃ καὶ ἐνθυμηθεὶς ἅμα εἶδε τὸν Ἰσθμὸν, ὅτι πάλαι ποτὲ ὁ τῶν Ἀχαιῶν βασιλεὺς ἀπέτεμε τὴν Εὔβοιαν ἀπὸ τῆς Βοιωτίας [3], ὅτι ὁ Δαρεῖος ἐγεφύρωσε τὸν Βόσπορον καὶ ὅτι ὁ Ξέρξης ἔζευξε μὲν τὸν Ἑλλήσποντον διώρυξε δὲ τὸν Ἰσθμὸν τοῦ Ἄθωνος, ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει ἤρξατο τῆς ἐπιχειρήσεως ὕμνους ᾄδων τῇ Ἀφροδίτῃ καὶ τῷ Ποσειδῶνι καὶ ᾄσματα τῷ Μελικέρτῃ καὶ τῇ Λευκοθέᾳ καὶ πρῶτος αὐτὸς διὰ χρυσῆς δικέλλης σκάψας, ἔδωκε τὸ παράδειγμα τοῖς ἐπιτετραμμένοις τὴν διορυχὴν κροτούμενος καὶ ᾀδόμενος ὑπὸ πάντων. Ἀφ' οὗ δὲ ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν 30,000 περίπου ἄνθρωποι, ὧν 6,000 μόνον δοῦλοι Ἰουδαῖοι ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ Οὐεσπεσιανοῦ, οἱ δὲ λοιποὶ κατάδικοι καὶ στρατιῶται, οἱ μὲν πρῶτοι ἐργαζόμενοι εἰς τὰ πετρώδη καὶ δύσεργα, οἱ δὲ τελευταῖοι εἰς τὰ γεώδη καὶ ἐπίπεδα, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κόρινθον ὁ Νέρων,νομίζων ὅτι διὰ τοῦ μεγαλουργήματος τούτου ὑπερέβη καὶ τὸν Ἡρακλέα [4]. Ἀλλ' ἐν

1 Sueton. Cal. 21. «Sed ante omnia Isthmum in Achaia perfodere». Plin. H. N. 4,5.

2 Ψευδολουκιαν. Νέρων ἢ περὶ διορυχ. τοῦ Ἰσθμοῦ. 2. «Ὁ δὲ Ἰσθμὸς οὐ τῶν ἄποθεν αὐτῷ βεβουλευμένων, ἀλλ' ἐντυχὼν τῇ φύσει τοῦ τόπου μεγαλουργίας ἠράσθη τόν τε βασιλέα τῶν ἐπὶ τὴν Τροίαν ποτὲ Ἀχαιῶν ἐνθυμηθείς, ὡς τὴν Εὔβοιαν τῆς Βοιωτίας ἀπέτεμεν Εὐρίπῳ τῷ περὶ τὴν Χαλκίδα,ἔτι γε μὴν καὶ τὸν Δαρεῖον ὡς ὁ Βόσπορος ἐγεφυρώθη αὐτῷ ἐπὶ τοὺς Σκύθας τὰ δὲ Ξέρξου καὶ πρὸ τούτων ἴσως ἐνενόησε μέγιστα τῶν μεγαλουργιῶν ὄντα, καὶ πρὸς τούτοις ὡς τῷ δι' ὀλίγου ἀλλήλοις ἐπιμῖξαι πάντας εἴσοιτο τὴν Ἑλλάδα λαμπρῶς ἑστιᾶσθαι τοῖς ἔξωθεν· αἱ γὰρ τύραννοι φύσεις μεθύουσι μέν, διψῶσι δέ πῃ καὶ ἀκοῦσαι τοιοῦτο φθέγμα».

3 Beulé Pelopoun. p. 447. «Un seul, le moins prudent de tous, se mit lui-même à l' œuvre: ce fut Néron.

4 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. 3. «Προελθὼν δὲ τῆς σκηνῆς ὕμνον μὲν Ἀφροδίτης τε καὶ Ποσειδῶνος ᾖσε καὶ ᾆσμα οὐ μέγα Μελικέρτῃ τε καὶ Λευκοθέᾳ. Ὀρέξαντος δ' αὐτῷ χρυσῆν δίκελλαν τοῦ τὴν Ἑλλάδα ἐπιτροπεύοντος ἐπὶ τὴν ὀρυχὴν ᾖξε κροτούμενος καὶ ᾀδόμενος καὶ καθικόμενος τῆς

ᾧ συντόνως εἰργάζοντο τοσοῦτοι ἄνθρωποι ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ψευδὴς διεδόθη λόγος ὅτι ὁ Νέρων μετεμελήθη διὰ τὴν τομήν· διότι Αἰγύπτιοι γεωμέτραι ἀπεφήναντο ὅτι, ὑψηλοτέρας οὔσης τῆς θαλάσσης τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, κατακλυσθήσεται ἡ Αἴγινα καὶ αἱ λοιπαὶ νῆσοι. Ἀλλὰ τούτου ψευδοῦς ἐξελεγχθέντος, ἐξηκολούθησαν αἱ ἐργασίαι. Διότι τὸν Νέρωνα, ἐρῶντα τὴν τοῦ Ἰσθμοῦ τομὴν μᾶλλον ἢ τοῦ δημοσίᾳ ᾄδειν, οὐ μόνον Αἰγύπτιοι γεωμέτραι δὲν ἠδύναντο νὰ κωλύσωσι τοῦ ἔργου, ἀλλ' οὐδὲ Θαλῆς ὁ σοφώτατος καὶ φυσικώτατος [1]. Δίων δὲ ὁ Κάσσιος ἱστορῶν τὰ περὶ τοῦ πράγματος, ἀναγράφει ὅτι ὁ Νέρων μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα διορύξῃ τὸν Ἰσθμὸν καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀρξάμενοι τοῦ ὀρύσσειν, ὤκνουν νὰ προχωρήσωσι· διότι ἐφάνη αὐτοῖς ὅτι αἷμα ἐκ τῆς γῆς ἀνέβλυσε καὶ ἠκούοντο οἰμωγαὶ καὶ μυκηθμοὶ καὶ πολλὰ εἴδωλα ἐφαντάζοντο ὅτι ἔβλεπον. Μεθ' ὅλα ταῦτα ὅμως ὁ Νέρων μὴ ἀποτρεπόμενος τῆς ἐπιθυμίας, αὐτὸς λαβὼν δίκελλαν καὶ σκάψας, ἔπεισε καὶ τοὺς ἄλλους νὰ μιμηθῶσιν αὐτόν, ὅπερ καὶ ἐγένετο [2]. Ἐκ τούτων νῦν πρόδηλον γίνεται ὅτι καὶ οἱ πρὸ τοῦ Νέρωνος ἐπιθυμήσαντες νὰ διορύξωσι τὸν Ἰσθμόν, ἐκ μεγάλης φιλοδοξίας ὁρμώμενοι, οὐδόλως ἐκωλύθησαν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ ἔργου οὔτε ἐκ τῆς ψευδοῦς δοξασίας τῶν ἀρχιτεκτόνων καὶ γεωμετρῶν περὶ τῆς ἀνισότητος τῶν θαλασσῶν, οὔτε πάλιν, εἰ ἐπεχείρουν, ἤθελον ἐμποδισθῇ ἐν ταῖς ἐργασίαις ἐκ τῶν προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν τοῦ ἐργατικοῦ ὄχλου, φανταζομένου ὅτι ἔβλεπεν αἷμα ἀναβλύζον ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἤκουεν οἰμωγὰς καὶ μυκηθμοὺς ἀλλὰ μόνον ἐκ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπικρατούσης εὐλαβείας πρὸς τὰ θεῖα. Διότι ὁ Νέρων, ὁ τοσούτους ναοὺς συλήσας καὶ μαντεῖα διαρπάσας, οὐδὲν ἱερὸν οὐδὲ ὅσιον εἶχε, καὶ ὡς τοιοῦτος ἀφόβως ἐπελήφθη τοῦ ἔργου, αὐτὸς πρῶτος δοὺς τὸ παράδειγμα τοῖς ἐργαζομένοις καὶ βιάσας αὐτοὺς εἰς τὴν ἐργασίαν, ἡ πρόοδος τῆς ὁποίας ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ θαλασσῶν ἀρκούντως μαρτυρεῖ ἡμῖν ὅτι ὁ

γῆς, τρίς, οἶμαι, τοῖς τε τὴν ὀρυχὴν πεπιστευμένοις παρακελευσάμενος ξυντόνως ἅπτεσθαι τοῦ ἔργου ἀνῄει εἰς τὴν Κόρινθον τὰ Ἡρακλέους δοκῶν ὑπερβεβλῆσθαι πάντα. Οἱ μὲν δὴ ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου τὰ πετρώδη τε καὶ δύσεργα ἐξεπόνουν, ἡ στρατιὰ δὲ τὰ γεώδη καὶ ἐπίπεδα.»

1 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. 4. «Ἑβδόμην δέ που καὶ πέμπτην ἡμέραν προσεζευγμένων ἡμῶν τῷ Ἰσθμῷ κατέβη τις ἐκ Κορίνθου λόγος οὔπω σαφὴς ὡς δὴ τοῦ Νέρωνος μετεγνωκότος τὴν τομήν. Ἔφασαν δὲ τοὺς Αἰγυπτίους γεωμετροῦντας τῆς ἑκατέρας θαλάττης τὰς φύσεις οὐκ ἰσοπέδους αὐταῖς συντυχεῖν, ἀλλ' ὑψηλοτέραν ἡγουμένους τὴν ἐκ τοῦ Λεχαίου περὶ τῇ Αἰγίνῃ δεδοικέναι. Πελάγους γὰρ τοσούτου νήσῳ ἐπιχυθέντος καὶ ὑποβρύχιον ἀπενεχθῆναι τὴν Αἴγιναν. Νέρωνα δὲ τῆς μὲν τοῦ Ἰσθμοῦ τομῆς οὐδ' ἂν Θαλῆς μετέστησεν ὁ σοφώτατός τε καὶ φυσικώτατος. Τοῦ γὰρ τεμεῖν αὐτὸν ἤρα μᾶλλον ἢ τοῦ δημοσίᾳ ᾄδειν.» Φιλοστρατ. Ἀπολλων. 4,24.

2 Δίων Κασσ. 63,16. «Πάρεργον δὲ δὴ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐποιήσατο τὸν Ἰσθμὸν τῆς Πελοποννήσου διορύξαι ἐπιθυμήσας καὶ ἤρξατο τοῦ ἔργου, καίπερ τῶν ἀνθρώπων ὀκνούντων. Αἷμά τε γὰρ τοῖς πρώτοις ἁψαμένοις τῆς γῆς ἀνέβλυσε καὶ οἰμωγαί, μυκηθμοί τε τινες ἐξηκούοντο καὶ εἴδωλα πολλὰ ἐφαντάζετο Λαβὼν δὲ αὐτὸς δίκελλαν καί τι καὶ ἀνασκάψας, ἔπεισε καὶ τοὺς ἄλλους ἀνάγκῃ αὐτὸν μιμήσασθαι καὶ πολὺ πλῆθος ἀνθρώπων ἐπὶ τοῦτο τὸ ἔργον καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἐθνῶν μετεπέμψατο.»

Νέρων ἤθελε διορύξει τὸν Ἰσθμόν, ὡς διώρυξε τὸν Ἰσθμὸν τοῦ Ἄθωνος ὁ ἀσεβὴς τῶν βαρβάρων Περσῶν βασιλεύς, εἰ μὴ πολιτικὰ κωλύματα, ἀπροσδοκήτως ἐπελθόντα, ἀπῆγον αὐτὸν ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου κακῶς τὸν βίον καταστρέψας ἐτελεύτησε καὶ δὲν ἐπανῆλθε πλέον νὰ ἀποπερατώσῃ τὸ προχωρῆσαν ἔργον.

Τὰ δὲ αἴτια, τὰ προκαλέσαντα τὴν φυγὴν τοῦ Νέρωνος ἐκ τῆς Ἑλλάδος, εἰσὶ δύο· πρῶτον μὲν ὅτι ὁ ἀπελεύθερος Ἥλιος, ὃς ἐν τῇ τοῦ Νέρωνος ἀπουσίᾳ ἐκ τῆς Ῥώμης εἶχε καταστῇ δεσπότης αὐτῆς, ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι ἐτεκταίνετο συνωμοσία καὶ ἦν ἀνάγκη νὰ ἐπανέλθῃ ταχέως [1]. Δεύτερον δὲ ἠγγέλθη αὐτῷ ὅτι ὁ ἔπαρχος τῆς Γαλλίας Ἰούλιος Βίνδαξ θέλων νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ τυράννου, ἐπανέστη κατ' αὐτοῦ καὶ συνεκρότησεν 100,000 στρατοῦ ἵνα ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ θρόνου τὸν Ῥωμαῖον πατρίκιον καὶ ἔπαρχον τῆς Ἱσπανίας Σουλπίκιον Γάλβαν. Ταῦτα μαθὼν ὁ Νέρων ἐν Κορίνθῳ, ἐσπευσμένως ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην περὶ τὰ τέλη τοῦ 67 ἔτους καὶ θριαμβευτικῶς ὡς ἱερονίκης εἰσελάσας εἰς τὴν πόλιν, διεννοεῖτο τὴν μὲν σύγκλητον νὰ φονεύσῃ, τὴν δὲ Ῥώμην νὰ πυρπολήσῃ καὶ ἀπερχόμενος εἰς Ἀλεξάνδρειαν νὰ ἐπιδείξῃ τὰ ἔξοχα καλλιτεχνικὰ πλεονεκτήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ πάντων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν σωματοφυλάκων, κατέφυγεν εἰς τὴν ἔπαυλιν τοῦ ἀπελευθέρου Φάωνος, ὅπου ἰδὼν τὸν πεμφθέντα νὰ φονεύσῃ αὐτόν, ηὐτοκτόνησε διὰ τοῦ ἀπελευθέρου Ἐπαφροδίτου καὶ ἀνέκραξεν, «οἷος καλλιτέχνης ἀπόλλυται» [3].

Ὁ Νέρων πολλὰ τῇ Ἑλλάδι κακὰ ἐργασάμενος, ἓν μὲν ἀγαθὸν ἐποίησεν αὐτῇ ἤτοι ἀφῆκε τὴν ἐλευθερίαν τοῖς Ἕλλησιν[4], ἓν δ' ἀγαθὸν ἐπεχείρησε μὲν νὰ καταλίπῃ αὐτῇ ἤτοι τὴν τομὴν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἀσυντέλεστον ὅμως ἀφῆκεν αὐτὸ δι' οὓς προείρηται λόγους, καὶ οὕτως ἐπηλήθευσεν ἡ πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν γενομένη πρόρρησις τοῦ Ἀπολλωνίου, ὃς ἐλθὼν εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἰδὼν τὴν περὶ τὸ Λέχαιον θάλασσαν μυκησαμένην

1 Δίων Κασσ. 63,12. 18 19. Suet. 23. Tacit. H. 1,37. Ann. XIII, 1.

2 Δ. Κασσ. 63,22-26. Πλουταρχ. Γαλβ. 4—6. Ζωναρ. 11,13. Suet. Ner. 40. 41. 45. Galb. 9. 11. Tac. Ann. XV,74. Hist. 1,6. 8. 16. 51. 53. 65. 94. IV,17. 57. Plin. H. N. XX,14. Ep. IX,19. Ψευδολουκ. Νερ. 5. «Ἡ δὲ τῶν ἑσπερίων ἐθνῶν κίνησις καὶ ὀξύτατος ὡς τῶν ἐκείνης νῦν ἁπτόμενος, ὄνομα δὲ αὐτῷ Βίνδαξ, ἀπήγαγεν Ἑλλάδος τε καὶ Ἰσθμοῦ Νέρωνα ψυχρῶς γεωμετρήσαντα. Τὰς γὰρ θαλάττας ἰσογαίους τε καὶ ἰσοπέδους οἶδα. Φασὶ δὲ αὐτῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Ῥώμης ὀλισθαίνειν ἤδη καὶ ὑποδιδόναι. Τουτὶ καὶ αὐτοὶ χθὲς ἠκούσατε τοῦ προπταίσαντος χιλιάρχου.»

3 Δ. Κασσ. 63,19. 20. 26—29. Πλουτ. Γαλβ. 2. Εὐτροπ. 7,15. Ἰωσηπ. Ἰουδ. πολ. 5,6. Ἡγησιπ. 4,20. Ζωναρ. 11,13. Suet. 40—49. Aur. Vict. Caes. et Ep. 5.

4 Δ. Κασσ. 63,11. Plin. 4,6. Sueton. 24. Παυσαν. 7,17,2. Πλουταρχ. Φλαμιν. 12. Φιλοστρ. εἰς Ἀπολλων. 5,41. «Νέρων ἐλευθέραν ἀφῆκε τὴν Ἑλλάδα σωφρονέστερόν τι ἑαυτοῦ γνούς, καὶ ἐπανῆλθον αἱ πόλεις ἐς ἤθη Δωρικὰ καὶ Ἀττικά, πάντα τ' ἀνήβησε ξὺν ὁμουσίᾳ τῶν πόλεων, ὃ μὴ πάλαι ἡ Ἑλλὰς εἶχεν»· καὶ κατωτέρω «Νέρων τοὺς Ἕλληνας παίζων ἠλευθέρωσε, σὺ δ' αὐτοὺς σπουδάζων ἐδουλώσω.»

εἶπεν «οὗτος ὁ αὐχὴν τῆς γῆς τετμήσεται, μᾶλλον δ' οὔ» [1]. Μετὰ δὲ τὴν πρόρρησιν ταύτην τοῦ Ἀπολλωνίου προστίθησιν ὁ Φιλόστρατος, ὅτι ὁ Νέρων ἐκωλύθη εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου τὸ μὲν ἐκ τῆς ψευδοῦς δοξασίας τῶν Αἰγυπτίων περὶ τῆς ἀνισότητος τῶν δύο θαλασσῶν, τὸ δὲ καὶ ἐκ τῆς συνταράξεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐν Ῥώμῃ καὶ Γαλλίᾳ, ὡς προείρηται, ὅπερ καὶ μόνον ὡς ἀληθὲς αἴτιον προαπεδείχθη καὶ τελευταῖον ἐπάγεται «τοιοῦτον μὲν δὴ τοῦ Ἀπολλωνίου τὸ τὸν Ἰσθμὸν τετμήσεσθαι καὶ οὐ τετμήσεσθαι». Λίαν παράδοξος φαίνεταί μοι ἡ προφητεία αὕτη τοῦ Ἀπολλωνίου περὶ τῆς μὴ τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ.

Ταῦτα μὲν περὶ τούτων. Ἡ δὲ ὀρυχὴ τοῦ Ἰσθμοῦ κατὰ τὰ καὶ νῦν ἔτι μετὰ παρέλευσιν 1815 ἐτῶν διασωθέντα ἐρείπια ἤρξατο ἐν τῷ στενωτάτῳ τοῦ Ἰσθμοῦ μέρει ἐξ ἀμφοτέρων τῶν θαλασσῶν ἐπὶ γραμμῆς εὐθείας, καὶ οὐχὶ ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μνημονεύεται ἀπὸ τοῦ Λεχαίου μέχρι τῶν Κεγχρεῶν [2], ἀρχομένης ὀλίγον πρὸς νότον τοῦ Σχοινοῦντος (Καλαμακίου) καὶ τελευτώσης ἡμίσειαν περίπου ὥραν πρὸς βορρᾶν τῆς νέας Κορίνθου καὶ πρὸς νότον τῶν Θερμῶν (Λουτρακίου). Ἐκ τούτων δὲ τῶν σημείων γενομένης ἀρχῆς προὐχώρησεν ἐκ δυσμῶν μὲν τέσσαρα σχεδὸν στάδια [3] ἡ ὀρυχὴ, ἐξ ἀνατολῶν δὲ παρὰ τῷ Σχοινοῦντι ὀλιγώτερον, ἢ κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν νεωτέρων πιστοποιεῖται ὅτι ἐκ μὲν τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου ἡ ὀρυχὴ προέβη μέχρι 1500 μέτρων κατὰ μῆκος τῆς γραμμῆς ἐπὶ πλάτους 40 μέτρων, ἐκ δὲ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου μέχρι δύο χιλιομέτρων μακρὰν τῆς θαλάσσης, ἔνθα καὶ νῦν ἔτι μετὰ παρέλευσιν 18 ἑκατονταετηρίδων παρατηροῦνται ὀρύγματα ἐν βάθει 3—16 μέτρων, ἔχοντα ὀρθοὺς τοίχους [4].

Ὁ μὲν Νέρων ἐπὶ τοσοῦτον προαγαγὼν τὴν ὀρυχὴν τοῦ Ἰσθμοῦ ἀπῆλ-

1 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 4,24. «Εἶχε δ' αὐτῷ καὶ τοῦτο πρόρρησιν τῆς σμικρὸν ὕστερον περὶ τὸν Ἰσθμὸν τομῆς, ἣν μετ' ἔτη ἑπτὰ Νέρων διενοήθη. Τὰ γὰρ βασίλεια ἐκλιπὼν ἐς τὴν Ἑλλάδα ἀφίκετο.... Τότε λέγεται καὶ τῆς περὶ τὸν Ἰσθμὸν καινοτομίας ἅψασθαι, περίπλουν αὐτὸν ἐργαζόμενος καὶ τὸν Αἰγαῖον τῷ Ἀδρίᾳ ξυμβάλλων, ὡς μὴ πᾶσα ναῦς ὑπὲρ Μαλέαν πλέοι, κομίζοιντο θ' αἱ πολλαὶ διὰ τοῦ ῥήγματος ξυντέμνουσαι τὰς περιβολὰς τοῦ πλοῦ.»

2 Ἡσυχ. ἐν λ. Δίολκος. Φιλοστρατ. εἰς Ἀπολλων. 4,24. Ὁρίζει μόνον τὸ Λέχαιον καὶ οὐχὶ τὰς Κεγχρεάς. Παυσαν. 2,3,5. καταλείπει ἀόριστα τὰ μέρη, ἀφ' ὧν ἤρξατο ἡ διορυχή.

3 Φιλοστρατ. εἰς Ἀπολλων. 4,24. «Ποῦ δὲ ἀπέβη τὸ τοῦ Ἀπολλωνίου λόγιον; Ἡ ὀρυχὴ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ Λεχαίου λαβοῦσα στάδια προὔβη ἴσως τέτταρα ξυνεχῶς ὀρυσσόντων.» Παυσαν. 2,3,5. «Καὶ ὅθεν μὲν διορύσσειν ἤρξαντο δῆλόν ἐστιν, ἐς δὲ τὸ πετρῶδες οὐ προεχώρησαν ἀρχήν· μένει δὲ ὡς πεφύκει, καὶ νῦν ἤπειρος ὤν».

4 G. K. Illustrirt. Zeit. N. 2012. 1882. Die Durchstehung des Isth. v. Korinth. «So bemerkt man auf dur Seite des Saron. Meerbusens eine 40 Mtr. breite, ca 1500 Mtr. lange Ausschachtung von verschiedener Tiefe.... Aenliche Arbeiten sind auf der andereru Seite bis 2 Kilomtr. weit vom Meere entfernt zu verfolgen.» Fiedler Reise S. 235.«An beiden Seiten des Isthmos hat man den Kanal begonnen, am meisten ist an der Westseite geschehen.... Zu beiden Seite sieht man die eben gehauenen Wände und in der südlichen Wand führe eine ausgehauene Treppe hinauf... gegen 1/4 St. Weges sind die Spuren des Kanals noch zu sehen.» Ὁ δὲ Grimaud de Gaux ἀναβιβάζει εἰς 2,180 μετρ. ἐξ ἀνατολῶν καὶ εἰς 1,156 καταβιβάζει ἐκ δυσμῶν.

θεν εἰς Ῥώμην. Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι, εἰ μὴ ἀφηρπάζετο ἐκ τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, ἤθελεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου διὰ τῆς πολυχειρίας ἀποπερατώσει τὸ ἔργον.

Κατὰ δὲ τὸν ἑπόμενον β' μ. Χ. αἰῶνα ἐπεθύμησε νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμὸν ὁ βαθύπλουτος καὶ πλεῖστα μεγάλα ἐργασάμενος ἔργα Ἡρώδης ὁ Ἀττικός. Οὗτος γάρ, καίπερ τοσαῦτα διαπραξάμενος, ἐνόμιζεν ὅτι οὐδὲν μέγα εἰργάσθη καὶ διὰ τοῦτο ἐθεώρει μέγα τι νὰ ἀποτάμῃ τὴν ἤπειρον ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου καὶ συνάψῃ τὰς δύο θαλάσσας [1]. Ταῦτα δὲ διανοηθεὶς ἐκωλύθη ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου, εἰ μὴ ὑπὸ φόβου μὴ διαβληθῇ παρὰ τῷ Αὐτοκράτορι ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον οὐδ' αὐτὸς ὁ Νέρων ἐξήρκεσεν[2], οὐχ ἧττον ὅμως ἐξεδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην τῷ Κτησιδήμῳ, μετὰ τοῦ ὁποίου μεταβὰς εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ πρὸ τοῦ Ποσειδωνίου στὰς εἶπε «Πόσειδον, βούλομαι μέν, ξυγχωρήσει δ' οὐδείς»· ταῦτα ἀκούσας ὁ Κτησίδημος ἠρώτησε τὸν Ἡρώδην περὶ τῆς σημασίας τῶν λόγων. Ὁ δὲ Ἡρώδης ἀπεκρίθη αὐτῷ «ἐγώ, ἔφη, πολὺν χρόνον ἀγωνίζομαι σημεῖον ὑπολείπεσθαι τοῖς μετ' ἐμὲ ἀνθρώποις διανοίας, δηλούσης ἄνδρα καὶ οὔπω δοκῶ μοι τῆς δόξης ταύτης τυγχάνειν». Ὁ Κτησίδημος ἐπαινέσας τούς τε λόγους καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ ὡς μεγάλα καὶ ἀνυπέρβλητα, πάραυτα ἤκουσεν αὐτοῦ ἀναβοήσαντος «φθαρτὰ λέγεις ταῦτα· καὶ γάρ ἐστι χρόνῳ ἁλωτὰ καὶ τοὺς λόγους ἡμῶν τοιχωρυχοῦσιν ἕτεροι, ὁ μὲν τὸ μεμφόμενος, ὁ δὲ τό. *Ἡ δὲ τοῦ Ἰσθμοῦ τομὴ ἔργον ἀθάνατον καὶ ἀπιστούμενον τῇ φύσει*· δοκεῖ γάρ μοι τὸ ῥῆξαι τὸν Ἰσθμὸν Ποσειδῶνος δεῖσθαι ἢ ἀνδρός».

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων ἀναμφισβήτητόν ἐστι ὅτι ὁ Ἡρώδης ἐπιθυμήσας νὰ τάμῃ τὸν Ἰσθμὸν δύο τινὰ ἐσκόπει, πρῶτον μὲν νὰ διευκολύνῃ τὴν ναυσιπλοΐαν, δεύτερον δὲ νὰ καταλίπῃ δόξαν ἀθάνατον τοῖς μεταγενεστέροις, καὶ ἐκ δύο κωλυμάτων ἀπέστη τοῦ μεγάλου ἔργου ἤτοι ἐκ φόβου μὴ διαβληθῇ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὅτι ἐπιχειρεῖ ἔργον ὑπεράνθρωπον καὶ ἐκ συναισθήσεως ὅτι ἡ τομὴ τοῦ Ἰσθμοῦ τοσοῦτον μέγα ἔργον ἦν ὥστε ἐδεῖτο θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀνδρὸς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ. Ἐνταῦθα παρατηρητέον ὅτι οὐδεὶς λόγος γίνεται οὔτε περὶ τῆς πρὸς τὰ θεῖα εὐλαβείας, οὔτε περὶ τῆς ψευδοῦς δοξασίας τῆς ἀνισότητος τῶν θαλασσῶν, οὔτε περὶ ἄλλων ἀπευκταίων φαινομένων, καὶ ἐκ τούτων ὑποδηλοῦται ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τῆς πολιτικῆς παρακμῆς ἐπῆλθε καὶ ἡ πρὸς τὴν θρησκείαν ὀλιγωρία καὶ ἀδιαφορία.

Οὕτω τοίνυν ἐκ τῶν ἓξ ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος οἱ μὲν πέντε διε-

4 Φιλοστρατ. Β. Σοφιστ. 2,1,10. «Καὶ τοσοῦτος ὢν ἐν μεγαλουργίᾳ μέγα οὐδὲν εἰργάσθαι ᾤετο, ἐπεὶ μὴ τὸν Ἰσθμὸν ἔτεμεν, λαμπρὰν ἡγούμενος ἤπειρον ἀποτεμεῖν καὶ πελάγη ξυνάψαι διττὰ καὶ περίπλουν σταδίων ἓξ καὶ εἴκοσι θαλάττης ξυνελεῖν μήκη».

5 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι «Καὶ τούτου ἤρα μέν, οὐκ ἐθάρρει δὲ αὐτὸ αἰτεῖν ἐκ βασιλέως, μὴ διαβληθείη διανοίας δοκῶν ἅπτεσθαι, ἧ μηδὲ Νέρων ἤρκεσεν»

νοήθησαν μόνον καὶ ἐπεθύμησαν πρὸς ἀπόκτησιν δόξης ἀθανάτου νὰ διορύξωσι τὸν Ἰσθμὸν [1], οὐδεὶς δ' αὐτῶν ἐπεχείρησε τῷ ἔργῳ, οὐδὲ βέβαιον δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὡς διατείνονται τῶν νεωτέρων τινές, ὅτι ἀδύνατον ἦν τοῖς ἀρχαίοις νὰ φέρωσιν εἰς πέρας τοσοῦτον μέγα ἔργον, εἰ ἐπεχείρουν αὐτῷ. Μόνος δὲ ὁ Νέρων οὔτε θεούς, οὔτε δαίμονας φοβούμενος καὶ τὰ πάντα κατορθωτὰ ὑπολαμβάνων, πομπωδέστατα ἥψατο τοῦ ἔργου καὶ οὐδενὶ κωλύματι φυσικῷ ἢ θείῳ ὑποχωρῶν, προήγαγεν αὐτὸ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ νῦν ἔτι μετὰ παρέλευσιν 19 περίπου αἰώνων δρατὰ τοῖς πᾶσι τὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ εἰσι καὶ χρησιμεύουσιν ὡς βάσις τοῖς νῦν ἐπιχειρήσασι νὰ ἐκτελέσωσι τὴν διόρυξιν τοῦ Ἰσθμοῦ. Οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι, εἰ μὴ ἐκωλύετο ἐκ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ῥώμης καὶ Γαλλίας [2], καὶ εἰ μὴ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος κακῶς τὸν βίον κατέστρεφεν, ἤθελε ἀποπερατώσει τὸ ἔργον [3] καὶ ἤθελεν ἐν μέρει ἀποπλύνει τὸν ῥύπον τῶν αἰσχρῶν καὶ ὠμῶν αὐτοῦ πράξεων. Διότι τοῦτο ἦν τὸ μόνον ὠφέλιμον τοῖς ἀνθρώποις ἔργον αὐτοῦ. Τοσαῦτά εἰσι γνωστὰ ἡμῖν περὶ τῆς διορυχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ὧν κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν τρεῖς μὲν Ἕλληνες, ὁ Περίανδρος, ὁ Δημήτριος Πολιορκητὴς καὶ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς μνημονεύονται ἐπιθυμήσαντες νὰ διορύξωσι τὸν Ἰσθμόν, τρεῖς δὲ Ῥωμαῖοι, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὁ Καλλιγόλας καὶ ὁ Νέρων, ὁ μόνος ἐπιχειρήσας τὴν διόρυξιν τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἀτελῆ καταλιπὼν αὐτήν.

Ἔκτοτε δὲ παρῆλθον 16 αἰῶνες, καθ' οὓς οὐδενὶ ἐπῆλθε κατὰ νοῦν ἡ ἰδέα τῆς διορυχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, ἡ διατήρησις τοῦ ὁποίου ἐθεωρεῖτο ἀναγκαιοτέρα τῆς διορύξεως αὐτοῦ, μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε οἱ θαλασσοκράτορες Βενετοί, κύριοι τῆς Ἑλλάδος γενόμενοι εἴτε πρὸς εὐκολίαν τῆς ναυσιπλοΐας, εἴτε πρὸς διάσπασιν καὶ ἀποχωρισμὸν τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῆς ἠπείρου Ἑλλάδος, ἐπεθύμησαν μὲν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ διορύξωσι τὸν Ἰσθμόν, ἀπέσχον ὅμως τοῦ ἔργου καὶ παρῄτησαν αὐτὸ ἐντελῶς. Διότι κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τῶν νεωτέρων τοῖς Βενετοῖς, ἀρχὴν τοῖς διορυχῆς ποιησαμένοις ἐκ Κορίνθου, ἀνέβλυσεν αἷμα ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔντρομοι γενόμενοι, κατέλιπον τὰ ἔργαν καὶ ἐτράπησαν εἰς τὸ Καλαμάκι.

1 Curtius Peloponn. I. S. 13. «Doch scheint Niemand Hand an das Werk gelegt zu haben bis auf Nero... So blieb Zulezt von allen Entwürfen und Versuchen dieser Art Kein andres Ergebniss, als die zum Sprichworte gevordne Ueberzeugung, es sei unmöglich den Isthmos zu durchgraben».

2 Beulé Peloponn. p. 478. «Malheureusement on conspirait à Rome pendant ce temps; l' affranchi Hélius vint arracher son maître désespéré à son oeuvre à peine commencée».

3 Διότι κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Grimaud de Caux (παρὰ Eugène Gellion-Danglar Lettres sur l' Egypte p. 291). ἐκ μὲν τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου ἡ διορυχὴ προεχώρησε μέχρι 2,180 μετρ. ἐκ δὲ τοῦ Κορινθιακοῦ μέχρι 1,156 ὥστε ὑπελείφθησαν πρὸς διόρυξιν τοῦ ὅλου μόνον 2,564 μέτρα. «Et comme l' isthme a 5,900 mètres de large seulement, il en résulte que l'intervalle entre les deux points d' arrêt n' est que de 2,564 mètres».

Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρουσιάσθη, ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτήσωσι διὰ παντὸς τὴν τομὴν τοῦ Ἰσθμοῦ [1]. Ὅτι δὲ ταῦτα ἁπλαῖ φῆμαι ἐπὶ προλήψεων στηριζόμεναι ἦσαν [2], οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ, καὶ ὅτι εἰ πράγματι οἱ Βενετοὶ ἐπεθύμουν νὰ διορύξωσι τὸν Ἰσθμὸν ἢ εἰ μὴ ἐκωλύοντο ἀλλαχόθεν, ἤθελον κατορθώσει νὰ φέρωσιν εἰς πέρας τὸ ἔργον. Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Ἔκτοτε δὲ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς α' πεντηκονταετηρίδος τοῦ ἀπολήγοντος ἤδη αἰῶνος οὐδεμία φωνὴ ἠκούσθη περὶ τῆς διορύξεως τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ὅτε κατὰ τὸ 1826 ὁ Γάλλος Virlet d' Aoust μέλος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Γαλλικοῦ ἐπιτελείου τοῦ πρὸς ἐξερεύνησιν τῆς Ἑλλάδος ἀποσταλέντος κατ' αἴτησιν τοῦ τότε Κυβερνήτου Καποδιστρίου συνέταξε σχέδιον τῆς διορυχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, ἐρειδόμενον ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Νέρωνος καὶ ὑπολογίζον 40 ἑκατομμύρια φράγκων διὰ τὴν διόρυξιν αὐτοῦ [3]. Ὀλίγῳ δὲ βραδύτερον τῷ 1855 ὁ Λεωνίδας Λυγούνης μηχανικὸς Κρὴς διευθύνων τὰ ἔργα τοῦ Νείλου, συνέλαβε τὴν ἰδέαν περὶ τῆς διορυχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀλλὰ καὶ αὕτη ὡς τὸ προηγούμενον σχέδιον ἐναυάγησεν ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος. Διότι κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν καὶ ἡ τοῦ Σουεζείου Ἰσθμοῦ διορυχὴ ἐθεωρεῖτο ἀκατόρθωτος καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμία ἀπόφασις ἠδύνατο νὰ ληφθῇ περὶ τῆς τοῦ Κορινθιακοῦ Ἰσθμοῦ τομῆς, καίπερ πολὺ μικροτέρου ἐκείνου. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐποχῆς σπουδαίως ἀνεκινήθη τὸ ζήτημα τῆς διορύξεως τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουὲζ, ὅστις μεθ' ὅλας τὰς παρεμβληθείσας πολλὰς καὶ ποικίλας δυσκολίας καὶ ἀντιδράσεις διωρύχθη διὰ τῆς ἀκάμπτου ἐπιμονῆς καὶ καρτερίας ἑνὸς ἀνδρὸς, τοῦ μεγαλεπηβόλου Φερδινάνδου Λεσσὲψ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πρὸς τιμὴν καὶ δόξαν τῆς ἐπιστήμης, οὐδόλως διέφυγε τὴν προσοχὴν ἀνδρῶν, ἐργαζομένων ὑπὲρ τῆς προόδου αὐτῆς καὶ ὁ μικρὸς ἀδελφὸς ἐκείνου Ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου, ὡς δυνάμενος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συγκοινωνίαν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ κόσμου καὶ διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς συμπλήρωμα ἐκείνου, ὡς ἐπαύξησις τῆς

1 Eugéne Gellion-Danglar. Lettres sur l' Egypte p. 292. ἀφηγεῖται ὅτι, ὅτε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1862 εἰργάζοντο Γάλλοι μηχανικοὶ εἰς καταμετρήσεις ἐν Κορίνθῳ, παρέστη αὐτοῖς χωρικὸς καὶ εἶπεν «Mon grand-père est mort à quatre-vingt-douze ans et je suis deja assez agé; il me racontait que les Vénitiens avaient voulu percer l' Isthme. Ils commencèrent du côté de Corinthe. Quant ils attaquèrent le rocher, le sang coula sous les premiers coups. Effrayés, ils se dirigérent vers Kalamaki, et entreprirent les travaux aussi de ce côté-là. Le sang coula encore. Dès ce moment ils abandonnérent l' entreprise.» Ὡσαύτως καὶ Fiedler Reise S. 237. «Im Hafen Kalamaki erzählten die Leute, dass, als man am Kanal von dieser Seite gegraben, sich Blut gefunden hätte, ein Zeichen, dass das Festland nicht vom Peloponnes getrennt werden solle». καὶ G. K. ἐν Illustrirt. Zeit. N. 2012. 1882. ταὐτὰ λέγει.

2 Danglar αὐτόθι. «Ce paysan ne se doutait pas qu' il n' était que l'écho des bruits répandus là même où il parlait, mais en des temps bien anterieurs au siècle où vivait son grand-père».

3 Illustrirt. Zeit. N. 2012. 1882. Die Durchst. des Isthm. von Korinthe. S. 45. καὶ «Ἑστίαν» ἀρ. 331. ς' ἔτους. 11 Ἰουλ. 1882. σελ. 432.

συντομίας καὶ ὡς τελευταία τελειοποίησις ἐν τῇ γραμμῇ τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς ὁδοῦ μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς [1]. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἀπόψεως ὁρμώμενος ὁ Γάλλος μηχανικός, Grimaud de Caux καὶ ὁ Βαυαρὸς μηχανικὸς Doulnitz, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1862 ἐπισκεφθέντες τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ἐποιήσαντο τὰς δεούσας ἐρευνας καὶ καταμετρήσεις ἐπιτοπίως ἐπὶ σκοπῷ τῆς διορύξεως αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ πρῶτος αὐτῶν ἐν τρισὶ συνεδριάσεσι (28 Ἀπριλ. 28 Ἰουλ. καὶ 1 Σεπτεμ. τοῦ 1862) τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν σπουδαιότατον ἀνέγνω ὑπόμνημα περὶ τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνέπτυξε πάντα τὰ πλεονεκτήματα, ἅπερ δύναται νὰ πορισθῇ ἐντεῦθεν ὁ πολιτισμὸς ὡς πρὸς τὸ διεθνὲς ἐμπόριον καὶ ὡς πρὸς τὰς πολλαπλᾶς ὠφελείας τῆς Ἑλλάδος, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται ἰδιαίτερος λόγος.

Τῷ δὲ 1869 τεθείσης εἰς ἐνέργειαν τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ, ὁ Φερδινάνδος Λεσσὲψ θριαμβεύσας ἤδη ἐπεσκέφθη τὴν γραμμὴν τῆς διώρυγος τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Μετὰ παρέλευσιν δὲ ἑνὸς μόνου ἔτους ἤτοι τῷ 1870 καὶ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς διορυχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ καὶ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς κατὰ τὸ 1870 ἐγράφησαν πολλὰ ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τύπῳ περὶ τῶν μεγάλων ὠφελειῶν τοῦ διορυχθέντος Ἰσθμοῦ, ἐξ ὧν τινες ὁρμηθέντες ἀνεμνήσθησαν καὶ αὖθις τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ ὑπέδειξαν τὴν ἀνάγκην τῆς διορύξεως αὐτοῦ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ γιγαντιαίου ἔργου τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς. Τούτων δέ τις, ὁ προμνημονευθεὶς E. G. Danglar, μακρὰν ἐδημοσίευσεν ἔκθεσιν καὶ περὶ τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ἐν τῷ «Moniteur des Intérêts matériels de Bruxelles 1er janvier 1870». Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπῆλθεν ἡ τῆς διορύξεως τοῦ Ἰσθμοῦ ἰδέα καὶ τοῖς τραπεζίταις Piatt καὶ Chollet, ἀλλ' ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος ἔμεινεν αὕτη. Διότι ἡ τοῦ ἔργου πραγμάτωσις, περὶ οὗ καὶ νόμος ἐψηφίσθη, ἕνεκα προσκομμάτων ἀνεβλήθη [2].

Ὁ δὲ Danglar ἰδιαιτέραν γράψας βίβλον κατὰ τὸ 1876, περιέχουσαν ἐπιστολὰς ἐξ Αἰγύπτου, περιγραφούσας τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τῆς χώρας προσέθηκεν ἐν τέλει δύο παραρτήματα, ὧν τὸ μὲν πραγματεύεται περὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ διορυχθέντος Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ, τὸ δὲ περὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἅπερ καὶ πρότερον εἶχε δημοσιεύσει ἐν τῷ προμνημονευθέντι Μηνύτορι τῶν Βρυξελλῶν [3]. Ἐν τούτοις παραπονούμενος ὅτι ἡ

1 Ὁ αὐτὸς ἐν σελ. 284. «Enfin si l' on considère les choses dans leur ensemble, le canal maritime de l' Isthme de Corinthe apparait comme le complément de celui de l' Isthme de Suez, et comme un surcroïet d'abreviation et un dernier perfectionnement dans le tracé de la grande route du commerce occidento-oriental».

2 Ὁ νόμος οὗτος ἐγένετο τῇ 17 Νοεμβρίου 1869. ΤΜΣΤ', ὅστις ὅμως ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ μεταγενεστέρου καὶ τελευταίου.

3 Lettres sur l' Egypte contemporaine (1865—1875) par Eugène Gellion-Danglar Paris. 1876.

Εὐρώπη ἀγνοεῖ ἔτι τὴν Αἴγυπτον, ἐπιπροσθέτει ὅτι ἡ Ἑλλάς, καίπερ ἐγγυτέρα ἡμῖν διὰ τῆς τοπικῆς ἀποστάσεως, διὰ τοῦ αἵματος καὶ διὰ τῆς γλώσσης τῶν κατοίκων αὐτῆς, οὐχὶ ὅμως γνωστοτέρα τῆς Αἰγύπτου ἐστὶν ἡμῖν. Διότι πολὺς παρῆλθεν ἤδη χρόνος, ἀφ' οὗ ἐξηφανίσθησαν καὶ διελύθησαν οἱ τελευταῖοι ἦχοι τῆς ἐκρήξεως τοῦ ποτὲ ἀντηχήσαντος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Δύσει φιλλεληνισμοῦ, καὶ διότι ἡ διπλωματία τῷ 1827 ἐγέννησεν ἓν ἔκτρωμα, ὅπερ οὔτε νὰ ζήσῃ οὔτε νὰ ἀποθάνῃ δύναται. Τὴν δὲ γέννησιν τοῦ τέρατος τούτου διεδέχθη ἡ μεγαλητέρα, ἧττον δεδικαιολογημένη καὶ τυφλοτέρα ἀδιαφορία περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ. Ἀλλὰ χαίρειν ἐῶντες τὸ πολιτικὸν τοῦ ζητήματος μέρος, εἰ καὶ τοῦτο στενώτατα καὶ καθ' ὁλοκληρίαν συνδεδεμένον ἐστὶ μετὰ τοῦ προβλήματος τῆς βιομηχανικῆς καὶ ἐμπορικῆς προόδου καὶ εὐημερίας τῆς χώρας καὶ μετὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς, ἐπιθυμοῦμεν νὰ προκαλέσωμεν τὴν προσοχὴν καὶ ὑποδείξωμεν ὅτι ἡ Ἀνατολὴ ἐν γένει, ἐν ᾗ σπουδαίαν κατέχει θέσιν ἡ Ἑλλάς, ἐγκλείει πλούτη ἄγνωστα, πηγὰς ἀναπτύξεως ἀγνώστους, ἃς περιφρονοῦσιν οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ ἀδίκως δυσπιστοῦσι πρὸς αὐτάς. Ἡ μὲν διῶρυξ τοῦ Σουὲζ πολλαπλασιάζουσα τὰς σχέσεις τῆς Δύσεως μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, προκαλοῦσα τὰ βλέμματα τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν μεγάλην τῆς Μεσογείου λεκάνην, ἀκτινοβολοῦσα εἰς τὰ σκοτεινὰ ἔργα τῶν λυμαινομένων τὰς πλείους τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν, ἀφρίζει καὶ συνδέει πάντα τὰ ἔθνη, ὧν ἡ φοβερὰ ὄψις παρέχει τοῖς αὐτόχθοσι φοβερὰν καὶ ψευδῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἡμετέρας κοινωνικῆς καταστάσεως, θὰ συντελέσῃ τὰ μέγιστα εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ ἀνάπτυξιν μεγάλης κινήσεως τοῦ ἐντίμου χρηματισμοῦ καὶ τοῦ νομίμου κέρδους. Ἡ δὲ διῶρυξ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, καίπερ μὴ ἔχουσα τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα, οὐχ ἧττον ὅμως σχετικῶς παρέξει ἀποτελέσματα ἀνάλογα καὶ ἀξιόλογα διὰ τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Μαύρης θαλάσσης καὶ διὰ τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος. Παραπονοῦνται ἐν γένει οἱ Εὐρωπαῖοι, λέγει ὁ Danglar, ὅτι ἡ Ἑλλὰς στερεῖται ὁδῶν συγκοινωνίας ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ οὐδόλως ἀναλογίζονται ὅτι ἡ δυσκολία ἔγκειται οὐχὶ εἰς τὴν κατασκευὴν ὁδῶν, ἀλλ' εἰς τὴν κάλυψιν τῆς δαπάνης τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς συντηρήσεως αὐτῶν διὰ τῶν προϊόντων τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς βιομηχανικῆς καὶ ἐμπορικῆς κινήσεως. Πρό τινος χρόνου βραχεῖα ὁδὸς συγκοινωνίας κατεσκευάσθη μεταξὺ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας, τουτέστι μεταξὺ μιᾶς ἀγόνου καὶ καλῶς οἰκουμένης περιοχῆς καὶ μιᾶς εὐφόρου καὶ ἧττον οἰκουμένης, λίαν κατάλληλος πρὸς πολλαπλασιασμὸν τῶν μετακομίσεων ἐκ τῆς πλείονα παραγούσης καὶ ἥττονα καταναλισκούσης Βοιωτίας εἰς τὴν ἥττονα παράγουσαν καὶ πλείονα καταναλίσκουσαν Ἀττικήν. Καὶ τοῦτο μὲν καλόν. Ἀλλὰ δυστυχῶς αἱ δαπάναι τῆς κατασκευῆς τῆς ὁδοῦ δὲν ἐκαλύφθησαν. Διατί; Διότι ἡ Ἑλλὰς λίαν μικρά ἐστι, διότι τὸ μεγαλήτερον καὶ εὐπορώτερον μέρος τῆς

Ἑλλάδος κεῖται ἐκτὸς αὐτῆς, διότι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ὑφίσταται ὡς ἐν ὅλον συμπαγές, οὐδὲ κατηρτίσθη κατὰ τὰς φυσικὰς ἀνάγκας τῆς φυλῆς, τῆς γλώσσης, τῶν ὁρίων, τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἐθνικῶν πόθων. Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες πάλιν περιεπέσαμεν εἰς τὸ πολιτικὸν ἔδαφος, ὅπερ, λόγον ποιούμενός τις περὶ οἱουδήποτε πράγματος τῆς Ἑλλάδος δὲν δύναται νὰ ὑπερπηδήσῃ [1] καὶ ἀποφύγῃ.

Γ'.

ΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΤΟΜΗΣ ΤΟΥ ΙΣΘΜΟΥ ΩΦΕΛΕΙΑΙ.

Προηγουμένως εἴρηται ὅτι ὁ πρῶτος νόμος περὶ τῆς διορύξεως τοῦ Ἰσθμοῦ ἐγένετο τῇ 16 Νοεμβρίου 1869, ΤΜΣΤ'. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία ἑταιρία ἀνέλαβε τὸ ἔργον μέχρι τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἐπὶ δωδεκαετίαν ὁλόκληρον ἔμεινεν ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος ἡ πραγμάτωσις αὐτοῦ. Πρὸ ὀλίγου δὲ παραχωρηθέντος τοῦ ἔργου τῷ στρατηγῷ Τὺρ διὰ τῆς τροποποιήσεως διατάξεών τινων τοῦ νόμου, ἐδέησε νὰ ψηφισθῇ δεύτερος νόμος, ὅστις καὶ ἐγένετο τῇ 27 Μαρτίου 1881 ΠΜΑ'. Κατὰ τοῦτον δὲ ἐτροποποιήθη τὸ μὲν βάθος τῆς διώρυχος ἀπὸ 6 ½ μετρ. εἰς 8 μέτρα, τὸ δὲ πλάτος ἀπὸ 42 μετρ. εἰς 22 μέτρα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γενομένων τροποποιήσεων τοῦ δευτέρου νόμου ἐξεδόθη καὶ τὸ ἀπὸ 18 Μαΐου 1881 Β. Διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὁριστικῶς παρεχωρήθη ἡ τομὴ τοῦ Ἰσθμοῦ τῷ στρατηγῷ Τὺρ καὶ τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῆς διώρυχος διὰ 99 ἔτη, μετὰ παρέλευσιν τῶν ὁποίων ὀφείλει ὁ ἐργολάβος νὰ παραδώσῃ ἐν καλῇ καταστάσει μεθ' ὅλων τῶν παραρτημάτων εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ὑποχρεουμένην νὰ πληρώσῃ 5,000, 000 φράγκων αὐτῷ. Κατὰ δὲ τὴν σύμβασιν ταύτην ὁ ἐργολάβος ὑποχρεοῦται νὰ ἀποπερατώσῃ τὴν διώρυγα ἐντὸς ἓξ ἐτῶν ἀπὸ τῆς κοινοποιήσεως τοῦ περὶ παραχωρήσεως Β. Διατάγματος. Ἐὰν δὲ δὲν δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην, κηρύσσεται ἔκπτωτος τοῦ προνομίου καὶ πᾶσαι αἱ παραχωρηθεῖσαι αὐτῷ γαῖαι καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν συντελεσθέντα ἔργα μεταβαίνουσιν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δημοσίου. Ἐκτὸς δὲ τούτων ὑποχρεοῦται ὁ ἐπιχειρηματίας νὰ κατασκευάσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ δύο γεφύρας ἐπὶ τῆς διώρυγος πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς διὰ ξηρᾶς συγκοινωνίας μεταξὺ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἐν περιπτώσει δέ, καθ' ἣν ἤθελε προτιμήσῃ ὁ ἐπιχειρηματίας νὰ γίνῃ μέρος τῆς διώρυγος ὑπογείως, τότε ὀφείλει μίαν μόνον γέφυραν νὰ κατασκευάσῃ καὶ διαρκουσῶν τῶν ἐργασιῶν τῆς διορυχῆς δὲν δύναται νὰ διακόψῃ ἢ διακωλύσῃ τὴν μεταξὺ τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου συγκοινωνίαν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συμ-

1. Eugène Gellion—Danglar p. 283.

θέσεως ταύτης εγένοντο τῇ 22 τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς 1882 τὰ ἐγκαίνια τῆς διορυχῆς πομπωδέστατα καὶ ἐπισημότατα, καθ' ἣν ὁλόκληρος στόλος ἐκ δώδεκα ἐμπορικῶν τε καὶ πολεμικῶν πλοίων συγκείμενος μετεκόμισεν εἰς τὸ Καλαμάκιον τοὺς βασιλεῖς, τοὺς ὑπουργούς, τοὺς πρέσβεις καὶ ἄπειρον ἐκλεκτὸν κόσμον ἑκατέρου τοῦ φύλου ἵνα παραστῶσιν εἰς τὴν ἐπίσημον τελετὴν ὡς θεαταὶ καὶ μάρτυρες τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου γεγονότος. Ἐν ταύτῃ δὲ ὁ μὲν βασιλεύς, ἀντὶ χρυσῆς ὡς ὁ Νέρων, ἀργυρᾶν λαβὼν δίκελλαν, ἔσκαψε πρῶτος τὸ ἔδαφος τοῦ Ἰσθμοῦ, ὁ δὲ πρωθυπουργὸς κ. Χ. Τρικούπης, οὐχὶ ἐν χρυσῷ κοφφίνῳ, ὡς ὁ Νέρων, ἀλλὰ δι' ἀργυροῦ πτύου ἔρριψε τὸ ἀνασκαφὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως χῶμα εἰς ἁπλῆν χειράμαξαν, ὅτε ἐξερράγησαν ἐκ τοῦ πλήθους ζωηραὶ καὶ παρατεταμέναι ζητωκραυγαὶ ὑπὲρ τῆς κατευοδώσεως καὶ ταχείας τοῦ ἔργου ἀποπερατώσεως. Εἶτα δὲ προχωρήσας ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς βασιλίσσης ὀλίγα βήματα, κατέθηκε τὸν θεμέλιον λίθον τῆς στήλης, τῆς ἀνεγερθησομένης πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος καὶ τελευταῖον αἱ παρασκευασθεῖσαι ὑπόνομοι ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα διὰ μηχανῆς ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος, ἣν ἡ βασίλισσα διὰ τῶν δακτύλων ἔψαυσεν. Ὁ δὲ στρατηγὸς Τὺρ πάντα ταῦτα παρασκευάσας, παρέθετο γεῦμα τοῖς βασιλεῦσι καὶ λοιποῖς προσκεκλημένοις, ἐν ᾧ ὁ μὲν βασιλεὺς προέπιεν ὑπὲρ τοῦ στρατηγοῦ, οὗτος δὲ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῇ ἐλπίδι καὶ πεποιθήσει ὅτι τὸ ἔργον συντελεσθήσεται ἐντὸς τριῶν ἢ τὸ πολὺ τεσσάρων ἐτῶν· οὕτως ἔληξεν ἡ τῶν ἐγκαινίων τελετὴ καὶ πάντες ἀπῆλθον πλήρεις ἐλπίδων ὅτι ποτὲ θὰ ἴδωσι τὸν ἀδελφικὸν ἀσπασμὸν τῶν δύο κεχωρισμένων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἀδελφῶν κόλπων τοῦ τε Σαρωνικοῦ καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ναυτιλλομένων τῆς Μεσογείου ἐθνῶν.

Ἐκ δὲ τῆς ἀπόψεως τοῦ τεχνικοῦ μέρους κρινομένου τοῦ ἔργου ἡ διορυχὴ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν διόρυξιν τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουὲζ καὶ Παναμᾶ καὶ τὴν διάτρησιν πολλῶν καὶ ὑψηλῶν ὀρέων ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία παιδιά, περὶ ἧς ὀρθῶς λέγει τῶν νεωτέρων τις «Pour le siécle qui voit faire de l' Afrique une île, et perforer les flancs du mont Cenis, le percement d' une canal maritime à travers l' Isthme de Corinthe ne peut être qu' un jeu. Toute la question se réduit à savoir si, pour employer une expression vulgaire, le jeu en vaut la chandelle». Διότι ἡ μὲν διώρυξ τοῦ Σουὲζ ἔχει μῆκος 164 χιλιομέτρων, ἡ δὲ τοῦ Παναμᾶ 73 καὶ ἡ τῆς Κορίνθου 7 μόνον χιλιόμετρα. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ ἐν τῷ Ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου ἐργασία ἔσται εὐχερεστέρα τοῖς ἐργαζομένοις ἢ ἐν τῷ Σουεζείῳ Ἰσθμῷ· διότι ἐνταῦθα τὰ πάντα εὐνοϊκώτερά εἰσιν, ὁ ἀήρ, ἡ περιοχὴ τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τὸ πόσιμον ὕδωρ ἐν ἀφθονίᾳ, ἐν ᾧ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Σουὲζ ἐρημία ἐβασίλευεν, ἔλλειψις ὕδατος μεγάλη ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἡ χολέρα ἐμάστιζε τοὺς ἐργαζομένους. Ἕνεκα

δὲ τούτων τῶν πλεονεκτημάτων καὶ διὰ τῆς νέας μεθόδου τοῦ Οὔγγρου μηχανικοῦ Κράουζερ ἔχει δυνατὸν νὰ συντελεσθῇ τὸ ἔργον ἐντὸς τριῶν ἐτῶν ἢ τὸ πολὺ τεσσάρων, ἐργαζομένων μόνον 500 ἐργατῶν. Ἡ δὲ ὁλικὴ δαπάνη ὑπολογίζεται κατὰ τοὺς μὲν τῶν μηχανικῶν εἰς 50,000,000, φράγκων, κατὰ τοὺς δὲ εἰς 30,000,000 καὶ κατ' ἄλλους εἰς 24,000,000 μόνον. Ἐν τοιαύτῃ δὲ διαφωνίας περιπτώσει ὀφείλει τις νὰ ἀποδεχθῇ τὸν μέσον ὅρον ἤτοι 35,000,000 περίπου ὡς ἀσφαλὲς καὶ ἀληθὲς συμπέρασμα.

Ταῦτα μὲν ἐν γένει περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ ἔργου, περὶ τῆς εὐκολίας τῶν ἐργασιῶν, περὶ τῆς διαρκείας τοῦ χρόνου καὶ περὶ τῆς γενησομένης δαπάνης πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου, ὅπερ συγκρινόμενον πρὸς τὴν διώρυγα τοῦ Σουὲζ, βεβαίως ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρον παρέχει τοῖς Εὐρωπαίοις, πλειότερον ὅμως τῇ Ἑλλάδι καὶ τοῖς Ἕλλησιν, οἷς πρὸς τῇ ὠφελείᾳ καὶ τιμὴν περιποιεῖ ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ «S' il y a honneur, il y aura donc aussi profit, ce qni ne gâte rien» λέγει τις τῶν νεωτέρων, ὃς ἔνθους γενόμενος ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἰσέρχεται εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς προόδου ἐπιφέρει «La Grèce, cette France de l' Orient, l' avant-garde des peuples libres de ce côté du monde, ne peut manquer de prendre sa part de ce sublime tournoi, de donner une note brillante et suave à la fois dans l'harmonie de ce concert universel».

Ἀλλ' ἐν ᾧ πάντες οἱ τοῦ ζητήματος ἁψάμενοι, ἀλλοδαποί τε καὶ ἡμεδαποί, αἴσια καὶ ἀγαθὰ προμηνύουσι τῇ Ἑλλάδι ἐκ τοῦ ἔργου τούτου, εὑρέθη τέλος πάντων τις τῶν ἡμετέρων λογίων καὶ πατριωτῶν ὁ κ. Ι. Π. Πύρλας ἀπαίσια καὶ ὀλέθρια τῇ Ἑλλάδι φοιβάζων ἐν τῷ «Παραφοίβῳ»[1], ἔνθα διὰ μακρῶν διατείνεται ὅτι οὐ μόνον οὐδεμίαν ὠφέλειαν καρπωθήσεται ἡ Ἑλλὰς ἐκ τῆς διορυχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀλλὰ καὶ πολλαπλῆ βλάβη καὶ ζημία προσγενήσεται ἐξ αὐτῆς. Ἡ κριτικὴ αὕτη τοῦ κ. Πύρλα ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ ἐν μέρει, εἰ ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἢ εἰς τὴν τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ ἀπολήγοντος ἤδη εἰκοστοῦ, καθ' ἣν καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ τῶν ἐπιστημῶν πρόοδος ἵστατο ἐπ' ἄλλης βαθμῖδος καὶ ὁ ἄσπονδος τῆς Ἑλλάδος πολέμιος ἦν λίαν ἐπίφοβος αὐτῇ τε καὶ τῇ Εὐρώπῃ· ὡς δὲ νῦν εὐτυχῶς ἔχουσι τὰ πράγματα, μία τοιαύτη κριτικὴ περὶ τοῦ ἔργου δύναται νὰ θεωρηθῇ καθαρὸς ἀναχρονισμὸς καὶ οὐδὲν πλέον. Διότι ἥτε πρόοδος τῆς ἐπιστήμης ἐν τῇ παρούσῃ ἐποχῇ, διὰ παντὸς μέσου καὶ τρόπου ἐπιδιώκουσα νὰ διευκολύνῃ τὴν πορείαν καὶ εἰσαγωγὴν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ εἰς πᾶσαν τῆς οἰκουμένης γωνίαν, ἀρκεῖται καὶ ἐλαχίστην ὠφέλειαν ἂν δυνηθῇ νὰ παράσχῃ τῇ ἀνθρωπότητι ἢ μέρει τινὶ μικρῷ ἢ μεγάλῳ, καὶ ὁ τῆς Ἑλλάδος ἐχθρὸς, νεκρὸν γενόμενος πτῶμα, οὐ μόνον οὐδένα παρέχει πλέον φόβον τῇ Ἑλλάδι, διατελούσῃ ὑπὸ τὴν κραταιὰν καὶ πανσθενῆ αἰγίδα τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἀλλὰ κινδυνεύει καὶ νὰ ἐκλείψῃ ἐντὸς ὀλίγου ἐκ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης

1. Ι. Π. Πύρλα ΠΑΡΑΦΟΙΒΟΣ ἀριθ. 8, 1881.

ὡς μὴ δυνάμενος νὰ συμβιβάσῃ καὶ συνυπάρξῃ μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς, ἐν ᾧ ἡ μικρὰ Ἑλλὰς, ἄλλοτε ἀποτελοῦσα τὸν μικρὸν τοῦ ποδὸς τοῦ μεγάλου θηρίου δάκτυλον, σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι ἀνδροῦται καὶ ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ δύναμιν χωροῦσα ἐπὶ τὰ πρόσω, αἰσιώτερον τοῦ παρελθόντος προοιωνίζεται μέλλον καὶ οὐχὶ ἀπαισιώτερον καὶ ἀδοξότερον. Ὅθεν ὀρθῶς προείρηται «La Grèce est la France de l' Orient et l' avant-garde des peuples libres de ce côte du monde». Εἰ ταῦτα ἀνελογίζετο ὁ κ. Πύρλας, ἤθελεν ἀπαλλαγῇ τοῦ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος πανικοῦ καὶ ἤθελεν ἀποφύγῃ νὰ περιπέσῃ εἰς τοιοῦτον ἀναχρονισμὸν τῆς λογικῆς καὶ κριτικῆς περὶ τῆς διορυχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ.

Ἐκ τούτων τοίνυν τῶν ὀλίγων ἱκανῶς ἐμφαινομένου ὅτι πολιτικῶς ἡ Ἑλλὰς οὐδένα κίνδυνον ἔχει νὰ φοβῆται ἐκ τῆς διορυχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ ἐν τῷ ἀπεράντῳ μέλλοντι κατὰ τὴν προφητείαν τοῦ κ. Πύρλα καὶ ἐν τοῖς προειρημένοις ὑποδειχθέντος ὅτι οὐ μόνον οὐδεμίαν ζημίαν ὑποστήσεται, ἀλλ' ὅτι πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὠφεληθήσεται ἐκ τῆς τεχνητῆς θαλασσίας ὁδοῦ, νῦν πρόκειται νὰ ἀποδειχθῇ ὁποίων καὶ ὁπόσων καρπωθήσεται ὠφελειῶν ἐξ αὐτῆς. Ὁ κ. Πύρλας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐναντίας γνώμης πρὸς τοῖς ἄλλοις μνημονεύσας ὅτι, ὥσπερ ἡ Αἴγυπτος ἐκ τῆς διώρυγος τοῦ Σουὲζ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα ὠφελήθη, οὕτω καὶ ἡ Ἑλλὰς οὐδόλως ὠφεληθήσεται ἐκ τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, ἐλησμόνησε τὴν μεγίστην διαφορὰν τῆς μιᾶς ἀπὸ τῆς ἄλλης διώρυγος καὶ ἐντεῦθεν περιέπεσεν εἰς ἄτοπα συμπεράσματα περί τε τῆς διώρυγος τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τῶν μελλόντων ἀποτελεσμάτων. Διότι ἐν ᾧ ἡ Σουέζειος διῶρυξ κειμένη μεταξὺ τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, μόλις ἐφάπτεται τῆς Αἰγυπτιακῆς χώρας καὶ ἀκτῆς, πᾶν τοὐναντίον συμβήσεται ἐν τῇ Κορινθιακῇ διώρυγι καὶ τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ, ἅπερ κεῖνται ἐν μέσῳ τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι πᾶσα ἡ ναυτιπλοΐα γενήσεται ἐν μέσῳ καὶ διὰ μέσου τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ διέρχηται οὕτως εἰπεῖν τὴν καρδίαν αὐτῆς καὶ οὐχὶ ὡς πρότερον τὴν νότιον παραλίαν ἢ ὡς ἐν τῇ Σουεζείῳ τὴν ΒΑ παραλίαν τῆς Αἰγύπτου «Mais pour la Grèce et l' Isthme de Corinthe la situation est toute différente. C' est au milieu, au coeur même du pays que passera le canal, et que défileront à travers ce canal tous les vaisseaux» λέγει τις τῶν νεωτέρων. Ἀναντιρρήτως ἡ Σουέζειος διῶρυξ ἐπωφελεστάτη ἐστὶ τοῖς Εὐρωπαίοις, οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ἡ Αἴγυπτος δὲν μένει ἐντελῶς ἀμέτοχος τῶν ὠφελειῶν τῆς συγκοινωνίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, τοῦ μεταξὺ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας διενεργουμένου. Διότι τὰ πολύτιμα ἐμπορεύματα καὶ οἱ ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν καὶ τ' ἀνάπαλιν μεταβαίνοντες ἐπιβάται διέρχονται διὰ τοῦ μεταξὺ Ἀλεξανδρείας καὶ Σουὲζ καὶ τ' ἀνάπαλιν σιδηροδρόμου ἐντὸς 7 ὡρῶν ἀντὶ νὰ παραπλέωσι τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν διώρυγα ἐντὸς 35 ὡρῶν ἵνα φθάσωσιν εἰς Σουὲζ καὶ τ' ἀνάπαλιν, καὶ οὕτως οἰκονομοῦσι χρόνον 28 ὡρῶν καὶ ἀποφεύγουσι τὴν μονο-

τονίαν καὶ τὸν κίνδυνον τῆς θαλάσσης ἐν καιρῷ τρικυμίας. Ἕνεκα δὲ ταύτης τῆς διαφορᾶς τῆς μιᾶς ἀπὸ τῆς ἄλλης διώρυγος ἡ Ἑλλὰς ὠφεληθήσεται πολλῷ πλεῖον ἐκ τῆς διώρυγος τοῦ Ἰσθμοῦ ἢ ἡ Αἴγυπτος ἐκ τῆς Σουεζείου «Le percement de l' Isthme de Corinthe aurait pour la Grèce des avantages immenses, beaucoup plus grands même que ceux que le canal maritime de Suez pourra procurer à l' Egypte» παρατηρεῖ ὁ Danglar.

Αἱ δὲ ὠφέλειαι, αἱ μέλλουσαι νὰ προκύψωσιν ἐκ τῆς διορυχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, τὸ μὲν ἀνήκουσι τοῖς ναυτιλλομένοις εὐρωπαϊκοῖς ἔθνεσι, τὸ δὲ ἀποκλειστικῶς τῇ Ἑλλάδι, διὰ μέσου τῆς ὁποίας θὰ διέρχωνται τὰ ἐξ Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τἀνάπαλιν μεταβαίνοντα πλοῖα καὶ ἀτμόπλοια ἤτοι ἀπὸ τῆς Βαρκελόνος, Μασσαλίας, Γενούης, Λιβόρνου, Βρεντησίου, Βενετίας, Τεργέστης καὶ ἄλλων μικροτέρων λιμένων καὶ πόλεων εἰς Πάτρας Πειραιᾶ, Ναύπλιον, Σμύρνην, Κωνσταντινούπολιν, Ὀδησσὸν καὶ ἄλλους μικροτέρους λιμένας καὶ πόλεις καὶ αὖθις ἐπανακάμπτοντα ἐκ τούτων τῶν λιμένων εἰς ἐκείνους διὰ τῆς Κορινθιακῆς διώρυγος. Κατὰ δὲ τὴν στατιστικὴν τῆς ναυτικῆς ὑπελόγισεν ὁ στρατηγὸς Τὺρ ὅτι παραπλέουσι τὴν νότιον Πελοπόννησον 5,808 ἀτμόπλοια ταχυδρομικά, 5,900,000 τόνων ἐμπορικὰ ἱστιοφόρα πλοῖα καὶ 300 πολεμικὰ πλοῖα, ἅπερ πάντα θὰ διέρχωνται ἐν τῷ μέλλοντι διὰ τῆς διώρυγος τοῦ Ἰσθμοῦ ἕνεκα τῆς βραχύτητος τῆς νέας ὁδοῦ καὶ τῶν ἐκ ταύτης προκυπτουσῶν ὠφελειῶν, αἵτινες βεβαίως πολὺ ἀνώτεραί εἰσι τῆς πληρωμῆς διοδίων τελῶν ἀνὰ ἓν φράγκον κατὰ τόννον καὶ ἄτομον διὰ τὰ ἐκ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους προερχόμενα καὶ ἀνὰ $^1]_2$ φραγ. διὰ τὰ ἐκ τῶν λοιπῶν λιμένων τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Συντέμνεται δὲ ἡ ὁδὸς τοῖς μὲν ἐκ Τεργέστης καὶ τῶν λιμένων τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους προερχομένοις κατὰ 185 θαλάσσια μίλια ἢ 345 χιλιόμετρα, τοῖς δὲ ἐκ Γενούης, Μασσαλίας καὶ τῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας κατὰ 35 θαλάσσια μίλια ἢ 135 χιλιόμετρα καὶ τοῖς ἀπὸ Γιβλαρτὰρ καὶ τῶν παραλίων τῆς Ἱσπανίας καὶ Πορτογαλίας κατὰ 38 μίλια ἢ 70 χιλιόμετρα. Ἐκ δὲ τῆς συντομίας ταύτης τῆς ὁδοῦ κατὰ 24 ὥρας διὰ τὰ πρῶτα, κατὰ 15 ὥρας διὰ τὰ δεύτερα καὶ κατὰ 8 ὥρας διὰ τὰ τρίτα προκύπτει διπλῆ οἰκονομία· πρῶτον μὲν ἡ τοῦ χρόνου οἰκονομία, ἥτις λίαν σπουδαία ἐστὶ τοῖς ἱστιοφόροις πλοίοις ἐν καιρῷ τρικυμίας καὶ μάλιστα περὶ τὸν Μαλέαν, ἔνθα ἡ θάλασσα πάντοτε σχεδὸν ταραχώδης ἐστὶ καὶ κατὰ τοῦτο μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν διετήρησε τὴν ἀρχαίαν φήμην ὁ Μαλέας· δεύτερον δὲ ἡ τῆς δαπάνης οἰκονομία λίαν σπουδαία ἐστὶ τοῖς ἀτμοπλοίοις, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὁποίας ἐπισυνάπτω ἓν παράδειγμα Γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου.

Ὁ Ἀλφειὸς νέον ἀτμόπλοιον τῆς ἑταιρίας τῶν γαλλικῶν διαπορθμεύσεων κατὰ τὴν πρώτην μετάβασιν ἐκ Μασσαλίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ διήνυσε 2,836 μίλια ἢ 5,252 χιλιόμετρα μετὰ με-

τρίας ταχύτητος 10 μιλίων καθ' ὥραν· ἐδαπάνησε δὲ ἐν τῷ ταξειδίῳ τούτῳ ἡ μηχανή του 1 τόννον καὶ 395 χιλιόγραμμα ἐλαίου, 4 τόννους καὶ 864 χιλιόγραμμα στέατος, 122 χιλιόγραμμα βάμβακος καὶ τελευταῖον 472 τόννους καὶ 580 χιλιόγραμμα ἀνθράκων. Ἐὰν δὲ ὑπολογίσῃ τις τὴν ἐκ τῆς συντομίας τῆς ὁδοῦ κατὰ 85 καὶ 95 τῆς ἐπανόδου=190 μιλίων προκύπτουσαν ἐλάττωσιν τοῦ ἐλαίου, τοῦ στέατος, τοῦ βάμβακος καὶ τοῦ σπουδαιοτέρου αὐτῶν, τῶν ἀνθράκων, εὐκόλως δύναται νὰ πεισθῇ περὶ τῆς μεγάλης ὠφελείας, τῆς προσγενησομένης τοῖς ἀτμοπλοίοις ἐκ τῆς διώρυγος τοῦ Ἰσθμοῦ.

Πολὺ δὲ μεγαλητέρα ἔσται ἡ ὠφέλεια τοῖς ἐκ Τεργέστης καὶ τῶν παραλίων τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους προερχομένοις Αὐστρο-ουγγρικοῖς πλοίοις καὶ ἀτμοπλοίοις. Διότι κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ 1880 προσήγγισαν εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς λιμένας 1447 ἀτμόπλοια 1,780,000 τόννων. Ἐντεῦθεν δὲ ὁρμωμένη ἡ ἐφημερὶς τῆς Τεργέστης «Triester Zeitung» παρατηρεῖ ὅτι ἡ Αὐστρο-ουγγαρία θὰ ἔχῃ τὴν μερίδα τοῦ λέοντος ἐκ τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, ὅπερ θὰ διέρχηται τὴν διώρυγα τῆς Κορίνθου, καθ' ὅσον μόνον τὰ τακτικὰ ταξείδια τοῦ Λόϋδ ἀνέρχονται εἰς 104, τὰ δποῖα διὰ τῶν ἐκτάκτων δύνανται νὰ διπλασιασθῶσιν, ἐν ᾧ ἡ τοῦ Σουὲζ διώρυξ μόνην τὴν Ἀγγλίαν κυριολεκτικῶς ὠφελεῖ εἰς τὸ μετὰ τῶν ἐν Ἰνδίαις ἀποικιῶν ἐμπόριόν της. Ἕνεκα δὲ τούτων τῶν ὠφελειῶν ἡ ἑταιρία τοῦ Λόϋδ προθύμως ἀπεδέξατο τὴν προταθεῖσαν διατίμησιν 1 φράγκου κατὰ τόννον καὶ κατ' ἄτομον, ἣν καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ναυτικαὶ ἑταιρίαι συμφέρον ἔχουσι νὰ ἀποδεχθῶσι. Τοσαῦται μὲν καὶ τοιαῦταί εἰσιν αἱ ὠφέλειαι αἱ προσγενησόμεναι τοῖς εὐρωπαϊκοῖς ἔθνεσι. Νῦν δὲ ἐξεταστέον εἰ ἐκ τῆς διορυχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ ζημιωθήσεται ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν προφητείαν τοῦ κ. Πύρλα ἢ ὠφεληθήσεται κατὰ τὴν κρίσιν πάντων τῶν συντόνως ἐρευνησάντων τὸ ζήτημα. Ὅτι μὲν πολλῶν καὶ ποικίλων ὠφελειῶν καρπωθήσεται ἡ Ἑλλὰς ἐκ τῆς διώρυγος, περὶ τούτου ἱκανὰ μὲν προηγουμένως ἐλέχθησαν, οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ἐκ τῶν ῥηθησομένων δειχθήσεται ὅτι οὕτω καὶ μόνον ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ οὐχὶ ἄλλως. Αἱ δὲ ὠφέλειαι τῆς Ἑλλάδος ἔσονται διπλαῖ ἤτοι ὑλικαὶ καὶ πνευματικαί. Διότι μετὰ τὴν διωρυχὴν τοῦ Ἰσθμοῦ θὰ διέρχωνται διὰ τοῦ μακροῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τῆς διώρυγος καὶ ἑπομένως διὰ τοῦ μέσου τῆς Ἑλλάδος πολλαὶ ἀτμοπλοίων ἐμπορικῶν καὶ ταχυδρομικῶν χιλιάδες, 300 ἢ καὶ πλείονα πολεμικὰ πλοῖα καὶ πολλῷ πλείους ἱστιοφόρων ἐμπορικῶν πλοίων χιλιάδες ἐξ Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τἀνάπαλιν. Ἡ δὲ διηνεκὴς αὕτη καὶ πάντοτε ἐπαυξάνουσα ὑλικὴ καὶ πνευματικὴ κίνησις εὐκόλως καὶ ταχέως θὰ εἰσδύσῃ καὶ θὰ εἰσαγάγῃ πνεῦμα ζωοποιὸν εἴς τε τὰ βόρεια παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ εἰς τὰ νότια καὶ διὰ τούτων εἰς τὰ μεσόγεια[1], ἐκ τοῦ

1 Eugen. Gellion-Danglar. Lettres sur l' Egypte contemporaine p. 281. «Le mouvement perpétuel et toujours croissant qui se produira la long de cette artère pénétrera de là facilement dans l' interieur du pays, soit au nord, soit au sud».

ὁποίου σπουδαιότατα θὰ ὠφεληθῶσιν οἱ κάτοικοι αὐτῶν. Ὥςπερ δὲ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ὑπῆρχον ἐν μὲν τῇ βορείῳ παραλίᾳ τοῦ κόλπου 18 πόλεις καὶ πολίχναι, ἐν δὲ τῇ νοτίῳ δέκα, ἰσχυρὰ κέντρα ἐνεργείας καὶ ἐμπορίου, οὕτω καὶ μετὰ τὴν διορυχὴν τοῦ Ἰσθμοῦ θὰ σχηματισθῶσι πολλὰ τοιαῦτα ἐν ἀμφοτέραις ταῖς παραλίαις αὐτοῦ, ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ὁποίου σήμερον διαπρέπει ἐμπορικῶς ἡ βασίλισσα τῆς Πελοποννήσου αἱ Πάτραι· ὁ δὲ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς ἀκαταπαύστως διερχόμενος διὰ τῆς θαλασσίας ταύτης διόδου ἤτοι διὰ μέσου τῆς Ἑλλάδος, θὰ ἐπιδράσῃ ἰσχυρῶς ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς μεσογείου χώρας πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας, τῆς κτηνοτροφίας καὶ πάντων τῶν λοιπῶν κλάδων τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς, Διότι ὁ ἑλληνικὸς λαός ἐστι φιλόπονος, ἐνεργητικός, νοήμων καὶ ἐπιδεκτικὸς τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ οὐχὶ φυγόπονος, ἀδρανὴς καὶ πνευματικῶς ἀποναρκωμένος ὡς ὁ Αἰγυπτιακός.[1]

Ὁ δὲ Grimaud de Caux ἐξετάζων τὴν προσγενησομένην τῇ Ἑλλάδι ὠφέλειαν λέγει ὅτι ἡ διώρυξ τῆς Κορίνθου ἐστὶ τὸ ἰσχυρότερον μέσον, ὅπερ θὰ παράσχῃ μίαν μεγάλην ὤθησιν εἰς τὴν γεωργίαν, εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν τῆς Ἑλλάδος, μέλλον νὰ παρασκευάσῃ εἰς τὰ προϊόντα αὐτῆς μίαν ἐλευθέραν διέξοδον, ἄγουσαν κατ' εὐθεῖαν εἰς πάσας τὰς ἀγορὰς τοῦ κόσμου. Ἀληθῶς ἀπὸ τοῦ Σουνίου ἀκρωτηρίου μέχρι τῶν Πατρῶν καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελώου ποταμοῦ θὰ σχηματισθῇ μετὰ τὴν διορυχὴν τοῦ Ἰσθμοῦ μία συνεχὴς καὶ εὐθεῖα θαλασσία ὁδὸς, ἐφ' ἧς πολυάριθμοι ἑλιγμοὶ καὶ καμπαὶ σχηματίζουσιν ὅρμους καὶ καταφύγια, εὐκόλως δυνάμενα ἐξ αὐτῶν νὰ κατασταθῶσι λιμένες, χωροῦντες μεγάλα πλοῖα, καὶ ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι πλουσίων καὶ ποικίλων προϊόντων τῆς γεωργίας μελλούσης νὰ ἀναπτυχθῇ ἐν ἐδάφει εὐφόρῳ καὶ τῇ παραλίᾳ παρακειμένῳ. Ταῦτα δὲ τὰ καθαρῶς τοπικὰ πλεονεκτήματά εἰσι λίαν σπουδαῖα, ἐξ ὧν θὰ ἀναπτυχθῶσι μεγάλαι ὠφέλειαι. Καὶ τελευταῖον ἐπιφέρει ὁ αὐτὸς ὅτι ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν τμηθήσεται ὁ Ἰσθμὸς, ἡ μεγάλη ὁδὸς τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς θὰ διέρχηται διὰ τοῦ μέσου αὐτῆς καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς ἡμέρας ἡ Ἑλλὰς οὐκ ἔσται πλέον μόνον τὸ μεσημβρινὸν παράρτημα τῆς Εὐρώπης ἀλλ' ἀμέσως διὰ τῆς ἰσχύος τῶν πραγμάτων θὰ λάβῃ ἐν τῷ κόσμῳ τὴν θέσιν ἐκείνην, ἣν ἔχει δικαίωμα νὰ ζητήσῃ καὶ καταλάβῃ ἕνεκα τῆς ἱστορικῆς καὶ γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῆς. Διότι ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἐκθέσει τοῦ 1867 ἐν Παρισίοις τρανώτατα ἀπέδειξεν ἡ Ἑλλὰς, ὅτι ἡ ἐλπὶς καὶ πεποίθησις τῶν φιλελλήνων νὰ ἴδωσιν αὐτὴν μίαν ἡμέραν ἀναλαμβάνουσαν μέρος τῆς λαμπηδόνος, διὰ τῆς ὁποίας διέπρεψέ ποτε ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Εὐρω-

1 Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. «Car au lieu de rencontrer comme en Egypte de populations inertes, des races naturellement inférieures et en décadence même sur le maximum de civilisation qu'elles ont pu atteindre jadis, il sera recu et transmis de proche en proche par une race supérieure, active, intelligente, et qui n'aspire qu' à une regénération dont elle est, en vertu de cette aspiration même, tout à fait digne et capable».

παϊκῶν ἐθνῶν καὶ λαῶν οὐδεμία χίμαιρά ἐστιν, ἀλλ' ἀληθὴς πεποίθησις καὶ βεβαία ἐλπίς. Διότι εἰ μὲν ἐργασία λείπει ἐν τῇ χώρᾳ, ἡ ὕλη ὅμως τῆς ἐργασίας πλουσία καὶ ἄφθονος ὑπάρχει· ὥστε οὐδὲν ἄλλο ἀπαιτεῖται ἢ βραχίονες καὶ κεφάλαια πρὸς καλλιέργειαν καὶ χρησιμοποίησιν τῆς ὕλης.

Ἐκ δὲ τῶν γενικῶν τούτων περὶ τῆς ὕλης, ἣν ἐγκρύπτει τό τε ἔδαφος καὶ ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος, δύναταί τις νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν εἰδῶν τινων αὐτῆς ἵνα βεβαιωθῇ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λεγομένων. Γνωστόν ἐστιν ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχει ἀφθονία ποικίλων καὶ πολυτίμων μαρμάρων καὶ θησαυρὸς ὀρυκτολογίας οἷον σχιστόλιθος, ὀφίτης, στιλπνοσιδηρίτης, σμυρίτης, μαγνησίτης, τῶν ὁποίων 50—60 χιλιάδων κανταρίων κατ' ἔτος γίνεται ἐξαγωγὴ εἰς τὴν Ἀγγλίαν· ἔτι δὲ μαγνησία, θεῖον, γύψος καὶ λιθογραφικὸς λίθος. Δεύτερον δὲ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχουσι γαιάνθρακες, οἷον ἐν Ὠρωπῷ, ἐν Κύμῃ τῆς Εὐβοίας καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ κατασκευάζονται πλίνθοι καὶ τοῦβλα ἀξιόλογα, καλλιεργοῦνται οἱ δημητριακοὶ καρποὶ ἤτοι ὁ σῖτος, ἡ βρίζα, ἡ κριθὴ, ὁ ἀραβόσιτος, τὰ ὄσπρια, ὁ πίσος, τὰ φασόλια, ὁ κύαμος, ὁ καπνός. ὁ βάμβαξ. Ἡ δὲ παραγωγὴ τῶν δημητριακῶν καρπῶν, ὑπολογιζομένη ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς 25—30 ἑκατομμύρια κατ' ἔτος, θὰ ἀναβιβασθῇ εἰς τὸ πενταπλάσιον ἤτοι εἰς 150 ἑκατομμύρια, ἐὰν ἡ θαλασσία αὕτη κίνησις καὶ ἔντασις ἐπεκταθῇ ἐφ' ὅλων τῶν μερῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους καὶ λάβῃ ἀνάλογον ἀνάπτυξιν ἐν τῇ εὐκολίᾳ τῆς ἐξαγωγῆς. Ἀλλὰ σπουδαιοτέρα ταύτης ἐστὶν ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς καλλιεργείας καὶ προαγωγῆς τῶν ἐλαιοδένδρων. Διότι ἐν ᾧ κατὰ τὸ 1834 ὑπῆρχον μόνον 2,300,000 ἐλαιόδενδρα, μετὰ τριάκοντα ἔτη περίπου τῷ 1860 ὑπερετριπλασιάσθησαν καὶ ἀνῆλθον εἰς 7,500,000 καὶ κατὰ τὰς τελευταίας δύο δεκαετηρίδας σπουδαιοτάτην αὔξησιν ἔλαβον. Οἱ ἀμπελῶνες τῷ μὲν 1850 ἐκάλυπτον μόνον 368, 937 στρέμματα τοῦ ἐδάφους τῷ δὲ 1875 ἀνῆλθεν ἡ ἔκτασις αὐτῶν εἰς 737,359 στρέμματα καὶ μετὰ τῆς Ἑπτανήσου εἰς 870,579 στρέμματα καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πολὺ μεγάλην ἐπέκτασιν ἔλαβον. Ἡ τῶν οἴνων κατασκευὴ, καίπερ μὴ φθάσασα εἰσέτι εἰς τὴν προσδοκωμένην τελειότητα, οὐχ ἧττον ὅμως σπουδαίως προήχθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ οἱ οἶνοι τῆς Ἑλλάδος διέπρεψαν καὶ ἐβραβεύθησαν ἐν πολλαῖς Εὐρωπαϊκαῖς ἐκθέσεσι τῶν οἴνων. Ἡ δὲ παραγωγὴ τῆς Κορινθιακῆς σταφίδος, ἥτις κατὰ τὸ 1860 ἀνήρχετο εἰς 126 ἑκατομμύρια Βενετικῶν λιτρῶν, μεγίστην αὔξησιν ἔλαβε κατὰ τὰς δύο τελευταίας δεκαετηρίδας· τὰ γεώμηλα ἐγκλιματισθέντα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Λακεδαίμονος σπουδαίως προάγονται.

Ὁ ἀγροτικὸς λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἀποτελεῖ τὰ 51$^{0}]_{0}$ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ αὐτῆς. Ἡ δὲ ἀποφασισθεῖσα ἀποξήρανσις τῆς Κωπαΐδος λίμνης καλυπτούσης ἐπιφάνειαν τῆς γῆς 25,000,000 ἑκταρίων θὰ ἐπαυξήσῃ πολὺ τοὺς ἀγροτικοὺς πόρους τῆς χώρας καὶ θὰ ἀποβῇ ἐπωφελεστάτη εἰς τὰ ἐπικερ-

δέστατα προϊόντα αὐτῆς· τὰ δὲ δάση τῆς Ἑλλάδος καλύπτοντα 541,966 ἑκτάρια τοῦ ἐδάφους, δυστυχῶς παρημελημένα εἰσίν, ἡ σπογγαλιεία ἀκμάζει, αἱ συκομορέαι εἰσὶν ἄφθονοι ἐν τῇ χώρᾳ, ἡ βιομηχανία σπουδαίως προήχθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα πολλὰ βιομηχανικὰ καταστήματα ἱδρύθησαν ἐν Πειραιεῖ, ἐν Σύρῳ καὶ ἐν Πάτραις. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις προσθετέον ὅτι ἐν τῷ μικρῷ χρονικῷ διαστήματι τῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας 23 πόλεις, καταστραφεῖσαι ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως, ἀνεκτίσθησαν, 10 νέαι πόλεις ἱδρύθησαν ἐπὶ νέων θέσεων, ὑπὲρ τὰς 5000 ἐμπορικὰ πλοῖα [1] φέροντα τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν πλέουσι πάσας τὰς θαλάσσας, 380 χιλιομέτρων ἐθνικαὶ ὁδοὶ κατεσκευάσθησαν καὶ παρεδόθησαν εἰς χρῆσιν καὶ 14 λιμένες ἐπεσκευάσθησαν καὶ κατεσκευάσθησαν. Ταῦτα μὲν κατὰ τὴν ἐπίσημον διαβεβαίωσιν τῆς ἐκθέσεως τῶν Παρισίων, οἷς δικαίως ἐπισυνάπτει ὁ Danglar ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν κατέπεσεν, ὡς κοινῶς πιστεύεται, εἰς ἀγρίαν κατάστασιν, ὅτι δὲν ἐδείχθη ἀναξία τῆς ὑποστηρίξεως, ἣν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις, κρεῖττόν ποτε ἢ σήμερον διατεθειμέναι, παρέσχον αὐτῇ ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ὅτι αὕτη βαδίζει καὶ θὰ βαδίσῃ πάντοτε εἰς τὴν ἔνδοξον καὶ ἐπίζηλον ὁδὸν τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐὰν ἀναλογισθῇ τις ὅτι ἐν τῷ χρονικῷ διαστήματι τῶν τελευταίων 15 ἐτῶν ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1867—1882 ἡ Ἑλλὰς ἐβάδισε γενναίως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἄνευ τῆς διορύξεως τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμων, εὐκόλως δύναται νὰ πεισθῇ ὅτι μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς διώρυγος τοῦ Ἰσθμοῦ, τὴν κατασκευὴν τῶν σχεδιασθέντων καὶ ἀποφασισθέντων ἤδη σιδηροδρομικῶν γραμμῶν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Πατρῶν, μετὰ τὴν προσάρτησιν τῶν νέων ἐπαρχιῶν καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐν αὐταῖς σιδηροδρομικῶν γραμμῶν θὰ ἀνταποκριθῇ πληρέστατα εἰς τὰς προσδοκίας τῶν φιλελλήνων καὶ θὰ δικαιώσῃ αὐτοὺς ἐκ τῶν προτέρων ἀποφηναμένους «La Grèce est la France de l'Orient, l'avant-garde des peuples libres de ce côté du monde» καὶ εἰς τὴν διηνεκῶς παρεχομένην ὑποστήριξιν τῶν προστατίδων Δυνάμεων. Διότι κατὰ τὰ τελευταῖα 15 ἔτη τὰ πάντα ἔλαβον ἐπίδοσιν οὐχὶ εὐκαταφρόνητον ἀναλόγως τῶν μικρῶν μέσων καὶ δυνάμεων τοῦ μικροῦ τούτου κράτους, περὶ οὗ δικαίως εἶπέ τις τῶν φιλελλήνων «La diplomatie de 1827 a mis au monde un avorton qui ne peut ni vivre ni mourir». Διότι ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ διαστήματι πολυάριθμοι ἑταιρίαι συνεστήθησαν πρὸς ἐκμετάλλευσιν τοῦ ὑπὸ τὴν γῆν κεκρυμμένου πλούτου, ὧν τρεῖς εὐδοκιμοῦσαι καὶ ἀκμάζουσαι διατελοῦσιν ἤτοι ἡ ἑλληνικὴ τῶν μεταλλουργείων τοῦ Λαυρίου, ἥτις κατὰ τὴν

1 Ὁ ἀριθμὸς οὗτος σημειωθεὶς ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν Παρισίων ἐκ τοῦ Aperçu sur les progrès matériels de la Gréce τοῦ Μανιτάκη φαίνεται ἐξωγκωμένος, παραβαλλόμενος πρὸς τὴν στατιστικὴν Veritas ἔνθα ἀναγράφονται μόνον 1969 πλοῖα.

ἐπίσημον ἔκθεσιν τοῦ παρελθόντος ἔτους παρήγαγεν 8,750 τόννους μολύβδου τιμηθέντος ἀντὶ 5,160,000 δραχμῶν, ἡ Γαλλικὴ ἑταιρία τῶν μαρμάρων τῆς Πάρου, τὸ γαιανθρακωρυχεῖον τῆς Κύμης, τοῦ Ὠρωποῦ, τὸ θειωρυχεῖον τῆς Μήλου καὶ ἄλλαι μικρότεραι ἐπιχειρήσεις σπουδαίας κατ' ἔτος παράγουσι ποσότητας ἐξαγωγῆς, ἐξ ὧν ὠφελεῖται τό τε ἔθνος καὶ τὸ κράτος. Ἡ δὲ παραγωγὴ τοῦ σίτου ἀνῆλθεν εἰς 1500,000 ἑκατόλιτρα= 4,500,000 κοιλά, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλαιοδένδρων ηὐξήθη ἀπὸ 7,500,000 τοῦ 1860 εἰς 12,000,000, παραγαγόντων 100 ἑκατομ. ὀκάδων ἐλαιοκάρπου καὶ 20,000,000 ὀκάδας ἐλαίου ἀξίας 20,000,000 δραχμῶν, ἡ τῆς σταφίδος παραγωγὴ ἀνῆλθεν ἀπὸ 119,685,781 λιτρῶν τιμηθεισῶν ἀντὶ 20,432,194 δραχμῶν εἰς 155,442,215 λιτ. τιμηθεισῶν ἀντὶ 37,000,000 δραχμῶν κατὰ τὸ 1875 καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνυψώθη εἰς πολὺ ἀνωτέραν βαθμίδα, ἤτοι εἰς 50,000,000 δραχμῶν περίπου ἡ τοῦ οἴνου ἐξαγωγὴ ηὔξησεν εἰς 4,549,290 ὀκάδων ἀξίας 1,137,323 δραχμῶν, ἡ σπογγαλιεία παρήγαγε 3,000,000 δραχμῶν. Ἐκ πάντων τούτων ἐξάγεται ὅτι τὴν πρώτην θέσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου κατέχει ἡ σταφίς, τὴν δευτέραν θέσιν τὰ μέταλλα καὶ μάλιστα ὁ μόλυβδος καὶ τὰ δέρματα, τὴν τρίτην τὸ ἔλαιον, ὁ οἶνος, τὰ σῦκα, ὁ σπόγγος καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἐθνικῆς προόδου, κατορθωθείσης μέχρι τοῦδε ἄνευ τῆς ὑπάρξεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας ἤτοι σιδηροδρόμων, πλωτῶν ποταμῶν καὶ διωρύγων, ὧν βρίθουσι τὰ λοιπὰ τῆς Εὐρώπης κράτη, μόνον διὰ τῆς δραστηριότητος, ἐνεργητικότητος καὶ ἐξιδιασμένης νοημοσύνης τῶν κατοίκων,εὐκόλως δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ ὁπόσα καὶ ὁποῖα ἀποτελέσματα θὰ προκύψωσι μετὰ τὴν διορυχὴν τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τὴν δίοδον τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ διὰ τοῦ μέσου καὶ τοῦ κέντρου τῆς Ἑλλάδος καὶ μετὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀποφασισθέντων ἐγχωρίων τε καὶ διεθνῶν σιδηροδρόμων, ὅτε σύμπασα ἡ Ἑλλὰς ἀπ' εὐθείας καὶ τάχιστα θὰ συγκοινωνῇ μεθ' ὅλης τῆς Εὐρώπης καὶ μεθ' ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου καὶ διὰ τῆς τοιαύτης συγκοινωνίας θὰ εἰσέρχηται ἀκαταπαύστως διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης καὶ διερχόμενον διὰ τῆς χώρας, θὰ εἰσδύῃ ζωοποιὸν ῥεῦμα καὶ πνεῦμα εἰς πάσας τὰς γωνίας αὐτῆς, ἱκανὸν νὰ ἐξεγείρῃ καὶ ἐμψυχώνῃ τοὺς κατοίκους εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας, εἰς τὴν ἐξόρυξιν καὶ χρησιμοποίησιν τῶν μεταλλείων, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν καὶ ἐξευγενισμὸν τῶν προϊόντων τῆς χώρας καὶ ἐκ πάντων τούτων θὰ προκύψῃ μία ἀέναος κίνησις, μέλλουσα νὰ ἀνυψώσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ προσῆκον μεγαλεῖον καὶ νὰ ἐπενέγκῃ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εὐζωΐαν καὶ εὐτυχίαν, ἥν τις τῶν φιλελλήνων προβλέπων, προαγγέλλει ἡμῖν «Le temps ne peut que donner des résultats de plus en plus satisfaisants, et l' accomplissement de projets tels que le dessèchement du lac Kopais et le percement de l'Isthme de Corinthe, que nous occupe

specialement aujourd'hui, est de nature à accélérer et à développer encore un mouvement si propice à la grandeur et au bien-être de la nation hellénique».

Ὁ δὲ προμνημονευθεὶς Danglar ταῦτα πάντα ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν, ἐπιφέρει ὅτι μεταξὺ πάντων τῶν λαῶν, λέγει ὁ Γοίθιος, οἱ Ἕλληνες εἶδον τὸ λαμπρότατον ὄνειρον τοῦ βίου· τοῦτο δέ, εἰ καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον διεκόπη, δύναται ὅμως καὶ πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ· λίαν δὲ παρήγορόν ἐστιν ὅτι ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἐποχῇ, ἐὰν οἱ λαοὶ ἔχωσιν ἔτι μεταξὺ αὐτῶν ἀντιζηλίας καὶ ἀγῶνας, οὗτοι ὑπάρχουσιν ἐπὶ τοῦ εἰρηνικοῦ ἐδάφους τῆς φιλολογίας, τῶν ὡραίων τεχνῶν, τῆς ἐπιστήμης, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἀφ' οὗ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἠγωνίσθησαν διὰ τὸν θάνατον, ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς ζωῆς. Ἡ δὲ Ἑλλὰς δὲν δύναται νὰ μὴ μετάσχῃ τοῦ ἐξόχου τούτου ἀγῶνος καὶ νὰ μὴ παράσχῃ περιφανὲς τεκμήριον ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τῆς γενικῆς ταύτης συναυλίας.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων προφανῶς βλέπει ὁ ἀναγνώστης ὅτι ἡ δοξασία ἢ ἄμεινον εἰπεῖν ἡ ἀπαίσιος προφητεία τοῦ κ. Πύρλα ἐντελῶς ἀνυπόστατός ἐστιν, ἐμπνευσθεῖσα ὑπὸ κακῆς καὶ ἐσφαλμένης ἐκτιμήσεως τοῦ προοδευτικοῦ πνεύματος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς, τὴν πρόοδον τῆς ὁποίας οὐδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις δύναται νὰ ἀναχαιτίσῃ, οὐδὲ νὰ ἐμποδίσῃ καὶ καταστρέψῃ, ὡς ἐν ἄλλαις ἐποχαῖς ὁ μεσαιωνικὸς βαρβαρισμὸς θανατηφόρα κατήνεγκε τραύματα κατὰ τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Διότι ἡ πανσθενὴς δύναμις τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς τοσοῦτον μεγάλη καὶ ἰσχυρά ἐστιν, ὥστε ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς οὐ μόνον οὐδένα πλέον φοβεῖται κίνδυνον ἐν τῷ μέλλοντι, ὡς ἐν τῷ παρελθόντι, ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπολειφθέντος ἀσθενεστάτου βαρβαρισμοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιτηδειοτάτης διπλωματικῆς τέχνης καὶ μεθόδου βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὸ ἄλλοτε ῥωμαλέον σῶμα αὐτοῦ πανταχόθεν ἀκρωτηριάζων καὶ ἐντὸς στενωτάτων ὁρίων περιορίσας καὶ περισφίγξας αὐτόν, προπαρασκευάζει τὴν ἐπάνοδον καὶ μετοικεσίαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχικὴν ἑστίαν καὶ κοιτίδα. Ἡ δὲ Ἑλλάς, ἡ μήτηρ καὶ τροφὸς τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, διατελοῦσα νῦν ὑπὸ τὴν κραταιὰν αἰγίδα αὐτοῦ, ἀπηλλαγμένη ἐστὶ παντὸς φόβου καὶ κινδύνου, καὶ δικαίως ἀναμένει, ὡς ὀφειλόμενα αὐτῇ τροφεῖα, ἠθικήν, πνευματικὴν καὶ ὑλικὴν ὑποστήριξιν ἵνα πράγματι ἀποβῇ La France de l'Orient κατὰ τὴν ἐλπίδα καὶ πεποίθησιν τῶν εἰλικρινῶν φίλων αὐτῆς. Ἓν δὲ τῶν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἀγόντων μέσων ἀναντιρρήτως ἐστὶ καὶ ἡ διορυχὴ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἡ τολμηρὰ ἐπιχείρησις τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ὅσον οἷόν τε ταχυτέρα ἀποπεράτωσις αὐτῆς ὀφείλεται τῇ ἐξιδιασμένῃ δραστηριότητι καὶ ἀνενδότῳ ἐπιμονῇ τοῦ γενναίου στρατηγοῦ κ. Στεφάνου Τύρ, οὗ τὸ ὄνομα προσφιλέστατον ἡμῖν γενόμενον ἐπὶ τῷ ἔργῳ, δικαίως κεφαλαίοις ἀναγραφήσεται γράμμασιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς προόδου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἥτις τὴν ἀρχαίαν ἀπομιμουμένη

Ἑλλάδα, ὀφείλει νὰ κατατάξῃ αὐτὸν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν εὐεργετῶν καὶ ἀπονείμῃ τὸν τίτλον τοῦ φιλέλληνος.

Μαργαρίτης Δήμιτσας.

ΡΑΒΕΛΑΙ

ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΤΟΥ Α'. *

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ ἐποχή, τὴν ὁποίαν ἱστοροῦμεν, δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς στιγμὰς ἐκείνας, τὰς ὁποίας διέρχεται ὁ νοσῶν κατὰ τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς νόσου, ὅτε ὁ ἰατρὸς παραιτεῖται ἀναμένων τὸ θαῦμα καὶ ἡ φύσις ἀποφασίζει περὶ τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου. Ὁ πυρετὸς αὐξάνει, ἡ φαντασία ἐξάπτεται, αἱ αἰσθήσεις παράχορδοι ἐξαπατῶσι τὸν νοῦν, ὅτε αἴφνης μετ' ὀλίγον τὸ θαῦμα ἐπιτελεῖται, ἡ παραζάλη ἐλαττοῦται, παύει ὁ πυρετὸς τῆς ἀσθενείας καὶ ἄρχεται ὁ πυρετὸς τῆς ζωῆς. Τοιαύτην τινὰ φάσιν διήρχετο καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα—ὁ ἀσθενής, περὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται.

Οὐχὶ ἡμέρας, οὔτε ἔτη, ἀλλ' αἰῶνας ἐκάθευδεν οὕτω τεταπεινωμένον καὶ ὡς ὑπὸ νάρκην. Ἐνίοτε ἐφαίνετο ἀναζωογονούμενον, ἀλλ' ἦσαν ἐξάψεις τῆς ἀσθενείας. Πλὴν ἐπέστη καὶ δι' αὐτὸ ἡ ἀληθὴς στιγμὴ τῆς κρίσεως, ὁ πυρετός, ἡ παραζάλη. Ἡ στιγμὴ αὕτη καλεῖται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Γραμμάτων ΙΣΤ' αἰών, αἰὼν τῆς ἀναγεννήσεως.

—Ἐρρέτω τὸ παρελθόν!—ἔλεγε προσκαλῶν εἰς ἱερὸν πόλεμον τοὺς σοφοὺς τῶν ἐθνῶν, ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων τοῦ σκότους ὁ ἄνθρωπος τοῦ μέλλοντος.—Ἐρρέτωσαν ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἐπίπλαστος σοφία. Ἡ Ἰταλία εἶδεν αὐτὴν φεύγουσαν καὶ ἡ Γερμανία ἐπίσης νὰ ῥίπτῃ τὸ πάρθιον βέλος, ἐνῷ ἀπεχώρει. Εἶδον ὁμοίως αὐτὴν κρυπτομένην ὑπὸ αἰσχύνης, ἡ Ἀγγλία καὶ Ἱσπανία καὶ ἡ Γαλλία πίπτουσαν ὑπὸ τὰ συρίγματα. Ἐγκατέλιπεν ἤδη τὰς πόλεις τῆς Εὐρώπης τὸ φρικαλέον τοῦτο τέρας, τὸ ὁποῖον ἐλυμαίνετο τὸ πᾶν, αἱ τέχναι ἀναθάλλουσι καὶ τὰ γράμματα ἀνθοῦσιν. Ὁ κόσμος ἐξέρχεται ἐκ τοῦ χάους καὶ βαδίζει πρὸς τὴν κατάκτησιν τῆς ἀληθείας. Φθίνει ἐκ τοῦ γήρατος ἡ τυραννία τῶν μοχθηρῶν· ἡ ἀκμαία νεότης, ἥτις βαδίζει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπιστήμης, αὐτὴ θ' ἀνατρέψῃ μετ' ὀλίγον τοὺς ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν ἐγκαθεύδοντας. Χαιρετίσατε τὴν αὐγήν, ἥτις ἐπανατέλλει, εἶναι ἡ αὐγὴ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ..!

Νομίζετε ἴσως ὅτι τοὺς λόγους τούτους ἐπρόφερε χθὲς ἔτι ὁ ἄνθρωπος

* Ἴδε σελ. 19.—Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν 6 Δεκεμβρίου 1882.

τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ὁ δαιμόνιος Οὐγώ . . . Οὐχί· ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ στόματος τυπογράφου τῆς Λυῶνος· τοὺς λόγους τούτους εἶπεν ὁ Στέφανος Dolet, ὁ ἄνθρωπος τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, τὸν ὁποῖον οἱ καλόγηροι ἀνεβίβασαν ἐπὶ τῆς πυρᾶς, διότι ἦτο σοφός.

Δὲν ἠπατήθη, καθὼς δὲν ἠπατήθησαν καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ, οἵτινες ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ των ἀπεκάλεσαν τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐποχὴν αἰῶνα τῆς ἀναγεννήσεως.

Ἡ *διαβολικὴ* ἐκείνη ἐπίνοια τοῦ Γούτεμβεργ ἀφύπνισε τὴν ὑπὸ μανδραγόραν καθεύδουσαν Γερμανίαν, καὶ ὁ Λούθηρος ἦλθε μετὰ τὸν Οὔσσον νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς θρησκευτικῆς ἀναμορφώσεως. Τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα ἔφερεν ὁ Λάσκαρης ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅσα ἄλλα ἀκόμη ἦλθον οὗτοι ἀναζητοῦντες, εἶχον ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἀφυπνίσει τὴν Ἰταλίαν τοῦ Πετράρχου καὶ τοῦ Δάντου, τὴν Ἰταλίαν τοῦ Βοκκακίου καὶ τοῦ Λαυρεντίου τῶν Μεδίκων. Ὁ Καλβῖνος ἐσήμανεν ἐπίσης τὸ ἐγερτήριον ἐν Γαλλίᾳ, ὁ ἑλληνιστὴς Καλβῖνος καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀναμόρφωσις ἐστρατολόγει τοὺς ἐργάτας τῆς ἀναγεννήσεως.

Τῳόντι μέθη τις κατέλαβε τότε τοὺς πάντας ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἀνίσχοντος ἡλίου μετὰ αἰῶνας σκότους καὶ δεισιδαιμονίας. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διέρρηξε τοὺς συνέχοντας αὐτὸ δεσμούς, ἐζήτησε τόπον καὶ ἔκτασιν καὶ ἐστράφη εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀγνώστου. Ἑκάστη κεφαλὴ ἔκρυπτε καὶ ἕνα Χριστόφορον Κολόμβον καὶ μάρτυρες τῆς ἐπιστήμης παρηκολούθουν τοὺς μάρτυρας τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀγχόνην ἢ τὴν πυράν.

Τὸ αἰφνήδιον φῶς ἐθάμβωσεν, ἡ μέθη παρέσυρεν, ἔλειπεν ἡ τέχνη, ἔλειπε τὸ σύστημα, ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς συνεπλήρου τὸ ἐλλεῖπον. Τὸ πᾶν ἐφαίνετο ἀναβιοῦν, τὸ πᾶν ἐφαίνετο νεάζον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ πυρετοῦ, ἀλλὰ τοῦ πυρετοῦ τῆς ζωῆς πλέον, ὅτε συνεκύκα τὴν Γαλλίαν ὁ Καλβῖνος καὶ ἡ συνωρὶς ἐκείνη τῶν σοφῶν, ὅτε εἰσήλασαν ὡς ἐξ ἐφόδου τὰ γράμματα ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ τυπογραφία ἐκ τῆς Γερμανίας, ἐπεφάνη ἀπὸ τῆς Τουραίνης ἄνθρωπός τις, τὸν ὁποῖον ἄλλοι ἐξέλαβον ὡς κοινὸν γελωτοποιὸν καὶ ἄλλοι ἀνεκήρυξαν σοφόν. Ὁ δραπέτης οὗτος τοῦ μοναχικοῦ κελλίου, νέος Δημόκριτος, ἐπεχείρησε νὰ σατυρίσῃ τοὺς συγχρόνους του ἀπὸ τῶν ἡγεμόνων μέχρι τῶν τελευταίων ἀστῶν, νὰ καταγγείλῃ τὴν ἀμάθειαν τῶν διδασκάλων, νὰ γελοιογραφήσῃ τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς καλογήρους καὶ ἐπὶ πλέον νὰ χλευάσῃ τοὺς δικαστὰς καὶ ταῦτα, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ πυρὰ ἦτο ἀνημμένη ἐπὶ τῆς πλατείας καὶ τὰ θύματα διεδέχοντο ἄλληλα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ.

I

Ὁ παράδοξος οὗτος ἀνὴρ ἐκαλεῖτο Φραγκῖσκος Ραβελαὶ καὶ ἐγεννήθη ἐν Chinon τῆς Τουραίνης τὸ 1495.

Ἐὰν ὁ πατὴρ αὐτοῦ δὲν ἦτο κάπηλος, ὡς διατείνονταί τινες, ἀλλ' ὅμως ἡ οἰκία αὐτοῦ ἦτο καπηλεῖον περιώνυμον διὰ τοὺς λευκοὺς του οἴνους, τοὺς ὁποίους πολλάκις μνημονεύει ἐν τῇ πεζῇ αὐτοῦ ἐποποιΐᾳ ὁ Ραβελαί, οὗτινος τὸ καπηλεῖον τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον σχολεῖον. Ὁ παῖς ὡδηγήθη εἰς τὴν μονὴν τῶν Βενεδικτίνων τοῦ Seully καὶ ἔπειτα εἰς ἄλλην παρὰ τὴν Ἀγγήραν. Ἐκεῖ ἐγνώρισε τοὺς ἀδελφοὺς du Bellay,ἐκ τῶν ὁποίων τὸν ἕτερον, γενόμενον καρδινάλην,ἠκολούθησε βραδύτερον εἰς τὴν αἰωνίαν πόλιν. Ἀμφότεροι ἦσαν ὀνομαστοὶ διὰ τὸν ἔρωτα αὐτῶν μᾶλλον πρὸς τὰ γράμματα ἢ διὰ τὰ ἴδια αὐτῶν ἔργα. Ἐν τούτοις εἷς ἱστορικὸς ὁ de Thou καὶ ὁ νομοδιδάσκαλος ὑπουργὸς Hopital ἐπῄνουν τοὺς στίχους τοῦ καρδινάλιος, ἐλάχιστοι ὅμως ἢ μᾶλλον οὐδεὶς ποτὲ ἐκ τῶν ἱστορικῶν παρέπεμψεν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ ἑτέρου du Bellay.

Ὁ Ραβελαὶ περιεβλήθη μετὰ ταῦτα τὸ ἔνδυμα τοῦ Κορδελιέρου ἐν τῇ μονῇ τοῦ Fontenay καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν γλωσσῶν. Ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐπ' αὐτοφώρῳ μελετῶν τὴν ἑλληνικὴν μετὰ τοῦ Πέτρου Amy ἔγκλημα προβλεπόμενον καὶ τιμωρούμενον ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἰσχύοντος ποινικοῦ κώδηκος—ἐνεκλείσθη εἰς ὑπόγειον καὶ σκοτεινόν τινα τάφον in pace,ὅπως ὁ Τουρκουεμάδας,ὅπου θὰ ἐλησμονεῖτο ἴσως διὰ παντός,καθὼς ἐλησμονήθησαν πολλοὶ ἄλλοι,ἐὰν δὲν ἐμεσολάβει ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Budé,ὁ σοφὸς οὗτος ἑλληνιστὴς καὶ εὐνοούμενος τοῦ Φραγκίσκου Α' καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Fontenay δὲν ἔδραττον τὰ ὅπλα ὅπως ἐλευθερώσωσιν αὐτόν,διαρρήξαντες τὰς πύλας τῆς μονῆς.

Ἄλλοι προβάλλουσιν ἕτερον λόγον τῆς φυλακίσεώς του· λέγουσιν ὅτι ἐνεκλείσθη εἰς τὸ ἀνήλιον ἐκεῖνο ὑπόγειον, διὰ τὰς πανουργίας του ἐναντίον τῶν μοναχῶν. Ὁ Ραβελαὶ ἐπηγγέλλετο ἔκτοτε τὸν πρακτικὸν ἰατρὸν καὶ ἐξαπατῶν τοὺς συναδέλφους του τοῖς ἔδιδε φάρμακα καὶ βότανα, τὰ ὁποῖα εἶχον παραδόξους ἐπ' αὐτῶν ἐνεργείας. Ὁ Le Roy, ὅστις ἔγραψε τὸ ἐγκώμιόν του, εἶπεν ὅτι ἐτιμωρήθη, διότι παρουσιασθείς ποτε ἐν μέσῳ τῶν εὐθυμούντων χωρικῶν ἔξαλλος ὑπὸ τοῦ οἴνου ἤρχησε νὰ χορεύῃ τὸν κόρδακα μετ' αὐτῶν καὶ νὰ τοῖς διδάσκῃ τὴν ἀκολασίαν. Τελευταῖον ὑπάρχει καὶ ἑτέρα παράδοσις, καθ' ἣν ὑποδυθεὶς τὴν στολὴν τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου ἀνέβη ἐπὶ τοῦ βάθρου ὅπου ἦτο ὁ ἀνδριάς, θέλων νὰ ἐκπλήξῃ διά τινος θαύματος τοὺς ἀφελεῖς χωρικούς, οἵτινες ἤρχοντο νὰ γονυπετήσωσιν ἐνώπιον αὐτοῦ.

Ὁ Ραβελαὶ ἐχειροτονήθη ἱερεὺς τὸ 1519. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπορρίψας τὸ ῥάσον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐξ ἀρχῆς ἐλαχίστην ᾐσθάνετο στοργήν, ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ ἀλλαχοῦ τύχην. Ἐντεῦθεν ἄρχεται κυρίως ὁ βίος τοῦ Ραβελαί. Καὶ εἶναι βίος πλάνης, μεστὸς περιπετειῶν καὶ παραδοξοτήτων, τὰς ὁποίας ἐπολλαπλασίασαν οἱ χρονογράφοι κατὰ βούλησιν. Συνέρραψαν ὅσα ἠδυνήθησαν ἀνέκδοτα, τὰ ὁποῖα ἐκοσκίνισε μὲν ὁ Βολταῖρος ἔπειτα,

ἀλλὰ τὸ κόσκινόν του ἦτο πυκνὸν καὶ σχεδὸν ἀπέρριψε τὰ πάντα.

Ἐν μέσῳ τῶν περιπετειῶν τούτων ὁ Ραβελαὶ ἐξηκολούθει μελετῶν τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς. Παρ' ὀλίγον διὰ τοῦτο νὰ νομισθῇ εἰδωλολάτρης. Ἦτο δὲ ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἡ Σορβώννα κατεδίωκε τοὺς νεωτεριστὰς καὶ πλειότερον τοὺς σοφοὺς ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἐνεωτέριζον καὶ παρέδιδεν εἰς τὸ πῦρ τὸν λουθηρίζοντα Berquin καὶ τὰ συγγράμματά του.

Ὁ Ραβελαί, ὅστις ἐφοβεῖτο καὶ τὴν Σορβώνναν καὶ τοὺς καλογήρους,τῶν ὁποίων ἦτο ὁ πειρασμός, ἐγκατέλιπε τὸ προσφιλὲς Chinon καὶ τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Maillezais, παρ' ᾧ ἐφιλοξενεῖτο καὶ μόνος τὸ 1530 ἔλαβε τὴν ἄγουσαν εἰς Montpellier, ὅπου ἐνεγράφη εἰς τὴν ἰατρικὴν σχολήν, ἐνῷ ἤδη εἶχεν ὑπερβῇ τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του. Διηγοῦνται ὅτι τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, εὑρεθεὶς μεταξὺ τοῦ πλήθους,τὸ ὁποῖον συνωστίζετο εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς σχολῆς διὰ νὰ ἀκροασθῇ τινος θέσεως, κατ' ἀρχὰς μὲν περιωρίσθη ἐξετάζων τὰς εἰκονογραφίας τῆς αἰθούσης, ἀλλ' ὅτε εἶδεν ὅτι ἡ συζήτησις ἐστράφη περὶ φυτῶν καὶ χόρτων, κατῆλθεν εἰς τὴν κονίστραν καὶ ἐζήτησε νὰ συμμετάσχῃ τοῦ ἀγῶνος, τοσοῦτον δὲ ἐπιτυχῶς ἐπραγματεύθη τὸ θέμα, ὥστε ἐκίνησε τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν.

Ὁ Ραβελαὶ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἔτους ἐτιτλοφόρει ἑαυτὸν διδάκτορα τῆς ἰατρικῆς. Ἀληθῶς ἀνηγορεύθη τοιοῦτος, ἀλλὰ μετὰ ἓξ ἔτη. Ἡρμήνευεν ὅμως ἔκτοτε κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τῶν ὑποψηφίων τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Γαληνοῦ.

Φαίνεται ὅτι καὶ τότε διετήρει ἀκόμη τῆς νεότητος αὐτοῦ τὸ φιλόγελον, διότι κατερχόμενος ἐκ τῆς ἕδρας ἀπέρριπτε τὸν ἐρυθρὸν χιτῶνα, τὸν ὁποῖον ἔφερε καὶ ἐνδυόμενος τὴν στολὴν τοῦ ὑποκριτοῦ ἐδίδασκε κωμῳδίας μετὰ τῶν ἑταίρων, κωμῳδίας τῶν ὁποίων ἦτο ὁ ποιητής. Ἀφῆκε δὲ πολλάκις τὴν μάχαιραν τοῦ ἀνατόμου καὶ ἔκλεισε τὸν Ἱπποκράτην καὶ τὸν Γαληνὸν διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς ἐποποιΐας του, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ἐν Λυῶνι τὸ 1532 ὑπὸ τὸν τίτλον· *Τὰ μεγάλα καὶ ἀνεκτίμητα κατορθώματα τοῦ γίγαντος Γαργαντούα*. Τὰ ἑπόμενα τέσσαρα βιβλία,τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσι τὴν δευτέραν γενεὰν τῶν ἡρώων του καὶ ὅπου πρωταγωνιστοῦσιν ὁ Πανταγρουὲλ καὶ ὁ Πανοῦργος ἐδημοσιεύθησαν τὸ 1552.

Ὁ Ραβελαὶ δὲν ἦτο ἀκόμη διδάκτωρ τῆς Σχολῆς καὶ ὅμως ἀπήλαυε τιμῶν ἀνωτέρων τοῦ διδάκτορος. Καὶ ὅτε ὁ Duprat, ὑπουργὸς τοῦ Φραγκίσκου Α', ἠθέλησε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῆς τινα προνόμια, τῶν ὁποίων ἀπήλαυεν, ἡ Σχολὴ ἀπέστειλε πρεσβείαν τὸν Ραβελαί. Ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς ἠρνεῖτο νὰ δεχθῇ αὐτόν. Τότε δὲ οὗτος λέγουσιν ἐμηχανεύθη νὰ παρουσιασθῇ ὡς Ἀρμένιος φέρων μακρὰν πρασίνην ἐσθῆτα καὶ ἀνατολικὸν κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ μελανοδόχον ἐπὶ τῆς ζώνης, κάτωθεν τῆς οἰκίας

τοῦ ὑπουργοῦ, ὅστις ἐκπλαγεὶς διὰ τὸ παράξενον τῆς στολῆς ἔπεμψε τοὺς ὑπηρέτας του νὰ μάθωσι τίς εἶναι οὗτος δὲ ἀπεκρίνετο ἐξ ὑπαμοιβῆς εἰς ἕνδεκα διαφόρους γλώσσας. Ὁ Duprat, οὗτινος ἐκινήθη ἔτι μᾶλλον ἡ περιέργεια, προσεκάλεσε τότε αὐτὸν ἐνώπιόν του καὶ ὁ Ραβελαὶ ἀπορρίπτων τὸ προσωπεῖον ἤρχισε νὰ δημηγορῇ, γαλλιστὶ πλέον, ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς Σχολῆς. Ὁ ὑπουργὸς καταληφθεὶς ἐξ ἀπροόπτου ἠναγκάσθη νὰ ὑποσχεθῇ τὰ πάντα καὶ ἡ Σχολὴ ἐπανέκτησε τὰ προνόμιά της.

Μετ' ὀλίγον ἐγκατέλιπε τὴν πόλιν αὐτὴν καὶ ἦλθεν εἰς Λυῶνα, ὅπου ἐξέδοτο τὸν Γαργαντοὺα καὶ προγνωστικά τινα ἡμερολόγια ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦ Ἀλκοφρίδου, ἐνῷ συγχρόνως ἐβοήθει τὸν Dolet καὶ Σαβαστιανὸν Γρύφην εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων. Ἐξηκολούθει δὲ ἐπιστέλλων πρὸς πάντας τοὺς σοφοὺς τῆς Γαλλίας καὶ ἐξ ὑπαμοιβῆς μεταχειριζόμενος τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικήν. Ἐκεῖ ἐγνώρισεν ὁ Ραβελαὶ τὸν Μαρώ, τὸν ποιητὴν τῆς αὐλῆς τοῦ Φραγκίσκου καὶ τῆς Μαργαρίτας, ὅστις γενόμενος ὀπαδὸς τοῦ Καλβίνου, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ μακρὰν τῆς Γαλλίας, ἵνα μὴ πάθῃ ὅ, τι μετ' ὀλίγον ἔπαθεν ὁ Delet, τὸν ὁποῖον ἔκαυσαν ἐπὶ τῆς πλατείας ἐνῷ ἴσως δὲν ἦτο ὀπαδὸς τοῦ ἀναχωρητοῦ τῆς Γενεύης.

Ὁ Ραβελαὶ συνηντήθη μετὰ τοῦ Καλβίνου πρὸς στιγμὴν μόνον. Ἦσαν ἀμφότεροι ἑλληνισταί· ἦσαν ἐπίσης καὶ οἱ δύο ἀπόστολοι τῆς ἀναγεννήσεως, ἀλλ' ἀντιθέτων ὅλως χαρακτήρων καὶ διὰ τοῦτο ἡ συμμαχία αὐτῶν ὑπῆρξεν ἐφήμερος. Εἰς τὸ χεῖλος τοῦ Καλβίνου οὐδέποτε ἐπεκάθησεν ὁ γέλως, ἡ αὐστηρότης τῶν ἠθῶν του ἔφθανε πολλάκις μέχρι μισανθρωπίας. Ὁ Ραβελαὶ εἶχε καρδίαν παιδός, ἐνῷ εἶχεν ἀνάστημα γίγαντος· τὸ μέτωπόν του ἦτο πάντοτε ἀνέφελον καὶ ἡ ὄψις του μειδιῶσα. Ἰδοὺ διατὶ οἱ πρώην σύμμαχοι ἐγένοντο μετέπειτα ἄσπονδοι ἐχθροί. Ὁ πρῶτος ἐμυκτήριζε τὴν ἐρεσχελίαν τοῦ Ραβελαὶ καὶ οὗτος πάλιν ἀπεκάλει τὸν Καλβῖνον δαιμονιακὸν τῆς Γενεύης.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ καρδινάλης du Bellay ἀπεστέλλετο πρεσβευτὴς εἰς Ρώμην (1534) ὁ Ραβελαὶ ἠκολούθησεν αὐτόν, ἴσως ὡς ἰατρός.

Ἐνταῦθα εὗρον τὸν καιρὸν οἱ βιογράφοι νὰ συνυφάνωσι τὰ μυρία ἐκεῖνα ἀνέκδοτα, διὰ τὰ ὁποῖα τοῖς ὀφείλεται ἂν οὐχὶ ἄλλο, βεβαίως ὅμως τὸ βραβεῖον τῆς ἐπινοίας. Καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀπίθανον προκειμένου περὶ τοῦ Ραβελαί. Ἄλλως τε ἐπὶ τῆς καθέδρας τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐκάθητο τότε ὁ Κλήμης Η', ὅστις δὲν διεκρίνετο ἐπὶ αὐστηρότητι.

Παραλείπω διατὶ δὲν ἠθέλησε ν' ἀσπασθῇ τοὺς πόδας τῆς αὐτοῦ Παναγιότητος. Ἀλλ' ὅμως βεβαιοῦσιν ὅτι προσκληθεὶς νὰ ζητήσῃ χάριν τινὰ παρεκάλεσε τὸν Πάπαν νὰ τὸν ἀφορίσῃ.— Ἅγιε Πάτερ— εἶπεν— εἶμαι Γάλλος καὶ κάτοικος τῆς μικρᾶς πόλεως Chinon, τὴν ὁποίαν θεωροῦσιν ἐπάνω κάτω καταδεδικασμένην εἰς τὸ πῦρ. Ἔκαυσαν ἤδη πολλοὺς ἀγαθοὺς ἀν-

θρώπους καί τινας συγγενεῖς μου. Ἐγὼ ὅμως οὐδέποτε φοβοῦμαι νὰ καῶ, ἐὰν μὲ ἀφορίσῃ ἡ ὑμετέρα Παναγιότης. Καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος. Ἐνῷ ἠρχόμεθα εἰς τὴν πόλιν ταύτην μετὰ τοῦ κ. καρδιναλίου διήλθομεν διὰ τοῦ Τάραντος, ὅπου τὸ ψῦχος ἦτο ὑπερβολικόν. Φθάσαντες εἴς τινα οἰκίαν, ὅπου κατῴκει πτωχή τις γυνή, τῇ ἐζητήσαμεν πῦρ ἀντὶ πάσης θυσίας. Ἐκείνη μὴ ἔχουσα ἄλλα ξῦλα ἔθετο τοὺς τρίποδας τῆς κλίνης της εἰς τὸ πῦρ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτοὶ δὲν ἔκαιον ἤρχισε τότε νὰ καταρᾶται λέγουσα ὅτι ἀναμφιβόλως ἦσαν ἀφωρισμένοι ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος τοῦ Πάπα. Ὥστε, ἐὰν εὐχαρεστῆται ἡ ὑμετέρα Παναγιότης νὰ μὲ ἀφορίσῃ, εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ ἐπιστρέψω σῶος καὶ ἀκέραιος εἰς τὴν πατρίδα μου.

Ὁ Βιβλιόφιλος Jacob, ὅστις διατείνεται ὅτι ἐνθυμεῖται ὅσα διηγήθη εἰς τὰς ἑσπερίδας του ὁ Walter Scott κατὰ τὴν ἐν Παρισίοις διαμονήν του, διατείνεται ὁμοίως ὅτι ὁ Ραβελαὶ ἔκλεψε μετά τινα χρόνον ἐπανελθὼν εἰς Ρώμην τὴν χρυσοΰφαντον ἐμβάδα τοῦ ἁγίου Πατρὸς Παύλου Γ' καὶ ἀνέδεσεν ἐπὶ τῆς οὐρᾶς ἡμιόνου, ὁ δὲ λαός, ὅστις ἀνεγνώρισε τὸ ἀπολεσθὲν κειμήλιον ὡδήγησεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ Βατικανὸν τὸν ἡμίονον καὶ ἐγονυπέτει ἀσπαζόμενος τὴν ἐμβάδα. Καὶ ἤθελε διὰ τούτου ν' ἀποδείξῃ ὅτι καὶ πρότερον ἡ προσκύνησις ἐγίνετο χάριν τῆς ἐμβάδος καὶ οὐχὶ χάριν τοῦ Πάπα.

Ἐπειδὴ ἐφθάσαμεν εἰς τὰ ἀνέκδοτα δὲν θέλω νὰ λησμονήσω καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ παροιμιῶδες τέταρτον τοῦ Ραβελαί, τὸ ὁποῖον δηλοῖ τὴν στιγμήν, καθ' ἣν μετὰ εὐφρόσυνον συμπόσιον πρόκειταί τις νὰ λογαριασθῇ μετὰ τοῦ ξενοδόχου του. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀναφέρεται εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, ὅτε ὁ Ραβελαὶ εὑρίσκετο ἐν Λυῶνι καί.... δὲν εἶχε χρήματα νὰ ἀναβῇ εἰς Παρισίους.

Λέγουσι λοιπὸν ὅτι μετεμφιεσθείς, ὥστε νὰ ᾖ ἀγνώριστος, προσεκάλεσε τοὺς ἰατροὺς τῆς πόλεως διακηρύξας ὅτι διακεκριμένος τις δόκτωρ ἐπανελθὼν ἐκ τῶν ταξειδίων του εἶχέ τι σπουδαῖον νὰ τοὺς ἀναγγείλῃ. Συνῆλθον ἑπομένως πλῆθος περιέργων καὶ ὁ Ραβελαὶ ἐλάλησεν ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου αὐτοῦ ἐπὶ μακρῶν περὶ διαφόρων τῆς ἐπιστήμης ζητημάτων. Πάντες ἤκουον αὐτοῦ μετὰ προσοχῆς, ὅτε αἴφνης μεταλλάξας ὕφος καὶ διατάξας νὰ κλεισθῶσιν αἱ θῦραι τῆς αἰθούσης ἀνήγγειλεν εἰς αὐτοὺς ὅτι εἶχέ τι ἀπόρρητον νὰ τοῖς ἐμπιστευθῇ. Καὶ τότε ἐξάγων ἐκ τοῦ κόλπου του θυλακίδας περιεχούσας βότανα· —Ἰδοὺ εἶπε, δραστήριον φάρμακον, δι' οὗ δύνασθε ν' ἀπαλλαγῆτε τοῦ βασιλέως καὶ τῶν τέκνων του! —Πάντες ἔντρομοι ἀπεχώρησαν τότε καὶ ὁ Ραβελαί, ὅπως ἤλπιζε, συλληφθεὶς ἐκλείσθη ἐντὸς ἁμάξης καὶ ὑπὸ συνοδίαν ὡδηγεῖτο εἰς Παρισίους. Καθ' ὁδὸν ὁ ἐπίσημος οὗτος ὑπόδικος ἀπήλαυεν ἐκτάκτων περιποιήσεων καὶ ἐτρέφετο δαπάνῃ τοῦ Κράτους. Ὅτε δὲ ὡδηγήθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ὡμολόγησε

τὸ στρατήγημά του καὶ ὁ Φραγκῖσκος γελάσας συνεχώρησε τὸν ὑποτιθέμενον συνωμότην.

Εἶσθε ἐλεύθεροι νὰ πιστεύσητε ἢ μὴ τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἄλλοι ἄλλως διηγοῦνται· ἀλλ' εἶναι τοὐλάχιστον εὐφυέστερον πολλῶν ἄλλων, τὰ ὁποῖα ἐπενόησαν ὑπ' εὐθύνην τοῦ Ραβελαί.

II

Τῷ 1837 ὁ συνοδὸς τοῦ καρδινάλιος ἐπανῆλθεν εἰς Montpellier, ὅπου ἀνηγορεύθη διδάκτωρ ἰατρός. Τὰ βιβλία τῆς Σχολῆς μνημονεύουσιν ὅτι τὴν 22 Μαΐου 1537 ὁ δόκτωρ Φραγκῖσκος Ραβελαὶ ἐξελέξατο διὰ τὴν *θέσιν* του τὸ βιβλίον τῶν προγνωστικῶν τοῦ Ἱπποκράτους, ὅπερ ἡρμήνευσεν ἑλληνιστί. Μνημονεύουσιν ἐπίσης ὅτι τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐπληρώθη παρὰ τοῦ Σχύρωνος, κοσμήτορος τῆς Σχολῆς, χρυσοῦν σκοῦδον εἰς τὸν δόκτορα Φραγκῖσκον Ραβελαὶ διὰ μάθημα ἀνατομῆς, ὅπερ ἐδίδαξεν.

Ὁ Ραβελαὶ ἔχαιρε τότε φήμην ἐξόχου ἰατροῦ. Λέγεται δὲ ὅτι πρῶτος ἐπεχείρησεν ἐν Λυῶνι τὴν ἀνατομὴν νεκροῦ καὶ στίχοι λατινικοὶ τοῦ Dolet ἐξυμνοῦσι τὸ σπουδαῖον τοῦτο γεγονὸς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Εὑρέθη δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὸ ἑπόμενον ἔτος τῆς ἀναγορεύσεώς του. Τὸ ἔνδυμα τοῦ δόκτορος Ραβελαὶ ἢ τοὐλάχιστον τὸ ὡς τοιοῦτον διασωζόμενον ἐν τῇ Σχολῇ περιβάλλονται κατὰ παράδοσιν μέχρι σήμερον οἱ ἀναγορευόμενοι διδάκτορες. Ἐπίσης δὲ εἰς εὐγνωμοσύνην ἡ Σχολὴ ἀνήρτησε τὴν εἰκόνα του, ὅπου παρίσταται ἐν μεγαλοπρεπεῖ στάσει μὲ τὴν ὄψιν ζωηρὰν τὸ χρῶμα, τὸν πώγωνα ξανθὸν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πλήρεις πυρὸς καὶ ζωῆς, ἐν ὅλῳ δὲ ἐκφράζει ἡ γλυκεῖα ἐκείνη μορφὴ τὴν ἀγχίνοιαν τῆς διανοίας του.

Ὁ Ραβελαὶ ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἰατρὸς τοῦ νοσοκομείου τῆς Λυῶνος. Φαίνεται δὲ ὅτι ἰδίως κατέγεινεν εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ἀρθρίτιδος καὶ τῶν ἀποκρύφων ἀσθενειῶν καὶ σώζεται μάλιστα καί τις αὐτοῦ πραγματεία εὐτράπελος ἅμα καὶ σοβαρά, ὁ *Θρίαμβος* ἐπιγραφομένη.

Ἡ θεραπευτικὴ αὐτοῦ ἦτο λίαν παράδοξος. Ἔκλειε τοὺς ἀσθενεῖς αὐτοῦ ἐντὸς κλιβάνου ἢ λουτροῦ, ἕως οὗ ἐπέλθῃ ἡ ἐφίδρωσις, ἔπειτα εἰς ἀνακούφισιν τοῖς ἀνεγίνωσκεν ἀποσπάσματα τοῦ Γαργαντούα καὶ Πανταγρουέλ. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς θεραπευτικῆς εἰσήγαγεν ἐν Γαλλίᾳ ὁ Ἰταλὸς Τορέλλας· ἀλλ' ὅμως εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι εἶχον θεραπευτικήν τινα δύναμιν καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ γίγαντος Γαργαντούα καὶ αἱ περιηγήσεις τοῦ Πανταγρουέλ, τὰς ὁποίας ὁ ἰατρὸς διηγεῖτο εἰς τοὺς ἀσθενεῖς του.

Ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἦτο ἡμιτελὲς εἰσέτι καὶ ὁ Ραβελαὶ ἐπανῆλθεν εἰς Παρισίους ἵνα συμπληρώσῃ τὴν ἐποποιΐαν του. Ὅτε ἐξεδόθησαν τὰ πρῶτα αὐτῆς βιβλία, ὡς θύελλά τις ὁρμητικὴ ἐξηγέρθησαν ἐναντίον αὐτοῦ, τρεῖς ἀδυσώπητοι ἐχθροί, ἡ Σορβώννα, τὸ Παρλαμέντον, ὁ Καλβῖνος. Συμ-

βούλιον συνεκροτήθη ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς πρώτης. Οἱ δὲ διδάκτορες θεολόγοι ἐξεφύλλιζον τὸ βιβλίον του καὶ εἰς ἑκάστην αὐτοῦ σελίδα εὕρισκον καὶ ἓν κεφάλαιον κατηγορίας. Εἰκοσάκις θὰ κατεδίκαζον αὐτὸν εἰς τὸ πῦρ ὡς ἄθεον, ἐὰν δὲν ἤρκει καὶ ἅπαξ μόνον, ἀλλ' ὅμως οὔτε ἅπαξ κατεδικάσθη. Ἀπέναντι τριῶν ἐχθρῶν τοιούτων, εἶχεν ἰσαρίθμους φίλους, οἵτινες δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον ἰσχυροί, τοὺς ἀδελφοὺς du Bellay, τὸν καρδινάλην τοῦ Chatillon, καὶ οἵτινες ἐμεσίτευσαν ὑπὲρ αὐτοῦ, τώρα μὲν πρὸς τὸν Φραγκῖσκον, ἔπειτα δὲ πρὸς τὸν Ἐρρῖκον.

Ὁ Ραβελαὶ εἶχε καὶ ἄλλο κόμμα καὶ ἐντὸς τῆς αὐλῆς καὶ ἔξω τῆς αὐλῆς. Ἦτο ὁ ἡγέτης—ὡς εἶπεν ὁ Jacob – μυστικῆς τινος βακχικῆς ἑταιρίας, ἥτις ἐνθουσιώδης παρηκολούθει τὰς περιπετείας τοῦ Παντακρουέλ.

Εἶχεν ὅμως καὶ ἄλλους ἐχθροὺς ἐκτὸς τῆς Σορβώννας μετὰ τῶν ὁποίων ἀντήλλασσε σατυρικὰ ἐπιγράμματα, οἵτινες κατηγόρουν αὐτὸν ὡς ἄθεον καὶ μέθυσον. Ἐπὶ τοῦ πρώτου κεφαλαίου οὐδέποτε κατῆλθεν εἰς συζήτησιν, ἀλλ' ὅμως ἡσύχως ἀπεδέχετο τὴν δευτέραν τῶν κατηγοριῶν. Ὁ Ραβελαὶ ἠναγκάσθη τότε, ἀφοῦ εἶδε καὶ ἐκ τῶν φίλων τινὰς νὰ στρέφωσιν ἐναντίον αὐτοῦ τὰ ὅπλα νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τῆς Γαλλίας. Τῷ 1547 ἦν ἐν Μέτς ἄνευ χρημάτων καὶ εἰς τοῦτο περιῆλθε πλέον ἢ ἅπαξ. Ἐκεῖθεν ἔγραφε πρὸς τὸν καρδινάλην ζητῶν νέαν ἐπιχορήγησιν, ὅπως κατέλθῃ εἰς Ἰταλίαν.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐπέπεσον λάβροι κατὰ τῶν ἔργων του καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ ὀνόματός του. Εὗρον ὅτι Rabelaesius, ὡς ἐγράφετο λατινιστί, εἶναι σύνθετον ἐκ τοῦ r a b i e καὶ l a e s u s καὶ δηλοῖ τὸν δηχθέντα ὑπὸ λυσσαλέου κυνός. Οἱ φίλοι αὐτοῦ ὑπερασπιζόμενοι τὸν ἀρχηγόν των κατέφυγον εἰς τὴν ἀραβικὴν καὶ εὗρον ὅτι τὸ ὄνομά του εἶναι σύνθετον ἐκ τοῦ r a b καὶ l e z, ὧν τὸ πρῶτον σημαίνει διδάσκαλον καὶ τὸ δεύτερον χλευαστήν. Καὶ συνέθετον λατινικὰ ἐπιγράμματα οἱ πρῶτοι ἐτυμολόγοι, εἰς τὰ ὁποῖα ὁμοίως δι' ἐπιγραμμάτων ἀπήντων οἱ ἄλλοι. Ἀδιάλλακτοι ἦσαν ἐπίσης καὶ οἱ περὶ τὸν Καλβῖνον καὶ εἶχον ὑπόπτως πρὸς αὐτόν· τοῦτο ἀποδεικνύει ἡ φράσις τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου, ἥτις ὅμως ἐδημοσιεύθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ραβελαὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τοῦ Ἡροδότου, *ὁ Ραβελαὶ εἰ καὶ φαίνεται ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἐν τούτοις συχνάκις ῥίπτει λίθους εἰς τὸν κῆπόν μας.*

Ὁ Ραβελαὶ εἰς οὐδένα ἀνῆκε πολὺ ὀλιγώτερον εἰς τοὺς παππιστάς, καθὼς δὲν ἀνῆκεν εἰς φιλοσοφικήν τινα Σχολήν, ἀνῆκεν εἰς ἑαυτὸν καὶ μόνον καὶ ὑπῆρξεν ἀπόστολος τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως, τῆς ὁποίας τὸ πῦρ ἤρχισεν ἔκτοτε νὰ ὑποβόσκῃ, ἴσως ἀκόμη καὶ τῆς πολιτικῆς, ἥτις ἐξερράγη μετὰ διακόσια ἔτη.

Ἤδη ὁ Φραγκῖσκος Α'. δὲν ὑπῆρχε πλέον καὶ ὁ καρδινάλης δὲν ἦτο μὲν πλέον πρεσβευτής εὑρίσκετο ὅμως ἐν Ρώμῃ. Ὁ Ραβελαὶ ἔσπευσε

νὰ συναντήσῃ τὸν ἀρχαῖον προστάτην εἰς τὴν αἰωνίαν πόλιν. Ἐκ τῶν διαμειφθέντων σατυρικῶν ἐπιγραμμάτων φαίνεται ὅτι δὲν περιωρίζετο πλέον θαυμάζων μόνα τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς πόλεως, ἀλλὰ τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ ἐπέσπων ἐπίσης καὶ οἱ ζῶντες, ἐνῷ ἦτο εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἑβδόμης δεκαετηρίδος. Τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ παράπονα πρὸς τὴν Λεονόραν ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Ραβελαὶ εὑρίσκετο ἀληθῶς εἰς ἐρωτικὴν ἀπόγνωσιν, ἕνεκα τῆς ἀπίστου ταύτης Ρωμαίας. Ἀπελπισθεὶς ἐξεδικήθη λέγουσιν ἐπανελθὼν εἰς Γαλλίαν καὶ ἐσχολίασεν ἢ μετέφρασεν ὅσα οἱ κατὰ καιροὺς μισογύναι ἔγραψαν κατὰ τῶν γυναικῶν. Ὁ Ραβελαὶ παρῃτήθη ἔκτοτε τῶν ἐρωτικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τοῦ λοιποῦ ὁ οἶνος ἦτο ἡ μόνη αὐτοῦ λατρεία. Ἀπὸ τῶν ἐπιγείων ἐστράφη τότε εἰς τὰ οὐράνια καὶ ἐξέδιδε προγνωστικὰ ἡμερολόγια. Ὁ Ραβελαὶ ἦτο ἀστρονόμος.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του εὑρίσκομεν αὐτὸν ἐφημέριον τοῦ Μευδονίου. Ἐντεῦθεν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐπανέλαβον πάλιν τὸν διακοπέντα πόλεμον. Καὶ ὁ θεολόγος Πέτρος Ράμος, ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἐφόνευσαν τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου, κατήγγελλεν ἀπὸ τῆς ἕδρας του τὸν Ραβελαὶ ὡς ἄθεον, αὐτὸς ὅστις κατήγγελλεν ἐπίσης καὶ τὸν Ἀριστοτέλην. Οἱ ὑπέρμαχοι τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἐφείσθησαν οὔτε αὐτοὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ Πανταγρουέλ, ὅστις ἦτο τὸ θέμα τῆς ἔριδος ταύτης.

Ὁ Ραβελαὶ ἐξέδοτο τότε τὸ τέταρτον βιβλίον τοῦ Πανταγρουέλ, ὅπου ἐν προλόγῳ ἐσατύρισε τοὺς ἀντιπάλους του ἀπὸ τοῦ Καλβίνου μέχρι τοῦ Ράμου.

Ὡς ἐφημέριος τοῦ Μευδονίου ἠγαπᾶτο ὁ Ραβελαὶ καὶ οὐδὲν ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ παράπονον. Εἶχον νὰ παραπονῶνται ἴσως ἐναντίον τοῦ ἡμιόνου του, ἐὰν πιστεύσωμεν τὰς παραδόσεις. Ἐν τούτοις παρῃτήθη μετ' ὀλίγον τῆς θέσεως ταύτης καὶ ἦλθεν εἰς τοὺς Παρισίους.

Ὁ Ραβελαὶ ἠγαπᾶτο, ὁ Ραβελαὶ ἐθαυμάζετο ὑπὸ τῶν συγχρόνων του καὶ ἐθεωρεῖτο σοφός. Ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ, ἣν ἀπετέλουν σπάνια καὶ παράδοξα βιβλία, ἦτο περιώνυμος. Εἰς ἕκαστον αὐτῆς τόμον εἶχεν ἐπιγράψει ἰδιοχείρως κάτωθεν τοῦ τίτλου τό: Francisci Rabelaesi medici *καὶ τῶν αὐτοῦ φίλων*. Ἐκεῖ διῆλθε τὰς ὑπολοίπους αὐτοῦ ἡμέρας μελετῶν καὶ σχολιάζων, ὅσα ἀνεγίνωσκε.

Οἱ μυθολόγοι, οἵτινες ἠκολούθουν αὐτὸν κατὰ πόδας ἀπὸ Γαλλίας εἰς Ρώμην καὶ ἀπὸ Ρώμης εἰς Λυῶνα καὶ τοὺς Παρισίους, οἵτινες ἔπλασαν τοσαύτας διηγήσεις περὶ τοῦ καλογήρου, ἔπειτα περὶ τοῦ ἰατροῦ καὶ πάλιν τοῦ ἐφημερίου, παρέστησαν ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ κλίνην, ὅτε τὴν 9 Ἀπριλίου τοῦ 1553 ἐξέπνευσεν ἐν Παρισίοις ἐγκαταλιπὼν ἤδη τὸ Μευδόνιον. Εἶπον λοιπὸν τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ θανάτου του ὅτι ὁ πνευματικός, ὅστις ἦλθε νὰ ἐξομολογήσῃ τὸν Ραβελαὶ εὗρεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς κλίνης περιβεβλημένον *δόμινον* καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἐξεπλάγη ὁ Ραβελαὶ ἐπανελάμβανε

τὸ τῆς Γραφῆς: beati qui in domino moriuntur. Ἄλλοι διηγήθησαν ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς ἐξερράγη εἰς ἄπλητον γέλωτα καὶ εἶπεν εἰς τὸν ἀκόλουθον τοῦ καρδινάλιος τοῦ Chatillon, ὅστις ἦλθε νὰ ἐρωτήσῃ περὶ αὐτοῦ.—*Ρίψατε τὴν αὐλαίαν, ἡ κωμῳδία ἐτελείωσε.*

Ὁ ἱερεὺς δὲ ὅστις παρέστη ὡς ἐξομολογητὴς διεκήρυξε πανταχοῦ ὅτι ὁ Ραβελαὶ ἀπέθανεν εὑρισκόμενος ἐν καταστάσει μέθης.

III

Τοιοῦτος τοῦ Ραβελαὶ ὁ βίος. Ἴσως εἴπητε ὅτι παρουσίασα ὑμῖν ὁρμαθὸν ἀνεκδότων· ἀλλὰ ἂν ἀφαιρέσητε ταῦτα οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα ὑπολείπονται τὰ γνωστὰ περὶ τοῦ βίου του.

Τὰ ἔργα τοῦ Ραβελαὶ ὑπέστησαν πολλὰς καὶ ποικίλας τροποποιήσεις, ἰδίως δὲ ὁ *Γαργαντούας*, οὗτινος δύο ἐκδόσεις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως γενόμεναι μνημονεύονται διάφοροι καὶ ὡς πρὸς τὸν τίτλον καὶ ὡς πρὸς τὴν πλοκὴν τοῦ μύθου.

Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν ἥρωά του, εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς ἐκδρομάς. Ὑπάρχουσι σελίδες, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ παρέλθωμεν. Ὑπάρχουσιν ὅμως κεφάλαια, τὰ ὁποῖα εἶναι οἱονεὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἔργου καὶ ὅπου ὁ Ραβελαὶ ἀποκαλύπτεται ὡς ἀπὸ μέσου τῶν νεφῶν. Καὶ εἶναι ταῦτα τὰ ψύγματα τοῦ χρυσοῦ ἐν μέσῳ τῆς ἰλύος.

Ἡ γενεαλογία τοῦ Γαργαντούα εὑρέθη γεγραμμένη ἐπὶ φλοιοῦ ἐντὸς ἀρχαίου σαρκοφάγου. Οὐδεὶς ἦτο μᾶλλον αὐτοῦ εὐγενής, διότι κατήγετο κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἐκ τῶν γιγάντων τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ μήτηρ του ἔφερεν αὐτὸν ἕνδεκα μῆνας εἰς τὴν κοιλίαν της καὶ ἐπὶ τέλους ἐγεννήθη διὰ παραδόξου τρόπου ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ της ὠτός. Αἱ πρῶται αὐτοῦ λέξεις ἦσαν· *Φέρετε νὰ πίωμεν!* Ἡ μήτηρ ἀπέθανε μετὰ τὸν τοκετὸν καὶ ὁ πατὴρ τοῦ παιδός, ὁ Ἀδηφάγος Grangousier, δὲν ἤξευρε ἂν ἔπρεπε νὰ κλαύσῃ ἐπὶ τῷ θανάτῳ της ἢ νὰ γελάσῃ ἐπὶ τῇ γεννήσει τοιούτου παιδός.

Τὸ μέγα ἐκεῖνο βρέφος ὠνομάσθη Γαργαντούας. Καὶ ὁ Ραβελαὶ περιγράφει τὴν στολήν, τὴν ὁποίαν τὸ ἐνέδυσαν καὶ φιλοσοφεῖ ἐπὶ τῶν χρωμάτων αὐτῆς, παρῳδῶν οὕτω τὰς προλήψεις καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Αὐλῆς.

Τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν διῆλθε μέχρι τινὸς ὁ Γαργαντούας τρώγων, πίνων καὶ κοιμώμενος καὶ ἐνίοτε ἱππεύων ἐπὶ τοῦ ξυλίνου ἱππαρίου. Καὶ ταῦτα μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ πατὴρ προσεκάλεσε τοὺς σοφοὺς διδασκάλους τῶν χρόνων ἐκείνων νὰ ἐκπαιδεύσωσι τὸν υἱόν του παρ' ᾧ εἶχεν ἀνακαλύψει λεπτότητά τινα πνεύματος.

Διδάσκαλός τις ἐδίδαξεν αὐτὸν τὴν ἀλφάβητον ἀπὸ τοῦ Α μέχρι τοῦ Ω καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ Ω μέχρι τοῦ Α. Ἔπειτα τὴν γραμματικὴν τοῦ Δονάτου καὶ ἄλλας τινὰς φυλλάδας μεσαιωνικάς, αἵτινες φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀ-

κόμη ἐν χρήσει ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ραβελαί, ὅτε ὁ πρῶτος οὗτος διδάσκαλος ἀπέθανεν αἰφνιδίως καὶ προσεκλήθη ὁ Ἰοβελῖνος Bridé. Ἄλλο σύστημα, ἄλλα βιβλία. Δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνος λατινικὴν γραμματικὴν ἔμμετρον καὶ τίνος ἠθικολογίας. Ὁ πατήρ του ἐνόησεν ἐνωρὶς ὅτι ἦτο κάλλιον νὰ μὴ μάθῃ τίποτε ὁ υἱός του ἢ νὰ διδαχθῇ ἐκ τοιούτων βιβλίων καὶ ἀποδιώξας τὸν Ἰοβελῖνον προσεκάλεσε τὸν Πονοκράτην.

Οὗτος ἠθέλησε νὰ ἴδῃ πῶς ἐδιδάσκετο μέχρι τοῦδε ὁ παῖς καὶ ὁ Ραβελαὶ ἀποκαλύπτει ἐν τῇ γυμνότητί της ὅλην τὴν τότε διδασκαλίαν, δι' ἧς τὸ πνεῦμα ἐσκοτίζετο ἐνῷ συγχρόνως ἀπεχαυνοῦτο καὶ τὸ σῶμα διὰ τῆς τρυφῆς. Ὁ Γαργαντούας ἠγείρετο τὴν πρωΐαν ἀργά, ἐδαπάνα ὥρας ἕως ὅτου ἐνδυθῇ, καθ' ἃς ἤκουεν ἀπὸ εἴκοσιν ἓξ μέχρι τριάκοντα προσευχάς, ἔπειτα ἐπρογευμάτιζε, μετέβαινεν εἰς τὸν ναόν . . . Ἀλλ' ἐνῷ εἶχεν ἀνοικτὸν τὸ βιβλίον τῆς προσευχῆς του, ὁ νοῦς του ἐπλανᾶτο εἰς τὸ μαγειρεῖον. Ἔπειτα παρετίθετο τὸ λουκούλλιον δεῖπνον, τὸ ὁποῖον διεδέχοντο τὰ παίγνια. Ὁ κατάλογος αὐτῶν ἀποτελεῖ ὁλόκληρον κεφάλαιον.

Ὅλως ἀλλοία ἦτο ἡ μέθοδος τοῦ Πονοκράτους. Ὁ Ραβελαὶ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἦτο ἰατρὸς καὶ ἡ ὑγιεινὴ κατεῖχεν τὴν πρώτην σχεδὸν θέσιν. Ὁ Γαργαντούας ἠγείρετο πλέον τὴν τετάρτην τῆς πρωΐας καὶ ἐνῷ εἷς τῶν ἀκολούθων του τῷ ἀνεγίνωσκε τὴν Γραφήν, ἕτερος ὑπηρέτης ἔψυχεν αὐτόν, ὅπως τὸ αἷμα ἀναλάβῃ τὴν ἐνεργητικότητά του καὶ ἀνοιχθῶσιν οἱ πόροι τῆς ἐπιδερμίδος. Ἔπειτα ἐξήρχετο μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ, ἵνα θαυμάσῃ τὸν οὐρανόν. Δὲν ἐπρόκειτο ἴσως περὶ μαθήματος ἀστρονομίας, ἀλλὰ τὸ θέαμα τῆς φύσεως κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδὸς ζωηρὰς ἐντυπώσεις, νὰ διανοίξῃ τὴν φαντασίαν του. Ἔπειτα ἐπέστρεφεν, ὅπως συμπληρώσῃ τὸν καλλωπισμόν του καὶ ὁ παιδαγωγὸς τῷ ἐπανέλεγε τὰ μαθήματα τῆς προτεραίας, ἅτινα κατόπιν ὁ μαθητὴς ἐπανελάμβανε καὶ οὗτος. Μετὰ τὸ πρόγευμα ἐξήρχοντο εἰς σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ κατὰ τὸ δεῖπνον πάλιν ἤρχιζον αἱ συζητήσεις, ἡ πραγματογνωσία, καὶ ἀνέτρεχον ἑκάστοτε εἰς τὸν Ἀριστοτέλην ἢ τὸν Αἰλιανόν. Ὁ Ραβελαὶ ἀναμφιβόλως εἶχεν ἀναγνώσει τὰ συμποσιακὰ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοιοῦτόν τι ἐφαντάσθη τὸ δεῖπνον τοῦ Γαργαντούα.

Ὁ παῖς ἐξεμάνθανε τὴν ἀριθμητικὴν διὰ τῶν παιγνιοχάρτων, ἐδιδάσκετο ἐπίσης τὴν γεωμετρίαν καὶ ἀστρονομίαν καὶ τὰς μελέτας ταύτας ἐποίκιλον ἡ μουσικὴ καὶ ἡ γυμναστική, ἡ ἱππασία, τὸ κυνήγιον.

Τοιαύτη εἶναι ἡ μέθοδος τοῦ Ραβελαί. Τρεῖς αἰῶνες παρῆλθον ἔκτοτε καὶ ὅμως φαίνεται ὡσεὶ ἐγράφη χθές. Ἴσως σήμερον, ὅτε παρ' ἡμῖν ἀνακινεῖται τὸ ζήτημα τῆς κατωτάτης ἐκπαιδεύσεως, σήμερον εἴπερ ποτε ἀνάγκη νὰ μελετηθῇ ὁ Ραβελαί. Ἡ μέθοδος αὐτοῦ εἶναι ἑλληνικωτέρα ἐκείνων τὰς ὁποίας ἐπλάσαμεν κατ' ἀπομίμησιν τῶν ξένων.

IV

Ὁ Ἀδηφάγος ἐσκέφθη μετ' ὀλίγον ὅτι ὤφειλε νὰ ἐκπέμψῃ τὸν υἱόν του εἰς Παρισίους πρὸς τελειοποίησιν τῶν σπουδῶν του. Ἀνῆλθε λοιπὸν ἐπὶ πελωρίας τινὸς φορβάδος ὁ Γαργαντούας καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Πονοκράτους καὶ τοῦ Εὐδαίμονος εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν ἀρχαίαν Λουτεκίαν, ὅπου διήγειρε τὸν θαυμασμὸν τῶν περιέργων Παρισίνων.

Ὁ Γαργαντούας περὶ δύο τινῶν πρῶτον ἐφρόντισε νὰ μάθῃ τίνες σοφοὶ ἦσαν τότε ἐν τῇ πόλει καὶ τίνα οἶνον ἔπινον οἱ κάτοικοι αὐτῆς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον περιῆλθεν εἰς πόλεμον σχεδὸν πρὸς αὐτούς, διότι ἀναβὰς εἰς τὸ κωδωνοστάσιον τῆς Παναγίας εἶδεν ὅτι οἱ κώδωνες αὐτῆς θὰ ἥρμοζον καλῶς εἰς τὰ ὦτα τῆς φορβάδος του, καὶ καταβιβάσας αὐτοὺς τοὺς μετεκόμισεν εἰς τὸν οἶκόν του.

Οἱ Παρίσιοι συνεταράχθησαν, οἱ θεολόγοι ὁμοίως. Ἐγένετο συνέλευσις τοῦ λαοῦ καὶ ὁ σοφὸς Ἰανότος ἐστάλη πρεσβευτὴς ὅπως ζητήσῃ τὴν ἀπόδοσιν αὐτῶν.

Ἄλλη σάτυρα τοῦ Ραβελαὶ κατὰ τῶν ψευδοσόφων, οἵτινες ψελλίζοντες ὀλίγα τινὰ λατινικὰ καὶ ἀποστηθίζοντες τοὺς κανόνας καὶ τοὺς τρόπους τῆς λογικῆς τὰ baroco καὶ darii, ἐθαυμάζοντο καὶ ἐθεοποιοῦντο ὑπὸ τοῦ ὄχλου. Ἦσαν οἱ Φαρισσαῖοι τῶν Γραμμάτων. Καὶ τοιαύτη τφόντι εἶναι ἡ δημηγορία τοῦ Ἰανότου, ὅστις ἦλθεν ἐπισήμως καὶ μετὰ πομπῆς νὰ ζητήσῃ τοὺς κώδωνας τῆς Παναγίας. Τῷ ὑπεσχέθησαν ὡς ἀμοιβὴν πέντε σπιθαμὰς ἀλλᾶντος καὶ ἓν ζεῦγος ὑποδημάτων. Ἰδοὺ πόθεν ἐμπνεόμενος ὁ σοφὸς οὗτος magister ἐσχεδίασε τὴν προσφώνησίν του.

— Καλὸν ἤθελεν εἶσθαι νὰ μᾶς ἀποδώσητε τοὺς κώδωνας, διότι ἔχομεν ἀνάγκην αὐτῶν. Ἡμεῖς ἠρνήθημεν ἄλλοτε τὰ χρήματα τῶν Ἄγγλων, οἵτινες ἤθελον νὰ τοὺς ἀγοράσωσι. Ἐὰν ἡ αἴτησίς μου αὕτη εἰσακουσθῇ θὰ κερδήσω δέκα σπιθαμὰς ἀλλᾶντος καὶ ἓν ζεῦγος ὑποδημάτων· πρὸς θεοῦ domine ἓν ζεῦγος ὑποδημάτων εἶναι κἄτι τι. Et vir sapiens non abhorrebit eam. Reddite que sunt Caesaris Caesari et que sunt dei deo. Ibi jacet lepus. Διὰ τοῦτο ἡτοίμασα τὸν λόγον αὐτὸν ἀντάξιον τοῦ Utino—ὁ Utino ἦτο περιώνυμος τότε ἱεροκῆρυξ.— Πόλις ἄνευ κωδώνων ὁμοιάζει τυφλὸν ἄνευ βακτηρίας. Σᾶς ἐξορκίζω ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος per omnia secula seculorum.

Ὁ Γαργαντούας καὶ ὁ Πονοκράτης ἠλέησαν τὸν πρεσβευτὴν καὶ τῷ ἔδωκαν αὐτοὶ ὅσα τῷ ὑπέσχετο ἡ Σχολή. Ὁ Ἰανότος ἐθριάμβευσεν, οἱ κώδωνες ἐπεστράφησαν, ἀλλὰ οἱ σοφοὶ εἶπον ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ λάβῃ δὶς τὸ τίμημα τῆς δημηγορίας του. Διὰ τοῦτο ἠγέρθη δίκη, ἥτις διήρκεσεν ἔτη μακρὰ καὶ ὁ Ἰανότος ὡρκίσθη νὰ μὴ σπογγίσῃ τὴν ῥῖνα του, ἐὰν δὲν

ἐκδοθῇ τελεσίδικος ἀπόφασις. Ὑποθέτω ὅτι ἀπέθανε χωρὶς νὰ σπογγίσῃ τὴν ῥῖνά του.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν Πικρόχολος ὁ βασιλεὺς τῆς γείτονος χώρας προσέβαλεν αἰφνηδίως τὰς κτήσεις τοῦ βασιλέως Ἀδηφάγου. Εἰς μάτην οὗτος ἀπευθύνει πρὸς αὐτὸν λόγους πλήρεις συνέσεως καὶ δικαιοσύνης. Οὐδὲν δύναται ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν Πικρόχολον. Ὁ Γαργαντούας ἐγκαταλείπει τοὺς Παρισίους, ἵνα ὑπερασπισθῇ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χώραν. Ἐντεῦθεν ἄρχεται πόλεμος δεινὸς καὶ μακροχρόνιος, ἀναμιμνήσκων τὴν πάλην τοῦ Καρόλου Ε'. πρὸς τὸν Φραγκῖσκον Α'. οἵτινες ἐγένοντο ἄσπονδοι ἐχθροί, ἀφ' ἧς ἡμέρας οἱ ἐκλέκτορες ἡγεμόνες ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν πρῶτον καὶ ἀφῆκαν βασιλέα τὸν δεύτερον.

Ὁ μᾶλλον ἄλκιμος τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀδηφάγου ἦτο καλόγηρος καὶ ἐκαλεῖτο πάτερ Ἰωάννης. Ὁ Ραβελαὶ εἶχε ζωηρὰς ἔτι τὰς ἀναμνήσεις τοῦ μοναχικοῦ του βίου. Ἠδύνατο νὰ εἴπῃ πολλά· ἀλλ' ὅμως εἶχε πάντοτε ὑπ' ὄψει τὰς βασάνους, τὰς γαλᾶς τῆς Tournelle καὶ οὐδόλως ἐσκέπτετο ν' ἀναβῇ τὴν πυράν. Ἠκολούθησε τὴν ἀσφαλεστάτην ὁδόν. Ἐσατύρισε τοὺς μοναχοὺς διὰ τῶν ἐγκωμίων του.

Ὁ πάτερ Ἰωάννης, ὅτε εἶδεν ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἦσαν ἐγγὺς τῆς μονῆς, καὶ ἤρχισαν νὰ τρυγῶσι τὰς ἀμπέλους της, οἱ δὲ ἄλλοι μοναχοὶ δειμαλέοι καὶ τρέμοντες, ὅπως οἱ Βυζαντῖνοι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας, ἐκλείσθησαν εἰς τὸν ναόν, ἀνεδίπλωσεν ἐπὶ τῶν ὤμων του τὰ κράσπεδα τοῦ ἱματίου του, ἀπέσπασε τὸ ἐγκάρσιον ξύλον τοῦ Σταυροῦ καὶ ὥρμησεν ἐναντίον τῶν ἐχθρικῶν στρατευμάτων. Οἱ πολιορκηταὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν, 3622 εὑρέθησαν νεκροὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου χωρὶς τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων! Καὶ ἰδοὺ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος τοῦ ΙϚ' αἰῶνος ἐκσφενδονίζει τὴν πρώτην ἐκρηκτικὴν σφαῖραν ἐναντίον τῶν μοναχῶν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ἐγκωμίου. Τί εἶναι ὁ καλόγηρος; Ἡ προσωποποιΐα τῆς ἀκηδείας, βραχίονες ἀργοί, τοὺς ὁποίους στερεῖται ἡ πολιτεία, στερεῖται ἡ οἰκογένεια. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι μεταξὺ αὐτῶν ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς πατρίδος των.

Ἰδοὺ διὰ τί εἶπον ὅτι τὸ ἐγκώμιον τοῦ Ραβελαὶ εἶναι σάτυρα.

Ὁ Γαργαντούας, εἰς ὃν διηγήθησαν τὸ γεγονὸς προσεκάλεσε τὸν μοναχὸν εἰς τὸ δεῖπνόν του καὶ ἐκάθισεν αὐτὸν πλησίον του ἐπὶ σκίμποδος· Deposita cappa.—Ἔξω τὸ ῥάσον! ἐφώνησέ τις τῶν παρακαθημένων· ἀλλ' ὁ ὁ μοναχὸς ἠρνήθη τοῦτο φοβούμενος τοὺς κανονισμοὺς καὶ πρὸ πάντων μή, ὡς το ἔπαθεν ἄλλοτε, ταμόντες αὐτὸ εἰς λωρίδας οἱ ὑπηρέται κατασκευάσωσιν ἐξ αὐτῶν δέματα τῶν περικνημίδων των.—Ἐδείπνησα— εἶπεν ὁ πάτερ Ἰωάννης — ἀλλὰ δὲν ἕπεται ὅτι καὶ δὲν θὰ φάγω· ὁ στόμαχός μου εἶναι λιθόστρωτος καὶ πάντοτε ἀνοικτός, ὡς τὸ βαλάντιον τοῦ δικηγόρου.

Ὁ μοναχὸς δὲν ἀπέβαλε τὸ ῥάσον, ἀπέθετο ὅμως πρὸς στιγμὴν τὴν καλογηρικὴν ὑποκρισίαν. Ἐλάλει τὴν γλῶσσαν τοῦ στρατιώτου ἢ μᾶλλον ἐπανελάμβανεν ὅσα ἀπὸ τῆς κρύπτης τοῦ ὑποβολέως τῷ ὑπηγόρευεν ὁ Ραβελαί.

— Γνωρίζετε τὸν πάτερ-Κλαύδιον; Τί δαιμόνιον τοῦ ἐκόλλησεν, ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας νὰ μελετᾷ. Ἐγὼ δὲν μελετῶ. Εἰς τὴν μονήν μας οὐδέποτε μελετῶμεν ἐκ φόβου μὴ πάθωμεν ὠτίτιδα. Ὁ μακαρίτης ἡγούμενος ἔλεγεν ὅτι εἶναι τερατῶδες θέαμα μοναχὸς σοφός.

Πάντες εὕρισκον τὸν πάτερ-Ἰωάννην εὐάρεστον καὶ ὅμως δὲν ἐνόουν διὰ τί οἱ μοναχοὶ ἀποδιώκονται ὡς αἱ σφῆκες ἐκ τῆς κυψέλης. Ὁ Γαργαντούας ἀνέλαβε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα. Τὸ ῥάσον ἐπισύρει τὰς ὕβρεις, ὡς ὁ Καικίας τὰ νέφη. Οἱ μοναχοὶ ὁμοιάζουσι πιθήκους. Οἱ πίθηκοι δὲν ὁμοιάζουσι τοὺς κύνας, οἵτινες φυλάττουσι τὸν οἶκον, οὔτε τοὺς βόας, οἵτινες ἀροτριῶσι, δὲν ἐργάζονται καὶ διὰ τοῦτο μαστιγοῦνται. Ὁμοίως ὁ μοναχὸς—καὶ ἐννοῶ τοὺς κακοὺς μοναχούς—δὲν ἐργάζεται ὡς ὁ χωρικός, δὲν φρουρεῖ τὴν πατρίδα ὡς ὁ πολεμιστής, δὲν θεραπεύει ἀσθενεῖς ὡς ὁ ἰατρός. Οἱ καλόγηροι σημαίνουσι τοὺς κώδωνας μόνον καὶ καταστρέφουσι τὰ ὦτα τῶν περιοίκων, ἀπαγγέλλουσι δὲ ἢ ὑποτονθορίζουσι ψαλμούς, τοὺς ὁποίους οὐδὲ αὐτοὶ ἐννοοῦσιν.

Αἱ ἰδέαι αὗται δὲν ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Ραβελαὶ προέτρεχε τῆς ἐποχῆς του, ὅτι ἦτο ἄνθρωπος τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τοῦ μέλλοντος;

Ὁ Γαργαντούας ἠθέλησε ν' ἀνταμείψῃ τὸν μοναχόν, οὗτος δ' ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ἱδρύσῃ ἰδίαν μονήν, τὸν περιώνυμον *Θήλημον* ἢ *Θάλαμον*, τὸν ἀληθῆ τοῦτον ἐπίγειον παράδεισον, τὴν ἰδανικὴν πολιτείαν τοῦ Ραβελαὶ ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ἀντὶ ἐπιγραφῆς τό: *πράττε ὅ,τι θέλεις*. Ἐκεῖ ἐβασίλευεν ἀπόλυτος ἐλευθερία καὶ αἱ ἔντιμοι ἀπολαύσεις μετὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς μελέτης. Ὁ Θάλαμος ἐκτίσθη παρὰ τὸν Λείγηρα, εἶχε δὲ 9332 δωμάτια μετὰ πλουσίων βιβλιοθηκῶν, ὅπου τὰ πρωτεῖα κατεῖχον οἱ Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι συγγραφεῖς.

—Ἔξω τοῦ περιβόλου—ἔλεγεν ἐπιγραφὴ ἄλλη—Φαρισσαῖοι ὑποκριταί, ἔξω οἱ τοκογλῦφοι καὶ οἱ ἀγῦρται. Ἀλλ' ὡς εὖ παρέστητε οἱ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου, οἱ εὐγενεῖς ἱππόται καὶ εὔθυμοι ἑταῖροι. Ἐπίσης ἦσαν δεκταὶ καὶ αἱ δέσποιναι· ἀλλ' οὐχὶ ὅσαι διὰ τὸ δυσειδὲς τῆς μορφῆς, παραγκωνιζόμεναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, κατέφευγον εἰς τὸν Θεόν.

Οἱ θαλαμῖται δὲν εἶχον ἄλλους κανόνας ἢ τὴν ἰδίαν αὐτῶν βούλησιν, ἔτρωγον, ἔπινον, εἰργάζοντο, ἐκοιμῶντο, ὁπόταν ἤθελον. Ἡ θήρα, ἡ καλλιέργεια τῶν ἀμπέλων, ἡ μελέτη, ἡ μουσική, ἰδοὺ τίνα ἦσαν τὰ ἔργα τῶν ἀναχωρητῶν τούτων, οἵτινες αὔριον ἐξερχόμενοι ἀπέρριπτον τὸ ῥάσον καὶ δὲν ἦσαν πλέον ἄγριοι ἀκοινώνητοι—οἱ φυσικοὶ ἄνθρωποι τοῦ Ρουσσώ—οὔτε θῶες λειποτακτήσαντες ἀπὸ τῆς φωλεᾶς των, ἀλλ' ἄνθρωποι ὡς οἱ ἄλλοι

ἄνθρωποι. Οὔτε δὲ ἀπηγορεύετο ὁ γάμος εἰς τὰς γυναῖκας τῆς μονῆς, ὁπόθεν ἦσαν ἐπίσης ἐλεύθεραι νὰ ἐξέλθωσι διὰ νὰ καταστῶσι μητέρες.

Δὲν θέλω νὰ κλείσω τὸ βιβλίον τοῦ Γαργαντούα χωρὶς νὰ ἀναφέρω τὸ ἐπεισόδιον τῶν ἓξ προσκυνητῶν, οἵτινες ἐπιστρέφοντες ἐκ τοῦ ἁγίου Σεβαστιανοῦ, ὅπου εἶχον μεταβῆ ὅπως δεηθῶσι τοῦ ἁγίου νὰ προστατεύσῃ αὐτοὺς τοῦ λοιμοῦ καὶ φοβούμενοι τοὺς ἐχθροὺς ἐκρύβησαν μεταξὺ τῶν χόρτων τοῦ κήπου νὰ διέλθωσι τὴν νύκτα.

Ὁ Γαργαντούας ἐπεθύμησε θρίδακας τὴν νύκτα ἐκείνην καὶ κατελθὼν εἰς τὸν κῆπον, ἀνασπάσας ῥίζας τινὰς συμπεριέλαβεν ἐντὸς τῶν πελωρίων χειρῶν του καὶ τοὺς ἓξ προσκυνητάς, οἵτινες ἐκ φόβου δὲν ἐτόλμησαν νὰ προφέρωσι λέξιν. Τὰ μικροσκοπικὰ ταῦτα ζωΰφια δὲν διέκρινε διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ὁ Γαργαντούας καὶ κατεβρόχθισεν αὐτὰ μετὰ τῶν θριδάκων. Ὁ χείμαρρος τοῦ οἴνου κατεβύθισεν αὐτοὺς εἰς τὸν στόμαχον, ἀλλ' εἶτα ἐπιπλέοντες ἀνῆλθον μέχρι τοῦ οὐρανίσκου πάλιν. Κατὰ τύχην εἷς τούτων ἐκτύπησε τὸν ἀλγοῦντα ὀδόντα τοῦ γίγαντος, ὅστις διὰ νὰ ἀνακουφισθῇ τοῦ πόνου ἔλαβε τὸν ὀδοντοξέστην καὶ τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον ἀνέρριψεν ἔξω τοὺς προσκυνητάς, οἵτινες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν διὰ τῶν ἀγρῶν.

Τὴν κωμικὴν ταύτην διήγησιν ἀνέφερον διὰ νὰ μνημονεύσω τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους εἶπε πρὸς αὐτοὺς ἔπειτα ὁ Ἀδηφάγος, ὅτε ὡδηγήθησαν ἐνώπιόν του καὶ οἵτινες εἶναι ἀληθῶς ἄξιοι μνείας.

—Ὑπάγετε ἄνθρωποι εἰς τὴν εὐχὴν τοῦ Θεοῦ, τοῖς εἶπε, καὶ εἴθε οὗτος νὰ ὁδηγῇ πάντοτε τὰ βήματά σας. Τοῦ λοιποῦ μὴ ἐπιχειρεῖτε τοιαύτας ἐπικινδύνους ἐκδρομάς. Φροντίσατε διὰ τὰ τέκνα σας καὶ ἐργάζεσθε ἕκαστος εἰς ὅ,τι ἐκλήθη.

Ὁ δὲ Γαργαντούας, θαυμάζων τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἐπέλεγε τὸ τοῦ Πλάτωνος· Εὐδαίμονες αἱ πολιτεῖαι, ἔνθα οἱ βασιλεῖς φιλοσοφοῦσιν ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύουσι.

V

Τὰ τέσσαρα ἑπόμενα βιβλία πληροῖ ἡ ἱστορία τοῦ Πανταγρουέλ, βασιλέως τῶν Διψόδων, ὅστις ἦτο ἄξιος υἱὸς τοῦ Γαργαντούα. Ἀνετράφη καὶ οὗτος ὡς ὁ πατήρ του. Ἴσως ἦτο ὀλιγώτερον αὐτοῦ φοβερός, ἀλλὰ μᾶλλον φιλάνθρωπος καὶ ἐπίσης δίκαιος. Ὁ Πανταγρουὲλ ἀπεφάσισε νὰ περιέλθῃ τὸν κόσμον καὶ αἱ πλάναι αὐτοῦ ἀποτελοῦσι τὴν πεζὴν ταύτην Ὀδύσσειαν. Πανταχοῦ ἀνακαλύπτει ἀνομίας, προλήψεις, γελοῖα. Πρὸ πάντων ὅμως συναντᾷ τὸ μέλαν γένος τῶν δικαστῶν πάσης τάξεως. Χλευάζει τὴν παχυλὴν ἀμάθειαν τοῦ Bridoye, ὅστις ἀποφασίζει περὶ τῆς δίκης ἀναρρίπτων τοὺς πεσσοὺς καὶ καταγγέλλει τὸ ἁρπακτικὸν καὶ αἱμοχαρὲς τοῦ Γαμψώνυχος Grippeminaud, ἀρχιδουκὸς τῶν γαλῶν, ἤτοι τῶν δικαστῶν, οὗτινος ἡ συνείδησις ἐξηγοράζετο τόσον εὐκόλως διὰ τοῦ χρυσίου!

Ὑπάρχει καὶ ἕτερος ἥρως ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ἐποποιΐᾳ, ὁ πρόγονος— ὡς εἶπεν ὁ Paul Albert —τοῦ Gil Blas καὶ Figaro, καὶ οὗτος εἶναι ὁ Πανοῦργος, ἄξιος τοῦ ὀνόματός του. Ὁ Παντxγρουὲλ ὑπεδέχθη αὐτὸν μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας. Αἱ περιηγήσεις τοῦ πρώτου ἐγένοντο μᾶλλον χάριν αὐτοῦ, ὅστις ἐσκέπτετο νὰ νυμφευθῇ καὶ ἔτρεχε νὰ ἐρωτήσῃ τοὺς σοφοὺς καὶ τὰ μαντεῖα. Ἔπειτα ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν ὁ Πανταγρουὲλ τὸ Σαλμιγονδῖνον, ὅπου ὁ Πανοῦργος, ἀπὸ τυχοδιώκτου ἐγένετο κύριος καὶ μέγας φεουδάρχης, ἀλλά, σπάταλος, διῴκησε τοσοῦτον καλὰ τὸ κράτος, ὥστε ἐντὸς δέκα καὶ τριῶν ἡμερῶν διεσπάθισε πάντα τὰ βέβαια καὶ ἀβέβαια εἰσοδήματα τῆς χώρας του. Ἤγειρεν ὅμως ναούς, σχολεῖα,ἀλλ' ἐδαπάνησε τὰ πλεῖστα εἰς μυρία λουκούλλεια δεῖπνα καὶ πολυέξοδα συμπόσια.

Ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Πανοῦργος εἰκονίζεται ὡς ἄξιος πρόγονος τοῦ Ἀρλεκίνου καὶ τοῦ Σγαναρέλλου, ὅταν πλέων ἐν θαλάσσῃ καταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς τρικυμίας καὶ τρέμων ἐκ τοῦ φόβου θέλῃ ν' ἀποβιβάσωσιν αὐτὸν εἰς τὴν ξηράν. Παρελθούσης τῆς τρικυμίας καὶ τοῦ κινδύνου, ἰδοὺ πάλιν ὁ Πανοῦργος γενναιότερος πάντων. Δὲν ἀρκεῖται δὲ χλευάζων μόνον διὰ τῶν λόγων. Ἴσως τότε δὲν θὰ ἐπνίγετο ὁ δυστυχὴς ἐκεῖνος ἔμπορος τῶν προβάτων. Ὁ Πανοῦργος ἠγόρασεν ἀκριβὰ παρὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου τὸν ὁδηγοῦντα κριόν, ἴσως διὰ τοῦτο ἔρριψεν αὐτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, βέβαιος ὢν ὅτι καὶ τὸ ποίμνιον ἤθελεν ἀκολουθήσει τὸν ὁδηγόν του, ὅπερ καὶ συνέβη. Ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ ἐρρίφθη καὶ ὁ ἔμπορος εἰς τὰ κύματα, ὁ δὲ Πανοῦργος ἀπήγγελλε τὸν ἐπιτάφιον, ὑποσχόμενος τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ μαυσωλεῖον ἐπὶ τῆς γῆς.

Τοιοῦτον εἶναι ἐν συντόμῳ τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐποποιΐας. Παραλείπω δὲ τὴν περιπλάνησιν εἰς τὴν *Ἠχηρὰν νῆσον* Ile sonnante, ὅπου ὁ Ῥαβελαὶ ἐνεθυμήθη τὴν αὐλὴν τοῦ Πάππα καὶ τὰς σφαγὰς τῆς Γαλλίας.

Τὸ πέμπτον τοῦτο βιβλίον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν κατακλεῖδα τοῦ Πανταγρουέλ, ἐδημοσιεύθη τὸ 1562 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ραβελαὶ ὑπὸ ἴδιον ὡς ἄνω τίτλον, φαίνεται δὲ ὅτι ἐγκαταλειφθὲν ἡμιτελὲς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, συνεπληρώθη ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν. Εἶναι καὶ τοῦτο συνέχεια τοῦ γίγαντος Πανταγρουὲλ ἀπὸ τῆς νήσου ταύτης τῆς πολυήχου, ἥτις εἶναι αὐτὴ ἡ Ῥώμη, εἰς τὴν νῆσον τοῦ κυνηγίου, ἔπειτα τῶν γαλῶν καὶ ἀπὸ ταύτης πάλιν εἰς τὴν νῆσον τῶν Ἀπαιδεύτων καὶ τὸ βασίλειον τῆς Ἐνδελεχείας, μέχρι τοῦ ὑπογείου μαντείου τῆς *ἱερᾶς φιάλης*. Ὁ Ραβελαὶ ἀπορρίπτων σχεδὸν πλέον τὸ προσωπεῖον, ἐξακολουθεῖ νὰ χλευάζῃ ἐξ ὑπαμοιβῆς τώρα μὲν τὴν αὐλὴν τοῦ Πάππα καὶ τὸ φιλοχρήματον αὐτῆς καθὼς καὶ τοὺς περὶ τῶν ἁγίων λειψάνων μύθους, τώρα δὲ τοὺς δικαστὰς καὶ τοὺς ἄρχοντας, τώρα δὲ τοὺς ἀλχημιστὰς καὶ σοφοὺς τῆς ἐποχῆς ἢ τέλος τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ περιηγητάς, οἵτινες ἐπλήρουν τὰ συγγράμματά των θαυμασίων καὶ παραδόξων διηγήσεων.

Τοιαύτη ἐν δυσὶ λέξεσιν ἡ μακρὰ αὕτη ἀλληγορία, τὴν ὁποίαν ἄλλοι ἄλλως ἐπεχείρησαν νὰ ἑρμηνεύσωσι.

VI

Κατ' ἐπιφάνειαν ὁ Ραβελαὶ εἶναι γελωτοποιὸς μέχρι κυνικότητος, κατὰ βάθος ὅμως ἀληθὴς φιλόσοφος. Δύναται νὰ παραβληθῇ κάλλιστα πρὸς τὸν Δημόκριτον τῶν Ἀβδήρων. Ἐκεῖνος ἐζήτησε γελῶν καὶ σατυρίζων, ν' ἀποτρέψῃ τοὺς συμπολίτας του τῆς μαστιζούσης αὐτοὺς ἐπιδημίας, δι' ἣν μάτην ἐθρήνει ὁ μελαγχολικὸς Ἡράκλειτος καὶ μάτην ὁ Ἱπποκράτης συνεβούλευσε νὰ φέρωσιν ἐκ τῆς Ἀντικύρρας τὸν Ἐλλέβορον. Ὁμοίως ὁ λειποτάκτης Βενεδικτῖνος ἠθέλησε νὰ σωφρονίσῃ τοὺς συγχρόνους του ὑποδυόμενος τὸν μανδύαν τοῦ Ἀρλεκίνου. Ὑπὸ τὴν προσωπίδα δύναταί τις νὰ εἴπῃ πολλά. Ὁ Ραβελαὶ ὅμως εἶπε πλειότερα τοῦ δέοντος καὶ διὰ τοῦτο ἐνῷ ἐνιαχοῦ δύναταί τις κατ' ἀναχρονισμὸν νὰ εἴπῃ ὅτι βολταιρίζει, ἀλλαχοῦ πάλιν δὲν δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι φθάνει μέχρι ῥυπαρότητος. Ἐκεῖ μεταβάλλεται εἰς Πτωχοπρόδρομον. Πρέπει δὲ—διὰ νὰ ἐπαναλάβω τὴν φράσιν τοῦ Γερουζὲ—ν' ἀνακαλῶμεν συχνάκις αὐτὸν εἰς τὴν τάξιν.

Αὐτὸς οὗτος ἥκιστα φιλοφρόνως ὑπομιμνήσκων εἰς τοὺς ἀναγνώστας τί πράττουσιν οἱ κύνες, τοῖς συμβουλεύει καθαρίσαντες νὰ θραύσωσι τὸ ὀστοῦν διὰ νὰ εὕρωσι τὸν μυελόν. Καὶ ἀληθῶς οὕτω δύναται μόνον νὰ ἐκτιμηθῇ ὁ Ραβελαί. Ἐθεωρήθη παρὰ πολλῶν ὡς παράφρων καὶ ὁ Βολταῖρος ἔλεγεν αὐτὸν φιλόσοφον ἐν καταστάσει μέθης. Ἡ παραφροσύνη αὐτοῦ εἶναι προσποίητος ὡς ἡ τοῦ Ἅμλετ. Ἄνευ αὐτῆς ἤθελεν ἀποθάνει ἐνωρὶς ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Ἀλλ' ἡ ἐλευθεροστομία αὐτοῦ πολλάκις εἶναι ἀδικαιολόγητος ὡς ἔλεγεν ὁ La Bruyère.

Ἡ ἄρχουσα ἰδέα τῆς ἐποποιΐας του εἶναι τοσοῦτον γενική, ὥστε δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ ὅλον ἐγράφη ἄνευ ἰδέας ὡρισμένης.

Ἀνέλαβε νὰ σατυρίσῃ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀφελείας τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς χωρικοὺς τῆς ἐπαρχίας του, ἀναμιγνύων τὴν ἀλληγορίαν μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ μεταλλάσσων κατ' ἀρέσκειαν εἰς εὐρωπαϊκὸν χάρτην, τὸν χάρτην τῆς Τουραίνης. Ἀνέλαβε νὰ ἐπισκοπήσῃ ὁλόκληρον τὴν τότε κοινωνίαν, τοὺς δικαστὰς πρὸ πάντων, τὴν Σορβώνναν, τοὺς καλογήρους καὶ τοὺς ἐψιμυθιωμένους σοφούς. Ἀφῆκεν ἔξω τοῦ σχεδίου του μόνας τὰς γυναῖκας. Καὶ ὅμως εἴδομεν ὅτι εἶχε καὶ ἐναντίον αὐτῶν παράπονα.

Ἔπλασε δὲ χαρακτῆρας ζῶντας, ἐνεφύσησε τὴν ζωὴν καὶ μετ' αὐτῆς τὴν ἀθανασίαν εἰς τὸν Πανοῦργον, τὸν Ἰανότον, τὸν μέγαν δικαστὴν Bridoye χαρακτῆρας, τοὺς ὁποίους ἐμιμήθησαν ὁ Λαφονταίν, ὁ Μολιέρος, ὁ Beumarchais.

Συνεζήτησαν πολλοὶ ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἀληθοῦς χαρακτῆρος τοῦ Ρα-

6ελαί· ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ Sainte-Beuve ἡ ἀκολασία τοῦ Ραβελαὶ περιωρίζετο εἰς τὴν φαντασίαν του μόνον.

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὁ Λαφονταὶν καὶ οἱ ἄλλοι ἀνέστησαν τὴν φήμην του, οἱ δὲ ἄνθρωποι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἀνήγειρον τὸν ἀνδριάντα του.*

Κ. Γ. Ξένος.

ΠΕΡΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΟΣ ΤΩΝ ΔΑΣΩΝ.

Τῆς ἐπιρροῆς τῶν δασῶν ἐπί τε τῆς ἐνοργάνου καὶ ἀνοργάνου φύσεως πολλαχῶς ἐκδηλουμένης, ὁ ἄνθρωπος ἐνδιαφέρεται νὰ ἐρευνήσῃ καὶ μελετήσῃ, ὡς εἰκός, τὰ δάση μόνον καθόσον ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ ἀτόμου αὐτοῦ καὶ τῶν ἐνεργειῶν του. Ἐκ τῆς συχνῆς ἐπανόδου πολλῶν φαινομένων διδασκόμενος ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὰ δάση ἐπιδρῶσι σωτηρίως ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις καὶ ἰδίως ὑπὸ ὑδρολογικὴν καὶ κλιματολογικήν. Δὲν ἀπῃτεῖτο δὲ καὶ μεγάλη νοημοσύνη ὅπως ἀντιληφθῇ τῆς σωτηρίου ταύτης δυνάμεως τῶν δασῶν, διότι ἤρκει πρὸς τοῦτο μόνον ἡ ἁπλῆ παρατήρησις. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἐδιδάσκετο ὅτι τὰ δασοσκεπῆ μέρη ἐπεσκέπτοντο συχνότερον αἱ βροχαί, ἠσθάνετο δέ, ὅτι ἐν καιρῷ μεγάλου καύσωνος ἀνέπνεε δροσερώτερον ἀέρα ὑπὸ τὸ φύλλωμα τῶν δένδρων.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες οἱ ἐν πᾶσιν ἐπὶ λεπτότητι διανοίας διακριθέντες, οὐ μόνον τὴν μεγίστην τῶν δασῶν σπουδαιότητα κατενόησαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς προστασίας καὶ διασώσεως αὐτῶν διὰ μέσων ἀσφαλῶν καὶ διηνεκῶς ἐγγυωμένων προυνόησαν. Τὸ σπουδαιότερον τῶν μέσων τούτων ὑπῆρξεν ἡ θρησκεία.

Ὁμοφώνως πάντες οἱ συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἐδίδασκον τὸν λαόν, ὅτι τὰ δάση, καὶ ἰδίως τὰ ὀρεινά, εἶνε *κατοικητήρια θεῶν* καὶ ὅτι εἶνε μεγάλη ἁμαρτία νὰ ὑλοτομῶνται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· τὰ δένδρα τοιούτων ὀρεινῶν δασῶν ἔπρεπε νὰ ἀποθάνωσι τὸν διὰ γήρατος θάνατον καὶ οὐχὶ τὸν διὰ πελέκεως· οὕτως ὁ Ὅμηρος ἐν ὕμνῳ Ἀφροδίτης λέγει·

Ἐλάται ἠὲ δρύες ὑψικάρηνοι
Ἑστᾶσ' ἠλίβατοι τεμένη. . . . . . .
Ἀθανάτων, τὰς δ' οὔτι βροτοὶ κείρουσι σιδήρῳ
Ἀλλ' ὅτε κεν δὴ Μοῖρα παρεστήκῃ θανάτοιο
Ἀζάνεται ἐπὶ χθονὶ δένδρεα καλά.

* — Ἴδε Oeuvres de Fr. Rabelais, précédées d' une notice historique par P. L. Jacob —Edit. Louis Barré Paris 1857.—Soirées de Walter Scott à Paris par P. L. Jacob. Tom. I. Paris 1846. La pantoufle du Pape.— La Littérature Française des origines au XVIe siecle par Paul Albert Paris 1872 page 128-146.— Sainte-Beuve. Causeries de Lundi. Tom. III. page 1-18.—Eugène Géruzex. Histoire de la Litt. Franç. depuis ses origines jusqu' à la Révolution Paris 1869.—Tom. I. page 318-331.

Συνειδότες δ' ὅτι δυσκόλως ἀναχαιτίζεται ὁ λαός, ἐγκαίρως ἔσπευσαν νὰ ἀφιερώσωσι πάντα τὰ προστατευτικὰ τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ κλίματος τῆς χώρας δάση ὡς ἱερὰ ἄλση εἰς τοὺς θεούς, εἰσαγαγόντες ταυτοχρόνως καὶ τὴν λατρείαν ἀπείρων δασονόμων νυμφῶν γνωστῶν ὑπὸ τὰ ὀνόματα τῶν Δρυάδων, Δρυμίδων, Ἀμαδρυάδων, Ναπαίων, Αὐλωνιάδων κτλ. περὶ ὧν ἐπιστεύετο, ὅτι ἐνέμοντο τὰς πηγὰς καὶ ἐγεννῶντο ἀπὸ τῶν δρυῶν καὶ τῶν λοιπῶν δένδρων.

Νύμφαι οἷαι ἐφύοντο ἀπό τε ἄλλων δένδρων καὶ μάλιστα τῶν δρυῶν. (Παυσαν. X. 32. 9).

Ἔζων δὲ καὶ συναπέθνησκον μετὰ τῶν δένδρων τούτων· ζῆν ἰσοδένδρου τέκμωρ αἰῶνος λαχούσας. (Παραβ. Πλουταρ. Ἐρωτ. 15).

Ἀμαδρυάδες νύμφαι διὰ τὸ ἅμα τοῖς δρυσὶ γεννᾶσθαι. (Ἀπολλ. Ῥοδ. Ἀργον. Π. στίχ. 478).

Τῶν δὲ θ' ὁμοῦ ψυχὴ λείπει φάος ἠελίοιο. (Ὅμηρος).

Τὴν εὐεργετικὴν δ' ἐπιρροὴν τῶν φύλλων τῶν δένδρων ἐπὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ὑγρασίας τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τῶν πηγῶν εἰκονικῶς ἐξέφραζον διὰ τῆς διδασκαλίας, ὅτι αἱ νύμφαι χαίρουσιν ὅταν βρέχῃ καὶ λυποῦνται ὅταν τὰ δένδρα δὲν ἔχουσι πλέον φύλλα.

Νύμφαι μὲν χαίρουσιν, ὅτε δρύας ὄμβρος ἀέξει
Νύμφαι δ' αὖ κλαίουσιν, ὅτε δρυσὶν οὐκέτι φύλλα
(Ὁμήρου ὕμνος ἐς Δήμητραν. στίχ. 41).

Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεμία θρησκεία καὶ οὐδεμία πίστις ἡδραιώθη ἄνευ θαυμάτων καὶ ἄνευ τοῦ φόβου κολάσεως, οἱ προορατικώτατοι ἡμῶν πρόγονοι ἔσπευσαν καὶ ταύτην τὴν ἀνάγκην ἐγκαίρως νὰ θεραπεύσωσιν, ὅπως οὕτως ἐξασφαλίσωσι διὰ παντὸς τὰ πολύτιμα δάση. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ ταύτην διδακτικώτατον μῦθον διέσωσεν ἡμῖν ἐν ταῖς Μεταμορφώσεσιν αὐτοῦ ὁ Ὀβίδιος (Metam. VIII 738-878) τὸν ἑξῆς.

Ἐν τῷ ἱερῷ ἄλσει τῆς Δήμητρος ἵστατο ἱερά τις δρῦς, ἣν ὁ Ἐριχθόνιος διέταξε τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ νὰ ἐκκόψωσιν, οἱ ὑπηρέται ὅμως τὴν θείαν ὀργὴν φοβούμενοι ὤκνουν καὶ ἐδίσταζον νὰ ἐκτελέσωσι τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς διαταγήν· ὅθεν ὁ Ἐριχθόνιος χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ἁρπάζει τὸν πέλεκυν ἑνὸς τῶν ὑπηρετῶν καὶ ἀναφωνήσας «ἡ δρῦς πρέπει νὰ πέσῃ καὶ ἂν αὐτὴ ἡ θεὸς Δήμητρα ἦτο» κατήνεγκε κατὰ τῆς δρυὸς τὸν πέλεκυν· ἀλλ' εἰς τὸ πρῶτον τραῦμα τοῦ πελέκεως ἐστέναξεν ἡ δρῦς, ἀνεπήδησεν αἷμα ἐκ τῆς πληγῆς καὶ ἠκούσθη φωνὴ λέγουσα:

Nympha cub hoc ego sum, Cereri gratissima, ligno· ἤτοι ὑπὸ τὸ δένδρον τοῦτο εἰμὶ ἐγὼ ἡ προσφιλὴς τῇ Δήμητρι Νύμφη. Τὴν φωνὴν ταύτην τῆς Νύμφης ἤκουσεν ὁ Ἐριχθόνιος ἀπαθῶς καὶ ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον αὐτοῦ μέχρις οὗ ἡ δρῦς κατέπεσεν ὑπὸ τὸν πέλεκυν.

Τοιαύτη πρᾶξις ἐὰν ἀφίνετο ἀτιμώρητος ὁ Ἐριχθόνιος θὰ εὕρισκεν ἀ-

πείρους μιμητὰς παρὰ τῷ λαῷ· διὸ ἡ οἰκονομία τοῦ μύθου ἐπλάσθη τοιαύτη, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ τιμωρία παραδειγματική, δι' ἧς νὰ ἐμπνέηται ὁ ἀπαιτούμενος φόβος. Διηγεῖται λοιπὸν ὁ Ὀβίδιος,ὅτι συνεπείᾳ τῆς βεβήλου ταύτης πράξεως τοῦ Ἐριχθονίου πᾶσαι αἱ Δρυάδες συνελθοῦσαι μετέβησαν ἐν σώματι πρὸς τὴν Δήμητραν καὶ παρεκάλεσαν αὐτὴν νὰ τιμωρήσῃ τὸν ἱερόσυλον. Ἡ Δήμητρα ἐκπέμπει τότε μίαν Ὀρεάδα εἰς τὸν παγετώδη Καύκασον καὶ μετακαλεῖται τὴν Βουλιμίαν ὅπως ἐλθοῦσα ἐγκατασταθῇ ἐν τῷ σώματι τοῦ Ἐριχθονίου, τοῦθ' ὅπερ ἀμέσως καὶ ἐγένετο. Καταβιβρωσκόμενος λοιπὸν ὁ Ἐριχθόνιος ὑπὸ τῆς ἀκορέστου πείνης, ἣν προὐξένει αὐτῷ ἡ Βουλιμία, ἀφοῦ κατεβρόχθισε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν περιουσίαν, κατεβρόχθισεν ἐπὶ τέλους καὶ τὰ ἴδια αὐτοῦ μέλη, καὶ οὕτω κατέστρεψε τὸν βίον οἰκτρότατα.

Οὐδέποτε ἀνθρώπινος διάνοια ἐφαντάσθη νὰ παραστήσῃ ζωηρότερον τὰ φρικτὰ ἐπακόλουθα τῶν καταστροφῶν τῶν δασῶν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν καταστροφῶν τούτων προσγιγνομένην βλάβην εἰς τὴν γεωργίαν. Ἡ Δήμητρα ἡ θεὸς τῶν καρπῶν τῆς γῆς (ἡ γεωργία δηλονότι) τιμωρεῖ τὸν βέβηλον Ἐριχθόνιον διὰ τὴν ἐκκοπὴν τοῦ δρυὸς (διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν δασῶν) καὶ τῆς ἐν αὐτῇ οἰκούσης Νύμφης (τουτέστι τῶν πηγῶν τῶν ὑδάτων, αἵτινες διὰ τῶν δασῶν συντηροῦνται) ἐπιβάλλουσα αὐτῷ ὡς τιμωρίαν τὴν πεῖναν· διότι καταστρεφομένων τῶν δασῶν συγκαταστρέφεται καὶ ἡ γεωργία καὶ ἐπέρχεται ὁ λιμός.

Ἡ ἔκτακτος αὕτη λεπτότης τοῦ πνεύματος τῶν ἀρχαίων, ἦν ἁπλουστάτη καὶ φυσικωτάτη συνέπεια τῆς τότε καταστάσεως τοῦ κλίματος καὶ ἰδίως τῆς βλαστήσεως τῆς χώρας· διότι ὁ μέγας φυσιολόγος τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος ὁ πολὺς Ἀλέξανδρος Χουμβόλδος λέγει: «*Ἡ βλάστησις χώρας τινὸς ὁρίζει τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν καὶ φυσιογνωμίαν αὐτῆς, αὕτη δὲ ἐπιδρᾷ μόνη ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν λαῶν.*» Ἑπομένως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες κατοικοῦντες χώραν δασοσκεπῆ καὶ κοσμουμένην ὑπὸ φύσεως ἐκτυλισσούσης ἀπείρους καλλονάς, εἶχον καὶ πνεῦμα καὶ διάνοιαν λεπτότερον, ὡς ἀποδεικνύουσι πάντα αὐτῶν τὰ ἔργα, ἅτινα καὶ μετὰ παρέλευσιν τοσούτων αἰώνων χρησιμεύουσιν ὡς ὑποδείγματα καὶ χειραγωγοί.

Μὴ θεωρήσαντες δ' ἐπαρκοῦντα τὸν ἀπὸ τῆς θρησκείας φόβον κατέφυγον καὶ εἰς αὐστηρότατα νομοθετικὰ μέτρα, οὕτως ὁ Αἰλιανὸς ἀναφέρει, *ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐτιμώρουν μὲ θάνατον τὸν ἀποκόπτοντα καὶ μικράν τινα πρῖνον ἀπὸ τοῦ ἡρώου.*

Εἴτις πρινίδιον ἐξέκοψεν ἐξ ἡρώου ἀπέκτεινον αὐτὸν (Αἰλ. ποικίλ. ἱστορ. ν. 17).

Ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα. Γινώσκοντες ὅτι ἡ δασικὴ παραγωγὴ εἶνέ τι πολύτιμον καὶ χρόνου μακροτάτου προϊὸν (διότι ἡ σήμερον ὑφ' ἡμῶν ὑλοτομουμένη δρῦς ἀνεφύη πρὸ ἑκατὸν τοὐλάχιστον ἐτῶν), ἐχρῶντο τῶν προϊόντων τοῦ δάσους

μετὰ τῆς μεγίστης φειδοῦς καὶ οἰκονομίας. Οἱ Ἀθηναῖοι λ. χ. καίτοι ἔχοντες πάμπολλα δάση ἐν Ἀττικῇ, διετήρουν ὅμως αὐτὰ ἄθικτα ὡς *ἄλση ἱερά*, ἐπρομηθεύοντο δὲ τὴν διὰ τὴν ναυπηγίαν καὶ τὴν ἐκκαμίνευσιν τῶν λαυριωτικῶν μεταλλευμάτων ἀναγκαιοῦσαν ξυλείαν ἐκ τῆς Θράκης. Ἐν Ἠλείᾳ δὲ κατὰ τὸν Παυσανίαν (Ἠλιακά. Α'. XIII. 3) ἡ ξυλεία ἡ διὰ τὰς θυσίας ἀναγκαιοῦσα ὑλοτομεῖτο ὑπὸ ἐπίτηδες εὐδαίμονος, ὅστις ἐκαλεῖτο *ξυλεύς*, καὶ παρεχωρεῖτο εἰς τὰς πόλεις καὶ τοὺς ἰδιώτας ἀντὶ ὡρισμένου τιμήματος «*ἔστι δὲ ὁ ξυλεὺς ἐκ τῶν οἰκετῶν τοῦ Διός, ἔργον δὲ αὐτῷ πρόκειται τὰ εἰς τὰς θυσίας ξύλα τεταγμένου λήμματος καὶ πόλεσι παρέχειν καὶ ἀνδρὶ ἰδιώτῃ*».

Διὰ τῶν μέτρων τούτων οἱ Ἕλληνες οὐ μόνον διέσωσαν πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς χώρας δάση, ἅτινα ἀπὸ τοῦ Θεσσαλικοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῆς μεσημβρικωτάτης ἄκρας τῆς Λακωνίας ἀπετέλουν ἓν συνεχόμενον δάσος, ἀλλὰ καὶ διετήρησαν τὸ κλίμα τῆς χώρας εὐκραέστατον καὶ ὑγιεινότατον ὡς ὁ Ξενοφῶν (περὶ Προσόδων) λέγει, ἀναφέρων ὅτι αἱ ὧραι τοῦ ἔτους ἦσαν πρᾳόταται, ὅτι ὅσα ἀλλαχοῦ οὐδὲ νὰ βλαστήσωσιν ἠδύναντο ἐκαρποφόρουν ἐν Ἀττικῇ· τὰ πάντα δὲ ἤρχοντο πρωΐμως καὶ ἔληγον ὀψίμως· τοῦθ' ὅπερ σήμερον δὲν συμβαίνει πλέον, διότι εἰκοσιπενταετεῖς συνεχεῖς παρατηρήσεις ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ βλάστησις ἄρχεται καὶ λήγει ἕνα μῆνα πρότερον ἢ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους.

Καὶ οἱ μετὰ ταῦτα δὲ τὴν χώραν ἐπιδραμόντες βάρβαροι, μηδὲ τῶν τελευταίων τῆς πατρίδος ἡμῶν δεσποτῶν ἐξαιρουμένων, ἐσεβάσθησαν ἐπαρκῶς τὰ δάση τῆς χώρας. Ἀλλ' ὅ,τι ἐρρέθη περὶ τῶν ἀρχαίων δὲν δύναται νὰ ῥηθῇ καὶ περὶ ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Δυστυχῶς παρ' ἡμῖν ἡ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐπικρατήσασα ἀμάθεια καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐκπηγάζουσα ἄγνοια τῆς μεγάλης τῶν δασῶν σπουδαιότητος, ἔτι δὲ ὁ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας εἰς τὸν ὕπατον βαθμὸν ἀναπτυχθεὶς ἀτομικὸς ἐγωϊσμὸς καὶ ἡ ἐπικρατήσασα ὀλιγωρία πρὸς πᾶν ὅ,τι δημόσιον καὶ κοινὸν κατήνεγκον κατὰ τῶν δασῶν τῆς χώρας τραύματα, ὧν τὴν θεραπείαν αἱ ἐπερχόμεναι γενεαὶ διὰ πόνων πολλῶν καὶ δαπάνης πολλῶν δεκάδων ἑκατομμυρίων θὰ κατορθώσωσι νὰ ἐπιτύχωσι. Τοιαύτη εἶνε ἡ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῶν δασῶν πηγάσασα ἐρήμωσις, ὥστε ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἀντήχει τὸ ἡδὺ κελάρισμα τῶν ῥυάκων καὶ ἠρέμα ἐκυλίοντο τὰ ὕδατα τῶν ποταμῶν, ἡδέως ἀναμιγνύοντα τὸν φλοῖσβον τῶν ὑδάτων αὐτῶν μετὰ τοῦ λιγυφθόγγου ᾄσματος τῆς ἀηδόνος, σήμερον οὐδὲν ἄλλο ἀκούεται ἢ ὁ φρικαλέος μυκηθμὸς καὶ ὁ ἀπαίσιος πάταγος τῶν ὁρμητικῶς κατερχομένων χειμάρρων, τούτων δὲ κατευνασθέντων βασιλεύει νεκρικὴ σιγὴ διακοπτομένη μόνον ὑπὸ τῶν κρωγμῶν τῶν περιϊπταμένων γυπῶν καὶ κοράκων τῶν ζητούντων μακρόθεν νὰ ἀνεύρωσί που θῦμά τι τῆς μανίας τῶν καταστρεπτικῶν τούτων χειμάρρων.

Ἡ ἀλήθεια εἶνε πικρά, ἀλλὰ πρέπῃ νὰ κηρύσσηται καὶ νὰ γνωρίζηται πανταχοῦ. Καὶ τί ὠφελεῖ ἡ σιγὴ ἀφοῦ τὴν κατάστασιν ἡμῶν προέλαβον νὰ διατραγῳδήσωσιν ἄλλοι; Ἰδοὺ τί λέγει ὁ Γάλλος Jules Clavé ἐν τῷ περὶ δασικῆς οἰκονομίας συγγράμματί του (ἐν σελίδι 6) «Τί ἀπέγιναν σή-»μερον αἱ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὐλογηθεῖσαι ἐκεῖναι χῶραι, αἵτινες ὑπῆρξάν »ποτε ἡ κοιτὶς τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ; Διέλθετε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, »τὴν Ἑλλάδα.... Εἰς ἕκαστον βῆμα θὰ ἀπαντήσητε ἴχνη βλαστήσεως »ἀκμαζούσης μὲν ἄλλοτε, ἀλλ' ἔκτοτε ἐκλιπούσης καὶ μηδὲν ἄλλο κατα-»λιπούσης ἢ τὴν αὐχμηρότητα τῆς ἐρήμου· μετὰ τῆς ἐξαφανίσεως τῶν »δασῶν συνεξέλιπε καὶ ἡ εὐδαιμονία, ἣν οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποδώσῃ αὐ-»ταῖς.»

Ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων κατάστασις ἐδημιουργήθη, ὡς εἴρηται, ὑπὸ τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ἀγνοίας τῆς χρησιμότητος τῶν δασῶν, ἅτινα εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους καὶ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκόμη ἐθεωρήθησαν καὶ θεωροῦνται ὡς πρόσκομμα πρὸς τὴν πραγματοποίησιν ἐγωϊστικῶν τάσεων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κακὸν μόνον διὰ τῆς ἄρσεως τῶν αἰτίων αὐτοῦ αἴρεται καὶ ἡμεῖς θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συντελέσωμεν τὸ ἐφ' ἡμῖν εἰς τὴν ἄρσιν τῶν στρεβλῶν πεποιθήσεων ἀποδεικνύοντες συντόμως τὴν χρησιμότητα τῶν δασῶν. Θὰ πραγματευθῶμεν δὲ ἰδίως τὴν ἐπιρροὴν τῶν δασῶν 1) ἐπὶ τῶν ὑδρομετεώρων 2) ἐπὶ τοῦ κλίματος καὶ 3) ἐπὶ τῆς ὑγιείας τῶν ἀνθρώπων. Ἀρχόμεθα δ' ἀπὸ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν ἐπὶ τῆς γενέσεως καὶ διανομῆς τῶν ὑδρομετεώρων, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ πραγματευθῶμεν καὶ τὰς δύω ἑτέρας ἐπόψεις προσεχῶς. Ἐκ προκαταβολῆς δ' ὀφείλομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη οὐδὲν ἄλλο ἀπέδειξεν ἢ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν δοξασιῶν τῶν ἀρχαίων.

Α') ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΩΝ ΔΑΣΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΥΔΡΟΜΕΤΕΩΡΩΝ

1. Ἐπιρροὴ τῶν δασῶν ἐπὶ τῆς ὑγρασίας τῆς ἀτμοσφαίρας. —Ὡς γνωστὸν τὸ κλίμα τόπου τινὸς ἢ χώρας τινὸς οἱασδήποτε προσδιορίζεται διὰ τῆς θερμοκρασίας καὶ τῆς ἐν τῷ ἀέρι ἐμπεριεχομένης ὑγρασίας. Τὸ ἐν τῷ ἀέρι ἐν καταστάσει λεπτοτάτου καὶ ἀοράτου ἀερίου ἐμπεριεχόμενον ὕδωρ, ὁ καλούμενος *ὑδρατμός*, εἶνε ἓν τῶν κυριωτέρων συστατικῶν τῆς ἀτμοσφαίρας· ὁ ὑδρατμὸς οὗτος ἐνίοτε μὲν ἀπαντᾷ ἐν καταστάσει ἡμιπεπυκνωμένῃ καὶ ἐν εἴδει ὑδατίνων φυσαλίδων, καθιστάμενος ὁρατὸς ὡς νεφέλη ἢ νέφος, πάντοτε ὅμως καὶ πανταχοῦ, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου οὐδ' ἐλάχιστον ἴχνος νέφους φαίνεται, ὁ ὑδρατμὸς οὗτος εὑρίσκεται ἐν καταστάσει ἀερίου ποῦ μὲν περισσότερος ποῦ δὲ ὀλιγώτερος. Ἄνευ τοῦ ὑδρατμοῦ τούτου, οὔτε νέφη, οὔτε βροχή, οὔτε ὁμίχλη, οὔτε δρόσος,

οὔτε πάχνη, οὔτε χάλαζα, οὔτε χιών, οὔτε βροντή, οὔτε ἀστραπή, οὔτε ἶρις εἶνε δυνατὸν νὰ σχηματισθῇ, ἄνευ δὲ τοῦ ὑδρατμοῦ οὔτε ὁ οὐρανὸς θὰ εἶχε τὸ ὡραῖον καὶ θελκτικὸν κυανοῦν χρῶμα, ὅπερ τοσοῦτον θέλγει τὴν ὅρασίν μας. Ὁ ὑδρατμὸς οὗτος ἔχει τὰς ἑξῆς ἰδιότητας.

α) Ἀμβλύνει τὴν ὑπερβολικὴν θερμότητα καὶ τὸ ὑπερβολικὸν ψῦχος. Εἰς τοῦτο δὲ συντελεῖ ὁ ὑγρὸς ἀὴρ 1) διὰ τῆς ἰδιότητος ἣν ἔχει νὰ ἀπορροφᾷ μεγίστην ποσότητα θερμαντικῶν ἀκτίνων, ὡς ἀπέδειξαν ἀναντιρρήτως τὰ ὡραῖα πειράματα τῶν μεγάλων Φυσικῶν Τυνδὰλ (Tyndall) καὶ Βὶλδ (Wild) καὶ 2) διὰ τῆς ἱκανότητος ἣν ἔχῃ νὰ κωλύῃ τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς ὑπὸ τῆς γῆς ἀπορροφηθείσης θερμότητος. Οὕτω λοιπὸν ὁ ὑγρὸς ἀὴρ διὰ τῶν δύω τούτων ἰδιοτήτων αὐτοῦ τὸ μὲν θέρος μετριάζει τὸν ὑπερβολικὸν καύσωνα ἀπορροφῶν μεγάλην ποσότητα θερμότητος, τὸν δὲ χειμῶνα τὸ δριμὺ ψῦχος, κωλύων τὴν ἀντανάκλασιν τῆς ὑπὸ τῆς γῆς ἀπορροφηθείσης θερμότητος· ἀπόδειξιν τρανωτάτην τῆς ἰδιότητος ταύτης τοῦ ὑγροῦ ἀέρος παρέχουσιν ἡμῖν πᾶσαι αἱ παράλιαι χῶραι καὶ αἱ νῆσοι, ὅπου, ἕνεκα τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰς ὑγροῦ ἀέρος, τὸν μὲν χειμῶνα οἱ παγετοὶ εἶνε ἐντελῶς ἄγνωστοι, τὸ δὲ θέρος ἀναπνέομεν ἀέρα δροσερώτερον ἢ ἀλλαχοῦ.

Ἐὰν ὁ ἀὴρ ἦτο ἐντελῶς ξηρός, ἐν καιρῷ μὲν νυκτὸς ἡ γῆ θὰ ἀντανέκλα πᾶσαν τὴν κατὰ τὴν ἡμέραν ἀπορροφηθεῖσαν θερμότητα καὶ θὰ ἐπήρχετο τοσαύτη ἀπόψυξις, ὥστε οὐ μόνον τὸν χειμῶνα, ἀλλὰ καὶ τὸ θέρος θὰ ἐσχημάτιζετο πάγος.

β') Ὁ ὑγρὸς ἀὴρ τροποποιεῖ τὸ βάρος τῆς βαρομετρικῆς στήλης. Αἴτιον τῆς τροποποιήσεως ταύτης εἶνε τὸ μικρότερον εἰδικὸν βάρος τοῦ ὑδρατμοῦ ὅπερ εἶνε μόνον 623 ἐνῷ τὸ τοῦ ξηροῦ ἀέρος εἶνε 1000. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ξηρὸς ἀὴρ εἶνε βαρύτερος τοῦ ὑγροῦ ἀνυψοῖ τὴν βαρομετρικὴν στήλην, ἐνῷ ὁ ὑγρὸς καὶ ἐλαφρότερος ταπεινοῖ αὐτήν· τούτου ἕνεκα ὅταν ἐπικρατῶσιν ἄνεμοι ὑγροί, ἢ ὅταν ὁ ἀὴρ τῆς ἀτμοσφαίρας εἶνε ξηρός, τὸ βαρόμετρον ἀνέρχεται καὶ δεικνύει καὶ καλὸν καιρόν, ἐνῷ ὅταν πνεύσωσιν ὑγροὶ ἄνεμοι, ἢ ὅταν ἡ ἀτμόσφαιρα εἶνε ὑγρά, τὸ βαρόμετρον κατέρχεται πρὸς τὴν βροχήν.

γ') Ὑγρὸς ἀὴρ συνεπάγεται συχνοτέρας βροχάς· διότι ὅπου ὑπάρχει περισσότερος ὑδρατμὸς ἐκεῖ καὶ εὐκολώτερον σχηματίζεται βροχή, χιὼν κτλ. εὐθὺς ἅμα καταπέσῃ ἡ θερμοκρασία.

δ') Ὑγρὸς ἀὴρ προφυλάττει τὰ φυτὰ καὶ συντηρεῖ τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν, διότι ἐντὸς ξηρᾶς ἀτμοσφαίρας ἡ διαπνοὴ τῶν φυτῶν ἐπιταχύνεται λίαν καὶ τάχιστα μαραίνονται τὰ φυτά, ἐνῷ ἐντὸς ὑγρᾶς ἀτμοσφαίρας ἡ διαπνοὴ καὶ ἡ ἕνεκα ταύτης ἀπώλεια ὕδατος εἶνε μικροτέρα, διὸ καὶ τὰ φυτὰ τὰ ἐντὸς ὑγρᾶς ἀτμοσφαίρας ζῶντα δὲν μαραίνονται, τὰ δὲ ἀρξάμενα ἤδη νὰ μαραίνωνται τάχιστα ἀναλαμβάνουσι τὴν ζωηρότητά των. Ἐντεῦθεν

ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅτι τόπος ἔχων ὑγρὸν ἀέρα εἶνε καταλληλότατος διὰ τὴν γεωργίαν· τοὐναντίον δὲ τόπος ἔχων ξηρὸν ἀέρα καθίσταται ἄγονος καὶ ξηρός.

ε') Ὑγρὸς ἀὴρ καθίστησι τὸ ἔδαφος δροσερώτατον καὶ καρποφορώτατον διότι 1) διὰ τῆς ὑγρασίας του μετριάζει πολὺ τὴν ἐξάτμισιν τοῦ ἐν τῷ ἐδάφει ὕδατος καὶ 2) ποτίζει τὸ ἔδαφος διὰ συχνοτέρων βροχῶν.

ς') Τέλος ὁ ὑγρὸς ἀὴρ εἶνε διὰ τὸν ἄνθρωπον ὑγιεινότερος τοῦ ξηροῦ ὡς εὐκολώτερον ἀναπνεόμενος. Καὶ ὄντως τις ἐξ ἡμῶν ἀγνοεῖ τὴν φρικαλέαν στενοχωρίαν, ἣν ὑποφέρουσι τὰ ἀναπνευστικὰ ἡμῶν ὄργανα κατὰ τὸ θέρος, ὅτε ἕνεκα τῶν ἰσχυρῶν καυμάτων ὁ ἀὴρ ὃν ἀναπνέομεν στερεῖται ὑγρασίας;

Μετὰ τὰ προεισαγωγικὰ ταῦτα ἄς ἴδωμεν πῶς τὸ δάσος ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ὑγρασίας τοῦ ἀέρος.

Ὡς γνωστὸν ἡ ὑγρασία εἶνε *ἀπόλυτος* καὶ *σχετική*. Καὶ *ἀπόλυτον* μὲν ὑγρασίαν καλοῦμεν τὸ ποσὸν τῆς ὑγρασίας ἢ τοῦ ὑδρατμοῦ,ὃν ὁ ἀὴρ εἰς δεδομένην θερμοκρασίαν δύναται νὰ περιέχῃ ὅταν εἶνε κεκορεσμένος. Τὸ ποσὸν τῆς ἀπολύτου ὑγρασίας αὐξάνει αὐξανούσης τῆς θερμοκρασίας καὶ ἐλαττοῦται ἐλαττουμένης τῆς θερμοκρασίας· οὕτω π.χ. ἓν κυβικὸν μέτρον κακορεσμένου ἀέρος εἰς

θερμοκρασίαν	—20⁰	Κελσίου	περιέχει	1,50	γραμ.	ὑδρατμοῦ
»	—10⁰	»	—	2,90	»	»
»	— 5⁰	»	—	4,00	»	»
»	— 0⁰	»	—	5,40	»	»
»	+ 5⁰	»	—	7,30	»	»
»	+10⁰	»	—	9,70	»	»
»	+15⁰	»	—	13,00	»	»
»	+20⁰	»	—	17,30	»	»
»	+25⁰	»	—	22,50	»	»
»	+30⁰	»	—	29,40	»	»

Σχετικὴν δὲ ὑγρασίαν καλοῦμεν τὴν ὑγρασίαν ἣν ὁ ἀὴρ πραγματικῶς ἔχει, οὕτω λ.χ. ἀὴρ θερμοκρασίας 15⁰ κεκορεσμένος ὢν δύναται νὰ περιέχῃ 13 γραμμάρια ὑδρατμοῦ ἢ ὑγρασίας· ἀλλὰ συμβαίνει ὁ ἀὴρ οὗτος νὰ μὴ εἶνε κεκορεσμένος καὶ νὰ περιέχῃ μόνον 7,30 γραμμάρια, δηλαδὴ μέχρι κορέσεως τοῦ ἀέρος νὰ ἀπαιτῶνται ἀκόμη 5,70 γραμμάρια, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ἀὴρ περιέχει μόνον $^{7,30}/_{13}$=0,56 ἤτοι 56 ἑκατοστὰ τῆς ὑγρασίας ἣν εἰς θερμοκρασίαν 15⁰ ἠδύνατο νὰ περιέχῃ. Ἐν ἄλλοις λόγοις *ἡ σχετικὴ ὑγρασία οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἡ σχέσις τῆς ἐν τῷ ἀέρι πραγματικῶς ὑπαρχούσης ὑγρασίας πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ὑγρασίας ὅπερ ἀπαιτεῖται ὅπως ὁ ἀὴρ κορεσθῇ.*

Ἡ σχετικὴ ὑγρασία εἶναι ἡ προξενοῦσα τὸ αἴσθημα τοῦ ξηροῦ καὶ ὑγροῦ καὶ ἔχουσα διά τε τὸν δασολόγον καὶ γεωπόνον, διά τε τὸν ἰατρὸν καὶ

βιομήχανον μεγίστην σπουδαιότητα. Καὶ διὰ τὴν ζωὴν τῶν ζώων καὶ φυτῶν ἀπαιτεῖται νὰ γινώσκομεν ἂν ὁ ἀὴρ εὑρίσκηται ἐγγύτερον ἢ ἀπώτερον τοῦ σημείου τῆς κορέσεώς του.

Ὁ νῦν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου τὴν Σταθμολογίαν (Standorts lehre) διδάσκων καὶ ἡμέτερος καθηγητὴς Κ. Ἐρνέστος Ἐβερμάγερ (Ernst Ebermayer) ὁ πατὴρ καὶ δημιουργὸς τῶν δασικῶν μετεωρολογικῶν σταθμῶν καὶ τῆς Δασικῆς Σταθμολογίας διὰ πολυετῶν πειραμάτων, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ δάσους ἐκτελεσθέντων, ἀπέδειξεν, ὅτι τῆς ἀπολύτου ὑγρασίας οὔσης τῆς αὐτῆς ἡ σχετικὴ εἶνε πάντοτε ἀνωτέρα ἐν τῷ δάσει ἢ ἐπὶ γυμνῶν ἐδαφῶν· ὁ ἀὴρ δηλονότι τοῦ δάσους εἶνε πάντοτε ὑγρότερος τοῦ ἀέρος τῶν γυμνῶν ἐκτάσεων. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἑρμηνεύεται ὡς ἑξῆς: ἐπὶ τῶν φύλλων τῶν δένδρων ὑπάρχει ἀπειρία στομάτων δι' ὧν τὰ δένδρα ἀδιακόπως διαπνέουσιν ἐξάγοντα εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν ὕδωρ· ἕνεκα λοιπὸν τῆς ζωηρᾶς ταύτης διαπνοῆς τῶν τὰ δάση συνιστάντων δένδρων ἐπέρχεται αὔξησις τοῦ ἐν τῷ ἀέρι ὑδρατμοῦ, συνεπείᾳ δὲ τούτου καὶ ὁ ἀὴρ τῶν δασῶν προσεγγίζει περισσότερον εἰς τὸ σημεῖον τῆς κορέσεώς του. Διὸ εὐθὺς ἅμα δι' αἰτίαν τινὰ οἱανδήποτε ἐπέλθῃ ἐν τῷ δάσει καταπτωσις τῆς θερμοκρασίας λαμβάνει χώραν μερικὴ συμπύκνωσις καὶ ἀποβολὴ ὑγρασίας ὑπὸ μορφὴν ὕδατος εὐκολώτερον καὶ εἰς μεγαλειτέραν ποσότητα ἐντὸς αὐτοῦ ἢ ἐπὶ τῶν γυμνῶν ἐκτάσεων, Αὕτη δὲ ἡ εὐεργετικὴ τῶν δασῶν ἐπιρροὴ γίνεται ἐπαισθητοτέρα κατὰ τοὺς θερμοὺς τοῦ ἔτους μῆνας, διότι τότε ὁ ἀὴρ τῶν δασῶν θερμότερος ὢν περιέχει διπλασίαν σχεδὸν ὑγρασίαν ἢ κατὰ τὰς λοιπὰς τοῦ ἔτους ὥρας, τοῦτο δὲ ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα διὰ τὴν γεωργίαν, διότι ἴσα ἴσα κατὰ τοὺς θερμοὺς τοῦ ἔτους μῆνας ἀπαιτεῖται ἡ βροχή, διότι καὶ τῶν καρπῶν ἡ ὡρίμανσις τότε λαμβάνει χώραν. Δικαίως ἄρα οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι ἐξήρτησαν τὴν γεωργίαν ἀπὸ τῆς δασοκομίας, δικαίως δὲ θαυμάζονται διὰ τὸν ἀπέραντον αὐτὸν νοῦν δι' οὗ καὶ μόνου κατώρθωσαν νὰ φθάσωσιν ἐκεῖ ὅπου ἡμεῖς σήμερον μετὰ πολυδάπανα καὶ πολυχρόνια πειράματα ἐφθάσαμεν.

2. Ἐπιρροὴ τῶν δασῶν ἐπὶ τῆς ἐξατμίσεως. — Οὐχ ἧττον σπουδαία εἶνε καὶ ἡ ἐπιρροὴ τῶν δασῶν ἐπὶ τῆς ἐξατμίσεως τῶν ἐντὸς αὐτῶν ἀπαντωσῶν συναγωγῶν ὑδάτων, οἷον λιμνῶν, ὑδροστασίων, ποταμῶν κτλ.

Ἐκ τῆς φυσικῆς διδασκόμεθα ὅτι τὰ ἐξατμιζόμενα ποσὰ ὑγρασίας εἶνε κατ' εὐθεῖαν ἀνάλογα πρὸς τὴν θερμοκρασίαν (δηλαδὴ ἡ ἐξάτμισις αὐξάνει αὐξανούσης τῆς θερμοκρασίας καὶ ἐλαττοῦται ἐλαττουμένης αὐτῆς), καὶ ἀντιστρόφως ἀνάλογα πρὸς τὴν ὑγρομετρικὴν κατάστασιν τῆς ἀτμοσφαίρας (δηλαδὴ αὐξανούσης τῆς ὑγρασίας τῆς ἀτμοσφαίρας ἡ ἐξάτμισις ἐλαττοῦται, ἐλαττουμένης δὲ αὐξάνει). Ἀλλ' ἐν τοῖς προηγουμένοις εἴδομεν, ὅτι ἴσα ἴσα ἐντὸς τοῦ δάσους καὶ ἡ ὑγρασία τῆς ἀτμοσφαίρας εἶνε

μεγαλειτέρα καὶ ἡ θερμοκρασία εἶνε κατωτέρα. Ἐν ἄλλοις λόγοις ἐντὸς τοῦ δάσους ἀπαντῶσιν αἱ δύο συνθῆκαι αἱ ἀπαιτούμεναι ὅπως ἐπέλθῃ ἐλάττωσις τῆς ἐξατμίσεως. Τὰ ἐκτελεσθέντα πειράματα ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ἐξάτμισις ἐντὸς τῶν δασῶν εἶνε κατὰ 64 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ὀλιγωτέρα τῆς ἐπὶ γυμνῶν ἐκτάσεων λαμβανούσης χώραν, δηλαδὴ ἂν ἐπὶ γυμνοῦ ἐδάφους ἐξατμίζονται εἰς τὸ δευτερόλεπτον 100 μονάδες ὕδατος, ἐντὸς τῶν δασῶν ἐξατμίζονται εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον μόνον 36.

Ὡσαύτως ἐξετελέσθησαν καὶ πειράματα ὅπως βεβαιωθῇ ὁποίαν ἐπιρροὴν ἔχουσι τὰ δάση ἐπὶ τῆς ἐξατμίσεως τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐδάφους ἀπορροφηθέντος καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ἐναποταμιευθέντος ὕδατος. Διὰ τῶν πειραμάτων τούτων, ἐκτελεσθέντων ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου Ἐβερμάγερ δαπάναις τῆς Βαυαρικῆς Κυβερνήσεως εἰς πλεῖστα δάση τῆς χώρας, ἀπεδείχθη, ὅτι

α) Τὸ δάσος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ ἄνευ τῆς φιλλοττρωμνῆς (τοῦ στρώματος δηλονότι τῶν φύλλων κλάδων, βρύων κτλ. τοῦ καλύπτοντος τὸ ἔδαφος) μετριάζει τὴν ἐξάτμισιν τοῦ ἐν τῷ ἐδάφει ὕδατος κατὰ 62 τοῖς ἑκατόν.

β) Ὅταν τὸ δάσος διατηρῇ καὶ τὸ στρῶμα τῶν φύλλων ἡ ἀνωτέρω ἐξάτμισις μετριάζεται κατὰ 22 ἔτι τοῖς ἑκατόν· τουτέστι

γ) Δάσος διατηροῦν καὶ τὴν φιλλοστρωμνήν του μετριάζει τὴν ἐξάτμισιν κατὰ 84 τοῖς ἑκατόν. Ἐὰν δηλαδὴ τὸ ἔδαφος ἀπερρόφησεν 100 μονάδας ὕδατος ἐξατμίζονται μόνον, αἱ 16 αἱ δὲ λοιπαὶ 84 ἐναποταμιεύονται ἐντὸς τοῦ ἐδάφους καὶ χρησιμεύουσι πρὸς τροφὴν τῶν πηγῶν. Εἶχον δίκαιον ἄρα οἱ ἀρχαῖοι διδάξαντες ὅτι αἱ Νύμφαι (αἱ πηγαὶ δηλονότι) γεννῶνται ἀπὸ τῶν δρυῶν καὶ τῶν δένδρων.

3. **Ἐπιρροὴ τῶν δασῶν ἐπὶ τῶν βροχῶν.** Ἡ μετεωρολογία διδάσκει, ὅτι νεφέλη, βροχή, χιὼν καὶ τὰ λοιπὰ ὑδρομετέωρα σχηματίζονται διὰ τῆς συμπυκνώσεως τοῦ ἐν τῷ ἀέρι περιεχομένου ὑδρατμοῦ. Καὶ ὄντως, ὑποτιθεμένου ὅτι ἡ θερμοκρασία τοῦ ἀέρος εἶνε 250 Κελσίου, ὅτε εἰς τὴν θερμοκρασίαν ταύτην ὁ ἀήρ, κεκορεσμένος ὢν ὑδρατμοῦ, ἐμπεριέχει κατὰ κυβικὸν μέτρον 22,5 γραμμάρια ὕδατος ἐν καταστάσει ἀερίου, ἐὰν δι' αἰτίαν τινὰ ἐπέλθῃ κατάπτωσις τῆς θερμοκρασίας ἀπὸ 25^0 εἰς 5^0 μόνον, ὅτε ὁ ἀὴρ μόνον 7,3 γραμμάρια ὕδατος ἐν καταστάσει ἀερίου κατὰ κυβικὸν μέτρον δύναται νὰ ἐμπεριέχῃ, ἕπεται ὅτι ἐξ ἀνάγκης θὰ συμπυκνωθῶσι τὰ πλεονάζοντα 15,2 γραμμάρια ὕδατος, ἤτοι θὰ σχηματισθῇ 15,2 γραμμαρίων δρόσος ἢ βροχή.

Καὶ τὸ μὲν πρώτιστον τοῦτο στοιχεῖον τοῦ σχηματισμοῦ τῆς βροχῆς, ὁ ὑδρατμὸς ὁ ἐν τῷ ἀέρι περιεχόμενος, ἔρχεται εἰς ἡμᾶς κυρίως ἐκ τῆς θαλάσσης διὰ τῶν ἀνέμων τῶν ἐκ τοῦ ἰσημερινοῦ ὑπὲρ τὸν ὠκεανὸν πνεόντων· τοιοῦτοι ἄνεμοι εἶνε διὰ μὲν τὴν Εὐρώπην οἱ νότιοι, νοτιοδυτικοὶ καὶ

δυτικοί, διὰ δὲ τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος οἱ νοτιοδυτικοί. Τὸ δὲ δεύτερον στοιχεῖον ἤτοι ἡ κατάπτωσις τῆς θερμοκρασίας ἐπέρχεται διὰ τῶν βορειοδυτικῶν καὶ δυτικῶν ἀνέμων· διὰ τοῦτο καὶ ὅταν ἐπικρατῶσιν οἱ ἄνεμοι οὗτοι ἔχομεν ὑγρὸν καὶ δροσερὸν θέρος καὶ ἤπιον χειμῶνα.

Ἡ συχνότης τῶν βροχῶν ἐξήρτηται ἐκ τοῦ ποσοῦ τῆς σχετικῆς ὑγρασίας, ἥτις αὐξάνει μετὰ τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους· διὸ καὶ ὅσον προχωροῦμεν πρὸς βορρᾶν τῆς Εὐρώπης τοσοῦτον καὶ ἡ σχετικὴ ὑγρασία καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν βροχερῶν ἡμερῶν αὐξάνει· ὑπολογίζουσι δὲ ὅτι βρέχει

ἐν τῇ μεσημβρινῇ Εὐρώπῃ	120	ἡμέρας τοῦ	ἔτους
ἐν Ἑλλάδι	97	»	»
ἐν τῇ μέσῃ Εὐρώπῃ	146	»	»
καὶ ἐν τῇ βορείῳ Εὐρώπῃ	180	»	»

Ἡ δὲ ποσότης τῆς ἐπί τινος χώρας καταπιπτούσης βροχῆς ἐξήρτηται ἰδίως ἐκ τῆς διευθύνσεως τῶν ἀνέμων καὶ ἐκ γειτνιάσεως λιμνῶν καὶ θαλασσῶν [1]. Ἀλλ' ἀνωτέρω εἴδομεν ὅτι τὰ ὑδρομετέωρα σχηματίζονται διὰ τῆς ἀποψύξεως τοῦ ὑγροῦ ἀέρος· ὥστε ὅσον μεγαλειτέρα εἶνε ἡ κατάπτωσις τῆς θερμοκρασίας καὶ ὅσον ὑγρότερος ὁ ἀὴρ τόσον ἀφθονώτεραι εἶνε καὶ αἱ βροχαί. Οἴκοθεν λοιπὸν ἐννοεῖται ὅτι ἐκ δύω τόπων παρουσιαζόντων τὰς αὐτὰς περιστάσεις ὁ ἔχων τὴν κατωτέραν θερμοκρασίαν θὰ ἔχῃ καὶ περισσοτέραν βροχή. Ἐκ τῶν ἐκτελεσθέντων δὲ πειραμάτων ἐβεβαιώθη ὅτι ὁ ἀὴρ τῶν δασῶν εἶνε ψυχρότερος καὶ σχετικῶς ὑγρότερος, ἑπομένως εὑρίσκεται ἐγγύτερον τοῦ σημείου τῆς κορέσεώς του. Ὅταν λοιπὸν ἐν καιρῷ θέρους οἱ ἄνεμοι ὠθῶσιν εἰς τὰ δάση ἢ ὑγρὸν ἀέρα ἢ ὁμίχλην καὶ νέφη ἓν μέρος τοῦ ὑδρατμοῦ ἐρχόμενον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ψυχροτέρου ἀέρος τῶν δασῶν, μετὰ τῶν ψυχροτέρων φύλλων, μετὰ τῶν ψυχροτέρων στελεχῶν καὶ τοῦ ψυχροτέρου δασικοῦ ἐδάφους συμπυκνοῦνται καὶ μεταποιεῖται εἰς ὕδωρ εὐκολώτερον, ἢ ἐπὶ γυμνοῦ ἐδάφους καὶ πίπτει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐν εἴδει δρόσου ἢ βροχῆς. Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἕκαστος ἐννοεῖ, ὅτι τὸ δάσος μεγάλως ὑποβοηθεῖ τὸν σχηματισμὸν τῶν βροχῶν, ἃς οὐ μόνον προκαλεῖ ἀλλὰ καὶ καταλλήλως διανέμει. Ἀποδεικνύεται ἄρα, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὀρθῶς ἐδόξαζον καὶ ἐδίδασκον ὅτι αἱ Νύμφαι (τουτέστιν αἱ πηγαί, καὶ ἐν γένει τὰ ὕδατα) ἐγεννῶντο ἀπὸ τῶν δένδρων.

4. Ἐπιρροὴ τῶν δασῶν ἐπὶ τῆς ἀπορροφήσεως τῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καταπιπτόντων ὑδάτων. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὰ ἐκτελεσθέντα πειράματα ἀπέδειξαν, ὅτι αἱ χῶραι ἐν αἷς ἐξετελέσθησαν ἐκτεταμέναι ἀποδασώσεις ἔχουσι τὸν μὲν χειμῶνα ἀφθονίαν πηγῶν, δι' ὧν ἐξογκοῦνται μεγάλως οἱ ποταμοὶ καὶ ἐπέρχονται καταστρεπτικαὶ πλήμ-

[1] Τὸ ποσὸν τῆς ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ τῶν Ἀθηνῶν ἐτησίως καταπιπτούσης βροχῆς ἀνέρχεται εἰς 0,4141 τοῦ μέτρου.

μυραι, τὸ δὲ θέρος καταμαστίζονται ὑπὸ ξηρασίας καὶ ἀνυδρίας. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ πλεῖσται τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίαι. Τοὐναντίον δὲ χῶραι διατηρήσασαι τὰ δάση αὐτῶν σπανίως καὶ ἐκτάκτως πάσχουσιν ἀπὸ μεγάλας ἐξογκώσεις τῶν ποταμῶν, διὸ καὶ εἰς τὰς χώρας ταύτας αἱ πλήμμυραι εἶνέ τι ἔκτακτον. Τοιαύτη χώρα εἶνε ἡ Γερμανία ἰδίως, ἐν ᾗ τὰ δάση διατηροῦνται μετὰ μεγίστου σεβασμοῦ, διότι εὐτυχῶς ὁ γερμανικὸς λαὸς ἐγκαίρως ἔτυχε διδασκάλων διδαξάντων αὐτὸν ὅτι τὰ δάση εἶνε *κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ* (der Wald ist Gottes Haus) καὶ εὐεργέτημα μέγα τῆς χώρας, ἐν Γερμανίᾳ αἱ καταστρεπτικαὶ πλήμμυραι εἰσὶ σχεδὸν ἄγνωστοι, αἱ δὲ φέτος ἀγγελθεῖσαι ἀφεύκτως θὰ εἶνε συνέπεια τῆς κακῆς χρήσεως, τῶν ἐν Ἑλβετίᾳ δασῶν τῶν Ἄλπεων ἀφ' ὧν ὁ Ρῆνος πηγάζει. Ὅτε ἐσπούδαζον ἐν Γερμανίᾳ εἶχεν ἀνακινηθῇ ἓν ζήτημα σπουδαιότατον, τουτέστι τὸ ζήτημα τοῦ χαρακτηρισμοῦ ὡς διεθνῶν πάντων τῶν δασῶν ἀφ' ὧν πηγάζουσι ποταμοὶ μεγάλοι διεθνῆ ἔχοντες σπουδαιότητα. Ἀναμφιβόλως τὸ ζήτημα τοῦτο μετὰ τὰς φετεινὰς πλημμύρας τοῦ Ρήνου θὰ ἀνακινηθῇ ἐκ νέου ὑπὸ τῶν διορατικῶν καὶ πρακτικῶν Γερμανῶν.

β) Εἰς χώρας δασοσκεπεῖς, ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης κατωτέρας θερμοκρασίας καὶ μικροτέρας ἐξατμίσεως, ἐναποταμιεύεται περισσότερον ὕδωρ καὶ διατηρεῖται περισσοτέρα ὑγρασία εἰς τὸ ἔδαφος. Τοὐναντίον δὲ χῶραι γυμναὶ διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀνωτέραν θερμοκρασίαν καὶ μεγαλειτέραν ἐξάτμισιν καὶ διὰ τὴν ἐξαφάνισιν πάσης φυτικῆς γῆς ἀπὸ τῶν ὀρέων ἐπικρατεῖ μεγίστη ἀνυδρία καὶ ξηρασία, διότι ἐν τοιαύταις χώραις τὰ καταπίπτοντα ἐν εἴδει βροχῆς ὕδατα ἂν μὲν εἶνε ὀλίγα ἐξατμίζονται ταχέως, ἂν δὲ εἶνε πολλά, ὡς τοῦτο συμβαίνει ὅταν αἱ βροχαὶ εἶνε ῥαγδαῖαι, ἐκρέουσιν ἀμέσως καὶ κατέρχονται εἰς τὴν θάλασσαν ὁρμητικώτατα. Ἀπόδειξιν ψηλαφητὴν τῶν λεγομένων ἔχομεν τὴν Ἀττικήν, ἥτις ἐνῷ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἶχεν ὕδατα τοὐλάχιστον τετραπλάσια δυνάμενα νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τετραπλάσιον τοῦ νῦν πληθυσμὸν σήμερον ἡμεῖς καταστρέψαντες τὰ δάση πάσχομεν ἀπὸ λειψυδρίαν.

Πλὴν τούτων τὰ δάση ἐπιδρῶσι καὶ *μηχανικῶς*, ἀφ' ἑνὸς μὲν διασπῶντα καὶ κονιοποιοῦντα, οὕτως εἰπεῖν, τὰς ῥαγδαίας βροχάς, αἵτινες πίπτουσαι ἐπὶ τῶν φύλλων καὶ τῶν κλάδων τῶν δένδρων θλῶνται καὶ καθίστανται τόσον ἀβλαβεῖς, ὅσον καὶ αἱ ἤπιαι, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ συμπλέγματος τῶν ῥιζῶν τῶν δένδρων σύγκρατοῦντα τὴν γόνιμον γῆν, διασχίζοντα τὸ ἔδαφος εἰς μέγα βάθος καὶ κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν καὶ διευκολύνοντα οὕτω τὴν ἀπορρόφησιν τοῦ πίπτοντος ὀμβρίου ὕδατος, ὅπερ ἐναποταμιευόμενον εἰς τὰς ὑπογείους ὑδροθήκας ἐξέρχεται κατόπιν ἐν εἴδει πηγῶν ρυάκων καὶ ποταμῶν. Δικαίως ἄρα δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν τὰ δάση *ἀνεξαντλήτους ὑδροθήκας*.

5. **Ἐπιρροὴ τῶν δασῶν ἐπὶ τῶν χαλαζῶν.**— Ἐχθρὸς ἀμείλικτος τῆς γεωργίας εἶνε τὸ ὑδρομετέωρον τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα χάλαζα. Ἀπεδείχθη δ' ἐπ' ἐσχάτων διὰ πειραμάτων καὶ παρατηρήσεων γενομένων ἐν Ἑλβετίᾳ, ὅτι αἱ χάλαζαι μόνον διὰ τῶν δασῶν δύνανται νὰ δαμασθῶσι.

Μεταξὺ πασῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν ἡ Ἑλβετία ἔπαθε ὑπὸ τῆς χαλάζης τὰς μεγίστας ζημίας, ἀνελθούσας εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια δραχμῶν, δι' ὃ καὶ οἱ Ἑλβετοὶ πρῶτοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξετάσωσι καὶ μελετήσωσιν ἐπισταμένως καὶ ἐγγύτερον τὸν ἀμείλικτον τοῦτον ἐχθρὸν τῆς γεωργίας. Ὁ Ἑλβετικὸς λαός, ἐκ τῆς συχνῆς παρατηρήσεως καὶ πείρας ὁδηγούμενος ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν, ὅτι *τὰ δασοσκεπῆ ὑψώματα προφυλάττουσι τοὺς ἀγροὺς ἀπὸ τῆς χαλάζης*. Ἀλλ' ὁ Ἑλβετικὸς λαός, ἅπαξ τὴν πεποίθησιν σχηματίσας, δὲν ἠρκέσθη εἰς τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπήτησεν ὅπως ἡ πεποίθησις αὕτη ἀναγνωρισθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ Νόμου. Καὶ ὄντως ἐν ἔτει 1860 ἐψηφίσθη τὸ 60 ἄρθρον τοῦ περὶ δασῶν Νόμου, ἔχων ὡς ἑξῆς·

«*Δάση κείμενα ἐπὶ ὑψωμάτων, ἅτινα, ὡς ἡ πεῖρα διδάσκει, προφυλάττουσιν ἀπὸ τῆς χαλάζης, δέον νὰ ἐκμεταλλεύωνται οὕτως, ὥστε διατηρούμενα πάντοτε ἀρκούντως πυκνά, νὰ δύνωνται διὰ τῆς πυκνότητός των ταύτης νὰ προφυλάττωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐπὶ μήκιστον χρόνον τὴν χώραν ἀπὸ τῶν χαλαζῶν*».

Καί τοι δὲ οἱ Ἑλβετοὶ ἐν γένει μέχρι τοῦ 1870 δὲν ἐσεβάσθησαν τόσον πολὺ τὴν διάταξιν ταύτην τοῦ Νόμου, οὐχ ἧττον ἀπέφευγον τὰς *ἐκ τοῦ Συστάδην τομάς*, δι' ὧν τὸ ἔδαφος ἀπογυμνοῦται καὶ ἐκτίθεται ἐντελῶς ἀπροστάτευτον εἰς τὴν βλαβερὰν ἐπιρροὴν πολλῶν ἀτμοσφαιρικῶν φαινομένων, καὶ ἐποίουν χρῆσιν τῶν *Σποράδην τομῶν* πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν των. Ἀλλὰ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1870 συνέβησαν ἐν τῷ περιφερείᾳ τῆς Μούρης (Muri) πολλαὶ καταστρεπτικαὶ χάλαζαι, αἵτινες ἠνάγκασαν τὸ κοινόν, τοὺς Γεωπονικοὺς συλλόγους καὶ τὴν Κυβέρνησιν, νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχήν των καὶ ἐξετάσωσι μετὰ μείζονος ἐπιστασίας τὰς περιστάσεις, αἵτινες ἔδωκαν γένεσιν εἰς τὰς χαλάζας ταύτας, καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν αὗται ἐπέδρασαν.

Τὴν 29 Αὐγούστου 1874 τὸ προσωπικὸν τῶν δασῶν τῆς τοπαρχίας Ἀργοβίας (Argau) διετάχθη ἐγκυκλίως νὰ συλλέξῃ πάσας τὰς δυνατὰς πληροφορίας, ταυτοχρόνως δὲ νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν ἐγγυτέραν ἔρευναν πάντων τῶν φαινομένων τῶν συνοδευόντων τὰς χαλάζας. Τὰ ἐξαγόμενα τῶν δεκαετῶν τούτων παρατηρήσεων καὶ ἐρευνῶν (ἀπὸ τοῦ 1870—1880), συνοψίζονται εἰς τὰ ἑξῆς·

1. *Ἡ συχνότης τῶν χαλαζῶν εἶνε ἀντιστρόφως ἀνάλογος τῆς ἐκτάσεως τῶν δασῶν*. Ἐλαττουμένης δηλονότι τῆς ἐκτάσεως τῶν δασῶν αἱ χάλαζαι ἐπέρχονται συχνότεραι, αὐξανούσης δὲ τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν καὶ αἱ χάλα-

ζαι γίνονται σπανιώτεραι. Καὶ ὄντως, κατὰ τὰς γενομένας παρατηρήσεις περιφέρειά της καλυπτομένη κατὰ 40 % τῆς ἐκτάσεώς της ὑπὸ δάσους ἐχαλαζοκοπήθη μόνον δίς, ἑτέρα δὲ καλυπτομένη ὑπὸ δασῶν κατὰ 32 % τῆς ἐκτάσεώς της, ἐχαλαζοκοπήθη ἑξάκις, καὶ τρίτη τις ἔχουσα μόνον 19 % τῆς ἐκτάσεώς της δασοσκεπῆ, ἐχαλαζοκοπήθη δεκάκις. Ἐνταῦθα ὅμως ὀφείλομεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι αἱ δύο χαλαζοκοπίαι τῆς τρίτης περιφερείας ἔσχον τρομερὰς διαστάσεις καὶ *προυξένησαν ζημίας ἄνω τῶν δύο ἑκατομμυρίων δραχμῶν.*

2. Ἐκ τῶν παρατηρήσεων προκύπτει ὅτι *αἱ χάλαζαι δὲν ἐπεσκέφθησαν παντάπασι μέρη καὶ χωρία προστατευόμενα ὑπὸ πυκνοδένδρων δασῶν, ἀλλὰ περιωρίσθησαν εἰς τὰ γυμνὰ μέρη καὶ τὰ ἀραιόδενδρα δάση.*

3. *Αἱ χάλαζαι οὐδέποτε λαμβάνουσι τὴν γένεσίν των ὑπεράνω πεδιάδων, ἀλλὰ σχηματίζονται μόνον ἄνωθεν βαθειῶν καὶ καλλιεργουμένων κοιλάδων, ὅταν, μετὰ μακρὰν σειρὰν θερμῶν ἡμερῶν νέφη θυελλώδη πλησιάσωσιν εἰς ὑψώματα ἐντελῶς γυμνὰ ἢ ὀλιγόδενδρα, ὑπὸ δὲ τῶν ἀντιθέτως ἢ πλαγίως πνεόντων ἀνέμων ὠθούμενα, φθάσωσιν ἄνωθεν τῶν εἰρημένων βαθειῶν καὶ θερμῶν κοιλάδων καὶ σταθῶσιν ἐκεῖ μετέωρα.*

4. *Οὐδέποτε σχηματίζεται χάλαζα ἐκ θυελλῶν διερχομένων διὰ πυκνῶν δασῶν ἐλατῶν καλυπτόντων τὰ ὑψώματα·* διότι αἱ γενόμεναι παρατηρήσεις ἐβεβαίωσαν ὅτι *ἡ πτῶσις κόκκων χαλάζης παύει εὐθύς, ἅμα ἡ θύελλα φθάσῃ ἄνωθεν δάσους ἐλατῶν, ἐπαναλαμβάνεται δὲ ἅμα αἱ ὑπὸ τὸ ἔδαφιον 3 συνθῆκαι συνυπάρξωσιν ἐκ νέου. Αἱ δὲ πλεῖσται τῶν χαλαζῶν διελύθησαν ἀμέσως ἅμα ἔφθασαν ὑπεράνω πυκνοῦ δάσους ἐλατῶν.* Εἶχον λοιπὸν δίκαιον οἱ πρόγονοί μας διδάσκοντες τὸν λαὸν ὅτι τὰ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων δάση εἶνε *τεμένη ἀθανάτων.*

Πλεῖσται παρατηρήσεις βεβαιοῦσιν ὅτι τὰ δασοσκεπῆ ὑψώματα ἔχουσι τὴν δύναμιν τοῦ διασχίζειν τὴν χάλαζαν ἢ τοῦ ἀπωθεῖν αὐτὴν μακράν. Τὴν δὲ δύναμιν ταύτην ἔχουσιν οὐ μόνον τὰ μεγάλα καὶ ἐκτεταμένα δάση, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρᾶς ἐκτάσεως, ὅταν κῆνται ἐπὶ τῶν δειράδων τῶν ὀρέων δι' ὧν διέρχονται αἱ χαλαζοφόροι θύελλαι.

5. *Αἱ χαλαζοκοπίαι ἄρχονται ἑκατοντάδας τινὰς μέτρων ἐκεῖθεν τοῦ μέρους ἔνθα αἱ ὑπὸ τὸ ἐδάφιον 3 συνθῆκαι πληροῦνται, καὶ ἀκολουθοῦσι τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπικρατοῦντος ἀνέμου· τὸ δὲ πλάτος αὐτῆς εἶνε ἀνάλογον πρὸς τὸ πλάτος τοῦ στομίου τῆς κοιλάδος, δι' οὗ ἡ χάλαζα ἐκβάλλει, ἐὰν τὸ στόμιον τοῦτο τύχῃ νὰ ἦνε γυμνὸν δένδρων· διότι ἂν τὸ στόμιον τύχῃ νὰ ἦνε δασοσκεπὲς ἀντὶ χαλάζης σχηματίζεται βροχή,* ἥτις, ὡς γινώσκομεν, συνοδεύει συνήθως τὰς χαλάζας. Ἔτι δὲ τὸ πλάτος τῶν χαλαζοκοπιῶν εἶνε κατὰ προσέγγισιν μόνον ἀνάλογον καὶ πρὸς τὰ ἐντὸς τῶν δασῶν κενά· διότι τῆς θυέλλης διερχομένης ἄνωθεν κενῶν ἡ ταχύτης τῆς

κινήσεως αὐτῆς αὐξάνει δι' ἔλλειψιν προσκόμματος, ἐξ ἀνάγκης δὲ ἐπακολουθεῖ καὶ αὔξησις τοῦ πλάτους αὐτῆς.

β. *Νεαρὰ βραχύπρεμνα*[1] *δάση πλατυφύλλων δένδρων, ἀκανονίστου πυκνότητος ἐπὶ ὑψωμάτων κείμενα, δὲν ἐπαρκοῦσιν ὅπως ἐμποδίσωσι τὴν ἤδη σχηματισθεῖσαν χάλαζαν*· διότι ἡ πεῖρα ἀποδεικνύει ὅτι ἡ χάλαζα διέρχεται ἀκωλύτως ὑπεράνω τῶν ἀραιῶν βραχυπρέμνων δασῶν· τοὐναντίον δὲ βεβαιοῦται ὑπὸ τῆς αὐτῆς πείρας ὅτι *δάσος ἐλατῶν καὶ ἑκατὸν μόνον μέτρων πλάτος ἐὰν ἔχῃ δύναται νὰ διαλύῃ τὴν χάλαζαν σχεδὸν ἐντελῶς*. Ἡ ἡλικία καθ' ἣν τὰ ἐξ ἐλάτης δάση ἀποκτῶσι τὴν χαλαζολυτικὴν ταύτην δύναμιν δὲν εἶνε μὲν ἀκριβῶς προσδιωρισμένη, οὐχ ἧττον ὑπάρχει ἀναντίρρητον, ὅτι μόνον τὸ ἐντελῶς πυκνωθὲν δάσος (τοῦθ' ὅπερ ἐπέρχεται συνήθως μεταξὺ τοῦ 10 καὶ 20 ἔτους τῆς ἡλικίας του) δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὸ ἀνωτέρω ἀποτέλεσμα.

Τὰ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων κείμενα μικτόπρεμνα ἐν οἷς ὑπερτεροῦσι μὲν τὰ ὑψίπρεμνα, τὸ δὲ ὑπὸ ταῦτα φυόμενον βραχύπρεμνον δάσος ἔχει ἄφθονα ἀναβλαστήματα φαίνεται ὅτι μετὰ παρέλευσιν 5—6 ἐτῶν προστατεύουσιν ἱκανῶς κατὰ τοῦ σχηματισμοῦ χαλάζης.

Τοὐλάχιστον παρετηρήθη, ὅτι μετὰ παρέλευσιν ἑπτὰ ἐτῶν ἀπὸ τῆς ὑλοτομίας σπανίως ἐπανελήφθησαν αἱ χάλαζαι, καὶ φαίνεται ὅτι *νεαρὰ πλατύφυλλα δάση ἐπιδρῶσι μᾶλλον ἐπὶ τῆς γενέσεως τῆς χαλάζης ἢ ἐπὶ τῆς κινήσεως τῆς ἤδη σχηματισθείσης*· ἔτι δὲ φαίνεται ὅτι ἡ ὑπὸ ὑψηλῶν σταθμῶν εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς θυέλλης ἀντιτασσομένη ἀντίστασις *εἶνε ἀνάλογος τῆς πυκνότητος τοῦ δάσους*· διοτι ἡ πεῖρα βεβαιοῖ ὅτι τὴν πυκνοτέραν χάλαζαν κομίζουσιν αἱ θύελλαι αἱ διερχόμεναι διὰ γυμνῶν ἐκτάσεων· ἔτι δὲ αἱ δι' ἀραιῶν δασῶν διερχόμεναι χάλαζαι συνοδεύονται πάντοτε ὑπὸ βροχῆς.

Ἀπεδείχθη ἄρα ἀναντιρρήτως, ὅτι τὰ δάση μόνον εἶνε τὸ μέσον ὅπερ ἡ θεία

1 Ἐν τῇ Δασοκομίᾳ διακρίνομεν τρεῖς τινας κυρίους τύπους δασῶν.

α') Τὰ ὑ ψ ί π ρ ε μ ν α δ ά σ η (Hochwald γερμανιστὶ καὶ Futaie γαλλιστὶ) καὶ τοιαῦτα εἶνε τὰ προωρισμένα νὰ παραγάγωσι μεγάλων ὡσεπιτοπλεῖστον διαστάσεων δένδρα καὶ ξυλείαν ἐκλεκτήν. Κύριος χαρακτὴρ πάντων τῶν ὑψιπρέμνων εἶνε, ὅτι φύονται μόνον ἀπὸ τῶν σπερμάτων, εἶνε δηλ. σ π ε ρ μ ο φ υ ῆ.

β') Β ρ α χ ύ π ρ ε μ ν α (Niederwald τῶν Γερμανῶν καὶ Taillis simple τῶν Γάλλων) τὰ δάση ταῦτα εἶνε π ρ ε μ ν ο φ υ ῆ, τουτέστιν ἀναφύονται ἀπὸ τοῦ εἰς τὴν γῆν ἀπομένοντος πρέμνου μετὰ τὴν ἀποκοπὴν τοῦ στελέχους, τούτου δὲ ἕνεκα· τὰ διὰ τὸν τύπον τοῦτον κατάλληλα δένδρα εἶνε μόνον τὰ πλατύφυλλα, διοτι μόνον ταῦτα κοπτόμενα ἀναδίδουσι βλαστοὺς μέχρι τινὸς ἡλικίας, ἥτις δὲν παρατείνεται πέραν τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἄρχονται δίδοντα σπέρματα γόνιμα· τὰ δάση ταῦτα παράγουσι κυρίως φλοιόν, διὰ τὴν βυρσοδεψικήν, καυσόξυλα καὶ ἄνθρακας, καὶ ὑλοτομοῦνται κατὰ βραχέα χρονικὰ διαστήματα.

γ') Μ ι κ τ ό π ρ ε μ ν α (Mittelwald γερμανιστὶ καὶ Taillis sous futaie ἢ Taillis composé τῶν Γάλλων)· τύπος παραχθεὶς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο προηγουμένων· εἶνε δὲ κυρίως βραχύπρεμνα δάση ἐν οἷς ἀφίνονταί τινα δένδρα σπερμοφυῆ, προωρισμένα ὅπως ἀποκτήσωσι διαστάσεις μεγάλας, ἤτοι εἶνε μίγμα βραχυπρέμνων μεθ' ὑψιπρέμνων.

Πρόνοια ἐδημιούργησεν ἵνα δι' αὐτῶν προκαλῶνται καὶ κανονίζωνται αἱ βροχαί, προλαμβάνονται οἱ σχηματισμοὶ τῶν χειμάρρων καὶ αἱ ἀπὸ τούτων καταστροφαί, διασώζηται γονιμοποιῆται, καὶ διατηρῆται τὸ καθ' ἑκάστην εἰς τὴν θάλασσαν παρασυρόμενον γεωργικὸν ἔδαφος, ἀπωθῶνται αἱ καταστρεπτικαὶ χάλαζαι, καὶ συντηρῆται ἡ γεωργία. Τὸ ἔθνος ἡμῶν καυχᾶται ἐπὶ πολιτισμῷ καὶ ἐπὶ εὐγενεστάτῃ καταγωγῇ, δυστυχῶς ὅμως οὔτε τοὺς πατέρας αὐτοῦ ἐμιμήθη, οὔτε τί πράττουσι πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου βλέπει· οὕτω δὲ καθόσον ἀφορᾷ τὴν περὶ τῶν δασῶν μέριμναν ὑστεροῦμεν πάντων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, μηδὲ τῶν ἐσχάτως ἀνεξαρτηθέντων ἐξαιρουμένων. Ἂς ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι ὁ ἐπὶ τῇ καταγωγῇ ἡμῶν ἐγωϊσμὸς θὰ ἐμπνεύσῃ ἡμῖν τὴν νοημοσύνην καὶ τὸ θάρρος πρὸς πραγματοποίησιν μέτρων σωτηρίων ὑπὲρ τοῦ ἀνεπιστρεπτεὶ καθ' ἑκάστην καταστρεφομένου δασικοῦ ἡμῶν πλούτου, καὶ θὰ ἀναγκάσῃ ἡμᾶς νὰ ἐξέλθωμεν τῆς ἐνόχου ὀλιγωρίας δι' ἣν τοσοῦτον μᾶς κατηγοροῦσι καθ' ἑκάστην οἱ πεπολιτισμένοι λαοί, προβάλλοντες ἡμᾶς ὡς παράδειγμα εἰς τοὺς τυχὸν τῶν δασῶν αὐτῶν ἀμελοῦντας.

Νικόλαος Χλωρός
Ἐπιθεωρητὴς τῶν δασῶν.

Ο ΚΥΑΝΟΣ*

ΚΑ'

Εἶνε μωρία ὅταν γίνεται συνοικέσιον καὶ ὄχι γάμος.

Καλῶς ποιῶν ὁ κ. Β*** δὲν μ' ἐκάλεσεν εἰς τοὺς γάμους τῆς ἀνεψιᾶς του. Μετὰ παρέλευσιν ὅμως ἓξ ἑβδομάδων ἔλαβον μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Κάσκωφ.

«*Ἀγαπητέ μοι Φράντζ,*

«Ἐνυμφεύθην, ὡς γνωρίζεις, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀναχωρῶ μετὰ τῆς συζύγου μου διὰ Πετρούπολιν, ὅπου θὰ ἐγκατασταθῶμεν ὁριστικῶς. Ἐπιθυμῶ νὰ σὲ ἰδῶ πρὸ τοῦ ταξειδίου. Εἶσαι ὁ τιμιώτερος ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον ἐγνώρισα, ἔχω δὲ ἀνάγκην τῆς ἐνταῦθα παρουσίας σου ἐπ' ὀλίγον.

«Μ' ὅλον ὅτι δὲν ἔχω μεγάλας ἀπαιτήσεις εὐγνωμοσύνης ἐκ μέρους σου, ὁπωσδήποτε δὲν δύνασαι ν' ἀρνηθῇς ὅτι σοῦ ἀπέδωκα μίαν σπουδαίαν ἐκδούλευσιν. Σ' ἐμπόδισα, δηλαδή, τοῦ νὰ νυμφευθῇς γυναῖκα μὴ ἀνταποκρινομένην πρὸς τὸν χαρακτῆρά σου. Λοιπὸν εἰς ἀνταμοιβὴν μὴ μοῦ ἀρ-

* Ἴδε σελ. 720.

νηθῇς καὶ σὺ τὴν χάριν τοῦ νὰ ἐμφανισθῇς παρ' ἐμοὶ αὔριον τὸ ἑσπέρας. «Σὲ περιμένω εἰς τὰς ὀκτὼ ἵνα δειπνήσωμεν».

Κάσκωφ.

Δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐννοήσω τί εἴδους ἐκδούλευσιν ἠδυνάμην νὰ παράσχω εἰς τὸν 'Ρῶσον· ὁπωσδήποτε ὤφειλον νὰ δεχθῶ τὴν πρόσκλησίν του, ἐπομένως ἀνεχώρησα ἀμέσως καί τοι μὴ ἀναλαβὼν ἀκόμη ὁλοτελῶς ἐκ τῶν σφοδρῶν συγκινήσεων, ἃς ὑπέστην.

Ὁ Κάσκωφ ἐφήρμοζε κατὰ γράμμα ὅλας τὰς ἐθιμοτυπίας τῶν δούλων του. Ὑπηρέται καὶ θυρωροὶ μὲ χρυσοπαρύφους στολὰς ὑπεδέχοντο τοὺς ἐπισκέπτας, οἵτινες πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐνέγραφον τὰ ὀνόματά των εἰς μέγα βιβλίον τοποθετημένον ἐπὶ τραπέζης ἐν τῷ προθαλάμῳ. Ἡ πανηγυρικὴ αὕτη διακόσμησις βεβαίως θὰ ἦτο μία τῶν εὐτυχιῶν τῆς Αὐγούστας, τῆς ὁποίας αἱ ἀδυναμίαι ἦσαν τόσον γνωσταὶ εἰς τὸν Κάσκωφ.

Ὁ θυρωρὸς ἀκούσας τὸ ὄνομά μου μὲ εἰσήγαγεν ἀμέσως, ἄλλος δὲ ὑπηρέτης μὲ ὡδήγησεν ἀπὸ τῆς κλίμακος εἰς ἰδιαίτερον δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔφθασα διελθὼν πολλὰς αἰθούσας.

Ἐπεκράτει ἤδη τὸ πρῶτον φθινοπωρινὸν ψῦχος, ἐπομένως ἡ Αὐγούστα, τὴν ὁποίαν ἀντίκρυσα εἰσελθών, ἐκάθητο ἐπὶ ἀνακλίντρου παρὰ τὴν ἑστίαν..... μόνη. Ἔλαμπε καὶ αὐτή, ὡς ἡ πυρά, ὑπὸ ἀνθηρότητος καὶ ἀδαμάντων ἐν τῷ μέσῳ νέφους πλουσίων τριχάπτων περιβαλλόντων τὸν τράχηλον καὶ τὸ στῆθός της. Ἐκ τοῦ πεφροντισμένου καὶ πολυτελοῦς τῆς ἐνδυμασίας ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἦτο πλέον ἡ γνωστὴ φιλάρεσκος δεσποινίς, ἀλλὰ γυνὴ τελεία ἐννοοῦσα νὰ ἐπιβάλῃ τὸ θάμβος καὶ τὸ θέλγητρον εἰς τὸν περὶ αὐτὴν κόσμον.

Ὢ! τῆς ἀνθρωπίνου ἀδυναμίας! Ἅμα ἡ γλυκεῖα καὶ διαπεραστικὴ ἐκείνη θερμότης περιέβαλε τὸ σῶμα μου, δὲν ἠδυνήθην νὰ κρατηθῶ ἀπὸ τοῦ νὰ φρικιάσω ἐλαφρῶς καὶ νὰ ὁρμήσω διὰ τοῦ βλέμματος πρὸς τὴν Αὐγούσταν. Ἔκλεισα τοὺς ὀφθαλμούς.

«Τί ἔχετε; εἶπε.

— Τίποτε!... Ὁ κ. Κάσκωφ μ' ἐζήτησε.

— Θὰ ἔλθῃ ἀμέσως. Καθήσατε».

Μοὶ ἔνευσε νὰ πλησιάσω, ὑποδεικνύουσα κάθισμα παρ' αὐτῇ, καὶ μ' ἐθεώρησε πρὸς στιγμὴν μετ' ἀμηχανίας.

«Ὁ σύζυγός μου σᾶς ἀγαπᾷ πολύ, εἶπε τέλος λαλοῦσα μετὰ φόβου καὶ ἀποφεύγουσα τὸ βλέμμα μου. — Τρέφει πρὸς ὑμᾶς τρυφερότητα, τὴν ὁποίαν νομίζω ὅτι δὲν τρέφει διὰ κανένα ἄλλον. Δὲν εἶνε φιλοφρόνησις, τὴν ὁποίαν σᾶς ἀπευθύνω. Ὁ κ. Κάσκωφ νομίζει ὅτι θὰ προσθέσῃ πολὺ εἰς τὴν εὐτυχίαν του ἂν σᾶς προσελκύσῃ ὁριστικῶς παρ' αὐτῷ. Δὲν δύναται νὰ συνειθίσῃ τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ μὴ σᾶς βλέπῃ πλέον καὶ εἶνε διατε-

θειμένος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον σας ἂν θέλετε νὰ τὸν ἀκολουθήσητε εἰς Πετρούπολιν».

Ἔμεινα ἐνεός. Πρὸς τίνα σκοπὸν ὁ Κάσκωφ μοὶ ἔκαμνε τὰς προτάσεις ταύτας καὶ πῶς ἡ Αὐγούστα ἐτόλμα νὰ μοὶ ὁμιλῇ περὶ τοιούτου ἀντικειμένου;—Ὅλαι αἱ σκέψεις αὗται ἐζωγραφοῦντο ἐν τῷ βλέμματι δι' οὗ προσέβλεπον ἐκείνην.

«Μὴ νομίσετε ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ νὰ ἔλθητε μεθ' ἡμῶν εἶνε ἰδική μου, ἐπανέλαβεν ἀπαντῶσα εἰς τὴν σιωπηλήν μου ἐρώτησιν. Τοὐναντίον, ἐγὼ ἀποφεύγω νὰ προφέρω τὸ ὄνομά σας· ὁ κ. Κάσκωφ, ἐκεῖνος ὁμιλεῖ περὶ ὑμῶν καθ' ἑκάστην. Ἐπὶ τέλους μὲ ἠνάγκασε, προσέξατε!, μὲ ἠνάγκασε νὰ σᾶς διαβιβάσω τὴν ἐπιθυμίαν του πρὶν ἢ ὁ ἴδιος σᾶς ἀνακοινώσῃ αὐτήν. Παρετήρησα ἤδη εἰς τὸν σύζυγόν μου ὅτι εἴχατε ἀποποιηθῆ τὰς προτάσεις τοῦ θείου μου καὶ ὅτι οὐδέποτε θὰ συγκατετίθεσθε νὰ μεταβάλητε στάδιον καὶ τόπον διαμονῆς. Ἐπέμεινε μεθ' ὅλα ταῦτα εἰς τὸ νὰ σᾶς ὁμιλήσω ἐκ μέρους του· δὲν ἠθέλησε δὲ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἀναθέτων εἰς ἐμὲ τοιαύτην τινὰ ἐντολὴν μὲ ἔφερεν εἰς θέσιν πολὺ δύσκολον.

— Σᾶς ἐννοῶ, κυρία· ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω διὰ τίνα λόγον ὁ σύζυγός σας μὲ θέλει πλησίον του.

— Καὶ εἰς ἐμὲ εἶνε ἀνεξήγητον. Οὐχ ἧττον ἡ πρὸς ὑμᾶς φιλία του ἐξηγεῖται. . . . .

— Ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει ἐδεχόμην τὰς προτάσεις τοῦ συζύγου σας, ἂν συγκατένευον νὰ τὸν ἀκολουθήσω; . . . .

— Θὰ τὸν ἐπληροῦτε χαρᾶς.

— Ἀλλ' ἡ θέσις ὑμῶν, ἥτις καθὰ λέγετε, εἶνε δύσκολος τὴν στιγμὴν ταύτην, θὰ καθίστατο πολὺ δυσκολωτέρα τότε.

Ἐδίσταζε.

«Σεῖς ἡ ἰδία τί θὰ ἐλέγατε ἂν ἐδεχόμην;

— Ἐγώ; . . . .

— Σεῖς!»

Προσήλωσεν ἐπ' ἐμὲ ἓν τῶν καυστικῶν ἐκείνων βλεμμάτων, τῶν ὁποίων αὐτὴ μόνη ἐγνώριζε τὸ μυστήριον καὶ κλίνουσα πλησίον μου εἶπε διὰ φωνῆς τρεμούσης:

«Θὰ ἔλεγα . . . . ἐλθέ!»

Λαμπρὸν δάκρυ ὅπερ ἐκυλίετο ἐπί τινας στιγμὰς ἐντὸς τῶν ὀφθαλμῶν της, ἔπεσεν αἴφνης ἐπὶ τοῦ στήθους της.

Ἡ κίνησις αὕτη, τὸ βλέμμα, τὸ δάκρυ, διέφυγον αὐτομάτως τῇ κ. Κάσκωφ. Δὲν ἦσαν μεμελετημένα, ἑπομένως ἦσαν εὔγλωττα, φοβερά! . . . .

Ἡ Αὐγούστα οὐχ ἧττον συνέτριψε τὸν τελευταῖον δεσμὸν ὅστις μὲ συνέδεε πρὸς αὐτὴν τὸ σέβας.

«Δύνασθε, εἶπον βραδέως, νὰ βεβαιώσητε ἐκ μέρους μου τὸν κ. Κάσκωφ

ὅτι θὰ ἐνθυμοῦμαι πάντοτε τὴν πρὸς ἐμὲ καλοκαγαθίαν του, ἀλλ' ὅτι οὐδέποτε θὰ δεχθῶ τὰς προτάσεις του».

Ἡ Αὐγούστα ἀνέτρεψε τὴν κεφαλὴν καὶ ἐσπόγγισε τὰ ὄμματα.

«Ἆ! Πόσον σκληρῶς ἐξεδικήθητε! ἐστέναξεν—Ἰδέτε ἤδη τὴν δυστυχίαν μου!

— Τὴν δυστυχίαν σας; ἀπατᾶσθε!—Παίξατε μουσικὴν εἰς ἄνθρωπον πεινῶντα· θὰ σᾶς διώξῃ. Ἀφοῦ ὅμως φάγῃ καλῶς, τότε ὁ ἴδιος προσκαλεῖ τὸν μουσικόν. — Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς ὑμᾶς. Ἤδη ὅτε πλέον ἐκορέσθητε τιμῶν καὶ πολυτελείας, προσκαλεῖτε πτωχὸν ἐραστὴν ἵνα σᾶς ψάλῃ τὸν ἔρωτα. Στηρίζουσα τοὺς πόδας ἐπὶ παχέων ταπήτων καὶ τοὺς ἀγκῶνας ἐπὶ μαλακῶν προσκεφαλαίων, εὐχαρίστως θὰ ἐβλέπατε τρέχουσαν πρὸς ὑμᾶς τὴν ἁπλοϊκὴν φύσιν, τὴν ὁποίαν ἀπελακτίσατε. Ἀλλ' εἶνε ἀδύνατον.

— Εἶσθε εὐτυχὴς σεῖς ἀφοῦ δύνασθε νὰ διευθύνητε τὴν καρδίαν σας κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ λογικοῦ σας.

— Ὦ! Δὲν εἶνε δύσκολον. Ὅταν δὲν ἀγαπᾷ τις πλέον....

— Δὲν ἀγαπᾶτε πλέον; ἡ θλῖψις, βλέπω, παρέρχεται πολὺ ταχέως εἰς τοὺς ἄνδρας.

Τῇ ἔδειξα τότε κάτοπτρον ἐν τῷ ὁποίῳ ἐσωπτρίζετο καὶ τὸ ἰδικόν της καὶ τὸ ἰδικόν μου πρόσωπον. Ἡ ὠχρότης μου ἀπετέλει ζωηρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ῥοδόχρουν ἐκείνης ὄψιν. Ὅ,τι ἐγὼ ἀπώλεσα ἐκ τῆς ὑγείας μου προσετέθη εἰς τὴν ἀνθηρότητα τῆς Αὐγούστας.

—Ἂν δὲν αἰσθάνεσθε ὅτι ὁ ἔρως οὗτος ἐκλόνισε τὴν ὕπαρξίν μου ὁλόκληρον, δύνασθε τοὐλάχιστον νὰ βεβαιωθῆτε ἰδίοις ὄμμασιν ὅτι κατὰ τὸ μικρὸν τοῦτο διάστημα ἐγὼ ὑπέφερα ὅσα δὲν θὰ ὑποφέρετε σεῖς καθ' ὅλην σας τὴν ζωήν.—Πρὸ ὀλίγου ἀκόμη, ὅτε εἰσῆλθον εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο σᾶς ἠγάπων εἰσέτι. Ἤδη δὲν σᾶς ἀγαπῶ πλέον! Ἂν ἀμφιβάλλετε, δότε μοι τὴν χεῖρά σας. Ἰδέτε! Σεῖς ἡ ὁποία γνωρίζετε τόσον καλά....»

Μυστήριον τῆς ἀνθρωπίνου καρδίας! Δι' ἐμὲ ἡ Αὐγούστα ἦτο πλέον γυνή, ὅπως ὅλαι αἱ γυναῖκες. Ὄχι! οὔτε τοῦτο. Ἦτο εἰκών, ἄγαλμα κήρινον. Οὔτε σκιά τις, οὔτε ἀνάμνησις τοῦ παρελθόντος!

—Τῷ ὄντι! εἶπεν ἀποσύρουσα βιαίως τὴν χεῖρα της. Δὲν μὲ ἀγαπᾶτε πλέον.

— Τὸ πνεῦμα μου ἰάθη ὁλοτελῶς. Ὡς πρὸς τὴν φυσικὴν κατάπτωσιν τῆς ὑγείας μου ἂς μεριμνήσῃ ὁ ἰατρός».

Ἡ ἀποθάρρυνσις μ' ἐξεμηδένιζεν.

Εὐτυχὴς ἐκεῖνος, ὅστις δὲν ἤνοιξε ποτὲ τὴν καρδίαν του ἵν' ἀποθέσῃ ἐντὸς αὐτῆς φίλην μορφὴν καὶ δὲν εἶδε τὸ πεφιλημένον πρόσωπον ἐπιδεικνύον κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ χωρισμοῦ μορφασμὸν ἀντὶ φυσιογνωμίας.

Εἰσῆλθεν αἴφνης ὁ κ. Κάσκωφ.

«Τὸ φαγητόν! εἶπε πρὸς τὸν ὑπηρέτην, ὅστις τὸν ἠκολούθει, καὶ εἶτα στρεφόμενος πρὸς ἐμὲ —Ἀποποιεῖτθε λοιπόν; .... Τὸ προεμάντευον. Ὁπωσδήποτε ἀπόψε δὲν θὰ μᾶς φύγετε».

Ἀφοῦ δὲν ἐπρόκειτο νὰ ὑποφέρω οὔτε μᾶλλον οὔτε ἧττον ἐν τῷ οἴκῳ ἐκείνῳ, ἐδέχθην καὶ προσέφερα τὸν βραχίονά μου εἰς τὴν κυρίαν. Ἔθηκεν ἐπ' αὐτοῦ τὴν χεῖρά της μὲ κίνημα ὀργῆς.

«Ὑπηρετούμεθα ὑπὸ Ῥώσων, οἵτινες δὲν ἐννοοῦν οὔτε λέξιν γαλλικήν, εἶπεν ὁ σύζυγός της.—Αὐτὸ εἶν' εὐχάριστον προκειμένου νὰ συνδιαλεχθῶμεν ὅλως διόλου ἐμπιστευτικῶς. Στοιχηματίζω ὅτι δὲν μετανοεῖτε διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐπίσκεψίν σας. Ἐχωρίσθημεν ἀφ' ὑμῶν πολὺ ἀποτόμως καὶ ὑπῆρχε ἀνάγκη νὰ ἐπανίδωμεν ἀλλήλους. Πρέπει νὰ ἦνε τις καλὰ συνεννοημένος ὅταν πρόκειται νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ παντός.—Λοιπὸν φίλε μου δὲν θέλετε νὰ ἔλθετε εἰς Ρωσίαν; Προτιμᾶτε νὰ μένετε ἐδῶ, νὰ νυμφευθῆτε ἴσως....

— Δὲν πρόκειται νὰ νυμφευθῶ.

— Καὶ ἔχετε δίκαιον! Εἶνε τόσῳ δύσκολον νὰ εὕρῃ τις γυναῖκα ὅταν ἦνε εἴκοσι χρόνων.... Εἰς τὴν ἡλικίαν μου διαφέρει· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατέχει τις θέσιν ἀνωτέραν τῆς ἰδικῆς σας, αἱ δὲ γυναῖκες.... φρονίμως κρίνουσαι τὰ συμφέροντά των, ζητοῦσιν ὅταν ὑπανδρεύωνται θέσιν μᾶλλον ἢ σύζυγον.

Ἡ Αὐγούστα ἤνοιξε τὸ στόμα ἵνα διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς κατηγορίας ταύτης, ἀλλ' ὁ Κάσκωφ ἐξηκολούθησε χωρὶς νὰ τῇ δώσῃ καιρὸν νὰ τὸν διακόψῃ.

«Κατ' ἀρχάς, εἶνε ἡ ἀλήθεια, ρεμβάζουν ὀλίγον εἰς ἔρωτα· ἀλλ' ἐφ' ὅσον πλησιάζουσι πρὸς τὸν αἰώνιον δεσμόν, σκέπτονται βασιμώτερον. Ὅσαι ἔχουσι γονεῖς αὐστηροὺς κλαίουσιν ὀλίγον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους προσφέρονται θύματα τῆς ἐπιμονῆς τῶν γονέων, ἐνῷ ἐνδομύχως εἶνε εὐτυχεῖς διὰ τὴν πρόφασιν ταύτην πρὸς ἀπόκρυψιν τῆς ἐπιθυμίας πλούτου καὶ ἡμῶν. Ὅσαι ἔχουσι γονεῖς συγκαταβατικοὺς παίζουσι πρὸς ἑαυτὰς μικράν τινα κωμῳδίαν, τῆς ὁποίας ἡ λύσις εἶνε γνωστὴ ἐκ τῶν προτέρων.

— Βλέπω, κύριε, εἶπεν ἡ Αὐγούστα μετὰ μειδιάματος πανούργου, ὅτι δὲν πιστεύετε νὰ ὑπάρχωσι κόραι ἀγαπῶσαι.

— Μὲ συγχωρεῖτε! Δὲν λέγω ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν, ἀλλ' εἶνε τόσον ὀλίγαι ὥστε δὲν ἀξίζει τὸν κόπον νὰ γίνεται λόγος δι' αὐτάς. Μᾶς παραδέχονται λοιπὸν ἡμᾶς τοὺς προχωρημένους εὐκολώτερον ἀπὸ τοὺς νεανίας· καὶ δικαίως, διότι ἔχομεν πολὺ ὀλιγωτέρας ἀπαιτήσεις. Δὲν ζητοῦμεν τὴν ἄκραν τελειότητα ἐν τῇ συζύγῳ. Ὑποθέτομεν ὅτι ἔχει ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, ὅσα οἱ γονεῖς μᾶς ἀπαριθμοῦσι καὶ δὲν προβαίνομεν εἰς τὴν ἀδιακρισίαν τοῦ νὰ ζητήσωμεν τὴν διὰ πραγμάτων βεβαίωσιν αὐτῶν. Δὲν ἀπαιτοῦμεν τὸν ἔρωτα ἐκ μέρους τῶν μαγευτικῶν τούτων πλασμάτων, τὰ

όποία ούχ ήττον θεωρούσι καθήκον νά μάς λέγωσιν ένίοτε ότι μάς άγαπώσιν».

Ή Αύγούστα ήτο καταπόρφυρος.

«'Ενώ σείς, κύριοι νεανίαι, οΐτινες δίδετε τήν καρδίαν καί τήν νεότητά σας, άπαιτείται ού μόνον τήν νεότητα, άλλά καί τήν καρδίαν. Αύτό όμως είνε δύσκολον νά εύρεθή.. Άν ένυμφευόμην κ' έγώ είς τήν ήλικίαν της θά έζήτουν ίσως έπί πολύ τήν σύντροφον τού βίου μου.

— Καί όνν θά μ' έπέρνατε άναμφιβόλως.

— Όχι, Κυρία, διότι δέν είχατε άκόμη γεννηθή, είπε χαριεντιζόμενος ό Κάσκωφ.

— Δέν έχετε τίποτε άλλο νά είπήτε; ύπέλαβεν ή Αύγούστα παρωργισμένη διά τό πρόσωπον τό όποίον έπαιζεν.

— Ώ, όχι, ώραία μου κυρία! άπεκρίθη ό Κάσκωφ.—'Οφείλω μόνον νά δώσω έξηγήσεις τινάς έπί τού διαβήματος είς ό προεκάλεσα τόν Φράντζ, περί τού όποίου καί σείς ένδιαφέρεσθε. 'Εξακολουθώ λοιπόν.

«Είς τήν ήλικίαν μας, καθώς είπον, είνε άληθές ότι δέν ζητούμεν.... τό όλον, άλλ' έπίσης είνε άληθές ότι προσπαθούμεν ν' άποφύγωμεν κάτι τι: τό γελοίον.— Ύπάρχουσι πρόσωπα, τά όποία καί περί τούτου άκόμη άδιαφορούσιν. 'Εγώ όμως δέν είμαι τοιούτος.

— Τί θέλετε, λοιπόν, νά είπήτε, κύριε; ότι είσθε.... ζηλότυπος!

— Όχι ζηλότυπος, άλλά φρόνιμος.... Κάποια κακής διαγωγής κυρία διέδωκε τό άξίωμα ότι αί κιγκλίδες καί προφυλάξεις είνε πράγματα περιττά όταν θέλη ή γυνή. 'Εν τούτοις όσοι δεσμώται καί άν δραπετεύωσιν, ύπάρχουσι πολλοί περισσότεροι οΐτινες δέν κατορθώνουσι τούτο.

— 'Εννοείτε, λοιπόν, νά μέ φυλακίσετε;

— Θεός φυλάξοι! Τούναντίον μάλιστα πρέπει νά ζήτε έν πλήρει φωτί. Έχω άνάγκην γυναικός διά τόν κόσμον, διά τήν αύτοκρατορικήν αύλήν πολύ περισσότερον ή δι' έμέ αύτόν, ώστε δέν όμιλώ είμή περί άλλου τινός μέτρου, τό όποίον είνε καλλίτερον τών κατασκόπων καί τών κιγκλίδων.

— Τί μέτρον, κύριε;

— Τήν βεβαιότητα, ήν άποκτά ή γυνή ότι όσον καί άν στενάζη έν τή μοναξία, χάνει άδίκως τόν κόπόν της, διότι κανείς τίμιος άνθρωπος, άνθρωπος έχων καρδίαν δέν θά σπεύση νά τήν παρηγορήση».

'Επρόφερε τάς τελευταίας ταύτας λέξεις δι' ύφους παγετώδους. Ή κυρία Κάσκωφ προσεπάθησεν άμέσως νά έγερθή καί άποχωρήση τής τραπέζης, άλλ' ό 'Ρώσος δι' ένός βλέμματος τήν καθήλωσεν είς τήν θέσιν της. Ούδέποτε ή ύπερηφάνεια τής Αύγούστας έλαβε τραχύτερον κτύπημα. Ό δεσπότης, όν έξελέξατο αύτή δι' έαυτήν, τήν συνέτριβεν ύπό τούς πόδας του. Είχεν έπιθυμήσει νά ζήση έν τώ κόσμω, λοιπόν, διά τόν κόσμον θά ήτο βασίλισσα· έν τώ οΐκω εύπειθής δούλη.

«Σᾶς εὐχαριστῶ, Φράντζ, εἶπεν ὁ Κάσκωρ, τείνων μοι τὴν χεῖρα.— Εἶχον πεποίθησιν εἰς ὑμᾶς ὥστε νὰ σᾶς ἐμπιστευθῶ τὴν τιμήν μου ἐπὶ πέντε λεπτά. Ἐλπίζω δὲ ὅτι ἡ σύζυγός μου καὶ ἐγὼ θὰ σᾶς ὀφείλομεν τὴν οἰκιακήν μας εὐδαιμονίαν. —Σεῖς δέ, κυρία μου λάβετε τὴν ἀπόφασίν σας ὡς γυνὴ πνευματώδης, καὶ σᾶς βεβαιῶ ὅτι ἡ δεσποτεία μου οὐδέποτε θὰ σᾶς γείνῃ ἐπαισθητή».

Ἡ Αὐγούστα ἠγέρθη. Ὁ σύζυγός της ἐφίλησε τὴν χεῖρά της, ὡς ἂν εἶχε λαλήσει περὶ τῶν χαριεστέρων πραγμάτων. Εἰσήλθομεν εἰς τὴν αἴθουσαν ἔνθα μᾶς περιέμενεν ὁ καφές.

Ὁ Κάσκωρ, ὅστις οὐδαμῶς εἶχε συγκινηθῇ ὡμίλησε περὶ διαφόρων ἄλλων ἀντικειμένων. Ἡ Αὐγούστα ἦτο ἐξουθενωμένη. Αἱ ὀλίγαι αὗται στιγμαὶ τῇ ἐπροξένησαν περισσότερον πόνον ἢ ὅσον ὅλος ὁ καιρὸς τοῦ ἔρωτός μας.

Μετ' ὀλίγον τοὺς ἀπεχαιρέτησα.

«Σᾶς εὐχαριστῶ καὶ πάλιν, εἶπεν ὁ Κάσκωρ προπέμπων με.— Τί νὰ σᾶς εἰπῶ! Ἂν ἤμην βασιλεὺς θὰ περιώριζα ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὅσους εὕρισκα νὰ σᾶς ὁμοιάζουν εἰς μίαν ἔρημον νῆσον διὰ νὰ σχηματίσω λαὸν ἰδιαίτερον ὅστις θὰ μοὶ ἐχορήγει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰ μέσα ἵνα καθαρίζω τὰς φυλὰς τῆς γῆς.

ΚΒ'

Ἡ φιλία μόνη ἀναπληροῖ πᾶν ἄλλο αἴσθημα.

Ἡ θλῖψις, τὴν ὁποίαν ὑπέστην ὅτε ᾐσθάνθην τὸ πρῶτον ὅτι χάνω τὴν Αὐγοῦσταν εἶχεν ἤδη ἱκανῶς ἐξασθενίσῃ τὸ σῶμά μου ὥστε νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ ἀνθέξῃ κατὰ τῆς νέας ταύτης συγκινήσεως. Πυρετός, ἐφιάλτης μακρὰ τέλος ἀσθένεια ἐπηκολούθησεν. Ἡ μήτηρ μου δὲν ἐγκατέλειψε τὸ προσκεφάλαιόν μου, βοηθουμένη μόνον ὑπὸ μιᾶς ὑπηρετρίας ὁσάκις αἱ δυνάμεις αὐτῆς ἐξηντλοῦντο. Ἅμα ἐπανελθόντες ἐκ Πολωνίας ὁ κόμης καὶ ἡ Ρενὲ ἀμέσως μετέβησαν παρ' ἐμοὶ καὶ ἔμειναν ἐν τῇ ἐπαύλει ἀνακουφίζοντες τὴν μητέρα μου.

Εἶμαι νέος, καί τοι δὲ κεκμηκὼς καὶ συντετριμμένος κατώρθωσα νὰ κρατηθῶ ἐν τῇ ζωῇ· ἡ φιλία πρὸ παντὸς μ' ἐζωογόνησεν. Ἐξηρχόμην στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ προσφιλοῦς κόμητος. Οὐδέποτε ὅμως ἀνέκτησα ὁλοσχερῶς τὰς προτέρας δυνάμεις. Μόλις καὶ μετὰ βίας ἀνηρχόμην τὴν μικρὰν κλίμακα, ἥτις ὡδήγει εἰς τὸ δωμάτιόν μου ἀπὸ τοῦ ἰσογείου πατώματος. Ἐνόμιζον ὅτι ζῶ κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον

Ἀνέλαβον μετ' ὀλίγον ἀρκετὰ ὥστε νὰ μεταβαίνω καθ' ἑκάστην εἰς τὴν πόλιν καὶ καὶ ἀπαλλάσσω τοὺς φίλους μου τῆς ἀνίας τοῦ νὰ διαμένωσιν

εἰς τὴν ἔπαυλιν· δὲν δύναται δὲ νὰ φαντασθῇ τις ὁποίας στοργῆς ἀντικείμενον ἐγενόμην παρ' αὐτοῖς. Μεταξὺ τοῦ Μαξίνσκη καὶ τῆς Ῥενὲ ἐτοποθετεῖτο μικρόν τι ἑδώλιον, τὸ ὁποῖον μὲ περιέμενε πάντοτε καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου μόνος ἐγὼ ἐκαθήμην. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μου ἔρριπτον εἴτε τὸ κάνιστρον τῆς ἐργασίας τῆς Ῥενέ, εἴτε βιβλίον τι ἢ εἰκόνα εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ τὸ καταλάβῃ.

Εἴμεθα καὶ οἱ τρεῖς μουσικοὶ καὶ σχεδὸν πάντοτε ὁ εἷς ἔπαιζεν ἀγαπητόν τινα ἦχον, ἐνῷ οἱ δύο ἄλλοι τὸν ἤκουον ὀνειροπολοῦντες, ἄλλοτε ἀνεγινώσκομεν σταματῶντες συχνάκις, ἵνα ἀνακοινώσωμεν ἀλλήλοις τὰς ἐντυπώσεις καὶ κρίσεις ἡμῶν. Πολλάκις περιωριζόμεθα εἰς συνομιλίας. Κατὰ τὰς τοιαύτας ἑσπέρας ἐλησμονούμεθα. Ἡ βελόνη ταχέως διέτρεχε τὰς ὥρας ἐπὶ τοῦ ὡρολογίου καὶ ἀπεχωριζόμεθα πολὺ ἀργὰ ἀγαπῶντες ἀλλήλους ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον.

Ἐφοιτῶμεν καὶ εἰς τὸ θέατρον. Ὁ κόμης εἶχεν ἐνοικιάσει μικρὸν θεωρεῖον διὰ τρεῖς μόνον θέσεις. Τὸ ἐξέλεξεν ἐπίτηδες ὥστε νὰ μὴ ἀναγκάζηται νὰ προσκαλῇ ἐνοχλητικοὺς φίλους. Τὸ θεωρεῖον ἔκειτο ἐν τῇ σκιᾷ ἵνα μὴ ἐπιδείκνυται πολὺ ἡ Ῥενέ. «Αὐτὸς ὁ κόσμος μοὶ φαίνεται ὅτι μοὶ ἀφαιρεῖ μέρος αὐτῆς, τὴν καταβιβρώσκει διὰ τῶν ὀφθαλμῶν», ἔλεγεν ὁ Μαξίνσκης.

Ποσάκις λαμβάνων τὰς χεῖράς των καὶ σφίγγων αὐτὰς ἐντὸς τῶν ἰδικῶν μου ἐψιθύριζα πρὸς ἀμφοτέρους «σ' ἀγαπῶ!» — Ἐκεῖνοι ἐνθουσιάζοντο μὲ τὴν λέξιν ταύτην. Τῇ ἀληθείᾳ ὅμως ἦσαν τόσον ἡνωμένοι ἐν τῇ καρδίᾳ μου, ὥστε μοὶ ἐφαίνετο φυσικώτατον τὸ νὰ ὁμιλῶ καὶ πρὸς τοὺς δύο ὁμοῦ ὡς πρὸς ἓν καὶ μόνον πρόσωπον. Ἑνὶ λόγῳ τοσούτῳ ἐξωραΐζον τὰς ἡμέρας μου, ὥστε ἠδυνάμην ἀκόμη νὰ ζήσω καὶ νὰ ζήσω εὐτυχής.

Οὐδέποτε ἀνεκοίνωσα οὔτε εἰς τὴν Ῥενὲ οὔτε εἰς τὸν κόμητα τὴν μετὰ τοῦ κυρίου καὶ τῆς κυρίας Κάσκωφ συνέντευξίν μου. Ἐκεῖνοι δ' ἐξ ἑτέρου ἀπεμάκρυνον πᾶν ἀντικείμενον συνομιλίας δυνάμενον νὰ μοὶ ἀναπολήσῃ τὴν Αὐγούσταν.

Ἡ ζωή μας διέρρεε τοσούτῳ γλυκεῖα, ὥστε οἱ ἀδιάφοροι θεαταί, οἵτινες τυχαίως διέβλεπον τὸ ἡμέτερον σύμπλεγμα δὲν ἠννόουν πῶς κατορθώσαμεν νὰ ἤμεθα τόσῳ εὐτυχεῖς.

Δὲν ἠννόουν! . . . .

Ἐνταῦθα λήγει τὸ χειρόγραφον τοῦ Φράντζ Τίλμαν. Τὰ περαιτέρω ἐγράφησαν ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας ἐχορήγησεν ὁ κόμης καὶ ἡ κόμησσα Μαξίνσκη.

ΚΓ'

Οὐδεμία εὐτυχία πλήρης. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν εὑρίσκει τὴν δυστυχίαν περὶ ἑαυτόν, τὴν ζητεῖ ἐν ἑαυτῷ, ἕως οὗ τὴν εὕρῃ.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἑορτῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ κόμητος καὶ τῆς κομήσσης, ὁ Φράντζ, ἐλθὼν κατὰ τὴν συνήθη ὥραν, εὗρε τὴν Ῥενὲ τεθλιμμένην καὶ παρετήρησεν ἴχνη δακρύων εἰς τὰ ὄμματά της. Ὁ Μαξίνσκης ἀφοῦ ἔσφιξε τρυφερῶς τὴν χεῖρα τοῦ φίλου του ἐβυθίσθη ἐντὸς ἀνακλίντρου καὶ διὰ πρώτην φορὰν παγερὰ σιωπὴ ἐπεκράτησε μεταξύ των.

«Ὄχι! εἶνε ἀδύνατον ἀνέκραξεν ἐπὶ τέλους ὁ Μαξίνσκης· ὅταν κρύπτωμεν μίαν ἰδέαν ὀχληρὰν αὐξάνομεν κατὰ μίαν ἀκόμη τὰς θλίψεις ὅσας παρέχει».

Εἶτα γονυπετῶν πρὸ τῆς Ῥενέ.

— Μὴ καταστρέφωμεν τὴν εὐτυχίαν μας, ἀγάπη μου! Ἂς τὴν διατηρήσωμεν τοὐναντίον διὰ παντὸς μέσου. Ὦ! νὰ μὴ ἐπανίδω πλέον δάκρυα εἰς τὰ βλέφαρά σου!... Ὅσα ἔρρευσαν ἤδη σήμερον ἂς ἦνε τὰ πρῶτα καὶ τελευταῖα!—Συγχώρησέ με, εἶπε φιλῶν τὰς ταινίας τοῦ φορέματός της.— Ἡ ζηλοτυπία μου εἶνε ἀθεράπευτος. Ἐπάλαισα κατ' αὐτῆς μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις. Ἀδύνατον ν' ἀπαλλαγῶ! Ζηλεύω τὸν τάπητα, τὸν ὁποῖον θωπεύει τὸ φόρεμά σου, τὸν ἀέρα, τὸν ὁποῖον ἀναπνέεις... Ὑποφέρω ἐγώ, κλαίω! Τὴν ζηλοτυπίαν ταύτην δὲν πρέπει νὰ θεωρῇς ἐλάττωμα. Ὅταν ὁ ἔρως κυριεύει θερμὴν καρδίαν, ἐκχειλίζει πανταχόθεν· δίδει ποίησιν, παραφοράν, μέθην, ζωὴν εἰς τὴν εὐαισθησίαν.—Συγχώρησέ με.

Εἶτα ὁ Μαξίνσκης ἦλθε πλησίον τοῦ Φρὰντζ καὶ τῷ ἐπρότεινε νὰ πωλήσῃ ἢ ἐνοικιάσῃ τὰ κτήματά του καὶ ἀναχωρήσῃ μετ' αὐτῶν. Καὶ ὁ κόμης καὶ ἡ κόμησσα ἐπεθύμουν νὰ ταξειδεύσωσι μακράν, πολὺ μακράν. Ἡ ζωή, ὅπως ἐκεῖνοι τὴν ἐφαντάζοντο ἦτο ἀδύνατος ἐν ᾧ τόπῳ εὑρίσκοντο. Ὅ,τι συνέβη χθὲς θὰ συνέβαινε καὶ τὴν ἐπαύριον καὶ πάντοτε. Εἰς πᾶσαν στιγμὴν νέαι θ' ἀνεφαίνοντο λῦπαι. Ἔπρεπε νὰ δοθῇ μία λύσις, ἀπότομος καὶ ἀποφασιστικὴ εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο.—Οἱ τρεῖς φίλοι ἦσαν ἀνεξάρτητοι, μὴ ἔχοντες οὐδενὸς ἀνάγκην. Τὸ καλλίτερον θὰ ἦτο, λοιπόν, νὰ φύγωσι, νὰ πήξωσιν ἀλλαχοῦ τὴν σκηνήν των, καὶ ἅμα ἠνωχλοῦντο πάλιν ν' ἀπομακρύνωνται τῶν ἀνοήτων.

Τί εἶχε λοιπὸν συμβῇ;

Ὁ κόσμος ἐν γένει ἔχει περισσοτέραν βλακείαν ἢ καρδίαν. Πολλάκις δὲν ἐννοεῖ τί ἐστι καλόν· προκειμένου δὲ περὶ αἰσθημάτων, ὅσα δὲν δύναται νὰ τὰ ἐξηγήσῃ, τὰ ἐκφαυλίζει, τὰ διασύρει.

Ὁ κόμης προσεπάθησε νὰ κρύψῃ ἀπὸ τὸν Τίλμαν τὸ αἴτιον τῆς τοιαύ-

της ταραχῆς, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ μυστικὸν μεταξύ των. — Τὴν προτεραίαν εἰς τὸν χορὸν ἠκούσθη ὅτι ὁ Φράντζ ἦτο ἐραστὴς τῆς Ῥενέ. Ἄτιμον! Πλὴν τί νὰ γείνῃ; Νὰ φονεύσῃ τις τοὺς εἰπόντας; Ἦσαν γυναῖκες ἢ ἄνδρες τῶν γυναικῶν εὐτελέστεροι. Ἑκατὸν ἄλλως πρόσωπα τὸ ἐπανελάμβανον ἐν ἀγνοίᾳ τῶν τριῶν φίλων. Ὁ Φράντζ ἐπρότεινε ν' ἀπομακρυνθῇ αὐτός. Μόνον φάρμακον ὑπῆρχε τοῦτο, ἀλλ' ὁ Μαξίνσκης οὔτε λόγον ἤθελε ν' ἀκούσῃ περὶ χωρισμοῦ. Πῶς ἠδύνατο νὰ ἦνε εὐτυχὴς ἄνευ τοῦ Φράντζ, τοῦ δημιουργοῦ τῆς εὐτυχίας του.

«Καὶ τῶν δύο μας αἱ καρδίαι συναντῶνται εἰς τὴν ἰδικήν σου, ἔλεγεν. Ἡ ἕνωσίς μας ὑπῆρξε διπλῆ. Ἐπειδὴ λοιπὸν τοιαύτη χάρις δὲν ἀπαντᾶται παρὰ μόνον εἰς ἡμᾶς, πρέπει νὰ τὴν καταστρέψωμεν;.... Ὄχι! Τί μᾶς μέλει διὰ τὸν κόσμον;.... Ἐγὼ μόνος δικαιοῦμαι νὰ κρίνω τί συμβαίνει μεταξὺ τῆς γυναικός μου καὶ σοῦ».

Κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὑπηρέτης ἀνήγγειλεν εἰς τὸν κόμητα ὅτι γυνὴ ἄγνωστος ἐλθοῦσα ἐκ τῶν περιχώρων ἐζήτει νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς αὐτὸν ἰδιαιτέρως περὶ πραγμάτων κατεπειγόντων, ὡς ἔλεγεν.

Ἡ Ῥενὲ καὶ ὁ Φράντζ εἶπον εἰς τὸν κόμητα νὰ δεχθῇ τὴν χωρικὴν γυναῖκα ἵνα μάθῃ περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ὁ Μαξίνσκης διέταξε νὰ τὴν εἰσαγάγωσιν εἰς τὸ γραφεῖόν του ὅπου εἰσῆλθε καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον.

«Κύριε, εἶπεν ἡ ἄγνωστος γυνὴ διὰ μειλιχίου ὕφους διολισθαίνουσα ἐγγύτατα τοῦ κόμητος, ἐσκέφθην ἐπὶ πολὺ πρὶν ἔλθω ἐνταῦθα ἂν ὤφειλον νὰ προβῶ εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο διάβημα. Ὁ σύζυγός μου κ' ἐγὼ δὲν συνειθίζομεν νὰ ἐπεμβαίνωμεν εἰς ξένας ὑποθέσεις ἀλλὰ θεωροῦμεν καθῆκον νὰ γινώμεθα ὠφέλιμοι εἰς τοὺς πλησίον μας. Δὲν μὲ γνωρίζετε, κύριε· ἀλλ' ἐγὼ γνωρίζω καλῶς τὴν κυρίαν κόμησσαν, πρώην δεσποινίδα Ῥενὲ Β***. Εἶμαι ἡ κυρία Τοκέν. Ὁ Δοὺξ Β*** κατῴκησε τὸ τελευταῖον ἔτος εἰς μίαν πτέρυγα τῆς ἐπαύλεως, τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἡμεῖς ἐνοικιασμένην, συνεπείᾳ τούτου γνωρίζω περιστατικά τινα τὰ ὁποῖα σᾶς ἀφορῶσι καὶ τὰ ὁποῖα οὐδεὶς ἠδύνατο ποτὲ νὰ φαντασθῇ.....

— Κυρία, εἶπεν αὐστηρῶς ὁ Μαξίνσκης, οὐδεμίαν σημασίαν δίδω εἰς ὅ,τι γνωρίζουσιν ὅλοι οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ ἐπαύλεων περὶ τῶν ἀφορώντων εἰς ἐμὲ πραγμάτων».

Ἠγέρθη καὶ ἐχαιρέτισε τὴν σύζυγον τοῦ ἐνοικιαστοῦ ἵνα τὴν ἀποπέμψῃ.

— Τῇ ἀληθείᾳ, κύριε, εἶπεν ἡ κυρία Τοκέν, χωρὶς νὰ κινηθῇ ἐκ τῆς θέσεώς της, φαίνεται ὡς νὰ φοβεῖσθε νὰ μὲ ἀκούσητε.

— Ἂν ἦσθε ἀνὴρ θὰ σᾶς εἶχα ἤδη παρακαλέσῃ ν' ἀφίσητε τὴν θέσιν αὐτὴν ἐκ τῆς ὁποίας δυσκολεύεσθε νὰ ἐγερθῆτε.

— Κύριε κόμη, εἶπε χωρὶς νὰ κλονισθῇ τὸ παράπαν, ἐπιμόσμενα νὰ σᾶς ἴδω ἐκλαμβάνοντα τὸ πρᾶγμα ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν· οἱ ἄνδρες δὲν θέλουν ποτὲ οὔτε νὰ μάθουν οὔτε νὰ πιστεύουν εἰς τίποτε. Εἶμαι εἰς θέσιν ν' ἀπο

δείξω τὰ λεγόμενά μου· ἄνευ τούτου δὲν θὰ ἠρχόμην νὰ σᾶς ἐνοχλήσω, καὶ ἂν τὸ χριστιανικὸν καθῆκον δὲν μὲ ἠνάγκαζε νὰ ὁμιλήσω πιστεύσατε ὅτι θὰ εἶχα ἤδη ἀναχωρήση. Ἀλλ' ἐσυμβουλεύθην τὸν κ. Ἐφημέριον ἀφοῦ τῷ ἐνεπιστεύθημεν τὸ πᾶν καὶ ἐγὼ καὶ ἡ μάρτυς, τὴν ὁποίαν ἔχω, μία κόρη ἀρίστων ἠθῶν. Ὁ κ. Ἐφημέριος μᾶς εἶπε λοιπόν, ὅτι ἂν ὁ κ. κόμης ὑπέσχετο νὰ μὴ κάμη σκάνδαλον, ἂν ὑπέσχετο νὰ συγχωρήση, ἔπρεπε νὰ τὸν εἰδοποιήσωμεν, διότι ἔχομεν καθῆκον νὰ κτυπῶμεν τὸ κακόν.

Ὁ Μαξίνσκης ἐκινήθη ὡσεὶ θέλων νὰ κρημνίση ἔξω τὴν γυναῖκα ἐκείνην· ἡ κυρία Τοκὲν ἐξηκολούθησεν.

«Ἅμα ἡ ὑπόληψις τῶν ἀνθρώπων προσβληθῇ ἅπαξ καὶ ὑπάρχουν ἀποδείξεις πολλαὶ περὶ τούτου ματαίως προσπαθοῦσι πλέον νὰ φανῶσιν ἀνώτεροι τῶν ὑπονοιῶν, ἡ δυσφημία μένει».

Ὁ Μαξίνσκης μόλις συνεῖχε τὴν ὀργήν. Φρικτὴ πάλη συνεκροτεῖτο ἐν τῇ ψυχῇ του. Μεθ' ὅλην τὴν ἀγανάκτησιν τῆς ἀξιοπρεπείας του, ἐπεθύμει ἤδη νὰ μάθη τί ἐπρόκειτο νὰ εἴπη ἡ κυρία Τοκέν, ἔστω καὶ διὰ νὰ τῇ ἐπιβάλη σιωπήν.

«Τίνος δὲ ὑπόληψις νομίζετε ὅτι προσβάλλεται; ἐξηκολούθησεν ἐκείνη μὲ εἶδός τι περιφρονήσεως.— Ἡ τῆς κυρίας κομήσσης!»

Ὁ Μαξίνσκης ἀνεπήδησε.

«Μείνατε ἥσυχος, κύριε, μέχρι τοῦδε μόνον ὁ κύριος ἐφημέριος καὶ ἡ οἰκονόμος του, ὁ σύζυγός μου, ἡ ὑπηρέτρια κ' ἐγὼ γνωρίζομεν τὸ μυστικόν. Οὐδεὶς ἄλλος θὰ τὸ μάθῃ! . . . Ἰδοὺ δὲ τί συνέβη. . . .

— Ἔξω! Ἔξω ἀμέσως, ἐβρυχήθη ὁ Μαξίνσκης.— Πηγαίνετ' ἔξω, εἰδεμή. . . .

— Καλὰ λοιπόν! Φεύγω ἀφοῦ τὸ θέλετε.

Ἡ Τοκὲν ἐτράπη εἰς φυγήν.

Ὁ κόμης ἦτο ἔξω ἑαυτοῦ.Τὸ αἷμά του,τὸ ὁποῖον ἔβραζεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς συνδιαλέξεως ταύτης, ἀνέρρευσεν ὅλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του.

Τί νὰ πράξη;. . . Νὰ περιφρονήσῃ τὴν γυναῖκα ἐκείνην; Δὲν περιφρονοῦσι τὰς ἐχίδνας, τὰς συντρίβουσι διὰ τῶν ποδῶν. Ἀφοῦ καὶ ἱερεὺς εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὑπῆρχε σκιά τις ἀμφιβολίας; Ἡ ἀνήσυχος φύσις τοῦ κόμητος ἐπεκράτησεν. Ἔτρεξεν εἰς τὸν προθάλαμον, ὅπου εὗρε τὴν κυρίαν Τοκὲν περιβάλλουσαν τοὺς χονδροὺς πόδας της δι' ἐλαστικῶν πεδίλων. Παρίστατο καὶ ἄλλη τις γυνή, τῆς ὁποίας τὸ πρόσωπον δὲν ἦτο ἄγνωστον εἰς τὸν Μαξίνσκην.

— Ποῦ σὲ εἶδα ἐσένα; τὴν ἠρώτησεν ἀποτόμως.

— Εἶμαι ἡ Κατερίνα, εἶπε.— Ἤμουν ὑπηρέτρια εἰς τοῦ κ. Τίλμαν ὅταν ἐκινδύνευσε ν' ἀποθάνη ἐσχάτως. Ἐνθυμεῖσθε, ὁ κ. Φράντζ ἦτο πολὺ ἄρρωστος, ἐγὼ δὲ τὸν ἐπεριποιούμην μαζὶ μὲ τὴν μητέρα του. Ἔπειτα ἦλ-

θατε καὶ σεῖς. Μοῦ ἐδώσατε μάλιστα καὶ πολλὰ χρήματα. Ἀπὸ τότε σᾶς εἶμαι πολὺ εὐγνώμων.

— Εἶνε ἡ μάρτυς μου, διέκοψεν ἡ κυρία Τοκέν.

Τὸ εἰλικρινὲς πρόσωπον τῆς χωρικῆς ἐξήγαγε τὸν Μαξίνσκην ἀπὸ τοῦ δισταγμοῦ του περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀπηχθάνετο ν' ἀκούσῃ τὴν σύζυγον τοῦ ἐνοικιαστοῦ, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ κοράσιον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε λόγον νὰ εὐχαριστῆται ἀποδίδον τὸ κακὸν εἰς ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ἐδοκίμασε τὴν γενναιοδωρίαν.—Ἐν τούτῳ εὗρε τὴν συγγνώμην ἑαυτοῦ.

Εἰσήγαγε τὴν ὑπηρέτριαν εἰς τὸ γραφεῖόν του.

— Ἐξηγήσου ἀμέσως, τῇ εἶπε· χωρὶς πολλὰ λόγια!»

Ἡ ὑπηρέτρια δειλιῶσα ἔτριβε τὰς παλάμας ἑκατέρωθεν ἐπὶ τοῦ φορέματος.

— Λέγε, λοιπόν! Θέλω νὰ τὰ μάθω ὅλα.

— Ἡ κυρία Τοκὲν σᾶς εἶπεν ἴσως....

— Τίποτε δὲν μοῦ εἶπεν ἡ κυρία Τοκέν. Σὺ θὰ μοῦ εἴπῃς. Λέγε τί ξεύρεις!

— Ἰδού, κύριε. Ἐγὼ ἤμουν ὑπηρέτρια τῆς κυρίας Τίλμαν πρὶν ὑπάγω εἰς τοῦ Τοκέν. Ὅταν ἐξενυκτοῦσα ἐγὼ τὸν κ. Φράντζ, πρὶν ἔλθετε σεῖς, πολλαῖς φοραῖς ἡ μητέρα του μοῦ ἔλεγε· «Παραμιλεῖ. Πρόσεχε νὰ μὴ ἐπαναλάβῃς ὅ,τι ἀκοῦς τώρα, διότι θὰ δυσαρεστηθῇ πολύ!» Ἡ καϋμένη ἡ κυρία μου! ἕως τότε ἀγρυπνοῦσεν ἡ ἰδία εἰς τὸ προσκέφαλόν του πρὸ πάντων διὰ τοῦτο, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐπέμενε νὰ μὴ ξενυκτᾷ αὐτὴ καὶ κοπιάζῃ· καὶ εἶχε δίκαιον διότι εἶνε πολὺ γερόντισσα.

— Τελείωνε, λοιπόν!

— Δύο μῆνες ὕστερα ἡ κυρία Τοκὲν μοῦ ἐπρότεινε νὰ μὲ πάρῃ ὡς ὑπηρέτριαν μὲ καλὸν μισθὸν καὶ ἐδέχθην. Ἅμα ἐπῆγα εἰς τὸ Βράϊτ μὲ ἠρώτα περὶ τοῦ κ. Φρὰντζ τόσον συχνὰ ὅπου, δὲν ἠμπορῶ νὰ καταλάβω πῶς ἐγίνετο, τῆς ἔλεγα πάντοτε κἄτι τί. Εἶνε πολὺ πλέον ἔξυπνη ἀπὸ 'μένα.

— Λέγε, λοιπόν, τί τῆς εἶπες;

— Τῆς εἶπα τί καὶ τί ἔλεγεν ὁ κ. Τίλμαν εἰς τὰ παραμιλητά του... Εἶχα ὅμως ἄδικον διότι ἔδωσα ὑπόσχεσιν εἰς τὴν μητέρα του νὰ μὴ φλυαρήσω, ἀλλὰ ἡ κυρία Τοκὲν μ' ἐβεβαίωνεν ὅτι σεῖς θὰ μείνετε πολὺ εὐχαριστημένος.

— Εἰξεύρω τί ἔλεγεν ὁ Φρὰντζ εἰς τὸν ὕπνον του· ὡμίλει περὶ τῆς κυρίας Ῥενέ, τὴν ἀγαπᾷ πολύ, ὡς ἀδελφήν του. Αὐτὰ εἶνε ὅλα, λοιπόν;

— Ναί.....καὶ ἔλεγεν ἀκόμη ὅτι καὶ σᾶς ἀγαπᾷ πολύ, εἶσθε παιδί του, ἔλεγεν.

— Ὡμίλει ἴσως καὶ περὶ τῆς κυρίας Αὐγούστας.

— Ὢ! Δι' αὐτὴν ἔλεγεν· «Εἶνε θηρίον!..τὴν μισῶ...μ' ἐφόνευσε!» Τὴν ἐστόλιζε καθὼς ἔπρεπε· ποῦ νὰ τὰ ἐνθυμοῦμαι ὅλα. «Αὐτὴ σύζυγός

μου ;... ποτέ!... ποτέ!...'Εγὼ τὴν 'Ρενὲ μόνον ἀγαπῶ, ἡ 'Ρενὲ μόνη πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν καρδίαν μου!...»

Μέχρι τοῦδε ἡ ἁπλότης μεθ' ἧς τὸ κοράσιον ἐκεῖνο ἐπανελάμβανε τὰ γεγονότα, καθίστα πᾶσαν ὑπόνοιαν ἀδικαιολόγητον. 'Αλλ' ὁ Μαξίνσκης καταβιβρωσκόμενος ὑπὸ τῆς ἀνησυχίας δὲν ἔπαυσε τὴν συνομιλίαν, ὡς νὰ περιέμενεν ἀκόμη τι.

— Λοιπόν ;... Λοιπόν ;... 'Ετελείωσες ; ἠρώτα.

— 'Ετελείωσα, βέβαια. Ἄ! ναί, ὁ κ. Φράντζ ἔλεγεν ἀκόμη. 'Εγὼ νὰ γείνω ἐρωμένος της!... Νὰ θέλῃ ἐνώπιον τοῦ συζύγου της, ὅστις μὲ ἀγαπᾷ, μὲ ὑπολήπτεται... καὶ νὰ τολμᾷ νὰ μοῦ τὸ προτείνῃ!

— Τὸ ἔλεγεν αὐτό!

— Πολὺ συχνά.

— Τί ἐννοοῦσε μὲ τοῦτο ;

— Ξεύρω 'γώ ; Θαρρῶ πῶς 'μιλοῦσε μᾶλλον διὰ τὴν κυρίαν Αὐγούσταν, ἀλλ' ἡ κυρία Τοκὲν λέγει ὅτι δὲν τὴν εἶδε πλέον ἀφότου ὑπανδρεύθη.

— Μιὰ μέρα ἐνῷ ἡμεῖς ἐμιλούσαμεν δι'αὐτό, ἦλθεν ὁ κ. Τοκὲν καὶ μᾶς εἶπε πάλιν. 'Εγὼ εἰξεύρω τί τρέχει, εἶπεν. 'Η κυρία 'Ρενὲ τὰ ἔχει καλὰ μὲ τὸν Φράντζ. Ἕως τώρα δὲν εἶπα τίποτε διότι ἔμεναν ἐδῶ. Μία βραδυὰ εἶχα ἀποκοιμηθῆ κάτω εἰς τὴν τραπεζαρίαν μὲ τὴν πίπαν εἰς τὸ στόμα· ὅταν ἐξύπνησα θὰ ἦτο μία ἡ ὥρα, ἀνέβηκα ἀμέσως διὰ νὰ κοιμηθῶ. Περνῶντας ὅμως ἀπὸ τὸ δωμάτιον τοῦ Φράντζ ἤκουσα συνομιλίας. Ἦσαν δύο φωναί, ἡ μία ψιλή, ψιλὴ καὶ ἀδύνατος. Δὲν ἐπίστευσα ὅτι ἔκαμνε μόνος του δύο φωνὰς διὰ νὰ περνᾷ τὴν ὥραν του· δὲν ἤξευρα ὅμως καὶ τί νὰ ὑποθέσω. Ἂν ἦλθε κανείς, ἀπὸ ποῦ ἐπέρασεν; ἔλεγα, ἀφοῦ ἡμεῖς μένομεν ἀργὰ κάτω καὶ ὅταν φύγωμεν κλειδόνομεν. Ἂς ἦνε. Τὸ πρωΐ, ὅταν κατέβηκα εἰς τὸ περιβόλι ἐνωρίς, νὰ θέσω μίαν κλιματαριά, εἶδα κάτω ἀπὸ τὸ παράθυρον τοῦ Φράντζ τέσσαρα πατήματα εἰς τὸ χῶμα, δύο μεγάλα καὶ δύο μικρότερα! Τὰ πέρνω κατόπιν καὶ φθάνω εἰς τὸ παράθυρον τῆς κυρίας 'Ρενέ. 'Εκεῖ τὰ μικρὰ βήματα ἐχάθησαν καὶ τὰ μεγάλα ἦσαν βαθύτερα. Βεβαίως ὁ Φράντζ θὰ ἐσήκωσε τὴν κυρίαν διὰ νὰ τὴν ἀναιβάσῃ ἀπὸ τὸ παράθυρον. Αὐτὸ ἦτο βέβαιον, διότι μία τριανταφυλλιά, ποῦ εἶν'ἐκεῖ φυτευμένη, ἐφαίνετο εἰς κακὴν κατάστασιν. Ἔπειτα τὰ μεγάλα βήματα ἐξηκολούθουν τὸν περίπατον μέσα εἰς τὸν κῆπον».

Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Μαξίνσκη ἐβυθίσθησαν εἰς τὸ κοίλωμά των, τὰ χείλη του εἶχον ὠχριάσει καὶ συνεθλίβοντο πρὸς ἄλληλα.

'Η Κατερίνα ἐξηκολούθει διὰ τῆς μονοτόνου φωνῆς της.

«Ὅταν εἶδα αὐτά, μᾶς εἶπεν ὁ κ. Τοκέν, ἔσβυσα μὲ τὸ πόδι μου ὅλα τὰ βήματα. 'Εσυλλογίσθην ὅτι ἂν ἠκούετο ἡ ἱστορία αὐτὴ θὰ εἴχαμεν σκάνδαλα εἰς τὸ σπῆτι καὶ συγχρόνως θὰ ἠδικεῖτο καὶ ἡ κυρία 'Ρενέ. Τώρα

πλέον εἶνε κυρία κόμησσα. Τόσῳ καλλίτερα καὶ διὰ τὸν Φράντζ καὶ δι' ἐκείνην. Εἶνε εὐτυχεῖς καὶ πλέον ἐλεύθεροι!»

Ὁ Μαξίνσκης κλίνων τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ στήθους μόλις ἤκουε πλέον τί ἔλεγεν ἡ Κατερίνα.

— Εἶσαι τιμία κόρη, εἶπεν ἐπὶ τέλους. Εἰπέ μου ὅμως μὲ πᾶσαν ἀλήθειαν, τὸ πιστεύεις ἐσὺ αὐτό;

— Ὁ Ἐφημέριος τὸ πιστεύει! Αὐτὸς δὲν ἠμπορεῖ νὰ λανθάνεται.

— Ἀλλὰ σύ, σὺ τὸ πιστεύεις;

— Ὄχι!

— Διατί;

— Δὲν ἠμπορῶ κ' ἐγὼ νὰ εἰπῶ διατί. Ἡ κυρία κόμησσα εἶνε πολὺ καθὼς πρέπει, καὶ σεῖς ἐπίσης φαίνεσθε τόσον καλός! Διατί τάχα ν' ἀγαπᾷ τὸν κ. Φράντζ; Ἄλλο εἶνε φίλος καὶ ἄλλο εἶνε σύζυγος ἢ ἐρωμένος· αὐτὸς εἶνε ἰδικός μας, ὅπως τὸ φόρεμα, ἡ ποδιά, εἴμεθα ἕνα τέλος πάντων!

— Λοιπὸν σὺ δὲν θὰ ἐπήγαινες εἰς τὸ δωμάτιον ἀνθρώπου, ὅστις σοῦ ἔσωσε τὴν ζωήν;

— Ὄχι. Ἂν ἦτο πρὶν μοῦ σώσῃ τὴν ζωήν, μάλιστα. Ὕστερα ὅμως θὰ ἐδυσκολευόμουν.

— Ὤ! Ἐλεεινότης! ἀνέκραξεν ὁ κόμης. —Νὰ ἐξετάζω ἐγὼ τὰς ἰδέας τῆς κόρης αὐτῆς!... Φύγ' ἀπ' ἐδῶ!»

Ἡ χωρικὴ ἀπεμακρύνθη. Τὴν μετεκάλεσε.

— Μίαν λέξιν ἀκόμη. Κατὰ ποίαν ἐποχὴν εἶπεν ὁ κ. Τοκὲν ὅτι ἀνεκάλυψε ταῦτα;

— Λέγει ὅτι ἦτο τὴν ἡμέραν ποῦ ἐπώλησε τὰ μοσχάρια του· θὰ ἦνε γραμμένον εἰς τὰ βιβλία.

— Στεῖλέ μου τὴν ἡμερομηνίαν αὐτήν, εἶπεν ὁ κόμης δίδων τὸ βαλάντιόν του εἰς τὴν ὑπηρέτριαν, καὶ ποτὲ πλέον νὰ μὴ φανῇς ἐμπροστά μου! Ἂν ἠμπορῇς δὲ σιώπα! καὶ σύ, καὶ τ' ἀφεντικά σου, καὶ ὁ ἐφημέριος.

Ὁ Μαξίνσκης οὐ μόνον ἤκουσε μέχρι τέλους τὰς γυναῖκας ἐκείνας, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπίστευσεν. Ὥρμησε πρὸς μίαν ὁπλοθήκην καὶ ἥρπασε πιστόλιον, τὸ ὁποῖον προητοίμασεν. Ὁ Φράντζ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐνεφανίσθη εἰς τὸ κατώφλιον. Ὁ κόμης ἐστηρίχθη μὲ τὰς δύο του χεῖρας ἐπὶ τῆς τραπέζης καὶ τὸν ἐθεώρει μὲ ὀφθαλμοὺς πεπλανημένους. Ὁ Φράντζ ἔμενεν ἐνεὸς καὶ ἀκίνητος.

— «Σὺ εἶσαι!» ἐψιθύρισεν ἐπὶ τέλους ὁ Μαξίνσκης. Καὶ ἠρώτα ἑαυτόν· «Πρέπει νὰ τὸν φονεύσω;».

Ἡ εὐγνωμοσύνη τὸν ἀνεχαίτιζε.

— Φύγε! τῷ εἶπε χωρὶς νὰ κινηθῇ. — Φύγε!... διὰ παντός! Δὲν θέλω πλέον νὰ σ' ἐπανίδω! Ποτέ! Ποτέ!... Θεώρησέ με τρελλὸν ἂν

θέλης, ἀλλὰ μὴ ἐπανέλθῃς πλέον! Μὴ γράψῃς! Σοῦ τὸ ἀπαγορεύω!...

Ὁ Φρὰντζ τὸν παρετήρει μετὰ τρόμου.

— Ἔμαθα ἤδη ὅτι ἐρωτεύεσαι τὴν Ῥενέ, ὅτι μὲ ἀπατᾶτε καὶ οἱ δύο... Εἶνε ἀποδεδειγμένον!... Εἶνε ἀπαίσιον αὐτὸ καὶ ἀπίστευτον!... Καὶ ὅμως τὸ πιστεύω! Ἀπὸ φρόνησιν; ἀπὸ ζηλοτυπίαν; δὲν γνωρίζω. — Ἡ καρδία μου στάζει αἷμα καὶ συγχρόνως ἐξαγριοῦται... Προξενῶ φρίκην εἰς ἐμαυτόν... καὶ ὅμως τὸ πιστεύω!...»

Οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνδρες προσέβλεπον ἀλλήλους χωρὶς νὰ τολμῶσι νὰ κινηθῶσιν. Ἡ Ῥενὲ εἰσῆλθεν ἀπαρατήρητος.

— Ἔμαθον τὰς σχέσεις, τὰς ὁποίας εἴχατε εἰς Βράϊτ. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι ἀκούσαντες νὰ ὁμιλῇ τὴν νύκτα ἡ Ῥενὲ εἰς τὸ δωμάτιόν σου... Τὰ ἴχνη σας ἐφαίνοντο ἀπὸ τὸ ἰδικόν σου παράθυρον ἕως τὸ ἰδικόν της!...

— Τί λέγει; Εἶνε ἀδύνατον αὐτό! διέκοψεν ἡ κόμησσα.— Ποῖος ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ τοιαῦτα ψεύδη! Βεβαίωσέ τον σύ, Φράντζ, ὅτι εἶνε ἀνύπαρκτα... Δικαιολογήσου, λοιπόν, δικαιολόγησέ με!...

— Νὰ σᾶς δικαιολογήσω, κυρία! εἶπεν ὁ Φρὰντζ ὑπερηφάνως. — Ἂν ὁ κόμης ἐπίστευσεν ἤδη ὡς δυνατὰ τοιαῦτα πράγματα, δὲν ὑπάρχει πλέον θεραπεία. Ἂν παρεδέχθη ἅπαξ ὅτι ἠδυνάμεθα νὰ τὸν ἀπατῶμεν, πῶς θὰ ἔχῃ πλέον πεποίθησιν εἰς τοὺς λόγους μας; Ἔστω ὅτι σήμερον δυνάμεθα νὰ τὸν ἐξαγάγωμεν διὰ γεγονότων ἐκ τῆς ἀπάτης του· θὰ δυνηθῶμεν ὅμως καὶ αὔριον, καὶ πάντοτε;...

— Ῥενέ, ἄνευ ἐμοῦ δὲν θὰ ἦτο σύζυγος τοῦ Μαξίνσκη· ἐγὼ δέ, ἄνευ σοῦ, θὰ ἤμην ἀποθαμένος. Ἡ φιλία μᾶς ἔσωσεν ἀμφοτέρους· ἀλλ' ἡ φιλία δὲν εἶνε πιστευτή, εἶνε ἀπηγορευμένη μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Αὐτὰς τὰς λέξεις τὰς ἤκουσα ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ πατρός σου τὴν πρώτην ἡμέραν καθ' ἣν ὡμιλήσαμεν ἐνώπιόν του περὶ τῶν αἰσθημάτων ἡμῶν. Ἐνθυμεῖσθε; Εἶχε δίκαιον ὁ πατήρ σου, ὠνειρεύθημεν τὸ ἀδύνατον. Δὲν ἐλάβαμεν τότε ὑπ' ὄψιν τὸν κόσμον, ὅστις ἤδη αἴφνης μᾶς ὑβρίζει διὰ τῆς μεγάλης φωνῆς του. Ἡ χαρά σου ἀπώλετο, ἡ ὑπόληψίς σου προσεβλήθη, καὶ ὅλων τούτων εἶμ' αἴτιος ἐγώ! Ἐγώ, ὁ ἐγωιστής, ὅστις ἠθέλησα μὲ θυσίαν τῆς ἰδικῆς σου εὐτυχίας νὰ παρηγορηθῶ...

Καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς ἀμφοτέρους ἐξηκολούθησε διὰ φωνῆς θλιβερᾶς:

— Συγγνώμην!... Δὲν θὰ διαταράξω πλέον τὴν ἡσυχίαν σας... Ναί, δὲν θὰ μὲ ἴδῆτε πλέον!... ἀλλά, ἀγαπᾶτέ με ἀκόμη... μὴ μὲ ἀποστραφῆτε! μὴ μὲ λησμονήσετε ὅλως διόλου!... Ἂν ἦνε δυνατὸν νὰ μὲ ἐνθυμῆσθε κάποτε καὶ ν' ἀναφέρετε τὤνομά μου τὸ ἑσπέρας, τὴν ὥραν ποῦ συνείθιζα νὰ ἔρχωμαι! — Διὰ σᾶς τὰ σύννεφα θὰ περάσουν καὶ θὰ ἴδῆτε πάλιν τὸν οὐρανόν, ὁ εἷς θὰ παρηγορήσῃ τὸν ἄλλον... Ἐγὼ ὅμως...

Ἡ κεφαλή του ἔκλινε βαθμηδὸν ἐπὶ τοῦ στήθους του, οἱ ὀφθαλμοί του

ἦσαν προσηλωμένοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Μόλις ἐφαίνετο τὸ πρόσωπόν του. Τὰ δάκρυά του ἔπιπτον βαρέα, ἓν πρὸς ἓν εἰς τὸ πάτωμα.

— Τί εἶχα ζητήση ἐγώ; Μίαν γωνίαν εἰς τὸ σπῆτί σας, ἐπανέλαβε μετὰ φωνῆς ἐξησθενημένης, ἕνα χαμόγελο, ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρόν, ἕνα γλυκὺν λόγον, καὶ μοῦ ἦτο ἀρκετόν. . . Ἦτο πολύ, φαίνεται! — Τώρα, δὲν ἔχω πλέον τίποτε. . . Ὁ ἔρως μὲ συνέτριψε καὶ ἡ φιλία μὲ ἀπωθεῖ, ὡς πιστὸν σκύλλον, τὸν ὁποῖον ὑποπτεύονται ὡς ἄρρωστον. Οὐδεὶς ἐξετάζει ἂν ἦνε ἢ δὲν ἦνε πραγματικῶς ἄρρωστος, ἀρκεῖ ὅτι τὸν ἐνόμισαν Τὸν φίλον ποῦ χθὲς ἀκόμη ἐθώπευον, σήμερον τὸν κτυποῦν μὲ τὸ ῥόπαλον, τὸν πνίγουν. Τὸ πτωχὸ σκυλὶ μὲ δάκρυα εἰς τὰ 'μμάτια κυττάζει τὸν κύριόν του, ὡς νὰ τὸν ἐρωτᾷ: «Διατί μὲ διώχνουν; Τί κακὸν ἔκαμα; Μήπως διότι πονῶ πολύ, μὲ λακτίζουν. . . . μὲ θανατόνουν;» Κανεὶς ὅμως δὲν προσέχει εἰς τὴν λύπην του, ὅλοι ἀποφεύγουν τὰς θωπείας του. Φοβοῦνται ἀκόμη, μήπως ἀκούσουν τὸν τελευταῖον ὠρυγμὸν ἀποχαιρετισμοῦ . . . . Πτωχὸ σκυλί! Πτωχὲ φίλε! Πόσον ὁμοιάζετε! Ὅλα μεταβάλλονται γύρω σας. Τὸ πάθος. ὁ ἔρως καὶ ἡ φιλία αὐτὴ ἀκόμη, ὅλα πίπτουν· ἡ καρδία σας μόνον μένει ἀμετάβλητος! Αὐτὸ εἶνε ἡ πηγὴ τῶν δυστυχιῶν σας.... Ἂς ἦνε! Τώρα πλέον τετέλεσται! Οὔτε νὰ τὸ σκέπτεται κανεὶς πλέον! Οὐδὲν ἐξαλείφει τὸ παρελθόν».

«Καὶ ὅμως πόσον εἶνε ὀδυνηρόν! ἐξηκολούθησε φέρων τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς καρδίας του. — Νομίζει κανεὶς ὅτι ὅλη του ἡ ζωὴ διαφεύγει ἀπ' ἐδῶ. . . . Ἂ! ἡ καρδία πραγματικῶς εἶνε ἡ ζωή, καὶ ὅταν ἅπαξ συντριβῇ αὐτή, ὅλα συντρίβονται . . . . Χαίρετε! . . . Χαίρετε! . . .»

«Ἂν καμμιὰ φορὰ συλλογίζεσθε τὸν Φράντζ, νὰ μὴ φαντάζεσθε ὅτι κλαίει, ὅτι εἶνε δυστυχής. Ὢ! Ὄχι! Νὰ λέγετε μόνον ὅτι αὐτὸς δὲν σᾶς μισεῖ καὶ ὅτι παρακαλεῖ διὰ σᾶς τὸν Θεόν, αὐτὸν ποῦ 'ξεύρει, καὶ συγχωρεῖ! . . .»

Ὅταν ἡ φωνὴ τοῦ τάλανος νεανίου δὲν ἠκούετο πλέον, ὁ Μαξίνσκης καὶ ἡ Ρενέ, στρέψαντες τὴν κεφαλήν, μάτην ἀνεζήτησαν αὐτὸν διὰ τῶν ὀμμάτων· εἶχεν ἐξαφανισθῇ.

Ἡ κόμησσα ἔδραμε πρὸς τὸ παράθυρον καὶ τὸν εἶδεν ἀπομακρυνόμενον ἀργά, ἀργά, μὲ τὴν κεφαλὴν κάτω νεύουσαν. — Οὐδ' ἅπαξ ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω φοβούμενος μὴ χάσῃ τὴν δύναμιν ν' ἀπομακρυνθῇ.

«Δὲν ἐξανίσταμαι, εἶπεν ἡ Ρενὲ πρὸς τὸν σύζυγόν της, δὲν ἀγανακτῶ, δὲν κραυγάζω κατὰ τῆς ἀδικίας σου, διότι . . . . σὲ λυποῦμαι! Βλέπω τὸν ἄνθρωπον αὐτόν, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν πᾶσαν εὐτυχίαν. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, τὸ ὂν αὐτὸ ἔζη διὰ μόνης τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐμπιστοσύνης του. Τῷ εἶπες ἅπαξ «Διστάζω περὶ σοῦ!» τὸν ἐφόνευσες, θ' ἀποθάνῃ.

— Τὸν ἐφόνευσα!

— Θὰ τὸ ἴδῃς.

Ἢ βλάξ, λοιπόν, ἢ δήμιος! Ἰδοὺ ἡ κατάστασις τοῦ κόμητος.

Αἴφνης ἰδέα τις τῷ ἐπῆλθε καὶ ἔγραψεν ἀμέσως τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν πρὸς τὴν Αὐγούσταν.

«Ἀγαπητή μου ἐξαδέλφη»,

«Δὲν σ' ἐγνώρισα μοχθηρὰν καὶ δὲν πιστεύω νὰ θελήσῃς, κρύπτουσα τὴν ἀλήθειαν, νὰ καταστρέψῃς ὁλόκληρον μέλλον εὐτυχίας, τὸ τῆς Ῥενὲ καὶ τὸ ἰδικόν μου.— Γράψε μου, σ' ἐξορκίζω, εἶδες τὸν Φρὰντζ μετὰ τὸν γάμον σου; Ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ πιστεύσῃ ὅτι τὸν ἠγάπας ἀκόμη;..... Συγγνώμην! Δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγηθῶ διατί σοῦ κάμνω τὴν ἐρώτησιν ταύτην. Ἠσθένησε, τῷ ἐπῆλθεν ἐφιάλτης.... ἐλάλησε. Περὶ τίνος;— Ἐπρόκειτο περὶ γυναικὸς ἐγγάμου. Ἂν δὲν ἦσο σύ, ἦτο ἡ Ῥενέ.... Ὤ! συγχώρησέ με. Ἂν ἐγνώριζες πόσον ὑποφέρω!»

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη σφραγισθεῖσα ἐπιμελῶς ἀπεστάλη πρὸς τὴν κυρίαν Κάσκωφ.

Τέσσαρες ἡμέραι παρῆλθον.

Ἡ Ῥενὲ καὶ ὁ Μαξίνσκης ἐβλέποντο ὀλίγον καὶ δὲν ὡμίλουν. Ἓν θῦμα ἔκειτο μεταξὺ αὐτῶν. Τὸ πᾶν ἦτο πένθιμον ἐν τῷ πρώην εὐθύμῳ ἐκείνῳ οἴκῳ, διότι ἡ λύπη βλέπει διὰ μέσου μελανοῦ πέπλου πᾶν ὅ,τι περιστοιχίζει αὐτήν.

Ἐπὶ τέλους ἦλθεν ἐπιστολὴ τοῦ κ. Κάσκωφ.

«Φίλτατε κ. Μαξίνσκη,

«Μ' ὅλον ὅτι τὸ γράμμα σου εἶχε πέντε σφραγῖδας καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἔφερε τὴν λέξιν «*idiatrepor*», τὸ ἤνοιξα οὐχ ἧττον ἐγὼ καὶ τόσῳ καλλίτερα δι' ὅλους μας.— Ἡ κυρία Κάσκωφ ἦτο ἀποῦσα, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἀνοίγω συνήθως ἐγὼ ὅλας τὰς ἐπιστολάς της. Δὲν μοὶ ἔδωκεν ἐκείνη τὴν ἄδειαν, ἀλλ' οὔτ' ἐγὼ τὴν ἐζήτησα. — Δὲν εἶμαι τόσον εὐαίσθητος ὅσον σύ, νεκρέ μου φίλε. Φαντάζομαι τώρα πόσον θὰ στενοχωρῆσαι, ὦ νεότης!... Ἐγὼ σκέπτομαι ἄλλως πως. Ἐπέταξε μία μυῖγα καὶ ἠκούσθη ὅτι ἡ σύζυγός μου ἔχει ἐραστήν;... Τὸ σπαθί μου ἀμέσως! Ὁ πρῶτος ἐμφανισθεὶς εἶνε ὁ ἀντίπαλός μου, καὶ ἂν τύχῃ νὰ μὴ ἐμφανισθῇ κανείς, εἶμαι ἄξιος νὰ τὰ βάλω μὲ τὸν ἑαυτόν μου! Αὐτὸ εἶνε τρέλλα, θὰ εἴπῃς σύ, ἀλλ' ἔχει καὶ τὸ νόημά του.... Τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον ἐπέρχεται ἡ λύσις ταχύτερον.

«Πίστευσε ὅτι δὲν θ' ἀπεκρινόμην εἰς τὴν συγκινητικὴν ἐπιστολήν σου ἄνευ τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν οἵτινες μᾶς συνδέουσιν.

«Ἐγὼ οὐδέποτε θὰ προσέφερον τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν Ρενέ, διότι ἐγνώριζα ὅτι τὸ κομψὸν αὐτῆς ὑποδημάτιον θὰ μ' ἀπελάκτιζε λίαν περιφρονητικῶς· διὰ τοῦτο ἐθεώρησα ὡς μεγάλην εὐτυχίαν τὴν εὕρεσιν τῆς Αὐγούστας. Δὲν τὴν ἀφήρεσα ἀπὸ τὸν Φράντζ, τὸ γνωρίζεις καλῶς. Ἐν τούτοις ἐνῷ τὰ δάκρυα ἐκείνου μετέβαλλον εἰς ποταμοὺς τὰ ῥυάκια τοῦ χω-

ρίου του, ἡ κυρία Κάσκωφ μοὶ ἐδείκνυε διὰ στεναγμῶν καθιστώντων πολὺ βαρεῖαν τὴν ἀτμοσφαῖραν, ὅτι δὲν ἐλησμόνει τὸν βοσκόν της. Ἐνόμισα λοιπὸν καθῆκόν μου νὰ θεραπεύσω διὰ μιᾶς καὶ τοὺς δύο ἀσθενεῖς μου. Τοὺς ἔφερα εἰς ἀντιπαράστασιν. Ἡ συνδιάλεξις ὑπῆρξεν ἀνάλογος τῶν προσδοκιῶν μου, τουτέστιν, ἐνῷ ἡ Αὐγούστα ἔλεγε: «Δὲν ἔχω καρδίαν, ἑπομένως ἀδιαφορῶ περὶ τῆς ἀρετῆς», ὁ Φράντζ ἀπεκρίνετο: «Σὲ περιφρονῶ!» Ἦτο ἀριστούργημα. Ὁ κλονισμὸς ὑπῆρξε δυνατὸς ἀλλὰ καὶ ἡ θεραπεία ῥιζικὴ ἀμφοτέρωθεν. Σήμερον ἡ κυρία Κάσκωφ εἶνε οὐ μόνον φρόνιμος, ἀλλὰ καὶ ἐνάρετος.

«Ἰδοὺ τὸ ὅλον. Πρόσεχε καλῶς ἵνα, μήτε ὁ Φράντζ, μήτε ἡ Ῥενὲ ὑποπτευθῶσιν ὅ,τι μοῦ ἔγραψες. Ὁ δισταγμός σου ἦτο βλασφημία».

Ὁ Μαξίνσκης ἔμεινε κεραυνόπληκτος. Ἐγέλα, ἔκλαιεν, οἱ ὀφθαλμοί του δὲν ἀπεσπῶντο ἐκ τῆς ἐπιστολῆς.

Ἀλλ' ἡ συνέντευξις ἐκείνης τῆς νυκτὸς... εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Φράντζ; .... Ἡ Κατερίνα οὐδεμίαν εἴδησιν ἔδωκεν, ἑπομένως ἠγνόει τὴν ἐποχὴν τῆς ὑποτιθεμένης ταύτης συνεντεύξεως. Ἀνεχώρησεν ἔφιππος διὰ τὸ Βραΐτ τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἔκτοτε ἐπισκεφθῆ.—Φθάνων, ἐπανεῦρεν ὅλας τὰς ἀναμνήσεις του. Ἐδίστασε πρὶν ἢ διαβῇ τὴν γέφυραν.

«Ἰδοὺ τὸ ἕλος, τὸ ὁποῖον διῆλθον εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Φράντζ. Ἰδοὺ τὸ παράθυρον τῆς Ῥενέ. Ἡ τριανταφυλλιὰ εἶνε πάλιν ἀνθισμένη. Ἐβαδίσαμεν τότε καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ τοίχου... Τὰ ἴχνη μας βεβαίως δὲν σώζονται πλέον».

Ἡ ἀλήθεια τῷ ἐπεφάνη. Τὰ ἴχνη τῶν βημάτων του ἔληγον ἀκριβῶς ὑπὸ τὸ παράθυρον τῆς Ῥενέ, διότι ἐκεῖθεν ὁ Φράντζ τὸν ἔλαβεν εἰς τὴν ἀγκάλην του. Ὁ Μαξίνσκης εἶχε πόδας γυναικείους. Τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα συνδιελέγοντο ἀμφότεροι εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Φράντζ, καὶ περὶ τῆς νυκτὸς ταύτης, ἀναμφιβόλως, ὡμίλει ὁ Τοκέν.... Καὶ ὅμως δὲν ἐπείθετο εἰσέτι ὁ ταλαίπωρος!

Ἀφίππευσε καὶ ἔδραμε πρὸς τὴν οἰκίαν. Ὁ κ. Τοκὲν ἦλθε πρὸς συνάντησίν του.

«Τὴν ἡμέραν! ἐφώνησε πρὸς αὐτόν.—Τὴν ἡμέραν!»

— Ἆ! μάλιστα, εἶπεν ὁ ἐνοικιαστής, ἐννοῶν περὶ τίνος ἐπρόκειτο.—Ἡ Κατερίνα ἐσκόπευε νὰ σᾶς φέρῃ σημείωσιν. Ἐνθυμοῦμαι πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Φράντζ εἶχε τότε ἀσθενήσει, κατόπιν ἱστορίας τινος μὲ ἕνα ἄγνωστον, εὑρεθέντα εἰς τὰς θημωνίας.

— Ἤμην ἐγὼ ἐκεῖνος! Καὶ ὁ Φράντζ μ' ἔφερεν εἰς τὸ δωμάτιόν του θνήσκοντα σχεδόν. Ἐκάλεσε τὸν ἰατρόν, μ' ἐκράτησε δύο ἡμέρας πλησίον του, ἐντὸς τοῦ δωματίου του ἐκείνου μὲ τὸ πράσινον τοιχόχαρτον. — Βλέπετε λοιπόν, ἄθλιοι!... Ἐγὼ ἐβάδισα ἕως τὸ παράθυρον, ἐκεῖ..... κατόπιν ὁ Φράντζ μ' ἐσήκωσεν εἰς τὰς χεῖράς του διὰ νὰ περάσωμεν τὸ

ἕλος.... Ἰδοὺ διατί τὰ ἴχνη μου δὲν ἐξηκολούθουν. Νά! ἰδέ! ἦσαν μεγαλείτερα ἐκεῖνα ἀπὸ τὸ πόδι μου;....

—Ἰδοὺ λοιπόν!.... ἔλεγεν ὁ Τοκέν.—Καλὰ ἔλεγα ἐγὼ νὰ μὴ ἀνακατευώμεθα εἰς ξένας ὑποθέσεις!... Κύριε κόμη....

— Σιωπή, διότι σὲ πνίγω! ἐφρύαξεν ὁ κόμης τείνων τὰς πυγμὰς πρὸς τὸν ἐνοικιαστήν.

Ἐρρίφθη ἐπὶ τοῦ ἵππου καὶ μετ' ὀλίγον εἰσήρχετο εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας του.

Αὐτός, λοιπόν, ἦτο μόνος πταίστης.... μόνος καὶ ἀληθὴς ἔνοχος!... Ἡ εὐτυχία τοῦ ὅτι ἐπείσθη περὶ τῆς ἀθωότητος τῆς Ῥενὲ δὲν ὑπερέβαινε τὴν θλίψιν, ἣν τῷ ἐπροξένει ἡ ἀδικία του πρὸς τὸν Φράντζ.

Ὁ Μαξίνσκης διέτρεξεν ὅλα τὰ δωμάτια, ἀναζητῶν τὴν κόμησσαν ἵνα ῥιφθῇ εἰς τοὺς πόδας της· ἀλλ' ὁ οἶκος ἦτο ἔρημος. Εἰς τὴν μικρὰν μόνον αἴθουσαν, ὅπου οἱ τρεῖς ὁμοῦ εἶχον διέλθει τόσον γλυκείας ἑσπέρας, εὗρεν ἐπὶ τοῦ κενοῦ καθίσματος τοῦ φίλου του μίαν δέσμην κυάνων, τῶν πρώτων τοῦ ἔτους ἐκείνου.... ὕστατον ἴσως ἀποχαιρετισμὸν τοῦ δυστυχοῦς νεανίου.

Ὁ Μαξίνσκης ἠρώτησε ποῖος ἔφερε τὰ ἄνθη.

«Εἷς ἄνθρωπος τοῦ Blaue Blumen, εἶπεν ὁ ὑπηρέτης.—Καὶ ἡ κυρία κόμησσα ἀνεχώρησεν ἀμέσως».

Δόξα τῷ Θεῷ! ἐσκέφθη ὁ κόμης.—Πρέπει κ' ἐγὼ νὰ ἴδω ἀμέσως τὸν Φράντζ καὶ λάβω τὴν συγχώρησίν του.

ΚΔ'

.... Οὐδὲν ὅμως ἀναπληροῖ τὴν φιλίαν.

Ὅταν ἔφθασεν ἡ Ῥενὲ εἰς Blaue Blumen, ὁ Φράντζ εὑρίσκετο μόνος ἐντὸς τοῦ γραφείου του. Ἀφοῦ ἔκρουσεν ἐλαφρῶς, ὤθησε τὴν ἡμίκλειστον θύραν καὶ εἰσῆλθεν. Ὁ Φράντζ, ὅστις ἐκάθητο κεκυφὼς ἐπὶ θρονίου, ἠγέρθη αἴφνης, κραυγὴ δὲ ἀσθενὴς ἐξέφυγε τοῦ στήθους του.

«Ἡ Ῥενέ.... εἶπεν.— Ἆ! Ὄχι! Ὅταν εἶνε τις ἄρρωστος βλέπει ἐνώπιόν του ἀνύπαρκτα πράγματα....»

Ἐλαφρὸς τρόμος ἐφαίνετο καταλαβὼν τὰ μέλη του. Ἡ Ῥενὲ τῷ ἥρπασε τὰς χεῖρας καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ καθίσῃ ἐκ νέου, καθίζουσα καὶ αὐτὴ πλησίον του.

«Ἐγὼ εἶμαι, φίλε μου, τῷ εἶπε. —Μοῦ ἔστειλες τὰ λουλούδια μας, ἦτο ὡς νὰ μοῦ ἔλεγες: «ἐγὼ σ' ἀγαπῶ ἀκόμη!» Ἔτρεξα λοιπὸν ἀμέσως. Τί ἁπλούστερον;

— Ναί, ἀγάπη μου.... Παράδοξον! Δὲν ἠμπορῶ πλέον νὰ ὁμιλήσω

καθαρά . . . . Ποῦ εἶνε ὁ σύζυγός σου ; Σοῦ εἶχεν ἀπαγορεύσει νὰ μὲ ἴδῃς πλέον, μὴ μένῃς ἐδῶ ! . . . . ἢ ὄχι ! μεῖνε, διότι δὲν θὰ σὲ ἰδῶ ἐγὼ ἄλλην φοράν . . . . καὶ τώρα μόλις μία στιγμὴ μοῦ ἔμεινε . . . . Διὰ μίαν στιγμὴν θὰ σὲ συγχωρήσῃ, ἢ μᾶλλον σὺ νὰ τὸν συγχωρήσῃς, Ῥενέ μου, διότι πολὺ γρήγορα θὰ ἐννοήσῃ ὅτι εἶχεν ἄδικον· ἴσως καὶ ἤδη τὸ γνωρίζει. Τόρα ὅμως πλέον ὅλα τελειόνουν. — Εἶσ' ἐδῶ, λοιπόν ! Τί εὐτυχία ! . . . . Ὁ Θεὸς ἐνόμισεν ὅτι θὰ δειλιάσω ν' ἀποθάνω καὶ μοῦ ἔστειλε τὸν παράδεισόν του . . . .

— Φράντζ ! φίλε μου ! . . . Τί αἰσθάνεσαι ;

— Ὅταν ἦλθα ἐδῶ, ἀπὸ τότε . . . . ἠννόησα ὅτι ὀλίγον καιρὸν θὰ διαρκέσῃ ἀκόμη τὸ πρᾶγμα· ἐννοεῖς ὅμως, ὅτι ἡ μητέρα δὲν πρέπει νὰ ὑποπτεύσῃ τὸ παραμικρόν. Ἡ ὥρα ἐκείνη θὰ ἔλθῃ πάντοτε πολὺ γρήγορα δι' αὐτήν, ὥστε ἂς περάσωμεν, εἶπα, τὰς τελευταίας ἡμέρας μαζὶ καὶ εὐτυχεῖς ! Τὸ νὰ βραδύνω τὴν στιγμὴν τῆς ὀδύνης διὰ τὴν μητέρα μου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία μου χαρά. Τῆς εἶπα ὅτι ταξειδεύετε. Ἐπήγαινα ἔξω εἰς τοὺς ἀγρούς . . . . φαντάσου, ἐγελοῦσα ! . . .»

Ἡ ἀναπνοὴ τῆς Ῥενὲ ἐσταμάτησεν, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐσκοτίσθησαν.

«Σὲ λυπῶ καὶ 'σένα, Ῥενέ μου, μὲ συγχωρεῖς ! . . . . Ἀλλ' αὐτὸ μὲ ἀνακουφίζει τόσον πολύ, νὰ σοῦ τὰ λέγω ὅλα ! . . .

— Παρηγορήσου, φίλε μου ! Ὅλα θὰ διορθωθοῦν, σοῦ τὸ ὑπόσχομαι.... Θὰ ζήσωμεν ὁμοῦ πάλιν . . . .

— Ὢ ! Ναί ! Ἐδῶ κάτω πλέον δὲν θὰ χωρισθῶμεν».

Καὶ φέρων τοὺς ὀφθαλμούς του εἰς τὸ ἐκκρεμὲς ὡρολόγιον :

«Θὰ μείνῃς μίαν ὥραν μαζί μου, ἔ ! δὲν θὰ μείνῃς ; . . . . Ἄ ! Ἄκουσε . . . . Τὸ πουλάκι πάλιν τραγουδεῖ, ἀκοῦς ; . . . .

— Ναί.

— Ἀφότου ἐχωρίσθημεν δὲν εἶχε τραγουδήσει . . . . Ἦλθες ἐδῶ, καὶ ἀμέσως ἤρχισε. Δὲν τὸ ἀκούω νὰ τραγουδῇ παρὰ μόνον ὅταν εἶμαι εὐτυχής. Ὑπάρχουν τοιαῦται συμπτώσεις εἰς τὴν φύσιν. Ὅταν ἦνε κἀνεὶς χαρωπὸς τυχαίνει ὡραία ἡμέρα· ὅταν ὑποφέρῃ, ἡμέρα σκοτεινή . . . Καϋμένο πουλάκι ! Τραγούδησέ μου ὀλίγας ἀκόμη στιγμάς ; . . . . Ὕστερα πιὰ θὰ σιωπήσῃς διὰ παντός ! . . . . Ἆ, ὄχι ! . . . . σὲ παρακαλῶ, ἐκεῖ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου, σιμὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὑπάρχει ἕνας κῆπος μὲ δένδρα μεγάλα, πράσινα, μαυροπράσινα· ἐκεῖ, λοιπόν, εἰς ἐκεῖνα ἐπάνω τὰ δένδρα νὰ ἔρχεσαι νὰ τραγουδῇς ὅταν θὰ συμβαίνῃ καμμία εὐτυχία εἰς τὴν Ῥενέ μου . . . . Ἐγὼ θὰ σ' ἀκούω, μὴ σὲ μέλει . . . .»

Ἐσταμάτησε. Μετ' ὀλίγον ἐπανέλαβε μετὰ κόπου :

«Πῶς λυποῦμαι διὰ τὸν σύζυγόν σου ! . . . Νὰ λησμονήσῃ ὅτι ἦτο αὐτὸς ποῦ ἐσταμάτησεν ὑπὸ τὸ παράθυρόν σου, καὶ διὰ νὰ πλησιάσῃ μάλιστα περισσότερον ἐκρατήθη ἀπὸ τὴν τριανταφυλλιά ! . . . θυμᾶσαι ; Σὺ

ἤσουν λυπημένη τὸ πρωΐ μὴ βλέπουσα τὰ ῥόδα σου.... Ἔπειτα, ἐπειδὴ ἡ θύρα ἦτο κλειστή, τὸν ἐπῆρα ἐγὼ εἰς τὴν ἀγκαλιά μου καὶ τὸν ἐπέρασα ἀπὸ τὸ ἕλος διὰ νὰ μὴ βραχῇ καὶ κρυώσῃ.... δι' αὐτὸ τὰ ἴχνη του ἔπαυαν ἐκεῖ!.... Τόσον ἁπλοῦν πρᾶγμα, νὰ ἐπιφέρῃ τόσην δυστυχίαν!...»

Ἡ δύναμίς του βαθμηδὸν ἐξηντλεῖτο. Μόλις ἤδη ἐβάσταζεν ὀρθίαν τὴν κεφαλήν.

Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν εἰσῆλθεν ὁ κόμης. Ἡ Ῥενὲ τῷ ἔνευσε νὰ μὴ πλησιάσῃ ἀμέσως, φοβουμένη μήπως ἡ ὄψις του συγκινήσῃ τὸν Φράντζ ἐπὶ μᾶλλον.

«Σὺ εἶσαι, Μαξίνσκη, εἶπεν οὗτος μειδιῶν.—Μοῦ φαίνεται ὅτι σὲ βλέπω.

— Συγγνώμην! Συγγνώμην! ἐψιθύρισεν ὁ κόμης.

— Βλέπεις, λοιπόν, ὅτι ἠπατᾶσο!... Τί χαρά, νὰ σᾶς ἔχω ἐδῶ καὶ τοὺς δύο!... Δὲν εἶχα τὸ θάρρος νὰ ἀποθάνω μόνος μου, ἐνῷ τώρα πεθαίνω ὅπως ἤλπιζα πάντοτε....

— Θέλεις ν' ἀποθάνῃς! ἀνέκραξεν ὁ Μαξίνσκης μὴ ἐννοήσας ὅτι ὁ φίλος του εὑρίσκετο εἰς τὴν ἐσχάτην ὥραν.

— Κανεὶς δὲν θέλει ν' ἀποθάνῃ, ὅταν ἔχῃ τὴν μητέρα του· ἀλλὰ τί νὰ γείνῃ!... Μὴ κάμετε θόρυβον, διότι θ' ἀναβῇ ἀμέσως, καὶ δὲν θέλω. Ἄχ! Αἰσθάνομαι ὅτι ἔσπασε κἄτι τί ἐντὸς τοῦ στήθους μου καὶ δὲν δύναται νὰ ἰατρευθῇ... Δηλαδή, ἀποθνήσκω ἀπὸ ἐντελῶς φυσικὴν αἰτίαν... ἔπασχον πρὸ πολλοῦ ἀπὸ νόσημα τῆς καρδίας· σεῖς δὲν τὸ εἰξεύρατε, ἀλλ' ἐγὼ τὸ ᾐσθανόμην... Αὐτὸς ὁ ἄγγελος μ' ἐπροφύλαττεν ἀπὸ τὸν θάνατον. Ἀπεδίωκε τὰς θλίψεις ἀπὸ τὴν καρδίαν μου, μ' ἐκράτει πλησίον του ἐπὶ τῆς γῆς...»

Ὁ Μαξίνσκης καὶ ἡ Ῥενὲ ἐπλησίασαν ἔτι μᾶλλον, ὁ δὲ Φράντζ προσβλέπων ἀμφοτέρους ἐξηκολούθησεν:

«Αὐτὸς ὁ ἄγγελος εἶχε διπλῆν κεφαλὴν καὶ μίαν καρδίαν.... Αἴφνης ὅμως ἤνοιξε τὰ πτερά του καὶ ἀπέπτη μακρὰν ἐμοῦ... Ἆ! πνίγομαι...

Ἡ φωνή του μόλις ἠκούετο.

—... Μὴ φωνάξετε! ἡ μητέρα μου εἶνε ἐδῶ πλησίον.

Ἠθέλησε νὰ ἐγερθῇ καὶ ἐσύρθη μέχρι τοῦ παραθύρου.

— Νὰ ἡ μητέρα!... Εἶμ' εὐχαριστημένος ποῦ τὴν βλέπω. Κυττάξατε! Πλέκει καθημένη πρὸ τῆς θύρας καὶ μειδιᾷ, ἔ! δὲν μειδιᾷ;... Σιωπή.... ἀφίσατέ την νὰ μειδιᾷ.... ἕως ὅτου ἀρχίσουν τὰ δάκρυά της. Μὴ τὴν φωνάξετε! δὲν θέλω... ἂς ἀποθάνω τοὐλάχιστον ἐνῷ βλέπω τὴν μητέρα μου...

Ἐκλονίσθη. Οἱ φίλοι του τὸν ὑπεβάστασαν.

— Ἆ! Τώρα πλέον δὲν τὴν βλέπω, ἐψιθύρισεν... Ἕνα, ἕνα, ὅλα τὰ πράγματα σβύνονται ἀπὸ τὰ μάτιά μου... Ῥενέ μου, Μαξίνσκη, νὰ μοῦ

φέρετε κυάνους . . . κάθε καλοκαῖρι. . . ξεύρετε πῶς τοὺς ἀγαπῶ ! . . . Τώρα, ἤθελα νὰ φιλήσω τὴν Ῥενέ. . . εἶνε πρώτη φορά ! . . .

Ὁ Μαξίνσκης ὤθησε τὴν κεφαλὴν τῆς Ῥενὲ πρὸς τὸν Φράντζ, τοῦ ὁποίου τὸ στόμα ἔκλινεν ἐπὶ τὸ μέτωπον τῆς φίλης του. Ἡ Ῥενὲ ᾐσθάνθη ἐλαφράν τινα πνοήν.

Ὁ Φράντζ ἀπέθανε πρὶν δώσῃ τὸ φίλημα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Φαιδράν τινα πρωΐαν τοῦ θέρους μία κόρη μικρά, ἡ Φρανσίνα Μαξίνσκη, ἔτρεχε διὰ μέσου τῶν ἀγρῶν ἄνθη συλλέγουσα καὶ πλέκουσα στέφανον διὰ τὰ ξανθὰ μαλλάκιά της. Διαβαίνουσα πλησίον τῆς φραγῆς τοῦ κοιμητηρίου, ἀνεσηκώθη ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν ποδῶν της καὶ εἶδεν εἰς ἓν μέρος πολλοὺς κυάνους. Ἐσταμάτησε διστάζουσα. Ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου φοβίζει πρὸ πάντων τὰ παιδία, καθότι παρίσταται μᾶλλον ὡς φανταστικόν τ ἐπινόημα ἢ ὡς πραγματικότης. Καὶ δικαίως, ἀφοῦ τόσῳ ἀπέχουσιν αὐτοῦ!

Τί ὡραῖοι κύανοι! ἐσκέπτετο.—Λουλούδια ὅμως τοῦ νεκροταφείου . . .»

Ἐπὶ τέλους ἔλαβε θάρρος, ἔτρεξε πρὸς τὴν θύραν καὶ εἰσῆλθεν. Οἱ μικροὶ πόδες τοῦ κορασίου οὐδένα ἦχον ἀπετέλουν καταπατοῦντες τὴν χλόην. Ἔδρεψε ταχέως ἕνα, ἔπειτα δύο κυάνους, θεωροῦσα περὶ ἑαυτὴν μετὰ φόβου. Ἔπειτα ἔκοψε καὶ ἄλλους, καὶ ἄλλους διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸν στέφανόν της.

Αἴφνης ἠκούσθη ὁ θροῦς συρομένης ἐσθῆτος· γυνὴ δὲ ἡλικιωμένη καὶ μελανειμονοῦσα ἐφάνη πλησίον. Τὸ παιδίον ἔφυγε διασκορπίζον καθ' ὁδὸν τὰ ἄνθη. Ἡ γυνὴ τὰ συνέλεξε μετὰ κόπου.

Τὸ πτωχὸ κοριτσάκι ! ἐψιθύρισεν. — Ἤρχισε καὶ αὐτὸ ἕνα στεφάνι μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ τὸ φορέσῃ καὶ φθάσῃ χαρούμενον εἰς τὴν μητέρα του, τώρα φεύγει τρομασμένο καὶ πετᾷ τὸ ἡμιτελὲς ἔργον του . . . Ὅλα εἶνε τοιαῦτα εἰς τὴν ζωήν. . . Ἀρχίζει κάνεὶς καὶ ποτὲ δὲν προφθάνει νὰ τελειώσῃ. Ὅλα μένουσιν ἡμιτελῆ, διακεκομμένα. . . Ἴσως ἀλλοῦ τελειόνῃ τὸ πᾶν. . . Εἶχα κ' ἐγὼ μιὰ φορὰ τὸ παιδί μου ! Ἤρχισεν, ἠγάπησεν. . . ἀλλ' ἀπέθανε ! . . . Ποῦ εἶσαι τώρα παιδί μου ; . . .

Καὶ ἡ τάλαινα μήτηρ ἔμεινε θεωροῦσα ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη διὰ μέσου τῶν δακρύων της, ὁτὲ μὲν τὸν τάφον ὁτὲ δὲ τὸν ἡμιτελῆ ἐκεῖνον στέφανον.

Ἕνα πουλάκι ἐτραγῳδοῦσε μέσα 'στὰ πράσινα, τὰ μαυροπράσινα τοῦ κοιμητηρίου δένδρα.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ). Ν. Ἀξελός.

ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΟΣ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΣΥΛΛΟΓΩ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ ΙϚ′ ΚΑΙ ΙΖ′ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ

Αἱ πολιτικαὶ περιπέτειαι ἃς ἡ κοινὴ πατρὶς ὑπέστη κατὰ τὸ προπαρελθὸν ἔτος ἐπέδρασαν σπουδαίως καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου καὶ αὕτη εἶναι κυρίως ἡ αἰτία δι' ἣν σήμερον δύο ἐτῶν λογοδοσίαν δμοῦ σπεύδω νὰ ὑποβάλω, τὸ παρελθὸν ἔτος μὴ καταστάσης δυνατῆς τῆς ἐνώπιον τοῦ Συλλόγου ἀναγνώσεως ἰδίας λογοδοσίας. Πρὸ παντὸς δ' ἄλλου σπεύδω νὰ ἐκφράσω πρὸς τὸν Σύλλογον τὰς ἐμὰς θερμὰς εὐχαριστίας διότι οὐ μόνον ἡ πρὸς ἐμὲ ἐμπιστοσύνη αὐτοῦ διετηρήθη ἀκλόνητος κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀλλὰ καὶ διότι καὶ πάλιν τὸ τρίτον ἤδη τὰ μέλη αὐτοῦ περιέβαλόν με διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Προέδρου.

Ἀφ' ἧς δ' ἀνέλαβον τὴν προεδρείαν ἐκλήθην ἐπὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νέου κανονισμοῦ τοῦ Συλλόγου ὅστις ψηφισθεὶς ἐπὶ τῆς 6′. προεδρείας τοῦ προκατόχου καὶ φίλου μου κ. Ἐμμ. Δραγούμη ἤρξατο ἐπ' ἐμοῦ ἐφαρμοζόμενος. Ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ὁ νέος κανονισμὸς τοῦ Συλλόγου λειτουργεῖ ἄριστα, καίτοι δ' ἐν μικραῖς λεπτομερείαις σφάλλει ἴσως ἔτι, ἀλλ' ὅμως κατὰ τὸ γενικὸν δύναταί τις εἰπεῖν ὅτι ἐκπληροῖ ἄριστα τὰς ἀνάγκας τοῦ Συλλόγου τὰς πλείστας θεραπεύων καὶ σπανίως παρέχων ἀφορμὴν εἰς ἀμφιβολίας καὶ συζητήσεις. Ἰδίως ἄριστον κρίνεται τὸ μέτρον τῆς κατὰ μῆνα συνεδριάσεως τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς ἀναθέσεως πλειόνων δικαιωμάτων εἰς τὴν ἐφορείαν τοῦ Συλλόγου ἥτις τὰ βέλτιστα διασκεπτομένη ἐνεργεῖ καὶ κρίνει ἀμέσως ἐπ' ἐκτάκτοις μόνον ἀντικειμένοις ζητοῦσα τὴν ἀρωγὴν τοῦ Συλλόγου ἥτις πάντοτε τῇ ἐπέρχεται πλήρης. Ἔλειψαν δηλαδὴ αἱ πολλαὶ καὶ συχναὶ ἐκεῖναι συνεδριάσεις ἐν αἷς καὶ περὶ τῶν μικροτέρων ἀντικειμένων προὐκαλοῦντο συζητήσεις, συζητήσεις αἵτινες ἀπεδείχθη πόσον ἐκνευρίζουσιν ἄλλα τοιαῦτα σωματεῖα, ὁ δὲ Σύλλογος ἁπλῶς ἐφορεύει καὶ ἐπισκοπεῖ, δὲν παύει δ' οὕτως ἐργαζόμενος πάσῃ δυνάμει.

Μέλη κατὰ τὸ διετὲς τοῦτο διάστημα προσετέθησαν πολλὰ ἤτοι ἐν συνόλῳ 88 ἐξ ὧν ἐν μὲν τῇ τάξει τῶν τακτικῶν 49 (ἤτοι 41 ἐν τῇ τῶν ἐνεργῶν καὶ 8 ἐν τῇ τῶν παρέδρων) 20 ἐν τῇ τῶν ἀντεπιστελλόντων καὶ 19 ἐν τῇ τῶν ἐπιτίμων.

Ἀλλ' ἐνῷ τοσαῦτα μέλη προσελάβομεν ὁ θάνατος ἀπηνὴς ἀπηνέστατος ἐστέρησεν ἡμᾶς πολυτιμωτάτων συναδέλφων. Εἴκοσι καὶ πέντε φοβερὸν εἰπεῖν ἐκ τῶν ἑταίρων τοῦ Συλλόγου μετέστησαν εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς

κατὰ τὴν διετίαν ἧς σήμερον ὑποβάλλω εὐθύνας. Ἐθρηνήσαμεν τέσσαρας προσφιλεῖς συναδέλφους ἐκ τῶν τακτικῶν μελῶν τὸν **Ἀριστείδην Δόσιον**, τὸν **Κωνσταντῖνον Βερσῆν**, τὸν **Μένωα Σαπουντζάκην** καὶ τὸν **Ἀναστάσιον Πάλλην**, δώδεκα δὲ ἐκ τῶν ἐπιτίμων τὸν **Βερνάρδον Κότταν** ἐν Φρειβέργῃ, τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ **Κωνσταντῖνον Βατικιώτην**, τὸν ἀρχιμανδρίτην **Φώτιον Κάνταν** καὶ τὸν **Κ. Ζαβετζιάνον** ἐν Κερκύρᾳ, τὸν **Ἰω. Θεοδωρίδην**, ἐν Σέρραις, τὸν **Γ. Σουρίαν** ἐν Χίῳ, τὸν **Σπυρίδωνα Ζαμπέλιον** ἐν Λιβόρνῳ, καὶ ἐνταῦθα τὸν **Ἰω. Κέλλ**, τὸν **Φραγκῖσκον Πυλαρινόν**, τὸν **Δημ. Δεσποτόπουλον**, τὸν **Ἰω. Πέσσαν** καὶ τὸν **Κυριακὸν Λαμπρύλλον**. Ἀλλὰ καὶ ἡ τάξις τῶν ἀντεπιστελλόντων μελῶν ὑπέστη ἀπωλείας λυπηράς. Ὁ **Αἰμύλιος Βαλαωρίτης** ἐν Μαδέρᾳ, ὁ **Κλεομένης Παπαδόπουλος** ἐν Σπάρτῃ, ὁ **Σπυρίδων Γρυπάρης** καὶ ὁ **Μαρῖνος Βεργωτῆς** ἐν Μασσαλίᾳ, ὁ **Ἰω. Σταματέλος** ἐν Λευκάδι, ὁ **Πέτρος Μ. Οἰκονόμος** ἐν Μονάχῳ, ὁ **Γ. Τριανταφύλλης** ἐν Σύρῳ, ὁ **Α. Λιγγουΐτης** ἐν Νεαπόλει ἀπώλοντο διὰ παντός. Ἀπώλετο δ' ἐκ τῶν ἐκτάκτων καὶ ὁ **Δημήτριος Βασιλείου** ὁ εὐεργέτης ἐπὶ ἔτη τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων. Πρὸς πάντας τοὺς μεταστάντας ἀφ' ἡμῶν ὁ Σύλλογος καὶ ἡ Ἐφορεία ἐτέλεσαν τὰ νόμιμα.

Μεταβολαὶ δ' ὡς εἰκὸς ἄλλαι ἐγένοντο πολλαὶ ἐν ταῖς τάξεσι τῶν μελῶν· καὶ ἐκ τῶν τακτικῶν ἐνεργῶν μετετέθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν παρέδρων καὶ τἀνάπαλιν, καὶ τακτικὰ μέλη ἱκανὰ ἀναχωρήσαντα τῶν Ἀθηνῶν μετετέθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀντεπιστελλόντων, καὶ πάλιν ἐκ τῶν ἀντεπιστελλόντων ἄλλα ἀποκατασταντα ἐν Ἀθήναις, κατετάχθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν τακτικῶν μελῶν εἴτε τὴν τῶν ἐνεργῶν, εἴτε τὴν τῶν παρέδρων. Ἀλλὰ περὶ πάντων τούτων μακρὸς θὰ ἦτο ἐνταῦθα ὁ λόγος ἀφοῦ ἄλλως σὺν τῇ παρούσῃ λογοδοσίᾳ ἰδίᾳ ὡς συνήθως εἰς τεῦχος ἴδιον ἐκδοθησομένῃ θὰ δημοσιευθῶσι καὶ λεπτομερεῖς πάντων τούτων πίνακες.

Ὁπωσδήποτε σήμερον ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου ἀνέρχεται εἰς 669· ἤτοι τακτικὰ 185 (90 ἐνεργὰ καὶ 95 πάρεδρα), 188 ἐπίτιμα 244 ἀντεπιστέλλοντα καὶ 52 ἔκτακτα.

Κατὰ τὰ δύο ταῦτα ἔτη συνῆλθεν ὁ Σύλλογος συμφώνως μὲ τὸν κανονισμὸν εἰς 17 τακτικὰς συνεδρίας καὶ 26 ἐκτάκτους.

Κατὰ τὰς τακτικὰς συνεδρίας ἐνησχολήθη περὶ πάντα τὰ ζητήματα τὰ ἀφορῶντα εἰς ὑποθέσεις τοῦ Συλλόγου, τῶν ἐκτάκτων δ' ἀντικείμενον ἦν συμφώνως τῷ κανονισμῷ ἡ ἀνάγνωσις διατριβῶν.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐν ἀρχῇ ἑκάστου ἔτους ὡς εἰκὸς ὁ Σύλλογος ἐψήφισε τοὺς προϋπολογισμοὺς αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν τοῦ ιϛ'. ἔτους ἀνῆλθεν εἰς ἔσοδα μὲν 21,997,10 δρ. εἰς ἔξοδα δὲ 21,239,20 δρ. ἀπομείναντος περισσεύματος ἐκ δρ. 757,90. Ὁ δὲ τοῦ ιζ' ἔτους εἰς ἔσοδα δρ. 26,547,04 καὶ εἰς ἔξοδα

δρ. 25,860 ἀπομείναντος περισσεύματος ἐκ δρ. 687,04. Πιστώσεις ὅμως νεώτεραι καὶ εἰσπράξεις ἔκτακτοι ἐπήνεγκον μεταβολὴν εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τούτους ὡς θέλει δηλωθῇ κατωτέρω ἐν τῷ περὶ ταμείου λόγῳ.

Ἐγκαίρως ὑπεβλήθησαν τῷ Συλλόγῳ αἱ ἐκθέσεις τῶν ἐξελεγκτικῶν ἐπιτροπῶν τῆς τε προεδρείας τοῦ ἐμοῦ προκατόχου κ. Ἐμμ. Δραγούμη καὶ τῆς ἐμῆς πρώτης. Οἱ εἰσηγηταὶ αὐτῶν κκ. Κ. Διγενὴς καὶ Ν. Μαλτζινιώτης ἐμολόγησαν τὴν ἀρίστην ἐν τῷ ταμείῳ καὶ τοῖς γραφείοις ἐπικρατοῦσαν τάξιν καὶ ἀπένειμαν δικαίους ἐπαίνους πρὸς τοὺς διευθύνοντας τὰ ἱδρύματα τοῦ Συλλόγου. Αἱ ἐκθέσεις αὗται θέλουσι δημοσιευθῇ σὺν τῇ λογοδοσίᾳ ταύτῃ.

Αἱ μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν Συλλόγων καὶ τῶν ξένων ἐπιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν ἱδρυμάτων σχέσεις ἡμῶν ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὰ δύο ταῦτα ἔτη ἐγκάρδιοι, συνήψαμεν δὲ καὶ νέας σχέσεις τῇ αἰτήσει αὐτῶν μετὰ τῶν ἑξῆς σωματείων 1) τῆς Ἑταιρίας τῶν Φυλακῶν ἐνταῦθα 2) τοῦ ἐν Σύρῳ Δικηγορικοῦ Συλλόγου 3) τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Καλὸς Ὁδηγὸς 4) τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρρωγοῦ ἀδελφότητος αἱ Ἐννέα Μοῦσαι 5) τοῦ ἐν Πειραιεῖ Συλλόγου Ἑλικὼν 6) τοῦ ἐν Καλλιπόλει Συλλόγου ὁ Φοῖνιξ 7) τῆς ἐνταῦθα ἑταιρίας τῆς Δημοσίας Ὑγιεινῆς. Πρός τινας τῶν Συλλόγων τούτων ἀπεστείλαμεν ἐξαιτησαμένους βιβλία ἐκ τῶν διπλῶν τῆς βιβλιοθήκης ἡμῶν καὶ τὸ ἡμέτερον περιοδικόν, πρὸς δὲ τὴν ἑταιρίαν τῶν Φυλακῶν ὁ ἡμέτερος Σύλλογος ἐψήφισεν ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτοῦ ἐτησίαν χορηγίαν ἀποβλέπων εἰς τὸ χρήσιμον καὶ φιλάνθρωπον τοῦ σκοποῦ ὃν προτίθεται. Ἐκ τῆς αὐτῆς δ' ἰδέας ὁρμώμενος ὁ Σύλλογος ὅτε ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Ἐμπορικὸς καὶ Βιομηχανικὸς Σύλλογος Ἀθηνῶν συνῆγε τὸ παρελθὸν Πάσχα συνδρομὰς ὑπὲρ τῶν πεφυλακισμένων αὐθόρμητος προσῆλθε καὶ ἀπεφάσισε νὰ διαθέσῃ πρὸς τοῦτο ποσὸν ὑπερτριακοσίων δραχμῶν προερχομένων ἐκ συνεισφορᾶς τῶν μελῶν ὑπὲρ φιλανθρωπικοῦ σκοποῦ μήπω πραγματοποιηθέντος.

Βιβλία καὶ τὸ περιοδικὸν αὐτοῦ ὁ Σύλλογος ἡμῶν ἀπέστειλε καὶ πρὸς ἄλλους Συλλόγους ἐξ ὧν ἤδη ἦν ἐν σχέσει, πλὴν ἄλλων δὲ πληροφορηθεὶς ἐξ ἐγγράφου τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ἡγεμονικοῦ γραφείου τῆς Σάμου ὅτι συνέστη αὐτόθι βιβλιοθήκη ἀπέστειλε ἐξ ὅσων εἶχε διπλῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτοῦ μικράν τινα συλλογήν.

Εἰς τὰς σχέσεις ταύτας μετὰ τῶν ἑλληνικῶν Συλλόγων ἀναφέρεται καὶ ἡ πρόσκλησις τοῦ συναδέλφου ἡμῶν Συλλόγου *Βύρωνος* ὅπως παραστῶμεν ἐν Μεσολογγίῳ ἐν τῇ τελετῇ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Λόρδου Βύρωνος γενομένων τὴν 25 Σεπτεμβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους. Εὐχαρίστως ἀπεδέχθημεν τὴν πρόσκλησιν, καὶ ἐν τῇ τελετῇ ταύτῃ δι' ἧς καθιεροῦτο ἐθνικὸν ἔργον εἰς μνήμην τοῦ μεγάλου φιλέλληνος ἀντιπροσωπεύθημεν διὰ τῶν ἀντεπιστελλόντων ἡμῶν μελῶν κκ. Γ. Τζίνη γραμματ

τέως τῆς κοσμητείας τῆς ἐν Πάτραις Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων καὶ τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ καθηγητοῦ κ. Χρ. Παλαμᾶ.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλο συνάδελφον σωματεῖον ἀπεδείξαμεν τὴν ἀγάπην ἡμῶν. Ἡ Ἰατρικὴ ἑταιρία συνεκάλεσεν ἐν Ἀθήναις συνέδριον τῶν Ἑλλήνων ἰατρῶν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους. Ὁ ἡμέτερος Σύλλογος δὲν ἠδύνατο νὰ ᾖ ἐπιλήσμων τῶν ἀδελφικῶν σχέσεων αἵτινες συνενοῦσιν ἡμᾶς μετὰ τῆς Ἰατρικῆς ἑταιρίας καὶ νὰ μὴ ἀναλογισθῇ ὅτι ὤφειλε διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐργασθῇ πρὸς ἐπιτυχίαν τοιούτου συνεδρίου αὐτὸς ὅστις πρῶτος συνεκάλεσε καὶ κατώρθωσεν ἐν Ἀθήναις συνέδριον τῶν ἑλληνικῶν Συλλόγων. Ἀπεφάσισε λοιπὸν καὶ ἐψήφισεν ὅπως τοῖς ἁπανταχόθεν ἑλληνικῆς γῆς συνελθοῦσιν Ἕλλησιν ἰατροῖς παράσχῃ ἄρτον καὶ ἅλας καὶ τὰ ξένια ἐκτελῶν ἠνέωξε μὲν αὐτοῖς τὸ ἀναγνωστήριον καὶ τὰς αἰθούσας αὐτοῦ, παρέθετο δ' ἐν Φαλήρῳ γεῦμα πρὸς τιμὴν τῶν ἑταίρων τοῦ συνεδρίου. Τὸ συνέδριον τῶν ἑλλήνων ἰατρῶν ἐξετίμησεν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν ξενίαν ἡμῶν καὶ διὰ τῆς διακρινούσης τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ εὐγενείας οὐ μόνον ἐν τῇ ἐνάρξει τῶν συνεδριῶν προσεκάλεσε τὸ προεδρεῖον τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἐπισήμῳ αὐτοῦ γεύματι ἰδίαν ὥρισεν ἡμῖν θέσιν. Τὸ δ' ἡμέτερον γεῦμα συμπεσὸν καὶ μετὰ τῆς ἐπετείου τοῦ Συλλόγου ἡμῖν ἐγένετο ἐπίσημον τὴν 10 Ἀπριλίου καὶ μετέσχον αὐτοῦ ἰατροὶ καὶ μέλη τοῦ Συλλόγου ὡσεὶ 180. Κληθέντες δ' ἔλαβον μέρος οἱ ὑπουργοὶ ἐπὶ τῆς Παιδείας, τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῶν Ναυτικῶν καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὡς καὶ τοῦ Πειραιῶς. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν διέταξε φιλοφρόνως τὴν μουσικὴν τοῦ *Ναυάρχου Μιαούλη* ὅπως παραστῇ κατὰ τὸ γεῦμα καὶ τὸν φωτισμὸν τῆς παραλίας Φαλήρου δι' ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἔκ τε τῆς ἐπὶ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Καστέλας ἠλεκτροφωτιστικῆς μηχανῆς καὶ ἐκ τοῦ τορπιλλοφόρου *Ὑδρα* εἰδικῶς πρὸς τοῦτο εἰς Φάληρον καταπλεύσαντος. Ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ τοῦ γεύματος τούτου χάριτας ὀφείλομεν καὶ τῷ διαχειριστῇ τοῦ σιδηροδρόμου κ. Φ. Παρασκευαΐδῃ καὶ τῷ ἐνοικιαστῇ τῶν ἐν Φαλήρῳ κτήσεων κ. Γ. Κατσίμπαλῃ.

Ἀλλὰ καὶ αἱ μετὰ τῶν ξένων ἐπιστημονικῶν σωματείων σχέσεις ἐξηκολούθησαν κραταιαί. Ὁ ἐν Παρισίοις σύλλογος πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐν Γαλλίᾳ οὐ μόνον ἐξακολουθεῖ ἀνατιθέμενος ἡμῖν τὴν φροντίδα τῆς διεξαγωγῆς τῶν ὑποθέσεων αὐτοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ παρεκάλεσεν ἡμᾶς νὰ ἀναλάβωμεν τὴν ἀποστολὴν στατιστικῶν εἰδήσεων περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως ἃς καὶ συντάξαντες ἐπέμψαμεν. Ἄλλα δὲ σωματεῖα ξένα ἐν οἷς καταλογιστέα ἰδίᾳ τὰς ἐνταῦθα σχολὰς τήν τε Γερμανικὴν καὶ Γαλλικήν, τὸν Σμιθσώνειον ἐν Ἀμερικῇ σύλλογον, τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, τὴν Βασιλικὴν Βοημικὴν Ἑταιρίαν τῶν Ἐπιστημῶν ἐν Πράγᾳ, τὴν αὐτοκρατορικὴν ῥωσικὴν ἀρχαιολογικὴν ἑταιρίαν ἀποστέλλουσιν ἡμῖν τακτικῶς τὰς δημοσιεύσεις

αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ νέων ξένων σπουδαίων ἐπιστημονικῶν κέντρων συνήψαμεν σχέσεις κατὰ τὴν διετίαν ταύτην. Καὶ πρῶτον ἡ ἐν Λονδίνῳ συστᾶσα ἑταιρία πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐν Ἀγγλίᾳ εὐηρεστήθη νὰ ἀναθέσῃ καὶ αὐτὴ ἡμῖν τὴν ἀνωτάτην φροντίδα τῶν ὑποθέσεών της ἐν Ἑλλάδι. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ὑπέβαλεν ἡμῖν καὶ ἑτέραν αἴτησιν. Προέτεινε δηλ. ἡμῖν ὅπως ἀναλαμβάνωμεν τὴν περιποίησιν τῶν πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς Ἑλλάδος κατερχομένων μελῶν τῆς ἀγγλικῆς ἑταιρίας παρέχοντες αὐτοῖς πάσας τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας πρὸς εὐκολωτέραν περιήγησιν τοῦ τόπου. Εὐχαρίστως ἀπεδεξάμεθα τὴν αἴτησιν ταύτην τοῦ συναδέλφου σωματείου τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ αὐτὸ εὐγενῶς ἀνέλαβε νὰ ξεναγῇ καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἡμετέρων μεταβαίνοντας εἰς Λονδῖνον. Τοῦτο δ' ἤρξατο ἐπ' αἰσίοις γινόμενον καὶ ἤδη δύο ἐξεναγήσαμεν ἐκ τῶν ἑταίρων τῆς ἀγγλικῆς ἑταιρίας συστηθέντας ἡμῖν τὸν ἐν Ὀξφορδ καθηγητὴν Διούϋς καὶ τὸν ἀσιανολόγον κ. Rob. Cust, οἵτινες ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ὁρισθέντος μέλους τῆς ἐφορείας ἡμῶν ἐπεσκέφθησαν τὰ πάντα καὶ ἀπῆλθον ἄριστας ἀποκομίζοντες περὶ τοῦ τόπου ἡμῶν ἐντυπώσεις καὶ πλήρη ἰδέαν τῆς καταστάσεως τῆς χώρας.

Ἡ ἀμερικανικὴ ἑταιρία πρὸς διάδοσιν τῶν ἐπιστημῶν προσεκάλεσε τὸν ἡμέτερον σύλλογον εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν συνέδριον ὅπερ συνῆλθε τὸν παρελθόντα Αὔγουστον ἐν Μονρεὰλ τοῦ Καναδᾶ. Ὁ ἡμέτερος σύλλογος ἀποδεξάμενος τὴν οὕτως εὐγενῶς ἀπευθυνθεῖσαν αὐτῷ πρόσκλησιν ἀνέθηκε τὴν ἀντιπροσωπείαν αὐτοῦ τῷ ἐν Μονρεὰλ ἀντεπιστέλλοντι αὐτοῦ ἑταίρῳ κ. Λ. Χουγὲ Λατοὺρ ταγματάρχῃ πρὸς ὃν ἀπέστειλε καὶ πάσας τὰς τοῦ συλλόγου δημοσιεύσεις ἵνα κατατεθῶσιν εἰς τὸ Συνέδριον καὶ ὑπομνήματα καὶ διατριβὰς ἐπιστημονικὰς διαφόρων ἐκ τῶν μελῶν. Τὰ κατὰ τὸ συνέδριον τοῦτο εἰς ὃ ὁ ἡμέτερος σύλλογος ἀντεπροσώπευσεν ἐν οὕτω μακρυνοῖς τόποις τὴν ἐπιστημονικὴν ἐν Ἑλλάδι κίνησιν διαφεύγουσι τὴν παροῦσαν λογοδοσίαν καὶ λόγῳ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τοῦτο συνεκροτήθη καὶ καθότι ἕνεκα τῆς ἀποστάσεως ἐλλείπουσιν ἡμῖν ἔτι πληροφορίαι.

Οὕτω δὲ σήμερον διατηροῦμεν σχέσεις ἐν συνόλῳ μετὰ διαφόρων σωματείων 104 ἐξ ὧν 74 ἑλληνικὰ καὶ 30 ἀλλοδαπά. Δυνάμεθα νὰ ὑπερηφανευώμεθα ἐπὶ τοιαύτῃ ἐπιστημονικῇ κινήσει ἧς κέντρον ἐστὶν ὁ ἡμέτερος σύλλογος.

Αἱ ἐκπαιδευτικαὶ ἐνέργειαι τοῦ ἡμετέρου συλλόγου ἐστέφθησαν διὰ πληρεστάτης ἐπιτυχίας καὶ κατὰ τὰ δύο ταῦτα ἔτη. Ἡ συσταθεῖσα πρακτικὴ δημοτικὴ σχολὴ τοῦ συλλόγου ἐλειτούργησε καὶ κατὰ τὰ δύο ἔτη τακτικώτατα. Ἅμα τῇ συστάσει αὐτῆς ἐνεγράφησαν 41 μαθηταὶ εἰς δύο διαιρεθέντες τάξεις διδασκόμενοι τὰ εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα προσήκοντα μαθήματα ἀλλὰ κατὰ τὰς νεωτέρας καὶ τελειοτέρας μεθόδους λαμβανομένης πάντοτε ὑπ' ὄψιν τῆς ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον ἀναπτύξεως

τῶν μαθητῶν. Διευθυντὴς δὲ διωρίσθη ὁ ἐκ τῶν ἀποφοίτων τοῦ διδασκαλείου Ἀθηνῶν κ. Εὐ. Ζάχος, ὃν ἀτυχῶς ἀσθενήσαντα ἀντικατέστησε μετ' ἐπιτυχίας ὁ κ. Α. Λασπόπουλος. Τὸ δ' ἑπόμενον ἔτος καθ' ὃ περὶ τοὺς 70 ἐνεγράφησαν μαθηταὶ προσετέθη καὶ γ'. τάξις καὶ προσελήφθη καὶ ἕτερος διδάσκαλος ὁ κ. Γιαννουλάτος καὶ προσετέθη καὶ τὸ μάθημα τῆς γυμναστικῆς διδασκόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Ἀθ. Ἰωαννίδου τελειοφοίτου τοῦ κεντρικοῦ γυμναστηρίου καὶ τὸ μάθημα τῆς ᾠδικῆς διδασκόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Ἰουλίου Ἔνιγγ. Αἱ ἐξετάσεις καὶ κατὰ τὰ δύο ἔτη γενόμεναι δημοσίᾳ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ κ. ὑπουργοῦ τῆς παιδείας, τοῦ Σ. Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς πρωτευούσης, κατέδειξαν τοὺς καλοὺς καρποὺς οὓς καὶ κατὰ τὰ δύο ἔτη παρήγαγεν ἡ πρακτικὴ αὕτη δημοτικὴ σχολή, αἱ δ' ἐκθέσεις τῶν ἐξεταστικῶν ἐπιτροπῶν αἵτινες θέλουσι συνδημοσιευθῇ σὺν τῇ παρούσῃ λογοδοσίᾳ εἰσὶ μάρτυρες ἀψευδεῖς τῶν λόγων μου. Δυστυχῶς ὅμως μεθ' ὅλην ταύτην τὴν ἐπιτυχίαν ἠναγκάσθημεν ἐφέτος νὰ διακόψωμεν προσωρινῶς τὰ μαθήματα τῆς σχολῆς ταύτης ἕνεκα ἐλλείψεως μέσων. Διότι ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐνσταλάξωμεν ἀληθῆ παίδευσιν εἰς τὰ παιδία τοῦ λαοῦ καὶ μὴ θέλοντες νὰ μεταχειρισθῶμεν τὰ γράμματα ὡς μέσον κερδοσκοπίας κατεβλήθημεν ὑπὸ τῶν δαπανῶν καὶ ἐσταματήσαμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ἔργον μεχρισοῦ ὁ ἡμέτερος σύλλογος πλουσιώτερος γενόμενος δυνηθῇ νὰ ἐξακολουθήσῃ μετὰ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἔργων καὶ τοῦτο ἄνευ ζημίας. Μετὰ λύπης δ' ἐπράξαμεν τοῦτο καίτοι πολλοὶ τῶν γονέων ἐδήλωσαν ἡμῖν ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ δεχθῶσι καὶ αὔξησιν διδάκτρων, εἴμεθα ὅμως ὑπερήφανοι ὅτι τὰ ἐκ τῆς ἡμετέρας πρακτικῆς δημοτικῆς σχολῆς ἀπελθόντα παιδία κατετάχθησαν μετ' ἐπαίνων εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα καὶ ἐθεωρήθησαν ἔχοντα δυνάμεις κατὰ πολὺ ἀνωτέρας τῶν συνήθως ἐξ ἄλλων δημοτικῶν σχολείων ἐρχομένων.

Ἡ δὲ σχολὴ τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν ἀποφέρει πάντοτε ἀρίστους καρπούς. Κατὰ τὰ δύο ἔτη ταῦτα ἐνεγράφησαν παῖδες κατὰ μὲν τὸ α'. ἔτος 345 μαθηταὶ κατὰ δὲ τὸ β'. 419, ἡ δὲ διδασκαλία ἐγένετο καὶ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη δίωρος. Ἐδιδάχθησαν δὲ τὰ ἑξῆς μαθήματα. Ἐν μὲν τῷ α'. τμήματι διηρημένῳ εἰς δύο τάξεις, ἀνάγνωσις, γραφὴ καὶ ἀριθμητικὴ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κ. Μ. Παυλίδου καὶ τοῦ βοηθοῦ αὐτοῦ κ. Δ. Καραβᾶ παλαιοῦ μαθητοῦ τῆς Σχολῆς. Ἐν δὲ τῷ β'. ἀνάγνωσις, γραφή, ἀριθμητική, ἱερὰ ἱστορία, γεωγραφία καὶ στοιχεῖα γραμματικῆς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κ. Π. Παπαευσταθίου τὸ α'. ἔτος καὶ τοῦ κ. Καλευρᾶ τὸ β'. ἔτος. Ἐν δὲ τῇ γ'. ἀνάγνωσις, ἱερά, ἑλληνικὴ γλῶσσα, γεωγραφία, γραφή, ἔκθεσις ἰδεῶν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κ. Δ. Κολοκοτζᾶ καὶ κατὰ τὰ δύο ἔτη. Ἐκτὸς τούτου οἱ μαθηταὶ καὶ τῶν τριῶν ὁμοῦ τμημάτων ἐδιδάσκοντο δὶς τῆς ἑβδομάδος φωνητικὴν μουσικὴν ὑπὸ τοῦ κ. Ἰουλίου Ἔνιγγ ἀφιλοκερ-

δῶς ὡς πάντοτε προσφερομένου. Πλὴν δὲ τούτου εἰσήχθη καὶ τὸ μάθημα τῆς ἀπαγγελίας ὅπερ ἐδίδαξεν ἐπιτυχῶς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ὁ κ. Ἀντώνιος Μανοῦσος. Κατὰ πᾶν δὲ Σάββατον ἐγίνετο ὑφ' ἑνὸς τῶν διδασκάλων πρακτικὴ ἑρμηνεία τοῦ Εὐαγγελίου τῆς Κυριακῆς. Αἱ ἐξετάσεις τῆς σχολῆς ἐγένοντο καὶ αὗται δημόσιαι ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Σ. Μητροπολίτου, τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς πρωτευούσης. Ἀπελύθησαν δὲ 5 μὲν μαθηταὶ τὸ α'. ἔτος, 6 δὲ τὸ β'. οἵτινες ἔλαβον καὶ τὸ κεκανονισμένον ἀπολυτήριον τῆς σχολῆς.

Τὰ δὲ τῆς σχολῆς διηύθυνε κοσμητεία ἀποτελουμένη τὸ μὲν α'. ἔτος ἐκ τῶν κκ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ ἐφόρου, Γ. Δουρούτη γραμματέως καὶ τῶν κοσμητόρων κκ. Μ. Κατσίμπαλη, Γ. Φιλαρέτου, Κ. Χ. Βάμβα καὶ Στ. Ἰωαννίδου, τὸ δὲ β'. ἐκ τῶν κκ. Φ. Παρασκευαΐδου ἐφόρου, τοῦ κ. Ι. Μεσολωρᾶ γραμματέως καὶ τῶν κοσμητόρων κκ. Κ. Διγενῆ, Ἰγ. Μοσχάκη, Κ. Βάμβα, καὶ Γ. Δουρούτη.

Ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τῶν παίδων ἦν καλλίστη κατὰ τὰ δύο ταῦτα ἔτη καὶ τὴν ἰατρικὴν αὐτῆς ἐπίβλεψιν εἶχον οἱ ἡμέτεροι συνάδελφοι κκ. Ἰω. Βάμβας καὶ Κ. Διγενῆς μετὰ ζήλου καὶ πατρικῆς ἀγάπης ἐπιμελούμενοι τῶν ἐγκαταλελειμμένων τούτων παιδίων. Τῇ φροντίδι δὲ τούτων ἐλαμβάνοντο πάντοτε πάντα τὰ προληπτικὰ κατὰ τῶν ἐπιδημιῶν μέτρα, καὶ κατὰ τοῦ κοιλιακοῦ τύφου τὸ παρελθὸν θέρος καὶ κατὰ τῆς εὐλογίας ἐσχάτως, καὶ διὰ τοῦτο μὲ τοσαύτην συρροὴν μαθητῶν καὶ μαθητῶν κατὰ κακίστους διαιτητικοὺς κανόνας ζώντων, ἡ ἡμετέρα Σχολὴ δὲν ἔσχεν ἀπωλείας.

Τὸ ὑπνωτήριον τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων ὅπερ ὑπὸ τόσῳ καλοὺς εἶχε συστῇ οἰωνοὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ λειτουργήσῃ ἐπὶ πολύ. Κύριον τούτου αἴτιον εἶναι ἡ ἔλλειψις καταστήματος ἰδίου τοῦ Συλλόγου. Ἐφ' ὅσον ὁ Σύλλογος δὲν κατορθοῖ νὰ ἔχῃ ἴδιον κατάστημα, ἐν ᾧ νὰ διδάσκωνται συνάμα καὶ νὰ κοιμῶνται οἱ εἰς τὴν Σχολὴν φοιτῶντες παῖδες, πᾶσα ἄλλη γινομένη προσπάθεια, ὡς ἐπείσθημεν δύο ἔτη σχεδὸν ἐμπράκτως ἀποβαίνει περιττή. Διότι οἱ παῖδες οὗτοι οἱ ἄποροι οἱ κακῶς μὲν πολλοὶ ὁμοῦ κοιμώμενοι ἐν στενοχώροις δωματίοις, ἀλλ' ἔχοντες ὁπωσδήποτε ἀνεξαρτησίαν, δυσκολεύονται νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς αὐστηροὺς κανόνας πειθαρχίας ἐνόσῳ τὸ κατάστημα τῶν ὑπνωτηρίων δὲν εἶναι ἐν ὁμοῦ μὲ τὸ κατάστημα τῆς Σχολῆς. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ἡ ἵδρυσις τῶν ὑπνωτηρίων εἶχε καὶ ἄλλον σκοπὸν τὴν περισυναγωγὴν τῶν ἀστέγων ὅλως διόλου παίδων καὶ τῶν τῇδε κἀκεῖσε κοιμωμένων, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἔδει νὰ ἔχωμεν καὶ τὴν σύμπραξιν τῆς Ἀστυνομίας, ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα μεθ' ὅλην τὴν ἀγαθὴν διεύθυνσιν τῶν προϊσταμένων τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς ἐδείχθησαν ἀπρόθυμα, καί τινα δὲ ἐχθρὰ πρὸς τὸν ἡμέτερον σκοπόν. Διὰ ταῦτα καὶ μέχρις οὗ ὁ Σύλλογος δυνηθῇ νὰ προβῇ εἰς

ἵδρυσιν τοιούτου ἰδίου καταστήματος ἠναγκάσθημεν νὰ διακόψωμεν τὴν περαιτέρω ἐνέργειαν τοῦ ὑπνωτηρίου, τὰς δὲ δεκακισχιλίας δραχμὰς ἃς πρὸς τοῦτο εἴχομεν κατατεθειμένας εἰς τὴν Πιστωτικὴν Τράπεζαν κατεθέσαμεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν εἰς τὴν μερίδα τοῦ χρέους τῆς οἰκίας τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων ἀπαιτητέας εἰς πρώτην ζήτησιν.

Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου κατωρθώσαμεν τὴν σύστασιν παρὰ τῇ Σχολῇ τῶν Ἀπόρων Παίδων Ἀθηνῶν καὶ παρὰ τῇ πρακτικῇ δημοτικῇ Σχολῇ σχολειακοῦ ταμιευτηρίου ἐνῷ οἱ παῖδες θέλουσι καταθέτει τὰς μικρὰς οἰκονομίας αὐτῶν. Ὁ θεσμὸς οὗτος τῶν σχολειακῶν ταμιευτηρίων ἀποτελεῖ κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἐν Βελγίῳ, ἐν Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ κλάδον οἱονεὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ, αἱ μικραὶ δ' οἰκονομίαι τῶν καταθετῶν παίδων κατ' οὐσίαν ἀσήμαντοι ἔχουσι τὴν ἀξίαν των ἐν συνόλῳ συνήθως πρὸς καταπολέμησιν τῆς στενοχωρίας ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ὅπως γίνωσι πυρρὴν μεγάλης περιουσίας. Ἂν τὸ παιδίον συνηθίσῃ νὰ οἰκονομῇ δέκα λεπτὰ καθ' ἑβδομάδα, ἐνηλικιούμενον θὰ εὑρεθῇ κάτοχον ἱκανοῦ ποσοῦ ἡ δὲ συνήθεια τῆς οἰκονομίας ἐνυπάρχουσα ἐν αὐτῷ θὰ τὸ κάμνῃ νὰ ἐξακολουθῇ νὰ οἰκονομῇ καὶ μείζονα ποσὰ ἀνδρωθέν. Τοῦ καλοῦ τούτου θεσμοῦ τὴν εἰσαγωγὴν ὀφείλομεν εἰς τὸν ἡμέτερον συνάδελφον κ. Κ. Βάμβαν ὅστις μελετήσας ἐπισταμένως τὸ ζήτημα οὐδενὸς κόπου ἐφείσθη πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ καὶ παρ' ἡμῖν. Συνεννοηθέντος δὲ τοῦ Συλλόγου μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ἀπεφασίσθη ὅπως αἱ καταθέσεις γίνωνται δεκταὶ παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ ἐγγράφωνται ἀμέσως ἐν πλήρει παραδόσει ὑπ' αὐτῶν εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον, τοῦ ὁποίου ἑκάστη σελὶς εἶναι διατεθειμένη εἰς λογαριασμὸν ἑνὸς μαθητοῦ καταθέτου. Ἅμα ὡς αἱ καταθέσεις τοῦ μαθητοῦ φθάσωσι τὰς τρεῖς δραχμὰς τὸ ποσὸν τοῦτο κατατίθεται ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἐν τῷ Ταμιευτηρίῳ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ ἀποδίδεται τὸ ὅλον ἢ μέρος αὐτοῦ εἰς τὸν νόμιμον ἀντιπρόσωπόν του ἢ τὸν πρόεδρον τοῦ Συλλόγου.

Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους εἰσαχθέντα καὶ παρ' ἡμῖν τὰ σχολειακὰ ταμιευτήρια ἐπέτυχον κατὰ πάντα. Οἱ δὲ παῖδες τῆς τε πρακτικῆς δημοτικῆς Σχολῆς καὶ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων κατενόησαν πληρέστατα τὸν σκοπόν των καὶ ἄσμενοι κατέβαλον τὰς οἰκονομίας αὐτῶν καί τινες τούτων καὶ τὰ περισσεύματά των. Ἀπὸ τῆς 6 δ' Ἀπριλίου τῆς ἡμέρας τῆς α'. καταθέσεως μέχρι τῆς 31 Αὐγούστου παρουσιάσθησαν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς σχολαῖς καταθέσεις 1271 παίδων καταβαλόντων δρ. 4054.05 εἰδικώτερον δ' ἐν μὲν τῇ Σχολῇ τῶν Ἀπόρων Παίδων παῖδες 434 καταθέσαντες δραχ. 2530.35 ἐν δὲ τῇ πρακτικῇ δημοτικῇ παῖδες 837 καταθέσαντες δραχ. 523.79. Ἡ δυσαναλογία αὕτη προέρχεται ἐκ τούτου ὅτι τῶν Ἀπόρων μὲν Παίδων οἱ πλεῖστοι καταθέτουσι καὶ τὰ περισσεύματα τῶν ἐκ τοῦ ἔργου των εἰσπράξεων, οἱ δὲ τῆς δημοτικῆς Σχολῆς τὰς μικρὰς οἰκονομίας ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν παρεχομένων δώρων.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλου καλοῦ θεσμοῦ τὴν εἰσαγωγὴν κατωρθώσαμεν εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Ἀπόρων Παίδων τῇ βοηθείᾳ τῆς κυβερνήσεως. Ὡς γνωστὸν ἐκ τῶν ἡμετέρων Παίδων τῆς Σχολῆς τὰ δύο τρίτα σχεδὸν ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τὴν Κόρινθον καὶ Γορτυνίαν, ἀπόρων γονέων τέκνα ἅτινα ἀποστέλλονται ἐνταῦθα πρὸς ψωμισμὸν καὶ μετέρχονται τυχαῖόν τι ἐπάγγελμα, οἷον τὸ τοῦ ὀψοκομιστοῦ, τοῦ ὑποδηματοκαθαριστοῦ ἢ τοῦ ἐφημεριδοπώλου. Ἀφοῦ δὲ ἀποκτήσωσιν ὀλίγα χρήματα ἐπανέρχονται εἰς τὴν πατρίδα ὅπου ἀποκαθίστανται τίμιοι ἐργάται. Ἡ Ἐφορεία τοῦ Συλλόγου καὶ ἡ Κοσμητεία τῆς Σχολῆς πολλάκις ἐσκέφθησαν νὰ βελτιώσωσι τὴν τύχην τῶν παίδων τούτων κατὰ τὴν προσωρινὴν ἐν Ἀθήναις διαμονήν των καὶ πολλοὶ πολλάκις ἀποτεινόμενοι εἰς αὐτὴν εὗρον τιμίους ὑπαλλήλους ὧν ἱκανοὶ νῦν εἶναι εἰς ἰδιωτικὰ γραφεῖα καὶ τραπεζιτικὰ καταστήματα· ἀλλὰ δὲν ἤρκει καὶ μόνον τοῦτο. Διὰ τοῦτο ἀσμένως ἀπεδέχθημεν τὴν πρότασιν τοῦ τότε προϊσταμένου τοῦ τηλεγραφείου Ἀθηνῶν κ. Κ. Μαρουδῆ ὅπως οἱ ἐκ τῆς Σχολῆς ἀποφοιτῶντες παῖδες ἢ καὶ οἱ μαθηταὶ τῆς ἀνωτέρας αὐτῆς τάξεως ἐκτελῶσι τὴν διανομὴν τῶν τηλεγραφημάτων ἐν τῇ πόλει. Τοῦτο δὲ ψηφισθὲν καὶ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐν τῷ νόμῳ περὶ ὀργανισμοῦ τῆς τηλεγραφικῆς ὑπηρεσίας ἐκυρώθη πλέον καὶ αἰτηθέντας ἡμῖν ὑπεδείξαμεν εἴκοσι παῖδας, οἵτινες καὶ πάντες διωρίσθησαν τηλεγραφικοὶ διανομεῖς καὶ ἄριστα ἐκτελοῦσι τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην. Τὴν ἐπιτυχίαν δὲ ταύτην ἰδοῦσα καὶ ἡ γενικὴ διεύθυνσις τῶν ταχυδρομείων προσέθηκεν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ ταχυδρομείου Ἀθηνῶν ἐδάφιον καθ' ὃ ὡς μαθητευόμενοι διανομεῖς τοῦ ταχυδρομείου προσλαμβάνονται οἱ ἀπόφοιτοι τῆς ἡμετέρας Σχολῆς.

Αἱ δ' ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἡμέτεραι Σχολαὶ τῶν Ἀπόρων εἰργάσθησαν ἐπίσης ἐπιτυχῶς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος, ὡς ἐμφαίνεται ἔκ τε τῶν ἐκθέσεων τῶν κοσμητειῶν καὶ τῶν ἐξελεγκτικῶν ἐπιτροπῶν αἵτινες ἐπισυναφθήσονται τῇ λογοδοσίᾳ ταύτῃ. Ἐκ τῶν Σχολῶν τουτων ἡ τῆς Σύρου ἄριστα πάντοτε ἐργαζομένη κατώρθωσε νὰ ἀποκτήσῃ ἴδιον κατάστημα, ὅπερ ὁ Σύλλογος ἐψήφισεν ὅτι ἀνήκει τῇ Σχολῇ ταύτῃ ὡς ἰδία περιουσία δυνάμενον ἐν περιπτώσει διαλύσεως αὐτῆς νὰ διατεθῇ ὑπὸ τοῦ δήμου Ἑρμουπόλεως ὑπὲρ φιλανθρωπικοῦ σκοποῦ.

Ἡ ἐν Νέᾳ Πικέρνῃ ἡμετέρα Σχολὴ τῶν Ἑλληνοαλβανῶν ἐξακολουθεῖ πάντοτε ἐργαζομένη ἀλλ' ἔπαυσεν οὖσα Σχολὴ τῶν ἐξ Ἰταλίας Ἑλληνοαλβανῶν, διότι ἡ ἀποικία αὕτη σχεδὸν διελύθη. Οἱ κάτοικοι δεκατισθέντες ὑπὸ τῆς μηνιγγίτιδος, ἕνεκα τοῦ ὁποίου προσῆλθε καὶ χρήμασιν ἀρωγὸς ὁ ἡμέτερος Σύλλογος διεσκορπίσθησαν τῇδε κἀκεῖσε καὶ ἐκεῖ ὀλίγοι ἀπέμειναν, ἡ δὲ ἡμετέρα Σχολὴ χρησιμεύει ὡς διδακτήριον τῶν πέριξ χωρίων.

Ἐνταῦθα τοῦ λόγου ὀφείλω νὰ μνημονεύσω καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἡμε-

τέρου Συλλόγου, ὅπως συμπυκνώσῃ τὴν ἀποικίαν ταύτην τῶν Ἑλληνοαλβανῶν. Πληροφορηθέντες ὅτι τοιοῦτοι ἄποικοι πολλοί, εἰσὶ πρόθυμοι νὰ κατέλθωσιν ἐκ Σικελίας, συνεννοήθημεν μετὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐγράψαμεν τὰ δέοντα πρὸς τὸν ἐν Μεσσήνῃ ἡμέτερον ἐφημέριον, τὸν ἐλλόγιμον κύριον Ἀθανάσιον Ζακυθινόν. Ἀλλὰ μέχρι τοῦδε αἱ ἐνέργειαι ἡμῶν δὲν ἀπέληξαν εἰς ὁριστικόν τι ἀποτέλεσμα καίτοι πολλὰς διατρέφομεν περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτῶν ἐλπίδας.

Συνεστήσαμεν δὲ καὶ νέαν σχολὴν ἐν Ἠλείᾳ ἐν τῷ χωρίῳ Κατσαροῦ τοῦ δήμου Λετρίνων συνεπείᾳ αἰτήσεως τῶν κατοίκων καὶ ἀφοῦ ἀνώνυμος φιλόμουσος κατέβαλε τὴν πρὸς τοῦτο δαπάνην, οὕτω δὲ διετηροῦντο ὑπὸ τοῦ Συλλόγου μέχρι τέλους τῆς ληξάσης διετίας δέκα σχολαί· ἡ Σχολὴ τῶν ἀπόρων παίδων καὶ ἡ Πρακτικὴ δημοτικὴ Σχολὴ ἐνταῦθα, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις σχολαὶ ἀπόρων παίδων ἐν Καλάμαις, Σύρῳ, Ζακύνθῳ, Πάτραις, Ἄνδρῳ, Νέᾳ Πικέρνῃ, Τραγανοῦ καὶ Κατσαροῦ.

Ὁ ἡμέτερος Σύλλογος ἀναλογιζόμενος ὅτι μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἔλειπεν ἐκεῖνος ὁ σύνδεσμος ὅστις πρέπει νὰ συνδέῃ τὰ μέλη ἑνὸς σωματείου, καθότι πλὴν τῶν μηνιαίων συνεδριῶν τὰ μέλη δὲν εἶχον ἢ σπανίως ἀφορμὰς νὰ βλέπωνται καὶ νὰ συζητῶσιν ὁμοῦ περὶ τῆς προκοπῆς τοῦ Συλλόγου ἐσκέφθη προτάσει τῶν κκ. Μ. Π. Λάμπρου καὶ Τιμ. Ἡλιοπούλου νὰ ἱδρύσῃ ἐν τῷ καταστήματι αὐτοῦ ἐντευκτήριον χάριν τῶν μελῶν αὐτοῦ, ὅπερ συνάμα ἤθελε καταστῇ οὕτω καὶ ἐντευκτήριον τῶν ἐν Ἀθήναις λογίων καὶ τῶν ἐντεῦθεν διερχομένων ξένων. Ἐπιτροπὴ ἀμέσως συστᾶσα ἐφρόντισε τὰ περὶ τούτου καὶ διασκευασθέντων δύο ἐκ τῶν δωματίων τοῦ Συλλόγου τὸ ἐντευκτήριον ἠδυνήθη νὰ ἐγκαινισθῇ τὸν παρελθόντα Ἰανουάριον. Ἐπέτυχε δ' ἡ σύστασις τοῦ ἐντευκτηρίου πληρέστατα καὶ πλέον τῶν ἑκατὸν τακτικῶν καὶ ἐπιτίμων μελῶν τοῦ Συλλόγου μετέσχον αὐτοῦ, οὕτω δ' ἐπῆλθε στενότερος σύνδεσμος τῶν μελῶν καὶ ἄμεσος αὐτῶν ἐπικοινωνία ἐξ ὧν ἄριστα προσδοκῶ διὰ τὸ μέλλον.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦ ἐντευκτηρίου ἔφερεν ἐκ νέου εἰς μέσον ἄλλο ζήτημα, τὸ ζήτημα τῆς στενοχωρίας τοῦ ὑφισταμένου καταστήματος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ πλέον εἰς τὰς νέας πλασσομένας ἀνάγκας τοῦ Συλλόγου. Διὰ τοῦτο ὁ Σύλλογος ὠνόμασε πολυμελῆ ἐπιτροπὴν ἥτις νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς εὑρέσεως καταλλήλου οἰκοπέδου, πρὸς οἰκοδομὴν νέου καταστήματος ἐκποιουμένου τοῦ νῦν τοιούτου. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη συντόνως ἐργασθεῖσα καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ θέρους, εἰς οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ ἔλθῃ ἀποτέλεσμα ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης μεγάλης ὑπερτιμήσεως τῶν οἰκοπέδων ὡς ἐκ τῆς ὁποίας καὶ πάλιν τὸ ζήτημα τοῦτο ἔμεινεν ἐκκρεμές. Ἀλλ' ὁ Σύλλογος δέον περὶ τούτου νὰ λάβῃ σύντονον μέριμναν.

Τὸ δὲ περιοδικὸν τοῦ Συλλόγου ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὴν διετίαν

ταύτην μετὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε ἐπιμελείας τακτικῶς ἐκδιδόμενον τῇ φροντίδι τετραμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν κκ. Εἰρ. Ἀσωπίου, Ε. Ῥοΐδου, Π. Ι. Φέρμπου καὶ Σπ. Λάμπρου. Ἕνεκα δὲ τῆς συσσωρεύσεως ὕλης πολλῆς ἐκρίθη καλὸν νὰ αὐξηθῇ ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ καθ' ἓν τυπογραφικὸν φύλλον μηνιαίως, οὕτω δὲ ἀποτελεῖται ἐτησίως τόμος εἰς μέγα ὄγδοον ἐξ 72 τυπογραφικῶν φύλλων παρεχόμενος ἀντὶ τῆς ἐλαχίστης σχετικῶς τιμῆς τῶν 15 νέων δραχμῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ 20 ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Ἂν ὁ *Παρνασσὸς* ἐκπληροῖ ἢ οὔ τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἐκδίδοται μάρτυρες ἀψευδεῖς πρόκεινται αὐτὰ τὰ δημοσιευόμενα τεύχη του· ἡμεῖς ἐμμένομεν ἐν τῇ δημοσιεύσει αὐτοῦ καὶ θὰ ἐμμείνωμεν φρονοῦντες ὅτι πράττομεν καλὸν καὶ ἔχοντες τὴν ὑποστήριξιν τῶν συνδρομητῶν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου καὶ αὐτοῦ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, ὅστις οὐ μόνον δὲν παύει συχνὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀναγράφων ἐπαινετικὰς κρίσεις, ἀλλὰ καὶ περιλήψεις καὶ μεταφράσεις πολλάκις δημοσιεύων ἐξ αὐτοῦ.

Πλὴν ὅμως τοῦ περιοδικοῦ ἐξέδωκεν ὁ Σύλλογος ἡμῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος καὶ δύο φυλλάδια τῶν *Νεοελληνικῶν Ἀναλέκτων*, δι' ὧν συνεπληρώθη καὶ ὁ β'. τόμος τῆς σπουδαίας ταύτης δημοσιεύσεως. Τὰ ἐκδοθέντα φυλλάδια περιέχουσι τὸ μὲν δημοτικὰ ᾄσματα Θήρας ἐκ τῆς ἀνεκδότου Συλλογῆς Πεταλᾶ ἣν πρὸ τριῶν ἐτῶν ἠγόρασεν ὁ Σύλλογος, τὸ δὲ Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα περιέχοντα Ἀρσενίου Κερκύρας ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς τὸν Μάρτυρα Θερῖνον, ὅμοιον εἰς τὸν αὐτὸν μάρτυρα, Νικολάου Κερκύρας ποίημα ἐπὶ τῇ παραιτήσει ἀπὸ τῆς ἱεραρχίας, Βασιλείου Πεδιαδίτου ἐπιστολὴ πρὸς Κωνσταντῖνον Στίλβην, τὰ σφάλματα καὶ αἰτιάματα τῶν Κερκυραίων, περὶ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ τιμαρίου τῶν Ἀθιγγάννων καὶ τῆς πρώτης τοῦ Μαΐου, ἐκ βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Μονάχου καὶ Κανταβριγίας περισυλλεγέντα ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Π. Λάμπρου καὶ δωρηθέντα τῷ Συλλόγῳ, ὑπ' αὐτοῦ δὲ καὶ ἐκδιδόμενα. Ἀνετυπώθη δὲ καὶ τὸ α'. τεῦχος τοῦ α'. τόμου ἐντελῶς ἐξαντληθὲν καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐκτυποῦται καὶ τὸ β'.

Ἐν δὲ ταῖς ἐκτάκτοις συνεδρίαις ἀνέγνωσαν διατριβὰς τὰ ἑξῆς κατὰ σειρὰν μέλη τοῦ Συλλόγου.

Ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος τακτικὸν μέλος, *περὶ τηλεφώνου καὶ μικροφώνου* μετὰ πειραμάτων.

Ὁ κ. Κ. Νεστορίδης τακτικὸν μέλος, *περὶ Ἀλεξανδρείας*.

Ὁ κ. Κ. Παπαμιχαλόπουλος τακτικὸν μέλος, *Περὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις*.

Ὁ κ. Σπ. Παππαγεωργίου τακτικὸν μέλος, *περὶ Ὑπατίας τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσόφου*.

Ὁ κ. Ἀχιλλεὺς Παράσχος τακτικὸν μέλος *Ἀνεκδότους ποιήσεις*.

Ὁ κ. Α. Σπαθάκης τακτικὸν μέλος, *περὶ τῆς κατ' Ἀριστοτέλη παιδείας*.

Ὁ κ. Ἰω. Μεσολωρᾶς τακτικὸν μέλος, *περὶ τῶν κατὰ καιροὺς σχέσεων τῶν ὀρθοδόξων μετὰ τῶν διαμαρτυρομένων.*

Ὁ κ. Κ. Ξένος τακτικὸν μέλος, *ὁ Ραβελαὶ καὶ ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ.*

Ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης τακτικὸν μέλος, *ἡ γυνὴ καὶ ὁ χριστιανισμός.*

Ὁ κ. Ε. Ζχλοκώστας τακτικὸν μέλος, *ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν ἀναγέννησιν.* Μέρος Α′.

Ὁ κ. Κ. Βάμβας τακτικὸν μέλος, *περὶ σχολειακῶν ταμιευτηρίων.*

Ὁ κ. Γ. Βιζυηνὸς τακτικὸν μέλος, *ἀνεκδότους ποιήσεις.*

Ὁ κ. Ἰάκ. Δραγάτσης ἀντεπιστέλλον μέλος, *τὰ θέατρα τοῦ Πειραιῶς καὶ ὁ Κωφὸς λιμήν.*

Ὁ κ. Σ. Κολιάτσος ἀρχιμανδρίτης, ἐπίτιμον μέλος, *περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους καθηκόντων τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων.*

Ὁ κ. Κ. Παπαμιχαλόπουλος τακτικὸν μέλος, *ἐντυπώσεις ταξειδίου ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Βῶλον.*

Ὁ κ. Τ. Ἀργυρόπουλος τακτικὸν μέλος, *τὰ νεώτερα τοῦ ἠλεκτρισμοῦ.*

Ὁ κ. Α. Φραβασίλης τακτικὸν μέλος, *σύγχρονος Ἰταλικὴ φιλολογία. Ἡ Ἑλληνὶς Ματθίλδη Σεράου.*

Ὁ κ. Μ. Βρατσάνος τακτικὸν μέλος, *περὶ Ρουσσὼ ὡς παιδαγωγοῦ.*

Ὁ κ. Γ. Δέρβος τακτικὸν μέλος, *περὶ τοῦ ἀλανθάστου πάπα Πίου Θ′.*

Ὁ κ. Γ. Βιζυηνὸς τακτικὸν μέλος, *ὁ ἄϊ Νικόλας καὶ ἡ Μητέρα τῶν Ἑπτά, ἐπεισόδιον τῶν ἐν Βιζύῃ καταστροφῶν.*

Ὁ κ. Ἰω. Τσέτσης τακτικὸν μέλος, *περὶ τῆς κατὰ τὸν Μεσαιῶνα Ἑλλην. Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, μέρος Α′.

Ὁ κ. Ε. Ζχλοκώστας τακτικὸν μέλος, *ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν ἀναγέννησιν*, μέρος Β′.

Ὁ κ. Τιμ. Ἀμπελᾶς τακτικὸν μέλος, *περὶ γεωργικῆς νομοθεσίας.*

Ὁ κ. Ἰω. Τσέτσης τακτικὸν μέλος, *περὶ τῆς κατὰ τὸν Μεσαιῶνα Ἑλλην. ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, μέρος Β′.

Ὁ κ. Σπ. Π. Λάμπρος τακτικὸν μέλος *τὰ ἀναγνώσματα τῶν πάππων μας.*

Ὁ κ. Κ. Διγενῆς τακτικὸν μέλος, *περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐπιλοχίου παραφροσύνης.*

Ἐδιδάχθησαν δὲ καὶ δημόσια μαθήματα ὑπὸ τῶν ἑξῆς:

Ὑπὸ τοῦ κ. Θ. Μιχαλοπούλου *φυσική.*

Ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Κ. Παππαγεωργίου, *ἱστορία τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

Ὑπὸ τοῦ κ. Τ. Ἀργυροπούλου, *περὶ ἠλεκτρισμοῦ.*

Ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω. Μεσολωρᾶ, *ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία.*

Ὑπὸ τοῦ κ. Ἰγ. Μοσχάκη, *ἑρμηνεία τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου.*

Ἡ δ' Ἐφορεία τοῦ συλλόγου συγκειμένη κατὰ τὴν διετῆ ταύτην περίοδον ἐξ ἐμοῦ ὡς προέδρου, τῶν ἀντιπροέδρων κκ. Α. Προβελεγίου καὶ Ν. Δκούτῃ ὃν ἀντικατέστησε τὸ β′. ἔτος ὁ κ. Σ. Δουρούτης, τοῦ γενικοῦ γραμ-

ματέως κ. Μ. Π. Λάμπρου, τῶν εἰδικῶν γραμματέων κκ. Α. Ρ. Ραγκαβῆ καὶ Κ. Φάραγγα ὃν ἀντικατέστησε τὸ β'. ἔτος ὁ κ. Α. Μαρινόπουλος, τοῦ ταμίου κ. Σ. Κονοφάου, τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς βιβλιοθήκης κ. Π. Ι. Φέρμπου καὶ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ἀναγνωστηρίου κ. Σ. Κ. Παπαγεωργίου τὸ α'. ἔτος καὶ κ. Μ. Κρίσπη τὸ β'. συνῆλθε εἰς συνεδρίας 32, συσκεπτομένη περὶ πάντων τῶν ἀφορώντων τὴν διοίκησιν τοῦ συλλόγου. Χάριτας δὲ πολλὰς ὀφείλω πρὸς πάντας τοὺς ἀποτελοῦντας αὐτὴν διὰ τὴν εὐμενῆ καὶ ἀδελφικὴν ὑποστήριξιν ἣν μοι παρέσχον.

Ἐν τέλει ὀφείλω νὰ εἴπω τινὰ καὶ περὶ ταμείου βιβλιοθήκης καὶ ἀναγνωστηρίου. Τὸ ταμεῖον κατὰ τὴν διετῆ ταύτην περίοδον εἰσέπραξε δρ. 57.135.73 ἐδαπάνησε δὲ δρ. 51.151.50 ἔμεινε δ' οὕτω περίσσευμα κατὰ τὰ δύο ἔτη ἐκ δρ. 59.84.23 καὶ εἰδικώτερον τὸ α'. μὲν ἔτος τῆς ἐμῆς προεδρείας εἰσέπραξε δρ. 34.749.25 ἐδαπάνησε δὲ δρ. 33.712.21 ἤτοι ἔμεινε περίσσευμα δρ. 1037.04, τὸ δὲ ἄρτι λῆξαν εἰσέπραξε μὲν δρ. 22.386.48 ἐδαπάνησε δὲ δρ. 17439.29 ἀπομείναντος περισσεύματος ἐκ δρ. 4947.19.

Ἐκ τῶν λεπτομερῶν ἐκθέσεων τοῦ κ. ταμίου αἵτινες θέλουσι δημοσιευθῇ ἰδιαιτέρως καὶ τῶν ἀναλυτικῶν πινάκων θέλετε μάθει τὰ καθέκαστα, ἐνταῦθα δ' ἰδιαιτέρας μνείας κρίνω τὰ ἑξῆς.

Καὶ ἐν πρώτοις τὸ χρέος πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ἀπέναντι τοῦ ἀγορασθέντος καταστήματος τοῦ συλλόγου ὅπερ ἦν ὅτε ἀνέλαβον τὴν προεδρείαν δρ. 20,716.20 ἀνέρχεται σήμερον εἰς μόνας 10,000 δρ. πληρωθέντος ἱκανοῦ ποσοῦ, ἐλπίζομεν δὲ τάχιστα νὰ ἐξοφλήσωμεν αὐτὸ ἐντελῶς. Οὕτω δ' ἐντὸς τριῶν καὶ ἡμίσεος ἐτῶν ὁ ἡμέτερος σύλλογος ἠδυνήθη νὰ ἐξοφλήσῃ σχεδὸν ἐντελῶς τὸ χρέος τοῦτο ὅπερ ἀνήρχετο ὅτε ἠγόρασε τὸ κατάστημα αὐτοῦ εἰς δρ. 37500. Ἂν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἀξία τῆς οἰκίας ταύτης σήμερον ηὔξησεν, ὑπολογίσωμεν δὲ καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἐπίπλων καὶ λοιπῶν σκευῶν ἡ περιουσία τοῦ Συλλόγου ἀνέρχεται σήμερον εἰς 80,000 περίπου δραχμῶν, αἱ ὁποῖαι βεβαίως δὲν εἶναι μέγα τι ἀπέναντι τῶν πολλαπλῶν σκοπῶν οὓς ἐπιδιώκει ὁ Σύλλογος, εἶναι ὅμως πολὺ ἂν ἀναλογισθῶμεν ὅτι πρὸ δεκαπενταετίας ἐν τῇ λογοδοσίᾳ τῇ ἀναγνωσθείσῃ τὴν 4 Ἰουνίου 1867 ὑπὸ τοῦ τότε προέδρου κυρίου Μ. Π. Λάμπρου τῇ καὶ πρώτῃ δημοσιευθείσῃ διὰ τοῦ τύπου τὰ μὲν ἔσοδα τοῦ Συλλόγου ἀνῆλθον εἰς δρ. 64.40 τὰ ἔξοδα εἰς δρ. 35.90 καὶ ἀπέμεινε περίσσευμα ἐκ δρ. 28.50.

Μεταξὺ τῶν ἐκτάκτων δωρεῶν πρὸς τὸ ταμεῖον εἴτε ὑπὲρ τοῦ συλλόγου εἴτε ὑπὲρ τῆς σχολῆς Ἀθηνῶν δέον νὰ ἀναφέρω τὴν δωρεὰν χιλίων δραχμῶν παρὰ τῶν τέκνων τοῦ ἀποβιώσαντος ἐπιτίμου μέλους Κ. Νέγρη εἰς μνήμην τοῦ πατρὸς αὐτῶν, τὴν τοῦ ἀειμνήστου στρατηγοῦ Σπηλιωτοπούλου ἐκ δρ. πεντακοσίων ὀγδοήκοντα ὑπὲρ τῆς αὐτῆς Σχολῆς, καὶ τὴν

ἀνωνύμου ἐκ δραχ. 820,65 αἵτινες ἦσαν κατατεθειμέναι ἐν τῇ Πιστωτικῇ Τραπέζῃ. Πρὸς πάντας τοὺς εὐγενεῖς δωρητὰς ὁ Σύλλογος ἐξέφρασε τὰ ἔνθερμα αὐτοῦ εὐχαριστήρια ἀνέγραψε δὲ τὸν μὲν ἀείμνηστον Κωνς. Νέγρην εὐεργέτην, δωρητὴν δὲ τὸν στρατηγὸν Σπηλιωτόπουλον.

Τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς ἐν Νικολάϊεφ τῆς Ρωσίας κυρίας Φωτεινῆς Γεωργίου Ζυγομαλᾶ οἱ αὐτόθι ὁμογενεῖς ἀπέστειλαν δραχμὰς 2,066,40 ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων. Ἐπαναλαμβάνω νὰ ἐκφράσω τὰ ζωηρὰ εὐχαριστήρια τοῦ Συλλόγου πρός τε τὴν εὐγενῆ κυρίαν Ζυγομαλᾶ καὶ τοὺς ἐν Νικολάϊεφ ὁμογενεῖς.

Διὰ τοῦ κ. Ἕκτορος Ψύχα ὁ ἐν Μαγχεστρίᾳ κ. Ἰωάν. Μαυρογορδάτος καὶ ἡ κ. Μαριέττα Μαυρογορδάτου ἀπέστειλαν τῷ Συλλόγῳ διὰ τὴν Σχολὴν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν δραχ. 1922,313. Πρὸς τοὺς εὐγενεῖς δωρητὰς ἐκφράζω καὶ ἐνταῦθα τὰς θερμὰς τοῦ Συλλόγου εὐχαριστίας.

Περὶ ἄλλων μικροτέρων δωρεῶν ἀναφέρει ἡ ἔκθεσις τοῦ κ. Ταμίου.

Εἰς τὰς ἐκτάκτους εἰσφορὰς δέον νὰ περιλάβω καὶ δύο ἔτι τὸν εὐεργετικὸν ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων χορὸν καὶ ἔκτακτον δημόσιον μάθημα φωνογράφου.

Ὁ χορὸς ὑπὲρ τῆς Σχολῆς ἐδόθη πέρυσι ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Β. Μελᾶ εὐμενῶς παραχωρηθείσῃ. Αἱ εὐγενεῖς κυρίαι Εὐθυμία Α. Κουμουνδούρου, Ρόζα Ι. Βαλαωρίτου, Τερψιχόρη Β. Μελᾶ, Ἰφιγενεία Α. Συγγροῦ καὶ Ναταλία Α. Σούτσου ἀνέλαβον ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν τὸν χορὸν τοῦτον καὶ εἰργάσθησαν τὸ κατὰ δύναμιν πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Ὁ χορὸς ἐγένετο ζωηρός, εἰσεπράχθη δ' ἐξ αὐτοῦ ποσὸν ἐκ δρ. 4,697,30. Καὶ δημοσίᾳ δέον νὰ ἐκφράσω τὰ εὐχαριστήρια τοῦ Συλλόγου πρὸς τὰς κυρίας ταύτας.

Τὸ δὲ δημόσιον μάθημα περὶ φωνογράφου ἔδωκα ἐγὼ αὐτὸς ἐπωφεληθεὶς τῆς ἐξ Ἀθηνῶν διελεύσεως τοῦ κ. Bargeon κατέχοντος ἕνα τῶν τελειοτέρων φωνογράφων. Ἐξήγησα δὲ τὴν συσκευήν, καὶ ὁ κ. Bargeon ἐξετέλεσεν ἐπ' αὐτῆς διάφορα πειράματα. Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης αἰτήσεως εἰσιτηρίων τὸ μάθημα τοῦτο ἐπανελήφθη καὶ εἰσεπράχθησαν ἐκ τούτου δρ. 846,72.

Ἐκ τῶν συνημμένων ἐκθέσεων τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ἀναγνωστηρίου θέλετε μάθει τὰ κατὰ τὰ παραρτήματα ταῦτα τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου.

Τὴν Ἐφορείαν διὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀποτελοῦσιν οἱ ἑξῆς κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Συλλόγου. Πρόεδρος μὲν ἐγὼ ἐκλεχθεὶς καὶ πάλιν, ἀντιπρόεδροι οἱ κκ. Τιμ. Ἀμπελᾶς καὶ Τιμ. Ἠλιόπουλος, γενικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Μ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ κκ. Α. Α. Ραγκαβῆς καὶ Ν. Λουριώτης ταμίας ὁ κ. Σ. Κονοφάος, ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης ὁ κ. Π. Ι. Φέρμπος καὶ διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Στ. Βάλβης· ἐπίτιμος δὲ πρόεδρος ὁ καὶ τέως τοιοῦτος κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος.

Τελευτῶν τὸν λόγον ἐκφράζω ἐκ νέου τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου· εὔχομαι δὲ καὶ ἐλπίζω κρείττονα νὰ ἀναγγείλω τὸ ἐπόμενον ἔτος περὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ σωματείου.

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΝΟΜΙΣΜΑ ΙΑΚΩΒΟΥ ΔΕ ΜΙΛΛΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ.

1454—1461

Ἡ πρώτη καταγωγὴ τῶν Ἱπποτῶν τῶν διαδοχικῶς ἐπικληθέντων Σπηταλιωτῶν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλὴμ, τῆς Ῥόδου καὶ Μελίτης καίπερ μὴ οὖσα ἀκριβῶς γνωστὴ φαίνεται ὅμως προγενεστέρα τῆς πρώτης Σταυροφορίας. Ἔμποροί τινες ἐξ Ἀμάλφης κατώρθωσαν κατὰ τὸ 1048 νὰ λάβωσι παρὰ τῶν καλιφῶν τῆς Αἰγύπτου τὴν ἄδειαν τοῦ ἱδρῦσαι ἐγγὺς τοῦ Ἁγίου Τάφου μονὴν δυτικοῦ δόγματος ἀφιερωμένην εἰς τὴν Θεοτόκον. Ταύτῃ δὲ τῇ μονῇ ἀκολούθως παρῳκοδόμησαν οἱ μοναχοὶ ξενῶνα πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἀσθενῶν ἢ πτωχῶν προσκυνητῶν. Ἔκτοτε οἱ ἀδελφοὶ Σπηταλιῶται μετὰ ζήλου ἀφοσιωθέντες καὶ πληθυνόμενοι ἐχορήγουν πρὸς τοὺς προσκυνητὰς ἐνόπλους φρουρὰς ὅπως ὑπερασπίζωσιν αὐτοὺς ἐκ τῶν συμμοριῶν τῶν Σαρακηνῶν οἵτινες περιτρέχοντες ἐληίζοντο τὴν Παλαιστίνην. Μετὰ ταῦτα ἐντὸς ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος διὰ τῆς θριαμβικῆς τοῦ Βαλδουΐνου εἰσελάσεως εἰς Ἀντιόχειαν, τῆς ἁλώσεως τῆς Τύρου καὶ τῆς καρτερικῆς ἀποκρούσεως τῆς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πολιορκίας τῆς Ἰόππης ἥτις καὶ ἀπέτυχεν, ὡς καὶ δι' ἄλλων κατορθωμάτων ἰδίως εἰς τὴν ἀνδρίαν τῶν Ἱπποτῶν ὀφειλομένων ἡ στρατιωτικὴ αὐτῶν δόξα κατέστη πολυθρύλλητος. Ἀλλὰ κυριευθείσης τῷ 1187 τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τοῦ Σαλαδίνου, ἠναγκάσθησαν νὰ μετοικήσωσιν, ἐξελασθέντες δὲ παντάπασι τῆς Παλαιστίνης τῷ 1291 διὰ τὴν τῆς Πτολεμαΐδος ἅλωσιν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, εὗρον ἄσυλον ἐν Κύπρῳ ἔνθα Ἐρρῖκος Β' ὁ βασιλεὺς τῆς νήσου παρεχώρησεν αὐτοῖς τὴν Λεμησσόν.

Ἐν Λεμησσῷ διατρίψαντες οἱ Ἱππόται διετέλεσαν ἀδιαλείπτως διχονοοῦντες πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου· διὸ ἠναγκάσθη ὁ ἀρχηγέτης τοῦ τάγματος Φούλκων δὲ Βιλλαρὲτ νὰ ἐνεργήσῃ τὸ σχέδιον ὅπερ εἶχε συλλάβει ὁ προκάτοχός του τουτέστι νὰ ἐγκαταστήσῃ τὴν ἕδραν τοῦ τάγματος ἀλλαχοῦ. Ὡς προσφορώτερον δὲ μέρος ἐξελέξατο τὴν Ῥόδον. Ὅθεν πρὸς ἐπίτευξιν τοιούτου σκοποῦ μετέβη ὁ Βιλλαρὲτ εἰς Προβηγκίαν ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Καλοῦ

καὶ τοῦ πάπα Κλήμεντος Ε'. Ἐπιδοκιμάσαντος δὲ τοῦ πάπα τὸ σχέδιον, ὁ μὲν σκοπὸς ἐτηρήθη μυστικός, ὡς πρόφασις δὲ ἐκηρύχθη νέα Σταυροφορικὴ ἐκστρατεία πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἁγίων τόπων. Κατὰ συνέπειαν δὲ τοιούτου κηρύγματος συνηθροίσθησαν πανταχόθεν ἀπειράριθμα χρήματα καὶ μέγα συνέρρευσε πλῆθος Γάλλων, Γερμανῶν καὶ Ἰταλῶν σταυροφόρων ἐξ ὧν ἐκλέξας ὁ Βιλλαρὲτ τοὺς μαχιμωτέρους συνεκρότησεν ἀξιόλογον στρατὸν καὶ εὑρέθη ἐν Βρεντησίῳ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1308 κατὰ πάντα ἕτοιμος. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ ἔαρος 1309 ἀποπλεύσας ἐκ Βρεντησίου μετὰ τοῦ καλῶς παρεσκευασμένου στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου διηυθύνθη εἰς Μάκριν, τὴν ἀρχαίαν Τελμησσὸν ἐν Λυκίᾳ, ὁπόθεν ἐπιτεθεὶς ἐξ ἀπροόπτου κατὰ τῆς Ῥόδου ἐκυρίευσε δι' ἐφόδου τῇ 15 Αὐγούστου 1309 πρῶτον μὲν τὴν πρωτεύουσαν εἶτα δὲ καὶ τὴν ὅλην νῆσον ἧς ἐγένετο κύριος. Κυριευθείσης οὕτω τῆς Ῥόδου ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἱπποτῶν καὶ αἱ παρακείμεναι νῆσοι Νίσυρος, Λέρος, Κάλυμνα, Ἐπισκοπία (Τῆλος), Χάλκη, Σύμη καὶ Κῶς.

Οἱ Ἱππόται τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐκράτησαν τὴν Ῥόδον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1309 μέχρι τοῦ 1522 ὅτε ἡ νῆσος ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Κατὰ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Κύπρῳ διατριβήν των οἱ Ἱππόται ἄνευ κυριαρχικῆς ἐξουσίας ὄντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν ἐν Ῥόδῳ ἀπήλαυσαν διάφορα κυριαρχικὰ δικαιώματα καὶ ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ πολιτικὴ σημασία καὶ τὸ κράτος τοῦ τάγματος. Ἐν Ῥόδῳ λοιπὸν κατὰ πρῶτον ὁ Φούλκων δὲ Βιλλαρὲτ ἐξήσκησε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ κυριαρχικὸν δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας, δικαίωμα ὅπερ ἠκολούθησαν ἐξασκοῦντες καὶ οἱ λοιποὶ Μεγάλοι Μάγιστροι μέχρι τοῦ τελευταίου Φιλίππου Villiers de l'Isle Adam. Ὥστε σήμερον ἔχομεν πλήρη σειρὰν τῶν κοπέντων νομισμάτων ὑφ' ἁπάντων τῶν δέκα καὶ ἐννέα Μεγάλων Μαγίστρων τῶν διοικησάντων τὸ τάγμα ἐπὶ διακόσια καὶ δεκατρία ἔτη.

Δωδέκατος τὸν ἀριθμὸν εἶνε ὁ Μέγας Μάγιστρος Ἰάκωβος δὲ Μιλλύ, οὗτινος κοινοποιῶ ἐνταῦθα σπουδαιότατόν τι ἀνέκδοτον χρυσοῦν νόμισμα.

Ὁ Ἰάκωβος δὲ Μιλλὺ μέγας ἡγούμενος τῆς Ἀλβέργνης ἐξελέχθη Μέγας Μάγιστρος τῇ πρώτῃ Ἰουνίου 1454 εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Ἰωάννου δὲ

Λαστὶκ θανόντος τὴν 19 Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Τὰ πράγματα τῆς Ῥόδου ἦσαν τότε εἰς κρίσιμον σημεῖον, διότι ὁ τὸν Ἀμουράτην διαδεχθεὶς Μωάμεθ Β΄. μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔστειλε κήρυκα εἰς Ῥόδον ἐξαιτούμενος τὴν ἄμεσον αὐτῆς ὑποταγήν. Ἀλλ' ὁ γενναῖος Λαστὶκ ἠρνήθη καὶ ὁ Μωάμεθ παροργισθεὶς ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς νήσου, ἀκριβῶς δὲ τότε ἐπῆλθεν ὁ θάνατος τοῦ Λαστὶκ ἐν μέσῳ τῶν πολεμικῶν παρασκευῶν. Πρὸς τὸν Μιλλὺ λοιπὸν διατρίβοντα ἐν τῇ μονῇ αὐτοῦ ἀπεστάλη ἐκ Ῥόδου ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἱππότης Boisrond επὶ σκοπῷ τοῦ νὰ παραστήσῃ αὐτῷ τὴν ἀνάγκην τῆς παρουσίας του. Ὁ δὲ Μιλλὺ ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς Ῥόδον ὅπου ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀνεμένετο ἡ ἐπέλευσις τοῦ στόλου τοῦ Μωάμεθ. Οὐ μόνον δὲ ἡ θέσις τῶν ἐν Ῥόδῳ Ἱπποτῶν ἀπέβαινεν εἴπερ ποτὲ κινδυνώδης, ἀλλὰ καὶ σύμπας ὁ χριστιανικὸς κόσμος κατείχετο ὑπὸ τρόμου, ἀπειλούμενος ὑπὸ τοῦ τολμηροῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καταχτητοῦ. Διὸ ὁ πάπας Νικόλαος Ε΄ κατώρθωσε ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τῆς προόδου τῶν Ὀθωμανῶν συμμαχίαν κρατῶν τινων τῆς Εὐρώπης εἰς ἣν προσετέθη πάραυτα καὶ ὁ νέος Μέγας Μάγιστρος, ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ τουρκικὸς στόλος, λῃΐσας τὰ παράλια τῆς Καρίας καὶ τῆς νήσου Κῶ, προέβη καὶ μέχρι Ῥόδου, ὅπου κατέστρεψε τὰ ἔξω τῆς πόλεως καὶ τῶν φρουρίων περίχωρα ἀπαγαγὼν πλούσια λάφυρα καὶ πολυαρίθμους αἰχμαλώτους. Τὸ δὲ ἐπιὸν ἔτος 1455 προσέβαλε καὶ πάλιν τὴν Ῥόδον καὶ πλείστας ἄλλας νήσους, ἀλλ' ἀπέτυχεν ὡσαύτως ἁπανταχοῦ. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Τούρκων ὁ Ἰάκωβος δὲ Μιλλὺ ὠχύρωσε τὰ παράλια τῆς Ῥόδου καὶ ἐνισχύθη ἐνῷ τὰ πλοῖα τοῦ Τάγματος ἐδῄουν τὰς τουρκικὰς παραλίας. Δὲν εἶχεν ὅμως ὁ Μέγας Μάγιστρος νὰ πολεμήσῃ μόνον τοὺς Τούρκους, ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ καὶ πρὸς ἄλλους τινὰς πολεμίους. Διέκειντο ἐχθρικῶς τότε πρὸς τὸ Τάγμα καὶ ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου ἔτι δὲ καὶ οἱ Ἐνετοί, καθότι οἱ Ἱππόται εἶχον λάβει μέρος ἐνεργὸν ὑπὲρ τῆς νομίμου βασιλίσσης τῆς Κύπρου Καρλόττης κατὰ τοῦ νόθου ἀδελφοῦ της Ἰακώβου, ὅστις ἵνα ἐξασφαλίσῃ ἑαυτῷ τὸν θρόνον τῆς Κύπρου διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου ἐκηρύχθη ὑποτελὴς αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ὁ νόθος οὗτος Ἰάκωβος νυμφευθεὶς τὴν Ἐνετὴν Αἰκατερίνην Κορνάρου ὑπεστηρίχθη καὶ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν οἵτινες ἡνωμένοι μετὰ τῶν Αἰγυπτίων ἀπεβιβάσθησαν εἰς Ῥόδον καὶ κατερήμωσαν τὰς κτήσεις τοῦ Τάγματος. Εἰς ἐπίμετρον δὲ δυστυχίας τὸ Τάγμα διεσπαράσσετο καὶ ἐσωτερικῶς ὑπὸ διχονοιῶν ἐμφυλίων. Ὁ δὲ Μιλλὺ διὰ μετριοπαθείας καὶ συνετῶν διαπραγματεύσεων ηὐτύχησε νὰ καταπαύσῃ τὰς θυέλλας ταύτας, ὁ δὲ ἐπικείμενος κίνδυνος διεσκεδάσθη βραδύτερον ἐντελῶς διὰ τῆς μετὰ τοῦ Μωάμεθ συνομολογηθείσης ἀνακωχῆς καὶ οὕτω τὸ Τάγμα ἠδυνήθη νὰ ἡσυχάσῃ ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἀσφαλισθὲν ἔσωθέν τε καὶ ἔξωθεν. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ

δὲ Μιλλὺ καταληφθεὶς ὑπὸ ὀξέος πυρετοῦ ἀφηρπάγη τῆς ζωῆς τῇ 17 Αὐγούστου 1461.

Τοῦ Ἰακώβου δὲ Μιλλὺ δύο μόνα χρυσᾶ δουκάτα εἶναι γνωστά, τὸ μὲν τεθησαυρισμένον ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ, τὸ δ' ἕτερον ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ ἐν Ρώμῃ κυρίου Marignoli. Τὸ δ' ἐνταῦθα ἀνακοινούμενον εἶναι τὸ τρίτον διαφέρον οὐσιωδῶς τῶν ἤδη γνωστῶν καθότι φέρει καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ῥόδου ὅπερ εἰς ἐκεῖνα λείπει. Ἰδοὺ δὲ ἡ περιγραφὴ αὐτοῦ.

F. IHAOBUS DE MILI. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς ὄρθιος κρατῶν τῇ μὲν ἀριστερᾷ βιβλίον, τῇ δὲ δεξιᾷ τὴν σημαίαν τοῦ Τάγματος ἣν παραδίδει εἰς τὸν πρὸ αὐτοῦ γονυπετῆ Μέγαν Μάγιστρον. Ὄπισθεν τοῦ ἁγίου S. IOh. ROD. (Sanctus Johannes Rodi) παρὰ δὲ τῷ δόρατι τῆς σημαίας MR τῶν γραμμάτων κειμένων ἐπαλλήλων, κάτωθι δὲ τοῦ δόρατος G. Ἐν τῷ πεδίῳ ὄπισθεν τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου G.

Ὄπ. SIT T XPE DATUS Q T—V REGIS ISTE DVCAT. Ὁ Ἰησοῦς ἐν κύκλῳ ἐλλειπτικῷ, τῇ μὲν ἀνυψωμένῃ δεξιᾷ εὐλογῶν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατῶν τὸ εὐαγγέλιον. Καὶ πρὸς μὲν τὰ δεξιὰ πέντε ἀστέρες, τέσσαρες δὲ πρὸς τ' ἀριστερά.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 23 Δεκεμβρίου 1882.

Π. Λάμπρος.

ΠΕΙΡΑΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς οἰκίας τοῦ κ. Γ. Καψαμπέλη ἀνάκεινται ἐξ Ἀθηνῶν μετακομισθέντα δύο ἐπιτύμβια μάρμαρα πρὸ ἱκανοῦ ἔν τινι ἐν τῷ Ἄστει οἰκοπέδῳ τοῦ κατόχου τούτων ἀνευρεθέντα.

Α'.

Τὸ ἕτερον τούτων εἶνε στήλη κυλινδρικὴ τῶν συνήθων, λίθου φαιοῦ μετὰ στεφάνης ἄνω τεθραυσμένης καὶ ἱκανῶς ἀποκεκομμένης λοξῶς τ' ἄνω. Ἡ στήλη αὕτη ὕψους 0,74 φέρει ἐπὶ μιᾶς τῶν ὄψεων τὰ τελικὰ ἐπιγραφῆς ἐπιτυμβίου γράμματα τάδε, ἀπολειφθέντα πέραν τοῦ ἀποκοπέντος μέρους.

. . . . . Α
. . . . ΙΟΥ
. . . . ΟΥ

Τὰ γράμματα καλῶς καὶ μετ' ἐπιμελείας ἀποτετυπωμένα δεικνύουσιν, ὡς ἐκ τοῦ πρώτου νοεῖται στίχου ὄνομα γυναικός, τοῦ ὀνόματος τῆς ὁποίας μόνον τὸ πολιτικὸν γράμμα ἀπέμεινεν.

Ἡ αὐτὴ στήλη εἰς μετὰ ταῦτα χρόνους περιελθοῦσα εἰς χεῖρας ἄλλων ἐχρησίμευσεν ὡς ἄλλου δηλωτικὴ θνητοῦ. Πρὸς τοῦτο ἐσκάφη ἄνευ ἐπιμελείας καὶ τέχνης τινὸς πρὸς ἄλλην ὄψιν ἢ τὴν τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς, ἐν δὲ τῷ ἀποτελεσθέντι κοιλώματι εἰκονίσθη ἀνὴρ ἐντὸς μακρᾶς εἰλιγμένος.

Ἄνωθεν τοῦ κοιλώματος τῆς ἀναγλύφου ταύτης παραστάσεως καὶ ὑπὸ τὴν στεφάνην ἀμέσως τοῦ κιονίσκου ἥδε ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ προσώπου δηλωτική:

ΑΥΡ Ͻ ΧΡΥϹΕΡѠϹ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΙ ΗΝΙΕѠϹ

ἤτοι:

Αὐρήλιος, Αὐρηλίου, Χρυσέρως
Δημητρίου Ἀζηνιέως

Τὰ γράμματα ἀμελῶς ἀποτετυπωμένα καὶ σύμφωνα τῇ ἄλλῃ τοῦ ἀναγλύφου κατασκευῇ λίαν χαρακτηριστικῇ τῶν χρόνων, ἐξ ὧν προέρχεται.

Β'.

Τὸ δ' ἕτερον μάρμαρον σηκόμορφον, μετ' ἀετοῦ, (οὗ τὸ τύμπανον ὑπὸ ἀσπίδος κοσμεῖται) φέροντος ἀκρωτήρια τὰ συνήθη. Ἐπὶ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ σηκομόρφου παρίστανται ἄνδρες δύο. Τούτων δεξιᾷ τῷ ὁρῶντι ὁ ἕτερος ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἢ ὁ ἄλλος, γυμνὸς τὸ στῆθος (ἐκτὸς τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου) τὴν δεξιὰν χεῖρα ὅλην, ἀφιέμενα οὕτως ὑπὸ τοῦ ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου κατερχομένου, περὶ τὴν ὀσφὺν ζωννυμένου καὶ ἀπὸ ταύτης καταπίπτοντος ἱματίου. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ τούτου κυνάριον πρὸς αὐτὸν ἀποβλέπον μετὰ κρίκου περὶ τὸν λαιμόν. Δεξιᾷ τούτου, ἀριστερᾷ δὲ τῷ ὁρῶντι ἕτερος πρεσβύτερος γενειοφόρος ἐν χλαμίδι περιειλιγμένος ἐπὶ ταπεινοτέρου ἐδάφους ἢ ὁ ἕτερος πλὴν ὑψηλότερος ἐκείνου.

Ἄνωθεν τοῦ πρεσβυτέρου τούτου ἡ ἐπιγραφή:

ΠΑΡΑΜΟΝΟϹ ἤτοι Παράμονος
ΛΑΜΠΤΡΕΥϹ Λαμπτρεύς

Ἄνωθεν δὲ τοῦ πρώτου τοῦ νεωτέρου ἥδε:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟϹ ΠΑΡΑΜΟΝΟΥ

ἤτοι

Ἀλέξανδρος Παραμόνου.

Ταῦτα διὰ διπλασίων τὸ μέγεθος γραμμάτων ἢ τἀνωτέρω τὰ ἄνωθεν τοῦ πρεσβυτέρου τῶν ἀνδρῶν. Ἄνωθεν τῶν γραμμάτων τούτων καὶ ἐντὸς τοῦ ἀετώματος κατὰ τὴν γωνίαν ἐτέθη τὸ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, ὡς φαίνεται, λησμονηθὲν ὄνομα τῆς προελεύσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου τούτου

ΛΑΜΠΤΡΕΥϹ

διὰ λίαν σμικρῶν γραμμάτων. Τὸ ἀνάγλυφον εἶνε ὕψους 1,30, πλάτους 0,65.

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης.

ΟΡΟΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Ἐκτὸς τῶν δύω ἐν Πειραιεῖ καὶ Μουνυχίᾳ θεάτρων, τῆς Σκευοθήκης τοῦ Φίλωνος, τῶν νεωσοίκων, μακρῶν τειχῶν καί τινων ἄλλων ἐλαχίστων,

πάντων τῶν λοιπῶν τῆς πόλεως δημοσίων τόπων καὶ οἰκοδομημάτων ἡ θέσις ἀκριβῶς δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ, πρῶτον μέν, διότι ἡ νέα πόλις ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας ἱδρύθη καὶ δεύτερον, διότι τὰ πλεῖστα τῶν κατὰ καιροὺς παρ' ἰδιωτῶν ἀνευρεθέντων μνημείων ἢ ἐξήχθησαν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἢ συνεμερίσθησαν τὴν τύχην λίθων χρησίμων εἰς ἵδρυσιν νέων οἰκοδομῶν, ἢ τέλος, ἀνακαλυφθέντα, ἐρρίφθησαν μακρὰν τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν θέσεως.—Ἐντεῦθεν ἕπεται φυσικῶς ἡ ἀτελεύτητος ἐπὶ τῶν μνημείων τῆς πόλεως Πειραιῶς θεωρία καὶ ἡ ἐπὶ ματαίῳ μακρὰ συζήτησις.

Πρὸ τριάκοντα πέντε ἡμερῶν ἀνευρέθη ὄπισθεν τοῦ ἐργοστασίου τοῦ κ. Ἀντωνίου Μανίνα καὶ πλησίον τοῦ τελωνείου τεμάχιον λίθου ἐγχωρίου κανονικῶς τετμημένου, ὕψους 0,33, πλάτους 0,39, πάχους 0,25, φέρον ἐπὶ ἐπιφανείας ἐπιμελῶς εἰργασμένης τήνδε τὴν ἐπιγραφὴν ἐν τρισὶ στίχοις ἀρχαϊκοῖς γράμμασιν:

ΕΜΠΟΡΙΟ	Ἐμπορίου
ΚΑΙ ΗΟΔΟ	καὶ ὁδοῦ
ΗΟΡΟΣ	ὅρος

Ὁ ἀείμνηστος Κ. Πιττάκης, τῷ 1852 ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, σ. 773, ἀρ. 1288, ἐδημοσίευσεν ὁμοίαν τῇ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν εὑρεθεῖσαν κατ' αὐτὸν «πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ναοῦ Ἀφροδίτης τῆς Ἀπάρχου». Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἵσταται νῦν ἐν ᾗ θέσει ἀνευρέθη, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Σαχτούρη, τῇ κειμένῃ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καραϊσκάκη. Ἀνεδημοσιεύθη δὲ ἐν τῷ σώματι τῶν Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν, I, 519, καὶ ἐν διαφόροις περιοδικοῖς συγγράμμασι. Κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Πιττάκη ὄπισθεν τῆς στήλης ἐφέρετο ἑτέρα ἐπιγραφή, ἧς ἴχνη μόνον ἐφαίνοντο, ὁρίζουσα τὸ χωρίον τοῦ λίθου. Ἐξετάσαντες ἐπανειλημμένως τὸν λίθον δὲν ἠδυνήθημεν ν' ἀνακαλύψωμεν τὰ ἴχνη τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης. Δύω ἐπομένως στήλας ὁμοίας φύσεως ἔχομεν ἐν Πειραιεῖ φερούσας τὴν ἐπιγραφήν: Ἐμπορίου καὶ ὁδοῦ ὅρος, τὴν μέν, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Σαχτούρη, ἄνωθεν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τὴν δέ, ὄπισθεν τοῦ τελωνείου, τουτέστιν ἐν τῷ αὐτῷ περίπου χωρίῳ. Ἀπετέλουν ἆρά γε τὰ ἄκρα τῆς θέσεως ἐν ᾗ τὸ Ἀττικὸν Ἐμπόριον, ἢ ἡ ἀγορὰ ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν κατὰ Παυσανίαν; Ἀλλὰ τότε πῶς συμβιβάζεται ἡ ὕπαρξις πολεμικοῦ λιμένος, τοῦ Κανθάρου, μετὰ ἐμπορικῆς παραλίας, ἢ νεωσοίκων καὶ στοῶν; Πάντα ταῦτα ἀμφίβολα, ἐν ὅσῳ δὲν γνωρίζομεν τὸν τόπον τῆς ἀνευρέσεως τῆς τελευταίας ἐπιγραφῆς, διότι τό: Ὄπισθεν τοῦ ἐργοστασίου κ.τ.λ., κατὰ τὴν ὁμολογίαν ἑνὸς ἐργάτου, ἔχοντος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπ' ὄψιν τὰς αὐστηρὰς τοῦ νόμου διατάξεις, δύναται νὰ ἐξηγηθῇ πλησίον τοῦ τάφου τοῦ Θεμιστοκλέους, ἵνα μὴ εἴπωμεν, πλησίον τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἡμεῖς ἁπλῶς ἀνακοινοῦμεν σήμερον τὴν ἐπιγραφὴν μᾶλλον χάριν τῶν περὶ τὰς ἐπιγραφὰς ἀσχολουμένων, ἤ, τῶν περὶ τὴν τοπογραφίαν τοῦ Πει-

ραιῶς, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον ἂν ποτὲ ἀνακαλύψωμεν τὸν τόπον τῆς ἀνευρέσεως τοῦ πολυτίμου τούτου μνημείου.

Ἀλ. Ν. Μελετόπουλος.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΙ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Κατὰ τὸν παρελθόντα Μάρτιον, ἐν τῷ ἀρχαίῳ τῆς πόλεως νεκροταφείῳ, τῷ κειμένῳ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τοῦ Πειραιῶς, σκαφῆς παρ' ἰδιωτῶν γενομένης, ἀνευρέθησαν πλησίον τάφων ἀτάκτως ἐρριμμένοι ὑπὲρ τοὺς δέκα ἐπιτυμβίους λίθους. Ἔχων ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ τὰ μνημεῖα ταῦτα μεγάλως συντελοῦσιν εἰς γνῶσιν τῆς κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ εἰς ἀνακάλυψιν νέων ὀνομάτων δημοσιεύω σήμερον τὰς ἐπὶ τούτων ἐπιγραφάς.

1

ΑΡΙΣΤ(ΟΓΕΙΤΩΝ)	Ἀριστ(ογείτων)
ΑΡΙΣΤΟΓΕΙΤΟ(ΝΟΣ)	Ἀριστογείτο(νος)
ΝΑΞΙΟ(Σ)	Νάξιο(ς)

Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τεμαχίου στήλης, λίθου ὑμηττίου, ὕψους 0,36, πλάτους 0,34, πάχους 0,04, φερούσης γεῖσον μετὰ ἀετωματίου κεκοσμημένου ἀκρωτηρίοις.

2

ΠΛΑΓΓΩΝ	Πλαγγών.

Ἐπὶ στήλης ὁμοίας τῇ ἄνω κατά τε τὸ σχῆμα τοῦ λίθου καὶ τῶν γραμμάτων, λίθου ὑμηττίου, ὕψους 0,35, πλάτους 0,38, πάχους 0,06.

3

ΛΕΩΝ ΚΥΔΑΘΗΝΑΙΕΥ(Σ)	Λέων Κυδαθηναιεύς.
ΧΑΙΡΙΠΠΗ ΧΑΙΡΙΟΥ	Χαιρίππη Χαιρίου
ΑΝΑΦΛΥΣΤΙΟΥ	Ἀναφλυστίου

Ἐπὶ στήλης, τὰ κάτω καὶ ἄνω τεθραυσμένης, μετ' ἀνθεμίου καὶ ἑνὸς ῥόδακος, τοῦ ἑτέρου καταστραφέντος, λίθου πεντελικοῦ, ὕψους 0,43, πλάτους 0,37, πάχους 0,07.

4

ΓΛΑΥΚΙΑΣ	Γλαυκίας
ΔΙΟΔΩΡΟΥ	Διοδώρου
ΚΙΑΝΟ(Σ)	Κιανό(ς)

Ἐπὶ στήλης μετὰ γείσου, λίθου ὑμηττίου, ὕψους 0,35, πλάτους 0,38, πάχους 0,05.

5

ΠΡΑΞΙΤΑΣ	Πραξίτας
ΠΡΑΞΙΔΑΜΟΥ	Πραξιδάμου
ΑΡΚΑΣ	Ἀρκάς.

Ἐπὶ στήλης μετὰ γείσου καὶ ἐπιπέδου ἡμικυκλιοειδοῦς, λίθου ὑμηττίου, ὕψους 0,37, πλάτους 0,32, πάχους 0,05.

6

ΣΤΡΑΤΩΝ
ΕΥΦΡΑΝΟΡΟΣ

Στράτων
Εὐφράνορος

Ἐπὶ στήλης μετὰ γείσου καὶ ἀνθεμίου κεκοσμημένου διὰ τριῶν ἐκτύπων ῥοδάκων καὶ φύλλων ἀκάνθου, λίθου πεντελησιοῦ, ὕψους 0,77, πλάτους 0,38, πάχους 0,07.

7

ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ

Ἀρτεμισία

Ἐπὶ στήλης λίθου πεντελησιοῦ, ὕψους 0,98, πλάτους 0,27, πάχους 0,11, μετὰ γείσου καὶ ἀετωματίου κεκοσμημένου ἀκρωτηρίοις. Ἐντὸς δὲ κοιλώματος ἀβαθοῦς φέρεται γυνὴ καθημένη ἐπὶ ἕδρας καὶ ἑτοιμαζομένη νὰ καλύψῃ τὸ πρόσωπον διὰ πέπλου κατὰ τὴν συνήθη τῶν νεκρικῶν ἀναγλύφων παράστασιν. Κάτωθεν τῆς ἕδρας κάνιστρον.

8

ΜΕΤΑΡΙΣΤΗ
ΜΕΝΕΚΛΕΟΣ
ΦΛΥΗΘΕΝ

ΝΙΚΟΣΤΡΑΤΗ
ΘΥΓΑΤΗΡ

Μεταρίστη
Μενεκλέους
Φλυῆθεν

Νικοστράτη
Θυγάτηρ

Ἐπὶ στήλης, ἐχούσης ἐν τῷ μέσῳ κυκλοτερῆ ὀπήν, μετὰ γείσου καὶ ἀετωματίου, λίθου πεντελησιοῦ, ὕψους 0,60, πλάτους 0,39, πάχους 0,06.

9

ΦΙΛΟΦΡΩΝ ΚΗΦΙΣΟΚΛΕΟΥΣ
ΑΛΑΙΕΥΣ
ΣΑΝΝΩ ΦΙΛΟΦΡΟΝΟΣ ΓΥΝΗ
ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΦΙΛΟΦΡΟΝΟΣ
ΑΛΑΙΕΥΣ

Φιλόφρων Κηφισοκλέους
Ἁλαιεύς
Σαννὼ φιλόφρονος γυνή.
Θεόφιλος Φιλόφρονος
Ἁλαιεύς.

Ἐπὶ στήλης, λίθου ὑμηττίου, ὕψους 0,33, πλάτους 0,31, πάχους 0,04. Ἐντὸς δὲ κοιλώματος τετραγωνικοῦ ἀβαθοῦς φέρεται ἀνὴρ καθήμενος ἐπὶ ἕδρας, ἔμπροσθεν δ' αὐτοῦ γυνὴ καὶ ὄπισθεν αὐτῆς ἀνήρ, τουτέστι, τὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενα πρόσωπα πατρός, μητρὸς καὶ υἱοῦ.

10

. . . . (Π)ΕΙΡΑΙΕΩΝ

Πειραιέων

Ἐπὶ τεμαχίου στήλης μετὰ ἀετωματίου, λίθου πεντελησιοῦ, ὕψους 0,21, πλάτους 0,21, πάχους 0,02.

Τὰ μάρμαρα κεῖνται νῦν ἐν τῇ συλλογῇ τῶν Ν. Μελετοπούλου υἱῶν.

Ἐν Πειραιεῖ τῇ 5 Δεκεμβρίου 1882.

Ἀλ. Ν. Μελετόπουλος.

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΡΟΥ

Κατὰ τὴν πέρυσιν ἐν Σύρῳ διαμονήν μου ἐκ τῶν προσπεσόντων μοι εἰς ἔρευναν ἀντικειμένων τῶν εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν κύκλον ἀναγομένων ἄξια ἰδίου λόγου ἔκρινα τάδε :

α'. Κατὰ τὴν θέσιν Ψαρριανὰ ἔν τινι ἐκεῖ οἰκίᾳ βωμίσκος ἁπλοῦς τετράγωνος, μήκους 0,32, πλάτους 0,07 φέρων γράμμασι καλῶν χρόνων ἐπὶ μαρμάρου λεπτοτάτου τὴν δίστιχον ἐπιγραφὴν

ΔΙΟΣ
ΚΤΗΣΙΟΥ

ἐξ ἧς ἀσφαλίζεται ἡ κατ' ἐκεῖνο ὕπαρξις ναοῦ Διὶ τῷ Κτησίῳ ἀφιερωμένου καθ' ὅσον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ ἀνευρόντος καὶ λείψανα μεγάλης οἰκοδομῆς περὶ τὸ σημεῖον τῆς ἀνευρέσεως ἀπεκαλύφθησαν ἀποκρυβέντα ὑπὸ τῶν οἰκοδομῶν τῶν πέριξ.

β'. Τὰ ὑπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Κυριακοῦ Ἀλεξίου λείψανα τοῦ ἀρχαίου τῆς Σύρου θεάτρου καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαί. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸ θέατρον ἀνεγράφησαν ἤδη ἐν τῷ Ἀθηναίῳ (τόμῳ Δ'. τεύχει Α'. καὶ Β'. σελ. 4, 5 καὶ 6) πλὴν οὐχὶ καθ' ὅλα ἀκριβῶς· διὸ καλὸν θεωρῶ συμπληρῶν τὰ ἤδη ἀναγραφέντα καὶ ἐπανορθῶν ἐνιαχοῦ νὰ προσθέσω ἐν ὀλίγοις τὰ δέοντα, ὥστε ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὰ ἐν τῷ Ἀθηναίῳ νὰ προέλθῃ τι τέλειον, νὰ δοθῇ ἀκριβεστάτη εἰκὼν τοῦ διασωζομένου μέρους τοῦ θεάτρου τῆς Σύρου.

Σώζεται δηλ. μικρὸν μόνον μέρος μιᾶς τῶν κερκίδων τῶν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου τοῦ θεάτρου, ἀποτελούμενον ἐκ σαφῶς διακρινομένων ἑδωλίων τριῶν.

Ἡ πρώτη σωζομένη σειρὰ ἔχει ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου τὸ μέρος τοῦ ἑδωλίου ἐφ' οὗ ἐκάθηντο, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου, οὐχὶ μετὰ τοῦ λοιποῦ μέρους τοῦ χρησιμεύοντος ὡς ὑποποδίου τοῦ ἀνωτέρου ἑδωλίου, ἤτοι ὁριζοντίως, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἀμέσως ὑπὸ τὸ ἑδώλιον ἤτοι καθέτως. Οὐδαμοῦ φαίνεται ὑποπόδιον κεράμεον, ὡς ἐν τῷ Ἀθηναίῳ σημειοῦται, ἀλλὰ πανταχοῦ ἐκ μαρμάρου.

Ἡ δευτέρα σωζομένη σειρὰ ἑδωλίων δὲν εἶνε ὁμοίως τῇ πρώτῃ κατεσκευασμένη καθ' ὅσον ἡ ταινία ἡ ὀλίγον προεξέχουσα ἐφ' ἧς ἐκάθηντο δὲν εἶνε ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου μετὰ τοῦ εὐθὺς ὑπὸ ταύτην, καθέτως, ἀλλὰ μετὰ τοῦ μέρους τοῦ χρησιμεύοντος ὡς ὑποποδίου τοῦ ἀνωτέρου ἑδωλίου, ἤτοι ὁριζοντίως.

Ἡ κατασκευὴ αὕτη φέρεται ἐναλλάξ, ἀπὸ πρώτου δηλ. εἰς τρίτον ἑδώλιον, διότι ἡ τρίτη σειρὰ τῶν ἑδωλίων οὕτως ἦτο κατεσκευασμένη, ὥστε

φαίνεται ὅτι καὶ τοῦ ὅλου θεάτρου ἡ ἐργασία ὡς πρὸς τὰ μέρη ταῦτα, ταύτην τὴν κατασκευὴν ἠκολούθει. Τῆς τρίτης κατεστράφη ἀριστερᾷ τὸ ἐπίστρωμα.

Μετὰ ταύτην φαινομένην λίαν ταπεινὴν συγχέεται ἡ σειρά. Διότι ἀριστερᾷ μὲν φαίνεται ἄλλη βαθμὶς ἢ ἑδώλιον τοῦ αὐτοῦ τοῖς ἄλλοις ὕψους· τοῦτο δὲ τὸ ἑδώλιον δὲν φέρει ἄνω δεδηλωμένον τὸν τόπον ὅπου ἐκάθηντο ἢ τὸ καλούμενον ἐφέδρανον ὡς αἱ τρεῖς ἄλλαι. Πρὸς τὰ δεξιὰ τὸ τέταρτον τοῦτο ἑδώλιον εἶνε ἐστρωμένον διὰ μαρμάρων ἄλλοθεν εἰλημμένων.

Πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ κάτω τοῦ ὅλου σωζομένου μέρους ὑπάρχει φρέαρ εἰς μετὰ ταῦτα ἴσως χρόνους κατεσκευασθὲν ἐντὸς τοῦ ὁποίου μέχρι τινὸς δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ τὴν διεύθυνσιν ἄλλου ἑδωλίου. Ἀξιοπαρατήρητος ἡ ἐπὶ τοῦ μέρους ὅπου πατοῦσιν οἱ πόδες τῶν τῆς πρώτης σειρᾶς ἀπόστασις κατὰ τὰ ἀριστερὰ αὐξάνουσα ἀπὸ τοῦ καθίσματος τοῦ δευτέρου.

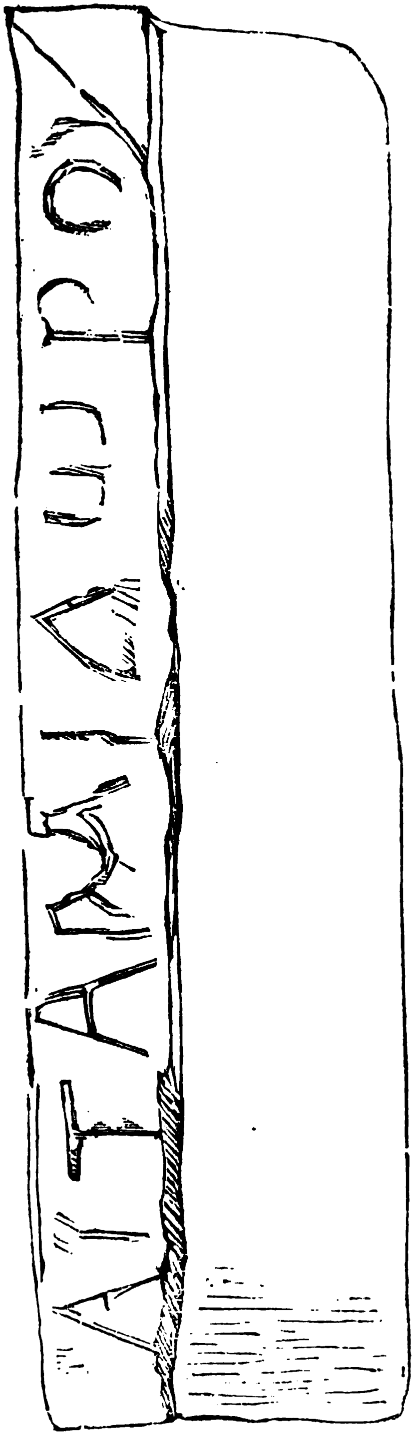
Ἡ καμπυλότης τοῦ τόξου τῶν ἑδωλίων ἐνισχύει τὴν ἰδέαν περὶ τοῦ μεγέθους τοῦ θεάτρου ἐμφαίνουσα ὅτι τὰ σωζόμενα δὲν εἶνε τὰ πρὸς τὴν ὀρχήστραν ἀλλὰ πολλῷ ταύτης ἀφιστάμενα. Ἐν τέλει τῆς ἐν τῷ «Ἀθηναίῳ» περιγραφῆς φέρεται: «*Μετὰ τὴν βαθμῖδα ταύτην μικροῦ διαδρόμου μεσολαβοῦντος, ἤρχετο εὐθὺς ἡ ὀρχήστρα ὡς ἔκ τε τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους δείκνυται καὶ ἐξ ὀλίγων τινῶν ἀναφερομένων ἔν τινι τῶν κατὰ τὸ* 1843 *ἐκδιδομένων ἐν Σύρῳ ἐφημερίδων*».

Ἀλλὰ οὔτε διάδρομος ἐφάνη που ὡς τὰ λείψανα δεικνύουσι καὶ μακρὰν τῆς ὀρχήστρας ὑπάρχουσι τἀποκαλυφθέντα, ὡς ἄνω εἶπον. Ἡ δὲ φύσις τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ θέσις ἐπὶ τῆς ὁποίας εὑρέθησαν τὰ λείψανα τοῦ θεάτρου αὐτὸ τοῦτο ἐνισχύουσιν. Ἔπειτα πολλῷ ταπεινότερον ἔτι πρὸς τὴν νῦν μεγάλην ὁδὸν ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν ἴχνη ἑδωλίων τῆς αὐτῆς φορᾶς, ἐξ οὗ ἀριδήλως καταφαίνεται, ἐνισχυούσης καὶ τῆς μεγάλης τοῦ λόφου κλίσεως, ὅτι ἂν μὴ τὸ ἀνώτερον σημεῖον τοὐλάχιστον τὰ ὑπὲρ τὸ κέντρον τοῦ κοίλου ἦσαν τότε ὁρατά.

Ἐν δὲ τῇ ἀναφερομένῃ ἐφημερίδι τῆς Σύρου, λέγεται ὅτι εὑρέθη κάτωθεν τῶν βαθμίδων περίδρομος ἑνὸς περίπου ποδὸς πλάτους καὶ πρὸ αὐτοῦ μικρὸν τοιχίον ἐκ καθέτων πλακῶν. Τοῦτο ἐξηγεῖ ὁ γράφων ὡς δηλωτικὸν τῆς ὀρχήστρας. Ἀλλ' εὐτυχῶς αὐτὰ τὰ κατωτέρω ἐν τῇ αὐτῇ ἐφημερίδι γραφόμενα καὶ ἡ θέσις τῶν νῦν λειψάνων δεικνύουσι κάλλιστα τὸ ἐναντίον. Ἀναφέρεται λάκκος καὶ οὗτος εἶνε τὸ μνημονευθὲν φρέαρ· περίδρομον μικρόν, οἷον λέγει ὁ γράφων δὲν βλέπει τις εἰμὴ τὴν ἄτεχνον πρὸ τοῦ φρέατος ἐν νεωτέροις χρόνοις πλακόστρωσιν ἥτις κατεσκευάσθη διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς τελευταίας σωζομένης βαθμῖδος.

Ταῦτα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν ὅλην κατασκευὴν τοῦ θεάτρου.

Ἐκτὸς ὅμως τούτων ἄξια σημειώσεως καί τινα ἐπιγραφικά. Καὶ πρῶτον

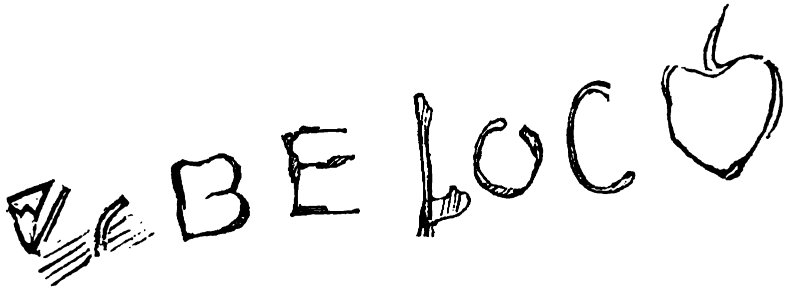
τὸ ἀπαρατήρητον ἀφεθὲν καὶ ὑπὸ τοῦ Lebas τοῦ ἐκδόντος ἄλλην ἐπιγραφὴν τοῦ θεάτρου, καὶ ὑπὸ τοῦ Conze καὶ ὑπὸ τοῦ Stark τῶν ἀναγραψάντων τὰ κατὰ τὸ θέατρον. Τοῦτο δ' εἶνε καλῶς ἐκτετυπωμένον ἐπὶ τοῦ ἐφεδράνου τοῦ τρίτου μαρμαρίνου τεμαχίου τῆς πρώτης σειρᾶς μέγα Ο, ὅπερ δύναται νὰ σχετισθῇ πρὸς τὰ ἐπὶ τῶν πωρίνων τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου ἑδωλίων γράμματα. Εἶτα ἔρχεται ἐπὶ τοῦ μέσου ἑδωλίου καὶ τῆς προσθίας αὐτοῦ, ἤτοι καθέτου ἐπιφανείας, ἐπιγραφὴ κακῶς νομίζω καὶ παρὰ Lebas (ἐπ. 1893), φερομένη καὶ ἐν τῷ «Ἀθηναίῳ» ἐκδοθεῖσα ὡς δείκνυσιν εἰκὼν πανομοιότυπος αὐτῆς, ἣν μετὰ κόπου κατώρθωσα νὰ λάβω ἕνεκα τοῦ πρανοῦς τῆς θέσεως. Εἶνε δὲ ἡ ὧδε παρατιθεμένη ἣν κακῶς ἀνέγνωσαν

Ἀρταιμιδώρου

διότι ὡς ἐξ ὀρθῆς καὶ ἐπιμελοῦς παρατηρήσεως δείκνυται, γραπτέον ΑΡΤΑΜΙΔΩΡΟΥ καὶ οὐχὶ ὡς ἄνω. Οἱ γράψαντες *Ἀρταιμιδώρου* ἠπατήθησαν ἐκ φθορᾶς αὐλακοειδοῦς τοῦ λίθου ἐν γραμμῇ τεθλασμένῃ διακοπτούσης τὰ σκέλη τοῦ Μ, ὡς φαίνεται ἐν τῇ πιστοτάτῃ εἰκόνι.

Ἐν τῷ «Ἀθηναίῳ» κατὰ ταῦτα γέγραπται ὅτι ὁ Lebas (ἔνθα ἀνωτέρω) *«ἐξέδωκε τὸ πρῶτον τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐπιφέρων μετὰ τὸ Ἀρταιμιδώρου τὴν λέξιν* **ὀβελὸς** *ἣν ὅμως οὔτε ὁ Conze (Bull. 1859 p. 166) οὔτε ὁ Stark οὔτε ἡμεῖς εὕρομεν ἐπὶ τοῦ λίθου»*. Ἄπορον φαίνεταί μοι ἀληθῶς πῶς διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ ἐρευνητοῦ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Σύρου ἡ εὐθὺς πρώτη φαινομένη ἐπὶ τοῦ αὐ-

τοῦ ἑδωλίου καὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ὑπὲρ τὴν ἄνω δημοσιευθεῖσαν. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναγινώσκεται ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ ὅταν εἶνέ τις ἀπὸ τοῦ κατωτέρω ἑδωλίου καὶ φαίνονται τὰ γράμματα ἀνεστραμμένα. Ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου ὅμως ἑδωλίου ἀναγινώσκεται κανονικῶς, ὥστε πρόδηλον ὅτι οὕτως ἐγράφη. Εἶνε ὅμως ἀμελῶς ἀποτετυπωμένη καὶ οὐχὶ συμμετρικῶς ἐν εὐθείᾳ γραμμῇ. Ἀλλὰ καὶ ὅπως παρὰ Lebas φέρεται ἔχει ὀρθῶς; Οὐχὶ νομίζομεν. Τοῦτο σαφὲς πάλιν ἐκ τῆς πιστῆς εἰκόνος, ἣν ἔλαβον καὶ ταύτης, ἣν παρατίθημι ὡς ἀναγινώσκεται ἐκ τοῦ κατωτέρου ἑδωλίου.

Ὁ Lebas δηλ. σημειοῖ μικρὸν φύλλον πρὸ τῆς λέξεως, ἣν νομίζει ὅτι ἀναγινώσκει, ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτο φαίνεται εἰ μὴ ἴχνη δύο ἀφανισθέντων γραμμάτων ὡς ἐν τῇ εἰκόνι δείκνυται· μετὰ ταῦτα ἀναγνωστέον οὐχὶ *Ὀβελὸς* ἀλλὰ *Θεῖος*. Διότι τὸ πρῶτον γράμμα εἶνε Θ καὶ οὐχὶ Β τὸ δὲ τρίτον Ι καὶ οὐχὶ Λ. Καθ' ὅσον καὶ ὁ ἄλλος χαρακτὴρ τῶν γραμμάτων ἀνάγει τὴν ἐπιγραφὴν εἰς χρόνους καθ' οὓς τὸ Λ δὲν γράφεται οὕτω, καὶ ἄνευ τούτου ἡ μικρὰ βλάβη τοῦ λίθου ὑπετέθη ὡς μικρὸν σκέλος πρὸς τὸ κάτω μέρος ἀνύπαρκτον.

Ἐντεῦθεν καὶ τὸ *Ἀρταιμιδώρου* διορθωτέον εἰς *Ἀρταμιδώρου* δι' οὗ ἀπαλλάσσεται τῆς ἀγνοίας τῆς ὀρθογραφίας ὁ γλύψας τεχνίτης, ἣν ἐπιρρίπτει ἐπ' αὐτοῦ ὁ ἐρευνητὴς τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Σύρου ἐν τῷ «Ἀθηναίῳ», ὅπερ ἢ εἶνε αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα, ἢ κατὰ παραδρομὴν ἀντὶ τοῦ Ε, ὡς πολλάκις συμβαίνει, ἐχαράχθη τὸ Α, καὶ τὸ *ὀβελὸς* τοῦ Lebas εἰς *θεῖος*, ὅπερ θεωρητέον ἢ ὡς συμπλήρωσιν ἄλλου ὀνόματος, οὗ λείψανα τὰ ἐν ἀρχῇ ἀφανισθέντα δύο γράμματα, ἢ ὡς ἁπλοῦν παίγνιόν τινος τῶν κατὰ τὸ θέατρον.

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΞ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ.

Ὡς γνωστὸν τοῖς περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν ἀσχολουμένοις, ἰδίᾳ δὲ τοῖς ἀρχαιολογοῦσιν, ἐν τῇ Ἠδωνίδι [1] ἔκειντο τὸ πάλαι πλεῖσται ἐπιφανεῖς Ἑλληνικαὶ πόλεις, ἐν αἷς πρωτίστην βεβαίως θέσιν κατεῖχεν ἡ ἀρ-

1 Ἡ χώρα αὕτη ἐκλήθη Ἠδωνὶς ἀπὸ Ἠδωνοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μύγδωνος.

χαιοτάτη καὶ ἐπισημοτάτη Ἀμφίπολις, ἡ ἀρχαιότερον ὑπὸ τῶν πρώτων κατοίκων αὐτῆς Ἠδωνῶν *Ἐννέα ὁδοὶ* καλουμένη, ὡς ἱστορεῖ Θουκυδίδης (ἐν βιβλ. 1, § 100) καὶ (4, § 102)[1]. Ἐπὶ τῶν ἐνδόξων ἐρειπίων τῆς περιωνύμου ταύτης πόλεως κεῖται τανῦν ἀσήμαντον χωρίδιον Γενίκιοη=Νεοχῶρι καλούμενον, μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ὥραν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος ἀπέχον καὶ ὑπὸ 25 μόλις οἰκογενειῶν χριστιανικῶν οἰκούμενον.—Κάτωθι τοῦ χωρίου τούτου εἶνε ἡ *Γέφυρα τοῦ Πράβι* καὶ ἀπέναντι αὐτοῦ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Στρυμόνος ὁ *Χάνδαξ* ἢ *Χάνδακας*, θέσεις ἀξιοσημείωτοι ἐν τῇ νεωτέρᾳ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἱστορίᾳ διὰ τὴν ἐν αὐταῖς σπουδαίαν καὶ ἀξιομνημόνευτον τοῦ ἥρωος Νικουτσάρα μάχην κατὰ 15 περίπου χιλιάδων ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, ἣν ἐξύμνησεν, ὡς γνωστόν, ἡ δημοτικὴ ποίησις.—Εἰς ἀπόστασιν δὲ ἡμισείας περίπου ὥρας τοῦ χωρίου πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν μέρος αὐτοῦ ὁδηγηθεὶς ὑπό τινος χωρικοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα περιήγησίν μου εὗρον ἔν τινι ἀγρῷ ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου καὶ ἀντέγραψα τὴν κάτωθι ἐπιτύμβιον ἐπιγραφήν, ἥτις ὡς δύναται νὰ εἰκάσῃ τις καὶ ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ἀνήκει βεβαίως εἰς ἐποχὴν οὐχὶ νεωτέραν τοῦ β' μ. Χ. αἰῶνος.

ΑΡΤΕΜΙϹΙΑ	Ἀρτεμισία
ΙΟΥϹ Τω Τω ΑΝΔΡΙ	Ἰούστῳ τῷ ἀνδρὶ
ΚΑΙ ΕΑΥΤΗ ΖωϹΗι	Καὶ ἑαυτῇ ζώσῃ.[2]

Τὴν ἐπιτύμβιον ὅμως ταύτην στήλην, ὡς βραδύτερον ἐν Καβάλλᾳ εἶπέ μοι ὁ Μητροπολίτης Ξάνθης, ἀγοράσας κατὰ προτροπὴν αὐτοῦ εἷς τῶν προκρίτων τῆς ἐπαρχίας του μετήνεγκεν αὐτὴν εἰς τὴν οἰκίαν του.

Ν. Γ. Φιλιππίδης

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρία τῆς 27]6 Δεκεμβρίου 1882.

Ὁ κ. *Καῖλερ*, περὶ τῆς διοικήσεως τῶν ἑλληνικῶν βασιλείων τῶν μετ' Ἀλέξανδρον χρόνων.

Ὁ κ. *Δαῖρπφελδ*, περὶ τῆς Σκευοθήκης τοῦ Φίλωνος.

Συνεδρία τῆς 11]23 Δεκεμβρίου 1882.

Ὁ κ. *Καῖλερ* ὑποβάλλει τὰ ἑξῆς συγγράμματα Michaelis Ancient Marbles in Great Britain. Cambridge 1882 καὶ τὸ Βιγκελμάννειον πρόγραμμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ Βερολίνου διὰ τὸ 1882.

Ὁ *αὐτὸς* περί τινος ἀργυροῦ ἀγγείου ἐκ τῶν ἐν Μυκήναις εὑρεθέντων.

Ὁ κ. *Μπαουμκάρτεν* περί τινος ἐπιγραφῆς ἐξ Ἄργους.

Ὁ κ. *Λόλιγγ* περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἀρτεμισίου ἐν τῇ Βορείῳ Εὐβοίᾳ.

1 Περὶ πάντων τούτων ἔγραψα ἐκτενῶς ἐν τῇ περιηγήσει τῶν ἐπαρχιῶν Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως. Ἴδε «Παρνασσοῦ» τόμ. Δ'. ἐν σελ. 133 καὶ 294.

2 Παρατηρητέον ὅτι ἐκ τῶν τεσσάρων δοτικῶν λέξεων μόνη ἡ τελευταία προσυπογράφεται.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἐγένετο ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου.

Ἀνεγνώσθησαν τὰ ἑξῆς ἀναγνώσματα τὸν λήξαντα μῆνα.

Τοῦ κ. Κ. Γ. Ξένου τακτικοῦ μέλους *περὶ Ραβελαὶ καὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ.*

Τοῦ κ. Ν. Χλωροῦ τακτικοῦ μέλους *περὶ χρησιμότητος τῶν δασῶν, μέρος α'.*

Τοῦ κ. Σίμου Μπαλάνου τακτικοῦ μέλους *περὶ προσωπικῆς κρατήσεως ὡς μέσου ἐκτελέσεως.*

Τοῦ κ. Ν. Ἀποστολίδου τακτικοῦ μέλους *πορίσματα ἐξετάσεως τεμαχίου κρητῖδος.*

Τοῦ κ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ τακτικοῦ μέλους *περὶ τῆς προτάσεως τῆς ἱερᾶς συνόδου περὶ μισθοδοσίας τῶν ἐφημερίων.*

Τοῦ κ. Θ. Φλογαΐτου τακτικοῦ μέλους *περὶ τοῦ συγκεντρωτικοῦ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπαρχιακῆς διοικήσεως.*

Ὁ κ. Ἰω. Βαλέτας ἀπέστειλεν ὑπὲρ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν 162 ἀντίτυπα ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεισῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πατριάρχου Φωτίου.

Ὁ ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ Γλάδστωνος Γλέβεσον Δόβερ ἀπήντησε κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ διὰ λίαν φιλόφρονος ἐπιστολῆς εἰς τὸ συγχαρητήριον πρὸς τὸν Γλάδστωνα τηλεγράφημα τοῦ Συλλόγου.

Προτάσει τοῦ κ. Γ. Φιλαρέτου ὁ σύλλογος ἐψήφισε συλλυπητήρια πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ θανόντος μεγάλου πολίτου τῆς Γαλλίας Λέοντος Γαμβέτα.

Ὑπεβλήθη ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς κκ. Α. Βαρζέλη, Θ. Μπαλτῆ καὶ Χ. Μαντζάκου ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελέγξεως τοῦ λήξαντος ἔτους. Ἡ ἔκθεσις συνεπέρανεν ὅπως ὁ σύλλογος ἐκφράσῃ τὰς εὐχαριστήσεις αὐτοῦ ταῖς ἀρχαῖς τοῦ παρελθόντος ἔτους διὰ τὴν ἐν πᾶσι τάξιν ὅπερ καὶ ὁ σύλλογος ἀπεδέξατο.

Κατηρτίσθησαν τὰ διάφορα τμήματα τοῦ συλλόγου συμφώνως τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἀποφάσει. Συνῆλθον δὲ πάντα, ἐξέλεξαν τὰ προεδρεῖα αὐτῶν καὶ ἐψήφισαν τοὺς ὀργανισμούς των. Καὶ τοῦ μὲν θεολογικοῦ ἐξελέχθησαν πρόεδρος ὁ ἀρχιμανδρίτης κ. Σωκράτης Κολιάτσος, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακὸς καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης, τοῦ δὲ νομικοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν πρόεδρος ὁ κ. Κ. Ν. Κωστῆς, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Ν. Ζηλήμων καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Τ. Ἡλιόπουλος, τοῦ ἀρχαιολογικοῦ καὶ φιλολογικοῦ πρόεδρος ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Γ. Κρέμος καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης, τοῦ τῶν καλῶν

τεχνῶν πρόεδρος ὁ κ. Μ. Μιλᾶς, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Ι. Ἰσιδ. Σκυλίσσης καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Ε. Ζαλοκώστας, τοῦ δὲ φυσιογνωστικοῦ πρόεδρος ὁ κ. Γ. Καραμήτσας, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Α. Χρηστομάνος καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Α. Τριανταφυλλίδης.

Ἤρξατο δὲ τῶν τακτικῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν πρῶτον τὸ ἀρχαιολογικὸν καὶ φιλολογικὸν τμῆμα συνεδριάσαν τὴν 23 Δεκεμβρίου ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τοῦ κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ταύτην ὁ μὲν Πρόεδρος ὑπέβαλε δύο πρὸς τὸν Σύλλογον πεμφθέντα ἐσχάτως βιβλία ἐνδιαφέροντα τὸ τμῆμα, ἤτοι τὴν στρατηγικὴν τῆς Ἰλιάδος ὑπὸ τοῦ κ. Νικολαΐδου καὶ τὰ νομίσματα τῆς Σάμου ὑπὸ τοῦ κ. Percy Gardner. Ἐγένοντο δ' καὶ αἱ ἑξῆς ἀνακοινώσεις.

Ὑπὸ τοῦ κ. Π. Λάμπρου *ἀνέκδοτον νόμισμα Ἰακώβου δὲ Μιλλὺ μεγάλου μαγίστρου τῆς Ῥόδου.*

Ὑπὸ τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Μελετοπούλου *Ὅρος Πειραιῶς.*

Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ *Ἀνέκδοτα νομίσματα τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδος καὶ τῆς ἐν Ἀμοργῷ Μινώας.*

Ὑπὸ τοῦ κ. Ἰακώβου Δραγάτση *ἀρχαιότητες Σύρου.*

Ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Γ. Φιλιππίδου *ἐπιγραφαὶ ἐκ Μακεδονίας.*

Ἐκ τῶν ἀνακοινώσεων τούτων δημοσιεύονται ἐν τῷ παρόντι τεύχει αἱ τῶν κκ. Π. Λάμπρου, Ι. Δραγάτση καὶ Ν. Γ. Φιλιππίδου καὶ ἐκ τῶν τοῦ κ. Μελετοπούλου ὁ Ὅρος Πειραιῶς. Αἱ λοιπαὶ δὲ θέλουσι δημοσιευθῇ εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 90 στ. γραπτέον: διακεκριμένος—162, 18: Duruy—201, 18 ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς διατριβῆς: Ἀξία τῆς μελέτης τῶν Ῥωμαϊκῶν Νόμων—287, 7: περισσότερον. Πλέον φῶς· τοιαύτη—358, 28: τὸ ἀγγλικὸν τῶν 20 ο|ο—366, 39: ἐντελεστέραν—368, 26: ἦσαν ἀληθεῖς δημοκρατίαι—371, 8: ἐξαλειπτέον τό:, ὅπερ—372, 20: ἀποτινόντων—373, 7: Rhode Island—378, 13: ἐπήρεια—379, 32—33: δικαίου· μεταξύ .... χριστιανῶν οὐδεμία—756, 4: ἐξαλειπτέον τὸ: ἓν—17: ἐπὶ δὲ τοῦ στυλοβάτου .... γομφώσεως—757, 5: ἀσβεστόκτιστοι—32: ἢ ἄλλων—33: τὸ δὲ—34: διάζωμα ἤτοι ζωοφόρον.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Ϛ'. ΤΟΜΟΥ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Α' ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Β'. ΝΕΩΤΕΡΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

ΔΙΑΦΟΡΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

ΤΟΥ ΕΚΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ 1882

Γεώργιος Ι. Ἀγγελλόπουλος, Τιμολέων Δ. Ἀμπελᾶς, Νικόλαος Ἀξελός, Τιμολέων Ἀργυρόπουλος, Σταμάτιος Δ. Βάλβης, Κωνσταντῖνος Χ. Βάμβας, Στέφανος Α. Βλαστὸς (ἐν Μασσαλίᾳ), Ἀντώνιος Γεωργαντᾶς, Νικόλαος Δαμασκηνός, Κωνσταντῖνος Ν. Δαμιράλης (ἐν Τρικάλοις), Μαργαρίτης Δήμιτσας, Κωνσταντῖνος Διογενής, Ἰάκωβος Χ. Δραγάτσης (ἐν Πειραιεῖ), Στέφανος Ν. Δραγούμης, Εὐγένιος Γ. Ζαλοκώστας, Παναγῆς Καββαδίας, Μιχαὴλ Κ. Κρίσπης, Ἀρχιεπίσκοπος Πανάρετος Κωνσταντινίδης, Διονύσιος Π. Λάμπρος, Μιχαὴλ Π. Λάμπρος, Παῦλος Λάμπρος, Ἀθανάσιος Δ. Λασπόπουλος, Μιχαὴλ Λελέκος, Γεράσιμος Μαυρογιάννης, Ἀλέξανδρος Ν. Μελετόπουλος (ἐν Πειραιεῖ), Λέων Μηλιώτης, Ἰγνάτιος Μοσχάκης, Νικόλαος Γ. Μοσχοβάκης, Κωνσταντῖνος Γ. Ξένος, † Πέτρος Μ. Οἰκονόμος (ἐν Μονάχῳ), Κωνσταντῖνος Α. Παλαιολόγος (ἐν Σεβαστουπόλει), Σπυρίδων Κ. Παπαγεωργίου (ἐν Κερκύρᾳ), Κωνσταντῖνος Ν. Παπαμιχαλόπουλος (ἐν Μονάχῳ), Νικόλαος Πετρῆς, Ἀθανάσιος Δ. Πετρίδης (ἐν Κυπαρισσίᾳ), Ἀλέξιος Ραγκαβῆς, Ι. Φ. Ἰούλιος Σμίθ, Νικόλαος Ι. Σολομός, Ἐρρῖκος Σχλιέμαν, Ἰωάννης Δ. Τζέτζης, Παναγιώτης Ι. Φέρμπος, Νικόλαος Γ. Φιλιππίδης, Ἀντώνιος Φραβασίλης, Νικόλαος Α. Χλωρός.
